E-lib.ch
Elektronische Bibliothek Schweiz
Bibliothèque électronique suisse
Swiss electronic library

e-rara.ch

Jesu Christi D.N. Novum Testamentum, Gr. et Lat. Theodoro Beza interprete. Additae sunt ab eodem, summae breves doctrinae unoquoque Evangeliorum et Actorum loco comprehensae. Item Methodi ...

Bible. N.T. (grec-latin)
Villiers, Pierre Loiseleur de
Bèze, Théodore de
Camerarius, Joachim
Cherpont, Jean
Estienne, Henri

[Genève], 1580

Bibliothèque de Genève

Signatur: Bb 2332

Persistenter Link: http://dx.doi.org/10.3931/e-rara-6397

e-rara.ch
Das Projekt e-rara.ch wird im Rahmen des Innovations- und Kooperationsprojektes „E-lib.ch: Elektronische Bibliothek Schweiz“ durchgeführt. Es wird von der Schweizerischen Universitätskonferenz (SUK) und vom ETH-Rat gefördert.

e-rara.ch is a national collaborative project forming part of the Swiss innovation and cooperation programme E-lib.ch: Swiss Electronic library. It is sponsored by the Swiss University Conference (SUC) and the ETH Board.

www.e-rara.ch

Nutzungsbedingungen
Dieses PDF-Dokument steht für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Es kann als Datei oder Ausdruck zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Terms and conditions
This PDF file is freely available for non-commercial use in teaching, research and for private purposes. It may be passed to other persons together with these terms and conditions and the proper indication of origin.

Visual Library

ESV CHRISTI, D. N.

Nouũ testamentũ, Gr. & Lat.

Hebris Theodoro Beza interprete.

lite sunt ab eodẽ summæ breues doctrinę vnoquoque
uangeliorũ & Actorum loco cõprehensæ. Item, Methodi Apostolicarũ epistolarum breuis explicatio.

Huic autem tertiæ editioni, præter quorundam locorum recognitionem, accesserunt breues difficiliorum phrasẽon expositiones, & aliæ quædam annotatiunculæ, cum ex maioribus ipsius Bezæ annotationibus, tum aliunde excerptæ: opera eorum qui in typographi epistola nominantur.

ANNO M. D. LXXX.

Mochaell Anam holds me (i.e the book)
by the gift of J Leare

1828
1590
238

Mochaell Anam me
tenet ex dono Johanni
Leare 27 octobris
1590

14 | 3756

Mathieu Olympam me tenet ex dono Johannis Feare
27 Octobris 1590

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI

LVDOVICO BORBONIO, PRINCIPI Condensi, &c. cæteríſque illuſtribus ac generoſis Ducibus, Marchionibus, Comitibus, Baronibus, ac Nobilibus dominis, in Galliæ regno verum Chriſti Euangelium amplexis, THEODORVS BEZA Vezelius, Geneuenſis Eccleſiæ miniſter, gratiam & pacem à Deo Patre & Domino noſtro Ieſu Chriſto.

AFERO tibi, illuſtriſſime Princeps, cæteríſque vobis vera Chriſti cognitione per clementiſſimi Patris cæleſtis miſericordiã nobilitatis, Noui illius fœderis libros, aliquot antè annis à me in Latinum conuerſos, nunc verò quanta quidem fide ac diligentia facere potui, recognitos, & breuibus doctrinæ in eis comprehenſæ ſummis illuſtratos: munus Eccleſiis Dei quarum ex Chriſtianiſſimi Regis edicto tutores & alumni eis) vtinam tam vtile, quàm id vobis gratum ac iucundum fore confido. Quidni enim hoc mihi de vobis pollicear, qui, quàm vos Chriſti & Euangelij non pudeat, coram vniuerſo mundo tam fortiter tãmque conſtanter declaraſtis? Et quibus, quæſo, potius quàm vobis, eius quę hìc traditur doctrinę, nõ approbatoribus modò, ſed etiam aſſertoribus ac vindicibus, meos iſtos qualeſcunque labores conſecrarim? At enim (dicent nonnulli) nihil iſtis opus erat. En igitur conſilij mei rationes paulo altius repetitas.

Intolerabiles ſunt omnino qui nouitatis ſtudio vetuſtatem damnant: ſed ii quoque magnam reprehenſionem merentur quibus nihil niſi vetuſtum ſapit. Obſecro enim, qui veteres nunc ſunt, ánnon aliquãdo fuerunt noui? Sed & illud omnibus non contentioſis ingeniis conſtat, nulli vnquam ſeculo defuiſſe qui Dei veritatem vel de induſtria vel præ ignorantia obſcurarent. Imò etiam liquet, quanuis nunquam ita ſeuerè vltus ſit Deus mundi perfidiam vt Eccleſiam ſuam penitus deſtituerit vera verbi ſui notitia, non ſemper tamen parem fuiſſe intelligentiæ menſuram, in iis etiam quæ ſunt ex præcipuis noſtræ religionis capitibus. Itaque vetuſtiſſimi ſunt nonnulli falſiſſimi quoque & perniciоſiſſimi errores: adeo quidem vt Paulus etiam ipſe iam olim ad Theſſalonicenſes ſcripſerit ἤδη τὸ μυσ-

μον τῆς ἀνομίας ἐνεργεῖσθαι: & Iohannes, multos iam tum fuisse Antichristos.

His verò morbis nemo certa remedia facilè inuenerit, nisi qui veras eorum causas cognouerit. Sunt autem hæ quidem multiplices, sed quæ ex vno veluti fonte profluxerint: ex eo nimirum quòd homines à Dei verbo, verbo, inquam, Prophetarum & Apostolorum libris comprehenso, ad sua commenta deflexerint. Sublata enim luce illa quam in Ecclesia Dei vnicam ac planè singularem esse qui nō videt, nihil planè videt, quid aliud consequi potuit quàm vt cæci in tenebris errarent?

Neque vllo modo audiendi sunt qui aliter iudicant. Quid enim? (inquiunt) annon hæretici verbum Dei prætexunt? Itaque regula aliqua opus est qua falsæ interpretationes verbi plerunque ancipitis & ambigui à veris distinguantur. At quænam erit hæc regula? Hic alij nobis inanissimum illud suum CATHOLICVM obtrudunt, quod semper & vbique apud omnes obtinuit. A quibus si pergas quærere ecquid sit huiusmodi, ibi necesse est vt tanquam in luto hæreant, quum de plerisque controuersiis quæritur.

Alij Concilia & veteres Canonas sibi proponunt, præfixis etiam magnificis titulis, quasi inde sarcienda sit Ecclesiæ cōcordia: sed infelici successu. Multas enim Synodos (de iis loquor quæ non sunt apertè damnandæ) in iis etiam quæ ad doctrinam spectant, nescio an quisquam nunc ignoret non obscurè tantùm sed etiam imperitè sæpe iudicasse. Itaque prouinciales sæpe à generalibus sunt correctæ. Sed quid si prouinciales interdum rectius quàm vniuersales senserunt? Hoc autem ita esse, facilè animaduertet quisquis vel vnicam Gangrensem cum multis quas OEcumenicas vocant, comparārit. Omitto quod ipsa temporum historia manifestè probat, optimis etiam illis temporibus, (si cum posterioribus conferantur) eam fuisse nonnullorum Episcoporum partim ambitionem, partim futilitatem & ignorātiam, ac multorum etiam apertissimam ac desperatissimam improbitatem, vt Satanam planè cœtibus eorum præfuisse, vel ipsi cæci facillimè perspiciant. Quod ne quis à me falsò vel per calumniam dici interpretetur, peto vt hac ipsa de re legat Nazianzeni saltem verba: ac primùm hæc, ex eius oratione in Maximum Cynicū (omnia ferè ex Iacobi Billij interpretatione) *Præsulatum nobis extorquebunt? Fuit quidem tempus quum eum nonnulli etiam cordati & prudentes viri suspiciebant & expetebant: at nunc eum fugere, vt mihi quidem videtur, primariæ cuiusdam & singularis est prudentiæ. Propter hunc enim res omnes nostræ iactantur ac perturbantur, propter hunc fines orbis terræ suspicione & bello flagrant, eóque surdo, ac ne nomen quidem habente. Propter hunc periculum est ne, qui à*

Deo

Deo creati sumus, humanitus constituti censeamur, ac magnũ illud & nouum nomen amittamus. Vtinam verò nulla esset throni prærogatiua, nec prælatio, & violenta autoritas ac præeminentia, vt ex sola virtute cognosceremur. Nunc autem dextrum hoc latus, & sinistrum, & medium, sublimior item & inferior sedes, ac rursus illa præeundi vel eodem gradu incedendi inuecta consuetudo, nos in multas partes confregerunt: multósque in foueam impulerunt, atque ad hircorum locum abduxerunt, non plebeiorum tantùm, sed etiam pastorum, qui, quum magistri Israelis essent, hæc ignorauerunt. Deinde verò & ista legere non grauetur, ex eiusdem oratione de Athanasij laudibus, *Sic igitur atque ob eas causas, totius populi suffragijs, non autem secũdum peruersum exemplum, quod postea inoleuit, neque per vim ac cædem, sed apostolicè & spiritualiter ad Marci thronum euehitur, non minus pietatis quàm præsulatus successor. Vt enim, si hanc spectes, multi inter illum & hunc numerantur: ita, si illius rationem habeas, statim illi proximus comperitur. Quæ quidem propriè* SVCCESSIO *existimanda est. Nam qui eandem doctrinam profitetur, eiusdem quoque throni particeps est: qui autem contrariam sententiam amplectitur, aduersarius quoque in throno censeri debet. Atque hæc quidem nomen, illa verò rem ipsam & veritatem habet successionis. Neque enim qui per vim irrupit, successor habẽdus est, sed qui vim perpessus est: nec qui contrariam sententiam tuetur, sed qui eiusdem est sententiæ. Nisi quis fortasse ita successorem dicat, quemadmodum morbum sanitati, & tenebras luci, & tempestatem tranquillitati, & dementiam prudentiæ succedere dicimus.* Quid si igitur Synodos ab eo tempore coactas quo manifestissima tyrannis Ecclesiam oppressit (vt recentem istam Tridentinam) pro regula nobis proponamus? Quid verò quòd ne illæ quidẽ probatissimæ Synodi de vllis religionis capitibus, nisi de paucis cõtrouersis, cõstituũt? Quid quòd quorundam malitia, falsæ epistolæ, suppositæ decreta, ementiti canones infiniti irrepserunt? Nota est illa Bonifacij Romani pontificis fraus, Augustini temporibus in Africano concilio deprehensa: quam ineptissimus simul & impurissimus apostata Balduinus, tibi, illustrissime princeps, à scelerata sua audacia non ignotus, nuper conatus est excusare. Quid igitur in iis regionibus in quibus omnia illis licuerunt, inausum & intentatum perditi homines reliquerunt? Et de Conciliis quidem hactenus.

Alij igitur ad orthodoxorum Patrum quæ vocant scripta confugiunt. Sed quósnam tandem, quæso, ex tanto numero deligemus? Vetustissimos enim paucos habemus: (id est, vsque ad Constantini tempora: inter quos Tertullianus certè excelluit) eiusmodi tamen vt ne ipsi quidem Patrum admiratores in iis sine multis exceptionibus acquiescant. Ætatem sequentem vsque ad imperij Romani manifestam inclinationem, exercuit Arius in primis, deinde Macedonius πνευματομάχος: sed multo

magis Nestorius & Eutyches,& eorum sordes, in Oriente præsertim:quibus maxima clarissimáque ingenia sese opposuerũt, nec vlla fuit ætas doctorum Episcoporum feracior. Occidentem verò exercuit in primis Pelagiana factio, cuius reliquiæ etiamnum hodie Ecclesiam vastant. Sed hîc peto vt sine cuiusquam iniuria mihi liceat dicere quod res est. Quæro igitur quem potissimum aut quósnam ex istis velint pro hodiernarum controuersiarum diremptoribus habere. Primùm enim hoc (sicuti par est) omnes ipsi recusabunt. Clamant enim vna veluti voce,adferre sese quod dedit Dominus, nec iis quæ docent,aliter standum quàm si ex Verbo Dei scripto comprobentur.Notæ sunt his de rebus,Cypriani,Augustini & Chrysostomi in primis voces,quibus ad vnicã sacram Scripturam nos reuocant. Dicam etiam aliquid amplius,bona (vt spero) cum eorum venia qui in illorum scriptis sunt versati. Iam tum iaciebat in Græcia Satan prima mortuorum inuocationis fundamẽta: quibus tantum aberat vt sese opponerent nonnulli primæ notæ Episcopi, vt alii quidem alioqui pii & docti, tamen in scribendis encomiis eloquentiam suam immodicè prorsus ostentarent:alij indoctiores nulli æquè rei atque vanis nescio quibus studiis, (quibus Græca gens semper dedita fuit) vt extruẽdis magnificis templis,honorandæ martyrum memoriæ, & accumulãdis ritibus,incumberent:alij partim ignorantia,partim auaritia & ambitione,manifesta denique improbitate,apertas superstitiones nascentes non modò non reprimerent,sed etiam fouerent. Sed hæc tum in primis mala regnabant:vnum,quòd qui in philosophorum scriptis erant exercitati, parum memores grauissimæ ac planè Apostolicæ illius sententiæ, βλέπετε μή τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας, præterquam quòd in multis speculationibus euanuerunt,vt quum Platonica de genijs & intelligentiis commenta ad Angelos transferrent, (quod malum videtur ab ipsius Apostoli tempore, πλὼ τῶν ἀγγέλων θρησκείαν apertè damnantis, inualuisse) verbum Dei ad philosophorum placita, quibus imbuti erant, manifestè inflectebant. Hinc illæ κατὰ τὴν ἐθελοθρησκίαν καὶ ταπεινοφροσύνην opiniones planè Aristotelicæ, quibus nunc quoque Ecclesia Dei concutitur: & iam tum esset pessundata nisi sese Augustinus à Pelagio excitatus opposuisset: interdum tamen & ipse in illos humanæ philosophiæ scopulos velut æstu quodam abreptus:vt alia multa prætermittam, quæ libenter sanè veluti patrum pudenda, tegi patiar. Alterum maximum malum fuit,quod velut fatalis quidam morbus omnium animos inuaserat:incredibile nimirum studium totam Scripturam in allegorias transformandi: in quibus excogitandis adeò sibi omnes immodicè placuerunt, vt quiuis planè quiduis hîc

sibi

sibi licere sit arbitratus. Vtrique autem huic malo videtur sanè Origenes occasionem præbuisse, homo (vt mihi quidem videtur) omnium qui vnquam de rebus sacris scripserunt, impurissimus. quem etsi (vt merebatur) multi execrabantur, nonnulli tamen vicissim, quòd linguarum & artium cognitione præ cæteris excelleret, admirabantur: nonnulli verò inuidia potius quàm certo animi iudicio persequebantur. Neque verò hoc malum intra Orientem constitit, sed Africam quoque, Italiam, Gallias & Hispaniam inuasit: adeo vt tota Scriptura in perpetuam allegoriam transformaretur. Interea exorti sunt Pelagius & Cælestinus, (vt Donati schisma taceam) quibus Augustinum opponens Dominus, effecit vt præcipuorum doctrinæ Christianæ capitum, nempe prouidentiæ, liberi arbitrij, fidei & gratuitæ iustificationis notitia, philosophicis Græcorum Episcoporum commentis penè oppressa, rursus emergeret. Et tamen (quod mirum est) inualescebat eodem tempore mortuorum inuocatio, & stulta opinio cælibatus: quos pudendos errores apertè defendit Hieronymus. Crescebat quoque rituum multitudo, vt queritur Augustinus ad Ianuarium: & monachos (in Ægypto & Syria præsertim, gentibus omnium superstitiosissimis) non aliter quam Angelos plerique admirabantur. Preces quoque pro mortuis tum liberius adhiberi cœptæ, & orta de Purgatorio igne Platonica quæstio: quam tamen in Ecclesijs passim non fuisse receptam, Augustini scripta manifestè ostendunt.

Ergo (vt tandē ad rē redeam) quos potissimùm ex ista multitudine iudices statuemus? Si apostatam illum Balduinum, de quo dixi, audiamus, eos deligemus qui circa Theodosij magni seculum vixerunt. Et certè fateor eo tempore doctissimos Episcopos extitisse: at hoc ego tamen affirmo (quod testor me nullius insectandi causa dicere) vix posse quenquam illorum dari qui non & secum ipse, & ab aliis, multis in rebus, & iis quidē maximi momenti, dissentiat. Quod si fortassis ille inficiabitur, tum ego mendax habear, nisi ita id esse conuicerim. Sed hîc audio quid excipiat. Saltem enim ex iis scriptoribus (inquit) apparebit quæ tum fuerit externa Ecclesię Catholicæ forma. Quasi verò præcipuum sit hoc nostrum certamen, ac non de doctrina ipsa potius: quasi sine exceptione quouis tempore recipiendi sint ritus quoscunque Apostolica etiam Ecclesia vel vt viles, vel etiam vt suo tempori necessarios vsurpauit: quasi denique non ineptissimè faciant qui collabentibus ædium fundamētis, de instaurando fastigio laborent. Et quid pluribus opus est? Meminerunt, opinor, multi vestrûm (illustriss. & generosissimi domini) quum in illa ludicra potius velitatione quàm seria disputatione Possiacena, de hac re disseremus, nos paucis

verbis istam quam importuni nonnulli(ne dicam proterui) homines medij tantopere cõmendant, turbarum componẽdarum rationem sic definiisse, vt diceremus, primùm omnium de doctrina ipsa & fide ex Dei verbo disceptandum & constituendum esse : quæ si semel esset stabilita, tum nos de ritibus longè facilius transacturos: quorum alios vt inanes, alios vt per se vel ob aliud superstitiosos, alios vt prorsus impios reiiceremus, alios demum (quos vel necessarios, vel vtiles esse constaret) non inuiti admitteremus. Quid igitur isti amplius requirunt? certè hoc vnum illustriss. princeps, vt fidis Dei ministris, quasi seditiosè vel ambitiosè omnia nouantibus, in odium adductis, greges impunè populentur. Sũt enim planè eorum similes quos testatur Dominus nec in cœlorum regnum introire, nec alios ingredi sinere : homines profectò omniũ qui hodie viuunt, pernicioſissimi, & apertis illis Euangelij hostibus multo nocentiores : ac proinde in primis fugiendi vobis Ecclesiarum Dei, ex Christianissimi regis edicto, tutoribus & alumnis: quibus isti præcipuè, partim ventris & lucri causa, partim inuidia & improbitate, partim in eorum quibus assentantur gratiam, insidiantur.

Sed video me in hac sententia refutanda fuisse paulo longiorem : itaque ad rem redeo. Illis igitur quid facias qui publicum errorem pro regula religionis sequendum arbitrantur? qui Patrum & consuetudinis inania nomina quibusuis rationibus & testimonijs opponunt? qui denique vna illa, quam non minus ridiculè quàm falsò catholicam Romanam (id est vniuersalem particularem) Ecclesiam appellant, nituntur? Eos quidem ego dimittendos censeo, ne cum ratione videamur insanire.

Quòd si nulli istorum de quibus diximus, iudices in hac causa sedere, imò potius ab alio quopiam iudicari debent, in quo tandem foro tanta ista lis agitabitur? Nempe coram vnius Dei tribunali. Euocetur ergo (inquient isti) ex cæli penetralibus. Imò cur illum ipsi ex illis suis adytis non depromunt? Quoniam scilicet Deo non muto & silente, (quale est illorum crustaceum numen) sed clarè & apertè loquente nobis est opus. Cedo verò vbi hunc inueniemus? Nusquam certè nisi in eorum scriptis qui (sicut testatur Petrus) diuino impulsu loquuti sunt, vt Dei homines : eorum, inquam, quorum doctrinæ tanquam fundamento superstructam Ecclesiam clamat Apostolus : Prophetarum videlicet & Apostolorum libris, qui vtriusque Fœderis nomine comprehenduntur.

At enim (dicunt isti) de huius interpretatione quæritur, quam ab Ecclesia petendam esse docemus. Verùm quæ sit Ecclesia,

cleſia, primùm omnium conſtituendum erit: quandoquidem Satanæ ſynagoga ſpecioſo etiam Eccleſiæ nomine abutitur. Hoc ipſum autem quomodo niſi ex doctrinæ genere ſtatues? Doctrinam autem veram à falſa vnde niſi ex ſacris literis diſcreueris? Succeſſio enim illa in qua nonnulli proram & puppim conſtituunt, iampridem valere deſiit: quum certum ſit peſſimos & ignariſſimos homines multis iam ſeculis, bonis & doctis Epiſcopis ſucceſſiſſe, & legitimæ vocationis in Eccleſia illa Romana ne veſtigia quidem vlla iampridem apparere. Deinde non perſonarum, ſed doctrinæ, doctrinæ, inquam, Propheticæ & Apoſtolicæ, ſucceſſionem quærimus: vt ſit rurſus neceſſariò ad Prophetarum & Apoſtolorum libros probandæ veræ ſucceſſionis cauſa recurrendum.

Traditionis verò nomen, quod nonnulli rurſus, nihil magis quàm Scripturæ examẽ metuentes, nobis veluti Gorgonem obtendunt, quid aliud eſt, obſecro, quàm larua? Nam ſi de dogmatibus intelligitur, vbi Verbum ſcriptum habemus, quorſum non ſcriptum aliquid? Eſt enim hoc certè per ſe illo incertius: nemo autem ex incerto mutuetur certioris probationem.

Sed hic video multa poſſe nobis obiici. Primùm enim dicent ſeſe Traditionis nomine intelligere nõ quod à nullo prorſus ſit ſcriptum, & per manus duntaxat traditum, ſed quod ſacris illis libris quos Canonicos vocant, non comprehenſum, poteſt tamen ex idoneis aliis ſcriptoribus probari: adeò vt quod initio ἄγραφον erat, ἔγγραφον meritò nunc habeatur: quas traditiones Apoſtolicas vocant. Deinde & illud adferent, ſe hoc nomine quaſdam in Eccleſia vetere receptas dogmatum Chriſtianæ doctrinæ planas & perſpicuas explicationes, (vt de homouſio, de duarum naturarum vnione, & ſimiles alias) intelligere. Deligere enim ſolent homines iſti quæ certa ſunt, & maximè plauſibilia.

Ego verò etſi exiſtimo ad hæc abunde à me paulo antè reſponſum eſſe, tamen habeo quod præterea reſpondeam. Iſta enim primùm omnium non eſſe ſine diſcrimine recipienda, ne ipſi quidem negabunt. Quam igitur regulam hîc ſequemur? Si ab hominum ſcriptis & autoritate pendemus, & fortè de ritibus quæratur, quàm multa hîc comperiemus non tantùm diuerſa, ſed etiam contraria? Quum veruſtiſſimis temporibus de feſto Paſchæ controuerſia futilitatem, ambitionem, ignorantiam, peruerſitatem denique plerorumque totius orbis Epiſcoporum manifeſtè probans, in Eccleſiam incidiſſet, adeò vt non ſecus quàm ſi de ſumma fidei actum eſſet, totus orbis concuteretur, & vtraque pars ad Apoſtolicas traditiones confugiſſet: quid tandem effectum eſt, niſi vt vtraque factione ſuos duces Apoſtolos

(vt aiebant) nacta, incrudescceret certamen? Legatur Irenæi ad Romanum illum stultissimum & ambitiosissimum, non Papam OEcumenicum, sed Episcopum Victorem, epistola: & quæ in singulis Ecclesijs fuerit olim in his rebus libertas, donec tyrannide quorundam opprimerentur, facilè cognoscetur. Nec enim hîc libet singula recensere, quoniam integro volumine nobis ad eam rem opus esset. Quid igitur hic sequemur? Quod comperietur (inquiunt) ab omnibus vbique receptũ: vt est chrisma, consignatio crucis, & alia eiusmodi. Iam ergo concludamus, particulares traditiones excludi, vt solæ catholicæ recipiantur.

VENIAMVS ad dogmatum traditiones. Eæ verò vel quæ in sacris libris tradita sunt explicãt, aduersus hæreticos, qui clarissimis etiam rebus tenebras offundere consueuerunt: vel quæ totidem verbis nusquam perscripta, tamen ex locorum inter se comparatione sunt eruta, proponunt: vel aliquid partim manifestè, partim obliquè scriptis Propheticis & Apostolicis aut adiiciunt, aut detrahunt, aut etiam in ijs immutant. Illas verò vtrasque (cuiusmodi sunt quatuor illarum Synodorum πίστεις quas vocant ἐκθέσεις, ad finem huius libri adiunctæ) tantum abest vt repudiemus, vt contrà obuiis (quod aiunt) vlnis quicquid eiusmodi est amplectamur.

Tertiam autem speciem quomodo tandem admittendam censuerimus? Nam siquid adiiciendum est Verbo illi scripto, consequitur, non omnia quæ ad salutem nostram requiruntur, perscripta fuisse in Lege & Euangelio. Cæterùm de Lege hoc dici profectò nec potest, nec debet. Iniquus enim alioqui Dominus videretur, quicquam ad eam adiici distertè vetans. Neque verò me hîc mouent Cabalistæ, Talmudistæ, & totum hoc audacium hominum genus. Quid enim à Domino expressius dici potuit? Et quàm seuerè illam audaciam vltus sit Dominus, siquid in ritibus (nedum in doctrina) adiectum esset, tot Prophetarum (id est Legis interpretum) de his rebus clamores, tota sacra historia, ipse denique Christus est luculentus testis. An porro vel suæ Ecclesiæ minus cauisse Deum arbitrabimur, missò in terras Filio suo: vel Apostolos minus in ea re quàm Prophetas, diligentes fuisse arbitrabimur? Testatur Paulus Ephesijs sese omne Dei consilium, de salute æterna videlicet, ipsis absque vllo prorsus subterfugio expo suisse. Ostendant igitur quid Paulus docuerit quidem, at non perscripserit: aut plenam doctrinam Euangelij (quam ipse potentiam Dei ad salutem vocat) in eius scriptis comprehensam esse fateantur. Sed quorsum tam multa? quum ad rem ventum est, quid isti proferre possunt ab Euangelistis & Apostolis in doctrina fidei præter-

termissum? Fortassis quòd beata illa virgo Maria non sit in originis peccato concepta,quòd virgo perpetuò vixerit,quod baptizandi sint infantes, nec iterandus Baptismus, sacrum chrisma ,ieiunandum in quadragesima , aqua benedicenda , consecranda altaria,crux adoranda:& quid non? Nihil enim istorum in sacris literis comprehendi affirmant. Transsubstantiationem autem,cõfessionem auricularem, inuocationem diuorum, Purgatorium ignem, iampridem in sacris literis , sed frustra , quærunt. Atqui beatæ virginis Mariæ conceptum eiusmodi non modò sacrę literę,sed ne ex veteribus quidem vllus commemorat. Perpetuam autem ipsius ad mortẽ vsque virginitatem, etsi piè & libenter credo, tamen (quod aliquando te audiente, Illustrissime princeps , cuidam importuno mónacho respondi) nihil hoc ad nostræ salutis mysterium pertinet. Sufficit enim nos credere quod res est,& ab Euangelistis narratur,conceptum esse Christum seruatorem nostrum ex Spiritu sancto,& ex Maria virgine natũ. Baptizandos autem esse infantes,nec esse iterandũ Baptismum,absit vt ex nuda traditione, non autem ex Dei verbo,colligamus. Reliqua verò illa quomodo tandem sacrę literæ exprimerẽt,quę nonnisi euersa verbi Dei autoritate in Ecclesia sanciri potuisse,manifestis rationibus euincitur?Sed de his plus satis. nec enim singularia ista nunc suscepimus explicanda.

Ad id genus traditionum venio quo de doctrina in Verbo scripto comprehẽsa aliquid detrahitur: veluti quòd altera Cœnæ Domini pars laicis est adempta : quòd verbis Pauli, dæmoniacam doctrinam vocantis cælibatum & discriminis ciborum legem , adscripta est cõcepti voti exceptio : & altera illa quam vniuersaliter valere nonnulli volunt , NISI aliter domino nostro Papæ visum fuerit. Sed quis tandem cui chara fuerit Dei gloria,(vt esse debet)tã execrandũ sacrilegiũ ferat?Nam certè si quicquã scriptę illi doctrinę fas erit adimere, necesse est vt quẽadmodum paulo antè isti dictatã à Spiritu sancto doctrinã, mãcã & mutilã esse volebãt,ita nunc in aliis eam redũdare & luxuriari dicãt:quod vtrũque piorũ aures sine magna offensione ne audire quidẽ possunt. At enim(inquiũt)ceremonias Legis olim sublatas esse negari nõ potest. Nos verò de ritibus non agimus, sed de ipsa cultus Dei substantia:cuius partem etiãsi olim ceremonias fuisse censeamus, hoc tamen nihil ad sacrilegã istorum audaciam tuendam facit. Quid mirum est enim Legẽ,iis adumbrandis sancitam quæ suo tempore futura sperabantur,ad ipsarum rerum lucem ac conspectum disparuisse?Sin autẽ isti sublatas veterum agapas , & Apostolicum de idolothytis & suffocato decretum communi consensu abolitum,& vnctionem Apostolicam,quam nunc sustulimus , opponant ,iterum respon-

deo, externa hæc fuisse, certis circunstantijs definita: quibus mutatis, meritò quoque abolita fuisse, res ipsa demonstrat. Stat igitur illud, doctrinam salutis verbo Dei comprehensam, non tantùm in vniuersum, sed etiam in singulis vel minutissimis partibus sartam tectam esse retinendam.

Tertiam autem speciem earum traditionum quæ vel ipsa fundamenta Christianæ salutis conuellunt, vel iis fundamentis superstructa subuertunt, quid attinet commemorare? Eiusmodi sunt, Romani pontificis primatus, inuocatio diuorum, preces pro mortuis, idolorum fabricatio & adoratio, liberi arbitrij, meriti, indulgentiarum, cæterarum denique eiusmodi spurcitiarum magistrales quas vocant determinationes: quæ quum nunquam nisi conuulsa doctrinæ cælestis autoritate stabiliri potuerint, nimium sunt impudentes qui vel falso Ecclesiæ nomine appositio, vel opposita longi temporis præscriptione, illas validari potuisse existimant.

Age igitur, hunc locum tandem concludamus. Catholicos ritus quosuis qui putant necessariò retinendos, valde hallucinantur. Sunt enim etiam catholici quidam, id est, si longè maximam partem hominum spectes, vniuersaliter recepti errores, qui paulatim in Ecclesiam, plerorumque Episcoporum partim ignorātia, partim negligētia, partim κακοζηλία, atque adeò ambitiosissima auaritia, & auarissima Romanorū in primis præsulum ambitione, inuaserunt. Deinde quum in ritibus instituendis habita semper sit à prudentibus hominibus & temporis & loci & personarum ratio, quis non videt in hoc rerum genere ineptissimos esse qui variatis circunstantiis non modò nihil mutandum, sed etiam quæ optimis de causis vel temporis spatio vel alio quouis modo abolita sunt, tamē quoniam vetusta sunt, in vsum reuocanda putant? Iam verò quid iis fiet quæ in manifestas idolomanias degenerarunt? quæ infelicissimo seculo, & Deo nostris peccatis irato, pauculis quibusdam frustra initiò reclamantibus, obtinuerunt? quæ denique vt nondum planè sint vitiata, tamen eiusmodi sunt vt integra diutius retineri vix ac ne vix quidem possint?

Hic verò mihi in mentem venit vox illa hominum (vt sibi quidem videntur) acutissimorum, qui non transformandam sed reformandam Ecclesiam arbitrantur. Reformationem vocant, eorum rituum qui florente, vt loquuntur, Ecclesia obtinuerunt, (sublatis nonnullis quæ temporum iniuria velut rubiginem quandam illis obduxerunt) restitutionem: quæ nisi à nobis admittatur, Ecclesiam transformari, & penitus suo decore priuari contendunt. Bella certè & speciosa oratio, sed à Satanæ Spiritu profecta, qui tum demum se prodit quum ad rem ventum

ventum est. Tum enim nihil adeo turpe est quod isti vetustatis fuco illitum, pro bello & venusto non obtrudant. Exemplo sint G. Cassandri & ipsius discipuli (futilis, inquam illius apostatæ Balduini, cuius nomine has chartas commaculare vix sustinui) inanissimæ de his rebus παραφοδίαι. At ego exemplum Ezechiæ regis tantopere celebratum sequutus, longè malim eos imitari qui offendiculum in publica via positum, etiamsi quis sit alioquin aut aliquando fuerit ipsius vsus, è medio tollendum censent, potius quàm monitores adhibendos qui prætereuntibus denuntient ne per imprudentiam ad illud impingant. Quid si enim qui admoniti sunt, non pareant, vel monitores officium non faciant? Deinde præterquam quòd in pleriſque hypothesibus non tantùm ab istis dissentio, sed etiam ipsos planè abominor, in ipsa thesi non possum illis assentiri. Nam si formosissima Ecclesiæ species, ipsúmque adeo archetypon à nobis quæritur, id ego esse puto quod ab Apostolis ipsis (cuiusmodi artifices nec habuit vnquam, nec habitura est Ecclesia) non tantùm, vt isti volunt, inchoatum, siue primis lineamentis adumbratum, sed viuis additis coloribus quamdiligentissimè & quamvenustissimè expressum fuit: à quibus quãto abfueris lõgius, tãto magis ab operis regula discesseris. Cuiusmodi autem illud fuerit, cur non aliunde quàm ex ipsorummet scriptis & Apostolica Lucæ historia (quem ego quidem hac in re pictorem longè excellentissimum fuisse concedo) petendum esse credam, facit aliorum scriptorum tum inter se discrepantia, tum etiam (vt ingenuè loquar) vanitas, qui Apostolicas quas vocant traditiones sparsim cõmemorarunt, aut etiã collegerũt: cuiusmodi sunt ridiculæ illæ & falsissimæ διατυπώσεις quæ Clemẽti tribuũtur, & Apostolici nonnulli Canones, iam olim inter reiectaneos libros numerati. Quòd si qui obiiciant, nõ omnia ab Apostolis vel à Luca fuisse perscripta, quæso cur ita censent? an quia pauca continent? Imò verò vtinam ea paucitate contenti fuissent qui se Apostolis iactant successisse. Neque enim voluit abrogari Dominus Mosaicos ritus vt alij substituerentur: & si iudaizare non licuit, multo minus gentilissare oportuit. quod si veteribus Episcopis in mentem venisset, Christiana religio neque tam citò, neque tam turpiter, primùm in ceremonias vanas & ludicras liturgias, deinde etiam in manifestissimam superstitionem, ac tandem etiam in ἀθεότητα degenerasset. Verè enim Paulus ἄθεους vocauit qui vnum verum Deum rite non colunt. An verò quia hoc argumentum Apostoli propriè non tractarunt? Imò certè quædam est impietatis species, Spiritum sanctum arbitrari quantam oportuit Ecclesiæ rationem nõ habuisse. & hoc ausim ego affirmare, qui diligenter Lucæ histo-

riam & Apostolicas epistolas legerit, eum non modò præcipua illa Ecclesiasticæ administrationis capita, sed etiam penè singulas eius partes ex iis optimè cogniturum: vt traditionibus illius non scriptis locus penè nullus relinquatur. Sed vtvt sit, quum inter illas penè infinitas traditiones exacta distinctione sit opus, ad quam tandem amussim illas exigemus? Nam neque ex vetustate, neque ex scriptorum autoritate, neque ex eorum multitudine à quibus approbatæ fuerint, satis firmum argumentum colligi posse demonstrauimus. Itaque vno verbo Dei, verbo inquam illo à Prophetis & ab Apostolis in publicas tabulas relato, nobis opus est, ex quo sanctas à prophanis, vtiles à damnosis aut futilibus, necessarias à superuacaneis distinguamus, & distinctas optima quadam ratione stabiliamus.

Quòd si ad rituum diiudicationem prœire nobis verbi scripti lucem necesse est, quanto magis ad dogmatum ipsorum cognitionem eadem ista lux præeat oportet, in quibus longè magis cæcutiunt homines, & multo periculosius erratur? Nam si nihil (vt antè ostendimus) in doctrina nobis est sequendũ nisi quod vel est in verbo Dei disertis verbis expressum, vel ex collatione locorum necessariò consequitur, quomodo mihi à pseudoprophetis cauerim, nisi propositam ab eis doctrinam cum ipso Dei verbo compararim?

Atenim dices, Quid si & ille verbum Dei proferat? Sic enim Arius illud, Pater maior me est, vrgebat: sic cum Macedonio, de Spiritus sancti persona: cum Nestorio atque Eutyche, de naturarum vnione: cum Pelagio, de gratia & natura disputatum est. Sic & hodie de sacramẽtalibus loquutionibus contenditur, dum alij transsubstantiationem, alij consubstantiationem, alij sacramentalem duntaxat coniunctionem ex iisdem verbis, & quidem pauciſſimis, (nempe HOC est corpus meum, & HIC est sanguis meus) eliciunt. Denique (inquiunt isti μεσῖται) quum incidit controuersia non περὶ τῦ ῥητῦ sed περὶ διανοίας: quò tandem potius perfugietur quàm ad Ecclesiã, ad patrũ orthodoxorũ scripta, ad Synodos denique germanas ac legitimas? Ego verò (vt antè dixi) nec Ecclesiæ, nec Patrũ, nec Synodorũ testimonia repudiãda censeo, sed multiplici cautione vtendum esse arbitror.

Primùm enim, siquid sine Dei Verbo affirmatur, frustra Ecclesiæ, Patrum, Synodorum inania nomina prætexuntur, vbi ne Angeli quidem sunt audiendi. Stat enim illud Pauli, Si vel quispiam Angelus è cælo aliud Euangelium annuntiarit, anathema esto: nec Ecclesiæ est loqui, sed maritum loquentem audire. Patres autem orthodoxi non alia lege scripta sua legi voluerunt quàm vt ad Verbi scripti regulam exigerentur. Synodorum denique non est hoc munus, doctrinam nouam cõdere, sed à Deo conditam

conditam ex eiusdem Verbo confirmare. Quæ secus fecerint, impiorum sunt cathedræ,& derisorum scamna, quæ fugere iubemur vt beati simus.

Deinde, si de interpretatione Verbi scripti quæritur, testes quidem illos (vt dixi) minimè repudiamus: sed primùm omnium veram Ecclesiam à Satanæ synagoga: suspectæ nec dānatę fidei Patres ab hominibus vel manifestè imperitis, vel hęreticis, vel alioqui suspectis: Synodos quoque legitimas & minimè dubiæ fidei, à tyrannicis conciliis & cœtibus aduersus Christi veritatē coactis: veros denique libros à supposititijs accuratè discernendos arbitramur.

His verò constitutis, tū istos ego non vt iudices, (iudex enim est vnus Deus ex scripto suo Verbo: sed vt iuratos & vocatos testes, audiendos dico: & quidē eo modo quo à peritis iudicibus in forēsibus cōtrouersiis testes audiri solent, ita videlicet vt sui etiā testimonij causas reddāt: causas inquā, non aliūde quàm ex eo ipso verbo de cuius interpretatione quæritur, allatas. Rectè enim Augustinus, humanas rationes repudiās, *Per scripturas diuinas* (inquit) *multo tutius ambulatur: quas verbis translatis opacatas quum scrutari volumus, aut hoc inde exeat quod non habeat controuersiam: aut si habet, ex eadem Scriptura vndecunque inuentis atque adhibitis eius testibus terminetur.* Hæc ille, & rectè quidem. Nam si ex solo scripto Verbo sapere nos oportet, ne aliunde quidem vlla Verbi interpretatio petenda est. *Sic enim* (vt idem Augustinus inquit) *tēperauit Scripturas Spiritus sanctus, vt quod alicubi obscurius dictum est, clarius alibi explicetur.*

Denique, quem alium potius quàm Christum ipsum & Apostolos sequemur? Christus certè Satanam Scriptura abutentem, non aliunde quàm ex eadem Scriptura refutauit. Apostoli ex Prophetarum scriptis sua confirmant: & Beroœnses Iudæi laudantur, quòd auditam ex Paulo doctrinam cum Prophetarum scriptis contulerint, vt viderent an hæc ita se haberent. Certè non alio telo Nicena Synodus Arium, Cōstantinopolitana Macedonium, Ephesina Nestorium, Chalcedonēsis Eutychen, Augustinus Pelagium iugulauit. Itaque qui Scripturam sic ambiguam & obscuram esse putant vt illata aliunde luce indigeat, digni sunt quos vt blasphemos conspuant pij omnes, & totis animis execrentur.

Nec propterea doctorum scripta & interpretationes vitupero, quum sui Verbi in Ecclesia tum voce tum scriptis interpretandi autor sit ille qui pastores & doctores ad corporis ædificationem constituit: sed quatenus illis standum sit ostendo: eatenus videlicet vt nihil de suo proferant, ne tum quidem cum de sententia & interpretatione loci alicuius agitur: sed ex

Scripturis ipsis Scripturas secũdũ analogiam fidei interpretantur. quod quisquis fecerit, siue sit nouus seu vetus, seu priuatus seu munus aliquod gerens in Ecclesia, siue senex siue iuuenis, siue solus siue cum multis, audiatur. Etsi enim retinendus est ordo in Ecclesia Dei, tamen nulli magis falluntur quàm qui certis locis aut personis alligãt Spiritus sancti gratiam. Quinam enim Prophetas occiderunt? quinam Christum crucifixerunt? illi certè quibus tanquam cardinibus sustineri veram religionem oportuerat. Itaque Propheta non ad Sacerdotes illos prophanos, sed ad Legem & Prophetas populum Dei dimittit. Nec aliàs verò iampridem fuit Ecclesiæ cõditio, reprobato ab ipsis architectis angulari lapide, & in ipsius Dei tẽplo sedẽte Antichristo.

Quid igitur? nempe Dei verbo controuersias omnes dirimi: & falsum verbum à vero, sicut & Ecclesiam germanam ab adulterina: & Synodos à Spiritu sancto gubernatas, ab iis quibus Sathan præest: denique veritatem à mendacio ex Dei verbo diiudicari necesse est: quia in iis quæ salutis sunt non alibi nobis patefactam veritatem arbitrandum est.

Quæ quum ita sint, efficitur, illud verissimum esse, illustrissis. Princeps, vnde initiò diximus potissimũ orta esse mala illa omnia quib⁹ Patrũ nostrorũ memoria Ecclesia penè oppressa fuit: ac proinde hanc vnam esse ipsius erigendæ viam ac rationem, si ex puro Dei verbo de controuersiis istis decidatur. Ita enim fiet vt de plerisque ne quærendũ quidẽ sit, de quibus tamen hodie nonnulli partim propter ignorãtiã, partim quia proterui & malitiosi sunt, pertinacissimè contendunt. Quæ verò niti Scripturæ testimoniis videbuntur, si non ex consuetudine, (quæ quum à Verbo discedit, nullum planè ius in rebus diuinis facit) neque ex certorum hominum veterum seu nouorum nuda autoritate, sed ex locorum inter se collatione, reuocatis ad analologiam fidei omnibus interpretationibus, iudicentur, tũ demum nihil tam difficile occurret quod facilè non intelligatur, nihihil tam obscurum quod nõ illustretur, nihil tam perplexum quod non planum & expeditum reddatur. Sed istam cognitionem quis tandem instituet? quis actionem istam moderabitur? quinam denique de rebus istis communi autoritate conferent? Istista verò persequi nostri non est instituti, quamuis sæpe ac multum de hoc quoque cogitanti, nonnulla in mẽtem venerint, de quibus fortassis alius dabitur dicẽdi locus. Nũc quod instat agamus.

Qvvm igitur ex sacro Dei verbo omnes istæ controuersiæ dirimendæ videantur, hoc in primis curandũ arbitror, vt quorum non omnes (quod optandum esset) suis illis peculiaribus linguis Hebræa & Græca loquentem Deum possint exaudire, vera & commoda quæpiam vtriusque Testamenti interpretatio habeatur.

beatur. Quod iampridem efficere conati sunt nonnulli, satis autem feliciter præstitit nemo. Vetus enim editio (cuiuscunque tandem sit) quamuis minimè improbanda, tamen & obscura, & manca, & redundans, ac falsa etiam in multis comperitur: vt de codicum infinita penè varietate nihil dicam. Hanc igitur optimo iure studuerunt multi eruditi & pij homines emendare, quamuis non omnes pari successu. Et tamen quàm hoc sit necessarium, maximo cum dolore fatebitur quisquis Græcos illos etiam eruditissimos scriptores leget, & eorum interpretationes plerunque absurdissimas cum Hebræa veritate comparabit. Inter Latinos autem non tantùm idem malum viguit, sed etiam alterius (id est Græcę) linguæ ignoratio: qua plerique laborantes, dum à Vulgata interpretatione pendent, nodum in scirpo sæpe quærunt, & fœdissimos errores admittunt.

Hæc me igitur causa impulit, vt collatis quàm diligentissimè possem variis codicibus, & expensis quamplurimorum doctorum hominum sententiis, eorum presertim quos nostra hæc ætas linguarũ peritos, multo certè plures ac doctiores tulit quàm antea vnquam (repetita vsque ab Apostolorum temporibus memoria) habuerit Ecclesia, eos saltem nonnihil subleuarem qui puriorem interpretationem desiderãt. Id autem vt maiore cum fructu fieret, addidi etiam annotatiunculas in quibus & varias interpretationes inter se contuli, &, quoad à me fieri potuit, obscurissimorum quorumcunque locorum sententiam planè ac perspicuè exponere studui. Sed quum spissum illud opus, & valde (quod expertus profectò loquor) laboriosum, sub incudem reuocatum, & denuò excusum, sic viderem excreuisse vt eo non satis commodè plerique vti possent, curaui vt absque illis annotationibus seorsim excuderetur: quarum tamen loco mihi substituisse videor quod (si satis rectè à me perfici potuisset) non dubitarem non modò vtilitatis nomine, sed etiam vt valde necessarium commendare.

Duo sunt enim interpretum genera: vnum, eorum qui quid dicatur (id est res ipsas) propriè non considerant, sed quibus verbis aliquid dicatur, mutato tantùm idiomate declarandum susceperunt. quod munus interpretandi etsi vix ac ne vix quidem ab eo præstari potest qui res ipsas non intelligat, tamen intra verba cõsistit. Alterum, eorum est qui res ipsas pluribus verbis & adhibitis rationibus explicant: in quo genere interpretandi (meo quidem, &, vt arbitror, eruditorum omnium iudicio qui libros eius inspexerint) comperietur magnus ille Iohãnes Caluinus, beatæ memorię vir, & meus in Christo parens, (quod sine cuiusquam inuidia dictum sit) veteres & recẽtiores omnes longè superasse. Itaque etsi interdum in quibusdam, non quod ad

doctrinam ipsam attinet, (quam ego purissimam ac solidissimam in eius hominis scriptis, si in quoquam alio interprete semper animaduerti) sed in locorum quorundam explicatione dissentio: tamen de ipsius commentarijs statuo quod in genere scribendi multum dissimili Cicero de Iulij Cæsaris commentariis iudicabat, eum videlicet sanos homines à scribendo deterruisse. Et verò vtinam nobis, qui per Dei gratiam ministerio fungimur in Ecclesia (ac mihi in primis) in discendo & docendo potius quàm in scribendo occupatis esseliceret. Verùm quid facias? hoc à nobis extorquet partim quorundam aduersariorum importunitas, quorũ conatibus necesse est veritatis amantes sese modis omnibus opponere, ne simplices incauti intercipiantur: partim etiam charitas, quæ nos monet, quicquid accepimus, in fratrum vtilitatem conferre.

Visi sunt autem mihi semper nimium multi (siue quoniam ita est, siue quòd ipse potius halluciner) in eo peccare quòd in Euangelicæ quidem & Apostolicæ historiæ particularibus narrationibus, in quas diuino planè artificio distributa est, ad quod potissimùm doctrinæ Christianæ caput singula sint referenda non animaduertant: multò minus autem in Apostolicarum epistolarum grauissimis illis, & (quod verissimè dico) excellenti methodo contextis disputationibus, quis sit illarũ status, quę argumentorum series, quis denique scopus, parum considerent. Hinc factum vt neque pes neque manus sæpe in quorundam scriptis & dictis appareat, & relicto scopo ad quasdam obseruatiunculas confuse & perturbatè congestas deueniatur, atque adeò in plerisque maximi momenti locis nulla sententiæ ipsius ratio habeatur. Hinc fit etiam vt apud Paulum præsertim (quo tamẽ scriptore nihil fuit vnquã in scribendo iudiciosius) infinita anantapodota & hyperbata imperitissimi homines iampridem somniarint, & passim etiam suis in eum cõmentarijs, magna certè cum sua ignominia, inculcarint: adeò quidem vt interpres ille omnium Dei arcanorum excellentissimus, non minus fuerit in scholis ignotus, quàm si nulla eius monimenta extarent: imò non aliter eum quàm scopulum quendam multi refugerent. Itaque vt huic malo mederer, conatus sum in hoc opere, quantum à me præstari potuit, breues doctrinę summas in historicis narrationibus annotare, vt quisquis in illo veluti mari nauigabit, portum ad quem cursum dirigat, ob oculos positum obseruet. In epistolis autem operam dedi vt & scopus & series argumentorum, methodus denique intelligi, & omnibus ordine distributis genuinæ expositiones cognosci possint.

Quòd si mihi dederit Dominus vt duo præterea tandem aliquando

quando adiiciam de quibus iam cogito, breuem nimirum vocabulorum quorundam in contextu occurrentium expositionem,& prætereà locos communes, suis quosque locis vno verbo indicatos, tum verò me operæpretium feciſſe exiſtimabo. Sed hæc aliquando fortaſſis dabit Dominus. Interea quod mihi datum eſt,illuſtres & generoſi Domini, id omne vobis potiſſimùm, veram in Gallia patria mea religionẽ amplexis, ſcriptum & dicatum volui,tum vt grati mei animi ſignificationem ederem:(quid non enim vobis,miſeras ouiculas aduerſus luporum rabiem,veſtrorum etiam corporum obiectu protegentibus,omnes debemus?)tum verò vt vos in ſancta iſta & heroicis veſtris animis digna fortitudine & perſeuerantia magis ac magis confirmarem.

En igitur tibi, illuſtriſſime Princeps, ſacros illos cœleſtis doctrinæ interpretes,pro cuius defenſione nõ dubitaſti tot tantiſque periculis caput tuum obiicere: en vobis, illuſtres & generoſi Domini, ſacra illa æternæ illius Sapientiæ arcana, quæ quanto magis cognoſcetis, tanto minus vos pœnitebit, quum huc adacti eſſetis, pro eo viciſſim ſanguinem veſtrum fudiſſe, qui vos pretioſiſſimo ſuo ſanguine redemit. Præclara ſunt illa, & coram ipſis cœleſtibus Angelis inſignia, fidei & zeli veſtri trophæa: quibus tamen ſtatuendis vtinam,vtinam,inquam,ſicut optabatis, ſolis ſpiritualibus armis vti licuiſſet. Nunc porrò reſtituta pace, ſpirituali conſtantia & inuicta fidei fortitudine opus eſt, vt inchoatum opus perpetua veſtra cum laude abſoluatur. Suppeditabit autem eam Dominus iugi & aſſidua huius verbi auditione ac meditatione. ſiquidem quod corporibus noſtris cibus, hoc animis noſtris cæleſtes iſtæ dapes præbent, nempe vt earum ſucco non tantùm viuamus, ſed etiam creſcamus & adoleſcamus,dum perfecti tandem, vltimo videlicet illo die, reddamur. Et hìc quoque peto à veſtris Excellentiis vt quædam ad vos maximè pertinentia æquis animis ex me audiatis. Si nos quos adhuc audiuiſtis, & à quibus geniti eſtis in Domino, vera & ſancta docere vobis perſuaſiſtis, ne, quæſo, patimini vos ab iis vel tantillum abduci. Neque id ego temere moneo. Etſi enim mihi notum eſt animi veſtri robur, tamen quis ſit quorundam veſtræ ſaluti inſidiantium aſtus, quæ impudentia, quæ improbitas, noui. De apertis illis veritatis hoſtibus non loquor: ſed Sinones illos intelligo, partim mediam neſcio quam religionem fabricantes, partim etiam ex infelicibus illis de Cœna Domini contentionibus occaſionem ſerendæ inter vos diſcordiæ captantes. Quid enim?(inquiunt) an idem eſt Eccleſiam Dei transformare au reformare? an nihil viderunt Patres? an ſoli

isti nescio qui sapiunt? an isti non sunt quos doctissimi quique sacramentarios vocant, ac detestantur? Nos verò quid ad hæc respondeamus, vobis non est ignotum: nec vnquam recusabimus coram vniuerso mundo nostræ quam isti vocant transformationis causas reddere. Quid autem istiusmodi homines captent, mirum ni omnibus sit perspectum, quum alij quidem palàm perditissimis Euangelij Christi inimicis seruiant, alij multiplici apostasia sint celebres: alij, quæ sua sit inconstantia & futilitas, aut certè quàm nullo sint iudicio præditi, tota vita mũdo patefecerint, quum totis triginta annis nondum didicerint in religione non esse fluctuãdum. Ab his igitur vobis maximè cauendum esse præmoneo. Cauebitis autem si in ea quam ex fidis vestris pastoribus accepistis fide, tot martyrum sanguine obsignata, & cuius ἐξομολόγησις plana & perspicua edita est, perseuerãtes, pestes istas vel statim abegeritis: vel, si semel audire constituistis, adhibitis iis pastoribus audiatis à quibus illorũ fraudes patefieri, & mendacia conuinci possint.

Neque causa vlla est cur ista vos perturbent. Hanc enim Ecclesiæ conditionem esse Dominus ipse ac præceptor noster sedulò nos admonuit, & perpetua omnium temporum experientia confirmat. Sic nostris temporibus exorti sunt Anabaptistæ in plurimas sectas diuisi: sic hodie eousque efferbuit quorundã in manifestis erroribus defendendis pertinacia, vt iã apertè Christi naturas cum Nestorio dissoluant, proprietates verò cum Eutyche confundant: quorum etiam pestilentes quosdam libros Gallicè quoque iam cõuersos esse præmoneo. Alibi in Polonia exorti sunt execrabiles Tritheitæ, quam penè totam deuastarunt. Cudit etiam clandestina quædam alia Satanas, aduersus quæ necesse est vt sinceritate & simplicitate Christianæ quã accepistis doctrinæ, resistatis.

Iam verò quoniam neque offendiculis quibus ira Dei prouocari solet, obsisti, neque hæreses quibus vera doctrina opprimitur, maturè aboleri, nisi vera ac legitima Ecclesiasticę disciplinę ratione instituta, possunt: idcircò illud quoque à vobis peto per Filij Dei nomen, illud, inquam, vos obtestor, ne disciplinam istam tanquam humanum aliquod commentum repudietis, sed vt diuinam ordinationem, sine qua necesse est totum ædificium corruere, omni studio & animi contentione stabiliatis, & semel stabilitam retineatis. Quid enim? annõ altera hæc est Verbi diuini pars? Certè qui hoc negat, solem negat meridie lucere. Et (quæso) quæ tandem respublica, quæ ciuitas, quę familia & domus non statim dissoluetur, nisi legum vinculis adstringatur? An verò Christianam Ecclesiam omnis pietatis & honestatis magistram, in nequitiæ & licentiæ ludum trãsformari patiemur?

tiemur? Atqui ſublata illa de qua loquor diſciplina, ſi quiuis ad docendum verbum admittatur, ſi in paſtorum doctrinam & mores non inquiratur, ſi quiuis promiſcuè ad Sacramentorum vſum recipiatur, ſi cum offendiculo peccantes redarguere, ſi contumaciter ſeſe opponentes ſeuerè coercere, ac tandem etiam, (ſi ita opus eſt) exemplo Apoſtoli, ne reliquos ſua contagione inficiant, ex grege extrudere non licebit: niſi etiã pauperum ratio habeatur, & ex ordine à Spiritu ſancto inſtituto eleemoſynæ adminiſtrentur: niſi denique omnia in Dei domo rite & ordine fiant: quid aliud mox erit Eccleſia, maxima ex parte, quàm hominum audaciſſimorum & ad omne flagitium proiectorum coitio? At enim (inquiunt nonnulli) hæ ſunt magiſtratuum partes. Quaſi verò nos vel τῶν τοῦ βιωτικῶν, ſiue de iis quæ ſunt huius ſeculi, velimus in Eccleſiaſtico conuentu vllo modo diſceptari, vel ipſos paſtores aut quoſquam alios, eorum more quos Catholicos nunc vocant, Magiſtratuum iuriſdictioni & imperio eximamus. Quis me (inquiebat Chriſtus iis reſpondens qui pro diuidunda hæreditate ipſum interpellabant) veſtrum iudicem conſtituit? At ille idem inquit, Qui Eccleſiam non audierit, ſit vobis tanquam ethnicus & publicanus. Diſtinguenda ſunt igitur quę Dominus diſtinxit, non autem tollenda quæ ſtabiliuit: imò verò tantum abeſt vt hæc diſciplina, ſi quidem legitimè (id eſt ex vno Dei verbo) conſtituatur, Magiſtratuum autoritatem imminuat, vt è cõtrario vel maximè ſtabiliat: quum nulla res æquè publicam tranquillitatem tueri poſſit atque illud vnum, ſi omniũ conſcientiæ in Dei timore contineantur. At metuendum eſt ne pontificia illa tyrannis rurſus in Eccleſiam inuehatur. Ita eſt profecto. Sed ſtultorum eſt, (vt inquit ille) ſic vitare quædam vitia vt in contraria incurras. Itaque vt hominum tyrannidem vitemus, non excutiendum ſed recipiendum eſt iugum illud Chriſti, ſolis prophanis & impiis ingratum, bonis autem & piis longè ſuauiſſimum. Magiſtratus autem, vóſque adeò quos Dominus Eccleſiæ ſuæ nutritios ex Regiæ maieſtatis edicto conſtituit, tantum abeſt vt quorundam exemplo pro laicis (quos iſti vocant) habeamus, & ab iſta de qua loquor diſciplina alienos eſſe arbitremur, vt econtrario veſtrum iſtud præcipuum munus eſſe cẽſeamus, turbulentos Eccleſiæ contemptores quãſeueriſſime vindicare, vtque purus Dei cultus vigeat pro veſtro imperio procurare. Quúmque presbyterium non tantùm ex paſtoribus, ſed ex iis quoque conſtitutum eſſe oporteat, à quibus ipſi etiam paſtores cum opus eſt coerceri poſſint, quis ita eſt inſanus vt in deligendis presbyteris ſummam eorum rationem haberi nolit, qui præterquam quòd à pietate commendantur, autori-

tate etiam & dignitate in Eccleſia præſtent?

Sed de his fortaſſe nimiũ multa, apud vos præſertim, de quorum egregia voluntate nolim quidem ego vel tantillum dubitare. Tandem igitur finem ſcribendi facio, & Deum Optimum Maximum precor vt te, illuſtriſs. Princeps, vóſque cæteros illuſtres & generoſos Dominos, excellenti illo ſuo Spiritu indutos, veráque Filij ſui notitia & excellẽtiſſimis quibuſque donis magis ac magis ornatos, potenti ſua virtute fulciat: vt magnum illud opus quod per vos inchoauit, ad plenam cœleſtis regni ſui inſtaurationem, quamfœliciſſimè, immortali cum veſtra laude & gloria, perficiat. Geneuæ, x. Calendas Martias. Anno à Chriſto pro nobis incarnato, M. D. L X V.

ILLVSTRISSIMO DOMINO

D. HENRICO, COMITI HVGTINDONIÆ, Hastinguæ Domino, &c. consilij Maiestatis Regiæ, in parte boreali Præsidi.

FATENTVR omnes, Ecclesiæ Dei perneccssarium esse vt extet vtriusque Testamenti fidelis Latina versio: quæ etiamsi extaret, inutilis tamen esset Ecclesiæ, nisi omnium hominum manibus ea assiduè tereretur. Nam si (vt dici solet) auaro tã deest quod habet, quàm quod non habet, iudicandum erit non minus Ecclesiæ deesse versionem eam quæ negligitur, quàm si illa omnino careremus. Itaque quum ad professionẽ theologicam in hac inclyta & celeberrima ciuitate vocarer, partem autem Noui Testamenti interpretandã sumpsissem, iudicaui mihi etiam versionem aliquam esse assumendam: quæ si adhuc recepta minus esset, familiaris tamen opera mea auditoribus redderetur. Quum autem nostra memoria fuerint multi viri doctissimi qui diligentem in conuertendis Noui Testamenti scriptis operam nauauerint, quorum studia laudo, & illis quantam possum, habeo gratiam: hoc tamen cum eorum venia dictum esse velim, & cum omnium ferè doctorum hominum assensione à me dictum iri confido, Noui nẽpe Testamenti Bezæ versionem, omniũ castissimam esse & purissimam. Itaque meum esse existimaui procurare, illa non tantùm vt extaret, sed etiam velut à vulgata versione quamminimùm abest, sic in eius locum in schola & in Ecclesia succederet, donec (quod vt aliquando fiat à Deo peto) ex principum Christianorum voluntate, aut illa ipsa, aut melior aliqua, communibus quasi suffragijs ab omnibus reciperetur. Quod autem aliquando mihi ab ipso Beza relictum onus fuisset, vt eius breuiores annotationes in Gallicam linguam inflexa ad vulgi captum interpretatione conuerterem, & quæ occurrunt subinde difficiliores & minus vsitatæ phrases, cum in verbis tum in sententijs, breuioribus notis explicarem: opus institutum importuna illa Ecclesiarum nostrarum vexatio abrupit, atque in aliud tempus differre me coegit. Fecit tamen illius de me iudicium, vt ingratum illi minimè fore putarem, quum is tantam mihi concessisset in sua libertatem, si, dum integras illas annotatiunculas cũ versione ab ipso coniunctas edi curarem, notas eas adiicerem Latinas, quas mihi concesserat vt Gallicas ederem. Porrò in his scribendis illud meum fuit consilium, vt quemadmodum opus ipsum est ab ipso Beza profectum: sic etiam & quæ iam obscuriorum locorum interpretationis gratia coniungũtur, ea omnia ita ex ipsius maioribus annotationibus transferrentur, vt integrum opus Bezæ meritò censeretur. Meum sanè

iudicium aut nũquam aut perraro sequutus sum: Bezæ verò iudicio omnia vt in eius agens fundo permisi: si pauca excipias, quæ ex Ioachimi Camerarij, viri doctissimi, & amantissimi ipsius Bezæ, notis transtuli: maximè in quatuor Euangelistas & Acta, vbi minus annotatum fuerat à Beza. In Paulinas autem & aliorum Apostolorum Epistolas solum Bezam ideo sum sequutus, quòd pauca viderentur in earum expositione ab illo prætermissa. Huic porrò curæ dum incumberem, maiores illæ annotationes in quibus phrases & obscuriores locos diligentius examinat, perpetuò mihi ob oculos versabantur: versabantur etiam minores, quibus diligentius methodum persequitur, illæ quidem, Serenissimæ & suis non minus quàm regiis virtutibus splendidæ Elizabethæ Reginæ inscriptæ: hæ verò, Illustrissimis Principibus, Ducibus, Marchionibus, Comitibus, Baronibus, & cæteris generosis Dominis Euangelium in Galliæ regno amplexis.

Hæc faciebant vt quæ qualisque esset Ecclesiæ Christi conditio, assiduè mihi in mentem veniret. Quum enim celeberrimum illud serenissimæ Reginæ se nomen offerret, non poteram non beatæ illi Angliæ vestræ conditioni gratulari, quæ felix ac nimium felix omnium iudicio censetur, modò tamen, vt Poetæ verbis vtar, bona sua norit. Miseranda porrò nostrarum Gallicarum Ecclesiarum seruitus dies noctésque se mihi offerebat, quæ non minus tristitiæ, quàm vestra incolumitas lætitiæ argumentum afferebat. Vester quidem status mihi gratas illas promissiones de pacata Ecclesiæ forma, & de quiete quæ nobis ad tempus esset concedenda, admonebat: quibus promissionibus euentum videbam respondere. Quanuis enim vos aliquando Dominus vexasset duriter, & quasi ad momentum concussisset, noluit tamen virgam impietatis requiescere super sortem vestram, ne mitteretis ad iniquitatem manus vestras, sed decurtauit Dominus dies illos propter electos suos: quod fecit quando & quomodo voluit, iustè tamen fecit. At nostræ, quantas nostri non audiuere patres, ærumnæ, in durissimis nostris casibus, & tristissimis Ecclesiæ calamitatibus, mihi tristem quidem carni, veram tamen nec nobis inutilem proponebant, nostri magni Prophetæ sententiam: qui diceret, Non est discipulus supra magistrum: &, Si me persequuti sunt, & vos persequentur. Quod etiam Gentium, id est noster, Apostolus expertus est, quódque nos experturos longè antè prædixit, oportere nos per multas oppressiones ingredi in regnum Dei, & omnes qui piè volunt viuere in Christo, persequutionem passuros. Itaque quum omnium nostrùm communis sit fides, vna futuræ vitæ expectatio, diuersa tamen conditio: agnosco scilicet, in hac tanta diuersitate, Deum iustum, veracem, & fidelem: qui quod promisit, in tam variis rerum euentis constantissimè præstet. Hæc apud me sæpissime cogitans, atque in his sapientissimam Dei sapientiam adorans, leuabam curas meas, & anxias nimis animo pellebam solicitudines. Sic labori isti meo sensi nõ parum leuationis adferri, quum non (quod multos facere memini, & in quo ipse non semel peccaui) inani rerum desiderio me afflictarem: sed meipsum, diuinis admonitus exemplis, ad ardentes concipiendum preces cohortarer: quibus petebam vt vestræ felicissimæ

cissimæ genti daret Dominus aures ad magis atque magis audiendum, oculos ad amplius atque amplius videndum, cor autem ad verè sentiendum, quantos benignitatis suæ thesauros vobis aperuerit ille, qui quum in Christo sibi reconciliauit mundum, nunc per Euangelij sui prædicationem vos precatur vt seriò ad Christum ab operibus mortuis conuertamini. Nobis autem certè & nostris quamuis, ad hunc vsque diem miserè & (quod ad homines attinet) crudeliter vexatis, Dominus tandem dimittet peccata, illisque debitas pœnas. Etenim negare non possumus quin nos in penetralia suæ veritatis deduxerit, quin sæpe nostri misertus, in nostram perniciem iam depromptas sagittas, in pharetram condiderit. Fatemur tamen ingenuè, nos de his seriò vt par erat non cogitasse: atque vt innumera alia silentio præteream, quin hominem, brachium nostrum posuerimus, non inficiamur. Iustum itaque Dominum esse, de his rebus cogitans agnoscebam, & vias eius esse iudicia: hæc, inquam, susceptum laborem si non omnino leuabant, ex parte tamen minuebant, & dulces mihi meas reddebant vigilias. Et tales quidem in opere faciundo meæ erant cogitationes.

Non absre autem videbitur, si de mei etiam instituti ratione aliquid dicam. Primùm, etsi pro ea ingenij & doctrinæ mediocritate quam mihi Dominus concessit, aliquid afferre potuissem, quod ad Euangelistarum & Apostolorum explicationem non inutile fuisset: quum tamen mihi semper inuidiosum fuerit fucorum istud genus, qui aliorum aluearia expilant, alienóque labore inuenta verbis in se transmouent, & ea pro suis venditant, tum verò maximè eorum qui vsque adeo pudorem omnem abiecerunt, vt eos manifesti plagij non pudeat, existimaui turpe mihi fore si ad idem saxum impingerem ad quod alios allisisse damnabã. Ea porrò causa fuit cur in hoc opere, in Bezæ sententia, tanquam meæ commentationi impositis terminis, me continuerim, interea maiorum illarum annotationum tanquam specimen tradens, vt siquibus plus suppetit otij, eas tamen nondum euoluissent, saltem ex notarum mearũ lectione intelligerẽt quantũ ex illis fructus essent percepturi, si modò ad illas diligenter euoluendas animũ appellerent. Quum autem plærique omnes homines qui in Ecclesia censentur, aut magistratum gerant, aut Ecclesiæ Dei præsint, aut priuatorum hominum sint loco, ijs omnibus vtilem meam qualemcunque operam futuram iudicaui. Siqui sunt enim quibus voluntas (quæ semper adesse debet) & otium adsint eorum doctas legendi commentationes, qui in nouum Testamentum scripsere, quales nostra memoria Dominus multos excitauit: tantum abest vt hæc mea ab instituto illos reuocare debeat opera, vt potius ad tam præclarum studium illos sit prouocatura. At verò siqui fuerint qui aut propter sui muneris onus, aut magnam negotiorum molem ita distineantur, vt seriò vacare tam sanctis studijs non facilè possint, quamuis profectò in tanti momenti rebus versantes, in primis oportuerit potius quotidie aliquid operæ dare cognoscendæ eius sacræ voluntati, cuius exercent iudicium, optimè sanè illis consultum erit si (quod Tullius de Cyri pædia se fecisse scribit) Nouum istud Testamentum assiduis & quotidianis lectionibus terant. Quantum autem ad prima-

tos attinet, etsi non tanto negotiorum onere premuntur, multi tamen (vt ad rem natura sumus attentiores quàm decet) caussificantur sibi per negotia non licere tot & tantos doctorum commentarios euoluere: quibus hoc meo labore satisfeciſſe nemo non iudicabit, quod & illi, vel tacente me, facilè agnoscent. Vt autem de Verbi administris aliquid dicam, in quorum gratiam hæc esse potissimùm à me scripta fateor: sic omnia mihi temperasse videor, vt doctis, mediocribus, & qui infra mediocritatem adhuc subsidunt, bene meo quidem iudicio consuluerim. Sanè siqui sint doctiores & ad publicum munus docendi vocati, non hic illi quod satis sit ad publicè dicẽdum, inuenient. Nec enim sic eos leuabit à studiis meus labor, vt non apud seipsos commentari, & magno studio consequi plurima sit necesse, quoties apud populum erit dicendum: si modò cum fructu docere volent. Erit tamen hæc strenuis & diligentioribus veluti vigiliarum epitome, quæ cætera illis in memoriam reuocet. Mediocribus autem & minus doctis, duarum præstantissimarum in docendo rerum vsum ostendent, methodi nimirum & grammaticæ interpretationis: modò in vtraque auream teneãt mediocritatem: id est, neque ambitiose nimis methodicos se & linguarum peritos ostentent, nec nimis superbè vtrunque fastidiant. In quæ vitia nimium multos incidere quotidie videmus: quorum dum alij ignorantiam affectatam, alij inanem fastum sectantur, vtrique à simplici illa docendi ratione quam nobis Paulus præscribit, absunt longissimè. Sed hic non est de his amplius disputandi animus: fortassis aliàs commodior dabitur de his differendi occasio.

Cur autem nomini tuo, Domine nobilissime, & Comes illustrissime, hæc inscribi voluerim, multæ grauésque caussæ fuerunt: quas non ita necessarium fuisset enarrare, si quibus Anglia clauditur terminis, iisdem nostra hæc opera terminaretur finibus. Nam vel argumentum, & operis materia satis ostendit ijs qui te norunt (norunt autem omnes Angli) cur tuæ potissimum Amplitudini offeratur. Sed quoniam & ad eos quoque hæc forsan peruentura est lucubratio, qui non ita bene norunt quibus te virtutibus Deus ornauit, mihi aliqua mei facti reddenda est ratio: vt alijs possit etiam tuum exemplum ad amplectendum ex animo Christi Euangelium prodesse. Primùm quidem fateor opus minimè dignum fuisse quod tuo nomini inscriberetur, si ea respicias quæ à me sunt profecta. Præter operam enim, & aliquam tenuem iudicij exercitationem, nihil meum dici potest. Sed quia videram maiores illas annotationes Sereniſſimæ Reginæ Elizabethæ: minores autem Gallorum procerum, quos non puduit Euangelij Christi (quorum maior pars quieſcit à suis laboribus) nomini inscriptas: tu verò inter Anglos proceres ad Regiam familiam proximè accedas, & nemo sit inter proceres, qui magis quàm tu virtutem illam heroum nostrorum Euangelicã admiretur & referat, putaui non abs re fore, vt si quibus & familiæ & gentis & animi nobilitate accedis, iisdem etiam eodem in opere coniungereris. Quum autem eæ virtutes eius sint generis, vt etiamsi in ijs æquales non habeas multos, habeas tamen qui sibi etiam aliquid tecum commune vendicare possint: in ijs equidẽ quæ verè Christianũ principem decent charitatis

ritatis officijs, quoniam neminem noui qui tuam beneficentiam erga Christi exules superet: ego quoque Christi exul, omnium exulum nomine qui tibi multa debent, quum & ipse præterea me plurima priuatim debere sentiam, has offero meorum in exilio meo laborum primitias. in quibus etsi nihil est à me profectum quod tua Amplitudine sit dignum, alia tamen ex alijs sumpsi, quæ meam tenuitatem suis diuitijs abundè compensent. Quòd si meam hanc erga tuam Amplitudinem addictissimam voluntatem, eámque minimè beneficiorum acceptorum immemorem probaueris, magna mihi beneuolentiæ in me diuinæ accessio facta videbitur. Dominus Spiritu suo prudentiæ, fortitudinis, consilij, & timoris, te magis ac magis locupletet. Vale. Londini, sexto Calend. Nouembr. Anno Domini milleſimo quingenteſimo ſeptuageſimo tertio.

Tuæ amplitudini addictissimus
Loselerius Villerius.

TYPOGRAPHVS LECTORI.

QVONIAM multi qui tertiam hanc Testamenti Noui editionem multo superioribus locupletiorem esse audient, omnia quæ ad eius locupletationem contulimus, animaduertere statim non poterunt: ea exponere non abs re esse existimaui. Sic igitur habeto lector. Quum Loselerius Villerius ad ea quę binæ editiones superiores habebāt, id est, ad summas breues doctrinæ vnoquoque Euangeliorum & Actorum loco comprehensæ, nec nō ad methodi Apostolicarum epistolarum breuem explicationem: quæ ambo Theodoro Bezæ debentur: quum, inquam, ad ea, phrasēn & quorundam etiam difficiliorū locorum expositionē, partim ex maioribus Bezæ ipsius Annotationibus, partim ex Ioachimi Camerarij notis, addidisset: & tamen his quoque adijci multa posse, in his pleraque posse emendari viderem: dignam esse hanc tertiam editionem putaui (præsertim quum eam paulo diutius quàm par esset desiderari siuissem) quæ non solùm illam Villerij accessionem, & quidem recognitam, verùm & aliam sibi propriam, exhiberet. Quum igitur cōmodùm in Ioannem Cherpuntium incidissem, meúmque illi consilium communicassem, ostendit mox ex parte iam nauatam à se quam nauari cupiebam operam. Me igitur hortante, labori illi (excerpendi quædam quæ paucis verbis comprehensa non parum tamen lucis allatura videbantur) alacrius accuratiúsque incubuit, tandémque manum extremam imposuit: non suo tamen magis quàm tuto aliorum iudicio in plerisque excerpendis vtens: adeo vt sperem nihil in his inuentum iri quod resecari debeat, sicut ex iis quæ ad priores illas editiones meas accesserant, resecanda quædam fuerunt. Insuper verò, quòd veteris interpretationis magnum esse vsum, & vel collationem cum noua interpretatione, magnam posse vtilitatē afferre scirem, illam quoque veterem (licet satis iam difficilem libri huius impressionem, multo difficiliorem redderet) nouum huic editioni auctariū esse volui. Faxit Deus Opt. Max. vt his laboribus diu fruaris.

Δὴ γὰρ ὀϊζυρὸν βίοτον βίου οἶδεν ἀμείβων
Ὀλβίου, ἀϊδίου, ἀγαθῶν πλέω αἰὲν ἐόντων·
Ὅντε μόρος Χριστοῦ, Χριστοῦ σωσίμβροτον αἷμα
Δωρεῖται, βροτέῃσι καθάρσιον ἀμπλακίῃσι.
Χριστοῦ, ὃς ἡμερίοις ὀλεσιμβρότου ἅμματα ῥήξων
Δαίμονος ἦλθ' ἐπὶ γῆν, καὶ σκῆνος γῆς ἔπι εἶται,
Ἀμπλακίης ἔξω, τἄλλ' εἴκελον ἡμετέροισι,
Σύνθρονον ἐκπρολιπὼν ἕδος ᾧ πατρὶ ὑψιμέδοντι.
Λυϊστῆρσι δ' ὁμοῦ σταυρὸν ποτὶ γυῖα πέπαρται,
Ὡς καὶ ἀναίτιος ὤν, ἀλιτήματος ἀνδρομέοιο
(Πατρὸς ἑοῦ βουλῇσι) κακὴν ἀποτίνοι ἀμοιβήν.
Ἀλλὰ θανὼν ἀνόρουσεν ὑπὲκ τύμβοιο τριταῖος·
Γῆν τε λιπὼν μετέπειτα, φέρων ἔτι σάρκινον οἶκον,
Οὐρανὸν εἰσανέβη παλινόστιμος ἀστερόεντα.
Οὐρανὸν εἰσανέβη, ὀλοὸν δεσμοῖσι πεδήσας
Δαίμονα, τοῖς ἡμᾶς δολερῶς ἤμελλε πεδῆσαι·
Σὺν κείνῳ δορίληπτον ἄγων πολὺν δῆον ὅμιλον,
Τόν τ' Ἀΐδην, Θάνατόν τε, καὶ Ἀμπλακίην ἀλεγεινὴν,
Τόν τε Νόμον τελεταῖσιν ἀγαλλόμενον πολυμόρφοις.
Κεῖθι δὲ δεξιτερῇφιν ἑῷ παρὰ πατρὶ κάθηται·
Πᾶσι δ' ἐπωνυμίην ἐπαληθεύουσιν ἀπ' αὐτοῦ,
Θυμὸν ἐπιπνείει κρατερόφρονα, καὶ μένος ἁδρὸν,
Οὐρανόθεν πρὸς ἀγῶνας ἐφοπλίζων πολυμόχθους·
Ἔστε δικασσόμενος καταβῇ πάλιν, ὢν ἀδόκητος,
Τοῖς τ' ἤδη δόλιχον βιότου διὰ πάντα δραμοῦσι,
Τοῖς τ' οὔπω βιότου πολυπεύσασιν ἐν χθονὶ τέρμα·
Καὶ ἐσθλοῖς μὲν ἑῆς μεταδῷ βασιληΐου ἀρχῆς,
Ἄσπετον εἰς αἰῶνα τιθεὶς ναετῆρας ὀλύμπου,
Τοὺς δὲ κακῶν ῥεκτῆρας ἐλᾷ ἐς ταρτάρου ὄρφνην.
Ταῦτα τὰ καλὰ πέλει παιδεύματα καὶ βιόδωρα,
Ὧν οὐδ' ἔστιν ὄναρ σοφίη γε διδάσκαλος ἡμὴ,
Ἀλλ' ἡ Χριστιανῷ δέλτος πολυήρατος ἥδε,
Σειρήνων πολλῷ λιγυρωτέρη ὕασι δέλτος,
Χρυσοτέρη χρυσοῖο παρ' ὄμμασι Χριστιανοῖσιν,
Ἔνθεος ἣν ἐχάραξε θεοπνεύστων χορὸς ἀνδρῶν.

HENR. STEPHANI

EXHORTATIO AD LECTIONEM librorum N. Testamenti: & Descriptio illius verè summi boni quod CHRISTVS *se nascentem morientem & resurgẽtem nobis peperisse, illis à se obsignatis Fœderis noui tabulis testatum reliquit.*

ΤΗΝ τριπόθητον ὁρᾷς καὶ τὴν πολύευκτον ἐκείνην,
Κείνην τὴν Γλυκερὴν καὶ τὴν πολυτερπέα δέλτον,
Ἔνθεος ἣν ἐχάραξε θεοπνεύστων χορὸς ἀνδρῶν·
Ἣ μεγάλοιο Θεοῦ κραδίην οἰκτίρμονα φαίνει
Πᾶσιν ἀλιτροῖσιν, κοινῇ δέ τε πᾶσιν ἀνῴχθη
Ὅσσους ἠελίοιο καταυγάζουσιν ὀπωπαί.
Ἣ μουνὴ στήθεσσι φερέσβιον ἦδος ὀπάζει,
Καὶ τὴν οὔλυμπόνδε καὶ εἰς ἀΐδαο φέρουσαν
Δείκνυσιν, ὄφρα Θεοῦ κατεναντίον ἄμμε καθίζῃ.
Νήπιος ὃς δέλτου ταύτης ἀπὸ θυμὸν ἐρύξας,
Μαστεύει θνητῆς σοφίης ἀλιτήμονα θεσμόν·
Νήπιος ὃς φέγγους στυγνὴν προβέβουλεν ὁμίχλην,
Ἢ φάος ἱμερόεν μέσσῃ ἐνὶ δίζεται ὄρφνῃ.
Εἰ γὰρ καὶ πάσης σοφίης ἐπὶ μέτρον ἵκοιτο,
Γράμμασι δ' ὅσσα Θεὸς μυστήρια τοῖσδε διδάσκει,
Τῶνδ' ἀμύητος ἔοι, σκοτίην πέρι δηλὸς ἀλᾶται,
Νηπιάας ὀχέων, κενεοῖς δὲ σύνεστιν ὀνείροις.
Ὃς δὲ βίβλου λογίων ταύτης δεδαημένος ἐστὶν,
Εὗρε φάος Γλυκερὸν, Γλυκερῇ συνοπαδὸν ὁμαρτοῦν
Ἐλπίδι, εὐφροσύνην μόνη ἣ πραπίδεσσιν ἀέξει,
Εὐφροσύνην πάσης ἀμιγῆ μελεδῶνος ἀνιγρῆς·
Καὶ μένος ἀμφιχυθεῖσα τόσον στήθεσσιν ἐγείρει,
Ὥστε τίν' οὐ Φάλαρις, καὶ οὐ Βούσιρις ὁμοκλῶν,
Οὐ βρόχοι, οὐ κλοιοὶ, οὔτε ξίφη, οὐ πυρὸς ὁρμὴ,
Οὐχ ἕτεραι κρυερῶν βασάνων ἐθρόησαν ἀνάγκαι.

EVANGELII DEFINITIO.

EVANGELIVM, est summa beatæ illius doctrinæ quam nobis Iesus Christus annuntiauit. Quum enim Euangelium Græcis quemuis bonum & optatum nuntium declaret, propriè dici cœpit de vera illa salutis doctrina, quæ non est excogitata ab hominibus, sed è cęlo ad nos allata: sicut prædictum fuit Esa. 52. 7. vt mutua sit inter fidem & verbū prædicatum relatio, Rom. 10. 17. Quoniam autem Christus est non tantùm huius rei nuntius, sed etiam ille ipse in quo tota hęc felicitas residet, idcirco Euangelij nomen peculiari ratione inscriptum est quatuor istis Matthęi, Marci, Lucę & Iohannis libellis, quibus rerum à Christo dictarum & gestarum historia continetur.

* *
*

ΤΟ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

EVANGELIVM SECVNDVM MATTHÆVM.

CAP. I. Κεφάλαιον ά.

IESV CHRISTI genealogia & natiuitas: qui est Messias ille promissus seruator Patribus.

VETVS.

Luc. 3. 24 ‖ LIBER generationis IESV CHRISTI, filij Dauid, filij Abraham.

Gen. 21. 2 ‖ Abrahã genuit
Genes. 25. Isaac. ‖ Isaac autẽ
24 genuit Iacob. ‖ Ia-
Genes. 29. cob autẽ genuit Iu-
35 dã & fratres eius.

Genes. 38. ‖ Iudas autem ge-
27 nuit Phares & Za-
ram de Thamar.

1. Paral. 2. ‖ Phares autẽ ge-
5. nuit Esron. Esrõ au-
tem genuit Aram.

Arã autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naassõ. Naassõn autem genuit Salmon.

Salmon autẽ genuit Booz de Ra-
Ruth. 4. 18 hab. ‖ Booz autẽ ge-
nuit Obed ex Ruth. Obed autem genuit Iesse.

1. Reg. 16. ‖ Iesse autem ge-
1. & 17. 12. nuit Dauid regem.
2. Reg. 12 ‖ Dauid autem rex
24.

ΒΙΒΛΟΣ γενέσεως Ιησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Δαβὶδ, υἱοῦ Αβραάμ.

2 Αβραὰμ ἐγέννησε τὸν Ισαάκ. Ισαὰκ δὲ ἐγέννησε τὸν Ιακώβ. Ιακὼβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ιούδαν, καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ.

3 Ιούδας δὲ ἐγέννησε τὸν Φάρες καὶ τὸν Ζαρὰ ἐκ τῆς Θάμαρ. Φάρες δὲ ἐγέννησε τὸν Εσρώμ. Εσρὼμ δὲ ἐγέννησε τὸν Αράμ.

4 Αρὰμ δὲ ἐγέννησε τὸν Αμιναδάβ. Αμιναδὰβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ναασσών. Ναασσὼν δὲ ἐγέννησε τὸν Σαλμών.

5 Σαλμὼν δὲ ἐγέννησε τὸν Βοὸζ ἐκ τῆς Ραχάβ. Βοὸζ δὲ ἐγέννησε τὸν Ωβὴδ ἐκ τῆς Ρουθ. Ωβὴδ δὲ ἐγέννησε τὸν Ιεσσαί.

6 Ιεσσαὶ δὲ ἐγέννησε τὸν Δαβὶδ τὸν βασιλέα. Δαβὶδ δὲ ὁ βασιλεὺς ἐ-

NOVA.

1 [a] LIBER generationis IESV CHRISTI, filij Dauid, [b] filij Abraham.

Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Iacob. Iacob autẽ genuit Iudã, & fratres eius.

Iudas autem genuit Phares & Zaram ẽ Thamar. Phares autem genuit Esrom. Esrom autem genuit Aram.

Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autẽ genuit Salmon.

Salmon autẽ genuit Booz ẽ Rachab. Booz autem genuit Obed ẽ Ruth. Obed autem genuit Iesse.

Iesse autem genuit Dauid regem. Dauid autem rex

1 IESVS CHRISTVS ortus est ex Abrahamo, ex tribu Iuda, & ex familia Dauid: sicut Deus promiserat.

a Id est, Genealogia IESV CHRISTI. Vel, Recensio majorũ ex quibus ortus est CHRISTVS. Nam Liber hoc loco est Recẽsio, ex Hebraeorum idiotismo: vt Gen. 5. 1. Liber generationum.

b Quã sub. CHRISTVS, est etiam filius Abraham.

genuit Solomonem ex ea quæ *fuerat vxor* [c] Vriæ.

Solomon autem genuit Roboã. Roboam autem genuit Abia. Abia autẽ genuit Asa.

Asa autẽ genuit Iosaphat. Iosaphat autẽ genuit Iorã. Ioram autẽ genuit [d] Hosiam.

Hosias autẽ genuit Ioathã. Ioathã autem genuit Achaz. Achaz autẽ genuit Ezechiam.

Ezechias autem genuit Manassen. Manasses autẽ genuit Amon. Amon autẽ genuit Iosiã.

Iosias autem genuit Iakim. Iakim autẽ genuit Iechoniã & fratres eius, [e] in deportatione Babylonica.

Post verò deportationem Babylonicam, Iechonias genuit Salathiel. Salathiel autẽ genuit Zorobabel.

Zorobabel autẽ genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacĩ autem genuit Azor.

Azor autẽ genuit Sadoc. Sadoc autẽ genuit Achĩ. Achĩ autẽ genuit Eliud.

Eliud autẽ genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Matthã. Matthan autẽ genuit Iacob.

Iacob autẽ genuit Ioseph virum Mariæ, ex qua genitus est Iesus qui dicitur [f] Christus.

[c] *Hæc circa regni exordia deformitas facere debuit ne Iudæi in carne gloriarentur.*

[d] *Quũ Matthæus in tres classes distribueret CHRISTI genealogiam, & singulis attribueret quatuordecim capita, liberum sibi fecit quorundam nomina præterire.*

[e] *Id est, incidit deportatio in tempora Iakimi & Iechoniæ. Nã Iechonias natus erat ante deportationem.*

[f] *i. Vactus. Est enim verè Rex, Sacerdos, & Propheta.*

γεννήσε τὸν Σολομῶντα ἐκ τῆς τοῦ Οὐρίου.

7 Σολομὼν δὲ ἐγεννήσε τὸν Ροβοάμ. Ροβοὰμ δὲ ἐγεννήσε τὸν Αβιά. Αβιὰ δὲ ἐγεννήσε τὸν Ασά.

8 Ασὰ δὲ ἐγεννήσε τὸν Ιωσαφάτ. Ιωσαφὰτ δὲ ἐγεννήσε τὸν Ιωράμ. Ιωρὰμ δὲ ἐγεννήσε τὸν Οζίαν.

9 Οζίας δὲ ἐγεννήσε τὸν Ιωάθαμ. Ιωάθαμ δὲ ἐγεννήσε τὸν Αχαζ. Αχαζ δὲ ἐγεννήσε τὸν Εζεκίαν.

10 Εζεκίας δὲ ἐγεννήσε τὸν Μανασσῆ. Μανασσῆς δὲ ἐγεννήσε τὸν Αμών. Αμὼν δὲ ἐγεννήσε τὸν Ιωσίαν.

11 Ιωσίας δὲ ἐγεννήσε τὸν Ιακείμ. Ιακεὶμ δὲ ἐγεννήσε τὸν Ιεχονίαν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, ἐπὶ τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος.

12 Μετὰ δὲ τὴν μετοικεσίαν Βαβυλῶνος, Ιεχονίας ἐγεννήσε τὸν Σαλαθιήλ. Σαλαθιὴλ δὲ ἐγεννήσε τὸν Ζοροβάβελ.

13 Ζοροβάβελ δὲ ἐγεννήσε τὸν Αβιούδ. Αβιοὺδ δὲ ἐγεννήσε τὸν Ελιακείμ. Ελιακεὶμ δὲ ἐγεννήσε τὸν Αζώρ.

14 Αζὼρ δὲ ἐγεννήσε τὸν Σαδώκ. Σαδὼκ δὲ ἐγεννήσε τὸν Αχείμ. Αχεὶμ δὲ ἐγεννήσε τὸν Ελιούδ.

15 Ελιοὺδ δὲ ἐγεννήσε τὸν Ελεάζαρ. Ελεάζαρ δὲ ἐγεννήσε τὸν Ματθάν. Ματθὰν δὲ ἐγεννήσε τὸν Ιακώβ.

16 Ιακὼβ δὲ ἐγεννήσε τὸν Ιωσὴφ, τὸν ἄνδρα Μαρίας, ἐξ ἧς ἐγεννήθη Ιησοῦς ὁ λεγόμενος Χριστός.

genuit Salomonẽ ex ea quæ fuit Vriæ.

||Salomon autem genuit Roboam. Roboã autem genuit Abiã. Abia autem genuit Asa. 3. Reg. 11. 4. 1. paral. 3. 10.

Asa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Oziam.

Ozias autem genuit Ioatham. Ioatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezeciã.

||Ezecias autem genuit Manassen. Manasses autẽ genuit Amon. Amon autem genuit Iosiam. 4. Reg. 20. 21. & 21. 18. 1. par. 3. 13.

||Iosias autem genuit Iechoniam & fratres eius in trãsmigratione Babylonis. 4. Reg. 23. 34. & 24. 1. 2. paral. 36. 4.

Et post transmigrationem Babylonis. ||Iechonias genuit Salathiel. Salathiel autẽ genuit Zorobabel. 4. Reg. 24. 6. 2. parab. 36. 9. 1. paral. 3. 16.

||Zorobabel autẽ genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autẽ genuit Azor. 1. Esdr. 3. 4. & 5. 2.

Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achĩ. Achim autem genuit Eliud.

Eliud autẽ genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Mathã. Mathan autem genuit Iacob.

Iacob autem genuit Ioseph virum Mariæ, de qua natus est Iesus, qui vocatur Christus.

Omnes itaque generationes ab Abraham vsque ad Dauid, generationes quatuordecim: & à Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim: & à transmigratione Babylonis vsque ad Christũ, generationes quatuordecim.

17 Πᾶσαι οὖν αἱ γενεαὶ ἀπὸ Ἀβραὰμ ἕως Δαυὶδ, γενεαὶ δεκατέσσαρες· καὶ ἀπὸ Δαυὶδ ἕως τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος, γενεαὶ δεκατέσσαρες· καὶ ἀπὸ τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος ἕως τοῦ Χριστοῦ, γενεαὶ δεκατέσσαρες.

¶ Christi autẽ generatio sic erat.

Luc. 1. 27 ‖ *Quum esset desponsata mater eius Maria Ioseph, antequã conuenirent, inuenta est habens de Spiritu sancto.*

18 ¶ Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γένεσις οὕτως ἦν. μνηστευθείσης γὰρ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας τῷ Ἰωσήφ, πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτοὺς, εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ πνεύματος ἁγίου.

Ioseph autem vir eius quum esset iustus,

Deut. 24. 1 *& nollet ‖ eã traducere, voluit occulte dimittere eã.*

19 Ἰωσὴφ δὲ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, δίκαιος ὢν, καὶ μὴ θέλων αὐτὴν παραδειγματίσαι, ἐβουλήθη λάθρᾳ ἀπολῦσαι αὐτήν.

Hæc autem eo cogitante, ecce, angelus Domini apparuit in somnis ei, dicens, Ioseph fili Dauid noli timere accipere Mariã coniugem tuam. Quod enim in ea natũ est, de Spiritu sancto est.

20 Ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἐνθυμηθέντος, ἰδοὺ, ἄγγελος Κυρίου κατ' ὄναρ ἐφάνη αὐτῷ, λέγων, Ἰωσὴφ υἱὸς Δαυὶδ, μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου. τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν, ἐκ πνεύματός ἐστιν ἁγίου.

Pariet autem filiũ,

Luc. 1. 31 ‖ *& vocabis nomẽ eius IESVM.*

Act. 4. 12 *Ipse enim ‖ saluũ faciet populum suum à peccatis eorum.*

21 Τέξεται δὲ υἱὸν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ ΙΗΣΟΥΝ. αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν.

(Hoc autem totum factum est vt adimpleretur quod dictũ est à Domino per Prophetam, dicentem,

22 (Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου, λέγοντος,

traditiã. n *Quæ tibi pro vxore patta est.* o *E substantia matris, à Spiritu sancto. Nam hoc verbum Hebr. Græci & Latinis dictum de iis etiam in quorum orum nullus pater intercesserit.* p *Liberabit. Est autem interpretatio nominis IESV.*

Vniuersę igitur progenies ab Abrahã vsq; ad Dauid, progenies quatuordecim: & à Dauid vsque ad deportationem Babylonicã, progenies quatuordecim: & à deportatione Babylonica vsq; ad CHRISTVM, progenies quatuordecim.

¶ 2 IESV verò CHRISTI natiuitas ita fuit. Nam quum mater eius Maria h desponsa esset Ioseph, priusquam ipsi cõuenissent, inuẽta est vterum ferre ex Spiritu sancto.

Porrò Ioseph vir ei⁹ quũ esset iust⁹, & nollet eã ignominię exponere, voluit clàm eã dimittere.

Hæc autem quũ apud se statuisset, i ecce, Angelus Domini k in somnio apparuit ei, dicens, Ioseph fili Dauid, l ne metuito m accipere Mariã n vxorẽ tuam. Nam quod in ea o genitum est, à Spiritu sancto est.

3 Pariet autem filium, & vocabis nomẽ eius IESVM. Ipse enim p seruabit populum suum ex peccatis q ipsius.

(Porrò totũ hoc factum est vt impleretur quod ait Dominus per Prophetam, dicentẽ,

2 CHRISTVS, verus Immanuel, ac proinde IESVS (id est Seruator) ex Spiritu sãcto conceptus est in Virgine, sicut prædictum fuit à Prophetis.

3 CHRISTVS ex eadem virgine incorrupta natus est, & IESVS vocatus ab ipso Deo per Angelum.

g *Omnes isti suis gradibus, sicut alius aliũ genuit, in hac familia Dauidis descriptione enumerati.*

h *Sponsione tãtum promissa. Nequeunt ea eadem domum cõuenerant: tamẽ quod ad fidem coniugii, simulac puella vita promissa erat, Iudæi instar legitimæ vxoris habebant.*

i *Interdũ hæc inæ particulæ vim hanc esse, vt lectorem præparet ad aliquid insigne & mirificũ audiendum.*

k *Nocturna visione.*

l *Hac indicatur timor Dei adductum Ioseph um cogitasse de sponsa repudianda, sine quod alio vitio obnoxiam arbitraretur, sine quod adulterium fouere nullo modo sibi fas aut honestum esse sciret.*

m *Aperuit videlicet vel à cognatis*

Ecce, Virgo illa prægnans erit, & pariet filium, & vocabis nomen eius Emmanuel: quod est, si interpreteris, Nobiscum Deus.)

Experrectus autem Ioseph ex somno, fecit vt ei imperarat Angelus Domini, & accepit vxorem suam.

Et non cognouit eam [r] quousque peperisset Filium [f] suum primogenitum: vocauitque nomẽ eius IESVM.

23 Ἰδοὺ, ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ· ὅ ἐστι, μεθερμηνευόμενον, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός.)

24 Διεγερθεὶς δὲ ὁ Ἰωσὴφ ἀπὸ τοῦ ὕπνου, ἐποίησεν, ὡς προσέταξεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος Κυρίου, καὶ παρέλαβε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ.

25 Καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον· καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ΙΗΣΟΥΝ.

‖ Ecce, virgo in vtero habebit, & pariet filium: & vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus.) Esa.7.14

Exurgens autem Ioseph à somno, fecit sicut præcepit ei Angelus Domini, & accepit coniugem suam.

Et nõ cognoscebat eam, donec peperit filium suũ primogenitum: & vocauit nomen eius Iesum.

[r] Particula quousque, siue donec, Hebraeis de futuro etiã de præterito negat, nec affirmat: vt Michol nõ fuit filiis liberos vsque ad diem obitus sui, 2. Sam. 6. 23. Infra vltimo cap. Ecce, vobiscum sum vsque ad consummationem seculi. Quod nota contra Helvidianos.

[f] Gratuita culus aũ est ociosa fuit, & de eo filio agi significatur eccesus ante facta est mentio ab angelo: non autem vt filius hic ab aliis filiis Mariæ distinguatur: quos nullos fuisse credimus.

CAP. II.

1. Magi, primitiæ Gentium, Christum adorant. 14 Ioseph, Angeli monitu, fugit cum Iesu & matre in AEgyptum. 16. Herodes pueros occidit.

N.

[1] CHRISTVS pauperculus puer in præsepi reclinatus, & à suis neglectus nihilominus celebre testimonium habet suæ diuinitatis, è cælo, & regiæ maiestatis ab exteris: quod etiã ab eis ipsis à quibus non agnoscitur, tamen imprudenter approbatur.

[a] Ad differentiam alterius quæ est in tribu Zabulon. [b] in Galilæa inferiore.

[b] Sapientes. Est autem Persicum nomen, quod in bonam partem à Persis sumebatur.

QVVM [1] ergo natus esset Iesus in [a] Bethleem quæ est Iudææ, tẽporibus Herodis regis, ecce, [b] magi ab Oriente aduenerũt Hierosolyma:

Dicentes, Vbi est ille rex Iudæorum qui natus est? vidimus enim eius stellam in Oriente & venimus vt adoremus eum.

His autem auditis Herodes rex [c] turbatus est, & tota Hierosolyma eum eo.

Et conuocatis omnibus [d] principibus sacerdotum &

ΤΟΥ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, ἐν ἡμέραις Ἡρῴδου τοῦ βασιλέως, ἰδοὺ, μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν παρεγένοντο εἰς Ἱεροσόλυμα·

2 Λέγοντες, Ποῦ ἐστὶν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; εἴδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα ἐν τῇ ἀνατολῇ, καὶ ἤλθομεν προσκυνῆσαι αὐτῷ.

3 Ἀκούσας δὲ Ἡρῴδης ὁ βασιλεὺς ἐταράχθη, καὶ πᾶσα Ἱεροσόλυμα μετ' αὐτοῦ.

4 Καὶ συναγαγὼν πάντας τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ γραμ-

V.

QVum ‖ ergo natus esset Iesus in Bethlehem Iudææ, in diebus Herodis regis, ecce, magi ab Oriente venerunt Ierosolymam: Zac.2.6.

Dicẽtes, Vbi est qui natus est, rex Iudæorum? Vidimus enim stellam eius in Oriente, & venimus adorare eum.

Audiẽs autẽ Herodes rex turbatus est, & omnis Ierosolyma cum illo.

Et congregans omnes principes sacerdotum, & scri-

[c] Vltum commotus, quia alienigena vi regnũ occupat: Iudei autẽ turbati quia improbitas vrget sua nefanda atque dementa. [d] Primariis sacerdotibus, id est, iis qui erant de familia Aaronis in 24. classes distributi. 1. Paral. 24. 5. & 2. Paral. 36. 14. discrete principes sacerdotum dicuntur.

bas populi, sciscitabatur ab eis vbi CHRISTVS nascèretur.

At illi dixerunt ei, In Bethlehem Iudæ. sic enim scriptũ est per prophetam.

Mich. 5.2. Ioh. 7.42 || *Et tu Bethlehẽ, terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda: ex te enim exiet dux, qui reget populum meum Israel.*

Tunc Herodes clã vocatis Magis, diligenter didicit ab eis tempus stellæ quæ apparuit eis.

Et mittens illos in Bethlehẽ, dixit, Ite, & interrogate diligenter de puero, & quum inueneritis, renuntiate mihi vt & ego veniẽs adorem eum.

Qui quum audissent regem, abierũt, & ecce, stella, quã viderant in Oriente, antecedebat eos vsque dum veniens staret suprà vbi erat puer.

Videntes autem stellam, gauisi sunt gaudio magno valdè.

Et intrantes domum inuenerunt puerum cum Maria matre eius, & procidentes adorauerũt eum: & apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, thus, & myrrham.

ματεῖς τοῦ λαοῦ, ἐπυνθάνετο παρ' αὐτῶν ποῦ ὁ Χριστὸς γεννᾶται.

5 Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, Ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας. οὕτω γὰρ γέγραπται διὰ τοῦ προφήτου,

6 Καὶ σὺ Βηθλεὲμ, γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα. ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ.

7 Τότε Ἡρώδης λάθρα καλέσας τοὺς μάγους, ἠκρίβωσε παρ' αὐτῶν τὸν χρόνον τοῦ φαινομένου ἀστέρος.

8 Καὶ πέμψας αὐτοὺς εἰς Βηθλεὲμ, εἶπε, Πορευθέντες, ἀκριβῶς ἐξετάσατε περὶ τοῦ παιδίου· ἐπὰν δὲ εὕρητε, ἀπαγγείλατέ μοι, ὅπως κἀγὼ ἐλθὼν προσκυνήσω αὐτῷ.

9 Οἱ δὲ, ἀκούσαντες τοῦ βασιλέως, ἐπορεύθησαν. καὶ ἰδοὺ, ὁ ἀστὴρ, ὃν εἶδον ἐν τῇ ἀνατολῇ, προῆγεν αὐτοὺς, ἕως ἐλθὼν ἔστη ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον.

10 Ἰδόντες δὲ τὸν ἀστέρα, ἐχάρησαν χαρὰν μεγάλην σφόδρα.

11 Καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν, εὗρον τὸ παιδίον μετὰ Μαρίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ. καὶ πεσόντες προσεκύνησαν αὐτῷ· καὶ ἀνοίξαντες τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν, προσήνεγκαν αὐτῷ δῶρα, χρυσὸν, καὶ λίβανον, καὶ σμύρναν.

[e] scribis populi, per contatus est ab eis vbi Christus nasceretur.

At illi dixerunt ei, In *ea* Bethleem *quæ est* Iudææ. Sic enim scriptum est per Prophetam,

Et tu Bethleem, terra Iuda, nequaquam [f] minima es inter duces Iuda. ex te enĩ prodibit dux [g] qui pascet populum illum meum Israël.

Tum Herodes clã vocatis magis, [h] exquisiuit ab eis quo tempore stella apparuisset.

Et eis Bethleem dimissis, dixit, Profecti illuc, penitus exquirite de puerulo. postquam autem inueneritis, renuntiate mihi, vt & ego veniam & adorem eum.

Ipsi verò, audito rege, profecti sunt. & ecce, stella, quam viderant in Oriente, præibat eis, donec venit stetítque supra *locum* in quo erat puerulus.

Visa autem stella gauisi sunt gaudio magno valdé.

Et ingressi domũ inuenerunt [i] puerulum cũ Maria matre ipsius: & procidentes [k] adorauerunt eum: [l] apertisque thesauris suis obtulerunt ei munera, aurũ, & thus & myrrham.

e *Qui legẽ interpretabantur populo, Hebræi enim deriuant ã verbo quod enarrare & exponere significat.*

f *Etiã si sis exiguum oppidulum, futura et tamen Messiæ ortu nobilissima ac celeberrima.*

g *Qui reget & gubernabit. Reges enim elegãter dicuntur populi pastores.*

h *Certò & exploratè cognouit.*

i *Hic nullus terrenus splendor vt sciamus spirituale esse CHRISTI regnum.*

k *Humilis & abiecta venerationis gestus.*

l *Reconditis opibus quas attulerant.*

m Et diuinitus admoniti in somnio ne reuerterẽtur ad Herodem, per aliã viam regressi sunt in regionem suam.

2 Ipsis autem regressis, ecce, Angelus Domini apparet in n somnio Ioseph, dicens, Exper rectus accipe puerulũ & matrẽ eius, & fuge in Ægyptũ: & esto illic vsque dum dixero tibi. Futurum est enim vt Herodes quærat puerulum ad eum perdendũ.

Ille verò experrectus accepit puerulum & matrem eius nocte, & secessit in Ægyptum.

Et fuit illic vsque ad obitum Herodis: vt impleretur quod ait Dominus per prophetam, dicentem,

o Ex Ægypto vocaui Filium meum.

Tum Herodes quum vidisset *se* illusum esse à magis, excanduit valdé: & missis *carnificibus* interemit omnes pueros qui erãt in Bethleẽ & in omnibus finibus eius, à bimulis & inferioribus, secundùm tẽpus quod exquisierat ex magis.

Tunc p impletũ fuit quod ait q Dominus ꝑ Hieremiã prophetã, dicẽtem,

Vox in Rhama audita est, lamentatio & fletus

2 CHRISTVS vix dũnatus, incipit pro nobis crucifigi, tum in sese, tum in membris suis.

m *Significatione diuina, etiam cũ nihil rogassẽt. Nã* Chrematizesthai *is dicitur quẽ Deus colloquio suo dignatur, etiam si nihil tale quærat vel expectet.*

n *Huiusmodi sõniũ, Spiritus sãcti testimonium erat quo confirmabatur homo. vide Nũ. 12. 6.*

o *Deus iã in* CHRISTI *ꝑsona sibi denuò gignit ecclesiam. nũc .n. ex Ægypto prodit Ecclesia in suo capite, si cuti totũ corpus inde eductum fuerat.*

p *Non intelligit Matthæus prophetã prædixisse quid facturus esset Herodes, sed Christi aduentu renouatũ fuisse luctũ illũ quẽ multis antè sæculis pertulerãt Beniamitæ.*

q *Nam Deus per os prophetarum loquitur.*

12 Καὶ χρηματισθέντες κατ' ὄναρ μὴ ἀνακάμψαι πρὸς Ἡρώδην, δι' ἄλλης ὁδοῦ ἀνεχώρησαν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν.

Et responso accepto in somnis ne redirent ad Herodem, per aliã viam reuersi sunt in regionem suam.

13 Ἀναχωρησάντων δὲ αὐτῶν, ἰδοὺ, ἄγγελος Κυρίου φαίνεται κατ' ὄναρ τῷ Ἰωσὴφ, λέγων, Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον· καὶ ἴσθι ἐκεῖ ἕως ἂν εἴπω σοί. μέλλει γὰρ Ἡρώδης ζητεῖν τὸ παιδίον, τοῦ ἀπολέσαι αὐτό.

Qui quũ recessissent, ecce, Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph, dicẽs, Surge & accipe puerum & matrẽ eius, & fuge in Ægyptum: & esto ibi vsquedum dicam tibi. Futurum est enim vt Herodes quærat puerum ad perdendum eum.

14 Ὁ δὲ ἐγερθεὶς παρέλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ νυκτὸς, καὶ ἀνεχώρησεν εἰς Αἴγυπτον.

Qui consurgens, accepit puerum & matrem eius nocte, & secessit in Ægyptum.

15 Καὶ ἦν ἐκεῖ ἕως τῆς τελευτῆς Ἡρώδου. ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου, λέγοντος, Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου.

Et erat ibi vsque ad obitum Herodis: vt adimpleretur quod dictum est à Domino per prophetam, dicentem, ||| Ex Ægypto vocaui filium meum. Osee. 11. 1.

16 Τότε Ἡρώδης ἰδὼν ὅτι ἐνεπαίχθη ὑπὸ τῶν μάγων, ἐθυμώθη λίαν· καὶ ἀποστείλας ἀνεῖλε πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ἐν Βηθλεὲμ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὁρίοις αὐτῆς, ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω, κατὰ τὸν χρόνον ὃν ἠκρίβωσε παρὰ τῶν μάγων.

Tunc Herodes videns quoniã illusus esset à magis, iratus est valdé: & mittẽs occidit omnes pueros qui erant in Bethlehem & in omnibus finibus eius, à bimatu & infrà, secundũ tempus quod exquisierat à magis.

17 Τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν ὑπὸ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου, λέγοντος,

Tunc adimpletum est quod dictum est per Ieremiam prophetam, dicentem,

18 Φωνὴ ἐν Ῥαμᾷ ἠκούσθη, θρῆνος καὶ κλαυθμὸς

|| Vox in Rhama audita est, ploratus, Ier. 31. 13

& vlulatus multus, Rachel plorãs filios suos: & noluit cõsolari, quia nõ sunt.

καὶ ὀδυρμὸς πολὺς, Ραχὴλ κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς· καὶ οὐκ ἤθελε παρακληθῆναι ὅτι οὐκ εἰσί.

Defuncto autem Herode, ecce, Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph in Ægypto:

19 Τελευτήσαντος δὲ τοῦ Ἡρῴδου, ἰδοὺ, ἄγγελος Κυρίου κατ' ὄναρ φαίνεται τῷ Ἰωσὴφ ἐν Αἰγύπτῳ·

Dicens, Surge, & accipe puerum & matrem eius, & vade in terram Israel. defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri.

20 λέγων, Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ πορεύου εἰς γῆν Ισραήλ. τεθνήκασι γὰρ οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου.

Qui consurgens, accepit puerum & matrem eius, & venit in terram Israel.

21 Ὁ δὲ ἐγερθεὶς παρέλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ ἦλθεν εἰς γῆν Ισραήλ.

Audiens autem quòd Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo, timuit illò ire: ‖ & admonitus in somnis, secessit in partes Galilææ.

22 Ακούσας δὲ ὅτι Αρχέλαος βασιλεύει ἐπὶ τῆς Ιουδαίας ἀντὶ Ἡρῴδου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐφοβήθη ἐκεῖ ἀπελθεῖν. χρηματισθεὶς δὲ κατ' ὄναρ ἀνεχώρησεν εἰς τὰ μέρη τῆς Γαλιλαίας.

‖ Vide ver. 12

Et veniens, habitauit in ciuitate quæ vocatur Nazareth: vt adimpleretur quod dictum est per prophetas, Quoniam Nazaræus vocabitur.

23 Καὶ ἐλθὼν, κατῴκησεν εἰς πόλιν λεγομένην Ναζαρέθ· ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τῶν προφητῶν, ὅτι Ναζωραῖος κληθήσεται.

& eiulatus multus, † Rachel plorãs filios suos: & noluit cõsolationẽ admit terede eo quòd non sint.

† CHRISTVS extincto tyranno, ex Dei prouidẽtia educatur Nazarethæ: vt ex ipso etiam gẽtili nomine, quod ipsi propterea tributum est, constet eum esse verum illum Domini Nazaræum.

3 Quũ autẽ obiisset Herodes, ecce, Angelus Domini in somnio apparet Ioseph in Ægypto:

Dicens, Expergẽ[fact]ᵘˢ accipe puerulũ & matrem eius, & proficiscere in terrã Israel. Mortui sunt enim q̃ petebãt ᵗ animam pueruli.

Ille verò expergẽ[fact]us accepit puerulum & matrem ipsius, & venit in terram Israel.

Quum autem audisset Archelaum regnare in Iudæa pro Herode patre eius, timuit illuc abire: verùm diuinitus admonitus in somnio, secessit in partes Galileæ.

Et quum eò venisset, ᵘ habitauit in vrbe quę dicitur Nazareth: vt impleretur quod dictum est per prophetas, fore vt Nazarenus vocaretur.

† Id est, Tota illa ditio in Bethleemitica. nam in via ducente in oppidum hoc, cuius & Ephrata nomen habet à foli fertilitate & copia frugũ, Rachel Iacobi comitem in partu mortua sepulta que fuit.

ᵗ Id est, subla ti sint, peremptiue quòd desierint esse inter homines.

ᵘ Id est, Vitã Hebræi sanxit.

ᵘ Sibi domicilium elegit, id est, firmam stationem.

CAP. III.

2. *Ioannes concionatur.* 4. *Vestitus & victus ipsius.* 5. *Baptizat.* 8. *Fructus pœnitentiæ.* 10. *Securis ad radicem.* 12. *Ventilabrum. Palea.* 13. *Christus baptizatur à Ioanne.*

V.

Isaiæ. 40. 3 & Mar. 1. 3

‖ IN diebus autem illis venit Ion-

N.

EN δὲ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις παραγίνεται Ἰωάν-

Τẽporibus autẽ illis adfuit Ioan

2. Ad verbum, diebus, Hebr. non autem illis diebus quibus Nazareth Ioseph commigrauit, sed longo post tempore, circiter 25. post annis. Nam 30 ætatis anno baptizatus fuit Iesus à Ioanne. Illis igitur diebus, quibus incola fuit adhuc Iesus vrbis Nazarethæ

1 Ioānes singulari sanctimonia, & extraordinaria vitæ austeritate omnium oculos in se cōuertens, Christo statim sequuturo velut viam præparat, (sicut Esaias prædixerat) summā Euangelii pleniùs mox tradendi prænūtians.

2 Nihil æquè nobis viā ad misericordiam & salutem præcludit, ac nostræ iustitiæ opinio.

3 Vera resipiscentia, est res interior, quæ in mente & animo sedem habet.

4 Patrum fides incredulos filios nihil iuuat, nec propterea tamen Deus in suo cum sanctis patribus fœdere mendax euadit.

b *In regione salutosa, quæ tamē tacolæ receperat vt Zachariam, Luc. 1. 40. Illic fuit domus Ioab. 1. Reg. 2. 34. & huius desertis sexoppida numerantur, Ios. 15. 61.*

c *Metanoein, mutari significat animo & mente, idque in melius.*

d *Regnum Messiæ, cuius gubernatio planè erit cœlestis.*

e *Planum & aquabile iter facite.*

f *Locusta ciues fuit quibusdam Orientalibus, qui dicti sunt acridophagi, id est, locustivoræ. Eust. in Od. 9.*

g *Hierosolymita.*

h *Agnoscentes ex gratuita remissione se salutem cōsequi. i. Ne existimetis causam esse cur de Abrahamo superbiatis.*

k *Incredibile erat superbiā hominibus alio posse transferri ecclesiā: admonet verò Ioannes Domino esse in manu nationes semandæ Ecclesiæ, quas ille non putabant: atq; ex lapidibus filios filii creasse.*

1 nes Baptista, prædicans b in deserto Iudææ:

Di cēsq;, c Resipiscite, appropinquauit enim d regnum cœlorum.

Nam hic est ille de quo dictum est per Esaiam prophetam, dicentem, Vox clamantis in deserto, Parate viā Domini, e complanate semitas eius.

Ipse verò Ioannes habebat vestimentum suum è pilis camelorum, & zonam pelliceam circum lūbos suos. alimentum autem eius, erat f locustæ & mel agreste.

Tunc exiuit ad eum g Hierosolyma, & tota Iudæa, totáque regio circū iacens Iordani.

Et baptizabantur ab eo in Iordane, h confitētes peccata sua.

i Quū vidisset autem multos ex Pharisæis & Sadducæis venientes ad baptismū suum dixit eis, Progenies viperarū, quis vobis prænonstrauit vt fugeretis à futura ira?

j Ferte igitur fructum dignū iis qui resipuerint.

k Et ne putetis vobis dicendum apud vosipsos, Patrem habemus Abrahām: dico enim

1 νης ὁ Βαπτιστὴς, κηρύσσων ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ιουδαίας·

2 καὶ λέγων, Μετανοεῖτε· ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

3 Οὗτος γάρ ἐστιν ὁ ῥηθεὶς διὰ Ησαΐου τοῦ προφήτου, λέγοντος, Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ετοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ.

4 Αὐτὸς δὲ ὁ Ιωάννης εἶχε τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ ἀπὸ τριχῶν καμήλου, καὶ ζώνην δερματίνην περὶ τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ· ἡ δὲ τροφὴ αὐτοῦ ἦν ἀκρίδες καὶ μέλι ἄγριον.

5 Τότε ἐξεπορεύετο πρὸς αὐτὸν Ιερσόλυμα, καὶ πᾶσα ἡ Ιουδαία, καὶ πᾶσα ἡ περίχωρος τοῦ Ιορδάνου.

6 Καὶ ἐβαπτίζοντο ἐν τῷ Ιορδάνῃ ὑπ' αὐτοῦ, ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.

7 Ιδὼν δὲ πολλοὺς τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων ἐρχομένους ἐπὶ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ, εἶπεν αὐτοῖς, Γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς;

8 Ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας.

9 Καὶ μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, Πατέρα ἔχομεν τὸν Αβραάμ. λέγω γὰρ

nes Baptista, prædicans in deserto Iudææ:

Et dicens, Pœnitentiam agite: appropinquauit enim regnū cælorum.

Hic est enim de quo dictum est per Esaiam prophetam dicentem, ‖*Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas facite semitas eius.* Esa. 40. 3 mar. 1. 3 luc. 3. 4 ioh. 1. 23

‖*Ipse autē Iohānes habebat vestimentum de pilis camelorum, & zonā pelliceam circa lumbos suos: esca autem eius erat locustæ & mel syluestre.* Mat. 3. 6

‖*Tunc exibat ad eum Ierosolyma, & omnis Iudæa, & omnis regio circa Iordanem.* mat. 3. 7 Luc 3. 7

Et baptizabantur ab eo in Iordane confitentes peccata sua.

Videns autem multos Pharisæorum & Sadducæorum venientes ad baptismum suum, dixit eis, ‖*Progenies viperarum, quis demonstrauit vobis fugere à ventura ira?* Infra 12. 24

Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ.

Et ne velitis dicere intra vos, ‖*Patrē habemus Abraham. dico enim* Ro. 11. 18. 39 & 13. 13. 25

vobis quoniã potẽs est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.

Iã enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor quæ non facit fructũ bonum, exciditur, & in ignem mittitur.

Ego quidẽ baptizo vos in aqua in pœnitentiam: qui autem post me vẽturus est, fortior me est: cuius nõ sum dignus calceamenta portare: Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto & igni.

Cuius vẽtilabrũ in manu sua: & permundabit aream suã: & congregabit triticum in horreum suum: paleas autem comburet igni inextinguibili.

Tũc venit Iesus à Galilæa in Iordanẽ ad Iohannem: vt baptizaretur ab eo.

Iohannes autem prohibebat eum, dicens, Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me?

Respõdens autem Iesus dixit ei, Sine modo: sic enim decet nos implere omnem iustitiam. Tunc dimisit eum.

Baptizatus autem Iesus, confestim ascendit de aqua: & ecce, aperti sunt ei cæli & vidit

ὑμῖν ὅτι δύναται ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ.

10 Ἤδη δὲ καὶ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κεῖται. πᾶν οὖν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν, ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται.

11 Ἐγὼ μὲν βαπτίζω ὑμᾶς ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν· ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἰσχυρότερός μου ἐστιν, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι. αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί.

12 Οὗ τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ· καὶ διακαθαριεῖ τὴν ἅλωνα αὐτοῦ, καὶ συνάξει τὸν σῖτον αὐτοῦ εἰς τὴν ἀποθήκην, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ.

13 Τότε παραγίνεται ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην πρὸς τὸν Ἰωάννην, τοῦ βαπτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ.

14 Ὁ δὲ Ἰωάννης διεκώλυεν αὐτὸν, λέγων, Ἐγὼ χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρός με;

15 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐτὸν, Ἄφες ἄρτι. οὕτω γὰρ πρέπον ἐστὶν ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην. τότε ἀφίησιν αὐτόν.

16 Καὶ βαπτισθεὶς ὁ Ἰησοῦς ἀνέβη εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ὕδατος· καὶ ἰδοὺ, ἀνεῴχθησαν αὐτῷ οἱ οὐρανοὶ, καὶ εἶδε τὸ

vobis, Deum posse etiam ex lapidibus istis excitare liberos Abrahamo.

Iam verò securis ad radicẽ arborum posita est: omnis igitur arbor nõ ferens fructum bonum, exciditur & in ignem abiicitur.

Ego quidem baptizo vos aqua l ad resipiscentiam: is verò qui ponè me venit validior me est, cuius non sum dignus qui soleas portem: ipse vos baptizabit Spiritu sãcto & m igni.

Cuius ventilabrum in manu ipsius: & perpurgabit aream suã: & coget triticum suum in horreũ, paleam autem exuret n igni inextinguibili.

Tunc aduenit Iesus à Galilæa in Iordanem ad Iohãnem, vt baptizaretur ab eo.

At Iohãnes obnixè prohibebat eũ, dicẽs, Ego necesse habeo ãte baptizari, & tu venis ad me?

Respondens autẽ Iesus dixit ad eum, Omitte *me* nũc: ita enim decet nos implere o omnem iustitiam. Tunc omittit eum.

Et baptizatus Iesus ascendit statim ex aqua: & ecce, aperti sunt p ei cœli, & vidit

Infrà, 7. 29

Mar. 1. 8 Luc. 3. 16 Ioh. 1. 26 act. 1. 5. & 2. 2. & 11. 16. & 19. 4

Luc. 3. 17

Mar. 1. 9 Luc. 3. 21.

5 Ne in signis quidem à Deo sanctis nostræ causæ institutis vel in eorum administris hærendum est; sed assurgendum est ad rẽ ipsam, i. ad CHRISTVM, intus sua veniis vi efficiẽtem quod exteriùs figuratur.

6 Impiorũ triũphi sempiterno cruciatu terminabuntur.

7 CHRISTVS nostrum baptismum in sese sanctificat.

l *Externum signum de vita tu melius commutanda admonebat, & obsignabat eorum in* CHRISTVM *insitio nem, qua fit vt vetus homo moriatur, & nouus exurgat.* Rom. 6.

m *Hic nomen ignis est vice epitheti: nam fertur autem ad spiritum, quia sordes nostras non aliter purgat, quàm aurum igni excoquitur.*

n *Hoc igni horribile tormẽtũ notatur: quod nec sensu hominum hodie capi nec verbis exprimi potest. Cuius tamẽ solidã æstimationem extremo die sentient reprobi.*

o *Legitimæ observationes.*

p *Iohanni vel etiã Christo. nã nõ modò vtrique visum est hoc signum, sed ipsi quoque circumstãtibus: quod*

signum patris Cælestis oraculo satis declaratur. Vide Luc. 3. 21. 22.

8 CHRISTI plena consecratio & initiatio ad Mediatoris munus, Patris ipsius voce & visibili sancti Spiritus symbolo declaratur.

Spiritum Dei descendentem tanquã columbã, & venientem super ipsum.

8 Et ecce vox è cælis, dicens, Hic est filius ille meus dilectus, in quo q acquiesco.

πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καταβαῖνον ὡσεὶ περιστερὰν, καὶ ἐρχόμενον ἐπ' αὐτόν.

17 Καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν, λέγουσα, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ εὐδόκησα.

Spiritum Dei descendentem sicut columbam, & venientem super ipsum.

Et ecce vox de cælis, dicens, || Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. 1. Pet. 1. 17 colos. 1. 15

q *Græcum verbum significationẽ habet præclaræ existimationis, & eius quod valdè placet: dicit itaque Pater, CHRISTVM vnũ esse, quem cùm intuetur, omnem in nos conceptam indignationem deponat.*

CAP. IIII.

1. *Tentatur Christus.* 4. *Scripturis cõuincit diabolũ.* 11. *Angeli ei inseruiunt.* 12. *Prædicat pœnitentiã.* 18. *Vocatio Petri & Andreæ.* 21. *Vocatio Iacobi & Ioannis.* 23. *Prædicat Euangelium, & sanat infirmos.*

N.

1 CHRISTVS omnibus modis tentatus, semper victor euadit, vt & nos ipsius virtute eundem hostem superemus.

TVNC [1] Iesus subductus fuit in desertum à Spiritu, vt tentaretur à diabolo.

Et quum ieiunasset [a] dies quadraginta & noctes quadraginta, postea esuriit.

Et quum venisset ad eum tẽtator, dixit, Si Filius es Dei, [b] dic vt isti lapides panes fiant.

At ille respõdens dixit, Scriptum est, Non è solo pane viuet homo, sed ex omni verbo prodeunte per os Dei.

Tunc transfert eum diabolus in Sanctam vrbem, & statuit eum super [c] pinnas templi.

Dicitque ei, Si Filius es Dei, iace te ipsum deorsum. nã scriptum est, Quia Angelis suis mãdabit de te, & *ipsi* tollent te in manus, ne quando offendas ad lapidem pedẽ tuũ.

a *Continuos. Nam quartus casus solet ferè cõtinuum tẽpus indicare. Singulare autem miraculum edidit Deus, quum filium suum exemit à necessitate edendi: vt de Mose legitur, Exod. 24. 12*

b *i Iube. Cùm enim dicit Deus, perinde est atque si imperaret.*

c *Ambitum illum quo planũ templi tectum ambiebatur, ne quis inde posset decidere, sicut cautum erat, Deut. 22. 8.*

Τότε ὁ Ἰησοῦς ἀνήχθη εἰς τὴν ἔρημον ὑπὸ τοῦ πνεύματος, πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου.

2 Καὶ νηστεύσας ἡμέρας τεσσαράκοντα καὶ νύκτας τεσσαράκοντα, ὕστερον ἐπείνασε.

3 Καὶ προσελθὼν αὐτῷ ὁ πειράζων, εἶπεν, Εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, εἰπὲ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι, ἄρτοι γένωνται.

4 Ὁ δὲ, ἀποκριθεὶς εἶπε, Γέγραπται, Οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ.

5 Τότε παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἵστησιν αὐτὸν ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ.

6 Καὶ λέγει αὐτῷ, Εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω, γέγραπται γὰρ, Ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, καὶ ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσί σε· μή ποτε προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου.

V.

|| *TVnc Iesus ductus est in desertum à Spiritu, vt tẽtaretur à diabolo.* Marc. 1. 12 luc. 4. 1

Et quum ieiunasset quadraginta diebus & quadraginta noctibus, postea esuriit.

Et accedens tentator dixit ei, Si filius Dei es, dic vt lapides isti, panes fiant.

Qui respondens dixit, Scriptũ est, || Nõ in solo pane viuet homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei. Deut. 8. 3

Tunc assumpsit eũ diabolus in Sanctam ciuitatem, & statuit eum super pinnaculum templi.

Et dicit ei, Si filius Dei es, mitte te deorsum. scriptum est enim, || Quia Angelis suis mandabit de te, & in manibus tollent te: ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum. Psal. 91. 10

Ait illi Iesus, Rursum scriptum est,
Deut.6.16 ||*Nō tentabis Dominum Deum tuum.*

Iterum assumpsit eū diabolus in montem excelsum valde, & ostendit ei omnia regna mundi & gloriam eorum.

Et dicit ei, Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me.

Tunc dicit ei Iesus, Vade satana. scriptum est enim,
Deut.6.13 & 10.20 ||*Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies.*

Tunc reliquit eum diabolus: & ecce, angeli accesserunt, & ministrabant ei.

Matt.3.14 Luc.4.14 Ioh.4.43 ||*Quum autem audisset IESVS quòd Iohannes traditus esset, secessit in Galilæam.*

Et relicta Nazareth, venit & habitauit in ciuitate Capernaū maritima, in finibus Zabulon & Nephthali.

Vt adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam,
Esa.9.1 ||*Terra Zabulon & terra Nephthali, via maris trans Iordanem, Galilæa Gentium.*

Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: & sedentibus in regione & vmbra mortis, lux orta est eis.

Matt.3.14 ||*Exinde cœpit IESVS præ-*

7 Εφη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Πάλιν γέγραπται, Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου.

8 Πάλιν παραλαμβάνει αὐτὸν διάβολος εἰς ὄρος ὑψηλὸν λίαν, καὶ δείκνυσιν αὐτῷ πάσας τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου, καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν.

9 Καὶ λέγει αὐτῷ, Ταῦτά σοι πάντα δώσω, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι.

10 Τότε λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ὕπαγε σατανᾶ. γέγραπται γάρ, Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις.

11 Τότε ἀφίησιν αὐτὸν ὁ διάβολος· καὶ ἰδοὺ, ἄγγελοι προσῆλθον καὶ διήκονουν αὐτῷ.

12 Ακούσας δὲ ὁ Ἰησοῦς ὅτι Ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

13 Καὶ καταλιπὼν τὴν Ναζαρὲθ, ἐλθὼν κατῴκησεν εἰς Καπερναοὺμ τὴν παραθαλασσίαν, ἐν ὁρίοις Ζαβουλὼν, καὶ Νεφθαλείμ.

14 Ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου, λέγοντος,

15 Γῆ Ζαβουλὼν καὶ γῆ Νεφθαλείμ, ὁδὸν θαλάσσης, πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν.

16 Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, εἶδε φῶς μέγα· καὶ τοῖς καθημένοις ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς.

17 Ἀπὸ τότε ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς

Dixit ei Iesus, Rursum scriptum est, Non [d] tentabis Dominū Deū tuum.

Rursum transfert eum diabolus in montem sublimem valde, & ostendit ei omnia regna mundi & gloriam eorū.

Dicitque ei, Hæc omnia tibi dabo si procidens adoraueris me.

Tunc dicit ei IESVS, Abi satana. scriptum est enim, Dominum Deum tuum [e] adorabis, & ei soli seruies.

[f] Tunc omittit eū diabolus: & ecce, Angeli accedebāt, & ministrabant ei.

[2] Quum audisset autem IESVS Ioannem traditum esse *in custodiam*, rediit in Galilæam.

Et relicta Nazareth, venit & habitauit in [g] Capernaū *vrbe* maritima, in finibus Zabulon & Nephthalim.

Vt impleretur quod dictum est per Esaiam Prophetā, dicentem,

Terra Zabulon & terra Nephthalim *ad* viā [h] maris secundū Iordanem, [i] Galilæa Gentiū:

Populus [k] positus in tenebris, vidit lucem magnam: & positis in regione & vmbra mortis, lux exorta est.

Ex eo tempore cœpit IESVS præ-

2 Cessante præconis voce, sese patefacturus Dominus, plenā lucem infert mundi tenebris, [l] gratuitā peccatorum remissionem respicientibus offerens.

d *Tentant homines Deū, cū media ordinaria à Deo cōstituta relinquūt vt ad sua figmenta confugiant: tentat verò nos Deus cū explorat & probat animos nostros.*

e *Duplex est adoratio: vna religiosa, quæ soli Deo debetur: altera, ciuilisque ad hanc vitæ eutaxiam spectat.*

f *Notandū hīc non imbecillitate naturæ Christi hoc esse factum, vt satan illi oculos perstringeret, sed voluntaria dispensatione & permissu.*

g *Quæ multo celebrior erat quām Nazareth.*

h *Tiberiadis, vel quòd ea regio tenderet Tyrum versus ad mare mediterraneum.*

i *Sic dicta quòd vicina esset Tyrio & Sidonio, & quòd in ea parte Solomon concessisset Tyriorum regi viginti vrbes, 1. Reg. 9.11.*

k *Id est, Qui versabatur.*

dicare, & dicere, Resipiscite.[l] appropinquauit enim regnum cœlorum.

3 Ambulans autem IESVS ad mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem, qui dicitur Petrus, & Andreã fratrẽ eius, iacientes rete in mare. (erãt enim piscatores.)

Et dicit eis, Sequimini me, & faciam vos piscatores hominum.

Illi verò statim omissis retibus, secuti sunt eum.

Tunc progressus illinc, vidit alios duos fratres, Iacobum filium Zebedæi, & Iohannem fratrẽ eius, in nauigio cum Zebedæo patre suo, sarcientes retia sua: & vocauit eos.

Illi autem statim omisso nauigio & patre suo, secuti sunt eum.

4 Et circũiit totã Galilæã IESVS, docens in [m] synagogis ipsorum, & prædicans Euangelium [n] regni, & sanans [o] quẽuis morbũ & quemuis [p] languorem in populo.

Tunc exiit fama eius in totã Syriã: & obtulerũt ei omnes malè affectos, variis morbis & [q] cruciatibus detentos, & [r] dæmoniacos, & [s] lunaticos, & [t] paralyticos, & curauit eos.

κηρύσσειν, καὶ λέγειν, Μετανοεῖτε· ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

18 ¶ Περιπατῶν δὲ ὁ Ἰησοῦς παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας, εἶδε δύο ἀδελφούς, Σίμωνα τὸν λεγόμενον Πέτρον, καὶ Ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, βάλλοντας ἀμφίβληστρον εἰς τὴν θάλασσαν. (ἦσαν γὰρ ἁλιεῖς.)

19 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἁλιεῖς ἀνθρώπων.

20 Οἱ δὲ, εὐθέως ἀφέντες τὰ δίκτυα, ἠκολούθησαν αὐτῷ.

21 Καὶ προβὰς ἐκεῖθεν, εἶδεν ἄλλους δύο ἀδελφούς, Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐν τῷ πλοίῳ μετὰ Ζεβεδαίου τοῦ πατρὸς αὐτῶν, καταρτίζοντας τὰ δίκτυα αὐτῶν· καὶ ἐκάλεσεν αὐτούς.

22 Οἱ δὲ, εὐθέως ἀφέντες τὸ πλοῖον καὶ τὸν πατέρα αὐτῶν, ἠκολούθησαν αὐτῷ.

23 Καὶ περιῆγεν ὅλην τὴν Γαλιλαίαν ὁ Ἰησοῦς, διδάσκων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν, καὶ κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας, καὶ θεραπεύων πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ.

24 Καὶ ἀπῆλθεν ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ εἰς ὅλην τὴν Συρίαν. καὶ προσήνεγκαν αὐτῷ πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας, ποικίλαις νόσοις καὶ βασάνοις συνεχομένους, καὶ δαιμονιζομένους, καὶ σεληνιαζομένους, καὶ παραλυτικούς, καὶ ἐθεράπευσεν αὐτούς.

dicare, & dicere, Pœnitentiã agite: appropinquauit enim regnum cælorum.

Ambulans autem IESVS iuxta mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem, qui vocatur Petrus, & Andream fratrem eius, mittentes rete in mare. (erant enim piscatores.)

Et ait illis, Venite post me, & faciam vos fieri piscatores hominum.

At illi continuò relictis retibus secuti sunt eum.

Et procedens inde, vidit alios duos fratres, Iacobum Zebedæi, & Iohannem fratrem eius, in naui cum Zebedæo patre eorum, reficientes retia sua: & vocauit eos.

Illi autem statim relictis retibus & patre, secuti sunt eũ.

Et circumibat IESVS totam Galilæam, docens in synagogis eorum, & prædicans euangelium regni: & sanans omnem languorem & omnem infirmitatem in populo.

Et abiit opinio eius in totam Syriã: & obtulerunt ei omnes malè habentes, variis languoribus & tormentis comprehẽsos, & quòd dæmonia habebant, & lunaticos, & paralyticos, & curauit eos.

3 CHRISTVS de suo à nobis recessu aliquando futuro matrè cogitans, iam ab ipsis initiis suæ prædicationis, discipulos sibi diuinitus asciscit pauperculos quidem illos & planè rudes sed eorũ quæ vidissent & audissent tantò minus suspectos testes futuros.

4 CHRISTVS corpo tales morbos sanans, spiritualem & salutificam suã virtutẽ in animis credentiũ obsignat.

l *Ad vos pertinet.*

m *In cœtibus & conuentibus sacris.*

n *Deitatis.*

o *Id est, omnia generis mala, non autem singula.*

p *Propriè significat ignauiam stomachi: sed hic summo pro iis malis quibus quis correpti languent & cõtabescunt.*

q Basanos *propriè est coticula qua aurum explorant: transfertur ad quæcunque quæstiones tormentorum. hoc loco sumitur pro morbis qui acerrimè egros excruciant.*

r *Qui malis spiritibus vexantur. Dæmon enim in Scriptura in malam partem sumi solet, etsi aliàs sit nomen commune.*

s *Qui ad cõuersiones lunares acribus morbis corripiuntur.*

t *Enervatos, læsis nervis & debilitatis aut compositi membris.*

ralyticos & curauit eos.

Et sequutæ sunt eũ turbæ multæ de Galilæa & Decapoli & Ierosolymis, & de Iudæa, & trans Iordanem.

τικούς· καὶ ἐθεράπευσεν αὐτούς.

25 Καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοὶ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας καὶ Δεκαπόλεως καὶ Ιεροσολύμων καὶ Ιουδαίας, καὶ πέραν τοῦ Ιορδάνου.

lyticos: sanauitque eos.

Et sequuta est eũ turba multa à Galilæa ac Decapoli & Hierosolymis & Iudæa, & *regionibus* trãs Iordanẽ *sitis.*

CAP. V.

1. *Qui beati.* 13. *Apostoli sal & lux mundi.* 14. *Vrbs supra montem posita.* 15. *Lucernæ vsus.* 16. *Opera bona.* 19. *Mandatorum Christi impletio.* 21. *Occidere, quid.* 23 *Reconciliatio sacrificia anteuertat.* 27. *Adulterium.* 29 *Oculi erutio.* 30. *Manus abscissio.* 31. *Libellus absceßionis.* 33. *Non iurandum.* 43. *Inimici diligendi.* 48. *Perfectio.*

V.

VIdens autem Iesus turbas, ascendit in montem: & quum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius.

Et aperiens os suum, docebat eos, dicens,

Luc.6.20. || *Beati pauperes spiritu: quoniam ipsorum est regnum cœlorum.*

Luc.6.21. esa 61.2.3. || *Beati qui lugent: quoniam ipsi consolabuntur.*

Psal.37.11 || *Beati mites: quoniam ipsi poßidebũt terram.*

Esa.65.13. || *Beati qui esuriũt & sitiunt iustitiam: quoniam ipsi saturabuntur.*

Beati misericordes quoniam ipsi misericordiam consequentur.

Psal.24.4 || *Beati mundo corde: quoniã ipsi Deũ videbunt.*

Beati pacifici: quoniam ipsi filii Dei vocabuntur.

Ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος· καὶ καθίσαντος αὐτοῦ, προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

2 Καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, ἐδίδασκεν αὐτοὺς, λέγων,

3 Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι· ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

4 Μακάριοι οἱ πενθοῦντες· ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται.

5 Μακάριοι οἱ πραεῖς· ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν.

6 Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην· ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται.

7 Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες· ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται.

8 Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ· ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται.

9 Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί· ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται.

N.

QVVM vidisset autem turbã, ascẽdit in mõtem: & quũ consedisset, adierunt eum discipuli eius.

[1]Tunc aperto ore suo docebat eos, dicens,

Beati [a] pauperes [b] spiritu: quoniam ipsorum est regnũ cœlorum.

Beati qui lugent quoniam ipsi consolationẽ accipiẽt.

Beati mites: quoniam ipsi hæreditatis [c] iure terrã possidebunt.

Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam: quoniam ipsi saturabuntur.

Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur.

Beati [d] mundi corde: quoniã ipsi Deum videbunt.

Beati pacifici: quoniam filii Dei [e] vocabuntur.

1 CHRISTVS docet summum bonum in huiꝰ vitæ commodis & rebus secundis positum nõ esse, sed in cœlo esse repositũ iis qui vt à reliquis miserabiliter & modis omnibus ideò vexentur, quòd nolint eorũ mores imitari, nihilominus in Dei voluntate spõte acquiescunt, & quibusuis prodesse student.

a *Paupertatis nomine intelliguntur omnes coniunctæ cum ea miseriæ*

b *Quorum spiritus domiti sunt, & qui sese Deo subiiciunt.*

c *Notandum est quod hoc loco dicitur. nam si hæreditatis iure cælum poßidemus, & idcirco hæredes sumus quia in CHRISTO gratis adoptati per fidem, vbi merita quæ nõ ab omnibus ce-*

tulli iactant? d *Vel, Puri corde.* e *Erunt. Hebr. Significat enim Hebræis verbum vocandi* hara, *sic acceptum, aliquid eiusmodi esse vt idcirco celebretur.*

Beati qui persequutionē patiūtur iustitiæ causa: quoniam ipsorum est regnum cœlorum.

Beati eritis quum conuitiati fuerint vobis & persequuti fuerint, & dixerint quiduis mali aduersus vos, mētiētes, propter me.

Gaudete & exultate, quoniam merces vestra multa *est* in cœlis. ita enim persequuti fuerunt prophetas qui *fuerunt* ante vos.

[2] Vos estis sal [f] terræ: quòd si sal infatuatus fuerit, [g] quo salietur? ad nihil valet āplius nisi vt abiiciatur foras & conculcetur à quibusuis.

Vos estis [h] lux mundi. Non potest vrbs occultari supra mōtem posita.

Neque accendunt lucernam & ponunt eam subter modium: sed in candelabrum, & splendet omnibus qui sunt in domo.

Ita splēdeat lux vestra coram hominibus vt videant vestra bona opera, [i] glorificentque Patrem vestrum, qui est in cœlis.

¶ [3] Ne existimate me venisse vt dissoluā legē aut prophetas: nō veni vt dissoluā, sed [k] vt impleā.

[l] Amen quippe dico vobis, Vsquedum præterierit

2 Verbi præsertim ministros necesse est (nisi velit omnium esse miserrimi) hanc viam ad summum bonum, & verbis & re ipsa cæteris commonstrare.

3 CHRISTVS nō venit vt nouā quampiā iustitiæ & salutis rationem in mundum inueheret, sed partim vt quod ceremoniis erat adūbratum, reipsa impleret liberatis per gratiam hominib⁹ à maledictione legis: deinde vt verum obedientiæ à Lege præscriptæ vsum doceret, atque adeò vim obediendi mentibus insculperet.

f *Doctrina vestra esse debet syncertate & integritate efficax, quæ si talis non sit, in sua futilitate contemnetur & refutabitur.*

g *Quid tandem supererit quo vti possitis ad saliendum? Sic Latini fatuos insulsos vocant.*

h *Participādo veram lucem, lucetis.*

i *Gloriam Dei prædicent.*

k *Vt absolute euadāt prophetiæ.*

l *Verè & certè.*

10 Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης· ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

11 Μακάριοί ἐστε ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσι, καὶ εἴπωσι πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν, ψευδόμενοι, ἕνεκεν ἐμοῦ.

12 Χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς. οὕτω γὰρ ἐδίωξαν τοὺς προφήτας τοὺς πρὸ ὑμῶν.

13 Ὑμεῖς ἐστε τὸ ἅλας τῆς γῆς· ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἁλισθήσεται; εἰς οὐδὲν ἰσχύει ἔτι εἰ μὴ βληθῆναι ἔξω, καὶ καταπατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων.

14 Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη.

15 Οὐδὲ καίουσι λύχνον καὶ τιθέασιν αὐτὸν ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν· καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ.

16 Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

17 ¶ Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον, ἢ τοὺς προφήτας· οὐκ ἦλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι.

18 Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, Ἕως ἂν παρέλθῃ ὁ οὐρα

|| *Beati qui persequutionem patiūtur propter iustitiam: quoniam ipsorum est regnum cælorum.* i. Pe. 4. 14.

|| *Beati estis quum maledixerint vobis homines, & persequuti vos fuerīt, & dixerīt omne malū aduersum vos, mentiētes, propter me.* 1. Pe. 4. 14

Gaudete & exultate, quoniā merces vestra copiosa est in cœlis. sic enim persequuti sūt prophetas qui fuerūt ante vos.

|| *Vos estis sal terræ: quòd si sal euanuerit, in quo salietur? ad nihilū valet vltrà, nisi vt mittatur foras, & cōculcetur ab hominibus.* Mar. 9. 50. luc. 14. 34.

Vos estis lux mūdi. nō potest ciuitas abscondi supra mōtem posita.

|| *Neque accēdunt lucernam, & ponūt eam sub modio, sed super candelabrū, vt luceat omnibus qui in domo sunt.* Mar. 4. 2. luc. 8, 16 & 11. 33

|| *Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum, qui in cælis est.* 1. Pet. 2. 2.

¶ *Nolite putare quoniam veni soluere Legem, aut Prophetas: nō veni soluere, sed adimplere.*

|| *Amen quippe dico vobis, Donec transeat cæ-* Luc. 16. 17. iac. 2. 10

lũ & terra, iota vnũ aut vnus apex non præteribit à Lege, donec omnia fiant.

Qui ergo soluerit vnum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum: qui autem fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum.

Luc. 11.39 ‖Dico igitur vobis quia nisi abundauerit iustitia vestra plusquam Scribarũ & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum.

¶ Audistis quia dictum est antiquis,

Exo.20.23 deut.5. 17. ‖Nõ occides: qui autem occiderit, reus erit iudicio.

Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio: qui autem dixerit fratri suo, raca, reus erit concilio: qui autem dixerit, fatue, reus erit gehennæ ignis.

Si ergo offers mu-

νὸς καὶ ἡ γῆ, ἰῶτα ἓν ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἕως ἂν πάντα γένηται.

19 Ος ἐὰν οὖν λύσῃ μίαν τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων, καὶ διδάξῃ οὕτω τοὺς ἀνθρώπους, ἐλάχιστος κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν· ὃς δ' ἂν ποιήσῃ καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

20 Λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεῖον τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

21 ¶ Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις· Οὐ φονεύσεις· ὃς δ' ἂν φονεύσῃ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει.

22 Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῇ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει· ὃς δ' ἂν εἴπῃ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, ῥακά, ἔνοχος ἔσται τῷ συνεδρίῳ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ, μωρέ, ἔνοχος ἔσται εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός.

23 Ἐὰν οὖν προσφέρῃς

cælum & terra, iota vnum aut vnus apex nequaquam præterierit ex Lege vsque dum omnia facta fuerint.

4 Quisquis igitur. [m] soluerit vnum ex mandatis hisce minimis, & ita docuerit homines, [n] minimus vocabitur in regno cœlorũ: quisquis autem fecerit & docuerit, iste magnus vocabitur in regno cœlorum.

Dico enim vobis, nisi abundauerit vestra iustitia plusquam Scribarum & Pharisæorum, vos nequaquam ingressuros in regnum cœlorum.

¶ Audistis dictũ fuisse à veteribus, Nõ occides: quisquis autem occiderit, tenebitur iudicio.

Ego verò dico vobis, quicunque irascitur fratri suo temere, [o] tenebitur [p] iudicio: quicunque verò dixerit fratri suo, [q] raca, tenebitur [r] cõsessu: quisquis autẽ dixerit, fatue, tenebitur [s] gehenna [t] ignis.

6 Igitur [u] si mu-

4 Incipit à vera Legis expositione, quam vetustissimique sed falsis Scribarũ cõmentis opponit, nedũ vt vel mĩ nimũ præceptorũ Patris velitabolere.

5 Sexti præcepti vera expositio.

6 Docebãt auari Pharisæi placari Deum oblationibus in Lege præceptis, quas ipsi vorabant. Negãt contrà CHRISTVS Deo gratam esse cuiusquã oblationem qui fratri offenso non satisfeceritatque etiã affirmat nunquam præfractis istis fratrum contemptoribus patefaciendũ esse vultum ex ira & maledictione Dei, priusquam fratri penitus satisfecerint.

m *Violauerit vel minimum præceptũ Legis.*

n *Nullus censebitur in Ecclesia.*

o *De diuinis iudiciis & peccatorũ discrimine disserens, orationem ad consuetam*

ciuilium iudiciorum formam accõmodat. certum est enim hîc non agi de politiciis legibus. p *In quo sedebant triumviri, qui de pecuniariis & minimis causis cognoscebant.* q *Inedita hominis ignominiantis vox.* r *Iudicio quod ex 23. Iudicibus constabat, quã de grauioribus causis & capitalibus cognoscebant: sicut summi erant iudices 71, qui de grauissimis causis cognoscebant: vt de vitibus integra vel de summo sacerdote aut pseudoprophetis.* s *Gehenna nomen Hebraïs compositum, idem sonat ac Vallis Hinnom, id est Tophet, quo loco Israelitæ solitis erant superstitionibus vicinorum gentium addicti, incendita crudeliter suos liberos diis adolere, vnde factum est vt acciperent pro loco cruciandis reprobis destinato. Ier. 7. 31.* t *Quatuor erãt supplicioũ genera Hebraïs vsitata, antequam politia ab Herode euerteretur, strangulatio, gladius, lapidatio, ignis: hinc ergo vsurpexit Christus, quia ignis summum erat supplicium. Quod ergo meritissimo facit iudicii, consessus, & gehennæ, ostendit peccata alia aliis grauiora esse: sed omnia esse eiusmodi, vt coram Deo graues pœnas mereantur.* u *Accommodat totum hunc sermonem ad rationem suorum temporum, quibus erectum erat Hierosolymis altare. Inepti ergo qui inde altaria extrui colligunt, & vsurpandas oblationes: ineptiores qui, quod de mutua reconciliatione dicitur, ad purgatorium transferunt.*

nus tuũ attuleris ad altare, & illic memineris fratrẽ tuũ habere aliquid contra te,

Omitte illic munus tuum coram altari, & abi: primùm recõciliator fratri tuo, & tum veniens offer munus tuum.

x Esto amicus aduersario tuo citò, dum es in via cum eo: nequãdo te tradat aduersarius iudici, & iudex te tradat ministro, & in custodiam coniiciaris.

Amen dico tibi, nequaquam exibis illinc vsquedũ y reddideris vltimũ quadrantem.

7 Audistis dictum fuisse à veteribus, Non mœchaberis.

Ego verò dico vobis, Quicunque aspicit mulierem vt eam concupiscat, iam adulterauit eã in corde suo.

Quòd si oculus tuus z dexter facit vt a tu offendas, erue eum, & abiice abs te. expedit enĩ tibi vt pereat vnũ ex membris tuis, ac non totum corpus tuum coniiciatur in gehennam.

b Et si dextra tua manus facit vt tu offendas, exscinde eam, & abiice abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum ex membris tuis, ac non totum corpus tuum coniiciatur in gehennam.

7 Scortator censetur coram Deo quisquis mulierem concupiscit: ac proinde oculi cõtinendi sunt & membra omnia omnésque adeò occasiones quibus ad malè agendum commoueri possum⁹, vel maximis cum damnis sunt vitandæ.

x *Præcide omnem inimicitiarum causam.*

y *Prouerbialis loquutio, qua significatur summo iure cum aliquo agi.*

z *Dextri oculi & dextræ manus meminit, quia dextræ partes potiores sunt, & expeditiores ad quodnis scelus patrãdum.*

a *Ad verbũ, scandalizat. peccata enim sunt veluti scandala .i. saxa ad quæ impingimus.*

b *Christus hyperbolicè docet resecandũ esse quicquid nos impedit ne obsequium Deo præstemus quale flagitat in lege sua.*

τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, κἀκεῖ μνησθῇς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ,

24 Αφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ὕπαγε· πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου.

25 Ισθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχὺ, ἕως ὅτου εἶ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ· μήποτέ σε παραδῷ ὁ ἀντίδικος τῷ κριτῇ, καὶ ὁ κριτής σε παραδῷ τῷ ὑπηρέτῃ, καὶ εἰς φυλακὴν βληθῇς.

26 Αμὴν λέγω σοὶ, οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθεν ἕως ἂν ἀποδῷς τὸν ἔσχατον κοδράντην.

27 Ηκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ μοιχεύσεις·

28 Εγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.

29 Εἰ δὲ ὁ ὀφθαλμός σου ὁ δεξιὸς σκανδαλίζει σε, ἔξελε αὐτὸν, καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ. συμφέρει γὰρ σοι ἵνα ἀπόληται ἓν τῶν μελῶν σου, καὶ μὴ ὅλον τὸ σῶμά σου βληθῇ εἰς γέενναν.

30 Καὶ εἰ ἡ δεξιά σου χεὶρ σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον αὐτὴν καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ. συμφέρει γὰρ σοι ἵνα ἀπόληται ἓν τῶν μελῶν σου, καὶ μὴ ὅλον τὸ σῶμά σου βληθῇ εἰς γέενναν.

nus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid aduersum te,

Relinque ibi munus tuum ante altare, & vade, prius reconciliare fratri tuo: & tunc veniens offeres munus tuum.

|| *Esto consentiens aduersario tuo citò, dum es in via cũ eo: ne fortè tradat te aduersarius iudici, & iudex tradat te ministro: & in carcerem mittaris.* Luc. 2. 58

Amen dico tibi, non exies inde donec reddas nouissimum quadrantem.

Audistis quia dictum est antiquis,

|| *Non mœchaberis:* Exo. 20. 14

Ego autem dico vobis quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo.

|| *Quòd si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, & proiice abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum membrorũ tuorũ, quàm totum corpus tuum mittatur in gehennam ignis.* Infrà 18. 8 marc. 9. 47

Et si dextera manus tua scandalizat te, abscinde eam, & proiice abs te: expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum tuorum, quàm totum corpus tuum eat in gehennam.

¶ Dictum est autem, ||Quicunque dimiserit vxorẽ suam, det ei libellum repudii:

Infra 19.7 deut. 24.1 mar. 10.4 luc. 16.18 1.Cor. 7.10

Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit vxorẽ suã, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari: & qui dimissam duxerit, adulterat.

Iterũ audistis quia dictum est antiquis, || Non periurabis, red des autem domino iuramenta tua:

Exo. 20, 7 Leuit. 19.12 deut. 5. 11

Ego autem dico vobis, nõ iurare omnino: neque per cælum, quia thronus Dei est:

Neque per terrã, quia scabellum est pedũ eius: neque per Ierosolymam, quia ciuitas est magni regis.

Neque per caput tuũ iurabis: quia non potes vnum capillum album facere aut nigrum.

Iac. 5. 12 * .i. adhibetur cirera necessitatem.

||Sit autẽ sermo vester, Est est, Non non: quod autem his abundantius est, à malo est.

¶ Audistis quia dictum est, ||Oculum pro oculo, & dentẽ pro dente:

Ex. 21. 24 leuit. 24.20 deut. 9. 21

Ego autem dico vobis, ||non resistere malo: sed siquis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram:

Luc. 6. 29 rom. 12.17 1.Thess. 5. 15 1.Pet. 3. 9

31 ¶ Ἐρρέθη δὲ ὅτι ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, δότω αὐτῇ ἀποστάσιον·

32 Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, παρεκτὸς λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχᾶσθαι· καὶ ὃς ἐὰν ἀπολελυμένην γαμήσῃ, μοιχᾶται.

33 Πάλιν ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐκ ἐπιορκήσῃς, ἀποδώσεις δὲ τῷ Κυρίῳ τοὺς ὅρκους σου.

34 Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ὀμόσαι ὅλως· μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅτι θρόνος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ·

35 μήτε ἐν τῇ γῇ, ὅτι ὑποπόδιόν ἐστι τῶν ποδῶν αὐτοῦ· μήτε εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως.

36 Μήτε ἐν τῇ κεφαλῇ σου ὀμόσῃς, ὅτι οὐ δύνασαι μίαν τρίχα λευκὴν ἢ μέλαιναν ποιῆσαι.

37 Ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν, ναὶ ναί, οὒ οὔ· τὸ δὲ περισσὸν τούτων, ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστιν.

38 ¶ Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη, Ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος·

39 Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ· ἀλλ' ὅστις σε ῥαπίσει εἰς τὴν δεξιάν σου σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην.

¶ Dictũ est autem, Quisquis dimiserit vxorem suam, det ei [c] libellum discessionis:

Ego verò dico vobis, eum qui dimiserit vxorẽ suam, extra rationẽ [d] scortationis, facere vt ea mœchetur: & eum qui dimissam duxerit, mœchari.

[2] Rursum, audisti[3] dictum fuisse à veteribus, Non [e] peierabis, sed reddes Domino quæ tu iuraueris:

Ego verò dico vobis, [f] ne iuretis omnino: neque per cælum, quia thronus Dei est:

Neque per terram, quia scabellum est pedum eius: neque per Ierosolymã, quia vrbs est magni regis.

[g] Neque per caput tuum iures: quia non potes vnum capillũ album aut nigrum facere.

Esto autem sermo vester[h] Etiam etiam, Nõ non: quod autem supra hæc [*] redũdat, [i] à malo est.

¶ [9] Audistis dictum fuisse, [k] Oculum pro oculo, & dentem pro dente:

[l] Ego verò dico vobis, ne resistatis [m] malo: sed quisquis te [n] cæ det in dexteram tuã maxillam, obuerte ei & alteram.

[2] Secũdæ tabulæ summam, contrà quam docebant Scribæ, sic ostẽdit ac cipiẽdam, vt malum malo retaliare nullo modo liceat, imò potius repetitæ iniuriæ sint perferendæ, & ipsis capitalibus hostibus sit benefaciẽdum.

c *In quo casu diuortii scripta erat.*

d *Scortatio hîc sumitur pro adulterio.*

e *Peierare, non significat falsum iurare, sed quod iurarie non præstare, &c. Offic. 3.*

f *S. Hoc nõ ad substãtiã sed ad formam referuntur. 3. neque directè neque indirectè.*

g *Neque. n. capitis nostri dominii sumus.*

h *Quod affirmatiè, nudè affirmetis: quod negatiè, nudè negetis.*

i *A conscientia mala, vel à diabolo.*

k *Sub. eius: ex lege talionis.*

l *Non permittit Christus vt quoquo modo vim vi repellamus, nõ tamen prohibet quin defendamus ab iniusta violentia. alio-*

quin id esset acuere impiorum malitiam. m *Potest exponi in tertio casu, id est, illi qui malus est, vel sensu.* n *id est, per malum vi sensus. Ne permittas iniuriam.* o *Elia fuit, vel vinga: quod ignominiosum est.*

10 Argumẽtum duplex: vnum à relatis, Qualis pater, tales liberos esse oportet: alterum à cõparatis, Præstare oportet Dei filios huius seculi filiis.

o *Angariare, est cogere ad currendum, vel ad ferendũ aliquid. Est autem ex nomine Persico Angari factum. Angari enim dicebãtur, quos hodie postas dicimus. hoc interest, quòd Persis licebat equos, naues, ipsos denique homines ad cursum rapere. Sed angariatus dicitur etiam Cyrenæus ille qui ad baiulandum crucem adactus est, infrà, 27, 32.*

p *Hostium more, & violenta cum contumelia.*

q *Qui vectigalibus præerant: genus hominum Iudæis inuidiosum, tũ quòd Romanis (quorum iugum ferebant impacientissimè Iudæi) operã suã locassent, tũ ve verò quòd fere soleãt auaritiæ esse dediti publicani.*

Et ei qui vult tecum contendere, ac tunicam tuam capere, dimitte ei etiam pallium.

Et quisquis te o angariabit *ad* miliare vnum, abi cum eo duo.

Petẽti abs te dato, & volentem mutuari abs te, ne auersere.

¶ Audistis dictum fuisse, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum:

Ego verò dico vobis, diligite inimicos vestros, benedicite iis qui deuouẽt vos, benefacite iis qui oderunt vos, & precamini pro iis qui vos p infestant & persequuntur vos.

10 Vt sitis filij Patris vestri qui est in cœlis. facit enim vt sol suus exoriatur super malos ac bonos, & pluit super iustos & iniustos.

Nam si dilexeritis eos qui diligunt vos, quam mercedẽ habebitis? nónne & q publicani idem faciunt?

Et, si complexi fueritis fratres vestros solùm, quid amplius facitis? nónne & publicani ita faciunt?

Estote igitur vos perfecti, vt pater vester qui est in cœlis perfectus est.

40 Καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι, καὶ τὸν χιτῶνα σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον.

41 Καὶ ὅστις σε ἀγγαρεύσει μίλιον ἕν, ὕπαγε μετ' αὐτοῦ δύο.

42 Τῷ αἰτοῦντί σε δίδου· καὶ τὸν θέλοντα ἀπὸ σοῦ δανείσασθαι, μὴ ἀποστραφῇς.

43 ¶ Ἠκούσατε ὅτι ἐῤῥέθη, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου·

44 Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς· καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων ὑμᾶς.

45 Ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς· ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους.

46 Ἐὰν γὰρ ἀγαπήσητε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, τίνα μισθὸν ἔχετε; οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι τὸ αὐτὸ ποιοῦσι;

47 Καὶ ἐὰν ἀσπάσησθε τοὺς ἀδελφοὺς ὑμῶν μόνον, τί περισσὸν ποιεῖτε; οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι οὕτω ποιοῦσιν;

48 Ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὥσπερ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τέλειός ἐστι.

Et ei qui vult tecum in iudicio contẽdere, & tunicã tuã tollere, dimitte ei & pallium.

Et quicunque te angariauerit mille passus, vade cum illo & alia duo.

|| Qui autem petit à te da ei: & volenti mutuare à te, ne auertaris. Deut. 15. 8

¶ Audistis quia dictum est, || Diliges proximũ tuum, & odio habebis inimicũ tuum: Leui. 19. 18

Ego autẽ dico vobis || diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderũt vos, & || orate pro persequentibus & calumniantibus vos: Luc. 6. 27 Luc. 23. 34 act. 7. 60 1. cor. 4. 13

|| Vt sitis filij Patris vestri, qui in cælis est: qui solem suũ oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Luc 6. 32

Si enim diligitis eos qui vos diligũt, quam mercedem habetis? nonne & publicani hoc faciunt?

Et si salutaueritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis? nonne & Ethnici hoc faciunt?

Estote ergo vos perfecti, sicut & Pater vester qui in cælis est, perfectus est.

CAP. VI.

2. *Eleemosyna.* 5. *Oratio.* 14. *Condonandum fratri.* 16. *Ieiunium.* 19. *Thesauri.* 20. *Pauperibus subueniendum.* 24. *Deus & diuitiæ.* 25. *Solicitudo de victu & vestitu tollenda.* 33. *Regnum Dei, & eius iustitia.*

V.

ATtendite ne iustitiã vestrã faciatis corã hominibus, vt videamini ab eis: alioquin mercedem non habebitis apud patrem vestrũ qui in cælis est.

Rom. 12.8 *‖ Quũ ergo facis eleemosynã noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciũt in synagogis & in vicis, vt honorificentur ab hominibus. amen dico vobis, receperunt mercedem suam.*

Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua.

Vt sit eleemosyna tua in abscondito: & Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.

Et quum oratis, non eritis, sicut hypocritæ: qui amant in synagogis & in angulis platearum stantes orare, vt videantur ab hominibus. amen dico vobis, receperunt mercedem suam.

Tu autem, quum

Προσέχετε τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, πρὸς τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς· εἰ δὲ μή γε, μισθὸν οὐκ ἔχετε παρὰ τῷ πατρὶ ὑμῶν τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

2 Οταν οὖν ποιῇς ἐλεημοσύνην, μὴ σαλπίσῃς ἔμπροσθέν σου, ὥσπερ οἱ ὑποκριταὶ ποιοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐν ταῖς ῥύμαις, ὅπως δοξασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν.

3 Σοῦ δὲ ποιοῦντος ἐλεημοσύνην μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου τί ποιεῖ ἡ δεξιά σου.

4 Ὅπως ᾖ σου ἡ ἐλεημοσύνη ἐν τῷ κρυπτῷ· καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, αὐτὸς ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ.

5 Καὶ ὅταν προσεύχῃ, οὐκ ἔσῃ ὥσπερ οἱ ὑποκριταί· ὅτι φιλοῦσιν ἐν τῶν συναγωγαῖς καὶ ἐν ταῖς γωνίαις τῶν πλατειῶν ἑστῶτες προσεύχεσθαι, ὅπως ἂν φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις. ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν.

6 Σὺ δὲ, ὅταν προσεύ

N.

ATtendite[1] ne eleemosynam vestram detis corã hominibus, vt spectemini ab eis: alioq[a] mercedem non habebitis apud Patrem vestrũ qui est in cœlis.

Itaque quum dabis eleemosynam, ne cures buccina cani coram te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis & in plateis, vt gloriam consequantur ab hominibus. amen dico vobis, eos referre mercedem suam.

Quum verò tu das eleemosynã, ne nouerit sinistra tua quid faciat dextera tua:

Vt sit eleemosyna tua in occulto: Pater autem tuus qui te aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

[2] Et quum precaris, ne sis vt hypocritæ. amant enim in conuentibus & in [b] angiportis platearum stando precari, vt appareant hominibus. amen dico vobis, eos referre [c] mercedem suam.

Tu verò, quum

1 Eleemosynas ambitio irritas facit.

2 Duo in precibus maxima vitia reprehendit, ambitionem & inanẽ garrulitatem.

a *Mercedis nomen passim in scripturis sumitur pro præmio etiam gratuito: ideò frustra scholastici statuunt meriti & mercedis relationem.*

b *Ad verbum, in platearum angulis. i. vbi viæ desinunt: videlicet in compitis & quadriuiis, vbi solent homines conuenire.*

c *Videlicet gloriosam illã prædicationem, quam ab hominibus consequuntur.*

precaris, [d] introito in conclaue tuum, & clauso ostio tuo precare Patrem tuum qui est in occulto: & Pater tuus qui te aspicit in occulto, reddet tibi ĩ propatulo.

χῃ, εἴσελθε εἰς τὸ ταμιεῖόν σου, καὶ κλείσας τὴν θύραν σου, πρόσευξαι τῷ πατρί σου τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ· καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ.

oraueris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio ora Patrem tuum in abscondito: & Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.

Precantes autem [e] ne sitis loquaces vt ethnici. putãt enim fore vt sua illa loquacitate exaudiantur.

7 Προσευχόμενοι δὲ μὴ βαττολογήσητε, ὥσπερ οἱ ἐθνικοί. δοκοῦσι γὰρ ὅτι ἐν τῇ πολυλογίᾳ αὐτῶν εἰσακουσθήσονται.

Orantes autem nolite multum loqui, sicut ethnici faciũt: putant enim quòd in multiloquio suo exaudiantur.

Ne igitur ipsis assimilemini. nouit enim Pater vester quibus sit vobis opus, antequam vos petatis ab eo.

8 Μὴ οὖν ὁμοιωθῆτε αὐτοῖς. οἶδε γὰρ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὧν χρείαν ἔχετε, πρὸ τοῦ ὑμᾶς αἰτῆσαι αὐτόν.

Nolite ergo assimilari eis. scit enim Pater vester quid opus sit vobis, antequam petatis eum.

[3] Vos igitur ita precamini, Pater noster qui es in cœlis, [f] sanctificetur nomen tuum:

9 Οὕτως οὖν προσεύχεσθε ὑμεῖς, ΠΑΤΕΡ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου·

Sic ergo vos orabitis:|| Pater noster qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum: Luc. 11. 1

Veniat regnum tuum: fiat voluntas tua, sicut in cœlo, *ita* etiam in terra.

10 Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς.

Adueniat regnũ tuum. Fiat voluntas tua, sicut in cælo & in terra:

Panem nostrum [g] quotidianum da nobis hodie.

11 Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον.

Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie.

Et remitte nobis debita nostra, [4] sicut & nos remittimus debitoribus nostris.

12 Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν.

Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.

Et ne nos [h] inducas in tentationem, sed libera nos à [i] malo. Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria in secula. Amen.

13 Καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμὸν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

Et ne nos inducas in tentationem, sed || libera nos à malo. Amen. Infra 13. 19

[k] Nam si remiseritis [l] hominibus offensas ipsorũ, remittet etiam vobis Pater ille vester cœlestis.

14 Ἐὰν γὰρ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος.

||Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis Pater vester cælestis delicta vestra: Mar. 11. 28 eccl. 28. 2

3 Vera omnium Christianarũ precum summa ac formula.

4 Condonantibus iniurias, condonantur peccata, vltoribus autem parata est vltio.

d *Comparatiuè hic loquitur, significans potius quærendum esse secessum quàm appetendam hominum frequentiam, quæ nos orantes videat.*

e *Lõgæ preces non damnantur, sed vanæ, inanes, & superstitiosæ. Lõga enim non est oratio in qua nihil redundat: contra verò breuis esse non potest, quæ non proficiscitur ex animo pio & fideli.*

f *Sanctè colatur.*

g *Panis appellatione cætera omnia tolerandæ huic nostræ vitæ necessaria comprehenduntur. Eum demum autem victum intelligit qui nobis frugaliter alẽdis sufficiat.*

h *Inferas. Inducit Dominus in tentationem eos quos Satanæ arbitrio permittit vt cor eorum impleat.*

i *Diabolo. vel ab omnibus malis & aduersis rebus.*

12 *Antithesis ad excitandã attentionẽ in doctrinæ huius diligentia.*

l *Æqualibus vestris.*

Si autem non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra.

15 Ἐὰν δὲ μὴ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, οὐδὲ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἀφήσει τὰ παραπτώματα ὑμῶν.

Sin autem non remiseritis hominibus ipsorũ offensas, nec Pater vester remittet vobis offensas vestras.

Quum autem ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes. exterminant enim facies suas, vt pareant hominibus ieiunantes. amẽ dico vobis quia receperunt mercedem suam.

16 Ὅταν δὲ νηστεύητε, μὴ γίνεσθε ὥσπερ οἱ ὑποκριταὶ, σκυθρωποί. ἀφανίζουσι γὰρ τὰ πρόσωπα αὐτῶν, ὅπως φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις νηστεύοντες. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν.

5 Quum autem ieiunatis, ne sitis vt hypocritæ, tetrici.[m] obscurant enim facies suas, vt appareãt hominibus ieiunare. amen dico vobis, referunt mercedem suã.

Tu autem quum ieiunas, vnge caput tuum, & faciẽ tuã laua.

17 Σὺ δὲ νηστεύων ἄλειψαί σου τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸ πρόσωπόν σου νίψαι,

Tu verò, quum ieiunas,[n] vnge caput tuum & faciem tuã laua:

Ne videaris hominibus ieiunans, sed Patri tuo qui est in absconso: & Pater tuus qui videt in absconso, reddet tibi.

18 Ὅπως μὴ φανῇς τοῖς ἀνθρώποις νηστεύων, ἀλλὰ τῷ πατρί σου τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ. καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ.

Vt ne appareas hominibus ieiunare, sed Patri tuo qui est in occulto: & Pater tuus qui aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, vbi ærugo & tinea demolitur, & vbi fures effodiunt & furantur.

19 Μὴ θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σὴς καὶ βρῶσις ἀφανίζει, καὶ ὅπου κλέπται διορύσσουσι καὶ κλέπτουσι.

[6]Ne thesauros congerite in terra, vbi tinea & erosio corrumpit, & vbi fures perfodiunt ac furantur:

Luc. 12. 33 1. tim. 6. 19 ||*Thesaurizate autem vobis thesauros in cælo: vbi neque ærugo, neque tinea demolitur, & vbi fures non effodiunt nec furantur.*

20 Θησαυρίζετε δὲ ὑμῖν θησαυροὺς ἐν οὐρανῷ, ὅπου οὔτε σὴς οὔτε βρῶσις ἀφανίζει, καὶ ὅπου κλέπται οὐ διορύσσουσιν, οὐδὲ κλέπτουσιν.

Sed congerite vobis thesauros in cœlo, vbi neque tinea neque erosio corrũpit, & vbi fures non perfodiunt, neque furantur.

Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum.

21 Ὅπου γάρ ἐστιν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ ἔσται καὶ ἡ καρδία ὑμῶν.

Nã vbi est thesaurus vester, illic erit etiam cor vestrum.

Luc. 11. 13. ||*Lucerna corporis est oculus: si igitur oculus tuus fuerit simplex totum corpus tuum lucidum erit.*

22 Ὁ λύχνος τοῦ σώματός ἐστιν ὁ ὀφθαλμός· ἐὰν οὖν ὁ ὀφθαλμός σου ἁπλοῦς ᾖ, ὅλον τὸ σῶμά σου φωτεινὸν ἔσται.

[7] Lucerna corporis est oculus: itaque si [o]oculus tuus [p] simplex fuerit, totũ corpus tuum [q] lucidum erit.

5 In eos qui sanctitatis famam ex ieiuniis venantur.

6 Vana hominum studia ostenduntur, qui certo vitæ æternæ thesauro neglecto, in caducis & inanibus opibus congerendis vitam consumunt.

7 Homines quatulãcunque naturæ suæ lucẽ malignè extinguunt.

m *Non sinunt conspici faciem priorẽ. id est, colorem faciei natiuum vitiant, vt appareant macra & pallida facie.*

n *Vetustissimum fuisse vnguentorum vsum, ex ipsius Mosis libris apparet. Non autem commendat luxũ Christus, sed quicquid nouum & affectatum est reprehendit.*

o .i. *Mentis iudicium, vt sicut oculis corpus, ita recta ratione .i. Spiritu Dei, illustrata tota vita nostra regatur.*

p *Integer, incorruptus, vel purus: cui opponitur posteà malus .i. inquinatus.*

q *Oculi lucẽ illustratum.*

8 Deus à toto homine vult coli.

9 Peruersa solicitudo de huius vitæ rebus, seria prouidentiæ Dei meditatione corrigitur in Dei filiis.

r *Dissidentibus. Nã si duo consentiant, instar vnius erunt.*

s *Id est, delitiis & auaritiæ. Est autem vox Syriaca, significans quæcunque ad rẽ pecuniariam pertinent.*

Quòd si oculus tuus malus fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit. Ergo si lumen quod est in te, tenebræ sũt, ipsæ tenebræ quantæ?

8 Nemo potest [r] duobus dominis seruire. aut enim vnũ habebit odio, & alterum diliget: aut vni adhærebit, & alterũ contemnet. Nõ potestis Deo seruire & [s] mammonæ.

9 Propterea dico vobis, ne estote soliciti de anima vestra quid esuri sitis aut quid bibituri: neque de corpore vestro, qua re sitis induẽdi. nónne anima plus est quàm alimentũ, & corpus quàm vestitus?

8 *Aereas, sive in aere versantes. Cælum enim pro aere in omnibus ferè linguis vsurpatur.*

u *De solicitudine loquitur, quæ coniuncta est cum animi anxietate: cui annexa est vt plurimũ diffidentia.*

Intuemini in volucres [t] cæli: non serũt enĩ, neque metunt, neque cogũt in horrea, & Pater vester cælestis alit eas: nónne vos multò præstatis eis?

Quis autem ex vobis [u] solicitè cogitando, potest apponere ad staturã suam cubitum vnum?

Ac de vestitu quid soliciti estis? discite quomodo lilia agrorũ crescant: non [x] fatigantur, neque nẽt.

x *Opere faciundo.*

Sed dico vobis, ne Solomonem quidẽ [y] cũ vniuersa gloria sua sic amictum fuisse vt vnum ex istis.

y *In splendore regio.*

z *Quæ est in natura rerum, vt vulgò diti solet.*

Quòd si herbam agri, quæ [z] hodie ex-

23 Ἐὰν δὲ ὁ ὀφθαλμός σου πονηρὸς ᾖ, ὅλον τὸ σῶμά σου σκοτεινὸν ἔσται. εἰ οὖν τὸ φῶς τὸ ἐν σοὶ, σκότος ἐστὶ, τὸ σκότος πόσον;

24 Οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν. ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει· ἢ ἑνὸς ἀνθέξεται, καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει. οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν καὶ μαμμωνᾷ.

25 Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε καὶ τί πίητε· μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν, τί ἐνδύσησθε. οὐχὶ ἡ ψυχὴ πλεῖόν ἐστι τῆς τροφῆς, καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος;

26 Ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ· ὅτι οὐ σπείρουσιν, οὐδὲ θερίζουσιν, οὐδὲ συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας, καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά· οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν;

27 Τίς δ' ἐξ ὑμῶν μεριμνῶν δύναται προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα;

28 Καὶ περὶ ἐνδύματος τί μεριμνᾶτε; κατα μάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ πῶς αὐξάνει· οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ νήθει·

29 Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι οὐδὲ Σολομὼν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς ἓν τούτων.

30 Εἰ δὲ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ, σήμερον ὄν-

Si autem oculus tuus fuerit nequã, totum corpus tuum tenebrosum erit. Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quãtæ erunt?

|| *Nemo potest duobus dominis seruire. aut enim vnum odio habebit, & alterũ diliget: aut vnũ sustinebit, & alterũ contemnet. Non potestis Deo seruire & mammonæ.* Luc. 16. 13

|| *Ideo dico vobis, ne soliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Nónne anima plus est quàm esca, & corpus plus quã vestimentum?* Luc. 12. 23 philip. 4. 6 1. tim. 6. 8 1. pet. 5. 7 psal. 54. 33

Respicite volatilia cæli, quoniam non serũt, neque metunt, neque congregant in horrea: & Pater vester cælestis pascit illa. nónne vos magis pluris estis illis?

Quis autẽ vestrũ cogitans potest adiicere ad staturam suam cubitum vnũ?

Et de vestimento quid soliciti estis? considerate lilia agri quomodo crescũt: non laborant, neque nent.

Dico autem vobis quoniam nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut vnum ex istis.

Si autem fœnum agri, quod hodie est,

cras in clibanũ mittitur, Deus sic vestit: quãto magis vos modicæ fidei?

τα, καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον, ὁ Θεὸς οὕτως ἀμφιέννυσιν, οὐ πολλῷ μᾶλλον ὑμᾶς, ὀλιγόπιστοι;

tat, & cras in clibanum mittitur, Deus ita circũuestit, nónne vos multo magis, ô exigua fide prædi ti?

Nolite ergo soliciti esse, dicentes, Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur?

31 Μὴ οὖν μεριμνήσητε, λέγοντες, Τί φάγωμεν, ἢ τί πίωμεν, ἢ τί περιβαλώμεθα;

Ne igitur estote soliciti, dicentes, Quid edemus, aut quid bibemus: aut quo amiciemur?

(Hæc enim omnia gentes inquirunt:) scit enim Pater vester quia his omnibus indigetis.

32 (Πάντα ἰὰρ ταῦτα τὰ ἔθνη ἐπιζητεῖ) οἶδε ἰὰρ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ὅτι χρῄζετε τούτων ἁπάντων.

(Nam omnia ista gentes requirunt) nouit enim Pater vester cœlestis vos indigere his omnibus.

Quærite ergo primùm regnũ Dei, & iustitiã eius: & hæc omnia adiicientur vobis.

33 Ζητεῖτε δὲ πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν.

Sed quærite primò regnum Dei, & iustitiam eius, & ista omnia [a] adiicientur vobis.

Nolite ergo soliciti esse in crastinum. crastinus enim dies solicitus erit sibi ipsi. sufficit diei malitia sua.

34 Μὴ οὖν μεριμνήσητε εἰς τὴν αὔριον. ἡ ἰὰρ αὔριον μεριμνήσει τὰ ἑαυτῆς. ἀρκετὸν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς.

Ne sitis igitur soliciti [b] de crastino: nã crastinus dies solicitus erit de *rebus* suis. sufficit diei sua [c] vexatio.

[a] *Erunt vobis instar auctarii.*

[b] *Propter crastinum, Heb. vt Prou. 27. 1. Nam alioqui nullus relinqueretur Dei prouidentiæ locus.*

[c] *Afflictio*

CAP. VII.

1. *Non iudicandum de proximo.* 6. *Non dandum sanctũ canibus.* 13. *Via lata & arcta.* 15. *Pseudoprophetæ.* 18. *Arbor & fructus.* 24. *Domus super petram fundata.* 26. *Super arenam.*

V.

Luc. 6. 37 Rom. 2. 1 1. cor. 4. 3

Nolite iudicare, & non iudicabimini: nolite condemnare, & non condemnabimini.

In quo enĩ iudicio iudicaueritis, iudicabimini: & ‖ in qua mẽsura mensi fueritis, remetietur vobis.

Ma. 4. 2. 25 Luc. 6. 38

Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, & trabẽ in oculo tuo non vides?

Luc. 6. 41

‖ *Aut quomodo di affectans.*

Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε.

2 Ἐν ᾧ ἰὰρ κρίματι κρίνετε, κριθήσεσθε· καὶ ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν.

3 Τί δὲ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς;

4 Ἢ πῶς ἐρεῖς τῷ ἀ

N.

[1] NE [a] iudicate, [b] vt ne iudicemini.

Quo enim iudicio iudicatis, iudicabimini: & qua mensura metimini, vicissim metientur vobis.

Quid autem [c] aspicis festucam quæ est in oculo fratris tui, trabẽ verò quæ est in oculo tuo, non animaduertis?

Aut [d] quomodo di

[1] Reprehendere quidem alii alios debemus, sed nec temerè, neque vt sanctiores videamur, neque vllo fratrum odio.

[a] *Ne curiosè inquirite in alienafacta.*

[b] *Pœnam denuntiat rigidis istis censoribus, qui tanto pere aliorum vitia excutere*

[c] *Nominatim vitium perstringit quo communiter laborant hypocritæ.*

[d] *Qua fronte dicet.*

ces fratri tuo, Sine eiiciam festucam ex oculo tuo:& ecce trabes in oculo tuo?

δελφῷ σου, Αφες ἐκβάλω τὸ κάρφος ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου· καὶ ἰδοὺ ἡ δοκὸς ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου;

cis frari tuo, Frater, sine eiiciam festucã de oculo tuo, & ecce, trabs est in oculo tuo?

Hypocrita, eiice primùm trabem illam ex oculo tuo, & tum dispicies vt eiicias festucam ex oculo fratris tui.

5 Ὑποκριτὰ, ἔκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ ἀδελφοῦ σου.

Hypocrita, eiice primùm trabem de oculo tuo, & tunc videbis eiicere festucam de oculo fratris tui.

[2] Ne date *quod* sanctũ *est* canibus, nec proiicite [e] margaritas vestras coram [f] porcis: nequando conculcent eas pedibus suis, & conuersi lacerent vos.

6 Μὴ δῶτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσὶ, μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων· μήποτε καταπατήσωσιν αὐτοὺς ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν, καὶ στραφέντες ῥήξωσιν ὑμᾶς.

Nolite dare sanctum canibus: neque mittatis margaritas vestras ante porcos: ne fortè conculcent eas pedibus suis, & conuersi dirumpant vos.

[3] Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.

7 Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· ζητεῖτε, καὶ εὑρήσετε· κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν.

|| Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis. Infra 21. 22 mar. 11. 24 luc. 11. 9 ioh. 14. 13, & 16. 24 iac. 3. 6

[g] Quisquis enim petit, accipit, & qui quærit inuenit: & pulsanti aperietur.

8 Πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὑρίσκει· καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται.

Omnis enim qui petit accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur.

Nam quis est ex vobis [h] homo, qui, si filius eius petierit ab eo panem, det ei lapidem?

9 Ἡ τίς ἐστιν ἐξ ὑμῶν ἄνθρωπος, ὃν ἐὰν αἰτήσῃ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἄρτον, μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ;

Aut quis est ex vobis homo, quem si petierit filius suus panem, nunquid lapidem porriget ei?

Et, si piscem petierit, num serpentem dabit ei?

10 Καὶ ἐὰν ἰχθὺν αἰτήσῃ, μὴ ὄφιν ἐπιδώσει αὐτῷ;

Aut si piscem petierit, nunquid serpentem porriget ei?

Si vos igitur, qui mali estis, nostis [i] dona bona dare liberis vestris, quãto magis Pater vester qui est in cœlis, dabit bona petentibus ab ipso?

11 Εἰ οὖν ὑμεῖς, πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῦ δώσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν;

Si ergo vos quum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris: quanto magis Pater vester qui in cælis est, dabit bona petentibus se?

¶ Quæcunque igitur volueritis vt faciãt vobis homines, ita & vos facite eis. [k] ista enim est Lex & Prophetæ.

12 ¶ Πάντα οὖν ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. τοῦτο γὰρ ἐστιν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται.

|| ¶ Omnia ergo quæcunque vultis vt faciant vobis homines, ita & vos facite illis. hæc est enim Lex & Prophetæ. Luc. 6. 31 tob. 4. 16

2 Peruicaces Euãgelii hostes idignicius prædicatione.

3 Preces certum in omnibus malis perfugium. Quia verò in iis cõcipiendis tam lenti sumus ac pigri, tribus loquendi formis eandẽ rem vrget Christus.

4 Anacephalæosis interpretationis secundæ Tabulæ.

e *Margarites dicitur Græcis à nitore splẽdente, Latinis vnio. In summo fuit olim pretio. nam vnio Cleopatræ æstimata fuit ducentis quinquaginta millibus coronatorũ: transfertur ad significandam preciosissimam doctrinam cœlestem.*

f *Hic canes & porcos intelligit, qui impio Dei contemptu delibuti nullã medicinam admittunt.*

g *Ac si diceret Christus, Deum ad nos exaudiendos vltro paratum esse, modò precemur: expositas nobis esse eius diuitias, modò petamus.*

h *Homo quũ sit, sub. cum Dei benignitate minimè cõparãdus.*

i *Hoc consultò expressit Christus, ne stultis prauisque desideriis precando habenas laxent fideles.*

k *Metonymicè, id est, doctrina Legis & Prophetarum.*

Luc. 13. 24. ¶|| *Intrate per angustam portã: quia lata porta, & spatiosa via est quæ ducit ad perditionẽ, & multi sunt qui intrant per eam.*

13 ¶Εἰσέλθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης· ὅτι πλατεῖα ἡ πύλη, καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπώλειαν, καὶ πολλοί εἰσιν οἱ εἰσερχόμενοι δι' αὐτῆς.

¶[5] Introite per angustam portam: quoniam lata est porta, & spatiosa via quæ abducit in exitium, [m] multíque sunt qui introeunt per eam.

5 Exemplum vitæ nõ petendum à multitudine.

6 Cauendi doctores falsi, quorum notæ sunt falsa doctrina & mali mores.

Quàm angusta porta & arcta via est quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inueniunt eam.

14 Ὅτι στενὴ ἡ πύλη, καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὑρίσκοντες αὐτήν.

Quia [n] angusta est porta & stricta via quæ ducit ad vitã: & pauci sunt qui inueniant eam.

7 Excellẽtissima etiã dona absque pietate nihil sunt.

l *Comparate vos ad restrictũ & spinosum iter.*

Attendite à falsis Prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.

15 Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δέ εἰσι λύκοι ἅρπαγες.

[6] Cauete verò vobis à pseudoprophetis, qui veniũt ad vos cũ vestimentis [o] ouiũ, sed intrinsecus sunt lupi rapaces.

m *Nominatim, dicit multos per spatiosam viam currere: quia sese homines peruersis exemplis mutuo perfundant.*

A fructibus eorũ cognoscetis eos. Luc. 6. 43. 44 ||*Nũ quid colligũt de spinis vuas, aut de tribulis ficus?*

16 Ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. μήτι συλλέγουσιν ἀπὸ ἀκανθῶν σταφυλὴν, ἢ ἀπὸ τριβόλων σῦκα;

[p] A fructibus eorum agnoscetis eos. [q] Nũ colligunt ex spinis vuã, aut ex tribulis ficus?

n *Angusta est & arcta via: per hanc ipsam asperam viã & transire oportet, & multa perpeti, & comprimi, & ita ingredi ad vitã:*

Sic omnis arbor bona fructus bonos facit, mala autẽ arbor malos fructus facit.

17 Οὕτω πᾶν δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς καλοὺς ποιεῖ, τὸ δὲ σαπρὸν δένδρον καρποὺς πονηροὺς ποιεῖ.

Ita omnis arbor bona fert fruct⁹ bonos, putris autem arbor fert fructus malos.

o *Hominum mansuetorum.*

p *Sub fructib⁹ ipsa doctrina præcipuum locum tenet.*

Non potest autem arbor bona malos fructus facere: neque arbor mala bonos fructus facere.

18 Οὐ δύναται δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς πονηροὺς ποιεῖν, οὐδὲ δένδρον σαπρὸν καρποὺς καλοὺς ποιεῖν.

Non potest arbor bona fructus malos ferre: neque arbor putris fructus bonos ferre.

q *Sunt prouerbia quæ tũc vulgo trita erant & omniũ consensu recepta.*

Suprà, 3. 10 ||*Omnis arbor quæ non facit fructum bonum exciditur, & in ignem mittitur.*

19 Πᾶν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν, ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται.

Quæcunque arbor non fert fructum bonum, exciditur, & in ignem coniicitur.

r *Non tantùm significat vitam & mores suos ad virtutum regulã formare, sed etiã credere in Christum: sicuti habetur. Ioh. 6. 40. Non ergo his verbis excluditur fides, sed quasi principium statuitur vnde reliqua fluunt.*

Rom. 2. 13 Iac. 1. 22 *Igitur ex fructib⁹ eorũ cognoscetis eos.*

20 Ἄραγε ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς.

Nempe igitur ex fructibus ipsorum agnoscetis eos.

Non omnis qui dicit mihi, Domine Domine, intrabit in regnum cælorũ: sed qui facit voluntatẽ Patris mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cælorum.

21 Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

[7] Non quisquis dicit mihi, Domine, Domine, introibit in regnum cœlorũ, sed qui facit [r] quod vult Pater meus qui in cœlis est.

Multi dicent mihi in illo die, Domine, Domine, nónne per nomen tuum prophetauimus, & per [t] nomẽ tuum dæmonia eiecimus, & per nomen tuum multas [t] virtutes edidimus?

Tunc aut[u] profitebor eis, Nunquam [x] noui vos: discedite à me qui [y] facitis iniquitatem.

[8] Quisquis igitur audit ex me sermones [z] istos, & eos præstat, assimilabo eum viro prudenti, qui ædificauit domum suam super petram:

Decidit autem nimbus, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & inciderunt domui illi: & non cecidit. fundata enim fuerat super petrã.

Et quisquis audit ex me hos sermones, & eos non præstat, assimilabitur viro fatuo, qui ædificauit domum suam super arenam:

Decidit autem nimbus, & venerunt flumina, & flauerunt vẽti, & impacti sunt domui illi: & cecidit, & fuit [a] casus eius magnus.

Et factũ est quum finisset Iesus sermones istos, percellebatur turba super doctrina ipsius.

[8] Vera pietas vno Christo nititur, ideóque perstat inuicta.

[t] Nomen significat celebrẽ illam virtutem Dei, quam testatur quisquis Deum appellat.

[u] Ad verbã, protestatus est. Dicuntur autem illi excellentes effectus, protestates Dei, ab effectis, quia ex illis quanta sit Dei potestas intelligitur.

[x] Palàm dicam.

[y] Hoc nõ est ignorantia, sed reiectionis.

[z] Qui omni virtutum generi ista addidit, & quæ ex vitiis vidimus facere.

[a] Ruina.

Multi dicent mihi in illa die, Domine Domine nónne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus?

Et tunc confitebor illis, ||Quia nunquã noui vos: ||discedite à me omnes qui operamini iniquitatẽ. Luc. 13. 26. 27 Psal. 6.

||Omnis ergo qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapiẽti, qui ædificauit domũ suam super petram: Luc. 6. 48

Et descẽdit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam: & nõ cecidit. fundata enim erat super petram.

Et omnis qui audit verba mea hæc & non facit ea: similis erit viro stulto, qui ædificauit domũ suam super arenam:

Et descendit pluuia & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam: & cecidit, & fuit ruina illius magna.

|| Et factum est quum cõsummasset Iesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrina eius. Marc. 1. 22 Luc. 4. 32

22 Πολλοὶ ἐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, Κύριε Κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι προεφητεύσαμεν, καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν, καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν;

23 Καὶ τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς, Ὅτι οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς· ἀπόχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν.

24 Πᾶς οὖν ὅστις ἀκούει μου τοὺς λόγους τούτους, καὶ ποιεῖ αὐτούς, ὁμοιώσω αὐτὸν ἀνδρὶ φρονίμῳ, ὅστις ᾠκοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν·

25 Καὶ κατέβη ἡ βροχή, καὶ ἦλθον οἱ ποταμοί, καὶ ἔπνευσαν οἱ ἄνεμοι, καὶ προσέπεσον τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ· καὶ οὐκ ἔπεσε· τεθεμελίωτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν.

26 Καὶ πᾶς ὁ ἀκούων μου τοὺς λόγους τούτους, καὶ μὴ ποιῶν αὐτοὺς, ὁμοιωθήσεται ἀνδρὶ μωρῷ, ὅστις ᾠκοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἄμμον·

27 Καὶ κατέβη ἡ βροχή, καὶ ἦλθον οἱ ποταμοί, καὶ ἔπνευσαν οἱ ἄνεμοι, καὶ προσέκοψαν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ· καὶ ἔπεσε, καὶ ἦν ἡ πτῶσις αὐτῆς μεγάλη.

28 Καὶ ἐγένετο ὅτε συνετέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς λόγους τούτους, ἐξεπλήσσοντο οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ.

Multi dicent mihi in illa die, Domine Domine nónne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus?

Et tunc confitebor illis, ||Quia nunquã noui vos: ||discedite à me omnes qui operamini iniquitatẽ. Luc. 13. 26. 27 Psal. 6.

||Omnis ergo qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapiẽti, qui ædificauit domũ suam super petram: Luc. 6. 48

Et descẽdit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam: & nõ cecidit. fundata enim erat super petram.

Et omnis qui audit verba mea hæc & non facit ea: similis erit viro stulto, qui ædificauit domũ suam super arenam:

Et descendit pluuia & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam: & cecidit, & fuit ruina illius magna.

|| Et factum est quum cõsummasset Iesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrina eius. Marc. 1. 22 Luc. 4. 32

Erat enim dicēs eos sicut potestatem habens, & non sicut Scribæ eorū & Pharisæi.

29 Ἦν ἀρ διδάσκων αὐτοὺς ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς.

Docebat enim eos vt[b] habens autoritatem, & non vt Scribæ.

b *Ea præditum potestate admiratus multitudo, quæ esset egregia & liberæ doctrinæ, dissimilis Pharisaica.*

CAP. VIII.

2. *Leprosus purgatus.* 5. *Centurionis fides.* 10. *Gentium vocatio.* 12. *Iudæorum reiectio.* 14. *Socrus Petri sanatur.* 19. *Scriba Christum sequi volens.* 23. *Tempestas in mari.* 28. *Duo dæmoniaci sanantur.* 32. *Dæmones in porcos abeunt.*

V.

QVum autē descendisset de monte, secutæ sunt eum turbæ multæ.

Mar. 11. 40
Luc. 55. 12

||Et ecce, leprosus veniens adorabat eum, dicens, Domine, si vis, potes me mundare.

Et extendens Iesus manum, tetigit eum, dicens, Volo: mundare. Et confestim mundata est lepra eius.

Et ait illi Iesus, Vide nemini dixeris: sed vade, ostende te sacerdoti, & offer munus tuum ||quod præcepit Moyses, in testimonium illis.

Levit. 4. 10

¶ *||Quū autem intrasset Capharnaū, accessit ad eum Cēturio, rogans eum,*

Luc. 7. 1

Et dicens, Domine, puer meus iacet in domo paralyticus, & malè torquetur.

ΚΑταβάντι δὲ αὐτῷ ἀπὸ τοῦ ὄρους, ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοί.

2 Καὶ ἰδοὺ, λεπρὸς ἐλθὼν προσεκύνει αὐτῷ, λέγων, Κύριε, ἐὰν θέλῃς, δύνασαί με καθαρίσαι.

3 Καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἥψατο αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς, λέγων, Θέλω, καθαρίσθητι. Καὶ εὐθέως ἐκαθαρίσθη αὐτοῦ ἡ λέπρα.

4 Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ὅρα μηδενὶ εἴπῃς· ἀλλ' ὕπαγε, σεαυτὸν δεῖξον τῷ ἱερεῖ, καὶ προσένεγκε τὸ δῶρον ὃ προσέταξε Μωσῆς, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς.

5 ¶ Εἰσελθόντι δὲ τῷ Ἰησοῦ εἰς Καπρναοὺμ, προσῆλθεν αὐτῷ ἑκατόνταρχος, παρακαλῶν αὐτόν,

6 Καὶ λέγων, Κύριε, ὁ παῖς μου βέβληται ἐν τῇ οἰκίᾳ παραλυτικὸς, δεινῶς βασανιζόμενος.

N.

QVVM autem descendisset è mōte, sequuta est eum turba multa.

[1]Et ecce, [a]leprosus veniens adorauit eū dicens, Domine, si velis, potes me purgare.

[b] Extensáque manu tetigit eum Iesus, dicens, Volo, purgator. Statim igitur purgata fuit eius lepra.

Tunc dicit ei Ies[9], [c] Vide *vt* nulli dicas: sed abi, [d] ostende tei psum sacerdoti, & offer donū illud quod imperauit Moses, *vt hoc sit* eis testimonio.

¶ [2] Ingressum autē Iesum in Capernaū adiit Centurio, precans eum,

Et dicens, Domine [e] puer meus [f] proiectus est domi paralyticus, vehementer vexatus.

1 Christus leprosū manu tactum sanans, declarat se nullos quantumuis impuros peccatores ad se confugientes abhorrere.

2 Christus proposito Cēturionis incircūcisi, sed excellenti fide præditi, exemplo, Iudæos ad æmulationem prouocat, simul prædicens eorum reiectionem, & Gentium vocationem.

a *Lepra, non est ille morbus quem Græci elephantia sin vocant, sed pertinacissimæ scabiei genus.*

b *Manus extensio, immensæ gratiæ & bonitatis signum & testera fuit. Nam in lege cōtagiosus erat leprosi tactus.*

c *Vetandi causa fuit quia maturum tempus nondū aduenerat.*

d *Quia nondum abrogatæ erant ceremoniæ legis, eas*

contemni vel prætermitti noluit Christus. e *Pueri nomine intelligi potest siue filius, siue seruus.* f *In lecto, quasi cadauer sicut sunt paralytici.*

Tunc dicit ei Iesus, Ego quum venero sanabo eum.

7 Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Εγὼ ἐλθὼν θεραπεύσω αὐτόν.

Et ait illi Iesus, Ego veniam, & curabo eum.

Et respondens Cēturio dixit,[g] Domine, non sum dignus vt sub tectum meū ingrediaris: sed [h] solùm loquere, & sanabitur puer meus.

8 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἑκατόνταρχος ἔφη, Κύριε οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς· ἀλλὰ μόνον εἰπὲ λόγον, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς μου.

Et respondens Cēturio ait, Domine, non sum dignus vt intres sub tectum meum: sed tantùm dic verbo, & sanabitur puer meus.

g Veritus est iniuriam facere Christo si ad hominem gentilem & impurum ingredi coegisset.

h Tantùm verbo iube.

Nā & ego sum homo, sub potestate *constitutus*, & habeo sub me milites: & dico huic, Proficiscere, & proficiscitur: & alteri, Veni, & venit: & seruo meo, Fac hoc, & facit.

9 Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν, ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας· καὶ λέγω τούτῳ, Πορεύθητι, καὶ πορεύεται· καὶ ἄλλῳ, Ἔρχου, καὶ ἔρχεται· καὶ τῷ δούλῳ μου, Ποίησον τοῦτο, καὶ ποιεῖ.

Nam & ego homo sum sub potestate constitutus, habēs sub me milites: & dico huic, Vade, & vadit: & alij, Veni, & venit: & seruo meo, Fac hoc, & facit.

Hæc autem quum audisset Iesus, miratus est: & ait sequentibus, [i] Amē dico vobis, ne in Israel quidem tantam fidem inueni.

10 Ἀκούσας δὲ ὁ Ιησοῦς, ἐθαύμασε, καὶ εἶπε τοῖς ἀκολουθοῦσιν, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐδὲ ἐν τῷ Ισραὴλ τοσαύτην πίστιν εὗρον.

Audiens autem hæc Iesus miratus est, & sequentibus se dixit, Amen dico vobis, non inueni tā tā fidem in Israel.

i Dictum est secūdum quid, non simpliciter.

Dico autem vobis, multos ab Oriente & Occidente venturos, & [k] accubituros, cum Abraham & Isaac & Iacob, in regno cælorum:

11 Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι πολλοὶ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δισμῶν ἥξουσι, καὶ ἀνακλιθήσονται μετὰ Ἀβραὰμ καὶ Ισαὰκ καὶ Ιακὼβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν·

Dico autem vobis quòd multi ab Oriēte & Occidente venient & recumbēt, cum Abraham & Isaac & Iacob, in regno cælorum:

k Metaphora sumpta à cōuiuiis: qui enī simul assident, socii sunt in cōuiuio.

[l] Filios verò regni eiectum iri in tenebras [m] exteriores: illic erit fletus, & stridor dentium.

12 Οἱ δὲ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκβληθήσονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

‖Filii autē regni eiiciētur in tenebras exteriores: ibi erit fletus & stridor dētium. Infra, 22. 13

l Indigenas, quos vulgò vocant naturales: quales erant Iudæi.

m Quæ sunt extra regnum: nam in regno lux, extra regnū tenebræ.

Et dixit Iesus Centurioni, [n] Abi, & vt credidisti fiat tibi. Sanatúsque est puer eius eo ipso momento.

13 Καὶ εἶπεν ὁ Ιησοῦς τῷ ἑκατοντάρχῳ, Ὕπαγε, καὶ ὡς ἐπίστευσας γενηθήτω σοί. Καὶ ἰάθη ὁ παῖς αὐτοῦ ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ.

Et dixit Iesus Cēturioni, Vade, & sic ut credidisti, fiat tibi. Et sanatus est puer ex illa hora.

n Hinc apparet quam benignè suam gratiam effundat Christus vbi vas fidei aptū nactus est.

Mar. 1. 29 Luc. 4. 38

¶ ‖ Et quũ venisset Iesus in domum Petri, vidit socrum eius iacentem & febricitantem:

14 ¶ Καὶ ἐλθὼν ὁ Ιησοῦς εἰς τὴν οἰκίαν Πέτρου, εἶδε τὴν πενθερὰν αὐτοῦ βεβλημένην καὶ πυρέσσουσαν·

¶ 3 Et quũ venisset Iesus domum Petri, vidit socrum eius in lecto proiectam & febricitantem:

Et tetigit manum eius: & dimisit eam febris: & surrexit, & ministrabat eis.

15 Καὶ ἥψατο τῆς χειρὸς αὐτῆς· καὶ ἀφῆκεν αὐτὴν ὁ πυρετός· καὶ ἠγέρθη, καὶ διηκόνει αὐτοῖς.

Tetigítque manũ eius: & reliquit eam febris. & surrexit, ac ministrauit eis.

Mar. 1. 32 Luc. 4. 40.

‖ Vespere autem facto, obtulerunt ei multos dæmonia habentes, & eiiciebat spiritus verbo: & omnes malè habentes curauit.

16 Ὀψίας δὲ γενομένης προσήνεγκαν αὐτῷ δαιμονιζομένους πολλούς· καὶ ἐξέβαλε τὰ πνεύματα λόγῳ, καὶ πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας ἐθεράπευσεν.

Quum autem serum *diei* esset, obtulerũt ei dæmoniacos multos, & eiecit spiritus[o] verbo, omnésque malè affectos sanauit:

Esa. 53. 4 1. pet. 2. 24

‖ Vt adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam, dicentem, Ipse infirmitates nostras accepit, & ægrotationes nostras portauit.

17 Ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου, λέγοντος, Αὐτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβε καὶ τὰς νόσους ἐβάστασεν.

Vt impleretur quod dictum est per Esaiam Prophetam, dicentem, Ipse inualetudines nostras accepit, & morbos portauit.

Luc. 9. 57

‖ Videns autem Iesus turbas multas circum se, iussit discipulos ire transfretum.

18 Ἰδὼν δὲ ὁ Ιησοῦς πολλοὺς ὄχλους περὶ αὐτὸν, ἐκέλευσεν ἀπελθεῖν εἰς τὸ πέραν.

Quum vidisset autem Iesus turbã multam circum sese, iussit *suos discipulos*[p] abire in vlteriorem *ripam*.

Et accedens vnus Scriba ait illi, Magister, sequar te quocunque ieris.

19 Καὶ προσελθὼν εἷς γραμματεὺς, εἶπεν αὐτῷ, Διδάσκαλε, ἀκολουθήσω σοι ὅπου ἐὰν ἀπέρχῃ.

4 Et quum accessisset quidam Scriba, dixit ei, Magister, sequar te quocũque abieris.

Et dicit ei Iesus, Vulpes foueas habent, & volucres cæli, nidos: Filius autẽ hominis non habet vbi caput suum reclinet.

20 Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσι, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, κατασκηνώσεις· ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ.

Tunc dicit ei Iesus, Vulpes lustra habẽt, & volucres cœli, [q] nidos:[r] Filius autem hominis [s] non habet vbi caput reclinet.

¶ Alius autem de discipulis eius ait illi, Domine, permitte me primùm ire, & sepelire patrẽ meũ.

21 ¶ Ἕτερος δὲ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἶπεν αὐτῷ, Κύριε ἐπίτρεψόν μοι πρῶτον ἀπελθεῖν, καὶ θάψαι τὸν πατέρα μου.

¶ 5 Alius autem ex discipulis eius dixit ei, Domine, permitte mihi primũ abire, & sepelire patrẽ meum.

3 Christus varios morbos sanans, ostẽdit se missum à Pate, vt in eo vno remediũ in quibusuis malis quærãtur.

4 Veri discipuli Christi ad qua suis ærumnas se comparent.

5 Cessent quæcunque hominibus debemus officia, vbi iubet Dominus operã sibi impendi.

o *Sermone solo. i. loquendo duntaxat, vt ii solent quorum est summa potestas.*

p *Traiicere, Capernaum enim sita erat ad lacum Tiberiadis.*

q *Ad verbũ, vmbracula ex ramis & frondibus contexta.*

r *Id est, ego. Hebraismus duplex.*

s *Monendi causa hoc est dictum: ne tanquam à locuplete domino, mercedem carnalem & opimam expectet scriba, quum Dominus ipse precariò degat in alienis domibus.*

Iesus autem dixit ei, Sequere me, [t] & sine vt mortui sepeliant mortuos suos.

[6] Et quum ipse esset ingressus nauigium, sequuti sunt eum discipuli eius.

Et ecce, motus magnus factus est in mari, adeò vt nauis operiretur à fluctibus: ipse verò dormiebat.

Et accedentes discipuli excitauerunt eum, dicentes, Domine, serua nos: perimus.

Et dicit eis, Quid [u] timidi estis, ô exigua fide præditi? Tunc experrectus [x] obiurgauit ventos & mare: & facta est trãquillitas magna.

Hominesverò mirati sunt, dicẽtes, Qualis est iste? [y] vt venti quoque & mare auscultent ei?

[7] Et quum ipse venisset ad vlteriorẽ [z] ripam, in regionem Gergesenorum, occurrerunt ei duo dæmoniaci, è monumẽtis prodeũtes, sęui valdè: adeò vt nõ valeret quisquam prætərire per viam illam.

Et ecce clamarunt, dicentes, [z] Quid nobis tecum, Iesu fili Dei? [a] venisti huc vexatum nos [b] ante tempus?

Erat autem [c] longè

22 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Ἀκολούθει μοι, καὶ ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς.

23 ¶ Καὶ ἐμβαντι αὐτῷ εἰς τὸ πλοῖον, ἠκολούθησαν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

24 Καὶ ἰδοὺ, σεισμὸς μέγας ἐγένετο ἐν τῇ θαλάσσῃ, ὥστε τὸ πλοῖον καλύπτεσθαι ὑπὸ τῶν κυμάτων· αὐτὸς δὲ ἐκάθευδε.

25 Καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἤγειραν αὐτὸν, λέγοντες, Κύριε σῶσον ἡμᾶς, ἀπολλύμεθα.

26 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Τί δειλοί ἐστε ὀλιγόπιστοι; Τότε ἐγερθεὶς ἐπετίμησε τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσσῃ· καὶ ἐγένετο γαλήνη μεγάλη.

27 Οἱ δὲ ἄνθρωποι ἐθαύμασαν, λέγοντες, Ποταπός ἐστιν οὗτος; ὅτι καὶ οἱ ἄνεμοι καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούουσιν αὐτῷ;

28 Καὶ ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὸ πέραν εἰς τὴν χώραν τῶν Γεργεσηνῶν, ὑπήντησαν αὐτῷ δύο δαιμονιζόμενοι, ἐκ τῶν μνημείων ἐξερχόμενοι, χαλεποὶ λίαν, ὥστε μὴ ἰσχύειν τινὰ παρελθεῖν διὰ τῆς ὁδοῦ ἐκείνης.

29 Καὶ ἰδοὺ ἔκραξαν λέγοντες, Τί ἡμῖν καὶ σοί, Ἰησοῦ υἱὲ τοῦ Θεοῦ; ἦλθες ὧδε πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς;

30 Ἦν δὲ μακρὰν

Iesus autem ait illi, Sequere me, & dimitte mortuos sepelire mortuos suos.

‖ *Et ascendẽte eo in naviculam, sequuti sunt eum discipuli eius.* Mar. 4. 36 Luc. 8. 22

Et ecce, motus magnus factus est in mari, ita vt nauicula operiretur fluctibus: ipse verò dormiebat.

Et accesserunt ad eum discipuli eius, & suscitauerũt eũ, dicentes, Domine salua nos, perimus.

Et dicit eis Iesus, Quid timidi estis modicæ fidei? Tunc surgens, imperauit ventis & mari: & facta est tranquãlitas magna.

Porro homines mirati sunt, dicentes, Qualis est hic, quia venti & mare obediunt ei?

‖ *Et quũ venisset* Mar. 5. 1 Luc. 8. 26 *Iesus transfretum in regionem Gerasenorum occurrerunt ei duo habentes dæmonia, de monumẽtis exeuntes, sæui nimis: ita vt nemo posset transire per viam illam.*

Et ecce clamauerunt, dicentes, Quid nobis & tibi Iesu fili Dei? venisti huc ante tempus torquere nos.

Erat autẽ nõ lon-

t Nõ dãnat enim sepulturæ officium, sed docet, eos qui in quouis subsidunt, atque vt se habeant hominibus moriger os, Deum præterire, similes esse mortuis, qui se inhabenda mortuorum cura frustra & inutiliter occupãt.

u Nõ simpliciter eos reprehẽdit quod timerent, sed quòd supra modũ expauescerent, & timidi essent.

x Hebr. ideſt, addidit minis præcepit, vt ſſ. 106. 9. & increpuit mare Supl. &c.

y i. Quòd ei.

z Sub. eſt ripã.

a Iudicis ſũptæſſ. nia expauescebant, de pœna ſua cogitabant. Malæ enim conſcientiæ quid meritò eſſet ipſe tacente Chriſto dicebat.

b Nõpe quia reprobis pœne ſuccedit tempus nunquam maturum eſt. libenter enim diem ex die traherent.

c In Ioſephi libro 17. cap. 13. erat Græcanici inſtituti, vnde mirum eſſe non debet ſi porci illic eſſent nutriti

mentes teſtantibus Matco & Luc. Gadara autem, ſi ſte

gè ab illis grex multorum porcorũ pascens.

Dæmones autem rogabant eum, dicẽtes, Si eijcis nos hinc mitte nos in gregem porcorum.

Et ait illis, Ite. At illi exeuntes abierũt in porcos: & ecce, magno impetu abijt totus grex per præceps in mare, & mortui sunt in aquis.

Pastores autem fugerunt: & venientes in ciuitatem, nuntiauerunt hæc omnia, & de iis qui dæmonia habuerant.

Et ecce, tota ciuitas exijt obuiam Iesu: & viso eo, rogabat eũ vt transiret à finibus eorum.

ἀπ' αὐτῶν ἀγέλη χοίρων πολλῶν βοσκομένη.

31 Οἱ δὲ δαίμονες παρεκάλουν αὐτὸν, λέγοντες, Εἰ ἐκβάλλεις ἡμᾶς, ἐπίτρεψον ἡμῖν ἀπελθεῖν εἰς τὴν ἀγέλην τῶν χοίρων.

32 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ὑπάγετε. Οἱ δὲ ἐξελθόντες ἀπῆλθον εἰς τὴν ἀγέλην τῶν χοίρων. Καὶ ἰδοὺ, ὥρμησε πᾶσα ἡ ἀγέλη τῶν χοίρων, κατὰ τοῦ κρημνοῦ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἀπέθανον ἐν τοῖς ὕδασιν.

33 Οἱ δὲ βόσκοντες ἔφυγον· καὶ ἀπελθόντες εἰς τὴν πόλιν, ἀπήγγειλαν πάντα, καὶ τὰ τῶν δαιμονιζομένων.

34 Καὶ ἰδοὺ, πᾶσα ἡ πόλις ἐξῆλθεν εἰς συνάντησιν τῷ Ἰησοῦ· καὶ ἰδόντες αὐτὸν, παρεκάλεσαν ὅπως μεταβῇ ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν.

ab eis grex porcorum multorum pascens.

Dæmones verò precabantur eum, dicẽtes, Si eiicis nos, [d]permitte nobis abire in gregẽ porcorum illorum.

Et ait eis, Abite. Illi verò, egressi abierunt in illum gregẽ porcorum: & ecce ruit totus ille grex porcorum è præcipitio in mare, & mortui sunt in aquis.

Pastores autem fugerunt: & quũ abiissent in vrbem, renutiarunt omnia, & quæ dæmoniacis facta fuerant.

Et ecce, tota vrbs exiuit in occursum Iesu. & quũ vidissẽt eum, rogarũt vt [e] digrederetur à finibus ipsorum.

d *Inde constat diabolos esse essentiales spiritus.*

e *Vbi vita degitur qualis est porcorum, ibi Christus non manet, sed dæmones.*

CAP. IX.

2. *Paralyticus sanatur.* 5. *Remissio peccatorum.* 9. *Matthæus vocatur.* 10. *Peccatores.* 17. *Vinum nouũ.* 18. *Principis filia suscitatur.* 20. *Mulier à fluxu sanguinis sanatur.* 27. *Duo cæci fide sanantur.* 32. *Mutus & dæmoniacus sanatur.* 37. *Messis, Operarii.*

V.

ET ascendens Iesus in nauiculã, transfretauit, & venit in ciuitatem suam.

Mar. 2. 13 luc. 5. 18

||Et ecce, offerebãt ei paralyticum iacentem in lecto: & uidens Iesus fidem illorum, dixit para-

ΚΑὶ ἐμβὰς εἰς τὸ πλοῖον, διεπέρασε καὶ ἦλθεν εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν.

2 Καὶ ἰδοὺ, προσέφερον αὐτῷ παραλυτικὸν ἐπὶ κλίνης βεβλημένον· καὶ ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῶν, εἶπε τῷ πα

N.

ET [1] ingressus nauigium, traiecit, & venit in [a]suam vrbem.

Et ecce, obtulerunt ei paralyticum in lecto proiectũ: quúmque [b] vidisset Iesus fidem eorum, dixit

1 Peccata sũt nostrarum afflictionũ causæ, & ab vno Christo credentibus remittuntur.

a *Capernaum. Nã vt inquit Theoph. Bethleem genuit, Nazareth educauit, Capernaum incolam habuit Christũ.*

b *Idest, ex manifesto signo cognouisset.*

2 Christus humiles peccatores ad se vocat, hypocritas fastuosos aspernatur.

c paralytico, Confide fili, [d] remissa sunt tibi peccata tua.

ραλυτικῷ, Θάρσει τέκνον, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου.

lytico, Confide fili, remittuntur tibi peccata tua.

Et ecce, quidam è Scribis dicebāt apud se, [e] Iste blasphemat.

3 Καὶ ἰδοὺ, τινὲς τῶν γραμματέων εἶπον ἐν ἑαυτοῖς, Οὗτος βλασφημεῖ.

Et ecce, quidam de Scribis dixerunt intra se, Hic blasphemat.

Et quum vidisset Iesus cogitationes eorum, dixit, Quid cogitatis mala in cordibus vestris?

4 Καὶ ἰδὼν ὁ Ιησοῦς τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν, εἶπεν, Ινατί ὑμεῖς ἐνθυμεῖσθε πονηρὰ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν;

Et quum vidisset Iesus cogitationes eorū, dixit, Vt quid cogitatis mala in cordibus vestris?

[f] Vtrum enim est facilius? dicere, Remissa sunt tibi peccata: an dicere, Surge & ambula.

5 Τί γάρ ἐστιν εὐκοπώτερον; εἰπεῖν, Αφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι· ἢ εἰπεῖν, Εγειραι, καὶ περιπάτει.

Quid est facilius? dicere, Dimittuntur tibi peccata tua: an dicere, Surge & ambula.

Vt autem sciatis authoritatem habere Filium hominis [g] in terra remittendi peccata (tunc dicit paralytico) Surge, tolle tuum lectū, & abi domum tuam.

6 Ινα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας (τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ) Εγερθεὶς ἆρόν σου τὴν κλίνην, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου.

Vt autem sciatis quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata: (tūc ait paralytico,) Surge, tolle lectū tuum, & vade in domum tuam.

Tunc *ille* surrexit, abiítque domū suā.

7 Καὶ ἐγερθεὶς ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.

Et surrexit, & abijt in domum suā.

Turba verò quum *hoc* vidisset, mirata est, & glorificauit Deum qui dedisset talem potestatē hominibus.

8 Ιδόντες δὲ οἱ ὄχλοι ἐθαύμασαν, καὶ ἐδόξασαν τὸν Θεὸν, τὸν δόντα ἐξουσίαν τοιαύτην τοῖς ἀνθρώποις.

Videntes autem turbæ timuerunt, & glorificauerunt Deum, qui dedit potestatem talem hominibus.

¶ [2] Et quū prætergrederetur Iesus illinc, vidit quendā sedentem ad [h] telonium, qui Matthæus dicebatur: & dixit ei, Sequere me. Atque *is* surgens sequutus est eum.

9 ¶ Καὶ παράγων ὁ Ιησοῦς ἐκεῖθεν, εἶδεν ἄνθρωπον καθήμενον ἐπὶ τὸ τελώνιον, Ματθαῖον λεγόμενον· καὶ λέγει αὐτῷ, Ακολούθει μοι. Καὶ ἀναστὰς ἠκολούθησεν αὐτῷ.

¶ ‖ *Et quū transiret inde Iesus, vidit hominem sedentem in telonio, Matthæū nomine, & ait illi, Sequere me. Et surgens sequutus est eum.* Marc. 2. 14. luc. 5. 27

Et factum est quū Iesus accumberet domi *illius*, ecce, multi publicani & [i] peccatores qui venerant, simul accubuerunt

10 Καὶ ἐγένετο αὐτοῦ ἀνακειμένου ἐν τῇ οἰκίᾳ, καὶ ἰδοὺ, πολλοὶ τελῶναι καὶ ἁμαρτωλοὶ ἐλθόντες συνανέκειντο τῷ

Et factum est discumbente eo in domo, ecce, multi publicani & peccatores venientes discumbebant

c *Nō ita Christus respexit eos qui paralyticum ferebāt, quin eius quoque fidem intuitus fuerit.*

d *Vnica à malis omnibus liberatio est, Deum habere propitium.*

e *Blasphemare, apud sacros scriptores, est impiè loqui: apud disertiores Græcos significat calumniari.*

f *Sensus est, quū nihilo facilius sit verbo corpus emortuū vegetare, quàm remittere peccata, mirum videri non debet quòd peccata remittatis, qui alterum illud præstiterit.*

g *Dicere voluit, ne procul quærenda sit remissio, in sua persona quasi ad manus esse hominibus exhibitam.*

h *Ad publicanorum mensam.*

i *Publicanorum socii, qui Iudæa in formam prouinciæ redacta, operā suam Romanis ad exactionem tributorum locabant, & ideò à reliquis Iudæis peccatores, (id est, sceleratè perditi) vocabātur.*

bant cum Iesu & discipulis eius.

Ιησοῦ καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ.

cum Iesu & discipulis eius.

Et videntes Pharisæi dicebant discipulis eius, Quare cum publicanis & peccatoribus manducat magister vester?

11 Καὶ ἰδόντες οἱ φαρισαῖοι εἶπον τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Διὰ τί μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίει ὁ διδάσκαλος ὑμῶν;

Quũque *id* vidissent Pharisæi, dixerunt discipulis eius, Quare cum publicanis & peccatoribus edit magister vester?

At Iesus audiens ait, Non est opus valentibus medicus, sed malè habentibus.

12 Ὁ δὲ Ιησοῦς ἀκούσας εἶπεν αὐτοῖς, Οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες.

Iesus autem, quũ *hoc* audisset, dixit eis, [k] Qui valent non egent medico, sed malè affecti.

Euntes autem discite quid est, || *Misericordiam volo, & non sacrificium. nõ enim veni vocare iustos,* || *sed peccatores.*

Osee. 6.6 Infrà, 12.7 1. Tim. 1.15

13 Πορευθέντες δὲ μάθετε τί ἐστιν, Ἔλεον θέλω, καὶ οὐ θυσίαν. οὐ γὰρ ἦλθον καλέσαι δικαίους ἀλλ' ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν.

Profectiverò discite quid sit, [l] Misericordiam volo, & [m] non sacrificium. nõ enim veni vt vocarem iustos, sed peccatores ad resipiscentiam.

Tũc accesserũt ad eum discipuli Iohannis, dicentes, || *Quare nos & Pharisæi ieiunamus frequenter, discipuli autem tui non ieiunant?*

Marc. 2.18 Luc. 5.33

14 Τότε προσέρχονται αὐτῷ οἱ μαθηταὶ Ιωάννου, λέγοντες, Διὰ τί ἡμεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι νηστεύομεν πολλὰ, οἱ δὲ μαθηταί σου οὐ νηστεύουσι;

[3] Tunc adeunt eũ discipuli Ioannis, dicentes, Quare nos & Pharisæi multùm ieiunamus, discipuli verò tui non ieiunant?

Et ait illis Iesus, Nunquid possunt filii sponsi lugere quandiu cum illis est sponsus? Venient autem dies quum auferetur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt.

15 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς, Μὴ δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος πενθεῖν ἐφ' ὅσον μετ' αὐτῶν ἐστὶν ὁ νυμφίος; ἐλεύσονται δὲ ἡμέραι ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, καὶ τότε νηστεύσουσιν.

Et dixit eis Iesus, Nũ possunt [n] filii thalami lugere quandiu cum eis est sponsus? Aderunt autem dies quũ tolletur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt.

Nemo autem immittit commissurã panni rudis in vestimentum vetus: tollit enim plenitudinem eius à vestimento, & peior scissura fit.

16 Οὐδεὶς δὲ ἐπιβάλλει ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ. αἴρει γὰρ τὸ πλήρωμα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἱματίου, καὶ χεῖρον σχίσμα γίνεται.

[o] Nullus autem immittit panniculum [p] impexum in vestimentum vetus: illud enim ipsius [q] supplementum tollit *aliquid* ex illo vestimento, & fit peior fissura.

Neque mittunt vinum nouũ in vtres veteres, alioquin rumpuntur vtres, & vinum effundi-

17 Οὐδὲ βάλλουσιν οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιούς. εἰ δὲ μή γε, ῥήγνυνται οἱ ἀσκοὶ, καὶ ὁ οἶνος

Neque iniiciunt vinum nouum in vtres veteres: alioqui rumpuntur vtres, & vinum effundi-

Iz Ironica cõcessio, in qua offendi eos docet peccatorum intuitu, quia iustitiam sibi arrogant.

l Synecdoche. Nam sub vna parte complectitur propheta quicquid humanitatis fratribus debemus.

m Comparatiuè hoc dictũ intellige.

3 Aduersus prauam æmulationem in rebus mediis.

n Heb. qui in conclaue sponsi vt maximè familiares admittuntur.

o Hoc de infirmis & teneris Christi discipulis, & disciplina magis rigida, quam vt pares essent adferendum, intelligitur.

p Rudem, qui fulloni traditus non fuit.

q Quod immissum est ad implendam scissuram.

tur, & vtres pereunt: sed iniiciunt vinũ nouum in vtres recentes, & vtraque conseruantur.

4 Nullũ est tam inueteratum vel insanabile malum, quod Christus vera fide tanquam manu, vel leuissimè attactus, protinus non sanet.

¶ [4] Hæc eo loquẽte ipsis, ecce, q̃dã princeps *synagogæ* quum venisset, [r] adorauit eum, dicens, Filia mea modò defuncta est: sed veni, & impone manum tuam super eam, ac viuet.

5 Christi potentiæ mors etiã ipsa cedit.

r *Ciuilem honorem exhibuit: adoratio autem fuit Orientalibus cõmunis.*

Tunc surgens Iesus sequutus est eum, & discipuli eius.

(Et ecce mulier sanguinis profluuio laborans à duodecim annis, accedens à tergo, tetigit fimbriam vestimenti illius.

[f] Dicebat enim apud se, Si solùm tetigero vestimentum eius, seruabor.

f *Singularis quidã fuit hic spiritus sancti impulsus: neque ad communem regulam trahi debet.*

Iesus verò conuersus & intuitus eam, dixit ([t] Confide filia: fides tua te seruauit. Et seruata est mulier ab eo momento.)

t *Hinc apparet fidem opus habere venia: & simul nouis adminiculis erigi, vt plus roboris acquirat.*

[5] Et quum venisset Iesus domũ principis *synagogæ*, vidissétque [u] tibicines & turbam tumultuantem,

u *Non adhibebantur tibicines nisi morte comperta, quũ scilicet exequias iam pararent, quod faciebant Iudæi ad imitationẽ Gẽtium, qui putarunt hoc esse solatium placãdis manibus.*

Dicit eis, Recedite: non enim mortua est puella, [x] sed dormit. Et deridebant eum.

x *Aesi diceret, Mox expergefactam videbitis quam putatis mortuam.*

Quum autem fuisset eiecta turba, ingressus, prehendit manum eius:

ἐκχεῖται, καὶ οἱ ἀσκοὶ ἀπολοῦνται· ἀλλὰ βάλλουσιν οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς καινοὺς, καὶ ἀμφότερα συντηροῦνται.

18 ¶ Ταῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος αὐτοῖς, ἰδοὺ, ἄρχων τὶς ἐλθὼν προσεκύνει αὐτῷ, λέγων, Ὅτι ἡ θυγάτηρ μου ἄρτι ἐτελεύτησεν· ἀλλὰ ἐλθὼν ἐπίθες τὴν χεῖρά σου ἐπ' αὐτὴν, καὶ ζήσεται.

19 Καὶ ἐγερθεὶς ὁ Ἰησοῦς ἠκολούθησεν αὐτῷ, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

20 (Καὶ ἰδοὺ, γυνὴ αἱμοῤῥοοῦσα δώδεκα ἔτη προσελθοῦσα ἔπισθεν, ἥψατο τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ.

21 Ἔλεγε γὰρ ἐν ἑαυτῇ, Ἐὰν μόνον ἅψωμαι τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, σωθήσομαι.

22 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐπιστραφεὶς, καὶ ἰδὼν αὐτὴν εἶπε, Θάρσει θύγατερ· ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. Καὶ ἐσώθη ἡ γυνὴ ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης.)

23 Καὶ ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἄρχοντος, καὶ ἰδὼν τοὺς αὐλητὰς, καὶ τὸν ὄχλον θορυβούμενον,

24 Λέγει αὐτοῖς, Ἀναχωρεῖτε· οὐ γὰρ ἀπέθανε τὸ κοράσιον, ἀλλὰ καθεύδει. Καὶ κατεγέλων αὐτοῦ.

25 Ὅτε δὲ ἐξεβλήθη ὁ ὄχλος, εἰσελθὼν ἐκράτησε τῆς χειρὸς αὐτῆς·

tur, & vtres pereũt: sed vinum nouum in vtres nouos mittunt, & ambo conseruantur.

¶ ‖ *Hæc illo loquẽte ad eos, ecce, princeps vnus accessit, & adorabat eum, dicens, Domine, filia mea modò defuncta est: sed veni, impone manum tuam super eã, & viuet.* Mar. 5. 22 Luc. 8. 41

Et surgẽs Iesus sequebatur, eum, & discipuli eius.

(Et ecce, mulier quæ sanguinis fluxũ patiebatur duodecim annis, accessit retro, & tetigit fimbriam vestimenti eius.

Dicebat enim intra se, Si tetigero tãtùm vestimentum eius, salua ero.

At Iesus conuersus & vidẽs, dixit, Confide filia: fides tua te saluam fecit. Et salua facta est mulier ex illa hora.)

Et quum venisset Iesus in domum principis, & vidisset tibicines & turbam tumultuantem,

Dicebat, Recedite: non est enim mortua puella, sed dormit. Et deridebant eum.

Et quũ eiecta esset turba, intrauit, & tenuit manum eius, & di-

& dixit, Puella, surge. Et surrexit puella.

Et exiit fama hæc in vniuersam terram.

¶ Et trãseũte inde Iesu sequuti sunt eũ duo cæci, clamantes, & dicentes, miserere nostri fili Dauid.

Quum autem venisset domum, accesserunt ad eum cæci: & dicit eis Iesus, Creditis quia hoc possum facere vobis? Dicunt ei, Vtique Domine.

Tunc tetigit oculos eorum, dicẽs, Secundum fidem vestram fiat vobis.

Et aperti sunt oculi eorum: & comminatus est illis Iesus, dicens, Videte ne quis sciat.

Illi autem exeuntes diffamauerunt eum in tota terra illa.

Zuan. 14 *¶ Egressis autẽ illis, ecce, obtulerunt ei hominem mutum, dæmonium habentem.*

Et eiecto dæmonio, loquutus est mutus: & miratæ sũt turbæ, dicentes. Nunquam apparuit sic in Israel.

Infra, 12. 24 mar. 3. 22. luc. 11. 15 *Pharisæi autem dicebant, In principe dæmoniarũ eijcit dæmones.*

Et circuibat Ie-

καὶ ἠγέρθη τὸ κοράσιον.

26 Καὶ ἐξῆλθεν ἡ φήμη αὕτη εἰς ὅλην τὴν γῆν ἐκείνην.

27 ¶ Καὶ παράγοντι ἐκεῖθεν τῷ Ιησοῦ, ἠκολούθησαν αὐτῷ δύο τυφλοὶ, κράζοντες καὶ λέγοντες, Ελέησον ἡμᾶς υἱὲ Δαβίδ.

28 Ελθόντι δὲ εἰς τὴν οἰκίαν, προσῆλθον αὐτῷ οἱ τυφλοί· καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς, Πιστεύετε ὅτι δύναμαι τοῦτο ποιῆσαι; Λέγουσιν αὐτῷ, Ναὶ Κύριε.

29 Τότε ἥψατο τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν, λέγων, Κατὰ τὴν πίστιν ὑμῶν γενηθήτω ὑμῖν.

30 Καὶ ἀνεῴχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί. καὶ ἐνεβριμήσατο αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς, λέγων, Ορᾶτε μηδεὶς γινωσκέτω.

31 Οἱ δὲ ἐξελθόντες διεφήμισαν αὐτὸν ἐν ὅλῃ τῇ γῇ ἐκείνῃ.

32 ¶ Αὐτῶν δὲ ἐξερχομένων, ἰδοὺ, προσήνεγκαν αὐτῷ ἄνθρωπον κωφὸν δαιμονιζόμενον.

33 Καὶ ἐκβληθέντος τοῦ δαιμονίου, ἐλάλησεν ὁ κωφός· καὶ ἐθαύμασαν οἱ ὄχλοι, λέγοντες, Οὐδέποτε ἐφάνη οὕτως ἐν τῷ Ισραήλ.

34 Οἱ δὲ φαρισαῖοι ἔλεγον, Εν τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια.

35 Καὶ περιῆγεν ὁ Ιη

& surrexit puella.

Et exiit hæc fama in totam illam regionem.

6 ¶ Quúmque prætergrederetur illinc Iesus, sequuti sunt eum duo cæci, clamantes, & dicentes, Miserere nostri y fili Dauid.

Quum autẽ venisset z domum, adierunt eum cæci illi, & dicit eis Iesus, Creditis me hoc posse facere? Dicunt ei, Etiam Domine.

Tunc tetigit oculos eorum, dicens, Secundum fidem vestram fiat vobis.

Et a aperti sunt oculi eorum: b & grauiter interminatus est eis Iesus, dicens, Videte nemo sciat.

At illi egressi c sparserunt eius famam in tota illa regione.

¶ 7 Ipsis autem egredientibus, ecce, obtulerunt ei hominem mutum dæmoniacum.

Et eiecto dæmonio loquutus est mutus: & mirata est turba, dicens, d Nunquã apparuit tale quidpiam in Israël.

Pharisæi verô dicebant, e Per principẽ dæmoniorum eiicit dæmonia.

Et circuibat Ie-

6 Christus sanatis duobus cæcis, confirmat se esse mundi lucẽ.

7 Exẽplum potestatis Christi in diabolum.

y *Dauidis filium quũ confiteãtur gratiae et aliquid apprehendisse certũ est, vnde ipsorum fidem quasi valde commendabilẽ laudat Christus.*

z *In illã domũ, quam inhabitare solitus erat.*

a *Hebræi vocãt oculos clausos, qui nihil vident: apertos, qui vident.*

b *Addita increpatiõe. Causa autẽ est, vel quòd alios testes miraculi habere voluit, vel in aliud tẽpus differre eius famam.*

c *Reprehensione digni sũt isti, qui inconsiderato zelo ante tẽpus hoc spargunt.*

d *Hyperbolicum est. Nam hæc vox non fuit meditata sed quæ ex admiratione subitò erupit.*

e *Hinc apparet impuros spiritus diabolo, tanquam capiti subiici, sicut contrà caput electorum est Christus.*

sus vrbes omnes ac vicos, docens in synagogis eorum, & prædicans euangelium regni, & sanans quæuis morbum & quæuis languorem in populo.

sus omnes ciuitates & castella, docēs in synagogis eorū, & prædicans Euangelium regni, & curans omnem languorem & omnem infirmatem. Mat. 6.6 luc. 13.22

g Etiamsi cessent ordinarii pastores Christus tamē Ecclesiæ suæ curam non abiecit.

f Ex intimis visceribus misericordiæ.

¶ [g] Quū vidisset autem turbam, fmisericordia commotus est super eis, quòd essēt dissipati, & diiecti quasi oues non habentes pastorem.

¶ Videns autē turbas, misertus est eis quia erant vexati, & iacentes sicut oues non habentes pastorem. Mat. 6. 34

Tunc dicit discipulis suis, Ipsa quidem messis multa, operarij autem pauci.

Tunc dicit discipulis suis, Messes quidem multa, operarij autem pauci.

g Ad vnū. eiiciat. Nam ita eam sanctō opere hominēs sunt tardissimi.

Rogate igitur dominū messis, vt g emittat operarios in messem suam.

Rogate ergo dominum messis vt mittat operarios in messem suam. Luc. 10. 2 ioh. 4. 36

CAP. X.

1. *Apostolis datur gratia sanitatum.* 5. *Mittuntur ad prædicandum Euangelium.* 13. *Pax.* 14. *Puluerис excussio.* 16. *Afflictio.* 22. *Perseuerantia.* 23. *Fuga.* 28. *Timor.* 29. *Passeres duo.* 30. *Capilli.* 32. *Confiteri Christum.* *Pax, Gladius.* 35. *Diſsidia.* 37. *Amor parentum.* 38. *Crux.* 39. *Perdere animam.* 40. *Recipere euangelistam.*

N.

V.

f Mittuntur Apostoli ad prædicandū Euangelium in Israel.

a Hic quū Euangelij præcones & signorū ministros Christus simul & cōsentiēs testificatur, ostēdit miracula nihil aliud esse quā doctrinæ suæ sigilla. quare sal sanii sunt, qui verbū à miraculis separant.

b Theoph. priorē dicit Petrum & Andream dictos, quòd primò vocati fuerint.

[a] TVNC aduocatis duodecim discipulis suis, [a] dedit eis potestatem aduersus spiritus impuros, vt eiicerent eos, & sanarent omnem morbum & omnem languorem.

ΚΑΙ προσκαλεσάμενος τοὺς δώδεκα μαθητὰς αὐτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν πνευμάτων ἀκαθάρτων, ὥστε ἐκβάλλειν αὐτὰ, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν.

ΕΤ cōuocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, vt eiicerent eos, & curarēt omnem languorem & omnem infirmitatem. Mat. 3.1 luc. 9.1

Porrò duodecim Apostolorum nomina sunt hæc: [b] primus Simō qui dicitur Pe-

2 Τῶν δὲ δώδεκα ἀποστόλων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα· πρῶτος, Σίμων ὁ λεγόμενος Πέτρος, καὶ

Duodecim autē discipulorum nomina sunt hæc. Primus, Simon qui dicitur Petrus:

trus : & Andreas frater eius : Philippus & Bartholomæus:

Αγδρέας ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ · Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Ἰωάννης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ·

trus, & Andreas frater eius: Iacobus filius Zebedæi, & Iohannes frater eius:

Iacobus Zebedæi, & Iohannes frater eius : Thomas & Matthæus publicanus : & Iacobus Alphæi & Thaddæus.

Simon Cananæus, & Iudas Iscariotes, qui & tradidit eum.

3 Φίλιππος, καὶ Βαρθολομαῖος · Θωμᾶς καὶ Ματθαῖος ὁ τελώνης · Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ἀλφαίου, καὶ Λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος.

4 Σίμων ὁ Καναναίτης, καὶ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, ὁ καὶ παραδοὺς αὐτόν.

Philippus, & Bartholomæus: Thomas, & Matthæus ille publicanus: Iacobus *filius* Alphæi, & Lebbæus, cognominatus Thaddæus.

Simon [c] Cananites, & Iudas [d] Iscariotes, qui etiam prodidit eum.

Hos duodecim misit Iesus, præcipiens eis, dicens, In viam Gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis.

5 Τούτους τοὺς δώδεκα ἀπέστειλεν ὁ Ἰησοῦς, παραγγείλας αὐτοῖς, λέγων, Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε.

Hos duodecim misit Iesus, & addidit eis mandata, dicens, In [e] viam Gentium ne abieritis, & in vrbem Samaritanorum ne ingrediamini.

Act.13.46 *Sed potius ite ‖ ad oues quæ perierunt domus Israel.*

6 Πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ.

Sed proficiscimini potius ad [f] oues perditas domus Israel.

Luc.10.9, 11 *‖Eũtes autẽ prædicate, dicentes, Quia appropinquauit regnum cælorũ.*

7 Πορευόμενοι δὲ κηρύσσετε, λέγοντες, Ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

[2]Profecti verò prædicate, dicentes, Appropinquauit regnũ cælorum.

Infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mũdate, dæmones eĩcite. gratis accepistis, gratis date.

8 Ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, λεπροὺς καθαρίζετε, νεκροὺς ἐγείρετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε. δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε.

[3] Ægrotos sanate, leprosos purgate, mortuos excitate, dæmonia eiicite, dono accepistis, dono date.

Mat.6.8 Luc.9.3. & 22.35 *‖Nolite possidere aurum, neque argentum neque pecuniã in zonis vestris.*

9 Μὴ κτήσησθε χρυσὸν μηδὲ ἄργυρον, μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν.

[4] [g]Ne cõparate aurum, neque argentũ neque æs in zonis vestris:

Non peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam ‖ dignus enim est operarius cibo suo.

1.Tim.5.18 *Luc.10.8*

10 Μὴ πήραν εἰς ὁδὸν, μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον. ἄξιος γὰρ ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ ἐστίν.

Neque peram ad iter, neque binas tunicas, neque soleas, neque [h] virgam. nam dignus est [i] operarius alimento suo.

¶‖In quamcunque autem ciuitatẽ aut

11 ¶ Εἰς ἣν δ' ἂν πόλιν ἢ κώμην εἰσέλθη-

¶[5]In quamcunque verò vrbem aut vi-

[2] Summa Euangelii siue prædicationis Apostolicæ.

[3] Miracula, verbi appendices.

[4] Abiicienda sunt Verbi ministris quæcũque solicitudines vel tantillũ possint eos remorari.

[5] Fœlicissimi, qui præconium Euãgelii recipiunt: infœlicissimi qui reiiciunt.

[c] *Ad differentiam Simonis Petri.*

[d] *Vir Keriothita est, Keriothites. Keroth autem erat in tribu Iuda. Iosue 15.25*

[e] *Ad exteras & prophanas gentes.*

[f] *Perditi dicuntur, qui tamen legitimi vitæ æternæ erãt hæredes donec salutem in Christo recuperent.*

[g] *In hanc profectionem, sub. Quia vult eos nullis impedimentis retineri, & simul aliquã per eipere gustum prouidentiæ Dei, vtpote. nam ex illis domum reuersis quæritDominus, ecquid illis in via defuerit, Luce 22. 35*

[h] *Baculum intelligit qui omni sit fiducia. q.d. Qui vos elegit & mittit Christus, ei tiam de alimento prouidebit.*

[i] *Dignus est operarius alimento suo.*

cũ introieritis, exquirite quis in ea sit [k]dignus: & illic [l]manete vsquedũ exeatis.

Introeuntes autem domum, [m] salutate eam.

Et si quidẽ fuerit domus digna, veniat [n]pax vestra super eã: sin autem non fuerit digna, pax vestra ad vos reuertatur.

Et quicunque nõ receperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes domo aut vrbe illa, [o]excutite puluerem pedum vestrorum.

Amen dico vobis, tolerabilior erit cõditio terræ Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicii, quàm vrbis illius.

[6]Ecce ego mitto vos vt[P] oues in medio luporum: estote igitur prudentes vt [q]serpentes, & [r]innocentes vt columbæ.

Cauete autem ab [s]hominibus: tradent enim vos in consessus, & in synagogis suis flagellabũt vos.

Sed & ad præsides ac reges ducemini mea causa, vt hoc sit [t]eis & Gentibus testimonium.

¶Sed quum tradiderint vos, ne estote soliciti quomodo aut quid loquamini. dabitur enim vobis

k *Dignus.* Qui pacis nomine omnia fausta intelligunt.

l *Manete hospitium, quod etiam ad festinationem spectat.*

m *Salutatio enim quidã est ad colloquendum ingressus.*

n *Ex Hebræorũ idiotismo, qui pacis nomine omnia fausta intelligunt.*

o *Excussio pulueris erat quasi anathematis symbolum, ac testatum faciebat Apostolis, sese pollutos esse eo loci incolas, vt contagione sua terram inficerent.*

p *Verè simili ratione in summo discrimine.*

q *Serpentes quum se exosos sentiant, solicitè declinãt ac refugium hominibus sibi aduersos.*

r *Quin ne in auriam quidẽ pleiseaxiui, nedũ inferatis. Ex iis autẽ antiquitus nauis admixtis, nec fuit prudẽtia fieri malitiosam, nec simplicitatem amentẽ: sed vtrãque virtutis formã, quam maximè dicit, ex amborum exquisitè constituit.*

s *Nam in causa religionis, humo homini soleo esse fere semper lupus.*

t *Vt sint inexcusabiles. i. Aduersus eos & Gentes.*

τε, ἐξετάσατε τίς ἐν αὐτῇ ἄξιός ἐστι· κἀκεῖ μείνατε ἕως ἂν ἐξέλθητε.

12 Εἰσερχόμενοι δὲ εἰς τὴν οἰκίαν, ἀσπάσασθε αὐτήν.

13 Καὶ ἐὰν μὲν ᾖ ἡ οἰκία ἀξία, ἐλθέτω ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐπ' αὐτήν· ἐὰν δὲ μὴ ᾖ ἀξία, ἡ εἰρήνη ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐπιστραφήτω.

14 Καὶ ὃς ἐὰν μὴ δέξηται ὑμᾶς, μηδὲ ἀκούσῃ τοὺς λόγους ὑμῶν, ἐξερχόμενος τῆς οἰκίας ἢ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἐκτινάξατε τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν ὑμῶν.

15 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀνεκτότερον ἔσται γῇ Σοδόμων καὶ Γομόρρων ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ τῇ πόλει ἐκείνῃ.

16 Ἰδοὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί.

17 Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων. παραδώσουσι γὰρ ὑμᾶς εἰς συνέδρια, καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν μαστιγώσουσιν ὑμᾶς.

18 Καὶ ἐπὶ ἡγεμόνας δὲ καὶ βασιλεῖς ἀχθήσεσθε ἕνεκεν ἐμοῦ, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς καὶ τοῖς ἔθνεσιν.

19 ¶Ὅταν δὲ παραδιδῶσιν ὑμᾶς, μὴ μεριμνήσητε πῶς ἢ τί λαλήσητε. δοθήσεται γὰρ ὑμῖν

castellum intraueritis, interrogate quis in ea dignus sit: & ibi manete donec exeatis.

Intrantes autem in domum, salutate eam, dicentes, Pax huic domui.

Et si quidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam: si autem non fuerit digna, pax vestra reuertetur ad vos.

‖Et quicunque nõ receperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes foras de domo vel ciuitate illa, ‖excutite puluerem de pedibus vestris. Mar. 6.11 Luc. 9.5 Act. 13.51 & 18.6

Amen dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorũ & Gomorrhæorum in die iudicii, quàm illi ciuitati.

Ecce, ‖ ego mitto vos sicut oues in medio luporum: estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Luc. 10.3

Cauete autem ab hominibus: tradent enim vos in conciliis, & in synagogis suis flagellabũt vos.

Et ad præsides & ad reges ducemini propter me, in testimonium illis & Gentibus. Mar. 13.11

¶‖Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini. dabitur enim vobis Luc. 12.11

in

in illa hora quid loquamini.

Nō enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.

Luc. 21.16 ||Tradet autē frater fratrem in mortem, & pater filiū: & insurgent filij in parentes, & morte eos afficient.

Et eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum: ||qui autem perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit.

Mat. 13. 13 Luc. 21.19

Quum autem persequentur vos in ciuitate ista, fugite in aliam. Amen dico vobis, non consūmabitis ciuitates Israel donec veniat Filius hominis.

Luc. 6. 40 Ioh. 13.16 & 15.20 ¶||Non est discipulus super magistrū, nec seruus super dominum suum.

Sufficit discipulo vt sit sicut magister eius, & seruo sicut dominus eius. ||si patrem familias Beelzebub vocauerunt, quanto magis domesticos eius?

Infrà 12. 24

Ne ergo timueritis eos. ||nihil enim est opertū quod non reuelabitur, & occultum, quod non sciatur.

Mat. 4.22 Luc. 8.17 & 12.2

Quod dico vobis in tenebris, dicite in

ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ τί λαλήσετε.

20 Οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς ὑμῶν, τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν.

21 Παραδώσει δὲ ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον, καὶ πατὴρ τέκνον· καὶ ἐπαναστήσονται τέκνα ἐπὶ γονεῖς, καὶ θανατώσουσιν αὐτούς.

22 Καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου· ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται.

23 Ὅταν δὲ διώκωσιν ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, φεύγετε εἰς τὴν ἄλλην. ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ τελέσητε τὰς πόλεις τοῦ Ἰσραὴλ ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.

24 ¶Οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, οὐδὲ δοῦλος ὑπὲρ τὸν κύριον αὐτοῦ.

25 Ἀρκετὸν τῷ μαθητῇ ἵνα γένηται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ, καὶ ὁ δοῦλος ὡς ὁ κύριος αὐτοῦ. εἰ τὸν οἰκοδεσπότην Βεελζεβοὺλ ἐκάλεσαν, πόσῳ μᾶλλον τοὺς οἰκιακοὺς αὐτοῦ;

26 Μὴ οὖν φοβηθῆτε αὐτούς. οὐδὲν γάρ ἐστι κεκαλυμμένον, ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται· καὶ κρυπτόν, ὃ οὐ γνωσθήσεται.

27 Ὃ λέγω ὑμῖν ἐν τῇ σκοτίᾳ, εἴπατε ἐν τῷ

illo momento quid loquamini.

Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, *is est* qui loquitur in vobis.

Tradet autē frater fratrē ad mortem, & pater filium, & insurgent liberi in parentes, & morte mulctandos eos curabunt.

Et eritis exosi omnibus propter nomē meū: verūm qui sustinuerit ad finem vsque, is seruabitur.

Quum autem persequentur vos in [u] ea vrbe, [x] fugite in aliā. Amen enim dico vobis, nequaquam [y] obieritis vrbes Israelis quin venerit Filius hominis.

¶Nō est discipulus supra magistrū, neque seruus suprà dominum suum.

Sufficit discipulo vt sit sicut magister ipsius, & vt seruus *sit* sicut magister ipsius. si ipsum patrē familiâs [z] Beelzebul vocarunt, quāto magis domesticos eius?

Itaque ne eos timete. [a] nihil enim est opertum quod nō sit retegendum, & nihil occultum quod non sit cognoscendum.

Quod dico vobis in tenebris, dicite in

u *In quam ingressi eritis.*

x *Non vt tam periculū sed vt properent tanto magis alibi spargere Euangelij semen.*

y *Ad finē deduxeritis.*

z *Fuit Canonicarum idolum, quod appellare possumus Dominum nascentium, vel quòd propter vltimarum copiam, nascentē examine tenebrum eius scatentes, vel quòd auxiliū aduersus nascentes quæ loco infestæ essent, petitum est ab idolo.*

a *Prouerbiale dictum, hic tamen ad salutis doctrinam specialiter restringi debet.*

luce: & quod in aure auditis, prædicate [b]supra domos.

7 Confessionis publicæ necessitas & præmium.

8 Euangelii prædicationem ciuilia dissidia cõsequuntur.

[c]Et ne timete vobis ab iis qui trucidant corpus, animã autem non possunt trucidare: sed timete potius eum qui potest & animã & corpus perdere in gehenna.

b *Propalam & in editioribus locis. erant enim olim quãdam modũ etiam hodie in illis regionibus ædes summa ita fabricata vt in illis ambidare & versari possent sicut liquet Deut. 22. 8.*

Nónne duo passercula assário væneũt, & vnus ex eis nõ cadet humi[e] sine patre vestro?

c *Quantũuis immanes & sæui tyranni non sunt nobis metuendi.*

d *Quarta uncia parte.*

e *Nõ inueniente patris vestri decreto.*

Vestri verò etiam capilli capitis omnes numerati sunt.

Ne igitur timete: vos multis passercujis præstatis.

7 Quisquis igitur [f]confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eũ coram Patre meo qui est in cælis.

f *Me confessione libera & ingenua. Hic confessio Christi in præcipuo Dei cultu exigitur.*

Quisquis autem negauerit me coram hominibus, negabo eum & ego coram Patre meo qui est in cælis.

¶ [g]Ne existimetis me venisse missurũ pacem in terram: nõ veni missurus pacẽ, sed gladium.

g *Christus, qui propriè est pacis autor, est accasio turbarum propter hominum malitiam.*

Nam veni facturus vt dissideat filius aduersus patrẽ suũ, & filia aduersus matrem suam, & nurus aduersus socrum

φωτί· καὶ ὃ εἰς τὸ οὖς ἀκούετε, κηρύξατε ἐπὶ τῶν δωμάτων.

28 Καὶ μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι· φοβήθητε δὲ μᾶλλον τὸν δυνάμενον καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἀπολέσαι ἐν γεέννῃ.

29 Οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται, καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται ἐπὶ τὴν γῆν ἄνευ τοῦ πατρὸς ὑμῶν;

30 Ὑμῶν δὲ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι ἠριθμημέναι εἰσί.

31 Μὴ οὖν φοβεῖσθε· πολλῶν στρουθίων διαφέρετε ὑμεῖς.

32 Πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

33 Ὅστις δ' ἂν ἀρνήσηταί με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι κἀγὼ αὐτὸν ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

34 ¶ Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν· οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν.

35 Ἦλθον γὰρ διχάσαι ἄνθρωπον κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ θυγατέρα κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς, καὶ νύμφην κατὰ τῆς πενθερᾶς

lumine: & quod in aure auditis, prædicate super tecta.

Et nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: sed potius timete eum qui potest & animam & corpus perdere in gehennam.

Nónne duo passeres asse væneunt, & vnus ex illis non cadet super terram sine patre vestro?

Vestri autem & ‖ capilli capitis omnes numerati sunt. 2. Reg. 14. 45 act. 27. 34

Nolite ergo timere: multis passeribus meliores estis vos.

‖ Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo qui in cælis est. Mar. 8. 38 luc. 9. 26. & 12. 8. 2. tim. 2. 12.

Qui autẽ negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo qui in cælis est.

¶ ‖ Nolite arbitrari quòd pacẽ venerim mittere in terram: non veni pacem mittere, sed gladium. luc. 12. 51

‖ Veni enim separare hominem aduersus patrem suũ, & filiam aduersus matrem suam, & nurum aduersus socrum Mich. 7. 6

crum suam.

Et inimici hominis, domestici eius.

Luc.14.26 ¶‖*Qui amat patrẽ aut matrem plus quàm me, nõ est me dignus: & qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus.*

Infrà, 16.24 mar.8.34 luc.9.23. & 14.27 ‖*Et qui non accipit crucem suam, & sequitur me, non est me dignus.*

Infrà, 16.25. mar.8.35 luc.9.24. & 17.33 ioh.12.25 ‖*Qui inuenit animam suam, perdet illam: & qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam.*

Luc. 10.16 ioh.13.20 ‖*Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eũ qui me misit.*

Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedẽ Prophetæ accipiet & qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet.

Mar. 9.41 ‖*Et quicũque potum dederit vni ex minimis istis calicẽ aquæ frigidæ tantùm in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.*

αὐτῆς.

36 Καὶ ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρώπου, οἱ οἰκιακοὶ αὐτοῦ.

37 ¶Ο φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος· καὶ ὁ φιλῶν υἱὸν ἢ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος.

38 Καὶ ὃς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος.

39 Ο εὑρὼν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, εὑρήσει αὐτήν.

40 Ο δεχόμενος ὑμᾶς, ἐμὲ δέχεται· καὶ ὁ ἐμὲ δεχόμενος, δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με.

41 Ο δεχόμενος προφήτην εἰς ὄνομα προφήτου, μισθὸν προφήτου λήψεται· καὶ ὁ δεχόμενος δίκαιον εἰς ὄνομα δικαίου, μισθὸν δικαίου λήψεται.

42 Καὶ ὃς ἐὰν ποτίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τούτων ποτήριον ψυχροῦ μόνον, εἰς ὄνομα μαθητοῦ, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀπολέσῃ τὸν μισθὸν αὐτοῦ.

suam.

Et inimici hominis *erunt, qui sunt* domestici ipsius.

¶[9h]Qui amat patrẽ aut matrẽ supra me, non est me dignus: & qui amat filium aut filiam supra me, non est me dignus.

Et qui non accipit crucem suam, ac sequitur [i] me à tergo, non est me dignus.

Qui [k]inuenerit animam suam, perdet eam: & qui perdiderit animam suã mea causa, inueniet eam.

[10]Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui misit me.

[11]Qui recipit Prophetam in [l] nomine Prophetæ, mercedẽ Prophetæ accipiet: & qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet.

Et quicũque potũ dederit vni ex his[m] paruis poculum frigidę solùm in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdiderit mercedẽ suã.

9 Omnia sunt sine exceptione nostro erga Deũ officio postponenda.

10 Deus sacri ministerii est autor & vindex.

11 Nullum officiũ Christo impẽsum perit.

h *Dilectionẽ mutuã non improbat Christ⁹, modo ne obseruantiam quæ illi debetur, humanus amor obruat.*

i *Ad verb. retro me. Quod notandum est, vt qui Deum colũt cultu à se excogitato, intelligant sese nõ sequi Christũ sed illi præire velle.*

lz *Seruauerit vitam, id est, qui præsenti vitæ consuluerit. Seruare autẽ vitã dicũtur qui illam ex discrimine eximunt: & hæc dicuntur ex vulgi opinione, quod eos periisse putat quã moriũtur, quoniam de futura vita nõ cogitat.*

l *Vt Prophetam.*

m *Qui corã mundo sunt viles & abiecti.*

CAP. XI.

2. *Iohannes mittit discipulos ad Christum.* 7. *Testimonium Christi de Iohanne.* 13. *Lex & Prophetæ.* 18. *Christus & Iohannes.* 21. *Corazin, Bethsaida.* 25. *Euangelium reuelatum paruulis.* 28. *Fatigati & onerati à Christo inuitantur.*

V.

ET *factum est, quum consum-*

ΚΑΙ ἐγένετο ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ιησοῦς δια-

N.

ET [1] factum est quum finem fe-

1 Christus ex suis operibus probat se esse promissum illum Messiam.

cisset Iesus [2] præcipiendi duodecim discipulis suis, digressus est illinc vt doceret, & prædicaret in vrbibus[b] eorum.

Iohannes autē quū audisset in vinculis opera Christi, missis duobus ex discipulis suis,

Dixit ei, Túne is es qui vēturus erat, an alterum expectabimus?

Et respondens Iesus dixit eis, Profecti renuntiate Iohanni quæ auditis & videtis.

Cæci visum recipiunt, & claudi ambulant, leprosi mundantur, & surdi audiunt, mortui excitantur, & [c] pauperibus euangelizatur.

Et beatus est qui [d] non fuerit offensus in me.

[2] Illis autem abeuntibus cœpit Iesus dicere turbæ de Ioanne, [e] Quid existis in desertum vt spectaretis? arūdinem quæ agitetur à vento?

Sed quid existis vt videretis? hominem mollibus vestibus amictum? ecce, qui gerūt molles vestes [f] in domibus regum sunt.

Sed quid exiistis vt videretis? Prophetam? certè dico vobis, etiam amplius quàm Prophetam.

2 Quæ conuenientia, quod item discrimē inter Prophetarum ministerium, Ioannis præconium, & plenā Euangelii lucē à Christo allatam

a *Præceptis instituēdi suos.*

b *Discipulorum, id est, in Galilæa. vnde plerique eorum oriundi erant, Act. 2. 7*

c *Pauperes euangelizantur, id est, pauperibus annuntiatur Euangelium.*

d *Qui ex me non ceperit offendiculi occasionem.*

e *Admonet Christus operā lusisse qui Iohānis causa in desertum profecti erant, nisi aduerterent ad eius ministerium & doctrinam.*

f *Admonet stultè æstimari prophetas ex gratia & fauore principū, quia illic vt plurimum regnāt adulatores.*

τάσσων τοῖς δώδεκα μαθηταῖς αὐτοῦ, μετέβη ἐκεῖθεν, τοῦ διδάσκειν καὶ κηρύσσειν ἐν ταῖς πόλεσιν αὐτῶν.

2 Ὁ δὲ Ἰωάννης, ἀκούσας ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τὰ ἔργα τοῦ Χριστοῦ, πέμψας δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ,

3 Εἶπεν αὐτῷ, Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν;

4 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Πορευθέντες ἀπαγγείλατε Ἰωάννῃ ἃ ἀκούετε καὶ βλέπετε.

5 Τυφλοὶ ἀναβλέπουσι, καὶ χωλοὶ περιπατοῦσι, λεπροὶ καθαρίζονται, καὶ κωφοὶ ἀκούουσι, νεκροὶ ἐγείρονται, καὶ πτωχοὶ εὐαγγελίζονται.

6 Καὶ μακάριός ἐστιν ὃς ἐὰν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί.

7 Τούτων δὲ πορευομένων ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς λέγειν τοῖς ὄχλοις περὶ Ἰωάννου, Τί ἐξήλθετε εἰς τὴν ἔρημον θεάσασθαι; κάλαμον ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενον;

8 Ἀλλὰ τί ἐξήλθετε ἰδεῖν; ἄνθρωπον ἐν μαλακοῖς ἱματίοις ἠμφιεσμένον; ἰδοὺ, οἱ τὰ μαλακὰ φοροῦντες, ἐν τοῖς οἴκοις τῶν βασιλέων εἰσίν.

9 Ἀλλὰ τί ἐξήλθετε ἰδεῖν; προφήτην; ναὶ λέγω ὑμῖν, καὶ περισσότερον προφήτου.

masset Iesus præcipiēs duodecim discipulis suis, transiit inde, vt doceret & prædicaret in ciuitatibus eorum.

||Iohannes autem quum audisset in vinculis opera Christi, mittens duos de discipulis suis. Luc. 7. 18

Ait illi, Tu es qui venturus es, an aliū expectamus?

Et respondens Iesus ait illis, Euntes renuntiate Iohanni quæ audistis & vidistis:

Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur.

Et beatus est qui non fuerit scandalizatus in me.

Illis autem abeuntibus cœpit Iesus dicere ad turbas de Iohanne, Quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam?

Sed quid existis videre? hominē mollibus vestitum? ecce qui mollibus vestiūtur, in domibus regum sunt.

Sed quid existis videre? Prophetā? etiā dico vobis, & plus quàm Prophetam.

Hic

Hic est enim de quo scriptum est,
Malac. 3.1 || *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viã tuã ante te.*

Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierũ maior Iohanne Baptista: qui autem minor est in regno cælorum, maior est illo.

Luc. 16.16 ||*A diebus autem Iohannis Baptistæ vsque nunc regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.*

Omnes enim Prophetæ & lex vsque ad Iohannem prophetauerunt.

Et si vultis recipere, Mal. 4.5 ||*ipse est Elias qui venturus est.*

Qui habet aures audiendi, audiat.

Luc. 7.31 ||*Cui autem similem æstimabo generationem istam? Similis est pueris sedentibus in foro: quia clamantes coæqualibus,*

Dicunt, Cecinimus vobis, & non saltastis: lamentauimus, & non planxistis.

Venit enim Iohannes neque manducans neque bibens: & dicunt, Dæmonium habet.

Venit Filius hominis mãducãs & bi-

10 Οὗτος γὰρ ἐστι περὶ οὗ γέγραπται, Ἰδοὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἔμπροσθέν σου.

11 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἐγήγερται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν, μείζων Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, μείζων αὐτοῦ ἐστίν.

12 Ἀπὸ δὲ τῶν ἡμερῶν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ ἕως ἄρτι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται, καὶ βιασταὶ ἁρπάζουσιν αὐτήν.

13 Πάντες γὰρ οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος ἕως Ἰωάννου προεφήτευσαν.

14 Καὶ εἰ θέλετε δέξασθαι, αὐτός ἐστιν Ἠλίας ὁ μέλλων ἔρχεσθαι.

15 Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω.

16 Τίνι δὲ ὁμοιώσω τὴν γενεὰν ταύτην; ὁμοία ἐστὶ παιδαρίοις ἐν ἀγοραῖς καθημένοις· καὶ προσφωνοῦσι τοῖς ἑταίροις αὐτῶν,

17 Καὶ λέγουσιν, Ηὐλήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὠρχήσασθε· ἐθρηνήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ἐκόψασθε.

8 Ἦλθε γὰρ Ἰωάννης μήτε ἐσθίων, μήτε πίνων· καὶ λέγουσι, Δαιμόνιον ἔχει.

19 Ἦλθεν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίων καὶ πί-

Iste enim est de quo scriptum est, Ecce ego mitto nuntiũ meum ante faciem tuam, qui [g] præparabit viam tuam corãte.

Amen dico vobis, non surrexit inter eos qui gignuntur è mulieribus, [h] quisquã maior Ioanne Baptista: sed qui est minimus in [i] regno cœlorum, maior eo est.

Porrò, [k] à diebus Ioannis Baptistæ vsque nunc regno cœlorum [l] vis adfertur, & [m] violenti rapiũt illud.

Nam omnes Prophetę & ipsa Lex vsque ad Ioannẽ [n] prophetarunt.

Et, si vultis recipere, ipse est Elias ille qui venturus erat.

[o] Qui habet aures ad audiẽndum, audiat.

[3] Sed cui assimilabo [p] generationẽ hanc? [q] Similis est puerulis qui sedent in foris: & acclamant sodalibus suis,

Ac dicunt, Tibia cecinimus vobis, & non saltastis: [r] lamentati sumus vobis, & non planxistis.

Venit enim Ioannes [s] nec edens nec bibens, & aiunt, Dæmonium habet.

Venit Filius hominis [t] edens ac bibens,

3 Nulli peruicaciores Euangelii hostes quàm ii quibus charissimum esse oportuit.

g *Vt solet fieri principibus, quo maiore cum pompa eis occurratur.*

h *Magnitudo ad docendi munus disertè refertur.*

i *Nouus est ecclesiæ status in quo veræ Dei gloria elucet: cõparantur nõ personæ, sed doctrinæ genera, præconiũ Iohãnis cũ lege & Prophetis, & cum illo rursus clarissima illa Euangelii prædicatio*

lz *Heb. id est, à tempore quo Iohannes Baptista prædicare cæpit.*

l *Id est, quasi impetu quodam in illud perrumpitur.*

m *Sensus est, Fit iam magnus hominum concursus ac si violenter homines irruerent ad occupandum Dei regnum.*

n *Futura tãtùm vaticinati sunt, quæ nũc præsentia clarè & perspicuè cernuntur.*

o *Hoc interponere solet, quoties de re seria tractat, simul tamẽ admonet hæc ab iis non capi quòd nimis surdi sint.*

p *AEtatẽ istam, siue seculum, pro hominibus istius ætatis, vel seculi.*

q *Accusatur prouerbii figura peruersitas seculi, quòdneque duris neque mollibus moueretur.*

s *Lugubres cantiones cecinimus.* ſ *Hoc dicit, quia illi peculiari serat victus ratio, vt qui etiam à cibis vulgaribus abstineret.* ˋ *Id est promiscuo more viuens.*

& dicunt, Ecce homo edax & vini potor, publicanorum amicus & [u]peccatorum. [x4]Sed iustificata est sapientia à filiis suis.

¶[5]Tunc cœpit *ita* exprobrare vrbibus in quibus editæ fuerant plurimæ virtutes ipsius, quòd non resipuissent.

Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethsaidam. nam si [y] in Tyro & Sidone editę fuissent virtutes quæ editæ sunt apud vos, olim [z]cum sacco & cinere *sedentes* resipuissent.

Quinetiã dico vobis, Tyri & Sidonis tolerabilior erit conditio in die iudicii quàm vestra.

Et tu Capernaum, quæ es vsque ad cœlum sublata, vsque ad inferos deprimêris. nam si Sodomis editæ fuissent virtutes quę editæ sunt apud te, mansissent vsque ad hodiernum diem.

Quinetiam dico vobis, terræ Sodomorum tolerabilior erit conditio in die iudicii quàm tua.

In illo tempore [a]respondens Iesus dixit, Confiteor tibi, Pater, domine cœli & terræ, quòd absconderis hæc à sapientibus & intelligentibus, & ea [b] detexeris infantibus.

[c]Etiã, Pater, [d]quia

4 Quod plerique repudiant, electi amplectuntur.

5 Superbi Euangelium oblatum suo maximo malo reiiciunt, quod paruulis cedit saluti.

u *Vt sup. 9. 10.*

x *Sapientes agnoscunt Euangelii sapientiam, quum illud recipiunt.*

y *Iudæi vicinos Tyrios & Sidonios pro nefandis Dei contemptoribus habebant.*

z *Veterum fuit consuetudo in sacco & cinere lugere.*

a *Heb id est. orationem continuans. nemo enim interrogauerat.*

b *Ministerio Christi qui vnicus est interpres vniuersæ veritatis rerum diuinarũ.*

c *Hac particula declarat se in Patris cõsilio acquiescere.*

d *Sola volũtas Dei iustitiæ norma.*

νων· καὶ λέγουσιν, Ἰδοὺ ἄνθρωπος φάγος καὶ οἰνοπότης, τελωνῶν φίλος καὶ ἁμαρτωλῶν. Καὶ ἐδικαιώθη ἡ σοφία ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς.

20 ¶Τότε ἤρξατο ὀνειδίζειν τὰς πόλεις ἐν αἷς ἐγένοντο αἱ πλεῖσται δυνάμεις αὐτοῦ, ὅτι οὐ μετενόησαν.

21 Οὐαί σοι Χοραζὶν, οὐαί σοι Βηθσαϊδάν. ὅτι εἰ ἐν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι ἐγένοντο αἱ δυνάμεις αἱ γενόμεναι ἐν ὑμῖν, πάλαι ἂν ἐν σάκκῳ καὶ σποδῷ μετενόησαν.

22 Πλὴν λέγω ὑμῖν, Τύρῳ καὶ Σιδῶνι ἀνεκτότερον ἔσται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ἢ ὑμῖν.

23 Καὶ σὺ Καπερναοὺμ, ἡ ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα, ἕως ᾅδου καταβιβασθήσῃ. ὅτι εἰ ἐν Σοδόμοις ἐγένοντο αἱ δυνάμεις αἱ γενόμεναι ἐν σοὶ, ἔμειναν ἂν μέχρι τῆς σήμερον.

24 Πλὴν λέγω ὑμῖν ὅτι γῇ Σοδόμων ἀνεκτότερον ἔσται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ἢ σοί.

25 Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἐξομολογοῦμαί σοι, πάτερ, κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις.

26 Ναὶ ὁ πατὴρ, ὅτι

bens: & dicunt, Ecce homo vorax & potator vini, publicanorum & peccatorum amicus. Et iustificata est Sapiẽtia à filiis suis.

¶||*Tũc cœpit exprobrare ciuitatibus in quibus factæ sũt plurimæ virtutes eius, quia non egissent pœnitentiam.* Luc. 10. 13

Væ tibi Corozain, væ tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone factæ essent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent.

Veruntamen dico vobis, Tyro & Sidoni remissius erit in die iudicii, quàm vobis.

Et tu Capharnaũ, nunquid vsque in cælum exaltaberis? vsque in infernum descendes. quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in te, fortè mansissent vsque in hanc diem.

Veruntamen dico vobis quia terræ Sodomorũ remissius erit in die iudicij, quàm tibi. Luc. 10. 21

||*In illo tempore respondens Iesus dixit, cõfitebor tibi, Pater, domine cæli & terrę, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis.*

Ita Pater, quoniã

sic

sic fuit placitũ ante te.

ὅτι ὡς ἐγένετο εὐδοκία ἔμπροσθέν σου.

ita placuit tibi.

6 Nulla nisi in vno Christo vera Dei notitia, nulla animi trãquillitas.

Ioh. 3. 35. & 6. 46 ||*Omnia mihi tradita sunt à Patre meo: & nemo nouit Filium, nisi Pater: neque Patrem quis nouit, nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare.*

27 Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρός μου· καὶ οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ· οὐδὲ τὸν πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι.

6e Omnia mihi tradita sunt à Patre meo: &f nemo nouit Filium, g nisi Pater: neque Patrem quisquam nouit, nisi Filius, & cuicunque voluerit Filius retegere.

e *Omnia sibi à patre tradita esse dicit, vt sciamus in ipso habitare Deitatis plenitudinem.*

Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos.

28 Δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς.

Venite ad me omnes qui fatigati estis & onerati, & ego faciam h vt requiescatis.

f *Hoc dicitur sua maiestas perperam æstimetur ex hominũ iudicio.*

Tollite iugum meũ super vos, & discite à me: quia mitis sum & humilis corde: Iere. 6. 16 ||*& inuenietis requiẽ animabus vestris.*

29 Ἄρατε τὸν ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς, καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρᾷός εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ· καὶ εὑρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν.

Tollite iugũ meũ super vos, & discite à me quòd mitis sim & humilis corde: & inuenietis requiem animabus vestris.

g *Quia filius, quatenus viua est patris imago, eũ quodammodo exhibet visibilẽ in sua persona.*

h *Refocillatio quam promittit, in gratuita peccatorum remissione sita est: quæ sola nos trãquillat.*

1. Ioh. 1. 3 ||*Iugũ enim meũ suaue est, & onus meum leue.*

30 Ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστὸς, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν ἐστιν.

Iugum enim meũ i facile est, & onus meum leue est.

i *Quod facile ferri potest: nam mandata eius grauia non sunt, quia omne quod genitum est ex Deo vincit mundum, hæc autem victoria, est fides.*

CAP. XII.

1. *Discipuli spicas vellunt.* 6. *Misericordia, sacrificium.* 10. *Arida manus sanatur.* 12. *Sabbathis benefaciendum.* 22. *Dæmoniacus sanatur.* 25. *Regnum diuisum.* 31. *Peccatum. Blasphemia.* 33. *Arbor bona & mala.* 34. *Viperarum progenies.* 41. *Niniuitæ.* 42. *Regina Sabæ.* 48. *Veri parentes Christi.*

V.

N.

Mar. 2. 23. Luc 6. 1 Deu. 23. 25 IN||*illo tẽpore abijt Iesus per sata sabbatho: discipuli autem eius esurientes cœperũt vellere spicas, & manducare.*

ΕΝ ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἐπορεύθη ὁ Ἰησοῦς τοῖς σάββασι διὰ τῶν σπορίμων· οἱ δὲ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπείνασαν, καὶ ἤρξαντο τίλλειν στάχυας, καὶ ἐσθίειν.

IN 1 a illo tempore ibat Iesus sabbatho per sata: discipuli verò ipsius esuriebant, cœperúntq; vellere spicas, & edere.

1 De vera sanctificatione Sabbathi, & eiusdem abrogatione.

a *Per id tẽpus. His autem verbis indicatur, hanc historiam non narrari iuxta temporis seriẽ, sicut constat ex Mar. & Luca.*

Pharisæi autem videntes dixerunt ei, Ecce, discipuli tui faciunt quod non licet eis facere sabbathis.

2 Οἱ δὲ φαρισαῖοι ἰδόντες εἶπον αὐτῷ, Ἰδοὺ, οἱ μαθηταί σου ποιοῦσιν ὃ οὐκ ἔξεστι ποιεῖν ἐν σαββάτῳ.

2 Pharisæi autem quum eos vidissent dixerunt ei, Ecce, discipuli tui faciunt quod non licet facere in sabbatho.

2 Legales ceremonias cum dilectione proximi minimè pugnare.

b *Hebrai panes facierum vocãt, quia coram Domino appositi, tota hebdomade manerent in aurea mensa, huic cultui consecrata, Leuit. 24.6.*

c *Intelligit iure communi.*

d *Sacerdotes quum Dei opus faciunt sabbatho, tamen Legem nõ violant: ergo multo minus sabbathi Dominus, sabbathũ violabit.*

e *Perstringit Pharisæos, quia non reputent quorsum mandata sint, & in quem finẽ spectẽt ceremoniæ.*

f *Commune omnium ætatũ vitium quòd ceremoniis addicti homines charitatis officia pro nihilo ducant.*

Ipse verò dixit eis, Non legistis quid fecerit Dauid, quum esuriret ipse, & ij qui erant cum eo?

Quomodo introierit domum Dei, & panes [b] propositionis ederit, quibus vesci non erat ipsi licitum, neque iis qui cum eo erant, sed sacerdotibus [c] solis?

Aut non legistis in Lege, sabbathis sacerdotes in templo [d] sabbathum profanare, & sine crimine esse?

Dico autem vobis *quendam* tẽplo maiorem hîc esse.

[e] Quod si nossetis quid sit, Misericordiam volo [f] & nõ sacrificium, non condamnassetis insontes.

Nam Dominus est etiam sabbathi Filius hominis.

¶ [2] Et digressus illinc venit in synagogam eorum.

Et ecce, quidam *illic* erat manum habens aridam: & interrogarunt eum dicentes, Licetne sabbathis *quempiam* sanare? vt accusarent eũ.

Ipse vero dixit eis, Quis erit ex vobis qui habeat ouem vnam, &, si ea inciderit sabbatho in foueam, non apprehendat eam & erigat?

Quantum autem homo præstat oui?

3 Ο δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Οὐκ ἀνέγνωτε τί ἐποίησε Δαβὶδ, ὅτε ἐπείνασεν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ;

4 Πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν, οὓς οὐκ ἐξὸν ἦν αὐτῷ φαγεῖν, οὐδὲ τοῖς μετ' αὐτοῦ, εἰ μὴ τοῖς ἱερεῦσι μόνοις;

5 Ἢ οὐκ ἀνέγνωτε ἐν τῷ νόμῳ ὅτι τοῖς σάββασιν οἱ ἱερεῖς ἐν τῷ ἱερῷ τὸ σάββατον βεβηλοῦσι, καὶ ἀναίτιοί εἰσι;

6 Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι τοῦ ἱεροῦ μεῖζόν ἐστιν ὧδε.

7 Εἰ δὲ ἐγνώκειτε τί ἐστιν, Ἔλεον θέλω, καὶ οὐ θυσίαν, οὐκ ἂν κατεδικάσατε τοὺς ἀναιτίους.

8 Κύριος γὰρ ἐστι καὶ τοῦ σαββάτου ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.

9 ¶ Καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν, ἦλθεν εἰς τὴν συναγωγὴν αὐτῶν.

10 Καὶ ἰδοὺ, ἄνθρωπος ἦν τὴν χεῖρα ἔχων ξηράν· καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν, λέγοντες, Εἰ ἔξεστι τοῖς σάββασι θεραπεύειν; ἵνα κατηγορήσωσιν αὐτοῦ.

11 Ο δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Τίς ἔσται ἐξ ὑμῶν ἄνθρωπος ὃς ἕξει πρόβατον ἕν, καὶ ἐὰν ἐμπέσῃ τοῦτο τοῖς σάββασιν εἰς βόθυνον, οὐχὶ κρατήσει αὐτὸ, καὶ ἐγερεῖ;

12 Πόσῳ οὖν διαφέρει ἄνθρωπος προβάτου;

At ille dixit eis, Non legistis || quid fecerit Dauid quando esuriit, & qui cum eo erant? 1. Reg. 21. 6

Quomodo intrauit in domum Dei, & panes propositionis comedit: quos non licebat ei edere, neque iis qui cũ eo erant, nisi solis || sacerdotibus. Exod. 29. 33.

Aut non legistis in || Lege, quia sabbathis sacerdotes in templo sabbathum violant, & sine crimine sunt? Leuit. 8. 31. & 24. 9 num. 28. 9

Dico autem vobis quia templo maior est hic.

Si autem sciretis quid est, || Misericordiam volo, & non sacrificium: nunquã condemnassetis innocentes. Osee 6. 7

Dominus enim est Filius hominis etiam sabbathi.

¶ Et quũ inde trãssisset, venit in synagogam eorum. Mar. 3. 1 luc. 6. 6

Et ecce homo manum habens aridã: & interrogabant eum, dicentes, Si licet sabbathis curare? vt accusarent eum.

Ipse autem dixit illis, Quis erit ex vobis homo qui habeat ouem vnam: & si ceciderit hæc sabbathis in foueã, nónne tenebit & leuabit eam?

Quanto magis melior est homo oue?

Itaque licet sabbathis ben efacere.

Tunc ait homini, Extende manum tuam. Et extendit: & restituta est sanitati sicut altera.

¶Exeuntes autẽ Pharisæi consilium faciebant aduersus eum, quomodo perderent eum.

Iesus autẽ sciens, recessit inde: & secuti sunt eũ multi & curauit eos omnes.

Et præcepit eis ne manifestum eum facerent.

Vt adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetã, dicentem,

Esa.42.1 ‖*Ecce puer meus quem elegi: dilectus meus, in quo benè complacuit animæ meæ: ponam Spiritum meum super eum, & iudicium Gentibus nuntiabit.*

Non contendet, neque clamabit: neque audiet aliquis in plateis vocem eius.

Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet: donec eiciat ad victoriam iudicium.

Et in nomine eius Gentes sperabunt.

Supra.9.32 Luc.11.14 ‖*Tunc oblatus est ei dæmonium habens, cæcus & mu-*

ὥστε ἔξεστι τοῖς σάββασι καλῶς ποιεῖν.

13 Τότε λέγει τῷ ἀνθρώπῳ, Ἔκτεινον τὴν χεῖρά σε. Καὶ ἐξέτεινε· καὶ ἀπεκατεστάθη ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη.

14 ¶Οἱ δὲ φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον κατ' αὐτοῦ ἐξελθόντες ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν.

15 Ὁ δὲ Ἰησοῦς γνοὺς ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν· καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοί, καὶ ἐθεράπευσεν αὐτοὺς πάντας.

16 Καὶ ἐπετίμησεν αὐτοῖς ἵνα μὴ φανερὸν αὐτὸν ποιήσωσιν.

17 Ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου, λέγοντος,

18 Ἰδοὺ ὁ παῖς μου, ὃν ᾑρέτισα, ὁ ἀγαπητός μου, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου· θήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτὸν, καὶ κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἀπαγγελεῖ.

19 Οὐκ ἐρίσει, οὐδὲ κραυγάσει, οὐδὲ ἀκούσει τις ἐν ταῖς πλατείαις τὴν φωνὴν αὐτοῦ.

20 Κάλαμον συντετριμμένον οὐ κατεάξει, καὶ λίνον τυφόμενον οὐ σβέσει, ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν.

21 Καὶ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσι.

22 Τότε προσηνέχθη αὐτῷ δαιμονιζόμενος, τυφλὸς καὶ κωφός·

Itaq; licet sabbathis benefacere.

Tunc dicit homini illi, Extende manum tuam. Et *is* extendit, estque restituta sana vt altera.

¶[3] Pharisæi verò egressi ceperunt consilium aduersus eũ, vt eum perderent.

Iesus autem cum hoc nosset, [g] secessit illinc, sequutáque est eum turba multa, sanauitque eos omnes

Et interminatus est eis ne ipsum palàm facerent:

Vt impleretur [h] dictum erat per Esaiam prophetam dicentem,

Ecce seruus meus, quem elegi: dilectus meus, in quo acquiescit anima mea: ponam Spiritum meũ super eum, & [h] iudicium Gentibus annuntiabit.

[i] Non litigabit, neque clamabit, neque audiet quisquã in plateis vocẽ eius.

Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet, vsquedum [k] proferat ad victoriam iudicium.

[l] Et in eius nomine Gentes sperabunt.

[4] Tunc oblatus est ei dæmoniacus cæcus & mutus:

3 Quatenus & quo respectu cedendũ indomito impiorum furori.

4 Manifestissima etiã veritas, impiorum calũniis est obnoxia: sed ea nihilominus est fortiter asserenda.

g *Id est, se ab eorum conspectu subduxit ne acueret eorũ rabiem.*

h *Officium Christi in ecclesiam designat propheta quem fore prædixit vt iudicium Gentibus proferat. Iudicii autem nomine compositum fuisse intelligit, quia videlicet à Christo vera religio erat in terGentes promulganda, eiectis superstitionibus. Quod vbi unquam fit, ibi regnare dicitur Dominus, & iudicare, id est, vetera prauosque & illa mo derari.*

i *Non erit tumultuosus Christi aduentus quia regio apparatu spleudoreque externo carebit.*

k *Cum vniuersa (superstitione obsistente mundo & Satana) ferè sententiam & iudicium, qua se victorem declarat omnium inimicorum suorum.*

l *Etiam gentibus Christi gratia communis erit.*

& sanauit eum, adeò vt qui cæcus ac mutus fuerat, & loquere tur & videret.

[m] Græcũ verbum significat præ admiratione apud se non esse. & de statu mentis de iici. vnde ecstasis.

Et obstupuit [m] tota turba, dicebántque, Nónne iste est Filiũs ille Dauid?

Pharisæi verò quũ hæc audissent, dicebant, Iste non eiicit dæmonia nisi per Beelzebul principẽ dæmoniorum.

5 Christi & Satanæ regna simul consistere non possunt.

[n] In partes distractum, vnde nascitur seditiones.

5 Iesus autem quũ sciret cogitationes eorum, dixit eis, Omne regnum [n] diuisum contra se desolabitur: & omnis vrbs aut domus diuisa contra se non stabit.

Sed si Satanas Satanam eiicit, aduersus seipsum diuidet: quomodo ergo stabit regnum eius?

[o] Heb. vellyates vel vestri, siue de discipulis hoc intelligamus siue de exorcistis illis quorum exemplum refertur. act. 19. 13

[p] Vestra vita (etiam tacentes) virtutibus suis condemnabunt.

Et si ego per Beelzebul eiicio dæmonia, [o] filij vestri per quem eiiciunt? proterea ipsi erunt vestri [p] iudices.

Sin autem per Spiritum Dei ego eiicio dæmonia, nempe peruenit ad vos regnum Dei.

[q] His verbis significat Christus iustitiæ homines liberationem sperare, donec violento constitutu subactus fuerit Satan.

[r] Res & supellectilem, Hebraïce.

[q] Nam quomodo potest aliquis ingredi domum validi alicuius, & [r] vasa eius diripere, nisi primò vinxerit validũ

καὶ ἐθεράπευσεν αὐτόν· ὥστε τὸν τυφλὸν καὶ κωφὸν καὶ λαλεῖν καὶ βλέπειν.

tus: & curauit eũ, ita vt loqueretur & videret.

23 Καὶ ἐξίσταντο πάντες οἱ ὄχλοι, καὶ ἔλεγον, Μήτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς Δαυίδ;

Et stupebant omnes turbæ, & dicebant, Nunquid hic est filius Dauid?

24 Οἱ δὲ φαρισαῖοι ἀκούσαντες εἶπον, Οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια εἰ μὴ ἐν τῷ Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων.

Pharisæi autem audientes, dixerũt, ||Hic non eiicit dæmones nisi in Beelzebub principe dæmoniorum.

Supra, 9. 34 mar. 3. 22 luc. 11. 15

25 Εἰδὼς δὲ ὁ Ἰησοῦς τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν, εἶπεν αὐτοῖς, Πᾶσα βασιλεία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς ἐρημοῦται· καὶ πᾶσα πόλις ἢ οἰκία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς, οὐ σταθήσεται.

Iesus autem sciẽs cogitationes eorum, dixit eis, Omne regnum diuisum contra se, desolabitur: & omnis ciuitas vel domus diuisa cõtra se, non stabit.

26 Καὶ εἰ ὁ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκβάλλει, ἐφ' ἑαυτὸν ἐμερίσθη· πῶς οὖν σταθήσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ;

Et si Satanas Satanam eiicit, aduersus se diuisus est: quomodo ergo stabit regnum eius?

27 Καὶ εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι; διὰ τοῦτο αὐτοὶ ὑμῶν ἔσονται κριταί.

Et si ego in Beelzebub eiicio dæmones: filii vestri in quo eiiciunt? ideò ipsi, iudices vestri erunt.

28 Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Si autem ego in Spiritu Dei eiicio dæmones, igitur peruenit in vos regnũ Dei.

29 Ἢ πῶς δύναταί τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον δήσῃ τὸν ἰσχυρόν, καὶ τότε

Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis, & vasa eius diripere, nisi prius alligauerit fortem, &

& tunc domum illius diripiet?

Qui non est mecum, contra me est: & qui non congregat mecum, spargit.

Mat.3.29. Luc.12.10. 1.Ioh. 5.13 ‖*Ideo d'co vobis, Omne peccatum & blasphemia remittetur hominibus: Spiritus autem blasphemia nonremittetur.*

Et quicunque dixerit verbum cõtra Filium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei ne que in hoc seculo, ne que in futuro.

Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam, & fructum eius malum. siquidem ex fructu arbor agnoscitur.

¶*Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui, quũ sitis mali?‖ex abũdantia enim cordis os loquitur.*

Luc. 6. 45

Bonus homo de bono thesauro cordis profert bona: & malus homo de malo thesauro profert mala.

Dico autem vobis

τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσῃ;

30 Ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστι· καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ, σκορπίζει.

31 Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις· ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις.

32 Καὶ ὃς ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι.

33 Ἢ ποιήσατε τὸ δένδρον καλὸν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ καλόν· ἢ ποιήσατε τὸ δένδρον σαπρὸν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ σαπρόν. ἐκ γὰρ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον γινώσκεται.

34 Γεννήματα ἐχιδνῶν, πῶς δύνασθε ἀγαθὰ λαλεῖν πονηροὶ ὄντες; ἐκ γὰρ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ.

35 Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας ἐκβάλλει τὰ ἀγαθά· καὶ ὁ πονηρὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ ἐκβάλλει πονηρά.

36 Λέγω δὲ ὑμῖν

illum, & tunc domũ illius diripiet?

Qui non est mecũ, aduersum me est: & qui non cogit mecũ, spargit.

Propterea dico vobis, quoduis peccatum & basphemia remittetur hominibus: [6] blasphemia verò in [ſ] Spiritum non remittetur hominibus.

Et quisquis loquutus fuerit aduersus Filium hominis, remittetur ei: quisquis autem fuerit loquutus aduersus Spiritũ sanctum, non remittetur ei [t] neque in hoc seculo, neque in futuro.

Aut [u] facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem putrem, & fructum eius putrem. nã è fructu arbor cognoscitur.

¶[7] Progenies viperarum, quomodo possitis bona loqui, quũ sitis mali? [x] nam ex abundantia cordis os loquitur.

Bonus homo è bono thesauro cordis profert bona: & malus homo ex malo thesauro profert mala.

Sed dico vobis,

6 De blasphemia in Spiritum sanctum.

ſ *Probro afficiũt Spiritum Dei, qui destinata malitia eius gratiam & virtutẽ oppugnãt: qui habitantẽ in ipsis spiritũ sanctũ extinguere conantur: qui contra proprium dei mi sensum eius donis, & virtuti obtrectant.*

t *Nec in hac vita, nec post mortem, id est, nunquam.*

u *id est, aut agnoscite me bonum esse & bene agere: aut me malũ esse ac proinde male agere.*

7 Hypocritæ tandem seipsos suo testimonio produnt.

x *Sicuti etiã Peripatetici pronũciant Ingenia hominũ esse ex charactere mentis.*

quodcunque [y] verbũ otiosum loquuti fuerint homines, de eo reddituros rationem in die iudicij.

ὅτι πᾶν ῥῆμα ἀργὸν ὃ ἐὰν λαλήσωσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀποδώσουσι περὶ αὐτοῦ λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως.

quoniam omne verbum otiosum quod loquuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicii.

Ex sermonibus enim tuis *iustificaberis, & ex [z] sermonibus tuis condemnaberis.

37 Ἐκ τῶν λόγων σου δικαιωθήσῃ, καὶ ἐκ τῶν λόγων σου καταδικασθήσῃ.

*Ex verbis enim tuis *iustificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis.*

* .i. Absolueris.

[8] Tunc responderunt quidam è Scribis ac Pharisæis, dicentes, Magister, velimus ex te signum videre.

38 Τότε ἀπεκρίθησάν τινες τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων, λέγοντες, Διδάσκαλε, θέλομεν ἀπὸ σοῦ σημεῖον ἰδεῖν.

‖Tunc responderunt ei quidam de Scribis & Pharisæis, dicentes, Magister, volumus à te signum videre.

Infra, 16.2 luc. 11.29 1. cor. 1.22

Ipse verò respondens dixit eis, Natio mala & [a] adulterina signum requirit: sed signum non dabitur ei nisi signum illud Ionæ prophetæ.

39 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ· καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου.

Qui respondẽs ait illis, Generatio mala & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ.

Sicut enim fuit Ionas in vẽtre ceti tres dies & tres noctes, ita erit filius hominis in [b] corde terræ tres dies & tres noctes.

40 Ὥσπερ γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας.

‖Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus: sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus.

Ion. 2.1

[9] Nineuitæ resurgent in iudicio cum natione hac, & condemnabũt eam: quòd ipsi resipuerint ad prædicationẽ Ionæ: & ecce, plus quã Ionas *est* in hoc loco.

41 Ἄνδρες Νινευῖται ἀναστήσονται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτήν· ὅτι μετενόησαν εἰς τὸ κήρυγμα Ἰωνᾶ· καὶ ἰδοὺ, πλεῖον Ἰωνᾶ ὧδε.

Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista, & condemnabunt eã: quia ‖ pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ: & ecce plus quàm Ionas hic.

Ion. 3.3

Regina [c] Austri surget in iudicio cũ natione hac, & condemnabit eam: quòd venerit à [d] terminis terræ vt audiret sapientiam Solomonis, & ecce, plus quàm Solomon *est* in hoc loco.

42 Βασίλισσα νότου ἐγερθήσεται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινεῖ αὐτήν· ὅτι ἦλθεν ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἀκοῦσαι τὴν σοφίαν Σολομῶντος· καὶ ἰδοὺ, πλεῖον Σολομῶντος ὧδε.

‖Regina Austri surget in iudicio cũ generatione ista, & condemnabit eam: quia venit à finibus terræ audire sapiẽtiam Salomonis: & ecce plus quàm Salomon hic.

3. Reg. 10. 2. par 9.1

Quum

y *Vana & inutiles nugæ in quibus plerique vitam terunt.*

z *Sermo peruersus vt index est latentis malitiæ, ad damnandũ hominẽ sufficit.*

8 Aduersus præposteros miraculorũ flagitatores.

a *Illegitima, quæ defecit à fœdere Abrahæ, vel quia reliquit verum Dei cultum.*

b *In sepulchro, id est, in visceribus terræ.*

9 Docet Christus tristi Iudæorũ exẽplo, nullos esse infœliciores quàm qui accensam in se Euangelii lucem extinguunt.

c *Meridiei. Loquitur autem de Regina Sabæ. i. Sabæorum quæ regio Iudææ respectu est meridionalis, 1. Reg. 10.*

d *Sabæa enim sita est in extremo Arabiæ fœlicis litore, ad fauces sinus Arabici.*

Luc.11.24 ‖Quum autem im mundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, quærēs requiem: & non inuenit.

Tunc dicit, Reuertar in domum meā, vnde exiui. Et veniens, inuenit eam vacantem, scopis mundatam & ornatam.

Tunc vadit, & assumit septem alios spiritus secum nequiores se: & intrantes habitant ibi: ‖& fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus. sic erit & generationi huic pessimæ

Heb.6.4. & 10.26 2.pet.2.20

Act.3.17 Luc.8.20 ¶‖Adhuc eo loquēte ad turbas, ecce, mater eius & fratres stabant foris, quærentes loqui ei.

Dixit autē ei quidam, Ecce, mater tua & fratres tui foris stant, quærentes te alloqui.

At ipse respondens dicenti sibi, ait, Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei?

Et extendens manum in discipulos suos, dixit, Ecce mater mea, & fratres mei.

Quicunque enim fecerit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse meus & frater, & soror, & mater est.

43 Οταν δὲ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, διέρχεται δι' ἀνύδρων τόπων, ζητοῦν ἀνάπαυσιν· καὶ οὐχ εὑρίσκει.

44 Τότε λέγει, Επιστρέψω εἰς τὸν οἶκόν μου, ὅθεν ἐξῆλθον. Καὶ ἐλθὸν, εὑρίσκει σχολάζοντα, σεσαρωμένον, καὶ κεκοσμημένον.

45 Τότε πορεύεται, καὶ παραλαμβάνει μεθ' ἑαυτοῦ ἑπτὰ ἕτερα πνεύματα πονηρότερα ἑαυτοῦ· καὶ εἰσελθόντα κατοικεῖ ἐκεῖ· καὶ γίνεται τὰ ἔσχατα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου χείρονα τῶν πρώτων. οὕτως ἔσται καὶ τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ πονηρᾷ.

46 ¶Ετι δὲ αὐτοῦ λαλοῦντος τοῖς ὄχλοις, ἰδοὺ, ἡ μήτηρ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ εἱστήκεισαν ἔξω, ζητοῦντες αὐτῷ λαλῆσαι.

47 Εἶπε δέ τις αὐτῷ, Ἰδοὺ, ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου ἔξω ἑστήκασι, ζητοῦντές σοι λαλῆσαι.

48 Ο δὲ ἀποκριθεὶς εἶπε τῷ εἰπόντι αὐτῷ, Τίς ἐστιν ἡ μήτηρ μου, καὶ τίνες εἰσὶν οἱ ἀδελφοί μου;

49 Καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, εἶπεν, Ἰδοὺ ἡ μήτηρ μου, καὶ οἱ ἀδελφοί μου.

50 Οστις γὰρ ἂν ποιήσῃ τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς, οὗτος μου ἀδελφὸς, καὶ ἀδελφὴ, καὶ μήτηρ ἐστί.

Cæterùm quum impurus spiritus exierit ab homine, [e] eam bulat per arida loca, quærens requiem: & non inuenit.

e *Metaphorice hoc dictum quia tristis diabolo exilium est, & squalida deserta similes extra homines habitatio.*

Tunc dicit, [f] Reuertar in domum meā, vnde exiui. Et quū venit, inuenit eam vacantem, [g] versam & ornatam.

f *Sensus est: Nunquam locum in nobis magis commodum Satana esse, quàm dum Christo valere iusto illum hospitem admittimus.*

g *Id est, mūdatam scopis. Similitudo sumpta ab iis quæ mundities & nitor in hospitiis delectat.*

Tunc proficiscitur, & accipit secū [h] septem alios spiritus peiores quàm ipse fit: & ingressi habitant illic, fitque vltima conditio hominis illius deterior priore. ita etiam erit nationi huic malæ.

h *Septenarius numerus hic ad definitè vt aliis sæpè capitur.*

¶[10]Quum autē adhuc loqueretur turbæ, ecce, mater & fratres eius stabant foris, quærentes eius colloquium.

10 Docet Christus suo exemplo omnia esse gloriæ Dei postponenda.

Dixit autē ei quidam, Ecce, mater tua & fratres tui foris stant, quærentes tuū colloquium.

Ipse vero respondēs dixit illi qui hoc ei dixerat, Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei?

Et protensa manu sua in discipulos suos, dixit, [11] Ecce mater mea & fratres mei.

11 Nulli nobis cōiūctiores quàm qui sunt domestici fidei.

Quisquis enim fecerit [i] quod vult Pater meus qui est in cœlis, is est meus frater, & soror, & mater.

i *Eidem præcipuè commendat, quæ sancta obedientiæ fons est & origo.*

CAP. XIII.

1. *Parabola seminantis.* 11. & 34. *Cur in parabolis loquutus Christus.* 18. *Expositio parabolæ.* 24. *Parabola zizaniorum.* 31. *Grani sinapis.* 33. *Fermenti.* 44. *Thesauri absconditi.* 45. *Margaritæ.* 47. *Sagenæ iactæ in mare.* 53. *Christus à Nazaræis non suspicitur.*

N.

1 Christus proposito satoris ænigmate, declarat semen vitæ impari successu in mundo seri, quòd videlicet plerique vel non admittant, vel adolescere non sinant.

ILlo[1] verò die egressus Iesus domo, sedit iuxta mare.

Et coacta est ad eum turba multa, adeò vt nauigium ingressus sederet: tota autem turba supra litus stabat.

a i Comparationes & similitudines quæ quamuis plerũque rẽ de qua agitur, illustrẽt tamen quum perpetuam metaphoram constituãt, ænigmatica sunt.

Et loquutus est eis multa per[a] parabolas, dicens, Ecce, *quidam* sator exiit ad seminandum.

Et in seminando, alia quidem ceciderunt iuxta viam: & venerunt volucres, & deuorauerunt ea.

Alia verò ceciderunt in petrosa, vbi non habebant terram multam: & statim exorta sunt, propterea quòd non habebant profundam terram.

Sole autem exorto torrefacta sunt, & propterea quòd non habebant radicem, exaruerunt.

b Exarueerunt.

Alia verò ceciderunt in spinas: & [b] ascenderunt spinæ, & suffocauerunt ea.

Alia verò ceciderunt in terram bonam. & ediderũt fructũ, aliud quidẽ cẽtena, aliud verò sexage

V.

ΕΝ δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆς οἰκίας, ἐκάθητο παρὰ τὴν θάλασσαν.

2 Καὶ συνήχθησαν πρὸς αὐτὸν ὄχλοι πολλοὶ, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον ἐμβάντα καθῆσθαι· καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν εἱστήκει.

3 Καὶ ἐλάλησεν αὐτοῖς πολλὰ ἐν παραβολαῖς, λέγων, Ἰδοὺ, ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρειν.

4 Καὶ ἐν τῷ σπείρειν αὐτὸν, ἃ μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδὸν· καὶ ἦλθε τὰ πετεινὰ, καὶ κατέφαγεν αὐτά.

5 Ἄλλα δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὰ πετρώδη, ὅπου οὐκ εἶχε γῆν πολλήν· καὶ εὐθέως ἐξανέτειλε, διὰ τὸ μὴ ἔχειν βάθος γῆς.

6 Ἡλίου δὲ ἀνατείλαντος ἐκαυματίσθη· καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ῥίζαν, ἐξηράνθη.

7 Ἄλλα δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὰς ἀκάνθας, καὶ ἀνέβησαν αἱ ἄκανθαι, καὶ ἀπέπνιξαν αὐτά.

8 Ἄλλα δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλήν· καὶ ἐδίδου καρπὸν, ὃ μὲν ἑκατὸν, ὃ δὲ ἑξή-

IN illo die exiens Iesus de domo sedebat secus mare.

Mar. 4. 1. luc. 8. 5

‖ Et cõgregatæ sunt ad eum turbæ multæ, ita vt in nauiculam ascendens sederet: & omnis turba stabat in litore.

Et loquutus est eis multa in parabolis dicẽs, Ecce, exiit, qui seminat, seminare.

Et dum seminat, quædam ceciderunt secus viam: & venerunt volucres cæli, & comederunt ea.

Alia autem ceciderunt in petrosa, vbi non habebant terram multam: & continuò exorta sũt, quia non habebant altitudinem terræ:

Sole autem orto æstuauerũt: & quia non habebant radicem, aruerunt.

Alia autem ceciderunt in spinas, & creuerunt spinæ, & suffocauerunt ea.

Alia autem ceciderunt in terram bonam, & dabant fructum: aliud centesimum, aliud sexagesimum

simum, aliud tricesimum.

Qui habet aures audiendi, audiat.

Et accedentes discipuli dixerunt ei, Quare in parabolis loqueris eis?

Qui respondens ait illis, Quia vobis datum est nosse mysteria regni cælorũ, illis autem non est datum.

Infra 25 29. ‖Qui enim habet, dabitur ei, & abundabit: qui autem nõ habet, & quod habet auferetur ab eo.

Ideo in parabolis loquor eis: quia videntes non vident, & audientes non audiunt, neque intelligunt.

Esa. 6. 9 marc. 4. 12 luc. 8. 10 ioh. 12. 40 act. 28. 26 rom. 11. 8 ‖Et adimpletur in eis prophetia Esaiæ, dicens, Auditu audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non videbitis.

Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus graviter audierunt, & oculos suos clauserunt: nequando videant oculis, & auribus audiãt, & corde intelligant, & cõuertantur, & sanẽ eos.

¶Vestri autẽ beati oculi, quia vident: & aures vestræ, quia audiunt.

Luc. 10. 24 ‖Amẽ quippe dico

κοντα, ὁ δὲ τεσσαράκοντα.

9 Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω.

10 Καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταὶ εἶπον αὐτῷ, Διὰ τί ἐν παραβολαῖς λαλεῖς αὐτοῖς;

11 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Ὅτι ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐκείνοις δὲ οὐ δέδοται.

12 Ὅστις γὰρ ἔχει, δοθήσεται αὐτῷ, καὶ περισσευθήσεται· ὅστις δὲ οὐκ ἔχει, καὶ ὃ ἔχει ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ.

13 Διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς λαλῶ, ὅτι βλέποντες οὐ βλέπουσι, καὶ ἀκούοντες οὐκ ἀκούουσιν, οὐδὲ συνιοῦσι.

14 Καὶ ἀναπληροῦται ἐπ' αὐτοῖς ἡ προφητεία Ἡσαΐου, ἡ λέγουσα, Ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε

15 Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶ βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς.

16 Ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ, ὅτι βλέπουσι· καὶ τὰ ὦτα ὑμῶν, ὅτι ἀκούει.

17 Ἀμὴν γὰρ λέγω

na, aliud verò tricenа.

c Qui habet aures ad audiendum audiat.

Tunc accedentes discipuli dixerunt ei, Quare per parabolas loqueris eis?

2 Ipse verò respondens dixit, d Quia vobis datum est nosse arcana regni cœlorum, illis autem non est datum.

Quisquis enim habet, e dabitur ei, & reddetur abundantior: quisquis autem non habet, etiã quod f habet tolletur ab eo.

Propterea per parabolas loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, nec intelligunt.

Itaque completur in ipsis prophetia Esaiæ, quæ dicit, Auditu audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non g cernetis.

Pinguefactum est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculis suis conniuerunt nequando cernant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & h conuertãtur, & sanem eos.

¶3 Vestri verò beati sunt oculi, quòd cernant: & aures vestræ, quòd audiant.

Amen enim dico

2 Intelligentiæ & fidei donum est proprium electorũ, reliquis iusto Dei iudicio exæcatis.

c Alii sunt auriti alii sunt surdi, nec tamen sua industria aptant sibi aures & formant homines, sed à domino perforantur.

d Huius diſcriminis non alia reperietur causa, nisi quòd ad se vocat Deus quos gratuitò elegit.

e In fidei suæ locupletatis nunquam fastigatum Deus.

f Etiam quod se putat habere.

g Perspicietis, vt animi etiam illatam intuemini intelligat.

h Hebr. id est reſpiciſcamini.

3 Potior est Ecclesiæ præsentis conditio, quàm Patrum qui fuerunt sub Lege.

vobis, multi Prophetæ & iusti desiderarunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.

Vos igitur audite parabolam eius qui seminat.

i Quoties [k] quispiã audit sermonem de [l] regno illo, & non intelligit, venit ille Malus, & rapit quod satum est in [m] corde ipsius: is est qui iuxta viam [n] semen excepit.

Qui verò in petrosa semen excepit, is est qui sermonem audit, & eum statim cum gaudio accipit.

Non habet autem radicem in sese, sed [o] tẽporarius est: ortáque oppressione vel persecutione propter sermonẽ, statim offenditur.

Qui verò in spinas semen excepit, is est qui sermonẽ audit: sed solicitudo seculi huius, & [p] fallacia diuitiarum suffocat sermonem, & fit in fructuosus.

Qui verò in terrã bonam excepit semen, is est qui sermonem audit, & intelligit, qui videlicet fructum fert: editque, alius quidem centena, alius sexagena, alius verò tricena.

[4] Aliam parabo-

i *Summa est: Doctrinam Euangelii, quum instar seminis sparsa est, non vbique esse fructiferam: quia non semper in terram fœcundam & benè cultam incidit.*

k *Ad verb. Omni audiẽte, vt vniuersalis nota ad tempus non ad personã referatur.*

l *Cœlesti & æterno.*

m *Satio ista ad auditionem refertur sine intelligentia, etiamsi cordis fiat mentio: nam siue excipiatur semen animo, siue nõ, qui tamen seminat, animo seminat.*

n *Ad verb. satus. Homo enim hic dicitur satus, vt ager satus.*

o *Ad quoddam tempus durat, est herba quasi certi temporis.*

p *Ad verb. extra viã abductio. Quotquot autẽ sunt carnis nostræ affectus (quorum innumera est copia & varietas) meminerimus totidem esse noxas ad corrumpendum vitæ semen.*

4 Christus alio ænigmate mali seminis cum bono permixti, docet nũquã fore penitus liberam Ecclesiam ab offendiculis, tũ in doctrina, tum in moribus, donec aduenerit dies ille instaurationi rerum omnium destinatus.

ὑμῖν, ὅτι πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον· καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν.

18 Ὑμεῖς οὖν ἀκούσατε τὴν παραβολὴν τοῦ σπείροντος.

19 Παντὸς ἀκούοντος τὸν λόγον τῆς βασιλείας, καὶ μὴ συνιέντος, ἔρχεται ὁ πονηρὸς, καὶ ἁρπάζει τὸ ἐσπαρμένον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· οὗτός ἐστιν ὁ παρὰ τὴν ὁδὸν σπαρείς.

20 Ὁ δὲ ἐπὶ τὰ πετρώδη σπαρεὶς, οὗτός ἐστιν ὁ τὸν λόγον ἀκούων, καὶ εὐθὺς μετὰ χαρᾶς λαμβάνων αὐτόν.

21 Οὐκ ἔχει δὲ ῥίζαν ἐν ἑαυτῷ, ἀλλὰ πρόσκαιρός ἐστι· γενομένης δὲ θλίψεως ἢ διωγμοῦ διὰ τὸν λόγον, εὐθὺς σκανδαλίζεται.

22 Ὁ δὲ εἰς τὰς ἀκάνθας σπαρεὶς, οὗτός ἐστιν ὁ τὸν λόγον ἀκούων· καὶ ἡ μέριμνα τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου συμπνίγει τὸν λόγον, καὶ ἄκαρπος γίνεται.

23 Ὁ δὲ ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλὴν σπαρεὶς, οὗτός ἐστιν ὁ τὸν λόγον ἀκούων, καὶ συνιών· ὃς δὴ καρποφορεῖ· καὶ ποιεῖ, ὁ μὲν ἑκατὸν, ὁ δὲ ἑξήκοντα, ὁ δὲ τριάκοντα.

24 ¶ Ἄλλην παρα-

vobis, quia multi Prophetæ & iusti cupierũt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.

Vos ergo audite parabolam seminãtis.

||Omnis qui audit verbum regni, & non intelligit, venit Malus, & rapit quod seminatum est in corde eius: hic est qui secus viam seminatus est.

Qui autem super petrosa seminatus est, hic est qui verbum audit, & continuò cum gaudio accipit illud.

Non habet autem in se radicem, sed est temporalis: facta autem tribulatione & persequutione propter verbum, continuò scandalizatur.

Qui autem seminatus est in spinis, hic est qui verbum Dei audit: & solicitudo seculi istius, & fallacia diuitiarum suffocat verbũ, & sine fructu efficitur:

Qui verò in terram bonam seminatus est, hic est qui audit verbum, & intelligit, & fructum affert: & facit, aliud quidem centesimum, aliud autẽ sexagesimum, aliud verò tricesimum.

Aliam parabo-

lam

lam proposuit illis, dicens, Simile factum est regnum cælorum homini qui seminauit bonũ semen in agro suo.

Quum autẽ dormirent homines, venit inimicus eius, & super seminauit zizania in medio tritici: & abijt.

Quum autẽ creuisset herba, & fructum fecisset, tunc apparuerunt & zizania.

Accedentes autẽ serui patrisfamilias, dixerunt ei, Domine nónne bonum semen seminasti in agro tuo? vnde ergo habet zizania?

Et ait illis, Inimicus homo hoc fecit. Serui autem dixerunt ei, Vis igitur imus, & colligimus ea?

Et ait, Nõ: ne fortè colligẽtes zizania, eradicetis simul cũ eis & triticum.

Sinite vtraque crescere vsque ad messem: & in tempore messis dicam messoribus, Colligite primùm zizania, & alligate ea in fasciculis ad cõburendũ: triticum autem congregate in horreum meum.

Mar. 4.30
Luc. 13.18

¶ *Aliam parabo-*

βολὴν παρέθηκεν αὐτοῖς, λέγων, Ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ σπείροντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ.

25 Ἐν δὲ τῷ καθεύδειν τοὺς ἀνθρώπους, ἦλθεν αὐτοῦ ὁ ἐχθρὸς, καὶ ἔσπειρε ζιζάνια ἀνὰ μέσον τοῦ σίτου· καὶ ἀπῆλθεν.

26 Ὅτε δὲ ἐβλάστησεν ὁ χόρτος, καὶ καρπὸν ἐποίησε, τότε ἐφάνη καὶ τὰ ζιζάνια.

27 Προσελθόντες δὲ οἱ δοῦλοι τοῦ οἰκοδεσπότου, εἶπον αὐτῷ, Κύριε, οὐχὶ καλὸν σπέρμα ἔσπειρας ἐν τῷ σῷ ἀγρῷ; πόθεν οὖν ἔχει τὰ ζιζάνια;

28 Ὁ δὲ ἔφη αὐτοῖς, Ἐχθρὸς ἄνθρωπος τοῦτο ἐποίησεν. Οἱ δὲ δοῦλοι εἶπον αὐτῷ, Θέλεις οὖν ἀπελθόντες συλλέξωμεν αὐτά;

29 Ὁ δὲ ἔφη, Οὔ· μήποτε συλλέγοντες τὰ ζιζάνια, ἐκριζώσητε ἅμα αὐτοῖς τὸν σῖτον.

30 Ἄφετε συναυξάνεσθαι ἀμφότερα μέχρι τοῦ θερισμοῦ· καὶ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ θερισμοῦ ἐρῶ τοῖς θερισταῖς, Συλλέξατε πρῶτον τὰ ζιζάνια, καὶ δήσατε αὐτὰ εἰς δέσμας, πρὸς τὸ κατακαῦσαι αὐτά· τὸν δὲ σῖτον συναγάγετε εἰς τὴν ἀποθήκην μου.

31 ¶ Ἄλλην παρα-

lam proposuit eis, dicens, Simile est regnum cœlorum homini seminanti bonum semen in agro suo.

Quum autem dormirent homines, venit eius inimicus, & seminauit zizania inter triticum: abiitque.

Quum verò germinasset herba, & fructum edidisset, tunc apparuerunt etiam zizania.

Accedentes autem serui patrisfamiliâs, dixerunt ei, Domine, nónne bonum semen seminasti in tuo agro? vnde ergo habet zizania?

Ille verò dixit eis, Inimicusquispiã hoc fecit. Serui autem dixerunt ei, Vis igitur abeamus & colligamus ea?

At ille dixit, Nõ: ne colligendo zizania, eradicetis simul cum eis triticum.

Sinite simul crescere vtraque vsque ad messem: & tempore messis dicam messoribus, Colligite primùm zizania, & ligate ea in fasciculos, ad exurendum ea: triticum verò cogite in horreum meum.

¶ Aliam parabolam

proposuit eis dicēs, [5] Simile est regnum cœlorum grano sinapis, quod acceptū quispiam seminauit in agro suo.

[5] Deus regnum suum à tenuissimis principiis augescere, & ad amplissimum fastigium euehere solet.

Quod minimum quidem est omnium seminum: quum autem excreuerit, maximum est olerum, & fit arbor: adeò vt veniant volucres cæli, & [q] nidulentur in ramis ipsius.

[q] Sup. 8. 20.

¶ Aliam parabolā loquutus est eis, dicens, Simile est regnum cœlorum [r] fermento, quod acceptum mulier cōdidit in farinæ [s] satis tribus, vsquequo fermentaretur tota.

[r] Fermenti nomen, aliàs à domat è sonat, hic verò simpliciter tenendum est pro applicatione ad præsentem causam: cæterùm hæc parabola eandem cum præcedenti significationem habet.

[s] Modios quatuor & semis: nam sata mensura fuit verum aridarum, sesquimodium continens.

Hæc omnia loquutus est Iesus per parabolas ad turbā: & [t] absque parabola nihil loquutus est eis:

[t] Genus dicendi sequutus est, aptum & congruum auditoribus quos sciebat nondum satis esse ad discendum paratos.

Vt compleretur quod dictū fuit per Prophetam, dicentem, [u] Aperiam per parabolam os meū; eructabo occultata à iactis fundamentis mundi.

[u] Heb. loquar in parabolis.

Tunc dimissa turba, venit domum Iesus: & adierunt eum discipuli eius, dicentes, Edissere nobis parabolam zizaniorum agri illius.

[6] Ipse verò respondens, dixit eis, Qui seminat bonū semē, est Filius hominis.

[6] Explicatio superioris ænigmatis, de bono & malo semine.

λαλῶ παραβολάς, ὅτι βλέποντες οὐ βλέπουσι, καὶ ἀκούοντες οὐκ ἀκούουσιν οὐδὲ συνιοῦσιν.

14 Καὶ ἀναπληροῦται αὐτοῖς ἡ προφητεία Ἡσαΐου ἡ λέγουσα, Ἀκοῇ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε καὶ οὐκ ἴδητε.

15 Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶν βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν· μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσομαι αὐτούς.

16 Ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ ὅτι βλέπουσι, καὶ τὰ ὦτα ὑμῶν ὅτι ἀκούουσιν.

17 Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ὅτι πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδαν, καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν.

18 Ὑμεῖς οὖν ἀκούσατε τὴν παραβολὴν τοῦ σπείραντος.

19 Παντὸς ἀκούοντος τὸν λόγον τῆς βασιλείας καὶ μὴ συνιέντος, ἔρχεται ὁ πονηρὸς καὶ ἁρπάζει τὸ ἐσπαρμένον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· οὗτός ἐστιν ὁ παρὰ τὴν ὁδὸν σπαρείς.

20 Ὁ δὲ ἐπὶ τὰ πετρώδη σπαρείς, οὗτός ἐστιν ὁ τὸν λόγον ἀκούων καὶ εὐθὺς μετὰ χαρᾶς λαμβάνων αὐτόν·

21 οὐκ ἔχει δὲ ῥίζαν ἐν ἑαυτῷ, ἀλλὰ πρόσκαιρός ἐστιν· γενομένης δὲ θλίψεως ἢ διωγμοῦ διὰ τὸν λόγον, εὐθὺς σκανδαλίζεται.

22 Ὁ δὲ εἰς τὰς ἀκάνθας σπαρείς, οὗτός ἐστιν ὁ τὸν λόγον ἀκούων, καὶ ἡ μέριμνα τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου συμπνίγει τὸν λόγον, καὶ ἄκαρπος γίνεται.

23 Ὁ δὲ ἐπὶ τὴν καλὴν γῆν σπαρείς, οὗτός ἐστιν ὁ τὸν λόγον ἀκούων καὶ συνιείς, ὃς δὴ καρποφορεῖ καὶ ποιεῖ ὃ μὲν ἑκατὸν, ὃ δὲ ἑξήκοντα, ὃ δὲ τριάκοντα.

24 Ἄλλην παραβολὴν παρέθηκεν αὐτοῖς, λέγων, Ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ σπείραντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ·

25 ἐν δὲ τῷ καθεύδειν τοὺς ἀνθρώπους ἦλθεν αὐτοῦ ὁ ἐχθρὸς καὶ ἐπέσπειρεν ζιζάνια ἀνὰ μέσον τοῦ σίτου, καὶ ἀπῆλθεν.

26 Ὅτε δὲ ἐβλάστησεν ὁ χόρτος καὶ καρπὸν ἐποίησεν, τότε ἐφάνη καὶ τὰ ζιζάνια.

27 Προσελθόντες δὲ οἱ δοῦλοι τοῦ οἰκοδεσπότου εἶπον αὐτῷ, Κύριε, οὐχὶ καλὸν σπέρμα ἔσπειρας ἐν τῷ σῷ ἀγρῷ; πόθεν οὖν ἔχει ζιζάνια;

28 Ὁ δὲ ἔφη αὐτοῖς, Ἐχθρὸς ἄνθρωπος τοῦτο ἐποίησεν. Οἱ δὲ δοῦλοι λέγουσιν αὐτῷ, Θέλεις οὖν ἀπελθόντες συλλέξωμεν αὐτά;

29 Ὁ δὲ φησίν, Οὔ, μήποτε συλλέγοντες τὰ ζιζάνια ἐκριζώσητε ἅμα αὐτοῖς τὸν σῖτον.

30 Ἄφετε συναυξάνεσθαι ἀμφότερα μέχρι τοῦ θερισμοῦ· καὶ ἐν καιρῷ τοῦ θερισμοῦ ἐρῶ τοῖς θερισταῖς, Συλλέξατε πρῶτον τὰ ζιζάνια καὶ δήσατε αὐτὰ εἰς δέσμας πρὸς τὸ κατακαῦσαι αὐτά· τὸν δὲ σῖτον συναγάγετε εἰς τὴν ἀποθήκην μου.

31 Ἄλλην παραβολὴν παρέθηκεν αὐτοῖς, λέγων, Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν κόκκῳ σινάπεως, ὃν λαβὼν ἄνθρωπος ἔσπειρεν ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ·

32 ὃ μικρότερον μέν ἐστι πάντων τῶν σπερμάτων· ὅταν δὲ αὐξηθῇ, μεῖζον τῶν λαχάνων ἐστὶ, καὶ γίνεται δένδρον· ὥστε ἐλθεῖν τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατασκηνοῦν ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ.

33 Ἄλλην παραβολὴν ἐλάλησεν αὐτοῖς, Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ζύμῃ, ἣν λαβοῦσα γυνὴ ἐνέκρυψεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία, ἕως οὗ ἐζυμώθη ὅλον.

34 Ταῦτα πάντα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν παραβολαῖς τοῖς ὄχλοις· καὶ χωρὶς παραβολῆς οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς·

35 ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος, Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου· ἐρεύξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.

36 Τότε ἀφεὶς τοὺς ὄχλους ἦλθεν εἰς τὴν οἰκίαν· καὶ προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες, Φράσον ἡμῖν τὴν παραβολὴν τῶν ζιζανίων τοῦ ἀγροῦ.

37 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Ὁ σπείρων τὸ καλὸν σπέρμα, ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.

lam proposuit eis, dicēs, Simile est regnum cælorum grano sinapis quod accipiens homo seminauit in agro suo.

Quod minimum quidem est omnibus seminibus: quū autem creuerit, maius est omnibus oleribus: & fit arbor: ita vt volucres cæli veniant, & habitent in ramis eius.

¶ Aliam parabolā locutus est eis, Simile est regnum cælorū fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus, donec fermētatum est totum. Luc. 13. 20.

Hæc omnia loquutus est Iesus in parabolis adturbas: & sine parabolis nō loquebatur eis. Mar. 4. 33.

Vt impleretur quod dictum erat per Prophetam, dicentem, Aperiam in parabolis os meū: eructabo abscondita à constitutione mundi. Psal. 78. 2.

Tunc dimissis turbis venit in domum, & accesserūt ad eum discipuli eius, dicentes, Edissere nobis parabolam zizaniorum agri.

Qui respondens ait illis, Qui seminat bonum semen, est Filius hominis.

Ager

Ager autem est mundus: bonum verò semen, hi sunt filij regni: zizania autem filij sunt Nequam.

38 Ὁ δὲ ἀγρός, ἐστὶν ὁ κόσμος· τὸ δὲ καλὸν σπέρμα, οὗτοί εἰσιν οἱ υἱοὶ τῆς βασιλείας· τὰ δὲ ζιζάνια, εἰσὶν οἱ υἱοὶ τοῦ πονηροῦ.

Ager autem, est mundus: bonum verò semen sunt [x] filij regni: zizania verò, sunt filij illius Mali.

Inimicus autem qui seminauit ea, est diabolus: ‖messis verò, consummatio seculi est: messores autem Angeli sunt.

Apoc. 14. 15. Ioel. 3. 13.

39 Ὁ δὲ ἐχθρὸς ὁ σπείρας αὐτὰ, ἐστὶν ὁ διάβολος· ὁ δὲ θερισμὸς, συντέλεια αἰῶνός ἐστιν· οἱ δὲ θερισταί, ἄγγελοί εἰσιν.

Inimicus autē qui seminauit ea, est diabolus: messis verò, consummatio seculi est: messores autem, Angeli sunt.

Sicut ergo colliguntur zizania, & igni comburuntur: sic erit in cōsummatione seculi.

40 Ὥσπερ οὖν συλλέγεται τὰ ζιζάνια, καὶ πυρὶ κατακαίεται· οὕτως ἔσται ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος τούτου.

Sicut ergo colliguntur zizania, & igni exurūtur: ita erit in consummatione seculi huius.

Mittet Filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius, omnia scādala, & eos qui faciunt iniquitatem:

41 Ἀποστελεῖ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ συλλέξουσιν ἐκ τῆς βασιλείας αὐτοῦ πάντα τὰ σκάνδαλα, καὶ τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν

Mittet Filius hominis [y] Angelos suos, qui colligent ex ipsi[z] regno omnia [z] offendicula, & eos qui [a] faciunt iniquitatem:

Et mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus & stridor dentium.

42 Καὶ βαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρός· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

Proiiciéntque eos in [b] fornacem ignis: illic erit fletus, stridórque dentium.

‖Tunc iusti fulgebunt sicut sol, in regno Patris eorum. Qui habet aures audiendi, audiat.

Supr. 3. 7. dan. 12. 3

43 Τότε οἱ δίκαιοι ἐκλάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος, ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς αὐτῶν. Ὁ ἔχων ὦτα ἀκουέτω, ἀκουέτω.

Tunc iusti fulgebunt vt sol, in regno Patris sui. Qui habet aures ad audiendum, audiat.

¶ Simile est regnū cælorū thesauro abscondito in agro: quē qui inuenit homo, abscondit: & præ gaudio illius vadit, & vendit vniuersa quæ habet, & emit agrum illum.

44 ¶ Πάλιν ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν θησαυρῷ κεκρυμμένῳ ἐν τῷ ἀγρῷ· ὃν εὑρὼν ἄνθρωπος ἔκρυψε, καὶ ἀπὸ τῆς χαρᾶς αὐτοῦ ὑπάγει, καὶ πάντα ὅσα ἔχει πωλεῖ, καὶ ἀγοράζει τὸν ἀγρὸν ἐκεῖνον.

[7] Rursus, simile est regnū cœlorum thesauro occultato in agro: quem inuentum, homo occultauit, & præ gaudio quod accipit[c] ex eo, subducit sese, & omnia quæ habet vēdit, emítque agrū illum.

Iterum simile est regnū cælorum homi

45 ¶ Πάλιν ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν

Rursus, simile est regnum cœlorū cui-

x *Qui ita sunt in Ecclesia, vt etiam sint de Ecclesia. Regni autē simpliciter dicit. nam solum regnum cælorum verè regnum est, reliqua sunt potius imagines speciei.*

y *Angelis has partes tribuit quia non adstabūt ad Dei tribunal otiosi, sed presto se offerent ad exequenda eius mandata.*

z *Metonymia, eos qui designarunt turpitudo, aliis nocentia faciuntes.*

a *Sup. 7. 23.*

b *Heb. caminum.*

7 *Quantæ sint opes regni cœlestis, paucissimi intelligunt: nec fit quisquam earum particeps, nisi qui aliarū omnium rerum iactura illas redimit*

c *Reperto.*

piã negotiatori, quæ renti pulchras [d] margaritas.

[d] *Sup.7.6*

Qui inuenta quapiam magni pretij margarita, abiens venundedit omnia quæ habebat, & [e] emit eam.

[e] *Quamvis gratuitum sit donum Dei, vita Cœlestis et quicquid ad eam pertinet: dicimus tamẽ eam redimere, quum relictis priusquam non cæcas desideria.*

¶ [g] Rursum, simile est regnum cælorum sagenæ iactæ in mare, & quæ ex [f] omni verum genere coegit:

[g] Multi sunt in Ecclesia, qui tamẽ nõ sunt ex Ecclesia, ac proinde tandem eiicientur. Sed plena ista repurgatio, invltimũ illum diem differtur.

[f] *Quæ colligit vel varias. est autem sagena vetus genus*

Quam impletam *piscatores* subduxerunt in litus: & sedẽtes collegerunt quæ bona sunt, in vasa, [g] putria verò foras abiecerunt.

[g] *Quælia multa è mari fundo vna cum piscibus eruuntur, vt sunt mus cus & alga*

Ita erit in consummatione seculi: [h] prodibunt Angeli, & [i] separabunt malos è medio iustorum:

[h] *Missi à Domino*

[i] *Tanquã ad certum finẽ destinatos, malos siquidem morti secundæ, electos vitæ.*

Proiiciéntque eos in caminum ignis: [k] illic erit fletus & stridor dentium.

[k] *Scriptura non potest satis exprimere pœnam, quæ manet impios: hîc ab effectu vult horrorem inuenire.*

¶ Dicit eis Iesus, Intellexistis hæc omnia? Dicũt ei, Etiã Domine.

Ipse verò dixit eis, [l] Propterea omnis [l] Scriba edoctus in regno cœlorum, similis est cuipiam patrifamiliâs, qui profert è thesauro suo noua & vetera.

[l] *Supra 2.4 Sedulos esse oportet, quos non solùm sibi sapere, sed etiam aliis Dei sapientiam dispensare necesse est.*

ἀνθρώπῳ ἐμπόρῳ, ζητοῦντι καλὰς μαργαρίτας·

ni negotiatori quærenti, bonas margaritas.

46 Ος εὑρὼν ἕνα πολύτιμον μαργαρίτην, ἀπελθὼν πέπρακε πάντα ὅσα εἶχε, καὶ ἠγόρασεν αὐτόν.

Inuẽta autẽ vnã pretiosa margarita, abiit, & vendidit omnia quæ habuit, & emit eam.

47 Πάλιν ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν σαγήνῃ βληθείσῃ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐκ παντὸς γένους συναγαγούσῃ·

¶ *Iterum simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare, & ex omni genere congreganti.*

48 Ἣν, ὅτε ἐπληρώθη, ἀναβιβάσαντες ἐπὶ τὸν αἰγιαλόν, καὶ καθίσαντες συνέλεξαν τὰ καλὰ εἰς ἀγγεῖα, τὰ δὲ σαπρὰ ἔξω ἔβαλον.

Quam, quum impleta esset, educentes, & secus litus sedentes, elegerũt bonos in vasa: malos autem foras miserunt.

49 Οὕτως ἔσται ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος. ἐξελεύσονται οἱ ἄγγελοι, καὶ ἀφορίσουσι τοὺς πονηροὺς ἐκ μέσου τῶν δικαίων.

Sic erit in consummatione seculi: exibunt angeli, & separabunt malos de medio iustorum:

50 Καὶ βαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρός· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

Et mittent eos in caminũ ignis: ibi erit fletus & stridor dẽtium.

51 Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Συνήκατε ταῦτα πάντα; Λέγουσιν αὐτῷ, Ναὶ Κύριε.

¶ *Dicit illis Iesus. Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam Domine.*

52 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Διὰ τοῦτο πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὅμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιά.

Ait illis, Ideo omnis Scriba doctus in regno cælorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo noua & vetera.

Et factum est, quũ consummasset Iesus parabolas istas, trãsiit inde.

53 Καὶ ἐγένετο ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ιησοῦς τὰς παραβολὰς ταύτας, μετῆρεν ἐκεῖθεν.

Et factum est quũ Iesus finisset parabolas istas, [m] soluit illinc.

Mar. 6.1 Luc. 4.16. ||*Et veniẽs in patriam suam, docebat eos in synagogis eorum: ita vt mirarẽtur, & dicerent, Vnde huic sapientia hæc, & virtutes?*

54 Καὶ ἐλθὼν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἐδίδασκεν αὐτοὺς ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν· ὥστε ἐκπλήττεσθαι αὐτοὺς, καὶ λέγειν, Πόθεν τούτῳ ἡ σοφία αὕτη, καὶ αἱ δυνάμεις;

[10] Et quum venisset in [n] patriã suam, docuit eos in synagoga eorum: *adeò vt* [o] percellerẽtur, ac dicerent, Vnde huic sapientia ista & [p] virtutes?

Nónne hic est fabri filius? nónne mater eius dicitur Maria: ||*& fratres eius, Iacobus & Ioseph, & Simon & Iudas?*

Ioh. 6.42

55 Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός; οὐχὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ λέγεται Μαριὰμ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, Ιάκωβος καὶ Ιωσῆς καὶ Σίμων καὶ Ιούδας;

Nónne iste est ille fabri filius? nónne mater eius dicitur Maria, [q] & fratres eius Iacobus & Ioses & Simon & Iudas?

Et sorores eius nónne omnes apud nos sunt? vnde ergo huic omnia ista?

56 Καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ οὐχὶ πᾶσαι πρὸς ἡμᾶς εἰσι; πόθεν οὖν τούτῳ ταῦτα πάντα;

Et [r] sorores eius nónne omnes apud nos sunt? vnde igitur isti hæc omnia?

Mar. 6.4 Luc. 4.24 Ioh 4.44 *Et scãdalizabantur in eo. Iesus autẽ dixit eis, Non est propheta sine honore, nisi in patria sua & in domo sua.*

57 Καὶ ἐσκανδαλίζοντο ἐν αὐτῷ. Ὁ δὲ Ιησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Οὐκ ἔστι προφήτης ἄτιμος εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ.

Et offendebantur in eo. Iesus autem dixit eis, Non est Propheta inhonoratus nisi in patria sua, & domo sua.

Et non fecit ibi virtutes multas, propter incredulitatem illorum.

58 Καὶ οὐκ ἐποίησεν ἐκεῖ δυνάμεις πολλὰς, διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν.

Neque edidit illic virtutes multas, propter incredulitatem eorum.

10 Homines non sola ignorantia peccant, sed vltrò sibi accersunt offendicula, ne Deo vocanti obsequãtur, idque certa cum eorum pernicie.

m *Nauigauit vt apparet ex Luca. 8. 22*

n *In nazareth.*

o *Sup. 7. 28*

p *Relucebãt hæc duo in Christo, incomprehensibilis quædam in sermone sapiẽtia, & diuina admirabilisque virtus in opere, qua quosuis sanabat.*

q *Fratres more hebræorũ vocũtur consanguinei quilibet.*

r *Quæ ex familia Christi erant.*

CAP. XIIII.

1. *Herodis tetrarchæ iudicium de Iesu.* 3. *Iohannes quare vinctus.* 10. *& inde capite truncatus.* 13. *Secedit Iesus.* 18. *De quinque panibus, &c.* 23. *Orat Christus.* 24. *Apostoli iactati fluctibus.* 27. *Fides.* 30. *Petrus periclitatur.* 36. *Fimbria vestimenti.*

V.

Mar. 6.14 Luc. 9.7 IN ||*illo tempore audiuit Herodes*

EN ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἤκουσεν Ἡρώδης ὁ

N.

IN [1] illo tempore, audiuit Herodes

1 In Iohanne exemplũ fortitudinis inuictæ, quod fidi omnes Verbi ministri imitentur: in Herode exemplum tyrannicæ vanitatis, superbiæ, ac sæuitiæ aulicæ denique conscientiæ, & miserabilis eorum seruitutis, qui sese voluptatibus semel dediderunt: in Herodiade & eius filia exemplũ meretriciæ lasciuiæ, & fœmineæ crudelitatis.

Tetrarcha famã de Iesu.

Et dixit [a] pueris suis, Iste est Iohannes ille Baptista: [b] ipse surrexit à mortuis, & propterea [c] virtutes agunt in eo.

Nam Herodes prehenderat Iohannem, & vinxerat eum, & coniecerat in carcerem, propter Herodiadem vxorem Philippi fratris sui.

Dicebat enim eis Iohannes, Non licet tibi eam habere.

Et quum vellet eũ occidere, timebat turbam, quòd eum haberent vt Prophetam.

Quum autem agerentur natalitia Herodis, saltauit filia Herodiadis [d] in medio: & placuit [e] Herodi.

Vnde cum iureiurando spopondit se daturũ ei quicquid petiisset.

Illa verò [f] producta à matre sua, Da mihi (inquit) hic in patina caput Iohannis Baptistæ.

Et contristatus est Rex: sed propter iusiurandum & eos qui simul accumbebant, [g] iussit dari.

Et misso *carnifice* decollauit Iohannẽ in carcere.

Et allatum est caput eius in patina, &

a *Seruis vel famulis.*

b *Hæc erat passim in hominum mentibus hæc superstitio, redire mortuos in hanc vitam ad alia persequenda.*

c *Per virtutes intelligit vim illam & facultatem, nõ autem effecta, quæ antea saepe agunt in eo & efficaciam sunt in eo.*

d *Palàm & publicè.*

e *Tres fuerunt Herodes: Primus, filius Antipatri, qui Ascalonitam etiam dicitur, quo regnante natus est Christus, cuius iussu interfecti sunt pueri. Alter, dictus Antipas, Magni filius, matre Malthaca seu Martaca, qui Tetrarcha dictus est, cui autem fuit imperium, Archelao Viennam in Gallia relegato. Tertius, Agrippa, Magni nepos, ex Aristobulo, qui Iacobũ interfecit*

f *Inducta prius & persuasa.*

g *Docet hic locus cauendũ esse ne quid inconsiderate quis promittat: deinde ne ad leuitatem accedat consummabo.*

τετραρχης τὴν ἀκοὴν Ιησοῦ.

2 Καὶ εἶπε τοῖς παισὶν αὐτοῦ, Οὗτός ἐστιν Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής· αὐτὸς ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ διὰ τοῦτο αἱ δυνάμεις ἐνεργοῦσιν ἐν αὐτῷ.

3 Ὁ γὰρ Ἡρῴδης κρατήσας τὸν Ἰωάννην, ἔδησεν αὐτὸν, καὶ ἔθετο ἐν φυλακῇ, διὰ Ἡρῳδιάδα τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ.

4 Ἔλεγε γὰρ αὐτῷ ὁ Ἰωάννης, Οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν αὐτήν.

5 Καὶ θέλων αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ἐφοβήθη τὸν ὄχλον, ὅτι ὡς προφήτην αὐτὸν εἶχον.

6 Γενεσίων δὲ ἀγομένων τοῦ Ἡρῴδου, ὠρχήσατο ἡ θυγάτηρ τῆς Ἡρῳδιάδος ἐν τῷ μέσῳ, καὶ ἤρεσε τῷ Ἡρῴδῃ.

7 Ὅθεν μεθ' ὅρκου ὡμολόγησεν αὐτῇ δοῦναι ὃ ἐὰν αἰτήσηται.

8 Ἡ δὲ, προβιβασθεῖσα ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτῆς, Δός μοι, φησὶν, ὧδε ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ.

9 Καὶ ἐλυπήθη ὁ βασιλεύς· διὰ δὲ τοὺς ὅρκους καὶ τοὺς συνανακειμένους, ἐκέλευσε δοθῆναι.

10 Καὶ πέμψας ἀπεκεφάλισε τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ φυλακῇ.

11 Καὶ ἠνέχθη ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἐπὶ πίνακι, καὶ

tetrarcha famã Iesu.

Et ait pueris suis, Hic est Iohãnes Baptista: ipse surrexit à mortuis, & ideo virtutes operantur in eo.

‖*Herodes enim tenuit Iohannem, & alligauit eum, & posuit in carcerem propter Herodiadẽ vxorẽ Philippi fratris sui.* Mar. 6.17 Luc. 3.19

Dicebat enim ille Iohannes, Non licet tibi habere eam.

Et volens illum occidere, timuit populũ: ‖quia sicut Prophetam, eum habebant. Infra, 21. 26

Die autem natalis Herodis saltauit filia Herodiadis in medio: & placuit Herodi.

Vnde cum iuramento pollicitus est ei dare quodcunque postulasset ab eo.

Atilla præmonita à matre sua, Da mihi, inquit, hic in disco caput Iohannis Baptistæ.

Et constritatus est rex: propter iuramẽtum autem, & eos qui pariter recumbebant, iussit dari.

Misitque, & decollauit Iohannem in carcere.

Et allatum est caput eius in disco, & datum

datum est puellæ: & illa attulit matri suæ.

Et accedentes discipuli eius, tulerunt corpus, & sepelierunt illud: & venientes nuntiauerunt Iesu.

Mar. 6. 32 l. m. 9. 10 ¶ ‖ *Quod cũ audisset Iesus, secessit inde in nauicula, in locum desertum seorsum. Et quum audissent turbæ, sequutæ sunt eum pedestres de ciuitatibus.*

Et exiens vidit turbam multam: & misertus est eis, & curauit languidos eorum.

Dar. 6. 35 Iob. 6. 5 ‖ *Vespere autẽ facto accesserunt ad eum discipuli eius, dicentes, Desertus est locus, & hora iã præteriit: dimitte turbas, vt euntes in castella emant sibi escas.*

Iesus autem dixit eis, Non habent necesse ire: date illis vos manducare.

Responderunt ei, Non habemus hic nisi quinque panes & duos pisces.

Qui ait eis, Afferte mihi illos huc.

Et quum iussisset turbam discumbere super fœnum, acceptis quinque panibus & duobus piscibus? aspiciẽs in cælũ

ἐδόθη τῷ κορασίῳ· καὶ ἤνεγκε τῇ μητρὶ αὐτῆς.

12 Καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἦραν τὸ σῶμα, καὶ ἔθαψαν αὐτό· καὶ ἐλθόντες ἀπήγγειλαν τῷ Ἰησοῦ.

13 ¶ Καὶ ἀκούσας ὁ Ἰησοῦς ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ἐν πλοίῳ εἰς ἔρημον τόπον κατ' ἰδίαν· καὶ ἀκούσαντες οἱ ὄχλοι ἠκολούθησαν αὐτῷ πεζῇ ἀπὸ τῶν πόλεων.

14 Καὶ ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς εἶδε πολὺν ὄχλον· καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοῦ, καὶ ἐθεράπευσε τοὺς ἀῤῥώστους αὐτῶν.

15 Ὀψίας δὲ γενομένης, προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες, Ἐρημός ἐστιν ὁ τόπος, καὶ ἡ ὥρα ἤδη παρῆλθεν· ἀπόλυσον τοὺς ὄχλους, ἵνα ἀπελθόντες εἰς τὰς κώμας ἀγοράσωσιν ἑαυτοῖς βρώματα.

16 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Οὐ χρείαν ἔχουσιν ἀπελθεῖν· δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν.

17 Οἱ δὲ λέγουσιν αὐτῷ, Οὐκ ἔχομεν ὧδε εἰ μὴ πέντε ἄρτους καὶ δύο ἰχθύας.

18 Ὁ δὲ εἶπε, Φέρετέ μοι αὐτοὺς ὧδε.

19 Καὶ κελεύσας τοὺς ὄχλους ἀνακλιθῆναι ἐπὶ τοὺς χόρτους, καὶ λαβὼν τοὺς πέντε ἄρτους καὶ τοὺς δύο ἰχθύας, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν

datum est puellæ: & *ipsa* obtulit matri suæ.

Tunc accesserunt discipuli eius, & sustulerunt corpus, [h] idq; sepelierunt: & venientes renuntiauerunt Iesu.

¶ Quum autẽ hoc audisset Iesus, secessit illinc in nauigio in desertum locum priuatim: & quum audisset turba, pedibus sequuta est eum ab vrbibus.

[2] Et egressus Iesus vidit multam turbam: & misericordia commotus est erga eos, sanauitque eorum ægrotos.

Quum autem serum diei esset, adierunt eum discipuli eius, dicentes, Desertus est locus, & tempus iam præteriit: dimitte turbam vt abeat in vicos, & emant sibi escas.

Iesus autem dixit eis, Non habent necesse abire: date eis vos quo vescantur.

Ipsi verò dicũt ei, Non habemus hic nisi quinque panes & duos pisces.

Ipse autem dixit, Adferte mihi eos huc.

Et iussa turba per gramina discũbere, & acceptis quinque illis panibus ac duobus piscibus, [i] suspiciens in cœlum,

h *Etsi nihil mortuis confert honor sepultura, vult tamen ceremoniã hanc dominus à nobis obseruari, vt resurrectionis pignus.*

2 Christus quinque panibus & duobus pisciculis maximam turbam reficiẽs ostẽdit nihil desuturum iis qui regnũ Dei postpositis omnibus, quærunt.

i *Precantis gestus.*

Iz Benè precatus est & gratias egit Deo patri. Ergo benedictionis appellatione non intelligimus crucis signum in aerē sparsum, aut consecrationē magicam.

[k]benedixit: & quum fregisset dedit discipulis panes, discipuli verò turbæ.

Et comederunt omnes, & saturati sunt, sustulerúntque quod superfuerat fragmētorum, duodecim [l]cophinos plenos.

l Mensura genus, siccis & aridis propriū.

Qui autē ederant, fuerunt viri quasi quinquiesmille, absque mulieribus ac puerilis.

Et statim coegit Iesus discipulos suos inscendere in nauigium, & præire sibi in *ripam* vlteriorē, dum dimitteret turbam.

m Precādi in omnibus locis libertas. (Paul. 1. Tim. 8.) non obstat quominus secretas etiam preces suo tempore cōcipiamus.

¶Dimissa igitur turba, ascendit [m]in mōtem priuatim ad orandum. Quum autem serum diei esset, solus erat illic.

3 Nauigandū nobis per maximas tēpestates, & Christus, modò eò quo ipse iusserit, cōtendamus, nos nunquā deseret.

3 Nauigium verò iam in medio maris erat, vexatum à fluctibus: nam ventus erat contrarius.

Quarta autem noctis [n]vigilia abiit ad eos Iesus, ambulans super mare.

n Ad ver. custodia. Indicatur tempus appropinquantis diei. nam veteres in quatuor vigilias diuidebant noctem, quibus fiebant excubiæ.

Et eo viso super mare ambulante, discipuli turbati sunt, dicentes, [o]Spectrum est: & præ metu clamarunt.

o Spectrum seu phantasma est ad quod animus attrahitur specie inani, quum videre sibi aliquid videtur, quod re ipsa nihil est.

Sed statim loquutus est eis Iesus, dicens, Confidite: ego sum, ne timete.

εὐλόγησε· καὶ κλάσας ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς τοὺς ἄρτους, οἱ δὲ μαθηταὶ τοῖς ὄχλοις.

20 Καὶ ἔφαγον πάντες, καὶ ἐχορτάσθησαν, καὶ ἦραν τὸ περισσεῦον τῶν κλασμάτων, δώδεκα κοφίνους πλήρεις.

21 Οἱ δὲ ἐσθίοντες, ἦσαν ἄνδρες ὡσεὶ πεντακισχίλιοι, χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδίων.

22 Καὶ εὐθέως ἠνάγκασεν ὁ Ιησοῦς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν, ἕως οὗ ἀπολύσῃ τοὺς ὄχλους.

23 ¶Καὶ ἀπολύσας τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος κατ' ἰδίαν, προσεύξασθαι. Οψίας δὲ γενομένης, μόνος ἦν ἐκεῖ.

24 Τὸ δὲ πλοῖον ἤδη μέσον τῆς θαλάσσης ἦν, βασανιζόμενον ὑπὸ τῶν κυμάτων. ἦν γὰρ ἐναντίος ὁ ἄνεμος.

25 Τετάρτῃ δὲ φυλακῇ τῆς νυκτὸς ἀπῆλθε πρὸς αὐτοὺς ὁ Ιησοῦς, περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης.

26 Καὶ ἰδόντες αὐτὸν οἱ μαθηταὶ ἐπὶ τὴν θάλασσαν περιπατοῦντα, ἐταράχθησαν, λέγοντες, Οτι φάντασμά ἐστι· καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου ἔκραξαν.

27 Εὐθέως δὲ ἐλάλησεν αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς, λέγων, Θαρσεῖτε· ἐγώ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε.

benedixit: & fregit, & dedit discipulis panes: discipuli autem turbis.

Et manducauerūt omnes, & saturati sunt, & tulerunt reliquias, duodecim cophinos fragmentorum plenos.

Manducantium autem fuit numerus quinque millia virorum, exceptis mulieribus & paruulis.

Et statim compulit Iesus discipulos ascendere in nauiculam, & præcedere eum trans fretū, donec dimitteret turbas.

¶Et dimissa turba, ascendit in montē solus, orare. ‖ *Vespere autem facto, solus erat ibi.* Mar. 6.46 ioh. 6.16

Nauicula autem in medio mari iactabatur fluctibus: erat enim contrarius ventus.

Quarta autem vigilia noctis venit ad eos, ambulans super mare.

Et videntes eum super mare ambulantē, turbati sunt, dicentes, Quia phantasma est: & præ timore clamauerunt.

Statimque Iesus loquutus est eis, dicens, Habete fiduciam: ego sum, nolite timere.

Respondens autẽ Petrus dixit, Domine, si tu es, iube me ad te venire super aquam.

At ipse ait, Veni. Et descẽdens Petrus de nauicula, ambulabat super aquã vt veniret ad Iesum.

Videns verò ventum validũ timuit: & quum cœpisset mergi, clamauit, dicens, Domine, saluum me fac.

Et continuò Iesus extendens manum, apprehendit eum, & ait illi, Modicæ fidei, quare dubitasti?

Et cùm ascẽdissẽt in nauiculam, cessauit ventus.

Qui autem in nauicula erant, venerunt, & adorauerunt eum, dicẽtes, Verè filius Dei es.

¶Et quum trãsfretassẽt, venerunt in terram Genesar.

Et quum cognouissent eum viri loci illius, miserunt in vniuersam regionem illam, & obtulerũt ei omnes malè habentes.

Et rogabant eum vt vel fimbriam vestimenti eius tangerẽt: & quicũque tetigerunt salui facti sunt.

28 Αποκριθεὶς δὲ αὐτῷ ὁ Πέτρος εἶπε, Κύριε, εἰ σὺ εἶ, κέλευσόν με πρός σε ἐλθεῖν ἐπὶ τὰ ὕδατα.

29 Ὁ δὲ εἶπεν, Ἐλθέ. Καὶ καταβὰς ἀπὸ τοῦ πλοίου ὁ Πέτρος περιεπάτησεν ἐπὶ τὰ ὕδατα, ἐλθεῖν πρὸς τὸν Ἰησοῦν.

30 Βλέπων δὲ τὸν ἄνεμον ἰσχυρὸν ἐφοβήθη· καὶ ἀρξάμενος καταποντίζεσθαι, ἔκραξε, λέγων, Κύριε σῶσόν με.

31 Εὐθέως δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἐπελάβετο αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτῷ, Ὀλιγόπιστε, εἰς τί ἐδίστασας;

32 Καὶ ἐμβάντων αὐτῶν εἰς τὸ πλοῖον, ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος.

33 Οἱ δὲ ἐν τῷ πλοίῳ, ἐλθόντες προσεκύνησαν αὐτῷ, λέγοντες, Ἀληθῶς Θεοῦ υἱὸς εἶ.

34 ¶Καὶ διαπεράσαντες ἦλθον εἰς τὴν γῆν Γεννησαρέτ.

35 Καὶ ἐπιγνόντες αὐτὸν οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου ἐκείνου ἀπέστειλαν εἰς ὅλην τὴν περίχωρον ἐκείνην, καὶ προσήνεγκαν αὐτῷ πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας.

36 Καὶ παρεκάλουν αὐτὸν ἵνα μόνον ἅψωνται τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ. καὶ ὅσοι ἥψαντο, διεσώθησαν.

4 Respondens autem ei Petrus, dixit, Domine, si tu es, iube me ad te venire super aquas.

Ipse verò dixit, pVeni. Et quum descendisset è nauigio Petrus, ambulauit super aquas, vt veniret ad Iesum.

qVidens autem vẽtum validũ, timuit: & quum cœpisset demergi, clamauit, dicens, Domine, seruа me.

Statim verò Iesus, extensa manu, apprehendit eum, dicítque ei, O exigua fide prædite, rquid dubitasti?

Et quum essent ingressi nauigium, quieuit ventus:

Qui autem erant in nauigio, venientes adorauerunt eũ, dicentes, Verè Dei Filius es.

¶Et quum traiecissent, venerũt in terram tGenezaret.

5 Et quum agnouissent eum viri loci illius, miserunt in totam circumiacentẽ regionem illam, & obtuleruut ei omnes malè affectos.

Et precabantur eum, vt solùm tangerent ufimbriã pallij ipsius, & quotquot tetigerunt, x seruati sunt.

4 Fide eamus ipsas tempestates, sed Christi demum virtute, eas ipsas vires quas nobis indidit, per eandem misericordiã adiuuante.

p *Diuinæ virtuti impossibile non fuit solidam corpus sustentare super fluctib. maris, ne mergeretur, quod notã dum est contra Manichæos.*

q *Animadvertens, transfatio à corpore ad animum.*

r *Petrus mãle & infeliciter suã temeritatem cessisse videns ad Christi misericordiam se cõfert.*

s *Dubitatio hic à Christo reprehenditur quæ directè fidei contraria est.*

t *Fuit lacus vicinus Capernaumo, qui & mare Galilææ & Tyberiadem dicitur: vide nomen datum regioni.*

5 Christus ægrotos sanans ostẽdit à se petendũ esse spiritualium morborum remedium nos verò ad eũ non tantùm accurrere, sed etiam alios adducere oportet.

u *Summa vestis.*

x *i. A morbo liberati.*

CAP. XV.

2. *Mandata & doctrinæ hominum.* 12. *Scandalum.* 13. *Plantatio quæ eradicatur.* 14. *Cæci cæcos ducentes.* 18. *Cor.* 22. *Chananæa.* 26. *Panis filiorum. Catelli.* 28. *Fides.* 32. *hominum* 4000 *millia satiantur.* 36. *Gratiarum actio.*

N.

1 TVNC accedũt ad Iesum Ierosolymitani quidam Scribæ & Pharisæi, dicentes,

Quare discipuli tui transgrediuntur [a] traditionem seniorum? non enim lauãt manus suas quum [b] edunt panem.

2 At ille respondens dixit eis, Quare & vos transgredimini mandatum Dei per traditionẽ vestram?

Nam Deus mandauit dicens, [c] Honora patrem tuum & matrem. Et, Qui maledixerit patri aut matri, [d] morte moriatur.

Vos autẽ dicitis, [e] Quicunque dixerit patri aut matri, Donum quodcunque à me erit, tibi proderit, etiam si nequaquam honorauerit patrem suũ aut matrẽ suam, *insons erit*:

Et [f] irritum fecistis mandatum Dei per traditionem vestram.

¶ 3 Hypocritæ, be-

ΤΟτε προσέρχονται τῷ Ιησοῦ οἱ ἀπο Ιεροσολύμων γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι, λέγοντες,

2 Διὰ τί οἱ μαθηταί σου παραβαίνουσι τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων; οὐ γὰρ νίπτονται τὰς χεῖρας αὐτῶν ὅταν ἄρτον ἐσθίωσιν.

3 Ο δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Διὰ τί καὶ ὑμεῖς παραβαίνετε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν;

4 Ο γὰρ Θεὸς ἐνετείλατο, λέγων, Τίμα τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν μητέρα. Καὶ, Ο κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω.

5 Υμεῖς δὲ λέγετε, Ος ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ, Δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ, ὠφεληθῇς, καὶ οὐ μὴ τιμήσῃ τον πατέρα αὐτοῦ ἢ τὴν μητέρα αὐτοῦ.

6 Καὶ ἠκυρώσατε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν.

7 ¶Υποκριταὶ, κα-

V.

|| *Tunc accesserũt ad eum ab Ierosolymis Scribæ & Pharisæi, dicentes,* Marc. 7.1.

Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem Seniorum? non enim lauant manus suas quum panem manducant.

Ipse autem respõdens ait illis, Quare & vos transgredimini mandatum Dei, propter traditionem vestram?

|| *Nam Deus dixit, Honora patrem & matrẽ. Et,* || *Qui maledixerit patri, vel matri, morte moriatur.* Exo. 20.12 & 21.17. deut. 5.16. ephes. 6.2 Exo. 21.17 leuit. 20.9 prouer. 20.20.

Vos autem dicitis, Quicunque dixerit patri vel matri, Munus quodcunque est ex me, tibi proderit:

Et non honorificabit patrem suum aut matrem suam: & irritum fecistis mandatum Dei propter traditionẽ vestram.

¶ *Hypocritæ, be-*

1 Nulli plerunque audaciores Dei cõtẽptores quã quos Deus suos nomophylacas cõstituit.

2 Arguitur sacrilega eorum audacia in corrũpendis Dei mandatis, idque pietatis obtentu, & legũ condendarũ authoritate vsurpanda.

3 Iidem dãnantur simulatiouis & superstitionis quòd in rebus externis constituant regnum Dei.

a *Quæ à maioribus sunt quasi de manu in manum traditæ, vel quæ approbatæ sunt à senioribus, penes quos erat Ecclesiæ gubernatio.*

b *Cibũ cũedunt, Heb.*

c *Honoris nomine, intelligitur officii omne genus, quod à liberis parentibus debetur. hîc verò iuxta proprietatem sermonis hebraici magis pertinet ad subsidiũ, quàm ad salutationẽ ac ciuilia illa vitæ officia.*

d *Absque vlla spe veniæ moriatur.* e *Sensus est, Quicquid templo donauero, cedet in rem tuam. perinde enim est acsi tibi dedero: quia (vt Pharisai nostri temporis loquuntur) erit tibi meritorium. Nam hac specie religionis illi ad se transferebant omnia, quasi qui templo donasset, filii officium impleuisset.* f *Ad verb. spoliastis omni imperio & authoritate, quantum quidem in vobis fuit. Nam alioquin, inuito mundo & satana, stant præcepta Dei in Ecclesia ipsius.*

nt pro-

nè prophetauit de vobis Isaias, dicens,

Esa.29.13. || *Populus hic labiis me honorat: cor autem eorum longè est à me.*

Sine causa autem colunt me, docẽtes doctrinas, & mandata hominum.

Mar.7.17. || *Et conuocatis ad se turbis, dixit eis, Audite & intelligite:*

Non quod intrat in os, coinquinat hominem: sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominẽ.

Ioh.15.8. || *Tunc accedentes discipuli eius dixerunt ei, Scis quia Pharisæi, audito verbo hoc, scandalizati sunt?*

At ille respondens ait, Luc.6.39. || *Omnis plantatio quam non plãtauit Pater meus cælestis, eradicabitur.*

Marc.7.17 *Sinite illos:* || *cæci sunt duces cæcorũ. cæcus autem si cæco ducatũ præstet, ambo in foueã cadent.*

Respondens autem Petrus dixit ei, Edissere nobis parabolam istam.

At ille dixit, Adhuc & vos sine intellectu estis?

Non intelligitis quia omne, quod in

λῶς προεφήτευσε περὶ ὑμῶν Ησαΐας, λέγων,

8 Εγγίζει μοι ὁ λαὸς τοῦτο τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τοῖς χείλεσί με τιμᾷ· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόῤῥω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ.

9 Μάτην δὲ σέβονταί με, διδάσκοντες διδασκαλίας ἐντάγματα ἀνθρώπων.

10 Καὶ προσκαλεσάμενος τὸν ὄχλον, εἶπεν αὐτοῖς, Ακούετε καὶ συνίετε·

11 Οὐ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸ στόμα, κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ στόματος, τοῦτο κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον.

12 Τότε προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἶπον αὐτῷ, Οἶδας ὅτι οἱ φαρισαῖοι ἀκούσαντες τὸν λόγον ἐσκανδαλίσθησαν;

13 Ο δὲ ἀποκριθεὶς εἶπε, Πᾶσα φυτεία ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ πατήρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκριζωθήσεται.

14 Αφετε αὐτούς· ὁδηγοί εἰσι τυφλοὶ τυφλῶν. τυφλὸς δὲ τυφλὸν ἐὰν ὁδηγῇ, ἀμφότεροι εἰς βόθυνον πεσοῦνται.

15 Αποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ, Φράσον ἡμῖν τὴν παραβολὴν ταύτην.

16 Ο δὲ Ιησοῦς εἶπεν, Ακμὴν καὶ ὑμεῖς ἀσύνετοί ἐστε;

17 Οὔπω νοεῖτε ὅτι πᾶν τὸ εἰσπορευόμε-

nè de vobis prophetauit Esaias, dicens,

Appropinquat mihi populus hic ore suo, & labiis me honorat: cor autem eorũ procul abest à me.

Sed frustrà me colunt, docentes doctrinas *quæ sunt* mandata hominum.

4 Et aduocata turba dixit eis, Audite & intelligite:

Non quod ingreditur in os, g polluit hominem, sed quod egreditur ex ore, hoc polluit hominẽ.

Tunc accedentes discipuli eius dixerunt ei, h Nosti Pharisæos audito sermone isto offensos fuisse?

Ipse verò respondens dixit, i Omnis planta quam nõ plãtauit Pater ille meus cœlestis, eradicabitur.

Sinite eos: duces sunt cæci cæcorum. porrò si cæcus cæco præierit, k ambo in foueam cadent.

Respondens autẽ Petrus dixit ei, Edissere nobis parabolã istam.

Iesus autem dixit, Adhuc & vos sine intelligentia estis?

Nondum l intelligitis, quicquid ingre

4 Christus docet nõ esse ne in rebus quidem mediis, fouendã falsorum doctorum hypocrisin, qui animabus nostris ludunt, & causam nõ esse cur eorũ vocatio ordinaria nobis perstringat oculos: alioqui nos vnà cum illis perituros.

g *Ad verbum, communem reddit, i. profanum. Hebræi enim commune, id est, cuius vsus est vulgaris, profanũ vocant, quod promiscuo vsu velut inquinatum est.*

h *Christus illam scandali speciem quæ ab improbis accipitur, súsque dèque habet.*

i *His verbis disertè exprimit Christus primã salutis nostræ originẽ fluere ab illa gratia, quã Deus nos sibi ante quã creati essemus in filios elegit. Quũ ergo ex illa sola Dei electione sit salus reprobos perire (idque sua culpa) necesse est.*

Iz *Nota vtrúmque addici exitio.*

l *Summa est, ci is non pollui homines: sed sordes vitiorum intus habere inclusas quæ palam in opera emergunt.*

m *Sumuntur hoc loco pro cæ lumaiis in proximum sparsis.*

n *Regiones vicinæ Tyro & Sidoni, id est, ea parte qua Palæstina vergit ad Phœnicen, & mare Syriacum.*

o *Ex Chananæorum stirpe, qui in Phœnicia habitabant. In hoc autem miraculo docemur quomodo manare cœperit ad gentes Christi gratia.*

5 *Quod Christus interdum conniuet ad sanctas etiã preces, suæ gloriæ studio & nostro bono facit.*

p *Christo tacendi consilium non fuit vt fidē mulieris extingueret, sed potius vt acueret eius studiū, & accenderet feruorem.*

q *Habet hîc Christus tempora rationem. nã enim ante resurrectionem diruta fuit materia, vt pacem annuntiaret Christus ipse gentibus à regno lienis.*

r *Gentis Israelitice, quæ diuisa quidem erat in tribus, sed quæ ab vna domo egressæ sunt.*

s *Gracũ verbũ proprie significat ad vocem alicuius accurrere inuandi gratia.*

ditur in os, in ventrẽ cedere, & in latrinam eiici?

Quæ autem prodeunt ex ore, ex ipso corde egrediuntur, & illa polluunt hominem.

Nam ex corde egrediuntur cogitationes malæ, cædes, adulteria, scortationes, furta, falsa testimonia, m obtrectationes.

Hæc sunt quæ polluunt hominem: illotis autem manibus vesci, non polluit hominem.

¶Et egressus illinc Iesus recessit in partes Tyri & Sidonis.

Et ecce, mulier o Chananæa à finibus illis egressa, clamauit, dicens ei, Miserere mei Domine, Fili Dauid: filia mea malè à dæmonio vexatur.

5 Ille verò nõ p respondit ei quicquã. Tunc accedentes discipuli eius rogarunt eum, dicẽtes, Dimitte eam: nam clamat post nos.

Ipse verò respondens dixit. q Nõ sum missus nisi ad oues perditas r domus Israel.

Illa autem venit, & adorauit eum, dicens, Domine s succurre mihi.

Ipse verò respõdẽs,

νον εἰς τὸ στόμα, εἰς τὴν κοιλίαν χωρεῖ, καὶ εἰς ἀφεδρῶνα ἐκβάλλεται;

18 Τὰ δὲ ἐκπορευόμενα ἐκ τοῦ στόματος, ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχεται, κἀκεῖνα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον.

19 Ἐκ γὰρ τῆς καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοὶ πονηροί, φόνοι, μοιχεῖαι, πορνεῖαι, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι, βλασφημίαι.

20 Ταῦτά ἐστι τὰ κοινοῦντα τὸν ἄνθρωπον· τὸ δὲ ἀνίπτοις χερσὶ φαγεῖν, οὐ κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον.

21 ¶Καὶ ἐξελθὼν ἐκεῖθεν ὁ Ἰησοῦς ἀνεχώρησεν εἰς τὰ μέρη Τύρου καὶ Σιδῶνος.

22 Καὶ ἰδοὺ, γυνὴ Χαναναία ἀπὸ τῶν ὁρίων ἐκείνων ἐξελθοῦσα, ἔκραύγασεν αὐτῷ, λέγουσα, Ἐλέησόν με Κύριε, υἱὲ Δαβίδ· ἡ θυγάτηρ μου κακῶς δαιμονίζεται.

23 Ὁ δὲ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῇ λόγον. Καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἠρώτων αὐτὸν, λέγοντες, Ἀπόλυσον αὐτὴν, ὅτι κράζει ὄπισθεν ἡμῶν.

24 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ.

25 Ἡ δὲ ἐλθοῦσα προσεκύνει αὐτῷ, λέγουσα, Κύριε βοήθει μοι.

26 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς

os intrat, in ventrẽ vadit, & in secessum emittitur?

Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem.

||De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ. Gen. 6. 5. & 8. 21

Hæc sunt quæ coinquinãt hominem: non lotis autem manibus manducare, non coinquinat hominem.

¶||Et egressus inde Iesus secessit in partes Tyri & Sidonis. Mar. 7. 24.

Et ecce, mulier Chananæa à finibus illis egressa, clamauit, dicens ei, Miserere mei Domine fili Dauid: filia mea malè à dæmonio vexatur.

Qui non respondit ei verbum. Et accedentes discipuli eius, rogabant eum, dicentes, || Dimitte eã: quia clamat post nos. Sup. 10. 6

Ipse autem respondens ait, Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel.

At illa venit, & adorauit eum, dicens, Domine, adiua me.

Qui respondens, ait,

ait, Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus.

At illa dixit, Etiam Domine: nam & catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum.

Tunc respondens Iesus ait illi, O mulier, magna est fides tua: fiat tibi sicut vis. Et sanata est filia eius ex illa hora.

Mar. 7. 31 ¶ Et quũ transisset inde Iesus, venit secus mare Galilææ: & ascendens in mõtem, sedebat ibi.

Et accesserũt ad eũ turbæ multæ, habentes secũ mutos, cæcos
Isa. 35. 5 claudos, debiles, & alios multos: & proiecerunt eos ad pedes eius, & curauit eos.

Ita vt turbæ mirarentur, videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos videntes: & magnificabãt Deum Israel.

Mat. 8. 2 ¶ Iesus autẽ conuocatis discipulis suis, dixit, Misereor turbæ: quia triduo iam perseuerant mecum, & nõ habent quod manducent: & dimittere eos ieiunos nolo,

εἶπεν, Οὐκ ἔστι καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυναρίοις.

27 Ἡ δὲ εἶπε, Ναὶ Κύριε· καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν.

28 Τότε ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ, Ὦ γύναι, μεγάλη σου ἡ πίστις· γενηθήτω σοι ὡς θέλεις. Καὶ ἰάθη ἡ θυγάτηρ αὐτῆς ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης.

29 ¶ Καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν ὁ Ἰησοῦς, ἦλθε παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας· καὶ ἀναβὰς εἰς τὸ ὄρος, ἐκάθητο ἐκεῖ.

30 Καὶ προσῆλθον αὐτῷ ὄχλοι πολλοὶ, ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν χωλοὺς, τυφλοὺς, κωφοὺς, κυλλοὺς, καὶ ἑτέρους πολλούς· καὶ ἔρριψαν αὐτοὺς παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐθεράπευσεν αὐτούς.

31 Ὥστε τὸν ὄχλον θαυμάσαι, βλέποντας κωφοὺς λαλοῦντας, κυλλοὺς ὑγιεῖς, χωλοὺς περιπατοῦντας, καὶ τυφλοὺς βλέποντας· καὶ ἐδόξασαν τὸν Θεὸν Ἰσραήλ.

32 ¶ Ὁ δὲ Ἰησοῦς προσκαλεσάμενος τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, εἶπε, Σπλαγχνίζομαι ἐπὶ τὸν ὄχλον, ὅτι ἤδη ἡμέρας τρεῖς προσμένουσί μοι, καὶ οὐκ ἔχουσι τί φάγωσι· καὶ ἀπολῦσαι αὐτοὺς νήστεις οὐ θέλω, μήποτε

dixit, Non est bonum accipere [t] panem liberorum, & obiicere catellis.

Ipsa autem dixit, Etiam Domine: etenim catelli vescuntur micis quæ cadũt è mẽsa dominorum suorum.

Tunc respondens Iesus dixit ei, O mulier, magna est fides tua: fiat tibi vt vis. Et sanata fuit filia eius ab eo momento.

¶ [6] Et digressus ille linc Iesus venit iuxta mare Galilææ: & quum ascendisset in montem, sedit illic.

Tunc adiit eũ turba multa, habens secum claudos, cæcos, mutos, [u] mancos, & alios multos: & abiecerunt eos ad pedes Iesu, & sanauit eos.

Adeò vt turba miraretur, quum videret mutos loquentes, mancos sanos, claudos ambulãtes, cæcos videntes: & glorificauerunt Deũ Israel.

¶ [7] Iesus autem aduocatis discipulis suis dixit, [x] Commoueor misericordia erga turbam, quia iam triduum permanẽt apud me, & non habent quo [y] vescantur: & dimittere eos ieiunos nolo,

t *Panis filiorum dicitur quicquid proprie ad illã adoptionem spectat, qua soli Iudæi electi erant in filios: quæ autem in Christo sperãda erat benedictio reliquebatur in vna domo Abrahæ.*

6 Christus vbi etiam cõtemnitur, tamen non desinit esse beneficus, & in medio luporũ, ouile suũ congregat & fouet.

u *Non quibus manus esset truncata: sed quorum mẽbra debilitata essent, vt paralysi & aliis id genus morbis, sanandis etiam naturæ vitio. Nam postea illis opponit sanos: nec vsquam legitur Christus aut pedes, aut manus, aut alia mẽbra vsquam læsa: quòuis id illi difficile non fuerit.*

7 Christus repetito miraculo confirmat se nunquam de futurum iis qui etiam per deserta ipsum sequuntur.

x *Vide supra 9. 36*

y *Scilicet ordinario cibo. Nam is locus erat desertus. Notandum autẽ quod in illis calidis regionibus minus esset ædificatus, quàm sub cæli nostri frigido & rigido aere.*

ne deficiant in via.

Tunc dicũt ei discipulieius, Vnde nobis in desertotot panes, vt saturemus turbã tantam?

Dicit igitur eis Iesus, Quot panes habetis? Illi autem dixerunt, Septem, & paucos pisciculos.

Tunc iussit turbã discumbere humi.

Et acceptis septẽ illis panibus ac piscibus, quum gratias egisset, fregit, deditque discipnlis suis: discipuli verò turbę.

Comederúntque omnes, & saturati sunt: & sustulerunt quod superfuerat fragmentorum, septem [1] sportas plenas.

[1] Sporta est vasis textilis genus.

Erant autem qui comederãt, quatuor mille viri, absque mulieribus & pueru lis.

Tunc dimissa turba inscendit in nauigium: venitque in fines Magdala.

ἐκλυθῶσιν ἐν τῇ ὁδῷ.

33 Καὶ λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, Πόθεν ἡμῖν ἐν ἐρημίᾳ ἄρτοι τοσοῦτοι ὥστε χορτάσαι ὄχλον τοσοῦτον;

34 Καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς, Πόσους ἄρτους ἔχετε; Οἱ δὲ εἶπον, Ἑπτὰ, καὶ ὀλίγα ἰχθύδια.

35 Καὶ ἐκέλευσε τοῖς ὄχλοις ἀναπεσεῖν ἐπὶ τὴν γῆν.

36 Καὶ λαβὼν τοὺς ἑπτὰ ἄρτους καὶ τοὺς ἰχθύας, εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· οἱ δὲ μαθηταὶ τῷ ὄχλῳ.

37 Καὶ ἔφαγον πάντες, καὶ ἐχορτάσθησαν· καὶ ἦραν τὸ περισσεῦον τῶν κλασμάτων, ἑπτὰ σπυρίδας πλήρεις.

38 Οἱ δὲ ἐσθίοντες, ἦσαν τετρακισχίλιοι ἄνδρες, χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδίων.

39 Καὶ ἀπολύσας τοὺς ὄχλους, ἐνέβη εἰς τὸ πλοῖον· καὶ ἦλθεν εἰς τὰ ὅρια Μαγδαλά.

ne deficiant in via.

Et dicunt ei discipuli, Vnde ergo nobis in deserto panes tãtos, vt saturemus turbam tantam?

Et ait illis Iesus, Quot habetis panes? At illi dixerunt, Septem, & paucos pisciculos.

Et præcepit turbæ vt discumberent super terram.

Et accipiens septẽ panes & pisces, gratias agens fregit, & dedit discipulis suis: & discipuli dederunt populo.

|| Et comederũt omnes, & saturati sunt: & quod superfuit de fragmentis tulerũt, septem sportas plenas. Vide cap. 14.20.

Erant autem qui manducauerũt, quatuor millia hominũ, extra paruulos & mulieres.

Et dimissa turba, ascẽdit in nauiculã: & venit in fines Magedan.

Cap. XVI.

4 *Signum Ionæ.* 5. *Fermentum Pharisæorum.* 12. *Pro doctrina.* 13. *Opinio populi de Christo.* 17. *Fides à Deo.* 18. *Petra.* 19. *Claues.* 21. *Prædicit Christus mortem suam.* 24. *Abnegatio sui. Crux.* 25. *Perdere animam.*

N.

[1] Optimè conuenit aduersus Christum inter impios alioqui dissidentes: sed iisdem inuitis Christus triumphat.

ET [1] quum accessissent Pharisæi

KAI προσελθόντες οἱ φαρισαῖοι

V.

ET accesserũt ad eum Pharisæi Mar. 8. 11 luc. 11. 54 supr. 12. 39

& Saddu-

& Sadducæi tẽtantes: & rogauerũt eũ vt signum de cælo ostenderet eis.

At ille respondẽs ait illis, Facto vespere dicitis, Serenũ erit: rubicundum est enim cælum.

Et mane, Hodie tempestas: rutilat enim triste cælum. Faciem ergo cæli diiudicare nostis, signa autem temporũ non potestis?

Suprà, 12. 34 *||Generatio mala & adultera signum quærit: & signum non dabitur ei, ||nisi signum Ionæ prophetæ. Et relictis illis, abiit.*

Ion. 2. 1

Mar. 8. 14 luc. 12. 1 *¶||Et quũ venissent discipuli eius transfretum, obliti sunt panes accipere.*

Qui dixit illis, Intuemini & cauete à fermento Pharisæorum & Sadducæorum.

At illi cogitabãt inter se, dicentes, Quia panes non accepimus.

Sciens autẽ Iesus, dixit illis, Quid cogitatis inter vos, modicæ fidei, quia panes non habetis?

Suprà, 14. 17 iohan. 6. 9 *Nondum intelligitis, neque recordamini quinque panũ, & quinque millium hominũ, & quot cophinos sumpsistis?*

καὶ σαδδουκαῖοι, πειράζοντες ἐπηρώτησαν αὐτὸν σημεῖον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπιδεῖξαι αὐτοῖς.

2 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Ὀψίας γενομένης λέγετε, Εὐδία· πυῤῥάζει γὰρ ὁ οὐρανός.

3 Καὶ πρωΐ, Σήμερον χειμών· πυῤῥάζει γὰρ στυγνάζων ὁ οὐρανός. Ὑποκριταί, τὸ μὲν πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ γινώσκετε διακρίνειν, τὰ δὲ σημεῖα τῶν καιρῶν οὐ δύνασθε;

4 Γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. Καὶ καταλιπὼν αὐτοὺς ἀπῆλθε.

5 ¶Καὶ ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὸ πέραν, ἐπελάθοντο ἄρτους λαβεῖν.

6 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Ὁρᾶτε καὶ προσέχετε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν φαρισαίων καὶ σαδδουκαίων.

7 Οἱ δὲ διελογίζοντο ἐν ἑαυτοῖς, λέγοντες, Ὅτι ἄρτους οὐκ ἐλάβομεν.

8 Γνοὺς δὲ ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν αὐτοῖς, Τί διαλογίζεσθε ἐν ἑαυτοῖς, ὀλιγόπιστοι, ὅτι ἄρτους οὐκ ἐλάβετε;

9 Οὔπω νοεῖτε, οὐδὲ μνημονεύετε τοὺς πέντε ἄρτους τῶν πεντακισχιλίων, καὶ πόσους κοφίνους ἐλάβετε;

& Sadducæi,[a] tentantes rogarunt eum vt signum è cœlo ipsis ostenderet.

Ipse verò respondens dixit eis, Quando serum est diei, dicitis, Serenitas *erit*: rubet enim cœlum.

Et manè, Hodie *erit* tempestas: rubet enim cœlum triste. [b]Hypocritę, [c]faciem quidem cœli nostis discernere, signa verò temporum non potestis?

Natio mala & adultera signum requirit; sed signũ non dabitur ei nisi signũ [d]illud Ionæ Prophetæ. Et relictis ipsis abiit.

¶[2]Et quum venissent discipuli eius in vlteriorem ripam, obliti fuerant sumere panes.

Iesus autem dixit eis, Videte & cauete[e] à fermento Pharisæorum & Sadducæorum.

Ipsi verò discepta bant inter se, dicentes, Panes non sumpsimus.

Id autem quum [f]nosset Iesus, dixit eis, Quid disceptatis inter vos, [g]exigua fide prędití, quòd panes non sumpsistis?

Nõdum intelligitis[h] neque meministis[i] quinque illos panes *hominũ* q̃nquies mille, & quot cophinos acceperitis?

a *Vt experirentur an hoc posset præstare quod petebant: sed malo animo ipsos instigante, nempè quòd sperarent se reperturos aliquid in eo, vnde iustæ reprehensionis occasionem arriperent. Vel impellente eos diffidentia aut curiositate, quibus modis dicitur tentari Deus. i. ad iracundiam prouocari, quasi velint homines cũ eo certare.*

b *Ideo hypocritas vocat quia simulant se quærere quod ostensum cernere nolebant.*

c *Hebr. facies est externa species, & quasi rerum vultus.*

2 Vitandi falsi doctores,

d *Articulus celebritatem facti indicat.*

e *Citius signis aquæ miscebitur, quã vt humana figmẽta, cum Euangelio quis conciliet.*

f *Non ex aliis, sed vi suæ diuinitatis.*

g *Infidelitatis conuincuntur omnes qui Dei potentiam semel aut iterũ experti in futurum tempus diffidunt.*

h *Fides donorũ Dei memoriam fouet in cordib. nostris, ita nisi ea sopita sit, nũquã obrepet illorum obliuio.*

i *Tot numero panibus, quinque millia hominum saturatos esse.*

12 *Hic fermenti nomen Christus simplici parabolæ Dei verbo opponit.*

Neque septem illos panes quatermille *hominum*, & quot sportas accepe ritis?

Quomodo non intelligitis me non dixisse vobis de pane, vt caueretis à fermento Pharisæorum & Sadducæorum?

3 Christus variis quidē est hominum iudiciis obnoxius, sed nihilominus à suis agnoscitur.

1 *Duæ fuerunt Cæsareæ: vna Stratonis ad mare Mediterraneū, ab Herode magnificè extructa in honorem Octauiæ alterā Philippi Herodis Magni ex Cleopatra filii Tetrarchæ, in honorem Tyberii, ad radices Libani. Ioseph. libro decimoquinto.*

Tunc intellexerūt eum non dixisse vt cauerent à fermento panis, sed à *fermē*to doctrinæ Pharisæorum & Sadducæorum.

3 Quum venisset autē Iesus in partes Cęsareæ, *quæ dicitur* Philippi, interrogauit discipulos suos dicens, Quem me dicunt homines esse, m Filium hominis?

m *Per appositionem, ac si diceret dominus. Videtis me nūc vt vnum quēpiā ex hominum numero in mūdo versari, quid igitur de me sentiunt homines?*

Illi verò dixerūt, Alii quidem n Iohannem Baptistam, alii verò Eliam, alii verò Ieremiam, aut vnum ex Prophetis.

n *Quod suspicatus est Herodes, supra 14.9.*

Dicit eis, Vos autem quem me dicitis esse?

Respondens verò o Simon Petrus, dixit, Tu es Christus ille Filius Dei viuētis.

o *Petrus pro omnibus respondet vt semper fere aliis frequentiorem ipsum litera Euangelica prædicant. breuis autem hæc confessio totam salutis nostræ summam continet.*

4 Tunc respondens Iesus dixit ei, Beatus es Simon p Bar-iona: quia q caro & sanguis hæc non retexit tibi, sed pater meus qui est in cœlis.

4 *Fides à gratia est, nō à natura.*

p *Id est filius Iohannis.*

10 Οὐδὲ τοὺς ἑπτὰ ἄρτους τῶν τετρακισχιλίων, καὶ πόσους σπυρίδας ἐλάβετε;

11 Πῶς οὐ νοεῖτε ὅτι οὐ περὶ ἄρτου εἶπον ὑμῖν, προσέχειν ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων;

12 Τότε συνῆκαν ὅτι οὐκ εἶπε προσέχειν ἀπὸ τῆς ζύμης τοῦ ἄρτου, ἀλλ' ἀπὸ τῆς διδαχῆς τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων.

13 Ἐλθὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς εἰς τὰ μέρη Καισαρείας τῆς Φιλίππου, ἠρώτα τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγων, Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου;

14 Οἱ δὲ εἶπον, Οἱ μὲν Ἰωάννην τὸν Βαπτιστήν, ἄλλοι δὲ Ἠλίαν, ἕτεροι δὲ Ἰερεμίαν, ἢ ἕνα τῶν προφητῶν.

15 Λέγει αὐτοῖς, Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι;

16 Ἀποκριθεὶς δὲ Σίμων Πέτρος εἶπε, Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος.

17 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Μακάριος εἶ Σίμων βαριωνᾶ· ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

||*Neque septē panum, & quatuor millium hominum, & quot sportas sumpsistis?* *supra 15 39.*

Quare non intelligitis quia non de pane dixi vobis, Cauete à fermēto Pharisæorum & Sadducæorum?

Tūc intellexerūt quia non dixerit cauendum à fermento panū, sed à doctrina Pharisæorum & Sadducæorum.

||*Venit autē Iesus in partes Cæsareæ Philippi, & interrogabat discipulos suos, dicens, Quem me dicunt homines esse filium hominis?* *Mar. 8. 28 luc. 9. 18.*

At illi dixerunt, Alij Iohannem Baptistam, alij autem Eliam, alij verò Ieremiam, aut vnum ex Prophetis.

Dixit illis Iesus, Vos autē quem me esse dicitis?

||*Respōdens Simō Petrus dixit, Tu es Christus filius Dei viui.* *Ioh. 6. 69*

Respondens autē Iesus dixit ei, Beatus es Simon bar-Iona: quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed Pater meus qui in cœlis est.

q *Hoc dicto significatur naturalis hominis procreatio in terris, ipsaq; creata natura non extincta, sed per peccatum deformata: sensus ergo est, ista paternitio nō est humanæ atque terrenæ intelligentiæ: sed demonstrationis diuinæ & cœlestis.*

Et ego

Ioh.1.42 ||*Et ego dico tibi quia tu es Petrus, & super hanc petrã ædificabo Ecclesiam meam: & portæ inferi non præualebũt aduersus eam.*

18 Κἀγὼ δέ σοι λέγω ὅτι σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν· καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς.

Ioh.20.21 ||*Et tibi dabo claues regni cælorum: & quodcunque ligaueris super terrã, erit ligatum in cælis. & quodcunque solueris super terram, erit solutũ in cælis.*

19 Καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· καὶ ὃ ἐὰν δήσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὃ ἐὰν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Tunc præcepit discipulis suis vt nemini dicerent quia ipse esset Iesus Christus.

20 Τότε διεστείλατο τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἵνα μηδενὶ εἴπωσιν ὅτι αὐτός ἐστιν Ιησοῦς ὁ Χριστός.

Exinde cœpit Iesus ostendere discipulis suis quia oporteret eum ire Hierosolymam, & multa pati à Senioribus & Scribis & principibus Sacerdotũ, & occidi, & tertia die resurgere.

21 Ἀπὸ τότε ἤρξατο ὁ Ιησοῦς δεικνύειν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὅτι δεῖ αὐτὸν ἀπελθεῖν εἰς Ιεροσόλυμα, καὶ πολλὰ παθεῖν ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχιερέων καὶ γραμματέων, καὶ ἀποκτανθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθῆναι.

Et assumens eum Petrus, cœpit increpare illum, dicens, Absit à te Domine, non erit tibi hoc.

22 Καὶ προσλαβόμενος αὐτὸν ὁ Πέτρος ἤρξατο ἐπιτιμᾶν αὐτῷ, λέγων, Ιλεώς σοι Κύριε· οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο.

Qui conuersus dixit Petro, Vade

23 Ὁ δὲ στραφεὶς εἶπε τῷ Πέτρῳ, Ὕπαγε

[5]Sed & ego tibi dico, tu es[r] Petrus, & super hanc petram ædificabo meam Ecclesiam: &[s] portæ inferorum non superabunt eam.

[6]Et tibi dabo[t] claues regni cœlorum: &[u] quicquid ligaueris in terra, erit ligatum in cælis: & quicquid solueris in terra, erit solutum in cælis.

[7]Tunc interdixit discipulis suis vt nemini dicerẽt, ipsum esse Iesum illũ Christum.

[8]Ex eo tempore cœpit Iesus indicare discipulis suis oportere se abire Ierosolymã, & multa pati à[x] Senioribus & principibus Sacerdotũ & Scribis, & occidi, & tertio die suscitari.

[y]Et prehensum eũ Petrus cœpit obiurgare, dicens, Propitius tibi sis Domine: nequaquam erit tibi hoc.

[9]At ille conuersus dixit Petro, Abscede pone me[z] sata-

5 Ea demum est vera fides, quæ Christũ confitetur, cuius etiam virtus est inuicta.

r *Iesus Syriacè est loquutus: itaque non est vsus agnominatione Petri & Petræ: vsus est enim vtrobique nomine Cepha: Sed qui Græcè scripsit, discrimine terminationis voluit Petrum qui pars est ædificii, à Christo petra, i. fundamento distinguere, vel Petrum à fidei confessione quæ ecclesiæ est cõmunis, quod veteres testantur. Sic enim Theoph. Ea confessio quam es confessus, fundamentum futurum est credentium.*

s *Aduersarii Ecclesiæ cõparantur regno munito. Itaque per Portas intelliguntur ciuitates munitæ consilio & propugnaculis. Sensus est, Quicquid consilio vel viribus potest Satan. Sic Paulus 2. Corinth. 10. 4. vocat munitiões.*

6 Ministerii ecclesiastici autoritas cœlestis.

t *Metaphora sumpta ab œconomis, qui claues gerũt. describitur ministrorum verbi potestas, vt Esa. 22. 22. illa autem potestas communis est omnibus ministris, infrà 18. 18. Itaque ministerium Euangelicum ritè dici potest clauis regni cœlorum.*

u *Ligantur quorum peccata retinentur, illis cœlũ clauditur, nempè quòd fide non recipiunt Christum: contrà, quàm beati sunt, quibus cœlum apertũ est, qui Christũ amplexi, ab eo liberãtur, & fiũt illi cohæredes.*

7 Priùs discendum est quàm docendum.

8 Aduersus crucis offendiculum tempestiuè præparandi sunt omnium animi.

x *Dignitatis erat non ætatis nomẽ. Eos designat penes quos erant iudicia, quæ Hebræi vocabulo* Sanhedrim *vocabant: ii sunt, quos à senio Senatores Latini vocant.*

y *Manu prehensum quasi deduxit: vt solẽs familiarius aliquid dicturi.*

9 Aduersus præposterum zelum.

z *Satan, id est, aduersarius, per antonomasiã Hebræis dicitur qui Græcis Diabolus, id est calumniator, vel tẽtator: sed tribuitur iis qui malitia vt Iudæi, Iohan. 6. 70, vel leuitate aut arrogantia Dei voluntati resistunt.*

na, scandalo es mihi: nam non [a] sapis quæ sunt Dei, sed quæ sunt hominum.

ὀπίσω μου σατανᾶ, σκάνδαλόν μου εἶ· ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων.

post me satana, scandalum es mihi, quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum.

[10] Tunc Iesus dixit discipulis suis, Si quis vult post me venire, [b] abneget semetipsũ, & tollat crucem suã, ac sequatur me.

24 Τότε ὁ Ἰησοῦς εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Εἴτις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθείτω μοι.

|| *Tũc Iesus dixit discipulis suis, Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me.* Suprà, 10. 38. mar. 8. 34. luc. 9. 23. & 14. 27.

Quisquis enim voluerit animam suam seruare, perdet eam: quisquis autem perdiderit animam suã mea causa, [c] inueniet eam.

25 Ὃς γὰρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὃς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, εὑρήσει αὐτήν.

|| *Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet eam: qui autẽ perdiderit animã suã propter me, inueniet eam.* Suprà, 10. 39. mar. 8. 35. luc. 9. 24. & 17. 23. iohan. 12. 25. mar. 8. 36. luc. 9. 25.

Quid enim prodest cuipiã si totum mũdum lucratus fuerit, anima verò sua mulctetur? aut quã dabit quispiam [d] compẽsationem animæ suæ?

26 Τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ; ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ;

Quid enim prodest homini si mundum vniuersum lucretur, animæ verò suæ detrimentum patiatur? aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?

Futurum est enim vt Filius hominis veniat cum [e] gloria Patris sui cum Angelis suis: & tunc reddet vnicuique [f] secundũ facta eius.

27 Μέλλει γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. καὶ τότε ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ.

Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui cum Angelis suis: || *& tunc reddet vnicuique secundum opera eius.* Psal. 62. 13. rom. 2. 6.

Amen dico vobis, sunt quidam ex iis qui hîc adstant, qui nequaquam gustabunt mortem vsque dum viderint Filiũ hominis venientem in [g] regnum suum.

28 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστηκότων οἵτινες οὐ μὴ γεύσωνται θανάτου ἕως ἂν ἴδωσι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ.

|| *Amen dico vobis, sunt quidam de hic stantibus, qui nõ gustabunt mortem donec videant Filiũ hominis venientem in regno suo.* Mar. 9. 1. luc. 9. 117. Marc. 9. 1.

a *Eo verbo significatur Petrum falsa de se persuasione peccasse.*

10 Nulli peius sibi cõsulunt, quàm qui sese supra Deum amant.

b *Renuntiet proprio ingenio & omnib. carnis affectibus.*

c *Seipsum lucrifecerit: Sẽsus est, eos qui sui seruandi causa Christum abnegant, non modò lucrum non facere quod captant, sed etiam eius rei quam seruatam esse volunt, id est, sui ipsius, iacturã facere, quod est damnum omnium maximum. Cõtrà verò qui pro Christo mori non dubitant seipsos tandem aliquando recuperabunt.*

d *Quæ seipsum redimat.*

e *Supr. 6. 29.*

f *Quoties bonis operib. promititur merces minimè opponitur eorũ meritum gratuitæ fidei iustitiæ, nec salutis causa ostenditur: sed tantum animantur fideles ad rectè agendi studium dum certi sunt se operam non ludere.*

g *Per regnũ intelligẽda est gloria ascensionis, & quæ illam sequuta sunt, Ephe. ca 4. vers. 10. vel prædicationem Euangelii.*

CAP. XVII.

1 *Transformatio Christi.* 5. *Audiendus Christus.* 12. *Elias.* 13. *Iohannes Baptista.* 17. *Infidelitas Apostolorum.* 20. *Fidei vis.* 21. *Oratio & Ieiunium.* 22. *Christus passionem suam prædicit.* 24. *Tributũ soluit.*

Et post

V.

Mar. 9.2. Luc. 9.27. *ET post dies sex, assumpsit Iesus Petrum & Iacobũ & Iohannẽ fratrem eius, & ducit illos in montem excelsum seorsum.*

Et transfiguratus est ante eos: & resplenduit facies eius sicut sol: vestimenta autem eius facta sunt alba sicut nix.

Et ecce, apparuerũt illis Moyses & Elias, cum eo loquẽtes.

Respondens autẽ Petrus dixit ad Iesum, Domine, bonũ est nos hic esse: si vis, faciamus hic tria tabernacula, tibi vnũ, & Moysi vnum, & Eliæ vnum.

Adhuc eo loquẽte, ecce nubes lucida obumbrauit eos: & ecce vox de nube, dicens, Supra. 3.117 2.pet.2.117. *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: ipsum audite.*

Et audientes discipuli ceciderunt in faciem suam, & timuerunt valde.

Et accessit Iesus, & tetigit eos, dixítque eis, Surgite, & nolite timere.

Leuantes autem oculos suos neminem viderunt nisi Iesum

ΚΑΙ μεθ' ἡμέρας ἓξ παραλαμβάνει ὁ Ιησοῦς τὸν Πέτρον καὶ Ιάκωβον καὶ Ιωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἀναφέρει αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν.

2 Καὶ μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν· καὶ ἔλαμψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος· τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκὰ ὡς τὸ φῶς.

3 Καὶ ἰδοὺ, ὤφθησαν αὐτοῖς Μωσῆς καὶ Ηλίας, μετ' αὐτῶν συλλαλοῦντες.

4 Αποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπε τῷ Ιησοῦ, Κύριε, καλόν ἐστιν ἡμᾶς ὧδε εἶναι· εἰ θέλεις, ποιήσωμεν ὧδε τρεῖς σκηνάς· σοὶ μίαν, καὶ Μωσῇ μίαν, καὶ μίαν Ηλίᾳ.

5 Ετι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοῦ, νεφέλη φωτεινὴ ἐπεσκίασεν αὐτούς· καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῆς νεφέλης, λέγουσα, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς ἐν ᾧ εὐδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε.

6 Καὶ ἀκούσαντες οἱ μαθηταὶ ἔπεσον ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν, καὶ ἐφοβήθησαν σφόδρα.

7 Καὶ προσελθὼν ὁ Ιησοῦς ἥψατο αὐτῶν, καὶ εἶπεν, Εγέρθητε, καὶ μὴ φοβεῖσθε.

8 Επάραντες δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, οὐδένα εἶδον εἰ μὴ τὸν Ιησοῦν

N.

[1] SEXTO[a] verò pòst die accepit Iesus Petrum ac Iacobum & Iohãnem fratrem eius, & subducit eos priuatim in montem sublimem.

[b] Transformatúsq; est coram eis, & splẽduit facies eius vt sol: vestimenta autẽ eius facta sunt alba vt lux.

Et ecce, conspecti sunt eis Moses & Elias, cum eo colloquentes.

[c] Respondens autẽ Petrus dixit Iesu, Domine, bonum est nos hîc esse: [d] si vis faciamus hîc tria tabernacula, tibi vnum, & Mosi vnum, & Eliæ vnum.

Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida inumbrauit eos: & ecce vox è nube, dicens, Hic est Filius [e] ille meus dilectus, in quo acquiesco: ipsum audite.

Et quum *hæc* audissent discipuli, [f] ceciderunt in faciem suam, & timuerunt vehementer.

Tunc accedens Iesus tetigit eos, dixítque Surgite, & ne timete.

Sublatis autem oculis suis neminem viderunt, nisi solum

[1] Christus sic est humilis in Euangelio vt intereà sit cœli & terræ Dominus.

a *Lucas octo dies numerat, quibus primũ illum quo loquutus erat Christus & vltimũ quo trãsformatus est comprehendit: Matthæus verò sex intermedios.*

b *Transformatio hæc non prorsus exhibuit Christum visendum discipulis, qualis nunc est in cælo, sed gustum immẽsæ gloriæ præbuit, qualẽ ipsi capere poterant.*

c *Hebr.*

d *Marcus significat (c.9.6 Petrum quum in ecstasim raptus foret instar hominis attoniti loquutum esse.*

e *Articulus Iesum à reliquis filiis distinguit: Ille enim natura Filius est, vos adoptione. ideò primogenitus dicitur inter fratres, quia licet ipso iure sit vnicus, princeps tamẽ est inter multos, quatenus est fons adoptionis ac caput.*

f *Proni adorarunt. Suprà 2.11.*

g Vnus illis relinquitur Christus vt doceremur legi & Prophetis temporale fuisse gloriam, vt solus Christus maneat conspicuus.

g solum.

Et quum descenderent de monte, mandauit eis Iesus, dicens, Nemini dixeritis hanc h visionẽ, vsque quò Filius hominis à mortuis resurgat.

h Quod vidissent, aliquando propriè de eo dicitur horama, quod per quietem in somnis cernitur.

Tunc interrogauerunt eum discipuli sui, dicentes, Quid igitur Scribæ dicũt, oportere vt Elias primùm veniat?

Iesus autem respõdens dixit eis, i Elias quidem veniet primùm, & restituet omnia.

i Hoc debet referri ad tempus prophetiæ. q.d. Malachias non falsò hoc dixit: nã iam venit Elias: cõpletum enim fuit naticinio in Iohanne Baptista veniẽte in spiritu & virtute Eliæ.

Sed dico vobis Eliam iam veniſſe: quem non agnouerunt, sed fecerunt ei quæcunque voluerunt: ita futurum est vt & Filius hominis patiatur ab eis.

Tunc intellexerũt discipuli eum de Iohanne Baptista hæc sibi dixisse.

2 Indigni quidem sunt homines Christi beneficentia, sed ipse nihilominus eos respicit.

2 Et quum venissent ad turbam, adiit eum quidã accidens ei ad genua,

Et dicens, Domine, miserere filijmei, quoniam k lunaticus est, & malè afficitur: nam sæpe cadit in ignem & sæpe in aquam.

k Qui certis lunæ temporibus comitiali morbo aut alio genere morbi laborant: hoc tamen loco ita accipiendũ est, vt ad morbũ naturalem intelligamus accessisse diabolicum furorem.

Et obtuli eum discipulis tuis, nec eũ potuerunt sanare.

Respondens autem

μόνον.

9 Καὶ καταβαινόντων αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὄρους, ἐνετείλατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, λέγων, Μηδενὶ εἴπητε τὸ ὅραμα, ἕως οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ.

10 Καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες, Τί οὖν οἱ γραμματεῖς λέγουσιν, ὅτι Ηλίαν δεῖ ἐλθεῖν πρῶτον;

11 Ο δὲ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Ηλίας μὲν ἔρχεται πρῶτον, καὶ ἀποκαταστήσει πάντα.

12 Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι Ηλίας ἤδη ἦλθε· καὶ οὐκ ἐπέγνωσαν αὐτὸν, ἀλλ' ἐποίησαν ἐν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν· οὕτω καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μέλλει πάσχειν ὑπ' αὐτῶν.

13 Τότε συῆκαν οἱ μαθηταὶ ὅτι περὶ Ιωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ εἶπεν αὐτοῖς.

14 Καὶ ἐλθόντων αὐτῶν πρὸς τὸν ὄχλον, προσῆλθεν αὐτῷ ἄνθρωπος, γονυπετῶν αὐτόν,

15 Καὶ λέγων, Κύριε ἐλέησόν μου τὸν υἱόν, ὅτι σεληνιάζεται, καὶ κακῶς πάσχει· πολλάκις γὰρ πίπτει εἰς τὸ πῦρ, καὶ πολλάκις εἰς τὸ ὕδωρ.

16 Καὶ προσήνεγκα αὐτὸν τοῖς μαθηταῖς σου, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν αὐτὸν θεραπεῦσαι.

17 Αποκριθεὶς δὲ ὁ

solum.

Et descendentib. illis de monte, præcepit eis Iesus, dicẽs, Nemini dixeritis vi sionem, donec Filius hominis à mortuis resurgat.

Et interrogauerũt eum discipuli eius, dicentes, Quid ergo Scribæ dicunt quod

‖ *Eliam oporteat primùm venire?* Mal. 4.5 sup. 11. 14 marc. 9.11

At ille respondẽs ait eis, Elias quidẽ vẽturus est primùm, & restituet omnia.

Dico autem vobis quia Elias iam venit: & non cognouerunt eum, sed fecerunt in eo quæcunque voluerũt: sic & Filius hominis passurus est ab eis.

Tunc intellexerũt discipuli quia de Ioanne Baptista dixisset eis.

‖ *Et quum venisset ad turbam accessit ad eum homo genibus prouolutus ante eum,* Marc. 9.17 Luc. 9. 37

Dicens, Domine miserere filio meo, quia lunaticus est, & malè patitur: nã sæpe cadit in ignẽ, & crebrò in aquã.

Et obtuli eum discipulis tuis, & nõ potuerunt curare eum.

Respondens autẽ Iesus

Iesus ait, O generatio incredula & peruersa, quousque ero vobiscum? vsquequo patiar vos? afferte huc illum ad me.

Ιησοῦς εἶπεν, Ω γενεὰ ἄπιστος καὶ διεστραμμένη, ἕως πότε ἔσομαι μεθ' ὑμῶν; ἕως πότε ἀνέξομαι ὑμῶν; φέρετέ μοι αὐτὸν ὧδε.

Iesus, dixit, O natio incredula & peruersa, quousque tandem ero vobiscum? quousque tandem [l] tolerabo vos? adducite mihi eum huc.

Et increpauit illũ Iesus, & exijt ab eo dæmonium: & curatus est puer ex illa hora.

18 Καὶ ἐπετίμησεν αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, καὶ ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ τὸ δαιμόνιον· καὶ ἐθεραπεύθη ὁ παῖς ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης.

Et obiurgauit dæmonium Iesus, exiitque illud ab eo: & sanatus est puer ex illo momento.

¶Tũc accesserunt discipuli ad Iesum secretò & dixerũt, Quare nos non potuimus eijcere illum?

19 ¶Τότε προσελθόντες οἱ μαθηταὶ τῷ Ιησοῦ κατ' ἰδίαν, εἶπον, Διὰ τί ἡμεῖς οὐκ ἠδυνήθημεν ἐκβαλεῖν αὐτό;

¶[3] Tũc adeuntes discipuli Iesum priuatim, dixerũt, [m] Quare nos non potuimus illud eiicere?

Dixit illis Iesus, Propter incredulitatem vestram. ‖ *amen quippe dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, Transi hinc illuc: & transibit: & nihil impossibile erit vobis.*

Luc. 17. 6

20 Ο δὲ Ιησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Διὰ τὴν ἀπιστίαν ὑμῶν. ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, Μετάβηθι ἐντεῦθεν ἐκεῖ, καὶ μεταβήσεται· καὶ οὐδὲν ἀδυνατήσει ὑμῖν.

Iesus autem dixit eis, Propter incredulitatem vestram. amen quippe dico vobis, si habeatis [n] fidẽ quantulum *est* granum sinapis, dicetis mõti huic, Demigra hinc illuc, & demigrabit: & nihil [o] impossibile erit vobis.

Hoc autem genus non eijcitur nisi per orationem & ieiunium.

21 Τοῦτο δὲ τὸ γένος οὐκ ἐκπορεύεται εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ.

[4] Hoc verò genus *dæmoniorum* non egreditur nisi per [p] precationem & ieiunium.

Infra 20. 17 mar. 9. 31 luc. 9. 44

¶‖Cõuersantibus autem illis in Galilæa, dixit illis Iesus, Filius hominis tradendus est in manus hominum.

22 ¶Αναστρεφομένων δὲ αὐτῶν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς, Μέλλει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων.

¶[5] Versantibus autẽ ipsis in Galilæa, dixit eis Iesus, Futurũ est vt Filius hominis tradatur in manus hominum.

Et occident eũ, & tertia die resurget. Et contristati sunt vehementer.

23 Καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθήσεται. Καὶ ἐλυπήθησαν σφόδρα.

Et trucidabunt eũ, sed tertio die suscitabitur. Et contristati sunt vehementer.

Et quũ venissent Capharnaum, accesserunt qui didrachma accipiebant, ad Petrum: & dixerunt ei, Magi-

24 Ελθόντων δὲ αὐτῶν εἰς Καπερναοὺμ, προσῆλθον οἱ τὰ δίδραχμα λαμβάνοντες, τῷ Πέτρῳ· καὶ εἶπον, Ο διδάσκα-

[6] Quum autem venissent Capernaum, venerũt ad Petrũ q didrachma accipiũt: dixerúntque, Magi-

l *Sustinebo vos. Hæc autem obiurgatio ad Scribas directa est.*

3 Diffidentia interrumpit diuinorũ beneficiorũ cursum.

m *Mirantur discipuli ablatã sibi esse virtutem qua semel instructi fuerant, Sup. 10. 1. quum proprio vitio ea se priuarint. Nã sequitur, Iesus autẽ &c.*

n *Non fidẽ illã generalem & historicam intelligit: nec etiam fidem iustificãtem. Sed illam demum specialem, & quibusdã Christianis particularem qua animus quodã spiritus S. impulsu ad res mirãdas perficiendas impellitur, & ista vocatur fides miraculorum.*

o *Hyperbolica est loquendi formula.*

4 Remediũ aduersus diffidentiam.

p *Vt intelligatur attentio & diligentia precationis ardentis, quæ extra sobrietatem esse nequit.*

5 Magis ac magis præparandi sunt animi nostri aduersus crucis offẽdiculum.

6 Christus vltrò sese Cæsaris edictis subiiciens, ostẽdit ciuiles politias Euãgelii doctrina minimè aboleri.

ster vester [q] non soluit [r] didrachma?

Dicit, Etiam. Et quum ingressus fuisset domum præuenit eum Iesus, dicēs, Quid tibi videtur, [s] Simon? Reges terræ à quibus accipiūt tributa aut censum? [t] à filiis suis, an ab alienis?

Dicit ei Petrus, ab alienis. Ait ei Iesus, Nēpè igitur [u] liberi sunt filij.

Sed ne offendamus eos, profectus ad mare, mitte hamum: & eum piscem qui ascēderit primus, tolle: & aperto ore eius, inuenies [x] statêrem: acceptum illum da eis pro me & pro [y] te.

λος ὑμῶν οὐ τελεῖ τὰ δίδραχμα;

25 Λέγει, Ναί. Καὶ ὅτε εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν, προέφθασεν αὐτὸν ὁ Ιησοῦς, λέγων, Τί σοι δοκεῖ, Σίμων; οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἀπὸ τίνων λαμβάνουσι τέλη, ἢ κῆνσον; ἀπὸ τῶν υἱῶν αὐτῶν, ἢ ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων;

26 Λέγει αὐτῷ ὁ Πέτρος, Απὸ τῶν ἀλλοτρίων. Εφη αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Αραγε ἐλεύθεροί εἰσιν οἱ υἱοί.

27 Ινα δὲ μὴ σκανδαλίσωμεν αὐτοὺς, πορευθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν, βάλε ἄγκιστρον, καὶ τὸν ἀναβάντα πρῶτον ἰχθὺν ἆρον· καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, εὑρήσεις στατῆρα· ἐκεῖνον λαβὼν δὸς αὐτοῖς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ.

ster vester, non soluit didrachma?

Ait, Etiā. Et quū intrasset in domū, præuenit eū Iesus, dicens, Quid tibi videtur Simon? Reges terræ à quibus accipiunt tributū vel censū? à filiis suis, an ab alienis?

Et ille dixit, Ab alienis. Dixit illi Iesus, Ergo liberi sunt filij.

Vt autē non scādalizemus eos, vade ad mare, & mitte hamum, & eum piscem qui primus ascenderit tolle: & aperto ore eius, inuenies statêrem: illum sumens, da eis pro me & te.

q *Non negat sed interrogat.*

r *Qui viginti annos essent nati ad quinquagesimum, pendebant fidi sanctuarii dimidium, Exod. 30.13. Hoc erat didrachmō Atticum, quod Iudæa subacta exegerunt Romani. Soluendi autem ratio erat vt quisque vrbem eligeret quasi fixum domicilium in qua censeri vellet. Non dubium est igitur Christum venisse Capernaum, vt in suam vrbem, ad soluendum annuum illud tributum.*

s *Quòd Petrum compellat potius quàm alios factum est fortasse quia tunc habitauit in eius domo.*

t *Per filios, nō subditos qui tributum soluebant, sed naturales filios intellige. Ergo his verbis docet, se esse Regis filium.*

u *Christus minimè hic de communi iure fidelium disserit: sed tantum similitudinem petit à filiis Regum qui vna cum suis domesticis liberi sunt.*

x *Stater erat tetradrachmus, id est, quatuor drachmarum.*

y *Petrus eius ciuitatis erat ciuis, propterea tributum eo loco dare cogebatur.*

Cap. XVIII.

1 *Maximus in regno Dei.* 5. *Suscipere puerulum.* 6. *Scandalizare.* 7. *Scandala.* 9. *Oculi erutio.* 10. *Angeli. Ouis perdita.* 15. *Correptio.* 17. *Excommunicatio.* 21. *Fratri resipiscenti semper parcendum.* 23. *Parabola regis conferentis rationem cum seruis suis.*

N.

EO ipso tempore adierunt Iesum discipuli, dicentes, Quisnam maximus est in regno cœlorum?

[1] Et quum aduo-

V.

EN ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ προσῆλθον οἱ μαθηταὶ τῷ Ιησοῦ, λέγοντες, Τίς ἄρα μείζων ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

2 Καὶ προσκαλεσά-

IN ||illa hora accesserūt discipuli ad Iesum, dicētes, Quis putas maior est in regno cælorum? Mar. 9.33 Luc. 9.46

Et aduocans Iesus

1 Submissio animi, vera ad excellētiam via.

Iesus parunlum, sta tuit eum in medio eorum.

Infra.19. 14 8.cor.14. 20

||*Et dixit, Amẽ dico vobis, nisi conuer si fueritis, & efficia mini sicut pueruli, non intrabitis in regnum cælorum.*

Quicunque ergo humiliauerit se sicut parunlus iste, hic est maior in regno cælorum.

Et qui susceperit vnum parunlum talem in nomine meo, me suscipit.

Mat. 9.42 luc.17.2

||*Qui autem scandalizauerit vnum de pusillis istis qui in me credunt, expedit ei vt suspẽdatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris.*

Væ mundo à scãdalis Necesse est enim vt veniant scandala: veruntamen væ homini illi per quem scandalum venit.

Sup.5.30 mar.9.43

||*Si autem manus tua vel pes tuus scãdalizat te, abscinde eum, & proïce abste. bonum tibi est ad vitam ingredi debilem vel claudum, quàm duas manus vel duos pedes habentem mitti in ignem æternum.*

Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum, & proïce

ρμος ὁ Ιησοῦς παιδίον, ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέσῳ αὐτῶν.

3 Καὶ εἶπεν, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ στραφῆτε, καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδία, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

4 Ὅστις οὖν ταπεινώσει ἑαυτὸν ὡς τὸ παιδίον τοῦτο, οὗτός ἐστιν ὁ μείζων ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

5 Καὶ ὃς ἐὰν δέξηται παιδίον τοιοῦτον ἓν ὀνόματί μου, ἐμὲ δέχεται.

6 Ὃς δ' ἂν σκανδαλίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τούτων τῶν πιστευόντων εἰς ἐμέ, συμφέρει αὐτῷ ἵνα κρεμασθῇ μύλος ὀνικὸς περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ καταποντισθῇ ἐν τῷ πελάγει τῆς θαλάσσης.

7 Οὐαὶ τῷ κόσμῳ ἀπὸ τῶν σκανδάλων. ἀνάγκη γὰρ ἐστιν ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα· πλὴν οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ δι' οὗ τὸ σκάνδαλον ἔρχεται.

8 Εἰ δὲ ἡ χείρ σου ἢ ὁ πούς σου σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον αὐτὰ, καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ· καλόν σοί ἐστιν εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν χωλὸν ἢ κυλλόν, ἢ δύο χεῖρας ἢ δύο πόδας ἔχοντα βληθῆναι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον.

9 Καὶ εἰ ὁ ὀφθαλμός σου σκανδαλίζει σε, ἔξελε αὐτὸν, καὶ βάλε

casset puerulum Iesus, statuit eum in medio eorum.

Et dixit, Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis, [a] & fiatis vt pueruli, nequaquam ingrediemini in regnũ cœlorum.

Quisquis igitur demiserit seipsum sicut est puerulus iste, is est maximus ille in regno cœlorum.

[b] Et quisquis exceperit aliquem puerulum talem in nomine meo, me excipit.

[2] Quisquis autẽ offenderit aliquem ex paruis istis qui in me credunt, præstiterit ei vt suspendatur mola [c] asinaria in collo eius, ac demergatur in profundo maris.

[3] dVæ mũdo ab offendiculis. Necesse est enim vt eueniãt [e] offendicula: veruntamen væ homini illi per quem offendiculum euenit.

Si verò manus tua vel pes tuus facit vt tu [f] offendas, excinde ea, & abiice abste. bonum est tibi ad vitam ingredi claudum aut mancũ potius, quàm duas manus vel duos pedes habentem coniici in ignem æternum.

Et si oculus tuus facit vt tu offendas, erue eum, & abiice

a *Significat eos prauo affectu esse occupatos & cerek am bitionem perstringit.*

b *Ne quis pueruli exemplum cõtemnat, pueros miserè commendat. metaphoricè autem pueros appellat Christus qui de posita alicuius de se ad modestiam & subiectionem componuerint.*

2 Fratrum quantumuis abiectorũ sũma nobis habenda ratio. Qui secus fecerit, graues pœnas dabit.

c *Lapis quo fruges molunt. Hoc autem supplicii genus peculiare erat Palæstinensibus parabatur grauioribus sceleribus.*

3 Non potest quidem vir bonus nisi per media offendicula incedere, sed omnes præcidẽdæ sunt occasiones.

d *Deplorat miserè quid. Heu quã malè erit mundo ob scãdala offendiculaque passiuum.*

e *Impedimẽta quæ obstant operibus bonis.*

f *Hyperbolicè fit hæc omnia & amplificandi causa, huc adducta q. d. Tã sedulò & constanter resistendum est scãdalis vt oculos potius eruere & manus abscindere conueniat quàm vt scandala fugere.*

abs te. bonum est tibi luscum ingredi in vitã, *potius* quàm duos oculos habentem coniici in gehẽnam ignis.

ἀπὸ σοῦ. καλόν σοι ἐστι μονόφθαλμον εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν, ἢ δύο ὀφθαλμοὺς ἔχοντα βληθῆναι εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός.

abs te. bonũ tibi est vnũ oculum habentem in vitam intrare, quã duos oculos habentem mitti in gehennam ignis.

4 Quò quispiam est infirmior, eo magis oportet illius salutẽ nobis curæ esse, Deus ipse suo exemplo nos docet.

g *Loquitur more seculi huius, vbi consistere in conspectu regis, faciemque eius perpetuò videre posse, signum est domesticæ intimæque familiaritatis.*

4 Videte ne contẽnatis aliquem ex paruis istis: dico enim vobis, Angelos eorũ in cœlis per omne *tempus* g videre faciem Patris mei qui in cœlis est.

10 Ὁρᾶτε μὴ κατα φρονήσητε ἑνὸς τῶν μικρῶν τούτων λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

Videte ne contẽnatis vnum ex his pusillis:|| dico enim vobis quia angeli eorum in cælis semper vident faciem Patris mei qui in cælis est. Psal. 34. 8

Venit enim Filius hominis vt seruet quod perierat.

11 Ἦλθε γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου σῶσαι τὸ ἀπολωλός.

|| Venit enim Filius hominis saluare quod perierat.. Luc. 19. 10

Quid vobis videtur? si fuerint alicui homini centum oues, & errauerit vna ex iis, nónne relictis ipsis nonagintanouẽ, profectus in mõtes, quęrit eam quæ aberrauerat?

12 Τί ὑμῖν δοκεῖ; ἐὰν γένηταί τινι ἀνθρώπῳ ἑκατὸν πρόβατα, καὶ πλανηθῇ ἓν ἐξ αὐτῶν, οὐχὶ ἀφεὶς τὰ ἐννενηκονταεννέα, ἐπὶ τὰ ὄρη πορευθεὶς, ζητεῖ τὸ πλανώμενον.

|| Quid vobis videtur? si fuerint alicui centum oues, & errauerit vna ex eis, nónne relinquit nonagintanouem in montibus, & vadit quærere eã quæ errauit? Luc. 15. 4

Quòd si acciderit vt inueniat eam, amen dico vobis, gaudet super ea magis quàm super illis nonagintanouem quæ non aberrarunt.

13 Καὶ ἐὰν γένηται εὑρεῖν αὐτὸ, ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι χαίρει ἐπ' αὐτῷ μᾶλλον ἢ ἐπὶ τοῖς ἐννενηκονταεννέα τοῖς μὴ πεπλανημένοις.

Et si contigerit vt inueniat eam, amen dico vobis quia gaudet super eã magis quàm super nonaginta nouem, quæ non errauerunt.

h *Quia de ferendis fratrũ infirmitatibus cõcionatus fuerat Christus, nunc quomodo, & in quem finem, & quatenus ferendæ sint clarius ostendit.*

Ita non vult Pater vester qui in cœlis est, vt pereat vnus ex paruis istis.

14 Οὕτως οὐκ ἔστι θέλημα ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ἵνα ἀπόληται εἷς τῶν μικρῶν τούτων.

Sic nõ est volũtas ante Patrem vestrũ qui in cælis est, vt pereat vnus de pusillis istis.

5 Studendũ est sarciendæ cõcordiæ, non autẽ vindicandæ iniuriæ.

¶h5 Si verò peccauerit i in te frater tuus, ito & arguito eũ inter te & ipsum solum. si te audierit, lucratus es fratrem tuum:

15 ¶Ἐὰν δὲ ἁμαρτήσῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ὕπαγε καὶ ἔλεγξον αὐτὸν μεταξύ σου καὶ αὐτοῦ μόνου. ἐάν σου ἀκούσῃ, ἐκέρδησας τὸν ἀδελφόν σου.

¶|| Si autem peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eum inter te & ipsum solum. si te audierit, lucratus eris fratrem tuum: Leuit. 19. 17 ecc. 19. 13 luc. 17. 3 iac. 5. 18

i *Si peccauerit ita, vt solus peccatum fratris noris.*

Sin verò te non audierit, accipe tecũ

16 Ἐὰν δὲ μὴ ἀκούσῃ, παράλαβε μετὰ σοῦ

Si autẽ te non audierit adhibe tecum adhuc

adhuc vnũ vel duos: vt in ‖ ore duorum vel trium teſtium ſtet omne verbum.

Deut.19.15 ioh.18.17. 1.cor.5.9 2.cor.13.1. 2.theſ.3.14 hebr.10.28

Quod ſi non audierit eos, dic Eccleſiæ: ſi autem Eccleſiam non audierit, ſit tibi ſicut Ethnicus & publicanus.

Amen dico vobis, quæcũque alligaueritis ſuper terram, erunt ligata & in cælo: & quæcunque ſolueritis ſuper terram, erunt ſoluta & in cælo.

1.Cor.5.9 2.theſ.3.14

‖ *Iterum dico vobis, quia ſi duo ex vobis conſenſerint ſuper terrã, de omni re quamcunque petierint, fiet illis à Patre meo qui in cælis eſt.*

Ioh.20.23.

‖ *Vbi enim ſunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ſum in medio eorum.*

¶ Tũc accedens Petrus ad eum, dixit, Domine, quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei? vſque ſepties?

Luc.17.4

‖ *Dixit illi Ieſus, Non dico tibi vſque ſepties, ſed vſque ſeptuagies ſepties.*

2.Reg.17.14

‖ *Ideo aſſimilatum eſt regnum cælorum homini regi,*

ἔτι ἕνα ἢ δύο· ἵνα ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων ἢ τριῶν σταθῇ πᾶν ῥῆμα.

17 Ἐὰν δὲ παρακύσῃ αὐτῶν, εἰπὲ τῇ ἐκκλησίᾳ· ἐὰν δὲ καὶ τῆς ἐκκλησίας παρακούσῃ, ἔστω σοι ὥσπερ ὁ ἐθνικὸς καὶ ὁ τελώνης.

18 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅσα ἐὰν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ ὅσα ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ.

19 Πάλιν λέγω ὑμῖν ὅτι ἐὰν δύο ὑμῶν συμφωνήσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς, περὶ παντὸς πράγματος οὗ ἐὰν αἰτήσωνται, γενήσεται αὐτοῖς παρὰ τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

20 Οὗ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν.

21 ¶ Τότε προσελθὼν αὐτῷ ὁ Πέτρος εἶπε, Κύριε, ποσάκις ἁμαρτήσει εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μου, καὶ ἀφήσω αὐτῷ; ἕως ἑπτάκις;

22 Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Οὐ λέγω σοι ἕως ἑπτάκις, ἀλλ' ἕως ἑβδομηκοντάκις ἑπτά.

23 Διὰ τοῦτο ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ,

adhuc vnũ aut duos: vt in [k] ore duorum aut trium teſtium ſtabile ſit omne verbũ.

6 Quòd ſi neglexerit eos audire, dic [l] Eccleſiæ: quòd ſi Eccleſiam audire neglexerit, ſit tibi velut quiſpiam [m] ethnicus & quiſpiam publicanus.

Amen dico vobis, quæcunque [n] ligaueritis in terra, erunt ligata in cœlo: & quæcunque ſolueritis in terra, erunt ſoluta in cœlo.

o Rurſum dico vobis ſi duo ex vobis cõſenſerint in terra, quodcunque petierint, fiet eis à Patre meo qui in cœlis eſt.

Vbi enim ſunt duo vel tres coacti in nomine meo, illic ſum in medio eorum.

7 ¶ Tunc adiens eũ Petrus, dixit, Domine, quoties peccabit in me frater meus, & remittã ei? *an* vſque ſepties?

Dicit ei Ieſus, Nõ dico tibi vſque ſepties, ſed vſque ſeptuagies ſepties.

Propterea ſimile eſt regnum cœlorũ regi

k Id eſt, ſermone ac teſtimonio: os enim aliquando ſumitur pro ſermone. Num. 3.16. atque etiam pro tacito teſtimonio, ſcilicet quum reo per ſe loquitur, Infrà, 21. 16.

6 Qui Eccleſiæ iudicium contemnit, Deum contemnit.

l Agit non de quadam politia, ſed de eccleſiaſtico cœtu, nam poſtea addit ligandi & ſoluendi poteſtatem, quæ eccleſiæ erat: reſpicit autem rationem ſui temporis, quo penes ſeniores iudicium erat eccleſiæ, Iohãnes. 9. 22. 16. 12. 42. item. 16. 2. apud quos ſuppliciũ erat è Synagoga eiici, relaxari apud nos excommunicari.

7 Implacabilem Deum experiuntur qui à fratribus quantũuis magnis multũſque iniuriis prouocati, nõ ignoſcunt.

m Profanus & à religione alienus: qualis erant Gentes ab Hebræis vocabãtur, quorum ſacra & publica norum conſuetudo fugeretur.

n Suprà, 16. 19.

o q.d. Non ſolum ratum erit ſi aliquem excommunicaueritis: ſed rurſus dico vobis ſi pro peccatore preces fuderitis Deus exaudiet vos non eccleſiam duntaxat vnius famis, ſed etiam ſi duo tantum hac conſenſu petierint. p Numerus certus pro incerto: finitus pro infinito ponitur. ſignificat Chriſtus remittendum eſſe quoties reſipuerit frater.

qui voluit conferre rationem cum seruis suis.

Et quum cœpisset conferre, oblatus est ei quidam debitor [q]decies mille talentorum.

Quum autem is non posset *hæc* reddere, [r] iussit eum dominus eius venundari, & vxorem eius & liberos, & omnia quæ habebat: & reddi *debitum*.

Procidens ergo seruus ille adorabat eum, dicens, Domine, [s] differ iram erga me, & omnia tibi reddam.

[t] Commotus autem misericordia dominus serui illius, dimisit eum, & mutuũ remisit ei.

Egressus verò seruus ille, inuenit vnũ ex conseruis suis, qui debebat ei centum denarios: & prehensum eum, [n] suffocabat, dicens, Redde quod debes.

Procidens ergo cõseruus eius ad eius pedes, precabatur eum, dicens, Differ iram erga me, & omnia reddam tibi.

Ille verò noluit: sed abiens coniecit eum in carcerem, quousque redderet debitum.

Quũ autẽ vidissent conserui eius quæ facta fuerãt, cõtristati sunt vehementer:

q Vt sit insigne descrimen, memoratur ingens summa sexagies centena millia aureorum coronatorum, & exigua decem aureorum inter quæ proportio euanescit.

r Atriquitus erat lex, vt qui soluendo non esset, in nexus addiceretur creditori luiturus corpore, quod ære non posset.

s Ne indulgeas iracũdiæ tuæ erga me. n sic Deus macrothymos *in sacris literis celebratur, id est clemens & cohibens impetum animi, Psal. 86. 5. patiens & multæ misericordiæ.*

t Sup. 6. 36.

v Premebat fauces illius, seu collum obtorquebat.

ὃς ἠθέλησε συνᾶραι λόγον μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ.

24 Ἀρξαμένου δὲ αὐτοῦ συναίρειν, προσηνέχθη αὐτῷ εἷς ὀφειλέτης μυρίων ταλάντων.

25 Μὴ ἔχοντος δὲ αὐτοῦ ἀποδοῦναι, ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ κύριος αὐτοῦ πραθῆναι, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ τὰ τέκνα, καὶ πάντα ὅσα εἶχε καὶ ἀποδοθῆναι.

26 Πεσὼν οὖν ὁ δοῦλος προσεκύνει αὐτῷ, λέγων, Κύριε, μακροθύμησον ἐπ' ἐμοὶ, καὶ πάντα σοι ἀποδώσω.

27 Σπλαγχνισθεὶς δὲ ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου, ἀπέλυσεν αὐτὸν, καὶ τὸ δάνειον ἀφῆκεν αὐτῷ.

28 Ἐξελθὼν δὲ ὁ δοῦλος ἐκεῖνος εὗρεν ἕνα τῶν συνδούλων αὐτοῦ, ὃς ὤφειλεν αὐτῷ ἑκατὸν δηνάρια· καὶ κρατήσας αὐτὸν ἔπνιγε, λέγων, Ἀπόδος μοι ὅ, τι ὀφείλεις.

29 Πεσὼν οὖν ὁ σύνδουλος αὐτοῦ εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ, παρεκάλει αὐτὸν, λέγων, Μακροθύμησον ἐπ' ἐμοὶ, καὶ πάντα ἀποδώσω σοι.

30 Ὁ δὲ οὐκ ἤθελεν· ἀλλ' ἀπελθὼν ἔβαλεν αὐτὸν εἰς φυλακὴν, ἕως οὗ ἀποδῷ τὸ ὀφειλόμενον.

31 Ἰδόντες δὲ οἱ σύνδουλοι αὐτοῦ τὰ γενόμενα, ἐλυπήθησαν σφόδρα·

qui voluit rationem ponere cum seruis suis.

Et quum cœpisset rationem ponere, oblatus est ei vnus qui debebat ei decẽ millia talenta.

Quum autem nõ haberet vnde redderet, iussit eum dominus eius venundari, & vxorem eius, & filios, & omnia quæ habebat: & reddi.

Procidens autem seruus ille orabat eum, dicens, Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi.

Misertus autem dominus serui illius dimisit eum, & debitum dimisit ei.

Egressus autem seruus ille, inuenit vnum de conseruis suis, qui debebat ei centum denarios: & tenẽs suffocabat eũ, dicens, Redde quod debes.

Et procidẽs conseruus eius rogabat eũ, dicens, Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi.

Ille autem noluit: sed abiit, & misit eũ in carcerem, donec redderet debitum.

Videntes autem conserui eius quæ fiebant, contristati sunt valdé:

& venerunt, & narrauerunt domino suo omnia quæ facta fuerant.

Tunc vocauit illum dominus suus, & ait illi, Serue nequam, omne debitũ dimisi tibi, quoniã rogasti me.

Nónne ergo oportuit & te misereri conserui tui, sicut & ego tui misertus sum?

Et iratus dominus eius tradidit eum tortoribus, quoadusque redderet ei vniuersum debitũ.

Sic & Pater meus cælestis faciet vobis, si non remiseritis vnusquisque fratri suo de cordibus vestris.

καὶ ἐλθόντες διεσάφησαν τῷ κυρίῳ αὐτῶν πάντα τὰ γενόμενα.

32 Τότε προσκαλεσάμενος αὐτὸν ὁ κύριος αὐτοῦ, λέγει αὐτῷ, Δοῦλε πονηρὲ, πᾶσαν τὴν ὀφειλὴν ἐκείνην ἀφῆκά σοι, ἐπεὶ παρεκάλεσάς με.

33 Οὐκ ἔδει καί σε ἐλεῆσαι τὸν σύνδουλόν σου, ὡς καὶ ἐγώ σε ἠλέησα;

34 Καὶ ὀργισθεὶς ὁ κύριος αὐτοῦ παρέδωκεν αὐτὸν τοῖς βασανισταῖς, ἕως οὗ ἀποδῷ πᾶν τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ.

35 Οὕτω καὶ ὁ πατήρ μου ὁ ἐπουράνιος ποιήσει ὑμῖν, ἐὰν μὴ ἀφῆτε ἕκαστος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν τὰ παραπτώματα αὐτῶν.

& quum venissent, declararunt domino suo omnia quæ facta fuerant.

Tunc eo aduocato dominus ipsius dixit ei, Serue male, totum debitum illud remisi tibi, quia precatus es me.

Nónne oportuit & te misereri conserui tui, vt & ego tui misertus sum?

Tunc iratus dominus eius tradidit eũ tortoribus, vsquequò redderet id omne quod sibi debebatur.

Ita & Pater meus cœlestis faciet vobis, nisi remiseritis suo quisque fratri ex cordibus vestris offensas eorum.

Cap. XIX.

2. *Sanantur infirmi.* 7. *Libellus abscessionis.* 12. *Eunuchi.* 13. *Pueruli oblati.* 17. *Bonus Deus. Mandata seruanda.* 21. *Perfectus.* 23. *Diues.* 26. *Salus à Deo.* 27. *Relinquere omnia & Christum sequi.*

V.

Ἀπολ. 10.1 *ET factum est, quum consummasset Iesus sermones istos, migrauit à Galilæa, & venit in fines Iudææ trans Iordanem.*

Et sequutæ sunt eum turbæ multæ: & curauit eos ibi,

ΚΑΙ ἐγένετο, ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς λόγους τούτους, μετῆρεν ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἦλθεν εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἰουδαίας, πέραν τοῦ Ἰορδάνου.

2 Καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοί· καὶ ἐθεράπευσεν αὐτοὺς ἐκεῖ.

N.

ET factum est, quũ finiisset Iesus sermones istos, [a] soluit à Galilæa, [b] & venit in fines Iudææ, traiecto Iordane.

Et sequuta est eũ turba multa: sanauitque eos illic.

a *Traiecit è Galilæa in fines Iudææ.*

b *Hanc regionem beneficiis suis etiã visitare voluit Cristus vt vbi qui salutis radios spargeret.*

1 Indisso lubile est eon fugi vinculũ, nisi ob scortationem.

c Non ait de masculis & fœminas. Vnde ex ordine creationis probatur individua vinculum vnæ cum vna vxore societas, & quomodo singuli viri singulas habeant vxores.

d Exprimitur vis Græci vocabuli, quæ significatur atrissima illa cõiunctio viri & vxoris, quasi glutine coniungi eorum.

e Qui duo erant homines, fiunt velut vnus homo. Caro autem per synecdochen pro toto homine seu corpore. Hebr.

f Vnde coniugium & coniuges, quasi à iugo translatione facta.

2 Non statim probat Deus quod ciuiles leges eogunturtolerare.

g Ratione vel causa vxoris duritiei.

h Lege scilicet politica, non moali hac enim perpetua est regula diuinæ iustitiæ, illa sese aliquando ex vi regulæ Aethia insectatis.

i Hoc itaque tempore in adulteros latæ leges negligebantur, vt pudio enim nũ fuisset opus, si capitali supplicio direpti fuissent mariti.

1 Tunc adducti sunt ei Pharisæi, tentantes eum, & dicentes ei, Licétne homini dimittere vxorem suã quauis ex causa?

Ille verò respondens dixit eis, Nõ legistis, opificem ab initio fecisse[c] masculum & fœminam?

Et dixisse, Propterea relinquet homo patrem & matrem, & [d]agglutinabitur vxori suæ: & [e]erunt duo in carne vna.

Itaque non amplius sunt duo, sed vna caro. quod ergo Deus[f] coniunxit, homo ne seiungat.

2 Dicunt ei, Cur ergo Moses mandauit dare libellũ dimissionis, & eam dimittere?

Dicit eis, Moses [g] pro duritia cordis vestri[h] permisit vobis dimittere vxores vestras: cæterum à principio non fuit ita.

Dico autem vobis, quicunque dimiserit vxorem suam, nisi [i] ob scortationẽ, & aliam duxerit, eũ mœchari: & qui dimissam duxerit, mœchari.

Dicunt ei discipu-

1 Τότε προσηνέχθησαν αὐτῷ παιδία ἵνα τὰς χεῖρας ἐπιθῇ αὐτοῖς καὶ προσεύξηται· οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπετίμησαν τοῖς προσφέρουσιν.

2 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν· Ἄφετε τὰ παιδία καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ ἐλθεῖν πρός με· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

3 Καὶ ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας αὐτοῖς ἐπορεύθη ἐκεῖθεν.

4 Καὶ ἰδοὺ εἷς προσελθὼν αὐτῷ εἶπεν· Διδάσκαλε ἀγαθέ, τί ποιήσω ἀγαθὸν ἵνα σχῶ ζωὴν αἰώνιον;

5 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ· Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ θεός. εἰ δὲ θέλεις εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωήν, τήρησον τὰς ἐντολάς.

6 Λέγει αὐτῷ· Ποίας; Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν· Τὸ οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις,

7 τίμα τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.

8 Λέγει αὐτῷ ὁ νεανίσκος· Πάντα ταῦτα ἐφύλαξα· τί ἔτι ὑστερῶ;

9 Ἔφη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανοῖς· καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι.

10 Ἀκούσας δὲ ὁ νεανίσκος τὸν λόγον ἀπῆλθε λυπούμενος· ἦν γὰρ ἔχων κτήματα πολλά.

11 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι πλούσιος δυσκόλως εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

12 Καὶ πάλιν λέγω ὑμῖν· Εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς ῥαφίδος εἰσελθεῖν ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ εἰσελθεῖν.

13 Ἀκούσαντες δὲ οἱ μαθηταὶ ἐξεπλήσσοντο σφόδρα, λέγοντες· Τίς ἄρα δύναται σωθῆναι;

14 Ἐμβλέψας δὲ αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· Παρὰ ἀνθρώποις τοῦτο ἀδύνατόν ἐστιν, παρὰ δὲ θεῷ πάντα δυνατά ἐστιν.

15 Τότε ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ· Ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα καὶ ἠκολουθήσαμέν σοι· τί ἄρα ἔσται ἡμῖν;

16 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ὑμεῖς οἱ ἀκολουθήσαντές μοι, ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ ὅταν καθίσῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθήσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ.

17 Καὶ πᾶς ὃς ἀφῆκεν οἰκίας ἢ ἀδελφοὺς ἢ ἀδελφὰς ἢ πατέρα ἢ μητέρα ἢ γυναῖκα ἢ τέκνα ἢ ἀγροὺς ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἑκατονταπλασίονα λήμψεται καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει.

18 Πολλοὶ δὲ ἔσονται πρῶτοι ἔσχατοι καὶ ἔσχατοι πρῶτοι.

Tunc oblati sunt illi pueri, vt manus eis imponeret & oraret: discipuli autem increpabant offerentes.

Iesus autem dixit, Sinite pueros & nolite prohibere eos ad me venire: talium enim est regnum cœlorum.

Et cum imposuisset eis manus, abiit inde.

Et ecce vnus accedens dixit illi, Magister bone, quid faciam vt habeam vitam æternam?

Qui dixit ei, Quid me dicis bonum? nemo bonus nisi vnus Deus. Si autem vis ad vitam ingredi, serua mandata.

Dicit illi, Quæ? Iesus autem dixit, Non homicidium facies, non mœchaberis, non furtum facies, non falsum testimonium dices,

honora patrem & matrem, & diliges proximum tuum sicut teipsum.

Dicit illi adolescens, Omnia hæc custodiui: quid adhuc mihi deest?

Ait illi Iesus, Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo: & veni, sequere me.

Quo audito adolescens abiit tristis: erat enim habens possessiones multas.

Iesus autem dixit discipulis suis, Amen dico vobis, quia dives difficulter intrabit in regnum cœlorum.

Et iterum dico vobis, Facilius est camelum per foramen acus transire, quam diuitem intrare in regnum Dei.

Audientes autem discipuli mirabantur valde, dicentes, Quis ergo potest saluus fieri?

Intuitus autem Iesus dixit illis, Apud homines hoc impossibile est, apud Deum autem omnia possibilia sunt.

Tunc respondens Petrus dixit ei, Ecce nos reliquimus omnia & secuti sumus te: quid ergo erit nobis?

Iesus autem dixit illis, Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel.

Et omnis qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet & vitam æternam possidebit.

Multi autem erunt primi nouissimi, & nouissimi primi.

Et acceſſerunt ad eũ Pharisæi tẽtãtes eum, & dicentes, Si licet homini dimittere vxorem suam quacunque ex causa?

Qui respondens ait eis, Non legistis ‖ *quia qui fecit ab initio, masculum & fœminam, fecit eos?* Gen. 1. 14

Et dixit, Propter hoc, dimittet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ: & erunt duo in carne vna.

Itaque iam non sunt duo, sed vna caro. quod ergo Deus coniunxit, homo non separet.

Dicunt illi, Quid ergo ‖ *Moyses mandauit dare libellum repudij, & dimittere?* Deut. 24. 1

Ait illis, Quoniã Moyses ad duritiã cordis vestri permisit vobis dimittere vxores vestras: ab initio autẽ non fuit sic.

Dico autem vobis, ‖ *quia quicũque dimiserit vxorem suam, nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur: & qui dimissam duxerit, mœchatur.* Supra 5. 32 marc. 10. 11 luc. 16. 18 1. cor. 7. 21

Dicunt ei discipuli eius

li eius, Si ita est causa hominis cum vxore, non expedit nubere.

Qui dixit illis, Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est.

Sunt enim eunuchi, qui de matris vtero sic nati sunt: & sunt eunuchi qui facti sunt ab hominibus: & sunt eunuchi qui seipsos castrauerunt propter regnum cælorum. Qui potest capere, capiat.

Supra, 18.3 mar. 10.13 luc. 18.15 ‖Tunc oblati sunt ei paruuli, vt manus eis imponeret, & oraret: discipuli autem increpabant eos.

Iesus verò ait eis, Sinite paruulos, & nolite eos prohibere ad me venire. talium est enim regnum cælorum.

¶Et quum imposuisset eis manus, abiit inde.

Mar. 10.17 luc. 18.18 ¶Et ecce, vnus accedens ait illi, Magister bone, quid boni faciam vt habeam vitam æternam?

Qui dixit ei, Quid me interrogas de bono? vnus est bonus,

θητῆ αὐτῆ, Εἰ οὕτως ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς γυναικὸς, οὐ συμφέρει γαμῆσαι.

11 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον, ἀλλ' οἷς δέδοται.

12 Εἰσὶ γὰρ εὐνοῦχοι, οἵτινες ἐκ κοιλίας μητρὸς ἐγεννήθησαν οὕτω· καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνουχίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων· καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρείτω.

13 Τότε προσηνέχθη αὐτῷ παιδία, ἵνα τὰς χεῖρας θήσῃ αὐτοῖς, καὶ προσεύξηται· οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπετίμησαν αὐτοῖς.

14 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἀφετε τὰ παιδία, καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ ἐλθεῖν πρός με· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

15 Καὶ θεὶς τὰς χεῖρας, ἐπορεύθη ἐκεῖθεν.

16 ¶Καὶ ἰδοὺ, εἷς προσελθὼν εἶπεν αὐτῷ, Διδάσκαλε ἀγαθὲ, τί ἀγαθὸν ποιήσω, ἵνα ἔχω ζωὴν αἰώνιον;

17 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς, ὁ

li eius, [k] Si tale est negotium hominis cum vxore, [l] non expedit cōtrahere matrimonium.

Ipse verò dixit eis, [3] Non omnes [m] capiunt hunc sermonē, sed quibus datum est.

Sunt enim [n] eunuchi qui ex matris vtero nati sunt ita: & sunt eunuchi qui castrati sunt ab hominibus: & sunt eunuchi qui seipsos castrarunt propter regnum cœlorū. [o] Qui potest capere, capiat.

[4] Tunc oblati sunt ei pueruli [q] vt manus eis imponeret, & precaretur: discipuli autem obiurgarunt eos.

Iesus autem ait, Sinite puerulos, & ne prohibete eos ad me venire. [r] talium est enim regnum cœlorum.

Et quum imposuisset eis manus, profectus est illinc.

¶[5] Et ecce, quidam accedens dixit ei, Magister bone, quid boni faciam vt habeam vitam æternā?

Ipse verò dixit ei, Cur me dicis bonū? nullus est bonus, [t] nisi vnus, nempe

k Id est, si talis sit res habet de viro & vxore, seu de coniugio vt nō aptius ita liberū sit repudiū.

l Durum seruitutem esse putant, domi ferre moros sam vxorem, temulentā aut simili vitio molestam mulierem. Itaque loquūtur vt carnales non vt spirituales: quare eorū stultitiam refellit dominus.

3 Peculiare est continentiæ donū, ac proinde perpetuæ cōtinentiæ legem ne sibi quidem potest quisque indicere. m. i. Recipiūt & admittunt, sicut dicimus locum aliquem angustū capere non posse multas res. q. d. Christus, Ab hac nubendi necessitate, nō possunt esse omnes liberi, nisi quibus datum est diuinitus.

n Eunuchus: nomen est generis, eius species sunt, spadones, sihlibia & castrati, hos à coniugio arcet defectus: quia viri non sunt.

o Qui à coniugio abstinēt, & continentiam seruant ex Dei sibilitet dono.

p Vtilis omnibus admonitio quia in eo comprehendit tam puellos quam eorum similes.

4 Ipsi etiā infantes in gratuito Dei fœdere comprehenduntur.

q Impositionis manuum symbolum fuit apud Iudæos familiare, quoties solennis erat precatio aliqua aut benedictio.

r Videl. parētes offerentes filios.

5 Et legem & seipsos minimè omnia norunt qui ex Lege salutē petunt.

s Talium dixit nō bonū: quia

t Hinc discendū est, quod quicquid bonitatis in homine reperitur, id apparet esse ex Deo, tanquam ex fonte omnis boni.

Deus. Si vis autem ad vitam ingredi, serua mandata.

Dicit ei, Quæ? Iesus autem dixit, Nõ occides, Non mœchaberis, Non furaberis, Non dices falsum testimonium.

Honora patrem & matrem. Et, Diliges proximum tuum vt teipsum.

Dicit ei adolescens, Omnia hæc obseruaui à iuuentute mea: quo adhuc deficior?

Ait ei Iesus, Si vis perfectus esse, abi, vende quæ habes, & da pauperibus: & habebis thesaurum in cœlo: & veni, sequere me.

Quum audisset autem adolescens eum sermonem, abiit contristatus: habebat enim bona multa.

Iesus autem dixit discipulis suis, Amẽ dico vobis, diues difficile introibitin regnum cœlorum.

Rursum verò dico vobis, Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem in regnum Dei introire.

His autem auditis discipuli eius per-

u In hac vltima scena de magistratu nobis quæ sit humani ingenii arrogantia & vanitas q.d. Nihil aliud mihi proposui q̃ amissa vel gratia, quarum obseruantiam mihi ab ipsa iuuentute vindicare possum.

x Non vere è respondetur iuuenis se omnia mandata seruasse: id eò verè dicitur ex lege, pro persona, laterẽ in animo morbum indicat.

6 Diuites peculiari Dei dono egent, vt possint ex Satanæ tendiculis euadere.

y Theophil. camelli nomine funem anchorarij intelligit. Cæterum verò ex Thalmudistis observat prouerbialem esse locutionem, q. camelinonnisi animal intelligi. hac autem sermonis absurditas ad emphasin facit.

Θεός. εἰ δὲ θέλεις εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν, τήρησον τὰς ἐντολάς.

18 Λέγει αὐτῷ, Ποίας; Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπε, Τὸ, Οὐ φονεύσεις, Οὐ μοιχεύσεις, Οὐ κλέψεις, Οὐ ψευδομαρτυρήσεις.

19 Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα. καὶ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.

20 Λέγει αὐτῷ ὁ νεανίσκος, Πάντα ταῦτα ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός μου· τί ἔτι ὑστερῶ;

21 Ἔφη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς· καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ· καὶ δεῦρο, ἀκολούθει μοι.

22 Ἀκούσας δὲ ὁ νεανίσκος τὸν λόγον, ἀπῆλθε λυπούμενος. ἦν γὰρ ἔχων κτήματα πολλά.

23 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι δυσκόλως πλούσιος εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

24 Πάλιν δὲ λέγω ὑμῖν, Εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυπήματος ῥαφίδος διελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν.

25 Ἀκούσαντες δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐξε-

Deus. Si autem vis ad vitam ingredi, serua mandata.

Dicit illi, Quæ? Iesus autem dixit, ‖ Non homicidium facies, Non adulterabis, Nõ facies furtum, Non falsum testimonium dices. Exo. 20. 13

Honora patrẽ tuũ & matrem tuam. Diliges proximum tuum sicut teipsum.

Dicit illi adolescens, Omnia hæc custodiui à iuuentute mea: quid adhuc mihi deest?

Ait illi Iesus, Si vis perfectus esse, vade, vẽde oĩa quæ habes, & da pauperibus: & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me.

Quum audisset autem adolescens verbum, abiit tristis erat enim habens multas possessiones.

Iesus autem dixit discipulis suis, Amẽ dico vobis quia diues difficilè intrabit in regnum cælorum.

Et iterum dico vobis, facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnũ cælorum.

Auditis autem his discipuli mirabantur

bantur valde, dicentes, Quis ergo potest salvus esse?

πλήσσοντο σφόδρα, λέγοντες, Τίς ἄρα δύναται σωθῆναι;

culsi sunt valdè, dicẽtes, Quis ergo potest seruari?

Aspiciens autem Iesus dixit illis, Apud homines hoc impossibile est: apud Deum autem omnia possibilia sunt.

26 Ἐμβλέψας δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Παρὰ ἀνθρώποις τοῦτο ἀδύνατόν ἐστι, παρὰ δὲ Θεῷ πάντα δυνατά ἐστι.

Intuitus autẽ eos Iesus, dixit eis, Apud homines hoc impossibile est: apud Deũ autem omnia possibilia sunt.

Matt. 19. 28 Luc. 18. 28 || *Tunc respondēs Petrus dixit ei, Ecce, nos reliquimus omnia, & secuti sumus te: quid ergo erit nobis?*

27 Τότε ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ, Ἰδοὺ, ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολουθήσαμέν σοι· τί ἄρα ἔσται ἡμῖν;

7 Tunc respõdẽs Petrus dixit ei, Ecce, nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te: quid ergo erit nobis?

Iesus autem dixit illis, Amen dico vobis, quòd vos qui secuti estis me, in regenerationē, quum sederit Filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicātes duodecim tribus Israel.

Luc. 22. 30.

28 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ὑμεῖς οἱ ἀκολουθήσαντές μοι, ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ, ὅταν καθίσῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθήσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ.

Iesus autem dixit eis, Amen dico vobis, vos qui secuti estis me, [z] in regeneratione, quum sederit Filius hominis in throno gloriæ suę a sedebitis etiã, vos, *inquam*, super thronos duodecim, [b] iudicantes duodecim tribus Israel.

Et omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut filios, aut agros, propter nomen meū: centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit.

29 Καὶ πᾶς ὃς ἀφῆκεν οἰκίας, ἢ ἀδελφοὺς, ἢ ἀδελφὰς, ἢ πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ γυναῖκα, ἢ τέκνα, ἢ ἀγροὺς, ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἑκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει.

Et quisquis reliquerit domos aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut liberos, aut agros, causa nominis mei, centuplicia accipiet, & vitam æternam hereditatis iure possidebit.

Matt. 19. 30. Luc. 13. 30. || *Multi autem erunt primi, nouissimi: & nouissimi, primi.*

30 Πολλοὶ δὲ ἔσονται πρῶτοι, ἔσχατοι· καὶ ἔσχατοι, πρῶτοι.

8 Multi autem primi, erunt vltimi: & vltimi, primi.

7 Minimè périt quod Dei causa ne gligitur.

z *Regeneratio sumitur pro illa die, quæ electis iucipiet nouam vitam viuere. i. cùm anime & corpore fruentur illa hæreditate cœlesti.*

a *Humanæ sed magnifica similitudine maiestatis pleni iudicium admiscet.*

b *Hoc non est aliter intelligendum quàm quòd fides Apostolorum (qui & ipsi sunt ex Israele) usque ad vltimi idiotæ, ex tempore Christiũ amplexi & ministri regnũ Dei facti) Israelitis sit adimpturæ gentium exustationem, sic de de Niniuitis & Regina Austri Supr. 12. 41. legimus.*

8 Non modò nihil iuuat, sed etiã valdè nocet, bene cœpisse, nisi quis ad extremũ perseueret.

CAP. XX.

1. *Operarij conducuntur in vineam.* 15. *Oculus nequam.* 17. *Passionem suam prædicit.* 20. *Zebedæi filij.* 22. *Calix.* 28. *Minister noster Christus.* 30. *Cæci duo.*

N.

[1] Deus nemini obstrictus, quoscunque quandocunque libuit, vocat. Tantum dãda est opera vnicuique vt ad meam inoffensa cursu, nihil in alium vel in Dei iudicia curiosè inquirens, perueniat.

SImile enim est regnum cœlorũ patrifamiliãs, qui exiit cum prima luce ad conducendos operarios *quos mitteret* in vineam suam.

Pactus autem cum operariis [a] denario in diem, misit eos in vineam suam.

[a] De singulis in diem denariis. Denarius autem nummi Romani genus est, valés drachmas, hoc est, tres solidos Gallicos & semissem.

Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos:

Et illis dixit, Abite & vos in vineam: & quodcunque iustum fuerit, dabo vobis.

Illi autem abierunt. Rursum egressus circa sextã & nonam horam, fecit itidem.

Circa horam autẽ [b] vndecimam egressus inuenit alios stãtes otiosos, ac dicit eis, Cur hîc statis totum diem otiosi?

[b] Horam vndecimam, dies enim 12. horis continebatur, quarum prima ab ortu solis numerari solebat.

Dicunt ei, Quia nemo nos conduxit. Dicit eis, Abite & vos in vineam: & quicquid fuerit iustũ accipietis.

Quum autem serum diei esset, dicit dominus vineæ procuratori suo, Voca operarios, & redde eis mercedem, incipiens ab vltimis vsque ad primos.

Ομοία γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐξῆλθεν ἅμα πρωΐ μισθώσασθαι ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ.

2 Συμφωνήσας δὲ μετὰ τῶν ἐργατῶν ἐκ δηναρίου τὴν ἡμέραν, ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ.

3 Καὶ ἐξελθὼν περὶ τὴν τρίτην ὥραν, εἶδεν ἄλλους ἑστῶτας ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀργούς·

4 Κἀκείνοις εἶπεν, Ὑπάγετε καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν ἀμπελῶνα, καὶ ὃ ἐὰν ᾖ δίκαιον, δώσω ὑμῖν.

5 Οἱ δὲ ἀπῆλθον. Πάλιν ἐξελθὼν περὶ ἕκτην καὶ ἐνάτην ὥραν, ἐποίησεν ὡσαύτως.

6 Περὶ δὲ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν ἐξελθών, εὗρεν ἄλλους ἑστῶτας ἀργούς· καὶ λέγει αὐτοῖς, Τί ὧδε ἑστήκατε ὅλην τὴν ἡμέραν ἀργοί;

7 Λέγουσιν αὐτῷ, Ὅτι οὐδεὶς ἡμᾶς ἐμισθώσατο. Λέγει αὐτοῖς, Ὑπάγετε καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν ἀμπελῶνα, καὶ ὃ ἐὰν ᾖ δίκαιον, λήψεσθε.

8 Ὀψίας δὲ γενομένης λέγει ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος τῷ ἐπιτρόπῳ αὐτοῦ, Κάλεσον τοὺς ἐργάτας, καὶ ἀπόδος αὐτοῖς τὸν μισθόν, ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἐσχάτων ἕως τῶν πρώτων.

V.

Simile est regnum calorum homini patrifamiliãs, qui exiit primo mane cõducere operarios in vineam suam.

Conuentione autẽ facta cum operariis ex denario diurno, misit eos in vineam suam.

Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos:

Et dixit illis, Ite & vos in vineã: & quod iustum fuerit, dabo vobis.

Illi autem abierunt. Iterum autem exiit circa sextam & nonam horam: & fecit similiter.

Circa vndecimam verò exiit, & inuenit alios stantes, & dicit illis, Quid hîc statis tota die otiosi?

Dicunt ei, Quia nemo nos conduxit. Dicit illis, Ite & vos in vineam.

Quum sero autem factum esset, dicit dominus vineæ procuratori suo, Voca operarios, & redde illis mercedem, incipiens à nouissimis vsque ad primos.

Quum

Quum venissent ergo qui circa vndecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios.

Venientes autẽ & primi, arbitrati sunt quòd plus essent accepturi: acceperunt autem & ipsi singulos denarios.

Et accipiẽtes murmurabant aduersus patremfamiliâs,

Dicentes, Hi nouissimi vnã horã fecerunt, & pares illos nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & æstus?

At ille respondẽs vni eorum dixit, Amice, non facio tibi iniuriam: nónne ex denario conuenisti mecum?

Tolle quod tuum est, & vade: volo autem & huic nouissimo dare sicut & tibi.

Aut non licet mihi quod volo facere? an oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum?

9 Καὶ ἐλθόντες οἱ περὶ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν, ἔλαβον ἀνὰ δηνάριον.

10 Ἐλθόντες δὲ οἱ πρῶτοι, ἐνόμισαν ὅτι πλείονα λήψονται· καὶ ἔλαβον τὸ ἀνὰ δηνάριον.

11 Λαβόντες δὲ ἐγόγγυζον κατὰ τοῦ οἰκοδεσπότου·

12 Λέγοντες, Οτι οὗτοι οἱ ἔσχατοι μίαν ὥραν ἐποίησαν, καὶ ἴσους ἡμῖν αὐτοὺς ἐποίησας, τοῖς βαστάσασι τὸ βάρος τῆς ἡμέρας καὶ τὸ καύσωνα.

13 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς ἑνὶ αὐτῶν εἶπεν, Ἑταῖρε, οὐκ ἀδικῶ σε· οὐχὶ δηναρίου συνεφώνησάς μοι;

14 Ἆρον τὸ σὸν, καὶ ὕπαγε. θέλω δὲ τούτῳ τῷ ἐσχάτῳ δοῦναι ὡς καὶ σοί.

15 Ἢ οὐκ ἔξεστί μοι ποιῆσαι ὃ θέλω ἐν τοῖς ἐμοῖς; ἢ ὁ ὀφθαλμός σου πονηρός ἐστιν ὅτι ἐγὼ ἀγαθός εἰμι;

16 Οὕτως ἔσονται οἱ ἔσχατοι, πρῶτοι· καὶ οἱ πρῶτοι, ἔσχατοι. πολλοὶ γάρ εἰσι κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί.

17 Καὶ ἀναβαίνων ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἰεροσόλυμα, παρέλαβε τοὺς δώδεκα μαθητὰς κατ' ἰδίαν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ εἶπεν αὐτοῖς,

18 Ἰδοὺ, ἀναβαίνομεν

Et quum venissent qui circa vndecimã horam *conducti fuerant*, acceperũt [c] singuli denarium.

Venientes autem & primi, existimarũt se plus esse accepturos: sed acceperunt ipsi quoque singuli denarium.

Et quũ accepissent, murmurabant aduersus patremfamiliâs:

Dicentes, Isti vltimi vnam horã *opus* fecerunt, & eos æquales nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & æstum,

Ipse verò respondens dixit vni eorũ, [d] Amice, non facio tibi iniuriam: nónne denario pactus es mecum?

Tolle quod tuum est, & abi: volo autẽ huic vltimo dare vt & tibi.

Annon licet mihi quod volo facere in meis? an oculus tuus malus est quia ego bonus sum?

Sic vltimi erunt primi: & primi, vltimi. multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

[a] Ad vtilitatem quidlibet diuina.

[b] Sic erunt nouissimi, primi: & primi, nouissimi. multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

[c] Ad vtilitatem quidlibet diuina.

[d] Ad vnum fidelia, quo vocabulo in omnibus fere linguis compellamus ignotos.

[e] Sub. rebus.

[f] Nequam, An inuides isti⁊ benignitatem? Hebraei enim per oculum malum, inuidentiam significant, quoniam eluenti potissimũ in oculis affectus.

[g] Sup. 19. 30. marc. 10. 31. luc. 13. 30. Infrà, 22. 14.

[h] Mar. 10. 32. luc. 18. 31.

[i] ¶ Et ascendens Iesus Ierosolymam, assumpsit duodecim discipulos secretò, & ait illis,

[a] Christus necessario quidem, sed voluntarie tamen crucẽ adiit.

[b] Christum si demùm acerbissimè persequũtur, quos minimè omnium ogitarũt.

Ecce, ascendimus

[k] Ecce, ascendimus.

Hierosolyma, & Filius hominis tradetur principibus sacerdotũ ac scribis, & condemnabunt eum morte:

4 Ignominia crucis, oertum iter ad æternæ vitæ gloriam.

4 Tradéntque eũ Gentibus, vt illudãt, & flagellent, & crucifigant: sed tertia die resurget.

5 Contrária prorsus est ratio regni cœlestis & terreni.

5 Tunc venit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis suis, adorans, & petẽs aliquid ab eo.

g Sedere ad dexteram vel sinistram regni Christi nihil aliud est, quàm primas habere & participẽ esse gloriæ eius.

Ipse verò dixit ei, Quid vis? Ait ei, Dic vt sedeant isti duo filij mei, vnus ad dextram tuam, & alter ad sinistram, in regno tuo.

h Metonymia speculum, pro eo quod poculo continetur. Deinde poculi nomine Hebræi modò pœnæ quæ peccatis infligitur, Psal. 11.6, vel lætitiæ qua cumulantur fideles, psal. 22.5. aliquando sortem siue conditionem intelligunt, psal. 16.5.

i Transferunt ad afflictiones, translatione Davidi familiari Iz Non excludit omnipotentia diuinitatis in Christo, sed indicatur demissio ad copulationẽ naturæ humanæ.

Respondens autem Iesus dixit, Nescitis quid petatis. potestis h bibere poculum quod ego bibiturus sum, & i baptismate quo ego baptizor, baptizari? Dicunt ei, Possumus.

Tunc dicit eis, Poculum quidem meũ bibetis, & baptismate quo ego baptizor, baptizabimini: sedere autem ad dexterã meam & sinistram meam, k non est meũ dare, sed dabitur quibus paratum est à Patre meo.

k Et quũ hæc audissẽt alii decẽ, indignati sũt

εἰς Ιερουσόλυμα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ γραμματεῦσι, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτὸν θανάτῳ·

19 καὶ παραδώσουσιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν εἰς τὸ ἐμπαῖξαι, καὶ μαστιγῶσαι, καὶ σταυρῶσαι· καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται.

20 Τότε προσῆλθεν αὐτῷ ἡ μήτηρ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου, μετὰ τῶν υἱῶν αὐτῆς, προσκυνοῦσα, καὶ αἰτοῦσά τι παρ' αὐτοῦ.

21 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῇ, Τί θέλεις; Λέγει αὐτῷ, Εἰπὲ ἵνα καθίσωσιν οὗτοι οἱ δύο υἱοί μου, εἷς ἐκ δεξιῶν σου, καὶ εἷς ἐξ εὐωνύμων, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.

22 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Οὐκ οἴδατε τί αἰτεῖσθε. δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον ὃ ἐγὼ μέλλω πίνειν, καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθῆναι; Λέγουσιν αὐτῷ, Δυνάμεθα.

23 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Τὸ μὲν ποτήριόν μου πίεσθε, καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθήσεσθε· τὸ δὲ καθίσαι ἐκ δεξιῶν μου καὶ ἐξ εὐωνύμων μού, οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται ὑπὸ τοῦ πατρός μου.

24 Καὶ ἀκούσαντες οἱ δέκα ἠγανάκτησαν

Hierosolymam, & Filius hominis tradetur principibus sacerdotum & scribis, & condemnabunt eum morte:

‖ *Et tradent eum Gentibus ad illudẽdum, & flagellandum, & crucifigendum: & tertia die resurget.* Lib. 18.32.

‖ *Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi, cum filiis suis, adorans & petens aliquid ab eo.* Matt. 20. 35.

Qui dixit ei, Quid vis? Ait illi, Dic vt sedeant hi duo filij mei, vnus ad dexteram tuam, & vnus ad sinistram, in regno tuo.

Respondens autẽ Iesus dixit, Nescitis quid petatis. Potestis bibere calicem quẽ ego bibiturus sum? Dicunt ei, Possumus.

Ait illis, Calicem quidem meum bibetis: sedere autem ad dexteram meã & sinistram, nõ est meũ dare vobis, sed quibus paratum est à Patre meo.

‖ *Et audientes decem indignati sunt de duo-* Matt. 20. 41. Luc. 22. 25.

de duobus fratribus.

Iesus autem vocauit eos ad se: & ait, Scitis quia principes Gentium dominantur eorum, & qui maiores sunt, potestatem exercent in eos.

Non ita erit inter vos: sed quicunque voluerit inter vos maior fieri, sit vester minister.

Et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester seruus.

Philip. 2. 7 ||*Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, & dare animã suam, redemptionẽ pro multis.*

Mar. 10. 46 Luc. 18. 35 ||*Et egredientibus illis ab Iericho, secuta est eum turba multa.*

¶*Et ecce, duo cæci sedẽtes secus viam, audierunt quia Iesus transiret: & clamauerunt dicentes, Domine miserere nostri fili Dauid.*

Turba autem increpabat eos vt tacerent: at illi magis clamabant, dicentes, Domine, miserere nostri, fili Dauid.

Et stetit Iesus, & vocauit eos, & ait, Quid vultis vt faciã vobis?

Dicunt illi, Domine, vt aperiantur oculi nostri.

Misertus autem

περὶ τῶν δύο ἀδελφῶν.

25 Ὁ δὲ Ἰησοῦς προσκαλεσάμενος αὐτοὺς εἶπεν, Οἴδατε ὅτι οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν, καὶ οἱ μεγάλοι κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν.

26 Οὐχ οὕτως δὲ ἔσται ἐν ὑμῖν· ἀλλ' ὃς ἐὰν θέλῃ ἐν ὑμῖν μέγας γενέσθαι, ἔστω ὑμῶν διάκονος·

27 Καὶ ὃς ἐὰν θέλῃ ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔστω ὑμῶν δοῦλος.

28 Ὥσπερ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι, καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν.

29 Καὶ ἐκπορευομένων αὐτῶν ἀπὸ Ἱεριχὼ, ἠκολούθησεν αὐτῷ ὄχλος πολύς.

30 ¶ Καὶ ἰδοὺ, δύο τυφλοὶ καθήμενοι παρὰ τὴν ὁδὸν, ἀκούσαντες ὅτι Ἰησοῦς παράγει, ἔκραξαν, λέγοντες, Ἐλέησον ἡμᾶς Κύριε, υἱὸς Δαβίδ.

31 Ὁ δὲ ὄχλος ἐπετίμησεν αὐτοῖς ἵνα σιωπήσωσιν· οἱ δὲ μεῖζον ἔκραζον, λέγοντες, Ἐλέησον ἡμᾶς Κύριε, υἱὸς Δαβίδ.

32 Καὶ στὰς ὁ Ἰησοῦς ἐφώνησεν αὐτοὺς, καὶ εἶπε, Τί θέλετε ποιήσω ὑμῖν;

33 Λέγουσιν αὐτῷ, Κύριε, ἵνα ἀνοιχθῶσιν ἡμῶν οἱ ὀφθαλμοί.

34 Σπλαγχνισθεὶς δὲ

de duobus fratribus:

Iesus autem quum eos aduocasset, ait, [l] Scitis principes Gẽtium in eas [m] dominari, & qui magni sunt, licentia vti in eas.

Verùm non ita erit inter vos: sed quicunque voluerit inter vos magnus fieri, sit vester minister.

Et quicunque voluerit inter vos primus esse, sit vester seruus.

Sicut Filius hominis non venit vt sibi ministraretur, sed vt ministraret, darétq; animam suam *in* redemptionis pretium pro multis.

[6] Tunc egredientibus ipsis ex Iericho, sequuta est eum turba multa.

¶ Et ecce, duo cæci sedentes iuxta viam, quum audissent Iesum pręterire, clamarunt, dicentes, Miserere nostri Domine, fili Dauid.

Turba autem obiurgabat eos vt silerent: illi verò magis clamabant, dicẽtes, Miserere nostri Domine, fili Dauid.

Et quum substitisset Iesus, [n] vocauit eos, & ait, Quid vultis faciam vobis?

Dicunt ei, Domine, vt aperiantur oculi nostri.

Misericordia autẽ

l *Christus hic non dehortatur ne quis Rex sit, aut Magistratu fũgatur, sed dehortatur ne quis inter ministros, verbi sui, quærat præcellentiã & potestatem.*

m *Cum quadam acerbitate.*

6 Christus, duobus cæcis solo contactu sanatis, confirmat se vnum esse mũdi lucem.

n *Voce, non alterius ministerio.*

commotus, Iesus tetigit oculos eorum: & statim visum receperunt oculi eorum, & sequuti sunt eum.

ὁ Ἰησοῦς, ἥψατο τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν· καὶ εὐθέως ἀνέβλεψαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοὶ, καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ.

eorum Iesus, tetigit oculos eorum: & cõfestim viderunt, & secuti sunt eum.

Cap. XXI.

1. *Christus asinæ insidens ingreditur Ierusalem.* 12. *Vendentes eiicit.* 13. *Orationis domus.* 19. *Ficus arefacta.* 25. *Baptismus Iohannis.* 28. *Qui voluntatem Dei faciant.* 30. *Publicani & meretrices.* 33. *Vinea Dei, Iudæi.* 38. *Filiꝰ familiàs occisꝰ ab agricolis.* 42. *Lapis angularis.*

N.

1 Christus humilis de mundi superbia triũphãs, ad veram gloriam per crucis ignominiam ascendit.

ET [1] quum appropinquassent Hierosolymis, & venissent Beth-phage ad montem Olearum, tunc Iesus misit duos discipulos,

Dicens eis, Ite in vicum qui vobis est ex aduerso, & statim inuenietis asinam ligatam, & pullum cũ ea: soluite & adducite mihi.

Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite, Domino his opus esse: statim enim mittet eos.

[a] Hoc autem totũ factum est vt impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem,

Dicite [b] filiæ Sion, Ecce, Rex tuus venit tibi mansuetus, & insidens asinæ, ac pullo filio subiugis asinæ.

Profecti sunt autẽ discipuli, fecerúntq; sicut imperarat eis Iesus,

a *Oportuit adimpleri scripturam in Christo, quia diuinitus destinatũ erat vt ãte passionẽ asino. incidẽs ingrederẽtur Ierusalẽ. Ideo verò prædictum est, aspiritu sancto quia futurum erat: futurum autem erat quia diuinitus destinatum. Destinatũ verò, ex scriptu prophetica colligi potest, nẽpe quod ita visum sit exprimere regni Christi & qualitatem & amplitudinem.*

b *Ciuitati Sion, Hebr. frequens in Thænis Ierem.*

ΚΑΙ ὅτε ἤγγισαν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἦλθον εἰς Βηθφαγῆ πρὸς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, τότε ὁ Ἰησοῦς ἀπέστειλε δύο μαθητάς·

2 Λέγων αὐτοῖς, Πορεύθητε εἰς τὴν κώμην τὴν ἀπέναντι ὑμῶν· καὶ εὐθέως εὑρήσετε ὄνον δεδεμένην, καὶ πῶλον μετ' αὐτῆς· λύσαντες ἀγάγετέ μοι.

3 Καὶ ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ τι, ἐρεῖτε ὅτι ὁ Κύριος αὐτῶν χρείαν ἔχει· εὐθέως δὲ ἀποστελεῖ αὐτούς.

4 Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου, λέγοντος,

5 Εἴπατε τῇ θυγατρὶ Σιὼν, Ἰδοὺ, ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι πραΰς, καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον, καὶ πῶλον, υἱὸν ὑποζυγίου.

6 Πορευθέντες δὲ οἱ μαθηταὶ καὶ ποιήσαντες καθὼς προσέταξεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς,

V.

Mar. 11. 1 Luc. 19. 29

ET quũ appropinquassent Ierosolymis, & venissent Beth-phage ad montem Oliueti, tũc Iesus misit duos discipulos,

Dicens eis, Ite in castellum quod contra vos est, & statim inuenietis asinã alligatã, & pullum cum ea: soluite & adducite mihi.

Et siquis vobis aliquid dixerit, dicite quia Dominus his opus habet: & confestim dimittet eos.

Hoc autem factum est vt adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem,

Esa. 62. 11 Zach. 9. 9 Iohã. 12. 15

Dicite filiæ Sion, Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, & sedens super asinã, & pullum filium subiugalis.

Euntes autem discipuli fecerunt sicut præcepit illis Iesus,

Et

Et adduxerunt asinam & pullum, & imposuerunt super eos vestimenta sua, & eum desuper sedere fecerunt.

7 Ηγαγον τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον, καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω αὐτῶν τὰ ἱμάτια αὐτῶν, καὶ ἐπεκάθισαν ἐπάνω αὐτῶν.

Et adduxerunt asinam & pullũ, & eis imposuerunt [c] pallia sua, & collocarunt *ipsum* super [d] ea.

Plurima autem turba strauerunt vestimẽta sua in via: alii autem cædebãt ramos de arboribus, & sternebant in via.

8 Ο δὲ πλεῖστος ὄχλος ἔστρωσαν ἑαυτῶν τὰ ἱμάτια ἐν τῇ ὁδῷ· ἄλλοι δὲ ἔκοπτον κλάδους ἀπὸ τῶν δένδρων, καὶ ἐστρώννυον ἐν τῇ ὁδῷ.

Plurima autẽ turba strauerunt pallia sua in via: alij verò cædebant ramos ex arboribus & sternebant in via.

Turbæ autẽ quæ præcedebant & quæ sequebantur, clamabant, dicentes, Hosanna filio Dauid: benedictus qui venit in nomine Domini: hosanna in altissimis.

9 Οἱ δὲ ὄχλοι οἱ προάγοντες καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες, ἔκραζον, λέγοντες, Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου· ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις.

Porrò turba quæ præibat & quæ sequebatur clamabat dicens, [e] Hosanna filio Dauid: [f] benedictus qui venit in nomine Domini: hosanna *ô qui es* in *cœlis* altissimis.

Et quum intrasset Ierosolymam, commota est vniuersa ciuitas, dicens, Quis est hic?

10 Καὶ εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς Ιεροσόλυμα, ἐσείσθη πᾶσα ἡ πόλις, λέγουσα, Τίς ἐστιν οὗτος;

Et quum introisset Hierosolyma, [g] cõmota est vniuersa vrbs, dicens, Quis est hic?

Populi autem dicebant, Hic est Iesus propheta, à Nazareth Galilææ.

11 Οἱ δὲ ὄχλοι ἔλεγον, Οὗτός ἐστιν Ιησοῦς ὁ προφήτης, ὁ ἀπὸ Ναζαρὲθ τῆς Γαλιλαίας.

Turba autem dicebat, Hic est Iesus ille Propheta, ex Nazareth *vrbe* Galilææ.

Mar. 11.18 Luc. 19.45 Iohan. 2.13

¶ ‖ *Et intrauit Iesus in templũ Dei: & eiiciebat omnes vẽdentes & ementes in templo: & mensas numulariorum, & cathedras vendentium columbas euertit.*

12 ¶ Καὶ εἰσῆλθεν ὁ Ιησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐξέβαλε πάντας τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ· καὶ τὰς τραπέζας τῶν κολλυβιστῶν κατέστρεψε, καὶ τὰς καθέδρας τῶν πωλούντων τὰς περιστεράς.

¶ Et introiuit Iesus in templum Dei, [g] & eiecit omnes vendẽtet & ementes in tẽplo, mensásque [h] numulariorum, & cathedras vendentium columbas subuertit.

Esa. 56.7 Ier. 7.11

Et dicit eis, Scriptum est, ‖ Domus mea, domus oratiotionis vocabitur: vos autem fecistis illam speluncam latronũ.

13 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Γέγραπται, Ο οἶκός μου, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται· ὑμεῖς δὲ αὐτὸν ἐποιήσατε σπήλαιον λῃστῶν.

Et dixit eis, Scriptũ est, Domus mea, domus orationis vocabitur: at vos fecistis eam speluncam latronum.

Mar. 12.27 Luc. 19.46

‖ *Et accesserunt ad*

14 Καὶ προσῆλθεν

Tunc venerunt ad.

c *Vestem exteriorem.*

d *Sup. vestimenta, non asinam.*

e *Fuit vetus acclamationis formula, qua vtebantur in festo tabernaculorum, quum ramos gestarẽt ex Dei mandato, Leuit. 23. 40. composita dictio ex corruptis, dicendum enim esset Hosianna, id est, serua quæso.*

f *Bene sit ei qui venit in nomine Domini. .i. quem nobis dedit regem Dominus hic verò admirabili Dei consilio videmus Christũ agnitum fuisse à populo regem.*

g *Hic agnoscendum est Christi officiũ, quòd fuerit Põtif ex templi, potestatem habẽs in tẽplo. Deinde Rex, sed spiritualis, imò veritas templi, potestate prædictus summa, in repurgandis scandalis.*

h *A quibus pecunia permutatur, qui Græcè collibista dicuntur: Collybum enim, permutatio est pecuniæ.*

eum cæci & claudi in templo: & sanauit eos.

¶ [2] Quũ vidissent autem principes sacerdotum & Scribæ miranda illa quæ fecerat, & pueros clamantes in templo, & dicentes, Hosanna filio Dauid, indignati sunt:

Et dixerunt ei, Audis quid isti dicant? Iesus autem dixit eis, [i] Etiam. Nunquam legistis, Ex [k] ore infantium & lactentiũ [l] perfecisti laudem?

[3] Et eis relictis, exiit extra vrbem in Bethaniam: [m] & diuersatus est illic.

¶ [4] Manè autẽ rediens in vrbem, [n] esuriit.

Et quum vidisset ficum quandam in via, venit ad eam, & nihil inuenit in ea nisi folia solum: tunc dicit ei, Ne amplius ex te fructus nascatur in æternum. Et exaruit illicò ficus.

Quum igitur hoc vidissent discipuli, mirati sunt, dicẽtes, Quomodo illicò exaruit ficus?

[5] Respondens autem Iesus ait eis, Amen dico vobis, si habueritis fidem, neque [o] hæsitaueritis, non solùm hoc *quod factum est* ficui, facietis, [p] verumetiam si monti isti dixeritis, Tollitor,

eum cæci & claudi in templo: & sanauit eos.

¶ *Videtes autem principes Sacerdotũ & Scribæ mirabilia quæ fecit, & pueros clamantes in tẽplo, & dicentes, Hosanna filio Dauid, indignati sunt:*

Et dixerunt ei, Audis quid isti dicunt? Iesus autem dicit eis, Vtique. Nũquã legistis, ‖Quia ex ore infãtium & lactentium perfecisti laudem? Psal.8.b

Et relictis illis, abiit foras extra ciuitatem in Bethaniam, ibique mansit.

¶ *Mane autem reuertentes in ciuitatem, esuriit.*

Et videns sicu arborem vnam secus viam, venit ad eam, & nihil inuenit in ea nisi folia tantũ: & ait illi, ‖Nũquã ex te fructus nascatur in sempiternũ. Et arefacta est continuò ficulnea. Mar.11.13

Et videntes discipuli mirati sunt, dicentes, Quomodo cõtinuò aruit?

Respondens autem Iesus ait eis, Amen dico vobis, si habueritis fidẽ, & non hæsitaueritis, nõ solum de ficulnea facietis, sed & si mõti huic dixeritis, Tolle,

2 Vrumtur in primi gloria Christi, quos oportuit pietatis esse magistros: sed frustra

i *Vel certè sub. audis acsi diceret Verum quum ipse edere deberetis, exprimunt pueri.*

k *Sup.18.16*

l *Omnibus numeris absolutissimi. apud Dauidem legitur, firmasti, siue fũdasti à quo nam dissentis Euangelista, si aliena sic efferat: nam illud firmum est, quod omnibus numeris est absolutum.*

3 Christus sic deserit impios vt tamẽ habeat Ecclesiæ rationẽ.

m *Malos vi deliget: & pios & fideles agere, quã in vrbe corrupti sunt, antem hæc aurum quæ à mercatoribus fabricatur, & Matthæus habebat.*

4 Hypocritæ tandem fuo fuco nudabuntur.

n *Christi non fuit ad esse sæuit sed vere præpostum esse: certe dimus. Scimus enim eum esse ita sitæ infirmitatibus subire fuisse obnoxium: quæ quam humana liberè & immunis erat.*

5 Fidei virtus quanta.

o *Verb. Græcum significationẽ habet dubitandi & ambigendi in quodam quasi dissimili cogitationum.*

p *Non est igitur fides, confusa de Deo opinio, sed certa persuasio de promissionibus*

Deus. Non docet hîc Christus montes transferre, sed constitudinem fidei tradit.

& iacta te in mare, fiet.

Et omnia quæcunque petieritis in oratione credentes, accipietis.

Mar. 11. 27 & Luc. 21. 1 ¶ ‖ *Et quũ venisset in templum, accesserunt ad eum docẽtem principes sacerdotum & seniores populi, dicentes, In qua potestate hæc facis? & quis tibi dedit hãc potestatem?*

Respõdẽs autẽ Iesus dixit eis, Interrogabo vos & ego vnum sermonem: quem si dixeritis mihi, & ego vobis dicam in qua potestate hæc facio.

Baptismus Iohannis vnde erat? è cælo, an ex hominibus? At illi cogitabantinter, se dicẽtes, Si dixerimus, E cælo: dicet nobis, Quare ergo nõ credidistis illi?

Si autem dixerimus, Ex hominibus: timemus turbam. Supr. 14. 5 mar. 6. 20. ‖ *omnes enim habent Iohannem sicut Prophetam.*

Et respondentes Iesu, dixerunt, Nescimus. Ait illis & ipse, Nec ego dico vobis in qua potestate hæc facio.

Quid autem vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios: & accedens ad primum, dixit, Fili, vade, hodie operare in vinea mea.

καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν, γενήσεται.

22 Καὶ πάντα ὅσα ἂν αἰτήσητε ἐν τῇ προσευχῇ, πιστεύοντες, λήψεσθε.

23 ¶ Καὶ ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὸ ἱερὸν, προσῆλθον αὐτῷ διδάσκοντι οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ, λέγοντες, Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; καὶ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην;

24 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Ἐρωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ λόγον ἕνα· ὃν ἐὰν εἴπητέ μοι, κἀγὼ ὑμῖν ἐρῶ ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ.

25 Τὸ βάπτισμα Ἰωάννου πόθεν ἦν; ἐξ οὐρανοῦ, ἢ ἐξ ἀνθρώπων; Οἱ δὲ διελογίζοντο παρ' ἑαυτοῖς, λέγοντες, Ἐὰν εἴπωμεν, Ἐξ οὐρανοῦ· ἐρεῖ ἡμῖν, Διὰ τί οὖν οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ;

26 Ἐὰν δὲ εἴπωμεν, Ἐξ ἀνθρώπων· φοβούμεθα τὸν ὄχλον. πάντες γὰρ ἔχουσι τὸν Ἰωάννην ὡς προφήτην.

27 Καὶ ἀποκριθέντες τῷ Ἰησοῦ εἶπον, Οὐκ οἴδαμεν. Ἔφη αὐτοῖς καὶ αὐτὸς, Οὐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ.

28 Τί δὲ ὑμῖν δοκεῖ; Ἄνθρωπος εἶχε τέκνα δύο· καὶ προσελθὼν τῷ πρώτῳ, εἶπε, Τέκνον ὕπαγε, σήμερον ἐργάζου ἐν τῷ ἀμπελῶνί μου.

& proiicitor in mare, fiet.

Et quæcũque precando petieritis, si q credideritis, accipietis.

¶ 6 Et quum venisset in templum, principes sacerdotum & seniores populi eum docentem adierunt, dicentes, Qua autoritate facis ista? & quis tibi dedit istam autoritatem?

Respondens autem Iesus dixit eis, r Interrogabo vos & ego rem quandam: quã si dixeritis mihi, dicam & ego vobis qua autoritate ista faciam.

s Baptisma Iohannis vnde erat? è t cœlo, an ex hominibus? At illi ratiocinabãtur apud se, dicẽtes, Si dixerimus, E cœlo: dicet nobis, Quare ergo non credidistis ei?

Sin autem dixerimus, Ex hominibus: timemus turbã. omnes enim habent Iohannem vt Prophetam.

Et respondentes Iesu dixerunt, Nescimus. Ait eis & ipse, Nec ego vobis dicam quo iure ista faciam.

7 Quid autem vobis videtur? Quidam habebat duos filios: & accedens ad priorem, dixit, Fili, abi, hodie operare in vinea mea.

q *Ad verbũ credentes, sed participiũ, hoc loco conditionem in se includit.*

6 In eos qui ordinariæ successioni, præterita doctrina, vocationem alligant, & hoc falso prætextu, Christo volunt os occludere.

r *Astutia intellecta Dominus quæstionẽ quæstioni opponit, vt astutos in astutia sua deprehẽdat & confundat.*

s *Synecdochicos, prædicatio Iohannis dicebatur baptisma. prædicabat enim baptismũ pœnitentiæ in remissionẽ peccatorum Marc. 1. 4. act. 19. 3.*

t *à Deo, vt cõstet ratio antithesios.*

7 Nouũ non est, omnium hominũ esse determinos, quos pietatis iter aliis cõmonstrare oportuit.

Ille verò respondēs ait. [v] Nolo: sed posteà quū resipuisset, abiit.

29 Ο δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Οὐ θέλω. ὕστερον δὲ μεταμεληθεὶς, ἀπῆλθε.

Ille autem respondens ait, Nolo. postea autem pœnitētia motus, abijt.

Et accedens ille ad secundum, dixit itidem. Is verò respondēs ait, Ego *abeo*, domine. sed non abiit.

30 Καὶ προσελθὼν τῷ δευτέρῳ, εἶπεν ὡσαύτως. Ο δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Εγὼ κύριε. καὶ οὐκ ἀπῆλθε.

Accedens autē ad alterum, dixit similiter. At ille respondens ait, Eo domine: & non iuit.

Vter è duobus fecit quod voluit *eius* pater? Dicunt ei, prior. Dicit eis Iesus, Amen dico vobis, publicani & meretrices [x] præeunt vobis in regnum Dei.

31 Τίς ἐκ τῶν δύο ἐποίησε τὸ θέλημα τοῦ πατρός; Λέγουσιν αὐτῷ, Ο πρῶτος. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς, Αμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι οἱ τελῶναι καὶ αἱ πόρναι προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei, Primus. Dixit illis Iesus, Amen dico vobis quia publicani & meretrices præcedunt vos in regnum Dei.

Venit enim ad vos Iohannes [y] via iustitiæ, & non credidistis ei: publicani verò & meretrices crediderunt ei. vos autem qui *hoc* vidistis, non pœnituistis posteà, vt ei crederetis.

32 Ηλθε γὰρ πρὸς ὑμᾶς Ιωάννης ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης, καὶ οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ· οἱ δὲ τελῶναι καὶ αἱ πόρναι ἐπίστευσαν αὐτῷ. ὑμεῖς δὲ ἰδόντες οὐ μετεμελήθητε ὕστερον, τοῦ πιστεῦσαι αὐτῷ.

Venit enim ad vos Iohannes in via iustitiæ, & non credidistis ei: publicani autem & meretrices crediderunt ei. vos autem videntes nec pœnitentiam habuistis postea, vt crederetis ei.

¶ [8] Aliam parabolam audite. Fuit quidam paterfamiliâs [z] qui plātauit vineā, & [a] sepem circumposuit ei, [b] foditque in ea torcular, & ædificauit turrim: & elocauit eam [c] agricolis, ac peregrè profectus est.

33 ¶ Αλλην παραβολὴν ἀκούσατε· Ανθρωπός τις ἦν οἰκοδεσπότης, ὅστις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ φραγμὸν αὐτῷ περιέθηκε, καὶ ὤρυξεν ἐν αὐτῷ ληνὸν, καὶ ᾠκοδόμησε πύργον· καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς, καὶ ἀπεδήμησεν.

¶ Aliam parabolā audite. Homo erat paterfamiliâs qui plantauit vineam, & sepem circundedit ei, & fodit in ea torcular, & ædificauit turrim, & locauit eam agricolis: & peregrè profectus est.

Esa. 5. 1. 5 ierem. 2. 21 mar. 12. 1 luc. 20. 9

Quum autem tēpus fructuum appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, vt eius fructus acciperent.

34 Οτε δὲ ἤγγισεν ὁ καιρὸς τῶν καρπῶν, ἀπέστειλε τοὺς δούλους αὐτοῦ πρὸς τοὺς γεωργοὺς, λαβεῖν τοὺς καρποὺς αὐτοῦ.

Quum autem tēpus fructuum appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, vt acciperent fructus eius.

Agricolæ verò, captis eius seruis,

35 Καὶ λαβόντες οἱ γεωργοὶ τοὺς δούλους αὐτοῦ,

Et agricolæ, apprehensis seruis eius, alium

v *Hic typū gerebat publicanorū & meretricum: quorū vita nihil aliud dicit quā, Nolumus facere voluntatem Dei.*

x *i. Cessantibus vobis properant ad regnum Dei, vt vos oportuerit saltem eorum exemplum imitari. Itaque impropriè hic dicuntur Præire, quos nemo sequitur.*

y *Agens vitā iustam, vel vita & moribus integer. Via enim Hebræis sumitur pro vita & moribus.*

8 Ii sæpenumerò sæuissimi sunt Ecclesiæ hostes, quorum fidei commissa est. Sed Dei vocatio nec temporibus nec locis, nec personis certis est alligata.

z *Obserua vineam à Deo plantatam.*

a *Diligentia Dei erga populum suum exprimitur.*

b *Per torcular etiā ac turrim, intellige adminiculeque ad alendā populi fidē Legis doctrinæ adiuncta fuerant vt sacrificia & alia ceremoniæ.*

c *Olim sacerdotes instituit Deus qui tāquam vineæ cultores essent.*

alium ceciderunt, alium occiderunt, alium verò lapidauerunt.

ὃν μὲν ἔδειραν, ὃν δὲ ἀπέκτειναν, ὃν δὲ ἐλιθοβόλησαν.

alium quidem ceciderunt, alium verò trucidarunt, alium autem lapidarunt.

Iterum misit alios seruos plures prioribus: & fecerunt illis similiter.

36 Πάλιν ἀπέστειλεν ἄλλους δούλους πλείονας τῶν πρώτων· καὶ ἐποίησαν αὐτοῖς ὡσαύτως.

Rursum misit alios seruos plures prioribus: & fecerũt eis itidem.

Nouissimè autem misit ad eos filium suum, dicens, Reuerebuntur Filiũ meũ.

37 Ὕστερον δὲ ἀπέστειλε πρὸς αὐτοὺς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, λέγων, Ἐντραπήσονται τὸν υἱόν μου.

Postremò autem misit ad eos filium suum, dicens, Reuerebũtur filium meũ.

Agricolæ autem videntes Filium, dixerunt intra se, Hic est hæres: venite, occidamus eum, & habebimus hæreditatem eius.

Inf. 26. 3. & 27. 1 Iob. 11. 53

38 Οἱ δὲ γεωργοὶ, ἰδόντες τὸν υἱὸν, εἶπον ἐν ἑαυτοῖς, Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ κατάσχωμεν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ.

Agricolæ verò, viso filio dixerũt inter se, Iste est hæres: venite, trucidemus eum, & obtineamus hæreditatem eius.

Et apprehensum eum eiecerunt extra vineam, & occiderunt.

39 Καὶ λαβόντες αὐτὸν ἐξέβαλον ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος, καὶ ἀπέκτειναν.

Tunc captum eũ eiecerunt extra vineam, & trucidarunt.

Quum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?

40 Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, τί ποιήσει τοῖς γεωργοῖς ἐκείνοις;

Quum igitur venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?

Aiunt illi, Malos male perdet: & vineam suã locabit aliis agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis.

41 Λέγουσιν αὐτῷ, Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει αὐτούς· καὶ τὸν ἀμπελῶνα ἐκδόσεται ἄλλοις γεωργοῖς, οἵτινες ἀποδώσουσιν αὐτῷ τοὺς καρποὺς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν.

Dicunt ei, [d]Malos ipsos malè perdet, & vineam suam elocabit aliis agricolis, qui reddent ei fructũ temporibus suis.

Dicit illis Iesus, Nũquam legistis in Scripturis, ||Lapidẽ quem reprobauerũt ædificantes, hic factus est in caput anguli: A Domino factũ est istud, & est mirabile in oculis nostris.

Ps. 118. 22 Act. 4. 11 Rom. 9. 33 1. petr. 2. 7

42 Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Οὐδέποτε ἀνέγνωτε ἐν ταῖς γραφαῖς; Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας· παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὕτη, καὶ ἔστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν.

Dicit eis Iesus, Nunquam legistis in Scripturis, [e]Quẽ lapidem reprobarunt ędificãtes, is factus est [f]caput anguli: à Domino [g]factũ est istud, & est mirabile in oculis nostris.

Ideò dico vo-

43 Διὰ τοῦτο λέγω

Propterea dico vo-

d *Prouerbialis sententia, indicans quo sint exitu digni, mali.*

e *Vt antea Ecclesia comparata fuit vineæ: ita nunc ædificio, Lapis, Christus: ædificantes (.i. docentes scripturam) Sacerdotes, Principes populi & seniores, qui Ecclesiæ præerãt.*

f *Lapis in angulo præcipuus dicitur caput anguli, qui totius ædificii iuncturas sustinet.*

g *Ea res (subquòd lapis reiectus, sit caput) facta est à Domino, quod cũ summa admiratione à nobis spectatur.*

bis, fore vt tollatur à vobis regnum Dei, & detur genti quæ [h]ferat eius fructus.

h Ferunt fructus regni Dei, qui edunt fructus spiritus, non carnis, Galat 5.22. i. qui tota vita sua regni cælestis se ciues esse comprobant.

Porrò qui ceciderit super lapidem istum, conquassabitur: super quem verò ceciderit, [i] dissipabit eum.

i Sicut paleæ à vento dissipari solent. Vti tur enim verbo, quod propriè, ventilando paleas de frumento minutim dispersas separare significat.

Et quum audissent principes Sacerdotum ac Pharisæi parabolas eius, cognouerunt *hæc* de se dici.

[9]Et quum studerẽt eum prehendere, timuerunt turbã: quoniam vt Prophetam eum habebat.

9 Impii nihil possunt nisi quod Deo libet.

ὑμῖν ὅτι ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς.

44 Καὶ ὁ πεσὼν ἐπὶ τὸν λίθον τοῦτον, συνθλασθήσεται· ἐφ' ὃν δ' ἂν πέσῃ, λικμήσει αὐτόν.

45 Καὶ ἀκούσαντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι τὰς παραβολὰς αὐτοῦ, ἔγνωσαν ὅτι περὶ αὐτῶν λέγει.

46 Καὶ ζητοῦντες αὐτὸν κρατῆσαι, ἐφοβήθησαν τοὺς ὄχλους· ἐπειδὴ ὡς προφήτην αὐτὸν εἶχον.

bis, quia auferetur à vobis regnũ Dei, & dabitur genti facienti fructus eius.

Et qui ceciderit super lapidem istũ, confringetur: super quẽ verò ceciderit, conteret eum.

Et quum audissent principes Sacerdotum & Pharisæi parabolas eius, cognouerunt quòd de ipsis diceret.

Et quærentes eum tenere, timuerunt turbas: quoniam sicut Prophetam eum habebãt.

CAP. XXII.

2. *Nuptiarum parabola.* 9. *Gentium vocatio.* 11. *Vestis nuptialis, fides.* 16. *De censu Cæsaris interrogatus Christus.* 23. *& de resurrectione.* 32. *Deus viuentium.* 36. *Mandatum maximum.* 37. *Dilectio Dei.* 39. *Dilectio proximi.* 42. *Interrogat Iesus Pharisæos de Messia.*

N.

TVNC [1] [a] respondens Iesus, rursum loquutus est eis per parabolas, dicens,

1 Vera coràm Deo Ecclesia non est eorũ omniũ cœtus qui voce Euangelii inuitantur, quum plerique seruire malint huius vitæ cõmodis, nec desint qui inuitatores crudeliter persequãtur: sed est eorũ duntaxat qui vocati parẽt, cuiusmodi ferè sunt quos mũdus minimi facit.

¶Simile est regnũ cœlorum cuidã regi, qui fecit nuptias filio suo.

Et misit seruos suos qui vocarent vocatos ad nuptias: sed noluerunt venire.

a Varii hinc & inde agitati sunt sermones quum ita cœpit dominus loqui.

Rursus misit alios seruos, dicens, Dicite vocatis,

ΚΑΙ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς, πάλιν εἶπεν αὐτοῖς ἐν παραβολαῖς, λέγων,

2 ¶Ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὅστις ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ.

3 Καὶ ἀπέστειλε τοὺς δούλους αὐτοῦ καλέσαι τοὺς κεκλημένους εἰς τοὺς γάμους· καὶ οὐκ ἤθελον ἐλθεῖν.

4 Πάλιν ἀπέστειλεν ἄλλους δούλους, λέγων, Εἴπατε τοῖς κεκλημένοις,

V.

ET respondens Iesus dixit iterum in parabolis eis, dicens, Luc.14.16 apoc.19.9

¶Simile factũ est regnum cælorũ homini regi, qui fecit nuptias filio suo:

Et misit seruos suos vocare inuitatos ad nuptias: & nolebant venire.

Iterum misit alios seruos, dicens, Dicite inuitatis,

Ecce,

Ecce, prãdium meũ parauí: tauri mei et altilia occisa sunt, & omnia parata: venite ad nuptias.

Ἰδοὺ, τὸ ἄριστόν μου ἡτοίμασα· οἱ ταῦροί μου καὶ τὰ σιτιστὰ τεθυμένα, καὶ πάντα ἕτοιμα· δεῦτε εἰς τοὺς γάμους.

Ecce, prãdium meũ parauí: tauri mei, & [b]altilia[c] mactata sũt, & omnia parata: venite ad nuptias.

Illi autem neglexerunt, & abierũt, alius in villam suã, alius verò ad negotiationem suam:

5 Οἱ δὲ ἀμελήσαντες ἀπῆλθον, ὁ μὲν εἰς τὴν ἴδιον ἀγρὸν, ὁ δὲ εἰς τὴν ἐμπορίαν αὐτοῦ·

Illi autem quum *hoc* neglexissent, abierunt, alius quidem in agrum suum, alius verò ad mercaturã suam:

Reliqui verò tenuerunt seruos eius, & contumeliis affectos occiderunt.

6 Οἱ δὲ λοιποὶ, κρατήσαντες τοὺς δούλους αὐτοῦ, ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν.

Reliqui verò prehẽsos seruos eius cõtumeliis affecerunt, & trucidarunt.

Rex autem quum audisset, iratus est: & missis exercitibus suis perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorũ succendit.

7 Ἀκούσας δὲ ὁ βασιλεὺς ὠργίσθη, καὶ πέμψας τὰ στρατεύματα αὐτοῦ, ἀπώλεσε τοὺς φονεῖς ἐκείνους, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἐνέπρησε.

[2]Rex autem quum *hoc* audisset, iratus est: & missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, & vrbem eorum incendit.

Tunc ait seruis suis, Nuptiæ quidẽ paratæ sunt: sed qui inuitati erant, non fuerunt digni.

8 Τότε λέγει τοῖς δούλοις αὐτοῦ, Ὁ μὲν γάμος ἕτοιμός ἐστιν· οἱ δὲ κεκλημένοι οὐκ ἦσαν ἄξιοι.

Tunc dicit seruis suis, [d] Nuptiæ quidẽ paratæ sunt: sed qui vocati erant, non erant digni.

Ite ergo ad exitus viarũ, & quoscunque inueneritis, vocate ad nuptias.

9 Πορεύεσθε οὖν ἐπὶ τὰς διεξόδους τῶν ὁδῶν, καὶ ὅσους ἂν εὕρητε, καλέσατε εἰς τοὺς γάμους.

[3]Ite ergo ad compita viarum, & quoscunque inueneritis, vocate ad nuptias.

Et egressi serui eius in vias, congregauerũt omnes quos inuenerunt, malos & bonos: & impletæ sunt nuptiæ discumbentium.

10 Καὶ ἐξελθόντες οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι εἰς τὰς ὁδοὺς, συνήγαγον πάντας ὅσους εὗρον, πονηρούς τε καὶ ἀγαθούς· καὶ ἐπλήσθη ὁ γάμος ἀνακειμένων.

Et egressi serui illi in vias, congregarũt omnes quos inuenerunt, [e] malos pariter ac bonos: & impletæ sunt nuptiæ conuiuis.

Intrauit autẽ Rex vt videret discumbentes, & vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali.

11 Εἰσελθὼν δὲ ὁ βασιλεὺς θεάσασθαι τοὺς ἀνακειμένους, εἶδεν ἐκεῖ ἄνθρωπον οὐκ ἐνδεδυμένον ἔνδυμα γάμου.

[4]Ingressus autem Rex vt spectaret cõuiuas, vidit illic hominem non indutum veste nuptiali.

Et ait illi, Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit.

12 Καὶ λέγει αὐτῷ, Ἑταῖρε, πῶς εἰσῆλθες ὧδε μὴ ἔχων ἔνδυμα γάμου; Ὁ δὲ ἐφιμώθη.

Tunc dicit ei, Amice, quomodo huc introisti non habens vestem nuptialẽ? At illi [f] os occlusum est.

Tunc dixit Rex

13 Τότε εἶπεν ὁ βα-

Tunc dicit Rex

b *Irenæus saginata, Græ enim verb. de animalibus dicitur, quæ accuratè aliũtur vt pinguescãt, & magis idoneæ sint ad suauitatem ciborum.*

c *Vtitur verbo sacrificiis familiari, quod transfertur ad alias etiam epulas: solebant tamen & cõuiuia à sacrificiis auspicari.*

2 Triste cõtemptorum Christi exitium.

d *Hoc ostendit Iudæos incredulos propria culpa periisse. Nam vocati respondere noluerunt, inuitati venire neglexerũt, & oblatã Dei gratiam malignè contẽpserunt: ideo cœlestibus bonis indignos se prorsus reddiderunt.*

3 Deus prior nos nihil tale cogitãtes vocat.

e *Vocatio generalis offert Euangeliũ quib⁹ uis, sed eorũ qui intrarunt, vita nõ est expers inquisitionis.*

4 In ista etiã paucitate, nonnulli sunt reiectitii, qui videlicet vitæ nouitate fidem nõ approbant.

f *Ad verb. Capistratus fuit, id est, prorsus obmutuit, quasi freno vel capistro iniecto. Condemnatio ex propria conscientia.*

ministris, Ligatis pedibus & manibus eius, tollite eum, & cõiicite in tenebras exteriores: illic erit fletus & stridor dentium.

σιλεὺς τοῖς διακόνοις, Δήσαντες αὐτοῦ πόδας καὶ χεῖρας, ἄρατε αὐτὸν, καὶ ἐκβάλετε εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

ministris, Ligatis manibus & pedibus eius, mittite eũ in tenebras exteriores: ibi erit fletus & stridor dentium.

Multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

14 Πολλοὶ γὰρ εἰσι κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί.

Multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

¶ Tũc profecti Pharisæi consilium cœperunt vt[g] illaquearent eum in sermone.

15 ¶ Τότε πορευθέντες οἱ φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον ὅπως αὐτὸν παγιδεύσωσιν ἐν λόγῳ.

¶ ‖ Tunc abeuntes Pharisæi concilium inierunt vt caperent eum in sermone. Mar. 12. 13 Luc. 20. 26

Itaque mittunt ad eum discipulos suos cum [h] Herodianis, dicẽtes, Præceptor, scimus te veracem esse, & viam Dei in veritate docere, nec quenquam curare. non enim [i] respicis in personam hominum.

16 Καὶ ἀποστέλλουσιν αὐτῷ τοὺς μαθητὰς αὐτῶν μετὰ τῶν Ἡρωδιανῶν, λέγοντες, Διδάσκαλε, οἴδαμεν ὅτι ἀληθὴς εἶ, καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ διδάσκεις, καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός. οὐ γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον ἀνθρώπων.

Et mittunt ei discipulos suos cũ Herodianis, dicentes, Magister, scimus quia verax es, & viam Dei in veritate doces, & non est tibi cura de aliquo: nõ enim respicis personam hominum.

[5] Dic ergo nobis, quid tibi videtur? licet[k] cẽsum dare Cæsari, an non?

17 Εἰπὲ οὖν ἡμῖν τί σοι δοκεῖ· ἔξεστι δοῦναι κῆνσον Καίσαρι, ἢ οὔ;

Dic ergo nobis, quid tibi videtur? Licet censum dare Cæsari, an non?

Cognita autem Iesus malitia eorũ ait, Quid me tẽtatis hypocritæ?

18 Γνοὺς δὲ ὁ Ἰησοῦς τὴν πονηρίαν αὐτῶν, εἶπε, Τί με πειράζετε ὑποκριταί;

Cognita autem Iesus nequitia eorũ ait, Quid me tentatis hypocritæ?

Ostendite mihi numisma census. Ipsi verò obtulerunt ei [l] denarium.

19 Ἐπιδείξατέ μοι τὸ νόμισμα τοῦ κήνσου. Οἱ δὲ προσήνεγκαν αὐτῷ δηνάριον.

Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerũt ei denarium.

Tunc dicit eis, Cuius est imago ista & inscriptio?

20 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη καὶ ἡ ἐπιγραφή;

Et ait illis Iesus, Cuius est imago hæc & superscriptio?

Dicunt ei, [m] Cæsaris. Tunc dicit eis, [n] Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo.

21 Λέγουσιν αὐτῷ, Καίσαρος. Τότε λέγει αὐτοῖς, Ἀπόδοτε οὖν τὰ Καίσαρος, Καίσαρι· καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, τῷ Θεῷ.

Dicunt ei, Cæsaris. ‖ Tunc ait illis, Reddite ergo quæ sũt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo. Rom. 13. 7

Et

g *Irretirent in verbis seu oratione. verbũ Græcum deductum à laqueis quæ à venatoribus figuntur.*

h *Qui cum Herode nouã quandam religionẽ ex Paganismo & Iudaismo cõstabãt.*

i *Hebr. Non moueris specie. i. apparentia.*

ς Christianos oportet magistratibus etiam impiis & exactoribus parere, sed ita vt Deo salua sua autoritas maneat.

k *Census est facultatũ æstimatio, pro cuius ratione in prouinciis vectigalibus tributũ soluebatur. sumitur autẽ hoc loco pro tributo.*

l *Suprà 17. 24, fit mentio drachmæ: hîc verò denarii, cùm drachma septima parte superet denarium. Hanc diuersitatẽ sic conciliare licet: denarius soluebatur Romanis in tributũ pro ratione cẽsus, drachma tẽplo viritim, quod Iudæa subacta ad se transtulerunt Romani.*

m *In numismate solebant principes Romani se scribere Parthicos, Asiaticos, Syriacos &c. à subiugatis vide licet gentib.*

n *Persoluite. Quòd si parẽdũ est magistratui profano, certè multò magis obedire oportet sancto & Christiano.*

Et audientes mirati sunt: & relicto eo abierunt.

Mar.12.19 Luc.20.27 ¶*In illo die accesserunt ad eum Sadducæi,*|| *(qui dicunt non esse resurrectionem:) & interogauerunt eum,*

Act.23.6

Dicentes, Magister, ||*Moyses dixit, Siquis mortuus fuerit non habens filium, vt ducat frater eius vxorem illius, & suscitet semen fratri suo.*

Deut.25.5

Erant autē apud nos septem fratres: & primus & vxore ducta defunctus est: & non habens semen reliquit vxorem suā fratri suo.

Similiter secundus & tertius vsque ad septimum.

Nouissimè autem omnium & mulier defuncta est.

In resurrectione ergo, cuius erit de septē vxor? omnes enim habuerunt eā.

Respondens autē Iesus ait illis, Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei.

In resurrectione enim neque nubent, neque nubentur: sed sunt sicut angeli Dei in cælo.

De resurrectione autem mortuorum non legistis quod dictum est à Deo, dicente vobis,

22 Καὶ ἀκούσαντες ἐθαύμασαν· καὶ ἀφέντες αὐτὸν ἀπῆλθον.

23 ¶Εν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ προσῆλθον αὐτῷ σαδδουκαῖοι, οἱ λέγοντες μὴ εἶναι ἀνάστασιν· καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν,

24 Λέγοντες, Διδάσκαλε, Μωσῆς εἶπεν, Εάν τις ἀποθάνῃ μὴ ἔχων τέκνα, ἐπιγαμβρεύσει ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἀναστήσει σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ.

25 Ησαν δὲ παρ' ἡμῖν ἑπτὰ ἀδελφοί· καὶ ὁ πρῶτος γαμήσας ἐτελεύτησε· καὶ μὴ ἔχων σπέρμα, ἀφῆκε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ.

26 Ομοίως καὶ ὁ δεύτερος, καὶ ὁ τρίτος, ἕως τῶν ἑπτά.

27 Υστερον δὲ πάντων ἀπέθανε καὶ ἡ γυνή.

28 Εν τῇ οὖν ἀναστάσει, τίνος τῶν ἑπτὰ ἔσται γυνή; πάντες γὰρ ἔσχον αὐτήν.

29 Αποκριθεὶς δὲ ὁ Ιησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Πλανᾶσθε, μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ.

30 Εν γὰρ τῇ ἀναστάσει οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε ἐκγαμίζονται· ἀλλ' ὡς ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐν οὐρανῷ εἰσί.

31 Περὶ δὲ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν οὐκ ἀνέγνωτε τὸ ῥηθὲν ὑμῖν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, λέγοντος,

Quum igitur *hoc* audissent, [o] mirati sunt: & omisso eo abierunt.

¶[6]In illo die adierunt eum Sadducæi, [p]qui dicunt non esse resurrectionē: & interrogarunt eum,

Dicentes, Magister, Moses dixit, Si quis mortuus fuerit non habens [q] filios, eius frater ducet affinitatis iure vxorem eius, [r]& suscitabit semen [s] fratri suo.

Fuerunt autē apud nos septem fratres, & primus vxore ducta obiit: & quū non haberet semen, reliquit vxorem suam fratri suo:

Similiter etiam secundus & tertius, vsque ad illos septem.

Post omnes autem mortua est mulier.

In resurrectione ergo, cuius è septem erit vxor? omnes enim habuerunt eā.

Respondens autem Iesus dixit eis, Erratis, nescientes Scripturas, [t] neque potestatem Dei.

Nam in resurrectione neque vxores ducunt, neque nuptū dantur: sed sunt [u] vt angeli Dei in cœlo.

De resurrectione verò mortuorū, non legistis quod vobis dictum est à Deo, dicente,

o *Non.n.est sapientia, non prudētia neque consiliū aduersus Dominum, Prouerb.21.30.*

6 Christus asserit resurrectionē carnis, aduersus Sadducæos.

p *Hinc perspicitur horrenda Iudaicæ Ecclesiæ confusio, quod religionis Antistites futuræ vitæ spem tollebāt, vt post carnis interitū homines à brutis nihil differrent.*

q *Ad verb. liberos, quorū appellatione veniunt & filiæ. sed quia quod ad familiæ rationē attinet, qui filias reliquerit, perinde est atque si nihil reliquisset (non enim illæ numerabātur in familia) liberorū nomine intelligūtur filii, Deu.25.5. Exod.3.6.*

r *Hebr. restituet semen fratri suo, satis liberis, i. posteritatem*

s *Fratris nomine continentur & alii gradus proximiores vt cognati & patrueles, aliique ex eadē cognatione.*

t *Ergo Sadducæi resurrectionem negantes, Dei virtutem ignorabāt, quæ potissimùm resurrectione declaratur.*

v *Non dicit incorporeos fore homines (ita.n. nō amplius essent homines) sed qui tanquā Angeli, iam nō ducant vxor: neque nubant*

Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. [x]Deus non est Deus mortuorum, sed viuentium.

Et quum hoc audisset turba, perculsa est ob doctrinam eius.

¶[7]Pharisæi verò, quum audissent *eum* occlusisse os Sadducæis, coacti sunt in vnum.

Tunc interrogauit *eum* quidam ex *ipsis*, Legis interpres, tentans eum, & dicens,

Magister, quod est mãdatum magnum in Lege?

Iesus autem dixit ei, Diliges Dominũ Deum tuum ex toto corde tuo, & [y]ex tota anima tua, & ex tota cogitatione tua.

Istud est primum & magnum mandatum.

Secũdum autem, simile est huic, Diliges proximum tuũ vt teipsum.

Ab istis duobus mandatis, tota Lex & Prophetæ pendent.

¶[8]Coactis autem Pharisæis, interrogauit eos Iesus,

Dicens, Quid vobis videtur de Christo? [z] cuius filius est? Dicunt ei, Dauidis.

Dicit eis, Quomodo ergo Dauid per [a] Spiritum vocat eũ Dominum? dicens,

x *Abraham Isaac & Iacob mortui quidem erant, non autẽ Deo: tantum n. isti seculo & carni erant mortui: Deo autem viuebãt, & etiãnũ illi viuunt.*

7 Euangeliũ minimè abolet Legis præcepta, sed stabilit potius.

y *Hebræi legunt. Deut. 6. 5. corde, anima & virib. Mar. 12. 30, & Luc. 10. 27, anima corde, viribus, & cogitatione.*

8 Christus sese Dauidis quidem filiũ secundũ carnem, sed alia etiã ratione Dauidis Dominum, & verum Deũ esse apertè ostendit.

z *Ex cuius gente seu familiæ Hebræi enim posteritatẽ filios vocãt.*

a *Vide Mar. 12. 36.*

32 Εγώ εἰμι ὁ Θεὸς Αβραὰμ, καὶ ὁ Θεὸς Ισαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ιακώβ. οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς, Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων.

33 Καὶ ἀκούσαντες οἱ ὄχλοι ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ.

34 ¶Οἱ δὲ φαρισαῖοι ἀκούσαντες ὅτι ἐφίμωσε τοὺς σαδδουκαίους, συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτό.

35 Καὶ ἐπηρώτησεν εἷς ἐξ αὐτῶν νομικὸς, πειράζων αὐτὸν, καὶ λέγων,

36 Διδάσκαλε, ποία ἐντολὴ μεγάλη ἐν τῷ νόμῳ;

37 Ὁ δὲ Ιησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Αγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου.

38 Αὕτη ἐστὶ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή.

39 Δευτέρα δὲ ὁμοία αὐτῇ, Αγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.

40 Εν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται.

41 ¶Συνηγμένων δὲ τῶν φαρισαίων, ἐπηρώτησεν αὐτοὺς ὁ Ιησοῦς,

42 Λέγων, Τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ τοῦ Χριστοῦ; τίνος υἱός ἐστι; Λέγουσιν αὐτῷ, Τοῦ Δαβίδ.

43 Λέγει αὐτοῖς, Πῶς οὖν Δαβὶδ ἐν πνεύματι Κύριον αὐτὸν καλεῖ; λέγων,

||*Ego sum Deus Abrahã, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Non est Deus mortuorum, sed viuentium.* Exo. 3. 6

Et audientes turbæ mirabantur in doctrina eius.

¶||*Pharisæi autẽ audientes quòd silẽtiũ imposuisset Sadducæis, conuenerunt in vnum.* Mar. 12. 28

Et interrogauit eũ vnus ex eis, Legis doctor, tentãs eum,

Magister, quod est mãdatũ magnũ in Lege?

Ait illi Iesus, ||*Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo & in tota anima tua, & in tota mente tua.* Deut. 6. 5 luc. 10. 27

Hoc est maximũ & primum mandatum.

Secundum autem simile est huic, ||*Diliges proximum tuũ sicut teipsum.* Leu. 19. 18 mar. 12. 31

In his duobus mandatis vniuersa Lex pẽdet & Prophetæ.

¶*Cõgregatis autem Pharisæis, interrogauit eos Iesus,* Mar. 12. 35 luc. 20. 41

Dicens, Quid vobis videtur de Christo? cuius filius est? Dicunt ei, Dauid.

Ait illis, Quomodo ergo Dauid in Spiritu vocat eum Dominum, dicens,

Dixit

Psal. 110.1 ||*Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedũ tuorum.*

Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est?

Et nemo poterat ei respondere verbum: neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare.

44 Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

45 Εἰ οὖν Δαβὶδ καλεῖ αὐτὸν Κύριον, πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστι;

46 Καὶ οὐδεὶς ἐδύνατο αὐτῷ ἀποκριθῆναι λόγον· οὐδὲ ἐτόλμησέ τις ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἐπερωτῆσαι αὐτὸν οὐκέτι.

Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meam, vsquedum [b] ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

[c] Si ergo Dauid vocat eum Dominũ, quomodo filius eius est?

Et nemo poterat ei respondere[d] quicquam: neque ausus fuit quisquam ab illo die amplius eum interrogare.

b *Faciam vt sint, Hebr.*

c *Concludit Christus aliquid in Messia promisso superius esse humanitate.*

d *Suprà 22.*

Cap. XXIII.

1. *Scribæ docentes populum Legem Mosis, quales.* 5. *Phylacteria Fimbriæ.* 7. *Salutationes.* 8. *Fratres.* 9. *Pater.* 10. *Doctor* 11. *Minister.* 13. *Claudere regnum cœlorum.* 14. *Comedere domos viduarũ.* 15. *Proselytus.* 16. *Iurare per templũ.* 23. *Decimare mentham.* 25. *Purgare exteriorem poculi partem.* 27. *Sepulcra dealbata.* 33. *Serpentes, Viperæ.* 37. *Gallina.*

V.

TVnc Iesus locutus est ad turbas & ad discipulos suos,

2. Esd. 8.4 *Dicens,* ||*Super cathedram Moysi sederunt Scribæ & Pharisæi.*

Luc. 11.46 act. 15.10 ||*Omnia ergo quæcũque dixerint vobis, seruate & facite: secundum opera verò eorum nolite facere. dicunt enim, & nõ faciũt.*

Num. 15.38 deut. 6. 8, & 22.12 ||*Alligãt enim onera grauia & importabilia, & imponunt in humeros hominum: digito autẽ suo nolunt ea mouere.*

ΤΟτε ὁ Ιησοῦς ἐλάλησε τοῖς ὄχλοις καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ,

2 Λέγων, Επὶ τῆς Μωσέως καθέδρας ἐκάθισαν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι.

3 Πάντα οὖν ὅσα ἂν εἴπωσιν ὑμῖν τηρεῖν, τηρεῖτε καὶ ποιεῖτε· κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε. λέγουσι γὰρ, καὶ οὐ ποιοῦσι.

4 Δεσμεύουσι γὰρ φορτία βαρέα καὶ δυσβάστακτα, καὶ ἐπιτιθέασιν ἐπὶ τοὺς ὤμους τῶν ἀνθρώπων· τῷ δὲ δακτύλῳ αὐτῶν οὐ θέλουσι κινῆσαι αὐτά.

N.

TVnc Iesus loquutus est turbæ & discipulis suis.

[1] Dicens, In cathedra Mosis[a] sedẽt Scribæ & Pharisæi.

[b] Omnia ergo quę dixerint vobis vt seruetis, seruate & facite: sed secundùm opera eorum ne facite. dicunt enim, [c] & nõ faciunt.

[2] Ligant enim onera grauia difficiliáque portatu, & imponunt in humeros hominum: digito autem suo nolunt ea mouere.

1 Audiendũ quod flagitiosi etiam doctores ex Dei verbo purè docuerint, ita tamen vt praui eorũ mores vitentur.

a *Quoniam is ordo fuerat à Deo institutus, ideò etiãsi hypocritæ & mercenarii irrepsissent in hunc ordinem, ex eorũ tamen ore volebat Dominus audiri verbum suum.*

b *Nimirum tradentes Mosis doctrinam, quam profitẽtur. hoc enim indicat metaphora sedis, quam illi vt doctores Mosaica disciplinæ occuparãt.*

c *Qui præstant eleemosynã, qui precantur, qui ieiunant, aut ceremoniarum aliquid perficiunt, & id eò vt ab hominib. spectẽtur, nõ vt Deo probẽtur, perinde sunt apud Deũ ac si nihil prorsus facerent.*

2 Hypocritæ plerunque seuerissimi sunt eorũ exactores, quæ ipsi maximè negligũt

3 Hypocritæ ambitiosi.

d *Filũ erat, vel vitta hyacinthina, in fimbria anguli, quo conspecto memoria edictorum legitimorum conseruaretur: vnde Phylacterion, quasi conseruatorium dictum, Num. 5. 38. vel erant laminæ aut membranulæ quædam ex Dei instituto fronti alligatæ, Exod. 13.16. Deut. 6. 8. quo ritu abusi sunt postea Iudæi, similes illis qui hodie de collo amuleta suspendunt, in quibus initium Euangelii secundum Iohannem inscriptum est: quod olim Antiochena Synodus damnauit.*

e *Ad verb. contorti filorum cincinni, qui ab extrema vestium ora pendebant.*

f *Rab, eminentem declarat, & qui multorum sit instar, ex repetitione quàm fastuosus fuerit titulus declaratur. Dicebantur autem Rabbi, qui per impositionem manuum declarabãtur sapiẽtes.*

3 Omnia verò opera sua faciunt vt spectentur ab hominibus. dilatant enim [d]phylacteria sua, & producunt [e]fimbrias palliorum suorum.

Amántque primos accubitus in cœnis: & primos consessus in conuentibus,

Et in foris salutationes, & vocari ab hominibus [f] Rabbi, Rabbi.

4 Vos autem ne [g] vocemini Rabbi: [h]vnus enim est doctor vester, *nempe* Christus: omnes autẽ vos, fratres estis.

[i]Et Patrem vestrũ neminem vocetis in terra: vnus enim est Pater vester qui in cœlis est.

Ne vocemini [k]doctores: vnus enim vester est doctor, *nẽpe* Christus.

[l]Sed qui maximus est vestrûm, sit minister vester.

Porrò qui sese extollet, deprimetur: & qui sese dimiserit, extolletur.

¶5 Sed væ vobis Scribæ & Pharisæi

5 Πάντα δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν ποιοῦσι πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις. πλατύνουσι δὲ τὰ φυλακτήρια αὐτῶν, καὶ μεγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν.

6 Φιλοῦσί τε τὴν πρωτοκλισίαν ἐν τοῖς δείπνοις, καὶ τὰς πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς,

7 Καὶ τοὺς ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς, καὶ καλεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ῥαββὶ, ῥαββί.

8 Ὑμεῖς δὲ μὴ κληθῆτε ῥαββί. εἷς γὰρ ἐστιν ὑμῶν ὁ καθηγητὴς, ὁ Χριστός· πάντες δὲ ὑμεῖς, ἀδελφοί ἐστε.

9 Καὶ πατέρα μὴ καλέσητε ὑμῶν ἐπὶ τῆς γῆς. εἷς γὰρ ἐστιν ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

10 Μηδὲ κληθῆτε καθηγηταί· εἷς γὰρ ὑμῶν ἐστιν ὁ καθηγητὴς, ὁ Χριστός.

11 Ὁ δὲ μείζων ὑμῶν, ἔσται ὑμῶν διάκονος.

12 Ὅστις δὲ ὑψώσει ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται· καὶ ὅστις ταπεινώσει ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται.

13 ¶Οὐαὶ δὲ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι

Omnia verò opera sua faciunt vt videantur ab hominibus. dilatant enim ||phylacteria sua, & magnificãt fimbrias. Nũ.15.38. deut. 6.8. & 22.12.

||Amant autem primos recubitus in cœnis, & primas cathedras in synagogis, Mar.12.38. luc.11.43. & 29.46.

Et salutationes in foro, & vocari ab hominibus, Rabbi.

Vos autem nolite vocari Rabbi: vnus est enim magister vester: omnes autem v.s, fratres estis.

||Et patrem nolite vocare vobis super terram: vnus est enim Pater vester qui in cælis est. Malac.1.6.

Nec vocemini magistri: quia magister vester vnus est, Christus.

Qui maior est vestrûm, erit minister vester.

||Qui autem se exaltauerit, humiliabitur: & qui se humiliauerit, exaltabitur. Luc.14.11. & 18.14.

¶Væ autem vobis Scribæ & Pharisæi

4 Modestia, singulare ministrorum Dei ornamentum.

g *Ne ambiatis: alioquin non damnat Dominus quin honorẽ suum exhibeamus Magistratui vel Magistris. August. De sermone verbi Domini, ex Machæi 11. cap.*

h *Videtur alludere ad locum Esaiæ, cap. 54. ver. 13. & Ieremiæ, cap. 31. vers. 34.*

i *Respicit Iudæorum consuetudinem, apud quos Rabbini vocabantur Patres nostri.*

lz *Apparet Scribas titulos eiusmodi perlibenter captasse, quos vers. decimo sexto vocat duces cæcos.*

l *Hæc clausula ostendit Christum non sophisticè litigasse de vocibus, sed rem potius spectasse: ne quis ordinis sui oblitus, plusquam par est sibi vsurpet.*

5 Hypocritæ ferre non possunt vllos sese meliores.

hypo-

hypocritæ, quia claudítis regnum cælorum ante homines.

Luc. 11.52 ‖*Vos enim nõ intratis, nec introeuntes finitis intrare.*

Mar.12.40 Luc.20.47 ‖*Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia comeditis domos viduarum, orationes longas orantes: propter hoc amplius accipietis iudicium.*

Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia circumitis mare & aridã, vt faciatis vnum proselytum: & quũ fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quàm vos.

Væ vobis duces cæci, qui dicitis, Quicunque iurauerit per templum, nihil est: qui autem iurauerit in auro tẽpli, debet.

Stulti & cæci: quid enim maius est, aurum, an templum, quod sanctificat aurum?

Et, Quicunque iurauerit in altari, nihil est: quicunque autem iurauerit in dono quod est super illud, debet.

Cæci, quid enim maius est, donũ, an altare quod sanctificat donum?

ὑποκριταὶ, ὅτι κλείετε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων. ὑμεῖς γὰρ οὐκ εἰσέρχεσθε, οὐδὲ τοὺς εἰσερχομένους ἀφίετε εἰσελθεῖν.

14 Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι κατεσθίετε τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι· διὰ τοῦτο λήψεσθε περισσότερον κρίμα.

15 Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι περιάγετε τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηρὰν, ποιῆσαι ἕνα προσήλυτον· καὶ ὅταν γένηται, ποιεῖτε αὐτὸν υἱὸν γεέννης διπλότερον ὑμῶν.

16 Οὐαὶ ὑμῖν ὁδηγοὶ τυφλοὶ, οἱ λέγοντες, Ὃς ἂν ὀμόσῃ ἐν τῷ ναῷ, οὐδέν ἐστιν· ὃς δ' ἂν ὀμόσῃ ἐν τῷ χρυσῷ τοῦ ναοῦ, ὀφείλει.

17 Μωροὶ καὶ τυφλοί· τίς γὰρ μείζων ἐστὶν; ὁ χρυσὸς, ἢ ὁ ναὸς ὁ ἁγιάζων τὸν χρυσόν;

18 Καὶ, Ὃς ἐὰν ὀμόσῃ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ, οὐδέν ἐστιν· ὃς δ' ἂν ὀμόσῃ ἐν τῷ δώρῳ τῷ ἐπάνω αὐτοῦ, ὀφείλει.

19 Μωροὶ καὶ τυφλοί· τί γὰρ μεῖζον, τὸ δῶρον, ἢ τὸ θυσιαστήριον τὸ ἁγιάζον τὸ δῶρον;

hypocritæ, [n] *quoniam claudítis regnũ cælorum coram hominibus: vos enim* [o] *non introieritis, nec* [p] *introeuntes finitis introire.*

[6] *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam exeditis domos viduarum, & in speciem vtimini longis precibus: propterea auferetis grauius iudicium.*

Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam circũitis mare, & aridam, vt faciatis vnũ [q] *proselytum: & quum fuerit factus, facitis eũ* [r] *filium gehennæ duplò magis quàm vos estis.*

Væ vobis duces cæci, qui dicitis, Quisquis iurauerit per tẽplum, nihil est: quicunque autem iurauerit per aurum templi, [u] *debet.*

Stulti & cæci: vtrùm enim maius est, aurum, an templum [x] *quod sanctificat aurum?*

Et, Quisquis iurauerit per altare, nihil est: quicunque autem iurauerit per donum quod est super ipsum, debet.

Fatui ac cæci, vtrùm enim maius est, mun[y]*, an altare quod sanctificat munus?*

m *Vehementer aliquos increpans Christus hoc nomine vitium, vt intelligatur nihil esse simulatione atque falsitate in religione execrabilius.*

n *Regnum cœlestis est illi apertũ erat per aduentum Euangelicæ prædicationis: quod Scribæ ante homines claudebant.*

o *Id est non credidis in Christum.*

6 *Hypocritis familiare est zelũ prætextu ad auaritiam & rapacitatem abuti.*

p *Pedẽ hærentes in limine. i. cupientes ingredi, eos ab eius ingressu hoc est a fide Euangelii arcetis tum simistra legis interpretatione tũ etiam excommunicationis comminatione & terrore.*

q *Ad vtile prætextu longas precãtes. Cõtẽtis (&) duplicem vitas improbitatem: vnam quòd viduarũ bona exedebant: alteram quòd id prætextu pietatis facerent.*

r *Arida & cincta pars illa terræ, quã Dominus nobis ad habitandũ eam reliquit.*

s *Proselytus erat qui patria relicta superstitiosæ Iudaismum erat amplexus, quasi adventitius dicas.* t *Qui gehennæ additicius, Hebr. Quid autem sit gehenna, supra, cap. 5. 22.* u *Obuium est mendacia. prætexta sanctum ὀμνύειν est iurare per aliquid sanctum.* x *Sacra lingua dicuntur debita. vasa autem Syriaca loquutum Dominum.* y *Facit vt aurum, quod est templo sacro destinatum, sanctum habeam.*

Qui ergo iurauerit per altare, iurat per ipsum & per omnia quæ super illud sunt.

Et qui iurauerit per templum, iurat per ipsum, & per eũ qui habitat in eo.

Et qui iurauerit per cœlum, iurat per [y]thronum Dei, & per eum qui sedet super ipsum.

[7]Vę vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam decimatis mentham & anethũ & cuminũ, & omittitis quæ [z]grauiora sunt Legis, iudicium, & misericordiam, ac [a]fidem. hæc oportuit facere, [b]& illa non omittere.

Duces cæci, [c] qui excolatis culicem: camelum autem deglutitis.

[8]Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam purgatis exteriorem poculi patinæque partẽ, intus autem *illa* plena sunt rapina & intemperantia.

Pharisæe cæce, purga primùm quòd est intra poculum & patinam, vt id quoque quod extra est, purum fiat.

Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ quoniam assimiles estis sepulchris

20 Ὁ οὖν ὀμόσας ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ, ὀμνύει ἐν αὐτῷ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἐπάνω αὐτοῦ.

21 Καὶ ὁ ὀμόσας ἐν τῷ ναῷ, ὀμνύει ἐν αὐτῷ καὶ ἐν τῷ κατοικοῦντι αὐτόν.

22 Καὶ ὁ ὀμόσας ἐν τῷ οὐρανῷ, ὀμνύει ἐν τῷ θρόνῳ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τῷ καθημένῳ ἐπάνω αὐτοῦ.

23 Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ ἡδύοσμον καὶ τὸ ἄνηθον καὶ τὸ κύμινον, καὶ ἀφήκατε τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν, καὶ τὸν ἔλεον, καὶ τὴν πίστιν. ταῦτα ἔδει ποιῆσαι, κἀκεῖνα μὴ ἀφιέναι.

24 Ὁδηγοὶ τυφλοὶ, οἱ διυλίζοντες τὸν κώνωπα, τὴν δὲ κάμηλον καταπίνοντες.

25 Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι καθαρίζετε τὸ ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, ἔσωθεν δὲ γέμουσιν ἐξαρπαγῆς καὶ ἀκρασίας.

26 Φαρισαῖε τυφλὲ, καθάρισον πρῶτον τὸ ἐντὸς τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, ἵνα γένηται καὶ τὸ ἐκτὸς αὐτῶν καθαρόν.

27 Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι παρομοιάζετε τάφοις κε-

Qui ergo iurat in altari, iurat in eo & in omnibus quæ super illud sunt.

||Et quicũque iurauerit in templo, iurat in illo & in eo qui habitat in ipso. 3.Reg.8.13 2.par.6.2

Et qui iurat in cælo, iurat in throno Dei, & in eo qui sedet super eum.

||Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia decimatis mentham & anethum & cyminum: & reliquistis quæ grauiora sunt Legis, iudicium, & misericordiam, & fidẽ. hæc oportuit facere, & illa non omittere. Luc.11.42

Duces cæci, excolentes culicem, camelum autem glutientes.

||Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia mũdatis quod deforis est calicis & paropsidis: intus autem plena sunt rapina & immunditia. Luc.11.39

Pharisæe cæce, munda prius quod intus est calicis & paropsidis, vt fiat & id quod deforis est, mundum.

Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia similes estis sepulchris dealba-

y Si cœlũ est solium Dei, sequitur illum esse extra rerum omnium vniuersitatem.

7 Hypocritæ in minutis anxii, præcipua ex professo negligunt.

z In quibus plus est momẽti.

a Constantiã in promissionibus.

b Occupatio qua preuenit Christus eorum calumniã.

c Prouerbialis sentẽtia qua pulchrè exprimitur putida in reb. minutis hypocritarum anxietas q.d. vos estis iis similes, qui si fortè culex in vinum illorum inciderit, excolant vinum, ne cum vino animalculũ illud haurientes strangulẽtur: interea camelũ animal crassum & immane nõ modò comedũt, sed ne deglutire quidem dubitant.

8 Hypocritæ de externis plus æquo soliciti, interiora prorsus aspernantur.

dealbatis, quæ foris parent hominib⁹ speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorum & omni spurcitia.

Sic & vos à foris quidem paretis hominibus iusti: intus autem pleni estis hypocrisi & iniquitate.

Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia ædificatis sepulchra Prophetarum, & ornatis monumenta iustorũ:

Et dicitis, Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socij eorum in sanguine Prophetarum.

Itaque testimonio estis vobismetipsis quia filij estis eorum qui Prophetas occiderunt.

Et vos implete mensuram patrum vestrorum.

Serpentes, genimina viperarum, quomodo fugiet is à iudicio gehennæ?

Ideo ecce, ego mitto ad vos, Prophetas & Sapientes & Scribas: & ex illis occidetis & crucifigetis, & ex eis flagellabitis in synagogis vestris, & persequemini de ciuitate in ciuitatem.

Vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram, à sanguine Abel iusti vsque ad sanguine Za-

κονιαμένοις, οἵτινες ἔξωθεν μὲν φαίνονται ὡραῖοι, ἔσωθεν δὲ γέμουσιν ὀστέων νεκρῶν καὶ πάσης ἀκαθαρσίας.

28 Οὕτω καὶ ὑμεῖς ἔξωθεν μὲν φαίνεσθε τοῖς ἀνθρώποις δίκαιοι, ἔσωθεν δέ ἐστε μεστοὶ ὑποκρίσεως καὶ ἀνομίας.

29 Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι οἰκοδομεῖτε τοὺς τάφους τῶν προφητῶν, καὶ κοσμεῖτε τὰ μνημεῖα τῶν δικαίων·

30 Καὶ λέγετε, Εἰ ἦμεν ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν πατέρων ἡμῶν, οὐκ ἂν ἦμεν κοινωνοὶ αὐτῶν ἐν τῷ αἵματι τῶν προφητῶν.

31 Ὥστε μαρτυρεῖτε ἑαυτοῖς ὅτι υἱοί ἐστε τῶν φονευσάντων τοὺς προφήτας.

32 Καὶ ὑμεῖς πληρώσατε τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν.

33 Ὄφεις, γεννήματα ἐχιδνῶν, πῶς φύγητε ἀπὸ τῆς κρίσεως τῆς γεέννης;

34 Διὰ τοῦτο ἰδοὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω πρὸς ὑμᾶς προφήτας, καὶ σοφοὺς, καὶ γραμματεῖς· καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποκτενεῖτε καὶ σταυρώσετε, καὶ ἐξ αὐτῶν μαστιγώσετε ἐν ταῖς συναγωγαῖς ὑμῶν, καὶ διώξετε ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν.

35 Ὅπως ἔλθῃ ἐφ' ὑμᾶς πᾶν αἷμα δίκαιον, ἐκχυνόμενον ἐπὶ τῆς γῆς, ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἅβελ τοῦ δικαίου ἕως τοῦ αἵματος Ζα-

dealbatis, quæ extra quidem apparent speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorum omniq; immunditia.

Ita & vos extrà quidem apparetis hominibus iusti, intus autem pleni estis hypocrisi & iniquitate.

9 Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam ædificatis sepulchra Prophetarum, & ornatis monumenta iustorũ:

Et dicitis, Si fuissemus temporibus patrum nostrorum, non fuissemus eorũ socij in cæde Prophetarum.

Itaque testamini aduersus vosmetipsos, vos esse filios eorum qui Prophetas occiderunt.

e Vos quoque cõplete mensuram patrum vestrorum.

Serpentes, progenies viperarum, quomodo effugere possitis iudicium f gehennæ?

10 Propterea ecce, ego mitto advos prophetas & Sapientes, & Scribas, & ex ipsis *nonnullos* trucidabitis & crucifigetis & ex ipsis *nonnullos* flagellabitis in synagogis vestris, & persequemini ex vrbe in vrbem.

11 Vt veniat super vos omnis sanguis iustus, effusus super terram à sanguine Abel iusti vsque ad sanguinem Za-

d *Opere testario inducti.*

9 Hypocritæ ex iusto Dei iudicio, seipsos aperiunt dedecore, quum maximè volunt scelera sua tegere.

e *Prouerbiũ Hebraicũ, quo significatur. Pergite vos quoque imitari maiores vestros, vt tandẽ vestra improbitas ad summum gradum perueniat.*

f *Sup. 5. 22.*

10 Hypocritæ crudeles.

g *Hinc apparet ministros salutis non venire nisi missos à diuinitus.*

11 Exitus eorum qui zeli prætextu Euangelium persequuntur.

h *Iustum.*

chariæ *filij* [i] Barachiæ, quem occidistis inter templum & altare.

[k] Amen dico vobis, venient hæc omnia super nationē istam.

[12] Ierusalem, Ierusalem, trucidatrix Prophetarū & lapidatrix eorū qui ad te missi sunt, quoties [l] volui congregare liberos tuos, quē admodū gallina congregat pullos suos sub alas, & noluistis?

[m] Ecce, relinquitur vobis domus vestra deserta.

Dico enim vobis, Nequaquam me videbitis ab hoc tempore vsquedum dicatis, [n] Benedictus qui venit in nomine Domini.

i Ioiadæ, qui & Barachias. i. benedictus Dei dicebatur.

k Nunquā enim inultus sanguis relinquitur, qui ad Deum clamet pro vindicta, Gen. 4. 10.

12 Vbi maxima Dei misericordia, ibi summa perfidia, & tandē seuerissima Dei iudicia.

l De externo ministerio loquitur, & quatenus in genere fuit ipse huic gēti seruandæ promissus, de qua etiā fuit peculiariter iā inde à promissione Abrahæ facta, solicitus.

m Præsens tempore pro futuro. Nam tēpli vastationem & totius politiæ interitum denuntiat.

n Figuratè videtur Christus perstringere eorum vanam hypocrisin qui quotidiè ex Psalmo canebant, Benedictus qui &c. interea ludibrio habebant oblatum sibi redemptorem, Ergo se ad illos venturum negat, donec ad conspectum eius Maiestatis trepidi, serò exclament verè esse filium Dei.

χαρίου υἱοῦ Βαραχίου, ὃν ἐφονεύσατε μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου.

36 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἥξει ταῦτα πάντα ἐπὶ τὴν γενεὰν ταύτην.

37 Ἱερουσαλὴμ, Ἱερουσαλὴμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτὴν, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ἐπισυνάγει ὄρνις τὰ νοσσία ἑαυτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθελήσατε;

38 Ἰδοὺ, ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος.

39 Λέγω γὰρ ὑμῖν, Οὐ μή με ἴδητε ἀπ' ἄρτι ἕως ἂν εἴπητε, Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου.

chariæ filij Barachiæ, || *quē occidistis inter templum & altare.* 2. Par. 24. 22.

Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam.

|| *Ierusalem, Ierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos,* || *quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti.* Luc. 13. 34. 4. Esd. 1. 30.

Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.

Dico enim vobis, Non me videbitis a modo, donec dicatis Benedictus qui venit in nomine Domini.

Cap. XXIIII.

1. *Destructio templi.* 4. *Signa aduentus Christi.* 13. *Iniquitas.* 23. *Pseudochristi.* 29. *Signa consummationis seculi.* 31. *Angeli.* 32. *Ficus.* 37. *Tempora Noe.* 42. *Vigilandum.* 45. *Seruus.*

N.

[a] ET egressus Iesus è templo, abibat: & accesserūt discipuli eius vt ostētarent ei ædificia tēpli.

[1] Iesus autem dixit eis, Nónne videtis hæc omnia? amen dico vobis, non relinquetur hîc lapis super lapidem, qui nō dissoluatur.

a Duo in hoc capite præcipuè narrantur, Alterū, vibis Ierusalē excidiū, & futuræ vastationis signa. à 1. versu. vsque ad 29. Alterū, de extremo die & fine mundi.

1 Prædicitur vrbis & quidem in primis templi diiutio.

ΚΑΙ ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἐπορεύετο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ· καὶ προσῆλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπιδεῖξαι αὐτῷ τὰς οἰκοδομὰς τοῦ ἱεροῦ.

2 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Οὐ βλέπετε πάντα ταῦτα; ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀφεθῇ ὧδε λίθος ἐπὶ λίθον, ὃς οὐ μὴ καταλυθήσεται.

V.

ET egressus Iesus de templo, ibat: & accesserunt discipuli eius vt ostenderent ei ædificationes templi. Mar. 13. 1. Luc. 21. 5. & 19. 44.

Ipse autem respondens dixit illis, videtis hæc omnia? amen dico vobis, non relinquetur hîc lapis super lapidem, qui non destruatur.

Sedente autem eo super montem Olineti, accesserunt ad eum discipuli secretò, dicentes, Dic nobis, quando hæc erunt? & quod signũ aduentus tui, & cõsummationis seculi?

3 Καθημένου δὲ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν ἐλαιῶν, προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ κατ' ἰδίαν, λέγοντες, Εἰπὲ ἡμῖν πότε ταῦτα ἔσται, καὶ τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας, καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος;

• Sedente autem eo in monte Olearum, adierunt eum discipuli priuatim, dicentes, Dic nobis, quando hæc erũt, & quod erit signum aduentus tui, & consummationis seculi?

Ephes. 5. 6 colos. 2. 18

Et respondens Iesus dixit eis, || Videte nequis vos seducat.

4 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Βλέπετε μή τις ὑμᾶς πλανήσῃ.

[2] Et respondens Iesus, dixit eis, Videte nequis vos seducat.

2 Eccleſiæ perpetuum erit certamẽ cum infinitis calamitatib. & offendiculis, atque adeò cum falſisprophetis, donec idem victoriæ & triũphi dies aduenerit.

Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus: & multos seducent.

5 Πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, λέγοντες, Ἐγώ εἰμι ὁ Χριστός· καὶ πολλοὺς πλανήσουσιν.

Multi enim veniẽt in nomine meo, dicẽtes, Ego ſum Chriſtus: multóſque ſeducent.

Audituri enim estis prælia & opiniones prælioru: videte ne turbemini: oportet enim hæc fieri, sed nondum est finis.

6 Μελλήσετε δὲ ἀκούειν πολέμους, καὶ ἀκοὰς πολέμων. ὁρᾶτε μὴ θροεῖσθε. δεῖ γὰρ πάντα γενέσθαι· ἀλλ' οὔπω ἐστὶ τὸ τέλος.

Futurum eſt autẽ vt audiatis bella, & rumores bellorum: videte ne turbemini. oportet enim omnia hæc fieri: ſed nondum erit finis.

b Id verum apparuit Caſtrees, Scythopoli Aſcalone, Ptolomaida, Alexandria, poſtea Damaſci. Ioſeph. li. 7. de bello Iudaico. de fame idem quæ Ieroſolymis inualuit, Antiq. li. 20. c. 2.

Consurget enim gens in gentem, & regnum in regnum: & erunt pestilentiæ, & fames, & terræmotus per loca.

7 Ἐγερθήσεται γὰρ ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν· καὶ ἔσονται λιμοὶ καὶ λοιμοὶ, καὶ σεισμοὶ, κατὰ τόπους.

b Inſurget enim gens in gentem, & regnum in regnum: & erunt fames, & peſtilentiæ, & terræ motus, ſingulis locis.

c Hæc autem omnia principium ſunt dolorum.

c Sup. 10. 17 luc. 21. 12. ioh. 15. 20 & 16. 2.

Hæc autem omnia, initia sunt dolorum.

|| Tunc tradent vos in tribulationẽ, & occident vos: & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum.

8 Πάντα δὲ ταῦτα, ἀρχὴ ὠδίνων.

9 Τότε παραδώσουσιν ὑμᾶς εἰς θλῖψιν, καὶ ἀποκτενοῦσιν ὑμᾶς· καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν διὰ τὸ ὄνομά μου.

Tunc tradent vos oppreſsioni, & trucidabunt vos: & odio eritis omnibus gentibus propter nomẽ meum.

Et tunc scandalizabuntur multi: & invicem tradent, & odio habebunt invicem.

10 Καὶ τότε σκανδαλισθήσονται πολλοὶ καὶ ἀλλήλους παραδώσουσι, καὶ μισήσουσιν ἀλλήλους.

Et tunc offendentur multi, & alius alium prodet, & odio habebit alius alium.

Et multi pseudo prophetæ surgẽt, & seducent multos.

11 Καὶ πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐγερθήσονται, καὶ πλανήσουσι πολλούς.

d Et multi pſeudo prophetæ ſurgent ac ſeducent multos.

d Prædixit et Petrus. 2. ca. 2. 1. de iis, quos præcipui fuere Praxeas, Noetiani, Nouatus, Arrius, Manichæus, Donatus, Neſtorius, Pelagius, Eutyches, & quos nobis dedit ſeductrix Mahometi & corruptio papiſtica.

Et quoniam multiplicata erit iniquitas, refrigescet charitas multorum.

3 Sed qui sustinuerit ad finem vsque, is seruabitur.

4 Et prædicabitur istud Euangelium regni e in vniuersa terra, vt sit testimonio omnibus gentibus: & tunc veniet finis.

5 Quum ergo videritis f abominationē illam vastatricē quæ dicta est à Daniele Propheta, posita in loco sancto, (qui legit g animaduertat)

6 Tunc qui in Iudæa fuerint, fugiant in montes.

7 Qui h supra domū non descendat vt sumat quicquam è domo sua:

8 Et qui in agro, non reuertatur retrò vt sumat vestimenta sua.

9 Væ autem prægnantibus & lactantibus per illos dies.

10 Orate verò ne fiat fuga vestra hyeme, neque k sabbatho.

11 Erit enim tunc oppressio magna, qualis non fuit a principio mūdi ad hoc vsque tempus, l neque erit.

12 Καὶ διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν, ψυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν.

13 Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται.

14 Καὶ κηρυχθήσεται τοῦτο τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ, εἰς μαρτύριον πᾶσι τοῖς ἔθνεσι· καὶ τότε ἥξει τὸ τέλος.

15 Οταν οὖν ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως τὸ ῥηθὲν διὰ Δανιὴλ τοῦ προφήτου, ἑστὼς ἐν τόπῳ ἁγίῳ, (ὁ ἀναγινώσκων νοείτω)

16 Τότε οἱ ἐν τῇ Ιουδαίᾳ φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ ὄρη.

17 Ὁ ἐπὶ τοῦ δώματος, μὴ καταβαινέτω ἆραί τι ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ.

18 Καὶ ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ, μὴ ἐπιστρεψάτω ὀπίσω ἆραι τὰ ἱμάτια αὐτοῦ.

19 Οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις.

20 Προσεύχεσθε δὲ ἵνα μὴ γένηται ἡ φυγὴ ὑμῶν χειμῶνος, μηδὲ ἐν σαββάτῳ.

21 Ἔσται γὰρ τότε θλῖψις μεγάλη, οἵα οὐ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς κόσμου ἕως τοῦ νῦν, οὐδ' οὐ μὴ γένηται.

Et quoniã abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum.

Qui autẽ perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit.

Et prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso orbe, in testimonium omnibus gentibus: & tunc veniet consummatio.

‖ *Quum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est* ‖ *à Daniele propheta, stantem in loco sancto, (qui legit intelligat)* Mar.13.14 luc.21.20 Dan.9.27

Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes.

Et qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua.

Et qui in agro, nõ reuertatur tollere tunicam suam.

Væ autem prægnãtibus & nutriẽtibus in illis diebus.

Orate autem vt non fiat fuga vestra in hyeme, ‖ *vel sabbatho:* Act.1.12

Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi vsque modo, neque fiet.

Et nisi

e *Synecdoche, tam apud Gẽtes quam apud Iudæos. In hoc enim duo populos totus terrarum orbis diuiditur.*

f *Ad verb. abominationẽ desolationis, id est quam omnes, propter fœditatem atque turpitudinem, execrantur. Loquitur autem de idolis in templo collocatis, vel vt alii volunt, recessit ad deprauationem doctrinæ in ecclesia.*

g *Secum cõsideret.*

h *In superiore domus parte.*

i *Prouerbiale est hæc formula.*

k *Ne liceat Sabbatho perficere. Ioseph. lib. 13.*

l *Quia sicuti ista vepulsa Christi, tot pœnis scelestæ nostrum audaciæ, & ingratitudinis eius confixionibus impulsa, præ omnibus ætatibus omnia peccata maxime detestabilia fuit: ita eadem ultima vindicta, & omnia alia omnes superauit.*

Et nisi breuiati fuissent dies illi, nõ fieret salua omnis caro: sed propter electos breuiabuntur dies illi.

22 Καὶ εἰ μὴ ἐκολοβώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σάρξ· διὰ δὲ τοὺς ἐκλεκτοὺς κολοβωθήσονται αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι.

m Et nisi contracti fuissent dies illi, periret n omnis caro sed propter electos contrahentur dies illi.

¶Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hîc est Christus, aut illic: nolite credere.

23 ¶ Τότε ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ, Ἰδοὺ ὧδε ὁ Χριστὸς, ἢ ὧδε· μὴ πιστεύσητε.

¶Tũc siquis vobis dixerit, Ecce hic Christus, aut hic: ne credite.

Surgent enim pseudochristi & pseudoprophetæ, & dabũt signa magna & prodigia: ita vt in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi.

24 Ἐγερθήσονται γὰρ ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται, καὶ δώσουσι σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα, ὥστε πλανῆσαι, εἰ δυνατὸν καὶ τοὺς ἐκλεκτούς.

Surgent enim pseudochristi & pseudoprophetæ, & edent signa magna & miracula: adeo vt seducant (o si fieri possit) etiam electos.

Ecce prædixi vobis.

25 Ἰδοὺ, προείρηκα ὑμῖν.

Ecce, prædixi vobis.

Si ergo dixerint vobis, Ecce in deserto est: nolite exire. Ecce in penetralibus: nolite credere.

26 Ἐὰν οὖν εἴπωσιν ὑμῖν, Ἰδοὺ, ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐστί· μὴ ἐξέλθητε. Ἰδοὺ ἐν τοῖς ταμείοις· μὴ πιστεύσητε.

Itaque si dixerint vobis, Ecce in deserto est: ne egredimini. Ecce in cõclauibus: ne credite.

Sicut enim fulgur exit ab Oriente, & paret vsque in occidentem: ita erit & aduentus Filij hominis.

27 Ὥσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν, οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

Sicut enim fulgur exit ab Oriente, & apparet vsque in Occidentem: ita etiam erit aduentus Filij hominis.

Luc. 17. 37 *||Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ.*

28 Ὅπου γὰρ ἐὰν ᾖ τὸ πτῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί.

5 Vbicunque enim fuerit p cadauer, illuc congregabuntur aquilæ.

Mar. 11. 14 Luc. 21. 15 esa. 13. 10 ezech. 32. 7 ioel. 2. 31 & 3. 15 *||Statim autẽ post tribulationem dierum illorũ, sol obscurabitur, & luna nõ dabit lumen suum: & stellæ cadent de cælo, & virtutes cælorum commouebuntur.*

29 Εὐθέως δὲ μετὰ τὴν θλίψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς· καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται.

6 q Statim autem post oppressionẽ dierum illorum sol obscurabitur, nec dabit luna splendorẽ suũ: & stellæ cadent è cælo, & potestates cęlorum concutientur.

Et tunc parebit signum Filij ho-

30 Καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀν-

Tunc apparebit r signum Filij ho

m *q.d. Si domino visum esset vt calamitas illa vt erat vehemens, ita fuisset diuturna, & tantum hostibus permisisset sæuire, quantum libuisset, nemo prorsus ex gente illa euasisset.*

n *de Iudæis intellige non de toto genere humano.*

o *Hoc additũ est in cutiendi timoris causa, quò magis solicitè intenti essent fideles ad cauendum, Notandum autem illud est, quod salutis nostræ firmitas non in nobis, sed in arcana Dei electione locatur.*

5 Vnicum remediũ aduersus mundi furores: sese vna cum Christo aggregare.

p *Christus, qui celeriter et illustri præsentia aderit, ad quẽ omnes, aquilarum instar, aggregabũtur.*

6 Impiorũ securitatẽ æterna cõdemnatio, piorũ autem miserias perpetua fœlicitas suo tempore excipiet.

q *Nunc de aduentu suo mundique fine respondet Christus discipulis.*

r *Summa gloria et maiestas, quæ testabitur Christũ illum Dominum cœli & terræ, aduentũ re vt orbem terra iudicet.*

minis in cœlo,& tũc s omnes tribus terræ t plangent, & videbunt Filium hominis u venientem in nubibus cœli cũ potentia & gloria multa.

Is verò mittet angelos suos cum tubæ voce magna, & cogent electos eius à x quatuor ventis,à cœlorum extremo ad eorum extremũ.

A ficu autem discite parabolam.quũ iã ramus eius tener fit,& folia germinat, nostis propè esse æstatem.

Ita & vos, quum videritis hęc omnia, scitote illum propè esse & ad fores.

Amen dico vobis, nequaquam præterierit y ætas hæc vsquedum omnia ista facta sint.

Cœlum & terra præteribunt,sermones autẽ mei nequaquam præteribunt.

De die autem illo & hora nemo scit, ne angeli quidẽ cœlorũ,sed Pater meus solus.

Sicut autem erant dies Noe, ita erit & aduentus Filij hominis.

s *Omnes gẽtes. Alludit ad dispersionem, de qua Gen. 10.& 11.vel ad Israelitica gentis diuisionem.*

t *Tanto dolore afficietur, vt seipsos plangent, id est seuientissimum sibi seruitutis in cœlum.*

u *Nubibus insidentem, vt dut subla tus est in cœlum.*

x *Quatuor partibus orbis.*

7 Si Deus certum ordinem naturæ præscripsit, multo magis suis æternis iudiciis : sed eum non intelligunt ac etiam irridẽt impij.pij verò obtemperant & expectant.

y *Sup.11.16 Vel ætas. Apostolum atque ita intelligentes hæc de captæ Iudææ vel ætas Christo fidelium, & ce dentium Euangelio, vt de mũdi fine accipiantur.*

8 Iam incipit Dominus iudicium quod tãdem complebit.

9 Satis sit nobis scire constitutum esse à Deo vltimum diem instaurationis. Quando enim is sit futurus, nostro bono, omnibus occultauit, vt tanto magis vigilemus,ne deprehẽdamur sicut olim accidit in diluuio.

Ὡράπου δὲ τῷ οὐρανῷ· καὶ τότε κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, καὶ ὄψονται τὸν υἱὸν τῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τῦ οὐρανοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς.

31 Καὶ ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτῦ μετὰ σάλπιγγος φωνῆς μεγάλης· καὶ ἐπισυνάξουσι τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, ἀπ' ἄκρων οὐρανῶν ἕως ἄκρων αὐτῶν.

32 Ἀπὸ δὲ τῆς συκῆς μάθετε τὴν παραβολήν· ὅταν ἤδη ὁ κλάδος αὐτῆς γένηται ἁπαλὸς, καὶ τὰ φύλλα ἐκφύῃ, γινώσκετε ὅτι ἐγγὺς τὸ θέρος.

33 Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ὅταν ἴδητε πάντα ταῦτα, γινώσκετε ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἐπὶ θύραις.

34 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη ἕως ἂν πάντα ταῦτα γένηται.

35 Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρελθωσι.

36 Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν, εἰ μὴ ὁ πατήρ μου μόνος.

37 Ὡσαῦτως δὲ αἱ ἡμέραι τῦ Νῶε, οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τῦ υἱοῦ τῦ ἀνθρώπου.

minis in cælo : & tunc plangent|| omnes tribus terræ,& videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa & maiestate. *Apoc.1.7 dan.7.13 zach.12.12*

||Et mittet angelos suos cum tuba & voce magna, & congregabunt electos eius à quatuor ventis,à summis cælorum vsque ad terminos eorum. *1.Cor.15.52 1.thes.4.16*

Ab arbore autem fici discite parabolam:quum iam ramus eius tener fuerit, & folia nata, scitis quia propè est æstas:

Ita & vos, quum videritis hæc omnia,scitote quia prope est in ianuis.

Amen dico vobis quia non præteribit generatio hæc, donec omnia hæc fiant.

||Cælum & terra transibunt, verba autem mea non præteribunt. *Mar.13.32*

De die autem illa & hora nemo scit,neque angeli cælorum,nisi solus Pater.

Sic autem in diebus Noe,ita erit & aduentus Filij hominis.

Sic

Luc.17.26 gen.7.5 1.pet.3.20

|| *Sicut enim erant in diebus ante diluuium comedentes & bibentes, nubentes & nuptui tradentes, vsque ad eum diem quo intrauit Noe in arcam:*

Et non cognouerunt donec venit diluuium, & tulit omnes: ita erit & aduentus Filij hominis.

|| *Tunc duo erunt in agro: vnus assumetur, & vnus relinquetur.*

Luc.17.36 1.thes.4

Duæ molentes in mola: vna assumetur, & vna relinquetur.

Mar.13.35

¶ *Vigilate ergo: quia nescitis qua hora dominus vester venturus sit.*

Luc.12.39 1.thes.5.2 apoc.16.15

|| *Illud autem scitote, quoniam si sciret paterfamiliâs qua hora fur venturus esset, vigilaret vtique, & non sineret perfodi domum suam.*

Ideo & vos estote parati: quia qua nescitis hora Filius hominis venturus est.

Luc.12.42

|| *Quis putas est fidelis seruus & prudens, quem constituit dominus suus super familiã suam, vt det illis cibum in tempore.*

Beatus ille seruus, quẽ, quum venerit

38 Ὥσπερ ἀρ ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις ταῖς πρὸ τῆς κατακλυσμοῦ τρώγοντες καὶ πίνοντες, γαμοῦντες καὶ ἐκγαμίζοντες, ἄχρι ἧς ἡμέρας εἰσῆλθε Νῶε εἰς τὴν κιβωτόν·

39 Καὶ οὐκ ἔγνωσαν ἕως ἦλθεν ὁ κατακλυσμὸς, καὶ ἦρεν ἅπαντας· οὕτως ἔσται καὶ ἡ παροισία τῆς υἱοῦ τῆς ἀνθρώπου.

40 Τότε δύο ἔσονται ἐν τῷ ἀγρῷ· ὁ εἷς παραλαμβάνεται, καὶ ὁ εἷς ἀφίεται.

41 Δύο ἀλήθουσαι ἐν τῷ μύλωνι· μία παραλαμβάνεται, καὶ μία ἀφίεται.

42 ¶ Γρηγορεῖτε οὖν· ὅτι οὐκ οἴδατε ποίᾳ ὥρᾳ ὁ κύριος ὑμῶν ἔρχεται.

43 Ἐκεῖνο δὲ γινώσκετε, ὅτι εἰ ᾔδει ὁ οἰκοδεσπότης ποίᾳ φυλακῇ ὁ κλέπτης ἔρχεται, ἐγρηγόρησεν ἂν, καὶ οὐκ ἂν εἴασε διορυγῆναι τὴν οἰκίαν αὐτῆς.

44 Διὰ τοῦτο καὶ ὑμεῖς γίνεσθε ἕτοιμοι· ὅτι ᾗ ὥρᾳ οὐ δοκεῖτε, ὁ υἱὸς τῆς ἀνθρώπου ἔρχεται.

45 Τίς ἄρα ἐστὶ ὁ πιστὸς δοῦλος καὶ φρόνιμος, ὃν κατέστησεν ὁ κύριος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς θεραπείας αὐτοῦ, τοῦ διδόναι αὐτοῖς τὴν τροφὴν ἐν καιρῷ;

46 Μακάριος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, ὃν ἐλθὼν ὁ

Sicut enim diebus *qui præcesserunt* diluuium [z] edebant & bibebant, vxores ducebãt & nuptum dabant, ad eum vsque diem quo ingressus est Noe in arcam:

Nec cognouerunt diluuium vsquedum venisset, & sustulisset omnes: ita erit & aduentus Filij hominis.

[10] Tunc duo erunt in agro: vnus accipietur & alter relinquetur.

[a] Duę molentes in pistrino: vna accipietur, & altera relinquetur.

¶ [11] Vigilate ergo: nescitis enim qua hora Dominus vester venturus sit.

Illud autem scitote, si sciret paterfamiliâs [b] qua vigilia fur venturus sit, vigilaret, nec sineret perfodi domũ suam.

Propterea & vos estote parati: quia qua hora non putatis, Filius hominis venturus est.

Quis igitur est fidelis seruus & prudẽs, quem constituit dominus super famulitium suum, vt det illis alimentum in tẽpore?

Beatus seruus ille, quem, quũ venerit

z *Significãter Euãgelista verbo vtitur quod propriũ est brutis. fore enim indicat vt eius temporis homines instar brutorum sint, ventri dediti: alioqui edere & bibere per se vitium non est.*

10 Aduersus eos qui sibi pollicentur Deum omnibus fore misericordẽ, vt securè interea deliciẽtur.

a *Græcæ & barbaræ mulieres molebãt & coquebant, Plut. in lib. Problem.*

11 Exemplum horrẽdæ hominum securitatis in iis de quibus illos oportuit maximè esse solicitos.

b *Ad verb. qua custodia. sup.14.25.*

dominus eius, inuenerit ita facientem.

Amen dico vobis, omnibus bonis suis præficiet eum.

Quòd si dixerit seruus ille malus in corde suo, Tardat dominus meus aduentum:

Cœperítque verberare conseruos, quinetiam edere & bibere cum ebriis.

Veniet dominus serui illius die quo non expectat, & hora qua non nouit:

Et [c] separabit eũ, ac partem ei assignabit cum hypocritis: illic erit fletus & stridor dentium.

κύριος αὐτοῦ, ὃν οὐ προσδοκᾷ καὶ ἐν ὥρᾳ ᾗ οὐ γινώσκει,

51 καὶ διχοτομήσει αὐτὸν, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ὑποκριτῶν θήσει· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

dominus eius, inuenerit sic facientem.

Amen dico vobis, quoniã super omnia bona sua constituet eum.

Si autem dixerit malus seruus ille in corde suo, Moram facit dominus meus venire:

Et cœperit percutere conseruos suos, manducet autem & bibat cum ebriosis.

Veniet dominus serui illius in die qua non sperat, & hora qua ignorat.

Et diuidet eum, partémque eius ponet cum hypocritis: illic erit fletus & stridor dentium: Sup. 13.42 inf. 25.30

c *Sub. à reliquis: vel, in duas partes secabit: quod genus erat supplicii atrocissimum: & nunc apud barbaros vsurpatur. Sic Iustinus scribit Esaiam à Iudæis serra lignea esse dissectũ. Eius supplicii exempla habetur 1. Sam. 15.33. & Dan. 3 29*

CAP. XXV.

2. Virgines expectantes sponsum. 13. Vigilandum. 14. Talenta seruis tradita. 24. Seruus nequam. 30. Extremum iudicium quale. 40. Benedicti. 41. Maledicti.

N.

1 Pretenda est à Deo viatus quæ nos per tenebras incedentes ad extremũ vsque veluti fax deducat: alioqui si fastidio torpescamus, ipsi quoque excludemur.

TVnc[1] erit simile regnum cœlorũ decem virginibus, quæ sumptis lampadibus suis [a] prodierunt vt occurrant sponso.

Quinque autem ex eis erant prudentes, & quinque fatuæ.

Quæ *erant* fatuæ, acceptis lampadibus suis non ceperant oleum secum:

Τότε ὁμοιωθήσεται ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν δέκα παρθένοις, αἵτινες λαβοῦσαι τὰς λαμπάδας αὐτῶν ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν τοῦ νυμφίου.

2 Πέντε δὲ ἦσαν ἐξ αὐτῶν φρόνιμοι, καὶ πέντε μωραί.

3 Αἵτινες μωραὶ λαβοῦσαι τὰς λαμπάδας ἑαυτῶν, οὐκ ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν ἔλαιον·

V.

TVnc simile erit regnum cælorũ decem virginibus, quæ accipientes lãpades suas exierunt obuiam sponso & sponsæ.

Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes.

Sed quinque fatuæ, acceptis lampadibus, non sumpserunt oleum secum:

Pru-

a *Nuptiarum pompa solebat noctu frequentari, adque accelebrari.*

Prudētes verò acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus.

4 Αἱ δὲ φρόνιμοι ἔλαβον ἔλαιον ἐν τοῖς ἀγγείοις αὐτῶν μετὰ τῶν λαμπάδων αὐτῶν.

Prudētes verò ceperant oleum in vasis suis vnà cum suis lampadibus.

Moram autem faciente sponso, dormitauerunt omnes, & dormierunt.

5 Χρονίζοντος δὲ τοῦ νυμφίου, ἐνύσταξαν πᾶσαι, καὶ ἐκάθευδον.

Tardāte verò spōso,[b] nictarūt omnes, ac dormierunt.

Media autem nocte clamor factus est, Ecce, sponsus venit, exite obuiam ei.

6 Μέσης δὲ νυκτὸς κραυγὴ γέγονεν, Ἰδοὺ, ὁ νυμφίος ἔρχεται, ἐξέρχεσθε εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ.

Media autem nocte clamor ortus est *dicentium*, Ecce, spōsus venit, exite in occursum eius.

Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, & ornauerunt lampades suas.

7 Τότε ἠγέρθησαν πᾶσαι αἱ παρθένοι ἐκεῖναι, καὶ ἐκόσμησαν τὰς λαμπάδας αὐτῶν.

Tunc surrexerūt omnes illæ virgines, & præpararunt lampades suas.

Fatuæ autem sapientibus dixerunt, Date nobis de oleo vestro: quia lampades nostræ extinguuntur.

8 Αἱ δὲ μωραὶ ταῖς φρονίμοις εἶπον, Δότε ἡμῖν ἐκ τοῦ ἐλαίου ὑμῶν· ὅτι αἱ λαμπάδες ἡμῶν σβέννυνται.

Fatuæ autem prudentibus dixerunt, Date nobis ex oleo vestro: quia lampades nostræ extingūtur.

Responderunt prudentes, dicentes, Ne fortè non sufficiat nobis & vobis: ite potius ad vendentes, & emite vobis.

9 Απεκρίθησαν δὲ αἱ φρόνιμοι, λέγουσαι, Μήποτε οὐκ ἀρκέσῃ ἡμῖν καὶ ὑμῖν· πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τοὺς πωλοῦντας, καὶ ἀγοράσατε ἑαυταῖς.

Responderūt verò prudentes illę, dicētes, *Nequaquam*, ne non sufficiat nobis & vobis:[c] ite verò potius ad eos qui vendunt, & ipsę vobis emite.

Dum autem irēt emere, venit spōsus: & quæ paratæ erant, intrauerunt cum eo ad nuptias: & clausa est ianua.

10 Ἀπερχομένων δὲ αὐτῶν ἀγοράσαι, ἦλθεν ὁ νυμφίος· καὶ αἱ ἕτοιμοι εἰσῆλθον μετ' αὐτοῦ εἰς τοὺς γάμους, καὶ ἐκλείσθη ἡ θύρα.

Quum autem irēt emptum, venit sponsus: & quæ paratę erant, introierunt cū eo ad nuptias, clausáque est ianua.

Nouissimè veniunt & reliquæ virgines, dicentes, Domine, Domine, aperi nobis.

11 Ὕστερον δὲ ἔρχονται καὶ αἱ λοιπαὶ παρθένοι, λέγουσαι, Κύριε κύριε, ἄνοιξον ἡμῖν.

Postea verò veniunt & reliquæ virgines, dicentes, Domine, domine, aperi nobis.

At ille respondēs ait, Amen dico vobis, nescio vos.

12 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ οἶδα ὑμᾶς.

Ipse verò respondens ait, Amen dico vobis, non noui vos.

Vigilate itaque: quia nescitis diem neque horam.

13 Γρηγορεῖτε οὖν· ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν ἡμέραν οὐδὲ τὴν ὥραν ἐν ᾗ ὁ

Vigilate itaque: quia nescitis diem neque horam qua

b *Oculis somno grauatis*

c *Non significat hic locus quod iusti in fine seculi missuri sint fatuos aliquò emptum hoc oleum: sed ostendit nihil tum rationis futurum quæ negligentiam suam resarcire queant qui imparati erunt in aduentu Christi. Per ironiam enim vel ex probrationem hec intelligi debentur.*

Filius hominis veniet.

¶ [2] Ita enim *est* vt *quum* quispiam peregrè proficiscēs vocauit seruos suos, & tradidit eis bona sua:

Et huic quidem dedit quinque talenta, alij autem duo, alij verò vnum: vnicuique secundum ipsius [d] facultatem: & peregrè profectus est statim.

Profectus autem qui quinque talenta acceperat, negotiatus est ex iis: & [e] fecit altera quinque talenta.

Itidem & qui duo *acceperat*, lucratus est & ipse altera duo.

Qui autem vnum acceperat, abiens defodit *illud* in terrā, & abscondit pecuniā domini sui.

[f] Post multum verò tempus venit dominus seruorum illorum, & confert rationem cum eis.

Tunc accedens is qui quinque talenta acceperat, [g] attulit altera quinque talenta, dicens, Domine, quinque talenta tradidisti mihi: ecce, altera quinque talenta lucratus sum ex eis.

Dixit autem ei dominus eius, Bene *habet*, serue bone & fidelis. in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam: [h] ingredere in gaudium domini tui.

2 Christus testatur magnum quidē fore interuallum inter suū ad Patrem discessum & reditū ad nos, sed se nihilominus eo die subducturum rationes accepti & expensi non modò cum rebellibus, sed etiā cum suis domesticis, qui acceptis donis præignania vsi non fuerint.

d *Prudentiā & peritiā in negotiādo, id est, quæ præditi erant.*

e *Id est, lucratus est.*

f *Licet post multum temporis, venturus est tamē Christ. ad iudiciū, ne quis negligentius segerat, tā quam eo non statim venturo.*

g *Narrat simpliciter Christus quid apud homines fieri solet. Interim ne fatigemur bene agendo, pronuntiat non irritum eorum laborem qui se fideliter in sua vocatione exercuerint.*

h *Id est, adesdum, vt percipias fructum benignitatis meæ. Gaudium autem Domini reciprocatur, Iohan. 15. 11. vt gaudium illud meum in vobis maneat, & gaudiū vestrum impleatur.*

υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται.

14 ¶ Ὥσπερ γὰρ ἄνθρωπος ἀποδημῶν ἐκάλεσε τοὺς ἰδίους δούλους, καὶ παρέδωκεν αὐτοῖς τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ·

15 Καὶ ᾧ μὲν ἔδωκε πέντε τάλαντα, ᾧ δὲ δύο, ᾧ δὲ ἕν· ἑκάστῳ κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν· καὶ ἀπεδήμησεν εὐθέως.

16 Πορευθεὶς δὲ ὁ τὰ πέντε τάλαντα λαβὼν, εἰργάσατο ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐποίησεν ἄλλα πέντε τάλαντα.

17 Ὡσαύτως καὶ ὁ τὰ δύο, ἐκέρδησε καὶ αὐτὸς ἄλλα δύο.

18 Ὁ δὲ τὸ ἓν λαβὼν, ἀπελθὼν ὤρυξεν ἐν τῇ γῇ, καὶ ἀπέκρυψε τὸ ἀργύριον τοῦ κυρίου αὐτοῦ.

19 Μετὰ δὲ χρόνον πολὺν ἔρχεται ὁ κύριος τῶν δούλων ἐκείνων, καὶ συναίρει μετ' αὐτῶν λόγον.

20 Καὶ προσελθὼν ὁ τὰ πέντε τάλαντα λαβὼν, προσήνεγκεν ἄλλα πέντε τάλαντα, λέγων, Κύριε, πέντε τάλαντά μοι παρέδωκας· ἴδε, ἄλλα πέντε τάλαντα ἐκέρδησα ἐπ' αὐτοῖς.

21 Εφη δὲ αὐτῷ ὁ κύριος αὐτοῦ, Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ. ἐπὶ ὀλίγα ἦς πιστὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω· εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου.

¶ *Sicut enim homo peregrè proficiscens vocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua:* Luc. 20. 12

Et vni dedit quinque talenta, alij autem duo, alij verò vnum: vnicuique secūdum propriā virtutem: & profectus est statim.

Abiit autem qui quinque talenta acceperat, & operatus est in eis, & lucratus est alia quinque.

Similiter & qui duo acceperat, lucratus est alia duo.

Qui autem vnum acceperat, abiens fodit in terram, & abscondit pecuniam domini sui.

Post multum verò temporis venit dominus seruorum illorum, & posuit rationem cum eis.

Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque talenta, dicens, Domine, quinque talenta tradidisti mihi: ecce, alia quinque super lucratus sum.

Ait illi dominus eius, Euge, serue bone & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis super multa te constituā: intra in gaudiū domini tui.

Ac-

Acceſſit autem & qui duo talenta acceperat, & ait, Domine, duo talenta tradidiſti mihi: ecce, alia duo ſuper lucratus ſum.

Ait illi dominus eius, Euge, ſerue bone & fidelis: quia ſuper pauca fuiſti fidelis, ſuper multa te conſtituam: intra in gaudium domini tui.

Accedens autem & qui vnum talentum acceperat, ait, Domine, ſcio quia homo durus es, metis vbi non ſeminaſti, & congregas vbi non ſparſiſti:

Et timens abii, & abſcondi talentum tuum in terra: ecce habes quod tuum eſt.

Reſpondens autem dominus eius, dixit ei, Serue male & piger, ſciebas quia meto vbi non ſemino, & congrego vbi non ſparſi:

Oportuit ergo te committere pecuniã meam numulariis: & veniens ego recepiſſem vtique quod meum eſt, cum vſura.

Tollite itaque ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta.

Sup. 13. 12 mar. 4. 25 luc. 8. 18 & 19. 26

‖Omni enim habẽti dabitur, & abundabit: ei autem qui non habet, & quod videtur habere, auferetur ab eo.)

22 Προσελθὼν δὲ καὶ ὁ τὰ δύο τάλαντα λαβὼν, εἶπε, Κύριε, δύο τάλαντά μοι παρέδωκας· ἴδε, ἄλλα δύο τάλαντα ἐκέρδησα ἐπ' αὐτοῖς.

23 Ἔφη αὐτῷ ὁ κύριος αὐτοῦ, Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ· ἐπὶ ὀλίγα ἦς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω. εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου.

24 Προσελθὼν δὲ καὶ ὁ τὸ ἓν τάλαντον εἰληφὼς, εἶπε, Κύριε, ἔγνων σε ὅτι σκληρὸς εἶ ἄνθρωπος, θερίζων ὅπου οὐκ ἔσπειρας, καὶ συνάγων ὅθεν οὐ διεσκόρπισας·

25 Καὶ φοβηθεὶς, ἀπελθὼν ἔκρυψα τὸ τάλαντόν σου ἐν τῇ γῇ· ἴδε, ἔχεις τὸ σόν.

26 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ κύριος αὐτοῦ εἶπεν αὐτῷ, Πονηρὲ δοῦλε καὶ ὀκνηρε, ᾔδεις ὅτι θερίζω ὅπου οὐκ ἔσπειρα, καὶ συνάγω ὅθεν οὐ διεσκόρπισα·

27 Ἔδει οὖν σε βαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπεζίταις· καὶ ἐλθὼν ἐγὼ ἐκομισάμην ἂν τὸ ἐμὸν, σὺν τόκῳ.

28 Ἄρατε οὖν ἀπ' αὐτοῦ τὸ τάλαντον, καὶ δότε τῷ ἔχοντι τὰ δέκα τάλαντα.

29 (Τῷ γὰρ ἔχοντι παντὶ δοθήσεται, καὶ περισσευθήσεται· ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος, καὶ ὃ ἔχει, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ.)

Accedens autem & qui duo talenta acceperat, ait, Domine, duo talenta tradidiſti mihi: ecce, alia duo lucratus ſum ſuper ea.

Ait ei dominus eius, Bene *habet*, ſerue bone & fidelis: in paucis fuiſti fidelis, ſuper multa te conſtituam: ingredere in gaudiũ domini tui.

Accedens autem & qui vnum talentum acceperat, ait, Domine, noueram te hominem [i] durum eſſe, qui metas vbi non ſeminaſti, & inde cogas vbi nõ ſparſiſti:

Itaque timens abij, & occultaui talentũ tuum in terra: ecce, habes quod tuum eſt.

[k] Reſpondens autem Dominus eius, dixit ei, [l] Serue male & cunctator, ſciebas me metere vbi non ſeminaui, & inde cogere vbi non ſparſi:

Oportuit ergo te committere pecuniam meam [m] menſariis: & veniens ego recepiſſem meum, cum fœnore.

Tollite ergo ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta:

Omni enim habẽti dabitur, & augebitur: qui verò non habet, etiam quod habet, tolletur ab eo.)

i *Græcè, austerum, quem Comici vocant ſeuerum.*

k *Tantum ſignificat Chriſtus nihil excuſationis fore eorum deſidiæ qui & dona Dei ſupprimũt, & etiam ſuã conſumunt in otio.*

l *Vbi malũ & pigrũ vocat, indicat, non tã ex metu ſeueritatis ipſius quã ex propria ſuorũ dia & pigritia negotiationem detrectaſſe.*

m *Quos trapezitas vocant, qui menſulã propoſitis pecuniam fœnore elocant.*

Et inutilem seruũ eiicite in tenebras extimas: illic erit fletus & stridor dentium.

3 Futuri æterni, iudicii graphica descriptio.

¶ 3 Quum autem venerit Filius hominis cum gloria sua, & omnes sancti angeli cum eo, tunc sedebit super thronum gloriæ suæ.

Et congentur coram eo omnes gentes: & separabit eos alteros ab alteris, vt pastor separat oues ab hœdis.

n Hæc separatio etiam supra aliquot simílitudinibus proposita est, per ventillationem & purgationem area. 3. 12. per zizania. 13. 48. & per iagenam missam in mare.

n Et statuet, oues quidẽ ad dexteram suam, hœdos autem ad sinistram.

Tunc dicet rex iis qui ad dexteram ipsius erunt, Venite o benedicti Patris mei, p possidete regnum paratum vobis à iactis fundamẽtis mundi.

o Beati & fœlices, quos Pater meus beneficiis suis cumulauit.

p Si est hæreditas obuenit quia filii Dei sumus, nõ natura quidẽ, nõ meritis, sed adoptione gratuita. sdus igitur manat ex gratuita misericordia, non meritis aut dignitate.

Esuriui enim, & dedistis mihi quo vescerer: sitiui, & dedistis mihi potum: hospes eram, & collegistis me:

Nudus, & amiciuistis me: ægrotaui, & inuisistis me: in carcere eram, & venistis ad me.

¶ Quos versu 34. vocauerat benedictos Patris, nunc iustos dicit, vt sciamus iustitiam ex æterna Dei institutione fluere.

Tunc respondebũt ei ¶ iusti, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, & aluimus? aut sitientem, & dedimus tibi potum?

30 Καὶ τὸν ἀχρεῖον δοῦλον ἐκβάλλετε εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

31 ¶ Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ.

32 Καὶ συναχθήσεται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη· καὶ ἀφορίσει αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, ὡς ὁ ποιμὴν ἀφορίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων.

33 Καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἔρίφια, ἐξ εὐωνύμων.

34 Τότε ἐρεῖ ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.

35 Ἐπείνασα γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με· ξένος ἤμην, καὶ συνηγάγετέ με·

36 γυμνός, καὶ περιεβάλετέ με· ἠσθένησα, καὶ ἐπεσκέψασθέ με· ἐν φυλακῇ ἤμην, καὶ ἤλθετε πρός με.

37 Τότε ἀποκριθήσονται αὐτῷ οἱ δίκαιοι, λέγοντες, Κύριε, πότε σε εἴδομεν πεινῶντα, καὶ ἐθρέψαμεν; ἢ διψῶντα, καὶ ἐποτίσαμεν;

Et inutilem seruũ eiicite ‖in tenebras exteriores: illic erit fletus & stridor dentium. Supra 8. 12, & 22. 13

¶ Quum autem venerit Filius hominis ĩ maiestate sua, & omnes angeli cũ eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ.

Et congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab inuicem, sicut pastor segregat oues ab hœdis.

Et statuet oues quidem à dextris suis, hœdos autem à sinistris.

Tunc dicet rex his qui à dextris eius erunt, Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnũ à constitutione mundi.

‖ Esuriui enim, & dedistis mihi mã ducare: sitiui, & dedistis mihi bibere hospes eram & collegistis me: Esa. 58. 7 exc. 18. 7

Nudus, & operuistis me: ‖infirmo, & visitastis me: in carcere eram, & venistis ad me. Eccl. 7. 39

Tunc respondebunt ei iusti, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, & paui mus? sitientem, & dedimus tibi potũ?

Quando autem te vidimus hospitẽ, & collegimus te? aut nudum, & cooperuimus te?

Aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere: & venimus ad te?

Et respondens Rex dicet illis, Amẽ dico vobis, quãdiu fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis.

Tunc dicet & iis qui à sinistris erũt, ||Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius.

Psal.6.9 supra,7.23 luc.13.27

Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare: sitiui, & non dedistis mihi potum:

Hospes eram, & non collegistis me: nudus, & non operuistis me: infirmus, & in carcere eram, & nõ visitastis me.

Tunc respondebunt ei & ipsi, dicentes, Domine quãdo te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & non ministrauimus tibi?

Tunc respondebit illis, dicens, Amẽ dico vobis, quãdiu non fecistis vni de minoribus his, nec mihi fecistis.

38 Πότε δέ σε εἴδομεν ξένον, καὶ συνηγάγομεν; ἢ γυμνὸν, καὶ περιεβάλομεν;

39 Πότε δέ σε εἴδομεν ἀσθενῆ, ἢ ἐν φυλακῇ, καὶ ἤλθομεν πρός σε;

40 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ βασιλεὺς ἐρεῖ αὐτοῖς, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε.

41 Τότε ἐρεῖ καὶ τοῖς ἐξ εὐωνύμων, Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ.

42 Ἐπείνασα γὰρ, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ οὐκ ἐποτίσατέ με.

43 Ξένος ἤμην, καὶ οὐ συνηγάγετέ με· γυμνὸς, καὶ οὐ περιεβάλετέ με· ἀσθενὴς, καὶ ἐν φυλακῇ, καὶ οὐκ ἐπεσκέψασθέ με.

44 Τότε ἀποκριθήσονται αὐτῷ καὶ αὐτοὶ, λέγοντες, Κύριε, πότε σε εἴδομεν πεινῶντα, ἢ διψῶντα, ἢ ξένον, ἢ γυμνὸν, ἢ ἀσθενῆ, ἢ ἐν φυλακῇ, καὶ οὐ διηκονήσαμέν σοι;

45 Τότε ἀποκριθήσεται αὐτοῖς λέγων, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ' ὅσον οὐκ ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε.

Quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te? aut nudum, & amiciuimus?

Aut quando te vidimus ægrotum, aut in carcere, & venimus ad te?

Et respondens rex dicet eis, Amen dico vobis, quatenus id fecistis vni ex istis fratribus meis minimis, mihi fecistis.

Tunc dicet etiam iis qui ad finistram *erunt*, [r]Maledicti, abite à me in [s]ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius.

Esuriui enim, & nõ dedistis mihi *quo* vescerer: sitiui, & nõ dedistis mihi potum:

Hospes eram, & nõ collegistis me: nudus, & non amiciuistis me: ęgrotus & in carcere *eram*, & non inuisistis me.

Tunc ipsi quoque respondebunt ei, dicẽtes, Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientẽ, aut hospitem, aut nudum, aut ægrotũ, aut in carcere, & nõ ministrauimus tibi?

Tunc respondebit eis, dicens, Amen dico vobis, quatenùs *id* nõ fecistis vni ex istis minimis, nec mihi fecistis.

r *Ad ver. execrandi.*

s *Huius ignis cognitio iudicii ipsi relinquenda est: magis autem turãdũ vt qualis sit ne in futurum experiamur.*

Et abibunt isti in supplicium æternũ: iusti verò in vitam æternam.

46 Καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον· οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον.

||*Et ibunt hi in supplicium æternũ: iusti autem in vitam æternam.* Dan.12.2 ioh.5.29

Cap. XXVI.

3. *Consilium Sacerdotum contra Christum.* 6. *Christo pedes vnguntur.* 14. *Illum vendit Iudas.* 26. *Institutio Cœnæ.* 34. *&* 69. *Petri abnegatio.* 38. *Tristis Christus.* 47. *osculo proditus.* 57. *ad Caiapham ducitur.* 64. *fatetur se Christum.* 67. *condemnatus conspuitur.* 69. *Petrus Christum abnegat.*

N.

ET [1] factum est quum finisset Iesus omnes istos sermones, dixit discipulis suis,

Scitis intra duos dies pascha fore, & filium hominis tradendum vt crucifigatur.

¶[2] Tũc coacti sunt principes sacerdotũ & Scribæ & seniores populi in aulã [a] Pontificis maximi, qui dicebatur Caiapha:

Et simul consultarunt vt Iesum dolo prehenderent, & trucidarent.

Dicebant autem, Non [b] in festo, ne tumultus fiat in populo.

[3] Quum autẽ Iesus esset Bethaniæ in domo Simonis leprosi,

[c] Venerat ad eum mulier, habens [d] alabastrum

V.

ET factũ est quũ cõsummasset Iesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis, Mar.14.1 luc.22.1

Scitis quia post biduũ Pascha fiet, & Filius hominis tradetur vt crucifigatur.

¶Tunc congregati sunt principes Sacerdotum & seniores populi in atrium principis Sacerdotum, qui dicebatur Caiphas: Ioh.11.47

Et consilium fecerunt, vt Iesum dolo tenerent, & occiderent.

Dicebant autem, Non in die festo, ne fortè tumultus fieret in populo.

||Quum autem Iesus esset in Bethania in domo Simonis leprosi, Mar.14.3 ioh.11.2

Accessit ad eum mulier, habens ala-

1 Christus ad mortẽ vltrò properans, testatur se obedientia sua voluntaria Adami transgressionem expiaturum.

2 Non homines, sed ipse Deus decreuit quo tẽpore crucifigendus esset Christus.

a *Supr.2.4.*

b *Festi nomine totum Azymorum festum intelligitur, cuius primus & octauus dies ita sancti erãt, vt omnino cessandum esset, quamuis totus ergo Sãhedrin aliter cẽsuerit. Dei prouidentia tamen accidit, vt eo tempore pateretur Christus, scilicet vt sui æterni sacrificii Israelem totũ testem haberet.*

3 Christus inexpectato facto peccatricis mulieris, conuiuas admonet vicinæ suæ mortis ac sepulturæ, cuius odor viuificus esset omnibus peccatoribus ad ipsum confugientibus. Iudas autem ex hoc ipso arripit exequendi sui nefarii consilii occasionem.

c *Hæc enim gesta erant antequã Christus veniret Ierosolymam, aliqui tamen putant duas historias ab euangelistis recenseri.*

d *Alabastra dicta sunt vascula vnguentaria, quòd alabastriten lapidem veteres plerumque excauarent ad eos vsus, quoniam optimè seruare incorrupta vnguenta traditur. Plinius lib.13. cap.1.*

bastrum

bastrum vnguenti pretiosi, & effudit super caput ipsius recumbentis.

Videntes autem discipuli, indignati sunt, dicentes, Vt quid perditio hæc?

Potuit enim istud venundari multo, & dari pauperibus.

Sciens autem Iesus ait illis, Quid molesti estis huic mulieri? opus enim bonum operata est in me.

Deut.15.11 ||*Nam semper pauperes habetis vobiscum: me autem non semper habetis.*

Mittens enim hæc vnguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit.

Amen dico vobis, vbicũque prædicatum fuerit hoc Euãgelium in toto mundo, dicetur & quod hæc fecit, in memoriam eius.

Matt.14.10 Luc.22.4 ¶*Tunc abiit vnus de duodecim qui dicebatur Iudas Iscariotes, ad principes Sacerdotum,*

Et ait illis, Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradã? At illi cõstituerunt ei triginta argenteos.

Et exinde quæ-

μύρου ἔχουσα βαρυτίμου, κὴ κατέχεεν ὀπὶ τῶ κεφαλῶ αὐτ̃ ἀνακειμένου.

8 Ἰδόντες ὲ οἱ μαθηταὶ αὐτ̃ ἠγανάκτησαν, λέγοντες, Εἰς τί ἡ ἀπώλεια αὕτη;

9 Ἠδύνατο γὰρ τοῦτο τὸ μύρον πραθῆναι πολλοῦ, κὴ δοθῆναι πτωχοῖς.

10 Γνοὺς ὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Τί κόπους παρέχετε τῇ γυναικί; ἔργον γὰρ καλὸν εἰργάσατο εἰς ἐμέ.

11 Πάντοτε γὰρ τοὺς πτωχοὺς ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν· ἐμὲ ὲ οὐ πάντοτε ἔχετε.

12 Βαλοῦσα γὰρ αὕτη τὸ μύρον τοῦτο ὀπὶ τοῦ σώματός μου, πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με ἐποίησεν.

13 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, λαληθήσεται καὶ ὃ ἐποίησεν αὕτη, εἰς μνημόσυνον αὐτῆς.

14 ¶Τότε πορευθεὶς εἷς τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος Ἰούδας Ἰσκαριώτης, πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς,

15 Εἶπε, Τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; Οἱ ὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια.

16 Καὶ ἀπὸ τότε ἐζή-

bastrum vnguenti grauis pretij, & effuderat super caput ipsius accumbentis.

Videntes autem discipuli eius,[e] indignati sunt, dicentes, Quorsum[f] perditio hæc?

Potuit enim istud vnguentum venundari magno, & dari pauperibus.

[4]Quum autem *hoc* cognouisset Iesus, ait eis, Quid molestiam exhibetis isti mulieri? opus enim bonum operata est erga me.

[5]Semper enim pauperes habebitis vobiscum; me verò nõ semper habebitis.

[g]Quòd enim hæc vnguentum hoc iniecit corpori meo, ad sepeliendum me fecit.

Amen dico vobis, Vbicunque prædicatum fuerit hoc Euãgelium in toto mundo, etiam quod hæc fecit dicetur, ad memoriam ipsius.

¶Tũc profectus vnus ex duodecim, qui dicebatur Iudas Iscariotes, ad principes sacerdotum,

Ait eis, Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam? Ipsi verò appenderunt ei triginta argenteos numos.

Et ex eo tempore

e *Synecdoche. Iudas enim ideò commotus dicitur. Iohan. 12. 4.*

f *Inutilis profusio.*

4 Nõ temerè damnandũ quod extra ordinem agitur.

5 Christus in seipso semel vnctus, semper est in pauperibus vngendus.

g *Id est, effuso hoc vnguento in corpus meum, hactenus fecit ad me sepeliendum.*

quærebat opportunitatem vt eum proderet.

τει ἐ καιρίαν ἵνα αὐτὸν παραδῷ.

rebat opportunitatem vt eum traderet.

¶[6] [h]Primo autē *die* Azymorum, venerunt discipuli ad Iesum, dicentes ei, Vbi vis paremus tibi ad vescendum pascha?

17 ¶Τῇ δὲ πρώτῃ τῶν ἀζύμων προσῆλθον οἱ μαθηταὶ τῷ Ιησοῦ, λέγοντες αὐτῷ, Ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ πάσχα;

¶Prima autem Azymorum accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes, Vbi vis paremus tibi comedere Pascha? Mar.14.12 luc.22.7

Ipse verò dixit, Abite in vrbē ad quēdam, & dicite ei, Magister dicit, Tempus meum propè est, apud te faciam pascha cum discipulis meis.

18 Ο δὲ εἶπεν, Ὑπάγετε εἰς τὴν πόλιν πρὸς τὸν δεῖνα· καὶ εἴπατε αὐτῷ, Ο διδάσκαλος λέγει, Ο καιρός μου ἐγγύς ἐστι, πρός σε ποιῶ τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου.

At Iesus dixit, Ite in ciuitatem ad quendam, & dicite ei, Magister dicit, Tempus meum propè est, apud te facio Pascha cum discipulis meis.

Et fecerunt discipuli sicut præceperat eis Iesus: & parauerunt pascha.

19 Καὶ ἐποίησαν οἱ μαθηταὶ ὡς συνέταξεν αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς· καὶ ἡτοίμασαν τὸ πάσχα.

Et fecerunt discipuli sicut constituit illis Iesus: & parauerunt Pascha.

Quum autem serum diei esset, [i]recubuit cum duodecim.

20 Ὀψίας δὲ γενομένης ἀνέκειτο μετὰ τῶν δώδεκα.

Vespere autē facto discumbebat cū duodecim discipulis suis.

Et edentibus ipsis, dixit, Amen dico vobis, vnus vestrûm me prodet.

21 Καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν εἶπεν, Αμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με.

||Et edētibus illis, dixit, Amen dico vobis quia vnus vestrûm me traditurus est. Mar.14.18 luc.22.14 iohā.13.21

Tunc contristati vehementer, cœperunt dicere singuli eorum ei, Num ego sum, Domine?

22 Καὶ λυπούμενοι σφόδρα, ἤρξαντο λέγειν αὐτῷ ἕκαστος αὐτῶν, Μήτι ἐγώ εἰμι, κύριε;

Et cōtristati valde, cœperunt singuli dicere, Nunquid ego sum, Domine?

Ipse verò respondens, ait, Qui[k] intingit mecum manum in catino, iste me proditurus est.

23 Ο δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Ο ἐμβάψας μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ τρυβλίῳ τὴν χεῖρα, οὗτός με παραδώσει.

At ipse respondens ait, Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet.

Filius quidem hominis abit sicut scriptum est de eo: væ autem homini

24 Ο μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάγει, καθὼς γέγραπται περὶ αὐτοῦ· οὐαὶ δὲ τῷ ἀνθρώπῳ

Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de illo: væ autem homini

6 Christus verè nos in patriam mox introducturus, ac proinde legalē typum abrogaturus, Legi tamen satisfacit, neglecta contraria traditione & cōsuetudine Iudæorū, simúlque ostendit sic omnia mox esse euētura hominū ministerio, vt æternum Dei decretū ea gubernauerit.

h *Is fuit dies primi mensis decimusquartus. primus autem azymorū debuit esse decimusquintus, sed quia huius diei vespera Romano more referebatur ad diem præcedētem, Iudæorū more ad sequētem diem pertineret: ideò dicitur primus azymorum.*

i *Quia ex præscripto legis calceati erant, & baculum gestabant tanquam festinabundi. inde coniicitur non recubuisse comedentes Pascha, sed stetisse, cùm alioquin sumpturi cibum calceos exuebant: loquitur itaque hoc loco non de Paschate, sed de Cœna, quæ peracto solēni ritu Paschatis adornata est.*

k *Id est quē mea mensa dignabar: alludens ad locum Psal.41.10, quod non est ita accipiendum, quasi eo ipso tempore quo hæc à Domino dicebantur, Iudas manum haberet in patina (fuisset enim indubitatum signum) sed ad mutuum conuictum refertur.*

illi

illi per quem Filius hominis traditur: bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille.

ἐκείνῳ δι' οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται· καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος.

illi per quem Filius hominis proditur: bonum erat homini illi si natus non fuisset.

Respondens autem Iudas qui tradidit eum dixit, Nũ quid ego sum, Rabbi? Ait illi, Tu dixisti.

25 Ἀποκριθεὶς δὲ Ἰούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν, εἶπε, Μήτι ἐγώ εἰμι, ῥαββί; Λέγει αὐτῷ, Σὺ εἶπας.

Respondens autem Iudas qui [l] prodebat eum, dixit, Num ego sum, rabbi? Dicit ei, [m] Tu dixisti.

1.Cor. li.24 ||*Cœnantibus autẽ eis, accepit Iesus panem, & benedixit, ac fregit, dedítque discipulis suis, & ait, Accipite, & comedite: hoc est corpus meum.*

26 Ἐσθιόντων δὲ αὐτῶν, λαβὼν ὁ Ἰησοῦς τὸν ἄρτον, καὶ εὐλογήσας, ἔκλασε καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς· καὶ εἶπε, Λάβετε, φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου.

[7] Edentibus autẽ eis, accepit Iesus panem: & quum [n] benedixisset, fregit, dedítque discipulis, & ait, Accipite, comedite: hoc [o] est corpus meum.

Et accipiens calicem, gratias egit, & dedit illis, dicẽs, Bibite ex hoc omnes:

27 Καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον, καὶ εὐχαριστήσας, ἔδωκεν αὐτοῖς, λέγων, Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες.

Et accepto poculo, ac gratiis actis, dedit eis, dicens, Bibite ex eo [p] omnes.

Hic est enim sanguis meus Noui testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.

28 Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

[q] Hoc est enim sanguis meus Noui [r] illius testamẽti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum.

Dico autẽ vobis, Non bibã à modo de hoc genimine vitis vsque in diem illum, quum illud bibam vobiscum nouum in regno Patris mei.

29 Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι οὐ μὴ πίω ἀπ' ἄρτι ἐκ τούτου τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου, ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὅταν αὐτὸ πίνω μεθ' ὑμῶν καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρός μου.

Dico autem vobis, Non bibam ab hoc tempore ex hoc fructu vitis, vsque ad diem illum quum ipsum bibam vobiscũ nouum in regno Patris mei.

Et hymno dicto, exierunt in mõtem Oliueti.

30 Καὶ ὑμνήσαντες ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν.

Et quum hymnũ cecinissent, abierunt in montem Olearum.

Mar.14.27 ioh. 16.32, & 18.8 ||*Tunc dicit illis Iesus, Omnes vos scandalũ patiemini in me, in ista nocte.*

31 Τότε λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν ἐμοὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ.

[8] Tunc dicit eis Iesus, Omnes vos ista nocte offendemini in me.

l *Id est, qui in eo iam iotus erat, vt proderet.*

m *Ego non dico quod tu me sis proditurus, malitiam tuam non reuelo, sed tu ipse hoc dicis.*

7 Christus veteris fœderis promissiones reipsa mox impleturus, nouũ fœdus nouis quoque mysteriis sancit.

n *Marcus dicit, gratias egisset. Itaque benedicere, nõ est murmuratione magica, aut vi verborũ consecrare, mutantur tamen panis & vinũ nõ natura, sed qualitate, fiũt enim corporis sanguinis Christi symbola, nõ sua natura nec vi verborũ, sed Christi institutione, quæ recitari & explicari debet, vt habeat fides quod amplectatur & in verbo & in elementis.*

o *Metonymicè, ita tamẽ vt p fidẽ ac spirituali odom à credẽtib. verè recipiatur Christus cũ suis donis, ita vt vnũ cum illo fiãt.*

p *Cõtra Christi institutionem faciunt, qui calicem sustulerunt.*

q *Videlicet poculum seu vinũ, est sanguis meus sacramẽtaliter nimirũ. sic Luc.22.20.*

r *Vel fœderis, id est, quod nouum sancitur. In fœderibus enim sanciendis adhibebantur vini libationes.*

8 Christus solicitus de suis potius q̃ de seipso, p̃ dicit ipsorũ fugã, mõet vt mox sperẽt meliora.

f Zac.13.7 f scriptum est enim, Percutiam pastorē, & dispergentur oues gregis.

t Imperitia & propria infirmitatis ignorantia, causa est cur ita citius erigimus, & nos aliis ambitiosè proferimus. Hic verò in Petro insigne documentum habemus nostræ audaciæ vbi suimus extra telum.

9 Christus discipulorū infirmitatiq̄ fulcens, aliis in tuto relictis tres tantùm assumit suæ angustiæ testes futuros, & in locū proditiōi destinatū vltrò progreditur.

u Verbū quo mœstitiæ significationē habet in genuit. d. loris & maximæ atque mortiferæ tristitiæ. quod vt indicat veritatē humanæ naturæ quæ mortē quasi cōmunitatē inuasit, fugiebat, sic ostendit Christū peccatorū immunē, peccato imputatas hactenus pœnas sustinuisse, quia secus iræ Dei in nos accessum propter peccata, quæ in ipso vltiscebatur.

10 Christus verus homo pœnas nobis Dei deferroribus debitas luit rus, à suis deseritur. luctatur terribiliter cum maledictionis Dei horrore: ex quo tandē victor euadēs efficit vt mors nō sit amplius nobis formidabilis

scriptum est enim, Percutiam pastorē, & dispergentur oues gregis.

Postquam autem surrexero, præibo vobis in Galilæam.

t Respondens verò Petrus dixit ei, Etiamsi omnes offendātur in te, ego nunquam offendar.

Dixit ei Iesus, Amen dico tibi, ista nocte antequam gallus vocem mittat, ter me abnegabis.

Dicit ei Petrus, Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te abnegabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt.

¶ Tūc venit Iesus cum eis in locū qui dicitur Gethsemane: & dicit discipulis, Sedete hīc, vsquequo abiens, precatus fuero illic.

Et assumpto Petro, & duobus filiis Zebedæi, cœpit contristari, & u grauissimè angi.

10 Tunc dicit ei Iesus, Vndiquaque tristis est anima mea vsque ad mortem: manete hīc, & vigilate mecum.

Et progressus paululū, procidit in faciē suā, precās, & dicēs,

γέγραπται γάρ, Παταξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσεται τὰ πρόβατα τῆς ποίμνης.

32 Μετὰ δὲ τὸ ἐγερθῆναί με προάξω ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

33 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ, Εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται ἐν σοί, ἐγὼ οὐδέποτε σκανδαλισθήσομαι.

34 Ἔφη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν λέγω σοι, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ, πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με.

35 Λέγει αὐτῷ ὁ Πέτρος, Κἂν δέῃ με συναποθανεῖν σοι, οὐ μή σε ἀπαρνήσομαι. Ὁμοίως καὶ πάντες οἱ μαθηταὶ εἶπον.

36 ¶ Τότε ἔρχεται μετ' αὐτῶν ὁ Ἰησοῦς εἰς χωρίον λεγόμενον Γεθσημανῆ· καὶ λέγει τοῖς μαθηταῖς, Καθίσατε αὐτοῦ, ἕως οὗ ἀπελθὼν προσεύξωμαι ἐκεῖ.

37 Καὶ παραλαβὼν τὸν Πέτρον καὶ τοὺς δύο υἱοὺς Ζεβεδαίου, ἤρξατο λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν.

38 Τότε λέγει αὐτοῖς, Περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου ἕως θανάτου· μείνατε ὧδε, καὶ γρηγορεῖτε μετ' ἐμοῦ.

39 Καὶ προελθὼν μικρὸν, ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ προσευχόμενος, καὶ λέγων,

scriptum est enim, Percutiam pastorē, & dispergentur oues gregis.

Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam.

Respondens autem Petrus ait illi, Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scādalizabor.

Ait illi Iesus, ‖ Amen dico tibi, quia in hac nocte antequam gallus cātet, ter me negabis. Mat.14.28 & 16.7

‖ Ait illi Petrus, Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt.

¶ Tunc venit Iesus cum illis in villam quæ dicitur Gethsemani: & dixit discipulis suis, Sedete hīc, donec vadam illuc, & orem. Mat.14.32 Luc.22.39

Et assumpto Petro & duobus filijs Zebedæi, cœpit contristari & mœstus esse.

Tunc ait illis, Tristis est anima mea vsque ad mortem: sustinete hīc, & vigilate mecum.

Et progressus pusillum, procidit in faciem suam, orans, & dicens,

Pater

Pater mi, si possibile est, transeat à me calix iste. verum tamen non sicut ego volo, sed sicut tu.

Πάτερμου, εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο. πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ.

x Pater mi, si possibile est vt abeat à me^a poculum istud. verumtamen nō vt ego volo, sed vt tu.

x *Sic Moses petiit deleri de libro vitæ, Exod. 32.32. & Paulus optauit anathema fieri, Rom. 9.3. Non fuit igitur hæc meditata Christi oratio, sed vis & impetus doloris, ei vocem extorsit, cui finem addita fuit correctio.*

Et venit ad discipulos suos, & inuenit eos dormientes: & dicit Petro, Sic non potuistis vna hora vigilare mecum?

40 Καὶ ἔρχεται πρὸς τοὺς μαθητὰς, καὶ εὑρίσκει αὐτοὺς καθεύδοντας, καὶ λέγει τῷ Πέτρῳ, Οὕτως οὐκ ἰσχύσατε μίαν ὥραν γρηγορῆσαι μετ' ἐμοῦ;

[11]Tunc venit ad discipulos, & reperit eos dormientes, & dicit Petro, Itáne non potuistis vnam horã vigilare mecum?

Vigilate & orate, vt non intretis in tẽtationem. spiritus quidem prõptus est, caro autem infirma.

41 Γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν· τὸ μὲν πνεῦμα, πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ, ἀσθενής.

Vigilate & orate, ne introeatis in tentationem. [a] spiritus quidem promptus, sed caro infirma est.

[11] Imago humanæ securitatis.

[a] *Per spiritus promptitudinem intelligit afflictum animi quigubernatur à Sp. Sancto.*

Iterum secundò abiit, & orauit, dicens, Pater mi, si non potest hic calix transire nisi bibam illum, fiat voluntas tua.

42 Πάλιν ἐκ δευτέρου ἀπελθὼν προσηύξατο, λέγων, Πάτερ μου, εἰ οὐ δύναται τοῦτο τὸ ποτήριον παρελθεῖν ἀπ' ἐμοῦ ἐὰν μὴ αὐτὸ πίω, γενηθήτω τὸ θέλημά σου.

Rursum secundò abiit, & precatus est, dicens Pater mi, si non potest hoc poculũ abire à me quin bibam ipsum, fiat voluntas tua.

Et venit iterum, & inuenit eos dormientes: erant enim oculi eorum grauati.

43 Καὶ ἐλθὼν εὑρίσκει αὐτοὺς πάλιν καθεύδοντας· ἦσαν γὰρ αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοὶ βεβαρημένοι.

Et quum venisset reperit eos rursum dormientes. erant enim oculi eorum grauati.

Et relictis illis, iterum abiit: & orauit tertiò, eundem sermonem dicens.

44 Καὶ ἀφεὶς αὐτοὺς, ἀπελθὼν πάλιν προσηύξατο ἐκ τρίτου, τὸν αὐτὸν λόγον εἰπών.

Et relictis eis, rursum abiit: & precatus est [b] tertiò, eundem sermonem dicens.

[b] *Vnde facilè colligi potest, aliud quàm à mortis cruciatu ipsum exhorruisse.*

Tunc venit ad discipulos suos, & dicit illis, Dormite iã & requiescite: ecce, appropinquauit hora, & Filius hominis tradetur in manus peccatorum.

45 Τότε ἔρχεται πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτοῖς, Καθεύδετε τὸ λοιπὸν, καὶ ἀναπαύεσθε· ἰδοὺ ἤγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν.

Tunc venit ad discipulos suos, & dicit eis, [c] Dormite quod superest, & requiescite: ecce, appropinquauit hora, & Filius hominis traditur in manus peccatorum.

[c] *Quia hactenus apud vos verba perdidi, iam vos hortari desino. sed vtcunque vobis per me dormire licebat. hoc tamen vobis hostes non permittent sed inuitos cogent ad vigilandũ.*

Surgite, eamus: ecce, appropinquauit

46 Ἐγείρεσθε, ἄγωμεν· ἰδοὺ, ἤγγικεν ὁ παρα-

[12]Surgite, eamus: ecce appropīquauit

[12] *Christus vltrò capiendum se præbet, vt voluntaria obedientia voluntariam Adami defectionem luat.*

qui me prodit.

¶Et adhuc eo loquente, ecce, Iudas vnus ex duodecim, venit, & cum eo turba multa cum gladiis & fustibus, à principibus Sacerdotum & senioribus populi.

Is verò qui prodebat eum, dederat eis signum dicens, Quemcunque osculatus fuero, ipse est: prehendite eum.

Itaque statim cum venisset ad Iesum, dixit, Aue rabbi. Et deosculatus est eum.

¶At Iesus dixit ei, d Amice, quorsum ades? Tunc accesserunt, & manus iniecerunt in Iesum, & prehenderunt eum.

Et ecce, vnus ex iis qui *erant* cum Iesu, extensa manu exeruit gladium suum, & percusso seruo Pontificis maximi, abstulit auriculam eius.

Tunc ait Iesus, Conuerte gladium tuum in locum suum. quicunque enim ceperit gladio, gladio peribunt.

An putas me non posse nunc precari Patrem meum, qui huc sistat mihi plures quàm duodecim legiones angelorum?

Quomodo ergo implerentur Scripturæ,

ἐκδιδούς με.

47 ¶Καὶ ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ, Ἰούδας εἷς τῶν δώδεκα, ἦλθε, καὶ μετ' αὐτοῦ ὄχλος πολὺς μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων, ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ.

48 Ὁ δὲ παραδιδοὺς αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς σημεῖον, λέγων, Ὃν ἂν φιλήσω, αὐτός ἐστι· κρατήσατε αὐτόν.

49 Καὶ εὐθέως προσελθὼν τῷ Ἰησοῦ, εἶπε, Χαῖρε ῥαββεῖ. Καὶ κατεφίλησεν αὐτόν.

50 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Ἑταῖρε ἐφ' ᾧ πάρει; Τότε προσελθόντες ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐκράτησαν αὐτόν.

51 ¶Καὶ ἰδοὺ, εἷς τῶν μετὰ Ἰησοῦ, ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἀπέσπασε τὴν μάχαιραν αὐτοῦ, καὶ παίσας τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως, ἀφεῖλεν αὐτοῦ τὸ ὠτίον.

52 Τότε λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀπόστρεψόν σου τὴν μάχαιραν εἰς τὸν τόπον αὐτῆς. πάντες γὰρ οἱ λαβόντες μάχαιραν, ἐν μαχαίρᾳ ἀπολοῦνται.

53 Ἢ δοκεῖς ὅτι οὐ δύναμαι ἄρτι παρακαλέσαι τὸν πατέρα μου, καὶ παραστήσει μοι πλείους ἢ δώδεκα λεγεῶνας ἀγγέλων;

54 Πῶς οὖν πληρωθῶσιν αἱ γραφαὶ,

qui me tradet.

¶*Adhuc eo loquente, ecce, Iudas vnus de duodecim, venit, & cũ eo turba multa cum gladiis & fustibus, missi à principibus Sacerdotum & Senioribus populi.* Mat.14.43 luc. 22.47 ioh.18.3

Qui autem tradidit eum, dedit illis signum, dicens, Quemcunque osculatus fuero, ipse est: tenete eum.

Et confestim accedens ad Iesum, dixit, Aue rabbi. Et osculatus est eum.

Dixitque illi Iesus, Amice, ad quid venisti? Tunc accesserũt, & manus iniecerũt in Iesum, & tenuerunt eum.

¶*Et ecce, vnus ex his qui erant cum Iesu extendens manum, exemit gladiũ suum: & percutiẽs seruum principis Sacerdotum, amputauit auriculam eius.*

Tunc ait illi Iesus, Conuerte gladiũ tuum in locum suũ: omnes enim qui ac ceperint gladium, gladio peribunt. Gen.9.6 apo. 13. 10

An putas quia non possum modò rogare Patrem meũ: & exhibebit mihi plus quàm duodecim legiones angelorum?

Quomodo ergo implebũtur Scripturæ Esa.53.10

d *Reprehensio ironica, & obiurgatio inopportuna Iudæ. Nõ enim ignorabat causam aduentus ipsius.*

13 Christus capitur vt liberemur.

14 Vocationem oportet esse zeli regulam.

e *Accipere gladium dicũtur quibus à Domino non traditur: i. qui præter vocationem gladio vtuntur.*

15 Christus ideò captus, quia capi voluit.

f *Per eperotesin tacitæ obiectioni respondet, nempè cum à Patre in extremo periculo subsidium non petat, & respondens interrogat. His etiã verbis commendatur scriptura quod præcipuè ad hoc respiciat vt Christus nostra peccata expiet.*

quia sic oportet fieri?

In illa hora dixit Iesus turbis, Tã quam ad latronem existis cum gladiis & fustibus comprehendere me? quotidie apud vos sedebam docens in templo, & nõ me tenuistis.

Hoc autem totum factum est, vt adimplerẽtur || *scripturæ Prophetarum.* ||

Sup. 37. Mar. 14. 53 Luc. 22. 54 Ioh. 18. 24.

Tũc discipuli omnes relicto eo fugerunt.

Mar. 14. 55

At illi tenentes Iesum, duxerunt ad Caiphã principẽ sacerdotũ, vbi Scribæ & seniores conuenerant.

Petrus autem sequebatur eum à longe, vsque in atrium principis sacerdotum: & ingressus intrò sedebat cum ministris, vt videret finem.

Ioh. 2. 19.

Principes autẽ Sacerdotũ & omne concilium quærebãt falsum testimonium contra Iesum, vt eũ morti traderent.

Et non inuenerũt, quum multi falsi testes accessissent. Nouissimè autem venerunt duo falsi testes,

Et dixerunt, Hic dixit, Possum destruere templũ Dei, & post triduum rædificare illud.

ὅπως θεῖ γραφὰς ταῦτα γενέσθαι;

55 Ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς τοῖς ὄχλοις, Ὡς ἐπὶ λῃστὴν ἐξήλθετε μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων συλλαβεῖν με; καθ' ἡμέραν πρὸς ὑμᾶς ἐκαθεζόμην διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ οὐκ ἐκρατήσατέ με.

56 Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν ἵνα πληρωθῶσιν αἱ γραφαὶ τῶν προφητῶν. Τότε οἱ μαθηταὶ πάντες ἀφέντες αὐτὸν ἔφυγον.

57 Οἱ δὲ κρατήσαντες τὸν Ἰησοῦν ἀπήγαγον πρὸς Καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα, ὅπου οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι συνήχθησαν.

58 Ὁ δὲ Πέτρος ἠκολούθει αὐτῷ ἀπὸ μακρόθεν ἕως τῆς αὐλῆς τοῦ ἀρχιερέως· καὶ εἰσελθὼν ἔσω, ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν, ἰδεῖν τὸ τέλος.

59 Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ τὸ συνέδριον ὅλον ἐζήτουν ψευδομαρτυρίαν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως αὐτὸν θανατώσωσι.

60 Καὶ οὐχ εὗρον· καὶ πολλῶν ψευδομαρτύρων προσελθόντων οὐχ εὗρον. Ὕστερον δὲ προσελθόντες δύο ψευδομάρτυρες,

61 Εἶπον, Οὗτος ἔφη, Δύναμαι καταλῦσαι τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν οἰκοδομῆσαι αὐτόν.

quæ dicunt sic oportere fieri?

In illa hora dixit Iesus turbæ, Vt aduersus latronem exiuistis cum gladiis & fustibus, vt comprehenderitis me? quotidie apud vos sedebam docens in templo, nec prehendistis me.

Hoc autem totum factum est vt impleretur Scripturæ Prophetarum. Tunc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt,

16 Illi verò prehensum Iesum abduxerunt g ad Caiapham Pontificẽ maximũ, vbi Scribæ & seniores coacti erant.

16 Christus innocens dãnatur à Pontifice eius impietatis, cuius nos rei sumus.

g *Ab Anna ad Caiphã, apud quẽ coactus fuit cæsus, Ioan. 18. 13.*

Petrus autem sequebatur eum procul, vsque in aulãm Pontificis maximi: & ingressus intrò, sedebat cum ministris, vt videret finem.

Principes autem Sacerdotum & seniores & totus consessus quærebant falsum testimonium contra Iesum, vt eum morte mulctarent:

Et non inuenerũt: etiam quum multi falsi testes accessissent, non inuenerũt. Postremò verò aduenientes duo falsi testes,

Dixerunt, Iste dixit, h Possum dissoluere templũ Dei, & triduò ipsum ædificare.

h *Non dixerat, possum destruere, sed destruam: sed. Soluite, pro soluetis fiue destruetis: solutionem templi illis tribuẽdo, non sibi. Præterea non dixerat templũ hoc manu factum, sed templum spirituale intelligeuas*

Et surgens Pontifex maximus dixit ei, Nihil respondes? quid *illud est quod* isti aduersum testificãtur?

Iesus autem silebat. Et respondens Pontifex maximus, dixit ei, Adiuro te per Deum viuentẽ vt dicas nobis, an tu sis Christus ille Filius Dei.

Dicit ei Iesus, Tu dixisti: quinetiam dico vobis, iab hoc tẽpore videbitis Filiũ hominis sedẽtem ad kdextram potentiæ *Dei*, & venientem in nubibus cœli.

i *Distinguit hanc particulã priorem Christi aduentum à posteriore quem expectamus.*

k *i. Deo assidentem, pari scilicet honore praditum. vel à dextris potẽtiæ suæ. i. in potestate maxima: dextra enim Hebræis quiddam potentius indicat.*

Tunc Pontifex maximus[l] dirupit vestimenta sua, dicens, Blasphemauit, quid amplius egemus testibus? ecce, nunc audistis blasphemiam eius.

l *More apud Iudæos recepto, qui illud facere tenebantur, vbi à quopiam Israelita audissent blasphemiam in Deum, idque ex traditione Talmudis, libro de Magistratibus, titulo De quadruplici morte.*

Quid vobis videtur? Ipsi verò respondentes dixerunt, Tenetur mortis pœna.

Tunc inspuerunt in faciem eius, & colaphos ei inflixerũt: alij verò bacillis eũ ceciderunt.

Dicẽtes Vaticinare nobis Christe, quis sit qui te percusserit.

¶ 17 Petrus autem sedebat[m] extrà in aula: & accessit ad eum quædam ancillula, dicens, Et tu cum Iesu Galilæo eras.

m *Id est, Extra eum locum in quo Põtifex sedebat, non autem extra dominum: independulè post in vestibulum sese recipit.*

Ipse verò negauit

62 Καὶ ἀναστὰς ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ, Οὐδὲν ἀποκρίνῃ; τί οὗτός σου καταμαρτυροῦσιν;

63 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐσιώπα. Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ, Ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος ἵνα ἡμῖν εἴπῃς εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

64 Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Σὺ εἶπας. πλὴν λέγω ὑμῖν, ἀπ' ἄρτι ὄψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ.

65 Τότε ὁ ἀρχιερεὺς διέρρηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, λέγων ὅτι, Ἐβλασφήμησε· τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτύρων; ἴδε, νῦν ἠκούσατε τὴν βλασφημίαν αὐτοῦ.

66 Τί ὑμῖν δοκεῖ; Οἱ δὲ ἀποκριθέντες εἶπον, Ἔνοχος θανάτου ἐστί.

67 Τότε ἐνέπτυσαν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ ἐκολάφισαν αὐτόν· οἱ δὲ ἐράπισαν,

68 Λέγοντες, Προφήτευσον ἡμῖν Χριστέ, τίς ἐστιν ὁ παίσας σε.

69 ¶ Ὁ δὲ Πέτρος ἔξω ἐκάθητο ἐν τῇ αὐλῇ· καὶ προσῆλθεν αὐτῷ μία παιδίσκη, λέγουσα, Καὶ σὺ ἦσθα μετὰ Ἰησοῦ τοῦ Γαλιλαίου.

70 Ὁ δὲ ἠρνήσατο

Et surgens princeps Sacerdotum, ait illi, Nihil respondes ad ea quæ istic aduersum te testificantur?

Iesus autem tacebat. Et princeps Sacerdotũ ait illi, Adiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis si tu es Christus filius Dei.

Dicit illi Iesus, Tu dixisti. veruntamen dico vobis ámodo videbitis ‖ *Filium hominis sedentẽ à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cæli.* Sup. 16. 27 rom. 14. 10 1. Thes. 4. 14

Tunc princeps Sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens, Blasphemauit: quid adhuc egemus testibus? ecce nunc audistis blasphemũam:

Quid vobis videtur? At illi respondẽtes dixerunt, Reus est mortis.

‖ *Tunc expuerunt in faciem eius, & colaphis eum ceciderunt: alij autem palmas in faciem eius dederunt,* Esa. 50. 6

Dicentes, Prophetiza nobis Christe, quis est qui te percussit?

¶ ‖ *Petrus verò sedebat foris in atrio: & accessit ad eum vna ancilla, dicens Et tu cum Iesu Galilæo eras.*

At ille negauit

coram

coram omnibus, dicens, Nescio quid dicis.

Exeunte autem illo ianuam, vidit eũ alia: & ait his qui erant ibi, Et hic erat cum Iesu Nazareno.

Et iterum negauit cum iuramento, Quia non noui hominem.

Et post pusillum accesserunt qui stabant: & dixerunt Petro Verè & tu ex illis es: nam & loquela tua manifestum te facit.

Tunc cœpit detestari, et iurare quia non nouisset hominẽ. Et continuò gallus cantauit.

Et recordatus est Petrus verbi Iesu quod dixerat, Priusquam gallus cantet, ter menegabis. Et egressus foras fleuit amarè.

ἔμπροσθεν πάντων, λέγων, Οὐκ οἶδα τί λέγεις.

71 Ἐξελθόντα δὲ αὐτὸν εἰς τὸν πυλῶνα, εἶδεν αὐτὸν ἄλλη, καὶ λέγει τοῖς ἐκεῖ, Καὶ οὗτος ἦν μετὰ Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου.

72 Καὶ πάλιν ἠρνήσατο μετὰ ὅρκου, ὅτι οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον.

73 Μετὰ μικρὸν δὲ προσελθόντες οἱ ἑστῶτες εἶπον τῷ Πέτρῳ, Ἀληθῶς καὶ σὺ ἐξ αὐτῶν εἶ· καὶ γὰρ ἡ λαλιά σου δῆλόν σε ποιεῖ.

74 Τότε ἤρξατο καταθεματίζειν, καὶ ὀμνύειν, ὅτι, Οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον. Καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνησε.

75 Καὶ ἐμνήσθη ὁ Πέτρος τοῦ ῥήματος τοῦ Ἰησοῦ, εἰρηκότος αὐτῷ, Ὅτι πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με. Καὶ ἐξελθὼν ἔξω, ἔκλαυσε πικρῶς.

coram omnibus, dicens, Nescio quid dicas.

Eum autem egredientem in vestibulũ vidit alia *ancilla:* & dixit iis qui *erant* illic, Et iste erat cũ Iesu Nazareno.

Tunc rursus negauit cum iureiurãdo, Non noui hominem.

Paulo pòst autem accesserunt qui adstabant, & dixerunt Petrò, Verè & tu ex ipsis es: nam & loquutio tua te manifestũ facit.

Tunc cœpit seipsum *n* deuouere, & iurare, *dicens*, Non noui hominem. Et statim gallus misit vocem.

n i. Iurando seipsum execrari.

Tunc meminit Petrus verborum Iesu, qui dixerat ei, Priusquam gallus vocem mittat, ter me abnegabis. Et egressus extrà, fleuit amarè.

CAP. XXVII.

1 *Pilato vinctus Christus traditur.* 5. *Vxor Pilati.* 20. *Barabbas petitur.* 29. *Christus spinis coronatur.* 34. *incessitur.* 50. *emittit spiritum.* 57. *sepulchro imponitur.* 62. *custoditur à militibus.*

V.

Mar. 15. 1 Luc. 22. 66 Ioh. 18. 28

MAne autem facto consilium inierunt omnes principes Sacerdotũ & Seniores populi aduersus Iesum, vt eum morti traderẽt.

Πρωΐας δὲ γενομένης συμβούλιον ἔλαβον πάντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὥστε θανατῶσαι αὐτόν.

N.

MAnè autẽ quũ esset, consilium cœperũt omnes principes Sacerdotum & seniores populi aduersus Iesum, vt eũ morte multarent.

Et vinctum eum abduxerunt, ac tradiderunt Pontio Pilato præsidi.

1 Tunc Iudas qui eum prodiderat, videns eum damnatũ esse,[a] pœnitens, retulit triginta argẽteos *numos* ad principes Sacerdotum & seniores,

Dicens, peccaui, prodito sanguine innoxio. At illi dixerunt, Quid ad nos? tu videris.

Et *ipse* abiectis illis *numis* argenteis in templum, secessit: & abiens strangulauit *sese*.

Principes autem Sacerdotum acceptis numis illis argẽteis, dixerunt, Non licet eos mittere[b] in corbanan: quoniam pretium sanguinis est.

Consilio autem capto, emerunt ex eis agrum illum figuli, ad sepulturam [c]hospitum.

Quapropter vocatus est ager ille, ager sanguinis, vsque in hodiernum diem.

(Tunc impletum est quod dictum est per[d] Ieremiam Prophetam, dicentem, Et [e] acceperunt triginta numos argenteos, pretium æstimati, qui æstimatus fuit à filiis Israel.

Et dederunt eos ad *emendum* agrum figuli,[f] sicut cõstituit mihi Dominus.)

1 Exẽplũ horrendi iudicii Dei in eos tum qui Christũ vendũt, tum qui Christum emunt.

a *Iudas dicitur pœnitentia ductus fuisse, nõ quòd resipuerit, sed quòd illi displicuerit admissũ facinus, vt sæpe deus reprobis oculos aperit, vt sua mala sentire incipiãt, et horrere*

b *Tẽpli ærarium, verbũ est Syriacum*

c *Peregrinorum & hospitum quibus etiam mortuis coniungi religio erat Iudæis.*

d *Cum hæc prophetia legatur apud Zachariam, aut librariorũ culpa, aut quorũdam inscitia, nomẽ Ieremiæ irrepsisse fatẽdum est, forsan ex margine, cũ literarũ compendia* iou *&* zou *vicina sint. In Syriaca verò paraphrasi nullũ adscribitur Prophetæ nomen.*

e *Sequitur Euangelista non verba, sed sententiã Prophetæ, quã ostẽdit impletam esse.*

f *Hac particula confirmat Matthæus non sine Dei prouidentia hoc esse factũ, quia dum alio tendunt inscii complent oraculum. sic. n. deus errorem hominum ad sui decreti executionem flectere nouit.*

2 Καὶ δήσαντες αὐτὸν ἀπήγαγον, καὶ παρέδωκαν αὐτὸν Ποντίῳ Πιλάτῳ τῷ ἡγεμόνι

3 Τότε ἰδὼν Ιούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν, ὅτι κατεκρίθη, μεταμεληθεὶς ἀπέστρεψε τὰ τριάκοντα ἀργύρια τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς πρεσβυτέροις,

4 Λέγων, Ημαρτον, παραδοὺς αἷμα ἀθῶον. Οἱ δὲ εἶπον, Τὶ πρὸς ἡμᾶς; σὺ ὄψει.

5 Καὶ ῥίψας τὰ ἀργύρια ἐν τῷ ναῷ, ἀνεχώρησε· καὶ ἀπελθὼν ἀπήγξατο.

6 Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς, λαβόντες τὰ ἀργύρια, εἶπον, Οὐκ ἔξεστι βαλεῖν αὐτὰ εἰς τὸν κορβαναῦ· ἐπεὶ τιμὴ αἵματός ἐστι.

7 Συμβούλιον δὲ λαβόντες, ἠγόρασαν ἐξ αὐτῶν τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως, εἰς ταφὴν τοῖς ξένοις.

8 Διὸ ἐκλήθη ὁ ἀγρὸς ἐκεῖνος, ἀγρὸς αἵματος, ἕως τῆς σήμερον.

9 (Τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ιερεμίου τοῦ προφήτου, λέγοντος, Καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια, τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ισραήλ.

10 Καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως, καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος.)

Et vinctũ adduxerunt eum, & tradiderunt Pontio Pilato præsidi.

Tunc videns Iudas qui eũ tradidit, quòd damnatus esset, pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos principib. Sacerdotum & Senioribus,

Dicens, Peccaui, tradens sanguinem iustum. At illi dixerunt, Quid ad nos? tu videris.

Et proiectis argẽteis in templo recessit, & abiẽs || laqueo se suspendit. Act. 1. 18

Principes autem Sacerdotum acceptis argenteis, dixerunt, Nõ licet eos mittere in corbanam: quia pretiũ sanguinis est.

Consilio autem inito emerunt ex illis agrum figuli, in sepulturam peregrinorum.

Propter hoc vocatus est ager ille, || Hacel-dema, hoc est ager sanguinis, vsque in hodiernum diem. Act. 1. 19

(Tunc impletum est quod dictũ est ꝑ Ieremiã prophetã, dicentem, Et acceperunt triginta argẽteos, pretium appretiati, quẽ appretiauerũt à filiis Israel. Zach. 11. 12

Et dederunt eos in agrum figuli, sicut cõstituit mihi Dominus.)

Iesus

Mar. 15.2. luc.23.3. ioh.18.33

¶ *Iesus autem stetit ante Præsidem: & interrogauit eum Præses, dicens, Tu es rex Iudæorum? Dixit illi Iesus, Tu dicis.*

11 ¶ Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔστη ἔμπροσθεν τοῦ ἡγεμόνος· καὶ ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ ἡγεμών, λέγων, Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔφη αὐτῷ, Σὺ λέγεις.

Et quum accusaretur à principibus Sacerdotum & senioribus, nihil respondit.

12 Καὶ ἐν τῷ κατηγορεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων, οὐδὲν ἀπεκρίνατο.

Tunc dicit illi Pilatus, Nō audis quāta aduersum te dicūt testimonia?

13 Τότε λέγει αὐτῷ ὁ Πιλάτος, Οὐκ ἀκούεις πόσα σου καταμαρτυροῦσι;

Et non respondit ei ad vllum verbū: ita vt miraretur Præses vehementer.

14 Καὶ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῷ πρὸς οὐδὲ ἓν ῥῆμα· ὥστε θαυμάζειν τὸν ἡγεμόνα λίαν.

¶ *Per diem autē solennem consueuerat Præses populo dimittere vnum vinctum, quem voluissent.*

15 ¶ Κατὰ δὲ ἑορτὴν εἰώθει ὁ ἡγεμὼν ἀπολύειν ἕνα τῷ ὄχλῳ δέσμιον, ὃν ἤθελον.

Habebat autem tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas.

16 Εἶχον δὲ τότε δέσμιον ἐπίσημον, λεγόμενον Βαραββᾶν.

Congregatis ergo illis, dixit Pilatus, Quem vultis dimittam vobis? Barabbam, an Iesum qui dicitur Christus?

17 Συνηγμένων οὖν αὐτῶν, εἶπεν αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, Τίνα θέλετε ἀπολύσω ὑμῖν; Βαραββᾶν; ἢ Ἰησοῦν τὸν λεγόμενον Χριστόν;

Sciebat enim quòd per inuidiam tradidissent eum.

18 Ἤδει γὰρ ὅτι διὰ φθόνον παρέδωκαν αὐτόν.

Sedente autem illo pro tribunali misit ad eum vxor eius, dicens, Nihil tibi & illi iusto. multa enim passa sum hodie per visum propter eum.

19 Καθημένου δὲ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ βήματος, ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν ἡ γυνὴ αὐτοῦ, λέγουσα, Μηδὲν σοὶ καὶ τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ. πολλὰ γὰρ ἔπαθον σήμερον κατ' ὄναρ δι' αὐτόν.

Mar. 15.11. luc.23.18. ioh.18.40. act.3.14.

‖ *Principes autem Sacerdotum & Seniores persua-*

20 Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἔπεισ-

¶[2] *Iesus autem stetit coram præside: & interrogauit eū præses, dicens, Tú ne es Rex ille Iudæorum? Dixit autē ei Iesus, Tu dicis.*

2 Christus tacet accusatus, vt non accusemur nostrū erratū agnoscēs, simul suam innocentiam silentio probans.

Et quum ipsē accusaretur à principibus Sacerdotum & senioribus, nihil respondit.

Tunc dicit ei Pilatus, Non audis quàm multa aduersum te testificentur?

Et non respondit ei ad vllū verbum: ita vt miraretur Præses valdé.

¶[3] *Præses autem in festo cōsueuerat turbæ dimittere vnum vinctum, quem voluissent.*

3 Christus ab eodem in dice prius ab soluitur quā damnetur, vt eum constet iustum pro iniustis mori.

Habebant verò tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas.

Ipsis igitur coactis, dixit eis Pilatus, Vtrùm vultis dimittam vobis? Barabbā, an Iesum qui dicitur Christus?

g *Sciebat enim quòd per inuidiam tradidissent eum.*

g Christi innocentia vndique meruit testimonium. Iudæ, Pilati, huius vxoris, Annæ, satellitum, magorum Canaanæorum, Samaritanorū, Centurionum, & deinde latronis in cruce pendentis.

Sedente autem eo pro tribunali, misit ad eum vxor eius dicens, Nihil tibi rei sit cum iusto illo. multa enim passa sum hodie in somniis propter eum.

Principes autem Sacerdotum & seniores persuasi-

ſerunt turbæ vt peteret Barabban, Ieſum verò perderet.

ſαν τοὺς ὄχλους ἵνα αἰτήσωνται τὸν Βαραββᾶν, τὸν δὲ Ιησοῦν ἀπολέσωσιν.

ſerunt populis vt peterent Barabbam, Ieſum verò perderent.

Reſpondens autē præſes dixit eis, Vtrum è duobus illis vultis vt vobis dimittam? Ipſi verò dixerunt, Barabban.

21 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἡγεμὼν εἶπεν αὐτοῖς, Τίνα θέλετε ἀπὸ τῶν δύο ἀπολύσω ὑμῖν; Οἱ δὲ εἶπον, Βαραββᾶν.

Reſpondens autē Præſes ait illis, Quē vultis vobis de duobus dimitti? At illi dixerunt, Barabbā.

Dixit eis Pilatus, Quid igitur faciam Ieſu, qui dicitur Chriſtus? Dicunt ei omnes, Crucifigatur.

22 Λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, Τί οὖν ποιήσω Ιησοῦν τὸν λεγόμενον Χριστόν; Λέγουσιν αὐτῷ πάντες, Σταυρωθήτω.

Dicit illis Pilatus, Quid igitur faciam de Ieſu, qui dicitur Chriſtus? Dicūt omnes, Crucifigatur.

Præſes autem ait, Enimuerò quid mali fecit? At illi amplius clamabant, dicentes, Crucifigatur.

23 Ὁ δὲ ἡγεμὼν ἔφη, Τί γὰρ κακὸν ἐποίησεν; Οἱ δὲ περισσῶς ἔκραζον, λέγοντες, Σταυρωθήτω.

Ait illis Præſes, Quid enim mali fecit? || At illi magis clamabant, dicētes, Crucifigatur.

4 Videns autem Pilatus ſe nihil proficere, ſed maiorem tumultum fieri, accepta aqua[h] abluit manus coram turba, dicens, Innoxius ego ſum à ſanguine huius iuſti: vos videritis.

24 Ἰδὼν δὲ ὁ Πιλάτος ὅτι οὐδὲν ὠφελεῖ, ἀλλὰ μᾶλλον θόρυβος γίνεται, λαβὼν ὕδωρ ἀπενίψατο τὰς χεῖρας ἀπέναντι τοῦ ὄχλου, λέγων, Ἀθῶός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ δικαίου τούτου· ὑμεῖς ὄψεσθε.

Videns autem Pilatus quia nihil proficeret, ſed magis tumultus fieret, accepta aqua, lauit manus coram populo, dicens, Innocens ego ſum à ſanguine iuſti huius: vos videritis.

Et reſpōdens vniuerſus populus dixit, [i] Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros.

25 Καὶ ἀποκριθεὶς πᾶς ὁ λαὸς εἶπε, Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν.

Et reſpondens vniuerſus populus dixit, Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros.

Tunc dimiſit eis Barabban: Ieſum autem flagellatum tradidit vt crucifigeretur.

26 Τότε ἀπέλυσεν αὐτοῖς τὸν Βαραββᾶν· τὸν δὲ Ιησοῦν φραγελλώσας παρέδωκεν ἵνα σταυρωθῇ.

Tunc dimiſit illis Barabbā: Ieſum autem flagellatum tradidit eis vt crucifigeretur.

Tunc milites præſidis, quum abduxiſſent Ieſum in prætorium, coëgerunt ad eum vniuerſam cohortem.

27 Τότε οἱ στρατιῶται τοῦ ἡγεμόνος παραλαβόντες τὸν Ιησοῦν εἰς τὸ πραιτώριον, συνήγαγον ἐπ' αὐτὸν ὅλην τὴν σπεῖραν.

|| Tunc milites Præſidis ſuſcipientes Ieſum in prætorium, congregauerūt ad eum vniuerſam cohortem. Mar.15.16 ioh.19.1

5 Et quum exuiſſent eum, [k] circumpoſuerunt ei chlamydem [l] coccinam:

28 Καὶ ἐκδύσαντες αὐτὸν, περιέθηκαν αὐτῷ χλαμύδα κοκκίνην.

Et exuentes eū, chlamydem coccineā circunderunt ei, Et plo-

4 Chriſt⁹ iudicis teſtimonio abſolutus, damnatur tamē ab eodem iudice, vt coram Deo abſoluamur.

h *Veteribus moris erat, in hominum cæde aliiſve mactationibus aqua abluere man⁹, expiationis gratia.*

i *Si quid peccabitur in eo occidendo, nos & poſteritas noſtra pœnas luam⁹.*

5 Chriſtus ignominiam ſubit peccatis noſtris debitam. Interim tamē occulta Dei prouidentia ab iis ipſis rex deſignatur à quibus afficitur cōtumelia.

k *Superinii citur enim chlamys & circumuoluitur, carens nimirum manicis.*

l *Apud Iohānē & Marcum fit mentio purpuræ, quæ & ipſa ſuauiter rubet. Ad ludibrium autem petulātia prophana militum ita veſtiuit Ieſum, qui rex perhiberetur.*

Et plectentes coronam de spinis, posuerunt super caput eius, & arundinem in dextera eius: & genu flexo ante eũ, illudebant ei, dicentes, Aue rex Iudæorum.

29 Καὶ πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀκανθῶν, ἐπέθηκαν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ, καὶ κάλαμον τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ· καὶ γονυπετήσαντες ἔμπροσθεν αὐτοῦ, ἐνέπαιζον αὐτῷ, λέγοντες, Χαῖρε ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων.

Et coronam è spinis contextam imposuerunt eius capiti, & arundinem in dextram eius: & genu ante eum summisso, illudebant ei, dicẽtes Aue, rex Iudæorum.

Et expuentes in eum, acceperunt arundinem, & percutiebant caput eius.

30 Καὶ ἐμπτύσαντες εἰς αὐτόν, ἔλαβον τὸν κάλαμον, καὶ ἔτυπτον εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.

Et quum insputissent in eum, ceperũt arundinem illam, & verberabant caput eius.

Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde eadem, & induerunt eum vestimentis eius: & duxerunt eum vt crucifigerent.

31 Καὶ ὅτε ἐνέπαιξαν αὐτῷ, ἐξέδυσαν αὐτὸν τὴν χλαμύδα, καὶ ἐνέδυσαν αὐτὸν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ· καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ σταυρῶσαι.

Et quum illusissent ei, exuerunt eum chlamyde, induerũntque vestimentis suis: & abduxerunt eum vt crucifigerẽt.

Mar.15.21 Luc.23.26 || Exeuntes autem inuenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simonem: hunc angariauerunt vt tolleret crucem eius.

32 Ἐξερχόμενοι δὲ εὗρον ἄνθρωπον Κυρηναῖον, ὀνόματι Σίμωνα· τοῦτον ἠγγάρευσαν ἵνα ἄρῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ.

Exeuntes autem inuenerunt quendã Cyrenæum, nomine Simonem: hunc[m] angariauerunt vt portaret crucem eius.

Mar.15.22 Luc.23.33 Ioh.19.26 || Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est Calvariæ locus,

33 Καὶ ἐλθόντες εἰς τόπον λεγόμενον Γολγοθᾶ, ὅ ἐστι λεγόμενος Κρανίου τόπος,

6 Et quum venissent in locũ qui dicitur Golgotha, quod est Caluariæ locus,

Et dederunt ei vinum bibere cum felle mistum: & quum gustasset, noluit bibere.

34 Ἔδωκαν αὐτῷ πιεῖν ὄξος μετὰ χολῆς μεμιγμένον· καὶ γευσάμενος, οὐκ ἤθελε πιεῖν.

7 Dederunt ei acetum bibendum cũ felle mistum: & quũ gustasset, noluit bibere.

Mat.15.24 || Postquam autẽ crucifixerunt eum, diuiserunt vestimenta eius, sortem mittẽtes: vt impleretur quod dictum est per Prophetam, dicentẽ, Diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem.

35 Σταυρώσαντες δὲ αὐτόν, διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου, Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον.

8 Postquam autẽ crucifixerunt eum, partiti sunt eius vestimenta, sortem iacientes: vt impleretur quod dictum est à Propheta, Partiti sunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam iecerunt sortem.

Psa.22.19 || Et sedentes seruabant eum.

36 Καὶ καθήμενοι ἐτήρουν αὐτὸν ἐκεῖ.

Et sedentes seruabant eum illic.

m *Sup. cap. 5. vers. 41.* i. cogerent Simonem ad ferendam crucis: vnde cõstat eum diuiter ante à afflictum fuisse Iesum, vt viribus ad crucem in itinere ferendã fuerit destitutus. Namillum gestisse crucem scribit Iohannes.

6 Educitur extra vrbẽ, vt in cœleste regnũ introducamur.

7 Christus nullũ vsquã solamen inuenit, vt omni cõsolatione in eo repleamur.

8 Fit maledictio, vt in ipso benedicamur. nuda tus suis eriã vestibus, vt ipsius nuditate ditemur

Et impositerunt super caput eius crimẽ ipsius scriptum, 9 n HIC EST IESVS REX ILLE IVDAEORVM.

9 Pronũciatur verus Messias ab iis ipsis à quib⁹ reiicitur.

n *Græcis et Latinis literis scriptus fuit titulus (quæ veteri gentium fuit) ad ostendendum hunc regem non Iudæis tantum, sed & gentibus imperaturum.*

10 Tunc crucifigũtur cum eo duo latrones: vnus ad dextram, & alter ad sinistram.

¶ 11 Qui verò prætereibant conuitiabãtur ei, mouentes capita sua,

11 Christ⁹ vt plenè pro nobis satisfaceret, nõ tãtùm corporis, sed etiam summos animi cruciatus sustinuit & vicit.

Et dicẽtes, Tu qui destruis templũ, & triduò ædificas, serua temetipsum: si Filius Dei es, descende è cruce.

Similiter autem etiam principes Sacerdotum illudentes cum Scribis & Senioribus, dicebant,

Alios seruauit, sei psum non potest seruare. Si Rex Israel est, descendat nunc è cruce, & credemus ei.

Confidit in Deo: liberet eum nunc, si vult eũ. dixit enim, Filius Dei sum.

Idipsum autem etiam o latrones qui crucifixi erant cum eo, exprobrabant ei.

o *Synecdoche: alter enim solus conuitiabatur. Vide Luc.*

¶ 12 A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super p vniuersam regionem, vsque ad horam nonam.

p *Iudæorum aliunde ex n. 5. n. vniuersum terrarum orbem occupassent illæ tenebræ, pro dubio hanc prodigii memini essent rerum gestarum scriptores.*

37 Καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὴν αἰτίαν αὐτοῦ γεγραμμένην, ΟΥΤΟΣ ΕΣΤΙΝ ΙΗΣΟΥΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

38 Τότε σταυροῦνται σὺν αὐτῷ δύο λῃσταὶ, εἷς ἐκ δεξιῶν καὶ εἷς ἐξ ἀριστερῶν.

39 ¶ Οἱ δὲ παραπορευόμενοι ἐβλασφήμουν αὐτὸν, κινοῦντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν,

40 Καὶ λέγοντες, Ο καταλύων τὸν ναὸν καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν, σῶσον σεαυτόν· εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατάβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ.

41 Ομοίως δὲ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, ἐμπαίζοντες μετὰ τῶν γραμματέων καὶ πρεσβυτέρων, ἔλεγον,

42 Ἄλλους ἔσωσεν ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι. εἰ βασιλεὺς Ισραὴλ ἐστι, καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν ἐπ' αὐτῷ.

43 Πέποιθεν ἐπὶ τὸν Θεόν· ῥυσάσθω νῦν αὐτὸν, εἰ θέλει αὐτόν. εἶπε γάρ, Οτι Θεοῦ εἰμι υἱός.

44 Τὸ δ' αὐτὸ καὶ οἱ λῃσταὶ οἱ συσταυρωθέντες αὐτῷ, ὠνείδιζον αὐτῷ.

45 ¶ Απὸ δὲ ἕκτης ὥρας σκότος ἐγένετο ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, ἕως ὥρας ἐνάτης.

Et impositerunt super caput eius causam ipsius scriptam, Hic est Iesus Rex Iudæorum.

Tunc crucifixi sunt cũ eo duo latrones: vnus à dextris, & vnus à sinistris.

¶ *Prætereuntes autem blasphemabant eum, mouentes capita sua,*

Et dicentes, Vah qui destruis templũ Dei, & in triduo illud reædificas, salua temetipsum: si filius Dei es, descende de cruce. Ioh.2.19.

Similiter & principes Sacerdotum illudentes cum Scribis & Senioribus, dicebant,

Alios saluos fecit, seipsum non potest saluũ facere. Si rex Israel est, descendat nunc de cruce, & credemus ei.

‖ *Confidit in Deo: liberet nunc eum si vult. dixit enim, Quia filij Dei sum.* Psal.21.9. Sup.2.18

Idipsum autem & latrones qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei.

¶ *A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super vniuersã terram, vsque ad horam nonam.*

Et circa horã nonam clamauit Iesus voce magna, dicens, Eli, Eli, lamma sabachthani? hoc est, Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquisti me?

Quidam autem illic stantes & audiẽtes, dicebant, Eliam vocat iste.

Et continuò curPsa.69.22 vens vnus ex eis ‖ acceptam spongiã impleuit aceto, & imposuit arundini, & dabat ei bibere.

Cæteri verò dicebant, Sine, videamus an veniat Elias liberans eum.

Iesus autẽ iterũ clamans voce magna, emisit spiritũ.

1.par.3.4 ‖ Et ecce, velũ templi scissũ est in duas partes, à summo vsq; deorsum: & terra mota est, & petræ scissæ sunt,

Et monumenta aperta sunt: & multa corpora sanctorũ qui dormierant, surrexerunt.

Et exẽtes de monumentis post resurrectionem eius, venerunt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis.

Cẽturio autem, & qui cum eo erant custodientes Iesum, viso terræ motu & his quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes, Verè filius Dei erat iste.

46 Περὶ δὲ τὴν ἐνάτην ὥραν ἀνεβόησεν ὁ Ἰησοῦς φωνῇ μεγάλῃ, λέγων, Ηλὶ, Ηλὶ, λαμὰ σαβαχθανί; τοῦτ' ἔστι, Θεέ μου, Θεέ μου, ἱνατί με ἐγκατέλιπες;

47 Τινὲς δὲ τῶν ἐκεῖ ἑστώτων ἀκούσαντες ἔλεγον, Οτι Ηλίαν φωνεῖ οὗτος.

48 Καὶ εὐθέως δραμὼν εἷς ἐξ αὐτῶν, καὶ λαβὼν σπόγγον, πλήσας τε ὄξους, καὶ περιθεὶς καλάμῳ, ἐπότιζεν αὐτόν.

49 Οἱ δὲ λοιποὶ ἔλεγον, Ἄφες, ἴδωμεν εἰ ἔρχεται Ηλίας σώσων αὐτόν.

50 Ο δὲ Ιησοῦς πάλιν κράξας φωνῇ μεγάλῃ, ἀφῆκε τὸ πνεῦμα.

51 Καὶ ἰδοὺ, τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω· καὶ ἡ γῆ ἐσείσθη· καὶ αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν.

52 Καὶ τὰ μνημεῖα ἀνεῴχθησαν· καὶ πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἠγέρθη.

53 Καὶ ἐξελθόντες ἐκ τῶν μνημείων μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ, εἰσῆλθον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἐνεφανίσθησαν πολλοῖς.

54 Ο δὲ ἑκατόνταρχος, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ τηροῦντες τὸν Ιησοῦν, ἰδόντες τὸν σεισμὸν καὶ τὰ γενόμενα, ἐφοβήθησαν σφόδρα, λέγοντες, Ἀληθῶς Θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος.

Circiter verò horã nonam exclamauit Iesus voce magna, dicẽs, ¶ Eli, Eli, lama sabachthani? hoc est, Deus meus, Deus meus, cur [r] deseruisti me?

Quidam autem ex iis qui illic stabant, hoc quũ audisset, dicebãt, [s] Eliã vocat iste.

Et statim currens quidem ex eis, quum acceptã spongiã impleuisset aceto, & circũposuisset calamo, dedit ei vt biberet.

Reliqui verò dicebant, Sine, videamus an veniat Elias seruaturus eum.

[13] Iesus autem quũ rursũ clamasset voce magna, emisit spiritũ.

[14] Et ecce, [t] velum templi fissum est in duas partes, à summo vsque ad imum: & terra mota est, & petræ fissæ sunt.

Et [u] monumenta aperta sunt: & multa corpora [x] sanctorum qui dormierant [y] surrexerunt.

Qui egressi è monumentis post resurrectionem eius, introierunt in sanctã vrbem, & apparuerunt multis.

Centurio verò, & qui cum eo erant seruantes Iesum, viso terræ motu & iis quæ facta fuerant, timuerunt vehementer, dicentes, Verè Filius Dei erat iste.

¶ *Primus est versus Psal. 22. in quo David qui persona Christi gerebat ex postulat.*

r *In hac re licet ita clamitet. Hæc autem exclamatio homine naturæ propria peccato quidem experti, sed quæ in se Dei sustinere debitum peccatis nostris.*

s *Ad nomẽ Eli alludamus non ex ignorantiæ lingua, sed ex* ¶ *prophana petulãtia. illa autem verba ita ferè recitantis, vt ista ama istum patrem omnia intelligentur.*

13 *Christus superatis cæteris hostibus, tandem etiam morte ipsam lacessit.*

14 *Christus etiã mortuus se Deum omnipotentem esse vel ipsis hostibus confitentibus, demonstrat.*

t *Velum illud intelligis, quo diuidebatur Sãcta sanctorum à Sancto.*

u *Id est, ipsis patris monumenta sunt aperta, vt hoc symbolo doceretur nostros esse dereliquam mortuorum aetern resurrectionẽ sequutura est resurrectionẽ Christi, vt apta ret ex proximo sequente versiculo.*

x *Sanctos intellige qui in Christi venerãt*

y *in fide mortui fuerant.* y *Hoc nostra causa factum est, vt resurrectionis nostræ certus testimonium non tantum in Christo sed etiam in fratribus nostris.*

Erant autem illic mulieres multæ, procul spectantes: quæ sequutæ fuerant Iesum à Galilæa, ministrantes ei.

Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Ioseph mater, & mater filiorum Zebedæi.

55 Christus non clàm, sed præsidis consensu ab homine celebri loco non procul sito, in monumento nouo sepelitur, vt de vera ipsius morte ambigi nõ possit.

¶15 Quum autẽ serum diei esset, venit homo diues ab vrbe Arimathæa, nomine Ioseph, qui & ipse discipulus fuerat Iesu.

Is adiit Pilatum, & petiit corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi corpus.

¶Et Ioseph, quum accepisset corpus, involuit illud sindone pura:

Posuitque in monumento suo nouo quod exciderat in petra: & aduoluto saxo magno ad ostium monumenti, abiit.

56 Ipsius Christi interfectoribus sepulchri custodia committitur, quominus possit de eius resurrectione dubitari.

Erat autem illic Maria Magdalene & altera Maria, sedentes cõtra sepulchrũ.

¶16 2 Postero autẽ die quæ sequitur parasceuen, coacti sunt principes sacerdotũ & Pharisæi ad Pilatum,

2 Id est in ipso sabbatho. Notandum autem est istos, vt malitiæ suæ cõtra Christum seruiant, sabbathum violare.

Dicentes, Domine, meminimus a planum illum dixisse, quum adhuc viueret, Tertio pòst die surgam.

a Seductorem, vel præstigiatorem.

55 Ησαν δὲ ἐκεῖ γυναῖκες πολλαὶ, ἀπὸ μακρόθεν θεωροῦσαι· αἵτινες ἠκολούθησαν τῷ Ἰησοῦ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, διακονοῦσαι αὐτῷ·

56 Ἐν αἷς ἦν Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, καὶ Μαρία ἡ τοῦ Ἰακώβου καὶ Ἰωσῆ μήτηρ, καὶ μήτηρ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου.

57 Ὀψίας δὲ γενομένης, ἦλθεν ἄνθρωπος πλούσιος ἀπὸ Ἀριμαθαίας, τοὔνομα Ἰωσήφ, ὃς καὶ αὐτὸς ἐμαθήτευσε τῷ Ἰησοῦ.

58 Οὗτος προσελθὼν τῷ Πιλάτῳ ἠτήσατο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Τότε ὁ Πιλᾶτος ἐκέλευσεν ἀποδοθῆναι τὸ σῶμα.

59 Καὶ λαβὼν τὸ σῶμα ὁ Ἰωσὴφ, ἐνετύλιξεν αὐτὸ σινδόνι καθαρᾷ·

60 Καὶ ἔθηκεν αὐτὸ ἐν τῷ καινῷ αὐτοῦ μνημείῳ, ὃ ἐλατόμησεν ἐν τῇ πέτρᾳ· καὶ προσκυλίσας λίθον μέγαν τῇ θύρᾳ τοῦ μνημείου, ἀπῆλθεν.

61 Ἦν δὲ ἐκεῖ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ καὶ ἡ ἄλλη Μαρία, καθήμεναι ἀπέναντι τοῦ τάφου.

62 Τῇ δὲ ἐπαύριον, ἥτις ἐστὶ μετὰ τὴν παρασκευήν, συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι πρὸς Πιλάτον,

63 Λέγοντες, Κύριε, ἐμνήσθημεν ὅτι ἐκεῖνος ὁ πλάνος εἶπεν, ἔτι ζῶν, Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι.

‖Erant autem ibi mulieres multæ, & longe: quæ secutæ erant Iesum à Galilæa, ministrantes ei.

Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Ioseph mater, & mater filiorum Zebedæi.

¶ Quum autem sero factum esset, venit quidam homo diues ab Arimathæa, nomine Ioseph, qui & ipse discipulus erat Iesu. Marc.15.42 luc.23.50 ioh.19.38

Hic accessit ad Pilatum, & petiit corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi corpus.

¶Et accepto corpore, Ioseph inuoluit illud in sindone mũda:

Et posuit illud in monumento suo nouo, quod exciderat in petra: & aduoluit saxum magnum ad ostium monumenti, & abiit.

Erat autem ibi Maria Magdalene & altera Maria, sedentes contra sepulchrum.

¶ Altera autẽ die, quæ est post Parasceuen, conuenerunt principes Sacerdotum & Pharisæi ad Pilatum.

Dicentes, Domine recordati sumus quia seductor ille dixit adhuc viuẽs, Post tres dies resurgam.

Iube ergo custodiri sepulcrum vsque in diem tertium: ne fortè veniant discipuli eius, & furentur eum, & dicant plebi, Surrexit à mortuis: & erit nouissimus error peior priore.

64 Κέλευσον οὖν ἀσφαλισθῆναι τὸν τάφον ἕως τῆς τρίτης ἡμέρας· μήποτε ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νυκτὸς κλέψωσιν αὐτὸν, καὶ εἴπωσι τῷ λαῷ, Ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν· καὶ ἔσται ἡ ἐσχάτη πλάνη χείρων τῆς πρώτης.

Iube ergo muniri sepulchrũ vsque in diem tertiũ: ne quãdo veniant discipuli eius nocte, & furentur eum, dicántque populo, Surrexit à mortuis: & erit vltimus error peior priore

Ait illis Pilatus, Habetis custodiam: ite, custodite sicut scitis.

65 Εφη δὲ αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, Εχετε κουστωδίαν· ὑπάγετε, ἀσφαλίσασθε ὡς οἴδατε.

Dixit eis Pilatus, [b]Habetis custodiam: abite, munite sicut scitis.

b *Præsidiarios milites, tẽpli niuitum custodiæ designatos.*

Illi autem abeuntes munierunt sepulchrum, signantes lapidem, cum custodibus.

66 Οἱ, δὲ πορευθέντες ἠσφαλίσαντο τὸν τάφον, σφραγίσαντες τὸν λίθον, μετὰ τῆς κουστωδίας.

Ipsi autem profecti munierunt sepulchrum, obsignato lapide, cum custodia.

Cap. XXVIII.

1. *Mulieres sepulchrum adeunt.* 2. *Angelus.* 8. *Christus conspicitur à mulieribus.* 18. *Mittit Apostolos ad prædicandum.*

V.

Mar. 16. 6 Ioh. 20. 1

VEspere autem sabbathi quæ lucescit in prima sabbathi, venit Maria Magdalene, & altera Maria videre sepulchrum.

ΟΨΕ δὲ σαββάτων τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων, ἦλθε Μαρία ἡ Μαγδαλήνη, καὶ ἡ ἄλλη Μαρία, θεωρῆσαι τὸν τάφον.

Et ecce, terræ motus factus est magnus: Angelus enim Domini descendit de cælo, & accedẽs reuoluit lapidem, et sedebat super eum.

2 Καὶ ἰδοὺ, σεισμὸς ἐγένετο μέγας· ἄγγελος γὰρ Κυρίου καταβὰς ἐξ οὐρανοῦ, προσελθὼν ἀπεκύλισε τὸν λίθον ἀπὸ τῆς θύρας, καὶ ἐκάθητο ἐπάνω αὐτοῦ.

Erat autem aspectus eius sicut fulgur, et vestimentum eius sicut nix.

3 Ην δὲ ἡ ἰδέα αὐτοῦ ὡς ἀστραπὴ, καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὡσεὶ χιών.

Præ timore autem eius exterriti sunt custodes, & facti

4 Ἀπὸ δὲ τοῦ φόβου αὐτοῦ ἐσείσθησαν οἱ τηροῦντες, καὶ ἐ-

N.

E[a] Xtremo [1] autẽ Sabbatho, quum [b] lucesceret in primum *diem* hebdomadis, venit Maria Magdalene & altera Maria vt spectarent sepulchrum.

Et ecce, terræ motus factus est magn⁹: [c] Angelus enim Domini quum descendisset è cœlo, & accessisset, deuoluit lapidẽ ab ostio, sedebátque super eum.

Erat autem visus eius vt fulgur, & vestimentum eius albũ sicut nix.

Custodes autem concussi sunt præ ipsius timore, & fa-

a *Exeunte iam Sabbatho, id est sub diluculum, more scilicet Romanorum, qui diem naturalem ab ortu solis ad sequentem ortum numerant: non autem Hebræorum, qui à vespera ad vesperam.*

1 Christus profligata in ipso sepulchro morte, sua vi resurgit: quod mox Angelus testificatur.

b *i. Primi à Sabbatho diei illucescente diluculo: primus autẽ dies ille est, quem Dominicum vocamus.*

e *Non Christi causa venit Angelus, tanquam sine eius opera non posset exire Sepulchrum: sed vt fides fieret mulieribus & Apostolis Christum resurrexisse.*

cti sunt sicut mortui.

Respondẽs autem Angelus dixit mulieribus, [d] Vos verò ne timete: scio enim vos Iesum crucifixũ quærere.

[d] Emphatice. mulieres tõ firmat, pertexit fidiciei militibus.

Non est hic: surrexit enim prout dixit: Venite, videte locũ vbi iacebat Dominus.

Et citò profectæ dicite discipulis eius, eũ surrexisse à mortuis. Et ecce, præit vobis in Galilæam: illic eum videbitis. [e] Ecce, dixi vobis.

[e] q.d. Ite, ex promissa est, vidixi, si dissitis, vestra est culpa, ego quod verum scio, vobis manifestani.

Tunc egressæ citò à monumento cum timore & gaudio magno, currebant vt renuntiarent discipulis eius.

[2] Quum autẽ proficiscerentur vt renũtiarẽt discipulis eius, ecce, Iesus occurrit eis, dicens, Auete. Illæ autem accesserũt, & prehenderunt pedes eius, & adorauerunt eum.

2 Christus ipse post resurrectionẽ apparet, & missis ad discipulos mulieribus, ostẽdit se curam eorum non abiecisse.

Tunc ait eis Iesus, Ne timete: abite, annuntiate fratribus meis vt abeant in Galilæam: & illic me videbunt.

¶ [3] Proficiscentibus autẽ ipsis, ecce, quidam ex custodia in vrbem, & annuntiauerunt principibus Sacerdotum omnia quæ facta fuerant.

3 Quo magis sol lucet, eo magis excæcantur impii.

Tunc coacti cum senioribus,

γήγοντο ὡσὲι νεκροί.

5 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἄγ γελος εἶπε ταῖς γυναιξὶ, Μὴ φοβεῖσθε ὑμεῖς. οἶδα γὰρ ὅτι Ἰησοῦν τὸν ἐσταυρωμένον ζητεῖτε.

6 Οὐκ ἔστιν ὧδε. ἠγέρθη γὰρ, καθὼς εἶπε· δεῦτε, ἴδετε τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο ὁ Κύριος,

7 Καὶ ταχὺ πορευθεῖσαι εἴπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὅτι ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν. καὶ ἰδοὺ, προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν· ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε. ἰδοὺ, εἶπον ὑμῖν.

8 Καὶ ἐξελθοῦσαι ταχὺ ἀπὸ τοῦ μνημείου μετὰ φόβου καὶ χαρᾶς μεγάλης, ἔδραμον ἀπαγγεῖλαι τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ.

9 Ὡς δὲ ἐπορεύοντο ἀπαγγεῖλαι τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ ὁ Ἰησοῦς ἀπήντησεν αὐταῖς, λέγων, Χαίρετε. Αἱ δὲ προσελθοῦσαι ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας, καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ.

10 Τότε λέγει αὐταῖς ὁ Ἰησοῦς, Μὴ φοβεῖσθε· ὑπάγετε, ἀπαγγείλατε τοῖς ἀδελφοῖς μου ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν· κἀκεῖ με ὄψονται.

11 ¶ Πορευομένων δὲ αὐτῶν, ἰδοὺ, τινὲς τῆς κουστωδίας ἐλθόντες εἰς τὴν πόλιν ἀπήγγειλαν τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἅπαντα τὰ γενόμενα.

12 Καὶ συναχθέντες μετὰ τῶν πρεσβυτέρων,

sunt velut mortui.

Respõdens autem angelus dixit mulieribus, Nolite timere vos: scio enim quod Iesum qui crucifixus est, quæritis.

Non est hîc: surrexit enim, sicut dixit. Venite, videte locũ vbi positus erat Dominus.

Et citò euntes dicite discipulis eius quia surrexit: & ecce præcedit vos in Galilæã: ibi eum videbitis. ecce, prædixi vobis.

Et exierunt citò de monumento cum timore & gaudio magno, currentes nuntiare discipulis eius.

Et ecce Iesus occurrit illis, dicens, Auete. Illæ autem accesserunt, & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eũ.

Tunc ait illis Iesus, Nolite timere. ite, nuntiate fratribus meis, vt eant in Galilæam: ibi me videbunt.

¶ *Quæ quum abiissent, ecce, quidam de custodibus venerũt in ciuitatem, & nũtiauerunt principibus Sacerdotum omnia quæ facta fuerant.*

Et congregati cum Senioribus,

con-

consilio accepto pecuniã copiosam dederunt militibus,

Dicentes, Dicite, Quia discipuli eius nocte venerunt, & furati sunt eum nobis dormientibus.

Et si hoc auditum fuerit à præside, nos suadebimus ei, & securos vos faciemus.

At illi, accepta pecunia, fecerũt sicut erant edocti: & diuulgatum est verbum istud apud Iudæos vsque in hodiernum diem.

¶ *Vndecim autẽ discipuli abierunt in Galilæã, in montem vbi constituerat illis Iesus.*

Et videntes eũ, adorauerunt: quidã autem dubitauerũt.

Et accedens Iesus loquutus est eis, dicẽs, ‖ *Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra.*

Iohn.3.7 2 heb.1.2

Mat.16.15

‖ *Euntes ergo docete omnes gentes: baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti:*

Docentes eos seruare omnia quæcũque mandaui vobis. & ecce, ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad cõsummationem seculi.

συμβούλιόν τε λαβόντες, ἀργύρια ἱκανὰ ἔδωκαν τοῖς στρατιώταις,

13 λέγοντες, Εἴπατε, ὅτι Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νυκτὸς ἐλθόντες ἔκλεψαν αὐτὸν ἡμῶν κοιμωμένων.

14 Καὶ ἐὰν ἀκουσθῇ τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος, ἡμεῖς πείσομεν αὐτὸν, καὶ ὑμᾶς ἀμερίμνους ποιήσομεν.

15 Οἱ δὲ λαβόντες τὰ ἀργύρια, ἐποίησαν ὡς ἐδιδάχθησαν· καὶ διεφημίσθη ὁ λόγος οὗτος παρὰ Ἰουδαίοις μέχρι τῆς σήμερον.

16 ¶ Οἱ δὲ ἕνδεκα μαθηταὶ ἐπορεύθησαν εἰς τὸ Γαλιλαίαν, εἰς τὸ ὄρος οὗ ἐτάξατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς.

17 Καὶ ἰδόντες αὐτὸν, προσεκύνησαν αὐτῷ· οἱ δὲ ἐδίστασαν.

18 Καὶ προσελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἐλάλησεν αὐτοῖς, λέγων, Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς.

19 Πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος·

20 διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν. καὶ ἰδοὺ, ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. ἀμήν.

consilio capto, pecuniam multam dederunt militibus,

Dicentes, Dicite, Discipuli eius nocte venerunt, & eum furati sunt nobis dormientibus.

Quòd si hoc [f] auditum fuerit apud præsidem, [g] nos persuadebimus ei, & securos vos præstabimus.

Ipsi, verò accepta pecunia fecerũt, sicut erant edocti: & diuulgatus est iste sermo apud Iudæos vsque ad hodiernum diem.

¶ [4] Vndecim autẽ discipuli profecti sunt in Galilæam, in montem vbi constituerat eis Iesus.

Et quum vidissent eum, adorauerunt eum: quidam autem dubitauerunt.

Et accedens Iesus, loquutus est eis, dicens, [h] Data est mihi omnis authoritas in cœlo & in terra.

[5] Profecti ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti.

Docentes eos seruare omnia quę mãdaui vobis. & ecce, ego vobiscũ sum [k] omnibus diebus vsque ad consummationem seculi, Amẽ.

f *Periculum enim erat ne deferretur.*

g *Placabimus eius & vos omni solicitudine liberabimus.*

4 Discipulis quoque apparet Christus, quos etiã Apostolos designat.

h *Huius admonuit discipulos, vt quo ad eius Euangelij præconium susciperẽt, quòd eius se legatos agnoscerent, qui omnium potestatem habet.*

5 *Explicatur apostolatus, doctrinæ à Christo traditæ per orbẽ terrarũ promulgatio, & sacramẽtorũ administratio: quarum rerum efficacia non à ministris, sed à Domino pendet.*

i *Inuocato Patre, & Filio & Spiritu sancto.*

k *In omne tempus: intelligitur autẽ hic locus de modo præsentiæ Spiritus, quo se quãque nobis communicaturum corporeæ abest.*

ΤΟ ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

EVANGELIVM SECVNDVM MARCVM.

CAP. I.

4. *Baptizat Iohannes.* 6. *Vestitus & victus ipsius.* 9. *Baptizatur Iesus* 12. *tentatur.* 14. *prædicat Euangeliũ.* 16. 21. 39. *docet in synagogis.* 23. *sanat dæmoniacum.* 29. *socrum Petri.* 32. *multos infirmos.* 40. *leprosum.*

N.

PRINCIPIVM Euangelij Iesu Christi, Filij Dei.

[1] Vt scriptum est in [a] Prophetis, Ecce, ego [b] mitto nuntium meum [c] ante faciem tuã, qui parabit viã tuam coram te.

[d] Vox clamãtis in deserto, Parate viam Domini, complanate semitas eius.

[2] Baptizabat Iohãnes in deserto, & prędicabat [e] baptismum resipiscentiæ ad remissionem peccatorum.

Et exibat ad eum tota Iudææ regio, ac Ierosolymitæ: & baptizabantur omnes ab eo in Iordane flumine, [f] confitentes peccata sua.

Induebatur autem

ΑΡΧΗ τοῦ εὐαγγελίου Ιησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

2 Ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις, Ιδοὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἔμπροσθέν σου.

3 Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ετοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ.

4 Εγένετο Ιωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

5 Καὶ ἐξεπορεύετο πρὸς αὐτὸν πᾶσα ἡ Ιουδαία χώρα, καὶ οἱ Ιεροσολυμῖται· καὶ ἐβαπτίζοντο πάντες ἐν τῷ Ιορδάνῃ ποταμῷ ὑπ' αὐτοῦ, ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.

6 Ην δὲ Ιωάννης ἐν-

V.

INitium Euangelij Iesu Christi, filij Dei.

Sicut scriptum est in Esaia Propheta, ||*Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.* Malac. 3. 1

||*Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas facite semitas eius.* Esa. 40. 3 luc. 3. 4 ioh. 1. 23

||*Fuit Iohannes in deserto baptizãs, & prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum.* Mat. 3. 1

||*Et egrediebatur ad eum omnis Iudææ regio & Ierosolymitæ vniuersi: & baptizabantur ab illo in Iordanis flumine, [f] confitentes peccata sua.* Mat. 3. 5

Et erat Iohannes vestitus

1 Iohannes præit Christo sicut prædictũ est à Prophetis.

a *Metonymia. i. in libris Prophetarum, Malachiæ scilicet & Esaiæ.*

b *Tẽpore præsenti vtitur Propheta de re futura tã certus quam si eam cerneret.*

c *Metaphora sumpta à Regum consuetudine, qui solẽt habere suos anteambulones*

d *Hebraismus pro; Vox clamãs, aut clamatura dicet.*

2 Sũma doctrinæ Iohãnis, aut potiꝰ Christi, remissio peccatorũ & emendatio vitæ.

e *Multa erant apud Iudæos genera lauacrorum: hic autem agitur de singulari lauacro, quod veri baptismatis omnes habet partes, resipiscẽtiã & remissionẽ peccatorũ.*

f *Cõfiteri peccata sua ab Hebræis dicũtur q̃ se modis omnib. peccatores esse profitẽtur & veniã à Deo petũt.*

vestitus pilis cameli, & zona pellicea circa lumbos eius: ‖ *& locustas & mel syluestre edebat.*

δεδυμένος τρίχας καμήλου, καὶ ζώνην δερματίνην περὶ τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ· καὶ ἐσθίων ἀκρίδας καὶ μέλι ἄγριον.

Iohannes pilis camelorũ, & zona pellicea circa lumbos suos: & edebat locustas & mel syluestre.

Leu.12.22 Mat.3.11 luc.3.16 ioh.1.27

‖ *Et prædicabat, dicens, Veniet fortior me post me, cuius non sum dignus procumbens soluere corrigiã calceamentorum eius.*

7 Καὶ ἐκήρυσσε, λέγων, Ἔρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου ὀπίσω μου, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς κύψας λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ.

3 Et prædicabat dicens, Venit ponè me qui validior me est, cuius nõ sum dignus quis incuruatus soluã corrigiam solearum.

3 Iohannes & omnes ministri in Christũ Dominũ respiciunt.

g *Voluit Euãgelista infirmi serui cõditionem significare.*

Act.1.5, & 2.4, & 11.16, & 19.4

‖ *Ego baptizaui vos aqua: ille verò baptizabit vos Spiritu sancto.*

8 Ἐγὼ μὲν ἐβάπτισα ὑμᾶς ἐν ὕδατι, αὐτὸς δὲ βαπτίσει ὑμᾶς ἐν πνεύματι ἁγίῳ.

Ego quidem [h] baptizaui vos aqua: ipse verò baptizabit vos Spiritu sancto.

h *Docet vim omnẽ baptismi à Christo manare, qui intus baptizat.*

Mat.3.14 luc.3.22 ioh.1.33

¶ *Et factum est in diebus illis, venit Iesus à Nazareth Galilææ, & baptizatus est à Iohanne in Iordane.*

9 ¶ Καὶ ἐγένετο ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις, ἦλθεν Ἰησοῦς ἀπὸ Ναζαρὲθ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἐβαπτίσθη ὑπὸ Ἰωάννου εἰς τὸν Ἰορδάνην.

¶ [4] Et factum est diebus illis, venit Iesus à Nazareth *vrbe* Galilææ, & baptizatus est in Iordane à Iohanne.

4 Christus baptismũ nostrum in sese consecrat.

Et statim ascendens de aqua, vidit cælos apertos, & Spiritum tanquam columbam, descendentem & manentem in ipso.

10 Καὶ εὐθέως ἀναβαίνων ἀπὸ τοῦ ὕδατος, εἶδε σχιζομένους τοὺς οὐρανοὺς, καὶ τὸ Πνεῦμα ὡσεὶ περιστερὰν, καταβαῖνον ἐπ' αὐτόν.

5 Et statim [i] ascẽdẽs ex aqua, vidit fin di cœlos, & Spiritum tanquam columbam descendere super eũ.

5 Vocatio Christi è cœlis vt capitis Ecclesiæ.

i *Videlicet Iohannes qui descenderat in aquã cũ Iesu.*

Et vox facta est de cælis, Tu es Filius meus dilectus, in te complacui.

11 Καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τῶν οὐρανῶν, Σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ εὐδόκησα.

Et vox extitit è cœlis, Tu es Filius ille meus dilectus, in quo acquiesco.

Mat.4.1 luc.4.1

‖ *Et statim Spiritus expulit eum in desertum.*

12 Καὶ εὐθὺς τὸ Πνεῦμα αὐτὸν ἐκβάλλει εἰς τὴν ἔρημον.

[6] Statímque Spiritus eum [k] expellit in desertum.

6 Christus tẽtatus vincit

k *Non significatur expulsio violenta, sed vis diuina quæ Christum (què ad illud vsque tempus vt priuatus vixerat) noua persona induit, ac luctæ proximæ & ministerio præparatur.*

Et erat in deserto quadraginta diebus & quadraginta noctibus: & tentabatur à satana: erátque cum bestijs: & angeli ministrabant illi.

13 Καὶ ἦν ἐκεῖ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἡμέρας τεσσαράκοντα, πειραζόμενος ὑπὸ τοῦ σατανᾶ· καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων· καὶ οἱ ἄγγελοι διηκόνουν αὐτῷ.

Et fuit illic in deserto dies quadraginta, tentante eum Satana. erátque cum feris: & Angeli ministrabant ei.

Mat.4.12 luc.4.14 ioh.4.43

¶ *Postquam autem traditus est Iohannes,* ‖ *venit Iesus in Galilæam, prædicãs Euãgeliũ regni Dei.*

14 ¶ Μετὰ δὲ τὸ παραδοθῆναι τὸν Ἰωάννην, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Γαλιλαίαν, κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

¶ [7] Postquam autem traditus fuit Iohãnes in custodiam, venit Iesus in Galilæam, prædicãs Euãgelium regni Dei:

7 Iohanne capto, plenè se prodit Christus.

Et dicens, Impletum est tempus, & appropinquauit regnum Dei: resipiscite, & credite Euangelio.

15 Καὶ λέγων, Ὅτι πεπλήρωται ὁ καιρὸς, καὶ ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ· μετανοεῖτε, καὶ πιστεύετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ.

Et dicens, Quoniam impletum est tempus, & appropinquauit regnum Dei: pœnitemini & credite Euangelio.

8 Vocatio Simonis & Andreæ.

¶[8] Ambulans autem ad mare Galilææ, vidit Simonem & Andream fratrem eius, iacientes rete in mare, (erãt enim piscatores)

16 ¶ Περιπατῶν δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας, εἶδε Σίμωνα καὶ Ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, βάλλοντας ἀμφίβληστρον ἐν τῇ θαλάσσῃ, (ἦσαν γὰρ ἁλιεῖς)

¶Et præteriens secus mare Galilææ, vidit Simonem & Andream fratrem eius, mittentes retia in mare, (erãt enim piscatores) Mat. 4. 18 luc. 5. 2

Et dixit eis Iesus, Sequimini me, & faciam vt sitis piscatores hominum.

19 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς γενέσθαι ἁλιεῖς ἀνθρώπων.

Et dixit eis Iesus, Venite post me, & faciam vos fieri piscatores hominũ.

Et *ipsi* statim omissis retibus suis sequuti sunt eum.

18 Καὶ εὐθέως ἀφέντες τὰ δίκτυα αὐτῶν, ἠκολούθησαν αὐτῷ.

Et protinus relictis retibus, sequuti sunt eum.

9 Vocatio Iacobi & Iohannis.

[9] Tunc progressus illinc paululum, vidit Iacobum *filium* Zebedæi, & Iohannem fratrem eius, qui & ipsi in nauigio sarciebant retia.

19 Καὶ προβὰς ἐκεῖθεν ὀλίγον, εἶδεν Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ αὐτοὺς ἐν τῷ πλοίῳ καταρτίζοντας τὰ δίκτυα·

Et progressus inde pusillum, vidit Iacobum Zebedæi & Iohannem fratrem eius, & ipsos componentes retia in naui.

Statímque vocauit eos: & *ipsi* omisso patre suo Zebedæo in nauigio cum mercenariis, sequuti sunt eum.

20 Καὶ εὐθέως ἐκάλεσεν αὐτούς· καὶ ἀφέντες τὸν πατέρα αὐτῶν Ζεβεδαῖον ἐν τῷ πλοίῳ μετὰ τῶν μισθωτῶν, ἀπῆλθον ὀπίσω αὐτοῦ.

Et statim vocauit illos: & relicto patre suo Zebedæo in naui cum mercenariis, secuti sunt eum.

1 Ab vrbe Nazareth.

¶Et ingrediuntur [1] Capernaum: statímque sabbatho ingressus Iesus in synagogam, docebat.

21 ¶Καὶ εἰσπορεύονται εἰς Καπερναούμ· καὶ εὐθέως τοῖς σάββασιν εἰσελθὼν εἰς τὴν συναγωγὴν, ἐδίδασκε.

¶Et ingrediuntur Capharnaum: & statim sabbathis ingressus in synagogam, docebat eos. Mat. 4. 13 luc. 4. 31

Et percellebantur super doctrina eius. docebat enim eos vt authoritatem habẽs, & non vt Scribæ.

22 Καὶ ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ. ἦν γὰρ διδάσκων αὐτοὺς ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς.

||Et stupebant super doctrina eius. erat enim docens eos quasi potestatẽ habens, & non sicut Scribæ. Mat. 7. 28 luc. 4. 32

Et

Luc 4.33 ||*Et erat in synagoga eorum homo in spiritu immundo, & exclamauit,*

23 Καὶ ἦν ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν ἄνθρωπος ἐν πνεύματι ἀκαθάρτῳ, καὶ ἀνέκραξε,

[10] Erat autem in synagoga eorũ quidã in quo erat [m] spiritus impurus, qui exclamauit,

10 Annũtiat doctrinã quæ sola expellitur Satan è mundo: quod etiam miraculo confirmat.

Dicens, Quid nobis & tibi Iesu Nazarene? venisti perdere nos? scio quis sis, Sanctus Dei.

24 Λέγων, Εα· τί ἡμῖν καὶ σοὶ Ιησοῦ Ναζαρηνέ; ἦλθες ἀπολέσαι ἡμᾶς; οἶδά σε τίς εἶ· ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ.

Dicens, Ah, quid nobis tecum Iesu [n]Nazarene? venisti [o]vt perderes nos? noui te quis his, *nimirũ* [p]Sanctus ille Dei.

m *Ex substãtia sua appellatur spiritus: ex ingenio autem atque moribus impurus immundus.*

Et cõminatus est ei Iesus, dicens, Obmutesce, & exi de homine.

25 Καὶ ἐπετίμησεν αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, λέγων, Φιμώθητι, καὶ ἔξελθε ἐξ αὐτοῦ.

Et obiurgauit eũ Iesus, dicens, Obmutesce, & exi ab eo.

n *Natus erat in vrbe Bethleem, seũ errore vulgi Nazarenus dictus est, quia educatus esset in Nazareth.*

Et discerpens eũ spiritus immundus, & exclamans voce magna, exiit ab eo.

26 Καὶ σπαράξαν αὐτὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον, καὶ κράξαν φωνῇ μεγάλῃ, ἐξῆλθεν ἐξ αὐτοῦ.

Tũc quum discerpsisset eum spiritus impurus, & clamasset voce magna, exiit ab eo.

o *Satan à Deo perpetuæ quidem condẽnationi addictus est, nõ tamen ante extremum iudicium plenè cruciabitur.*

Et mirati sunt omnes: ita vt conquirerent inter se, dicentes, Quidnã est hoc? quænam doctrina hæc noua, quia in potestate spiritibus immundis imperat, & obediunt ei?

27 Καὶ ἐθαμβήθησαν πάντες· ὥστε συζητεῖν πρὸς αὐτοὺς, λέγοντας, Τί ἐστι τοῦτο; τίς ἡ διδαχὴ ἡ καινὴ αὕτη, ὅτι κατ' ἐξουσίαν καὶ τοῖς πνεύμασι τοῖς ἀκαθάρτοις ἐπιτάσσει, καὶ ὑπακούουσιν αὐτῷ;

Et expauerũt omnes: ita vt mutuò *quærerent inter se dicentes, Quid est hoc? [q]quæ doctrina noua hæc, vt per*potestatem imperet etiam spiritibus impuris, & auscultent ei?

p *Alludit ad nomen illud quod Pontificis maximi tiaræ inscriptum erat, Exod. 28.36.*

* *velut attoniti.*

q *Nouã doctrinã appellãt non exprobrandi causa sed quia aliud ĩ ea insolitũ & extraordinariũ agnoscũt.*

* *i. pro suo iure vel imperio.*

Et processit rumor eius statim in omnem regionẽ Galilææ.

28 Ἐξῆλθε δὲ ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ εὐθὺς εἰς ὅλην τὴν περίχωρον τῆς Γαλιλαίας.

Peruenit autem fama eius statim in totam regionem circumiacentem Galilææ.

Matt 8.14 Luc.4.38 ¶*Et protinus egredientes de synagoga, venerunt in domũ Simonis & Andreæ cum Iacobo & Iohanne.*

29 ¶Καὶ εὐθέως ἐκ τῆς συναγωγῆς ἐξελθόντες, ἦλθον εἰς τὴν οἰκίαν Σίμωνος καὶ Ανδρέου, μετὰ Ιακώβου καὶ Ιωάννου.

¶[11]Et statim è synagoga egressi, venerunt domum Simonis & Andreæ cũ Iacobo & Iohanne.

11 Variis sanatis morbis, demonstrat severam vitã in mundũ attulisse.

Decumbebat autẽ socrus Simonis febricitans: & statim dicunt ei de illa.

30 Η δὲ πενθερὰ Σίμωνος κατέκειτο πυρέσσουσα· καὶ εὐθέως λέγουσιν αὐτῷ περὶ αὐτῆς.

[r]Socrus autem Simonis decumbebat febricitans: & statim dicunt ei de illa.

r *Monemur hoc exemplo, & sanctos flagella domini experiri & id tam in Patris gloriam quàm ipsorum salutẽ.*

Et accedens eleuauit eã, apprehẽsa

31 Καὶ προσελθὼν ἤγειρεν αὐτὴν, κρατήσας

Tunc accedens erexit eam, prehensa

manu eius: & dimisit eam febris statim: & ministrauit eis.

τῆς χειρὸς αὐτῆς· καὶ ἀφῆκεν αὐτὴν ὁ πυρετὸς εὐθέως, καὶ διηκόνει αὐτοῖς.

manu eius: & continuò dimisit eam febris, & ministrabat eis.

Quum autem serum *diei* esset, occidente sole, adducebant ad eum omnes malè affectos & dæmoniacos.

32 Ὀψίας δὲ γενομένης, ὅτε ἔδυ ὁ ἥλιος, ἔφερον πρὸς αὐτὸν πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας καὶ τοὺς δαιμονιζομένους.

Vespere autē facto, quum occidisset sol, afferebant ad eum omnes malè habentes, & dæmonia habentes.

Et vrbs tota coacta erat ad ostium.

33 Καὶ ἡ πόλις ὅλη ἐπισυνηγμένη ἦν πρὸς τὴν θύραν.

Et erat omnis ciuitas congregata ad ianuam.

Et sanauit multos malè affectos variis morbis: & dæmonia multa eiecit: & non [f] sinebat loqui dæmonia quòd ipsum nossent.

34 Καὶ ἐθεράπευσε πολλοὺς κακῶς ἔχοντας ποικίλαις νόσοις· καὶ δαιμόνια πολλὰ ἐξέβαλε, καὶ οὐκ ἤφιε λαλεῖν τὰ δαιμόνια ὅτι ᾔδεισαν αὐτόν.

Et curauit multos qui vexabantur variis languoribus: & dæmonia multa eiiciebat, & non sinebat ea loqui quoniam sciebant eum.

[f] *Non enim est dæmoniorū Euangeliū prædicare. Quāobrem etiam Paulus ægrè fert Pithonis testimonium. Act. 16. 18.*

¶Et [1] manè valdè multa nocte quum surrexisset exiit, & abiitin desertum locum, & * illic precabatur.

35 ¶Καὶ πρωΐ, ἔννυχον λίαν, ἀναστὰς ἐξῆλθε· καὶ ἀπῆλθεν εἰς ἔρημον τόπον, κἀκεῖ προσηύχετο.

¶Et diluculo valde surgens, egressus abiit in desertum locum: ibique orabat.

* *Vide Matt. 14. 23.*

Et prosecuti sunt eum Simon, & qui cum ipso erant.

36 Καὶ κατεδίωξαν αὐτὸν ὁ Σίμων καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ.

Et prosecutus est eum Simon, & qui cum illo erant:

Et quum inuenissent eum, dicunt ei, Omnes te quærunt.

37 Καὶ εὑρόντες αὐτὸν, λέγουσιν αὐτῷ, Ὅτι πάντες ζητοῦσί σε.

Et quum inuenissent eum, dixerunt ei, Quia omnes quærunt te.

Tunc dicit eis, Eamus in contigua [t] oppidula, vt & illic prędicem. ad hoc enim sum egressus.

38 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Ἀγωμὲν εἰς τὰς ἐχομένας κωμοπόλεις, ἵνα κἀκεῖ κηρύξω. εἰς τοῦτο γὰρ ἐξελήλυθα.

Et ait illis, Eamus in proximos vicos & ciuitates, vt & ibi prædicem. ad hoc enim veni.

[t] *Vicos qui essent instar vrbium.*

Et prædicabat in synagogis eorum, in tota Galilæa, & dæmonia eiiciebat.

39 Καὶ ἦν κηρύσσων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν, εἰς ὅλην τὴν Γαλιλαίαν, καὶ τὰ δαιμόνια ἐκβάλλων.

Et erat prædicās in synagogis eorum, & in omni Galilæa: & dæmonia eiiciens.

¶[12] Venitque ad eū leprosus, precans eū eique ad genua accidens, ac dicens ei, Si velis, potes

40 ¶Καὶ ἔρχεται πρὸς αὐτὸν λεπρὸς, παρακαλῶν αὐτὸν καὶ γονυπετῶν αὐτὸν, καὶ λέγων αὐτῷ, Ὅτι, ἐὰν θέλῃς, δύνασαί

¶Et venit ad eū leprosus deprecans eum, & genus flexo dicit ei, Si vis, potes me

Mat. 8. 2. luc. 5. 12

12 Curato leproso ostēdit se idcircò venisse, vt mundi fordes suo contactu eluat.

me mundare.

Iesus autem misertus eius, extendit manum suam, & tangens eum, ait illi, Volo: mundare.

Et quum dixisset, statim discessit ab eo lepra, & mandatus est.

Et comminatus est ei, statimque eiecit illum:

Et dicit ei, vide nemini dixeris, sed vade, ostende te principi Sacerdotum, & offer pro emundatione tua

Leuit.14.3 *quæ ‖præcepit Moyses in testimonium illis.*

Luc.5.18 *‖At ille egressus cœpit prædicare & diffamare sermonem: ita vt iam nō posset manifestè introire in ciuitatem: sed foris in desertis locis esset, & conueniebant ad eum vndique.*

μεκαθαρίσαι.

41 Ὁ δὲ Ἰησοῦς σπλαγχνισθείς, ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἥψατο αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτῷ, Θέλω, καθαρίσθητι.

42 Καὶ εἰπόντος αὐτοῦ, εὐθέως ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ ἡ λέπρα, καὶ ἐκαθαρίσθη.

43 Καὶ ἐμβριμησάμενος αὐτῷ, εὐθέως ἐξέβαλεν αὐτόν·

44 Καὶ λέγει αὐτῷ, Ὅρα μηδενὶ μηδὲν εἴπῃς· ἀλλ' ὕπαγε, σεαυτὸν δεῖξον τῷ ἱερεῖ, καὶ προσένεγκε περὶ τοῦ καθαρισμοῦ σου ἃ προσέταξε Μωσῆς, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς.

45 Ὁ δὲ ἐξελθὼν ἤρξατο κηρύσσειν πολλὰ, καὶ διαφημίζειν τὸν λόγον· ὥστε μηκέτι αὐτὸν δύνασθαι φανερῶς εἰς πόλιν εἰσελθεῖν· ἀλλ' ἔξω ἐν ἐρήμοις τόποις ἦν, καὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτὸν πανταχόθεν.

mepurgare.

Iesus autem misericordia commotus, extensa manu, tetigit eum, & dixit ei, [u]Volo, purgator.

Et quum hæc dixisset, statim abiit ab eo lepra, & purgatus fuit.

Et grauiter interminatus ei *Iesus*, statim ablegauit eum:

[13]Dixitque ei, Vide *vt* nemini quicquam dicas: sed abi, ostende teipsum [x]sacerdoti, & offer pro purgatione tui quæ imperauit Moses, vt hoc sit eis testimonio.

Ille verò egressus, cœpit prædicare multa, & rem diuulgare, ita vt iam non posset Iesus manifestè introire in ciuitatem: sed foris in desertis locis erat, & veniebant ad eum vndique.

u *Qualem spem ex fide tranei præstitit, talem fore nobis simili fide orantibus præstabit.*

13 *Testatur se non ambitione, sed filius Patris gloriæ & amoris in miseros peccatores studio duci.*

x *Omnes posteri Aaronis de lepra iudicare poterant.*

CAP. II.

8, 3 & 5. *Paralyticus remissis peccatis sanatur.* 24. *Matthæi vocatio.*
19. *Ieiunia & afflictiones prædicuntur.* 23. *Discipuli spicas vellunt.*
26. *Panes propositionis.*

V.

Matt.9.1 ΚΑΙ πάλιν εἰσῆλθεν εἰς Καπερναοὺμ δι' ἡμερῶν, καὶ ἠκούσθη ὅτι εἰς οἶκόν ἐστι·

N.

ET rursus intrauit Capernaum interiectis *aliquot* diebus, & auditum est eū [a]domi esse.

1 *Christus sanato paralytico demonstrat homines amissas omnes vires in se vno per fidē*

recuperare. a *In domō in qua cōmorari solebat. nam Capernaum sibi elegerat. ad hæc vide dum vel ipsa Nazareth.*

Statimque coacti sunt multi: adeò vt iam nō caperent eos bne ea quidem loca quę erant ad ostium: & loquebatur eis sermonem Euangelij.

b Nec domus nec vestibulum eas caperet.

Tunc veniunt ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur.

Et quum nō possent ei appropinqua re propter turbam, detexerunt tectum ædium in quibus erat, cóque perfosso, funibus cdemiserunt d grabbatum in quo paralyticus iacebat.

c Superiore parte tecti per fossa (quæ plana erat) demiserunt paralyticum in inferiorem partem, vbi Christus concionabatur: alioqui enim ad eius conspectū illis perrumpere non licebat.

d Sic Latini vocant lectos viliores, in quibus meridiari solebant veteres, non autem vel accūbere, vel nocte quiescere.

Quum autem vidisset Iesus fidem eorum, dixit paralytico, Fili, remissa sunt tibi peccata tua.

Erant autem illic quidam ex Scribis sedentes, &eratiocinātes in cordibus suis,

e In animis suis, in vivamque partem de eo facti disputantes.

Quid iste ita loquitur blasphemias? quis potest remittere peccata nisi solus Deus?

Et quum statim cognouisset Iesus spiritu suo, eos ita ratiocinari apud se, dixit eis, Quid ista ratiocinamini in cordibus vestris?

Vtrum est facilius, dicere paralytico? Remissa sunt tibi peccata: an dicere, Surge, & tolle grabbatum tuum, & ambula?

2 Καὶ εὐθέως συνήχθησαν πολλοί· ὥστε μηκέτι χωρεῖν μηδὲ τὰ πρὸς τὴν θύραν· καὶ ἐλάλει αὐτοῖς τὸν λόγον.

Et conuenerunt multi: ita vt non caperet, neque ad ianuam: & loquebatur eis verbum.

3 Καὶ ἔρχονται φέροντες πρὸς αὐτὸν, παραλυτικὸν φερόμενον ὑπὸ τεσσάρων.

Et venerunt ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur.

4 Καὶ μὴ δυνάμενοι προσενέγκαι αὐτῷ διὰ τὸν ὄχλον, ἀπεστέγασαν τὴν στέγην ὅπου ἦν· καὶ ἐξορύξαντες χαλῶσι τὸν κράβαττον ἐφ' ᾧ ὁ παραλυτικὸς κατέκειτο.

Et quum non possent offerre eum illi præ turba, nudauerunt tectum vbi erat: & patefacientes submiserūt grabbatum in quo paralyticus iacebat.

5 Ἰδὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῶν, λέγει τῷ παραλυτικῷ, Τέκνον, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου.

Quum autem vidisset Iesus fidem illorum, ait paralytico, Fili, dimittuntur tibi peccata tua.

6 Ἦσαν δέ τινες τῶν γραμματέων ἐκεῖ καθήμενοι, καὶ διαλογιζόμενοι ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν,

Erant autem illic quidam de Scribis sedentes, & cogitantes in cordibus suis,

7 Τί οὗτος οὕτω λαλεῖ βλασφημίας; τίς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός;

Quid hic sic loquitur? blasphemat. ||Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus? Iob. 14.4 esa. 43.25

8 Καὶ εὐθέως ἐπιγνοὺς ὁ Ἰησοῦς τῷ πνεύματι αὐτοῦ ὅτι οὕτως διαλογίζονται ἐν ἑαυτοῖς, εἶπεν αὐτοῖς, Τί ταῦτα διαλογίζεσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν;

Quo statim cognito Iesus spiritu suo, quia sic cogitarent intra se, dixit illis, Quid ista cogitatis in cordibus vestris?

9 Τί ἐστιν εὐκοπώτερον; εἰπεῖν τῷ παραλυτικῷ, Ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι· ἢ εἰπεῖν, Ἔγειραι, καὶ ἆρόν σου τὸν κράβαττον, καὶ περιπάτει;

Quid est facilius, dicere paralytico? Dimittuntur tibi peccata: an dicere, Surge, tolle grabbatum tuum, & ambula?

Vt autem sciatis quia Filius hominis habet potestatẽ in terra dimittendi peccata, (ait paralytico)

Tibi dico, Surge, tolle grabbatum tuũ, & vade in domum tuam.

Et statim surrexit ille: & sublato grabbato, abiit coram omnibus: ita vt miraretur omnes & honorificarent Deum, dicentes, Quia nunquam sic vidimus.

Mat. 9. 9 luc. 5. 27.

¶Et egressus est rursus ad mare: omnisque turba veniebat ad eum, & docebat eos.

Et quum præteriret, vidit Leuin Alphæi sedentem ad telonium: & ait illi, Sequere me. Et surgens secutus est eum.

Et factum est, quũ accumberet in domo illius, multi publicani & peccatores simul discumbebant cum Iesu & discipulis eius: erãt enim multi, qui & sequebantur eum.

Et scribæ & Pharisæi videntes quia manducaret cum publicanis & peccatoribus, dicebant discipulis eius, Quare cum publicanis & peccatoribus manducat & bibit magister vester?

10 Ινα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀφιέναι ἐπὶ τῆς γῆς ἁμαρτίας, (λέγει τῷ παραλυτικῷ)

11 Σοὶ λέγω, ἔγειραι, καὶ ἆρον τὸν κράβαττόν σου, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου.

12 Καὶ ἠγέρθη εὐθέως· καὶ ἄρας τὸν κράβαττον, ἐξῆλθεν ἐναντίον πάντων· ὥστε ἐξίστασθαι πάντας, καὶ δοξάζειν τὸν Θεὸν, λέγοντας, Ὅτι οὐδέποτε οὕτως εἴδομεν.

13 ¶Καὶ ἐξῆλθε πάλιν παρὰ τὴν θάλασσαν· καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἤρχετο πρὸς αὐτὸν, καὶ ἐδίδασκεν αὐτούς.

14 Καὶ παράγων, εἶδε Λεβὶν τὸν τοῦ Ἀλφαίου καθήμενον ἐπὶ τὸ τελώνιον· καὶ λέγει αὐτῷ, Ἀκολούθει μοι. Καὶ ἀναστὰς ἠκολούθησεν αὐτῷ.

15 Καὶ ἐγένετο ἐν τῇ κατακεῖσθαι αὐτὸν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, καὶ πολλοὶ τελῶναι καὶ ἁμαρτωλοὶ συνανέκειντο τῷ Ἰησοῦ, καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· ἦσαν γὰρ πολλοὶ, καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ.

16 Καὶ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι ἰδόντες αὐτὸν ἐσθίοντα μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν, ἔλεγον τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Τί ὅτι μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίει καὶ πίνει;

Vt autem sciatis Filium hominis prę ditum esse authoritate remittendi peccata in terra, (ait paralytico)

Tibi dico, surge, ac tolle grabbatum tuum, & abi domum tuam.

Tunc *ille* statim surrexit: sublatóque grabbato, egressus est coram omnibus: adeò vt obstupescerent omnes, & glorificarent Deum, dicentes, Nunquam tale quicquam vidimus.

¶ Et egressus est rursus ad mare: totáque turba veniebat ad eum, & docebat eos.

Et quum prætergrederetur, vidit g Leuin Alphæi filiũ sedentem ad h telonium: dixitque ei, Sequere me. Et is surgens sequutus est eum.

Et factum est quũ Iesus accumberet in domo illius, multi etiam publicani & peccatores simul discumbebant cum Iesu & discipulis eius: erant enim multi, & sequuti fuerant eum.

Quúmque Scribæ ac Pharisæi vidissent eum edentem cum publicanis & peccatoribus, dixerunt discipulis eius, Quid est quòd cum publicanis & peccatoribus edit ac bibit?

f *Ad veritatem loci mouerut.*

2 Euangelium superbos offendit, humiles seruat.

g *Alterum Matthæi nomẽ. Vulgatæ enim fuit Hebrais binomios & trinomines esse.*

h *Telonæ fi erant quæ vectigalia redimebant: telonium aut redemptionẽ vectigalis, aut locum vbi telonæ præsidebant.*

Et quum *hoc* audisset Iesus, dicit eis, Iis qui valent non opus est medico; sed iis qui malè affecti sunt. non veni vt vocarem iustos, sed peccatores ad resipiscentiam.

1 *Qui sunt integris viribus.*

3 Superstitiosi & hypocritæ in rebus mediis temerè pietatis summam collocât, qui triplici ratione reprehenduntur: Primùm quia non spectantes quid ferant cuiusque vires, temerè quasuis leges de his rebus statuant.

¶3 Discipuli autem Iohannis ac Pharisæorum ieiunabant: veniunt igitur & dicunt ei, Quare discipuli Iohannis & Pharisæorum ieiunant, tui autem discipuli non ieiunant?

Tunc ait eis Iesus, Num possunt filii thalami quo *tempore* cũ ipsis est sponsus, ieiunare? quadiu habent secum sponsum, non possunt ieiunare.

Aderunt autẽ dies quum tolletur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt illis diebus.

Sed nemo panniculum impexum insuit vestimento veteri: alioquin, illud ipsius supplementum nouum detrahit *aliquid* ex vetere *vestimento*, & fit peior fissura.

Et nemo iniicit vinum nouum in vtres veteres: alioquin vinum nouum disrumpit vtres, & vinum effunditur, & vtres pereunt: sed vinum nouum in vtres recentes iniiciendũ est.

17 Καὶ ἀκούσας ὁ Ἰησοῦς λέγει αὐτοῖς, Οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες· οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν.

Hoc audito Iesus ait illis, Nõ necesse habent sani medico, *sed qui malè habent.* ||nõ enim veni vocare iustos, *sed peccatores.*

1. Tim. 1.

18 ¶Καὶ ἦσαν οἱ μαθηταὶ Ἰωάννου καὶ οἱ τῶν Φαρισαίων νηστεύοντες· καὶ ἔρχονται καὶ λέγουσιν αὐτῷ, Διὰ τί οἱ μαθηταὶ Ἰωάννου καὶ οἱ τῶν Φαρισαίων νηστεύουσιν, οἱ δὲ σοὶ μαθηταὶ οὐ νηστεύουσι;

¶*Et erãt discipuli Iohannis & Pharisæi ieiunantes: & veniunt & dicunt illi, Quare discipuli Iohannis & Pharisæorum ieiunant, tui autem discipuli non ieiunant?*

Mat. 9. ii. Luc. 5. 8

19 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Μὴ δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος, ἐν ᾧ ὁ νυμφίος μετ' αὐτῶν ἐστι, νηστεύειν; ὅσον χρόνον μεθ' ἑαυτῶν ἔχουσι τὸν νυμφίον, οὐ δύνανται νηστεύειν.

Et ait illis Iesus, Nũquid possunt || filii nuptiarum, quandiu Sponsus cum illis est, ieiunare? Quanto tempore habent sicum Sponsum, non possunt ieiunare.

Mat. 9. &c.

20 Ἐλεύσονται δὲ ἡμέραι ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, καὶ τότε νηστεύσουσιν ἐν ἐκείναις τῇ ἡμέρᾳ.

Venient autem dies quum auferetur ab eis Sponsus, & tunc ieiunabunt in illis diebus.

21 Καὶ οὐδεὶς ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου ἐπιῤῥάπτει ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ· εἰ δὲ μή, αἴρει τὸ πλήρωμα αὐτοῦ τὸ καινὸν τοῦ παλαιοῦ, καὶ χεῖρον σχίσμα γίνεται.

Nemo assumentum pãni rudis assuit vestimento veteri: alioquin auferet supplementum nouum à veteri: & maior scissura fit.

22 Καὶ οὐδεὶς βάλλει οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιούς· εἰ δὲ μή, ῥήσει ὁ οἶνος ὁ νέος τοὺς ἀσκούς, καὶ ὁ οἶνος ἐκχεῖται, καὶ οἱ ἀσκοὶ ἀπολοῦνται· ἀλλὰ οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς καινοὺς βλητέον.

Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres: alioquin dirumpet vinum vtres, & vinum effundetur, & vtres peribunt: sed vinum nouum in vtres nouos mitti debet.

Et

Matt. 12.1 Luc. 6.1

¶ *Et factum est iterum quum sabbathis ambularet per sata: & discipuli eius cœperunt progredi & vellere spicas.*

23 ¶ Καὶ ἐγένετο παραπορεύεσθαι αὐτὸν ἐν τοῖς σάββασι διὰ τῶν σπορίμων· καὶ ἤρξαντο οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὁδὸν ποιεῖν τίλλοντες τοὺς στάχυας.

¶[4] Factum est autem vt ipse præteriret sabbatho per sata: & cœperunt discipuli eius iter faciendo vellere spicas.

4 Secundò quòd inter leges de his rebus à Deo positas, & leges de rebus per se illicitis sancitas, nullum discrimen constituunt.

Pharisæi autem dicebant ei, Ecce, quid faciunt sabbathis quod non licet?

24 Καὶ οἱ φαρισαῖοι ἔλεγον αὐτῷ, Ἴδε, τί ποιοῦσιν ἐν τοῖς σάββασιν ὃ οὐκ ἔξεστι;

Tunc Pharisæi dixerunt ei, Ecce, cur faciũt sabbatho quod non licet?

1. Reg. 21.6

Et ait illis, Nunquam legistis ‖ quid fecerit Dauid, quãdo necessitatem habuit, & esuriit ipse & qui cum eo erant?

25 Καὶ αὐτὸς ἔλεγεν αὐτοῖς, Οὐδέποτε ἀνέγνωτε τί ἐποίησε Δαβίδ, ὅτε χρείαν ἔσχε, καὶ ἐπείνασεν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ;

Et ipse dixit eis, Nunquã legistis quid fecerit Dauid quum egeret, & esuriret ipse & qui cum eo erant?

Quomodo introiuit in domum Dei sub Abiathar principe Sacerdotum, & panes propositionis manducauit, quos non licebat manducare ‖ nisi sacerdotibus, & dedit eis qui cum eo erant?

Exo. 29.33 Leu. 8.31, & 24.9

26 Πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ Ἀβιάθαρ τοῦ ἀρχιερέως, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν, οὓς οὐκ ἔξεστι φαγεῖν εἰ μὴ τοῖς ἱερεῦσι, καὶ ἔδωκε καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ οὖσι;

Quomodo ingressus sit [k] domum Dei sub [l] Abiathar Pontifice maximo, & panes propositionis ederit, quos non licet edere nisi sacerdotibus, & dederit etiam iis qui secum erant?

Et dicebat eis, sabbathum propter hominem factũ est, & non homo propter sabbathum.

27 Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Τὸ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον.

Dixit etiam eis, sabbathum propter hominem factũ est, non homo propter sabbathum.

Itaque dominus est Filius hominis etiam sabbathi.

28 Ὥστε κύριός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σαββάτου.

Itaque Filius hominis est etiam[m] sabbathi Dominus.

k *Domum Dei appellauit locũ in quo erat tabernaculum vel arca Domini.*

l *1 Sam. 21.1. vocatur Achimelech, filius eius Abiathar, at ex aliorum locorum collatione doceatur vtrunque binomium fuisse. Vide 1. Par. 24.2: 2. Sam. 8.17: 2. Sam. 15.29: 1. Reg. 2.26: 2. Reg. 15.18. Ergò vterque modo Achimelech modo Abiathar appellatus est*

m *Sabbathum in sua habet potestate, vt possit pro suo imperio illi dominari.*

CAP. III.

1. *Arefacta manus sanatur.* 6. *Pharisæi cum Herodianis consilium ineunt.* 10. *Tactu Christi sanantur multi.* 11. *Ad Christi conspectum dæmones genibus eius accidunt.* 14. *Duodecim Apostoli.* 24. *Regnum aduersus sese diuisum.* 29. *Blasphemia in spiritum sanctum.* 33. *Parentes Christi.*

V.

Mat. 12.9 Luc. 6.6

ET introiuit iterũ in synagogam:

ΚΑΙ εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὴν συναγωγήν·

N.

a ET[1] introiuit rursus in synagogã:

a *Pertinet hæc historia ad superiorem quoque locum de recto vsu feriarum.*

1 Tertiò quòd ceremonialem legem (moralis appendicẽ) morali præferebãt, quũ è contrario ex ista petere oportuerit verũ ceremõialis vsũ.

erátque illic quidam arefactam manum habens.

καὶ ἰδοὺ ἐκεῖ ἄνθρωπος ἐξηραμμένην ἔχων τὴν χεῖρα.

Et obseruabant an sabbathis sanaturus esset eum: vt ipsum accusarent.

2 Καὶ παρετήρουν αὐτὸν εἰ τοῖς σάββασι θεραπεύσει αὐτόν· ἵνα κατηγορήσωσιν αὐτοῦ.

Et obseruabant eum si sabbathis curaret: vt accusarent illum.

Tunc ait homini habenti manum aridam, Surge in medium.

3 Καὶ λέγει τῷ ἀνθρώπῳ τῷ ἐξηραμμένην ἔχοντι τὴν χεῖρα, Ἔγειραι εἰς τὸ μέσον.

Et ait homini habenti manum aridam, Surge in medium.

b Nullum opus facies in Sabbatho dicit lex, tamen quia addit, Memento vt diem Sabbathi sanctifices, ea opera Sabbatho facere licet, quæ Dei potius sunt quàm nostra.

b Eis autem dixit, Licet sabbathis benefacere an malefacere? animam saluam facere, an perdere? At illi tacebant.

4 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Ἔξεστι τοῖς σάββασιν ἀγαθοποιῆσαι, ἢ κακοποιῆσαι; ψυχὴν σῶσαι, ἢ ἀποκτεῖναι; Οἱ δὲ ἐσιώπων.

Et dicit eis, Licet sabbathis benefacere, an male? animam saluam facere, an perdere? At illi tacebant.

c Homines enim iniuriam factam sibi dolent iniuriam exumpsit, idque non sine vitio: at Christus sine vllo animi vitio est, & indoluit nonnã propter iniuriã illatam, quàm propter illatã improbitatem. Illũ itaque cæcitatis dolorem aduersariorum cõmiseratione ideò cõdolescere dicit.

c Et circunspiciens eos cum ira, condolescens quòd obcæcatum esset cor eorum, dicit homini, Extẽde manum tuã. Et is extendit: restitutáque est manus eius sana vt altera.

5 Καὶ περιβλεψάμενος αὐτοὺς μετ' ὀργῆς, συλλυπούμενος ἐπὶ τῇ πωρώσει τῆς καρδίας αὐτῶν, λέγει τῷ ἀνθρώπῳ, Ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου. Καὶ ἐξέτεινε· καὶ ἀπεκατεστάθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη.

d Quasi cal lo obduruisset, ita vt salutari doctrinæ amplius locus nõ esset.

2 Quo magis premitur veritas, eo magis emergit.

Matt. 22.16

Tunc egressi Pharisæi, statim cũ Herodianis consilium inierunt aduersus eũ, vt eum perderent.

6 Καὶ ἐξελθόντες οἱ φαρισαῖοι, εὐθέως μετὰ Ἡρῳδιανῶν συμβούλιον ἐποίουν κατ' αὐτοῦ, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσι.

Exeuntes autem Pharisæi, statim cũ Herodianis consilium faciebant aduersus eum, quomodo eum perderent.

¶Sed Iesus cum discipulis suis secessit ad mare: & magna multitudo sequuta est eum à Galilæa, & à Iudæa.

7 ¶Καὶ ὁ Ἰησοῦς σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἀνεχώρησε πρὸς τὴν θάλασσαν· καὶ πολὺ πλῆθος ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἠκολούθησεν αὐτῷ, καὶ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας,

Et Iesus autem cum discipulis suis secessit ad mare: & multa turba à Galilæa & Iudæa sequuta est eum,

Et ab Hierosolymis, & ab Idumæa, & regione quæ est trans Iordanem: & qui circa Tyrum & Sidonẽ habitabant, magna multitudine, quum audissent quanta faceret, venerunt ad eũ.

8 Καὶ ἀπὸ Ἱεροσολύμων, καὶ ἀπὸ τῆς Ἰδουμαίας, καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου· καὶ οἱ περὶ Τύρον καὶ Σιδῶνα πλῆθος πολύ, ἀκούσαντες ὅσα ἐποίει ἦλθον πρὸς αὐτόν.

Et ab Ierosolymis, & ab Idumæa, & trans Iordanẽ: & qui circa Tyrum & Sidonem, multitudo magna, audientes quæ faciebat, venerunt ad eum.

Et dixit discipulis suis vt nauicula sibi deseruiret, propter turbam, ne cõprimerent eum.

Multos enim sanabat, ita vt irruerent in eum, vt illum tangerent, quotquot habebant plagas.

Et spiritus immũdi quum illum videbant, procidebant ei, & clamabant, dicẽtes, Tu es filius Dei.

Et vehementer comminabatur eis, ne manifestarent illum.

Supra, 6.7 mat. 10. 1 luc. 9.1

¶ *Et ascendens in montem, vocauit ad se quos voluit ipse: & venerunt ad eũ.*

Et fecit vt essent duodecim cum illo, & vt mitteret eos prædicare:

Et dedit illis potestatem curandi infirmitates, & eiiciendi dæmonia.

Et imposuit Simoni nomen Petrus.

Et Iacobum Zebedæi, & Iohannem fratrem Iacobi: (& imposuit eis nomina Boanerges, quod est, filij tonitrui.)

Et Andream, & Philippũ, & Bartholomæũ, et Matthæũ, & Thomã, & Iaco

9 Καὶ εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἵνα πλοιάριον προσκαρτερῇ αὐτῷ, διὰ τὸν ὄχλον, ἵνα μὴ θλίβωσιν αὐτόν.

10 Πολλοὺς γὰρ ἐθεράπευσεν, ὥστε ἐπιπίπτειν αὐτῷ, ἵνα αὐτοῦ ἅψωνται, ὅσοι εἶχον μάστιγας.

11 Καὶ τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα ὅταν αὐτὸν ἐθεώρει, προσέπιπτεν αὐτῷ, καὶ ἔκραζε, λέγοντα, Ὅτι σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

12 Καὶ πολλὰ ἐπετίμα αὐτοῖς ἵνα μὴ αὐτὸν φανερὸν ποιήσωσι.

13 ¶ Καὶ ἀναβαίνει εἰς τὸ ὄρος, καὶ προσκαλεῖται οὓς ἤθελεν αὐτός· καὶ ἀπῆλθον πρὸς αὐτόν.

14 Καὶ ἐποίησε δώδεκα, ἵνα ὦσι μετ' αὐτοῦ, καὶ ἵνα ἀποστέλλῃ αὐτοὺς κηρύσσειν·

15 Καὶ ἔχειν ἐξουσίαν θεραπεύειν τὰς νόσους, καὶ ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια.

16 Καὶ ἐπέθηκε τῷ Σίμωνι ὄνομα Πέτρον.

17 Καὶ Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἰακώβου· (καὶ ἐπέθηκεν αὐτοῖς ὀνόματα Βοανηργές, ὅ ἐστιν, υἱοὶ βροντῆς)

18 Καὶ Ἀνδρέαν, καὶ Φίλιππον, καὶ Βαρθολομαῖον, καὶ Ματθαῖον, καὶ Θωμᾶν, καὶ Ἰακω-

Ipse autem dixit discipulis suis vt nauigiolũ sibi semper adesset, propter turbam, ne ipsum opprimerent,

Multos enim sanauerat, adeò vt ruerent in eũ, vt ipsum tangerent quotquot tenebantur e flagellis.

Et f spiritus impuri quum conspexerant, accidebant ei *ad pedes*, & clamabant, dicentes, Tu es Filius ille Dei.

Ipse verò multũ interminabatur eis ne ipsum palam facerent.

¶ Tunc ascendit in montem, & aduocauit ad se quos ipse voluit: & venerunt ad eum.

3 Et g cõstituit duodecim qui secum essent, & quos mitteret vt prædicarent;

Haberéntque potestatem sanãdi morbos, & eiciendi dæmonia.

Primum Simonẽ, (cui impositum nomẽ Petrum.)

Et Iacobum *filium* Zebedæi, & Iohannẽ fratrem Iacobi, (& impositum eis nomina h Boanerges, quod est, filij tonitrui:)

Et Andream, & Philippũ & Bartholomæũ, & Matthæũ, & Thomam, & Iaco

e *Multis quibus vt flagellis, homines flagellat Deus*

f *In iis vbi licet, quos inuaserat. Vel metonymicè pro iis qui a spiritibus exagitabantur*

3 *Duodecim discipuli segreganturad futurũ Apostolatus tyrocinium.*

g *Elegit ac designauit duodecim, qui secum familiariter versarẽtur.*

h *Sic Christus vocauit filios Zebedæi, quia illis datus erat sonorã vocem, quam tonarẽt in toto orbe.*

bum Alphæi *filium*, & [i] Thaddæum, & Simonem Cananiten,

Et Iudam Iscariotem, qui & prodidit eum. [k] venerúntque domum.

Conuenit autem rursum turba, adeò vt ne capere quidẽ cibum possent.

4 Et quũ *hæc* audissent [l] ipsius propinqui venerunt vt prehenderent eum: dicebant enim eum [m] apud se non esse.

¶ Scribæ verò qui Hierosolymis descenderant, dicebant eũ habere Beelzebul, & per principem dæmoniorum eiicere dæmonia.

Quum autem eos aduocasset, dixit eis per parabolas, Quomodo potest Satanas Satanam eiicere?

Neque [n] si regnũ aduersus sese dissideat, potest stare regnum illud:

Neque si domus contra semetipsam dissideat, potest stare domus illa.

Sic quoque si satanas insurrexit & dissidet aduersus semetipsum, stare non potest, sed finem habet.

Non potest quisquam validi *alicuius* [o] vasa, ingressus domum eius, diripere,

i Qui etiam à Luca dicitur Iudas, ad cuius differentiam proditor dicitur Iscariotes.

k Apostoli in contubernium recepti, in domum venere, vt postea cum Christo versarẽtur.

4 Nulli intensiores Euãgelii hostes quã quos minimè oportuit.

l Ad verb. qui ab eo erãt, id est, gentiles seu propinqui. qui enim mẽte essent capti ad agnatos deducebantur.

m Mentis nõ esse compotem.

n Si regnũ distractũ fuerit in partes.

o Cuiuscunque generis instrumenta.

βον τὸν τοῦ Ἀλφαίου, καὶ Θαδδαῖον, καὶ Σίμωνα τὸν Κανανίτην,

19 Καὶ Ἰούδαν Ἰσκαριώτην, ὃς καὶ παρέδωκεν αὐτόν· καὶ ἔρχονται εἰς οἶκον.

20 Καὶ συνέρχεται πάλιν ὄχλος, ὥστε μὴ δύνασθαι αὐτοὺς μήτε ἄρτον φαγεῖν.

21 Καὶ ἀκούσαντες οἱ παρ' αὐτοῦ, ἐξῆλθον κρατῆσαι αὐτόν· ἔλεγον γὰρ, Ὅτι ἐξέστη.

22 ¶ Καὶ οἱ γραμματεῖς οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων καταβάντες ἔλεγον, Ὅτι Βεελζεβοὺλ ἔχει, καὶ ὅτι ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια.

23 Καὶ προσκαλεσάμενος αὐτοὺς, ἐν παραβολαῖς ἔλεγεν αὐτοῖς, Πῶς δύναται σατανᾶς σατανᾶν ἐκβάλλειν;

24 Καὶ ἐὰν βασιλεία ἐφ' ἑαυτὴν μερισθῇ, οὐ δύναται σταθῆναι ἡ βασιλεία ἐκείνη·

25 Καὶ ἐὰν οἰκία ἐφ' ἑαυτὴν μερισθῇ, οὐ δύναται σταθῆναι ἡ οἰκία ἐκείνη·

26 Καὶ εἰ ὁ σατανᾶς ἀνέστη ἐφ' ἑαυτὸν καὶ μεμέρισται, οὐ δύναται σταθῆναι, ἀλλὰ τέλος ἔχει.

27 Οὐ δύναται οὐδεὶς τὰ σκεύη τοῦ ἰσχυροῦ, εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, διαρπάσαι,

bũ Alphæi, et Thaddæum, & Simonem Cananæum,

Et Iudam Iscariotem, qui & tradidit illum.

|| Et veniũt ad domum. & conuenit iterum turba, ita vt non possent neque panem manducare.

Et quum audissent sui, exierunt tenere eum: dicebant enim, Quoniam in furorẽ versus est.

¶ Et Scribæ qui ab Ierosolymis descẽderant, dicebant, Quoniam Beelzebub habet, et || quia in principe dæmoniorum eiicit dæmonia. *Matth. 9. 34, & 12. 24 luc. 11. 14*

Et conuocatis eis, in parabolis dicebat illis, Quomodo potest satanas satanam eiicere?

Et si regnum in se diuidatur, non potest regnum illud stare.

Et si domus super semetipsã dispertiatur, non potest domus illa stare.

Et si satanas consurrexerit in semetipsum, dispertitus est, & non poterit stare: sed finem habet.

Nemo potest vasa fortis ingressus in domum eius, diripere, nisi

nisi prius fortem alliget: & tunc domũ eius diripiet.

Mat. 12.31 luc. 12. 10 1. ioh. 5. 16

Amen dico vobis, quoniam omnia dimittentur filiis hominum peccata, & blasphemiæ quibus blasphemauerint:

Qui autem blasphemauerit in Spiritum sanctum, non habebit remissionẽ in æternum, sed reus erit æterni delicti.

Quoniam dicebãt, Spiritum immundũ habet.

Mat. 12. 46 luc. 8. 19.

Et veniunt mater eius & fratres: & foris stantes, miserunt ad eum, vocantes eum.

Et sedebat circa eum turba. & dicũt ei, Ecce, mater tua & fratres tui foris quærunt te.

Et respondẽs eis, ait, Quæ est mater mea & fratres mei?

Et circumspiciẽs eos qui in circuitu eius sedebant, ait, Ecce mater mea & fratres mei.

Qui enim fecerit voluntatem Dei, hic frater meus & soror mea & mater est.

ἐὰν μὴ πρῶτον τὸν ἰσχυρὸν δήσῃ· καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσει.

28 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι πάντα ἀφεθήσεται τὰ ἁμαρτήματα τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, καὶ βλασφημίαι ὅσας ἂν βλασφημήσωσιν·

29 Ος δ' ἂν βλασφημήσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄφεσιν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλ' ἔνοχός ἐστιν αἰωνίου κρίσεως.

30 Ὅτι ἔλεγον, Πνεῦμα ἀκάθαρτον ἔχει.

31 Ἔρχονται οὖν οἱ ἀδελφοὶ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ· καὶ ἔξω στῶτες ἀπέστειλαν πρὸς αὐτὸν, φωνοῦντες αὐτόν.

32 Καὶ ἐκάθητο ὄχλος περὶ αὐτόν. εἶπον δὲ αὐτῷ, Ἰδοὺ ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου ἔξω ζητοῦσί σε.

33 Καὶ ἀπεκρίθη αὐτοῖς, λέγων, Τίς ἐστιν ἡ μήτηρ μου, καὶ οἱ ἀδελφοί μου;

34 Καὶ περιβλεψάμενος κύκλῳ τοὺς περὶ αὐτὸν καθημένους, λέγει, Ἰδοὺ ἡ μήτηρ μου καὶ οἱ ἀδελφοί μου.

35 Ος γὰρ ἂν ποιήσῃ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, οὗτος ἀδελφός μου καὶ ἀδελφὴ καὶ μήτηρ ἐστί.

nisi primò validum illum vinxerit: & tunc domum eius diripiet.

5 Amẽ dico vobis, quæuis peccata remittentur filiis hominum, & blasphemiæ quibuscunque blasphemarint:

5 Soli extra spem saluetis qui cognitum Christum malitiosè oppugnant.

Sed quicũque blasphemarit in Spiritũ sanctum, non habet remissionem in æternum, sed tenetur æterno iudicio.

Dicebant enim, Spiritum impurum habet.

6 Veniunt igitur p fratres & mater eius: & foris stantes, miserunt ad eum, & eum vocarunt.

6 Diuersa est prorsus spiritualis & carnalis cognationis ratio.

p *Fratrum nomine, omnes qui eiusdem sunt cognationis, intelliguntur Hebræi.*

Sedebat autem circa eum turba. illi verò dixerunt ei, Ecce, mater tua & fratres tui foris quærunt te.

Tunc respondit eis, dicens, Quæ est mater mea, aut fratres mei?

Et quum circumspexisset in circuitu circum se discipulos sedentes, ait, Ecce mater mea & fratres mei.

Quicunque enim fecerit quod Deus vult, is est frater meus, & soror mea, & mater.

CAP. IIII.

3. *Parabola seminantis.* 14. *Eiusdem expositio.* 18. *Spinæ.* 21. *Lucerna.* 26. *Sementis iacta in terram.* 31. *Granum sinapis.* 38. *Dormit Christus in puppi.*

N.

ET rursus cœpit docere iuxta mare: & coacta est ad eu turba multa, adeò vt ipse nauigium ingressus, sederet in mari: tota autem turba iuxta mare in terra erat.

Et docebat eos per parabolas multa: dicebátque eis in doctrina sua,

1 Eadem quidem Euãgelii doctrina vbique feritur, sed non pari successu: hominum quidẽ vitio, sed occulto Dei iudicio.

1 Audite, Ecce, quidam qui seminabat, exiit ad seminandũ:

Et factum est in seminãdo, aliud quidẽ cecidit iuxta viã: venerúntque volucres cœli, & deuorauerunt illud.

Aliud verò cecidit in petrosa, vbi nõ habebat terram multam: & statim exortũ est, propterea quòd non habebat profundam terram:

Sole autem exorto torrefactum est, & propterea quòd non habebat radicem, exaruit.

Et aliud cecidit in spinas: & assurrexerunt spinæ: ac suffocarunt illud, & fructũ non dedit,

Et aliud cecidit in terram bonam, dedit que fructum assurgẽtem ac crescentem: & tulit aliud tricena, & aliud sexagena, & aliud centena.

Καὶ πάλιν ἤρξατο διδάσκειν παρὰ τὴν θάλασσαν· καὶ συνήχθη πρὸς αὐτὸν ὄχλος πολύς, ὥστε αὐτὸν ἐμβάντα εἰς τὸ πλοῖον, καθῆσθαι ἐν τῇ θαλάσσῃ· καὶ πᾶς ὁ ὄχλος πρὸς τὴν θάλασσαν ἐπὶ τῆς γῆς ἦν.

2 Καὶ ἐδίδασκεν αὐτοὺς ἐν παραβολαῖς πολλά· καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς ἐν τῇ διδαχῇ αὐτοῦ,

3 Ἀκούετε, ἰδοὺ, ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρειν·

4 Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ σπείρειν, ὃ μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδὸν, καὶ ἦλθε τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέφαγεν αὐτό.

5 Ἄλλο δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὸ πετρῶδες, ὅπου οὐκ εἶχε γῆν πολλήν· καὶ εὐθέως ἐξανέτειλε, διὰ τὸ μὴ ἔχειν βάθος γῆς·

6 Ἡλίου δὲ ἀνατείλαντος ἐκαυματίσθη, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ῥίζαν, ἐξηράνθη.

7 Καὶ ἄλλο ἔπεσεν εἰς τὰς ἀκάνθας· καὶ ἀνέβησαν αἱ ἄκανθαι, καὶ συνέπνιξαν αὐτό, καὶ καρπὸν οὐκ ἔδωκε.

8 Καὶ ἄλλο ἔπεσεν εἰς τὴν γῆν τὴν καλὴν· καὶ ἐδίδου καρπὸν ἀναβαίνοντα καὶ αὐξανόμενα· καὶ ἔφερεν ἓν τριάκοντα, καὶ ἓν ἑξήκοντα, καὶ ἓν ἑκατόν.

V.

ET iterum cœpit docere ad mare: & cõgregata est ad eum turba multa, ita vt nauim ascendens, sederet in mari: & omnis turba circa mare super terram erat. Mat.13.1 Luc.8.4

Et docebat eos in parabolis multa: & dicebat illis in doctrina sua,

Audite, Ecce exiit seminãs ad seminãdum.

Et dum seminat, aliud cecidit circa viam, & venerunt volucres cæli, & comederunt illud.

Aliud verò cecidit super petrosa, vbi non habuit terrã multam: & statim exortum est, quoniã non habebat altitudinem terræ:

Et quando exortus est sol, exæstuauit: & eo quòd non habebat radicem, exaruit.

Et aliud cecidit in spinas: & ascenderunt spinæ, & suffocauerunt illud, & fructum non dedit.

Et aliud cecidit in terram bonam: & dabat fructum ascẽdentem & crescentem: & afferebat vnum triginta, & vnum sexaginta, & vnum centum.

Et

Et dicebat, Qui habet aures audiẽdi, audiat.

9 Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω.

Tunc dixit eis, Qui habet aures ad audiendum, audiat.

Et quum esset singularis, interrogauerũt eum hi qui cum eo erant duodecim, parabolam.

10 Ὅτε δὲ ἐγένετο κατὰμόνας, ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ περὶ αὐτὸν σὺν τοῖς δώδεκα τὴν παραβολήν.

Quum autem esset solus, interrogarunt eum qui circa eum erant cum duodecim, de parabola.

Et dicebat eis, Vobis datum est nosse mysteriũ regni Dei: illis autem qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt.

11 Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὸ μυστήριον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ· ἐκείνοις δὲ τοῖς ἔξω, ἐν παραβολαῖς τὰ πάντα γίνεται·

Et dixit eis, [a] Vobis datum est nosse mysteriũ regni Dei: iis autem qui [b] foris sunt, per parabolas omnia *ista* fiunt.

a *Arcanum fuit secretum, non communicandum profanis.*
b *Id est, extraneis, alienis & non nostris.*

Esa.6.9 mar.13.14 luc.8.10 ioh.12.40 act.28.26 rom.11.8.

Vt videntes videant, & non videant, & audientes audiant, & non intelligant: nequando conuertatur, & dimittantur eis peccata.

12 Ἵνα βλέποντες βλέπωσι, καὶ μὴ ἴδωσι· καὶ ἀκούοντες ἀκούωσι, καὶ μὴ συνιῶσι· μήποτε ἐπιστρέψωσι, καὶ ἀφεθῇ αὐτοῖς τὰ ἁμαρτήματα.

Vt videntes videant, & non cernant: & audientes audiant, & non intelligant: nequando cõuertantur, & remittantur eis peccata.

Et ait illis, Nescitis parabolam hãc? & quomodo omnes parabolas cognoscetis.

13 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Οὐκ οἴδατε τὴν παραβολὴν ταύτην, καὶ πῶς πάσας τὰς παραβολὰς γνώσεσθε;

Præterea dixit eis, Nescitis parabolam istam? * & quomodo omnes parabolas cognoscetis?

* *Vel*, Quomodo igitur.

Qui seminat, verbum seminat.

14 Ὁ σπείρων, τὸν λόγον σπείρει.

Seminator ille, sermonem seminat.

Hi autem sunt qui circa viam, vbi seminatur verbum: & quum audierint, confestim venit satanas, & aufert verbum quod seminatũ est in cordibus eorũ.

15 Οὗτοι δέ εἰσιν οἱ παρὰ τὴν ὁδόν, ὅπου σπείρεται ὁ λόγος· καὶ ὅταν ἀκούσωσιν, εὐθέως ἔρχεται ὁ σατανᾶς, καὶ αἴρει τὸν λόγον τὸν ἐσπαρμένον ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν.

Isti autẽ sunt qui iuxta viam *semẽ excipiunt*, in quibus *videlicet* seminatur sermo: sed postquam audierunt, statim venit satanas, & tollit sermonem seminatum in cordibus eorum.

Et hi sunt similiter qui super petrosa seminantur: qui quum audierint verbũ, statim cum gaudio accipiunt illud.

16 Καὶ οὗτοί εἰσιν ὁμοίως οἱ ἐπὶ τὰ πετρώδη σπειρόμενοι· οἵτινες ὅταν ἀκούσωσι τὸν λόγον, εὐθέως μετὰ χαρᾶς λαμβάνουσιν αὐτόν.

Et isti sunt similiter qui in petrosa semen excipiunt: qui videlicet, quum audierint sermonem, statim cum gaudio accipiunt eum:

Et non habent radicem in se, sed

17 Καὶ οὐκ ἔχουσι ῥίζαν ἐν ἑαυτοῖς· ἀλλὰ

Et non habent radicem in se, sed

temporarij sunt: deinde orta oppressione aut persequutione propter sermonem, statim offendũtur.

Hi sunt autem qui in spinas semen excipiunt, hi sunt, *inquã*, qui sermonem audiunt:

Sed solicitudines [e] seculi huius, & fallacia diuitiarum, & cupiditates quę in cęteris rebus *versantur*, introeuntes suffocãt sermonem, ísque redditur infructuosus.

Hi sũt verò qui in terram bonam semẽ exceperunt, qui *videlicet* audiunt sermonem, & accipiunt: & fructum ferũt, aliud tricena, aliud sexagena, aliud cenenta.

¶[2] Dixit etiam eis, Num lucerna venit vt subter modiũ ponatur, aut subter lectum? nónne vt candelabro imponatur?

[d] Non est enim quicquam occultum quod non manifestãdũ sit, vel, *quod* abscondatur, sed *oportet* vt palàm proferatur.

Siquis habet aures ad audiendum, audiat.

¶[3] Prætereà dixit eis Videte quid audiatis: qua mensura metimini, alij vobis metientur, & adiicietur vobis qui auditis.

Qui enim habet, dabitur ei: & qui non habet, etiam quod habet tolletur

e *Ad huius vitæ negotia pertinentes.*

2 Etiamsi lucem Euangelii respuat mundus, tamen est accẽdenda, vel ob hanc vnam causam vt eius scelera patefiant.

d *Subaudi in Prophetis de me, quod non sit manifestandũ à vobis. Est & hæc generalis sententia, sed hic à Christo apertissimè ad suum negotium vsurpata.*

3 Quo liberalius cõmunicamus à Deo accepta, eò fit ipse erga nos liberalior.

πρόσκαιροί εἰσιν· εἶτα γενομένης θλίψεως, ἢ διωγμοῦ δια τὸν λόγον, εὐθέως σκανδαλίζονται.

18 Καὶ οὗτοί εἰσιν οἱ εἰς τὰς ἀκάνθας σπειρόμενοι, οἱ τὸν λόγον ἀκούοντες·

19 Καὶ αἱ μέριμναι τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου, καὶ αἱ περὶ τὰ λοιπὰ ἐπιθυμίαι εἰσπορευόμεναι συμπνίγουσι τὸν λόγον, καὶ ἄκαρπος γίνεται.

20 Καὶ οὗτοί εἰσιν οἱ ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλὴν σπαρέντες, οἵτινες ἀκούουσι τὸν λόγον, καὶ παραδέχονται· καὶ καρποφοροῦσιν, ἓν τριάκοντα, καὶ ἓν ἑξήκοντα, καὶ ἓν ἑκατόν.

21 ¶ Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Μήτι ὁ λύχνος ἔρχεται ἵνα ὑπὸ τὸν μόδιον τεθῇ, ἢ ὑπὸ τὴν κλίνην; οὐχ ἵνα ἐπὶ τὴν λυχνίαν ἐπιτεθῇ;

22 Οὐ γὰρ ἐστί τι κρυπτὸν ὃ ἐὰν μὴ φανερωθῇ, οὐδὲ ἐγένετο ἀπόκρυφον, ἀλλ' ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ.

23 Εἴτις ἔχει ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω.

24 ¶ Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Βλέπετε τί ἀκούετε. ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, μετρηθήσεται ὑμῖν, καὶ προστεθήσεται ὑμῖν τοῖς ἀκούουσιν.

25 Ὃς γὰρ ἂν ἔχῃ, δοθήσεται αὐτῷ· καὶ ὃς οὐκ ἔχει, καὶ ὃ ἔχει, ἀρθήσεται

temporales sunt: deinde orta tribulatione & persecutione propter verbum, confestim scandalizantur.

Et alij sunt qui in spinis seminantur, hi sunt qui verbum audiunt:

Et ærumnæ seculi, & deceptio ||diuitiarum, & circa reliqua concupiscentiæ introeuntes suffocãt verbum, & sine fructu efficitur. 2.Tim.2.17

Et hi sunt qui super terrã bonam seminati sunt, qui audiunt verbũ, & suscipiunt: & fructificant, vnũ triginta, & vnum sexaginta, & vnum centum.

¶Et dicebat illis, ||Nunquid venit lucerna vt sub modio ponatur, aut sub lecto? nónne vt super candelabrum ponatur? Mat.5.15 luc.8.16 & 11.13

||Non est enim aliquid absconditum quod non manifestetur: nec factũ est occultum, sed vt in palam veniat. Mat.10.26 luc.8.17 & 12.2

Siquis habet aures audiendi, audiat.

¶Et dicebat illis, Videte quid audiatis ||in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Mat.7.2 luc.6.18

||Qui enĩ habet dabitur illi: & qui nõ habet, etiam quod habet, auferetur Mat.13.12 & 15.29 luc.8.18 & 19.26

ab eo.

¶Et dicebat, Sic est regnum Dei quemadmodum si homo iaciat semen in terram,

ἀπ' αὐτῶν.

26 ¶Καὶ ἔλεγεν, Οὕτως ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ὡς ἐὰν ἄνθρωπος βάλῃ τὸν σπόρον ἐπὶ τῆς γῆς·

ab eo.

¶ᵗItē dicebat, Ita est regnum Dei ᵘ vt si quispiam iaciat semen in terram,

Et dormiat, & exurgat nocte & die: & semen germinet, & increscat dū nescit ille.

27 Καὶ καθεύδῃ, καὶ ἐγείρηται νύκτα καὶ ἡμέραν· καὶ ὁ σπόρος βλαστάνῃ, καὶ μηκύνηται ὡς οὐκ οἶδεν αὐτός.

Et ᵉdormiat, & exurgat nocte ac die: & semen germinet, & assurgat ᶠ quomodo ipse nescit.

Vltro enim terra fructificat: primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica:

28 Αὐτομάτη γὰρ ἡ γῆ καρποφορεῖ· πρῶτον χόρτον, εἶτα στάχυν, εἶτα πλήρη σῖτον ἐν τῷ στάχυϊ.

ᵍ Sponte enim terra fructum fert: primùm herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica.

Et quum produxerit fructus, statim mittit falcem, quoniam adest messis.

29 Ὅταν δὲ παραδῷ ὁ καρπός, εὐθέως ἀποστέλλει τὸ δρέπανον, ὅτι παρέστηκεν ὁ θερισμός.

Quum autem prodiderit sese fructus, statim mittit falcem: quoniam adest messis.

Mat. 13. 31 Mar. 13. 19

¶Et dicebat, Cui assimilabimus regnum Dei? aut cui parabolæ comparabimus illud?

30 ¶Καὶ ἔλεγε Τίνι ὁμοιώσωμεν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ; ἢ ἐν ποίᾳ παραβολῇ παραβάλωμεν αὐτήν;

¶ˢDicebat etiam, Cui rei assimilabimus regnum Dei? aut qua collatione conferemus illud?

Sicut granum sinapis, quod quum seminatum fuerit in terra, minus est omnibus seminibus quæ sunt in terra:

31 Ὡς κόκκῳ σινάπεως· ὃς ὅταν σπαρῇ ἐπὶ τῆς γῆς, μικρότερος πάντων τῶν σπερμάτων ἐστὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς·

Velut grano sinapis: quod quum seminatum fuerit, minimum est omnium seminum quæ in terra sunt:

Et quum seminatum fuerit ascendit, & fit maius omnibus oleribus: & facit ramos magnos, ita vt possint sub vmbra eius aues cæli habitare.

32 Καὶ ὅταν σπαρῇ, ἀναβαίνει, καὶ γίνεται πάντων τῶν λαχάνων μείζων, καὶ ποιεῖ κλάδους μεγάλους, ὥστε δύνασθαι ὑπὸ τὴν σκιὰν αὐτοῦ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνοῦν.

Sed quum seminatum fuerit, assurgit, & fit maximum omnium olerum: editque ramos magnos, ita vt possint sub eius vmbra volucres cœli nidulari.

Mat. 13. 34

¶Et talibus multis parabolis loquebatur eis verbum, prout poterant audire.

33 Καὶ τοιαύταις παραβολαῖς πολλαῖς ἐλάλει αὐτοῖς τὸν λόγον, καθὼς ἠδύναντο ἀκούειν.

Et talibus multis parabolis loquebatur eis sermonē, ʰ prout poterant audire.

Sine parabolą autē nō loquebatur eis:

Absq; parabola verò nō loquebatur eis:

4 Dominus serit & meritatione quadam hominibus prorsus ignota.

e *i. Semente sabia nauſgat securus dies ac nocte, minimè dubitans quin semen germinet, quod noctu & interdiu cresceſit.*

f *Miniſterii officium eſt agrum ſtudioſè colere, ſuccesſum deo commendare. Vis enim ilha quæ ſemen adoleſcit, occulta eſt, quæ ex fructu tantum agnoſcitur.*

g *Nomen pro aduerbio, quo ſignificatur aliquid fieri vi quadam ſeipſum mouente.*

ſ Deus cōtrà quam ſolent homines à minimis auſpicatus, in maxima deſinit.

h *Pro audiendum capit.*

priuatim autem discipulis suis i explicabat omnia.

i *Ad verb. soluebat, nempè tanquam enigmata atque ænigmata.*

κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἐπέλυε πάντα.

seorsum autem discipulis suis edisserebat omnia.

¶ Dixit autem illis die illo, quum serum *diei* esset, Transeamus in vlteriorem *ripam.*

35 ¶Καὶ λέγει αὐτοῖς ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὀψίας γενομένης, Διέλθωμεν εἰς τὸ πέραν.

¶*Et ait illis in illa die, quum sero esset factum, Trasseamus contrà.*

Dimissa igitur turba, acceperunt eum vt erat in nauigio: sed & alia nauigiola erant cum eo.

36 Καὶ ἀφέντες τὸν ὄχλον, παραλαμβάνουσιν αὐτὸν ὡς ἦν ἐν τῷ πλοίῳ· καὶ ἄλλα δὲ πλοῖα ἦν μετ' αὐτοῦ.

Et dimittentes turbam, assumunt eum ita vt erat in nauis: & aliæ naues erant cum illo.

6 Tunc oritur turbo venti magnus: fluctúsque irruebant in nauigium, ita vt iam impleretur.

6 *Qui cum Christo nauigant, et amsi videatur ille periclitantibus suis sterrere, tamẽ in tempore ab ipso experge facto seruantur.*

37 Καὶ γίνεται λαῖλαψ ἀνέμου μεγάλη· καὶ τὰ κύματα ἐπέβαλλεν εἰς τὸ πλοῖον, ὥστε αὐτὸ ἤδη γεμίζεσθαι.

Et facta est procella magna venti, & fluctus mittebat in nauim, ita vt impleretur nauis.

Erat autem ipse in puppi, ceruicali indormiens: tum expergefaciunt eum, dicúntque ei, Magister, non est tibi curæ quòd perimus?

38 Καὶ ἦν αὐτὸς ἐπὶ τῇ πρύμνῃ ἐπὶ τὸ προσκεφάλαιον καθεύδων· καὶ διεγείρουσιν αὐτὸν, καὶ λέγουσιν αὐτῷ, Διδάσκαλε, οὐ μέλει σοι ὅτι ἀπολλύμεθα;

Et erat ipse in puppi super ceruical dormiens: & excitant eum, & dicũt illi, Magister nõ ad te pertinet quia perimus?

Experrectus igitur obiurgauit ventum, dixítque mari, Sile, obmutesce. Tũ quieuit ventus, factáque est tranquillitas magna.

39 Καὶ διεγερθεὶς ἐπετίμησε τῷ ἀνέμῳ, καὶ εἶπε τῇ θαλάσσῃ, Σιώπα, πεφίμωσο. Καὶ ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος, καὶ ἐγένετο γαλήνη μεγάλη.

Et exurgens comminatus est vento, & dixit mari, Tace, obmutesce. Et cessauit ventus: & facta est tranquillitas magna.

Dixit autem eis, Quid ita timidi estis? quomodo fidem non habetis?

40 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Τί δειλοί ἐστε οὕτως; πῶς οὐκ ἔχετε πίστιν;

Et ait illis, Quid timidi estis? nec dũ habetis fidem?

Et timuerunt timore magno, dicebántque alius ad alium, Quisnam iste est, vt etiam ventus & mare auscultent ei?

41 Καὶ ἐφοβήθησαν φόβον μέγαν, καὶ ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους, Τίς ἄρα οὗτός ἐστιν, ὅτι καὶ ὁ ἄνεμος καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούει αὐτῷ;

Et timuerunt timore magno, & dicebant ad alterutrũ, Quis, putas, est iste, quia mare & ventus obediunt ei?

CAP. V.

1. *Dæmoniacus sanatur.* 6. *Dæmon agnoscens Christum.* 9. *Legio dæmoniorum.* 13. *In porcos intrat.* 22. *Iairi filia.* 25. *Mulier à fluxione sanguinis sanatur.* 26. *Medici.* 34. *Fides.* 39. *Dormire.*

V.

Mat.8.28 luc.8.26

ET venerunt trans fretũ maris in regionem Gerasenorum.

Et exeunti ei de naui, statim occurrit de monumentis homo in spiritu immundo:

Qui domicilium habebat in monumentis, & neque catenis iam quisquã poterat eum ligare:

Quoniam sæpe compedibus & catenis vinctus, dirupisset catenas, & compedes cõminuisset: & nemo poterat eum domare.

Et semper die ac nocte in monumentis & in montibus erat, clamans & cõcidens se lapidibus.

Videns autẽ Iesum à longe, cucurrit, & adorauit eũ:

Et clamans voce magna, dixit, Quid mihi & tibi Iesu fili Dei summi? adiuro te per Deũ, ne me torqueas.

Dicebat enim illi,

ΚΑΙ ἦλθον εἰς τὸ πέραν τῆς θαλάσσης εἰς τὴν χώραν τῶν Γαδαρηνῶν.

2 Καὶ ἐξελθόντι αὐτῷ ἐκ τοῦ πλοίου, εὐθέως ἀπήντησεν αὐτῷ ἐκ τῶν μνημείων ἄνθρωπος ἐν πνεύματι ἀκαθάρτῳ·

3 Ος τὴν κατοίκησιν εἶχεν ἐν τοῖς μνήμασι, καὶ οὔτε ἁλύσεσιν οὐδεὶς ἠδύνατο αὐτὸν δῆσαι·

4 Διὰ τὸ αὐτὸν πολλάκις πέδαις καὶ ἁλύσεσι δεδέσθαι, καὶ διεσπάσθαι ὑπ' αὐτοῦ τὰς ἁλύσεις, καὶ τὰς πέδας συντετρίφθαι· καὶ οὐδεὶς αὐτὸν ἴσχυε δαμάσαι·

5 Καὶ διαπαντὸς νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ ἐν τοῖς μνήμασιν ἦν κράζων, καὶ κατακόπτων ἑαυτὸν λίθοις.

6 Ἰδὼν δὲ τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ μακρόθεν, ἔδραμε, καὶ προσεκύνησεν αὐτῷ·

7 Καὶ κράξας φωνῇ μεγάλῃ, εἶπε, Τί ἐμοὶ καὶ σοὶ Ἰησοῦ υἱὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου; ὁρκίζω σε τὸν Θεὸν μή με βασανίσῃς.

8 Ελεγε γὰρ αὐτῷ,

N.

ET[1] venerunt in vlteriorem ripã maris, in regionem Gadarenorum.

Egressõque ei è nauigio, statim occurrit è monumentis homo in quo erat spiritus impurus:

Qui domicilium habebat in monumẽtis, & ne catenis quidem quisquam poterat eum vincire:

Propterea quòd sæpe pedicis & catenis vinctus fuerat, sed discerptæ fuerãt ab eo catenæ, & pedicæ contritæ: neque quisquam potuerat eum domare.

Et per omne *tempus* die ac nocte in montibus & in monumentis versabatur, clamans & cõcidens seipsum lapidibus.

Quum vidisset autem Iesum procul, cucurrit, & adorauit eum.

Et clamans voce magna dixit, Quid mihi tecum Iesu Fili Dei altissimi?[a] adiuro te *per* Deum ne me torqueas.

Dicebat enim ei,

1 Christi virtutem admirãtur multi, qui ramen vel leuissimæ rei iactura redemptam non iiint.

a .i. Cõfirmæ mihi, interpretatio. Iure enim ades, fore vt non me lædas.

Exi ſpiritus impure ex iſto homine.

Tunc interrogauit eum, Quod tibi nomen *eſt*? Et reſpondit dicens, Legio mihi nomen *eſt*, quia multi ſumus.

b Is Dæmõ, qui etiam pro cæteris legatione fungebatur.

Et multum [b] precabatur eum ne mitteretur extra illam regionem.

c Hæc tota regio maxima ex parte eſt aſpera, intercurſantibus montibus Galaad.

Erat autem illic ad [c] montes grex porcorum magnus paſcens.

Et precati ſunt eum omnes *illi* dæmones, dicẽtes, [d] Mitte nos in porcos, vt in eos introeamus.

d Volebant dæmones incolas illius regionis porcorũ iactura ad maledicendum Deo impellere.

Et permiſit eis ſtatim Ieſus. Et egreſſi ſpiritus illi impuri introierunt in porcos: & ruit ille grex è præcipitio in [e] mare, (erãt autem quaſi bis mille) & ſuffocati ſunt in mari.

e Erat ſtagnum illius regionis de quo Strab. lib. 16. Eſt in Gadari de ſtagnum æquæ peſſimæ, qua deguſtatæ pecora, pilos, vngulas, & cornua amittunt.

Qui verò paſcebãt porcos, fugerunt & renuntiarunt in vrbem & in agros. Et *illi* egreſsi ſunt vt viderent quid illud eſſet quod factum fuerat.

Veniunt igitur ad Ieſum, & conſpiciũt eum qui fuerat dæmoniacus, ſedentem ac veſtitum, & ſanæ mentis, eum *inquam* qui habuerat legionem: & timuerunt.

Εξελθε τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον ἐκ τοῦ ἀνθρώπου.

9 Καὶ ἐπηρώτα αὐτὸν, Τί σοι ὄνομα; Καὶ ἀπεκρίθη λέγων, Λεγεὼν ὄνομά μοι, ὅτι πολλοί ἐσμεν.

10 Καὶ παρεκάλει αὐτὸν πολλὰ ἵνα μὴ αὐτοὺς ἀποστείλῃ ἔξω τῆς χώρας.

11 Ην δὲ ἐκεῖ πρὸς τὰ ὄρη ἀγέλη χοίρων μεγάλη βοσκομένη.

12 Καὶ παρεκάλεσαν αὐτὸν πάντες οἱ δαίμονες, λέγοντες, Πέμψον ἡμᾶς εἰς τοὺς χοίρους, ἵνα εἰς αὐτοὺς εἰσέλθωμεν.

13 Καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς εὐθέως ὁ Ἰησοῦς. Καὶ ἐξελθόντα τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα εἰσῆλθον εἰς τοὺς χοίρους· καὶ ὥρμησεν ἡ ἀγέλη κατὰ τοῦ κρημνοῦ εἰς τὴν θάλασσαν, (ἦσαν δὲ ὡς δισχίλιοι) καὶ ἐπνίγοντο ἐν τῇ θαλάσσῃ.

14 Οἱ δὲ βόσκοντες τοὺς χοίρους, ἔφυγον καὶ ἀνήγγειλαν εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τοὺς ἀγρούς. Καὶ ἐξῆλθον ἰδεῖν τί ἐστι τὸ γεγονός.

15 Καὶ ἔρχονται πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ θεωροῦσι τὸν δαιμονιζόμενον καθήμενον καὶ ἱματισμένον, καὶ σωφρονοῦντα, τὸν ἐσχηκότα τὸν λεγεῶνα· καὶ ἐφοβήθησαν.

Exi ſpiritus immũde ab homine.

Et interrogabat eum, Quod tibi nomen eſt? Et dicit, Legio mihi nomen eſt, quia multi ſumus.

Et deprecabatur eum multum, ne ſe expelleret extra regionem.

Erat autem ibi circa montem grex porcorum magnus paſcens.

Et deprecabantur eum ſpiritus, dicentes, Mitte nos in porcos, vt in eos introeamus.

Et cõceſsit eis ſtatim Ieſus. Et exeũtes ſpiritus immundi introierũt in porcos: & magno impetu grex præcipitatus eſt in mare, ad duo millia: & ſuffocati ſunt in mari.

Qui autem paſcebant eos, fugerũt & nuntiauerunt in ciuitatẽ & in agros. Et egreſsi ſunt videre quid eſſet factũ.

Et veniunt ad Ieſum, & vident illũ qui à dæmonio vexabatur, ſedẽtem, veſtitũ, & ſanæ mentis: & timuerunt.

Et

Et narrauerunt illis, qui viderant, qualiter factum esset ei qui dæmonium habuerat, & de porcis.

Et rogare cœperunt eum vt discederet de finibus eorum.

Quúmque ascenderet nauim, cœpit illum deprecari qui à dæmonio vexatus fuerat, vt esset cum illo.

Et non admisit eum, sed ait illi, Vade in domum tuam ad tuos, & annuntia illis quanta tibi Dominus fecerit, & misertus sit tui.

Et abijt, & cœpit prædicare in Decapoli quanta sibi fecisset Iesus: & omnes mirabantur.

¶Et quũ transcẽdisset Iesus in naui rursum trans fretũ, conuenit turba multa ad eum: & erat circa mare.

Mat.9.18 Luc.8.41 *||Et venit quidam de archisynagogis, nomine Iairus: & videns eum, procidit ad pedes eius:*

Et deprecabatur eum multum, dicẽs, Quoniam filia mea in extremis est: Veni, impone manus super eã, vt salua sit, & viuat.

Et abijt cum illo: & sequebatur eum turba multa, & cõprimebant eum.

16 Καὶ διηγήσαντο αὐτοῖς οἱ ἰδόντες, πῶς ἐγένετο τῷ δαιμονιζομένῳ, καὶ περὶ τῶν χοίρων.

17 Καὶ ἤρξαντο παρακαλεῖν αὐτὸν ἀπελθεῖν ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν.

18 Καὶ ἐμβάντος αὐτοῦ εἰς τὸ πλοῖον, παρεκάλει αὐτὸν ὁ δαιμονισθεὶς ἵνα ᾖ μετ' αὐτοῦ.

19 Ὁ δὲ Ἰησοῦς οὐκ ἀφῆκεν αὐτὸν, ἀλλὰ λέγει αὐτῷ, Ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου πρὸς τοὺς σοὺς, καὶ ἀνάγγειλον αὐτοῖς ὅσα σοι ὁ Κύριος ἐποίησε, καὶ ἠλέησέ σε.

20 Καὶ ἀπῆλθε, καὶ ἤρξατο κηρύσσειν ἐν τῇ Δεκαπόλει ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· καὶ πάντες ἐθαύμαζον.

21 ¶Καὶ διαπεράσαντος τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ πλοίῳ πάλιν εἰς τὸ πέραν, συνήχθη ὄχλος πολὺς ἐπ' αὐτόν· καὶ ἦν παρὰ τὴν θάλασσαν.

22 Καὶ ἰδοὺ, ἔρχεται εἷς τῶν ἀρχισυναγώγων, ὀνόματι Ἰάειρος· καὶ ἰδὼν αὐτὸν πίπτει πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ.

23 Καὶ παρεκάλει αὐτὸν πολλὰ, λέγων, Ὅτι τὸ θυγάτριόν μου ἐσχάτως ἔχει· ἵνα ἐλθὼν ἐπιθῇς αὐτῇ τὰς χεῖρας, ὅπως σωθῇ· καὶ ζήσεται.

24 Καὶ ἀπῆλθε μετ' αὐτοῦ· καὶ ἠκολούθει αὐτῷ ὄχλος πολὺς, καὶ συνέθλιβον αὐτόν.

Et qui *id* viderãt, narrauerũt eis quomodo actum esset cũ dęmoniaco, & de porcis.

f Tunc *illi* cœperunt eum rogare vt abiret ex finibus ipsorum.

Ipso verò ingresso in nauigium, rogabat eum ille qui fuerat dæmoniacus, vt esset cum ipso.

Iesus autem non permisit ei, sed ei dixit, Abi domum tuã ad tuos, & eis renuntia quanta tibi Dominus præstiterit, & *quantopere* misertus sit tui.

Abiit igitur *ille*, & cœpit prædicare in Decapoli quãta ipsi fecisset Iesus: & omnes mirabantur.

¶Et quũ Iesus rursum traiecisset nauigio in vlteriorem *ripam*, coacta est turba multa ad eum: erátque apud mare.

Et ecce, venit g vnus ex Principibus synagogæ, nomine Iairus: & quum vidisset eum, accidit ad pedes eius.

Et multum precabatur eum, dicens, Filiola mea in extremum adducta est: *rogo* vt venias & imponas ei manus, vt seruetur: & viuet.

Abiit igitur *Iesus* cum eo: & sequebatur eum turba multa, & comprimebant eum.

f *Typum hi Gadareni gerunt omniũ qui terrena curãt: hi vt indigni sunt opibus cœlestibus, ita illas etiã vltro oblatas auersantur, & quãlibet sæuos dæmones, quã Iesum Christum authorem saluatis, ferre malunt.*

g *Hinc apparet non temere conuenisse cœtus singulis sabbathis, sed certos homines solitos fuisse multitudini moderari in singulis synagogis, vbi Moses explicebatur (Act. 14. 21.) à doctoribus, qui Pharisæi & Scribæ dicebantur Mat. 23. 2.*

2 Vera fide quamuis imbecilla, vel leuissimè attactus Iesus, virtute sua nos sanat.

[2]Tũc mulier quædam quæ erat in fluxione sanguinis ab annis duodecim:

Fuerátque multa perpessa à multis medicis, & expenderat omnia sua, & nihil adiuta fuerat, sed potius in deterius venerat:

Quum audisset de Iesu, venit in turba à tergo, & tetigit vestimentum eius.

Dicebat enim, Si vel vestimenta eius tetigero, seruabor.

Et statim exaruit fons sanguinis eius: & sensit corpore se sanatam esse ex eo flagello.

Statim autem Iesus quum apud se cognouisset vim quæ ex ipso exierat, conuersus in turbam, dixit, Quis tetigit vestimenta mea?

Et dixerũt ei discipuli ipsius, Vides turbam te opprimentẽ, & dicis, Quis me tetigit?

Ipse verò circumspiciebat vt videret eam quæ hoc fecerat.

Mulier autem timens, & tremens, quum sciret quod in se factum fuerat, venit & accidit ei *ad pedes*, dixitque ei homnem veritatem.

Ad.i. Rẽ ostã ñ ante gesta e-ius.

Ille autem dixit ei,

25 Καὶ γυνή τις οὖσα ἐν ῥύσει αἵματος ἔτη δώδεκα·

26 Καὶ πολλὰ παθοῦσα ὑπὸ πολλῶν ἰατρῶν, καὶ δαπανήσασα τὰ παρ' ἑαυτῆς πάντα, καὶ μηδὲν ὠφεληθεῖσα, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸ χεῖρον ἐλθοῦσα·

27 Ἀκούσασα περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἐλθοῦσα ἐν τῷ ὄχλῳ ὄπισθεν, ἥψατο τοῦ ἱματίου αὐτοῦ.

28 Ἔλεγε γὰρ, Ὅτι κἂν τῶν ἱματίων αὐτοῦ ἅψωμαι, σωθήσομαι.

29 Καὶ εὐθέως ἐξηράνθη ἡ πηγὴ τοῦ αἵματος αὐτῆς· καὶ ἔγνω τῷ σώματι ὅτι ἴαται ἀπὸ τῆς μάστιγος.

30 Καὶ εὐθέως ὁ Ἰησοῦς ἐπιγνοὺς ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐξ αὐτοῦ δύναμιν ἐξελθοῦσαν, ἐπιστραφεὶς ἐν τῷ ὄχλῳ, ἔλεγε, Τίς μου ἥψατο τῶν ἱματίων;

31 Καὶ ἔλεγον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, Βλέπεις τὸν ὄχλον συνθλίβοντά σε, καὶ λέγεις, Τίς μου ἥψατο;

32 Καὶ περιεβλέπετο ἰδεῖν τὴν τοῦτο ποιήσασαν.

33 Ἡ δὲ γυνὴ, φοβηθεῖσα καὶ τρέμουσα, εἰδυῖα ὃ γέγονεν ἐπ' αὐτῇ, ἦλθε καὶ προσέπεσεν αὐτῷ, καὶ εἶπεν αὐτῷ πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν.

34 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῇ,

Et mulier quæ erat in profluuio sanguinis annis duodecim:

Et fuerat multa perpessa à compluribus medicis, & erogauerat omnia sua, nec quicquam profecerat, sed magis deterius habebat:

Quum audisset de Iesu, venit in turba retro, & tetigit vestimentum eius.

Dicebat enim, Quia si vel vestimẽtum eius tetigero, salua ero.

Et confestim siccatus est fons sanguinis eius: & sensit corpore quia sanata esset à plaga.

Et statim Iesus in semetipso cognoscẽs virtutem quæ exierat de illo, conuersus ad turbam, aiebat, Quis tetigit vestimenta mea?

Et dicebant ei discipuli sui, Vides turbam comprimẽte te, & dicis, Quis me tetigit?

Et circumspiciebat videre eam quæ hoc fecerat.

Mulier verò timens, & tremens, sciens quod factum esset in se: venit & procidit ante eum, & dixit ei omnem veritatem.

Ille autẽ dixit ei,

Filia,

Filia, fides tua te saluam fecit: vade in pace, & esto sana à plaga tua.

Θύγατερ, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· ὕπαγε εἰς εἰρήνην, καὶ ἴσθι ὑγιὴς ἀπὸ τῆς μάστιγός σου.

Filia, fides tua te seruauit: abi in pace, & esto sana ex flagello tuo.

Adhuc eo loquẽte veniunt ab archisynagogo, dicentes, Quia filia tua mortua est: quid vltra vexas magistrum?

35 Ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος ἔρχονται ἀπὸ τοῦ ἀρχισυναγώγου, λέγοντες, Ὅτι ἡ θυγάτηρ σου ἀπέθανε· τί ἔτι σκύλλεις τὸν διδάσκαλον;

Adhuc eo loquente veniunt *quidam* [i] à principe synagogæ, dicẽtes, Filia tua mortua est: quid amplius [k] vexas magistrum?

Iesus autem, audito verbo quod dicebatur, ait archisynagogo, Noli timere, tantummodo crede.

36 Ὁ δὲ Ἰησοῦς, εὐθέως ἀκούσας τὸν λόγον λαλούμενον, λέγει τῷ ἀρχισυναγώγῳ, Μὴ φοβοῦ, μόνον πίστευε.

[3] Iesus autem, statim vt audiit hunc sermonem qui dicebatur, dicit Præfecto synagogæ, Ne metue, [l] solummodo crede.

Et non admisit quenquam se sequi, nisi Petrum & Iacobum, & Iohannem fratrem Iacobi.

37 Καὶ οὐκ ἀφῆκεν οὐδένα αὐτῷ συνακολουθῆσαι, εἰ μὴ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον, καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν Ἰακώβου.

Neque permisit vt quisquam ipsum cõsequeretur, nisi Petrus & Iacobus, & Iohannes frater Iacobi.

Et veniunt in domum archisynagogi, & vidit tumultum, & flentes & eiulantes multum.

38 Καὶ ἔρχεται εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀρχισυναγώγου, καὶ θεωρεῖ θόρυβον, κλαίοντας καὶ ἀλαλάζοντας πολλά.

Tunc venit domũ Præfecti synagogæ, & tumultum conspicit, & flentes & eiulantes multum.

Et ingressus ait illis, Quid turbamini & ploratis? puella non est mortua, sed dormit.

39 Καὶ εἰσελθὼν λέγει αὐτοῖς, Τί θορυβεῖσθε καὶ κλαίετε; τὸ παιδίον οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλὰ καθεύδει.

Et ingressus dicit eis, Quid tumultuamini & fletis? puella non est mortua, sed dormit.

Et irridebant eũ. Ipse verò, eiectis omnibus, assumit patrem & matrem puellæ, & qui secum erant, & ingrediuntur vbi puella erat iacens.

40 Καὶ κατεγέλων αὐτοῦ. Ὁ δὲ, ἐκβαλὼν ἅπαντας, παραλαμβάνει τὸν πατέρα τοῦ παιδίου καὶ τὴν μητέρα, καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ, καὶ εἰσπορεύεται ὅπου ἦν τὸ παιδίον ἀνακείμενον·

[4] Et deridebant eum. Ipse verò, eiectis omnibus, accepit patrem & matrẽ puellæ, & [m] eos qui secũ erant, & ingreditur eò vbi puella erat iacens.

Et tenens manum puellæ, ait illi, Talitha cumi, quod est interpretatũ, Puella (tibi dico) surge.

41 Καὶ κρατήσας τῆς χειρὸς τοῦ παιδίου, λέγει αὐτῇ, Ταλιθὰ κοῦμι· ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, Τὸ κοράσιον (σοὶ λέγω) ἔγειραι.

Prehensáque manu puellæ, dicit ei, Talitha cumi: quod est, si interpreteris, Puella (tibi dico) surge.

[i] *Ab adibus Principis.*

[k] *i. Defatigas, vel molestia afficis.*

[3] Patres suis etiam liberis promissiones vitæ per fidẽ apprehendũt.

[l] *His verbis apertè indicat, se nihil omnino quærere, quàm vnam fidẽ, sine qua impossibile est Deo placere. Heb. 11. 6.*

[4] Indigni sunt Christi irrisores, qui fiant ipsius bonitatis testes.

[m] *Tres discipulos.*

Et statim surrexit puella, & ambulabat: erat enim annorũ duodecim. & obstupuerunt stupore magno.

Ipse verò multùm imperauit eis nequis id resciret: dixitq; vt daretur puellæ quo vescereturꝰ.

42 Καὶ εὐθέως ἀνέστη τὸ κοράσιον, καὶ περιεπάτει· ἦν γὰρ ἐτῶν δώδεκα. καὶ ἐξέστησαν ἐκστάσει μεγάλῃ.

43 Καὶ διεστείλατο αὐτοῖς πολλὰ ἵνα μηδεὶς γνῷ τοῦτο· καὶ εἶπε δοθῆναι αὐτῇ φαγεῖν.

Et confestim surrexit puella, & ambulabat: erat autẽ annorũ duodecim. & obstupuerũt stupore magno.

Et præcepit illis vehementer vt nemo id sciret: & dixit dari illi manducare.

CAP. VI.

1. *Prædicans Christus à suis in patria contemnitur.* 6. *Incredulitas Nazarethanorum.* 7. *Mittuntur Apostoli.* 13. *Eijciunt dæmonia. vngunt ægrotos.* 14. *Iudicium Herodis de Christo.* 18. *Ioannes quare coniectus in carcerem.* 22. *Saltare.* 27. *Ioannes decollatus.* 29. *sepultus.* 30. *Apostoli reuersi à prædicatione.* 34. *Christus docet in deserto.* 37. *pascit populũ quinque panibus.* 48. *Apostoli vexantur in mari.* 56. *Sanãtur infirmi tactu vestimenti Christi.*

N.

ET [1] egressus est illinc, venitque in patriam suam: & sequuti sunt eum discipuli eius.

1 Mundus incredulus nihil quidẽ de Christi virtute detrahit, sed oblata eius efficacia seipsum priuat sciens ac prudens.

Quúmque aduenisset sabbathũ, cœpit in synagoga docere: multique audiẽtes percellebantur, dicentes, Vnde huic ista? & quæ est hæc sapientia quæ data est ei, vt etiam [a] virtutes tales per manus eius edantur?

a Per virtutes intelligit mirifica illa Christi facta, quæ diuinã ipsius virtutem declarabant.

Nónne iste est faber ille, filius Mariæ, frater Iacobi & Ioseꝰ & Iudæ & Simonis? nónne & [b] sorores eius hîc sunt apud nos? Et offendebantur in ipso.

b Hebraeis more ejus per fratres & sorores intelliguntur agnati omnes.

Καὶ ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν, καὶ ἦλθεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ· καὶ ἀκολουθοῦσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

2 Καὶ γενομένου σαββάτου ἤρξατο ἐν τῇ συναγωγῇ διδάσκειν· καὶ πολλοὶ ἀκούοντες ἐξεπλήσσοντο, λέγοντες, Πόθεν τούτῳ ταῦτα; καὶ τίς ἡ σοφία ἡ δοθεῖσα αὐτῷ, ὅτι καὶ δυνάμεις τοιαῦται διὰ τῶν χειρῶν αὐτοῦ γίνονται;

3 Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τέκτων, ὁ υἱὸς Μαρίας, ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου καὶ Ἰωσῆ καὶ Ἰούδα καὶ Σίμωνος; καὶ οὐκ εἰσὶν αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ ὧδε πρὸς ἡμᾶς; Καὶ ἐσκανδαλίζοντο ἐν αὐτῷ.

V.

ET egressus inde, abijt in patriam suam: & sequebantur eum discipuli sui. Matt. 13. 54 Luc. 4. 16

Et facto sabbatho cœpit in synagoga docere: & multi audientes admirabantur in doctrina eius, dicentes, Vnde huic hæc omnia? & quæ est sapientia quæ datæ est illi, & virtutes tales quæ per manus eius efficiũtur?

Nónne hic est faber, filius Mariæ, frater Iacobi & Ioseph & Iudæ & Simonis? nónne & sorores eius hic nobiscum sunt? Et scãdalizabãtur in illo.

Et

Et dicebat illis Iesus, ||Quia nõ est Propheta sine honore nisi in patria sua, & in domo sua, & in cognatione sua.

Luc.4.44

Et non poterat ibi virtutem vllam facere, nisi paucos infirmos impositis manibus curauit.

Mat.9.35 Luc.13.22

||Et mirabatur propter incredulitatẽ eorum: & circuibat castella in circuitu, docens.

Mat.10.1 Luc.9.1 supra, 3.14

¶Et vocauit duodecim, & cœpit eos mittere binos: & dabat illis potestatem spirituum immundorum.

Et præcepit eis nequid tollerent in via, nisi virgam tantùm: non peram, nõ panem, neque in zona æs:

Act.12.8

Sed calceatos||sandalijs: & ne induerentur duabus tunicis.

Et dicebat eis, ||Quocũque ĩtroieritis in domum, illic manete donec exeatis inde.

Mat.10.14 Luc.9.5.

Et quicunque non receperint vos, exeuntes inde ||excutite puluerem de pedibus vestris, in testimonium illis.

Act.13.51 & 18.6

* *

*

4 Ελεγε δὲ αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς, Οτι οὐκ ἔστι προφήτης ἄτιμος εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς συγγενέσι, καὶ ἐν τῇ οἰκιᾳ αὐτοῦ.

5 Καὶ οὐκ ἠδύνατο ἐκεῖ οὐδεμίαν δύναμιν ποιῆσαι, εἰ μὴ ὀλίγοις ἀῤῥώστοις ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας, ἐθεράπευσε.

6 Καὶ ἐθαύμαζε διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν· καὶ περιῆγε τὰς κώμας κύκλῳ, διδάσκων.

7 ¶Καὶ προσκαλεῖται τοὺς δώδεκα, καὶ ἤρξατο αὐτοὺς ἀποστέλλειν δύο δύο· καὶ ἐδίδου αὐτοῖς ἐξουσίαν τῶν πνευμάτων τῶν ἀκαθάρτων.

8 Καὶ παρήγγειλεν αὐτοῖς ἵνα μηδὲν αἴρωσιν εἰς ὁδὸν, εἰ μὴ ῥάβδον μόνον· μὴ πήραν, μὴ ἄρτον, μὴ εἰς τὴν ζώνην χαλκόν·

9 Αλλ' ὑποδεδεμένους σανδάλια· καὶ μὴ ἐνδύσασθαι δύο χιτῶνας.

10 Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Οπου ἐὰν εἰσέλθητε εἰς οἰκίαν, ἐκεῖ μένετε ἕως ἂν ἐξέλθητε ἐκεῖθεν.

11 Καὶ ὅσοι ἂν μὴ δέξωνται ὑμᾶς, μηδὲ ἀκούσωσιν ὑμῶν, ἐκπορευόμενοι ἐκεῖθεν ἐκτινάξατε τὸν χοῦν τὸν ὑποκάτω τῶν ποδῶν ὑμῶν, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς. Αμὴν λέγω ὑμῖν, ἀνεκτότερον ἔσται Σοδόμοις ἢ

Dicebat autem eis Iesus, Non est Propheta [c] inhonoratus nisi in patria sua, & inter cognatos, & in domo sua.

[d] Neque potuit illic virtutem vllam edere, sed quum paucis ægrotis imposuisset manus, sanauit eos.

Mirabatúrque propter incredulitatem eorum: & circuibat vicos in orbem, docens.

¶[2] Tũc aduocauit duodecim illos, cœpítque eos mittere [e] binos: dedítque eis potestatem *aduersus* spiritus impuros.

[3] Et præcepit eis vt nihil sumerent ad iter nisi virgam tantùm: non peram, nõ panem, non æs in zona:

Sed *vt* calcearentur [f] sandaliis: & ne [g] induerentur binis tunicis.

Et dicebat eis, Vbicunque introieritis domum, [h] illic manete vsquedum exeatis illinc.

[4] Et quicunque nõ receperint vos, neque audierint vos, egressi illinc, excutite puluerem qui subest pedibus vestris, *vt hoc sit* testimonio aduersus eos. Amen dico vobis, tolerabilior erit Sodomorũ *conditio* siue

c *Non tantùm cui iustus nõ tribuitur honor, sed & qui afficitur contumelia.*

d *Neque voluit, ad diuina enim opera requiritur accipientis fides. ergo hinc sequitur homines incredulos, & ingratos quasi Deo manus vincire ne ipsis opem ferat.*

2 Peculiari legatiõe præparantur discipuli ad generalem illũ Apostolatũ.

e *Ad verbũ duo, duo, Heb. i. singula ablegauit paria.*

3 Fidis pastoribus ne de rebus quidẽ alioqui ad hanc vitã necessariis cogitandum, si vel tantillum eos remorentur.

f *Sandaliũ propriè est calceamẽtũ muliebre qđ plãtas pedũ modò tuebatur ab iniuria, supernè ansulis quibusdã aut funiculis alligatum.*

g *Id est, vestes sibi assumerent mutatorias, scilicet, vt expeditiores essent ad hanc obeundã peregrinationem.*

h *Id est, Ne in ista subita peregrinatione immutetis hospitia vestra.*

4 Dominus seruorũ suorũ seuerissimus vindex.

Gomorrhorũ in die iudicij, quàm vrbis illius.

Egressi igitur *illi* prædicabant i vt resipiscerent *homines*.

Et dæmonia multa eiiciebant: vngebántq; k oleo multos ægrotos, & sanabant *eos*.

¶ 5 Audiuit autẽ *hæc* rex Herodes(clarum enim factum erat no men eius') dixítque, Iohannes ille qui baptizabat, surrexit à mortuis,& propterea l virtutes agunt in eo.

Alij dicebant, Elias est: alij verò dicebãt, Propheta est, vel vnus ex prophetis m illis.

6 Quum igitur *hæc* audisset Herodes, ait,Hic est Iohannes quem ego n decollaui, ipse surrexit à mortuis.

Ipse enim Herodes missis *satellitibus* prehenderat Iohannem, & vinxerat eũ in carcere, propter Herodiadem vxorem Philippi fratris sui,quia duxerat eam vxorem.

Dicebat enim Iohannes Herodi,Non licet tibi habere vxorem fratris tui.

Herodias autem o imminebat ei, & cupiebat eum trucidare:nec poterat.

Herodes enim

Γομόρροις ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ τῇ πόλει ἐκείνῃ.

12 Καὶ ἐξελθόντες ἐκήρυσσον ἵνα μετανοήσωσι.

13 Καὶ δαιμόνια πολλὰ ἐξέβαλλον· καὶ ἤλειφον ἐλαίῳ πολλοὺς ἀρρώστους, καὶ ἐθεράπευον.

14 ¶ Καὶ ἤκουσεν ὁ βασιλεὺς Ἡρῴδης, (φανερὸν γὰρ ἐγένετο τὸ ὄνομα αὐτοῦ) καὶ ἔλεγεν, Ὅτι Ἰωάννης ὁ βαπτίζων ἐκ νεκρῶν ἠγέρθη, καὶ διὰ τοῦτο ἐνεργοῦσιν αἱ δυνάμεις ἐν αὐτῷ.

15 Ἄλλοι ἔλεγον, Ὅτι Ἠλίας ἐστίν· ἄλλοι δὲ ἔλεγον, Ὅτι προφήτης ἐστὶν, ἢ ὡς εἷς τῶν προφητῶν.

16 Ἀκούσας δὲ ὁ Ἡρῴδης εἶπεν, Ὅτι ὃν ἐγὼ ἀπεκεφάλισα Ἰωάννην, οὗτός ἐστιν, αὐτὸς ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν.

17 Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἡρῴδης ἀποστείλας ἐκράτησε τὸν Ἰωάννην, καὶ ἔδησεν αὐτὸν ἐν τῇ φυλακῇ, διὰ Ἡρῳδιάδα τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὅτι αὐτὴν ἐγάμησεν.

18 Ἔλεγε γὰρ ὁ Ἰωάννης τῷ Ἡρῴδῃ, Ὅτι οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ σου.

19 Ἡ δὲ Ἡρῳδιὰς ἐνεῖχεν αὐτῷ, καὶ ἤθελεν αὐτὸν ἀποκτεῖναι· καὶ οὐκ ἠδύνατο.

20 Ὁ γὰρ Ἡρῴδης

Et exeuntes prædicabant vt pœnitentiam agerent.

Et dæmonia multa eiciebãt: ‖ *& vngebant oleo multos ægros, & sanabãt.* Iac.5.14

¶ *Et audiuit rex Herodes (manifestum enim factum est nomen eius) & dicebat, Quia Iohãnes Baptista resurrexit à mortuis, & propterea virtutes operantur in illo.* Mat.14.2 Luc.9.7

Alij autem dicebant, Quia Helias est: alij verò dicebant,Quia Propheta est,quasi vnus ex Prophetis.

‖ *Quo audito Herodes,ait, Quem ego decollaui Iohannem, hic à mortuis resurrexit.* Luc.9.9

Ipse enim Herodes misit, ac tenuit Iohannem, & vinxit eum in carcere propter Herodiadẽ vxorem Philippi fratris sui,quia duxerat eam.

Dicebat enim Iohannes Herodi, ‖ *Non licet tibi habere vxorẽ fratris tui.* Leu.18.16

Herodias autem insidiabatur illi, & volebat occidere eũ: nec poterat.

Herodes enim me-

1 *Hæc summa & caput prædicationis Iohãnis, Christi & Apostolorum fuit, quod diligenter animad vertendum est.*

12 *Oleũ illud, symbolum fuit miraculosæ ipsius virtutis. Non autem medicamentum quò morbos curarẽt. Verò cum ea præsidem temporaria illud donum cessarit, cæremonia quæ alicubi retinetur,est inutilis.*

5 Euangelium confirmat:impios perturbat.

l *Hoc loco virtutis nomẽ, pro vi faciendo cum miraculorum sumitur.*

m *Veteribus.*

6 Vide annotat.apud Mat.

n *Id est,cui caput sibi amputauit.*

o *Quæ sæpius captabat quibus incureret.*

metuebat Iohannem, sciens eum ||*virum iustum & sanctum, & custodiebat eum: & audito eo multa faciebat, & libenter eum audiebat.*

Mat. 21. 26

Et quum dies opportunus accidisset, Herodes in natali suo, cœnam fecit principibus & tribunis & primis Galilææ:

Quúmque introisset filia ipsius Herodiadis, & saltasset, & placuisset Herodi simúlque recumbentibus, rex ait puellæ, ete à me quod vis, & dabo tibi.

Et iurauit illi, Quia quicquid petieris, dabo tibi, licet dimidium regni mei.

Quæ quum exisset, dixit matri suæ, Quid petam? At illa dixit, Caput Iohannis Baptistæ.

Quúmque introisset statim cum festinatione ad regẽ, petiuit, dicens, Volo vt protinus des mihi in disco caput Iohannis Baptistæ.

Et contristatus est rex: propter iusiurandum & propter simul discumbentes, noluit eam contristare.

Sed misso spicula-

ἐφοβεῖτο τὸν Ἰωάννην, εἰδὼς αὐτὸν ἄνδρα δίκαιον καὶ ἅγιον, καὶ συνετήρει αὐτόν· καὶ ἀκούσας αὐτοῦ, πολλὰ ἐποίει, καὶ ἡδέως αὐτοῦ ἤκουε.

21 Καὶ γενομένης ἡμέρας εὐκαίρου, ὅτε Ἡρώδης τοῖς γενεσίοις αὐτοῦ δεῖπνον ἐποίει τοῖς μεγιστᾶσιν αὐτοῦ καὶ τοῖς χιλιάρχοις καὶ τοῖς πρώτοις τῆς Γαλιλαίας·

22 Καὶ εἰσελθούσης τῆς θυγατρὸς αὐτῆς τῆς Ἡρωδιάδος, καὶ ὀρχησαμένης, καὶ ἀρεσάσης τῷ Ἡρώδῃ καὶ τοῖς συνανακειμένοις, εἶπεν ὁ βασιλεὺς τῷ κορασίῳ, Αἴτησόν με ὃ ἐὰν θέλῃς, καὶ δώσω σοι.

23 Καὶ ὤμοσεν αὐτῇ, Ὅτι ὃ ἐάν με αἰτήσῃς, δώσω σοὶ, ἕως ἡμίσους τῆς βασιλείας μου.

24 Ἡ δὲ ἐξελθοῦσα εἶπε τῇ μητρὶ αὐτῆς, Τί αἰτήσομαι; Ἡ δὲ εἶπε, Τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ.

25 Καὶ εἰσελθοῦσα εὐθέως μετὰ σπουδῆς πρὸς τὸν βασιλέα, ᾐτήσατο, λέγουσα, Θέλω ἵνα μοι δῷς ἐξ αὐτῆς ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ.

26 Καὶ περίλυπος γενόμενος ὁ βασιλεὺς, διὰ τοὺς ὅρκους καὶ τοὺς συνανακειμένους οὐκ ἠθέλησεν αὐτὴν ἀθετῆσαι.

27 Καὶ εὐθέως ἀπο-

metuebat Iohannõ; sciens eum *esse* virũ iustum ac sanctum, & obseruabat eum: auditóque eo multa faciebat, & [p] libenter eum audiebat.

Quum igitur dies opportunus adesset, quo tempore Herodes in natalitiis suis cœnam faciebat proceribus suis [q] ac chiliarchis & primariis Galilææ:

Et introisset filia ipsius [r] Herodiadis, ac saltasset, placuissétque Herodi & simulaccumbentibus, rex ait puellæ, Pete à me quodcunque volueris, & dabo tibi.

Iurauitq; ei, Quodcunque à me petieris, dabo tibi, vsque ad dimidium regni mei.

At illa [s] egressa, dixit matri suę, Quid petam? Illa verò dixit, Caput Iohannis Baptistæ.

Puella igitur cupidè statim ad Regem ingressa, *id* petit, dicens, Velim [t] vt iam nunc des mihi in patina caput Iohannis Baptistæ.

Rex autem valdè tristis factus, noluit *tamen*, propter iusiurandum & eos qui simul accumbebant, eam reiicere.

Et statim rex, mis-

p *Tyrannus libenter audiebat in se sententiã ferri, sed semen cadebat in loca petrosa.*

q *Chiliarchi, Græcè sonat eos qui millenis præfecti sunt, vt militum tribunos intelligas.*

r *Quam Herodias sustulerat, non ex Herode Antipa sed ex Philippo: illã Ioseph, Salomẽ vocat.*

s *Non enim solebant mulieres cum viris accumbere.*

t *Ad verba ex hac, videlicet hora.*

u *Speculatores erant regii satellites, a speculis gerendis dicti.*

souspiculatore, imperauit vt adferretur caput eius.

Ille verò abiit ac decollauit eum in carcere: attulítque caput eius in patina, & dedit illud puellę, & puella dedit illud matri suæ.

Quúmque *hoc* audissent discipuli eius, venerunt & sustulerunt cadauer eius, & posuerunt in monumento.

¶Coacti sunt autẽ Apostoli ad Iesum, & annuntiauerunt ei omnia, & quæ egerant & quæ docuerant.

x *Et dixit eis, Venite vos priuatim in desertum locum, & requiescite paululũ.* Erant enim multi venientes & abeuntes: & ne cibum quidem capere ipsis vacabat.

x *Christũ vel per ipsa deserta sectãtibus nõ modo nihil deerit, sed etiam multum supererit. Et quàm turpe ab eo qui vitam æternã donat, hanc caducam nõ expectare!*

Abierunt igitur in desertum locum nauigio seorsim.

Vidit autem eos abeuntes turba, & agnouerunt eũ multi: & pedibus ex omnibus ciuitatibus cõcurrerunt illuc, præuenerúntque eos, & conuenerunt ad eũ.

Tunc egressus vidit turbam multam Iesus, & misericordia commotus est super eis, quoniam erant vt oues non habentes pastorem:

σειλας ὁ βασιλεὺς ἀπενεγκεῖν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. ἀπελθὼν δὲ ἀπεκεφάλισεν αὐτὸν ἐν τῇ φυλακῇ· καὶ ἤνεγκε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐπὶ πίνακι, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν τῷ κορασίῳ· καὶ τὸ κοράσιον ἔδωκεν αὐτὴν τῇ μητρὶ αὐτῆς.

29 Καὶ ἀκούσαντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἦλθον καὶ ἦραν τὸ πτῶμα αὐτοῦ, καὶ ἔθηκαν αὐτὸ ἐν μνημείῳ.

30 ¶Καὶ συνάγονται οἱ ἀπόστολοι πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἀπήγγειλαν αὐτῷ πάντα καὶ ὅσα ἐποίησαν καὶ ὅσα ἐδίδαξαν.

31 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Δεῦτε ὑμεῖς αὐτοὶ κατ' ἰδίαν εἰς ἔρημον τόπον, καὶ ἀναπαύεσθε ὀλίγον. Ἦσαν γὰρ οἱ ἐρχόμενοι καὶ οἱ ὑπάγοντες πολλοί· καὶ οὐδὲ φαγεῖν εὐκαίρουν.

32 Καὶ ἀπῆλθον εἰς ἔρημον τόπον τῷ πλοίῳ κατ' ἰδίαν.

33 Καὶ εἶδον αὐτοὺς ὑπάγοντας οἱ ὄχλοι· καὶ ἐπέγνωσαν αὐτὸν πολλοί· καὶ πεζῇ ἀπὸ πασῶν τῶν πόλεων συνέδραμον ἐκεῖ, καὶ προῆλθον αὐτοὺς καὶ συνῆλθον πρὸς αὐτόν.

34 Καὶ ἐξελθὼν εἶδεν ὁ Ἰησοῦς πολὺν ὄχλον· καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοῖς, ὅτι ἦσαν ὡς πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα·

tore præcepit afferri caput eius in disco.

Et decollauit eum in carcere: & attulit caput eius in disco, & dedit illud puellæ, & puella dedit matri suæ.

Quo audito, discipuli eius venerunt & tulerunt corpus eius, & posuerunt illud in monumento.

¶Et conuenientes Apostoli ad Iesum, renuntiauerunt ei omnia quæ egerant & docuerant. Luc. 9.10

Et ait illis, Venite seorsum in desertum locum, & requiescite pusillum. Erant enim qui veniebant & redibãt multi: & nec spatium manducandi habebant.

‖Et ascendẽtes in nauim abierunt in desertum locũ seorsum. Matt. 14.13 Luc. 9.10

Et viderunt eos abeuntes, & cognouerunt multi: & pedestres de omnibus ciuitatibus concurrerunt illuc, et præuenerunt eos.

‖Et exiens vidit turbam multam Iesus, et misertus est super eos: quia erat sicut oues non habentes pastorem: et cœ- Mat. 9.36 & 14.14 Luc. 9.11

et cœpit illos docete multa.

Matt. 14. 15 ||*Et quum iam hora multa fieret, acceßerunt discipuli eius, dicentes, Desertus est locus hic, et iam hora præteriit.*

Dimitte illos, vt euntes in proximas villas et vicos, emãt sibi cibos quos manducent.

Et respondẽs ait illis, Date illis vos manducare. Et dixerunt ei, Euntes emamus ducentis denariis panes, et dabimus illis manducare?

Et dicit eis, Quot panes habetis? ite et videte. ||*Et quum cognouissent, dicũt, Quinque, et duos pisces.*

Mat. 14. 17 Luc. 9. 13 Ioan. 6. 9

Et præcepit illis vt accumbere facerẽt omnes secundum contubernia super viride fœnum.

Et discubuerunt in partes per centenos, et quinquagenos.

Et acceptis quinque panibus et duobus piscibus intuens in cælum benedixit, et fregit panes: et dedit discipulis suis vt ponerent ante eos: et duos pisces diuisit omnibus.

Et manducauerunt omnes, et saturati sunt.

καὶ ἤρξατο διδάσκειν αὐτοὺς πολλά.

35 Καὶ ἤδη ὥρας πολλῆς γενομένης, προσελθόντες αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ λέγουσιν, Ὅτι ἔρημός ἐστιν ὁ τόπος, καὶ ἤδη ὥρα πολλή.

36 Ἀπόλυσον αὐτοὺς, ἵνα ἀπελθόντες εἰς τοὺς κύκλῳ ἀγροὺς καὶ κώμας, ἀγοράσωσιν ἑαυτοῖς ἄρτους. τί γὰρ φάγωσιν οὐκ ἔχουσιν.

37 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν. Καὶ λέγουσιν αὐτῷ, Ἀπελθόντες ἀγοράσωμεν διακοσίων δηναρίων ἄρτους, καὶ δῶμεν αὐτοῖς φαγεῖν;

38 Ὁ δὲ λέγει αὐτοῖς, Πόσους ἄρτους ἔχετε; ὑπάγετε καὶ ἴδετε. Καὶ γνόντες, λέγουσι, Πέντε, καὶ δύο ἰχθύας.

39 Καὶ ἐπέταξεν αὐτοῖς ἀνακλῖναι πάντας συμπόσια ἐπὶ τῷ χλωρῷ χόρτῳ.

40 Καὶ ἀνέπεσον πρασιαὶ πρασιαὶ, ἀνὰ ἑκατὸν, καὶ ἀνὰ πεντήκοντα.

41 Καὶ λαβὼν τοὺς πέντε ἄρτους καὶ τοὺς δύο ἰχθύας, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, εὐλόγησε, καὶ κατέκλασε τοὺς ἄρτους· καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἵνα παραθῶσιν αὐτοῖς· καὶ τοὺς δύο ἰχθύας ἐμέρισε πᾶσι.

42 Καὶ ἔφαγον πάντες, καὶ ἐχορτάσθησαν.

cœpitque eos docere multa.

Quum autem iam [y]multus dies esset, adierunt ad eum discipuli eius, dicẽtes, Desertus est locus, & iã multus dies est.

Dimitte eos, vt profecti in circumiacentes agros ac vicos, emant sibi panes. nam quo vescantur non habent.

At ille respondẽs dixit eis, Date vos ipsis quo vescantur. Tunc dicunt ei, Nũ [z] vt profecti emamus[a] ducentis denariis panes, & demus eis quo vescantur?

Ipse verò dicit eis, Quot panes habetis? abite & videte. Et *illi* re cognita, dixerunt, Quinque & duos pisces.

Tunc iussit eos facere vt accumberẽt omnes [b] per conuiuia super viridi gramine.

Accubuerunt igitur sigillatim per[c] areolas, *partim* cẽteni & *partim* quinquageni.

Et acceptis quinque illis panibus ac duobus illis piscibus, suspiciens in cœlum, [d]benedixit, ac fregit panes: deditque discipulis suis vt illis apponerent: & duos pisces partitus est omnibus.

Comederúntque omnes, & saturati sunt.

y *Horarum numero iã aucto, ad verb. cùm iam hora multa fieret, i. vergente ad noctem die.*

z *Interrogatio cum admiratione atque adeò cum ironia coniuncta, qua vtuntur qui indignantes negãt se aliquid facturos.*

a *Ducentorum denariorũ est pecunia hodie vsitata, coronatorũ vel ducatorũ quasi 20.*

b *Ad verb. per conuiuia, conuiuia, Hebræorum more, qui carent distributiuis, Supr. 6. 7. Conuiuia autem vocat distinctiones ordinũ eorum qui accubuerunt.*

c *Vel areolatim, ad ver. areolis, areolis. Hebr. vt suprà.*

d *i. Gratias egit Deo Patri, & nomen eius inuocauit.*

Et sustulerunt fragmentorum duodecim cophinos plenos, & ex piscibus.

43 Καὶ ἦραν κλασμάτων δώδεκα κοφίνους πλήρεις, καὶ ἀπὸ τῶν ἰχθύων.

Et sustulerunt reliquias fragmentorum, duodecim cophinos plenos, & de piscibus.

Erant autem qui comederant, quasi quinquies mille viri.

44 Καὶ ἦσαν οἱ φαγόντες τοὺς ἄρτους, ὡσεὶ πεντακισχίλιοι ἄνδρες.

Erant autem qui mãducauerunt quinque millia virorum.

[8] Fidos seruos Dei post leues labores manet grauissima tempestas, quã absens corpore Christus, virtute præsens, sic moderatur, vt quo tẽpore & qua ratione minimè expectãt, in fœlicitatis portum prouehantur. Vera Ecclesiæ in hoc mundo fluctuantis imago.

[8] Et statim coegit discipulos suos inscẽdere nauigium, & præire Bethsaidam in vlteriorem *ripam*, dum ipse dimitteret turbam.

¶ 45 ¶ Καὶ εὐθέως ἠνάγκασε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν εἰς τὸ πέραν πρὸς Βηθσαϊδάν, ἕως αὐτὸς ἀπολύσῃ τὸν ὄχλον.

¶ Et statim coegit discipulos suos ascendere nauim, vt præcederent eum trans fretum ad Bethsaidam, dum ipse dimitteret populum.

Et quum amandasset eos, abiit in montem ad precandum.

46 Καὶ ἀποταξάμενος αὐτοῖς, ἀπῆλθεν εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι.

Et quum dimisisset eos, abijt in montem orare.

Quum autem serũ *dici* adesset, erat nauigium in medio mari, & ipse solus in terra.

47 Καὶ ὀψίας γενομένης ἦν τὸ πλοῖον ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης, καὶ αὐτὸς μόνος ἐπὶ τῆς γῆς.

‖ Et quum sero esset, erat nauis in medio mari, & ipse solus in terra. Mat. 14. 25 ioh. 6. 16

Viditque eos vexatos in *nauigio*[e] prouehendo: (erat enim ventus eis cõtrarius) & circa[f] quartam vigiliam noctis venit ad eos, ambulans super mare: volebátque eos præterire.

48 Καὶ εἶδεν αὐτοὺς βασανιζομένους ἐν τῷ ἐλαύνειν· (ἦν γὰρ ὁ ἄνεμος ἐναντίος αὐτοῖς) καὶ περὶ τετάρτην φυλακὴν τῆς νυκτὸς ἔρχεται πρὸς αὐτοὺς περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης· καὶ ἤθελε παρελθεῖν αὐτούς.

Et videns eos laborantes in remigando: (erat enim ventus contrarius eis) & circa quartam vigiliam noctis venit ad eos, ambulans supra mare: & volebat præterire eos.

[e] Prouehũt remis nautæ nauigium, i. remis agunt.

[f] Nox in quatuor custodias erat diuisa.

Illi verò viso eo ambulante super mare, putauerunt spectrum esse: & exclamauerunt:

49 Οἱ δὲ, ἰδόντες αὐτὸν περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης, ἔδοξαν φάντασμα εἶναι· καὶ ἀνέκραξαν·

At illi vt viderunt eum ambulantem supra mare, putauerunt phantasma esse: & exclamauerunt:

(Omnes enim videbant eum, & turbati sunt) sed statim loquutus est cum eis, & eis dixit, Confidete: ego sum, ne timere.

50 (Πάντες γὰρ αὐτὸν εἶδον, καὶ ἐταράχθησαν) καὶ εὐθέως ἐλάλησε μετ' αὐτῶν, καὶ λέγει αὐτοῖς, Θαρσεῖτε· ἐγώ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε.

(Omnes enim viderunt eum: & conturbati sunt) et statim locutus est cum eis: & dixit eis, Cõfidite: ego sum, nolite timere.

Tunc ascendit ad eos in nauigiũ: quieuitque ventus. &

51 Καὶ ἀνέβη πρὸς αὐτοὺς εἰς τὸ πλοῖον· καὶ ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος. καὶ

Et ascendit ad illos in nauim: & cessauit ventus.

plus magis intra se stupebant.

Non enim intellexerunt de panibus: erat enim cor eorũ obcæcatum.

Mat.14. 34 ¶ *Et quũ transfretassent, venerunt in terram Genezareth: & applicuerunt.*

Quúmque egressi essent de naui, cõtinuò agnouerunt eũ,

Et percurrẽtes vniuersam regionem illã, cœperũt in grabatis eos qui se male habebant circumferre, vbi audiebant eum esse.

Et quocunque introibat in vicos, vel in villas, aut ciuitates, in plateis ponebãt infirmos, & deprecabantur eum vt vel fimbriam vestimenti eius tãgerẽt: & quotquot tangebant eum salui fiebant.

λίαν ἐν ἑαυτοῖς ἐξίσταντο, καὶ ἐθαύμαζον.

52 Οὐ γὰρ συνῆκαν ἐπὶ τοῖς ἄρτοις· ἦν γὰρ ἡ καρδία αὐτῶν πεπωρωμένη.

53 ¶ Καὶ διαπεράσαντες ἦλθον ἐπὶ τὴν γῆν Γεννησαρὲτ· καὶ προσωρμίσθησαν.

54 Καὶ ἐξελθόντων αὐτῶν ἐκ τοῦ πλοίου, εὐθέως ἐπιγνόντες αὐτὸν,

55 περιδραμόντες ὅλην τὴν χώραν ἐκείνην, ἤρξαντο ἐπὶ τοῖς κραβάττοις τοὺς κακῶς ἔχοντας περιφέρειν ὅπου ἤκουον ὅτι ἐκεῖ ἐστί.

56 Καὶ ὅπου ἂν εἰσεπορεύετο εἰς κώμας, ἢ πόλεις, ἢ ἀγροὺς, ἐν ταῖς ἀγοραῖς ἐτίθουν τοὺς ἀσθενοῦντας, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν ἵνα κἂν τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ ἅψωνται· καὶ ὅσοι ἂν ἥπτοντο αὐτοῦ, ἐσώζοντο.

ipsi & multo magis apud sese obstupescebant, & mirabantur.

h Non enim intellexerant quod factum fuerat illis panibus: quoniam cor eorum occalluerat.

¶ Et quũ traiecissent, venerunt in terram Genezareth. & appulerunt.

9 Tunc ipsis egressis è nauigio, statim agnito eo,

Quum percurrissent totam illam circumiacẽtem regionẽ, cœperũt in grabatis malè affectos circumferre vbi audiebant eum esse.

Et quocunque introisset in vicos, aut vrbes, aut agros, in foris ponebant ægros, & precabãtur eũ vt vel fimbriam pallij ipsius tangerent: & quotquot tangebant i eum, saluabantur.

& *Tantum abest, vt quũ cœpissent, desinerent admirari, vt etiam auctò magis quàm antea, si fieri potest, grauiter vehementer ac mente ipsius impressionem acquirerent.*

h *Miraculum illud quàm quemque parùm perpendit, vel non satis cõsiderauerat, adeò vt virtus ista Christi illis non minus esset noua quàm si miraculo illi res eius facta non interfuissent.*

9 *Christus in patria reiectus ex improuiso ad eos appellẽs à quibus minimè expectabatur, recipitur magno ipsorum bono.*

i *Vel ex sub fimbriam.* k *Recuperabant sanitatem.*

CAP. VII.

prehenduntur comedentes illotis manibus. 4. Phariseos de lotionibus. 6 Hypocritæ. 8. à quibus præcepta hominis Dei præferuntur. 10. Parentes honorandi. 14. Quæ coinquinant hominem. 25. Chananæa. 32. Surdus muti[s].

V. N.

Mat.15.2 ET conueniunt ad eum Pharisæi, et quidã de Scri

ΚΑΙ συνάγονται πρὸς αὐτὸν οἱ Φαρισαῖοι, καί τινες τῶν γραμματέων

TVNC l cogũntur ad eum Pharisæi, & quidã ex Scri

l Nullimagis resistunt sapientiæ Dei, quàm quos oportuit omnium esse sapientissimos: idque suarum traditionum zelo, quoniam nulla in re sibi magis quàm in superstitione (id est commentitio Dei cultu) homines placent.

bis, qui venerant Hierosolymis.

τέων, ἐλθόντες ἀπὸ Ἱερουσολύμων.

m Dissentiendo de verbo Dei & docendi sana fundamenta traditas de traditionibus hominis.

m Et quum vidissent quosdam ex discipulis eius n pollutis manibus (id est illotis) o edere panē, conquesti sunt.

2 Καὶ ἰδόντες τινὰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ κοιναῖς χερσὶ (τοῦτ' ἔστιν ἀνίπτοις) ἐσθίοντας ἄρτους, ἐμέμψαντο.

n Ad verb. communib. Pharisæi siquidē illotis manib. cibū capi nolebāt, quādiu illas communi verū at execrabilē, pollutū existimarēt. Matt. 15. 11

o Ἀκοινώνητον ede ve cibi. Hebr.

3 (Οἱ γὰρ Φαρισαῖοι καὶ πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψωνται τὰς χεῖρας, οὐκ ἐσθίουσι, κρατοῦντες τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων.

p Iterū atque iterū metaphora ducta à pugilibus qui strenuè pugnā decertāt. Pygmē enim est ille pugnus. vel de Iudæo dicitur, qui pugnū palmæ laudo ficarent.

4 Καὶ ἀπὸ ἀγορᾶς, ἐὰν μὴ βαπτίσωνται, οὐκ ἐσθίουσι. καὶ ἄλλα πολλά ἐστιν ἃ παρέλαβον κρατεῖν, βαπτισμοὺς ποτηρίων, καὶ ξεστῶν, καὶ χαλκίων, καὶ κλινῶν.)

q Studiosè observantes.

r i. e. à forensi negotiatione cibū quēdā capiūt nisi prius se in aquas demersissent.

5 Ἐπειτα ἐπερωτῶσιν αὐτὸν οἱ Φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς, Διὰ τί οἱ μαθηταί σου οὐ περιπατοῦσι κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων, ἀλλὰ ἀνίπτοις χερσὶν ἐσθίουσι τὸν ἄρτον;

s Nouū institutū vitā. Herod Hen. dia est genus vitæ.

6 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Ὅτι καλῶς προεφήτευσεν Ἡσαΐας περὶ ὑμῶν τῶν ὑποκριτῶν· ὡς γέγραπται, Οὗτος ὁ λαὸς τοῖς χείλεσί με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ.

t Hypocrisi perpetua superstitiōis comes.

7 Μάτην δέ σέβονταί με, διδάσκοντες διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων.

u Quo magis fraudūt superstitiosi, eo magis delirāt dū sibi promittūt se Deū demereri.

8 Ἀφέντες γὰρ τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, κρα-

v Superstitiosorū commēta Legem Dei nō modò nō perficiūt (vt ipsi nō sine blasphemia vulgo persuadent) sed etiā penitus eliūt.

3 Fruſtrà verò me colunt, docentes doctrinas, quæ sunt mādata hominum.

4 Nam omiſſo mādato Dei, tenetis

bis, venientes ab Ieroſolymis.

Et quum vidiſſent quoſdam ex diſcipulis eius communibus manibus (id eſt, non lotis) manducare panes, vituperauerunt.

Phariſæi enim & omnes Iudæi, niſi crebrò lauerint manus, non manducāt tenentes traditionē Seniorum.

Et à foro, niſi baptizentur, non comedunt. Et alia multa ſunt quæ tradita ſunt illis ſeruare, baptiſmata calicū, & vrceorum, & æramentorum, & lectorum.

Et interrogabant eū Phariſæi & Scribæ, Quare diſcipuli tui non ambulant iuxta traditionē ſenioruṁ, ſed communibus manibus mānducant panem?

At ille reſpondēs dixit eis, Bene prophetauit Eſaias de vobis hypocritis: ſicut ſcriptum eſt, Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè abeſt à me. Eſa. 29. 13

In vanum autē me colunt, docentes doctrinas, præcepta hominum.

Relinquētes enim mandatum Dei, tenetis

netis traditionē hominum, baptismata vrceorum & calicum: et alia similia his facitis multa.

τεῖτε τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, βαπτισμοὺς ξεστῶν καὶ ποτηρίων· καὶ ἄλλα παρόμοια τοιαῦτα πολλὰ ποιεῖτε.

traditiones hominū, lotiones [u] sextariorū & poculorum: aliáque similia eiusmodi multa facitis.

u *Sextarius dicitur quòd sit sexta pars cōgii, quæ mensura apud antiquos tam liquidis quam aridis seruiebat.*

Et dicebat illis, Bene irritum facitis præceptum Dei, vt traditionem vestrā seruetis.

Exo. 20. 12 deut. 5. 16 ephes. 6. 2

9 Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Καλῶς ἀθετεῖτε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, ἵνα τὴν παράδοσιν ὑμῶν τηρήσητε.

5 Prætereà dixit eis, [x] *Sanè* bene abrogatis mandatum Dei, vt traditionem vestram seruetis.

5 Vera religio superstitioni ex diametro repugnans, in spirituali cultu consistit: & omnes veræ religionis hostes, quantūuis altè radices egisse videantur, euellentur.

Moyses enim dixit, || Honora patrē tuum et matrē tuā: et, Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur.

Exo. 21. 17 leuit. 20. 9 prou. 20. 20

10 Μωσῆς γὰρ εἶπε, Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου· καὶ, Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω.

Moses enim dixit, Honora patrem tuū & matrem tuam: &, Qui maledixerit patri vel matri, [y] morte moriatur.

x *Ironia.*

y *Sine spe veniæ morte mulctetur.*

Vos autem dicitis, Si diderit homo patri aut matri, Corban (quod est donū) quodcunque ex me, tibi profuerit.

11 Ὑμεῖς δὲ λέγετε, Ἐὰν εἴπῃ ἄνθρωπος τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ, Κορβὰν (ὅ ἐστι, δῶρον) ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ, ὠφεληθῇς.

Vos autem dicitis, Si dixerit quispiam patri vel matri, [z] Corban (id est munus) quodcunque ex me erit, tibi proderit: *insons erit.*

z *mat. 15. 5.*

Et vlt à non dimittitis eū quicquā facere patri suo aut matri.

12 Καὶ οὐκέτι ἀφίετε αὐτὸν οὐδὲν ποιῆσαι τῷ πατρὶ αὐτοῦ ἢ τῇ μητρὶ αὐτοῦ.

[a] Nec permittitis amplius eum quicquam præstare patri suo aut matri suæ.

a *Id est, Qui pecuniam misi in Gazophilacium, huic dicitis, non esse iam opus vt quicquam impertiat egentibus parētibus, quòd precepto Dei sit factum satis & interim superstitione deterretis parentes, ne audeant à filiis exigere, quod semel Deo dicatum videtur, ne sacrilegio sese reddant obnoxios.*

Rescindentes verbum Dei per traditionem vestrā quā tradidistis: et similia huiusmodi multa facitis.

13 Ἀκυροῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ τῇ παραδόσει ὑμῶν ᾗ παρεδώκατε· καὶ παρόμοια τοιαῦτα πολλὰ ποιεῖτε.

[b] Abrogantes sermonē Dei traditione vestra quam tradidistis: & similia huiusmodi multa facitis.

Et aduocans iterum turbam, dicebat illis, Audite me omnes, et intelligite,

Mat. 15. 10

14 ¶ Καὶ προσκαλεσάμενος πάντα τὸν ὄχλον, ἔλεγεν αὐτοῖς, Ἀκούετέ μου πάντες, καὶ συνίετε.

¶ Prætereà aduocata tota turba, dixit eis, Audite me omnes, & intelligite.

Nihil est extra hominem introiens in eum, quod possit eū coinquinare: sed quæ de homine procedunt, illa sunt quæ communicant hominem.

15 Οὐδέν ἐστιν ἔξωθεν τοῦ ἀνθρώπου εἰσπορευόμενον εἰς αὐτὸν, ὃ δύναται αὐτὸν κοινῶσαι· ἀλλὰ τὰ ἐκπορευόμενα ἀπ' αὐτοῦ, ἐκεῖνά ἐστι τὰ κοινοῦντα τὸν ἄνθρωπον.

Nihil est extra hominem quod ingrediens in eum, possit eum polluere: sed quæ egrediuntur ex eo, illa sunt quæ polluunt hominem.

Si quis habet aures audiendi, audiat.

16 Εἴτις ἔχει ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω.

Si quis habet aures ad audiendum, audiat.

vb *Id est, vestris constitutionibus populū onerantes efficitis vt sanctissima Dei præcepta negligat populus tāquam antiquata & abrogata.*

Et quum introisset domum, *digressus* à turba, interrogarunt eum discipuli eius de parabola.

17 Καὶ ὅτε εἰσῆλθεν εἰς οἶκον ἀπὸ τοῦ ὄχλου, ἐπηρώτων αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ τῆς παραβολῆς.

Et quum introisset in domum à turba, interrogabant eũ discipuli eius parabolam.

Tunc dicit eis, Itáne & vos desipitis? nõ intelligitis, quicquid extrinsecus ingreditur in hominẽ, non posse eum polluere?

18 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Οὕτω καὶ ὑμεῖς ἀσύνετοί ἐστε; οὐ νοεῖτε ὅτι πᾶν τὸ ἔξωθεν εἰσπορευόμενον εἰς τὸν ἄνθρωπον, οὐ δύναται αὐτὸν κοινῶσαι;

Et ait illis, Sic & vos imprudentes estis? Non intelligitis quia omne extrinsecus introiens in hominem, non potest eum communicare?

Non enim ingreditur in cor eius, sed in ventrem: & in latrinam abit, [c] purgans omnes escas.

19 Ὅτι οὐκ εἰσπορεύεται αὐτοῦ εἰς τὴν καρδίαν, ἀλλ' εἰς τὴν κοιλίαν· καὶ εἰς τὸν ἀφεδρῶνα ἐκπορεύεται, καθαρίζον πάντα τὰ βρώματα.

Quia non intrat in cor eius, sed in vẽtrem vadit, & in secessum exit, purgãs omnes escas.

[c] *Quod enim in latrinã vadit dicitur expurgare omnes cibos, quoniam est cibi fæx & purgamentum.*

Dicebat autem, quod ex homine egreditur illud polluere hominem.

20 Ἔλεγε δὲ ὅτι τὸ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου ἐκπορευόμενον, ἐκεῖνο κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον.

Dicebat autẽ quoniam quæ de homine exeunt, illa communicant hominem.

Intus enim ex corde hominum malæ cogitationes egrediuntur, adulteria, scortationes, cædes,

21 Ἔσωθεν γὰρ ἐκ τῆς καρδίας τῶν ἀνθρώπων οἱ διαλογισμοὶ οἱ κακοὶ ἐκπορεύονται, μοιχεῖαι, πορνεῖαι, φόνοι,

‖ *Abintus enim de corde hominum malæ cogitationes procedunt, adulteria, fornicationes, homicidia,* Gen. 6. 5. et 8. 21.

Furta, [d] auaritiæ, [e] scelera, dolus, proteruia, [f] oculus malus, obtrectationes, superbia, amentia.

22 Κλοπαὶ, πλεονεξίαι, πονηρίαι, δόλος, ἀσέλγεια, ὀφθαλμὸς πονηρὸς, βλασφημία, ὑπερηφανία, ἀφροσύνη.

Furta, auaritiæ, nequitiæ, dolus, impudicitiæ, oculus malus, blasphemia, superbia, stultitia.

[d] *Omnis generis versutiæ, quibus alii ex aliorum incommodis sua captant commoda.*

[e] *Inuetera malitia.*

[f] *Vide Mat. 20. 15. Heb. pro inuidia.*

Omnia hæc scelera intus exeunt, & polluunt hominem.

23 Πάντα ταῦτα τὰ πονηρὰ ἔσωθεν ἐκπορεύεται, καὶ κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον.

Omnia hæc mala abintus procedunt, & communicant hominem.

[6] ¶ Et illinc surgens abiit in [g] confinia Tyri ac Sidonis: & ingressus domũ, neminem volebat *hoc* scire: sed non potuit latêre.

24 ¶ Καὶ ἐκεῖθεν ἀναστὰς ἀπῆλθεν εἰς τὰ μεθόρια Τύρου καὶ Σιδῶνος· καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν, οὐδένα ἤθελε γνῶναι· καὶ οὐκ ἠδυνήθη λαθεῖν.

¶ *Et inde surgens abiit in fines Tyri & Sidonis: & ingressus domum neminem voluit scire: & non potuit latere.* Mat. 15. 21

[6] *Quod oblatum repudiant superbi, hoc velut extorquent modesti, & humiles peccatores.*

[g] *In extremos palestinæ fines, vicinos Tyro & Sidoni.*

Quum enim de eo

25 Ἀκούσασα γὰρ

Mulier enim statim

tim vt audiuit de eo, cuius filia habebat spiritum immundū, intrauit, & procidit ad pedes eius:

γυνὴ ἧς εἶχε τὸ θυγάτριον αὐτῆς πνεῦμα ἀκάθαρτον, ἐλθοῦσα προσέπεσε πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ·

audisset mulier, cuius filiola habebat spiritum impurum, venit & accidit ad pedes eius:

Erat enim mulier Gentilis, Syrophœnissa genere, et rogabat eum vt dæmonium eiiceret de filia eius.

26 (Ἡ δὲ γυνὴ Ἑλλὰς, Συροφοινίκισσα τῷ γένει) καὶ ἠρώτα αὐτὸν ἵνα τὸ δαιμόνιον ἐκβάλῃ ἐκ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς.

(Erat autem mulier [h] Græca, [i] Syrophœnissa genere) & rogauit eum vt dæmonium eiiceret ex filia sua.

h *Religione prophana.* i *Vicina Damasco.*

Quidirit illi, Sine prius saturari filios. non est enim bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus.

27 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ, Ἄφες πρῶτον χορτασθῆναι τὰ τέκνα. οὐ γάρ καλόν ἐστι λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυναρίοις.

Iesus autem dixit ei, Sine prius saturentur liberi. non est enim bonum accipere panem liberorū, & obiicere [k] catellis.

k *Vitiose diminutiue, vt maiore cum temptu lagnæ videatur.*

At illa respondit, & dixit illi, Vtique Domine. nam & catelli comedūt sub mensa de micis puerorum.

28 Ἡ δὲ ἀπεκρίθη, καὶ λέγει αὐτῷ, Ναὶ Κύριε. καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ὑποκάτω τῆς τραπέζης ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν παιδίων.

Ipsa verò respondit, & dixit ei, [l] Etiā, Domine. etenim catelli edunt sub mensa ex micis puerorū.

l *Quasi dicat, Ita se res habet vt tu dicis. nam satis debet esse catellis si vel mīe caseæ ipsi micæ igitur petunt filiorum pueram.*

Et ait illi, Propter hunc sermonem vade: exiit dæmonium à filia tua.

29 Καὶ εἶπεν αὐτῇ, Διὰ τοῦτον τὸν λόγον ὕπαγε· ἐξελήλυθε τὸ δαιμόνιον ἐκ τῆς θυγατρός σου.

Tunc dixit ei, Propter istum sermonem abi: exiit dæmonium ex filia tua.

Et quum abiisset domum suam, inuenit puellam iacentē supra lectum, & dæmonium exisse.

30 Καὶ ἀπελθοῦσα εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς, εὗρε τὸ δαιμόνιον ἐξεληλυθὸς, καὶ τὴν θυγατέρα βεβλημένην ἐπὶ τῆς κλίνης.

Quum autem illa abiisset domum suā, inuenit dæmonium exisse, & filiā proiectam super lectum.

Et iterū exiens de finibus Tyri, venit per Sidonem, ad mare Galilææ, inter medios fines Decapolis.

31 Καὶ πάλιν ἐξελθὼν ἐκ τῶν ὁρίων Τύρου καὶ Σιδῶνος, ἦλθε πρὸς τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας, ἀνὰ μέσον τῶν ὁρίων Δεκαπόλεως.

7 Tunc regressus è finibus Tyri ac Sidonis, venit ad mare Galilææ, per medios fines [m] Decapolis.

7 Sicut nostis in vno Filio ad hanc vitam cōditi, ita etiam in eodem vno ad futuram vitam instaurat.

m *Regiuncula erat, sed dicta à decem vrbibus, quæ intercurrunt & cingunt Tetrarchiæ, Plinius lib. 5. cap. 18*

Et adducūt ei surdum & mutum: & deprecabantur eum vt imponeret illi manum.

32 Καὶ φέρουσιν αὐτῷ κωφὸν μογιλάλον· καὶ παρακαλοῦσιν αὐτὸν ἵνα ἐπιθῇ αὐτῷ τὴν χεῖρα.

Et offerunt ei surdum [n] difficulter loquentem: & precantur vt imponat ei manum.

n *Balbum.*

o Acceptũ ab illorum manibus.

Ipse verò quum o abduxisset eum è turba priuatim, misit digitos suos in auriculas eius: & quum spuisset, tetigit linguam eius.

33 Καὶ ἀπολαβόμενος αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ὄχλου κατ' ἰδίαν, ἔβαλε τοὺς δακτύλους αὐτοῦ εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ, καὶ πτύσας ἥψατο τῆς γλώσσης αὐτοῦ.

Et apprehendens eum de turba seorsum, misit digitos suos in auriculas eius: & expuens tetigit linguam eius.

p Hinc perspicitur quam singularis fuerit Christi amor erga hominũ quorũ miseriũ ita eos doluit.

Ac suspiciens in cœlum, P ingemuit, dixitque ei, Ephpha tha, quod est, Adaperitor.

34 Καὶ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανόν, ἐστέναξε, καὶ λέγει αὐτῷ, Ἐφφαθά, ὅ ἐστι, διανοίχθητι.

Et suspiciens in cœlum, ingemuit: & ait illi, Ephphetha, quod est, adaperire.

Et statim adapertę sunt eius aures: & solutum est vinculum linguæ eius, & loquebatur rectè.

35 Καὶ ἠνεῴχθησαν αὐτοῦ αἱ ἀκοαί· καὶ ἐλύθη ὁ δεσμὸς τῆς γλώσσης αὐτοῦ, καὶ ἐλάλει ὀρθῶς.

Et statim apertæ sunt aures eius: & solutum est vinculum linguæ eius, & loquebatur rectè.

q Quo plus.

r Sub. quàm si ille non prohibuisset

Et interdixit eis ne cui dicerent: *sed* q quantũcunque ipse eis interdixisset, multò magis r *hoc* prædicabant.

36 Καὶ διεστείλατο αὐτοῖς ἵνα μηδενὶ εἴπωσιν· ὅσον δὲ αὐτὸς αὐτοῖς διεστέλλετο, μᾶλλον περισσότερον ἐκήρυσσον.

Et præcepit illis ne cui dicerent: quãto autem eis præcipiebat, tãtò magis plus prædicabant.

Et supra modum percelle bantur, dicentes, Bene omnia fecit: facit vt surdi audiant, & muti loquãtur.

37 Καὶ ὑπερπερισσῶς ἐξεπλήσσοντο, λέγοντες, Καλῶς πάντα πεποίηκε· καὶ τοὺς κωφοὺς ποιεῖ ἀκούειν, καὶ τοὺς ἀλάλους λαλεῖν.

Et eò amplius admirabantur, dicentes, ||Bene omnia fecit: & surdos fecit audire, & mutos loqui.

CAP. VIII.

1. Miraculum septem panum. 11. Iudæi signa quærunt. 15. Cauendum à doctrina Pharisæorum. 22. Cæcus sanatur. 27. Varia populi opinio de Christo. 29. Apostolorum de Christo confessio. 31. Prædicit mortẽ suam Christus. 33. Petrus, satan. 35. Animam seruare & perdere. 38. Erubescere Christum.

N.

s Vide annot. apud Matth. 15.32

DIebus s illis, quũ multa omnino turba esset, nec haberent quo vescerentur, aduocauit Iesus discipulos suos, dixítque eis,

Ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις, παμπόλλου ὄχλου ὄντος, καὶ μὴ ἐχόντων τί φάγωσι, προσκαλεσάμενος ὁ Ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγει αὐτοῖς,

V.

IN diebus illis iterum quum turba multa esset, nec haberent quod manducarent: conuocatis discipulis, ait illis,

Mar. 15.32

Misereor super turbam: quia ecce iam triduò sustinẽt me, nec habẽt quod manducent.

Et si dimisero eos ieiunos in domum suam, deficient in via. quidam enim ex eis de longè venerunt.

Et respondérunt ei discipuli sui, Vnde illos quis poterit hîc saturare panibus in solitudine?

Et interrogauit eos, Quot panes habetis? Qui dixerunt, Septem.

Et præcepit turbæ discũbere super terram: & accipiens septem panes, gratias agẽs fregit, & dabat discipulis suis vt apponerẽt: & apposuerunt turbæ.

Et habebant pisciculos paucos: & ipsos benedixit, & iussit apponi.

Et manducauerũt & saturati sunt: & sustulerunt quod superauerat de fragmẽtis, septem sportas.

Erant autem qui mãducauerãt, quasi quatuor millia: & dimisit eos.

Matt. 15. 39 ¶ *Et statim ascendens nauim cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha.*

Matt. 16. 2 ‖ *Et exierunt Pharisæi, & cœperũt cũ quirere cũ eo, quærẽ*

2 Σπλαγχνίζομαι ὅτι τὸν ὄχλον ὅτι ἤδη ἡμέρας τρεῖς προσμένουσί μοι, καὶ οὐκ ἔχουσι τί φάγωσι.

3 Καὶ ἐὰν ἀπολύσω αὐτοὺς νήστεις εἰς οἶκον αὐτῶν, ἐκλυθήσονται ἐν τῇ ὁδῷ· τινὲς γὰρ αὐτῶν μακρόθεν ἥκουσι.

4 Καὶ ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, Πόθεν τούτους δυνήσεταί τις ὧδε χορτάσαι ἄρτων ἐπ' ἐρημίας;

5 Καὶ ἐπηρώτα αὐτοὺς, Πόσους ἔχετε ἄρτους; Οἱ δὲ εἶπαν, Ἑπτά.

6 Καὶ παρήγγειλε τῷ ὄχλῳ ἀναπεσεῖν ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ λαβὼν τοὺς ἑπτὰ ἄρτους, εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἵνα παραθῶσι· καὶ παρέθηκαν τῷ ὄχλῳ.

7 Καὶ εἶχον ἰχθύδια ὀλίγα· καὶ εὐλογήσας εἶπε παραθεῖναι καὶ αὐτά.

8 Ἔφαγον δὲ, καὶ ἐχορτάσθησαν· καὶ ἦραν περισσεύματα κλασμάτων, ἑπτὰ σπυρίδας.

9 Ἦσαν δὲ οἱ φαγόντες, ὡς τετρακισχίλιοι· καὶ ἀπέλυσεν αὐτούς.

10 ¶Καὶ εὐθέως ἐμβὰς εἰς τὸ πλοῖον μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἦλθεν εἰς τὰ μέρη Δαλμανουθά.

11 Καὶ ἐξῆλθον οἱ Φαρισαῖοι, καὶ ἤρξαντο συζητεῖν αὐτῷ, ζητοῦν-

Misericordia commoueor erga turbã: quia iam triduũ manent apud me, nec habent quo vescantur.

Quòd si dimisero eos ieiunos [a] domum suam, [b] deficient in via. quidam enim ex eis procul venerunt.

a Domum fcil. suam vnusquisque.

b Ad verbum exhalentur. id est deliquio enim animi nerui resolvuntur.

Respõderũt autẽ ei discipuli eius, [c] Vnde istos quispiam possit hîc satiare panibus in deserto?

c Ex quo loco confabantur enim in sua stultitia.

Interrogauit autẽ eos, Quot panes habetis? Ipsi verò dixerunt, Septem.

Tunc præcepit turbæ vt discumberet humi: & acceptis septem illis panibus, [d] quum gratias egisset, fregit, deditque discipulis suis vt apponerent: & apposuerunt turbæ.

d Vide Matt. 14. 19. & 26. 26.

Habebant autem pisciculos paucos: & quum benedixisset, dixit vt hos etiam apponerent.

Comederunt autẽ, & saturati sunt: & sustulerunt fragmento rum quæ superfuerant, septem sportas.

Erant autem qui comederant, quasi quater mille: dimisitque eos.

¶Et statim ingressus in nauigium cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha.

2 e Et venerũt Pharisæi, cœperúntque altercari cũ eo, quærẽ

2 Obstinati doctrinæ Euangelicæ hostes tot iam pridem, edítis miraculis non credentes, noua requirunt. Christus autem iratus eos plane deserit.

e Hebraïs familiaris locutio, qua significatur Pharisæos eo consilio profectos ad me vt rem aggrederentur.

tes ab eo signum è cœlo, tentantes eũ.

Ipse verò, [f] quum altè ingemuisset spiritu suo, dixit, Cur natio ista signum requirit? amen dico vobis, [g] si dabitur nationi isti signum.

¶ Et eis relictis, ingressus rursus nauiuigium, abiit in vlteriorem *ripam*.

Fuerant autem obliti discipuli sumere panes: & panem non habebant nisi vnum secum in nauigio.

[3] Tunc interdixit eis, dicens, Videte, cauete à fermento Pharisæorũ, & [h] fermento Herodis.

[4] Disceptabant igitur alii aduersus alios, dicentes, Panes non habemus.

Id autem quum nosset Iesus, dixit eis, Quid disceptatis ꝙ panes non habetis? nondum animum aduertitis, nec intelligentia præditi estis? adhuc stupidum habetis cor vestrum?

Quum oculos habeatis, non cernitis? & quum aures habeatis, non auditis? nec meministis?

Quum quinque illos panes fregi in *homines* quinquies mille, quot cophinos fragmentis plenos sustulistis? Dicunt ei, Duodecim.

Quum autem septem illos *hominibus*

f *Ex ipsis animi penetralibus profecta sunt ista suspiria, quòd Dominus istorum ita infidelitate esset vehementer commotus.*

g *Ecliptica oratio, Hebraeis familiaris, in qua subaudiri debet, Patiar haberi mendax, vel aliquid simile, quum plenam sententiã concipiunt, addunt, Hæc faciat mihi Dominus.*

3 Cauendum potissimùm ab iis qui verbũ Dei adulterant quocũque gradu, siue in Ecclesia, siue in ciuili politia polleant.

h *Vide Mat. 22.16*

4 Terrenis addicti, ad cœlestia quãtumuis manifestè proposita, prorsus caligant.

i *Vide Mat. 16.8*

τῆς παρ' αὐτοῦ σημεῖον ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, πειράζοντες αὐτόν.

12 Καὶ ἀναστενάξας τῷ πνεύματι αὐτοῦ, λέγει, Τί ἡ γενεὰ αὕτη σημεῖον ἐπιζητεῖ; ἀμὴν λέγω ὑμῖν εἰ δοθήσεται τῇ γενεᾷ ταύτῃ σημεῖον.

13 ¶ Καὶ ἀφεὶς αὐτοὺς, ἐμβὰς πάλιν εἰς τὸ πλοῖον, ἀπῆλθεν εἰς τὸ πέραν.

14 Καὶ ἐπελάθοντο λαβεῖν ἄρτους καὶ εἰ μὴ ἕνα ἄρτον οὐκ εἶχον μεθ' ἑαυτῶν ἐν τῷ πλοίῳ.

15 Καὶ διεστέλλετο αὐτοῖς, λέγων, Ὁρᾶτε, βλέπετε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν φαρισαίων καὶ τῆς ζύμης Ἡρώδου.

16 Καὶ διελογίζοντο πρὸς ἀλλήλους, λέγοντες, Ὅτι ἄρτους οὐκ ἔχομεν.

17 Καὶ γνοὺς ὁ Ἰησοῦς λέγει αὐτοῖς, Τί διαλογίζεσθε ὅτι ἄρτους οὐκ ἔχετε; οὔπω νοεῖτε, οὐδὲ συνίετε; ἔτι πεπωρωμένην ἔχετε τὴν καρδίαν ὑμῶν;

18 Ὀφθαλμοὺς ἔχοντες οὐ βλέπετε; καὶ ὦτα ἔχοντες οὐκ ἀκούετε; καὶ οὐ μνημονεύετε;

19 Ὅτε τοὺς πέντε ἄρτους ἔκλασα εἰς τοὺς πεντακισχιλίους, πόσους κοφίνους πλήρεις κλασμάτων ἤρατε; Λέγουσιν αὐτῷ, Δώδεκα.

20 Ὅτε δὲ τοὺς ἑπτὰ εἰς τοὺς τετρακισχιλίους,

tes ab illo signum de cælo, tentantes eum.

Et ingemiscens, spiritu ait, Quid generatio ista signum quærit? amen dico vobis, si dabitur generationi isti signũ.

¶ Et dimittẽs eos, ascendit iterum nauim, & abiit trans fretum. Mat. 16.4

|| Et obliti sunt panes sumere: & nisi vnum panem non habebant secum, in naui. Mat. 16.5

Et præcipiebat eis, dicens, || Videte & cauete à fermento Pharisæorum, & fermento Herodis. Mat. 16.6

Et cogitabant ad alterutrum, dicentes, Quia panes non habemus.

Quo cognito ait illis Iesus, Quid cogitatis quia panes non habetis? nondũ cognoscitis, nec intelligitis? adhuc cæcatum habetis cor vestrum?

Oculos habentes non videtis? & aures habentes non auditis? nec recordamini?

|| Quando quinque panes fregi in quinque millia, & quot cophinos fragmentorum plenos sustulistis? Dicunt ei, Duodecim. Iob. 6.11

Quando & septẽ panes in quatuormil lias

lia, quot sportas fragmentorum tulistis? Et dicunt ei, Septē.

Et dicebat eis, Quomodo nondum intelligitis?

¶Et veniūt Bethsaidam: & adducūt ei cæcum, & rogabant eum vt illum tangeret.

Et apprehensa manu cæci, educit eum extra vicum: & expuens in oculos eius, impositis manibus suis, interrogauit eum siquid videret.

Et aspiciens ait, Video homines velut arbōres ambulātes.

Deinde imposuit manus super oculos eius, & cœpit videre: & restitutus est, ita vt clarè videret omnia.

Et misit illum in domū suam, dicens, Vade in domum tuam: & si in vicū introieris, nemini dixeris.

Mat. 16.13 Luc. 9.19 *¶Et egressus est Iesus & discipuli eius in castella Cæsareæ Philippi: & in via interrogabat discipulos suos, dicens eis, Quem me dicūt esse homines.*

Qui respōderūt illi, dicentes, Iohannem Baptistā, alij Eliā:

πόσων σπυρίδων πληρώματα κλασμάτων ἤρατε; Οἱ δὲ εἶπον, Ἑπτά.

21 Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Πῶς οὐ συνίετε;

22 ¶Καὶ ἔρχεται εἰς Βηθσαϊδάν· καὶ φέρουσιν αὐτῷ τυφλὸν, καὶ παρακαλοῦσιν αὐτὸν ἵνα αὐτοῦ ἅψηται.

23 Καὶ ἐπιλαβόμενος τῆς χειρὸς τοῦ τυφλοῦ, ἐξήγαγεν αὐτὸν ἔξω τῆς κώμης· καὶ πτύσας εἰς τὰ ὄμματα αὐτοῦ, ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας αὐτῷ, ἐπηρώτα αὐτὸν εἴ τι βλέπει.

24 Καὶ ἀναβλέψας ἔλεγε, Βλέπω τοὺς ἀνθρώπους· ὅτι ὡς δένδρα ὁρῶ περιπατοῦντας.

25 Εἶτα πάλιν ἐπέθηκε τὰς χεῖρας ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, καὶ ἐποίησεν αὐτὸν ἀναβλέψαι· καὶ ἀποκατεστάθη, καὶ ἐνέβλεψε τηλαυγῶς ἅπαντας.

26 Καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, λέγων, Μηδὲ εἰς τὴν κώμην εἰσέλθῃς, μηδὲ εἴπῃς τινὶ ἐν τῇ κώμῃ.

27 ¶Καὶ ἐξῆλθεν ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὰς κώμας Καισαρείας τῆς Φιλίππου· καὶ ἐν τῇ ὁδῷ ἐπηρώτα τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγων αὐτοῖς, Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι;

28 Οἱ δὲ ἀπεκρίθησαν, Ἰωάννην τὸν Βαπτιστήν· καὶ ἄλλοι, Ἠλίαν·

quater mille, quot sportas fragmentis plenas sustulistis? illi verò dixerunt, Septem.

Tunc dixit eis, [k] Quomodo *hæc* nō intelligitis?

¶[5] Venit autē [l] Bethsaidam: & obtulerūt ei cæcum, & precati sunt eum vt ipsum tangeret.

Tūc prehensa manu cæci, eduxit eum extra vicum: & [m] quū inspuisset in oculos eius, imposuissetque ei manus, interrogauit eum ecquid videret.

Qui cùm oculos sustulisset, dixit, [n] Video homines: nam cerno instar arborū ambulantes.

Deinde rursum imposuit manus oculis eius, [o] fecítque vt *denuò* oculos attolleret: & restitutus est, vidítque procul & dilucidè omnes.

[6] Tunc *Iesus* misit eum domum suam, dicens, Neque in vicum illū ingreditor, neq; *hæc* dicito cuiquam in vico.

¶ [7] Ingressus est autē Iesus ac discipuli ei[9] in vicos Cæsaræ *quæ cognominatur* Philippi: & in via interrogauit discipulos suos, dicēs eis, Quem me dicunt homines esse?

Illi verò responderunt Iohannem Baptistā: & alij Eliam:

k *Qui fieri potest vt hæc tā aperta tāmque manifesta non intelligatis?*

5 Vera imago nostræ regenerationis, quæ in nobis à mundo segregatis, paulatim à Christo perficitur.

l *Hæc erat Galilææ ciuitas ex qua Petrus & Andræas & Philippus Apostoli erant. Ioh. 1. 44.*

m *Quod Christus non momento (vt sæpe facere solitus est) sed paulatim cæco visum restituit, hoc ideò factū esse probabile est, vt documentum in hoc homine statueret liberæ suæ dispēsationis, nec se astrictum esse ad certā normam, quin hoc vel illo modo virtutem suam proferat.*

n *Motum hominum percipiebat, quum formam ipsam non distingueret,*

o .i. *Iterū iussit vt reipsa exploraret recténe cerneret,*

6 Miracula Christus non vult à doctrina separari.

7 Multi Christum laudāt, qui tamen eum sua laude spoliant.

alii verò, vnum ex Prophetis.

Tunc ipse dixit eis, Vos autem, quem me dicitis esse? Respondens verò Petrus dicit ei, Tu es Christus.

8 Tunc [p] intermi-
natus est vt nulli id
dicerent de se.

¶ [9] Et cœpit eos do
cere quòd oporte-
ret Filium hominis
multa pati, & repro-
bari à senioribus,
principibúsque Sa-
cerdotum ac Scri-
bis, & trucidari: &
[q] tribus pòst diebus
resurgere.

[10] Et apertè eum
sermonem loquebatur. Tunc prehendit eum Petrus, cœpítq; obiurgare.

Ipse verò conuer-
sus, & intuitus discipulos suos, obiurgauit Petrum, dicens, [r] Abscede à me Satana: nam[s] non sapis quæ Dei *sunt*, sed quæ *sunt* hominum.

[11] Et quum aduocasset turbam cum discipulis suis, dixit eis, Quicunque vult me sequi, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, ac sequatur me.

Nam quisquis voluerit animam suam seruare, perdet eam: quisquis autem perdiderit animam suam causa mea & Euangelij, is seruabit eam.

8 Christus sua momenta prædicationi Euangelij præfixit.

p *Additio ministri prohibuit.*

9 Christus nec iniuitus neque ex insperato, sed præscius & volens, nostri causa passus est quicquid est passus.

q *Tertio pòst die.*

10 Nulli magis insaniunt quàm qui extra verbum Dei sapiunt.

r *Discede ex meo conspectu.*

s *Non est ipsa prudentia diuina, sed humana.*

11 Discipulos Christi oportet, domitis carnis affectibus, quicquid oneris imponit Dominus, fortiter sustinere.

ἄλλοι δὲ, ἕνα τῶν προφητῶν.

29 Καὶ αὐτὸς λέγει αὐτοῖς, Ὑμεῖς δὲ, τίνα με λέγετε εἶναι; Ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος λέγει αὐτῷ, Σὺ εἶ ὁ Χριστός.

30 Καὶ ἐπετίμησεν αὐτοῖς ἵνα μηδενὶ λέγωσι περὶ αὐτοῦ.

31 ¶ Καὶ ἤρξατο διδάσκειν αὐτοὺς ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν, καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχιερέων καὶ γραμματέων, καὶ ἀποκτανθῆναι, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστῆναι.

32 Καὶ παρρησίᾳ τὸν λόγον ἐλάλει. Καὶ προσλαβόμενος αὐτὸν ὁ Πέτρος ἤρξατο ἐπιτιμᾶν αὐτῷ.

33 Ὁ δὲ ἐπιστραφεὶς, καὶ ἰδὼν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἐπετίμησε τῷ Πέτρῳ, λέγων, Ὕπαγε ὀπίσω μου, σατανᾶ· ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων.

34 Καὶ προσκαλεσάμενος τὸν ὄχλον σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, εἶπεν αὐτοῖς, Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθείτω μοι.

35 Ὃς γὰρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὃς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ εὐαγγελίου, οὗτος σώσει αὐτήν.

alij verò, quasi vnus de Prophetis.

Tunc dicit illis, Vos verò, quem me esse dicitis? Respondens Petrus ait ei, Tu es Christus.

Et comminatus est eis ne cui dicerẽt de illo.

¶ Et cœpit docere eos quoniam oportet Filium hominis pati multa, & reprobari à Senioribus & à summis Sacerdotibus & Scribis, & occidi: & post tres dies resurgere.

Et palàm verbum loquebatur. Et apprehendens eum Petrus, cœpit increpare eum.

Qui conuersus, et vides discipulos suos comminatus est Petro, dicens, Vade retro me Satana: quoniam non sapis quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum.

Et conuocata turba cum discipulis suis, dixit eis, || Si quis vult me sequi, deneget semetipsum, et tollat crucem suã, et sequatur me.

Mat. 10. 38 & 16. 25 Luc. 9. 24 & 17. 33 Iohan. 12. 25

Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet eam: qui autem perdiderit animam suam propter me et Euangelium, saluam faciet eam.

Quid enim proderit homini, si lucretur mundum totum: & detrimentum animæ suæ faciat?

Mat.16.20 ||*Aut quid dabit homo commutationis pro anima sua?*

Mat.10.33 luc.9.26 & 12.8 ||*Qui enim me cõfusus fuerit & verba mea in generatione ista adultera & peccatrice, & Filius hominis confundetur eum quum venerit in gloria Patris sui cum angelis sanctis.*

36 Τί γὰρ ὠφελήσει ἄνθρωπον ἐὰν κερδήσῃ τὸν κόσμον ὅλον, καὶ ζημιωθῇ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ;

37 Ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ;

38 Ὃς γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῇ με καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους ἐν τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ μοιχαλίδι καὶ ἁμαρτωλῷ, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαισχυνθήσεται αὐτὸν ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων τῶν ἁγίων.

[12]Quid enim profuerit cuipiam si lucratus fuerit mundum totum, & anima sua mulctetur?

Aut quam dabit quispiam compensationem animæ suæ?

Nam quemcunque puduerit mei ac meorum sermonum in natione ista adultera & peccatrice, Filium etiam hominis pudebit eius, quando venerit cum gloria Patris sui, cum Angelis illis sanctis.

12 Omniũ hominum stultissimi sũt qui huius vitæ vsuram æternæ fœlicitatis iactura redimunt.

CAP. IX.

2. *Transfiguratio Christi.* 7. *Christus audiendus.* 11. *De Elia & Ioanne Bapt.* 14. *Dæmoniacus sanatur.* 23. *Fides omnia potest.* 31. *Prædicit Christus mortem suam.* 34. *Quis maximus inter Apostolos.* 36. *Christus puerum accipit in vlnas.* 42. *Scandalizare.* 50. *Sal. Pax.*

V.

Mat.16.28 luc.4.27 *ET dicebat illis, Amen dico vobis, quia sunt quidam de hîc stantibus qui non gustabunt mortem, donec videant regnũ Dei veniens in virtute.*

Mat.17.1 luc.9.28 ||*Et post dies sex assumit Iesus Petrum & Iacobum & Iohannem, & ducit illos in montem excelsum seorsum: & transfiguratus est coram ipsis.*

Et vestimenta eius facta sũt splẽdẽtia, & candida nimis velut nix, qualia

ΚΑΙ ἔλεγεν αὐτοῖς, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστηκότων, οἵτινες οὐ μὴ γεύσωνται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐληλυθυῖαν ἐν δυνάμει.

2 Καὶ μετὰ ἡμέρας ἓξ παραλαμβάνει ὁ Ἰησοῦς τὸν Πέτρον καὶ τὸν Ἰάκωβον καὶ τὸν Ἰωάννην, καὶ ἀναφέρει αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν μόνους· καὶ μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν.

3 Καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο στίλβοντα, λευκὰ λίαν ὡς χιὼν, οἷα

N.

Præterea dixit eis, Amen dico vobis, sunt quidam ex iis qui hîc adstãt qui nequaquam gustabunt mortem, vsque dum viderint [a] regnum Dei cum potentia.

[1]Sexto verò pòst die accepit Iesus Petrum & Iacobum & Iohannem, & subduxit eos solos in montem sublimem priuatim: & transformat[9] fuit coram eis.

Et vestimenta eius facta sunt [b] coruscantia, candida valdè vt nix, qualia

a *Regnum Dei vocat tempus illud quo Deus in Ecclesia sua patefacto Euangelio, regnum suum veluti inchoaturus erat: quod statim à resurrectione fieri cœpit, frustra ringente & fremente mundo. Antea verò, quum Christus adhuc infimus hominum esset, paucis quibusdam discipulis, iisque infirmissimis, eum assectantibus, quodammodo sepulta erat Regis nostri potestas.*

1 Christi mox in cruce exinaniendi voce, corã tribus discipulis, testibus omni exceptione maioribus, asseritur. b *Quasi scintillas*

cœlestis gloria, visibilibus symbolis, Eliæ & Mosis præsentia & colloquio, ipsiúsque adeò Patris emittentis.

c Id est, nullus fullo.

c non potest fullo in terra dealbare.

Et visus est eis Elias cum Mose, qui colloquebantur cum Iesu.

Tunc respondens Petr' dicit Iesu, Rabbi, bonũ est nos hîc esse: faciamus igitur tabernacula tria, tibi vnum, & Mosi vnũ, & Eliæ vnum.

Nec enim sciebat quid loqueretur: erant enim d exterriti.

d Id est, præ metu apud se non erant.

Et extitit nubes quę inumbrauit eos: venítque vox è nube, dicens, Hic est Filius ille meus dilectus: ipsum audite.

Et repentè cum circumspexissent, nõ amplius viderunt quẽquam, sed solum Iesum secum.

2 Dominus sua tempora Euãgelii promulgationi definiuit.

2 Quum verò descenderent è monte, interdixit eis ne cui narrarent quæ viderant, nisi quum Filius hominis à mortuis resurrexisset.

e Quasi cũ labore.

Ipsi igitur id e continuerunt apud se, mutuò quęrẽtes quid illud esset, f A mortuis resurgere.

f Non de vniuersali illa quæ futura est resurrectione quærebant, sed quod de peculiari illa sua resurrectione dixerat, non intelligebant.

¶ 3 Et interrogarũt eum dicentes, Cur Scribæ dicunt oportere vt Elias prius veniat?

3 Stulta Rabbinorum opinio de Eliæ aduentu refellitur.

Ipse verò respondens dixit eis, Elias quidẽ prius veniẽs, restituet omnia: & vt scriptũ est de Filio ho

γναφεὺς ἐπὶ τῆς γῆς οὐ δύναται λευκᾶναι.

4 Καὶ ὤφθη αὐτοῖς Ηλίας σὺν Μωσεῖ· καὶ ἦσαν συλλαλοῦντες τῷ Ιησοῦ.

5 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος λέγει τῷ Ιησοῦ, Ραββὶ, καλόν ἐστιν ἡμᾶς ὧδε εἶναι· καὶ ποιήσωμεν σκηνὰς τρεῖς, σοὶ μίαν, καὶ Μωσεῖ μίαν, καὶ Ηλίᾳ μίαν.

6 Οὐ γὰρ ᾔδει τὶ λαλήσῃ· ἦσαν γὰρ ἔκφοβοι.

7 Καὶ ἐγένετο νεφέλη ἐπισκιάζουσα αὐτοῖς· καὶ ἦλθε φωνὴ ἐκ τῆς νεφέλης, λέγουσα, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός· αὐτοῦ ἀκούετε.

8 Καὶ ἐξάπινα περιβλεψάμενοι, οὐκέτι οὐδένα εἶδον, ἀλλὰ τὸν Ιησοῦν μόνον μεθ' ἑαυτῶν.

9 Καταβαινόντων δὲ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὄρους, διεστείλατο αὐτοῖς ἵνα μηδὲ νὶ διηγήσωνται ἃ εἶδον, εἰ μὴ ὅταν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ.

10 Καὶ τὸν λόγον ἐκράτησαν πρὸς ἑαυτοὺς, συζητοῦντες τί ἐστι τὸ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι.

11 ¶ Καὶ ἐπηρώτων αὐτὸν, λέγοντες, Ὅτι λέγουσιν οἱ γραμματεῖς ὅτι Ηλίαν δεῖ ἐλθεῖν πρῶτον;

12 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Ηλίας μὲν ἐλθὼν πρῶτον, ἀποκαθιστᾷ πάντα· καὶ πῶς γέγραπται ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώ-

fullo nõn potest super terram candida facere.

Et apparuit illis Elias cum Moyse, & erant loquentes cũ Iesu.

Et respondens Petrus ait Iesu, Rabbi, bonum est nos hîc esse: & faciamus tria tabernacula, tibi vnum, & Moysi vnum, & Eliæ vnũ.

Non enim sciebat quid diceret: erant enim timore exterriti.

Et facta est nubes obumbrans eos: & venit vox de nube dicens, Hic est Filius meus charissimus: audite illum.

Et statim circumspicientes, neminem amplius viderunt, nisi Iesum tantùm secum.

||Et descẽdẽtibus illis de mõte, præcepit illis ne cuiquam quæ vidissent, narrarent, nisi quum Filius hominis à mortuis resurrexerit. Mat. 17. 9

Et verbum continuerunt apud se, cõquirentes quid esset, Quum à mortuis resurrexerit.

¶Et interrogabãt eum, dicentes, Quid ergo dicunt Pharisæi et Scribæ quia Eliam oportet venire primùm?

Qui respondens ait illis, Elias quum venerit primò, restituet omnia: et quomodo scriptum est in Filium hominis,

nis, vt multa patiatur, & cõtemnatur.

Sed dico vobis quia & Elias venit, & fecerunt illi quæcunque voluerunt ‖ *sicut scriptum est de eo.*

Malac. 4.3
Esa. 33.4

¶ *Et veniens ad discipulos suos, vidit turbam magnã circa eos, & Scribas conquirentes cum illis.*

Mat. 17.14
Luc. 9.38

Et confestim omnis populus videns Iesum, stupefactus est, & expauerunt: & accurrentes salutabant eum.

Et interrogauit eos. Quid inter vos conquiritis?

Et respondens vnus de turba, dixit, Magister, attuli filiũ meum ad te, habentem spiritum mutũ:

Qui vbicunque eũ apprehenderit, allidit illũ, & spumat, & stridet dentibus, & arescit: & dixi discipulis tuis vt eiicerent illum, & non potuerunt.

Qui respondens eis, dixit, O generatio incredula, quandiu apud vos ero? quandiu vos patiar? afferte illũ ad me.

Et attulerunt eũ. Et quum vidisset eum, statim spiritus conturbauit illum: & elisus in terram, volutabatur spumans.

που, ἵνα πολλὰ πάθῃ, καὶ ἐξουδενωθῇ;

13 Αλλὰ λέγω ὑμῖν ὅτι καὶ Ηλίας ἐλήλυθε, καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν, καθὼς γέγραπται ἐπ' αὐτόν.

14 ¶ Καὶ ἐλθὼν πρὸς τοὺς μαθητὰς, εἶδεν ὄχλον πολὺν περὶ αὐτοὺς, καὶ γραμματεῖς συζητοῦντας αὐτοῖς.

15 Καὶ εὐθέως πᾶς ὁ ὄχλος ἰδὼν αὐτὸν ἐξεθαμβήθη, καὶ προστρέχοντες ἠσπάζοντο αὐτόν.

16 Καὶ ἐπηρώτησε τοὺς γραμματεῖς, Τί συζητεῖτε πρὸς αὐτούς;

17 Καὶ ἀποκριθεὶς εἷς ἐκ τοῦ ὄχλου εἶπε, Διδάσκαλε, ἤνεγκα τὸν υἱόν μου πρός σε, ἔχοντα πνεῦμα ἄλαλον·

18 Καὶ ὅπου ἂν αὐτὸν καταλάβῃ, ῥήσσει αὐτόν· καὶ ἀφρίζει, καὶ τρίζει τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ, καὶ ξηραίνεται· καὶ εἶπον τοῖς μαθηταῖς σου ἵνα αὐτὸ ἐκβάλωσι, καὶ οὐκ ἴσχυσαν.

19 Ο δὲ ἀποκριθεὶς αὐτῷ λέγει, Ω γενεὰ ἄπιστος, ἕως πότε πρὸς ὑμᾶς ἔσομαι; ἕως πότε ἀνέξομαι ὑμῶν; φέρετε αὐτὸν πρός με.

20 Καὶ ἤνεγκαν αὐτὸν πρὸς αὐτόν. καὶ ἰδὼν αὐτὸν, εὐθέως τὸ πνεῦμα ἐσπάραξεν αὐτὸν· καὶ πεσὼν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐκυλίετο ἀφρίζων.

minis, *oportet* vt multa patiatur, & pro nihilo habeatur.

g Sed dico vobis & Eliam venisse, & *istos* ei fecisse quęcunque voluerunt, sicut scriptum est de eo.

¶ Et quum venisset ad discipulos *suos*, vidit turbam multam circa eos, & Scribas cum eis altercantes.

Et statim tota turba viso eo expauit: & accurrentes salutauerunt eum.

4 Tunc interrogauit Scribas: Quid altercamini inter vos?

Et respondẽs quidam è turba, dixit, Magister, adduxi filiũ meum ad te, habentem spiritum mutũ:

Qui vbicunque eũ corripuerit, h lacerat eum; *ipse* verò spumat, & stridet dentibus suis, & exarescit: & dixi discipulis tuis vt eiicerent, sed non potuerunt.

Ipse verò respondẽs dixit ei, O natio incredula, quousque tandẽ apud vos ero? quousque tandem tolerabo vos? adducite eum ad me.

Illum igitur adduxerũt ad eum. Quum autem eum i vidisset continuò spiritus k discerpsit eum: & *ille* quũ cecidisset in terram, voluebatur spumans.

g *Nomẽ Eliæ Thesbites, ad Iohannem Baptistã transtulerat Malachias, quia ipse in collapso Ecclesiæ statu restaurando similis, Eliæ futurus erat, q. d. Christus. Vera fuit promissio de venturo Elia, quæ etiam impleta fuit: sed iam à Scribis repudiatus fuit Elias, cuius inane nomen falsò mihi opponunt.*

4 Christus miraculo cõfirmat etiã indignis, se venisse vt Satanæ rabiem cohibeat.

h *Interim dolore vexat, sicut in colico dolore accidere solet.*

i *Protinus ac Iesus adductum puerum aspexisset, spiritus cœpit suo more sæuire.*

k *Id est, vellicauit cũ sensu grauissimo.*

Tunc interrogauit *Iesus* patrẽ eius, Quãtum téporis est quòd hoc accidit ei? Ipse verò ait, Ab infante:

Et sæpe eũ in ignẽ abiecit & in aquas, vt perderet eum. Sed si quid potes, succurre nobis, misericordia commotus erga nos.

21 Καὶ ἐπηρώτησε τὸν πατέρα αὐτοῦ, Πόσος χρόνος ἐστὶν ὡς τοῦτο γέγονεν αὐτῷ; Ὁ δὲ εἶπε, Παιδιόθεν·

22 Καὶ πολλάκις αὐτὸν καὶ εἰς πῦρ ἔβαλε καὶ εἰς ὕδατα, ἵνα ἀπολέσῃ αὐτόν· ἀλλ' εἴτι δύνασαι, βοήθησον ἡμῖν, σπλαγχνισθεὶς ἐφ' ἡμᾶς.

Et interrogauit patrem eius, Quantum temporis est ex quo ei hoc accidit? At ille ait, Ab infantia.

Et frequenter eũ in ignem & in aquas misit, vt eum perderet. Sed si quid potes, adiuua nos, misertus nostri.

Iesus autem dixit ei, Si potes hoc credere, omnia fieri possunt credenti.

23 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Τὸ εἰ δύνασαι πιστεῦσαι, πάντα δυνατὰ τῷ πιστεύοντι.

Iesus autem ait illi, Si potes credere, omnia possibilia sũt credenti.

1 *Nihil est quod non velit & possit Christus ei qui in ipsum credit.*

Pater verò pueri statim clamans cum lachrymis dixit, Credo, Domine: succurre incredulitati meæ.

24 Καὶ εὐθέως κράξας ὁ πατὴρ τοῦ παιδίου, μετὰ δακρύων ἔλεγε, Πιστεύω, Κύριε· βοήθει μου τῇ ἀπιστίᾳ.

Et continuò exclamans pater pueri cum lachrymis aiebat, Credo, Domine: adiuua incredulitatem meam.

Quum vidisset autem Iesus turbam simul accurrere, obiurgauit spiritum illum impurum, dicens ei, m Tu spiritus mute & surde, ego tibi impero, Exi ab eo, & ne amplius ingreditor in eum.

25 Ἰδὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἐπισυντρέχει ὄχλος, ἐπετίμησε τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ, λέγων αὐτῷ, Τὸ πνεῦμα τὸ ἄλαλον καὶ κωφόν, ἐγώ σοι ἐπιτάσσω, Ἔξελθε ἐξ αὐτοῦ, καὶ μηκέτι εἰσέλθῃς εἰς αὐτόν.

Et exclamans, & multum discerpens eum, exiit ab eo: & factus est sicut mortuus, ita vt multi dicerent, Quia mortuus est.

m *Spiritui malo eam malitiam exprobrat qua pueros & auditum & sermonẽ ademerat: illique indignatur nõ puero, quòd opera Dei vitiauit.*

5 Quo Christi virtus propior, eo impotentius furit Satan.

26 Καὶ κράξας, καὶ πολλὰ σπαράξας αὐτόν, ἐξῆλθε· καὶ ἐγένετο ὡσεὶ νεκρός, ὥστε πολλοὺς λέγειν ὅτι ἀπέθανεν.

Iesus autem tenens manum eius, eleuauit eum: & surrexit.

27 Ὁ δὲ Ἰησοῦς κρατήσας αὐτοῦ τῆς χειρός, ἤγειρεν αὐτόν· καὶ ἀνέστη.

Et quum introisset in domum, discipuli eius secretò interrogabant eum, Quare nos non potuimus eijcere eum?

Et quum esset ingressus domum, discipuli eius interrogarunt eum priuatim, Cur nos non potuimus *spiritum* illum eiicere?

6 Fide, ac proinde precibus & ieiunio opus est ad Satanã ex vetere possessione deiicie dum.

28 Καὶ εἰσελθόντα αὐτὸν εἰς οἶκον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπηρώτων αὐτὸν κατ' ἰδίαν, Ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἠδυνήθημεν ἐκβαλεῖν αὐτό;

Et

Et dixit illis, Hoc genus in nullo potest exire, nisi in oratione & ieiunio.

29 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Τοῦτο τὸ γένος ἐν οὐδενὶ δύναται ἐξελθεῖν εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ.

Ipse verò dixit eis, Hoc genus *dæmoniorum* [n] nulla re potest exire nisi per precationem & ieiunium.

n *Nulla alia ratione.*

Mat. 17. 22 Luc. 9. 22

¶Et inde profecti prætergrediebãtur Galilæam: nec volebat quenquam scire.

30 ¶Καὶ ἐκεῖθεν ἐξελθόντες παρεπορεύοντο διὰ τῆς Γαλιλαίας· καὶ οὐκ ἤθελεν ἵνα τις γνῷ.

¶Et illinc egressi, [o] vnà iter faciebant per Galilæam: nec volebat vt quisquam *id* sciret.

o *Id est, ad iunctis sibi discipulis.*

Docebat autem discipulos suos, & dicebat illis, Quoniam Filius hominis tradetur in manus hominum, & occident eum: & occisus, tertia die resurget.

31 Ἐδίδασκε γὰρ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτόν· καὶ ἀποκτανθεὶς, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται·

[7] Docebat enim discipulos suos, & dicebat eis, Filius hominis traditur in manus hominum, qui trucidabunt eum: sed trucidatus, tertio die resurget.

7 Sedulò quidem nos præmonet Christus ne improuisis malis opprimamur, sed incredibilis est hominũ socordia.

At illi ignorabant verbum, & timebant interrogare eum.

32 Οἱ δὲ ἠγνόουν τὸ ῥῆμα, καὶ ἐφοβοῦντο αὐτὸν ἐπερωτῆσαι.

Ipsi verò ignorabant hoc dictum, & timebant eum interrogare.

Mat. 18. 1 Luc. 9. 45

¶Et venerunt Capharnaum: qui quũ domi esset, interrogabat eos, Quid in via tractabatis?

33 ¶Καὶ ἦλθεν εἰς Καπερναούμ· καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ γενόμενος ἐπηρώτα αὐτοὺς, Τί ἐν τῇ ὁδῷ πρὸς ἑαυτοὺς διελογίζεσθε;

¶[8] Venit igitur Capernaũ: & quum venisset [p] domum, interrogauit eos, Quid in via inter vos disceptabatis?

8 Sola humilitas attollit.

p *In quam solitus erat diuertere.*

At illi tacebant: siquidem in via inter se disputauerãt quis eorum maior esset.

34 Οἱ δὲ ἐσιώπων· πρὸς ἀλλήλους γὰρ διελέχθησαν ἐν τῇ ὁδῷ, τίς μείζων.

Ipsi verò siluerũt: nam alij aduersus alios disseruerant in via quis *esset* cæteris maior.

Et residens, vocauit duodecim, & ait illis, Siquis vult primus esse, erit omnium nouissimus, & omnium minister.

35 Καὶ καθίσας ἐφώνησε τοὺς δώδεκα, καὶ λέγει αὐτοῖς, Εἴ τις θέλει πρῶτος εἶναι, ἔσται πάντων ἔσχατος, καὶ πάντων διάκονος.

Et quum consedisset, vocauit duodecim illos, & dixit eis, Siquis vult primus esse, erit omnium vltimus, & omnium minister.

Et accipiens puerum, statuit eum in medio eorum: quem quum complexus esset, ait illis,

36 Καὶ λαβὼν παιδίον, ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέσῳ αὐτῶν· καὶ ἐναγκαλισάμενος αὐτὸ, εἶπεν αὐτοῖς,

Et acceptum puerulum statuit in medio eorum: eóque in vlnas recepto, dixit eis,

Quisquis vnum ex huiusmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit: & quicũque me

37 Ὃς ἐὰν ἓν τῶν τοιούτων παιδίων δέξηται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐμὲ δέχεται· καὶ ὃς ἐὰν ἐμὲ

Quisquis vnum ex talibus puerulis exceperit [q] nomine meo me excipit: & quicunque me

q *Mea causa, quòd mihi hũc honorẽ habeas*

exceperit, r non me excipit, sed eum qui misit me.

r Non tam me excipit quàm, &c.

9 Respondit autē ei Iohannes, dicens, Magister, s vidimus quendam per nomē tuum eiiciētem dæmonia, qui non sequitur nos: & prohibuimus eum, quia nō sequitur nos.

9 Deus ordinariæ vocationis autor agit extra ordinē quoties liber. Probatur autē extraordinaria vocatio à doctrina & effectis.

Iesus autem ait, Ne illum prohibete. nullus enim est qui edat virtutem per nomē meum, & possit citò maledicere mihi.

s Quod mali etiā potuerint Christi nomine dæmones eiicere, inde patet, quòd quidā dicturi sint Christo, Domine, Domine, nonne per nomen tuū prophetauimus & per nomen tuum dæmonia eiecimus? &c. Matth. 7. 22.

t Nam qui non est contra nos, pro nobis est.

¶ Quisquis enim potū dederit vobis poculū aquæ in nomine meo, *id est*, quòd sitis Christi, amen dico vobis, nequaquā perdiderit mercedē suam.

t Est prouerbialis & Christiana sententia, qua monemur non reiiciendos eos qui vel tantillū veræ Dei notitiæ retinent, etsi se adhuc infirmos ostendant. 1. Corint. 12. 3. Quod autem Mat. 12. 30. dicit Christus, q non est mecum aduersum me est, &c. ad eos pertinet qui se illius hostes esse ipso facto iā declararunt.

10 Et quisquis offenderit vnū ex paruis istis qui credunt in me, bonum esset ei potius si circumponeretur saxū molare circa collum eius, & proiiceretur in mare.

10 Deus adeò seuerus est offendiculorū vltor, vt quoduis damnum ferendū sit potius quā vel omnino cuipiam obiiciendum offendiculum.

Quòd si manus tua facit vt tu offendas, abscinde eam: bonū est tibi ad vitam ingredi mancum, *potius*, quàm duas manus habentem abire in gehēnam, in ignē inextinguibilem:

Vbi vermis u eorum non interit, & ignis non extinguitur.

u Eorū scilicet, qui in eam flammam erūt conuicti.

δέξηται, οὐκ ἐμὲ δέχεται, ἀλλὰ τὸν ἀποστείλαντά με.

38 Ἀπεκρίθη δὲ αὐτῷ ὁ Ἰωάννης, λέγων, Διδάσκαλε, εἴδομέν τινα ἐν τῷ ὀνόματί σου ἐκβάλλοντα δαιμόνια, ὃς οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν· καὶ ἐκωλύσαμεν αὐτὸν, ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν.

39 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπε, Μὴ κωλύετε αὐτόν. οὐδεὶς γάρ ἐστιν ὃς ποιήσει δύναμιν ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, καὶ δυνήσεται ταχὺ κακολογῆσαί με.

40 Ὃς γὰρ οὐκ ἔστι καθ' ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἐστιν.

41 ¶ Ὃς γὰρ ἂν ποτίσῃ ὑμᾶς ποτήριον ὕδατος ἐν τῷ ὀνόματί μου, ὅτι Χριστοῦ ἐστε, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀπολέσῃ τὸν μισθὸν αὐτοῦ.

42 Καὶ ὃς ἂν σκανδαλίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τῶν πιστευόντων εἰς ἐμὲ, καλόν ἐστιν αὐτῷ μᾶλλον εἰ περίκειται λίθος μυλικὸς περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ βέβληται εἰς τὴν θάλασσαν.

43 Καὶ ἐὰν σκανδαλίζῃ σε ἡ χείρ σου, ἀπόκοψον αὐτήν. καλόν σοι ἐστὶ κυλλὸν εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν, ἢ τὰς δύο χεῖρας ἔχοντα, ἀπελθεῖν εἰς τὴν γέενναν, εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον·

44 Ὅπου ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται.

susceperit: non me suscipit, sed eum qui misit me.

|| *Respōdit illi Iohannes, dicens, Magister, vidimus quendam in nomine tuo eiiciētem dæmonia, qui nō sequitur nos, & prohibuimus eū.* Luc. 9. 49

Iesus autem ait, Nolite prohibere eū. || *nemo est enim qui faciat virtutem in nomine meo, & possit citò malè loqui de me.* 1. Cor. 12. 3

Qui enim non est aduersum vos, pro vobis est.

¶ *Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquæ in nomine meo, quia Christi estis, amen dico vobis, non perdet mercedē suam.* Matth. 10. 42.

|| *Et quisquis scandalizauerit vnū ex his pusillis credentibus in me, bonum est ei magis si circundaretur mola asinaria collo eius, & in mare mitteretur.* Matt. 18. 6 Luc. 17. 1

|| *Et si scandalizauerit te manus tua, abscinde illam: bonū est tibi debilem introire in vitā, quàm duas manus habentem ire in gehennā, in ignem inextinguibilem:* Mat. 5. 29. & 10. 8

|| *Vbi vermis eorum nō moritur, & ignis non extinguitur.* Esa. 66. 24

Et

Et si pes tuus te scandalizat, amputa illum, bonum est tibi claudum introire in vitam æternam, quàm duos pedes habentē mitti in gehennam ignis inextinguibilis:

45 Καὶ ἐὰν ὁ πούς σου σκανδαλίζῃ σε, ἀπόκοψον αὐτόν. καλόν ἐστι σοι εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν χωλὸν, ἢ τοὺς δύο πόδας ἔχοντα βληθῆναι εἰς τὴν γέενναν, εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον·

Et si pes tuus facit vt tu offendas, abscinde eum: bonum est tibi ingredi in vitam claudum, *potius* quàm duos pedes habentem proiici in gehennam, in ignem inextinguibilem:

Vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.

46 Ὅπου ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται.

Vbi vermis eorū non interit, & ignis non extinguitur.

Quòd si oculus tuus scandalizat te, eiice eum: bonum est tibi luscum introire in regnū Dei, quàm duos oculos habentem, mitti in gehennam ignis:

47 Καὶ ἐὰν ὁ ὀφθαλμός σου σκανδαλίζῃ σε, ἔκβαλε αὐτόν. καλόν σοι ἐστὶ μονόφθαλμον εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἢ δύο ὀφθαλμοὺς ἔχοντα βληθῆναι εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός·

Et si oculus tuus facit vt tu offendas, erue eum: bonum est tibi introire in regnum Dei luscum, *potius* quàm duos oculos habentem proiici in gehennam ignis:

Vbi vermis eorum nō moritur, & ignis non extinguitur.

48 Ὅπου ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται.

Vbi vermis eorū non obit, & ignis nō extinguitur.

Leuit. 2.13 *Omnis enim igne salietur: ||& omnis victima sale salietur.*

49 Πᾶς γὰρ πυρὶ ἁλισθήσεται, καὶ πᾶσα θυσία ἁλὶ ἁλισθήσεται.

[11]Nam omnis *homo* [x]igne salietur: & omnis oblatio sale salietur.

Matt. 5.13 Luc 14.34 *||Bonum est sal: quòd si sal insulsum fuerit, in quo illud condietis? habete in vobis sal, & pacem habete inter vos.*

50 Καλὸν τὸ ἅλας· ἐὰν δὲ τὸ ἅλας ἄναλον γένηται, ἐν τίνι αὐτὸ ἀρτύσετε; ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς ἅλας, καὶ εἰρηνεύετε ἐν ἀλλήλοις.

Bonus est sal: si verò sal insulsus fuerit, quónam ipsum condietis? [y]habete in vobisipsis salem, & pacem habete inter vos mutuó.

11 Oportet nos à Deo veluti sale macerari, tū vt simus victimæ ipsi gratæ, tum vt mutuò coniuncti, alii alios saliamus.

x *Vocat ignē sanam & incorruptam doctrinā. 1. cor. 3. 13. alludit autem ad præceptum legis q. d. Quemadmodū olim sine sale nulla hostia Deo accepta erat, sic quisquis se rite offerre Deo volet, necesse est vt tam igne quàm sale. (i. verbo incorrupto) condiatur.*

y *Quia sal acrimonia sua mordet, ideo statim admonet sic temperandam esse cōdituram, vt pax interim salua maneat.*

CAP. X.

1. *Vxor ob solam fornicationem dimittenda.* 13. *Paruuli Christo offeruntur.* 17. *A diuite interrogatur Iesus quomodo vita æterna possideatur.* 28. *Apostoli relinquentes omnia propter Christum.* 33. *Christus prædicit mortem suam.* 35. *Filiorum Zebedæi petitio.* 46. *Bartimæus cæcus sanatur.*

V.

Et inde exurgens venit in

Κἀκεῖθεν ἀναστὰς ἔρχεται εἰς τὰ

N.

Et quū illinc[a] surrexisset, venit in

a *Id est, profectus, seu digressus, Hebræis enim sedere idem est quod habitare, surgere quod proficisci.*

fines Iudææ per regionem quæ est trans Iordanem. & conuenit rursum turba ad eum: &, vt consueuerat, rursum docebat eos.

Tunc accedentes Pharisæi interrogarunt eum an liceret viro vxorem dimittere: tentantes eum.

Ipse verò respondens dixit, Quid vobis mandauit Moses?

Ipsi autem dixerunt, Moses permisit libellum absces-sionis scribere & dimittere vxorem.

[1] Repudia quæ Lex toleravit, Deus tamen nũquã probauit.

[a] Tunc respondẽs Iesus dixit eis, Propter duritiã cordis vestri scripsit vobis [b] mandatum istud.

[b] *Vide Matth. 19. 8. Moses siquidem præceptum dedit de repudijs vxoribus: sed potius contra inflexibilẽ maritorum duritiẽ præscripsit.*

A principio verò creationis, masculũ & fœminam fecit Deus.

Propterea relinquet homo patrem suum & matrem, & agglutinabitur vxori suæ:

Et qui duo *sunt*, erunt caro vna. itaque non sunt amplius duo, sed vna caro.

Quòd ergo Deus coniunxit, homo ne seiungat.

Et domi rursum discipuli eius eadem de re interrogarunt eum.

Ipse verò dixit eis, Quicũque dimiserit

ὅρια τῆς Ἰουδαίας διὰ τοῦ πέραν τοῦ Ἰορδάνου. καὶ συμπορεύονται πάλιν ὄχλοι πρὸς αὐτόν· καὶ ὡς εἰώθει, πάλιν ἐδίδασκεν αὐτούς.

2 Καὶ προσελθόντες οἱ Φαρισαῖοι ἐπηρώτησαν αὐτὸν εἰ ἔξεστιν ἀνδρὶ γυναῖκα ἀπολῦσαι· πειράζοντες αὐτόν.

3 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Τί ὑμῖν ἐνετείλατο Μωσῆς;

4 Οἱ δὲ εἶπον, Μωσῆς ἐπέτρεψε βιβλίον ἀποστασίου γράψαι, καὶ ἀπολῦσαι.

5 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἔγραψεν ὑμῖν τὴν ἐντολὴν ταύτην.

6 Ἀπὸ δὲ ἀρχῆς κτίσεως, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτοὺς ὁ Θεός.

7 Ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ.

8 Καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν· ὥστε οὐκέτι εἰσὶ δύο, ἀλλὰ μία σάρξ.

9 Ὃ οὖν ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω.

10 Καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ πάλιν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπηρώτησαν αὐτόν.

11 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Ὃς ἐὰν ἀπολύσῃ τὴν

fines Iudææ vltra Iordanem. & conueniunt iterum turbæ ad eum: & sicut consueuerat, iterum docebat illos.

Et accedẽtes Pharisæi interrogabant eum, Scilicet viro vxorem dimittere: tẽtantes eum.

At ille respondens dixit eis, Quid vobis præcepit Moyses?

Qui dixerunt, ‖Moyses permisit libellum repudij scribere, & dimittere. Deut. 24. 1

Quibus respondens Iesus ait, Ad duritiam cordis vestri scripsit vobis præceptum istud.

Ab initio autem creaturæ, ‖masculũ & fœminam fecit eos Deus. Gen. 1. 27 mat. 19. 4

‖Propter hoc relinquet homo patrẽ suum & matrẽ, & adhærebit ad vxorem suam. Gen. 2. 24 1. cor. 6. 16 ephes. 6. 31

Et erunt duo in carne vna. itaque iam non sunt duo, sed vna caro.

‖Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet. 1. Cor. 7. 10

Et in domo iterum discipuli eius de eodem interrogauerunt eum.

Et ait illis, ‖Qui cunque dimiserit Mat. 5. 32 & 19. 9 luc. 16. 18 1. cor. 7. 10

vxorem suam, & aliam duxerit, adulterium committit super eam.

Et si vxor dimiserit virum suum, & alij nupserit, mœchatur.

Mat. 19.13 Luc. 18.15 ¶ *Et offerebant illi paruulos, vt tangeret illos: discipuli autem comminabantur offerentibus.*

Quos quum videret Iesus, indignè tulit, & ait illis, Sinite paruulos venire ad me, & ne prohibueritis eos. talium enim est regnum Dei.

Amen dico vobis, quisquis non receperit regnum Dei velut paruulus, non intrabit in illud.

Et complexans eos, & imponens manus super illos benedicebat eos.

Mat. 19.16 Luc. 18.28 ¶ *Et quum egressus esset in viam, procurrens quidam genu flexo ante eum, rogabat eum, Magister bone, quid faciam vt vitam æternam percipiam?*

Iesus autem dixit ei, Quid me dicis bonum? nemo bonus, nisi vnus, Deus.

Præcepta nosti,

Exo. 20.13 ||*Ne adulteres, Ne occidas, Ne fureris, Ne falsum testimonium dixeris, Ne fraudem feceris. Honora patrem tuum*

γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ γαμήσῃ ἄλλην, μοιχᾶται ἐπ' αὐτήν.

12 Καὶ ἐὰν γυνὴ ἀπολύσῃ τὸν ἄνδρα αὐτῆς, καὶ γαμηθῇ ἄλλῳ, μοιχᾶται.

13 ¶ Καὶ προσέφερον αὐτῷ παιδία, ἵνα ἅψηται αὐτῶν· οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπετίμων τοῖς προσφέροισιν.

14 Ἰδὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς ἠγανάκτησε, καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ἄφετε τὰ παιδία ἔρχεσθαι πρός με, καὶ μὴ κωλύετε αὐτά. τῶν τὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

15 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὃς ἂν μὴ δέξηται τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ὡς παιδίον, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν.

16 Καὶ ἐναγκαλισάμενος αὐτὰ, τιθεὶς τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτὰ, ηὐλόγει αὐτά.

17 ¶ Καὶ ἐκπορευομένου αὐτοῦ εἰς ὁδὸν, προσδραμὼν εἷς καὶ γονυπετήσας αὐτὸν, ἐπηρώτα αὐτὸν, Διδάσκαλε ἀγαθὲ, τί ποιήσω ἵνα ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω;

18 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός.

19 Τὰς ἐντολὰς οἶδας, Μὴ μοιχεύσῃς, Μὴ φονεύσῃς, Μὴ κλέψῃς, Μὴ ψευδομαρτυρήσῃς, Μὴ ἀποστερήσῃς. Τίμα τὸν πατέρα σου

vxorem suam, & duxerit aliam, mœchatur aduersus [c]eam.

Et si mulier dimiserit virum suum, & nupserit alteri, mœchatur.

¶ [2]Tunc obtulerunt ei puerulos vt tangeret eos: discipuli verò obiurgabant eos qui offerebant.

Quod quum vidisset Iesus, indignatus est, & dixit eis, Sinite puerulos venire ad me, & ne prohibete eos. [3]talium enim est regnum Dei.

Amen dico vobis, quicunque non exceperit regnum Dei vt puerulus, nequaquam in id ingredietur.

Et quum accepisset eos in vlnas, impositis in eos manibus, benedixit eis.

¶ [4d]Et egrediente eo *vt se daret* in viã, quidam quum accurrisset, & [e]accidisset ei ad genua, interrogauit eum, Magister bone, quid faciam vt vitam æternam possideam?

Iesus autem dixit ei, Cur me dicis bonũ? nullus est bonus, nisi vnus, *nẽpe* Deus.

Mandata nosti, Ne mœchare, Ne occidito, Ne furare, Ne falsum testimonium dicito, Ne [f]damno afficito *quenquam*. Honora patrẽ tuum

c *Quã videlicet repudiauit. adulter enim est alteri consuescens.*

2 Deus pro sua bonitate non tantùm patres, sed etiam eorũ liberos in fœdere cõprehendit, ac proinde ipsis benedicit.

3 Malitia pueros fieri oportet, vt ingrediamur regnum cœlorum.

4 Duo in primis fugiẽda æternam vitam seriò quærẽtibus, opinio videlicet de suis meritis, quæ ex vera Legis consideratione intelligitur & refellitur: diuitiarũ amor, qui multos alacriter etiã currentes è medio cursu reuocat.

d *Quã iter ipse iniret.*

e *Vide* Mat. 17.14

f *Nec vl, nec fraude, nec alia quauis ratione.*

& matrem.

Ille verò respondens dixit ei, Magister, hæc omnia observaui à iuuentute mea.

Iesus autem eum intuitus, dilexit eum & dixit ei, Vnum te deficit: abi, quæcunque habes vende, & da pauperibus: & habebis thesaurum in cœlo: & veni, sequere me, sublata *in humeros* cruce.

Ille verò mœstus factus propter hunc sermonem, abiit contristatus: habebat enim bona multa.

Et quum circumspexisset Iesus, dicit discipulis suis, Quàm difficilè qui opes habent, in regnum Dei introibunt!

Discipuli verò expauerunt ad eos sermones ipsius. Iesus autem rursum respõdens dixit eis, Filij, quàm difficile est vt qui confidunt opibus, in Regnum Dei ingrediantur!

Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitē in regnum Dei ingredi.

Illi verò amplius percellebãtur, dicentes inter se, Et quis potest seruari?

τὴν πλὴν μητέρα.

20 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ, Διδάσκαλε, ταῦτα πάντα ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός μου.

21 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐμβλέψας αὐτῷ, ἠγάπησεν αὐτὸν, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἓν σε ὑστερεῖ· ὕπαγε, ὅσα ἔχεις πώλησον, καὶ δὸς τοῖς πτωχοῖς· καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ· καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι, ἄρας τὸν σταυρόν.

22 Ὁ δὲ συνοχάσας ἐπὶ τῷ λόγῳ, ἀπῆλθε λυπούμενος· ἦν γὰρ ἔχων κτήματα πολλά.

23 Καὶ περιβλεψάμενος ὁ Ἰησοῦς λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Πῶς δυσκόλως οἱ τὰ χρήματα ἔχοντες εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελεύσονται!

24 Οἱ δὲ μαθηταὶ ἐθαμβοῦντο ἐπὶ τοῖς λόγοις αὐτοῦ· Ὁ δὲ Ἰησοῦς πάλιν ἀποκριθεὶς λέγει αὐτοῖς, Τέκνα, πῶς δύσκολόν ἐστι τοὺς πεποιθότας ἐπὶ τοῖς χρήμασιν, εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν!

25 Εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τῆς τρυμαλιᾶς τῆς ῥαφίδος διελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν.

26 Οἱ δὲ περισσῶς ἐξεπλήσσοντο, λέγοντες πρὸς ἑαυτούς, Καὶ τίς δύναται σωθῆναι;

& matrem.

At ille respondens ait illi, Magister, hæc omnia observaui à iuuentute mea.

Iesus autem intuitus eum, dilexit eum, & dixit ei, Vnum tibi deest: vade, quæcunque habes, vende, & da pauperibus: & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me.

Qui cõtristatus in verbo, abiit mœrens: erat enim habens multas possessiones.

Et circunspiciens Iesus ait discipulis suis, Quàm difficilè qui pecunias habent in regnum Dei introibunt!

Discipuli autẽ obstupescebãt in verbis eius. At Iesus rursus respondens ait illis, Filioli, quàm difficile est confidẽtes in pecuniis, in regnum Dei introire!

Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum Dei.

Qui magis admirabantur, dicentes ad semetipsos, Et quis potest saluus fieri?

Et intuens illos Iesus, ait, Apud homines impossibile est, sed non apud Deum: omnia enim possibilia sunt apud Deum.

Mat. 19. 27 Luc. 18. 28 *Et cœpit ei Petrus dicere, Ecce, nos dimisimus omnia, & sequuti sumus te.*

Respondens Iesus ait, Amen dico vobis: nemo est qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem aut filios aut agros, propter me & propter Euãgelium,

Qui non accipiet centies tantũ nunc in tempore hoc, domos, & fratres, & matres, & filios, & agros cum persecutionibus, & in seculo futuro vitam æternam.

Mat. 19. 30 Luc. 13. 30 *Multi autem erũt primi nouissimi: & nouissimi, primi.*

Mat. 20. 17 Luc. 18. 31 ¶ *Erãt autẽ in via ascendentes Ierosolymam & præcedebat illos Iesus, & stupebãt: & sequẽtes timebant. Et assumẽs iterum duodecim, cœpit illis dicere quæ essent ei euentura.*

Quia ecce ascendimus Ierosolymã, et Filꝰ hominis tra

27 Ἐμβλέψας δὲ αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, λέγει, Παρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατον, ἀλλ' οὐ παρὰ τῷ Θεῷ· πάντα γὰρ δυνατά ἐστι παρὰ τῷ Θεῷ.

28 Καὶ ἤρξατο ὁ Πέτρος λέγειν αὐτῷ, Ἰδοὺ, ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολουθήσαμέν σοι.

29 Ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν· οὐδείς ἐστιν ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ ἀδελφοὺς ἢ ἀδελφὰς, ἢ πατέρα ἢ μητέρα, ἢ γυναῖκα ἢ τέκνα, ἢ ἀγροὺς, ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ εὐαγγελίου,

30 Ἐὰν μὴ λάβῃ ἑκατονταπλασίονα νῦν ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, οἰκίας, καὶ ἀδελφοὺς καὶ ἀδελφὰς, καὶ μητέρας, καὶ τέκνα, καὶ ἀγροὺς, μετὰ διωγμῶν, καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ ἐρχομένῳ ζωὴν αἰώνιον.

31 Πολλοὶ δὲ ἔσονται πρῶτοι, ἔσχατοι· καὶ οἱ ἔσχατοι, πρῶτοι.

32 ¶ Ἦσαν δὲ ἐν τῇ ὁδῷ, ἀναβαίνοντες εἰς Ἱεροσόλυμα· καὶ ἦν προάγων αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς· καὶ ἐθαμβοῦντο, καὶ ἀκολουθοῦντες ἐφοβοῦντο. Καὶ παραλαβὼν πάλιν τοὺς δώδεκα, ἤρξατο αὐτοῖς λέγειν τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβαίνειν.

33 Ὅτι ἰδοὺ, ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου πα-

Intuitus autem eos Iesus dicit, Apud homines *hoc est* impossibile, sed non apud Deum: nam omnia possibilia sunt apud Deum.

5 Tunc Petrus cœpit ei dicere, Ecce, nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te.

Respondens autẽ Iesus ait, Amen dico vobis: nullus est qui reliquerit domum, aut fratres aut sorores, aut patrẽ aut matrẽ, aut vxorem, aut liberos, aut agros, mea causa & Euangelij,

Quin accipiat g centuplicia nunc isto tempore, domos, & fratres, & sorores, & matres, & liberos, & agros, h cum persequutionibus, & in seculo venturo vitam æternam.

Multi autem primi, erunt vltimi: & vltimi, primi.

6 ¶ Erant autẽ in via ascendentes Hierosolyma: & præibat eis Iesus, & expauescebant, & sequentes timebant. Et ipse, assumptis rursũ duodecim, cœpit eis dicere quæ sibi erant euentura.

Dicens, Ecce, ascẽdimus Hierosolyma, & Filius hominis tra

5 Præchristo omnia negligere, certũ est ad vitam æternam iter modò nequid in via deficiat.

g *Centies tantundem*, vtpote quoad verum vsum & commoda huius vitæ, si modò illa non ex copia & cupiditate nostra metiamur, sed ex Dei voluntate.

h *In mediis etiam persequutionibus.*

6 Rursus & scipuli ad inuictam patiẽtiam præparãtur mortis imminentis, & simul certò sequuturæ vitæ denuntiatione.

detur principibus Sacerdotum & Scribis: & condemnabunt eum morte, tradéntque eum Gentibus:

ραδοθήσεται τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς γραμματεῦσι· καὶ κατακρινοῦσιν αὐτὸν θανάτῳ, καὶ παραδώσουσιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσι·

detur principib. Sacerdotum & Scribis & Senioribus: & damnabunt eũ morte, & tradent eum Gentibus:

Quæ illudent ei, & inspuent in eum, & trucidabunt eum: sed tertia die resurget.

34 Καὶ ἐμπαίξουσιν αὐτῷ, καὶ μαστιγώσουσιν αὐτὸν, καὶ ἐμπτύσουσιν αὐτῷ, καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτόν· καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται.

Et illudent ei, & conspuent eum, & flagellabũt eum, & interficient eum: & tertia die resurget.

7 Omnino prius certandum est, quã triumphandum.

i *Rogamus. Hæc autem testantur quam ferociat caro, & quanta cupiditate aspiret ad honores*

¶ 7 Tunc accedunt ad eum Iacobus & Iohannes filij Zebedæi, dicentes, Magister, i velimus vt quicquid petierimus, præstes nobis.

35 ¶ Καὶ προσπορεύονται αὐτῷ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης οἱ υἱοὶ Ζεβεδαίου, λέγοντες, Διδάσκαλε, θέλομεν ἵνα ὃ ἐὰν αἰτήσωμεν, ποιήσῃς ἡμῖν.

¶ Et accedunt ad eum Iacobus & Iohannes filij Zebedæi, dicentes, Magister, volumus vt quodcunque petierimus, facias nobis. Mat. 20. 20

Ipse verò dixit eis, Quid me vultis vobis præstare?

36 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Τί θέλετε ποιῆσαί με ὑμῖν;

At ille dixit eis, Quid vultis vt faciam vobis?

Illi autem dixerunt ei, Da nobis vt vnus ad dexteram tuam & alter ad sinistrã tuã sedeamus in gloria tua.

37 Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, Δὸς ἡμῖν ἵνα εἷς ἐκ δεξιῶν σου καὶ εἷς ἐξ εὐωνύμων σου καθίσωμεν ἐν τῇ δόξῃ σου.

Et dixerunt, Da nobis vt vnus ad dexteram tuam, & alius ad sinistram tuam sedeamus in gloria tua.

Iesus autem dixit eis, Nescitis quid petatis. potestis bibere poculum quod ego bibo, & k baptismo quo ego baptizor, baptizari?

k 2 *Vide Mat. 20. 26*

38 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Οὐκ οἴδατε τί αἰτεῖσθε. δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον ὃ ἐγὼ πίνω· καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθῆναι;

Iesus autem ait eis, Nescitis quid petatis. potestis bibere calicem quem ego bibo: aut baptismo quo ego baptizor, baptizari?

Ipsi verò dixerunt ei, Possumus. Iesus autem dixit eis, Poculum quidem quod bibo, bibetis: & baptismate quo ego baptizor baptizabimini:

39 Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, Δυνάμεθα. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Τὸ μὲν ποτήριον ὃ ἐγὼ πίνω, πίεσθε· καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθήσεσθε·

At illi dixerunt ei, Possumus. Iesus autem ait eis, Calicem quidem quem ego bibo, bibetis: & baptismo quo ego baptizor, baptizabimini:

Sed sedere ad dextram meam & ad sinistram meã, non est

40 Τὸ δὲ καθίσαι ἐκ δεξιῶν μου καὶ ἐξ εὐωνύμων μου, οὐκ ἔστιν

Sedere autem ad dexteram meã vel ad sinistram, non est

meum

meum dare, sed quibus paratum est.

Et audientes decem, cœperunt indignari de Iacobo & Iohanne.

Iesus autem vocans eos, ait illis,
Luc.22.25 || *Scitis quia hi qui videntur principari gentibus, dominantur eis: & principes eorum potestatẽ habent ipsorum.*

Non ita est autem in vobis: sed quicunque voluerit fieri maior, erit vester minister:

Et quicunque voluerit in vobis primus esse, erit omniũ seruus.

Nam & Filius hominis non venit vt ministraretur ei, sed vt ministraret, & daret animã suam redemptionem pro multis.

Mat.20. 29: Luc.18.35 ¶ || *Et veniũt Iericho: & proficiscente eo de Iericho, & discipulis eius, & plurima multitudine, Filius Timæi Bartimæus cæcus sedebat iuxta viã mendicans.*

Qui quum audisset quia Iesus Nazarenus est: cœpit clamare, & dicere Iesu Fili Dauid, miserere mei.

Et comminabantur ei multi vt taceret: at ille multo magis clamabat Fili Dauid miserere mei.

ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται.

41 Καὶ ἀκούσαντες οἱ δέκα ἤρξαντο ἀγανακτεῖν περὶ Ιακώβου καὶ Ιωάννου.

42 Ὁ δὲ Ιησοῦς προσκαλεσάμενος αὐτοὺς, λέγει αὐτοῖς, Οἴδατε ὅτι οἱ δοκοῦντες ἄρχειν τῶν ἐθνῶν, κατακυριεύουσιν αὐτῶν, καὶ οἱ μεγάλοι αὐτῶν, κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν.

43 Οὐχ οὕτω δὲ ἔσται ἐν ὑμῖν· ἀλλ' ὃς ἐὰν θέλῃ γενέσθαι μέγας ἐν ὑμῖν, ἔσται διάκονος ὑμῶν.

44 Καὶ ὃς ἂν θέλῃ ὑμῶν γενέσθαι πρῶτος, ἔσται πάντων δοῦλος.

45 Καὶ γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι, καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν.

46 ¶ Καὶ ἔρχονται εἰς Ιεριχώ· καὶ ἐκπορευομένου αὐτοῦ ἀπὸ Ιεριχὼ, καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ ὄχλου ἱκανοῦ, υἱὸς Τιμαίου Βαρτίμαιος ὁ τυφλὸς ἐκάθητο παρὰ τὴν ὁδὸν προσαιτῶν.

47 Καὶ ἀκούσας ὅτι Ιησοῦς ὁ Ναζωραιός ἐστιν, ἤρξατο κράζειν, καὶ λέγειν, Ο υἱὸς Δαβὶδ Ιησοῦ, ἐλέησόν με.

48 Καὶ ἐπετίμων αὐτῷ πολλοὶ ἵνα σιωπήσῃ· ὁ δὲ πολλῷ μᾶλλον ἔκραζεν, Υἱὲ Δαβὶδ, ἐλέησόν με.

meũ dare, sed *dabitur* quibus paratũ est.

Et quum *hæc* audissent *alij* decẽ, cœperunt indignari de Iacobo & Iohanne.

[8] Iesus autẽ quum eos aduocasset, dixit eis, [l] Scitis eos [m] quibus placet imperare gentibus, dominari in eas: & qui magni sunt inter eas, licentia in eas vti.

Verùm non ita erit inter vos: sed quicunque voluerit fieri magnus inter vos, erit minister vester.

Et quicunque voluerit ex vobis fieri primus, erit omnium seruus.

Nam & Filius hominis nõ venit vt sibi ministraretur, sed vt ministraret & daret animam suam redemptionis pretiũ pro multis.

¶ [9] Tunc veniũt Hiericho: eóque egrediẽte ab Hiericho, ac discipulis eius & turba multa, [n] filius Timæi Bartimæus cæcus, sedebat iuxta viã mendicans.

Et quum audisset ipsum esse Iesum illum Nazarenum, cœpit clamare, & dicere, Fili Dauid Iesu, miserere mei.

Et obiurgabant eũ multi vt sileret: ille verò multo magis clamabat, Fili Dauid, miserere mei.

8 Magistratus secundũ Deũ suis subiectis imperant: pastores autem nõ ad dominãdum sed ad seruiẽdum vocati sunt, præeunte ipsis Dei Filio, quatenus & ipse fuit volontatis Patris minister.

l *q. dicat. Quoties auditis de regno cælorum, quod vtique spirituale est, nec minus differt à regno mũdi, quã terra differt à cælo, nolite vobis fingere talem speciem rerum qualẽ videtis in regnis terrenis. Scitis. n. &c.*

m *Quibus decretũ est & constitutum.*

9 Christus vnus fide inuocatus, cæcitatem nostrã sanat.

n *Exponit quid significet Bartimæus: nẽpe Filium Timæi, vnde apparet istũ vulgo celebrẽ fuisse, sicut ille de quo Ioh. 9. 1.*

Tunc Iesus quum substitisset, iussit eũ vocari. vocant igitur cæcum, dicentes ei, Confide, surge: vocat te.

Ipse verò abiecto pallio suo quum surrexisset, venit ad Iesum.

Et respondens dixit ei Iesus, Quid vis tibi præstem? Cæcus autem ait ei, o Rabboni, vt visum recipiam.

Iesus autem dixit ei, Abi: p fides tua te seruauit. Statim igitur recepit visum: & sequebatur Iesum per viam.

o Id est Magister vt Iohan interpretatur. 20. 16.

p Certè fides & non salutes reddit, non opera, non merita nostra. Nã diuinæ misericordiæ & gratuita gratiæ est, quod viuimus.

49 Καὶ στὰς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτὸν φωνηθῆναι. καὶ φωνοῦσι τὸν τυφλὸν, λέγοντες αὐτῷ, Θάρσει, ἔγειρε· φωνεῖ σε.

50 Ὁ δὲ ἀποβαλὼν τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, ἀναστὰς ἦλθε πρὸς τὸν Ἰησοῦν.

51 Καὶ ἀποκριθεὶς λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Τί θέλεις ποιήσω σοι; Ὁ δὲ τυφλὸς εἶπεν αὐτῷ, Ραββουνὶ, ἵνα ἀναβλέψω.

52 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Ὕπαγε· ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. Καὶ εὐθέως ἀνέβλεψε· καὶ ἠκολούθει τῷ Ἰησοῦ ἐν τῇ ὁδῷ.

Et stans Iesus præcepit illum vocari. et vocant cæcum, dicẽtes ei, Animæquior esto, surge: vocat te.

Qui proiecto vestimẽto suo, exiliẽs, venit ad eum.

Et respondens Iesus dixit illi, Quid tibi vis faciam? Cæcus autem dixit ei, Rabboni, vt videã.

Iesus autem ait illi, Vade: fides tua te saluum fecit. Et cõfestim vidit: et sequebatur eũ in via.

Cap. XI.

1. Christus ingreditur Ierusalem vectus asello. 13. Ficus infructuosa maledicitur. 15. Eiiciuntur templo vendentes & ementes. 23. Virtus fidei. 24. Fides orationis. 25. Peccata fratri remittenda. 27. Sacerdotes petunt qua autoritate Christus faciat quæ facit. 30. Baptismus Ioannis unde.

N.

1 Viua spiritualis interris regni Christi imago.

QVVM autẽ appropinquarẽt Hierosolymis Bethphage & Bethaniæ, ad montem Olearũ, misit duos è discipulis suis,

Et dicit eis, Abite in vicum qui vobis est ex aduerso: & statim vt ingrediemini in eum, inuenietis pullum ligatum, q supra quem a nullus hominum sedit: soluite eum & adducite.

q Nondum illus homo.

Quòd si quis vobis dixerit, Cur hoc faciti? dicite, Domino

ΚΑΙ ὅτε ἐγγίζουσιν εἰς Ἱεροσόλυμα εἰς Βηθφαγὴ καὶ Βηθανίαν, πρὸς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, ἀποστέλλει δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ,

2 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Ὑπάγετε εἰς τὴν κώμην τὴν κατέναντι ὑμῶν· καὶ εὐθέως εἰσπορευόμενοι εἰς αὐτὴν, εὑρήσετε πῶλον δεδεμένον, ἐφ' ὃν οὐδεὶς ἀνθρώπων κεκάθικε· λύσαντες αὐτὸν ἀγάγετε.

3 Καὶ ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ, Τί ποιεῖτε τοῦτο; εἴπατε, Ὅτι ὁ Κύριος

V.

ET quum appropinquarent Ierosolymæ et Bethaniæ ad montem Oliuarum, mittit duos ex discipulis suis, Mat. 21. 1 luc. 19. 29

Et ait illis, Ite in castellum quod contra vos est: et statim introeuntes illuc, inueniet is pullum ligatum, super quem nemo adhuc hominũ sedit: soluite illum, et adducite.

Et si quis vobis dixerit, Quid facitis? dicite, quia Domino necessa-

necessarius est: & continuò illum dimittet huc.

Et abeuntes inuenerunt pullũ ligatũ ante ianuam foris in biuio: & soluunt eum.

Et quidam de illic stantibus dicebant illis, Quid facitis soluentes pullum?

Qui dixerunt eis sicut præceperat illis Iesus: & dimiserunt eos.

Lib. 12.14 || *Et duxerunt pullum ad Iesum, & imponunt illi vestimenta sua: & sedit super eum.*

Multi autem vestimenta sua strauerunt in via: alij autẽ frondes cædebant de arboribus, et sternebant in via.

Et qui præibant & qui sequebantur, clamabant, dicẽtes, Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini.

Benedictum quod venit regnum patris nostri Dauid: Hosanna in excelsis.

Mat. 21. 30 Luc. 19.45 || *Et introiuit Ierosolymam in templũ: & circunspectis omnibus, quum iam vespera esset hora, exiit in Bethaniam cum duodecim,*

Mat. 21. 19 ¶ *Et alia die quum exirent à*

αὐτοῦ χρείαν ἔχει· καὶ εὐθέως αὐτὸν ἀποστελεῖ ὧδε.

4 Ἀπῆλθον δὲ καὶ εὗρον τὸν πῶλον δεδεμένον πρὸς τὴν θύραν ἔξω ἐπὶ τοῦ ἀμφόδου· καὶ λύουσιν αὐτόν.

5 Καί τινες τῶν ἐκεῖ ἑστηκότων ἔλεγον αὐτοῖς, Τί ποιεῖτε λύοντες τὸν πῶλον;

6 Οἱ δὲ εἶπον αὐτοῖς καθὼς ἐνετείλατο ὁ Ἰησοῦς· καὶ ἀφῆκαν αὐτούς.

7 Καὶ ἤγαγον τὸν πῶλον πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐπέβαλον αὐτῷ τὰ ἱμάτια αὐτῶν· καὶ ἐκάθισεν ἐπ' αὐτῷ.

8 Πολλοὶ δὲ τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἔστρωσαν εἰς τὴν ὁδόν· ἄλλοι δὲ στοιβάδας ἔκοπτον ἐκ τῶν δένδρων, καὶ ἐστρώννυον εἰς τὴν ὁδόν.

9 Καὶ οἱ προάγοντες καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον, λέγοντες, Ὡσαννὰ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου.

10 Εὐλογημένη ἡ ἐρχομένη βασιλεία ἐν ὀνόματι Κυρίου, τοῦ πατρὸς ἡμῶν Δαβίδ· ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις.

11 Καὶ εἰσῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἰς τὸ ἱερόν· καὶ περιβλεψάμενος πάντα, ὀψίας ἤδη οὔσης τῆς ὥρας, ἐξῆλθεν εἰς Βηθανίαν μετὰ τῶν δώδεκα.

12 ¶ Καὶ τῇ ἐπαύριον ἐξελθόντων αὐτῶν ἀπὸ

eo opus esse: & eum statim huc mittet.

Abierunt autem & inuenerunt pullũ ligatum apud ostiũ foris in biuio: & soluerunt eum.

Tunc quidam eorum qui illic adstabant, dixerunt eis, Quid facitis qui soluitis pullum?

Ipsi verò dixerunt eis prout mandarat Iesus: & *illi* dimiserũt eos.

Adduxerunt igitur pullũ ad Iesum, & iniecerunt ei pallia sua: sedítque super eum.

Multi verò pallia sua strauerunt per viam: alij autem frõdes cædebant ex arboribus, & sternebãt in viam.

Et qui præibant quíque sequebantur, clamabant, dicentes, Hosanna, [b] benedictus qui venit in nomine Domini.

[c] Benedictum regnum patris nostri Dauid, quod venit in nomine Domini: Hosanna *ô qui es in cælis* altissimis.

Et ingressus est Hierosolymam Dominus, & in templũ: quúmque circunspexisset omnia, & [d] vespera iam hora esset, venit Bethaniam cũ duodecim.

¶ Et postero die quum exissent

b *Bene sit ei qui ad nos venit diuinitus, & à Deo missus. Omnia autem hæc respiciunt promissiones de venturo Messia, quãuis quod ipsius regnum esset non intelligerent.*

c *Fœlix ea prosperũ sit.*

d *Tempus vespertinum.*

Bethania, esuriit.

2 Exemplũ vltionis quæ hypocritas manet.

2 Quúmque procul vidisset ficum habentem folia, venit *visurus* videlicet nũ inueniret aliquid in ea: & quum venisset ad eam, nihil inuenit nisi folia. non enim erat tempus ficuum.

e *Hic manifestè apparet Hebraismus. nam alioqui nemo dicatur ficui respondere.*

Tunc[e] respondens Iesus dixit ficui, Ne amplius ex te in seculum quisquam fructum comedat. Et *hoc* audierunt discipuli eius.

3 Christus re ipsa ostendit se verè esse Regem illum ac Pontificem, ac proinde templi diuini cultus vindicem.

¶3 Veniunt igitur Hierosolymam. Et ingressus Iesus in tẽplum, cœpit eiicere eos qui vendebant & emebant in templo, & mensas numulariorum, & cathedras vendentium columbas subuertit.

Nec sinebat vt quisquam deportaret [f] vas per tẽplum.

f *Id est, instrumentum vllum, profanum videlicet, cuiusmodi plurima habebant isti, quibus atrium templi cœperat esse pro foro.*

Et docebat dicens eis, Nónne scriptum est Domum meam, domum precationis [g] vocatum iri ab omnibus Gentibus? vos autem eam fecistis speluncam latronũ.

g *Palam erit & habebitur.*

Et *hoc* audierunt Scribæ & principes Sacerdotum, & quærebant quomodo eũ perderent: timebant enim eum, quia tota turba percellebatur super doctrina ipsius.

Quum verò vespera esset, egressus est Iesus ex vrbe.

Βηθανίας, ἐπείνασε.

13 Καὶ ἰδὼν συκῆν μακρόθεν ἔχουσαν φύλλα, ἦλθεν εἰ ἄρα εὑρήσει τι ἐν αὐτῇ· καὶ ἐλθὼν ἐπ' αὐτὴν, οὐδὲν εὗρεν εἰ μὴ φύλλα· οὐ γὰρ ἦν καιρὸς σύκων.

14 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ιησοῦς εἶπεν αὐτῇ, Μηκέτι ἐκ σοῦ εἰς τὸν αἰῶνα οὐδεὶς καρπὸν φάγοι. καὶ ἤκουον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

15 Καὶ ἔρχονται εἰς Ιεροσόλυμα· καὶ εἰσελθὼν ὁ Ιησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, ἤρξατο ἐκβάλλειν τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ· καὶ τὰς τραπέζας τῶν κολλυβιστῶν καὶ τὰς καθέδρας τῶν πωλούντων τὰς περιστερὰς κατέστρεψε.

16 Καὶ οὐκ ἤφιεν ἵνα τὶς διενέγκῃ σκεῦος διὰ τοῦ ἱεροῦ.

17 Καὶ ἐδίδασκε λέγων αὐτοῖς, Οὐ γέγραπται, Οτι ὁ οἶκός μου, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν; ὑμεῖς δὲ ἐποιήσατε αὐτὸν σπήλαιον λῃστῶν.

18 Καὶ ἤκουσαν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ ἐζήτουν πῶς αὐτὸν ἀπολέσουσι· ἐφοβοῦντο γὰρ αὐτὸν, ὅτι πᾶς ὁ ὄχλος ἐπλήσσετο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ.

19 Καὶ ὅτε ὀψὲ ἐγένετο, ἐξεπορεύετο ἔξω τῆς πόλεως.

Bethania, esuriuit.

Quúmque vidisset à longè ficum habentem folia, venit si quid fortè inueniret in ea: & quum venisset ad eam, nihil inuenit præter folia: non enim erat tempus ficorum.

Et respondens dixit ei, Iam non amplius in æternum ex te fructum quisquã manducet. Et audiebant discipuli eius.

¶Et veniũt Ierosolymã. Et quum introisset in tẽplũ cœpit eiicere vẽdẽtes & emẽtes in templo: & mensas numulariorum, & cathedras vendentium columbas euertit.

Et non sinebat vt quisquam transferret vas per templum.

Et docebat dicẽs eis, Non scriptum est, || Quia domus mea, domus orationis vocabitur omnibus gẽtibus? || vos autem fecistis eã speluncam latronum. Esa. 56. 7 Ierem. 7. 18

Quo audito principes Sacerdotum & Scribæ quærebant quomodo eum perderent: timebant enim eum, quoniam vniuersa turba admirabatur super doctrina eius.

Et quum vesperæ facta esset, egrediebatur de ciuitate.

Mat.21.19 ¶Et quum manè transirent, viderunt ficum aridam factã à radicibus.

20 ¶Καὶ πρωῒ παραπορευόμενοι εἶδον τὴν συκῆν ἐξηραμμένην ἐκ ῥιζῶν.

¶4 Et manè adambulantes ſicui viderunt eam exaruiſſe radicitus.

Et recordatus Petrus dixit ei, Rabbi, ecce, ficus cui maledixiſti, aruit.

21 Καὶ ἀναμνησθεὶς ὁ Πέτρος λέγει αὐτῷ, Ραββεί, ἴδε, ἡ συκῆ ἣν κατηράσω, ἐξήρανται.

Tunc recordatus Petrus dixit ei, Rabbi, ecce, ficus illa cui imprecatus es, exaruit.

Et reſpondens Ieſus ait illis, Habete fidem Dei.

22 Καὶ ἀποκριθεὶς Ἰησοῦς λέγει αὐτοῖς, Ἔχετε πίστιν Θεοῦ.

Et reſpondens Ieſus dixit eis, Habete i fidem Dei.

i Fides Dei, eſt qua Deo habetur. Id eſſe certum eſſe, Deum præſtiturum quod promiſit.

Amen dico vobis quia quicunque dixerit huic mõti, Tollere, & mittere in mare: & non hæſitauerit in corde ſuo, ſed crediderit quia quodcunque dixerit, fiat: fiet ei.

23 Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ὅτι ὃς ἂν εἴπῃ τῷ ὄρει τούτῳ, Ἄρθητι, καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ μὴ διακριθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ πιστεύσῃ ὅτι ἃ λέγει γίνεται· ἔσται αὐτῷ ὃ ἐὰν εἴπῃ.

Amen enim dico vobis, quicunque dixerit monti huic, Tollitor & proiicitor in mare: nec hæſitauerit in corde ſuo, ſed crediderit futura quę dicit, erit ei quicquid dixerit.

Mat.7.7 luc.11.9 Propterea dico vobis, Omnia quæcunque orantes petitis, credite quia accipietis: & euenient vobis.

24 Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, πάντα ὅσα ἂν προσευχόμενοι αἰτεῖσθε, πιστεύετε ὅτι λαμβάνετε· καὶ ἔσται ὑμῖν.

Propterea dico vobis, quæcunqne precantes petitis, credite k vos accepturos: & erunt vobis.

k Ad verbum, quod accipitis tempus autem præſens quaſi rem exhibet.

Mat.6.14 Et quum ſtabitis ad orandũ, dimittite ſiquid habetis aduerſus aliquem: vt & Pater veſter qui in cælis eſt, dimittat vobis peccata veſtra.

25 Καὶ ὅταν στήκητε προσευχόμενοι, ἀφίετε εἴ τι ἔχετε κατά τινος· ἵνα καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀφῇ ὑμῖν τὰ παραπτώματα ὑμῶν.

Et quum l adſtiteritis, precãtes remittite ſi quid habetis aduerſus aliquem: vt & Pater ille veſter qui in cælis eſt, remittat vobis offenſas veſtras.

l Id eſt, cùm apparueritis coram altari. Hîc diſce, Nihil aquè à nobis Deum requiri, quam mutuam dilectionem, vt alii aliis dii ſimus: hoc eſt, vt ſua imago & bonitas inter nos luceat.

Nam ſi vos nõ remiſeritis, nec Pater ille veſter qui in cælis eſt, remittet offenſas veſtras:

26 Εἰ δὲ ὑμεῖς οὐκ ἀφίετε, οὐδὲ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀφήσει τὰ παραπτώματα ὑμῶν.

Mat.21.14 luc.19.1 ¶Et veniũt rurſus Ieroſolymam: & quum ambularet in templo, accedunt ad eum ſummi Sacerdotes & Scribæ & ſeniores:

27 ¶Καὶ ἔρχονται πάλιν εἰς Ἰερουσάλυμα· καὶ ἐν τῷ ἱερῷ περιπατοῦντος αὐτοῦ, ἔρχονται πρὸς αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ γραμματεῖς, καὶ οἱ πρεσβύτεροι·

¶5 Tunc veniũt rurſus Hieroſolyma: & quum ipſe ambularet in templo, veniunt ad eum principes Sacerdotum, & Scribæ & ſeniores.

4 Fidei vis longè maxima: cohæret autem cũ fide charitas.

h Iuxta ipſam ſicũ iter facientes. erat enim in via vt dicit Matth.

5 Ordinariæ ſucceſſionis obtentu iam pridem oppugnatum Euãgelium.

Et dicunt ei, Qua autoritate ista facis? & quis tibi dedit autoritatem istam vt hæc facias?

Iesus autem respõdens dixit eis, Interrogabo vos & ego rem quandam: respondete igitur mihi: & dicã vobis qua autoritate hæc faciam.

Baptisma Iohannis è cælo erat, an ex hominibus? respõdete mihi.

Ratiocinabantur autem apud se, dicẽtes, Si dixerimus, E cælo: dicet, Quare ergo nõ credidistis ei?

6 Merces malæ conscientiæ, timere eos quibus timori esse licuit.

6 Sed si dicamus, Ex hominibus: timemus populũ. omnes enim sentiebant de Iohanne, eum verè Prophetam fuisse.

Tunc respondentes dicunt Iesu, Nescimus. Et Iesus respondens dicit eis, Nec ego dicam vobis qua autoritate ista faciam.

28 Καὶ λέγουσιν αὐτῷ, Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; ἢ τίς σοι ἡ ἐξουσίαν ταύτην ἔδωκεν ἵνα ταῦτα ποιῇς;

29 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Ἐπερωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ ἕνα λόγον, καὶ ἀποκρίθητέ μοι· καὶ ἐρῶ ὑμῖν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ·

30 Τὸ βάπτισμα Ἰωάννου ἐξ οὐρανοῦ ἦν, ἢ ἐξ ἀνθρώπων; ἀποκρίθητέ μοι.

31 Καὶ ἐλογίζοντο πρὸς ἑαυτοὺς, λέγοντες, Ἐὰν εἴπωμεν, Ἐξ οὐρανοῦ· ἐρεῖ, Διὰ τί οὖν οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ;

32 Ἀλλ' ἐὰν εἴπωμεν, Ἐξ ἀνθρώπων· ἐφοβοῦντο τὸν λαόν. ἅπαντες γὰρ εἶχον τὸν Ἰωάννην ὄντως προφήτην ὄντα.

33 Καὶ ἀποκριθέντες λέγουσι τῷ Ἰησοῦ, Οὐκ οἴδαμεν. Καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς λέγει αὐτοῖς, Οὐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ.

Et dicũt ei, In qua potestate hæc facis? & quis dedit tibi hanc potestatem vt ista facias?

Iesus autem respondẽs ait illis, Interrogabo vos & ego vnum verbum, & respondete mihi: & dicam vobis in qua potestate hæc faciam.

Baptismus Iohannis de cælo erat, an ex hominibus? respõdete mihi.

At illi cogitabãt secum, dicentes, Si dixerimus, De cælo: dicet, Quare ergo nõ credidistis ei?

Si dixerimus, Ex hominibus: timebant populum. omnes enim habebant Iohãnem quia verè Propheta esset.

Et respondentes dicunt Iesu, Nescimus. Et respondens Iesus ait illis, Neque ego dico vobis in qua potestate hæc faciam.

CAP. XII.

1. De vinea. 10. Christus, lapis reprobatus à Iudæis. 13. De tributo dando Cæsari. 18. Sadducæi negantes resurrectionem. 28. Primum mandatum. 33. Dilectio Dei & proximi præponitur sacrificiis. 36. Christus, filius Dauidis. 38. Cauendum à Scribis & Pharisæis. 42. Vidua paupercula.

N.

Dei vocatio nec locis nec personis nec temporibus certis est sine exceptione adstricta.

Et [1] cœpit eis per [a] parabolas dicere, Vineam plãtauit

ΚΑΙ ἤρξατο αὐτοῖς ἐν παραβολαῖς λέγειν, Ἀμπελῶνα ἐφύτευσεν

V.

ET cœpit illis in parabolis loqui, *Vineam* pastinauit

Mat. 21. 33. luc. 20. 9. esa. 5. 1 ier. 2. 21.

a Parabola apud Euangelistas non sonat similitudinem collationis aut comparationem, sed etiam re-

gmata & allegorias significat.

hu-

homo, & circũdedit sepem, & fodit lacum, & ædificauit turrim, & locauit eam agricolis: & peregrè profectꝰ est.

ἄνθρωπος, καὶ φραγμὸν περιέθηκε, καὶ ὤρυξεν ὑπολήνιον, καὶ ᾠκοδόμησε πύργον, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς, καὶ ἀπεδήμησε.

quidam, & circumposuit sepem, & fodit lacum, & ædificauit turrim, & elocauit eam agricolis: ac peregrè profectus est.

Et misit ad agricolas in tempore seruum, vt ab agricolis acciperet de fructu vineæ.

2 Καὶ ἀπέστειλε πρὸς τοὺς γεωργοὺς τῷ καιρῷ δοῦλον, ἵνα παρὰ τῶν γεωργῶν λάβῃ ἀπὸ τοῦ καρποῦ τοῦ ἀμπελῶνος.

Misitque seruum ad agricolas *suo* [b] tempore, vt ab agricolis acciperet ex fructu vineæ.

b Tempore quo colligi fructus solent.

Qui apprehensum eum ceciderunt, & dimiserunt vacuũ.

3 Οἱ δὲ λαβόντες αὐτὸν ἔδειραν, καὶ ἀπέστειλαν κενόν.

Illi verò captum eum ceciderunt, ac remiserunt inanem.

Et iterum misit ad illos alium seruum: & illum in capite vulnerauerunt, & contumelijs affecerunt.

4 Καὶ πάλιν ἀπέστειλε πρὸς αὐτοὺς ἄλλον δοῦλον· κἀκεῖνον λιθοβολήσαντες ἐκεφαλαίωσαν, καὶ ἀπέστειλαν ἠτιμωμένον.

Et rursum misit ad eos alium seruũ, & illi huic quoque lapidato, caput vulnerarunt, & remiserunt dedecoratum.

Et rursum alium misit, & illum trucidarunt: multósque alios, hos quidem cædentes, illos verò trucidantes.

5 Καὶ πάλιν ἄλλον ἀπέστειλε· κἀκεῖνον ἀπέκτειναν· καὶ πολλοὺς ἄλλους, τοὺς μὲν δέροντες, τοὺς δὲ ἀποκτείνοντες.

Adhuc ergo vnũ habens filium charissimum, & illum misit ad eos nouissimum, dicens, Quia reuerebuntur filium meum.

6 Ἔτι οὖν ἕνα υἱὸν ἔχων ἀγαπητὸν αὐτοῦ, ἀπέστειλε καὶ αὐτὸν πρὸς αὐτοὺς ἔσχατον, λέγων, Ὅτι ἐντραπήσονται τὸν υἱόν μου.

Quum ergo vnum adhuc haberet filiũ suum dilectum, misit etiam illũ vltimũ ad eos, dicens, Reuerebuntur filium meũ.

Coloni autem dixerunt adinicem, Hic est hæres: venite, occidamus eum, et nostra erit hæreditas.

7 Ἐκεῖνοι δὲ οἱ γεωργοὶ εἶπον πρὸς ἑαυτούς, Ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ ἡμῶν ἔσται ἡ κληρονομία.

Illi verò agricolæ dixerũt inter se, Iste est hæres: venite, trucidemus eum, & nostra erit hæreditas.

Et apprehendentes eum, occiderunt, et eiecerunt extra vineam.

8 Καὶ λαβόντες αὐτὸν ἀπέκτειναν, καὶ ἐξέβαλον ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος.

Et captũ eũ trucidarunt, & eiecerunt extra vineam.

Quid ergo faciet dominus vineæ? Veniet, et perdet colonos: et dabit vineam aliis.

9 Τί οὖν ποιήσει ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος; ἐλεύσεται καὶ ἀπολέσει τοὺς γεωργοὺς, καὶ δώσει τὸν ἀμπελῶνα ἄλλοις.

Quid ergo faciet dominus vineæ? Veniet, & perdet illos agricolas: & dabit vineam aliis.

Ne hanc quidem Scripturam legistis? Quem lapidem reprobauerunt ædificantes, is factus est caput anguli:

10 Οὐδὲ τὴν γραφὴν ταύτην ἀνέγνωτε; Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας

Nec Scripturam hanc legistis,‖Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli:

Psal. 118. 22 esa. 28. 16 mat. 21. 42 act. 4. 11 rom. 9. 33 1. pet. 2. 7

A Domino factum est [c] istud, & est mirabile in oculis nostris?

11 Παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὕτη· καὶ ἔστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν;

A Domino factũ est istud, & est mirabile in oculis nostris?

[d] Studebant igitur eum prehendere: sed timuerunt turbam: norant enim eum aduersus ipsos illam parabolam dixisse: itaque omisso eo abierunt.

12 Καὶ ἐζήτουν αὐτὸν κρατῆσαι· καὶ ἐφοβήθησαν τὸν ὄχλον. ἔγνωσαν γὰρ ὅτι πρὸς αὐτοὺς τὴν παραβολὴν εἶπε· καὶ ἀφέντες αὐτὸν ἀπῆλθον.

Et quærebant eum tenere, & timuerũt turbam: cognouerunt enim quoniam ad eos parabolam hanc dixerit. Et relicto eo abierunt.

¶ [2] Et miserunt ad eum quosdam è Pharisæis & Herodianis, vt eum [e] captarent [f] sermone.

13 ¶ Καὶ ἀποστέλλουσι πρὸς αὐτόν τινας τῶν φαρισαίων καὶ τῶν Ἡρωδιανῶν, ἵνα αὐτὸν ἀγρεύσωσι λόγῳ.

¶ Et mittunt ad eũ quosdam ex Pharisæis & Herodianis, vt eum caperẽt in verbo.

Mat. 22. 15 luc. 20. 20

Illi verò, quum venissent, dicunt ei, Magister, scimus te veracem esse, neque curare quenquã: [g] non enim respicis in personam hominũ, sed in veritate [h] viam Dei doces, Licet cẽsum Cæsari dare, an non: [i] demus, an non demus?

14 Οἱ δὲ ἐλθόντες λέγουσιν αὐτῷ, Διδάσκαλε, οἴδαμεν ὅτι ἀληθὴς εἶ, καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός· οὐ γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐπ' ἀληθείας τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ διδάσκεις, Ἔξεστι κῆνσον Καίσαρι δοῦναι, ἢ οὔ; δῶμεν, ἢ μὴ δῶμεν;

Qui venientes dicunt ei, Magister, scimus quia verax es, & non curas quẽquam: nec enim vides in faciem hominũ, sed in veritate viam Dei doces, Licet dare tributum Cæsari: an non dabimus?

Ipse verò, quum sciret eorum hypocrisin, dixit eis, Quid me tentatis? proferte mihi denarium, vt videam.

15 Ὁ δὲ, εἰδὼς αὐτῶν τὴν ὑπόκρισιν εἶπεν αὐτοῖς, Τί με πειράζετε; φέρετέ μοι δηνάριον, ἵνα ἴδω.

Qui sciens versutiam illorum ait illis, Quid me tentatis? afferte mihi denarium vt videam.

Illi verò protulerunt. Tunc dicit eis, Cuius est imago ista & inscriptio? Illi verò dixerunt ei, Cæsaris.

16 Οἱ δὲ ἤνεγκαν. Καὶ λέγει αὐτοῖς, Τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη καὶ ἡ ἐπιγραφή; Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, Καίσαρος.

At illi attulerũt ei. Et ait illis, Cuius est imago hæc & inscriptio? Dicũt ei, Cæsaris.

Et respondens Iesus dixit eis, Red-

17 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Α-

Respondens autẽ Iesus dixit illis, Red-

Rom. 13. 7

c Id est, Res ista. vide Mat. 21. 42 Est autem Hebraïs.

d Affectabant & mirificè cupiebant.

2 Euangelium Magistratus imperium cũ Dei cultu coniungit.

e Verbo à venatoribus sumpto vtitur Euangelista.

f Potest hoc referri vel ad eorum orationem qui Christo insidiebãtur vel ad Christi responsionem, qua illi sperabant fore vt sese in laqueos indueret, vel ad vtrosque.

g Non ita ex externis iudicas, vt ea tenebras offundant veritati.

h Qua ad Deum peruenitur, id est, sancti mores, & cum lege Dei consentientes.

i Iterata interrogatio captiosa. Nam vrgent responsum quasi futurum sit vt si responderit non dandum, daturi nõ sint, sin dandũ daturi.

dite igitur quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo. Et mirabantur super eo.

Mat.22.23 Luc.20.27 *¶Et venerunt ad eum Sadducæi qui dicunt resurrectionem non esse: & interrogabant eum, dicentes,*

Deut.25.5 *Magister, Moyses nobis scripsit, vt si cuius frater mortuus fuerit, & dimiserit vxorem, & filios non reliquerit, accipiat frater eius vxorem ipsius, & resuscitet semen fratri suo.*

Septem ergo fratres erant: & primus accepit vxorẽ, & mortuus est, non relicto semine.

Et secundus accepit eam, & mortuus est, & nec iste reliquit semen: & tertius similiter.

Et acceperũt eam similiter septem: & non reliquerunt semẽn: nouissima omnium defuncta est & mulier.

In resurrectione ergo quum resurrexerint, cuius de his erit vxor? septem enim habuerunt eam vxorem.

Et respondẽs Iesus ait illis, Nónne ideo erratis non scientes Scripturas neq; virtutem Dei?

πόδοτε τὰ Καίσαρος, Καίσαρι· καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, τῷ Θεῷ. Καὶ ἐθαύμασαν ἐπ' αὐτῷ.

18 ¶Καὶ ἔρχονται σαδδουκαῖοι πρὸς αὐτὸν, οἵτινες λέγουσιν ἀνάστασιν μὴ εἶναι· καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν λέγοντες,

19 Διδάσκαλε, Μωσῆς ἔγραψεν ὑμῖν ὅτι ἐάν τινος ἀδελφὸς ἀποθάνῃ, καὶ καταλίπῃ γυναῖκα, καὶ τέκνα μὴ ἀφῇ, ἵνα λάβῃ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἐξαναστήσῃ σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ.

20 Επτὰ οὖν ἀδελφοὶ ἦσαν· καὶ ὁ πρῶτος ἔλαβε γυναῖκα, καὶ ἀποθνήσκων, οὐκ ἀφῆκε σπέρμα·

21 Καὶ ὁ δεύτερος ἔλαβεν αὐτὴν, καὶ ἀπέθανε, καὶ οὐδὲ αὐτὸς ἀφῆκε σπέρμα· καὶ ὁ τρίτος ὡσαύτως.

22 Καὶ ἔλαβον αὐτὴν οἱ ἑπτὰ, καὶ οὐκ ἀφῆκαν σπέρμα· ἐσχάτη πάντων ἀπέθανε καὶ ἡ γυνή.

23 Εν τῇ οὖν ἀναστάσει, ὅταν ἀναστῶσι, τίνος αὐτῶν ἔσται γυνή; οἱ γὰρ ἑπτὰ ἔσχον αὐτὴν γυναῖκα.

24 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ιησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Οὐ διὰ τοῦτο πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ;

dite quæ *sunt* Cæsaris,[k] Cæsari: & quæ Dei *sunt*, Deo. Et admirati sunt super eo.

[3] ¶Tũc veniũt ad eum Sadducæi, qui dicunt nõ esse resurrectionem: & interrogarunt eum dicentes,

Magister, Moses scripsit nobis vt si cuius frater mortuus sit, ac reliquerit vxorem, * & filios non reliquerit, accipiat ipsius frater vxorem eius, & excitet [l] semẽ fratri suo.

Septem ergo fratres fuerunt: ac primus accepit vxorẽ, & moriens non reliquit semen.

Et secundus accepit eam, & mortuus est, & ne ipse quidem reliquit semẽ: & tertius itidem.

Et acceperunt eã septem illi, neque reliquerunt semen: vltima omnium mortua est & mulier.

In resurrectione ergo, quum resurrexerint, cuius eorũ erit vxor? nam septem habuerunt eã vxorẽ.

Tunc respondens Iesus dixit eis[m] Nónne propterea erratis quòd nesciatis Scripturas, neque potentiam Dei?

k *Incertum est casu ne factum sit, an data opera quòd DEO bis additur articulus: Cæsari nequaquam, tanquam Cæsarem velut incertũ & ignotũ nominet (quòd multi sint eius nominis) Deũ velut certum designet.*

3 Carnis resurrectio, aduersus Sadducæorum inscitiã & malitiam asseritur.

* *Vide Mat. 24.*

l *Semen posteritatem, siue prolem quam frater fratri suscitat, non sibi: eò quòd in mortui nomen trãsit quod nascitur.*

m *Interrogatio, vim habẽs affirmationis.*

Postquam enim à mortuis resurrexerint, neque vxores ducunt, neque nuptum dãtur: sed sunt vt angeli qui in cœlis *sunt*.

De mortuis verò, quòd suscitandi sint, non legistis in libro Mosis, quomodo ad rubo loquutus sit ei Deus, dicens, Ego *sum* Deus Abrahã, & Deus Isaac, & Deus Iacob?

Non est Deus mortuorũ, sed Deus viuentium. vos ergo multum erratis.

4 Sacrificia siue externi cultus nunquam placuerunt Deo nisi præeuntibus necessariis officiis.

4 Et quum accessisset quidam è Scribis qui audierat eos disceptantes, & sciebat eum bene illis respondisse, interrogauit eum quod esset primum omniũ mandatum.

n Primarium ac præcipuum.

Iesus autem respondit ei, nPrimum omniũ mandatorum est, Audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus vnus est:

Diliges igitur Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota cogitatione tua, & ex totis viribus tuis. hoc *est* primũ mandatum.

Et secundum *illi* simile hoc *est*, Diliges proximum tuum vt teipsum. maius istis aliud mãdatum non est.

25 Οταν γὰρ ἐκ νεκρῶν ἀναστῶσιν, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίσκονται· ἀλλ' εἰσὶν ὡς ἄγγελοι οἱ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

26 Περὶ δὲ τῶν νεκρῶν, ὅτι ἐγείρονται, οὐκ ἀνέγνωτε ἐν τῇ βίβλῳ Μωσέως, ἐπὶ τῆς βάτου ὡς εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεὸς, λέγων, Ἐγὼ ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ;

27 Οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ Θεὸς ζώντων. ὑμεῖς οὖν πολὺ πλανᾶσθε.

28 Καὶ προσελθὼν εἷς τῶν γραμματέων, ἀκούσας αὐτῶν συζητούντων, εἰδὼς ὅτι καλῶς αὐτοῖς ἀπεκρίθη, ἐπηρώτησεν αὐτὸν, Ποία ἐστὶ πρώτη πασῶν ἐντολή;

29 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίθη αὐτῷ, Ὅτι πρώτη πασῶν ἐντολῶν, Ἄκουε Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, Κύριος εἷς ἐστι·

30 Καὶ ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου. αὕτη πρώτη ἐντολή.

31 Καὶ δευτέρα ὁμοία, αὕτη, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. μείζων τούτων ἄλλη ἐντολὴ οὐκ ἔστι.

Quum enim à mortuis resurrexerint, neque nubent neque nubentur: sed sunt sicut angeli in cælis.

De mortuis autem quòd resurgant, non legistis in libro Moysi, super rubum quomodo dixerit illi Deus, inquiens, Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob? Exo.3.6. mat.22.32

Nõ est Deus mortuorum, sed viuorũ. vos ergo multum erratis.

¶ Et accessit vnus de Scribis qui audierat illos conquirentes: & videns quoniam bene illis responderit, interrogauit eum quod esset primum omnium mandatum. Mat.22.35

Iesus autem respondit ei, quia primum omnium mandatum est, ‖Audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus vnus est: Deut.6.4.

Et diliges Dominum Deum tuũ ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex tota virtute tua. hoc est primũ mandatum.

‖Secũdum autem simile est illi, Diliges proximũ tuum tanquam teipsum. maius horum aliud mandatum non est. Leu.19.18 mat.22.39 rom.13.9 gal.5.14. iac.2.8.

Et

Et ait illi Scriba, Bene, magister, in veritate dixisti, quia vnus est Deus, & non est alius præter eum:

32 Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ γραμματεὺς, Καλῶς, διδάσκαλε, ἐπ' ἀληθείας εἶπας, ὅτι εἷς ἐστι Θεὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν αὐτοῦ·

Tunc dixit ei Scriba ille, Bene, magister, in veritate dixisti. nam vnus est Deus, nec alius est præter eum:

Et vt diligatur ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota fortitudine: & diligere proximum tanquam seipsum, maius est omnibus holocautomatibus & sacrificiis.

33 Καὶ τὸ ἀγαπᾶν αὐτὸν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ ἐξ ὅλης τῆς συνέσεως, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος· καὶ τὸ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν, πλεῖόν ἐστι πάντων τῶν ὁλοκαυτωμάτων καὶ τῶν θυσιῶν.

Et diligere eum ex toto corde, & ex tota intelligentia, & ex tota anima, & ex totis viribus: ac diligere proximum vt seipsum, plus est quàm omnia [o] holocautomata & sacrificia.

Iesus autem videns quòd sapienter respondisset, dixit illi, Nō es lōgè à regno Dei. Et nemo iam audebat eū interrogare.

34 Καὶ ὁ Ἰησοῦς, ἰδὼν αὐτὸν ὅτι νουνεχῶς ἀπεκρίθη, εἶπεν αὐτῷ, Οὐ μακρὰν εἶ ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐδεὶς οὐκέτι ἐτόλμα αὐτὸν ἐπερωτῆσαι.

Tum Iesus quum vidisset eum cordatè respondisse, dixit ei, [p] Non longè es à regno Dei. Et nemo amplius audebat eū interrogare.

Mat. 22. 41. Luc. 20. 41. *¶Et respondens Iesus dicebat, docēs in templo, Quomodo dicunt Scribæ Christum filium esse Dauid?*

35 ¶Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς ἔλεγε, διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ, Πῶς λέγουσιν οἱ γραμματεῖς ὅτι ὁ Χριστὸς υἱός ἐστι Δαβίδ;

[s] ¶Et respondens Iesus dicebat, docens in templo, Quomodo dicunt Scribæ Christum esse filium Dauid?

Ipse enim Dauid dicit in Spiritu sancto, ||Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

Psal. 110. 9

36 Αὐτὸς γὰρ Δαβὶδ εἶπεν ἐν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ, Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

Nam ipse Dauid dixit [q] per Spiritum sanctum, Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meam, vsquedū posuero inimicos tuos scabellum pedū tuorum.

Ipse ergo Dauid dicit eum dominū: & vnde est filius eius? Et multa turba eum libenter audiit.

37 Αὐτὸς οὖν Δαβὶδ λέγει αὐτὸν Κύριον· καὶ πόθεν υἱὸς αὐτοῦ ἐστι; Καὶ ὁ πολὺς ὄχλος ἤκουεν αὐτοῦ ἡδέως.

Ipse ergo Dauid dicit eum Dominū: vnde igitur filius eius est? Et multa turba audiebat eum libenter.

Mat. 23. 1. Luc. 11. 43. & 20. 45. *||Et dicebat eis in doctrina sua,*

38 Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς ἐν τῇ διδαχῇ αὐτοῦ,

[t] *Ipse* autē dicebat eis [u] in doctrina sua,

o *Sacrificia vim gentes quæ tota adolebantur Deo. Thysiai autem, erant ea sacrificia, in quibus pars aliqua sacerdotibus & conuiuio decidebatur. Comprehenditur verò hic duobus sacrificiorum generibus vniuersus ille ceremoniarum cultus, in quo nonnulli hypocritæ summam pietatis collocabant.*

p *Regnum Dei capitur hic pro Euangelio, pro notitia Dei per Christū. Deū. n. nosse, & illi fidere per Christum, esse in regno Dei.*

5 Christus ex ipso Dauide, vnde ortus erat secūdum carnē, deitatem suā probat.

q *Ad verb. in Spiritu sancto. Est in hoc dicendi genere energia, quæ significatur nō tam Dauidem loquutum fuisse, quàm Spiritum sanctum, qui quodammodo Dauidē ipsum possederit.*

6 Non temerè pastorū mores pro exēplo sunt sequendi.

x *Inter docendum.*

Cauete à Scribis, qui [r] volunt [t] stolati ambulare, & amant salutationes in foris,

Primósque consessus in conuentibus, & primos accubitus in cœnis:

Qui deuorant domos viduarum: & in speciem vtûtur longis precibus: isti auferent grauius iudicium.

7 ¶ Et quum sedisset Iesus ex aduerso gazophylacij spectabat quomodo turba mitteret [x] æs in gazophylacium. multi igitur diuites mittebant multa.

Et quum veniisset quædam vidua pauper, misit minuta duo, quod est quadrans.

Tunc *ille* quum aduocasset discipulos suos dixit eis, Amen dico vobis, vidua hæc pauper, plus misit quàm omnes qui miserunt in gazophylacium.

Nam omnes ex eo quod ipsis redundat miserunt: hæc verò è penuria sua misit omnia quæ habebat, totum, *inquam*, victũ suum.

Βλέπετε ἀπὸ τῶν γραμματέων τῶν θελόντων ἐν στολαῖς περιπατεῖν, καὶ ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς,

39 καὶ πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ πρωτοκλισίας ἐν τοῖς δείπνοις·

40 οἱ κατεσθίοντες τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι· οὗτοι λήψονται περισσότερον κρίμα.

41 ¶ Καὶ καθίσας ὁ Ἰησοῦς κατέναντι τοῦ γαζοφυλακίου, ἐθεώρει πῶς ὁ ὄχλος βάλλει χαλκὸν εἰς τὸ γαζοφυλάκιον. καὶ πολλοὶ πλούσιοι ἔβαλλον πολλά·

42 καὶ ἐλθοῦσα μία χήρα πτωχὴ ἔβαλε λεπτὰ δύο, ὅ ἐστι κοδράντης.

43 καὶ προσκαλεσάμενος τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγει αὐτοῖς, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἡ χήρα αὕτη ἡ πτωχὴ πλεῖον πάντων βέβληκε τῶν βαλλόντων εἰς τὸ γαζοφυλάκιον.

44 πάντες γὰρ ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτοῖς ἔβαλον· αὕτη δὲ ἐκ τῆς ὑστερήσεως αὐτῆς πάντα ὅσα εἶχεν ἔβαλεν, ὅλον τὸν βίον αὐτῆς.

Cauete à Scribis, qui volunt in stolis ambulare, & salutari in foro,

Et in primis cathedris sedere in synagogis, & primos discubitus in cœnis:

Qui deuorãt domos viduarum sub obtentu prolixæ orationis: hi accipient prolixius iudicium.

¶ Et sedens Iesus contra gazophylacium aspiciebat quomodo turba iactaret æs in gazophylacium. & multi diuites iactabãt multa. Mat.23.14 Luc.20.47

Quũ veniisset autem vidua vna pauper, misit duo minuta, quod est quadrans. Luc.21.2

Et conuocans discipulos suos, ait illis, Amen dico vobis, quoniam vidua hæc pauper plus omnibus misit qui miserunt in gazophylacium.

Omnes enim ex eo quod abundabat illis, miserunt: hæc verò de penuria sua omnia quæ habuit misit, totum victum suum.

[r] i. *Amant, vt Mat. 23. 4. summo studio contendunt.*

[t] *Stola, amictus est mulieribus ad talos demissus: sumitur autẽ in genere pro vestimento ad ornatum composito. hoc tamẽ loco videtur significare exteriorem illa vestis fimbriata, cuius fit mentio Deut. 22. 12.*

[u] *In istos feretur sententia grauior.*

7 *Officia secundũ Deũ præstita, non ex pretio externo, sed ex cordis affectu æstimantur.*

[x] *Pecuniam quocunque metallo, more scilicet Romanorum, apud quos iamio fuit æs signatum. Gazophylacium autem, area erat in qua pecunias & voluntarias oblationes conficiebãt in vsum templi Domini 2. Reg. 12. 9*

Cap. XIII.

1. *De destructione vrbis Ierosol.* 9. *Persecutiones propter Euangelium.* 10. *Euangelium prædicandum omnibus Gentibus.* 26. *De aduentu Christi ad iudicium.* 33. *Vigilandum, & orandum.*

V.

N.

Mat.24.1 Luc.21.5 ET quum egrederetur de templo, ait illi vnus ex discipulis suis, Magister, aspice quales lapides, & quales structuræ,

Et respondens Iesus ait illi,‖Vides has omnes magnas ædificationes? non relinquetur lapis super lapidem, qui nõ destruatur.

Luc.19.44

Et quum sederet in monte olivarum contra templum, interrogabant eum separatim Petrus & Iacobus & Ioannes & Andreas,

Dic nobis quando ista fient? & quod signum erit quando hæc omnia incipient consummari.

Et respondens Iesus cœpit dicere illis,‖Videte ne quis vos seducat.

Ephes.5.6 2.thes.2.3

Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Quia ego sum: & multos seducent.

Quum audieritis autem bella & opiniones bellorum, ne timueritis: oportet enim fieri. sed nondum finis.

Exurget enim gẽs contra gentem, & regnum super regnum: & erunt terræmotus per loca,

ΚΑΙ ἐκπορευομένου αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἱεροῦ, λέγει αὐτῷ εἷς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, Διδάσκαλε, ἴδε ποταποὶ λίθοι καὶ ποταπαὶ οἰκοδομαί.

2 Καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ, Βλέπεις ταύτας τὰς μεγάλας οἰκοδομάς; οὐ μὴ ἀφεθῇ λίθος ὧδε ἐπὶ λίθῳ ὃς οὐ μὴ καταλυθῇ.

3 Καὶ καθημένου αὐτοῦ εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν κατέναντι τοῦ ἱεροῦ, ἐπηρώτων αὐτὸν κατ' ἰδίαν Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης καὶ Ἀνδρέας,

4 Εἰπὲ ἡμῖν πότε ταῦτα ἔσται, καὶ τί τὸ σημεῖον ὅταν μέλλῃ πάντα ταῦτα συντελεῖσθαι.

5 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς αὐτοῖς, ἤρξατο λέγειν, Βλέπετε μή τις ὑμᾶς πλανήσῃ.

6 Πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, λέγοντες, Ὅτι ἐγώ εἰμι· καὶ πολλοὺς πλανήσουσιν.

7 Ὅταν δὲ ἀκούσητε πολέμους καὶ ἀκοὰς πολέμων, μὴ θροεῖσθε· δεῖ γὰρ γενέσθαι· ἀλλ' οὔπω τὸ τέλος.

8 Ἐγερθήσεται γὰρ ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν· καὶ ἔσονται σεισμοὶ κατὰ τόπους

ET quum egrederetur è templo, dixit ei quidã è discipulis eius, Magister, vide quales lapides, & qualia *ista sint* ædificia.

Tunc Iesus respondens dixit ei, Vides ista magna ædificia? non relinquetur lapis super lapidẽ qui non destruatur.

1 Prædicitur tẽpli, vrbis, atque adeò totius gentis excidium, & Ecclesiæ incãtatio: additur tamẽ cõsolatio multiplex: & tandem futura mũdi cõsummatio describitur.

Et quum sederet in monte Olearum ex aduerso templi, interrogarunt eum priuatim Petrus & Iacobus, & Iohãnes & Andreas,

Dic nobis quando hæc erũt, & quod signum *erit* quando futurum est vt omnia hæc cõsummentur.

Iesus autem eis respondẽs cœpit dicere, Videte ne quis vos seducat.

Multi enim venient in [a] nomine meo, dicentes, Ego sum *Christus*: multosque seducent.

a *Id est*, qui nomen meum mutuabuntur

Quum autem audieritis bella & rumores bellorũm, ne turbamini: oportet enim *ista* fieri. at nõdum *erit* finis.

Surget enim gẽs in gentẽ, & regnũ in regnũ: erúntque terræmotus singulis locis,

& erunt fames ac turbæ.

Principia dolorũ ista. sed cauete vos vobis ipsis: tradent enim vos in consessus & synagogas: cædemini, & coram præsidibus ac regibus sistemini mea causa, *vt hoc sit* [b] testimonio aduersus eos.

b *Vt vobis auditis, tanto magis cõuincãtur, nec possint ignorantiã prætexere.*

Et apud omnes gentes oportet primùm prædicari Euangelium.

Quum autem vos traditos duxerint, ne [c] antè soliciti estote quid dicturi sitis, [d] neque meditamini: sed quicquid datum fuerit vobis illo momẽto, id loquimini. non enim estis vos qui loquimini, sed Spiritus sanctus.

c *Non prohibetur cogitatio, sed anxia illa solicitudo quæ à diffidẽtia ꝓfici scitur. vide Matt. 6. 27.*

d *Artificiosa illa dicendi ratione quid dicturi sitis.*

Tradet autẽ frater fratrem ad mortem, & pater filium: & insurgent liberi aduersus parentes, & eos curabunt morte mulctandos.

Et eritis exosi omnibus propter nomen meum. [e] sed qui perseuerauerit ad finem vsque, is seruabitur.

e *Præceptũ est & consolatio in aduersis omnibus. Docet .n. & quid faciendũ & quid sperandum sit, cùm nihil aduersi ex voluntate Patris possit accidere piis, quod non sit optimum & fœlicissimum.*

Quum autem videritis abominationem illam vastatricem, quæ dicta est à Daniele Propheta, [f] positam vbi non oportet, (qui legit, animaduertat) tunc qui *fuerint* in Iudęa, fugiant in montes:

f *Quum profanæ gentes ciuitatem Dei, ipsumque templum non modò contaminabũt suo ingressu, sed etiam funditus euertẽt.*

καὶ ἔσονται λιμοὶ καὶ ταραχαί.

9 Αρχαὶ ὠδίνων ταῦτα. βλέπετε δὲ ὑμεῖς ἑαυτούς· παραδώσουσι γὰρ ὑμᾶς εἰς συνέδρια καὶ εἰς συναγωγάς· δαρήσεσθε, καὶ ἐπὶ ἡγεμόνων καὶ βασιλέων σταθήσεσθε ἕνεκεν ἐμοῦ, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς.

10 Καὶ εἰς πάντα τὰ ἔθνη δεῖ πρῶτον κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον.

11 Οταν δὲ ἀγάγωσιν ὑμᾶς παραδιδόντες, μὴ προμεριμνᾶτε τί λαλήσητε, μηδὲ μελετᾶτε· ἀλλ' ὃ ἐὰν δοθῇ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ, τοῦτο λαλεῖτε. οὐ γὰρ ἐστε ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

12 Παραδώσει δὲ ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον, καὶ πατὴρ τέκνον· καὶ ἐπαναστήσονται τέκνα ἐπὶ γονεῖς, καὶ θανατώσουσιν αὐτούς.

13 Καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου. ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται.

14 Οταν δὲ ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως τὸ ῥηθὲν ὑπὸ Δανιὴλ τοῦ προφήτου, ἑστὼς ὅπου οὐ δεῖ, (ὁ ἀναγινώσκων νοείτω) τότε οἱ ἐν τῇ Ιουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη·

& fames.

Initiũ dolorum hæc. videte autem vosmetipsos: tradent enim vos in cõciliis & in synagogis: vapulabitis, & ante præsides & reges stabitis propter me, in testimonium illis.

Et in omnes gentes primùm oportet prædicari Euangelium.

||*Et quum duxerint vos tradentes, nolite præcogitare quid loquamini: sed quod datum vobis fuerit in illa hora, id loquimini. non enim vos estis loquentes, sed Spiritus sanctus.* Matth. 10. 19 luc. 12. 11. & 21. 14

Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filiũ: & consurgent filij in parentes, & morte afficient eos.

Et eritis odio omnibus, propter nomen meum. qui autem sustinuerit in finem, hic saluus erit.

||*Quum autem videritis abominationẽ desolationis stantem vbi non debet (qui legit, intelligat)*||*tunc qui in Iudæa sunt, fugiant in montes:* Mat. 24. 15 luc. 21. 20 Dan. 9. 27

Et

Et qui super tectum, ne descendat in domum, nec introeat vt tollat quid de domo sua.

15 Ὁ δὲ ἐπὶ τοῦ δώματος, μὴ καταβάτω εἰς τὴν οἰκίαν, μηδὲ εἰσελθέτω ἆραί τι ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ·

Qui verò *fuerit* supra domũ, ne descendat domum, nec ingrediatur vt quicquam sumat è domo sua.

Et qui in agro erit, non reuertatur retro tollere vestimentum suum.

16 Καὶ ὁ εἰς τὸν ἀγρὸν ὢν, μὴ ἐπιστρεψάτω εἰς τὰ ὀπίσω, ἆραι τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ.

Et qui fuerit in agro, ne reuertatur retrò vt sumat pallium suum.

Væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus.

17 Οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις.

Vę autem prægnantibus & lactantibus per illos dies.

Orate verò vt hyeme non fiant.

18 Προσεύχεσθε δὲ ἵνα μὴ γένηται ἡ φυγὴ ὑμῶν χειμῶνος.

Orate verò ne fiat fuga vestra hyeme.

Erunt enim dies illi tribulationes tales, quales non fuerunt ab initio creaturæ, quam condidit Deus, vsque nunc, neque fient.

19 Ἔσονται γὰρ αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι θλῖψις οἵα οὐ γέγονε τοιαύτη ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως, ἧς ἔκτισεν ὁ Θεὸς, ἕως τοῦ νῦν, καὶ οὐ μὴ γένηται.

Erunt enim dies illi *talis* oppressio qualis nõ fuit à principio rerum condita, quas condidit Deus, vsque ad hoc tempus, nec erit.

g *Hebraorũ dicendi genio cuius magna est emphasis, ita enim significatur fore, vt toto illo tempore calamitas calamitatem excipiat, per indecisi tẽpus ipsa ipsa esset miseria. sic Amos 5. 20. dicit diem Domini fore tenebras non lucem.*

Et nisi breuiasset Dominus dies, nõ fuisset salua omnis caro: sed propter electos, quos elegit, breuiauit dies.

20 Καὶ εἰ μὴ Κύριος ἐκολόβωσε τὰς ἡμέρας, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σάρξ· ἀλλὰ διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς οὓς ἐξελέξατο, ἐκολόβωσε τὰς ἡμέρας.

Et nisi Dominus contraxisset dies illos, omnis caro periret: sed propter electos, quos elegit, contraxit dies illos.

Et tunc siquis vobis dixerit, Ecce, hîc est Christus, Ecce, illic: ne credideritis.

Mat. 24. 23 Luc. 21. 8

21 Καὶ τότε ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ, Ἰδοὺ ὧδε ὁ Χριστός, ἢ, ἰδοὺ ἐκεῖ· μὴ πιστεύσητε.

Ac tum siquis vobis dixerit, Ecce hîc Christus, vel, Ecce illic: ne credite.

Exurgent enim pseudochristi & pseudoprophetæ: & dabũt signa & portenta ad seducendos, si fieri potest, etiam electos.

22 Ἐγερθήσονται γὰρ ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται· καὶ δώσουσι σημεῖα καὶ τέρατα, πρὸς τὸ ἀποπλανᾶν, εἰ δυνατὸν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς.

Surgẽt enim pseudochristi & pseudoprophetæ: & edent signa ac miracula ad seducendum, si fieri possit, etiam electos.

Vos ergo videte. Ecce, prædixi vobis omnia.

23 Ὑμεῖς δὲ βλέπετε. ἰδοὺ, προείρηκα ὑμῖν πάντα.

Vos autem cauete. Ecce, prædixi vobis omnia.

Cæterùm per illos dies post oppressionem illam sol obscurabitur, nec dabit luna splendorem suum.

24 Ἀλλ' ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις, μετὰ τὴν θλῖψιν ἐκείνην, ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς.

Sed in illis diebus post tribulationem illam sol contenebrabitur, & luna non dabit splendorem suum.

Esa.13.10 ezech.32.7 ioel.2.10 & 3.15

Et stellæ cœli excident, & potestates quæ in cœlis *sunt* cõcutientur.

25 Καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ ἔσονται ἐκπίπτοντες, καὶ αἱ δυνάμεις αἱ ἐν τοῖς οὐρανοῖς σαλευθήσονται.

Et stellæ cæli erunt decidentes, & virtutes quæ in cælis sunt, mouebuntur.

Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum potentia multa & gloria.

26 Καὶ τότε ὄψονται τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν νεφέλαις μετὰ δυνάμεως πολλῆς καὶ δόξης.

Et tunc videbũt Filium hominis venientem in nubibus cum virtute multa & gloria.

Ipse verò tũc mittet Angelos suos, & suos electos coget à quatuor ventis, ab extremo terræ vsque ad extremum cœli.

27 Καὶ τότε ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ ἐπισυνάξει τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, ἀπ' ἄκρου γῆς ἕως ἄκρου οὐρανοῦ.

Et tunc mittet angelos suos, & congregabit electos suos à quatuor ventis, à summo terræ vsque ad summum cæli.

A ficu verò discite parabolam: quum ramus eius iam tener fit, & germinat folia, nostis propè esse æstatem.

28 Ἀπὸ δὲ τῆς συκῆς μάθετε τὴν παραβολήν· ὅταν ἁπαλὸς γένηται ὁ κλάδος αὐτῆς καὶ ἐκφύῃ τὰ φύλλα, γινώσκετε ὅτι ἐγγὺς τὸ θέρος ἐστίν.

A ficu autem discite parabolam: quãm iam ramus eius tener fuerit, & natæ fuerint folia, cognoscitis quia in proximo sit æstas.

29 Οὕτω καὶ ὑμεῖς ὅταν ταῦτα ἴδητε γινόμενα, γινώσκετε ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἐπὶ θύραις.

Sic & vos quum videritis hæc fieri, scitote quòd in proximo sit in ostiis.

Amen dico vobis, nequaquam præterierit hęcætas, vsquedum facta sint hæc omnia.

30 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη μέχρις οὗ πάντα ταῦτα γένηται.

Amen dico vobis quoniã nõ trãsibit generatio hæc, donec omnia ista fiant.

Cœlum & terra præteribunt: sermones autem mei nequaquam præteribunt.

31 Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι.

Cælum & terra transibunt: verba autem mea non trãsibunt.

[2] Sed de die illo ac [h] hora nemo scit, ne Angeli quidem qui in cœlo sunt: nec ipse Filius, sed Pater.

32 Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι οἱ ἐν οὐρανῷ οὐδὲ ὁ υἱός, εἰ μὴ ὁ πατήρ.

De die autem illo vel hora nemo scit, neque angeli in cælo: neque Filius, nisi Pater.

[2] Non est curiosè vltimus ille dies inquirẽdus, quem solus Pater nouit: sed cauendũ potius ne nos imparatos opprimat.

[h] *De illo puncto temporis.*

Act.24.13 *Videte, vigilate, & orate: nescitis enim quando tempus sit.*

Sicut homo qui peregrè profectus reliquit domum suã, & dedit seruis suis potestatem cuiusque operis: & ianitori præcepit vt vigilet.

Vigilate ergo: (nescitis enim quãdo dominus domus veniat sero, an media nocte, an galli cantu, an manè)

Ne quum venerit repentè, inueniat vos dormientes.

Quod autẽ vobis dico, omnibus dico, Vigilate.

33 Βλέπετε, ἀγρυπνεῖτε καὶ προσεύχεσθε· οὐκ οἴδατε γὰρ πότε ὁ καιρός ἐστιν.

34 Ὡς ἄνθρωπος ἀποδημος ἀφεὶς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, καὶ δοὺς τοῖς δούλοις αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἑκάστῳ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ τῷ θυρωρῷ ἐνετείλατο ἵνα γρηγορῇ.

35 Γρηγορεῖτε οὖν, (οὐκ οἴδατε γὰρ πότε ὁ κύριος τῆς οἰκίας ἔρχεται, ἢ ὀψὲ, ἢ μεσονυκτίου, ἢ ἀλεκτοροφωνίας, ἢ πρωΐ.)

36 Μὴ ἐλθὼν ἐξαίφνης, εὕρῃ ὑμᾶς καθεύδοντας.

37 Ἃ δὲ ὑμῖν λέγω, πᾶσι λέγω, Γρηγορεῖτε.

Cauete, vigilate & orate: nescitis enim quando tempus illud sit futurum.

Nam filius hominis ita est vt quispiam qui peregrè agens relicta domo sua, datáque seruis suis potestate, ac suo cuique opere, ianitori mandauit vt vigilaret.

Vigilate igitur (nescitis enim quando dominus domus veniet, vespere an media nocte, an in gallicinio, an manè)

Ne quum repentè venerit, inueniat vos dormientes.

Quæ autem dico vobis, omnibus dico, Vigilate.

* I *Atrienses seruos, & ianitorem in tã ta seruorum multitudine in primis habere confusionem veteret.*

CAP. XIIII.

1. *Consilium sacerdotum aduersus Christum.* 3. *Mulier vngens caput Christi vnguento.* 12. *Paschæ præparatio.* 22. *Institutio Cœnæ.* 41. *Christi captiuitas.* 43. *Iudas osculo prodit Christum.* 53. *Christus coram Caiapha.* 66. *Petri negatio.*

V.

Mat.26.1, Luc.22.1 *ERat autem Pascha & Azyma post biduum: & quærebant summi Sacerdotes & Scribæ quomodo eum dolo tenerent & occiderent.*

Dicebant enim, Non in die festo, ne fortè tumultus fieret populi.

Et quum esset Bethaniæ in domo Simonis Leprosi, & recumberet, venit

ΗΝ δὲ τὸ πάσχα καὶ τὰ ἄζυμα μετὰ δύο ἡμέρας· καὶ ἐζήτουν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς πῶς αὐτὸν ἐν δόλῳ κρατήσαντες ἀποκτείνασιν.

2 Ἔλεγον γάρ, Μὴ ἐν τῇ ἑορτῇ, μήποτε θόρυβος ἔσται τοῦ λαοῦ.

3 Καὶ ὄντος αὐτοῦ ἐν Βηθανίᾳ ἐν τῇ οἰκίᾳ Σίμωνος τοῦ λεπροῦ, κατακειμένου αὐτοῦ, ἦλθε

N.

ERat [1] *autem Pascha & Azyma duobus post diebus: & quærebant principes Sacerdotum & Scribæ, quomodo eũ dolo prehensum trucidarent.*

Dicebant autem, Non [a] *in festo, ne tumultus sit populi.*

Quum autẽ Iesus esset Bethaniæ, in domo Simonis Leprosi, accũbẽte eo venerat

1 *Dei voluntate contra hominũ consilium accidit, vt Christus captus die Paschæ solenni immolaretur, vt figuræ responderet veritas ex omni parte.*

a *Vide Mat. 26.5.*

mulier habens alabastrum vnguenti, nardi liquidę multi pretij, & confracto alabastro, effuderat ei in caput.

γυνὴ ἔχουσα ἀλάβαστρον μύρου, νάρδου πιστικῆς πολυτελοῦς· καὶ συντρίψασα τὸ ἀλάβαστρον, κατέχεεν αὐτοῦ κατὰ τῆς κεφαλῆς.

mulier habens alabastrum vnguenti, nardi spicati pretiosi: & fracto alabastro, effudit super caput eius.

2 Temeraria iudicia coram Deo irrita.

[2] Quidam autem indignabantur apud sese, & dicebant, Quorsum profusio ista vnguenti facta est?

4 Ησαν δέ τινες ἀγανακτοῦντες πρὸς ἑαυτοὺς, καὶ λέγοντες, Εἰς τί ἡ ἀπώλεια αὕτη τοῦ μύρου γέγονεν;

Erant autem quidam indignè ferentes intra semetipsos, & dicētes, Vt quid perditio ista vnguenti facta est?

Nam poterat hoc vendi amplius quàm [b] trecentis denariis, & dari pauperibus. Et fremebant in eā.

b *Quinquaginta tribus libris Franticis, vel sex Anglicanis.*

5 Ηδύνατο γὰρ τοῦτο πραθῆναι ἐπάνω τριακοσίων δηναρίων, καὶ δοθῆναι τοῖς πτωχοῖς. Καὶ ἐνεβριμῶντο αὐτῇ.

Poterat enim vnguentum istud vænundari plus quàm trecentis denarijs, & dari pauperib. Et fremebant in eam.

Iesus autem ait, Omittite eam, quid ei molestiam exhibetis? bonum opus operata est erga me.

6 Ο δὲ Ιησοῦς εἶπεν, Αφετε αὐτήν· τί αὐτῇ κόπους παρέχετε; καλὸν ἔργον εἰργάσατο εἰς ἐμέ.

Iesus autem dixit, Sinite eam: quid illi molesti estis? bonum opus operata est in me.

3 Christus semel atque iterum in se vngi sustinuit certā ob causam: vult autem in pauperibus quotidie vngi.

[3] Semper enim pauperes habebitis vobiscum, & quandocunque volueritis, potestis eis benefacere: me verò non semper habebitis.

7 Πάντοτε γὰρ τοὺς πτωχοὺς ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν, καὶ ὅταν θέλητε, δύνασθε αὐτοὺς εὖ ποιῆσαι· ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε.

Semper enim pauperes habetis vobiscum, & quum volueritis, potestis illis benefacere: me autem non semper habetis.

4 Occulto Spiritus instinctu mulier Christū vngens, proximam eius mortem ac sepulturam omnibus ponit ob [illegible]los.

[4] Hæc quod potuit fecit: [c] occupauit enim vngere meum corpus ad sepulturā.

8 Ο ἔσχεν αὕτη, ἐποίησε· προέλαβε μυρίσαι μου τὸ σῶμα εἰς τὸν ἐνταφιασμόν.

Quod habuit hæc, fecit: præuenit vngere corpus meum in sepulturam.

Amen dico vobis, vbicunque prædicatum fuerit Euangelium hoc in toto mūdo, etiam id quod ista fecerit dicetur, in memoriam ipsius.

9 Αμὴν λέγω ὑμῖν, ὅπου ἂν κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο εἰς ὅλον τὸν κόσμον, καὶ ὃ ἐποίησεν αὕτη λαληθήσεται, εἰς μνημόσυνον αὐτῆς.

Amen dico vobis, vbicunque prædicatum fuerit Euangelium istud in vniuerso mundo, & quod fecit hæc narrabitur, in memoriā eius.

5 Auaritia zelo charitatis tecta, prodendi ac crucifigēdi Christi occasio.

[5] Tunc Iudas Iscariotes, vnus ex duodecim, venit ad principes Sacerdotum, vt eum ipsis proderet.

10 Καὶ ὁ Ιούδας ὁ Ισκαριώτης, εἷς τῶν δώδεκα, ἀπῆλθε πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, ἵνα παραδῷ αὐτὸν αὐτοῖς.

||Et Iudas Iscariotes vnus de duodecim, abiit ad summos Sacerdotes, vt proderet eum illis. Mat. 26. 14. Luc. 22. 4

Qui audientes gauisi sunt: & promiserunt ei pecuniã se daturos. Et quærebat quomodo illum opportunè traderet.

11 Οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐχάρησαν· καὶ ἐπηγγείλαντο αὐτῷ ἀργύριον δοῦναι. καὶ ἐζήτει πῶς εὐκαίρως αὐτὸν παραδῷ.

Illi verò eo audito gauisi sunt: & polliciti sunt se pecuniam ei daturos. Quærebat igitur quomodo opportunè eũ proderet.

Mat.26.17 Luc.22.8 ¶ *Et primo die Azymorum quando pascha immolabãt, dicunt ei discipuli, Quò vis eamus, & paremus tibi vt mã duces pascha?*

12 ¶ Καὶ τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν ἀζύμων, ὅτε τὸ πάσχα ἔθυον, λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, Ποῦ θέλεις ἀπελθόντες ἑτοιμάσωμεν ἵνα φάγῃς τὸ πάσχα;

¶ [6] Ac primo die Azymorum, [d] quando [e] Pascha [f] mactabant, dicunt ei discipuli ipsius, Vbi vis vt profecti paremus vt edas Pascha?

6 Christus factus sub Lege pro nobis Pascha, celebrat ex Legis præscripto: & simul edito miraculo declarat sese mox in carne passurum, nihilominus Deum esse.

Et mittit duos ex discipulis suis: et dicit eis, Ite in ciuitatẽ: & occurret vobis homo lagenam aquæ baiulãs: sequimini eum.

13 Καὶ ἀποστέλλει δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτοῖς, Ὑπάγετε εἰς τὴν πόλιν· καὶ ἀπαντήσει ὑμῖν ἄνθρωπος κεράμιον ὕδατος βαστάζων· ἀκολουθήσατε αὐτῷ.

Tunc mittit duos è discipulis suis, & dicit eis, Abite in vrbem: & occurret vobis quidam portans amphoram aquæ: sequimini eum.

d *Quo die, nimirum ad vesperam quæ initium erat decimi quinti. Vide Mat.26.17.*

e *Metonymia sacramentis familiaris, i. agnum illũ paschalem cuius mactatio in festo Paschæ certis ritibus fiebat*

f *Mactare solebant.*

Et quocunque introierit, dicite domino domus, quia Magister dicit, Vbi est refectio mea, vbi pascha cum discipulis meis manducem?

14 Καὶ ὅπου ἐὰν εἰσέλθῃ εἴπατε τῷ οἰκοδεσπότῃ, Ὅτι ὁ διδάσκαλος λέγει, Ποῦ ἐστι τὸ κατάλυμα, ὅπου τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου φάγω;

Et quocunque introierit, dicite patrifamiliâs, Magister dixit, Vbi est diuersorium, vbi Pascha cũ discipulis meis edam?

Et ipse vobis demonstrabit cœnaculum grande stratum: & illic parate nobis.

15 Καὶ αὐτὸς ὑμῖν δείξει ἀνώγεον μέγα ἐστρωμένον, ἕτοιμον· ἐκεῖ ἑτοιμάσατε ἡμῖν.

Tunc ipse vobis indicabit [g] cœnaculũ magnum stratum, paratum: illic parate nobis *Pascha*.

g *Græca vox significat contignationẽ ædium superiorem, cuiusque vsui destinatã quia verò solebant in ea parte domus cœnare, cœnaculum vocarunt.*

Et abierunt discipuli eius, & venerunt in ciuitatem, & inuenerunt sicut dixerat illis: & parauerunt pascha.

16 Καὶ ἐξῆλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ἦλθον εἰς τὴν πόλιν, καὶ εὗρον καθὼς εἶπεν αὐτοῖς· καὶ ἡτοίμασαν τὸ πάσχα.

Abierunt igitur discipuli eius, venerúntque in ciuitatẽ, & inuenerunt *omnia* prout dixerat eis: & parauerunt pascha.

Vespere autem facto, venit cum duodecim.

17 Καὶ ὀψίας γενομένης ἔρχεται μετὰ τῶν δώδεκα.

Et quum serum *diei* esset, venit cum duodecim.

7 Abrogatur typus legalis mox reipsa implendus, & in eius locum substituũtur *Antitypa* nouifœderis, ad consummationẽ vsque mũdi duratura.

Mat.26.20. Luc 22.14 Joh.13.21 *Et discumbentibus eis & manducantibus ait Iesus, Amen dico vobis quia vnus ex vobis*

18 Καὶ ἀνακειμένων αὐτῶν, καὶ ἐσθιόντων, εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν

[7] Quúmque accubuissent, & ederent, ait Iesus, Amen dico vobis, vnus ex vobis

prodet me, qui edit mecum.

παραδώσει με, ὁ ἐσθίων μετ' ἐμοῦ.

tradet me, qui manducat mecum.

Ipsi verò cœperunt contristari, & ei dicere sigillatim, Num ego? Et alius, Num ego?

19 Οἱ δὲ ἤρξαντο λυπεῖσθαι, καὶ λέγειν αὐτῷ εἷς καθ' εἷς, Μήτι ἐγώ; καὶ ἄλλος, Μήτι ἐγώ;

At illi cœperũt contristari, & dicere ei singulatim, Nunquid ego?

Ipse autem respondens dixit eis, Vnus ex duodecim, [h] qui manũ intingit mecum in catinum, me prodet.

20 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Εἷς ἐκ τῶν δώδεκα, ὁ ἐμβαπτόμενος μετ' ἐμοῦ εἰς τὸ τρυβλίον.

Qui ait illis, Vnus ex duodecim, qui intingit mecũ in catino.

Filius quidem hominis abit prout scriptum est de eo: sed væ homini illi per quẽ Filius hominis proditur. bonum erat ihomini illi si natus non fuisset.

21 Ὁ μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάγει, καθὼς γέγραπται περὶ αὐτοῦ· οὐαὶ δὲ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ δι' οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται. καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος.

Et Filius quidẽ hominis vadit, sicut scriptum est de eo: væ autem homini illi per quem Filius hominis traditur. bonum erat ei, si non esset natus homo ille.

h Describit nunc Marcus cœnam salutari doctrina refertissimam.

¶Et [k] edentibus ipsis, quũ accepisset Iesus panem, & benedixisset, fregit: deditque eis, & ait, Accipite, edite: hoc est corpus meum.

22 ¶Καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν, λαβὼν ὁ Ἰησοῦς ἄρτον, εὐλογήσας ἔκλασε· καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς, καὶ εἶπε, Λάβετε, φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου.

¶Et manducantibus illis accepit Iesus panẽ, & benedicens, fregit: & dedit eis, & ait, Sumite: hoc est corpus meum. Mat.26.26 1.cor.11.24

Et accepto poculo, quum gratias egisset, dedit eis: & biberunt ex eo omnes.

23 Καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον, εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς· καὶ ἔπιον ἐξ αὐτοῦ πάντες.

Et accepto calice, gratias agens dedit eis: & biberunt ex illo omnes.

Et dixit eis, hoc est sanguis meus Noui illius testamenti, qui pro multis effunditur.

24 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον.

Et ait illis, Hic est sanguis meus Noui testamenti, qui pro multis effundetur.

Amen dico vobis, [l] non bibam amplius ex fructu vitis, vsque ad diem illum quum ipsum bibam nouum in regno Dei.

25 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι οὐκέτι οὐ μὴ πίω ἐκ τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου, ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὅταν αὐτὸ πίνω καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ.

Amen dico vobis quia iam nõ bibam de genimine vitis, vsque in diem illum quum illud bibam nouum in regno Dei.

i Qui mecum vesci consuevit. Non enim hoc expressit, qui tum ageret Iudæis, sed his verbis indicauit adquãtam familiaritatem admissis esse quique ex eadem patella cum Christo peteret intinctũ.

i Vide Mat. 26.24.

l q.d. Nullum vinum posthac, iuxta præsentis vitæ consuetudinem, cũ discipulis suis gustaturus.

Et hymno dicto exierunt in montem Oliuarum.

Ioh.16.32 ¶Et ait eis Iesus, Omnes scandalizabimini in me in nocte ista: quia scriptū Zach.13.7 est, Percutiam pastorem, & dispergentur oues.

Sed postquã resurrexero, præcedã vos in Galilæam.

Petrus autem ait illi, Etsi omnes scandalizati fuerint, sed non ego.

Et ait illi Iesus, Amẽ dico tibi, quia tu hodie in nocte hac, priusquam gallus vocem bis dederit, ter me es negaturus.

At ille amplius loquebatur, Etsi oportuerit me simul commori tibi, non te negabo. Similiter autem & omnes dicebant.

Mat.26.36 Luc.22.39 ¶Et veniunt in prædium cui nomen Gethsemani. Et ait discipulis suis, Sedete hîc donec orem.

Et assumit Petrum & Iacobum & Iohannem secum: & cœpit pauere & tædere.

Et ait illis, Tristis est

26 Καὶ ὑμνήσαντες ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν.

27 ¶Καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ὅτι πάντες σκανδαλισθήσεσθε ἐν ἐμοὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ· ὅτι γέγραπται, Πατάξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα.

28 Ἀλλὰ μετὰ τὸ ἐγερθῆναί με, προάξω ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

29 Ὁ δὲ Πέτρος ἔφη αὐτῷ, Καὶ εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται, ἀλλ' οὐκ ἐγώ.

30 Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν λέγω σοι ὅτι σήμερον ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ, πρὶν ἢ δὶς ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρίς με ἀπαρνήσῃ.

31 Ὁ δὲ ἐκπερισσῶς ἔλεγε μᾶλλον, Ἐάν με δέῃ συναποθανεῖν σοι, οὐ μή σε ἀπαρνήσομαι. Ὡσαύτως δὲ καὶ πάντες ἔλεγον.

32 ¶Καὶ ἔρχονται εἰς χωρίον οὗ τὸ ὄνομα Γεθσημανῆ· καὶ λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Καθίσατε ὧδε ἕως προσεύξωμαι.

33 Καὶ παραλαμβάνει τὸν Πέτρον καὶ τὸν Ἰάκωβον καὶ Ἰωάνην μεθ' ἑαυτοῦ· καὶ ἤρξατο ἐκθαμβεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν.

34 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Περίλυπός ἐστιν

Et quum hymnũ cecinissent, exierunt in montem Olearum.

¶[8] Tunc dicit eis Iesus, Omnes offendemini in me nocte ista: nam scriptum est, Percutiam pastorem, & dispergentur oues.

Sed postquam surrexero, præibo vobis in Galilæam.

[9]Petrus autem dixit ei, Etiamsi omnes offendantur, at non ego.

Tunc dicit ei Iesus, Amen dico tibi, hodie nocte ista, priusquam [m] bis gallus vocem miserit, ter abnegabis me.

At ille [n]multo magis dicebat, Si me oportuerit commori tibi, haudquaquam te abnegabo. Itidem autem etiam omnes dicebant.

¶[10]Veniũt igitur in locum cuius nomen est Gethsemane. Tunc dicit discipulis suis, Sedete hîc vsquedum precatus fuero.

Et assumit Petrũ & Iacobum & Iohannem secum: cœpitque expauescere & grauissimè angi.

Et dixit eis, Vndiquaque tristis est

8 Christus prædicit se mox à suis deserendum, eos minimè tamen deserturum.

9 Humanæ rem eritatis & imbecillitatis tristissimũ in præstantissimo homine exemplum proponitur.

m *Hic refertur ad cantum galli. nam vt infra versiculo 68. apparebit, Petrus semel Christũ abnegauit antequam gallus primum vocẽ misisset, tum sub hũc ante secundum & tertiũ galli cantum. Solent autem galli ter canere, nempe media nocte, declinante, & ipso diluculo. Sic conciliandus est hic locus cum aliis Euangeliis.*

n *Illa cõduplicatio vehementem Petrũ asseuerationẽ magis exprimit.*

10 Christus in carne pro nobis assumpta, horrificos illos maledictionis Dei terrores subiens, calicem ex Patris manu accipit, quem mox ipse iustus pro iniustis exhauriat.

anima mea vsque ad mortem: manete hîc & vigilate.

ἡ ψυχή μου ἕως θανάτου· μείνατε ὧδε, καὶ γρηγορεῖτε.

anima mea vsque ad mortem: sustinete hîc, & vigilate.

Progressúsque paululũ, procidit in terram: & orauit vt, si possibile esset, abiret ab ipso hora illa.

35 Καὶ προελθὼν μικρὸν, ἔπεσεν ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ προσηύχετο ἵνα, εἰ δυνατόν ἐστι, παρέλθῃ ἀπ' αὐτοῦ ἡ ὥρα.

Et quum processisset paululum, procidit super terram: & orabat vt si fieri posset, transiret ab eo hora.

a Fuit hac conduplicatio recepta eo tẽpore quam idiomata permiscetentur. Abba autem Syriacum est.

Dixítque, [a] Abba Pater, omnia possibilia sunt tibi: transfer à me istud poculum. verùm non quid ego velim, sed quid tu.

36 Καὶ ἔλεγεν, Ἀββᾶ ὁ πατὴρ, πάντα δυνατά σοι· παρένεγκε τὸ ποτήριον ἀπ' ἐμοῦ τοῦτο. ἀλλ' οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τί σύ.

Et dixit, Abba, pater, omnia tibi possibilia sunt: transfer calicem hunc à me. sed non quod ego volo, sed quod tu.

11 Horrendũ humanæ socordiæ exẽplum in ipsis à Christo electis discipulis.

[11] Tunc venit & inuenit eos dormiẽtes: dicítque Petro, Simon, dormis? non potuisti vnam horã vigilare?

37 Καὶ ἔρχεται καὶ εὑρίσκει αὐτοὺς καθεύδοντας· καὶ λέγει τῷ Πέτρῳ, Σίμων, καθεύδεις; οὐκ ἴσχυσας μίαν ὥραν γρηγορῆσαι;

Et venit, & inuenit eos dormientes: & ait Petro, Simõ, dormis? non potuisti vna hora vigilare.

Vigilate & precamini, ne introeatis in tentationem. spiritus quidem promptus *est*, sed caro infirma.

38 Γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν. τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής.

Vigilate & orate vt non intretis in tentationem. spiritus quidem promptus est, caro verò infirma.

Et quum rursus abiisset, precatus est, & eundem sermonẽ dixit.

39 Καὶ πάλιν ἀπελθὼν προσηύξατο, τὸν αὐτὸν λόγον εἰπών.

Et iterum abiens orauit, eundem sermonem dicens.

Et reuersus inuenit eos rursum dormientes, (erant enim oculi eorũ grauati) neque sciebant quid ei responderent.

40 Καὶ ὑποστρέψας εὗρεν αὐτοὺς πάλιν καθεύδοντας, (ἦσαν γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν βεβαρημένοι) καὶ οὐκ ᾔδεισαν τί αὐτῷ ἀποκριθῶσι.

Et reuersus, denuò inuenit eos dormientes (erant enim oculi eorum grauati) & ignorabant quid responderent ei.

Et venit tertiò, dicítque eis, Dormite quod superest, & requiescite. sufficit, venit hora: ecce, traditur Filius hominis in manus peccatorum.

41 Καὶ ἔρχεται τὸ τρίτον, καὶ λέγει αὐτοῖς, Καθεύδετε τὸ λοιπὸν, καὶ ἀναπαύεσθε. ἀπέχει, ἦλθεν ἡ ὥρα· ἰδοὺ, παραδίδοται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἁμαρτωλῶν.

Et venit tertiò, et ait illis, Dormite iam, et requiescite. sufficit, venit hora: ecce Filius hominis tradetur in manus peccatorum.

Surgite

Surgite eamus: ecce, qui me tradet, prope est.

Mat. 26. 47 luc 22 47. ioh. 18. 3

¶*Et adhuc eo loquente venit Iudas Iscariotes vnus de duodecim, et cum eo turba multa cũ gladiis et lignis, à summis Sacerdotibus et Scribis et senioribus.*

Dederat autem traditor eius signum eis, dicens, Quencunque osculatus fuero, ipse est: tenete eum, et ducite cautè.

Et quum venisset, statim accedens ad eum, ait, Rabbi. et osculatus est eum.

At illi manus iniecerunt in eum, et tenuerunt eum.

Vnus autem quidam de circunstantibus educens gladium, percussit seruum summi Sacerdotis, et amputauit illi auriculam.

Et respondens Iesus ait illis, Tanquam ad latronem existis cũ gladiis et lignis comprehendere me?

Quotidie eram apud vos in templo docens, et non me tenuistis. sed vt impleantur Scripturæ.

42 Ἐγείρεσθε, ἄγωμεν· ἰδοὺ, ὁ παραδιδούς με ἤγγικε.

43 ¶Καὶ εὐθέως, ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, παραγίνεται Ἰούδας, εἷς ὢν τῶν δώδεκα· καὶ μετ' αὐτοῦ ὄχλος πολὺς μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων, παρὰ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν γραμματέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων.

44 Δεδώκει δὲ ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν σύσσημον αὐτοῖς, λέγων, Ὃν ἂν φιλήσω, αὐτός ἐστι· κρατήσατε αὐτὸν, καὶ ἀπαγάγετε ἀσφαλῶς.

45 Καὶ ἐλθὼν, εὐθέως προσελθὼν αὐτῷ, λέγει, Ραββεί, ῥαββεί· καὶ κατεφίλησεν αὐτόν.

46 Οἱ δὲ ἐπέβαλον ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας αὐτῶν, καὶ ἐκράτησαν αὐτόν.

47 Εἷς δέ τις τῶν παρεστηκότων σπασάμενος τὴν μάχαιραν, ἔπαισε τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως, καὶ ἀφεῖλεν αὐτοῦ τὸ ὠτίον.

48 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Ὡς ἐπὶ λῃστὴν ἐξήλθετε μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων συλλαβεῖν με;

49 Καθ' ἡμέραν ἤμην πρὸς ὑμᾶς ἐν τῷ ἱερῷ διδάσκων, καὶ οὐκ ἐκρατήσατέ με. ἀλλ' ἵνα πληρωθῶσιν αἱ γραφαί.

Surgite, eamus: ecce, qui prodit me, appropinquauit.

¶[12]Et statim adhuc eo loquente, adest Iudas, qui erat vnus è duodecim: & cum eo turba multa cum gladiis & fustib[p], à principibus Sacerdotum & Scribis & senioribus.

Dederat autem eis iste qui eum prodebat, Pcommune signum, dicens, Quemcunque osculatus fuero, is est: comprehendite eum, & abducite ꝙtutó.

Quum igitur venisset, statim accedit ad eum, dicítque ei, Rabbi, Rabbi: ac deosculatus est eum.

Illi verò iniecerũt in eum manus, & ceperunt eum.

Quidam autem adstantium, exerto gladio percussit seruum Pontificis maximi, & abstulit eius auriculam.

Et respondens Iesus dixit eis, Vt aduersus latronem existis cum gladiis & fustibus ad comprehendendum me?

Quotidie eram apud vos in templo docens, nec cepistis me. sed oportet vt impleantur Scripturæ.

12 Sicut homines Deum conditorem suum desertum ac proditum scientes & volentes sua laude spoliarunt: ita Christus volẽs pro iniustis satisfacturus, à suis deseritur, proditione familiaris sui capitur tanquã latro, vt pœna peccato respondeat, & nos verè proditores, desertores ac sacrilegi ex diaboli laqueo eximamur.

p *Grata vox sonat commune signum de composito datum, cuiusmodi sunt quæ militares vocant symbola: quorum alia sunt vocalia, alia muta.*

q *Ita diligenter vt elabi non possit.*

Tunc relicto eo omnes fugerunt.

¶13 r Qui dam autem iuuenis sequebatur eum, amictus sindone super nudum *corpus*: & prehenderunt eum iuuenes.

Ipse verò derelicta sindone, nudus effugit ab illis.

¶ Tunc abduxerunt Iesum ad Pontificē maximum: & conuenerunt cum eo s omnes principes Sacerdotum & seniores & Scribæ.

Petrus autem procul secutus est eum intrò t vsque in aulam Pontificis maximi: & erat considens cum ministris, & calefaciēs *sese* ad ignē.

14 Principes autē Sacerdotum & totus consessus quærebant testimonium aduersus Iesum, vt eum morte mulctarent: nec inueniebant.

Nam multi falsum testimonium dicebant aduersus eum: sed non erant u paria ipsorum testimonia.

Tunc quidam surrexerunt, & falsa testati sunt aduersus eum, dicentes,

Nos audiuimus eū dicentem, Ego destruam tēplum hoc quod est manibus factum, & triduo aliud absque manibus factum ædificabo.

Sed ne sic quidem par erat testimoniū eorum.

50 Καὶ ἀφέντες αὐτὸν πάντες ἔφυγον.

51 ¶ Καὶ εἷς τις νεανίσκος ἠκολούθει αὐτῷ, περιβεβλημένος σινδόνα ἐπὶ γυμνοῦ· καὶ κρατοῦσιν αὐτὸν οἱ νεανίσκοι.

52 Ὁ δὲ, καταλιπὼν τὴν σινδόνα, γυμνὸς ἔφυγεν ἀπ' αὐτῶν.

53 ¶ Καὶ ἀπήγαγον τὸν Ἰησοῦν πρὸς τὸν ἀρχιερέα· καὶ συνέρχονται αὐτῷ πάντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ γραμματεῖς.

54 Καὶ ὁ Πέτρος ἀπὸ μακρόθεν ἠκολούθησεν αὐτῷ ἕως ἔσω εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως· καὶ ἦν συγκαθήμενος μετὰ τῶν ὑπηρετῶν, καὶ θερμαινόμενος πρὸς τὸ φῶς.

55 Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ ὅλον τὸ συνέδριον ἐζήτουν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ μαρτυρίαν, εἰς τὸ θανατῶσαι αὐτόν· καὶ οὐχ εὕρισκον.

56 Πολλοὶ γὰρ ἐψευδομαρτύρουν κατ' αὐτοῦ, καὶ ἴσαι αἱ μαρτυρίαι οὐκ ἦσαν.

57 Καί τινες ἀναστάντες ἐψευδομαρτύρουν κατ' αὐτοῦ, λέγοντες,

58 Ὅτι ἡμεῖς ἠκούσαμεν αὐτοῦ λέγοντος, Ὅτι ἐγὼ καταλύσω τὸν ναὸν τοῦτον τὸν χειροποίητον, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ἄλλον ἀχειροποίητον οἰκοδομήσω.

59 Καὶ οὐδὲ οὕτως ἴση ἦν ἡ μαρτυρία αὐτῶν.

Tunc discipuli eius relinquentes eū, omnes fugerunt.

¶ *Adolescens autē quidam sequebatur eum, amictus sindone super nudo: et tenuerunt eum.*

At ille reiecta sindone, nudus profugit ab eis.

¶ *Et adduxerunt Iesum ad summum Sacerdotem: et conuenerunt omnes Sacerdotes, et Scribæ, et seniores.* Mat. 26. 57 luc. 22. 54 ioh. 18. 24

Petrus autem ālōgè secutus est eum vsque intro in atriū summi Sacerdotis: et sedebat cum ministris ad ignem, et calefaciebat se.

Summi verò Sacerdotes et omne cōcilium quærebant aduersus Iesum testimonium, vt eum morti traderent: nec inueniebant. Mat. 26. 59

Multi enim testimonium falsum dicebant aduersus eū: et conuenientia testimonia non erant.

Et quidam surgētes falsum testimonium ferebāt aduersus eum, dicentes,

Quoniam nos audiuimus eum, dicentem, ‖ Ego dissoluam templum hoc manu factum, et per triduum aliud nō manu factū ædificabo. Ioh. 2. 19

Et non erat conueniens testimoniū illorum.

Exur-

13 Omnia pietatis prætextu licent in Christum grassantibus.

r *Hinc apparet istos in capiendo & deducēdo Christo immani violentia grassatos, & ea quæ totam viciniā commouit, adeo vt ad strepitū istius tumultus adolescens quispiam semiundus è lecto accurrerit, cui isti furiosi ne quidem pepercerint.*

s *Coactum fuit summum conciliū cùm accusaretur Christus vt blasphemus, & pseudopropheta: tertium enim crimē læse maiestatis, confictū fuit à Sacerdotibus, vt Pilatum ad eum dam ādum adigerēt*

t *Amoris argumentum est quòd Petrus sequitur Dominum: timoris, quòd eminus sequitur: stultitiæ & incogitantiæ, quòd inserit se gregi aulicorum pōtificis.*

14 Christus adeò innocēs vt ne falsis quidem testībus opprimi potuerit, tādem Deum Patrem confessus damnatur impietatis coram Pōtifice, vt nos qui Deū abnegauimus, verè impii, coram Deo absoluāmur.

u *Non congruebant.*

Exurgens summus sacerdos in medium, interrogauit Iesum, dicens, Non respondes quicquã ad ea quæ tibi obiiciuntur ab his?

Ille autẽ tacebat, & nihil respondit. Rursum summus Sacerdos interrogabat eum, & dixit ei, Tu es Christus filius benedicti?

Ma.24.30 *Iesus autem dixit illi, Ego sum: & videbitis Filiũ hominis sedentem à dextris virtutis, & venientem cum nubibus cæli.*

Summus autẽ Sacerdos scindens vestimenta sua, ait, Quid adhuc desideramus testes?

Audistis blasphemiam: quid vobis videtur? Qui omnes condemnauerunt eũ esse reum mortis.

Et cœperunt quidam cõspuere eum, & velare faciem eius, & colaphis eũ cædere: & dicere ei, Prophetiza. & ministri alapis eum cædebant.

Ma.26.69 luc.22.55 ob.18.25 ¶ *Et quum esset Petrus in atrio deorsum, venit vna ex ancillis summi Sacerdotis:*

¶ *Et quum vidisset Petrum calefacientem se, aspiciens illũ ait, Et tu cum Iesu Nazareno eras.*

60 Καὶ ἀναστὰς ὁ ἀρχιερεὺς εἰς τὸ μέσον, ἐπηρώτησε τὸν Ιησοῦν, λέγων, Οὐκ ἀποκρίνῃ οὐδέν; τί οὗτοί σου καταμαρτυροῦσιν;

61 Ὁ δὲ ἐσιώπα, καὶ οὐδὲν ἀπεκρίνατο. Πάλιν ὁ ἀρχιερεὺς ἐπηρώτα αὐτὸν, καὶ λέγει αὐτῷ, Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ εὐλογητοῦ;

62 Ὁ δὲ Ιησοῦς εἶπεν, Εγώ εἰμι· καὶ ὄψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ.

63 Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς, διαῤῥήξας τοὺς χιτῶνας αὐτοῦ, λέγει, Τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτύρων;

64 Ἠκούσατε τῆς βλασφημίας· τί ὑμῖν φαίνεται; Οἱ δὲ πάντες κατέκριναν αὐτὸν εἶναι ἔνοχον θανάτου.

65 Καὶ ἤρξαντό τινες ἐμπτύειν αὐτῷ, καὶ περικαλύπτειν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ κολαφίζειν αὐτὸν, καὶ λέγειν αὐτῷ, Προφήτευσον. καὶ οἱ ὑπηρέται ῥαπίσμασιν αὐτὸν ἔβαλλον.

66 ¶ Καὶ ὄντος τοῦ Πέτρου ἐν τῇ αὐλῇ κάτω, ἔρχεται μία τῶν παιδισκῶν τοῦ ἀρχιερέως·

67 Καὶ ἰδοῦσα τὸν Πέτρον θερμαινόμενον, ἐμβλέψασα αὐτῷ, λέγει, Καὶ σὺ μετὰ τοῦ Ναζαρηνοῦ Ιησοῦ ἦσθα.

Tum Pontifex maximus quum assurrexisset in medium, interrogauit Iesum, dicens, Non respondes quicquam? quid *illud est quod* isti aduersum te testificantur?

Ipse verò silebat, & nihil respondit. Rursũ Pontifex maximus eum interrogauit, & dixit ei, Tú*ne* es ille Christus Filius *Dei* x benedicti?

Iesus autem dixit, Ego sum: & videbitis Filium hominis sedentem ad dextrã potentiæ *Dei*, & venientem cum nubibus cæli.

Pontifex maximus verò, diruptis vestibus suis, dixit, Quid adhuc nobis opus est testibus?

Audistis blasphemiam: quid vobis videtur? Illi verò omnes contra eum iudicarunt, ipsum teneri mortis pœna.

15 Et cœperunt quidam conspuere in eum & obtegere faciem eius, & colaphos ei infligere, & dicere ei, Vaticinare. y ministri verò bacillorum ictibus eũ cędebant.

¶ 16 Quum verò Petrus esset in aula inferius, venit quædã ex ancillis Pontificis maximi:

¶ Et viso Petro qui *se* calefaciebat, intuita in eũ, dixit, Et tu cum Nazareno Iesu eras.

x *Dei, qui omni laude dignus est.*

15 Christus omne contumeliarum genus nostro nomine sustinẽs, æternum dec⁹ in se credituris acquirit.

y *Apparitores enim bacillos gestabant.*

16 Triste exemplum tũ humanæ imbecillitatis tum diuinæ misericordiæ, spiritum pœnitentiæ & fidei suis electis donantis.

Ipse verò negauit, dicens, Nō noui, neque scio quid tu dicas. Et exiuit extrà in [z] vestibulum: & gallus vocem misit

68 Ὁ δὲ ἠρνήσατο, λέγων, Οὐκ οἶδα, οὐδὲ ἐπίσταμαι τί σὺ λέγεις. Καὶ ἐξῆλθεν ἔξω εἰς τὸ προαύλιον· καὶ ἀλέκτωρ ἐφώνησε.

At ille negauit, dicens, Neque scio, neque noui quid dicas. Et exiit foras ante atrium: & gallus cantauit.

z *In locum aulæ proximū.*

Tunc [a] ancilla quum rursus vidisset eum, cœpit dicere iis qui adstabant, Hic est vnus ex ipsis.

69 Καὶ ἡ παιδίσκη ἰδοῦσα αὐτὸν πάλιν, ἤρξατο λέγειν τοῖς παρεστηκόσιν, Ὅτι οὗτος ἐξ αὐτῶν ἐστιν.

‖Rursus autē quū vidisset illum ancilla, cœpit dicere circūstantibus, Quia hic ex illis est. Mat.6.71 luc.22.56 ioh.18.25

a *Ex diligēti Euangelistarum comparatione intelligitur Petrum agnitum fuisse à multis, suggerentibus ancillis, imò apud Lucam cùm agitur de secunda abnegatione, sic mentio serui & non ancillæ.*

Ipse verò rursum negauit. Et rursus paulo pòst qui adstabant dixerunt Petro, Verè ex ipsis es: etenim Galilæus es, & loquutio tua similis est.

70 Ὁ δὲ πάλιν ἠρνεῖτο. Καὶ μετὰ μικρὸν πάλιν οἱ παρεστῶτες ἔλεγον τῷ Πέτρῳ, Ἀληθῶς ἐξ αὐτῶν εἶ· καὶ γὰρ Γαλιλαῖος εἶ, καὶ ἡ λαλιά σου ὁμοιάζει.

At ille iterum negauit. Et post pusillū rursus qui adstabant dicebant Petro, Verè ex illis es: nam & Galilæus es.

Ipse autem cœpit execrari & iurare, *dicens*, Non noui hominem istum quem dicitis.

71 Ὁ δὲ ἤρξατο ἀνὰ θεματίζειν καὶ ὀμνύειν, Ὅτι οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον τοῦτον ὃν λέγετε.

Ille atem cœpit anathematizare & iurare, Quia nescio hominem istum quē dicitis.

Tūc secundò gallus vocem misit, & recordatus est Petrus verborum quæ dixerat ei Iesus, Priusquam gallus vocē bis miserit, ter me abnegatis. Et quum se [b] proripuisset, fleuit.

72 Καὶ ἐκ δευτέρου ἀλέκτωρ ἐφώνησε· καὶ ἀνεμνήσθη ὁ Πέτρος τοῦ ῥήματος οὗ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ὅτι πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι δὶς ἀπαρνήσῃ με τρίς. Καὶ ἐπιβαλὼν ἔκλαιε.

Et statim gallus iterum cantauit, & recordatus est Petrus verbi quod dixerat ei Iesus, Priusquàm gallus cantet bis, terme negabis. Et cœpit flere. Mat.26.75 ioh.18.7

b *Foras sub. Fuerat enim Petrus intuitu Christi & galli clamore velut ex profundissimo somno experrefactus.*

Cap. XV.

1. *Quæ Christus sub Pilato præside passus sit.* 11. *Barabbas Christo præfertur.* 15. *Christus traditur à Pilato vt crucifigatur.* 17. *spinis coronatur.* 19. *conspuitur & irridetur.* 12. *Simon Cyrenæus portat crucem Christi.* 27. *Christus crucifigitur inter duos latrones.* 29. *conuitiis afficitur.* 37. *expirat.* 43. *Ioseph sepelit Christum.*

N.

Statim autem diluculo, cōsilio inito, summi Sacerdotes cū seniorib⁹ & Scribis, ac toto con-

KAI εὐθέως ἐπὶ τὸ πρωῒ συμβούλιον ποιήσαντες οἱ ἀρχιερεῖς μετὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ γραμματέων, καὶ ὅλον τὸ

V.

ET cōfestim manè consilium faciētes sūmi Sacerdotes cū senioribus & Scribis & vniuerso con- Mat.27. luc.22.6

a *Ad verb. ad ipsum manè.*

concilio, vincientes Iesum duxerunt, & tradiderunt Pilato.

Et interrogauit eũ Pilatus, Tu es rex Iudæorum? At ille respondens ait illi, Tu dicis.

Et accusabant eũ summi Sacerdotes in multis.

Pilatus autem rursum interrogauit eum, dicens, Non respondes quicquam? vide in quantis te accusant.

Mat.27.12 Luc.23.3 Ioh.18.33

Iesus autem amplius nihil respondit: ita vt miraretur Pilatus.

¶ Per diem autem festum solebat dimittere illis vnum ex vinctis quemcunque petissent.

Erat autem qui dicebatur Barrabbas, qui cum seditiosis erat vinctus, qui in seditione fecerat homicidium.

Et quum ascendisset turba, cœpit rogare sicut semper faciebat ille.

Pilatus autem respondit eis, & dixit, Vultis dimittam vobis regem Iudæorum?

(Sciebat enim quod per inuidiam tradidissent eum summi Sacerdotes)

Pontifices autem concitauerunt turbam vt magis Barrabbam dimitteret eis.

συνέδριον, δήσαντες τὸν Ἰησοῦν ἀπήνεγκαν καὶ παρέδωκαν τῷ Πιλάτῳ.

2 Καὶ ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ Πιλάτος, Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ, Σὺ λέγεις.

3 Καὶ κατηγόρουν αὐτοῦ οἱ ἀρχιερεῖς πολλά· αὐτὸς δὲ οὐδὲν ἀπεκρίνατο.

4 Ὁ δὲ Πιλάτος πάλιν ἐπηρώτησεν αὐτὸν, λέγων, Οὐκ ἀποκρίνῃ οὐδέν; ἴδε πόσα σου κατα-μαρτυροῦσιν.

5 Ὁ δὲ Ἰησοῦς οὐκέτι οὐδὲν ἀπεκρίθη ὥστε θαυμάζειν τὸν Πιλάτον.

6 Κατὰ δὲ ἑορτὴν ἀπέλυεν αὐτοῖς ἕνα δέσμιον, ὃν παρῃτοῦντο.

7 Ἦν δὲ ὁ λεγόμενος Βαραββᾶς μετὰ τῶν συστασιαστῶν δεδεμένος, οἵτινες ἐν τῇ στάσει φόνον πεποιήκεισαν.

8 Καὶ ἀναβοήσας ὁ ὄχλος ἤρξατο αἰτεῖσθαι, καθὼς ἐποίει αὐτοῖς.

9 Ὁ δὲ Πιλάτος ἀπεκρίθη αὐτοῖς, λέγων, Θέλετε ἀπολύσω ὑμῖν τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων;

10 (Ἐγίνωσκε γὰρ ὅτι διὰ φθόνον παραδεδώκεισαν αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς)

11 Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς ἀνέσεισαν τὸν ὄχλον ἵνα μᾶλλον τὸν Βαραββᾶν ἀπολύσῃ αὐτοῖς.

sessu, vinctum Iesum abduxerũt,[b] tradiderúntque Pilato.

[1] Tunc interrogauit eum Pilatus, Tũne es ille rex Iudæorum? Ipse verò respõdens, dixit ei, Tu dicis.

Et multum accusabant eum principes Sacerdotum.

Pilatus autem rursus interrogauit eũ, dicens, Non respondes quicquam? Ecce, quàm multa aduersus te testificantur.

Iesus autem nihil amplius respondit: adeò vt miraretur Pilatus.

¶ [c] In festo autẽ dimittebat eis vnum ex vinctis, quencunque postulassent.

Erat verò quidam qui dicebatur Barrabbas, vinctus cum seditionis sociis, qui cædem per seditionẽ fecerant.

Et vociferans turba cœpit petere vt faceret prout semper ipsis fecerat.

Pilatus autem respondit eis, dicens, Vultis dimittam vobis regem illum Iudæorum?

(Nouerat enim eũ per inuidiam traditum fuisse à principibus Sacerdotum)

Principes verò Sacerdotum concitarunt turbam vt potius Barabbam ipsis dimitteret.

b *Non licebat illis capitali supplicio aliquem afficere. nam capitalium criminum illis erepta fuerat cognitio. primùm ab Herode Magno, postea à Romanis, anno 40 ante templi euersionem: idèo Pilato tradunt Iesum.*

1 Christus vinctus apud Iudicis terreni tribunal publicè, non suorum (vt ex ipsius iudicis ore constitit) sed nostrũ omnium peccatorũ reus ad crucem damnatur: vt nos nocentissimi à nostrorum peccatorum noxa liberati, coram Dei ipsius solio, in publico ipsorum quoque Angelorum consessu absoluamur.

c *Tonatus præsidis significatur, qui innocentem Christũ liberare studuit sed frustra vincebatur. enim ab inhabitante Iudæa. Deinde non agebat Pilatus tanta constantia quanta decuit iudicem.*

Tunc Pilatus respõdens, rursum dixit eis, Quid ergo vultis faciam isto quem dicitis regem Iudæorum?

Ipsi verò rursum clamauerunt, Crucifige eum.

Pilatus autem dicebat eis, Nam quid mali fecit? Illi autem amplius clamauerũt, Crucifige eum.

Pilatus autem volens turbæ satisfacere, dimisit ei Barrabbam, & Iesum flagellatũ tradidit vt crucifigeretur.

[d] Milites verò abduxerunt eum intra aulam, id est prætorium: & conuocarũt totam cohortem.

[2] Et induerunt eũ purpura, & circumposuerunt ei contextam coronam spineam.

Et cœperunt eum, salutare, dicẽtes, Aue rex Iudæorum.

Et verberabant eius caput calamo, & inspuebant in eum: ac summissis genibus adorabant eum.

Quum autem illusissent ei, exuerunt eum purpura, & induerunt eum vestimentis ipsius: eduxerúntque vt crucifigerent eum.

12 Ο δὲ Πιλάτος ἀποκριθεὶς, πάλιν εἶπεν αὐτοῖς, Τί οὖν θέλετε ποιήσω ὃν λέγετε βασιλέα τῶν Ιουδαίων;

13 Οἱ δὲ πάλιν ἔκραξαν, Σταύρωσον αὐτόν.

14 Ο δὲ Πιλάτος ἔλεγεν αὐτοῖς, Τί γὰρ κακὸν ἐποίησεν; Οἱ δὲ περισσοτέρως ἔκραξαν, Σταύρωσον αὐτόν.

15 Ο δὲ Πιλάτος βουλόμενος τῷ ὄχλῳ τὸ ἱκανὸν ποιῆσαι, ἀπέλυσεν αὐτοῖς τὸν Βαραββᾶν, καὶ παρέδωκε τὸν Ιησοῦν, φραγελλώσας, ἵνα σταυρωθῇ.

16 Οἱ δὲ στρατιῶται ἀπήγαγον αὐτὸν ἔσω τῆς αὐλῆς, ὅ ἐστι πραιτώριον· καὶ συγκαλοῦσιν ὅλην τὴν σπεῖραν.

17 Καὶ ἐνδύουσιν αὐτὸν πορφύραν, καὶ περιτιθέασιν αὐτῷ πλέξαντες ἀκάνθινον στέφανον·

18 Καὶ ἤρξαντο ἀσπάζεσθαι αὐτόν, Χαῖρε βασιλεῦ τῶν Ιουδαίων·

19 Καὶ ἔτυπτον αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν καλάμῳ, καὶ ἐνέπτυον αὐτῷ· καὶ τιθέντες τὰ γόνατα προσεκύνουν αὐτῷ.

20 Καὶ ὅτε ἐνέπαιξαν αὐτῷ, ἐξέδυσαν αὐτὸν τὴν πορφύραν, καὶ ἐνέδυσαν αὐτὸν τὰ ἱμάτια τὰ ἴδια· καὶ ἐξάγουσιν αὐτὸν ἵνα σταυρώσωσιν αὐτόν.

Pilatus autem iterum respondẽs ait illis, Quid ergo vultis faciam regi Iudæorum?

At illi iterũ clamauerunt, Crucifige eum.

Pilatus verò dicebat illis, Quid enim mali fecit? At illi magis clamabãt, Crucifige eum.

Pilatus autẽ volens populo satisfacere, dimisit illis Barabbam: & tradidit Iesum flagellis cæsum, vt crucifigeretur.

¶*Milites autẽ duxerunt eum in atrium prætorij: & conuocant totam cohortem:*

Et induunt eum purpura, & imponunt ei plectentes spineam coronam.

Et cœperunt salutare eum, Aue rex Iudæorum.

Et percutiebant caput eius arundine, & conspuebant eum: & ponentes genua, adorabãt eum.

Et postquam illuserunt ei, exuerũt illum purpura, & induerunt eum vestimentis suis & educunt illum vt crucifigerent eum.

[d] *Notauit prius quid Dominus passus sit à ministris Iudæorum in palatio Pontificis: iam docet quid, condamnatus à ministris Ethnici præsidis, à Gentibus, in prætorio sustinuerit: denique quomodo ductus sit ad supplicium crucis.*

[2] *Christus hominũ peccata sublaturus, qui Dei ipsius solium vsurpare sunt conati, affectãti regni damnatus, sub falsa regni specie deridetur: vt nos cõtrà verè futuri æterni reges, ex Dei ipsius manu coronam gloriæ accipiamus.*

Mat.27.32 Luc.23.26. *Et angariauerũt prætereuntem quẽpiam Simonem Cyrenæum (venientem de villa, patrem Alexandri & Rufi) vt tolleret crucem eius.*

21 Καὶ ἀγγαρεύουσι παράγοντά τινα Σίμωνα Κυρηναῖον (ἐρχόμενον ἀπ' ἀγροῦ, τὸν πατέρα Αλεξανδρου καὶ Ρούφου) ἵνα ἄρῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ.

3 Præterea angariarunt prætereuntem quẽdam Simonem Cyrenæum (venientem rure, patrẽ Alexandri & [e] Rufi) vt portaret crucem eius.

3 Impiorũ rabiei nullus modus. Intereà verò vel ipsa Christi sub crucis põdere laborantis imbecillitas arguit agnum ad sacrificium duci.

Mat.27.33 Luc.23.33. Ioh.19.18. *Et perducunt illum in Golgotha locum: quod est interpretatum Caluariæ locus.*

22 Καὶ φέρουσιν αὐτὸν ἐπὶ Γολγοθᾶ τόπον· ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, Κρανίου τόπος.

4 Duxerúntque eum in locum Golgotha: quod est, si interpreteris, Caluariæ locus.

e *Notos & celebres in Ecclesia Dei istos fuisse oportet quorum nuda nomina Marcus exposuerit.*

Et dabant ei bibere myrrhatum vinum: & nõ accepit.

23 Καὶ ἐδίδουν αὐτῷ πιεῖν ἐσμυρνισμένον οἶνον· ὁ δὲ οὐκ ἔλαβε.

Et dederũt ei bibendum myrrhatum vinum: ipse verò nõ sumpsit.

4 Christus extra terrenæ Ierusalem septa educitur in locum morticiniis pollutũ, non in sese quidẽ sed in nobis contaminatissimus, propter imposita ipsi nostra peccata: vt nos sanguine eius expiati, in cæleste sacrarium introducamur.

Mat.27.35 Luc.23.33. Ioh.19.25 *Et crucifigentes eum, diuiserunt vestimenta eius, mittentes sortem super eis, quis quid tolleret.*

24 Καὶ σταυρώσαντες αὐτὸν, διεμέριζον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον ἐπ' αὐτὰ τίς τί ἄρῃ.

5 Quúmque crucifixissent eum, partiti sunt vestimenta eius, iacta sorte super ea, quis quid tolleret.

Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum.

25 Ἦν δὲ ὥρα τρίτη, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν.

Erat autem hora tertia, quando crucifixerunt eum.

Et erat titulus causæ eius inscriptus, Rex Iudæorum.

26 Καὶ ἦν ἡ ἐπιγραφὴ τῆς αἰτίας αὐτοῦ ἐπιγεγραμμένη, Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

Erátque inscriptio criminis ipsius inscripta *his verbis*, REX ILLE IVDAEORVM.

5 Christus nudus in crucem attollitur, & tanquã sceleratorũ sceleratissimus, omnibus contumeliis afficitur, vt eius iustitia induti, & maledictione benedicti, & vna oblatione sanctificati, in cœlum vsque attollamur.

Et cum eo crucifigunt duos latrones: vnũ à dextris, & alium à sinistris eius.

27 Καὶ σὺν αὐτῷ σταυροῦσι δύο λῃστάς· ἕνα ἐκ δεξιῶν, καὶ ἕνα ἐξ εὐωνύμων αὐτοῦ.

Crucifixerũt etiã cum eo duos latrones: vnum ad dexteram, & alterum ad eius sinistram.

Esa.53.12 *Et impleta est scriptura quæ dicit, Et cum iniquis reputatus est.*

28 Καὶ ἐπληρώθη ἡ γραφὴ ἡ λέγουσα, Καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη.

Et impleta est Scriptura quæ dicit, Et cum [f] sceleratis numeratus est.

Et prætereuntes blasphemabant eũ, mouẽtes capita sua, & dicentes, Vah, qui destruis templũ, & in tribus diebus reædificas,

Ioh.2.19.

29 Καὶ οἱ παραπορευόμενοι ἐβλασφήμουν αὐτὸν, κινοῦντες τὰς κεφαλὰς αὐτοῦ, καὶ λέγοντες, Οὐα, ὁ καταλύων τὸν ναὸν, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν,

Et qui præteribãt, conuitiabantur ei, mouẽtes capita sua, ac dicentes, Vah, *Tu* qui destruis templũ, & triduò ædificas,

f *Ad verb. ex legibus i. legis præuaricatoribus.*

Saluũ fac temetipsum descendens de cruce.

30 Σῶσον σεαυτὸν, καὶ κατάβα ἀπὸ τοῦ σταυροῦ.

Serua teipsum, & descende è cruce.

6 Ira Dei peccata nostra in Filio Ipsonsore nostro vendicantis, tenebrarũ horrore sanciturr.

7 Christus cum Satana, cum peccatis, cum morte denique, horrenda illa maledictione Dei armatis, potenter luctãs, corpore pendens in cruce, summis doloribus oppresso, animo in inferorum gurgitibus demerso, emergit tamẽ vociferans, & quanuis acceptò à morte vulnere, ad tempus vita priuatus, summa & ima cũ cautiens, velo templi fisso extortóque à suis carnificibus testimonio, victorem esse ac Dominũ omnium mox declaratũ iri, reliquis adhuc obstinatis & irridentibus hostibus denũtiat.

Similiter autẽ & principes Sacerdotũ illudẽtes dicebãt alij ad alios cũ Scribis, Alios seruauit, seipsum seruare non potest.

Christus ille rex Israel descendat nũc è cruce, vt videamus & credamus. Et qui crucifixi erant cum eo, probris afficiebant eum.

¶ [6]Quumverò aduenisset hora sexta, tenebræ factæ sunt super [f]totam regionẽ vsque ad horam nonam.

7 Et hora nona clamauit Iesus voce magna, dicens, Eloi, Eloi, lamma sabachthani? quod est, si quis interpretetur, Deus meus, Deus meus, cur me deseruisti?

Et quidam adstantium quũ audissent, dicebant, Ecce, Eliã vocat.

Cucurrit autem quidam, & impletam spongiam aceto, circũpositam calamo, dedit ei potum, dicens, Sinite: videamus an veniat Elias ad detrahendum eum.

Iesus autem emissa voce magna, [g]expirauit.

[h] Et auleũ tẽpli scissũ est in duas partes,

31 Ομοίως δὲ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ἐμπαίζοντες πρὸς ἀλλήλους μετὰ τῶν γραμματέων ἔλεγον, Ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι.

32 Ὁ Χριστὸς ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεύσωμεν. Καὶ οἱ συνεσταυρωμένοι αὐτῷ ὠνείδιζον αὐτόν.

33 ¶ Γενομένης δὲ ὥρας ἕκτης, σκότος ἐγένετο ἐφ' ὅλην τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐνάτης.

34 Καὶ τῇ ὥρᾳ τῇ ἐνάτῃ ἐβόησεν ὁ Ἰησοῦς φωνῇ μεγάλῃ, λέγων, Ελωΐ, Ελωΐ, λαμμὰ σαβαχθανί; ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, Ὁ Θεός μου, ὁ Θεός μου, εἰς τί με ἐγκατέλιπες;

35 Καί τινες τῶν παρεστηκότων ἀκούσαντες, ἔλεγον, Ἰδοὺ, Ηλίαν φωνεῖ.

36 Δραμὼν δέ τις, καὶ γεμίσας σπόγγον ὄξους, περιθεὶς τε καλάμῳ, ἐπότιζεν αὐτὸν, λέγων, Ἄφετε ἴδωμεν εἰ ἔρχεται Ηλίας καθελεῖν αὐτόν.

37 Ο δὲ Ἰησοῦς ἀφεὶς φωνὴν μεγάλην, ἐξέπνευσε.

38 Καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο,

Similiter & summi Sacerdotes illudentes ad alterutrũ cũ Scribis, dicebant, Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere.

Christus rex Israel descẽdat nunc de cruce, vt videamus & credamus. Et qui cum eo crucifixi erant, conuitiabantur ei.

¶ *Et facta hora sexta, tenebræ factæ sunt per totam terram vsque in horam nonam.*

Et hora nona exclamauit Iesus voce magna, dicens, Eloi, eloi, lamma sabacthani? quod est interpretatũ, Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquisti me? Psal. 22.1 mat. 27.46

Et quidam de circunstantibus audiẽtes, dicebant, Ecce, Eliam vocat.

Currens autem vnus & implens spongiam aceto, circunponẽnsque calamo, potum dabat ei, dicens, Sinite: videamus si veniat Elias ad deponendum eũ. Psal. 69. 22.

Iesus autem emisſa voce magna, expirauit.

Et velum templi scissum est in duo,

f Ad verbi veritatẽ utrec aũ nominis. Hebraorum more Palæstinã nuncupauit itaque amplificauit prodigiũ nouitate, quòd in plenilunio, Paschatis scilicet tempore, & sole reliquum orbem illustrante, atque adeò ipso meridie, ille orbis angulus in quo tantum facinus patrabatur, in densissimis tenebris delituerit. g Se vere hominem esse testificans. h Cessare debent umbræ simulatque prodiit corpus & veritas, Col. 2. 17. ii. amplius erat necesse, vt vnus Sacerdos introiret in sanctũ sanctorum (quo velo illo distinguebantur à reliquis partibus templi) semel immolata victima, quæ sola sufficit pro expiandis totius mundi peccatis, nobisq; omnibus cælum ipsum, quod per sancta sanctorum significabatur, aperuit. Hebr. 9. 24.

à summo vsque deorsum.

Videns autē Centurio qui ex aduerso stabat, quia sic clamans expirasset, ait, Verè hic homo, Filius Dei erat.

Erant autem & mulieres délonge aspicientes: inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi minoris & Ioseph mater, & Salome.

Luc.8.2. *Et quum esset in Galilæa, sequebantur eum, & ministrabant ei: & aliæ multæ quæ simul cum eo ascenderant Ierosolymam.*

Matt.27.57. Luc. 23.50 Ioh.19.38 *¶Et quum iam sero esset factum (quia erat Parasceue, quod est Ante sabbathū,)*

Venit Ioseph ab Arimathæa, nobilis decurio, qui & ipse erat expectans regnum Dei: & audacter introiuit ad Pilatum, & petiit corpus Iesu.

Pilatus autem mirabatur si iam obiisset: & accersito Cēturione, interrogauit eum si iam mortuus esset.

Et quum cognouisset à Centurione, donauit corpus Ioseph.

ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω.

39 Ἰδὼν δὲ ὁ κεντυρίων ὁ παρεστηκὼς ἐξ ἐναντίας αὐτοῦ, ὅτι οὕτω κράξας ἐξέπνευσεν, εἶπεν, Ἀληθῶς ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, υἱὸς ἦν Θεοῦ.

40 Ἦσαν δὲ καὶ γυναῖκες ἀπὸ μακρόθεν θεωροῦσαι· ἐν αἷς ἦν καὶ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, καὶ Μαρία ἡ τοῦ Ἰακώβου τοῦ μικροῦ καὶ Ἰωσῆ μήτηρ, καὶ Σαλώμη.

41 Αἳ, καὶ ὅτε ἦν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, ἠκολούθουν αὐτῷ καὶ διηκόνουν αὐτῷ· καὶ ἄλλαι πολλαὶ αἱ συναναβᾶσαι αὐτῷ εἰς Ἱεροσόλυμα.

42 ¶Καὶ ἤδη ὀψίας γενομένης (ἐπεὶ ἦν παρασκευὴ, ὅ ἐστι προσάββατον)

43 Ἦλθεν Ἰωσὴφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθαίας, εὐσχήμων βουλευτὴς, ὃς καὶ αὐτὸς ἦν προσδεχόμενος τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. τολμήσας εἰσῆλθε πρὸς Πιλάτον, καὶ ᾐτήσατο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ.

44 Ὁ δὲ Πιλάτος ἐθαύμασεν εἰ ἤδη τέθνηκε· καὶ προσκαλεσάμενος τὸν κεντυρίωνα, ἐπηρώτησεν αὐτὸν εἰ πάλαι ἀπέθανε.

45 Καὶ γνοὺς ἀπὸ τοῦ κεντυρίωνος, ἐδωρήσατο τὸ σῶμα τῷ Ἰωσήφ.

à summo vsque ad imum.

Quum vidisset autem Centurio qui adstabat ipsi ex aduerso, eum ita emisso clamore expirasse, dixit, Verè, homo iste Filius erat Dei.

8 Erant autem etiam mulieres procul spectantes: inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi parui & Iose mater, & Salome.

Quæ, etiam quum esset in Galilæa, sequutæ fuerant eum, & ministrauerant ei, aliæque multæ quæ simul cum eo ascenderāt Hierosolyma.

¶Quum autē serum *diei* iam esset, (quoniam erat parasceue, hoc est, [i] ante sabbathum)

[k] Veniēs Ioseph *ortus* ex Arimathæa, honestus senator, qui & ipse expectabat regnum Dei, [l] fidenti animo introiit ad Pilatum, & petiit corpus Iesu.

Pilatus autem miratus est si iam mortuus esset: & aduocato Cēturione, interrogauit eū an iamdudū mortu⁹ fuisset.

Et *re* cognita ex Centurione, donauit corpus ipsi Ioseph.

8 Christus magno cum virorum pudore qui Dominū deseruerant, testes eriā mulieres sibi delegit, vt quæ fuerint omnium istarū rerum spectatrices.

i *Dies quæ sabbathum antegreditur.*

k *Plenus authoritatis, ex concilio Sanhedrim, vel fortsan qui adscitus esset in concilium à Pilato: sicut mos erat præsidibus prouinciarū aliquos interdū in concilium adsciscere ad explicādas priuatorum controuersias.*

l *Si quis expendat quantū periculū vltrò subierit Ioseph, quàm fidenti fuerit animo intelliget.*

Is autem emit sindonem,& detractum eum inuoluit sindone: posuítque in monumento quod erat excisum è petra : & aduoluit saxum ad ostium monumenti.

46 Καὶ ἀγοράσας σινδόνα, καὶ καθελὼν αὐτὸν ἐνείλησε τῇ σινδόνι· καὶ κατέθηκεν αὐτὸν ἐν μνημείῳ ὃ ἦν λελατομημένον ἐκ πέτρας· καὶ προσεκύλισε λίθον ἐπὶ τὴν θύραν τοῦ μνημείου.

Ioseph autẽ mercatus sindonem, & deponens eum inuoluit sindone : & posuit eum in monumẽto quod erat excisum de petra : & aduoluit lapidẽ ad ostium monumenti.

Maria Magdalene verò & Maria Iose *mater* spectabant vbi poneretur.

47 Ἡ δὲ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ καὶ Μαρία Ἰωσῆ ἐθεώρουν ποῦ τίθεται.

Maria autẽ Magdalene & Maria Ioseph aspiciebant vbi poneretur.

Cap. XVI.

1. Christi resurrectio. 9. Christus apparet Mariæ Magdalenæ, & aliis. 15. mittit Apostolos ad prædicandum. 19. Ascensio Christi.

V.

ET quum exactũ esset Sabbathũ, Maria Magdalene,& Maria Iacobi *mater* & Solome emerunt aromata, vt venientes vngerent eum.

Itaque valdè manè, [a] primo die hebdomadis veniunt ad monumentum, exorto sole.

Dicebántque inter sese, Quis deuoluet nobis lapidem ab ostio monumẽti?

(Et [b] intuitæ, conspiciunt lapidẽ esse deuolutum.) nã erat magnus valdé.

[1] Ingressæ igitur in [c] monumentum, viderunt iuuenem sedentem ad dextram, amictum stola candida:& expauerunt.

ΚΑΙ διαγενομένου τοῦ σαββάτου, Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ καὶ Μαρία ἡ τοῦ Ἰακώβου καὶ Σαλώμη ἠγόρασαν ἀρώματα, ἵνα ἐλθοῦσαι ἀλείψωσιν αὐτόν.

2 Καὶ λίαν πρωῒ τῆς μιᾶς σαββάτων ἔρχονται ἐπὶ τὸ μνημεῖον, ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου.

3 Καὶ ἔλεγον πρὸς ἑαυτάς, Τίς ἀποκυλίσει ἡμῖν τὸν λίθον ἐκ τῆς θύρας τοῦ μνημείου;

4 (Καὶ ἀναβλέψασαι θεωροῦσιν ὅτι ἀποκεκύλισται ὁ λίθος.) ἦν γὰρ μέγας σφόδρα.

5 Καὶ εἰσελθοῦσαι εἰς τὸ μνημεῖον, εἶδον νεανίσκον καθήμενον ἐν τοῖς δεξιοῖς, περιβεβλημένον στολὴν λευκήν· καὶ ἐξεθαμβήθησαν.

N.

ET quum trãsisset sabbathũ, Maria Magdalene & Maria Iacobi & Salome emerunt aromata, vt venientes vngerent Iesum. *Luc.24.e ieh.20.1.*

Et valdè manè, vna sabbathorum veniunt ad monumentum, orto iam sole.

Et dicebant adinuicem, Quis reuoluet nobis lapidẽ ab ostio monumenti?

(Et respicientes, viderunt reuolutum lapidem.) erat quippe magnus valdé.

Et introeuntes in monumentum, viderunt iuuenem sedẽtem in dextris, coopertum stola candida: & obstupuerũt. *Mat.2.f. ieh.20.12.*

a Prima dies est in hebdomada, proxime sequens Sabbathum, mirumque illa quam nos ob resurrectionis memoriam appellamus Dominicam.

b Quum sepulchrum versus conuertissent oculos.

1 Angeli resurrectionis Domini testes.

c In speluncam, in qua excisum erat sepulchrum.

Qui dicit illis, Nolite expauescere: Iesum quæritis Nazarenum crucifixũ: surrexit, non est hic: ecce locus vbi posuerunt eum.

Sed ite, dicite discipulis eius & Petro, quia præcedit vos in Galilæam. ibi eũ videbitis, sicut dixit vobis.

Supra, 14. 28. mat. 26. 32

At illæ exeuntes, fugerunt de monumento: inuaserat enim eas tremor & pauor. & nemini quicquam dixerũt: timebant enim.

Surgens autẽ manè prima sabbathi, Ioh. 20. 16 || apparuit primò Mariæ Magdalenæ, Luc. 8. 12 ||de qua eiecerat septem dæmonia.

Illa vadens nuntiauit his qui cum eo fuerunt, lugentibus & flentibus.

Et illi audientes quia viueret, & visus esset ab ea, non crediderunt.

Luc. 24. 13 ||Posthæc autem duobus ex his ambulantibus ostensus est in alia effigie, euntibus in villam.

Et illi euntes nũtiauerunt cæteris: nec illis crediderũt.

Luc. 24. 36 Ioh. 20. 19 ||Nouissimè, recũbẽtib⁹ illis vndecim

6 Ο δὲ λέγει αὐτοῖς, Μὴ ἐκθαμβεῖσθε· Ἰησοῦν ζητεῖτε τὸν Ναζαρηνὸν τὸν ἐσταυρωμένον· ἠγέρθη, οὐκ ἔστιν ὧδε· ἴδε, ὁ τόπος ὅπου ἔθηκαν αὐτόν.

7 Ἀλλ' ὑπάγετε, εἴπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ τῷ Πέτρῳ, ὅτι προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν· ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε, καθὼς εἶπεν ὑμῖν.

8 Καὶ ἐξελθοῦσαι ταχὺ, ἔφυγον ἀπὸ τοῦ μνημείου· εἶχε δὲ αὐτὰς τρόμος καὶ ἔκστασις. καὶ οὐδενὶ οὐδὲν εἶπον· ἐφοβοῦντο γάρ.

9 Ἀναστὰς δὲ πρωῒ πρώτῃ σαββάτου, ἐφάνη πρῶτον Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ, ἀφ' ἧς ἐκβεβλήκει ἑπτὰ δαιμόνια.

10 Ἐκείνη πορευθεῖσα ἀπήγγειλε τοῖς μετ' αὐτοῦ γενομένοις, πενθοῦσι καὶ κλαίουσι.

11 Κἀκεῖνοι ἀκούσαντες ὅτι ζῇ, καὶ ἐθεάθη ὑπ' αὐτῆς, ἠπίστησαν.

12 Μετὰ δὲ ταῦτα δυσὶν ἐξ αὐτῶν περιπατοῦσιν ἐφανερώθη ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ, πορευομένοις εἰς ἀγρόν.

13 Κἀκεῖνοι ἀπελθόντες ἀπήγγειλαν τοῖς λοιποῖς· οὐδὲ ἐκείνοις ἐπίστευσαν.

14 Ὕστερον, ἀνακειμένοις αὐτοῖς τοῖς ἕνδεκα

Ipse verò dixit eis, Ne expauescite: Iesum illum quæritis Nazarenum qui fuit crucifixus: resurrexit, non est hîc: [d]ecce locus vbi posuerant eum.

Sed abite, dicite discipulis eius & Petro *ipsi*[me] præire vobis in Galilæam, [f] illic eum videbitis, prout dixit vobis.

Tunc abeuntes citò, fugerũt à monumẽto: tenebat enim eas tremor & stupor. neque cuiquam dicebant: timebant enim.

[2] Quum autem resurrexisset Iesus, manè, primo die hebdomadis apparuit primum Mariæ Magdalenę, ex qua eiecerat septem dæmonia.

Illa profecta annũtiauit iis qui cum ipso fuerant, lugentibus ac flentibus.

Illi verò quum audissent eum viuere & conspectum fuisse ab ea, non crediderunt.

[3] Posteà autẽ duobus ex ipsis ambulãtibus apparuit [g] alia forma, quũ rus proficiscerentur.

Et illi abierunt, & annuntiauerũt reliquis: *qui* ne illis quidem crediderunt.

[h] Postremò, vnà sedẽtib⁹ ipsis vndecim

Ipse verò dixit eis, Ne expauescite: Iesum illum quæritis Nazarenum qui fuit crucifixus: resurrexit, non est hîc: [d]ecce locus vbi posuerant eum.

Sed abite, dicite discipulis eius & Petro *ipsi*[me] præire vobis in Galilæam, [f] illic eum videbitis, prout dixit vobis.

Tunc abeuntes citò, fugerũt à monumẽto: tenebat enim eas tremor & stupor. neque cuiquam dicebant: timebant enim.

[2] Quum autem resurrexisset Iesus, manè, primo die hebdomadis apparuit primum Mariæ Magdalenę, ex qua eiecerat septem dæmonia.

Illa profecta annũtiauit iis qui cum ipso fuerant, lugentibus ac flentibus.

Illi verò quum audissent eum viuere & conspectum fuisse ab ea, non crediderunt.

[3] Posteà autẽ duobus ex ipsis ambulãtibus apparuit [g] alia forma, quũ rus proficiscerentur.

Et illi abierunt, & annuntiauerũt reliquis: *qui* ne illis quidem crediderunt.

[h] Postremò, vnà sedẽtib⁹ ipsis vndecim

d *Hinc sequitur Christũ citiũ post resurrectionem verè corpus humanũ habuisse, sed est, quod in vno loco esset, quæ est humani, corporis proprietas. alioquin nũ verè dixisset Angelus, surrexit, nũ est hîc? quare apparet Christi corpus pluribus in locis simul esse non posse.*

e *Pertinet & hoc ad veritatem corporis Christi confirmãdam. motus enim ille localis veritatem corporis ostendit, nec illud simul plurib. in locis esse posse. quò etiam pertinet quod ait, illic eũ videbitis, &c.*

f *Certum locum denotat.*

2. Christus ipse Mariæ Magdalenæ apparet, discipulorũ incredulitatẽ exprobrans.

3 Christus duobus aliis discipulis apparet, & rãdẽ etiã ipsis vndecim Apostolis

g *Luc. 24. 13*

h *Nõ respexit tẽporis seriẽ Euãgelista, sed narrationis distributionẽ, quæ facit triplicẽ. prima completur quomodo multitudini apparuerit, secunda discipulis, tertia Apostolis. vide ò dixit postremò.*

exhibuit sese, & exprobrauit incredulitatem eorum & cordis duritiē: quòd iis, qui ipsum conspexerant excitatum, non credidissent.

4 Designātur Apostoli, definito ipsorū munere, docendi videlicet quæ audierant, & sacramēta instituta administrādi: addita edendi miracula potestate.

4 Et dixit eis, Profecti in mundum vniuersum prædicate Euangelium [i] omni creaturæ.

Qui crediderit & baptizatus fuerit, seruabitur: qui verò nō crediderit, condemnabitur.

Signa autem eos qui crediderint, hæc subsequentur, Per nomen meum dæmonia eiicient: linguis loquentur [k] nouis:

Serpentes tollent: & si quid lethale biberint, nequaquam nocebit eis: ægrotis manus imponent & bene habebunt.

5 Christus in terris suo munere defūctus, in cœlum ascēdit, inde Ecclesiā suam Apostolica doctrina variis signis cōfirmata, ad fines vsque seculorum gubernaturus.

5 Dominus igitur postquam loquutus fuisset eis: sursum receptus est in cælum, & sedit ad dexteram Dei.

Illi verò egressi prædicarunt vbique, Domino vnà operāte, & sermonē confirmāte per signa [l] subsequentia.

i Nō Iudæo, nec in Iudæa tantùm, sed omnibus hominibus & vbique, idque omnes (scilicet) Apostoli.

k Nouas linguas appellat, non recenter fabricatas, sed peregrinas & quas nunquā antea nossent, qui singulari spiritus munere repentè euadebant earū periti. Act. 2.11

l Sub. doctrinam. Itaque doctrina præire, miracula subsequi debent.

ἐφανερώθη, καὶ ὠνείδισε τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν καὶ σκληροκαρδίαν· ὅτι τοῖς θεασαμένοις αὐτὸν ἐγηγερμένον οὐκ ἐπίστευσαν.

15 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα, κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει.

16 Ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται· ὁ δὲ ἀπιστήσας κατακριθήσεται.

17 Σημεῖα δὲ τοῖς πιστεύσασι ταῦτα παρακολουθήσει, Ἐν τῷ ὀνόματί μου δαιμόνια ἐκβαλοῦσι· γλώσσαις λαλήσουσι καιναῖς·

18 Ὄφεις ἀροῦσι· κἂν θανάσιμόν τι πίωσιν, οὐ μὴ αὐτοὺς βλάψει· ἐπὶ ἀῤῥώστους χεῖρας ἐπιθήσουσι, καὶ καλῶς ἕξουσιν.

19 Ὁ μὲν οὖν Κύριος μετὰ τὸ λαλῆσαι αὐτοῖς, ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἐκάθισεν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ.

29 Ἐκεῖνοι δὲ ἐξελθόντες ἐκήρυξαν πανταχοῦ, τοῦ Κυρίου συνεργοῦντος, καὶ τὸν λόγον βεβαιοῦντος διὰ τῶν ἐπακολουθούντων σημείων.

apparuit, & exprobrauit incredulitatem eorum, & duritiam cordis: quia iis, qui viderant eū resurrexisse, non crediderunt.

Et dixit eis, ‖ Eūtes in mundum vniuersum, prædicate Euangelium omni creaturæ. Mat. 28. 19

Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit: ‖ qui verò nō crediderit, condemnabitur. Ioh. 12. 48

Signa autem qui crediderint, hæc sequentur, ‖ In nomine meo dæmonia eiicient: ‖ linguis loquentur nouis: Act. 16. 18 Act. 2. 4 & 10. 46

‖ Serpētes tollent: & si mortiferū quid biberint, non eis nocebit: ‖ super ægros manus imponēt, & bene habebunt. Act. 28. 5 Act. 22. 8

Et Dominus quidem Iesus postquā locutus est eis, assumptus est in cælum, & sedit à dextris Dei.

‖ Illi autem profecti prædicauerunt vbique, ‖ Domino cooperante, & sermonem confirmāte sequentibus signis. Luc. 24. 51 Heb. 2. 4

TO KATA

ΤΟ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

CAP. I.

1. *Præfatur Lucas.* 5. *Zacharias & Elizabeth.* 15. *Ioãnes qualis futurus.* 10. *Zacharias ob incredulitatẽ, mut⁹ efficitur.* 26 *Angel⁹ salutat Mariã, & annuntiat Christi natiuitatẽ.* 39. *Maria visitat Elizabeth.* 46. *Cãticum Mariæ.* 68. *Canticum Zachariæ nuntians Christum promissum venisse.* 76. *Ioannis officium.*

V.

QVoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem, quæ in nobis completæ sunt, rerum,

Sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis:

Visum est & mihi assequuto omnia, à principio diligenter, ex ordine tibi scribere, optime Theophile:

Vt cognoscas eorum verborum de quibus eruditus es, veritatem.

Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων,

2 Καθὼς παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου·

3 Ἔδοξε κἀμοὶ, παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς, καθεξῆς σοι γράψαι, κράτιστε Θεόφιλε·

4 Ἵνα ὀπίγνῳς περὶ ὧν κατηχήθης λόγων τὴν ἀσφάλειαν.

N.

QVoniam [f]multi aggressi sunt [b]componere narrationem earum rerum quarum [c]plena fides nobis facta est,

Prout [d] tradiderunt nobis qui à principio spectatores ipsi & ministri fuerunt sermonis:

Visum est etiam mihi, õnia [e]altè repetita penitus [f]consequuto, [g] ordine de eis ad te scribere, [h]præstãtissime Theophile:

Vt [i]agnoscas earum rerum [k]veritatem quas auditione accepisti.

f Lucas huius historiæ testes oculatos laudat.

a *Ad ver. in manus sumpserunt, (quasi dicat) idque non præstiterunt. Hic autem notandũ est Lucam non exprimere illos multos de rebus parum compertis scripsisse: sed verũ certitudinem sibi vendicãtẽ modestè certã illis & indubi fidẽ eis derogare*

b *Id est, describere, vel ordinare.*

c *Ad verb. plenè certiorati sumus. Plerophoria enim est certissima animi persuasio. Intelligit autem pseudoapostolos, & pseudo euangelistas, quales fuerunt iam tunc permulti: non autem Matthæum & Marcum, ante quos ipsum scripsisse probabile est.*

d *Non fuit Lucas oculatus testis: itaque minimè is fuit cui cum Cleopa Dominus apparuit, tamẽ nõ Paulo tantùm, sed ab aliis etiã Apostolis edoctus fuit.*

e *Lõgè altius Lucas exorsus est Euãgeliũ quã alii.*

f *Ad verb. diligenti attentione assequuto.*

g *Id est, distinctè & distributiuè, vt ii solent qui ad scribendam historiam aliquod iudicium adferũt.*

h *Vel, potentissim. Fuit ergo Theophilus vir primariæ nobilitatis aut præcipuo dignitatis loco.*

i *Pleniorem cognitionem habeas eorum quæ antea vtcunque cognoueras.*

k *Ad verb. non labascentem firmitatem.*

FVit [2] [l] diebus [m] Herodis illius regis Iudææ, Sacerdos quidam nomine Zacharias, ex [n] vice Abia: vxor verò ipsius *erat* ex filiabus Aaron, & nomen eius Elisabet.

Erant autem iusti ambo in [o] conspectu Dei, [p] incedentes in omnibus [q] mandatis & constitutionibus Domini [r] inculpaté.

Nec erat ipsis proles, eo quòd esset Elisabet sterilis, & ambo prouecti iam essent ætate.

Factum est autem quum is sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante Deum,

Secundùm ritum functionis sacerdotalis, sortitus est *munus* suffimenti faciendi, postquam ingressus esset in [s] templum Domini.

Et tota multitudo populi foris precabatur tempore suffitus.

Visus autem est ei angelus Domini, stans ad dextram altaris suffitus.

Et Zacharias *eo* viso turbatus est, & pauor incidit in eũ.

Dixit autẽ ei angelus, Ne time Zacharia: nam exaudita est deprecatio tua:

2 Iohannes alter Elias, futurus Christi apparitor, ex stirpe Aaronis, vtroque celebri & inculpato parente, præter ordinem naturæ adhibito duplici miraculo cõcipitur, vt homines tẽpestiuè ad audiendũ eius præconium secundũ Prophetarũ prædictiones, excitentur.

l *Heb. id est, temporibus. Quo exprimitur quàm breuis sit & caduca regũ potestas.*

m *Herodis scilic. Magni.*

n *Ex classe. Distributi enĩ fuerũt in classes posteri Aaronis 1. Paral. 24.1.*

o *Vera iustitiæ nota, scilicet quæ Dei iudicio probatur.*

p *Id est viuentes, Heb. Est enim vita nostra instar viæ in qua nobis pergẽdũ est quousque ad metã peruenerimus.*

q *In morali & ceremoniali lege.*

r *Quos nemo iure culpare potuisset. Hoc autem loco describũtur fructus, nõ autem causa iustificationis, quæ fides est, eaque sola.*

s *Populus in atrio cùm esset, foris autem dicatur fuisse, ingressus verò tẽplũ Zacharias, ab atrio distingui hoc loco templum necesse est.*

Εγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ηρώδου τοῦ βασιλέως τῆς Ιουδαίας, ἱερεύς τις ὀνόματι Ζαχαρίας, ἐξ ἐφημερίας Αβιά· καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἐκ τῶν θυγατέρων Ααρὼν, καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς Ελισάβετ.

6 Ησαν δὲ δίκαιοι ἀμφότεροι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, πορευόμενοι ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς καὶ δικαιώμασι τοῦ Κυρίου ἄμεμπτοι.

7 Καὶ οὐκ ἦν αὐτοῖς τέκνον, καθότι ἡ Ελισάβετ ἦν στεῖρα, καὶ ἀμφότεροι προβεβηκότες ἐν τῶν ἡμέραις αὐτῶν ἦσαν.

8 Εγένετο δὲ ἐν τῷ ἱερατεύειν αὐτὸν ἐν τῇ τάξει τῆς ἐφημερίας αὐτοῦ ἔναντι τοῦ Θεοῦ,

9 Κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἱερατείας, ἔλαχε τοῦ θυμιάσαι, εἰσελθὼν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου.

10 Καὶ πᾶν τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ ἦν προσευχόμενον ἔξω τῇ ὥρᾳ τοῦ θυμιάματος.

11 Ωφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου, ἑστὼς ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος.

12 Καὶ ἐταράχθη Ζαχαρίας, ἰδὼν, καὶ φόβος ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτόν.

13 Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος, Μὴ φοβοῦ Ζαχαρία· διότι εἰσηκούσθη ἡ δέησίς σου·

FVit in diebus Herodis regis Iudææ, Sacerdos quidam nomine Zacharias, de vice Abia: & vxor illius de filiabus Aaron, & nomen eius Elisabeth. 1. Para. 24.1.

Erant autem iusti ambo ante Deum, incedentes in omnibus mãdatis & iustificationibus Domini sine querela.

Et non erat illis filius, eo quòd esset Elisabeth sterilis, & ambo processissent in diebus suis.

Factum est autem quum sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante Deum,

Secundùm consuetudinem sacerdotii, sorte exiit vt incensum poneret, ingressus in templum Domini.

Et omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi. Exo. 30.7. Leui. 16.17

Apparuit autem illi angelus Domini, stans à dextris altaris incensi.

Et Zacharias turbatus est, videns, & timor irruit super eum.

Ait autem ad illum angelus, Ne timeas Zacharia: quoniam exaudita est deprecatio tua:

& vxor tua Elisabeth pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Iohannem:

Et erit gaudium tibi & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebunt.

Erit enim magnus coram Domino: & vinum & siceram non bibet: & Spiritu sancto replebitur adhuc ex vtero matris suæ:

Et multos filiorum Israel conuertet ad Dominum Deum ipsorum.

Et ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Eliæ, vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iustorum: parare Domino plebem perfectam.

Et dixit Zacharias ad angelum, Vnde hoc sciã? ego enim sum senex, & vxor mea processit in diebus suis.

Et respondens angelus dixit ei, Ego sum Gabriel qui asto ante Deũ: & missus sum loqui ad te, &

καὶ ἡ γυνή σου Ελισάβετ γεννήσει υἱόν σοι, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ιωάννην·

14 Καὶ ἔσται χαρά σοι καὶ ἀγαλλίασις, καὶ πολλοὶ ἐπὶ τῇ γεννήσει αὐτοῦ χαρήσονται.

15 Εσται γὰρ μέγας ἐνώπιον τοῦ Κυρίου· καὶ οἶνον καὶ σίκερα οὐ μὴ πίῃ· καὶ πνεύματος ἁγίου πλησθήσεται ἔτι ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ·

16 Καὶ πολλοὺς τῶν υἱῶν Ισραὴλ ἐπιστρέψει ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν.

17 Καὶ αὐτὸς προελεύσεται ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ηλίου, ἐπιστρέψαι καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, καὶ ἀπειθεῖς ἐν φρονήσει δικαίων· ἑτοιμάσαι Κυρίῳ λαὸν κατεσκευασμένον.

18 Καὶ εἶπε Ζαχαρίας πρὸς τὸν ἄγγελον, Κατὰ τί γνώσομαι τοῦτο; ἐγὼ γὰρ εἰμι πρεσβύτης, καὶ ἡ γυνή μου προβεβηκυῖα ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῆς.

19 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος εἶπεν αὐτῷ, Εγώ εἰμι Γαβριὴλ ὁ παρεστηκὼς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· καὶ ἀπεστάλην λαλῆσαι πρός σε, καὶ

vxórque tua Elisabet gignet tibi filiũ, & vocabis nomen eius Iohannem:

Et erit tibi gaudio & exultationi, [t]multíque super eius natiuitate gaudebunt.

Erit enim magnus [u]in conspectu Domini: & vinum [x]sicerámque non bibet: & Spiritu sancto implebitur etiam ab vtero matris suæ:

Multósque filiorum Israel [y]conuertet ad Dominum Deum ipsorum.

Nam ipse præcedet in [z]conspectu eius, [a] cum spiritu & virtute Eliæ, vt conuertat [b]corda patrũ in filios, & rebelles ad [c] prudentiam iustorum: vt paret Domino populum instructum.

Tunc dixit Zacharias angelo, Quo *argumento* istud noscam? ego enim sum senex, & vxor mea prouecta est ætate.

Et respondens angelus dixit ei, Ego sum Gabriel qui [d]adsto in conspectu Dei: missúsque sum vt te alloquar, &

t *Hoc gaudium pertinet non ad aliquam diem Iohannis natali instituendam: sed simpliciter eam animi latitiã describit Angelus, quæ postea versu 55. & sequentibus explicatur.*

u *Hebr. quo significatur quædam singularis præstantia. Sic Nẽrod, Gen. 9. 10, dicitur robustissimus venator coram Domino.*

x *Quicquid inebriare potest.*

y *Faciet vt multi resipiscẽtes se conuertant ad Dominum, à quo desciuerant.*

z *Velut solent qui reges antegrediuntur, quos vbi videas, sentis non procul abesse regẽ. Cùm autem addit, eius, hinc colligitur æterna Christi Deitas prius enim mẽtionem Dei fecerat versu præcedenti: vt agnoscamus, esse illum Deum qui loquutus*

est per Malachiam.

a *Metonymicè, pro donis Spiritus causa, pro effectis.*

b *Synecdochicos fore dicit, vt tollat omnis generis inimicitias, vnde solent sequi in vita maximæ perturbationes.*

c *Prudentia & bonitas, duæ sunt causæ, quibus maximè adduci possint, vt patres reuereantur.*

d *Id est, qui appareo. Hebræi enim ministros principum adstare dicunt, id est, paratos esse ad capessenda principum imperia.*

hæc tibi læta nũtiẽ.

Et ecce, silebis nec loqui poteris ad eum vsque diem quo hæc fiant: eo quòd non credidisti sermonibus meis, qui implebuntur tempore suo.

Erat autem populus expectans Zachariam: & mirabantur quòd is tardaret in templo.

Ille verò egressus non poterat eis loqui: & cognouerunt eum visionem vidisse in templo. Nam ipse innuebat eis: permansit que mutus.

Et factum est, vt impleti sunt dies ministerij ipsius, abiit domum suam.

Post illos autem dies concepit Elizabet vxor eius: & occultauit se mensibus quinque, dicens,

Nempe ita mihi fecit Dominus diebus quibus *me* intuitus est, e vt auferret probrum illud meũ inter homines.

¶ 3 Mense autem sexto: missus est Angelus Gabriel à Deo in vrbem Galilææ, cui nomen Nazareth,

Ad virginẽ f desp̃o samviro cui nomẽ erat Ioseph, ex domo

e *Sterilitatẽ probrosam fuisse apud Iudæos testatur hæc Elisabeth. Causa autẽ fuit Christus nondum mundo exhibitus, quẽ quisque exoptabat ex sua familia descendere.*

3 Angelus naicituro Domino inseruiens, ad virginem Mariã mittitur, in qua Filius Altissimi Dauidi promissus virtute Spiritus sancti cõcipitur.

f *Id est spõ sone promissæ.*

g *Domus appellatio etiam eos comprehendit qui vel cognatione attinebant familiam Dauidiã vel ex ipsius familiæ erãt oriundi. Quod autem de Ioseph dicitur, de Maria quoque intelligendum est: alioquin Christus non posset dici ex lumbis Dauidis prodijsse.*

ἀναγγελίσασθαί σοι ταῦτα.

20 Καὶ ἰδοὺ, ἔσῃ σιωπῶν καὶ μὴ δυνάμενος λαλῆσαι, ἄχρι ἧς ἡμέρας γένηται ταῦτα· ἀνθ' ὧν οὐκ ἐπίστευσας τοῖς λόγοις μου, οἵτινες πληρωθήσονται εἰς τὸν καιρὸν αὐτῶν.

21 Καὶ ἦν ὁ λαὸς προσδοκῶν τὸν Ζαχαρίαν· καὶ ἐθαύμαζον ἐν τῷ χρονίζειν αὐτὸν ἐν τῷ ναῷ.

22 Ἐξελθὼν δὲ οὐκ ἠδύνατο λαλῆσαι αὐτοῖς· καὶ ἐπέγνωσαν ὅτι ὀπτασίαν ἑώρακεν ἐν τῷ ναῷ. καὶ αὐτὸς ἦν διανεύων αὐτοῖς· καὶ διέμενε κωφός.

23 Καὶ ἐγένετο, ὡς ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τῆς λειτουργίας αὐτοῦ, ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.

24 Μετὰ δὲ ταύτας τὰς ἡμέρας συνέλαβεν Ἐλισάβετ ἡ γυνὴ αὐτοῦ· καὶ περιέκρυβεν ἑαυτὴν μῆνας πέντε, λέγουσα,

25 Ὅτι οὕτω μοι πεποίηκεν ὁ Κύριος ἐν ἡμέραις αἷς ἐπεῖδεν ἀφελεῖν τὸ ὄνειδός μου ἐν ἀνθρώποις.

26 ¶ Ἐν δὲ τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ ἀπεστάλη ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς πόλιν τῆς Γαλιλαίας ἡ ὄνομα Ναζαρέθ,

27 Πρὸς παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρὶ ᾧ ὄνομα Ἰωσὴφ, ἐξ οἴκου

hæc tibi euangelizare.

Et ecce, eris tacẽs & non poteris loqui vsque in diem quo hæc fiant: pro eo quòd non credidisti verbis meis, quæ implebuntur in tempore suo.

Et erat plebs expectans Zachariã: & mirabãtur quòd tardaret ipse in templo.

Egressus autem non poterat loqui ad illos: & cognouerunt quòd visionem vidisset in templo. Et ipse erat innuens illis: & permansit mutus.

Et factum est vt impleti sunt dies officij eius, abiit in domum suam.

Post hos autem dies concepit Elisabeth vxor eius: & occultabat se mensibus quinque, dicens,

Quia sic fecit mihi Dominus in diebus quibus respexit auferre opprobrium meũ inter homines.

¶ *In mense autẽ sexto missus est angelus Gabriel à Deo in ciuitatem Galilææ, cui nomen Nazareth,*

‖ *Ad virginem desponsatam viro cui nomen erat Ioseph, de domo* Matt. 1. 18

David:

Dauid: & nomẽ virginis, Maria.

Et ingressus angelus ad eam, dixit, Aue gratia plena: Dominus tecum: benedicta tu in mulieribus.

Quae quum vidisset, turbata est in sermone eius: & cogitabat qualis esset ista salutatio.

Et ait angelus ei, Ne timeas Maria: inuenisti enim gratiam apud Deũ.

Esa.7.14. *Ecce, concipies in vtero, & paries filium: & vocabis nomen eius Iesum.*

Infra.2.11. Matt.1.23.

Hic erit magnus, & filius Altissimi vocabitur: & dabit illi Dominus Deus sedẽ Dauid patris eius:

Da.7.14. 27. Mich.4.7 *Et regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.*

Dixit autem Maria ad angelũ, Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?

Et respondens angelus dixit ei, Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi: ideoque & quod nascetur sanctum, vocabitur filius Dei.

Et ecce Elizabeth

Δαυίδ· καὶ τὸ ὄνομα τῆς παρθένου, Μαριάμ.

28 Καὶ εἰσελθὼν ὁ ἄγγελος πρὸς αὐτὴν, εἶπε, Χαῖρε κεχαριτωμένη· ὁ Κύριος μετὰ σοῦ· εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξίν.

29 Ἡ δὲ ἰδοῦσα διεταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ· καὶ διελογίζετο ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος.

30 Καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος αὐτῇ, Μὴ φοβοῦ Μαριάμ· εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ.

31 Καὶ ἰδοὺ, συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν· καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν.

32 Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ υἱὸς Ὑψίστου κληθήσεται· καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ·

33 Καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακὼβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος.

34 Εἶπε δὲ Μαριὰμ πρὸς τὸν ἄγγελον, Πῶς ἔσται τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω;

35 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος εἶπεν αὐτῇ, Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σε, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον, κληθήσεται υἱὸς Θεοῦ.

36 Καὶ ἰδοὺ, Ἐλισάβετ

Dauid: nomẽ autem virginis erat, Maria.

Ingressus igitur angelus ad eam, dixit, Aue[h] gratis dilecta: Dominus tecum est: benedicta tu inter mulieres.

Illa verò quum eum vidisset, i pertur bata est super eius sermone: & cogitabat qualis esset salutatio ista.

Tunc dixit ei angelus, Ne time Maria: k es enim in gratia apud Deum.

Et ecce, concipies in vtero, & paries filium: & vocabis nomen eius Iesum.

Hic erit magnus, & Filius[l] Altissimi vocabitur: dabítque ei Dominus Deus sedẽ Dauid patris ipsius:

Regnabitque super domum Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.

Dixit autẽ Maria ad angelum, [m] Quomodo erit istud, quã doquidem virũ non sum [n] cognitura?

Et respondens angelus dixit ei, Spiritus sanctus [o] superueniet in te, & virtus Altissimi inumbrabit te: propterea *id* etiam quod nascetur ex te [p] sanctum, [q] vocabitur Filius Dei.

Et ecce, Elisabet

h *Ad verbum, vt ddi possit, Grata & fauoris plena. Subintitu autẽ exegetice, quis nam sit ille fauor: Dominus est tecum.*

i *Re tã insolenti commota.*

k *Ad verbum, inuenisti. Hebraei enim inuenire gratiam eos dicũt qui sunt in gratia.*

l *Id est, declarabitur. Cũ enim Filius esset ab æterno, suo tẽpore manifestatus est in carne.*

m *Rei magnitudo cogit, vt sciscitetur Virgo, nõ quòd diffidentia moueatur, imò cũ cupiditate de modo concipiendi roget, scilicet ea seria credidisse n Heb. Quo bonestio vocabulo cũ viro congressionẽ significãs: fas autẽ est, quã fieri istud nam cum ea sit quæ futura sit Christi mater, satis intelligo, id futuram esse debere sine congressu viri. Edita etenim erat Virgo sanctaq; virginis nasciturum Messiã.*

o *Id est, sic fiet suæ vi spiritus sanctus vt gignas.*

p *Purum & ab omni labe immune. Aliquid erat subsecutum peccatũ, peccati expers esse debuit.*

q *Declarabitur, vel magnificabitur.*

cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua: & [r] hic mensis est sextus ipsi quæ vocabatur sterilis:

Quia apud Deum non erit impossibile vllum [t] verbum.

Dixit autem Maria, Ecce ancilla Domini: fiat mihi secundùm verbum tuum. Et abiit ab ea angelus.

4 Quum autem surrexisset Maria per eos dies, profecta est in[u] mõtanam regionem cum festinatione, in [x] vrbem Iuda:

Et ingressa est domum Zachariæ, & salutauit Elisabet.

Et factum est vt audiuit Elisabet salutationem Mariæ, [y]saliit fœtus in vtero eius: & repleta est Spiritu sancto Elisabet:

Exclamauitque voce magna, & dixit, Benedicta tu inter mulieres, quia[z] benedictus fructus ventris tui.

Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me?

Ecce enim, vt peruenit vox salutationis tuæ ad aures meas, saliit fœtus exultãs in vtero meo.

Et beata quæ credidit: nam perficientur ea quę dicta sunt

r Etiamsi Elisabeta ex tribu esset Leui, cognata tamen Mariæ esse potuit. nam cum caueretur vt filiæ nuberent viris suarum tribuum, ne scilicet tribuum distributiones confunderentur, non impediebant quin ex aliis tribubus Leuita vxores ducerent: Leuitis enim nulla portio assignata fuit in terra diuisione.

s Id est, Sextum iam agit mẽsem ex quo concepit.

t Id est, Quicquid Dominus dixerit.

u Elisabet Iohannem, & Maria Christum in vtero gestantes sancto Spiritu afflatæ, mutuò sibi gratulantur.

x Quæ exposita erat ad meridiem Hierosolymorum.

y Id est: Hebraon, quæ olim Caiath-arbe dicta fuit, quæ vna fuit ex vrbibus quæ fuerunt concessæ Leuitis in tribu Iudæ, & quæ in montibus Iudæ fuisse traditur. Ios. 14 & 21. 9.

y Fuit hic motus extraordinarius.

z Benedictus est Christus humanæ naturæ respectu.

ἡ συγγενίς σου, καὶ αὐτὴ συνείληφεν υἱὸν ἐν γήρει αὐτῆς· καὶ οὗτος μὴν ἕκτος ἐστὶν αὐτῇ τῇ καλουμένῃ στείρᾳ·

37 Ὅτι οὐκ ἀδυνατήσει παρὰ τοῦ Θεοῦ πᾶν ῥῆμα.

38 Εἶπε δὲ Μαριάμ, Ἰδοὺ ἡ δούλη Κυρίου· γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου. Καὶ ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτῆς ὁ ἄγγελος.

39 Ἀναστᾶσα δὲ Μαριὰμ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις, ἐπορεύθη εἰς τὴν ὀρεινὴν μετὰ σπουδῆς, εἰς πόλιν Ἰούδα·

40 Καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον Ζαχαρίου, καὶ ἠσπάσατο τὴν Ἐλισάβετ.

41 Καὶ ἐγένετο ὡς ἤκουσεν ἡ Ἐλισάβετ τὸν ἀσπασμὸν τῆς Μαρίας, ἐσκίρτησε τὸ βρέφος ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτῆς· καὶ ἐπλήσθη πνεύματος ἁγίου ἡ Ἐλισάβετ·

42 Καὶ ἀνεφώνησε φωνῇ μεγάλῃ, καὶ εἶπεν, Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξί, καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου.

43 Καὶ πόθεν μοι τοῦτο, ἵνα ἔλθῃ ἡ μήτηρ τοῦ Κυρίου μου πρός με;

44 Ἰδοὺ γὰρ ὡς ἐγένετο ἡ φωνὴ τοῦ ἀσπασμοῦ σου εἰς τὰ ὦτά μου, ἐσκίρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει τὸ βρέφος ἐν τῇ κοιλίᾳ μου.

45 Καὶ μακαρία ἡ πιστεύσασα, ὅτι ἔσται τελείωσις τοῖς λελαλημένοις

cognata tua, & ipsa concepit filiũ in senectute sua: & hic mensis sextus est illi quæ vocatur sterilis:

Quia non erit impossibile apud Deũ omne verbum.

Dixit autem Maria, Ecce ancilla Domini: fiat mihi secũdùm verbum tuum. Et discessit ab illa angelus.

Exurgens autẽ Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione, in ciuitatem Iuda:

Et intrauit in domum Zachariæ, & salutauit Elizabeth.

Et factum est vt audiuit salutationẽ Mariæ Elizabeth, exultauit infans in vtero eius: & repleta est Spiritu sancto Elizabeth:

Et exclamauit voce magna, et dixit, Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui.

Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me?

Ecce enim vt facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in vtero meo.

Et beata quæ credidit: quoniã perficiẽtur ea quæ dicta sũt

ei

ei à Domino.

Et ait Maria, Magnificat anima mea Dominum,

Et exultauit spiritus meus in Deo salutari meo:

Quia respexit humilitatem ancillæ suæ: ecce enim, ex hoc beatam me dicent omnes generationes:

Quia fecit mihi magna qui potens est, & sanctum nomen eius:

Et misericordia eius à progenie in progenies timentibus eum.

Fecit potentiam in brachio suo: dispersit superbos mente cordis sui:

Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles.

Esuriẽtes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes.

Suscepit Israel puerum suum, memorari misericordiæ suæ.

(Sicut loquutus est ad patres nostros, Abraham & semini eius) in secula.

Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus: & reuersa est in domũ suam.

ἀυτῇ παρὰ Κυρίου.

46 Καὶ εἶπε Μαριὰμ, Μεγαλύνει ἡ ψυχή μου τὸν Κύριον,

47 Καὶ ἠγαλλίασε τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ σωτῆρί μου·

48 Οτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης αὐτοῦ· ἰδοὺ γὰρ, ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γενεαί·

49 Οτι ἐποίησέ μοι μεγαλεῖα ὁ δυνατὸς, καὶ ἅγιον τὸ ὄνομα αὐτοῦ·

50 Καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ εἰς γενεὰς γενεῶν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν.

51 Εποίησε κράτος ἐν βραχίονι αὐτοῦ· διεσκόρπισεν ὑπερηφάνους διανοίᾳ καρδίας αὐτῶν·

52 Καθεῖλε δυνάστας ἀπὸ θρόνων, καὶ ὕψωσε ταπεινούς·

53 Πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν, καὶ πλουτοῦντας ἐξαπέστειλε κενούς.

54 Αντελάβετο Ισραὴλ παιδὸς αὐτοῦ, μνησθῆναι ἐλέους.

55 (Καθὼς ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, τῷ Αβραὰμ, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ) εἰς τὸν αἰῶνα.

56 Εμεινε δὲ Μαριὰμ σὺν αὐτῇ ὡσεὶ μῆνας τρεῖς, καὶ ὑπέστρεψεν εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς.

ei [a] à Domino.

5 Tunc ait Maria, [b] Magnificat anima mea Dominum,

Et exultat spiritus meus super Deo seruatore meo:

Quia [c] respexit [d] humilem ancillam suã: ecce enim, ex hoc *tẽpore* beatam me prædicabunt omnes [e] ętates:

Quia [f] magnificè mecum egit potens ille, cuius sanctum *est* nomen:

Et cuius misericordia in [g] omnes ætates *parata est* [h] timentibus ipsum.

Forte facinus fecit [i] brachio suo: [k] dissipauit superbos [l] cogitatione cordis ipsorum:

Detraxit [m] potentes è thronis, & extulit [n] humiles.

[o] Famelicos impleuit bonis, & diuites ablegauit inanes.

[p] Suscepit Israel [q] puerum suum, vt memor esset misericordiæ.

(Prout [r] loquutus est patribus nostris *nimirum* Abrahamo, & [s] semini eius) in ęternum.

Mansit autem Maria cum illa quasi menses tres: & *posteà* reuertit domũ suam.

a *Sensus est, fide locum dari promissionibus diuinis, vt sui in nobis effectum obtineãt.*

5 Christus afflictorũ redemptor, superborum vltor, Patribus promissus, reipsa tandẽ exhibitus.

b *Altè & magnificè prædicat.*

c *Gratuito amore est complexus.*

d *Ad verb. humilitatẽ. i. abiectam meã conditionẽ. Nõ ergo prædicat sua merita Virgo, sed gratiã Dei. Suprà. 14*

e *Vide Mat. 11.16.*

f *Ad verb. Magnifica, seu ingentia facinora.*

g *Ad verb. ætates ætatum .i. in perpetuũ, vel ad posteros vsque in mille secula.*

h *Piè ac religiosè viuentibus. Heb.*

i *Pleonasmus Hebræis familiaris. Sumitur autem brachiũ pro robore.*

k *Quasi palea à vento dissipatur.*

l *.i. Dissipauit eos & cogitationes ipsorum, vel per cogitationes ipsorum, vt malum consilium fuerit consultori pessimum.*

m *Opibus aut potestate insignes.*

n *Abiectos & viles. Tales autem sunt re vera pauperes spiritu .i. qui sibi coram Deo nihil tribuunt.*

o *Qui ad extremam redacti sunt inopiam.*

p *Prostratum, manu sua subleuauit.*

q *Seruum suum.*

r *Id est, Pollicitus est.*

s *Posteritati.*

6 Iohannis natiuitas uouis miraculis illustratur.

¶[6] Elisabetæ verò impletum est tempus pariendi: & peperit filium.

57 ¶Τῇ δὲ Ἐλισάβετ ἐπλήσθη ὁ χρόνος τοῦ τεκεῖν αὐτὴν· καὶ ἐγέννησεν υἱόν.

¶ *Elizabeth autem impletum est tempus pariendi: & peperit filium.*

Et audierunt accolæ & cognati eius, Dominum magnifica misericordia sua vsum esse erga eam, & ei gratulabantur.

58 Καὶ ἤκουσαν οἱ περίοικοι καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτῆς ὅτι ἐμεγάλυνε Κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ μετ' αὐτῆς· καὶ συνέχαιρον αὐτῇ.

Et audierunt vicini & cognati eius, quia magnificauit Dominus misericordiã suam cum illa: & congratulabantur ei. Suprà, 14

Et factum est, die octauo venerunt vt circuncidérent puerulum: & vocabant eum ex nomine patris ipsius, Zachariã.

59 Καὶ ἐγένετο, ἐν τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ ἦλθον περιτεμεῖν τὸ παιδίον· καὶ ἐκάλουν αὐτὸ ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, Ζαχαρίαν.

Et factum est, in die octauo venerũt circũcidere puerũ: & vocabant eum nomine patris sui, Zachariam.

Sed respondẽs mater eius, ait, Nequaquam: sed vocabitur Iohannes.

60 Καὶ ἀποκριθεῖσα ἡ μήτηρ αὐτοῦ εἶπεν, Οὐχί· ἀλλὰ κληθήσεται Ιωάννης.

Et respondens mater eius, dixit, Nequaquam: sed vocabitur Iohannes.

Et dixerunt ad eã, Nemo est in cognatione tua qui vocetur isto nomine.

61 Καὶ εἶπον πρὸς αὐτὴν, Ὅτι οὐδείς ἐστιν ἐν τῇ συγγενείᾳ σου ὃς καλεῖται τῷ ὀνόματι τούτῳ.

Et dixerunt ad illam, Quia nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine.

t *Signis & nutibus petebant.*

u *Id est, Quo nomine.*

[t] Innuebant enim patri eius [u] quid vellet eum vocari.

62 Ἐνένευον δὲ τῷ πατρὶ αὐτοῦ, τὸ τί ἂν θέλοι καλεῖσθαι αὐτόν.

Innuebant autẽ patri eius quem vellet vocari eum.

Isque postulatis tabellis scripsit, dicẽs, Iohannes est nomen eius. Et mirati sunt omnes.

63 Καὶ αἰτήσας πινακίδιον, ἔγραψε, λέγων, Ιωάννης ἐστὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ ἐθαύμασαν πάντες.

Et postulans pugillarem, scripsit, dicens, Iohãnes est nomen eius. Et mirati sunt vniuersi. Supra, 13

x *Restitutus est illi vsus vocis.*

y *Hic timor reuerentiam significat, quæ ex sensu diuinæ potentiæ manauit. Sic enim reuerenter considerandæ sunt Dei opera, vt seriò nos afficiant.*

z *Quicquid dictum aut factum fuerat.*

[x] Apertum est autem os eius illico, & lingua eius: & loquebatur benedicens Deo.

64 Ἀνεῴχθη δὲ τὸ στόμα αὐτοῦ παραχρῆμα, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ· καὶ ἐλάλει εὐλογῶν τὸν Θεόν.

Apertum est autem illico os eius, & loquebatur benedicens Deum.

[y] Ortus est igitur timor omnibus accolis eorum: & in tota montana regione Iudææ diuulgata sunt omnia [z] verba ista.

65 Καὶ ἐγένετο ἐπὶ πάντας φόβος τοὺς περιοικοῦντας αὐτούς· καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ὀρεινῇ τῆς Ιουδαίας διελαλεῖτο πάντα τὰ ῥήματα ταῦτα.

Et factus est timor super omnes vicinos eorum: & super omnia montana Iudææ diuulgabantur omnia verba hæc.

Et omnes qui au-

66 Καὶ ἔθεντο πάν-

Et posuerunt om-

nes qui audierant, in corde suo, dicentes, Quis putas, puer iste erit? Etenim manus Domini erat cum illo.

τες οἱ ἀκούσαντες, ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν, λέγοντες, Τί ἄρα τὸ παιδίον τοῦτο ἔσται; Καὶ χεὶρ Κυρίου ἦν μετ' αὐτοῦ.

dierunt, [a] reposuerunt *ea* in corde suo dicentes, Quisnam puerulus hic erit? [b] Manus autem Domini erat cum eo.

Et Zacharias pater eius repletus est Spiritu sancto: & prophetauit, dicens,

67 Καὶ Ζαχαρίας ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐπλήσθη πνεύματος ἁγίου· καὶ προεφήτευσε, λέγων,

Et [7] Zacharias pater eius repletus est Spiritu sancto: prophetauitque, dicens,

Infra, 2. 30 mat. 22. 2 *Benedictus Dominus Deus Israel: quia visitauit & fecit redemptionē plebi suæ,*

68 Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ,

[c] Benedictus Dominus Deus Israel, quòd [d] inuiserit & [e] redemerit populū suum,

Psa. 132. 17 *Et erexit cornu salutis nobis, in domo Dauid pueri sui:*

69 Καὶ ἤγειρε κέρας σωτηρίας ἡμῖν, ἐν τῷ οἴκῳ Δαβὶδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ.

Et [f] erexerit cornu salutis nobis, in domo Dauid pueri sui:

Psa. 74. 2. 18 iere. 23. 6, & 30. 10 *Sicut loquutus est per os sanctorum qui à seculo sunt, Prophetarum eius,*

70 Καθὼς ἐλάλησε διὰ στόματος τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ,

Prout loquutus est per os sanctorū, qui à [g] seculo fuerūt, Prophetarum suorum,

Salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos.

71 Σωτηρίαν ἐξ ἐχθρῶν ἡμῶν, καὶ ἐκ χειρὸς πάντων τῶν μισούντων ἡμᾶς.

Fore vt nos seruaret ex inimicis nostris, & è manu omnium qui oderunt nos.

Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, & memorari testamenti sui sancti:

72 Ποιῆσαι ἔλεος μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ μνησθῆναι διαθήκης ἁγίας αὐτοῦ·

Vt vteretur misericordia erga patres nostros, [h] ac memor esset Testamenti sui sancti:

Gen. 22. 16 iere. 31. 33 heb. 6. 13. 17 *Iusiurandū quod iurauit ad Abraham patrem nostrū, daturum se nobis,*

73 Ὅρκον ὃν ὤμοσε πρὸς Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ἡμῶν, τοῦ δοῦναι ἡμῖν,

Et iusiurandi quod iurauit Abrahamo patri nostro, *nimirū se* daturum nobis,

Vt sine timore, de manu inimicorum nostrorum liberati, seruiamus illi,

74 Ἀφόβως, ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ῥυσθέντας, λατρεύειν αὐτῷ,

Vt sine metu, è manu inimicorum nostrorum liberati, seruiremus ipsi,

1. Pet. 1. 15 *In sanctitate & iustitia coram ipso omnibus diebus nostris.*

75 Ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ ἐνώπιον αὐτοῦ, πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν.

[i] Cum sanctitate & iustitia in ipsius conspectu, cunctos dies vitæ nostræ.

Et tu puer, propheta altissimi vo

76 Καὶ σὺ παιδίον, προφήτης ὑψίστου κλη-

Tu verò [k] puerule, Propheta altissimi vo

a *Diligenter & attentè considerarunt, & velut infixerūt animo.*

b *Id est, præsens Dei fauor, & singularis quædam virtus in eo apparebat.*

7 Iohannes vixdum natus, authoritate Spiritus sācti, muneri suo initiatur.

c *Omni laude dignissimus.*

d *Quod ipse se memorē reipsa declarauit populi sui, adeò quidem vt ipse è cælo descenderit, vt præsens eos inuiseret, & redimeret.*

e *Persoluto lytro, id est, nostræ redemptionis pretio.*

f *Cornu Hebræis, robur significat, metaphora à cornu pectis ducta: erigere autem robur Israelis, est, cùm vires Israelis collapsæ videbantur esse, regnū tamen Israeliticum prostratis aduersariis asserere.*

g *A mundo condito.*

h *Vt reipsa ostenderet se memorem esse.*

i *Sanctitas hîc, pietatis officia designat, quæ spectāt ad priorē legis tabulam. Iustitia autem ad omnia charitatis officia cōtenditur, quia non aliud exigit à nobis Deus in secunda legis tabula, nisi vt cuique reddamus quod suum est.*

k *Id est, quātumuis hodie tantillus sis.*

caberis: præibis enim ante faciẽ Domini, vt pares vias eius:

Et [l] des cognitionem salutis populo eius, per [m] remissionem peccatorum ipsorum:

Propter [n] viscera misericordiæ Dei nostri, quibus inuisit nos, [o] germẽ ex alto:

Vt appareat iis qui in tenebris & [p] vmbra mortis positi sunt, ad dirigendos pedes nostros in [q] viam pacis.

Ipse autem puerulus crescebat & corroborabatur Spiritu: fuitque in desertis ad eum vsque diẽ quo se ostenderet apud Israelem.

l Id est, aditum patefacias.

m Remissio peccatorum est modus quo nos Deus seruat, Rom. 4.7.

n Propter intimam, & ipsis visceribus hærentem misericordiam.

o Alludit ad locos, Ierem. 23.5, & Zach. 3.8, & 6.12. Dicitur autem germen ex alto i. diuinitus ad nos missum, nõ sicut alia sunt germina quæ è terra germinant.

p Vide Mat. 4.16.

q i. In eam viam quæ ad veram fœlicitatem deducit.

θήσῃ· προπορεύσῃ γὰρ πρὸ προσώπου Κυρίου, ἑτοιμάσαι ὁδοὺς αὐτοῦ·

77 Τοῦ δοῦναι γνῶσιν σωτηρίας τῷ λαῷ αὐτοῦ, ἐν ἀφέσει ἁμαρτιῶν αὐτῶν·

78 Διὰ σπλάγχνα ἐλέους Θεοῦ ἡμῶν, ἐν οἷς ἐπεσκέψατο ἡμᾶς, ἀνατολὴ ἐξ ὕψους·

79 Ἐπιφαῦναι τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις, τοῦ κατευθῦναι τοὺς πόδας ἡμῶν εἰς ὁδὸν εἰρήνης.

80 Τὸ δὲ παιδίον ἤυξανε καὶ ἐκραταιοῦτο πνεύματι· καὶ ἦν ἐν ταῖς ἐρήμοις ἕως ἡμέρας ἀναδείξεως αὐτοῦ πρὸς τὸν Ισραήλ.

caberis: præibis enim ante faciẽ Domini, parare vias eius:

Ad dandã scientiam salutis plebi eius, in remissionem peccatorum eorum:

Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos, oriens ex alto: Suprà, 17 Zach. 3.9. & 6.12.

Illuminare iis qui in tenebris & in vmbra mortis sedẽt, ad dirigendos pedes nostros in viã pacis.

Puer autem crescebat, & confortabatur Spiritus: & erat in desertis vsque in diem ostensionis suæ ad Israel.

Cap. II.

1 *Censetur tota terra à Cæsare Augusto.* 7. *Nascitur Christus in Bethlehem.* 13. *Canticum Angelorum.* 21. *Christus circunciditur.* 22. *Puerperæ Mariæ purgatio.* 28. *Simeon suscipit Christum.* 29. *Canticum Simeonis.* 36. *Anna prophetissa.* 40. *Puer Christus.* 46. *cum doctoribus disputat.*

N.

FActum [1] est autem diebus illis, prodiit edictũ à Cæsare Augusto, vt [a] describeretur [b] tota terra.

(Hæc descriptio prima, facta est præside Syriæ Cyrenio)

Ibãt igitur omnes vt describerẽtur, [c] in suam quisque vrbẽ.

V.

FActum est autem in diebus illis, exiit edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis.

(Hæc descriptio prima, facta est à præside Syriæ Cyrino)

Et ibant omnes vt profiterentur singuli in suam ciuitatem.

1 Filius Dei, forma serui accepta exinanitus, in stabulo pauper nascitur. Idẽ tamen per Augustum regẽ huius mundi maximũ (quãuis nihil tale cogitantem) sibi cunas præparat in Bethlehẽ, vt Prophetæ prædixerant.

a i. Vt descriptis omniũ ciuitatum capitibus, intelligeretur, quæ cuiusque regionis, vrbis, familiæ, domus, facultates essent.

b Quàm latè pateret imperium Romanum.

c Hoc est, in suã cuiusque patriam vel in eam vrbẽ vbi tota familia sedẽ & domicilium habebat.

Ascendit autem & Ioseph Galilæa, de ciuitate Nazareth, in Iudæam, in ciuitatẽ Dauid, quæ uocatur Bethlehem, (eo quòd esset de domo & familia Dauid)

Ioh.7.41.

Vt profiteretur cũ Maria desponsata sibi uxore, prægnante.

Factũ est autem quum essent ibi, impleti sunt dies vt pareret.

Et peperit filium suum primogenitum, & pannis eum inuoluit, & reclinauit eum in præsepio: quia non erat eis locus in diuersorio.

¶Et pastores erãt in regione eadẽ uigilantes, & custodientes uigilias noctis super gregem suum.

Et ecce, angelus Domini stetit iuxta illos, & claritas Dei circunfulsit illos: & timuerunt timore magno.

Et dixit illis angelus, Nolite timere: ecce enim euangelizo uobis gaudiũ magnum, quod erit omni populo:

Quia natus est uobis hodie Saluator (qui est Christus Dominus) in ciuitate Dauid.

4 Ανέβη δὲ καὶ Ἰωσὴφ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἐκ πόλεως Ναζαρὲθ, εἰς τὴν Ἰουδαίαν, εἰς πόλιν Δαβὶδ ἥτις καλεῖται Βηθλεέμ, (διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαβίδ)

5 Ἀπογράψασθαι σὺν Μαριὰμ τῇ μεμνηστευμένῃ αὐτῷ γυναικί, οὔσῃ ἐγκύῳ.

6 Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτήν.

7 Καὶ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν, καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ· διότι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι.

8 ¶Καὶ ποιμένες ἦσαν ἐν τῇ χώρᾳ τῇ αὐτῇ ἀγραυλοῦντες, καὶ φυλάσσοντες φυλακὰς τῆς νυκτὸς ἐπὶ τὴν ποίμνην αὐτῶν.

9 Καὶ ἰδοὺ, ἄγγελος Κυρίου ἐπέστη αὐτοῖς, καὶ δόξα Κυρίου περιέλαμψεν αὐτούς· καὶ ἐφοβήθησαν φόβον μέγαν.

10 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἄγγελος, Μὴ φοβεῖσθε· ἰδοὺ γὰρ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην, ἥτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ·

11 Ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον σωτὴρ, (ὅς ἐστι Χριστὸς Κύριος) ἐν πόλει Δαβίδ.

Ascendit autem etiam Ioseph à Galilea, ex urbe Nazareth, in Iudæam, in d urbem Dauid, quæ uocatur Bethlehem (propterea quòd esset ipse ex domo & familia Dauid)

d *In qua natus & educatus fuerat Dauid.*

Vt describeretur cum Maria desponsa sibi uxore, quæ erat prægnans.

Factum est autem quum essent illic, cõpleti sunt dies quibus ipsa pareret.

Peperit igitur filiũ suum e primogenitum, & fasciis eũ inuoluit, reclinauitque eum in præsepi: eo quòd non erat eis locus in diuersorio.

e *Primogenitus dicitur ante quem nullus alius editus est ab iisdem parentibus, etiam si nullus post eũ unquam procreatus fuerit.*

2¶Erant autem pastores in eadem regione f excubantes, & g agentes uigilias noctis super gregem suum.

2. Pueruli in præsepi iacẽtis deitatem & officiũ Angeli ipsi pastoribus declarãt, neglecto potentũ fastu.

f *Feris & sub dio pernoctantes.*

g *Ad verb. custodientes custodias. Nox enim quatuor custodiis, i. vigiliis diuidebatur.*

Et ecce, angelus Dominih superuenit ipsis, & gloria Domini circunfulsit eos: & timuerũt timore magno.

h *Repentè venit. cum nil tale illi sperarent.*

Tunc dixit eis angelus, Ne timete: eccenim i euangelizo uobis gaudiũ magnum, quod erit toti populo:

i *Letus uobis adfum nuncius ingentis gaudii.*

Nempe natum esse uobis hodie Seruatorẽ (qui est Christus Dominus) in urbe Dauid.

Hoc autem vobis signũ erit, Inuenietis infantem fasciis inuolutum, iacentem in præsepi.

12 Καὶ τοῦτο ὑμῖν τὸ σημεῖον, Εὑρήσετε βρέφος ἐσπαργανωμένον, κείμενον ἐν τῇ φάτνῃ.

Et hoc vobis signum, Inuenietis infantem pannis involutum, & positum in præsepio.

Et repentè adfuit cum Angelo multitudo [k] exercituũ cælestium, laudantium Deum, & dicentium.

13 Καὶ ἐξαίφνης ἐγένετο σὺν τῷ ἀγγέλῳ πλῆθος στρατιᾶς οὐρανίου, αἰνούντων τὸν Θεὸν, καὶ λεγόντων.

Et subitò facta est cum angelo multitudo militiæ cælestis, laudantium Deum, & dicentiũ.

k Copia Angelorũ, quibus tanquam militibus circumsepta est Dei maiestas.

Gloria in cælis altissimis Deo, & in terra pax: in homines [l] beneuolentia.

14 Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη· ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.

Gloria in altissimis Deo, & in terra pax: in hominibus bonæ voluntatis.

l Propensa erga homines Dei voluntas, bona, infinita, & gratuita.

Et factum est, vt discesserunt ab eis Angeli in cælum, tũ pastores illi dixerunt alij ad alios, Eamus sanè Bethlehem vsque, & videamus [m] factum istud, quod Dominus notum fecit nobis.

15 Καὶ ἐγένετο, ὡς ἀπῆλθον ἀπ' αὐτῶν εἰς τὸν οὐρανὸν οἱ ἄγγελοι, καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ ποιμένες εἶπον πρὸς ἀλλήλους, Διέλθωμεν δὴ ἕως Βηθλεὲμ, καὶ ἴδωμεν τὸ ῥῆμα τοῦτο τὸ γεγονὸς, ὃ ὁ Κύριος ἐγνώρισεν ἡμῖν.

Et factum est, vt discesserunt ab eis angeli in cælum, pastores loquebantur adinuicem, Transeamus vsque Bethlehem, & videamus hoc verbum quod factum est, quod fecit Dominus, & ostendit nobis.

m Adverb. verbum istud, i. istud tale negotium de quo audiuimus.

Venerunt igitur festinantes, & inuenerunt Mariam & Ioseph, & infantem iacentem in præsepi.

16 Καὶ ἦλθον σπεύσαντες, καὶ ἀνεῦρον τήν τε Μαριὰμ καὶ τὸν Ἰωσὴφ, καὶ τὸ βρέφος κείμενον ἐν τῇ φάτνῃ.

Et venerunt festinantes, & inuenerunt Mariam & Ioseph, & infantem positũ in præsepio.

Quum vidissent autem, diuulgarunt id quod dictum fuerat ipsis de puerulo illo.

17 Ἰδόντες δὲ διεγνώρισαν περὶ τοῦ ῥήματος τοῦ λαληθέντος αὐτοῖς περὶ τοῦ παιδίου τούτου.

Videntes autẽ cognouerunt de verbo quod dictum erat illis de puero hoc.

Et omnes qui audierunt, mirati sunt ea quę ipsis dicta fuerant à pastoribus.

18 Καὶ πάντες οἱ ἀκούσαντες ἐθαύμασαν περὶ τῶν λαληθέντων ὑπὸ τῶν ποιμένων πρὸς αὐτούς.

Et omnes qui audierunt mirati sunt de his quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos.

Maria verò ista omnia conseruabat, [n] conferens ea in corde suo,

19 Ἡ δὲ Μαριὰμ πάντα συνετήρει τὰ ῥήματα ταῦτα, συμβάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς.

Maria autem cõseruabat omnia verba hæc, conferens in corde suo.

n Diligenter secum omnia ista expendẽs.

Et reuersi sunt pastores, glorificantes & laudantes Deũ in omnibus quæ audierant & viderãt, sicut dictum est ad illos.

Gen.17.12 Leuit.12.3. ¶*Et postquam cõsummati sunt dies octo vt circuncideretur puer, vocatum est nomen eius Iesus, quod vocatum est ab angelo prius quàm in vtero conciperetur.*

Supra.1.31 mat.1.21. ioh.7.22.

Et postquam impleti sunt dies purgationis eius secundum legem Moysi, tulerunt illum in Ierusalem, vt sisterent eum Domino,

Exo.13.2. num. 8.6. (*Sicut scriptũ est in Lege Domini, Quia omne masculinũ adaperiens vuluam, sanctum Domino vocabitur*)

Leui.12.8. *Et vt darent hostiam, secundũ quod dictum est in Lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.*

¶*Et ecce homo erat in Ierusalem, cui nomen Simeon: & homo iste, iustus & timoratus, expectãs consolationẽ Israel: & Spiritus sanctus erat in eo.*

Et responsum acceperat à Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini.

20 Καὶ ἐπέστρεψαν οἱ ποιμένες, δοξάζοντες καὶ αἰνοῦντες τὸν Θεὸν ὃν τρόπον ἐλαλήθη πρὸς αὐτούς.

21 ¶Καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν ἡμέραι ὀκτὼ τοῦ περιτεμεῖν τὸ παιδίον, καὶ ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦς, τὸ κληθὲν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου πρὸ τοῦ συλληφθῆναι αὐτὸν ἐν τῇ κοιλίᾳ.

22 Καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῆς κατὰ τὸν νόμον Μωσέως, ἀνήγαγον αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλὴμ, παραστῆσαι τῷ Κυρίῳ,

23 (καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου, Ὅτι πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν, ἅγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται)

24 Καὶ τοῦ δοῦναι θυσίαν, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν νόμῳ Κυρίου, ζεῦγος τρυγόνων, ἢ δύο νεοσσοὺς περιστερῶν.

25 ¶Καὶ ἰδοὺ, ὢν ἄνθρωπος ἐν Ἰερουσαλὴμ ᾧ ὄνομα Συμεών· καὶ ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος καὶ εὐλαβὴς, προσδεχόμενος παράκλησιν τοῦ Ἰσραήλ· καὶ πνεῦμα ἅγιον ἦν ἐπ' αὐτόν.

26 Καὶ ἦν αὐτῷ κεχρηματισμένον ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, μὴ ἰδεῖν θάνατον πρὶν ἢ ἴδῃ τὸν Χριστὸν Κυρίου.

Reuersi sunt autẽ pastores, glorificantes & laudantes Deũ super omnibus quæ audierãt & viderãt, prout ipsis dictum fuerat.

3 ¶Et quũ aduenisset dies octauus vt circunciderẽt puerulum, tũc vocatum est nomen eius IESVS quod vocatũ fuerat ab angelo priusquàm ipse in vẽtre conciperetur.

4 Et quum impleti fuissent dies [o] purgationis Mariæ secũdum legẽ Mosis, adduxerunt eum Hierosolymam, vt sisterent eum Domino,

(Prout scriptum est in Lege Domini, Omnis masculus [p] primogenitus, sanctus Domino erit)

Et vt darent oblationem, secundũ *id* quod dictum est in Lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum

5 ¶Et ecce, quidã erat in Hierusalem cui nomen Simeon: erátque homo iste iustus ac religiosus, expectans consolationem Israel: & [r] Spiritus sanctus erat super eum.

Fuerátque ipsi [s] diuinitus nuntiatum à Spiritu sancto, *ipsum* nõ [t] visurũ mortem priusquam vidisset Christũ illũ Domini.

3 Christus Ecclesiæ caput, sub Lege factus, vt nos (quod & ipsum Iesu nomen indicat) à maledictione Legis liberaret, circuncisus, obsignat in suipsius carne Patrum circuncisionem.

4 Christus cui imposita erãt omnia nostra peccata, Deo secundum Legem oblatus, & Mariã & nos omnes in sese purificat.

o *Scilicet vt Legem implerẽt, aliquin impura nõ reddita erat Virgo.*

p *Ad verb. adaperiens matricẽ. i. qui primus nascebatur.*

5 Simeon publicè in tẽplo, Messiæ aduentum, Israelis magna ex parte reiectionem, & Gentium vocationem sũ dis prædicit.

q *Pietate. Iustitia referũtur ad duas Legis tabulas itaque duabus his partibus cõstat integritas vitæ. Vide supra. cap 1.75.*

r *Ornatus erat donis Spiritus. Metonymia.*

s *Vide Mat. 2.12. Accidit autem præcluditio Simeoni, dũ diligenter plenitudinẽ temporum scrutaretur id ipsum quod Danieli. Dan 9.2.*

t *Hebraismũ sensurũ mortẽ.*

Is igitur venit impulsore Spiritu in templum: & quum introducerent puerulum Iesum [u] parẽtes, vt eius causa facerent quod ex Lege consuetum erat:

Tunc ipse accepit eum in vlnas suas, & benedixit Deo, ac dixit,

Nunc [x] dimittis seruum tuum Domine, [y] secundùm verbum tuum, in pace.

Quia [z] viderunt oculi mei [a] salutem tuam,

Quam parasti [b] in oculis omnium populorum:

Lumen [c] patefaciendum Gentibus, & gloriam populi tui Israel.

Pater autẽ & mater eius mirabantur super iis quæ dicebantur de eo.

Et benedixit eis Simeon, dixítque Mariæ matri eius, Ecce [d] positus est iste in [e] casum & resurrectionem multorũ in Israel, & in [f] signum cui contradicatur:

(Quin & tuã ipsius animam [g] traiiciet gladius) [h] vt detegãtur ex multis cordibus cogitationes.

u Ioseph & Maria. Loquitur autem ex vulgi opinione

x Potestate mihi facis discedẽdi ex hac vita ad patribus meis adiungar.

y Secundùm id quod mihi est pollicitus.

z Id est, quod ipsi oculis vidi. Antea enim animo videbat, vt de Abrahamo dicitur, Vidit diẽ meum, & gauisus est.

a Ad verb. Id quo salus cõtinetur.

b Ad verbũ. Ante faciem tanquam signũ aliquod edito loco positũ, quo conuertãtur omnium oculi.

c Quod Gẽtibus illucescat.

d Pro sispo est destinatus & constitutus à Deo.

e Casum reproborum sua perennitũ cul pa sese fuctio nem electorum quibus datur vt credant.

f .i. Scopum, quẽ omnes certatim figere cõtendant.

g .i. Sauissimis vulnerabis doloribus. Hæc admonitio ad cõfirmã dã sanctæ virginis animum valere debuit, ne mœrori succumberet, vbi vltra esset ad tam acres pugnas, quæ illi fuerũt obuiãdæ.

h Hoc postquam Christi tempore manifestum fuit: nã qui in specie tenus Christum amplexi fuerant, ficum hypocrisin denudarunt.

27 Καὶ ἦλθεν ἐν τῷ πνεύματι εἰς τὸ ἱερόν· καὶ ἐν τῷ εἰσαγαγεῖν τοὺς γονεῖς τὸ παιδίον Ἰησοῦν, τοῦ ποιῆσαι αὐτοὺς κατὰ τὸ εἰθισμένον τοῦ νόμου περὶ αὐτοῦ·

28 Καὶ αὐτὸς ἐδέξατο αὐτὸ εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτοῦ, καὶ εὐλόγησε τὸν Θεὸν, καὶ εἶπε,

29 Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου, ἐν εἰρήνῃ.

30 Ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου,

31 Ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν·

32 Φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραήλ.

33 Καὶ ἦν Ἰωσὴφ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ θαυμάζοντες ὅτι τοῖς λαλουμένοις περὶ αὐτοῦ.

34 Καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς Συμεὼν, καὶ εἶπε πρὸς Μαριὰμ τὴν μητέρα αὐτοῦ, Ἰδοὺ, οὗτος κεῖται εἰς πτῶσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν, ἐν τῷ Ἰσραήλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον·

35 (Καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία) ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί.

Et venit in Spiritu in templum: & quum inducerent puerum Iesum parentes eius, vt facerent secundùm consuetudinem Legis, pro eo:

Et ipse accepit eũ in vlnas suas, & benedixit Deum, & dixit,

Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundùm verbum tuum, in pace.

Quia viderunt oculi mei salutare tuum,

Quod parasti ante faciem omnium populorum:

Lumen ad reuelationem Gentium, & gloriam plebis tuæ Israel.

Et erat pater eius & mater eius mirantes super his quæ dicebantur de illo.

Et benedixit illis Simeon, & dixit ad Mariam matrem eius, (Ecce, positus est hic in ruinam & in resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicetur:

(Et tuam ipsius animam pertransibit gladius) vt reuelẽtur ex multis cordibus cogitationes.

Esa. 8. 14 rom 9. 32 2. pet. 2. 8

Et

¶Et erat Anna prophetissa, filia Phanuel, de tribu Aser: hæc processerat in diebus multis, & vixerat cum viro suo annis septē à virginitate sua.

Et hæc vidua vsque ad annos octoginta quatuor, quæ non discedebat de templo, ieiuniis & obsecrationibus seruiens nocte ac die:

Et hæc ipsa hora superueniens, confitebatur Domino, & loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem in Ierusalem.

Et, vt perfecerunt omnia secundū Legem Domini, reuersi sunt in Galilæam, in ciuitatem suam Nazareth.

Puer autem crescebat, & confortabatur Spiritu, plenus sapientia: & gratia Dei erat in illo.

¶Et ibant parentes eius per omnes annos in Ierusalē,
Deut.16.1 ||in die solemni Paschæ.

Et quum factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis in Ierosolymā secundùm cōsuetudinē diei festi:

Consummatisque diebus, quum redirent, remansit puer Iesus in

36 ¶Καὶ ἦν Ἄννα προφῆτις, θυγάτηρ Φανουήλ, ἐκ φυλῆς Ἀσήρ· αὕτη προβεβηκυῖα ἐν ἡμέραις πολλαῖς, ζήσασα ἔτη μετὰ ἀνδρὸς ἑπτὰ ἀπὸ τῆς παρθενίας αὐτῆς.

37 Καὶ αὕτη χήρα ὡς ἐτῶν ὀγδοήκοντα τεσσάρων, ἣ οὐκ ἀφίστατο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, νηστείαις καὶ δεήσεσι λατρεύουσα νύκτα καὶ ἡμέραν.

38 Καὶ αὕτη αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐπιστᾶσα ἀνθωμολογεῖτο τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ πᾶσι τοῖς προσδεχομένοις λύτρωσιν ἐν Ἰερουσαλήμ.

39 Καὶ, ὡς ἐτέλεσαν ἅπαντα τὰ κατὰ τὸν νόμον Κυρίου, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν Ναζαρέθ.

40 Τὸ δὲ παιδίον ηὔξανε καὶ ἐκραταιοῦτο πνεύματι, πληρούμενον σοφίας· καὶ χάρις Θεοῦ ἦν ἐπ' αὐτό.

41 ¶Καὶ, ἐπορεύοντο οἱ γονεῖς αὐτοῦ κατ' ἔτος εἰς Ἰερουσαλὴμ τῇ ἑορτῇ τοῦ πάσχα.

42 Καὶ ὅτε ἐγένετο ἐτῶν δώδεκα, ἀναβαινόντων αὐτῶν εἰς Ἰεροσόλυμα κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἑορτῆς·

43 Καὶ τελειωσάντων τὰς ἡμέρας, ἐν τῷ ὑποστρέφειν αὐτοὺς, ὑπέμεινεν Ἰησοῦς ὁ παῖς ἐν

[c] Erat etiam *quædam* Anna prophetissa, filia Phanuel, ex tribu Aser: hæc processerat in multam ætatem, postquā vixisset cū viro annis septem à virginitate sua.

Et *quum esset* vidua quasi annorum octoginta quatuor, non abscedebat à tēplo, ieiuniis ac deprecationibus seruiens Deo noctem ac diē:

Hęc igitur eo ipso momento quum superuenisset, vicissim confitebatur Domino, & loquebatur de eo omnibus qui expectabant redēptionem in Hierusalem.

At *illi*, vt perfecerunt omnia secundū Legem Domini, reuersi sunt in Galilęā, in vrbem suam Nazareth.

Puerulus autem crescebat, & corroborabatur Spiritu, [i] implebatúrque sapientia: & Dei gratia ipsi inerat.

¶7 Ibant verò parentes eius quotannis Hierosolymam, in festo Paschæ.

Quum igitur factus esset annorum duodecim ascenderunt ipsi Hierosolymam secundùm ritum festi:

Peractísque ejus diebus, quum reuerterētur illi, [k] remansit puer Iesus in

[c] Additur Simeoni altera testis, & quidē omni exceptione maior, omnes ad excipiendum exhibitum Messiam inuitāt.

[i] *Vir ille ad animi sensum ætatis progressu in hominē Christū excrebat.*

7 Extraordinariorum actos Scribæ & Pharisæi ad audiendam suo tēpore Christi sapiētiam excitantur.

[k] *Nō ex inobedientia, sed vt ostenderet quale esset suū officiū, ad quod à patre missus erat.*

Hierusalem: quod nesciuit Ioseph, nec mater eius.

Ιερουσαλήμ· καὶ οὐκ ἔγνω Ιωσὴφ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ.

Ierusalem: & non cognouerunt parentes eius.

Existimantes autem eum esse in comitatu, ierunt viam *vnius* diei, & requirebant eum inter cognatos & inter notos.

44 Νομίσαντες δὲ αὐτὸν ἐν τῇ συνοδίᾳ εἶναι, ἦλθον ἡμέρας ὁδόν· καὶ ἀνεζήτουν αὐτὸν ἐν τοῖς συγγενέσι καὶ ἐν τοῖς γνωστοῖς.

Existimantes autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei, & requirebant eum inter cognatos & notos.

Et quum eum nõ inuenissent, reuersi sunt in Hierusalem, quærentes eum.

45 Καὶ μὴ εὑρόντες αὐτὸν, ὑπέστρεψαν εἰς Ιερουσαλὴμ, ζητοῦντες αὐτόν.

Et non inuenientes, regressi sunt in Ierusalem, requirentes eum.

Et factum est, triduo pòst inuenerunt eum in templo, sedẽtem in medio magistrorum, & audientem eos, & eos interrogantem.

45 Καὶ ἐγένετο, μεθ' ἡμέρας τρεῖς εὗρον αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ, καθεζόμενον ἐν μέσῳ τῶν διδασκάλων, καὶ ἀκούοντα αὐτῶν καὶ ἐπερωτῶντα αὐτούς.

Et factum est, post triduum inuenerũt illum in templo sedentẽ in medio doctorum, audientem illos, & interrogantem eos.

Obstupescebant autem omnes qui eũ audiebant, super intelligentia & responsis eius.

47 Ἐξίσταντο δὲ πάντες οἱ ἀκούοντες αὐτοῦ, ἐπὶ τῇ συνέσει καὶ ταῖς ἀποκρίσεσιν αὐτοῦ.

Stupebant autẽ omnes qui eum audiebant, super prudentia & responsis eius.

Et eo viso fuerunt attoniti: & dixit ei mater eius, Fili, cur ita fecisti nobis? ecce, pater tuus & ego cruciati quęrebamus te.

48 Καὶ ἰδόντες αὐτὸν ἐξεπλάγησαν· καὶ πρὸς αὐτὸν ὁ μήτηρ αὐτοῦ εἶπε, Τέκνον, τί ἐποίησας ἡμῖν οὕτως; ἰδοὺ, ὁ πατήρ σου κἀγὼ ὀδυνώμενοι ἐζητοῦμέν σε.

Et videntes admirati sunt: & dixit mater eius ad illum, Fili, quid fecisti nobis sic? ecce, pater tuus & ego dolentes quærebamus te.

8 Minimè quidem negligenda, sed tamen Dei gloriæ secũdum vocationem nostrã postponenda sunt quæcũque hominibus officia debemus.

[8] Tũc dixit ad eos, [1] Quid est quòd quęrebatis me? *an* nesciebatis quòd in iis quæ Patris mei sunt, oportet me esse?

49 Καὶ εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Τί ὅτι ἐζητεῖτέ με; οὐκ ᾔδειτε ὅτι ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου δεῖ εἶναί με;

Et ait ad illos, Quid est quod me quærebatis? nesciebatis quia in his quæ Patris mei sũt oportet me esse?

At ipsi non intellexerunt quod ipsis loquutus erat.

50 Καὶ αὐτοὶ οὐ συνῆκαν τὸ ῥῆμα ὃ ἐλάλησεν αὐτοῖς.

Et ipsi non intellexerũt verbũ quod loquutus est ad eos.

[9] Descendit igitur cum eis, venitque Nazareth: & erat eis subiectus.

51 Καὶ κατέβη μετ' αὐτῶν, καὶ ἦλθεν εἰς Ναζαρέθ· καὶ ἦν ὑποτασσόμενος αὐτοῖς.

Et descendit cum eis, & venit Nazareth: & erat subditus illis.

1 *Summa huius reprehẽsionis est, officium quod Deo patri suo debet, omnibus humanis obsequiis longè præferẽdũ esse.*

9 Christus, verus homo, per omnia nobis similis factus excepto peccato.

Et

Et mater eius conseruabat omnia verba hæc in corde suo.

Καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ διετήρει πάντα τὰ ῥήματα ταῦτα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς.

Cæterũ mater eius conseruabat omnia hæc in corde suo.

Et Iesus proficiebat sapientia & ætate & gratia apud Deum & homines.

52 Καὶ Ιησοῦς προέκοπτε σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ καὶ χάριτι παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις.

Iesus autem proficiebat sapientia & statura ac gratia apud Deum & homines.

CAP. III.

4. Ioannes hortatur ad resipiscentiam. 15. Testimonium ipsius de Christo. 20. Herodes illum tandem in carcerem includit. 21. Christus baptizatur. 23. Catalogus maiorum Christi.

V.

ANno autẽ quinto decimo imperij Tyberii Cæsaris, procurante Põtio Pilato Iudæam, tetrarcha autẽ Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Ituræa & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilinæ tetrarcha,

Act.4.6 *Sub principibus Sacerdotum Anna & Caiapha, factũ est verbum Domini super Iohannem Zachariæ filium, in deserto.*

Mat.3.1 mar.1.4 *Et venit in omnem regionem Iordanis, prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionẽ peccatorum:*

Esa.40.3 *Sicut scriptum est in libro sermonum Esaiæ prophetæ, Vox clamantis in deserto,*

ΕΝ ἔτει δὲ πεντεκαιδεκάτῳ τῆς ἡγεμονίας Τιβερίου Καίσαρος, ἡγεμονεύοντος Ποντίου Πιλάτου τῆς Ιουδαίας, καὶ τετραρχοῦντος τῆς Γαλιλαίας Ηρώδου, Φιλίππου δὲ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ τετραρχοῦντος τῆς Ιτουραίας καὶ Τραχωνίτιδος χώρας, καὶ Λυσανίου τῆς Αβιληνῆς τετραρχοῦντος,

2 Ἐπ' ἀρχιερέων Αννα καὶ Καϊάφα, ἐγένετο ῥῆμα Θεοῦ ἐπὶ Ιωάννην τὸν τοῦ Ζαχαρίου υἱὸν, ἐν τῇ ἐρήμῳ.

3 Καὶ ἦλθεν εἰς πᾶσαν τὴν περίχωρον τοῦ Ιορδάνου, κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν·

4 Ὡς γέγραπται ἐν βίβλῳ λόγων Ησαΐου τοῦ προφήτου, λέγοντος, Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ,

N.

ANno [1] verò decimoquinto imperii Tiberii Cæsaris, Pontio Pilato præside Iudææ, & tetrarcha Galilææ Herode, Philippo autẽ ipsius fratre tetrarcha Ituræę & Trachonitidis regionis, & Lysania Abylenes tetrarcha,

Sub Pontificibus maximis [a] Anna & & Caiapha, factum est verbum Domini ad Iohannem Zachariæ filium, in deserto.

Venit igitur in omnem regionem circumiacentem Iordani, [b] prædicans Baptismum resipiscẽtiæ in remissionem peccatorum:

Vt est scriptum in libro sermonum Esaiæ Prophetæ, dicentis, Vox clamantis in deserto,

1 Ioannes tempore à Prophetis prædicto prodiens, iacit exhibiti Euãgelii fundamenta, vera Legis obseruatione, & gratuita in Christo ponè ipsum aduentante misericordia proposita, addito etiã baptismo efficaci tũ regenerationis, tum remissionis peccatorũ symbolo.

a *Hic vocatur à Iosepho Ananus. Duos autem Pontifices cum nominat Lucas, res adeò turbatas & confusas fuisse significat, vt nemo tunc verus esset pontifex: sed ambitione & tyrannica potentia laceratum fuisse sacrum munus.*

b *Hæc loquendi forma ostendit. Sacramentum non esse mutam ceremoniam, quæ pompam aliquam sine doctrina ostentet, sed habere verbum Dei annexum, quod externam ipsam ceremoniam viuificat. Verbum intelligimus non quod magicis susurris exorcista quispiam demurmuret, sed quod clara & diserta voce pronunciatum ad fidem ædificandam valeat.*

Parate viam Domini, complanate semitas eius.

Ετοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ.

Parare viam Domini, rectas facite semitas eius.

Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis deprimetur: & quæ curua sunt, fient *via* recta, & asperæ viæ *fient* planæ.

5 Πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται· καὶ ἔσται τὰ σκολιὰ εἰς εὐθεῖαν, καὶ αἱ τραχεῖαι εἰς ὁδοὺς λείας.

Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur: & erũt praua, indirecta, & aspera, in vias planas.

Videbitque omnis [c] caro salutem Dei.

6 Καὶ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ.

Et videbit omnis caro salutare Dei.

c *Omnis caro pro omni homine.*

Dicebat igitur turbæ veniẽti vt baptizaretur ab ipso, Progenies viperarum, quis præmonstrauit vobis vt futuram irã effugeretis?

7 Ελεγεν οὖν τοῖς ἐκπορευομένοις ὄχλοις βαπτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ, Γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς;

Dicebat ergo ad turbas quæ exibant vt baptizarentur ab ipso, Gonimina viperarum, quis ostendit vobis fugere à ventura ira? Mat. 3. 7

Ferte igitur fructus dignos iis qui resipuerint: & ne cœperitis dicere apud vosipsos, Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, posse Deum etiam ex lapidibus istis excitare liberos Abrahamo.

8 Ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας· καὶ μὴ ἄρξησθε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, Πατέρα ἔχομεν τὸν Αβραάμ. λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι δύναται ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Αβραάμ.

Facite ergo fructus dignos pœnitẽtiæ: & ne cœperitis dicere, Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis quia potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.

Iam verò securis etiam ad radicem arborum posita est. omnis igitur arbor non edens fructum bonum, exciditur, & in ignem abiicitur.

9 Ἤδη δὲ καὶ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κεῖται. πᾶν οὖν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν, ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται.

Iam enim securis ad radicem arborum posita est. omnis ergo arbor non faciens fructum bonum, exciditur, & in ignem mittitur.

Tunc interrogauit eum turba, dicens, Quid igitur faciemus?

10 Καὶ ἐπηρώτων αὐτὸν οἱ ὄχλοι, λέγοντες, Τί οὖν ποιήσομεν;

Et interrogabãt eum turbæ, dicẽtes, Quid ergo faciemus?

Respondens autem dixit eis, [d] Qui habet duas tunicas, impertiat non habenti: & qui habet escas, similiter faciat.

11 Αποκριθεὶς δὲ λέγει αὐτοῖς, Ὁ ἔχων δύο χιτῶνας, μεταδότω τῷ μὴ ἔχοντι· καὶ ὁ ἔχων βρώματα, ὁμοίως ποιείτω.

Respondens autem dicebat illis, Qui habet duas tunicas, det non habenti: & qui habet escas, similiter faciat. Iac. 2. 15. 1. ioh. 3. 17

d *Synecdochicos: quia sub vna specie comprehenditur generalis doctrina: vnde sequitur eliciẽdum esse sensum qui charitatis regulæ, qualis à Deo præscribitur, respondeat: nẽpe vt quisque ex sua abundantia subueniat pauperũ inopiæ.*

Venerunt autem & Publicani vt baptizarentur: & dixerunt ad illum, Magister, quid faciemus?

At ille dixit ad eos, Nihil amplius quàm quod constitutum est vobis, faciatis.

Interrogabant autem eum & milites, dicentes, Quid faciemus & nos? Et ait illis, Neminẽ concutiatis, neque calumniã faciatis: & contenti estote stipendiis vestris.

¶Existimante autẽ populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Iohanne, ne fortè ipse esset Christus,

Mat.3.11 mar.1.8 iohan.1.26 act.1.5, & 8.4, & 11.16, & 19.4

Respondit Iohannes, dicens omnibus, Ego quidem aqua baptizo vos: veniet autem fortior me, cuius non sum dignus soluere corrigiã calceamentorum eius: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni.

Mat.3.12

Cuius ventilabrũ in manu eius, & purgabit aream suã: & congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili.

Multa quidem & alia exhortans euangelizabat populo.

Mat.149 mar.6.29

¶Herodes autem

12 Ηλθον δὲ καὶ τελῶναι βαπτισθῆναι· καὶ εἶπον πρὸς αὐτὸν, Διδάσκαλε, τί ποιήσομεν;

13 Ο δὲ εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Μηδὲν πλέον παρὰ το διατεταγμένον ὑμῖν, πράσσετε.

14 Επηρώτων δὲ αὐτὸν καὶ στρατευόμενοι, λέγοντες, Καὶ ἡμεῖς τί ποιήσομεν; Καὶ εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Μηδένα διασείσητε, μηδὲ συκοφαντήσητε· καὶ ἀρκεῖσθε τοῖς ὀψωνίοις ὑμῶν.

15 ¶Προσδοκῶντος δὲ τοῦ λαοῦ, καὶ διαλογιζομένων πάντων ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν περὶ τοῦ Ιωάννου, μήποτε αὐτὸς εἴη ὁ Χριστὸς,

16 Απεκρίνατο ὁ Ιωάννης, ἅπασι λέγων, Εγὼ μὲν ὕδατι βαπτίζω ὑμᾶς· ἔρχεται δὲ ὁ ἰσχυρότερός μου, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ· αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί.

17 Οὗ τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ διακαθαριεῖ τὴν ἅλωνα αὐτοῦ· καὶ συνάξει τὸν σῖτον εἰς τὴν ἀποθήκην αὐτοῦ, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ.

18 Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἕτερα παρακαλῶν εὐηγγελίζετο τὸν λαόν.

19 ¶Ο δὲ Ηρώδης ὁ

Venerunt autem & publicani vt baptizarentur: & dixerunt ei, Magister, quid faciemus?

Ipse verò dixit eis, Nihil amplius quàm quod [e]constitutum est vobis, exigite.

Interrogauerunt autem eum etiam milites, dicentes, Et nos quid faciemus? Et dixit eis, Neminẽ concutite, neque calumniamini: & contenti estote [f]stipendiis vestris.

¶Expectante autẽ populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Iohanne, númnam ipse esset Christus ille,

[2] Respondit Iohannes, dicens omnibus, Ego quidem baptizo vos aqua: sed venit qui validior me est, cuius nõ sum dignus qui soluam solearum corrigiam: ipse vos baptizabit Spiritu sancto & igni.

[3]Cuius ventilabrũ in manu ipsius, & perpurgabit aream suam: cogétque triticum in horreum suum, paleam autem exuret igni inextinguibili.

Multa igitur etiã alia exhortans euangelizabat populo.

¶[4]Herodes autem

e *Quæ summa est exigendæ pecuniæ vectigalis.*

f *Ad verb. opsoniis vestris. Nam cibaria militibus dabantur cũ pauxillo pecuniæ.*

2 Vt ritè & cum fructu sacramenta percipiamus neque in signis hærẽdũ, neque in eo qui signa administrat, sed ad Christum sacramentorũ autorem, & rei ipsius per sacramẽta adũbratæ exhibitorem, assurgendũ est.

3 Euangelium est mũdi totius cribrum.

4 Iohannis præconium morte ipsius sanciri oportuit.

tetrarcha,quũ argue retur ab eo de Herodiade vxore Philippi fratris eius,déque omnibus sceleribus quæ ipse fecerat:

§ Adiecit & hoc supra omnia, quòd inclusit Iohānem in carcere.

¶5 Factũ est autẽ, quum baptizaretur omnis populus,& Iesus baptizatus esset, & precaretur, vt apertum sit cælum:

§ *Significat Lucas tunc desperatam esse malitiã, & ad summum cumulũ venisse, quũ remedijs irascitur peccator, nec tantum correctionem repudiat,sed de monitore quoque suo hostilẽ vindictam sumit.*

¶5 Baptismus noster in capite Ecclesiæ sanctificatur, simúlque ipsius Patris voce, Christus æternus Rex noster,sacerdos & Propheta declaratur.

6 Christi secundùm carnem genus ad Adamum & inde ad Deũ vsque deducitur,vt eũ esse cõster quem vnum Deus Abrahamo & Dauidi promisssum, ab æterno Ecclesiæ suæ ex omni hominũ genere colligendæ, destinauit.

τετράρχης, ἐλεγχόμενος ὑπ' αὐτοῦ περὶ Ηρῳδιάδος τῆς γυναικὸς Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ περὶ πάντων ὧν ἐποίησε πονηρῶν ὁ Ηρῴδης.

20 Προσέθηκε καὶ τοῦτο ὂπὶ πᾶσι, καὶ κατέκλεισε τὸν Ιωάννην ἐν τῇ φυλακῇ.

21 ¶ Ἐγένετο δὲ, ἐν τῷ βαπτισθῆναι ἅπαντα τὸν λαὸν, καὶ Ιησοῦ βαπτισθέντος καὶ προσευχομένου, ἀνεῳχθῆναι τὸν οὐρανὸν·

22 Καὶ καταβῆναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σωματικῷ εἴδει, ὡσεὶ περιστερὰ, ἐπ' αὐτόν· καὶ φωνὴν ἐξ οὐρανοῦ γενέσθαι, λέγουσαν, Σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός· ἐν σοὶ ηὐδόκησα.

23 ¶ Καὶ αὐτὸς ἦν Ιησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος, ὢν, (ὡς ἐνομίζετο) υἱὸς Ιωσὴφ τοῦ Ηλὶ,

24 Τοῦ Ματθὰτ, τοῦ Λευὶ, τοῦ Μελχὶ, τοῦ Ιαννὰ, τοῦ Ιωσὴφ,

25 Τοῦ Ματταθίου, τοῦ Αμὼς, τοῦ Ναοὺμ, τοῦ Εσλὶ, τοῦ Ναγγαὶ,

26 Τοῦ Μαὰθ, τοῦ Ματταθίου, τοῦ Σεμεὶ, τοῦ Ιωσὴφ, τοῦ Ιούδα,

27 Τοῦ Ιωαννᾶ, τοῦ Ρησὰ, τοῦ Ζοροβάβελ, τοῦ Σαλαθιὴλ, τοῦ Νηρὶ,

28 Τοῦ Μελχὶ, τοῦ Αδδὶ, τοῦ Κωσὰμ, τοῦ Ελμωδὰμ, τοῦ Ηρ,

tetrarcha, quum coriperetur ab illo de Herodiade vxore fratris sui Philippi, & de omnib. malis quæ fecit Herodes:

Mat. 14. mar. 6.17

Adiecit & hoc super omnia, & inclusit Iohannem in carcerem.

¶ Factum est autẽ, quum baptizaretur omnis populus, & Iesu baptizato & orante, apertum est cælum.

Mat.3.16 mar.1.9 ioh.1.32

Et descendit Spiritus sanctus corporali specie,sicut columba,in ipsum: & vox cælo facta est, Tu es Filius meus dilectus: in te cõplacuit mihi.

¶ Et ipse Iesus erat incipiens quasi annorum triginta, vt putabatur filius Ioseph, q fuit Heli,

Qui fuit Matthat, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianne, qui fuit Ioseph,

Qui fuit Matthathiæ,qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Hesli, qui fuit Nagge,

Qui fuit Mahath, qui fuit Mathathiæ,qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda,

Qui fuit Iohanna, qui fuit Resa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri,

Qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmadan, qui fuit Her,

Qui

Qui fuit Iesu, qui fuit Eliezer, qui fuit Iorim, qui fuit Matthat, qui fuit Leui,

Qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, q fuit Ioseph, qui fuit Iona qui fuit Eliacim,

Qui fuit Melcha, qui fuit Menna, qui fuit Matthatha, qui fuit Nathã, qui fuit Dauid.

Qui fuit Iesse, qui fuit Obed qui fuit Booz, q fuit Salmõ, qui fuit Naas-son,

Qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esron, q fuit Phares, q fuit Iudæ

Qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahæ, qui fuit Thare, qui fuit Nachor,

Qui fuit Sarug, qui fuit Ragau, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui fuit Sale,

Qui fuit Cainam, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, q fuit Lamech,

Qui fuit Mathusale, qui fuit Henoch, qui fuit Iared, qui fuit Malaleel qui fuit Cainam,

Qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adã, q fuit Dei.

29 Τȣ̃ Ιωσὴ, τȣ̃ Ελιέζερ, τȣ̃ Ιωρεὶμ, τοῦ Ματθὰτ, τȣ̃ Λευὶ,

30 Τȣ̃ Συμεὼν, τοῦ Ιȣ́δα, τȣ̃ Ιωσὴφ, τοῦ Ιωνὰν, τȣ̃ Ελιακεὶμ,

31 Τȣ̃ Μελεᾶ, τȣ̃ Μαϊνὰν, τȣ̃ Ματταθὰ, τȣ̃ Ναθὰν, τȣ̃ Δαβὶδ,

32 Τȣ̃ Ιεσσαὶ, τȣ̃ Ωβὴδ, τȣ̃ Βοὸζ, τȣ̃ Σαλμὼν, τȣ̃ Ναασσὼν,

33 Τȣ̃ Αμιναδὰβ, τȣ̃ Αρὰμ, τȣ̃ Εσρὼμ, τȣ̃ Φαρὲς, τȣ̃ Ιȣ́δα,

34 Τȣ̃ Ιακὼβ, τȣ̃ Ισαὰκ, τȣ̃ Αβραὰμ, τοῦ Θάρρα, τȣ̃ Ναχὼρ,

35 Τȣ̃ Σαρούχ, τοῦ Ραγαῦ, τȣ̃ Φαλὲκ, τοῦ Εβὲρ, τȣ̃ Σαλὰ,

36 Τȣ̃ Καϊνὰν, τȣ̃ Αρφαξὰδ, τȣ̃ Σὴμ, τȣ̃ Νῶε τȣ̃ Λάμεχ,

37 Τȣ̃ Μαθουσάλα, τȣ̃ Ενὼχ, τȣ̃ Ιαρὲδ, τȣ̃ Μαλελεὴλ, τȣ̃ Καϊνὰν,

38 Τȣ̃ Ενὼς, τοῦ Σὴθ, τοῦ Αδὰμ, τοῦ Θεοῦ.

Qui fuit Iose, qui fuit Eliezer, qui fuit Iorim, qui fuit Matthat, qui fuit Leui,

Qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Ionã, q fuit Eliacim,

Qui fuit Melea, q fuit Mainã, qui fuit Mattatha, qui fuit Nathã, q fuit Dauid,

Qui fuit Iesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmõ, qui fuit Naassõ,

Qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esron, qui fuit Phares, qui fuit Iudæ,

Qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahã, q fuit Thara, qui fuit Nachor,

Qui fuit Saruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, qui fuit Heber, qui fuit Sale,

Qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech,

Qui fuit Mathusala, qui fuit Henoch, qui fuit Iared, qui fuit Mahalaleel, qui fuit Cainan,

Qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit [h]Dei.

h *Videlicet filius non genitus sed factus. Nã ea ratione aliquã do se Patrem Deus nũcupat. Deut. 32.6.*

1 Christus in desertum quasi extra mundum abreptus, post quadraginta dierum ieiunium, Satanaten superato, velut è cœlo victor repentè prodiens munus suum aggreditur.

CAP. IIII.

1. *De tẽtatione & ieiunio Christi.* 16. *Docet in Nazareth, magna omniũ admiratione.* 24. *Propheta in patria docens, cõtẽnitur.* 33. *Dæmoniacus sanatur.* 38. *Socrus Petri sanatur.* 40. *Sanãtur & infirmi.* 41. *Et dæmones cõfitẽtur Christũ Dei filiũ.*

V.

Mat. 4.1 Mar. 1.12.

IEsus autem plenus Spiritu sancto regressus est à Iordane, & agebatur in Spiritu in deserto,

ΙΗσοῦς δὲ πνεύματος ἁγίȣ πλήρης ὑπέστρεψεν ἀπὸ τοῦ Ιορδάνου, καὶ ἤγετο ἐν τῷ πνεύματι εἰς τὴν ἔρημον·

N.

IEsus [1] autem plenus Spiritu sancto reuertit à Iordane, & actus est ab *eodem* Spiritu in desertum,

Dies quadraginta tentante *eum* diabolo: neque comedit quicquam per illos dies: sed iis exactis, posteà esuriit,

2 Ημέρας τεσσαράκοντα πειραζόμενος ὑπὸ τοῦ διαβόλου· καὶ οὐκ ἔφαγεν οὐδὲν ἐν ταῖς ημέραις ἐκείναις· καὶ συντελεσθεισῶν αὐτῶν, ὕστερον ἐπείνασε.

Diebus quadraginta, & tentabatur à diabolo: & nihil manducauit in diebus illis: & consummatis illis, postea esuriit.

2 Christus primùm ad diffidentiam de Deo: deinde ad opum & honorũ studium: tertiò denique ad vanam de se cõfidentiam à Satana solicitatus, ter eũ Dei verbo vincit.

[1] Tunc dixit ei diabolus, Si Filius es Dei, dic isti lapidi vt fiat panis.

3 Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ διάβολος, Εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, εἰπὲ τῷ λίθῳ τούτῳ ἵνα γένηται ἄρτος.

Dixit autem illi diabolus, Si filiꝰ Dei es, dic lapidi huic vt panis fiat.

Et respondit ei Iesus, dicens, Scriptum est, non pane solo victurum hominem, sed omni verbo Dei.

4 Καὶ ἀπεκρίθη Ιησοῦς πρὸς αὐτὸν, λέγων, Γέγραπται ὅτι οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι Θεοῦ.

Et respondit ad illum Iesus, Scriptum est, ‖ Quia non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo Dei. Deut. 8. 3 mat. 4. 4

a *Momento temporis. Metaphora ducta à Scribarum punctis. Hoc videtur satis ostendere hæc omnia per visionem quandã non corporali transuectione & ostensione esse gesta, quomodo n. humanitꝰ videre potuisset omnia regna orbis & gloriam eorum in momento?*

Tunc quum subduxisset eum diabolus in montem sublimẽ, ostendit ei omnia regna terræ [a] puncto temporis.

5 Καὶ ἀναγαγὼν αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς ὄρος ὑψηλὸν, ἔδειξεν αὐτῷ πάσας τὰς βασιλείας τῆς οἰκουμένης ἐν στιγμῇ χρόνου.

Et duxit illum diabolus in montem excelsum, & ostendit illi omnia regna orbis terræ in momento temporis.

Et ait ei diabolus, Tibi dabo [b] potestatem hãc vniuersam, & gloriam illorum *regnorum*: nam mihi [c] tradita est, & cuicũque voluero, do eã.

6 Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ διάβολος, Σοὶ δώσω τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἅπασαν, καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν· ὅτι ἐμοὶ παραδέδοται, καὶ ᾧ ἐὰν θέλω, δίδωμι αὐτήν.

Et ait illi, Tibi dabo potestatem hanc vniuersam, & gloriam illorum: quia mihi tradita sunt, & cui volo, do illa.

b *Metonymicè potestatis nomine, regna ipsa intelligit.*

Itaque si tu adoraueris me, erunt tua [d] omnia.

7 Σὺ οὖν ἐὰν προσκυνήσῃς ἐνώπιόν μου, ἔσται σου πάντα.

Tu ergo si adoraueris coram me, erũt tua omnia.

c *Verè quidẽ illud: nam princeps est mundi, at precariò, non autem absolutè. itaque malè colligit, se dare ea, cui velit.*

Respondens autẽ Iesus, dixit ei, Abscede à me Satana: scriptum est enim, Adorabis Dominũ Deũ tuum, & ei soli seruies.

8 Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Ὕπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ. γέγραπται γὰρ, Προσκυνήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις.

Et respondens Iesus dixit illi. Scriptũ est, ‖ Dominum Deũ tuum adorabis & illi soli seruies. Deut. 6. 16 & 10. 20

d *Ex edito loco, cui subiecta erat ãplissima regio, situs omnium regionum ei commonstrabat.*

e *In totum hunc locũ, vide Matt. 4.*

e Tum duxit eum in Hierusalem, & eũ statuit supra pinnas templi: & dixit ei, Si Filius Dei es,

9 Καὶ ἤγαγεν αὐτὸν εἰς Ιερουσαλὴμ, καὶ ἔστησεν αὐτὸν ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ· καὶ εἶπεν αὐτῷ, Εἰ ὁ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ,

Et duxit illum in Ierusalem, & statuit eum super pinnam tẽpli: & dixit illi, Si filius Dei es, mitte

mitte te hinc deorsum.

βάλε σεαυτὸν ἐντεῦθεν κάτω.

iace teipsum hinc deorsum.

1.Ps.91.12 *Scriptum est enim, Quòd angelis suis mandauit de te, vt conseruent te:*

10 Γέγραπται γὰρ, Ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περί σου, τοῦ διαφυλάξαι σε·

Scriptum est enim, Angelis suis mandabit de te, vt custodiant te:

Et quia in manibus tollent te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum.

11 Καὶ ὅτι ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσί σε, μήποτε προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου.

Et in manus tollent te, nequando offendas ad lapidem pedem tuum.

Et respõdens Iesus ait illi, Dictum est, Nõ tentabis Dominum Deum tuũ.

12 Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Ὅτι εἴρηται, Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου.

Respondens autem Iesus dixit ei, Dictum est, Non tentabis Dominum Deũ tuum.

Et consummata omni tentatione, diabolus recessit ab illo vsque ad tempus.

13 Καὶ συντελέσας πάντα πειρασμὸν ὁ διάβολος, ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ ἄχρι καιροῦ.

Et finita omni tentatione, diabolus abscessit ab eo ad tempus.

¶Et regressus est Iesus in virtute Spiritus in Galilæam: & fama exiit per vniuersam regionẽ de illo.

14 ¶ Καὶ ὑπέστρεψεν ὁ Ιησοῦς ἐν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος εἰς τὴν Γαλιλαίαν· καὶ φήμη ἐξῆλθε καθ' ὅλης τῆς περιχώρου περὶ αὐτοῦ.

¶Reuersus est autẽ Iesus cum virtute Spiritus in Galilæã: & fama de eo exiit in totam circumiacentem regionem.

Et ipse docebat in Synagogis eorum, & magnificabatur ab omnibus.

15 Καὶ αὐτὸς ἐδίδασκεν ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν, δοξαζόμενος ὑπὸ πάντων.

Et ipse docebat in synagogis eorum, omnibus ipsum glorificantibus.

Et venit Nazareth, vbi erat nutritus: & intrauit secundum consuetudinem suam, die sabbathi, in synagogã: & surrexit legere.

16 Καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Ναζαρὲθ, οὗ ἦν τεθραμμένος· καὶ εἰσῆλθε κατὰ τὸ εἰωθὸς αὐτῷ, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων, εἰς τὴν συναγωγήν· καὶ ἀνέστη ἀναγνῶναι.

[3]Venit igitur Nazareth, vbi fuerat nutritus: & intrauit, vt consueuerat, die sabbathi, in synagogã: & surrexit vt legeret.

Et traditus est illi liber Esaiæ prophetæ: & vt reuoluit librum, inuenit locum vbi scriptum erat,

17 Καὶ ἐπεδόθη αὐτῷ βιβλίον Ησαΐου τοῦ προφήτου· καὶ ἀναπτύξας τὸ βιβλίον, εὗρε τὸν τόπον οὗ ἦν γεγραμμένον,

Tunc datus est ei liber Esaiæ prophetæ: quuúmque [e] explicuisset librum, inuenit locum *in* quo scriptum erat,

Spiritus Domini super me, propter quòd vnxit me: euangelizare pauperibus misit me,

18 Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελίζεσθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με,

[f] Spiritus Domini super me, [g] propterea quòd vnxit me: vt euangelizem pauperibus misit me,

3 Christus quis sit, & quorsum venerit ex Esaia propheta palàm suis demonstrat.

f *Spiritum Domini super se ideò dixit, vt sciam a Christum tam in se quàm in suis ministris, non humanum nec priuatum negotium agere, sed ad restituendam Ecclesiæ salutem diuinitus esse missũ.*

g *Hoc, vice expositionis, additum est. multi enim falsò Dei spiritum habere se iactant, quum sint eius donis vacui. Christus autem ab vnctione tanquã ab effectu probat se spiritum Dei esse creditum.*

vt sanem contritos corde, vt prædicem [h] captiuis dimissionem, & cæsis [i] visus recuperationem: & confractos emittam in libertatem:

Vt prædicem annum Domini acceptum.

Et complicatum librum quum reddidisset ministro, sedit: & omnium in synagoga oculi erant intenti in eum.

Cœpit autem eis dicere, Hodie impleta est hæc Scriptura audientibus vobis.

[4] Et omnes [k] testimonium ei dabãt, ac mirabantur super sermonibus *plenis* [l] gratia, qui procedebant ex ore ipsius, dicebántque, Nónne iste est filius Ioseph?

Et dixit ad eos, [m] Omnino dicetis mihi hoc prouerbiũ, Medice, cura teipsũ: [n] quæcunque audiui m' facta fuisse in Capernaum, fac etiam hic in patria tua.

Dixit autem, Amen dico vobis, [o] nemo Propheta acceptus est in patria sua.

Sed in veritate dico vobis, multæ viduæ erant diebus Eliæ in Israel, quando clausum est cælum ad annos tres & sex menses, *adeò* vt fuerit fames magna

ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν· ἀποστεῖλαι τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει·

19 Κηρύξαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν.

20 Καὶ πτύξας τὸ βιβλίον, ἀποδοὺς τῷ ὑπηρέτῃ, ἐκάθισε· καὶ πάντων ἐν τῇ συναγωγῇ οἱ ὀφθαλμοὶ ἦσαν ἀτενίζοντες αὐτῷ.

21 Ἤρξατο δὲ λέγειν πρὸς αὐτοὺς, Ὅτι σήμερον πεπλήρωται ἡ γραφὴ αὕτη ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν.

22 Καὶ πάντες ἐμαρτύρουν αὐτῷ, καὶ ἐθαύμαζον ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος, τοῖς ἐκπορευομένοις ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ ἔλεγον, Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς Ἰωσήφ;

23 Καὶ εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Πάντως ἐρεῖτέ μοι τὴν παραβολὴν ταύτην, Ἰατρὲ, θεράπευσον σεαυτόν· ὅσα ἠκούσαμεν γενόμενα ἐν τῇ Καπερναούμ, ποίησον καὶ ὧδε ἐν τῇ πατρίδι σου.

24 Εἶπε δὲ, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς προφήτης δεκτός ἐστιν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ.

25 Ἐπ' ἀληθείας δὲ λέγω ὑμῖν, πολλαὶ χῆραι ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡλίου ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ὅτε ἐκλείσθη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ ἔτη τρία καὶ μῆνας ἕξ, ὡς ἐγένετο λιμὸς μέγας

sanare contritos corde, prædicare captiuis remissionem, & cæcis visum, dimittere confractos in remissionem:

Prædicare annum Domini acceptum, & diem retributionis.

Et cùm plicuisset librũ, reddidit ministro, & sedit: & omnium in synagoga oculi erant intẽdentes in eum.

Cœpit autem dicere ad illos, Quia hodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris.

Et omnes testimonium illi dabant, & mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius, & dicebant, Nónne hic est filius Ioseph?

Et ait illis, Vtique dicetis mihi hanc similitudinẽ, Medice, cura teipsũ: quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hîc in patria tua.

Ait autem, Amẽ dico vobis, quia || nemo Propheta acceptus est in patria sua Ioh. 4.44

In veritate dico vobis: multæ viduæ erant in diebus Eliæ in Israel, quando clausum est cælum annis tribus & mensibus sex, quum facta esset fames magna 2.Reg.176 iac.5.17

in

h *Loquitur hic de spirituali manu missione qua liberamur à seruitute Satanæ.*

i *Alludit propheta ad annũ redemptionis Iubilæum, de quo Leuit.25.8*

4 Familiaritas contemptum etiam Christi gignit qui propterea desertis suis sæpe ad extraneos migrat.

k *Huic scripturarum collationi intererãt non solùm doctores, sed & plebs: præterea vernaculo vtebantur sermone, alioquin nõ admirata fuisset multitudo. eundem ordinem instituit in Ecclesia Corinthiaca Paulus, 1.Cor. 14*

l *Vi illa diuina quæ in Christi verbis totóque habitu inerat, quæque homines mirificè ad se allicie bat, Psal.45.3 Diffusa gratia in labiis tuis.*

m *q.d. Quando nunc offensi estis vilitate meæ personæ videos vos dicturos mihi quod vulgo dici solet ei qui cum vlceribus scateat aliis se mederi profitetur.*

n *Contemptũ doctrinæ & officii sequitur miraculorum petitio, quibus confirmetur doctrina & officium.*

o *Eorũ culpa fieri exprobrat, ne apud eos, sicuti alibi exerat suam virtutem in miraculis. hominũ .n. incredulitas aditum obstruit Deo ne operetur.*

in omni terra.

Et ad nullã illarum missus est Elias nisi in Sarepta Sidoniæ, ad mulierẽ viduam.

2.Reg.5.14 *Et multi leprosi erant in Israel sub Elisæo propheta: et nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus.*

Et repleti sunt omnes in synagoga ira, hæc audientes.

Et surrexerunt, & eiecerunt illum extra ciuitatem: & deduxerunt illum vsque ad superciliũ montis, super quem ciuitas illorum erat ædificata, vt præcipitarent eum,

Ipse autem trãsiens per medium illorum, ibat.

Et descendit in Capharnaum, ciuitatẽ Galilææ: ibique docebat illos sabbathis.

Mat. 4.13 mar.1.21

Mat. 7.29 mar.1.13 *||Et stupebant in doctrina eius: quia in potestate erat sermo ipsius.*

Mar.1.13 *Et in synagoga erat homo habens dæmonium immundũ, & exclamauit voce magna,*

Dicens, Sine, quid nobis & tibi Iesu Nazarene? venisti perdere nos? scio te qui sis, Sãctus Dei.

ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν.

26 Καὶ πρὸς οὐδεμίαν αὐτῶν ἐπέμφθη Ηλίας εἰ μὴ εἰς Σάρεπτα τῆς Σιδῶνος, πρὸς γυναῖκα χήραν.

27 Καὶ πολλοὶ λεπροὶ ἦσαν ἐπὶ Ελισσαίου τοῦ προφητοῦ ἐν τῷ Ισραήλ· καὶ οὐδεὶς αὐτῶν ἐκαθαρίσθη, εἰ μὴ Νεεμὰν ὁ Σύρος.

28 Καὶ ἐπλήσθησαν πάντες θυμοῦ ἐν τῇ συναγωγῇ, ἀκούοντες ταῦτα.

29 Καὶ ἀναστάντες ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω τῆς πόλεως· καὶ ἤγαγον αὐτὸν ἕως τῆς ὀφρύος τοῦ ὄρους ἐφ' οὗ ἡ πόλις αὐτῶν ᾠκοδόμητο, εἰς τὸ κατακρημνίσαι αὐτόν.

30 Αὐτὸς δὲ διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν, ἐπορεύετο.

31 ¶ Καὶ κατῆλθεν εἰς Καπερναοὺμ, πόλιν τῆς Γαλιλαίας· καὶ ἦν διδάσκων αὐτοὺς ἐν τοῖς σάββασι.

32 Καὶ ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ· ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ ἦν ὁ λόγος αὐτοῦ.

33 Καὶ ἐν τῇ συναγωγῇ ἦν ἄνθρωπος ἔχων πνεῦμα δαιμονίου ἀκαθάρτου, καὶ ἀνέκραξε φωνῇ μεγάλῃ,

34 Λέγον, Εα, τί ἡμῖν καὶ σοι Ιησοῦ Ναζαρηνέ; ἦλθες ἀπολέσαι ἡμᾶς; οἶδά σε τίς εἰ· ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ.

per totam [p] regionem.

Sed ad nullã illarũ missus est Elias nisi Sareptam *vrbem* Sidoniæ, ad mulierem viduam.

Et multi leprosi erant in Israel sub Elisæo propheta: [q] sed nemo eorum purgatus est, nisi Naaman Iyrus.

[5] Tum repleti sunt omnes excandescentia in synagoga, hęc audientes.

Et quum [r] surrexissent, eiecerunt eũ extra vrbem, & duxerũt eum vsque ad [s] supercilium montis, super quem vrbs ipsorũ erat ædificata vt præcipitarent eũ.

Ipse verò quum transisset per medium eorum, profectus est.

Et descendit in Capernaũ, vrbem Galilææ, ibique docebat eos sabbathis.

Et percellebantur super doctrina eius: erat enim sermo ipsius cum autoritate.

Erat autem in synagoga quidam habens [t] spiritum dæmoniacum impurum, qui exclamauit voce magna,

[6] Dicens, Ah, quid nobis tecum Iesu Nazarene? venisti vt perderes nos? noui te quis sis, *nimirum* Sanctus ille Dei.

p *Ad ver. terram Israeliticam. Vide* Marc. 15.33

q *Sensus est, idem accidere quod olim vt Deus procul virtutem suam ad alienos trãsmittat quia à Domesticis repellitur.*

5 Mundus quo asperiùs reprehenditur, eo apertius furit: sed piorum vita non est impiorum libidini sine exceptione exposita.

r *Dimisso conuentu, vel egressi è synagoga.*

s *Meiaphoricòs, pro parte montis editiore.*

t *Ad ver. spiritum dæmonii impuri i. dæmonem impurum.*

6 Christus non tantùm homines, quã tumuis stupidos, sed ipsa etiam dæmonia, velint, nolint, percellit.

Et obiurgauit eũ Iesus, dicens, Obmutesce, & exi ab eo. Tunc dæmonium, abiecto illo in medium, exiit ab eo, nihílque ei nocuit.

Et obortus est pauor in omnibus: & colloquebantur alij cum aliis, dicentes, Quid hoc rei est, quòd cum autoritate ac potestate imperat impuris spiritibus, & exeunt?

Et peruenit rumor de eo in omnem locum circumiacentis regionis.

7 Christus, sanandis solo verbo corporis morbis, confirmat se Deum esse omnipotentẽ, salutis hominũ causa missum.

7 ¶Quũ surrexisset autem Iesus è synagoga, introiuit domũ Simonis: socrus verò Simonis detinebatur febri magna: & rogauerunt eum pro illa.

u Gestus Christi ad lecti fulcrum inclinantis, vt febricitantem alleuaret.

Tunc *ipse* u adstans supra eam, obiurgauit febrim: & *febris* eam dimisit. *illa* verò quũ illicò surrexisset, ministrauit eis.

Occidente autem sole, omnes qui habebant ægrotãtes morbis variis, ducebant ipsos ad eum: ille verò vnicuique ipsorũ impositis manibus, sanauit eos.

8 Satan perpetuus veritatis hostis, ne tum quidem audiendus quum veritatẽ dicit.

8 Exibant autem etiam dæmonia ex multis clamantia ac dicentia, Tu es Christus ille Filius Dei. Sed *ipse* obiurgans, nõ sinebat ea loqui, quòd scirent ipsum esse Christum.

35 Καὶ ἐπετίμησεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, λέγων, Φιμώθητι, καὶ ἔξελθε ἐξ αὐτοῦ. Καὶ ῥίψαν αὐτὸν τὸ δαιμόνιον εἰς τὸ μέσον, ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ, μηδὲν βλάψαν αὐτόν.

36 Καὶ ἐγένετο θάμβος ἐπὶ πάντας· καὶ συνελάλουν πρὸς ἀλλήλους, λέγοντες, Τίς ὁ λόγος οὗτος, ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ καὶ δυνάμει ἐπιτάσσει τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι, καὶ ἐξέρχονται;

37 Καὶ ἐξεπορεύετο ἦχος περὶ αὐτοῦ εἰς πάντα τόπον τῆς περιχώρου.

38 ¶Ἀναστὰς δὲ ἐκ τῆς συναγωγῆς, εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν Σίμωνος· ἡ πενθερὰ δὲ τοῦ Σίμωνος ἦν συνεχομένη πυρετῷ μεγάλῳ· καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν περὶ αὐτῆς.

39 Καὶ ἐπιστὰς ἐπάνω αὐτῆς, ἐπετίμησε τῷ πυρετῷ· καὶ ἀφῆκεν αὐτήν. παραχρῆμα δὲ ἀναστᾶσα διηκόνει αὐτοῖς.

40 Δύνοντος δὲ τοῦ ἡλίου, πάντες ὅσοι εἶχον ἀσθενοῦντας νόσοις ποικίλαις, ἤγαγον αὐτοὺς πρὸς αὐτόν· ὁ δὲ ἑνὶ ἑκάστῳ αὐτῶν τὰς χεῖρας ἐπιθεὶς, ἐθεράπευσεν αὐτούς.

41 Ἐξήρχετο δὲ καὶ δαιμόνια ἀπὸ πολλῶν, κράζοντα καὶ λέγοντα, Ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐπιτιμῶν οὐκ εἴα αὐτὰ λαλεῖν, ὅτι ᾔδεισαν τὸν Χριστὸν αὐτὸν εἶναι.

Et increpauit illum Iesus, dicens, Obmutesce, & exi ab eo. Et quum proiecisset illum dæmonium in medium, exiit ab illo, nihílque illum nocuit.

Et factus est pauor in omnibus: & colloquebantur ad inuicem, dicentes, Quid est hoc verbũ, quia in potestate & virtute imperat immũdis spiritibus, & exeunt?

Et diuulgabatur fama de illo in omnem locum regionis.

¶Surgens autem Iesus de synagoga, introiuit in domum Simonis: socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus: & rogauerunt illũ pro ea. Mat. 8. 14. mar. 1. 30.

Et stans super illam, imperauit febri: & dimisit illã. & continuò surgens, ministrabat illis.

Quum autẽ sol occidisset, omnes qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eum: at ille singulis manibus imponens, curabat eos.

Exibant autẽ dæmonia à multis, clamantia & dicẽtia, Quia tu es filius Dei. Et increpans, nõ sinebat ea loqui, quia sciebant ipsum esse Christum. Mar. 1. 34.

Facta autem die egressus, ibat in desertum locum: & turbæ requirebant eum, & venerunt vsque ad ipsum: & detinebant illum ne discederet ab eis.

Quibus ille ait, Quia & aliis ciuitatibus oportet me euangelizare regnũ Dei: quia ideo missus sum.

Et erat prædicãs in synagogis Galilææ.

42 Γενομένης δὲ ἡμέρας ἐξελθὼν ἐπορεύθη εἰς ἔρημον τόπον· καὶ οἱ ὄχλοι ἐζήτουν αὐτὸν, καὶ ἦλθον ἕως αὐτοῦ· καὶ κατεῖχον αὐτὸν τοῦ μὴ πορεύεσθαι ἀπ' αὐτῶν.

43 Ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Ὅτι καὶ ταῖς ἑτέραις πόλεσιν εὐαγγελίσασθαί με δεῖ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· ὅτι εἰς τοῦτο ἀπέσταλμαι.

44 Καὶ ἦν κηρύσσων ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῆς Γαλιλαίας.

9 xOrro autẽ die, egressus, profectus est in desertum locũ: & turba quærebat eũ, venerúntque vsque ad ipsum: & retinebant eum ne ab ipsis discederet.

Ille verò dixit eis, Certè etiam aliis vrbib⁹ oportet me euangelizare regnum Dei: nam ad hoc missus sum.

Et prædicabat in synagogis Galilææ.

9 Nulla ne zeli quidẽ specie debemus in vocationis nostræ cursu retardari.

x *Id est, ẽ prima luce, eáque aduentante.*

Cap. V.

1. *Christus docet è nauigio.* 6. *De captura piscium.* 12. *Leprosus.* 16. *In deserto orat Christus.* 18. *Paralyticus.* 27. *Leui publicanus.* 34. *Ieiunia & afflictiones Apostolos manẽt post ascensionem.* 36. 37. 38. *Vetustis vtribus & vestibus discipuli debiles & minus robusti comparantur.*

V.

Mat. 4. 18. mar. 15. 16

Factum est autem quum turbæ irruerent in eum vt audirent verbũ Dei, & ipse stabat secus stagnum Genesareth:

Et vidit duas naues stantes secus stagnum: piscatores autem descenderant, & lauabant retia.

Ascendens autẽ in vnã nauim, quæ erat Simonis, rogauit eum à terra reducere pusillum: & sedens docebat de nauicula turbas.

Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τὸν ὄχλον ἐπικεῖσθαι αὐτῷ, καὶ τοῦ ἀκούειν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτὸς ἦν ἑστὼς παρὰ τὴν λίμνην Γεννησαρέτ·

2 Καὶ εἶδε δύο πλοῖα ἑστῶτα παρὰ τὴν λίμνην· οἱ δὲ ἁλιεῖς ἀποβάντες ἀπ' αὐτῶν ἀπέπλυναν τὰ δίκτυα.

3 Ἐμβὰς δὲ εἰς ἓν τῶν πλοίων, ὃ ἦν τοῦ Σίμωνος, ἠρώτησεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἐπαναγαγεῖν ὀλίγον· καθίσας δὲ ἐδίδασκεν ἐκ τοῦ πλοίου τοὺς ὄχλους.

N.

FActum [1] est autẽ, quum turba [a] immineret ei, audiendi verbi Dei causa, ipse stabat apud stagnũ Genezaret:

Vidítque duo nauigia quæ ad stagnũ erant: piscatores verò quũ ex iis descendissent, abluebant retia.

Ingressus autem in vnum istorum nauigiorum, quod erat Simonis, rogauit eũ vt à terra [b] proueheret paululum: quúmque consedisset, docebat turbam ex nauigio.

1. Christus quatuor ascitos discipulos admonet Apostolicæ functionis tandẽ illis committendæ.

a *Cum quasi in illum incumberet, præ videndi & audiendi studio, quæ res fecit vt è nauigio doceret.*

b *In altum*

Vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonem, Prouehito in altum, & dimittite retia vestra ad capturam.

4 Ὡς δὲ ἐπαύσατο λαλῶν, εἶπε πρὸς τὸν Σίμωνα, Ἐπανάγαγε εἰς τὸ βάθος, καὶ χαλάσατε τὰ δίκτυα ὑμῶν εἰς ἄγραν.

Vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonem, Duc in altum, & laxate retia vestra in capturam.

Tum respondens Simon ait ei,[c] Magister, quū per totam noctem nos [d] fatigauerimus, nihil cepimus: tamen [e] ex tuo iussu demittam rete.

5 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Σίμων εἶπεν αὐτῷ, Ἐπιστάτα, δι' ὅλης τῆς νυκτὸς κοπιάσαντες, οὐδὲν ἐλάβομεν· ἐπὶ δὲ τῷ ῥήματί σου χαλάσω τὸ δίκτυον.

Et respondēs Simon, dixit illi, Præceptor, per totam noctem laborantes, nihil cepimus: in verbo tuo laxabo rete.

[c] Epistates *is est, qui rei alicui præest. alii Euangelistæ retinuerunt nomen Rabbi.*
[d] *Vid. Mat. 6.28.*
[e] *Ad verb. In verbo tuo. i. iuxta id quod præcipis.*

Et quum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem magnam. dirūpebatur autem rete eorum.

6 Καὶ τοῦτο ποιήσαντες, συνέκλεισαν ἰχθύων πλῆθος πολύ. διερρήγνυτο δὲ τὸ δίκτυον αὐτῶν.

Et quum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam. rumpebatur autem rete eorum.

Et innuerunt sociis qui *erant* in altero nauigio, vt venirent, & ipsis opitularentur. Venerunt igitur & impleuerūt ambas naues, ita vt mergerentur.

7 Καὶ κατένευσαν τοῖς μετόχοις τοῖς ἐν τῷ ἑτέρῳ πλοίῳ, τοῦ ἐλθόντας συλλαβέσθαι αὐτοῖς· καὶ ἦλθον, καὶ ἔπλησαν ἀμφότερα τὰ πλοῖα, ὥστε βυθίζεσθαι αὐτά.

Et annuerunt sociis qui erant in alia naui, vt venirēt, & adiuuarent eos. Et venerunt & impleuerūt ambas nauiculas, ita vt mergerentur.

Quum autem *hæc* vidisset Simon Petrus, accidit ad genua Iesu, dicēs [f] Discede à me; nam homo peccator sum, Domine.

8 Ἰδὼν δὲ Σίμων Πέτρος, προσέπεσε τοῖς γόνασι τοῦ Ἰησοῦ, λέγων, Ἐξελθε ἀπ' ἐμοῦ· ὅτι ἀνὴρ ἁμαρτωλός εἰμι, Κύριε.

Quod quum videret Simon Petrus, procedit ad genua Iesu, dicens, Exi à me: quia homo peccator sum, Domine.

[f] *Vox est cōtritæ conscientiæ & indignitatem suam agnoscentis ex peccatorum cognitione.*

Pauor enim occuparat eum & omnes qui cum eo *erant*, super captura piscium quam comprehenderant:

9 Θάμβος γὰρ περιέσχεν αὐτὸν καὶ πάντας τοὺς σὺν αὐτῷ, ἐπὶ τῇ ἄγρᾳ τῶν ἰχθύων ἣ συνέλαβον·

Stupor enim circūdederat eum & omnes qui cum illo erant, in captura piscium quam ceperant:

Similiter autem & Iacobum & Iohannem filios Zebedæi, qui erant socij Simoni. Tunc ait ad Simonē Iesus, Ne metue: ab hoc *tempore* homines viuos capies.

10 Ὁμοίως δὲ καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, υἱοὺς Ζεβεδαίου, οἳ ἦσαν κοινωνοὶ τῷ Σίμωνι. Καὶ εἶπε πρὸς τὸν Σίμωνα ὁ Ἰησοῦς, Μὴ φοβοῦ· ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν.

Similiter autē Iacobum & Iohannē filios Zebedæi, qui erant socij Simonis. Et ait ad Simonem Iesus, Noli timere: ex hoc iam, homines eris capiens.

Et subductis ad terram nauibus, relictis omnibus, secuti sunt eum.

11 Καὶ καταγαγόντες τὰ πλοῖα ἐπὶ τὴν γῆν, ἀφέντες ἅπαντα, ἠκολούθησαν αὐτῷ.

Illi autem quum subduxissent in terram nauigia, relictis omnibus, sequuti sunt eum.

Mat.8.2. mar.1.40. ¶*Et factum est, quum esset in vna ciuitatum, & ecce vir plenus lepra: & videns Iesum, procidens in faciem, rogauit eum, dicens, Domine, si vis, potes me mundare.*

12 ¶Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν μιᾷ τῶν πόλεων, καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ πλήρης λέπρας· καὶ ἰδὼν τὸν Ἰησοῦν, πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, ἐδεήθη αὐτοῦ, λέγων, Κύριε, ἐὰν θέλῃς, δύνασαί με καθαρίσαι.

2 Christus, leproso sui attactu mundato & ad sacerdotes remisso, testatur se eũ esse quo per fidẽ apprehenso, nos omnes secundũm Legem immundi, testimonio ipsius Dei mũdi ac puri pronuntiemur.

Et factũ est, quũ esset in quadam vrbe, tum ecce, *adfuit* quidam plenus lepra: ac viso Iesu procidens in faciem, rogauit eum, dicens, Domine, si velis, potes me purgare.

Leu.14.4. *Et extendens manum, tetigit eum, dicens, Volo: mundare. Et cõfestim lepra discessit ab illo.*

13 Καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἥψατο αὐτοῦ, εἰπών, Θέλω καθαρίσθητι. Καὶ εὐθέως ἡ λέπρα ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ.

Iesus autem extensa manu tetigit eũ, dicens, Volo, purgator. Et statim lepra abiit ab eo.

Et ipse præcepit illi vt nemini diceret: sed vade, ostende te Sacerdoti, & offer pro emundatione tua, sicut præcepit Moyses, in testimonium illis.

14 Καὶ αὐτὸς παρήγγειλεν αὐτῷ μηδενὶ εἰπεῖν· ἀλλὰ ἀπελθὼν δεῖξον σεαυτὸν τῷ ἱερεῖ, καὶ προσένεγκε περὶ τοῦ καθαρισμοῦ σου, καθὼς προσέταξε Μωσῆς, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς.

Ipse verò præcepit ei vt nulli *hoc* diceret: sed vade, *inquit*, ostende teipsum sacerdoti, & offer pro purgatione tui, prout præcepit Moses, *vt hoc sit* eis testimonio.

Perambulabat autem magis sermo de illo: & conueniebãt turbæ multæ, vt audirent, & curarentur ab infirmitatibus suis.

15 Διήρχετο δὲ μᾶλλον ὁ λόγος περὶ αὐτοῦ· καὶ συνήρχοντο ὄχλοι πολλοὶ ἀκούειν, καὶ θεραπεύεσθαι ὑπ' αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀσθενειῶν αὐτῶν.

3 Dimanabant autẽ eo magis sermones de eo: & conueniebat turba multa vt audirent, & per eum sanarentur à morbis suis.

3 Christus mauult doctrina quàm miraculis inclarescere, ideóque ab iis discedit qui ipsum vt corporum medicum, non vt salutis authorem quærũt.

Ipse autem secedebat in desertũ, & orabat.

16 Αὐτὸς δὲ ἦν ὑποχωρῶν ἐν ταῖς ἐρήμοις, καὶ προσευχόμενος.

Ipse autem secedens erat in desertis, & precabatur.

¶*Et factum est in vna dierum, & ipse sedebat docens: & erant Pharisæi sedentes & Legis doctores, qui venerant ex omni castello Galilææ & Iudææ & Ierusalem:*

17 ¶Καὶ ἐγένετο ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, καὶ αὐτὸς ἦν διδάσκων· καὶ ἦσαν καθήμενοι Φαρισαῖοι καὶ νομοδιδάσκαλοι, οἳ ἦσαν ἐληλυθότες ἐκ πάσης κώμης τῆς Γαλιλαίας καὶ Ἰουδαίας καὶ Ἰερουσαλήμ.

¶Et factũ est quodam die, quum ipse doceret, essẽtque Pharisæi sedentes ac Legis doctores, qui venerãt ex omnibus vicis Galilææ & Iudææ & ex Hierusalẽ;

g *Hic vnicus est finis miraculorum & beneficiorum Christi, vt ipse pluribus innotescat, plures ad ipsum accelerent, sanitatem & auxilia petant & accipiant.*

& [h] potentia Domini adesset ei ad sanandum [i] illos:

[4] Tunc ecce, *adfuerunt* quidam ferentes in lecto hominē qui erat [k] paralyticus: & studebant eum inferre, & ponere in ipsius conspectu.

Et quum non inuenissent qua parte eū inferrent, propter turbam, ascenderunt supra domū, & per tegulas demiserunt eum cum lectulo, in mediū, ante Iesum.

Qui fide eorum [l] visa dixit, Heus tu, remissa sunt tibi peccata tua.

Tunc cœperunt ratiocinari Scribæ & Pharisæi, dicentes, Quis est iste qui loquitur blasphemias? Quis potest remittere peccata nisi solus Deus?

Iesus autem quum [m] nosset eorum ratiocinationes, respondens dixit eis, Quid ratiocinamini in cordibus vestris?

Vtrum est facilius, dicere, Remissa sunt tibi peccata: an dicere, Surge & ambula?

Vt autem sciatis Filiū hominis prædi tū esse autoritate in terra remittēdi peccata (ait paralytico)

h Sese exereret vis illa in Christo, illo tempore.

i De quibus egit vers. 15.

4 Christus sanato paralytico, malorum omniū causam & remedium ostendit.

k Id est eneruatus. Paralytici verò nomen est vsitatum.

l Id est, cognita, Heb.

m Diuina scilicet intelligentia.

καὶ δύναμις Κυρίου ἦν εἰς τὸ ἰᾶσθαι αὐτούς.

18 Καὶ ἰδοὺ, ἄνδρες φέροντες ἐπὶ κλίνης ἄνθρωπον ὃς ἦν παραλελυμένος· καὶ ἐζήτουν αὐτὸν εἰσενεγκεῖν, καὶ θεῖναι ἐνώπιον αὐτοῦ.

19 Καὶ μὴ εὑρόντες διὰ ποίας εἰσενέγκωσιν αὐτὸν, διὰ τὸν ὄχλον, ἀναβάντες ἐπὶ τὸ δῶμα, διὰ τῶν κεράμων καθῆκαν αὐτὸν σὺν τῷ κλινιδίῳ, εἰς τὸ μέσον, ἔμπροσθεν τοῦ Ιησοῦ.

20 Καὶ ἰδὼν τὴν πίστιν αὐτῶν, εἶπεν αὐτῷ, Ανθρωπε, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου.

11 Καὶ ἤρξαντο διαλογίζεσθαι οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι, λέγοντες, Τίς ἐστιν οὗτος ὃς λαλεῖ βλασφημίας; τίς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας εἰ μὴ μόνος ὁ Θεός;

22 Επιγνους δὲ ὁ Ιησοῦς τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν, ἀποκριθεὶς εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Τί διαλογίζεσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν;

23 Τί ἐστιν εὐκοπώτερον, εἰπεῖν, Αφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου· ἢ εἰπεῖν, Εγειραι καὶ περιπάτει;

24 Ινα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας, (εἶπε τῷ παραλελυμένῳ)

& virtus Domini erat ad sanandum eos.

Et ecce, viri portantes in lecto hominem qui erat paralyticus: & quærebāt eum inferre, & ponere ante eum. Mat. 9. 2. mar. 2. 3.

Et non inuenientes qua parte illum inferrēt, præ turba, ascēderūt supra tectum, & per tegulas summiserunt eū cum lecto, in mediū, ante Iesum.

Quorum fidem vt vidit, dixit, Homo, remittuntur tibi peccata tua.

Et cœperunt cogitare Scribæ & Pharisæi, dicentes, Quis est hic qui loquitur blasphemias? quis potest dimittere peccata nisi solus Deus?

Vt cognouit autē Iesus cogitationes eorum, respondēs dixit ad illos, Quid cogitatis in cordibus vestris?

Quid est facilius, dicere, Dimittuntur tibi pecata: an dicere, Surge & ambula?

Vt autem sciatis quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, (ait paralytico)

Tibi dico, surge, tolle lectum tuum, & vade in domũ tuã.

Et confestim consurgens coram illis, tulit in quo iacebat, & abiit in domum suam, magnificans Deum.

Et stupor apprehendit omnes, & magnificabãt Deũ: & repleti sunt timore, dicẽtes, Quia vidimus mirabilia hodie.

Mat. 9.9 marc.2.14 ¶*Et post hæc exiit, & vidit publicanum, nomine Leui, sedentem ad telonium, & ait illi, Sequere me.*

Et relictis omnibus, surgens sequutus est eum.

Et fecit ei conuiuium magum Leuı̃ in domo sua: & erat turba multa publicanorũ & aliorũ, qui cũ illis erant discumbentes.

Et murmurabant Pharisæi & Scribæ eorum, dicentes ad discipulos eius, Quare cum publicanis & peccatoribus mãducatis & bibitis?

Et respondens Iesus dixit ad illos, Non egent qui sani sunt, medico, sed qui malè habent.

1.Tim.1.15 *Non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitẽtiã.*

Σοὶ λέγω, ἔγειραι, καὶ ἆρας τὸ κλινίδιόν σου, πορεύου εἰς τὸν οἶκόν σου.

25 Καὶ παραχρῆμα ἀναστὰς ἐνώπιον αὐτῶν, ἆρας ἐφ' ὃ κατέκειτο, ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, δοξάζων τὸν Θεόν.

26 Καὶ ἔκστασις ἔλαβεν ἅπαντας, καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεόν· καὶ ἐπλήσθησαν φόβου, λέγοντες, Ὅτι εἴδομεν παράδοξα σήμερον.

27 ¶Καὶ μετὰ ταῦτα ἐξῆλθε, καὶ ἐθεάσατο τελώνην, ὀνόματι Λευῒν καθήμενον ἐπὶ τὸ τελώνιον, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἀκολούθει μοι.

28 Καὶ καταλιπὼν ἅπαντα, ἀναστὰς ἠκολούθησεν αὐτῷ.

29 Καὶ ἐποίησε δοχὴν μεγάλην ὁ Λευῒς αὐτῷ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ· καὶ ἦν ὄχλος τελωνῶν πολὺς, καὶ ἄλλων, οἳ ἦσαν μετ' αὐτῶν κατακείμενοι.

30 Καὶ ἐγόγγυζον οἱ γραμματεῖς αὐτῶν καὶ οἱ Φαρισαῖοι πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγοντες, Διὰ τί μετὰ τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίετε καὶ πίνετε;

31 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐτούς, Οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ὑγιαίνοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες.

32 Οὐκ ἐλήλυθα καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν.

Tibi dico, surge, & sublato lectulo tuo, proficiscere domum tuam.

Is autem illicò quũ surrexisset in conspectu eorum, sublato eo in quo iacuerat, abiit domum suam, glorificans Deum.

Et stupor cepit omnes, & glorificabãt Deũ: & repleti sunt timore, dicẽtes, Certè vidimus inopinata hodie.

¶5 Post hæc verò exiit, & conspexit publicanũ, nomine Leui, sedentem ad telonium, & dixit ei, Sequere me.

Et *ille* relictis omnibus surrexit, & sequutus est eum.

Et fecit ei Leui epulum magnum domi suæ: eratque turba multa publicanorum & aliorum, qui cum ipsis accumbebant.

n Qui autem ex iis erant Scribæ & Pharisæi, murmurabant aduersus discipulos eius, dicentes, Quare cum publicanis & peccatoribus editis & bibitis?

Et respondens Iesus dixit eis, Non opus est iis qui sani sunt, medico, sed iis qui malè affecti sunt.

Non veni vt vocarem iustos, sed peccatores ad resipiscẽtiã.

5 Ecclesia est peccatorũ Christi beneficio resipiscentiũ multitudo, cũ eo cõiuuans, magno cum superbi & inuidi mundi offendiculo.

n *Hic iam produnt Pharisæi inuidum animum suum, quẽ iamdudũ aduersus Christũ conceperãt. Nam quod per se non erat malum, in pessimam partem interpretãtur. Videtes hac ea lumnia discipulos nuper ad Christi consortium accitos à disciplina magistri abduceve.*

6 Hypocritarum & Imperitorum hominũ est pietatem in ieiunio & rebus mediis collocare.

¶ 6 Ipsi verò dixerunt ei, Quare discipuli Iohannis ieiunant crebrò, & deprecationes faciunt, similiter & discipuli Pharisæorum: tui verò edunt & bibunt?

33 ¶ Οἱ δὲ εἶπον πρὸς αὐτὸν, Διὰ τί οἱ μαθηταὶ Ἰωάνου νηστεύουσι πυκνὰ, καὶ δεήσεις ποιοῦνται, ὁμοίως καὶ οἱ τῶν φαρισαίων· οἱ δὲ σοὶ ἐσθίουσι καὶ πίνουσιν;

¶ At illi dixerũt ad eum, Quare discipuli Iohannis ieiunant frequenter, & obseruationes faciunt, similiter & Pharisæorum: tui autem edunt & bibunt?

Mat. 9. 14. mar. 2. 18

7 Leges de ieiuniis & aliis eiusmodi rebus promiscuè & absque circunstãtiarum discrimine positæ, non modò sunt tyrãnicæ, sed etiã summè pernicioſæ in Eccleſia.

7 Ipse autem dixit eis, Num poteſtis facere vt filij thalami, quo *tempore* cũ ipsis eſt sponſus, ieiunẽt?

34 Ο δὲ εἶπε πρὸς αὐτούς, Μὴ δύνασθε τοὺς υἱοὺς τοῦ νυμφῶνος, ἐν ᾧ ὁ νυμφίος μετ' αὐτῶν ἐστι, ποιῆσαι νηστεύειν;

Quibus ipse ait, Nũquid poteſtis filios ſponſi, dum cum illis eſt ſponſus, facere ieiunare?

Aderunt autẽ dies quum tolletur ab eis ſponſus, tunc ieiunabunt illis diebus.

35 Ελεύσονται δὲ ἡμέραι· καὶ ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, τότε νηστεύσουσιν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις.

Venient autem dies & quum ablatus fuerit ab illis ſponſus, tunc ieiunabunt in illis diebus.

Dicebat autem eis etiam per parabolam, Nemo panniculum noui veſtimenti immittit in veſtimentum vetus: alioqui & illud nouum findit *vetus*, & veteri non conuenit panniculus *ſumptus* ex nouo.

36 Ἔλεγε δὲ καὶ παραβολὴν πρὸς αὐτούς, Ὅτι οὐδεὶς ἐπίβλημα ἱματίου καινοῦ ἐπιβάλλει ἐπὶ ἱμάτιον παλαιόν· εἰ δὲ μήγε, καὶ τὸ καινὸν ῥήξει, καὶ τῷ παλαιῷ οὐ συμφωνεῖ ἐπίβλημα τὸ ἀπὸ τοῦ καινοῦ.

Dicebat autẽ & ſimilitudinem ad illos, Quia nemo commiſſuram à nouo veſtimento immittit in veſtimentum vetus: alioquin & nouum rumpit, & veteri non conuenit cõ miſſura à nouo.

Et nemo iniicit vinum nouũ in vtres veteres: alioqui diſrumpet vinum nouum vtres, & ipsum effundetur, & vtres peribunt.

37 Καὶ οὐδεὶς βάλλει οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιούς· εἰ δὲ μή γε, ῥήξει ὁ νέος οἶνος τοὺς ἀσκούς· καὶ αὐτὸς ἐκχυθήσεται, καὶ οἱ ἀσκοὶ ἀπολοῦνται.

Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres: alioquin rumpet vinum nouum vtres, & ipſum vinum effundetur, & vtres peribunt.

Sed vinum nouum in vtres recentes iniiciendum eſt: & vtraque conſeruantur.

38 Αλλὰ οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς καινοὺς βλητέον· καὶ ἀμφότερα συντηρηθήσεται.

Sed vinum nouum in vtres nouos mittendum eſt: & vtráque conſeruantur.

Et nemo qui biberit vetus, ſtatim vult nouum, dicit enim, Vetus vtilius eſt.

39 Καὶ οὐδεὶς πιὼν παλαιὸν, θέλει νέον. λέγει γὰρ, Ὁ παλαιὸς χρηστότερός ἐστιν.

Et nemo bibens vetus, ſtatim vult nouum, dicit enim, Vetus melius eſt.

CAP. VI.

1. *Discipuli spicas vellunt Sabbatho.* 6. *Christus habentem manum aridam sanat.* 13. *Electio Apostolorum.* 20. *De beatitudinibus & maledictionibus.* 27. *Inimici diligendi.* 46. *Quo fructu verbum Dei sit audiendum.*

V.

Mat.12.1 marc.2.23. *FActum est autem in sabbatho secundo primo, quũ transiret per sata, vellebant discipuli eius spicas, & manducabant, confricãtes manibus.*

Quidam autem Pharisæorum dicebant illis, Quid facitis quod non licet in sabbathis?

Et respondens Iesus ad eos dixit, 1.Reg.21.6 *Nec hoc legistis quod fecit Dauid, quum esurisset ipse & qui cum illo erant?*

Quomodo intrauit in domum Dei, & panes propositionis sumpsit, & manducauit, & dedit his qui cum ipso erant: quos non Exo.29.33 leui. 8. 31, & 24.6 *licet manducare nisi tantum Sacerdotibus?*

Et dicebat illis, Quia dominus est Filius hominis, etiã sabbathi.

Mat.12.9 mar.3.1 ¶*Factum est autem & in alio sabbatho vt intraret in synagogam, & doceret: & erat ibi homo, & manus eius dextera erat arida.*

ΕΓένετο δὲ ἐν σαββάτῳ δευτεροπρώτῳ διαπορεύεσθαι αὐτὸν διὰ τῶν σπορίμων· καὶ ἔτιλλον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τοὺς στάχυας, καὶ ἤσθιον, ψώχοντες ταῖς χερσί.

2 Τινὲς δὲ τῶν φαρισαίων εἶπον αὐτοῖς, Τί ποιεῖτε ὃ οὐκ ἔξεστι ποιεῖν ἐν τοῖς σάββασι;

3 Καὶ ἀποκριθεὶς πρὸς αὐτοὺς εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, Οὐδὲ τοῦτο ἀνέγνωτε ὃ ἐποίησε Δαβὶδ, ὁπότε ἐπείνασεν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ὄντες;

4 Ὡς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔλαβε, καὶ ἔφαγε, καὶ ἔδωκε καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ· οὓς οὐκ ἔξεστι φαγεῖν εἰ μὴ μόνους τοὺς ἱερεῖς;

5 Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Ὅτι κύριός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σαββάτου.

6 ¶Ἐγένετο δὲ καὶ ἐν ἑτέρῳ σαββάτῳ εἰσελθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ διδάσκειν· καὶ ἦν ἐκεῖ ἄνθρωπος, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἡ δεξιὰ ἦν ξηρά.

N.

FActum [1]est verò vt sabbatho [a]altero primo pertransiret per sata: vellebant autem eius discipuli spicas, edebántque, [b]confricantes manibus.

Quidam autem Pharisæorum dixerunt eis, Cur facitis quod non licet facere sabbathis?

Tunc respondens Iesus dixit eis, Ne hoc quidem legistis quod fecit Dauid, quum esuriret ipse & qui cum eo erant?

Quomodo introierit domum Dei, & panes propositionis sumpserit, ederítq;, ac dederit etiam iis qui secum *erant*: quos *panes* non licet edere nisi solis Sacerdotibus?

Et dicebat eis, Filius hominis Dominus est etiam sabbathi.

¶[2]Factum est verò etiam alio sabbatho vt ipse ingrederetur in synagogam, ac doceret: erat autem ibi quidam, cuius manus dextera erat arida.

1 Christus aduersus superstitiosos in minutissimis quibusque hærentes ostendit ne sabbathi quidem legem sine omni exceptione latam fuisse, nedum vt in externa eius obseruatione posita esset hominum salus.

a *Cum spicas vellerent discipuli, rectè annotat Epiph. in confutatione Ebionis, illud factum esse in festo Azymorum. Cùm autem in festis plurium dierum, vt in festo tabernaculorum & Paschæ, primus & vltimus dies pari celebrandi essent ceremonia, Leuit. 23 vltimus ille dies commodè vocatur à Luca secundo primũ sabbathum. at Theoph. putat intelligendum esse alterum post primum alicuius festi.*

b *Ad verb. terendo comminuentes.*

2 Charitas, omnium ceremoniarum regula.

Obseruabant autem eum Scribæ ac Pharisæi an Sabbatho sanaturus esset *illum:* vt inuenirent accusationem *aduersus* eum.

7 Παρετήρουν δὲ αὐτὸν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι εἰ ἐν τῷ σαββάτῳ θεραπεύσει· ἵνα εὕρωσι κατηγορίαν αὐτοῦ.

Obseruabant autem Scribæ & Pharisæi si in sabbatho curaret: vt inuenirent vnde accusarent eum.

At ipse norat cogitationes eorum: & dixit homini qui habebat manum aridam, Surge, & sta in medio. Ille verò surgens stetit.

8 Αὐτὸς δὲ ᾔδει τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν· καὶ εἶπε τῷ ἀνδρὶ τῷ ξηρὰν ἔχοντι τὴν χεῖρα, Ἔγειραι, καὶ στῆθι εἰς τὸ μέσον. Ὁ δὲ ἀναστὰς ἔστη.

Ipse verò sciebat cogitationes eorum: & ait homini qui habebat manum aridam, Surge, & sta in medium. Et surgens stetit.

Dixit igitur eis Iesus, Interrogabo vos quiddam, Licet Sabbathis benefacere, an malefacere *cuipiam*? hominem seruare, an [c] perdere?

9 Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς πρὸς αὐτούς, Ἐπερωτήσω ὑμᾶς, τί ἔξεστι τοῖς σάββασιν; ἀγαθοποιῆσαι, ἢ κακοποιῆσαι; ψυχὴν σῶσαι, ἢ ἀπολέσαι;

Ait autem ad illos Iesus, Interrogo vos, si licet sabbathis benefacere, an male? animam saluam facere, an perdere?

[c] *Qui non iuuat proximum quã inuare potest, interficit.*

Et quum eos omnes circumspexisset, ait homini, Extende manum tuam. Ille autem ita fecit: & restituta est manus eius sana sicut altera.

10 Καὶ περιβλεψάμενος πάντας αὐτοὺς, εἶπε τῷ ἀνθρώπῳ, Ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου. Ὁ δὲ ἐποίησεν οὕτω· καὶ ἀποκατεστάθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη.

Et circumspectis omnibus, dixit homini, Extende manũ tuam. Et extendit: & restituta est manus eius.

3 Christus non absque ferentibus & longis precibus, duodecim contubernales, Apostolos futurosdeligẽs, ostendit quãta religione in Ecclesiasticis electionibus sit opus.

Ipsi autem repleti sunt amentia: & colloquebantur alij cum aliis, quidnam facerent Iesu.

11 Αὐτοὶ δὲ ἐπλήσθησαν ἀνοίας· καὶ διελάλουν πρὸς ἀλλήλους, τί ἂν ποιήσειαν τῷ Ἰησοῦ.

Ipsi autem repleti sunt insipientia: & colloquebantur adinuicẽ, quidnam facerent Iesu.

¶ 3 Factum est autem illis diebus, abiit in montem ad precandum: [d] & pernoctauit *illic* precãs Deum.

12 ¶ Ἐξῆλθε δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις, εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι· καὶ ἦν διανυκτερεύων ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Θεοῦ.

¶ *Factum est autem in illis diebus, exiit in montẽ orare: & erat pernoctans in oratione Dei.*

[d] *Ad verb. Et erat pernoctans in oratione Dei.*

Et quum dies ortus esset, [e] aduocauit discipulos suos, & quum ex ipsis elegisset duodecim, quos & Apostolos nominauit,

13 Καὶ ὅτε ἐγένετο ἡμέρα, προσεφώνησε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ· καὶ ἐκλεξάμενος ἀπ' αὐτῶν δώδεκα, οὓς καὶ ἀποστόλους ὠνόμασε,

Et quum dies factus esset, vocauit discipulos suos: & elegit duodecim ex ipsis, quos & Apostolos nominauit,

Infrà, 9.1 mat. 10.1 marc. 3.13 & 6.7

[e] *Hoc ipsum fuit cuius gratia Christus per totam noctem in oratione perseuerauit: electio nimirum duodecim apostolorum.*

(Simonem, quem cognominauit Petrum, & Andream fratrem eius, Iacobum, & Iohannẽ, Philippum, & Bartholomæum,

Matthæum, & Thomam, Iacobum Alphæi, & Simonẽ qui vocatur Zelotes:

Et Iudam Iacobi, & Iudam Iscarioten, qui fuit proditor)

Et descendens cũ illis, stetit in loco campestri: & turba discipulorum eius, & multitudo copiosa plebis ab omni Iudæa & Ierusalem, & maritima Tyri & Sidonis: qui venerãt vt audirent eum, & sanarentur à languoribus suis:

Et qui vexabãtur à spiritibus immundis, curabantur.

Et omnis turba quærebat eum tangere: quia virtus de illo exibat, & sanabat omnes.

Mat. 5. 2. *¶Et ipse eleuatis oculis in discipulos suos, dicebat, Beati pauperes: quia vestrum est regnum Dei.*

Esa. 65. 13 *Beati qui nunc esuritis: quia saturabimini. Beati qui nunc fletis: quia ridebitis.*

Esa. 61. 3 & 7

14 (Σίμωνα, ὃν καὶ ὠνόμασε Πέτρον, καὶ Ανδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, Ιάκωβον καὶ Ιωάννην, Φίλιππον καὶ Βαρθολομαῖον,

15 Ματθαῖον, καὶ Θωμᾶν, Ιάκωβον τὸν τοῦ Αλφαίου, καὶ Σίμωνα τὸν καλούμενον Ζηλωτὴν·

16 Ιούδαν Ιακώβου, καὶ Ιούδαν Ισκαριώτην, ὃς καὶ ἐγένετο προδότης)

17 Καὶ καταβὰς μετ' αὐτῶν, ἔστη ἐπὶ τόπου πεδινοῦ· καὶ ὄχλος μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ πλῆθος πολὺ τοῦ λαοῦ ἀπὸ πάσης τῆς Ιουδαίας καὶ Ιερουσαλὴμ, καὶ τῆς παραλίου Τύρου καὶ Σιδῶνος, οἳ ἦλθον ἀκοῦσαι αὐτοῦ καὶ ἰαθῆναι ἀπὸ τῶν νόσων αὐτῶν·

18 Καὶ οἱ ὀχλούμενοι ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων· καὶ ἐθεραπεύοντο.

19 Καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐζήτει ἅπτεσθαι αὐτοῦ· ὅτι δύναμις παρ' αὐτοῦ ἐξήρχετο, καὶ ἰᾶτο πάντας.

20 ¶Καὶ αὐτὸς ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἔλεγε, Μακάριοι οἱ πτωχοί· ὅτι ὑμετέρα ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

21 Μακάριοι οἱ πεινῶντες νῦν· ὅτι χορτασθήσεσθε. Μακάριοι οἱ κλαίοντες νῦν· ὅτι γελάσετε.

(Nempe Simonẽ, quem etiam nominarat Petrum, & Andream fratrem eius, Iacobum & Iohannem, Philippum & Bartholomæum,

Matthæum & Thomam, Iacobum Alphæi *filium*, & Simonem qui vocatur Zelotes:

Iudam Iacobi *fratrem*, & Iudam Iscarioten, qui etiã fuit proditor)

Descendit cum eis, stetitque in loco campestri: turbáque discipulorum eius, & multitudo magna plebis ex tota Iudæa & Hierusalem, & à[f] maritima *regione* Tyri & Sidonis: qui venerãt vt audirent & sanarentur à morbis suis:

Et qui torquebantur à spiritibus impuris: & sanabantur.

Et tota turba studebat eum tangere: quia virtus ab eo prodibat, & sanabat omnes.

¶[4] Ipse verò sublatis oculis suis in discipulos, dicebat, [g] Beati estis pauperes: quia vestrum est regnum Dei.

Beati vos qui nũc esuritis: quia saturabimini. Beati qui nunc fletis: quia ridebitis.

f *A toto illo tractu maris qui Syrophœnicia dicitur.*

4 Christus aduersus omnes philosophos, ac præsertim Epicureos, docet summum bonum nusquã hic in terris, sed in cœlis esse repositũ, afflictiones verò propter iustitiã, iter illud esse quo ad id peruenitur.

g *Id est, beati estis vos pauperes. Est enim in tota oratione forma cõpellationis.*

Beati eritis quum vos oderint homines, & [h] separauerint vos, & couitiati fuerint *vobis*, & nomen vestrum vt malum eiecerint, propter Filium hominis.

Gaudete illo die & [i] salite. ecce enim, merces vestra multa *est* in cælis. nam itidem faciebant Prophetis patres eorũ.

Sed væ vobis diuitibus: nam [k] reportatis consolationem vestram.

Væ vobis [l] qui impleti estis: nam esurietis. Væ vobis [m] qui ridetis nunc: nam lugebitis & flebitis.

[n] Væ vobis quum bene vobis dixerint omnes homines. nam itidem faciebant pseudoprophetis patres eorũ.

[5] Sed vobis dico qui auditis, Diligite inimicos vestros: benefacite iis qui vos oderunt.

Benedicite iis qui deuouent vos, & precamini pro iis qui infestant vos.

Et qui tibi verberauerit maxillã, præbe & alteram: & ab eo qui tollit tibi pallium, etiam tunicam ne prohibeto.

22 Μακάριοί ἐστε ὅταν μισήσωσιν ὑμᾶς οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὅταν ἀφορίσωσιν ὑμᾶς, καὶ ὀνειδίσωσι, καὶ ἐκβάλωσι τὸ ὄνομα ὑμῶν ὡς πονηρὸν, ἕνεκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

23 Χαίρετε ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ καὶ σκιρτήσατε. ἰδοὺ γὰρ ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τῷ οὐρανῷ. κατὰ ταῦτα γὰρ ἐποίουν τοῖς προφήταις οἱ πατέρες αὐτῶν.

24 Πλὴν οὐαὶ ὑμῖν τοῖς πλουσίοις· ὅτι ἀπέχετε τὴν παράκλησιν ὑμῶν.

25 Οὐαὶ ὑμῖν οἱ ἐμπεπλησμένοι· ὅτι πεινάσετε. Οὐαὶ ὑμῖν οἱ γελῶντες νῦν· ὅτι πενθήσετε καὶ κλαύσετε.

26 Οὐαὶ ὑμῖν ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἴπωσι πάντες οἱ ἄνθρωποι. κατὰ ταῦτα γὰρ ἐποίουν τοῖς ψευδοπροφήταις οἱ πατέρες αὐτῶν.

27 Ἀλλ' ὑμῖν λέγω τοῖς ἀκούουσιν, Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν· καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς·

28 Εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμῖν· καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς.

29 Τῷ τύπτοντί σε ἐπὶ τὴν σιαγόνα, πάρεχε καὶ τὴν ἄλλην· καὶ ἀπὸ τοῦ αἴροντός σου τὸ ἱμάτιον, καὶ τὸν χιτῶνα μὴ κωλύσῃς.

Beati eritis quum vos oderĩt homines, & quum separauerĩt vos, & exprobrauerint, & eiecerint nomen vestrum tanquam malum, propter Filium hominis. Mat.5.11

Gaudete in illa die & exultate. ecce enim, merces vestra multa est in cælo. secundum hæc enim faciebant Prophetis patres eorũ.

Veruntamen, væ vobis diuitibus: quia habetis consolationem vestram. Amos,6.2 eccli. 31.8

Væ vobis qui saturati estis: quia esurietis. Væ vobis qui ridetis nunc: quia lugebitis & flebitis. Esa.65.13

Væ quum benedixerint vobis omnes homines. secundum hæc enim faciebant pseudoprophetis patres eorum.

Sed vobis dico qui auditis, Diligite inimicos vestros: benefacite his qui oderunt vos. Ma.5.44

Benedicite maledicentibus vobis: & orate pro calũniantibus vos.

Et qui te percutit in maxillam, præbe & alteram: ‖ & ab eo qui aufert tibi vestimentum, etiam tunicam noli prohibere. Mat.5.39 1. Cor.6.7

h *E Synagoga eiecerint, vt explicatur Iohã.16.2. Quæ quidem pœna in Ecclesia est grauissima, si modò censores iudicio legitimo, & ex verbo Dei iudicẽt.*

i *Prægaudii abundantia, vt solent lasciuientes pecudes. Hæc autẽ sententia piis omnibus, præcipuè verò electis Christi ministris maximam consolationem adferre debet.*

k *Id est, quicquid boni vnquam vobis accidere potest, id totũ iã ex vestris opibus consequimini itaque nõ est quod aliam speretis mercedẽ, Mat.6.2*

l *Eodẽ sensu repletis ac plenis maledicit, quo diuitibus nempe quia inflati præsentiũ bonorũ fiducia, quicquid est cælestiũ bonorum respuunt.*

m *Hic videre intelligit eos q Epicureæ lætitiæ dediti, & in carnis voluptatib. demersi, quicquid molestiæ pro tuenda Dei gloria sub eundũ foret refugiũt. hic locus alias consentit cũ Ecclesi. 3.4.*

n *Pertinet hoc postremum væ, ad corrigẽdã ambitionẽ.*

5 Charitas Christiana plurimum à mũdana dissidens, nõ modò non vindicat iniurias, sed etiam hostes vel acerbissimos complectitur, idque propter Patrem cœlestem, nedum vt suam in benefaciendo vtilitatem quærat.

Omni

Omni autem petenti te, tribue: & qui aufert quæ tua sunt, ne repetas.

Mat. 7.12 ‖ *Et prout vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis similiter.*

Mat. 5.46 ‖ *Et si diligitis eos qui vos diligunt, quæ vobis est gratia? nam & peccatores diligentes se, diligunt.*

Et si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia? siquidem & peccatores hoc faciunt.

Matt. 5.42 deut. 15.8 ‖ *Et si mutuum dederitis his à quibus speratis recipere, quæ gratia est vobis? nam & peccatores peccatorib⁹ fœnerantur, vt recipiant æqualia.*

Veruntamen diligite inimicos vestros, benefacite & mutuum date, nihil inde sperantes: et erit merces vestra multa, Psal. 5.45 *et eritis filij Altissimi: quia ipse benignus est super ingratos et malos.*

Estote ergo misericordes sicut et Pater vester misericors est.

Mat. 7.1. ‖ *Nolite iudicare, et non iudicabimini: nolite condemnare, et non condemnabimini: dimittite, et dimittemini.*

Psal. 7.2 mat. 4.24 *Date, et dabitur vobis:* ‖ *mensurā bonā et cōfertā, et coagitatā, et supereffluentē dabunt in sinum vestrum. Eadem enim mensura qua mensi fuerimus, remetietur nobis.*

30 Παντὶ δὲ τῷ αἰτοῦντί σε, δίδου· καὶ ἀπὸ τοῦ αἴροντος τὰ σά, μὴ ἀπαίτει.

31 Καὶ καθὼς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς ὁμοίως.

32 Καὶ εἰ ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, ποία ὑμῖν χάρις ἐστί; καὶ γὰρ οἱ ἁμαρτωλοὶ τοὺς ἀγαπῶντας αὐτοὺς ἀγαπῶσι.

33 Καὶ ἐὰν ἀγαθοποιῆτε τοὺς ἀγαθοποιοῦντας ὑμᾶς, ποία ὑμῖν χάρις ἐστί; καὶ γὰρ οἱ ἁμαρτωλοὶ τὸ αὐτὸ ποιοῦσι.

34 Καὶ ἐὰν δανείζητε παρ' ὧν ἐλπίζετε ἀπολαβεῖν, ποία ὑμῖν χάρις ἐστί; καὶ γὰρ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἁμαρτωλοῖς δανείζουσιν, ἵνα ἀπολάβωσι τὰ ἴσα.

35 Πλὴν ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καὶ ἀγαθοποιεῖτε, καὶ δανείζετε, μηδὲν ἀπελπίζοντες· καὶ ἔσται ὁ μισθὸς ὑμῶν πολύς, καὶ ἔσεσθε υἱοὶ τοῦ ὑψίστου· ὅτι αὐτὸς χρηστός ἐστιν ἐπὶ τοὺς ἀχαρίστους καὶ πονηρούς.

36 Γίνεσθε οὖν οἰκτίρμονες, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐστί.

37 Καὶ μὴ κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθῆτε· μὴ καταδικάζετε, καὶ οὐ μὴ καταδικασθῆτε· ἀπολύετε, καὶ ἀπολυθήσεσθε.

38 Δίδοτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· μέτρον καλὸν, πεπιεσμένον καὶ σεσαλευμένον καὶ ὑπερεκχυννόμενον δώσουσιν εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν. Ὧ γὰρ μέτρῳ μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν.

Cuiuis autem petēti abste, da: & ab eo qui tollit res tuas, ne repetito.

Et prout vultis vt faciant vobis homines, vos etiam facite eis similiter.

Nam si diligitis eos qui vos diligunt, [o] quæ vobis erit gratia? nam peccatores etiam diligunt eos à quibus diliguntur.

‖ Et si benefeceritis iis qui vobis benefaciunt, quæ vobis erit gratia? nam & peccatores etiam idem faciunt.

Et si mutuum dederitis *iis* à quibus speratis vos recepturos, quæ gratia erit vobis? nam & peccatores peccatoribus dāt mutuum, vt recipiāt paria.

Itaque diligite inimicos vestros, & benefacite, & mutuum date, [p] nihil inde sperantes: & erit merces vestra multa, ac filij eritis illius Altissimi: nam ipse benignus est erga ingratos & malos.

Estote ergo misericordes, prout & Pater vester misericors est.

[6] Ne iudicate, & non iudicabimini: ne condemnate, & non condēnabimini: [r] absoluite, & absoluemini.

Date, & dabitur vobis: mēsuram, inquā, bonā, [s] pressam, agi-

o *Quid vis in hoc opere vestro quod gratum esse possit? Nam si in amando speratis vestra commoda, ea quærite commoda, quæ vere sunt commoda, diligite igitur vestros inimicos, sic ostendetis vos ea expectare commoda, quæ à Deo proficiscuntur.*

p *Cum mutuum dabitis, solo benefaciendi affectu sitis impulsi, nō quia speratis vos posthac recepturos sortē.*

q *Id est, Facilem sui præbet vsum.*

6 *Fiat erga nos reprehensiones nec curiosas, nec morosas, nec malignas, sed iustas, moderatas & amicas esse oportet.*

r *Cum hoc loco non agatur de politicis iudiciis, constat absoluendi verbo intelligi benignam illam qua Christiani vtuntur in ferendis & condonandis iniuriis.*

s *Hæc epitheta sumpta sunt ab iis qui liberaliter vendidas metiuntur, qui solent illud quod admetiuntur succutere, comprimere, & cumulare.*

tatam, & superfluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem enim mensura qua metimini, vicissim metientur vobis *alii*.

7 Imperiti reprehensores, & se & alios perdunt: quia qualis magister, talis & discipulus.

¶ 7 Dicebat autē eis parabolam, Num potest cæcus cæco præire? nónne ambo in foueam cadent?

Non est discipulus supra magistrum suum: sed quisquis *erit* [t] perfectus *discipulus*, erit vt magister.

t *Similitudo significatur, non æqualitas. Dicuntur autē ista omnia præcipuè in scribarum inscitiam cum insigni fastu coniunctā. qua de re vide Rom. 2. 17*

8 Quid autem aspicis festucam quæ *est* in oculo fratris tui, trabē autem quæ est in oculo proprio, nō animaduertis?

8 Hypocritæ, seuerissimi aliorum reprehensores, in aliis perspicacissimi, in seipsis cæci,

Aut quomodo potes dicere fratri tuo, Frater, sine eiiciam festucam quæ in oculo tuo est: quum ipse trabem quæ est in oculo tuo, nō respicias? Hypocrita, eiice primùm trabē illam ex oculo tuo: & tum despicies vt eiicias festucam quæ est in oculo fratris tui.

9 Bonus est non quisquis nouit alios carpere: sed qui integritatem tū verbis tum factis probat.

9 Non est arbor bona quæ ferat fructum putrem, neque arbor putris quæ ferat fructum bonum.

Vnaquæque enim arbor ex fructu proprio cognoscitur. Neque enim è spinis colligunt ficus, neque è rubo vindemiant vuam.

λευμένον, καὶ ὑπερεκχυνόμενον δώσουσιν εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν. τῷ γὰρ αὐτῷ μέτρῳ ᾧ μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν.

39 ¶ Εἶπε δὲ παραβολὴν αὐτοῖς, Μήτι δύναται τυφλὸς τυφλὸν ὁδηγεῖν; οὐχὶ ἀμφότεροι εἰς βόθυνον πεσοῦνται;

40 Οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ· κατηρτισμένος δὲ πᾶς ἔσται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ.

41 Τί δὲ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ δοκὸν τὴν ἐν τῷ ἰδίῳ ὀφθαλμῷ οὐ κατανοεῖς;

42 Ἢ πῶς δύνασαι λέγειν τῷ ἀδελφῷ σου, Ἀδελφὲ, ἄφες ἐκβάλω τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου· αὐτὸς τὴν ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου δοκὸν οὐ βλέπων; Ὑποκριτὰ, ἔκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου· καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου.

43 Οὐ γὰρ ἔστι δένδρον καλὸν, ποιοῦν καρπὸν σαπρόν· οὐδὲ δένδρον σαπρὸν, ποιοῦν καρπὸν καλόν.

44 Ἕκαστον γὰρ δένδρον ἐκ τοῦ ἰδίου καρποῦ γινώσκεται. οὐ γὰρ ἐξ ἀκανθῶν συλλέγουσι σῦκα, οὐδὲ ἐκ βάτου τρυγῶσι σταφυλήν.

gitatam, & supereffluentem dabūt in sinum vestrū. ‖ *Eadem quippe mensura qua mensi fueritis, remetietur vobis.* Mat. 15. 14

¶ *Dicebat autem illis & similitudinem,* ‖ *Num quid potest cæcus cæcum ducere? nónne ambo in foueam cadunt?* Mat. 10. 24 Ioh. 13. 16. & 15. 10

‖ *Non est discipulus super magistrū: perfectus autem omnis erit si sit sicut magister eius.* Mat. 7. 3

‖ *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo tuo est, non consideras?* Mat. 7. 4

Aut quomodo potes dicere fratri tuo, Frater, sine eiiciā festucā de oculo tuo: ipse in oculo tuo trabem non videns? Hypocrita, eiice primū trabem de oculo tuo: & tunc perspicies vt educas festucam de oculo fratris tui.

‖ *Non est enim arbor bona quæ facit fructus malos: neque arbor mala, faciens fructum bonum.* Mat. 7. 17

‖ *Vnaquæque enim arbor de fructu suo cognoscitur. Neque enim de spinis colligūt ficus: neque de rubo vindemiant vuam.* Mat. 7. 16 & 12. 33

Bonus

Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo de malo thesauro profert malum, ex abundantia enim cordis os loquitur.

45 Ο ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ προφέρει τὸ ἀγαθόν· καὶ ὁ πονηρὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ προφέρει τὸ πονηρόν. ἐκ γὰρ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας λαλεῖ τὸ στόμα αὐτοῦ.

Bonus homo ex bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo ex malo thesauro cordis sui profert malum. ex abundantia enim cordis loquitur os eius.

Mat.7.21 rom.2.13, iac.1.22

Quid autem vocatis me, Domine, Domine: & non facitis quæ dico?

46 Τί δέ με καλεῖτε Κύριε, Κύριε, καὶ οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω;

Quid autem vocatis me, Domine, Domine: & non facitis quæ dico?

Omnis qui venit ad me, & audit sermones meos, & facit eos, ostendam vobis cui similis sit.

47 Πᾶς ὁ ἐρχόμενος πρός με, καὶ ἀκούων μου τοὺς λόγους, καὶ ποιῶν αὐτούς, ὑποδείξω ὑμῖν τίνι ἐστὶν ὅμοιος.

1o Quisquis venit ad me, & audit sermones meos, & eos præstat, indicabo vobis cui similis sit.

1o Veram pietatem à ficta tandem discernit tentatio.

Similis est homini ædificanti domum, qui fodit in altum, & posuit fundamentum supra petram: inundatione autem facta, illisum est flumen domui illi, & non potuit eam movere: fundata enim erat super petram.

48 Ὁμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδομοῦντι οἰκίαν, ὃς ἔσκαψε καὶ ἐβάθυνε, καὶ ἔθηκε θεμέλιον ἐπὶ τὴν πέτραν· πλημμύρας δὲ γενομένης, προσέρηξεν ὁ ποταμὸς τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ ἴσχυσε σαλεῦσαι αὐτήν· τεθεμελίωτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν.

Similis est cuipiam ædificanti domum, qui fodit & excauauit, posuitque fundamentum super petram: vbi autem venit inundatio, illisum est flumen domui illi, sed non potuit eam quatere: fundata enim erat super petram.

Qui autem audit, & non facit, similis est homini ædificanti domum suam supra terram sine fundamento, in quam illisus est fluuius: & continuò cecidit, & facta est ruina domus illius magna.

49 Ὁ δὲ ἀκούσας καὶ μὴ ποιήσας, ὁμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδομήσαντι οἰκίαν ἐπὶ τὴν γῆν χωρὶς θεμελίου· ᾗ προσέρηξεν ὁ ποταμός· καὶ εὐθέως ἔπεσε, καὶ ἐγένετο τὸ ῥῆγμα τῆς οἰκίας ἐκείνης μέγα.

Qui autem *eos* audiit, nec præstitit, similis est cuipiam qui ædificauit domũ suam super solum absque fundamento: cui illisum est flumẽ: itaque statim cecidit, fuitq; ruina domus illius magna.

CAP. VII.

1. *De seruo Centurionis.* 9. *Fides Centurionis.* 11. *Filius viduæ suscitatur in Nain.* 18. *Ioannes mittit discipulos suos ad Christum.* 33. *Eiusdem peculiaris victus ratio.* 37. *Peccatrix rigat pedes Iesu.*

N.

QVum [1] autem finisset omnia verba sua audiente populo, ingressus est Capernaum.

Centurionis autē cuiusdam seruus malè affectus moribundus erat: qui erat ipsi [a] pretiosus.

Is verò quum audisset de Iesu, misit ad eum seniores Iudæorum, rogās eum vt veniret & seruaret seruum suum.

Isti autem quum venissent ad Iesum, precati sunt eum studiosè, dicentes, dignum esse cui hoc præberet.

Diligit enim, *aiebant*, gentem nostrā, & [b] synagogam ædificauit nobis.

Iesus ergo proficiscebatur cum eis. Et quum iam non longè abesset domo, misit ad eum Centurio ille amicos, [c] dicens ei, Domine, ne vexare (neque enim sum dignus vt tectū meum subeas:

Ideò ne meipsum quidem sum dignum arbitratus qui venirem ad te) sed [d] dic verbo, & sanabitur puer meus.

1 Admonet Iudæos Christus proposito Centurionis exemplo, se contumacia ipsorum offensum, parare transitū ad Gentes.

a *Quem multi faciebat. His autem verbis significat Lucas non fuisse vulgare mancipium, sed seruum fidelem & raris dotibus ornatum.*

b *AEdes congregationis nostræ ipse curauit ædificandas. Commendatur autem hic centurio à Iudæis pietatis nomine. Quod notandum est.*

c *Id est, qui ei suo nomine dicerent.*

d *Id est, Solo verbo iube. Nota, verò magnam & incomparabilem fidē describi.*

Ε Πεὶ δὲ ἐπλήρωσε πάντα τὰ ῥήματα αὐτοῦ εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ λαοῦ, εἰσῆλθεν εἰς Καπερναούμ.

2 Ἑκατοντάρχου δέ τινος δοῦλος κακῶς ἔχων, ἤμελλε τελευτᾶν· ὃς ἦν αὐτῷ ἔντιμος.

3 Ἀκούσας δὲ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν πρεσβυτέρους τῶν Ἰουδαίων, ἐρωτῶν αὐτὸν ὅπως ἐλθὼν διασώσῃ τὸν δοῦλον αὐτοῦ.

4 Οἱ δὲ παραγενόμενοι πρὸς τὸν Ἰησοῦν, παρεκάλουν αὐτὸν σπουδαίως, λέγοντες, ὅτι ἄξιός ἐστιν ᾧ παρέξει τοῦτο.

5 Ἀγαπᾷ γὰρ τὸ ἔθνος ὑμῶν, καὶ τὴν συναγωγὴν αὐτὸς ᾠκοδόμησεν ἡμῖν.

6 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐπορεύετο σὺν αὐτοῖς. ἤδη δὲ αὐτοῦ οὐ μακρὰν ἀπέχοντος ἀπὸ τῆς οἰκίας, ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν ὁ ἑκατόνταρχος φίλους, λέγων αὐτῷ, Κύριε, μὴ σκύλλου· (οὐ γάρ εἰμι ἱκανὸς ἵνα ὑπὸ τὴν στέγην μου εἰσέλθῃς·

7 Διὸ οὐδὲ ἐμαυτὸν ἠξίωσα πρός σε ἐλθεῖν·) ἀλλὰ εἰπὲ λόγῳ, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς μου.

V.

QVum autem implesset omnia verba sua in aures plebis, intrauit Capharnaum. Mat. 8. 5

Centurionis autem cuiusdam seruuus malè habens, erat moriturus: qui illi erat pretiosus.

Et quum audisset de Iesu, misit ad eū Seniores Iudæorū, rogans eum vt veniret & saluaret seruum eius.

At illi quum venissent ad Iesum, rogabant eum solicitè, dicentes ei, Quia dignus est vt hoc illi præstes.

Diligit enim gentem nostrā, & synagogam ipse ædificauit nobis.

Iesus autem ibat cum illis. Et quum iam non longè esset à domo, misit ad eū Centurio amicos, dicens, Domine, noli vexari (non enim sum dignus vt sub tectum meum intres:

Propter quod & meipsum non sum dignum arbitratus vt venirem ad te) sed dic verbo, & sanabitur puer meus.

Nam

Nam & ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites: & dico huic, Vade, & vadit: & alii, Veni, & venit: & seruo meo, Fac hoc, & facit.

8 Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν τασσόμενος, ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας· καὶ λέγω τούτῳ, Πορεύθητι, καὶ πορεύεται· καὶ ἄλλῳ, Ἔρχου, καὶ ἔρχεται· καὶ τῷ δούλῳ μου, Ποίησον τοῦτο, καὶ ποιεῖ.

Etenim ego homo sum sub e potestate constitutus, habens sub me milites: & dico huic, Proficiscere, & proficiscitur: & alteri, Veni, ac venit: & seruo meo, Fac hoc, ac facit.

e *A minore ad maius ductum argumentum. Vide Mat. 8. 9*

Quo audito Iesus miratus est: & conuersus, sequentibus se turbis dixit, Amen dico vobis, nec in Israel tantam fidem inueni.

9 Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Ἰησοῦς, ἐθαύμασεν αὐτόν· καὶ στραφεὶς τῷ ἀκολουθοῦντι αὐτῷ ὄχλῳ εἶπε, Λέγω ὑμῖν, οὐδὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ τοσαύτην πίστιν εὗρον.

Auditis autem his, Iesus admiratus est eum: & conuersus dixit turbæ quæ ipsum sequebatur, Dico vobis, ne in Israel quidem tantam fidem inueni.

Et reuersi qui missi fuerant, domum, inuenerunt seruum, qui languerat, sanum.

10 Καὶ ὑποστρέψαντες οἱ πεμφθέντες, εἰς τὸν οἶκον, εὗρον τὸν ἀσθενοῦντα δοῦλον ὑγιαίνοντα.

Et domum reuersi qui missi fuerant, sanum inuenerunt seruum qui egrotus fuerat.

¶ Et factum est deinceps, ibat Iesus in ciuitatem quæ vocatur Naim: & ibant cum eo discipuli eius, & turba copiosa.

11 ¶ Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἑξῆς, ἐπορεύετο εἰς πόλιν καλουμένην Ναΐν· καὶ συνεπορεύοντο αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἱκανοὶ, καὶ ὄχλος πολύς.

¶ [2] Et factum est *die* sequenti, [f] proficiscebatur in ciuitatem quę vocatur [g] Nain: & proficiscebantur cũ eo discipuli eius multi, turbaque multa.

2 Christus palàm suum in mortem imperium asserit.

f *Iesus.*

g *Nain perhibetur nomẽ oppidi in Galilæa, quæ sita fuerit ad alterum viuum Cyssi nis in Mare Galilææ.*

Quum autem appropinquaret portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur, filius vnicus matris suæ: & hæc, vidua erat, & turba ciuitatis multa cum illa.

12 Ὡς δὲ ἤγγισε τῇ πύλῃ τῆς πόλεως, καὶ ἰδοὺ ἐξεκομίζετο τεθνηκὼς, υἱὸς μονογενὴς τῇ μητρὶ αὐτοῦ, καὶ αὐτὴ χήρα· καὶ ὄχλος τῆς πόλεως ἱκανὸς ἦν σὺν αὐτῇ.

Vt autem appropinquauit portæ ciuitatis, ecce defunctus [h] efferebatur, *qui* vnigenitus *erat* matri suæ, & ipsi *quidem* viduę: iturbáque ciuitatis multa erat cum ea.

h *Ex more, non Iudæorum tantum sed Gentium, apud quos publica sepulcra non intra sed extra vrbes habebantur, in loco amœno & decoro. Vnde & Christus extrà ciuitatẽ Ierusalẽ in horto sepultus est.*

Quam quum vidisset Dominus, misericordia motus super eam, dixit illi, Noli flere.

13 Καὶ ἰδὼν αὐτὴν ὁ Κύριος, ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτῇ, καὶ εἶπεν αὐτῇ, Μὴ κλαῖε.

Et dominus eam intuitus, misericordia commotus est super ea, & dixit, Ne fleto.

Et accessit, & tetigit loculum: (hi autem qui portabant, steterunt) & ait, Adolescens, tibi

14 Καὶ προσελθὼν ἥψατο τῆς σοροῦ· (οἱ δὲ βαστάζοντες ἔστησαν) καὶ εἶπε, Νεανίσκε, σοὶ

Quúmque accessisset, tetigit loculũ: (ij verò qui portabant substiterunt) & dixit, Adolescens, tibi

i *Vide humanitatem & ciuilitatem erga viduam.*

dico,[k] surge.

Tunc resedit qui fuerat mortuus, & cœpit loqui: & *ille* dedit eum matri suæ.

Cepit autem omnes timor: & glorificabant Deũ, dicentes, Certè Propheta magnus surrexit inter nos: & certè Deus respexit populum suum.

Peruenítque iste de eo sermo in totã Iudæam, & in totam regionem circumiacentem.

[3] Et annuntiarunt Iohanni discipuli ipsius de his omnibus: qui conuocatos duos quosdam è discipulis suis,

Misit ad Iesum, dicens, Tú*ne* is es qui venturus erat, an alium expectabimus?

Quum igitur venissent ad eum viri illi, dixerunt, Iohannes Baptista misit nos ad te, dicens, Tú*ne* is es qui venturus erat, an alium expectabimus?

[1] Eadem autem hora multos sanauit à morbis & flagellis & spiritibus malis: & cæcis multis visum gratificatus est.

Et respondens Iesus, dixit eis, Profecti annuntiate Iohan

12 Hac voce testatur quàm verè doceat Paulus, Deum vocare ea quæ nõ sunt, tanquam sint, Rom. 4.17 Porrò cum in omnibus Christi miraculis tenenda sit enalogia, quã Matthæus docet cap. 8 17. sciamus iuuenem hunc, quẽ Christus à morte suscitauit specimen esse spiritualis vitæ, quã nobis restituit.

3 Iohannes è carcere incredulos suos discipulos ad Christum ipsum confirmandos ablegat.

1 Quà scilicet venere discipuli Iohannis ad Christũ

λέγω, ἐγέρθητι.

15 Καὶ ἀνεκάθισεν ὁ νεκρὸς, καὶ ἤρξατο λαλεῖν· καὶ ἔδωκεν αὐτὸν τῇ μητρὶ αὐτοῦ.

16 Ελαβε δὲ φόβος ἅπαντας· καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεὸν, λέγοντες, Οτι προφήτης μέγας ἐγήγερται ἐν ὑμῖν· καὶ, Οτι ἐπεσκέψατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ.

17 Καὶ ἐξῆλθεν ὁ λόγος οὗτος ἐν ὅλῃ τῇ Ιουδαίᾳ περὶ αὐτοῦ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ.

18 Καὶ ἀπήγγειλαν Ιωάννῃ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ πάντων τούτων· καὶ προσκαλεσάμενος δύο τινὰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ὁ Ιωάννης,

19 Επεμψε πρὸς τὸν Ιησοῦν, λέγων, Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἄλλον προσδοκῶμεν;

20 Παραγενόμενοι δὲ πρὸς αὐτὸν οἱ ἄνδρες, εἶπον, Ιωάννης ὁ Βαπτιστὴς ἀπέσταλκεν ἡμᾶς πρός σε, λέγων, Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἄλλον προσδοκῶμεν;

21 Εν αὐτῇ δὲ τῇ ὥρᾳ ἐθεράπευσε πολλοὺς ἀπὸ νόσων καὶ μαστίγων καὶ πνευμάτων πονηρῶν· καὶ τυφλοῖς πολλοῖς ἐχαρίσατο τὸ βλέπειν.

22 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ιησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Πορευθέντες ἀπαγγείλατε

dico, surge.

Et resedit qui erat mortuus, & cœpit loqui: & dedit illum matri suæ.

Accepit autem omnes timor: & magnificabãt Deũ, dicentes, Quia Propheta magnus surrexit in nobis: & quia Deus visitauit plebem suam. Mac. 11.2.

Et exiit hic sermo in vniuersam Iudæam de eo, & in omnem circa regionem.

Et nuntiauerunt Iohanni discipuli eius de omnibus his: & conuocauit duos de discipulis suis Iohannes,

Et misit ad Iesum, dicens, tu es qui vẽturus es, an alium expectamus?

Quum autẽ venissent ad eum viri, dixerunt, Iohãnes Baptista misit nos ad te, dicens, Tu es qui venturus es, an aliũ expectamus?

In ipsa autẽ hora multos curauit à languoribus & plagis & spiritibus malis: & cæcis multis donauit visum.

Et respondens dixit illis, Euntes renuntiate Iohan-

ni quæ audistis & vidistis: quia cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur.

Ἰωάνην ἃ εἴδετε καὶ ἠκούσατε· ὅτι τυφλοὶ ἀναβλέπουσι, χωλοὶ περιπατοῦσι, λεπροὶ καθαρίζονται, κωφοὶ ἀκούουσι, νεκροὶ ἐγείρονται, πτωχοὶ εὐαγγελίζονται.

ni quæ vidistis & audistis: cæcos visum recipere, claudos ambulare, leprosos purgari, surdos audire, mortuos excitari, pauperibus euangelizari.

Et beatus est quicunque non fuerit offensus in me.

23 Καὶ μακάριός ἐστιν ὃς ἐὰν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί.

Et beatus est quicunque non fuerit offensus in me.

Et quum discessissent nuntij Iohannis, cœpit de Iohanne dicere ad turbas, Quid existis in desertum videre? arundinem vento moueri?

24 Ἀπελθόντων δὲ τῶν ἀγγέλων Ἰωάνου, ἤρξατο λέγειν πρὸς τοὺς ὄχλους περὶ Ἰωάνου, Τί ἐξεληλύθατε εἰς τὴν ἔρημον θεάσασθαι; κάλαμον ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενον;

4 Quum autē abiissent nuntij Iohannis, cœpit de Iohanne dicere ad turbam, Quid existis in desertum vt spectaretis? arundinem quæ vento agitetur?

4 Quod procul ostenderunt Prophetæ, proximū indicauit Iohannes: ipse autem Christus quotidie in Euangelio exhibet, idque plerumque frustrà, plurimis vel prorsus futilia vel inanē splendorem quærentibus.

Sed quid existis videre? hominē mollibus vestimentis indutum? ecce, qui in veste pretiosa sunt & delicijs, in domibus regum sunt.

25 Ἀλλὰ τί ἐξεληλύθατε ἰδεῖν; ἄνθρωπον ἐν μαλακοῖς ἱματίοις ἠμφιεσμένον; ἰδοὺ, οἱ ἐν ἱματισμῷ ἐνδόξῳ καὶ τρυφῇ ὑπάρχοντες, ἐν τοῖς βασιλείοις εἰσίν.

Sed quid existis vt videretis? hominem mollibus vestimentis amictum; ecce qui vestitu honorifico & luxu vtuntur, sunt in palatijs regum.

Sed quid existis videre? Prophetam? Vtique dico vobis & pluspuam Prophetam.

26 Ἀλλὰ τί ἐξεληλύθατε ἰδεῖν; προφήτην; ναὶ λέγω ὑμῖν, καὶ περισσότερον προφήτου.

Sed quid existis vt videretis? Prophetā? [m] Certé dico vobis, etiam amplius quàm Prophetam.

m *Iohannes duplici discrimine omnes Prophetas superat, 1. quod Christū in carne vidit, & digito monstrauit, Ecce Agnus Dei: 2. quia primus exhibita gratia præco fuit.*

Hic est de quo scriptum est, Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viā tuam ante te.

Malac. 3. 1

27 Οὗτός ἐστι περὶ οὗ γέγραπται, Ἰδοὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἔμπροσθέν σου.

Hic est de quo scriptum est, Ecce, mitto nuntium meum ante faciem tuam, qui præparabit viā tuam coram te.

Dico enim vobis, maior inter natos mulierum Propheta Iohanne Baptista nemo est: qui autem minor est in regno Dei, maior est illo.

28 Λέγω δὲ ὑμῖν, μείζων ἐν γεννητοῖς γυναικῶν προφήτης Ἰωάνου τοῦ Βαπτιστοῦ οὐδείς ἐστιν· ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, μείζων αὐτοῦ ἐστι.

Nam dico vobis, inter eos qui gignuntur è mulieribus, nemo est maior Propheta Iohāne Baptista: sed qui minimus est in regno Dei, maior est eo.

Et *his* auditis, totus populus & publicani [n] iustificarunt Deum, qui baptizati fuerant Baptismo Iohannis:

[n] Deum iustum, bonum, fidelem, & misericordem prædicarunt.

Pharisæi autem & Legis interpretes cõsilium Dei reiecerũt [o] aduersus semetipsos, non baptizati ab eo.

[o] i. Sua maximo damno.

[5] Dixit autẽ Dominus, Cui ergo assimilabo homines nationis istius? & cui *rei* similes sunt?

[5] Quamcũque rationem Deus offerendo nobis Euangelio tequatur, plerique hominum fibijpsis offendiculo obiiciunt: sed nihilominus aliqua colligitur Ecclesia.

Similes sunt pueruli sedentibus in foro, & qui acclamãt alij aliis, & dicunt, Cecinimus vobis tibiis, & non saltastis: lamentati sumus vobis, & non fleuistis.

Venit enim Iohannes Baptista neque edens panẽ, neque bibẽs vinum: & dicitis, Dæmonium habet.

Venit Filius hominis edens ac bibens, & dicitis, Ecce homo edax & vini potor, amicus publicanorum ac peccatorum.

Sed iustificata est sapientia à filiis suis omnibus.

[6] Præsentis atque adeò vel domi suæ excepti Christi beneficiis hominesuperbi seipsos priuant, quibus fruuntur humiles & abiecti.

¶ [6] Rogauit autem eum quidam ex Pharisæis vt cũ ipso vesceretur: itaque ingressus domũ Pharisæi, discubuit.

Et ecce, mulier quę

29 Καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἀκούσας καὶ οἱ τελῶναι ἐδικαίωσαν τὸν Θεὸν, βαπτισθέντες τὸ βάπτισμα Ἰωάννου·

Et omnis populus audiens & publicani iustificauerunt Deum, baptizati baptismo Iohannis:

30 Οἱ δὲ φαρισαῖοι καὶ οἱ νομικοὶ τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ ἠθέτησαν εἰς ἑαυτοὺς, μὴ βαπτισθέντες ὑπ' αὐτοῦ.

Pharisæi autẽ & Legis periti consiliũ Dei spreuerunt in semetipsos, non baptizati ab eo.

31 Εἶπε δὲ ὁ Κύριος, Τίνι οὖν ὁμοιώσω τοὺς ἀνθρώπους τῆς γενεᾶς ταύτης; καὶ τίνι εἰσὶν ὅμοιοι;

Ait autem Dominus, Cui ergo similes dicam homines generationis huius? & cui similes sunt? Mat. 11. 16

32 Ὁμοιοί εἰσι παιδίοις τοῖς ἐν ἀγορᾷ καθημένοις, καὶ προσφωνοῦσιν ἀλλήλοις, καὶ λέγουσιν, Ηὐλήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὠρχήσασθε· ἐθρηνήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ἐκλαύσατε.

Similes sunt pueris sedẽtibus in foro, & loquẽtibus adinuicẽ, & dicentibus, Cantauimus vobis tibiis, & non saltastis: lamentauimus, & non ploraſtis.

33 Ἐλήλυθε γὰρ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς μήτε ἄρτον ἐσθίων, μήτε οἶνον πίνων· καὶ λέγετε, Δαιμόνιον ἔχει.

Venit autem Iohãnes Baptista, neque manducans panem, neque bibens vinum: & dicitis, Dæmonium habet.

34 Ἐλήλυθεν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίων καὶ πίνων· καὶ λέγετε, Ἰδοὺ, ἄνθρωπος φάγος καὶ οἰνοπότης, τελωνῶν φίλος καὶ ἁμαρτωλῶν.

Venit Filius hominis manducãs & bibens: & dicitis, Ecce homo deuorator & bibens vinũ, amicus publicanorum & peccatorũ.

35 Καὶ ἐδικαιώθη ἡ σοφία ἀπὸ πάντων τῶν τέκνων αὐτῆς.

Et iustificata est sapientia ab omnibus filiis suis.

36 ¶ Ἠρώτα δέ τις αὐτὸν τῶν φαρισαίων ἵνα φάγῃ μετ' αὐτοῦ· καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸν οἶκον τοῦ φαρισαίου, ἀνεκλίθη.

¶ *Rogabat autem illum quidam de Pharisæis vt mãducaret cum illo: & ingressus domũ Pharisæi, discubuit.*

37 Καὶ ἰδοὺ, γυνὴ ἐν

Et ecce, mulier quæ

erat in ciuitate peccatrix, vt cognouit quòd accubuisset in domo Pharisæi, attulit alabastrum vnguenti:

Marc. 15. 40. Ioh. 12. 3.

Et stans retro secus pedes eius, lachrymis cœpit rigare pedes eius: & capillis capitis sui tergebat, & osculabatur pedes eius, & vnguento vngebat.

Videns autem Pharisæus qui vocauerat eum, aiit intra se, dicens, Hic si esset Propheeta, sciret vtique quæ & qualis est mulier quæ tangit eũ, quia peccatrix est.

Et respondens Iesus dixit ad illũ, Simõ, habeo tibi aliquid dicere. At ille ait, Magister, dic.

Duo debitores erãt cuidam fœneratori: vnus debebat denarios quingẽtos, & alius quinquaginta.

Non habentibus illis vnde redderẽt, donauit vtrisque. Quis ergo eum plus diligit?

Respondẽs Simõ dixit, AEstimo quia is cui plus donauit. At ille dixit ei, Rectè iudicasti.

Et conuersus ad mulierem, dixit

τῇ πόλει ἥτις ἦν ἁμαρτωλὸς, ἐπιγνοῦσα ὅτι ἀνάκειται ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ φαρισαίου, κομίσασα ἀλάβαστρον μύρου·

38 Καὶ στᾶσα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ ὀπίσω, κλαίουσα ἤρξατο βρέχειν τοὺς πόδας αὐτοῦ τοῖς δάκρυσι· καὶ ταῖς θριξὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς ἐξέμασσε, καὶ κατεφίλει τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἤλειφε τῷ μύρῳ.

39 Ἰδὼν δὲ ὁ φαρισαῖος ὁ καλέσας αὐτὸν, εἶπεν ἐν ἑαυτῷ, λέγων, Οὗτος, εἰ ἦν προφήτης, ἐγίνωσκεν ἂν τίς καὶ ποταπὴ ἡ γυνὴ ἥτις ἅπτεται αὐτοῦ· ὅτι ἁμαρτωλός ἐστι.

40 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐτὸν, Σίμων, ἔχω σοι τι εἰπεῖν. Ὁ δέ φησι, Διδάσκαλε, εἰπέ.

41 Δύο χρεωφειλέται ἦσαν δανειστῇ τινι· ὁ εἷς ὤφειλε δηνάρια πεντακόσια, ὁ δὲ ἕτερος, πεντήκοντα.

42 Μὴ ἐχόντων δὲ αὐτῶν ἀποδοῦναι, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο. Τίς οὖν αὐτῶν, εἰπὲ, πλεῖον αὐτὸν ἀγαπήσει;

43 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Σίμων εἶπεν, Ὑπολαμβάνω ὅτι ᾧ τὸ πλεῖον ἐχαρίσατο. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, Ὀρθῶς ἔκρινας.

44 Καὶ στραφεὶς πρὸς τὴν γυναῖκα, τῷ

fuerat in vrbe[p] peccatrix, quum cognouisset eum accubuisse in domo Pharisæi, allato alabastro vnguenti:

Et stans apud pedes eius retrò,[q] flens cœpit lacrymis rigare pedes eius, & capillis capitis sui extergebat, & deosculabatur pedes eius, & vnguento vngebat.

7 Quum autem *id* vidisset Pharisæus qui vocauerat eum, dixit apud se, Hic, si esset Propheta, nosset quæ & qualis sit ea mulier quæ tangit ipsum: nam est [r] peccatrix.

8 Tunc respondens Iesus dixit ei, Simon, habeo quiddã quod tibi dicam. At ille ait, Magister, dic.

Duo debitores, *inquit Iesus*, erant cuidam creditori: vnus debebat denarios quingentos, alter verò, quinquaginta.

Quum autem illi non essent soluendo, gratificatus est vtrisque. Horum igitur, dic, vter eum plus diliget?

Respondens verò Simon dixit, Existimo eum cui plus gratificatus est. At ille dixit ei, Rectè iudicasti

Et conuersus ad mulierem, dixit

p *Non intelligit peccatricẽ eo modo quo omnes peccatores dicimus: plus. n. hic cõprehẽditur, nẽpe flagitiosæ & prostitutæ vitæ fuisse mulierem.*

q *Fletus ex tristitia manat, tristitia verò ex cognitione peccati, quæ cognitio est salutaris & perpetua pœnitentiæ comes.*

7 Temeritas superbiæ comes.

r *Pharisæus respicit legem de eorum pollutione, qui alios pollutos contigissent.*

8 Diligere Christum, certum est ac perpetuũ remissionis peccatorum testimonium.

Simoni, Vides hanc mulierem? ingressus sum domum tuam, [s] aquâ pedibus meis non dedisti: hæc autem lacrymis rigauit pedes meos,& capillis capitis sui extersit.

Σίμωνι ἔφη, Βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα; εἰσῆλθόν σου εἰς τὴν οἰκίαν, ὕδωρ ὁπὶ τοὺ πόδας μου οὐκ ἔδωκας· αὕτη δὲ τοῖς δάκρυσιν ἔβρεξέ μου τοὺ πόδας, καὶ ταῖς θριξὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς ἐξέμαξε.

Simoni, Vides hãc mulierem? intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis suis terfit.

Oſculum mihi nõ dediſti: hęc autem ex quo intraui, non intermiſit deoſculari pedes meos.

45 Φίλημά μοι οὐκ ἔδωκας· αὕτη δὲ ἀφ' ἧς εἰσῆλθον, οὐ διέλιπε καταφιλοῦσά μου τοὺ πόδας.

Oſculum mihi nõ dediſti: hæc autem ex quo intraui, non ceſſauit oſculari pedes meos.

Oleo caput meũ non vnxiſti: hæc autem vnguento vnxit pedes meos.

46 Ἐλαίῳ τὴν κεφαλήν μου οὐκ ἤλειψας· αὕτη δὲ μύρῳ ἤλειψέ μου τοὺς πόδας.

Oleo caput meũ non vnxiſti: hæc autem vnguento vnxit pedes meos.

Cuius rei gratia, dico tibi, remiſſa eſſe peccata eius multa: [t] nam dilexit multum. cui autem paululũ remittitur, paululum diligit.

47 Οὗ χάριν, λέγω σοι, ἀφέωνται αἱ ἁμαρτίαι αὐτῆς αἱ πολλαί, ὅτι ἠγάπησε πολύ. ᾧ δὲ ὀλίγον ἀφίεται, ὀλίγον ἀγαπᾷ.

Propter quod dico tibi, Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. cui autem minus dimittitur, minus diligit.

Dixit autẽ ei, Remiſſa ſunt tibi peccata.

48 Εἶπε δὲ αὐτῇ, Ἀφέωνταί σου αἱ ἁμαρτίαι.

Dixit autem ad illam, Remittuntur tibi peccata.

Et cœperunt qui ſimul accumbebant, dicere inter ſe, Quis eſt hic qui etiam peccata remittit?

49 Καὶ ἤρξαντο οἱ συνανακείμενοι λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, Τίς οὗτός ἐστιν ὃς καὶ ἁμαρτίας ἀφίησιν;

Et cœperunt qui ſimul accumbebãt, dicere intra ſe, Quis eſt hic qui etiã peccata dimittit?

Dixit autem ad mulierem, Fides tua te ſeruauit: [u] vade in pace.

50 Εἶπε δὲ πρὸς τὴν γυναῖκα, Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· πορεύου εἰς εἰρήνην.

Dixit autem ad mulierem, Fides tua te ſaluam fecit: vade in pace.

[s] Non hæc loquitur Chriſtus vt Simoni hoſpiti negligentiam exprobret: ſed vt phariſaicum tumorem reprimat, atque oſtendat ſe non ſyncero & candido corde vocatũ eſſe ab eo, quum nõ exhiberet illi ea quæ à Iudæis exhiberi paſſim hoſpitibus ſolerent, vt videre licet ex Ge. 18. 4. & 19. 2. & Iu. 19. 21.

[t] Id eſt, inquit Theop. declarauit copioſe fidem ſuam. & Baſil. in cõmune de Bapti. mate, Multũ debenti, multũ dimittitur, vt magis abundè ille diligat. Eſt itaque ex ſimilitudine adeò manifeſta Chriſti ſententia, vt mirum ſit gratiæ aduerſarios tam inepte hinc lacck ad ſtabilienda merita torquere. Is enim cui condonatur debitum maius, eo nomine magis diligit illum, qui iſtud beneficiũ in ipſum contulit. Et mulier hæc declarat ex fictis ſomni amore, quamum beneficium acceperit: charitate itaque non vt cauſſa, ſed vt ſignum accipi debet. Negat enim Chriſtus illam, ſicut Phariſæus indicabat, peccatricem eſſe: teſtatur autem illi vitæ prioris remiſſa fuiſſe peccata.

[u] Benedictione confirmat beneficium ei datum.

Cap. VIII.

2. *Mulieres miniſtrantes Chriſto de facultatibus ſuis.* 4. *Parabola ſeminantis.* 16. *Lucerna.* 19. *Mater & fratres Chriſti.* 22. *Chriſtus ventis imperat.* 26. *De dæmoniaco à legione obſeſſo, ſanato.* 37. *Geraſeni Chriſtum reiiciunt.* 41. *Iairi filia ſanatur.* 43. *Mulier à fluxione ſanguinis*

guinis sanatur. 52. Fletus ob mortuos.

V.

ET factũ est deinceps, & ipse iter faciebat per ciuitates & castella, prædicans & euangelizans regnũ Dei: & duodecim cum illo:

Et mulieres aliquæ, quæ erant curatæ à spiritibus malignis & infirmitatibus: Maria quæ vocatur Magdalene, || de qua septẽ dæmonia exierant:

Mar.16.9

Et Iohanna vxor Chuzæ procuratoris Herodis: & Susanna, & aliæ multæ, quæ ministrabãt ei de facultatibus suis.

Quum autem turba plurima conueniret, & de ciuitatibus properarẽt ad eum, dixit per similitudinem:

Mat.13.3

Exiit qui seminat, seminare semen suũ: & dum seminat, aliud cecidit secus viã, & cõculcatum est, & volucres cæli comederunt illud.

Et aliud cecidit supra petram, & natũ aruit, quia nõ habebat humorem.

Et aliud cecidit inter spinas: & simul exortæ spinæ suffocauerunt illud.

ΚΑΙ ἐγένετο ἐν τῷ καθεξῆς, καὶ αὐτὸς διώδευε κατὰ πόλιν καὶ κώμην, κηρύσσων καὶ εὐαγγελιζόμενος τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· καὶ οἱ δώδεκα σὺν αὐτῷ·

2 Καὶ γυναῖκές τινες αἳ ἦσαν τεθεραπευμέναι ἀπὸ πνευμάτων πονηρῶν καὶ ἀσθενειῶν· Μαρία ἡ καλουμένη Μαγδαληνὴ, ἀφ' ἧς δαιμόνια ἑπτὰ ἐξεληλύθει·

3 Καὶ Ἰωάννα, γυνὴ Χουζᾶ ἐπιτρόπου Ἡρῴδου· καὶ Σουσάννα, καὶ ἕτεραι πολλαὶ, αἵτινες διηκόνουν αὐτοῖς ἀπὸ τῶν ὑπαρχόντων αὐταῖς.

4 Συνιόντος δὲ ὄχλου πολλοῦ, καὶ τῶν κατὰ πόλιν ἐπιπορευομένων πρὸς αὐτὸν, εἶπε διὰ παραβολῆς·

5 Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπεῖραι τὸν σπόρον αὐτοῦ· καὶ ἐν τῷ σπείρειν αὐτὸν, ὃ μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδὸν, καὶ κατεπατήθη, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατέφαγεν αὐτό·

6 Καὶ ἕτερον ἔπεσεν ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ φυὲν ἐξηράνθη, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἰκμάδα.

7 Καὶ ἕτερον ἔπεσεν ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν, καὶ συμφυεῖσαι αἱ ἄκανθαι ἀπέπνιξαν αὐτό.

N.

ET factum est deinceps, ipse iter faciebat per singulas vrbes & vicos, prædicans & euangelizans regnum Dei: & duodecim illi erant cum eo:

Et quædam mulieres quas sanauerat à spiritibus malis & morbis: Maria quæ vocabatur Magdalene, ex qua septem dæmonia exierant:

Et Iohanna vxor Chuzæ procuratoris Herodis: & Susanna, & aliæ multæ, [a] quæ ministrabant ei ex facultatibus suis.

[a] Quod ab istis mulierculis vitæ necessaria accepit, seminans spiritualia, in seipso cõfirmauit quod suos docuit, operarium cibo suo dignũ. quam doctrinam confirmat Paulus 2. Cor. 9. 11. Rom. 15. 27.

[1] Quum autẽ multa turba conueniret, & qui in singulis vrbibus erant, proficiscerentur ad eum, dixit per parabolam:

[1] Idẽ Euangelium vbiuis scritur, at nõ pari fructu: idque solo hominum vitio.

Quidam sator prodiit ad seminandum semen suum: & in seminando aliud cecidit in viam, & conculcatum est, & volucres cæli deuorarunt illud:

Et aliud cecidit super petram, & enatum exaruit, quia nõ habebat humorem.

Et aliud cecidit inter spinas, & simul enatæ spinæ suffocarunt illud.

Et aliud cecidit in terram bonam, & quum enatum esset, edidit fructum centuplum. Hæc dicens clamabat, Qui habet aures ad audiendum, audiat.

8 Καὶ ἕτερον ἔπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, καὶ φυὲν ἐποίησε καρπὸν ἑκατονταπλασίονα. Ταῦτα λέγων, ἐφώνει, Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω.

Et aliud cecidit in terram bonam, & ortum fecit fructum centuplũ. Hæc dicens clamabat, Qui habet aures audiendi, audiat.

Interrogabant autem eum discipuli eius, dicentes quę esset ista parabola.

9 Ἐπηρώτων δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες τίς εἴη ἡ παραβολὴ αὕτη.

Interrogabãt autem eum discipuli eius quæ esset hæc parabola.

Ipse verò dixit *eis*, Vobis datum est nosse [b] mysteria regni Dei: reliquis autem per parabolas *loquor*, vt videntes non videant, & audientes non intelligant.

10 Ὁ δὲ εἶπεν, Ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ· τοῖς δὲ λοιποῖς ἐν παραβολαῖς, ἵνα βλέποντες μὴ βλέπωσι, καὶ ἀκούοντες μὴ συνιῶσιν.

Quibus ipse dixit, Vobis datum est nosse mysterium regni Dei: cæteris autem in parabolis, || vt videntes non videant, & audiẽtes non intelligant.

Esa. 6. 9 mat. 13. 14 mar. 4. 12 ioh. 12. 40 act. 28. 26 rom 11. 8 Mat. 13. 18 mat. 4. 15

Est autem hæc parabola: Semen, est sermo Dei.

11 Ἐστι δὲ αὕτη ἡ παραβολή· Ὁ σπόρος, ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ.

||Est autem hæc parabola: Semen, est verbum Dei.

Qui autem in viã, ij sunt qui audiunt: deinde venit diabolus, & tollit sermonem è corde eorum, ne, quũ crediderint, seruentur.

12 Οἱ δὲ παρὰ τὴν ὁδὸν, εἰσὶν οἱ ἀκούοντες· εἶτα ἔρχεται ὁ διάβολος, καὶ αἴρει τὸν λόγον ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτῶν, ἵνα μὴ πιστεύσαντες σωθῶσιν.

Qui autem secus viam, hi sunt qui audiunt: deinde venit diabolus, & tollit verbum de corde eorum, ne credentes salui fiant.

Qui verò super petrã, *ij sunt* qui quum audierint, cum gaudio excipiunt sermonem: sed isti radices non habent, qui ad tempus credunt, & tempore tentationis abscedunt.

13 Οἱ δὲ ἐπὶ τῆς πέτρας, οἳ ὅταν ἀκούσωσι, μετὰ χαρᾶς δέχονται τὸν λόγον· καὶ οὗτοι ῥίζαν οὐκ ἔχουσιν, οἳ πρὸς καιρὸν πιστεύουσι, καὶ ἐν καιρῷ πειρασμοῦ ἀφίστανται.

Nam qui supra petram, qui quum audierint, cũ gaudio suscipiunt verbum: & hi radices non habent, qui ad tempus credunt, & tempore tentationis recedunt.

Quod autẽ in spinas cecidit, ij sunt qui audierunt, sed [c] profecti, à solicitudinibus & diuitiis ac voluptatibus vitę suffocantur, nec fructũ [d] perferunt.

14 Τὸ δὲ εἰς τὰς ἀκάνθας πεσὸν, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀκούσαντες· καὶ ὑπὸ μεριμνῶν καὶ πλούτου καὶ ἡδονῶν τοῦ βίου πορευόμενοι συμπνίγονται, καὶ οὐ τελεσφοροῦσι.

Quod autem in spinas cecidit, hi sũt qui audierunt: & à solicitudinibus & diuitijs & voluptatibus vitæ euntes suffocantur, & non referunt fructum.

Quod

[b] *Mysteria sunt res arcanæ, quas diuulgare fas nõ est. dicta a verbo myzo, quod, re primo sonũ, significat, & Latinis est mutire.*

[c] *Id est, simul atque audito verbo redierunt ad curanda sua negotia.*

[d] *Id est, Nõ ferunt fructum perfectum & absolutũ, atque eousque vt maturescat. Vel non perducunt ad finem.*

Quod autem in bonam terram, hi sunt qui in corde bono & optimo audientes verbum, retinent, & fructum afferunt in patientia.

Mat.5.15 mar.4.21 infrà, 11.33 *Nemo autem lucernam accendens, operit eam vase, aut subtus lectum ponit: sed supra candelabrum ponit, vt intrantes videant lumen.*

Mat.10.26 mar. 4.22 infrà, 12.2 *Non est enim occultum quod non manifestetur: nec absconditum quod non cognoscatur, & in palàm veniat.*

Mat.13.12 & 23.29 mar.4.25 infr.19.26 *Videte ergo quomodo audiatis: qui enim habet, dabitur illi: & qui non habet, etiam quod putat se habere, auferetur ab illo.*

Mat.12.46 mar.13.31 *¶Venerunt autē ad illum mater & fratres eius, & non poterant adire eum præ turba.*

Et nuntiatum est illi, Mater tua & fratres tui stant foris, volentes te videre.

Qui respondens dixit ad eos, Mater mea & fratres mei, hi sunt qui verbum Dei audiunt, & faciunt.

¶Factum est autem in vna dierum, & ipse ascendit in nauiculam, & discipuli eius: &

15 Τὸ δὲ ἐν τῇ καλῇ γῇ, οὗτοί εἰσιν οἵτινες ἐν καρδίᾳ καλῇ καὶ ἀγαθῇ ἀκούσαντες τὸν λόγον, κατέχουσι, καὶ καρποφοροῦσιν ἐν ὑπομονῇ.

16 Οὐδεὶς δὲ λύχνον ἅψας, καλύπτει αὐτὸν σκεύει, ἢ ὑποκάτω κλίνης τίθησιν· ἀλλ' ἐπὶ λυχνίας ἐπιτίθησιν, ἵνα οἱ εἰσπορευόμενοι βλέπωσι τὸ φῶς.

17 Οὐ γὰρ ἐστι κρυπτὸν ὃ οὐ φανερὸν γενήσεται· οὐδὲ ἀπόκρυφον ὃ οὐ γνωσθήσεται, καὶ εἰς φανερὸν ἔλθῃ.

18 Βλέπετε οὖν πῶς ἀκούετε· ὃς γὰρ ἂν ἔχῃ, δοθήσεται αὐτῷ· καὶ ὃς ἂν μὴ ἔχῃ, καὶ ὃ δοκεῖ ἔχειν, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ.

19 ¶Παρεγένοντο δὲ πρὸς αὐτὸν ἡ μήτηρ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἠδύναντο συντυχεῖν αὐτῷ διὰ τὸν ὄχλον.

20 Καὶ ἀπηγγέλη αὐτῷ, λεγόντων, Ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου ἑστήκασιν ἔξω, ἰδεῖν σε θέλοντες.

21 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Μήτηρ μου καὶ ἀδελφοί μου, οὗτοί εἰσιν οἱ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἀκούοντες, καὶ ποιοῦντες αὐτόν.

22 ¶Καὶ ἐγένετο ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, καὶ αὐτὸς ἐνέβη εἰς πλοῖον, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· καὶ

Quod autem in bonam terram *cecidit*, ij sunt qui in corde [f]honesto ac bono auditum sermonem [g]retinent, & fructum adferūt per patiētiā.

[2]Nemo porrò lucernā accēsam operit vase, aut subter lectum ponit: sed candelabro imponit, vt qui ingrediūtur videant lumen.

Non est enim *quicquam* occultum quod non sit futurū manifestum: nec absconditum quod non sit cognoscendum, & venturum in apertum.

[3] Videte ergo [h]quomodo audiatis: quisquis enim habet, dabitur ei: & quicunque non habet, etiam [i]quod videtur habere, tolletur ab eo.

¶[4]Venerūt autem ad eum mater & fratres eius, & non poterant eum conuenire propter turbā.

Et annuntiatum est ei, dicentibus *nōnullis*, Mater tua & fratres tui stant foris, cupientes te videre.

Ipse verò respōdens, dixit eis, Mater mea & fratres mei, isti sunt qui sermonem Dei audiūt, & eum præstant.

¶[5] Factum est autem quodam die, ipse ingressus est in nauigium, ac discipuli eius: &

f *Quod non solùm videri, sed esse reipsa studeat, vt honestum ad externam vitam, bonum ad veras animi virtutes referatur.*

g *Non sine magno certamine, luctante scilicet aduersus Spiritum Dei nouum hospitem, Satana & carne.*

2 Quodquisque priuatim accipit, tenetur in cōmunem vsum depromere.

3 Cœlestia bona parsimōia amittuntur, liberalitate crescunt.

h *Id est, quomodo affecti ad verbum audiendū accedatis, & eo audito quomodo vos geratis.*

i *Sub. sibi, vel aliis, vel vtrisque. Hoc enim hominum genere nihil superbius, si quod celant videas, nil etiam magis ad incautos fallēdos accommodatū.*

4 Nulla est tam arcta sanguinis inter homines coniūctio quàm est Christi & eorum qui vera fide eū āplectuntur.

5 Expedit interdū nos veluti à Christo neglectos, in extrema discrimina venire, vt & ipsius potentiæ & nostræ imbecillitatis eo certius experimentū habeamus.

dixit eis, Transeamus in vlteriorem ripã ſtagni. Et prouecti ſunt.

Nauigantibus autem eis[k] ſopitus eſt: & deſcendit turbo venti in ſtagnum: & complebantur, ac periclitabantur.

[k] *Sub I. ſtet. profundiſſimũ autem fuiſſe hunc ſopitum, indicant gemmata illa accubitoria diſcipulorum in ipſo ſtatim o. I. Caiaphenſis: non enim diſcipuli, ſed nauis complebatur.*

Accedentes autem expergefecerũt eum, dicentes, Magiſter, magiſter, perimus. Ipſe verò experrectus obiurgauit ventum ac fluctuationem aquæ: & ceſſauerũt, factaque eſt tranquillitas.

Dixit autem eis, Vbi eſt fides veſtra? Timentes autẽ mirati ſunt, dicentes alij ad alios, Quiſnã iſte eſt, vt vẽtis quoque & aquæ imperet, & auſcultent ei?

¶Et nauigauerunt in regionem Gadarenorum, quæ eſt in oppoſita ripa Galilææ.

[6] Chriſtus ſolus verbis profligãs dæmoniorum legionẽ, diuinam ſuam virtutẽ ottendit hominibus à diaboli ſeruitute liberandis deſtinatam ſed rarã tam hanc vltrò oblatã gratiam ſtolidi homines plerique ne leuiſſima qui dem rerum ſuarũ iactura redemerint.

[6] Ipſi autem egreſſo in terram, occurrit ex vrbe vir quidam qui habebat dæmonia à temporibus multis: & veſtimento non induebatur, neque in *vlla* domo manebat, ſed in monumentis.

Is ergo quum vidiſſet Ieſum, & exclamaſſet, accidit ei *ad pedes*, & voce magna dixit,

εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Διέλθωμεν εἰς τὸ πέραν τῆς λίμνης. Καὶ ἀνήχθησαν.

23 Πλεόντων δὲ αὐτῶν ἀφύπνωσε· καὶ κατέβη λαῖλαψ ἀνέμου εἰς τὴν λίμνην· καὶ συνεπληροῦντο, καὶ ἐκινδύνευον.

24 Προσελθόντες δὲ διήγειραν αὐτὸν, λέγοντες, Ἐπιστάτα, ἐπιστάτα, ἀπολλύμεθα. Ὁ δὲ ἐγερθεὶς ἐπετίμησε τῷ ἀνέμῳ καὶ τῷ κλύδωνι τοῦ ὕδατος· καὶ ἐπαύσαντο, καὶ ἐγένετο γαλήνη.

25 Εἶπε δὲ αὐτοῖς, Ποῦ ἐστιν ἡ πίστις ὑμῶν; Φοβηθέντες δὲ ἐθαύμασαν, λέγοντες πρὸς ἀλλήλους, Τίς ἄρα οὗτός ἐστιν, ὅτι καὶ τοῖς ἀνέμοις ἐπιτάσσει καὶ τῷ ὕδατι, καὶ ὑπακούουσιν αὐτῷ;

26 Καὶ κατέπλευσαν εἰς τὴν χώραν τῶν Γαδαρηνῶν, ἥτις ἐστὶν ἀντιπέρα τῆς Γαλιλαίας.

27 Ἐξελθόντι δὲ αὐτῷ ἐπὶ τὴν γῆν, ὑπήντησεν αὐτῷ ἀνήρ τις ἐκ τῆς πόλεως, ὃς εἶχε δαιμόνια ἐκ χρόνων ἱκανῶν· καὶ ἱμάτιον οὐκ ἐνεδύσκετο, καὶ ἐν οἰκίᾳ οὐκ ἔμενεν, ἀλλ' ἐν τοῖς μνήμασιν.

28 Ἰδὼν δὲ τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἀνακράξας, προσέπεσεν αὐτῷ, καὶ φωνῇ μεγάλῃ εἶπε,

at ad illos, Transfretemus trans ſtagnum. Et aſcenderunt. Mat. 8. 23 mar. 4. 36

Et nauigantibus illis obdormiuit: & deſcendit procella venti in ſtagnum: & complebantur, & periclitabatur.

Accedentes autem ſuſcitauerunt eum, dicentes, Præceptor, perimus. At ille ſurgens increpauit ventum & tempeſtatem aquæ: & ceſſauit, & facta eſt tranquillitas.

Dixit autem illis, Vbi eſt fides veſtra? Qui timentes mirati ſunt, adinuicem dicentes, Quis putas hic eſt, quia & ventis & mari imperat, & obediũt ei?

¶*Et nauigauerũt ad regionem Geraſenorum, quæ eſt contra Galilæam.* Mat. 8. 28 mar. 5. 1

Et quum egreſſus eſſet ad terram, occurrit illi vir quidam qui habebat dæmoniũ iam temporibus multis: & veſtimento non induebatur, neque in domo manebat, ſed in monumentis.

Is vt vidit Ieſum, procidit ante illum, & exclamans voce magna, dixit,

Quid

Quid mihi & tibi est, Iesu fili Dei altissimi? obsecro te, ne me torqueas.

Τί ἐμοὶ καί σοι, Ιησοῦ υἱὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου; δέομαί σου μή με βασανίσῃς.

Quid mihi tecum, Iesu Fili Dei altissimi? rogo te ne me orqueas.

Præcipiebat enim spiritui immundo vt exiret ab homine: multis enim temporibus arripiebat illum: & vinciebatur catenis & compedibus, custoditus: & ruptis vinculis agebatur à dæmonio in deserta.

29 Παρήγγελλε γὰρ τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ ἐξελθεῖν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου· πολλοῖς γὰρ χρόνοις συνηρπάκει αὐτόν· καὶ ἐδεσμεῖτο ἁλύσεσι καὶ πέδαις, φυλασσόμενος· καὶ διαῤῥήσσων τὰ δεσμὰ, ἠλαύνετο ὑπὸ τοῦ δαίμονος εἰς τὰς ἐρήμους.

Præcipiebat enim spiritui impuro vt exiret ab eo homine: nam à multo tempore corripuerat eũ: itaque vinctus *ille* catenis & pedicis, custodiebatur: sed diruptis vinculis[m] agitabatur à dæmone in deserta.

m .i. *Cum impetu impellebatur, vt eques calcaribus equum agitat.*

Interrogauit autem illum Iesus, dicens, Quod tibi nomen est? At ille dixit, Legio: quia intrauerant dæmonia multa in eum.

30 Ἐπηρώτησε δὲ αὐτὸν ὁ Ιησοῦς, λέγων, Τί σοι ἐστὶν ὄνομα; Ὁ δὲ εἶπε, Λεγεών· ὅτι δαιμόνια πολλὰ εἰσῆλθεν εἰς αὐτόν.

Interrogauit autem eum Iesus, dicens, Quod tibi nomen est? Ipse verò dixit, Legio: nã dæmonia multa ingressa erant in eum.

Et rogauerunt illum ne imperaret illis vt in abyssum irent.

31 Καὶ παρεκάλει αὐτὸν ἵνα μὴ ἐπιτάξῃ αὐτοῖς εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν.

Et rogabant eum ne imperaret ipsis vt abirent in [n]abyssum.

Erat autem ibi grex porcorum multorum pascentium in monte: & rogabant eum vt permitteret eis in illos ingredi. Et permisit illis.

32 Ἦν δὲ ἐκεῖ ἀγέλη χοίρων ἱκανῶν βοσκομένων ἐν τῷ ὄρει· καὶ παρεκάλουν αὐτὸν ἵνα ἐπιτρέψῃ αὐτοῖς εἰς ἐκείνους εἰσελθεῖν. Καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς.

Erat autem ibi grex porcorum multórum pascentium in monte: & rogabant eum *dæmonia* vt permitteret ipsis in illos ingredi. Et permisit eis.

n *Abyssus est immensæ profunditatis vorago, quasi absque fundo. Eum ipsum autem locum intelligit quem infra 16.23. Adin vocat in quo nimirum dæmones constricti tenentur caliginis catenis 5.2. Pet. 2.4. quod ne profani quidem scriptores ignorarunt. Sed videndum est vt in istis sobriè sapiamus ex Dei verbo, ne pro veritate aniles fabulas substituamus quales multas Gregorius ille in suis dialogis commemorat.*

Exierũt ergo dæmonia ab homine, & intrauerunt in porcos: & impetu abijt grex per præceps in stagnum, & suffocatus est.

33 Ἐξελθόντα δὲ τὰ δαιμόνια ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, εἰσῆλθεν εἰς τοὺς χοίρους· καὶ ὥρμησεν ἡ ἀγέλη κατὰ τοῦ κρημνοῦ εἰς τὴν λίμνην, καὶ ἀπεπνίγη.

Egressa autẽ dæmonia ex eo homine, ingressa sunt in porcos: & grex ruit à præcipitio in stagnum, & suffocatus est.

Quod vt viderũt factum qui pascebant, fugerunt: & nuntiauerunt in ciuitatem & in villas.

34 Ἰδόντες δὲ οἱ βόσκοντες τὸ γεγενημένον, ἔφυγον· καὶ ἀπελθόντες ἀπήγγειλαν εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τοὺς ἀγρούς.

Quum autem pastores vidissent quod factum fuerat, fugerunt: & profecti annuntiauerunt in vrbem & in agros.

Exierũt igitur vt viderent quod factũ erat: veneruntque ad Iesum, & inuenerunt hominem illũ à quo dæmonia exierant, vestitum, ac sanæ mentis, sedẽtem ad pedes Iesu: & timuerunt.

Annuntiauerunt autem ipsis etiam ij qui viderant, quomodo liberatus fuisset qui fuerat dæmoniacus.

Et rogauit eum tota multitudo circũiacentis regionis Gadarenorum vt discederet ab ipsis, quia magno timore tenebantur: ipse autem ingressus nauigium, reuersus est.

Rogauit autem eũ vir ille à quo dæmonia exierant, vt [o] esset cũ eo: sed dimisit eum Iesus dicens,

[o] i. Vt liceret apud eum esse, siue cum ipso versari.

Reuertere domũ tuam, & narra quanta tibi præstiterit Deus. Abiit igitur prædicans [p] per totam vrbem quanta ipsi præstitisset Iesus.

¶Factum est autẽ quum reuertisset Iesus, [q] excepit eum turba: nam omnes expectabant eum.

7 Et ecce venit quidam cui nomen Iairus, qui erat præfect[r] synagogæ: quũque accidisset ad pedes Iesu, rogabat eũ vt ingrederetur domum ipsius:

35 Ἐξῆλθον δὲ ἰδεῖν τὸ γεγονὸς· καὶ ἦλθον πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ εὗρον καθήμενον τὸν ἄνθρωπον ἀφ' οὗ τὰ δαιμόνια ἐξεληλύθει, ἱματισμένον, καὶ σωφρονοῦντα, παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ· καὶ ἐφοβήθησαν.

36 Ἀπήγγειλαν δὲ αὐτοῖς καὶ οἱ ἰδόντες, πῶς ἐσώθη ὁ δαιμονισθείς.

37 Καὶ ἠρώτησεν αὐτὸν ἅπαν τὸ πλῆθος τῆς περιχώρου τῶν Γαδαρηνῶν, ἀπελθεῖν ἀπ' αὐτῶν, ὅτι φόβῳ μεγάλῳ συνείχοντο· αὐτὸς δὲ ἐμβὰς εἰς τὸ πλοῖον, ὑπέστρεψεν.

38 Ἐδέετο δὲ αὐτοῦ ὁ ἀνὴρ ἀφ' οὗ ἐξεληλύθει τὰ δαιμόνια, εἶναι σὺν αὐτῷ· ἀπέλυσε δὲ αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, λέγων,

39 Ὑπόστρεφε εἰς τὸν οἶκόν σου, καὶ διηγοῦ ὅσα ἐποίησέ σοι ὁ Θεός. Καὶ ἀπῆλθε, κηρύσσων καθ' ὅλην τὴν πόλιν ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς.

40 ¶Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ὑποστρέψαι τὸν Ἰησοῦν, ἀπεδέξατο αὐτὸν ὁ ὄχλος· ἦσαν γὰρ πάντες προσδοκῶντες αὐτόν.

41 Καὶ ἰδοὺ, ἦλθεν ἀνὴρ ᾧ ὄνομα Ἰάειρος, καὶ αὐτὸς ἄρχων τῆς συναγωγῆς ὑπῆρχε· καὶ πεσὼν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, παρεκάλει αὐτὸν εἰσελθεῖν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ·

Exierunt autẽ vi dere quod factũ est: & venerunt ad Iesum, & inuenerunt hominem sedentem, à quo dæmonia exierant, vestitum, ac sana mente, ad pedes eius: & timuerunt.

Nuntiauerunt autem illis & qui viderant, quomodo sanus factus esset à legione.

Et rogauerunt illum omnis multitudo regionis Gerasenorum vt discederet ab ipsis: quia magno timore tenebantur. Ipse autem ascendẽs nauim, reuersus est.

Et rogabat illũ vir à quo dæmonia exierant, vt cũ eo esset: dimisit autem eum Iesus, dicens,

Redi in domũ tuã, & narra quanta tibi fecit Deus. Et abiit per vniuersam ciuitatem prædicãs quanta illi fecisset Iesus.

¶Factum est autẽ quum rediisset Iesus, excepit illum turba: erant autem omnes expectantes eum.

Et ecce venit vir cui nomen Iairus, et ipse princeps synagogæ erat: & cecidit ad pedes Iesu, rogans eum vt intraret in domum eius:

Quia

[p] Vrbem, scilicet Gadarenorum. Nec aduersatur quod Marcus ipsũ in Decapoli prædicasse dicit, nam Gadara à Plinio, li. 5. ca. 18. inter Decapolim oppida recensetur. fuit itaque Decapolis pars eius Iordanem, partim ius Iordanẽ tãgens.

[q] i. Rediturũ exungatur ac expiscẽtur suũ suscipiendi.

[r] Christus duplici miraculo sese & vitæ & mortis dominum esse testatur.

Mat.9.18 mar.5.22

Quia vnica filiæ erat ei ferè annorũ duodecim, & hæc moriebatur. (Et contigit dum iret, à turbis comprimebatur.

42 Οτι θυγάτηρ μονογενὴς ἦν αὐτῷ ὡς ἐτῶν δώδεκα, καὶ αὕτη ἀπέθνησκεν. (Ἐν δὲ τῷ ὑπάγειν αὐτὸν, οἱ ὄχλοι συνέπνιγον αὐτόν.

Quoniam erat ei vnigenita filia quasi annorũ duodecim, eáque r moriebatur. (Inter eundum verò turba coarctabat eũ.

r Vel, moriẽtua erat, vt intelligamus iã eam puellã expirasse, licet id nondum sciret pater, qui reliquerat eam agonizantem adhuc.

Et mulier quædã erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos erogauerat omnem substantiã suã, nec ab vllo potuit curari:

43 Καὶ γυνὴ οὖσα ἐν ῥύσει αἵματος ἀπὸ ἐτῶν δώδεκα, ἥτις εἰς ἰατροὺς προσαναλώσασα ὅλον τὸν βίον, οὐκ ἴσχυσεν ὑπ' οὐδενὸς θεραπευθῆναι,

Et mulier quæ erat in fluxione sanguinis ab annis duodecim, & in medicos impenderat totum victum, nec ab vllo potuerat curari:

f i. Necessaria ad vitam degendam.

Accesit retro, & tetigit fimbriam vestimenti eius: & confestim stetit fluxus sanguinis eius.

44 προσελθοῦσα ὄπισθεν, ἥψατο τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ· καὶ παραχρῆμα ἔστη ἡ ῥύσις τοῦ αἵματος αὐτῆς.

Quum accessisset à tergo, tetigit fimbriam pallij ipsius, & illicò substitit fluxio sanguinis eius.

Et ait Iesus, Quis est qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus & qui cum illo erant, Præceptor, turbæ te comprimũt & affligunt, & dicis, Quis me tetigit?

45 Καὶ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, Τίς ὁ ἁψάμενός μου; Ἀρνουμένων δὲ πάντων, εἶπεν ὁ Πέτρος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, Ἐπιστάτα, οἱ ὄχλοι συνέχουσί σε καὶ ἀποθλίβουσι, καὶ λέγεις, Τίς ὁ ἁψάμενός μου;

Tunc ait Iesus, Quis est qui me tetigit? Negantibus autẽ omnibus, dixit Petrus & qui cum eo erant, Magister, turba te constringit & opprimit, & dicis, Quis est qui me tetigit?

Et dixit Iesus, Tetigit me aliquis: nam ego noui virtutẽ de me exisse.

46 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἥψατό μου τις· ἐγὼ γὰρ ἔγνων δύναμιν ἐξελθοῦσαν ἀπ' ἐμοῦ.

Iesus autem ait, Tetigit me aliquis: nam ego t cognoui virtutem à me exiisse.

t i. Sensi & percepi.

Videns autẽ mulier quia non latuit, tremens venit, & procidit ante pedes eius, & ob quã causam tetigerit eum indicauit coram omni populo, & quẽadmodum cõfestim sanata sit.

47 Ἰδοῦσα δὲ ἡ γυνὴ ὅτι οὐκ ἔλαθε, τρέμουσα ἦλθε, καὶ προσπεσοῦσα αὐτῷ, δι' ἣν αἰτίαν ἥψατο αὐτοῦ ἀπήγγειλεν αὐτῷ ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ, καὶ ὡς ἰάθη παραχρῆμα.

Quum autem mulier illa vidisset se non latuisse, tremẽs venit, & accidens ei ad pedes, declarauit ei in conspectu totius populi quam ob causam tetigisset eũ, & quomodo sanata fuisset illicó.

At ipse dixit ei, Filia, fides tua saluam te fecit: vade in pace.)

48 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῇ, Θάρσει θύγατερ· ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· πορεύου εἰς εἰρήνην.)

Ipse verò dixit ei, Confide filia, fides tua te seruauit: vade cum pace.)

Adhuc eo loquente, venit quidam à præfecto synagogæ, dicens ei, Mortua est filia tua: ne vexa magistrum.

49 Ετι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἔρχεταί τις παρὰ τῶν ἀρχισυναγώγου, λέγων αὐτῷ, Οτι τεθνηκεν ἡ θυγάτηρ σου· μὴ σκυλλε τὸν διδάσκαλον.

Adhuc illo loquēte, venit quidam ad principē synagogæ, dicens ei, Quia mortua est filia tua: noli vexare illum.

Iesus autem *hoc* audito, respondit ei, Ne metue: crede solummodo, & seruabitur.

50 Ο δὲ Ιησοῦς ἀκούσας ἀπεκρίθη αὐτῷ, λέγων, Μὴ φοβοῦ· μόνον πίστευε, καὶ σωθήσεται.

Iesus autem audito hoc verbo, respōdit patri puellæ, Noli timere: crede tantùm, & salua erit.

Ingressus verò domum, non permisit ingredi quenquam, nisi Petrum & Iacobum & Iohannem, & patrem ac matrem puellæ.

51 Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὴν οἰκίαν, οὐκ ἀφῆκεν εἰσελθεῖν οὐδένα, εἰ μὴ Πέτρον καὶ Ιάκωβον καὶ Ιωάννην, καὶ τὸν πατέρα τῆς παιδὸς καὶ τὴν μητέρα.

Et quum venisset domum, non permisit intrare secū quēquam, nisi Petrum & Iacobum & Iohannem, & patrem & matrem puellæ.

Flebant autē omnes & [u] plangebant eam. Ipse verò dixit, Ne flete, nō est mortua, sed dormit.

52 Εκλαιον δὲ πάντες καὶ ἐκόπτοντο αὐτήν. Ο δὲ εἶπε, Μὴ κλαίετε· οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλὰ καθεύδει.

Flebant autē omnes & plangebant illam. At ille dixit, Nolite flere, non est mortua puella, sed dormit.

u *Plangere, propriè est cædere & ferire. transfertur ad funera lugentium, quòd illic tales esse soleant gestus.*

Et deridebant eū, quòd scirēt esse mortuam.

53 Καὶ κατεγέλων αὐτῶν, εἰδότες ὅτι ἀπέθανεν.

Et deridebāt eū, scientes quòd mortua esset.

Ipse verò eiectis foras omnibus, & prehensa manu eius, clamauit, dicēs, Puella, surge.

54 Αὐτὸς δὲ, ἐκβαλὼν ἔξω πάντας, καὶ κρατήσας τῆς χειρὸς αὐτῆς, ἐφώνησε, λέγων, Η παῖς, ἐγείρου.

Ipse autem tenēs manum eius, clamauit, dicens, Puella, surge.

Et reuersus est spiritus eius, ac [x] surrexit illicó: & ipse præcepit vt ei daretur cibus.

55 Καὶ ἐπέστρεψε τὸ πνεῦμα αὐτῆς, καὶ ἀνέστη παραχρῆμα· καὶ διέταξεν αὐτῇ δοθῆναι φαγεῖν.

Et reuersus est spiritus eius, & surrexit continuò: & iussit illi dare manducare.

x *Cadauer iacebat, puella verò receptavita (vt verè illam non modò reuixisse, sed etiā ab omni morbo liberatā esse constaret) surrexit è lecto.*

Et obstupuerunt parentes eius: ipse verò præcepit eis vt nulli dicerent quod factum fuerat.

56 Καὶ ἐξέστησαν οἱ γονεῖς αὐτῆς· ὁ δὲ παρήγγειλεν αὐτοῖς μηδενὶ εἰπεῖν τὸ γεγονός.

Et stupuerunt parentes eius: quibus præcepit ne alicui dicerent quod factū erat.

CAP. IX.

1. *Mittuntur Apostoli ad prædicandum.* 7. *&* 19. *Opinio vulgi de Christo.* 12. *De quinque panibus & duobus piscibus.* 20. *Confessio Apostolorum.* 24. *Perdere animam.* 33. *Christus audiendus.* 37. *Lunaticus.* 46. *Contentio Apostolorum de primatu.* 49. *Quidem eiiciens dæmonia nomine Christi.* 52. *Samaritani nolunt Christum recipere.* 55. *Vindicta prohibita.* 57. 59. 61. *De tribus Christum sequi volentibus, sendiuersis rationibus.*

V.

Mat. 10. 1 mar. 3. 13 & 6. 7

Conuocatis autem duodecim Apostolis, dedit illis virtutem & potestatem super omnia dæmonia, & vt languores curarent.

Mat. 10. 7

Et misit illos prædicare regnum Dei, & sanare infirmos.

Mat. 10. 9 mar. 6. 8

Et ait ad illos, Nihil tuleritis in viá, neque virgam, neque peram, neque panem, neque pecuniam: neque duas tunicas habeatis.

Et in quancunque domũ intraueritis, ibi manete, & inde exeatis.

Infr. 10. 11 mat. 10. 14 mar. 6. 11 act. 13. 50

Et quicunque non receperint vos, exeũtes de ciuitate illa, etiam puluerem pedum vestrorum excutite, in testimoniũ supra illos.

Egressi autem circuibant per castella, euangelizantes & curantes vbique.

Συγκαλεσάμενος δὲ τοὺς δώδεκα μαθητὰς αὐτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς δύναμιν καὶ ἐξουσίαν ἐπὶ πάντα τὰ δαιμόνια, καὶ νόσους θεραπεύειν.

2 Καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς κηρύσσειν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἰᾶσθαι τοὺς ἀσθενοῦντας.

3 Καὶ εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Μηδὲν αἴρετε εἰς τὴν ὁδὸν, μήτε ῥάβδους, μήτε πήραν, μήτε ἄρτον, μήτε ἀργύριον· μήτε ἀνὰ δύο χιτῶνας ἔχειν.

4 Καὶ εἰς ἣν ἂν οἰκίαν εἰσέλθητε, ἐκεῖ μένετε, καὶ ἐκεῖθεν ἐξέρχεσθε.

5 Καὶ ὅσοι ἂν μὴ δέξωνται ὑμᾶς, ἐξερχόμενοι ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκείνης, καὶ τὸν κονιορτὸν ἀπὸ τῶν ποδῶν ὑμῶν ἀποτινάξατε, εἰς μαρτύριον ἐπ' αὐτούς.

6 Ἐξερχόμενοι δὲ διήρχοντο κατὰ τὰς κώμας, εὐαγγελιζόμενοι καὶ θεραπεύοντες πανταχοῦ.

N.

Conuocatis[1] autem *Iesus* duodecim discipulis suis, dedit eis vim ac potestatẽ in omnia dæmonia, & morbos sanandi.

Misitque eos vt prædicarẽt regnum Dei, & sanarent ægrotos.

Et dixit eis, Nihil sumite ad iter, neque [a] virgas, neque perã, neque panẽ, neque pecuniam: neque binas tunicas habete.

Et in quãcunque domum intraueritis, [b] illic manete, & illinc exite.

Et quicũque non receperint vos, exeũtes ex vrbe illa, etiã puluerem à pedibus vestris excutite, *vt sit* testimonio aduersus eos.

Exeũtes igitur obibant singulos vicos, euangelizantes & sanantes vbique.

1 Duodecim Apostoli solo Christi mãdato & Spiritus potentia instructi mittuntur, tum vt nullus Israelita possit ignorantiã prætexere, tũ etiam vt paulatim ad vniuersalem illã legationem præparentur.

a *Vide Mat.* 10. 10

b *Ex ciuitate aliqua discessuri, illinc exite, quò primùm diuerteritis. In summa prohibet Dominus ne hospitium mutent. Ista etenim promulgatio Euãgelii fuit quasi discursio quædam ne aliquis in Iudæa possit ignorantiam aduentus Christi prætexere.*

2 Ad euangelii nũtium mũdus in varias opiniones scinditur: tyranni autẽ in primis trepidant.

¶[2] Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo: & [c] hæsitabat, propterea quòd dicebatur à quibusdã, Iohannem excitatũ esse à mortuis:

c *Quasi perplexus & impeditus in luto tenebatur, vt exitum non inueniret: i. ancipitis consilii & animi dubius erat: me tuebat enim ne is resurrexisset quẽ occiderat.*

A quibusdam verò, Eliã apparuisse: *ab* aliis autem, Prophetam quempiam ex antiquis resurrexisse.

Tunc ait Herodes, Iohannem ego decollaui: quis est autem iste de quo ego talia audio? Et studebat eum videre.

7 ¶Ἤκουσε δὲ Ἡρώδης ὁ τετράρχης τὰ γινόμενα ὑπ' αὐτοῦ πάντα· καὶ διηπόρει, διὰ τὸ λέγεσθαι ὑπό τινων ὅτι Ἰωάννης ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν·

8 Ὑπό τινων δὲ, ὅτι Ἠλίας ἐφάνη· ἄλλων δὲ, ὅτι προφήτης εἷς τῶν ἀρχαίων ἀνέστη.

9 Καὶ εἶπεν ὁ Ἡρώδης, Ἰωάννην ἐγὼ ἀπεκεφάλισα· τίς δέ ἐστιν οὗτος περὶ οὗ ἐγὼ ἀκούω τοιαῦτα; Καὶ ἐζήτει ἰδεῖν αὐτόν.

¶Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo: & hæsitabat, eo quòd diceretur à quibusdam, Quia Iohannes surrexit à mortuis: Mat. 14. 1 mar. 6. 14

A quibusdam verò, Quia Elias apparuit: ab aliis autem, Quia Propheta vnus de antiquis surrexit.

Et ait Herodes, Iohannem ego decollaui: quis est autem iste de quo ego talia audio? Et quærebat videre eum. Mar. 6. 30

¶Reuersi autem Apostoli narrarunt ei quæcunque fecerãt. [3] Et *ipse* assumptis illis, secessit priuatim in locum [d] desertum vrbis, quæ vocatur Bethsaida.

3 Nihil ne in desertis quidem deerit Christum sectantibus.

d *Desertum dicitur Bethsaida, non quòd in vrbe fuerit, sed quia in agro cõseretur eius vrbis à qua cognominabatur.*

10 ¶Καὶ ὑποστρέψαντες οἱ ἀπόστολοι διηγήσαντο αὐτῷ ὅσα ἐποίησαν. καὶ παραλαβὼν αὐτοὺς, ὑπεχώρησε κατ' ἰδίαν εἰς τόπον ἔρημον πόλεως, καλουμένης Βηθσαϊδά.

¶Et reuersi Apostoli narrauerunt illi quæcunque fecerunt. Et assumptis illis, secessit seorsum in locum desertum, qui est Bethsaidæ. Mat. 14. 13 mar. 6. 32

Quod cum cognouisset turba, sequuta est eum: *ipse* autẽ excepit eos, & loquebatur eis de regno Dei: & eos quibus sanatione opus erat, sanabat.

11 Οἱ δὲ ὄχλοι γνόντες ἠκολούθησαν αὐτῷ· καὶ δεξάμενος αὐτοὺς, ἐλάλει αὐτοῖς περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ· καὶ τοὺς χρείαν ἔχοντας θεραπείας, ἰᾶτο.

Quod quum cognouissent turbæ, secutæ sunt illum: & excepit eos, & loquebatur illis de regno Dei: & eos qui cura indigebant, & sanabat.

Dies autem cœperat inclinare. Et accedentes duodecim, dixerunt ei, Dimitte turbam, vt abeuntes in circumiacentes vicos & agros, *illuc* [e] diuertant & inueniant cibaria: nam hic in loco deserto sumus.

e *Ad ver. dissoluantur à curribus ductũ. Dissoluũt enim equos, qui diuertunt à via in hospitium. Sic à diuertendo finxere Latini diuersoriũ.*

12 Ἡ δὲ ἡμέρα ἤρξατο κλίνειν. προσελθόντες δὲ οἱ δώδεκα εἶπον αὐτῷ, Ἀπόλυσον τὸν ὄχλον, ἵνα ἀπελθόντες εἰς τὰς κύκλῳ κώμας καὶ τοὺς ἀγροὺς καταλύσωσι, καὶ εὕρωσιν ἐπισιτισμόν· ὅτι ὧδε ἐν ἐρήμῳ τόπῳ ἐσμέν.

Dies autem cœperat declinare. Et accedentes duodecim, dixerunt illi, Dimitte turbas, vt euntes in castella villásque quæ circa sunt, diuertant, & inueniant escas: quia hîc in loco deserto sumus. Mat. 14. 16 mar. 6. 38 ich. 6. 5

Ipse verò dixit eis, Date ipsis vos quo

13 Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς, Δότε αὐτοῖς ὑμεῖς

Ait autem ad illos, Vos date illis man-

manducare. At illi dixerunt, Non sunt nobis plus quam quinque panes & duo pisces: nisi forte nos eamus & emamus in omnem hanc turbam escas.

Erant autem ferè viri quinque millia. Ait autem ad discipulos suos, Facite illos discumbere per conuiuia quinquagenos.

Et ita fecerunt: & fecerunt discumbere omnes.

Acceptis autem quinque panibus & duobus piscibus respexit in cælum, & benedixit illis: & fregit, & distribuit discipulis suis vt ponerent ante turbas.

Et manducauerũt omnes, & saturati sunt: & sublatum est quod superfuit illis fragmentorũ, cophini duodecim.

Mat 16. 13 mar.8.27 Et factum est quum solus esset orans, erant cum illo & discipuli: & interrogauit illos, dicens, Quem me dicunt esse turbæ?

At illi respondentes, & dixerunt Iohannem Baptistam: alij autem, Eliam: alii verò, quia vnus Propheta de prioribus surrexit.

Dixit autem illis, Vos autem quẽ me esse dicitis? Respondens Simon

φαγεῖν. Οἱ δὲ εἶπον, Οὐκ εἰσὶν ἡμῖν πλεῖον ἢ πέντε ἄρτοι καὶ δύο ἰχθύες εἰ μήτι πορευθέντες ἡμεῖς ἀγοράσωμεν εἰς πάντα τὸν λαὸν τοῦτον βρώματα.

14 Ησαν γὰρ ὡσεὶ ἀνδρες πεντακισχίλιοι. εἶπε δὲ πρὸς τοὺς μαθητας αὐτοῦ, Κατακλίνατε αὐτοὺς κλισίας ἀνὰ πεντήκοντα.

15 Καὶ ἐποίησαν οὕτω· καὶ ἀνέκλιναν ἅπαντας.

16 Λαβὼν δὲ τοὺς πέντε ἄρτους καὶ τοὺς δύο ἰχθύας, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, εὐλόγησεν αὐτούς· καὶ κατέκλασε, καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς, παραθεῖναι τῷ ὄχλῳ.

17 Καὶ ἔφαγον, καὶ ἐχορτάσθησαν πάντες· καὶ ἤρθη τὸ περισσεῦσαν αὐτοῖς κλασμάτων, κόφινοι δώδεκα.

18 ¶ Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν προσευχόμενον κατὰμόνας, συνῆσαν αὐτῷ οἱ μαθηταί· καὶ ἐπηρώτησεν αὐτοὺς, λέγων, Τίνα με λέγουσιν οἱ ὄχλοι εἶναι;

19 Οἱ δὲ ἀποκριθέντες εἶπον, Ἰωάννην τὸν Βαπτιστήν· ἄλλοι, δὲ Ἠλίαν· ἄλλοι δὲ, ὅτι προφήτης τις τῶν ἀρχαίων ἀνέστη.

20 Εἶπε δὲ αὐτοῖς, Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε; Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος

vescantur. Ipsi verò dixerunt, Non sunt nobis plus quã quinque panes, & duo pisces: f nisi nos profecti emamus g toti huic populo escas.

Aderãt enim quasi viri quinquies mille. Ait autem discipulis suis, h Facite vt discumbant per singulos quosque discubitus quinquageni.

Ipsi igitur ita fecerunt: & discubuerunt *illi* omnes.

Ipse verò, acceptis quinque illis panibus, & duobus piscibus, suspiciens in cælum, i benedixit eis: & fregit, dedítque discipulis vt apponerent turbæ.

Comederũt igitur omnes illi, & saturati sunt: & sublatum est quod superfuit ipsis fragmentorum, cophini duodecim.

¶ k Et factum est quũ ipse l solus precaretur, erant cum eo discipuli: interrogauítque eos dicens, Quem me dicit esse turba?

Ipsi autem respondentes, dixerunt, Iohannem Baptistam: alij autem, Eliam: alij verò, Prophetam quempiam ex antiquis resurrexisse.

Dixit autem eis Vos verò quem me esse dicitis? Respondens autem Petrus

f *Ellipsis: itaque subaudiendum est, Non possumus nisi vt eis demus quo vescantur, nisi nos profecti &c.*

g *Ad verbum totum hunc populum, i. qui sunt huic populo suffecturi.*

h *Vide Mat. 6. vbi conuiuia vocat, quæ Lucas discubitus.*

i *S. De' hís panibus ac piscibus gratias egit Deo & simul eum petens vt tanti fit copia, non tam multitudinem pasceret, denique vt totum hoc conuiuium ad Dei gloriam referretur.*

4 *Quamuis mundus inter varios errores fluctuet, non est tamen faciendum, & eo constantius confitẽda veritas.*

k *A turbis separatus.*

dixit, Christum illum Dei.

Ipse verò interminatus eis, præcepit vt nulli hoc dicerent:

5 Dicens, Oportet Filium hominis multa pati, & reprobari à senioribus & principibus sacerdotum & Scribis: & trucidari, & tertia die excitari.

5 Per crucem & inuictam patientiam ad cœlestem gloriã Christus ipse peruenit.

Dicebat autẽ omnibus, Si quis vult me sequi, abneget semetipsum, & tollat crucem suam l quotidie, & sequatur me.

l Velut enim dies diem equitur, sic crux excipit crucem. crux autem metonymicè, pro humanæ vitæ miseriis: fuit nim apud Iudæos grauissimũ & sæuissimum crucis supplicium.

Quisquis enim voluerit animam suam seruare, perdet eam: quisquis verò perdiderit animam suam mea causa, is seruabit eam.

Quid enim prodest cuipiam si lucretur vniuersum mundum, seipsum autem perdat, siue *seipso* mulctetur?

m Quem enim puduerit mei ac meorũ sermonum, eius pudebit Filium hominis, quando venerit cum gloria sua & Patris sanctorúmque angelorum.

m Vide infrà 12.9, Mat. 10.33, mar. 8. 38. Quibus locis respondet illa Pauli sententia: Si sufferimus & conregnabimus: Si negamus & ille negabit nos. 2. Timoth. 2.12.

Dico autem vobis verè, sunt quidam ex iis qui hîc adstant, qui nequaquam gustabũt mortem, vsquedum viderint regnum Dei.

εἶπε, Τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ.

21 Ὁ δὲ ἐπιτιμήσας αὐτοῖς, παρήγγειλε μηδενὶ εἰπεῖν τοῦτο·

22 Εἰπὼν, Ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν, καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχιερέων καὶ γραμματέων· καὶ ἀποκτανθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθῆναι.

23 Ἔλεγε δὲ πρὸς πάντας, Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καθ' ἡμέραν, καὶ ἀκολουθείτω μοι.

24 Ὃς γὰρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὃς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, οὗτος σώσει αὐτήν.

25 Τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος κερδήσας τὸν κόσμον ὅλον, ἑαυτὸν δὲ ἀπολέσας, ἢ ζημιωθείς;

26 Ὃς γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῇ με καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους, τοῦτον ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαισχυνθήσεται, ὅταν ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ καὶ τοῦ πατρὸς, καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων.

27 Λέγω δὲ ὑμῖν ἀληθῶς, εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστηκότων, οἳ οὐ μὴ γεύσονται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Petrus dixit, Christum Dei.

At ille increpans illos, præcepit me cui dicerent hoc:

Dicens, Quia oportet Filium hominis multa pati, & reprobari à senioribus & principibus sacerdotũ & Scribis: & occidi, & tertia die resurgere. Matt. 17. 23. marc. 8. 31.

Dicebat autem ad omnes, Si quis vult post me venire, abneget semetipsũ, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me. Infrà, 14. 27. mat. 10. 38. & 16. 24. mar. 8. 34.

Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet illam: nam qui perdiderit animam suam propter me, saluam faciet illam. Infrà. 17. 33 mat 10. 19 & 16. 25. mar. 8. 35 ioh. 12. 25. Mat. 16. 26. mar. 8. 36.

Quid enim proficit homo si lucretur vniuersum mundũ, se autem ipsum perdat, & detrimentum sui faciat? Infrà, 12. 9 mat. 10. 33 marc. 8. 38, 2. tim. 2. 12.

Nam qui me erubuerit & meos sermones, hunc Filius hominis erubescet, quum venerit in maiestate sua & Patris & sanctorum angelorum.

Dico autem vobis verè, sunt aliqui hic stantes, qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei. Mat. 16. 28. mar. 9. 2.

Mat.17.1. mar.9.2.

Factum est autem post hæc verba ferè dies octo. & assumpsit Petrum & Iacobum & Iohannem, & ascendit in montem vt oraret.

Et facta est, dum oraret, species vultus eius, altera: & vestitus eius albus & refulgens.

Et ecce, duo viri loquebantur cum illo: erant autẽ Moyses & Elias,

Visi in maiestate, & dicebant excessum eius quẽ completurus erat in Ierusalem.

Petrus verò & qui cum illo erant, grauati erant somno: & euigilantes, viderunt maiestatem eius, & duos viros qui stabant cũ illo.

Et factum est quum discederent ab illo, ait Petrus ad Iesum, Præceptor, bonum est nos hic esse: & faciamus tria tabernacula, vnum tibi, & vnum Moysi, & vnum Eliæ: nesciens quid diceret.

Hæc autem illo loquente, facta est nubes, & obumbrauit eos: & timuerunt intrantibus illis in nubem.

28 Ἐγένετο δὲ μετὰ τοὺς λόγους τούτους ὡσεὶ ἡμέραι ὀκτὼ, καὶ παραλαβὼν τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην καὶ Ἰάκωβον, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι.

29 Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ προσεύχεσθαι αὐτὸν, τὸ εἶδος τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἕτερον· καὶ ὁ ἱματισμὸς αὐτοῦ λευκὸς ἐξαστράπτων.

30 Καὶ ἰδοὺ, ἄνδρες δύο συνελάλουν αὐτῷ· οἵτινες ἦσαν Μωσῆς καὶ Ἠλίας·

31 Οἳ ὀφθέντες ἐν δόξῃ, ἔλεγον τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, ἣν ἤμελλε πληροῦν ἐν Ἰερουσαλήμ.

32 Ὁ δὲ Πέτρος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἦσαν βεβαρημένοι ὕπνῳ· διαγρηγορήσαντες δὲ εἶδον τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ τοὺς δύο ἄνδρας τοὺς συνεστῶτας αὐτῷ.

33 Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ διαχωρίζεσθαι αὐτοὺς ἀπ' αὐτοῦ, εἶπεν ὁ Πέτρος πρὸς τὸν Ἰησοῦν, Ἐπιστάτα, καλόν ἐστιν ἡμᾶς ὧδε εἶναι· καὶ ποιήσωμεν σκηνὰς τρεῖς, μίαν σοι, καὶ Μωσεῖ μίαν, καὶ μίαν Ἠλίᾳ· μὴ εἰδὼς ὃ λέγει.

34 Ταῦτα δὲ αὐτοῦ λέγοντος, ἐγένετο νεφέλη, καὶ ἐπεσκίαζεν αὐτούς· ἐφοβήθησαν δὲ ἐν τῷ εἰσελθεῖν εἰς τὴν νεφέλην.

6 Factũ est autem, post hæc verba quasi dies octo *interceſſerant*, quum assumptis Petro & Iohanne & Iacobo, ascendit in montem vt precaretur.

Et facta est inter precandũ facies vultus eius alia: & vestitus eius albus ac emicans.

Et ecce, duo viri colloquebantur cũ eo: qui erant Moses & Elias:

Qui visi cum gloria, dicebant ipsius [n] exitum, quo futurum erat vt defungeretur in Hierusalem.

Petrus verò & qui cum ipso erant, grauati erant somno: quum autem euigilassent, viderunt gloriam eius, & duos illos viros qui stabant cum eo.

Et factum est quum illi discederent ab eo, dixit Petrus ad Iesum, Magister, bonum est nos hic esse: atque *adeò* faciamus tria tabernacula, vnum tibi, & vnum Mosi, & vnum Eliæ: nesciens quid diceret.

Hæc autem ipso dicente, extitit nubes quæ inumbrauit eos: timuerunt autẽ dum ingrederentur in nubem.

6 Christus ne discipulo offenderet ipsius in carne exinanitio, voluntariam eam esse docet, cælestis suæ gloriæ splendore aliquatenus ad momentum ostenso.

n *Mortem quam obituros erat in Ierusalem.*

Et vox extitit è nube, dicens, Hic est Filius ille meus dilectus, ipsum audite.

35 Καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τῆς νεφέλης, λέγουσα, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, αὐτοῦ ἀκούετε.

Et vox facta est de nube, dicens, Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite.

Et postquam vox illa extitisset, inuentus est Iesus solus: ipsi autem siluerunt, & nulli declararunt [o] per id tempus quicquam eorum quæ viderant.

36 Καὶ ἐν τῷ γενέσθαι τὴν φωνὴν, εὑρέθη ὁ Ιησοῦς μόνος· καὶ αὐτοὶ ἐσίγησαν, καὶ οὐδενὶ ἀπήγγειλαν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις οὐδὲν ὧν ἑωράκασιν.

Et dum fieret vox, inuentus est Iesus solus: & ipsi tacuerunt, & nemini dixerunt in illis diebus quicquã ex his quæ viderant.

[o] *Ad verb. in diebus illis, videl. vsque quo Christus resurrexisset.*

7 ¶ Factũ est autem sequenti die, quum ipsi descendissent de monte, occurrit ei turba multa.

37 ¶ Ἐγένετο δὲ ἐν τῇ ἑξῆς ἡμέρᾳ, κατελθόντων αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὄρους, συνήντησεν αὐτῷ ὄχλος πολύς.

¶ Factũ est autem in sequenti die, descendẽtibus illis de monte, occurrit illi turba multa.

Mat. 17. 14. mar. 9. 17.

7 Nulla re magis offenditur Christus quàm incredulitate, quãuis eam ad tẽpus toleret.

Et ecce, quidam è turba exclamauit, dicens, Magister, rogo te, respice ad filium meum: nam vnigenitus est mihi:

38 Καὶ ἰδοὺ, ἀνὴρ ἀπὸ τοῦ ὄχλου ἀνεβόησε, λέγων, Διδάσκαλε, δέομαί σου, ἐπίβλεψον ἐπὶ τὸν υἱόν μου, ὅτι μονογενής ἐστί μοι·

Et ecce vir de turba exclamauit, dicens, Magister, obsecro te, respice in filiũ meum, quia vnicus est mihi:

Et ecce, spiritus arripuit eum, & ipse repentè clamat & spiritus discerpit eum spumantem: & vix discedit ab eo, [p] conterens eum.

39 Καὶ ἰδοὺ, πνεῦμα λαμβάνει αὐτὸν, καὶ ἐξαίφνης κράζει, καὶ σπαράσσει αὐτὸν μετὰ ἀφροῦ· καὶ μόγις ἀποχωρεῖ ἀπ' αὐτοῦ, συντρίβον αὐτόν.

Et ecce, spiritus apprehẽdit eum, & subitò clamat, & dissipat eum cũ spuma: & vix discedit dilanians eum.

[p] *Vt in comitiali morbo fieri solet.*

Et rogaui discipulos tuos vt ipsum eiicerent: sed non potuerunt.

40 Καὶ ἐδεήθην τῶν μαθητῶν σου ἵνα ἐκβάλλωσιν αὐτό· καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν.

Et rogaui discipulos tuos vt eiicerent illum: & non potuerunt:

Respondens autem Iesus ait, O natio incredula & peruersa, quousque tandem ero apud vos, & tolerabo vos? Adduc filium tuũ huc.

41 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ιησοῦς εἶπεν, Ὦ γενεὰ ἄπιστος καὶ διεστραμμένη, ἕως πότε ἔσομαι πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἀνέξομαι ὑμῶν; Προσάγαγε ὧδε τὸν υἱόν σου.

Respondens autem Iesus dixit, O generatio infidelis & peruersa, vsque quò ero apud vos & patiar vos? Adduc huc filium tuum.

Quum autem adhuc accederet, allisit eum dęmoniũ, & dis-

42 Ἔτι δὲ προσερχομένου αὐτοῦ, ἔῤῥηξεν αὐτὸν τὸ δαιμόνιον, καὶ συνε-

Et quum accederet, elisit illum dæmoniũ, & dissi-

pauit. Et increpauit Iesus spiritum immundum, & sanauit puerum: & reddidit illum patri eius.

σπάραξεν. ἐπετίμησε δὲ ὁ Ιησοῦς τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ, καὶ ἰάσατο τὸν παῖδα· καὶ ἀπέδωκεν αὐτὸν τῷ πατρὶ αὐτοῦ.

cerpsit. Obiurgauit autem Iesus spiritum impurum, & sanauit puerum: & reddidit eum patri suo.

Stupebant autem omnes in magnitudine Dei. Omnibúsque mirantibus in omnibus quæ faciebat, dixit ad discipulos suos,

43 Ἐξεπλήσσοντο δὲ πάντες ἐπὶ τῇ μεγαλειότητι τοῦ Θεοῦ. πάντων δὲ θαυμαζόντων ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐποίησεν ὁ Ιησοῦς, εἶπε πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ,

Percellebantur igitur omnes super magnifica Dei virtute. Omnibus verò mirantibus super omnibus quæ faciebat, dixit discipulis suis,

Mat.17. 22. mar.9.31.

Ponite vos in cordibus vestris sermones istos. Filius enim hominis futurũ est vt tradatur in manus hominum.

44 Θέσθε ὑμεῖς εἰς τὰ ὦτα ὑμῶν τοὺς λόγους τούτους. ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μέλλει παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων.

[8] q Reponite vos in aures vestras sermones istos. futurum est enim vt Filius hominis tradatur in manus hominum.

At illi ignorabãt verbum istud, & erat velatum ante eos, vt nõ sentirent illud: & timebant eum interrogare de hoc verbo.

45 Οἱ δὲ ἠγνόουν τὸ ῥῆμα τοῦτο, καὶ ἦν παρακεκαλυμμένον ἀπ' αὐτῶν, ἵνα μὴ αἴσθωνται αὐτό· καὶ ἐφοβοῦντο ἐρωτῆσαι αὐτὸν περὶ τοῦ ῥήτος τούτου.

Ipsi verò ignorabãt dictũ istud, erátq; ipsis occultum, adeò vt illud non sentirent: & timebant eum interrogare de hoc dicto.

Mat.18.1. mar.9.35.

¶ Intrauit autem cogitatio in eos, quis eorum maior esset.

46 ¶ Εἰσῆλθε δὲ διαλογισμὸς ἐν αὐτοῖς, τὸ, τίς ἂν εἴη μείζων αὐτῶν.

[9] ¶ Incidit autem disceptatio inter eos, quis esset eorum maximus.

At Iesus videns cogitationes cordis illorum, apprehendit puerum, & statuit illum secus se:

47 Ὁ δὲ Ιησοῦς ἰδὼν τὸν διαλογισμὸν τῆς καρδίας αὐτῶν, ἐπιλαβόμενος παιδίου, ἔστησεν αὐτὸ παρ' ἑαυτῷ·

Iesus autem [r] visa cogitatione cordis ipsorum acceptum puerulum statuit apud se:

Et ait illis, Quicunque susceperit puerũ istum in nomine meo, me recipit: & quicunque me receperit, recipit eum qui me misit. nã qui minor est inter vos omnes, hic maior est.

48 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς Ὃς ἐὰν δέξηται τοῦτο τὸ παιδίον ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐμὲ δέχεται· καὶ ὃς ἐὰν ἐμὲ δέξηται, δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με. ὁ γὰρ μικρότερος ἐν πᾶσιν ὑμῖν ὑπάρχων, οὗτος ἔσται μέγας.

Et dixit eis, Quicunque exceperit puerulum hunc nomine meo, me excipit: & quicunque me exceperit, excipit eum qui me misit. nam qui minimus est inter vos omnes, is erit magnus.

8 Non est quòd nobis tranquillitatem in hoc mundo polliceamur, quum ii ipsi qui Christo applaudere videntur, paulo pòst eum crucifigant.

q *Attendite diligenter, & semel auditæ conseruate. Hebraismus est. Porrò in auribus dixit potius quàm in cordibus, propterea quod nõ essent intellecturi, sequitur .n.mox.*

r *Translatio à corpore ad animum.*

9 Ambitionis exitus ignominia: modestæ autẽ subiectionis, gloria.

10 Respondens autem Iohannes ait, Magister, vidimus quendam sub nomine tuo eiicientem dæmonia: & prohibuimus eum, quia *te* non sequitur nobiscum.

Et dixit ei Iesus, Ne prohibete *illum*: qui enim non est aduersum nos, pro nobis est.

¶ [11] Factum est autem quum impleretur tempus quo sursum reciperetur, tum ipse [f] sese obfirmauit vt proficisceretur in Ierusalem.

Misitque nuntios ante faciem suam: qui profecti ingressi sunt in vicum Samaritanorum, vt pararent ei *hospitium*.

Sed *illi* non receperunt eum, quòd habitum præferret proficiscentis in Hierusalem.

12 Quum autem hoc vidissent discipuli eius Iacobus & Iohannes, dixerunt, Domine, vis dicamus vt ignis descẽdat è cœlo, & consumat eos, vt etiam Elias fecit?

Sed conuersus Iesus obiurgauit eos, dicens, Nescitis cuius [u] spiritus vos sitis.

Filius autem hominis non venit vt perderet [x] animas hominum, sed vt seruaret. Abierũt igitur in alium vicum.

10 Extraordinaria temerè nec probãda nec damnanda.

11 Christus vltro ad mortẽ properat.

f *Ad verbũ, Obfirmauit faciem suam, id est, certo in proposito moriendi sese dedit in viam, & deposito omni mortis timore iter ingressus est.*

t *Samaritani maximè infensi erant in eos qui, causa adorationis in templo Hierosolymitano, iter suscipe ẽt, habentes templum propriam in monte Garizin (extructum à Sanabalath præfecto Darii in gratiam Manasse generi sui sacerdotio Hierosolymis pulsi) in quo ipsi adorabant Vide Ioseph. lib. 11. c. 7. 8.*

12 Cauendum à zeli intemperie & stulta imitatione, in optima etiam causa: vt omnia ad Dei gloriam, & commodũ proximi referãtur.

u *Heb. id est, cuius voluntatis, consilii, & destinatæ sentẽtiæ. Sic dona Dei, spiritus vocantur, quia à Spiritu donantur, & eis contraria quæ à malo spiritu proficiscũtur, vt spiritus auaritiæ, superbiæ, & furoris.*

x *Homines. Synecdoche.*

49 Αποκριθεὶς δὲ ὁ Ιωάννης εἶπεν, Επιστάτα, εἴδομέν τινα ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου ἐκβάλλοντα τὰ δαιμόνια καὶ ἐκωλύσαμεν αὐτὸν, ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ μεθ' ἡμῶν.

50 Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Ιησοῦς, Μὴ κωλύετε· ὃς γὰρ οὐκ ἔστι καθ' ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἐστιν.

51 ¶ Εγένετο δὲ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὰς ἡμέρας τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐστήριξε τοῦ πορεύεσθαι εἰς Ιερουσαλήμ.

52 Καὶ ἀπέστειλεν ἀγγέλους πρὸ προσώπου αὐτοῦ· καὶ πορευθέντες εἰσῆλθον εἰς κώμην Σαμαρειτῶν, ὥστε ἑτοιμάσαι αὐτῷ.

53 Καὶ οὐκ ἐδέξαντο αὐτὸν, ὅτι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἦν πορευόμενον εἰς Ιερουσαλήμ.

54 Ιδόντες δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ Ιάκωβος καὶ Ιωάννης, εἶπον, Κύριε, θέλεις εἴπωμεν πῦρ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἀναλῶσαι αὐτοὺς, *ὡς καὶ Ηλίας ἐποίησε;

55 Στραφεὶς δὲ ἐπετίμησεν αὐτοῖς, καὶ εἶπεν, Οὐκ οἴδατε οἵου πνεύματός ἐστε ὑμεῖς.

56 Ο γὰρ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε ψυχὰς ἀνθρώπων ἀπολέσαι, ἀλλὰ σῶσαι. Καὶ ἐπορεύθησαν εἰς ἑτέραν κώμην.

Respondens autem Iohannes, dixit, Præceptor, vidimus quendam in nomine tuo eiicientem dæmonia: & prohibuimus eum, quia non sequitur nobiscum. Mar. 9. 38

Et ait ad illum Iesus, Nolite prohibere: qui enim non est aduersum nos pro nobis est.

¶ Factũ est autem dum complerentur dies assumptionis eius, & ipse faciem suam firmauit vt iret in Ierusalem.

Et misit nuntios ante conspectũ suũ: & euntes intrauerunt in ciuitatẽ Samaritanorum vt pararent illi.

Et non receperunt eum, quia facies eius erat euntis in Ierusalem.

Quum vidissent autem discipuli eius Iacobus & Iohannes, dixerunt, Domine, vis dicimus vt ignis descendat de cælo, & consumat illos? *4. Reg. 1. 10. 12.

Et conuersus increpauit illos, dicens Nescitis cuius spiritus estis.

Filius hominis non venit animas perdere, sed saluare. Et abierũt in aliud castellum. Mat. 8. 19.

¶ *Factum est autem ambulantibus illis in via, dixit quidam ad illum, Sequar te quocunque ieris, Domine.*

57 ¶ Ἐγένετο δὲ πορευομένων αὐτῶν, ἐν τῇ ὁδῷ εἶπέ τις πρὸς αὐτόν, Ἀκολουθήσω σοι ὅπου ἂν ἀπέρχῃ, Κύριε.

¶ [13] Factum est autē proficiscētibus ipsis, quidam in via dixit ei, Sequar te quocūque ieris, Domine.

13 Oportet Christum sequuturos ad quæuis incōmoda subeunda sese comparare.

Et dixit illi Iesus, Vulpes foueas habent, & volucres cæli, nidos: Filius autem hominis non habet vbi caput reclinet.

58 Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσι, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, κατασκηνώσεις· ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ.

Dixit autem ei Iesus, Vulpes lustra habent, & volucres cæli nidos: Filius autem hominis non habet vbi caput inclinet.

Matt. 8. 21 *Ait autē ad alterum, Sequere me. Ille autem dixit, Domine, permitte mihi primum ire, & sepelire patrem meum.*

59 Εἶπε δὲ πρὸς ἕτερον, Ἀκολούθει μοι. Ὁ δὲ εἶπε, Κύριε, ἐπίτρεψόν μοι ἀπελθόντι πρῶτον θάψαι τὸν πατέρα μου.

[14] Ait autem ad alium *quendam*, Sequere me. Ille verò dixit, Domine, permitte mihi vt prius abeam ac sepeliam patrem meum.

14 Dei vocatio quibusuis in homines officiis, sine vlla exceptione, anteponenda.

Dixitque ei Iesus, Sine vt mortui sepeliant mortuos suos: tu autem vade, annuntia regnū Dei.

60 Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς· σὺ δὲ ἀπελθὼν διάγγελλε τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Dixit autem ei Iesus, Sine vt mortui sepeliant [y] mortuos suos: tu verò profectus annuntia regnū Dei.

y *Qui etiāsi in hac humana & caduca vitā permaneant, à vera tamē vita, quæ æterna est & diuina, alieni sunt.*

Et ait alter, Sequar te Domine: sed permitte mihi primùm renuntiare his qui domi sunt.

61 Εἶπε δὲ καὶ ἕτερος, Ἀκολουθήσω σοι Κύριε· πρῶτον δὲ ἐπίτρεψόν μοι ἀποτάξασθαι τοῖς εἰς τὸν οἶκόν μου.

[15] Dixit autem etiam alius, Sequar te Domine: sed permitte mihi prius vt valedicam iis qui sunt domi meæ.

15 Oportet Christum sequuturos, mūdi solicitudinibus semel renuntiare.

Ait ad illum Iesus, Nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciēs retro, aptus est regno Dei.

62 Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, Οὐδεὶς ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον, καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω, εὔθετός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Ait autem ei Iesus, Nemo qui manu sua admota aratro, [z] respexerit ad ea quę retrò *sunt*, appositus est ad regnum Dei.

z *Heb. qualē reperies Gen. 19, 17. Id est, se incœpti pœnituerit.*

Cap. X.

1. Lxx *discipuli.* 10. *Ingratis vrbibus impietas exprobratur.* 17. *Discipulos redeuntes humilitatis admonet.* 39. *Proximus quis.* 38. *De Martha & Maria sororibus.*

N.

1 Aduentus Christi mittuntur septuaginta secundi prænuntii.

2 Fidi ministri Verbi sūt in rūdo vel ut agni inter lupos: sed modo in hoc vnum sint intenti, vt officium faciāt, qui eos misit, idem etiā conseruat.

a *Hyperbolicē si solent Hebræi præcipere, vt celeriter & nulla interiecta mora aliquid obeatur.* 2. Reg. 4. 29. *Alioquin romes & hyemate salutationes inter Christianos officia numerātur. Porrò hæc vocatio fuit tēporaria.*

b *Heb. i. qui faueat doctrinæ pacis & illā amplectatur.*

c *Hostilitū more deligite ?ea domū in qua primūm ingressi fueritis, id est, ne quæ rēdo vobis commodo hospitio solicitē agite, sicut faciunt qui in aliquo loco diuersus commorari constituunt: non enim Hic institutum sed vsus illa Euangelii prædicatio, quæ vsurpata fuit ouū Ecclesiæ cōstituentibus sed ministrum vt isti vt omnibus Iudæa partibus significent vltimū aduentare Iubileum.*

d *Contenti estote appositis vobis cibis.*

POST hæc autē designauit Dominus etiā alios septuaginta: misitque eos binos ante faciē suam in omnem vrbem & locū quò futurum erat vt ipse veniret.

Dicebat ergo eis, Messis quidem multa, sed operarij, pauci: rogate ergo dominum messis vt emittat operarios in messem suam.

2 Abite: ecce, ego mitto vos vt agnos in medium luporum.

Ne portate crumenam, neque peram, neque calceamenta: & a neminem in via salutaueritis.

In quancūque domum ingrediamini, primùm dicite, Pax huic domui.

Quòd si fuerit illic quispiam b filius pacis, requiescet super eum pax vestra: sin minus, ad vos reuertetur.

c Manete autem in ea ipsa domo, edentes & bibentes quæ ab ipsis *apposita fuerint*. dignus enim est operarius mercede sua. Ne transite è domo in domum.

Sed & in quācunque vrbem ingressi fueritis, & excepterint vos, d edlite quæ apponuntur vobis:

V.

POST hæc autem designauit Dominus & alios septuaginta duos: & misit illos binos ante faciem suam in omnē ciuitatem & locum quò erat ipse venturus.

Et dicebat illis, ‖Messis quidē multa, operarij autem, pauci: rogate ergo Dominum messis vt mittat operarios in messem. Mat. 9.37

‖Ite: ecce, ego mitto vos sicut agnos inter lupos. Mat. 10.16

Nolite portare sacculum, neque perā, neque calceamenta: ‖& neminem per viam salutaueritis. 2. Reg. 4. 29.

‖In quancunque domum intraueritis, primùm dicite, Pax huic domui. Mat. 10. 12 mar. 6. 10

Et si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax vestra: sin autem, ad vos reuertetur.

In eadem autem domo manete, edentes & bibētes quæ apud illos sunt. ‖dignus est enim operarius mercede sua. Nolite transire de domo in domum. Deut. 24. 14. mat. 10. 10 1. tim. 5. 18

‖Et in quancunque ciuitatem intraueritis, & susceperint vos, māducate quæ apponentur vobis: Mat. 10. 8

Et

Et curate infirmos qui in illa sunt, & dicite illis, Appropinquauit in vos regnum Dei.

9 Καὶ θεραπεύετε τοὺς ἐν αὐτῇ ἀσθενεῖς, καὶ λέγετε αὐτοῖς, Ἤγγικεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Et sanate ægrotos qui in ea fuerint, & dicite eis, Apprepinquauit ad vos regnum Dei.

In quancunque autem ciuitatem intraueritis, & non susceperint vos, exeuntes in plateas eius, dicite,

10 Εἰς ἣν δ' ἂν πόλιν εἰσέρχησθε, καὶ μὴ δέχωνται ὑμᾶς, ἐξελθόντες εἰς τὰς πλατείας αὐτῆς, εἴπατε,

[3]In quamcunque autem vrbem ingressi fueritis, & nõ exceperint vos, egressi in plateas eius, dicite,

3 Deus Euangelici ministerii seuerissimus vindex.

Suprà 9.5. act. 13.51, & 18.6

Etiam puluerem qui adhæsit nobis de ciuitate vestra, extergimus in vos: tamen hoc scitote quia appropinquauit regnũ Dei.

11 Καὶ τὸν κονιορτὸν τὸν κολληθέντα ἡμῖν ἐκ τῆς πόλεως ὑμῶν, ἀπομασσόμεθα ὑμῖν· πλὴν τοῦτο γινώσκετε, ὅτι ἤγγικεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

:Etiam puluerem qui adhæsit nobis ex vrbe vestra, [e]vobis abstergimus: tamen hoc scitote, appropinquasse ad vos regnum Dei.

e i. Alluetsum vos.

Dico vobis quia Sodomis in die illa remissius erit, quàm illi ciuitati.

12 Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι Σοδόμοις ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀνεκτότερον ἔσται ἢ τῇ πόλει ἐκείνῃ.

Dico autem vobis Sodomorum conditionem die illo tolerabiliorem fore quàm vrbis illius.

Mat.11.21

Væ tibi Chorozaim, væ tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone factæ fuissẽt virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio & cinere sedentes pœniterent.

13 Οὐαί σοι Χοραζὶν, οὐαί σοι Βηθσαϊδά· ὅτι εἰ ἐν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι ἐγένοντο αἱ δυνάμεις αἱ γενόμεναι ἐν ὑμῖν, πάλαι ἂν ἐν σάκκῳ καὶ σποδῷ καθήμεναι μετενόησαν.

Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethsaida: nam si in Tyro & Sidone editę fuissent virtutes quæ editæ sunt apud vos, olim cum sacco & cinere sedentes resipuissent.

Veruntamen Tyro & Sidoni remissius erit in iudicio, quàm vobis.

14 Πλὴν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι ἀνεκτότερον ἔσται ἐν τῇ κρίσει ἢ ὑμῖν.

Ideo Tyri & Sodonis tolerabilior erit conditio in iudicio quàm vestra.

f Discipuli etenim non plena viebantur potestate, sed inuocato Christi nomine miracula edebant.

Et tu Capharnaum vsque ad cælum exaltata, vsque ad infernũ demergeris.

15 Καὶ σὺ Καπερναοὺμ ἡ ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα, ἕως ᾅδου καταβιβασθήσῃ.

Et tu Capernaum quæ vsque ad cælũ sublata es, vsque ad inferos deprimêris.

Mat.10.40 ioh.13.20

Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit: qui autem me spernit, spernit eum qui misit me.

16 Ὁ ἀκούων ὑμῶν, ἐμοῦ ἀκούει· καὶ ὁ ἀθετῶν ὑμᾶς, ἐμὲ ἀθετεῖ· ὁ δὲ ἐμὲ ἀθετῶν, ἀθετεῖ τὸν ἀποστείλαντά με.

[f]Qui vos audit, me audit: & qui vos reiicit, me reiicit: qui verò me reiicit, reiicit eum qui misit me.

4 Neque donum miraculorũ, neque aliud eiusmodi quãtumuis excellens, sed sola electio æterna solidi gaudii materiam præbet. Est autem sola Euangelii promulgatio, Satanæ ruina.

¶ Reuersi sunt autẽ septuaginta cum

17 ¶Ὑπέστρεψαν δὲ οἱ ἑβδομήκοντα μετὰ

¶[4]Reuersi sunt autem septuaginta cũ

gaudio, dicẽtes, Domine, etiam dæmonia subiiciuntur nobis ꝑ nomen tuũ.

Ipse autem dixit eis, Spectabam Satanam, vt fulgur[h] è cælo cadentem.

Ecce, do vobis potestatem calcandi serpentes & scorpiones, & supra omnem vim inimici: & nihil vos lædet.

Sed de eo ne gaudete quòd spiritus, vobis subiiciantur: gaudete verò potius quòd nomina vestra scripta sunt in cælis.

¶[5] Eo ipso momento exultauit Iesus spiritu, & dixit, Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ, quòd hæc abscõderis à [i] sapientibus & intelligentibus, & detexeris ea infantibus. etiam Pater, quia ita placuit tibi.

[6] Omnia mihi tradita sunt à Patre meo: & nemo nouit quis sit Filius, nisi Pater: & quis sit Pater, nisi Filius, & cuicunque voluerit Filius detegere.

[7] Tunc conuersus ad discipulos, seorsim dixit, Beati

χαρᾶς, λέγοντες, Κύριε, καὶ τὰ δαιμόνια ὑποτάσσεται ἡμῖν ἐν τῷ ὀνόματί σου.

18 Εἶπε δὲ αὐτοῖς, Ἐθεώρουν τὸν σατανᾶν, ὡς ἀστραπὴν, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα.

19 Ἰδοὺ, δίδωμι ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ· καὶ οὐδὲν ὑμᾶς οὐ μὴ ἀδικήσει.

20 Πλὴν ἐν τούτῳ μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ πνεύματα ὑμῖν ὑποτάσσεται· χαίρετε δὲ μᾶλλον ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

21 ¶Ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἠγαλλιάσατο τῷ πνεύματι ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν, Ἐξομολογοῦμαί σοι πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπεκρύψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις. ναὶ ὁ πατὴρ, ὅτι οὕτως ἐγένετο εὐδοκία ἔμπροσθέν σου.

22 Πάντα παρεδόθη μοι ὑπὸ τοῦ πατρός μου· καὶ οὐδεὶς γινώσκει τίς ἐστιν ὁ υἱὸς, εἰ μὴ ὁ πατήρ· καὶ τίς ἐστιν ὁ πατὴρ, εἰ μὴ ὁ υἱός, καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι.

23 Καὶ στραφεὶς πρὸς τοὺς μαθητὰς, κατ' ἰδίαν εἶπε, Μακάριοι

gaudio, dicentes, Domine, etiam dæmonia subiiciuntur nobis in nomine tuo.

Et ait illis, Videbam satanam, sicut fulgur, de cælo cadentem.

Ecce, dedi vobis potestatem calcandi supra serpẽtes & scorpiones & super omnẽ virtutem inimici: & nihil vobis nocebit.

Veruntamen in hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subiiciũtur: gaudete autem quòd nomina vestra scripta sunt in cælis.

¶In ipsa hora exultauit spiritu, & dixit, Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ, quòd abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. etiã Pater, quoniã sic placuit ante te. Mat. 11.29

Omnia mihi tradita sunt à Patre meo: & nemo scit quis sit Filius, nisi Pater: & quis sit Pater, nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare.

Et conuersus ad discipulos suos, dixit, Beati Mat. 13.16

ocu-

g *Non repetit hic Lucas quod Mat. 10. 40 habuimus: Qui vos recipit me recipit: Nam illic de personis Christus agebat, hic autẽ de doctrina. illa receptio ad officia charitatis spectabat, nũc verò commendat fidẽ quæ Deum in verbo suo recipit.*

h *Collocatur Satan in aere cum suis angelis, Eph. 6. 12. inde verò dicitur detrudi, & quidẽ cum impetu, quando voce Euangelii eius potestas aboletur Euangeliũ. n. potentius est quàm vt possit coram eo consistere. Nota verò hic exprimi quàm misera sit hominum conditio, quorum capitibus insultat Satan, qui in aere dominatur, & mũdũ pedibus suis subiectum tenet donec adsit Christus liberator.*

5 Cõtẽptibilis quidem est Ecclesia, si externã eius speciem consideres, sed nulla in re æquè admirabilis Dei sapientia.

i *Sub. huius mundi.*

6 Aberrat à via quisquis Patrem quærit extra Filium.

7 Noui fœderis & veteris discrimẽ, in reuelationis mensura.

oculi qui vident quæ vos videtis.

Dico enim vobis quòd multi Prophetæ & reges voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.

Mat. 22. 35, mar. 12. 18 ¶*Et ecce, quidam Legisperitus surrexit, tentans illum, & dicens, Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo?*

At ille dixit ad eum, In Lege quid scriptum est? quomodo legis?

Deut. 6. 1 *Ille respondens dixit, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua: &*
Lev. 19. 18 *proximũ tuum sicut teipsum.*

Dixitque illi, Rectè respondisti: hoc fac, & viues.

Ille autem volens iustificare seipsum, dixit ad Iesum, Et quis est meus proximus?

Suscipiens autem Iesus dixit, Homo quidam descendebat ab Ierusalem in Iericho, & incidit in latrones, qui etiam despoliauerũt eum, & plagis impositis, abierunt, semiuiuo relicto.

οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ βλέποντες ἃ βλέπετε.

24 Λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι πολλοὶ προφῆται καὶ βασιλεῖς ἠθέλησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον· καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν.

25 ¶Καὶ ἰδοὺ, νομικός τις ἀνέστη, ἐκπειράζων αὐτὸν, καὶ λέγων, Διδάσκαλε, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω;

26 Ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτὸν, Ἐν τῷ νόμῳ τί γέγραπται; πῶς ἀναγινώσκεις;

27 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου· καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.

28 Εἶπε δὲ αὐτῷ, Ὀρθῶς ἀπεκρίθης· τοῦτο ποίει, καὶ ζήσῃ.

26 Ὁ δὲ, θέλων δικαιοῦν ἑαυτὸν, εἶπε πρὸς τὸν Ἰησοῦν, Καὶ τίς ἐστί μου πλησίον;

30 Ὑπολαβὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἀνθρώπός τις κατέβαινεν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Ἱεριχὼ, καὶ λῃσταῖς περιέπεσεν· οἳ καὶ ἐκδύσαντες αὐτὸν, καὶ πληγὰς ἐπιθέντες, ἀπῆλθον, ἀφέντες ἡμιθανῆ τυγχάνοντα.

oculi qui vidẽt quæ vos videtis.

Dico enim vobis, multos Prophetas & reges cupiuisse videre quæ vos videtis, nec vidisse: & audire quę auditis, nec audiuisse.

¶[8] Tum ecce, quidam [k] Legis interpres surrexit, tentans eum, & dicens, Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo?

At ille dixit ei, In Lege quid scriptum est? quomodo legis?

Ille verò respondens dixit, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, & ex tota cogitatione tua: & proximum tuum vt teipsum.

Tum *ipse* dixit ei, Rectè respondisti: hoc fac, & viues.

[9] Ille autem volens [l] iustificare seipsum, dixit Iesu, Et quis est meus proximus?

Excipiens autem Iesus dixit, Quidam descendebat ab Hierusalem in Iericho, & incidit in latrones, qui expoliato eo & plagis impositis, abierunt, eo seminece relicto.

8 Fides nõ tollit, sed stabilit Legis doctrinam.

k *Vnus quispiam ex profitentibus cognitionẽ ac sciẽtiam legitimarum constitutionũ, seu Legum Mosaicarum.*

9 Proximi nomine intelligũtur in Lege, quoscunque possumus iuuare.

l *Id est, iustitiam suã asserere, siue ostẽdere se iustum esse, id est, omni culpa vacare. In hac autẽ significatione vtitur nomine iustificationis Iacobus.*

m Id est, cū illud non præsidisset Sacerdos. Aliqui providentiæ Diuinæ respectu nihil est fortuitum.

n Deflexit de via.

m Fortè autem Sacerdos quidam descēdit per eandem viā: qui viso eo, n ex aduerso præteriit.

Similiter & Leuita, quum venisset ad eum locum, & illum vidisset, præteriit ex aduerso:

Samaritanus autē quidam iter faciens, venit ad eum, & eo viso, misericordia cō motus est:

Et accedens obligauit eius vulnera, infundens oleum ac vinum: & ipsum impositum suo iumento, duxit in diuersorium, & eius curam egit.

Postero autem die abiēs, prolatos duos denarios dedit hospiti, & dixit ei, Curam ipsi° age: & quodcūque præterea insumpseris, ego quum rediero, reddam tibi.

Quis igitur horū trium tibi videtur proximus fuisse illi qui incidit in latrones?

Ille autem dixit, Is qui vsus est misericordia erga eū. Ait igitur ei Iesus, Abi, & tu fac similiter.

o Christus non lautè tractari, sed attē tè vult, extexis postpositis rebus, audiri.

¶ 10 Factum est verò inter eundum, ipse ingressus est in quendā vicū: mulier autē quædā Martha nomine, excepit eū domum suam.

31 Κατὰ συγκυρίαν δὲ ἱερεύς τις κατέβαινεν ἐν τῇ ὁδῷ ἐκείνῃ· καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἀντιπαρῆλθεν.

32 Ὁμοίως δὲ καὶ Λευίτης, γενόμενος κατὰ τὸν τόπον, ἐλθὼν καὶ ἰδὼν, ἀντιπαρῆλθε.

33 Σαμαρείτης δέ τις ὁδεύων, ἦλθε κατ' αὐτὸν, καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἐσπλαγχνίσθη·

34 Καὶ προσελθὼν κατέδησε τὰ τραύματα αὐτῶν, ἐπιχέων ἔλαιον καὶ οἶνον· ἐπιβιβάσας δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἴδιον κτῆνος, ἤγαγεν αὐτὸν εἰς πανδοχεῖον, καὶ ἐπεμελήθη αὐτοῦ.

35 Καὶ ἐπὶ τὴν αὔριον ἐξελθὼν, ἐκβαλὼν δύο δηνάρια ἔδωκε τῷ πανδοχεῖ, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἐπεμελήθητι αὐτοῦ· καὶ ὅτι ἂν προσδαπανήσῃς, ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαί με, ἀποδώσω σοι.

36 Τίς οὖν τούτων τῶν τριῶν δοκεῖ σοι πλησίον γεγονέναι τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς λῃστάς;

37 Ὁ δὲ εἶπεν, Ὁ ποιήσας τὸ ἔλεος μετ' αὐτοῦ. Εἶπεν οὖν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Πορεύου, καὶ σὺ ποίει ὁμοίως.

38 ¶ Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ πορεύεσθαι αὐτὰς, καὶ αὐτὸς εἰσῆλθεν εἰς κώμην τινά· γυνὴ δέ τις ὀνόματι Μάρθα, ὑπεδέξατο αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς.

Accidit autem vt Sacerdos quidam descenderet eadem via: & viso illo præteriit.

Similiter & Leuita, quū esset secus locum, & videret eum, pertransiit:

Samaritanus autem quidam iter faciens, venit secus eū: & videns eum, misericordia motus est:

Et appropians alligauit vulnera eius, infundens oleum & vinum: & imponens illum in iumētum suum, duxit in stabulum, & curā eius egit.

Et altera die protulit duos denarios, & dedit stabulario, & ait: Curam illius habe: & quodcunque supererogaueris, ego quum rediero, reddam tibi.

Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones?

At ille dixit, Qui fecit misericordiam in illum. Et ait illi Iesus, Vade, & tu fac similiter.

¶ Factū est autem dum irent, & ipse intrauit in quoddā castellum: et mulier quædā Martha nomine, excepit illū in domum suam.

Et

Et huic erat soror nomine Maria, quæ etiam sedens secus pedes Domini, audiebat verbum illius.

39 Καὶ τῇδε ἦν ἀδελφὴ καλουμένη Μαρία, ἣ καὶ παρακαθίσασα παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, ἤκουε τὸν λόγον αὐτοῦ.

Et huic erat soror quæ vocabatur Maria, quæ etiam accidens ad pedes Iesu, audiebat ipsius sermonem.

Martha autem satagebat circa frequens ministerium: quæ stetit, & ait, Domine, non est tibi curæ quòd soror mea reliquit me solam ministrare? dic ergo illi vt me adiuuet.

40 Ἡ δὲ Μάρθα περιεσπᾶτο περὶ πολλὴν διακονίαν· ἐπιστᾶσα δὲ εἶπε, Κύριε, οὐ μέλει σοι ὅτι ἡ ἀδελφή μου μόνην με κατέλιπε διακονεῖν; εἰπὲ οὖν αὐτῇ ἵνα μοι συναντιλάβηται.

o Martha verò distrahebatur circa frequens ministerium: superueniens igitur ait, Domine, non est tibi curæ quòd soror mea reliquit me vt sola ministrem? dic ergo ei vt mihi vicissim opituletur.

Et respondens dixit illi Dominus, Martha Martha, solicita es, & turbaris erga plurima:

41 Ἀποκριθεὶς δὲ εἶπεν αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Μάρθα Μάρθα, μεριμνᾷς, καὶ τυρβάζῃ περὶ πολλά·

Respondens autē dixit ei Iesus, Martha Martha, solicita es, & psatagis de multis:

Porrò vnum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

42 Ἑνὸς δέ ἐστι χρεία. Μαρία δὲ τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξατο, ἥτις οὐκ ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῆς.

q Atqui vna re opus est. r Maria verò bonam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

o *Stultè hîc locus ad laudē vitæ (vt vocat) contemplatiuæ detortus est, quasi Christus vitam speculatiuam quum actiua comparet, quum simpliciter ostendat quorsum & quomodo ipse velit recipi. Nam tempus est audiendi, & tēpus agendi. Notat autem Christus in eo Martham, tum quòd satagendo modum excederet, tum quòd seipsam distrahens, & superfluis laboribus se occupans, inutilem sibi reddebat Christi aduētum.*

p *Ad ver. turbaris: indicatur siquidem turbidæ operæ solicitudo.*

q *Præclara sententia, qua monemur omnia officia, & omnes partes vitæ nostræ destinare in eum finem vt Deo seruiamus.* r *Nulla est hîc comparatio vt multi interpretes somniant: sed tantum pronuntiat Christus Mariam in sancto & vtili studio occupari, vnde abstrahi non debeat.*

CAP. XI.

1. *Docet Apostolos orare.* 14. *Dæmonium mutum eiicit.* 27. *Mulier è turba vocem extollens.* 29. *Iudæi signa petunt.* 37. *A Pharisæo inuitatus, externam sanctimoniæ laruam increpat.*

V.

ET factū est quū esset in quodam loco orans, vt cessauit, dixit vnus ex discipulis ei⁹ ad eū, Domine, doce nos orare, sicut docuit & Iohannes discipulos suos.

ΚΑΙ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τόπῳ τινὶ προσευχόμενον, ὡς ἐπαύσατο, εἶπέ τις τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν, Κύριε, δίδαξον ἡμᾶς προσεύχεσθαι, καθὼς καὶ Ἰωάννης ἐδίδαξε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ.

N.

ET factū est quū ipse precaretur quodam in loco, vt cessauit, dixit ei quidā ex eius discipulis, Domine, doce nos precari prout & a Iohannes docuit discipulos suos.

a *Probabile est Iohannem ex variis scripturæ locis certam aliquam precationem confecisse, quæ tempori congrueret, ac propius accederet ad Spirituale Christi regnū, quod iam patefieri cœperat.*

1 Veræ precationis formula.

1 Dixit autem eis, Quum precamini, dicite, PATER noster qui es in cælis, sanctificetur nomē tuū: veniat regnum tuū: fiat voluntas tua, sicut in cælo, etiam in terra;

2 Εἶπε δὲ αὐτοῖς, Οταν προσεύχησθε, λέγετε, ΠΑΤΕΡ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου· ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς·

|| *Et ait illis, Quū oratis, dicite, Pater, Sanctificetur nomen tuum: adueniat regnum tuum: fiat voluntas tua sicut in cælo, sic in terra:* Mat. 6. 9

Panem nostrum quotidianum da nobis [b] in diem.

3 Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δίδου ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν·

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.

b *Id est, quantū in hūc ittem opus est, non vt honestā curam tuendæ huius vitæ nobis eximat, sed solicitudinem illam anxiam qua plerique se conficiunt.*

Et remitte nobis peccata nostra: etenim ipsi remittimus omnibus qui nobis debēt: & ne nos inducas in tentationē, sed libera nos à malo.

4 Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀφίεμεν παντὶ ὀφειλοντι ἡμῖν· καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμὸν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.

Et dimitte nobis peccata nostra, siquidem & ipsi dimittimus omni debenti nobis; et ne nos inducas in tentationem.

2 Precādū est cum fide.

2 Dixit etiam eis, Quis vestrûm habebit amicum, & proficiscetur ad eum media nocte, & dicet ei, Amice, da mihi mutuò tres panes;

5 Καὶ εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Τίς ἐξ ὑμῶν ἕξει φίλον, καὶ πορεύσεται πρὸς αὐτὸν μεσονυκτίου, καὶ ἐρεῖ αὐτῷ, Φίλε, χρῆσόν μοι τρεῖς ἄρτους·

Et ait ad illos, Quis vestrûm habebit amicum, & ibit ad illū media nocte, & dicet illi, Amice, commoda mihi tres panes:

Quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod apponam ei:

6 Επειδὴ φίλος μου παρεγένετο ἐξ ὁδοῦ πρὸς με, καὶ οὐκ ἔχω ὃ παραθήσω αὐτῷ.

Quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod ponam ante illum.

Et ille intus respōdens dicat, Ne mihi molestiam exhibe: iā ostium clausum est, & pueruli mei mecū sunt in cubili: non possum surgere & dare tibi.

7 Κἀκεῖνος ἔσωθεν ἀποκριθεὶς εἴπῃ, Μή μοι κόπους πάρεχε· ἤδη ἡ θύρα κέκλεισται, καὶ τὰ παιδία μου μετ' ἐμοῦ εἰς τὴν κοίτην εἰσίν· οὐ δύναμαι ἀναστὰς δοῦναί σοι.

Et ille déintus respondens dicat, Noli mihi molestus esse: iam ostium clausum est, & pueri mei mecum sunt in cubili: non possum surgere, & dare tibi.

c *Ad uerb. impudentiam: ea verò impudentia de qua hoc loco agitur, in vitio poni non debet, sed maximè Deo commēdatur, qui talem importunitatē probat.*

Dico vobis, etiamsi non dederit ei surgens, eo quòd amicus eius sit: at certè propter [c] importunitatem eius surget: ac dabit ei quotquot sunt ei opus.

8 Λέγω ὑμῖν, εἰ καὶ οὐ δώσει αὐτῷ ἀναστὰς, διὰ τὸ εἶναι αὐτοῦ φίλον· διά γε τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ ἐγερθεὶς δώσει αὐτῷ ὅσων χρῄζει.

Dico vobis, etsi nō dabit illi surgens, eo quòd amicus eius sit: propter improbitatem tamen eius surget, & dabit illi quotquot habet necessarios.

Et

Mat.7,7 & 21.22 mar.11.24 Ioh. 14. 13 & 16.23 Iac.1.10

Et ego dico vobis, ||Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, et aperietur vobis.

9 Κἀγὼ ὑμῖν λέγω, Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· ζητεῖτε καὶ εὑρήσετε· κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν.

Et ego dico vobis, Petite, & dabitur vobis: quærite & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.

Mat.7.9

Omnis enim qui petit accipit, & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur.

10 Πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὑρίσκει· καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται.

Quisquis enim petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur.

Quis autē ex vobis patrem petit panem, nunquid lapidē dabit illi? Aut piscem, nunquid pro pisce serpentem dabit illi?

11 Τίνα δὲ ὑμῶν τὸν πατέρα αἰτήσει ὁ υἱὸς ἄρτον, μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ; ἢ καὶ ἰχθῦν, μὴ ἀντὶ ἰχθύος ὄφιν ἐπιδώσει αὐτῷ;

Ecquis autem ex vobis pater, si filius *ab eo* petierit panem lapidem ei dabit? aut si piscem, num pro pisce dabit ei serpentem?

Aut si petierit ouum, nunquid porriget illi scorpionē?

12 Ἢ καὶ ἐὰν αἰτήσῃ ᾠὸν, μὴ ἐπιδώσει αὐτῷ σκορπίον;

Aut si petierit ouum, num dabit ei scorpium?

Si ergo vos quum sitis mali, nostis bona data dare filijs vestris: quanto magis Pater vester cælestis dabit Spiritum bonum petentibus se?

13 Εἰ οὖν ὑμεῖς πονηροὶ ὑπάρχοντες, οἴδατε ἀγαθὰ δόματα διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ὁ ἐξ οὐρανοῦ δώσει πνεῦμα ἅγιον τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν.

Si vos igitur qui estis mali, nostis bona dona dare liberis vestris, quanto magis Pater vester cœlestis dabit Spiritum sanctum petentibus ab eo.

Mat.9.32 & 12.22 mar.3.20

¶Et erat eiiciens dæmonium, & illud erat mutum. & quum eiecisset dæmoniū, loquutus est mutus: & admiratæ sunt turbæ.

14 ¶Καὶ ἦν ἐκβαλλῶν δαιμόνιον, καὶ αὐτὸ ἦν κωφόν. ἐγένετο δὲ τοῦ δαιμονίου ἐξελθόντος, ἐλάλησεν ὁ κωφός· καὶ ἐθαύμασαν οἱ ὄχλοι.

¶3 Eiecit etiam dæmonium quod erat mutum. factum est autem, egresso dæmonio, loquutus est mutus: & mirata est turba.

3 Exemplū horrendæ & insanabilis excæcationis, quum mala conscientia & destinata malitia virtus Dei blasphematur.

Mat.9.34 mar.3.22

Quidam autem ex eis dixerunt, In Beel-zebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia.

15 Τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν εἶπον Εν Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια.

Quidam verò ex iis dixerūt, Per Beelzebul principem dęmoniorum eiicit dęmonia.

Et alij tentantes, signum de cælo quærebant ab eo.

16 Ετεροι δὲ πειράζοντες, σημεῖον παρ' αὐτοῦ ἐζήτουν ἐξ οὐρανοῦ.

Et alii tentantes, signum è cœlo petebant ab eo.

Mat.12.25 mar.3.24

Ipse autem vt vidit cogitationes eorum, dixit eis, Omne regnum in seipsum diuisum, desolatur: & domus supra domum, cadit.

17 Αὐτὸς δὲ εἰδὼς αὐτῶν τὰ διανοήματα, εἶπεν αὐτοῖς, Πᾶσα βασιλεία ἐφ' ἑαυτὴν διαμερισθεῖσα, ἐρημοῦται, καὶ οἶκος ἐπὶ οἶκον, πίπτει.

4 Ipse verò quum sciret cogitationes eorum, dixit eis, Omne regnum dissidens aduersus sese, vastatur: & domus aduersus sese *dissidens*, cadit.

4 Dignoscē di veri Christi à falso hæc vera ratio est quòd verus Christus cum Satana nulla prorsus conditione paciscitur. Superest autem vt cognitus agnoscatur.

Quòd si etiam satanas aduersus seipsum dissidet, quomodo stabit regnum eius? Nam dicitis [d] per Beelzebul eiicere me dæmonia.

18 Εἰ δὲ καὶ ὁ σατανᾶς ἐφ' ἑαυτὸν διεμερίσθη, πῶς σταθήσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ; ὅτι λέγετε, ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλειν με τὰ δαιμόνια.

Si autem & satanas in seipsum diuisus est, quomodo stabit regnum eius? quia dicitis in Beelzebub me eiicere dæmonia.

Quòd si ego per Beelzebul eiicio dęmonia, filij vestri per quem eiiciunt? propterea ipsi erunt vestri iudices.

19 Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι; διὰ τοῦτο κριταὶ ὑμῶν αὐτοὶ ἔσονται.

Si autem ego in Beelzebub eiicio dæmonia, filii vestri in quo eiiciunt? ideo ipsi, iudices vestri erunt.

Sin autem [e] digito Dei eiicio dæmonia, nempè peruenit ad vos regnum Dei.

20 Εἰ δὲ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Porrò si in digito Dei eiicio dæmonia, profectò peruenit in vos regnum Dei.

Quũ validus quispiam armatus custodit [f] aulam suam, in pace sunt ea quæ habet.

21 Ὅταν ὁ ἰσχυρὸς καθωπλισμένος φυλάσσῃ τὴν ἑαυτοῦ αὐλὴν, ἐν εἰρήνῃ ἐστὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ.

Quũ fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet.

[g] Postquam verò quispiam eo validior inuadens vicerit eũ, totam armaturam eius aufert qua confidebat, & spolia eius distribuit.

22 Ἐπὰν δὲ ὁ ἰσχυρότερος αὐτοῦ ἐπελθὼν νικήσῃ αὐτὸν, τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ αἴρει ἐφ' ᾗ ἐπεποίθει, καὶ τὰ σκῦλα αὐτοῦ διαδίδωσιν.

Si autem fortior eo superueniens vicerit eum, vniuersa arma eius aufert in quibus confidebat, & spolia eius distribuit.

[5] Qui non est mecum, contra me est: & qui non cogit mecum, spargit.

23 Ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστι· καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ, σκορπίζει.

Qui non est mecũ, contra me est: & qui non colligit mecum, dispergit.

[6] Quum impurus spiritus exierit à quopiam, transit per arida loca, quærens requiem: & non inueniens dicit, Reuertar domum meã vnde exiui.

24 Ὅταν τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, διέρχεται δι' ἀνύδρων τόπων, ζητοῦν ἀνάπαυσιν· καὶ μὴ εὑρίσκον, λέγει, Ὑποστρέψω εἰς τὸν οἶκόν μου ὅθεν ἐξῆλθον.

Quum immundus spiritus exierit de homine, perambulat per loca inaquosa, quærens requiem: & non inueniens dicit, Reuertar in domum meã vnde exiui.

Veniens igitur inuenit eam versam & ornatam.

25 Καὶ ἐλθὸν εὑρίσκει σεσαρωμένον καὶ κεκοσμημένον·

Et quum venerit inuenit scopis mundatam & ornatã.

d *In nomine vel authoritate Beelzebul.*

e *Id est, virtute Dei, Exod. 8.19*

f *Id est, regiã suam. aula enim declarat locum apertum & vacuum ante ædes expositum. transfertur autem ad ædes potentum.*

g *Argumento ab impossibili probat Christus Satanam à Satana eiici non posse, propter æqualem in diabolos potentiam: sed probat Beelzebul potius esse captiuum & à se victum quã adiutore suum: Cum enim Christus expellit angelos Belzebul ab hominibus, quid aliud agit, quã quod incurrit, in fines regni ipsius Beelzebul, ac diripit arma eius, ac diuidit spolia eius.*

5 Aduersus mediatores qui Christi cũ Satana saltẽ ad tempus cõciliandi rationẽ quærunt.

6 Qui non perseuerat, peiore est cõdition e quã qui nũquam cœpit.

Tunc vadit & assumit septem alios spiritus nequiores se: & ingressi habitant ibi. Et fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus.

26 Τότε πορεύεται καὶ παραλαμβάνει ἑπτὰ ἕτερα πνεύματα πονηρότερα ἑαυτοῦ· καὶ εἰσελθόντα κατοικεῖ ἐκεῖ· καὶ γίνεται τὰ ἔσχατα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου χείρονα τῶν πρώτων.

Tunc proficiscitur & accipit septem alios spiritus peiores quàm sit ipse: & ingressi habitant illic: fitque vltima conditio hominis illius deterior priore.

Heb. 6. 4. 2. pet. 2. 21

¶ Factum est autem quum hæc diceret, extollens vocem quædam mulier de turba, dixit illi, Beatus venter qui te portauit, & hubera quæ suxisti.

27 ¶ Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ λέγειν αὐτὸν ταῦτα, ἐπάρασά τις γυνὴ φωνὴν ἐκ τοῦ ὄχλου, εἶπεν αὐτῷ, Μακαρία ἡ κοιλία ἡ βαστάσασά σε, καὶ μαστοὶ οὓς ἐθήλασας.

¶ [7] Factum est autē quum hæc diceret, attollens vocē quædam mulier è turba, dixit ei, Beatus vterus qui te portauit, & vbera quæ suxisti.

7 Christus non captat laudem in se se, sed in nostra salute.

h Menōge *Ista cōiunctio neque negat quod dictum est, neque reiicit: sed infert quod certius est: corrigit enim Christus sermonem mulieris.*

At ille dixit, Quin imò beati qui audiunt verbum Dei: & custodiunt illud.

28 Αὐτὸς δὲ εἶπε, Μενοῦν γε μακάριοι οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ φυλάσσοντες αὐτόν.

Ipse autem dixit, [h] Imò verò beati [i] qui audiunt sermonem Dei, [k] & eum obseruant.

i *Cælestis vitæ & æternæ beatitudinis fiunt participes qui fide verbum amplexi fuerint. Clauis enim regni cælorum est, gratuita Dei adoptio, quam nos ex verbo cōcipimus.*

Mat. 12. 38

¶ Turbis autem cōcurrentibus, cœpit dicere, Generatio hæc, generatio nequam est: signū quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ.

Iona 2. 1

29 ¶ Τῶν δὲ ὄχλων ἐπαθροιζομένων ἤρξατο λέγειν, Ἡ γενεὰ αὕτη πονηρά ἐστι· σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου.

¶ [8] Quū autem turba congregaretur apud eum, cœpit dicere, Natio hæc scelerata est: signum requirit, sed signum non dabitur ei, nisi signum illud Ionæ Prophetæ.

k *Tenenda est ista copula, quòd primò audire, deinde & seruare verbum Dei oporteat. Nam fides est ex auditu.*

Nam sicut fuit Ionas signum Niniuitis, ita erit & Filius hominis generationi isti.

30 Καθὼς γὰρ ἐγένετο Ἰωνᾶς σημεῖον τοῖς Νινευίταις, οὕτως ἔσται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τῇ γενεᾷ ταύτῃ.

Nam prout fuit Ionas signum Niniuitis, ita etiam erit Filius hominis nationi isti.

Rom. 10. 17. *hinc etiam sumendum est ex ordium spiritualis vitæ.*

3. Reg. 10. 1. 2. paral. 9. 1

Regina Austri surget in iudicio cū viris generationis huius, & condemnabit illos: quia venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis: & ecce plus quàm Salomon hîc.

31 Βασίλισσα νότου ἐγερθήσεται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῶν ἀνδρῶν τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινεῖ αὐτούς· ὅτι ἦλθεν ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἀκούσαι τὴν σοφίαν Σολομῶντος· καὶ ἰδοὺ, πλεῖον Σολομῶντος ὧδε.

Regina Austri surget in iudicio cum viris nationis huius, & condemnabit eos, quòd venerit à terminis terræ vt audiret sapientiam Solomonis: & ecce, plus quā Solomon est hoc in loco.

8 Præposteri miraculorum flagitatores, pro miraculis pœnas auferent.

Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione hac,

32 Ἄνδρες Νινευὶ ἀναστήσονται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης,

Viri Niniuitæ resurgent in iudicio cum hac natione,

& condemnabũt eã: quòd ad præconium Ionæ resipuerint: & ecce, plus quàm Ionas *est* hoc in loco.

9 Ideo accendũtur mẽtes cognitione Dei, vt alii aliis prælu ceamus, ac proinde laborandum in primis de vera illa luce petenda.

9 Nullus verò lucernam accensam in occulto ponit, neque subter modium: sed in candelabrum, vt qui ingrediũtur, splẽdorem videant.

Lucerna corporis est oculus. quum igitur oculus tuus fuerit simplex, totum quoque corpus tuum lucidum erit: quum verò malus fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit.

Considera ergo num lumen quod in te est, tenebræ sint.

Itaque si corpus tuum totum lucidũ *fuerit*, non habens aliquam partem tenebrosam, *sic* erit lucidum totũ, vt quum lucerna fulgore te illustrat.

10 Cultus Dei nõ in externa munditie & excogitatis ritibus. sed in spirituali, cordis iustitia & charitate positus est.

¶ 10 Postquam autẽ loquutus esset, rogauit eum quidã Pharisæus vt pranderet apud se. l Ingressus igitur discubuit.

l *Non vt cõmessationes sectaretur conuiuiis adesse solebat Dominus noster, sed vt quoquo modo posset, venaretur occasionẽ docendi verbi Dei.*

Pharisæus autem quũ *hoc* vidisset, admiratus est eum non prius ablutum fuisse ante prandiũ.

Dixit autem Dominus ei, Vos quidẽ Pharisæi exteriorem poculi patinæque partem purgatis: sed quod intra vos est, plenum est rapina & scelere.

καὶ κατακρινοῦσιν αὐτήν· ὅτι μετενόησαν εἰς τὸ κήρυγμα Ιωνᾶ· καὶ ἰδοὺ, πλεῖον Ιωνᾶ ὧδε.

33 Οὐδεὶς δὲ λύχνον ἅψας, εἰς κρυπτὸν τίθησιν, οὐδὲ ὑπὸ τὸν μόδιον· ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν, ἵνα οἱ εἰσπορευόμενοι τὸ φέγγος βλέπωσιν.

34 Ο λύχνος τοῦ σώματος, ἐστὶν ὁ ὀφθαλμός. ὅταν οὖν ὁ ὀφθαλμός σου ἁπλοῦς ᾖ, καὶ ὅλον τὸ σῶμά σου φωτεινόν ἐστιν· ἐπὰν δὲ πονηρὸς ᾖ, καὶ τὸ σῶμά σου σκοτεινόν.

35 Σκόπει οὖν μὴ τὸ φῶς τὸ ἐν σοὶ, σκότος ἐστίν.

36 Εἰ οὖν τὸ σῶμά σου ὅλον φωτεινὸν, μὴ ἔχον τι μέρος σκοτεινὸν, ἔσται φωτεινὸν ὅλον, ὡς ὅταν ὁ λύχνος τῇ ἀστραπῇ φωτίζῃ σε.

37 ¶ Εν δὲ τῷ λαλῆσαι, ἠρώτα αὐτὸν φαρισαῖός τις ὅπως ἀριστήσῃ παρ' αὐτῷ. εἰσελθὼν δὲ ἀνέπεσεν.

38 Ο δὲ φαρισαῖος ἰδὼν ἐθαύμασεν ὅτι οὐ πρῶτον ἐβαπτίσθη πρὸ τοῦ ἀρίστου.

39 Εἶπε δὲ ὁ Κύριος πρὸς αὐτὸν, Νῦν ὑμεῖς οἱ φαρισαῖοι τὸ ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου καὶ τοῦ πίνακος καθαρίζετε· τὸ δὲ ἔσωθεν ὑμῶν γέμει ἁρπαγῆς καὶ πονηρίας.

& condemnabunt illam: quia pœnitentiam egerunt ad prædicationem Ionæ: & ecce, plus quàm Ionas hic. Suprà, 8. 16.

Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, neque sub modio: sed supra cãdelabrum, vt qui ingrediũtur lumen videant. mat. 5. 15. marc. 4. 21

Lucerna corporis tui, est oculus tuus. si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit: si autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit. Mat. 6. 22

Vide ergo ne lumen quod in te est, tenebræ sint.

Si ergo corpus tuũ totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidũ totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit te.

¶ Et quum loqueretur, rogauit illum quidam Pharisæus vt pranderet apud se. Iesus autem ingressus recubuit.

Pharisæus autẽ cœpit intra se reputans dicere quare nõ baptizatus esset ante prandium.

Et ait Dominus ad illum, Nunc vos Pharisæi quod déforis est calicis & catini mundatis: quod autem intus est vestrûm, plenum est rapina & iniquitate. Mat. 23. 25

Stulti, nónne qui fecit quod déforis est, etiã id quod déintus est, fecit?

Verũtamen quod superest, date eleemosynam: & ecce, omnia munda sunt vobis.

Sed væ vobis Pharisæis, quia decimatis menthã & & rutam & omne olus, & præteritis iudiciũ & charitatẽ Dei. Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere.

Infrà, 20. 46. mat. 23. 6. mar. 12. 38 *Væ vobis Pharisæi, quia diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro.*

Mat. 23. 27. *Væ vobis, quia estis vt monumenta quæ non apparent, & homines ambulãtes suprà, nesciunt.*

Respondẽs autem quidam ex Legisperitis, ait illi, Magister, hæc dicens, etiã contumeliam nobis facis.

Mat. 23. 4 act. 15. 10 *At ille ait, Et vobis Legisperitis væ, quia oneratis homines oneribus quæ portare non possunt, & ipsi vno digito vestro non tangitis sarcinas.*

Væ vobis, quia

40 Αφρονες, οὐχ ὁ ποιήσας τὸ ἔξωθεν, καὶ τὸ ἔσωθεν ἐποίησε;

41 Πλὴν τὰ ἐνόντα δότε ἐλεημοσύνην· καὶ ἰδοὺ, πάντα καθαρὰ ὑμῖν ἐστιν.

42 Αλλ' οὐαὶ ὑμῖν τοῖς φαρισαίοις, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ ἡδύοσμον καὶ τὸ πήγανον καὶ πᾶν λάχανον, καὶ παρέρχεσθε τὴν κρίσιν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. ταῦτα ἔδει ποιῆσαι, κἀκεῖνα μὴ ἀφιέναι.

43 Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς φαρισαίοις· ὅτι ἀγαπᾶτε τὴν πρωτοκαθεδρίαν ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ τοὺς ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς.

44 Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταὶ· ὅτι ἐστὲ ὡς τὰ μνημεῖα τὰ ἄδηλα, καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ περιπατοῦντες ἐπάνω οὐκ οἴδασιν.

45 Αποκριθεὶς δέ τις τῶν νομικῶν λέγει αὐτῷ, Διδάσκαλε, ταῦτα λέγων, καὶ ἡμᾶς ὑβρίζεις.

46 Ὁ δὲ εἶπε, Καὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς οὐαὶ, ὅτι φορτίζετε τοὺς ἀνθρώπους φορτία δισβάστακτα, καὶ αὐτοὶ ἑνὶ τῶν δακτύλων ὑμῶν οὐ προσψαύετε τοῖς φορτίοις.

47 Οὐαὶ ὑμῖν, ὅτι

Dementes, [m] nónne qui fecit quod foris est, [n] etiam id quod intus est fecit?

Imò [o] ea quæ adsunt date *in* eleemosynam: & ecce, omnia erunt vobis pura.

[11] Sed væ vobis Pharisæis, quoniam [p] decimatis menthã & rutam & [q] quoduis olus, sed præteritis [r] iudicium & charitatem Dei. Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere.

[12] Væ vobis Pharisæis, quoniam diligitis primum cõsessum in conuẽtibus, & salutationes in foris.

[13] Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: quoniam estis vt monumẽta quæ non apparent, & quæ nesciunt ij qui super *ea* ambulant.

Respondens autẽ quidam ex Legis interpretibus, ait ei, Magister, quum hæc dicis, etiam nos afficis iniuria.

[14] Ipse autem ait, Væ vobis quoque Legis interpretibus, quoniam oneratis homines oneribus difficilibus portatu, sed ipsi vno ex digitis vestris non attingitis onera.

[15] Væ vobis, quoniã

m *Pharisæorum stultitiam hac ratione coarguit Christus quòd Deus quia interiorẽ animam non minus quã corpus creauit, sola externa specie placari nequeat.*

n *Subaudi, Cur ergo vtraque munda vt sint non curatis.*

o *Id est, pro facultatibus vestris (quasi dicat) vestris rapinis quæ impediebant quominus puri vesci possetis, opponatur charitas qua ex iis quæ vobis suppetũt, liberales sitis in egenos, sic futurũ est vt sanctificetur quod intra patinam est, etiam si patina abluta non fuerit.*

11 Hypocritarum est minuta persequi, præcipua omittere.

p *Decimã partem ex Dei lege persoluendam deciditis.*

q *Id est, omne genus olerum, vt explicat Augustinus in Enchir: ad Laurent. cap. 99, vbi simili ratione docet explicandum quod ait Paulus, 1. Tim. 1. 4 Deum velle omnes saluos fieri.*

r *Id est, quod iustum & æquum est: complectitur autem iudicium præcepta secũda tabula, charitas autem Dei primam.*

12 Hypocrisis & ambitio plerunque coniunctæ.

13 Hypocrytæ externo aspectu fallunt. 14 Hypocritæ in alios seuerissimi, omnia sibi indulgẽt.

ædificatis monumenta Prophetarum, patres autem vestri trucidarunt eos.

ſ Cùm fuerint persequutores Dei ſeruorum, atque patrum vestrorum exemplo, et aſſimulatæ studiũ pietatis, veneratæ dñi Prophetarũ monumenta exornetur, trophæa animæ crudelitatis erigitis.

Nempe ſ testimonio vestro comprobatis facta patrum vestrorum: quoniam illi quidem eos trucidarunt, vos autem ædificatis eorum monumenta.

Propterea etiam Sapientia Dei dixit, Mittam ad eos Prophetas & Apoſtolos, & ex ipſis *quoſdam* trucidabunt, & *quoſdam* t expellent:

t Ita inſecta bunturve eandem expellant. u Id eſt, vt ratio à vobis repetatur, atque adeò pœna exigatur ſuæ ſanguinis Prophetarum.

Vt à natione iſta u requiratur ſanguis omnium Prophetarum, effuſus à iactis fundamentis mundi,

A ſanguine Abel vſque ad ſanguinem Zachariæ, qui periit inter altare & ædem: etiam dico vobis, requiretur ab hac natione.

16 Iampridem ii præcipuè arcēt populum ab aditu cognitionis Dei, quos oportuit eſſe Eccleſiæ iaeirotes.

17 Euadit quidem mũdus eo deterior quo magis reprehenditur, ſed nihilominus minimè prodenda veritas.

x Abſcondiſtis & ſubtraxiſtis è medio, vt nunquam cõpareant.

16 Væ vobis Legis interpretibus, quoniam x ſuſtuliſtis clauẽ cognitiõis: ipſi non introiſtis, & eos qui introibant prohibuiſtis.

17 Quum autem hæc eis diceret, cœperũt Scribæ & Pharisæi vehementer ipſi imminere, & y allicere ad loquendum de multis:

y Variis propoſitis quæſtionibus aliquid ex or elicere, quod inſidiendo capere poſſent.

οἰκοδομεῖτε τὰ μνημεῖα τῶν προφητῶν, οἱ δὲ πατέρες ὑμῶν ἀπέκτειναν αὐτούς.

48 Ἄρα μαρτυρεῖτε καὶ συνευδοκεῖτε τοῖς ἔργοις τῶν πατέρων ὑμῶν· ὅτι αὐτοὶ μὲν ἀπέκτειναν αὐτούς, ὑμεῖς δὲ οἰκοδομεῖτε αὐτῶν τὰ μνημεῖα.

49 Διὰ τοῦτο καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ εἶπεν, Ἀποστελῶ εἰς αὐτοὺς προφήτας καὶ ἀποστόλους, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποκτενοῦσι καὶ ἐκδιώξουσιν·

50 Ἵνα ἐκζητηθῇ τὸ αἷμα πάντων τῶν προφητῶν, τὸ ἐκκεχυμένον ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης,

51 Ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἅβελ ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου, τοῦ ἀπολομένου μεταξὺ τοῦ θυσιαστηρίου καὶ τοῦ οἴκου· ναὶ λέγω ὑμῖν, ἐκζητηθήσεται ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης.

52 Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς, ὅτι ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως· αὐτοὶ οὐκ εἰσήλθετε, καὶ τοὺς εἰσερχομένους ἐκωλύσατε.

53 Λέγοντος δὲ αὐτοῦ ταῦτα πρὸς αὐτούς, ἤρξαντο οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι δεινῶς ἐνέχειν, καὶ ἀποστοματίζειν αὐτὸν περὶ πλειόνων·

ædificatis monumẽta Prophetarum, patres autem vestri occiderunt illos.

Profectò teſtificamini quòd conſentitis operibus patrum vestrorum: quoniam ipſi quidem eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum ſepulchra.

Propterea & Sapientia Dei dixit, Mittam ad illos Prophetas & Apoſtolos, & ex illis occident, & perſequentur:

Vt inquiratur ſanguis omniũ Prophetarum qui effuſus eſt à conſtitutione mundi à generatione iſta,

A ſanguine Abel vſque ad ſanguinem Zachariæ, qui periit inter altare & ædẽ: ita dico vobis, requiretur ab hac generatione.

Gen. 4. 8. 2. par. 24. 24.

Væ vobis Legiſperitis, quia tuliſtis clauem ſcientiæ: ipſi nõ introiſtis, & eos qui introibant prohibuiſtis.

Quum autem hæc ad illos diceret, cœperunt Phariſæi & Legiſperiti grauiter inſiſtere, & os eius opprimere de multis:

Insidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore eius, vt accusarent eum.

54 Ενεδρεύοντες αὐτὸν, καὶ ζητοῦντες θηρεῦσαί τι ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ἵνα κατηγορήσωσιν αὐτοῦ.

Insidiantes ei, & cupidè venantes aliquid ex ipsius ore, vt eum accusarent.

CAP. XII.

1. Fermentum Pharisæorum. 5. Quis timendus. 8. Confiteri Christum. 16. Parab. diuitis cuius agri exuberarant. 22. Terrenorum cura despicienda. 31. Regnum Dei quærendum. 39. Christi aduentus, vt furis in nocte. 51. Dissidia ob Euangelium.

V.

Act.16.5: mar.8.14.

MVltis autem turbis circunstantibus, ita vt se inuicem conculcarent, cœpit dicere ad discipulos suos, Attendite à fermẽto Pharisæorum, quod est hypocrisis.

Supra,8.17. mat.10.26 mar.4.22.

Nihil autẽ opertum est, quod non reueletur: neque absconditum, quod non sciatur:

Quoniã, quæ in tenebris dixistis, in lumine dicentur: & quod in aurẽ loquuti estis ẽ cubiculis, prædicabitur in tectis.

Mat.10. 28.

Dico autem vobis amicis meis. Ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & post hæc non habent amplius quid faciant.

Ostẽdam autem vobis quẽ timeatis:

Ἐν οἷς ἐπισυναχθεισῶν τῶν μυριάδων τοῦ ὄχλου, ὥστε καταπατεῖν ἀλλήλους, ἤρξατο λέγειν πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, Πρῶτον προσέχετε ἑαυτοῖς ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν φαρισαίων, ἥτις ἐστὶν ὑπόκρισις.

2 Οὐδὲν δὲ συγκεκαλυμμένον ἐστὶν ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται· καὶ κρυπτὸν, ὃ οὐ γνωσθήσεται.

3 Ἀνθ' ὧν ὅσα ἐν τῇ σκοτίᾳ εἴπατε, ἐν τῷ φωτὶ ἀκουσθήσεται· καὶ ὃ πρὸς τὸ οὖς ἐλαλήσατε ἐν τοῖς ταμείοις, κηρυχθήσεται ἐπὶ τῶν δωμάτων.

4 Λέγω δὲ ὑμῖν τοῖς φίλοις μου, Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, καὶ μετὰ ταῦτα μὴ ἐχόντων περισσότερόν τι ποιῆσαι.

5 Ὑποδείξω δὲ ὑμῖν τίνα φοβηθῆτε·

N.

INterea [r]quum coacta esset [2]permulta turba, adeò vt alij alios conculcarẽt, cœpit dicere discipulis suis: [b]In primis cauete vobis à fermento Pharisæorũ, quod est hypocrisis.

Nihil enim opertum est, quod non sit detegendum: neque occultum, quod non sit cognoscendum.

Propterea quæ in tenebris dixistis, in luce audientur: & quod in aurem loquuti estis in cubiculis: prædicabitur supra domos.

[2]Dico autem vobis [c]amicis meis, Ne timete vobis ab iis qui trucidãt corpus, & posteà non habẽt quod amplius faciãt.

Præmõstrabo autẽ vobis quẽ timeatis

1 Fidelibus doctoribus cõstitutis, cauendi sunt in primis qui puritatẽ doctrinæ specioſis commentis inficiunt: deinde danda opera vt palam & intrepidè auxilio Dei freti, sinceram doctrinam proponant.

a *Ad verbũ populi myriades. numerus certus pro incerto, id est, multitudo innumerabilis.*

b *De imminentibus periculis monet, quòniam improuisæ vehementius feriunt.*

2 Etiamsi hypocritæ principes habeãt suæ crudelitatis ministros, nullia tamen causa est cur veltã illum trepidemus, quum illi nihil possint nisi quod Deus volet, nec vnquam velit Deus

quod repugnet suorum saluti. c *Amicos eos vocat, vt consolationem inaduersis capiant.*

timete eũ qui postquã trucidarit, præditus est autoritate iniiciendi in gehennam. etiam dico vobis, hunc timete.

φοβήθητε τὸν μετὰ τὸ ἀποκτεῖναι ἐξουσίαν ἔχοντα ἐμβαλεῖν εἰς τὴν γέενναν. ναὶ λέγω ὑμῖν, τοῦτον φοβήθητε.

timete eũ qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam. ita dico vobis, hunc timete.

Nónne quinque passerculi væneunt assăris duobus, & vnus ex iis non est in oblitione apud Deũ?

6 Οὐχὶ πέντε στρουθία πωλεῖται ἀσσαρίων δύο, καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἐπιλελησμένον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ;

Nónne quinque passeres vænenunt dipondio, & vnus ex illis non est in oblitione corã Deo? Matt. 10. 29

Quinetiam capilli capitis vestri omnes numerati sunt. ne igitur timete: multis passerculis præstatis.

7 Ἀλλὰ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς ὑμῶν πᾶσαι ἠριθμημέναι. μὴ οὖν φοβεῖσθε· πολλῶν στρουθίων διαφέρετε.

Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt. nolite ergo timere: multis passeribus pluris estis. 1. Sam. 14. 45 act. 27. 34

3 Ingens constãtis confessionis merces, horrẽda abnegationis pœna, atque adeò irreuocabilis pœna, si dedita opera ore & animo blasphemetur cognita veritas.

3 Dico autem vobis, Quisquis me cõfessus fuerit coram hominibus, Filius quoque hominis cõfitebitur eum coram Angelis Dei:

8 Λέγω δὲ ὑμῖν, Πᾶς ὃς ἂν ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁμολογήσει ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ·

Dico autem vobis, Omnis quicunque confessus fuerit me coram hominibus, & Filius hominis confitebitur illum coram angelis Dei: Supr. 9. 26 mat. 10. 32 2. tim. 2. 12

Qui verò negauerit me in conspectu hominum, abnegabitur in cõspectu Angelorum Dei.

9 Ὁ δὲ ἀρνησάμενός με ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ἀπαρνηθήσεταί ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ.

Qui autem negauerit me coram hominibus, negabitur coram angelis Dei.

Et quisquis dicet quippiam in Filium hominis, ei remittetur: ei verò qui in Spiritum sanctũ blasphemauerit, non remittetur.

10 Καὶ πᾶς ὃς ἐρεῖ λόγον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· τῷ δὲ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα βλασφημήσαντι οὐκ ἀφεθήσεται.

Et omnis qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur illi: ei autem qui in Spiritũ sanctum blasphemauerit, non remittetur. Mat. 12. 32 marc. 3. 28 1. ioh. 5. 16

4 Magnum est cõfessionis certamẽ, sed vel infirmissimis certantibus non deerit suo tẽpore qui omnia potest.

4 Quum autem adduxerint vos ad synagogas, & ad magistratus ac potestates, ne soliciti estote quo modo aut quid pro defensione allaturi, aut quid dicturi sitis:

11 Ὅταν δὲ προσφέρωσιν ὑμᾶς ἐπὶ τὰς συναγωγὰς, καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, μὴ μεριμνᾶτε πῶς ἢ τί ἀπολογήσησθε, ἢ τί εἴπητε·

Quum autem inducent vos in synagogas, & ad magistratus & potestates, nolite soliciti esse qualiter aut quid respondeatis, aut quid dicatis: Mat. 10. 19 mar. 13. 11

Spiritus enim sanctus docebit vos eo ipso momento quæ oporteat dicere.

12 Τὸ γὰρ ἅγιον Πνεῦμα διδάξει ὑμᾶς ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, ἃ δεῖ εἰπεῖν.

Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora quid oporteat vos dicere.

Alio

¶ *Ait autē ei quidam de turba, Magister, dic fratri meo vt diuidat mecum hæreditatem.*

13 ¶ Εἶπε δέ τις αὐτῷ ἐκ τοῦ ὄχλου, Διδάσκαλε, εἰπὲ τῷ ἀδελφῷ μου μερίσασθαι μετ' ἐμοῦ τὴν κληρονομίαν.

¶[5] Dixit autem ei quidam è turba, Magister, dic fratri meo vt partiatur mecum hæreditatem.

At ille dixit ei, Homo, quis me constituit iudicem aut diuisorē super vos?

14 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, Ἄνθρωπε, τίς με κατέστησε δικαστὴν ἢ μεριστὴν ἐφ' ὑμᾶς;

Ipse verò dixit ei, [d]Heus tu, quis me vobis iudicem aut partitorem præfecit?

Dixitque ad illos, Videte & cauete ab omni auaritia: quia non in abundantia cuiusquam vita eius est, ex his quæ possidet.

15 Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς, Ὁρᾶτε καὶ φυλάσσεσθε ἀπὸ τῆς πλεονεξίας· ὅτι οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐστιν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ.

Dixit igitur eis, Videte, & cauete ab [e] auaritia: neque enim quum *bona* cuipiam redundāt, [f] vita ipsi constat ex bonis suis.

Eccl. 11. 19 *Dixit autem similitudinem ad illos, dicens, Hominis cuiusdam diuitis huberes fructus ager attulit:*

16 Εἶπε δὲ παραβολὴν πρὸς αὐτοὺς, λέγων, Ἀνθρώπου τινὸς πλουσίου εὐφόρησεν ἡ χώρα·

[6] Dixit autem eis parabolā in hęc verba, Hominis cuiusdam diuitis exuberarat [g] regio:

Et cogitabat intra se, dicens, Quid faciam? quia non habeo quò congregem fructus meos.

17 Καὶ διελογίζετο ἐν ἑαυτῷ, λέγων, Τί ποιήσω; ὅτι οὐκ ἔχω ποῦ συνάξω τοὺς καρπούς μου.

Itaque [h] ratiocinabatur apud se, dicens, Quid faciam? nec enim habeo vbi cogam fructus meos.

Et dixit, Hoc faciam: destruam horrea mea, & maiora faciam: & illuc cōgregabo omnia quæ nata sunt mihi, & bona mea.

18 Καὶ εἶπε, Τοῦτο ποιήσω· καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας, καὶ μείζονας οἰκοδομήσω· καὶ συνάξω ἐκεῖ πάντα τὰ γεννήματά μου, καὶ τὰ ἀγαθά μου.

Et dixit, Hoc faciam: destruam horrea mea, & maiora ædificabo: & illic cogam omnes fructus meos, & bona mea.

Et dicam animæ meæ, Anima, habes multa bona posita in annos plurimos: requiesce, comede, bibe, epulare.

19 Καὶ ἐρῶ τῇ ψυχῇ μου, Ψυχὴ, ἔχεις πολλὰ ἀγαθὰ κείμενα εἰς ἔτη πολλά· ἀναπαύου, φάγε, πίε, εὐφραίνου.

Et dicam animæ tuæ, Anima, habes multa bona reposita in annos multos: requiesce, comede, bibe, [i] oblectare.

Dixit aūt illi Deꝰ, Stulte, hac nocte

20 Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Θεὸς, Ἄφρων, ταύτῃ τῇ νυκτὶ

Dixit autē ei Deꝰ, Demens, hac nocte

5 Christus tribus de causis recusat esse familiæ herciscundæ iudex: primò, ne carnalem Iudæorū de Messiæ regno opinionem foueat: secundò, vt politicū imperiū ab Ecclesiastico ministerio distinguat: tertiò, vt iis occurrendū doceat qui Euāgelii prætextu, atque adeò ministrorū nomine ad priuata sua commoda abutūtur.

d *Nimis insulsè Anabaptistæ ex hac responsione inferunt, non licere homini Christiano hæreditates partiri, se interponere forensibus negotiis, vel aliquod ciuile munus obire. Neque enim Christus à reipsa arguit, sed à sua vocatione: quia non ordinatus erat à patre in aliū finem, se iudicē esse negat quia non habeat tale mandatum.*

e Pleonexia *declarat immodicam illam omnem acquirendi cupiditatē, quæ sæpius fit cum aliorū detrimento.*

f *Id est, Deus (non bona) author est & idē cōseruator vitæ.*

6 Nulli dementiores quàm diuites qui ab opibus suis pendent.

g *Is enim hoc loco describitur, qui non fundum quempiam, sed totam aliquam regionem possideat, vt solent ii qui domum domo, agrum agro coniungunt. Esa. 5. 8.*

h *Id est rationes suas apud se subducebat. propriè dictum in auaros, qui totam vitam in iis nugis transigunt.*

i *Animo sis læto atque hilari.*

animam tuam [k] repetunt abs te: quę verò parasti, cuius erunt?

Ita *est* qui thesaurum congerit [l] sibi, nec est in Deo diues.

[7] Dixit autem discipulis suis, Propterea dico vobis, ne soliciti estote de anima vestra, quid esuri sitis: neque de corpore, qua re sitis induendi.

Anima plus est quã alimẽtum, & corpus quàm vestitus.

Cõsiderate coruos: nec enim seminant, neque metunt: quibus non est cella neque horreum, & *tamen* Deus alit eos: quanto vos præstatis volucribus?

Quis autem ex vobis solicitè cogitando potest apponere ad staturam suã cubitum vnum?

Itaque si ne id quidem quod minimum est potestis, quid de cæteris soliciti estis?

Considerate lilia, quomodo crescant: non fatigantur, neque nẽt: dico autem vobis, ne Solomonẽ quidem cum omni gloria sua amictum fuisse vt vnũ ex iis.

Quòd si herbã quę hodie est in agro, & cras in clibanũ mittitur, Deus ita circumuestit: quanto magis vos ô exigua fide præditi?

k *Quanquã verbũ repetũt pluralis est numeri, quia tamen indefinitũ est, nihil aliud significat quã alieni iuris esse quam diues in manu sua vitam esse ducebat.*

l *Sese respiciens, aut seipso fretus.*

7 Seria cogitatio de prouidentia Dei, remediũ præbet aduersus stultissimas & maximè anxias hominũ de hac vita solicitudines.

τὴν ψυχήν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ· ἃ δὲ ἡτοίμασας, τίνι ἔσται;

21 Οὕτως ὁ θησαυρίζων ἑαυτῷ, καὶ μὴ εἰς Θεὸν πλουτῶν.

22 Εἶπε δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, Διὰ τοῦτο ὑμῖν λέγω, μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε· μηδὲ τῷ σώματι, τί ἐνδύσησθε.

23 Ἡ ψυχὴ πλεῖόν ἐστι τῆς τροφῆς, καὶ τὸ σῶμα, τοῦ ἐνδύματος.

24 Κατανοήσατε τοὺς κόρακας, ὅτι οὐ σπείρουσιν, οὐδὲ θερίζουσιν· οἷς οὐκ ἔστι ταμεῖον, οὐδὲ ἀποθήκη, καὶ ὁ Θεὸς τρέφει αὐτούς· πόσῳ μᾶλλον ὑμεῖς διαφέρετε τῶν πετεινῶν;

25 Τίς δὲ ἐξ ὑμῶν μεριμνῶν δύναται προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα;

26 Εἰ οὖν οὔτε ἐλάχιστον δύνασθε, τί περὶ τῶν λοιπῶν μεριμνᾶτε;

27 Κατανοήσατε τὰ κρίνα, πῶς αὐξάνει. οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ νήθει· λέγω δὲ ὑμῖν, οὐδὲ Σολομῶν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς ἓν τούτων.

28 Εἰ δὲ τὸν χόρτον ἐν τῷ ἀγρῷ σήμερον ὄντα, καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον ὁ Θεὸς οὕτως ἀμφιέννυσι· πόσῳ μᾶλλον ὑμᾶς, ὀλιγόπιστοι;

animam tuam repetunt à te: quæ autem parasti, cuius erunt?

Sic est qui sibi thesaurizat, & nõ est in Deum diues.

Dixitque ad discipulos suos, Ideo dico vobis, nolite soliciti esse animæ vestræ quid manducetis: neque corpori, quid induamini.

Anima plus est quàm esca: & corpus plus quàm vestimentum.

Considerate coruos, quia non seminant, neque metunt: quibus non est cellarium neque horreum, & Deus pascit illos: quanto magis vos pluris estis illis?

Quis autem vestrûm cogitando potest adijcere ad staturam suam cubitum vnum?

Si ergo neque quod minimum est potestis, quid de cæteris soliciti estis?

Considerate lilia quomodo crescunt: non laborant, neque nent: dico autẽ vobis, nec Salomon in omni gloria sua vestiebatur sicut vnũ ex istis.

Si autem fœnum quod hodie est in agro, & cras in clibanũ mittitur, Deus sic vestit: quãto magis vos, pusillæ fidei?

Mat. 6.25
1 pet. 5.7
psal. 55.23

Et

Et vos nolite quærere quid manducetis, aut quid bibatis: & nolite in sublime tolli.

29 Καὶ ὑμεῖς μὴ ζητεῖτε τί φάγητε, ἢ τί πίητε· καὶ μὴ μετεωρίζεσθε.

Hæc autem omnia gentes mundi quærunt: Pater autem vester scit quoniam his indigetis.

30 Ταῦτα γὰρ πάντα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου ἐπιζητεῖ· ὑμῶν δὲ ὁ πατὴρ οἶδεν ὅτι χρῄζετε τούτων.

Veruntamen quærite regnum Dei, & hæc omnia adjicientur vobis.

31 Πλὴν ζητεῖτε τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν.

Nolite timere pusillus grex: quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum.

32 Μὴ φοβοῦ, τὸ μικρὸν ποίμνιον· ὅτι ηὐδόκησεν ὁ πατὴρ ὑμῶν δοῦναι ὑμῖν τὴν βασιλείαν.

Vendite quæ possidetis, & date eleemosynam. Facite vobis saeculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælis: quò fur non appropiat, neque tinea corrumpit.

Mat. 6.20

33 Πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν, καὶ δότε ἐλεημοσύνην. Ποιήσατε ἑαυτοῖς βαλλάντια μὴ παλαιούμενα, θησαυρὸν ἀνέκλειπτον ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅπου κλέπτης οὐκ ἐγγίζει οὐδὲ σὴς διαφθείρει.

Vbi enim thesaurus vester est, ibi & cor vestrum erit.

34 Οπου γάρ ἐστιν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία ὑμῶν ἔσται.

Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes:

1.Pet.1.13

35 Εστωσαν ὑμῶν αἱ ὀσφύες περιεζωσμέναι, καὶ οἱ λύχνοι καιόμενοι·

Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando reuertatur à nuptiis: vt quum

36 Καὶ ὑμεῖς ὅμοιοι ἀνθρώποις προσδεχομένοις τὸν κύριον ἑαυτῶν, πότε ἀναλύσῃ ἐκ τῶν γάμων· ἵνα ἐλ-

Vos igitur ne quærite quid esuri sitis, aut quid bibituri: & ne [m] in suspensio animo estote.

Hæc enim omnia gentes mundi requirunt: Pater autem vester nouit vos istis indigere.

[8] Quin potius quærite regnum Dei, & hæc omnia adijcientur vobis.

[9] Ne time, ô parue grex: [n] nam visum est Patri vestro dare vobis regnum.

[10] Vendite bona vestra, & [o] date eleemosynam. Parate vobis crumenas quæ nõ veterascunt, thesaurum in cælis qui nunquam deficiat: quò fur non appropinquat, & vbi tinea non corrumpit.

Vbi enim thesaurus vester est, illic & cor vestrum erit.

[11] Sint lumbi vestri præcincti, & vestræ lucernæ accensæ:

Et vos similes estote iis qui expectant quando dominus suus reuersurus sit à nuptiis: vt quũ

m Metaphorice à maris ingressu, quia in eo suspendiũtur qui omne humanum præsidium respiciũt, pendent animi, nunc hæc nunc illa metuunt aut spectant. Nullum enim sapiendi modũ sibi facit cæca nostra intemperies, quia celare & terrere cæcitas vocabat. Hinc fit vt nullum videamus Dei prouidentiæ signum.

8 De regno Dei solliciti nihil de esu.

9 Stultum est ab eo minima nõ sperare qui maxima vltro largiatur.

n Verbo eum dolze ingrata misericordia fonte fluere vitam æternam, proinde singula verba singulas habẽt emphases. Si Deo quid nocere potest, si displiceat omnibus? si Deus pater est, quid de voluntate eius diffidimus? Vestro) Non patrimoniorum tantũ ac prophetarũ. Date, Non operũ vestrorum meritis potuistis hoc cœleste beneficium

acquirere, sed ex gratuita patris misericordia vobis conferri. Vobis) tam etiã pauperibus insipientibus, iniustis & peccatoribus. Regnum) Non terrenum aut caducum, sed cæleste & perpetuum.

10 Sancta prodigalitas, certum ad veras opes parandas compendium.

o Metonymia, quia significatur beneficio deceptura clementis misericordisque affectionis benignitas, quæ eleemosyna dicitur, à nomine eleimon deducta, quod ab altero nomine eleos, à misericordia deriuatur. Dat igitur eleemosynam, qui benigne facit de alterius tribuendo aliquid egenti, affici se misericordia illius ostendit.

11 Fidelium seruorum Dei vita in hoc mundo, est peruigil quædam peregrinatio, præeunte Verbi lucerna.

p solebant nuptiæ nocte celebrari.

venerit ac pulsauerit, statim aperiant ei.

ἐλθόντος καὶ κρούσαντος, εὐθέως ἀνοίξωσιν αὐτῷ.

venerit, & pulsauerit, confestim aperiant ei.

Beati serui illi, quos quum venerit dominus, inueniet vigilantes: amen dico vobis, præcinctus faciet vt discumbãt, & prodiẽs ministrabit eis.

37 Μακάριοι οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι, οὓς ἐλθὼν ὁ κύριος εὑρήσει γρηγοροῦντας· ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι περιζώσεται, καὶ ἀνακλινεῖ αὐτοὺς, καὶ παρελθὼν διακονήσει αὐτοῖς.

Beati serui illi, quos quum venerit dominus, inuenerit vigilantes: amen dico vobis quòd præcinget se, & faciet illos discumbere, & transiens ministrabit illis.

Et si venerit secunda vigilia, & si tertia vigilia venerit, atque ita inuenerit, beati sunt serui illi.

38 Καὶ ἐὰν ἔλθῃ ἐν τῇ δευτέρᾳ φυλακῇ, καὶ ἐν τῇ τρίτῃ φυλακῇ ἔλθῃ, καὶ εὕρῃ οὕτω, μακάριοί εἰσιν οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι.

Et si venerit in secunda vigilia, & si in tertia vigilia venerit, & ita inuenerit, beati sunt serui illi.

Hoc autem scitote, si sciret paterfamiliâs qua hora fur venturus sit, vigilaret, nec sineret perfodi domum suam.

39 Τοῦτο δὲ γινώσκετε, ὅτι εἰ ᾔδει ὁ οἰκοδεσπότης ποίᾳ ὥρᾳ ὁ κλέπτης ἔρχεται, ἐγρηγόρησεν ἄν, καὶ οὐκ ἂν ἀφῆκε διορυχθῆναι τὸν οἶκον αὐτοῦ.

Hoc autem scitote quoniam si sciret paterfamiliâs qua hora fur venturus esset, vigilaret vtique, & non sineret perfodi domum suã. Mat. 24. 43. apoc. 16. 15

12 Nullis maior incumbit vigilandi necessitas, quàm iis qui aliquem honoris gradũ in Dei familia sunt adepti.

12 Et vos igitur estote parati: quia quaho ra non putatis, Filius hominis veniet.

40 Καὶ ὑμεῖς οὖν γίνεσθε ἕτοιμοι· ὅτι ᾗ ὥρᾳ οὐ δοκεῖτε, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται.

Et vos estote parati: quia qua hora non putatis, Filius hominis venit.

Dixit autem ei Petrus, Domine, nobis dicis istam parabolam, an etiam omnibus?

41 Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Πέτρος, Κύριε, πρὸς ἡμᾶς τὴν παραβολὴν ταύτην λέγεις, ἢ καὶ πρὸς πάντας;

Ait autem ei Petrus, Domine, ad nos dicis hanc parabolam, an & ad omnes?

Dixit autem Dominus, Quisnam est fidus dispensator ac prudens, quem dominus præficiet familitio suo, vt in tẽpore det qdemensum?

9 Idest, singulis mensibus destinatã mẽsurã frumenti.

42 Εἶπε δὲ ὁ Κύριος, Τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς οἰκονόμος καὶ φρόνιμος, ὃν καταστήσει ὁ κύριος ἐπὶ τῆς θεραπείας αὐτοῦ, τοῦ διδόναι ἐν καιρῷ τὸ σιτομέτριον;

Dixit autem Dominus, Quis putas, est fidelis dispensator & prudẽs, quẽ constituet dominus supra familiã suã, vt det illis in tempore, tritici mensuram?

Beatus seruus ille quem dominus, quũ venerit, inuenerit ita facientẽ.

43 Μακάριος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, ὃν ἐλθὼν ὁ κύριος αὐτοῦ εὑρήσει ποιοῦντα οὕτως.

Beatus ille seruus, quem, quum venerit dominus, inuenerit ita facientẽ.

Verè dico vobis quoniam supra omnia quæ possidet, cõstituet illum.

44 Αληθῶς λέγω ὑμῖν ὅτι ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ καταστήσει αὐτόν.

Verè dico vobis, omnibus suis bonis præficiet eum.

Quòd si dixerit seruus ille in corde suo, Moram facit dominus meus venire: & cœperit percutere seruos & ancillas, & edere & bibere & inebriari.

45 Ἐὰν δὲ εἴπῃ ὁ δοῦλος ἐκεῖνος ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, Χρονίζει ὁ κύριός μου ἔρχεσθαι· καὶ ἄρξηται τύπτειν τοὺς παῖδας καὶ τὰς παιδίσκας, ἐσθίειν τε καὶ πίνειν καὶ μεθύσκεσθαι.

Quòd si dixerit seruus ille in corde suo, Tardat Dominus meus aduẽtum: cœperítque verberare seruos & ancillas, & edere & bibere & inebriari.

Veniet dominus serui illius in die qua non sperat, & hora qua nescit: & diuidet eum, partémque eius cum infidelibus ponet.

46 Ἥξει ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου ἐν ἡμέρᾳ οὐ προσδοκᾷ, καὶ ἐν ὥρᾳ ᾗ οὐ γινώσκει· καὶ διχοτομήσει αὐτὸν, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων θήσει.

Veniet dominus serui illius die quo non expectat, & qua hora non nouit: [r]& separabit eum, partémque cum infidis ei assignabit.

Ille autem seruus qui cognouit voluntatem domini sui, & non præparauit, & non fecit secundùm voluntatem eius, vapulabit multis:

47 Ἐκεῖνος δὲ ὁ δοῦλος ὁ γνοὺς τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου ἑαυτοῦ, καὶ μὴ ἑτοιμάσας, μηδὲ ποιήσας πρὸς τὸ θέλημα αὐτοῦ, δαρήσεται πολλάς·

Ille autem seruus qui nouit voluntatem domini sui, nec se comparauit, nec fecit ex voluntate eius, [s]cædetur multis *plagis*:

Qui autem nõ cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autem cui multum datum est, multum quæretur ab eo: & cui commendauerũt multum, plus petent ab eo.

48 Ὁ δὲ μὴ γνοὺς, ποιήσας δὲ ἄξια πληγῶν, δαρήσεται ὀλίγας. παντὶ δὲ ᾧ ἐδόθη πολὺ, πολὺ ζητηθήσεται παρ' αὐτοῦ· καὶ ᾧ παρέθεντο πολὺ, περισσότερον αἰτήσουσιν αὐτόν.

[t]Qui verò nõ nouit, & fecit digna plagis, cædetur *plagis* paucis. Porrò cui cunque multum datum est, multum repetetur ab eo: & apud quem deposuerunt multa, amplius reposcent ab eo.

Ignem veni mittere in terrã, & quid volo nisi vt accendatur?

49 Πῦρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὴν γῆν, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη;

[13]Ignem veni missurus in terram, [u]& quid volo si iam accensus est.

Baptisma autem habeo baptizari, & quomodo coarctor vsquedum perficiatur?

50 Βάπτισμα δὲ ἔχω βαπτισθῆναι, καὶ πῶς συνέχομαι ἕως οὗ τελεσθῇ.

[x]Sed Baptismo oportet me baptizari: & quomodò constringor vsquequò *hoc* perficiatur?

Putatis quia pacem veni mittere in terram? Non, dico vobis, sed separationem.

51 Δοκεῖτε ὅτι εἰρήνην παρεγενόμην δοῦναι ἐν τῇ γῇ; οὐχὶ, λέγω ὑμῖν, ἀλλ' ἢ διαμερισμόν.

[y]Putatis me aduenisse pacem daturum in terra? non, dico vobis, imò dissidium.

r *Vel in duas partes diuidet, id est separabit, & consortem faciet infidorũ. q. d. Eximet eum numero seruorum suorum fidelium, & condemnabit.*

s *Scienti enim bonum & non facienti peccatum est illi Iacob. 4. 17*

t *Altera circumstãtia docet Christus grauius plectendos esse discipulos selectiores, si spreta vocatiõe libidinosè ad omnem licentiã se prostituant, quia vt quisque præstantior est, ita plus sibi commissum cogitare debet, atque hac quidem lege vt reddenda sit olim ratio.*

13 Euangelium sicut est vnica veræ pacis causa inter pios, ita est inter impios summa perturbationis occasio.

u *Hoc positum est pro eo quod erat. Nil aliud volo. Et si iam accensus est, celeritatis habet emphasin & in eo sub est tacita significatio voti.*

x *His verbis extremum sibi actum restare asserit Dominus, vt sua morte renouationem mundi consecret.*

y *Vide Mat. 10. 34.*

Erunt enim ex hoc *tempore* quinque in vna domo diſſidentes, tres aduerſus duos,& duo aduerſus tres.

52 Εσονται γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν πέντε ἐν οἴκῳ ἑνὶ διαμεμερισμένοι, τρεῖς ἐπὶ δυσὶ, καὶ δύο ἐπὶ τρισί.

Erunt enim ex hoc, quique in domo vna diuiſi, tres in duos, et duo in tres.

Diſsidebit pater aduerſus filium,& filius aduerſus patrē: mater aduerſus filiā, & filia aduerſus matrem: ſocrus aduerſus nurum ſuam, & nurus aduerſus ſocrū ſuam.

53 Διαμερισθήσεται πατὴρ ἐφ' υἱῷ, καὶ υἱὸς ἐπὶ πατρί· μήτηρ ἐπὶ θυγατρὶ, καὶ θυγάτηρ ἐπὶ μητρί· πενθερὰ ἐπὶ τὴν νύμφην αὐτῆς, καὶ νύμφη ἐπὶ τὴν πενθερὰν αὐτῆς.

Diuidetur pater in filium, & filius in patrem ſuum: mater in filiam, & filia in matrem: ſocrus in nurum ſuam, & nurus in ſocrum ſuã.

14 Homines in terrenis rebus acutiſſimi, ſponte nea malitia in iis quæ ad cœleſtem vitam ſpectãt, planè excutiunt.

14 ¶Dicebat autē etiam turbæ, Quum videritis nubem[z] exorientem ab occaſu, ſtatim dicitis, Imber venit: & ita fit.

54 Ἔλεγε δὲ καὶ τοῖς ὄχλοις, Ὅταν ἴδητε τὴν νεφέλην ἀνατέλλουσαν ἀπὸ δυσμῶν, εὐθέως λέγετε, Ὄμβρος ἔρχεται· καὶ γίνεται οὕτω.

¶ Dicebat autem et ad turbas, ||Quũ Mat.16.b videritis nubem orientem ab Occaſu, ſtatim dicitis, Nimbus venit: & ita fit.

z i. Quæ apparerent, & colligerentur in illa cœli plaga.

Et quum Auſtrum flantem, dicitis, Æſtus[a] erit: & fit *æſtus.*

55 Καὶ ὅταν νότον πνέοντα, λέγετε, Ὅτι καύσων ἔσται· καὶ γίνεται.

Et quum Auſtrũ flãtem, dicitis, Quia æſtus erit: & fit.

Hypocritæ, faciem cæli & terræ noſtis probare: hoc autem tempus quî fit vt nõ probetis?

56 Ὑποκριταί, τὸ πρόσωπον τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ οἴδατε δοκιμάζειν· τὸν δὲ καιρὸν τοῦτον πῶς οὐ δοκιμάζετε;

Hypocritæ, faciẽ cæli & terræ noſtis probare: hoc autem tempus quomodo nõ probatis?

15 Homines amore ſui exci, ac proinde rixoſi ac pertinaces præmiũ ſuæ ſtultitiæ ferent.

15 Cur autē & per vos ipſos non iudicatis quod iuſtum eſt?

57 Τί δὲ καὶ ἀφ' ἑαυτῶν οὐ κρίνετε τὸ δίκαιον;

Quid autem & à vobiſipſis non iudicatis quod iuſtum eſt?

Enimuerò dũ abis cum aduerſario tuo ad magiſtratum, da operam in via vt liberẽris ab eo: ne pertrahat te ad iudicem, & iudex te tradat [a] exactori, & exactor coniiciat te in carcerem.

58 Ὡς γὰρ ὑπάγεις μετὰ τοῦ ἀντιδίκου σου ἐπ' ἄρχοντα, ἐν τῇ ὁδῷ δὸς ἐργασίαν ἀπηλλάχθαι ἀπ' αὐτοῦ· μήποτε κατασύρῃ σε πρὸς τὸν κριτὴν, καὶ ὁ κριτής σε παραδῷ τῷ πράκτορι, καὶ ὁ πράκτωρ σε βάλῃ εἰς φυλακήν.

Quum autem vadis cum aduerſario tuo ad principem, in via da operam liberari ab illo: ne fortè trahat te ad iudicẽ, & iudex tradat te exactori, & exactor mittat te in carcerem. Mat.5.25

a Ei qui male ætas exigit: cuiuſmodi erant conſtituta in temerè litigantes: præterea Magiſtratuũ miniſtri dãnatos cogunt ad perſoluendum quod debent, adque interdũ etiam addita non tenuem impenſarum, ſed etiam carceris pœna in rebelles.

Dico tibi, nõ exibis illinc vſquequò vltimũ etiam minutum reddideris.

59 Λέγω σοι, οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθεν ἕως οὗ καὶ τὸ ἔσχατον λεπτὸν ἀποδῷς.

Dico tibi non exies inde, donec etiam nouiſſimum minutum reddas.

CAP. XIII.

1. *De Galilæis,* 4. *& iis qui in Siloë oppressi sunt.* 6. *Ficus non ferens fructum.* 11. *Mulier spiritu infirmitatis (id est, morbo à Satana inflicto) laborans sanatur.* 19. *Parab. grani sinapis,* 21. *Fermenti.* 23. *Quæstio, An pauci saluandi.* 31. *Herodes, vulpes.*

V.

ADerant autem quidam ipso in tempore nuntiantes illi de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum.

Et respondens dixit illis, Putatis quòd hi Galilæi præ omnibus Galilæis peccatores fuerint, quia talia passi sunt?

Non, dico vobis: sed nisi pœnitẽtiam habueritis, omnes similiter peribitis.

Sicut illi decem & octo supra quos cecidit turris in Siloe, & occidit eos: putatis quia & ipsi debitores fuerũt præter omnes homines habitantes in Ierusalem?

Non, dico vobis: sed si pœnitentiã nõ egeritis, omnes similiter peribitis.

Dicebat autẽ hãc similitudinem, Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua: & venit quærẽs fructũ in illa, & non inuenit.

Παρῆσαν δέ τινες ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ ἀπαγγέλλοντες αὐτῷ περὶ τῶν Γαλιλαίων, ὧν τὸ αἷμα Πιλάτος ἔμιξε μετὰ τῶν θυσιῶν αὐτῶν.

2 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Δοκεῖτε ὅτι οἱ Γαλιλαῖοι οὗτοι ἁμαρτωλοὶ παρὰ πάντας τοὺς Γαλιλαίους ἐγένοντο, ὅτι τοιαῦτα πεπόνθασιν;

3 Οὐχί, λέγω ὑμῖν· ἀλλ' ἐὰν μὴ μετανοῆτε, πάντες ὡσαύτως ἀπολεῖσθε.

4 Ἢ ἐκεῖνοι οἱ δέκα καὶ ὀκτὼ, ἐφ' οὓς ἔπεσεν ὁ πύργος ἐν τῷ Σιλωὰμ, καὶ ἀπέκτεινεν αὐτοὺς, δοκεῖτε ὅτι αὐτοὶ ὀφειλέται ἐγένοντο παρὰ πάντας ἀνθρώπους τοὺς κατοικοῦντας ἐν Ἰερουσαλήμ;

5 Οὐχί, λέγω ὑμῖν· ἀλλ' ἐὰν μὴ μετανοῆτε, πάντες ὁμοίως ἀπολεῖσθε.

6 Ἔλεγε δὲ ταύτην τὴν παραβολήν· Συκῆν εἶχέ τις ἐν τῷ ἀμπελῶνι αὐτοῦ πεφυτευμένην· καὶ ἦλθε καρπὸν ζητῶν ἐν αὐτῇ, καὶ οὐχ εὗρεν.

N.

ADfuerunt [1] autẽ eo ipso tempore quidam annuntiantes ei de Galilæis, quorum sanguinem [2] Pilatus miscuerat cum ipsorum sacrificiis.

Et respondens Iesus dixit eis, Putatis hos Galilæos præ omnibus Galilæis peccatores fuisse, quoniã talia passi sunt?

Non, dico vobis: imò, nisi resipiscatis, omnes itidem peribitis.

Aut illos decem & octo, supra quos cecidit turris in [b] Siloam, & [3] trucidauit eos, putatis [c] debitores fuisse præ omnibus hominibus qui habitant in Hierusalem?

Non, dico, vobis: imò nisi resipiscatis, omnes itidem peribitis.

[2] Dixit autem hãc parabolam, Ficum habebat quidam plãtatam in vinea sua: & venit quærens fructũ in ea, neque inuenit.

1 Iussis a lioqui pœnis non oportet nos insultare, sed iis potiùs ad resipiscentiam erudiri.

a *Annis ferè decem præsedit in Iudæa Pontius Pilatus. Et circiter annum quartũ proximè à ipso, qui esset 15. regni Tiberii, opus redemptionis humanæ, morte sua absoluit Christus.*

b *Sub. loco, vel vinulo fuit enim Siloam vinulus vndè in vrbẽ aquæ ductus ferebãtur, de quo. Ioan. 9. 7. & Esa. 8. 6. erat itaque turris vel castellum extructum ad aquæductum, quod repentè prostratum aliquos occidit.*

2 Longa quidẽ est Dei patientia, sed ita tamen vt tandem iudicium exerceat.

Dixit autem vinitori,[c] Ecce, anni tres sunt ex quo [d] venio quærens fructum in ficu ista, & non inuenio: excinde eam: quorsum etiam terram [e] inutilem reddit?

Ille verò respondens dixit ei, Domine, dimitte eam etiã hoc anno, vsquequò fodero circum eam, & misero stercus:

Et si quidem tulerit fructũ, *dimittes*: sin minus, postea excindes eam.

¶[3] Docebat autem in quadam synagoga sabbatho.

Et ecce, mulier adfuit habens [f] spiritum inualetudinis *ab* annis decẽ & octo: erátque incurua, nec prorsus *sese* poterat recuruare.

Ipsam autem quũ vidisset Iesus, aduocauit, & dixit ei, Mulier, [g] absoluta es ab inualetudine tua.

Et imposuit ei manus: & illicò [h] surrecta est & glorificabat Deum.

4 Respondens autem [i] præfectus synagogæ indignãs quòd Sabbatho sanasset Iesus, dixit turbæ, Sex dies sunt quibus oportet operari: his ergo *diebus* venite & sanamini, & non die Sabbathi.

7 Εἶπε δὲ πρὸς τὸν ἀμπελουργὸν, Ἰδοὺ, τρία ἔτη ἔρχομαι ζητῶν καρπὸν ἐν τῇ συκῇ ταύτῃ, καὶ οὐχ εὑρίσκω· ἔκκοψον αὐτήν· ἱνατί καὶ τὴν γῆν καταργεῖ;

8 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς λέγει αὐτῷ, Κύριε, ἄφες αὐτὴν καὶ τοῦτο τὸ ἔτος, ἕως ὅτου σκάψω περὶ αὐτὴν, καὶ βάλω κοπρίαν·

9 Κἂν μὲν ποιήσῃ καρπόν· εἰ δὲ μήγε, εἰς τὸ μέλλον ἐκκόψεις αὐτήν.

10 ¶Ἦν δὲ διδάσκων ἐν μιᾷ τῶν συναγωγῶν ἐν τοῖς σάββασι·

11 Καὶ ἰδοὺ, γυνὴ ἦν πνεῦμα ἔχουσα ἀσθενείας ἔτη δέκα καὶ ὀκτώ· καὶ ἦν συγκύπτουσα, καὶ μὴ δυναμένη ἀνακύψαι εἰς τὸ παντελές.

12 Ἰδὼν δὲ αὐτὴν ὁ Ἰησοῦς, προσεφώνησε, καὶ εἶπεν αὐτῇ, Γύναι, ἀπολέλυσαι τῆς ἀσθενείας σου.

13 Καὶ ἐπέθηκεν αὐτῇ τὰς χεῖρας· καὶ παραχρῆμα ἀνωρθώθη, καὶ ἐδόξαζε τὸν Θεόν.

14 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος, ἀγανακτῶν ὅτι τῷ σαββάτῳ ἐθεράπευσεν ὁ Ἰησοῦς, ἔλεγε τῷ ὄχλῳ, Ἐξ ἡμέραι εἰσὶν ἐν αἷς δεῖ ἐργάζεσθαι· ἐν ταύταις οὖν ἐρχόμενοι θεραπεύεσθε, καὶ μὴ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου.

Dixit autem ad cultorem vineæ, Ecce, anni tres sunt ex quo venio quærens fructum in ficulnea hac, & non inuenio: succide ergo illam: vt quid etiam terram occupat?

At ille respondens dicit illi, Domine, dimitte illam & hoc anno, vsquedum fodiam circa illam, & mittam stercora:

Et si quem fecerit fructum: sin autem, in futurum succides eam.

¶ *Erat autem docẽs in synagoga eorum sabbathis.*

Et ecce mulier quæ habebat spiritũ infirmitatis annis decem & octo: & erat inclinata, nec omnino poterat sursum respicere,

Quam quum videret Iesus, vocauit eã ad se: & ait illi, Mulier, dimissa es ab infirmitate tua.

Et imposuit illi manus: & confestim erecta est, & glorificabat Deum.

Respondens autẽ archisynagogus, indignãs quia sabbatho curasset Iesus, dicebat turbæ, Sex dies sunt in quibus oportet operari: in his ergo venite, & curamini, & non in die sabbathi.

Respon-

c *Pulchra sanè & vtilis similitudo quæ ferè per omnes partes quadrat. Impii occupãt locum in vinea Domini. totus enim mũdus Dei est. Si infrugiferi fuerimus, dignos nos reddimus qui euellamur: tamen ad tẽpus Deus nos sustinet, licet nõ debeamus nobis obidblandiri.*

d *Venire soleo.*

e *Solũ efficit sua in parte sterile, quod alioqui vitib. non inutile fuisset.*

3 Christus idcircò venit, vt nos à Satanæ vinculis liberaret.

f *Morbo à Satana instincto laborans.*

g *i. Soluta, composuum pro simplici. Tenebatur enim mulier Satanæ quasi vinculis constricta, ita vt totis octodecim annis caput attollere non posset.*

h *Vel subrecta. subrigimus enim quæ deorsum pendent, erigimus quæ iacent.*

4 Viua hypocrisis imago, & eiusdẽ merces.

i *Vnus ex iis qui Synagogæ præerãt. plures enim Archisynagogos fuisse apparet, ex Marc. 5. 22. & Act. 13. 15*

Respondens autẽ ad illum Dominus, dixit: Hypocrita, vnusquisque vestrùm sabbatho non soluit bouem suum aut asinum à præsepio, & ducit adaquare?

Hãc autem filiam Abrahæ, quam alligauit satanas, ecce, decem & octo annis, non oportuit solui à vinculo isto, die sabbathi?

Et quum hæc dicerent, erubescebant omnes aduersarij eius: & omnis populus gaudebat in vniuersis quæ gloriosè fiebant ab eo.

Mat.21.31 marc.4.31 ¶ *Dicebat ergo, Cui simile est regnũ Dei, & cui simile æstimabo illud?*

Simile est grano sinapis, quod acceptũ homo misit in hortum suum: & creuit & factum est in arborem magnam, & volucres cæli requieuerunt in ramis eius.

Mat.13.33 *Et iterum dixit, Cui simile æstimabo regnum Dei?*

Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ sata tria, donec fermentaretur totum.

Matt.9.35 marc.6.6 ¶ *Et ibat per ciuitates & castella docens, & iter faciens*

15 Απεκρίθη οὖν αὐτῷ ὁ Κύριος, καὶ εἶπεν, Ὑποκριτά, ἕκαστος ὑμῶν τῷ σαββάτῳ οὐ λύει τὸν βοῦν αὐτοῦ ἢ τὸν ὄνον ἀπὸ τῆς φάτνης, καὶ ἀπαγαγὼν ποτίζει;

16 Ταύτην δὲ θυγατέρα Ἀβραὰμ οὖσαν, ἣν ἔδησεν ὁ σατανᾶς, ἰδοὺ, δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη, οὐκ ἔδει λυθῆναι ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ τούτου τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου;

17 Καὶ ταῦτα λέγοντος αὐτοῦ, κατῃσχύνοντο πάντες οἱ ἀντικείμενοι αὐτῷ· καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἔχαιρεν ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἐνδόξοις τοῖς γινομένοις ὑπ' αὐτοῦ.

18 ¶ Ἔλεγε δὲ, Τίνι ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ; καὶ τίνι ὁμοιώσω αὐτήν;

19 Ὁμοία ἐστὶ κόκκῳ σινάπεως, ὃν λαβὼν ἄνθρωπος ἔβαλεν εἰς κῆπον ἑαυτοῦ· καὶ ηὔξησε, καὶ ἐγένετο εἰς δένδρον μέγα, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατεσκήνωσεν ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ.

20 Καὶ πάλιν εἶπε, Τίνι ὁμοιώσω τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ;

21 Ὁμοία ἐστὶ ζύμῃ, ἣν λαβοῦσα γυνὴ ἐνέκρυψεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία, ἕως οὗ ἐζυμώθη ὅλον.

22 ¶ Καὶ διεπορεύετο κατὰ πόλεις καὶ κώμας, διδάσκων καὶ πορείαν ποιούμενος

Respondit ergo ei Dominus, & dixit, Hypocrita, vnusquisque vestrùm Sabbatho nónne soluit bouem suum aut asinã præsepi, & ducit aquatum?

Hãc autem filiam Abrahæ, quam vinxerat Satanas, ecce, decem & octo annos, non oportuit à vinculo isto solui die Sabbathi?

Et quum hæc diceret, pudore afficiebantur omnes qui se opponebant ei: sed tota turba gaudebat super omnibus gloriosis rebus quæ fiebant ab eo.

¶ Dixit autem *Iesus*, Cui rei simile est regnum Dei, & cui illud assimilabo?

5 Simile est grano sinapis, quod acceptum quispiam misit in hortum suum: & creuit, & euasit in arborem magnam, & volucres cæli nidulati sunt in eius ramis.

Et rursum dixit, Cui rei assimilabo regnum Dei?

Simile est fermento, quod acceptum mulier condidit in farinæ satis tribus, vsquequò fermentaretur tota.

¶ Trãsibat igitur singulas vrbes & vicos docens, & iter faciẽs

Iz *Hæc tamen spatium admonet, quãuis miseriis nostris nauseatim medeatur Dominus non tamen esse desperandum.*

5 *Dominũ regnum suũ à tenuibus principiis incohat, vt insperati progressus potentiam eius melius illustret.*

Hierosolymam.

6 In eos qui dum mã sunt cũ multis errare, quàm cum paucis rectè incedere, tandem tard itate sua à regno Dei excludun tur.

l *His verbis suos à stultitia cupiditate abducere volutis, quæ plerisque mortalium & implicat qui eum possident animos, adiungit quasi salutem consequi nolint nisi in turba.*

7 Fruſtrà eſt in Eccleſia qui non eſt ex Eccleſia, quod vitæ puritas oſtendit.

m *q. d. Edimus Manna de cælo, bibimus aquam de petra, edimus de sacrificiis tuis, bibimus de libaminibus tuis, audiuimus vocem tuam in monte Oreb. audiuimus quotidiè legem tuam in synagogis nostris, & non nostri nos.*

8 Reiectio Iudæorum, & Gentium vocatio prædicitur.

n *Vulgus ex toto orbe terrarum: cuius sunt istæ plagæ quatuor.*

6 Dixit autem ei quidam, Domine, nũ pauci ſunt qui ſeruentur? Ipſe verò dixit eis,

l Contendite intrare per anguſtã portam: quia multi (dico vobis) ſtudebunt intrare, & non poterunt.

Ex quo *videlicet* ſurrexerit pater familiâs, & occluſerit oſtium, & cœperitis foris ſtare, & pulſare oſtium, dicẽtes, Domine, Domine, aperi nobis: qui reſpondens dicet vobis, Neſcio vnde vos ſitis.

7 Tunc incipietis dicere,m Edimus in tui conſpectu, & bibimus, & in plateis noſtris docuiſti.

Et dicet, Dico vobis, neſcio vnde vos ſitis: abſcedite à me omnes qui facitis q̃ iniuſtum eſt.

8 Illic erit fletus & ſtridor dentium quũ videritis Abraham & Iſaac & Iacob & omnes Prophetas in regno Dei, vos autẽ expelli foras.

Tunc venient *multi* ab nOriente & Occidente, & Borea & Auſtro: & diſcumbẽt in regno Dei.

Et ecce, ſunt vl-

εἰς Ιερουσαλήμ.

23 Εἶπε δέ τις αὐτῷ, Κύριε, εἰ ὀλίγοι οἱ σῳζόμενοι; Ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτούς,

24 Ἀγωνίζεσθε εἰσελθεῖν διὰ τῆς στενῆς πύλης ὅτι πολλοί (λέγω ὑμῖν) ζητήσουσιν εἰσελθεῖν, καὶ οὐκ ἰσχύσουσιν.

25 Ἀφ' οὗ ἂν ἐγερθῇ ὁ οἰκοδεσπότης, καὶ ἀποκλείσῃ τὴν θύραν· καὶ ἄρξησθε ἔξω ἑστάναι, καὶ κρούειν τὴν θύραν, λέγοντες, Κύριε, κύριε, ἄνοιξον ἡμῖν· καὶ ἀποκριθεὶς ἐρεῖ ὑμῖν, Οὐκ οἶδα ὑμᾶς πόθεν ἐστέ.

26 Τότε ἄρξεσθε λέγειν, Ἐφάγομεν ἐνώπιόν σου, καὶ ἐπίομεν, καὶ ἐν ταῖς πλατείαις ἡμῶν ἐδίδαξας.

27 Καὶ ἐρεῖ, Λέγω ὑμῖν, οὐκ οἶδα ὑμᾶς πόθεν ἐστέ· ἀπόστητε ἀπ' ἐμοῦ πάντες οἱ ἐργάται τῆς ἀδικίας.

28 Ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, ὅταν ὄψησθε Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, καὶ πάντας τοὺς προφήτας ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, ὑμᾶς δὲ ἐκβαλλομένους ἔξω.

29 Καὶ ἥξουσιν ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, καὶ ἀπὸ βορρᾶ καὶ νότου, καὶ ἀνακλιθήσονται ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ.

30 Καὶ ἰδοὺ, εἰσὶν ἔ-

in Ierusalem.

Ait autem illi quidam, Domine, si pauci sunt qui saluantur? Ipse autem dixit ad illos,

Contendite intrare per angustam portam: quia multi (dico vobis) quærẽt intrare, & non poterunt. Mat. 7. 13

Quum autem intrauerit pater familiâs, & clauserit ostium, & incipietis foris stare, & pulsare ostium, dicentes, Domine, aperi nobis: & respõdẽs dicet vobis, Nescio vos vnde sitis.

Tunc incipietis dicere, Manducauimus coram te & bibimus, & in plateis nostris docuisti.

Et dicet vobis, Nescio vos vnde sitis: discedite à me omnes operarij iniquitatis. Mat. 7. 23 & 25. 41 Psal. 6. 9

Ibi erit fletus & stridor dentiũ: quũ videritis Abrahã & Isaac & Iacob, & omnes Prophetas in regno Dei, vos autẽ expelli foras.

Et venient ab Oriente & Occidente & Aquilone & Austro: & accumbent in regno Dei.

Et ecce, sunt nouissi- Matt. 19. 30 & 20. 16 mar. 10. 31

uissimi qui erunt primi, & sunt primi qui erunt nouissimi.

¶ In ipsa die accesserunt quidam Pharisæorum, dicentes illi, Exi, & vade hinc: quia Herodes vult te occidere.

Et ait illis, Ite, & dicite vulpi illi, Ecce, eiicio dæmonia, & sanitates perficio hodie & cras, & tertia die consummor.

Veruntamen oportet me hodie & cras & sequenti ambulare: quia non capit Prophetam perire extra Ierusalem.

Ierusalem, Ierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui mittuntur ad te: quoties volui congregare filios tuos quemadmodum auis nidum suum sub pennis, & noluisti.

Ecce, relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico autem vobis quia non videbitis me donec veniat quum dicetis, Benedictus qui venit in nomine Domini.

χατοι εἰ ἔσονται πρῶτοι, καὶ εἰσὶ πρῶτοι οἱ ἔσονται ἔσχατοι.

31 ¶Ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ προσῆλθόν τινες Φαρισαίων, λέγοντες αὐτῷ, Ἔξελθε, καὶ πορεύου ἐντεῦθεν· ὅτι Ἡρῴδης θέλει σε ἀποκτεῖναι.

32 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Πορευθέντες εἴπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ, Ἰδοὺ, ἐκβάλλω δαιμόνια, καὶ ἰάσεις ἀποτελῶ σήμερον καὶ αὔριον, καὶ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι.

33 Πλὴν δεῖ με σήμερον καὶ αὔριον καὶ τῇ ἐχομένῃ πορεύεσθαι· ὅτι οὐκ ἐνδέχεται προφήτην ἀπολέσθαι ἔξω Ἰερουσαλήμ.

34 Ἰερουσαλὴμ, Ἰερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυνάξαι τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρνις τὴν ἑαυτῆς νοσσιὰν ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθελήσατε;

35 Ἰδοὺ, ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. ἀμὴν δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐ μή με ἴδητε ἕως ἂν ἥξῃ ὅτε εἴπητε, Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου.

timi qui erunt primi, sunt primi, qui erunt vltimi.

¶ [9]Et ipso die accesserunt quidam Pharisæorum, dicētes ei, Exi, & abi hinc: nam Herodes vult te trucidare.

Tunc ait eis, Profecti dicite [o] vulpi illi, Ecce ejiciam dæmonia & sanationes peragam [p] hodie & cras, & tertia die [q] cōsummabor.

[10]Veruntamen oportet me hodie & cras & perendie iter facere: quia fieri nō potest vt Propheta pereat extra Hierusalem.

Hierusalem, Hierusalem, trucidatrix Prophetarum & lapidatrix eorum qui ad te missi sunt, quoties volui cogere liberos tuos, quemadmodum gallina pullicien suam sub alas, & noluistis?

Ecce, [t] relinquitur vobis domus vestra deserta. Amen autem dico vobis, nō videbitis me vsquedum venerit *tempus* quum dicatis, [u] Benedictus qui venit in nomine Domini.

9 Pergendū in vocationis cursu, per medios seu veros seu fictos terrores.

o *Fraudulē to insidiatori. Nam quum ante Herodes tum cidasset Iohannē Baptistam, & videret nūc maiorem hominum turbam sequi Christum Iohannis amicum, timebat seriassis ne Christus mortem Iohannis violenta manu vindicare & ipsum è Galilæa procipaux ejicere. Quare cupiebat illum quā primū ex ditionibus suis amouere.*

p *I. Exiguo temporis momēto proverbiali scilicet sermone, vt interpretatur Theoph.*

q *Per hodie, præsens, per cras futurum tempus intelligit: per sequenti quandiu animium suo mutare fuit getur.*

q *Tertium diem ponit pro tempore indefinito. q.d. Breui postea tollar è vita quum veneris hora, & quum peractū erit propitiatis sacrificium.*

10 Nusquā crudeliores piorum hostes, quā qui versantur intra ipsum Ecclesiæ sacrarium: sed Deus videt, & suo tempore

requiret. r *Id est Oportet me aliquandiu adhuc obversare & meo officio fungi: postea Hierosolymam ipsam peruenire.* s *Ingratitudo Iudæorum damnatur, qui Dei monitiones tam blandas prorsus contempserunt.* t *Tempus præsens pro futuro.* Τέρψις autem vastationē & totius politiæ interitum denuntiat. u *Vide Matt. 23. 39.*

Cap. XIIII.

2. Hydropicus sabbato sanatur. 8. Primi accubitus notantur. 12. Pauperes ad prandium vocandi. 16. Inuitati ad cœnam magnam. 23 Compulsi. 28. Turrim ædificaturus.

N.

ET [1] factum est quũ venisset domum cuiusdam ex [a] primoribus Pharisæis sabbatho ad [b] capiendum cibum, ipsi obseruabant eum.

Et ecce, quidam hydropicus erat coram eo.

Tum respondens Iesus, dixit Legis interpretibus & Pharisæis, in hæc verba, Licétne sanare sabbatho?

Ipsi verò [c] tacuerunt. Tum ipse prehẽsum eum sanauit, & dimisit.

Et respondens eis dixit, Quis vestrûm, *si ipsius* asinus aut bos in puteum incidat, non statim extrahet eum die Sabbathi?

Et non poterãt ei ex aduerso ad ista respondere.

¶ [2] Dixit autẽ parabolam iis qui vocati fuerant, attendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens eis,

Quum vocatus fueris ab aliquo ad nuptias, ne accubito primo loco, ne fortè honoratior te sit vocatus ab eo:

[1] Ne Sabbathi quidem lex officia charitatis debuit impedire.

[a] *Vel ex iis quos Sanhedrim vocabãt vel ex principibus Synagogæ. Non enim omnes Pharisæi fuere Archisynagogi. Ioh. 7. 48. Pharisæus tamen secta nomen fuit, etiãsi ex tota historia constet, Pharisæos fuisse in summa admiratione.*

[b] *Ad verb. ad comedendũ panem. Hebr.*

[c] *Pharisæi suo silentio demonstrãt se ansam reprehensionis magis captare quàm legis studio moueri: ideo sũsque deque habet Christus quid de sancto suo inuicent quia patet eos sibi accusare scandalum.*

[2] Arrogantiæ merces ignominia: veræ autẽ modestiæ, gloria

ΚΑΙ ἐγένετο ἐν τῷ ἐλθεῖν αὐτὸν εἰς οἶκόν τινος τῶν ἀρχόντων τῶν φαρισαίων σαββάτῳ φαγεῖν ἄρτον, καὶ αὐτοὶ ἦσαν παρατηρούμενοι αὐτόν.

2 Καὶ ἰδοὺ, ἄνθρωπός τις ἦν ὑδρωπικὸς ἔμπροσθεν αὐτοῦ.

3 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ιησοῦς εἶπε πρὸς τοὺς νομικοὺς καὶ φαρισαίους, λέγων, Εἰ ἔξεστι τῷ σαββάτῳ θεραπεύειν;

4 Οἱ δὲ ἡσύχασαν. Καὶ ἐπιλαβόμενος ἰάσατο αὐτὸν, καὶ ἀπέλυσε.

5 Καὶ ἀποκριθεὶς πρὸς αὐτοὺς, εἶπε, Τίνος ὑμῶν ὄνος ἢ βοῦς εἰς φρέαρ ἔμπεσεῖται, καὶ οὐκ εὐθέως ἀνασπάσει αὐτὸν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου;

6 Καὶ οὐκ ἴσχυσαν ἀνταποκριθῆναι αὐτῷ πρὸς ταῦτα.

7 ¶ Ἔλεγε δὲ πρὸς τοὺς κεκλημένους παραβολὴν, ἐπέχων πῶς τὰς πρωτοκλισίας ἐξελέγοντο, λέγων πρὸς αὐτοὺς,

8 Ὅταν κληθῇς ὑπό τινος εἰς γάμους, μὴ κατακλιθῇς εἰς τὴν πρωτοκλισίαν· μήποτε ἐντιμότερός σου ᾖ κεκλημένος ὑπ' αὐτοῦ·

V.

ET accidit vt introiret in domũ cuiusdam principis Pharisæorum sabbatho ad capiendum cibum, & ipsi obseruabant eum.

Et ecce, homo quidam hydropicus erat ante illum.

Et respondens Iesus dixit ad Legisperitos & Pharisæos, dicens, Si licet sabbatho curare?

At illi tacuerũt. Ipse verò apprehensum sanauit eum, ac dimisit.

Et respondẽs ad illos, dixit, Cuius vestrũ asinus aut bos in puteũ cadet, & non continuò extrahet illum die sabbathi?

Et non poterãt ad hæc respondere illi.

¶ Dicebat autem ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerẽt, dicẽs ad illos,

Quum inuitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco ne fortè honoratior te sit inuitatus ab illo:

Et veniens is qui te & illum vocauit, dicat tibi, Da huic locum: & tunc incipias cum rubore nouissimum locum tenere.

9 Καὶ ἐλθὼν ὁ σὲ καὶ αὐτὸν καλέσας, ἐρεῖ σοι, Δὸς τούτῳ τόπον· καὶ τότε ἄρξῃ μετ' αἰσχύνης τὸν ἔσχατον τόπον κατέχειν.

Et is qui te & illum vocauit, veniẽs dicat tibi, Da huic locum: & tunc incipias cum pudore vltimũ locum obtinere.

Prou. 25.7 *Sed quum vocatus fueris, vade, recumbe in nouissimo loco: vt quum venerit qui te inuitauit, dicat tibi, Amice, ascende superius: tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus.*

10 Ἀλλ' ὅταν κληθῇς, πορευθεὶς ἀνάπεσον εἰς τὸν ἔσχατον τόπον· ἵνα ὅταν ἔλθῃ ὁ κεκληκώς σε, εἴπῃ σοι, Φίλε, προσανάβηθι ἀνώτερον· τότε ἔσται σοι δόξα ἐνώπιον τῶν συνανακειμένων σοί.

Sed quum vocatus fueris, vade discubitum in vltimũ locum: vt quum venerit qui te vocauit, dicat tibi, Amice, ascẽde superius. Tunc erit tibi gloria in conspectu eorum qui tecum discumbunt.

Mat. 23.12 *Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur.*

11 Ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται· καὶ ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται.

[d] Nam omnis qui se extollit, deprimetur: & qui se depresserit, extolletur.

Dicebat autem & ei qui se inuitauerat, Quum facis prandium aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos diuites: ne fortè te & ipsi reinuitent, & fiat tibi retributio.

Tob. 4.7 prou. 3.9

12 Ἔλεγε δὲ καὶ τῷ κεκληκότι αὐτὸν, Ὅταν ποιῇς ἄριστον ἢ δεῖπνον, μὴ φώνει τοὺς φίλους σου, μηδὲ τοὺς ἀδελφούς σου, μηδὲ τοὺς συγγενεῖς σου, μηδὲ γείτονας πλουσίους· μήποτε καὶ αὐτοί σε ἀντικαλέσωσι, καὶ γένηταί σοι ἀνταπόδομα.

[3] Dicebat autem etiam ei qui ipsum vocauerat, [e] Quum facis prandium aut cœnam, ne vocato amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos tuos, neque vicinos diuites, nequando & ipsi te vicissim vocent[f] ac retribuatur tibi gratia.

Sed quum facis conuiuiũ, voca pauperes, debiles, claudos, & cæcos:

13 Ἀλλ' ὅταν ποιῇς δοχὴν, κάλει πτωχοὺς, ἀναπήρους, χωλοὺς, τυφλούς·

Sed quum facis epulum, [g] voca pauperes, maneos, claudos, cæcos:

Et beatus eris, quia non habẽt retribuere tibi: retribuetur enim tibi in resurrectione iustorum.

14 Καὶ μακάριος ἔσῃ· ὅτι οὐκ ἔχουσιν ἀνταποδοῦναί σοι· ἀνταποδοθήσεται γάρ σοι ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν δικαίων.

Et beatus eris: quia non possunt *gratiam* retribuere tibi: retribuetur enim tibi[g] in resurrectione iustorum.

¶ Hæc quũ audisset quidam de simul discumbentibus dixit illi, Beatus qui manducat panẽ in regno Dei.

15 ¶ Ἀκούσας δέ τις τῶν συνανακειμένων ταῦτα, εἶπεν αὐτῷ, Μακάριος ὃς φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ.

¶ Hæc autem quum audisset quidam ex iis qui simul accumbebant, dixit eis, Beatus[h] qui comedet panem in regno Dei.

d *Hac clausula demõstrat de ambitione loquutum esse Christum.*

3 In eos qui sua vel ambitiosè vel cõpensationis spe profundunt, quum charitas Christiana in Dei tãtùm gloriã & vsum proximi respiciat.

e *Non consilium Christi est ab omni cõmunitate nos arcere, sed tantũ ostendere, officiis in mundo vsitatis minimè probari Charitatem.*

f *Quibus enim sua vtilitas ante oculos versatur, vel quos aura popularis impellit, non est quod mercedem à Deo expectent.*

g *Resurrectio Iustorum periphrasis est vitæ æternæ.*

h *Hebr. Id est, qui particeps erit gaudiorum vitæ futura & fruetur omnibus deliciis caestibus.*

Ipse autem dixit ei, Homo quidam fecit cœnam magnã, & vocauit multos:

Misit que seruum suum hora cœnæ vt diceret vocatis, Venite, quia iam parata sunt omnia.

4 Adeò insanit maxima etiam eorum pars, quibus Deus seipsum patefecit, vt quæ à Deo nacti sũt adiumẽta, in impedimẽta sponte conuertant.

4 Et omnes cœperunt i vno ore se excusare. Primus dixit ei, Agrũ emi, & necesse habeo exire & eum inspicere: rogo te, habe me excusatum.

i *Quasi ex compacto & cõstituto: quãuis enim isti diuersas afferãt causas, in eo tamen omnes cõueniunt, quòd suæ vrgeãt prætextant, ne ad cœnam adsint.*

Et alter dixit, Iuga boũ emi quinque, & proficiscor ad probandum ea: rogo te, habe me excusatum.

Et alius dixit, Vxorem duxi, & propterea non possum venire.

Quum igitur seruus aduenisset, annũtiauit ista domino suo, Tunc iratus paterfamilias dixit seruo suo, Abi citò in plateas & vicos vrbis, & pauperes ac mancos, claudósque & cæcos huc introducito.

Et ait seruus, Domine, factum est vt imperasti, & adhuc locus est.

Tunc ait Dominus seruo, Abi in vias & sepes, & coge ingredi, vt impleatur domus mea.

16 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, Ἄνθρωπός τις ἐποίησε δεῖπνον μέγα, καὶ ἐκάλεσε πολλούς·

17 Καὶ ἀπέστειλε τὸν δοῦλον αὐτοῦ τῇ ὥρᾳ τοῦ δείπνου εἰπεῖν τοῖς κεκλημένοις, Ἔρχεσθε, ὅτι ἤδη ἕτοιμά ἐστι πάντα.

18 Καὶ ἤρξαντο ἀπὸ μιᾶς παραιτεῖσθαι πάντες. Ὁ πρῶτος εἶπεν αὐτῷ, Ἀγρὸν ἠγόρασα, καὶ ἔχω ἀνάγκην ἐξελθεῖν καὶ ἰδεῖν αὐτόν· ἐρωτῶ σε, ἔχε με παρητημένον.

19 Καὶ ἕτερος εἶπε, Ζεύγη βοῶν ἠγόρασα πέντε, καὶ πορεύομαι δοκιμάσαι αὐτά· ἐρωτῶ σε, ἔχε με παρητημένον.

20 Καὶ ἕτερος εἶπε, Γυναῖκα ἔγημα, καὶ διὰ τοῦτο οὐ δύναμαι ἐλθεῖν.

21 Καὶ παραγενόμενος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος ἀπήγγειλε τῷ κυρίῳ αὐτοῦ ταῦτα. Τότε ὀργισθεὶς ὁ οἰκοδεσπότης εἶπε τῷ δούλῳ αὐτοῦ, Ἔξελθε ταχέως εἰς τὰς πλατείας καὶ ῥύμας τῆς πόλεως, καὶ δεῦρο πτωχοὺς καὶ ἀναπήρους καὶ χωλοὺς καὶ τυφλοὺς εἰσάγαγε ὧδε.

22 Καὶ εἶπεν ὁ δοῦλος, Κύριε, γέγονεν ὡς ἐπέταξας, καὶ ἔτι τόπος ἐστί.

23 Καὶ εἶπεν ὁ κύριος πρὸς τὸν δοῦλον, Ἔξελθε εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ φραγμούς, καὶ ἀνάγκασον εἰσελθεῖν, ἵνα γεμισθῇ ὁ οἶκός μου.

At ipse dixit ei, Homo quidam fecit cœnam magnã, & vocauit multos: Mat.22.2. apo.19.9

Et misit seruum suum hora cœnæ dicere inuitatis vt venirent, quia iam parata sunt omnia.

Et cœperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei, villam emi, & necesse habeo exire & videre illam, rogo te, habe me excusatum.

Et alter dixit, Iuga boũ emi quinque: & eo probare illa: rogo te, habe me excusatum.

Et alius dixit, Vxorem duxi, & ideo non possum venire.

Et reuersus seruus nuntiauit hæc domino suo. Tunc iratus paterfamiliãs dixit seruo suo, Exito in plateas & vicos ciuitatis, & pauperes ac debiles & cæcos & claudos introduc huc.

Et ait seruus, Domine factum est vt imperasti, & adhuc locus est.

Et ait dominus seruo, Exi in vias & sepes, & compelle intrare, vt impleatur domus mea.

Dico autem vobis, quòd nemo virorum illorũ qui vocati sunt, gustabit cœnam meam.

¶ *Ibant autem turbæ multæ cum eo: & conuersus dixit ad illos.*

Suprà, 9. 23. mat. 10. 37 & 16. 24. *Si quis venit ad me, & non odit patrem suum & matrem, & vxorẽ, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem & animã suã: non potest meus esse discipulus.*

Mat. 10. 38 & 16. 24. mar. 8. 34. *Et qui non baiulat crucem suam, & venit post me: non potest meus esse discipulus.*

Quis enim ex vobis volens turrim ædificare, non prius sedens computat sũptus qui necessarii sunt, si habeat ad perficiendum.

Ne posteaquam posuerit fundamẽtum, & non potuerit perficere, omnes qui vident incipiant illudere ei,

Dicentes, Quia hic homo cœpit ædificare, & non potuit consummare.

Aut quis rex iturus committere bellum aduersus aliũ regem, non sedens prius cogitat si possit cum decẽ millibus occurrere ei qui cũ viginti millibus

24 Λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν κεκλημένων γεύσεταί μου τοῦ δείπνου.

25 ¶ Συνεπορεύοντο δὲ αὐτῷ ὄχλοι πολλοί· καὶ στραφεὶς εἶπε πρὸς αὐτοὺς,

26 Εἴτις ἔρχεται πρός με, καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα ἑαυτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα, καὶ τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τὰς ἀδελφὰς, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, οὐ δύναταί μου μαθητὴς εἶναι.

27 Καὶ ὅστις οὐ βαστάζει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἔρχεται ὀπίσω μου, οὐ δύναταί μου εἶναι μαθητής.

28 Τίς γὰρ ἐξ ὑμῶν θέλων πύργον οἰκοδομῆσαι, οὐχὶ πρῶτον καθίσας ψηφίζει τὴν δαπάνην, εἰ ἔχει τὰ πρὸς ἀπαρτισμόν;

29 Ἵνα μήποτε, θέντος αὐτοῦ θεμέλιον, καὶ μὴ ἰσχύοντος ἐκτελέσαι, πάντες οἱ θεωροῦντες ἄρξωνται ἐμπαίζειν αὐτῷ,

30 Λέγοντες, Ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἤρξατο οἰκοδομεῖν, καὶ οὐκ ἴσχυσεν ἐκτελέσαι.

31 Ἢ τίς βασιλεὺς πορευόμενος συμβαλεῖν ἑτέρῳ βασιλεῖ εἰς πόλεμον, οὐχὶ καθίσας πρῶτον βουλεύεται εἰ δυνατός ἐστιν ἐν δέκα χιλιάσιν ἀπαντῆσαι τῷ μετὰ εἴκοσι χιλιάδων

k Dico enim vobis neminem virorum illorum qui vocati fuerant, gustaturum cœnam meã.

¶ Ibat autem turba multa cum eo: & conuersus, dixit eis,

5 Siquis venit ad me, & l non odit patrem suum, & matrẽ, & vxorẽ, & liberos, & fratres & sorores, atque adeò etiam animam suam, nõ potest meus esse discipulus.

Et quisquis non portat crucẽ suam, & *non* sequitur me, non potest meus esse discipulus.

6 Quis enim ex vobis, si velit turrim ædificare, non prius m sedens computat sumptus, an habeat quæ ad perfectionẽ *operis requiruntur*?

Ne postquam posuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes qui spectarint, incipiant ei illudere,

Dicentes, Homo iste cœpit ædificare, & non potuit *ædificium* perficere.

Aut quis rex proficiscens vt committat prælium aduersus alterum regem, sedens prius non cõsultat an possit cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti millibus

k *Meritò excludũtur ex regno Dei qui cælestibus terrena præferũt.*

5 Affectus etiam per se laudabiles, cogendi in ordinem, vt pietas superemineat.

l *Si quando nimirum (inquit Theoph.) in Deo periculum vertitur. Non igitur hæc simpliciter iubet, sed comparatiuè, Vult autem hæc habere respectum quendam ad Deum & res diuinas, præ quo & quibus mortales cuncti, & humana omnia contemptum & odium mereantur.*

6 Christi veros sectatores oportet ædificare simul ac pugnare, ac proinde ad quasuis ærumnas perferendas tempestiuè esse compositos.

m *Domi videlicet omnia supputãs, antequàm opus aggrediatur.*

venit aduersus ipsũ?

Alioquin, quũ adhuc ille procul est, legatione missa, rogat ea quę ad pacem *pertinent.*

Sic ergo, quisquis vestrûm non valedicit omnibus bonis suis, non potest meus esse discipulus.

7 Bonus est sal: si verò sal infatuatus fuerit, quo condietur?

Neque ad terram, neque ad sterquilinium[n] appositus est: foras eum abiiciunt. Qui habet aures ad audiendum, audiat.

7 Discipulos Christi oportet & sibi & aliis sapere, alioqui redduntur omnium maximè fatui.

n *Id est, Aptus & accommodatus.*

ἐρχομένῳ ἐπ' αὐτόν;

32 Εἰ δὲ μή γε, ἔτι αὐτοῦ πόῤῥω ὄντος, πρεσβείαν ἀποστείλας, ἐρωτᾷ τὰ πρὸς εἰρήνην.

33 Οὕτως οὖν, πᾶς ἐξ ὑμῶν ὃς οὐκ ἀποτάσσεται πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν, οὐ δύναταί μου εἶναι μαθητής.

34 Καλὸν τὸ ἅλας· ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀρτυθήσεται?

35 Οὔτε εἰς γῆν, οὔτε εἰς κοπρίαν εὔθετόν ἐστιν· ἔξω βάλλουσιν αὐτό. Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκούετω.

venit ad se?

Alioquin adhuc illo longè agẽte, legationẽ mittẽs rogat ea quæ pacis sunt.

Sic ergo omnis ex vobis qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus.

Bonum est sal: si autem sal euanuerit, in quo condietur?

Neque in terram neque in sterquilinium vtile est: sed foras mittetur. Qui habet aures audiendi, audiat. Mat. 18. 12

Cap. XV.

4. *Parabola ouis perditæ.* 8. *Drachmæ.* 11. *Filij prodigi.*

N.

Accedebant [1] autem ad eum [a] omnes publicani & peccatores, vt eum audirent.

Et murmurabant Pharisæi & Scribæ, dicentes, Iste peccatores recipit, & vescitur cum eis.

Ipse verò loquutus est ad eos hanc parabolam, dicens,

Quis ex vobis, si habeat cẽtum oues, & perdiderit vnã ex illis, non relinquit illas nonaginta nouẽ in deserto, & pergit ad eam quæ periit, vsquedum eam inueniat?

1 Non desperãdum de iis qui aberrarunt, sed potius de iis in primis laborandum, Christi exemplo.

a i. *Vndique ex publicanis aliqui & peccatoribus accedebant ad Iesum.*

Ἦσαν δὲ ἐγγίζοντες αὐτῷ πάντες οἱ τελῶναι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ, ἀκούειν αὐτοῦ.

2 Καὶ διεγόγγυζον οἱ φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς, λέγοντες, Ὅτι οὗτος ἁμαρτωλοὺς προσδέχεται, καὶ συνεσθίει αὐτοῖς.

3 Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς τὴν παραβολὴν ταύτην, λέγων,

4 Τίς ἄνθρωπος ἐξ ὑμῶν ἔχων ἑκατὸν πρόβατα, καὶ ἀπολέσας ἓν ἐξ αὐτῶν, οὐ καταλείπει τὰ ἐννενηκονταεννέα ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ πορεύεται ἐπὶ τὸ ἀπολωλὸς, ἕως εὕρῃ αὐτό;

V.

Erant autem appropinquãtes ei publicani & peccatores vt audirent illum.

Et murmurabant Pharisæi & Scribæ, dicentes, Quia hic peccatores recipit, & manducat cum illis.

Et ait ad illos parabolam istam dicens,

Quis ex vobis homo qui habet centũ oues, & si perdiderit vnam ex illis, nónne dimittit nonagintanouem in deserto, & vadit ad illam quæ perierat donec inueniat eã?

Et quum inuenerit eam imponit in humeros suos gaudens?

Et veniens domũ, conuocat amicos & vicinos? dicens illis, Congratulamini mihi, quia inuenm ouẽ meam quæ perierat.

Dico vobis quòd ita gaudium erit in cælo super vno peccatore pœnitentiam agente, quàm super nonaginta nouem iustis qui non indigẽt pœnitentia.

Aut quæ mulier habens drachmas decem, si perdiderit drachmam vnam, nónne accendit lucernam, & euerrit domum, & quærit diligenter donec inueniat?

Et quum inuenerit, conuocat amicas & vicinas? dicens, Cõgratulamini mihi, quia inueni drachmam quam perdideram.

Ita, dico vobis, gaudium erit corã angelis Dei super vno peccatore pœnitentiam agente.

Ait autem, Homo quidam habuit duos filios:

Et dixit adolescentior ex illis patri, Pater, da mihi portionem substantiæ quæ me contingit. Et diuisit illis substantiam.

5 Καὶ εὑρὼν ἐπιτίθησιν ἐπὶ τοὺς ὤμους ἑαυτοῦ χαίρων,

6 Καὶ ἐλθὼν εἰς τὸν οἶκον, συγκαλεῖ τοὺς φίλους καὶ τοὺς γείτονας, λέγων αὐτοῖς, Συγχάρητέ μοι, ὅτι εὗρον τὸ πρόβατόν μου τὸ ἀπολωλός.

7 Λέγω ὑμῖν ὅτι οὕτω χαρὰ ἔσται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι, ἢ ἐπὶ ἐνενηκονταεννέα δικαίοις, οἵτινες οὐ χρείαν ἔχουσι μετανοίας.

8 Ἢ τίς γυνὴ, δραχμὰς ἔχουσα δέκα, ἐὰν ἀπολέσῃ δραχμὴν μίαν, οὐχὶ ἅπτει λύχνον, καὶ σαροῖ τὴν οἰκίαν, καὶ ζητεῖ ἐπιμελῶς, ἕως οὗ εὕρῃ;

9 Καὶ εὑροῦσα συγκαλεῖται τὰς φίλας καὶ τὰς γείτονας, λέγουσα, Συγχάρητέ μοι, ὅτι εὗρον τὴν δραχμὴν ἣν ἀπώλεσα.

10 Οὕτω, λέγω ὑμῖν, χαρὰ γίνεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι.

11 Εἶπε δὲ, Ἄνθρωπός τις εἶχε δύο υἱούς·

12 Καὶ εἶπεν ὁ νεώτερος αὐτῶν τῷ πατρὶ, Πάτερ, δός μοι τὸ ἐπιβάλλον μέρος τῆς οὐσίας. Καὶ διεῖλεν αὐτοῖς τὸν βίον.

Et inuentam imponit in humeros suos gaudens?

Veniénsque domum conuocat amicos & vicinos? dicens eis, Gratulamini mihi: nam inueni ouẽ meã quæ perierat.

Dico vobis ita fore gaudium in cælo super vno peccatore resipiscente, maius quàm super nonaginta nouem iustis, quibus non opus est resipiscentia.

Aut quæ mulier, si habeat drachmas decem, & perdiderit drachmã vnam, non accendit lucernam, & verrit domũ, quæritque accuratè, vsquequò eam inueniat?

Et quum inuenerit, conuocat amicas ac vicinas? dicens, Gratulamini mihi: nam inueni drachmam quam perdideram.

Ita, dico vobis, gaudiũ est apud Angelos Dei super vno peccatore resipiscẽte.

[b] [2]Ait autem, Quidam habebat duos filios:

Quorum iunior dixit patri, Pater, da mihi [c] partem substantiæ *mihi* contingentẽ. *Ille* igitur diuisit eis [d] facultates.

b Eodẽ pertinet hæc similitudo quæ superior. Docet enim perisse gaudendũ esse dum perditi ad bonam frugem redeunt, ac si quis, postea sperẽ recuperet quod amissum esse putasti.

2 Homines, discessione vltrò à Deo facta, bonis acceptis spoliati à seipsis, in infinitas calamitates sese præcipitarunt. Deus autem pro sua singulari bonitate, vltrò iis occurrens quos illis calamitatibus domitos ad resipiscentiã inuitauit, non modò benignè eos admittit, sed etiã amplioribus quàm vnquam antea donis ornatos, summa felicitate beat.

c Patrẽ bonorum ad se pertinentem.

d Ad vers. 31. i. ea quibus vita sustentatur.

Post dies autem non multos, quum omnia coegisset iunior ille filius peregrè profectus est in regionem longinquam: & illic dissipauit substantiam suã, profusè viuendo.

13 Καὶ μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας συναγαγὼν ἅπαντα ὁ νεώτερος υἱὸς ἀπεδήμησεν εἰς χώραν μακράν· καὶ ἐκεῖ διεσκόρπισε τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ζῶν ἀσώτως·

Et non post multos dies congregatis omnibus adolescentior filius peregrè profectus est in regionem lõginquam: & ibi dissipauit substantiam suam, viuendo luxuriosè.

Omnibus verò ab eo consumptis, orta est fames valida in regione illa: & ipse cœpit *victu* defici:

14 Δαπανήσαντος δὲ αὐτοῦ πάντα, ἐγένετο λιμὸς ἰσχυρὸς κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην· καὶ αὐτὸς ἤρξατο ὑστερεῖσθαι·

Et postquam omnia dissipasset, facta est fames valida in regione illa: & ipse cœpit egere:

Abiit igitur & adhæsit vni ex ciuibus regionis illius: qui misit eum in agros suos vt pasceret porcos.

15 Καὶ πορευθεὶς ἐκολλήθη ἑνὶ τῶν πολιτῶν τῆς χώρας ἐκείνης· καὶ ἔπεμψεν αὐτὸν εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ βόσκειν χοίρους.

Et abijt & adhæsit vni ciuium regionis illius: & misit illum in villam suam vt pasceret porcos.

[e] Et desiderabat implere ventrem suũ siliquis quas edebant porci: & [f] nemo ei dabat.

16 Καὶ ἐπεθύμει γεμίσαι τὴν κοιλίαν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν κερατίων ὧν ἤσθιον οἱ χοῖροι· καὶ οὐδεὶς ἐδίδου αὐτῷ.

Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis quas porci mãducabant: & nemo illi dabat.

[3] Quum autem ad se rediisset, dixit, Quot mercenarij patris mei abũdant panibus, ego verò fame pereo?

17 Εἰς ἑαυτὸν δὲ ἐλθὼν, εἶπε, Πόσοι μίσθιοι τοῦ πατρός μου περισσεύουσιν ἄρτων, ἐγὼ δὲ λιμῷ ἀπόλλυμαι.

In se autẽ reuersus dixit, Quanti mercenarij patris mei abundant panibus, ego autem hîc fame pereo.

Surgens proficiscar ad patrem meum, & dicam ei, Pater, peccaui [g] in cælum, & aduersum te:

18 Ἀναστὰς πορεύσομαι πρὸς τὸν πατέρα μου· καὶ ἐρῶ αὐτῷ, Πάτερ, ἥμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἐνώπιόν σου·

Surgam, & ibo ad patrem meum, & dicam ei, Pater, peccaui in cælũ, & & coram te:

Neq; amplius sum dignus vocari filius tuus: fac me vt vnũ ex mercenariis tuis.

17 Καὶ οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱός σου· ποίησόν με ὡς ἕνα τῶν μισθίων σου.

Iam non sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut vnũ de mercenarijs tuis.

Surgens igitur venit ad patrem suum. Quum autem adhuc longè abesset, vidit eum pater ipsius, ac misericordia motus est: & accurrens

20 Καὶ ἀναστὰς ἦλθε πρὸς τὸν πατέρα ἑαυτοῦ. ἔτι δὲ αὐτοῦ μακρὰν ἀπέχοντος, εἶδεν αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ἐσπλαγχνίσθη· καὶ δραμὼν

Et surgens venit ad patrem suum. Quum autem adhuc longè esset, vidit illũ pater ipsius, & misericordia motus est: & accurrẽs

e *Significat præ fame non ãplius cogitasse veteres delitias, sed auidè vorasse siliquas. Neque .n. cum poreis daret, hoc sibi genus carere potuit.*

f *Hîc copula Et, in causalẽ particulam resolui debet. Neque hoc de siliquis dicitur, quæ illi erant ad manum: sed intelligendum est neminẽ eius inopiæ fuisse misertum. Prodigis .n. quia omnia disperdere solent, nihil videtur erogandum.*

3 Initiũ resipiscentiæ, agnitio diuinæ misericordiæ nos ad bene sperandum excitantis.

g *.i. In Deũ, quia in cælis dicitur habitare.*

cecidit super collum eius, & osculatus est eum.

ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ κατεφίλησεν αὐτόν.

incidit in collum eius, & deosculatus est eum.

Dixitque ei filius, Pater, peccaui in cælum & coram te, iam non sum dignus vocari filius tuus.

21 Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ υἱός, Πάτερ, ἥμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱός σου.

[4]Dixit autem ei filius, Pater, peccaui in cælum & aduersum te, neque amplius sum dignus vocari filius tuus.

4 In ver resipiscentia inest sensus peccati cum tristitia & pudore coniunctus: vnde nascitur confessio, quã sequitur absolutio.

Dixit autem pater ad seruos suos, Citò proferte stolam primam, & induite illum, & date annulum in manum eius, & calceamenta in pedes eius:

22 Εἶπε δὲ ὁ πατὴρ πρὸς τοὺς δούλους αὐτοῦ, Ἐξενέγκατε τὴν στολὴν τὴν πρώτην, καὶ ἐνδύσατε αὐτὸν, καὶ δότε δακτύλιον εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας·

Dixit verò pater ad seruos suos, Promite stolam illam præcipuam, & induite eum, & date annulum in manum eius, & soleas in pedes:

Et adducite vitulum saginatum, & occidite, & manducemus & epulemur:

23 Καὶ ἐνέγκαντες τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν θύσατε· καὶ φαγόντες εὐφρανθῶμεν·

Et adductum vitulum illum saginatum mactate: & vescentes oblectemur:

Quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est. Et cœperunt epulari.

24 Ὅτι οὗτος ὁ υἱός μου νεκρὸς ἦν, καὶ ἀνέζησε· καὶ ἀπολωλὼς ἦν, καὶ εὑρέθη. Καὶ ἤρξαντο εὐφραίνεσθαι.

Quia filius iste meus[h] mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est. Cœperunt igitur oblectari.

h *Solet scriptura homines peccatis deditos mortuos appellare. Vnde colligimus, pœnitentiam esse à morte resurrectionẽ.*

Erat autem filius eius senior in agro: & quum veniret, & appropinquaret domui, audiuit symphoniam & chorum:

25 Ἦν δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος ἐν ἀγρῷ· καὶ ὡς ἐρχόμενος ἤγγισε τῇ οἰκίᾳ, ἤκουσε συμφωνίας καὶ χορῶν·

[5]Erat autem filius eius senior in agro: qui vt veniens appropinquauit domui, audiuit concẽtum & choros.

5 Qui Deũ verè amant, omnes optãt habere corsi

Et vocauit vnum de seruis, & interrogauit quid hæc essent.

26 Καὶ προσκαλεσάμενος ἕνα τῶν παίδων ἐπυνθάνετο τί εἴη ταῦτα.

Et vocatum vnum ex pueris percontatus est quid istud esset.

Isque dixit illi, Frater tuus venit: & occidit pater tuus vitulum saginatum, quia saluum illum recepit.

27 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, Ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἥκει· καὶ ἔθυσεν ὁ πατήρ σου τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν, ὅτι ὑγιαίνοντα αὐτὸν ἀπέλαβεν.

Is verò dixit ei, Frater tuus venit: & mactauit pater tuus vitulum illum saginatum, quòd valentem illum receperit.

Indignatus est autẽ, & nolebat introire: pater ergo

28 Ὠργίσθη δὲ, καὶ οὐκ ἤθελεν εἰσελθεῖν. ὁ οὖν

Indignatus est autem *ille*, nec voluit introire. Pater ergo

ipsius egressus hortatus est eum.

Ipse verò respondens dixit patri, Ecce, tot annos seruio tibi, nec vnquam mãdatũ tuũ sum [f] transgressus, nec vnquam dedisti mihi hœdũ, vt cum amicis meis oblectarer.

f Vel præterii. i. contẽpsi. quæ enim aspernamur, cæne quidem aspicere sustinemus.

Sed quum filius iste tuus qui deuorauit facultates tuas cum meretricibus, venit, mactasti ei vitulum illũ saginatũ.

Ipse verò dixit ei, Fili, tu semper mecum es, & omnia mea, tua sunt:

Oblectari autem & gaudere *te* oportebat, quòd frater tuus hic mortuus erat, & reuixit: perierátque, & inuentus est.

πατὴρ αὐτοῦ ἐξελθὼν παρεκάλει αὐτόν.

29 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπε τῷ πατρὶ, Ἰδοὺ, τοσαῦτα ἔτη δουλεύω σοι, καὶ οὐδέποτε ἐντολήν σου παρῆλθον, καὶ ἐμοὶ οὐδέποτε ἔδωκας ἔριφον, ἵνα μετὰ τῶν φίλων μου εὐφρανθῶ·

30 Ὅτε δὲ ὁ υἱός σου οὗτος ὁ καταφαγών σου τὸν βίον μετὰ πορνῶν, ἦλθεν, ἔθυσας αὐτῷ τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν.

31 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, Τέκνον, σὺ πάντοτε μετ' ἐμοῦ εἶ, καὶ πάντα τὰ ἐμὰ, σά ἐστιν·

32 Εὐφρανθῆναι δὲ καὶ χαρῆναι ἔδει, ὅτι ὁ ἀδελφός σου οὗτος νεκρὸς ἦν, καὶ ἀνέζησε· καὶ ἀπολωλὼς ἦν, καὶ εὑρέθη·

illius egressus cœpit rogare illum.

At ille respondens dixit patri suo, Ecce, tot annis seruio tibi, & nunquam mandatũ tuũ præteriui, & nunquam dedisti mihi hœdum, vt cum amicis meis epularer.

Sed postquam filius tuus hic, qui deuorauit substantiam suam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum saginatum.

At ipse dixit illi, Fili, tu semper mecum es, & omnia mea, tua sunt:

Epulari autẽ & gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, & reuixit: perierat & inuentus est.

Cap. XVI.

1. *Parabola Dispensatoris delati ad dominum.* 12. *Duobus dominis seruire.* 16. *Lex & Prophetæ.* 19. *De Diuite & Lazaro.*

N.

1 Quũ homines sæpe alienis etiam sumptibus amicitias sibi comparent, turpe nobis est, liberali bonorum in eos vsus acceptorũ dispensatione Domino nõ placere, & proximos non demereri, quum hac vna ratione diuitiæ (quæ ferè sunt peccandi illecebræ) in contrarium finem vertantur.

Dixit [1] autem etiã discipulis suis, Fuit homo quidam diues, qui habebat [a] dispensatorem: & is delatus est apud eũ vt qui dissiparet ipsius bona.

Vocauit eum igitur, & dixit ei, Quid hoc audio de te? redde rationem dispensationis tuæ; [b] non

Ἔλεγε δὲ καὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, Ἄνθρωπός τις ἦν πλούσιος, ὃς εἶχεν οἰκονόμον· καὶ οὗτος διεβλήθη αὐτῷ ὡς διασκορπίζων τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ.

2 Καὶ φωνήσας αὐτὸν, εἶπεν αὐτῷ, Τί τοῦτο ἀκούω περὶ σοῦ; ἀπόδος τὸν λόγον τῆς οἰκονομίας σου·

V.

Dicebat autem & ad discipulos suos, Homo quidam erat diues qui habebat villicum: & hic diffamatus est apud illum, quasi dissipasset bõa ipsius.

Et vocauit illum, & ait illi, Quid hoc audio de te? redde rationem villicationis tuæ: iam

a *Œconomum. i. curatorem, seu administratorem rei familiaris.*

b *Tibi non fiet à iure potestas.*

enim non poteris villicare.

Ait autem villicus intra se, Quid faciam, quia dominus meus aufert à me villicationem? Fodere non valeo, mendicare erubesco.

Scio quid faciã: vt quum amotus fuero à villicatione, recipiant me in domos suas.

Conuocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo, Quantum debes domino meo?

At ille dixit, Cẽtum cados olei. Dixitque illi, Accipe cautionem tuam, & sede, citò scribe quinquaginta.

Deinde alii dixit, Tu verò quantum debes? Qui ait, Centum coros tritici. Ait illi, Accipe literas tuas, & scribe octoginta.

Et laudauit dominus villicum iniquitatis, quia prudenter fecisset: quia filii huius seculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt.

Et ego vobis dico, Facite vobis ami-

οὐ γὰρ δυνήσῃ ἔτι οἰκονομεῖν.

3 Εἶπε δὲ ἐν ἑαυτῷ ὁ οἰκονόμος, Τί ποιήσω, ὅτι ὁ κυριός μου ἀφαιρεῖται τὴν οἰκονομίαν ἀπ' ἐμοῦ; σκάπτειν οὐκ ἰσχύω, ἐπαιτεῖν αἰσχύνομαι·

4 Εγνων τί ποιήσω, ἵνα ὅταν μεταστάθῳ τῆς οἰκονομίας, δέξωνταί με εἰς τοὺς οἴκους αὐτῶν.

5 Καὶ προσκαλεσάμενος ἕνα ἕκαστον τῶν χρεωφειλετῶν τοῦ κυρίου ἑαυτοῦ, ἔλεγε τῷ πρώτῳ, Πόσον ὀφείλεις τῷ κυρίῳ μου;

6 Ο δὲ εἶπεν, Εκατὸν βάτους ἐλαίου. Καὶ εἶπεν αὐτῷ, Δέξαι σου τὸ γράμμα, καὶ καθίσας ταχέως γράψον πεντήκοντα.

7 Επειτα ἑτέρῳ εἶπε, Σὺ δὲ πόσον ὀφείλεις; Ο δὲ εἶπεν, Εκατὸν κόρους σίτου. Καὶ λέγει αὐτῷ, Δέξαι σου τὸ γραμμα, καὶ γράψον ὀγδοήκοντα.

8 Καὶ ἐπῄνεσεν ὁ κύριος τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδικίας, ὅτι φρονίμως ἐποίησεν· ὅτι οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου φρονιμώτεροι ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτὸς εἰς τὴν γενεὰν τὴν ἑαυτῶν εἰσι.

9 Κἀγὼ ὑμῖν λέγω, Ποιήσατε ἑαυτοῖς φί-

enim poteris amplius esse dispensator.

Dixit autem apud se dispensator, Quid faciam, quum dominus meus auferat à me dispensationem? fodere non possum, mendicare pudet.

Noui quid sim facturus, vt quum amotus fuero à dispensatione, recipiant me *aliqui* domos suas.

Conuocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dixit primo, Quantum debes domino meo?

Is autem ait, Centum[c] batos olei, Tum ille dixit ei, Accipe [d]tabulas tuas, & sede citò, & scribe quinquaginta.

Deinde alij dixit, Tu verò quantum debes? Is autem ait, Centum[e] coros tritici. Tum ipse dixit ei, Accipe tabulas tuas, & scribe octoginta.

Et laudauit dominus dispensatorem [f]iniustum, quòd prudenter fecisset: quãobrem [g] filij huius seculi prudentiores sunt filiis lucis in suo genere.

Et ego vobis dico, Facite vobis ami

c *Batus, Hebraica mensura liquidorum.*

d *Obligationis instrumenta.*

e *Corus, Hebraica mensura aridorum, Ioseph. Ant. 15. cap. 12.*

f *Hac parabola non approbatur œconomi iniustitia, quæ reuera furtũ erat. Sed Parabola proponuntur, vt obliquè & proposita veluti imagine quadam aliquid demonstrent, & rei veritatem ostendãt, non per omnia similitudine rebus ipsis congruente. Hoc itaque vnum vult hac parabola Christus docere, cautiores esse profanos homines in curandis huius vitæ negotiis, quàm filii Dei sint soliciti de vita æterna.*

g *i. homines præsenti vitæ addicti, quibus hoc loco filii lucis opponuntur: hos spirituales, illos carnales vocat Paulus.*

h *Ad ver. iniustitiæ.* non ad opes malè partas illud refero dum est. vult enim Dominus libe ali tatem nostram deuitari è fonte prouised iniustis vocat diuitias, quib. iniuste vtuntur homines.

i *Hoc verbo denotat mortis tempus, ac breue dispensationis nostræ tempus fore ad monet, ne sencatiores nos reddat longioris vitæ fiducia.*

l *Amicos quos facere iubet ex iniquo mamona (hoc est ex dissensatis beneficijs in pauperes Christianos facultatibus) dicit nos fusse pluros in æternæ tabernacula i. in vitam æternam.*

2 Timendum ne propter terrenæ dispensationis abusum cœlestibus dis pensationibus priuemur. Quomodo enim spiritualibus bene vtentur qui terrena malè administrant?

l *i. Cœlestes & veras diuitias, quæ fluxis & caducis opponuntur.*

m *In externis bonis, quæ aliena vocat: quia nostræ fidei sunt commissa.*

3 Nemo simul potest Deũ & opes amare.

4 Deum non latent vitia quantumuis hominibus occulta, atque adeò illis, quibus iuuant.

n *i. Quicquid pro pio sensu homines extollunt, hoc abominatur & vetat Deus.*

cos ex mamona[h] iniusto: [i] vt quum defeceritis, recipiãt vos k in æterna tabernacula.

2 Qui fidelis est in paucissimis, etiam in multis fidelis est: & qui in paucissimis iniustus est, etiam in multis est iniustus.

Si ergo in iniusto mamona fideles non fuistis, [l] verum *mamona* quis credet vobis?

Et si in [m] alieno fideles non fuistis, quod vestrũ est quis dabit vobis?

3 Nullus seruus potest duobus dominis seruire: aut enim vnũ odio habebit, & alterum diliget: aut vni adhærebit, & alterũ contemnet. non potestis Deo seruire & mamonæ.

Audiebant autem hæc omnia etiã Pharisæi, qui erãt auari: & sannis eum excipiebant.

4 Tunc dixit eis, Vos estis qui iustificatis vosipsos in hominũ cõspectu: Deus autem nouit corda vestra. quia quod apud homines[n] sublime est, abominationi est in conspectu Dei.

5 Lex & Prophetæ vsque ad Iohãnẽ:

λως ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας· ἵνα ὅταν ἐκλίπητε, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς.

10 Ὁ πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ, καὶ ἐν πολλῷ πιστός ἐστι· καὶ ὁ ἐν ἐλαχίστῳ ἄδικος, καὶ ἐν πολλῷ ἄδικός ἐστιν.

11 Εἰ οὖν ἐν τῷ ἀδίκῳ μαμωνᾷ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ἀληθινὸν τίς ὑμῖν πιστεύσει;

12 Καὶ εἰ ἐν τῷ ἀλλοτρίῳ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ὑμέτερον τίς ὑμῖν δώσει;

13 Οὐδεὶς οἰκέτης δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει· ἢ ἑνὸς ἀνθέξεται, καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει. οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ.

14 Ἤκουον δὲ ταῦτα πάντα καὶ οἱ φαρισαῖοι, φιλάργυροι ὑπάρχοντες· καὶ ἐξεμυκτήριζον αὐτόν.

15 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ὑμεῖς ἐστε οἱ δικαιοῦντες ἑαυτοὺς ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων· ὁ δὲ Θεὸς γινώσκει τὰς καρδίας ὑμῶν· ὅτι τὸ ἐν ἀνθρώποις ὑψηλὸν, βδέλυγμα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐστιν.

16 Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου·

eos de mammõna iniquitatis: vt quum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.

Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est: & qui in modico iniquus est, & in maiori iniquus est.

Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est quis credet vobis?

Et si in aliena fideles non fuistis: quod vestrũ est quis dabit vobis.

‖ *Nemo seruus potest duobus dominis seruire: aut enim vnũ odiet, & alterum diliget: aut vni adhærebit, & alterum cõtemnet. non potestis Deo seruire, & mãmonæ.* Mat. 6. 24

Audiebant autẽ omnia hæc Pharisæi qui erant auari & deridebant illum.

Et ait illis, Vos estis qui iustificatis vos coram hominibus: Deus autem nouit corda vestra. quia quod hominibus altum est, abominatio est ante Deum.

‖ *Lex & Prophetæ vsque ad Iohannẽ:* Mat. 11.

fœderis præ vetere excellentiã contemnebant, exactam iustitiam Legis ignorantes: cuius quàm falsi essent interpretes Christus ex septimo præcepto docet.

ex eo

ex eo regnum Dei euangelizatur, & omnis in illud vim facit.

ὀπὸ τότε ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εὐαγγελίζεται, καὶ πᾶς εἰς αὐτὴν βιάζεται.

Matt. 5.18

‖ Facilius est autem cælum & terrā prætervire, quàm de Lege vnum apicem cadere.

17 Εὐκοπώτερον δέ ἐστι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν παρελθεῖν, ἢ τοῦ νόμου μίαν κεραίαν πεσεῖν.

Mat. 5. 32. & 19.9 1. cor. 7.18

Omnis qui dimittit vxorem suam, & alteram ducit, mœchatur: & qui dimissam à viro ducit, mœchatur.

18 Πᾶς ὁ ἀπολύων τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ γαμῶν ἑτέραν, μοιχεύει· καὶ πᾶς ὁ ἀπολελυμένην ἀπὸ ἀνδρὸς γαμῶν, μοιχεύει.

¶ Homo quidam erat dives, & is induebatur purpura & bysso, & epulabatur quotidie splendidè:

19 ¶ Ἄνθρωπος δέ τις ἦν πλούσιος, καὶ ἐνεδύετο πορφύραν καὶ βύσσον, εὐφραινόμενος καθ' ἡμέραν λαμπρῶς·

Et erat quidam mendicus nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius vlceribus plenus.

20 Πτωχὸς δέ τις ὀνόματι Λάζαρος ἐβέβλητο πρὸς τὸν πυλῶνα αὐτοῦ ἡλκωμένος·

Cupiens saturari de micis quæ cadebant de mensa diuitis: sed & canes veniebāt & lingebant vlcera eius.

21 καὶ ἐπιθυμῶν χορτασθῆναι ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τοῦ πλουσίου· ἀλλὰ καὶ οἱ κύνες ἐρχόμενοι ἀπέλειχον τὰ ἕλκη αὐτοῦ.

Factum est autē vt moreretur mendicus, & portaretur ab angelis in sinum Abrahæ: mortuus est autem & dives, & sepultus est:

22 Ἐγένετο δὲ ἀποθανεῖν τὸν πτωχὸν, καὶ ἀπενεχθῆναι αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἀβραάμ· ἀπέθανε δὲ καὶ ὁ πλούσιος, καὶ ἐτάφη·

In inferno autē eleuās oculos suos, quum esset in tormentis, vidit Abra-

23 Καὶ ἐν τῷ ᾅδῃ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ὑπάρχων ἐν βασάνοις, ὁρᾷ τὸν Ἀβραὰμ

ab eo tēpore regnū Dei annuntiatur, & quilis in illud vi irrumpit.

Facilius est autem cælum & terrā præterire, quàm Legis vnum apicem excidere.

Quisquis dimittit vxorem suam, & alteram ducit, mœchatur: & qui à viro[o] dimissam ducit, mœchatur.

¶ [6]Cæterùm quidā erat dives, & induebatur [p] purpura & byssō, & se oblectabat quotidie splendidè:

Erat verò quidam mēdicus nomine Lazarus, qui proiectus erat ad vestibulum eius vlceribus:

Et desiderans saturari micis quæ cadebant è mensa diuitis: sed & canes veniebant ac lingebant eius vlcera.

Factum est autem vt moreretur mendicus, & asportaretur ab angelis in sinum Abrahæ: mortuus est verò etiam dives ille, ac sepultus est:

[q] Et apud inferos sublatis oculis suis, quum esset in tormentis, vidit Abra-

o *Qui hinc colligunt, post repudium nullum esse secundo matrimonio locum, alteram superstitiosè perstringunt collectionem. Iquitur enim Christus de repudiis apud Iudæos vsitatis, inter quæ numquam non potest repudium ob adulterium, quum adulteros ex lege oporteret capitali pœna plecti.*

6 Piorum paupertatem & miserias, sempiternā fœlicitas: diuitum autem luxum & crudelem fastū, æterna miseria, absque vlla misericordiæ spe, consequetur.

p *Admodū precioſe & ſplendidè. Purpureas enim vestes pretiosas fuisse constat, byssum autem subtilissimum linum. Athenæus fuisse traditus Plinio precio æquale auro.*

q *Et si Christus hîc veritatem narrat, vel tamen spirituales describit sub figuris quas sciebat accommodatas esse ad sensum nostrum. Neque enim animæ digitis & oculis pinguntur, neque sitis laborant, neque mutua colloquia inter se habent. Summa igitur est, fideles animas, vbi à corporibus migrā-*

runt, lætam & beatam vitam extra mundum agere: reprobas verò peractis esse horribiles cruciatus, qui mentibus nostris non magis capi possunt, quam imaginem rerum gloria.

ham procul, & Lazarum in sinu eius:

ἀμ ἀπὸ μακρόθεν, καὶ Λάζαρον ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ·

ham à longe, & Lazarum in sinu eius.

Tum ipse clamãs dixit, Pater Abrahã, miserere mei, & mitte Lazarum, vt intingat extremum digitum suum in aquam, & refrigeret linguã meam: quoniam crucior in ista flamma.

24 Καὶ αὐτὸς φωνήσας εἶπε, Πάτερ Αβραὰμ, ἐλέησόν με, καὶ πέμψον Λάζαρον, ἵνα βάψῃ τὸ ἄκρον τοῦ δακτύλου αὐτοῦ ὕδατος, καὶ καταψύξῃ τὴν γλῶσσάν μου· ὅτι ὀδυνῶμαι ἐν τῇ φλογὶ ταύτῃ.

Et ipse clamans dixit, Pater Abraham, miserere mei, & mitte Lazarum vt intingat extremũ digiti sui in aquam, vt refrigeret linguã meam: quia crucior in hac flamma.

Dixit autem Abraham, Fili, memento te [r] bona tua recepisse in vita tua, & Lazarũ similiter mala: nunc autem hic [s] solatio fruitur, tu verò cruciaris.

25 Εἶπε δὲ Αβραὰμ, Τέκνον, μνήσθητι ὅτι ἀπέλαβες σὺ τὰ ἀγαθά σου ἐν τῇ ζωῇ σου, καὶ Λάζαρος ὁμοίως τὰ κακά· νῦν δὲ ὅδε παρακαλεῖται, σὺ δὲ ὀδυνᾶσαι.

Et dixit illi Abraham, Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, et Lazar⁹ similiter mala: nunc autem hîc consolatur, tu verò cruciaris.

Et ad hæc omnia, [t] inter nos & vos hiatus ingens constitutus est: vt ij qui volũt hinc transire ad vos, non possint, neque istinc huc transire.

26 Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις, μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν χάσμα μέγα ἐστήρικται· ὅπως οἱ θέλοντες διαβῆναι ἐντεῦθεν πρὸς ὑμᾶς, μὴ δύνωνται, μηδὲ οἱ ἐκεῖθεν πρὸς ἡμᾶς διαπερῶσιν.

Et in his omnibus, inter nos et vos chaos magnum firmatum est: vt hi qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc trãsmeare.

7 Dixit autem *ille*, Rogo ergo te pater vt eum mittas domũ patris mei:

27 Εἶπε δὲ, Ερωτῶ οὖν σε πάτερ ἵνα πέμψῃς αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου·

Et ait, Rogo ergo te pater vt mittas eum in domum patris mei:

Habeo enim quinque fratres, vt testificetur eis, ne & ipsi veniant in hunc locum tormenti.

28 Εχω γὰρ πέντε ἀδελφούς· ὅπως διαμαρτύρηται αὐτοῖς, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ ἔλθωσιν εἰς τὸν τόπον τοῦτον τῆς βασανοῦ.

Habeo enim quinque fratres, vt testetur illis, ne & ipsi veniant in hunc locum tormentorum.

Dicit ei Abrahã, Habẽt Mosen & Prophetas: audiant eos.

29 Λέγει αὐτῷ Αβραὰμ, Εχουσι Μωσέα καὶ τοὺς προφήτας· ἀκουσάτωσαν αὐτῶν.

Et ait illi Abraham, Habent Moysen & Prophetas: audiant illos.

Ille verò dixit, Non, pater Abrahã: sed siquis ex mortuis abierit ad eos, resi-

30 Ο δὲ εἶπεν, Οὐχὶ, πάτερ Αβραάμ· ἀλλ' ἐάν τις ἀπὸ νεκρῶν πορευθῇ πρὸς αὐτοὺς, μετα-

At ille dixit, Nõ, pater Abrahã, sed si quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitẽtiam

r q. d. Memento, præsentis vitæ illecebris ebrium, te totum demersisse in terrenas delicias Deum, & eius regnum contempsisse, nunc socordiæ tuæ pœnas dare.

s Si solatio fruitur Lazarus, ergo non dormiunt animæ, vt quidam nugantur.

t Intelligit æternam fore à beatis reproborum separationem.

7 Quũ certa viuendi regula nobis in verbo præscripta sit, aliæ reuelationes temerè & frustrà quæruntur.

tiam agent.

Ait autem illi, Si Moysen & Prophetas nõ audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent.

νοήσοισιν.

31 Εἶπε δὲ αὐτῷ, Εἰ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν οὐκ ἀκούοισιν, οὐδὲ ἐάν τις ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ, πεισθήσονται.

piscent.

Abraham autem dixit ei, Si Mosen & Prophetas non audiunt, ne si quidem quispiam ex mortuis excitetur, assentientur.

Cap. XVII.

1. *Scandala.* 3. *Peccanti in nos ignoscendum.* 10. *Serui inutiles sumus.* 11. *De decem leprosis.* 20. *Regnum Dei quando venturum.* 23. *Falsi Christi.* 26. *Aduentus Christi qualis futurus.*

V.

Mat. 18. 7 mar. 9. 42 *Et ait ad discipulos suos, Impossibile est vt non veniant scandalla: væ autem illi per quem veniunt.*

Vtilius est illi si lapis molaris imponatur circa collum eius, & proiiciatur in mare, quàm vt scãdalizet vnum de pusillis istis.

Mat. 18. 18 *Attendite vobis. Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum: & si pœnitentiam egerit, dimitte illi.*

Et si septies in die peccauerit in te, & septies in die conuersus fuerit ad te, dicens, Pœnitet me: dimitte illi.

¶Et dixerunt Apostoli Domino, Adauge nobis fidem.

Mat. 17. 20 *¶Dixit autem Dominus, Si haberetis fidem sicut granum sinapis, diceretis huic arbori moro, E-*

Εἶπε δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς, Ἀνένδεκτόν ἐστι μὴ ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα· οὐαὶ δὲ δι' οὗ ἔρχεται.

2 Λυσιτελεῖ αὐτῷ εἰ μύλος ὀνικὸς περίκειται περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ ἔρριπται εἰς θάλασσαν, ἢ ἵνα σκανδαλίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τούτων.

3 Προσέχετε ἑαυτοῖς. Ἐὰν δὲ ἁμάρτῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ἐπιτίμησον αὐτῷ· καὶ ἐὰν μετανοήσῃ, ἄφες αὐτῷ.

4 Καὶ ἐὰν ἑπτάκις τῆς ἡμέρας ἁμάρτῃ εἰς σὲ, καὶ ἑπτάκις τῆς ἡμέρας ἐπιστρέψῃ ἐπὶ σε, λέγων, Μετανοῶ· ἀφήσεις αὐτῷ.

5 ¶Καὶ εἶπον οἱ ἀπόστολοι τῷ Κυρίῳ, Πρόσθες ἡμῖν πίστιν.

6 Εἶπε δὲ ὁ Κύριος, Εἰ εἴχετε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐλέγετε ἂν τῇ συκαμίνῳ ταύτῃ, Ἐκ

N.

Ait [1] autem discipulis, Fieri non potest quin eueniãt scandala: sed væ illi per quem eueniũt.

Expedit ei si mola asinaria circumponatur collo eius, & abiectus fuerit in mare, *potius* quàm vt offendat vnum ex paruis istis.

[2] Cauete vobis. Si peccauerit in te frater tuus, obiurga eum: & si resipuerit, remitte ei.

Et, si septies in die peccauerit in te, & septies in *vno* die reuertatur ad te, dicẽs, Resipui: remittes ei.

¶[3] Tunc dixerunt Apostoli Domino, Adde nobis fidem.

Dixit autem Dominus, Si haberetis fidem [a] quantulum *est* granum sinapis, diceretis huic sycamino, E-

1 Ecclesia scandalis necessario obnoxia, sed quæ inulta non sinet Domin⁹ si vel minimus quispiã fuerit offensus.

2 Reprehẽsiones & iustas esse & à charitate proficisci oportet.

3 Deus quãuis imperfectè, verè tamen credentibus, nunquã deerit in iis etiam difficultatibus quæ nulla humana ratione vinci possunt

a *Si vel tantillum fidei haberetis, quantulum est granum sinapis.*

radicator, & plantator in mari: & obediret vobis.

4 Quum Deus suo iure nos nostrá que omnia sibi vendicet, nihil nobis quantumuis strenuè ad mortem vsque laborantibus debere potest.

[4]Quis autem vestrûm habet seruum arantem, aut pascentem, qui regresso ab agro dicat statim, Prodi, & discumbe?

b Nota hic, continuò operãdum nobis esse in vinea domini, donec mundum hunc egressi fuerimus.

Imò nónne dicet ei, [b] Para quod cœnem, & præcinctus ministra mihi vsquedum edero ac bibero, & posteà edito tu, & bibito?

Num gratiam habet seruo illi quia fecit quæ ipsi præcepta fuerant? non puto.

5 Legis obseruatio vel perfectissima non est tamen vllius præmii meritoria.

[5]Ita & vos, quum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus: nam quod debuimus facere, fecimus.

6 Christus ingratis etiã futuris benefacit: sed solis gratis prosũt ad salutem beneficia Dei.

¶[6]Et factum est inter eundum Hierosolymam, ipse transibat per mediam Samariam & Galilæã.

Et quum ingrederetur in quendam vicum, occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt procul.

Et extulerunt vocem, dicentes, Iesu magister, miserere nostri.

Qui quum *eos* vidisset dixit eis, Profecti ostendite vos sacerdotibus. Et factũ est vt inter eundum purgati sint.

ριζώθητι, καὶ φυτεύθητι ἐν τῇ θαλάσσῃ· καὶ ἐπήκουσεν ἂν ὑμῖν.

7 Τίς δὲ ἐξ ὑμῶν δοῦλον ἔχων ἀροτριῶντα, ἢ ποιμαίνοντα, ὃς εἰσελθόντι ἐκ τοῦ ἀγροῦ ἐρεῖ εὐθέως, Παρελθὼν ἀνάπεσαι;

8 Ἀλλ' οὐχὶ ἐρεῖ αὐτῷ, Ἑτοίμασόν τι δεῖπνήσω, καὶ περιζωσάμενος διακόνει μοι, ἕως φάγω καὶ πίω· καὶ μετὰ ταῦτα φάγεσαι καὶ πίεσαι σύ;

9 Μὴ χάριν ἔχει τῷ δούλῳ ἐκείνῳ ὅτι ἐποίησε τὰ διαταχθέντα αὐτῷ; οὐ δοκῶ.

10 Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ὅταν ποιήσητε πάντα τὰ διαταχθέντα ὑμῖν, λέγετε, Ὅτι δοῦλοι ἀχρεῖοί ἐσμεν· ὅτι ὃ ὠφείλομεν ποιῆσαι, πεποιήκαμεν.

11 ¶Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ πορεύεσθαι αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ αὐτὸς διήρχετο διὰ μέσου Σαμαρείας καὶ Γαλιλαίας.

12 Καὶ εἰσερχομένου αὐτοῦ εἴς τινα κώμην, ἀπήντησαν αὐτῷ δέκα λεπροὶ ἄνδρες, οἳ ἔστησαν πόῤῥωθεν.

13 Καὶ αὐτοὶ ἦραν φωνὴν, λέγοντες, Ἰησοῦ ἐπιστάτα ἐλέησον ἡμᾶς.

14 Καὶ ἰδὼν εἶπεν αὐτοῖς, Πορευθέντες ἐπιδείξατε ἑαυτοὺς τοῖς ἱερεῦσι. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ὑπάγειν αὐτοὺς, ἐκαθαρίσθησαν.

radicare & transplantare in mare: & obediret vobis.

Quis autem vestrûm habens seruum arantem aut pascentem, qui regresso de agro dicat illi statim, Trãsi, & recumbe?

Et non dicit ei, Para quod cœnem, & præcingete & ministra mihi donec mãducem & bibam, et post hæc tu manducabis & bibes?

Nunquid gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ ei imperauerat? non puto.

Sic & vos quum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus.

¶Et factum est dum iret in Ierusalem, transibat per mediam Samariam & Galilæam.

Et quum ingrederetur quoddam castellum, occurrerunt ei decem viri leprosi qui steterunt à lõge.

Et leuauerunt vocem, Iesu præcepto miserere nostri.

Quos vt vidit, dixit, Ite, ostẽdite vos sacerdotibus. Et factum est dum irent, mundati sunt. Leui. 14. 2

Vnus

Vnus autem ex illis vt vidit quia mundatus est, regressus est, cum magna voce magnificans Deum.

Et cecidit in faciē ante pedes eius, gratias agens; & hic erat Samaritanus.

Respondens autem Iesus dixit, Nónne decem mundati sunt? & nouem vbi sunt?

Non est inuentus qui rediret & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena.

Et ait illi, Surge, vade: quia fides tua te saluum fecit.

¶ *Interrogatus autem à Pharisæis quando venit regnū Dei, respondit eis, & dixit, Non venit regnum Dei cum obseruatione:*

Neque dicent, Ecce, hîc, aut ecce illic: ecce enim, regnum Dei intra vos est.

Et ait ad discipulos suos, Veniēt dies quando desideretis videre vnum diem Filii hominis: & nō videbitis.

Mat. 24. 23 mar. 13. 21 *Et dicent vobis, Ecce hîc, & ecce illic: nolite ire, neque sectemini.*

Nam sicut fulgur coruscans de sub cælo, in ea

15 Εἷς δὲ ἐξ αὐτῶν, ἰδὼν, ὅτι ἰάθη, ὑπέστρεψε μετὰ φωνῆς μεγάλης δοξάζων τὸν Θεόν.

16 Καὶ ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, εὐχαριστῶν αὐτῷ· καὶ αὐτὸς ἦν Σαμαρείτης.

17 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν Οὐχὶ οἱ δέκα ἐκαθαρίσθησαν; οἱ δὲ ἐννέα ποῦ;

18 Οὐχ εὑρέθησαν ὑποστρέψαντες δοῦναι δόξαν τῷ Θεῷ, εἰ μὴ ὁ ἀλλογενὴς οὗτος.

19 Καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἀναστὰς πορεύου· ἡ πίστις σου σέσωκέ σε.

20 ¶ Ἐπερωτηθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν φαρισαίων πότε ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀπεκρίθη αὐτοῖς, καὶ εἶπεν, Οὐκ ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ μετὰ παρατηρήσεως·

21 Οὐδὲ ἐροῦσιν, Ἰδοὺ ὧδε, ἢ, ἰδοὺ ἐκεῖ· ἰδοὺ γὰρ, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστιν.

22 Εἶπε δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς, Ἐλεύσονται ἡμέραι ὅτε ἐπιθυμήσετε μίαν τῶν ἡμερῶν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἰδεῖν· καὶ οὐκ ὄψεσθε.

23 Καὶ ἐροῦσιν ὑμῖν, Ἰδοὺ ὧδε, ἢ, ἰδοὺ ἐκεῖ· μὴ ἀπέλθητε, μηδὲ διώξητε.

24 Ὡς γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἡ ἀστράπτουσα ἐκ τῆς ὑπ' οὐρανὸν, εἰς τὴν

Vnus autem ex ipsis, vt vidit se sanatū esse, reuertit glorificans Deum voce magna.

Et prócidit in faciem ad pedes eius, gratias ei agens: erátque iste Samaritanus.

Respondens autē Iesus dixit, Nónne decem illi purgati sunt? nouem autem illi vbi *sunt*?

Non sunt reperti qui redierint vt tribuerent gloriā Deo, nisi alienigena iste.

Et dixit ei, Surge, & abi, fides tua te seruauit.

¶ [7] Interrogatus autē à Pharisæis quando venturum esset regnum Dei, respondit eis, & dixit, Non venit regnum Dei ita vt [c] obseruari possit:

Neque dicent, Ecce hîc, aut, ecce illic: ecce enim, regnum Dei [d] intus habetis.

[8] Dixit autem discipulis, Veniet tempus quum desiderabitis videre [e] vnū ex diebus Filij hominis: nec videbitis.

[9] Et dicent vobis, Ecce hîc, aut, ecce illic: *sed* ne abite, neque prosequimini.

Nam sicut fulgur coruscans ex *vna* regione quæ sub cælo est, in *alteram*

7 Regnum Dei etiā præsentissimum, à multis nō animaduertitur, quoniam illud falsò existimant cum externo splēdere coniunctum esse.

c *Ad ver. cum obseruatione, id est, cum externo quopiā maiestatis splēdore, ex quo possit agnosci. Alioqui ex manifestis etiā multis signis potuit intelligi Christum esse Messiā illum, cuius regnum tandiu expectatum fuerat. Sed de iis hoc loco signis agitur quæ Pharisæi animo conceperāt, qui terrenum Messiæ regnum expectabant.*

d *Id est, quæritis Messiam tanquam absentem, cum ille sit in medio vestri.*

8 Præsentia sæpe negligimus, quæ frustra requirimus amissa

e *Tempus erit quo magna cum animi tristitia frustra absentem Filiū hominis requiratis.*

9 Christus prædicit venturos pseudo christos, suā verò gloriam subitò longè latéque per orbem terrarum propagatum irideleta crucis ignominia.

quæ sub cælo est, splēdet: ita erit & Filius hominis die suo.

ὑπ' οὐρανὸν, λάμπει· οὕτως ἔσται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ ἡμέρᾳ αὐτοῦ.

quæ sub cælo sunt, fulget: ita erit Filius hominis in die sua.

Sed prius oportet eum multa pati, & reprobari à natione ista.

25 Πρῶτον δὲ δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν, καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης.

Primùm autem oportet illum multa pati, & reprobari à generatione hac.

12 Mundus repētino Dei iudicio opprimetur: fideles autem oportet perpetuas excubias agere.

12 Et prout factum est in diebus Noe, ita erit etiam diebus Filij hominis.

26 Καὶ καθὼς ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Νῶε, οὕτως ἔσται καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

Et sicut factum est in diebus Noe, ita erit & in diebus Filij hominis.

Gen.7.5. mat.24.38 1.pet.3.20

Edebant, bibebāt, vxores ducebant, & dabantur nuptum, ad eum vsque diem quo introiuit Noe in arcam: venítque diluuium, & perdidit omnes.

27 Ἤσθιον, ἔπινον, ἐγάμουν, ἐξεγαμίζοντο, ἄχρι ἧς ἡμέρας εἰσῆλθε Νῶε εἰς τὴν κιβωτόν· καὶ ἦλθεν ὁ κατακλυσμὸς, καὶ ἀπώλεσεν ἅπαντας.

Edebant, & bibebant, vxores ducebant & dabantur ad nuptias vsque in diem qua intrauit Noe in arcam: & venit diluuium, & perdidit omnes.

Similiter etiam vt accidit in diebus Lot: edebant, bibebant, emebant, vendebant, plantabant, ædificabant:

28 Ὁμοίως καὶ ὡς ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Λώτ· ἤσθιον, ἔπινον, ἠγόραζον, ἐπώλουν, ἐφύτευον, ᾠκοδόμουν·

Similiter sicut factum est in diebus Lot: edebant & bibebant, emebant & vendebant, plantabant, & ædificabāt:

Quo autem die Lot exiit Sodomis, pluit igne & sulphure è cælo, & omnes perdidit:

29 ᾗ δ' ἡμέρᾳ ἐξῆλθε Λὼτ ἀπὸ Σοδόμων, ἔβρεξε πῦρ καὶ θεῖον ἀπ' οὐρανοῦ, καὶ ἀπώλεσεν ἅπαντας·

Qua die autem exiit Lot à Sodomis, pluit ignem & sulphur de cælo, & omnes perdidit:

Gē.19.24.

Secundùm hæc erit dies quo Filius hominis detegetur.

30 Κατὰ ταῦτα ἔσται ᾗ ἡμέρᾳ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαλύπτεται.

Secundùm hæc erit qua die Filius hominis reuelabitur.

In illo die si quis fuerit supra domum, & vasa eius in ipsa domo, ne descendat ad ea sumenda: & qui in agro, similiter nō reuertatur retro.

31 Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ὃς ἔσται ἐπὶ τοῦ δώματος, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ ἐν τῇ οἰκίᾳ, μὴ καταβάτω ἆραι αὐτά· καὶ ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ, ὁμοίως μὴ ἐπιστρεψάτω εἰς τὰ ὀπίσω.

In illa hora, qui fuerit in tecto, & vasa eius in domo, ne descendat tollere illa: & qui in agro, similiter non redeat retro.

Gen.19. 26. Supra.9. 24. mat.10.39 mar.8.35. ioh.12.25.

32 Μνημονεύετε τῆς γυναικὸς Λώτ.

Memores estote vxoris Lot.

Quicūque quęsierit animā suam seruare,

33 Ὃς ἐὰν ζητήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι,

Quicunque quæsierit animam suam saluam facere,

21 Cauendū in primis ne vel diffidentia, vel huius vitæ illecebræ, velvllius coniunctionis respectus nos vel ranillum remoretur.

21 Memineritis vxoris Lot.

perdet illã: & quicunque perdiderit illam, vinificabit eã.

Dico vobis, In illa nocte erunt duo in lecto vno: vnus assumetur, & alter relinquetur.

Duæ erunt molentes in vnum: vna assumetur, & altera relinquetur.

Duo in agro: vnus assumetur, & alter relinquetur.

Mat.24. 28 Respondentes dicunt illi, Vbi Domine? Qui dixit illis, Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabũtur & aquilæ.

ἀπολέσῃ αὐτὴν, ζωογονήσῃ αὐτήν.

34 Λέγω ὑμῖν, ταύτῃ τῇ νυκτὶ ἔσονται δύο ἐπὶ κλίνης μιᾶς· ὁ εἷς παραλημφθήσεται, καὶ ὁ ἕτερος ἀφεθήσεται.

35 Δύο ἔσονται ἀλήθουσαι ἐπὶ τὸ αὐτό· ἡ μία παραλημφθήσεται, καὶ ἡ ἑτέρα ἀφεθήσεται.

36 Δύο ἔσονται ἐν τῷ ἀγρῷ· ὁ εἷς παραλημφθήσεται, καὶ ὁ ἕτερος ἀφεθήσεται.

37 Καὶ ἀποκριθέντες λέγουσιν αὐτῷ, Ποῦ Κύριε; Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Ὅπου τὸ σῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί.

perdet eam: & quicunque eam perdiderit, f viuificabit eã.

Dico vobis, illa nocte erunt duo in lecto vno: vnus accipietur, & alter relinquetur.

Duæ erunt molẽtes simul: vna accipietur, & altera relinquetur.

Duo erũt in agro: vnus accipietur, & alter relinquetur.

12 Tunc respõdentes dicunt ei, Vbi Domine? Ipse verò dixit eis, g Vbi corpus, illuc cogentur & aquilæ.

f Id est, seruabit vt explicat. Mat. vitæ enim illa de qua hic loquitur, salus est æterna.

12 Vna per standi ratio. Christo adhærere.

g Haec vespronone Christus se firmæ vnitatis vexillum esse testatur, sub quo omnes filios Dei colligi oporteat.

CAP. XVIII.

2. *Iudicis iniqui & viduæ parab.* 10. *De Pharisæo & Publicano.* 15. *Puerorum est regnum Dei.* 22. *Vendere omnia, & dare pauperibus.* 28. *Apostoli relinquunt omnia.* 31. *Mortem suam prædicit Christus.* 35. *Cæcus visum recipit.*

V.

Eccl.18.22 vom.12.12 1.Thes.5.17 DIcebat autem & parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare, & non deficere:

Dicens, Iudex quidam erat in quadam ciuitate, qui Deum nõ timebat, & hominem non reuerebatur:

Vidua autem quædam erat in ciuitate illa: & veniebat ad eum, dicens, Vindica me de aduersario meo.

Ἔλεγε δὲ καὶ παραβολὴν αὐτοῖς, πρὸς τὸ δεῖν πάντοτε προσεύχεσθαι, καὶ μὴ ἐνκακεῖν·

2 Λέγων, Κριτής τις ἦν ἐν τινὶ πόλει τὸν Θεὸν μὴ φοβούμενος, καὶ ἄνθρωπον μὴ ἐντρεπόμενος·

3 Χήρα δὲ τις ἦν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, καὶ ἤρχετο πρὸς αὐτὸν, λέγουσα, Ἔκδικησόν με ἀπὸ τοῦ ἀντιδίκου μου.

N.

DIxit [1] autem eis etiam parabolam *hunc spectantem*, quòd oporteret ipsos semper precari, nec [2] segnescere:

[b] Dicens, Iudex quidam erat in quadam vrbe, qui Deum non timebat, nec quenquam reuerebatur:

Erat autem in illa vrbe quædam vidua, quæ venit ad eum, dicens, Vindica me ab aduersario meo.

1 Deus vult nos assiduitate precandi non fatigare, sed exercere. Itaque sic luctandum cũ impatientia. vt longior mora precandi cursum nõ abrumpat.

a *Afflictionibus vel malis cedere, vt faciunt qui animum despondent.*

b *Paria cum paribus minimè conferuntur, sed minus cum maiore. Si ergo ab iniquissimo iudice per im-*

portunitatem ius obtinetur, quanto magis piorum assidua preces apud Deum valebunt?

Ille autem noluit per *multũ* tempus: post hæc verò dixit apud se, Et si Deum non timeo, nec quenquam reuereor:

4 Καὶ οὐκ ἠθέλησεν ἐπὶ χρόνον· μετὰ δὲ ταῦτα εἶπεν ἐν ἑαυτῷ, Εἰ καὶ τὸν Θεὸν οὐ φοβοῦμαι, καὶ ἄνθρωπον οὐκ ἐντρέπομαι·

Et nolebat per multũ tempus: post hæc autem dixit intra se, Etsi Deũ non timeo, nec hominem reuereor:

Tamen quia molestiam mihi exhibet vidua ista, vindicabo eam, ne ad extremũ veniens [c] obtundat me.

5 Διά γε τὸ παρέχειν μοι κόπον τὴν χήραν ταύτην, ἐκδικήσω αὐτὴν, ἵνα μὴ εἰς τέλος ἐρχομένη ὑπωπιάζῃ με.

Tamen quia molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam: ne in nouissimo veniens sugillet me.

Ait autem Dominus, Audite quid iudex ille iniustus dicat:

6 Εἶπε δὲ ὁ Κύριος, Ἀκούσατε τί ὁ κριτὴς τῆς ἀδικίας λέγει·

Ait autem Dominus, Audite quid iudex iniquitatis dicit:

Deus autẽ non vindicabit electos suos, clamantes ad ipsum die ac nocte, [d] etiam si iram differat super ipsis?

7 Ὁ δὲ Θεὸς οὐ μὴ ποιήσει τὴν ἐκδίκησιν τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ, τῶν βοώντων πρὸς αὐτὸν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς;

Deus autem non faciet vindictam electorũ suorum clamantium ad se die ac nocte, & patientiam habebit in illis?

Dico vobis, vindicabit eos citò. Verũtamen Filius hominis, quum venerit, num reperturus est fidem in terra?

8 Λέγω ὑμῖν ὅτι ποιήσει τὴν ἐκδίκησιν αὐτῶν ἐν τάχει. πλὴν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐλθὼν ἆρα εὑρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς;

Dico vobis quia citò faciet vindictã illorum. Veruntamen Filius hominis veniens, putas inueniet fidem in terra?

¶ [2] Dixit autem etiam quibusdam qui sibi persuaserant se iustos esse, & pro nihilo habebant reliquos, parabolam istam,

9 ¶ Εἶπε δὲ καὶ πρός τινας τοὺς πεποιθότας ἐφ' ἑαυτοῖς ὅτι εἰσὶ δίκαιοι, καὶ ἐξουθενοῦντας τοὺς λοιποὺς, τὴν παραβολὴν ταύτην,

¶ Dixit autẽ & ad quosdam qui in se confidebant tanquã iusti, & aspernabãtur cæteros, parabolam istam,

Duo homines ascenderant in templum vt precarẽtur, vnus Pharisæus, & alter publicanus:

10 Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι· ὁ εἷς, φαρισαῖος, καὶ ὁ ἕτερος, τελώνης·

Duo homines ascendebant in templum vt orarent: vnus Pharisæus, & alter Publicanus:

[3] Pharisæus stans hæc apud se precabatur, Deus, gratias ago tibi quòd non sim vt reliqui homines, rapaces, iniusti

11 Ὁ φαρισαῖος σταθεὶς πρὸς ἑαυτὸν ταῦτα προσηύχετο, Ὁ Θεὸς εὐχαριστῶ σοι ὅτι οὐκ εἰμὶ ὥσπερ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἅρπαγες, ἄδικοι,

Pharisæus stãs hæc apud se orabat, Deus gratias ago tibi quia nõ sũ sicut cæteri hominũ, raptores, iniusti

c *Ad verb. ictibus me opprimat. Metaphora sumpta est à pugilibus, qui aduersarium pugnis aut castibus obtundunt. nam sic importuni suis clamoribus, quasi ictibus, aures iudicis verberãt.*

d *Quantũuis tardus videatur in vlciscendis ipsorũ iniuriis.*

2 Duo in primis multorum preces inanes reddũt, propriæ videlicet iusticiæ fiducia, & aliorũ contemptus: quibus vitiis cor contritum ac humiliatum opponitur.

3 Etiamsi quicquid habemus, nos à Deo habere fateamur, nihilominus vt arrogãtes despicimur à Deo, si vel tãtillum in nostris operibus fiduciæ coram Deo habeamus.

adulteri: velut etiã hic Publicanus.

Ieiuno bis in sabbatho, decimas do omnium quæ possideo.

Et publicanus à longè stans nolebat nec oculos ad cælum leuare: sed percutiebat pectus suum, dicens, Deus, propitius esto mihi peccatori.

Dico vobis, descendit hic iustificatus in domũ suam ab illo. quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur.

Suprà 14. 11. mat. 23. 12 Mar. 19. 13 mar. 10. 13

¶ Afferebant autem ad illum & infantes, vt eos tangeret: quod quum viderent discipuli, increpabant illos.

Iesus autem cõuocans illos, dixit, Sinite pueros venire ad me, & nolite vetare eos: talium est enim regnum Dei.

Amen dico vobis, quicunque non acceperit regnũ Dei, sicut puer, non intrabit in illud.

¶ Et interrogauit eũ quidam princeps, dicens, Magister bone, quid faciens vitam æternam possidebo?

Mat. 19. 16 mar. 10. 17

Dixit autẽ ei Iesus, Quid me dicis bo-

μοιχοί· ἢ καὶ ὡς τοῦτο ὁ τελώνης.

12 Νηστεύω δὶς τοῦ σαββάτου, ἀποδεκατῶ πάντα ὅσα κτῶμαι.

13 Καὶ ὁ τελώνης μακρόθεν ἑστὼς οὐκ ἤθελεν οὐδὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸν οὐρανὸν ἐπᾶραι, ἀλλ' ἔτυπτε τὸ στῆθος αὐτοῦ, λέγων, Ὁ Θεὸς ἱλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ.

14 Λέγω ὑμῖν, κατέβη τοῦτο δεδικαιωμένος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, ἢ ἐκεῖνος· ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται· ὁ δὲ ταπεινῶν ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται.

15 ¶ Προσέφερον δὲ αὐτῷ καὶ τὰ βρέφη, ἵνα αὐτῶν ἅπτηται· ἰδόντες δὲ οἱ μαθηταὶ ἐπετίμησαν αὐτοῖς.

16 Ὁ δὲ Ἰησοῦς προσκαλεσάμενος αὐτὰ, εἶπεν, Ἄφετε τὰ παιδία ἔρχεσθαι πρός με, καὶ μὴ κωλύετε αὐτά· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

17 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὃς ἐὰν μὴ δέξηται τὴν βασιλείαν τοῦ υἱοῦ ὡς παιδίον, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν.

18 ¶ Καὶ ἐπηρώτησέ τις αὐτὸν ἄρχων, λέγων, Διδάσκαλε ἀγαθὲ, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω;

19 Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Τί με λέγεις ἀγα-

mœchi: vel etiam vt iste publicanus.

Ieiuno bis [e] hebdomade, decimo quęcunque possideo.

Publicanus autẽ [f] procul stans, nolebat vel oculos in cælum attollere: sed percutiebat pectus suum dicens, Deus, propitius esto mihi peccatori.

Dico vobis, descendit iste iustificatus domum suam *potius* quàm ille: quia quicunque se extollit, deprimetur: & qui se deprimit, extolletur.

¶ [g] Adferebant autem ad eum etiã infantes, vt eos tangeret: [4] quum autẽ hoc vidissent discipuli, obiurgarunt eos.

Iesus verò quum [h] puerulos aduocasset, dixit, [5] Sinite puerulos venire ad me, & eos non prohibete: taliũ est enim regnum Dei.

[6] Amen dico vobis, quicunque non acceperit regnum Dei tanquam puerulus, nequaquam introibit in illud.

¶ Tunc interrogauit eum quidam ex primoribus, dicens, Magister bone, quid faciendo vitam æternam possidebo?

Dixit autem ei Iesus, Cur me dicis bo-

e *Ad verb. sabbatho: sabbathum autem pro hebdomade sumitur.*

f *Procul à Pha isao, loco nimirum humiliore.*

g *Eos, quos discipuli abigebant, qui nimirum puerulos gestabant. Nã ex vulgata loquendi consuetudine dicitur puerulum. ad se vocare qui nutricem accersit, quæ infantẽ adferat.*

4 Christum carnis suæ sẽsu æstimare, infinitarum corruptelarũ causa.

h *Si adferebantur, teneri itaque adhuc erãt, quod amplius confirmatur ex eo quòd infantes essent: illud autem obseruandum aduersus hostes pædobaptismi.*

5 Etiam infantes fideliũ in gratuito fœdere comprehenduntur.

6 Puerilis innocentia, Christianorũ ornamentũ.

nũ? nemo bonus nisi vnus, *nempe* Deus.

Mandata nosti, Ne mœchare, Ne occidito: Ne furare, Ne falsum testimonium dicito: Honora patrem tuum & matrẽ tuam.

Ille autem dixit, Hęc omnia obseruaui à iuuentute mea.

7 Opũ illecebræ pluri mos à recta via abducũt.

7 Iesus verò his auditis dixit ei, Adhuc vnũ tibi deest: quæcunque habes vende, & distribue pauperibus, & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me.

At ille his auditis valde tristis factus est: nam diues erat valdé.

8 Diuitem simul & piũ esse singulare Dei donũ est.

8 Quum autem vidisset Iesus eum valdè tristem factum, dixit, Quàm difficilè qui pecunias habẽt, in regnum Dei introibunt.

Facilius est enim camelum per foramen acus introire, quàm diuitẽ introire in regnum Dei.

Qui verò *hoc* audierant, dixerunt, Et quis potest saluus fieri?

Ipse autem dixit, Quæ impossibilia sũt apud homines, possibilia sũt apud Deũ.

ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός.

20 Τὰς ἐντολὰς οἶδας, Μὴ μοιχεύσῃς, Μὴ φονεύσῃς, Μὴ κλέψῃς, Μὴ ψευδομαρτυρήσῃς· Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου.

21 Ὁ δὲ εἶπε, Ταῦτα πάντα ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός μου.

22 Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Ἔτι ἕν σοι λείπει· πάντα ὅσα ἔχεις πώλησον, καὶ διάδος πτωχοῖς, καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ· καὶ δεῦρο, ἀκολούθει μοι.

23 Ὁ δὲ, ἀκούσας ταῦτα, περίλυπος ἐγένετο· ἦν γὰρ πλούσιος σφόδρα.

24 Ἰδὼν δὲ αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς περίλυπον γενόμενον, εἶπε, Πῶς δυσκόλως οἱ τὰ χρήματα ἔχοντες εἰσελεύσονται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

25 Εὐκοπώτερον γάρ ἐστι κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς ῥαφίδος εἰσελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν.

26 Εἶπον δὲ οἱ ἀκούσαντες, Καὶ τίς δύναται σωθῆναι;

27 Ὁ δὲ εἶπε, Τὰ ἀδύνατα παρὰ ἀνθρώποις, δυνατά ἐστι παρὰ τῷ Θεῷ.

nũ? nemo bonus nisi solus, Deus.

Mandata nosti, Non occides, Non mœchaberis, Non furtum facies, Non falsum testimonium dices: Honora patrem tuum & matrem. Exo. 20. 13

Qui ait, Hæc omnia custodiui à iuuentute mea.

Quo audito Iesus ait ei, Adhuc vnum tibi deest: omnia quæcunque habes, vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me.

His ille auditis, contristatus est: quia dines erat valdé.

Videns autem Iesus illum tristem factũ, dixit, Quã difficilè qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt?

Facilius est enim camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnũ Dei.

Et dixerunt quã audiebant, Et quis potest saluus fieri?

Ait illis, Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum.

Ait

Mat.19.27 mar.10.28 *Alt autem Petrus, Ecce, nos dimisimus omnia, & secuti sumus te.*

Qui dixit eis, Amen dico vobis, nemo est qui reliquit domum, aut parentes, aut fratres, aut vxorem, aut filios, propter regnũ Dei,

Et non recipiat multo plura in hoc tempore, & in seculo venturo vitam æternam.

Mat.20.17 mar.10.32 ¶ *Assumpsit autẽ Iesus duodecim, & ait illis, Ecce ascendimus Ierosolymam, & consummabũtur omnia quæ scripta sunt per Prophetas de Filio hominis.*

Tradetur enim Gentibus, & illudetur, & flagellabitur, & conspuetur:

Et postquam flagellauerint, occidẽt eum: & tertia die resurget.

Et ipsi nihil horum intellexerunt; & erat verbum istud abscõditum ab eis, & non intelligebant quæ dicebantur.

Mat. 20. 29 mar.10. 46 ¶ *Factum est autem quum appropinquaret Iericho, cæcus quidam sedebat secus viam, mendicans.*

28 Εἶπε δὲ ὁ Πέτρος, Ἰδοὺ, ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολουθήσαμέν σοι.

29 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐδείς ἐστιν ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ γονεῖς, ἢ ἀδελφοὺς, ἢ γυναῖκα, ἢ τέκνα, ἕνεκεν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ,

30 Ος οὐ μὴ ἀπολάβῃ πολλαπλασίονα ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ ἐρχομένῳ ζωὴν αἰώνιον.

31 ¶ Παραλαβὼν δὲ τοὺς δώδεκα, εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Ἰδοὺ, ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ τελεσθήσεται πάντα τὰ γεγραμμένα διὰ τῶν προφητῶν, τῷ υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου.

32 Παραδοθήσεται γὰρ τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐμπαιχθήσεται, καὶ ὑβρισθήσεται, καὶ ἐμπτυσθήσεται·

33 Καὶ μαστιγώσαντες ἀποκτενοῦσιν αὐτόν· καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἀναστήσεται.

34 Καὶ αὐτοὶ οὐδὲν τούτων συνῆκαν· καὶ ἦν τὸ ῥῆμα τοῦτο κεκρυμμένον ἀπ' αὐτῶν, καὶ οὐκ ἐγίνωσκον τὰ λεγόμενα.

35 ¶ Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἐγγίζειν αὐτὸν εἰς Ἱερειχὼ, τυφλός τις ἐκάθητο παρὰ τὴν ὁδὸν ἐπαιτῶν.

Dixit autem Petrus, Ecce, nos reliquimus omnia, & secuti sumus te.

9 Ipse verò dixit eis, Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit domum, aut parentes, aut fratres, aut vxorem, aut liberos, regni Dei causa,

9 Omnium euadunt ditissimi qui Christi causa pauperes fieri nõ recusant.

Qui non recepturus sit multiplicia hoc tempore, & in seculo venturo vitam æternam.

¶ Iesus autẽ, assumptis illis duodecim, dixit eis, [10] Ecce ascendimus Hierosolymam, [i] & perficiẽtur Filio hominis omnia quæ scripta sũt per Prophetas.

10 Certa quidem est crux, sed non minus certa est gloria quæ victores manet.

i *Perficiẽ significat Christus his verbis gãd Prophetæ omnes ac tota Veteris testamenti Scriptura, in hũc præcipuè scopum respicias, vt deceat Christum tradendum propter peccata nostra & resurgere iterum propter iustificationem nostram Rom. 4.25.*

Tradetur enim Gẽtibus, & illudetur, & contumeliis afficietur, & conspuetur:

Et postquam eum flagellauerint, trucidabunt: sed die tertia resurget.

[k] Ipsi verò nihil horum intellexerũt: erántque ista verba ipsis occulta, nec cognouerunt quæ dicebantur.

k *Pleonasmis iteratis quanta fuerit discipulorum ignorantia declarat.*

¶ [11] Factum est autem dum ipse appropinquaret Iericho, cæcus quidam sedebat iuxta viam mendicans.

11 Christus se esse mundi lucẽ visibili miraculo cõfirmat.

Quũ igitur is audisset turbam præteruntem, percontabatur quid hoc esset.

Nuntiauerunt autem ei, Iesum Nazarenum transire.

Tunc clamauit, dicens, Iesu fili Dauid miserere mei.

[12] Et qui præibant, obiurgabant eum vt sileret: ipse verò multò magis clamabat, Fili Dauid miserere mei.

[12] Quòd plures obices opponit Satan, etiã per eos qui Christi nomen profitẽtur, eò magis nobis est pergendum.

Iesus autem quum subsistitisset, iussit eũ adduci ad se: & quũ is appropinquasset, interrogauit eum,

Dicens, Quid tibi vis faciam? Ille verò dixit, Domine, vt visum recipiam.

Et Iesus dixit ei, Recipito visum: fides tua te seruauit.

Illicò igitur visum recepit, ac sequebatur eum glorificans Deum, & totus populus quum *hoc* vidisset, tribuit laudem Deo.

36 Ακούσας δὲ ὄχλου διαπορευομένου, ἐπυνθάνετο τί εἴη τοῦτο.

37 Ἀπήγγειλαν δὲ αὐτῷ ὅτι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος παέρχεται.

38 Καὶ ἐβόησε, λέγων, Ἰησοῦ υἱὲ Δαβὶδ ἐλέησόν με.

39 Καὶ οἱ προάγοντες ἐπετίμων αὐτῷ ἵνα σιωπήσῃ· αὐτὸς δὲ πολλῷ μᾶλλον ἔκραζεν, Υἱὲ Δαβὶδ ἐλέησόν με.

40 Σταθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐκέλευσεν αὐτὸν ἀχθῆναι πρὸς αὐτόν. ἐγγίσαντος δὲ αὐτοῦ ἐπηρώτησεν αὐτόν,

41 Λέγων, Τί σοι θέλεις ποιήσω; Ὁ δὲ εἶπε, Κύριε, ἵνα ἀναβλέψω.

42 Καὶ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Ἀνάβλεψον· ἡ πίστις σου σέσωκέ σε.

43 Καὶ παραχρῆμα ἀνέβλεψε, καὶ ἠκολούθει αὐτῷ δοξάζων τὸν Θεόν· καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἰδὼν, ἔδωκεν αἶνον τῷ Θεῷ.

Et quum audiret turbam præteruntem, interrogabat quid hoc esset.

Dixerunt autem ei quòd Iesus Nazarenus transiret.

Et clamauit, dicẽs, Iesu fili Dauid miserere mei.

Et qui præibant, increpabant eum vt taceret: ipse verò multo magis clamabat, Fili Dauid miserere mei.

Stans autem Iesus iussit illum adduci ad se. Et quum appropinquasset, interrogauit illum,

Dicens, Quid tibi vis faciam? At ille dixit, Domine, vt videam.

Et Iesus dixit illi, Respice: fides tua te saluum fecit.

Et cõfestim vidit, & sequebatur illũ magnificans Deum: & omnis plebs vt vidit, dedit laudem Deo.

CAP. XIX.

2. Zacchæus publicanus. 13. Minæ seruis datæ ad negotiationem. 29. Iesus ingreditur Ierosolymam. 41. fleins prædicit vrbis excidium. 45. vendentes eijcit è templo.

N. V.

[1] Christi gratia eos potissimum præuenit qui maximè videbãtur ab ea alieni.

[1] Iesus autẽ ingressus Iericho transibat:

Et ecce, quidã qui nomine vocabatur

Καὶ εἰσελθὼν διήρχετο τὴν Ἰεριχώ.

2 Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ὀνόματι καλούμενος

[1] *Et ingressus perambulabat Iericho.*

Et ecce vir nomine

Zacchæus:

Zacchæus: & hic princeps erat Publicanorum, & ipse dives:

Et quærebat videre Iesum quis esset: & non poterat præ turba, quia statura pusillus erat.

Et præcurrens ascendit in arborem sycomorum vt videret eum: quia inde erat transiturus.

Et quum venisset ad locum, suspiciens Iesus vidit illum & dixit ad eum, Zacchæe, festinans descende: quia hodie in domo tua oportet me manere.

Et festinans descendit: & excepit illum gaudens.

Et quum viderẽt omnes murmurabant, dicẽtes, Quòd ad hominem peccatorem diuertisset.

Stans autem Zacchæus dixit ad Dominum, ecce, dimidium meorum bonorum do pauperibus: & si quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum.

Ait Iesus ad eũ, Quia hodie salus domui huic facta est: eo quòd & ipse filius sit Abrahæ.

Ζακχαῖος· καὶ αὐτὸς ἦν ἀρχιτελώνης, καὶ αὐτὸς ἦν πλούσιος·

3 Καὶ ἐζήτει ἰδεῖν τὸν Ἰησοῦν τίς ἐστι, καὶ οὐκ ἠδύνατο ἀπὸ τοῦ ὄχλου, ὅτι τῇ ἡλικίᾳ μικρὸς ἦν.

4 Καὶ προδραμὼν ἔμπροσθεν, ἀνέβη ἐπὶ συκομωραίαν, ἵνα ἴδῃ αὐτόν· ὅτι διὰ ἐκείνης ἤμελλε διέρχεσθαι.

5 Καὶ ὡς ἦλθεν ἐπὶ τὸν τόπον, ἀναβλέψας ὁ Ἰησοῦς εἶδεν αὐτὸν, καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν, Ζακχαῖε, σπεύσας κατάβηθι· σήμερον γὰρ ἐν τῷ οἴκῳ σου δεῖ με μεῖναι.

6 Καὶ σπεύσας κατέβη, καὶ ὑπεδέξατο αὐτὸν χαίρων.

7 Καὶ ἰδόντες ἅπαντες διεγόγγυζον, λέγοντες, Ὅτι παρὰ ἁμαρτωλῷ ἀνδρὶ εἰσῆλθε καταλῦσαι.

8 Σταθεὶς δὲ Ζακχαῖος εἶπε πρὸς τὸν Κύριον, Ἰδοὺ, τὰ ἡμίσιά μου τῶν ὑπαρχόντων μου, Κύριε, δίδωμι τοῖς πτωχοῖς· καὶ εἴ τινός τι ἐσυκοφάντησα, ἀποδίδωμι τετραπλοῦν.

9 Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, Ὅτι σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο, καθότι καὶ αὐτὸς υἱὸς Ἀβραάμ ἐστιν.

10 Ἦλθε γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ

Zacchæus, [2] magister publicanorum, & dives:

Studebátque videre quis esset Iesus: nec poterat præ turba, quòd statura paruus esset.

Prærcurrens ascendit in sycomorum, vt eum videret: quoniam futurum erat vt illac transiret.

Vt autem venit ad eum locum, suspiciens Iesus, eum vidit, & dixit ei, Zacchæe festinans descende: hodie enim domi tuæ oportet me manere.

Tum is festinans descendit, & excepit eum gaudens.

[2] Et omnes quum hoc vidissent, murmurabant, dicentes eum ingressum esse ad peccatorem, vt *ibi* diuerſaretur.

[3] Adstans autẽ Zacchæus dixit Domino, Ecce, dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus: & siquid cuipiam [b] per calumniã eripui, reddo quadruplum.

Dixit autem ei Iesus, Hodie salus domui huic contigit [c] eo quòd ipse quoque est [d] filius Abraham.

Venit enim Filius

Matt. 18, 11 *Venit enim Filius*

a *Publicanorũ magistri erant, qui illis præerant. Erãt enim publicani necessariò in societates distributi, vt ex infinitis locutionibus Ciceronis apparet.*

2 *Mundus gratiam Dei repudiãs, inquè tamen fert eam ad alios transferri.*

3 *Exemplũ veræ resipiscẽtiæ ex effectu intelligitur.*

b *Ad verb. per sycophantiam ausus vocabuli propria significatio vix dedit optimè eũ venire personæ magistri publicanorũ. Ipsi enim ferè mos est, suis latrociniis præterire reipub. cõmoda, & hoc obtẽtu ita apparari, vt siquis sese illorũ rapacitati opponat, iniuriam reipub. fieri clamitẽt.*

c *Id est, quãdoquidem.*

d *Filiũ esse Abrahæ, nihil aliud declarat quam gratis electũ esse, & restigiis fidei Abrahæ insistere Rõ. 4, 12. & operã Abrahæ facere, Ioh. 8. 39. ex quibus demum rectè colligitur certa futuræ salutis ex Abrahami familia Domino interpellante, reprobandi facultas.*

pectatio, Rõ. 8. 29. quòd autem ex Zacchæi fide collegit dominus totius familiæ salutem, æstimandum est ex ratione foederis quod cum ipso Abrahamo ita sanctum est, vt eius familiam comprehenderet. id. n. ex foederis tessera liquet, quæ cum tota familia fuit communicata: ita tamen vt rerum maneat libera eligendi vel culpãdi.

hominis vt quærat & seruet quod perierat.

¶ [4] Hæc autem ipsis audientibus, pergēs, dixit parabolam, eo quòd esset prope Hierusalem, & quòd putarent fore vt illicò regnum Dei appareret.

Dixit ergo, Homo quidam nobilis profectus est in regionem longinquā, vt acciperet sibi regnum, ac reuerteretur.

[5] Vocatis autem decē seruis suis, dedit eis decem minas, & dixit eis, Negotiamini donec veniam.

Ciues autem eius oderant eum, miserúntque legationem post eum, dicentes, Nolumus hunc regnare in nos.

Et factum est quū rediisset accepto regno, tum iussit vocari seruos illos ad se quibus dederat pecuniam: vt cognosceret quis quid negotiatus esset.

Adfuit autem primus, dicēs, Domine, [e] mina tua decem minas lucrifecit.

Ille autem ait ei, Bene habet serue bone: quia in minimo fuisti fidelis, habeto potestatem super decem vrbes.

Et alter venit, di-

4 Patiēter expectādum Dei iudiciū, quod suo demum tēpore patefiet.

5 Tria sunt hominum genera in Ecclesia, vnum eorum qui à Christo quē non cernūt, deficiunt: alterum eorum qui pro suæ vocationis ratione, dōnis ab eo acceptis ad ipsius gloriā & proximorū commodum industriè & gnauiter vtūtur: tertium, eorum qui præ ignauia torpent. Primos igitur illos suo tempore apparēs Domin⁹ iustis pœnis vlciscetur: secundos gratis beabit pro laborum quos sustinuerint ratione: ignauos autem, vt inutiles, etiam plectet.

e *Mina fuit Græcorum numisma, cuius precium denarii centum, æstimatione aureorum circiter decem seu eorum, qui taleri vocantur, duodecim.*

ἀνθρώπου ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός.

11 ¶ Ἀκουόντων δὲ αὐτῶν ταῦτα, προσθεὶς, εἶπε παραβολὴν, διὰ τὸ ἐγγὺς αὐτὸν εἶναι Ἱερουσαλὴμ, καὶ δοκεῖν αὐτοὺς ὅτι παραχρῆμα μέλλει ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἀναφαίνεσθαι·

12 Εἶπεν οὖν, Ἄνθρωπός τις εὐγενὴς ἐπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν, λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν, καὶ ὑποστρέψαι.

13 Καλέσας δὲ δέκα δούλους ἑαυτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς δέκα μνᾶς, καὶ εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Πραγματεύσασθε ἕως ἔρχομαι.

14 Οἱ δὲ πολῖται αὐτοῦ ἐμίσουν αὐτὸν, καὶ ἀπέστειλαν πρεσβείαν ὀπίσω αὐτοῦ, λέγοντες, Οὐ θέλομεν τοῦτον βασιλεῦσαι ἐφ' ἡμᾶς.

15 Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐπανελθεῖν αὐτὸν λαβόντα τὴν βασιλείαν, καὶ εἶπε φωνηθῆναι αὐτῷ τοὺς δούλους τούτους οἷς ἔδωκε τὸ ἀργύριον· ἵνα γνῷ τίς τί διεπραγματεύσατο.

16 Παρεγένετο δὲ ὁ πρῶτος, λέγων, Κύριε, ἡ μνᾶ σου προσειργάσατο δέκα μνᾶς.

17 Καὶ εἶπεν αὐτῷ, Εὖ ἀγαθὲ δοῦλε· ὅτι ἐν ἐλαχίστῳ πιστὸς ἐγένου, ἴσθι ἐξουσίαν ἔχων ἐπάνω δέκα πόλεων.

18 Καὶ ἦλθεν ὁ δεύ

hominis quærere & saluum facere quod perierat.

¶ Hæc illis audiētibus, adiiciens, dixit parabolam, eo quòd esset prope Ierusalē, & quia existimarent, quòd confestim regnum Dei manifestaretur.

Dixit ergo, Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum, & reuerti. Mat. 25. 14

Vocatis autem decem seruis suis, dedit eis decem mnas, & ait ad illos, Negotiamini dum venio.

Ciues autem eius oderant eum, & miserunt legationē post illum, dicentes, Nolumus hunc regnare super nos.

Et factum est vt rediret accepto regno, & iussit vocari seruos, quibus dedit pecuniam: vt sciret quantum quisque negotiatus esset.

Venit autem primus, dicens, Domine, mna tua decem mnas acquisiuit.

Et ait illi, Euge bone serue: quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem ciuitates.

Et alter venit, di

tens, Domine, mna tua fecit quinque mnas.

Et huic ait, Et tu esto super quinque ciuitates.

Et alter venit, dicens, Domine, ecce, mna tua quam habui repositam in sudario:

Timui enim te, quia homo austerus es: tollis quod non posuisti, & metis quod non seminasti.

Dixit ei, De ore tuo te iudico, serue nequam: sciebas quòd ego homo austerus sum, tollens quod non posui, & metens quod non seminaui:

Et quare nō dedisti pecuniam meā ad mensam, & ego veniens, cum vsuris vtique exegissem illam?

Et astantibus dixit, Auferte ab illo mnam, & date illi qui decem mnas habet.

Supr. 8. 18 mat. 13. 12, & 25. 29 mar. 4. 25

Et dixerunt ei, Domine, habet decem mnas.

Dico enim vobis quia omni habenti dabitur: ab eo autē qui non habet, & quod habet, auferetur ab eo.

Veruntamen inimicos meos illos qui noluerunt me regnare super se, adducite

τερος, λέγων, Κύριε, ἡ μνᾶ σου ἐποίησε πέντε μνᾶς.

19 Εἶπε δὲ καὶ τούτῳ, Καὶ σὺ γίνου ἐπάνω πέντε πόλεων.

20 Καὶ ἕτερος ἦλθε, λέγων, Κύριε, ἰδοὺ, ἡ μνᾶ σε ἣν εἶχον ἀποκειμένην ἐν σουδαρίῳ·

21 Ἐφοβούμην γάρ σε, ὅτι ἄνθρωπος αὐστηρὸς εἶ· αἴρεις ὃ οὐκ ἔθηκας, καὶ θερίζεις ὃ οὐκ ἔσπειρας.

22 Λέγει δὲ αὐτῷ, Ἐκ τοῦ στόματός σου κρίνω σε, πονηρὲ δοῦλε· ἤδεις ὅτι ἐγὼ ἄνθρωπος αὐστηρός εἰμι, αἴρων ὃ οὐκ ἔθηκα, καὶ θερίζων ὃ οὐκ ἔσπειρα·

23 Καὶ διὰ τί οὐκ ἔδωκας τὸ ἀργύριόν μου ἐπὶ τράπεζαν, καὶ ἐγὼ ἐλθὼν σὺν τόκῳ ἂν ἔπραξα αὐτό;

24 Καὶ τοῖς παρεστῶσιν εἶπεν, Ἄρατε ἀπ' αὐτοῦ τὴν μνᾶν, καὶ δότε τῷ τὰς δέκα μνᾶς ἔχοντι.

25 Καὶ εἶπον αὐτῷ, Κύριε, ἔχει δέκα μνᾶς.

26 Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι παντὶ τῷ ἔχοντι δοθήσεται· ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος, καὶ ὃ ἔχει, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ.

27 Πλὴν τοὺς ἐχθρούς μου ἐκείνους, τοὺς μὴ θελήσαντάς με βασιλεῦσαι ἐπ' αὐτούς, ἀγάγετε

cens, Domine, mina tua confecit quinque minas.

Ille verò & isti dixit, Tu quoque præsto quinque vrbibus.

Et alius venit, dicens, Domine, ecce, mina tua quam habui sepositam in sudario:

6 In eos qui ignauiae vitam deliberando & contēplando consumunt.

Timui enim te, quòd homo sis austerus: aufers quod non deposuisti, & metis quod non seminasti.

Tum *ille* dixit ei, Ex ore tuo te iudicabo, serue male: sciebas me hominem austerum esse, qui auferam quod non deposui, & metā quod non seminaui:

Quare igitur non dedisti pecuniam meam apud ſmensam, & ego veniens, cum vsuris eam exegissem?

f Id est, apud mensanos & trapezitas.

Et astantibus dixit, Tollite ab eo minam, & date ei qui decem minas habet.

Illi verò dixerūt ei, Domine, habet decem minas.

At ille, Nā, *inquit* dico vobis, Omni habenti dabitur, ei autem qui non habet, etiam quod habet, adimetur.

Quinetiam meos illos inimicos qui noluerunt me regnare supra se, adducite

huc: & iugulate coram me.

Et his dictis,[g] antegrediebatur ascendens Hierosolymã.

g Discipulis cunctantib. Iesus ad mortem certissimã pergebat.

¶[7] Et factum est quũ appropinquasset Bethphage & Bethaniæ, ad montem qui vocatur Olearũ, misit duos ex discipulis suis,

7 Regnum suum nõ esse ex hoc mundo, Christus in semetipso ostendit.

Dicens, Abite in vicum qui est ex aduerso: in quem introeuntes,[h] inuenietis pullum alligatũ, cui nemo vnquã hominum insedit: solutum eum adducite.

h Nota hîc, res iam procul positas & ab humanis oculis remotas perspectas habere nõ esse humani ingenii sed diuini.

Et si quis vos interrogauerit, Quare soluitis? Sic dicetis ei, Quoniã eo opus est Domino.

Profecti autẽ qui missi erant, inuenerunt prout eis dixerat.

Soluentibus autẽ ipsis pullum, dixerũt eis domini eius, Quare soluitis pullum?

Ipsi verò dixerũt, Quoniã eo opus est Domino.

Duxerunt igitur eũ ad Iesum. Et palliis suis pullo iniectis, imposuerunt Iesum.

Eunte autem ipso, substernebant pallia sua in via.

Et quum iam appropinquaret ad descensum mõtis Olearũ, cœpit omnis mul

ὧδε· καὶ κατασφάξατε ἔμπροσθέν μου.

28 Καὶ εἰπὼν ταῦτα, ἐπορεύετο ἔμπροσθεν ἀναβαίνων εἰς Ιεροσόλυμα.

29 ¶ Καὶ ἐγένετο ὡς ἤγγισεν εἰς Βηθφαγὴ καὶ Βηθανίαν, πρὸς τὸ ὄρος τὸ καλούμενον ἐλαιῶν, ἀπέστειλε δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ,

30 Εἰπὼν, Ὑπάγετε εἰς τὴν κατέναντι κώμην· ἐν ᾗ εἰσπορευόμενοι εὑρήσετε πῶλον δεδεμένον, ἐφ' ὃν οὐδεὶς πώποτε ἀνθρώπων ἐκάθισε· λύσαντες αὐτὸν ἀγάγετε.

31 Καὶ ἐάν τις ὑμᾶς ἐρωτᾷ, Διὰ τί λύετε; οὕτως ἐρεῖτε αὐτῷ, Ὅτι ὁ Κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει.

32 Ἀπελθόντες δὲ οἱ ἀπεσταλμένοι, εὗρον καθὼς εἶπεν αὐτοῖς.

33 Λυόντων δὲ αὐτῶν τὸν πῶλον, εἶπον οἱ κύριοι αὐτοῦ πρὸς αὐτοὺς, Τί λύετε τὸν πῶλον;

34 Οἱ δὲ εἶπον, Ὁ Κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει.

35 Καὶ ἤγαγον αὐτὸν πρὸς τὸν Ιησοῦν. καὶ ἐπιῤῥίψαντες ἑαυτῶν τὰ ἱμάτια ἐπὶ τὸν πῶλον, ἐπεβίβασαν τὸν Ιησοῦν.

36 Πορευομένου δὲ αὐτοῦ, ὑπεστρώννυον τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ.

37 Ἐγγίζοντος δὲ αὐτοῦ ἤδη πρὸς τῇ καταβάσει τοῦ ὄρους τῶν ἐλαιῶν, ἤρξαντο ἅπαν τὸ πλῆ

huc: & interficite ante me.

Et his dictis, præcedebat ascendens Ierosolymam.

¶Et factũ est quũ appropinquasset ad Bethphage & Bethaniam, ad montẽ qui vocatur Oliueti, misit duos discipulos suos, Mat.21.1 mar.11.1

Dicens, Ite in castellum quod contrà est: in quod introeuntes inuenietis pullum asinæ alligatũ, cui nemo vnquam hominum sedit: soluite illum, & adducite.

Et siquis vos interrogauerit, Quare soluitis? sic dicetis ei, Quia Dominus operam eius desiderat.

Abierunt autem qui missi erant, & inuenerunt sicut dixit illis, stantem pullum.

Soluentibus autẽ illis pullum, dixerũt domini eius ad illos, Quid soluitis pullũ?

At illi dixerunt, Quia Dominus eũ necessarium habet.

|| Et duxerunt illum ad Iesum. Et iactantes vestimenta sua supra pullũ, imposuerunt Iesum. Mat.21.7 ioh.12.14

Eunte autem illo substernebant vestimenta sua in viæ.

Et quum appropinquaret iam ad descẽsum mõtis Oliueti, coeperunt oẽs turbæ

bæ discentiũ gaudentes laudare Deum voce magna, super omnibus quas viderant virtutibus,

Dicentes, Benedictus qui venit rex in nomine Domini: pax in cælo, & gloria in excelsis,

Et quidam Pharisæorum de turbis dixerunt ad illum, Magister increpa discipulos tuos.

Quibus ipse ait, Dico vobis quia si hi tacuerint, lapides clamabunt.

Infra.21.6 mat.42.1 mar.13.1 || *Et vt appropinquauit, videns ciuitatem, fleuit super illam,*

Dicens, Quia si cognouisses & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi. Nũc autem abscondita sunt ab oculis tuis.

Quia venient dies in te, & circũdabũt te inimici tui vallo, & circundabũt te, & coangustabunt te vndique:

Et ad terrã prosternent te, & filios tuos qui in te sunt: & non relinquent in te lapidem super lapidem: eo quòd nõ

Mat.21.12 mar.11.11 *cognoueris tempus visitationis tuæ.*

¶*Et ingressus in*

θος τῶν μαθητῶν χαίροντες αἰνεῖν τὸν Θεὸν φωνῇ μεγάλῃ περὶ πασῶν ὧν εἶδον δυνάμεων,

38 Λέγοντες, Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος βασιλεὺς ἐν ὀνόματι Κυρίου· εἰρήνη ἐν οὐρανῷ, καὶ δόξα ἐν ὑψίστοις.

39 Καί τινες τῶν φαρισαίων ἀπὸ τοῦ ὄχλου εἶπον πρὸς αὐτὸν, Διδάσκαλε, ἐπιτίμησον τοῖς μαθηταῖς σου.

40 Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Λέγω ὑμῖν ὅτι ἐὰν οὗτοι σιωπήσωσιν, οἱ λίθοι κεκράξονται.

41 Καὶ ὡς ἤγγισεν, ἰδὼν τὴν πόλιν, ἔκλαυσεν ἐπ' αὐτῇ,

42 Λέγων, Ὅτι εἰ ἔγνως καὶ σὺ, καί γε ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου ταύτῃ, τὰ πρὸς εἰρήνην σου. νῦν δὲ ἐκρύβη ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου.

43 Ὅτι ἥξουσιν ἡμέραι ἐπί σε, καὶ περιβαλοῦσιν οἱ ἐχθροί σου χάρακά σοι, καὶ περικυκλώσουσί σε, καὶ συνέξουσί σε πάντοθεν·

44 Καὶ ἐδαφιοῦσί σε, καὶ τὰ τέκνα σου ἐν σοί· καὶ οὐκ ἀφήσουσιν ἐν σοὶ λίθον ἐπὶ λίθῳ· ἀνθ' ὧν οὐκ ἔγνως τὸν καιρὸν τῆς ἐπισκοπῆς σου.

45 ¶Καὶ εἰσελθὼν εἰς

titudo discipulorum gaudentium laudare Deum voce magna, de omnibus quas viderant virtutibus,

Dicentes, Benedictus Rex ille qui venit in nomine Domini: pax in cœlo, & gloria in *locis* altissimis.

[8]Tum quidã Pharisæorum è turba dixerunt ei, Magister, obiurga discipulos tuos.

Et ipse respondẽs dixit eis, [i] Dico vobis, si siluerint isti, mox lapides clamaturos.

[9] Et vt appropinquauit, visa vrbe, fleuit super ea,

Dicens, [k] Nempe si [l] vel tu nosses[m] vel hoc saltem [n] tuo die, quæ [o] ad pacem tuã *pertinent*. Sed *ea* nũc occulta sunt oculis tuis.

Nam veniet tempus aduersum te, quo circuniicient tibi inimici tui vallum, & circuncingent te, & constringent vndique:

Téque solo æquabũt, & filios tuos int[9]: neque relinquent in te lapidem super lapidem: eo quòd non noueris [p] tempus illud visitationis tuæ.

¶ [10] Et ingressus in

8 Cessantibus quos oportuit primos esse regni Christi præcones, Dominus alios inuitis illis extra ordinem excitat

i *Hæc Christi responsio indicat fieri non posse vt quod Deus decreuit, infringatur. Tẽpus aderat quo Messiam reuelari, & eius laudes palàm audiri oportebat. quomodo igitur homines id prohibuissent, quum ita apud Deum ab initio constitutum esset?*

9 Christus ne reproborum quidem exitio simpliciter delectatur.

lz *Defectiua est hæc Christi oratio partim commiserantis instantem vrbis cladem, partim inauditam perfidiam ac contumaciam exprobrantis.*

l *Id est, saltem tu, sub. Hierusalẽ, cui propriè destinatũ hoc erat nuntium.*

m *Si post tot Prophetas interfectos, & me quoque Prophetarum Dominum toties repulsum, nũc hac saltẽ extrema profectione, aliquã loci ipsius rationem habuisses.*

n *Dies huius vrbis dicitur (Hebræorũ more) tempus quo Deus inuisit.* 10 Christus Hierusalem ingressus visibili adiecto symbolo docet sibi à Patre mandatas purgandi templi partes.

illud quo dominus singulari beneficio eã dignatus erat, nisi ipsum non eminus vocantem sed iam præsentem contempsisset. o *Id est, ea in quibus positu est tua fœlicitas.* p *Id est, Hoc temporis punctũ,*

templum, cœpit eiicere eos qui vendebant in eo & emebant:

Dicens eis, Scriptum est, Domus mea, domus precationis est: vos autem reddidistis eam speluncam latronum.

Et docebat quotidie in templo. Principes autem Sacerdotum & Scribæ, & primores plebis studebant eum perdere:

Nec inueniebant quid facerent: totus enim populus pendebat ab ipso, quum eum audiret.

τὸ ἱερὸν, ἤρξατο ἐκβάλλειν τοὺς πωλοῦντας ἐν αὐτῷ καὶ ἀγοράζοντας·

46 Λέγων αὐτοῖς, Γέγραπται, Ὁ οἶκός μου, οἶκος προσευχῆς ἐστιν· ὑμεῖς δὲ αὐτὸν ἐποιήσατε σπήλαιον λῃστῶν.

47 Καὶ ἦν διδάσκων τὸ καθ' ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ. οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς ἐζήτουν αὐτὸν ἀπολέσαι, καὶ οἱ πρῶτοι τοῦ λαοῦ·

48 Καὶ οὐχ ηὕρισκον τὸ τί ποιήσωσιν· ὁ λαὸς γὰρ ἅπας ἐξεκρέματο αὐτοῦ ἀκούων.

templum, cœpit eiicere vendentes in illo, & ementes:

Dicens illis, Scriptum est, ‖ Quia domus mea, domus orationis est: vos autē feciſtis illam ſpeluncam latronum. Mat. 21, 13 mar. 11. 17 eſa. 5. 6. 7 Ier. 7. 11

Et erat docēs quotidie in templo. Principes autem Sacerdotum & Scribæ & principes plebis quærebant illū perdere: Mar. 11. 18

Et non inueniebāt quid facerent illi: omnis enim populus ſuſpenſus erat audiens illum.

CAP. XX.

Quæstio, Baptismus Iohannis unde. 9. Sacerdotum impietas, vineæ & agricolarum similitudine notatur. 21. Tributum Cæsari reddendum. 27. Sadducæos negantes resurrectionem convincit Chr. 41. Christus quomodo filius Davidis.

N.

1 Vbi quod ad doctrinæ veritatem attinet Pharisæi, de vocatione externa controuersiam mouēt, & propriæ conscientiæ testimonio cōuincuntur.

a Principes Sacerdotum, erant præsides Religionis. Scribæ, interpretes legis. Seniores: qui de magistratu erant politico.

ET factū est quodam dierum illorum quum ipse doceret populum in templo, & euangelizaret, superuenerunt a principes Sacerdotum & Scribæ, cum senioribus.

Et dixerunt ei, Dic nobis qua autoritate ista facias, aut quis ille sit qui dedit tibi istam autoritatem?

Respondens autē dixis eis Interrogabo vos & ego rem quandam: dicite igitur mihi,

V.

ET factum est in vna dierum, docente illo populum in templo, & euangelizante, conuenerunt principes Sacerdotū & Scribæ cum senioribus: Mat. 21. 23. mar. 11. 27

Et aiunt, dicentes ad illum, Dic nobis in qua poteſtate hæc facis? aut qui eſt qui dedit tibi hanc poteſtatem?

Reſpondens autem Ieſus dixit ad illos, Interrogabo vos & ego vnum verbum: reſpondete mihi,

Baptismus Iohannis de cælo erat, an ex hominibus?

4 Τὸ βαπτισμα Ιωάννου ἐξ οὐρανοῦ ἦν, ἢ ἐξ ἀνθρώπων;

Baptismus Iohannis è cælo erat, an ex hominibus?

At illi cogitabant intra se, dicentes, Quia si dixerimus de cælo, dicet, Quare ergo non credidistis illi?

5 Οἱ δὲ συνελογίσαντο πρὸς ἑαυτοὺς, λέγοντες, Ὅτι ἐὰν εἴπωμεν, Ἐξ οὐρανοῦ· ἐρεῖ, Διὰ τί οὖν οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ;

Et illi ratiocinati sunt apud se, dicentes, Si dixerimus, E cælo: dicet, Quare ergo non credidistis ei?

Si autem dixerimus, Ex hominibus, plebs vniuersa lapidabit nos: certi sunt enim Iohãnem prophetam esse.

6 Ἐὰν δὲ εἴπωμεν, Ἐξ ἀνθρώπων, πᾶς ὁ λαὸς καταλιθάσει ἡμᾶς· πεπεισμένος γὰρ ἐστιν Ιωάννην προφήτην εἶναι.

Sin autem dixerimus, Ex hominibus, tota plebs lapidabit nos: persuasum enim est ei Iohannem Prophetam esse.

Et responderunt se nescire vnde esset.

7 Καὶ ἀπεκρίθησαν μὴ εἰδέναι πόθεν.

Responderũt igitur se nescire vnde *esset*.

Et Iesus ait illis, Neque ego dico vobis in qua potestate hæc facio.

8 Καὶ ὁ Ιησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Οὐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ.

Tunc Iesus dixit eis, Neque ego dicã vobis qua autoritate hæc faciam.

Mat. 21. 33 mar. 12. 1 Esa. 5. 15 Iere. 2. 21

¶ *Cœpit autẽ dicere ad plebem parabolã hanc, Homo quidã plantauit vineam, & locauit eã colõis: & ipse peregre fuit multis temporibus.*

9 ¶ Ἤρξατο δὲ πρὸς τὸν λαὸν λέγειν τὴν παραβολὴν ταύτην, Ἄνθρωπός τις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς· καὶ ἀπεδήμησε χρόνους ἱκανούς.

¶[2] Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc, Quidam plantauit vineam, & elocauit eã agricolis: & peregre abfuit multum tempus.

2 Minimè nouũ est summos esse Christi & ipsius seruorum hostes qui in ipso Dei sacrario versãtur. Sed hoc ipsi tãdem impunè non ferẽt

Et in tempore misit ad cultores seruum, vt de fructu vineæ darent illi: qui cæsum dimiserunt eum inanem.

10 Καὶ ἐν καιρῷ ἀπέστειλε πρὸς τοὺς γεωργοὺς δοῦλον, ἵνα ἀπὸ τοῦ καρποῦ τοῦ ἀμπελῶνος δῶσιν αὐτῷ· οἱ δὲ γεωργοὶ δείραντες αὐτὸν ἐξαπέστειλαν κενόν.

Et in tempore misit seruum ad illos agricolas, vt darent ex fructu vineæ: qui cæsum illum ablegarũt inanem.

Et addidit alterũ seruum mittere: illi, autem hunc quoque cædentes & afficientes contumelia, dimiserunt inanem.

11 Καὶ προσέθετο πέμψαι ἕτερον δοῦλον· οἱ δὲ κἀκεῖνον δείραντες καὶ ἀτιμάσαντες ἐξαπέστειλαν κενόν.

Ille verò perrexit alterum seruum mittere: at ipsi hũc quoque cæsum & contumelia affectum ablegarunt inanem.

Et addidit tertiũ mittere: qui & illũ vulnerantes eiecerunt.

12 Καὶ προσέθετο πέμψαι τρίτον· οἱ δὲ καὶ τοῦτον τραυματίσαντες ἐξέβαλον.

Et perrexit mittere tertium: at illi & istum vulneratum eiecerunt.

Dixit autem dominus vineæ, Quid faciam? mittam filium meum dilectũ: forsitã cùm hunc viderint, reuerebuntur.

13 Εἶπε δὲ ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, Τί ποιήσω; πέμψω τὸν υἱόν μου τὸν ἀγαπητόν· ἴσως τοῦτον ἰδόντες ἐντραπήσονται.

Dixit autem Dominus vineæ, Quid faciam? mittam filium meũ dilectũ: forsitan quum hunc viderint verebuntur.

Viso autem eo, agricolæ colloquuti sunt inter se, dicentes, Iste est hæres: venite, trucidemus eũ, vt nostra fiat hæreditas.

14 Ἰδόντες δὲ αὐτὸν οἱ γεωργοὶ, διελογίζοντο πρὸς ἑαυτοὺς, λέγοντες, Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν, ἵνα ἡμῶν γένηται ἡ κληρονομία.

Quem quum vidissent coloni cogitauerunt intra se, dicentes, Hic est hæres: occidamus illũ, vt nostra fiat hæreditas.

Et eiectum eum extra vineam, trucidarunt. Quid ergo faciet eis dominus vineæ?

15 Καὶ ἐκβαλόντες αὐτὸν ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος, ἀπέκτειναν. Τί οὖν ποιήσει αὐτοῖς ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος;

Et eiectum illum extra vineam, occiderunt. Quid ergo faciet illis dominus vineæ?

Veniet & perdet agricolas istos, & dabit vineam aliis. *Hoc* autem quum audissent, dixerunt, Absit.

16 Ἐλεύσεται καὶ ἀπολέσει τοὺς γεωργοὺς τούτους, καὶ δώσει τὸν ἀμπελῶνα ἄλλοις. Ἀκούσαντες δὲ εἶπον, Μὴ γένοιτο.

Veniet & perdet colonos istos, & dabit vineam aliis. Quo audito dixerũt illi, Absit.

Ille verò intuitus eos ait, Quid illud est ergo quod scriptum est, Quem lapidem reprobauerunt ædificantes, is factus est caput anguli?

17 Ὁ δὲ ἐμβλέψας αὐτοῖς εἶπε, Τί οὖν ἐστὶ τὸ γεγραμμένον τοῦτο, Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας;

Ille autem aspiciens eos, ait, Quid est ergo hoc quod scriptum est, Lapidẽ quem reprobauerũt ædificantes, hic factus est in caput anguli? Psal.118. 22 esa.28.16 act.4.11 rom.9.33 1.pet.2.18

Quisquis ceciderit super illum lapidem, conquassabitur: super quem autem ceciderit, dissipabit eum.

18 Πᾶς ὁ πεσὼν ἐπὶ ἐκεῖνον τὸν λίθον, συνθλασθήσεται· ἐφ' ὃν δ' ἂν πέσῃ, λικμήσει αὐτόν.

Omnis qui ceciderit super illum lapidem, conquassabitur: super quem autem ceciderit, comminuet illum.

Tum studuerunt principes Sacerdotum & Scribæ iniicere in eum manus eo ipso momento: sed timuerunt plebẽ: cognouerunt enim eum aduersus ipsos dixisse similitudinẽ istam.

19 Καὶ ἐζήτησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς ἐπιβαλεῖν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ· καὶ ἐφοβήθησαν τὸν λαόν· ἔγνωσαν γὰρ ὅτι πρὸς αὐτοὺς τὴν παραβολὴν ταύτην εἶπε.

Et quærebant principes Sacerdotum & Scribæ mittere in illũ manus illa hora: & timuerunt populum: cognouerunt enim quòd ad ipsos dixerit similitudinem hanc.

Et

Et obseruantes, miserunt insidiatores qui se iustos simularent: vt caperent eum in sermone, vt traderent illum principatui & potestati Præsidis.

Mat.22.16 mar.12.13.

Et interrogauerunt eum, dicentes Magister, scimus quia rectè dicis & doces, & non accipis personam, sed viam Dei in veritate doces:

Licet nobis tributum dare Cæsari, an non?

Considerans autem dolum illorum dixit ad eos, Quid me tentatis?

Ostendite mihi denarium: cuius habet imaginem & inscriptionem? Respondentes dixerunt, Cæsaris.

Et ait illis Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo.

Rom.13.7

Et non potuerunt verbum eius reprehendere coram plebe: & mirati in responso eius, tacuerunt.

Accesserunt autem quidam Sadducæorum (qui negant esse resurrectionẽ,) & interrogauerunt eum,

Mat.22.23 mar.12.18

Dicentes, Magister Moyses scripsit

20 Καὶ παρατηρήσαντες ἀπέστειλαν ἐγκαθέτους, ὑποκρινομένους ἑαυτοὺς δικαίους εἶναι· ἵνα ἐπιλάβωνται αὐτοῦ λόγου, εἰς τὸ παραδοῦναι αὐτὸν τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἡγεμόνος.

21 Καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν, λέγοντες, Διδάσκαλε, οἴδαμεν ὅτι ὀρθῶς λέγεις καὶ διδάσκεις, καὶ οὐ λαμβάνεις πρόσωπον, ἀλλ' ἐπ' ἀληθείας τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ διδάσκεις·

22 Ἔξεστιν ἡμῖν Καίσαρι φόρον δοῦναι, ἢ οὔ;

23 Κατανοήσας δὲ αὐτῶν τὴν πανουργίαν, εἶπε πρὸς αὐτούς, Τί με πειράζετε;

24 Ἐπιδείξατέ μοι δηνάριον· τίνος ἔχει εἰκόνα καὶ ἐπιγραφήν; Ἀποκριθέντες δὲ εἶπον, Καίσαρος.

25 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Ἀπόδοτε τοίνυν τὰ Καίσαρος, Καίσαρι· καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, τῷ Θεῷ.

29 Καὶ οὐκ ἴσχυσαν ἐπιλαβέσθαι αὐτοῦ ῥήματος ἐναντίον τοῦ λαοῦ· καὶ θαυμάσαντες ἐπὶ τῇ ἀποκρίσει αὐτοῦ, ἐσίγησαν.

27 Προσελθόντες δέ τινες τῶν Σαδδουκαίων, οἱ ἀντιλέγοντες ἀνάστασιν μὴ εἶναι, ἐπηρώτησαν αὐτὸν,

28 Λέγοντες, Διδάσκαλε, Μωσῆς ἔγραψεν

3 Itaque [b] obseruantes eum, miserũt [c] insidiatores, qui se iustos esse simularent: vt [d] caperent eius sermonem, traderentque eum imperio & [e] potestati Præsidis.

Qui interrogauerunt eum dicentes, Magister, scimus te rectè dicere & docere, [f] nec accipere personam, sed viam Dei in veritate docere:

[g] Licet nobis censum dare Cæsari, an non?

Animaduersa autem eorum callidita te, dixit eis, Quid me tentatis?

Ostendite mihi denarium: cuius habet imaginem & inscriptionem? Respondẽtes autem dixerũt, Cæsaris.

Tũc dixit eis, Reddite igitur quæ *sunt* Cæsaris, Cæsari: & quæ *sunt* Dei, Deo.

Itaque non potuerunt verba eius carpere coram populo, & mirati super eius responso, siluerunt.

4 Accedentes autem quidam Sadducæorum (qui negant esse resurrectionem) interrogarunt eum, Dicentes, Magister, Moses scripsit

3 Vltimum pseudoprophetarũ perfugium est ad veros Prophetas perdẽdos, seditionis crimen eis impingere.

b *Tempus opportunũ eum capiendi.*

c *Fraudulenter subornatos.*

d 3. *Vt aliquid excipiens de sermone aripere ventis & hac occasione calumniam illi struere.* Nam verbo Epi[illegible] significat ad sedendũ conatus exprimitur, q. d. parati fuisse, vel vna syllaba erũtem caperẽt, ac ira ducerent.

e *Vt necaretur.*

f Non mouerit gratia vllius. *Personam autem vocat externas circumstantias, quæ si quis respiciat, paria de paribus non constituat.*

g *Quæstio satis facilis videtur in specie: sed reuera speciosa est. Nam subest dilẽma, quod vtrinque habet periculũ. Nam si respondeat dandum esse tributum, habebit infensos Iudæos, apud quos insidiatores illum criminabuntur, quòd parum sit propitius publicæ libertati. Si dicat non esse danda tributa, traducent apud præsidem tanquam seditiosè decertantem cũ*

sarie & Romani Senatus decreta. 4 Asseritur carnis resurrectio aduersus Sadducæos.

nobis, Si cuius frater mortuus fuerit habens vxorem, & sine liberis mortuus fuerit, vt eius frater accipiat vxorem illam, & excitet semen fratri suo.

ἡμῖν, Εὰν τινὸς ἀδελφὸς ἀποθάνῃ ἔχων γυναῖκα, καὶ οὗτος ἄτεκνος ἀποθάνῃ, ἵνα λάβῃ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὴν γυναῖκα, καὶ ἐξαναστήσῃ σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ.

nobis, Si frater alicuius mortuus fuerit habens vxorem, & hic sine liberis fuerit, vt accipiat eã frater eius vxorem, & suscitet semen fratri suo.

Septem ergo fratres fuerũt: quorum primus accepta vxore mortuus est sine liberis.

29 Ἑπτὰ οὖν ἀδελφοὶ ἦσαν· καὶ ὁ πρῶτος, λαβὼν γυναῖκα, ἀπέθανεν ἄτεκνος.

Septem ergo fratres erant: & primus accepit vxorẽ, & mortuus est sine filijs.

Accepit igitur eã secundus, *qui* & ipse mortuus est sine liberis.

30 Καὶ ἔλαβεν ὁ δεύτερος τὴν γυναῖκα, καὶ οὗτος ἀπέθανεν ἄτεκνος.

Et sequẽs accepit illam, & ipse mortuus est sine filio.

Deinde tertius accepit eam: itidem autem & illi septẽ: nec reliquerunt liberos, & mortui sunt.

31 Καὶ ὁ τρίτος ἔλαβεν αὐτήν. ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἑπτά· καὶ οὐ κατέλιπον τέκνα, καὶ ἀπέθανον.

Et tertius accepit illã: similiter & omnes septem: & non reliquerunt semẽ, & mortui sunt.

Post omnes autem mortua est & mulier.

32 Ὕστερον δὲ πάντων ἀπέθανε καὶ ἡ γυνή.

Nouissimè omniũ mortua est & mulier.

In resurrectione ergo, cuius eorum erit vxor? nam illi septem habuerũt eam vxorem.

33 Ἐν τῇ οὖν ἀναστάσει, τίνος αὐτῶν γίνεται γυνή; οἱ γὰρ ἑπτὰ ἔσχον αὐτὴν γυναῖκα.

In resurrectione ergo, cuius eorum erit vxor? siquidem septem habuerũt eã vxorem.

Tum respondẽs dixit eis Iesus, [h] Filij huius æui ducunt vxores, & nuptum dantur:

34 Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου γαμοῦσι καὶ ἐκγαμίσκονται·

Et ait illis, Iesus, Filij huius seculi nubunt, & tradũtur ad nuptias:

Qui verò digni habiti fuerint qui æuũ illud consequantur, & resurrectionem ex mortuis, neque ducunt vxores, neque nuptum dantur:

35 Οἱ δὲ καταξιωθέντες τοῦ αἰῶνος ἐκείνου τυχεῖν καὶ τῆς ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε ἐκγαμίσκονται·

Illi verò qui digni habebuntur seculo illo & resurrectione ex mortuis, neque nubunt, neque ducunt vxores:

Neque enim mori possunt amplius: pares enim Angelis sunt: & filij sunt Dei, quum sint [i] filij resurrectionis.

36 Οὔτε γὰρ ἀποθανεῖν ἔτι δύνανται· ἰσάγγελοι γὰρ εἰσι· καὶ υἱοί εἰσι τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀναστάσεως υἱοὶ ὄντες.

Neque vltra mori poterunt: æquales enim angelis sunt: & filij sunt Dei, quum sint filij resurrectionis.

h *Filii huius æui dicuntur, nõ qui huic seculo sunt addicti, sicut anteà 16. 8, & quibus filii lucis opponuntur, sed qui in hoc mundo versantur.*

i *i. Homines resurrectionis participes. Nã velut illi verè dicuntur victuri, qui æterna felicitate perfruentur: ita verè censentur resurgere, qui ad vitã resurgunt quanuis in genere si resurrectionis nomen sumatur, ad impios etiam pertinet, qui ad exitium resurgent, quod vita propriè non est, sed mors.*

Quòd verò resurgãt mortui, & Moyses ostendit secus rubum, sicut dicit Dominum Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deũ Iacob.

Exod.3.6.

Deus autem non est mortuorum, sed viuorum: omnes enim viuunt ei.

Respondẽtes autẽ quidam Scribarũ, dixerunt ei, Magister, bene dixisti.

Et amplius non audebant eum quicquam interrogare.

Dixit autem ad illos, Quomodo dicunt Christum filiũ esse Dauid:

Mat.22.44. mar.12.35.

Et ipse Dauid dicit in libro Psalmorum, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis

Psal.110.i.

Donec ponam inimicos tuos scabellum pedũ tuorum?

Dauid ergo Dominum illum vocat, & quomodo filius eius est?

Audiente autem omni populo, dixit discipulis suis,

Attendite à Scribis qui volunt ambulare in stolis, & amant salutationes in foro, & primas cathedras in synagogis, & primos discubitus in cõuiuiis:

Syra.42.11. mat.23.6. mar.12.38

37 Οτι δὲ ἐγείρονται οἱ νεκροὶ, καὶ Μωσῆς ἐμήνυσεν ἐπὶ τῆς βάτου, ὡς λέγει Κύριον τὸν Θεὸν Αβραὰμ, καὶ τὸν Θεὸν Ισαὰκ, καὶ τὸν Θεὸν Ιακώβ.

38 Θεὸς δὲ οὐκ ἔστι νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων· πάντες γὰρ αὐτῷ ζῶσιν.

39 Αποκριθέντες δέ τινες τῶν γραμματέων εἶπον, Διδάσκαλε, καλῶς εἶπας.

40 Οὐκέτι δὲ ἐτόλμων ἐπερωτᾶν αὐτὸν οὐδέν.

41 Εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς, Πῶς λέγουσι τὸν Χριστὸν υἱὸν Δαβὶδ εἶναι;

42 Καὶ αὐτὸς Δαβὶδ λέγει ἐν βίβλῳ ψαλμῶν, Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου,

43 Εως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου;

44 Δαβὶδ οὖν Κύριον αὐτὸν καλεῖ, καὶ πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστιν;

45 Ακούοντος δὲ παντὸς τοῦ λαοῦ, εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ,

46 Προσέχετε ἀπὸ τῶν γραμματέων τῶν θελόντων περιπατεῖν ἐν στολαῖς, καὶ φιλούντων ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς, καὶ πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ πρωτοκλισίας ἐν τοῖς δείπνοις·

Mortuos autem excitari, etiam Moses indicauit apud rubum, quum dicit Dominum Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob.

Nam Deus non est mortuorum, sed viuorum: omnes enim viuunt[k] ei.

Respondentes autem ei quidã ex Scribis dixerunt, Magister, bene dixisti.

Nec amplius audebant eum quicquam interrogare.

Dixit autẽ eis, Quomodo dicunt Christũ filium esse Dauid:

[5] Et ipse Dauid dicit in libro Psalmorum, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis,

Vsquedum posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum?

[l] Dauid ergo Dominum eum vocat, & quomodo filius eius est?

Audiente verò toto populo, dixit discipulis suis,

[6] Cauete à Scribis, qui volunt ambulare stolati & amant salutationes in foris, ac primos consessus in cõuentibus, & primos accubitus in cœnis:

Iz *i.Cæteris. Præclara sententia, Non interire etiam obiita in terris mortes, sanctos homines. Deo autem iam viuere dicuntur, qui sua tempore sunt resurrecturi, idéoque Deũ de re certò futura, non aliter, quàm de præsenti loqui.*

5 Christus sic est filius Dauidis secũdùm carnem, vt sit eiusdẽ dominus (vtpote æternus Dei filius) secundùm Spiritum.

l *Hoc Pharisæis insolubile est, quòd de Messia tantum sentiunt, tanquam de rege aliquo magnifico: non autẽ Deum agnoscunt.*

6 Vitandi ambitiosorũ & auarorum pastorum exemplum.

m Metonymia vi. Bona atque rem.

n His verbis indicat Christus pietatem illis non serio esse curæ: sed in ore tantum' nasci, non in pectore.

Quij[m] deuorãt domos viduarum, [n] & in speciem precibus longis vtuntur: isti auferent grauius iudicium.

47 Οἳ κατεσθίουσι τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προφάσει μακρὰ προσεύχονται· οὗτοι λήψονται περισσότερον κρίμα.

Quid deuorant domos viduarũ, simulantes longã orationem: hi accipiẽt damnationem maiorem.

Cap. XXI.

1. *Viduæ supra opes liberalitas.* 5. *De tempore ruinæ templi,* 19. *& Ierusalem.* 25. *Signa præcedentia extremum iudicium.*

N.

1 Pauperibus licet dirissimos etiã quosuis beneficentiæ studio, Deo iudice superare.

INtuitus [1] autem, vidit diuites mittentes munera sua in gazophylacium,

Vidit autem etiam quandam viduam pauperculam mittentem illuc minuta duo.

Et dixit, Verè dico vobis, vidua hæc pauper misit [2] amplius quàm omnes.

Nam omnes hi ex eo quod ipsis redũdat miserũt quod donarent Deò: hæc autẽ misit ex penuria sua totũ victum quem habebat.

¶Et quibusdam dicentibus de templo, quòd pulchris lapidibus ac [b] donariis ornatum esset, dixit,

[2] Hæccine spectatis? venient dies quibus non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur.

Interrogauerunt autem eum, dicentes, Magister, quando hæc erunt, & quod signum quando futurũ est vt ista fiant?

a Quia vidua munus Deo magis probatur quàm diuitum.

b Grec. Anathimasin. anathemata autẽ erant quæ de parietibus aut columnis suspendebantur, Vel donaria quæ templorũ arcis consecrabantur.

2 Prædicitur templi illius terreni excidium, vt verũ illud spirituale ædificium extruatur, cuius architectos oportet in primis circunspectos esse.

Ἀναβλέψας δὲ εἶδε τοὺς βάλλοντας τὰ δῶρα αὐτῶν εἰς τὸ γαζοφυλάκιον πλουσίους.

2 Εἶδε δὲ καί τινα χήραν πενιχρὰν βάλλουσαν ἐκεῖ δύο λεπτά.

3 Καὶ εἶπεν, Ἀληθῶς λέγω ὑμῖν ὅτι ἡ χήρα ἡ πτωχὴ αὕτη πλεῖον πάντων ἔβαλεν.

4 Ἅπαντες γὰρ οὗτοι ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτοῖς ἔβαλον εἰς τὰ δῶρα τῶν Θεοῦ· αὕτη δὲ ἐκ τοῦ ὑστερήματος αὐτῆς ἅπαντα τὸν βίον ὃν εἶχεν ἔβαλε.

5 ¶Καί τινων λεγόντων περὶ τοῦ ἱεροῦ, ὅτι λίθοις καλοῖς καὶ ἀναθήμασι κεκόσμηται, εἶπε,

6 Ταῦτα ἃ θεωρεῖτε, ἐλεύσονται ἡμέραι ἐν αἷς οὐκ ἀφεθήσεται λίθος ἐπὶ λίθῳ ὃς οὐ καταλυθήσεται.

7 Ἐπηρώτησαν δὲ αὐτὸν, λέγοντες, Διδάσκαλε, πότε οὖν ταῦτα ἔσται, καὶ τί τὸ σημεῖον ὅταν μέλλῃ ταῦτα γίνεσθαι;

V.

Mat. 12. 43

REspiciens autẽ vidit eos qui mittebant munera sua in gazophylacium diuites.

Vidit autem & quandam viduam pauperculam mittentem æra minuta duo.

Et dixit, Verè dico vobis quia vidua hæc pauper, plus quàm omnes misit.

Nam omnes hi ex abundanti sibi miserunt in munera Dei: hæc autem ex eo quod deest illi, omnem victum suum quem habuit, misit.

Suprà, 19. 44. mat. 24. t. mar. 13. 1.

¶Et quibusdã dicentibus de templo, quòd bonis lapidibus & donis ornatum esset, dixit,

Hæc quæ videtis, venient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur.

Interrogauerunt autem illum, dicentes, Præceptor, quãdo hæc erunt, & quod signum, quum fieri incipient?

Ephes.5.6. 2.thes.2.3.

Qui dixit, Videte ne seducamini: multi enim venient in nomine meo, dicentes quia ego sum: & tempus appropinquauit. nolite ergo ire post eos.

8 Ο δὲ εἶπε, Βλέπετε μὴ πλανηθῆτε· πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, λέγοντες, Οτι ἐγώ εἰμι· καὶ ὁ καιρὸς ἤγγικε. μὴ οὖν πορευθῆτε ὀπίσω αὐτῶν.

Ipse verò dixit, Videte ne subducamini: multi enim venient [c] in nomine meo, dicentes, Ego sum *Christus*: & tempus illud appropinquat. ne igitur sequimini eos.

c *Nomē meū vsurpantes.*

Quum autem audieritis prælia & seditiones, nolite terreri: oportet enim primùm hæc fieri, sed nondū statim finis.

9 Οταν δὲ ἀκούσητε πολέμους καὶ ἀκαταστασίας, μὴ πτοηθῆτε· δεῖ γὰρ ταῦτα γενέσθαι πρῶτον· ἀλλ' οὐκ εὐθέως τὸ τέλος.

[3] Quum verò audieritis bella & seditiones, ne terremini: oportet enim ista primùm fieri: sed nō statim *erit* finis.

3 Verū templum Domini, per medios tumultus incredibiles, & acerbissimas ærumnas inuicta patientia extruitur, cuius non potest non esse fœlicissimus exitus

Tunc dicebat illis, Surget gens contra gentem, & regnum aduersus regnum:

10 Τότε ἔλεγεν αὐτοῖς, Εγερθήσεται ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν·

Tunc dixit eis, Insurget gens in gentem, & regnum in regnum:

Et terræmotus magni erunt per loca, & pestilentiæ & fames, terrorésque de cælo, & signa de cælo magna erunt.

11 Σεισμοί τε μεγάλοι κατὰ τόπους, καὶ λιμοὶ καὶ λοιμοὶ ἔσονται, φόβητρά τε, καὶ σημεῖα ἀπ' οὐρανοῦ μεγάλα ἔσται.

Et magni terræmotus erunt singulis locis, & fames ac pestilentiæ, & terriculamēta, & signa è cælo magna erunt.

Mat.24.8. mar.13.9.

Sed ante hæc omnia iniicient vobis manus suas, & persequentur, tradentes in synagogas & custodias, trahētes ad reges & præsides propter nomē meum.

12 Πρὸ δὲ τούτων ἁπάντων ἐπιβαλοῦσιν ἐφ' ὑμᾶς τὰς χεῖρας αὐτῶν, καὶ διώξουσι, παραδιδόντες εἰς συναγωγὰς καὶ φυλακὰς, ἀγομένους ἐπὶ βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνας, ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου.

Sed ante hæc omnia iniicient vobis manus, & *vos* persequentur, tradētes in synagogas & carceres, adductos ad reges ac præsides, nominis mei causa.

d *Hæc* autem cedent vobis testimonio.

d *Ii erit earum rerum exitus, vt coram Deo & hominibus testata sit vestrorū hostium perfidia & crudelitas, ac vestra vicissim constantia. Egregia sententia, Afflictiones piorum sanctorúmque hominum pertinere ad testimonium veritatis.*

Suprà, 12. 12. mat.10.19 mar.13.11.

Continget autem vobis in testimoniū.

13 Αποβήσεται δὲ ὑμῖν εἰς μαρτύριον.

Ponite ergo in cordibus vestris, nō præmeditari quemadmodum respondeatis.

14 Θέσθε οὖν εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, μὴ προμελετᾶν ἀπολογηθῆναι.

Habete igitur fixum in cordibus vestris, non esse præmeditandam defensionem.

Ego enim dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere & cōtradicere omnes aduersarij vestri.

15 Εγὼ γὰρ δώσω ὑμῖν στόμα, καὶ σοφίαν ᾗ οὐ δυνήσονται ἀντειπεῖν οὐδὲ ἀντιστῆναι πάντες οἱ ἀντικείμενοι ὑμῖν.

Ego enim dabo vobis [e] os, & sapientiam, cui non poterunt cōtradicere neque resistere omnes qui se vobis opponent.

e *Quum apud Matthæum & Marcum affirmet Christus spiritum patris esse qui in nobis loquitur, hic autē se os daturum pronūnunti et colligimus proprium eius esse munus, Spiritu nos instruere.*

Prodemini autem etiam à parentibus & fratribus & cognatis & amicis: & morte mulctabunt *quosdam* ex vobis:

Et eritis exosi omnibus propter nomen meum.

Sed pilus capitis vestri non peribit.

Per patientiam vestram[f] possidete animas vestras.

[4] Quum autem videritis Ierusalem cingi ab exercitibus, tũc agnoscite appropinquare vastationem eius.

Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant in montes; & qui in medio eius, excedant: & qui in agris, non ingrediantur in eam.

Nam hi sunt dies vltionis, vt impleantur omnia quæ scripta sunt.

Vę autem ventrẽ ferentibus & lactantibus in illis diebus. erit enim necessitas magna in hac regione, & [g] ira in populo isto.

Et cadẽt[h] acie gladij, & captiui ducentur in omnes Gẽtes: & Ierusalem calcabitur à Gentibus vsquequò impleantur [i] tempora Gentium.

[k] Tunc erũt signa

16 Παραδοθήσεσθε δὲ καὶ ὑπὸ γονέων καὶ ἀδελφῶν καὶ συγγενῶν καὶ φίλων· καὶ θανατώσουσιν ἐξ ὑμῶν·

17 Καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου.

18 Καὶ θρὶξ ἐκ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν οὐ μὴ ἀπόληται.

19 Εν τῇ ὑπομονῇ ὑμῶν κτήσασθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν.

20 Οταν δὲ ἴδητε κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ιερουσαλὴμ, τότε γνῶτε ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς.

21 Τότε οἱ ἐν τῇ Ιουδαίᾳ, φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη· καὶ οἱ ἐν μέσῳ αὐτῆς, ἐκχωρείτωσαν· καὶ οἱ ἐν ταῖς χώραις, μὴ εἰσερχέσθωσαν εἰς αὐτήν.

22 Οτι ἡμέραι ἐκδικήσεως αὗταί εἰσι, τοῦ πληρωθῆναι πάντα τὰ γεγραμμένα.

23 Οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις. ἔσται γὰρ ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὀργὴ ἐν τῷ λαῷ τούτῳ.

24 Καὶ πεσοῦνται στόματι μαχαίρας, καὶ αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη· καὶ Ιερουσαλὴμ ἔσται πατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν, ἄχρι πληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν.

25 Καὶ ἔσται σημεῖα

Trademini autem à parẽtibus & fratribus & cognatis & amicis: & morte afficiẽt ex vobis:

Et eritis odio omnibus propter nomen meum.

Et capillus de capite vestro non peribit. Mat.10.30

In patientia vestra possidebitis animas vestras. Mat.12.22

Quum autem videritis circundari ab exercitu Ierusalem, tũc scitote quia appropinquauit desolatio eius. Mat.24.15 mar.13.24. dan.9.27.

Tunc qui in Iudæa sunt, fugiãt ad montes: & qui in medio eius, discedãt: & qui in regionibus, non intrent in eam.

Quia dies vltionis hi sunt, vt impleãtur omnia quæ scripta sunt.

Væ autem prægnantibus & nutriẽtibus in illis diebus: erit enim pressura magna super terram, & ira populo huic.

Et cadent in ore gladij, & captiui ducentur in omnes Gentes: & Ierusalem calcabitur à Gentibus: donec impleantur tempora nationum. Mat.24.29.

Et erunt signa mar.13.24 esa.13.10 ezec.32.7.

f *Quanuis multa vos vndique mala circonstent, fruimini nihilominus virtute vestra, hæc omnia fortiter sustinẽdo.* q. d. *Non iubeo vos prætextu Euangelii gladios aut conuitia in aduersarios distringere: sed iubeo patiẽtes esse. Persequentur vos, sed nihil nocebunt.*

4 Prædicitur vrbis totius vltimum excidium.

g *Per irã ea intelligit quæ à Deo irato immittuntur.*

h *Ad ver. ore. Hebrai enim aciem gladii, os vocant, quòd ea parte, quasi mordeat, vel sanguinem hauriat.*

i *Per tempora Gentium, intelligi potest tempus Dominii gẽtium qui Iudæi non sunt: quales Christiani, Turcæ alii que: qui quẽadmodum Iudæi, sic & ipsi (quum matura erit eorum iniquitas) ordine suo plectentur. Hæc autem tẽpora durant vsque ad finem mundi.*

lz *Id est, Post quã exacta fuerint tempora Gentium saluti, & Iudæorũ vltioni constituta: Hîc.n.omnino notanda est particula kai quæ per temporis aduerbium explicari debet, vt intelligamus qua ratione Christus trãsierit ab excidio Hierosolymitano, ad supremi illius & vltimi iudicii narrationem.*

in sole & luna & stellis: & in terris pressura gentiũ præ confusione sonitus maris & fluctuũ:

ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις· καὶ ἐπὶ τῆς γῆς συνοχὴ ἐθνῶν ἐν ἀπορίᾳ, ἠχούσης θαλάσσης καὶ σάλου·

in sole & luna & syderibus: & in terra angustia Gẽtium in consilij inopia, resonante mari [1] & salo:

Arescentibus hominibus præ timore & expectatione, quæ superueniẽt vniuerso orbi. nã virtutes cælorum mouebuntur.

26 Ἀποψυχόντων ἀνθρώπων ἀπὸ φόβου καὶ προσδοκίας τῶν ἐπερχομένων τῇ οἰκουμένῃ. αἱ γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται.

[5] Exanimatis hominibus præ timore & expectatione *malorum* inuadentium orbem terrarum. nã potestates cælorum agitabuntur.

Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cũ potestate magna & maiestate.

27 Καὶ τότε ὄψονται τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν νεφέλῃ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς.

Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cũ potentia & gloria multa.

His autem fieri incipientibus, suspicite & leuate capita vestra: quoniam appropinquat redẽptio vestra.

Rom. 8. 23

28 Ἀρχομένων δὲ τούτων γίνεσθαι, ἀνακύψατε καὶ ἐπάρατε τὰς κεφαλὰς ὑμῶν· διότι ἐγγίζει ἡ ἀπολύτρωσις ὑμῶν.

Quum autem hæc fieri incipient, erigite & attollite capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra.

¶Et dixit illis similitudinem, Videte ficulneam & omnes arbores.

29 ¶Καὶ εἶπε παραβολὴν αὐτοῖς, Ἴδετε τὴν συκῆν καὶ πάντα τὰ δένδρα.

¶[6] Dixit etiam eis *hanc* parabolam, Videte ficum & omnes arbores.

Quum producunt iam ex se fructum, scitis quoniam prope est æstas.

30 Ὅταν προβάλωσιν ἤδη, βλέποντες, ἀφ' ἑαυτῶν γινώσκετε ὅτι ἤδη ἐγγὺς τὸ θέρος ἐστίν.

Quum iam emiserint *folia*, vos ea cernentes, per vos ipsos agnoscitis iam prope esse æstatem.

Ita & vos quum videritis hæc fieri, scitote quoniã prope est regnum Dei.

31 Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ὅταν ἴδητε ταῦτα γινόμενα, γινώσκετε ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Ita & vos quum videritis hæc fieri, agnoscite prope esse regnum Dei.

Amen dico vobis quia non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant.

32 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, ἕως ἂν πάντα γένηται.

Amen dico vobis, nequaquam prętierit [m] hæc ætas, quousque hæc omnia facta fuerint.

Cælum & terra transibunt, ver-

33 Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λό-

Cælum & terra præteribunt, ver-

1 *Salũ maris, hoc est fluctus, vel turbidum mare. Nã est salum, mare lutosum & turbidum, aqua & terra confusa ex perpetuo motu.*

5 Post varias illas tempestates Dominus tãdem Ecclesiã suã planè liberaturus apparebit.

6 Oportet nos sobrios esse, & in Domini aduentum dies & noctes intentos, ne incauti opprimamur.

m *q.d. Iudaicus populus semper durabit, vsque ad mundi consummationẽ, quia Dominus vult vt signum sint inter homines.*

ba autem mea nequaquam præteribunt.

γοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι.

ba autem mea non transibunt.

Cauete autem vobis nequando grauentur corda vestra crapula & ebrietate, & curis huius vitæ: & repentè vobis superueniat dies ille.

34 Προσέχετε δὲ ἑαυτοῖς μήποτε βαρυνθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδίαι ἐν κραιπάλῃ καὶ μέθῃ καὶ μερίμναις βιωτικαῖς· καὶ αἰφνίδιος ἐφ' ὑμᾶς ἐπιστῇ ἡ ἡμέρα ἐκείνη.

Attendite autem vobis ne fortè grauentur corda vestra in crapula & ebrietate & curis huius vitæ: & superueniat in vos repentina dies illa. Rom. 13. 13

Nam vt laqueus, inuadet in omnes [n] qui habitant in superficie totius terræ.

35 Ὡς παγὶς γὰρ ἐπελεύσεται ἐπὶ πάντας τοὺς καθημένους ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς.

Tanquã laqueus enim superueniet in omnes qui sedent super faciem omnis terræ.

n *In omnes homines vbicũque tandẽ fuerint.*

Excubate igitur, omni tempore rogantes vt digni habeamini qui effugiatis ista omnia quæ futura sunt, & [o] consistatis corã Filio hominis.

36 Ἀγρυπνεῖτε οὖν ἐν παντὶ καιρῷ, δεόμενοι ἵνα καταξιωθῆτε ἐκφυγεῖν ταῦτα πάντα τὰ μέλλοντα γίνεσθαι, καὶ σταθῆναι ἔμπροσθεν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

Vigilate itaque, omni tempore orantes, vt digni habeamini fugere ista omnia quæ futura sunt, & stare ante Filium hominis.

o *Ita appareatis vt intrepidè possitis vultum & sententiam iudicis sustinere: quia mali in illo iudicio non persistent, sed soli tantum electi.*

Docebat autẽ interdiu in tẽplo, noctu verò exiens, diuersabatur in monte qui vocatur Olearum.

37 Ἦν δὲ τὰς ἡμέρας ἐν τῷ ἱερῷ διδάσκων, τὰς δὲ νύκτας ἐξερχόμενος, ηὐλίζετο εἰς τὸ ὄρος τὸ καλούμενον ἐλαιῶν.

Erat autem diebus docens in templo, noctibus verò exiens, morabatur in monte qui vocatur Olineti:

Et totus populus diluculò veniebat ad eum vt eum audiret in templo.

38 Καὶ πᾶς ὁ λαὸς ὤρθριζε πρὸς αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ ἀκούειν αὐτοῦ.

Et omnis populus mane ibat ad eum in templo audire eum.

Cap. XXII.

Iudas vendit Christum. 8. Pascha parant Apostoli. 24. contendunt de primatu. 30. à Satana tentandi expetuntur. 35. nihil illis defuisse ait Christus. 42. Orat in monte. 44. sudat sanguinem. 50. auriculam Malcho amputatam sanat. 57. 58. 60. Petrus ter Christum abnegat. 63. Illuditur & cæditur Christus. 69. fatetur se filium Dei.

Appropin-

Matt. 26. 1 marc. 14. 12

Appropiquabat autem dies festus Azymorum, qui dicitur Pascha:

Et quærebant principes Sacerdotũ & Scribæ quomodo eũ interficerent: timebant verò plebem.

Mat. 26. 14 marc. 14. 10

Intravit autem satanas in Iudam, qui cognominabatur Iscariotes, vnum de duodecim.

Et abiit, & loquutus est cum principibus Sacerdotum & magistratibus, quẽ admodum illũ traderet eis.

Et gavisi sunt: & pacti sunt pecuniam illi dare.

Et spopondit: & quærebat opportunitatem vt traderet illum sine turba.

Venit autẽ dies Azymorum, in qua necesse erat occidi

Mat. 26. 17 marc. 14. 10 pascha.

Et misit Petrum & Iohannem, dicens, Euntes parate nobis pascha, vt mãducemus.

At illi dixerũt, Vbi vis paremus?

Et dixit ad eos, Ecce, introeuntibus vobis in ciuitatem, occurret vobis homo amphoram aquæ portans: sequimini

Ἤγγιζε δὲ ἡ ἑορτὴ τῶν ἀζύμων, ἡ λεγομένη πάσχα.

2 Καὶ ἐζήτουν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς τὸ πῶς ἀνέλωσιν αὐτόν· ἐφοβοῦντο γὰρ τὸν λαόν.

3 Εἰσῆλθε δὲ ὁ σατανᾶς εἰς Ἰούδαν τὸν ἐπικαλούμενον Ἰσκαριώτην, ὄντα ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δώδεκα.

4 Καὶ ἀπελθὼν συνελάλησε τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ στρατηγοῖς τὸ, πῶς αὐτὸν παραδῷ αὐτοῖς.

5 Καὶ ἐχάρησαν· καὶ συνέθεντο αὐτῷ ἀργύριον δοῦναι.

6 Καὶ ἐξωμολόγησε· καὶ ἐζήτει εὐκαιρίαν τοῦ παραδοῦναι αὐτὸν αὐτοῖς ἄτερ ὄχλου.

7 Ἦλθε δὲ ἡ ἡμέρα τῶν ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ πάσχα.

8 Καὶ ἀπέστειλε Πέτρον καὶ Ἰωάννην, εἰπών, Πορευθέντες ἑτοιμάσατε ἡμῖν τὸ πάσχα, ἵνα φάγωμεν.

9 Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, Ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμεν;

10 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Ἰδοὺ, εἰσελθόντων ὑμῶν εἰς τὴν πόλιν, συναντήσει ὑμῖν ἄνθρωπος κεράμιον ὕδατος βαστάζων· ἀκολουθήσατε

Appropinquabat autem festum Azymorum, quod dicitur Pascha.

Et quærebãt principes Sacerdotum & Scribæ quomodo eum tollerent è medio: timebant enim plebem.

Introiit autem Satanas in Iudam cognominatum Iscariotem, qui erat è numero duodecim.

Qui abiens colloquutus est cum principibus Sacerdotum ac præfectis templo, quomodo ipsis eum traderet.

Qui gavisi sunt: ac pacti sunt se daturos ei pecuniam.

Et ipse spopondit: quærebatque opportunitatem, vt traderet eum ipsis absque turba.

Venit autem dies azymorum, quo oportebat mactari pascha.

Et misit Petrum & Iohannem, dicẽs, Profecti parate nobis pascha vt vescamur.

Ipsi verò dixerũt ei, Vbi vis paremus illud?

At ille dixit eis, Ecce, postquam introieritis in vrbem, occurret vobis quidam aquæ amphorã baiulans: sequimini

a Christus Patris prouidentia potius quam hominũ arbitrio, festo paschæ captus.

a Hoc est, appropinquabat ipsis agnũ Paschalis & panum azymorum. Erat autẽ dies Paschæ dies festus, qui magna religione celebrabatur apud Hebræos, animique causa sibi memoriam renouantes eius diei, qua quondã apud Ægyptios a gni sanguine postibus illito, liberati sunt, ab Angelo interfectore. Vide Exodum 12. 7. & 13. vbi etiam subtungitur, Septẽ diebus fermentata comedetis.

b Deus pro sua admirabili prouidentia ipsum exitii nostri autorẽ cogit nostræ salutis fieri ministrum.

b Quicunque dies templi præerant, quos à presbyteris & ab antistitibus distinctos fuisse, ex vers. 2. huius capitis.

c Simeona scilicet, vel dicit turba quæ ea solebat fieri: quicunque etiam id tempus obseruauit, quo salutem esse sciebat in hoc.

d Ex Isaia

e Agnũ, qui figura erat ipsius Paschæ. Metonymia in sacramentorum negotio vsitatissima.

3 Christus manifesto miraculo discipulos suos docet se, qui mox esset crucifigendus, nihil latere, ac proinde vltrò ad mortem proficisci.

eum domum in quā ingredietur:

Et dicite patrifamiliâs ædium, Dicit tibi magister, Vbi est diuersorium vbi pascha cum discipulis meis edam?

Tunc ipse ostēdet vobis cœnaculum magnum stratum: illic parate *pascha*.

Profecti autem inuenerūt omnia prout dixerat eis: & parauerunt pascha.

[4]Quum igitur ad esset [f] *constitutum* illud tempus, discubuit, & duodecim Apostoli cum eo.

Et dixit eis, [g]Desiderio desideraui hoc Pascha vesci vobiscum, antequam ego[h] patiar.

[i]Dico enim vobis me non amplius comesturum ex eo, quousque compleatur in regno Dei.

Et accepto poculo, quum gratias egisset, dixit, Accipite hoc, & partimini vobis ipsis.

Dico enim vobis me non bibiturum [k]ex fructu vitis, vsquequò regnū Dei venerit.

[5]Et accepto pane, quum gratias egisset, fregit: & dedit eis, dicens, Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur:

4 Christus pascha secundùm Legis ritum peracto, postremum hoc (secundum huius vitæ modum ac necessitatem) suum cum ipsis cōuiuium fore prædicit.

f *Vespertinum crepusculum quo tempore hæc cœna erat celebranda.*

g *Maximopere desideraui. Hebr.*

h *Supplicio mortis afficiar.*

i *q.d. Hoc vltimum erit Pascha quo vobiscum in hoc mortali corpore vescor. Nam posthac non ducam inter vos vitā humanæ more, sed ingrediar per passionem in regnum Dei.*

k *Nota fructum vitis pro vino.*

5 Christus nouis symbolis nouum fœdus, suámque adeò nobiscum communicationem sancit.

αὐτῷ εἰς τὴν οἰκίαν οὗ εἰσπορεύεται·

11 Καὶ ἐρεῖτε τῷ οἰκοδεσπότῃ τῆς οἰκίας, Λέγει σοι ὁ διδάσκαλος, Ποῦ ἐστι τὸ κατάλυμα ὅπου τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου φάγω;

12 Κἀκεῖνος ὑμῖν δείξει ἀνώγεον μέγα ἐστρωμένον· ἐκεῖ ἑτοιμάσατε.

13 Ἀπελθόντες δὲ εὗρον καθὼς εἴρηκεν αὐτοῖς· καὶ ἡτοίμασαν τὸ πάσχα.

14 Καὶ ὅτε ἐγένετο ἡ ὥρα, ἀνέπεσε, καὶ οἱ δώδεκα ἀπόστολοι σὺν αὐτῷ.

15 Καὶ εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν πρὸ τοῦ με παθεῖν.

16 Λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι οὐκέτι οὐ μὴ φάγω ἐξ αὐτοῦ, ἕως ὅτου πληρωθῇ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ.

17 Καὶ δεξάμενος ποτήριον, εὐχαριστήσας εἶπε, Λάβετε τοῦτο, καὶ διαμερίσατε ἑαυτοῖς.

18 Λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι οὐ μὴ πίω ἀπὸ τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου ἕως ὅτου ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἔλθῃ.

19 Καὶ λαβὼν ἄρτον, εὐχαριστήσας ἔκλασε· καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς, λέγων, Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον·

eum in domum in quam intrat:

Et dicetis, patrifamiliâs domus, Dicit tibi Magister, Vbi est diuersorium, vbi pascha cum discipulis meis manducem?

Et ipse ostendet vobis cœnaculum magnum stratum: & ibi parate.

Euntes autem inuenerunt sicut dixit illis: & parauerunt pascha.

Et quum facta esset hora, discubuit, & duodecim Apostoli cum eo. Mat.26.22 mar.14.18

Et ait illis, Desiderio desideraui hoc pascha manducare vobiscum antequàm patiar.

Dico enim vobis quia ex hoc non mā ducabo illud donec impleatur in regno Dei.

Et accepto calice gratias egit, & dixit, Accipite, & diuidite inter vos:

Dico enim vobis quod non bibam de generatione vitis, donec regnum Dei veniat.

Et accepto pane gratias egit: & fregit: & dedit eis, dicens, Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur. Mat.26.26 mar.14.22 1.cor.11.24

hoc facite in meam commemorationem.

Similiter & calicem, postquam cœnauit, dicēs, Hic est calix Nouum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur.

τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.

20 Ωσαύτως καὶ τὸ ποτήριον, μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων, Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον.

hoc facite in mei recordationem.

Itidem etiam dedit eis poculū, postquam cœnasset, dicens, [1]Hoc poculū, est Nouum [m]illud testamentum per sanguinem meum, qui pro vobis effunditur.

Veruntamen ecce, manus tradentis me mecum est in mensa.

21 Πλὴν ἰδοὺ χεὶρ τοῦ παραδιδόντος με, μετ' ἐμοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης.

Σ [6]Veruntamen ecce, [n]manus eius qui me prodit, mecū est in mensa.

Et quidem Filius hominis secundùm quod definitum est, vadit: veruntamen væ homini illi per quem traditur.

22 Καὶ ὁ μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸ ὡρισμένον πορεύεται· πλὴν οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ δι' οὗ παραδίδοται.

[7]Et Filius quidem hominis prout definitum est, vadit: veruntamen væ homini illi per quem proditur.

Et ipsi cœperunt quærere inter se quis esset ex eis qui hoc facturus esset.

23 Καὶ αὐτοὶ ἤρξαντο συζητεῖν πρὸς ἑαυτοὺς τὸ, τίς ἄρα εἴη ἐξ αὐτῶν ὁ τοῦτο μέλλων πράσσειν.

Tunc ipsi cœperunt mutuò quærere inter se, quisnam esset ex ipsis qui hoc facturus esset.

¶ Facta est autem & contentio inter eos, quis eorum videretur esse maior.

24 ¶ Ἐγένετο δὲ καὶ φιλονεικία ἐν αὐτοῖς, τὸ, τίς αὐτῶν δοκεῖ εἶναι μείζων.

¶ [8]Orta est autem etiam contentio inter eos quis eorum videretur esse maior.

Mat.20.25 & Mar.10.42 *Dixit autem eis, Reges gentium dominantur eorum: & qui potestatem habent super eos, benefici vocantur.*

25 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Οἱ βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν κυριεύουσιν αὐτῶν· καὶ οἱ ἐξουσιάζοντες αὐτῶν εὐεργέται καλοῦνται.

Ipse verò dixit eis, [o]Reges gentium dominantur eis: & qui potestatem habent in eas, benefici vocantur.

Vos autem non sic: sed qui maior est in vobis, fiat sicut minor: & qui præcessor est, sicut ministrator.

26 Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως· ἀλλ' ὁ μείζων ἐν ὑμῖν, γενέσθω ὡς ὁ νεώτερος· καὶ ὁ ἡγούμενος, ὡς ὁ διακονῶν.

Vos autem nō ita: sed qui maximus est inter vos, sit sicut qui minimus est: & qui princeps est, sicut qui ministrat.

Nam quis maior est? qui recumbit, an qui ministrat? nónne qui recumbit? Ego autem in medio vestrùm sum sicut qui ministrat.

27 Τίς γὰρ μείζων; ὁ ἀνακείμενος, ἢ ὁ διακονῶν; οὐχὶ ὁ ἀνακείμενος; ἐγὼ δὲ εἰμὶ ἐν μέσῳ ὑμῶν ὡς ὁ διακονῶν.

Nam vter maior est? qui accumbit, an qui ministrat? nonne qui accumbit? At ego sum in medio vestrùm vt qui ministrat.

1 Hoc loco duplex est Metonymia: Primùm enim ponitur continens pro contento, poculū videlicet pro vino quod ipso poculo continetur. Deinde vinū dicitur esse fœdus, quum fœdus fœderis, aut eius potius quo fœdus sanctitur (nimirū sanguinis Domini) symbolū accesserat. Vera quidē illa ac minime inania, sed tamē ab re dissitiæ quēdā quod ipse sæpe fassus est. Additamento articulus iudicat excellentiæ, & respicit locū Iere. 31. 31. quo promittitur nouum fœdus.

6 Christus rursū declarat se vltrò ad mortem irrequietissimi nimeignorare Iudæ proditionem.

n 2. Machiratio, phrasis Hebr. Sic 2. Reg. 14. 19. Nunquid manus Ioab in isto toto negotio?

7 Prouidentiæ decretū quāuis necessariò euenīat, non tamē excusat instrumentorum culpā.

8 Pastores non ad domādi sed ad seruiendum vocati sunt.

o 2. Magnificis titulis ornātur. Sic enim mos fuit semper principes aliquibus congaudentes honorare.

9 Consortes afflictionum Christi, fient & regni ipsius participes.

9 Vos porrò ii estis qui permansistis mecum in tentationibus meis.

Ego igitur paciscor vobis, prout pactus est mihi Pater meus, regnum:

q *Vt edatis & bibatis &c. Hebr. q. d. Ego promitto vobis partem in regno meo, & omnem familiaritatem fœlicitatémque in eo. significat ergo ipsos communis gloriæ fore socios.*

q Vt edatis & bibatis in mensa mea in regno meo, & sedeatis super thronos, r iudicãtes duodecim tribus Israel.

r *i. Condẽnantes Israelitas incredulos*

10 Dixit etiam Dominus, Simon, Simõ, ecce, Satanas appetiit vos, quos s vẽtilaret sicut triticum:

10 Semper cogitandum de Satanæ insidiis.

s *Id est velut in cribro huc illuc agitatos excuteret.*

11 Sed ego rogaui pro te, ne deficiat fides tua: tu igitur aliquando cõuersus, cõfirma fratres tuos.

11 Quòd electi nunquã penitus excidunt à fide, Christi precibus debent, idque vt mutuò sese erigant.

12 Ipse verò dixit ei, Domine tecum paratus sum & in carcerem & ad mortem proficisci.

12 Fidẽ à vana securitate plurimũ distáre docet Christus, proposito tristissimo Petri exemplo.

At ille dixit, Dico tibi Petre, non mittet vocem hodie gallus priusquàm ter neges me tibi notũ esse.

Dixit etiam eis, Quãdo misi vos absque crumena, & pera & soleis, nũ quid defuit vobis? Ipsi verò dixerunt, Nihil.

Dixit ergo eis, At nunc qui crumenam habet, sumat *eam*, similiter & peram: & qui non habet,

28 Ὑμεῖς δέ ἐστε οἱ διαμεμενηκότες μετ' ἐμοῦ ἐν τοῖς πειρασμοῖς μου.

29 Κἀγὼ διατίθεμαι ὑμῖν, καθὼς διέθετό μοι ὁ πατήρ μου, βασιλείαν·

30 Ἵνα ἐσθίητε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου ἐν τῇ βασιλείᾳ μου, καὶ καθίσησθε ἐπὶ θρόνων, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ.

31 Εἶπε δὲ ὁ Κύριος, Σίμων, Σίμων, ἰδοὺ, ὁ σατανᾶς ἐξῃτήσατο ὑμᾶς, τοῦ σινιάσαι ὡς τὸν σῖτον·

32 Ἐγὼ δὲ ἐδεήθην περὶ σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλείπῃ ἡ πίστις σου· καὶ σύ ποτε ἐπιστρέψας, στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου.

33 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, Κύριε, μετὰ σοῦ ἕτοιμός εἰμι καὶ εἰς φυλακὴν καὶ εἰς θάνατον πορεύεσθαι.

34 Ὁ δὲ εἶπε, Λέγω σοι Πέτρε, οὐ μὴ φωνήσει σήμερον ἀλέκτωρ πρὶν ἢ τρὶς ἀπαρνήσῃ μὴ εἰδέναι με.

35 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ὅτε ἀπέστειλα ὑμᾶς ἄτερ βαλαντίου καὶ πήρας καὶ ὑποδημάτων, μή τινος ὑστερήσατε; Οἱ δὲ εἶπον, Οὐδενός.

36 Εἶπεν οὖν αὐτοῖς, Ἀλλὰ νῦν, ὁ ἔχων βαλάντιον, ἀράτω, ὁμοίως καὶ πήραν· καὶ ὁ μὴ ἔχων,

Vos autem estis qui permansistis mecum in tentationib⁹ meis.

Et ego dispono vobis sicut disposuit mihi pater meus, regnum:

Vt edatis & bibatis super mensam meam in regno meo & sedeatis super thronos, iudicantes duodecim tribus Israel. Mat. 19. 28

|| *Ait autem Dominus, Simon, Simon ecce, satanas expetiuit vos vt cribraret sicut triticum:* 1. Pet. 5. 8

Ego autem rogaui pro te, vt non deficiat fides tua: & tu aliquando conuersus, confirma fratres tuos.

Qui dixit ei, Domine, tecum paratus sum, & in carcerem & in mortem ire.

|| *Et ille dixit, Dico tibi Petre, non cantabit hodie gallus, donec ter abneges nosse me.* Mat. 26. 34 mar. 14. 30 ioh. 13. 38

Et dixit eis, Quando misi vos sine sacculo & pera & calceamentis, nunquid aliquid defuit vobis? At illi dixerũt, Nihil. Mat. 10. 9

Dixit ergo eis, Sed nunc qui habet sacculum tollat similiter & peram: & qui non habet,

vendat tunicã suã, & emat gladium.

πωλησάτω τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ ἀγορασάτω μάχαιραν.

[t] vendat palliũ suũ, & emat gladium.

Dico enim vobis quoniã adhuc || hoc quod scriptum est, oportet impleri in me, Et quum iniquis deputatus est. Et enim ea quæ sunt de me, finem habent.

Esa.53.12.

37 Λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι ἔτι τοῦτο τὸ γεγραμμένον δεῖ τελεσθῆναι ἐν ἐμοὶ, τὸ, Καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη. Καὶ γὰρ τὰ περὶ ἐμοῦ, τέλος ἔχει.

Dico enim vobis adhuc oportere in me perfici scriptum illud, Et cum scelleratis numeratus est. Nam ea quæ *scripta sunt* de me, finem habent.

At illi dixerunt, Domine, ecce, duo gladij hic. At ille dixit eis, Satis est.

38 Οἱ δὲ εἶπον, Κύριε, ἰδοὺ, μάχαιραι ὧδε δύο. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Ἱκανόν ἐστι.

At illi dixerunt, Domine, ecce, duo gladij hic. Ipse verò dixit eis, Satis est.

¶ Et ingressus ibat secundùm consuetudinem in montem Oliuarum: secuti sunt autem illum & discipuli.

Mat.26.36 mar.14.32 iob.18.1

39 ¶ Καὶ ἐξελθὼν ἐπορεύθη, κατὰ τὸ ἔθος, εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν· ἠκολούθησαν δὲ αὐτῷ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

¶ Et egressus profectus est ex more in montem Oliuarum: sequuti sunt autem eum etiam discipuli eius.

|| Et quum peruenisset ad locũ, dixit illis, Orate ne intretis in tentationem.

Ma.26.41 mar.14.38

40 Γενόμενος δὲ ἐπὶ τοῦ τόπου, εἶπεν αὐτοῖς, Προσεύχεσθε μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν.

Quum verò peruenisset ad eum locũ, dixit eis, Precamini ne intretis in tentationem.

Et ipse auulsus est ab eis quantum iactus est lapidis, & positis genibus orabat,

41 Καὶ αὐτὸς ἀπεσπάσθη ἀπ' αὐτῶν ὡσεὶ λίθου βολὴν, καὶ θεὶς τὰ γόνατα προσηύχετο,

13 Tum ipse auulsus est ab eis quasi ad iactum lapidis, positísque genibus precatus est,

Dicens, Pater, si vis, transfer calicem istum à me: verunta men non mea volũtas, sed tua fiat.

42 Λέγων, Πάτερ, εἰ βούλει παρενεγκεῖν τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· πλὴν μὴ τὸ θέλημά μου, ἀλλὰ τὸ σὸν γενέσθω.

14 Dicens, Pater, si vis, transfer poculum hoc à me: verun tamen non mea voluntas, sed tua fiat.

Apparuit autem illi angelus de cælo confortans eum.

43 Ὤφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος ἀπ' οὐρανοῦ ἐνισχύων αὐτὸν.

Visus est autem ei angelus è cælo corroborans eum.

Et factus in agonia, prolixius orabat: & factus est sudor eius sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram.

44 Καὶ γενόμενος ἐν ἀγωνίᾳ, ἐκτενέστερον προσηύχετο· ἐγένετο δὲ ὁ ἱδρὼς αὐτοῦ ὡσεὶ θρόμβοι αἵματος καταβαίνοντες ἐπὶ τὴν γῆν.

Et *ipse* constitutus in [u] angore, intentiùs orabat: erat autem sudor eius quasi [x] grumi sanguinis descendentes in terrã.

[t] *Totus hic sermo est allegoricus, quasi dicat, Vixistis adhuc in pace commilitones, nunc verò bellum instat accerrimum, & cæteris reb. omissis, de veris armis est cogitandum. Quænam autẽ istæ sint arma ipse suo exemplo docuit, quũ posteà in horto precaretur, & quum Petrum gladio ferientẽ reprehenderet.*

13 Preces, certũ aduersus periculosissimos nostrorum hostium insultus subsidiũ.

14 Christus omnibus horroribus mortis cum maledictione Dei coniunctæ, nostro nomine superatis, eam nobis reddit amabilem.

[u] *Ad verò: Et factus in agonia. Agonia autem summam Christi luctantis angustiam significat: neque enim cum mortis duntaxat terroribus luctabatur Christus, vt cæteri homines solent, alioqui videri possent multi martyres ipso Christo constantiores, sed cum terribili Patris irati iudicio, quo nihil formidabilius cogitari potest: quia nimirum peccatorum nostrorum onus in se receperat.*

[x] *Hæc ostendunt, Christum verum fuisse hominem,*

15 Homines in maximis suis periculis penitus torpidi, donec à Christo excitentur.

15 Et quum surrexisset à precatione, venissetque ad discipulos suos, inuenit eos dormientes præ tristitia:

Et dixit eis, Quid dormitis? surgite, & precamini, ne intretis in tentationem.

16 Christo proditione espitur volens, vt nos proditæ Dei gloriæ reos sua obedientia liberet.

¶ 16 Adhuc autem eo loquente, ecce, turba, & is qui dicebatur Iudas, vnus è duodecim, præibat eis, & appropinquauit Iesu, vt oscularetur eum.

Iesus autem dixit ei, Iuda, osculo Filiũ hominis prodis?

17 Zelus extra vocationis nostræ limites nos abducẽs, Christo minimè gratus.

17 Videntes autem ij qui circa ipsum erant, quod futurum erat, dixerunt ei, Domine, percutiemúsne gladio?

Et quidam ex ipsis percussit seruum Pontificis maximi, & abstulit auriculã eius dextram.

Respondens autẽ Iesus dixit, Sinite hucusque. Et tacta illius auricula, y sanauit eum.

y Summa Christi clementia etiam in aduersarios.

18 Ipsi eorũ qui Christũ ceperunt trepidatio probat parũm malam ipsorum conscientiã, parũmque etiam omnia hæc gesta fuisse ex Dei prouidentia.

18 Dixit autem Iesus eis qui ad ipsum venerãt, nempe principibus Sacerdotũ, & præfectis templo, & senioribus, Vt aduersus latronem exiistis cum gladiis ac fustibus?

Quum quotidie vobiscum fuerim in templo, nõ extendistis

45 Καὶ ἀναστὰς ἀπὸ τῆς προσευχῆς, ἐλθὼν πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, εὗρεν αὐτοὺς κοιμωμένους ἀπὸ τῆς λύπης·

Et quum surrexisset ab oratione, & venisset ad discipulos suos, inuenit eos dormientes præ tristitia:

46 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Τί καθεύδετε; ἀναστάντες προσεύχεσθε ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν.

Et ait illis, Quid dormitis? surgite, orate ne intretis in tentationem.

47 ¶ Ἔτι δὲ αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ ὄχλος, καὶ ὁ λεγόμενος Ἰούδας, εἷς τῶν δώδεκα, προήρχετο αὐτῶν, καὶ ἤγγισε τῷ Ἰησοῦ, φιλῆσαι αὐτόν.

¶ *Adhuc eo loquẽte, ecce turba, et qui vocabatur Iudas, vnus de duodecim, antecedebat eos, et appropinquauit Iesu vt oscularetur eum.*

Mat. 26. 47 mar. 14. 43 ioh. 18. 3

48 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Ἰούδα, φιλήματι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδίδως;

Iesus autem dixit illi, Iuda osculo Filium hominis tradis?

49 Ἰδόντες δὲ οἱ περὶ αὐτὸν τὸ ἐσόμενον, εἶπον αὐτῷ, Κύριε, εἰ πατάξομεν ἐν μαχαίρᾳ;

Videntes autem hi qui circa ipsum erant quod futurum erat, dixerunt ei, Domine, si percutimus in gladio?

50 Καὶ ἐπάταξέν τις ἐξ αὐτῶν τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως, καὶ ἀφεῖλεν αὐτοῦ τὸ οὖς τὸ δεξιόν.

Et percussit vnus ex illis seruum principis Sacerdotum, & amputauit auriculã eius dexteram.

51 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἐᾶτε ἕως τούτου. Καὶ ἁψάμενος τοῦ ὠτίου αὐτοῦ, ἰάσατο αὐτόν.

Respondens autẽ Iesus, ait, Sinite vsque huc. Et quum tetigisset auriculam eius, sanauit eum.

52 Εἶπε δὲ ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς παραγεγονότας ἐπ' αὐτὸν ἀρχιερεῖς καὶ στρατηγοὺς τοῦ ἱεροῦ, καὶ πρεσβυτέρους, Ὡς ἐπὶ λῃστὴν ἐξεληλύθατε μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων;

Dixit autẽ Iesus ad eos qui venerant ad se, principes Sacerdotum & Magistratus templi & seniores, Quasi ad latronem existis cũ gladiis & fustibus?

53 Καθ' ἡμέραν ὄντος μου μεθ' ὑμῶν ἐν τῷ ἱερῷ, οὐκ ἐξετείνατε

Quum quotidie vobiscum fuerim in tẽplo, non extendistis

manus in me: sed hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum.

τὰς χεῖρας ἐπ' ἐμέ· ἀλλ' αὕτη ὑμῶν ἐστιν ἡ ὥρα, καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ σκότους.

manus in me: sed hæc est hora illa vestra, & [z] potestas tenebrarum.

z Concessa potestas tenebris, ad lucem ad tempus premendam. i. sceleribus aduersus innocentiã.

Mat. 26. 57 mar. 14. 53 ioh. 18. 24

¶Comprehendentes autem eum, duxerunt ad domũ principis Sacerdotum. Petrus verò sequebatur à longe.

54 ¶Συλλαβόντες δὲ αὐτὸν ἤγαγον, καὶ εἰσήγαγον αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀρχιερέως. Ὁ δὲ Πέτρος ἠκολούθει μακρόθεν.

¶Cõprehensum autem eũ duxerunt, & introduxerunt eũ domum Pontificis maximi. Petrus verò sequebatur procul.

Mat. 26. 69 mar. 14. 66 ioh. 18. 26

Accenso autem igne in medio atrij, & circumsedentib⁹ illis, erat Petrus in medio eorum.

55 Ἁψάντων δὲ πῦρ ἐν μέσῳ τῆς αὐλῆς, καὶ συγκαθισάντων αὐτῶν, ἐκάθητο ὁ Πέτρος ἐν μέσῳ αὐτῶν.

[19] Quùmque accendissent ignem in medio aulæ, atque vnà consedissent, sedit & Petrus inter eos.

19 In Petro spectandum proponitur cum humanæ imbecillitatis cum singularis in suos electos bonitatis Dei exemplum.

Quem quum vidisset ancilla quædam sedentem ad lumen, & eum fuisset intuita, dixit, Et hic cum illo erat.

56 Ἰδοῦσα δὲ αὐτὸν παιδίσκη τις καθήμενον πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἀτενίσασα αὐτῷ, εἶπε, Καὶ οὗτος σὺν αὐτῷ ἦν.

Quum verò eum vidisset ancilla quędam sedẽtem ad ignem, intẽtis in eum oculis dixit, Et iste cum eo erat.

At ille negauit eum, dicẽs, Mulier, non noui illum.

57 Ὁ δὲ ἠρνήσατο αὐτὸν, λέγων, Γύναι, οὐκ οἶδα αὐτόν.

Ipse autem abnegauit eum, dicens, Mulier, non noui eum.

Et post pusillum alius vidẽs eum, dixit, Et tu de illis es. Petrus verò ait, O homo, non sum.

58 Καὶ μετὰ βραχὺ ἕτερος ἰδὼν αὐτὸν, ἔφη, Καὶ σὺ ἐξ αὐτῶν εἶ. Ὁ δὲ Πέτρος εἶπεν, Ἄνθρωπε, οὐκ εἰμί.

Et paulò pòst alius videns eum, dixit, Et tu ex ipsis es. Petrus verò ait, Heus tu, nõ sum.

Et interuallo facto, quasi horæ vnius, alius quidam affirmabat, dicens, Verè & hic cum illo erat: nam & Galilæus est.

59 Καὶ διαστάσης ὡσεὶ ὥρας μιᾶς, ἄλλος τις διϊσχυρίζετο, λέγων, Ἐπ' ἀληθείας καὶ οὗτος μετ' αὐτοῦ ἦν· καὶ γὰρ Γαλιλαῖός ἐστιν.

Et interposita quasi hora vna, alius quidam affirmabat dicens, Verè & iste cũ illo erat: etenim Galilæus est.

Et ait Petrus, Homo, nescio quid dicis. Et continuò adhuc illo loquente, cãtauit gallus.

60 Εἶπε δὲ ὁ Πέτρος, Ἄνθρωπε, οὐκ οἶδα ὃ λέγεις. Καὶ παραχρῆμα ἔτι λαλοῦντος αὐτοῦ, ἐφώνησεν ὁ ἀλέκτωρ.

Ait autem Petrus, Heus tu, nescio quid dicas. Et illicò adhuc ipso loquente, vocem misit gallus.

Et conuersus Dominus respexit Petrum; & recordatus est Petrus verbi Domini, sicut dixerat, Quia

61 Καὶ στραφεὶς ὁ Κύριος, ἐνέβλεψε τῷ Πέτρῳ· καὶ ἐπεμνήσθη ὁ Πέτρος τοῦ λόγου τοῦ Κυρίου, ὡς εἶπεν αὐτῷ, Ὅτι

Tum conuersus Dominus intuitus est Petrum: & recordatus est Petrus sermonis Domini, quomodo *nimirum* dixerat ipsi, Prius

quam gallus vocem miserit, ter me abnegabis.

Et egressus foras Petrus, flevit amarè.

29 Christus luit ignominiam nostris peccatis debitam.

¶ 29 At ii qui vnà tenebant Iesum, ei illudebant, cædentes eũ:

Et quum eum obtoluissent, verberabant faciem eius: & interrogabant eum, dicentes, Vaticinare quis sit qui te percussit.

Et alia multa conuitiantes dicebant in eum.

31 Christus immeritò blasphemiæ apud Pontificis tribunal, vt ab ea quam eum meriti sumus blasphemiæ coram Deo absoluamur.

31 Et vt ortus est dies, conuenit ordo seniorum populi, & principes Sacerdotum & Scribæ, & adduxerunt eũ in suum consessum,

Dicentes, Num tu es ille Christus? dic nobis. Dixit autem eis, Si vobis dixero, nequaquam credetis:

Quòd si etiam interrogauero, nequaquam respondebitis mihi, neque dimittetis.

‡ Id est, deinceps.

‡ Ab hoc tempore erit Filius hominis sedens ad dextrã Potentiæ Dei.

Dixerunt autem omnes, Tu ergo es Filius Dei? Ipse verò dixit eis, Vos dicitis me esse.

At illi dixerunt, Quid amplius egemus testimonio? Ipsi enim audiuimus ex ore ipsius.

πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, ἀπαρνήσῃ με τρίς.

62 Καὶ ἐξελθὼν ἔξω ὁ Πέτρος ἔκλαυσε πικρῶς.

63 ¶ Καὶ οἱ ἄνδρες οἱ συνέχοντες τὸν Ἰησοῦν, ἐνέπαιζον αὐτῷ, δέροντες·

64 Καὶ περικαλύψαντες αὐτὸν, ἐπέτυπτον αὐτοῦ τὸ πρόσωπον· καὶ ἐπηρώτων αὐτὸν, λέγοντες, Προφήτευσον τίς ἐστιν ὁ παίσας σε.

65 Καὶ ἕτερα πολλὰ βλασφημοῦντες ἔλεγον εἰς αὐτόν.

66 Καὶ ὡς ἐγένετο ἡμέρα, συνήχθη τὸ πρεσβυτέριον τοῦ λαοῦ, ἀρχιερεῖς τε καὶ γραμματεῖς, καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον ἑαυτῶν,

67 Λέγοντες, Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός; εἰπὲ ἡμῖν. Εἶπε δὲ αὐτοῖς, Ἐὰν ὑμῖν εἴπω, οὐ μὴ πιστεύσητε·

68 Ἐὰν δὲ καὶ ἐρωτήσω, οὐ μὴ ἀποκριθῆτέ μοι ἢ ἀπολύσητε.

69 Ἀπὸ τοῦ νῦν ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθήμενος ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ.

70 Εἶπον δὲ πάντες, Σὺ οὖν εἶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἔφη, Ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἐγώ εἰμι.

71 Οἱ δὲ εἶπον, Τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτυρίας; αὐτοὶ γὰρ ἠκούσαμεν ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ.

prius quàm gallus cantet, ter me negabis. Mat.26.34 ieh.13.38

Et egressus foras Petrus, flevit amarè.

¶ Et viri qui tenebant Iesum, illudebant ei, cædentes; Mat. 26. 64 mar.14.65

Et velauerunt eũ, & percutiebant faciem eius: & interrogabant eum, dicẽtes, Prophetiza, quis est qui te percussit.

Et alia multa blasphemantes dicebãt in eum.

Et vt factus est dies, conuenerunt seniores plebis, & principes Sacerdotum & Scribæ, & duxerunt illum in consilium suum, Mat.27.1 mar.15.1 ieh.18.28

Dicentes, Si tu es Christus, dic nobis. Et ait illis, Si vobis dixero, non credetis mihi:

Si autem & interrogauero, non respondebitis mihi, neque dimittetis.

Ex hoc autem erit Filius hominis sedens à dextris virtutis Dei.

Dixerunt autem omnes, Tu ergo es filius Dei? Qui ait Vos dicitis, quia ego sum.

At illi dixerunt, Quid adhuc desideramus testimoniũ? ipsi enim audiuimus de ore eius.

CAP. XXIII.

1. *Christus accusatur coram Pilato.* 7. *mittitur ad Herodem.* 11. *illuditur.* 24. *cupiditati Iudæorum exponitur à Pilato.* 27. *mulieres plangunt eum.* 32. *crucifigitur.* 39. *Conuitiatur ei vnus ex maleficis.* 43. *Alter fide seruatur.* 45. *Expirat Christus.* 51. *sepelitur.*

V.

Mat.22.21 mat.12.17

ET surgens omnis multitudo eorum, eduxerunt illũ ad Pilatum.

Cœperunt autem illum accusare, dicentes, Hunc inuenimus subuertentem gentem nostram, & prohibentem tributa dare Cæsari, & dicentem se Christum regem esse.

Pilatus autem interrogauit eum, dicens, Tu es rex Iudæorum? At ille respondens ait, Tu dicis.

Mat.27,11 mar.15.2 ioh.18.33

Ait autem Pilatus ad principes Sacerdotum & turbas, Nihil inuenio causæ ĩ hoc homine.

At illi inualescebãt, dicẽtes Commouet populum, docens per vniuersam Iudæam, incipiens à Galilæa vsque huc.

Pilatus autem audiens Galilæam, interrogauit si homo Galilæus esset.

Et vt cognouit q̃ de Herodis potestate esset, remisit eum ad Herodem qui & ipse Ierosolymis erat illis diebus.

ΚΑΙ ἀναστὰν ἅπαν τὸ πλῆθος αὐτ, ἤγαγεν αὐτ ἐπὶ τ Πιλάτον.

2 Ηρξαντο δὲ κατηγορεῖν αὐτοῦ, λέγοντες, Τοῦτον εὕρομεν διαστρέφοντα τὸ ἔθνος, καὶ κωλύοντα Καίσαρι φόρους διδόναι, λέγοντα ἑαυτ Χριστὸν βασιλέα εἶναι.

3 Ο δὲ Πιλάτος ἐπηρώτησεν αὐτ, λέγων. Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ιουδαίων; Ο δὲ ἀποκριθεὶς αὐτῷ ἔφη, Σὺ λέγεις.

4 Ο δὲ Πιλάτος εἶπε πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ὄχλους, Οὐδὲν εὑρίσκω αἴτιον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ.

5 Οἱ δὲ ἐπίσχυον, λέγοντες, Οτι ἀνασείει τὸν λαὸν, διδασκων καθ' ὅλης τῆς Ιουδαίας, ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἕως ὧδε.

6 Πιλάτος δὲ ἀκούσας Γαλιλαίαν, ἐπηρώτησεν εἰ ὁ ἄνθρωπος Γαλιλαῖός ἐστι.

7 Καὶ ἐπιγνοὺς ὅτι ἐκ τῆς ἐξουσίας Ηρώδου ἐστὶν ἀνέπεμψεν αὐτὸν πρὸς Ηρώδην, ὄντα καὶ αὐτὸν ἐν Ιεροσολύμοις ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις.

N.

TVm surgẽs vniuersa multitudo eorũ, duxit eum ad Pilatum.

Cœperunt autem eum accusare, dicentes, Comperimus istũ [a] peruertere gentem, & vetare tributa dare Cęsari, quòd dicat se Christum, *id est*, regem esse.

Pilatus autem interrogauit eum, dicens, *Tu ne* es rex Iudæorum? Ipse verò respondens ei dixit, Tu dicis.

[1] Ait verò Pilatus ad principes Sacerdotum & turbã, Nullam inuenio noxam in hoc homine.

At illi inualescebant, dicentes, Concitat populum, docens per vniuersam Iudæam, exorsus à Galilæa huc vsque.

[2] Pilatus verò, audita Galilæa, interrogauit num Galilæus esset.

Et quum cognouisset eum ad [b] Herodis potestatem pertinere, remisit eum ad Herodem, qui & ipse Hierosolymis erat per eos dies.

a *Deprauare & inducere in errores.*

1 Christus damnãdus seditionis à nobis in mundo excitatæ, primùm omniũ pronuntiatur innocens, vt eum constet non suorum (quæ nulla fuerunt) sed nostrorũ scelerum pœnã vltrò subire.

2 Christus est principũ ludibrium, sed magno cũ ipsorum malo.

b *Fuit hic Herodes Antipas tetrarchæ in cuius tempus gubernationis totius, annum ferè 22 incidit Iohannis Baptistæ muneris functio atque cædes, & Iesu Christi mors ac resurrectio, & initia doctrinæ Apostolicæ, & Ierosolymitanæ actiones, annorum post mortem Christi ferè septem. Hic Herodes relegatus fuit circiter annum secundum Caii Cæsaris, Lugdunum.*

c Impii abutuntur Dei potentia, vt ludicro aliquo spectaculo ad suã vanitatem. Itaque mirum non est Christũ non dignatum fuisse vllo miraculo Herodẽ. Erat. n. praeterea tempus illud ipsius abiectionis subeundae non potentiae exerendae.

c Herodes autem viso Iesu gauisus est valdè: cupiebat enim à multo *tempore* eũ videre, eo quòd audiret multa de eo: & sperabat se signum aliquod visurum ab eo fieri.

8 Ὁ δὲ Ἡρώδης, ἰδὼν τὸν Ἰησοῦν, ἐχάρη λίαν· ἦν γὰρ θέλων ἐξ ἱκανοῦ ἰδεῖν αὐτὸν, διὰ τὸ ἀκούειν πολλὰ περὶ αὐτοῦ· καὶ ἤλπιζέ τι σημεῖον ἰδεῖν ὑπ' αὐτοῦ γινόμενον.

Herodes autem viso Iesu, gauisus est valdè: erat enim cupiens ex multo tempore videre eum, eo quòd audierat multa de eo: & sperabat signum aliquod videre ab eo fieri.

Interrogauit autem eum multis sermonibus; sed ipse nihil ei respondit.

9 Ἐπηρώτα δὲ αὐτὸν ἐν λόγοις ἱκανοῖς· αὐτὸς δὲ οὐδὲν ἀπεκρίνατο αὐτῷ.

Interrogabat autem eum multis sermonibus: & ipse nihil illi respondebat.

Stabant autẽ principes Sacerdotum ac Scribæ magna contentione eum accusantes.

10 Εἱστήκεισαν δὲ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς εὐτόνως κατηγοροῦντες αὐτοῦ.

Stabant autem principes Sacerdotũ & Scribæ constanter accusantes eum.

d i. Cum comitatu suorũ nobiliũ, & militum qui Herodem e Galilæa sequuti fuerant.

Herodes autem cum d militibus suis, quum eum pro nihilo habuisset, & illusisset ei, amictum veste splendida remisit ad Pilatum.

11 Ἐξουθενήσας δὲ αὐτὸν ὁ Ἡρώδης σὺν τοῖς στρατεύμασιν αὐτοῦ, καὶ ἐμπαίξας, περιβαλὼν αὐτὸν ἐσθῆτα λαμπρὰν, ἀνέπεμψεν αὐτὸν τῷ Πιλάτῳ.

Spreuit autem illum Herodes cum exercitu suo, & illusit indutum veste alba, & remisit ad Pilatum.

3 Pietatis odium impios inter se coniungit.

3 Et facti sunt amici inter sese Pilatus & Herodes eo ipso die: nã antea inimici erant inter se.

12 Ἐγένοντο δὲ φίλοι ὅ, τε Πιλάτος καὶ ὁ Ἡρώδης ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ μετ' ἀλλήλων· προὔπηρχον γὰρ ἐν ἔχθρᾳ ὄντες πρὸς αὐτούς.

Et facti sunt amici Herodes & Pilatus in ipsa die: nam antea inimici erant adinuicem.

4 Secundo absoluitur Christus ab eo ipso à quo dãnatus est, vt eum constet iustum in iustos redemisse.

e Illis quos Iudæi Sanhedrim vocabant

4 Pilatus verò, conuocatis principibus Sacerdotum, & e magistratibus ac populo,

13 Πιλάτος δὲ, συγκαλεσάμενος τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ τὸν λαὸν,

Pilatus autem cõuocatis principibus Sacerdotum & magistratibus & plebe,

Dixit eis, Obtulistis mihi hunc hominem vt qui auertat populum: & ecce, ego in vestri conspectu quæstione habita, nullam noxam inueni in homine isto ex iis de quibus accusatis eum:

14 Εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Προσήγκατέ μοι τὸν ἄνθρωπον τοῦτον ὡς ἀποστρέφοντα τὸν λαόν· καὶ ἰδοὺ, ἐγὼ ἐνώπιον ὑμῶν ἀνακρίνας, οὐδὲν εὗρον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ αἴτιον ὧν κατηγορεῖτε κατ' αὐτοῦ·

Dixit ad illos, Obtulistis mihi hũc hominem, quasi auertẽtem populum: & ecce, ego coram vobis interrogans, nullam causam inueni in homine isto ex his in quibus eũ accusatis:

Mat. 27. 23. mar. 15. 14. ioh. 18. 38, & 19. 4.

Sed ne Herodes quidẽ: nã remisi vos

15 Ἀλλ' οὐδὲ Ἡρώδης. ἀνέπεμψα γὰρ ὑμᾶς

Sed neque Herodes: nã remisi vos

ad illum: & ecce, nihil dignum morte actum est ei.

Emendatum ergo illum dimittam.

Necesse autem habebat dimittere eis per diem festum, vnum.

Exclamauit autem simul vniuersa turba, dicens, Tolle hunc, & dimitte nobis Barabbam:

(Qui erat propter seditionem quandā factā in ciuitate & homicidium, missus in carcerem.)

Iterum autē Pilatus loquutus est ad eos, volens dimittere Iesum.

At illi succlamabant, dicentes, Crucifige, crucifige eum.

Ille autem tertiò dixit ad illos, Quid enim mali fecit iste? nullam causam mortis inueni in eo: corripiam ergo illum, & dimittam.

At illi instabant vocibus magnis postulantes vt crucifigeretur: & inualescebant voces eorū.

Et Pilatus adiudicauit fieri petitionem eorum.

Dimisit autē illis eum qui propter homicidium & seditionem missus fuerat in carcerem, quē petebant: Iesum verò tradidit voluntati eorum.

πρὸς αὐτὸν· καὶ ἰδοὺ, οὐδὲν ἄξιον θανάτου ἐστὶ πεπραγμένον αὐτῷ.

16 Παιδεύσας οὖν αὐτὸν ἀπολύσω.

17 Ἀνάγκην δὲ εἶχεν ἀπολύειν αὐτοῖς κατὰ ἑορτὴν ἕνα.

18 Ἀνεκραξαν δὲ παμπληθεὶ, λέγοντες, Αἶρε τοῦτον, ἀπόλυσον δὲ ἡμῖν τὸν Βαραββᾶν·

19 (Ὅστις ἦν διὰ στάσιν τινὰ γενομένην ἐν τῇ πόλει καὶ φόνον, βεβλημένος εἰς φυλακήν.)

20 Πάλιν οὖν ὁ Πιλᾶτος προσεφώνησε, θέλων ἀπολῦσαι τὸν Ἰησοῦν.

21 Οἱ δὲ ἐπεφώνουν, λέγοντες, Σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν.

22 Ὁ δὲ τρίτον εἶπε πρὸς αὐτούς, Τί γὰρ κακὸν ἐποίησεν οὗτος; οὐδὲν αἴτιον θανάτου εὗρον ἐν αὐτῷ· παιδεύσας οὖν αὐτὸν ἀπολύσω.

23 Οἱ δὲ ἐπέκειντο φωναῖς μεγάλαις αἰτούμενοι αὐτὸν σταυρωθῆναι· καὶ κατίσχυον αἱ φωναὶ αὐτῶν καὶ τῶν ἀρχιερέων.

24 Ὁ δὲ Πιλᾶτος ἐπέκρινε γενέσθαι τὸ αἴτημα αὐτῶν.

25 Ἀπέλυσε δὲ αὐτοῖς τὸν διὰ στάσιν καὶ φόνον βεβλημένον εἰς τὴν φυλακήν, ὃν ἠτοῦντο· τὸν δὲ Ἰησοῦν παρέδωκε τῷ θελήματι αὐτῶν.

ad illum: & ecce, nihil dignum morte factum est ab eo.

[5] Castigatum ergo eum dimittam.

Necesse autem habebat dimittere eis in festo vnum *quempiam.*

Exclamauit autem simul vniuersa turba, dicēs, Tolle hūc, dimitte verò nobis Barrabam:

(Qui erat propter seditionem quandā & cædem factā in vrbe, coniectus in carcerem.)

Rursus ergo Pilatus alloquutus est *eos*, volens dimittere Iesum.

Ipsi verò reclamabant, dicentes, Crucifige, crucifige eum.

[6] Ille autem tertiò dixit eis, Quid enim iste mali fecit? nullā noxam capitalem inueni in eo; castigatū ergo eum dimittam.

At illi instabāt vocibus magnis, petentes vt crucifigeretur: & inualescebant voces eorum ac principum Sacerdotum.

Tum Pilatus iudicauit vt fieret quod ipsi petebant.

Dimisit autē eis illum qui propter seditionem & cædem coniectus fuerat in carcerem, quem petierant: Iesum verò tradidit eorum cupiditati.

5 Carnis prudentia ex duobus malis minus eligit: sed his consiliis maledicit Dominus.

6 Tertiò absoluitur Iesus antequā semel damnetur, vt pateat damnata in eo esse nostra peccata.

Mat. 27. 32. mar. 15. 21.

7 Militaris licentiæ exemplum.

7 ¶Quum igitur abduceretur eum, prehenso Simone quodam Cyrenæo, qui veniebat rure, imposuerunt ei crucem ferendam ponè Iesum.

8 Impiorũ triũphos excipit horribilis exitus.

8 Sequebatur autem eũ magna multitudo populi & mulierum: quæ & plangebant & lamentabantur eum.

Conuersus autem ad eas Iesus dixit, Filiæ Hierusalem, nolite flere super me, verùm super vobisipsis flete, & super liberis vestris:

f Locus ex Osea.c.10. fũ ptus versu 8. quod in Apocalyp.cap.6.& 9. quoq; habetur. Pertinent autem ista ad Iudæorum interitum, quæ perpessi sunt, perdita & vastata vrbe. Deinde ad nouissimi iudicii euentum spectãt. Hunc.n. horrorem sentient impii, vbi Christum iudicem conspexerint.

9 Christus sit pro nobis maledictio in cruce, luens pœnã iis debitam qui voluerunt dii fieri.

g Quasi dicat, si desponãtur ista in me fructifero, & perenne virente, & cuius vita æterna est propter Diuinam naturam, quid fiet in vobis infructuosis, & omnia iustitiæ vinifica experientibus?

f Nam ecce, venient dies quibus dicent, Beatæ steriles, & vteri qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt.

f Tunc incipient dicere montibus, Cadite super nos: & collibus, Operite nos.

g Nam si in viridi ligno ista faciũt, in arido quid fiet?

¶Ducebãtur autem etiam alij duo malefici, vt cum eo necarentur.

9 Quum igitur venissent in locum qui vocatur Caluaria, illic crucifixerunt eum, & malefi cos: vnum ad dextram, alterũ ad sinistram.

26 ¶Καὶ ὡς ἀπήγαγον αὐτὸν, ἐπιλαβόμενοι Σίμωνός τινος Κυρηναίου τοῦ ἐρχομένου ἀπ' ἀγροῦ, ἐπέθηκαν αὐτῷ τὸν σταυρὸν, φέρειν ὄπισθεν τοῦ Ἰησοῦ.

27 Ηκολούθει δὲ αὐτῷ πολὺ πλῆθος τοῦ λαοῦ καὶ γυναικῶν· αἱ καὶ ἐκόπτοντο καὶ ἐθρήνουν αὐτόν.

28 Στραφεὶς δὲ πρὸς αὐτὰς ὁ Ἰησοῦς εἶπε, Θυγατέρες Ἰερουσαλὴμ, μὴ κλαίετε ἐπ' ἐμὲ, πλὴν ἐφ' ἑαυτὰς κλαίετε, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ὑμῶν.

29 Οτι ἰδοὺ, ἔρχονται ἡμέραι ἐν αἷς ἐροῦσι, Μακάριαι αἱ στεῖραι, καὶ κοιλίαι αἳ οὐκ ἐγέννησαν, καὶ μαστοὶ οἳ οὐκ ἔθρεψαν.

30 Τότε ἄρξονται λέγειν τοῖς ὄρεσι, Πέσετε ἐφ' ἡμᾶς· καὶ τοῖς βουνοῖς, Καλύψατε ἡμᾶς.

31 Οτι εἰ ἐν τῷ ὑγρῷ ξύλῳ ταῦτα ποιοῦσιν, ἐν τῷ ξηρῷ τί γένηται;

32 ¶Ηγοντο δὲ καὶ ἕτεροι δύο κακοῦργοι σὺν αὐτῷ ἀναιρεθῆναι.

33 Καὶ ὅτε ἀπῆλθον ἐπὶ τὸν τόπον τὸν καλούμενον Κρανίον, ἐκεῖ ἐσταύρωσαν αὐτὸν, καὶ τοὺς κακούργους· ὃν μὲν, ἐκ δεξιῶν, ὃν δὲ, ἐξ ἀριστερῶν.

¶Et quum ducerẽt eum, apprehenderũt Simonem quendam Cyrenensem venientem de villa, & imposuerunt illi crucẽ, portare post Iesum. Mat.27.32 mar.15.21

Sequebatur autem illũ multa turba populi & mulierum: quæ plangebãt & lamentabantur eum.

Conuersus autem ad illas Iesus, dixit, Filiæ Ierusalem, nolite flere super me, sed super vosipsas flete, & super filios vestros:

Quoniam ecce, venient dies, in quibus dicẽt, Beatæ steriles, & ventres qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt. Esa. 2.19. osea.10.8. apoc.6. 16

Tunc incipient dicere montibus, Cadite super nos: & collibus, Operite nos.

Quia si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quod fiet? 1.Pet.4. 17.

¶Ducebantur autem & alij duo nequã, cum eo, vt interficerentur. Mat.27. 38. mar.15.17. iob.19.18.

Et postquam venerunt in locum qui vocatur Caluariæ, ibi crucifixerũt eum, & latrones: vnum à dextris, & alterum à sinistris.

Iesus autem dicebat, Pater, dimitte illis: nõ enim sciũt quid faciunt. Diuidentes verò vestimenta eius miserũt sortes.

34 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔλεγε, Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσι. Διαμεριζόμενοι δὲ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἔβαλον κλῆρον.

10 Iesus autem dicebat, Pater, remitte eis: nesciunt enim quid faciãt.[h] Partientes verò vestimenta eius, iecerunt sortem.

10 Christus pro hostibus precans, ostẽdit se & oblationem esse & pontificẽ.

h *Hoc secũdum dictũ Dauidis psal. 22. factum esse testatur etiam Mathæus.*

Et stabat populus spectans. & deridebant eum principes cum eis, dicentes, Alios saluos fecit, se saluum faciat, si hic est Christus, Dei electus.

35 Καὶ εἱστήκει ὁ λαὸς θεωρῶν. ἐξεμυκτήριζον δὲ καὶ οἱ ἄρχοντες σὺν αὐτοῖς, λέγοντες, Ἄλλους ἔσωσε, σωσάτω ἑαυτὸν, εἰ οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ τοῦ Θεοῦ ἐκλεκτός.

Et stabat populus spectans. sannis autẽ excipiebant eum etiam primores cum eis, dicẽtes, Alios seruauit, seruet seipsum, si hic est ille Christus[i] Dei electus

i *Quum fauore peculiari Deus complectitur.*

Illudebant autem ei & milites accedentes, & acetum offerentes ei,

36 Ἐνέπαιζον δὲ αὐτῷ καὶ οἱ στρατιῶται, προσερχόμενοι καὶ ὄξος προσφέροντες αὐτῷ.

Illudebant autẽ etiam ei milites, accedentes & acetum ei offerentes:

Et dicentes, Si tu es Rex Iudæorum, saluum te fac.

37 Καὶ λέγοντες, Εἰ σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, σῶσον σεαυτόν.

Dicentésque, Si tu es Rex ille Iudæorum, serua temetipsum.

Erat autem & superscriptio scripta super eũ literis Græcis & Latinis & Hebraicis, Hic est Rex Iudæorum.

38 Ἦν δὲ καὶ ἐπιγραφὴ γεγραμμένη ἐπ' αὐτῷ γράμμασιν Ἑλληνικοῖς καὶ Ῥωμαϊκοῖς καὶ Ἑβραϊκοῖς, ΟΥΤΟΣ ΕΣΤΙΝ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

11 Erat autem etiã inscriptio scripta super eũ literis Græcis & Romanis & Hebraicis, HIC EST ILLE REX IVDAEORVM.

11j Pilatus imprudẽs fit æterni illius regni Christi præco.

12 Christus in media crucis exinanitione, reipsa ostendit sese tum vitã seruandis credẽtibus, tũ mortem vlciscendis rebellibus in potestate sua habere.

¶ Vnus autẽ de his, qui pendebãt, latronibus, blasphemabat eum, dicens, Si tu es Christus, saluũ fac temetipsum & nos.

39 ¶ Εἷς δὲ τῶν κρεμασθέντων κακούργων ἐβλασφήμει αὐτὸν, λέγων, Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, σῶσον σεαυτὸν καὶ ἡμᾶς.

12k ¶ Vnus autem ex maleficis qui erãt suspensi, conuitiabatur ei, dicẽs, Si tu es Christus ille, serua teipsum & nos.

12 *Itaque vel Synecdochicos intelligendum quod Matthæus refert, aut vtrumque illusisse Christo, sed alterum diuinæ illa potentiæ victum in præclaram illã & sempiternæ memoria dignam confessionem erupisse.*

Respondens autẽ alter increpabat eũ, dicens, Neque tu times Deum, quòd in eadem damnatione es?

40 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἕτερος ἐπετίμα αὐτῷ, λέγων, Οὐδὲ φοβῇ σὺ τὸν Θεὸν, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι εἶ;

Respondens autem alter obiurgauit eum, dicens, Ne Deũ quidem times, quòd in eadem sis damnatione?

Et nos quidem iustè (nã digne factis recipimus) hic verò nihil mali gessit.

41 Καὶ ἡμεῖς μὲν δικαίως· (ἄξια γὰρ ὧν ἐπράξαμεν ἀπολαμβάνομεν) οὗτος δὲ οὐδὲν ἄτοπον ἔπραξε.

Et nos quidẽ iustè (nam digna factis recipimus) iste verò nihil[l] insolens fecit.

l *Nihil præter officium.*

Dixítque Iesu, Domine, memento mei quum veneris in regnum tuum.

Tum dixit ei Iesus, Amen dico tibi, hodie mecum eris in [m] paradiso.

[13] Erat autem quasi hora sexta, & tenebræ factæ sunt super totam regionem vsque ad horam nonam.

Et obscuratus est sol, & aulæum templi fissum est mediũ.

[14] Quúmque clamasset voce magna Iesus, ait, Pater, in manus tuas depono spiritum meum. Et quum hæc dixisset expirauit.

¶[15] Quum vidisset autem Cẽturio quod factum fuerat, [n] glorificauit Deum, dicens, Verè hic homo iustus erat.

Et omnis turba quę simul ad hoc spectãdũ accesserat, spectans quæ facta fuerant, verberans pectora sua reuertebatur.

[16] Stabant autem omnes noti eius procul, & mulieres quæ erant eum consequutæ à Galilæa, videntes ista.

[17] Tum ecce, vir nomine Ioseph, senator, vir bonus ac iustus:

42 Καὶ ἔλεγε τῷ Ιησοῦ, Μνήσθητί μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.

43 Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Αμὴν λέγω σοι, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ.

44 Ην δὲ ὡσεὶ ὥρα ἕκτη, καὶ σκότος ἐγένετο ἐφ' ὅλην τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐννάτης.

45 Καὶ ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος, καὶ ἐσχίσθη τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ μέσον.

46 Καὶ φωνήσας φωνῇ μεγάλῃ ὁ Ιησοῦς εἶπε, Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐξέπνευσεν.

47 ¶Ιδὼν δὲ ὁ ἑκατόνταρχος τὸ γενόμενον, ἐδόξασε τὸν Θεὸν, λέγων, Οντως ὁ ἄνθρωπος ἐστὶν δίκαιος ἦν.

48 Καὶ πάντες οἱ συμπαραγενόμενοι ὄχλοι ἐπὶ τὴν θεωρίαν ταύτην, θεωροῦντες τὰ γενόμενα, τύπτοντες ἑαυτῶν τὰ στήθη ὑπέστρεφον.

49 Εἱστήκεισαν δὲ πάντες οἱ γνωστοὶ αὐτοῦ μακρόθεν, καὶ γυναῖκες αἱ συνακολουθήσασαι αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, ὁρῶσαι ταῦτα.

50 Καὶ ἰδοὺ, ἀνὴρ ὀνόματι Ιωσὴφ, βουλευτὴς ὑπάρχων, ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ δίκαιος·

Et dicebat ad Iesum, Domine, memento mei quum veneris in regnum tuum.

Et dixit illi Iesus, Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.

Erat autem ferè hora sexta, & tenebræ factæ sunt in vniuersam terram vsque in horam nonam.

Et obscuratus est sol, & velum templi scissum est medium.

Et clamans voce magna Iesus ait, Pater, in manus tuas commendo spiritum meum. Et hæc dicens expirauit. Psal. 31. 6

¶Vidẽs autẽ Centurio quod factum fuerat, glorificauit Deum, dicẽs, Verè hic homo iustus erat.

Et omnis turba eorũ qui simul aderant ad spectaculũ istud, & videbant quæ fiebant, percutientes pectora suæ reuertebantur.

Stabant autem omnes noti eius à longè: & mulieres quæ secutæ eum erãt à Galilæa hæc videntes.

Et ecce, vir nomine Ioseph qui erat decurio, vir bonus & iustus: Matt. 27. 57 marc. 15. 4. ioh. 19. 38

Hic

m *Paradisus, i. hortus visibilis. Cõditus fuit à Deo in plaga Orientali. Is autẽ qui mente comprehenditur, est salutis & fœlicitatis locus sempiternæ, in Dei benignitate & clementia, animorum piorum amœnissima quies, & tranquillissima atque lætissima habitatio.*

13 Christus etiam moribundus se omnipotẽtem Deũ esse ipsis etiam cæcis ostendit.

14 Christus confidenter ipsas mortis tenebras ingreditur, eam videlicet intra ipsiusmet penetralia debellaturus.

15 Christus ab ipsis etiam hostibus suis quoties libuit, testimoniũ quàm honorificentissimum extorquet.

n *Id est, dedit veritati testimonium & Deum agnouit ac professus est esse innocẽtiæ Christi vĩdicẽ.*

16 Christus in medio carnificum colligit & tuetur suum pauperculum gregẽ.

17 Christus celebri sepultura, tũ mortis, tũ resurrectionis suæ fidẽ publico ipsius Pilati testimonio sancit.

(Hic non consenserat consilio & actibus eorũ, ab Arimathæa ciuitate Iudææ, qui expectabat & ipse regnum Dei)

Hic acceßit ad Pilatum, & petijt corpus Iesu:

Et depositum involuit sindone, & posuit illud in monumento excisо, in quo nondum quisquam positus fuerat.

Et dies erat Parasceues, & sabbathum illucescebat.

Subsecutæ autem mulieres quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumentum, & quẽ admodum positum erat corpus eius.

Et reuertẽtes parauerunt aromata & vnguenta: & sabbatho quidẽ siluerunt secundùm mandatum.

51 (Οὗτος οὐκ ἦν συγκατατεθειμένος τῇ βουλῇ καὶ τῇ πράξει αὐτῶν, ἀπὸ Ἀριμαθαίας πόλεως τῶν Ἰουδαίων· ὃς καὶ προσεδέχετο καὶ αὐτὸς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ)

52 Οὗτος προσελθὼν τῷ Πιλάτῳ, ἠτήσατο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ·

53 Καὶ καθελὼν αὐτὸ ἐνετύλιξεν αὐτὸ σινδόνι, καὶ ἔθηκεν αὐτὸ ἐν μνήματι λαξευτῷ, οὗ οὐκ ἦν οὐδέπω οὐδεὶς κείμενος.

54 Καὶ ἡμέρα ἦν παρασκευῆς, καὶ σάββατον ἐπέφωσκε.

55 Κατακολουθήσασαι δὲ αἱ γυναῖκες, αἵτινες ἦσαν συνεληλυθυῖαι αὐτῷ ἐκ τῆς Γαλιλαίας, ἐθεάσαντο τὸ μνημεῖον, καὶ ὡς ἐτέθη τὸ σῶμα αὐτοῦ.

56 Ὑποστρέψασαι δὲ ἡτοίμασαν ἀρώματα καὶ μύρα· καὶ τὸ μὲν σάββατον ἡσύχασαν, κατὰ τὴν ἐντολήν.

(Qui non suffragatus fuerat consilio ac facto eorũ ex Arimathæa ciuitate Iudæorum:[o] qui etiam expectabat & ipse regnum Dei)

Hic, inquam, adiens Pilatum petiit corpus Iesu:

Et detractum involuit sindone, posuitque illud in monumento quod erat ex lapide excisum, in quo nondum quisquam positus fuerat.

Porrò dies erat Parasceues, & sabbathi dies [p] succedebat.

[18] Subsequutæ etiam mulieres quæ cum eo venerant ex Galilæa, spectarunt monumentum, & quomodo positũ esset corpus eius.

Reuersæ verò parauerunt aromata & vnguenta: ac sabbatho quidem quieuerunt, secundum mãdatum.

o Vel qui & ipse erat etiam regnũ Dei: hoc est, de numero discipulorum Christi iã. ac. Nam professione Christi, & Baptismũ admissi erat, siredebat etiam quæ Christus de regno Dei docuerat.

p Ad vesp. illucescebat, nã mane iam incipiẽs, luce diẽs præcedẽtis vergente ad occasum, qui fuit Parasceues, id est, præparatoria in posterum diẽ festiarum.

18 Christus à diabolo & cunctis ipsius organis oppugnatus, atque adeò in ipsis mortis faucibus versans, infirmas mulierculas in aciei fronte collocat, de omnibus illis terribilibus hostibus mox sine vllo magno conatu triũphaturus

Cap. XXIIII.

1. *Mulieres ad monumentum accedunt.* 9. *quæ ab Angelis acceperunt Apostolis nunciant.* 13. *Duobus euntibus in Emmaus adiungit se Christus.* 27. *interpretatur illis Scripturas.* 39. *contrectandum se præbet Apostolis.* 49. *promittit illis Spiritũ sanctum.* 51. *sursum fertur in cælum.*

V.

Matt.16.1 Ioh.20.1

VNa autem sabbathi valde

N.

Rimo [2] autem die hebdomadis, [2] p-

1 Mulierculæ deligũtur futuræ pri-

mæ testes resurrectionis, præter suam etiam expectationẽ, vt & fraudis & violentiæ abßit omnis suspicio. 2 Id est, valdè mane (vt inquit Matthæus)

vel vt Iohannes, Cùm adhuc tenebræ essent, id est, nondum ita iam ortus fuisset.

fundo diluculo venerunt ad monumẽtum, ferentes quæ parauerant aromata: & nonnullæ cum ipsis.

θέως ἦλθον ἐπὶ τὸ μνῆμα, φέρουσαι ἃ ἡτοίμασαν ἀρώματα· καί τινες σὺν αὐταῖς.

diluculo venerunt ad monumẽtũ portantes quæ parauerant aromata.

Inuenerũt autem lapidem deuolutum à monumento:

2 Εὗρον δὲ τὸν λίθον ἀποκεκυλισμένον ἀπὸ τοῦ μνημείου·

Et inuenerunt lapidem reuolutum à monumento:

Et ingressæ non inuenerunt corpus Domini Iesu.

3 Καὶ εἰσελθοῦσαι οὐχ ηὗρον τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.

Et ingressæ, non inuenerunt corpus Domini Iesu.

Et factum est dum consternatæ in ea re hæsitarent, ecce, duo viri superuenerunt eis, induti vestibus fulgurantibus.

4 Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ διαπορεῖσθαι αὐτὰς περὶ τούτου, καὶ ἰδοὺ, δύο ἄνδρες ἐπέστησαν αὐταῖς ἐν ἐσθῆσιν ἀστραπτούσαις·

Et factum est dum mente consternatæ essent de isto, ecce, duo viri steterunt secus illas in veste fulgenti.

Quum autem expauescẽtes inclinarẽt faciem in terram, dixerunt eis, Quid inter mortuos quæritis eum qui viuit?

5 Ἐμβλεσόντων δὲ γυναικῶν αὐτῶν, καὶ κλινουσῶν τὸ πρόσωπον εἰς τὴν γῆν, εἶπον πρὸς αὐτάς, Τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν;

Quum timerent autem & declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas, Quid quæritis viuentem cum mortuis?

Non est hîc, sed surrexit: mementote vt loquutus sit vobis quum adhuc in Galilæa esset,

6 Οὐκ ἔστιν ὧδε, ἀλλ' ἠγέρθη· μνήσθητε ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν, ἔτι ὢν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ,

Non est hic, sed surrexit: recordamini qualiter locutus est vobis, quum adhuc in Galilæa esset,

Supr. 9. 22 mat. 17. 23 mar. 9. 31

Dicens, Oportet Filium hominis tradi in manus hominũ peccatorum, & crucifigi: & die tertio resurgere.

7 Λέγων, Ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδοθῆναι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἁμαρτωλῶν, καὶ σταυρωθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι.

Dicens, Quòd oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi: & die tertia resurgere.

Recordatæ sunt igitur verborum illius.

8 Καὶ ἐμνήσθησαν τῶν ῥημάτων αὐτοῦ.

Et recordatæ sunt verborum eius.

2 Animus plusquã mulebris à mulieribus plus quàm virili animo per Dei misericordiã præditis, discipulis exprobratur: vt cõstet regnum Dei in extraordinaria virtute esse positum.

2 Et reuersæ à monumento annunciauerunt hæc omnia illis vndecim & reliquis omnibus.

9 Καὶ ὑποστρέψασαι ἀπὸ τοῦ μνημείου ἀπήγγειλαν ταῦτα πάντα τοῖς ἕνδεκα, καὶ πᾶσι τοῖς λοιποῖς.

Et regressæ à monumento nuntiauerunt hæc omnia illis Vndecim, & cæteris omnibus.

Maria autẽ Magdalene & Iohanna, & Maria Iacobi *mater*, & reliquæ cum

10 Ἦσαν δὲ ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία καὶ Ἰωάννα καὶ Μαρία Ἰακώβου, καὶ αἱ λοιπαὶ σὺν

Erat autem Maria Magdalene, & Iohanna & Maria Iacobi, & cæteræ quæ cum eis

eis erant, quæ dicebant ad Apostolos hæc.

Et visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista, & non crediderunt illis.

Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum: & procumbens vidit linteamina sola posita: & abiit, secum mirans quod factũ fuerat.

¶Et ecce, duo ex illis ibant ipsa die in castellum quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Ierusalem, nomine Emmaus:

Et ipsi loquebantur ad inuicem de his omnibus quæ acciderant.

Et factum est dũ fabularentur, & secumquærerent, & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis.

Oculi autem illorum tenebantur ne eum agnoscerent.

Et ait ad illos, Qui sunt hi sermones quos confertis adinuicem ambulantes, & estis tristes?

Et respondens vnus cui nomẽ Cleophas, dixit ei, Tu solus peregrinus es in Ierusalem, & nõ cognouisti quæ facta sunt in illa

αὐταῖς, αἳ ἔλεγον πρὸς τοὺς ἀποστόλους ταῦτα.

11 Καὶ ἐφάνησαν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ λῆρος τὰ ῥήματα αὐτῶν, καὶ ἠπίστουν αὐταῖς.

12 Ὁ δὲ Πέτρος ἀνὰ στὰς ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον· καὶ παρακύψας βλέπει τὰ ὀθόνια κείμενα μόνα· καὶ ἀπῆλθε, πρὸς ἑαυτὸν θαυμάζων τὸ γεγονός.

13 ¶Καὶ ἰδοὺ, δύο ἐξ αὐτῶν ἦσαν πορευόμενοι ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ εἰς κώμην ἀπέχουσαν σταδίους ἑξήκοντα ἀπὸ Ιερουσαλὴμ, ᾗ ὄνομα Εμμαούς·

14 Καὶ αὐτοὶ ὡμίλουν πρὸς ἀλλήλους περὶ πάντων τῶν συμβεβηκότων τούτων.

15 Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ὁμιλεῖν αὐτοὺς καὶ συζητεῖν, καὶ αὐτὸς ὁ Ιησοῦς ἐγγίσας συνεπορεύετο αὐτοῖς.

16 Οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἐκρατοῦντο τοῦ μὴ ἐπιγνῶναι αὐτόν.

17 Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς, Τίνες οἱ λόγοι οὗτοι οὓς ἀντιβάλλετε πρὸς ἀλλήλους περιπατοῦντες, καὶ ἐστὲ σκυθρωποί;

18 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ εἷς ᾧ ὄνομα Κλεόπας, εἶπε πρὸς αὐτὸν, Σὺ μόνος παροικεῖς ἐν Ιερουσαλὴμ, καὶ οὐκ ἔγνως τὰ γενόμενα ἐν αὐτῇ

eis erant, quæ hæc dicebant Apostolis.

Sed visa sunt apud eos quasi deliramentum verba earum, neque crediderunt eis.

3 Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum: & quum [b]introspexisset, videt lintea sola *illic* iacẽtia: abiitque, apud semetipsum mirans hoc factum.

¶[4]Et ecce, duo ex iis ibant eo ipso die in vicum distantem stadiis sexaginta ab Hierusalem, cui *vico* nomen *est* Emmaus:

Et colloquebãtur inter se de iis omnibus quæ euenerant.

Et factum est dũ colloquerentur, & *se* mutuò rogitarent, ipse Iesus accessit, & vnà iter faciebat cum ipsis.

[c]Oculi autem eorum tenebantur ne eum agnoscerent.

Dixit autem eis, Qui sunt hi sermones quos confertis inter vos ambulãtes, & *quid* estis tetrico vultu?

Respondens autẽ alter cui nomen [d]Cleopas, dixit ei, Tu solus commoraris in *vrbe* Hierusalem, & ignoras quæ in ea facta sunt

3 Christus discipulorũ incredulitate vtitur, ad plenã resurrectionis ipsius fidẽ faciẽdã, ne nimiũ credulè videantur quòd posteà toti mũdo annuntiarunt, sibi persuasisse.

b *Quasi prono capite, & propenso collo diligenter obseruasset.*

4 Probatur resurrectio à duobus aliis oculatis, testibus, quos ad fabulam confingendam nullo modo fuisse comparatos, omnes circunstãtiæ ostendunt.

c *Non cognouerũt Christum: nõ quod non haberet idẽ corpus quod habuerat ante mortem, sed quod ita volente ipso impeditus sit illorum obtutus, ne quem cernetes agnoscerent: vnde rectè dicit Lucas quod oculi eorum retinebantur, & impediebantur, ita nimirum statuente Domino non ergo inuisibile fuit corpus Christi, sed oculi impediti fuerunt.*

d *Quidã ex veteribus existimant alterũ discipulũ fuisse nostrũ hũc Euangelistã. Epiphanius cõtra Saturnilianos Nathanaelem fuisse, scribit, quæ tamẽ incerta sunt.*

his diebus?

Ipse verò dixit eis, Quæ? At illi dixerunt ei, Quæ *facta sunt* Iesu Nazareno, qui fuit Propheta, potens operibus & sermonibus coram Deo & toto populo.

Et quomodo eum tradiderunt principes Sacerdotum & *magistratus nostri, vt morte damnaretur: & crucifixerunt eum.

Nos autem sperabamus illum esse qui redempturus esset Israel: atqui præter hæc omnia, ‡tertium hunc diem agit hodie ex quo hæc facta sunt.

Sed & mulieres quædam ‖ ex nobis ¶ obstupefecerunt nos, quæ diluculo venerunt ad monumentum:

Et non inuento eius corpore, venerunt, dicentes se etiã visionem angelorũ vidisse, qui dicunt eum viuere.

Et abierunt quidã eorum qui erant nobiscum, ad monumentum, & ita inuenerunt prout mulieres dixerant: ipsum verò non viderunt.

§ Tũ ipse dixit eis O amentes & tardi corde ad credendũ omnibus quæ loquuti sunt Prophetæ,

Nónne hæc oportuit pati Christum, & introire in gloriã suam?

19 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ποῖα; Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, Τὰ περὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναζαρηνοῦ, ὃς ἐγένετο ἀνὴρ προφήτης, δυνατὸς ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ.

20 Ὅπως τε παρέδωκαν αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ ἄρχοντες ἡμῶν εἰς κρίμα θανάτου, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν.

21 Ἡμεῖς δὲ ἠλπίζομεν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ μέλλων λυτροῦσθαι τὸν Ἰσραήλ· ἀλλά γε σὺν πᾶσι τούτοις τρίτην ταύτην ἡμέραν ἄγει σήμερον ἀφ' οὗ ταῦτα ἐγένετο.

22 Ἀλλὰ καὶ γυναῖκές τινες ἐξ ἡμῶν ἐξέστησαν ἡμᾶς, γενόμεναι ὄρθριαι ἐπὶ τὸ μνημεῖον·

23 Καὶ μὴ εὑροῦσαι τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἦλθον, λέγουσαι καὶ ὀπτασίαν ἀγγέλων ἑωρακέναι, οἳ λέγουσιν αὐτὸν ζῆν.

24 Καὶ ἀπῆλθόν τινες τῶν σὺν ἡμῖν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ εὗρον οὕτω καθὼς καὶ αἱ γυναῖκες εἶπον· αὐτὸν δὲ οὐκ εἶδον.

25 Καὶ αὐτὸς εἶπε πρὸς αὐτούς, Ὦ ἀνόητοι καὶ βραδεῖς τῇ καρδίᾳ τοῦ πιστεύειν ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐλάλησαν οἱ προφῆται,

26 Οὐχὶ ταῦτα ἔδει παθεῖν τὸν Χριστὸν, καὶ εἰσελθεῖν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ.

his diebus?

Quibus ille dixit, Quæ? Et dixerunt, De Iesu Nazareno, qui fuit vir Propheta, potens in opere & sermone coram Deo & omni populo.

Et quomodo eum tradiderunt summi Sacerdotes & principes nostri in damnationem mortis: & crucifixerunt eũ.

Nos autem sperabamus quia ipse esset redempturus Israel: & nunc super hæc omnia, tertia dies est hodie quòd hæc facta sunt.

Sed & mulieres quædam ex nostris, terruerunt nos, quæ ante lucem fuerũt ad monumentum,

Et non inuento corpore eius, venerunt, dicentes se etiam visionem angelorum vidisse, qui dicunt eum viuere.

Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum, & ita inuenerũt sicut mulieres dixerunt: ipsum verò nõ inuenerunt.

Et ipse dixit ad eos, O stulti & tardi corde ad credendũ in omnibus quæ locuti sunt Prophetæ?

Nónne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam?

*vid. supr. 23. 13.

d *Vt in illũ non inquirerentur, sed vt conclusus damnaretur.*

‡ *Vel tertium, aut vos ip sa ducit hodie diem tertium.*

‖ *E nostro gregę.*

¶ *Hinc videmus quam tardi sumus ad credendum Deo, siue dicẽtis siue factis se demonstret.*

§ *Vera & certa esse quæcunque de Christo scripserunt Euangelistæ, ex Prophetarum prædictionum cõparatione liquet.*

Et incipiens à Moyse & omnibus Prophetis interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso erant.

27 Καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ Μωσέως καὶ ἀπὸ πάντων τῶν προφητῶν, διηρμήνευεν αὐτοῖς ἐν πάσαις ταῖς γραφαῖς τὰ περὶ αὐτοῦ.

Et exorsus à Mose & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso *scripta erant.*

¶Et appropinquauerunt castello quò ibant: & ipse se finxit longiùs ire.

28 ¶Καὶ ἤγγισαν εἰς τὴν κώμην οὗ ἐπορεύοντο· καὶ αὐτὸς προσεποιεῖτο πορρωτέρω πορεύεσθαι.

¶Appropinquarũt autem vico in quem proficiscebantur: & ipse fingebat se longiùs ire.

Et coegerunt illum, dicentes, Mane nobiscum: quoniã aduesperascit, & inclinata est iã dies. Et intrauit cum illis.

29 Καὶ παρεβιάσαντο αὐτὸν, λέγοντες, Μεῖνον μεθ' ἡμῶν· ὅτι πρὸς ἑσπέραν ἐστὶ, καὶ κέκλικεν ἡ ἡμέρα. Καὶ εἰσῆλθε τοῦ μεῖναι σὺν αὐτοῖς.

Sed *ipsi* adegerũt eum dicentes, Mane nobiscum: quoniam aduesperascit, & inclinauit dies. Ingressus est igitur vt maneret cum eis.

Et factum est dũ recumberet cum eis, accepit panem & benedixit ac fregit, & porrigebat illis.

30 Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κατακλιθῆναι αὐτὸν μετ' αὐτῶν, λαβὼν τὸν ἄρτον εὐλόγησε, καὶ κλάσας ἐπεδίδου αὐτοῖς.

Et factum est quũ accubuisset cum eis, sumpto pane benedixit, & fractum dedit eis.

Et aperti sunt oculi eorum, & cognouerunt eum: & ipse euanuit ex oculis eorum.

31 Αὐτῶν δὲ διηνοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ, καὶ ἐπέγνωσαν αὐτόν· καὶ αὐτὸς ἄφαντος ἐγένετο ἀπ' αὐτῶν.

Adaperti sunt autem oculi eorum, & agnouerunt eum: sed ipse [i] ablatus est ex eorum conspectu.

Et dixerunt adinuicem, Nónne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, & aperiret nobis Scripturas?

32 Καὶ εἶπον πρὸς ἀλλήλους, Οὐχὶ ἡ καρδία ἡμῶν καιομένη ἦν ἐν ἡμῖν, ὡς ἐλάλει ἡμῖν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ ὡς διηνοίγεν ἡμῖν τὰς γραφάς;

Tum inter se dixerunt, Nónne cor nostrum ardebat in nobis dum loqueretur nobis in via, & quum adaperiret nobis Scripturas?

¶Et surgentes eadem hora, regressi sunt in Ierusalem, & inuenerunt congregatos vndecim, & eos qui cum illis erant,

33 ¶Καὶ ἀναστάντες αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, ὑπέστρεψαν Ἱερουσαλὴμ, καὶ εὗρον συνηθροισμένους τοὺς ἕνδεκα καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς,

¶Et surgentes eo ipso momento, reuersi sunt in Hierusalẽ, & inuenerunt congregatos vndecim, & eos qui cum ipsis erant,

Dicentes, Quòd surrexit Dominus verè, & apparuit Simoni.

34 Λέγοντας, Ὅτι ἠγέρθη ὁ Κύριος ὄντως, καὶ ὤφθη Σίμωνι.

Dicentes, Surrexit Dominus verè, & conspectus est Simoni.

i. i. Repentinè subductus fuit. non ergo præsentẽ illũ fuisse sed corpore quod cerni non posset, fingendum est, sed reuera locũ mutasse intelligi debet. Præterea notã Christum quatenus ad testandam iustificationem necesse erat, videndum se exhibuisse: subito autem discessu docuisse alibi quàm in mundo, deinceps quærendũ esse: quia nouæ vitæ complemẽtum, erat in cœlum ascensus.

Tum ipsi exposuerunt quæ *gesta erant* in via, & vt fuerat agnitus ab ipsis [k] in fractione panis.

6 Hæc autem ipsis loquentibus, stetit ipse Iesus in medio eorum, & dixit eis, Pax vobis.

Territi verò illi & expauefacti putabant se spiritum conspicere

Tũ dixit eis, Quid turbati estis, & quare [l] disceptationes subeunt corda vestra?

Videte man⁹ meas & pedes meos: nam ego ipse sum: contrectate me, & videte: [m] nam spiritus carnẽ & ossa non habet, prout me conspicitis habere.

Et quum hæc dixisset, ostẽdit eis manus ac pedes.

Adhuc autem ipsis non credentibus prę gaudio, & mirantibus, dixit eis, Habetis hîc esculentum aliquid?

Tum ipsi dederũt ei partem piscis assi, & aliquid ex fauo appiario.

Quæ *ille* accepit, & in eorum conspectu [n] comedit.

7 Dixítque eis, Hi *sunt* sermones quos loquutus sum vobis quum adhuc essem vobiscum, oportere impleri omnia quæ scripta sunt [o] in Lege

35 Καὶ αὐτοὶ ἐξηγοῦντο τὰ ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ ὡς ἐγνώσθη αὐτοῖς ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου.

36 Ταῦτα δὲ αὐτῶν λαλούντων, αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἔστη ἐν μέσῳ αὐτῶν, καὶ λέγει αὐτοῖς, Εἰρήνη ὑμῖν.

37 Πτοηθέντες δὲ καὶ ἔμφοβοι γενόμενοι ἐδόκουν πνεῦμα θεωρεῖν.

38 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Τί τεταραγμένοι ἐστὲ, καὶ διὰ τί διαλογισμοὶ ἀναβαίνουσιν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν;

39 Ἴδετε τὰς χεῖράς μου καὶ τοὺς πόδας μου· ὅτι αὐτὸς ἐγώ εἰμι· ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα.

40 Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐπέδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας.

41 Ἔτι δὲ ἀπιστούντων αὐτῶν ἀπὸ τῆς χαρᾶς, καὶ θαυμαζόντων, εἶπεν αὐτοῖς, Ἔχετέ τι βρώσιμον ἐνθάδε;

42 Οἱ δὲ ἐπέδωκαν αὐτῷ ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος καὶ ἀπὸ μελισσίου κηρίου.

43 Καὶ λαβὼν, ἐνώπιον αὐτῶν ἔφαγεν.

44 Εἶπε δὲ αὐτοῖς, Οὗτοι οἱ λόγοι οὓς ἐλάλησα πρὸς ὑμᾶς ἔτι ὢν σὺν ὑμῖν, ὅτι δεῖ πληρωθῆναι πάντα τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ νόμῳ Μω-

Et ipsi narrabant quæ gesta erant in via, & quomodo cognouerunt eum in fractione panis.

Dum autem hæc loquuntur stetit Iesus in medio eorum, & dicit eis, Pax vobis ego sum: nolite timere.

Conturbati verò & conterriti existimabant se spiritũ videre.

Et dicit eis, Quid turbati estis, & cogitationes ascendũt in corda vestra?

Videte manus meas & pedes: quia ego ipse sum: palpate & videte: quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere.

Et quum hoc dixisset, ostendit eis manus & pedes.

Adhuc autem illis nõ credentib. & mirãtibus præ gaudio, dixit, Habetis hîc aliquid quod manducetur?

At illi obtulerunt ei partem piscis assi, & fauum mellis.

Et quum manducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis.

Et dixit ad eos, Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos quum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Mo

ysi

12 *Cùm panẽ frangeret, qui mos erat huius gentis, atque etiamnum hodie à Iudæis seruatur conuiuii initio, adhibita precatione*

6 Sese verè resurrexisse & quidem eodem illo quod assumpserat corpore, demõstrat ipse Dominus ex certis & necessariis signis.

l *Variæ & perplexæ ambages, quales solent in mentem venire, quum aliquid nouum & parũ per se probabile occurrit.*

m *Ostendit se scire quid illi cogitarent, & manifestè discernit inter corpus & spiritum, nam corporales eorũ sensus adhibet testes, ne vmbram & spiritualem visionẽ sibi putent pro corpore obiici.*

n *Nõ quod esuriret: sed quemadmodũ retinuit cicatrices, ita voluit edere: id est, voluit suscipere ea omnia quibus ipsi opus non erat nisi in gratiam suorũ.*

7 Euãgelii Prophetis promissi & suo tempore præstiti, prædicatio Apostolis cõmittitur, cui⁹ summa, est resipiscentia & remissio peccatorum.

o *Totius veteris testamẽti partitio.*

ysi, & Prophetis, & Psalmis de me.

Tunc aperuit illis sensum, vt intelligerent Scripturas,

Et dixit eis, Quoniam sic scriptū est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die,

Et prædicari in nomine eius pœnitentiā et remissionē peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Ierosolyma.

Vos autem testes estis horum.

Esa.15.26. act.1.4 || *Et ecce ego mittam promissum Patris mei in vos: vos autem sedete in ciuitate, quo ad vsque induamini virtute ex alto.*

Eduxit autem eos foras in Bethaniam: & eleuatis manibus suis benedixit eis,

Matt.6.19 act.1.9 || *Et factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis, & ferebatur in cælum.*

Et ipsi adorantes regressi sunt in Ierusalem cum gaudio magno:

Et erant semper in templo, laudantes et benedicētes Deū. Amen.

σέως, καὶ προφήταις, καὶ ψαλμοῖς, περὶ ἐμοῦ.

45 Τότε διήνοιξεν αὐτῶν τὸν νοῦν, τοῦ συνιέναι τὰς γραφάς·

46 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ὅτι οὕτω γέγραπται, καὶ οὕτως ἔδει παθεῖν τὸν Χριστὸν, καὶ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ,

47 Καὶ κηρυχθῆναι ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μετάνοιαν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ἀρξάμενον ἀπὸ Ἰερουσαλήμ.

48 Ὑμεῖς δέ ἐστε μάρτυρες τούτων.

49 Καὶ ἰδοὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πατρός μου ἐφ' ὑμᾶς· ὑμεῖς δὲ καθίσατε ἐν τῇ πόλει Ἰερουσαλήμ, ἕως οὗ ἐνδύσησθε δύναμιν ἐξ ὕψους.

50 Ἐξήγαγε δὲ αὐτοὺς ἔξω ἕως εἰς Βηθανίαν· καὶ ἐπάρας τὰς χεῖρας αὐτοῦ, εὐλόγησεν αὐτούς·

51 Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εὐλογεῖν αὐτὸν αὐτοὺς, διέστη ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἀνεφέρετο εἰς τὸν οὐρανόν.

52 Καὶ αὐτοὶ προσκυνήσαντες αὐτὸν, ὑπέστρεψαν εἰς Ἰερουσαλὴμ μετὰ χαρᾶς μεγάλης·

53 Καὶ ἦσαν διαπαντὸς ἐν τῷ ἱερῷ αἰνοῦντες καὶ εὐλογοῦντες τὸν Θεόν. Ἀμήν.

Mosis & Prophetis, & Psalmis de me.

Tunc aperuit eorum mentem, vt intelligerent Scripturas,

Et dixit eis, Ita scriptum est, & ita oportuit Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die,

Et prædicari in eius nomine resipiscētiam ac remissionem peccatorum apud omnes Gentes, p incipiendo ab Hierusalem.

p *Ad verb. incipientibus, sub. Euangelizæ præconibus, qui erāt Apostoli.*

Vos autem estis horum testes.

Et ecce, ego mittam promissum Patris mei super vos: vos autem manete in vrbe Hierusalem q vsquequò induamini virtute ex alto.

q *i. Vsquequo Spiritus sanctus è cælo in vos illabatur.*

8 Eduxit autem eos foras Bethaniam vsque: & sublatis manibus suis, benedixit eis.

8 *Christus ascēdit in cœlum corpore à discipulis abiens, Spiritu corda ipsorum replens.*

Et factum est, dum ipse benediceret eis, disiunctus ab eis fursum ferebatur in cælum.

Ipsi autem adorato eo reuersi sunt in Hierusalē cum gaudio magno:

Erántque semper in templo, laudantes & benedicētes Deū.

ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

EVANGELIVM SECVNDVM IOHANNEM.

CAP. I.

1. *Sermo ille ante secula ex Deo genitus,* 2. *& qui semper apud Patrem residebat,* 14. *homo factus est.* 6. 7. *Iohannes quorsum à Deo missus.* 16. *concio ipsius de officio Christi.* 19. 20. *testimonium eiusdem sacerdotibus redditum.* 40. *Andreæ vocatio.* 42. *Petri.* 43. *Philippi.* 45. *Nathanaelis.*

N.

IN[1] [a] principio [b] erat Sermo [c] ille, & Sermo ille erat [d] apud Deum, erátque ille [e] Sermo, Deus.

Hic *Sermo* erat in principio apud Deũ.

2 [f] Omnia per hũc *Sermonem* facta sũt: & [g] absque eo factũ [h] est nihil quod factum sit.

1 In ipso vita [k] erat, & vita erat [l] Lux illa hominum:

3 Et Lux ista in tenebris lucet, sed tenebræ eam non [m] cõprehenderunt.

ΕΝ ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος.

2 Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν.

3 Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν.

4 Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων·

5 Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν.

V.

IN *principio erat Verbum, & Verbũ erat apud Deũ, & Deus erat Verbum.*

Hoc erat in principio apud Deum.

|| *Omnia per ipsum facta sunt: & sine ipso factum est nihil quod factum est.* Col. 1. 18

In ipso vita erat, & vita erat Lux hominum:

Et Lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.

1 Filius Dei coæternalis & coessentialis Patri.

a *i. A principio, vt loquitur Euangelista, 1. Epist. 1. nempe quasi dicat sermonem non cœpisse existere quũ Deus initium faceret creandi quicquid conditum est. Nam iam tum erat ille Sermo quũ res creatæ condi cœperunt, ac proinde ante veruos omnium principium iã erat.*

b *i. Subsistebat.*

c *Additus articulus excellentiam notat, discernitque hunc Sermonem, à mandatis diuinis, quæ alioqui sermo Dei dicuntur.* d *Particula apud indicat personarum distinctionem.* e *Sermo loco subiecti, Deus loco prædicati ponitur.* 2 Manifestat Filius Dei æternam illam suam deitatem, ex omnium rerum iconditarum tum creatione, tum conseruatione: en primis autem ex præclaris illis dotibus rationis & intelligentiæ, quibus hominem præ cæteris animantibus ornauit. f *Paulus hunc locum interpretatur Col. 1. 15. & 16.* g *i. Vt Pater operatus est, sic cum eo Filius: fuit enim illi synergos.* h *Ex iis quæ facta sunt, nihil factum est absque eo.* i *i. Per ipsum, phrasi Hebræis familiari, videlicet ipsius vi & efficacia.* k *Videlicet, iam tum quum per eum essent facta omnia, alioqui dixisset, Est.* l *Vis illa rationis & intelligentiæ in animis hominum accensa, ad ipsum tanti boni authorẽ agnoscẽdũ.* 3 Lux quidem hominum versa est in tenebras, sed ita vt satis supersit splendoris quod eos reddat inexcusabiles. m *Percipere non potuerunt, vt ab ea illustrarentur, atque adeò non agnouerunt.*

Mat.3.1 marc.1.28 luc.3.3

Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Iohannes.

Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de Lumine, vt omnes crederent per il lum.

Nō erat ille Lux: sed vt testimonium perhiberet de Lumine.

Erat Lux vera quæ illuminat omnē hominem venientē in mundum.

Heb.11.4

In mundo erat, & mundus per ipsum factus est: & mundus eum nō cognouit.

In propria venit: & sui eum non receperunt.

Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius:

Mat.1.16 luc.1.7

Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.

Mat.17.2 2.pet.1.17

Et verbum caro factum est: & habitauit in nobis, (& vidimus gloriā eius, gloriam quasi

6 Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης.

7 Οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, ἵνα πάντες πιστεύσωσι δι' αὐτοῦ.

8 Οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός.

9 Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.

10 Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω.

11 Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον.

12 Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ·

13 Οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν.

14 Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, (καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς

paucis quibusdā agnitus eos vi sua regenitos in communem filiationis dignitatem adsciuit.

f *Hec iure eos dignatus est, vt eos pro filiis ad optaret. t Exilla crassa & corrupta hominis natura quæ f spiritui passim opponitur.*

7 Filius ille, Deus æternus assumpsit hominis naturam, vt idem & vnus sit Deus & homo, quod oculis testibus constitit, inter quos versatus, certis argumentis vtranque naturam demonstrauit.

u *i. Homo, sumitur autem pars pro toto, Sy nedoche. assumpsit autem tot, an naturam humanam, i. ve-*

4 Fuit quidam missus à Deo, cui nomē Iohannes.

Is venit ad *dandum* testimonium, *id est*, vt testaretur de Luce, vt omnes per n eum crederēt.

Nō erat ille o Lux illa: sed *missus* fuit vt testaretur de illa Luce.

5 *Hic* erat p Lux illa vera quæ illuminat omnem homi nem venientem in mundum.

q In mundo erat, & mundus per eum factus est: sed mundus eum non agnouit.

r Ad suos venit, & sui eum non accepe runt.

Quotquot autem eum acceperunt, dedit eis *hanc* s dignitatem, vt filii Dei fierent, *nempe* iis qui credunt in nomen eius:

Qui non ex sangui ne, neque ex t libidine carnis, neque ex libidine viri, sed ex Deo geniti sunt.

7 Et sermo ille u ca ro factus est: & x cōmoratus est inter nos, & spectauimus gloriam eius, y gloriam *inquam* z vt

4 Alias est manifestatio Filii Dei ian gē plenior, ad eius consideratione m homines tempe stiuè excitā sunt, tohānis veluti apparitoris vace.

n *Iohannem.*

o Lux *illa de qua diximus. i. Christus, qui vnus potest nostras tenebras illustrare.*

5 Filius Dei quum videret esse in suis o peribus ab hominibus quanuis intel ligentiæ luce prædictis, (qua omnes eos donauit) non agnosci, ipsis corporeis oculis se conspiciendū præbuit populo suo: sed ne sic quidem ab eo est agnitus imò ne admissus quidem.

p *Quæ vere & propriè meretur Lucis nomen, quum nata lucem, nō participatione.*

q *Manifesta fuit persona illa Dei monis, sed ita vt mirum iam eam mundus conderetur.*

r *Altera sententia manifestatio nimirum in carne.*

6 Filius & suis per iisque exclusus, à

Ad tempus quo peratio sui ascendit, vtitur enim verbo à senteriis deducto: sic tamen abest à nobis corporeus semper præsens sit, non carne, sed vi Spiritus. y *Gloria vocatur manifestatio illa maiestatis Christi, quæ velluti subiecta fuit hominum oculis, cum apparuit Filius Dei in carne.* z *Hæc particula non similitudinem hic loco, sed rei veritatem explicatiuè hoc dicitur, conspectam esse gloriam, quæ decuit eum quem habere par esset vnigenitum, atque germanum Filium Regis vniuersorum, & Dei.*

a Non tàm participauit gratiam & veritatem, sed ipsa veritate & gratia plena fuit Iohannes testis excellentiæ Christi testis.

b i. Is ante quem sum missus, vt eum illi gratiarum actiones referatur ad tempus vocationis, nõ ad ministerium alioqui Iohannes sex mensibus maior natu fuerit.

c Ad ver. Prior. Illud autem non ad tempus, sed ad dignitatem refertur.

d i Gratiæ supra gratiam, quasi dicat gratiam gratia exuberantiam.

e 3. Qui Patri est intimus ac conjunctissimus, non modo amore sed & essentiæ naturæcõiunctione, atque adeò vnione.

f Ante Legis vmbris occultatum, & humana mentis aciem effugientẽ detexit, & spectandum exhibuit. Nam qui ipsum videt, videt & Patrem.

vnigeniti egressi à Patre) plenus gratiæ ac veritatis.

8 Iohannes testatus est de eo, & clamauit, dicens, Hic est de quo dicebam, Is qui b ponè me venit, prælatus est mihi: quia c præstantior me est.

9 Et ex plenitudine ipsius omnes ac cepimus, & d gratiã pro gratia.

Nam Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum extitit.

10 Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus ille Filius qui est in e sinu patris, ille nobis f exposuit.

11 Et hoc est testimonium Iohannis, quando miserunt Iudæi ab Hierosolymis Sacerdotes & Leuitas vt interrogarent eum, Tu quis es?

Et g confessus est, h neque negauit: confessus est, inquam, se non esse Christum illum.

Tunc interrogauerunt eum, Quid ergo es? Tú ne es Elias? Ipse verò dixit: Non sum. Et illi, Es tu k Propheta ille? Qui respondit, Non.

Dixerunt ergo ei,

μονογενοῦς παρὰ πατρὸς) πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας.

15 Ἰωάνης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ, καὶ κέκραγε, λέγων, Οὗτος ἦν ὃν εἶπον, Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονεν· ὅτι πρῶτός μου ἦν.

16 Καὶ ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν, καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος.

17 Ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο.

18 Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· ὁ μονογενὴς υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.

19 Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰωάνου, ὅτε ἀπέστειλαν οἱ Ἰουδαῖοι ἐξ Ἱεροσολύμων ἱερεῖς καὶ Λευίτας, ἵνα ἐρωτήσωσιν αὐτὸν, Σὺ τίς εἶ;

20 Καὶ ὡμολόγησε, καὶ οὐκ ἠρνήσατο· καὶ ὡμολόγησεν, Ὅτι οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ Χριστός.

21 Καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν, Τί οὖν; Ἠλίας εἶ σύ; Καὶ λέγει, Οὐκ εἰμί. Ὁ προφήτης εἶ σύ; Καὶ ἀπεκρίθη, Οὔ.

22 Εἶπον οὖν αὐτῷ,

vnigenitè à Patre) Plenum gratiæ & veritatis.

Iohannes testimonium perhibet de ipso, & clamat, dicens, Hic erat quem dixi, Qui post me vẽturus est, ante me factus est: quia prior me erat.

Et de plenitudine eius nos omnes accepimus & gratiam pro gratia: Quia Lex per Moysen data est: gratia & veritas, per Iesum Christum facta est.

Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarrauit.

Et hoc est testimonium Iohannis, quãdo Iudæi miserunt ab Ierosolymis Sacerdotes & Leuitas ad eum vt interrogarent eum, Tu quis es?

Et confessus est, & non negauit: & confessus est, Quia non sum ego Christus.

Et interrogauerunt eũ, Quid ergo? Elias es tu? Et dixit, Non sum. Propheta es tu? Et respondit, Non.

Dixerunt ergo ei,

14 Iohannes nec est Messias, nec aliorum Prophetarum similis, sed Messiæ iam præsentis apparitor.

g Plenè & apertè agnouit ac dixit.

h Pleonasmus Hebraïs familiaris, cuius magna est emphasis, ea de re enim reputantur in studio certæ & explicatæ enuntiationis.

i Iudæi existimarunt Eliam iterum venturum esse tempora Messiæ, idque ex loco Malach. 4. 5. qui de Iohanne intelligi debet, Matth. 11. 14.

k Negat tamen Iohannes se Eliam esse, sollicite ex eius sensu loquens.

l De aliquo eximio Propheta intelligunt, non de Christo. Ante enim negauit Iohannes se esse Christum. Existimarunt enim insignem aliquem Prophetam esse mittendum similem Mosi, huc detorquentes locum illum Deu. 18. 15. qui de toto Prophetarum choro, maximè autem de capite Christo est intelligendus.

Quis

Quis es tu? vt responsum demus his qui miserunt nos? quid dicis de te ipso?

Τίς εἶ; ἵνα ἀπόκρισιν δῶμεν τοῖς πέμψασιν ἡμᾶς· τί λέγεις περὶ σεαυτοῦ.

Quis es? vt responsum demus iis qui miserunt nos: quid dicis de te ipso?

Ait, Ego vox clamantis in deserto, Dirigite viam Domini, sicut dixit Isaias propheta.

23 Εφη, Εγὼ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Εὐθύνατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, καθὼς εἶπεν Ησαΐας ὁ προφήτης.

Ait, Ego *sum* vox clamantis in deserto, Complanate viã Domini, prout dixit Esaias Propheta.

Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis:

24 Καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι, ἦσαν ἐκ τῶν φαρισαίων·

[12]Porrò qui missi fuerant, erant ex Pharisæis:

Et interrogauerũt eum, & dixerunt ei, Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta?

25 Καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν, καὶ εἶπον αὐτῷ, Τί οὖν βαπτίζεις, εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ Χριστὸς, οὔτε Ηλίας, οὔτε ὁ προφήτης;

Et interrogauerũt eum, ac dixerunt ei, Cur [l]ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta *ille*?

Respondit eis Iohannes, dicens, Ego baptizo in aqua: medius autem vestrũm stetit, quem vos nescitis:

26 Απεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ιωαννης, λέγων, Εγὼ βαπτίζω ἐν ὕδατι· μέσος δὲ ὑμῶν ἕστηκεν ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε·

Respõdit ei Iohannes, dicens, Ego baptizo aqua: sed [m]in medio vestrũm stat quem vos nescitis:

Ipse est qui post me venturus est, qui ante me factus est: cuius ego non sum dignus vt soluam eius corrigiã calceamenti.

27 Αὐτός ἐστιν ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν· οὗ ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἄξιος ἵνα λύσω αὐτοῦ τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος.

Hic ille est qui ponè me venit, qui prę latus est mihi: cuius solearum ego non sum dignus vt soluã corrigiam.

Hæc in Bethabara facta sunt trans Iordanem, vbi erat Iohannes baptizans.

28 Ταῦτα ἐν Βηθαβαρᾷ ἐγένετο πέραν τοῦ Ιορδάνου, ὅπου ἦν Ιωάννης βαπτίζων.

Hæc in Bethabara facta sunt trans Iordanem, vbi Iohannes baptizabat.

¶ Altera die vidit Iohannes Iesum venientem ad se, & ait, Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.

29 ¶ Τῇ ἐπαύριον βλέπει ὁ Ιωάννης τὸν Ιησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτὸν, καὶ λέγει, Ιδὲ ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου.

¶ [13]Postero die, videt Iohannes Iesum venientem ad se, & ait, Ecce Agnus[n] ille Dei qui [o]tollit [p] peccatum mundi.

Hic est de quo ego dixi, Post me venit vir, qui ante me factus est: quia prior me erat.

30 Οὗτός ἐστι περὶ οὗ ἐγὼ εἶπον, Οπίσω μου ἔρχεται ἀνὴρ ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν· ὅτι πρῶτός μου ἦν.

Hic est de quo dicebam, Ponè me venit vir qui prælatus est mihi: quia præstantior me est.

12 Christus autor Baptismi non Iohãnes: ac proinde eius efficatia non in Iohanne ministro sed in Christo Domino posita est tota.

l *Hinc doceri potest. Iudaos ipsos non ignorasse mutationem aliquam fore in religione sub Messia*

m *Palam & inter vos*

13 Christus est corpus & veritas omnium Legaliũ sacrificiorum ad expiandũ mundum.

n *Articulus adiunctus emphasin habet non modò dignitatis, vt à typico agno & cæteris Legalibus victimis distinguatur, sed etiam reuocat in mentem Prophetias Esaiæ, & aliorum.*

o *Verbum præsentis temporis significat actum continuũ vis enim ea est perpetua, & natiua Agno, vt tollat mundi peccatum.*

p *Id est, Radicem illam peccatorum, nẽpè corruptionẽ & ex consequẽti fructus peccati quæ solent peccata numero multitudine dici.*

q *Non illum antea de facie noram.*

Et ego ¶ non noueram eum: sed vt manifestus fiat Israeli, propterea veni ego baptizans aqua.

t4 Christus visibili Spiritus sancti descensu, ipsa Patris voce, Iohannis denique testimonio, Filius Dei comprobatur.

r Articulus summum aliquē declarat eumque ab aliis distinguit, quē passim à Mose & Prophetis filium Dei, vel filii Excelsi dicuntur.

t4 Tum *inquam*, testatus est Iohannes dicens, Conspexi Spiritum descēdentem quasi columbam de cælo, *qui* etiam mansit super eum.

Et ego non noueram eum: sed qui misit me vt baptizarem aqua, ille mihi dixerat, Super quem videris Spiritum descendentem ac manentem super eum, hic est qui baptizat Spiritu sancto.

15 Iohannes non sibi sed Christo discipulos colligit

16 Christus nō inane spectrum, sed vt mediator noster, nobis sequendus proponitur.

s *Præcipuum hæc est Christi officium quod videlicet peccata mundi mortis suæ sacrificio tollens, homine Deo reconciliet.*

Ego igitur vidi, & testor hunc esse Filiū illum Dei.

¶15 Postero die iterum stabat Iohānes, & ex discipulis eius duo:

16 Et intuitus Iesū ambulantem, dixit, sEcce Agnus ille Dei.

17 In hac prima discipulorum collectione, ostēditur salutis initium esse à Deo, nos ad Filium suum (seruatorem suorum omnium) vocante: quem vicissim nobis occurrentem audire, & domum vique persequi nos oportear, vt ab eo eruditi aliis vicissim manum porrigamus.

17 Audierunt autem eum duo illi discipuli loquētem, & sequuti sunt Iesum.

Conuersus verò Iesus, & conspicatus eos sequentes *se*, dicit eis,

Quid quæritis? Illi verò dixerunt ei, Rabbi (quod dicitur, si interpreteris, Magister) vbi moraris?

31 Κἀγὼ οὐκ ἤδειν αὐτόν· ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τῷ Ισραὴλ, διὰ τοῦτο ἦλθον ἐγὼ ἐν τῷ ὕδατι βαπτίζων.

32 Καὶ ἐμαρτύρησεν Ἰωάννης, λέγων, Ὅτι τεθέαμαι τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ὡσεὶ περιστερὰν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν.

33 Κἀγὼ οὐκ ἤδειν αὐτόν· ἀλλ' ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπεν, Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν πνεύματι ἁγίῳ.

34 Κἀγὼ ἑώρακα, καὶ μεμαρτύρηκα ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

35 ¶ Τῇ ἐπαύριον πάλιν εἱστήκει ὁ Ἰωάννης, καὶ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο·

36 Καὶ ἐμβλέψας τῷ Ἰησοῦ περιπατοῦντι, λέγει, Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ.

37 Καὶ ἤκουσαν αὐτοῦ οἱ δύο μαθηταὶ λαλοῦντος, καὶ ἠκολούθησαν τῷ Ἰησοῦ.

38 Στραφεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς, καὶ θεασάμενος αὐτοὺς ἀκολουθοῦντας, λέγει αὐτοῖς,

39 Τί ζητεῖτε; Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, Ραββὶ (ὃ λέγεται, ἑρμηνευόμενον, Διδάσκαλε) ποῦ μένεις;

Et ego nesciebam eum: sed vt manifestetur Israeli, propterea veni ego in aqua baptizans.

Et testimonium perhibui Iohannes dicēs, Quia vidi Spēritum descēdentem quasi columbam de cælo, & mansit super eum.

Et ego nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit, Super quem videris Spiritum descendentem & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu Sancto.

Et ego vidi, & testimonium perhibui quia hic est Filius Dei.

¶ Altera die iterū stabat Iohannes, & ex discipulis eius duo:

Et respiciens Iesum ambulantē, dicit, Ecce Agnus Dei.

Et audierunt eū duo discipuli loquentem, & secuti sunt Iesum.

Conuersus autem Iesus, & videns eos sequētes se, dicit eis,

Quid quæritis? Qui dixerunt ei, Rabbi (quod dicitur interpretatum, Magister) vbi habitas?

Dicit eis, Venite, & videte. Venerunt & viderũt vbi maneret: & apud eum manserunt die illo. hora autem erat quasi decima.

40 Λέγει αὐτοῖς, Ερχεσθε καὶ ἴδετε. Ηλθον καὶ εἶδον ποῦ μένει· καὶ παρ' αὐτῷ ἔμειναν τὴν ἡμέραν ἐκείνην. ὥρα δὲ ἦν ὡς δεκάτη.

Dicit eis, Venite & videte. Venerunt, viderúntque vbi moraretur: & apud eum manserunt die illo. [t]hora enimerat quasi decima.

Erat autem Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus qui audierant à Iohanne, & secuti fuerant eum:

41 Ην Ανδρέας ὁ ἀδελφὸς Σίμωνος Πέτρου, εἷς ἐκ τῶν δύο τῶν ἀκουσάντων παρὰ Ιωάννου, καὶ ἀκολουθησάντων αὐτῷ·

Erat Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus qui audierant *illa* ex Iohanne, & sequuti fuerant eum:

Inuenit hic primùm fratrem suum Simonem, & dicit ei, Inuenimus Messiam, quod est interpretatum, Christus.

42 Εὑρίσκει οὗτος πρῶτος τὸν ἀδελφὸν τὸν ἴδιον Σίμωνα, καὶ λέγει αὐτῷ, Εὑρήκαμεν τὸν Μεσσίαν, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, ὁ Χριστός.

Inuenit hic prior fratrem suum Simonem, & dixit ei, Inuenimus Messiam, quod est, si interpreteris, [u] Christus.

Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autẽ eum Iesus dixit, Tu es Simon filius Iona: tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.

Mat. 16.18

43 Καὶ ἤγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸν Ιησοῦν. Εμβλέψας δὲ αὐτῷ ὁ Ιησοῦς εἶπε, Σὺ εἶ Σίμων ὁ υἱὸς Ιωνᾶ· σὺ κληθήσῃ Κηφᾶς, ὃ ἑρμηνεύεται Πέτρος.

Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus dixit, Tu es Simon filius Iona: tu vocaberis Cephas, quod declaratur [x] Petra.

In crastinum voluit exire in Galilæã: & inuenit Philippum, & dicit ei Iesus, Sequere me.

44 Τῇ ἐπαύριον ἠθέλησεν ὁ Ιησοῦς ἐξελθεῖν εἰς τὴν Γαλιλαίαν· καὶ εὑρίσκει Φίλιππον, καὶ λέγει αὐτῷ, Ακολούθει μοι.

Postero die voluit Iesus abire in Galilæam: inuenit autem Philippum, & dixit ei, Sequere me.

Erat autem Philippus à Bethsaida, ciuitate Andreæ & Petri.

45 Ην δὲ ὁ Φίλιππος ἀπὸ Βηθσαϊδὰ, ἐκ τῆς πόλεως Ανδρέου καὶ Πέτρου.

Erat verò Philippus ex Bethsaida, ciuitate Andreæ & Petri.

Inuenit Philippus Nathanael, & dicit ei, Quem scripsit Moyses in Lege & Prophetæ, inuenimus Iesum filium Ioseph à Nazareth.

Ge. 49.10 deut. 18.18 Esa. 4.2, et 40.10, & 45.8. ier. 23.5, & 33.14 ezec. 34.23 & 37.24. dan. 9.24.

46 Εὑρίσκει Φίλιππος τὸν Ναθαναὴλ, καὶ λέγει αὐτῷ, Ον ἔγραψε Μωσῆς ἐν τῷ νόμῳ καὶ οἱ προφῆται, εὑρήκαμεν, Ιησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ Ιωσὴφ τὸν ἀπὸ Ναζαρέθ.

[18] Inuenit Philippus Nathanaelem, & dicit ei, Inuenimus *illum* de quo scripsit Moses in Lege, & Prophetæ, *nempe* Iesum filium Ioseph illum Nazarenum.

Et dixit ei Nathanael, A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus, Veni, & vide.

47 Καὶ εἶπεν αὐτῷ Ναθαναὴλ, Εκ Ναζαρὲθ δύναταί τι ἀγαθὸν εἶναι; Λέγει αὐτῷ Φίλιππος, Ερχου καὶ ἴδε.

[19] Tum dixit ei Nathanael, A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus, Veni & vide.

t *Hoc est noctis instabat tempus: quia duæ tantum horæ ad occasum vsque solis, restabant.*

u *i. Vnctus, & per excellentiã Rex secundùm vitum populi Iudaici.*

x *i. Rupes vel saxũ, quod* Petros *&* Petra *dicunt Græci.*

18 Bonos indoctorum etiam conatus adeò probat Domin⁹, vt eos etiam efficiat doctorũ magistros.

19 Cauenda in primis falsa præiudicia quæ nobis accessum ad Christũ præcludunt.

20 Simplex integritas veros Israelitas à fictis discernit.

[20] Vidit Iesus Nathanaelem venientē ad se, & dixit de eo, Ecce verè Israelita in quo dolus non est.

48 Εἶδεν ὁ Ιησοῦς τὸν Ναθαναὴλ ἐρχόμενον πρὸς αὐτὸν, καὶ λέγει περὶ αὐτοῦ, Ἰδὲ ἀληθῶς Ισραηλίτης ἐν ᾧ δόλος οὐκ ἔστι.

Vidit Iesus Nathanael venientem ad se, & dicit de eo, Ecce verè Israelita in quo dolus nō est.

21 Miraculorū finis est, nobis Christū omnipotentem & simul vnicum salutis nostræ autorem proponere, per fidem amplectendum.

[21] Dicit ei Nathanael, Vnde me nosti? Respondit Iesus, & dixit ei, Priusquā te Philippus vocaret, quum esses sub ficu videbam te.

49 Λέγει αὐτῷ Ναθαναὴλ, Πόθεν με γινώσκεις; Ἀπεκρίθη ὁ Ιησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Πρὸ τοῦ σε Φίλιππον φωνῆσαι ὄντα ὑπὸ τὴν συκῆν εἶδόν σε.

Dicit ei Nathanael, Vnde me nosti? Respondit Iesus, & dixit ei, Prius quam te Philippus vocaret, quum esses sub ficu vidi te.

Respondit Nathanael, & dixit ei, Rabbi, tu es ille Filius Dei, tu es ille Rex Israel.

50 Ἀπεκρίθη Ναθαναὴλ, καὶ λέγει αὐτῷ, Ῥαββὶ, σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Ισραήλ.

Respondit ei Nathanael, & ait, Rabbi, tu es filius Dei, tu es Rex Israel.

Respondit Iesus, & dixit ei, Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis? maiora his videbis.

51 Ἀπεκρίθη Ιησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ὅτι εἶπόν σοι, Εἶδόν σε ὑποκάτω τῆς συκῆς, πιστεύεις; μείζω τούτων ὄψει.

Respondit Iesus, & dixit ei, Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis? maius his videbis.

γ Ita significatur diuina virtus, quæ in ipsius ministerio erat conspicua futura ministrantibus ei Angelis, vt Ecclesiæ capiti.

Præterea dixit ei, Amē amen dico vobis, Deinceps videbitis cœlū apertum, & angelos Dei γ ascendentes super Filium hominis.

52 Καὶ λέγει αὐτῷ, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, Ἀπ' ἄρτι ὄψεσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγότα, καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου.

Et dicit ei, Amen amen dico vobis, A modo videbitis cælum apertum, & angelos Dei ascendentes, & descendentes supra Filiū hominis.

CAP. II.

3. & 11. *Christus aquam in vinum mutatam facit signorum suorū princi-pium.* 12. *Capernaum descendit.* 13. *hinc Ierosolymam ascendit,* 15. *& mercatores è templo eijcit.* 19. *Templum, nempe corpus suum, soluendum à Iudæis prædicit.* 23. *Multi credunt in eum ob signa quæ edebat.*

N.

1 Christus in publico cœtu, insigni miraculo declarans sibi in ipsam etiā rerū naturā imperiū esse ad corpora hominū pascēda, omnium animos ad spiritualē & saluificam suam virtutem cogno-

PORRÒ [1a] die tertio nuptiæ factæ sunt

V.

KAI τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ γάμος ἐγένετο

ET die tertia nuptiæ factæ sunt

scendam inuitat. a *Post illud cum Nathanael colloquium, vel ex quo profectus erat à Iohanne, vel ex quo in Galilæam peruenerat.*

in Cana Galilææ: & erat mater Iesu ibi.

Vocatus est autē & Iesus & discipuli eius ad nuptias.

Et deficiente vino dicit mater Iesu ad eum, Vinum nō habent.

Et dicit ei Iesus, Quid mihi & tibi est mulier? nondum venit hora mea.

Dicit mater eius ministris, Quodcunque dixerit vobis facite.

Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundùm purificationem Iudæorum, capientes singulæ metretas binas vel ternas.

Dicit eis Iesus, Implete hydrias aqua. Et impleuerunt eas vsque ad summum:

Et dicit eis Iesus, Haurite nunc, & ferte architriclino. Et tulerunt.

Vt autem gustauit architriclinus aquam vinum factam (& nō sciebat vnde esset: ministri autem sciebant qui hauserant aquam) vocat sponsum architriclinus,

Et dicit ei, Omnis homo primùm bonum vinum ponit, & cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est, tu autē seruasti bonum vinum vsque adhuc.

ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας· καὶ ἦν ἡ μήτηρ τοῦ Ιησοῦ ἐκεῖ.

2 Ἐκλήθη δὲ καὶ ὁ Ιησοῦς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὸν γάμον.

3 Καὶ ὑστερήσαντος οἴνου, λέγει ἡ μήτηρ τοῦ Ιησοῦ πρὸς αὐτὸν, Οἶνον οὐκ ἔχουσι.

4 Λέγει αὐτῇ ὁ Ιησοῦς, Τί ἐμοὶ καὶ σοὶ, γύναι; οὔπω ἥκει ἡ ὥρα μου.

5 Λέγει ἡ μήτηρ αὐτοῦ τοῖς διακόνοις, Ο, τι ἂν λέγῃ ὑμῖν ποιήσατε.

6 Ἦσαν δὲ ἐκεῖ ὑδρίαι λίθιναι ἕξ, κείμεναι κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν Ιουδαίων, χωροῦσαι ἀνὰ μετρητὰς δύο ἢ τρεῖς.

7 Λέγει αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς, Γεμίσατε τὰς ὑδρίας ὕδατος. Καὶ ἐγέμισαν αὐτὰς ἕως ἄνω·

8 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Ἀντλήσατε νῦν, καὶ φέρετε τῷ ἀρχιτρικλίνῳ. Καὶ ἤνεγκαν.

9 Ὡς δὲ ἐγεύσατο ὁ ἀρχιτρίκλινος τὸ ὕδωρ οἶνον γεγενημένον, (καὶ οὐκ ᾔδει πόθεν ἐστίν· οἱ δὲ διάκονοι ᾔδεισαν οἱ ἠντληκότες τὸ ὕδωρ) φωνεῖ τὸν νυμφίον ὁ ἀρχιτρίκλινος,

10 Καὶ λέγει αὐτῷ, Πᾶς ἄνθρωπος πρῶτον τὸν καλὸν οἶνον τίθησι· καὶ ὅταν μεθυσθῶσι, τότε τὸν ἐλάσσω· σὺ τετήρηκας τὸν καλὸν οἶνον ἕως ἄρτι.

in Cána *oppido* Galilææ: erátque mater Iesu illic.

Vocatus est autē etiā Iesus ac discipuli eius ad nuptias.

[2] Et quum defecisset vinum, mater Iesu dixit ei, Vinum non habent.

Dixit ei Iesus, Quid mihi tecum, [b] mulier? nondum venit hora mea,

Dicit eius mater ministris, Quodcunque dixerit vobis, facite.

Erant autem ibi lapideæ [d] hydriæ sex positæ [e] secundùm purificationem Iudæorum, capientes singulæ [f] amphoras binas aut ternas.

Dicit eis Iesus, Implete has hydrias aqua. Impleuerūt eas igitur vsque ad summum:

Tunc dicit eis, Haurite nunc, & offerte [g] architriclino. Obtulerunt igitur.

Vt autem gustauit architriclinus aquā illam quæ facta fuerat vinum, (nesciebat autem vnde esset: sed ministri sciebant, qui hauserant aquam) vocat sponsum architriclinus,

Et dicit ei, Omnes primo loco bonū vinum apponunt, & quum *conuiuæ* [h] sitim expleuerint, tunc id quod deterius *est*, tu seruasti bonum vinū vsque adhuc.

2 Christus satis superq; per se de nostra salute solicitus, internuntiis non eget.

b *Nota Christā hic & alibi matrem suā non matrem, sed mulierem appellare, ideo vt declaret se aliud & maius etiam esse quàm filiū Mariæ, qui esse crecredebatur: sic ergo Christus matrē alloquitur vt perpetuam ac communem seculis omnibus doctrinā tradat ne immodicos matris honor diuina sua gloria obscuretur.*

c *Tempus opportunum.*

d *i. Aquales, nimirū vasa aquæ destinata, in quibus lauabant sese Iudæi.*

e *Secundū ritum purificationis.*

f *Amphoræ singulæ capiebant centum libras duodecim vnciarum. Ex iis intelligimus Christum suppeditasse vinū ad libras mille & octingentas.*

g *Qui totum conuiuium curabat.*

h *Ab verbū, inebriati fuerint. Hebræis autem non semper in vitio ponitur inebriari, sed aliquando liberalem vini vsum, qui modum non excedat, notat, vt Gen. 43-34.*

Hoc initium signorum fecit Iesus in Cana oppido Galilææ, & manifestã fecit gloriam suam: & crediderunt in eum discipuli eius.

11 Ταύτην ἐποίησε τὴν ἀρχὴν τῶν σημείων ὁ Ιησοῦς ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἐφανέρωσε τὴν δόξαν αὐτοῦ· καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

Hoc fecit initiũ signorum Iesus in Cana Galilææ, & manifestauit gloriã suam: & crediderunt in eum discipuli eius.

¶Posteà descẽdit Capernaum, ipse & mater, & [i] fratres & discipuli eius: manserúntque illic non multos dies.

12 ¶Μετὰ τοῦτο κατέβη εἰς Καπερναοὺμ, αὐτὸς καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· καὶ ἐκεῖ ἔμειναν οὐ πολλὰς ἡμέρας.

¶Post hoc descendit Capharnaum ipse, & discipuli eius: & mater eius, & ibi manserunt non multis diebus.

[3] Nam propè erat Pascha Iudæorum. Ascendit igitur Iesus Hierosolymam.

13 Καὶ ἐγγὺς ἦν τὸ πάσχα τῶν Ιουδαίων. καὶ ἀνέβη εἰς Ιεροσόλυμα ὁ Ιησοῦς·

Et propè erat Pascha Iudæorum. Et ascendit Iesus Ierosolymam.

[4] Et inuenit in tẽplo venditores boũ & ouium & columbarũ, & numularios sedentes:

14 Καὶ εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς πωλοῦντας βόας καὶ πρόβατα καὶ περιστερὰς, καὶ τοὺς κερματιστὰς καθημένους·

Et inuenit in tẽplo vendentes boues & oues & columbas, & numularios sedentes:

Factóque flagello è funiculis, omnes eiecit è templo, & oues & boues: & argentariorum numulos effudit, mẽsásque subuertit.

15 Καὶ ποιήσας φραγέλλιον ἐκ σχοινίων, πάντας ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ τά τε πρόβατα καὶ τοὺς βόας· καὶ τῶν κολλυβιστῶν ἐξέχεε τὸ κέρμα, καὶ τὰς τραπέζας ἀνέστρεψε.

Et quum fecisset quasi flagellum de funiculis omnes eiecit de templo oues quoque & boues: & numulariorum effudit æs, & mensas subuertit.

Et columbarum venditoribus dixit, Tollite hinc ista: ne facite domum Patris mei, domum mercatus.

16 Καὶ τοῖς τὰς περιστερὰς πωλοῦσιν εἶπεν, Ἄρατε ταῦτα ἐντεῦθεν· μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου, οἶκον ἐμπορίου.

Et his qui colũbas vendebant, dixit, Auferte ista hinc: & nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis. Psa. 68.16

Recordati sunt autem eius discipuli scriptum esse, [k] Zelus domus tuæ deuorauit me.

17 Ἐμνήσθησαν δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι γεγραμμένον ἐστὶν, Ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με.

Recordati sunt verò discipuli eius quia scriptum est, zelus domus tuæ comedit me.

[5] Responderũt ergo Iudæi, & dixerũt ei, Quòd [l] signũ ostendis

18 Ἀπεκρίθησαν οὖν οἱ Ιουδαῖοι, καὶ εἶπον αὐτῷ, Τί σημεῖον δεικνύεις

Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei, Quod signum ostendis

i *Id est, cognati Heb. Vide Mat. 21.12.*

3 Christus sub Lege factus pro nobis, legis paschæ satisfacit.

4 Christus repurgandæ Ecclesiæ destinatus, maximo cum zelo init sacerdotale & propheticũ suũ munus.

k *Zelus hoc loco sumitur pro animi æstu ex indignatione de iis concepta, quæ indignè fiunt aduersus eos qui nobis sunt chari.*

5 In eos qui ordinariæ vocationi, qua ipsi turpissimè abutuntur, Deum sic alligãt vt extraordinariã, cuius virtuti (quã ipsi frustrà extinctã volunt) Deus è cælo testimonium reddit, non nisi externis & corporalibus miraculis obsignatam admirant.

l *Quo miraculo confirmas, ex quo possit intelligi virtus illa ac authoritas cælestis, quæ tibi tribuat ius ita loquendi, & ita faciendi?*

nobis quia hæc facis?

Matt. 26. 61, & 27. 40 Mar. 14. 58 & 15. 29

Respondit Iesus, & dixit eis, Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.

Dixerunt ergo Iudæi, Quadraginta & sex annis ædificatum est tẽplum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud?

Ille autem dicebat de templo corporis sui.

Quum ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius quia hoc dicebat: & crediderunt Scripturæ, & sermoni quẽ dixit Iesus.

¶*Quum autem esset Ierosolymis in pascha in die festo, multi crediderunt in nomine eius, videntes signa eius quæ faciebat.*

Ipse autem Iesus nõ credebat semetipsum eis, eo quòd ipse nosset omnes:

Et quia opus ei non erat vt quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.

ἡμῖν ὅτι ταῦτα ποιεῖς;

19 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν.

20 Εἶπον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, Τεσσαράκοντα καὶ ἓξ ἔτεσιν ᾠκοδομήθη ὁ ναὸς οὗτος, καὶ σὺ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερεῖς αὐτόν;

21 Ἐκεῖνος δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ.

22 Ὅτε οὖν ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν, ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι τοῦτο ἔλεγεν αὐτοῖς· καὶ ἐπίστευσαν τῇ γραφῇ, καὶ τῷ λόγῳ ᾧ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς.

23 ¶Ὡς δὲ ἦν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν τῷ πάσχα ἐν τῇ ἑορτῇ, πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, θεωροῦντες αὐτοῦ τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει.

24 Αὐτὸς δὲ ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἐπίστευεν ἑαυτὸν αὐτοῖς, διὰ τὸ αὐτὸν γινώσκειν πάντας·

25 Καὶ ὅτι οὐ χρείαν εἶχεν ἵνα τὶς μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ ἀνθρώπου· αὐτὸς γὰρ ἐγίνωσκε τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

nobis vt ista facias?

Respondit Iesus, & dixit eis, [m] Destruite templum hoc, & tribus diebus erigam illud.

Dixerũt ergo Iudæi, Quadraginta & sex annis ædificatum est templum istud, & tu tribus diebus illud eriges?

At ille loquebatur de [n] templo corporis sui.

Quum ergo surrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius quòd hoc dixisset eis: & crediderunt Scripturæ, & sermoni quem Iesus dixerat.

¶[6] Quum autẽ esset Hierosolymis in pascha die festo, multi crediderunt in nomen eius, conspiciẽtes signa quę edebat.

Ipse autem Iesus non credebat eis semetipsum, eo quòd nosset omnes:

[7] Nec opus esset vt quisquam ei testaretur de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.

m *Est allegorica loquutio: ac data opera Christus ita loquutus est, quòd aperto responso indignos iudicabat. Notandum est etiam corpora nostra vocari Dei tẽplũ, sed diuerso sensu, nempe quia per Spiritus sui vim & gratiã Deus in nobis habitat: in Christo autem plenitudo Deitatis corporaliter, Colos. 2. 9. ita vt verè sit Deus manifestatus in carne, 1. Tim. 3. 16.*

n *i. De corpore suo.*

6 Nõ satis tu ta fides eorum qui miraculis nituntur.

7 Christus scrutator cordiũ, ac proinde verus Deus.

Cap. III.

1. *Christus Nicodemum ab ipsis fundamentis Christianæ regenerationis instituit.* 14. *Serpens in deserto.* 23. *Iohannes baptizat,* 27, *& suos docet se non esse Christum.*

N.

ERat[1] autem quidam ex Pharisęis (cui nomen *erat* Nicodemo)[a] ex primoribus Iudæorum:

Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei, Rabbi, scimus te à Deo venisse [b] Magistrũ: nemo enim potest hæc signa edere quę tu edis, [c] nisi Deus sit cum eo.

[2] Respondit Iesus & dixit ei, Amen amẽ dico tibi, nisi quis fuerit genitus denuò, non potest [d] videre [e] regnum Dei.

Dixit ei Nicodemus, [f] Quomodo potest homo gigni qui sit senex? Num potest in vterum matris suę secundò introire, ac gigni?

Respondit Iesus, Amen amen dico tibi, nisi quis fuerit genitus ex aqua & Spiritu, non potest introire in regnũ Dei.

Quod genitum est ex [g] carne, caro est: & quod genitum est ex Spiritu, spiritus est.

ΗΝ δὲ ἄνθρωπος ἐκ τῶν φαρισαίων, (Νικόδημος ὄνομα αὐτῷ) ἄρχων τῶν Ιουδαίων·

2 Οὗτος ἦλθε πρὸς τὸν Ιησοῦν νυκτὸς, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ραββὶ· οἴδαμεν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος, οὐδεὶς γὰρ ταῦτα τὰ σημεῖα δύναται ποιεῖν ἃ σὺ ποιεῖς, ἐὰν μὴ ᾖ ὁ Θεὸς μετ' αὐτοῦ.

3 Απεκρίθη ὁ Ιησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ, Αμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἄνωθεν, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

4 Λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Νικόδημος, Πῶς δύναται ἄνθρωπος γεννηθῆναι γέρων ὤν; μὴ δύναται εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ δεύτερον εἰσελθεῖν, καὶ γεννηθῆναι;

5 Απεκρίθη ὁ Ιησοῦς, Αμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

6 Τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς, σάρξ ἐστι· καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος, πνεῦμά ἐστι.

V.

ERat autem homo ex Pharisæis (Nicodemus nomine) princeps Iudæorum:

Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei, Rabbi, scimus quia à Deo venisti Magister: nemo enĩ potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cũ eo.

Respondit Iesus & dixit ei, Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuò, non potest videre regnum Dei.

Dicit ad eum Nicodemus, Quomodo potest homo nasci quum sit senex? nũquid potest in ventrem matris suæ iterum introire, & renasci?

Respondit Iesus, Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non potest introire in regnum Dei.

Quod natũ est ex carne, caro est: & quod natum est ex Spiritu, spiritus est.

1 Nulli interdũ doctoribus indoctiores: sed ab vno Christo tũ doctis tum indoctis petenda est sapientia.

a *Honores seu magistratũ gerens in populo Iudaico. Vide Luc. 14. 1.*

b *Scimus te missum diuinitus ad nos erudiendos.*

c *Nisi in quo diuina elucet quædam præstãtia. Quod si Nicodemus bene nouisset Christum, non modò dixisset Deum esse cum eo, sed in eo, vt Paulus 2. Cor. 5. 19.*

2 Initium Christianismi positũ est in eo, vt sciamus nos non tantùm aliquatenus esse corruptos, sed penitus in peccato mortuos: vt necesse sit naturã nostrã, quod ad qualitates attinet, rursum & de integro creari: quod quidem nulla alia virtute effici potest, quàm diuina illa à qua fuimus initio cõditi.

d *Id est, introire, vt explicat infrà, 5.*

e *In Ecclesiam in qua Deus regnat. Disserit enim Christus quî fit vt ius ciuitatis Dei nanciscamur. Gratuita, nimirũ, adoptione per Sp. S. quo regeneramur in ipso Christo fide apprehenso.*

f *i. Quomodo ego qui sum senex, possim gigni denuò? sic enim respondet, ac si ad se vnum verba Christi pertinerent.*

g *Id est, Carnales, totus nimirum impurus, & iræ Dei obnoxius significat igitur caro, naturam hominis corruptam, cui opponitur Spiritus, i. homo Spiritus sancti gratia Christo insitus, cuius natura perennis est ac immortalis etiamsi supersit lucta carnis.*

Non mireris quia dixi tibi, Oportet vos nasci denuò.

Spiritus vbi vult spirat: & vocem eius audis: sed nescis vnde veniat & quò vadat: sic est omnis qui natus est ex Spiritu.

Respondit Nicodemus, & dixit ei, Quomodo possunt hæc fieri?

Respondit Iesus, & dixit ei, Tu es magister in Israel, & hæc ignoras?

Amen amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur: & testimoniũ nostrum non accipitis.

Si terrena dixi vobis, & non creditis: quomodo si dixero vobis cælestia, credetis?

Et nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis, qui est in cælis.

Et sicut Moyses exaltauit serpẽtem

7 Μὴ θαυμάσῃς ὅτι εἶπόν σοι, Δεῖ ὑμᾶς γεννηθῆναι ἄνωθεν.

8 Τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ· καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει· οὕτως ἐστὶ πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Πνεύματος.

9 Ἀπεκρίθη Νικόδημος καὶ εἶπεν αὐτῷ, Πῶς δύναται ταῦτα γενέσθαι;

10 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ, Σὺ εἶ ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ταῦτα οὐ γινώσκεις;

11 Ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ὅτι ὃ οἴδαμεν λαλοῦμεν, καὶ ὃ ἑωράκαμεν μαρτυροῦμεν· καὶ τὴν μαρτυρίαν ἡμῶν οὐ λαμβάνετε.

12 Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς ἐὰν εἴπω ὑμῖν τὰ ἐπουράνια, πιστεύσετε;

13 Καὶ οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ.

14 Καὶ καθὼς Μωσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν

Ne mireris me dixisse tibi, Oportet vos gigni denuò.

Ventus [h]quò vult spirat: & sonum eius audis, sed nescis vnde veniat & quò vadat: ita est quisquis genitus est è Spiritu.

[i]Respondit Nicodem[k] & dixit ei, Quomodo possunt hæc fieri?

Respondit Iesus, & dixit ei, Tu es magister ille Israelis, & hæc non nosti?

Amen amen dico tibi, quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur: ised testimonium nostrũ non recipitis.

Si terrena dixi vobis, & non creditis: quomodo si dixero vobis cælestia, credetis?

[k]Nullus enim [l]ascẽdit in cælum nisi qui descendit è cælo, nempe [m]Filius hominis, [n]qui est in cælo.

[q]Prout autẽ [o]Moses extulit serpentẽ

h *Libero & vago impetu.*

i *Arcanum nostræ regenerationis humano capiti incõprehensibile, fide percipitur sed non nisi in Christo: quoniã is & Deus est in terris, & homo in cælis, id est, sic homo vt sit etiam Deus ac proinde omnipotens: & sic Deus vt sit etiam homo, ac proinde eius potentia nobis pareat.*

k *Vos tractatis dubia & incerta authore profecta, & creditur vobis: at ego certa & cognita doceo, nec mihi creditur.*

l *Iz Saluo Christus verè cælestia docere potest, quia nullus ascendit, &c.*

m *Id est, Spiritualis intelligentia lucet adhuc est, vel nunquam fuit, nisi Filius ille qui sese ad nos demisit vt nos in cælũ secum attolleret.*

n *Quòd è cælo descendisse dicitur, ad naturam Diuinam referri debet quæ carnem assumpsit: deinde ad speciem humanam, quæ in Christo tota mundo accurrit: quod olim serpentis erecta figura fuit in deserto adumbrata.*

o *Numer. 21. 9.* a *Mose erectus fuit Æneus serpens, cuius conspectus salutare remedium iis erat qui lethali serpentum morsu vulnerati erant. Hoc autem in hunc finem hoc loco adducitur vt ostendat Christus Euangelii doctrina constituendum esse ante omnium oculos: vt quicunque ipsum fide intuiti fuerint, salutem percipiant.*

Infrà, 12. 32, item 21. 9

sum conceptionis modum: tum origo Iesu Christi in terris, cælestis esset, non terrena, vt qui conceptus sit ex Spiritu sancto.

p *De toto Christo dicitur, quòd alteri naturæ (Diuinæ inquam) est propinquus, vt intelligamus vnicam esse personam, in quam duæ sint vnitæ naturæ. hanc loquendi formam vocarunt Communicationem idiomatum.*

q *Christus prædicit fore vt ipse per Euangelii prædicationem, velut salutiferum signum attol-*

in deserto, ita extolli oportet Filiũ hominis:

Vt quisquis credit in eum, non pereat, sed habeat vitã ęternam.

5 Ita enim Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum dederit, vt quisquis credit p in eum non pereat, sed habeat vitam ęternam.

6 Non enim misit Deus Filium suum in mundum vt q cõdemnet mundum, sed seruetur r mundus per eum.

Qui credit in eum, non condẽnatur: qui verò non credit, iam condẽnatus est: quia non credidit in nomen vnigeniti Filij Dei.

7 Hæc est autem s condemnatio, quòd Lux venit in mundum, sed dilexerunt homines potiùs tenebras quàm Lucem: quia sunt eorum mala opera.

Quisquis enim peruersè agit, odit lucẽ: nec venit ad lucem, ne arguantur opera ipsius.

Qui verò t dat operã veritati, venit ad lucem, vt manifesta fiãt facta ipsius, quòd u secundùm Deum facta sint.

¶ Posteà venit Iesus, & disci-

ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου·

15 Ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον.

16 Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον.

17 Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ.

18 Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, οὐ κρίνεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων, ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

19 Αὕτη δέ ἐστιν ἡ κρίσις, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος ἢ τὸ φῶς· ἦν γὰρ πονηρὰ αὐτοῦ τὰ ἔργα.

20 Πᾶν γὰρ ὁ φαῦλα πράσσων, μισεῖ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἐλεγχθῇ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

21 Ὁ δὲ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν, ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα φανερωθῇ αὐτοῦ τὰ ἔργα, ὅτι ἐν Θεῷ ἐστὶν εἰργασμένα.

22 ¶ Μετὰ ταῦτα ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ μα-

in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis:

Vt omnis qui credit in ipso, non pereat, sed habeat vitam æternam.

Sic enim Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret: vt omnis qui credit in eũ, non pereat: sed habeat vitam æternam. 1. Ioh. 4. 9

Non enim misit Filium suum in mũdum, vt iudicet mũdum, sed vt saluetur mundus per ipsum. Infra, 9. 39 & 22. 47

Qui credit in eũ, non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus est: quia non credit in nomine vnigeniti Filij Dei.

Hoc est autem iudicium: quia Lux venit in mundũ, & dilexerunt homines magis tenebras quã Lucem: erant enim eorum mala opera. Suprà, 1. 9

Omnis enim qui mala agit, odit lucem, & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius.

Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, vt manifestentur opera eius: quia in deo sunt facta.

¶ Post hæc venit Iesus & disci- Infra, 4. 3

5 Patris amor prorsus gratuitus, nostræ salutis est origo. Christus autẽ is est in quo iustitia & salus nostra residet: fides verò, instrumẽtum quo apprehenditur vita æterna, id quod apprehendendum proponitur.

p *Non idem est credere in aliquid, & credere de aliquo. Illud enim ad diuinitatẽ, hoc ad quamcunque rem pertinet, Nazian. in Oratione de Spiritu.*

6 Christus non damnat, sed eius contemptus.

q *Vt sit causa condemnationis. reuera enim peccata causa sunt mortis, alioqui Christus iudicabit viuos & mortuos.*

r *Non vna Iudæorum gẽs, sed quicunque crediderit in eum.*

7 Sola prauitas in causa est cur homines oblatam lucem repudient.

s *Id est, Condamnationis causa, quæ quidem in hominibus hæret, nisi Dei beneficio ab ea liberẽtur.*

t *Ad ver. qui facit veritatẽ. i. qui vitam ducit verè bonã, & omnis fraudis expertem.*

u *i. Cum Deo, Deo videlicet veluti præeunte.*

puli eius in Iudæã terram: & illic demorabatur cum eis & baptizabat.

Erat autem & Iohannes baptizãs in Ænon, iuxta Salim quia aquæ multæ erant illic: & veniebant & baptizabantur.

Nondũ enim missus fuerat Iohannes in carcerem.

Facta est autem quæstio ex discipulis Iohannis cum Iudæis de purificatione.

Et venerunt ad Iohannem, & dixerunt ei, Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce, hic baptizat & omnes veniunt ad eum.

Respondit Iohannes & dixit, Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de cælo.

Ipsi vos testimoniũ perhibetis quòd dixerim, Non sum ego Christus sed quia missus sum ante illum.

Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi qui stat & audit eũ gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meũ impletum est.

Illum oportet crescere, me autem minui.

puli eius in Iudæam terram: & illic demorabatur cum eis, & baptizabat.

Erat autem & Iohannes baptizans in Ænon, iuxta Salim, quia aquæ multæ erant illic: & veniebant & baptizabantur.

Nondum enim missus fuerat Iohannes in carcerem.

Facta est igitur quæstio ex discipulis Iohannis cum Iudæis de purificatione.

Et venerunt ad Iohannem, & dixerunt ei, Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce, hic baptizat & omnes veniunt ad eum.

Respondit Iohannes & dixit, Homo non potest recipere quicquam, nisi fuerit ei datum è cælo.

Vos ipsi mihi testes estis me dixisse, Non sum ego Christus, sed missus sum quia apparerem corã eo.

Qui habet sponsam sponsus est: amicus autem sponsi qui stat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi, hoc ergo gaudium meum impletũ est.

Illum oportet crescere, me verò minui.

puli eius in Iudæã territorium: & illic degebat cum eis, & baptizabat.

Baptizabat autem etiam Iohannes in Ænon, prope Salim, quòniam aquæ multæ erant illic: & veniebant ac baptizabantur.

Nondum enim cõiectus fuerat Iohannes in carcerem.

[8] Orta est igitur quæstio quibusdam ex discipulis Iohannis cum Iudæis de purgatione.

Venerúntque ad Iohannem, & dixerunt ei, Rabbi, is qui tecum erat trans Iordanem, cui tu testimonium dedisti, ecce, baptizat, & omnes veniunt ad eum.

Respondit Iohannes & dixit, [x] Homo non potest recipere quicquam, nisi fuerit ei datum è cœlo.

Vos ipsi mihi testes estis me dixisse, Non sum ego Christus, sed missus sum quia apparerem corã eo.

Qui habet sponsam sponsus est: amicus autem sponsi qui stat & audit eum, y gaudio gaudet propter vocem sponsi, [z] hoc ergo gaudium meum impletũ est.

Illum oportet crescere, me verò minui.

Exod. 17. 34

Supra. 1. 20

8 Satan discipulos Iohannis stulta præceptoris æmulatione incẽdit, vt Euangelii cursum impediat: Iohannes verò sui officii memor, non modò fraudigit eius conatus, sed etiam occasionem inde arripit reddendi Christo testimonium: in quo vno testatur vitam æternã à Patre cælesti proponi.

x Quid conueniat meæ conditioni addicere, hæc est sors omnium hominum. Vt ex se nihil illum quidem possint consequi.

y Vocis ãmirificam capio voluptatem.

z Affirmat igitur Iohannes Baptista se rerum omnium summam adeptum esse, nec iam esse quod desideret, vbi videt regnare Christum, & illi audientiã quam meruerat dari.

Qui supernè venit, supra omnes est: & qui è[a] terra est terrenus est, & [b] terrena loquitur: qui è cælo venit, supra omnes est.

a Nihil aliud est quàm homo, terrenæ scilicet facis opificium.

b Corruptionem, ignorantiam, tarditatem, &c. sentit.

Et quod [c] vidit & audiuit, hoc testatur: sed testimonium eius nemo recipit.

c Quod plenè & perfectè cognitum habet.

Qui recipit eius testimonium, is obsignauit quòd Deus verax sit.

Nam is quem misit Deus, verba Dei loquitur. non enim huic[d] admetitur Deus spiritum.

d Ad verb. non dat ad mensuram.

Pater diligit Filiũ, & omnia [e] dedit in manum eius.

e. i. Arbitrio & potestati eius permisit.

Qui credit in Filium, habet vitã æternam: qui verò non credit Filio, [f] non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

f Heb. i. non fruetur.

31 Ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστίν· ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, ἐκ τῆς γῆς ἐστι, καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ· ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστίν.

32 Καὶ ὃ ἑώρακε καὶ ἤκουσε, τοῦτο μαρτυρεῖ· καὶ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ οὐδεὶς λαμβάνει.

33 Ὁ λαβὼν αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν, ἐσφράγισεν ὅτι ὁ Θεὸς ἀληθής ἐστιν.

34 Ὃν γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ. οὐ γὰρ ἐκ μέτρου δίδωσιν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα.

35 Ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν υἱὸν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ.

36 Ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ υἱῷ, οὐκ ὄψεται ζωὴν, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μένει ἐπ' αὐτόν.

Qui de sursum venit, super omnes est: qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur: qui de cælo venit, super omnes est.

Et quod vidit & audiuit, hoc testatur: & testimonium eius nemo accipit.

Qui accepit eius testimoniũ, signauit quia Deus verax est.

Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur. non enim ad mensuram dat Deus Spiritum. Rom. 3.4

Pater diligit Filium, & omnia dedit in manu eius. Mat. 11.27

Qui credit in Filium, habet vitã æternam: qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum. Habac. 2.4 1. iohan. 5.10

Cap. IIII.

6 *Iesus fatigatus potum petit à muliere Samaritana.* 21. *Veram adorationem docet.* 26. *Fatetur se esse Meßiam.* 32. *Cibus ipsius.* 39. *Samaritani credunt in eum.* 46. *Regij cuiusdam filium sanat.*

N.

VT[1] ergo cognouit Dominus Pharisæos audisse ipsum plures discipulos facere & baptizare quàm Iohannẽ:

(Quanquam Iesus ipse non baptizabat, sed discipuli eius)

1 Seruãdus hic modus in faciendo officio, vt neque metu terreamur quin pergamus, neque in accersendis periculis simus præcipites.

ΩΣ οὖν ἔγνω ὁ Κύριος ὅτι ἤκουσαν οἱ φαρισαῖοι ὅτι Ἰησοῦς πλείονας μαθητὰς ποιεῖ καὶ βαπτίζει ἢ Ἰωάννης·

2 (Καί τοιγε Ἰησοῦς αὐτὸς οὐκ ἐβάπτιζεν, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.)

V.

VT ergo cognouit Iesus quia audierunt Pharisæi quòd Iesus plures discipulos facit || & baptizat, quàm Iohannes: Sup. 3.28

(Quanquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius)

Reli-

Reliquit Iudæam, & abiit iterum in Galilæam.

Oportebat autem eum transire per Samariam.

Venit ergo in ciuitatem Samariæ quæ dicitur Sichar, iuxta prædium quod dedit || Iacob Ioseph filio suo.

Gen. 23. 19 & 48. 22. Iosue. 24. 32.

Erat autē ibi fons Iacob. Iesus fatigatus ex itinere sedebat sic supra fontē. hora erat quasi sexta.

Venit mulier de Samaria haurire aquam. Dicit ei Iesus, Da mihi bibere.

(Discipuli enim ei⁹ abierant in ciuitatē, vt cibos emerent)

Dicit ergo ei mulier illa Samaritana, Quomodo tu Iudæus quum sis, bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? non enim coutuntur Iudæi Samaritanis.

Respōdit Iesus, & dixit ei, Si scires donum Dei, & quis est qui dicit tibi, Da mihi bibere: tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam.

Dicit ei mulier, Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus est: vnde ergo habes aquam viuam?

3 Αφῆκε τὴν Ιουδαίαν, καὶ ἀπῆλθε πάλιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

4 Εδει δὲ αὐτὸν διέρχεσθαι διὰ τῆς Σαμαρείας.

5 Ερχεται οὖν εἰς πόλιν τῆς Σαμαρείας λεγομένην Σιχὰρ, πλησίον τοῦ χωρίου ὃ ἔδωκεν Ιακὼβ Ιωσὴφ τῷ υἱῷ αὐτοῦ.

6 Ην δὲ ἐκεῖ πηγὴ τοῦ Ιακώβ· ὁ οὖν Ιησοῦς κεκοπιακὼς ἐκ τῆς ὁδοιπορίας, ἐκαθέζετο οὕτως ἐπὶ τῇ πηγῇ· ὥρα ἦν ὡσεὶ ἕκτη.

7 Ερχεται γυνὴ ἐκ τῆς Σαμαρείας ἀντλῆσαι ὕδωρ. λέγει αὐτῇ ὁ Ιησοῦς, Δός μοι πιεῖν.

8 (Οἱ γὰρ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀπεληλύθεισαν εἰς τὴν πόλιν ἵνα τροφὰς ἀγοράσωσι.)

9 Λέγει οὖν αὐτῷ ἡ γυνὴ ἡ Σαμαρεῖτις, Πῶς σὺ Ιουδαῖος ὢν παρ' ἐμοῦ πιεῖν αἰτεῖς, οὔσης γυναικὸς Σαμαρείτιδος; οὐ γὰρ συγχρῶνται Ιουδαῖοι Σαμαρείταις.

10 Απεκρίθη Ιησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῇ, Εἰ ᾔδεις τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ, καὶ τίς ἐστιν ὁ λέγων σοι, Δός μοι πιεῖν· σὺ ἂν ᾔτησας αὐτὸν, καὶ ἔδωκεν ἂν σοι ὕδωρ ζῶν.

11 Λέγει αὐτῷ ἡ γυνὴ, Κύριε, οὔτε ἄντλημα ἔχεις, καὶ τὸ φρέαρ ἐστὶ βαθύ· πόθεν οὖν ἔχεις τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν;

Reliquit Iudæam, & abiit rursum in Galilæam.

Oportebat autem eum transire per Samariam.

[2] Venit ergo in vrbem Samariæ quæ dicitur Sichar, iuxta prædium quod dedit Iacob Iosepho filio suo.

Erat autē ibi fons Iacob. Iesus ergo fatigatus ex itinere, [a] ita sedit ad fontem. [b] hora *enim* erat quasi sexta.

Venit mulier Samaritana vt hauriret aquā. Dicit ei Iesus, Da mihi potum.

(Nā discipuli eius abierant in vrbē vt cibos emerēt)

Dicit ergo ei mulier illa Samaritana, Quomodo tu, Iudæus quum sis, potū à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? non enim [c] vtuntur Iudæi Samaritanis.

Respondit Iesus & dixit ei, Si scires donum [d] illud Dei, & quis sit qui dicit tibi, Da mihi potū: tu petiisses ab eo, & dedisset tibi [e] aquam viuam.

Dixit ei mulier, Domine, neque quo haurias habes, & puteus profundus est: vnde ergo habes aquam illam viuam?

2 Christus relictis Pharisæis fastuosis, cum muliercula peccatrice & quidem extranea thesauros æternæ vitæ communicat, refellens crassos Samaritanorum errores, & verū Dei cultum Iudæis traditum defendens, ita tamē vt vtrosque ad se vnum reuocet in quem videlicet Patres omnes ipsæque adeò legales omnes ceremoniæ respexerint.

a *Ita vt lassus erat: vel, idcirco quia lassus erat.*

b *Instabat meridies.*

c *Non est vsus necessitudinis Iudæis cum Samaritanis.*

d *Articulus indicat Christum loqui de eximio aliquo dono, nimirum de seipso, quē Pater huic muliercula offerebat.*

e *Hæc aqua perennis, i. immēsa illa Dei charitas, viua dicitur, ad differentiam aquæ, quæ ex puteo hauriretur. Sunt autē hæ Metaphoræ Hebræis familiares, Iere. 2. 13 Ioel 3. 18. Zach 13. 11.*

Num tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis hunc puteum, ex quo ipse bibit, & filij eius, & eius pecora?

12 Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ιακώβ, ὃς ἔδωκεν ἡμῖν τὸ φρέαρ καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτοῦ ἔπιε, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ τὰ θρέμματα αὐτοῦ;

Nunquid tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius?

Respondit Iesus, & dixit ei, Quisquis bibit ex aqua ista, sitiet rursus:

13 Ἀπεκρίθη ὁ Ιησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῇ, Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, διψήσει πάλιν·

Respondit Iesus & dixit ei, Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum:

Quisquis autem biberit ex aqua illa quam ego ei dabo, non sitiet in æternũ: sed aqua illa quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternã.

14 Ος δ' ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα· ἀλλὰ τὸ ὕδωρ ὃ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitã æternam.

Dicit ei mulier, Domine, da mihi aquã istam: vt non sitiam neque veniam huc ad hauriendum.

15 Λέγει πρὸς αὐτὸν ἡ γυνή, Κύριε, δός μοι τοῦτο τὸ ὕδωρ, ἵνα μὴ διψῶ, μηδὲ ἔρχωμαι ἐνθάδε ἀντλεῖν.

Dicit ad eum mulier, Domine, da mihi hanc aquam: vt non sitiam, neque veniam huc haurire.

Dicit ei Iesus, Vade, voca virum tuũ, & veni huc.

16 Λέγει αὐτῇ ὁ Ιησοῦς, Ὕπαγε, φώνησον τὸν ἄνδρα σου, καὶ ἐλθὲ ἐνθάδε.

Dicit ei Iesus, Vade, voca virum tuũ, & veni huc.

Respondit mulier & dixit ei, Non habeo virum. Dicit ei Iesus, Bene dixisti, Non habeo virum.

17 Ἀπεκρίθη ἡ γυνὴ καὶ εἶπεν, Οὐκ ἔχω ἄνδρα. Λέγει αὐτῇ ὁ Ιησοῦς, Καλῶς εἶπας, Ὅτι ἄνδρα οὐκ ἔχω.

Respondit mulier & dixit, Non habeo virum. Dicit ei Iesus, Bene dixisti, Quia non habeo virum.

Quinque enim viros habuisti, & nunc quem habes, non est tuus vir. hoc verè dixisti.

18 Πέντε γὰρ ἄνδρας ἔσχες καὶ νῦν ὃν ἔχεις, οὐκ ἔστι σου ἀνήρ· τοῦτο ἀληθὲς εἴρηκας.

Quinque enim viros habuisti: & nũc quem habes, non est tuus vir. hoc verè dixisti.

Dicit ei mulier, Domine, video te Prophetam esse.

19 Λέγει αὐτῷ ἡ γυνή, Κύριε, θεωρῶ ὅτι προφήτης εἶ σύ.

Dicit ei mulier, Domine, video quia Propheta es tu.

Patres nostri in hoc monte adorauerunt: & vos dicitis Hierosolymis esse locum illum vbi oportet adorare.

20 Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προσεκύνησαν· καὶ ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος ὅπου δεῖ προσκυνεῖν.

Patres nostri in monte hoc adorauerunt: & vos dicitis quia Ierosolymis est locus vbi adorare oportet.

Deut. 12. 6

3 Duabus fere colũnis, sed ad modũ infirmis, nititur omnis superstitiosorũ religio, Patrum videlicet detortis exemplis, & fictis de rebus externis opinione: quibus erroribus opponere oportet Dei verbum & naturam.

4 fluius mõte nomen est Garizim, in quo Sanaballetta Cuthæus templum extruxit permissu Alexandri Macedonis, post victoriam Iudææam: ibique summum Pontificem constituit Manassem generum suum, Iosephi lib. 12.

Dixit ei Iesus, Mulier, crede mihi, quia venit hora quando neque in monte hoc, neque in Ierosolymis adorabitis Patrem.

21 Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Γύναι, πίστευσόν μοι ὅτι ἔρχεται ὥρα ὅτε οὔτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσετε τῷ πατρί.

Dicit ei Iesus, Mulier, crede mihi, venit hora quando neque in monte hoc neque Hierosolymis adorabitis Patrem.

4.Reg.17 29 *Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudæis est.*

22 Ὑμεῖς προσκυνεῖτε ὃ οὐκ οἴδατε· ἡμεῖς προσκυνοῦμεν ὃ οἴδαμεν· ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστίν.

Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus: g quia salus ex Iudęis est.

Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu & veritate: nam & Pater tales quærit, qui adorent eum.

23 Ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστι, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. καὶ γὰρ ὁ πατὴρ τοιούτους ζητεῖ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν.

Sed venit hora, & nunc est, quum veri adoratores adorabũt Patrem h Spiritu ac veritate: etenim Pater tales quærit qui ipsum adorent.

1.Cor.3.17 *Spiritus est Deus: & eos qui adorant eum, in Spiritu & veritate oportet adorare.*

24 Πνεῦμα ὁ Θεός· καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν.

Deus est i Spiritus: & qui adorant eum, oportet vt Spiritu ac veritate adorent.

Dicit ei mulier, Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus: quum ergo venerit, ille nobis annuntiabit omnia.

25 Λέγει αὐτῷ ἡ γυνή, Οἶδα ὅτι Μεσσίας ἔρχεται ὁ λεγόμενος Χριστός· ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος, ἀναγγελεῖ ἡμῖν πάντα.

Dicit ei mulier, Scio Messiam venturum qui dicitur Christus: quum venerit ille, nobis annuntiabit omnia.

Dicit ei Iesus, Ego sum qui loquor tecum.

26 Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Ἐγώ εἰμι, ὁ λαλῶν σοι.

Dicit ei Iesus, Ego is sum qui loquor tibi.

Et continuò venerunt discipuli eius: & mirabãtur quia cum muliere loquebatur: nemo tamen dixit, Quid quæris? aut, quid loqueris cum ea?

27 Καὶ ἐπὶ τούτῳ ἦλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ἐθαύμασαν ὅτι μετὰ γυναικὸς ἐλάλει· οὐδεὶς μέντοι εἶπε, Τί ζητεῖς; ἢ, τί λαλεῖς μετ' αὐτῆς;

Intereà autem venerunt eius discipuli, & mirati sũt quòd cum muliere loqueretur: nemo tamen dixit, Quid quæris? aut, quid loqueris cũ ea?

Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in ciuitatem, & dicit illis hominibus,

28 Ἀφῆκεν οὖν τὴν ὑδρίαν αὐτῆς ἡ γυνὴ, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν πόλιν, καὶ λέγει τοῖς ἀνθρώποις,

Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in vrbem, dixitque eius loci hominibus,

g *Alludere videtur Christus ad id quod prædictum erat à Prophetis, Legem à Sion proditurum, Esa.2.3 Nam ea conditione segregati ad tempus erant à reliquis populis vt ab ipsis tandem ad totum mundum pura Dei cognitio maneret.*

h *Spiritus, opponitur mandato, quod carnale dicitur Hebr.7.16 in sese videlicet considerato: sic veritati nõ opponit mendacium, sed Legis externas ceremonias, quæ duntaxat adumbrabant quod reipsa præstat Christus.*

i *Nomine spiritus intelligit in vniuersũ naturam diuinam, nequis de tertia hypostasi propriè hic agi putet.*

Venite, videte hominem qui dixit mihi quæcunque feci: num iste est Christus?

29 Δεῦτε, ἴδετε ἄνθρωπον ὃς εἶπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα· μήτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός;

Venite, & videte hominem qui dixit mihi omnia quæcunque feci: nunquid ipse est Christus?

Exierunt ergo ex vrbe, & venerũt ad eum.

30 Ἐξῆλθον οὖν ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτόν.

Exierunt ergo de ciuitate, & veniebant ad eum.

4 Interim autem rogabant eum discipuli, dicentes, Rabbi, comede.

31 Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ ἠρώτων αὐτὸν οἱ μαθηταὶ, λέγοντες, Ῥαββὶ, φάγε.

Interea rogabãt eum discipuli, dicentes, Rabbi, manduca.

4 Curare quidem corpus fas est, sed ita vt oblatã amplificandi regni Dei occasionem vltrò & auidè quibusdis huius vitæ vsibus etiam alioqui necessariis præferamus.

Ille autem dixit eis, Ego cibum habeo quo vescar, quẽ vos nescitis.

32 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Ἐγὼ βρῶσιν ἔχω φαγεῖν, ἣν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε.

Ille autem dixit eis, Ego cibum habeo manducare, quẽ vos nescitis.

Dicebant ergo discipuli alij ad alios, Num quis attulit ei quo vescatur?

33 Ἔλεγον οὖν οἱ μαθηταὶ πρὸς ἀλλήλους, Μή τις ἤνεγκεν, αὐτῷ φαγεῖν;

Dicebant ergo discipuli adinuicem, Nunquid aliquis attulit ei manducare?

Dicit eis Iesus, Esca mea est exequi voluntatem eius qui misit me, & perficere ipsius opus.

34 Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἐμὸν βρῶμά ἐστιν, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, καὶ τελειώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον.

Dicit ei Iesus, Meus cibus est vt faciam voluntatem eius qui misit me, vt perficiam opus eius.

5 Matura spirituali frugi, huiusquã tardandum nisi à filiis huius seculi redargui velimus.

5 Nónne vos dicitis, Adhuc quadrimestre *spatium* superest & messis aderit? Ecce dico vobis, attollite oculos vestros, & spectate regiones: nam albæ iam sunt ad messem.

35 Οὐχ ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἔτι τετράμηνόν ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται; Ἰδοὺ, λέγω ὑμῖν, ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ θεάσασθε τὰς χώρας, ὅτι λευκαί εἰσι πρὸς θερισμὸν ἤδη.

Nónne vos dicitis quòd adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? Ecce dico vobis, leuate oculos vestros & videte regiones, quia albæ sunt iam ad messem. Mat. 9. 37 luc. 10. 2

6 Prophetarum doctrina instarsationis fuit: Euangelii verò, instar messis, & optimè inter vtranque & vtriusque ministros cõuenit.

6 Porrò qui metit, mercedem accipit, & cogit fructum in vitam æternam: vt & qui seminat simul gaudeat, & qui metit.

36 Καὶ ὁ θερίζων, μισθὸν λαμβάνει, καὶ συνάγει καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον· ἵνα καὶ ὁ σπείρων ὁμοῦ χαίρῃ, καὶ ὁ θερίζων.

Et qui metit mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam: vt & qui seminat simul gaudeat, & qui metit.

Nam in hoc dictũ illud verum est, Alius est qui seminat, & alius qui metit.

37 Ἐν τὸ τούτῳ ὁ λόγος ἐστὶν ὁ ἀληθινὸς, ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ σπείρων καὶ ἄλλος ὁ θερίζων.

In hoc enim est verbũ verum, quia alius est qui seminat, & alius est qui metit.

Ego misi vos metere quod vos non laborastis: alii laborauerunt, & vos in labores eorum introistis.

Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis, Quia dixit mihi omnia quæcunque feci.

Quum venissent ergo ad illum Samaritani, rogauerunt eum vt apud eos maneret: & mansit ibi duos dies.

Et multò plures crediderunt propter sermonem eius.

Et mulieri dicebant, Quia iam non propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audiuimus, & scimus quia hic est verè Saluator mundi.

¶ *Post duos autem dies exiit inde, & abiit in Galilæam.*

Mat.13.58 mar.6.4 luc.4.24 ‖ *Ipse enim Iesus testimonium perhibuit quia Propheta in sua patria honorem non habet.*

Quum ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, quum omnia vidissent quæ fecerat Ierosolymis in die festo: & ipsi enim venerant ad diem festum.

38 Ἐγὼ ἀπέστειλα ὑμᾶς θερίζειν ὃ οὐχ ὑμεῖς κεκοπιάκατε· ἄλλοι κεκοπιάκασιν, καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε.

39 Ἐκ δὲ τῆς πόλεως ἐκείνης πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν τῶν Σαμαρειτῶν, διὰ τὸν λόγον τῆς γυναικὸς, μαρτυρούσης, Ὅτι εἶπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα.

40 Ὡς οὖν ἦλθον πρὸς αὐτὸν οἱ Σαμαρεῖται, ἠρώτων αὐτὸν μεῖναι παρ' αὐτοῖς· καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ ἡμέρας δύο.

41 Καὶ πολλῷ πλείους ἐπίστευσαν διὰ τὸν λόγον αὐτοῦ.

42 Τῇ τε γυναικὶ ἔλεγον, Ὅτι οὐκέτι διὰ τὴν σὴν λαλιὰν πιστεύομεν· αὐτοὶ γὰρ ἀκηκόαμεν, καὶ οἴδαμεν ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου, ὁ Χριστός.

43 Μετὰ δὲ τὰς δύο ἡμέρας ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

44 Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰησοῦς ἐμαρτύρησεν ὅτι προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει.

45 Ὅτε οὖν ἦλθεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἐδέξαντο αὐτὸν οἱ Γαλιλαῖοι, πάντα ἑωρακότες ἃ ἐποίησεν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν τῇ ἑορτῇ· καὶ αὐτοὶ γὰρ ἦλθον εἰς τὴν ἑορτήν.

Ego misi vos ad id metẽdum in quo vos non laborastis: alij laborauerunt, & vos in labores eorũ introistis.

7 *Ex vrbe autem illa multi Samaritanorum crediderunt in eum, propter sermonem mulieris, testantis eum ipsi dixisse quæcũque ipsa fecerat.*

Quum ergo venissent ad eum Samaritani, rogarunt eum vt apud ipsos maneret: & mãsit ibi duos dies.

Ac multò plures crediderunt propter sermonem ipsius.

Et mulieri dicebant, Non amplius propter tuos sermones credimus: ipsi enim audiuimus, & scimus hunc esse verè Seruatorem mundi Christum.

7 Amplectuntur Samaritani cupidissimè quod iudæi pertinacissimè repudiarant.

¶ 8 *Duobus autem pòst diebus exiit inde, & abiit in* k *Galilæam.*

Ipse enim Iesus testatus fuerat, Prophetam in sua patria honorem non habere.

Quum ergo venisset in Galilæam, excepерunt eum Galilæi, quum omnia vidissent quæ fecerat Hierosolymis die festo: nam & ipsi venerãt ad diem festum.

8 Contemptores quidẽ Christi seipsos priuant eius beneficio sed nihilominus sibi præparat domicilium Christus.

k *In oppida & vicos Galilææ, quòd in patria Nazareth non vel leui consisteret, ob contemptum sui, & vbi, vt referunt alii Euangelistæ, impœnitentiæ & sceleratæ beneficiorum ipsius, mirabili contumacia.*

9 Christus etiam corpore absens, verbo suo nihilominus efficaciter agit in credentibus.

l Quidã ex Herodis aulicis, nam etsi Herodes rex non esset, sed tetrarcha: tamen si nominis ambitionem excipias, rex erat, saltem à vulgo rex dicebatur. Marc. 6. 14.

¶ 9 Venit igitur Iesus rursum Cana *oppidum* Galilææ, vbi fecerat ex aqua vinum. Erat autem in Capernaum regius l quidam, cuius filius ægrotabat.

Is quum audisset Iesum venisse ex Iudæa in Galilæam, abiit ad eum, & eum rogauit vt descẽderet ac sanaret ipsius filium: erat enim moribundus.

Dixit ergo Iesus ei, Nisi signa & miracula videritis, non credetis.

Dixit ei regius ille, Domine, descẽde priusquam moriatur filius meus.

Dicit ei Iesus, Vade: filius tuus viuit. Credidit homo sermoni quem dixerat ei Iesus: & profectus est.

Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & annuntiauerunt, dicentes, Filius tuus viuit.

Percontatus est ergo ab eis horam qua melius habuerat: & dixerunt ei, Heri *circiter* horã septimam dimisit eum febris.

Agnouit ergo pater *id factum esse* illa ipsa hora qua dixerat ei Iesus, Filius tuus viuit; & cre-

46 ¶ Ηλθεν οὖν ὁ Ιησοῦς πάλιν εἰς τὴν Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας, ὅπου ἐποίησε τὸ ὕδωρ οἶνον. Καὶ ἦν τις βασιλικὸς οὗ ὁ υἱὸς ἠσθένει ἐν Καπερναούμ.

47 Οὗτος ἀκούσας ὅτι Ιησοῦς ἥκει ἐκ τῆς Ιουδαίας εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἀπῆλθε πρὸς αὐτὸν, καὶ ἠρώτα αὐτὸν ἵνα καταβῇ καὶ ἰάσηται αὐτοῦ τὸν υἱόν· ἤμελλε γὰρ ἀποθνήσκειν.

48 Εἶπεν οὖν ὁ Ιησοῦς πρὸς αὐτὸν, Εὰν μὴ σημεῖα καὶ τέρατα ἴδητε, οὐ μὴ πιστεύσητε.

49 Λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ βασιλικὸς, Κύριε καταβῆθι πρὶν ἀποθανεῖν τὸ παιδίον μου.

50 Λέγει αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Πορεύου· ὁ υἱός σου ζῇ. Καὶ ἐπίστευσεν ὁ ἄνθρωπος τῷ λόγῳ ᾧ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ιησοῦς· καὶ ἐπορεύετο.

51 Ηδη δὲ αὐτοῦ καταβαίνοντος, οἱ δοῦλοι αὐτοῦ ἀπήντησαν αὐτῷ, καὶ ἀπήγγειλαν, λέγοντες, Οτι ὁ παῖς σου ζῇ.

52 Επύθετο οὖν παρ' αὐτῶν τὴν ὥραν ἐν ᾗ κομψότερον ἔσχε· καὶ εἶπον αὐτῷ, Οτι χθὲς ὥραν ἑβδόμην ἀφῆκεν αὐτὸν ὁ πυρετός.

53 Εγνω οὖν ὁ πατὴρ ὅτι ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ, ἐν ᾗ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Οτι ὁ υἱός σου ζῇ· καὶ ἐ-

¶ *Venit ergo iterum in Cana Galilææ, vbi fecit aquam vinum. Et erat quidã regulus, cuius filius infirmabatur in Capharnaum.* Suprà, v. 1. 21.

Hic quum audisset quia Iesus aduenirет à Iudæa in Galilæam, abiit ad eum, & rogabat eũ vt descenderet, & sanaret filium eius: incipiebat enim mori.

Dixit ergo Iesus ad eum, Nisi signa & prodigia videritis, non credetis.

Dixit ad eum regulus, Domine, descende prius quã moriatur filius meus.

Dixit ei Iesus, Vade: filius tuus viuit. Credidit homo sermoni quem dixit ei Iesus: & ibat.

Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & nuntiauerunt, dicẽtes quia filius eius viueret.

Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius habuerat: & dixerunt ei, Quia hora septima reliquit eum febris.

Cognouit ergo Pater quia illa hora erat in qua dixit ei Iesus, Filius tuus viuit: & cre

didit ipse & domus eius tota.

Hoc iterum secundum signum fecit Iesus, quum venisset à Iudæa in Galilæam.

πίστευσεν αὐτὸς καὶ ἡ οἰκία αὐτοῦ ὅλη.

54 Τοῦτο πάλιν δεύτερον σημεῖον ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἐλθὼν ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

didit ipse ac domus eius tota.

Hoc secundum signum rursus edidit Iesus, quum venisset ex Iudæa in Galilæam.

CAP. V.

2. & 5. Christus decumbentē ad piscinam, sanat in Sabbatho. 10. Pharisæus præcipiti iudicio factum suum calumniantes, 17. authoritate Patris sui conuincit. 9. 10. Diuinam suam virtutem multis argumentis, 45. Mosis testimonio etiam comprobat.

V.

Leui.23.2 Deut.16.1. POst hæc erat dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Ieroſolymam.

Est autem Ieroſolymis super Probatica, piscina quæ cognominatur Hebraicè Bethesda, quinque porticus habens.

In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum.

Angelus autē Domini descendebat secundum tempus in piscinam, & mouebatur aqua: & qui prior descendisset in piscinam post motionem aquæ, sanus fiebat à quacunque detinebatur infirmitate.

Erat autē quidam homo ibi triginta & octo annos habens in infirmitate sua:

Μετὰ ταῦτα ἦν ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα.

2 Ἔστι δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, ὀπὶ τῇ προβατικῇ κολυμβήθρα, ἡ ἐπιλεγομένη Ἑβραϊστὶ Βηθεσδά, πέντε στοὰς ἔχουσα.

3 Ἐν ταύταις κατέκειτο πλῆθος πολὺ τῶν ἀσθενούντων, τυφλῶν, χωλῶν, ξηρῶν, ἐκδεχομένων τὴν τοῦ ὕδατος κίνησιν.

4 Ἄγγελος γὰρ κατὰ καιρὸν κατέβαινεν ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ, καὶ ἐτάρασσε τὸ ὕδωρ· ὁ οὖν πρῶτος ἐμβὰς μετὰ τὴν ταραχὴν τοῦ ὕδατος, ὑγιὴς ἐγίνετο ᾧ δήποτε κατείχετο νοσήματι.

5 Ἦν δέ τις ἄνθρωπος ἐκεῖ τριακοντα ὀκτὼ ἔτη ἔχων ἐν τῇ ἀσθενείᾳ.

N.

POst hęc erat dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Hieroſolymam.

1 Est autem Hieroſolymis ad *forum* pecuariũ,[a] piscina quæ nominatur Hebraicè[b] Bethesda, quinque porticus habens.

In his iacebat multitudo magna ægrotorum, cæcorũ, claudorum, aridorũ, expectantiũ aquæ motum.

Angelus enim descendebat certo momento in piscinam, & turbabat aquam: itaque qui primus descendisset post aquæ turbationem, sanus fiebat à quocunque detineretur morbo.

Erat autem quidam illic tricesimũ octauum annum agens in morbo:

1 Nullũ est tam inueteratum malum, cui nõ mederi possit Christus.

a *Ex qua potare & in qua mersari solerẽt pecudes, quarũ magnum numerum Hieroſolymis esse oportuit.*

b *Id est, domus effusionis, quod in eum locum magna aquæ copia effunderetur.*

Hunc quum vidisset Iesus decumbentem, & cognouisset eum iam multum tẽporis egisse *in morbo*, dicit ei, Cupis sanus fieri?

Respõdit ei ęgrot⁹ ille, Domine, nullũ habeo, qui quũ turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: sed interim quũ ego venio, alius ante me descendit.

Dicit ei Iesus, Surge, tolle grabatum tuum, & ambula.

Et statim sanus factus est homo ille: & sustulit grabatum suum, & ambulabat. erat autem Sabbathum die illo.

[2] Iudæi ergo dicebant ei qui sanatus fuerat, Sabbathũ est, non licet tibi tollere grabatum.

Respondit eis, Qui me sanum fecit, is mihi dixit, Tolle grabatum tuum, & ambula.

Interrogauerunt eum ergo, Quis ille est qui dixit tibi, Tolle grabatum tuum & ambula?

Is autem qui sanatus fuerat, nesciebat quis esset: Iesus enim [c] euaserat ex turba quæ erat in illo loco.

Postea inuenit eũ Iesus in templo, & dixit ei, Ecce, sanus factus es:

[2] Vera religio nullius rei prætextu crudelius oppugnatur, quàm ipsius religionis.

[c] *Similitudine ducta ab iis qui ex aquis emergunt, sic enim ferè declinant, qui elàm è turba elabuntur.*

6 Τοῦτον ἰδὼν ὁ Ιησοῦς κατακείμενον, καὶ γνοὺς ὅτι πολὺν ἤδη χρόνον ἔχει, λέγει αὐτῷ, Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι;

7 Απεκρίθη αὐτῷ ὁ ἀσθενῶν, Κύριε, ἄνθρωπον οὐκ ἔχω, ἵνα ὅταν ταραχθῇ τὸ ὕδωρ, βάλλῃ με εἰς τὴν κολυμβήθραν· ἐν ᾧ δὲ ἔρχομαι ἐγὼ, ἄλλος πρὸ ἐμοῦ καταβαίνει.

8 Λέγει αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Εγειραι, ἆρον τὸν κράββατόν σου, καὶ περιπάτει.

9 Καὶ εὐθέως ἐγένετο ὑγιὴς ὁ ἄνθρωπος· καὶ ἦρε τὸν κράββατον αὐτοῦ, καὶ περιεπάτει. ἦν δὲ σάββατον ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ.

10 Ελεγον οὖν οἱ Ιουδαῖοι τῷ τεθεραπευμένῳ, Σάββατόν ἐστιν· οὐκ ἔξεστί σοι ἆραι τὸν κράββατον.

11 Απεκρίθη αὐτοῖς, Ο ποιήσας με ὑγιῆ, ἐκεῖνός μοι εἶπεν, Αρον τὸν κράββατόν σου, καὶ περιπάτει.

12 Ηρώτησαν οὖν αὐτὸν, Τίς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος ὁ εἰπών σοι, Αρον τὸν κράββατόν σου, καὶ περιπάτει;

13 Ο δὲ ἰαθεὶς οὐκ ᾔδει τίς ἐστιν· ὁ γὰρ Ιησοῦς ἐξένευσεν ὄχλου ὄντος ἐν τῷ τόπῳ.

14 Μετὰ ταῦτα εὑρίσκει αὐτὸν ὁ Ιησοῦς ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ιδὲ, ὑγιὴς γέγονας·

Hunc quum vidisset Iesus iacẽtem, & cognouisset quia iam multum tempus haberet, dicit ei, Vis sanus fieri?

Respondit ei languidus, Domine, hominem non habeo, vt quũ turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: dũ venio enim ego, alius ante me descendit.

Dicit ei Iesus, Surge, tolle grabatũ tuum, & ambula.

Et statim sanus factus est homo ille: & sustulit grabatũ suum, & ambulabat. Erat autem sabbathum in die illo.

Dicebãt ergo Iudæi illi qui sanatus fuerat, Sabbathum est, non licet tibi tollere grabatũ tuum. Ier.17.18

Respondit eis, Qui me sanum fecit, ille mihi dixit, Tolle grabatũ tuũ, & ambula.

Interrogauerunt ergo eum, Quis est ille homo qui dixit tibi, Tolle grabatum tuum & ambula?

Is autem qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset: Iesus enim declinauit à turba constituta in loco.

Postea inuenit eum Iesus in templo, & dixit illi, Ecce, sanus fact⁹ es:

iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat.

μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τι σοὶ γένηται.

ne pecca amplius, vt ne quid deterius tibi contingat.

Abiit ille homo, & nuntiauit Iudæis quia Iesus esset qui fecit eum sanum.

15 Ἀπῆλθεν ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἀνήγγειλε τοῖς Ἰουδαίοις ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ ποιήσας αὐτὸν ὑγιῆ.

Abiit ille, & nuntiauit Iudæis Iesum esse qui sanum eum fecerat.

Propterea persequebantur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat in sabbatho.

16 Καὶ διὰ τοῦτο ἐδίωκον τὸν Ἰησοῦν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ὅτι ταῦτα ἐποίει ἐν σαββάτῳ.

Ac propterea persequebantur Iudæi Iesum, & studebant eum trucidare, quòd ista fecisset Sabbatho.

Iesus autē respondit eis, Pater meus vsque modò operatur: & ego operor.

17 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίνατο αὐτοῖς, Ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται· κἀγὼ ἐργάζομαι.

[3] Iesus autem respondit eis, Pater meus vsque adhuc operatur: & ego operor.

Infrà, 8.19 *Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere, quia non solùm solueba' sabbathū, sed & patrem suū dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.*

18 Διὰ τοῦτο οὖν μᾶλλον ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτεῖναι, ὅτι οὐ μόνον ἔλυε τὸ σάββατον, ἀλλὰ καὶ πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεὸν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ.

Propterea ergo magis studebant eū Iudæi trucidare, quia non solum soluisset sabbathū, sed & Patrem suum [d] dixisset Deum, parem se faciens Deo.

Respondit itaque Iesus, & dixit eis, Amen amē dico vobis, non potest Filius à se facere quicquā, nisi quod viderit Patrem facientē: quæcūque enim fecerit, hæc & Filius similiter facit.

19 Ἀπεκρίνατο οὖν ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα· ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ.

Respondit ergo Iesus, & dixit eis, Amen amen dico vobis, non potest Filius [e] a semetipso operari, *id est*, [f] nisi viderit Patrem operantem: quæcunque enim ille facit, hæc etiam Filius [g] pariter facit.

Pater enim diligit Filium, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit: & maiora his demonstrabit ei opera, vt miremini.

20 Ὁ γὰρ πατὴρ φιλεῖ τὸν υἱὸν, καὶ πάντα δείκνυσιν αὐτῷ ἃ αὐτὸς ποιεῖ· καὶ μείζονα τούτων δείξει αὐτῷ ἔργα, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε.

Pater enim diligit Filiū, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit: & opera istis maiora demonstrabit ei vt vos miremini.

Sicut enim Pater suscitat mortuos & viuificat, sic & Filius quos vult viuificat.

21 Ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ υἱὸς οὓς θέλει ζωοποιεῖ.

[4] Sicut enim Pater excitat mortuos & viuificat, ita & Filius quos vult viuificat.

3 Diuinum opus nunquā fuit Sabbathi violatio. Christi autem opera, Patris sūt opera, tum quòd sint vnus Deus, tū etiā quia non nisi in Filio operatur Pater.

d *Id est, sibi proprium ac peculiarem, quod ex eo colligunt, quia operandi verbum quod Deo proprium est, sibi vendicat, atque ideò parem se facit Deo.*

e *Sine Patris non modò authoritate, sed etiam vi ac potentia affectrice.*

f *Hæc referenda sunt ad personam Christi, quæ duabus naturis constat non autem simpliciter ad diuinam naturā dicit ergo se à Patre impelli & regi in omnibus rebus: nihilominus cùm dicit se se pariter operari cum Patre, diuinam naturam asseris.*

g *Simili ratione vnà & cōiunctim. Nō enim res à Patre factas, aliis rebus à se factis exprimit Filius, sed quia in agendo par & cōiuncta sit Patris ac Filii dignitas & virtus.*

4 Pater neminem facit æternæ vitæ participē nisi in Christo, in quo etiam vno ritè colitur.

h Neque enim Pater [i] iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit Filio:

Vt omnes honorent Filium, prout honorant Patrem: qui non honorat Filium, non honorat Patrem qui misit eum.

[5] Amen amen dico vobis, qui sermonem meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in condemnationē non veniet, [k] sed trāsiuit à morte in vitam.

[6] Amen amen dico vobis, veniet tempus, & nunc est, quū mortui audient vocem Filij Dei: & qui audierint, viuent.

Sicut enim Pater habet vitam in seipso, sic dedit & Filio habere vitam in seipso.

Et [l] authoritatem dedit ei iudicium etiā exercendi, [m] quatenus Filius hominis est.

[7] Ne hoc miramini: nam veniet hora qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem eius.

[8] Et [n] prodibunt qui bona fecerunt, in [o] resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in resurrectionem condemnationis.

22 Οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ υἱῷ·

23 Ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα· ὁ μὴ τιμῶν τὸν υἱὸν, οὐ τιμᾷ τὸν πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν.

24 Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων, καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντί με, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· καὶ εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται, ἀλλὰ μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν.

25 Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· καὶ οἱ ἀκούσαντες, ζήσονται.

26 Ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ·

27 Καὶ ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ καὶ κρίσιν ποιεῖν, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστί.

28 Μὴ θαυμάζετε τοῦτο· ὅτι ἔρχεται ὥρα ἐν ᾗ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ·

29 Καὶ ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες, εἰς ἀνάστασιν ζωῆς· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως·

Neque enim Pater iudicat quenquam: sed omne iudicium dedit Filio:

Vt omnes honorificent Filium, sicut honorificāt Patrem: qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem qui misit illum.

Amen amen dico vobis quia qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam: & in iudicium non venit, sed transiit à morte in vitam.

Amen amen dico vobis, quia venit hora & nunc est, quando mortui audient vocem Filij Dei: & qui audierint, viuent.

Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio habere vitam in semetipso.

Et potestatem dedit ei etiam iudiciū facere, quia Filius hominis est. Mat. 25. 43

Nolite mirari hoc: quia venit hora in qua omnes qui in monumētis sunt, audient vocem eius.

Et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui mala verò egerunt in resurrectionem iudicij.

h *Hac negatio non simpliciter negat Deū gubernare mūdum, sed ex Iudæorum hypothesi, qui Filiū à Patre separabant cùm potius non sit intelligendus Pater gubernare mundū aliter quàm in persona Filii in carne manifestati. sic infr. 30. dicit se non venisse, vt faceret voluntatē suā: doctrinā suā, suā nō esse. inf. 7. 19. Cæcum & eius parentes nō peccasse.*

i. *Iudicare per Synecdochem pro omni administratiōe*

5 Non colitur Pater nisi sermone Filii per fidē apprehēso, quæ vna via est ad vitā æternā ducens.

Iz *Antithesis sententiam auget. vtitur autem Hebraorum more, præcepto, vt in re certissima.*

6 Omnes sum⁹ in peccato mortui, nec alia ratiōe viuificari possumus quàm Christi sermone per fidem apprehenso.

l i. *Summū ius gubernandi & administrandi omnia adeò vt vitæ & necis potestatem habeat.*

m *Id est, non tantùm quatenus Deus est, iudicabit mundum, sed quatenus est homo, hoc accepit à Patre vt sit iudex mundi.* 7 Omnes tādem ad tribunal Christi sistentur iudicādi. 8 Ex fructibus iudicabitur de fide & incredulitate. n *Sub. è monumentis.*

o *In eam resurrectionem quā perennis vita cōsequatur, cui opponitur resurrectio condemnationis, id est, damnatoria.*

16

Non possum ego à meipso facere quicquam: sicut audio, iudico: & iudicium meum iustum est: quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.

Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. Infra. 8.14

Alius est qui testimonium perhibet de me, & scio quia verum est testimonium quod perhibet de me. Mat.3.17

Vos misistis ad Iohannem, & testimonium perhibuit veritati. Supr.1.27

Ego autem non ab homine testimonium accipio: sed hæc dico vt vos salui sitis.

Ille erat lucerna ardens & lucens: vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius.

Ego autem habeo testimonium maius Iohanne: opera enim quæ dedit mihi Pater vt perficiã ea, ipsa opera quæ ego facio testimonium perhibent de me quia pater misit me.

Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me. Neque vocem eius vnquam audistis, neque speciem eius vidistis. Mat.3.17 & 17.5 Deut.4.12

30 Οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν· καθὼς ἀκούω, κρίνω· καὶ ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ δικαία ἐστίν· ὅτι οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρός.

31 Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής.

32 Ἄλλος ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμοῦ, καὶ οἶδα ὅτι ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία ἣν μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ.

33 Ὑμεῖς ἀπεστάλκατε πρὸς Ἰωάννην, καὶ μεμαρτύρηκε τῇ ἀληθείᾳ.

34 Ἐγὼ δὲ οὐ παρὰ ἀνθρώπου τὴν μαρτυρίαν λαμβάνω· ἀλλὰ ταῦτα λέγω ἵνα ὑμεῖς σωθῆτε.

35 Ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος ὁ καιόμενος καὶ φαίνων· ὑμεῖς δὲ ἠθελήσατε ἀγαλλιαθῆναι πρὸς ὥραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ.

36 Ἐγὼ δὲ ἔχω τὴν μαρτυρίαν μείζω τοῦ Ἰωάννου. τὰ γὰρ ἔργα ἃ ἔδωκέ μοι ὁ πατὴρ ἵνα τελειώσω αὐτὰ, αὐτὰ τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὅτι ὁ πατήρ με ἀπέσταλκε.

37 Καὶ ὁ πέμψας με πατὴρ, αὐτὸς μεμαρτύρηκε περὶ ἐμοῦ. οὔτε φωνὴν αὐτοῦ ἀκηκόατε πώποτε, οὔτε εἶδος αὐτοῦ ἑωράκατε.

9 Non possum ego à meipso facere quicquam: sprout audio, iudico: & iudicium meum iustum est: quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me, *id est*, Patris.

Si ego testor de meipso, testimonium meum non est [r] ido neum.

Alius est qui testatur de me, & scio verum esse testimoniũ quod testatur de me.

9 Christus omniũ quæ fecit, Patrem autorem & approbatorẽ habet.

p *Vide sup.* 22

q *Vt Deus mihi suggeris intra me habitans.*

r *Fidelis, id est, dignum cui fides adhibeatur. Vide infr.* 8.14

10 Vos misistis ad Iohannem, & *is* testimoninum dedit veritati.

Ego autem ab homine testimonium non capto: sed hæc dico vt vos seruemini.

Ille erat lucerna ardens & lucens: vos autem voluistis [s] ad tempus exultare in eius luce.

At ego testimoniũ habeo maius *testimonio* Iohannis: opera enim quæ dedit mihi Pater vt ea perficerũ, ipsa *inquam* opera quæ ego facio, testatur de me quòd Pater [t] miserit me.

Et qui misit me Pater, ipse testatus est de me. Neque vocem eius vnquam audistis, neque speciem eius vidistis.

10 Christus & Iohannis voce, & infinitis miraculis & omnium Prophetarũ testimoniis, vnicus seruator declaratur. Mũdus tamen interea alioqui pseudoprophetis addictus, & vt deri volés religiosus, nihil istorũ videt.

s *Temporis momento.*

t *Quia (vt supra dixit) non volens ei meã quæro sed Patris qui misit me.*

Et sermonem eius nō habetis in vobis manentem: quia quem misit ille, huic vos non creditis.

Scrutamini Scripturas: nam vos videmini vobis in ipsis vitam æternam habere: & illæ sunt quæ testificantur de me.

Nec vultis venire ad me, vt vitam habeatis.

Gloriam ab hominibus non capio:

u *Charitatē erga Deum.*

Sed noui vos[u] charitatem Dei non habere in vobis.

Ego veni nomine Patris mei, nec recipitis me: si venerit alius nomine suo, illū recipietis.

Quomodo vos potestis credere, quum gloriam alij ab aliis captetis, & gloriam quæ à solo Deo proficiscitur, nō quæratis?

x *Hæc negatio nō remouet quod dicitur, sed corrigit: quasi dicat Christus, Iudeos nullam habituros acriorem accusatorem Mose.*

[x] Ne putate me accusaturum vos apud Patrem: est qui accuset vos, Moses, in quo vos speratis.

Si enim crederetis Mosi, crederetis mihi: de me enim ille scripsit.

Quòd si illius scriptis, nō creditis, quomodo verbis meis credetis?

38 Καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε μένοντα ἐν ὑμῖν· ὅτι ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος, τούτῳ ὑμεῖς οὐ πιστεύετε.

39 Ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς, ὅτι ὑμεῖς δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον ἔχειν· καὶ ἐκεῖναί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ.

40 Καὶ οὐ θέλετε ἐλθεῖν πρός με, ἵνα ζωὴν ἔχητε.

41 Δόξαν παρὰ ἀνθρώπων οὐ λαμβάνω.

42 Ἀλλ' ἔγνωκα ὑμᾶς ὅτι τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς.

43 Ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου, καὶ οὐ λαμβάνετέ με· ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, ἐκεῖνον λήψεσθε.

44 Πῶς δύνασθε ὑμεῖς πιστεῦσαι, δόξαν παρὰ ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητεῖτε;

45 Μὴ δοκεῖτε ὅτι ἐγὼ κατηγορήσω ὑμῶν πρὸς τὸν πατέρα· ἔστιν ὁ κατηγορῶν ὑμῶν, Μωσῆς, εἰς ὃν ὑμεῖς ἠλπίκατε.

46 Εἰ γὰρ ἐπιστεύετε Μωσῆ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν.

47 Εἰ δὲ τοῖς ἐκείνου γράμμασιν οὐ πιστεύετε, πῶς τοῖς ἐμοῖς ῥήμασι πιστεύσετε;

Et verbum eius non habetis in vobis manens: quia quem misit ille, huic vos non creditis.

Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternā habere: & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me.

Et non vultis venire ad me, vt vitam habeatis.

Claritatem ab hominibus nō accipio:

Sed cognoui vos, quia dilectionē Dei non habetis in vobis.

Ego veni in nomine Patris mei, & non accipitis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.

Quomodo vos potestis credere, qui gloriā abinuicē accipitis, & gloriā quæ à solo Deo est, non quæritis? Infr. 12. 43

Nolite putare quia ego accusaturus sim vos apud Patrem: est qui accusat vos, Moyses, in quo vos speratis.

Si enim credere-tis Moysi, credere-tis forsitā & mihi: de me enim ille scripsit. Gen. 3. 15. 12. 18, & 49. 10. deut. 18. 15

Si autem illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis?

Post

CAP. VI.

5. *Quinque panibus & duobus pisciculis cibantur 5000. 15. Secedens Christus, 17. Discipulos nauigantes, 19. aquis inambulans assequitur. 26. 27. De vero, & non perituro, 35. Pane vitæ disserit. 41. 52. Murmurant Iudæi: 60. & discipuli plærique, 66. recedunt ab eo. 69. Apostoli, Dei filium esse fatentur.*

V.

Post hæc abijt Iesus trans mare Galilææ, quod est Tiberiadis:

Et sequebatur eũ multitudo magna, quia videbat signa quæ faciebat super his qui infirmabantur.

Subiit ergo in mõtem Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis.

Leuit. 23.2 deut. 16.1 *Erat autem proximũ Pascha, dies festus Iudæorum.*

Mat. 14.16 Mar. 6.38 Luc. 9.13 *Quum subleuasset ergo oculos Iesus, & vidisset quia multitudo maxima venit ad eum, dicit ad Philippum, Vnde ememus panes vt manducent hi?*

(Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat quid esset facturus.)

Respondit ei Philippus, Ducẽtorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt vnusquisque modicum quid accipiat.

Dicit ei vnus ex discipulis eius,

N.

Post[1] hæc abijt Iesus[a] trans mare Galilææ, *quod est* Tiberiadis:

Et sequebatur eũ turba multa, quia videbant eius signa quæ edebat in ægrotis.

Subiit autem in montem Iesus, & ibi sedit cum discipulis suis.

Propè autem erat Pascha, festum Iudæorum.

Quum ergo sustulisset oculos Iesus, & conspexisset multam turbam ad se venire dicit Philippo, Vnde ememus panes, vt isti vescantur?

(Hoc autem dicebat tentans eũ: ipse enim sciebat quid esset facturus.)

Respondit ei Philippus, Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt singuli eorum paululum quiddam accipiant.

Dicit ei vnus ex discipulis eius, *nẽpè*

1 Esuriunt quidẽ interdũ qui Christum sequuntur, seu suo subsidio nunquam destituuntur.

a *Non quod traiecerit Tiberiadis lacum, sed quia propter amplos sinus nauigatio erat compendium itineris, ideò dicitur abiisse trans mare, cùm ex vno anfractu in alium traiẽceret.*

Andreas frater Simonis Petri,

Est hic puerulus quidam qui habet quinque panes hordeaceos,& duos pisciculos:sed hæc quid sunt inter tam multos?

Dixit autem Iesus,Facite vt isti discumbant. Erat autē gramen multum in eo loco. Discubuerunt ergo viri numero quinquies mille.

Accepit autem panes illos Iesus, & actis gratiis distribuit discipulis, discipuli verò accumbentibus: similiter etiam ex pisciculis illis quātum volebant.

Vt autem expleti sunt, dixit *Iesus* discipulis suis, Cogite quæ superfuerūt fragmenta, nequid pereat.

Coegerunt ergo, & impleuerunt duodecim tophinos fragmentis ex quinque illis panibus hordeaceis quæ superfuerant iis qui comederant.

2 Cultu præpostero non modò non detestatur, sed etiam summopere offeditur Christus.

2 Illi ergo quum vidissent signū quod Iesus ediderat, dicebant, Hic est verè Propheta ille qui venturus erat in mūdum.

Iesus ergo quum nosset futurum vt venirent,& ipsum correptum facerent regem, secessit rursus in montem solus.

Ανδρέας ὁ ἀδελφὸς Σίμωνος Πέτρου,

9 Ἔστι παιδάριον ἓν ὧδε ὃ ἔχει πέντε ἄρτους κριθίνους, καὶ δύο ὀψάρια· ἀλλὰ ταῦτα τί ἐστιν εἰς τοσούτους;

10 Εἶπε δὲ ὁ Ἰησοῦς, Ποιήσατε τοὺς ἀνθρώπους ἀναπεσεῖν. Ἦν δὲ χόρτος πολὺς ἐν τῷ τόπῳ. Ἀνέπεσον οὖν οἱ ἄνδρες τὸν ἀριθμὸν ὡσεὶ πεντακισχίλιοι.

11 Ἔλαβε δὲ τοὺς ἄρτους ὁ Ἰησοῦς, καὶ εὐχαριστήσας διέδωκε τοῖς μαθηταῖς, οἱ δὲ μαθηταὶ τοῖς ἀνακειμένοις· ὁμοίως καὶ ἐκ τῶν ὀψαρίων ὅσον ἤθελον.

12 Ὡς δὲ ἐνεπλήσθησαν, λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Συναγάγετε τὰ περισσεύσαντα κλάσματα, ἵνα μή τι ἀπόληται.

13 Συνήγαγον οὖν, καὶ ἐγέμισαν δώδεκα κοφίνους κλασμάτων ἐκ τῶν πέντε ἄρτων τῶν κριθίνων, ἃ ἐπερίσσευσε τοῖς βεβρωκόσιν.

14 Οἱ οὖν ἄνθρωποι ἰδόντες ὃ ἐποίησε σημεῖον ὁ Ἰησοῦς, ἔλεγον, Ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης ὁ ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον.

15 Ἰησοῦς οὖν γνοὺς ὅτι μέλλουσιν ἔρχεσθαι, καὶ ἁρπάζειν αὐτὸν ἵνα ποιήσωσιν αὐτὸν βασιλέα, ἀνεχώρησε πάλιν εἰς τὸ ὄρος αὐτὸς μόνος.

Andreas frater Simonis Petri,

Est puer vnus hic qui habet quinque panes ordeaceos & duos pisces:sed hæc quid sunt inter tantos?

Dicit ergo Iesus, Facite homines discumbere. Erat autem fœnum multum in loco. Discubuerūt ergo viri numero quinque millia.

Accepit ergo Iesus panes, & quum gratias egisset, distribuit discumbentibus:similiter & ex piscibus quantū volebant.

Vt autem impleti sunt, dixit discipulis suis, Colligite quæ superauerunt fragmenta, ne pereāt.

Collegerunt ergo, & impleuerūt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus ordeaceis, quæ superfuerant iis qui manducauerant.

Illi ergo homines quū vidissent quod Iesus fecerat signū, dicebant, Quia hic est verè Propheta qui venturus est in mundum.

Iesus ergo quum cognouisset quia venturi essent, vt raperent eum, & facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus.

Vt

Mat.14.23 mar.6.47 ¶Vt autem sero factum est, descenderunt discipuli eius ad mare:

Et quum ascendissent nauim, venerunt trans mare in Capharnaum. & tenebræ iam factæ erant: & non venerat ad eos Iesus.

Mare autem, vento magno flante, exurgebat.

Cum remigassent ergo quasi stadia viginti quinque aut triginta, vident Iesum ambulantem supra mare, & proximum naui fieri: & timuerunt.

Ille autem dicit eis, Ego sum, nolite timere.

Voluerunt ergo accipere eum in nauigium: & statim nauis fuit ad terrã in quam ibant.

¶Altera die turba quæ stabat trans mare vidit quia nauicula alia non erat ibi nisi vna, & quia non introisset cum discipulis suis Iesus in nauim, sed soli discipuli eius abiissent:

Aliæ verò superuenerunt naues à Tiberiade iuxta locum vbi

16 ¶Ως δὲ ὀψία ἐγένετο, κατέβησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν θάλασσαν·

17 Καὶ ἐμβάντες εἰς τὸ πλοῖον, ἤρχοντο πέραν τῆς θαλάσσης εἰς Καπερναούμ. καὶ σκοτία ἤδη ἐγεγόνει· καὶ οὐκ ἐληλύθει πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς.

18 Ἡ τε θάλασσα, ἀνέμου μεγάλου πνέοντος, διηγείρετο.

19 Ἐληλακότες οὖν ὡς σταδίους εἰκοσιπέντε ἢ τριάκοντα, θεωροῦσι τὸν Ἰησοῦν περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐγγὺς τοῦ πλοίου γινόμενον· καὶ ἐφοβήθησαν.

20 Ὁ δὲ λέγει αὐτοῖς, Ἐγώ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε.

21 Ἤθελον οὖν λαβεῖν αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον· καὶ εὐθέως τὸ πλοῖον ἐγένετο ἐπὶ τῆς γῆς εἰς ἣν ὑπῆγον.

22 ¶Τῇ ἐπαύριον ὁ ὄχλος ὁ ἑστηκὼς πέραν τῆς θαλάσσης, ἰδὼν ὅτι πλοιάριον ἄλλο οὐκ ἦν ἐκεῖ εἰ μὴ ἓν ἐκεῖνο εἰς ὃ ἐνέβησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ὅτι οὐ συνεισῆλθε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ πλοιάριον, ἀλλὰ μόνοι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀπῆλθον·

23 Ἀλλὰ ἦλθε πλοιάρια ἐκ Τιβεριάδος ἐγγὺς τοῦ τόπου ὅπου

¶3Vt autem serũ diei factum est, descenderunt discipuli eius ad mare:

Et ingressi nauigium, ibant trãs mare versus Capernaũ: iam autem tenebræ erant: nec venerat ad eos Iesus.

Et mare, vento magno flante, insurgebat.

Quum ergo proue cti fuissent quasi stadia viginti quinque aut triginta, conspiciunt Iesum ambulantem super mare, & appropinquãtem nauí: & timuerunt.

Ille verò dixit eis, Ego sum, ne timete.

c Cupidè ergo receperunt eum in nauigium: & statim nauigium peruenit ad regionem in quam ibant.

¶Postero die turba quæ stabat trans mare, vt vidit illic non esse aliud nauigiolum nisi vnum illud in quod ingressi fuerant discipuli eius, & Iesum non introisse cum discipulis suis in nauigium, sed solos eius discipulos abiisse:

Alia verò nauigiola Tiberiade venisse propè locũ vbi

3 Periclitatur quidẽ, sed Christo in tempore per medias tempestates ad nos accedente, in portum perducimur.

b Marc.6. 45. inbentur præire Bethsaida. proficiscentibus enim Capernaũ occurrebat in via Bethsaida & fortassis Christus dixerat se illuc ad eos venturum.

c Cùm antea fuissent perterriti, agnita eius voce, & mutatis animis, eũ quẽ fugiebant, cupidè accipiũt in nauim.

comederant panem, posteaquam gratias egisset Dominus:

Quum ergo vidisset turba Iesum illic non esse, neque discipulos eius, ingressi sunt & ipsi in naui gia, & venerunt Capernaum, quærentes Iesum.

Et eo inuento trãs mare, dixerunt ei, Rabbi, quando huc peruenisti?

4 Respondit eis Iesus, & dixit, Amen amen dico vobis, quæritis me, nõ quia vidistis signa, sed quia comedistis panes illos, & saturati estis.

d Operemini non cibo qui perit, sed cibo illi qui permanet in vitam æternam, quem Filius hominis dabit vobis: hunc enim Pater e signauit, id est Deus.

5 Dixerunt ergo ad eum, Quid faciemus vt operemur f opera Dei?

Respondit Iesus & dixit eis, Hoc illud est g opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille.

6 Dixerunt ergo ei, Quod ergo tu signum edis, vt videamus & credamus tibi? Quid operaris?

Patres nostri comederunt manna in

ἔφαγον τὸν ἄρτον, εὐχαριστήσαντος τοῦ Κυρίου.

24 Ὅτε οὖν εἶδεν ὁ ὄχλος ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἔστιν ἐκεῖ, οὐδὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἐνέβησαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὰ πλοῖα, καὶ ἦλθον εἰς Καπερναοὺμ, ζητοῦντες τὸν Ἰησοῦν.

25 Καὶ εὑρόντες αὐτὸν πέραν τῆς θαλάσσης εἶπον αὐτῷ, Ῥαββεί, πότε ὧδε γέγονας;

26 Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ζητεῖτέ με, οὐχ ὅτι εἴδετε σημεῖα, ἀλλ' ὅτι ἐφάγετε ἐκ τῶν ἄρτων, καὶ ἐχορτάσθητε.

27 Ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν βρῶσιν τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἣν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑμῖν δώσει· τοῦτον γὰρ ὁ πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός.

28 Εἶπον οὖν πρὸς αὐτόν, Τί ποιῶμεν ἵνα ἐργαζώμεθα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ;

29 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Τοῦτό ἐστι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἵνα πιστεύητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος.

30 Εἶπον οὖν αὐτῷ, Τί οὖν ποιεῖς σὺ σημεῖον, ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεύσωμέν σοι; τί ἐργάζῃ;

31 Οἱ πατέρες ἡμῶν τὸ μάννα ἔφαγον ἐν τῇ

manducauerant panem, gratias agente Domino:

Quum ergo vidisset turba quia Iesus non esset ibi, neque discipuli eius, ascenderunt in naues culas & venerunt Capharnaum, quærentes Iesum.

Et quum inuenissent eum trans mare dixerunt ei, Rabbi, quando huc veneristi?

Respondit eis Iesus, & dixit, Amen amen dico vobis, quæritis me, nõ quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis.

Operamini nõ cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam, quem Filius hominis dabit vobis: hũc enim Pater signauit Deus.

Dixerunt ergo ad eum, Quid faciemus vt operemur opera Dei?

Respondit Iesus, & dixit eis, || Hoc est opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille. 1.Ioh.3.23.

Dixerunt ergo ei, Quod ergo tu facis signum, vt videamus & credamus tibi? Quid operaris?

|| Patres nostri manducauerunt manna in deserto, Exo.16.14. num.11.7 psal.78.24. Sap.16.20

4 Nihil quidem deest regnum Dei quærentibus: non est tamẽ Euangelium ventris sed animi pabulũ.

d Operam vestram & studium vestrum impendite.

e Id est, quæ indita virtute sua quasi imprẽsso signo in se habet, ad quæstio nem hominũ distinxit, vt in eo tanquam antitypo Deus Pater appareat: nam etiã (quod Christo proprium est) huic muneri inaugurauit, Deo videlicet homines reconciliandi in vitam æternam.

5 Frustrã laborant homines, quum student placere Deo absque fide.

f Heb. propriis diuinis, id est quæ Deus exigit à nobis, sine quæ Deo non gratæ. Nam quia operandi memoria erat & vitæ æternæ, ideo isti (vt solent homines) statim cogitãt vitam æternã ab implenda Legis conditione pendere, & ideo eos ad fidem reuocat Christus.

g Id est, hoc demum opus est quod Deus flagitat, vt mihi credatis.

6 Christi vis spiritualis sordet terrenorum miraculorum studiosis.

deserto, sicut scriptū est, Panem de cælo dedit eis manducare.

ἐρήμῳ· καθώς ἐστι γεγραμμένον, Ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς φαγεῖν.

deserto: sicut scriptū est, Panem cælestē dedit eis vt vescerētur.

Dixit ergo eis Iesus, Amen amen dico vobis, non Moyses dedit vobis Panem de cælo: sed Pater meus dat vobis panem de cælo verum.

32 Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· ἀλλ' ὁ πατήρ μου δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸν ἀληθινόν.

7 Dixit ergo eis Iesus, Amen amen dico vobis, non dedit vobis Moses panem illum [h] cælestē: sed Pater meus dat vobis panem illum verè cælestem.

h *Negat Manna fuisse verum panem cælestem, se autem dicit verum panem, quia in vitam veram & æternam parit. Quod autem Paulus 1. Cor. 10. vocat Manna cibum spiritualem nō aduersatur huic loco, ille enim rem significatam cum signo coniungit. In tota autem hac disputatione agit cū Iudæis Christus ex eorum hypothesi. illi autem nullam aliam habuerunt Manna rationem, nisi quòd ventrem saginaret. præterea Manna non propriè descendit è cælo, sed ex nubibus: Christus autē verè descendit è cælo, nempè è sinu Patris.*

Panis enim Dei est qui de cælo descē dit, & dat vitam mundo.

33 Ὁ γὰρ ἄρτος τοῦ Θεοῦ ἐστιν ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ.

Panis enim ille Dei is est qui de cælo descendit, & dat vitam mundo.

Dixerunt ergo ad eum, Domine, semper da nobis panem hunc.

34 Εἶπον οὖν πρὸς αὐτόν, Κύριε, πάντοτε δὸς ἡμῖν τὸν ἄρτον τοῦτον.

Dixerunt ergo ei, Domine, da nobis semper panem istū.

Dixit autem eis Iesus, Ego sum panis vitæ. qui venit ad me, non esuriet: & qui credit in me, nō sitiet vnquam.

Esai. 24.

35 Εἶπε δὲ αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς. ὁ ἐρχόμενος πρός με, οὐ μὴ πεινάσῃ· καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ διψήσῃ πώποτε.

Dixit autem eis Iesus, Ego sum panis ille [i] vitæ. qui venit ad me, nequaquam esuriet: & qui credit in me, non sitiet vnquam.

Sed dixi vobis quia & vidistis me, & non creditis.

36 Ἀλλ' εἶπον ὑμῖν ὅτι καὶ ἑωράκατέ με, καὶ οὐ πιστεύετε.

Sed dixi vobis, Etiam vidistis me, nec creditis.

Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui venit ad me, nō eiiciam foras:

37 Πᾶν ὃ δίδωσί μοι ὁ πατὴρ, πρός ἐμὲ ἥξει· καὶ τὸν ἐρχόμενον πρός με, οὐ μὴ ἐκβάλω ἔξω.

[8] Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui venit ad me, non eiiciā foras.

Quia descendi de cælo, non vt faciam voluntatem meam: sed voluntatem eius qui misit me.

38 Ὅτι καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με.

Quia descendi è cælo vt faciam [k] nō voluntatem meā, sed voluntatem eius qui misit me.

i *Heb. id est vitificæ seu vitalis.*

7 Christus verus & vnus æternæ vitæ autor ac dator, mānæ tymbolo patribus significatus.

8 Ex gratuita Patris in Christo electione manat fidei donum, quam necessariò consequitur vita æterna. Est itaque fides in Christū, certum electionis ac

proinde futuræ nostræ glorificationis testimonium. k *Sciendum est has negantes orationes non simpliciter aliquid negare, sed secundum quid, id est ex eorum hypothesi, ad quos dirigitur oratio. Sic suprà cap. 5. 22. negat Christus à patre administrari hunc mundum, ita videlicet vt Iudæi arbitrabantur: quasi patrem à filio separabant, quum Pater non nisi in persona filii manifestati in carne mundum regat. hic intelligenda sunt cæteræ eiusmodi orationes, vt & suprà 5. versu. 30. & 7. 16.*

Hæc est autem voluntas eius qui misit me, id est Patris, vt quicquid mihi dederit, nō perdam ex eo, sed susciteam illud in vltimo illo die.

Hæc est autem voluntas eius qui misit me, vt omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitā æternam: ego verò suscitabo eum vltimo illo die.

9 Murmurabāt ergo Iudæi de eo, quia dixerat, Ego sum panis ille qui è cælo descendi.

Et dicebant, Nonne hic est Iesus, filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrem? quomodo ergo dicit iste, E cælo descendi?

Respondit ergo Iesus & dixit eis, Ne murmurate inter vos.

Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum: ego verò suscitabo eum vltimo illo die.

Est scriptum in [m] Prophetis, Et erūt omnes [n] docti à Deo. Quisquis ergo audiuit à Patre & didicit, venit ad me.

39 Τοῦτο δέ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρός, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκέ μοι, μὴ ἀπολέσω ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀναστήσω αὐτὸ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

40 Τοῦτο δέ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶν τὸν υἱὸν, καὶ πιστεύων εἰς αὐτὸν, ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον· καὶ ἀναστήσω αὐτὸν ἐγὼ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

41 Ἐγόγγυζον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ, ὅτι εἶπεν, Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ καταβὰς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

42 Καὶ ἔλεγον, Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ Ἰησοῦς ὁ υἱὸς Ἰωσὴφ, οὗ ἡμεῖς οἴδαμεν τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα; πῶς οὖν λέγει οὗτος, Ὅτι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκα;

43 Ἀπεκρίθη οὖν ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Μὴ γογγύζετε μετ' ἀλλήλων.

44 Οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρός με, ἐὰν μὴ ὁ πατὴρ ὁ πέμψας με, ἑλκύσῃ αὐτόν· κἀγὼ ἀναστήσω αὐτὸν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

45 Ἐστι γεγραμμένον ἐν τοῖς προφήταις, Καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ τοῦ Θεοῦ. Πᾶς οὖν ὁ ἀκούσας παρὰ τοῦ πατρὸς, καὶ μαθὼν, ἔρχεται πρός με.

Hæc est enim voluntas eius qui misit me, Patris, vt omne quod dedit mihi, nō perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die.

Hæc est autem voluntas Patris mei qui misit me, vt omnis qui videt Filiū, & credit in eum, habeat vitam æternā; & ego resuscitabo eū in nouissimo die.

Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixisset, Ego sum panis qui de cælo descendi.

Et dicebant, Nonne hic est filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrem? Quomodo ergo dicit hic, Quia de cælo descendi? Mat. 13.55

Respondit ergo Iesus, & dixit eis, Nolite murmurare inuicem.

Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum: & ego resuscitabo eum in nouissimo die.

Est scriptū in Prophetis, Et erunt omnes docibiles Dei. Omnis qui audiuit a Patre & didicit, venit ad me. Esa.54.13. iere.31.33

1 *Videre et credere coniunguntur, alia enim species visionis est vniuersalis quæ & diaboli vident: hæc autem agit de speciali qua electorum est.*

9 *Caro nō potest spiritualia percipere, ac proinde initium salutis est à Deo, naturā nostram immutante, vt ab ipso afflati, in Christo erudiri & seruari sustineamus.*

m *In libro Prophetarum. In tria enim capita diuidebant vetus Testamentū, Legem, Prophetas, Hagiographa. Hīc igitur citatur secunda scilicet illa veteris testamenti, cuius pars est Esaias. n Filii videbiles Ecclesiæ, vt explicatur apud Esa. 54.13. id est, ordinati ad vitam, Act. 13. 48. Est itaque cognitio veritatis cœlestis, donum & opus diuinum non vitium humanum.*

Mat.31.27 *Non quia Patrẽ vidit quisquam, nisi is qui est à Deo: hic vidit Patrem.*

46 Οὐχ ὅτι τὸν πατέρα τὶς ἑώρακεν εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ· οὗτος ἑώρακε τὸν πατέρα.

Non quòd Patrem viderit quispiã,[o] nisi is qui est à Deo: hic vidit Patrem.

Amen amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.

47 Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, ἔχει ζωὴν αἰώνιον.

Amen amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.

Ego sum panis vitæ.

48 Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς.

[10] Ego sum panis ille vitæ.

Exo.16.13 *Patres vestri mãducauerunt manna in deserto, & mortui sunt.*

49 Οἱ πατέρες ὑμῶν ἔφαγον τὸ μάννα ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ ἀπέθανον.

Patres vestri comederunt manna in deserto, & mortui sunt.

Hic est panis de cælo descendens, vt siquis ex ipso manducauerit, non moriatur.

50 Οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνων, ἵνα τὶς ἐξ αὐτοῦ φάγῃ, καὶ μὴ ἀποθάνῃ.

[p] Hic est panis ille qui è cælo descendit, vt qui eo vescitur, non moriatur.

Ego sum panis viuus qui de cælo descendi: siquis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternũ. & panis quem ego dabo, caro mea est, pro mundi vita.

51 Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς· ἐάν τις φάγῃ ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. καὶ ὁ ἄρτος δὲ ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σάρξ μου ἐστὶν, ἣν ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς.

[11] Ego sum panis [q] viuificus qui è cælo descendi: siquis [r] ederit ex hoc pane viuet in æternum. & panis quem ego dabo, caro mea est, quã ego dabo pro mundi vita.

Litigabant ergo Iudæi ad inuicem, dicentes quo modo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?

52 Ἐμάχοντο οὖν πρὸς ἀλλήλους οἱ Ἰουδαῖοι, λέγοντες, Πῶς δύναται οὗτος ἡμῖν δοῦναι τὴν σάρκα φαγεῖν;

[12] Pugnabant ergo Iudæi alij aduersus alios, dicentes, Quomodo potest hic nobis carnem *suam* dare qua vescamur?

Dixit ergo eis Iesus, Amen amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem Filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.

53 Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς.

Dixit ergo eis Iesus, Amen amẽ dico vobis, nisi ederitis carnem Filij hominis, & biberitis eius sanguinem, [s] non habetis vitam in vobis.

1.Cor.11.27 *Qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam: & ego*

54 Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· καὶ ἐγὼ

Qui edit carnem meam & bibit meũ sanguinem, habet vitam æternam: & ego

10 Verus sacramentorum vsus est, ab iis ad rem ipsam id est ad Christum assurgere: cuius vnius participatione æternam vitam consequimur.

p *Cùm hæc diceret, seipsum commonstrabat.*

11 Christus à Deo Patre hoc ipsum nobis est ad vitam æternam consequendam ac retinendam, quod panis & caro atque adeò cibus & potus ad caducæ huius vitæ vsum.

q *Qui vitam dat mũdo, sup. 34.*

r *Id est, siquis reuera fuerit Christi (qui cibus est noster) particeps.*

12 Caro inter carnalẽ manducationem, cuius instrumentum sunt dentes, & spiritualẽ esum qui in fide cõsistit, distinguere non potest, ac proinde dãnat quod non intelligit. Sed nihilominus inculcanda est veritas.

s *Præsenti Christo præsens est vita, vbi ab est Christus, mors præsens est.*

excitabo eum in vltimo illo die.

ἀναστήσω αὐτὸν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

resuscitabo eum in nouissimo die.

Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus.

55 Ἡ γὰρ σάρξ μου ἀληθῶς ἐστι βρῶσις, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθῶς ἐστι πόσις.

Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus.

Qui edit meam carnem, & bibit meum sanguinẽ, in me manet, & ego in eo.

56 Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ μένει, κἀγὼ ἐν αὐτῷ.

Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo.

Sicut misit me viuens [t] ille Pater, & ego viuo [u] per Patrem: ita etiam qui ederit me, viuet ipse quoque per me.

57 Καθὼς ἀπέστειλέ με ὁ ζῶν πατὴρ, κἀγὼ ζῶ διὰ τὸν πατέρα· καὶ ὁ τρώγων με, κἀκεῖνος ζήσεται δι' ἐμέ.

Sicut misit me viuẽs Pater, & ego viuo propter Patrem: & qui manducat me, & ipse viuet propter me.

Hic est panis ille qui de cælo descendit: non prout comederunt Patres vestri manna, & mortui sunt: qui ederit hunc panem, viuet in æternum.

58 Οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς· οὐ καθὼς ἔφαγον οἱ πατέρες ὑμῶν τὸ μάννα, καὶ ἀπέθανον· ὁ τρώγων τοῦτον τὸν ἄρτον, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.

Hic est panis qui de cælo descendit: non sicut manducauerunt patres vestri mãna, & mortui sunt: qui manducat hunc panem viuet in æternum.

Hæc dixit in synagoga, quũ doceret in Capernaum.

59 Ταῦτα εἶπεν ἐν συναγωγῇ, διδάσκων ἐν Καπερναούμ.

Hæc dixit in synagoga docens in Capharnaum.

[13] Multi ergo ex discipulis eius *his* auditis, dixerunt, Durus est hic sermo: quis potest eum audire?

60 Πολλοὶ οὖν ἀκούσαντες ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἶπον, Σκληρός ἐστιν οὗτος ὁ λόγος· τίς δύναται αὐτοῦ ἀκούειν;

Multi ergo audiẽtes ex discipulis eius, dixerunt, Durus est hic sermo: & quis potest eum audire?

Sciens autem Iesus apud se discipulos suos de hoc murmurare, dixit eis, Hoc vos offendit?

61 Εἰδὼς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐν ἑαυτῷ ὅτι γογγύζουσι περὶ τούτου οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, εἶπεν αὐτοῖς, Τοῦτο ὑμᾶς σκανδαλίζει;

Sciens autem Iesus apud semetipsum quia murmurarent de hoc discipuli eius, dixit eis, Hoc vos scandalizat?

Quid si igitur conspiceretis Filium hominis ascendentem eò vbi erat prius?

62 Ἐὰν οὖν θεωρῆτε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα ὅπου ἦν τὸ πρότερον;

Si ergo videritis Filium hominis ascendentem vbi erat prius? Supr. 3. 23

[14] [x] Spiritus est

63 Τὸ πνεῦμά ἐστι

Spiritus est qui viui-

t *Quatenus Christus homo est, vim illam viuificam quã suis impertit habet à Patre: adiicit autem articulum, vt è reliquorum patrum numero eximatur ille Pater.*

u *Christus significat, quãuis homo esset, se tamen viuificam carnem habere, non ex ipsa carnis natura per se considerata, sed quia caro illa per Patrem viuebat, id est, vim illam viuificam à Patre hauriebat.*

13 Christi cum membris suis vnionem assequi non potest humana ratio: adoret igitur quod est ipsa excellentius.

14 Ideò viuifica est nobis caro Christi, quia idẽ qui homo est Deus est, quod mysterium sola fide (quæ Dei donum est electis peculiare) comprehenditur.

x *Spiritus, id est, vis illa manans à diuinitate, facit vt caro Christi, quæ alioqui nihil aliud esset quàm caro, & in se viuat, & nobis sit viuifica.*

vinificat: caro non prodest quicquam. verba quæ ego loquutus sum vobis, spiritus & vita sut.

Sed sunt quidam ex vobis qui nim credunt. Sciebat enim ab initio Iesus qui non essent credentes, & quis traditurus esset eum.

Et dicebat Propterea dixi vobis quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo.

Ex hoc multi discipulorum eius abierunt retró: & iam nõ cum illo ambulabant.

Dixit ergo Iesus ad duodecim, Nunquid & vos vultis abire?

Respondit ergo ei Simon Petrus, Domine, ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes.

Et nos credidimus & cognouimus quia tu es Christus filius Dei.

Respondit eis Iesus, Nónne ego vos duodecim elegi, & ex vobis vnus diabolus est?

Mat.16.16

Dicebat autem Iudam Simonis, Iscariotem: hic enim erat traditurus eũ, quum esset vnus ex duodecim.

τὸ ζωοποιοῦν· ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν. τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λελάληκα ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή ἐστιν.

64 Ἀλλ' εἰσὶν ἐξ ὑμῶν τινες οἱ οὐ πιστεύουσιν. Ἤδει γὰρ ἐξ ἀρχῆς ὁ Ἰησοῦς τίνες εἰσὶν οἱ μὴ πιστεύοντες, καὶ τίς ἐστιν ὁ παραδώσων αὐτόν.

65 Καὶ ἔλεγε, Διὰ τοῦτο εἴρηκα ὑμῖν ὅτι οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρός με ἐὰν μὴ ἦ δεδομένον αὐτῷ ἐκ τοῦ πατρός μου.

66 Ἐκ τούτου πολλοὶ ἀπῆλθον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ οὐκέτι μετ' αὐτοῦ περιεπάτουν.

67 Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς τοῖς δώδεκα, Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν;

68 Ἀπεκρίθη οὖν αὐτῷ Σίμων Πέτρος, Κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις.

69 Καὶ ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν καὶ ἐγνώκαμεν ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος.

70 Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Οὐκ ἐγὼ ὑμᾶς τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμην, καὶ ἐξ ὑμῶν εἷς διάβολός ἐστιν;

71 Ἔλεγε δὲ τὸν Ἰούδαν Σίμωνος, Ἰσκαριώτην· οὗτος γὰρ ἤμελλεν αὐτὸν παραδιδόναι, εἷς ὢν ἐκ τῶν δώδεκα.

qui viuificat: caro non prodest quicquam. verba quæ ego loquor vobis, spiritus sunt & vita sũt.

Sed sunt quidam ex vobis qui nõ credunt. Nouerat enim à principio Iesus quinam essent qui non credebant, & quis eum proditurus esset.

Et dicebat, Propterea dixi vobis ne minem posse venire ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo.

15 Ex eo multi discipulorum eius pedem retulerunt, nec amplius cum eo versabantur.

Dixit ergo Iesus duodecim illis, Num & vos vultis abire?

Respondit ergo ei Simon Petrus, Domine, ad quem abibimus? verba ϒ vitæ æternæ habes.

Et nos credidimus & nouimus te esse Christum illum Filium Dei viuentis.

16 Respondit ei Iesus, Nónne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis est diabolus?

Loquebatur autem de Iuda Simonis *filio* Iscariota: futurũ enim erat vt hic proderet eum, quum esset vnus ex illis duodecim.

15 Ea est hominum malitia, vt ex ipsa salutis doctrina (nisi siqui singulari Dei beneficio credant) occasionem éxitii sui arripiant.

ϒ *Genitivus loco epitheti ponitur, quod Hebræis frequens est. insigne porro Euangelii encomiũ quod nobis vitam æternam ministrat, sicuti Paul. testatur esse Dei potentiam omni credẽti Rom.1.16*

16 Parum est numerus, Christũ profitentium, & in iis rursus aliqui sunt hypocritæ, atque adeo omnium hominum detestrimi.

Cap. VII.

2. *Christus affines ad festum Tabernaculorum profectos,* 10. *clam sequitur.* 14. *docet in templo.* 21. *Varia de illo sunt vulgi iudicia.* 32. *Sacerdotes iubent eum comprehendi.* 41. *Dissidium in turba propter eum* 47. *& inter pharisæos & satellites ad capiendum eum missos,* 50. *& Nicodemum.*

N.

VErsabatur[1] autē Iesus post hæc in Galilæa: nō enim volebat in Iudæa versari, quia studebant eum Iudæi trucidare.

Propè autem erat festum Iudæorū[a] scenopegia.

Dixerunt igitur ad eum fratres eius, Digredere hinc, & vade in Iudæam, vt discipuli tui conspiciant opera tua quæ facis.

Nemo enim in occulto facit aliquid, & quærit ipse celebris esse. Si hæc facis, pate facito teipsum mundo.

Nam ne[b] fratres quidem eius credebant in eum.

[2] Dicit ergo eis Iesus, Tempus meū nondum adest: tempus autem vestrum semper est paratum.

Non potest mundus vos odisse: me autem odit, quoniā ego testor de eo, opera eius mala esse.

Vos ascendite ad festum hoc. ego nondum ascendo ad hoc

1 Dei gratia nō est hæreditaria, sed aduentitium donum. Hinc fit vt sæpe filiis Dei plus molestiæ exibeāt propinqui quàm extranei.

a *Festus dies à figēdis tabernaculis dictus, quia septem totos dies sub tabernaculis agerent ex Domini mandato Leuit. cap. 23. Itaque mirabilis est eorum inscitia qui Scenophagiæ legunt & interpretantur.*

b *Cognati, Hebr.*

2 Stultis suorū votis minimè obsequendum.

ΚΑΙ περιεπάτει ὁ Ιησοῦς μετὰ ταῦτα ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ· οὐ γὰρ ἤθελεν ἐν τῇ Ιουδαίᾳ περιπατεῖν, ὅτι ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ιουδαῖοι ἀποκτεῖναι.

2 Ἦν δὲ ἐγγὺς ἡ ἑορτὴ τῶν Ιουδαίων ἡ σκηνοπηγία.

3 Εἶπον οὖν πρὸς αὐτὸν οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, Μετάβηθι ἐντεῦθεν, καὶ ὕπαγε εἰς τὴν Ιουδαίαν, ἵνα καὶ οἱ μαθηταί σου θεωρήσωσι τὰ ἔργα σου ἃ ποιεῖς.

4 Οὐδεὶς γὰρ ἐν κρυπτῷ τι ποιεῖ, καὶ ζητεῖ αὐτὸς ἐν παῤῥησίᾳ εἶναι. εἰ ταῦτα ποιεῖς, φανέρωσον σεαυτὸν τῷ κόσμῳ.

5 Οὐδὲ γὰρ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἐπίστευον εἰς αὐτόν.

6 Λέγει οὖν αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς, Ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς οὔπω πάρεστιν· ὁ δὲ καιρὸς ὁ ὑμέτερος πάντοτέ ἐστιν ἕτοιμος.

7 Οὐ δύναται ὁ κόσμος μισεῖν ὑμᾶς· ἐμὲ δὲ μισεῖ, ὅτι ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ αὐτοῦ ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρά ἐστιν.

8 Ὑμεῖς ἀνάβητε εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην. ἐγὼ οὔπω ἀναβαίνω εἰς

V.

POst hæc autem ambulabat Iesus in Galilæam: nō enim volebat in Iudæa ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere.

Erat autem in proximo diesfestus Iudæorū Scenopegia.

Dixerunt autem ad eum fratres eius, Transi hinc, & vade in Iudæam, vt & discipuli tui videant opera tua quæ facis. Leu. 23. 34

Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipse in palàm esse. Si hæc facis, manifesta teipsum mundo.

Neque enim fratres eius credebant in eum.

Dicit ergo eis Iesus. Tempus meum nondum aduenit: tempus autem vestrum semper est paratum.

Non potest mundus odisse vos: me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo quòd opera eius mala sunt.

Vos ascēdite ad diem festum hunc. ego nondum ascendo ad diem festum Infrà, 8. 20

stum, quia meũ tẽpus nondum impletum est.

Hæc quum dixisset, ipse mansit in Galilæa.

Vt autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum, non manifestè, sed quasi in occulto.

Iudæi ergo quærebant eum in die festo, & dicebant, Vbi est ille?

Et murmur multum erat in turba de eo: quidã enim dicebant, Quia bonus est: alij autẽ dicebant, Non: sed seducit turbas.

Nemo tamen palàm loquebatur de illo, propter metum Iudæorum.

¶ Iam autẽ die festo mediante ascendit Iesus in templũ, & docebat.

Et mirabantur Iudæi, dicẽtes, Quomodo hic literas scit, quum non didicerit?

Respondit eis Iesus, & dixit, Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me.

Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet de doctrina, vtrum ex Deo sit, an ego à meipso loquar.

πλὼ ἑορτῷ ταύτῃ, ὅτι ὁ καιρός ὁ ἐμὸς οὔπω πεπλήρωται.

9 Ταῦτα δὲ εἰπὼν αὐτοῖς, ἔμεινεν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ.

10 Ὡς δὲ ἀνέβησαν οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, τότε καὶ αὐτὸς ἀνέβη εἰς τὴν ἑορτὴν, οὐ φανερῶς, ἀλλ' ὡς ἐν κρυπτῷ.

11 Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι ἐζήτουν αὐτὸν ἐν τῇ ἑορτῇ, καὶ ἔλεγον, Ποῦ ἐστιν ἐκεῖνος;

12 Καὶ γογγυσμὸς πολὺς περὶ αὐτοῦ ἦν ἐν τοῖς ὄχλοις· οἱ μὲν ἔλεγον, Ὅτι ἀγαθός ἐστιν· ἄλλοι δὲ ἔλεγον, Οὔ, ἀλλὰ πλανᾷ τὸν ὄχλον.

13 Οὐδεὶς μέντοι παρρησίᾳ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ, διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων.

14 Ἤδη δὲ τῆς ἑορτῆς μεσούσης ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκε.

15 Καὶ ἐθαύμαζον οἱ Ἰουδαῖοι, λέγοντες, Πῶς οὗτος γράμματα οἶδε, μὴ μεμαθηκώς;

16 Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν, Ἡ ἐμὴ διδαχὴ οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με.

17 Ἐάν τις θέλῃ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖν, γνώσεται περὶ τῆς διδαχῆς, πότερον ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν, ἢ ἐγὼ ἀπ' ἐμαυτοῦ λαλῶ.

festum, quia tempus meum nondum impletum est.

Hæc autem quũ eis dixisset, mansit in Galilæa.

[3]Vt ascenderunt autem fratres eius, tunc & ipse ascendit ad festum, non manifestè sed velut in occulto.

Iudæi ergo quærebant eum in festo, & dicebant, Vbi est ille?

Et murmur multum erat in turba de eo: alij quidem dicebant, *Vir* bonus est: alij autem dicebant, Non: sed turbam seducit.

Nullus tamen[c] palàm loquebatur de eo, propter metum Iudæorum.

¶ [4]Festo autem[d] iã medio ascendit Iesus in templum, ac docebat.

Et mirabantur Iudæi, dicẽtes, Quomodo iste literas nouit, quum non didicerit?

[5]Respondit ei Iesus, & dixit, [e]Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me.

Siquis voluerit eius voluntatẽ exequi, cognoscet de doctrina, vtrùm ex Deo sit, an ego à meipso loquar.

3 Exemplũ horrendæ confusionis in ipso Ecclesiæ sinu. Pastores meru & terrore oppressum populũ tenent: populus non apparentem Christum quærit, sese offerentẽ negligit, non desunt etiam qui cognitũ temerè condẽnent: pauci tãtùm clãculum rectè sentiunt.

c *Vel liberaliter. Iudæorũ enim principes nihil magis optarunt, quàm sepeliri eius famam.*

4 Christus bonitate certat cum mundi perfidia: plerique interea ex eo ipso arripiunt offẽdiculi occasionẽ, quo opportunè eos ad Christum amplectendum incitaret.

d *Circiter quartum diem.*

5 Ideò pauci sunt quibus Euangelium sapiat, quoniam rarũ est pietatis studium.

e *Vide supr. 5. 22. loquitur autem ex Iudæorum hypothesi, quasi dicat, Mea doctrina non est mea, id est eius quem vos homine vnum ex multis putatis esse, atque adeò contemnitis: sed eius à quo missus sum.*

6 Vera salutis doctrina à commentitia eo distinguitur, quòd illa gloriam Dei illustrat, ista homines efferẽdo, Dei gloriam obscurat.

7 Nulli securiùs clamant se Legis Dei assertores esse, quàm qui illam impudẽtissimè violant.

f Fuit trita inter Iudaeos locutio, qui infestari a Diabolo homines dicunt, dum in furore aguntur vel dum illis mens & ratio adempta est: turba autem haec simplici animo obiurgat Christum quia vulgo nondum nota erant sacerdotũ cõsilia

8 Sabbathũ (quod hic nobis pro omnium ceremoniarũ regula proponitur) nõ impediẽdis, sed potiùs exercendis Dei operibus destinatum est: inter quae charitas proximi praecipuũ locum obtinet.

g i. Si Lex circuncisionis à Mose data, tanti fit apud vos, vt non dubitetis etiam Sabbatho circũcidere hominẽ num meritò apud vos reprehendor, quòd hominem totũ sanarim?

6 Qui à semetipso loquitur, gloriã propriam quærit: qui autem quærit gloriã eius qui misit ipsum, hic verax est, & iniustitia in eo non est.

7 Nónne Moses dedit vobis Legem, & *tamen* nemo ex vobis præstat Legẽ? quid me studetis trucidare?

Respondit turba & dixit, f Dæmoniũ habes: quis te studet trucidare?

8 Respondit Iesus & dixit eis, Vnum opus edidi, & omnes miramini.

Attamen Moses dedit vobis circuncisionem, (non quòd ex Mose sit sed *quia* ex Patribus) & sabbatho circunciditis hominem.

Si circuncisionẽ accipit homo sabbatho, vt non soluatur g Lex Mosis, mihi indignamini quòd totum hominẽ sanum fecerim sabbatho?

9 Ne iudicate h secundum speciem, sed iusto iudicio iudicate.

10 Dicebant ergo quidam ex Hierosolymitanis, Nónne hic est quem student trucidare?

At ecce, palàm loquitur, & nihil ei dicunt: num verè

18 Ὁ ἀφ' ἑαυτοῦ λαλῶν, τὴν δόξαν τὴν ἰδίαν ζητεῖ· ὁ δὲ ζητῶν τὴν δόξαν τοῦ πέμψαντος αὐτὸν, οὗτος ἀληθής ἐστι, καὶ ἀδικία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν

19 Οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν νόμον, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ποιεῖ τὸν νόμον; τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι;

20 Ἀπεκρίθη ὁ ὄχλος καὶ εἶπε, Δαιμόνιον ἔχεις· τίς σε ζητεῖ ἀποκτεῖναι;

21 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ἐν ἔργον ἐποίησα, καὶ πάντες θαυμάζετε.

22 Διὰ τοῦτο Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὴν περιτομὴν, (οὐχ ὅτι ἐκ τοῦ Μωσέως ἐστὶν, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέρων) καὶ ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε ἄνθρωπον.

23 Εἰ περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν σαββάτῳ, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσέως, ἐμοὶ χολᾶτε ὅτι ὅλον ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐποίησα ἐν σαββάτῳ;

24 Μὴ κρίνετε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε.

25 Ἔλεγον οὖν τινες ἐκ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν, Οὐχ οὗτός ἐστιν ὃν ζητοῦσιν ἀποκτεῖναι;

26 Καὶ ἴδε, παῤῥησίᾳ λαλεῖ, καὶ οὐδὲν αὐτῷ λέγουσι· μήποτε ἀλη-

Qui à semetipso loquitur, gloriã propriam quærit: qui autem quærit gloriã eius qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in illo non est.

Nónne Moyses dedit vobis Legem, & nemo ex vobis facit Legẽ? quid me quæritis interficere? Exo. 24.

Respondit turba, & dixit, Dæmoniũ habes: quis te quærit interficere?

Respondit Iesus & dixit eis, Vnum opus feci, & omnes miramini.

Propterea Moyses dedit vobis circuncisionem (non quia ex Moyse est, sed ex Patribus) & in sabbatho circunciditis hominem. Leui. 12.3. gen. 17.10

Si circuncisionem accipit homo in sabbatho, vt non soluatur Lex Moysi, mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbatho?

Nolite iudicare secundùm faciem, sed iustum iudicium iudicate. Deut. 1.18

Dicebãt ergo quidã ex Ierosolymis, Nónne hic est quem quærunt interficere?

Et ecce palàm loquitur, & nihil ei dicunt: nunquid verè

9 Iudicandum ex rerum veritate, ne in medium prodeuntes personæ nos transuersos abripiant.

h *Ex eo quòd præ me fero. Videor enim nihil aliud esse quàm Galilaeus vilis, & contempti fabri filius, sed spectate attẽtius rem ipsam, & ex fructibus arborẽ æstimate.*

10 Multi mirantur irritos fieri hostium Dei conatus, nec tamen intereà diuinam virtutem agnoscunt.

cognouerunt principes quia hic est Christus?

Sed hunc scimus vnde sit: Christus autem quum venerit, nemo scit vnde sit.

Clamabat ergo Iesus in templo docens, & dicens, Et me scitis, & vnde sim scitis: & à me ipso non veni, sed est verus qui misit me, quem vos nescitis.

Ego scio eum, quia ab ipso sum, & ipse me misit.

Quærebant ergo eum apprehendere: & nemo misit in illũ manus, quia nondum venerat hora eius.

De turba autem multi crediderũt in eum, & dicebant, Christus quum venerit, nunquid plura signa facit quam quæ hic facit?

Audierunt Pharisæi turbâ murmurantẽ de illo hæc, & miserunt principes Sacerdotum & Pharisæi ministros, vt apprehenderent eum.

Dixit ergo eis Iesus, Adhuc modicũ tempus vobiscũ sũ, & vado ad eũ qui me misit.

θῶς ἔγνωσαν οἱ ἄρχοντες ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Χριστός;

27 Ἀλλὰ τοῦτον οἴδαμεν πόθεν ἐστίν· ὁ δὲ Χριστὸς ὅταν ἔρχηται, οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἐστίν.

28 Ἔκραξεν οὖν ἐν τῷ ἱερῷ διδάσκων ὁ Ἰησοῦς, καὶ λέγων, Κἀμὲ οἴδατε, καὶ οἴδατε πόθεν εἰμί· καὶ ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλήλυθα, ἀλλ' ἔστιν ἀληθινὸς ὁ πέμψας με, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε.

29 Ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτὸν, ὅτι παρ' αὐτοῦ εἰμι, κἀκεῖνός με ἀπέστειλεν.

30 Ἐζήτουν οὖν αὐτὸν πιάσαι· καὶ οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὴν χεῖρα, ὅτι οὔπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ.

31 Πολλοὶ δὲ ἐκ τοῦ ὄχλου ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν, καὶ ἔλεγον, Ὅτι ὁ Χριστὸς ὅταν ἔλθῃ, μή τι πλείονα σημεῖα τούτων ποιήσει ὧν τοῦτος ἐποίησεν;

32 Ἤκουσαν οἱ φαρισαῖοι τοῦ ὄχλου γογγύζοντος περὶ αὐτοῦ ταῦτα· καὶ ἀπέστειλαν οἱ φαρισαῖοι καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ὑπηρέτας, ἵνα πιάσωσιν αὐτόν.

33 Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἔτι μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με.

cognouerunt primores hunc verè esse Christum?

11 Sed nouimus vnde hic sit: quum autẽ venerit Christus, i nemo cogniturus est vnde sit.

12 Clamabat ergo Iesus in templo, docens ac dicens, Et me nostis, & vnde sim nostis: & à me ipso non veni, sed est verax qui misit me, quem vos non nostis.

Ego verò noui eũ, quia ab ipso sũ, & ille me misit.

13 Studebant ergo eum prehendere: sed nemo iniecit in eum manũ, quia nondum venerat hora eius.

Ex turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant, Christus quum venerit, num signa plura edet iis quæ hic edidit?

14 Audierũt Pharisæi turbam ista murmurantem de eo, & miserunt Pharisæi ac principes Sacerdotũ ministros vt eũ prehenderent.

Dixit ergo eis Iesus, Adhuc paulisper ero vobiscum, deinde abibo ad eum qui me misit.

11 Homines ad struẽda sibi obstacula ingeniosi.

i *Hauserant huac errorem Iudæi ex Prophetarum testimoniis perperam intellectis*

12 Christi veritas minimè pendet ex hominum iudiciis.

13 Non licet malis quod lubet, sed id demũ quod Deus decreuit.

14 Prout crescit regnum Dei, crescit eius hostiũ rabies, donec tãdem absentia bona frustrà requirãt, quæ præsentia neglexerint.

Quæretis me, nec inuenietis: & vbi ego ero, eò vos nõ poteritis venire.

34 Ζητήσετέ με, καὶ οὐχ εὑρήσετε· καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν.

Quæretis me, & non inuenietis: & vbi ego sum, vos non potestis venire. Infr. 13.33

Dixerunt ergo Iudæi inter sese, Quò futurum est vt iste proficiscatur, vt nos non inueniamus eũ? num [k] ad eos qui dispersi sunt inter Græcos iturus est, & Græcos docturus?

35 Εἶπον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς ἑαυτοὺς, Ποῦ οὗτος μέλλει πορεύεσθαι, ὅτι ἡμεῖς οὐχ εὑρήσομεν αὐτόν; μὴ εἰς τὴν διασπορὰν τῶν Ἑλλήνων μέλλει πορεύεσθαι, καὶ διδάσκειν τοὺς Ἕλληνας;

Dixerunt ergo Iudæi ad semetipsos, Quò hic iturus est quia non inueniemus eum? nunquid in dispersionẽ Gentium iturus est, & docturus Gentes?

Quis est hic sermo quẽ dixit, Quæretis me, & non inuenietis: & vbi ego ero, vos non poteritis venire?

36 Τίς ἐστιν οὗτος ὁ λόγος ὃν εἶπε, Ζητήσετέ με, καὶ οὐχ εὑρήσετε· καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν;

Quis est hic sermo quẽ dixit, Quæretis me, & non inuemetis: & vbi sum ego, vos non potestis venire?

¶ [15] Vltimo autem die illo magno festi stetit Iesus, & clamauit, dicens, Siquis sitit, veniat ad me, & bibat.

37 ¶ Ἐν δὲ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῇ μεγάλῃ τῆς ἑορτῆς εἱστήκει ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἔκραξε, λέγων, Ἐάν τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρός με, καὶ πινέτω.

¶ In nouissimo autem die magno festiuitatis stabat Iesus, & clamabat, dicens, Siquis sitit, veniat ad me, & bibat. Leu. 23.36

Qui credit in me, sicut [m] dixit Scriptura, flumina aquæ viuæ fluent ex ventre eius.

38 Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ γραφὴ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος.

Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Esa. 55.1

(Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credẽtes in eum. Nondum enim erat [n] Spiritus sanctus, quia Iesus nondum erat glorificatus.)

39 (Τοῦτο δὲ εἶπε περὶ τοῦ πνεύματος οὗ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. οὔπω γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον, ὅτι ὁ Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη.)

(Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum: nondum enim erat Spiritus, Sanctus quia Iesus nõdum fuerat glorificatus.) Ioel. 2.28 act. 2.17

[16] Multi ergo è turba quũ audissent hunc sermonem, dicebant, Verè hic est Propheta [o] ille.

40 Πολλοὶ οὖν ἐκ τοῦ ὄχλου ἀκούσαντες τὸν λόγον, ἔλεγον, Οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης.

Ex illa ergo turba quum audissent hos sermones eius, dicebant, Hic est verè Propheta.

k *Ad verb. In dispersionẽ Gentiũ seu Græcorum. Græcorum autem nomine intelligit Hebræos qui erant dispersi inter gentes, 1. Pet. 1.1.*

15 Duo sunt salutis nostræ capita: vnum, vt vero summæ nostræ inopiæ sensu seriò tangamur: alterũ, vt in vno Christo per fidem apprehenso quæramus omnium bonorum copiam.

l *Vltimus dies Tabernaculorum, i. octauus, fuit æquè celebris atque primus.*

m *Locus non extat vbi hæc ad verbum legantur, sed ex multis locis, vbi sparsim de donis Spiritus instar aquæ effundendis, vt Ioelis 2. Esa. 44. agitur, sumi videtur: maximè autem ex 55. c. Esa.*

n *Quid nomine Spiritus intelligat, paulò antè expressit, de Spiritu quem accepturi erant credẽtes: Spiritus ergo nomine intelligendæ sunt virtutes Spiritus sancti, quæ initio nascẽtis Ecclesiæ excellenter viguerunt, vt prædictum erat Ioel. 2.*

16 In ipsa Ecclesia de præcipuo capite religionis certatur: nec alii sunt crudeliores Christi hostes iis qui veritatis sedem occupant. Non licet tamen eis quicquid libet.

o *Non est otiosus articulus, & planè ostendere videtur hic locus Iudæos insignem aliquem prophetam expectasse diuersum à Messia.*

Alij

Alij dicebant, Hic est Christus. Quidam autem dicebant, Nunquid à Galilæa venit Christus?

Deu. 18. 15 mich. 5. 2 mat. 2. 5

Nónne Scriptura dicit quia ex semine Dauid, & de Bethlehem castello vbi erat Dauid, venit Christus?

Dissensio itaque facta est in turba propter eum.

Quidam autem ex ipsis volebãt apprehendere eum: sed nemo misit super eũ manus.

Venerunt ergo ministri ad Pontifices & Pharisæos, & dixerunt eis illi, Quare non adduxistis illum?

Respondérunt ministri, Nunquam sic locutus est homo sicut hic homo loquitur.

Respondérũt ergo eis Pharisæi, Nũquid & vos seducti estis?

Nunquid ex principibus aliquis credidit in eũ, aut ex Pharisæis?

Sed turba hæc quæ non nouit Legẽ, maledicti sunt.

Dixit Nicodemus ad eos, ille qui Supra. 3. 2 *venit ad eum nocte, qui vnus erat ex ipsis,*

Deut. 17. 2. & 19. 15 *Nunquid Lex nostra iudicat hominem nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat?*

41 Αλλοι ἔλεγον, Οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός. ἄλλοι δὲ ἔλεγον, Μὴ γὰρ ἐκ τῆς Γαλιλαίας ὁ Χριστὸς ἔρχεται;

42 Οὐχὶ ἡ γραφὴ εἶπεν ὅτι ἐκ τοῦ σπέρματος Δαυὶδ, καὶ ἀπὸ Βηθλεὲμ τῆς κώμης ὅπου ἦν Δαβὶδ, ὁ Χριστὸς ἔρχεται;

43 Σχίσμα οὖν ἐν τῷ ὄχλῳ ἐγένετο δι' αὐτόν.

44 Τινὲς δὲ ἤθελον ἐξ αὐτῶν πιάσαι αὐτόν· ἀλλ' οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας.

45 Ἦλθον οὖν οἱ ὑπηρέται πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ φαρισαίους· καὶ εἶπον αὐτοῖς ἐκεῖνοι, Διὰ τί οὐκ ἠγάγετε αὐτόν;

46 Ἀπεκρίθησαν οἱ ὑπηρέται, Οὐδέποτε οὕτως ἐλάλησεν ἄνθρωπος ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος.

47 Ἀπεκρίθησαν οὖν αὐτοῖς οἱ φαρισαῖοι, Μὴ καὶ ὑμεῖς πεπλάνησθε;

48 Μή τις ἐκ τῶν ἀρχόντων ἐπίστευσεν εἰς αὐτόν, ἢ ἐκ τῶν φαρισαίων;

49 Ἀλλ' ὁ ὄχλος οὗτος ὁ μὴ γινώσκων τὸν νόμον ἐπάρατοί εἰσι.

50 Λέγει Νικόδημος πρὸς αὐτούς, ὁ ἐλθὼν νυκτὸς πρὸς αὐτόν, εἷς ὢν ἐξ αὐτῶν,

51 Μὴ ὁ νόμος ἡμῶν κρίνει τὸν ἄνθρωπον, ἐὰν μὴ ἀκούσῃ παρ' αὐτοῦ πρῶτον, καὶ γνῷ τί ποιεῖ;

Alij dicebant, Hic est Christus. Quidam autem dicebant, p Nũ enim è Galilæa veniet Christus?

p *Falluntur quòd Christum Galilæum faciunt. Sed vndè hæc ignoratio nisi ex doctrina?*

Nónne Scriptura dicit, ex semine Dauid, & ex vico Bethlehem, vbi erat Dauid, venturum Christum?

Dissidium ergo ortũ est in turba propter eum.

Quidam autem ex ipsis volebãt eum prehendere: sed nemo iniecit in eum manus.

17 Venerunt ergo ministri ad Pontifices & Pharisæos qui dixerunt eis, Quare non adduxistis eum?

17 *Deus è cœlis irridet Filii sui inimicos.*

Respondérunt ministri, Nunquam ita loquutus est homo vt homo iste.

Respondérunt ergo eis Pharisæi, Num & vos seducti estis?

18 Num quis ex primoribus credidit in eum, aut ex Pharisæis?

18 *Falsi pastores adeò sunt stolidi, vt ex multitudine & externo splendore Ecclesiam Dei æstiment.*

Sed turba hæc quæ non nouit Legem, execrabilis est.

Dicit eis Nicodemus, is qui venerat ad eum nocte, & vnus erat ex illis,

Num Lex nostra condemnat quempiam, nisi prius q audierit ab ipso, & cognouerit r quid faciat?

q *Quid patrat is videlicet qui desertur:*

r *Hæc quoque formula loquendi petita est è medio. Neque in Lex ipsa sed iudex cognoscit*

Resonderunt & dixerunt ei, Nonne & tu Galilæus es? scrutare & vide ex Galilæa Prophetam non surrexisse.

52 Απεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ, Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ; ἐρεύνησον καὶ ἴδε ὅτι προφήτης ἐκ τῆς Γαλιλαίας οὐκ ἐγήγερται.

Resonderunt, & dixerunt ei, Nũquid & tu Galilæus es? scrutare, & vide quia à Galilæa Prophetа non surrexit.

19 Non est consiliũ contra Dominũ.

19 Et profectus est vnusquisque domum suam.

53 Καὶ ἐπορεύθη ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.

Et reuersi sunt vnusquisque in domum suam.

Cap. VIII.

3. Mulieri in adulterio deprehensæ, 11. condonantur peccata. 12. Christus lux mundi. 19. Pharisæi quærunt vbi ipsius sit Pater. 39. Filij Abrahæ. 42. Filij Dei. 44. Satan mendacij pater. 56. Abraham vidit diem Christi.

N.

IEsus autem profectus est in montem Oliuarum.

Et diluculo rursus adfuit in templo, & totus populus venit ad eum: & sedens docebat eos.

1 Mali bonis insidias nectentes, sibiipsis laqueum nectunt.

1 Adducunt autem ad eũ Scribę & Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam: & quum statuissent eam in medio,

Dicunt ei, Magister, hæc mulier deprehensa est in ipso facto, quum mœcharetur:

In Lege autẽ Moses mandauit nobis vt tales lapidarentur: tu ergo quid dicis?

Hoc autem dicebant tentantes eum, vt possent eum accusare. Iesus autem incuruatus deorsum, digito scribebat in terra.

Ιησους δὲ ἐπορεύθη εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν.

2 Ορθρου δὲ πάλιν παρεγένετο εἰς τὸ ἱερόν, καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἤρχετο πρὸς αὐτόν· καὶ καθίσας ἐδίδασκεν αὐτούς.

3 Ἄγουσι δὲ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι πρὸς αὐτὸν γυναῖκα ἐπὶ μοιχείᾳ κατειλημμένην· καὶ στήσαντες αὐτὴν ἐν μέσῳ,

4 Λέγουσιν αὐτῷ, Διδάσκαλε, αὕτη ἡ γυνὴ κατείληπται ἐπ' αὐτοφώρῳ μοιχευομένη.

5 Ἐν δὲ τῷ νόμῳ Μωσῆς ἡμῖν ἐνετείλατο τὰς τοιαύτας λιθοβολεῖσθαι· σὺ οὖν τί λέγεις;

6 Τοῦτο δὲ ἔλεγον πειράζοντες αὐτόν, ἵνα ἔχωσι κατηγορεῖν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ιησους κάτω κύψας, τῷ δακτύλῳ ἔγραφεν εἰς τὴν γῆν.

V.

IEsus autem perrexit in montem Oliueti.

Et diluculo iterum venit in templum, & omnis populus venit ad eum: & sedens docebat eos.

Adducunt autem Scribæ & Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam, & statuerunt eam in medio,

Et dixerunt ei, Magister, hæc mulier modo deprehensa est in adulterio:

In Lege autem Moyses mandauit nobis huiusmodi lapidare: tu ergo quid dicis? Leu. 20. 10

Hoc autem dicebant tentantes eũ, vt possent accusare eum. Iesus autem inclinãs se deorsum, digito scribebat in terram.

Quum

Quum ergo perseuerarent interrogantes eum, erexit se, & dixit eis, Qui sine peccato est vestrûm, primus in illã lapidem mittat.

Deut.17.7

Et iterum se inclinans scribebat in terrã.

Audientes autem, vnus post vnũ exibant, incipientes à senioribus: & remansit solus Iesus & mulier in medio stans.

Erigens autem se Iesus, dixit ei, Mulier, vbi sunt qui te accusabant? nemo te condemnauit?

Quæ dixit, Nemo Domine. Dixit autem Iesus, Nec ego te condemnabo. Vade, & iam amplius noli peccare.

Supra 1.5 Infra 9.5 ¶ *Iterum ergo locutus est eis Iesus, dicens, Ego sum lux mundi: qui sequitur me non ambulabit in tenebris sed habebit lumen vitæ.*

Dixerunt ergo ei Pharisæi, Tu de teipso testimoniũ perhibes: testimonium tuũ non est verum.

Respondit Iesus

7 Ως δὲ ἐπέμενον ἐρωτῶντες αὐτὸν, ἀνακύψας εἶπε πρὸς αὐτούς, Ο ἀναμάρτητος ὑμῶν πρῶτος τὸν λίθον ἐπ' αὐτῇ βαλέτω.

8 Καὶ πάλιν κάτω κύψας, ἔγραφεν εἰς τὴν γῆν.

9 Οἱ δὲ ἀκούσαντες, καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι, ἐξήρχοντο εἷς καθ' εἷς, ἀρξάμενοι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων, ἕως τῶν ἐσχάτων· καὶ κατελείφθη μόνος ὁ Ιησοῦς, καὶ ἡ γυνὴ ἐν μέσῳ οὖσα.

10 Ανακύψας δὲ ὁ Ιησοῦς, καὶ μηδένα θεασάμενος, πλὴν τῆς γυναικὸς, εἶπεν αὐτῇ, Η γυνὴ, ποῦ εἰσιν ἐκεῖνοι οἱ κατήγοροί σου; οὐδείς σε κατέκρινεν;

11 Η δὲ εἶπεν, Οὐδείς, Κύριε. Εἶπε δὲ αὐτῇ ὁ Ιησοῦς, Οὐδὲ ἐγώ σε κατακρίνω· πορεύου, καὶ μηκέτι ἁμάρτανε.

12 ¶ Πάλιν οὖν ὁ Ιησοῦς αὐτοῖς ἐλάλησε, λέγων, Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ, οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἕξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς.

13 Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Φαρισαῖοι, Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς· ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής.

14 Απεκρίθη Ιησοῦς

2 Quum autem perseuerarent eum interrogare, erexit se, & dixit eis, Qui vestrûm immunis est à peccato, primus in eam iaciat lapidem.

Et rursum incuruatus deorsum, scribebat in terra.

Auditis autem his, arguente ipsos conscientia, singulat im alius post alium exibant, initio facto à senioribus vsque ad vltimos: & relictus est solus Iesus, & mulier in medio stans.

[5] Quum autem erexisset se Iesus, & neminem conspiceret præter mulierem, dixit ei, Mulier, vbi sũt illi tui accusatores? nemo te condemnauit?

Ipsa verò dixit, Nemo, Domine. Dixit autem ei Iesus, [a] Nec ego te cõdemno. Vade, & ne amplius pecces.

¶ [4] Rursum ergo Iesus loquutus est eis, dicens, Ego sum Lux mundi: qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.

[5] Pharisæi igitur dixerunt ei, [b] Tu de te ipso testaris: testimonium tuum non est idoneum.

Respondit Iesus

2 *In hypocritas qui pluiquam seueri aliorum censores suis vitiis indulgent.*

3 *Christus noluit ciuilis magistratus partes ad se trahere, contentus ad fidem & resipiscentiam peccatores adducere.*

a *Qui ex hic colligunt non puniendo esse adulteria, non minus sunt insani quàm si dicerẽt diuites non esse hæreditates quoniam Christus noluit diuidere, Luc. 12 14.*

4 *Mũdus natura cæcus nusquam nisi in solo Christo sit lucis cõpos.*

5 *Christus testis est veritatis omnicceptione maior. vt qui ob hoc ipsũ sit à Patre missus, & ab eodem infinitis miraculis fido approbatus.*

b *De ipso testimonio dixi, quod communi opinione omnium impio haturgo. propria prædicatio sordida putaretur.*

& dixit eis, [c] Etiam si ego testor de meipso testimonium est testimonium meum: quia scio vnde venerim, & quò vadam: vos autē nescitis vnde veniam, & quò vadam.

Vos secundùm carnem iudicatis, ego [d] nō iudico quenquā.

Quòd si etiam iudicem ego, iudicium meum firmum est: quia solus non sum, sed ego & qui misit me Pater.

Sed & in lege vestra scriptum est, duorum hominum testimonium idoneū esse.

[e] Ego is sum qui testor de meipso, & testatur de me qui misit me Pater.

[f] Dicebant ergo ei, Vbi est tuus ille Pater? Respondit Iesus, Neque me nostis, neque Patrem meum: si me nossetis, Patrē quoque meum nosse tis.

Hæc verba loquutus est Iesus in gazophylacio, docens in templo: & nemo prehendit eum, [7] quia nondum venerat hora eius.

[8] Dixit ergo iterū eis Iesus, Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini: quò ego vado vos non potestis venire.

[c] *Quod s. cap. 31. vers. 17. gaudet, accipiendum est per cōcessionem. eo autem loco accommodans se ad auditoribus qui nihil in Christo præter humanitatem agnoscebant, permittebat suam veritati testimonii, nisi aliūde cōfirmatur. Hoc autem loco Dini vitatem suam asserit, ac Patre testem laudat, sibi consentiente.* Perinde est igitur ac si diceret, solus hic videor, idēque testimonium meum nō admittitis, quū præsertim videar de meipso testari. at qui tres sumus. Nam ego veluti duplex sum, Deus videlicet & homo & tamen vnus.

Itaque mihi Deo licet de me homine testari. sic vnum testem habetis. Accedit demum Patris testimonii admittere, quanto magis Patris ac filii qui non sunt homines, sed vnus Deus?

[d] *Ego nunc simpliciter damno, neminē condemno: tamen si id facere libeat, fieri promptus sum. Non enim solus sum, sed mecum est Pater.*

[e] *Aperte Dei vocitat ob humanitate distinguitur. alioqui duo testes non essent, cùm rem inter testes non numeretur.* 6 Nemo Deū nisi in Christo nosse potest. 7 Dei non hominū arbitrio viuimus & morimur. Itaque illud vnū superest, vt nostro munere cōstāter defungamur.

[f] *Aliqua erat in templo regio conferendis oblationibus destinata.*

8 Quoniam homines natura à rebus cælestibus abhorrent, nemo est idoneus Christo discipulus, nisi quem Spiritus Dei formauit. Interea tamen mundo oblatam vitam repudiandi, necessario pereundum erit.

Di-

ἐὰν εἶπεν αὐτοῖς, Κἂν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία μου· ὅτι οἶδα πόθεν ἦλθον, καὶ ποῦ ὑπάγω· ὑμεῖς δὲ οὐκ οἴδατε πόθεν ἔρχομαι καὶ ποῦ ὑπάγω.

15 Ὑμεῖς κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε, ἐγὼ οὐ κρίνω οὐδένα.

16 Καὶ ἐὰν κρίνω δὲ ἐγώ, ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ ἀληθής ἐστιν ὅτι μόνος οὐκ εἰμί, ἀλλ' ἐγὼ καὶ ὁ πέμψας με πατήρ.

17 Καὶ ἐν τῷ νόμῳ δὲ τῷ ὑμετέρῳ γέγραπται ὅτι δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθής ἐστιν.

18 Ἐγώ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με πατήρ.

19 Ἔλεγον οὖν αὐτῷ, Ποῦ ἐστιν ὁ πατήρ σου; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, Οὔτε ἐμὲ οἴδατε, οὔτε τὸν πατέρα μου εἰδεῖτε· εἰ ἐμὲ ἤδειτε, καὶ τὸν πατέρα μου ἂν ἤδειτε.

20 Ταῦτα τὰ ῥήματα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ, διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ· καὶ οὐδεὶς ἐπίασεν αὐτόν, ὅτι οὔπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ.

21 Εἶπεν οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ζητήσετέ με, καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε· ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν.

& dixit eis, Etsi ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum: quia scio vnde veni, & quò vado: vos autem nescitis vnde venio, aut quò vado.

Vos secundùm carnem iudicatis, ego non iudico quenquam.

Et si iudico ego, iudicium meum verum est: quia solus non sum, sed ego & qui misit me Pater.

Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est.

Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso, & testimonium perhibet de me qui misit me Pater.

Dicebant ergo ei, Vbi est Pater tuus? Respondit Iesus, Neque me scitis, neque Patrem meum: si me sciretis, forsitan & Patrem meum sciretis.

Hæc verba loquutus est Iesus in gazophylacio, docens in templo: & nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora eius.

Dixit ergo iterum eis Iesus, Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini: quò ego vado, vos non potestis venire.

Sap. 5. 32

Deu. 17. 6 & 19. 15 mat. 18. 16 2. cor. 13. 1 hebr. 10. 28

Di-

Dicebant ergo Iudæi, Nunquid interficiet semetipsum quia dicit, Quò ego vado vos non potestis venire?

Et dicebat eis, Vos de deorsum estis, ego de supernis sum: vos de mundo hoc estis, ego nõ sum de hoc mundo.

Dixi ergo vobis quia moriemini in peccatis vestris, Siemm non crediderit is quia ego sum, moriemini in peccato vestro.

Dicebant ergo ei, Tu quis es? Dixit eis Iesus, Principium quia & loquor vobis.

Multa habeo de vobis loqui & iudicare: sed qui me misit, verax est: & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo.

Et non cognouerunt quia Patrem eis dicebat Deum.

Dixit ergo eis Iesus, Quum exaltaueritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum, & à meipso facio nihil, sed sicut docuit me Pater, hæc loquor.

Et qui me misit, mecum est: & non reliquit me solum, quia ego quæ placita sunt ei, facio semper.

Hæc illo loquente multi crediderunt in eum.

22 Ελεγον οὖν οἱ Ιουδαῖοι, Μήτι ἀποκτενεῖ ἑαυτόν, ὅτι λέγει, Οπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν;

23 Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἐστέ, ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμί· ὑμεῖς ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἐστέ, ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου.

24 Εἶπον οὖν ὑμῖν ὅτι ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν· ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγώ εἰμι, ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν.

25 Ελεγον οὖν αὐτῷ, Σὺ τίς εἶ; Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς, Τὴν ἀρχὴν ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν.

26 Πολλὰ ἔχω περὶ ὑμῶν λαλεῖν καὶ κρίνειν· ἀλλ' ὁ πέμψας με ἀληθής ἐστι, κἀγὼ ἃ ἤκουσα παρ' αὐτοῦ, ταῦτα λέγω εἰς τὸν κόσμον.

27 Οὐκ ἔγνωσαν ὅτι τὸν πατέρα αὐτοῖς ἔλεγεν.

28 Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς, Οταν ὑψώσητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδέν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ πατήρ μου, ταῦτα λαλῶ.

29 Καὶ ὁ πέμψας με μετ' ἐμοῦ ἐστιν· οὐκ ἀφῆκέ με μόνον ὁ πατήρ, ὅτι ἐγὼ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ πάντοτε.

30 Ταῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν.

Dicebant ergo Iudæi, Num trucidabit seipsum, qui dicat, Quò ego vado, vos non potestis venire?

Tunc dixit eis, Vos ex inferis estis, ego ex supernis sum: vos ex mundo estis, ego nõ sum ex hoc mundo.

Ideò vobis dixi vos morituros in peccatis vestris. Nã nisi credideritis me eũ esse, moriemini in peccatis vestris.

9 Dixerunt ergo ei, Tu quis es? & dixit eis Iesus, 8 Id quod à principio dico vobis.

10 Multa habeo quæ de vobis loquar ac iudicem: sed qui me misit, verax est: & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor mundo.

Non cognouerunt eum de Patre ipsis loqui.

11 Dixit ergo eis Iesus, Quum extuleritis Filium hominis, tunc agnoscetis me eum esse, & ex meipso nihil facere, sed prout docuit me Pater, hęc loqui.

Nam qui me misit, mecum est. non reliquit me solũ Pater, quia ego quæ placita sunt ei facio semper.

Hæc illo loquente multi crediderunt in eum.

9 Is demãdat quis sit Christus cognoscet, qui attẽtè audiet quid loquatur.

8 *i. sũ Christus & Saluator. illud enim est quod à principio dixi vobis me esse.*

10 Deus contemptæ Christi doctrinæ vindex.

11 Ipse quoque Christũ contemptus cedit eius gloriæ quod tandem eius hostes maximo suo malo sentient.

12 Veri discipuli Christi in eiusdē sermone perseuerant, vt magis ac magis in cognitione veritatis proficientes à durissima peccati seruitute in veram libertatem Iustitiæ & vitæ asserantur.

h *A seruitute peccati.*

i *Quidam de multitudine, non illi scilicet qui crediderant: aduersantium enim non assentiētiū ista est oratio.*

k *Procreati ab Abrahamo.*

12 Dicebat ergo Iesus iis Iudæis qui crediderant ipsi, Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis.

Et cognoscetis Veritatem, & Veritas vos [h] in libertatē vindicabit.

i Responderunt ei, [k] Semen Abrahæ sumus, neque cuiquā seruiuimus vnquam: quomodo tu dicis nos in libertatē vindicandos?

Respondit eis Iesus, Amen amen dico vobis, Quisquis cōmittit peccatum, seruus est peccati.

Seruus autem non manet in domo in æternum: filius manet in æternum.

Itaque si vos Filius in libertatem vindicarit, verè liberi eritis.

13 Omnes natura planè diabolica præditos nasci declarant sceleráti ipsorū mores. Immutantur autem, & secundùm fœdus cum Abrahamo sancitū, in Dei familiā adsciscuntur in vno Christo per fidem apprehenso: quæ quidem fides ex verè sancta & honesta vita dignoscitur.

13 Scio vos semen Abrahæ esse: sed studetis me trucidare, quia sermo meus non habet locum apud vos.

Ego loquor quod vidi apud Patrem meum: & vos facitis quod vidistis apud patrem vestrum.

Responderunt & dixerunt ei, Pater noster Abraham est. Dicit eis Iesus, Si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis.

31 Ελεγεν οὖν ὁ Ιησοῦς πρὸς τοὺς πεπιστευκότας αὐτῷ Ιουδαίους, Εὰν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ἀληθῶς μαθηταί μου ἐστέ.

32 Καὶ γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς.

33 Απεκρίθησαν αὐτῷ, Σπέρμα Αβραάμ ἐσμεν, καὶ οὐδενὶ δεδουλεύκαμεν πώποτε· πῶς σὺ λέγεις, Οτι ἐλεύθεροι γενήσεσθε;

34 Απεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς, Αμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας.

35 Ο δὲ δοῦλος οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ εἰς τὸν αἰῶνα· ὁ υἱὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα.

36 Εὰν οὖν ὁ υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροι ἔσεσθε.

37 Οἶδα ὅτι σπέρμα Αβραάμ ἐστε· ἀλλὰ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ὅτι ὁ λόγος ὁ ἐμὸς οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν.

38 Εγὼ ὃ ἑώρακα παρὰ τῷ πατρί μου, λαλῶ· καὶ ὑμεῖς οὖν ὃ ἑωράκατε παρὰ τῷ πατρὶ ὑμῶν, ποιεῖτε.

39 Απεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ, Ο πατὴρ ἡμῶν Αβραάμ ἐστι· Λέγει αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς, Εἰ τέκνα τοῦ Αβραὰμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Αβραὰμ ἐποιεῖτε ἄν·

Dicebat ergo Iesus ad eos qui crediderunt ei Iudæos, Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis.

Et cognoscetis Veritatem, & Veritas liberabit vos.

Responderunt ei, Semen Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus vnquam: quomodo tu dicis, Liberi eritis?

Respondit eis Iesus, Amen amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, seruus est peccati. Rom. 6. 20 2. pet. 2. 19

Seruus autem nō manet in domo in æternum: filius autē manet in æternum.

Si ergo vos Filius liberauerit, verè liberi eritis.

Scio quia filij Abrahæ estis: sed quæritis me interficere, quia sermo meus nō capit in vobis.

Ego quod vidi apud Patrem, loquor: & vos quæ vidistis apud patrem vestrum, facitis.

Responderunt & dixerunt ei, Pater noster Abrahā est. Dicit eis Iesus, Si filij Abrahæ estis, opera Abrahæ facite.

Nunc aueem quæritis me interficere, hominem qui veritatem vobis loquutus sum, quam audiui à Deo: hoc Abraham non fecit.

40 Νῦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα, ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ Θεοῦ· τοῦτο Ἀβραὰμ οὐκ ἐποίησεν.

Nunc autem studetis me interficere, hominem qui veritatem vobis loquutus sum, quam audiui à Deo: hoc Abraham non fecit.

Vos facitis opera patris vestri. Dixerunt itaque ei, Nos ex fornicatione non sumus nati: vnũ patrem habemus Deũ.

41 Ὑμεῖς ποιεῖτε τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς ὑμῶν. Εἶπον οὖν αὐτῷ, Ἡμεῖς ἐκ πορνείας οὐ γεγεννήμεθα· ἕνα πατέρα ἔχομεν, τὸν Θεόν.

Vos facitis opera patris vestri. Itaque dixerunt ei, Nos ex scortatione non sumus geniti: vnum patrem habemus, *nempe* Deum.

Dixit ergo eis Iesus, Si Deus pater vester esset, diligeretis vtique me. ego enim ex Deo processi & veni: neque enim à meipso veni, sed ille me misit.

42 Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Εἰ ὁ Θεὸς πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἠγαπᾶτε ἂν ἐμέ. ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον καὶ ἥκω· οὐδὲ γὰρ ἀπ' ἐμαυτοῦ ἐλήλυθα, ἀλλ' ἐκεῖνός με ἀπέστειλε.

Dixit ergo eis Iesus, Si Deus pater vester esset, diligeretis me. ego enim à Deo profectus sum & veni: neque enim à meipso veni, sed ille me misit.

Quare loquelam meam non cognoscitis? quia non potestis audire sermonem, meum.

43 Διὰ τί τὴν λαλιὰν τὴν ἐμὴν οὐ γινώσκετε; ὅτι οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν.

Quare [l] loquutionem istam meam non agnoscitis? quia non potestis audire sermonem meum.

l .i *Idioma, siue etiam linguam. quasi dicat, Non magis quod dico intelligitis, quam si ignota & peregrina lingua vobiscum loquerer.*

2.Ioh.3.8 || *Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio & in veritate non stetit: quia non est veritas in eo. Quum loquitur mẽdacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, & pater eius.*

44 Ὑμεῖς ἐκ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστὲ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκεν· ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ. ὅταν λαλῇ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ· ὅτι ψεύστης ἐστὶ, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ.

Vos ex patre diabolo estis, & cupiditates patris vestri vultis explere. Ille [m] fuit homicida à principio, & in [n] veritate non perstitit: non est enim veritas in eo. Quotiescũque loquitur mendacium, [o] de suo loquitur, quia mendax est, & mendacij [p] pater.

m *Initio mũdi conditi: nã protinus atque homo conditus fuit, à diabolo præcipitatus fuit in mortẽ.*

n *In fidelitate & integritate. i. non seruauit suam originẽ, Iud. 6*

o *Ex suo vnius instinctu, & ex suo proprio ingenio.*

p *Author.*

Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi.

45 Ἐγὼ δὲ ὅτι τὴν ἀλήθειαν λέγω, οὐ πιστεύετέ μοι.

Vos autem, quia ego veritatem dico, non creditis mihi.

1.Ioh.4.6. || *Quis ex vobis arguit me de peccato si veritatem dico, quare vos non creditis mihi?*

46 Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας; εἰ δὲ ἀλήθειαν λέγω, διὰ τί ὑμεῖς οὐ πιστεύετέ μοι;

14 Quis ex vobis arguit me de peccato? si veritatem dico, quare vos non creditis mihi?

14 Christus munere sibi cõmisso à Patre, omni ex parte est perfunctus.

Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.

47 Ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει· διὰ τοῦτο ὑμεῖς οὐκ ἀκούετε, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐστέ.

Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos nõ auditis, quia ex Deo non estis. 1.Ioh.4.4

Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei, Nónne bene dicimus te Samaritanũ esse, & dæmoniũ habere?

48 Ἀπεκρίθησαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ εἶπον αὐτῷ, Οὐ καλῶς λέγομεν ὑμεῖς ὅτι Σαμαρείτης εἶ σὺ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις;

Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei, Nónne bene dicimus nos quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes?

Respondit Iesus, Ego dæmonium nõ habeo, sed honoro Patrem meũ, & vos contumelia afficitis me.

49 Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, Ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω, ἀλλὰ τιμῶ τὸν πατέρα μου καὶ ὑμεῖς ἀτιμάζετέ με.

Respondit Iesus, Ego dæmonium non habeo, sed honorifico Patrem meum, & vos inhonorastis me.

15 Ego verò non quæro gloriã meam: q est qui quærat & iudicet.

50 Ἐγὼ δὲ οὐ ζητῶ τὴν δόξαν μου· ἔστιν ὁ ζητῶν καὶ κρίνων.

Ego autem non quæro gloriã meã: est qui quærat & iudicet.

16 Amen amẽ dico vobis, si quis sermonem meum seruauerit, mortem r non conspiciet in æternum.

51 Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐάν τις τὸν λόγον τὸν ἐμὸν τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα.

Amen aemn dico vobis siquis sermonẽ meũ seruauerit, mortem non videbit in æternum.

17 Dixerunt ergo ei Iudæi, Nunc cognouimus te dæmonium habere, Abraham mortuus est & Prophetæ: & tu dicis, Siquis sermonem meum seruauerit, nõ gustabit mortem in æternum.

52 Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι, Νῦν ἐγνώκαμεν ὅτι δαιμόνιον ἔχεις. Ἀβραὰμ ἀπέθανε καὶ οἱ προφῆται, καὶ σὺ λέγεις, Ἐάν τις τὸν λόγον μου τηρήσῃ, οὐ μὴ γεύσεται θανάτου εἰς τὸν αἰῶνα.

Dixerũt ergo ei Iudæi, Nunc cognouimus quia dæmoniũ habes. Abrahã mortuus est & Prophetæ: & tu dicis, Si quis sermonẽ meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum.

Num tu maior es patre illo nostro Abraham qui mortuus est? etiam Prophetæ mortui sunt: quem tu teipsum facis?

53 Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραὰμ· ὅστις ἀπέθανε; καὶ οἱ προφῆται ἀπέθανον· τίνα σεαυτὸν σὺ ποιεῖς;

Nunquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est? & Prophetæ mortui sunt. quẽ teipsum facis?

18 Respondit Iesus, Si ego glorifico meipsum, s gloria mea nihil est: Pater ille meus, is est qui glorificat me, quem vos dicitis Deum

54 Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, Ἐὰν ἐγὼ δοξάζω ἐμαυτὸν, ἡ δόξα μου οὐδέν ἐστιν· ἔστιν ὁ πατήρ μου ὁ δοξάζων με, ὃν ὑμεῖς λέγετε ὅτι Θεὸς

Respondit Iesus, Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est: est Pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis quia Deus

15 Christi hostes ad tẽpus quidem lasciuiunt, sed Pater suo tempore apparebit, contumeliarum sibi in Filii persona illatarũ vindex.

q *i. Qui cõtemptum mei, aut sui potius vindicet.*

16 Sola Euangelii doctrina per fidem apprehensa, certũ est aduersus mortem remedium.

r *Non sentiet. in media enim morte fideles vitam vident.*

17 In eos qui sanctorũ splẽdore abutuntur, vt Christi gloriam obscurent.

18 Christo nihil magis alienum ab omni ambitione, sed eũ supra omnia extulit Pater.

s *Concessione: quasi dicat, Sit sanè prædicatio de me mea, quem vos contemnitis, nullius momẽti: at est alius qui me glorificat. i. qui celebrat nomen meum.*

vester est.

Et non cognouistis eum: ego autem noui eum: & si dixero quia non scio eum, ero similis vobis, mendax: sed scio eum, & sermonem eius seruo.

Abraham pater vester exultauit vt videret diem meum & vidit, & gauisus est.

Dixerunt ergo Iudæi ad eum, Quinquaginta annos nõdum habes, & Abraham vidisti?

Dixit eis Iesus, Amen amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum.

Tulerunt ergo lapides vt iacerent in eum: Iesus autẽ abscondit se, & exiuit de templo.

ὑμῶν ἐστι.

55 Καὶ οὐκ ἐγνώκατε αὐτὸν· ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτόν· καὶ ἐὰν εἴπω ὅτι οὐκ οἶδα αὐτὸν, ἔσομαι ὅμοιος ὑμῶν, ψεύστης· ἀλλ' οἶδα αὐτὸν καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ.

56 Αβραὰμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν· καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη.

57 Εἶπον οὖν οἱ Ιουδαῖοι πρὸς αὐτὸν, Πεντήκοντα ἔτη οὔπω ἔχεις, καὶ Αβραὰμ ἑώρακας;

58 Εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς, Αμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Αβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι.

59 Ηραν οὖν λίθους ἵνα βάλωσιν ἐπ' αὐτόν. Ιησοῦς δὲ ἐκρύβη, καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν· καὶ παρῆγεν οὕτως.

vestrum esse.

19 Neque nostis eum: ego autem noui eum: & si dixero me eum nõ nosse, ero similis vestri, *id est* mendax: sed eum noui, & sermonem eius seruo.

20 Abraham pater vester [t] gestiuit vt videret diem[u] istum meum: & vidit, ac gauisus est.

Dixerunt ergo ei Iudæi, Quinquaginta annos nõdum habes & Abraham vidisti?

Dixit eis Iesus, Amen amen dico vobis, priusquam Abrahã fieret,[x] ego sum.

21 Sustulerunt ergo lapides vt iacerent in eum: Iesus autem occultauit se, & exiuit è templo, trãsiens per medium eorũ: & sic præteriit.

19 Nulla est Dei extra Christum, nec Christi extra ipsius verbum legitima cognitio.

20 Christi virtus præcedentibus etiã omnibus seculis, sese in patribus exeruit, vt qui eum venturum, in promissionibus viderint, & summo cum gaudio viua fide apprehẽderint.

t *Summo affectus fuit desiderio.*

u *Dies alicuius heb. nihil autem aliud declarat quàm spatium quo vixerit aliquis, aut insigne quidpiam ipsi vel facere vel ferre contigerit. Dies ergo Domini nihil aliud significat quàm ipsius aduentum in carnem. Vidit enim eum eminus Abraham, fidei nimirum oculis vt declaratur Hebr. 11. 13.*

21 Zelus absque scientia tandem in apertam rabiem exit: nec tamen licet malis quicquid libet.

x *Christus vt Deus ante Abrahamũ erat, etas & Agnus ab origine mundi occisus.*

CAP. IX.

1. *Christus cæcinati oculos Sabbato aperit.* 13. *quem, quum diu cõtra Pharisæos disputasset,* 22, 35, *è Synagoga eiectum,* 36. *Christus æternæ lucis cognitione donat.*

V.

Et præteriens Iesus vidit hominem cæcum à natiuitate:

Et interrogauerunt eum discipuli eius, Rabbi, quis peccauit, hic aut parentes eius, vt cæcus nasceretur?

Respondit Iesus,

Καὶ παράγων, εἶδεν ἄνθρωπον τυφλὸν ἐκ γενετῆς·

2 Καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες, Ραββὶ, τίς ἥμαρτεν; οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ;

3 Απεκρίθη ὁ Ιησοῦς.

N.

Præteriẽs [1] autem vidit quendam cæcum à natiuitate:

Et interrogauerunt eum discipuli eius, dicentes, Rabbi, quis peccauit, hic an parentes eius, vt cæcus nasceretur?

Respondit Iesus,

1 Omnium quidem etiã corporis malorũ prima est origo peccatũ: nec tamẽ cõsequitur semper à Deo respici peccata eorũ, quos durissimis etiã flagellis cædit.

a *Dispmat ex hypothesi discipulorum qui præsupponunt morbos nonnisi propter peccata immitti. refpõdet ergo Christus aliam fuisse causam cæcitatis, nimirum vt diuinum opus conspicerentur.*

a Neque iste peccauit, neque parentes eius, vt cæcus nasceretur, sed oportet me opera Dei manifesta fieri in eo.

Οὔτε οὗτος ἥμαρτεν, οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ· ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ.

Neque hic peccauit, neque parentes eius: sed vt manifestentur opera Dei in illo.

2 Christi opera sunt instar lucis mundi tenebras illustrantis.

2 Oportet me operari opera eius qui misit me, b donec dies est: venit nox quum nemo potest operari.

4 Ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντός με ἕως ἡμέρα ἐστίν· ἔρχεται νὺξ ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάζεσθαι.

Me oportet operari opera eius qui misit me donec dies est: venit nox quando nemo potest operari.

b *Dies* & *nox* metaphorice pro *luce*, i. illustri doctrina veritatis & testis, & tenebris in eiusdē doctrinæ obscuratione.

5 Ὅταν ἐν τῷ κόσμῳ ὦ, φῶς εἰμι τοῦ κόσμου.

Quandiu fuero in mundo, lux sum mundi.

Quandiu sum in mundo, lux sum mundi.

3 Hoc quum dixisset, spuit humi, & fecit lutum ex sputo & illeuit lutum oculis cæci:

6 Ταῦτα εἰπὼν, ἔπτυσε χαμαὶ, καὶ ἐποίησε πηλὸν ἐκ τοῦ πτύσματος, καὶ ἐπέχρισε τὸν πηλὸν ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ·

Hæc quum dixisset, exspuit in terrā, & fecit lutum ex sputo, & liniuit lutum super oculos eius:

Dixitque ei, Vade, laua in piscina Siloā (quod est, si interpreteris, missus.) Abiit ergo, & lauit, rediitque videns.

7 Καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ὕπαγε, νίψαι εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ· (ὃ ἑρμηνεύεται, ἀπεσταλμένος.) Ἀπῆλθεν οὖν καὶ ἐνίψατο, καὶ ἦλθε βλέπων.

Et dixit ei, Vade, laua in natatoria Siloe, quod interpretatur missus. Abiit ergo, & lauit, & venit videns.

4 Vicini ergo, & qui prius viderant eum cæcum esse, dicebant, Nónne hic est qui sedebat & mendicabat?

8 Οἱ οὖν γείτονες καὶ οἱ θεωροῦντες αὐτὸν τὸ πρότερον ὅτι προσαίτης ἦν, ἔλεγον, Οὐκ οὗτός ἐστιν ὁ καθήμενος καὶ προσαίτης;

Itaque vicini & qui viderant eum prius quia mendicus erat, dicebant, Nónne hic est qui sedebat, & mendicabat?

Alij dicebant, Hic est: alij verò, Similis est ei. Ille *autem* dicebat, Ego is sum.

9 Ἄλλοι ἔλεγον, Ὅτι οὗτός ἐστιν· ἄλλοι δέ, Ὅτι ὅμοιος αὐτῷ ἐστιν. Ἐκεῖνος ἔλεγεν, Ὅτι ἐγώ εἰμι.

Alij dicebant, Quia hic est: alii autem, Nequaquam, sed similis est ei. Ille verò dicebat, quia ego sum.

Dixerunt ergo ei, Quomodo aperti sunt tibi oculi?

10 Ἔλεγον οὖν αὐτῷ, Πῶς ἀνεῴχθησάν σου οἱ ὀφθαλμοί;

Dicebant ergo ei, Quomodo aperti sunt tibi oculi?

Respondit ille, & dixit, Quidam qui dicitur Iesus, lutum

11 Ἀπεκρίθη ἐκεῖνος καὶ εἶπεν, Ἄνθρωπος λεγόμενος Ἰησοῦς, πηλὸν

Respondit, Ille homo qui dicitur Iesus, lutum

c *Siloā fons erat ad radices montis Sion, qui non ingrediebatur quis, sed in certis horis diebusque ebulliat, & per terrarū cōcauitates & petræ saxa diuisiōna cū magno sonitu vēlut, videl. ieron. lib. 3 comment. in Esa. cap. 8. Interpretatio autē nocie conspicitur ab Euāgelista additum, quia forte ille tēpore vicinus quotidie ludæos aduenturi Christū monebat quem tamen sibi oblatum aspernati sunt.*

fe

fecit, & vnxit oculos meos, et dixit mihi, Vade ad natatoriã Siloe, & laua. Et abij & lauani, & vidi.

Et dixerunt ei, Vbi est ille? Ait, Nescio.

Adducunt eum ad Pharisæos qui cæcus fuerat.

Erat autem sabbathum quando lutum fecit Iesus, & aperuit oculos eius.

Iterum ergo interrogabant eum Pharisæi quo modo vidisset. Ille autem dixit eis, Lutum mihi posuit super oculos, & laui & video.

Dicebant ergo ex Pharisæis quidam. Non est hic homo à Deo qui sabbathum non custodit. Alij autẽ dicebant, Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et schisma erat inter eos.

Dicunt ergo cæco iterum, Tu quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit, Quia Propheta est.

Non crediderunt ergo Iudæi de illo quia cæcus fuisset, & vidisset, donec vocauerunt parentes eius qui viderat.

ἐποίησε, καὶ ἐπέχρισέ μου τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ εἶπέ μοι, Ὕπαγε εἰς τὸν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωαμ, καὶ νίψαι. Ἀπελθὼν δὲ καὶ νιψάμενος, ἀνέβλεψα.

12 Εἶπον οὖν αὐτῷ, Ποῦ ἐστιν ἐκεῖνος; Λέγει, Οὐκ οἶδα.

13 Ἄγουσιν αὐτὸν πρὸς τοὺς φαρισαίους, τὸν ποτε τυφλόν.

14 Ἦν δὲ σάββατον ὅτε τὸν πηλὸν ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἀνέῳξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς.

15 Πάλιν οὖν ἠρώτων αὐτὸν καὶ οἱ φαρισαῖοι πῶς ἀνέβλεψεν. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Πηλὸν ἐπέθηκεν ὅπι τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ ἐνιψάμην, καὶ βλέπω.

16 Ἔλεγον οὖν ἐκ τῶν φαρισαίων τινες, Οὗτος ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστι παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὸ σάββατον οὐ τηρεῖ. Ἄλλοι ἔλεγον, Πῶς δύναται ἄνθρωπος ἁμαρτωλὸς τοιαῦτα σημεῖα ποιεῖν; Καὶ σχίσμα ἦν ἐν αὐτοῖς.

17 Λέγουσι τῷ τυφλῷ πάλιν, Σὺ τί λέγεις περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἠνέῳξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; Ὁ δὲ εἶπεν, Ὅτι προφήτης ἐστίν.

18 Οὐκ ἐπίστευσαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ, ὅτι τυφλὸς ἦν, καὶ ἀνέβλεψεν, ἕως ὅτου ἐφώνησαν τοὺς γονεῖς αὐτοῦ τοῦ ἀναβλέψαντος·

fecit, & illeuit oculos meos, & dixit mihi, Vade ad piscinam Siloã, & laua. Vt autem abij ac laui, visum recepi.

Dixerunt ergo ei, Vbi est ille? Ait, Nescio.

Adducunt eum ad Pharisæos, eum *inquam* qui olim cæcus *fuerat*.

Erat autem sabbathum quum lutũ faceret Iesus, & aperiret oculos eius.

Rursus ergo interrogarunt eum etiam Pharisæi, quomodo visum recepisset. Ille autem dixit eis, Lutum imposuit oculis meis, & laui, & video.

5 Dicebant ergo ex Pharisæis quidam Homo iste non est à Deo: nam sabbathũ non seruat. Alii dicebant, Quomodo potest homo peccator talia signa edere? Et dissidium erat inter eos.

Rursus dicunt cæco, Tu quid dicis de illo, quòd aperuit oculos tuos? Ille autẽ dixit, Propheta est.

Non crediderunt ergo Iudæi de eo quòd cæcus fuisset, & visum recepisset, vsquequò vocarunt eius parentes, eius *inquam* qui visum receperat.

5 Nullius rei prætextu acrius quàm religionis, oppugnatur religio: sed ea quò magis premitur, eò magis assurgit.

Et interrogauerunt eos, dicentes, Hiccine est filius vester, quē vos dicitis cæcum natum esse? quo modo ergo nunc videt?

Responderunt eis parentes eius, & dixerunt, Scimus hunc esse filium nostrum, & cæcum natum esse:

Quomodo autem nunc videat nescimus: aut quis eius aperuerit oculos, nos nescimus: ipse ætatem habet, ipsum interrogate, ipse de se loquetur.

Hæc dixerunt parentes eius, quòd timerent Iudæos. iam enim constituerant Iudæi vt siquis eum cōfiteretur esse Christū, synagoga moueretur.

Propterea parentes eius dixerunt Ætatem habet, ipsum interrogate.

Secundò ergo vocarunt hominem qui fuerat cæcus, & dixerunt ei, [d] Tribue gloriam Deo: nos hunc hominē scimus [e] peccatorem esse.

Respondit ergo ille, & dixit, An peccator sit nescio: vnū scio, me, quum cæcus fuerim, nunc videre.

Dixerunt autem ei iterum, Quid fecit tibi? quomodo aperuit oculos tuos?

19 Καὶ ἠρώτησαν αὐτοὺς, λέγοντες, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ὑμῶν, ὃν ὑμεῖς λέγετε ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη; πῶς οὖν ἄρτι βλέπει;

20 Ἀπεκρίθησαν αὐτοῖς οἱ γονεῖς αὐτοῦ, καὶ εἶπον, Οἴδαμεν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ἡμῶν, καὶ ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη·

21 Πῶς δὲ νῦν βλέπει οὐκ οἴδαμεν, ἢ τίς ἤνοιξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἡμεῖς οὐκ οἴδαμεν· αὐτὸν ἡλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε, αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ λαλήσει.

22 Ταῦτα εἶπον οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ὅτι ἐφοβοῦντο τοὺς Ἰουδαίους. ἤδη γὰρ συνετέθειντο οἱ Ἰουδαῖοι ἵνα ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται.

23 Διὰ τοῦτο οἱ γονεῖς αὐτοῦ εἶπον, Ὅτι ἡλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε.

24 Ἐφώνησαν οὖν τὸν ἄνθρωπον ἐκ δευτέρου ὃς ἦν τυφλὸς, καὶ εἶπον αὐτῷ, Δὸς δόξαν τῷ Θεῷ· ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἁμαρτωλός ἐστιν.

25 Ἀπεκρίθη οὖν ἐκεῖνος καὶ εἶπεν, Εἰ ἁμαρτωλός ἐστιν, οὐκ οἶδα· ἓν οἶδα, ὅτι τυφλὸς ὢν, ἄρτι βλέπω.

26 Εἶπον δὲ αὐτῷ πάλιν, Τί ἐποίησέ σοι; πῶς ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς;

Et interrogauerūt eos, dicentes, Hic est filius vester, quē vos dicitis quia cæcus natus est? quomodo ergo nunc videt?

Responderunt eis parentes eius, & dixerūt, Scimus quia hic est filius noster, & quia cæcus natus est:

Quomodo autem nunc videat, nescimus: aut quis eius aperuit oculos nos nescimus: ipsum interrogate, ætatem habet: ipse de se loquatur.

Hæc dixerunt parentes eius, quoniā timebant Iudæos: iam enim conspirauerant Iudæi, vt si quis eum confiteretur esse Christum, extra Synagogam fieret.

Propterea parētes eius dixerunt, Quia ætatem habet, ipsum interrogate.

Vocauerunt ergo rursum hominē qui fuerat cæcus, & dixerunt ei, Da gloriā Deo: nos scimus quia hic homo peccator est.

Dixit ergo eis ille, Si peccator est, nescio: vnum scio, quia cæcus cū essem, modò video.

Dixerunt ergo illi, Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos?

Respon-

d *Solemnis formula, qua olim quis adigebatur ad culpam coram Deo agnoscendam, velut si dictum fuisset, Cogita te coram Deo esse, qui rem tam mouii: vere vere igitur ipse mai stato, & hunc illi honorem habe, vt palam fate ris te mala ma lis, quam coram eo mentiri.*

e *Hebræis peccator dicitur homo impius, & qui peccandi vsum habitum facilem.*

Respondit eis, Dixi vobis iam, & audistis: quid iterum vultis audire? nunquid & vos vultis discipuli eius fieri?

Male dixerunt ergo ei, & dixerunt, Tu discipulus illius sis: nos autem Moysi discipuli sumus.

Nos scimus quia Moysi locutus est Deus: hunc autem nescimus vnde sit.

Respondit ille homo, & dixit eis, In hoc enim mirabile est, quia vos nescitis vnde sit, & aperuit meos oculos.

Scimus autẽ quia peccatores Deus nõ audit: sed si quis Dei cultor est, & voluntatem eius facit, hũc exaudit.

A seculo non est auditum quia quis aperuit oculos cæci nati.

Nisi esset hic à Deo, non poterat facere quicquam.

Respondẽrũt, & dixerunt ei, In peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerunt eũ foras.

Audiuit Iesus quia eiecerunt eum foras: & quum inuenisset eum, dixit ei, Tu credis in Filium Dei?

27 Ἀπεκρίθη αὐτοῖς, Εἶπον ὑμῖν ἤδη, καὶ οὐκ ἠκούσατε· τί πάλιν θέλετε ἀκούειν; μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε αὐτοῦ μαθηταὶ γενέσθαι;

28 Ἐλοιδόρησαν οὖν αὐτόν, καὶ εἶπον, Σὺ εἶ μαθητὴς ἐκείνου· ἡμεῖς δὲ τοῦ Μωσέως ἐσμὲν μαθηταί.

29 Ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι Μωσῆ λελάληκεν ὁ Θεός· τοῦτον δὲ οὐκ οἴδαμεν πόθεν ἐστίν.

30 Ἀπεκρίθη ὁ ἄνθρωπος καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ἐν τοῦτο γὰρ θαυμαστόν ἐστιν, ὅτι ὑμεῖς οὐκ οἴδατε πόθεν ἐστί, καὶ ἀνέῳξέ μου τοὺς ὀφθαλμούς.

31 Οἴδαμεν δὲ ὅτι ἁμαρτωλῶν ὁ Θεὸς οὐκ ἀκούει· ἀλλ' ἐάν τις θεοσεβὴς ᾖ, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῇ, τούτου ἀκούει.

32 Ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη ὅτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου.

33 Εἰ μὴ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ, οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν οὐδέν.

34 Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ, Ἐν ἁμαρτίαις σὺ ἐγεννήθης ὅλος, καὶ σὺ διδάσκεις ἡμᾶς; Καὶ ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω.

35 Ἤκουσεν ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω· καὶ εὑρὼν αὐτόν, εἶπεν αὐτῷ, Σὺ πιστεύεις εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ;

Respondit eis, Iã vobis dixi, & non audistis cur iterũ vultis audire? nũ & vos vultis discipuli eius fieri?

6 Itaque conuitiati sunt ei, & dixerunt, Tu discipulus illius esto: nos autem Mosis discipuli sumus.

Nos scimus Deũ esse loquutum Mosi: hic autem vnde sit, nescimus.

Respõdit eis ille, & dixit eis, Enimuero in hoc mirũ quidẽ est, quòd vos nescitis vnde sit, & tamen aperuit meos oculos.

Scimus autẽ Deũ peccatores non audire; sed si quis Dei cultor est, & voluntatẽ eius exequitur, hunc audit.

Ab omni æuo nõ est auditum aliquem aperuisse oculos eius qui cæcus natus fuerit.

Nisi esset hic à Deo, nõ posset quicquam facere.

Responderunt & dixerunt ei, f Tu in peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras.

7 Audiuit Iesus eũ eiectum foras: & quũ inuenisset eum, dixit ei, Túne credis in Filium Dei?

6 Necesse est tãdem erũpat superba impietas, frustrà sub pietatis zelo delitescens.

f A prima origine es sceleratus: quod Latini dicunt, Totus quãtus es, nihil nisi peccatum es.

7 Fœlicissima est eorũ conditio qui ab impiis (etiam nomine Ecclesiæ superbientibus) quàm longissimè extrudũtur, vt Christus eo propius ad ipsos accedat.

Respondit ille & dixit, Quis est Domine, vt credam in eũ?

Dixit autem ei Iesus, Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ille est.

At ille ait, Credo, Domine. Et adorauit eum.

[8] Et dixit Iesus, [g] Ad iudicium exercendum ego in hunc mundũ veni: vt qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant.

Audierunt autẽ hæc quidam ex Pharisæis qui cum eo erant, & dixerunt ei, Num & nos cæci sumus?

Dixit eis Iesus, Si cæci essetis, non haberetis peccatum: nunc verò dicitis, Videmus: itaque peccatum vestrum manet.

36 Ἀπεκρίθη ἐκεῖνος, καὶ εἶπε, Τίς ἐστι, Κύριε, ἵνα πιστεύσω εἰς αὐτόν;

37 Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Καὶ ἑώρακας αὐτόν, καὶ ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ, ἐκεῖνός ἐστιν.

38 Ὁ δὲ ἔφη, Πιστεύω, Κύριε. καὶ προσεκύνησεν αὐτῷ.

39 Καὶ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον· ἵνα οἱ μὴ βλέποντες, βλέπωσι· καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται.

40 Καὶ ἤκουσάν ἐκ τῶν Φαρισαίων ταῦτα οἱ ὄντες μετ' αὐτοῦ, καὶ εἶπον αὐτῷ, Μὴ καὶ ἡμεῖς τυφλοί ἐσμεν;

41 Εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Εἰ τυφλοὶ ἦτε, οὐκ ἂν εἴχετε ἁμαρτίαν· νυνὶ δὲ λέγετε, Ὅτι βλέπομεν· ἡ οὖν ἁμαρτία ὑμῶν μένει.

Respondit ille, & dixit, Quis est Domine, vt credam in eum?

Et dixit ei Iesus Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est.

At ille ait, Credo Domine. Et procidens adorauit eũ.

Et dixit ei Iesus, In iudicium ego in hunc mundũ veni vt non videẽt videant, & qui vident cæci fiant. *Supra 3.17 infr. 12.47*

Et audierũt quidam ex Pharisæis qui cum ipso erant, & dixerunt ei, Nũquid & nos cæci sumus?

Dixit eis Iesus, Si cæci essetis, nõ haberetis peccatum: nunc verò dicitis, Quia videmus: peccatum vestrum manet.

[8] Christus Euãgelii prædicatione quosvis suarũ tenebrarum sibi conscios verè illustrat: eos verò qui sibi videntur oculatiores, cæcat: quales sunt etiam sæpe qui primum in Ecclesia locum obtinẽt.

[g] *Cum summo imperio ac auctoritate, vt Baptistam quod iustum ac æquũ est, quasi dicat, Isti pro arbitrio suo sibi arrogant populi Dei administrationẽ, quæ sibi nõ competit, & videant. At ego longè aliter ex ordine iustitiæ meam, quam ipsi sectantur quasi ipsi pro cæcis habent, eos lucem donabo. Istos autẽ qui se sobrios acutissimos esse putant, in profundissimas ignorantiæ tenebras demergam.* [h] *In cæcorum & videntium nomine est ironia: loquitur enim ex Pharisæorum hypothesi, qui se videre, alios cæcutire iudicabant.*

CAP. X.

1. Pharisæos Christus pastores malos, 8. se verò multis argumentis, 11. 14. bonum comprobat. 19. Dissidium propterea oritur. 31. Lapides tollentiũ, 39. & prehendere cupientium manus euadit.

N.

[9] Quum per vnum Christum pateat nobis ad Patrem aditus, nec alii vlli sint veri pastores, quàm qui ad Christũ primi accedẽres, alios eò etiam adhuc nunc nec aliud verum ouile censendum quàm quod ad Christum aggregatur.

AMen amen dico vobis, qui non ingreditur per ostiũ in caulam ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro:

Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων, ἀλλὰ ἀναβαίνων ἀλλαχόθεν, ἐκεῖνος κλέπτης ἐστὶ καὶ λῃστής·

V.

AMen amen dico vobis, qui nõ intrat per ostium in ouile ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro:

Qui autem intrat per ostium, pastor est ouium.

Huic ostiarius aperit: & oues vocẽ eius audiunt, & proprias oues vocat nominatim, & educit eas.

Et quum proprias oues emiserit, ante eas vadit, & oues illum sequuntur, quia sciunt vocem eius.

Alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo: quia non nouerunt vocem alienorum.

Hoc prouerbium dixit eis Iesus: illi autem non cognouerunt quid loqueretur eis.

Esa. 40. 11 exe. 34. 23

Dixit ergo eis iterum Iesus, Amen amen dico vobis quia ego sum ostium ouium.

Oĩs quotquot venerunt, fures sunt & latrones: sed nõ audierunt eos oues.

Ego sum ostium: per me si quis introierit, saluabitur: & ingredietur & egredietur, & pascua inueniet.

Fur non venit nisi vt furetur, &

2 Ὁ δὲ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας, ποιμήν ἐστι τῶν προβάτων.

3 Τούτῳ ὁ θυρωρὸς ἀνοίγει, καὶ τὰ πρόβατα τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούει· καὶ τὰ ἴδια πρόβατα καλεῖ κατ' ὄνομα, καὶ ἐξάγει αὐτά.

4 Καὶ ὅταν τὰ ἴδια πρόβατα ἐκβάλῃ, ἔμπροσθεν αὐτῶν πορεύεται· καὶ τὰ πρόβατα αὐτῷ ἀκολουθεῖ, ὅτι οἴδασι τὸ φωνὴν αὐτοῦ.

5 Ἀλλοτρίῳ δὲ οὐ μὴ ἀκολουθήσωσιν, ἀλλὰ φεύξονται ἀπ' αὐτοῦ· ὅτι οὐκ οἴδασι τῶν ἀλλοτρίων τὴν φωνήν.

6 Ταύτην τὴν παροιμίαν εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἔγνωσαν τίνα ἦν ἃ ἐλάλει αὐτοῖς.

7 Εἶπεν οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἐγώ εἰμι ἡ θύρα τῶν προβάτων.

8 Πάντες ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον, κλέπται εἰσὶ καὶ λῃσταί· ἀλλ' οὐκ ἤκουσαν αὐτῶν τὰ πρόβατα.

9 Ἐγώ εἰμι ἡ θύρα· δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται· καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται, καὶ νομὴν εὑρήσει.

10 Ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ, καὶ

Qui verò ingredi tur per ostiũ, pastor est ouium.

Huis apperit[a] ianitor, & oues vocẽ eius audiunt: & suas oues vocat nominatim, & educit eas.

Quúmque suas oues emiserit, antegreditur eas: & oues eũ sequuntur, quia norunt vocem eius.

Alienum autem nequaquam sequentur, sed fugient ab eo: quia non norunt vocem alienorum.

Hanc[b] parabolam dixit eis Iesus. Illi verò non cognouerunt quænam illa essent quæ loquebatur eis.

Iesus ergo rursum dixit eis, Amen amẽ dico vobis, ego sum ostium ouium.

[c] Quotquot ante me venerunt, fures sunt & latrones: sed nõ auscultarunt eos oues.

[d] Ego sum ostium: per me si quis introierit, seruabitur: & ingredietur & egredietur, & pascua inueniet.

[e] Fur non venit nisi vt furetur, &

a *Ianitor ex illorum temporum more, quo solebant seruũ aliquem habere perpetuũ ad fores assidentẽ.*

b *Euangelista parœmiã vocat nomine. Est autem Parœmia, oratio obscurior, & quasi disputata à communi itione.*

c *Nihil refert quàm multi, vel quàm pridẽ fuerint falsi doctores.*

d *Hæc vnius solius non accommodata est ad id de quo agitur, quũ non dicat se esse ostium, sed vult eos latrones omnes eos qui sibi nomen ostij vindicarunt, quod non pertinet ad vllum Prophetarum, qui omnes, omnibus Christum tanquam ostiũ indicarunt.*

e 3 *Christus verè vnicus Pastor est Ecclesiæ, & ea demũ vera est Ecclesia, quæ hunc vnum propriè pastorem agnoscit. Huic autem opponũ tur fures, qui oues non pascunt, sed iugulant: itémque mercenarii, qui quum sui tantùm cõmodi spe vtcunque gregem pascant, in periculis eum deserũt.*

d *Securus vitabit. Heb. Deut. 29. 16. Est tamen prouidentiæ allusio ad pastorum officium.*

mactet ac perdat oues: ego veni vt [e] vitã habeant, & abundent.

[e] Aeternam

[f] Ego sum pastor ille bonus, bonus pastor animam suã dat pro ouibus.

[f] Nam do animam meam pro ouibus meis

Mercenarius autẽ, & qui nõ est pastor, cuius non sunt oues propriæ, videns lupũ veniẽtem, [g] relinquit oues, & fugit: lupus autem rapit, & dissipat oues.

[g] Quia nõ est illi cura ouiũ

Mercenarius autẽ fugit, quia mercenarius est, & non est illi cura ouium.

[h] Diligit, approbat, gratum sibi ac coniunctissimum habet.

4 Gentium vocatio.

Ego sum pastor ille bonus, & agnosco oues meas, & agnoscor à meis.

[i] Indicium Ecclesiæ catholicæ in toto orbe terrarũ, quæ Caput vnũ habet, & solum Christum custodem pastorémque vnicum.

Prout [h] nouit me Pater, ita & ego noui Patrem: & animã meam pono pro ouibus.

5 Christus ex Patris decreto vnicus veræ Ecclesiæ pastor, vt qui vltrò vitam pro ouibus suis exposuerit, & ita quidẽ vt eadẽ sua virtute reuixerit.

[4] Alias etiam oues habeo quæ non sunt ex hac caula: illas quoque oportet me adducere nã vocem meam audient, [i] fiétque vnum ouile, & vnus pastor.

[k] Utitur præsenti tempore, quia tota Christi vita, fuit quasi mors perpetua.

[5] Propterea Pater me diligit, quia ego [k] pono animam meã vt eam rursus assumam.

[l] Non tantum ergo homines necis potestatem in se habere negat nisi quatenus permiserit, sed à qualibet vi necessitatis se eximit.

[l] Nemo tollit eam à me, sed ego po-

θύσῃ καὶ ἀπολέσῃ· ἐγὼ ἦλθον ἵνα ζωὴν ἔχωσι, καὶ περισσὸν ἔχωσιν.

11 Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων·

12 Ὁ μισθωτὸς δὲ, καὶ οὐκ ὢν ποιμὴν, οὗ οὐκ εἰσὶ τὰ πρόβατα ἴδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ ἀφίησι τὰ πρόβατα, καὶ φεύγει· καὶ ὁ λύκος ἁρπάζει αὐτὰ, καὶ σκορπίζει τὰ πρόβατα.

13 Ὁ δὲ μισθωτὸς φεύγει, ὅτι μισθωτός ἐστι, καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων.

14 Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· καὶ γινώσκω τὰ ἐμὰ, καὶ γινώσκομαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν.

15 Καθὼς γινώσκει με ὁ πατὴρ, κἀγὼ γινώσκω τὸν πατέρα· καὶ τὴν ψυχήν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων.

16 Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης· κἀκεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν· καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι, καὶ γενήσεται μία ποίμνη, εἷς ποιμήν.

17 Διὰ τοῦτο ὁ πατήρ με ἀγαπᾷ, ὅτι ἐγὼ τίθημι τὴν ψυχήν μου ἵνα πάλιν λάβω αὐτήν.

18 Οὐδεὶς αἴρει αὐτὴν ἀπ' ἐμοῦ· ἀλλ' ἐγὼ

mactet & perdat: ego veni vt vitã habeant, & abundantius habeant.

Ego sum pastor bonus. bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis.

Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius nõ sunt oues propriæ, videt lupum venientem, & dimittit oues, & fugit, & lupus rapit, & dispergit oues.

Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum de ouibus.

Ego sum pastor bonus & cognosco meas, & cognoscũt me meæ.

Sicut nouit me Pater, & ego agnosco Patrem: & animã meam pono pro ouibus.

Et alias oues habeo, quæ nõ sunt ex hoc ouili: & illas oportet me adducere, & vocẽ meã audiẽt & fiet vnum ouile & vnus pastor. Exe.37.22

Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meã, vt iterum sumã eam. Esa.53.7.

Nemo tollit eam à me, sed ego po-

no eam à meipso: potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Hoc mandatum accepi à Patre meo.

Act. 4.28 Dissensio iterum facta est inter Iudæos propter sermones hos.

Dicebant autem multi ex ipsis, Dæmonium habet & insanit: quid eũ auditis?

Alij dicebant, Hæc verba nõ sunt dæmonium habentis. nunquid dæmonium potest cæcorũ oculos aperire?

¶Facta sunt autẽ encænia in Ierosolymis, & hyems erat.

2. Mach. 4. 59 Et ambulabat Iesus in tẽplo, in porticu Salomonis.

Circundederunt ergo eum Iudæi, & dicebant ei, Quousque animam nostrã tollis? si tu es Christus, dic nobis palam.

Respondit eis Iesus, Loquor vobis, & non creditis: opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimoniũ perhibent de me.

Sed vos non creditis: quia non estis ex ouibus meis,

τίθημι αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτῆς· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔλαβον παρὰ τοῦ πατρός μου.

19 Σχίσμα οὖν πάλιν ἐγένετο ἐν τοῖς Ιουδαίοις διὰ τοὺς λόγους τούτους.

20 Ελεγον δὲ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, Δαιμόνιον ἔχει, καὶ μαίνεται· τί αὐτοῦ ἀκούετε;

21 Αλλοι ἔλεγον, Ταῦτα τὰ ῥήματα οὐκ ἔστι δαιμονιζομένου· μὴ δαιμόνιον δύναται τυφλῶν ὀφθαλμοὺς ἀνοίγειν;

22 ¶Ἐγένετο δὲ τὰ ἐγκαίνια ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, καὶ χειμὼν ἦν·

23 καὶ περιεπάτει ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ ἱερῷ ἐν τῇ στοᾷ τοῦ Σολομῶντος.

24 Ἐκύκλωσαν οὖν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἔλεγον αὐτῷ, Ἕως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἴρεις; εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός, εἰπὲ ἡμῖν παρρησίᾳ.

25 Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε· τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου, ταῦτα μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ.

26 Αλλ' ὑμεῖς οὐ πιστεύετε· οὐ γάρ ἐστε ἐκ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν,

pono eam à meipso: potestatẽ habeo ponendi eam, & potestatem habeo rursus eam assumendi. Hoc mandatum accepi à Patre meo.

6 Diſsidium igitur rursum ortũ est inter Iudæos propter istos sermones.

Dicebant autem multi eorum, Dæmoniũ habet, & insanit: quid eum auditis?

Alij dicebant, Hæc verba non sunt dæmoniaci: num dæmonium potest cæcorũ oculos aperire?

¶Facta sunt autẽ m encænia Hierosolymis, & hyems erat.

7 Et ambulabat Iesus in templo in porticu Solomonis.

Cinxerunt igitur eum Iudæi, & dixerunt ei, Quousque animam nostram n suspendis? si tu es Christus, dic nobis o apertẽ.

8 Respondit eis Iesus, dixi vobis, nec creditis: opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testã tur de me.

9 Sed vos nõ creditis: non enim p estis ex ouibus meis,

6 Euangelium detegit hypocrisin, ideóque necesse est mũdum ad eius exortum tumultuari.

m Sacer apud Iudæos hic dies erat ob memoriam instaurati templi post diutinã in Perside captiuitatẽ. Imo verò nõ vnius diei, sed octo dierum hoc festum erat, nec institutum in memoriam reditus ex Babylonia (quæ & ipsa distinta est à Persis) sed à Iuda Machabeo quũ pulso Antiochi præsidio templum ac cultũ Dei instauras set. Vide Machab. 4. 59.

7 Increduli & arrogantes homines tenebras in doctrinã Euangelii reiiciũt, quas in suis animis circunferũt.

n Suspensam atque anxiam te nesis.

o Apertè & sermone minimè ambiguo.

8 Euangelii doctrina duplici testimonio cœlitus confirmatur, ipsa videlicet doctrinæ puritate, & adiunctis miraculis.

9 Non mirum est paucos credere, quũ omnes suapte natura sint indo-

mitæ bestiæ. Habet tamen suos Dominus quos in oues commutatos, & Filio suo commissos, aduersus omnium ferarum truculentiam conseruat.

p Causam affert cur non credant, sũlicet quia non sunt ex ouibus.

sicut dixi vobis.

Oues meæ vocem meam audiunt, & ego eas agnosco, & sequuntur me:

Et ego vitam æternam do eis: nec peribũt in æternum, neque rapiet eas quisquam è manu mea.

Pater meus qui *eas* dedit mihi, maior omnibus est: neque quisquam potest eas rapere è manu Patris mei.

Ego & Pater vnum sumus.

10. Christus dignitatẽ suã ex operibus planè diuinis asserit.

[10] Sustulerunt ergo rursum lapides Iudæi, vt lapidarent eum.

Respondit eis Iesus, Multa præclara opera demõstraui vobis ex [q] Patre meo: propter quod illorũ operum me lapidatis?

q *Patris mei authoritate & potentia fretus.*

Responderunt ei Iudæi, dicentes, Ob bonum opus non lapidamus te, sed ob blasphemiam, id est quia tu, homo quum sis, facis teipsum Deum.

Respondit eis Iesus, Nónne scriptum est in Lege vestra, [r] Ego dixi, dij estis?

r *Testimoniũ quod citat Christus, in Ps. 82. 6. habetur, vbi expostulat Deus cũ regibus terræ qui imperio & potẽtia, quã à Deo acceperãt, abuterentur. Hoc Christus ad præsentem causam accõmodat, quòd Deorũ nomine ornẽtur qui ad regendum mũdum sint ministri. Eadem ratione & Angelos Scriptura Deos appellat, quia per illos Dei gloria mũdum irradiat.*

Si illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est, & non

καθὼς εἶπον ὑμῖν.

27 Τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούει, κἀγὼ γινώσκω αὐτὰ, καὶ ἀκολουθοῦσί μοι·

28 Κἀγὼ ζωὴν αἰώνιον δίδωμι αὐτοῖς· καὶ οὐ μὴ ἀπόλωνται εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ οὐχ ἁρπάσει τίς αὐτὰ ἐκ τῆς χειρός μου.

29 Ὁ πατήρ μου ὃς δέδωκέ μοι, μείζων πάντων ἐστί· καὶ οὐδεὶς δύναται ἁρπάζειν ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ πατρός μου.

30 Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν.

31 Ἐβάστασαν οὖν πάλιν λίθους οἱ Ἰουδαῖοι ἵνα λιθάσωσιν αὐτόν.

32 Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Πολλὰ καλὰ ἔργα ἔδειξα ὑμῖν ἐκ τοῦ πατρός μου· διὰ ποῖον αὐτῶν ἔργον λιθάζετέ με;

33 Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι, λέγοντες, Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, καὶ ὅτι σὺ ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν.

34 Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Οὐκ ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν; Ἐγὼ εἶπα, θεοί ἐστε;

35 Εἰ ἐκείνους εἶπε θεοὺς πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ

sicut dixi vobis.

Oues meæ vocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me:

Et ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea.

Pater meus qui dedit mihi, maior omnibus est: & nemo potest rapere de manu Patris mei.

Ego & Pater vnum sumus.

Sustulerunt ergo iterum lapides Iudæi, vt lapidarent eum. Supr. 2. 59

Respõdit eis, Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo: propter quod eorum opus me lapidatis?

Responderunt ei Iudæi, De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, & quia tu homo quũ sis, facis teipsum Deum.

Respondit eis Iesus, Nónne scriptum est in Lege vestra, Quia ego dixi, Dij estis? Psal. 18. 6

Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest

potest solui Scriptura:

Quem Pater sanctificauit & misit in mundũ, vos dicitis, Quia blasphemas: quia dixi Filius Dei sum?

Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi:

Si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite: vt cognoscatis & credatis quia Pater in me est, & ego in Patre.

Quærebant ergo eum apprehendere: & exiuit de manibus eorum.

Et abiit iterum trans Iordanem in eum locum vbi erat Iohannes baptizãs primùm: & mansit illic:

Et multi venerunt ad eum & dicebãt, Quia Iohannes quidem signum fecit nullum: omnia autẽ quæcunque dixit Iohannes de hoc, vera erant.

Et multi crediderunt in eum.

δύναται λυθῆναι ἡ γραφή·

36 Ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασε καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, Ὅτι βλασφημεῖς· ὅτι εἶπον, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰμι;

37 Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ πατρός μου, μὴ πιστεύετέ μοι·

38 Εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε· ἵνα γνῶτε καὶ πιστεύσητε ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ πατὴρ, κἀγὼ ἐν αὐτῷ.

39 Ἐζήτουν οὖν πάλιν αὐτὸν πιάσαι· καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τῆς χειρὸς αὐτῶν.

40 Καὶ ἀπῆλθε πάλιν πέραν τοῦ Ἰορδάνου εἰς τὸν τόπον ὅπου ἦν Ἰωάννης τὸ πρῶτον βαπτίζων· καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ.

41 Καὶ πολλοὶ ἦλθον πρὸς αὐτὸν, καὶ ἔλεγον, Ὅτι Ἰωάννης μὲν σημεῖον ἐποίησεν οὐδέν· πάντα δὲ ὅσα εἶπεν Ἰωάννης περὶ τούτου, ἀληθῆ ἦν.

42 Καὶ ἐπίστευσαν πολλοὶ ἐκεῖ εἰς αὐτόν.

potest solui Scriptura: *f Vigilius aut ipse fieri.*

Me, quem Pater sanctificauit & misit in mundum, vos dicitis me blasphemare: quia dixi, Filius Dei sum?

Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi:

Sin verò facio, etiam si mihi non credatis, operibus credite: vt cognoscatis & credatis Patrẽ in me esse, & me in eo.

11 Rursus ergo stu debant eum prehendere: sed exiuit ex eorum manu.

Abiitque rursus trans Iordanem in eum locum vbi primùm fuerat Iohannes baptizans: mansitque illic.

Multi autem veniebant ad eũ, & dicebant, Iohãnes quidẽ signũ nullũ edidit: quæcunque autem de isto dixit, vera erant.

Et multi illic crediderunt in eum.

11 Christus vitat periculum, non diffidentia, nec mortis metu nec otium captans, sed vt alibi Ecclesiam colligat.

CAP. XI.

1 *Christus ostensurus se esse*, 25. *vitam & resurrectionem*, 14. *Lazarum mortuum*, 17. 34, *& sepultum*, 43. *resuscitat*. 47. *Consultantibus pontificibus*, 49. *Caiaphas*, 50. *vnum pro multis occidendum prædicit*. 56. 57. *Præcipiunt vt vbi fuerit prehendatur*.

V. N.

ERat autem quidam languens Lazarus à Betha-

ΗΝ δέ τις ἀσθενῶν Λάζαρος ἀπὸ Βηθα-

AEgrotabat autem [1] quidã nomine Lazar[9] à Betha

1 Christus putridum amicicadauer vitæ restituens, insigne

tum summæ potentiæ, tum maximæ in homines benevolentiæ exemplum edit, quod fit futu-

rę resurrectionis imago.

a *Vbi habitabant ipsius sorores.*

nia a vico Mariæ & Marthæ sororis ipsius:

(Maria autem ea erat quæ vnxit Dominum vnguento,& exterſit pedes eius capillis ſuis : cuius frater Lazarus ægrotabat.)

Miserunt ergo sorores eius ad eum, dicentes, Domine, ecce, *is* quem amas, ægrotat.

b *Ad vrb. ad mortem id est, ideò immissus, vt ipsi pereat.*

Iesus autem hoc audito , dixit, Morbus iſte non eſt b mortifer , ſed *immiſſus* pro Dei gloria , vt per eum *morbum* glorificetur Filius Dei.

c *Hic verbis dominus, quoties bono propriis consiliis sine Dei vocatione se permittit, totam eius vitam vbil quàm rectum & eruditum esse euersum: & quàmaximè sibi sapere videntur vbi os Dei non interrogant,ac spiritum eius nõ habent ad ſtium omnium præſidem, eos esse in tenebris palpantes. vnam hãc esse rectam viam, ſi vocationi diuinæ præeuntem ſemper habeamus Deum.*

Diligebat autem Iesus Martham, & ſororem eius,& Lazarum.

c Vt ergo audiuit illum ægrotare, tum quidem manſit duos dies in eo loco vbi erat:

Deinde poſtea dixit diſcipulis,Eamus in Iudæam rurſus.

d Dicunt ei diſcipuli, Rabbi, modò quærebant te Iudæi lapidare, & rurſum illuc abis?

Reſpondit Ieſus, e Nónne duodecim ſunt horæ diei ? ſi quis ambulauerit interdiu,non offendit, quia lucem huius mundi videt.

νίας , ἐκ τῆς κώμης Μαρίας καὶ Μάρθας τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς.

2 (Ἦν δὲ Μαρία ἡ ἀλείψασα τὸν Κύριον μύρῳ, καὶ ἐκμάξασα τοὺς πόδας αὐτοῦ ταῖς θριξὶν αὐτῆς· ἧς ὁ ἀδελφὸς Λάζαρος ἠσθένει.)

3 Ἀπέστειλαν οὖν αἱ ἀδελφαὶ πρὸς αὐτὸν, λέγουσαι, Κύριε, ἴδε, ὃν φιλεῖς, ἀσθενεῖ.

4 Ἀκούσας δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Αὕτη ἡ ἀσθένεια οὐκ ἔστι πρὸς θάνατον , ἀλλ' ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ , ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ δι' αὐτῆς.

5 Ἠγάπα δὲ ὁ Ἰησοῦς τὴν Μάρθαν , καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς, καὶ τὸν Λάζαρον.

6 Ὡς οὖν ἤκουσεν ὅτι ἀσθενεῖ , τότε μὲν ἔμεινεν ἐν ᾧ ἦν τόπῳ δύο ἡμέρας·

7 Ἔπειτα μετὰ τοῦτο λέγει τοῖς μαθηταῖς , Ἄγωμεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν πάλιν.

8 Λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταί , Ῥαββεῖ , νῦν ἐζήτουν σε λιθάσαι οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ πάλιν ὑπάγεις ἐκεῖ;

9 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, Οὐχὶ δώδεκά εἰσιν ὧραι τῆς ἡμέρας; ἐάν τις περιπατῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ, οὐ προσκόπτει, ὅτι τὸ φῶς τοῦ κόσμου τούτου βλέπει·

nia,de caſtello Mariæ & Marthæ ſororis eius:

(Maria autem erat quæ vnxit Dominum vnguento, & exterſit pedes eius capillis ſuis:cuius frater Lazarus infirmabatur.) Mat.26.7 infrà, 12.3

Miserunt ergo ſorores eius ad eum, dicentes , Domine, ecce,quem amas,infirmatur.

Audiens autem Ieſus dixit eis , infirmitas hæc non eſt ad mortem , ſed pro gloria Dei:vt glorificetur filius Dei per eam.

Diligebat autem Ieſus Martham,& ſororem eius Mariam,& Lazarum.

Vt ergo audiuit quia infirmabatur, tunc quidem mãſit in eodem loco duobus diebus:

Deinde poſt hæc dicit diſcipulis ſuis, Eamus in Iudæam iterum.

Dicunt ei diſcipuli , Rabbi , nunc quærebant te Iudæi lapidare,& iterum vadis illuc?

Reſpondit Ieſus, Nónne duodecim ſunt horæ diei? ſi quis ambulauerit in die,non offendit, quia lucem huius mundi videt:

Si autem ambulauerit in nocte, offendit, quia lux nõ est in eo.

10 Εὰν δέ τις περιπατῇ ἐν τῇ νυκτὶ, προσκόπτει, ὅτι τὸ φῶς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ.

Siquis autem ambulauerit nocte, offẽdit, quia lux ei non adest.

Hæc ait: & post hæc dicit eis, Lazarus amicus noster dormit: sed vado vt à somno exuscitem eum.

11 Ταῦτα εἶπε· καὶ μετὰ τοῦτο λέγει αὐτοῖς, Λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοίμηται· ἀλλὰ πορεύομαι ἵνα ἐξυπνίσω αὐτόν.

Hæc ait: & posteà dixit eis, Lazarus amicus noster [d] dormit: sed proficiscor vt à somno excitem eum.

d Hebræi mortem somni molliore vocabulo indicauerunt, inde cœmiterium, id est, dormitorium vbi corpora resurrectionem expectantia quiescunt.

Dixerunt ergo discipuli eius, Domine, si dormit, saluus erit.

12 Εἶπον οὖν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, Κύριε, εἰ κεκοίμηται, σωθήσεται.

Dixerũt ergo discipuli eius, Domine, si dormit, seruabitur.

Dixerat autem Iesus de morte eius: illi autem putauerunt quia de dormitione somni diceret.

13 Εἰρήκει δὲ ὁ Ἰησοῦς περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ· ἐκεῖνοι δὲ ἔδοξαν ὅτι περὶ τῆς κοιμήσεως τοῦ ὕπνου λέγει.

Hoc autem dixerat Iesus de ipsius morte: at illi putauerunt eum de dormitione somni dicere.

Tunc ergo Iesus dixit eis manifestè, Lazarus mortuus est:

14 Τότε οὖν εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς παρρησίᾳ, Λάζαρος ἀπέθανε·

Tunc ergo Iesus dixit eis apertè, Lazarus mortuus est:

Et gaudeo propter vos (vt credatis) quoniam non eram ibi. sed eamus ad eum.

15 Καὶ χαίρω δι' ὑμᾶς (ἵνα πιστεύσητε) ὅτι οὐκ ἤμην ἐκεῖ. ἀλλ' ἄγωμεν πρὸς αὐτόν.

Et gaudeo propter vos (vt credatis) me illic nõ fuisse. sed eamus ad eũ.

Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad condiscipulos, Eamus & nos, vt moriamur cum eo.

16 Εἶπεν οὖν Θωμᾶς, ὁ λεγόμενος Δίδυμος, τοῖς συμμαθηταῖς, Ἀγωμεν καὶ ἡμεῖς, ἵνα ἀποθάνωμεν μετ' αὐτοῦ.

Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, condiscipulis, Eamus & nos, vt moriamur cum eo.

Venit itaque Iesus, & inuenit eũ quatuor dies iam in monumento habentem.

17 Ἐλθὼν οὖν ὁ Ἰησοῦς εὗρεν αὐτὸν τέσσαρας ἡμέρας ἤδη ἔχοντα ἐν τῷ μνημείῳ.

Venit ergo Iesus, & inuenit eũ quartum iam diem in monumento agere.

(Erat autem Bethania iuxta Ierosolymam quasi stadiis quindecim:)

18 (Ἦν δὲ ἡ Βηθανία ἐγγὺς τῶν Ἱεροσολύμων, ὡς ἀπὸ σταδίων δεκαπέντε·)

(Erat autem Bethania prope Hierosolymam, ferè stadiis quindecim:)

Multi autem ex Iudæis venerãt ad Martham & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo.

19 Καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐληλύθεισαν πρὸς τὰς περὶ Μάρθαν καὶ Μαρίαν, ἵνα παραμυθήσωνται αὐτὰς περὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν.

[4] Multique ex Iudæis venerant ad Martham & Mariã, vt cõsolarentur eas de fratre suo.

4 Naturales affectus non damnat Deus naturæ opifex, sed ad fidei regulam exigendos docet.

Martha ergo vt audiuit Iesum venire, occurrit ei: Maria verò domi sedebat.

20 Ἡ οὖν Μάρθα ὡς ἤκουσεν ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἔρχεται, ὑπήντησεν αὐτῷ· Μαρία δὲ ἐν τῷ οἴκῳ ἐκαθέζετο.

Martha ergo vt audiuit qui a Iesus venit, occurrit illi: Maria autem domi sedebat.

Dixit ergo Martha Iesu, Domine, si fuisses hîc, frater meus nõ fuisset mortuus:

21 Εἶπεν οὖν ἡ Μάρθα πρὸς τὸν Ἰησοῦν, Κύριε, εἰ ἦς ὧδε, ὁ ἀδελφός μου οὐκ ἂν ἐτεθνήκει·

Dixit ergo Martha ad Iesum, Domine, si fuisses hîc, frater meus non fuisset mortuus:

Sed & nunc scio fore vt quæcunque petieris à Deo, det tibi.

22 Ἀλλὰ καὶ νῦν οἶδα ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσῃ τὸν Θεὸν, δώσει σοι ὁ Θεός.

Sed & scio quia quæcunque poposceris à Deo, dabit tibi Deus.

Dixit ei Iesus, [e] Resurget frater tuus.

23 Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Ἀναστήσεται ὁ ἀδελφός σου.

Dicit illi Iesus, Resurget frater tuus.

[e] *Resurgere propriè rursus surgere significat, in sermone autem Ecclesiastico pro vitæ recuperatione sumi solet.*

Dicit ei Martha, Scio resurrecturum in resurrectione, vltimo illo die.

24 Λέγει αὐτῷ Μάρθα, Οἶδα ὅτι ἀναστήσεται ἐν τῇ ἀναστάσει, ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

Dicit ei Martha, Scio quia resurget in || resurrectione, in nouissimo die. Sup. 5. 29 Iac. 14. 14

Dixit ei Iesus, Ego sum resurrectio & vita: qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, viuet:

25 Εἶπεν αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή· ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, κἂν ἀποθάνῃ, ζήσεται·

Dixit ei Iesus, Ego sum resurrectio & vita: qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, viuet: Sup. 6. 5

Et quisquis viuit, & credit in me, non morietur in æternũ. Credis hoc?

26 Καὶ πᾶς ὁ ζῶν, καὶ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα. Πιστεύεις τοῦτο;

Et omnis qui viuit, & credit in me, non morietur in æternũ. Credis hoc?

Ait illi, Etiam Domine, ego credo te esse Christum Filiũ Dei, qui in mundum venturus erat.

27 Λέγει αὐτῷ, Ναὶ Κύριε· ἐγὼ πεπίστευκα ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος.

Ait illi, Vtique Domine: ego credidi quia tu es Christus filius Dei, qui in mũdum venisti.

Et quum hæc dixisset, abiit, & clàm vocauit Mariam sororem suam, dicens, Magister adest, & te vocat.

28 Καὶ ταῦτα εἰποῦσα, ἀπῆλθε, καὶ ἐφώνησε Μαρίαν τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς λάθρα, εἰποῦσα, Ὁ διδάσκαλος πάρεστι, καὶ φωνεῖ σε.

Et quum hæc dixisset, abiit, & vocauit Mariam sororem suam silentio, dicẽs, Magister adest, & vocat te.

Illa vt audiuit, surgit citò, & venit ad eum.

29 Ἐκείνη ὡς ἤκουσεν, ἐγείρεται ταχὺ, καὶ ἔρχεται πρὸς αὐτόν.

Illa vt audiuit, surgit citò, & venit ad eum.

(Nõdum enim venerat Iesus in castellum: sed erat adhuc in illo loco vbi occurrerat ei Martha.)

Iudæi ergo qui erant cum ea in domo, & consolabantur eam, quum vidissent Mariam quia citò surrexit, & exiit, secuti sunt eam dicentes, Quia vadit ad monumẽtum, vt ploret ibi.

Maria ergo quũ venisset vbi erat Iesus, videns, cecidit ad pedes eius, & dicit ei, Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus.

Iesus ergo vt vidit eam plorantem, & Iudæos qui venerant cum ea, plorãtes, in fremuit spiritu, & turbauit seipsum:

Et dixit, Vbi posuistis eum? dicunt ei Domine, veni & vide.

Et lachrymatus est Iesus.

Dixerunt ergo Iudæi, Ecce quomodo amabat eum.

Quidam autem ex ipsis dixerunt, Nõ poterat hic qui aperuit oculos cæci, facere vt hic non moreretur?

Iesus ergo rursum fremens in se-

30 (Οὔπω δὲ ἐληλύθει ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν κώμην· ἀλλ' ἦν ἔτι ἐν τῷ τόπῳ ὅπου ὑπήντησεν αὐτῷ ἡ Μάρθα.)

31 Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι οἱ ὄντες μετ' αὐτῆς ἐν τῇ οἰκίᾳ, καὶ παραμυθούμενοι αὐτήν, ἰδόντες τὴν Μαρίαν ὅτι ταχέως ἀνέστη, καὶ ἐξῆλθεν, ἠκολούθησαν αὐτῇ, λέγοντες, Ὅτι ὑπάγει εἰς τὸ μνημεῖον, ἵνα κλαύσῃ ἐκεῖ.

32 Ἡ οὖν Μαρία ὡς ἦλθεν ὅπου ἦν ὁ Ἰησοῦς, ἰδοῦσα αὐτόν, ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ, λέγουσα αὐτῷ, Κύριε, εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἂν ἀπέθανέ μου ὁ ἀδελφός.

33 Ἰησοῦς οὖν, ὡς εἶδεν αὐτὴν κλαίουσαν, καὶ τοὺς συνελθόντας αὐτῇ Ἰουδαίους κλαίοντας, ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι, καὶ ἐτάραξεν ἑαυτόν,

34 Καὶ εἶπε, Ποῦ τεθείκατε αὐτόν; Λέγουσιν αὐτῷ, Κύριε, ἔρχου καὶ ἴδε.

35 Ἐδάκρυσεν ὁ Ἰησοῦς.

36 Ἔλεγον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, Ἴδε πῶς ἐφίλει αὐτόν.

37 Τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν εἶπον, Οὐκ ἠδύνατο οὗτος ὁ ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, ποιῆσαι ἵνα καὶ οὗτος μὴ ἀποθάνῃ;

38 Ἰησοῦς οὖν πάλιν ἐμβριμώμενος ἐν ἑ-

(Nondum autem venerat Iesus in vicum: sed erat in eo loco vbi occurrerat ei Martha.)

Iudæi ergo qui domi erant cum ea, & consolabantur eam, quum vidissent Mariam citò surrexisse, & exiisse, secuti sunt eam, dicentes, Abit ad monumentum, vt illic fleat.

Maria ergo quum venisset eò vbi erat Iesus, viso eo, accidit ad eius pedes, dicens ei, Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus.

5 Iesus ergo vt vidit eam flentem, & Iudæos qui vnà venerant cum ea, flentes, f infremuit spiritu, & turbauit seipsum:

Et dixit, Vbi posuistis eum? dicunt ei, Domine, veni & vide.

Lacrymatus est Iesus.

Dixerunt ergo Iudæi, Ecce quomodo amabat eum.

Quidam autem ex ipsis dixerunt, Non poterat hic qui aperuit oculos cæci, facere vt & iste nõ moreretur?

Iesus ergo rursum fremens apud se-

5 Christus vnà cum carne nostra, humanos etiam omnes affectus (absque peccato tamen) & quidem in primis misericordiam, assumpsit.

f Vehementissimæ commotionis indicia, sed absque peccato: hæ autem affectiones humanæ naturæ propriæ fuerunt.

metipsum, venit ad monumentum. Erat autem spelunca, & lapis erat ei impositus.

αὐτῷ, ἔρχεται εἰς τὸ μνημεῖον. Ἦν δὲ σπήλαιον, καὶ λίθος ἐπέκειτο ἐπ' αὐτῷ.

metipso, venit ad monumentum. Erat autem spelunca, & lapis superpositus erat ei.

Ait Iesus, Tollite lapidē. Dicit ei Martha soror eius qui mortuus fuerat, Domine, iam olet: quatuor enim dierū est.

39 Λέγει ὁ Ἰησοῦς, Ἄρατε τὸν λίθον. Λέγει αὐτῷ ἡ ἀδελφὴ τοῦ τεθνηκότος Μάρθα, Κύριε, ἤδη ὄζει· τεταρταῖος γάρ ἐστι.

Ait Iesus, Tollite lapidem. Dicit ei Martha, soror eius qui mortuus fuerat, Domine iam fœtet: quatriduanus est enim.

Dicit ei Iesus, Nónne dixi tibi, fore, si credideris, vt videas gloriam Dei?

40 Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Οὐκ εἶπόν σοι ὅτι ἐὰν πιστεύσῃς, ὄψει τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ;

Dicit ei Iesus, Nónne dixi tibi quoniã, si credideris, videbis gloriam Dei?

Sustulerunt ergo lapidem *è loco* vbi mortuus ille fuerat positus. Iesus autē attollens sursum oculos, dixit, Pater, gratias ago tibi quòd me audieris.

41 Ἦραν οὖν τὸν λίθον οὗ ἦν ὁ τεθνηκὼς κείμενος. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἦρε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνω, καὶ εἶπε, Πάτερ, εὐχαριστῶ σοι ὅτι ἤκουσάς μου.

Tulerunt ergo lapidem. Iesus autem elevatis sursum oculis dixit, Pater, gratias ago tibi quoniã audisti me.

Ego verò sciebam me semper à te audiri: sed propter turbam circunstantem *hoc* dixi, vt credant me à te missum esse.

42 Ἐγὼ δὲ ἤδειν ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις· ἀλλὰ διὰ τὸν ὄχλον τὸν περιεστῶτα, εἶπον, ἵνα πιστεύσωσιν ὅτι σύ με ἀπέστειλας.

Ego autem sciebã quia semper me audis: sed propter populum qui circunstat, dixi: vt credãt quia tu me misisti.

Et quum hæc dixisset, clamauit voce magna, Lazare, adesdum foras.

43 Καὶ ταῦτα εἰπὼν, φωνῇ μεγάλῃ ἐκραύγασε, Λάζαρε, δεῦρο ἔξω.

Hæc quũ dixisset, voce magna clamauit, Lazare, veni foras.

Tum, qui fuerat mortuus, prodiit manus & pedes vinctus fasciis: facies autem eius, sudario erat obuincta. Dicit eis Iesus, Soluite eum, & sinite abire.

44 Καὶ ἐξῆλθεν ὁ τεθνηκὼς, δεδεμένος τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας κειρίαις· καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ σουδαρίῳ περιεδέδετο. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Λύσατε αὐτὸν, καὶ ἄφετε ὑπάγειν.

Et statim prodiit qui fuerat mortuus, ligatus pedes et mæ mus institis, & facies illius sudario erat ligata. Dixit eis Iesus, Soluite eum, & sinite abire.

Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam, & conspexerant quæ fecerat Iesus, crediderũt in eum.

45 Πολλοὶ οὖν ἐκ τῶν Ἰουδαίων οἱ ἐλθόντες πρὸς τὴν Μαρίαν, καὶ θεασάμενοι ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν.

Multi ergo ex Iudæis qui venerant, ad Mariã & Martham, & viderant quæ fecit Iesus, crediderunt in eum.

Quidā autē ex ipsis abierūt ad Pharisæos, & dixerunt iis quæ fecit Iesus.

46 Τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἀπῆλθον πρὸς τοὺς φαρισαίους, καὶ εἶπον αὐτοῖς ἃ ἐποίησεν ὁ Ιησοῦς.

[6] Quidam autem ex iis abierunt ad Pharisæos, & dixerūt eis quæ fecerat Iesus.

Collegerunt ergo Pontifices & Pharisæi consilium, & dicebant, Quid facimus? quia hic homo multa signa facit.

47 Συνήγαγον οὖν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι συνέδριον, καὶ ἔλεγον, Τί ποιοῦμεν; ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ σημεῖα ποιεῖ.

Coegerunt ergo Pontifices & Pharisæi [g] consilium, & dicebant, Quid facimus? nam hic homo multa signa edit.

Si dimittimus eū sic, omnes credent in eum: & venient Romani, & tollent & nostrum locum, & gentem.

48 Ἐὰν ἀφῶμεν αὐτὸν οὕτω, πάντες πιστεύσουσιν εἰς αὐτόν· καὶ ἐλεύσονται οἱ Ρωμαῖοι, καὶ ἀροῦσιν ἡμῶν καὶ τὸν τόπον, καὶ τὸ ἔθνος.

Si ita sinamus eū, omnes ei credent: veniéntque Romani, & [h] delebunt tum locum nostrum, tum gentem.

Vnus autem ex ipsis Caiphas, quum esset Pontifex anni illius, dixit eis, Vos nescitis quicquam:

49 Εἷς δέ τις ἐξ αὐτῶν Καϊάφας, ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου, εἶπεν αὐτοῖς, Ὑμεῖς οὐκ οἴδατε οὐδέν·

[7] Vnus autem ex ipsis Caiaphas, Pontifex maximus anni illius, dixit eis, Vos nihil scitis:

Infr. 18. 14 *Nec cogitatis quia expedit nobis vt vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat.*

50 Οὐδὲ διαλογίζεσθε ὅτι συμφέρει ἡμῖν ἵνα εἷς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται.

Nec cogitatis expedire nobis [i] vt vnus homo moriatur pro populo, & tota gens non pereat.

Hoc autem à semetipso non dixit: sed quum esset Pontifex anni illius, prophetauit quod Iesus moriturus erat pro gente:

51 Τοῦτο δὲ ἀφ' ἑαυτῶν οὐκ εἶπεν· ἀλλὰ ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου, προεφήτευσεν ὅτι ἔμελλεν ὁ Ιησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους·

[8] Hoc autem ex semetipso nō dixit: sed quum esset Pontifex maximus anni illius, prophetauit fore vt Iesus pro gente moreretur:

Et non tantùm pro gente, sed vt filios Dei qui erant dispersi, congregaret in vnum.

52 Καὶ οὐχ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα συναγάγῃ εἰς ἕν.

Nec tantùm pro ea gente, sed vt etiam filios Dei [k] dispersos cogeret in vnum.

Ab illo ergo die cogi-

53 Ἀπ' ἐκείνης οὖν τῆς ἡμέρας συνεβου-

[9] Ab illo ergo die consulta-

[6] Ferreæ cōtumaciæ hic est postremus exitus, vt apertum bellum Deo indicat, nec tamen desinat tum pietatis tum publici boni studium obtendere.

g *Synedrii nomine vtitur Iohānes, quod Iudæi Sanhedrin vocarunt.*

h *Ad verbū tollent, id est, vt eripient. Nā erat adhuc quædam tunc administratio in populo Iudaico, Pontificia admodum labefactata atque diminuta.*

7 Insaniēs falsæ ecclesiæ cœtus, statuit se saluum esse non posse nisi eo sublato per quem vnum Ecclesia subsistit: nec aliter etiam in humanis negotiis iudicat carnis prudētia, quæ à vertiginis spiritu regitur.

i *Fuit tunc quasi bilinguis Caiaphas. Impium enim & crudele necādi Christi consilium, quod in animo conceptum habebat euomuit: Deus verò linguam eius aliò flexit, vt sub ambiguis verbis vaticinium simul proferret. voluit autem Deus ex sede pontificia manare caleste oraculum quo minus esset excusationis Iudæis.*

8 Christus impiorum etiam linguas sic interdum flectit, vt maledicendo benedicant.

k *Quia non erant vt Iudæi in vna regione coacti: sed ab Oriente ad Occidentem hinc & inde colligendi:*

9 Cedendum quidem impiorum furori quū sic expedit, ita tamen vt à Dei vocatione minimè recedamus.

bant vnà vt trucidarent eum.

λεύσαντο ἵνα ἀποκτείνωσιν αὐτόν.

tauerunt, vt interficerent eum.

Iesus ergo palàm amplius non versabatur inter Iudæos: sed abiit illinc in regionem quæ est prope desertum, in vrbem quæ dicitur Ephraim: & illic agebat cum discipulis suis.

54 Ιησοῦς οὖν οὐκ ἔτι παῤῥησίᾳ περιεπάτει ἐν τοῖς Ιουδαίοις, ἀλλὰ ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν χώραν ἐγγὺς τῆς ἐρήμου, εἰς Εφραὶμ λεγομένην πόλιν· κἀκεῖ διέτριβε μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.

Iesus ergo iam non in palam ambulabat apud Iudæos: sed abijt in regionem iuxta desertum in ciuitatem quæ dicitur Ephraim: & ibi morabatur cum discipulis suis.

Propè autem erat Pascha Iudæorum: & ascenderunt multi Hierosolymam ex illa regione ante Pascha, vt purificarent se.

55 Ην δὲ ἐγγὺς τὸ πάσχα τῶν Ιουδαίων· καὶ ἀνέβησαν πολλοὶ εἰς Ιεροσόλυμα ἐκ τῆς χώρας πρὸ τοῦ πάσχα, ἵνα ἁγνίσωσιν ἑαυτούς.

Proximum autem erat Pascha Iudæorum: & ascenderũt multi Ierosolymam de regione ante Pascha, vt sanctificarent seipsos.

Quærebãt igitur Iesum, & loquebantur alii cum aliis in templo stantes, Quid videtur vobis? an nõ venturum esse ad festum?

56 Εζήτουν οὖν τὸν Ιησοῦν, καὶ ἔλεγον μετ' ἀλλήλων ἐν τῷ ἱερῷ ἑστηκότες, Τί δοκεῖ ὑμῖν; ὅτι οὐ μὴ ἔλθῃ εἰς τὴν ἑορτήν;

Quærebant ergo Iesum, & colloquebantur adinuicem in templo stantes, Quid putatis? quia non venit ad diem festum?

Dederant autem Pontifices & Pharisæi mandatum vt si quis nosset vbi esset, indicaret, vt prehenderent eum.

57 Δεδώκεισαν δὲ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι ἐντολήν; ἵνα ἐάν τις γνῷ ποῦ ἐστι, μηνύσῃ, ὅπως πιάσωσιν αὐτόν.

Dederant autẽ Pontifices & Pharisæi mandatum, vt siquis cognouerit vbi sit, indicet, vt apprehenderent eum.

Cap. XII.

2. Christo apud Lazarum cœnanti, 3. pedes vngit Maria. 5. accusatur à Iuda. 7. à Christo defenditur. 10. Sacerdotes Lazarũ sublatũ cupiunt. 12. Christo Ierosolymam venienti, 18, obuiam itur. 20. Græci eum videre cupiunt. 42. Principes credentes in eum & non confitentes ob metum, 44. ad fidem hortatur.

N.

V.

1 Exemplũ horrẽdũ in Iuda, animi auaritiæ excæcati, & tamen pietatẽ prætexentis.

2 *Vide Mat. 24*

IEsus[1] ergo sex ante Pascha diebus venit Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mortuus, quem excitauerat à mortuis.

Ο οὖν Ιησοῦς πρὸ ἓξ ἡμερῶν τοῦ πάσχα ἦλθεν εἰς Βηθανίαν, ὅπου ἦν Λάζαρος ὁ τεθνηκὼς, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν.

IEsus ergo ante sex dies Paschæ venit Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitauit Iesus. Mat. 26. 6 mar. 14. 3

Fecerunt igitur ei cœnam illic, &

2 Εποίησαν οὖν αὐτῷ δεῖπνον ἐκεῖ, καὶ ἡ

Fecerunt autem ei cœnã ibi, &

Mar

Martha ministrabat: Lazarus verò vnus erat ex discũbentibus cum eo.

Maria ergo accepit libram vnguenti nardi pisticæ pretiosi, & vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis: & domus impleta est ex odore vnguenti.

Dixit ergo vnus ex discipulis eius, Iudas, Iscariotes, qui erat eũ traditurus,

Quare hoc vnguentum non væniit trecentis denariis, & datum est egenis?

Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat & loculos habens, ea quæ mittebantur, portabat.

Inf. 13.29

Dixit ergo Iesus, Sine illam: vt in diẽ sepulturæ meæ seruet illud.

Pauperes enim semper habetis vobiscum, me autem non semper habetis

Cognouit ergo turba multa ex Iudæis. quia illic est: & venerunt non propter Iesum tantùm, sed vt Lazarum viderent, quem suscitauit à mortuis.

Cogitauerunt autem principes Sacerdotum, vt & Lazarum interficerent.

Μάρθα διηκόνει· ὁ δὲ Λάζαρος, εἷς ἦν τῶν συνανακειμένων αὐτῷ.

3 Ἡ οὖν Μαρία, λαβοῦσα λίτραν μύρου νάρδου πιστικῆς πολυτίμου, ἤλειψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐξέμαξε ταῖς θριξὶν αὐτῆς τοὺς πόδας αὐτοῦ· ἡ δὲ οἰκία ἐπληρώθη ἐκ τῆς ὀσμῆς τοῦ μύρου.

4 Λέγει οὖν εἷς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, Ἰούδας Σίμωνος, Ἰσκαριώτης, ὁ μέλλων αὐτὸν παραδιδόναι,

5 Διὰ τί τοῦτο τὸ μύρον οὐκ ἐπράθη τριακοσίων δυναρίων, καὶ ἐδόθη πτωχοῖς;

6 Εἶπε δὲ τοῦτο, οὐχ ὅτι περὶ τῶν πτωχῶν ἔμελλεν αὐτῷ, ἀλλ' ὅτι κλέπτης ἦν, καὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχε, καὶ τὰ βαλλόμενα, ἐβάσταζεν.

7 Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς, Ἄφες αὐτὴν· εἰς τὴν ἡμέραν τῶν ἐνταφιασμοῦ μου τετήρηκεν αὐτό.

8 Τοὺς πτωχοὺς γὰρ πάντοτε ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν, ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε.

9 Ἔγνω οὖν ὄχλος πολὺς ἐκ τῶν Ἰουδαίων ὅτι ἐκεῖ ἐστι· καὶ ἦλθον οὐ διὰ τὸν Ἰησοῦν μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἴδωσιν ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν

10 Ἐβουλεύσαντο δὲ οἱ ἀρχιερεῖς ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείνωσιν.

Martha ministrabat: Lazarus verò vnus erat ex iis qui simul accumbebant cum eo.

Maria ergo accepta libra vnguenti nardi liquidæ multi pretii, vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis: domus autem impleta est odore vnguenti.

Dixit ergo quidam ex discipulis eius, *nẽpe* Iudas Simonis *filius*, Iscariotes, qui erat eũ proditurus.

Quare hoc vnguentum non væniit trecentis denariis, & datum est pauperibus?

Dixit autem hoc, nõ quòd pauperum ipsi cura esset, sed quia fur erat & marsupium habebat, & ea quæ *intro* mittebantur, portabat.

2 Dixit ergo Iesus, Sine eam: in diẽ sepulturæ meæ seruauit istud.

Pauperes enim sẽper habebitis vobiscum, me verò non semper habebitis.

3 Cognouit ergo turba multa ex Iudæis eum illic esse: & venerunt non propter Iesum tantùm, sed etiam vt Lazarũ viderent, quem excitarat à mortuis.

Consultarunt autem principes Sacerdotum vt Lazarum etiam trucidarent.

2 Extraordinariam vnctionem, vt symbolicam sic probat Dominus, vt testetur sese nec pompis externis, nec sumptuoso cultu, sed eleemosynis colendum.

3 Luce Euangelii sese patefaciente alii curiosi, alii (& quidẽ quos minimè oportuit) manifesti hostes deprehenduntur, alii impetu quodam correpti eum honorant, à quo sunt paulo pòst defecturi, paucissimi qua decet reuerentia ipsũ excipiunt: Christus interea regnum suũ spirituale inter medios inimicos auspicatur.

Quia multi ex Iudæis propter eũ abibant, & credebant in Iesum.

11 Οτι πολλοὶ δι' αὐτὸν ὑπῆγον τῶν Ιουδαίων, καὶ ἐπίστευον εἰς τὸν Ιησοῦν.

Quia multi propter illum abibant ex Iudæis, & credebant in Iesum.

a *Vide Matt. 21.*

¶ [a]Postero die turba multa quę venerat ad festum, quum audissent Iesum venire Hierosolymam:

12 Τῇ ἐπαύριον ὄχλος πολὺς ὁ ἐλθὼν εἰς τὴν ἑορτὴν, ἀκούσαντες ὅτι ἔρχεται ὁ Ιησοῦς εἰς Ιερουσαλήμ.

¶ *In crastinũ autẽ turba multa quæ venerat ad diem festum, quum audissent quia venit Iesus Ierosolymam:* Matt. 21.8. mar. 11.7. luc. 19.35.

Acceperũt ramos palmarum, & egressi sunt ei obuiã, & clamabãt, Hosanna, Benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israelis.

13 Ελαβον τὰ βαΐα τῶν φοινίκων, καὶ ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν αὐτῷ, καὶ ἔκραζον, Ωσαννά· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, ὁ βασιλεὺς τοῦ Ισραήλ.

Acceperunt ramos palmarum, & processerunt obuiam ei, & clamabãt, Hosanna, Benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel.

b *i. Caput Esaiæ Dei.*

Nactus autem Iesus asellum, insedit ei, sicut scriptum est,

14 Εὑρὼν δὲ ὁ Ιησοῦς ὀνάριον, ἐκάθισεν ἐπ' αὐτό, καθὼς ἐστι γεγραμμένον,

Et inuenit Iesus asellum, & sedit super eum, sicut scriptum est,

Ne time filia Sion: Ecce, Rex ille tuus venit, sedens, super pullum asinæ.

15 Μὴ φοβοῦ θύγατερ Σιών· ἰδοὺ, ὁ βασιλεύς σου ἔρχεται, καθήμενος ὂπι πῶλον ὄνου.

Noli timere filia Sion: ecce, Rex tuus venit, sedens super pullum asinæ. Zach. 9.9.

Hæc autem nõ cognouerunt discipuli eius primò: sed quũ glorificatus esset Iesus, tunc recordati sunt hæc esse scripta de eo, & sese illi hæc præstitisse.

16 Ταῦτα δὲ οὐκ ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τὸ πρῶτον· ἀλλ' ὅτε ἐδοξάσθη ὁ Ιησοῦς, τότε ἐμνήσθησαν ὅτι ταῦτα ἦν ἐπ' αὐτῷ γεγραμμένα, καὶ ταῦτα ἐποίησαν αὐτῷ.

Hæc non cognouerũt discipuli eius primum: sed quando glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt quia hæc erant scripta de eo, & hæc fecerunt ei.

Testabatur autẽ turba quæ erat cum eo, quòd Lazarum vocasset è monumento, & excitasset eum à mortuis.

17 Εμαρτύρει οὖν ὁ ὄχλος ὁ ὢν μετ' αὐτοῦ, ὅτε τὸν Λάζαρον ἐφώνησεν ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

Testimonii ergo perhibebat turba quæ erat cũ eo quãdo Lazarum vocauit de monumento, & suscitauit eum à mortuis.

Propterea etiam obuiam venit ei turba, quia audierat eũ edidisse hoc signum.

18 Διὰ τοῦτο καὶ ὑπῆντησεν αὐτῷ ὁ ὄχλος, ὅτι ἤκουσε τοῦτο αὐτὸν πεποιηκέναι τὸ σημεῖον.

Propterea & obuiam venit ei turba: quia audierunt eũ fecisse hoc signum.

4 *Ii ipsi qui Christum conantur opprimere, fiunt ipsius gloriæ instrumenta.*

4 Pharisæi ergo dixerunt inter se,

19 Οἱ οὖν Φαρισαῖοι εἶπον πρὸς ἑαυτούς,

Pharisæi ergo dixerũt ad semetipsos,

Videtis quia nihil proficimus? ecce, mũdus totus post eum abiit.

¶*Erant autẽ quidam Gentiles ex his qui ascenderant vt adorarent in die festo:*

Hi ergo accesserũt ad Philippum qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogabant eum, dicentes, Domine, volumus Iesum videre.

Venit Philippus, & dicit Andreæ: Andreas rursum & Philippus dixerunt Iesu:

Iesus autẽ respondit eis, dicens Venit hora vt clarificetur Filius hominis.

Amen amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram, mortuũ fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multũ fructum affert.

Qui amat animã suam perdet eam: & qui odit animã suam in hoc mũdo, in vitã æternam custodit eam.

Act. 10. 39. & 16. 25. Matt. 8. 35. Luc. 9. 24. & 17. 33.

Si quis mihi ministrat, me sequatur: & vbi sum ego, illic & minister meus erit: si quis mihi ministrauerit, honorificabit eũ Pater meus.

Θεωρεῖτε ὅτι οὐκ ὠφελεῖτε οὐδέν; ἴδε, ὁ κόσμος ὀπίσω αὐτοῦ ἀπῆλθεν.

20 Ἦσαν δέ τινες Ἕλληνες ἐκ τῶν ἀναβαινόντων ἵνα προσκυνήσωσιν ἐν τῇ ἑορτῇ·

21 Οὗτοι οὖν προσῆλθον Φιλίππῳ τῷ ἀπὸ Βηθσαϊδὰ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἠρώτων αὐτὸν, λέγοντες, Κύριε, θέλομεν τὸν Ἰησοῦν ἰδεῖν.

22 Ἔρχεται Φίλιππος καὶ λέγει τῷ Ἀνδρέᾳ· καὶ πάλιν Ἀνδρέας καὶ Φίλιππος λέγουσι τῷ Ἰησοῦ.

23 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίνατο αὐτοῖς, λέγων, Ἐλήλυθεν ἡ ὥρα ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.

24 Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει.

25 Ὁ φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὁ μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάξει αὐτήν.

26 Ἐὰν ἐμοὶ διακονῇ τις, ἐμοὶ ἀκολουθείτω· καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται· καὶ ἐάν τις ἐμοὶ διακονῇ, τιμήσει αὐτὸν ὁ πατήρ.

Videtis vos nihil prouficere? ecce, turba eũ sequitur.

¶*Erant autem qui dã Græci, ex iis qui* c *ascendere solebant vt adorarent in festo:*

Isti ergo venerũt ad Philippum qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogarunt eũ, dicentes, Domine, vellemus Iesum videre.

Venit Philippus & dicit Andreæ: Andreas rursum & Philippus dicunt Iesu:

Iesus autem respondit eis, dicens, Venit tempus quo glorificetur Filius homiois.

5 Amen amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram, d mortuũ fuerit, ipsum solùm manet: si verò mortuũ fuerit multũ fructũ adfert.

Qui amat animã suam, perdet eam: & qui odit animam suã in hoc mundo, in vitam æternam custodiet eam.

Si quis mihi ministrat, me sequatur: & vbi ego fuero, illic & minister meus erit: & si quis mihi ministrauerit, honorabit eum Pater.

c *Iuxta solennem cõsuetudinem. Græci autem à Gẽtis nomine primò dicti sunt, postea eo nomine sunt dicti omnes qui à religione Iudæorum essent alieni, qui & Ethnici, falsarũ scilicet religionum cultores.*

5 *Mors Christi initar salutis fuit, quæ dum videtur ad interitum tritici tendere, causa est longè vberioris prouentus. Nec verò alia est membrorum quàm capitis conditio.*

d *Moritur granum tritici, cũ efficacitate soli mutatur, & fit radix fructifera culmi.*

6 Christus omisses nostris peccatis debitas pœnas huiusq; hactenus vim suam nõ exercẽte diuini gate, vt expiationi locum faceret, horrore maledictionis Dei perculsus, exclamans, ad preces confugit, petit ijs be rationem: & tamen Patris volũtatẽ & gloriam, ipso Patre cœlitus hanc obedientiam cõprobante, rebus omnibus anteponit.

e Sub. mortis discrimẽ constantiæ.

f Patris igitur gloria, est Christi gloria.

7 Christus mortis suæ genius, diaboli & mundi expugnationẽ, suum denique triumphum surdis prædicit.

g Vox ista est Christus verbo ambiguæ significationis, quod attollere, & è medio auferre significet. de ista enim morte adhuc erat locutus Iohannes, aliter interpretati incredentes Iudæi.

h Chrysost. & Theoph. omnes, ad omnes gentes peruenit, id est, iuxta tantum ad Iudæos.

i Intelle exaltabo ergo verbũ Tollit, Iudæi, ipso euanescere, & è medio tolli.

8 Immensa quidẽ Dei misericordia, sed quibus cõtemptũ cõsequens iudicium, nisi pœnitẽtiã præcedat?

6 Nũc anima mea turbata est: & quid dicam? Pater conserua me ab hac hora: sed propterea veni in horam hanc.

Pater, f glorifica nomen tuum. Venit ergo vox è cælo, dicens, Et glorificaui, & rursus glorificabo.

Turba ergo quæ adstabat & audiebat, dicebat tonitru esse factũ: Alij dicebant, Angelus ei loquutus est.

7 Respondit Iesus & dixit, Non propter me hæc vox extitit, sed propter vos.

Nunc damnatio adest mundi huius: nunc princeps mundi huius g eiicietur foras.

Et ego, si sublatus fuero è terra, omnes traham ad meipsum.

(Hoc autem dicebat, significans qua morte futurum erat, vt moreretur.)

Respondit ei turba, Nos audiuimus ex Lege Christum manere in æternũ: quomodo igitur tu dicis oportere tolli Filium hominis? quis est iste Filius hominis?

8 Dixit igitur eis Iesus, Adhuc ad paruũ tempus lux vobiscũ

27 Νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται· καὶ τί εἴπω; Πάτερ, σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης. ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην.

Nunc anima mea turbata est: & quid dicam? Pater, salua fica me ex hac hora: sed propterea veni in horam hanc.

28 Πάτερ δόξασόν σου τὸ ὄνομα. Ἦλθεν οὖν φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω.

Pater, clarifica nomen tuum. Venit ergo vox de cælo, Et clarificaui, & iterũ clarificabo.

29 Ὁ οὖν ὄχλος ὁ ἑστὼς καὶ ἀκούσας, ἔλεγε βροντὴν γεγονέναι. Ἄλλοι ἔλεγον, Ἄγγελος αὐτῷ λελάληκεν.

Turba ergo quæ stabat & audierat, dicebat tonitruum esse factum. Alij dicebant, Angelus ei loquutus est.

30 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν, Οὐ δι' ἐμὲ αὕτη ἡ φωνὴ γέγονεν, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς.

Respondit Iesus & dixit, Non propter me hæc vox venit, sed propter vos.

31 Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου· νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω.

Nunc iudicium est mũdi: nunc princeps huius mundi eiicietur foras.

32 Κἀγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν.

Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum.

33 (Τοῦτο δὲ ἔλεγε, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ ἤμελλεν ἀποθνήσκειν.)

(Hoc autem dicebat, significans qua morte esset moriturus.)

34 Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ ὄχλος, Ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐκ τοῦ νόμου ὅτι ὁ Χριστὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ πῶς σὺ λέγεις ὅτι δεῖ ὑψωθῆναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; τίς ἐστιν οὗτος ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου;

Respondit ei turba, Nos audiuimus ex Lege quia Christus manet in æternum: & quomodo tu dicis, Oportet exaltari Filium hominis? quis est iste Filius hominis? Psa.88.37 & 110.4. & 110.2. esa.9.7. exe.37.25

35 Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν

Dixit ergo eis Iesus, Adhuc modicum lumen in vobis

Supra, 1.9

est: ambulate dum lucem habetis, vt non vos tenebræ cõprehendant. & qui ambulat in tenebris, nescit quò vadat.

ἐστι. περιπατεῖτε ἕως τὸ φῶς ἔχετε, ἵνα μὴ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. καὶ ὁ περιπατῶν ἐν τῇ σκοτίᾳ, οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει.

est: ambulate dum lucem habetis, ne vos tenebræ deprehendant. nam qui ambulat in tenebris, nescit quò vadat.

Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis. Hæc locutus est Iesus, & abiit: & abscondit se ab eis.

36 Εως τὸ φῶς ἔχετε, πιστεύετε εἰς τὸ φῶς, ἵνα υἱοὶ φωτὸς γένησθε. Ταῦτα ἐλάλησεν ὁ Ιησοῦς, καὶ ἀπελθὼν ἐκρύβη ἀπ' αὐτῶν.

Dum lucem habetis, credite in lucem, vt [k] filii lucis sitis. Hæc loquutus est Iesus: & quum abiisset, occultauit se ab eis.

k 1. Lucis participes.

Quum autẽ tanta signa fecisset coram eis, non credebãt in eum:

37 Τοσαῦτα δὲ αὐτοῦ σημεῖα πεποιηκότος ἔμπροσθεν αὐτῶν, οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτόν·

[9] Quum autem tot signa coram eis edidisset, nõ credebant in eum:

9 Fides nõ est naturæ, sed gratiæ.

Esa. 53. 1. rom. 10. 16.

Vt sermo Esaiæ prophetæ impleretur, quem dixit, Domine, quis credidit auditui nostro? & brachium Domini cui reuelatum est?

38 Ινα ὁ λόγος Ησαΐου τοῦ προφήτου πληρωθῇ, ὃν εἶπε, Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη;

Vt sermo Esaiæ prophetæ impleretur quem dixit, Domine, quis credidit sermoni nostro? & [l] brachium Domini cui retectum est?

l Brachium Domini, est Euangeliũ, quod est potẽtia Dei in salutem omni credenti. Non est itaque brachium Domini retectum iis quorum Dominus cor non aperit.

Propterea non poterant credere, quia iterũ dixit Esaias,

39 Διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν, ὅτι πάλιν εἶπεν Ησαΐας,

Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias,

Esa. 6. 9. mat. 13. 14 mat. 4. 12 luc. 8. 10 act. 28. 26 rom. 11. 8

Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum: vt nõ videant oculis, & non intelligant corde, & cõuertantur, & sanem eos.

40 Τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν· ἵνα μὴ ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ νοήσωσι τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐπιστραφῶσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς.

Excæcauit oculos eorum, & obdurauit corda eorum: ne videant oculis, & intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos.

Hæc dixit Esaias quando vidit gloriã eius, & locutus est de eo.

41 Ταῦτα εἶπεν Ησαΐας ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ.

Hęc dixit Esaias, quando vidit gloriã eius, & loquutus est de eo.

Veruntamen & ex principibus multi crediderunt in eũ: sed propter Pharisæos non confitebantur, vt è synagoga non eiicerentur.

42 Ομως μέντοι καὶ ἐκ τῶν ἀρχόντων πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν· ἀλλὰ διὰ τοὺς φαρισαίους οὐχ ὡμολόγουν, ἵνα μὴ ἀποσυνάγωγοι γένωνται.

[10] Veruntamẽ etiã ex [m] primorib⁹ multi crediderunt in eum, sed propter Pharisæos nõ confitebantur, ne synagoga mouerentur.

10 Nõ modò pauci credunt, si cum incredulis cõparentur, sed etiam ex iis paucis plerique (& quidem in primis maximi quique) homines magis verentur quã Deum.

m Vide Luc. 23. 35.

Dilexerunt enim gloriam hominum potiùs quàm gloriã Dei.

43 Ηγάπησαν γὰρ τὴν δόξαν τ ἀνθρώπων μᾶλλον ἤπερ τὴν δόξαν τ Θεοῦ.

Dilexerunt enim gloriam hominũ magis quàm gloriam Dei. *Supra.5.44.*

¶ Summa Euangelii, ac proinde salutis hæc est, clamore ipsius Christi in media Hierusalem testata, fide in Christum, vt vnicum seruatorem nobis à Patre destinatum, recumbere.

¶ Iesus autem clamauit, & dixit, Qui credit in me nõ credit in me, sed in eum qui me misit.

44 Ιησοῦς δὲ ἔκραξε καὶ εἶπεν, Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ πιστεύει εἰς ἐμὲ, ἀλλ εἰς τὸν πέμψαντά με·

Iesus autem clamauit, & dixit, Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me.

Et qui cõspicit me, conspicit eũ qui misit me.

45 Καὶ ὁ θεωρῶν ἐμὲ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με.

Et qui videt me, videt eum qui misit me.

Ego lux in mundum veni, vt nullus qui credit in me, in tenebris maneat.

46 Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνῃ.

Ego lux in mundum veni, vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. *Supra.3.19 & 9.39.*

Et si quis audierit verba mea, & non crediderit, ego non cõdemno eum. Non enim veni vt condemnem mundum, sed vt seruem mundum.

47 Καὶ ἐάν τις μου ἀκούσῃ τῶν ῥημάτων, καὶ μὴ πιστεύσῃ, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτον. Οὐ γὰρ ἦλθον ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ ἵνα σώσω τὸν κόσμον.

Et si quis audierit verba mea, & non custodierit, ego non iudico eum. Nõ *enim veni vt iudicem mundum, sed vt saluificem mundum.* *Supra.3.17.*

Qui reiicit me, nec recipit verba mea, habet qui condẽnet ipsum: sermo quem loquutus sum, ille iudicabit eum vltimo illo die.

48 Ὁ ἀθετῶν ἐμὲ, καὶ μὴ λαμβάνων τὰ ῥήματά μου, ἔχει τὸν κρίνοντα αὐτόν· ὁ λόγος ὃν ἐλάλησα, ἐκεῖνος κρινεῖ αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

Qui spernit me, & non accipit verba mea, habet qui iudicet eum: sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die. *Mat.10. 26.*

Quia ego ex meipso non sum locutus: sed qui misit me Pater, ipse mihi mandauit quid dicam & quid loquar.

49 Οτι ἐγὼ ἐξ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα· ἀλλ' ὁ πέμψας με πατὴρ, αὐτός μοι ἐντολὴν ἔδωκε τί εἴπω καὶ τί λαλήσω.

Quia ego ex meipso non sum locutus: sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam: & quid loquar.

Et scio mandatũ eius, vitam æternam esse. quæ igitur ego loquor, prout dixit mihi Pater, ita loquor.

50 Καὶ οἶδα ὅτι ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, ζωὴ αἰώνιός ἐστιν. ἃ οὖν ἐγὼ λαλῶ· ἐγὼ, καθὼς εἴρηκέ μοι ὁ πατὴρ, οὕτω λαλῶ.

Et scio quia mandatum eius, vita æterna est. quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor.

Cap. XIII.

4. *A cœna surgens Christus, 15, humilitatem commendaturus Apostolis, pedes eorum lauat. 21. Proditorem Iudam, 26, certo signo denotat. 34. Charitatẽ commendat, 37, 39, & Petro lapsum abnegationis prædicit.*

V.

Mat. 2. 62 mar. 14. 1 luc. 22. 1

ANte diem autem festum Paschæ, sciens Iesus quia venit hora eius vt transeat ex hoc mundo ad Patrem: quum dilexisset suos qui erant in mundo, in finem dilexit eos.

Et cœna facta, (quũ diabolus iam misisset in cor vt traderet eum Iudas Simonis, Iscariotes,)

Sciẽs quia omnia dedit ei Pater in manus, & quia à Deo exiuit & ad Deum vadit:

Surgit à cœna, & ponit vestimenta sua: & quum accepisset linteũ, præcinxit se.

Deinde mittit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes discipulorũ, & extergere linteo quo erat præcinctus.

Venit ergo ad Simonem Petrum: & dicit ei Petrus, Domine, tu mihi lauas pedes?

Respondit Iesus, & dixit ei, Quod ego facio tu nescis

ΠΡΟ δὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα, εἰδὼς ὁ Ιησοῦς ὅτι ἐλήλυθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα ἵνα μεταβῇ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τὸν πατέρα, ἀγαπήσας τοὺς ἰδίους τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ, εἰς τέλος ἠγάπησεν αὐτούς.

2 Καὶ δείπνου γενομένου (τοῦ διαβόλου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν Ιούδα Σίμωνος, Ισκαριώτου, ἵνα αὐτὸν παραδῷ,)

3 Εἰδὼς ὁ Ιησοῦς ὅτι πάντα δέδωκεν αὐτῷ ὁ πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθε, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὑπάγει·

4 Εγείρεται ἐκ τοῦ δείπνου, καὶ τίθησι τὰ ἱμάτια· καὶ λαβὼν λέντιον, διέζωσεν ἑαυτόν.

5 Εἶτα βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα, καὶ ἤρξατο νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, καὶ ἐκμάσσειν τῷ λεντίῳ ᾧ ἦν διεζωσμένος.

6 Ερχεται οὖν πρὸς Σίμωνα Πέτρον· καὶ λέγει αὐτῷ ἐκεῖνος, Κύριε, σύ μου νίπτεις τοὺς πόδας;

7 Απεκρίθη Ιησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ο ἐγὼ ποιῶ σὺ οὐκ οἶδας ἄρ-

N.

ANte[1] festum autẽ Paschę, sciens Iesus venisse horam ipsius vt transiret ex hoc mundo ad Patrem, quum dilexisset [a] suos qui erant in mundo, vsque ad finem dilexit eos.

Et cœna facta, (quum diabolus iam immisisset in cor Iudæ *filij* Simonis, Iscariotæ, vt proderet eum,)

Sciens Iesus Patrem omnia dedisse sibi [b] in manus, & se à Deo prodiisse, & ad Deum abire:

[c] Surgit à cœna, & deponit [d] pallium, & accepto linteo, præcinxit se.

Deinde misit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo quo erat præcinctus.

Venit ergo ad Simonem Petrum: qui dixit ei, Domine, tu mihi lauas pedes?

Respondit Iesus & dixit ei, Quod ego facio tu nescis

1 Christus nõ minus certus victoriæ quàm certaminis imminentis, adhibito ablutionis pedũ symbolo, partim quidem præbet summæ modestiæ exẽplũ, suámque in discipulos singularẽ beneuolentiam hoc insigni facto, mox ab iis discessur[9], restatur: partim verò se vnum esse testatur, qui suorum sordes abluat, id que paulatim, & suis veluti momẽtis.

a *Domesticos, i. sanctos,*

b *In potestatem.*

c *Quòd dicitur surrexisse Christus, indicat tempus intercessisse inter Paschæ ceremoniã, & istã ablutionem pedum, in quod spatiũ videtur sacra Cœna institutio conferenda.*

d *Summam vestem.*

nunc, cognosces autem postea.

Dicit ei Petrus, Nō lauabis meos pedes in æternum. Respondit ei Iesus, Nisi lauero te,[e] nihil mecum habebis commune.

e Ad verb. nō habes partem mecum, i. nisi lauacrum admiseris, nō pertinet ad te pars vlla regni cælestis.

Dicit ei Simō Petrus, Domine, non solùm pedes meos, sed & manus & caput.

Dicit ei Iesus, Qui lotus est, non opus habet nisi vt pedes lauet, sed est purus totus: & vos puri estis, sed non omnes.

Norat enim eum qui ipsum prodebat: propterea dixit, Nō estis puri omnes.

Postquam ergo lauisset pedes eorum, & pallium suum recepisset, rursum discumbens, dixit eis, intelligitis quid fecerim vobis?

Vos me vocatis, Magister ac Domine: & rectè dicitis: sum enim.

Itaque si ego laui pedes vestros Dominus & Magister, vos quoque debetis alij aliorum pedes lauare.

Exemplum enim præbui vobis, vt prout ego feci vobis, *ita* & vos faciatis.

Amen amen dico vobis, seruus non est

τι, γνώσῃ δὲ μετὰ ταῦτα.

8 Λέγει αὐτῷ Πέτρος, Οὐ μὴ νίψῃς τοὺς πόδας μου εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἐὰν μὴ νίψω σε, οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ.

9 Λέγει αὐτῷ Σίμων Πέτρος, Κύριε, μὴ τοὺς πόδας μου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας καὶ τὴν κεφαλήν.

10 Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ὁ λελουμένος οὐ χρείαν ἔχει ἢ τοὺς πόδας νίψασθαι, ἀλλ' ἔστι καθαρὸς ὅλος· καὶ ὑμεῖς καθαροί ἐστε, ἀλλ' οὐχὶ πάντες.

11 Ἤδει γὰρ τὸν παραδιδόντα αὐτόν· διὰ τοῦτο εἶπεν, Οὐχὶ πάντες καθαροί ἐστε.

12 Ὅτε οὖν ἔνιψε τοὺς πόδας αὐτῶν, καὶ ἔλαβε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἀναπεσὼν πάλιν, εἶπεν αὐτοῖς, Γινώσκετε τί πεποίηκα ὑμῖν;

13 Ὑμεῖς φωνεῖτέ με, Ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ κύριος· καὶ καλῶς λέγετε· εἰμὶ γὰρ·

14 Εἰ οὖν ἐγὼ ἔνιψα ὑμῶν τοὺς πόδας, ὁ κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας.

15 Ὑπόδειγμα γὰρ ἔδωκα ὑμῖν, ἵνα καθὼς ἐγὼ ἐποίησα ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ποιῆτε.

16 Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἔστι δοῦλος

modò, sciet autem postea.

Dicit ei Petrus, Non lauabis mihi pedes in æternum. Respondit ei Iesus, Si non lauero te, nō habes partem mecum.

Dicit ei Simō Petrus, Domine, non tātum pedes meos, sed & manus & caput.

Dicit ei Iesus, Qui lotus est, non indiget nisi vt pedes lauet, sed est mundus totus: & vos mundi estis, sed non omnes. Infr. 15. 3

Sciebat enim quisnam esset qui traderet eum: propterea dixit, Non estis mundi omnes.

Postquam ergo lauit pedes eorum, & accepit vestimenta sua, & quū recubuisset iterum dixit eis, Scitis quid fecerim vobis?

Vos vocatis me, Magister & Domine: & bene dicitis: sum etenim.

Si ergo ego laui pedes vestros Dominus & Magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes.

Exemplum enim dedi vobis, vt quēadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis.

Amen amē dico vobis, non est seruus maior Infr. 15. 20 mat. 10. 24 luc. 6. 40

maior domino suo, neque apostolus maior est eo qui misit illum.

Si hæc scitis, beati eritis si feceritis ea.

Non de omnibus vobis dico: ego scio quos elegerim: sed vt adimpleatur Scriptura, Qui manducat mecum panem, leuauit contra me calcaneum suum.

Psa. 41.19

A modo dico vobis priùs quàm fiat, vt quum factum fuerit, credatis quia ego sum.

Amen amen dico vobis, qui accipit si quem misero, me accipit: qui autem me accipit, accipit eum qui me misit.

Mat. 10.40 Luc. 10.16

Quum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & protestatus est, & dixit, Amen amen dico vobis quia vnus ex vobis tradet me.

Aspiciebant ergo adinuicem discipuli, hæsitantes de quo diceret.

Mat. 26. 21 mar. 14. 18 luc. 22.21

Erat ergo recumbens vnus ex discipulis eius in sinu Iesu, quem diligebat Iesus.

Innuit ergo huic Simon Petrus, & dixit ei, Quis est de quo dicit?

Itaque quum recubuisset ille supra pectus Iesu, dicit ei, Domine, quis est?

μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ, οὐδὲ ἀπόστολος μείζων τοῦ πέμψαντος αὐτόν.

17 Εἰ ταῦτα οἴδατε, μακάριοί ἐστε ἐὰν ποιῆτε αὐτά.

18 Οὐ περὶ πάντων ὑμῶν λέγω· ἐγὼ οἶδα οὓς ἐξελεξάμην· ἀλλ' ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ, Ὁ τρώγων μετ' ἐμοῦ τὸν ἄρτον, ἐπῆρεν ἐπ' ἐμὲ τὸ πέρναν αὐτοῦ.

19 Ἀπ' ἄρτι λέγω ὑμῖν πρὸ τοῦ γενέσθαι, ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε ὅτι ἐγώ εἰμι.

20 Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, Ὁ λαμβάνων ἐάν τινα πέμψω, ἐμὲ λαμβάνει· ὁ δὲ ἐμὲ λαμβάνων, λαμβάνει τὸν πέμψαντά με.

21 Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς ἐταράχθη τῷ πνεύματι· καὶ ἐμαρτύρησε, καὶ εἶπεν, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με.

22 Ἔβλεπον οὖν εἰς ἀλλήλους οἱ μαθηταί, ἀπορούμενοι περὶ τίνος λέγει.

23 Ἦν δὲ ἀνακείμενος εἷς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Ἰησοῦ, ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς.

24 Νεύει οὖν τούτῳ Σίμων Πέτρος πυθέσθαι τίς ἂν εἴη περὶ οὗ λέγει.

25 Ἐπιπεσὼν δὲ ἐκεῖνος οὕτως τῷ στήθει τοῦ Ἰησοῦ, λέγει αὐτῷ, Κύριε, τίς ἐστιν;

maior domino suo, neque legatus maior eo qui ipsum misit.

Si hæc noueritis, beati eritis si ea feceritis.

[2]Non de omnibus vobis loquor: ego scio quos elegerim: sed *oportet* vt impleatur Scriptura, Qui edit mecum panem, sustulit aduersum me[f] calcem suũ.

Iam nunc dico vobis priusquam fiat, vt quũ factum fuerit, credatis me eum esse.

Amen amen dico vobis, quando aliquem misi, quisquis eum recipit, me recipit: qui autem me recipit, recipit eum qui me misit.

Quum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & [g] testatus est, dixítque, Amen amen dico vobis, vnus ex vobis prodet me.

Discipuli ergo aspiciebant alii ad alios, dubitantes de quo diceret.

Erat autem quidam ex discipulis Iesu [h] recumbens in sinu ipsius, *nimirum* is quem diligebat Iesus.

Innuit ergo huic Simõ Petrus, vt per cõtaretur quisnã esset de quo diceret.

Ille verò incumbens pectori Iesu, dicit ei, Domine, quis est?

[2] Christus non temerè proditus est, sed Patre qui dem ita nostræ salutis causã ordinãte, vt in Filios nos sibi recõciliaret, Filio verò vltrò & sponte Patri suo obsequẽte.

[f] *Tollere calcaneum metaphoricè significat praetextu amicitiæ aliquem per insidias adoriri, & oppugnare incautum.*

[g] *Palàm ac cum asseuratione loquutus est.*

[h] *Sic accubuit Iohannes vt caput haberet in sinu lecti in loco versus caput Iesu: itaque facilè attingere potuit sinum Iesu. non enim est veteres non solitos ad mensam sedere, sed recumbere.*

Respondit Iesus, Ille est, cui ego intinctam offulam dedero. Et quum intinxisset offulam, dedit Iudę *filio* Simonis, Iscariotæ.

Et post *sumptam* offulam ingressus est in eum satanas. Dicit igitur ei Iesus, Quod facis, fac citò.

Hoc autem nemo accumbentium intelligebat quorsum ei dixisset.

Quidam enim putabant, quia marsupium habebat Iudas, Iesum ei dixisse, Eme ea quibus opus est nobis ad festum: aut egenis vt aliquid daret.

Ille ergo accepta offula, statim exiuit. erat autem nox.

3 In Christi ignominia nobis consideranda est ipsius glorificatio.

3 Quum autem exiuisset, dixit Iesus, i Nunc glorificatus est Filius hominis, & Deus glorificatus est in eo.

i *Hic versiculus & sequens illustre reddunt testimonium diuinæ Christi.*

Quòd si Deus glorificatus est in eo, Deus quoque glorificabit eum in sese, & statim glorificabit eum.

4 Gloria illa æterna paulatim à capite in mẽbra defluet. Interea verò in primis curandum est, vt mutua ei charitate huius vitæ cursũ peragam⁹.

4 Filioli, adhuc pauliſper vobiscum sum. quæretis me: sed sicut dixi Iudæis, Quò ego vado, vos non potestis venire: *ita* & vobis nũc dico.

Mandatum nouum do vobis, vt alii

26 Ἀποκρίνεται ὁ Ἰησοῦς, Ἐκεῖνός ἐστιν, ᾧ ἐγὼ βάψας τὸ ψωμίον δώσω. Καὶ ἐμβάψας τὸ ψωμίον, δίδωσιν Ἰούδᾳ Σίμωνος Ἰσκαριώτῃ.

27 Καὶ μετὰ τὸ ψωμίον τότε εἰσῆλθεν εἰς ἐκεῖνον ὁ σατανᾶς. Λέγει οὖν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ὃ ποιεῖς, ποίησον τάχιον.

28 Τοῦτο δὲ οὐδεὶς ἔγνω τῶν ἀνακειμένων πρὸς τί εἶπεν αὐτῷ.

29 Τινὲς γὰρ ἐδόκουν, ἐπεὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχεν ὁ Ἰούδας, ὅτι λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀγόρασον ὧν χρείαν ἔχομεν εἰς τὴν ἑορτήν· ἢ τοῖς πτωχοῖς ἵνα τι δῷ.

30 Λαβὼν οὖν τὸ ψωμίον ἐκεῖνος, εὐθέως ἐξῆλθεν· ἦν δὲ νύξ.

31 Ὅτε οὖν ἐξῆλθε, λέγει ὁ Ἰησοῦς, Νῦν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὁ Θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ.

32 Εἰ ὁ Θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ, καὶ ὁ Θεὸς δοξάσει αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ, καὶ εὐθὺς δοξάσει αὐτόν.

33 Τεκνία, ἔτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι. Ζητήσετέ με· καὶ καθὼς εἶπον τοῖς Ἰουδαίοις, Ὅτι ὅπου ὑπάγω ἐγὼ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν· καὶ ὑμῖν λέγω ἄρτι.

34 Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγα-

Respondit Iesus, Ille est, cui ego intinctum panem porrexero. Et quum intinxisset panem, dedit Iudæ Simonis, Iscariotæ.

Et post buccellã, tunc introiuit in eũ satanas. Et dicit ei Iesus, Quod facis, fac citius.

Hoc autem nemo sciuit discumbentium ad quid dixerit ei.

Quidam enim putabant, quia loculos habebat Iudas, quòd dixisset ei Iesus, Eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festum: aut egenis vt aliquid daret.

Quum ergo accepisset ille buccellam, exiuit continuò. erat autem nox.

Quum ergo exisset, dixit Iesus, Nũc clarificatus est Filius hominis, & Deus clarificatus est in eo.

Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eũ in semetipso, & continuò clarificabit eum.

Filioli, adhuc mo dicum vobiscũ sum. quæretis me, & sicut dixi Iudæis, quò ego vado, vos non potestis venire: & vobis dico modò. *Supr. 7.34*

Mandatum nouũ do vobis, Vt dili- *Iusr. 15.12. Leui. 19.18 mat. 22.39 1 Ioh. 4.21*

gatis inuicem: sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem.

πᾶτε ἀλλήλους· καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους.

alios diligatis: sicut inquam dilexi vos, vt etiam diligatis alij alios.

In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis adinuicem.

35 Εν τούτῳ γνώσονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις.

Ex hoc omnes cognoscent vos esse discipulos meos, si charitatem habueritis alij in alios.

Mat. 26. 24 mar. 14. 30 luc. 22. 34 *Dicit ei Simon Petrus, Domine, quò vadis? Respondit Iesus, Quò ego vado, non potes me modò sequi, sequêris autẽ postea.*

36 Λέγει αὐτῷ Σίμων Πέτρος, Κύριε, ποῦ ὑπάγεις; Απεκρίθη αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Οπου ὑπάγω, οὐ δύνασαί μοι νῦν ἀκολουθῆσαι, ὕστερον δὲ ἀκολουθήσεις μοι.

[5]Dicit ei Simon Petrus, Domine, quò abis? Respondit ei Iesus, Quò ego abeo, non potes me nũc sequi, sequéris autem postea.

5 Triste temerariæ fiduciæ exemplum.

Dicit ei Petrus, Quare non possum te sequi modò? animam meam pro te ponam.

37 Λέγει αὐτῷ ὁ Πέτρος, Κύριε, διὰ τί οὐ δύναμαί σοι ἀκολουθῆσαι ἄρτι; τὴν ψυχήν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω.

Dicit ei Petrus, Domine, quare non possum te sequi nũc? animam meam pro te ponam.

Respondit ei Iesus, Animam tuam pro me pones? Amen amen dico tibi, non cantabit gallus, donec ter me neges.

38 Απεκρίθη αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Τὴν ψυχήν σου ὑπὲρ ἐμοῦ θήσεις; Αμὴν ἀμὴν λέγω σοι, οὐ μὴ ἀλέκτωρ φωνήσει, ἕως οὗ ἀπαρνήσῃ με τρίς.

Respondit ei Iesus, Animam tuam pro me pones? Amẽ amen dico tibi, non mittet vocẽ gallus, vsquequò ter me abnegaueris.

Cap. XIIII.

1. *Consolatur discipulos suos. 2. 7. Diuinitatem suam & fructum mortis suæ exponens, 36. Consolatorem, 17. Spiritum promittens, 26. eius officium describit, pacémque suam pollicetur.*

V.

Non turbetur cor vestrum. creditis in Deum, & in me credite.

Μη ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία· πιστεύετε εἰς τὸν Θεὸν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε.

N.

NE[i] turbetur cor vestrum: creditis in Deum, etiam in me credite.

i Is credit Deo qui Christo credit: nec alia est ratio animi in summis difficultatibus confirmandi. Christus nõ discessit à nobis vt nos desereret, sed potiùs vt nos secum in cœlos tandem attolleret.

In domo Patris mei mansiones multæ sunt: si quominus, dixissem vobis: quia vado parare vobis locum.

2 Εν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρός μου μοναὶ πολλαί εἰσιν· εἰ δὲ μὴ, εἶπον ἂν ὑμῖν, Πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπον ὑμῖν.

In domo patris mei [a] habitationes multæ sunt: [b] alioqui dixissem vobis. [c] Proficiscor paraturus vobis locum.

a Domicilia. b i. Nisi ita esset vt dico, nẽpè, nisi in domo Patris mei nõ vni mihi, sed etiã vobis pateret locus, nollẽ hac vos vana spe deludere, sed ingenuè id vobis dixissem.

c Tota hac oratio est allegorica, qua suos Dominus consolatur, significans se abire in cœlum, non vt illic solus regnet, sed vt suis breui sequuturis præeat. + parent

Et quum profectus fuero, & parauero vobis locum,[d] rursum veniam, & assumam vos ad meipsum: vt vbi sum ego, & vos sitis.

d *Ad vltimam Ecclesiam haec sunt referenda. Ideo Angeli dicebant discipulis attonitis, Quid statis defixis in coelum oculis? Iesus ita venit vt vidistis eum ascendere, Act. 1. Et passim in Scripturis plena consolatio Ecclesiae in eum diem reiicitur, quo Deus erit omnia in omnibus, qui idemcò dies redemptionis dicitur.*

2 Et quò ego abeã scitis, & viam scitis.

Dicit ei Thomas, Domine, nescimus quò abeas: quomodo igitur possumus viã scire?

Dicit ei Iesus,[e] Ego sum via, veritas, & vita. nemo venit ad Patrem nisi per me.

e *Vnicus Christus via est ad veram & perennem vitam: quoniam is demum est in quo se patefacit Pater.*

f *Si nossetis me, Patrem etiam meũ nossetis: & iam nunc cognoscitis eum, & vidistis eum.*

Dicit ei Philippus, Domine, ostende nobis patrem, & sufficit nobis.

Dicit ei Iesus, Tantum tempus vobiscum sum, & non cognouisti me? Philippe, qui vidit me, vidit Patrem: quomodo igitur tu dicis, Ostende nobis patrem?

f *Nosse Deum & videre Deũ, eadẽ esse ex hoc loco probatur. quod autem dixit antea, Deũ nemo vidit vnquam, intelligendum est ex ista Christum. est enim, vt inquit Chrysost. compendiosa ac facilis demonstratio naturae Patris, ipse Filius.*

3 Non credis me in Patre & Patrẽ in me esse? Verba quae ego loquor vobis, à meipso non loquor: sed Pater qui in me manet, ipse facit opera.

3 *Dei maiestas in Christi tũ doctrina tum factis se planè conspicuã praebet.*

Credite mihi me in Patre, & Patrem in me esse: alioquin propter ipsa opera credite.

4 Amen amen dico vobis, Qui credit in me, opera quae ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet: quia ego ad Patrem meum vado.

5 Et quodcunque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam: vt glorificetur Pater in Filio.

6 Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam.

7 Si diligitis me, mandata mea seruate.

8 Et ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis, vt maneat vobiscum in aeternum.

9 Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, neque cognoscit: vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit.

10 Non relinquam vos orphanos, veniam ad vos.

11 Adhuc modicum, & mundus me amplius non videt: vos autem videtis me, quia ego viuo, & vos viuetis.

12 In illo die vos cognoscetis quia ego sum in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis.

13 Qui habet mandata mea & seruat ea, ille est qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur a Patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum.

14 Dicit ei Iudas, non Iscariotes, Domine, quid factum est quod manifestaturus sis nobis teipsum, & non mundo?

15 Respondit Iesus, & dixit ei, Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.

16 Qui non diligit me, sermones meos non seruat. Et sermo quem audistis non est meus, sed eius qui misit me Patris.

17 Haec locutus sum vobis apud vos manens.

18 Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quaecunque dixero vobis.

19 Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis: non quemadmodum mundus dat, ego do vobis. Non turbetur cor vestrum, neque formidet.

20 Audistis quia ego dixi vobis, Vado & venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis vtique quia vado ad Patrem: quia Pater maior me est.

21 Et nunc dixi vobis antequam fiat: vt quum factum fuerit, credatis.

22 Iam non multa loquar vobiscum. Venit enim princeps huius mundi, & in me non habet quicquam.

23 Sed vt cognoscat mundus quia diligo Patrem, & sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio. Surgite, eamus hinc.

Et si abiero & praeparauero vobis locũ, iterum venio, & accipiam vos ad meipsum: vt vbi sum ego, & vos sitis.

Et quò ego vado scitis, & viam scitis.

Dicit ei Thomas, Domine, nescimus quò vadis: & quomodo possumus viam scire?

Dicit ei Iesus, Ego sum via, & veritas, & vita. nemo venit ad Patrem nisi per me.

Si cognouissetis me, & Patrem meũ vtique cognouissetis: & amodo cognoscetis eum, & vidistis eum.

Dicit ei Philippus, Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.

Dicit ei Iesus, Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me? Philippe, q videt me, videt & Patrẽ, quomodo tu dicis, Ostende nobis Patrem?

Non credis quia ego in Patre, & Pater in me est? Verba quae ego loquor vobis, à meipso non loquor: Pater autem in me manens, ipse facit opera.

Non creditis quia ego in Patre, & Pa

ter in me est? alioquin, propter opera ipsa credite.

πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστιν· εἰ δὲ μὴ, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετέ μοι.

in me *esse*: sin minus, propter ipsa facta credite mihi.

Amen amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horũ faciet. quia ego ad Patrem vado.

12 Αμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, κἀκεῖνος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει. ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν πατέρα μου πορεύομαι.

4 Amen amen dico vobis qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, g & maiora iis faciet. nam ego ad Patrem proficiscor.

4 Virtutis Christi approbatio, nõ est in persona ipsius inclusa, sed per totum Ecclesiæ corpus diffusa.

g *i. Non tantùm ea facio, sed etiam aliis concedere possum, vt maiora faciant.*

Infra, 16. 23. mat. 7. 7 mar. 11. 24 iac. 1. 5.

Et quodcunque petieritis Patrẽ in nomine meo hoc faciam: vt glorificetur Pater in Filio.

13 Καὶ ὅ, τι ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω· ἵνα δοξασθῇ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ.

Et quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam: vt glorificetur Pater in Filio.

Si quid petieritis me in nomine meo hoc faciam.

14 Εὰν τι αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ποιήσω.

Si quid petieritis in nomine meo, ego faciam.

Si diligitis me, mandata mea seruate.

15 Εὰν ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐντολὰς τὰς ἐμὰς τηρήσατε.

5 Si diligitis me, mandata mea seruate.

5 Is demũ rite Christũ amat qui ipsius mandatis paret. quod quia cũ infinitis ærũnis est cõiunctum, ipse quanuis corpore absens, præsenti Spiritus sancti virtute suos solatur, quẽ incognitum aspernatur mundus.

Et ego rogabo Patrem, & alium paradetũ dabit vobis, vt maneat vobiscũ in æternum:

16 Καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα, καὶ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα μένῃ μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα·

Ego autem rogabo Patrem, & alium consolatorem dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternum:

Spiritum veritatis quem mũdus nõ potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum: vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit.

17 Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτὸ, οὐδὲ γινώσκει αὐτό· ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτὸ, ὅτι παρ' ὑμῖν μένει, καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται.

Nempè Spiritum illum h veritatis quẽ i mundus non potest recipere, quia nõ videt eum, nec nouit eum: vos autem cognoscitis eum, quia apud vos manet, & in vobis erit.

h *Spiritus sanctus dicitur spiritus veritatis, ab effectu, qui veritatẽ inspirat: alioqui in seipso veritatem habet.*

i *Homines mundani.*

Non relinquam vos orphanos: veniã ad vos.

18 Οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς· ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς.

Non relinquam vos orbos: redibo ad vos.

Adhuc modicum, & mundus me iam nõ videt: vos autem videtis me, quia ego viuo, & vos viuetis.

19 Ετι μικρὸν, καὶ ὁ κόσμος με οὐκ ἔτι θεωρεῖ· ὑμεῖς δὲ θεωρεῖτέ με, ὅτι ἐγὼ ζῶ, καὶ ὑμεῖς ζήσεσθε.

Adhuc paululũ, & mundus me non amplius conspiciet: vos autẽ cõspicietis me, quia ego viuo, & vos viuetis.

In illo die vos cognoscetis quia ego sũ in Patre meo, &

20 Εν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ γνώσεσθε ὑμεῖς ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρί μου, καὶ

In illo die vos cognoscetis k me esse in Patre meo, &

k *Filius in Patre est coessentiali modo, in discipulis respectu quodam, tanquam adiutor & opitulator.*

vos in me, & me in vobis.

Qui tenet præcepta mea, & seruat ea, is ille est qui diligit me: qui autem diligit me, diligetur à patre meo: & ego diligam eum, & [1] cõspicuum ei exhibebo meipsum.

1 Me quasi aspectabilem conquisitione exhibebo. est autẽ illa exhibitio non corporalis, sed spiritualis, & omniũ maximè persicua.

6 Dicit ei Iudas, (non ille Iscariotes) Domine, quid est cur te sis nobis conspicuum exhibiturus, & non mundo?

Respondit Iesus & dixit ei, Si quis diligit me, sermonem meum seruabit: & pater meus diliget eũ, & ad eum veniem⁹, & apud eum manebimus.

6 Minimè quærendum est cur his potius quàm illis patefiat Euangelium, sed curandũ potiùs vt Christum oblatũ amplectẽtes verè ipsum amemus, id est nos totos ipsi in obsequium addicamus.

Qui non diligit me, sermones meos non seruat: & sermo quem auditis, nõ est meus, sed eius qui misit me Patris.

7 Hæc loquutus sum vobis, apud vos manens.

7 Quod se mel loquutũ est Christus, idipsum suis momẽtis insculpere electorum animis. Spiritus sancti officiũ est.

Consolator autem ille, *id est* Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæcunque dixi vobis.

8 Pacem relinquo vobis, pacem illam meam do vobis: non prout mundus dat, ego do vobis. Ne tur

8 Vera omnis solicitas in vno Christo nobis obtingit.

ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν ὑμῖν.

21 Ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς μου, καὶ τηρῶν αὐτάς, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με· ὁ δὲ ἀγαπῶν με, ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ πατρός μου, κἀγὼ ἀγαπήσω αὐτὸν, καὶ ἐμφανίσω αὐτῷ ἐμαυτόν.

22 Λέγει αὐτῷ Ἰούδας, (οὐχ ὁ Ἰσκαριώτης) Κύριε, τί γέγονεν ὅτι ἡμῖν μέλλεις ἐμφανίζειν σεαυτὸν, καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ;

23 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει· καὶ ὁ πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτὸν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα.

24 Ὁ μὴ ἀγαπῶν με, τοὺς λόγους μου οὐ τηρεῖ· καὶ ὁ λόγος ὃν ἀκούετε, οὐκ ἔστιν ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με πατρός.

25 Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν παρ' ὑμῖν μένων.

26 Ὁ δὲ παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα, καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν.

27 Εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν· οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσιν, ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν. μὴ τα-

vos in me, & ego in vobis.

Qui habet mãdata mea & seruat ea, ille est q̃ diligit me: qui autẽ diligit me, diligetur a Patre meo: & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum,

Dicit ei Iudas, (nõ ille Iscariotes) Domine, quid factum est quia manifestaturus es nobis teipsum, & non mundo?

Respondit Iesus & dixit ei, Si quis diligit me, sermonẽ meum seruabit: & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.

Qui non diligit me, sermones meos non seruat: & sermonem quem audistis non est meus: sed eius qui misit me patris.

Hæc loquutus sum vobis apud vos manens.

Paracletus autem, Spiritus sanctus quẽ mittet Pater in nomine meo. ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæcunque dixero vobis. Infr. 16. 26

Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis: non quomodo mundus dat, ego do vobis. Nõ tur

betur cor vestrum, neque formidet.

Audistis quia ego dixi vobis, Vado & venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis vtique quia vado ad Patrē: quia Pater maior me est.

Et nunc dixi vobis priusquàm fiat: vt quum factum fuerit, credatis.

Iam non multa loquar vobiscum: venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam.

Sed vt cognoscat mundus quia diligo Patrem, & sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio. surgite, eamus hinc.

ραντέσθω ἡμῶν ἡ καρδία, μηδὲ δειλιάτω.

28 Ηκούσατε ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν, Υπάγω, καὶ ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. Εἰ ἠγαπᾶτέ με, ἐχάρητε ἂν ὅτι εἶπον, Πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα· ὅτι ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστι.

29 Καὶ νῦν εἴρηκα ὑμῖν πρὶν γενέσθαι, ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε.

30 Οὐκ ἔτι πολλὰ λαλήσω μεθ' ὑμῶν· ἔρχεται γὰρ ὁ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν.

31 Αλλ' ἵνα γνῷ ὁ κόσμος ὅτι ἀγαπῶ τὸν πατέρα, καὶ καθὼς ἐνετείλατό μοι ὁ πατήρ, οὕτω ποιῶ. ἐγείρεσθε, ἄγωμεν ἐντεῦθεν.

betur cor vestrum, neque formidet.

9 Audiuistis me dixisse vobis, Abeo, & redibo ad vos Si diligeretis me, gauderetis vtique quòd dixerim, proficiscor ad Patrem: [m] nam Pater maior me est.

Et nunc dixi vobis priusquam fiat, vt quum factum fuerit, credatis.

10 Non loquor amplius multa vobiscū: venit enim princeps mundi huius, & [n] in me non habet quicquam.

Sed *hæc fiunt* vt cognoscat mundus me diligere Patrē: prout autem mandauit mihi Pater, ita facio. surgite, abeamus hinc.

9 Tantum abest vt discessum Christi à nobis secundùm carnem ægrè ferre debeamus, vt è contrario de eo nos gaudere oporteat, quum ex capitis glorificatione pēdeat omnis membrorū beneficio.

m *Illud verè dictum est ad personā mediatoris, quo respectu Pater maior est Filio.*

10 Christus non inuitus sed volens, non diabolo cedens, sed Patris decreto obediens mortem subiit.

n *Quasi dicat, me statim aggrediturus Satan totis viribus, sed in me nihil habebit in quo me quicquam experiatur, quale se inuentum sperat.*

CAP. XV.

1. Vitis, 2, & palmitum similitudine, 5. 6, ostendit quomodo discipuli fructum ferre possint. 12. 17. Dilectionem mutuam commendat. 18. ad patientiam in afflictionibus, 20, suo exemplo adhortatur.

V.

EGO sum vitis vera, & Pater meus, agricola est.

Omnem palmitē in me nō ferentē fructū, tollet eū: & omnem qui fert fructū, purgabit eum, vt fructus plus afferat.

Iam vos mundi estis propter sermonem quem loquutus sum vobis.

ΕΓΩ εἰμὶ ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή, καὶ ὁ πατήρ μου, ὁ γεωργός ἐστι.

2 Πᾶν κλῆμα ἐν ἐμοὶ μὴ φέρον καρπόν, αἴρει αὐτό· καὶ πᾶν τὸ καρπὸν φέρον, καθαίρει αὐτό, ἵνα πλείονα καρπὸν φέρῃ.

3 Ηδη ὑμεῖς καθαροί ἐστε διὰ τὸν λόγον ὃν λελάληκα ὑμῖν.

N.

EGO [1] sum vitis illa vera, & Pater meus, agricola est.

Omnem palmitē in me non ferentem fructum, tollit: & omnem qui fert fructū, purgat, vt plus fructus adferat.

Iam vos puri estis propter sermonem quem loquutus sum vobis.

1 Natura penitus aridi & flamis tantùm aptissimus. Itaque vt viuamus & frugiferi simus, necesse est primùm omnium nos Patris manu Christo, veluti viri palmites, inseri: deinde infitos quotidiana meditatione Verbi & cruce putari: alioqui ne ipsitum quidem fuisse cuiquā prodesset, nisi penitus viti adhærens succum inde hausisset.

Manete in me & ego in vobis: sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, *id est* nisi manserit in vite: ita nec vos nisi in me manseritis.

Ego sum vitis, vos, palmites: is qui manet in me, & in quo ego *maneo*, hic fert fructum multũ: nam absque me nihil potestis facere.

Nisi quis in me manserit, eiectus extra *vineam*, statim vt palmes aresc̃et: deinde coguntur isti *palmites*, & in ignem abiiciuntur, & ardẽt.

2 Si manseritis in me, & verba mea in vobis mãserint, quic quid volueritis, peti te, & fiet vobis.

a In hoc glorificatus est Pater meus, vt fructum multum adferatis: & eritis mei discipuli.

3 Prout dilexit me Pater, *ita* & ego dile xi vos: b manete in illa mea charitate.

Si mandata mea seruaueritis, manebi tis in charitate mea: sicut & ego Patris mei mandata seruaui, & maneo in eius charitate.

Hæc locutus sum vobis vt gaudium illud meum in vobis maneat, & gaudium vestrum impleatur.

4 Μείνατε ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν ὑμῖν· καθὼς τὸ κλῆμα οὐ δύναται καρπὸν φέρειν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ μείνῃ ἐν τῇ ἀμπέλῳ· οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς, ἐὰν μὴ ἐν ἐμοὶ μείνητε.

5 Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα· ὁ μένων ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸν πολύν· ὅτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν.

6 Ἐὰν μή τις μείνῃ ἐν ἐμοὶ, ἐβλήθη ἔξω ὡς τὸ κλῆμα, καὶ ἐξηράνθη· καὶ συνάγουσιν αὐτὰ, καὶ εἰς πῦρ βάλλουσι, καὶ καίεται.

7 Ἐὰν μείνητε ἐν ἐμοὶ, καὶ τὰ ῥήματά μου ἐν ὑμῖν μείνῃ, ὃ ἐὰν θέλητε αἰτήσασθε, καὶ γενήσεται ὑμῖν.

8 Ἐν τούτῳ ἐδοξάσθη ὁ πατήρ μου, ἵνα καρπὸν πολὺν φέρητε· καὶ γενήσεσθε ἐμοὶ μαθηταί.

9 Καθὼς ἠγάπησέ με ὁ πατὴρ, κἀγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς· μείνατε ἐν τῇ ἀγάπῃ τῇ ἐμῇ.

10 Ἐὰν τὰς ἐντολάς μου τηρήσητε, μενεῖτε ἐν τῇ ἀγάπῃ μου· καθὼς ἐγὼ τὰς ἐντολὰς τοῦ πατρός μου τετήρηκα, καὶ μένω αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ.

11 Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν ἵνα ἡ χαρὰ ἡ ἐμὴ ἐν ὑμῖν μείνῃ, καὶ ἡ χαρὰ ὑμῶν πληρωθῇ.

Manete in me & ego in vobis: sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite: sic nec vos, nisi in me manseritis.

Ego sum vitis, vos, palmites: qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum: quia sine me nihil potestis facere.

Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, & arescet: & colligent eum, & in ignem mittent, & ardent. Col. 1.23

Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quodcunque volueritis petetis, & fiet vobis. 1.Ioh.3.22

In hoc clarificatus est Pater meus, vt fructum plurimũ afferatis, & efficiamini mei discipuli.

Sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos: manete in dilectione mea.

Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut & ego Patris mei præcepta seruaui, & maneo in eius dilectione.

Hæc locutus sum vobis, vt gaudium meum in vobis sit, & gaudium vestrũ impleatur.

2 Is demũ in Christo manet, qui in ipsius doctrina acquiescit, ac proinde veros fructus edit: Pater autem vicissim istiusmodi homini nihil prorsus denegabit.

a *Quasi dicat*, In glorificabitur Pater meus, & ita demum eritis mei discipuli, si multum fructum attuleritis.

3 Charitas Patris in Filium & Filii in nos, & nostra tum in Deum tum in proximũ perpetuo inter se nexu cohærent: nec quicquam est ea suauius. Prodit autem se esse charitas ex effectis, cuius perfectissimum exemplar Christus ipse nobis supeditat.

b *I. In illa charitate qua ego vos prosequor. reciproca autem ista charitas.*

Supr.13.34 1.thes.4.9 *Hoc est præceptũ meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos.*

1.Ioh.3.11 & 4.21 *Maiorem hac dilectionem nemo habet, quàm vt animam suam ponat quis pro amicis suis.*

Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis.

Iam non dicã vos seruos: quia seruus nescit quid faciat dominus eius: vos autem dixi amicos, quia omnia quæcunque audiui à Patre meo nota feci vobis.

Matt.7.23.19 *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos & posui vos vt eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat: vt quodcunque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis.*

Hæc mando vobis, vt diligatis inuicem.

Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit.

Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret: quia verò de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.

Memẽtote sermonis quem ego dixi

12 Αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμὴ, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς.

13 Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ.

14 Ὑμεῖς φίλοι μού ἐστε ἐὰν ποιῆτε ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν.

15 Οὐκέτι ὑμᾶς λέγω δούλους· ὅτι ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ κύριος· ὑμᾶς δὲ εἴρηκα φίλους, ὅτι πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός μου, ἐγνώρισα ὑμῖν.

16 Οὐχ ὑμεῖς με ἐξελέξασθε, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς, καὶ ἔθηκα ὑμᾶς, ἵνα ὑμεῖς ὑπάγητε καὶ καρπὸν φέρητε, καὶ ὁ καρπὸς ὑμῶν μένῃ· ἵνα ὅτι ἂν αἰτήσητε τὸν πατέρα ἐν τῷ ὀνόματί μου, δῷ ὑμῖν.

17 Ταῦτα ἐντέλλομαι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους.

18 Εἰ ὁ κόσμος ὑμᾶς μισεῖ, γινώσκετε ὅτι ἐμὲ πρῶτον ὑμῶν μεμίσηκεν.

19 Εἰ ἐκ τοῦ κόσμου ἦτε, ὁ κόσμος ἂν τὸ ἴδιον ἐφίλει· ὅτι δὲ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ ἐστέ, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς ἐκ τοῦ κόσμου, διὰ τοῦτο μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος.

20 Μνημονεύετε τοῦ λόγου οὗ ἐγὼ εἶπον

Hoc est præceptũ meum, vt diligatis alij alios, prout dilexi vos.

Maiorem hac charitatem nemo habet, vt quis animam suam ponat pro amicis suis.

Vos amici mei eritis, si feceritis quæcunque ego mando vobis.

4 Non amplius dicam vos seruos: quia seruus nescit quid facit Dominus eius: vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audiui à Patre meo, nota feci vobis.

5 Non vos me [c] elegistis, sed ego elegi vos, & constitui vos, vt abeuntes fructum adferatis, & fructus vester maneat: vt quicquid petieritis à Patre in nomine meo, det vobis.

Hæc mando vobis, vt diligatis alij alios.

[6] Si mundus vos odit, scitis me prius quàm vos, illis odio habitum.

Si ex mundo fuisse tis, mundus quod suũ est amaret: quia verò ex mundo non estis, sed ego elegi vos ex mundo, propterea odit vos mundus.

Mementote sermonis quem ego dixi

4 Euangelii doctrina sicut Christi voce prodita est, perfectissima & absolutissima cõsilij Dei, quod ad salutem nostram attinet declaratio, à postolis commissa.

5 Christus autor est ac conseruator Euãgelici ministerii ad finem vsque mundi. Est autẽ ministris in primis opus tum precibus, tũ charitate mutua

c *Diserte hoc loco dicitur Salutem hominis esse solius fauoris & benignitatis Dei æterni, & nullius meriti ipsorum.*

6 Nõ modò nõ perterrefacere, sed etiam confirmare fidos Christi ministros debet, quod instar Domini sui fiant mũdo ex oso

vobis, Non est seruus maior domino suo. Si me persequuti sunt, & vos persequentur: si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt.

7 Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia non nouerunt eum qui misit me.

[d] Si non venissem, & loquutus essem eis, peccatũ non haberent: nunc autẽ nõ habent quod prætexant peccato suo.

Qui me odit, is etiam Patrem meũ odit.

Si opera non fecissem inter eos quæ nemo alius fecit, peccatum nõ haberent: nunc autem & viderunt, & oderunt & me & Patrem meũ.

Sed *oportet* vt impleatur sermo qui in [e] Lege eorum scriptus est, Oderũt me immeritó.

[g] Quum autém venerit consolator ille, quem ego mittã vobis à Patre, (Spiritus *inquã*, ille veritatis, qui à Patre emanat) ille testabitur de me.

[f] Sed & vos testabimini, quia à principio mecum estis.

7 Odium mundi aduersus Christum, ex mentis stupore, sponte tamẽ æcutientis, oritur, vt mũdus nihil planè habeat quod culpæ suæ prætexat.

d *Quasi dicat, Nisi venissem, isti coram Dei tribunali non desinerent dicere, se fuisse religiosos & planè alienos à peccato: sed eũ ad eos venerim, & me planè reiiciant, ereptum est illis quicquid suæ improbitati prætexuissent.*

e *Aliquando legis nomine intelligitur Pentateuchus: hoc loco pro tota Scriptura: locus enim quem citat, legitur in Psalmorum libro.*

8 Aduersus impiorũ rabiem interiore testimonio Spiritus sancti perstatur: sed non alia vox est Spiritus Sancti quàm quæ Apostolorũ ore sonat.

f *Hoc additũ est, vt sciamus plus fidei mereri Apostolos, quia oculati fuerunt eorum testes quæ annuntiant.*

ὑμῖν, Οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ. εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν· εἰ τὸν λόγον μου ἐτήρησαν, καὶ τὸν ὑμέτερον τηρήσουσιν.

21 Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ποιήσουσιν ὑμῖν διὰ τὸ ὄνομά μου, ὅτι οὐκ οἴδασι τὸν πέμψαντά με.

22 Εἰ μὴ ἦλθον καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον· νῦν δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν.

23 Ὁ ἐμὲ μισῶν, καὶ τὸν πατέρα μου μισεῖ.

24 Εἰ τὰ ἔργα μὴ ἐποίησα ἐν αὐτοῖς ἃ οὐδεὶς ἄλλος πεποίηκεν, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον· νῦν δὲ καὶ ἑωράκασι, καὶ μεμισήκασι καὶ ἐμὲ καὶ τὸν πατέρα μου.

25 Ἀλλ' ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος ἐν τῷ νόμῳ αὐτῶν, Ὅτι ἐμίσησάν με δωρεάν.

26 Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρός, (τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται,) ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ.

27 Καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μετ' ἐμοῦ ἐστε.

vobis, Nõ est seruus maior domino suo. Si me persecuti sũt, & vos persequentur: si sermonẽ meũ seruauerunt, & vestrum seruabunt. Mat. 24. 9.

Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia nesciunt eum qui misit me. Infr. 16. 4.

Si non venissem, & locutus fuissem eis, peccatum nõ haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo.

Qui me odit, & Patrem meũ odit.

Si opera nõ fecissem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem & viderunt, & oderunt & me & Patrem meum.

Sed vt adimpleatur sermo qui in Lege eorum scriptus est, Quia odio habuerunt me gratis. Psa. 54. 19.

Quum autem venerit paracletus, quem ego mittam vobis à Patre, (Spiritũ veritatis, qui à Patre procedit,) ille testimonium perhibebit de me. Supra, 14. 26. Luc. 24. 49.

Et vos testimonium perhibebitis quia ab initio mecũ estis.

CAP. XVI.

1. Crucem prædicit discipulis. 7. Consolatorem promittit, 8. 9. 13. eius officium describit. 21. Mulieri parienti afflictiones suorum comparat.

V.

HAEc loquutus sum vobis, vt non scandalizemini.

Absque synagogis facient nos: sed venit hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo.

Et hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem neque me.

Supr.15.21. *Sed hæc loquutus sum vobis, vt quum venerit hora, eorũ reminiscamini, quia ego dixi vobis. hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram.*

Et nunc vado ad eum qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me, Quò vadis?

Sed quia hæc loquutus sum vobis tristitia implevit cor vestrum.

Sed ego veritatẽ dico vobis. expedit vobis vt ego vadã. si enim ego nõ abiero, paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos.

Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν ἵνα μὴ σκανδαλισθῆτε.

2 Ἀποσυναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς· ἀλλ' ἔρχεται ὥρα ἵνα πᾶς ὁ ἀποκτείνας ὑμᾶς δόξῃ λατρείαν προσφέρειν τῷ Θεῷ.

3 Καὶ ταῦτα ποιήσουσιν ὑμῖν ὅτι οὐκ ἔγνωσαν τὸν πατέρα οὐδὲ ἐμέ.

4 Ἀλλὰ ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα, μνημονεύητε αὐτῶν, ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν. ταῦτα δὲ ὑμῖν ἐξ ἀρχῆς οὐκ εἶπον, ὅτι μεθ' ὑμῶν ἤμην.

5 Νῦν δὲ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ἐρωτᾷ με, Ποῦ ὑπάγεις;

6 Ἀλλ' ὅτι ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἡ λύπη πεπλήρωκεν ὑμῶν τὴν καρδίαν.

7 Ἀλλ' ἐγὼ τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν. συμφέρει ὑμῖν ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω. ἐὰν γὰρ μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς· ἐὰν δὲ πορευθῶ, πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς.

N.

HÆc[1] loquutus sum vobis vt ne offendamini.

Mouebũt vos synagogis: imò veniet tempus quum quisquis trucidabit vos, putabit *se* cultũ præstare Deo.

Et hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem neque me.

Sed hæc loquutus sum vobis, vt quum venerit tempus illud, memineritis eorum, quòd ego *hæc* dixerim vobis. hæc autem vobis à principio non dixi, quia vobiscum eram.

Nunc autem abeo ad eũ qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me quò abeam.

Sed quia hæc loquutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrum.

[2]Sed ego veritatẽ dico vobis, expedit vobis vt ego abeam. nisi enim abiero, cõsolator ille non veniet ad vos: sin autẽ profectus fuero, mittam eum ad vos.

1 Euangelii ministris non tantùm ab apertis hostibus, sed etiã ab iis ipsis qui de mestici atque adeò columnæ Ecclesiæ sibi videntur, quæuis probra sunt expectanda.

2 Christi absentia secundùm carnem. Ecclesiæ vtilis, vt à spirituali ipsius virtute totũ pendeamus.

3 Et quum venerit ille, [a]arguet [b] mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio.

De peccato quidem, eo quòd nō credunt in me:

[c] De iustitia verò, eo quòd ad Patrem abeā, & amplius non conspicietis me:

[d] De iudicio autē: [e] eo quòd princeps huius mundi condemnatus sit.

4 Adhuc multa habeo quæ vobis dicā, sed nunc non potestis portare.

Quum autum venerit ille, *id est* Spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritatē. nō enim loquetur à semetipso: sed quæcūque audierit loquetur, & quæ ventura sunt renuntiabit vobis.

5 Ille me glorificabit, quia de meo accipiet quod renuntiabit vobis,

Omnia quæ habet Pater, mea sunt: propterea dixi *illum* de meo accepturū quòd renuntiabit vobis.

6 [f] Paulisper, & non conspicietis me: & rursum paulisper, & videbitis me,

8 Καὶ ἐλθὼν ἐκεῖνος ἐλέγξει τὸν κόσμον περὶ ἁμαρτίας καὶ περὶ δικαιοσύνης καὶ περὶ κρίσεως.

9 Περὶ ἁμαρτίας μὲν, ὅτι οὐ πιστεύουσιν εἰς ἐμέ·

10 Περὶ δικαιοσύνης δὲ, ὅτι πρὸς τὸν πατέρα μου ὑπάγω, καὶ οὐκ ἔτι θεωρεῖτέ με·

11 Περὶ δὲ κρίσεως, ὅτι ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου κέκριται.

12 Ἔτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι.

13 Ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ, λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν.

14 Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν.

15 Πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά ἐστι· διὰ τοῦτο εἶπον ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν.

16 Μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με· καὶ πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με,

Et quum venerit ille, arguet mundum de peccato & de iustitia, & de iudicio.

De peccato quidem, quia non credunt in me:

De iustitia verò, quia ad Patrem vado, & iam non videbitis me:

De iudicio autē, quia princeps huius mundi iam iudicatus est.

Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo.

Quum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. non enim loquetur à semetipso: sed quæcunque audiet loquetur, & quæ ventura sunt annūtiabit vobis.

Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.

Omnia quæcunque habet Pater mea sunt: propterea dixi quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.

Modicum, & iam non videbitis me: & iterū modicum, & videbitis me,

3 Spiritus Dei ita est in prædicatione Verbi efficax, vt mundū etiam inuitum tandem cogat & suā iniustitiam & Christi iustitiam ac omnipotentiam fateri.

a *Conuincet ita vt nihil habeat quod prætexat.*

b *Respicit tempus illud quod ipsius ascensionem cōsequutum est, cùm effuso in Ecclesia Spiritu omnes contradicētes manifestò coarguit. Conuicti autem fuere ipsi Christi hostes peccati, quum coacti sunt profiteri se in eo errasse quòd non credidissent, ideò dicebant Petro, Act. 2. Quid faciemus viri fratres?*

c *Ipsius Christi: quum enim mundus videbit per me Spiritum effusum, fateri cogetur, me iustum fuisse, qui ex hoc mundo discedens, non fuerim damnatus à Patre.*

d *De authoritate illa ac potestate quam ego tunc obtinebo in cœlo & in terra.*

e *i. Quia reipsa intelligent & cognoscent me, diabolo superato, imperium in mundo exercere, quum viderint omnes sese frustrà vobis opponere, quoniam vos armabo virtute illa cælesti, qua destruatis omnem celsitudinem quæ extollitur aduersus cognitionem Dei. Vide 2. Corinth. 10. 12*

4 Apostolica doctrina à Spiritu sancto profecta est, & quidē omnibus suis numeris absoluta.

5 Spiritus sanctus nullam nouam doctrinam affert, sed Christi voce tradita docet, & animis insculpit. 6 Gratia Spiritus sancti, viuum est speculum in quo verè conspicitur Christus, perspicacissimis videlicet fidei, non autem lusciosis illis carnis oculis vnde perenne gaudium in mediis etiam doloribus sentitur,

f *Vbi paululum temporis præterierit.*

quia vado ad Patrem.

Dixerunt ergo ex discipulis eius ad inuicem, Quid est hoc quod dicit nobis, Modicum, & non videbitis me: & iterum modicũ, & videbitis me: &, Quia vado ad Patrem?

Dicebant ergo Quid est hoc quod dicit, Modicum? nescimus quid loquitur.

Cognouit autem Iesus quia volebãt eum interrogare, & dixit eis, De hoc quæritis inter vos quia dixi, Modicum, & non videbitis me: & iterum modicum, & videbitis me?

Amen amen dico vobis quia plorabitis & flebitis vos, mundus autem gaudebit: vos autẽ contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium.

Mulier quum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius: quum autem pepererit puerum, iam non meminit pressuræ, propter gaudium, quia natus est homo in mũdum.

Et vos igitur nũc quidem tristitiam habetis: iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrũ, & gaudium vestrũ nemo tollet à vobis.

ὅτι ἐγὼ ὑπάγω πρὸς τὸν πατέρα.

17 Εἶπον οὖν ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς ἀλλήλους, Τί ἐστι τοῦτο ὃ λέγει ἡμῖν, Μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με· καὶ πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με· καὶ, Ὅτι ἐγὼ ὑπάγω πρὸς τὸν πατέρα;

18 Ἔλεγον οὖν, Τοῦτο τί ἐστιν ὃ λέγει, τὸ μικρόν; οὐκ οἴδαμεν τί λαλεῖ;

19 Ἔγνω οὖν ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἤθελον αὐτὸν ἐρωτᾷν, καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Περὶ τούτου ζητεῖτε μετ' ἀλλήλων ὅτι εἶπον, Μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με· καὶ πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με;

20 Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι κλαύσετε καὶ θρηνήσετε ὑμεῖς, ὁ δὲ κόσμος χαρήσεται· ὑμεῖς δὲ λυπηθήσεσθε, ἀλλ' ἡ λύπη ὑμῶν εἰς χαρὰν γενήσεται.

21 Ἡ γυνὴ ὅταν τίκτῃ, λύπην ἔχει, ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα αὐτῆς· ὅταν δὲ γεννήσῃ τὸ παιδίον, οὐκ ἔτι μνημονεύει τῆς θλίψεως, διὰ τὴν χαρὰν ὅτι ἐγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον.

22 Καὶ ὑμεῖς οὖν λύπην μὲν νῦν ἔχετε· πάλιν δὲ ὄψομαι ὑμᾶς, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία, καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς αἴρει ἀφ' ὑμῶν.

squi[illegible]
Patre[illegible]

Dix[illegible]
dam ex[illegible]
ius alij ac[illegible]
est hoc quo[illegible]
bis, Paulisper[illegible]
conspicieti[illegible]
rursus paul[illegible]
videbitis me:&, [illegible]
ego vado ad Patrẽ?

Dicebant ergo, Quid illud est quod dicit, Paulisper? nescimus quid loquatur.

Cognouit autẽ Iesus eos velle ipsum interrogare, & dixit eis, De hoc quęritis inter vos, quòd dixi, Paulisper, & non videbitis me: & iterum paulisper, & videbitis me?

Amen amen dico vobis flebitis vos, & lamentabimini, mundus autem gaudebit: vos verò tristes eritis, sed tristitia vestra euadet in gaudium.

Mulier quũ parit, dolorem habet, quia venit hora eius: quũ autem pepererit puerulum, iam non meminit oppressionis, quòd gaudeat hominem esse natum in mundo.

Et vos igitur nunc quidem tristitia tenemini: sed rursum videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.

me
bitis
en a-
, quæ-
eritis à
in nomi-
ibus vobis.

adhuc non
s quicquã in
nomine meo: petite,
& accipietis, vt gaudium vestrũ sit plenum.

Hæc loquutus sum vobis per prouerbia: at veniet tẽpus quũ iam non per prouerbia loquar vobis, sed aperte de Patre meo renuntiabo vobis.

8 Sũma cultus Dei est inuocatio Patris in nomine Filii mediatoris qui iam exauditus est pro nobis, pro quibus & exinanitus fuit, & nunc glorificatus.

8Illo die in nomine meo petetis: & nõ dico vobis mẽ rogaturum Patrẽ pro vobis.

Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis me à Deo prodisse.

Prodij à Patre, & veni in mundum: iterum relinquo mũdũ, & proficiscor ad Patrem.

9 Fides & stolida securitas plurimũ distant.

9Dicunt ei discipuli eius, Ecce, nunc apertè loqueris, nec prouerbium vllum dicis.

Nũc scimus te scire omnia, nec opꝰ est tibi vt quis te inter-

23 Καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐμὲ οὐκ ἐρωτήσετε οὐδέν. Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσητε τὸν πατέρα ἐν τῷ ὀνόματί μου, δώσει ὑμῖν.

Et in illo die me non interrogabitis quicquam. Amen amen dico vobis, si quid petieritis Patrẽ in nomine meo, dabit vobis.

Supr.14.13 matt.7.7 & 21.22 mar.11.24 luc.11.9 iac.1.5

24 Ἕως ἄρτι οὐκ ἠτήσατε οὐδὲν ἐν τῷ ὀνόματί μου· αἰτεῖτε, καὶ λήψεσθε, ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾖ πεπληρωμένη.

Vsque modò non petistis quicquam in nomine meo: petite, & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum.

25 Ταῦτα ἐν παροιμίαις λελάληκα ὑμῖν· ἀλλ' ἔρχεται ὥρα ὅτε οὐκέτι ἐν παροιμίαις λαλήσω ὑμῖν, ἀλλὰ παρρησίᾳ περὶ τοῦ πατρὸς ἀναγγελῶ ὑμῖν.

Hæc in prouerbijs loquutus sum vobis: venit hora quũ iam non in prouerbijs loquar vobis, sed palàm de Patre annuntiabo vobis.

26 Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐν τῷ ὀνόματί μου αἰτήσεσθε, καὶ οὐ λέγω ὑμῖν ὅτι ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα περὶ ὑμῶν·

In illo die in nomine meo petetis: & non dico vobis quia ego rogabo Patrem de vobis.

27 Αὐτὸς γὰρ ὁ πατὴρ φιλεῖ ὑμᾶς, ὅτι ὑμεῖς ἐμὲ πεφιλήκατε, καὶ πεπιστεύκατε ὅτι ἐγὼ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον.

Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis quia ego à Deo exiui. Infra.16.

28 Ἐξῆλθον παρὰ τοῦ πατρὸς, καὶ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον· πάλιν ἀφίημι τὸν κόσμον, καὶ πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα.

Exiui à Patre, & veni in mundum: iterũ relinquo mundum, & vado ad Patrem.

29 Λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, Ἰδὲ, νῦν παρρησίᾳ λαλεῖς, καὶ παροιμίαν οὐδεμίαν λέγεις.

Dicunt ei discipuli eius, Ecce, nunc palàm loqueris, & prouerbium nullum dicis.

30 Νῦν οἴδαμεν ὅτι οἶδας πάντα, καὶ οὐ χρείαν ἔχεις ἵνα τίς σε ἐ-

Nunc scimus quia scis omnia, & non opus est tibi vt quis te interrogẽt

roget: in hoc credimus quia à Deo existi.

ρωτᾷ· ἐν τούτῳ πιστεύομεν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθες.

roget: per hoc credimus te à Deo prodisse.

Respondit eis Iesus, Modò creditis?

31 Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἄρτι πιστεύετε;

Respondit eis Iesus, Nunc creditis?

Ecce, venit hora, & iam venit, vt dispergamini vnusquisque in propria, & me solum relinquatis: & non sum solus, quia Pater mecum est.

Matt. 26. 31 Marc. 14. 27

32 Ἰδοὺ ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐλήλυθεν, ἵνα σκορπισθῆτε ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια, καὶ ἐμὲ μόνον ἀφῆτε· καὶ οὐκ εἰμὶ μόνος, ὅτι ὁ πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἐστι.

[to] Ecce, veniet tempus, & iam venit, quum dispergemini vnusquisque ad suos, méque solum relinquetis: sed non sum solus: nam Pater mecum est.

10 Christi virtuti nihil detrahit neque mundi improbitas, neque suorum imbecillitas.

Hæc loquutus sum vobis, vt in me pacem habeatis. in mundo pressuram habebitis: sed confidite, ego vici mundum.

33 Ταῦτα λελάλημα ὑμῖν ἵνα ἐν ἐμοὶ εἰρήνην ἔχητε. ἐν τῷ κόσμῳ θλῖψιν ἔξετε· ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον.

[11] Hæc loquutus sum vobis vt [h] in me pacem habeatis. in mundo oppressionē habebitis: sed confidite, ego vici mundum.

11 Ex vnius Christi victoria pendet Ecclesiæ firmitas.

h *In me pro sua conquisitione. Pax enim hoc loco opponitur perturbationi ac tristitiæ.*

CAP. XVII.

1 *Orat Christus vt mutua sit illustratio gloriæ suæ & Patris.* 6. *Orat pro Apostolis,* 20 *& toto credentium grege.*

V.

HÆc *loquutus est Iesus, & subleuatis oculis in cælum, dixit, Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, vt Filius tuus clarificet te:*

Ταῦτα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς· καὶ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ εἶπε, Πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα· δόξασόν σου τὸν υἱὸν, ἵνα καὶ ὁ υἱός σου δοξάσῃ σε·

N.

HÆc [1] loquutus est Iesus, & sustulit oculos in cælum, dixitque, Pater, venit hora illa, glorifica Filium tuum, vt & Filius tuus te glorificet:

1 Iesus Christus æternus Pontifex mox seipsum oblaturus, solemnibus precibus seipsum, vt victimam, & nos vnà secum, Deo Patri consecrat. Itaque hæc precatio fuit à cōdito mundo, est, & erit ad finem vsque seculorū Ecclesiæ Dei fundamentū.

Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, vt omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam.

Matt. 28. 18

2 Καθὼς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκὸς, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκας αὐτῷ, δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον.

2 Καθὼς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκὸς, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκας αὐτῷ, δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον.

2 Præfatur suo operi beneficium.

sese, sicut in mundum venit, in quo per fidem apprehenso gloriam suam seruandis suis electis patefaceret Pater, ita huius vni rei studuisse, ac proinde petere vt absolute medicat Pater.

a *In omnes homines.*

Hæc est autem vita æterna,[b] vt te esse illum solum verũ Deum cognoscãt, & quem misisti Iesum Christum.

Ego te glorificaui in terra: opus consummaui quod dedisti mihi vt facerem.

Nunc igitur glorifica me tu Pater, apud temetipsum ea gloria quam habui apud te prius quàm hic mundus existeret.

[3] Patefeci nomen tuũ hominibus quos dedisti mihi *selectos* è mundo:[c] tui erant, & [d] mihi eos dedisti, & sermonem tuum seruarunt.

Nunc nouerunt, omnia quæ dedisti mihi, à te esse:

Quia verba quæ tradidisti mihi, tradidi eis: & ipsi acceperunt, & verè norunt me à te exiuisse, & crediderunt me à te missum esse.

Ego pro eis rogo, [e] non pro mũdo rogo, sed pro *iis* quos dedisti mihi, quia tui sunt:

Et mea omnia, tua sunt, & tua, mea *sunt*: & glorificatus sum in eis.

3 Αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ιησοῦν Χριστόν.

4 Ἐγώ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς· τὸ ἔργον ἐτελείωσα, ὃ δέδωκάς μοι ἵνα ποιήσω.

5 Καὶ νῦν δόξασόν με σὺ πάτερ παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ ᾗ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, παρά σοι.

6 Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις οὓς δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου· σοὶ ἦσαν, καὶ ἐμοὶ αὐτοὺς δέδωκας, καὶ τὸν λόγον σου τετηρήκασι.

7 Νῦν ἔγνωκαν ὅτι πάντα ὅσα δέδωκάς μοι, παρὰ σοῦ ἐστιν·

8 Ὅτι τὰ ῥήματα ἃ δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς· καὶ αὐτοὶ ἔλαβον, καὶ ἔγνωσαν ἀληθῶς ὅτι παρὰ σοῦ ἐξῆλθον, καὶ ἐπίστευσαν ὅτι σύ με ἀπέστειλας.

9 Ἐγὼ περὶ αὐτῶν ἐρωτῶ, οὐ περὶ τοῦ κόσμου ἐρωτῶ, ἀλλὰ περὶ ὧν δέδωκάς μοι, ὅτι σοί εἰσι·

10 Καὶ τὰ ἐμὰ πάντα, σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ, ἐμά· καὶ δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς.

Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum Deũ verum, & quem misisti Iesum Christũ.

Ego te clarificaui super terram: opus consummaui quod dedisti mihi vt faciam.

Et nunc clarifica me tu Pater apud temetipsum claritate quam habui prius quàm mũdus esset, apud te.

Manifestaui nomen tuum hominibus quos dedisti mihi de mundo: tui erant, & mihi eos dedisti, & sermonẽ tuum seruauerunt.

Nunc cognouerũt quia omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt:

Quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis: & ipsi acceperunt, & cognouerũt verè quia à te exiui, & crediderunt quia tu me misisti. Sup. 16. 27

Ego pro eis rogo, non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt:

Et mea omnia tua sũt, & tua, mea sunt: & clarificatus sum in eis.

b *Patrem solum verũ Deũ vocat, vt illum falsis omnibus diis opponat, nõ vt seipsum & & Spiritũ sanctum excludat, quum sui cognitionem statim cum Patris cognitione coniungat, sed suo more totam diuinitatẽ in Patris persona proponit. Sic Pater dicitur solus Rex immortalis, sapiens, habitans lucem inaccessam, inuisibilis, Rom. 16. 27. 1. Tim. 1. 17.*

3 Primo loco precatur pro certis illis suis discipulis, per quos erat reliquos collecturus, eósque (repudiata semel omni reproborũ turba) Patri commendat, quòd ipse quidem eos ab illo sibi traditos in tutelã suã receperit: Illi verò vicissim eius doctrinam amplexi, tot tantósque hostes sint habituri, vt sola ipsius ope salui esse possint.

c *AEternã illam electionẽ declarat in ipso Dei beneplacito absconditã, quæ totius nostræ salutis est basis.*

d *Indicat æterni illius & absconditi propositi declarationem in Christo factam, per quem demum fide apprehensum iustificati sumus, & sanctificati, vt electionis gloriam tandem consequamur.*

e *Quomodo se non pro mundo orare dixerit, quum pro omnibus esset moriturus, & pro totius mundi peccatis propitiatio futurus: respondemus, preces quas pro omnibus concipimus, restringi tamen ad Dei electos. Hunc & illum & singulos optare debemus saluos esse, atque ita complecti totum humanum genus, quia nondum distinguere licet electos à reprobis, interea tamen aduentum regni Dei optando simul precamur vt hostes suos perdat.*

Et

Et iam non sum in mundo, & hi in mundo sunt, & ego ad te venio. Pater sancte, serua eos in nomine tuo quos dedisti mihi, vt sint vnum, sicut & nos.

11 Καὶ οὐκ ἔτι εἰμὶ ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ οὗτοι ἐν τῷ κόσμῳ εἰσὶ, καὶ ἐγὼ πρός σε ἔρχομαι. Πάτερ ἅγιε, τήρησον αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου, οὓς δέδωκάς μοι· ἵνα ὦσιν ἕν, καθὼς ἡμεῖς.

Et non sum amplius in mundo, sed hi sunt in mundo, & ego ad te venio. Pater sancte, serua eos per nomen tuũ, quos dedisti mihi, [f]vt sint vnum, prout & nos.

Quum essem cum eis, ego seruabam eos in nomine tuo: quos dedisti mihi, custodiui, & nemo ex eis periit, nisi filius perditionis: vt Scriptura impleatur.

Psal. 108. 8

12 Ὅτε ἤμην μετ' αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ἐγὼ ἐτήρουν αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου· οὓς δέδωκάς μοι ἐφύλαξα, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο εἰ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας· ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ.

Quum essem cum eis in mundo, ego seruabam eos in nomine tuo: quos dedisti mihi, ego custodiui, & nemo ex eis periit nisi filius ille perditionis: vt Scriptura impleretur.

Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum impletum in semetipsis.

13 Νῦν δὲ πρός σε ἔρχομαι, καὶ ταῦτα λαλῶ ἐν τῷ κόσμῳ, ἵνα ἔχωσι τὴν χαρὰν τὴν ἐμὴν πεπληρωμένην ἐν αὐτοῖς.

Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt habeãt gaudium meum plenum apud se.

Ego dedi eis sermonem tuum: & mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mundo.

14 Ἐγὼ δέδωκα αὐτοῖς τὸν λόγον σου· καὶ ὁ κόσμος ἐμίσησεν αὐτοὺς, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἐκ τοῦ κόσμου, καθὼς ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου.

Ego tradidi eis sermonem tuum: & mundus eos odio habuit, quia non sunt ex mundo, prout & ego nõ sum ex mundo.

Non rogo vt tollas eos de mundo, sed vt serues eos à malo

15 Οὐκ ἐρωτῶ ἵνα ἄρῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τηρήσῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ πονηροῦ.

[4]Non rogo vt tollas eos è mundo, sed vt serues eos à malo.

De mundo non sunt, sicut & ego nõ sum de mundo.

16 Ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰσὶ, καθὼς ἐγὼ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰμί.

Ex mũdo nõ sunt, sicut & ego non sum ex mundo.

Sanctifica eos in veritate. sermo tuus veritas est.

17 Ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. ὁ λόγος ὁ σὸς, ἀλήθειά ἐστι.

[g]Sanctifica eos tua veritate. sermo tuus veritas est.

Sicut tu me misisti in mundum, & ego misi eos in mundum.

18 Καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, κἀγὼ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον.

[5]Sicut me misisti in mundum, *ita* & ego misi eos in mundũ.

Et pro eis ego sanctifico meipsum,

19 Καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτὸν

Et pro eis ego sanctifico meipsum,

f *Concordiã & coniunctionem animorũ tribui suis precatur, vt imitatione coniunctionis diuinæ inter ipsos consensio sit.*

4 Modum liberationis hunc definit, non vt nulla pericula incurrant, sed vt ex omnibus seruati, re ipsa experiantur verã esse doctrinã salutis quam ex ore ipsius acceptam aliis erant tradituri.

g *Id est, sanctos efficito. Sanctum autem dicitur quod Deo peculiariter deuotum est ac consecratum.*

5 Addit, cõmunẽ secum esse Apostolis vocationẽ, ac proinde illos oportere ea ipsa virtute fulciri, vt sese totos Patri deuoueant, qua ipse primus seipsum Patri cõsecrat.

vt sint & ipsi sanctificati h per veritatem.

h *Opponitur sanctificatus Christi vera, id est solida, externis purificationibus.*

6 Non tantùm autem pro iis rogo, sed & pro iis qui per sermonem eorum credituri sunt in me:

6 Secúdo loco offert Deo Patri suos omnes id est quotcũque in ipsum per Apostolorum doctrinam credent: vt sicut ipse cum Patre cohæret, omnẽ inde plenitudinẽ accipiens, ita & illi cum ipso coniuncti inde vitam hauriant, ac rãdẽ in eo ipso simul dilecti, vna etiã gloria cum ipso perfruantur.

Vt omnes vnum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint: vt credat mundus me à te missum esse.

Et ego gloriam quam dedisti mihi, dedi eis: vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus.

Ego in eis, & tu in me, vt sint perfecti in vnũ, & vt cognoscat mundus me à te missum esse, téque eos diligere sicut me dilexisti.

Pater, quos dedisti mihi, velim vt vbi sum ego, & illi sint mecum: vt conspiciant gloriam illã quã dedisti mihi quia dilexisti me ante iacta mundi fundamenta.

7 Cognitio Patris quæ est in Christo mediatore plenissima, paulatim ab eo suis communicatur, vt in ipso diligantur à Patre, eo ipso amore quo Filium complectitur.

7 Pater iuste, mundus te nõ nouit: ego autem te noui, & hi nouerunt me à te missum esse.

Et notũ feci eis nomen tuũ, & notũ faciam: vt charitas qua dilexisti me, sit in eis, & ego in eis.

ἵνα ὦσιν ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ.

20 Οὐ περὶ τούτων δὲ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πιστευόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμέ·

21 Ἵνα πάντες ἓν ὦσι· καθὼς σὺ πάτερ ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν· ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ ὅτι σύ με ἀπέστειλας.

22 Καὶ ἐγὼ τὴν δόξαν ἣν δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς· ἵνα ὦσιν ἓν, καθὼς ἡμεῖς ἓν ἐσμεν.

23 Ἐγω ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοὶ, ἵνα ὦσι τετελειωμένοι εἰς ἕν, καὶ ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος ὅτι σύ με ἀπέστειλας, καὶ ἠγάπησας αὐτοὺς καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας.

24 Πάτερ, οὓς δέδωκάς μοι, θέλω ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, κἀκεῖνοι ὦσι μετ' ἐμοῦ· ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν ἣν δέδωκάς μοι, ὅτι ἠγάπησάς με πρὸ καταβολῆς κόσμου.

25 Πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω· ἐγὼ δέ σε ἔγνων, καὶ οὗτοι ἔγνωσαν ὅτι σύ με ἀπέστειλας.

26 Καὶ ἐγνώρισα αὐτοῖς τὸ ὄνομά σου, καὶ γνωρίσω· ἵνα ἡ ἀγάπη ἣν ἠγάπησάς με, ἐν αὐτοῖς ᾖ, κἀγὼ ἐν αὐτοῖς.

vt sint & ipsi sanctificati in veritate.

Non pro eis autem rogo tantùm, sed & pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me:

Vt omnes vnum sint, sicut tu Pater in me & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint: vt credat mundus quia tu me misisti.

Et ego claritatem quam dedisti mihi, dedi eis: vt sint vnũ sicut & nos vnum sumus.

Ego in eis, & tu in me, vt sint consummati in vnum, & cognoscat mundus quia tu me misisti, & dilexisti eos sicut & me dilexisti.

Pater quos dedisti mihi, volo vt vbi sum ego, & illi sint mecum: vt videant claritatem meam quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionem mundi. Supr. 22. 26

Pater iuste, mundus te non cognouit: ego autem te cognoui, & hi cognouerunt quia tu me misisti.

Et notum feci eis nomẽ tuum, & notum faciam: vt dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.

CAP. XVIII.

2. *Christi, à Iuda proditi, virtute,* 6. *milites in terram prosternuntur.* 13. *Christus ad Annam: hinc ad Caiaphan ducitur.* 22. 23. *Ministri bacillo cæsus, quid responderit.* 28. *Pilato traditus,* 36, *regnum suum declarat.*

V.

Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς ἐξῆλθε σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ πέραν τοῦ χειμάρρου τοῦ Κέδρων, ὅπου ἦν κῆπος εἰς ὃν εἰσῆλθεν αὐτὸς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

2 Ἤδει δὲ καὶ Ἰούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν τὸν τόπον· ὅτι πολλάκις συνήχθη ὁ Ἰησοῦς ἐκεῖ μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.

3 Ὁ οὖν Ἰούδας λαβὼν τὴν σπεῖραν, καὶ ἐκ τῶν ἀρχιερέων καὶ φαρισαίων ὑπηρέτας, ἔρχεται ἐκεῖ μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων καὶ ὅπλων.

4 Ἰησοῦς οὖν εἰδὼς πάντα τὰ ἐρχόμενα ἐπ' αὐτὸν, ἐξελθὼν εἶπεν αὐτοῖς, Τίνα ζητεῖτε;

5 Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ, Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἐγώ εἰμι. Εἰστήκει δὲ καὶ Ἰούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν, μετ' αὐτῶν.

6 Ὡς οὖν εἶπεν αὐτοῖς, Ὅτι ἐγώ εἰμι, ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἔπεσον χαμαί.

N.

HÆc[1] quum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, vbi erat hortus, in quem introiuit ipse & discipuli eius.

Nouerat autem eum locum etiam Iudas qui prodebat eũ: quia Iesus frequenter cum discipulis suis illuc conuenerat.

[2]Iudas ergo quum accepisset cohortẽ, & à Pontificibus ac Pharisæis ministros, venit illuc cum laternis & facibus & armis.

[3]Iesus itaque, sciẽs omnia quæ ventura erant in se, prodiens dixit eis, Quẽ quæritis?

Responderunt ei, Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus, Ego *is* sum. Stabat autem cum eis etiam Iudas qui prodebat eum.

Vt ergo dixit eis, Ego *is* sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt humi.

1 Christus in horti profundi cognitum capiendus vltrò ingreditur, vt peccatũ quod per vnius hominis in horto rebellionem, in mundum ingressum est, sua obedientia tollat.

2 Christus innocens capitur velut sceleratus, vt nos scelerati tanquam innocentes dimittamur.

3 Christi persona non virtus ab aduersariis vincta est quãdo & sicut voluit.

Act. 26. 36. mar. 14. 32 luc. 22. 39 2. reg 15. 23

Sciebat autẽ & Iudas qui tradebat eum, locum: quia frequenter Iesus conuenerat illuc cũ discipulis suis.

Iudas ergo cum accepisset cohortẽ, & à Pontificibus & Pharisæis ministros, venit illuc cũ laternis & facibus & armis.

Mat 26. 47 mar. 14. 43 luc. 22. 47

Iesus itaque sciẽs omnia quæ ventura erant super se, processit, & dixit eis, Quem quæritis?

Responderunt ei, Iesum Nazarenũ. Dicit eis Iesus, Ego sum. Stabat autẽ & Iudas qui tradebat eum, cum ipsis.

Vt ergo dixit eis, Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram.

Iterum ergo rogauit eos, Quem quæritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazarenum.

4 Respondit Iesus, Dixi vobis me eum esse. ergo si me quæritis, sinite hos abire.

4 Christus boni pastoris officium ne in extremis quidem suis periculis negligit.

Vt impleretur sermo quem dixerat, Ex iis quos dedisti mihi, non perdidi quenquam.

5 Simon autem Petrus qui gladium habebat, eduxit eum, & percussit seruum Pontificis maximi, & abscidit auriculã eius dextram. erat autem nomen seruo Malchus.

5 Zelus Dei intra vocationis suæ limites est ab vno quoque continendus.

Dixit ergo Iesus Petro, Reconde gladium tuum in vaginam. annon bibam poculum quod dedit mihi Pater?

6 Cohors igitur & tribunus & ministri Iudæorum comprehenderũt Iesum, & vinxerunt eum.

6 Christus nostrarum blasphemiarum reus ad terrenũ pontificem trahitur damnandus, vt ab ipsomet æterno Pontifice absoluamur.

Et adduxerunt primùm ad Annam: (erat enim socer Caiaphæ, qui erat Pontifex maximus anni illius) is verò misit eum vinctum ad Caiapham Pontificem maximum.

Erat autem Caiphas is qui consuluerat Iudæis expedire vnum hominem mori pro populo.

7 Viuum exemplũ humanæ imbecillitatis, etiã in præstantissimis quibusque, simulátque sibi ipsis relinquuntur.

7 Sequebatur autem Iesum Simõ Petr⁹ & alius discipul⁹.

7 Πάλιν οὖν αὐτὸς ἐπηρώτησε, Τίνα ζητεῖτε; Οἱ δὲ εἶπαν, Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον.

8 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, Εἶπον ὑμῖν ὅτι ἐγώ εἰμι. εἰ οὖν ἐμὲ ζητεῖτε, ἄφετε τούτους ὑπάγειν·

9 Ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος ὃν εἶπεν, ὅτι Οὓς δέδωκάς μοι, οὐκ ἀπόλεσα ἐξ αὐτῶν οὐδένα.

10 Σίμων οὖν Πέτρος ἔχων μάχαιραν, εἵλκυσεν αὐτὴν, καὶ ἔπαισε τὸν τοῦ ἀρχιερέως δοῦλον, καὶ ἀπέκοψεν αὐτοῦ τὸ ὠτίον τὸ δεξιόν. ἦν δὲ ὄνομα τῷ δούλῳ Μάλχος.

11 Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς τῷ Πέτρῳ, Βάλε τὴν μάχαιράν σου εἰς τὴν θήκην. τὸ ποτήριον ὃ δέδωκέ μοι ὁ πατὴρ, οὐ μὴ πίω αὐτό;

12 Ἡ οὖν σπεῖρα καὶ ὁ χιλίαρχος καὶ οἱ ὑπηρέται τῶν Ἰουδαίων συνέλαβον τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἔδησαν αὐτόν.

13 Καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς Ἄνναν πρῶτον· ἦν γὰρ πενθερὸς τοῦ Καϊάφα, ὃς ἦν ἀρχιερεὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου.

14 Ἦν δὲ Καϊάφας ὁ συμβουλεύσας τοῖς Ἰουδαίοις ὅτι συμφέρει ἕνα ἄνθρωπον ἀπολέσθαι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ.

15 Ἠκολούθει δὲ τῷ Ἰησοῦ Σίμων Πέτρος, καὶ ὁ ἄλλος μαθητής. ὁ δὲ

Iterum ergo interrogauit eos, Quẽ quæritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazarenum.

Respondit Iesus, Dixi vobis quia ego sum. si ergo me quæritis sinite hos abire.

Vt impleretur sermo quem dixit, Quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quenquam. Sup. 17. 12.

Simon ergo Petr⁹ habens gladium, eduxit eum, & percussit Pontificis seruũ, & abscidit auriculã eius dexteram. Erat autem nomen seruo Malchus.

Dixit ergo Iesus Petro, Mitte gladiũ tuum in vaginam. calicem quem dedit mihi Pater, non bibam illum?

Cohors autem & tribunus & ministri Iudæorum cõprehenderunt Iesum, & ligauerunt eum.

Et adduxerunt eũ ad Annam primũ: erat enim socer Caiphæ, qui erat Pontifex anni illius. Luc. 3.2

Erat autem Caiphas qui consilium dederat Iudæis, quia expedit vnum hominem mori pro populo. Sup. 11.50

Sequebatur autẽ Iesum Simõ Petr⁹ & alius discipulus. Mat. 26. 58 mar. 14. 54 luc. 22. 54

Disci-

Discipulus autẽ ille erat notus Põtifici, et introiuit cum Iesu in atrium Pontificis.

μαθητὴς ἐκεῖνος ἦν γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ συνεισῆλθε τῷ Ἰησοῦ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως.

Discipulus verò ille notus erat Pontifici maximo, & simul introiit cum Iesu in aulam Pontificis maximi.

Petrus autẽ stabat ad ostium foris. Exiuit ergo discipulus ille alius qui erat notus Pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrũ.

16 Ὁ δὲ Πέτρος εἰστήκει πρὸς τῇ θύρᾳ ἔξω. ἐξῆλθεν οὖν ὁ μαθητὴς ὁ ἄλλος ὃς ἦν γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ εἶπε τῇ θυρωρῷ, καὶ εἰσήγαγε τὸν Πέτρον.

Petrus autem stabat extrà ad ostium. Exiuit ergo discipulus ille alter qui erat notus Pontifici maximo, & loquutus est ostiariæ, & introduxit Petrum.

Dixit ergo Petro ancilla ostiaria, Nunquid & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille, Non sum.

17 Λέγει οὖν ἡ παιδίσκη ἡ θυρωρὸς τῷ Πέτρῳ, Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῶν μαθητῶν εἶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου; Λέγει ἐκεῖνος, Οὐκ εἰμί.

Dixit ergo Petro ancilla ostiaria, Nónne & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille, Non sum.

Stabant autem serui & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebãt se. erat autem cum eis & Petrus stans, & calefaciens se.

18 Εἱστήκεισαν δὲ οἱ δοῦλοι καὶ οἱ ὑπηρέται ἀνθρακιὰν πεποιηκότες, ὅτι ψῦχος ἦν, καὶ ἐθερμαίνοντο. ἦν δὲ μετ' αὐτῶν καὶ ὁ Πέτρος ἑστὼς καὶ θερμαινόμενος.

Stabant autem serui & ministri qui prunas congesserant, quia frigus erat: & calefaciebant se. erat autem cum eis etiã Petrus stans & calefaciens se.

Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis & de doctrina eius.

19 Ὁ οὖν ἀρχιερεὺς ἠρώτησε τὸν Ἰησοῦν περὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ περὶ τῆς διδαχῆς αὐτοῦ.

8 Pontifex maximus ergo interrogauit Iesum de discipulis & doctrina ipsius.

8 Christus parcè causã suam tuetur, non vt morti se subducat, sed vt ipsum innocentem damnari constet.

Respõdit ei Iesus, Ego palàm locutus sum mundo: ego semper docui in synagoga, & in templo, quò omnes Iudæi conueniunt: & in occulto locutus sum nihil.

20 Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἐγὼ παρρησίᾳ ἐλάλησα τῷ κόσμῳ· ἐγὼ πάντοτε ἐδίδαξα ἐν τῇ συναγωγῇ καὶ ἐν τῷ ἱερῷ, ὅπου πάντοτε οἱ Ἰουδαῖοι συνέρχονται· καὶ ἐν κρυπτῷ ἐλάλησα οὐδέν.

Respondit ei Iesus, Ego palàm loquutus sum mundo: ego semper docui in synagoga & in templo, quò vndique Iudæi conueniunt: & in occulto loquutus sum nihil.

Quid me interrogas? interroga eos qui audierunt quid locutus sim ipsis: ecce, hi sciunt quæ dixerim ego.

21 Τί με ἐπερωτᾷς; ἐπερώτησον τοὺς ἀκηκοότας, τί ἐλάλησα αὐτοῖς· ἴδε, οὗτοι οἴδασιν ἃ εἶπον ἐγώ.

Quid me interrogas? interroga eos qui audierunt, quid sim ipsis loquutus: ecce, hi sciunt quæ dixerim ego.

Hæc autem quum ipse dixisset, vnus ex ministris qui adstabat, bacillo cecîdit Iesum, dicens, Ita *ne* respondes Pontifici maximo?

Respondit ei Iesus, Si malè loquutus sum, testare de malo: sin bene, cur me cædis?

Miserat igitur eũ Annas vinctum ad Caiapham Pontificẽ maximum.

9 Stabat autẽ Simon Petrus, & calefaciebat se: dixerunt igitur ei, Nónne & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit, Non sum.

Dicit ei quidam ex seruis Pontificis maximi, cognatus eius cuius absciderat Petrus auriculam, Nónne ego te vidi in horto cum eo?

Rursus ergo negauit Petrus, & statim gallus vocem misit.

Ducunt ergo Iesum à [a] Caiapha in Prætorium. erat autẽ manè, & ipsi non introierunt in Prætorium ne polluerentur, sed vt ederent Pascha.

10 Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit, Quam accusationem adfertis aduersus hominẽ istũ?

Responderunt & dixerunt ei, Nisi iste

9 Lapsi semel homines, non modò non possunt sese suis viribus erigere, sed etiam in deterius magis ac magis præcipites ruunt, donec noua Dei virtute surrigantur.

a Ab ædibus Caiaphæ.

10 Filius Dei sistitur ad mortalis & quidem profani hominis tribunal, ibique multo min⁹ iniquitatis in profano homine, quàm in ipsis populi Dei principibus inuenitur. Viua imago iræ Dei aduersus peccatũ, summæ eiusdem misericordiæ, seuerissimi denique iudicii in præfractos oblatæ eius gratiæ contẽptores.

22 Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος, εἷς τῶν ὑπηρετῶν παρεστηκὼς ἔδωκε ῥάπισμα τῷ Ιησοῦ, εἰπὼν, Οὕτως ἀποκρίνῃ τῷ ἀρχιερεῖ;

23 Απεκρίθη αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Εἰ κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με δαίρεις;

24 Απέστειλεν οὖν αὐτὸν ὁ Αννας δεδεμένον πρὸς Καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα.

25 Ην δὲ Σίμων Πέτρος ἑστὼς καὶ θερμαινόμενος· εἶπον οὖν αὐτῷ, Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἶ; Ηρνήσατο ἐκεῖνος, καὶ εἶπεν, Οὐκ εἰμί.

26 Λέγει εἷς ἐκ τῶν δούλων τοῦ ἀρχιερέως, συγγενὴς ὢν οὗ ἀπέκοψε Πέτρος τὸ ὠτίον, Οὐκ ἐγώ σε εἶδον ἐν τῷ κήπῳ μετ' αὐτοῦ;

27 Πάλιν οὖν ἠρνήσατο ὁ Πέτρος, καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνησεν.

28 Αγουσιν οὖν τὸν Ιησοῦν ἀπὸ τοῦ Καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον. ἦν δὲ πρωΐα, καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ πάσχα.

29 Εξῆλθεν οὖν ὁ Πιλάτος πρὸς αὐτοὺς ἔξω, καὶ εἶπε, Τίνα κατηγορίαν φέρετε κατὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου;

30 Απεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ, Εἰ μὴ

Hæc autem quum dixisset, vnus assistens ministrorum dedit alapam Iesu, dicens, Sic respõdes Pontifici?

Respondit ei Iesus, Si malè locutus sum, testimoniũ perhibe de malo: si autem bene, quid me cædis?

(|| Et misit eum Annas ligatum ad Caipham Pontificem.) Mat. 26. 57 mar. 14. 53. luc. 22. 54.

|| Erat autem Simon Petrus stans & calefacẽtis: se. dixerunt ergo ei, Nũquid & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit, Nõ sum. Mat. 26. 69 mar. 14. 66 luc. 22. 55

Dicit ei vnus ex seruis Pontificis, cognatus eius cuius abscidit Petrus auriculam, Nónne ego te vidi in horto cum illo?

Iterum ergo negauit Petrus, & statim gallus cantauit.

|| Adducunt ergo Iesum à Caipha in Prætorium. erat autem mane, & ipsi non introierunt in Prætorium, vt non cõtaminarentur, sed vt manducarent Pascha. Mat. 27. 2 mar. 15. 1 luc. 23. 1 Act. 10. 28 & 21. 3

Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit, Quã accusationẽ affertis aduersus hominem hunc?

Respõderũt & dixerũt ei, Si non esset hic

hic malefactor, non tibi tradidissemus eum.

ὢν ἔστι κακοποιὸς, οὐκ ἄν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν.

esset maleficus, non tradidissemus eum tibi.

Dixit ergo eis Pilatus, Accipite eum vos, & secundùm legem vestram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudæi, Nobis non licet interficere quenquam.

31 Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, Λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς. καὶ κατὰ τὸν νόμον ὑμῶν κρίνατε αὐτόν, Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Ιουδαῖοι, Ημῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα.

Dicit eis ergo Pilatus, Accipite eum vos, & secundùm legem vestram condemnate eum. Itaque Iudæi dixerunt ei, Nobis [b] non licet occidere quenquam.

b *Erepta enim illis fuerant capitalia iudicia, quadraginta annis ante templi destructionem.*

Mat. 20. 19 *Vt sermo Iesu impleretur, quem dixit, significãs qua morte esset moriturus.*

32 Ινα ὁ λόγος τοῦ Ιησοῦ πληρωθῇ, ὃν εἶπε, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ ἤμελλεν ἀποθνήσκειν.

Vt sermo Iesu impleretur, quem dixerat, [c] significans qua morte futurum erat vt moreretur.

c *Dixerat Christus fore vt crucifigeretur.*

Mat. 27. 11 mar. 15. 2 luc. 23. 3 *Introiuit ergo iterum in Prætorium Pilatus, & vocauit Iesum, & dixit ei, Tu es rex Iudæorum?*

33 Εἰσῆλθεν οὖν εἰς τὸ πραιτώριον πάλιν ὁ Πιλάτος, καὶ ἐφώνησε τὸν Ιησοῦν, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ιουδαίων;

Introiuit ergo rursus in Prætorium Pilatus, & vocauit Iesum, dixítque ei, Tú *ne* es rex Iudæorum?

Respondit Iesus, A temetipso hoc dicis, an alij dixerũt tibi de me?

34 Απεκρίθη αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Αφ' ἑαυτοῦ σὺ τοῦτο λέγεις, ἢ ἄλλοι σοι εἶπον περὶ ἐμοῦ;

Respondit ei Iesus, A teipso tu hoc dicis an alii dixerunt tibi de me?

Respondit Pilatus, Nunquid ego Iudæus sum? gens tua & Pontifices tradiderunt te mihi: quid fecisti?

35 Απεκρίθη ὁ Πιλάτος, Μήτι ἐγὼ Ιουδαῖός εἰμι; τὸ ἔθνος τὸ σὸν καὶ οἱ ἀρχιερεῖς παρέδωκάν σε ἐμοί· τί ἐποίησας;

Respondit Pilatus, Nũ ego Iudæus sum? gens tua & principes Sacerdotum tradiderunt te mihi: quid fecisti?

Respondit Iesus, Regnum meum non est de hoc mundo: si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei vtique decertarent, vt non traderer Iudæis: nunc autem regnũ meum non est hinc.

36 Απεκρίθη ὁ Ιησοῦς, Η βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· εἰ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἦν ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ, οἱ ὑπηρέται ἂν οἱ ἐμοὶ ἠγωνίζοντο ἵνα μὴ παραδοθῶ τοῖς Ιουδαίοις· νῦν δὲ ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν.

[11] Respondit Iesus, Regnum meum nõ est ex hoc mundo: si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei certarent ne traderer Iudæis: nunc autem regnum meum non est hinc.

11 Christus regnum suũ spirituale asserit: mundanum detrectat.

Dixit itaque ei Pilatus, Ergo rex es tu? Respondit

37 Εἶπεν οὖν αὐτῷ ὁ Πιλάτος, Οὐκ οὖν βασιλεὺς εἶ σύ; Απεκρίθη ὁ

Dixit ergo ei Pilatus, Nũ igitur rex es tu? Respondit

Iesus, Tu dicis me regem esse. ego ad hoc natus sum, & ad hoc veni in mundũ, vt dem testimonium veritati. Quisquis est ex veritate, audit vocem meam.

Ιησους, Σὺ λέγεις ὅτι βασιλεύς εἰμι ἐγώ. ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι, καὶ εἰς τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ. πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας, ἀκούει μου τῆς φωνῆς.

Iesus, Tu dicis quia rex sum ego. ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimoniũ perhibeam veritati. Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam.

12 Christũ oportuit quidem innocentem pronuntiari, sed tamen quatenus nostram personam sustinet, non modò vt sceleratum, sed etiam vt sceleratorũ sceleratissimum damnari.

12 Dicit ei Pilatus, Quid est veritas? Et quum hoc dixisset, rursum venit ad Iudæos, & dicit eis, Ego nullum inuenio crimen in eo.

38 Λέγει αὐτῷ ὁ Πιλάτος, Τί ἐστιν ἀλήθεια; Καὶ τοῦτο εἰπὼν, πάλιν ἐξῆλθε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, καὶ λέγει αὐτοῖς, Ἐγὼ οὐδεμίαν αἰτίαν εὑρίσκω ἐν αὐτῷ.

Dicit ei Pilatus, Quid est veritas? Et quum hoc dixisset, iterum exiuit ad Iudæos, & dicit eis, Ego nullam inuenio in eo causam.

Est autem vobis consuetudo, vt vnum dimittam vobis in pascha: vultis ergo dimittam vobis regem Iudæorum?

39 Ἔστι δὲ συνήθεια ὑμῖν, ἵνα ἕνα ὑμῖν ἀπολύσω ἐν τῷ πάσχα· βούλεσθε οὖν ὑμῖν ἀπολύσω τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων;

Est autem consuetudo vobis, vt vnum dimittam vobis in Paschа, vultis ergo dimittam vobis regem Iudæorum?

Mat. 27.15. mar. 15.6. luc. 23. 17

e *Ad ver. Magnum & de formem clamorem ediderũt.*

e Clamauerunt ergo rursum omnes, dicentes, Non hunc, sed Barabbam. Erat verò iste Barabbas latro.

40 Ἐκραύγασαν οὖν πάλιν πάντες, λέγοντες, Μὴ τοῦτον, ἀλλὰ τὸν Βαραββᾶν. ἦν δὲ ὁ Βαραββᾶς λῃστής.

Clamauerunt ergo rursum omnes, dicentes, Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.

Act. 3. 14

Cap. XIX.

1. Pilatus Christum flagellatum, 2, & spinis coronatum, 4. liberare volens, 8, Iudæorum improbitate victus, 16, crucifigendum tradit. 26. Iesus matrem discipulo cõmendat. 30. aceto gustato, moritur. 34, mortui latus lancea confoditur. 40. sepelitur.

N.

1 Prudentia carnis ex duobus malis minus eligit: Deus autem illi maledicit

1 Vnc ergo accepit Iesum Pilatus flagellauit.

Et milites contexta coronam è spinis imposuerunt capiti eius, & pallio purpureo induerunt eum.

Et dicebant, Aue

Τότε οὖν ἔλαβεν ὁ Πιλάτος τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐμαστίγωσε.

2 Καὶ οἱ στρατιῶται πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀκανθῶν ἐπέθηκαν αὐτοῦ τῇ κεφαλῇ, καὶ ἱμάτιον πορφυροῦν περιέβαλον αὐτόν.

3 Καὶ ἔλεγον, Χαῖρε

V.

1 Vnc ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit.

Mat. 27.26 mar. 15. 15

Et milites plectentes coronam de spinis imposuerunt capiti eius, & veste purpurea circũdederunt eum.

Et veniebant ad

eum, & dicebant, Aue rex Iudæorũ: & dabant ei alapas.

ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων· καὶ ἐδίδουν αὐτῷ ῥαπίσματα.

rex Iudæorum: et bacillis eum cædebant.

Exiuit ergo iterũ Pilatus foras, & dicit eis, Ecce, adduco vobis eum foras vt cognoscatis, quia nullam inuenio in eo causam.

4 Ἐξῆλθεν οὖν πάλιν ἔξω ὁ Πιλάτος, καὶ λέγει αὐτοῖς, Ἴδε, ἄγω ὑμῖν αὐτὸν ἔξω, ἵνα γνῶτε ὅτι ἐν αὐτῷ οὐδεμίαν αἰτίαν εὑρίσκω.

2 Exiuit ergo rursum Pilatus foras, & dixit eis, Ecce, adduco vobis eum foras, vt noueritis me nullum in eo crimen inuenire.

2 Christus rursum eodem illo ore absoluitur quo posteà damnatus est

Exiuit ergo Iesus foras portans coronam spineam, & purpureum vestimẽtum. Et dicit eis, Ecce homo.

5 Ἐξῆλθεν οὖν ὁ Ἰησοῦς ἔξω, φορῶν τὸν ἀκάνθινον στέφανον, καὶ τὸ πορφυροῦν ἱμάτιον. Καὶ λέγει αὐτοῖς, Ἴδε ὁ ἄνθρωπος.

Exiuit ergo Iesus foras, ferens spineam coronam, & purpureum pallium. Tum dicit eis *Pilatus*, Ecce homo.

Quum ergo vidissent Pontifices & ministri, clamabãt, dicentes, Crucifige, crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos, & crucifigite: ego enim nõ inuenio in eo causã.

6 Ὅτε οὖν εἶδον αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ ὑπηρέται, ἐκραύγασαν, λέγοντες, Σταύρωσον, σταύρωσον. Λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, Λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ σταυρώσατε· ἐγὼ γὰρ οὐχ εὑρίσκω ἐν αὐτῷ αἰτίαν.

Quum ergo vidissent eum principes Sacerdotum & ministri, clamarunt, dicentes,[a] Crucifige, crucifige. Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos, & crucifigite: ego enim non inuenio in eo crimen.

a *Crucifigi volunt quem ipsi ex recepta consuetudine lapidatum suspẽdissent, quasi blasphemia cõuictum: ideo mox subiicitur secundùm legẽ nostram debet mori. petunt autem vt crucifigatur more scilicet Romano.*

Responderunt ei Iudæi, Nos legem habemus, & secundùm legem nostram debet mori, quia filium Dei se fecit.

7 Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι, Ἡμεῖς νόμον ἔχομεν, καὶ κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν ὀφείλει ἀποθανεῖν, ὅτι ἑαυτὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐποίησεν.

Responderunt ei Iudæi, Nos legem habemus, & secundùm legem nostram debet mori, quia Filiũ Dei se finxit.

Quum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit.

8 Ὅτε οὖν ἤκουσεν ὁ Πιλάτος τοῦτον τὸν λόγον, μᾶλλον ἐφοβήθη.

3 Quum ergo audiuisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit.

3 Conscientia Pilati pro Christo pugnat: sed mox succumbit, quoniam singulari Dei virtute non fulcitur.

Et ingressus est Prætorium iterum, & dicit ad Iesum, Vnde es tu? Iesus autẽ responsum non dedit ei.

9 Καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ πραιτώριον πάλιν, καὶ λέγει τῷ Ἰησοῦ, Πόθεν εἶ σύ; Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπόκρισιν οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ.

Et rursus ingressus est Prætorium, & dixit Iesu, Vnde es tu? Iesus autem responsum ei non dedit.

Dicit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris? nescis quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatem habeo dimittere te?

10 Λέγει οὖν αὐτῷ ὁ Πιλάτος, Ἐμοὶ οὐ λαλεῖς; οὐκ οἶδας ὅτι ἐξουσίαν ἔχω σταυρῶσαί σε, καὶ ἐξουσίαν ἔχω ἀπολῦσαί σε;

Dicit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris? nescis me potestatem habere crucifigẽdi te, & potestatẽ habere te absoluendi?

Respondit Iesus, Non haberes potestatem aduersum me vllam, nisi tibi datū esset superne: propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet.

11 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, Οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν· διὰ τοῦτο ὁ παραδιδούς με σοὶ μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει.

Ex eo studebat Pilatus eum absolvere: Iudæi verò clamabāt, dicentes, Si hūc absolueris, non es amicus Cæsaris. quicūque se regem facit, contradicit Cæsari.

12 Ἐκ τούτου ἐζήτει ὁ Πιλᾶτος ἀπολῦσαι αὐτόν· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἔκραζον, λέγοντες, Ἐὰν τοῦτον ἀπολύσῃς, οὐκ εἶ φίλος τοῦ Καίσαρος. πᾶς ὁ βασιλέα αὐτὸν ποιῶν, ἀντιλέγει τῷ Καίσαρι.

Exinde quærebat Pilatus dimittere eum: Iudæi autem clamabāt, dicentes, Si hunc dimittis, nō es amicus Cæsaris. omnis qui se regem facit, cōtradicit Cæsari.

4 Pilatus priusquam Christum dāret, seipsum eodē ore condamnat.

Pilatus ergo quū audisset hunc sermonē, adduxit foras Iesū: sedítque pro tribunali, in loco qui dicitur b Lithostrotos, Hebraicè autē Gabbatha.

13 Ὁ οὖν Πιλᾶτος ἀκούσας τοῦτον τὸν λόγον, ἤγαγεν ἔξω τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ βήματος εἰς τόπον λεγόμενον Λιθόστρωτον, Ἑβραϊστὶ δὲ Γαββαθᾶ.

b Lithostrotos. *Sic vocatum nobile pauimentorū genus inscitia vsiens exiguis lapillis factū: de quo vide Plinium lib. 36. 25.*

Pilatus autē quū audisset hos sermones, adduxit foras Iesum: & sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithostrotos, Hebraicè autē Gabbatha.

Erat autem Parasceue Paschæ, hora verò quasi sexta: tū dicit Iudæis, Ecce rex vester.

14 Ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ πάσχα, ὥρα δὲ ὡσεὶ ἕκτη· καὶ λέγει τοῖς Ἰουδαίοις, Ἴδε ὁ βασιλεὺς ὑμῶν.

Erat autem Paraſceue Paſchæ, hora quaſi ſexta: & dicit Iudæis, Ecce rex veſter.

Illi verò clamauerunt, Tolle, tolle, crucifige eū. Dicit eis Pilatus, Regē vestrum crucifigam? Respōderunt principes Sacerdotū, Non habemus regem nisi Cæsarem.

15 Οἱ δὲ ἐκραύγασαν, Ἆρον, ἆρον, σταύρωσον αὐτόν. Λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλᾶτος, Τὸν βασιλέα ὑμῶν σταυρώσω; Ἀπεκρίθησαν οἱ ἀρχιερεῖς, Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα.

Illi autem clamabant, Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam? Respōderunt Pontifices, Non habemus regem nisi Cæsarem.

5 Christus Satanā peccatum & mortem cruci affigit.

Tunc ergo tradidit eū ipsis vt crucifigeretur. Acceperunt autem Iesum, & abduxerunt.

16 Τότε οὖν παρέδωκεν αὐτὸν αὐτοῖς ἵνα σταυρωθῇ. παρέλαβον δὲ τὸν Ἰησοῦν καὶ ἀπήγαγον.

Tunc ergo tradidit eis illum vt crucifigeretur. Susceperunt autem Iesum: & eduxerunt eū.

Et *ipse* portans crucem suam venit in eum locum qui dicitur Caluariæ, Hebraicè autem Golgotha:

17 Καὶ βαστάζων ἑαυτῷ τὸν σταυρὸν ἐξῆλθεν εἰς τὸν λεγόμενον Κρανίου τόπον, ὃς λέγεται Ἑβραϊστὶ Γολγοθᾶ·

Et baiulans sibi crucē exiuit in eū, qui dicitur Caluariæ, locum, Hebraicè autem Golgotha.

Mat. 27. 31. mar. 15. 22 luc. 23. 26.

Vbi crucifixerũt eum, & cũ eo alios duos, hinc & hinc, medium autem Iesum.

18 Οπου αὐτὸν ἐστάυρωσαν, καὶ μετ' αὐτοῦ ἄλλους δύο ἐντεῦθεν καὶ ἐντεῦθεν, μέσον δὲ τὸν Ιησοῦν.

Vbi crucifixerũt eum, & cum eo alios duos, hinc & hinc, medium autem Iesum.

Scripsit autem & titulum Pilatus, & posuit super crucem. Erat autẽ scriptum, Iesus Nazarenus rex Iudæorum.

19 Εγραψε δὲ καὶ τίτλον ὁ Πιλάτος, καὶ ἔθηκεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. ἦν δὲ γεγραμμένον, ΙΗΣΟΥΣ Ο ΝΑΖΩΡΑΙΟΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

[6]Scripsit autem etiam titulum Pilatus, & imposuit cruci. Erat verò scriptũ, IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM.

6 Christus in solio crucis sedens, palàm, Rex æternus omniũ populorum, eiusi psius manu proscribitur, cuius ore fuerat vsurpati regni dãnatus,

Hunc ergo titulũ multi Iudæorũ legerunt: quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus est Iesus. Et erat scriptum Hebraicè, Græcè, & Latinè.

20 Τοῦτον οὖν τὸν τίτλον πολλοὶ ἀνέγνωσαν τῶν Ιουδαίων· ὅτι ἐγγὺς ἦν τῆς πόλεως ὁ τόπος ὅπου ἐσταυρώθη ὁ Ιησοῦς. καὶ ἦν γεγραμμένον Εβραϊστὶ, Ελληνιστὶ, Ρωμαϊστί.

Hunc ergo titulũ multi Iudæorum legerunt: quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus erat Iesus, Et erat scriptum Hebraicè, & Græcè, & Latinè.

Dicebant ergo Pilato Pontifices Iudæorum, Noli scribere, Rex Iudæorum: sed quia ipse dixit, Rex sum Iudæorum.

21 Ελεγον οὖν τῷ Πιλάτῳ οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Ιουδαίων, Μὴ γράφε, Ο βασιλεὺς τῶν Ιουδαίων· ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος εἶπε, Βασιλεύς εἰμι τῶν Ιουδαίων.

Dicebant ergo Pilato principes Sacerdotum Iudæorũ, Ne scribito, Rex Iudæorum: sed illũ dixisse, Rex sum Iudæorum.

Respondit Pilatus, Quod scripsi, scripsi.

Mar. 27. 35. mar. 15. 24 luc. 23. 33.

22 Απεκρίθη ὁ Πιλάτος, Ο γέγραφα, γέγραφα.

Respondit Pilatus, Quod scripsi, scripsi.

Milites ergo quũ crucifixissent eum, acceperunt vestimẽta eius (& fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem) & tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totum.

23 Οἱ οὖν στρατιῶται ὅτε ἐσταύρωσαν τὸν Ιησοῦν, ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ (καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέρη, ἑκάστῳ στρατιώτῃ μέρος) καὶ τὸν χιτῶνα· ἦν δὲ ὁ χιτὼν ἄρραφος, ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς δι' ὅλου.

[7] Milites ergo quum crucifixissent Iesum, acceperunt eius vestimenta, (& fecerũt quatuor partes, vnicuique militi partem) & tunicam. erat autẽ tunica insutilis, à summo contexta tota.

7 Christus vestium inter carnifices (excepta inconsutili tunica) distributione significat fore vt mox suis opibus dispersis, ipsos etiam hostes suos per vniuersum orbẽ locupletet: ita tamen vt vnus & integer maneat Ecclesiæ thesaurus.

Dixerunt ergo adinuicem, Non scindamus eam, sed sortiamur de

24 Εἶπον οὖν πρὸς ἀλλήλους, Μὴ σχίσωμεν αὐτὸν, ἀλλὰ λάχωμεν

Dixerunt ergo inter se, Ne findamus eã, sed sortiamur

de illa, cuius futura sit. vt Scriptura impleretur, dicens, Partiti sunt vestimenta mea sibi, & super vestem meam iecerunt sortem. Milites igitur hæc fecerunt.

ἀφ' ἑαυτῆς, τίνος ἔσται. ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ ἡ λέγουσα, Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται ταῦτα ἐποίησαν.

illa, cuius sit. vt Scriptura impleretur, dicens, Partiti sunt vestimenta mea sibi, & in vestem meam miserunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt.

8 Christus non in prioris modo, sed & in posterioris Tabulæ obseruatione perfectum est omnis iustitiæ exemplar.

*Stabant autem iuxta crucẽ Iesu mater eius & soror matris eius, Maria Cleopæ uxor, & Maria Magdalene.

25 Εἰστήκεισαν δὲ παρὰ τῷ σταυρῷ τῷ Ἰησοῦ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, Μαρία ἡ τοῦ Κλωπᾶ, καὶ Μαρία ἡ Μαγδαληνή.

*Stabãt autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius, Maria Cleophæ, & Maria Magdalene.

Quum vidisset ergo Iesus matrem ac discipulum adstantẽ quem diligebat, dicit matri suæ, Mulier, ecce filius tuus.

26 Ἰησοῦς οὖν ἰδὼν τὴν μητέρα, καὶ τὸν μαθητὴν παρεστῶτα ὃν ἠγάπα, λέγει τῇ μητρὶ αὐτοῦ, Γύναι, ἴδε ὁ υἱός σου.

*Quum vidisset ergo Iesus matrem & discipulum astantẽ quẽ diligebat, dicit matri suæ, Mulier, ecce filius tuus.

Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora recepit eã discipulus domum suam.

27 Εἶτα λέγει τῷ μαθητῇ, Ἰδοὺ ἡ μήτηρ σου. Καὶ ἀπ' ἐκείνης τῆς ὥρας ἔλαβεν αὐτὴν ὁ μαθητὴς εἰς τὰ ἴδια.

*Deinde dicit & discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua.

9 Posteà quum sciret Iesus *reliqua* omnia iã perfecta esse, vt perficeretur Scriptura, dixit, Sitio.

28 Μετὰ τοῦτο εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς ὅτι πάντα ἤδη τετέλεσται, ἵνα τελειωθῇ ἡ γραφὴ, λέγει, Διψῶ.

*Postea sciens Iesus quia iam omnia consummata sunt, vt consummaretur Scriptura, dicit, Sitio.

Psa. 69. Matt. 27. 34.

29 Σκεῦος οὖν ἔκειτο ὄξους μεστόν· οἱ δὲ, πλήσαντες σπόγγον ὄξους, καὶ ὑσσώπῳ περιθέντες, προσήνεγκαν αὐτοῦ τῷ στόματι.

*Vas ergo erat positum aceto plenum. Illi autẽ spongiam plenam aceto, hyssopo circumponẽtes, obtulerunt ori eius.

Vas igitur *illud* erat positũ aceto plenum. Illi verò impleuerunt spongiã aceto, & hyssopo circũpositam admouerũt ori eius.

Quum ergo accepisset Iesus acetũ, dixit, Consummatũ est: & inclinato capite tradidit spiritum.

30 Ὅτε οὖν ἔλαβε τὸ ὄξος ὁ Ἰησοῦς, εἶπε, Τετέλεσται· καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν, παρέδωκε τὸ πνεῦμα.

*Quum ergo accepisset Iesus acetum, dixit, Consummatũ est: & inclinato capite tradidit spiritum.

10 Christi corpus (ipso sic volẽte) ad tempus mortuum, fanciatur, at ne minimum quidem os confringitur, nec alia mystici ipsius corporis est conditio.

¶ *Iudæi ergo, vt non manerẽt in cruce corpora sabbatho, quoniã erat Pa-

¶ *Iudæi ergo quoniam Parasceue erat, vt non remanerent in cruce corpora sabbatho (erat e-

31 ¶Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι, ἵνα μὴ μείνῃ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὰ σώματα ἐν τῷ σαββάτῳ, ἐπεὶ πα-

nim magnus dies ille sabbathi) rogauerunt Pilatum vt frangerẽtur eorum crura, & tollerentur.

Venerunt ergo milites & primi quidẽ fregerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum eo:

Ad Iesum autem quum venissent, vt viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura:

Sed vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuò exiuit sanguis & aqua.

Et qui vidit, testimonium perhibuit, & verum est testimoniũ eius: & ille scit quia vera dicit, vt & vos credatis.

Exo.12.46 num.9.12. Facta sunt enim hæc vt Scriptura impleretur, Os non comminuetis ex eo.

Zach.12. 10. Et iterum alia Scriptura dicit, Videbunt quem trãsfixerunt.

Mat.27. 57. mar.15.42 luc.23.50. ¶ Post hæc autem rogauit Pilatũ Ioseph ab Arimathæa, (eo quòd esset discipulus Iesu, occultus autem propter metum Iudæorum) vt tolleret corpus Iesu: & permisit Pilatus. Venit ergo & tulit corpus Iesu.

ραγκιβὴν λῶ, (λῶ δὲ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνη τοῦ σαββάτου) ἠρώτησαν τὸν Πιλάτον ἵνα κατεαγῶσιν αὐτῶν τὰ σκέλη, καὶ ἀρθῶσιν.

32 Ἦλθον οὖν οἱ στρατιῶται, καὶ τοῦ μὲν πρώτου κατέαξαν τὰ σκέλη καὶ τοῦ ἄλλου τοῦ συσταυρωθέντος αὐτῷ·

33 Ἐπὶ δὲ τὸν Ἰησοῦν ἐλθόντες, ὡς εἶδον αὐτὸν ἤδη τεθνηκότα, οὐ κατέαξαν αὐτοῦ τὰ σκέλη·

34 Ἀλλ' εἷς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξε, καὶ ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ.

35 Καὶ ὁ ἑωρακὼς μεμαρτύρηκε, καὶ ἀληθινὴ αὐτοῦ ἐστιν ἡ μαρτυρία· κἀκεῖνος οἶδεν ὅτι ἀληθῆ λέγει, ἵνα καὶ ὑμεῖς πιστεύσητε.

36 Ἐγένετο γὰρ ταῦτα ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ, Ὀστοῦν οὐ συντριβήσεται αὐτοῦ.

37 Καὶ πάλιν ἑτέρα γραφὴ λέγει, Ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν.

38 ¶ Μετὰ δὲ ταῦτα ἠρώτησε τὸν Πιλάτον ὁ Ἰωσὴφ ὁ ἀπὸ Ἁριμαθαίας, (ὢν μαθητὴς τοῦ Ἰησοῦ, κεκρυμμένος δὲ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων) ἵνα ἄρῃ τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ· καὶ ἐπέτρεψεν ὁ Πιλάτος. ἦλθεν οὖν καὶ ἦρε τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ.

rasceue, (erat enim magnus dies illius sabbathi) rogarunt Pilatum vt confringerentur eorum crura, ac tollerentur.

Venerunt ergo milites, & prioris quidem *latronis* cõfregerunt crura, & alterius qui crucifixus fuerat cum eo:

Ad Iesum autem quum venissent, vt viderunt eũ iã mortuum, non confregerunt eius crura:

[11] Sed quidã ex militibus lancea latus eius [e] fodit, & statim exiuit sanguis & aqua.

Et qui [f] vidit testatur, & verum est testimonium eius: ille inquã scit se vera dicere, vt & vos credatis.

Facta sunt enim hæc vt Scriptura impleretur, Nõ confringetur *vllum* os ipsius.

Et rursus alia Scriptura dicit, Videbũt quem transfixerunt.

¶ [12] Post hæc autem rogauit Pilatum Ioseph Arimathæensis, (qui erat discipulus Iesu, sed occultus propter metum Iudæorum) vt tolleret corpus Iesu: quod permisit Pilatus. Venit ergo & sustulit corpus Iesu.

11 Christus in cruce mortuus duplici symbolo testificatur se vnum esse veram expiationem, & verã credentium lauacrum.

e *Vel sociauit.*

f *Hoc valuere plenè facit ad fidem mortis Christi. Nam effusa aqua ex hoc vulnere indicauit seorum ipsum in pericardio penetrasse, illius videlicet aquæ conceptaculum, quo vel mortuo necesse est omne animal protinus mori.*

12 Sepelitur Christus palàm & loco celebri, cõscio & permittente Pilato, idque ab hominibus sic Christo fauẽtibus, vt tamẽ antè eum diẽ apertè non essent eũ secuti: vt neque de ipsius morte neque de resurrectione meritò ambigi posset ex sepultura.

Venit autem & Nicodemus (is qui venerat ad Iesum nocte primùm) ferens misturæ myrrhæ & aloes libras quasi centum.

39 Ηλθε δὲ καὶ Νικόδημος (ὁ ἐλθὼν πρὸς τὸν Ιησοῦν νυκτὸς τὸ πρῶτον) φέρων μίγμα σμύρνης καὶ ἀλόης ὡσεὶ λίτρας ἑκατόν.

Acceperunt ergo corpus Iesu, & obuinxerunt illud linteis cũ aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire.

40 Ελαβον οὖν τὸ σῶμα τοῦ Ιησοῦ, καὶ ἔδησαν αὐτὸ ὀθονίοις μετὰ τῶν ἀρωμάτων, καθὼς ἔθος ἐστὶ τοῖς Ιουδαίοις ἐνταφιάζειν.

In eo autẽ loco vbi fuerat crucifixus, erat hortus, & in horto monumentũ nouũ, g in quo nondũ quisquã positus fuerat.

g *Ne quis Ipsius resurrectionem calumniaretur, quasi alius quispiã ex eo sepulchro surrexisset, Theoph.*

41 Ην δὲ ἐν τῷ τόπῳ ὅπου ἐσταυρώθη, κῆπος, καὶ ἐν τῷ κήπῳ μνημεῖον καινόν, ἐν ᾧ οὐδέπω οὐδεὶς ἐτέθη.

Ibi ergo, propter Parasceuen Iudæorum, quòd monumẽtum illud prope esset, posuerunt Iesum.

42 Ἐκεῖ οὖν διὰ τὴν παρασκευὴν τῶν Ιουδαίων, ὅτι ἐγγὺς ἦν τὸ μνημεῖον, ἔθηκαν τὸν Ιησοῦν.

Venit autem & Nicodemus (qui venerat ad Iesũ nocte primùm) ferens mixturam myrrhæ & aloes quasi libras centum. Supr. 3.2.

Acceperũt ergo corpus Iesu, & ligauerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire.

Erat autem in loco vbi crucifixus est, hortus, & in horto monumentũ nouum, in quo nondũ quisquã positus fuerat.

Ibi ergo propter Parasceuen Iudæorum, quia iuxta erat monumentum, posuerunt Iesum.

CAP. XX.

1. *Maria nuntiat Christum resurrexisse.* 3. *Petrus & Iohannes hoc visuri,* 4. *Excurrunt.* 15. *Iesus Mariæ apparet,* 19. *& Discipulis domi congregatis.* 25. *Thomas, antè incredulus,* 28. *credit.*

N.

a *Vide Mat. 28.1.*

PRimo[a] verò die hebdomadis, Maria Magdalene venit manè quum adhuc tenebræ essent, ad monumentum: vidétque lapidẽ sublatũ à monumento:

Currit ergo & venit ad Simonem Petrum, & ad alterum illum discipulũ quẽ amabat Iesus: & dicit eis, Sustulerunt Dominum è monumento, & nescimus vbi posuerunt eum.

Τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ ἔρχεται πρωῒ σκοτίας ἔτι οὔσης, εἰς τὸ μνημεῖον· καὶ βλέπει τὸν λίθον ἠρμένον ἐκ τοῦ μνημείου.

Τρέχει οὖν καὶ ἔρχεται πρὸς Σίμωνα Πέτρον, καὶ πρὸς τὸν ἄλλον μαθητὴν ὃν ἐφίλει ὁ Ιησοῦς, καὶ λέγει αὐτοῖς, Ηραν τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ οὐκ οἴδαμεν ποῦ ἔθηκαν αὐτόν.

V.

VNa autem sabbathi, Maria Magdalene venit manè cum adhuc tenebræ essent, ad monumentum: & vidit lapidem sublatum à monumento: Mar. 16.2. Luc. 24.1.

Cucurrit ergo, & venit ad Simonem Petrum, & ad aliũ discipulum quem amabat Iesus: & dicit illis, Tulerũt Dominum de monumẽto, & nescimus vbi posuerunt eum.

Exiit ergo Petrus & ille alius discipulus, & venerunt ad monumentum.

Currebāt autem duo simul: & ille alius discipulus præcucurrit citius Petro, & venit primus ad monumentum.

Et quum se inclinasset, vidit posita linteamina: non tamen introiuit.

Venit ergo Simō Petrus sequēs eum, & introiuit in monumentum, & vidit linteamina posita:

Et sudariū quod fuerat super caput eius, nō cum linteaminibus positū, sed separatim inuolutū in vnum locum.

Tunc ergo introiuit & ille discipulus qui venerat primus ad monumētū, & vidit, & credidit.

Nondum enim sciebant Scripturā, quia oporteret eum à mortuis resurgere.

Matt. 28. 1 marc. 16. 5 *Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos.*

Maria autem stabat ad monumentum foris, plorans. Dū ergo fleret, inclinauit se & prospexit in monumentum:

Et vidit duos angelos in albis, sedentes, vnum ad

3 Ἐξῆλθεν οὖν ὁ Πέτρος καὶ ὁ ἄλλος μαθητὴς, καὶ ἤρχοντο εἰς τὸ μνημεῖον.

4 Ἔτρεχον δὲ οἱ δύο ὁμοῦ· καὶ ὁ ἄλλος μαθητὴς προέδραμε τάχιον τοῦ Πέτρου, καὶ ἦλθε πρῶτος εἰς τὸ μνημεῖον.

5 Καὶ παρακύψας βλέπει κείμενα τὰ ὀθόνια· οὐ μέντοι εἰσῆλθεν.

6 Ἔρχεται οὖν Σίμων Πέτρος ἀκολουθῶν αὐτῷ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ θεωρεῖ τὰ ὀθόνια κείμενα·

7 Καὶ τὸ σουδάριον ὃ ἦν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, οὐ μετὰ τῶν ὀθονίων κείμενον, ἀλλὰ χωρὶς ἐντετυλιγμένον εἰς ἕνα τόπον.

8 Τότε οὖν εἰσῆλθε καὶ ὁ ἄλλος μαθητὴς ὁ ἐλθὼν πρῶτος εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ εἶδε, καὶ ἐπίστευσεν.

9 Οὐδέπω γὰρ ᾔδεισαν τὴν γραφὴν, ὅτι δεῖ αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι.

10 Ἀπῆλθον οὖν πάλιν πρὸς ἑαυτοὺς οἱ μαθηταί.

11 Μαρία δὲ εἱστήκει πρὸς τὸ μνημεῖον κλαίουσα ἔξω. ὡς οὖν ἔκλαιε, παρέκυψεν εἰς τὸ μνημεῖον·

12 Καὶ θεωρεῖ δύο ἀγγέλους ἐν λευκοῖς, καθεζομένους, ἕνα πρὸς

Exiuit ergo Petrus & alter ille discipulus, & venerūt ad monumentum.

Currebant autem duo simul: sed alter ille discipulus præcurrit citiùs Petro, venitque prior ad monumentum.

Et incuruatus videt posita lintea: nō tamen introiuit.

Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiuit in monumentum, & conspexit lintea *ibi* posita:

Et sudarium quod fuerat super caput eius, non cum linteis positum, sed seorsum inuolutum in vnum locum.

Tunc ergo introiuit etiam alter ille discipulus qui venerat prior ad monumentum, vidítque, & credidit.

Nōdum enim nouerant[b] Scripturam, videlicet oportere eum à mortuis resurgere.

Redierunt ergo discipuli ad suos.

Maria autem flēs stabat ad monumentum [c] foris. Dum ergo fleret, incuruauit se in monumentum:

[2] Et cōspexit duos Angelos [d] albatos, sedentes, vnum ad

[b] *Per antiphrasim scripturam illa quibus tanquam tabulis est obsignata Dei voluntas, Scriptura dicitur.*

[c] *Id est, extra speluncam in qua excisum erat sepulchrum.*

[2] *Angeli quoque (& quidem bini) facti resurrectionis Dominī testes.*

[d] *Ad verb. in albis, sub. vestib. memic.*

caput, & alterum ad pedes, *illic* vbi iacuerat corpus Iesu.

τῇ κεφαλῇ, καὶ ἕνα πρὸς τοῖς ποσὶν, ὅπου ἔκειτο τὸ σῶμα τοῦ Ιησοῦ.

caput, & vnum ad pedes, vbi positum fuerat corpus Iesu.

Qui etiam dixerunt ei, Mulier, quid fles? Dicit eis, Sustulerunt [e] dominum meum, nec scio vbi posuerint eum.

13 Καὶ λέγουσιν αὐτῇ ἐκεῖνοι, Γύναι, τί κλαίεις; Λέγει αὐτοῖς, Ὅτι ἦραν τὸν κύριόν μου, καὶ οὐκ οἶδα ποῦ ἔθηκαν αὐτόν.

Dicunt ei illi, Mulier, quid ploras? Dicit eis, Quia tulerunt Dominum meum, & nescio vbi posuerunt eum.

[3] Et quum hæc dixisset, cõuersa est retrorsum, conspexitque Iesum stantem: nec sciebat Iesum esse.

14 Καὶ ταῦτα εἰποῦσα, ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ θεωρεῖ τὸν Ιησοῦν ἑστῶτα· καὶ οὐκ ᾔδει ὅτι ὁ Ιησοῦς ἐστι.

Hæc quum dixisset, conuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantem, & non sciebat quia Iesus est.

Dicit ei Iesus, Mulier, quid fles? quem quæris? Illa putans hortulanum esse, dicit ei, Domine, si tu asportasti eum, dicito mihi vbi posueris eum: & ego eum tollam.

15 Λέγει αὐτῇ ὁ Ιησοῦς, Γύναι, τί κλαίεις; τίνα ζητεῖς; Ἐκείνη, δοκοῦσα ὅτι ὁ κηπουρός ἐστι, λέγει αὐτῷ, Κύριε, εἰ σὺ ἐβάστασας αὐτὸν, εἰπέ μοι ποῦ αὐτὸν ἔθηκας· κἀγὼ αὐτὸν ἀρῶ.

Dicit ei Iesus, Mulier, quid ploras? quem quæris? Illa existimãs quia hortulanus esset, dicit ei, Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi vbi posuisti eũ: & ego eum tollam.

Dicit ei Iesus, Maria. Conuersa illa dicit ei, Rabboni: quod dicitur, Magister.

16 Λέγει αὐτῇ ὁ Ιησοῦς, Μαρία. Στραφεῖσα ἐκείνη λέγει αὐτῷ, Ραββουνί. ὃ λέγεται, Διδάσκαλε.

Dicit ei Iesus, Maria. Conuersa illa, dicit ei, Rabboni: quod dicitur, Magister.

[4] Dicit ei Iesus, [f] Ne me tangito: nõdum enim ascendi ad Patrem meum: sed proficiscere ad [g] fratres meos, & dic eis, Ascendo ad [h] Patrem meum & Patrem vestrũ, & Deũ meum & Deum vestrum.

17 Λέγει αὐτῇ ὁ Ιησοῦς, Μή μου ἅπτου. οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα μου· πορεύου δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου, καὶ εἰπὲ αὐτοῖς, Ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεόν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν.

Dicit ei Iesus, Noli me tangere: nõdum enim ascendi ad Patrẽ meum: vade autem ad fratres meos, & dic eis, Ascendo ad Patrem meum & Patrẽ vestrum, Deum meum & Deum vestrum.

Venit Maria Magdalene annuntians discipulis se vidisse Dominum, eáque sibi dixisse.

18 Ἔρχεται Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ ἀπαγγέλλουσα τοῖς μαθηταῖς ὅτι ἑώρακε τὸν Κύριον, καὶ ταῦτα εἶπεν αὐτῇ.

Venit Maria Magdalene annuntiãs discipulis, Quia vidi Dominum, & hæc dixit mihi.

¶ Quum

e *Loquitur Maria vulgi more, qui de cadauere sic loquitur, vt de toto homine.*

3 Iesus ipse præsens se testatur verè resurrexisse.

4 Christus qui resurrexit, non quærendus in hoc mundo secundùm carnem, sed in cælis per fidẽ, quò ipse nobis præiuit.

f *Volebat Maria Christũ amplecti præ nimio videlicet amore eius & gaudio, quòd rursum carne præsentẽ vidisset. Verum quũ Dominus videret eam carnalem sui præsentiam plus æquo admirari, animũ eius ad cælestia amplexúsque fidei erigere volens à tactu sui eam repellebat, dicẽs, Ne me &c. Cõtrà voluit vt discipuli ipsum tãgerent, & hoc vt suæ resurrectionis fidẽ illis faceret, qui eam nondũ credebant.*

g *Fratrũ nomine discipulos intelligit: nam proximo versiculo, Maria dicitur annuntiasse discipulis.*

h *Patrẽ meũ dixit secũdùm naturã in Deitate, & Patrẽ vestrum propter gratiam in adoptione filiorum Dei, Epiphanius.*

Mat.16.14 Luc.24.36 2.cor.15.5

¶ *Quum ergo sero esset die illo, vna sabbathorum, & fores essent clausæ, vbi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum, venit Iesus: & stetit in medio, & dicit eis, Pax vobis.*

19 ¶ Οὔσης οὖν ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ συνηγμένοι, διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς· καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ λέγει αὐτοῖς, Εἰρήνη ὑμῖν.

¶ [5]Quum ergo vespera esset die illo primo hebdomadis, & [i]fores essent clausæ *illic* vbi erant discipuli coacti propter metum Iudæorum, venit Iesus: stetítque in medio, & dixit eis, Pax vobis.

5 Christus Ianuis clausis repentè vi diuina sese discipulis sistēs, plenā eis fidē facit tum resurrectionis suæ, tum ipsorum Apostolatus, afflato illis sancto Spiritu Euangelici ministerii directore.

Et quum hoc dixißet, ostendit eis manus & latus. Gauisi sunt ergo discipuli viso Domino.

20 Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ. ἐχάρησαν οὖν οἱ μαθηταὶ ἰδόντες τὸν Κύριον.

Et quum hæc dixisset, ostendit eis manus ac latus suū. Gauisi sunt ergo discipuli viso Domino.

i *Vel spōte patuerunt illi fores, vel ipsi parietes illi fuerunt peruii.*

Mat.18.19

Dixit ergo eis Iesus iterum, Pax vobis: sicut misit me Pater, & ego mitto vos.

21 Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς πάλιν, Εἰρήνη ὑμῖν· καθὼς ἀπέσταλκέ με ὁ πατὴρ, κἀγὼ πέμπω ὑμᾶς.

Dicit ergo eis iterum, Pax vobis: sicut misit me Pater, ita & ego mitto vos.

Ex hoc quum dixißet, insufflauit, & dicit eis, Accipite Spiritum sanctum.

22 Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐνεφύσησε, καὶ λέγει αὐτοῖς, Λάβετε πνεῦμα ἅγιον.

Et quum hæc dixisset, afflauit, & dixit eis Accipite Spiritum sanctum.

Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt.

23 Ἂν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς· ἂν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται.

[6]Si quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: si quorum retinueritis, retenta sunt.

6 Promulgatio remissionis peccatorū per fidem in Christum, & iræ Dei declaratio retinēdis incredulorū peccatis summa est Euangelicæ prædicationis.

Thomas autem vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Iesus.

24 Θωμᾶς δὲ, εἷς ἐκ τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος Δίδυμος, οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν ὅτε ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς.

[7]Thomas autem, vnus ex duodecim, qui dicitur Didym⁹, non erat cū eis quando venerat Iesus.

7 Christus ex Thomæ incredulitate certū resurrectionis suæ testimonium elicit.

Dixerunt ergo ei alij discipuli, Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis, Nisi videro in manibus eius figuram clauorum, & mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam.

25 Ἔλεγον οὖν αὐτῷ οἱ ἄλλοι μαθηταὶ, Ἑωράκαμεν τὸν Κύριον. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Ἐὰν μὴ ἴδω ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ βάλω τὸν δάκτυλόν μου εἰς τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ βάλω τὴν χεῖρά μου εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, οὐ μὴ πιστεύσω.

Dixerunt ergo ei alij discipuli, Vidimus Dominum. Ille verò dixit eis, Nisi videro in manibus eius vestigium clauorum, & immisero digitum meum vestigio clauorum, & immisero manum meam lateri eius, nequaquam credam.

Octo igitur post diebus rursus erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis: venit Iesus foribus clausis, & stetit in medio, & dixit, Pax vobis.

Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & profer manum tuam, & immitte lateri meo: & ne esto incredulus, sed credens.

Respondit autem Thomas, & dixit ei, Dominus meus & Deus meus es.

[8] Dicit ei Iesus, Quia vidisti me, Thoma, credidisti: beati qui non viderunt, & crediderunt.

[9] Multa igitur etiam alia signa edidit Iesus in discipulorum suorum conspectu, quæ non sunt scripta in hoc libro.

Hæc autem scripta sunt, vt credatis Iesum esse Christum Filium Dei, & vt credentes, vitam habeatis per nomen eius.

26 Καὶ μθ' ἡμέρας ὀκτὼ πάλιν ἦσαν ἔσω οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ Θωμᾶς μετ' αὐτῶν. ἔρχεται ὁ Ἰησοῦς τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ εἶπεν, Εἰρήνη ὑμῖν.

27 Εἶτα λέγει τῷ Θωμᾶ, Φέρε τὸν δάκτυλόν σου ὧδε, καὶ ἴδε τὰς χεῖράς μου, καὶ φέρε τὴν χεῖρά σου, καὶ βάλε εἰς τὴν πλευράν μου· καὶ μὴ γίνου ἄπιστος, ἀλλὰ πιστός.

28 Ἀπεκρίθη ὁ Θωμᾶς καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου.

29 Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ὅτι ἑώρακάς με, Θωμᾶ, πεπίστευκας· μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες.

30 Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα σημεῖα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἃ οὐκ ἔστι γεγραμμένα ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ.

31 Ταῦτα δὲ γέγραπται ἵνα πιστεύσητε ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἵνα πιστεύοντες, ζωὴν ἔχητε ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.

Et post dies octo iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis: venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit, Pax vobis.

Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum: & noli esse incredulus, sed fidelis.

Respondit Thomas, & dixit ei, Dominus meus & Deus meus.

Dicit ei Iesus, Quia vidisti me Thoma, credidisti: beati qui non viderunt, & crediderunt.

Multa quidē & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc. Infr. 21. 25

Hæc autem scripta sunt, vt credatis quia Iesus est Christus filius Dei, & vt credentes, vitam habeatis in nomine eius.

[8] Vera fides ab ore Dei, non ab oculis carnis pendet.

[9] Fides in Christum Filium Dei & vnicum nostrum seruatorem, Euangelicæ doctrinæ ac præsertim historiæ resurrectionis scopus.

CAP. XXI.

1. *Iesus piscantibus Apostolis apparet*, 6. *quem miraculo captorum piscium agnoscunt.* 15. *Petro ouium curam committit*, 18. *mortisque genus eidem prænuntiat.*

N. V.

[1] Christus non tantùm præsens sed etiam vnà cùm discipulis suis vescens, plenissimam suæ resurrectionis fidem facit.

[1] POstea patefecit se rursus

ΜΕτὰ ταῦτα ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν πάλιν

POstea manifestauit se iterum

Iesus discipulis ad mare Tiberiadis: manifestauit autem sic:

ὁ Ιησοῦς τοῖς μαθηταῖς ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος· ἐφανέρωσε δὲ οὕτως·

Iesus discipulis ad mare Tiberiadis: patefecit autem sic:

Erant simul Simõ Petrus & Thomas qui dicitur Didymus, & Nathanael qui erat à Cana Galilææ, & filii Zebedæi, & alii ex discipulis eius duo.

2 Ἦσαν ὁμοῦ Σίμων Πέτρος καὶ Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος, καὶ Ναθαναὴλ ὁ ἀπὸ Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας, καὶ οἱ τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο.

Erant simul Simon Petrus & Thomas qui dicitur Didymus, & Nathanael qui erat ex Cana Galilææ, & filij Zebedæi, aliique ex discipulis eius duo.

Dicit eis Simon Petrus, Vado piscari. Dicunt ei, Venimus & nos tecum. Et exierunt, & ascenderũt in nauim: & illa nocte nihil prendiderunt.

3 Λέγει αὐτοῖς Σίμων Πέτρος, Ὑπάγω ἁλιεύειν. Λέγουσιν αὐτῷ, Ἐρχόμεθα καὶ ἡμεῖς σὺν σοί. Ἐξῆλθον, καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸ πλοῖον εὐθύς· καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ ἐπίασαν οὐδέν.

Dicit eis Simon Petrus, Abeo piscatum. Dicunt ei, Imus & nos tecum. Profecti sunt, & ascenderunt in nauigium statim, & illa nocte nihil ceperunt.

Mane autem iam facto, stetit Iesus in littore: non tamen cognouerunt discipuli quia Iesus est.

4 Προΐας δὲ ἤδη γενομένης ἔστη ὁ Ιησοῦς εἰς τὸν αἰγιαλόν· οὐ μέντοι ᾔδεισαν οἱ μαθηταὶ ὅτι Ιησοῦς ἐστι.

Mane autem iam exorto stetit Iesus in litore: non tamen cognouerunt discipuli Iesum esse.

Dicit ergo eis Iesus, Pueri, nunquid pulmentarium habetis? Responderunt ei, Non.

5 Λέγει οὖν αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς, Παιδία, μή τι προσφάγιον ἔχετε; Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ, Οὔ.

Dicit ergo eis Iesus pueri, num quid obsonij habetis? Responderunt ei, Non.

Dicit eis, Mittite in dexteram nauigii rete, & inuenietis. Miserunt ergo, & iam non valebant illud trahere præ multitudine piscium.

6 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Βάλετε εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου τὸ δίκτυον, καὶ εὑρήσετε. Ἔβαλον οὖν, καὶ οὐκ ἔτι αὐτὸ ἑλκύσαι ἴσχυσαν, ἀπὸ τῶν πλήθους τῶν ἰχθύων.

At ille dicit eis, Iacite rete in dextram nauigij partẽ, & inuenietis. Iecerunt ergo, & non amplius poterant illud trahere præ multitudine piscium.

Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Iesus, Petro, Dominus est. Simõ Petrus quũ audisset quia Dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare.

8 Λέγει οὖν ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος ὃν ἠγάπα ὁ Ιησοῦς, τῷ Πέτρῳ, Ὁ Κύριός ἐστι. Σίμων οὖν Πέτρος, ἀκούσας ὅτι ὁ Κύριός ἐστι, τὸν ἐπενδύτην διεζώσατο, (ἦν γὰρ γυμνὸς) καὶ ἔβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν.

Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Iesus, Petro, Dominus est. Simon ergo Petrus quum audisset Dominũ esse, [a] amiculum succinxit, (erat enim nudus) & abiecit se in mare.

a *Amiculũ ex lino, quod natanti minimè obsisteret.*

Alij autem discipuli nauigio venerunt(non enim longè aberant à terra, sed circiter cubitis ducentis) trahentes rete *plenum* piscium.

Vt ergo descenderunt in terram, vident prunas positas, & piscem impositũ, & panem.

Dicit eis Iesus, Adferte ex piscib⁹ quos modò cepistis.

Ascendit [Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenum magnis piscibus, centum quinquaginta tribus: & quum tot essent, non est fissum rete.

Dicit eis Iesus, Venite, prandete. Nullus autem discipulorum audebat eum interrogare, Tu quis es? quum scirent Dominum esse.

Venit ergo Iesus, & accipit panem & dat eis, & piscem similiter.

Hac iam tertia vice patefactus est Iesus discipulis suis, quum resurrexisset à mortuis.

2 Petrus terna confessione in pristinum gradum restituitur, vnde terna abnegatione exciderat: similque admonetur, eum demum esse pastorẽ qui Christũ diligẽs ipsius oues pascit.

2 Quum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus, Simõ *fili* Ionæ, diligis me, plus quam hi? Dicit ei, Etiã Domine: tu nosti quòd amẽ te. Dicit ei,

8 Οἱ δὲ ἄλλοι μαθηταὶ τῷ πλοιαρίῳ ἦλθον, (οὐ γὰρ ἦσαν μακρὰν ἀπὸ τῆς γῆς, ἀλλ' ὡς ἀπὸ πηχῶν διακοσίων) σύροντες τὸ δίκτυον τῶν ἰχθύων.

9 Ὡς οὖν ἀπέβησαν εἰς τὴν γῆν, βλέπουσιν ἀνθρακιὰν κειμένην, καὶ ὀψάριον ἐπικείμενον, καὶ ἄρτον.

10 Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἐνέγκατε ἀπὸ τῶν ὀψαρίων ὧν ἐπιάσατε νῦν.

11 Ἀνέβη Σίμων Πέτρος, καὶ εἵλκυσε τὸ δίκτυον ἐπὶ τῆς γῆς, μεστὸν ἰχθύων μεγάλων ἑκατὸν πεντηκοντατριῶν· καὶ τοσούτων ὄντων οὐκ ἐσχίσθη τὸ δίκτυον.

12 Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Δεῦτε, ἀριστήσατε. Οὐδεὶς δὲ ἐτόλμα τῶν μαθητῶν ἐξετάσαι αὐτόν, Σὺ τίς εἶ; εἰδότες ὅτι ὁ Κύριός ἐστιν.

13 Ἔρχεται οὖν ὁ Ἰησοῦς, καὶ λαμβάνει τὸν ἄρτον καὶ δίδωσιν αὐτοῖς, καὶ τὸ ὀψάριον ὁμοίως.

14 Τοῦτο ἤδη τρίτον ἐφανερώθη ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν.

15 Ὅτε οὖν ἠρίστησαν, λέγει τῷ Σίμωνι Πέτρῳ ὁ Ἰησοῦς, Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με πλέον τούτων; Λέγει αὐτῷ, Ναὶ Κύριε· σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ, Βό-

Alij autem discipuli nauigio venerũt, (non enim longè erant à terra, sed quasi cubitis ducentis) trahentes rete piscium.

Vt ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, & piscem superpositum, & panem.

Dicit eis Iesus, Afferte de piscibus quos prendidistis nunc.

Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus: & quum tanti essent, non est scissum rete.

Dicit eis Iesus, Venite, prandete. Et nemo audebat discumbentium interrogare eum, Tu quis es? scientes quia Dominus est.

Et venit Iesus, & accepit panem, & dat eis, & piscem similiter.

Hoc iam tertiò manifestatus est Iesus discipulis suis quũ resurrexisset à mortuis.

Quum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus, Simon Iohannis, diligis me plus his? Dicit ei, Etiam Dimine: tu scis quia amo te. Dicit ei,

Pasce

Pasce agnos meos.

Dicit ei iterum, Simon Iohannis, diligis me? Ait illi, Etiã Domine: tu scis quia amo te. Dicit ei, Pasce agnos meos.

Dicit ei tertiò, Simon Iohãnis, amas me? Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertiò, Amas me? & dixit ei, Domine, tu omnia scis: tu scis quia amo te. Dicit ei Iesus, Pasce oues meas.

Amen amen dico tibi, quum esses iunior, cingebas te & ambulabas vbi volebas: quum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quò tu non vis.

Hoc autem dixit, significans qua morte clarificaturus esset Deum. Et quum hoc dixisset, dicit ei, Sequere me.

Sup. 13,23. *Conuersus Petrus, vidit illum discipulũ quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuit in cœna super pectus eius, & dixit, Domine, quis est qui tradet te?*

Hunc ergo quum vidisset Petrus dicit Iesu, Domine, hic autem quid?

σκε τὰ ἀρνία μου.

16 Λέγει αὐτῷ πάλιν δεύτερον, Σίμων Ιωνᾶ, ἀγαπᾷς με; Λέγει αὐτῷ, Ναὶ Κύριε· σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ, Ποίμαινε τὰ πρόβατά μου.

17 Λέγει αὐτῷ τὸ τρίτον, Σίμων Ιωνᾶ, φιλεῖς με; Ελυπήθη ὁ Πέτρος ὅτι εἶπεν αὐτῷ τὸ τρίτον, Φιλεῖς με; καὶ εἶπεν αὐτῷ, Κύριε, σὺ πάντα οἶδας· σὺ γινώσκεις ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Βόσκε τὰ πρόβατά μου.

18 Αμὴν ἀμὴν λέγω σοι· ὅτε ἦς νεώτερος, ἐζώννυες σεαυτὸν, καὶ περιεπάτεις ὅπου ἤθελες· ὅταν δὲ γηράσῃς, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλος σε ζώσει, καὶ οἴσει ὅπου οὐ θέλεις.

19 Τοῦτο δὲ εἶπε, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ δοξάσει τὸν Θεόν· καὶ τοῦτο εἰπὼν, λέγει αὐτῷ, Ἀκολούθει μοι.

20 Επιστραφεὶς δὲ ὁ Πέτρος βλέπει τὸν μαθητὴν ὃν ἠγάπα ὁ Ιησοῦς, ἀκολουθοῦντα· ὃς καὶ ἀνέπεσεν ἐν τῷ δείπνῳ ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ, καὶ εἶπε, Κύριε, τίς ἐστιν ὁ παραδιδούς σε;

21 Τοῦτον ἰδὼν ὁ Πέτρος λέγει τῷ Ιησοῦ, Κύριε, οὗτος δὲ τί;

Pasce agnos meos.

Dicit ei rursum secundò, Simon *fili* Ionæ, diligis me? Ait illi, Etiam Domine, tu nosti quòd amem te. Dicit ei, Pasce oues meas.

Dicit ei tertiò, Simon *fili* Ionæ, amas me? Tristis fuit Petrus quòd [b] tertiò dixisset ipsi, Amas me? Dixitque ei, Domine, tu omnia nosti: tu nosti quòd amem te. Dicit ei Iesus, Pasce oues meas.

3 Amen amen dico tibi, quum esses iunior, [c] cingebas te, & ibas quò volebas: quum autem senueris, extendes manus tuas, & alius [d] te cinget, & transferet [e] quò noles.

Hoc autem dixit, significans [f] qua morte glorificaturus esset Deum. Et quum hoc dixisset, dicit ei, Sequere me.

4 Conuersus Petrus videt illum discipulum quem diligebat Iesus, sequentem, qui & rucubuerat in cœna super pectus eius, & dixerat, Domine, quis est ille qui te prodit?

Hunc ergo quum vidisset Petrus, dicit Iesu, Domine, hic autem quid?

b *Nempè æquum erat, vt triplici abnegationi triplex confessio opponeretur, ne de tanti peccati remissione, & restitutione muneris Apostolici dubitaret Petrus.*

3 Prædicitur mors Petri violenta.

c *Qui peregrè proficiscebantur, præsertim in Oriente, & in iis regionibus quarum incolæ prælongis vestibus vtuntur, illos necesse est succingi.*

d *Respexit ad illam rationem qua captiui loris ac vinculis constringuntur, quasi dicat, Nunc te liberè accingis, vt proficiscaris quò libuerit, atqui tempus erit, quum non te zona accinges, sed alius te vinculis cõstringet, vt te pertrahat etiã inuitum.*

e *Non quidem quòd Petrus inuitus pro Dei veritate quicquam tulerit, quum eum legamus gaudentem rediisse è concilio in quo flagris cæsus fuerat, sed quia hæc voluntas non proficiscitur à carne, sed ab illo aduentitio Spiritus donoo, itaque repugnantiam quandã indicauit.*

f *Qui ex hoc loco colligunt Petrũ fuisse crucifixũ, ineptè argumẽtãtur, quũ Christ, in genere prædicet Petri mortem violentam fore.*

4 Cauendum ne dum alios circunspicimus quod nobis iniunctum est negligamus.

Dicit ei Iesus, Si velim eum manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere.

22 Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρός σε; σὺ ἀκολούθει μοι.

Dicit ei Iesus, Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere.

8 i. Dimanaeis.

8 Exiit ergo sermo iste inter fratres, discipulum illum nō moriturum: sed non dixerat ei Iesus, Non morietur: sed, Si eū velim manere donec veniam, quid ad te?

23 Ἐξῆλθεν οὖν ὁ λόγος οὗτος εἰς τοὺς ἀδελφοὺς, ὅτι ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος οὐκ ἀποθνήσκει· καὶ οὐκ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει· ἀλλ', Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρός σε;

Exiuit ergo sermo iste inter fratres quia discipulus ille non morietur: et nō dixit ei Iesus, Non moritur: sed, Si eum volo manere donec veniam, quid ad te?

5 Vera est Christi historia, nec hominum curiositati sed saluti, sancto cū delectu perscripta.

5 Hic est discipulus ille qui de his testatur, & hæc scripsit: & scimus verum esse testimonium eius.

24 Οὗτός ἐστιν ὁ μαθητὴς ὁ μαρτυρῶν περὶ τούτων καὶ γράψας ταῦτα· καὶ οἴδαμεν ὅτι ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ.

Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc: & scimus quia verum est testimonium eius.

Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus, quæ si scribantur sigillatim, ne mūdum quidem ipsum opinor capturū eos qui scriberentur libros. Amen,

25 Ἔστι δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ ὅσα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἅτινα ἐὰν γράφηται καθ' ἕν, οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία. Ἀμήν.

Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus: quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt, libros. Sup. 20. 30.

ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΩΝ ἈΓΙΊΩΝ ΑΠΟΣΤΟΊΑΩΝ.

ACTA SANCTORVM APOSTOLORVM.

CAP. I.

2. *Continuat Lucas hanc historiam ad suum Euangelium.* 9. *Sublato in cælum Christo,* 10. *Apostoli.* 11. *monentibus angelis,* 12. *reuersi,* 14. *precibus incumbunt.* 15. *Petri oratione,* 18. *Iudæ proditoris loco,* 23. *Matthias eligitur.*

V.

PRimùm quidē sermonem feci de omnibus ô Theophile, quæ cœpit Iesus facere & docere,

Vsque in diem qua præcipiens Apostolis per Spiritū sanctum, quos elegit assumptus est:

Quibus & præbuit seipsum viuum post passionem suam in multis argumentis, per dies quadraginta apparens eis, & loquens de regno Dei.

Luc. 24. 49 Ab. 14. 25 *Et conuescens præcepit eis, ab Ierosolymis ne discederent, sed expecta-*

ΤΟΝ μὲν πρῶτον λόγον ἐποιησάμην περὶ πάντων, ὦ Θεόφιλε, ὧν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν,

2 Ἀχρὶ ἧς ἡμέρας ἐντειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις διὰ πνεύματος ἁγίου, οὓς ἐξελέξατο, ἀνελήφθη·

3 Οἷς καὶ παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα μετὰ τὸ παθεῖν αὐτὸν, ἐν πολλοῖς τεκμηρίοις, δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὀπτανόμενος αὐτοῖς, καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

4 Καὶ συναλιζόμενος παρήγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμέ-

N.

PRimum [1] quidē librum confeci, Theophile, de [a] omnibus quæ cœpit Iesus & facere & docere,

Ad *eum* vsque diē quo quum mandata dedisset Apostolis per Spiritum sanctū, quos elegerat, sursum receptus est:

[a] Quibus etiam seipsum, postquam ipse passus fuit, repręsentarat viuum multis [b] indubitatis signis, per dies quadraginta conspectus ab eis, & dicens quæ ad regnum Dei *spectant.*

[c] Et cōgregans *eos,* denuntiauit eis ne abscederent Hierosolymis, sed vt expe-

1 Transitio ab Euangelii (id est dictorum & factorum Christi) historia ad Apostolorū acta.

a *Facta Iesu sunt miracula, & actiones dicitur ac indices, & omnium rerum perfecta sanctitas, atque adeò doctrinæ ipsius exēpla.*

2 Ideo Christus statim à resurrectione non ascendit in cælum, vt suæ resurrectionis plenam fidem faceret, & Apostolos in doctrinam quā audierāt, præsens confirmaret.

b *Indubitata signa,* Tecmeria *vocat quæ necessaria vocantur: Christum autem verè resurrexisse, indicabunt hæc signa, loqui, ambulare, edere, manibus sese cōtrectandum præbuisse.* c *Congregauit eos Dominus, quum dispersi huc & illuc fugissent, vt eos vna omnes haberet ascensionis suæ testes.*

starent promissum Patris, Quod inquit audistis ex me.

Nam Iohannes baptizauit quidem aqua, vos autem baptizabimini [d] Spiritu sancto istis non multis pòst diebus.

3 Quum igitur illi conuenissent, interrogarunt eum, dicentes, Domine, num hoc tempore [e] restituetes regnum Israeli?

Dixit autem ad illos, Non est vestrum nosse tempora siue [f] opportunitates quas Pater in sua ipsi⁹ authoritate posuit.

Sed recipietis virtutem Spiritus sancti, postquam superuenerit in vos: eritísque mihi testes & in Hierusalem, & in tota Iudæa, Samariáque, & vsque ad vltimas terras.

4 Et quum hæc dixisset, aspicientibus ipsis eleuatus est, & nubes susceptum eũ abstulit ab oculis eorum.

Et quum essent intentis in cælum oculis eo proficiscente, ecce, viri duo astiterunt illis albo vestitu,

Qui & dixerunt, Viri Galilæi, quid statis intuentes in cælum? hic Iesus qui sursum receptus est à vobis in cælũ, ita

νειν τὴν ἐπαγγελίαν τῆς παρ' ἐμοῦ, ἣν ἠκούσατέ μου.

5 Ὅτι Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν πνεύματι ἁγίῳ οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας.

6 Οἱ μὲν οὖν συνελθόντες ἐπηρώτων αὐτὸν, λέγοντες, Κύριε, εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραήλ;

7 Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς, Οὐχ ὑμῶν ἐστι γνῶναι χρόνους ἢ καιροὺς οὓς ὁ πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ·

8 Ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς· καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἔν τε Ἰερουσαλὴμ καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς.

9 Καὶ ταῦτα εἰπὼν, βλεπόντων αὐτῶν ἐπήρθη· καὶ νεφέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.

10 Καὶ ὡς ἀτενίζοντες ἦσαν εἰς τὸν οὐρανὸν, πορευομένου αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ, ἄνδρες δύο παρειστήκεισαν αὐτοῖς ἐν ἐσθῆτι λευκῇ,

11 Οἳ καὶ εἶπον, Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἑστήκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανὸν, οὕτως ἐλεύ-

rent promissionem Patris, Quam audistis (inquit) per os meum.

Quia Iohannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies.

Igitur qui conuenerant interrogabant eum, dicentes, Domine, si in tempore hoc restituis regnum Israeli?

Dixit autem eis, Non est vestrum nosse tempora vel momenta: quæ Pater posuit in sua ipsius potestate.

Sed accipietis virtutem superuenientis Spiritus sancti in vos, & eritis mihi testes in Ieruſalem & in omni Iudæa, & Samaria, & vsque ad vltimum terræ.

Et quum hæc dixisset, videntibus illis, elevatus est: & nubes suscepit eum ab oculis eorum.

Quúmque intuerentur in cælum euntem illum, ecce, duo viri adstiterũt iuxta illos in vestibus albis,

Qui & dixerũt, Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cælum? hic Iesus qui assumptus est à vobis in cælum, sic ve-

d Sub. à Patre, vel à me, vt Pater vel Christus opponatur Iohanni, sicut aqua Spiritui sancto.

e Prius certandũ quàm eriũphandũ nec curiosè inuestigandæ quæ Deus non patefecit.

f i. Reipendat commodas occasiones, felices quas Dominus vbi agendũ cẽ statuerit.

4 Christus promissã Spiritus sancti plena virtute qua corpore absens Ecclesiam suam regat, corpus suum à nobis sursum in cælestia taberna cula sustulit, ibidem testibus Angelis ad extremũ vsque diem æterni iudicij permansurum.

g E vestris temporibus.

Mat.3.11 marc.1.8 ioh.1.26 luc.3.16 infr.2.2 & 11.16 & 19.4

Infrà 2.38

Luc.24.51

niet quemadmodũ vidistis eum euntẽ in cælum.

¶Tunc reuersi sunt Ierosolymam à mõte qui vocatur Oliueti, qui est iuxta Ierusalem, Sabbathi habens iter.

Et quum introissent in cœnaculum, ascenderunt vbi manebant Petrus & Iohannes & Iacobus & Andreas, & Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iacobus Alphæi & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi.

Hi omnes erant perseuerantes vnanimiter in oratione cum mulieribus & Maria matre Iesu, & fratribus eius.

In diebus illis exurgẽs Petrus in medio fratrum, dixit: (erat autem turba nominum simul fere centum viginti)

Psal. 42. 10 Iob. 3. 18

Viri fratres oportet impleri Scripturã quam prædixit Spiritus sanctus per os Dauid de Iuda, qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Iesum.

Quia connumeratus erat in nobis & sortitus erat sortem ministerii huius.

σταγμὸν ὁδοῦ σαββάτου ἐχούσης ὁδόν.

13 Καὶ ὅτε εἰσῆλθον, ἀνέβησαν εἰς τὸ ὑπερῷον, οὗ ἦσαν καταμένοντες ὅ τε Πέτρος καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης, καὶ Ἀνδρέας, Φίλιππος καὶ Θωμᾶς Βαρθολομαῖος καὶ Ματθαῖος, Ἰάκωβος Ἀλφαίου, καὶ Σίμων ὁ Ζηλωτὴς, καὶ Ἰούδας Ἰακώβου.

14 Οὗτοι πάντες ἦσαν προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει, σὺν γυναιξὶ, καὶ Μαρίᾳ τῇ μητρὶ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ σὺν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ.

15 Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις ἀναστὰς Πέτρος ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν, εἶπεν (ἦν τε ὄχλος ὀνομάτων ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὡσεὶ ἑκατὸν εἴκοσιν.)

16 Ἄνδρες ἀδελφοὶ, ἔδει πληρωθῆναι τὴν γραφὴν ταύτην ἣν προεῖπε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ στόματος Δαβὶδ περὶ Ἰούδα τοῦ γενομένου ὁδηγοῦ τοῖς συλλαβοῦσι τὸν Ἰησοῦν.

17 Ὅτι κατηριθμημένος ἦν ἐν ἡμῖν, καὶ ἔλαχε τὸν κλῆρον τῆς διακονίας ταύτης.

veniet quemadmodum conspexistis eũ proficiscentem in cœlum.

¶Tũc reuersi sunt in Hierusalem à mõte qui vocatur Oliueti, qui est prope Hierusalem, [h] distans itinere Sabbathi.

[5] Et quum [i] introisset, ascenderũt in [k] cœnaculum vbi commorabantur Petrus (videlicet) & Iacobus, & Iohannes & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iacobus *filius* Alphæi & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi *fratir*.

Hi omnes [l] perdurabant [m] concorditer [n] *in* oratione & deprecatione cum [o] vxoribus, & Maria matre Iesu, & cum ipsius [p] fratribus.

[6] Et per eos dies assurgens Petrus in medio discipulorum, dixit, (erat autẽ turba [q] capitum eõdem *loci* quasi centum viginti)

7 Viri fratres, oportuit impleri Scripturam hanc, quam prędixit Spiritus sanctus per os Dauid, de Iuda, qui fuit dux viæ iis qui comprehenderunt Iesum.

Quia annumerabatur nobiscum, & sortitus erat partem ministerii huius.

h *Circiter duo millia passuũ,*

5 Ecclesiastici conuentus ad audiendum Verbum & cõmunes preces concipiendas autoribus Apostolis in domo prius ara primũm instituti & celebrati

i *Eorum in presentia, quãdiu hæc ecclesia eo tempore vsus est communi domicilium delegerat.*

k *Superioris domus pars tem.*

l *Verbum Græcum significationem habet constantiæ & firmitatis inuictæ.*

m *Vtilitercum cydia sit mentis. Ea enim preces Deo fiunt gratissimæ quæ fiunt ab animis & animo volũtatibus consentientibus.*

n *Petebant discipuli tum Spiritus missionem tum à periculis quibus circumsidebantur liberationem.*

o *Confirmari enim desiderabat vxores, quas socias peritulerit essent habituri.*

p *Cognatis.*

6 Petrus vel ex arcana Spiritus reuelatione vel expresso Ecclesiæ iudicio, Apostolici collegii antistes & interpres.

q *Ad verum numerum. Solent enim homines nominatim cẽseri.*

7 Occurrit

Petrus Iudæ proditoris offendiculo, quòd quæcunque ei acciderunt à Deo fuerint prædicta.

Is igitur acquisiuit agrum ex mercede iniustitiæ: & ſuſpenſus crepuit medius, & effuſa ſunt omnia viſcera eius.

18 Οὗτος μὲν οὖν ἐκτήσατο χωρίον ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἀδικίας καὶ πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος· καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ.

Et hic quidem poſſedit agrum de mercede iniquitatis, & ſuſpenſus crepuit medius, & diffuſa ſunt omnia viſcera eius. Mat. 27.5.

Innotuitque omnibus habitantibus Hieroſolymæ: adeò vt vocetur ager ille propria ipſorum lingua, Aceldama, hoc eſt, ager ſanguinis.

19 Καὶ γνωστὸν ἐγένετο πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν Ἰερουσαλήμ, ὥστε κληθῆναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν, Ἀκελδαμά, τουτέστι χωρίον αἵματος.

Et notum factum eſt omnibus habitantibus Ieruſalē: ita vt appellaretur ager ille, lingua eorum, Hacel-dema, hoc eſt, ager ſanguinis.

Scriptum eſt enim in libro Pſalmorum, Fiat commoratio eius deſerta, & non ſit qui habitet in ea. Et [t] Epiſcopatū eius accipiat alius.

20 Γέγραπται γὰρ ἐν βίβλῳ ψαλμῶν, Γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτοῦ ἔρημος, καὶ μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν ἐν αὐτῇ. Καί, Τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος.

Scriptum eſt enim in libro Pſalmorum, Fiat commoratio eius deſerta, & non ſit qui inhabitet in ea. Et Epiſcopatum eius accipiat alter. Pſal. 68. 26. Pſa. 108.8

[s] Oportet igitur ex iis viris qui nobiſcum conuenerūt toto tempore quo Dominus Ieſus [u] munere ſuo functus eſt inter nos,

21 Δεῖ οὖν τῶν συνελθόντων ἡμῖν ἀνδρῶν ἐν παντὶ χρόνῳ ᾧ εἰσῆλθεν καὶ ἐξῆλθεν ἐφ' ἡμᾶς ὁ Κύριος Ἰησοῦς,

Oportet ergo ex his viris qui nobiſcum ſunt congregati, in omni tempore quo intrauit & exiit inter nos Dominus Ieſus,

Exorſus à Baptiſmo Iohānis, ad eū vſque diem quo ſurſū eſt à nobis, vnum fieri nobiſcum teſtem reſurrectionis eius.

22 ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου ἕως τῆς ἡμέρας ἧς ἀνελήφθη ἀφ' ἡμῶν, μάρτυρα τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ γενέσθαι σὺν ἡμῖν ἕνα τούτων.

Incipiens à baptiſmate Iohannis vſque in diem qua aſſumptus eſt à nobis, teſtem reſurrectionis eius nobiſcum fieri vnum ex iſtis.

[y] Statuerunt igitur duos, Ioſeph qui vocabatur Barſabas, qui cognominatus eſt Iuſtus, & Matthiam:

23 Καὶ ἔστησαν δύο, Ἰωσὴφ τὸν καλούμενον Βαρσαββᾶν, ὃς ἐπεκλήθη Ἰοῦστος, καὶ Ματθίαν.

Et ſtatuerūt duos, Ioſeph, qui vocabatur Barſabas, qui cognominatus eſt Iuſtus, & Matthiam:

Et precantes dixerunt, Tu Domine, qui corda omniū no-

24 Καὶ προσευξάμενοι εἶπον, Σὺ Κύριε, καρδιογνῶστα πάντων,

Et orantes dixerūt, Tu Domine qui corda noſti omniū

r *Reſpexit Lucas non conſilia Iudæ, ſed euentum. Sic aliquis dicitur malis ſibi quæreſe habilia nō conſilii aut voluntatis ſed euentus ratione.*

s *Significant verba Græca primum Iudam prolapſum medium diſſiluiſſe cum quo diuti ſingularis erepius fragore.*

t *Munus & functionē. Dauid quidē hæc ſcripſit in Dorygis armenta præfectum. Solent autem paſtorum, eximiam & egregiā vocabula ad eccleſiaſticam adminiſtrationem transferri.*

s Apoſtoli nihil deliberant niſi conſulto Dei verbo: deinde quod totius Eccleſiæ intererat, non niſi conſcia Eccleſia exequuntur.

u *Ad verb. Latinis, & exiit quod genus dicendi Hebraïc indicat functionis publicæ, eiuſque laboriosæ adminiſtrationem, quam de iis agitur qui in publico munere verſantur. Deu. 31.2. 1. Par. 27.1.*

x *A noſtro ætu.*

y Apoſtolos oportuit immediatè à Dee ordinari, ideóque præeuntibus precibus eligitur Matthias ſortitione, quæ inſtar diuinæ vocis eſſet. y *Publicè & totius collegii ſuffragiis.*

Oſtende

ostende quem elegeris ex his duobus vnum,

Accipere locum ministerij eius & Apostolatus, de quo præuaricatus est Iudas, vt abiret in locum suum.

Et dederunt sortes eis: & cecidit sors super Matthiã, & annumeratus est cum vndecim Apostolis.

ἀνάδειξον ἐκ τούτων τῶν δύο ἕνα ὃν ἐξελέξω,

25 Λαβεῖν τὸν κλῆρον τῆς διακονίας ταύτης καὶ ἀποστολῆς, ἐξ ἧς παρέβη Ἰούδας, πορευθῆναι εἰς τὸν τόπον τὸν ἴδιον.

26 Καὶ ἔδωκαν κλήρους αὐτῶν· καὶ ἔπεσεν ὁ κλῆρος ἐπὶ Ματθίαν, καὶ συγκατεψηφίσθη μετὰ τῶν ἕνδεκα ἀποστόλων.

sti, ostende vtrũ elegeris ex his duobus,

Vt accipiat[z] sortẽ ministerii hui⁹ & Apostolatus, à quo[a] aberrauit Iudas, vt abiret in locum suum.

[b] Iecerunt igitur sortes eorum: & cecidit sors super Matthiã, qui communibus[c] calculis allectus est cum vndecim Apostolis.

z *Vt sit ipse consors & particeps huius ministerii.*

a *Decessit siue excidit. à prolabendo metaphora à via ducta. Vocationes enim Hebræis viarum nomine significantur.*

b *Sortiti sunt coniectis sortibus.*

c *Calculis coniectis sententiæ olim, siue suffragia declarabantur.*

Cap. II.

1. *Apostoli.* 4. *Spiritu sancto repleti.* 8. *diuersis linguis loquuntur.* 13. *Ebrietatis notam.* 15. *Petrus eleuat.* 22. 34. *Iesum Messiam esse docet.* 37 *Auditoribus consternatis,* 38. *pœnitentiam suadet.*

V.

Et quum complerentur dies Pẽtecostes, erãt omnes pariter in eodem loco.

Et factus est repẽtè de cælo sonus, tanquam aduenientis spiritus vehemẽtis, & repleuit totam domum vbi erãt sedentes.

Et apparuerunt illis dispertitæ linguæ tanquam ignis, seditque supra singulos eorum.

Et repleti sunt omnes Spiritu sancto & cœperũt loqui

ΚΑΙ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς, ἦσαν ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό.

2 Καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον οὗ ἦσαν καθήμενοι.

3 Καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρὸς, ἐκάθισέ τε ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν.

4 Καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες πνεύματος ἁγίου, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν

N.

QVũ[1] autẽ[a] aduenisset dies Pentecostes, erãt [b]omnes concorditer eodem *loci*.

Tum extitit repentè è cælo sonitus tanquam ruentis flatus violenti, qui repleuit totam domũ vbi erant sedentes.

Et visæ sunt eis dispertitæ linguæ instar ignis *qui* etiam [c]sedit super vnumquenque eorum.

Repleti sunt autẽ omnes Spiritu sancto, cœperúntque loqui

1 Apostoli, die maximè solẽni, vt res esset toti mũdo perspecta, vno in loco congregati, vt vnum omnium illorum munus, eundem Spiritum eandémque fidẽ esse cõstaret, adhibito duplici symbolo, cœlitus designantur, & excellẽtissimis quibusque Spiritus sancti donis, ac imprimis quidem linguarum extraordinario & necessario dono vnguntur.

a *Ad verbũ, compleretur, id est, inchoatus esset, velut Luc. 2. 21. Compleri enim dicunt Hebræi diem vel annum, quum præcedentes exacti sunt. Is autem inchoatur Ierem 25. 12. Erit autem quum impleti fuerint septuaginta anni, visitabo, &c. Non enim post septuagesimum annum, sed ipso septuagesimo anno reduxit populum Dominus. Erat autem Pentecostes, diquinquagesimus post Paschatis festum.*

b *Duodecim Apostoli qui futuri essent Ecclesiæ quasi Patriarchæ.*

c *Sub. ignis, vel spiritus.*

d Aliae linguae vocat, quae diuersae essent ab ea quae Apostolis erat familiaris, quae Marcus nouas vocat.

e Significat Apostolos, nec omnes, nec fanaticorum instar modo hac, modo illa lingua loquutos, sed magna habuisse exordia ab eo quem in sua ima, nihil diuisisse, nisi spiritu sancto linguam moderante.

f Ebhyperbole Hebraïs familiaris vt Deut. 2. 25.

g Huius facti rumore.

h Non quòd personae suae voce, audirentur plures, sed peregrinis linguis loquebantur Apostoli: illo enim pacto esset magis admirandum, hoc verò dicentium, Nazianz. in Orat. de Pent.

i Iudaeorum nomine eos intelligit, qui ex origine & religione Iudaei erant, quamuis alibi nati. Proselyti autem erat qui è Paganis, Iudaeorum religionem amplectebantur.

2 Verbũ Domini alios percellit vt eos ad inquirendam veritatem adigat, alios verò sic redarguit vt suae ipsorum impudentiae testes esse cogat.

d aliis linguis, e prout Spiritus ille dabat eis eloqui.

Erant verò Hierosolymis commorãtes Iudaei, viri religiosi, ex omni natione eorũ f qui sub cœlo sunt.

Orto autem g hoc rumore, conuenit multitudo, & confusa est, quòd audiret vnusquisque propria lingua sua eos loquẽtes.

Obstupescebant autem omnes ac mirabantur, dicentes alij ad alios, Nonne ecce, homines isti qui loquuntur, Galilaei sunt?

h Quomodo igitur nos audimus eos sua quisque lingua in qua nati sumus?

Parthi, & Medi, & Elamitae, & qui incolimus Mesopotamiam, Iudaeamque & Cappadociã, Nontum, & Asiam,

Phrygiam & Nam phyliam, Ægyptum & partes Libyæ quæ est secundùm Cyrenen, & aduenæ Romani, i Iudaique & proselyti:

Cretes & Arabes, audimus eos loquentes nostris linguis magnifica Dei facta.

2 Obstupescebant autem omnes, &

ἑτέραις γλώσσαις, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου ἀποφθέγγεσθαι.

5 Ἦσαν δὲ ἐν Ἰερουσαλὴμ κατοικοῦντες Ἰουδαῖοι, ἄνδρες εὐλαβεῖς, ἀπὸ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανόν.

6 Γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης, συνῆλθε τὸ πλῆθος, καὶ συνεχύθη· ὅτι ἤκουον εἷς ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν.

7 Ἐξίσταντο δὲ πάντες καὶ ἐθαύμαζον, λέγοντες πρὸς ἀλλήλους, Οὐκ ἰδοὺ, πάντες οὗτοί εἰσιν οἱ λαλοῦντες, Γαλιλαῖοι;

8 Καὶ πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν ἐν ᾗ ἐγεννήθημεν;

9 Πάρθοι, καὶ Μῆδοι, καὶ Ἐλαμῖται, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Μεσοποταμίαν, Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδοκίαν, Πόντον, καὶ τὴν Ἀσίαν,

10 Φρυγίαν τε καὶ Παμφυλίαν, Αἴγυπτον, καὶ τὰ μέρη τῆς Λιβύης τῆς κατὰ Κυρήνην· καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες Ῥωμαῖοι, Ἰουδαῖοί τε καὶ προσήλυτοι·

11 Κρῆτες καὶ Ἄραβες, ἀκούομεν λαλούντων αὐτῶν ταῖς ἡμετέραις γλώσσαις τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ.

12 Ἐξίσταντο δὲ πάντες, καὶ διηπόρουν, ἄλλος

variis linguis prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis.

Erant autem in Ieruſalem habitantes Iudaei, viri religiosi ex omni natione quae sub cœlo est.

Facta autem hac voce, conuenit multitudo, & mente cõfusa est, quoniã audiebat vnusquisque lingua sua illos loquentes.

Stupebant autem omnes & mirabantur, dicentes, Nonne, ecce, omnes isti qui loquuntur, Galilaei sunt?

Et quomodo nos audimus vnusquisque linguam nostrã, in qua nati sumus?

Parthi, & Medi, & Elamitae, & qui habitãt Mesopotamiam, Iudaeã, & Cappadociã, Pontum, & Asiam,

Phrygiam, & Pamphyliam, Aegyptũ & partes Libyae quae est circa Cyrenen, & aduenae Romani Iudaei quoque & proselyti:

Cretes, & Arabes; audimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei.

Stupebant autem omnes &

mirabantur, adinuicem dicentes, Quidnam vult hoc esse?

Alij autem irridentes dicebant, Quia musto pleni sunt isti.

Stans autem Petrus cum vndecim, leuauit vocem suã. & loqutus est eis, Viri Iudæi, & qui habitatis Ierusalẽ, vniuersi, hoc vobis notum sit, & auribus percipite verba mea.

Non enim sicut vos æstimatis, hi ebrij sunt, quum sit hora diei tertia:

Sed hoc est quod dictum est per prophetam Ioel,

Et erit in nouissimis diebus (dicit Dominus) effundã de Spiritu meo super omnem carnem: & prophetabũt filij vestri & filiæ vestræ & iuuenes vestri visiones videbunt, & seniores vestri somnia somniabunt:

Ioel.2.28. Esa.44.3.

Et quidem super seruos meos, & super ancillas meas in diebus illis effundã de Spiritu meo, & prophetabunt.

Et dabo prodigia in cælo sursum: & signa in terra deorsũ, sanguinẽ & ignem & vaporem

πρὸς ἄλλον λέγοντες, Τί ἂν θέλοι τοῦτο εἶναι;

13 Ἕτεροι δὲ χλευάζοντες ἔλεγον, Ὅτι γλεύκους μεμεστωμένοι εἰσί.

14 Σταθεὶς δὲ Πέτρος σὺν τοῖς ἕνδεκα, ἐπῆρε τὴν φωνὴν αὐτοῦ, καὶ ἀπεφθέγξατο αὐτοῖς, Ἄνδρες Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλὴμ ἅπαντες, τοῦτο ὑμῖν γνωστὸν ἔστω, καὶ ἐνωτίσασθε τὰ ῥήματά μου.

15 Οὐ γὰρ, ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε, οὗτοι μεθύουσιν. (ἔστι γὰρ ὥρα τρίτη τῆς ἡμέρας·)

16 Ἀλλὰ τοῦτό ἐστι τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ προφήτου Ἰωὴλ,

17 Καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, (λέγει ὁ Θεὸς) ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν, καὶ οἱ νεανίσκοι ὑμῶν ὁράσεις ὄψονται, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνύπνια ἐνυπνιασθήσονται·

18 Καί γε ἐπὶ τοὺς δούλους μου καὶ ἐπὶ τὰς δούλας μου ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου, καὶ προφητεύσουσι.

19 Καὶ δώσω τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ σημεῖα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, αἷμα καὶ πῦρ καὶ ἀτμίδα

hæsitabant, dicentes alius ad alium, Quid hoc *rei* esse possit?

Alij verò[k] cauillantes, dicebant, Vino dulci pleni sunt *isti*.

Stans autem Petrus cũ vndecim,[l] sustulit vocem suam, & loquutus eis est, dicẽs, Viri Iudęi, *vosque* omnes qui habitatis Hierosolymis, hoc vobis notum esto, auribus percipite verba mea.

Non enim, vt vos existimatis, isti ebrij sunt, quum sit[m] hora diei tertia:

Sed hoc illud est quod dictũ est [n]per Prophetam Ioel,

[3]Et erit vltimis temporibus, (dicit Deus) effundam ex Spiritu meo in[o] quãuis[p] carnem: & prophetabũt filij vestri, & filiæ vestræ, & iuuenes vestri visiones videbunt, & seniores vestri somnia somniabunt:

Et quidem super seruos meos & super ancillas meas, in diebus illis effundã de Spiritu meo, & prophetabunt.

Et edam miracula in cælo sursum, & signa in terra deorsum, sanguinem & ignem & vaporem

k *Vocabulo vtitur, quod cõtumeliam irrisionis indicat: Hæc autem irrisio, docet nullum tantũ esse miraculum, cui nõ audeat obtrectare impietas.*

l *Obseruanda est Petri cõfidentia, vt ab initio statim cognosceretur Spiritus sancti gratia.*

m *Ab orto sole quæ in septimam nostrã vel octauam incidere potest.*

n *Nihil aliud disso luit quæstiones & dubitationes, nisi Propheticũ testimonium: rationes enim hominum euerti possunt, vox Diuina euerti non potest.*

3 Petrus calumniis hominum opponẽs Dei veritatem, docet in se & suis collegis impletum quod Ioel de plena Spiritus sancti exhibitione nouissimis temporibus futura prædixerat: quæ gratia toti etiam Ecclesiæ offeratur, certo eorum exitio à quibus contemnetur.

o *Ad verbũ omnem indefinitè, id est, Nõ tantùm Iudæis sed & cæteris gentibus.*

p *i. Hominẽ.*

fumi.

q Metaphorica sunt hæ loquutiones: quibus significat Dominum signa per totam orbis machinam daturum iræ suæ, quæ homines terrore exaniment, ac si horrenda fieret totius naturæ cõuersio.

q Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinẽ, priusquã veniat dies ille Domini magnus & illustris.

4 Vsus præcipuus omniũ donorũ Spiritus sancti, est homines ad salutẽ per fidẽ adducere.

4 Et futurum est vt quicunque r inuocauerit nomen Domini, seruetur.

r Inuocare, in sacris literis significationẽ habet precationis ardentis, implorãtis opem Diuinam.

5 Christus Innocẽs à sceleratis, ex Dei prouidentia, crucifixus.

5 Viri Israelitę, audite sermones istos: Iesum illum Nazarenum, virum à Deo s approbatum apud vos præstantibus factis & miraculis & signis, quæ edidit per eum Deus in medio vestri, sicut & ipsi nostis:

s Qui sit iis operibus quæ per illũ fecit Deus, tanquam necessariis demõstrationibus cõprobatus.

Hunc *inquam* definito cõsilio, & t prouidentia Dei deditum quum accepissetis, manibus u sceleratis *cruci* affixum x interemistis.

t Præeũte æterna Dei cognitione, quæ nec à consilio definito diuelli potest, quod Epicurus facit, nec interim mali causa esse: nam pessimum Iudæ factum æterno & immutabili consilio, in optimum finem definiuit. Bene enim agit Deus, etiãsi malè agãt instrumẽta.

6 Quem Deus excitauit, solutis y doloribus mortis, eo quòd impossibile erat ipsum ab ea retineri.

u Dei consiliũ non excusat Iudæos, quorũ manus fuerunt sceleratæ.

Dauid enim dicit de eo, Prospiciebam Dominum corã me semper, quoniam est mihi ad dextram, ne concutiar.

x Tribuitur factũ iis quorũ consilio & impulsione res acta fuit.

Propterea oblectatum est cor meũ, & exultauit lingua mea: atque adeò caro mea requiescet in spe.

καπνοῦ.

20 Ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα, πρὶν ἢ ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ.

21 Καὶ ἔσται, πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται.

22 Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἄνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποδεδειγμένον εἰς ὑμᾶς δυνάμεσι καὶ τέρασι καὶ σημείοις οἷς ἐποίησε δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ ὑμῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ οἴδατε·

23 Τοῦτον τῇ ὡρισμένῃ βουλῇ καὶ προγνώσει τοῦ Θεοῦ ἔκδοτον λαβόντες, διὰ χειρῶν ἀνόμων προσπήξαντες ἀνείλετε.

24 Ὃν ὁ Θεὸς ἀνέστησε, λύσας τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου· καθότι οὐκ ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ.

25 Δαβὶδ γὰρ λέγει εἰς αὐτὸν, Προωρώμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντὸς, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστὶν, ἵνα μὴ σαλευθῶ.

26 Διὰ τοῦτο εὐφράνθη ἡ καρδία μου, καὶ ἠγαλλιάσατο ἡ γλῶσσά μου· ἔτι δὲ καὶ ἡ σάρξ μου κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι.

fumi.

Sol conuertetur in tenebras; & luna in sanguinem, antequã veniat dies Domini magnus & manifestus.

Et erit, Omnis quicunque inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

Viri Israelitæ, audite verba hæc Iesum Nazarenum virum approbatum à Deo in vobis virtutibus & prodigijs & signis quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut & vos scitis:

Hunc definito cõsilio & præscientia Dei traditum, per manus iniquorum, affigẽtes interemistis.

Quem Deus suscitauit solutis doloribus inferni, iuxta quod impossibile erat teneri illum ab eo.

Dauid enim dicit in eum, Prouidebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi ne cõmouear. Psal. 16. 8.

Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit lingua mea: insuper & caro mea requiescet in spe.

6 Christus (sicut prædixerat Dauid) nõ modò resurrexit, sed etiã in ipso sepulchro ab omni corruptione fuit immunis.

y Morte dolorum corporis, & animi plenaritaque cùm mors videretur esse ipsorum dolorum victoria ac imperium, Christus meritò dicitur lethales istos dolores superasse, quum mortuus mortem vicit, in æternũ cum Patre victurus.

Quoniam

Quoniam nõ derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem.

Notas mihi fecisti vias vitæ: replebis me iucunditate cum facie tua.

Viri fratres, liceat audenter dicere ad vos de Patriarcha Dauid, quoniam & defunctus est, & sepultus est, & sepulchrum eius est apud nos vsque in hodiernum diem.

1. Re. 2. 10
Infr. 13. 36

Propheta igitur quum esset, & sciret quia iureiurando iurasset illi Deus de fructu lumbi eius sedere super sedem eius:

Psa. 132. 11

Prouidẽs locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelictus est in inferno, neque caro eius vidit corruptionem.

Psa. 16. 10
Infr. 13. 36

Hunc Iesum resuscitauit Deus, cuius omnes nos testes sumus.

Dextera igitur Dei exaltatus, & promissione Spiritus sancti accepta à Patre, effudit hoc quod vos videtis & auditis.

Non enim Dauid ascendit in cælum:

27 Ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδου, οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν.

28 Ἐγνώρισάς μοι ὁδοὺς ζωῆς· πληρώσεις με εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου.

29 Ἄνδρες ἀδελφοὶ, ἐξὸν εἰπεῖν μετὰ παῤῥησίας πρὸς ὑμᾶς περὶ τοῦ πατριάρχου Δαβὶδ, ὅτι καὶ ἐτελεύτησε καὶ ἐτάφη, καὶ τὸ μνῆμα αὐτοῦ ἐστιν ἐν ἡμῖν ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης.

30 Προφήτης οὖν ὑπάρχων, καὶ εἰδὼς ὅτι ὅρκῳ ὤμοσεν αὐτῷ ὁ Θεὸς ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ τὸ κατὰ σάρκα ἀναστήσειν τὸν Χριστὸν, καθίσαι ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ·

31 Προϊδὼν ἐλάλησε περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ὅτι οὐ κατελείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ᾅδου, οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν.

32 Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεὸς, οὗ πάντες ἡμεῖς ἐσμὲν μάρτυρες.

33 Τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ Θεοῦ ὑψωθεὶς, τήν τε ἐπαγγελίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος λαβὼν παρὰ τοῦ πατρὸς, ἐξέχεε τοῦτο ὃ νῦν ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε.

34 Οὐ γὰρ Δαβὶδ, ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανούς·

Quoniam non[z] derelinques animam meam apud inferos: nec sines Sanctum tuum sentire corruptionem.

[a] Notas mihi fecisti vias vitæ: replebis me iucunditate in tui conspectu.

Viri fratres, licet liberè dicere apud vos de Patriarcha Dauid, eum & obiisse & sepultum esse, & monumentum eius esse apud nos ad hunc vsque diem.

Propheta igitur quum esset, & sciret Deum [b] iureiurando sibi iurasse, fore vt ex fructu lũbi ipsius, quod ad carnem attinet, Christum excitaret, *quem* collocaret super eius throno:

Præscius loquutus est de resurrectione Christi, non derelictam esse apud inferos animam eius, neque carnem eius sensisse corruptionem.

[7] Hunc Iesum excitauit Deus, cuius *rei* omnes nos sumus testes.

Itaque [c] dextra Dei euectus, & promissum Spiritum sanctum adeptus à Patre, effudit hoc quod vos nunc spectatis & auditis.

Neque enim Dauid ascẽdit in cælos:

z *Non permittes me permanere in sepulchre.*

a *Aditũ mihi ad veram vitã patefecisti.*

b *Solẽni formula iurasset.*

7 Iesũ Christum esse Regem æternũ designatũ testatur Petrus, & ex ipsius Spiritus sancti donis palã conuincit, addito Dauidis testimonio.

c *Virtute ac potentia Dei.*

sed dicit ipse, Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextrã meam,

Vsquedum [d] ponam inimicos tuos scabellum pedũ tuorum.

Certò sciat ergo tota domus Israel, hunc esse [e] factum à Deo Dominum & Christum: hunc *inquam* Iesum quem vos crucifixistis.

His autem auditis compuncti sunt corde, & dixerunt ad Patrem & reliquos Apostolos, Quid faciemus viri fratres?

[8] Petrus autem ait ad eos, Resipiscite, & baptizetur vnusquisque vestrûm in nomine Iesu Christi, in remissionem peccatorum: & accipietis donum Spiritus sancti.

Vobis enim *facta est* [f] promissio, & liberis vestris, & omnibus qui longè sunt, quoscunque videlicet aduocauerit Dominus Deus noster.

[9] Aliisque sermonibus plurimis [g] obtestabatur, & exhortabatur *eos*, dicens, Seruamini ex natione ista praua.

[10] Qui ergo libenter exceperunt sermonem eius, baptizati sunt: & addita sunt *Ecclesiæ* die illo capita quasi ter mille.

λέγει δὲ αὐτὸς, Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου,

35 Εως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

36 Ασφαλῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ισραὴλ ὅτι Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε· τοῦτον τὸν Ιησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε.

37 Ακούσαντες δὲ κατενύγησαν τῇ καρδίᾳ· εἶπόν τε πρὸς τὸν Πέτρον καὶ τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους, Τί ποιήσομεν ἄνδρες ἀδελφοί;

38 Πέτρος δὲ ἔφη πρὸς αὐτοὺς, Μετανοήσατε, καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ιησοῦ Χριστοῦ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· καὶ λήψεσθε τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου πνεύματος.

39 Ὑμῖν γὰρ ἐστιν ἡ ἐπαγγελία καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν, καὶ πᾶσι τοῖς εἰς μακρὰν, ὅσους ἂν προσκαλέσηται Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν.

40 Ετέροις τε λόγοις πλείοσι διεμαρτύρετο, καὶ παρεκάλει, λέγων, Σώθητε ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῆς σκολιᾶς ταύτης.

41 Οἱ μὲν οὖν, ἀσμένως ἀποδεξάμενοι τὸν λόγον αὐτοῦ, ἐβαπτίσθησαν· καὶ προσετέθησαν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ψυχαὶ ὡσεὶ τρισχίλιαι.

dicit autem ipse, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, Psa. 110.

Donec ponã inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

Certissimè sciat ergo omnis domus Israel quia & Dominũ eum, & Christum fecit Deus: hũc Iesum, quẽ vos crucifixistis.

His autem auditis compuncti sunt corde: & dixerunt ad Petrum & ad reliquos Apostolos, Quid faciemus viri fratres?

Petrus verò ait ad illos, Pœnitentiam, inquit, agite, & baptizetur vnusquisque vestrûm in nomine Iesu Christi in remissionem peccatorum vestrorum: & accipietis donum Spiritus sancti.

Vobis enim est repromissio, & filijs vestris, & omnibus qui longè sũt, quoscunque aduocauerit Dominus Deus noster.

Alijs etiam verbis plurimis testificatus est, & exhortabatur eos, dicens, Saluamini à generatione ista praua.

Qui ergo receperunt sermonem eius, baptizati sunt: & appositæ sunt in die illa animæ circiter tria millia.

Erant

d *Hebraiſ. pro reddam & efficiam.*

e *Id est, Cõstitutum, & in eam dignitatẽ euectum: vt si quis dicatur rex aut potens imperator factus. Nã Christi nomen vt alibi passim, ita etiam hoc loco, Regem à Deo vnctum & designatum declarat, vt norint Iudæi Iesum ideo sic vocatũ quod venerata lis esset. Notãdum præterea hîc, faciẽdi verbũ hoc loco non referri ad ousian, sed ad statum & dignitatem summam in quã est Christus euectus sicut describit Apostolus Eph. 1. 21. & 4. 10. & Phi. 2. 9. & 10.*

8 Resipiscẽtia & remissio peccatorũ in Christo sũt duo Euangelii ac proinde nostræ salutis capita. Obtinentur autem ex promissionibus per fidẽ apprehẽsis: & per baptismũ, quicũ est coniũcta Spiritus sancti virtus, in nobis obsignantur.

f *Gratuitum esse donum nomen* Epangelias *declarat.*

9 Is demũ verè aggregatur Ecclesiæ qui sese ab impiis segregat.

g *Dei interposita autoritate.*

10 Insigne virtutis Spiritus sancti exẽplũ. Nõ baptizantur autem adulti, nisi fidem professi.

Erant autẽ perseuerantes in doctrina Apostolorũ, & cõmunicatione fractionis panis, & orationibus.

42 Ησαν δὲ προσκαρτερουῦντες τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῇ κοινωνίᾳ, καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου, καὶ ταῖς προσευχαῖς.

[11] Erántque perdurantes in doctrina Apostolorum & [h]cõmunicatione, & [i]fractione panis, & precibus.

Fiebat autẽ omni animæ timor: multa quoque prodigia & signa per Apostolos in Ierusalem fiebant, & metus erat magnus in vniuersis.

43 Εγένετο δὲ πάσῃ ψυχῇ φόβος· πολλά τε τέρατα καὶ σημεῖα διὰ τῶν ἀποστόλων ἐγίνετο.

[12] Obortus est autem omnibus timor, multáque miracula & signa per Apostolos edebantur.

Omnes etiam qui credebant, erant pariter, & habebant omnia communia.

44 Πάντες δὲ οἱ πιστεύοντες ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ εἶχον ἅπαντα κοινά.

[13] Omnes autẽ qui credebant, erant [k]eôdem *loci*, & habebãt omnia communia:

Possessiones & substantias vendebãt, & diuidebant illa omnibus, prout cuique opus erat.

45 Καὶ τὰ κτήματα καὶ τὰς ὑπάρξεις ἐπίπρασκον, καὶ διεμέριζον αὐτὰ πᾶσι, καθότι ἄν τις χρείαν εἶχε.

Et possessiones ac facultates vendebant, & dispertiebant ea omnibus, prout cuique opus erat.

Quotidie quoque perdurantes vnanimiter in templo, & frangentes circa domos panem, sumebant cibũ cum exultatione & simplicitate cordis.

46 Καθ' ἡμέραν τε προσκαρτερουῦντες ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἱερῷ, κλῶντές τε κατ' οἶκον ἄρτον, μετελάμβανον τροφῆς ἐν ἀγαλλιάσει καὶ ἀφελότητι καρδίας.

[14] Et quotidie perdurantes concorditer in templo, [l]ac frangentes domi panem, capiebant cibum cum exultatione & simplicitate cordis.

Collaudãtes Deũ, & habentes gratiam ad omnem plebem. Dominus autem augebat qui salui fierent quotidie in idipsum.

47 Αἰνοῦντες τὸν Θεὸν, καὶ ἔχοντες χάριν πρὸς ὅλον τὸν λαόν. Ο δὲ Κύριος προσετίθει τοὺς σωζομένους καθ' ἡμέραν τῇ ἐκκλησίᾳ.

Laudantes Deum, & [m]habẽtes gratiam apud totum populum. Dominus autem addebat quotidie Ecclesiæ qui salui fierent.

11 Veræ Ecclesiæ signa sunt, doctrina Apostolica, charitatis officia, Sacramentorũ administratio pura, & vera inuocatio cõmunis.

h *Facultatum & omniũ charitatis officiorum, vt posteà explicat.*

i *Vtebãtur Hebræi spissis minus panib⁹, itaque potius frangebantur, quàm culteris secarentur: sic per fractionem panis conuictũ illum mutuum intellexerunt, atque adeò cõuiuia quæ celebrare solent. Cùm autẽ Agapas celebrarent sacram etiam Domini Cœnam soliti erant vsurpare, in quã iam tum temporis irrepserant corruptelæ, quas emendat Paulus. 1. Cor. 11.*

12 Dominus quoties expedit, extraneorũ rabiem frænat, vt Ecclesia plantari & recreari possit.

13 Charitas efficit omnia communia, quod ad visum quidem attinet, pro necessitatis ratione.

14 Fideles initio non tantùm ad audiendum verbum, sed etiam ad capiendum cibum magno cum fructu conueniebant.

k *Vel simul vt infra. 3. 1. Ita enim communes Ecclesiæ cœtus significantur, cum mutua in eandem doctrinam consensione & summa animorum concordia.*

l *Id est vescentes.*

m *i. Grati & accepti toti populi.*

CAP. III.

1. *Petrus cum Iohanne in templum ascendens,* 2. *claudum sanat.* 9. *Populo ad miraculum concurrenti,* 12. *salutis mysterium per Christum exponit,* 14. *ingratitudinem eorum accusans,* 16. *& pœnitentiam ab illis requirens.*

N.

CÆterùm [1] Petrus & Iohannes simul ascendebant in templum, [a]sub horam precationis *nempè* nonã:

Quidam autẽ vir claudus ab vtero matris suæ portabatur: quem ponebãt quotidie ad portam templi quæ dicitur Speciosa, vt peteret eleemosynam ab iis qui ingrediebantur in templum.

Is quum vidisset Petrum ac Iohannem ingressuros in templum, rogauit vt eleemosynam acciperet.

Intentis autem in eum oculis Petrus cum Iohanne dixit, Aspice ad nos.

Ille igitur [b]attendebat eos, sperans se aliquid ab eis accepturum.

Petrus autem dixit, Argentum & aurum non est mihi: quod autem habeo, hoc tibi do: In nomine Iesu Christi Nazareni surge & ambula.

Et prehensa manu eius dextera, erexit *eum*: illico verò confirmati sunt pedes ipsius ac malleoli.

Et exiliẽs stetit: & ambulauit: & ingressus est cum eis in tẽplum, ambulans &

1 Christus claudum quẽdam natum hominem notũ omnibus, loco & tempore celebri per manus Apostolorũ sanans, partim eos qui crediderant confirmat, partim alios credituros vocat.

a *Hora nona fuit precationi consecrata, nempe sacrificio vespertino, neque tamen Apostoli ad sacrificiũ conueniebant, quum scirent verum illum Agnum qui tollit peccata mũdi, suo sacrificio legis vmbras deleuisse sed aderãt potius vt hoc ipsum docerent, nempe id esse reipsa exhibitũ quod ceremoniæ legis adũbrarãt. Neque tamen dubium est quin sese quo ad eius fieri potuit, legis ceremoniis accommodarint, tantisper dum infirmos ac rudes Christo lucrifacerent.*

b *Animo & oculis.*

ΕΠΙ τὸ αὐτὸ δὲ Πέτρος καὶ Ιωάννης ἀνέβαινον εἰς τὸ ἱερὸν, ἐπὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἐννάτην·

6 Καί τις ἀνὴρ χωλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ὑπάρχων, ἐβαστάζετο· ὃν ἐτίθουν καθ' ἡμέραν πρὸς τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ τὴν λεγομένην Ὡραίαν, τοῦ αἰτεῖν ἐλεημοσύνην παρὰ τῶν εἰσπορευομένων εἰς τὸ ἱερόν.

3 Ος ἰδὼν Πέτρον καὶ Ιωάννην μέλλοντας εἰσιέναι εἰς τὸ ἱερὸν, ἠρώτα ἐλεημοσύνην λαβεῖν.

4 Ατενίσας δὲ Πέτρος εἰς αὐτὸν σὺν τῷ Ιωάννῃ, εἶπε, Βλέψον εἰς ἡμᾶς.

5 Ο δὲ ἐπεῖχεν αὐτοῖς, προσδοκῶν τι παρ' αὐτῶν λαβεῖν.

6 Εἶπε δὲ Πέτρος, Αργύριον καὶ χρυσίον οὐχ ὑπάρχει μοι· ὁ δὲ ἔχω, τοῦτό σοι δίδωμι· Εν τῷ ὀνόματι Ιησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου ἔγειραι καὶ περιπάτει.

7 Καὶ πιάσας αὐτὸν τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἤγειρε· παραχρῆμα δὲ ἐστερεώθησαν αὐτοῦ αἱ βάσεις καὶ τὰ σφυρά.

8 Καὶ ἐξαλλόμενος ἔστη, καὶ περιεπάτει· καὶ ἐξῆλθε σὺν αὐτοῖς εἰς τὸ ἱερὸν, περιπατῶν καὶ

V.

PEtrus autem & Iohannes ascendebant in templum, ad horam orationis nonam:

Et quidam vir qui erat claudus ex vtero matris suæ, baiulabatur: quem ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur Speciosa, vt peteret eleemosynam ab introeuntibus in templum.

Is quum vidisset Petrum & Iohannem incipientes introire in templũ rogabat vt eleemosynam acciperet.

Intuens autem in eum Petrus cum Iohanne, dixit, Respice in nos.

At ille intendebat in eos, sperans se aliquid accepturum ab eis.

Petrus autem dixit, Argentum & aurum non est mihi: quod autem habeo, hoc tibi do: In nomine Iesu Christi Nazareni surge & ambula.

Et apprehẽsa manu eius dextera, alleuauit eum: & protinus consolidatæ sunt bases eius & plantæ.

Et exiliens stetit, & ambulabat: & intrauit cum illis in templum ambulans &

exiliens, & laudãs Deum.

Et vidit omnis populus eum ambulantem, & laudantem Deum.

Cognoscebant autem illum quòd ipse erat qui ad eleemosynam sedebat ad Speciosam portam templi: & impleti sunt stupore & ecstasi in eo quod cõtigerat illi.

Quum teneret autem Petrum & Iohannem, cucurrit omnis populus ad eos ad porticũ qui appellatur Salomonis stupentes.

Videns autem Petrus, respondit ad populum, Viri Israelitæ quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quasi nostra virtute aut pietate fecerimus hunc ambulare?

Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob, Deus patrum nostrorum glorificauit Filium suum Iesum, quem vos quidem tradidistis & negastis ante faciem Pilati, iudicante illo, dimitti.

Vos autem sanctum & iustum negastis, & petistis virum homicidam donari vobis.

ἀλλόμενος, καὶ αἰνῶν τὸν Θεόν.

9 Καὶ εἶδεν αὐτὸν πᾶς ὁ λαὸς περιπατοῦντα καὶ αἰνοῦντα τὸν Θεόν.

10 Ἐπεγίνωσκόν τε αὐτὸν ὅτι ἦν ὁ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην καθήμενος ἐπὶ τῇ Ὡραίᾳ πύλῃ τοῦ ἱεροῦ· καὶ ἐπλήσθησαν θάμβους καὶ ἐκστάσεως ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι αὐτῷ.

11 Κρατοῦντος δὲ τοῦ ἰαθέντος χωλοῦ τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην, συνέδραμε πρὸς αὐτοὺς πᾶς ὁ λαὸς ἐπὶ τῇ στοᾷ τῇ καλουμένῃ Σολομῶντος ἔκθαμβοι.

12 Ἰδὼν δὲ Πέτρος ἀπεκρίνατο πρὸς τὸν λαόν, Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, τί θαυμάζετε ἐπὶ τούτῳ; ἢ ἡμῖν τί ἀτενίζετε, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει ἢ εὐσεβείᾳ πεποιηκόσι τοῦ περιπατεῖν αὐτόν;

13 Ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἐδόξασε τὸν παῖδα αὐτοῦ Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς παρεδώκατε, καὶ ἠρνήσασθε αὐτὸν κατὰ πρόσωπον Πιλάτου, κρίναντος ἐκείνου ἀπολύειν.

14 Ὑμεῖς δὲ τὸν ἅγιον καὶ δίκαιον ἠρνήσασθε, καὶ ᾐτήσασθε ἄνδρα φονέα χαρισθῆναι ὑμῖν.

saluãs & laudans Deum.

Viditque eum totus populus ambulantem, & laudantẽ Deum.

Et agnouerunt eũ esse qui ad petendã eleemosynam sedebat ad Speciosam portam templi: & impleti sunt pauore & stupore super eo quod ei contigerat.

Quum autẽ claudus ille qui sanatus fuerat [c] teneret Petrum & Iohannem, cucurrit totus populus ad eos in porticum qui appellatur Solomonis, expauefactus.

[2]Quo viso, Petrus respondit populo, Viri Israelitæ, quid miramini super hoc, aut quid intẽtos oculos in nos habetis, quasi propria vi aut pietate effecerimus vt hic ambularet?

Deus ille Abraham & Isaac & Iacob, Deus inquam, Patrum nostrorum glorificabit Filium suum Iesum, quem vos prodidistis & abnegastis in conspectu Pilati, quum ille iudicasset esse absoluendum.

Vos autem sanctũ illum & iustum abnegastis, & postulastis homicidam condonari vobis.

c Hoc loco tenere non debemus, sed ita tenere vtibi eleuã non sinas, quod arguit, claudum istum vel cœli amore à quibus curatus fuerat, vel fortasis metu ne si eos ex oculis semel amisisset, iterũ claudus fieret, ab eorum latere non discessisse.

2 Miracula conuincẽdis incredulis destinata sũt, ac proinde pessimè iis abutuntur qui vel in ipsis miraculis vel in organis quibus Deo vti placet obstupescentes, ex eo quod ad veri cultus (id est Christianismi) nouitiam à Deo institutum est, idolatriæ & superstitionis stabiliẽdæ occasionem arripiunt.

Isa 45.3.

d Principem autē vitæ trucidastis, quē Deus excitauit à mortuis: cuius *rei* nos testes sumus.

Et per fidem in nomen ipsius, hunc quem conspicitis ac nostis, cōfirmauit nomen ipsius: [e] fides inquam quæ per ipsum *est*, dedit isti integritatem hanc coram omnibus vobis.

Sed nunc, fratres, scio vos per ignorātiā *ista* fecisse, sicut & primores vestros.

Deus autem quæ pronuntiauerat per [f] os omnium Prophetarum suorum, Christum passurum, ita impleuit.

[3] Resipiscite igitur, & conuertimini, vt deleantur peccata vestra, [g] postquā venerint tempora refrigerationis à cōspectu Domini,

Et miserit prænuntiatum vobis Iesum Christum:

Quem oportet quidem [h] cælo capi, vsque ad tempora restitutionis omnium, quæ *tēpora* prædixit Deus per os omniū sanctorum suorum à seculo Prophetarū.

Moses etenim ad patres dixit, [i] Prophetam suscitabit vobis

15 Τὸν δὲ ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀπεκτείνατε, ὃν ὁ Θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν· οὗ ἡμεῖς μάρτυρες ἐσμέν.

16 Καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τοῦτον ὃν θεωρεῖτε καὶ οἴδατε, ἐστερέωσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ· καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ὁλοκληρίαν ταύτην ἀπέναντι πάντων ὑμῶν.

17 Καὶ νῦν, ἀδελφοὶ, οἶδα ὅτι κατὰ ἄγνοιαν ἐπράξατε, ὥσπερ καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν.

18 Ὁ δὲ Θεὸς, ἃ προκατήγγειλε διὰ στόματος πάντων τῶν προφητῶν αὐτοῦ, παθεῖν τὸν Χριστὸν, ἐπλήρωσεν οὕτω.

19 Μετανοήσατε οὖν, καὶ ἐπιστρέψατε, εἰς τὸ ἐξαλειφθῆναι ὑμῶν τὰς ἁμαρτίας· ὅπως ἂν ἔλθωσι καιροὶ ἀναψύξεως ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου,

20 Καὶ ἀποστείλῃ τὸν προκεκηρυγμένον ὑμῖν Ἰησοῦν Χριστόν·

21 Ὃν δεῖ οὐρανὸν μὲν δέξασθαι ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως πάντων ὧν ἐλάλησεν ὁ Θεὸς διὰ στόματος πάντων ἁγίων αὐτοῦ προφητῶν ἀπ' αἰῶνος.

22 Μωσῆς μὲν γὰρ πρὸς τοὺς πατέρας εἶπεν, Ὅτι προφήτην ὑμῖν ἀ-

Authorē verò vitæ interfecistis, quē Deus suscitauit à mortuis: cuius nos testes sumus.

Et in fide nominis eius, hunc quem vos videtis & nostis, confirmauit nomen eius: & fides quæ per eum est, dedit illi integram sanitatem istam in cōspectu omnium vestrûm.

Et nunc fratres scio quia per ignorātiam fecistis, sicut et principes vestri.

Deus autem quæ prænuntiauit per os omnium prophetarum, pati Christum suum, sic impleuit.

Pœnitemini igitur & conuertimini, vt deleantur peccata vestra: vt quū venerint tempora refrigerij à conspectu Domini,

Et miserit eum qui prædicatus est vobis, Iesum Christum:

Quem oportet quidem cælum recipere vsque in tempora restitutionis omniū, de quo loquutus est Deus per os sanctorum suorum, à seculo Prophetarum.

Moyses quidē dixit, Quoniā Prophetam suscitabit vobis Deu. 18.15 infr. 7.37

d *In seipso habentem vitā & causam vitæ.*

e *Quia fide amplexus est illum à mortuis excitatum, cuius nomen ex nobis audiit.*

f *Quamuis multi fuerint Prophetæ, eris tamen numero singulari mentionem facit, vt indicet consensum Prophetiarum.*

3 Optimū quidem est Christum oblatū statim amplecti, sed iis qui pro humana imbecillitate tātum beneficium neglexerint, superest resipiscentiæ remedium. Opponendū est autem crucis ignominiæ decretū Dei prædictū per Prophetas de Christo pri⁹ in terris crucifigendo, deinde è cœlis iudice & totius mundi instauratore apparituro, vt seruētur omnes credituri, & omnes increduli semel pereant.

g *Est ecliptica oratio, quæ sic plena erit. Quum venerint tempora refrigerii, vos quoque hoc refrigeriū sentiatis: quū venerit Christus ad iudicandū orbem, ipsum redemptorē nō iudicem sentiatis. Porrò vita æterna refrigerium dicitur, quia refrigerat fossos, & lassos: sicut dicitur merces, quia compensat labores & miserias quas habuerunt aliquando pii in hac vita,*

h *i. Cælo contineri, vel recipi in cælum.*

i *Hæc promissio est singularis & eximii cuiusdam Prophetæ,*

Dominus Deus vester de fratribus vestris tanquam me: ipsum audietis iuxta omnia quæcunque loquutus fuerit vobis.

Erit autem omnis anima quæ non audierit Prophetã illum, exterminabitur de plebe.

Et omnes Prophetæ à Samuel & deinceps qui loquuti sunt, annuntiauerunt dies istos.

Vos estis filij Prophetarum & testamẽti quod disposuit Deus ad patres nostros, dicens ad Abraham,‖ Et in semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ.

Gene. 12.3 & alias.3.8

Vobis primùm Deus, suscitans Filiũ suum, misit eum benedicentem vobis, vt conuertat se vnusquisque à nequitia sua.

ναςήσει Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῖν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς.

23 Ἔσται δὲ, πᾶσα ψυχὴ ἥτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ.

24 Καὶ πάντες δὲ οἱ προφῆται ἀπὸ Σαμουὴλ καὶ τῶν καθεξῆς, ὅσοι ἐλάλησαν, κατήγγειλαν τὰς ἡμέρας ταύτας.

25 Ὑμεῖς ἐστε υἱοὶ τῶν προφητῶν, καὶ τῆς διαθήκης ἧς διέθετο ὁ Θεὸς πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, λέγων πρὸς Ἀβραάμ, Καὶ τῷ σπέρματί σου ἐνευλογηθήσονται πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῆς γῆς.

26 Ὑμῖν πρῶτον ὁ Θεὸς ἀναστήσας τὸν παῖδα αὐτοῦ Ἰησοῦν, ἀπέστειλεν αὐτὸν εὐλογοῦντα ὑμᾶς, ἐν τῷ ἀποστρέφειν ἕκαστον ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν.

Dominus Deus vester ex fratribus vestris, sicut me: audietis eum in omnibus quæ loquutus fuerit vobis.

Futurum est autẽ vt quisquis non auscultarit Prophetam illum, [k] disperdatur è populo.

k Ex Deuteron. 18. Exponuntur: Sine pernicie tui soli acies de populo contumax ille.

Sed & omnes prophetæ à [l] Samuele & iis qui deinceps secuuti sunt, quotquot loquuti sunt, etiam prænuntiarunt dies istos.

l Quo tempore regnum Israelũ constitutum fuit.

[4] Vos estis [m] filij prophetarum, & pacti quod pepigit Deus erga Patres nostros, dicens ad Abraham, Et in semine tuo benedictionem consequentur omnes familiæ terræ.

4 Iudæi credentes, primogeniti in regno Dei.

m Quibus peculiariter fuerunt Prophetæ dicti ita vt & quibuscũ fœdus est sanctum.

Vobis primùm Deo [n] excitatum Filium suum Iesum misit, qui benediceret vobis, vnumquẽque auertendo ab ipsius scelcribus.

n Exhibitũ mundo, vel excitatum à mortuis, & in regnum suum euectum.

CAP. IIII.

1 Petrus & Iohannes 3 capti concilio sistuntur, 7 & 19 Christi causam agunt intrepidè. 24 Discipuli preces ad Deum fundunt. 34 Multi possessiones suas vendunt: 36 Inter quos & Barnabas numeratur.

V.

LOquẽtibus autẽ illis ad populũ,

Ἀλλοιῶτων δὲ αὐτῶν πρὸς τὸν λαὸν, ἐπέ-

audaciores sunt Ecclesiæ hostes, quàm qui se vocant eius architectos: sed quò isti vehementius insaniunt, eò constantiùs perseuerant fideles serui Dei.

N.

LOquẽtibus [1] autẽ ipsis ad populũ,

1 Nulli sæpe vel diligentiores vel

superuenerunt Sacerdotes & [a] præfectus templo & Sadducæi,

Molestè ferentes quòd docerent populum, & annuntiarẽt in nomine Iesu resurrectionem ex mortuis:

Et iniecerunt eis manus, posuerúntque eos in custodiam in posterum diem. Nã iã erat vespera.

Multi verò eorum qui audierant sermonem, crediderũt: [b] & factus est numerus virorum, quasi quinquies mille.

¶ Factum est autẽ postero die, vt cogerentur [c] primores eorum & Seniores & Scribæ in Ierusalem:

Et Annas Pontifex maxim⁹, & Caiaphas & Iohannes & Alexander, & quotquot erant [d] ex genere Pontificio.

[2] Quum igitur statuissent eos in medio, percontati sunt, Qua potestate, aut [e] quo nomine vos hoc fecistis?

Tunc Petrus repletus Spiritu sancto dixit eis, Primores populi & Seniores Israel,

[3] Quandoquidẽ de nobis hodie quæstio habetur super beneficio in hominẽ ægrotũ *collato*, quomodo *videlicet* iste seruatus sit,

ςησαν αὐτοῖς οἱ ἱερεῖς καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ καὶ οἱ σαδδουκαῖοι,

2 Διαπονούμενοι διὰ τὸ διδάσκειν αὐτοὺς τὸν λαὸν, καὶ καταγγέλλειν ἐν τῷ Ιησοῦ τὴν ἀνάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν·

3 Καὶ ἐπέβαλον αὐτοῖς τὰς χεῖρας, καὶ ἔθεντο εἰς τήρησιν εἰς τὴν αὔριον. ἦν γὰρ ἑσπέρα ἤδη.

4 Πολλοὶ δὲ τῶν ἀκουσάντων τὸν λόγον ἐπίστευσαν· καὶ ἐγένηθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνδρῶν ὡσεὶ χιλιάδες πέντε.

5 ¶ Εγένετο δὲ ἐπὶ τὴν αὔριον συναχθῆναι αὐτῶν τοὺς ἄρχοντας καὶ πρεσβυτέρους καὶ γραμματεῖς εἰς Ιερουσαλήμ·

6 Καὶ Ανναν τὸν ἀρχιερέα καὶ Καϊάφαν καὶ Ιωάννην καὶ Αλέξανδρον, καὶ ὅσοι ἦσαν ἐκ γένους ἀρχιερατικοῦ.

7 Καὶ στήσαντες αὐτοὺς ἐν τῷ μέσῳ, ἐπυνθάνοντο, Εν ποίᾳ δυνάμει ἢ ἐν ποίῳ ὀνόματι ἐποιήσατε τοῦτο ὑμεῖς;

8 Τότε Πέτρος πλησθεὶς πνεύματος ἁγίου εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Αρχοντες τοῦ λαοῦ, καὶ πρεσβύτεροι τοῦ Ισραὴλ,

9 Εἰ ἡμεῖς σήμερον ἀνακρινόμεθα ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθενοῦς, ἐν τίνι οὗτος σέσωσται·

superuenerunt Sacerdotes & Magistratus templi & Sadducæi,

Dolentes quòd docerent populum, & annuntiarent in Iesu resurrectionem ex mortuis:

Et iniecerunt in eos manus, & posuerunt eos in custodiã in crastinum. Erat enim iam vespera.

Multi autem eorum qui audierant verbum, crediderũt: & factus est numerus virorum quasi quinque millia.

¶ Factum est autẽ in crastinum vt congregarentur principes eorum & Seniores & Scribæ in Ierusalem:

Et Annas princeps Sacerdotũ, & Caiphas, & Iohannes, & Alexander, & quotquot erant de genere Sacerdotali.

Et statuentes eos in medio, interrogabant, In qua virtute, aut in quo nomine fecistis hoc vos?

Tunc repletus Spiritu sancto Petrus, dixit ad eos, Principes populi et Seniores Israel,

Si nos hodie diiudicamur in benefacto hominis infirmi, in quo iste saluus factus est,

Notum

a *Habuerunt Iudei copiolas quasdã ad templi sacrorúmque custodiã & præsidium, Mat. 27. 65. His erat præfectus dux aliquis, qualis fuit Eleazarus Ananiæ pontificis filius, iuuenis, audax & superbus, quũ commotum fuit bellum Iudaicum, Ioseph. li. 2. captæ Iudææ.*

b *Volentes diminuere numerum, auxerunt.*

c *Illi erant qui Sanhedrin constituebant, qui omnes erant ex tribu Iuda, antequàm Herodes crudelissimè in familiã Dauidis sæuiret.*

d *Ex quibus pontifices legisterique solebant, mutata iam annui muneris functione.*

2 In eos qui de successione personali (separata doctrinæ successione) gloriantes, veros Verbi ministros oppugnant.

e *Quæ authoritate.*

3 Lupi verorum pastorum successores, nec Dei, nec Ecclesiæ, sed suã causam agunt.

Notum sit omnibus vobis & omni plebi Israel, quia in nomine Iesu Christi Nazareni quem vos crucifixistis, quē Deus suscitauit à mortuis, in hoc iste astat coram vobis sanus.

10 Γνωστὸν ἔστω πᾶσιν ὑμῖν καὶ παντὶ τῷ λαῷ Ισραήλ, ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι Ιησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ὃν ὁ Θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, ἐν τούτῳ οὗτος παρέστηκεν ἐνώπιον ὑμῶν ὑγιής.

[4]Notum sit omnibus vobis, & toti populo Israel, per nomen Iesu Christi Nazareni, quē vos crucifixistis, quem Deus excitauit à mortuis, per hoc *inquam* istū adstare in vestro cō spectu sanum.

4 Is demū verus est Pastor qui oues docet ab vno Christo pendere, vt qui iam non sit mortuus, sed mortis victor omne imperiū obtineat.

Hic est lapis qui reprobatus est à vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli:

Psal. 118. 22. mat. 21. 42. esa. 28. 16. mar. 12. 10. luc. 20. 17. rom. 9. 33. 2. pet. 2. 7

11 Οὗτος ἐστιν ὁ λίθος ὁ ἐξουθενηθεὶς ὑφ' ἡμῶν τῶν οἰκοδομούντων, ὁ γενόμενος εἰς κεφαλὴν γωνίας·

[f]Hic est lapis ille pro nihilo habitus à vobis ædificantibus, qui factus est caput anguli:

f *Locus est ex psalmo 118. 22. cuius expositionem pete ex Matt. 21. 42*

Et non est in alio aliquo salus: nec enim aliud nomē sub cælo datum est hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri.

12 Καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ ἡ σωτηρία. οὔτε γὰρ ὄνομά ἐστιν ἕτερον ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις, ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς.

Nec est in alio quoquā salus: nec enim [g] aliud nomen est [h] sub cælo quod [i] datum sit inter homines, per quod oporteat nos seruari.

g *Non est alius, vel alia vis cuiusquam sine authoritate. Ortum est autē illud genus loquendi, Hebræis familiare, eo quòd in periculis appellari soleant ii à quibus opem expectamus.*

h *Vspiam. significat autem imperii Christi amplitudinem.*

Videntes autem Petri constantiam & Iohannis: comperto quòd homines essent sine literis & idiotæ, admirabantur, & cognoscebāt eos, quoniam cū Iesu fuerant:

13 Θεωροῦντες δὲ τὴν τοῦ Πέτρου παῤῥησίαν, καὶ Ιωάννου, καὶ καταλαβόμενοι ὅτι ἄνθρωποι ἀγράμματοί εἰσι καὶ ἰδιῶται, ἐθαύμαζον· ἐπεγίνωσκόν τε αὐτοὺς ὅτι σὺν τῷ Ιησοῦ ἦσαν·

[5] Conspecta verò Petri in dicendo libertate & Iohannis, compertóque homines esse illiteratos & [k] idiotas, admirabantur, & agnoscebant eos cum Iesu fuisse:

i *Sub à Deo.*

5 Hoc saltē obtinet seruorum Dei ingenua libertas, vt qui sub Zeli larua delitescebant, tandem apertè se impios prodant.

Hominem quoque videntes stantem cum eis, qui curatus fuerat, nihil poterant contradicere.

14 Τὸν δὲ ἄνθρωπον βλέποντες σὺν αὐτοῖς ἑστῶτα τὸν τεθεραπευμένον, οὐδὲν εἶχον ἀντειπεῖν.

Illum verò videntes stantem cum eis qui sanatus fuerat, nihil poterant contradicere.

k *Idiota si opponitur Magistratui, significat priuatum: in mentione artificiorum studiorumque, indoctum: in mentione dignitatis & præstantiæ, humilem & inhonoratum.*

Iusserunt autem eos foras extra concilium secedere, & conferebant ad inuicem,

15 Κελεύσαντες δὲ αὐτοὺς ἔξω τοῦ συνεδρίου ἀπελθεῖν, συνέβαλλον πρὸς ἀλλήλους,

Iussis autem ipsis extra concilium abire, [l] conferebant inter se,

l *Sub sententias.*

Dicentes, Quid faciemus hominibus istis? quoniam quidem notum signum factum est per eos, omnibus habitanti-

16 Λέγοντες, Τί ποιήσομεν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις; ὅτι μὲν γὰρ γνωστὸν σημεῖον γέγονε δι' αὐτῶν, πᾶσι τοῖς κατοικου-

[6]Dicentes Quid faciemus hominibus istis? nam conspicuū signum editum esse per eos, manifestum est omnibus habitāti

6 Qui sibi placet in ignorantia, tādem fit etiam apertè & contra conscientiam malus.

bus in Hierusalem, nec possumus negare:

Sed ne *id* amplius serpat in populum, minaciter intermine mur eis ne posthac vl li hominum loquan tur in nomine isto.

Itaque vocatis ipsis, denuntiarunt ne omnino loquerentur vel docerent in nomine Iesu.

7 Sic parendum hominibus quibus subiicimur, vt Deo in primis obsequamur.

7 Petrus autem & Iohannes respondentes dixerunt eis, An apud Deum iustum sit vobis potius auscultare quàm Deo, iudicate.

Non enim possumus quæ vidimus & audiuimus, nō loqui.

8 Tantum abest vt liceat impiis quicquid libet, vt Deus etiam eo quod illis vult licere, ad amplificādā suam gloriam vtatur.

8 Illi verò, nō inuenientes quomodo punirent eos, additis minis eos dimiserūt, propter populum: quia omnes glorificabant Deum super eo quod factum fuerat.

Annorum enim erat amplius quadraginta homo ille in quo editū fuerat signum istud sanationis.

9 Apostoli sua pericula cum Ecclesiæ cœtu communicant.

9 Dimissi autem *illi* venerunt ad suos, & annuntiauerunt quæ principes Sacerdotum & Seniores ipsis dixerant.

σιν Ιερουσαλὴμ φανερόν, καὶ οὐ δυνάμεθα ἀρνήσασθαι·

17 Ἀλλ' ἵνα μὴ ἐπὶ πλεῖον διανεμηθῇ εἰς τὸν λαόν, ἀπειλῇ ἀπειλησώμεθα αὐτοῖς μηκέτι λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ μηδενὶ ἀνθρώπων.

18 Καὶ καλέσαντες αὐτοὺς, παρήγγειλαν αὐτοῖς τὸ καθόλου μὴ φθέγγεσθαι μηδὲ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ.

19 Ὁ δὲ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἀποκριθέντες πρὸς αὐτοὺς εἶπον, Εἰ δίκαιόν ἐστι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὑμᾶς μᾶλλον ἀκούειν ἢ τοῦ Θεοῦ, κρίνατε.

20 Οὐ δυνάμεθα γὰρ ἡμεῖς ἃ εἴδαμεν καὶ ἠκούσαμεν, μὴ λαλεῖν.

21 Οἱ δὲ, προσαπειλησάμενοι ἀπέλυσαν αὐτούς, μηδὲν εὑρίσκοντες τὸ πῶς κολάσωνται αὐτοὺς διὰ τὸν λαόν· ὅτι πάντες ἐδόξαζον τὸν Θεὸν ἐπὶ τῷ γεγονότι.

22 Ἐτῶν γὰρ πλειόνων τεσσεράκοντα ὁ ἄνθρωπος ἐφ' ὃν ἐγεγόνει τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἰάσεως.

23 Ἀπολυθέντες δὲ ἦλθον πρὸς τοὺς ἰδίους, καὶ ἀπήγγειλαν ὅσα πρὸς αὐτοὺς οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι εἶπον.

bus Ierusalem manifestum est, & non possumus negare:

Sed ne amplius diuulgetur in populum, comminemur eis ne vltrà loquãtur in nomine hoc vlli hominum.

Et vocantes eos, denuntiauerunt ne omnino loquerentur neque docerent in nomine Iesu.

Petrus verò & Iohannes respondentes dixerunt ad eos, Si iustum est in conspectu Dei vos potius audire quàm Deum, iudicate.

Non enim possumus quæ vidimus & audiuimus non loqui.

At illi comminantes, dimiserunt eos, non inuenientes quo modo punirent eos, propter populū: quia omnes clarificabāt id quod factum fuerat in eo quod acciderat.

Annorum enim erat amplius quadraginta homo in quo factum fuerat signum istud sanitatis.

Dimissi autem venerunt ad suos, & annuntiauerunt eis quanta ad eos principes Sacerdotum & Seniores dixissent.

Qui

Qui quum audissent, vnanimiter leuauerunt vocem ad Deum, & dixerũt, Domine, tu es qui fecisti cælum & terrã, mare, & omnia quæ in eis sunt:

24 οἱ δὲ ἀκούσαντες, ὁμοθυμαδὸν ἦραν φωνὴν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ εἶπον, Δέσποτα, σὺ ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς·

Psal. 2. 1 *Qui Spiritu sancto per os patris nostri Dauid pueri tui dixisti, Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania?*

25 Ὁ διὰ στόματος Δαβὶδ τοῦ παιδός σου εἰπών, Ἱνατί ἐφρύαξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά;

Astiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnũ aduersus Dominũ, & aduersus Christum eius.

26 Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ.

Conuenerunt enim verè in ciuitate ista aduersus Sanctum puerum tuum Iesum quem vnxisti, Herodes & Pontius Pilatus, cum gentibus & populis Israel,

27 Συνήχθησαν γὰρ ἐπ' ἀληθείας ἐπὶ τὸν ἅγιον παῖδά σου Ἰησοῦν, ὃν ἔχρισας, Ἡρῴδης τε καὶ Πόντιος Πιλᾶτος, σὺν ἔθνεσι καὶ λαοῖς Ἰσραήλ,

Facere quæ manus tua & consilium decreuerunt fieri.

28 Ποιῆσαι ὅσα ἡ χείρ σου καὶ ἡ βουλή σου προώρισε γενέσθαι.

Et nunc Domine respice in minas eorum, & da seruis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum,

29 Καὶ τανῦν, Κύριε ἔπιδε ἐπὶ τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν, καὶ δὸς τοῖς δούλοις σου μετὰ παῤῥησίας πάσης λαλεῖν τὸν λόγον σου,

In eo quòd manum tuam extendas ad sanitates, & signa & prodigia fieri per nomen sancti filij tui Iesu.

30 Ἐν τῷ τὴν χεῖρά σου ἐκτείνειν σε εἰς ἴασιν, καὶ σημεῖα καὶ τέρατα γίνεσθαι διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἁγίου παιδός σου Ἰησοῦ.

Et quum orassent motus est locus in quo erat congregat.:

31 Καὶ δεηθέντων αὐτῶν ἐσαλεύθη ὁ τόπος ἐν ᾧ ἦσαν συνηγμένοι·

10 Isti verò quum *hæc* audissent, cõcorditer sustulerunt vocem ad Deum, dixerúntque, Domine, tu es Deus ille qui fecisti cælum & terram, mare, & omnia quæ in eis sunt:

Qui per os Dauid pueri tui dixisti, Cur fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania?

Adstiterunt reges terræ, & principes coacti sunt eôdem *loci* aduersus Dominum, & Christum eius.

Coacti sunt enim verè aduersus sanctum Filium tuum Iesum quem vnxisti, Herodes & Pontius Pilatus cum gentibus & [m] populis Israel,

[n] Vt facerẽt quęcunque [o] manus tua & consilium tuum priùs definierat facienda.

Nunc igitur Domine, intuere in minas eorum, & da seruis tuis vt cum omni libertate loquantur sermonem tuum,

Manu tua à te extensa ad sanandum, vtque signa & miracula edantur per nomen sancti Filij tui Iesu.

[11] Quum autẽ precati essent, commotus est locus in quo erant coacti:

10 Nec ex pace fieri nos oportet hostiũ minis, nec eorũ insultus stolidè ridere: sed tũ potentiæ tum beneuolentiæ Dei seriam meditationẽ (sicut vtraque nobis in Christo spectanda proponitur) aduersariorum tũ viribus tum maleuolentiæ opponendo, ad Patris præsidiũ confugere.

m *Etsi Vnus esset populus Israel, numero tamen multitudinis dimisso, tum propter duodecim tribus, quarũ singulæ populũ constituebant, sed etiam propter ingentem multitudinem, quasi gentes multæ simul coiisse, vt Iud. 5 14*

n *Scelerati, nihil tale cogitantes, Dei consilium exequuntur, nec tamen eximuntur culpa.*

o *Tu pro tua potestate, tuóque iure.*

11 *Deus visibili symbolo testatur Ecclesiæ suæ se eũ esse qui terrã & cælum cõcutiendo, sit eam confirmaturus.*

p *Hæc est, ma-
ore donati fit fiducia, & ve-
ti facti sunt
per spiritū sanctū de exaudītione. quum autem eos repleuisse dicit, no erat Spiritus sancti liberalitatem & immensas eius diuitias commendat.*

q Exemplū veræ Ecclesiæ, in qua viget tū in doctrina tum in mutua charitate consensus: pastores autem veram doctrinā sincerè & constanter proponunt.

q *Consilium voluntásque & omnes sensus congruebant*

r *Hæc communio nō erat talis qualem nebulones Anabaptistæ, sed ius & proprietas possessionis manebat in domino possidentis, vt patet ex sequenti capite.*

s Vera charitas etiā cū suo dispēdio subleuat paupertum inopiam, sed ita vt rite & ordine omnia administrentur.

t *Addit adhibitum fuisse delectum in distribuendo. Nō ergo æqualis fuit bonorū partitio, sed moderata dispensatio, nequis egestate vltra modum premeretur.*

p& repleti sunt omnes Spiritu sancto, & loquuti sunt sermonem Dei cum libertate.

32 Multitudinis autem eorum qui crediderāt, erat cor & anima vna: nec quisquā aliquid eorū quæ habebat, suum esse dicebat, r sed erant eis omnia communia:

Et Apostoli magna vi edebant testimonium resurrectionis Domini Iesu: & gratia magna erat super eos omnes.

33 Nullus enim erat egens inter eos. quotquot enim erāt possessores agrorum aut domorum, vendētes adferebant pretia eorum quæ venditа fuerant:

Et deponebant ad pedes Apostolorum. distribuebatur autē *hoc* singulis s prout cuique opus erat.

34 Ioses ergo qui cognominatus est Barnabas ab Apostolis (quod est si interpreteris, filius cōsolationis) Leuites, Cyprius genere,

35 Quum haberet agrum, vēdidit eum, & attulit pecuniam, deposuitque ad pedes Apostolorum.

καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες πνεύματος ἁγίου, καὶ ἐλάλουν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ μετὰ παῤῥησίας.

32 Τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία· καὶ οὐδὲ εἷς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινά.

33 Καὶ μεγάλῃ δυνάμει ἀπεδίδουν τὸ μαρτύριον οἱ ἀπόστολοι τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ· χάρις τε μεγάλη ἦν ἐπὶ πάντας αὐτούς.

34 Οὐδὲ γὰρ ἐνδεής τις ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς. ὅσοι γὰρ κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν πιπρασκομένων·

35 Καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων· διεδίδοτο δὲ ἑκάστῳ καθότι ἄν τις χρείαν εἶχεν.

36 Ἰωσῆς δέ, ὁ ἐπικληθεὶς Βαρνάβας ὑπὸ τῶν ἀποστόλων, (ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον υἱὸς παρακλήσεως) Λευίτης, Κύπριος τῷ γένει,

37 Ὑπάρχοντος αὐτῷ ἀγροῦ, πωλήσας ἤνεγκε τὸ χρῆμα, καὶ ἔθηκε παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων.

& repleti sunt omnes spiritu sancto, & loquebantur verbum Dei cum fiducia.

Multitudinis autem credentium erat cor & anima vna: nec quisquam eorum quæ possidebat aliquid suū esse dicebat, sed erant illis omnia communia:

Et virtute magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Iesu Christi Domini, & gratia magna erat in omnibus illis.

Neque enim quisquam egens erat inter illos. quotquot enim possessores agrorum aut domorū erant, vendentes afferebant pretia eorum quæ vendebāt:

Et ponebant ante pedes Apostolorum. diuidebantur autem singulis prout cuique opus erat.

Ioseph autem qui cognominatus est Barnabas ab Apostolis (quod est interpretatum, filius consolationis) Leuites, Cyprius genere,

Quum haberet agrum, vēdidit eū, & attulit pretium & posuit ante pedes Apostolorum.

CAP. V.

1. *Ananias ob fraudem interuersi pretij, 5. exanimis corruit, 10. & Sapphira eius vxor. 12. Per multa Apostolorum miracula, 14. Fides propagatur. 18. Carceri inclusos Apostolos, 19 Angelus liberat, 26, & quum cõcilio Sacerdotum sistuntur, 35. Gamalielis concilio morti eximuntur, 40. casi deinde, 41. Deum celebrant.*

V.

VIr autem quidã nomine Ananias, cum Sapphira vxore sua vendidit agrum:

Et fraudauit de pretio agri, conscia vxore sua: & afferens partem quandam, ad pedes Apostolorum posuit.

Dixit autem Petrus, Anania, cur tẽtauit satanas cor tuum, mentiri te Spiritui sancto, & fraudare de pretio agri?

Nónne manens, tibi manebat, & venundatum in tua erat potestate? quare posuisti in corde tuo hanc rem? Non es mẽtitus hominibus, sed Deo.

Audiens autem Ananias hæc verba, cecidit, & expirauit: & factus est timor magnus super omnes qui audierũt.

Surgentes autem iuuenes amouerunt eum, & efferentes sepelierunt.

Ἀνὴρ δέ τις Ἀνανίας ὀνόματι, σὺν Σαπφείρῃ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ ἐπώλησε κτῆμα·

2 Καὶ ἐνοσφίσατο ἀπὸ τῆς τιμῆς, συνειδυίας καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ· καὶ ἐνέγκας μέρος τι, παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων ἔθηκεν.

3 Εἶπε δὲ Πέτρος, Ανανία, διὰ τί ἐπλήρωσεν ὁ σατανᾶς τὴν καρδίαν σου, ψεύσασθαί σε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ νοσφίσασθαι ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ χωρίου;

4 Οὐχὶ μένον, σοὶ ἔμενε, καὶ πραθὲν ἐν τῇ σῇ ἐξουσίᾳ ὑπῆρχε; τί ὅτι ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ σου τὸ πρᾶγμα τοῦτο; οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ.

5 Ακούων δὲ Ανανίας τοὺς λόγους τούτους, πεσὼν ἐξέψυξε· καὶ ἐγένετο φόβος μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας ταῦτα.

6 Ανασταντες δὲ οἱ νεώτεροι συνέστειλαν αὐτόν, καὶ ἐξενέγκαντες ἔθαψαν.

N.

VIR[a] autem quidam nomine Ananias, cum Sapphira vxore sua vendidit possessionem:

Et[a] interuertit *aliquid* ex pretio conscia etiam vxore sua: allatámque partem aliquã, ad pedes Apostolorũ deposuit.

Dixit autem Petrus, Anania, cur[b] impleuit Satanas cor tuum vt[c] mentireris *in* Spiritum sanctũ, & interuerteres ex pretio istius prædii?

Nónne, si seruasses, manebat tibi, & venundatum in tua erat potestate? quid *erat* cur[d] induceres in animum rem istã? non es mentitus hominibus, sed Deo.

Audiens autem Ananias hos sermones, cecidit, & animã efflauit: & obortus est timor magnus omnibus qui hæc audiebant.

Surgentes autem iuuenes corripuerũt eum, elatúmque sepelierunt.

1 Contrariis exemplis docet Lucas quãtum sit malũ hypocrisis, præsertim eorum qui sub falsa zeli specie volunt in Ecclesia eminere.

a *Significat hoc verbum calliditatem quandam furandi, & quasi efficere ne quippiã ad Dominum perueniat, aut ab oculis illius remouere. vt hoc loco Ananias & Sapphira quum hoc prædium Domino consecrassent, post a persuasione legis partẽ pretij separauerũt ne in Ecclesia conspectum deuenirent. quod tamen dissimulabant, ita vt ad sacrilegium etiã accederet dissidentia & hypocrisis.*

b *Prensus occupauit.*

c *Cùm enim prædium illud cõsecrassent Ecclesiæ, non dubitarunt partem pretij interuertere, quasi illis res esset non cum Deo, sed cum hominibus ides posset qui dicit se tãtum Deum.*

d *Indicatur consultatio deliberata sui, & culpæ hominis admittẽtis instinctus diabolicos.*

Intercessit autē fermè horarum triū interuallum, quum vxor quoque ipsius, nesciens quod factū fuerat, ingressa est:

7 Εγένετο δὲ ὡς ὡρῶν τριῶν διάστημα, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ μὴ εἰδεῖα τὸ γεγονὸς εἰσῆλθεν·

Factum est autem quasi horarum trium spatium, & vxor ipsius nesciēs quod factum fuerat, introiuit.

Dixit autem ei Petrus, Dic mihi nū tanti prædium vendidistis? Ipsa verò dixit, Etiam, tanti.

8 Απεκρίθη δὲ αὐτῇ ὁ Πέτρος, Εἰπέ μοι, εἰ τοσούτου τὸ χωρίον ἀπέδοσθε; Η δὲ εἶπε, Ναὶ, τοσούτου.

Respondit autē ei Petrus, Dic mihi, si tanti agrum vendidistis? At illa dixit, Etiam, tanti.

Petrus autem dixit ei, Quid *est* cur cōuenerit inter vos vt[e] tentaretis Spiritum Domini? ecce, pedes eorum qui sepelierunt virum tuū, [f]ad ostium *adsunt*, & efferent te.

9 Ο δὲ Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτὴν, Τί ὅτι συνεφωνήθη ὑμῖν πειράσαι τὸ πνεῦμα Κυρίου; ἰδοὺ, οἱ πόδες τῶν θαψάντων τὸν ἄνδρα σου, ἐπὶ τῇ θύρᾳ, καὶ ἐξοίσουσί σε.

Petrus autē ait ad eam, Quid vtique conuenit vobis tantare Spiritū Domini? ecce, pedes eorum qui sepelierunt virum tuum, ad ostium, & offerāt te.

e *Quoties mala conscientia sit aliquid, toties homines in seipsos sententiam ferūt, & quantum in se est Deū ad iram prouocāt, quasi de industria volentes periculum facere an sit iustus & omnipotens.*

f *i. Aduentam.*

Illico verò cecidit ad pedes eius, & animam efflauit. ingressi autem iuuenes inuenerunt eam mortuam, & elatam sepelierunt iuxta virū suum.

10 Επεσε δὲ παραχρῆμα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἐξέψυξεν. εἰσελθόντες δὲ οἱ νεανίσκοι εὗρον αὐτὴν νεκρὰν, καὶ ἐξενέγκαντες ἔθαψαν πρὸς τὸν ἄνδρα αὐτῆς.

Confestim cecidit ante pedes eius, & expirauit. Intrantes autem iuuenes inuenerunt illam mortuam, & extulerunt & sepelierunt ad virum suum.

[2]Et obortus est timor magnus toti Ecclesiæ, & omnibus qui hæc audiebant.

11 Καὶ ἐγένετο φόβος μέγας ἐφ' ὅλην τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας ταῦτα.

Et factus est timor magnus in vniuersa Ecclesia, & in omnes qui audierunt hæc.

1 Dominus mirifica sua virtute alios cohibet ne Ecclesiæ noceant, alios in timore sui retinet, alios denique ad se allicit.

¶Per manus autē Apostolorum edebātur signa & miracula multa in populo: (& erāt concorditer omnes in porticu Solomonis:

12 ¶ Διὰ δὲ τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων ἐγίνετο σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ λαῷ πολλά· (καὶ ἦσαν ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες ἐν τῇ στοᾷ Σολομῶντος·

¶Per manus autem Apostolorum fiebant signa & prodigia multa in plebe (& erant vnanimiter omnes in porticu Salomonis:

Reliquorum autem nemo audebat ipsis adhærere: sed [g]magnificabat eos plebs.

31 Τῶν δὲ λοιπῶν οὐδεὶς ἐτόλμα κολλᾶσθαι αὐτοῖς· ἀλλ' ἐμεγάλυνεν αὐτοὺς ὁ λαός.

Cæterorū autem nemo audebat se cōiungere illis, sed magnificabat eos populus.

g *Magnis laudibus efferebat. Vide vnc. i. 46.*

Magis autem accrescebat multitudo credentium in Domino, virorū simul

14 Μᾶλλον δὲ προσετίθεντο πιστεύοντες τῷ Κυρίῳ, πλήθη ἀνδρῶν τε

Magis autē augebatur credentium in Domino, multitudo virorum

ac mulierum:)

Ita vt in plateas eiicerent infirmos, & ponerent in lectulis ac grabatis, vt veniente Petro saltem vmbra illius obumbraret quenquam illorum.

Concurrebat autē & multitudo vicinarum ciuitatum Ierusalem, afferentes ægros & vexatos à spiritibus immundis: qui curabantur omnes.

Exurgens autē princeps Sacerdotū & omnes qui cum illo erant, (quæ est hæresis Sadducæorum) repleti sunt zelo:

Et iniecerunt manus in Apostolos, & posuerunt eos in custodia publica.

Angelus autē Domini per noctem aperiens ianuas carceris: & educens eos, dixit,

Ite, & stantes loquimini in templo plebi omnia verba vitæ huius.

Qui quum audissent, intrauerūt diluculo in templum & docebant. Adueniens autē princeps Sacerdotum & qui cum eo erant, conuocauerūt conciliū & omnes seniores filiorum Israel:

καὶ γυναικῶν·)

15 Ὥστε καὶ τὰς πλατείας ἐκφέρειν τοὺς ἀσθενεῖς, καὶ τιθέναι ἐπὶ κλινῶν καὶ κραββάτων, ἵνα ἐρχομένου Πέτρου κἂν ἡ σκιὰ ἐπισκιάσῃ τινὶ αὐτῶν.

16 Συνήρχετο δὲ καὶ τὸ πλῆθος τῶν πέριξ πόλεων εἰς Ἱερουσαλὴμ, φέροντες ἀσθενεῖς καὶ ὀχλουμένους ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων· οἵτινες ἐθεραπεύοντο ἅπαντες.

17 Ἀναστὰς δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ πάντες οἱ σὺν αὐτῷ, (ἡ οὖσα αἵρεσις τῶν σαδδουκαίων) ἐπλήσθησαν ζήλου·

18 Καὶ ἐπέβαλον τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους, καὶ ἔθεντο αὐτοὺς ἐν τηρήσει δημοσίᾳ.

19 Ἄγγελος δὲ Κυρίου διὰ τῆς νυκτὸς ἤνοιξε τὰς θύρας τῆς φυλακῆς· ἐξαγαγών τε αὐτοὺς, εἶπε,

20 Πορεύεσθε, καὶ σταθέντες λαλεῖτε ἐν τῷ ἱερῷ τῷ λαῷ πάντα τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς ταύτης.

21 Ἀκούσαντες δὲ εἰσῆλθον ὑπὸ τὸν ὄρθρον εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκον. Παραγενόμενος δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, συνεκάλεσαν τὸ συνέδριον καὶ πᾶσαν τὴν γερουσίαν τῶν υἱῶν Ἰσραήλ·

ac mulierum:)

[h] Adeò vt in plateas efferrent ægrotos, & ponerent in lectis ac grabbatis, vt venientis Petri vel vmbra inumbraret aliquem eorum.

Conueniebat autem etiam vulgus vicinarum vrbium in Hierusalem, adducēs ægrotos ac vexatos à spiritibus impuris: qui sanabantur omnes.

[2] Exurgens autem Pontifex maximus, & omnes qui cum eo erant (quæ est [i] secta Sadducæorū) repleti sunt inuidia:

Et iniecerunt manus in Apostolos, posuerúntque eos in custodia publica.

[3] Sed Angelus Domini per noctē aperuit fores carceris: eductísque illis, dixit,

[4] Ite, & stantes loquimini populo in tēplo omnia [k] verba vitæ huius.

[5] *Illi* verò quum *hæc* audissent, introierunt sub diluculū in templum, & docebant. Adueniens autem Pontifex maximus, & qui cū eo *erāt* conuocauerunt concilium & vniuersum senatū filiorū Israel;

h *Commendatur magnitudo fidei in credentibus, quæ tanta fuit quòd certissimum sibi persuaserit de sanitate infirmorum nec Petrum & Apostolos (vt certa media per quæ Deus esset operaturus sā) impetranda.*

2 Quomagis crescit Ecclesia, crescit Satanæ furor, ac proinde à minis ad carcerem venitur.

i *Hæreseos nomine vtitur: hæresis autem electionem significat. inde pro recta formula disciplinæ, factione, studio & ratione vitæ sumitur, quod sectā Latini vocarūt. initio fuit vocabuli vsus medius, sed tandē nonnisi in vitio poni cœpit. vnde hæreticus qui à doctrina sana ita aberrat, vt contemptu Dei & Ecclesiæ iudicio, in sententia permaneat, & Ecclesiæ concordiam violet.*

3 Angeli fiūt seruorū Dei ministri.

4 Ideo liberat suos Dominus, vt eo animosius hostes lacessant.

k *Verba quibus annuntiatur ad vitam via: vt Ioh. 6. 68.*

5 Dominus ex alto ridet hostium suorum conatus.

miserúntque in carcerē *ministros* à quibus illi adducerētur.

καὶ ἀπέστειλαν εἰς τὸ δεσμωτήριον, ἀχθῆναι αὐτούς.

& miserunt ad carcerem vt adducerentur.

Quum autem venissent ministri, non inuenerūt eos in carcere: *quod* reuersi annuntiauerunt,

22 Οἱ δὲ ὑπηρέται παραγενόμενοι οὐχ εὗρον αὐτοὺς ἐν τῇ φυλακῇ· ἀναστρέψαντες δὲ ἀπήγγειλαν,

Quum autem venissent ministri, & aperto carcere quū nō inuenissent illos, reuersi nuntiauerūt,

Dicentes, Carcerem quidem inuenimus clausum quàm tutissimè, & custodes stātes ante fores: quū aperuissemus autem, neminē intus inuenimus.

23 Λέγοντες, Ὅτι τὸ μὲν δεσμωτήριον εὕρομεν κεκλεισμένον ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ, καὶ τοὺς φύλακας ἔξω ἑστῶτας πρὸ τῶν θυρῶν· ἀνοίξαντες δὲ, ἔσω οὐδένα εὕρομεν.

Dicentes, Carcerem quidem inuenimus clausum cum omni diligentia, & custodes stantes ante ianuas: aperientes autem, neminē intus inuenimus.

Vt verò audierūt hos sermones & Pontifex maximus & præfectus templo, principésque Sacerdotum, ambigebant de illis quónam hoc euasurum esset.

24 Ὡς δὲ ἤκουσαν τοὺς λόγους τούτους ὅ, τε ἱερεὺς καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, διηπόρουν περὶ αὐτῶν, τί ἂν γένοιτο τοῦτο.

Vt autem audierunt hos sermones Magistratus templi & principes Sacerdotum, ambigebant de illis, quidnam fieret.

6 Quo apertiùs se prodit Christi virtus, eo magis crescit coniuratorū ipsius hostium vesania.

6 Adueniens autē quidā nuntiauit eis, Ecce, viri quos cōieceratis in carcerē, stant in templo, & docent populum.

25 Παραγενόμενος δέ τις ἀπήγγειλεν αὐτοῖς, λέγων, Ὅτι ἰδοὺ, οἱ ἄνδρες οὓς ἔθεσθε ἐν τῇ φυλακῇ, εἰσὶν ἐν τῷ ἱερῷ ἑστῶτες, καὶ διδάσκοντες τὸν λαόν.

Adueniens autem quidam nuntiauit eis, Quia ecce, viri quos posuistis in carcerem, sunt in templo stantes, & docentes populum.

7 Tyranni Deū non metuentes cogūtur seruos suos metuere.

7 Tunc præfectus abiens cū ministris, adduxit eos, non *tamen* per vim. (timebant enim populum ne lapidarentur.)

26 Τότε ἀπελθὼν ὁ στρατηγὸς σὺν τοῖς ὑπηρέταις, ἤγαγεν αὐτοὺς, οὐ μετὰ βίας. (ἐφοβοῦντο γὰρ τὸν λαὸν, ἵνα μὴ λιθασθῶσιν.)

Tunc abiit Magistratus cum ministris, & adduxit illos sine vi. (timebāt enim populum ne lapidarentur.)

8 Tyrānis proprium est mandata sua pro omni ratione obtrudere.

8 Adductos autem eos statuerunt in cōcilio & interrogauit eos Pontifex maximus,

27 Ἀγαγόντες δὲ αὐτοὺς ἔστησαν ἐν τῷ συνεδρίῳ, καὶ ἐπηρώτησεν αὐτοὺς ὁ ἀρχιερεὺς,

Et quum adduxissent illos, statuerunt in concilio. Et interrogauit eos prīceps Sacerdotum,

l *Ad verb. præcipiendo præcipimus, Heb. id est, enixè atque modis omnibus.*

Dicens, Nónne l etiam atque etiam denūtiauimus vobis ne doceretis in nomine isto? & ecce, reple

28 Λέγων, Οὐ παραγγελίᾳ παρηγγείλαμεν ὑμῖν μὴ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ; καὶ ἰδοὺ, πεπληρώκα-

Dicens, Præcipiēdo præcepimus vobis ne doceretis in nōe isto, & ecce, re-

pleſtis Ieruſalē doctrina veſtra, & vultis inducere ſuper nos ſanguinem hominis iſtius.

Reſpondens autem Petrus & Apoſtoli, dixerūt, Obedire oportet Deo magis quàm hominibus.

Deus patrum noſtrorū ſuſcitauit Ieſum, quem vos interemiſtis ſuſpendētes in ligno.

Hunc Principem & Saluatorē Deus exaltauit dextera ſua, ad dandam pœnitentiam Iſraeli, & remiſſionem peccatorum.

Et nos ſumus teſtes horum verborū: & Spiritus ſanctus, quem dedit Deus omnibus obedientibus ſibi.

Hæc quum audiſſent, diſſecabantur, & cogitabant interficere illos.

Surgens autem quidam in concilio Phariſæus, nomine Gamaliel, Legis doctor, honorabilis vniuerſæ plebi, iuſſit puſillum foras Apoſtolos ſecedere:

Dixítque ad illos, Viri Iſraelitæ, attendite vobis ſuper hominibus iſtis, quid acturi ſitis.

Ante hos enim dies extitit Theudas, dicēs ſe eſſe ali-

τε τῷ Ἱερουσαλὴμ τῆς διδαχῆς ὑμῶν, καὶ βούλεσθε ἐπαγαγεῖν ἐφ' ἡμᾶς τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου.

29 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος καὶ οἱ ἀπόστολοι εἶπον, Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις.

30 Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἤγειρεν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς διεχειρίσασθε κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου.

31 Τοῦτον ὁ Θεὸς ἀρχηγὸν καὶ σωτῆρα ὕψωσε τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ, δοῦναι μετάνοιαν τῷ Ἰσραὴλ καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

32 Καὶ ἡμεῖς ἐσμεν αὐτοῦ μάρτυρες τῶν ῥημάτων τούτων· καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον, ὃ ἔδωκεν ὁ Θεὸς τοῖς πειθαρχοῦσιν αὐτῷ.

33 Οἱ δὲ, ἀκούσαντες διεπρίοντο, καὶ ἐβουλεύοντο ἀνελεῖν αὐτούς.

34 Ἀναστὰς δέ τις ἐν τῷ συνεδρίῳ Φαρισαῖος, ὀνόματι Γαμαλιὴλ, νομοδιδάσκαλος, τίμιος παντὶ τῷ λαῷ, ἐκέλευσεν ἔξω βραχύ τι τοὺς ἀποστόλους ποιῆσαι.

35 Εἶπέ τε πρὸς αὐτούς, Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, προσέχετε ἑαυτοῖς ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, τί μέλλετε πράσσειν.

36 Πρὸ γὰρ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀνέστη Θευδᾶς, λέγων εἶναί τινα ἑαυ-

tiſtis Hieruſalem doctrina veſtra, & vultis ſuper nos[m] inducere *effuſum* ſanguinem hominis iſtius.

9 Reſpondens autem Petrus & Apoſtoli, dixerunt, Obedire oportet Deo potius quàm hominibus.

10 Deus Patrum noſtrorum excitauit Ieſum, quem vos interfeciſtis ſuſpenſum in ligno.

Hunc *inquam* Deus dextra ſua euectum *conſtituit* principem ac ſeruatorē, vt det reſipiſcētiam Iſraeli & remiſionē peccatorum.

11 Et nos ſumus ei teſtes horum quę dicimus: atque etiam Spiritus ſanctus, quē dedit Deus iis qui obediunt ipſi.

At illi *his* auditis [n]frendebant, & conſilium inibant eos [o] interimendi.

12 Surgens autem in conſilio quidam Phariſæus, nomine Gamaliel, Legis doctor, quem totus populus in pretio habebat, iuſſit vt paulliſper abducerent foras Apoſtolos:

Et dixit illis, Viri Iſraelitæ, attendite vobis ipſis quod ad iſtos homines *attinet*, quid facturi ſitis.

13 Nā ante hæc tēpora exort[p] eſt Theudas, dicens ſe ali-

m *Facere nos homicidii reos illius hominis, quem ne nominare quidē volunt.*

9 Nulli homini niſi ſecundum Deū parēdum eſt.

10 Chriſtus iniuriis ſuis hominibus princeps & ſeruator Eccleſiæ cōſtituitur eſt. ac reipſa declaratus.

11 Nō ſatis eſt recte eſſe finem, ſed etiam pro vocationis ratione ad eū progrediendū eſt.

n *Significatur animi acerba perturbatio, ſtatuſ ratione ſumpta ab iis qui pra ira ad dentibus ſtrident, vt dixi ſi quis ferram tra hat.*

o *Hoc verò eis iure nō licebat, quum capitalia iudicia eſſent ſui adem pta. Itaque non de iis iudicio puniendis, ſed aperta vi potius intermen dis cogitabant, quod impediuit Gamaliel.*

12 Chriſtus in ipſa hoſtiū turba, quoties ira expedit, inuenit cauſæ ſuæ patronos.

13 Cauendū in religionis negotio in primis nequid præter vocationem, zeli prætextu, audeamus.

p *Alicuius nominis,*

quem esse: cui adhæsit numerus virorum circiter quadringentorum: qui interemptus est, & omnes qui assensi sunt ei, dissoluti sunt, & ad nihilum redacti.

Post hunc exortus est Iudas ille Galilæus temporibus descriptionis, & auertit populum multũ post se: periit & ille, & omnes qui assensi fuerant ei, dispersi sunt.

Et nunc dico vobis, q abstinete ab hominibus istis: & sinite eos: quoniam si est ex r hominibus consilium siue opus hoc, dissoluetur:

Sin ex Deo est, non poteritis dissoluere, *ac nescio* an etiã cum Deo pugnare comperiamini.

Paruerunt autem ei: & quum aduocassent Apostolos, cæsis denuntiarunt ne loquerentur in nomine Iesu: & dimiserũt eos.

14 Ipsi ergo gaudentes profecti sunt à conspectu concilii: quod digni habiti essent qui pro nomine Iesu contumelia afficerentur.

Et quotidie in s templo & domi nõ cessabant docere & euangelizare Iesum Christum.

q *Dissuadet suos ab Apostolorum cæde, nec Romanum magistratum appellandum censet, quia nihil Iudæi impatiẽtius ferebant, quàm Romanorum tyrannidem confirmari.*

r *Fictum & commentitium.*

14 Verbis ferendis assueti Apostoli, tandem ipsis verberibus assuefiunt, & ita quidem vt eo euadant fortiores.

s *Publicè & priuatim.*

τόν· ᾧ προσεκολλήθη ἀριθμὸς ἀνδρῶν ὡσεὶ τετρακοσίων· ὃς ἀνῃρέθη, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ, διελύθησαν, καὶ ἐγένοντο εἰς οὐδέν.

37 Μετὰ τοῦτον ἀνέστη Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέστησε λαὸν ἱκανὸν ὀπίσω αὐτοῦ· κἀκεῖνος ἀπώλετο, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ, διεσκορπίσθησαν.

38 Καὶ τανῦν λέγω ὑμῖν, ἀπόστητε ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τούτων, καὶ ἐάσατε αὐτούς· ὅτι ἐὰν ᾖ ἐξ ἀνθρώπων ἡ βουλὴ αὕτη ἢ τὸ ἔργον τοῦτο, καταλυθήσεται·

39 Εἰ δὲ ἐκ Θεοῦ ἐστιν, οὐ δύνασθε καταλῦσαι αὐτο, μήποτε καὶ θεομάχοι εὑρεθῆτε.

40 Επείσθησαν δὲ αὐτῷ· καὶ προσκαλεσάμενοι τοὺς ἀποστόλους, δείραντες παρήγγειλαν μὴ λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Ιησοῦ· καὶ ἀπέλυσαν αὐτούς.

41 Οἱ μὲν οὖν ἐπορεύοντο χαίροντες ἀπὸ προσώπου τοῦ συνεδρίου, ὅτι ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ κατηξιώθησαν ἀτιμασθῆναι.

42 Πᾶσάν τε ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ καὶ κατ' οἶκον οὐκ ἐπαύοντο διδάσκοντες καὶ εὐαγγελιζόμενοι Ιησοῦν τὸν Χριστόν.

quem: cui consensit numerus virorũ circiter quadringentorum: qui occisus est, & omnes quicunque credebant ei dissipati sunt, & redacti ad nihilum.

Post hunc extitit Iudas Galilæus in diebus professionis, & auertit populum post se: & ipse periit, & omnes quotquot consenserũt ei, dispersi sunt.

Et nunc dico vobis, discedite ab hominibus istis, & sinite illos: quoniam si est ex hominibus consilium hoc aut opus, dissoluetur:

Si verò ex Deo, est, non poteritis dissoluere, ne fortè & Deo repugnare inueniamini.

Consenserunt autem illi: & conuocantes Apostolos, cæsis denuntiauerunt ne loquerentur in nomine Iesu: & dimiserunt eos.

Et illi quidem ibant gaudentes à conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati.

Omni autem die non cessabant in tẽplo & circa domos docentes & euangelizantes Iesum Christum.

CAP.

CAP. VI.

1. *Apostoli*, 2. *Diaconos instituunt*, 5. *septem delectos viros*: 8. *inter quos Stephanus fidei plenus*, 11. *captus*, 13. *violatæ Legis Mosis accusatur.*

V.

ΙΝ diebus autem illis crescente numero discipulorum, factum est murmur Græcorum aduersus Hebræos, eo quòd despicerentur in ministerio quotidiano viduæ eorum.

Conuocantes autem duodecim multitudinem discipulorum, dixerunt, Non est æquum nos derelinquere verbum Dei, & ministrare mensis.

Considerate ergo, fratres, viros ex vobis boni testimonii septem, plenos Spiritu sancto & sapientia, quos constituamus super hoc opus:

Nos verò, orationi & ministerio verbi instantes erimus.

Et placuit sermo coram omni multitudine: & elegerunt Stephanum virum plenum fide & Spiritu sancto, & Philippum, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaum aduenã Antiochenam.

ΕΝ δὲ ταῖς ἡμέραις ταύταις πληθυνόντων τῶν μαθητῶν, ἐγένετο γογγυσμὸς τῶν Ἑλληνιστῶν πρὸς τοὺς Ἑβραίους, ὅτι παρεθεωροῦντο ἐν τῇ διακονίᾳ τῇ καθημερινῇ αἱ χῆραι αὐτῶν.

2 Προσκαλεσάμενοι δὲ οἱ δώδεκα τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν, εἶπον, Οὐκ ἀρεστόν ἐστιν ἡμᾶς καταλείψαντας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, διακονεῖν τραπέζαις.

3 Ἐπισκέψασθε οὖν, ἀδελφοὶ, ἄνδρας ἐξ ὑμῶν μαρτυρουμένους ἑπτὰ, πλήρεις πνεύματος ἁγίου καὶ σοφίας, οὓς καταστήσομεν ἐπὶ τῆς χρείας ταύτης.

4 Ἡμεῖς δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτερήσομεν.

5 Καὶ ἤρεσεν ὁ λόγος ἐνώπιον παντὸς τοῦ πλήθους· καὶ ἐξελέξαντο Στέφανον, ἄνδρα πλήρη πίστεως καὶ πνεύματος ἁγίου, καὶ Φίλιππον καὶ Πρόχορον, καὶ Νικάνορα, καὶ Τίμωνα, καὶ Παρμενᾶν, καὶ Νικόλαον προσήλυτον Ἀντιοχέα.

N.

CÆterùm [1] per eos dies quum multiplicarentur discipuli, ortum est murmur [2] Græcorum aduersus Hebræos, quòd ipsorum viduæ despicerentur in [b] mi nisterio quotidiano.

[3] Itaque duodecim illi, aduocata multitudine discipulorũ, dixerunt, Non est æquum nos derelicto sermone Dei, ministrare [d] mensis.

[3] Despicite ergo, fratres, ex vobis viros septem, idoneo testimonio ornatos, plenos Spirtiu sã cto & sapientia, quos præficiamus huic negotio:

Nos verò in precibus & administratione sermonis perdurabimus.

Placuit autem hæc oratio toti præsenti multitudini: & elegerunt Stephanum, virum plenum fide ac Spiritu sancto, & Philippum, & Prochorũ, & Nicanorẽ, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaũ proselytum Antiochensem.

1 Satan foris fuit, intrà ope ra tã Ecclesiam, intestina, dissensione adoritur. Apostoli verò ex eo ipso arripiunt occasionem optimam constituendæ Ecclesiæ.

a *Eorũ qui ex Græcis Iudæorum religionem erant amplexi.*

b *Distributione rerum necessariarũ.*

2 Diuersæ sunt (autoribus Apostolis) nec temerè coniungẽ da docendi Verbi & administrandi Ecclesiastici ærarii munera Apostoli verò ne diaconos quidẽ nisi conscia Ecclesia, elegerunt.

c *Tale est, vt placere non debeat.*

d *Conuiuia quãquam mensarum nomine, cætera etiam munera intelligunter, quæ sint cum illo cõiuncta, vt quæ ad eam pauca perũ pertinẽt.*

3 In diaconis (ne dum in pastoribꝰ) eligendis præeat oportet tum doctrinæ tum morum examẽ.

Infr. 21. 8

4 Vetus Ecclesia ritè electos, manuum impositione Deo veluti consecrauit.

e *Hic totus ritus ab Hebræis fluxit, qui hac formula vtebantur, tũ in publicis, ac victimarũ consecrationibus, tum in precibus ac benedictionibus priuatis, vt liquet ex Gen. 48. hunc ritum seruauit Ecclesia 1. Timot. 5. 22, infrà, 8. 16. sed nulla hic fit mentio chrismatis, rasuræ, crucis, &c.*

5 Fœlix tẽtationis exitus.

f *Id est doctrinæ Euangelicæ, quæ metonymicè dicitur fides, quia nihil est aliud quàm potentia ad salutẽ omnium credentium.*

6 Ecclesiã suam Dominus verbis primùm, deinde carcere, ac demũ etiam verberibus præparatam tandem ad sanguinẽ vsque & cædes cum Satana & mundo feliciter committit.

g *Hic aliter accipitur fides quàm in superiore versiculo nimirum pro eo animi assensu quo oblatã in Christo iustitiam amplectimur. Porro per potentiam eximia & excellentia illa dona spiritus sancti, intelliguntur.*

7 Academiæ iam olim falsis pastoribus addictæ, fuerunt Satanæ flabella.

h *Ex cœtu, & veluti ex gymnasio.*

4 Quos statuerunt in conspectu Apostolorum: qui quum precati essent, e imposuerunt eis manus.

¶ 5 Itaque sermo Dei crescebat, & valde multiplicabatur numerus discipulorum in Hierusalem: multáque turba Sacerdotum auscultabat f fidei.

6 Stephanus verò plenus g fide ac potentia edebat miracula & signa magna in populo.

7 Exorti sunt autẽ quidam h è synagoga quæ dicitur Libertinorum, & Cyrenæorum, & Alexandrinorum, & eorum qui sunt ex Cilicia & Asia, altercantes cũ Stephano.

8 Sed non potuerunt resistere sapientiæ & Spiritui per quem loquebatur.

Tunc subiecerunt quosdam qui dicerent se audiuisse eũ loquentẽ verba blasphema in Mosen & Deum.

9 Commouerúntque plebem & seniores & Scribas: & eum adorti, correptum adduxerunt in concilium.

6 Οὓς ἔστησαν ἐνώπιον τῶν ἀποστόλων· καὶ προσευξάμενοι ἐπέθηκαν αὐτοῖς τὰς χεῖρας.

7 ¶ Καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ηὔξανε· καὶ ἐπληθύνετο ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἐν Ιερουσαλὴμ σφόδρα· πολύς τε ὄχλος τῶν ἱερέων ὑπήκουον τῇ πίστει.

8 Στέφανος δὲ πλήρης πίστεως καὶ δυνάμεως ἐποίει τέρατα καὶ σημεῖα μεγάλα ἐν τῷ λαῷ.

9 Ἀνέστησαν δέ τινες τῶν ἐκ τῆς συναγωγῆς τῆς λεγομένης Λιβερτίνων, καὶ Κυρηναίων, καὶ Αλεξανδρέων, καὶ τῶν ἀπὸ Κιλικίας καὶ Ασίας, συζητοῦντες τῷ Στεφάνῳ.

10 Καὶ οὐκ ἴσχυον ἀντιστῆναι τῇ σοφίᾳ καὶ τῷ πνεύματι ᾧ ἐλάλει.

11 Τότε ὑπέβαλον ἄνδρες λέγοντας, Οτι ἀκηκόαμεν αὐτοῦ λαλοῦντος ῥήματα βλασφημα εἰς Μωσῆν καὶ τὸν Θεόν.

12 Συνεκίνησάν τε τὸν λαὸν καὶ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τοὺς γραμματεῖς· καὶ ἐπιστάντες συνήρπασαν αὐτὸν, καὶ ἤγαγον εἰς τὸ συνέδριον.

Hos statuerunt ante conspectũ Apostolorum: & orantes imposuerunt eis manus.

¶ Et verbum Domini crescebat, & multiplicabatur numerus discipulorum in Ierusalem valdé. multa etiam turba Sacerdotum obediebat fidei.

Stephanus autem plenus gratia & fortitudine faciebat prodigia & signa magna in populo.

Surrexerunt autẽ quidam de synagoga quæ appellatur Libertinorum, & Cyrenensium, & Alexandrinorum, & eorum qui erant à Cilicia & Asia, disputantes cũ Stephano.

Et non poterant resistere sapientiæ & Spiritui qui loquebatur.

Tunc summiserunt viros qui dicerent se audiuisse eũ dicentem verba blasphemiæ ni Moysen & Deum.

Commouerunt itaque plebem & Seniores, & Scribas: & concurrentes rapuerunt eum, & adduxerunt in concilium.

8 Falsi doctores quia vinci nolunt, à disputationibus ad manifestas calumnias cõuertũtur.

9 Prima Ecclesiæ Christianæ cruenta persequutio ex Sacerdotum concilio, suggerentibus Academiarum doctoribus, exorta.

Et statuerunt falsos testes qui dicerent, Homo iste non cessat loqui verba aduersus locum sanctum, & Legem.

13 Εστησάν τε μάρτυρας ψευδεῖς, λέγοντας, Ο ἄνθρωπος τοῦτο οὐ παύεται ῥήματα βλάσφημα λαλῶν κατὰ τοῦ τόπου τοῦ ἁγίου τούτου καὶ τοῦ νόμου.

Audiuimus enim eum dicentem quoniam Iesus Nazarenus hic destruet locum istum, & mutabit traditiones quas tradidit nobis Moses.

14 Ακηκόαμεν γὰρ αὐτοῦ λέγοντος ὅτι Ιησοῦς ὁ Ναζωραῖος τοῦτο καταλύσει τὸν τόπον τοῦτον, καὶ ἀλλάξει τὰ ἔθη ἃ παρέδωκεν ἡμῖν Μωσῆς.

Et intuentes eum omnes qui sedebant in concilio, viderunt faciem eius tanquam faciem angeli.

15 Καὶ ἀτενίσαντες εἰς αὐτὸν ἅπαντες οἱ καθεζόμενοι ἐν τῷ συνεδρίῳ, εἶδον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡσεὶ πρόσωπον ἀγγέλου.

[10]Statuerúntque falsos testes qui dicerent, Homo iste non cessat loqui verba blasphema aduersus locum hunc sanctum & Legem.

Audiuimus enim eum quum diceret, Iesum istum Nazarenum destructurũ hunc locum, & mutaturum ritus quos tradidit nobis Moses.

Tunc intentis in eum oculis, omnes qui sedebant in concilio, [i] viderunt faciem eius quasi faciem angeli.

10 Exẽplũ calumniatorum, ex iis quæ bene ac verè dicta sunt falsas cõclusiones colligentium.

i Singularẽ & eximiã speciem fuisse vultus Stephani, his verbis indicatur, in animi securitate, & conscientia bona, & causæ fiducia. Orationem enim habituri Stephani vultum condecorauit Deus, vt aspectu statim ipso percelleret animos Iudæorum.

CAP. VII.

1. *Stephanus causam dicens, ostendit electos à Deo fuisse Patres, 20. priusquam natus esset Moses, 47. & staret Templum: 44. Externos verò omnes ritus ad cæleste exemplar formatos fuisse. 34. Stridentes dentibus Iudæi, 59, lapidibus illum obruunt.*

V.

Dixit autẽ princeps Sacerdotum, Si hæc ita se habent?

Εἶπε δὲ ὁ ἀρχιερεύς, Εἰ ἄρα ταῦτα οὕτως ἔχει;

Qui ait, Viri fratres & patres audite, Deus gloriæ apparuit patri nostro Abrahæ quum esset in Mesopotamia, priùs quàm moraretur in Charran:

2 Ο δὲ ἔφη, Ανδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκούσατε, Ο Θεὸς τῆς δόξης ὤφθη τῷ πατρὶ ἡμῶν Αβραὰμ ὄντι ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ, πρὶν ἢ κατοικῆσαι αὐτὸν ἐν Χαῤῥάν·

Et dixit ad illũ, Exi de terra tua, & de cognatione

3 Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν, Εξελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας

N.

Dixit [1]autem Pontifex maximus, Num hæc ita habent?

[2]Ipse verò dixit, Viri fratres & patres, audite, [a] Deus ille gloriæ visus est patri nostro Abrahæ quum esset in [b]Mesopotamia, priusquam habitaret in Charram:

Et dixit ei, Exi è terra tua, & ex cognatione

1 Admittitur quidem ad causam dicendam Stephanus, sed vt iuris obtentu damnetur.

2 Testatur Stephanus se veros illos Patres & vnicum illum verum Deũ agnoscere: simúlque docet illos esse templo, & & omni illo legali cultu antiquiores, ac proinde aliud esse ponendum veræ religionis fundamentum, gratuitum videlicet fœdus.

a *Potens ille Deus gloriæ & maiestatis plenus.*

b *Cùm posteà ver. 4, dicat Abrahamum exiisse à Chaldæa, palàm est Mesopotamiam vicinam Chaldæam continuisse: sic Plinius libr. 6. cap. 27.*

tua,& veni in terrã quamcunque indicaro tibi.

Tunc exiit è terra Chaldæorum, & habitauit in Charrhan. Et illinc,postquã mortuus est pater eius,transtulit eũ in terram hanc in qua nunc vos habitatis.

Nec dedit ei possessionem in ea, [c] ne vestigium quidem pedis:quanuis [d] pollicitus esset se illam daturum ei obtinendam, & semini eius post eum, quum nõ haberet prolem.

Loquutus autem est ita Deus,Erit *inquit* semen tuum inquilinum in terra aliena, vbi seruituti subiicietur, & malè accipietur [e] annis quadringentis.

Sed gentem cui seruierint puniam ego, dicit Deus: & post hæc exibunt, & *ipsi* seruient mihi in loco isto.

Dedítque ei pactum Circuncisionis: & ita Abraham genuit Isaac, & circuncidit eum die octauo:Isaac autem genuit Iacob, & Iacob duodecim Patriarchas.

Patriarchæ verò inuidia moti Iosephum vendiderunt *abducendum* in Ægyptum: [f] sed erat Deus cum eo.

σου, καὶ δεῦρο εἰς γῆν ἣν ἄν σοι δείξω.

4 Τότε ἐξελθὼν ἐκ γῆς Χαλδαίων, κατῴκισεν ἐν Χαρράν. κἀκεῖθεν, μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν πατέρα αὐτοῦ, μετῴκισεν αὐτὸν εἰς τὴν γῆν ταύτην, εἰς ἣν ὑμεῖς νῦν κατοικεῖτε.

5 Καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ κληρονομίαν ἐν αὐτῇ, οὐδὲ βῆμα ποδός· καὶ ἐπηγγείλατο αὐτῷ δοῦναι εἰς κατάσχεσιν αὐτὴν, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ μετ' αὐτὸν, ὄντος αὐτῷ τέκνου.

6 Ἐλάλησε δὲ οὕτως ὁ Θεός, Ὅτι ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ πάροικον ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ, καὶ δουλώσουσιν αὐτὸ, καὶ κακώσουσιν ἔτη τετρακόσια.

7 Καὶ τὸ ἔθνος ᾧ ἐὰν δουλεύσωσι, κρινῶ ἐγὼ, εἶπεν ὁ Θεός· καὶ μετὰ ταῦτα ἐξελεύσονται, καὶ λατρεύσουσί μοι ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ.

8 Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ διαθήκην περιτομῆς· καὶ οὕτως ἐγέννησε τὸν Ισαὰκ καὶ περιέτεμεν αὐτὸν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ· καὶ ὁ Ισαὰκ τὸν Ιακώβ, καὶ ὁ Ιακωβ τοὺς δώδεκα πατριάρχας.

9 Καὶ οἱ πατριάρχαι ζηλώσαντες, τὸν Ιωσὴφ ἀπέδοντο εἰς Αἴγυπτον· καὶ ἦν ὁ Θεὸς μετ' αὐτοῦ·

tua,& veni in terram quam monstrauero tibi.

Tunc exiit de terra Chaldæorum, & habitauit in Charran. Et inde, posquam mortuus est pater eius, trãstulit illum in terrã istam, in qua nunc vos habitatis.

Et non dedit illi hæreditatem in ea, nec passum pedis: & repromisit dare illi eam in possessionem, & semini eius post ipsum, quum nõ haberet filium.

Locutus est autem sic Deus,Quia erit semẽ eius accola in terra aliena, & seruituti eos subiicient, & malè tractabũt eos annis quadringentis. Gen. 15.13. 16.

Et gentem cui seruierint, iudicabo ego,dixit Deus: & post hæc exibunt, & seruient mihi in loco isto.

Et dedit illi testamentum circuncisionis: & sic genuit Isaac, & circuncidit eum die octauo: & Isaac Iacob, & Iacob duodecim Patriarchas. Gen.17.9. Gen.21.2 Ge. 25.24 Gen.29.33 &.30.5. &.35.23 Gen.37.28

Et Patriarchæ æmulantes, Ioseph vendiderũt in Ægyptũ: & erat Deus cum eo.

Et

c *Ne tantillum quidẽ, vt in solo suo posset figere pedem.*

d *Possessionis promissio certa fuit & pertinens ad Abrahamum, tametsi posteritas demum eius illam possidendo occupauerit: est autẽ Synecdoche.*

e *Anni quadringenti numerantur ab initio exorti semini Abrahami, id est, à nato Isaaco: quadringenti autem & triginta anni qui narrantur à Paulo Gal. 3. 17. ab eò tempore quo Abraham iussus cum patre exiit ex Vr Chaldæorum.*

3 Stephanus diligenter eriam cõmemorat Patrũ quorundam horrenda scelera, vt Iudæos doceat non temere acquiescendum esse in Patrũ auctoritate & exemplis.

f *Hebr. quo peculiaris Dei fauor erga alios declaratur. Videtur autem ab iis abesse, quos iuuare non sustinet: contrà præsens illis, quos ex maximis quibusque periculis eripit.*

Et eripuit eum ex omnibus tribulationibus eius, & dedit ei gratiam & sapientiam in conspectu Pharaonis regis AEgypti, & cõstituit eum præpositum super AEgyptum & super omnem domum suam.

10 Καὶ ἐξείλετο αὐτὸν ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ χάριν καὶ σοφίαν ἐναντίον Φαραὼ βασιλέως Αἰγύπτου, καὶ κατέστησεν αὐτὸν ἡγούμενον ἐπ' Αἴγυπτον καὶ ὅλον τὸν οἶκον αὐτοῦ.

Et eruit eum ex omnibus ipsius oppressionibus, deditque ei g gratiam & sapientiam corã Pharaone rege Ægypti, qui constituit eum præfectum Ægypto & toti domui suæ.

g *Vt gratiosus esset nomine sapientiæ coram Pharaone.*

Venit autem fames in vniuersam Ægyptum & Chanaan, & tribulatio magna: & non inueniebant cibos patres nostri.

Gen. 41. 57

11 Ἦλθε δὲ λιμὸς ἐφ' ὅλην τὴν γῆν Αἰγύπτου καὶ Χαναάν, καὶ θλῖψις μεγάλη· καὶ οὐχ εὕρισκον χορτάσματα οἱ πατέρες ἡμῶν.

Venit autem fames in vniuersam terram Ægypti & Chanaan,& oppressio magna:& nõ inueniebant cibos Patres nostri.

Quum audisset autem Iacob esse frumentum in Ægypto, misit patres nostros primum.

Gen. 42. 1

12 Ἀκούσας δὲ Ἰακὼβ ὄντα σῖτα εἰς Αἴγυπτον, ἐξαπέστειλε τοὺς πατέρας ἡμῶν πρῶτον.

Quum audisset autẽ Iacob esse triticum in Ægypto, mi sit Patres nostros primùm.

Et in secundo cognitus est Ioseph à fratribus suis: & manifestatũ est Pharaoni genus eius.

Gen. 45. 4

13 Καὶ ἐν τῇ δευτέρῳ ἀνεγνωρίσθη Ἰωσὴφ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ· καὶ φανερὸν ἐγένετο τῷ Φαραὼ τὸ γένος τοῦ Ἰωσήφ.

Et in secunda *profectione* agnitus est Ioseph à fratribus suis,& innotuit Pharaoni genus Ioseph.

Mittens autem accersiuit Iacob patrem suum, & omnem cognationem in animabus septuaginta quinque.

14 Ἀποστείλας δὲ Ἰωσὴφ μετεκαλέσατο τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἰακὼβ, καὶ πᾶσαν τὴν συγγένειαν αὐτοῦ, ἐν ψυχαῖς ἑβδομηκονταπέντε.

Missis autem *nuntiis* Ioseph accersiuit patrem suum Iacob, omnémque cognationem suam, ea pitum septuaginta quinque.

Et descendit Iacob in Ægyptum: & defunctus est ipse & patres nostri.

Gen. 46. 6
Gen. 49. 33

15 Κατέβη δὲ Ἰακὼβ εἰς Αἴγυπτον· καὶ ἐτελεύτησεν αὐτὸς καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν.

Descendit ergo Iacob in Ægyptum:obiitque ipse & patres nostri.

Et translati sunt in Sychem, & positi sunt in sepulcro quod emit Abraham pretio argenti à filiis Hemor filij Sychem.

Gen. 23. 16

16 Καὶ μετετέθησαν εἰς Συχέμ, καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ μνήματι ᾧ ὠνήσατο Ἀβραὰμ τιμῆς ἀργυρίου παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμμὼρ τοῦ Συχέμ.

Qui h tranſlati ſunt in Sichem, & poſiti in ſepulchro, quod emit Abraham pretio argenti à filiis Emmor patris Sichem.

h *Patriarchæ filii Iacob, quamuis ſolitis Ioſephi ſtatim mẽtio, Ioſ. 24. 32*

Quum autem appropinquaret tempus promissionis, quã confessus erat Deus

Quum autem appropinquaret tempꝰ promiſsionis cuiꝰ *cauſa* Deus iuraueratꝰ

Abrahæ, creuit populus & multiplicatus est in Ægypto.

Αβραὰμ, ηὔξησεν ὁ λαὸς καὶ ἐπληθύνθη ἐν Αἰγύπτῳ.

Abrahæ, creuit populus & multiplicatus est in Ægypto.

Vsquequò exortus est alius rex qui non nouerat Ioseph:

18 Αχρις οὗ ἀνέστη βασιλεὺς ἕτερος, ὃς οὐκ ᾔδει τὸν Ιωσήφ·

Quo adúsque surrexit alius rex in Ægypto, qui nõ sciebat Ioseph:

i Solerter excogitauit aduersus genus nostrum, nempè iubendo vt exponerentur mares.

Hic [i] aduersus genus nostrum ingenio sus, malè accepit patres nostros, *adeò* vt exponerent infantes suos ne sobolescerẽt.

19 Οὗτος κατασοφισάμενος τὸ γένος ἡμῶν, ἐκάκωσε τοὺς πατέρας ἡμῶν, τοῦ ποιεῖν ἔκθετα τὰ βρέφη αὐτῶν, εἰς τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι.

Hic circunueniens genus nostrum, afflixit patres nostros, vt exponerent infantes suos, ne viuificarentur.

Iz Dei benignitate & fauore nascebatur ille puer vt esset aspectus illius elegans.

Quo tempore natus est Moses, qui fuit [k] diuinitus venustus: & nutritus fuit tribus mensibus in domo patris sui.

20 Εν ᾧ καιρῷ ἐγεννήθη Μωσῆς, καὶ ἦν ἀστεῖος τῷ Θεῷ· ὃς ἀνετράφη μῆνας τρεῖς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.

Eodem tempore natus est Moyses, & fuit gratus Deo: qui nutritus est tribus mensibus in domo patris sui.

Expositum autem illum sustulit filia Pharaonis, & nutriuit eum sibi [l] pro filio.

l Vice filii.

21 Εκτεθέντος δὲ αὐτοῦ, ἀνείλετο αὐτὸν ἡ θυγατηρ Φαραὼ, καὶ ἀνεθρέψατο αὐτὸν ἑαυτῇ εἰς υἱόν.

Exposito autem illo, sustulit eũ filia Pharaonis, & nutriuit eum sibi in filiũ.

Et eruditus est Moses omni sapientia Ægyptiorum: erátque potens dictis & factis.

22 Καὶ ἐπαιδεύθη Μωσῆς πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων· ἦν δὲ δυνατὸς ἐν λόγοις καὶ ἐν ἔργοις.

Et eruditus est Moyses omni sapientia Ægyptiorum: & erat potens in verbis & in operibus suis.

Vt verò expletum est ei quadraginta annorũ tempus, subiit in cor eius vt inuiseret fratres suos filios Israel.

23 Ως δὲ ἐπληροῦτο αὐτῷ τεσσαρακονταετὴς χρόνος, ἀνέβη ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἐπισκέψασθαι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ τοὺς υἱοὺς Ισραήλ.

Quum autem impleretur ei quadraginta annorum tempus, ascendit in cor eius vt visitaret fratres suos filios Israel.

Et quum vidisset quendã iniuria affici, tutatus est, & percusso Ægyptio, vindicauit eum qui opprimebatur.

24 Καὶ ἰδών τινα ἀδικούμενον, ἠμύνατο, καὶ ἐποίησεν ἐκδίκησιν τῷ καταπονουμένῳ, πατάξας τὸν Αἰγύπτιον.

Et quum vidisset quendam iniuriam patientem, vindicauit illum, & fecit vltionem ei qui iniuriam sustinebat, percusso Ægyptio. Exo.2.11

Existimabat autẽ fratres suos intelligere Deum per manum ipsius dare eis salutem: at illi non intellexerunt.

25 Ενόμιζε δὲ συνιέναι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ ὅτι ὁ Θεὸς διὰ χειρὸς αὐτοῦ δίδωσιν αὐτοῖς σωτηρίαν· οἱ δὲ οὐ συνῆκαν.

Existimabat autẽ intelligere fratres quoniam Deus per manum ipsius daret salutem illis: at illi nõ intellexerunt.

Se-

Exo. 2. 13

Sequenti verò die apparuit illis litigãtibus, & reconciliabat eos in pace, dicens, Viri fratres estis: vt quid nocetis alterutrum?

26 Τῇ δὲ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ ὤφθη αὐτοῖς μαχομένοις, καὶ συνήλασεν αὐτοὺς εἰς εἰρήνην, εἰπών, Ἄνδρες, ἀδελφοί ἐστε ὑμεῖς· ἵνατί ἀδικεῖτε ἀλλήλους;

Portò sequẽti die visus est ipsis pugnãtibus, & cõpulit eos in pacem, dicens, Viri, fratres estis vos: cur alij alios iniuria afficitis?

Qui autem iniuriam faciebat proximo, repulit eum, dicens, Quis te constituit principem & iudicem super nos?

27 Ὁ δὲ ἀδικῶν τὸν πλησίον, ἀπώσατο αὐτὸν, εἰπών, Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς;

Is autem qui iniuria afficiebat proximum, repulit eum, dicens, Quis te constituit principem & iudicem super nos?

Nunquid interficere me tu vis, quẽadmodum interfecisti heri Ægyptium?

28 Μὴ ἀνελεῖν με σὺ θέλεις, ὃν τρόπον ἀνεῖλες χθὲς τὸν Αἰγύπτιον;

Num tu me vis interimere, quemadmodum interemisti heri Ægyptium?

Fugit autem Moyses in verbo isto, & factus est aduena in terra Madiam, vbi generauit filios duos

29 Ἔφυγε δὲ Μωσῆς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ· καὶ ἐγένετο πάροικος ἐν γῇ Μαδιάμ, οὗ ἐγέννησεν υἱοὺς δύο.

Ad hunc autem sermonem Moses fugit, & factus est aduena in terra Madiam, vbi genuit duos filios.

Et expletis annis quadraginta, apparuit illi in deserto montis Sina angelus, in igne flammæ rubi.

30 Καὶ πληρωθέντων ἐτῶν τεσσαράκοντα, ὤφθη αὐτῷ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ ὄρους Σινᾶ ἄγγελος Κυρίου, ἐν φλογὶ πυρὸς βάτου.

Expletis verò annis quadraginta visus est ei in deserto montis Sina [m] Angelus Domini in flammeo igne rubi.

Moyses autem videns, admiratus est visum. & accedente illo vt cõsideraret, facta est ad eum vox Domini,

31 Ὁ δὲ Μωσῆς ἰδὼν ἐθαύμασε τὸ ὅραμα· προσερχομένου δὲ αὐτοῦ κατανοῆσαι, ἐγένετο φωνὴ Κυρίου πρὸς αὐτὸν,

Moses autem vt cõspexit, admiratus est visum: & quum accederet ad consideran dum, extitit ad eum vox Domini, *dicẽtis*,

Ego sum Deus patrum tuorum, Deus Abraham Deus Isaac, & Deus Iacob. Tremefactus autem Moyses, non audebat considerare.

32 Ἐγὼ ὁ Θεὸς τῶν πατέρων σου, ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Ἔντρομος δὲ γενόμενος Μωσῆς οὐκ ἐτόλμα κατανοῆσαι.

Ego *sum* Deus ille patrũ tuorum, Deus Abrahami, & Deus Isaac, & Deus, Iacob. Tremefactus autem Moses non audebat considerare.

Dixit autem illi Dominus, Solue calceamentum pedum tuorum: locus enim in quo stas, terra sancta est.

33 Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Κύριος, Λῦσον τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος ἐν ᾧ ἕστηκας, γῆ ἁγία ἐστίν.

Dixit autem ei Dominus, Solue soleas pedum tuorum: locus enim in quo stas: terra sancta est.

m *Filium Dei nunc Angelum vocat, ipse est enim magni consilii Angelus, & ideo paulò pòst demonstrat eũ dicentem Mosi, Ego sũ Deus ille patrum tuorum, &c.*

Vidi, vidi vexationem populi mei qui est in Ægypto, & suspiria eorum audiui, & descendi vt eruã eos: nunc ergo veni, mittam te in Ægyptum.

34 Ἰδὼν εἶδον πλῶ κάκωσιν τ῀ λαοῦ μου τ῀ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τ῀ στεναγμοῦ αὐτῶν ἤκουσα, κ῀ κατέβην ἐξελέσθαι αὐτούς· καὶ νῦν δεῦρο, ἀποστελῶ σε εἰς Αἴγυπτον.

Hunc Moysen quẽ abnegauerant dicentes, Quis te cõstituit principem & iudicem? hunc inquam Deus principem & redemptorem misit, n ductu Angeli qui visus fuerat ei in rubo.

35 Τοῦτον τὸν Μωϋσῆν ὃν ἠρνήσαντο, εἰπόντες, Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστήν; τοῦτον ὁ Θεὸς ἄρχοντα καὶ λυτρωτὴν ἀπέστειλεν σὺν χειρὶ ἀγγέλου τ῀ ὀφθέντος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ.

Hunc Moysen quẽ negauerunt, dicentes, Quis te constituit principẽ & iudicẽ? hunc Deus principem & redemptorem misit, cum manu angeli qui apparuit illi in rubo.

n *Ad verbum manu, i. potestate qui quidem sicut explicat Apostolus 1 Cor. 10 4. erat fuit liberator ac dubitat, cuius Minister fuit Moses.*

Hic eduxit illos editis miraculis & signis in Ægypto, & in rubro mari, & in deserto, annis quadraginta.

36 Οὗτος ἐξήγαγεν αὐτοὺς, ποιήσας τέρατα καὶ σημεῖα ἐν γῇ Αἰγύπτου, κ῀ ἐν ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ, κ῀ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἔτη τεσσεράκοντα.

Hic eduxit illos, faciens prodigia & signa in terra Ægypti, & in rubro mari, & in deserto, annis quadraginta.

Exod. 7. & 9. 10. 11

Exo. 16, 2

4 Agnoscit Mosen pro legislatore, sed tra vt eius ipsius testimonio probet Legẽ in perfectus quippiã (nempè in prophetícum munus, quod in Christum, prophetarũ caput, ferebatur) respexisse.

4 Hic est Moses ille qui dixit filiis Israel, Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester è fratribus vestris sicut me: eum audite.

37 Οὗτός ἐστιν ὁ Μωϋσῆς ὁ εἰπὼν τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ, Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε.

Hic est Moyses qui dixit filiis Israel, Prophetã suscitabit vobis Deus de fratribus vestris tanquam me: ipsum audietis.

Deu. 18. 15 supra 3. 22

Hic ille est qui fuit in congregatione in deserto, cum angelo qui loquebatur ei in monte Sina, & cum Patribus nostris, quique excepit viua eloquia quæ nobis traderet.

38 Οὗτός ἐστιν ὁ γενόμενος ἐν τ῀ ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ ἐρήμῳ, μετ῀ τοῦ ἀγγέλου τ῀ λαλοῦντος αὐτῷ ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ, κ῀ τ῀ πατέρων ἡμῶν· ὃς ἐδέξατο λόγια ζῶντα δοῦναι ἡμῖν.

Hic est qui fuit in Ecclesia in solitudine, cũ angelo qui loquebatur ei in mõte Sina, & cum patribus nostris, qui accepit verba viua dare nobis.

Exo. 19. 3

Cui noluerunt auscultare patres nostri, sed repulerunt eum, & auersi sunt corde suo in Ægyptum:

39 Ὧ οὐκ ἠθέλησαν ὑπήκοοι γενέσθαι οἱ πατέρες ἡμῶν, ἀλλ' ἀπώσαντο, κ῀ ἐστράφησαν ταῖς καρδίαις αὐτῶν εἰς Αἴγυπτον·

Cui noluerunt obedire patres nostri, sed repulerunt, & auersi sunt cordibus suis in Ægyptum:

Dicentes Aharoni, Fac nobis Deos

40 Εἰπόντες τῷ Ἀαρών, Ποίησον ἡμῖν θεοὺς

Dicentes ad Aaron, Fac nobis Deos qui

Exo. 32. 2

qui præcedant nos Moysi enim huic, qui eduxit nos de terra Ægypti, nescimus quid factum sit ei.

Et vitulum fecerunt in diebus illis, & obtulerunt hostiam simulacro, & lætabantur in operibus manuũ suarũ.

Conuertit autem Deus, & tradidit eos seruire militiæ cæli: sicut scriptum est in libro Prophetarum, Nunquid victimas & hostias obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israel?

Amos. 5. 25

Et suscepistis tabernaculũ Moloch, & sydus dei vestri Rempham, figuras quas fecistis adorare eis: & transferam vos trans Babylonem.

Tabernaculum testimonii fuit patribus nostris in deserto, sicut disposuit illis Deus, loquens ad Moysen vt faceret illud secundùm formam quam viderat.

Exod. 25. 40.

Iosue. 3. 14

Quod & induxerunt suscipientes patres nostri cum Iesu in possessionem gentium, quas expulit Deus à facie patrum nostrorũ, vsque in diebus Dauid,

οἳ προπορεύσονται ἡμῶν. ὁ γὰρ Μωσῆς οὗτος ὃς ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, οὐκ οἴδαμεν τί γέγονεν αὐτῷ.

41 Καὶ ἐμοσχοποίησαν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, καὶ ἀνήγαγον θυσίαν τῷ εἰδώλῳ, καὶ εὐφραίνοντο ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν.

42 Ἔστρεψε δὲ ὁ Θεὸς, καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς λατρεύειν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ· καθὼς γέγραπται ἐν βίβλῳ τῶν προφητῶν, Μὴ σφάγια καὶ θυσίας προσηνέγκατέ μοι ἔτη τεσσαράκοντα ἐν τῇ ἐρήμῳ, οἶκος Ἰσραήλ;

43 Καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ Μολὸχ, καὶ τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ ἡμῶν Ρεμφὰν, τοὺς τύπους οὓς ἐποιήσατε προσκυνεῖν αὐτοῖς καὶ μετοικιῶ ὑμᾶς ἐπέκεινα Βαβυλῶνος.

44 Ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου ἦν ἐν τοῖς πατράσιν ἡμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καθὼς διετάξατο ὁ λαλῶν τῷ Μωσῇ ποιῆσαι αὐτὴν κατὰ τὸν τύπον ὃν ἑωράκει.

45 Ἣν καὶ εἰσήγαγον διαδεξάμενοι οἱ πατέρες ἡμῶν μετὰ Ἰησοῦ ἐν τῇ κατασχέσει τὸν ἐθνῶν, ὧν ἔξωσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ προσώπου τῶν πατέρων ἡμῶν, ἕως τῶν ἡμερῶν Δαβίδ,

qui præeant nobis. Mosi enim isti qui eduxit nos è terra Ægypti, nescimus quid contigerit.

Et [p] vitulum fecerunt per illos dies, obtulerúntque sacrificium idolo, & oblectarũt sese operibus manuum suarum.

Auertit autem se Deus, & [q] tradidit eos in seruitutẽ [r] exercitus cæli: sicut scriptũ est in libro Prophetarum, Num victimas & oblationes obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israel?

Imò [s] baiulastis tabernaculũ Moloch, & sidus dei vestri Rẽpham, quas figuras fecistis vt eas adoraretis: itaque transferam vos trans Babylonem.

[5] Tabernaculum [t] testimonij fuit patribus nostris in deserto, prout præceperat is qui dixerat Mosi vt faceret illud secundùm exemplar quod viderat.

Quod etiam [u] acceptum introduxerunt patres nostri cũ Iesu in [x] possessionẽ gentium, quas expulit Deus [y] à conspectu patrum nostrorũ vsque ad dies Dauid,

p *Quæ superstitio fuit Ægyptiacæ idololatriæ. apud hos enim & Apis mirificus vitulus cultum habuit diuinũ, ac vaccarum simulacra insignia fuerunt, Herodotus l. 2*

q *Eos à suo Spiritu destitutos tradidit Satanæ & peruersis cupiditatibus, vt seruirẽt stellis.*

r *Per exercitum cæli hoc loco non intelligit Angelos, sed lunam, solẽ & reliquas stellas, Deut. 17. 3*

s *In humeros vestros sublatum tulistis*

5 Fuit quidem erectum tabernaculũ à Mose, sed quod homines reuocaret ad illud exẽplar quod viderat in mõte.

t *i. Conuentus, in quo videlicet solebãt Israelitæ conuenire: sicut non prorsus dissimili ratione hodie Christianorum templa vulgo solent Ecclesiæ, id est cõgregationes & conuentus vocari.*

u *Per manus traditum. Attingit hic Stephanus quod legitur Ios. 3, 14*

x *Metonymicè intelliguntur regiones quæ à Gentibus obtinebantur.*

y *Quas Deus expulit vt ingredientibus maioribus nostris, cederent harum regionũ possessionem,*

Qui fuit in gratia apud Deū, petiitque vt inueniret tabernaculum Deo Iacob.

Qui inuenit gratiam ante Deum, & petit vt inueniret tabernaculum Deo Iacob. 2.Sā. 7.2. psal.132.5.

6 Templū quidem à Salomone extructum est, Dei mandato: at non ea conditione, vt maiestas Dei esset in eo inclusa.

6 Solomon autem ædificauit ei ædem.

Sed Excelsissimus ille in manufactis tē plis nō habitat: sicut propheta dicit,

Salomon autem ædificauit illi domum.

Sed non Excelsus in manufactis habitat, sicut Propheta dicit, 1.Reg. 6.2 2.para 17. Isa.66.1.

Cælum mihi thronus est, terra autem, scabellum pedum meorum. Quam ædē ædificabitis mihi? dicit Dominus: aut quis est locus requietis meæ?

Cælum mihi sedes est, terra autem, scabellum pedū meorum. Quam domū ædificabitis mihi, dicit Dominus? aut quis locus requietionis meæ est?

Nónne manus mea fecit hæc omnia?

Nónne manus mea fecit hæc omnia?

7 Stephanus zelo Dei ardentis, tandē etiam suos iudices iudicat.

7 Duri ceruice, & incircuncisi corde & auribus, vos semper Spiritui sancto obnitimini: sicut patres vestri, ita & vos.

Dura ceruice, incircuncisi cordibus & auribus, vos semper Spiritui sancto resistitis: sicut patres vestri, ita & vos. Ier.9.26 & 69.44.2

a Incircuncisi sunt corde, quā in natura adhuc viuis de manifestū est. atq; etiam carne etiam omnes Iudæi circuncisi, duplex ergo fuit circuncisio. Vide Paul. Rom.2.28.

Quē Prophetarum non sunt persequuti patres vestri? trucidarunt, inquā, eos qui prænuntiarunt aduentum Iusti illius, cuius nunc vos proditores & occisores fuistis?

Quē prophetarum non sunt persecuti patres vestri? & occiderūt eos qui prænuntiabant de aduentu Iusti, cuius vos proditores & homicidæ fuistis?

a Angelorū ministerio.

Qui accepistis Legem a per dispositionem angelorum nec seruastis.

Qui accepistis Legem in dispositione angelorum, & non custodistis. Exo. 19.5.

2 Satan deprehensus, apertius furit.

2 Audientes autē hæc, frendebant cordibus suis, & stridebant dentibus in eum.

Audientes autē hæc, dissecabantur cordibus suis, & stridebant dentibus in eum.

46 Ος εὗρε χάριν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἠτήσατο εὑρεῖν σκήνωμα τῷ Θεῷ Ιακώβ.

47 Σολομὼν δὲ ᾠκοδόμησεν αὐτῷ οἶκον.

48 Ἀλλ' οὐχ ὁ ὕψιστος ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ· καθὼς ὁ προφήτης λέγει,

49 Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσατέ μοι, λέγει Κύριος ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου;

50 Οὐχὶ ἡ χείρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα;

51 Σκληροτράχηλοι, καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὠσὶν, ὑμεῖς ἀεὶ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε· ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς.

52 Τίνα τῶν προφητῶν οὐκ ἐδίωξαν οἱ πατέρες ὑμῶν; καὶ ἀπέκτειναν τοὺς προκαταγγείλαντας περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ δικαίου, οὗ νῦν ὑμεῖς προδόται καὶ φονεῖς γεγένησθε;

53 Οἵτινες ἐλάβετε τὸν νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, καὶ οὐκ ἐφυλάξατε.

54 Ἀκούοντες δὲ ταῦτα, διεπρίοντο ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ ἔβρυχον τοὺς ὀδόντας ἐπ' αὐτόν.

Quum autem esset plenus Spiritu sancto, intendens in cælum, vidit gloriam Dei, & Iesum stantem à dextris Dei.

55 Ὑπάρχων δὲ πλήρης πνεύματος ἁγίου ἀτενίσας εἰς τὸν οὐρανὸν, εἶδε δόξαν Θεοῦ, καὶ Ἰησοῦν ἑστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ·

[9] Quum autem esset plenus Spiritu sãcto, intentis in cælũ oculis vidit[b] gloriam Dei, & Iesum adstantem ad dextrã Dei.

9 Quo propius mortem accedũt martyres, eo propius Christũ intuentes, in cælum assurgunt.

Et ait, Ecce, video cælos apertos, & Filium hominis stantem à dextris Dei.

56 Καὶ εἶπεν, Ἰδοὺ, θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεῳγμένους, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἑστῶτα τοῦ Θεοῦ.

Et ait, Ecce, cõspicio cælos apertos, & Filiũ hominis[c] adstantem ad dextram Dei.

b *Id est, gloriosum Deum quatenus, quidem humanis oculis cerni potest.*

c *Paratum ad me cõfirmãdum in veritatis confessione, & recipiendũ ad sese.*

Exclamantes autem voce magna, cõtinuerũt aures suas, & impetum fecerũt vnanimiter in eum.

57 Κράξαντες δὲ φωνῇ μεγάλῃ, συνέσχον τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ ὥρμησαν ὁμοθυμαδὸν ἐπ' αὐτόν.

[10] Exclamantes autem *illi* voce magna, cõtinuerunt aures suas, & [d] irruerunt concorditer in eum.

10 Zelus tũ hypocritarũ, tum etiã superstitiosorũ tandẽ in manifestam rabiem exit.

Et eiicientes eum extra ciuitatem, lapidabant: & testes deposuerunt vestimenta sua secus pedes adolescentis qui vocabatur Saulus.

58 Καὶ ἐκβαλόντες ἔξω τῆς πόλεως, ἐλιθοβόλουν· καὶ οἱ μάρτυρες ἀπέθεντο τὰ ἱμάτια αὐτῶν παρὰ τοὺς πόδας νεανίου καλουμένου Σαύλου.

Et eiectum eum ex vrbe lapidabant: testes [e] autem deposuerunt pallia sua ad pedes adolescentis qui vocabatur Saulus.

d *Violentus ille fuit impetus: animaduersio enim tũc Iudæis concessa non erat, vt apud Pilatũ fatentur, dicẽtes non licere sibi occidere quenquam. ideò Ioseph. libr. 20. 18 fert ab Anano Sadducæo interfectum fuisse Iacobum fratrẽ Domini, cóque nomine accusatum fuisse apud Albinum præsidem.*

Et lapidabant Stephanum inuocãtem & dicentem, Domine Iesu, suscipe spiritum meum.

59 Καὶ ἐλιθοβόλουν τὸν Στέφανον, ἐπικαλούμενον καὶ λέγοντα, Κύριε Ἰησοῦ δέξαι τὸ πνεῦμά μου.

Lapidarunt igitur Stephanum, inuocantem & dicentẽ, Domine Iesu, suscipe spiritum meum.

Positis autẽ genibus clamauit voce magna, Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Et quum hoc dixisset, obdormiuit.

60 Θεὶς δὲ τὰ γόνατα, ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ, Κύριε, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐκοιμήθη.

[11] Positis autem genibus, clamauit voce magna, Domine, ne[f] statuas eis hoc peccatum. Et quum hoc dixisset, [g] obdormiuit.

e *Cautum erat in Lege, vt testes lapidationem auspicarẽtur, Deut. 17. 7*

Quãuis igitur omnia ista per tumultum sint facta & quidem violata præsidis prouinciæ authoritate voluerunt tamen isti videri nihil agere nisi ex legis diuinæ præscripto.

11 Fides & charitas veros Dei seruos ad extremũ vsque halitum comitantur.

f *Statuendi vocabulo, intelligit firmam ac perennem peccati imputationẽ coram Deo, sicut contra dicuntur deleri ac remitti peccata quæ condonantur.*

g *Id est, Mortuus est, Vide 1. Thes. 4. 13.*

CAP. VIII.

2. Diem Stephanum lugent pij, 3. Saulus Ecclesiam vastat. 5 Philippus Samariæ Christum prædicat. 19. Simonis magi, 18. auaritia damnatur. 26. Philippus, 27. Eunuchum AEthiopem, 38. baptizat.

N.

1 Christus hostiũ rabie ad propagandũ regnũ suum abutitur.

SAulus[1] autem cõsenserat in necẽ eius. Orta est verò per id tempus persequutio magna aduersus Ecclesiam quæ erat Hierosolymis: & omnes dispersi sunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter Apostolos.

2 Stephanũ mortuũ sancti lugent & sepeliunt, singulari fidei & charitatis exemplo: inuocant autem nemo.

[2]Extulerunt autẽ vnà Stephanũ viri religiosi, fecerúntque planctum magnum super eum.

a *Inter piorũ officia quæ hoc loco recensentur nulla fit mentio conditarũ reliquiarum.*

3 Saulus verò vastabat Ecclesiam, intrans in singulas domos, & trahens viros ac mulieres, tradebat eos carceri.

3 Fidelium dispersio, sit Ecclesiarum vnio.

Illi igitur dispersi peragrabant *regionem* euangelizantes sermonem Dei.

4 Philippus antea diaconus in Hierusalem, fit à Deo extraordinem Euangelista.

[4]Philippus verò quum peruenisset in vrbem Samariæ, prædicabat eis Christum.

Attendebant autẽ turbæ concorditer ea quæ à Philippo dicebantur, audientes, & videntes signa quæ edebat.

Spiritus enim impuri ex multis qui

Σαῦλος δὲ ἐνεθύμει τῷ συνδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτῆ. Ἐγένετο δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ διωγμὸς μέγας ὅτι τῇ ἐκκλησίαν τῇ ἐν Ἱεροσολύμοις· πάντες τε διεσπάρησαν κατὰ τὰς χώρας τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας, πλὴν τῶν ἀποστόλων.

2 Συνεκόμισαν δὲ τὸν Στέφανον ἄνδρες εὐλαβεῖς, καὶ ἐποίησαντο κοπετὸν μέγαν ἐπ' αὐτῷ.

3 Σαῦλος δὲ ἐλυμαίνετο τὴν ἐκκλησίαν, κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορευόμενος, σύρων τε ἄνδρας καὶ γυναῖκας, παρεδίδου εἰς φυλακήν.

4 Οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες διῆλθον, εὐαγγελιζόμενοι τὸν λόγον.

5 Φίλιππος δὲ κατελθὼν εἰς πόλιν τῆς Σαμαρείας, ἐκήρυσσεν αὐτοῖς τὸν Χριστόν.

6 Προσεῖχόν τε οἱ ὄχλοι τοῖς λεγομένοις ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ὁμοθυμαδὸν, ἐν τῷ ἀκούειν αὐτοὺς, καὶ βλέπειν τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει.

7 Πολλῶν γὰρ τῶν ἐχόντων πνεύματα ἀκά-

V.

SAulus autem erat consentiens neci eius. Facta est autẽ in illa die persecutio magna in Ecclesia quæ erat Ierosolymis, & omnes dispersi sunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter Apostolos.

Curauerunt autem Stephanum viri timorati, & fecerunt planctum magnum super eum.

Saulus autem deuastabat Ecclesiam, per domos intrans, & trahens viros ac mulieres, tradebat in custodiam.

Igitur qui dispersi erant, pertrãsibant, euangelizantes verbum.

Philippus autẽ descendens in ciuitatẽ Samariæ, prædicabat illis Christum.

Intendebant autem turbæ his quæ à Philippo dicebantur, vnanimiter audientes, & videntes signa quæ faciebat.

Multi enim eorũ qui habebãt spiritus

immundos, clamantes voce magna, exibant: multi autem paralytici & claudi curati sunt.

θαρτα, βοῶντα μεγάλῃ φωνῇ, ἐξήρχετο· πολλοὶ δὲ παραλελυμένοι καὶ χωλοὶ ἐθεραπεύθησαν.

eis tenebantur, exibāt, clamantes voce magna: multi autem paralytici & claudi sanati sunt.

Factum est ergo gaudium magnum in illa ciuitate.

8 Καὶ ἐγένετο χαρὰ μεγάλη ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ.

Et gaudium magnum fuit in illa vrbe.

¶Vir autem quidam nomine Simō, qui antè fuerat in ciuitate magus seducens gentem Samariæ, dicens se esse aliquem magnū:

9 ¶Ἀνὴρ δέ τις ὀνόματι Σίμων, προϋπῆρχεν ἐν τῇ πόλει μαγεύων καὶ ἐξιστῶν τὸ ἔθνος τῆς Σαμαρείας, λέγων εἶναί τινα ἑαυτὸν μέγαν·

¶[5] Vir autem quidam nomine Simon, antea in vrbe illa exercuerat artē[b] magicam, & gentem Samariæ[c] obstupefecerat, dicens se esse quē piam magnum:

Cui auscultabant omnes à minimo vsque ad maximum, dicētes, Hic est virtus Dei, quæ vocatur magna.

10 Ὦ προσεῖχον πάντες ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, λέγοντες, Οὗτός ἐστιν ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἡ μεγάλη.

Quem attendebant omnes à minimo vsque ad maximum, dicentes, Iste est virtus illa Dei magna.

Attendebāt autē eū, propterea quod multo tempore magicis suis demētasset eos:

11 Προσεῖχον δὲ αὐτῷ, διὰ τὸ ἱκανῷ χρόνῳ ταῖς μαγείαις ἐξεστακέναι αὐτούς·

Attendebant autem eum propterea quòd multo tempore magicis artibus eos obstupefecerat.

Quum verò credidissent Philippo euangelizanti de regno Dei, in nomine Iesu Christi, baptizabantur viri ac mulieres.

12 Ὅτε δὲ ἐπίστευσαν τῷ Φιλίππῳ εὐαγγελιζομένῳ τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐβαπτίζοντο ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες.

Quum verò credidissent Philippo euāgelizanti quæ ad regnum Dei & nomen Iesu Christi *pertinēt*, baptizabantur tum viri tum mulieres.

Tunc Simon & ipse credidit: & quū baptizatus esset, adhærebat Philippo: videns etiam signa & virtutes maximas fieri, stupens admirabatur.

13 Ὁ δὲ Σίμων, καὶ αὐτὸς ἐπίστευσε, καὶ βαπτισθεὶς, ἦν προσκαρτερῶν τῷ Φιλίππῳ· θεωρῶν τε σημεῖα καὶ δυνάμεις μεγάλας γινομένας ἐξίστατο.

[6]Simon verò & ipse credidit & baptizatus perdurabat apud Philippum: & conspiciens signa & virtutes magnas edi, obstupefiebat.

Quum autē audissent Apostoli qui erant in Ierosolymis quòd recepisset Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum &

14 Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις ἀπόστολοι ὅτι δέδεκται ἡ Σαμάρεια τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀπέστειλαν πρὸς αὐτοὺς τὸν Πέτρον καὶ

[7]Quum autem audissent Apostoli qui erant Hierosolymis, Samariam recepisse sermonem Dei, miserūt ad eos Petrū ac

5 Christus Satanā (quoties libuit) victum velut in triumpho ducit, iis ipsis spectantibus quos fascinauit.

b *Magia primùm in bonā partem sumebatur, nomine à Persis ducto apud quos Margi sunt sapientes: postea sumptum est in malam.*

c *Ita sibi suis præstigiis conciliarat Samaritanos, vt cæco quodam furore amentes toti essent illi addicti.*

6 Impii quoque & reprobi interdum coguntur bonum Dei donum gustare, sed quod mox euomāt.

7 Petrus, nō iam primas, sed Apostolici collegii legatus, & quidem addito Iohanne colga, pro authoritate sibi cōmissa, Ecclesias Samaritanas iactis à Philippo fundamentis superstruunt.

Iohannem.

Qui quum descẽdissent, precati sunt pro eis vt acciperẽt [d] Spiritum sanctum.

d Eximia illa dona, quibus ornatos illos esse oportebat præsertim, qui præficiendi erant Ecclesiæ.

(Nondum enim in quenquam illorum illapsus fuerat, sed baptizati tãtùm fuerant in nomine Iesu)

Deinde imposuerunt eis manus, & receperunt *illi* Spiritum sanctum.

8 Ambitio & auaritia hypocritas tandẽ ex suis latebris eliciũt.

[8] Quum autẽ conspexisset Simon per impositionem manuum Apostolorum dari Spiritum sanctum, obtulit eis pecunias,

Dicens, Date etiam mihi potestatem istam, vt cuicũque imposuero manus, recipiat Spiritũ sanctum.

9 Simonis, non Petri, sed magi sunt successores, qui res sacras aut emunt aut vẽdunt.

[9] Petrus autem dixit ei, Argentum tuum tecum pereat, qui donum Dei existimaris pecuniis acquiri.

Non est tibi pars neque sors in [e] hoc negotio: cor enim tuum nõ est[f] rectum in Dei conspectu.

e In hac doctrina quã annuncio.

f Verè rectũ, & sine simulatione.

10 Bene de summis etiã peccatoribus sperandum, quoad eius fieri potest.

[10] Resipisce igitur ab ista malitia tua, & roga Deum, si fortè remittatur tibi cogitatio cordis tui.

Ιωάννην.

15 Οἵτινες καταβάντες προσηύξαντο περὶ αὐτῶν, ὅπως λάβωσι πνεῦμα ἅγιον.

16 (Οὔπω γὰρ ἦν ἐπ' οὐδενὶ αὐτῶν ἐπιπεπτωκὸς, μόνον δὲ βεβαπτισμένοι ὑπῆρχον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ιησοῦ)

17 Τότε ἐπετίθουν τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἐλάμβανον πνεῦμα ἅγιον.

18 Θεασάμενος δὲ ὁ Σίμων ὅτι διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων δίδοται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, προσήνεγκεν αὐτοῖς χρήματα,

19 Λέγων, Δότε κἀμοὶ τὴν ἐξουσίαν ταύτην, ἵνα ᾧ ἐὰν ἐπιθῶ τὰς χεῖρας, λαμβάνῃ πνεῦμα ἅγιον.

20 Πέτρος δὲ εἶπε πρὸς αὐτὸν, Τὸ ἀργύριόν σου σὺν σοὶ εἴη εἰς ἀπώλειαν, ὅτι τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ ἐνόμισας διὰ χρημάτων κτᾶσθαι.

21 Οὐκ ἔστι σοι μερὶς οὐδὲ κλῆρος ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ· ἡ γὰρ καρδία σου οὐκ ἔστιν εὐθεῖα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

22 Μετανόησον οὖν ἀπὸ τῆς κακίας σου ταύτης, καὶ δεήθητι τοῦ Θεοῦ, εἰ ἄρα ἀφεθήσεταί σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου.

Iohannem.

Qui quum venissent, orauerunt pro ipsis, vt acciperent Spiritum sanctum.

(Nondum enim in quenquam illorum superuenerat, sed baptizati tantùm erãt in nomine Domini Iesu)

Tunc imponebãt manus super illos, & accipiebant Spiritum sanctum.

Quũ vidisset autem Simon quia per impositionem manus Apostolorũ daretur Spiritus sanctus, obtulit eis pecuniam,

Dicens, Date & mihi hanc potestatem, vt cuicunque imposuero manus, accipiat Spiritum sanctum.

Petrus autem dixit ad eum, Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri.

Non est tibi pars, neque sors in sermone isto: cor enim tuũ non est rectum coram Deo.

Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia tua, & roga Deum, si fortè remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui.

In

In felle enim amaritudinis, & obligatione iniquitatis video te esse.

Respondens autem Simon dixit, Precamini vos pro me ad Dominum, vt nihil veniat super me horum quæ dixistis.

¶ Et illi quidem, testificati, & locuti verbum Domini, redibant Ierosolymã, & multis regionibus Samaritanorũ euangelizabant.

Angelus autem Domini locutus est ad Philippum, dicẽs, Surge & vade contra Meridiem, ad viam quæ descendit ab Ierusalem in Gazã: (hæc est deserta.)

Et surgens abijt: & ecce, vir AEthiops eunuchus, potens Candaces reginæ AEthiopum, qui erat super omnes gazas eius, & venerat adorare in Ierusalem:

Et reuertebatur sedẽs super currum suum, legénsque Esaiam Prophetam.

Dixit autem Spiritus Philippo, Accede, & adiunge te ad currum istum.

23 Εἰς γὰρ χολὴν πικρίας καὶ σύνδεσμον ἀδικίας ὁρῶ σε ὄντα.

42 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Σίμων εἶπε, Δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Κύριον, ὅπως μηδὲν ἐπέλθῃ ἐπ' ἐμὲ ὧν εἰρήκατε.

25 ¶ Οἱ μὲν οὖν, διαμαρτυράμενοι, καὶ λαλήσαντες τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλὴμ, πολλάς τε κώμας τῶν Σαμαρειτῶν εὐαγγελίσαντο.

26 Ἄγγελος δὲ Κυρίου ἐλάλησε πρὸς Φίλιππον, λέγων, Ἀνάστηθι καὶ πορεύου κατὰ μεσημβρίαν, ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν καταβαίνουσαν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Γάζαν· (αὕτη ἐστὶν ἔρημος.)

27 Καὶ ἀναστὰς ἐπορεύθη· καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ Αἰθίοψ εὐνοῦχος, δυνάστης Κανδάκης τῆς βασιλίσσης Αἰθιόπων, ὃς ἦν ἐπὶ πάσης τῆς γάζης αὐτῆς, ὃς ἐληλύθει προσκυνήσων εἰς Ἱερουσαλήμ·

28 Ἦν τε ὑποστρέφων, καὶ καθήμενος ἐπὶ τοῦ ἅρματος αὐτοῦ, καὶ ἀνεγίνωσκε τὸν προφήτην Ἡσαΐαν.

29 Εἶπε δὲ τὸ πνεῦμα τῷ Φιλίππῳ, Πρόσελθε, καὶ κολλήθητι τῷ ἅρματι τούτῳ.

Video enim te in [g] felle amarissimo, & [h] & nexu iniustitiæ positum.

Respondens autem Simõ dixit, Precamini vos pro me apud Dominum, nequid me inuadat istorum quæ dixistis.

¶ Illi igitur testificati, & loquuti sermonem Dei, reuersi sunt Hierosolymam, & multis vicis Samaritanorum euangelizarunt.

[11] Angelus autem Domini loquutus est Philippo, dicens, Surge & vade meridiem versus, ad viam quæ ab Hierusalem descendit Gazam: (quæ est deserta.)

Is igitur surgens profectus est: & ecce, quidam Æthiops eunuchus, [i] dynastes Cãdaces reginę Æthiopum, qui præerat vniuersis illius opib⁹, venerátque adoraturus in Hierusalem;

Reuertebatur sedens in curru suo, legebátque Esaiã Prophetam.

Dixit autem Spiritus Philippo, Accede, & adiunge te ad currum istum.

g *Fel amaritudinis, vocat interiorem cordis malitiam, & virus illud diabolica impietatis, quo Magus iste totus erat expletus: dicitur autem Magus ille esse in felle, quasi oppressus esset totus felle, & in eo sepultus.*

h *Iniquitatis vinculis irretitum.*

11 Christus gratis vocans quoscunque libuit, Philippo nihil tale cogitante, ad eunuchũ imprudentem erudiendum & baptizandum vsus, in AEthiopiam vsque regni sui limites profert.

i *Opibus & potestate insignis apud Candacem. Cãdace autem nomẽ commune erat Reginarum AEthiopiæ.*

Accurrens autem Philippus audiuit eum legentem Esaiam Prophetam, & dixit, Nempe intelligis quæ legis?

30 Προσδραμὼν δὲ ὁ Φίλιππος ἤκουσεν αὐτοῦ ἀναγινώσκοντος τὸν προφήτην Ησαΐαν, καὶ εἶπεν, Ἆρά γε γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις;

Accurrens autem Philippus audiuit eum legentem Esaiam prophetam, & dixit, Putásne intelligis quæ legis?

At ille ait, Quî enim possim, nisi quis mihi[k] præierit? Et precatus est Philippum vt ascenderet, sederétque secum.

31 Ὁ δὲ εἶπε, Πῶς γὰρ ἂν δυναίμην, ἐὰν μή τις ὁδηγήσῃ με; Παρεκάλεσέ τε τὸν Φίλιππον ἀναβάντα καθίσαι σὺν αὐτῷ.

Qui ait, Et quomodo possum, si non aliquis ostenderit mihi? Rogauítque Philippum vt ascẽderet, & sederet secum.

k *Ad verb. viam ad intelligendum demonstret, vel sit dux itineris.*

12 Arcana Dei prouidentia reguntur etiã quæ maximè vidẽtur fortuita.

[12] Locus autẽ Scripturæ quem legebat, hic erat, Vt ouis ad mactationem ductus est: & vt agnus corã suo tonsore mutus, ita non aperuit os suum.

32 Ἡ δὲ περιοχὴ τῆς γραφῆς ἣν ἀνεγίνωσκεν, ἦν αὕτη, Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη· καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ·

Locus autem Scripturæ quem legebat, erat hic, Tanquam ouis ad occisionem ductus est: & sicut agnus coram tondente se, sine voce, sic non aperuit os suum. Esa. 53. 7

l *Hebr. veritas legis: E claustro & iudicio assumptus est. Claustri autem nomine intelligit sepulchrum, ipsáque adeò mortis vincula: iudicii autem, supplicium quo affectus est, & miserabilem illam cõditionem quam subiit Christus nostra causa Patris iram sustinens.*

[l] In ipsius deiectione iudicium eius sublatum est:[m] seculum autem eius quis enarrabit? quoniam tollitur è terra vita eius.

33 Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη· τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ζωὴ αὐτοῦ·

In humilitate iudicium eius sublatũ est: generationem eius quis enarrabit? quoniam tollitur de terra vita eius.

Respondens autẽ eunuchus Philippo, dixit, Rogo te, de quo Propheta hoc dicit? de seipso, an de alio quopiam?

34 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ εὐνοῦχος τῷ Φιλίππῳ, εἶπε, Δεόμαί σου, περὶ τίνος ὁ προφήτης λέγει τοῦτο; περὶ ἑαυτοῦ, ἢ περὶ ἑτέρου τινός;

Respondens autem eunuchus Philippo, dixit, Obsecro te de quo Propheta dicit hoc? de se, an de alio aliquo?

m *Quandiu æuum ipsius sit duraturum. Nã Christus excitatus ex mortuis amplius nõ moritur, Rom. 6. 9.*

Tum Philippus aperto ore suo, & incipiens à Scriptura ista, euangelizauit ei Iesum.

35 Ἀνοίξας δὲ ὁ Φίλιππος τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς γραφῆς ταύτης, εὐηγγελίσατο αὐτῷ τὸν Ιησοῦν.

Aperiens autem Philippus os suum, & incipiens à scriptura ista, euangelizauit illi Iesum.

Quum verò pergerent in via, venerunt ad quandam aquam: tum ait eunuchus, En aquam, quid prohibet me baptizari?

36 Ὡς δὲ ἐπορεύοντο κατὰ τὴν ὁδὸν, ἦλθον ἐπί τι ὕδωρ· καί φησιν ὁ εὐνοῦχος, Ἰδοὺ ὕδωρ· τί κωλύει με βαπτισθῆναι.

Et dum irent per viam, venerunt ad quandam aquam: & ait eunuchus, Ecce aqua, quid prohibet me baptizari?

Dixit

Dixit autem Philippus, Si credis ex toto corde, licet. Et respondens ait, Credo Filium Dei esse Iesum Christum.

37 Εἶπε δὲ ὁ Φίλιππος, Εἰ πιστεύεις ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, ἔξεστιν. Ἀποκριθεὶς δὲ εἶπε, Πιστεύω τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Ἰησοῦν Χριστόν.

[13]Dixit verò Philippus, [n]Si credis ex toto corde, licet. Respondens autem *ille* dixit, [o]Credo Filium Dei esse Iesum Christum.

13 Professio fidei in adultis baptizandis requiritur, ac proinde Baptismo non tunc primùm in Christum inserimur, sed iam insiti cõfirmamur.

Et iussit stare currum: & descenderunt vterque in aquam, Philippus & eunuchus, & baptizauit eum.

38 Καὶ ἐκέλευσε στῆναι τὸ ἅρμα· καὶ κατέβησαν ἀμφότεροι εἰς τὸ ὕδωρ, ὅ, τε Φίλιππος καὶ ὁ εὐνοῦχος· καὶ ἐβάπτισεν αὐτόν.

Iussitque sisti currum: ac descenderunt ambo in aquã, Philippus simul & eunuchus: & *ille* baptizauit eum.

n *Scriptura totum cor sæpe accipit pro syncero & non fucato, cui opponitur cor duplex. Ita non est quòd perfectè credere imaginemur qui ex toto corde credunt, quando infirma & pusilla fides in eo esse poterit, cui tamen integer erit animus & omni fictione purus. Sic accipere cõuenit quod Dauid iactat se diligere Dominum ex toto corde, Psal. 119.19.*

Quum autem ascẽdissent de aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum, & amplius non vidit eum eunuchus. Ibat enim per viam suã gaudens.

39 Ὅτε δὲ ἀνέβησαν ἐκ τοῦ ὕδατος, πνεῦμα Κυρίου ἥρπασε τὸν Φίλιππον, καὶ οὐκ εἶδεν αὐτὸν οὐκέτι ὁ εὐνοῦχος. ἐπορεύετο γὰρ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ χαίρων.

Quum autem ascendissent ex aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum, nec amplius vidit eumunuchus. Pergebat enim in via sua gaudens.

Philippus autem inuentus est in Azoto: & pertrãsiens euangelizabat ciuitatibus cunctis, donec veniret Cæsaream.

40 Φίλιππος δὲ εὑρέθη εἰς Ἄζωτον· καὶ διερχόμενος εὐηγγελίζετο τὰς πόλεις πάσας, ἕως τοῦ ἐλθεῖν αὐτὸν εἰς Καισάρειαν.

Philippus autem inuentus est Azoti: & præteriens euangelizauit vrbibus, vsquedum veniret Cæsaream.

o *Summa cõfessionis necessaria ad Baptismum.*

CAP. IX.

2. *Saulus Damascum petens,* 4. *à Domino prosternitur.* 10. *Ananias mittitur,* 18. *vt eum baptizet.* 23. *Iudæorum insidias* 25. *per murum demissus, euadit.* 33. *Petrus AEneæ paralytico medetur.* 36. *Tabitham defunctam* 40. *vitæ restituit.*

V.

Rom. 9. 3. gal. 1. 13.

Saulus autẽ adhuc spirans minarum & cædis in discipulos Domini, accessit ad principe Sacerdotum,

Ὁ δὲ Σαῦλος ἔτι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόνου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου, προσελθὼν τῷ ἀρχιερεῖ,

N.

Saulus[1] autem adhuc [a] spirans minas ac cædem aduersus discipulos Domini, adiit Pontificem maximum,

Et petiit ab eo epistolas in Damascum ad synagogas, vt siquos inuenisset huius viæ viros

2 Ἠτήσατο παρ' αὐτοῦ ἐπιστολὰς εἰς Δαμασκὸν πρὸς τὰς συναγωγὰς, ὅπως ἐάν τινας εὕρῃ

Et petiit ab eo epistolas *perferendas* Damascum ad synagogas, vt siquos inuenisset hui[9]

1 Saulus (qui & Paulus) Christum veluti fugientẽ crudelissimè persequens, in eundem victorẽ incidit, & singulari diuinæ bonitatis exemplo pro sæuitiæ suæ commerita pœna, non modò in gratiã recipitur, sed etiã Apostolus voce ipsius Domini designatus, Ananiæ ministerio ac testimonio cõfirmatur.

a *Indicatur in Saulo fuisse vehementes impetus minarum de cæde discipulorum.*

b *Ad verb. viæ. viam autē vocant Hebræi, genus vitæ quo quis insistat.*

b sectæ tum viros tū mulieres, vinctos duceret Hierosolymā.

τῆς ὁδοῦ ὄντας ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, δεδεμένους ἀγάγῃ εἰς Ιερουσαλήμ.

ac mulieres, vinctos perduceret in Ierusalem.

Quum autem iter faceret, factum est vt appropinquaret Damasco: & repentè circumfulsit eum lux è cœlo:

3 Εν δὲ τῷ πορεύεσθαι, ἐγένετο αὐτὸν ἐγγίζειν τῇ Δαμασκῷ· καὶ ἐξαίφνης περιήστραψεν αὐτὸν φῶς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ·

Et quum iter faceret, contigit vt appropinquaret Damasco: & subitò circunfulsit eum lux de cælo:

Infra, 22.6 1.cor.15.8 2.cor.12.2

Et quum cecidisset in terram, audiuit vocem dicentem sibi, Saul, Saul, quid me persequeris?

4 Καὶ πεσὼν ἐπὶ τὴν γῆν, ἤκουσε φωνὴν λέγουσαν αὐτῷ, Σαοὺλ, Θαοὺλ, τί με διώκεις;

Et cadens in terram, audiuit vocem dicentem sibi, Saule, Saule, quid me persequeris?

c *Prouerbiū de contumacia eipsos lædentium.*

Dixit autē, Quis es Domine? Dominus autem dixit, Ego sum Iesus, quem tu persequeris: c durū est tibi contra stimulos calcitrare.

5 Εἶπε δὲ, Τίς εἶ, Κύριε; Ο δὲ Κύριος εἶπεν, Εγώ εἰμι Ιησοῦς ὃν σὺ διώκεις· σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν.

Qui dixit, Quis es, Domine? Et ille, Ego sum Iesus, quē tu persequeris: durum est tibi contra stimulum calcitrare.

d *Constituerunt, ita vt progredi non possent, sed attoniti manerēt tanquam saxei.*

e *Vocē sub. Pauli audierunt: nam posteà expressè dicitur, eos nō audiuisse vocem alloquentis, 22. 9. alii tamen sic locos in speciem dissidentes conciliant, audierunt scilicet sonum, sed non audierunt vocem distinctā.*

Is verò tremens & pauens dixit, Domine, quid me vis facere? Tum Dominus ad eum, Surge & ingredere vrbem: & dicetur tibi quid te oporteat facere.

6 Τρέμων τε καὶ θαμβῶν εἶπε, Κύριε, τί με θέλεις ποιῆσαι; Καὶ ὁ Κύριος πρὸς αὐτὸν, Ανάστηθι, καὶ εἴσελθε εἰς τὴν πόλιν· καὶ λαληθήσεταί σοι τί σε δεῖ ποιεῖν.

Et tremens ac stupens dixit, Domine, quid me vis facere? Et Dominus ad eum, Surge, & ingredere ciuitatē: & dicetur tibi quid te oporteat facere.

Viri autem illi qui cum Saulo iter faciebant, d steterunt attoniti, audientes quidē e *eius* vocem, neminem autem videntes.

7 Οἱ δὲ ἄνδρες οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ εἱστήκεισαν ἐννεοὶ, ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς, μηδένα δὲ θεωροῦντες.

Viri autem illi qui comitabantur cum eo, stabant stupefacti, audientes quidem vocem, neminem autem videntes.

f *Hoc in parte miraculi ponendum est. Nam etsi Oriē tales melius inediam tolerant quā nos, ieiunium tamē tridui tulisse non legimus nisi quos vel cibus desiceret vel aliqua maior, vrgeret necessitas. Ergo Paulum mire expauefactum fuisse colligimus quod cibū triduo non gustauit.*

Surrexit autē Saulus è terra: apertisque oculis suis neminem videbat: itaque manu ducentes eum introduxerunt Damascum:

8 Ηγέρθη δὲ ὁ Θαύλος ἀπὸ τῆς γῆς· ἀνεωγμένων δὲ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, οὐδένα ἔβλεπε· χειραγωγοῦντες δὲ αὐτὸν εἰσήγαγον εἰς Δαμασκόν·

Surrexit autem Saulus de terra: apertisque oculis nihil videbat: ad manus autem illum trahentes introduxerunt Damascum:

Vbi fuit tribus diebus, non videns f & non comedit neque bibit.

9 Καὶ ἦν ἡμέρας τρεῖς μὴ βλέπων, καὶ οὐκ ἔφαγεν οὐδὲ ἔπιεν.

Et erat tribus diebus non videns, & non māducauit neneque bibit.

Erat autem quidam discipulus Damasci, nomine Ananias, & dixit ad illum in visu Dominus, Anania. At ille ait, Ecce ego, Domine.

10 Ἦν δὲ τις μαθητὴς ἐν Δαμασκῷ ὀνόματι Ἀνανίας, καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος ἐν ὁράματι, Ἀνανία· Ὁ δὲ εἶπεν, Ἰδοὺ ἐγώ, Κύριε.

Erat autem quidam discipulus Damasci, nomine Ananias, ad quem dixit per visum Dominus, Anania. Et ille ait, Ecce, ego *adsum* Domine.

Et Dominus ad eum, Surge, & vade in vicum qui vocatur Rectus, & quære in domo Iudæ Saulum nomine, Tarsensem: ecce enim orat.

11 Ὁ δὲ Κύριος πρὸς αὐτὸν, Ἀναστὰς πορεύθητι ἐπὶ τὴν ῥύμην τὴν καλουμένην εὐθεῖαν, καὶ ζήτησον ἐν οἰκίᾳ Ἰούδα Θαῦλον ὀνόματι, Ταρσέα· ἰδοὺ γὰρ προσεύχεται.

Tum Dominus ad eum, Surge, & proficiscere in vicum qui vocatur Rectus, & quære in domo Iudæ Saulum *quendam* nomine, [g]Tarsensē. ecce enim precatur.

Et vidit virũ Ananiam nomine, introeuntem, & imponentem sibi manus vt visum recipiat.

12 Καὶ εἶδεν ἐν ὁράματι ἄνδρα ὀνόματι Ἀνανίαν εἰσελθόντα, καὶ ἐπιθέντα αὐτῷ χεῖρα, ὅπως ἀναβλέψῃ.

Et vidit per visũ virum Ananiam nomine, introeuntem, & imponentem sibi manũ, vt visum reciperet.

Respondit autem Ananias, Domine, audiui à multis de viro hoc, quanta mala fecerit sanctis tuis in Ierusalem:

13 Ἀπεκρίθη δὲ ὁ Ἀνανίας, Κύριε, ἀκήκοα ἀπὸ πολλῶν περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅσα κακὰ ἐποίησε τοῖς ἁγίοις σου ἐν Ἱερουσαλήμ·

Respondit autem Ananias, Domine, audiui ex multis de viro isto, quot malis affecerit sanctos tuos in Hierusalem.

Et hic habet potestatem à principibus Sacerdotum alligandi omnes qui inuocant nomen tuum.

14 Καὶ ὧδε ἔχει ἐξουσίαν παρὰ τῶν ἀρχιερέων, δῆσαι πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομά σου.

Quinetiam hoc loco habet potestatem à principibus Sacerdotum, vinciēdi omnes qui inuocant nomen tuum.

Dixit autem ad eum Dominus, Vade: quoniam vas electionis est mihi iste, vt portet nomen meum coram Gentibus, & regibus, & filijs Israel.

15 Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος, Πορεύου· ὅτι σκεῦος ἐκλογῆς μοι ἐστὶν οὗτος, τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν, καὶ βασιλέων, υἱῶν Ἰσραήλ.

Dixit autem ad eum Dominus, Proficiscere: nam[h] instrumentum electum est mihi iste, vt perferat nomen meũ in conspectum Gentium, & regum, & filiorum Israel.

Ego enim ostendã illi quanta oporteat eũ pro nomine meo pati.

16 Ἐγὼ γὰρ ὑποδείξω αὐτῷ ὅσα δεῖ αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου παθεῖν.

Ego enim ostendam ei quàm multa oporteat eum pro nomine meo pati.

Et abiit Ananias, & introiuit in domũ: & imponẽs ei

17 Ἀπῆλθε δὲ Ἀνανίας δὲ εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν· καὶ ἐπιθεὶς ἐπ'

Abiit igitur Ananias, & introiuit domũ [i]illã, & impositis

g *Tarsus fuit vrbs Ciliciæ vicina Anchialæ, quas duas vrbes Sardanapalus fertur vno die extruxisse.*

h *Vel vas in quo perferatur nomẽ meũ.*

i *Iuda.*

manibus dixit, Saul frater, Dominus misit me (Iesus inquam qui apparuit tibi in via qua veniebas) vt visum recipias, & implearis Spiritu sancto.

Statim autem decidérũt ab oculis eius quasi squamæ, & visum recepit illico: ac surgens baptizatus est.

Quúmque cepisset cibum, corroboratus est. Fuit autem Saulus cum discipulis qui erant Damasci, per dies aliquot.

2 Paulus nullo à carne & sanguine petito cõsilio, statim admunus sibi cõmissum aggreditur.

2 Et statim in synagogis prædicauit Christum, nempe eũ esse Filium Dei.

Obstupescebant autem omnes qui eũ audiebant, & dicebant, Nónne hic est qui populatus est in Ierusalẽ eos qui inuocabant nomen istud: & huc idcircò venit vt vinctos eos adduceret ad principes Sacerdotum?

3 Paulus non pugnat sola authoritate, sed adhibitis Prophetarum testimoniis.

3 Saulus autem magis inualescebat, & confundebat Iudæos qui habitabant Damasci, k collatis testimoniis demonstrãs eũ esse Christũ.

k Collatis Scripturæ locis, vt artifices aliquid compactum solent singulas partes comparare, vt alias aliis admissim quadrent.

4 Expleto autem multo tẽpore inierunt inter se Iudæi consiliũ illum interimendi.

4 Paulo ipsi tandem crux subeunda proponitur, sed ita vt procul tantũ ostendatur.

Sed intellectæ sunt Saulo insidiæ eorũ. Adseruabãt autẽ portas die ac nocte, vt

αὐτὸν τὰς χεῖρας, εἶπε, Σαὺλ ἀδελφέ, ὁ Κύριος ἀπέσταλκέ με (Ἰησοῦς ὁ ὀφθείς σοι ἐν τῇ ὁδῷ ᾗ ἤρχου) ὅπως ἀναβλέψῃς, καὶ πλησθῇς πνεύματος ἁγίου.

18 Καὶ ἀπέπεσον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ὡσεὶ λεπίδες, ἀνέβλεψέ τε παραχρῆμα· καὶ ἀναστὰς ἐβαπτίσθη.

19 Καὶ λαβὼν τροφὴν ἐνίσχυσεν. ἐγένετο δὲ ὁ Σαῦλος μετὰ τῶν ἐν Δαμασκῷ μαθητῶν ἡμέρας τινάς.

20 Καὶ εὐθέως ἐν ταῖς συναγωγαῖς ἐκήρυσσε τὸν Χριστὸν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

21 Ἐξίσταντο δὲ πάντες οἱ ἀκούοντες, καὶ ἔλεγον, Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ πορθήσας ἐν Ἰερουσαλὴμ τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομα τοῦτο· καὶ ὧδε εἰς τοῦτο ἐληλύθει ἵνα δεδεμένους αὐτοὺς ἀγάγῃ ἐπὶ τοὺς ἀρχιερεῖς;

22 Σαῦλος δὲ μᾶλλον ἐνεδυναμοῦτο, καὶ συνέχυνε τοὺς Ἰουδαίους τοὺς κατοικοῦντας ἐν Δαμασκῷ, συμβιβάζων ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός.

23 Ὡς δὲ ἐπληροῦντο ἡμέραι ἱκαναί, συνεβουλεύσαντο οἱ Ἰουδαῖοι ἀνελεῖν αὐτόν.

24 Ἐγνώσθη δὲ τῷ Σαύλῳ ἡ ἐπιβουλὴ αὐτῶν. παρετήρουν τε τὰς πύλας ἡμέρας τε καὶ

manus, dixit Saul frater, Dominus misit me (Iesus qui apparuit tibi in via qua veniebas) vt videas, & implearis Spiritu sancto.

Et confestim ceciderunt ab oculis eius tanquam squamæ, & visum recepit: & surgens baptizatus est.

Et quum accepisset cibum confortatus est. Fuit autem cum discipulis qui erant Damasci per dies aliquot.

Et continuò ingressus in synagogas prædicabat Iesum, quoniam hic est filius Dei.

Stupebant autẽ omnes qui eum audiebant, et dicebãt, Nónne hic est q expugnabat in Ierusalem eos qui inuocabant nomen istud: & huc ad hoc venit vt vinctos illos duceret ad principes sacerdotum?

Saulus autem multò magis conualescebat, & cõfundebat Iudæos qui habitabant Damasci, affirmans quoniam hic est Christus.

Quum autem implerentur dies multi, consilium fecerunt in vnum Iudæi vt eum interficerent.

Notæ autẽ factæ sunt Saulo insidiæ eorum. Custodiebant autem & portas die ac nocte,

vt

vt eum interficerẽt.

Accipientes autẽ eum discipuli nocte, per murum demiserunt eum, submittẽtes in sporta.

Quum autem venisset in Ierusalem, tentabat se iungere discipulis: & omnes timebant eum, non credentes quòd esset discipulus.

Barnabas autem apprehensum illum duxit ad Apostolos: & narrauit illis quomodo in via vidisset Dominum, & quia loquutus est ei, & quomodo in Damasco fiducialiter egerit in nomine Iesu.

Et erat cum illis intrans & exiens in Ierusalem.

Et fiducialiter agens in nomine Domini loquebatur quoque Gẽtibus, & disputabat cum Græcis: illi autem quærebant occidere eum.

Quod quum cognouissent fratres, deduxerunt eũ Cæsaream, & dimiserunt Tarsum.

Ecclesia quidem per totam Iudæam, & Galilæam, & Samariam habebat pacem, & ædificabatur ambulãs in timore Domini, & cõ

νυκτὸς, ὅπως αὐτὸν ἀνέλωσι.

25 Λαβόντες δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταὶ νυκτὸς, καθῆκαν διὰ τοῦ τείχους, χαλάσαντες ἐν σπυρίδι.

26 Παραγενόμενος δὲ ὁ Σαῦλος εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἐπειρᾶτο κολλᾶσθαι τοῖς μαθηταῖς· καὶ πάντες ἐφοβοῦντο αὐτὸν, μὴ πιστεύοντες, ὅτι ἐστὶ μαθητής.

27 Βαρνάβας δὲ ἐπιλαβόμενος αὐτοῦ, ἤγαγε πρὸς τοὺς ἀποστόλους· καὶ διηγήσατο αὐτοῖς πῶς ἐν τῇ ὁδῷ εἶδε τὸν Κύριον, καὶ ὅτι ἐλάλησεν αὐτῷ, καὶ πῶς ἐν Δαμασκῷ ἐπαρρησιάσατο ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ.

28 Καὶ ἦν μετ' αὐτῶν εἰσπορευόμενος καὶ ἐκπορευόμενος ἐν Ἱερουσαλήμ.

29 Καὶ παρρησιαζόμενος ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐλάλει τε καὶ συνεζήτει πρὸς τοὺς Ἑλληνιστάς· οἱ δὲ ἐπεχείρουν αὐτὸν ἀνελεῖν.

30 Ἐπιγνόντες δὲ οἱ ἀδελφοὶ κατήγαγον αὐτὸν εἰς Καισάρειαν, καὶ ἐξαπέστειλαν αὐτὸν εἰς Ταρσόν.

31 Αἱ μὲν οὖν ἐκκλησίαι καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας καὶ Γαλιλαίας καὶ Σαμαρείας εἶχον εἰρήνην, οἰκοδομούμεναι καὶ πορευόμεναι τῷ φόβῳ τοῦ Κυρίου, καὶ τῇ

eum interimerent.

5 Acceptum igitur eum discipuli nocte per murum demiserũt, funẽ summissum in sporta.

6 Quum verò Saulus aduenisset Hierosolymam, tentabat se adiungere discipulis: sed omnes timebant eum, non credẽtes eum esse discipulum.

Barnabas autem acceptum eum duxit ad Apostolos: & narrauit quomodo in via vidisset Dominum, qui loquutus esset ei, & quomodo Damasci liberè loquutus esset in nomine Iesu.

7 Versabatur ergo [l] cũ eis in Hierusalem.

Et liberè in nomine Domini Iesu loquebatur & disceptabat aduersus [m] Græcos: illi verò conabantur eum interimere.

8 Quod quum cognouissent fratres, deduxerunt eum Cęsaream, & emiserunt Tarsum.

9 Ecclesiæ igitur per totam Iudæam & Galilæam & Samariam habebant pacem, & [n] ædificabãtur, & pergẽtes *in* timore Domini, & cõ

5 Hostiũ insidias & conatus salua vocatione vitare nihil prohibet.

6 Non temerè olim quiuis ne inter ouesquidem, nedum inter pastores, admissus.

7 Pericula ex periculis expectanda constantibus Dei seruis: sed idẽ Deus pro ipsis excubat.

l *Cum Petro & Iacobo: eos enim ex Apostolis solos sibi fuisse conspectos dicit.*

m *Vide supra 6.1.*

8 Licet, ex Ecclesiæ consilio, locum mutare Verbi ministris.

9 Ecclesiarum ædificatio, persequutionum exitus, modo patiẽter expectetur Dominus.

n *Ædificatio significat stabilimentum & augmentũ.*

solatione sancti Spiritus multiplicabantur.

10 Apostolatus Petri, sanato paralytico, obsignatur.

¶ [10] Factum est autem vt Petrus dũ *illas* omnes peragraret, ascenderet etiã ad sanctos qui habitabant Lyddæ.

Reperit autem illic quendam nomine Æneam, ab annis iam octo decumbentem in grabbato, qui erat paralyticus.

Et dixit ei Petrus, Ænea, sanat te Iesus Christ⁹: surge, & sterne tibi ipsi. Is autem statim surrexit.

Et viderunt eum omnes qui incolebant [o] Lyddam & Sarona, qui conuersi sunt ad Dominum.

[o] *Lydda vrbs fuit Palestinæ: Saron regio campestris, & locus pascuus inter Cæsaræam Palestinæ & Taborem montem lacúmque Genezareth, tractu longo vltra Ioppen sese extendentem.*

11 Petrus suscitato per nomen Christi cadauere, fidẽ facit omnibus sese Euangelium vitæ annuntiare.

[11] Ioppæ autẽ fuit quædã discipula nomine Tabitha (quæ, si interpreteris, dicitur Caprea.) Hæc erat diues operum bonorum & eleemosynarum quas præstabat.

Factum est autem per illos dies vt ex morbo moreretur: quam quum lauissent, posuerunt in cœnaculo.

Quum autem Lydda esset prope Ioppen, discipuli, audito Petrũ illic esse, duos viros miserunt ad eum, rogãtes ne cũctaretur vsque ad ipsos progredi.

Exurgẽs igitur Petr⁹ venit cũ eis. Quẽ,

παρακλήσει τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπληθύνοντο.

32 ¶ Εγένετο δὲ Πέτρον διερχόμενον διὰ πάντων, κατελθεῖν καὶ πρὸς τοὺς ἁγίους τοὺς κατοικοῦντας Λύδδαν.

33 Εὗρε δὲ ἐκεῖ ἄνθρωπόν τινα Αἰνέαν ὀνόματι, ἐξ ἐτῶν ὀκτὼ κατακείμενον ἐπὶ κραββάτῳ, ὃς ἦν παραλελυμένος.

34 Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Πέτρος, Αἰνέα, ἰᾶταί σε Ιησοῦς ὁ Χριστός· ἀνάστηθι, καὶ στρῶσον σεαυτῷ. Καὶ εὐθέως ἀνέστη.

35 Καὶ εἶδον αὐτὸν πάντες οἱ κατοικοῦντες Λύδδαν καὶ τὸν Σάρωνα, οἵτινες ἐπέστρεψαν ἐπὶ τὸν Κύριον.

36 Εν Ιόππῃ δέ τις ἦν μαθήτρια ὀνόματι Ταβιθὰ (ἣ διερμηνευομένη λέγεται Δορκάς.) αὕτη ἦν πλήρης ἀγαθῶν ἔργων καὶ ἐλεημοσυνῶν ὧν ἐποίει.

37 Εγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἀσθενήσασαν αὐτὴν ἀποθανεῖν· λούσαντες δὲ αὐτὴν, ἔθηκαν ἐν ὑπερῴῳ.

38 Εγγὺς δὲ οὔσης Λύδδης τῇ Ιόππῃ, οἱ μαθηταὶ ἀκούσαντες ὅτι Πέτρος ἐστὶν ἐν αὐτῇ, ἀπέστειλαν δύο ἄνδρας πρὸς αὐτὸν, παρακαλοῦντες μὴ ὀκνῆσαι διελθεῖν ἕως αὐτῶν.

39 Αναστὰς δὲ Πέτρος συνῆλθεν αὐτοῖς. ὃν

solatione sancti spiritus replebatur.

¶ *Factum est autem vt Petrus dum transiret vniuersos, deueniret ad Sãctos qui habitabant Lyddæ.*

Inuenit ibi homiminem quendam, nomine Æneam, ab annis octo iacentem in grabbato, qui erat paralyticus.

Et ait illi Petrus, Ænea, sanet te Dominus Iesus Christus: surge, & sterne tibi. Et continuò surrexit,

Et viderunt eum omnes qui habitabant Lyddæ & Saronæ, qui conuersi sunt ad Dominum.

In Ioppe autem fuit quædam discipula nomine Tabitha, (quæ interpretata dicitur Dorcas.) Hæc erat plena operibus bonis & eleemosynis quas faciebat.

Factum est autem in diebus illis vt infirmata moreretur: quã quum lauissent, posuerunt eam in cœnaculo.

Quum autẽ propè esset Lydda ab Ioppe, discipuli audientes quia Petrus esset in ea, miserũt duos viros ad eum, rogantes, Ne pigriteris venire vsque ad nos.

Exurgens autẽ Petrus venit cũ illis. Et quum

quũ aduenisset, duxerunt illum in cœnaculum: & circunsteterunt illum omnes viduæ flentes, & ostendentes ei tunicas & vestes quas faciebat illis Dorcas.

παραγενόμενον ἀνήγαγον εἰς τὸ ὑπερῷον· καὶ παρέστησαν αὐτῷ πᾶσαι αἱ χῆραι κλαίουσαι, καὶ ἐπιδεικνύμεναι χιτῶνας καὶ ἱμάτια ὅσα ἐποίει μετ' αὐτῶν οὖσα ἡ Δορκάς.

vbi adfuit, duxerunt in cœnaculum: vbi adstiterunt ei omnes viduæ flentes, & ostendentes tunicas & vestimenta quæ Dorcas faciebat, quum vnà cum ipsis esset.

Eiectis autem omnibus foras, Petrus ponens genua orauit, & conuersus ad corpus, dixit, Tabitha surge. At illa aperuit oculos suos, & viso Petro resedit.

40 Ἐκβαλὼν δὲ ἔξω πάντας ὁ Πέτρος, θεὶς τὰ γόνατα προσηύξατο· καὶ ἐπιστρέψας πρὸς τὸ σῶμα, εἶπε Ταβιθὰ ἀνάστηθι. Ἡ δὲ ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς, καὶ ἰδοῦσα τὸν Πέτρον, ἀνεκάθισε.

Eiectis verò omnibus foras, Petrus ppositis genibus precatus est: & conuersus ad corpus, dixit, Tabitha surge. Illa verò aperuit oculos suos, & viso Petro resedit.

p *Cùm in genua procubuisset, qui est precantium gestus*

Dans autem illi manum, erexit eam: & quum vocasset sanctos & viduas, assignauit eam viuam.

41 Δοὺς δὲ αὐτῇ χεῖρα, ἀνέστησεν αὐτήν· φωνήσας δὲ τοὺς ἁγίους καὶ τὰς χήρας, παρέστησεν αὐτὴν ζῶσαν.

Data autem ei manu, *Petrus* erexit eã: & vocatis sanctis ac viduis, eam viuã repræsentauit.

Notum autem factum est per vniuersam Ioppen: & crediderunt multi in Dominũ.

42 Γνωστὸν δὲ ἐγένετο καθ' ὅλης τῆς Ἰόππης· καὶ πολλοὶ ἐπίστευσαν ἐπὶ τὸν Κύριον.

Id autem innotuit per totam Ioppen: & multi crediderũt in Dominum.

Factum est autem vt dies multos moraretur in Ioppe apud Simonem quendam coriarium.

43 Ἐγένετο δὲ ἡμέρας ἱκανὰς μεῖναι αὐτὸν ἐν Ἰόππῃ παρά τινι Σίμωνι βυρσεῖ.

Factum est autem vt dies multos maneret Ioppæ apud Simonem quẽdam coriarium.

CAP. X.

1. *Cornelius centurio 4. Angeli iussu 5. Petrum accersit. 11. Qui & ipse visione monitus, 15. 20. ne Gentes auersetur accersitus, 54. Cornelio & familiæ Euangelium annuntiat. 45. Hi autem Spiritu sancto accepto 47. baptizantur.*

V.

VIr autem quidã erat in Cæsarea, nomine Cornelius, cẽturio cohortis quæ dicitur Italica,

Ἀνὴρ δέ τις ἦν ἐν Καισαρείᾳ ὀνόματι Κορνήλιος, ἑκατοντάρχης, ἐκ σπείρης τῆς καλουμένης Ἰταλικῆς,

N.

PORrò [1] quidam erat Cæsareæ nomine Cornelius, centurio ex cohorte quę dicitur Italica,

1 Petrus duplici miraculo interueniente, Gentium primitias Deo consecrat.

Religiosus ac ti-

2 Εὐσεβὴς καὶ φοβούμε

[a] Pius ac ti-

a *Colebat igitur vnũ Deũ, nec erat idololatra, nec fidei in Messiam potuit esse expers, qui pius esset: sed eum aduenisse nondum cognouerat.*

mens Deum, [b] cum tota domo sua: & prę stans eleemosynas multas populo:

b Magna laus istius hominis, qui omnes suos domesticos & familiares, atque necessarios studuerit esse religiosos ac pios.

Qui quum assiduè precaretur Deum, vidit per visum manifestè quasi hora diei nona, Angelum Dei introeuntem & dicentem ipsi, Corneli.

At ille intentis oculis in eum & expauefactus dixit, [c] Quid est Domine? Dixit autē ei, Preces tuę & eleemosynæ tuæ [d] ascenderunt [e] memoriæ causa in Dei conspectum.

c Quid me vis Domine? cōparat enim se ad audiendum

d Translatio Hebraeis familiaris, ab holocausti ritu ad preces.

e Id est, vt Deum veluti non sinant tui obliuisci. Sic enim solet interdum Scriptura quasi balbutire.

Nunc igitur mitte aliquos Ioppen, & accerse Simonē qui cognominatur Petrus.

Hic diuersatur apud Simonem quēdam coriarium, cui est domus apud mare: hic dicet tibi quid te oporteat facere.

Vt autem discessit Angelus qui loquebatur Cornelio, vocauit duos ex famulis suis, & militem pium ex iis qui cum ipso assidui erant:

Et quum eis exposuisset omnia, misit eos Ioppen.

Postridie verò illis iter facientibus, & appropinquātibus vrbi, ascēdit Petrus [f] su

f Vide Matth. 9. 27

νος τὸν Θεὸν, σὺν παντὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· ποιῶν τε ἐλεημοσύνας πολλὰς τῷ λαῷ·

3 Καὶ δεόμενος τοῦ Θεοῦ διαπαντὸς, εἶδεν ἐν ὁράματι φανερῶς ὡσεὶ ὥραν ἐννάτην τῆς ἡμέρας, ἄγγελον τοῦ Θεοῦ εἰσελθόντα πρὸς αὐτὸν, καὶ εἰπόντα αὐτῷ, Κορνήλιε.

4 Ὁ δὲ ἀτενίσας αὐτῷ, καὶ ἔμφοβος γενόμενος, εἶπε, Τί ἐστι Κύριε; Εἶπε δὲ αὐτῷ, Αἱ προσευχαί σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀνέβησαν εἰς μνημόσυνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

5 Καὶ νῦν πέμψον εἰς Ἰόππην ἄνδρας, καὶ μετάπεμψαι Σίμωνα ὃς ἐπικαλεῖται Πέτρος.

6 Οὗτος ξενίζεται παρά τινι Σίμωνι βυρσεῖ, ᾧ ἐστιν οἰκία παρὰ θάλασσαν· ἐκεῖ λαλήσει σοι τί σε δεῖ ποιεῖν.

7 Ὡς δὲ ἀπῆλθεν ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν τῷ Κορνηλίῳ, φωνήσας δύο τῶν οἰκετῶν αὐτοῦ, καὶ στρατιώτην εὐσεβῆ τῶν προσκαρτερούντων αὐτῷ·

8 Καὶ ἐξηγησάμενος αὐτοῖς ἅπαντα, ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὴν Ἰόππην.

9 Τῇ δὲ ἐπαύριον ὁδοιπορούντων ἐκείνων, καὶ τῇ πόλει ἐγγιζόντων, ἀνέβη Πέτρος ἐπὶ

mens Deum, cum omni domo sua: faciens eleemosynas multas plebi.

Deprecās Deū sēper, is vidit in visu manifestè, quasi hora diei nona angelum Dei introeuntē ad se, & dicentem sibi, Corneli.

At ille intuens eum, timore correptus dixit, Quis es Domine? Dixit autem illi, Orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam in conspectu Dei.

Et nunc mitte viros in Ioppen, & accerse Simonem quēdam qui cognominatur Petrus.

Hic hospitatur apud Simonem quendam coriarium, cuius est domus iuxta mare: hic dicet tibi quid te oporteat facere.

Et quum discessisset angelus qui loquebatur illi, vocauit duos domesticos suos, & militem metuentem Dominum ex his qui illi parebant:

Quibus quū narrasset omnia, misit illos in Ioppen.

Postera autem die iter illis facientibus, & appropinquantibus ciuitati, ascendit Petrus in

supe

superiora vt oraret, circa horam sextã.

Et quum esuriret, voluit gustare, parantibus autem illis, cecidit super eũ mentis excessus:

Et vidit cælum apertum, & descendens vas quoddam velut linteum magnum, quatuor initiis submitti de cælo in terram:

In quo erant omnia quadrupedia, & serpentia terræ, & volatilia cæli.

Et facta est vox ad eum, Surge Petre, occide & manduca.

Ait autem Petrus, Absit Domine: quia nunquam manducaui omne commune & immundum.

Et vox iterum secũdo ad eum, Quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris.

Hoc autem factum est per ter: & statim receptum est vas in cælum.

Et dum intra se hæsitaret Petrus quidnam esset visio quam vidisset, ecce, viri qui missi erant à Cornelio, inquirentes domum Simonis, astiterunt ad ianuam:

τὸ δῶμα προσεύξασθαι, περὶ ὥραν ἕκτην.

10 Ἐγένετο δὲ πρόσπεινος, καὶ ἤθελε γεύσασθαι· παρασκευαζόντων δὲ ἐκείνων, ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἔκστασις·

11 Καὶ θεωρεῖ τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγμένον, καὶ καταβαῖνον ἐπ' αὐτὸν σκεῦός τι ὡς ὀθόνην μεγάλην, τέσσαρσιν ἀρχαῖς δεδεμένον, καὶ καθιέμενον ἐπὶ τῆς γῆς·

12 Ἐν ᾧ ὑπῆρχε παίντα τὰ τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ θηρία, καὶ τὰ ἑρπετὰ, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ.

13 Καὶ ἐγένετο φωνὴ πρὸς αὐτὸν, Ἀναστὰς Πέτρε, θῦσον καὶ φάγε.

14 Ὁ δὲ Πέτρος εἶπε, Μηδαμῶς Κύριε· ὅτι οὐδέποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον.

15 Καὶ φωνὴ πάλιν ἐκ δευτέρου πρὸς αὐτὸν, Ἃ ὁ Θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου.

16 Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρίς· καὶ πάλιν ἀνελήφθη τὸ σκεῦος εἰς τὸν οὐρανόν.

17 Ὡς δὲ ἐν ἑαυτῷ διηπόρει ὁ Πέτρος τί ἂν εἴη τὸ ὅραμα ὃ εἶδε, καὶ ἰδοὺ, οἱ ἄνδρες οἱ ἀπεσταλμένοι ἀπὸ τοῦ Κορνηλίου, διερωτήσαντες τὴν οἰκίαν Σίμωνος, ἐπέστησαν ἐπὶ τὸν πυλῶνα·

pra domum vt precaretur, circa horam sextam.

Factum est autem vt valde esuriret, voluítque capere cibũ: parantibus autem illis, incidit in eũ [g]mẽtis excessus:

Conspexítque cælum apertum, ac descendens ad se vas quoddam vt linteũ magnum, [h] quatuor extremis deuinctum quod demittebatur in terram:

In quo erant[i] quęuis [k] quadrupedia terræ, & feræ, ac [l] reptilia & volucres cæli.

Et extitit vox ad eum, Surge Petre, macta & vescere.

[2] Ait autem Petrus, Nequaquã Domine: nũquam enim edi quicquam commune seu impurum.

Tum vox rursus ad eum secundò, Quæ Deus purgauit, tu [m] ne polluito.

Hoc autem factũ est ter: & rursum receptum est vas in cælum.

Quum autem apud sese ambigeret Petrus quódnam esset visum illud quod viderat, ecce, viri qui missi erant à Cornelio, percontati de domo Simonis, superuenerunt ad vestibulum:

g *Ecstasis siquidem & si non stupet Petrus, sed Dei colloquio fruitur, & mysteria eius docetur, mens tamẽ eius quasi excessu altius euecta fuit, breui ad sedes suas reditura.*

h *Vt quadratum videri possit fuisse velũ.*

i *Hic manifestè particula vniuersalis ponitur pro indefinita, id est, cuiusuis generis, vt significentur, generæ singulorum, nõ singula generũ.*

k *i. Eorum quæ vsibus humanis subseruiunt.*

l *Quid nomine reptilium intelligatur, docetur, Leuit. 11*

2 Petrum post acceptũ etiam Spiritũ sanctũ oportuit quotidie in cognitione beneficii Christi proficere.

m *Ne pro pollutis habeto.*

Et euocato quopiam, percontati sunt an Simon qui cognominaretur Petrus, illic diuersaretur.

18 Καὶ φωνήσαντες, ἐπυνθάνοντο εἰ Σίμων ὁ ἐπικαλούμενος Πέτρος ἐνθάδε ξενίζεται.

Et quum vocassent interrogabant si Simon qui cognominatur Petrus, illic haberet hospitium.

Petro verò cogitante de visione, dixit ei Spiritus, Ecce, tres viri quærunt te:

91 Τοῦ δὲ Πέτρου ἐνθυμουμένου περὶ τοῦ ὁράματος, εἶπεν αὐτῷ τὸ πνεῦμα, Ἰδοὺ, ἄνδρες τρεῖς ζητοῦσί σε.

Petro autem cogitante de visione, dixit Spiritus ei, Ecce, viri tres quærunt te:

Surgens itaque descende, & nihil ambigens proficiscere cum eis: nam ego eos misi.

20 Ἀλλὰ ἀναστὰς κατάβηθι, καὶ πορεύου σὺν αὐτοῖς, μηδὲν διακρινόμενος· ὅτι ἐγὼ ἀπέσταλκα αὐτούς.

Surge itaque & descende, & vade cum eis nihil dubitans: quia ego misi illos.

Descendens ergo Petrus ad viros qui ad ipsum missi fuerāt à Cornelio, dixit, Ecce, ego *is* sum quem quæritis: quæ causa est propter quā adestis?

21 Καταβὰς δὲ Πέτρος πρὸς τοὺς ἄνδρας τοὺς ἀπεσταλμένους ἀπὸ τοῦ Κορνηλίου πρὸς αὐτὸν, εἶπεν, Ἰδοὺ, ἐγώ εἰμι ὃν ζητεῖτε· τίς ἡ αἰτία δι' ἣν πάρεστε;

Descendens autē Petrus ad viros, dixit, Ecce, ego sū quē quæritis: quæ causa est propter quam venistis?

Ipsi verò dixerunt, Cornelius centurio, vir iustus & timens Deum, & testimonio ornatus totius gentis Iudæorū, diuinitus admonitus est ab Angelo sancto vt accerseret te domum suam, & abs te quædam audiret.

22 Οἱ δὲ εἶπον, Κορνήλιος ἑκατοντάρχης, ἀνὴρ δίκαιος καὶ φοβούμενος τὸν Θεὸν, μαρτυρούμενός τε ὑπὸ ὅλου τοῦ ἔθνους τῶν Ἰουδαίων, ἐχρηματίσθη ὑπὸ ἀγγέλου ἁγίου μεταπέμψασθαί σε εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ ἀκοῦσαι ῥήματα παρὰ σοῦ.

Qui dixerunt Cornelius centurio, vir iustus & timēs Deum, & testimonium habens ab vniuersa gente Iudæorum, responsum accepit ab angelo sancto accersiri te in domum suam, & audire verba abs te.

Introrò vocatos igitur eos accepit hospitio. Sequenti verò die Petrus abiit cum eis, & quidam ex fratribus Ioppensibus comitati sunt eum:

23 Εἰσκαλεσάμενος οὖν αὐτοὺς ἐξένισε. Τῇ δὲ ἐπαύριον ὁ Πέτρος ἐξῆλθε σὺν αὐτοῖς, καί τινες τῶν ἀδελφῶν τῶν ἀπὸ τῆς Ἰόππης συνῆλθον αὐτῷ.

Introducēs ergo eos, recepit eos hospitio. Sequenti autem die surgēs profectus est cum illis, & quidā ex fratribus ab Ioppe comitati sunt eū:

Postridie verò introierunt Cæsaream; Cornelius autem expectabat eos conuocatis cognatis suis

24 Καὶ τῇ ἐπαύριον εἰσῆλθον εἰς Καισάρειαν· ὁ δὲ Κορνήλιος ἦν προσδοκῶν αὐτοὺς, συγκαλεσάμενος τοὺς

Altera autem die introiuit Cæsareā. Cornelius verò expectabat illos, conuocatis cognatis

suis & necessariis amicis.

Et factum est, quum introisset Petrus, obuius venit ei Cornelius, & procidens ad pedes eius, eum adorauit.

Petrus verò eleuauit eum, dicens, Surge: & ego ipse, homo sum.

Et loquens cũ illo, intrauit & inuenit multos qui conuenerant,

Dixitque ad illos, Vos scitis quomodo abominatum sit viro Iudæo coniungi aut accedere ad alienigenam: sed mihi ostendit Deus neminem communem aut immundũ dicere hominem.

Propter quod sine dubitatione veni accersitus: interrogo ergo, quam ob causam accersistis me.

Et Cornelius ait, Anudiusquarta die vsque ad hanc horam, orans eram hora nona in domo mea: & ecce, vir stetit ante me in veste candida:

Et ait, Cornelii, exaudita est oratio tua, & eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt in conspectu Dei.

Mitte ergo in Iop

συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀναγκαίους φίλους.

25 Ως δὲ ἐγένετο εἰσελθεῖν τὸν Πέτρον, συναντήσας αὐτῷ ὁ Κορνήλιος, πεσὼν ἐπὶ τοὺς πόδας, προσεκύνησεν.

26 Ὁ δὲ Πέτρος ἀυτὸν ἤγειρε, λέγων, Ἀνάστηθι· κἀγὼ αὐτὸς, ἄνθρωπός εἰμι.

27 Καὶ συνομιλῶν αὐτῷ, εἰσῆλθε, καὶ εὑρίσκει συνεληλυθότας πολλούς,

28 Ἔφη τε πρὸς αὐτούς, Ὑμεῖς ἐπίστασθε ὡς ἀθέμιτόν ἐστιν ἀνδρὶ Ἰουδαίῳ κολλᾶσθαι ἢ προσέρχεσθαι ἀλλοφύλῳ· καί μοι ὁ Θεὸς ἔδειξε μηδένα κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον λέγειν ἄνθρωπον.

29 Διὸ καὶ ἀνεντιρρήτως ἦλθον μεταπεμφθείς· πυνθάνομαι οὖν τίνι λόγῳ μετεπέμψασθέ με.

30 Καὶ ὁ Κορνήλιος ἔφη, Ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας μέχρι ταύτης τῆς ὥρας ἤμην νηστεύων, καὶ τὴν ἐνάτην ὥραν προσευχόμενος ἐν τῷ οἴκῳ μου· καὶ ἰδοὺ, ἀνὴρ ἔστη ἐνώπιόν μου ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ·

31 Καί φησι, Κορνήλιε, εἰσηκούσθη σου ἡ προσευχὴ, καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἐμνήσθησαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

32 Πέμψον οὖν εἰς

& necessariis amicis.

3 Vt autem factũ est vt introiret Petrus, occurrẽs ei Cornelius, & accidens ad eius pedes, adorauit.

Petrus verò erexit eum, dicens, Surge: & ego ipse, homo sum.

Et colloquens cũ eo, ingressus est, inuenitque multos qui conuenerant,

Dicitque eis, Vos scitis Iudæo nefas esse coniungi aut accedere ad alienigenam: sed mihi ostendit Deus neminem quẽ pollutum aut impurum hominem dicerem.

Quapropter etiã sine contradictione veni accersitus: percontor igitur quam ob causam me accersiueritis.

Tum Cornelius ait, Nudiusquartus vsque[n] ad hanc horã eram ieiunus, & hora nona precabar domi meæ: & ecce, quidam stetit corã me, veste splendida:

4 Dixitque, Cornelii, exauditæ sunt preces tuæ, & eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt in conspectu Dei.

5 Mitte ergo Iop-

3 Adoratio religiosa vni Deo cõuenit: ciuilis autem, & ipsa periculose ministris Verbi tribuitur.

n Non eandẽ horam indicat, sed æqualẽ duorum videlicet dierum numerum.

4 Fides Cornelij ex inuocatione & charitate sese patefecit.

5 Sicut fides ex auditu nascitur, ita ex eodem nutritur & adolescit.

pen, & accerse Simonem qui cognominatur Petrus: hic diuersatur in ædibus Simonis coriarij apud mare: qui cum adfuerit, loquetur tibi.

Eodem igitur *momẽto* misi ad te: & tu bene fecisti qui adueneris. Nunc ergo omnes nos in conspectu Dei adsumus, vt audiamus omnia quæ tibi præcepta sunt à Deo.

[6]Tum aperto ore Petrus dixit, In veritate comperio Deũ [o]non accipere personam,

Sed in quauis gẽte acceptum ei esse [p]quemuis qui eũ timeat, & operetur iustitiam.

Id quod [q] significauit filiis Israel, annuntians pacem per Iesum Christum, qui est omniũ Dominus.

[7]Vos nostis quod gestum est in tota Iudæa, initio facto à Galilæa, post baptisma quod prædicauit Iohannes:

Vt Iesum Nazarenũ[r] vnxerit Deus Spiritu sancto & potentia: qui obambulauit beneficijs afficiens & sanãs omnes

Ιόππην, καὶ μετακάλεσαι, Σίμωνα ὃς ἐπικαλεῖται Πέτρος· οὗτος ξενίζεται ἐν οἰκίᾳ Σίμωνος βυρσέως παρὰ θάλασσαν· ὃς παραγενόμενος λαλήσει σοι.

33 Ἐξ αὐτῆς οὖν ἔπεμψα πρός σε· σύ τε καλῶς ἐποίησας παραγενόμενος. νῦν οὖν πάντες ἡμεῖς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πάρεσμεν, ἀκοῦσαι πάντα τὰ προστεταγμένα σοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

34 Ἀνοίξας δὲ Πέτρος τὸ στόμα, εἶπεν, Ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνομαι ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεὸς,

35 Ἀλλ' ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος αὐτὸν, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἐστι.

36 Τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ισραὴλ, εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ιησοῦ Χριστοῦ· οὗτός ἐστι πάντων Κύριος.

37 Ὑμεῖς οἴδατε τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης τῆς Ιουδαίας, ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, μετὰ τὸ βάπτισμα ὃ ἐκήρυξεν Ιωάννης·

38 Ιησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρὲθ, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει· ὃς διῆλθεν εὐεργετῶν καὶ ἰώμενος πάντας τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ

pen, & accerse Simonem qui cognominatur Petrus: hic hospitatur in domo Simonis coriarij iuxta mare.

Confestim ergo misi ad te, & tu bene fecisti veniendo. Nunc ergo omnes nos in conspectu tuo adsumus, audire omnia quæcunque tibi præcepta sunt à Domino.

Aperiens autem Petrus os suum, dixit, In veritate cõperi quia non est personarum acceptor Deus,

Sed in omni gente, qui timet eum, & operatur iustitiam, acceptus est illi.

Verbum misit Deus filiis Israel, annuntians pacem per Iesum Christũ: hic est omniũ Dominus.

Vos scitis quod factum est verbum per vniuersam Iudæã, incipiens enim à Galilæa, post baptismum quod prædicauit Iohannes:

Iesum à Nazareth quomodo vnxit eum Deus Spiritu sancto & virtute: qui pertransiit benefaciendo & sanãdo omnes oppressos

Deut. 10. 17. 2. par. 19. 7. sap. 6. 8. eccl. 35 16. rõ. 2. 18 galat. 16 eph. 6. 9. colo. 3. 25. 1 pet. 1. 17

6 Sublatum est populorũ discrimen aduentu Christi. Quis autem sit ei gratus, ex fide & iustitia intelligitur.

o *Non iudicare ex externis.*

p *Per timorẽ Dei, Hebræi vniuersum cultum intelligũt vnde intelligitur Cornelium fide minimè caruisse, velut qui ante tempora Christi vixerunt, fidei expertes non fuerunt: ineptè ergo faciunt qui ex hoc loco opera præparatoria, & liberũ arbitrium constituunt.*

q *Significauit Deus Israelitis, ex quauis gente gratũ esse Deo qui piè viuit. annuntiauit enim pacem hominibus per Christũ, qui non vnius gentis, id est, Israeliticæ, sed omniũ est dominus*

7 Sũma Euãgelii, Christum promissum Patribus & suo tempore exhibitum summa cum Dei virtute (quam omnibus modis ostendit) ac tandẽ pro nostri reconciliatione crucifixũ, resurrexisse tertio die, vt quisquis in eũ credit, remissione peccatorum accepta seruetur, sicut supremo illo die sedente eodẽ ipso viuorum ac mortuorũ iudice, parefiet.

r *Hæc formula sũpta est ex Hebræorũ consuetudine, apud quos vngebãtur Reges & sacerdotes, inde factum est vt dicantur vngi quos donis ac virtutibus imbuit ac exornat.*

à diabolo: quoniam Deus erat cũ illo.

¶(Et nos testes sumus omnium quæ fecit in regione Iudæorum & Ierusalẽ:) quem occiderũt suspendentes in ligno.

Hunc Deus suscitauit tertia die, & dedit eum manifestum fieri,

Non omni populo, sed testibus præordinatis à Deo, nobis, qui manducauimus & bibimus cũ illo postquam resurrexit à mortuis?

Et præcepit nobis prædicare populo, & testificari quia ipse est qui constitutus est à Deo iudex viuorum & mortuorum.

Ieue.3.34. michi.7.18 Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorũ accipere per nomen eius omnes qui credunt in eum.

Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum.

Infrà.13.9

Et obstupuerunt ex circuncisione fideles, qui venerant cũ Petro, quia & in nationes gratia Spiritus sancti effusa est.

Audiebant enim illos loquentes linguis & magnificantes Deum. Tunc respondit Petrus:

τῷ διαβόλου· ὅτι ὁ Θεὸς ἦν μετ' αὐτοῦ.

39 (Καὶ ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες πάντων ὧν ἐποίησεν ἔν τε τῇ χώρᾳ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ·) ὃν καὶ ἀνεῖλον κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου.

40 Τοῦτον ὁ Θεὸς ἤγειρε τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ἐμφανῆ γενέσθαι,

41 Οὐ παντὶ τῷ λαῷ, ἀλλὰ μάρτυσι τοῖς προκεχειροτονημένοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἡμῖν, οἵτινες συνεφάγομεν καὶ συνεπόμεν αὐτῷ, μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

42 Καὶ παρήγγειλεν ἡμῖν κηρύξαι τῷ λαῷ, καὶ διαμαρτύρασθαι ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ὡρισμένος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν.

43 Τούτῳ πάντες οἱ προφῆται μαρτυροῦσιν, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαβεῖν διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ πάντα τὸν πιστεύοντα εἰς αὐτόν.

44 Ἔτι λαλοῦντος τοῦ Πέτρου τὰ ῥήματα ταῦτα, ἐπέπεσε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας τὸν λόγον.

45 Καὶ ἐξέστησαν οἱ ἐκ περιτομῆς πιστοὶ, ὅσοι συνῆλθον τῷ Πέτρῳ, ὅτι καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἡ δωρεὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκκέχυται.

46 Ἤκουον γὰρ αὐτῶν λαλούντων γλώσσαις

sub diaboli potestate redactos: quoniam Deus erat cum eo.

(Quorum omniũ quæ & in regione Iudæorum & in Hierusalem fecit, nos etiã testes sumus:) quem interemerunt suspensum in ligno.

Hunc Deus excitauit tertio die, fecítque vt conspicuus fieret,

Non toti populo, sed testibus quos ipse prius [f] designauerat, nimirum nobis, qui comedimus ac bibimus vnà cum eo, postea quam resurrexit à mortuis.

Præcepit autem nobis vt prædicaremus populo, ac testificaremur eũ esse qui definitus sit à Deo iudex viuorum ac mortuorum.

Huic etiam omnes Prophetæ testimonium dant, remissionem peccatorum accepturum per nomen eius quemuis qui crediderit in eũ.

[g] Adhuc loquente Petro Verba ista, illapsus est Spiritus sanctus in omnes qui audiebant hunc sermonem.

Fideles autem qui erant ex circuncisione, & venerant cum Petro, obstupuerunt quòd etiam in Gentes effusum esset donum Spiritus sancti.

Audiebant enim eos loquentes lin-

[f] *Hæc Apostolorum* Cheirotonia, *i. electio, prouidè Deo tributa: nam etsi legitima ministrorũ electioni Deus præsit, est tamẽ hoc loco tacita antithesis inter Dei* Cheirotoniam, *& hominum suffragia, siquidem à Deo immediatè designantur Apostoli, mediatè ministri Ecclesiæ.*

[g] *Quod loquitur Verbi minister ex Dei mãdato. Spiritus sanctus in corde obsignat, sicut ex effectis apparet.*

guis, ac magnificantes Deum. Tunc respondit Petrus,

9 Baptismus sanctos non facit, sed sanctificationē obsignat.

t *Non fuit necesse administrari Baptismum Petri manu: (quemadmodum & Paulus testatur Corinthi se paucos baptizasse, 1. Cor. 1. 14 poterant. n. alii ministri has partes suscipere.*

9 Num quis aquam prohibere potest quominus *videlicet* baptizentur isti qui Spiritū sanctum acceperūt sicut & nos?

t Iussitque eos baptizari in nomine Domini. Rogauerūt autem eum vt perseueraret ad dies aliquot.

σαις, καὶ μεγαλυνόντων τὸν Θεόν. Τότε ἀπεκρίθη ὁ Πέτρος,

47 Μήτι τὸ ὕδωρ κωλῦσαι δύναταί τις τοῦ μὴ βαπτισθῆναι τούτους οἵτινες τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔλαβον, καθὼς καὶ ἡμεῖς;

48 Προσέταξέ τε αὐτοὺς βαπτισθῆναι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου. Τότε ἠρώτησαν αὐτὸν ἐπιμεῖναι ἡμέρας τινάς.

guis, & magnificātes Deum. Tunc respondit Petrus,

Nunquid aquam quis prohibere potest, vt non baptizētur hi qui Spiritum sanctum acceperunt sicut & nos?

Et iussit eos baptizari in nomine Domini Iesu Christi. Tunc rogauerūt eum vt maneret apud eos aliquot diebus.

Cap. XI.

2. *Petrus propter Cornelium incusatus,* 5. *facti rationem reddit.* 22. *Barnabas Antiochiam mittitur:* 26. *vbi discipuli, Christiani nominati sunt.* 28. *Ibidem Agabus famem futuram prænuntiat.*

N.

1 Petrus immeritò reprehensus ab imperitis, non obiicit, se à nemine iudicandum, sed palā facti sui rationem reddit.

AVdierūt[1] autem Apostoli & fratres qui erant in Iudæa, Gentes etiam recepisse sermonem Dei.

Quum igitur ascēdisset Petrus Hierosolymam, certarūt aduersus eum qui *erant* ex circūcisione,

Dicentes, Ad viros præputium habentes introisti, & vnà edisti cum eis.

Exorsus autem Petrus, *omnia* exposuit eis ordine, dicens,

Ego eram in ciuitate Ioppe precās: & visum in mētis excessu vidi, *nempe* descendens vas quoddam, ceu linteū magnum, quatuor extremis *diuinctum*, quod demittebatur è

Ἤκουσαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀδελφοὶ οἱ ὄντες κατὰ τὴν Ἰουδαίαν ὅτι καὶ τὰ ἔθνη ἐδέξαντο τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

2 Καὶ ὅτε ἀνέβη Πέτρος εἰς Ἱεροσόλυμα, διεκρίνοντο πρὸς αὐτὸν οἱ ἐκ περιτομῆς,

3 Λέγοντες, Ὅτι πρὸς ἄνδρας ἀκροβυστίαν ἔχοντας εἰσῆλθες, καὶ συνέφαγες αὐτοῖς.

4 Ἀρξάμενος δὲ ὁ Πέτρος, ἐξετίθετο αὐτοῖς καθεξῆς, λέγων,

5 Ἐγὼ ἤμην ἐν πόλει Ἰόππῃ προσευχόμενος· καὶ εἶδον ἐν ἐκστάσει ὅραμα, καταβαῖνον σκεῦός τι ὡς ὀθόνην μεγάλην, τέσσαρσιν ἀρχαῖς καθιεμένην ἐκ τοῦ

V.

AVdierunt autē Apostoli & fratres qui erant in Iudæa, quoniam & Gentes receperunt Verbum Dei.

Quum autem ascendisset Petrus Ierosolymam, disceptabant aduersus illum qui erant ex circuncisione,

Dicentes, Quare introisti ad viros præputium habentes, & manducasti cum illis?

Incipiens autem Petrus, exponebat illis ordinem, dicēs,

Ego eram in ciuitate Ioppe orans: & vidi in excessu mentis visionem, descendens vas quoddam velut linteum magnum, quatuor initiis summitti de

cælo: & venit vsque ad me.

In quod intuens considerabam & vidi quadrupedia terræ, & bestias, & reptilia, & volatilia cæli:

Audiui autẽ & vocem dicentem mihi, Surge, Petre, occide & manduca.

Dixi autem, Nequaquam Domine: quia omne commune aut immundum nunquam introiuit in os meum.

Respondit autem mihi vox secũdò de cælo, Quæ Deus mundauit, tu ne cõmune dixeris.

Hoc autem factũ est per ter: & recepta sunt omnia rursum in cælum.

Et ecce viri tres confestim astiterunt in domo in qua eram, missi à Cæsarea ad me.

Dixit autem Spiritus mihi vt irem cum illis, nihil hæsitans. Venerunt autem mecum & sex fratres isti, & ingressi sumus in domum viri:

Narrauit autem nobis quomodo vidisset angelum in domo sua, stantem & dicentem sibi, Mitte in Ioppen, & accerse Simonẽ qui cognominatur Petrus:

οὐρανοῦ· καὶ ἦλθεν ἄχρις ἐμοῦ.

6 Εἰς ὃν ἀτενίσας κατενόουν· καὶ εἶδον τὰ τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ θηρία, καὶ τὰ ἑρπετὰ, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ.

7 Ἤκουσα δὲ φωνῆς λεγούσης μοι, Ἀναστὰς, Πέτρε, θῦσον καὶ φάγε.

8 Εἶπον δὲ, Μηδαμῶς Κύριε· ὅτι πᾶν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον οὐδέποτε εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα μου.

9 Ἀπεκρίθη δὲ μοι φωνὴ ἐκ δευτέρου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, Ἃ ὁ Θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου.

10 Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρίς· καὶ πάλιν ἀνεσπάσθη ἅπαντα εἰς τὸν οὐρανόν.

11 Καὶ ἰδοὺ, ἐξαυτῆς τρεῖς ἄνδρες ἐπέστησαν ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἐν ᾗ ἤμην, ἀπεσταλμένοι ἀπὸ Καισαρείας πρός με.

12 Εἶπε δέ μοι τὸ πνεῦμα συνελθεῖν αὐτοῖς, μηδὲν διακρινόμενον. ἦλθον δὲ σὺν ἐμοὶ καὶ οἱ ἓξ ἀδελφοὶ οὗτοι, καὶ εἰσήλθομεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀνδρός·

13 Ἀπήγγειλέ τε ἡμῖν πῶς εἶδε τὸν ἄγγελον ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ σταθέντα, καὶ εἰπόντα αὐτῷ, Ἀπόστειλον εἰς Ἰόππην ἄνδρας, καὶ μετάπεμψαι Σίμωνα τὸν ἐπικαλούμενον Πέτρον·

cælo: & ad me vsque venit.

In quod quum intendissem oculos, animaduerti, & vidi quadrupedia terræ, & feras, & reptilia, & volucres cæli:

Audiui autem etiam vocem dicentem mihi, Surge, Petre, macta & vescere.

Dixi verò, Nequaquam Domine: nam nihil cõmune aut impurum vnquam introiuit in os meum.

Respondit autem mihi vox secundò è cælo, Quę Deus purgauit, tu ne polluito.

Idque ter factum est: & rursus omnia sursum retracta sunt in cælum.

Tum ecce, eodem momento tres viri superuenerũt in ędes in quibus eram, Cęsarea missi ad me.

Dixit verò mihi spiritus vt congrederer cum eis nihil ambigens. Venerunt autem mecum etiã sex isti fratres, & ingressi sumus domum cuiusdam:

Qui annuntiauit nobis quomodo vidisset angelum domi suæ, qui adstitisset ac dixisset ipsi, Mitte aliquos Ioppẽ, & accerse Simonem qui cognominatur Petrus:

Qui tibi ea dicturus est per quæ seruaberis, tu & tota domus tua.

Quum autem exordium essem loqui, illapsus est Spiritus sanctus in eos, quëadmodum & in nos in principio.

Memini autem illius dicti Domini, quum diceret, Iohannes quidem baptizauit aqua, vos verò baptizabimini Spiritu sancto.

Postquam igitur par donum dedit eis Deus vt & nobis, quum credidissemus in Dominum Iesum Christum, ego porrò quis eram qui Deū possem prohibere?

[2] His autem auditis quieuerūt, & glorificauerunt Deum, dicentes, Nempe etiam Gentibus Deus resipiscentiam dedit in vitam.

¶ 3 *Illi* porrò qui dispersi fuerant ex oppressione orta ob Stephanum, peruenerunt vsque in Phœniciam & Cyprum & [a] Antiochiam, nemini loquentes sermonem *Dei* nisi solis Iudæis.

[4] Quidā autem ex iis Cyprij & Cyrenenses, quum introissent Antiochiam, loquuti sunt Græcis euangelizantes Dominum Iesum.

14 Ος λαλήσῃ ῥήματα πρὸς σε ἐν οἷς σωθήσῃ, σὺ καὶ πᾶς ὁ οἶκός σου.

15 Ἐν δὲ τῷ ἄρξασθαί με λαλεῖν, ἐπέπεσε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτοὺς, ὥσπερ καὶ ἐφ' ἡμᾶς ἐν ἀρχῇ.

16 Ἐμνήσθην δὲ τοῦ ῥήματος Κυρίου, ὡς ἔλεγεν Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν πνεύματι ἁγίῳ.

17 Εἰ οὖν τὴν ἴσην δωρεὰν ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς ὡς καὶ ἡμῖν, πιστεύσασιν ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ἐγὼ δὲ τίς ἤμην δυνατὸς κωλῦσαι τὸν Θεόν;

18 Ἀκούσαντες δὲ ταῦτα ἡσύχασαν, καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεὸν, λέγοντες, Ἄρα γε καὶ τοῖς ἔθνεσιν ὁ Θεὸς τὴν μετάνοιαν ἔδωκεν εἰς ζωήν.

19 ¶ Οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες ἀπὸ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἐπὶ Στεφάνῳ, διῆλθον ἕως Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ Ἀντιοχείας, μηδενὶ λαλοῦντες τὸν λόγον εἰ μὴ μόνον Ἰουδαίοις.

20 Ἦσαν δέ τινες ἐξ αὐτῶν ἄνδρες Κύπριοι καὶ Κυρηναῖοι, οἵτινες εἰσελθόντες εἰς Ἀντιόχειαν, ἐλάλουν πρὸς τοὺς Ἕλληνιστὰς, εὐαγγελιζόμενοι τὸν Κύριον Ἰησοῦν.

Qui loquetur tibi verba in quibus salvus eris, tu & vniuersa domus tua.

Quum autem cœpissem loqui, cecidit Spiritus sanctus super eos, sicut & in nos in initio.

Recordatus sum autem verbi Domini, sicut dicebat, Iohannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto. Mat. 3. 11 marc. 1. 8 luc. 3. 16 ioh. 1. 26 supra. 2. 2 infra. 19. 4

Si ergo eandem gratiam dedit illis Deus, sicut & nobis qui credidimus in Dominum Iesum Christum, ego quis erā qui possem prohibere Deum?

His auditis tacuerunt, & glorificauerunt Deum, dicentes, Ergo & Gentibus pœnitentiam dedit Deus ad vitam.

¶ Et illi quidem qui dispersi fuerant à tribulatione quæ facta fuerat sub Stephano, perambulauerunt vsque Phœnicen & Cyprum & Antiochiā, nemini loquentes verbum, nisi solis Iudæis.

Erant autē quidam ex eis viri Cyprij, & Cyrenæi, qui quū introissent Antiochiam, loquebātur ad Græcos, annuntiantes Dominum Iesum.

Et

2 De veritate comperta quærētes, placidè audiendi: sed vicissim eiusdem declarationi acquiescendū est.

3 Dispersio ecclesiæ Hierosolymitanæ, multarum aliarum collectionis causa.

a *De Antiochia Syriæ loquitur, quæ Ciliciæ erat vicina.*

4 Antiochenam Eccl. siam (id est nouā quādam Gentiū Hierusalem) extraordinariæ vocationi debemus.

Et erat manus Domini cum eis: multúsque numerus credentium conuersus est ad Dominum.

Peruenit autem sermo ad aures Ecclesiæ quæ erat Ierosolymis, super istis: & miserunt Barnabam vsque ad Antiochiam.

Qui quum peruenisset, & vidisset gratiam Dei, gauisus est, & hortabatur omnes in proposito cordis permanere in Domino.

Quia erat vir bonus, & plenus Spiritu sancto & fide, & apposita est multa turba Domino.

Profectus est autẽ Tarsum vt quæreret Saulum: quem quũ inuenisset, perduxit Antiochiam.

Et annum totum conuersati sunt ibi in Ecclesiæ, & docuerũt turbam multam, ita vt cognominarentur primum Antiochiæ discipuli, Christiani.

In his autem diebus superuenerunt ab Ierosolymis Prophetæ Antiochiam:

Et surgens vnus ex eis nomine Agabus, significabat per Spiritum famem magnam futuram in vniuerso orbe terrarum: quæ

21 Καὶ ἦν χεὶρ Κύριος μετ' αὐτῶν· πολύς τε ἀριθμὸς πιστεύσας ἐπέστρεψεν ἐπὶ τὸν Κύριον.

22 Ἠκούσθη δὲ ὁ λόγος εἰς τὰ ὦτα τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις περὶ αὐτῶν· καὶ ἐξαπέστειλαν Βαρνάβαν διελθεῖν ἕως Ἀντιοχείας.

23 Ὃς παραγενόμενος καὶ ἰδὼν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ἐχάρη, καὶ παρεκάλει πάντας τῇ προθέσει τῆς καρδίας προσμένειν τῷ Κυρίῳ.

24 Ὅτι ἦν ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ πλήρης πνεύματος ἁγίου καὶ πίστεως· καὶ προσετέθη ὄχλος ἱκανὸς τῷ Κυρίῳ.

25 Ἐξῆλθε δὲ εἰς Ταρσὸν ὁ Βαρνάβας ἀναζητῆσαι Σαῦλον, καὶ εὑρὼν αὐτὸν ἤγαγεν αὐτὸν εἰς Ἀντιόχειαν.

26 Ἐγένετο δὲ αὐτοὺς ἐνιαυτὸν ὅλον συναχθῆναι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ διδάξαι ὄχλον ἱκανόν, χρηματίσαί τε πρώτως ἐν Ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητὰς Χριστιανούς.

27 Ἐν ταύταις δὲ ταῖς ἡμέραις κατῆλθον ἀπὸ Ἰερουσαλὴμ προφῆται εἰς Ἀντιόχειαν.

28 Ἀναστὰς δὲ εἷς ἐξ αὐτῶν, ὀνόματι Ἄγαβος, ἐσήμαινε διὰ τοῦ πνεύματος, λιμὸν μέγαν μέλλειν ἔσεσθαι ἐφ' ὅλην τὴν οἰκουμένην· ὅπερ

Fuit autem manus Domini cum eis: multúsque numerus credentium conuersus est ad Dominum.

5 Peruenit autem rumor ad aures Ecclesiæ quæ erat Hierosolymis: miserunt igitur Barnabam vt pergeret Antiochiã vsque.

Qui quum aduenisset & vidisset gratiam Dei, gauisus est, & hortatus est omnes vt proposito cordis permanerent in Domino.

Nam erat vir bonus & plenus Spiritu sancto & fide: & adiuncta est multa turba Domino.

6 Abiit autẽ Barnabas Tarsum, vt requireret Saulum: & eum inuentum duxit Antiochiam.

Factum est autem vt annum totum conuenirent in Ecclesia, docerẽtque turbam multam, & discipuli nominarẽtur primùm Antiochiæ, Christiani.

7 Per id tempus autem descenderunt Hierosolymis Prophetæ Antiochiam:

Et vnus eorũ surgens, nomine Agabus, significauit per Spiritum, famẽ magnam futuram in toto terrarũ orbe: quæ

5 Extraordinariam vocationem nõ temerè damnant Apostoli, sed tamen ex effectis diiudicant.

6 Nulla fuit inter Apostolos de vitandis aut retinendis sedibus ac gradibus contentio.

7 Dominus suis flagellis sic cum impiis inuoluit Ecclesiam, vt tamẽ ei, quacunque ratione expedit, in tempore prospiciat.

b *Prophetæ hoc loco vocantur, quia ratiocinandi donó praditi erãt quemadmodũ eodem titulo filiæ Philippi postea insigniuntur. Infra 21. 9. Tametsi autem erat Antiochenæ Ecclesiæ fama, vt insignes admodum viri illuc se recipierent.*

etiam fuit sub Claudio Cæsare.

8 Ecclesiæ omnes vnum corpus constituunt.

[8]Singuli autem discipulorum, prout cuique suppetebat, decreuerunt [b]subsidio mittere *aliquid* fratribus habitantibus in Iudæa.

b i. *Vt ex eo possent diaconi pauperibus subuenire: omnia enim ritè, & ordine administrari oportuit, quamobrẽ dicuntur hæc misisse ad presbyteros. i. ad Ecclesiæ gubernatores.*

Quod & fecerũt, mittentes ad seniores per manum Barnabæ & Sauli.

καὶ ἐγένετο ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος.

29 Τῶν δὲ μαθητῶν καθὼς ηὐπορεῖτό τις, ὥρισαν ἕκαστος αὐτῶν εἰς διακονίαν πέμψαι τοῖς κατοικοῦσιν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἀδελφοῖς.

30 Ὃ καὶ ἐποίησαν, ἀποστείλαντες πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους διὰ χειρὸς Βαρνάβα καὶ Σαυλου.

facta est sub Claudio Cæsare.

Discipuli autem prout quis habebat, proposuerunt in ministerium mittere habitantibus in Iudæa fratribus.

Quod & fecerũt, mittentes ad Seniores per manus Barnabæ & Sauli.

Cap. XII.

1. *Herodes Iacobum gladio occidit.* 4. *Petrum incarceratum* 8. *Angelus liberat.* 20. *Rex Tyrijs infensus* 21. *placatur.* 22. *& quũ diuinos honores sibi vendicat,* 23. *à vermibus erosus, moritur.*

N.

CÆterùm[1] per id tempus aggressus est [a] Herodes rex malè accipere quosdam ex Ecclesia.

[b]Interemit autem Iacobum fratrem Iohannis, gladio.

[2]Et quum vidisset *hoc* gratum esse Iudæis, perrexit comprehendere etiam Petrum: (erant autem dies azymorum.)

[3]Quem etiam prehensum coniecit in carcerem, traditum [c]quater quaternis militibus, vt eum seruarent: volens post pascha producere eũ populo:

[4]Petrus igitur seruabatur in custodia:

1 Concedit quidem inducias Ecclesiæ suæ Dominus, sed ad tẽpus.

a *Herodis nomen commune fuit posteritati Herodis Ascalonitæ cognomento Magni. Is autem de quo mentio fit, fuit nepos Herodis Magni, filius Aristobuli, eius Agrippa pater, de quo postea.*

b *Indicta causa, & vi aperta occidit.*

2 Tyrannorum vetus mos est piorum sanguine redimere impiorũ gratiam.

3 Tyranni sibiipsis crucem figunt, tum quoque quum agunt ex animi sui sententia.

c *Copiolis quaternorum.* 4 Preces cõsilia tyrannorũ euertunt, Angelos à Deo impetrãt, carcerem perfringũt, catenas dissoluunt, Satana denique profligato, Ecclesiam seruant.

ΚΑΤ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν ἐπέβαλεν Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς τὰς χεῖρας κακῶσαί τινας τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας.

2 Ἀνεῖλε δὲ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννου, μαχαίρᾳ.

3 Καὶ ἰδὼν ὅτι ἀρεστόν ἐστι τοῖς Ἰουδαίοις, προσέθετο συλλαβεῖν καὶ Πέτρον (ἦσαν δὲ ἡμέραι τῶν Ἀζύμων.)

4 Ὃν καὶ πιάσας ἔθετο εἰς φυλακὴν, παραδοὺς τέσσαρσι τετραδίοις στρατιωτῶν φυλάσσειν αὐτόν· βουλόμενος μετὰ τὸ πάσχα ἀναγαγεῖν αὐτὸν τῷ λαῷ.

5 Ὁ μὲν οὖν Πέτρος ἐτηρεῖτο ἐν τῇ φυλακῇ

V.

EOdem autẽ tempore misit Herodes rex manus vt affligeret quosdam de Ecclesia.

Occîdit autem Iacobum fratrem Iohannis, gladio.

Videns autẽ quia placeret Iudæis, apposuit apprehendere & Petrũ: (erãt autẽ dies azymorum.)

Quem quum apprehendisset, misit in carcerem, tradẽs quatuor quaternionibus militum ad custodiendum eum, volens post Pascha producere eum populo.

Et Petrus quidem seruabatur ĩ carcere

oratio autem fiebat sine intermissione ab Ecclesia ad Deum pro eo.

προσευχὴ δὲ ἦν ἐκτενὴς γινομένη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτοῦ.

preces autem assiduæ fiebant ab Ecclesia ad Deum pro ipso.

Quum autem producturus eum esset Herodes, in ipsa nocte erat Petrus dormiens inter duos milites vinctus catenis duabus: & custodes ante ostium custodiebant carcerem.

Ὅτε δὲ ἔμελλεν αὐτὸν προάγειν ὁ Ἡρῴδης, τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ ἦν ὁ Πέτρος κοιμώμενος μεταξὺ δύο στρατιωτῶν, δεδεμένος ἁλύσεσι δυσὶ, φύλακές τε πρὸ τῆς θύρας ἐτήρουν τὴν φυλακήν.

Quum verò esset producturus eum Herodes, nocte illa dormiebat Petrus inter duos milites, vinctus catenis duabus: & custodes ante ostium observabant carcerem.

Et ecce, angelus Domini astitit, & lumen refulsit in habitaculo: percussoque latere Petri, excitauit eum, dicens, Surge velociter. Et ceciderunt catenæ de manibus eius.

[d] *Ad verbum in habitaculo. Sic honestiore vocabulo carcerem vocabant, Plutarchus Solone.*

Καὶ ἰδοὺ, ἄγγελος Κυρίου ἐπέστη, καὶ φῶς ἔλαμψεν ἐν τῷ οἰκήματι· πατάξας δὲ τὴν πλευρὰν τοῦ Πέτρου, ἤγειρεν αὐτὸν, λέγων, Ἀνάστα ἐν τάχει. Καὶ ἐξέπεσον αὐτοῦ αἱ ἁλύσεις ἐκ τῶν χειρῶν.

Et ecce, angelus Domini superuenit, & lux splenduit [d] in carcere: & pulsato latere Petri excitauit eum, dicens, Surge veloce. Et exciderunt ei catenæ ex manibus.

Dixit autem angelus ad eum, Præcingere, & calcea te caligas tuas. Et fecit sic. Et dixit illi, Circunda tibi vestimentum tuum, & sequere me.

Εἶπέ τε ὁ ἄγγελος πρὸς αὐτὸν, Περίζωσαι, καὶ ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά σου. Ἐποίησε δὲ οὕτω. Καὶ λέγει αὐτῷ, Περιβαλοῦ τὸ ἱμάτιόν σου, καὶ ἀκολούθει μοι.

Dixitque ei Angelus, Præcingere, & subliga sandalia tua. Fecit autem ita. Tum *ille* dixit ei, Indue pallium, & sequere me.

Et exiens sequebatur eũ, & nesciebat quia verum est quod fiebat per angelum: existimabat autem se visum videre.

Καὶ ἐξελθὼν ἠκολούθει αὐτῷ, καὶ οὐκ ἤδει ὅτι ἀληθές ἐστι τὸ γινόμενον διὰ τοῦ ἀγγέλου· ἐδόκει δὲ ὅραμα βλέπειν.

Itaque egressus *Petrus* sequebatur eũ, nec sciebat verum esse quod fiebat per angelum: sed putabat *se* visum videre.

Transiuntes autem primam & secundam custodiam, venerunt ad portã ferream, quæ ducit ad ciuitatem: quæ vltrò aperta est eis: & exeuntes processerunt vicum vnum: & continuò discessit angelus ab eo.

Διελθόντες δὲ πρώτην φυλακὴν καὶ δευτέραν, ἦλθον ἐπὶ τὴν πύλην τὴν σιδηρᾶν, τὴν φέρουσαν εἰς τὴν πόλιν· ἥτις αὐτομάτη ἠνοίχθη αὐτοῖς· καὶ ἐξελθόντες προῆλθον ῥύμην μίαν· καὶ εὐθέως ἀπέστη ὁ ἄγγελος ἀπ' αὐτοῦ.

Quum autẽ trãsissẽt primam ac secundam custodiam, venerunt ad portã ferream, quæ ducit in ciuitatem: quæ sponte aperta est eis: & egressi, progressi sunt vicum vnum: & statim abscessit angelus ab eo.

e *Ad verbũ factus in sese. Nam antea prorsus attonitus, quasi extra se erat.*

¶ Tũ Petrus e ad se reuersus dixit, Nunc verè agnosco Dominum misisse Angelum suum, & eruisse me è manu Herodis, & ex omni expectatione populi Iudæorum.

11 ¶ Καὶ ὁ Πέτρος γενόμενος ἐν ἑαυτῷ, εἶπε, Νῦν οἶδα ἀληθῶς ὅτι ἐξαπέστειλε Κύριος τὸν ἄγγελον αὐτοῦ, καὶ ἐξείλετό με ἐκ χειρὸς Ἡρώδου, καὶ πάσης τῆς προσδοκίας τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων.

¶ *Et Petrus ad se reuersus, dixit, Nũc scio verè quia misit Dominus angelum suum, & eripuit me de manu Herodis, & de omni expectatione plebis Iudaeorum.*

5 Sacri, nocturni conuẽtus tum virorum tum mulierum (quũ diurnis locus non datur) Apostolico exemplo cõprobantur.

5 Et *re* considerata, venit domum Mariæ matris Iohannis, qui cognominabatur Marcus, vbi erãt multi congregati & precantes.

12 Συνιδὼν τε ἦλθεν ἐπὶ τὴν οἰκίαν Μαρίας τῆς μητρὸς Ἰωάννου, τοῦ ἐπικαλουμένου Μάρκου, οὗ ἦσαν ἱκανοὶ συνηθροισμένοι καὶ προσευχόμενοι.

Cõsiderãsque venit ad domum Mariæ matris Iohãnis, qui cognominatus est Marcus, vbi erãt multi congregati & orantes.

6 Plus etiam à Deo impetramus, quãm aufimus sperare.

f *Videlicet è loco vbi congregati erant, non ex ipsis ædibus.*

6 Quum pulsasset autem Petrus ostiũ vestibuli, f prodiit puella vt subauscultaret, nomine Rhode:

13 Κρούσαντος δὲ τοῦ Πέτρου τὴν θύραν τοῦ πυλῶνος, προσῆλθε παιδίσκη ὑπακοῦσαι, ὀνόματι Ῥόδη·

Pulsante autẽ eo ad ostiũ ianuæ, processit puella ad videndum, nomine Rhode:

Quæ agnita voce Petri, præ gaudio nõ aperuit vestibulum, sed intrò currẽs annũtiauit adstare Petrũ ante vestibulũ.

14 Καὶ ἐπιγνοῦσα τὴν φωνὴν τοῦ Πέτρου, ἀπὸ τῆς χαρᾶς οὐκ ἤνοιξε τὸν πυλῶνα, εἰσδραμοῦσα δὲ ἀπήγγειλεν ἑστάναι τὸν Πέτρον πρὸ τοῦ πυλῶνος.

Et vt cognouit vocem Petri, præ gaudio non aperuit ianuam, sed intrò currens nuntiauit stare Petrum ante ianuam.

Illi verò dixerũt ei, Insanis. Illa autẽ affirmabat ita se *rem* habere. At illi dicebant, Angelus eius est.

15 Οἱ δὲ πρὸς αὐτὴν εἶπον, Μαίνῃ. Ἡ δὲ διϊσχυρίζετο οὕτως ἔχειν. Οἱ δ' ἔλεγον, Ὁ ἄγγελος αὐτοῦ ἐστιν.

At illi dixerunt ad eam, Insanis. Illa autem affirmabat sic se habere. Illi autem dicebant, Angelus eius est.

Petrus autem perseuerabat pulsare: quum igitur aperuissent, viderũt eũ, & obstupuerunt.

16 Ὁ δὲ Πέτρος ἐπέμενε κρούων· ἀνοίξαντες δὲ εἶδον αὐτὸν, καὶ ἐξέστησαν.

Petrus autem perseuerabat pulsans: quum autẽ aperuissent ostiũ, viderunt eũ, & obstupuerunt.

7 Cedendũ quidẽ interdum furori, sed ita vt nihilo negligẽtius fiat opus Domini.

7 Quum autẽ manu eis indixisset silẽtiũ, narrauit eis quomodo Dominus ipsum eduxisset è carcere: dixítque, Annuntiate ista Iacobo, & fratribus.

17 Κατασείσας δὲ αὐτοῖς τῇ χειρὶ σιγᾷν, διηγήσατο αὐτοῖς πῶς ὁ Κύριος αὐτὸν ἐξήγαγεν ἐκ τῆς φυλακῆς· εἶπε δὲ, Ἀπαγγείλατε Ἰακώβῳ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ταῦτα,

Annuens autem eis manu vt tacerẽt, narrauit quomodo Dominus eduxisset eum de carcere: dixítque, Nuntiate Iacobo et fratrib' hæc

Et

Et egressus, abiit in alium locum.

Καὶ ἐξελθὼν, ἐπορεύθη εἰς ἕτερον τόπον.

Et egressus, profectus est in alium locum.

Facta autem die, erat non parua turbatio inter milites quidnam factum esset de Petro.

18 Γενομένης δὲ ἡμέρας ὡς τὰ τυχὸν οὐκ ὀλίγος ἐν τοῖς στρατιώταις τί ἄρα ὁ Πέτρος ἐγένετο.

8 Orto autem die fuit tumultus nō paruus inter milites quid nam factum esset Petro.

8 Constitutum malum tandem consultoribus pestiferum.

Herodes autem cum requisisset eum, & non inuenisset, inquisitione facta de custodibus, iussit eos duci: descēdensque à Iudæa in Cæsaream, ibi commoratus est.

19 Ἡρῴδης δὲ ὅτε ζητήσας αὐτὸν, καὶ μὴ εὑρὼν, ἀνακρίνας τοὺς φύλακας, ἐκέλευσεν ἀπαχθῆναι· καὶ κατελθὼν ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Καισάρειαν, διέτριβεν.

Herodes verò, quum eum requisiuisset & non inuenisset, quæstione de custodibus habita, iussit eos ad supplicium rapi: & quum descēdisset à Iudæa Cæsaream, *ibi* commoratus est.

Erat autem iratus Tyriis & Sidoniis: at illi vnanimes venerunt ad eum, & persuaso Blasto, qui erat super cubiculū regis, postulabant pacem: eo quòd aleventur regiones eorū ab illo.

20 Ἦν δὲ ὁ Ἡρῴδης θυμομαχῶν Τυρίοις καὶ Σιδωνίοις· ὁμοθυμαδὸν δὲ παρῆσαν πρὸς αὐτὸν, καὶ πείσαντες Βλάστον τὸν ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος τοῦ βασιλέως, ἠτοῦντο εἰρήνην διὰ τὸ τρέφεσθαι αὐτῶν τὴν χώραν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς.

9 Herodes autem infenso animo erat in Tyrios & Sidonios: at illi concorditer venerunt ad eū, & illecto Blasto qui præerat cubiculo regis, petebant pacem: eo quòd aleretur regio ipsorum ex regis agro.

9 Ecclesiæ hostium tristis & pudendus exitus.

Statuto autem die Herodes vestitus veste regia sedit pro tribunali, & cōcionabatur ad eos.

21 Τακτῇ δὲ ἡμέρᾳ ὁ Ἡρῴδης ἐνδυσάμενος ἐσθῆτα βασιλικὴν, καὶ καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐδημηγόρει πρὸς αὐτούς.

Statuto autem die, Herodes indutus veste regia, & considēs pro tribunali, cōcionabatur ad eos.

10 Populāris adulatio stultos inflatuar.

Populus autē acclamabat, Dei voces, & non hominis.

22 Ὁ δὲ δῆμος ἐπεφώνει, Θεοῦ φωνὴ, καὶ οὐκ ἀνδρός.

Populus verò acclamabat, Vox Dei, & non hominis.

11 Superbis Deus resistit.

Confestim autem percussit eum angelus Domini, eo quòd non dedisset honorē Deo: & consumptus à vermibus, expirauit.

23 Παραχρῆμα δὲ ἐπάταξεν αὐτὸν ἄγγελος Κυρίου, ἀνθ' ὧν οὐκ ἔδωκε τὴν δόξαν τῷ Θεῷ· καὶ γενόμενος σκωληκόβρωτος ἐξέψυξεν.

Illicò verò percussit eum angelus Domini, eo quòd nō tribuisset gloriam Deo, & [h] eroſus à vermibus animam efflauit.

g Ioseph. narrat hunc Regem nō repressisse adulatorum voces, quanquam ob eam causam & is moriturum se istorum vanitate conquestus esset.

h Ad verbū factum reuiuiscentes.

Verbum autem Domini crescebat & multiplicabatur.

24 Ὁ δὲ λόγος τοῦ Θεοῦ ηὔξανε καὶ ἐπληθύνετο.

12 i Sermo autem Domini crescebat ac multiplicabatur.

i Illi quo ad diebus scripsit.

Barnabas autem & Saulus reuersi sunt ex Hierusalem, expleto ministerio, simul assumpto etiam Iohanne, qui cognominabatur Marcus.

25 Βαρνάβας δὲ καὶ Σαῦλος ὑπέστρεψαν ἐξ Ιερουσαλὴμ, πληρώσαντες τὴν διακονίαν, συμπαραλαβόντες καὶ Ιωάννην, τὸν ἐπικληθέντα Μάρκον.

Barnabas autem & Saulus reuersi sunt ab Ierosolymis, expleto ministerio, assumpto Iohanne qui cognominat⁹ est Marcus.

Cap. XIII.

2. *Paulum & Barnabam sibi segregari iubet Spiritus.* 6. *Paphi,* 8. *Elymas magus* 11. *excæcatur.* 14. *Hinc Antiochiam Pisidiæ profecti,* 17. *Euangelium prædicant.* 45. *Iudæis acriter contradicentibus.*

N.

1 Paulus, adiuncto Barnaba, non ab homine, nec per hominē, sed Spiritus sācti extraordinario mandato, Gentiū Apostolus secundò designatus.

a *Is fuit Antipas, qui Iohannem Baptistā interfecit.*

ERant [1] autē Antiochiæ in Ecclesia quæ *illic* erat, quidam Prophetæ & magistri, Barnabas & Simeon qui vocabatur Niger, & Lucius Cyrenæus, & Manahen qui fuerat vnà cum [a] Herode tetrarcha educatus, & Saulus.

b *Fungentibus illis munere suo, id est, vt interpretatur Chrisost. faciētib. præconiū.*

Quum igitur ij[b] ministrarent Domino & ieiunarent, dixit Spiritus sanctus, Separate mihi Barnabam & Saulum operi ad quod eos [c] aduocaui.

c *Vocare (vnde nomen vocatio in Ecclesia vsitatissimum) dicitur Dominus, quum facit existere quod non est, siue illud ad substantiam, siue ad qualitates referatur sumitur: inde translatio, quòd quū aliquid esse incipit, nomen habet: indicatur etiam diuina potentia, qui dixit & facta sunt.*

2 Tunc *igitur* quū ieiunassent & precati essent, & imposuissent eis manus, dimiserunt *eos.*

3 Ipsi igitur emissi à Spiritu sancto, de-

ΗΣαν δέ τινες ἐν Αντιοχείᾳ κατὰ τὴν οὖσαν ἐκκλησίαν προφῆται καὶ διδάσκαλοι, ὅ, τε Βαρνάβας καὶ Συμεὼν ὁ καλούμενος Νίγερ, καὶ Λούκιος ὁ Κυρηναῖος, Μαναὴν τε Ηρώδου τοῦ τετράρχου σύντροφος, καὶ Σαῦλος.

2 Λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ Κυρίῳ, καὶ νηστευόντων, εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, Αφορίσατε δή μοι τόν τε Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς.

3 Τότε νηστεύσαντες καὶ προσευξάμενοι, καὶ ἐπιθέντες τὰς χεῖρας αὐτοῖς, ἀπέλυσαν.

4 Οὗτοι μὲν οὖν ἐκπεμφθέντες ὑπὸ τοῦ

V.

ERant autem in Ecclesia quæ erat Antiochiæ Prophetæ & doctores, in quibus Barnabas, & Simon qui vocabatur Niger, & Lucius Cyrenensis, & Manahen, qui erat Herodis tetrarchæ collactaneus, et Saulus.

Ministrātibus autem illis Domino, & ieiunantibus, dixit Spiritus sanctus, Segregate mihi Saulum & Barnabam in opus ad quod assumpsi eos.

Tunc ieiunantes & orantes, imponentésque eis manus, dimiserunt illos.

Et ipsi quidē missi à Spiritu sancto,

2 Ieiunium & preces solennem manuum impositionem præcedebant.

3 Paulus cum suis Cyprum primo impetu Christo subigit.

abierunt

abierũt Seleuciam, & inde nauigauerunt Cyprum.

πνεύματος τῦ ἁγίου, κατῆλθον εἰς τὴν Σελεύκειαν, κἀκεῖθέν τε ἀπέπλευσαν εἰς τὴν Κύπρον.

scenderunt d Seleuciam, & illinc abnauigarunt Cyprum.

d Seleucia vrbs fuit Ciliciæ, à Seleuco vno ex Alexãdri successoribus.

Et quum venissent Salaminam, prædicabãt verbum Dei in synagogis Iudæorum: habebant autẽ & Iohannem in ministerio.

5 Καὶ γενόμενοι ἐν Σαλαμῖνι, κατήγγελλον τὸν λόγον τῦ Θεοῦ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν Ἰουδαίων· εἶχον δὲ καὶ Ἰωάννην ὑπηρέτην.

Quúmque peruenissent Salamina, annuntiarunt sermonẽ Dei in synagogis Iudæorum: habebant autem etiam Iohannem ministrum.

Et quum perambulassent vniuersã insulam vsque ad Paphum, inuenerũt quendam virum magum pseudoprophetam Iudæum, cui nomen erat Barieſu:

6 Διελθόντες δὲ τὴν νῆσον ἄχρι Πάφου, εὗρόν τινα μάγον ψευδοπροφήτην Ἰουδαῖον, ᾧ ὄνομα Βαριησοῦ·

Peragrata verò insula Paphum vsque, inuenerunt quendã magnum Pseudoprophetam Iudæum, cui nomẽ erat Barieſus:

Qui erat cum Proconsule Sergio Paulo viro prudẽte. hic accersitis Barnaba & Saulo, desiderabat audire verbum Dei.

7 Ος ἦν σὺν τῷ ἀνθυπάτῳ Σεργίῳ Παύλῳ, ἀνδρὶ συνετῷ. οὗτος προσκαλεσάμενος Βαρνάβαν καὶ Σαῦλον, ἐπεζήτησεν ἀκοῦσαι τὸν λόγον τῦ Θεοῦ.

Qui erat cum Proconsule Sergio Paulo, viro prudente. Hic aduocatis Barnaba & Saulo, efflagitauit audire sermonẽ Dei.

Resistebat autem illis Elymas magus (sic enim interpretatur nomen eius) quærens auertere Proconsulem à fide.

8 Ἀνθίστατο δὲ αὐτοῖς Ἐλύμας ὁ μάγος, (οὕτω γὰρ μεθερμηνεύεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ) ζητῶν διαστρέψαι τὸν ἀνθύπατον ἀπὸ τῆς πίστεως.

4 Obsistebat autem eis Elymas, *id est* magus, (ita enim explicatur nomen eius) quærẽs auertere Proconsulem à fide.

4 Satan sese Christo opponens, eius victoriam illustrat.

5 Magus extra ordinem quidem, sed corporali tamen pœna à Paulo affectũ, ordinariis magistratibus exemplum præbet in eos animaduertendi qui improbè & obstinatè cursum Euangelii impediunt.

Saulus autem (qui & Paulus) repletus Spiritu sancto, intuens in eum,

9 Σαῦλος δὲ (ὁ καὶ Παῦλος) πλησθεὶς πνεύματος ἁγίου, ἀτενίσας εἰς αὐτὸν,

Saulus autem (qui & Paulus) repletus Spiritu sancto, intentis in eum oculis,

Dixit, O plene omni dolo & omni fallacia, fili diaboli, inimice omnis iustitiæ, non desinis subuertere vias Domini rectas?

10 Εἶπεν, Ὦ πλήρης παντὸς δόλου καὶ πάσης ῥαδιουργίας, υἱὲ διαβόλου, ἐχθρὲ πάσης δικαιοσύνης, οὐ παύσῃ διαστρέφων τὰς ὁδοὺς Κυρίου τὰς ὀρθείας;

5 Dixit, O plene omni dolo & omni maleficentia, fili diaboli hostis omnis iustitiæ, non cessabis peruertere vias Domini rectas?

e Vitium illud notat, quo qui laborat, ad quoduis scelus facilè ac propenso animo ferratur.

Et nunc ecce, manus Domini super te:

11 Καὶ νῦν ἰδοὺ, χεὶρ τοῦ Κυρίου ἐπὶ σὲ,

Nunc igitur ecce, f manus Domini aduersum te:

f Potentia quæ sese exerit in frendis & prorrẽdis suis hostibus.

erísque cæcus, non videns solem ad tempus. Illico verò incidit in eum caligo ac tenebræ: & circumiens quærebat qui ipsum manuduceret.

Tunc Proconsul quum vidisset quod factum fuerat, credidit, perculsus super doctrina Domini.

¶ Profecti autem Papho Paulus & qui cum eo erant, venerunt Pergen Päphyliæ *vrbem*. Iohannes verò ascēdens ab eis, reuersus est Hierosolymam.

At ipsi quum perexissent Perga, venerunt Antiochiam *vrbem* g Pisidiæ, & ingressi synagogam die sabbathi, sederunt.

Post lectionem autem Legis & Prophetarum, miserunt Prefecti synagogæ ad eos, dicentes, Viri fratres, siquis est h in vobis sermo exhortationis ad populum, dicite.

i Quum surrexisset igitur Paulus, manu silentio facto, ait, Viri Israelitæ, & qui timetis Deum, audite,

Deus populi huius Israel elegit patres nostros, & populum i extulit, quū essent incolæ in terra Ægypti, & ex ea eduxit

καὶ ἔσῃ τυφλὸς, μὴ βλέπων τὸν ἥλιον, ἄχρι καιροῦ. Παραχρῆμα δὲ ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἀχλὺς καὶ σκότος· καὶ περιάγων ἐζήτει χειραγωγούς.

12 Τότε ἰδὼν ὁ ἀνθύπατος τὸ γεγονὸς, ἐπίστευσεν, ἐκπλησσόμενος ἐπὶ τῇ διδαχῇ τοῦ Κυρίου.

13 ¶ Ἀναχθέντες δὲ ἀπὸ τῆς Πάφου οἱ περὶ τὸν Παῦλον, ἦλθον εἰς Πέργην τῆς Παμφυλίας· Ἰωάννης δὲ ἀποχωρήσας ἀπ' αὐτῶν, ὑπέστρεψεν εἰς Ἱεροσόλυμα.

14 Αὐτοὶ δὲ διελθόντες ἀπὸ τῆς Πέργης, παρεγένοντο εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας, καὶ εἰσελθόντες εἰς τὴν συναγωγὴν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων, ἐκάθισαν.

15 Μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, ἀπέστειλαν οἱ ἀρχισυνάγωγοι πρὸς αὐτοὺς, λέγοντες, Ἄνδρες ἀδελφοὶ, εἴ ἐστι λόγος ἐν ὑμῖν παρακλήσεως πρὸς τὸν λαὸν, λέγετε.

16 Ἀναστὰς δὲ Παῦλος καὶ κατασείσας τῇ χειρὶ, εἶπεν, Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, καὶ οἱ φοβούμενοι τὸν Θεὸν, ἀκούσατε.

17 Ὁ Θεὸς τοῦ λαοῦ τούτου Ἰσραὴλ ἐξελέξατο τοὺς πατέρας ἡμῶν, καὶ τὸν λαὸν ὕψωσεν ἐν τῇ παροικίᾳ ἐν γῇ Αἰγύπτῳ, καὶ μετὰ βραχίονος ὑ-

& erat cæcus, non videns solem vsque ad tempus. Et confestim cecidit in eum caligo & tenebræ, & circumiens quærebat qui ei manum daret.

Tunc Proconsul quum vidisset factū credidit, admirans super doctrina Domini.

¶ Et quum à Papho navigassēt Paulus & qui cum eo erant, venerunt Pergen Pamphyliæ. Iohannes autem discedens ab eis, reuersus est Ierosolymā.

Illi verò pertrāseuntes Pergen, venerunt Antiochiā Pisidiæ, & ingressi synagogam die sabbathorum, sederūt.

Post lectionem autem Legis & Prophetarum miserunt principes synagogæ ad eos, dicentes, Viri fratres, siquis est in vobis sermo exhortationis ad plēbem, dicite.

Surgens autē Paulus, & manu silentium indicens, ait, Viri Israelitæ, & qui timetis Deum, audite,

Deus plebis Israel elegit patres nostros & plebem exaltauit quum essent incolæ in terra Ægypti, & in brachio ex-

Exod. 13. 16

6 Exemplū in eodem cœtu, tum singularis contantiæ, tum magnæ imbecillitatis.

g *Distinguuntur ab Antiochia Syriæ.*

7 In synaga (ad cuius exemplar institutos fuisse constat. Ecclesiæ Christianæ cœtus) primùm habebatur sacrorum librorū lectio, deinde etiam iis qui doctrina polleré videbantur, fiebat ab archisynagogis loquendi potestas.

h *Hebr. quo significatur, diuina gratia data in nobis esse tanquam in thesauris, eáque nostra non esse, sed Dei.*

Sic Dauid, Posuit in os meū canticum nouū Psal. 40. 1

8 Deus plurimis peculiaribus beneficiis electum Israelem affecit, sed illo in primis quòd æternū liberatorē ei promisit.

i *Sublatum euexit in dignitatem.*

expelso eduxit eos ex ea.

Exo.16.1 Et per quadraginta annorum tempus mores eorum sustinuit in deserto.

Iosue.14.2 Et destruens gentes septem in terra Chanaan, sorte distribuit eis terram

Iudic.3.6 eorum.

Quasi post quadringentos & quinquaginta annos, & post haec dedit iudices vsque ad Samuel prophetam.

1.Sam.8. 1.Sam.9. 15.& 10.1 Et exinde postulauerunt regē, & dedit illis Saul filium Cis, virum de tribu Beniamin, annis quadraginta.

Et amoto illo, suscitauit illis Dauid regem, cui testimoniū perhibēs dixit. Inueni Dauid filium

3.Sam.16. 13. Psa.35.22 Iesse, virum secundùm cor meum, qui faciet omnes voluntates meas.

Esa.11.1 Huius Deus ex semine secundùm promissionem eduxit Israeli Saluatorem Iesum.

Malach.3.1 mat.3.10 & 11.10. mar.1.2 luc.3.3 Mat.3.11 mar.1.7 ioh.1.20. Prædicante Iohanne ante faciem aduentus eius baptismum pœnitentiæ omni populo Israel.

Cùm impleret autem Iohānes cursum suum, dicebat, Quem me arbitramini esse? non sum ego, sed ecce, venit post me, cuius non

ψιλοῦ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐξ αὐτῆς·

18 Καὶ ὡς τεσσαρακονταετῆ χρόνον ἐτροποφόρησεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ.

19 Καὶ καθελὼν ἔθνη ἑπτὰ ἐν γῇ Χαναὰν, κατεκληροδότησεν αὐτοῖς τὴν γῆν αὐτῶν.

20 Καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις καὶ πεντήκοντα ἔδωκε κριτὰς ἕως Σαμουὴλ τοῦ προφήτου.

21 Κἀκεῖθεν ᾐτήσαντο βασιλέα, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς τὸν Σαοὺλ, υἱὸν Κὶς, ἄνδρα ἐκ φυλῆς Βενιαμὶν, ἔτη τεσσαράκοντα.

22 Καὶ μεταστήσας αὐτὸν, ἤγειρεν αὐτοῖς τὸν Δαβὶδ εἰς βασιλέα· ᾧ καὶ εἶπε μαρτυρήσας, Εὗρον Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαὶ, ἄνδρα κατὰ τὸν καρδίαν μου, ὃς ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου.

23 Τούτου ὁ Θεὸς κατὰ τὸ σπέρματος κατ' ἐπαγγελίαν ἤγειρε τῷ Ἰσραὴλ σωτῆρα Ἰησοῦν.

24 Προκηρύξαντος Ἰωάννου πρὸ προσώπου τῆς εἰσόδου αὐτοῦ βάπτισμα μετανοίας παντὶ τῷ λαῷ Ἰσραήλ.

25 Ὡς δὲ ἐπλήρου ὁ Ἰωάννης τὸν δρόμον, ἔλεγε, Τίνα με ὑπονοεῖτε εἶναι οὐκ εἰμὶ ἐγὼ, ἀλλ' ἰδοὺ, ἔρχεται μετ' ἐμὲ, οὗ οὐκ εἰμὶ ἄξιος τὸ ὑπόδημα

eos [k] elato brachio.

Et circiter quadraginta annorum tempus mores eorū pertulit in deserto.

Et quum deleuisset septem gentes in terra Chanaan, sorte distribuit eis terram eorum.

Et postea annis circiter [l] quadringentis quinquaginta dedit iudices vsque ad Samuelem Prophetam.

Et exinde petierūt regem, deditque eis Deus Saul filiū Cis, virum ex tribu Bēiamin, [m] annis quadraginta.

Et amoto illo, excitauit eis Dauid regem: cui etiam testimonio dato, dixit, inueni Dauid filium Iesse, virum secundùm cor meum, qui exequetur omnes voluntates meas.

9 Huius è semine Deus secundùm promissionem excitauit Israeli Seruatorem Iesum.

Quum antè prædicasset Iohannes[n] coram eo iam aduentante, baptismum resipiscentiæ Israeli.

Quum autem expleret Iohannes cursum, dixit, Quem me suspicamini esse? non is sum ego, sed ecce, venit post me, cuius pedum soleam non

k Elato brachio. Ex Apostè, exeria vi ad hostes populi sui comitendos

l A nato Isaaco ad deletos vsque, duabus exceptis Iosua, Caanaos, interceſſerunt anni quadringenti quadraginta septem: ideo ad dictum particulam circiter, quia tres anni desunt, sed vsus est maiore numero integro Apostolus.

m In hoc quadraginta annorum spatio, computari debet tempus Samuelis cum temporibus Saulis, illius enim quasi ab scripta fuit à regno administratio.

n Iesum esse seruatorē illum ex Dauide exoriturum probat ex Iohannis testimonio. Iohannes apparitoris instar Christum non eminus, vt alii Prophetæ venturum significauit, sed iā iter ingressum & sibi imminentem commonstrauit.

sum dignus qui soluã.

10 Viri fratres, filij generis Abrahæ, & qui inter vos timent Deũ vobis sermo salutis huius missus est.

11 Qui enim habitabant in Hierusalem, & primores eorum, quum ignorarent istum, & eo condemnato, voces Prophetarum quæ per omne Sabbathũ leguntur, impleuerũt:

Et nulla causa mortis inuenta, petierũt à Pilato, vt necaretur.

Quum verò perfecissent omnia quæ de eo scripta erant, detractũ è ligno, posuerũt in monumento.

12 Deus autem excitauit eum à mortuis.

Qui visus est per dies multos iis qui simul ascenderant cũ eo à Galilæa in Hierusalẽ: sũtque testes eius apud populum.

Nos quoque vobis euãgelizamus eã promissionem quæ Patribus facta est, Deum expleuisse filiis illorũ, *id est*, nobis excitato Iesu;

13 Vt etiam in Psalmo secundo scriptũ est, Filius meus es tu,

10 Iudæis prò priè promissus & missus Christus.

11 Iesu acciderunt quæcunque de Messia prædixerant Prophetæ vt hinc quoque constet illũ esse verum & vnicum Iesum Seruatorẽ. nec tamen propterea excusantur, qui eum nõ modò nõ receperunt, sed etiam crudelissimè (quamuis innocentẽ) sunt persecuti.

12 Opponenda est gloria resurrectionis, ignominiæ crucis & sepulturæ. Probatur autem resurrectio tum oculatis testibus, tum Prophetarum testimoniis.

o Verè enim tunc & manifestè apparuit vt Dei vaticinii Filius, cũ deposita infirmitate, victor mortis è sepulchro emersit.

13 Si Christus manisset in morte, non esset verus Filius Dei, nec firmũ esset fœdus cũ Dauide sanctum.

δημοι τῶν ποδῶν λῦσαι.

26 Ανδρες ἀδελφοὶ, υἱοὶ γένους Αβραὰμ, καὶ οἱ ἐν ὑμῖν φοβούμενοι τὸν Θεὸν, ὑμῖν ὁ λόγος τῆς σωτηρίας ταύτης ἀπεστάλη.

27 Οἱ γὰρ κατοικοῦντες ἐν Ιερουσαλὴμ, καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῶν, τοῦτον ἀγνοήσαντες, καὶ τὰς φωνὰς τῶν προφητῶν τὰς κατὰ πᾶν σάββατον ἀναγινασκομένας, κρίναντες, ἐπλήρωσαν·

28 Καὶ μηδεμίαν αἰτίαν θανάτου εὑρόντες, ἠτήσαντο Πιλάτον ἀναιρεθῆναι αὐτόν.

29 Ως δὲ ἐτέλεσαν ἅπαντα τὰ περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα, καθελόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἔθηκαν εἰς μνημεῖον.

30 Ο δὲ Θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

31 Ος ὤφθη ἐπὶ ἡμέρας πλείους τοῖς συναναβᾶσιν αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας εἰς Ιερουσαλὴμ, οἵτινές εἰσι μάρτυρες αὐτοῦ πρὸς τὸν λαόν.

32 Καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς εὐαγγελιζόμεθα, τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν γενομένην, ὅτι ταύτην ὁ Θεὸς ἐκπεπλήρωκε τοῖς τέκνοις αὐτῶν ἡμῖν, ἀναστήσας Ιησοῦν.

33 Ως καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ τῷ δευτέρῳ γέγραπται, Υἱός μου εἶ σὺ, ἐ-

sum dignus calceamenta pedum soluere.

Viri fratres, filij generis Abraham, & qui in vobis timent Deum, vobis verbum salutis huius missum est.

Qui enim habitabant Ierusalem: & principes eius hunc ignorantes, & voces prophetarũ quæ per omne sabbathũ leguntur, iudicãtes, impleuerunt:

Et nullam causam mortis inuenientes in eo, petierunt à Pilato vt interficerent eum. Mat. 27. 22. marc. 15. 13 luc. 23. 23. ioh. 19. 6.

Quúmque consummassent omnia quæ de eo scripta erant, deponentes eũ de ligno, posuerunt eum in monumento. Mat. 28. 2. mar. 16. 6 luc. 24. 6. ioh. 20. 19.

Deus verò suscitauit eum à mortuis tertia die:

Qui visus est per dies multos his qui simul ascenderant cum eo de Galilæa in Ierusalem, qui vsque nunc sunt testes eius ad plebem.

Et nos vobis annuntiamus eã quæ ad patres nostros repromissio facta est: quoniam hanc Deus dimpleuit filiis vestris resuscitans Iesum

Psal. 2. & heb. 1. 5. & 5. 5.

Sicut & in Psalmo secũdo scriptũ est, Filius meus es tu,

ego hodie genui te.

Esa.55.3. *Quòd autem suscitauit eum à mortuis amplius iã nõ reuersurum in corruptionẽ, ita dixit, Quia dabo vobis sancta Dauid fidelia.*

Psa.16.10 *Ideóque & aliâs dicit, Non dabis Sanctum tuum videre corruptionẽ*

Dauid enim in sua generatione quũ administrasset volũtati Dei, dormiuit, & appositus est ad patres suos, & vidit corruptionem:

1. Reg.2. 10. supr.2.29.

Quem verò Deus suscitauit non vidit corruptionem.

Notum igitur sit vobis viri fratres, quia per hunc vobis remissio peccatorum annuntiatur:

Et ab omnibus quibus non potuistis in Lege Moysi iustificari, in hoc qui credit, iustificatur.

Videte ergo ne superueniat vobis quod dictum est in Prophetis,

Habac.1.5. *Videte cõtemptores, & admiramini & disperdimini, quia opus operor ego in diebus vestris, opus quod non credetis si quis enarrauerit vobis.*

Exeuntibus autẽ illis rogabant vt

γὼ σήμερον γεγέννηκά σε.

34 Οτι δὲ ἀνέστησεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, μηκέτι μέλλοντα ὑποστρέφειν εἰς διαφθορὰν, οὕτως εἴρηκεν, Οτι δώσω ὑμῖν τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά.

35 Διὸ καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει, Οὐ δώσεις τὸν ὅσιον σου ἰδεῖν διαφθοράν.

36 Δαβὶδ μὲν γὰρ ἰδίᾳ γενεᾷ ὑπηρετήσας τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ, ἐκοιμήθη, καὶ προσετέθη πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ, καὶ εἶδε διαφθοράν·

37 Ον δὲ ὁ Θεὸς ἤγειρεν, οὐκ εἶδε διαφθοράν.

38 Γνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν, ἄνδρες ἀδελφοὶ, ὅτι διὰ τούτου ὑμῖν ἄφεσις ἁμαρτιῶν καταγγέλλεται·

39 Καὶ ἀπὸ πάντων ὧν οὐκ ἠδυνήθητε ἐν τῷ νόμῳ Μωσέως δικαιωθῆναι, ἐν τούτῳ πᾶς ὁ πιστεύων δικαιοῦται.

40 Βλέπετε οὖν μὴ ἐπέλθῃ ἐφ' ὑμᾶς τὸ εἰρημένον ἐν τοῖς προφήταις,

41 Ἴδετε οἱ καταφρονηταὶ, καὶ θαυμάσατε καὶ ἀφανίσθητε, ὅτι ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν, ἔργον ᾧ οὐ μὴ πιστεύσητε ἐάν τις ἐκδιηγῆται ὑμῖν.

42 Εξιόντων δὲ ἐκ τῆς συναγωγῆς τῶν Ιουδαίων, παρεκάλουν τὰ

ego hodie genui te.

Quòd autem excitauerit eum à mortuis, non amplius reuersurum in sepulchrum, ita dixit, Dabo vobis[p] firmas illas Dauidis beneficentias.

14 Ideò & aliâs dicit, Non sines sanctũ tuum sentire corruptionem.

Nam Dauid quidem quum sua ætate inseruisset Dei consilio obdormiuit, & adiunctus est patribus suis, sensítque corruptionem:

At is quem Deus excitauit, non sensit corruptionem.

15 Notum igitur sit vobis, fratres annuntiari vobis remissionem peccatorum per istum:

[q] Et ab omnibus à quibus per Legẽ Mosis [r] absolui non potuistis, per hunc, quẽuis qui credat absolui.

16 Videte ergo ne vos inuadat quod dictum est in[s] Prophetis,

Videte ô contemptores, & admiramini, & euanescite: quia opus operor ego diebus vestris, opus quod non credetis si quis enarrauerit vobis.

17 Egressis autem eis è synagogas Iudæorum rogarunt

p *Ad verb. sancta Dauid fidelia. sancta autem vocant Græci quod Hebræi beneficentias: vocantia autem beneficẽtia Dauid passiua significatione, id est, quæ in Dauidẽ fuerunt collata: fideles autem dicuntur Hebræorum idiotismo, firmæ atque cõstantes.*

14 Sic intrauit sepulchrũ Dominus, vt ne corruptionem quidem senserit

15 Christus ideo missus, vt per Legem dãnatos gratuita remissione peccatorum donet.

q *Cùm ceremonia legales vos absoluere non potuerint à peccatis, absoluemini per istum, si fide illum amplectamini.*

r *Ad verb. iustum declarari.*

16 Beneficia Dei cedunt contemptoribus certo exitio.

s *Vid. Mar. 1.2.*

17 Gentes præeunt Iudæis in regnũ cælorum.

Gentes vt in proximè sequens Sabbathum loquerẽtur sibi hæc verba.

Soluto autem conuentu, sequuti sunt multi ex Iudæis & [t] religiosis proselytis Paulum ac Barnabam: qui alloquentes eos, persuaserunt eis vt perseuerarent in gratia Dei.

Sequẽte verò Sabbatho vrbs propè tota coacta est ad audiẽdum sermonẽ Dei.

[18] Visa autem turba Iudæi repleti sũt inuidia, & contradicebant iis quæ à Paulo dicebantur, contradicentes ac [u] blasphemantes.

[19] Tunc[x] libertate vsi Paulus ac Barnabas dixerunt, Vobis necesse fuit primùm exponi sermonem Dei: postquam autem repellitis illum, & indignos vos ipsos[y] decernitis æterna vita, ecce, conuertimur ad Gentes.

Sic enim nobis mãdauit Dominus, *dicens*, Constitui te vt sis lux Gentium, vt sis saluti vsque ad vltimas terras.

Gentes autẽ hæc audiẽtes, gauisæ sũt, & glorificabant sermonem Domini: & crediderũt quotquot erãt[z] ordinati ad vitã

t Qui relicto Pagano suo, Mosis religionem erant amplexi.

18 Euangelii eiusdẽ odor reprobis incredulis mortem spirat, electis autem credentibus vitam.

u Contumeliis & conuitiis incessentes

19 Euangelium, expresso Dei mandato, Gentibus promulgatum.

x Vsi oratione libera, aperta, & confidente.

y Hoc vestro facto, quasi sententia in vos lata statuitis & decernitis.

z Itaque aut non omnes erant vitæ æternæ destinati, aut omnes necesse fuisset credere, quod quia verum non est, sequitur quosdam destinatos fuisse. itaque non tantùm Deum præsciuisse, sed etiam præordinasse, vt nec fides nec fidei effecta, causa sint ordinationis, sed ordinatio fidei.

ἔθνη εἰς τὸ μεταξὺ σάββατον λαληθῆναι αὐτοῖς τὰ ῥήματα ταῦτα.

43 Λυθείσης δὲ τῆς συναγωγῆς, ἠκολούθησαν πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν σεβομένων προσηλύτων τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβᾳ· οἵτινες προσλαλοῦντες αὐτοῖς, ἔπειθον αὐτοῖς ἐπιμένειν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ.

44 Τῷ δὲ ἐρχομένῳ σαββάτῳ σχεδὸν πᾶσα ἡ πόλις συνήχθη ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

45 Ἰδόντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι τοὺς ὄχλους, ἐπλήσθησαν ζήλου, καὶ ἀντέλεγον τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένοις, ἀντιλέγοντες καὶ βλασφημοῦντες.

46 Παῤῥησιασάμενοι δὲ ὁ Παῦλος καὶ ὁ Βαρνάβας εἶπον, Ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ἐπειδὴ δὲ ἀπωθεῖσθε αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀξίους κρίνετε ἑαυτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἰδοὺ, στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη.

47 Οὕτω γὰρ ἐντέταλται ἡμῖν ὁ Κύριος, Τεθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς.

48 Ἀκούοντα δὲ τὰ ἔθνη ἔχαιρον, καὶ ἐδόξαζον τὸν λόγον τοῦ Κυρίου· καὶ ἐπίστευσαν ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι εἰς ζωὴν

sequenti Sabbatho loquerentur sibi verba hæc.

Quúmque demissa esset synagoga, secuti sunt multi Iudæorum, & colentium aduenarũ Paulum & Barnabam: qui loquentes suadebant eis vt permanerẽt in gratia Dei.

Sequẽti verò Sabbatho penè vniuersa ciuitas conuenit audire verbũ Dei.

Videntes autem turbas Iudæi, repleti sunt zelo, & cõtradicebant his quæ à Paulo dicebantur, blasphemantes.

Tunc constanter Paulus & Barnabas dixerũt, Vobis oportebat primũ loqui verbum Dei: sed quoniam repelletis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce, conuertimur ad Gẽtes.

Sic enim præcepit nobis Dominus, Posui te in lucẽ Gentium, vt sis in salutem vsque ad extremum terræ. Esa. 49. 6.

Audientes autem Gentes gauisæ sunt, & glorificabant verbum Domini, & crediderunt quotquot erãt præordinati ad vitam

æternam.

Disseminabatur autem verbum Domini per vniuersam regionem.

Iudæi autē concitauerunt mulieres religiosas & honestas, & primos ciuitatis, & excitauerunt persequutionē in Paulum & Barnabam, & eiecerūt eos de finibus suis.

At illi excusso puluere pedum in eos, venerunt Iconium.

Inst. 18.6. mat. 10.14 marc. 6.11 luc. 9.5.

Discipuli quoque replebātur gaudio & Spi. itu sancto.

αἰώνιον.

49 Διεφέρετο δὲ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου δι' ὅλης τῆς χώρας.

50 Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι παρώτρυναν τὰς σεβομένας γυναῖκας καὶ τὰς εὐσχήμονας, καὶ τοὺς πρώτους τῆς πόλεως· καὶ ἐπήγειραν διωγμὸν ἐπὶ τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν, καὶ ἐξέβαλον αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν.

51 Οἱ δὲ, ἐκτιναξάμενοι τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν αὐτῶν ἐπ' αὐτοὺς, ἦλθον εἰς Ἰκόνιον.

52 Οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπλουρούντο χαρᾶς καὶ πνεύματος ἁγίου.

æternam.

Perferebatur autem sermo Domini per totā illam regionem.

[20] Iudæi verò extimularunt mulieres [a] religiosas & honestas, & primos vrbis, & excitarunt persequutionem in Paulum ac Barnabā, eiecerúntque eos è finibus suis.

[21] At illi excusso puluere pedum suorum in eos, venerunt Iconium.

Discipuli verò replebantur gaudio & Spiritu sancto.

20 Ea est hostium Euangelii calliditas, vt quorūdam etiam alioqui nō penitus malorū simplicitate ad suam crudelitatē exercendam abutantur.

a *Quæ essent Mosis Legem amplexæ.*

21 Non obstat mūdi perfidia, quominus sibi Dominus Ecclesiam colligat, & collectam foueat.

Cap. XIIII.

1. *Paulus & Barnabas 5. Iconio eiiciuntur vt. 6. Paulus Lystræ 10. claudum sanat, 13. & sibi sacrificaturos 15. prohibet: 19. Ibidem Iudæis autoribus lapidatur. 23. Hinc multis Ecclesiis peragratis, 26. Antiochiam reuertuntur.*

V.

Factum est autem in Iconio vt simul introirēt synagogam Iudæorum & loquerentur ita vt crederet Iudæorū copiosa multitudo.

Qui verò increduli fuerunt Iudæi, suscitauerunt & ad iracundiam concitauerūt animus Gētium aduersus fratres.

Multo igitur tempore demorati sunt

Ἐγένετο δὲ ἐν Ἰκονίῳ κατὰ τὸ αὐτὸ εἰσελθεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, καὶ λαλῆσαι οὕτως ὥστε πιστεῦσαι Ἰουδαίων τε καὶ Ἑλλήνων πολὺ πλῆθος.

2 Οἱ δὲ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι ἐπήγειραν καὶ ἐκάκωσαν τὰς ψυχὰς τῶν ἐθνῶν κατὰ τῶν ἀδελφῶν.

3 Ἱκανὸν μὲν οὖν χρόνον διέτριψαν παῤῥη-

N.

Factum [i] est autem [a] Iconij vt simul introirent synagogā Iudæorum, & loquerentur, ita vt crederet Iudæorum simul & Græcorū magna multitudo.

Qui verò [b] increduli fuerūt Iudæi incitarunt & [c] malè affectos reddiderunt animos Gentium aduersus fratres.

[2] Multum igitur tempus *ibi* egerunt

1 Non minus constantes esse nos oportet, quàm obstinata est malorum peruersitas.

a *Iconium vrbs fuit Lycaonia.*

b *Qui non paruerunt doctrinæ.*

c *Ad verbum deprauarunt.*

2 Non cedēdum minis, imò ne aperto quidē furori, nisi quū ita prorsus necesse est, idque non quietis captandæ causa, sed vt eo latius propagetur Euangelium.

liberè loquẽtes, freti Domino, qui testimonium dabat sermoni gratiæ suæ, dabátq; vt signa & miracula ederentur per manus eorum.

Diuisa est autem multitudo vrbis: & alij quidem erant à Iudæis, alij verò ab Apostolis.

Quum autem factus esset impetus Gentium ac Iudæorum vnà cũ suis primoribus, vt contumeliis afficerent & lapidarent eos,

Re considerata, [d] perfugerunt in ciuitates Lycaonię, Lystram & Derben, & circumiacentem regionem:

Et illic prædicabant Euangelium.

¶[3] Quidam autem vir Lystris impotens pedibus sedebat, claudus ab vtero matris suæ, qui nunquã ambulauerat.

Hic audiuit Paulum loquentem: qui quum intendisset in eum oculos, & vidisset quòd fidem haberet *se* seruatum iri,

Dixit voce magna, Surge in pedes tuos rectus. Tum *ille* quũ exiliisset, ambulauit.

Turbæ verò quũ vidissent quod fecerat Paulus, sustulerũt vocem suam, Lycaonicè dicentes, Dij assimilati hominibus descẽderunt ad nos.

d *Licet aliquando fugere pericula opportunè.*

3 Vetus est diaboli astus efficere vt fideles serui Dei vel semel profligentur, vel proidolis colãtur, idq. præcipuè arrepta ex miraculis occasione.

σιαζόμενοι ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, τῷ μαρτυροῦντι τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, καὶ διδόντι σημεῖα καὶ τέρατα γίνεσθαι διὰ τῶν χειρῶν αὐτῶν.

4 Ἐσχίσθη δὲ τὸ πλῆθος τῆς πόλεως· καὶ οἱ μὲν ἦσαν σὺν τοῖς Ἰουδαίοις, οἱ δὲ, σὺν τοῖς ἀποστόλοις.

5 Ὡς δὲ ἐγένετο ὁρμὴ τῶν ἐθνῶν τε καὶ Ἰουδαίων σὺν τοῖς ἄρχουσιν αὐτῶν, ὑβρίσαι καὶ λιθοβολῆσαι αὐτοὺς,

6 Συνιδόντες κατέφυγον εἰς τὰς πόλεις τῆς Λυκαονίας, Λύστραν καὶ Δέρβην, καὶ τὴν περίχωρον·

7 Κἀκεῖ ἦσαν εὐαγγελιζόμενοι.

8 ¶Καί τις ἀνὴρ ἐν Λύστροις ἀδύνατος τοῖς ποσὶν ἐκάθητο, χωλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ὑπάρχων· ὃς οὐδέποτε περιπεπατήκει.

9 Οὗτος ἤκουε τοῦ Παύλου λαλοῦντος· ὃς ἀτενίσας αὐτῷ, καὶ ἰδὼν ὅτι πίστιν ἔχει τοῦ σωθῆναι,

10 Εἶπε μεγάλῃ τῇ φωνῇ, Ἀνάστηθι ἐπὶ τοὺς πόδας σοῦ ὀρθός. Καὶ ἥλλετο, καὶ περιεπάτει.

11 Οἱ δὲ ὄχλοι ἰδόντες ὃ ἐποίησεν ὁ Παῦλος, ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν, Λυκαονιστὶ λέγοντες, Οἱ θεοὶ ὁμοιωθέντες ἀνθρώποις κατέβησαν πρὸς ἡμᾶς.

fiducialiter agentes in Domino, testimonium perhibente verbo gratiæ suæ, dante signa & prodigia fieri per manus eorum.

Diuisa est autem multitudo ciuitatis: & quidam erant cum Iudæis, quidã verò cum Apostolis.

Quum autẽ factus esset impetus Gentilium & Iudæorum cum principibus suis, vt contumelijs afficerent & lapidarent eos,

Intelligentes cõfugerunt ad ciuitates Lycaoniæ, Lystram & Derben, & vniuersam in circuitu regionem:

Et ibi euangelizantes erant.

¶Et quidam vir Lystris infirmus pedibus sedebat, claudus ex vtero matris suæ, qui nunquam ambulauerat.

Hic audiuit Paulum loquentem: qui intuitus eum, & videns quia fidem haberet vt saluus fieret,

Dixit magna voce, Surge super pedes tuos rectus. Et exiliuit, & ambulabat.

Turbæ autẽ quũ vidissent quod fecerat Paulus, leuauerũt vocem suam, Lycaonicè dicentes, Dij similes facti hominibus descenderunt ad nos.

Et

Et vocabãt Barnabam, Iouẽ: Paulum verò Mercurium: quoniam ipse erat dux verbi.

12 Εκάλουν τε τὸν μὲν Βαρνάβαν, Δία· τὸν δὲ Παῦλον, Ερμῆν· ἐπειδὴ αὐτὸς ἦν ὁ ἡγούμενος τοῦ λόγου.

Vocabántque Barnabam, Iouem: Paulum verò Mercuriũ: quoniam is erat dux sermonis.

Sacerdos quoque Iouis qui erat ante ciuitatem tauros & coronas ante ianuas afferens, cum populis volebat sacrificare.

13 Ο δὲ ἱερεὺς τοῦ Διὸς τοῦ ὄντος πρὸ τῆς πόλεως αὐτῶν, ταύρους καὶ στέμματα ἐπὶ τοὺς πυλῶνας ἐνέγκας, σὺν τοῖς ὄχλοις ἤθελε θύειν.

Sacerdos autem Iouis collocati ante illorum vrbem, quũ tauros vittatos ad [e] vestibula adduxisset, volebat cum turba sacrificare.

e *AEdiũ in quibus habitabãt Paulus & Barnabas.*

Quod vbi audierunt Apostoli Barnabas & Paulus, conscissis tunicis suis exilierunt in turbas clamantes,

14 Ακούσαντες δὲ οἱ ἀπόστολοι Βαρνάβας καὶ Παῦλος, διαῤῥήξαντες τὰ ἱμάτια αὐτῶν εἰσεπήδησαν εἰς τὸν ὄχλον, κράζοντες,

Quod quum audissent Apostoli Barnabas & Paulus, [f] diruptis palliis insilierũt in turbam, clamantes,

f *Vid. Mat. 26.65*

Et dicẽtes, Viri, quid hæc facitis? & nos mortales sumus similes vobis homines, annuntiantes vobis ab his vanis conuerti ad Deum viuum, qui fecit cælum, terram, & mare, et omnia quæ in eis sunt.

Gen. 1.1 psa. 146.6 apoc. 14.7

15 Καὶ λέγοντες, Ἄνδρες, τί ταῦτα ποιεῖτε; καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ἐσμεν ὑμῖν ἄνθρωποι, εὐαγγελιζόμενοι ὑμᾶς ἀπὸ τούτων τῶν ματαίων ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ζῶντα, ὃς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς·

[4] Ac dicentes, Viri, cur ista facitis? Nos quoque sumus homines [g] iisdem quibus vos affectionibus obnoxij, annuntiantes vt à [h] vanis istis rebus conuertamini ad Deum illum viuum, qui fecit cælum & terram & mare, & omnia quæ in eis sũt.

4 Idololatria etiam dicitur quæ creaturis quãtũuis sanctis & eximiis, quod vnius Dei est tribuit, nempe inuocationis cultum.

g *Mortales vt vos estis, & eiusdem atque vos humanæ naturæ participes*

h *Hebræorũ more Idola res vanæ vocantur*

Qui in præteritis generationibus dimisit omnes Gentes ingredi vias suas?

Psal. 81.13

16 Ος ἐν ταῖς παρῳχημέναις γενεαῖς εἴασε πάντα τὰ ἔθνη πορεύεσθαι ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν.

Quíque præteritis ætatibus siuit omnes Gentes [i] suis ipsarum viis incedere.

5 Cõsuetudo quantumlibet vetus nõ excusat idololatras.

Et quidem non sine testimonio semetipsum reliquit benefaciens, de cælo dans pluuias, & tempora fructifera, implens cibo & lætitia corda vestra.

17 Καίτοιγε οὐκ ἀμάρτυρον ἑαυτὸν ἀφῆκεν, ἀγαθοποιῶν, οὐρανόθεν ἡμῖν ὑετοὺς διδοὺς καὶ καιροὺς καρποφόρους, ἐμπιπλῶν τροφῆς καὶ εὐφροσύνης τας καρδίας ἡμῶν.

Quanquam non passus est se *esse* expertem testimonij, *nobis* benefaciendo, dans nobis cælitus pluuias ac tempora fructifera, implens cibo & lætitia corda nostra.

i *Ex arbitrio suo viuere, nulla ipsis præscripta ratione religionis.*

Et hæc dicentes vix sedauerunt turbas ne sibi immolarent.

18 Καὶ ταῦτα λέγοντες, μόλις κατέπαυσαν τοὺς ὄχλους τοῦ μὴ θύειν αὐτοῖς.

Et hæc dicentes, vix compescuerunt turbam ne ipsis sacrificaret.

6 Diabolus in extremum redactus, tandem aperte furit, sed frustrà, tùc quoque quum videtur esse superior.

6 ¶ Superuenerunt autem quidam Iudæi Antiochia & Iconio, qui illecta turba, Paulum lapidatum traxerunt extra vrbem, existimantes eũ mortuum esse.

Sed quum cinxissent eum discipuli, surrexit & ingressus est vrbem: & postridie abiit Derben cũ Barnaba.

7 Per medias mortes mittit Dominus in vocatione pergendum.

7 Quúmque euangelizassent vrbi illi, & docuissent multos, reuersi sunt Lystram & Iconium & Antiochiam:

8 Ministrorum est, non tantùm docere, sed etiam iã doctos cõfirmare, & ad crucem præparare.

9 Apostoli plantatas Ecclesias cõmiserunt propriis pastoribus, quos qui dẽ nec temerè sed præsẽtibus precibus, & ieiuniis, crearũt, nec pretio, aut imperiosa potestate Ecclesiis obtruserunt, sed tœtus suffragiis comprobatos constituerunt.

8 Confirmantes animos discipulorum, hortantes vt permanerent in fide, & dicentes oportere per multas oppressiones nos ingredi in regnũ Dei.

9 Quúmque ipsis per suffragia creassent per singulas Ecclesias Presbyteros, precatíque essent cũ ieiuniis, commendarunt eos Domino in quem crediderant.

10 Paulus & Barnabas sua peregrinatione defuncti & Antiochiam reuersi, rationẽ itineris sui Ecclesiæ exponunt.

k *Attalia vrbs Pamphyliæ maritima, Lyciæ vicina.*

l *Antiochiã Syriæ.*

10 Peragratáque Pisidia, venerunt in Pamphyliam:

Ac Pergæ loquuti *Dei* sermonẽ, descenderunt k Attaliam.

Et illinc abnauigarunt l Antiochiã, vnde fuerant commendati gratiæ Dei ad opus quod expleuerant.

19 ¶ Ἐπῆλθον δὲ ἀπὸ Ἀντιοχείας καὶ Ἰκονίου Ἰουδαῖοι καὶ πείσαντες τοὺς ὄχλους, καὶ λιθάσαντες τὸν Παῦλον, ἔσυρον ἔξω τῆς πόλεως, νομίσαντες αὐτὸν τεθνάναι.

20 Κυκλωσάντων δὲ αὐτὸν τῶν μαθητῶν, ἀναστὰς εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν· καὶ τῇ ἐπαύριον ἐξῆλθε σὺν τῷ Βαρνάβᾳ εἰς Δέρβην.

21 Εὐαγγελισάμενοί τε τὴν πόλιν ἐκείνην, καὶ μαθητεύσαντες ἱκανούς, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν Λύστραν καὶ Ἰκόνιον καὶ Ἀντιόχειαν·

22 Ἐπιστηρίζοντες τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν, παρακαλοῦντες ἐμμένειν τῇ πίστει, καὶ ὅτι διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

23 Χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς πρεσβυτέρους κατ' ἐκκλησίαν, προσευξάμενοι μετὰ νηστειῶν, παρέθεντο αὐτοὺς τῷ Κυρίῳ εἰς ὃν πεπιστεύκεισαν.

24 Καὶ διελθόντες τὴν Πισιδίαν, ἦλθον εἰς Παμφυλίαν·

25 Καὶ λαλήσαντες ἐν Πέργῃ τὸν λόγον, κατέβησαν εἰς Ἀτταλείαν.

26 Κἀκεῖθεν ἀπέπλευσαν εἰς Ἀντιόχειαν, ὅθεν ἦσαν παραδεδομένοι τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ἔργον ὃ ἐπλήρωσαν.

¶ *Superuenerunt autem quidam ab Antiochia & Iconio Iudæi, & persuasis turbis & lapidato Paulo, traxerunt extra ciuitatem, existimantes eum mortuum esse.* 2.Cor.11.25

Circundantibus autem eum discipulis surgens intrauit ciuitatem: & postera die profectus est cũ Barnaba in Derben.

Quúmque euangelizassent ciuitati illi, & docuissent multos, reuersi sunt Lystram & Iconiũ & Antiochiam:

Confirmantes animas discipulorũ, exhortantésque vt permanerent in fide, & quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnũ Dei.

Et quũ constituissent illis per singulas Ecclesias Presbyteros, & orassent cum ieiunationibus, cõmendauerunt eos Domino in quẽ crediderunt.

Transeuntésque Pisidiam, venerunt in Pamphyliam:

Et loquentes verbũ Domini in Perge, descenderunt in Attaliam:

Et inde nauigauerũt Antiochiam, vnde erant traditi gratiæ Dei in opus quod compleuerunt. Supra.13.3

Quum

Quum autem venissent, & congregassent Ecclesiam, retulerunt quanta fecisset Deus cũ illis, & quia aperuisset Gentibus ostium fidei.

Morati sunt autem tempus non modicum cum discipulis.

27 Παρεγενόμενοι δὲ καὶ συναγαγόντες τὴν ἐκκλησίαν, ἀνήγγειλαν ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεὸς μετ' αὐτῶν, καὶ ὅτι ἤνοιξε τοῖς ἔθνεσι θύραν πίστεως.

28 Διέτριβον δὲ ἐκεῖ χρόνον οὐκ ὀλίγον σὺν τοῖς μαθηταῖς.

Quum autem venissent & coegissent Ecclesiam, retulerũt quanta Deus per ipsos effecisset, cúmq. aperuisse Gentibus ostium fidei.

Et egerunt illic multum tempus cũ discipulis.

CAP. XV.

2. *Antiochenis quidam iugum Legis obtrudere conantur.* 6. *consultò de hac re Apostoli,* 19. *& quid facto opus sit,* 23. *per literas indicant.* 36. *Paulus separatus à Barnaba Ecclesias Asiæ remisit.*

V.

Et quidam descendentes de Iudæa docebant fratres, Quia nisi circuncidamini secundùm morem Moysi, non potestis saluari.

Facta ergo seditione non minima Paulo & Barnabæ aduersus illos, statuerunt vt ascenderent Paulus & Barnabas, & quidam alij ex illis ad Apostolos & Presbyteros in Ierusalem, super hac quæstione.

Illi ergo deducti ab Ecclesia, pertransibant Phœnicem & Samariam, narrantes conuersionem Gentium: & faciebant gaudium magnum omnibus fratribus.

Καὶ τινες κατελθόντες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, ἐδίδασκον τοὺς ἀδελφούς, Ὅτι ἐὰν μὴ περιτέμνησθε τῷ ἔθει Μωϋσέως, οὐ δύνασθε σωθῆναι.

2 Γενομένης οὖν στάσεως καὶ συζητήσεως οὐκ ὀλίγης τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβᾳ πρὸς αὐτούς, ἔταξαν ἀναβαίνειν Παῦλον καὶ Βαρνάβαν καί τινας ἄλλους ἐξ αὐτῶν πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ πρεσβυτέρους εἰς Ἱερουσαλὴμ, περὶ τοῦ ζητήματος τούτου.

3 Οἱ μὲν οὖν προπεμφθέντες ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, διήρχοντο τὴν Φοινίκην καὶ Σαμάρειαν, ἐκδιηγούμενοι τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἐθνῶν· καὶ ἐποίουν χαρὰν μεγάλην πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς.

N.

Porrò [1a] quidam qui descenderãt à Iudæa, docebãt fratres, *& dicebant,* Ni si circuncidamini ritu Mosis non potestis seruari.

[2]Orta igitur seditione ac disceptatione non exigua Paulo ac Barnabæ aduersus illos, statuerũt vt ascenderent Paulus & Barnabas & quidam alii ex illis ad Apostolos ac Presbyteros Hierosolymam *percõtaturi* de hac quæstione.

Illi ergo [b]d educti ab Ecclesia, peragrarunt Phœnicem & Samariam, narrantes conuersionem Gentium: & adferebant gaudium magnum omnibus fratribus.

1 Ecclesia tandem etiã ciuili dissidio exercetur, orto à superbis & præfractis ingeniis malorum initio. Fuit autem prima contẽtio, de Christi officio, solãne ipsius iustitia per fidem apprehensa iustificati seruemur, an verò Legis etiã ob seruatione sit opus.

a *Epiphanius indicat fuisse Corinthum.*

2 Ecclesiarum conuentus ad opprimendas hæreses institutis, ad quos cõmuni nomine certi homines mittebantur.

b *Officiosè deducti ab Ecclesiastico cætu i. à quibusdam de legatis ab Ecclesia.*

Quum autem aduenissent in Hierusalem, excepti sunt ab Ecclesia & ab Apostolis ac Presbyteris, & annuntiarũt quæcũque Deus per ipsos effecerat.

4 Παραγενόμενοι δὲ εἰς Ιερουσαλὴμ, ἀπεδέχθησαν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν πρεσβυτέρων· ἀνήγγειλάν τε ὅσα ὁ Θεὸς ἐποίησε μετ' αὐτῶν.

Quum autem venissent Ierosolymã, suscepti sunt ab Ecclesia & ab Apostolis & senioribus, annuntiantes quanta Deus fecisset cũ illis.

Sed(*aiebant*) quidam surrexerunt è secta Pharisæorum qui crediderunt, dicentes oportere circuncidere eos, & præcipere vt obseruent Legem Mosis.

5 Ἐξανέστησαν δέ τινες τῶν ἀπὸ τῆς αἱρέσεως τῶν φαρισαίων πεπιστευκότες, λέγοντες, Ὅτι δεῖ περιτέμνειν αὐτοὺς, παραγγέλλειν τε τηρεῖν τὸν νόμον Μωϋσέως.

Surrexerunt autem quidam de hæresi Pharisæorum qui crediderunt, dicentes, Quia oportet circuncidi eos, præcipere quoque seruare Legẽ Moysi.

[3]Congregati sunt igitur Apostóli & Presbyteri vt despicerent de hoc negotio.

6 Συνήχθησαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἰδεῖν περὶ τοῦ λόγου τούτου.

Conuenerúntque Apostoli & seniores videre de verbo hoc.

Quum autem multa disceptatio fuisset, surgens Petrus dixit eis, [4]Viri fratres, vos scitis Deum [c] iampridem [d] inter nos elegisse *me*, vt per os meũ audirent Gentes verbum Euangelij, & crederẽt.

7 Πολλῆς δὲ συζητήσεως γενομένης, ἀναστὰς Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Ανδρες ἀδελφοὶ, ὑμεῖς ἐπίστασθε ὅτι ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο διὰ τοῦ στόματός μου ἀκοῦσαι τὰ ἔθνη τὸν λόγον τοῦ εὐαγγελίου, καὶ πιστεῦσαι.

Quum autẽ magna conquisitio fieret, surgens Petrus dixit ad eos, Viri fratres, vos scitis quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit, per os meum audire Gentes verbum Euangelii, & credere. Supra, 16. 30, & 11. 15.

Et Deus qui nouit corda, dedit eis testimonium, dato ipsis Spiritu sancto, sicut & nobis:

8 Καὶ ὁ καρδιογνώστης Θεὸς ἐμαρτύρησεν αὐτοῖς, δοὺς αὐτοῖς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς καὶ ἡμῖν·

Et qui nouit corda Deus testimonium perhibuit, dãs illis Spiritum sanctum sicut & nobis:

Nihilque[e] discreuit inter nos & illos, [f]fide purgatis cordibus eorum.

9 Καὶ οὐδὲν διέκρινε μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, τῇ πίστει καθαρίσας τὰς καρδίας αὐτῶν.

Et nihil discreuit inter nos & illos, fide purificans corda eorum. Supra, 10. 43. 1. cor. 1. 2.

[5]Nunc ergo[g] quid tentatis Deum, imposito iugo ceruici discipulorum, quod

10 Νῦν οὖν τί πειράζετε τὸν Θεόν, ἐπιθεῖναι ζυγὸν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, ὃν

Nunc ergo quid tentatis Deum, imponere iugum super ceruices discipulorum quod

3 Res prius in Apostolorum & Presbyterorum conuentu, audita vtraque parte disceptatur, deinde cum plebe communicatur.

4 Deus ipse in vocatione Gentiũ incircuncisarum, docuit fide absque legali cultu salutem constare.

c *Ad verb. à diebus antiquis. i. ab initio mãdati præconii Euangelii, & statim post delapsum super nos Spiritũ sanctum.*

d *Ex nobis, vel ex nostro cœtu Apostolico.*

e *Nullum discrimen fecit, quod attineat ad gratuiti fauoris beneficium.*

f *Christus pronũtiat beatos qui mundi sunt corde: tales autem effici fide nunc planè & dilucide dicitur.*

5 Petrus à ceremoniis ad Legem ipsam in genere transiens, docet, si petẽda esset à Lege salus, non autem à sola gratia in Iesu Christo, nullum fore seruandum: quoniam Legem præstare nullus vnquam potuit, ne ex Patriarchis quidẽ, aut ipsis Apostolis.

g *Cur tentatis Deũ, quasi ille nõ valeat saluare fide?*

neque patres nostri, neque nos portare potuimus?

οὔτε οἱ πατέρες ἡμῶν οὔτε ἡμεῖς ἰσχύσαμεν βαστάσαι;

neque patres nostri neque nos portare potuimus?

Sed per gratiam Domini Iesu Christi credimus saluari, quemadmodum & illi.

11 Ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ πιστεύομεν σωθῆναι, καθ' ὃν τρόπον κἀκεῖνοι.

Imò per gratiam Domini Iesu Christi credimus nos seruatum iri, quemadmodum & illos.

Tacuit autē omnis multitudo, & audiebant Barnabam & Paulum, narrantes quanta Deus fecisset signa & prodigia in gentibus per eos.

12 Ἐσίγησε δὲ πᾶν τὸ πλῆθος· καὶ ἤκουον Βαρναβᾶ καὶ Παύλου ἐξηγουμένων ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεὸς σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τοῖς ἔθνεσι δι' αὐτοῦ.

[6] Tacuit autem tota multitudo: & audiebant Barnabam & Paulum exponentes quanta Deus edidisset signa & miracula per ipsos inter gentes.

6 Viua legitimi concilii effigies, vbi sola Dei veritas regnat.

Et postquam tacuerunt, respondit Iacobus dicens, Viri fratres, audite me,

13 Μετὰ δὲ τὸ σιγῆσαι αὐτοὺς, ἀπεκρίθη Ἰάκωβος, λέγων, Ἄνδρες ἀδελφοί, ἀκούσατέ μου,

Posquam autem conticuissent, respondit [h] Iacobus, dicens, Viri fratres, audite me,

h *Alphei, qui & frater Domini fuit cognitus.*

Simon narrauit quemadmodum primum Deus visitauit sumere ex Gentibus populum nomini suo:

14 Συμεὼν ἐξηγήσατο καθὼς πρῶτον ὁ Θεὸς ἐπεσκέψατο λαβεῖν ἐξ ἐθνῶν λαὸν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ·

[7] Symeon exposuit quomodo primùm Deus respexerit *Gentes*, vt sumeret ex ipsis populū nomini suo:

7 Gentiū vocationem ex Dei verbo confirmat Iacobus Petro assentiens.

Et huic concordant verba Prophetarum: sicut scriptum est,

15 Καὶ τούτῳ συμφωνοῦσιν οἱ λόγοι τῶν προφητῶν· καθὼς γέγραπται,

Et huic *rei* consonant verba Prophetarum: sicut scriptum est,

Amos 9.11

Post hæc reuertar, & reædificabo tabernaculum Dauid quod decidit, & diruta eius reædificabo, & erigam illud:

16 Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω, καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαυὶδ τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ τὰ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀνοικοδομήσω, καὶ ὀρθώσω αὐτήν·

Post hæc reuertar, & restaurabo tabernaculum Dauid collapsum, & ruinas eius restaurabo, & rursus erigã illud:

Vt requirant cæteri hominum Dominum, & omnes gentes super quas inuocatum est nomen meum: dicit Dominus faciens hæc.

17 Ὅπως ἂν ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐφ' οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτούς· λέγει Κύριος ὁ ποιῶν ταῦτα πάντα.

Vt requirant reliqui homines Dominum, & omnes Gentes super quas inuocatum est nomen meum: dicit Dominus qui facit hæc omnia.

i Nota sunt Deo ab *omni* æuo omnia opera sua.

18 Γνωστὰ ἀπ' αἰῶνός ἐστι τῷ Θεῷ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Notum à seculo est Domino op⁹ suũ.

i *Nihil ergo fit temerè, sed Dei ordinatione.*

8 Quamobrem ego conseo non esse obturbandos eos ex Gẽtibus qui ad Deũ conuertuntur.

19 Διὸ ἐγὼ κρίνω μὴ παρενοχλεῖν τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐπιστρέφουσιν ἐπὶ τὸν Θεόν.

Propter quod ego iudico non inquietari eos qui ex Gentibus conuertuntur ad Deum.

8 In rebus mediis hactenus communicandum cũ fratrum infirmitate, vt eis concedatur discendi spatium.

Sed ad eos scribẽdum vt abstineant à [k] polutionibus idolorum, & scortatione, & suffocato & sanguine.

20 Ἀλλὰ ἐπιστεῖλαι αὐτοῖς τοῦ ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, καὶ τῆς πορνείας, καὶ τοῦ πνικτοῦ, καὶ τοῦ αἵματος.

Sed scribere ad eos vt abstineant se à contaminationibus simulachrorũ, & fornicatione, & suffocatis, & sanguine.

k *A sacrificiis, seu à conuiuiis quæ in idolorum templis agitabantur.*

l Moses enim ab ætatibus antiquis in singulis ciuitatibus habet qui ipsum prædicẽt, quum in synagogis per singula sabbatha legatur.

21 Μωσῆς γὰρ ἐκ γενεῶν ἀρχαίων κατὰ πόλιν τοὺς κηρύσσοντας αὐτὸν ἔχει, ἐν ταῖς συναγωγαῖς κατὰ πᾶν σάββατον ἀναγινωσκόμενος.

Moyses enim à temporibus antiquis habet in singulis ciuitatibus qui eum prædicent in synagogis, vbi per omne sabbathum legitur.

l *His verbis admonet Iacobus, fieri non posse vt iam citò, quasi vno impetu, aboleãtur ceremoniæ: quia iã à multis seculis assueti essent Iudai legis doctrinæ, et Moses suos haberet præcones. Ideo redimẽdã ad breue tempus concordiam esse, donec paulatim clarius innotesceret libertas per Christum parta.*

9 Tunc visum est Apostolis & senioribus cum tota Ecclesia, delectos ex sese viros mittere Antiochiam cum Paulo & Barnaba: *nẽpe* Iudam qui cognominabatur Barsabas, & Silam, viros primarios inter fratres:

22 Τότε ἔδοξε τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς πρεσβυτέροις σὺν ὅλῃ τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐκλεξαμένους ἄνδρας ἐξ αὐτῶν πέμψαι εἰς Ἀντιόχειαν σὺν τῷ Παύλῳ καὶ Βαρνάβᾳ· Ἰούδαν τὸν ἐπικαλούμενον Βαρσαβᾶν, καὶ Σίλαν, ἄνδρας ἡγουμένους ἐν τοῖς ἀδελφοῖς·

Tunc placuit Apostolis & Senioribus cum omni Ecclesia, eligere viros ex eis, & mittere Antiochiam cum Paulo & Barnaba: Iudam, qui cognominabatur Barsabas, & Silam viros primos in fratribus:

9 In legitima synodo nec ii quibus permittitur iudiciũ, quicquam tyrãnicè statuũt, nec communis cœtus tumultuosè se opponit sedentibus ex Dei verbo iudicibus: nec dissimilis ratio obseruatur in significandis & stabiliẽdis quæ ita fuerint decreta.

Et ista per manus eorum *mittenda* scribere, Apostoli & presbyteri & fratres, iis qui sunt Antiochiæ & in Syria & in Cicilia fratribus qui *sunt* ex Gẽtibus, salutem.

23 Γράψαντες διὰ χειρὸς αὐτῶν τάδε, Οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἀδελφοὶ, τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ Συρίαν, καὶ Κιλικίαν ἀδελφοῖς τοῖς ἐξ ἐθνῶν, χαίρειν.

Scribentes per manus eorum, Apostoli et Seniores, fratres, his qui sunt Antiochiæ & Syriæ & Ciliciæ fratribus ex Gentibus, salutem.

10 Quoniã quosdã [m] è nobis egressos audiuimus vos turbasse

24 Ἐπειδὴ ἠκούσαμεν ὅτι τινὲς ἐξ ἡμῶν ἐξελθόντες ἐτάραξαν ὑμᾶς

Quoniã audiuimus quia quidã ex nobis exeũtes, turbauerũt

10 Concludit synodus Hierusolymitana, labefactari animas ab iis qui salutem aliunde quàm ab vno Christo per fidem apprehenso petendam docent, vndecunque sint profecti, & cuiuscunque authoritatem suæ vocationi prætexant.

m *E nostra congregatione.*

vos

vos verbis, euertentes animas vestras, quibus non mandauimus:

Placuit nobis collectis in vnum, eligere viros, & mittere ad vos cum charissimis nostris Barnaba & Paulo,

Hominibus qui tradiderunt animas suas pro nomine Domini nostri Iesu Christi.

Misimus ergo Iudam & Silam, qui & ipsi vobis verbis referent eadem.

Visum est enim Spiritui sancto & nobis nihil vltrà imponere vobis oneris, quàm hæc necessaria:

Vt abstineatis vos ab immolatis simulachrorum & sanguine, & suffocato, & fornicatione: à quibus custodientes vos, bene agetis. Valete.

Illi ergo dimissi descenderunt Antiochiam: & congregata multitudine tradiderunt epistolam.

Quam quum legissent, gauisi sunt super consolatione.

Iudas autem & Silas, & ipsi quum essent Prophetæ, verbo plurimo consolati sunt fratres & confirmauerunt.

λόγοις, ἀναστατοῦντες τὰς ψυχὰς ὑμῶν, οἷς οὐ διεστειλάμεθα·

25 Ἔδοξεν ἡμῖν γενομένοις ὁμοθυμαδὸν, ἐκλεξαμένους ἄνδρας πέμψαι πρὸς ὑμᾶς σὺν τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν Βαρνάβᾳ καὶ Παύλῳ,

26 Ἀνθρώποις παραδεδωκόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

27 Ἀπεστάλκαμεν οὖν Ἰούδαν καὶ Σίλαν, καὶ αὐτοὺς διὰ λόγου ἀπαγγέλλοντας τὰ αὐτά.

28 Ἔδοξε γὰρ τῷ ἁγίῳ πνεύματι καὶ ἡμῖν, μηδὲν πλέον ἐπιτιθέσθαι ὑμῖν βάρος πλὴν τῶν ἐπάναγκες τούτων·

29 Ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων καὶ αἵματος καὶ πνικτοῦ καὶ πορνείας· ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑαυτοὺς, εὖ πράξετε. Ἔρρωσθε.

30 Οἱ μὲν οὖν ἀπολυθέντες ἦλθον εἰς Ἀντιόχειαν· καὶ συναγαγόντες τὸ πλῆθος, ἐπέδωκαν τὴν ἐπιστολήν.

31 Ἀναγνόντες δὲ, ἐχάρησαν ἐπὶ τῇ παρακλήσει.

32 Ἰούδας τε καὶ Σίλας, καὶ αὐτοὶ προφῆται ὄντες, διὰ λόγου πολλοῦ παρεκάλεσαν τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ ἐπεστήριξαν.

verbis, [n] labefactãtes animas vestras, iubentes *vos* circuncidi, & seruare Legẽ, quibus *hoc* non præceperamus:

[11] Visum est nobis concorditer coactis, electos viros mittere ad vos cum dilectis nostris Barnaba & Paulo,

Hominibus qui [o] exposuerunt animas suas pro nomine Domini nostri Iesu Christi.

Misimus ergo Iudam & Silam, qui & ipsi vobis eadẽ verbis renuntiabunt.

Visum est enim [p] Spiritui sancto ac [q] nobis, nequid amplius imponeremus vobis oneris quàm hæc [r] necessaria:

[12] *Videlicet* vt abstineatis ab iis quæ sunt immolata simulacris, & sanguine, & suffocato, & scortatione: à quibus si conseruaueritis vosipsos, bene agetis. Valete.

[13] Illi igitur dimissi venerunt Antiochiã, & coacta multitudine reddiderũt epistolam.

Quam quum legissent, gauisi sunt super exhortatione.

Iudas quoque & Silas, quum essent & ipsi Prophetæ, multo sermone adhortati sunt fratres, & cõfirmarunt.

n *Translatione sumpta ab illis, qui quod ædificatũ est, diruunt. ædificari autem Ecclesiam, pro constitutis familiaris ipsi Scripturæ metaphora.*

11 Ea demum est legitima synodus, cui Spiritus sanctus præest.

o *Qui extremis periculis exposuerũt vitam suam.*

p *Mentio fit in primis Spiritus sancti, ne humanum negotium illud esse videatur.*

q *Nõ quod tribuatur propria authoritas hominib⁹, sed vt ministerium eo operæ fidelitas demonstretur.*

r *Necessitas illa non fuit præcisa, sed respexit debuit ad temporis conditionem, vt aliarũ Gentium cum Iudais esset magis apta, et minus dissentanea vitæ ratio.*

12 Charitas etiam in rebus per se mediis est necessaria.

13 Omniũ interest, quid tenẽdum sit certò cognoscere, nedum vt Ecclesiam oporteat, nihil sciendo, pendere ex quorundam placitis.

Et quum egissent *illic* aliquandiu, dimissi sunt [f] cum pace à fratribus ad Apostolos.

[f] *Hebr. i. fratribus illis omnia fausta precantibus, et cum bona Ecclesiæ venia.*

33 Ποιήσαντες δὲ χρόνον, ἀπελύθησαν μετ' εἰρήνης ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν πρὸς τοὺς ἀποστόλους.

Facto autem ibi aliquanto tempore, dimissi sunt cum pace à fratrib⁹ ad eos qui miserunt illos.

Sed Silæ visum est ibi manere.

34 Εδοξε δὲ τῷ Σίλᾳ ἐπιμεῖναι αὐτοῦ.

Visum est autem Silæ ibi remanere:

Paulus autē & Barnabas quoque egerunt Antiochiæ, docentes & euangelizantes cum aliis etiā multis sermonē Domini.

35 Παῦλος δὲ καὶ Βαρνάβας διέτριβον ἐν Αντιοχείᾳ, διδάσκοντες καὶ εὐαγγελιζόμενοι, μετὰ καὶ ἑτέρων πολλῶν, τὸν λόγον τοῦ Κυρίου.

Paulus autem & Barnabas demorabantur Antiochiæ, docentes & euangelizantes cum aliis pluribus verbū Domini.

14 Post aliquot autem dies dixit Barnabæ Paulus, Reuersi inuisamus fratres nostros per omnes ciuitates in quibus annuntiauimus sermonem Domini *cognituri* quomodo habeant.

14 Ecclesiæ, nisi assiduè excolantur, facillimè degenerant, ideóque institutæ fuerunt tum synodi tum etiā inspectiones.

15 Triste dissidii inter optimos & coniunctissimos viros exemplum, nō tamē de rebus profanis aut priuatis, neque de doctrina.

36 Μετὰ δέ τινας ἡμέρας εἶπε Παῦλος πρὸς Βαρνάβαν, Επιστρέψαντες δὴ ἐπισκεψώμεθα τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν κατὰ πᾶσαν πόλιν ἐν αἷς κατηγγείλαμεν τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, πῶς ἔχουσι.

Post aliquot autē dies dixit ad Barnabam Paulus, Reuertentes visitemus fratres per vniuersas ciuitates in quibus prædicauimus verbum Domini, quomodo se habeāt.

15 Barnabas autē consuluit vt assumerent secum Iohannē qui vocabatur Marcus:

37 Βαρνάβας δὲ ἐβουλεύσατο συμπαραλαβεῖν τὸν Ιωάννην τὸν καλούμενον Μάρκον.

Barnabas autem volebat secum assumere & Iohannē, qui cognominabatur Marcus:

Paulus autem æquum censebat eum non assumere qui abscessisset ab ipsis ex Pamphylia, nec eorum comes in illo opere fuisset.

16 De⁹ quidem suorum etiam delictis, ad Ecclesiæ suæ ædificationē, vtitur: sed tamē in optimis etiam causis cauēdum, ne vltra modū efferuescamus.

38 Παῦλος δὲ ἠξίου τὸν ἀποστάντα ἀπ' αὐτῶν ἀπὸ Παμφυλίας, καὶ μὴ συνελθόντα αὐτοῖς εἰς τὸ ἔργον, μὴ συμπαραλαβεῖν τοῦτον.

Paulus autem rogabat eum, vt qui discessisset ab eis de Pamphylia, & non isset cum eis in opus, non debere recipi.

16 Sic igitur sunt [t] exacerbati, vt alter ab altero discederet: & Barnabas assumpto Marco, nauigaret Cyprum:

[t] *Vehemēter commoti fuerunt animi. Theoph. pusilli animi affectionem humanam fuisse censet. Est autem considerāda vis consilii diuini: ita enim factū est, vt diuersis in locis exercerentur doctrina Euangelii.*

39 Εγένετο οὖν παροξυσμὸς, ὥστε ἀποχωρισθῆναι αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων· τόντε Βαρνάβαν παραλαβόντα τὸν Μάρκον, ἐκπλεῦσαι εἰς Κύπρον.

Facta est autem dissensio, ita vt discederent ab inuicem: & Barnabas quidē assumpto Marco nauigaret Cyprum:

Paulus verò allecto Sila abiit, commēdatus gratiæ Dei à fratribus.

40 Παῦλος δὲ ἐπιλεξάμενος Σίλαν ἐξῆλθε, παραδοθεὶς τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν.

Paulus verò electo Sila profectus est, traditus gratiæ Dei à fratribus.

Perambulabat autem Syriam & Ciliciam, confirmãs Ecclesias.

41 Διήρχετο δὲ τὴν Συρίαν καὶ Κιλικίαν, ἐπιστηρίζων τὰς ἐκκλησίας.

Peragrauítque Syriam ac Ciliciam, cõfirmans Ecclesias.

CAP. XVI.

1. *Paulus circunciso Timoth.* 12. *Philippis agens.* 14. *Lydiam in fide instituit.* 16. *Pythonis spiritum* 18. *expellit.* 20. *Propterea virgis cæsus,* 24. *in carcerem cum Sila coniicitur.* 26. *Terræmotu* 27. *carceris ianuæ aperiuntur* 31, 32, *& eiusdem custos Christi fidem percipit.* 35. *Paulus & Silas à magistratu deprecante dimittuntur.*

V.

Rom. 16. 21 phili. 2. 19 2. thes. 3. 2

PEruenit autem in Derben & Lystram: & ecce, discipulus quidam erat ibi nomine Timotheus, filius mulieris cuiusdam Iudææ fidelis, patre Gentili.

Huic testimonium bonum reddebant qui in Lystris erãt & Iconio fratres.

Hunc voluit Paulus secum proficisci: & assumẽs circũcidit eum propter Iudæos qui erant in illis locis: sciebant enim omnes quòd pater eius erat Gentilis.

Quum autẽ pertransirent ciuitates, tradebant eis custodire dogmata, quæ erant decreta ab Apostolis & Senioribus qui erant Ierosolymis.

Et Ecclesiæ quidem confirmabantur fide, & abundabant numero quotidie.

Transeuntes autẽ Phrygiã & Ga-

Κατήντησε δὲ εἰς Δέρβην καὶ Λύστραν· καὶ ἰδοὺ μαθητής τις ἦν ἐεῖ ὀνόματι Τιμόθεος, υἱὸς γυναικός τινος Ιουδαίας πιστῆς, πατρὸς δὲ Ελληνος.

2 Ος ἐμαρτυρεῖτο ὑπὸ τῶν ἐν Λύστροις καὶ Ικονίῳ ἀδελφῶν.

3 Τοῦτον ἠθέλησεν ὁ Παῦλος σὺν αὐτῷ ἐξελθεῖν· καὶ λαβὼν περιέτεμεν αὐτὸν, διὰ τοὺς Ιουδαίους τοὺς ὄντας ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις· ᾔδεισαν γὰρ ἅπαντες τὸν πατέρα αὐτοῦ ὅτι Ελληνυπῆρχεν.

4 Ὡς δὲ διεπορεύοντο τὰς πόλεις, παρεδίδουν αὐτοῖς φυλάσσειν τὰ δόγματα τὰ κεκριμένα ὑπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν πρεσβυτέρων τῶν ἐν Ιερουσαλήμ.

5 Αἱ μὲν οὖν ἐκκλησίαι ἐστερεοῦντο τῇ πίστει, καὶ ἐπερίσσευον τῷ ἀριθμῷ καθ' ἡμέραν.

6 Διελθόντες δὲ τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν Γα-

N.

PEruenit [1] autem Derben & Lystram: & ecce, discipulus quidam erat illic nomine Timotheus, filius mulieris cuiusdam [a] Iudęæ fidelis, cæterùm patre Gręco.

Huic [b] dabant testimoniũ fratres qui Lystris erant & Iconii.

[2] Eum *itaque* voluit Paulus secum proficisci: & assumptum eum circuncidit, propter Iudæos qui in illis locis erant: sciebãt enim omnes patrem eius Græcum esse.

[3] Prout autẽ pertransibant vrbes, tradebant eis seruanda [c] instituta quæ decreta fuerant ab Apostolis & Presbyteris qui Hierosolymis erant.

Itaque Ecclesiæ cõfirmabantur fide, & augebantur numero quotidie.

[4] Phrygia autem peragrata & Ga-

1 Timotheũ ne Paulus quidem ipse nisi idoneo testimonio probatũ ad ministeriũ assumpsit.

a *Paulus cõmendat in posteriore ad Timotheum, pietatem matris & auiæ Timothei*

b *Nimirum pietatis & honestatis.*

2 Timotheus non absoluta necessitate, sed propter temporis circunstantiam ad lucrifaciendos Iudæos circũciditur.

3 Seruanda in rebus mediis charitas, tum vt infirmis, tum vt Ecclesiæ paci cõsulatur.

c *Decreta illa, de quibus egit superiore capite.*

4 Deus sua momẽta constituit patefaciendæ suæ veritati, vt sit prorsus gratuita tum electio tum vocatio.

latica regione,[d] prohibiti à Spiritu sancto loqui sermonem in Asia,

d Cur quidam prohibiti fuerint non dicit, quod autem fuerint prohibiti dicit, instituens nos ad obediendum, nõ inquirendum.

Quum venissẽt in Mysiam, tentabant ire in Bithyniam: sed non siuit eos ire Spiritus.

Præterita autem Mysia, descenderunt Troada.

5 Euangelii ministri, ii sũt per quos Domin⁹ percuntibus opitulatur.

5 Et visum per noctem apparuit Paulo: Vir Macedo quidam, aderat stans, & rogans eum, & dicens, Traiice in Macedoniam & succurre nobis.

6 Sancti non temerè visionibus quibusuis crediderunt.

e Suprà, 9 22.

6 Vt autem visum vidit, statim studuimus abire in Macedoniam, [e] collatis argumentis colligentes vocasse nos Dominum, vt eis euangelizaremus.

Prouecti igitur Troade, rectum cursum tenuimus Samothracen, & sequenti die Neapolin:

Et illinc Philippos, quæ est prima partis Macedoniæ vrbs, colonia. Egimus autem in ea vrbe aliquot dies.

7 Deus à mulierculæ conuersione suum in Macedonia regnum auspicatus, offẽdit nullam esse in Euangelio personarum acceptionem

f Vbi de more solebant esse conuentus.

7 Et die sabbathi egressi sumus ex vrbe ad flumen, [f] vbi solebat esse precatio: vbi quum cõsedissemus, alloquuti sumus mu

λατικὴν χώραν, κωλυθέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος λαλῆσαι τὸν λόγον ἐν τῇ Ἀσίᾳ,

7 Ἐλθόντες κατὰ τὴν Μισίαν, ἐπείραζον κατὰ τὴν Βιθυνίαν πορεύεσθαι· καὶ οὐκ εἴασεν αὐτοὺς τὸ πνεῦμα.

8 Παρελθόντες δὲ τὴν Μισίαν, κατέβησαν εἰς Τρῳάδα.

9 Καὶ ὅραμα διὰ τῆς νυκτὸς ὤφθη τῷ Παύλῳ· Ἀνήρ τις ἦν Μακεδὼν ἑστὼς, παρακαλῶν αὐτὸν, καὶ λέγων, Διαβὰς εἰς Μακεδονίαν βοήθησον ἡμῖν.

10 Ὡς δὲ τὸ ὅραμα εἶδεν, εὐθέως ἐζητήσαμεν ἐξελθεῖν εἰς τὴν Μακεδονίαν, συμβιβάζοντες ὅτι προσκέκληται ἡμᾶς ὁ Κύριος εὐαγγελίσασθαι αὐτούς.

11 Ἀναχθέντες οὖν ἀπὸ τῆς Τρῳάδος, εὐθυδρομήσαμεν εἰς Σαμοθράκην, τῇ τε ἐπιούσῃ εἰς Νεάπολιν·

12 Ἐκεῖθεν τε εἰς Φιλίππους, ἥτις ἐστὶ πρώτη τῆς μερίδος τῆς Μακεδονίας πόλις, κολώνια. ἦμεν δὲ ἐν ταύτῃ τῇ πόλει διατρίβοντες ἡμέρας τινάς.

13 Τῇ τε ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων ἐξήλθομεν ἔξω τῆς πόλεως παρὰ ποταμὸν, οὗ ἐνομίζετο προσευχὴ εἶναι· καὶ καθίσαντες ἐλαλοῦμεν ταῖς συνελ

latiæ regionem, vetati sunt à Spiritu sancto loqui verbũ in Asia,

Quum venissent autem in Mysiam, tẽtabant ire in Bithyniam: & non permisit eos Spiritus Iesu,

Quum autem pertransissent Mysiam, descenderunt Troadem.

Et visio per noctem Paulo ostensa est: Vir Macedo quidam erat stans & deprecans eum, & dicens, Transiens in Macedoniam adiuua nos.

Vt autem visum vidit, statim quæsiuimus proficisci in Macedoniam, certi facti quod vocasset nos Deus euangelizare eis.

Nauigantes autem à Troade, recto cursu venimus Samothraciam, & sequenti die Neapolim:

Et inde Philippos quæ est prima partis Macedoniæ ciuitas, Colonia. Eramus autem in hac vrbe diebus aliquot consistentes.

Die autem sabbathorum egressi sumus foras portam, iuxta flumen vbi videbatur oratio esse & sedentes loquebamur mulieribus

quæ

quæ conuenerant.

Et quædam mulier nomine Lydia, purpuraria ciuitatis Thyatirorum, colens Deum, audiuit: cuius Dominus aperuit cor intendere his quæ dicebantur à Paulo.

Quum autem baptizata esset, & domus eius, deprecata est, dicens, Si iudicastis me fidelem Domino esse, introite in domum meam, & manete. Et coegit nos.

Factum est autem euntibus nobis ad orationem, puellã quãdam habentem spiritum Pythonem obuiare nobis, quæ quæstum magnum præstabat dominis suis diuinando.

Hæc subsequuta Paulum & nos, clamabat dicens, Isti homines, serui Dei excelsi sunt, qui annuntiant vobis viã salutis.

Hoc autem faciebat multis diebus. dolens autem Paulus, & conuersus, spiritui dixit, Præcipio tibi in nomine Iesu Christi exire ab ea. Et exiit eadem hora.

Videntes autem domini eius quia exiuit spes quæstus eorum,

θούσαις γυναιξί.

14 Καί τις γυνὴ ὀνόματι Λυδία, πορφυρόπωλις πόλεως Θυατείρων, σεβομένη τὸν Θεὸν ἤκουεν· ἧς ὁ Κύριος διήνοιξε τὴν καρδίαν, προσέχειν τοῖς λαλουμένοις ὑπὸ τοῦ Παύλου.

15 Ὡς δὲ ἐβαπτίσθη, καὶ ὁ οἶκος αὐτῆς, παρεκάλεσε, λέγουσα, Εἰ κεκρίκατέ με πιστὴν τῷ Κυρίῳ εἶναι, εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκον μου, μείνατε· Καὶ παρεβιάσατο ἡμᾶς.

16 Ἐγένετο δὲ πορευομένων ἡμῶν εἰς προσευχὴν, παιδίσκην τινὰ ἔχουσαν πνεῦμα Πύθωνος, ἀπαντῆσαι ἡμῖν, ἥτις ἐργασίαν πολλὴν παρεῖχε τοῖς κυρίοις αὐτῆς, μαντευομένη.

17 Αὕτη κατακολουθήσασα τῷ Παύλῳ καὶ ἡμῖν, ἔκραζε λέγουσα, Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι, δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσὶν, οἵτινες καταγγέλλουσιν ὑμῖν ὁδὸν σωτηρίας.

18 Τοῦτο δὲ ἐποίει ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. διαπονηθεὶς δὲ ὁ Παῦλος, καὶ ἐπιστρέψας, τῷ πνεύματι εἶπε, Παραγγέλλω σοι ἐν τῷ ὀνόματι Ιησοῦ Χριστοῦ, ἐξελθεῖν ἀπ' αὐτῆς. Καὶ ἐξῆλθεν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ.

19 Ἰδόντες δὲ οἱ κύριοι αὐτῆς ὅτι ἐξῆλθεν ἡ ἐλπὶς τῆς ἐργασίας αὐτῶν,

lieres quæ conuenerant.

8 Quædam autem mulier nomine Lydia, quę purpuram vendebat in vrbe Thyatirorũ, Deum colens, *nos* audiuit cuius Dominus adaperuit cor, vt attenderet ea quæ dicebantur à Paulo.

9 Quum verò baptizata esset & domus eius, rogauit *nos*, dicens, Si iudicastis me fidelem esse Domino, ingressi domum meam, manete. Et adegit nos.

10 Factum est autem proficiscentibus nobis ad precationem, vt ancillula quædam habens spititum g Pythonis occurreret nobis, quæ quæstum magnum præbebat dominis suis, vaticinando.

Hæc subsequuta Paulum ac nos, clamabat dicens, Isti homines, serui sunt Dei illius summi, qui annuntiant vobis viam salutis.

Hoc autem fecit ad h multos dies, sed molestè ferens Paulus, & conuersus, spiritu dixit, Præcipio tibi per nomen Iesu Christi, vt exeas ab ea. Exiit igitur eodẽ illo momento.

11 Videntes autem domini abiisse spem quæstus sui,

8 Dominus quidem vnus cor aperit, sed ad audiendum verbum quod prædicatur.

9 Exemplũ sanctæ matris familias.

10 Satan se se in Angelũ lucis trãsformans, tentat per cuniculos irrepere, sed à Paulo palàm impeditus eiicitur

g *Epitheton Apollinis qui Pithius dicebatur & respõsa dabat petentibus, de quo multa fabulati sunt poetæ, adeo vt arreptitios Pythonis spiritu afflari dicerent, & Lucas receptum loquendi morem sequitur: quia vulgi errorem tradit, non autem qui instinctu diuinarit puella. Certum enim est sub larua Apollinis Diabolum lusisse & hunc Pythonis spiritum nihil aliud fuisse quã virtutem (hoc est imposturã) dæmonis.*

11 Cupiditas quæstus, persequendæ veritatis occasio. Deus intereà Timotheo parcẽs, Paulum & Silam, vt firmiores, ad certamen vocat.

h *Miraculũ non festinauit Paulus, omnia siquidem fecit ductore Spiritu.*

prehensum Paulum & Silam traxerunt in forum ad magistratus.

12 Auaritiæ prætexitur iſti publicæ pacis tum etiã pietatis ſtudium.

12 Et offerentes eos præfectis, dixerunt, Homines iſti conturbant ciuitatem noſtram, quum ſint Iudæi:

13 Sataniciſi argumentum à maiorũ auctoritate, ſine vllo diſcrimine.

13 Et annuntiãt ritus quos non licet nobis ſuſcipere neque vſurpare, quũ ſimus Romani.

14 Inſanarum magistratuum exemplum populi furori conſequentium.

14 Vnà autem inſurrexit turba aduerſus eos: & præfecti diruptis eorum veſtibus, iuſſerunt eos virgis cædi.

Quúmque multas plagas eis impoſuiſſent coniecerunt eos in carcerem, addentis mandatis eommẽtariẽſi vt tutò eos aſſeruaret.

Qui quum tale mã datum accepiſſet, cõiecit eos in intimum carcerem, & i pedes eorum adſtrinxit numella.

i Vt tutius aſſeruarentur, compegit eorũ pedes in nunellam. Numella autẽ fuit ligneæ machinæ genus, in quã pedes & collum immittebant.

15 Sanctorum preces cælum & terram concutiunt.

15 Media autem nocte precantes Paulus & Silas hymnos canebant: & qui vincti erant exaudiebãt eos.

Repentè verò terræmotus magnus extitit, ita vt concuterentur fundamenta carceris: & illicò apertæ ſunt omnes fores, & omnium vincula laxata.

ὅπλα βάλλουσι τὸν Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν, εἵλκυσαν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας·

20 Καὶ προσαγαγόντες αὐτοὺς τοῖς στρατηγοῖς, εἶπον, Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι ἐκταράσσουσιν ἡμῶν τὴν πόλιν, Ἰουδαῖοι ὑπάρχοντες·

21 Καὶ καταγγέλλουσιν ἔθη ἃ οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν παραδέχεσθαι, οὐδὲ ποιεῖν, Ῥωμαίοις οὖσι.

22 Καὶ συνεπέστη ὁ ὄχλος κατ' αὐτῶν· καὶ οἱ στρατηγοὶ περιῤῥήξαντες αὐτῶν τὰ ἱμάτια, ἐκέλευον ῥαβδίζειν.

23 Πολλάς τε ἐπιθέντες αὐτοῖς πληγάς, ἔβαλον εἰς φυλακήν· παραγγείλαντες τῷ δεσμοφύλακι ἀσφαλῶς τηρεῖν αὐτούς.

24 Ὃς παραγγελίαν τοιαύτην εἰληφὼς, ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐσωτέραν φυλακήν, καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ἠσφαλίσατο εἰς τὸ ξύλον.

25 Κατὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον Παῦλος καὶ Σίλας προσευχόμενοι ὕμνουν τὸν Θεόν· ἐπηκροῶντο δὲ αὐτῶν οἱ δέσμιοι.

26 Ἄφνω δὲ σεισμὸς ἐγένετο μέγας, ὥστε σαλευθῆναι τὰ θεμέλια τοῦ δεσμωτηρίου· ἀνεῴχθησάν τε παραχρῆμα αἱ θύραι πᾶσαι, καὶ πάντων τὰ δεσμὰ ἀνέθη.

apprehendẽtes Paulum & Silam perduxerunt in forum ad principes.

Et offerentes eos magiſtratibus dixerunt, Hi homines cõturbãt ciuitatem noſtram, quum ſint Iudæi:

Et annuntiãt morem quem non licet nobis ſuſcipere, neque facere, quum ſimus Romani.

Et cucurrit plebs aduerſus eos: & magiſtratus ſciſſis tunicis eorum, iuſſerunt eos virgis cædi.

Et quum multas plagas eis impoſuiſſent, miſerunt eos in carcerem, præcipientes cuſtodiri diligenter cuſtodiret eos.

Qui quũ tale præceptum accepiſſet, miſit eos in interiorem carcerem, & pedes eorum ſtrinxit ligno.

Media autem nocte Paulus & Silas orantes laudabant Deum: & audiebant eos qui in cuſtodia erant.

Subitò autẽ terræ motus factus eſt magnus, ita vt moverentur fundamẽta carceris: & ſtatim aperta ſunt omnia oſtia, & vniuerſorũ vincula ſoluta ſunt.

Expergefactus autem custos carceris, & videns ianuas apertas carceris, euaginato gladio volebat se interficere: existimans fugisse vinctos:

27 Εξυπνος δὲ γενόμενος ὁ δεσμοφύλαξ, καὶ ἰδὼν ἀνεῳγμένας τὰς θύρας τῆς φυλακῆς, σπασάμενος μάχαιραν ἤμελλεν ἑαυτὸν ἀναιρεῖν, νομίζων ἐκπεφευγέναι τοὺς δεσμίους.

16 Expergefactus autem commentarie sis, quum videret fores carceris apertas educto gladio erat seipsum interempturus, existimãs vinctos effugisse:

16 Misericors Dominus, quoties libuit per me diam mortẽ ad vitam trahit, & pro iustis pœnis sũmam clementiam impertitur.

Clamauit autem Paulus voce magna, dicens, Nihil tibi mali feceris: vniuersi enim hic sumus.

28 Εφώνησε δὲ φωνῇ μεγάλῃ ὁ Παῦλος, λέγων, Μηδὲν πράξῃς σεαυτῷ κακόν· ἅπαντες γὰρ ἐσμὲν ἐνθάδε.

17 Clamauit autẽ Paulus voce magna, dicens, Ne quid feceris tibiipsi mali: omnes enim hic sumus.

17 In medijs, præsertim extraordinarijs, nepes quidem nisi Deo præeunte mouendus.

Petitóque lumine, introgressus est, & tremefactus procidit Paulo & Silæ ad pedes:

29 Αἰτήσας δὲ φῶτα εἰσεπήδησε, καὶ ἔντρομος γενόμενος προσέπεσε τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Σίλᾳ.

Is verò petito lumine irrupit, & tremefactus accidit Paulo & Silæ *ad pedes*:

Et producens eos foras ait, Domini, quid me oportet facere vt saluus fiam?

30 Καὶ προαγαγὼν αὐτοὺς ἔξω, ἔφη, Κύριοι, τί με δεῖ ποιεῖν ἵνα σωθῶ;

Et productis ipsis foras, ait, Domini, quid me oportet facere vt seruer?

At illi dixerunt, Crede in Dominum Iesum, & saluus eris tu & domus tua.

31 Οἱ δὲ εἶπον, Πίστευσον ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ σωθήσῃ σὺ καὶ ὁ οἶκός σου.

At illi dixerunt, Crede in Dominum Iesum Christum, & seruaberis tu ac domus tua.

Et locuti sunt ei verbum Domini, cũ omnibus qui erant in domo eius.

32 Καὶ ἐλάλησαν αὐτῷ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, καὶ πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ.

Et loquuti sunt ei sermonem Domini, & omnibus qui erant domi ipsius.

Et tollens eos in illa hora noctis, lauit plagas eorũ, & baptizatus est ipse, & omnis domus eius continuò.

33 Καὶ παραλαβὼν αὐτοὺς ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ τῆς νυκτὸς, ἔλουσεν ἀπὸ τῶν πληγῶν· καὶ ἐβαπτίσθη αὐτὸς καὶ οἱ αὐτοῦ πάντες παραχρῆμα.

18 *Ipse* verò illis assumptis ea ipsa hora noctis, lauit *eorũ* plagas & baptizatus est ipse & omnes *domestici* illius illicò.

18 Deus eadem quum liuit manu vulnerat & sanat.

Quúmque perduxisset eos in domum suam, apposuit eis mensã, & lætatus est cum omni domo sua credens Deo.

34 Ἀναγαγών τε αὐτοὺς εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, παρέθηκε τράπεζαν, καὶ ἠγαλλιάσατο πανοικὶ πεπιστευκὼς τῷ Θεῷ.

Quúmque perduxissẽt eos domũ suã, apposuit eis mensã, & exultauit quòd cũ vniuersa domo sua credidisset Deo.

Et quum dies factus esset, miserunt

35 Ἡμέρας δὲ γενομένης ἀπέστειλαν οἱ στρα-

19 Die autem exorto prætecti mi-

19 Ignominia randens iniquorum magistratuũ merces.

k Viatores erant quibus vocandi causa vtebantur Magistratus.

serunt k viatores qui dicerent, Dimitte homines illos.

τηρὶ τοῦ ῥαβδούχους, λέγοντες, Ἀπόλυσον τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους.

Magistratus lictores, dicentes, dimitte homines illos.

Annuntiauit autẽ commẽtarienſis hos ſermones Paulo, Miſerunt, inquit, præfecti vt dimittamini. nunc igitur egreſſi, ite in pace.

36 Ἀπήγγειλε δὲ ὁ δεσμοφύλαξ τοὺς λόγους τούτους πρὸς τὸν Παῦλον, Ὅτι ἀπεστάλκασιν οἱ στρατηγοὶ ἵνα ἀπολυθῆτε. νῦν οὖν ἐξελθόντες, πορεύεσθε ἐν εἰρήνῃ.

Nuntiauit autẽ cuſtos carceris verba hæc Paulo, Quia miſerunt Magiſtratus vt dimittamini. nunc igitur exeuntes, ite in pace.

l Nõ ſunt quidem retractandæ iniuriæ, ſed nihil dominus vtendum eſt admiculis à Domino porrectis, ad cohibendam impiorum libidinem, ne ſalrem aliis ſimiliter nocent.

l Paulus autem dixit eis, Cæſos nos publicè, indicta cauſa, quum ſimus Romani, coniecerũt in carcerẽ, & nũc clàm nos eiiciunt? non profectò: ſed veniant ipſi, & nos educant.

37 Ὁ δὲ Παῦλος ἔφη πρὸς αὐτούς, Δείραντες ἡμᾶς δημοσίᾳ, ἀκατακρίτους, ἀνθρώπους Ῥωμαίους ὑπάρχοντας, ἔβαλον εἰς φυλακήν, καὶ νῦν λάθρᾳ ἡμᾶς ἐκβάλλουσιν; Οὐ γάρ· ἀλλὰ ἐλθόντες αὐτοὶ ἡμᾶς ἐξαγαγέτωσαν.

Paulus autem dixit eis, Cæſos nos publicè, indẽnatos, homines Romanos, miſerũt in carcerẽ, & nunc occultè nos eiiciunt? non ita: ſed veniant, & ipſi nos eiiciant.

m Impii nõ Dei, ſed hominum merito mouentur. Et Deus hac etiã ratione ſuis proſpicit, cũ ita opus eſt.

m Renuntiauerũt autẽ Præfectis viatores verba hæc: timuerúntque audito eos Romanos eſſe.

38 Ἀπήγγειλαν δὲ τοῖς στρατηγοῖς οἱ ῥαβδοῦχοι τὰ ῥήματα ταῦτα· καὶ ἐφοβήθησαν, ἀκούσαντες ὅτι Ῥωμαῖοί εἰσι·

Nuntiauerũt autem Magiſtratibus lictores verba hæc: timuerúntque audito quòd Romani, eſſent.

Et venientes precati ſunt eos, & eductos rogarũt vt egrederentur ex vrbe.

39 Καὶ ἐλθόντες παρεκάλεσαν αὐτούς, καὶ ἐξαγαγόντες ἠρώτων ἐξελθεῖν τῆς πόλεως.

Et veniẽtes deprecati ſunt eos, & educentes rogabant vt egrederentur de vrbe.

n Sic virãda pericula, vt minquam negligatur officium.

n Egreſſi autem è carcere, introierunt ad Lydiam: & viſis fratribus, conſolati ſunt eos, & egreſſi ſunt.

40 Ἐξελθόντες δὲ ἐκ τῆς φυλακῆς εἰσῆλθον εἰς τὴν Λυδίαν· καὶ ἰδόντες τοὺς ἀδελφούς, παρεκάλεσαν αὐτούς, καὶ ἐξῆλθον·

Exeuntes autem de carcere, introierunt ad Lydiam: & viſis fratribus, conſolati ſunt eos, & profecti ſunt.

Cap. XVII.

1. *Paulus Theſſalonicæ* 3. *Chriſtum annuntians,* 6. 7. *à Iaſone exceptus,* 20. *Beræam emittitur.* 15. *Inde Athenas profectus,* 19. *in Areopago* 23. *Deum ipſis ignotum annuntiat,* 34. *nonnullis ad Chriſtum conuerſis.*

N.

1 Pauli & Silæ electio, multorum aliorum ſilus

QVum autem iter feciſſent per Amphipolin

Διοδεύσαντες δὲ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ

V.

QVum autem perambulaſſẽt Amphipolim

& Apolloniam, venerunt Thessalonicam, vbi erant synagogæ Iudæorum.

Secundùm consuetudinem autem Paulus introiuit ad eos, & per sabbatha tria disserebat eis de Scripturis,

Adaperiẽs & insinuans quia Christum oportuit pati, & resurgere à mortuis & quia hic est Iesus Christus, quem ego annuntio vobis.

Et quidam ex eis crediderunt, & adiuncti sunt Paulo & Silæ, & de colẽtibus Gentilibus multitudo magna, & mulieres nobiles non paucæ.

Zelantes autem Iudæi, assumentésque de vulgo viros quosdam malos: & turba facta, concitauerunt ciuitatẽ: & assistẽtes domui Iasonis, quærebãt eos producere in populum:

Et quum non inuenissent eos, trahebant Iasonem & quosdam fratres ad principes ciuitatis, clamantes, Quoniã hi qui orbem concitant: & huc venenerunt,

Quos suscepit Iason: & hi omnes contra decreta Cæsaris faciunt, re-

Απολλωνίαν, ἦλθον εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου ἦν ἡ συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων.

2 Κατὰ δὲ τὸ εἰωθὸς τῷ Παύλῳ εἰσῆλθε πρὸς αὐτοὺς, καὶ ἐπὶ σάββατα τρία διελέγετο αὐτοῖς ἀπὸ τῶν γραφῶν.

3 Διανοίγων καὶ παρατιθέμενος ὅτι τὸν Χριστὸν ἔδει παθεῖν, καὶ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν, καὶ ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς, ὃν ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν.

4 Καί τινες ἐξ αὐτῶν ἐπείσθησαν καὶ προσεκληρώθησαν τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Σίλᾳ, τῶν τε σεβομένων Ἑλλήνων πολὺ πλῆθος, γυναικῶν τε τῶν πρώτων οὐκ ὀλίγαι.

5 Ζηλώσαντες δὲ οἱ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι, καὶ προσλαβόμενοι τῶν ἀγοραίων τινὰς ἄνδρας πονηροὺς· καὶ ὀχλοποιήσαντες, ἐθορύβουν τὴν πόλιν· ἐπιστάντες τε τῇ οἰκίᾳ Ἰάσονος, ἐζήτουν αὐτοὺς ἀγαγεῖν εἰς τὸν δῆμον·

6 Μὴ εὑρόντες δὲ αὐτοὺς, ἔσυρον τὸν Ἰάσονα καί τινας ἀδελφοὺς ἐπὶ τοὺς πολιτάρχας· βοῶντες, Ὅτι οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατώσαντες, οὗτοι· καὶ ἐνθάδε πάρεισιν,

7 Οὓς ὑποδέδεκται Ἰάσων· καὶ οὗτοι πάντες ἀπέναντι τῶν δογμάτων Καίσαρος πράττουσι, βα-

& Apolloniã, venerunt Thessalonicã, vbi erat synagoga Iudæorum.

Paulus autẽ sicut consueuerat introiuit ad eos, & per sabbatha tria disseruit *cum* eis ex Scripturis,

[2]Adaperiens & proponens oportuisse Christum pati, & resurgere à mortuis, & hunc esse Christũ Iesum, Quem ego, *inquit*, annuntio vobis.

Nonnulli igitur eorum assensi sunt, & consociati sũt Paulo & Silæ, & religiosorum Græcorũ multitudo magna, mulierésque primariæ non paucæ.

[3]Sed inuidia commoti Iudæi qui increduli erant, assumptis quibusdam [a]circunforaneis viris sceleratis: ac turba coacta, perturbarunt vrbẽ: & adorti domum Iasonis, studebant eos adducere ad populum:

Et quum non inuenissent eos traxerunt Iasonem & quosdam fratres ad præfectos vrbis, clamando, Hi sunt qui[b] orbis terrarum statum subuerterũt: & hîc adsunt,

Quos excepit Iason: qui omnes cõtra decreta Cæsaris faciunt, regem alium

2 Christus ideo mediator, quia crucifixus resurrexit, nedum vt propter crucis ignominiam sit repudiandus.

3 Zelus incredulorum quãtumlibet speciosus, tãdem palàm deprehenditur, neque rectitudine nequevlla æquitate niti. Sed non licet malis quicquid libet, quum inter eos etiã excitet Deus quorum opera ad suos liberandos vtatur.

a *Cuiusmodi solent in foro vitam terere, viles nimirum & venales, quos fæcem & sentinam vrbis vocare solet Cicero.*

b i. *Isti vbique gentiũ & locorum sunt seditionum auctores.*

dicentes esse, Iesum.

Concitarunt autē turbam & præfectos vrbis hæc audientes:

Qui tamen quum satis accepissent ab Iasone & cæteris, dimiserunt eos.

e *Hoc de satisfactione iudicis sisti intelligendum est.*

4 Ea demū est spiritus prudētia quæ Dei gloriam sibi sic proponit pro scopo, vt nihil quā ab ea desecet.

4 Fratres verò statim per noctem emiserunt Paulum simul & Silam Berœam: qui quum aduenissent, ierunt in synagogam Iudæorum.

5 Dominus in eadē gente varia inscrutabilis suæ sapiētiæ exempla, eodē penè momento proponit, vt timeatur.

d *Comparat Iudæos cum Iudæis.*

5 Fuerunt autem isti d generosiores iis Iudæis qui erant Thessalonicæ, vt qui receperint sermonē cū omni alacritate, quotidie scrutantes Scripturas, an hæc ita se haberent.

Multi igitur crediderunt ex eis, & Græcę mulieres honestæ, & viri non pauci.

6 Habet etiam suos zeliotas Satan, & eos quidem quos minimè oportuit.

7 Non est concilium nec rabies cōtra Dominum.

8 Excubant vicissim omnes Christianæ pro pastorū salute, sed in Domino.

e *Non frustra laudati sūt Iudei Berœenses, qui à Macedonia Athenas Paulum ēcolumem deduxerunt, cùm tota Thessalia, & Bœotia, & Attica intercludant.*

6 Vt autem cognouerūt Thessalonicēses Iudæi Berœæ quoque annuntiatū esse à Paulo sermonē Dei, venerunt etiam illuc, concitantes turbam.

7 ¶ Sed statim Paulū emiserunt fratres, vt iret velut ad mare: Silas autem & Timotheus substiterunt illic.

8 Qui verò Paulum susceperant e tuto loco constituendū, de

στολέα λέγοντες ἕτερον εἶναι βασιλέα, Ἰησοῦν.

8 Ἐτάραξαν δὲ τὸν ὄχλον καὶ τοὺς πολιτάρχας ἀκούοντας ταῦτα·

7 καὶ λαβόντες τὸ ἱκανὸν παρὰ τοῦ Ἰάσονος καὶ τῶν λοιπῶν, ἀπέλυσαν αὐτούς.

10 Οἱ δὲ ἀδελφοὶ εὐθέως διὰ τῆς νυκτὸς ἐξέπεμψαν τόν τε Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν εἰς Βέροιαν· οἵτινες παραγενόμενοι, εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπῆεσαν.

11 Οὗτοι δὲ ἦσαν εὐγενέστεροι τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ, οἵτινες ἐδέξαντο τὸν λόγον μετὰ πάσης προθυμίας, τὸ καθ' ἡμέραν ἀνακρίνοντες τὰς γραφάς, εἰ ἔχοι ταῦτα οὕτως.

12 Πολλοὶ μὲν οὖν ἐξ αὐτῶν ἐπίστευσαν, καὶ τῶν Ἑλληνίδων γυναικῶν τῶν εὐσχημόνων, καὶ ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγοι.

13 Ὡς δὲ ἔγνωσαν οἱ ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης Ἰουδαῖοι ὅτι καὶ ἐν τῇ Βεροίᾳ κατηγγέλη ὑπὸ τοῦ Παύλου ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἦλθον κἀκεῖ, σαλεύοντες τοὺς ὄχλους.

14 ¶ Εὐθέως δὲ τότε τὸν Παῦλον ἐξαπέστειλαν οἱ ἀδελφοὶ πορεύεσθαι ὡς ἐπὶ τὴν θάλασσαν· ὑπέμενον δέ τε Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος ἐκεῖ.

15 Οἱ δὲ καθιστῶντες τὸν Παῦλον, ἤγαγον

gem alium dicentes esse, Iesum.

Concitauerunt autem plebē, & principes ciuitatis audientes hæc:

Et accepta satisfactione à Iasone & à cæteris, dimiserunt eos.

Fratres verò cōfestim per noctē dimiserunt Paulū & Silam in Berœam: qui quum ve issent in synagogā Iudæorum introierunt.

Hi autem erant nobiliores eorū qui sunt Thessalonicæ, qui susceperunt verbum cum omni auiditate, quotidie scrutantes scripturas, si hæc ita se haberēt.

Et multi quidē crediderunt ex eis, & mulierum Gentilium honestarum, & viri non pauci.

Quum autem cognouissent in Thessalonica Iudæi, quia & Berœæ prædicatum est à Paulo verbum Dei, venerunt & illuc, commouentes & turbātes multitudinem.

¶ Statimque tunc Paulum dimiserūt fratres, vt iret vsque ad mare: Silas autem & Timotheus remanserunt ibi.

Qui autem deducebāt Paulū, perdu-

xerunt eum vsque ad Athenas: & accepto mandato ab eo ad Silam & Timotheum, vt quãceleriter venirent ad illum, profecti sunt.

Paulus autem quum Athenis eos expectaret incitabatur spiritus eius in ipso, videns idololatriæ deditam ciuitatem.

Disputabat igitur in synagoga cũ Iudæis, & colentibus, & in foro per omnes dies ad eos qui adierant.

Quidam autem Epicurei & Stoici philosophi differebãt cum eo: & quidã dicebant, Quid vult seminator verborum hic dicere? Alij verò, nouorum dæmoniorum videtur annuntiator esse: quia Iesum & resurrectionem annuntiabat eis.

Et apprehensum eum, ad Areopagũ duxerunt, dicentes, Possumus scire quæ est hæc noua, quæ à te dicitur doctrina?

Noua enim quædam infers auribus nostris: volumus ergo scire quidnã velint hæc esse.

(Athenienses autem omnes, & aduenæ hospites, ad nihil aliud

αὐτὸν ἕως Ἀθηνῶν· καὶ λαβόντες ἐντολὴν πρὸς τὸν Σίλαν καὶ Τιμόθεον, ἵνα ὡς τάχιστα ἔλθωσι πρὸς αὐτὸν, ἐξῄεσαν.

16 Ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις ἐκδεχομένου αὐτοὺς τοῦ Παύλου, παρωξύνετο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ, θεωροῦντι κατείδωλον οὖσαν τὴν πόλιν.

16 Διελέγετο μὲν οὖν ἐν τῇ συναγωγῇ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς σεβομένοις, καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας.

18 Τινὲς δὲ τῶν Ἐπικουρείων καὶ τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων συνέβαλλον αὐτῷ· καί τινες ἔλεγον, Τί ἂν θέλοι ὁ σπερμολόγος οὗτος λέγειν; Οἱ δὲ, Ξένων δαιμονίων δοκεῖ καταγγελεὺς εἶναι· ὅτι τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῖς εὐηγγελίζετο.

19 Ἐπιλαβόμενοί τε αὐτοῦ, ἐπὶ τὸν Ἄρειον πάγον ἤγαγον· λέγοντες, Δυνάμεθα γνῶναι τίς ἡ καινὴ αὕτη ἡ ὑπὸ σοῦ λαλουμένη διδαχή;

20 Ξενίζοντα γάρ τινα εἰσφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν· βουλόμεθα οὖν γνῶναι τί ἂν θέλοι ταῦτα εἶναι.

21 (Ἀθηναῖοι δὲ πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι εἰς οὐδὲν ἕτερον

duxerũt eum Athenas vsque: & accepto mandato ad Silam ac Timotheum, vt quamcitissimè ad ipsum venirent, abierunt.

9 Paulo autem Athenis illos expectãte, f irritabatur spiritus eius in ipso, quũ conspiceret vrbem g idolis deditam.

Disserebat igitur in synagoga cum Iudæis & religiosis, & in foro quotidie h cũ quibusuis obuiis.

10 Quidam autem ex Epicureis & Stoicis philosophis conflictabantur cum eo: & quidam dicebant, Quid vult i nugator iste dicere? Alii verò, Peregrinorũ deorum videtur annuntiator esse: quia Iesum & resurrectionem annũtiabat eis.

Et prehensum eũ duxerunt in k Areopagũ, dicentes, Possumúsne scire quæ sit ista noua quæ à te dicitur doctrina?

Peregrina enim quædam ingeris auribus nostris: volumus ergo scire quidnam ista sibi velint.

11 (Cæterùm Athenienses & aduenæ hospites nulli alii

9 In lucta sapientiæ diuinæ cũ humana, homines irrident quod non intelligunt: Deus autem stultorũ curiositate vtitur vt electos suos colligat.

f *Non poterat sustinere.*

g *Idolis addictam & mãcipatam. Pausanias scribit Athenis plura fuisse idola, quàm in reliqua tota Græcia, imò & pudoris, famæ & appetitionis apud eos aras extitisse.*

h *Quemcunque obuiũ habuisset Paulus, qui eum loquẽtem audire sustineret, cũ eo disserebat, totus ardẽs zelo gloriæ Dei.*

10 Duæ præcipuæ philosophorum sectæ Christum oppugnãt: vna, eorũ qui omnem religionẽ irridẽt: altera, eorũ qui de religionis capitibus pro suo arbitrio statuunt.

i *Ad verbũ. seminilegus, quasi semina legẽs, id est colligens, translatio sumpta ab auicula quæ semina populatur, ad eos accõmodata, qui nulla cum arte eam, quã ex quibusdã auditionibus adepti sunt sciẽtiã, ostẽtãt.*

k *Locus erat dictus quasi Martius collis, vbi iudices (qui Areopagitæ dicebantur) de summis criminibus cognoscebant, apud quos aliquando Socrates causam dixerat, postea impietatis ab illis condemnatus.*

11 Sapientia hominis vanitas.

rei vacabant nisi ad dicendū aut audiendum aliquid noui.)

12 Ipsi idololatræ firmissima suppeditant aduersus superstitionem suā argumenta.

l *Destituerit nimio atque peruerso timore Deorum vel sitorum.*

12 Stans autē Paulus l in medio Areopago, dixit, Viri Athenienses, omnino conspicio vos l quasi religiosiores.

m *Sacra vocant, omne id quod religionis causa hominibus venerandum.*

n *Pausanias in Atticis meminit aræ Atheniensis, dicatæ diis ignotis. Laertius in Epimenaide meminit aræ nullo tasscripto nomine.*

Præteriens enim & contemplans m sacra vestra, inueni etiam aram cui inscriptum erat, n Ignoto Deo. Quem ergo ignorantes colitis, hunc ego vobis annuntio.

13 Deus qui fecit mundum & omnia quæ in eo sunt, quū sit cæli & terræ Dominus, in manufactis templis non habitat:

Nec manibus hominum colitur, alicuius rei egens, quū ipse det omnibus vitam & halitum & omnia.

o *Ex vna consanguinitate sine origine.*

14 Condiditque ex o vno sanguine omne genus hominum, vt habitarent per vniuersam superficiem terræ, definitis temporibus & præstituitis quas præstituit, & positis terminis habitationis eorum:

p *Homines enim eorum instar, Deū nūnisi palpando inuestigare poterant antequā vera illa lux mūdo illucesceret.*

Vt quærerēt Deū, si forte p palpando eū inuenirent: quanquam profectò non longè abest ab vnoquoque nostrūm.

Per ipsum enim viuimus, & mouemur, & sumus: sicut & quidam vestrorum

vacabant nisi aut dicere aut audire, aliquid noui.)

Stans autem Paulus in medio Areopagi, ait, Viri Athenienses, per omnia quasi superstitiosiores vos video:

Præteriens enim & videns simulachra vestra, inueni & aram in qua scriptum erat, Ignoto Deo. Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuncio vobis.

Deus qui fecit mundum & omnia quæ in eo sunt, hic cæli & terræ quum sit Dominus, non in manufactis templis habitat: sup. 7. 48

Nec manibus humanis colitur, indigens aliquo, quum ipse det omnibus vitam & inspirationem & omnia. Psal. 50. 8

Fecitque ex vno omne genus hominum inhabitare super vniuersam faciem terræ, definiens statuta tempora, & terminos habitationis eorum:

Quærere Deum si forte attrectent eum & inueniant: quamuis non longè sit ab vnoquoque nostrūm.

In ipso enim viuimus, & mouemur, & sumus: sicut & quidam vestrorum

strorum poetarum dixerunt, Ipsius enim & genus sumus.

Esa.40.23

Genus ergo quum simus Dei, non debemus æstimare auro aut argento, aut lapidi, sculpturæ artis & cogitationis hominis, Diuinum esse simile.

Et tempora quidem huius ignorantiæ despiciẽs Deus, nunc annuntiat hominibus vt omnes vbique pœnitentiam agant.

Eo quòd statuit diem in quo iudicaturus est orbem in æquitate, in viro in quo statuit, fidem præbens omnibus, suscitans eũ à mortuis.

Quum audiuissent autem resurrectionem mortuorũ, quidam quidem irridebant, quidã verò dixerunt, Audiemus te de hoc iterum.

Sic Paulus exiuit de medio eorum.

Quidam verò viri adhærentes ei, crediderunt: in quibus & Dionysius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alii cum eis.

ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι, Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν.

29 Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου, τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον.

30 Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεὸς, τανῦν παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν.

31 Διότι ἔστησεν ἡμέραν ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισε πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

32 Ἀκούσαντες δὲ ἀνάστασιν νεκρῶν, οἱ μὲν ἐχλεύαζον· οἱ δὲ εἶπον, Ἀκουσόμεθά σου πάλιν περὶ τούτου.

33 Καὶ οὕτως ὁ Παῦλος ἐξῆλθεν ἐκ μέσου αὐτῶν.

34 Τινὲς δὲ ἄνδρες κολληθέντες αὐτῷ, ἐπίστευσαν· ἐν οἷς καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, καὶ γυνὴ ὀνόματι Δάμαρις, καὶ ἕτεροι σὺν αὐτοῖς.

tium poetarum dixerunt, Nam huius progenies etiam sumus.

Progenies ergo Dei quum simus, nõ debemus existimare auro aut argento, aut lapidi, [q]sculptili artificii aut commentationis hominum, numen esse simile.

[15] Temporibus igitur istius ignorantiæ dissimulatis, De⁹ nunc denuntiat omnibus vbique hominibus vt resipiscant.

Eo quòd statuit diem quo iustè iudicaturus est orbem terrarum, per eum virum quem definiit, [r]fide palàm facta omnibus, illo à mortuis excitato.

[16] Quum audissent autem resurrectionẽ mortuorum, alij quidem cauillabantur: alij verò dicebant, Audiemus te rursus de hac re.

Et ita Paulus exiuit è medio eorum.

Quidam verò ei adiuncti crediderũt: in quibus & Dionysius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alii cum eis.

q *Quæ materia, puta aurum, argẽtum, lapides, solẽt humano artificio & prout hominibus cõminisci libuit, insculpi, neque enim rudis illa materia, sed arte quadam formam adepta, coli solet.*

15 Vetus error errantes non excusat, sed Dei patientiam cõmendat: qui tamen futurus est iustus contemptorum iudex.

r *Christo iudice mundi declarato, per resurrectionem à mortuis.*

16 Homines vt suam vanitatem manifestè prodãt, vno eodémque Euangelio variè afficiũtur: quod tamen non definit esse in electis efficax.

CAP. XVIII.

1. *Paulum Corinthi* 6. *Gentes docentẽ,* 9 *solatur Dominus.* 12. *Coram Gallione accusatur,* 16. *sed frustra.* 18. *Hinc in Syriam,* 19. *deinde Ephesum profectus,* 23. *Galatiæ & Phrygiæ Ecclesias confirmat.* 24. *Apollos ab Aquila exquisitius institutus,* 28. *Christum magno cum fructu prædicat.*

N.

POsteà [1] Paulus discedens Athenis, venit Corinthum:

Et reperto quodã Iudæo, nomine Aquila, Pontico natione, qui nuper venerat ex Italia & Priscilla vxore eius, (eo quòd edixisset [a]Claudius vt omnes Iudæi Roma excederent) venit ad eos:

Et quia eiusdem erat artificij, mansit apud eos, & operabatur: erat enim ars illorum conficere tabernacula.

[2]Disserebat autem in synagoga omnibus sabbathis, & [b]alliciebat tum Iudæos tum Græcos.

Vt venerunt autem è Macedonia Silas & Timotheus, [c]constringebatur spiritu Paulus, testificans Iudæis Christũ Iesum.

[e] Illis autem sese opponentibus, ac blasphemãtibus, excussis vestibus dixit eis, [d] Sanguis vester super caput vestrũ: purus ego, ab hoc tempore ad Gentes proficiscar.

Et digressus illinc, introiit domum

1 Veri ministri adeònõ quærunt quæ sua sunt, vt suo iuri vltrò renũtiẽt, potiusquam vel tantillũ impediatur Euangelii progressus.

a *Suetonius in vita Claudii anno imperii ipsius nono inquit, Claudius Iudæos authore Christo perpetuò tumultuantes Romæ expulit.*

2 Semper quidem asserenda est ingenuè veritas, sed tamẽ temperanda est doctrina prout fert profectus occasio.

b *Verb. quo vtitur, persuadendi habet significationẽ.*

c *Angebatur animo. Indicatur autem incitati animi vehementia: tãtus enim fuit Pauli ardor, vt Heroico impetu totus sui oblitus ad prædicandũ Christum ferretur.*

3 Omnibus frustrà tentatis non desistendũ ab opere, sed cõtumacibus desertis ad morigeros transeũdum.

d *Hebraica phrasis, qua significat Iudæos sibi esse authores exitii, se verò culpa carere, quòd eos deserendo transeat ad cæteras gentes.*

Μετὰ δὲ ταῦτα χωρισθεὶς ὁ Παῦλος ἐκ τῶν Ἀθηνῶν, ἦλθεν εἰς Κόρινθον.

2 Καὶ εὑρών τινα Ἰουδαῖον ὀνόματι Ἀκύλαν, Ποντικὸν τῷ γένει, προσφάτως ἐληλυθότα ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, καὶ Πρίσκιλλαν γυναῖκα αὐτοῦ, (διὰ τὸ διατεταχέναι Κλαύδιον χωρίζεσθαι πάντας τοὺς Ἰουδαίους ἐκ τῆς Ῥώμης) προσῆλθεν αὐτοῖς·

3 Καὶ διὰ τὸ ὁμότεχνον εἶναι, ἔμενε παρ' αὐτοῖς, καὶ εἰργάζετο· ἦσαν γὰρ σκηνοποιοὶ τὴν τέχνην.

4 Διελέγετο δὲ ἐν τῇ συναγωγῇ κατὰ πᾶν σάββατον, ἔπειθέ τε Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας.

5 Ὡς δὲ κατῆλθον ἀπὸ τῆς Μακεδονίας ὅ, τε Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος, συνείχετο τῷ πνεύματι ὁ Παῦλος, διαμαρτυρόμενος τοῖς Ἰουδαίοις τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν.

6 Ἀντιτασσομένων δὲ αὐτῶν, καὶ βλασφημούντων, ἐκτιναξάμενος τὰ ἱμάτια, εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Τὸ αἷμα ὑμῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν· καθαρὸς ἐγὼ, ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς τὰ ἔθνη πορεύσομαι.

7 Καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν, ἦλθεν εἰς οἰκίαν

V.

POst hæc egressus ab Athenis, venit Corinthum.

Et inueniens quẽdam Iudæũ, nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, & Priscillã vxorẽ eius (eo quòd præcepisset Claudius discedere omnes Iudæos à Roma) accessit ad eos. Rom. 16.

Et quia eiusdem erat artis, manebat apud eos, & operabatur: erant autem sceno factoriæ artis.

Et disputabat in synagoga per omne sabbathum, interponens nomen Domini Iesu, suadebátque Iudæis & Græcis.

Quum venissent autem de Macedonia Silas & Timotheus, instabat verbo Paulus, testificãs Iudæis esse Christũ Iesum.

Contra dicentibus autem eis & blasphemantibus, excutiens vestimenta sua, dixit ad eos, Sanguis vester super caput vestrum: mundus ego, ex hoc ad Gentes vadam. Supr. 13. 9. mat. 10. 14.

Et migrans inde, intrauit in domum

cuiusdam nomine Titi Iusti, colentis Deum, cuius domus erat coniuncta synagogæ,

Crispus autem archisynagogus credidit Domino, cum omni domo sua: & multi Corinthiorum audientes credebant, & baptizabantur.

1.Cor.1.14

Dixit autem Dominus nocte per visionem Paulo, Noli timere, sed loquere, & ne taceas:

Propter quod ego sum tecum, & nullus nocere poterit tibi: quoniam populus est mihi multus in hac ciuitate.

Sedit autem annũ & sex menses, docẽs apud eos verbum Dei.

Gallione autem Procõsule Achaiæ, insurrexerunt uno animo Iudæi in Paulum, & adduxerũt eum ad tribunal:

Dicentes, Quia contra legem hic persuadet hominibus colere Deum.

Incipiente autẽ Paulo aperire os, dixit Gallio ad Iudæos, Si quidem esset iniquũ aliquid, aut facinus pessimum, ô viri Iudæi, recte vos sustinerem:

πιὸς ὀνόματι Ἰούστου, σεβομένου τὸν Θεὸν, οὗ ἡ οἰκία ἦν συνομοροῦσα τῇ συναγωγῇ.

8 Κρίσπος δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος ἐπίστευσε τῷ Κυρίῳ σὺν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· καὶ πολλοὶ τῶν Κορινθίων ἀκούοντες ἐπίστευον, καὶ ἐβαπτίζοντο.

9 Εἶπε δὲ ὁ Κύριος δι' ὁράματος ἐν νυκτὶ τῷ Παύλῳ, Μὴ φοβοῦ, ἀλλὰ λάλει, καὶ μὴ σιωπήσῃς·

10 διότι ἐγώ εἰμι μετὰ σοῦ, καὶ οὐδεὶς ἐπιθήσεταί σοι τοῦ κακῶσαί σε· διότι λαός ἐστί μοι πολὺς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.

11 Ἐκάθισέ τε ἐνιαυτὸν καὶ μῆνας ἓξ, διδάσκων ἐν αὐτοῖς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

12 Γαλλίωνος δὲ ἀνθυπατεύοντος τῆς Ἀχαΐας, κατεπέστησαν ὁμοθυμαδὸν οἱ Ἰουδαῖοι τῷ Παύλῳ, καὶ ἤγαγον αὐτὸν ἐπὶ τὸ βῆμα·

13 λέγοντες, Ὅτι παρὰ τὸν νόμον οὗτος ἀναπείθει τοὺς ἀνθρώπους σέβεσθαι τὸν Θεόν.

14 Μέλλοντος δὲ τοῦ Παύλου ἀνοίγειν τὸ στόμα, εἶπεν ὁ Γαλλίων πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, Εἰ μὲν οὖν ἦν ἀδίκημά τι ἢ ῥᾳδιούργημα πονηρόν, ὦ Ἰουδαῖοι, κατὰ λόγον ἂν ὑμῶν ἠνεσχόμην ὑμῶν·

cuiusdam nomine Iusti, colentis Deum, cuius domus erat cõfinis synagogæ.

Crispus autem præfectus synagogæ credidit Dommo cum tota domo sua: multique Corinthiorum audientes credebãt & baptizabantur.

4 Dixit autem Dominus nocte per visionem Paulo, e Ne time, sed loquere, & ne tacueris:

Nam f ego sum tecum, & nemo te inuadet vt tibi malefaciat: quoniam populus est mihi multus in hac vrbe.

g Commoratus est itaque illic annum & sex menses, docẽs eos sermonem Dei.

5 Quum autẽ Gallio esset Proconsul h Achaiæ, insurrexerunt concorditer Iudæi in Paulum, & adduxerunt eum ad tribunal.

Dicentes, Iste persuadet hominibus colere Deum contra Legem.

Paulo verò iam os aperturo, dixit Gallio Iudæis, Si qua iniuria esset, aut facinus malum, ô Iudæi, i quatenus æquũ esset vos tolerarem:

4 Dominus constantissimos suorum vindex & assertor.

e Pleonasmus quo confirmatur Paulus, Vide Iob. 1.20.

f Luc.1.66.

g Ad verb. sedit, vnde veteres sedis nomen sumpserunt, quod tribuerunt Episcopis. Sed. bat autem id est, commorabatur Paulus docẽs sermonẽ Dei: nihil autẽ hæc sedes ad illos, qui docendi causa, sedem vnquã aspexerunt.

5 Impiè malè agendo non defatigãtur, sed Dominus eorũ conatus miris modis irridet.

h Id est, Græciæ. Vocabant antè præsidem non Græciæ sed Achaiæ Romani, quia Græcos subiecerant Romani per Achæos, qui tum Græciæ principes erant, Pausanias.

i Quantum æquitas patetur.

Sin verò quæstio est de [k] sermone & [l] nominibus & Lege vestrate, ipsi videritis: iudex enim ego istarum rerum esse nolo.

Et abegit eos à tribunali.

Omnes autē Græci Sosthenem præfectum synagogæ apprehensum verberabant ante tribunal: neque quicquā eorū Gallioni curæ erat.

6 Paulus verò quū adhuc *illic* permāsisset dies multos, vale dicto fratribus, enauigauit in Syriam, & cum eo Priscilla & Aquila, quum [m] totondisset caput [n] Cēchreis: habebat enim votum.

Peruenit autem Ephesum, & eos ibi reliquit: ipse verò ingressus synagogam, disseruit cū Iudæis.

7 Rogantibus autem ipsis vt diutius apud ipsos maneret, non annuit:

Sed vale dixit eis, dicens, Oportet omnino me festū quod instat agere Hierosolymis: sed iterum reuertar ad vos, [o] Deo volente. Et prouect' est Epheso.

Quūque descēdisset

k De eo, quod aliquis (vt vestra fert religio) non rectè dixerit.

l De verbis. profanus enim homo putat de religione controuersiā, quæstionem esse verborum non rerum.

6 Paulus factus omnib' omnia, vt omnes Christo lucrifaceret.

m Quia ambiguus est sermo vt non minus ad Paulū quàm ad Aquilā & Priscillam referri possit, ita conuertit Nouus interpres, vt liberum iudiciū lectori relinqueretur, quāuis rectius sit de Paulo interpretari, qui factus est omnibus omnia.

n Cenchreæ portus fuit Corinthiorum.

7 Apostoli non hominū arbitrio, sed Spiritus sancti ductu fuerunt circumacti.

o Sic nihil nos decet absque ista particula promittere, nescimus enim quid paritur sit postera dies.

15 Εἰ δὲ ζήτημά ἐστι περὶ λόγου καὶ ὀνομάτων καὶ νόμου τοῦ καθ' ὑμᾶς, ὄψεσθε αὐτοί· κριτὴς τὰρ ἐγὼ τούτων οὐ βούλομαι εἶναι.

16 Καὶ ἀπήλασεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ βήματος.

17 Επιλαβόμενοι δὲ πάντες οἱ Ελληνες Σωσθένην τὸν ἀρχισυνάγωγον ἔτυπτον ἔμπροσθεν τοῦ βήματος· καὶ οὐδὲν τούτων τῷ Γαλλίωνι ἔμελεν.

18 Ο δὲ Παῦλος ἔτι προσμείνας ἡμέρας ἱκανὰς, τοῖς ἀδελφοῖς ἀποταξάμενος, ἐξέπλει εἰς τὴν Συρίαν· καὶ σὺν αὐτῷ Πρίσκιλλα καὶ Ακύλας, κειράμενος τὴν κεφαλὴν ἐν Κεγχρεαῖς· εἶχε τὰρ εὐχήν.

19 Κατήντησε δὲ εἰς Εφεσον, κἀκείνους κατέλιπεν αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ εἰσελθὼν εἰς τὴν συναγωγὴν, διελέχθη τοῖς Ιουδαίοις.

20 Ερωτώντων δὲ αὐτῶν ἐπὶ πλείονα χρόνον μεῖναι παρ' αὐτοῖς, οὐκ ἐπένευσεν·

21 Αλλ' ἀπετάξατο αὐτοῖς, εἰπὼν, Δεῖ με πάντως τὴν ἑορτὴν τὴν ἐρχομένην ποιῆσαι εἰς Ιεροσόλυμα· πάλιν δὲ ἀνακάμψω πρὸς ὑμᾶς, τοῦ Θεοῦ θέλοντος. Καὶ ἀνήχθη ἀπὸ τῆς Εφέσου.

22 Καὶ κατελθὼν εἰς

Si verò quæstiones sunt de verbo & nominibus & lege vestra, vosipsi videritis: iudex ego horū nolo esse.

Et minauit eos à tribunali.

Apprehendentes autem omnes Sosthenem principem synagogæ percutiebant eum ante tribunal: & nihil eorum Gallioni curæ erat.

Paulus verò quū adhuc sustinuisset dies multos, fratrib' valefaciens, nauigauit Syriam, & cū eo Priscilla & Aquila qui sibi totonderat in Cenchreis caput: habebat enim votū.

Deuenitque Ephesum, & illos ibi reliquit: ipse verò ingressus synagogam disputabat cum Iudæis. Num. 6.18 infra, 21. 24

Rogantibus autē eis vt ampliori tempore maneret, non consensit:

Sed valefaciens, & dicens, Iterum reuertar ad vos, Deo volente profectus est ab Epheso. 1.Cor. 4.19 iac. 4.15

Et descendēs Cæsaream,

sarеam, ascendit, & salutauit Ecclesiam, & descendit Antiochiam.

Et facto ibi aliquãto tempore profectus est, perambulans ex ordine Galaticam regionem & Phrygiam, confirmans omnes discipulos.

Iudæus autem
1. Cor. 1. 12 *quidam || Apollos nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, deuenit Ephesum potẽs in Scripturis.*

Hic erat edoctus viã Domini: et feruens Spiritu loquebatur, & docebat diligenter ea quæ sunt Iesu, sciens tantùm baptisma Iohannis.

Hic ergo cœpit fiducialiter agere in synagoga. Quẽ quũ audissent Priscilla et Aquila, assumpserũt eum, & diligentius exposuerunt ei viã Dei.

Quum autem vellet ire Achaiã, exhortati fratres, scripserunt discipulis vt susciperent eum:
Rom. 16. 3 *qui quum venisset, contulit multum his qui crediderant.*

Vehementer enim Iudæos reuincebat publice, ostendens per Scripturas esse Christum, Iesum,

Καισάρειαν, ἀναβὰς, καὶ ἀσπασάμενος τὴν ἐκκλησίαν, κατέβη εἰς Αντιόχειαν.

23 Καὶ ποιήσας χρόνον τινὰ, ἐξῆλθε, διερχόμενος καθεξῆς τὴν Γαλατικὴν χώραν καὶ Φρυγίαν, ἐπιστηρίζων πάντας τοὺς μαθητάς.

24 Ιουδαῖος δέ τις Απολλὼς ὀνόματι, Αλεξανδρεὺς τῷ γένει, ἀνὴρ λόγιος, κατήντησεν εἰς Εφεσον, δυνατὸς ὢν ἐν ταῖς γραφαῖς.

25 Οὗτος ἦν κατηχημένος τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου· καὶ ζέων τῷ πνεύματι, ἐλάλει καὶ ἐδίδασκεν ἀκριβῶς τὰ περὶ τοῦ Κυρίου, ἐπιστάμενος μόνον τὸ βάπτισμα Ιωάννου.

26 Οὗτός τε ἤρξατο παῤῥησιάζεσθαι ἐν τῇ συναγωγῇ. Ακούσαντες δὲ αὐτοῦ Ακύλας καὶ Πρίσκιλλα προσελάβοντο αὐτὸν, καὶ ἀκριβέστερον αὐτῷ ἐξέθεντο τὴν τοῦ Θεοῦ ὁδόν.

27 Βουλομένου δὲ αὐτοῦ διελθεῖν εἰς τὴν Αχαΐαν, προτρεψάμενοι οἱ ἀδελφοὶ ἔγραψαν τοῖς μαθηταῖς ἀποδέξασθαι αὐτόν· ὃς παραγενόμενος συνεβάλετο πολὺ τοῖς πεπιστευκόσι διὰ τῆς χάριτος.

28 Εὐτόνως ἀὴρ τοῖς Ιουδαίοις διακατηλέγχετο δημοσίᾳ, ἐπιδεικνὺς διὰ τῶν γραφῶν εἶναι τὸν Χριστὸν, Ιησοῦν.

Cæsaream, ascendissétque *Hierosolymã*, ac salutasset Ecclesiam, descendit Antiochiam.

Et quum peregisset *illic* aliquantum temporis, abiit, peragrans ordine Galaticã regionẽ & Phrygiam, confirmans omnes discipulos.

8 Iudæus autẽ quidam Apollos nomine, Alexandrinus natione, vir eloquens, peruenit Ephesum, p potens in Scripturis.

Hic erat initiatus via Domini: & feruens spiritu, loquebatur & docebat diligenter ea quæ sunt Domini, sciens tantùm baptisma Iohãnis.

Cœpítque liberè loqui in synagoga. Quem quum audissent Aquila & Priscilla assumpserunt eum, & exquisitius ei exposuerunt q viã Dei.

Quum autem vellet transire in Achaiam, fratres *eum* adhortati scripserunt discipulis vt exciperent eum: qui quum aduenisset, multum contulit iis qui crediderant r per gratiam.

Magna enim contentione Iudæos magis ac magis redarguebat publicè, ostẽdens per Scripturas Iesum esse s Christũ illum.

8 Apollos homo pius & doctus, ramen in vilis opificis atque adeò mulierculæ schola proficere nõ recusans, insignis in Ecclesia minister euadit.

p *Scripturarum cognitione egregiè instructus.*

q *Viã quæ tendit ad Deũ*

r *Per diuinum illum & gratuitum fauorem, vel per dona illa eximia in hunc hominem collata.*

s *Quòd Iesus esset ille Christus, i. Messias.*

CAP. XIX.

1. *Discipuli quidam Ephesi* 3. *Iohannis doctrina imbuti,* 2. *ignorantes Spiritus sancti visibiles illas gratias, quibus Deus regnum Filij sui ornauerat,* 5. *baptizantur in nomine Iesu.* 13. *Exorcistæ Iudæi* 16. *à diabolo cæduntur.* 19. *Libri magici exuruntur.* 24. *Demetrius* 29. *magnam in Paulum seditionem concitat.*

N.

1 Paulus Ephesiorum ruditate nihil offensus, Ecclesiã ibidem instituit

FActum t est autẽ interim dum Apollos esset Corinthi, vt Paulus peragratis superioribus partibus veniret Ephesum: vbi quũ discipulos inuenisset,

Dixit eis, Num 2 Spiritum sanctum accepistis posteaquã credidistis? At illi dixerũt ei, Imò, ne hoc quidem audiuimus, an sit Spiritus sanctus.

2 Dona illa eximia Spiritus sancti, quæ nimirum tempore in Ecclesia vigebant.

2 Tunc dixit eis, b In quid ergo baptizati estis? At illi dixerunt, In c Iohannis baptisma.

2 Iohannes discipulos tantùm inchoauit quos Christus perficeret.

b *Qua igitur doctrina imbuti & initiati estis?*

Dixit autem Paulus, Iohannes quidem baptizauit baptismo resipiscentiæ, dicens populo, vt in eum qui venturus erat post ipsum crederent, hoc est Iesum. Qui verò audierũt, baptizati sũt in nomẽ Domini Iesu.

c *Baptizari in Iohannis baptisma, est profiteri doctrinam quã Iohannes annuntiabat ac baptismo obsignabat.*

Et quum imposuisset eis manus Paulus, venit Spiritus sanctus in eos: & loquebantur linguis & prophetabant.

Erant autem omnes isti viri circiter duodecim.

Ipse perrò ingressus

Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τὸν Ἀπολλὼ εἶναι ἐν Κορίνθῳ, Παῦλον διελθόντα τὰ ἀνωτερικὰ μέρη, ἐλθεῖν εἰς Ἔφεσον· καὶ εὑρών τινας μαθητὰς,

2 εἶπε πρὸς αὐτούς, Εἰ πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε πιστεύσαντες; Οἱ δὲ εἶπον πρὸς αὐτόν, Ἀλλ' οὐδὲ εἰ πνεῦμα ἅγιόν ἐστιν ἠκούσαμεν.

3 Εἶπέ τε πρὸς αὐτούς, Εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε; Οἱ δὲ εἶπον, Εἰς τὸ Ἰωάνου βάπτισμα.

4 Εἶπε δὲ Παῦλος, Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισε βάπτισμα μετανοίας, τῷ λαῷ λέγων, εἰς τὸν ἐρχόμενον μετ' αὐτὸν ἵνα πιστεύσωσι, τουτέστιν εἰς τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. Ἀκούσαντες δὲ ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.

5 Καὶ ἐπιθέντος αὐτοῖς τοῦ Παύλου τὰς χεῖρας, ἦλθε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτούς· ἐλάλουν τε γλώσσαις καὶ προεφήτευον.

6 Ἦσαν δὲ οἱ πάντες ἄνδρες ὡσεὶ δεκαδύο.

7 Εἰσελθὼν δὲ εἰς τ

V.

FActum est autẽ quum Apollos esset Corinthi, vt Paulus peragratis superioribus partibus veniret Ephesum, & inueniret quosdam discipulos,

Dixitque ad eos, Si Spiritum sanctũ accepistis credentes? At illi dixerunt ad eum, Sed neque si Spiritus sanctus est, audiuimus.

Ille verò ait, In quo ergo baptizati estis? Qui dixerunt, In Iohannis baptisma.

Sup. 1.5. & 2.1. & 11. 19. mat. 3.11. mar. 1.8 luc. 3.16. ioh. 1.26.

Dixit autem Paulus, Iohannes baptizauit baptismo pœnitentiæ populum, dicens, in eum qui venturus esset post ipsum vt crederet, hoc est, in Iesum. His auditis baptizati sunt in nomine Domini Iesu.

Et quum imposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus sanctus super eos, & loquebantur linguis, et prophetabãt.

Erant autem omnes viri ferè duodecim.

Introgressus autem

Synagogam, cum fiducia loquebatur, per tres menses disputans & suadens de regno Dei.

Quum autem quidam indurarentur & non crederent, maledicentes viæ coram multitudine, discedens ab eis, segregauit discipulos, quotidie disputans in schola tyranni cuiusdam.

Hoc autem factū est per biennium, ita vt omnes qui habitabant in Asia, audirent verbum Domini, Iudæi atque Gentiles.

Virtutésque non quaslibet faciebat Deus per manū Pauli:

Ita vt etiam super languidos deferrentur à corpore eius sudaria vel semicinctia, & recedebant ab eis languores, & spiritus nequam egrediebantur.

Tentauerunt autem quidam de circumeuntibus Iudæis exorcistis inuocare super eos qui habebant spiritus malos, nomen Domini Iesu, dicentes, Adiuro vos per Iesum quem Paulus prædicat.

Erāt autē quidam

συναγωγὴν, ἐπαῤῥησιάζετο, διαλεγόμενος καὶ πείθων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

8 Ὡς δέ τινες ἐσκληρύνοντο καὶ ἠπείθουν, κακολογοῦντες τὴν ὁδὸν ἐνώπιον τοῦ πλήθους, ἀποστὰς ἀπ' αὐτῶν, ἀφώρισε τοὺς μαθητὰς, καθ' ἡμέραν διαλεγόμενος ἐν τῇ σχολῇ τυράννου τινός.

9 Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ ἔτη δύο· ὥστε πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν Ἀσίαν ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας.

10 Δυνάμεις τε οὐ τὰς τυχούσας ἐποίει ὁ Θεὸς διὰ τῶν χειρῶν Παύλου.

11 Ὥστε καὶ ἐπιφέρεσθαι ἀπὸ τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ σουδάρια ἢ σιμικίνθια, καὶ ἀπαλλάσσεσθαι ἀπ' αὐτῶν τὰς νόσους, τά τε πνεύματα τὰ πονηρὰ ἐξέρχεσθαι ἀπ' αὐτῶν.

12 Ἐπεχείρησαν δέ τινες ἀπὸ τῶν περιερχομένων Ἰουδαίων ἐξορκιστῶν ὀνομάζειν ἐπὶ τοὺς ἔχοντας τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, λέγοντες, Ὁρκίζομεν ὑμᾶς τὸν Ἰησοῦν ὃν ὁ Παῦλος κηρύσσει.

13 Ἦσαν δέ τινες υἱοὶ

synagogam, liberè loquebatur, ad tres menses disserens & suadens quæ ad regnum Dei *pertinent*.

[3] Quum autem quidam indurarentur & parere nollēt, malè loquentes de [d] via *Domini* apud multitudinem, abscedens ab illis separauit discipulos, quotidie disserens in schola [e] Tyranni cuiusdam.

Hoc autem factum est per biennium: *ita* vt omnes qui habitabant in Asia, tum Iudæi tum Græci, audirent sermonem Domini Iesu.

Virtutes autem non vulgares edebat Deus per manus Pauli:

Ita vt etiam ad ægrotos deferrentur à corpore eius sudaria seu semicinctia, & discederent ab eis morbi, & spiritus mali ab eis exirent.

[4] Aggressi sunt verò quidam ex circulatoribus Iudæis [f] exorcistis nominare super eos qui habebant spiritus malos, nomen Domini Iesu, dicentes, Adiuramus vos per Iesum quem Paulus prædicat.

Erāt autē quidā filii

[3] Separare sese & alios ab incredulis planè desperatis, non est scindere Ecclesiam, sed eam potius vnire.

[d] *Via* nomine Hebræi intelligunt certā vitæ rationem: hic autem per excellentiam, via pro Christianismo sumitur.

[e] *Tyranni* nomen hoc loco proprium est.

[4] Satan cogitur aduersus seipsum testificari.

[f] Sic vocabatur, qui dæmonas eiiciebant, addita *per Dei nomen* obtestatione: nostris autem Ecclesiis sic vocati sunt, qui miraculorum dono pollentes, manus imponebāt energumenis, à dæmonio obsessis.

Sceuæ Iudæi principis Sacerdotum septem, qui hoc faciebant.

Respondens verò spiritus malus, dixit, Iesum noui, & Paulum scio: vos autem qui estis?

Et insiliit in eos homo in quo erat spiritus malus, & g superatis illis, inualuit cõtra eos, ita vt nudi & vulnerati effugerent ex domo illa.

g Illis frustra resistentibus, superior euasit.

Id verò innotuit omnibus tum Iudęis tum Græcis qui habitabant Ephesi: & incidit timor in eos omnes, & magnificabatur nomen Domini Iesu.

5 Magia publico testimonio, & Apostolica authoritate damnata,

h Publicè, metu diuini iudicii perterriti, errata sua professi sunt ac detestati: hoc autem nihil ad confessionẽ auricularem.

5 Et multi eorum qui crediderant veniebant h confitentes & indicantes facta sua.

Multi verò ex iis qui curiosas artes exercuerant, comportatos libros exusserunt in omniũ conspectu: quorum supputatis pretiis, repererunt i denariorum quinquaginta millia.

i Qui minimi æstimant, iudicant excrescere hanc summam ad septẽ mille & quingentas libras Gallicas, vel circiter octingentas Anglicanas

Ita fortiter crescebat sermo Domini, & inualescebat.

6 Paulus indefatigabilis.

¶ 6 His autẽ expletis, proposuit Paulus per k Spiritum pera-

k Spiritus instinctu, non igitur pertinaciter dicendus est Paulus in mortem euisse, sed Spiritu ductere.

Σκευᾶ Ιουδαίου ἀρχιερέως ἑπτὰ, οἱ τοῦτο ποιοῦντες.

14 Αποκριθὲν δὲ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν εἶπε, Τὸν Ιησοῦν γινώσκω, καὶ τὸν Παῦλον ἐπίσταμαι· ὑμεῖς δὲ τίνες ἐστέ;

15 Καὶ ἐφαλλόμενος ἐπ' αὐτοὺς ὁ ἄνθρωπος ἐν ᾧ ἦν τὸ πνεῦμα τὸν πονηρὸν, καὶ κατακυριεύσας αὐτῶν, ἴσχυσε κατ' αὐτῶν, ὥστε γυμνοὺς καὶ τετραυματισμένους ἐκφυγεῖν ἐκ τοῦ οἴκου ἐκείνου.

16 Τοῦτο δὲ ἐγένετο γνωστὸν πᾶσιν Ιουδαίοις τε καὶ Ελλησι τοῖς κατοικοῦσι τὴν Εφεσον· καὶ ἐπέπεσε φόβος ἐπὶ πάντας αὐτοὺς, καὶ ἐμεγαλύνετο τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ιησοῦ.

17 Πολλοί τε τῶν πεπιστευκότων ἤρχοντο, ἐξομολογούμενοι καὶ ἀναγγέλλοντες τὰς πράξεις αὐτῶν.

18 Ικανοὶ δὲ τῶν τὰ περίεργα πραξάντων, συνενέγκαντες τὰς βίβλους κατέκαιον ἐνώπιον πάντων· καὶ συνεψήφισαν τὰς τιμὰς αὐτῶν, καὶ εὗρον ἀργυρίου μυριάδας πέντε.

19 Οὕτω κατὰ κράτος ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ηὔξανε καὶ ἴσχυεν.

20 ¶ Ὡς δὲ ἐπληρώθη ταῦτα, ἔθετο ὁ Παῦλος ἐν τῷ πνεύματι, διελ-

Sceuæ Iudæi principis Sacerdotum septem filij, qui hoc faciebant.

Respondens autem spiritus nequã dixit eis, Iesum noui, & Paulum scio: vos autem qui estis?

Et insiliens homo in eos, in quo erat dæmonium pessimum, & dominatus amborum, inualuit cõtra eos, ita vt nudi & dilacerati effugerent de domo illa.

Hoc autem notum factum est omnibus Iudæis atque Gentilibus qui habitabãt Ephesi: & cecidit timor super omnes illos, & magnificabatur nomen Domini Iesu.

Multique credentium veniebant, confitentes & annuntiantes actus suos.

Multi autem ex eis qui fuerant curiosa sectati, contulerũt libros, & cõbusserunt eos coram omnibus: & computatis pretiis illorum, inuenerunt pecuniã denariorũ quinquaginta millium.

Ita fortiter crescebat verbum Dei & confortabatur.

¶ His autem expletis proposuit Paulus in Spiritu, transita

sita Macedonia & Achaia, ire Ierosolymam, dicens, Postquam fuero ibi, oportet me & Romam videre.

Mittens autem in Macedoniam duos ex ministrantibus sibi, Timotheum & Erastũ, ipse remansit ad tempus in Asia.

Facta est autem illo tempore turbatio non minima de via.

Demetrius enim quidam nomine, argentarius, faciens ædes argentas Dianæ, præstabat artificibus non modicum quęstum:

Quos conuocans & eos qui huiusmodi erant opifices, dixit, Viri, scitis quia de hoc artificio est nobis acquisitio:

Et videtis, & auditis quia non solùm Ephesi, sed penè totius Asiæ Paulus hic suadens auertit multam turbam, dicens quoniã non sunt dij qui manibus fiunt.

Non solùm autẽ hæc periclitabitur nobis pars in redargutionem venire: sed & magnã Dianã templum in nihilum reputabitur, & destrui incipiet maiestas eius, quam tota Asia

θὼν τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἀχαΐαν, πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλὴμ εἰπών, Ὅτι μετὰ τὸ γενέσθαι με ἐκεῖ, δεῖ με καὶ Ῥώμην ἰδεῖν.

21 Ἀποστείλας δὲ εἰς τὴν Μακεδονίαν δύο τῶν διακονούντων αὐτῷ, Τιμόθεον καὶ Ἔραστον, αὐτὸς ἐπέσχε χρόνον εἰς τὴν Ἀσίαν.

22 Ἐγένετο δὲ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον τάραχος οὐκ ὀλίγος περὶ τῆς ὁδοῦ.

23 Δημήτριος γάρ τις ὀνόματι, ἀργυροκόπος, ποιῶν ναοὺς ἀργυροῦς Ἀρτέμιδος, παρείχετο τοῖς τεχνίταις ἐργασίαν οὐκ ὀλίγην.

24 Οὓς συναθροίσας καὶ τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐργάτας, εἶπεν, Ἄνδρες, ἐπίστασθε ὅτι ἐκ ταύτης τῆς ἐργασίας ἡ εὐπορία ἡμῶν ἐστι·

25 Καὶ θεωρεῖτε καὶ ἀκούετε ὅτι οὐ μόνον Ἐφέσου, ἀλλὰ σχεδὸν πάσης τῆς Ἀσίας ὁ Παῦλος τοῦτο πείσας μετέστησεν ἱκανὸν ὄχλον· λέγων ὅτι οὐκ εἰσὶ θεοὶ οἱ διὰ χειρῶν γινόμενοι.

26 Οὐ μόνον δὲ τοῦτο κινδυνεύει ἡμῖν τὸ μέρος εἰς ἀπελεγμὸν ἐλθεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος ἱερὸν εἰς οὐδὲν λογισθῆναι, μέλλειν τε καὶ καθαιρεῖσθαι τὴν μεγαλειότητα αὐτῆς, ἣν ὅλη ἡ Ἀσία

grata Macedonia & Achaia proficisci in Hierusalem, dicens, Postquam fuero illic, oportet me etiã Romam videre.

Missis autem in Macedoniam duobus ex iis qui ipsi ministrabant, *videlicet* Timotheo & Erasto, ipse substitit ad tempus in Asia.

[7] Ortus est autem illo tempore tumultus non paruus ob [l] viam *Domini*.

Nam quidam nomine Demetrius, signator argenti, qui faciebat [m] templa Dianæ argentea, prębebat artificibus nõ paruum quæstum.

Quibus congregatis, & iis qui similiũ rerum *erant* opifices dixit, Viri, scitis ex hoc opificio nostras esse facultates:

Et spectatis & auditis Paulum non solùm Ephesinam sed propè totius Asiæ multam turbam persuadendo auertisse, quòd dicat deos illos non esse qui manibus fiant.

Periculum est autem non solùm ne [n] pars ista nobis per ipsum confutata pereat, sed etiam ne magnæ deæ Dianæ templum pro nihilo putetur, futurúmque sit vt etiam destruatur maiestas eius, quam tota Asia

7 *Quæstus accedente pietatis prætextu vera tam pertinaciter defẽdẽdæ idololatriæ causa.*

l *Vide supra vers. 9*

m *Effigies erant ædium sacrarum cum simulacro Dianæ, quas compararent venerãtes illam.*

n *Quasi dicat, si pergat Paulus vt cœpit opinionem de Dianæ imaginibus cõfutare, totus hic quæstus peribit.*

& orbis colit.

His autem auditis, pleni excandescētia, clamauerunt dicentes, Magna Diana Ephesiorum.

Et impleta est ciuitas tota confusione: & irruerunt concorditer in theatrū, correpto Gaio & Aristarcho Macedonibus, sociis peregrinationis Pauli.

Paulo verò volēte prodire ad populum, non siuerunt eū *prodire* discipuli.

8 Imitata quidem constantia opus est Verbi præsertim ministris, sed quæ tamen sancta prudētia modestè se regi patiatur.

8 Sed & quidam ex Asiæ primoribus quum essent ei amici, *nuntius* ad eū missis, rogarunt ne se daret in theatrum.

Alij igitur aliud clamabāt: erat enim concio confusa, & plerique nesciebant cuius rei causa conuenissent.

Ex turba verò *quidam* produxerūt Alexandrum, propellentibus eum Iudæis. Alexāder igitur quū manu silentium fecisset, volebat causam dicere apud populum.

9 Idololatris pro omni ratione sufficiunt rabies & clamores.

9 Quē vt cognouerunt Iudæum esse, vox exitit vnà omnium, quasi ad horas duas clamantium, Magna Diana Ephesiorum.

10 Homīnis politici exemplum, mendacijs pacem redimētis, quod nūquam fecisset Paulus.

10 Tum scriba quū repressisset turbam, dixit, Viri Ephesij,

καὶ ἡ οἰκουμένη σέβεται.

27 Ἀκούσαντες δὲ καὶ γενόμενοι πλήρεις θυμοῦ, ἔκραζον λέγοντες, Μεγάλη ἡ Ἄρτεμις Ἐφεσίων.

28 Καὶ ἐπλήσθη ἡ πόλις ὅλη συγχύσεως· ὥρμησάν τε ὁμοθυμαδὸν εἰς τὸ θέατρον, συναρπάσαντες Γάϊον καὶ Ἀρίσταρχον Μακεδόνας, συνεκδήμους τοῦ Παύλου.

29 Τοῦ δὲ Παύλου βουλομένου εἰσελθεῖν εἰς τὸν δῆμον, οὐκ εἴων αὐτὸν οἱ μαθηταί.

30 Τινὲς δὲ καὶ τῶν Ἀσιαρχῶν ὄντες αὐτῷ φίλοι, πέμψαντες πρὸς αὐτὸν, παρεκάλουν μὴ δοῦναι ἑαυτὸν εἰς τὸ θέατρον.

31 Ἄλλοι μὲν οὖν ἄλλο τι ἔκραζον· ἦν γὰρ ἡ ἐκκλησία συγκεχυμένη, καὶ οἱ πλείους οὐκ ἤδεισαν τίνος ἕνεκεν συνεληλύθεισαν.

32 Ἐκ δὲ τοῦ ὄχλου προεβίβασαν Ἀλέξανδρον, προβαλόντων αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων· ὁ δὲ Ἀλέξανδρος κατασείσας τὴν χεῖρα, ἤθελεν ἀπολογεῖσθαι τῷ δήμῳ.

33 Ἐπιγνόντων δὲ ὅτι Ἰουδαῖός ἐστι, φωνὴ ἐγένετο μία ἐκ πάντων, ὡς ὡσεὶ ὥρας δύο κραζόντων, Μεγάλη ἡ Ἄρτεμις Ἐφεσίων.

34 Καταστείλας δὲ ὁ γραμματεὺς τὸν ὄχλον, φησὶν, Ἄνδρες Ἐφέσιοι,

& orbis colit.

His auditis repleti sunt ira, & exclamauerunt, dicentes, Magna Diana Ephesiorum.

Et impleta est ciuitas tota confusione, & impetum fecerunt vno animo in theatrum, rapto Gaio & Aristarcho Macedonibus, comitibus Pauli.

Paulo autē volente intrare in populū, non permiserunt discipuli.

Quidam autem & de Asiæ principibus qui erant amici eius, miserunt ad eum, rogantes ne se daret in theatrum

Alij autem aliud clamabāt: erat enim ecclesia confusa, & plures nesciebāt qua ex causa conuenissent.

De turba autem detraxerunt Alexandrum, propellentibus eum Iudæis. Alexander autem manu silentio postulato, volebat reddere rationem populo.

Quem vt cognouerunt Iudæum esse, vox facta vna est omnium, quasi per horas duas clamantium, Magna Diana Ephesiorum.

Et quum sedasset scriba turbas, dixit, Viri Ephesij, quis e-

nim est hominũ qui nesciat Ephesiorum ciuitatem cultricem esse magnæ Dianæ, Iouisque prolis?

τίς ἀρ' ἐστιν ἄνθρωπος ὃς οὐ γινώσκει τὴν Εφεσίων πόλιν νεωκόρον οὖσαν τῆς μεγάλης θεᾶς Αρτέμιδος, καὶ τοῦ Διοπετοῦς;

quis enim est hominum qui nesciat Ephesiorũ vrbem ædituã esse magnæ deæ Dianæ, & à[o] Ioue delapsi simulachri?

o *Superstitiosè credebant Ephesii, simulachrũ ad se cœlitus delatum.*

Quum ergo his contradici non possit oportet vos sedatos esse & nihil temerè agere.

35 Αναντιῤῥήτων οὖν ὄντων τούτων, δέον ἐστὶν ὑμᾶς κατεσταλμένους ὑπάρχειν, καὶ μηδὲν προπετὲς πράττειν.

Quũ igitur istis non possit contradici, oportet vos sedatos esse, nec quicquã præceps facere.

Adduxistis enim homines istos, neque sacrilegos, neque blasphemantes deam vestram

36 Ηγάγετε ἀρ' τοὺς ἄνδρας τούτους οὔτε ἱεροσύλους, οὔτε βλασφημοῦντας τὴν θεὰν ὑμῶν.

Adduxistis enim homines istos, neque sacrilegos, neque cõtumeliosos in deam vestram.

Quòd si Demetrius, & qui cum eo sunt artifices, habẽt aduersus aliquẽ causam, conuentus forenses aguntur, & Procõsules sunt, accusent inuicem.

37 Εἰ μὲν οὖν Δημήτριος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ τεχνῖται πρός τινα λόγον ἔχουσιν, ἀγοραῖοι ἄγονται, καὶ ἀνθύπατοί εἰσιν, ἐγκαλείτωσαν ἀλλήλοις·

Quod si Demetrius & qui cũ eo sunt artifices, [p] negotium habent cum aliquo, [q] agitur forũ, & [r] Proconsules sunt, alij alios in ius vocent.

p *Siquid habent accusationis aduersus quempiam.*

q *Certis enim diebus dantur iudicia forensia & adsunt Præsides.*

Siquid autem alterius rei quæritis, in legitima ecclesia poterit absolui:

38 Εἰ δέ τι περὶ ἑτέρων ἐπιζητεῖτε, ἐν τῇ ἐννόμῳ ἐκκλησίᾳ ἐπιλυθήσεται·

Siquid autem de rebus aliis requiritis, in [s] legitima concione explicabitur:

r *Nomine Proconsulum intelligũtur etiam Proconsulum legati. i. qui eorum vices gerebant.*

Nam & periclitamur argui seditionis hodiernæ: cũ nullus obnoxius sit de quo possimus reddere rationem concursus istius. Et quũ hæc dixisset, dimisit ecclesiam.

39 Καὶ ἀρ' κινδυνεύομεν ἐγκαλεῖσθαι στάσεως περὶ τῆς σήμερον, μηδενὸς αἰτίου ὑπάρχοντος περὶ οὗ δυνησόμεθα ἀποδοῦναι λόγον τῆς συστροφῆς ταύτης. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἀπέλυσε τὴν ἐκκλησίαν.

Nam periculum est ne postulemur seditionis propter diẽ hodiernum, quũ nulla subsit causa ob quã possimus reddere rationem concursus istius. Et quũ hæc dixisset, dimisit concionem.

s *Legitima concio non tantùm opponitur tumultuosæ, sed etiam illi quæ extra ordinem aduocabatur: erant enim certi dies habendis concionibus constituti.*

CAP. XX.

1. *Paulus iter in Macedoniam instituit.* 17. *Troade in mediam noctem sermonem protendans,* 9. *Eutychum per fenestram delapsum* 10. *resuscitat.* 15. *Miletum* 17. *vocatis Ephesinis Presbyteris* 23. 28. *quid se & illos maneat, exponit.*

V.

Postquã autẽ cessauit tumultus

Μετὰ δὲ τὸ παύσασθαι τὸν θόρυβον προσ-

N.

Postquam[1] autem cessauit tumultus

1 Paulus nõ vt quietiorus sed alibi laboraturus ex Ecclesiæ consensu Epheso discedit

quũ aduocasset Paulus discipulos, & cõplexus esset, abiit profecturus in Macedoniam.

Quum autem illas partes peragrasset, & hortatus illos fuisset[a] multo sermone, venit in Græciã.

[a] Copiosa enim opus erat exhortatione post istam turbam.

[2]Et ibi peractis mensibus tribus, quũ ei in Syriã prouehẽdo factæ fuissent à Iudæis insidiæ, censuit reuertendũ per Macedoniam.

[2] Præposterus zelus, etiã homicidiorũ magister. nihil autem vetat sancta prudentia malorum conatibus occurrere.

Comitabatur autem eum vsque in Asiam Sopater Beræensis: Thessalonicenses verò, Aristarchus, & Secundus, & Gaius Derbæus, & Timotheus; Asiani verò, Tychicus & Trophimus.

[3] Nocturni cœtus per se dãnari nõ possunt nec debent quum iusta eorum causa subesse possit.

Qui quum præiuissent, expectarunt nos Troade.

Nos verò enauigauimus Philippis post dies Azymorũ, & venimus ad eos Troadem intra dies quinque, vbi egimus dies septem.

[b] Ad verb. primo die Sabbathi, i. Dominico ex hoc igitur loco, & 1. Cor. 16. 2. non temerè colligitur iam tum cõsueuisse Christianos hoc die solennes conuentus agere, paulatim euanescente Iudaici Sabbathi cæremonia.

[3] [b]Primo autem die hebdomadis, coactis discipulis [c] ad frãgendum panem Paulus disserebat, abiturus postridie: produxitque sermonẽ vsque in mediam noctem.

[c] Quamuis Hebraïs panis fractio conuiuium domesticum significet hoc tamen loco de sacrificio intelligi ex ipsa re dicit.

καλεσάμενος ὁ Παῦλος τοὺς μαθητὰς καὶ ἀσπασάμενος, ἐξῆλθε πορεύεσθαι εἰς τὴν Μακεδονίαν.

2 Διελθὼν δὲ τὰ μέρη ἐκεῖνα, καὶ παρακαλέσας αὐτοὺς λόγῳ πολλῷ, ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

3 Ποιήσας τε μῆνας τρεῖς, γενομένης αὐτῷ ἐπιβουλῆς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων μέλλοντι ἀνάγεσθαι εἰς τὴν Συρίαν, ἐγένετο γνώμης τοῦ ὑποστρέφειν διὰ Μακεδονίας.

4 Συνείπετο δὲ αὐτῷ ἄχρι τῆς Ἀσίας Σώπατρος Βερροιαίου Θεσσαλονικέων δέ, Ἀρίσταρχος καὶ Σεκοῦνδος, καὶ Γάϊος Δερβαῖος καὶ Τιμόθεος· Ἀσιανοὶ δέ, Τυχικὸς καὶ Τρόφιμος.

5 Οὗτοι προελθόντες ἔμενον ἡμᾶς ἐν Τρωάδι.

6 Ἡμεῖς δὲ ἐξεπλεύσαμεν μετὰ τὰς ἡμέρας τῶν Ἀζύμων ἀπὸ Φιλίππων, καὶ ἤλθομεν πρὸς αὐτοὺς εἰς τὴν Τρωάδα, ἄχρις ἡμερῶν πέντε, οὗ διετρίψαμεν ἡμέρας ἑπτά.

7 Ἐν δὲ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων, συνηγμένων τῶν μαθητῶν τοῦ κλάσαι ἄρτον, ὁ Παῦλος διελέγετο αὐτοῖς, μέλλων ἐξιέναι τῇ ἐπαύριον· παρέτεινέ τε τὸν λόγον μέχρι μεσονυκτίου.

vocatis Paulus discipulis, & exhortatus eos, valedixit, & profectus est vt iret in Macedoniam.

Quum autẽ perambulasset partes illas, & exhortatus eos fuisset multo sermone, venit ad Græciam:

Vbi quum fuisset menses tres, factæ sunt illi insidiæ à Iudæis, nauigaturo in Syriã, habuitque consilium vt reuerteretur per Macedoniam.

Comitatus est autem eũ Sopater Pyrrhi, Beræensis: Thessalonicensium verò Aristarchus, & Secundus, & Gaius Derbæus, & Timotheus: Asiani verò, Tychicus & Trophimus.

Hi quum præcessissent, sustinuerunt nos Troade.

Nos verò nauigauimus post dies Azymorum à Philippis, & venimus ad eos Troadem in diebus quinque, vbi demorati sumus diebus septem.

Vna autem sabbathi quum conuenissemus ad frangẽdum panem, Paulus disputabat cum eis profecturus in crastinũ, protraxitque sermonem vsque in mediam noctem.

Erant autem lampades copiosæ in cœnaculo vbi eramus congregati.

Sedens autē quidam adolescens nomine Eutychus, super fenestrā, quum mergeretur somno graui, disputante diu Paulo, ductus somno cecidit de tertio cœnaculo deorsum: & sublatus est mortuus.

Ad quem quum descendisset Paulus incubuit super eum, & complexus dixit, Nolite turbari: anima enim ipsius in ipso est.

Ascendens autē, frangēsque panem, & gustans, satisque alloquutus vsque in lucem, sic profectus est.

Adduxerunt autem puerum viuentem, & cōsolati sunt non minimè.

¶ Nos autē ascendentes nauem, nauigauimus in Asson, inde suscepturi Paulum: sic enim disposuerat, ipse per terram iter facturus.

Quum autē conuenisset nobiscum in Asson, assumpto eo venimus Mitylenē.

Et inde nauigantes, sequenti die venimus cōtra Chiū: & alia die applicuimus Samum & sequenti venimus Mi-

8 Ησαν δὲ λαμπάδες ἱκαναὶ ἐν τῷ ὑπερῴῳ οὗ ἦσαν συνηγμένοι.

9 Καθήμενος δέ τις νεανίας ὀνόματι Εὔτυχος ἐπὶ τῆς θυρίδος, κατενεχθεὶς ὕπνῳ βαθεῖ, διαλεγομένου τοῦ Παύλου ἐπὶ πλεῖον, κατενεχθεὶς ἀπὸ τοῦ ὕπνου, ἔπεσεν ἀπὸ τοῦ τριστέγου κάτω, καὶ ἤρθη νεκρός.

10 Καταβὰς δὲ ὁ Παῦλος ἐπέπεσεν αὐτῷ, καὶ συμπεριλαβὼν, εἶπε, Μὴ θορυβεῖσθε· ἡ ψυχὴ γὰρ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστιν.

11 Ἀναβὰς δὲ, καὶ κλάσας ἄρτον καὶ γευσάμενος, ἐφ' ἱκανοντε ὁμιλήσας ἄχρι αὐγῆς, οὕτως ἐξῆλθεν.

12 Ἤγαγον δὲ τὸν παῖδα ζῶντα, καὶ παρεκλήθησαν οὐ μετρίως.

13 ¶ Ἡμεῖς δὲ προελθόντες ἐπὶ τὸ πλοῖον, ἀνήχθημεν εἰς τὴν Ἄσσον, ἐκεῖθεν μέλλοντες ἀναλαμβάνειν τὸν Παῦλον· οὕτω γὰρ διατεταγμένος, μέλλων αὐτὸς πεζεύειν.

14 Ὡς δὲ συνέβαλεν ἡμῖν εἰς τὴν Ἄσσον, ἀναλαβόντες αὐτὸν ἤλθομεν εἰς Μιτυλήνην.

15 Κἀκεῖθεν ἀποπλεύσαντες, τῇ ἐπιούσῃ κατήντησαμεν ἀντικρὺ Χίου· τῇ δὲ ἑτέρᾳ παρεβάλομεν εἰς Σάμον· καὶ μείναντες ἐν Τρωγυλλίῳ, τῇ ἐχομένῃ ἤλθομεν εἰς

4 Erant porrò lucernæ multæ in cœnaculo vbi erant cōgregati.

Et sedens quidam adolescens nomine Eutychus in fenestra, deiiciente *eum* somno profūdo, quū diutius dissereret Paulus, præ somno ruēs, decidit ex tertia contignatione deorsum: & sublatus est mortuus.

Quum descendisset autē Paulus, ruit in eum, & complexus dixit, Ne tumultuamini: anima enim eius in ipso est.

Quum igitur ascendisset, fregisset-que panem ac gustasset, diu colloquutus vsque ad diluculum, ita *demum* profectus est.

Adduxerunt autem puerum viuum, & recreati sunt non mediocriter.

¶ Nos autem progressi ad nauem, proiecti sumus Assōn, illinc recepturi Paulum: sic enim constituerat, pedibus ipse iter facturus.

Vt autem congressus est nobiscum ad Assōn, recepto eo venimus Mitylenen.

Et quum illinc abnauigassemus, sequēti die peruenimus cōtra Chium: postridie verò appulimus Samum: & quum diuersati essemus Trogyllij, sequēti die veni-

4 Diabolus meditans ingenti offendiculo Ecclesiæ turbare, Paulo suppeditat insignem confirmādi Euangelii occasionem.

mus Miletum.

5 Paulus Christi sedulus imitator, ad vincula perpetuo cursu properās, prius veluti testamentum cōdit, quo anteactæ vitæ rationē reddit, doctrinā à se propositam tuetur, & Ecclesiæ pastores ad perseruerantiam hortatur.

[5]Decreuerat enim Paulus præternauigare Ephesum, ne ei contingeret tempus terere in Asia. Festinabat enim, si fieri posset, vt die Pentecostes esset Hierosolymis.

Missis autē [d] Mileto *nuntiis* Ephesum: accersiuit Presbyteros Ecclesiæ.

d *Secundum indicatos locorū situs, interuallum fuit illud inter Ephesum atque Miletum, ad stadia circiter quadraginta, quæ efficiūt propè quinquaginta millia passuum Germanicæ.*

6 Veri pastoris viua imago.

[6]Qui quum ad ipsum venissent, dixit eis, Vos scitis, à primo die quo ingressus sum Asiam, quomodo vobiscum per omne tēpus fuerim:

Seruiens Domino cum omni modestia, & multis lachrymis ac tentationibus, quę mihi euenerūt in Iudæorum insidiis:

e *Nihil aut per metum, aut lucri causa subticuerim, vel aliqua ex parte dissimularim.*

Vt nihil [e] subterfugerim eorum quæ vobis conducerent, quominus *ea* vobis annuntiarem, & docerem vos publicè & per singulas domos:

7 Testificatur se, ex Dei mandato, ad vincula proficisci.

Testificans Iudæis simul & Gręcis conuersionē ad Deum, & fidem in Dominū nostrum Iesum.

f *Vinculum Spiritus vocat, instinctum Spiritus sancti impellētis ad iter Hierosolymitanum, quē prōpto paratóque animo ipse sequeretur.*

[7] Et nunc ecce, ego [f] vinctus Spiritū proficiscor in Hierusalē, ignorans quæ

Μίλητον.

16 Εκρινε γὰρ ὁ Παῦλος παραπλεῦσαι τὴν Εφεσον, ὅπως μὴ γένηται αὐτῷ χρονοτριβῆσαι ἐν τῇ Ασίᾳ. ἔσπευδε γὰρ, εἰ δυνατὸν ἦν αὐτῷ, τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς γενέσθαι εἰς Ιεροσόλυμα.

17 Ἀπὸ δὲ τῆς Μιλήτου πέμψας εἰς Εφεσον, μετεκαλέσατο τοὺς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας.

18 Ὡς δὲ παρεγένοντο πρὸς αὐτὸν, εἶπεν αὐτοῖς, Υμεῖς ἐπίστασθε, ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἀφ' ἧς ἐπέβην εἰς τὴν Ασίαν, πῶς μθ' ὑμῶν τὸν πάντα χρόνον ἐγενόμην·

19 Δουλεύων τῷ Κυρίῳ μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης, καὶ πολλῶν δακρύων καὶ πειρασμῶν, τῶν συμβάντων μοι ἐν ταῖς ἐπιβουλαῖς τῶν Ιουδαίων·

20 Ὡς οὐδὲν ὑπεστειλάμην τῶν συμφερόντων, τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν, καὶ διδάξαι ὑμᾶς δημοσίᾳ καὶ κατ' οἴκους·

21 Διαμαρτυρόμενος Ιουδαίοις τε καὶ Ελλησι τὴν εἰς τὸν Θεὸν μετάνοιαν, καὶ πίστιν τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ιησοῦν Χριστόν.

22 Καὶ νῦν ἰδοὺ, ἐγὼ δεδεμένος τῷ πνεύματι, πορεύομαι εἰς Ιερουσαλὴμ, τὰ ἐν αὐτῇ

letum.

Proposuerat enim Paulus transnauigare Ephesum, nequa mora illi fieret in Asia. Festinabat enim, si possibile sibi esset, vt diem Pentecostes faceret Ierosolymis.

A Mileto autem mittens Ephesum, vocauit maiores natu Ecclesiæ.

Qui quum venissent ad eum, & simul essent, dixit eis, Vos scitis, à prima die qua ingressus sum in Asiam, qualiter vobiscum per omne tempus fuerim:

Seruiens Domino cum omni humilitate & lachrymis & tentationibus, quæ mihi acciderunt ex insidijs Iudæorum:

Quomodo nihil subtraxerim vobis vtilium, quominus annuntiarem vobis & docerem vos publicè & per domos:

Testificans Iudæis atque Gentilibus in Deum pœnitentiam, & fidem in Dominum nostrū Iesum Christum.

Et nunc ecce alligatus ego Spiritu, vado in Ierusalem: quæ in ea ventura sint

sint mihi, ignorans:

συναντήσοντά μοι μὴ εἰδώς·

in ea mihi occurrẽte

Nisi quòd Spiritus sanctus per omnes ciuitates mihi protestatur, dicens, quoniam vincula & tribulationes Ierosolymis me manent.

23 Πλὴν ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ πόλιν διαμαρτύρεται, λέγον ὅτι δεσμά με καὶ θλίψεις μένουσιν.

Nisi quòd Spiritus sanctus per singulas vrbes testificatur, dicens vincula & afflictiones me manere.

Sed nihil horum vereor, nec facio animam meam pretiosiorem quàm me, dummodo consummem cursum meum & ministeriũ quod accepi à Domino Iesu testificari Euangelium gratiæ Dei.

24 Ἀλλ' οὐδενὸς λόγον ποιοῦμαι, οὐδὲ ἔχω τὴν ψυχήν μου τιμίαν ἐμαυτῷ, ὡς τελειῶσαι τὸν δρόμον μου μετὰ χαρᾶς, καὶ τὴν διακονίαν ἣν ἔλαβον παρὰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, διαμαρτύρασθαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ.

Sed nullius rei habeo rationem, neque vita me mihi ipsi cara est, vt peragã cursum meum cum gaudio, & ministerium quod accepi à Domino Iesu, ad testificãdum Euangeliũ gratiæ Dei.

Et nunc ecce, ego scio quia amplius nõ videbitis faciẽ meã vos omnes, per quos transiui, prædicans regnum Dei.

25 Καὶ νῦν ἰδοὺ, ἐγὼ οἶδα ὅτι οὐκέτι ὄψεσθε τὸ πρόσωπόν μου ὑμεῖς πάντες, ἐν οἷς διῆλθον κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Et nunc ecce, ego scio non amplius visuros faciem meam vllos ex vobis omnibus, per quos transiui prædicans regnum Dei.

Quapropter contestor vos hodierna die quia mundus sum à sanguine omnium.

26 Διὸ μαρτύρομαι ὑμῖν ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ὅτι καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων.

Ideo testor vobis hodierno die, me[g] purum esse à sanguine omnium.

Non enim subterfugi quominus annuntiarem omne cõsilium Dei vobis.

27 Οὐ γὰρ ὑπεστειλάμην τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν πᾶσαν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ.

[8] Non enim subterfugi quominus annuntiarem vobis omne Dei consilium.

Attendite vobis & vniuerso gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo.

28 Προσέχετε οὖν ἑαυτοῖς, καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ ἐν ᾧ ὑμᾶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους, ποιμαίνειν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος.

Attendite igitur vosipsos, & totũ gregem in quo vos Spiritus sanctus constituit Episcopos, ad [h] pascendam Ecclesiam [i] Dei, quã proprio [k] illo sanguine acquisiuit.

Ego scio quoniam intrabunt post discessionem meã lupi

29 Ἐγὼ γὰρ οἶδα τοῦτο, ὅτι εἰσελεύσονται μετὰ τὴν ἄφιξίν μου λύκοι

[9] Ego enim hoc noui, post discessum meum lupos

g *Si perieritis, nullã tamen in me culpam fore, Vide supr. 18. 6.*

8 Doctrina Apostolica est omnibus modis absolutissima.

h *Custodiendã, instituendã & regendam.*

i *Illustris sententia de Christi Deitate, & ostendens rectẽ in persona huius, propter vnionem duarũ naturarũ tribui vni in concreto proprietatem alterius id quod pia antiquitas, mentione communicationis proprietatum, religiosè explicauit.*

k *Articulus additus excellẽtiã huius sanguinis indicat.*

9 Prophetia de pastoribus in lupos mox degeneraturis: aduersus eos qui de nuda personali successione gloriantur.

graues, non parcentes gregi, ingressuros esse in vos:

Et ex vobisipsis exorituros qui loquantur peruersa, vt [l] discipulos post se abstrahant.

l *Abundãtia miseriæ, nimirum absentia tanti pastoris, & ingressus laporum.*

Ideò vigilate, memores me per triẽnium nocte & die non cessasse cum lachrymis monere vnumquenque.

10 Et nunc quoque, fratres, commẽdo vos Deo & sermoni gratiæ ipsius: qui *quidem Deus* potest superstituere, & dare vobis quod[m] hæreditatis iure possideatis cum sanctificatis omnibus.

10 Dei potentia & gratuitæ ipsius promissiones in Verbo patefactæ, sunt Euangelici ministerii sustentacula.

m *Tanquã filii atque ideo ex gratuita beneuolentia.*

11 Argentum & aurum aut vestem nullius concupiui:

11 Auaritia in primis pastoribus vitanda.

Imò ipsi nostis, vsibus meis, & iis qui mecum sunt, manus istas ministrasse.

In omnibus ostendi vobis oportere sic laborando [n] suscipere infirmos, & meminisse verborum Iesu, ipsum *videlicet* dixisse, Beatum est dare potius quàm accipere.

n *Quasi porrecta manu, alioquin collapsuros retinere*

Et quum hæc dixisset, positis genibus suis, orauit cum illis omnibus.

12 Euangelium non tollit, sed verè regit naturales affectus.

12 Magnus autẽ fletus omniũ ortus est:

βαρεῖς εἰς ὑμᾶς, μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου·

30 Καὶ ἐξ ὑμῶν αὐτῶν ἀναστήσονται ἄνδρες λαλοῦντες διεστραμμένα, τοῦ ἀποσπᾶν τοὺς μαθητὰς ὀπίσω αὐτῶν.

31 Διὸ γρηγορεῖτε, μνημονεύοντες ὅτι τριετίαν νύκτα καὶ ἡμέραν οὐκ ἐπαυσάμην μετὰ δακρύων νουθετῶν ἕνα ἕκαστον.

32 Καὶ τανῦν παρατίθεμαι ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, τῷ Θεῷ, καὶ τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, τῷ δυναμένῳ ἐποικοδομῆσαι καὶ δοῦναι ὑμῖν κληρονομίαν ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πᾶσιν.

33 Ἀργυρίου ἢ χρυσίου ἢ ἱματισμοῦ οὐδενὸς ἐπεθύμησα·

34 Αὐτοὶ δὲ γινώσκετε ὅτι ταῖς χρείαις μου, καὶ τοῖς οὖσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὗται.

35 Πάντα ὑπέδειξα ὑμῖν ὅτι οὕτω κοπιῶντας δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων· μνημονεύειν τε τῶν λόγων τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ὅτι αὐτὸς εἶπε, Μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν.

36 Καὶ ταῦτα εἰπὼν, θεὶς τὰ γόνατα αὐτοῦ, σὺν πᾶσιν αὐτοῖς προσηύξατο.

37 Ἱκανὸς δὲ ἐγένετο κλαυθμὸς πάντων·

graues in vos, non parcentes gregi:

Et ex vobisipsis exurgent viri loquẽtes peruersa, vt abducant discipulos post se.

Propter quod vigilate, memoria retinentes quoniã per triennium nocte & die non cessaui, cum lachrymis monens vnũquenque vestrũ.

Et nunc commendo vos Deo & verbo gratiæ ipsius, qui potens est ædificare, & dare hæreditatẽ in sanctificatis omnibus.

Argentum aut aurum aut vestem nullius concupiui:

Ipsi scitis quoniã ad ea quæ mihi opus erant, & his qui mecum sunt ministrauerunt manus istæ. 1.Cor.4.12 1.thes.2.9 2.thes.3.9

Omnia ostẽdi vobis quoniam sic laborantes oportet suscipere infirmos, ac meminisse verbi Domini Iesu, quoniã ipse dixit, Beatius est magis dare, quàm accipere.

Et quum hæc dixisset, positis genibus suis orauit cum omnibus illis.

Magnus autẽ fletus factus est omniũ:

&

& procumbentes super collũ Pauli, osculabantur eum:

Dolentes maximè in verbo quod dixerat, quoniam amplius faciem eius non essent visuri: & deducebant eum ad nauem.

καὶ ἐπιπεσόντες ἐπὶ τὸν τράχηλον τοῦ Παύλου, κατεφίλουν αὐτόν·

38 Ὀδυνώμενοι μάλιστα ἐπὶ τῷ λόγῳ ᾧ εἰρήκει, ὅτι οὐκέτι μέλλουσι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ θεωρεῖν· προέπεμπον δὲ αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον.

& ruentes in collum Pauli, deosculabantur eum:

Cruciati maximè ob sermonem quem dixerat, ipsos nõ esse amplius faciem eius conspecturos: & deduxerunt eum ad nauim.

CAP. XXI.

1. *Paulus Ierosolymam tendens,* 8. *Cæsareæ Philippum Euangelistam conuenit.* 10. *Eius etiam vincula prædicit Agabus.* 17. *Ierosolymam quum aduenisset,* 26. *templum ingressus,* 27. *comprehenditur à Iudæis.* 12. *Per Lysiam tribunum iisdem eripitur.*

V.

QVum autẽ factum esset vt nauigaremus abstracti ab eis, recto cursu venimus Coum: & sequenti die Rhodum, & inde Pataram.

Et quum inuenissemus nauem trãsfretantem in Phœnicem ascendentes nauigauimus.

Quum apparuissemus autem Cypro, relinquentes eam ad sinistram, nauigauimus in Syriam, & venimus Tyrum: ibi enim nauis expositura erat onus.

Inuentis autem discipulis, mansimus ibi diebus septem: qui Paulo dicebant per Spiritũ, ne ascenderet Ierosolymam.

ΩΣ δὲ ἐγένετο ἀναχθῆναι ἡμᾶς ἀποσπασθέντας ἀπ' αὐτῶν, εὐθυδρομήσαντες ἤλθομεν εἰς τὴν Κῶν· τῇ δὲ ἑξῆς εἰς τὴν Ῥόδον, κἀκεῖθεν εἰς Πάταρα.

2 Καὶ εὑρόντες πλοῖον διαπρῶν εἰς Φοινίκην, ἐπιβάντες ἀνήχθημεν.

3 Ἀναφανέντες δὲ τὴν Κύπρον, καὶ καταλιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον, ἐπλέομεν εἰς Συρίαν, καὶ κατήχθημεν εἰς Τύρον· ἐκεῖσε γὰρ ἦν τὸ πλοῖον ἀποφορτιζόμενον τὸν γόμον.

4 Καὶ ἀνεύροντες τοὺς μαθητὰς, ἐπεμείναμεν αὐτοῦ ἡμέρας ἑπτά· οἵτινες τῷ Παύλῳ ἔλεγον διὰ τοῦ πνεύματος, μὴ ἀναβαίνειν εἰς Ιερουσαλήμ.

N.

VT [1] autem prouecti sumus, auulsi ab eis, recto cursu venimus Coum: & sequenti die Rhodum, & illinc Patara.

Et inuenta naui quæ traiiciebat in Phœnicem, *ea* conscensa, prouecti sumus.

Quum autem cœpisset nobis apparere Cyprus, ea ad sinistram relicta, nauigauimus in Syriam, & deuecti sumus Tyrum: illic enim nauis erat suũ onus expositura.

Permansimus autem ibidem dies septem, inuentis discipulis: qui Paulo dicebant [a] per Spiritũ, ne ascẽderet in Hierusalem.

[1] Vocationis cursum interdũ homines nõ tãtum amici, sed etiam Spiritu Dei præditi conantur remorari: sed nostrũ officium est, vbi nos vocarià Deo scimus, sine vlla prorsus exceptione pergere.

[a] *Qui prædicebant per Spiritum, quæ pericula immi nerent Paulo, illud quidem vt Propheta, at humana affectione illum deterrebãt ne Hierosolymã proficisceretur.*

Sed peractis illis diebus, abiimus, omnibus deducentibus nos cum vxoribus & liberis, donec vrbem exiuissemus, & positis genibus in litore, precati sumus.

5 Ὅτε δὲ ἐγένετο ἡμᾶς ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας, ἐξελθόντες ἐπορευόμεθα, προπεμπόντων ἡμᾶς πάντων σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, ἕως ἔξω τῆς πόλεως· καὶ θέντες τὰ γόνατα ἡμῶν ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν προσηυξάμεθα.

Et expletis diebus profecti ibamꝰ, deducentibus nos omnibus cum vxoribus & filiis vsque foras ciuitatem: & positis genibus in litore, orauimus.

Et alij alios complexi, conscendimus nauim: illi autem reuersi sunt ad suos.

6 Καὶ ἀσπασάμενοι ἀλλήλους, ἐπεβήμεν εἰς τὸ πλοῖον· ἐκεῖνοι δὲ ὑπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια.

Et quum valefecissemus inuicē, ascendimus nauem: illi autem redierūt in sua.

Nos verò nauigatione perfecta, peruenimus Tyro Ptolemaida: & salutatis fratribus, mansimus diem vnum apud eos.

7 Ἡμεῖς δὲ τὸν πλοῦν διανύσαντες, ἀπὸ Τύρου κατηντήσαμεν εἰς Πτολεμαΐδα, καὶ ἀσπασάμενοι τοὺς ἀδελφούς, ἐμείναμεν ἡμέραν μίαν παρ' αὐτοῖς.

Nos verò nauigatione expleta, à Tyro descendimus Ptolemaidam: & salutatis fratribus, mansimus die vna apud illos

Postridie verò egressi Paulus & nos qui cum eo eramus, venimus Cæsaream: & ingressi domum Philippi Euangelistæ (qui erat bvnus ex illis septem) mansimus apud eum.

8 Τῇ δὲ ἐπαύριον ἐξελθόντες οἱ περὶ τὸν Παῦλον ἤλθομεν εἰς Καισάρειαν· καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκον Φιλίππου τοῦ εὐαγγελιστοῦ, (τοῦ ὄντος ἐκ τῶν ἑπτὰ) ἐμείναμεν παρ' αὐτῷ.

Alia autem die profecti, venimus Cæsaream: & intrantes domum Philippi Euangelistæ, (qui erat de septē) mansimus apud eū. Supra, 6.

b *De septē Diaconis loquitur, de quibus antea cap. 6.*

Huic autem erant quatuor filiæ virgines cprophetantes.

9 Τούτῳ δὲ ἦσαν θυγατέρες παρθένοι τέσσαρες προφητεύουσαι.

Huic autē erant quatuor filiæ virgines, prophetantes.

c *Peculiari dono prædicendi futura erāt instructæ.*

Et quum moraremur per dies aliquot, superuenit quidam à Iudæa Propheta, nomine Agabus:

10 Ἐπιμενόντων δὲ ἡμῶν ἡμέρας πλείους, κατῆλθέ τις ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας προφήτης ὀνόματι Ἄγαβος·

Et quum moraremur per dies aliquot, superuenit quidam à Iudæa Propheta, nomine Agabus:

Qui quum venisset ad nos, sumpsit zonam Pauli, & vinctis sibi pedibus ac manibus, dixit, Hæc dicit Spiritus sanctus, Virum

11 Καὶ ἐλθὼν πρὸς ἡμᾶς, ἦρε τὴν ζώνην Παύλου, καὶ δήσας τε αὐτοῦ τοὺς ἑαυτοῦ πόδας καὶ τὰς χεῖρας, εἶπε, Τάδε λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, Τὸν ἄνδρα

Is quum venisset ad nos, tulit zonam Pauli, & alligans sibi pedes & manus dixit, Hæc dicit Spiritꝰ sanctus, Virū

cuius est zona hæc, sic alligabunt in Ierusalem Iudæi, & tradent in manus Gentium.

οὗ ὅζιν ἡ ζώνη αὕτη, οὕτω δήσουσιν ἐν Ιερουσαλὴμ οἱ Ιουδαῖοι, καὶ παραδώσουσιν εἰς χεῖρας ἐθνῶν.

cuius est hæc zona, ita vincient in Hierusalem Iudæi, tradéntque in manus Gentium.

Quod quum audissemus, rogabamus nos & qui loci illius erant, ne ascenderet Ierosolymam.

12 Ως δὲ ἠκούσαμεν ταῦτα, παρεκαλέσαμεν ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἐντόπιοι τοῦ μὴ ἀναβαίνειν αὐτὸν εἰς Ιερουσαλήμ.

Vt verò ista audiuimus, rogabamus & nos & qui in eo loco erant, ne ascenderet in Hierusalem.

Tunc respondit Paulus, & dixit, Quid facitis flentes & affligentes cor meum? Ego enim nō solùm alligari, sed & mori in Ierusalem paratus sum propter nomen Domini Iesu.

13 Ἀπεκρίθη δὲ ὁ Παῦλος, Τί ποιεῖτε, κλαίοντες καὶ συνθρύπτοντές μου τὴν καρδίαν; ἐγὼ γὰρ οὐ μόνον δεθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖν εἰς Ιερουσαλὴμ ἑτοίμως ἔχω ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου Ιησοῦ.

Tunc respondit Paulus, Quid facitis flentes & comminuentes cor meum? Nam ego nō solùm vinciri, sed & mori paratus sum in Hierusalem pro nomine Domini Iesu.

Quum igitur nō assentiretur, acquieuimus, dicentes, Fiat Domini voluntas.

14 Μὴ πειθομένου δὲ αὐτοῦ, ἡσυχάσαμεν, εἰπόντες, Τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου γινέσθω.

2 Quum igitur nō assentiretur, acquieuimus, dicentes, Fiat Domini voluntas.

2 Dei volūtas, omnium affectuū frænum est in iis qui Dei glorium seriò quærūt.

Porrò post dies istos collectis sarcinis ascendimus in Hierusalem.

15 Μετὰ δὲ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐπισκευασάμενοι ἀνεβαίνομεν εἰς Ιερουσαλήμ.

Venerunt autem simul etiam quidam ex discipulis Cæsarea nobiscum, adducētes secum apud quem hospitaremur, Mnasonem quendā Cyprium antiquum discipulum.

16 Συνῆλθον δὲ καὶ τῶν μαθητῶν ἀπὸ Καισαρείας σὺν ἡμῖν, ἄγοντες παρ' ᾧ ξενισθῶμεν, Μνάσωνί τινι Κυπρίῳ, ἀρχαίῳ μαθητῇ.

Quum igitur peruenissemus Hierosolymam, libēter exceperūt nos fratres.

Sequenti autem die introiit Paulus nobiscum ad Iacobum: & omnes Presbyteri adfuerunt.

17 Γενομένων δὲ ἡμῶν εἰς Ιεροσόλυμα, ἀσμένως ἐδέξαντο ἡμᾶς οἱ ἀδελφοί.

18 Τῇ δὲ ἐπιούσῃ εἰσήει ὁ Παῦλος σὺν ἡμῖν πρὸς Ιάκωβον· πάντες τε παρεγένοντο οἱ πρεσβύτεροι.

3 Quos complexus, exposuit sigilla-

3 Deus autor celebrandus omnium rectè dictorū & factorum

tim quæ Deus fecisset inter Gentes per ipsius ministerium.

4 In reb⁹ mediis (quales erant nō Pharisaicæ traditiones, sed legales ceremoniæ, tātisper dū plenius patefieret Iudæis Christiana libertas) præcipit charitas vt fratribus, non præfractè & malitiosè reluctātibus veritati, sed nondū plenè institutis quoad eius fieri potest (præsertim quū de tota aliqua multitudine agitur) nos ipsos vltrò accommodemus.

4 At illi *his* auditis, glorificauerunt Dominum: & dixerūt ei, Conspicis frater, quot sint millia Iudæorum qui crediderunt: sūntque omnes accensi zelo Legis.

Audierunt autem de te ex aliorum sermone, te defectionē à Mose docere omnes qui inter Gentes sunt Iudæos, & dicere eos nō debere circuncidere filios, neque *secundùm* ritus ambulare.

Quid est ergo? omninò oportet conuenire multitudinē: audient enim te venisse.

Hoc igitur fac quod tibi dicimus: Sūt nobis viri quatuor [d] voto obnoxij:

His assumptis [e] sanctificator cum eis, & [f] adde ad eorum sumptus, vt radant capita, & norint omnes nihil esse eorū quæ de te fama acceperunt, sed te quoque ita incedere vt Legē obserues.

De iis autem qui crediderunt ex Gentibus, nos scripsimus, & decreuimus ne quid huiusmodi obseruent, nisi vt caueant ab iis quæ sunt immolata simulachris, & à sanguine, & suffocatis, & scortatione.

d *Ad verb. habentes votum super se.*

e *i. Consecrator: hîc siquidem de impuris non agitur, sed de iis qui Nazareatus voto essent obstricti.*

f *Vt tu huic voto non tantùm interfuisse, sed etiam præfuisse videare: ideo postea dicitur Paulus dies purificationis denuntiasse. Nā quāuis in Nazareorum oblationes essent sumptus decreti, licebat tamē iis aliquid adiicere.*

ἓν ἕκαστον ὧν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἔθνεσι διὰ τῆς διακονίας αὐτοῦ.

20 Οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐδόξαζον τὸν Κύριον· εἶπόν τε αὐτῷ, Θεωρεῖς ἀδελφὲ, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ιουδαίων τῶν πεπιστευκότων· καὶ πάντες ζηλωταὶ τοῦ νόμου ὑπάρχουσι.

21 Κατηχήθησαν δὲ περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν διδάσκεις ἀπὸ Μωσέως τοὺς κατὰ τὰ ἔθνη πάντας Ιουδαίους, λέγων μὴ περιτέμνειν αὐτοὺς τὰ τέκνα, μηδὲ τοῖς ἔθεσι περιπατεῖν.

22 Τί οὖν ἐστι; πάντως δεῖ πλῆθος συνελθεῖν· ἀκούσονται γὰρ ὅτι ἐλήλυθας.

23 Τοῦτο οὖν ποίησον ὅ σοι λέγομεν· Εἰσὶν ἡμῖν ἄνδρες τέσσαρες εὐχὴν ἔχοντες ἐφ' ἑαυτῶν·

24 Τούτους παραλαβὼν, ἁγνίσθητι σὺν αὐτοῖς, καὶ δαπάνησον ἐπ' αὐτοῖς, ἵνα ξυρήσωνται τὴν κεφαλήν· καὶ γνῶσι πάντες ὅτι ὧν κατήχηνται περὶ σοῦ οὐδέν ἐστιν, ἀλλὰ στοιχεῖς καὶ αὐτὸς τὸν νόμον φυλάσσων.

25 Περὶ δὲ τῶν πεπιστευκότων ἐθνῶν ἡμεῖς ἐπεστείλαμεν, κρίναντες μηδὲν τοιοῦτον τηρεῖν αὐτοὺς, εἰ μὴ φυλάσσεσθαι αὐτοὺς τό, τε εἰδωλόθυτον, καὶ τὸ αἷμα, καὶ πνικτὸν, καὶ πορνείαν.

singula, quæ Deus fecisset in Gentibus per ministerium ipsius.

At illi quum audissent, magnificabant Deum: dixerúntque ei, vides frater quot millia sunt in Iudæis qui crediderunt: & omnes æmulatores sunt Legis.

Audierunt autē de te quia dicessionē doceas à Moyse eorum qui per Gentes sunt Iudæorum, dicens, non debere eos circūcidere filios suos, neque secundū consuetudinē ingredi.

Quid ergo est? vtique oportet conuenire multitudinem: audient enim te superuenisse.

Hoc ergo fac quod tibi dicimus: Sunt nobis viri quatuor, votum habentes super se:

His assumptis sanctificate cū illis, & impende in illis, vt radāt capita: et sciēt omnes quia quæ de te audierunt, falsa sunt: sed ambulas et ipse custodiens Legē. Supra, 18. 18. nu. 6. 18.

De his autem qui crediderunt ex Gentibus nos scripsimus iudicantes vt abstineant se ab idolis, immolato, et sanguine, & suffocato, & fornicatione.

Tunc

Tunc Paulus assumptis viris, postera die purificatus cũ illis intrauit in templum, annuntians expletionem dierum purificationis, donec offerretur pro vnoquoque eorum oblatio.

26 Τότε ὁ Παῦλος παραλαβὼν τοὺς ἄνδρας, τῇ ἐχομένῃ ἡμέρᾳ σὺν αὐτοῖς ἁγνισθεὶς εἰσῄει εἰς τὸ ἱερὸν, διαγγέλλων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἡμερῶν τοῦ ἁγνισμοῦ· ἕως οὗ προσηνέχθη ὑπὲρ ἑνὸς ἑκάστου αὐτῶν ἡ προσφορά.

Tum Paulus assumptis viris illis, sequẽti die cum eis sanctificatus ingressus est in templum, g denũtians expletionem dierum sanctificationis, vsque dum oblata fuit pro vnoquoque eorũ oblatio

g *Significãda erat sacerdotibus dierũ expletio, nam quo die Nazareorum votum finiebatur, offerenda erant sacrificia.*

Dum autem septem dies consummarentur, hi qui de Asia erant Iudæi, quum vidissent eum in templo, concitauerunt omnem populũ, & iniecerunt ei manus:

37 Ὡς δὲ ἔμελλον αἱ ἑπτὰ ἡμέραι συντελεῖσθαι, οἱ ἀπὸ τῆς Ασίας Ιουδαῖοι θεασάμενοι αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ, συνέχεον πάντα τὸν ὄχλον, καὶ ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτόν·

5 Quum autem septem illi dies iam essent explendi, quidã Iudæi ex Asia, eum conspicati in templo, conturbarunt totam turbam, & iniecerunt manus in eum:

5 Zelus præposterus maximæ confusionis & magnorum scelerum causa.

Clamantes Viri Israelitæ, adiuuate: hic est homo qui aduersus populum & Legem & locũ hunc, omnes vbique docens: insuper & Gentiles induxit in templum, & violauit sanctum locum istum.

28 Κράζοντες, Ανδρες Ισραηλῖται, βοηθεῖτε· οὗτός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος ὁ κατὰ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ νόμου καὶ τοῦ τόπου τούτου πάντας πανταχοῦ διδάσκων· ἔτι τε καὶ Ελληνας εἰσήγαγεν εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ κεκοίνωκε τὸν ἅγιον τόπον τοῦτον.

Clamantes, Viri Israelitæ, succurrite: hic est homo ille qui aduersus populum & Legem & locũ hunc omnes vbique docet: atque adeò Græcos introduxit in tẽplũ, & polluit sanctum locum istum.

(Viderant enim Throphimum Ephesium in ciuitate cum ipso, quẽ existimauerunt quoniam in tẽplum introduxisset Paulus)

29 (Ησαν γὰρ προεωρακότες Τρόφιμον τὸν Εφέσιον ἐν τῇ πόλει σὺν αὐτῷ, ὃν ἐνόμιζον ὅτι εἰς τὸ ἱερὸν εἰσήγαγεν ὁ Παῦλος)

(Viderant enim anteà Trophimum Ephesium in vrbe cum eo, quem existimabant fuisse à Paulo introductum in templum)

Commotáque est ciuitas tota: & facta est concursio populi, & apprehendentes Paulum, trahebant eum extra templũ: et statim clausæ sunt ianuæ.

30 Εκινήθη τε ἡ πόλις ὅλη, καὶ ἐγένετο συνδρομὴ τοῦ λαοῦ· καὶ ἐπιλαβόμενοι τοῦ Παύλου, εἷλκον αὐτὸν ἔξω τοῦ ἱεροῦ· καὶ εὐθέως ἐκλείσθησαν αἱ θύραι.

Commota est igitur vrbs tota, & factus est concursus populi: & prehensum Paulum trahebant è templo: statimque clausæ sunt fores.

Quærentibus autem eum occidere, nuntiatum est Tribuno cohortis quia tota confunditur Ierusalem:

31 Ζητούντων δὲ αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ἀνέβη φάσις τῷ χιλιάρχῳ τῆς σπείρας ὅτι ὅλη συγκέχυται Ιερουσαλήμ·

6 Studentibus autem ipsis eum trucidare, peruenit fama ad Tribunum cohortis, totam Hierusalẽ conturbatam esse:

6 Dominꝰ inter ipsos etiam profanos inuenit qui aliorum conatus impediant.

Qui eo ipso *momẽto* acceptis militibus ac Centurionibus, decurrit ad illos. At illi quum vidissent Tribunum & milites, cessarũt verberare Paulum.

32 Ος ἐξαυτῆς παραλαβὼν στρατιώτας καὶ ἑκατοντάρχους, κατέδραμεν ἐπ' αὐτούς. Οἱ δὲ ἰδόντες τον χιλίαρχον καὶ τοὺς στρατιώτας, ἐπαύσαντο τύπτοντες τὸν Παῦλον.

Qui statim assumptis militibus et Cẽturionibus, decurrit ad illos: qui quum vidissent Tribunum & milites, cessauerunt percutere Paulum.

Tunc appropinquans Tribunus prehendit eum, & iussit vinciri catenis duabus: & percontatus est quisnam esset, & quid fecisset.

33 Τότε ἐγγίσας ὁ χιλίαρχος ἐπελάβετο αὐτοῦ, καὶ ἐκέλευσε δεθῆναι ἁλύσεσι δυσί· καὶ ἐπυνθάνετο τίς ἂν εἴη, καὶ τί ἐστι πεποιηκώς.

Tunc accedens Tribunus apprehendit eum, & iussit eũ alligari catenis duabus: & interrogabat quis esset, & quid fecisset.

Alij autem aliud clamabant in turba: & quum non posset certi *quicquam* cognoscere propter tumultum, iussit duci in castra.

34 Αλλοι δὲ ἄλλό τι ἐβόων ἐν τῷ ὄχλῳ· μὴ δυνάμενος δὲ γνῶναι τὸ ἀσφαλὲς διὰ τὸν θόρυβον, ἐκέλευσεν ἄγεσθαι αὐτὸν εἰς τὴν παρεμβολήν.

Alij autem aliud clamabant in turba: & quum non posset certum cognoscere præ tumultu, iussit duci eum in castra.

Quum igitur peruenisset ad gradus, euenit vt portaretur à militibus, propter violentiam turbæ.

35 Ο τε δὲ ἐγένετο ἐπὶ τοὺς ἀναβαθμοὺς, συνέβη βαστάζεσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, διὰ τὴν βίαν τοῦ ὄχλου.

Et quum venisset ad gradus, contigit vt portaretur à militibus propter, vim populi.

Sequebatur enim multitudo populi, clamans, Tolle eum.

36 Ηκολούθει γὰρ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, κράζον, Αἶρε αὐτόν.

Sequebatur enim multitudo populi, clamans, Tolle eum.

Et quum iam introducendus esset in castra Paulus, dicit Tribuno, Licétne mihi aliquid tibi dicere? Qui dicit, Græcè nosti?

37 Μέλλων τε εἰσάγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολὴν ὁ Παῦλος, λέγει τῷ χιλιάρχῳ, Εἰ ἔξεστί μοι εἰπεῖν τι πρός σε; Ο δὲ ἔφη, Ελληνιστὶ γινώσκεις;

Et quum cœpisset induci in castra Paulus, dicit Tribuno, Si licet mihi loqui aliquid ad te? Qui dixit, Græcè nosti?

Nónne tu es [h] Ægyptius ille qui ante hos dies ad seditionẽ concitasti & eduxisti in desertum quatuor millia [i] sicariorum?

38 Οὐκ ἄρα σὺ εἶ ὁ Αἰγύπτιος ὁ πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀναστατώσας καὶ ἐξαγαγὼν εἰς τὴν ἔρημον τοὺς τετρακισχιλίους ἄνδρας τῶν σικαρίων;

Nónne tu es Ægyptius qui ante hos dies tumultum concitasti, & eduxisti in desertum quatuor millia virorum sicariorum?

Dixit autem Paulus, Ego quidem sum Iudæus, Tarsensis, nõ

39 Εἶπε δὲ ὁ Παῦλος, Εγὼ ἄνθρωπος μέν εἰμι Ιουδαῖος, Ταρσεὺς, τῆς

Et dixit ad eum Paulus, Ego homo sum quidem Iudæus à Tarso, Ciciliæ

h *De isto Ægyptio, qui triginta millia hominum coegit, vide Ioseph. lib. 2. ca. 12. De bello iudaico.*

i *Vtitur sicariorum nomine Græcè loquens, Græca tamen inflexione. sicarius autem à sica dicitur.*

Ciliciæ non ignotæ ciuitatis municeps: rogo autem te, permitte mihi loqui ad populum.

Et quum ille permisisset, Paulus stãs in gradibus annuit manu ad plebem: et magno silentio facto, alloquutus est lingua Hebræa, dicens,

Κιλικίας οὐκ ἀσήμου πόλεως πολίτης· δέομαι δέ σου, ἐπίτρεψόν μοι λαλῆσαι πρὸς τὸν λαόν.

40 Ἐπιτρέψαντος δὲ αὐτοῦ, ὁ Παῦλος ἑστὼς ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν, κατέσεισε τῇ χειρὶ τῷ λαῷ· πολλῆς δὲ σιγῆς γενομένης, προσεφώνησε τῇ Ἑβραΐδι διαλέκτῳ, λέγων,

obscuræ Cilicum vrbis ciuis: cęterũ rogo te, permitte mihi vt alloquar populum.

Quum igitur ille permisisset, Paulus stans in gradibus, manu silentium postulauit à plebe: & magno silentio facto, loquutus est linguaHebræa, dicens,

Cap. XXII.

1. *Paulum rationem fidei suæ reddentem,* 22. *aliquandiu Iudæi audiunt* 23. *Illis verò clamantibus,* 24. *Virgis examinari iussus,* 27. *Romanum se ciuem esse declarat.*

V.

Viri fratres & patres, audite quam ad vos nunc reddo rationem.

(Quum audissent autem quia Hebræa lingua loqueretur ad illos, magis præstiterunt silentium: et dicit,)

Ego sum vir Iudæus natus Tarso Ciliciæ, nutritus autem in ista ciuitate, secus pedes Gamaliel, eruditus iuxta veritatem paternæ legis, æmulator Legis sicut & vos omnes estis hodie:

Qui hanc viam persequutus sum vsque ad mortem, alligans & tradens in custodias viros ac mulieres:

Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκούσατέ μου τῆς πρὸς ὑμᾶς νῦν ἀπολογίας.

2 (Ἀκούσαντες δὲ ὅτι τῇ Ἑβραΐδι διαλέκτῳ προσφωνεῖ αὐτοῖς, μᾶλλον παρέσχον ἡσυχίαν· καὶ φησιν,)

3 Ἐγώ μέν εἰμι ἀνὴρ Ἰουδαῖος, γεγεννημένος ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας, ἀνατεθραμμένος δὲ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιὴλ, πεπαιδευμένος κατ' ἀκρίβειαν τοῦ πατρῴου νόμου, ζηλωτὴς ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ, καθὼς πάντες ὑμεῖς ἐστε σήμερον·

4 Ὃς ταύτην τὴν ὁδὸν ἐδίωξα ἄχρι θανάτου, δεσμεύων καὶ παραδιδοὺς εἰς φυλακὰς ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας·

N.

Viri fratres & patres, audite meam, qua nunc apud vos vtor, defensionem.

(Quum audissent autem eum Hebræa lingua ipsos alloqui, magis præbuerunt silentium: & dixit,)

1 Ego quidem sum Iudæus, natus Tarsi, vrbe Ciliciæ, nutritus verò in hac ipsa vrbe a ad pedes Gamalielis, institutus ad exquisitam formam patriæ Legis, zelo Dei accensus sicut & vos omnes estis hodie:

Qui hoc vitæ genus persequutus sum vsque ad mortẽ, vinciens ac tradens in carcerem tum viros tum mulieres:

1 Paulus breui antea ætate narrationẽ suam tum vocationem tum doctrinam vt diuinam asserit.

a i. Assiduus auditor, huic enim respexit, quòd qui docẽs solent è superiore loco discipulos alloqui in subsellijs sedẽtes.

Vt & Pontifex maximus mihi testis est, & totus seniorum ordo: à quibus etiam epistolis ad fratres acceptis, Damascum proficiscebar, adducturus etiã eos qui illic essent, vinctos in Hierusalem, vt punirentur.

5 Ως καὶ ὁ ἀρχιερεύς μαρτυρεῖ μοι, καὶ πᾶν τὸ πρεσβυτέριον· παρ' ὧν καὶ ἐπιστολὰς δεξάμενος πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς, εἰς Δαμασκὸν ἐπορευόμην, ἄξων καὶ τοὺς ἐκεῖσε ὄντας, δεδεμένους εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἵνα τιμωρηθῶσιν.

Euenit autẽ mihi iter facienti, & appropinquanti Damasco, circiter meridiem, vt repentè è cælo circumfulserit me lux multa:

6 Ἐγένετο δέ μοι πορευομένῳ καὶ ἐγγίζοντι τῇ Δαμασκῷ περὶ μεσημβρίαν, ἐξάπινης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ περιαστράψαι φῶς ἱκανὸν περὶ ἐμέ·

Cecidíque in solum, & audiui vocem dicentem mihi, Saul, Saul, quid me persequeris?

7 Ἔπεσόν τε εἰς τὸ ἔδαφος· καὶ ἤκουσα φωνῆς λεγούσης μοι, Σαὰλ, Σαοὺλ, τί με διώκεις;

Ego verò respondi, Quis es Domine? Dixítque mihi, Ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris.

8 Ἐγὼ δὲ ἀπεκρίθην, Τίς εἶ Κύριε; Εἶπέ τε πρός με, Ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος ὃν σὺ διώκεις.

Porrò qui mecum erant, [b] lucem quidem conspexerunt, & expauefacti sunt: vocem autem non audierunt eius qui loquebatur mecum.

[b] Vide supr. 9.7

9 Οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄντες τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο, καὶ ἐνεμφοβοι ἐγένοντο· τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι.

Dixi verò, Quid faciam Domine? Dominus autem dixit mihi, Surge ac proficiscere Damascũ: & illic tibi dicetur de omnibus quæ constituta sunt tibi vt facias.

10 Εἶπον δέ, Τί ποιήσω Κύριε; Ὁ δὲ Κύριος εἶπε πρός με, Ἀναστὰς πορεύου εἰς Δαμασκόν· κἀκεῖ σοι λαληθήσεται περὶ πάντων ὧν τέτακταί σοι ποιῆσαι.

Quum verò non viderem, præ gloria lucis illius, manu deductus ab iis qui mecum erant, veni Damascum.

11 Ὡς δὲ οὐκ ἀνέβλεπον, ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ φωτὸς ἐκείνου, χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν συμόντων μοι, ἦλθον εἰς Δαμασκόν.

Sicut princeps Sacerdotum mihi testimonium reddit & omnes maiores natu: à quibus & epistolas acciptens ad fratres, Damascum pergebam, vt adducerem inde vinctos in Ierusalem, vt punirentur.

Factum est autem eunte me, & appropinquãte me Damasco media die, subitò de cælo circumfulsit me lux copiosa:

Et decidens in terram, audiui vocem dicentem mihi, Saule, Saule, quid me persequeris?

Ego autem respondi, Quis es Domine? Dixítque ad me, Ego sum Iesus Nazarenus, quẽ tu persequeris.

Et qui mecum erant, lumen quidem viderunt: vocem autem non audierunt eius qui loquebatur mecum.

Et dixi, Quid faciam Domine? Dominus autem dixit ad me, Surgens vade Damascum: & ibi tibi dicetur de omnibus quæ te oporteat facere.

Et quum non viderem præ claritate luminis illius, ad manum deductus à comitibus, veni Damascum.

Ananias autem quidam vir timoratus secundùm Legẽ, testimonium habens ab omnibus cohabitantibus Iudæis,

Veniens ad me & astans, dixit mihi, Saule frater, respice. Et ego eadem hora respexi in eum.

At ille dixit, Deus patrum nostrorum præordinauit te vt cognosceres voluntatem eius & videres iustum, & audires vocem ex ore eius:

Quia eris testis illius ad omnes homines, eorum quæ vidisti & audisti.

Et nunc quid moraris? Exurge, & baptizare, & ablue peccata tua inuocato nomine ipsius.

Factum est autem reuertenti mihi in Ierusalem, & oranti in templo, fieri me in stupore mentis:

Et videre illum dicentem mihi, Festina, & exi velociter ex Ierusalem: quoniam non recipient testimonium tuum de me.

Et ego dixi, Domine ipsi sciunt quia ego eram concludẽs in carcerem, & cædens per synagogas eos qui credebant in te.

12 Ανανίας δέ τις, ἀνὴρ εὐσεβὴς κατὰ τὸν νόμον, μαρτυρούμενος ὑπὸ πάντων τῶν κατοικούντων Ιουδαίων,

13 ἐλθὼν πρός με καὶ ἐπιστὰς εἶπέ μοι, Σαοὺλ ἀδελφὲ ἀνάβλεψον. Κἀγὼ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἀνέβλεψα εἰς αὐτόν.

14 Ο δὲ εἶπε, Ο θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν προεχειρίσατό σε γνῶναι τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἰδεῖν τὸν δίκαιον, καὶ ἀκοῦσαι φωνὴν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ·

15 Οτι ἔσῃ μάρτυς αὐτῷ πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ὧν ἑώρακας καὶ ἤκουσας.

16 Καὶ νῦν τί μέλλεις; ἀναστὰς βάπτισαι, καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἁμαρτίας σου, ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου.

17 Εγένετο δέ μοι ὑποστρέψαντι εἰς Ιερουσαλὴμ, καὶ προσευχομένου μου ἐν τῷ ἱερῷ, γενέσθαι με ἐν ἐκστάσει·

18 καὶ ἰδεῖν αὐτὸν λέγοντά μοι, Σπεῦσον, καὶ ἔξελθε ἐν ταχεῖ ἐξ Ιερουσαλὴμ· διότι οὐ παραδέξονταί σου τὴν μαρτυρίαν περὶ ἐμοῦ.

19 Κἀγὼ εἶπον, Κύριε, αὐτοὶ ἐπίστανται ὅτι ἐγὼ ἤμην φυλακίζων καὶ δέρων κατὰ τὰς συναγωγὰς τοὺς πιστεύοντας ἐπὶ σέ.

Ananias autem quidam vir pius secundùm Legem, testimonio ornatus omnium *illic* habitantium Iudæorum,

Veniens ad me & adstans dixit mihi, Saul frater recipe visum. Et ego eodẽ illo momento sum eum intuitus.

Ipse autem dixit, Deus, Patrum nostrorũ delegit te qui cognosceres ipsius voluntatem, & videres c iustum illum, & audires vocẽ ex ore ipsius:

c i. Christum.

Nam eris ei testis apud omnes homines, *eorum* quæ vidisti & audisti.

Nunc igitur, quid cunctaris? exurge, & baptizare, & ablue peccata tua, inuocato nomine Domini.

Euenit autem mihi reuerso in Hierusalẽ quum precarer in templo, vt raperer extra me:

Et viderem eum dicentem mihi, Festina & exi citò ex Hierusalem: quoniam non accipient testimonium tuum de me.

Et ego dixi, Domine, ipsi sciunt me pertraxisse in carcerem, & cecidisse per singulas synagogas eos qui credebant in te.

Et quum funderetur ſanguis Stephani martyris tui, ego quoque adſtabã, & aſſentiebar cædi illius, & cuſtodiebam pallia eorũ qui [d]interficiebant eum.

20 Καὶ ὅτε ἐξεχεῖτο τὸ αἷμα Στεφάνου τοῦ μάρτυρός σου, καὶ αὐτὸς ἤμην ἐφεστὼς, καὶ συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ, καὶ φυλάσσων τὰ ἱμάτια τῶν ἀναιρούντων αὐτόν.

Et quum fumderetur ſanguis Stephani teſtis tui, ego aſtabam & comſentiebam, & cuſtodiebam veſtimenta interficientium illum.

Tũ *is* mihi dixit, Proficiſcere: nam ego te procul ad Gentes mittam.

21 Καὶ εἶπε πρός με, Πορεύου· ὅτι ἐγὼ εἰς ἔθνη μακρὰν ἐξαποστελῶ σε.

Et dixit ad me, Vade, quoniam ego in nationes longè mittam te.

[2]Audiebant autẽ eum ad hunc vſque ſermonem: tũ verò ſuſtulerunt vocẽ ſuã, dicentes, Tolle è terra *hominem* iſtiuſmodi: non enim conuenit eum viuere.

22 Ἤκουον δὲ αὐτοῦ ἄχρι τούτου τοῦ λόγου, καὶ ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν, λέγοντες, Αἶρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον· οὐ γὰρ καθῆκον αὐτὸν ζῆν.

Audiebant autem eum vſque ad hoc verbum, & leuauerunt vocẽ ſuã, dicentes, Tolle de terra huiuſmodi: nõ enim fas eſt eum viuere.

[e]Clamantibus autem eis, & proiicientibus pallia, & puluerem iactantibus in aerem,

23 Κραυγαζόντων δὲ αὐτῶν, καὶ ῥιπτούντων τὰ ἱμάτια, καὶ κονιορτὸν βαλλόντων εἰς τὸν ἀέρα,

Vociferantibus autem eis, & proiicientibus veſtimenta ſua, & puluerem iactantibus in aerẽ,

[3]Iuſſit tribunus eũ duci in caſtra, dixítque vt in eum verberibus inquireretur: vt reſciret quam ob cauſam ſic clamarent aduerſus eum.

24 Ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ χιλίαρχος ἄγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολὴν, εἰπὼν μάστιξιν ἀνετάζεσθαι αὐτόν· ἵνα ἐπιγνῷ δι' ἣν αἰτίαν οὕτως ἐπεφώνουν αὐτῷ.

Iuſsit Tribunus induci eũ in caſtra, & flagellis cædi, & torqueri eum: vt ſciret propter quam cauſam ſic acclamarent ei.

[4]Quum autem adſtrinxiſſent eum loris, dixit aſtanti Centurioni Paulus, Num hominem Romanũ, & indemnatum licet vobis flagellare?

25 Ὡς δὲ προέτεινεν αὐτὸν τοῖς ἱμᾶσιν, εἶπε πρὸς τὸν ἑστῶτα ἑκατόνταρχον ὁ Παῦλος, Εἰ ἄνθρωπον Ῥωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον ἔξεστιν ὑμῖν μαστίζειν;

Et quum aſtrinxiſſent eum loris, dicit aſtãti ſibi Centurioni Paulus, Si hominem Romanũ & indemnatũ licet vobis flagellare?

Hoc verò quum audiſſet Cẽturio, adiit Tribunum, & annuntiauit ei, dicens, Vide quid facturus ſis: homo enim iſte Romanus eſt.

26 Ἀκούσας δὲ ὁ ἑκατόνταρχος, προσελθὼν ἀπήγγειλε τῷ χιλιάρχῳ, λέγων, Ὅρα τί μέλλεις ποιεῖν· ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὗτος Ῥωμαῖός ἐστι.

Quo audito, Cẽturio acceſſit ad Tribunum, & nuntiauit, dicens, Quid acturus es? hic enim homo, ciuis Romanus eſt.

d Propriè. *Neque enim præeunte iudicio, ſed manifeſta vi Stephanus fuit à latronibus cæſus quum ne per leges quidem tum liceret Iudæis quenquã capitis damnare.*

2 Peruicax ſuperbia, neque veritatẽ ipſã amplecti, neque vt ab aliis recipiatur, pati poteſt.

e *Deſcriptio ſeditioſi tumultus & furioſæ turbæ.*

3 Prudentia carnis, nõ quid iuſtum, ſed quid vtile ſit conſiderat, & ita quidem vt vtilitatem ex præſenti aſpectu metiatur.

4 Nihil prohibet iuſtis adminiculis à Deo ſubminiſtratis iniuriam repellere.

Accedens autẽ Tribunus dixit illi, Dic mihi, si tu Romanus es? At ille dixit, Etiam.

Et respondit Tribunus, Ego multa summa ciuitatem hanc consecutus su. Et Paulus ait, Ego autem & natus sum.

Protinus ergo discesserunt ab illo qui eũ torturi erãt: Tribunus quoque timuit postquam resciuit quia ciuis Romanus esset, & quia alligasset eum.

Postera autem die volens scire diligẽtius, qua ex causa accusaretur à Iudæis, soluit eum, & iussit Sacerdotes cõuenire & omne cõcilium: & producens Paulum, statuit inter illos.

27 Προσελθὼν ὁ χιλίαρχος εἶπεν αὐτῷ, Λέγε μοι, εἰ σὺ Ῥωμαῖος εἶ; Ὁ δὲ ἔφη, Ναί.

28 Ἀπεκρίθη τε ὁ χιλίαρχος, Ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην. Ὁ δὲ Παῦλος ἔφη, Ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι.

29 Εὐθέως οὖν ἀπέστησαν ἀπ' αὐτοῦ οἱ μέλλοντες αὐτὸν ἀνετάζειν· καὶ ὁ χιλίαρχος δὲ ἐφοβήθη, ἐπιγνοὺς ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι, καὶ ὅτι ἦν αὐτὸν δεδεκώς.

30 Τῇ δὲ ἐπαύριον βουλόμενος γνῶναι τὸ ἀσφαλὲς, τὸ τί κατηγορεῖται παρὰ τῶν Ἰουδαίων, ἔλυσεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν δεσμῶν, καὶ ἐκέλευσεν ἐλθεῖν τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ ὅλον τὸ συνέδριον αὐτῶν· καὶ καταγαγὼν τὸν Παῦλον, ἔστησεν εἰς αὐτούς.

Accedens autem Tribunus dixit ei, Dic mihi, nũ tu Romanus es? At ille dixit, Etiam.

Et respondit Tribunus, Ego multa summa ciuitatem istam acquisiui. Paulus autẽ ait, Ego verò etiam natus sum *ciuis*.

Statim igitur abscesserunt ab eo qui fuerant eum inquisituri: sed & Tribunus quoque timuit, cognito eum[f] Romanũ esse, quoniam eũ vinxerat.

[f] *Non patrie, sed ciuitatis iure.*

Postero autẽ die volens pro certo scire cuius *rei* accusaretur à Iudæis, soluit eũ è vinculis, & iussit principes Sacerdotũ venire, totúmque ipsorum consessum: ac deductum Paulum statuit coram eis.

Cap. XXIII.

1. Paulum causam dicentem 2. Ananias percuti iubet. 7. Dissensio inter ipsos accusatores oritur. 11. Consolatur Deus Paulum. 14. De Iudæorum insidiis 20. Tribunus certior factus 27. Paulũ Felici Præsidi mittendum curat.

V.

Intendens autem in concilium Paulus, ait, Viri fratres, ego omni conscientia bona conuersatus sum ante Deũ, vsque in hodiernũ diem.

Ατενίσας δὲ ὁ Παῦλος τῷ συνεδρίῳ, εἶπεν, Ἄνδρες ἀδελφοὶ, ἐγὼ πάσῃ συνειδήσει ἀγαθῇ πεπολίτευμαι τῷ Θεῷ ἄχρι ταύτης τῆς ἡμέρας.

N.

Intentis[1] autem in consessum oculis Paulus, ait, Viri fratres, Ego omni conscientia bona seruiui Deo ad hunc vsque diem.

[1] Paulus bonam conscientiam omniũ calumniis opponit, cuius testem citat totius vitæ suæ cursum.

2 Tandem coguntur hypocritæ sua ipsorum inscientia inscitiæ suæ prodere

3 De iniuriis quæri & impios ad Dei tribunal citare licet, modò id fine odio & sedato animo fiat.

a *Græci sententia ratio addidit, non esse precationem fœdæ dictionis.*

b *Vehemens est oratio & aspera, à consuetudine aliena. Abesse enim post à sanctis & piis decebat sanctis & animi mansueti, id est, pietas pertinebat.*

c *Iubet enim Lex reum patienter audiri, & de cœlitus sententia iudicem pronunciare.*

4 Magistratibus ex animo deferendus honor, etiam tyrannis

5 Impios licet inter se interdum cõmittere, vt ab oppugnatione desistant, modò id nulla veritatis iactura fiat.

6 Infirma est malorum cõcordia, quantumlibet ad opprimendã veritatem cõspirent.

7 Negare Angelorũ & animarũ hypostasin, & mortuorum resurrectionẽ, vetus Sadducæorũ hæresis.

d *Naturas expertes malis corporum.*

8 Dominus inter ipsos hostes inuenit, quum liberet, consilium patronos.

2 Ananias autẽ Põtifex maximus imperauit iis qui ipsi adstabant, vt os eius cæderent.

3 Tum Paulus dixit ei, a Futurum est vt percutiat te Deus, b paries dealbate: & tu sedes iudicans me secundùm Legem, & c Legẽ trãsgrediens iubes me cædi?

Tum qui adstabãt dixerũt, Pontifici maximo Dei conuitiaris?

4 Dixit autẽ Paulus, Nesciebam, fratres, Pontificem esse maximum: scriptum est enim, Principi populi tui non maledices.

5 Quum verò nosset Paulus vnam qui dem partẽ esse Sadducæorum, alteram verò Pharisæorum, clamauit in consessũ, Viri fratres, ego Pharisæus sum, filius Pharisæi: de spe & resurrectione mortuorum ego in iudiciũ vocor.

6 Quũ autem hæc esset loquutus, orta est seditio inter Pharisæos ac Sedducæos: & diuisa est multitudo.

7 Nam Sadducæi quidem dicunt, non esse resurrectionem d neque angelum, neque spiritum: Pharisæi autem vtrumque confitentur.

8 Ortus est igitur clamor magnus & quũ surrexissent e Scribæ ex partibus Pha-

2 Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς Ἀνανίας ἐπέταξε τοῖς παρεστῶσιν αὐτῷ τύπτειν αὐτοῦ τὸ στόμα.

3 Τότε ὁ Παῦλος φησὶ αὐτὸν εἶπε, Τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεός, τοῖχε κεκονιαμένε· καὶ σὺ κάθῃ κρίνων με κατὰ τὸν νόμον, καὶ παρανομῶν κελεύεις με τυπτεσθαι;

4 Οἱ δὲ παρεστῶτες εἶπον, Τὸν ἀρχιερέα τοῦ Θεοῦ λοιδορεῖς;

5 Ἔφη τε ὁ Παῦλος, Οὐκ ἤδειν, ἀδελφοί, ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεύς· γέγραπται γάρ, Ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς.

6 Γνοὺς δὲ ὁ Παῦλος ὅτι τὸ ἓν μέρος ἐστὶ σαδδουκαίων, τὸ δὲ ἕτερον φαρισαίων, ἔκραξεν ἐν τῷ συνεδρίῳ, Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ φαρισαῖός εἰμι υἱὸς φαρισαίου· περὶ ἐλπίδος καὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι.

7 Τοῦτο δὲ αὐτοῦ λαλήσαντος, ἐγένετο στάσις τῶν φαρισαίων καὶ τῶν σαδδουκαίων· καὶ ἐσχίσθη τὸ πλῆθος.

8 Σαδδουκαῖοι μὲν γὰρ λέγουσι μὴ εἶναι ἀνάστασιν, μηδὲ ἄγγελον, μήτε πνεῦμα· φαρισαῖοι δὲ ὁμολογοῦσι τὰ ἀμφότερα.

9 Ἐγένετο δὲ κραυγὴ μεγάλη· καὶ ἀναστάντες οἱ γραμματεῖς τοῦ μέρους τῶν φαρισαίων, διε-

Princeps autem Sacerdotum Ananias præcepit astantibus sibi percutere os eius.

Tunc Paulus dixit ad eum, Percutiet te Deus paries dealbate: & tu sedes iudicans me secundùm Legem, & contra Legem iubes me percuti?

Et qui astabant, dixerunt, Summum Sacerdotẽ Dei maledicis?

Dixit autẽ Paulus, Nesciebam fratres, quia princeps est Sacerdotum: scriptum, est enim, Principem populi tui nõ maledices. Exod. 22, 28.

Sciens autẽ Paulus quia vna pars esset Sadducæorum, & altera Pharisæorum, exclamauit in concilio, Viri fratres ego Pharisæus sum, filius Pharisæi: de spe & resurrectione mortuorũ ego iudicor. Infra, 24. 22. Philip. 3. 5.

Et quum hæc dixisset, facta est dissensio inter Pharisæos & Sadducæos: & soluta est multitudo.

Sadducæi enim dicunt non esse resurrectionem, neque angelum, neque spiritum: Pharisæi autẽ vtraque cõfitentur.

Factus est autem clamor magnus, & surgentes quidam Pharisæorum, pu-

e *Scribarum nomine erat publice Pharisæorum nomen, sed & fuit nomen.*

gnabant, dicentes, Nihil mali inuenimus in homine isto: quod si Spiritus loquutus est ei, aut angelus?

Et quum magna dissensio facta esset, timens Tribunus ne discerperetur Paulus ab ipsis, iussit milites descendere, & rapere eum de medio eorum, ac deducere eum in castra.

Sequenti autem nocte astsistens ei Dominus ait, Constans esto: sicut enim testificatus es de me in Ierusalē, sic te oportet & Romæ testificari.

Facta autem die collegerunt se quidam ex Iudæis, & deuouerunt se dicentes, neque manducaturos, neque bibituros donec occiderent Paulum.

Erant autē plusquam quadraginta qui hanc coniurationem fecerant.

Qui accesserunt ad principes Sacerdotum & Seniores, & dixerunt, Deuotione deuouimus nos nihil gustaturos, donec occidamus Paulum.

Nunc ergo vos notum facite Tribuno cum concilio, vt

μάχοντο, λέγοντες, Οὐδὲν κακὸν εὑρίσκομεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ· εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ, ἢ ἄγγελος, μὴ θεομαχῶμεν.

10 Πολλῆς δὲ γενομένης στάσεως, εὐλαβηθεὶς ὁ χιλίαρχος μὴ διασπασθῇ ὁ Παῦλος ὑπ' αὐτῶν, ἐπέλευσε τὸ στράτευμα καταβὰν ἁρπάσαι αὐτὸν ἐκ μέσου αὐτῶν, ἄγειν τε εἰς τὴν παρεμβολήν.

11 Τῇ δὲ ἐπιούσῃ νυκτὶ ἐπιστὰς αὐτῷ ὁ Κύριος εἶπε, Θάρσει Παῦλε· ὡς γὰρ διεμαρτύρω τὰ περὶ ἐμοῦ εἰς Ἰερουσαλήμ, οὕτω σε δεῖ καὶ εἰς Ῥώμην μαρτυρῆσαι.

12 Γενομένης δὲ ἡμέρας, ποιήσαντές τινες τῶν Ἰουδαίων συστροφὴν, ἀνεθεμάτισαν ἑαυτούς, λέγοντες μήτε φαγεῖν μήτε πεῖν ἕως οὗ ἀποκτείνωσι τὸν Παῦλον.

13 Ἦσαν δὲ πλείους τεσσαρακόντα οἱ τὴν τοιαύτην συωμοσίαν πεποιηκότες.

14 Οἵτινες προσελθόντες τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, εἶπον, Ἀναθέματι ἀνεθεματίσαμεν ἑαυτοὺς, μηδενὸς γεύσασθαι ἕως οὗ ἀποκτείνωμεν τὸν Παῦλον.

15 Νῦν οὖν ὑμεῖς ἐμφανίσατε τῷ χιλιάρχῳ σὺν τῷ συνεδρίῳ ὅ-

rierorum, depugnabant, dicentes, Nihil mali inuenimus in homine isto: quòd si spiritus loquutus est ei, seu angelus, ne repugnemus Deo.

9 Et quum magna seditio esset, veritus Tribunus ne Paulus ab ipsis discerperetur, iussit militū manum descendere, & eum rapere de medio eorum, ac ducere in castra.

9 Deus suos ad extremū non deserit.

Sequenti verò nocte adstans ei Dominus, dixit, Confide Paule: vt enim testificatus es de me in Hierusalem, sic te oportet etiam Romæ testificari.

10 Orto autem die, quidam ex Iudæis facta concione f deuouerunt sese, dicentes neque esuros se neque bibituros vsquequo trucidassēt Paulum.

Erant autem plures quàm quadraginta viri qui hanc coniurationem fecerant.

Qui adierūt principes Sacerdotum & Seniores, & dixerūt, Deuotione deuouimus nosmetipsos nihil gustaturos vsquequo trucidauerimus Paulum.

10 Stulto zelo correpti, mentiri & occidere quibuis deū quæ sibi licere, arbitrantur.

f Execrando, seu deuouendo se promissurum.

Nūc ergo vos indicate Tribuno g ex consessus voluntate vt

g Senatu ad sieri petente, nempe ne priuati quorundā studio Tribunus id à se peti existimet.

eum cras ad vos deducat, veluti exquisitius percognituros de iis quæ ad eũ *spectant*: nos verò, priusquã appropinquet, parati sumus ipsũ interimere.

προς αὔριον αὐτὸν καταγάγῃ πρὸς ὑμᾶς, ὡς μέλλοντας διαγινώσκειν ἀκριβέστερον τὰ περὶ αὐτοῦ· ἡμεῖς δὲ, πρὸ τοῦ ἐγγίσαι αὐτὸν, ἕτοιμοί ἐσμεν τοῦ ἀνελεῖν αὐτόν.

producat illum ad vos, tanquam aliquid certius cogniturí de eo: nos verò, prius quàm appropiet, parati sumus interficere illũ.

Quum autem filius sororis Pauli audisset insidias, venit, & ingressus in castra annuntiauit Paulo.

16 Ἀκούσας δὲ ὁ υἱὸς τῆς ἀδελφῆς Παύλου τὸ ἐνέδρον, παραγενόμενος καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν παρεμβολὴν, ἀπήγγειλε τῷ Παύλῳ.

Quod quũ audisset filius sororis Pauli insidias, venit, & intrauit in castra, nuntianítque Paulo.

11 Prudentia Spiritus cum simplicitate est coniungenda.

11 Paulus autem aduocato quodã ex Centurionibus, ait, Adolescentẽ hũc adduc ad Tribunũ: habet enim quod annuntiet ei.

17 Προσκαλεσάμενος δὲ ὁ Παῦλος ἕνα τῶν ἑκατοντάρχων, ἔφη, Τὸν νεανίαν τοῦτον ἀπάγαγε πρὸς τὸν χιλίαρχον· ἔχει γάρ τι ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ.

Vocans autem Paulus ad se vnum ex Centurionibus, ait, Adolescentem hunc perduc ad Tribunũ: habet enim aliquid indicare illi.

Ille igitur acceptum eum adduxit Tribunũ, & dixit, Vinctus Paulus aduocatum me rogauit vt hunc adolescentem ducerẽ ad te, qui aliquid habeat quod tibi loquatur.

18 Ὁ μὲν οὖν παραλαβὼν αὐτὸν ἤγαγε πρὸς τὸν χιλίαρχον, καί φησιν, Ὁ δέσμιος Παῦλος προσκαλεσάμενός με ἠρώτησε τοῦτον τὸν νεανίαν ἀγαγεῖν πρός σε, ἔχοντά τι λαλῆσαί σοι.

Et ille quidem assumens eum, duxit ad Tribunum, & ait, Vinctus Paulus rogauit me hunc adolescentem perducere ad te, habentẽ aliquid loqui tibi.

Tribunus verò prehensa eius manu, quũ secessisset seorsum, percõtatus est, Quid est quod habes mihi annuntiandum?

19 Ἐπιλαβόμενος δὲ τῆς χειρὸς αὐτοῦ ὁ χιλίαρχος, καὶ ἀναχωρήσας κατ' ἰδίαν, ἐπυνθάνετο, Τί ἐστιν ὃ ἔχεις ἀπαγγεῖλαί μοι;

Apprehendens autem Tribunus manum illius, secessit cum eo seorsum, & interrogauit illum, Quid est quod habes indicare mihi?

Ille autem dixit, Iudæi constituerunt te rogare vt cras Paulum deducas in consessum, quasi aliquid exquisitius percontaturi sint de eo.

20 Εἶπε δὲ, Ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι συνέθεντο τοῦ ἐρωτῆσαί σε ὅπως αὔριον εἰς τὸ συνέδριον καταγάγῃς τὸν Παῦλον, ὡς μέλλοντές τι ἀκριβέστερον πυνθάνεσθαι περὶ αὐτοῦ.

Ille autem dixit, Iudæi, conuenit rogare te vt crastina die producas Paulũ in concilium, quasi aliquid certius inquisituri sint de illo.

Tu verò ne ipsis as-

21 Σὺ οὖν μὴ πει-

Tu verò ne credi-

deris illis: insidiantur enim ei ex eis viri amplius quàm quadraginta, qui se deuouerunt non manducare neque bibere donec interficiant eum: & nunc parati sunt, expectantes promissum tuum.

δῆς αὐτοῖς· ἐνεδρεύουσι γὰρ αὐτὸν ἐξ αὐτῶν ἄνδρες πλείους τεσσαράκοντα, οἵτινες ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς μήτε φαγεῖν μήτε πεῖν ἕως οὗ ἀνέλωσιν αὐτόν· καὶ νῦν ἕτοιμοί εἰσι, προσδεχόμενοι τὴν ἀπὸ σοῦ ἐπαγγελίαν.

sentitor: insidiantur enim ei ex istis viri plures quadraginta qui seipsos deuouerũt neq; esuros neq; bibituros vsquequo interemerint eũ: & nũc parati sunt expectantes quid à te renuntietur.

Tribunus igitur dimisit adolescentem præcipiens ne cui loqueretur quoniam hæc nota sibi fecisset.

22 Ὁ μὲν οὖν χιλίαρχος ἀπέλυσε τὸν νεανίαν, παραγγείλας μηδενὶ ἐκλαλῆσαι, ὅτι ταῦτα ἐνεφάνισας πρὸς με.

12 Tribunus igitur dimisit adolescẽtem quum ei præcepisset vt nulli effutiret se hæc ipsi indicasse.

12 Non est consiliũ contra Dominũ & ipsius seruos.

Et conuocatis duobus Centurionibus dixit illis, Parate milites ducentos, vt eant vsque Cæsaream, & equites septuaginta, & lanceatios ducentos, à tertia hora noctis.

23 Καὶ προσκαλεσάμενός δύο τινὰς τῶν ἑκατοντάρχων, εἶπεν, Ετοιμάσατε στρατιώτας διακοσίους, ὅπως πορευθῶσιν ἕως Καισαρείας, καὶ ἱππεῖς ἑβδομήκοντα, καὶ δεξιολάβους διακοσίους, ἀπὸ τρίτης ὥρας τῆς νυκτός.

Et adueocatis duobus quibusdam ex Centurionibus, iussit vt pararent milites ducentos qui proficiscerentur Cæsaream vsque, & equites septuaginta & stipatores ducentos à tertia hora noctis.

Et iumenta præparate, vt imponentes Paulum, eum saluum perducerent ad Felicem præsidem:

24 Κτήνη τε παρασῆσαι, ἵνα ἐπιβιβάσαντες τὸν Παῦλον διασώσωσι πρὸς Φήλικα τὸν ἡγεμόνα·

Et vt iumenta hpræberẽt, vt impositum Paulum saluum perducerent ad Felicem præsidem:

h Parata ea imponerent.

Scribens epistolam continentẽ hæc,

25 Γράψας ἐπιστολὴν περιέχουσαν τὸν τύπον τοῦτον,

Scripta epistola quæ hanc summam contineret,

Claudius Lysias optimo præsidi Felici salutem.

26 Κλαύδιος Λυσίας τῷ κρατίστῳ ἡγεμόνι Φήλικι χαίρειν.

13 Claudius Lysias potentissimo præsidi Felici salutem.

13 Lysias renitente Domino Pauli patronus.

Virum hunc cõprehẽsum à Iudæis, & incipientem interfici ab eis, superueniens cum exercitu, eripui, & cognito quia Romanus est:

27 Τὸν ἄνδρα τοῦτον συλληφθέντα ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ μέλλοντα ἀναιρεῖσθαι ὑπ' αὐτῶν, ἐπιστὰς σὺν τῷ στρατεύματι ἐξειλόμην αὐτὸν, μαθὼν ὅτι Ρωμαῖός ἐστι.

Virũ hunc comprehensum à Iudæis quum iam esset ab eis interimendus, superueniens cum militum manu, erui, quum cognouissem Romanum esse:

Volénsque scire

28 Βουλόμενος δὲ γνῶ-

Et volens scire

causam cur eum criminarentur, deduxi eum in iplorum cõsessum:

ναγ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐνεκάλουν αὐτῷ, κατήγαγον αὐτὸ εἰς τὸ συνέδριον αὐτῶν.

causam quam obijciebant illi, deduxi eum in cõcilium eorum:

Quem cõperi accusari de quæstionibus Legis iplorum, nullius criminis reũ quod sit dignũ morte aut vinculis.

29 Ον εὗρον ἐγκαλούμενον περὶ ζητημάτων τοῦ νόμου αὐτῶν, μηδὲν δὲ ἄξιον θανάτου ἢ δεσμῶν ἔγκλημα ἔχοντα.

Quem inueni accusari de quæstionibus Legis ipsorũ, nihil verò dignum morte aut vinculis habentem crimen.

Quum autem mihi indicatum esset insidias huic viro factum iri à Iudæis, eo ipso momento misi eum ad te: & denuntiaui quoque accusatoribus vt quæ habent aduersus eũ, dicant apud te. Vale.

30 Μηνυθείσης δέ μοι ἐπιβουλῆς εἰς τὸν ἄνδρα μέλλειν ἔσεσθαι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἐξαυτῆς ἔπεμψα πρός σε, παραγγείλας καὶ τοῖς κατηγόροις λέγειν τὰ πρὸς αὐτὸν ἐπὶ σοῦ. Ἔρρωσο.

Et quum mihi perlatum esset de insidiis quas parauerant illi, misi eum ad te: denuntians & accusatoribus vt dicant apud te. Vale.

Milites igitur sicut ipsis præceptum erat, acceptum Paulum duxerunt nocte Antipatrida.

31 Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται κατὰ τὸ διατεταγμένον αὐτοῖς, ἀναλαβόντες τὸν Παῦλον, ἤγαγον διὰ τῆς νυκτὸς εἰς τὴν Ἀντιπατρίδα.

Milites verò secundùm præceptum sibi, assumẽtes Paulum, duxerunt per noctem in Antipatridem.

Postero autẽ die, relictis equitibus qui cum eo irent, reuersi sunt in castra.

32 Τῇ δὲ ἐπαύριον ἐάσαντες τοὺς ἱππεῖς πορεύεσθαι σὺν αὐτῷ, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν παρεμβολήν.

Et postera die dimissis equitibus vt cum eo irent, reuersi sunt ad castra.

Qui quum venissẽt Cæsaream & reddidissent epistolam Præsidi, sisterunt coram eo etiam Paulum.

33 Οἵτινες εἰσελθόντες εἰς τὴν Καισάρειαν, καὶ ἀναδόντες τῷ ἡγεμόνι, παρέστησαν καὶ τὸν Παῦλον αὐτῷ.

Qui quum venissent Cæsaream, & tradidissent epistolam præsidi, statuerunt ante illum & Paulum.

Quum legisset autem *literas* Præses & interrogasset ex qua prouincia esset, ac cognouisset esse ex Cilicia:

34 Ἀναγνοὺς δὲ ὁ ἡγεμὼν, καὶ ἐπερωτήσας ἐκ ποίας ἐπαρχίας ἐστί, καὶ πυθόμενος ὅτι ἀπὸ Κιλικίας·

Quum legisset autem, & interrogasset de qua prouincia esset, & cognoscens quia de Cilicia:

Audiam te, inquit quum accusatores quoque tui adfuerint. Iussitque in prætorio Herodis ipsum custodiri.

35 Διακούσομαί σου, ἔφη, ὅταν καὶ οἱ κατήγοροί σου παραγένωνται. Ἐκέλευσέ τε αὐτὸν ἐν τῷ πραιτωρίῳ τῆς Ἡρῴδου φυλακὴ φυλάσσεσθαι.

Audiam te, inquit, cum & accusatores tui venerint. Iussitque in prætorio Herodis custodiri eum.

CAP.

CAP. XXIIII.

2. Tertullo accusante 10. Paulus pro se causam dicit. 25. Præsidi & eius uxori Christum annuntiat. 27. Speratam pecuniam quum frustra Felix expectasset, 28. prouincia decedens, vinctum Paulum relinquit.

V.

POst quinque autem dies descendit princeps Sacerdotum Ananias, cũ Senioribus quibusdam & Tertullo quodam oratore: qui adierunt præsidem aduersus Paulum.

Et citato Paulo cœpit accusare Tertullus, dicens,

Quum in multa pace agamus per te, & multa corrigantur per tuam prouidentiam, semper & vbique suscipimus, optime Felix, cum omni gratiarũ actione.

Ne diutius autẽ te protraham, oro breuiter vt audias nos pro tua clementia.

Inuenimus hunc hominem pestiferum & concitatem seditiones omnibus Iudæis in vniuerso orbe, & authorem seditionis sectæ Nazarenorum:

Qui etiam templum violare conatus est, quem & apprehẽsum voluimus secundùm Legẽ nostram iudicare.

Μετὰ δὲ πέντε ἡμέρας κατέβη ὁ ἀρχιερεὺς Ἀνανίας μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ ῥήτορος Τερτύλλου τινὸς· οἵτινες ἐνεφάνισαν τῷ ἡγεμόνι κατὰ τοῦ Παύλου.

2 Κληθέντος δὲ αὐτοῦ, ἤρξατο κατηγορεῖν ὁ Τέρτυλλος, λέγων,

3 Πολλῆς εἰρήνης τυγχάνοντες διὰ σοῦ, καὶ κατορθωμάτων γινομένων τῷ ἔθνει τούτῳ διὰ τῆς σῆς προνοίας, πάντῃ τε καὶ πανταχοῦ ἀποδεχόμεθα, κράτιστε Φῆλιξ, μετὰ πάσης εὐχαριστίας.

4 Ἵνα δὲ μὴ ὄχλον σε ἐγκόπτω, παρακαλῶ ἀκοῦσαί σε ἡμᾶς συντόμως, τῇ σῇ ἐπιεικείᾳ.

5 Εὑρόντες γὰρ τὸν ἄνδρα τοῦτο λοιμὸν, καὶ κινοῦντα στάσιν πᾶσι τοῖς Ἰουδαίοις τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην, πρωτοστάτην τε τῆς τῶν Ναζωραίων αἱρέσεως·

6 Ὃς καὶ τὸ ἱερὸν ἐπείρασε βεβηλῶσαι· ὃν καὶ ἐκρατήσαμεν, καὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον ἠθελήσαμεν κρίνειν.

N.

QVinque autem pòst diebus descendit Pontifex maximus Ananias cum Senioribus, & Tertullo quodam oratore: qui comparuerunt coram præside contra Paulum.

Citato igitur eo, cœpit accusare Tertullus, dicens,

[a]Nos per te tuæque prudentiæ egregia in hac gente[b] facinora multam pacem consequutos, & prorsus & vbique agnoscimus, præstantissime Felix, cum omni gratiarum actione.

Ne verò te diutius interpellem, rogo te vt audias nos paucis pro tua æquitate.

Comperimus enim virum hunc esse[c] pestilentem, & qui moueat seditionem omnibus Iudæis per vniuersum orbem, , & [d]principem sectæ[e] Nazarenorum:

Qui templum quoque tẽtauit profanare: quem etiam prehensum voluimus secundùm Legẽ nostram iudicare.

1 Hypocritæ quod nec vi nec fraude possunt, tandem iuris specie niturntur obtinere.

a Crudeliter quidem & dure administrauit Prouinciã Felix, multa tamen præclarè ab eo gesta narrat Iosephus, capto nẽpe Eleazaro sicariorum duce, & profligato Ægyptio illo impostore qui magnas in Iudæa turbas dederat.

b Katorthómatos vitæ nomine, quod officium perfectum Stoici definiebant.

c Ad verbum, pestem.

d Quasi primes ordines ducentẽ, vel ante ignauum.

e Sic vocabantur per iudibrium Christiani vbi Nazareth vbi natum putabant Christum, vnde facilè vt Iustinus Apologeta illum Galilæum vocaret.

Sed interueniens Tribunus Lysias, cũ magna vi abduxit eum è manibus nostris:

Iussis ipsius accusatoribus ad te venire: ex quo poteris ipse, inquisitione habita, de omnibus istis cognoscere de quibus nos eum accusamus.

[f]Consenserunt autem etiam Iudæi, dicentes hæc ita se habere.

[2]Respondit autẽ Paulus, quum innuisset ei Præses vt loqueretur, Quia te [g]à multis annis isti Genti præfuisse scio, meliore animo in rebus meis defensione vtar:

Quum tu possis nosse non plures *exactos* esse dies quàm duodecim, ex quo ascendi adoraturus in Hierusalem.

Neque verò me in templo inuenerunt cum aliquo disserentem, aut coitionem turbæ facientẽ neque in synagogis, neque in vrbe:

[h]Neque probare possunt ea de quibus nunc me accusant.

[3]Hoc verò tibi confiteor, me secundùm viam illam quam [i]sectam dicũt, ita seruire patrio

7 Παρελθὼν δὲ Λυσίας ὁ χιλίαρχος, μετὰ πολλῆς βίας ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀπήγαγε·

8 Κελεύσας τοὺς κατηγόρους αὐτοῦ ἔρχεσθαι ἐπί σε· παρ' οὗ δυνήσῃ αὐτὸς ἀνακρίνας περὶ πάντων τούτων ἐπιγνῶναι ὧν ἡμεῖς κατηγοροῦμεν αὐτοῦ.

9 Συνέθεντο δὲ καὶ οἱ Ιουδαῖοι, φάσκοντες ταῦτα οὕτως ἔχειν.

10 Απεκρίθη δὲ ὁ Παῦλος, νεύσαντος αὐτῷ τοῦ ἡγεμόνος λέγειν, Εκ πολλῶν ἐτῶν ὄντα σε κριτὴν τῷ ἔθνει τούτῳ ἐπιστάμενος, εὐθυμότερον τὰ περὶ ἐμαυτοῦ ἀπολογοῦμαι·

11 Δυναμένου σου γνῶναι ὅτι οὐ πλείους εἰσί μοι ἡμέραι ἢ δεκαδύο, ἀφ' ἧς ἀνέβην προσκυνήσων ἐν Ιερουσαλήμ.

12 Καὶ οὔτε ἐν τῷ ἱερῷ εὗρόν με πρός τινα διαλεγόμενον, ἢ ἐπισύστασιν ποιοῦντα ὄχλου, οὔτε ἐν ταῖς συναγωγαῖς, οὔτε κατὰ τὴν πόλιν·

13 Οὔτε παραστῆσαι δύνανται περὶ ὧν νῦν κατηγοροῦσί μου.

14 Ομολογῶ δὲ τοῦτό σοι, ὅτι κατὰ τὴν ὁδὸν ἣν λέγουσιν αἵρεσιν, οὕτω λατρεύω τῷ πατρῴῳ

Superueniens autem Tribunus Lysias, cum vi magna eripuit eum de manibus nostris:

Iubens accusatores eius ad te venire: à quo poteris ipse iudicans de omnibus istis cognoscere, de quibus nos accusamus eum.

Adiecerunt autẽ & Iudæi, dicentes hæc ita se habere.

Respondit autem Paulus, annuente sibi præside dicere, Ex multis annis te esse iudicem genti huic sciens, bono animo pro me satisfaciam:

Potes enim cognoscere quia non plus sunt mihi dies quàm duodecim, ex quo ascendi adorare in Ierusalem.

Et neque in templo inuenerunt me cum aliquo disputantem, aut concursum facientem turbæ, neque in synagogis, neque in ciuitate:

Neque probare possunt tibi de quibus nunc me accusant.

Confiteor autem hoc tibi quod secundùm sectam quã dicunt hæresim, sic deseruio patrio

f *Orationẽ Tertulli confirmarunt*

2 Tertullus ex diaboli rethorica, incipiens ab adulatione, desinit in mẽdacia. Paulus verò diuina eloquentia fretus, simplici exordio adhibito, vera iustificatione obiectum seditionis crimen à se reiicit.

g *Causam dixit Paulus biẽnio antequam Felix de Prouincia decederet, inf. 27. antequam autem Felix Iudææ præficeretur à Claudio, administrarat Trachonitidẽ, Bathanæam, & Galaunitidẽ, Ioseph. de bel. Iud. lib. 2. cap. 11.*

h *Ob oculos sistere, & certis argumentis confirmare.*

3 In causam religionis Paulus à coniecturali ad qualitatis statum delabitur, obiectam sibi religionem nõ modo nõ negans, sed etiã vt veram, diuinam & omnium antiquissimam, defendens.

i *Hæresis siue secta in bonam partem.*

Deo meo, credens omnibus quæ in Lege & Prophetis scripta sunt:

Spem habens in Deum, quam & hi ipsi expectant, resurrectionem futuram iustorum & iniquorum.

In hoc & ipse studeo sine offendiculo conscientiam habere ad Deum, & ad homines semper:

Post annos autem plures, eleemosynas facturus in gentem meam veni, & oblationes, & vota:

In quibus inuenerunt me purificatum in templo, non cum turba, neque cum tumultu:

Quidam autem ex Asia Iudæi, quos oportebat apud te præsto esse, & accusare, si quid haberent aduersum me:

Aut hi ipsi dicãt, si quid inuenerunt in me iniquitatis, quum stem in concilio:

Nisi de vna hac so lum modo voce, qua clamaui inter eos stans, Quoniam de resurrectione mortuorum ego iudicor hodie à vobis.

Distulit autem illos Felix, certissimè sciens de via hac:

Θεῷ, πιστεύων πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν νόμον καὶ ἐν τοῖς προφήταις γεγραμμένοις·

15 Ἐλπίδα ἔχων εἰς τὸν Θεόν, ἣν καὶ αὐτοὶ οὗτοι προσδέχονται, ἀνάστασιν μέλλειν ἔσεσθαι νεκρῶν, δικαίων τε καὶ ἀδίκων.

16 Ἐν τούτῳ δὲ αὐτὸς ἀσκῶ ἀπρόσκοπον συνείδησιν ἔχειν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους διαπαντός·

17 Δι' ἐτῶν δὲ πλειόνων παρεγενόμην ἐλεημοσύνας ποιήσων εἰς τὸ ἔθνος μου καὶ προσφοράς·

18 Ἐν αἷς εὗρόν με ἡγνισμένον ἐν τῷ ἱερῷ, οὐ μετ' ὄχλου, οὐδὲ μετὰ θορύβου, τινὲς δὲ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι·

19 Οὓς ἔδει ἐπὶ σοῦ παρεῖναι, καὶ κατηγορεῖν εἴ τι ἔχοιεν πρός με.

20 Ἢ αὐτοὶ οὗτοι εἰπάτωσαν εἴ τι εὗρον ἐν ἐμοὶ ἀδίκημα, στάντος μου ἐπὶ τοῦ συνεδρίου·

21 Ἢ περὶ μιᾶς ταύτης φωνῆς, ἧς ἐκραξα ἑστὼς ἐν αὐτοῖς, ὅτι περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι σήμερον ὑφ' ὑμῶν.

22 Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Φῆλιξ ἀνεβάλετο αὐτοὺς, ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ·

Deo, vt qui credam omnibus quæ in Lege & in Prophetis scripta sunt:

Et spem habeam in Deum, fore quã etiam ij ipsi expectant, resurrectionẽ mortuorum, tum iustorum, tum iniustorum.

In hoc igitur ipse *me* exerceo, vt conscientiam habeam sine offendiculo apud Deum & apud homines semper:

[4] Pluribus autem annis interiectis, veni eleemosynas exhibiturus genti meæ & oblationes:

[k] Quo tempore in uenerunt me sanctificatum in templo, non *tamen* cum turba, neque cum tumultu, quidam [l] ex ex Asia Iudæi:

Quos oportuit apud te adesse, & accusare siquid haberent aduersum me.

Aut hi ipsi dicant siquod inuenerint in me iniustè factum, [m] quum ego starem in consessu:

Nisi de hac vna voce qua clamaui quum inter eos starem, De resurrectione mortuorum ego in iudicium vocor hodie à vobis.

[5] Auditis autem his, Felix distulit eos, [n] Postquam exquisitius pernouero quæ ad sectam istam pertinent:

4 Rem genstam denique veriè narrat Paulus, quã Tertullus multis modis corruperat.

k *Quibus rebus dum essem occupatus.*

l *Hinc colligitur Asianos fuisse inimicos Pauli, & eos qui aduersus eum, populum concitassent.*

m *Ad quæ deducta fuerit à Tribuno.*

5 Iudex vt de re dubia, Amplius pronuntiat.

n *De impietate iudicare non poterat Felix, nisi meliùs cognita ratione eius viæ quam profitebatur Paulus, de reliquis quæ ad seditionẽ pertinebant, cesset audiendum Ly siam, ideo amplius rem.*

inquiens, Quum Tribunus Lysias descēderit, pernoscam vestrum negotium.

6 Fidus est suorum custos Dominus, & incredibilis quædā virtus veritatis etiā inter homines alioqui profanos.

6 Et præcepit Centurioni vt seruaretur Paulus ac laxaretur, & ne quem prohiberet ex ipsius familiaribus ei ministrare, aut eum adire.

Aliquot autem pòst diebus quū adesset Felix cū ° Drusilla vxore sua, quæ erat Iudæa, accersiuit Paulum, & audiuit eum de fide quæ est in Christum.

° Drusilla soror fuit Agrippæ, de qua postea loquetur Lucas, fœmina libidinosissima: quæ ab Azizo Emesenorum rege circuncisso, ad hunc Felicem Pallantis liberti Neronis fratrē trānsiit.

Disserente autem ipso de iustitia, & cōtinētia, & iudicio futuro, expauefactus Felix respondit, Nūc quidem abi: cæterùm opportunitatem nactus accersam te:

7 In animo sibi male cōscio etiam si qua interdum est æquitatis species, necesse tamen est mox deleri. Interea tamen patientia opus est, eáque diuturna.

Simul & illud sperans, fore vt pecunia ipsi daretur à Paulo, vt eū vinculis exoluere: quamobrem etiam frequentius eum accersens, colloquebatur cum eo:

7 Biennio autem expleto accepit successorem Felix Portium Festum: & p volens gratiam inire à Iudæis Felix, reliquit Paulum vinctū.

p Quum insuita in prouincia scelera admisisset, solius Pallantis fratris gratia mortem euasit, vnde intelligitur cur voluerit Iudæis gratificari.

εἰπὼν, Ὅταν Λυσίας ὁ χιλίαρχος καταβῇ, διαγνώσομαι τὰ καθ' ὑμᾶς.

dicens, Quum Tribunus Lysias descenderit, audiam vos.

23 Διαταξάμενός τε τῷ ἑκατοντάρχῃ τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον, ἔχειν τε ἄνεσιν, καὶ μηδένα κωλύειν τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηρετεῖν, ἢ προσέρχεσθαι αὐτῷ.

Iussitque Centurioni custodire eum, & habere requiem, nec quenquam de suis prohibere ministrare ei.

24 Μετὰ δὲ ἡμέρας τινὰς παραγενόμενος ὁ Φῆλιξ σὺν Δρουσίλλῃ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ οὔσῃ Ἰουδαίᾳ, μετεπέμψατο τὸν Παῦλον, καὶ ἤκουσεν αὐτοῦ περὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως.

Post aliquot autē dies veniens Felix cum Drusilla vxore sua, quæ erat Iudæa, vocauit Paulū, & audiuit ab eo fidē quæ est in Christum Iesum.

25 Διαλεγομένου δὲ αὐτοῦ περὶ δικαιοσύνης καὶ ἐγκρατείας, καὶ τοῦ κρίματος τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι, ἔμφοβος γενόμενος ὁ Φῆλιξ ἀπεκρίθη, Τὸ νῦν ἔχον πορεύου· καιρὸν δὲ μεταλαβὼν μεταπέμψομαί σε·

Disputante autem illo de iustitia & castitate, & de iudicio futuro, tremefactus Felix respondit, Quod nunc attinet vade: tempore autē opportuno accersam te:

26 Ἅμα δὲ καὶ ἐλπίζων ὅτι χρήματα δοθήσεται αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Παύλου, ὅπως λύσῃ αὐτόν· διὸ καὶ πυκνότερον αὐτὸν μετακαλούμενος, ὡμίλει αὐτῷ.

Simul & sperans quòd pecunia daretur à Paulo: propterquod & frequenter accersens eum, loquebatur cum eo:

27 Διετίας δὲ πληρωθείσης ἔλαβε διάδοχον ὁ Φῆλιξ Πόρκιον Φῆστον· θέλων τε χάριτας καταθέσθαι τοῖς Ἰουδαίοις ὁ Φῆλιξ, κατέλιπε τὸν Παῦλον δεδεμένον.

Biennio autem expleto accepit successorem Felix Portiū Festum. Volens autē gratiam præstare Iudæis Felix, reliquit Paulum vinctum.

Festus

CAP. XXV.

1. Festus succedens Felici 6. iubet Paulum adduci. 11. Paulus Cæsarem appellat. 14. Festus Agrippæ regi negotium Pauli exponit, 23. eundémque illi sistit, 27. vt causam cognoscat.

nV.

Festus, ergo quum venisset in prouinciam post triduũ ascendit Ierosolymã à Cæsarea.

Adierúntqae eũ principes Sacerdotum, & primi Iudæorũ aduersus Paulum, & rogabant eum,

Postulantes gratiam aduersus eum vt iuberet perduci eum in Ierusalem: insidias tendentes vt interficerent eum in via.

Festus autem respondit, seruari quidem Paulum in Cæsarea, se autẽ maturius profecturum.

Qui ergo in vobis, ait, potẽtes sunt, descendentes simul, si quod est in viro crimen, accusent eum.

Demoratus autẽ inter eos dies non amplius quàm octo aut decem, descendit Cæsaream: & altera die sedit pro tribunali, et iussit Paulum adduci:

Qui quum perductus esset, circunstetérunt eum qui ab Ierosolyma descẽderãt Iudæi, multas et gra

Φῆστος οὖν ἐπιβὰς τῇ ἐπαρχίᾳ, μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀνέβη εἰς Ιεροσόλυμα ἀπὸ Καισαρείας.

2 Ενεφάνισαν δὲ αὐτῷ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ πρῶτοι τῶν Ιουδαίων κατὰ τοῦ Παύλου, καὶ παρεκάλουν αὐτόν.

3 Αἰτούμενοι χάριν κατ' αὐτοῦ, ὅπως μεταπέμψηται αὐτὸν εἰς Ιερουσαλήμ· ἐνέδραν ποιοῦντες ἀνελεῖν αὐτὸν κατὰ τὴν ὁδόν·

4 Ὁ μὲν οὖν Φῆστος ἀπεκρίθη τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον ἐν Καισαρείᾳ, ἑαυτὸν δὲ μέλλειν ἐν τάχει ἐκπορευεσθαι.

5 Οἱ οὖν δυνατοὶ ἐν ὑμῖν, φησὶ, συγκαταβάντες, εἴτι ἐστὶν ἐν τῷ ἀνδρὶ τούτῳ, κατηγορείτωσαν αὐτοῦ.

6 Διατρίψας δὲ ἐν αὐτοῖς ἡμέρας πλείους ἢ δέκα, καταβὰς εἰς Καισάρειαν, τῇ ἐπαύριον καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευσε τὸν Παῦλον ἀχθῆναι·

7 Παραγενομένου δὲ αὐτοῦ, περιέστησαν οἱ ἀπὸ Ιεροσολύμων καταβεβηκότες Ιουδαῖοι, πολλὰ καὶ βαρέα αἰτιάματα φέροντες κατὰ τοῦ

N.

Festus [1] ergo ingressus prouinciam, triduò pòst ascendit Hierosolymam ab *vrbe* Cæsarea.

Indicarunt autem ei Pontifex maximus & primarij ex Iudæis de Paulo, & eum rogarunt.

Petentes gratiam aduersus eum, vt accerseret eum in Hierusalem: factis insidiis vt eum in via interimerent.

Festus autem respondit seruari Paulum Cæsareæ, se verò citò *illuc* profecturum.

Qui ergo inter vos, inquit, possunt, vnà descendant, & siqua est in hoc viro improbitas, accusent eum.

[2] Et factis inter eos diebus non pluribus quàm decem, quum descendisset Cæsaream, postero die sedit pro tribunali, iussitque Paulum adduci:

Qui quum venisset, circunsteterunt *eum* qui Hierosolynis descenderãt Iudæi, multas & graues criminationes adferentes aduersus

1 Diligẽtes ministri Satanæ in captandis omnibus occasionibus: sed excubans Dominus pro suis omnia eorum consilia nullo negotio impedit.

2 Iniuriã non iniuria, sed iure licet repellere.

Paulum, quas non poterant [a] demonstrare:

[a] Certò & indubitatis argumentis confirmare.

Quum ipse exciperet, se neque in legem Iudæorum, neque in templum, neque in Cæsarē quicquam peccasse.

[3] Dominī malorum cōsilia non tātum auertit, sed etiam in ipsorum caput retorquet.

[3] Sed Festus volēs gratiam inire à Iudæis, respondēs Paulo, dixit, Vis Hierosolymam ascendere, & illic de his iudicari apud me?

Dixit autē Paulus, Ad tribunal Cæsaris sto, vbi me oportet iudicari, Iudæis nulla in re iniuriam feci, sicut & tu [b] pulchrè nosti.

[b] Melius, Optime.

Nam si quam iniuriam ac dignū morte aliquid feci, non recuso mori: si verò nihil est eorum quorum isti me accusant, nemo potest me illis condonare. Cæsarem appello.

Tunc Festus cum cōcilio colloquutus, respondit, Cæsarē appellasti? ad Cæsarem proficiscēris.

[4] Festus nihil tale cogitans, testibus etiam regibus, Iudæorū improbitatem, & Pauli innocentiam in apertum proferēs, Ecclesiam Dei mirificè confirmat.

[4] Diebus autem aliquot exactis, [c] Agrippa rex & Bernice venerunt Cæsaream, salutaturi Festum.

[c] Agrippa iste Agrippæ fuit filius, cuius mortē antea descripsit Lucas, eius soror Bernice.

Et quum dies cōplures illic versati fuissēt, Festus regi exposuit quæ ad Paulū

Παῦλος, ἃ οὐκ ἴσχυον ἀποδεῖξαι·

8 Ἀπολογουμένου αὐτοῦ, Ὅτε οὔτε εἰς τὸν νόμον τῶν Ἰουδαίων, οὔτε εἰς τὸ ἱερὸν, οὔτε εἰς Καίσαρά τι ἥμαρτον.

9 Ὁ δὲ Φῆστος τοῖς Ἰουδαίοις θέλων χάριν καταθέσθαι, ἀποκριθεὶς τῷ Παύλῳ εἶπε, Θέλεις εἰς Ἱεροσόλυμα ἀναβὰς, ἐκεῖ περὶ τούτων κρίνεσθαι ἐπ' ἐμοῦ;

10 Εἶπε δὲ ὁ Παῦλος, Ἐπὶ τοῦ βήματος Καίσαρός ἐστώς εἰμι, οὗ με δεῖ κρίνεσθαι. Ἰουδαίους οὐδὲν ἠδίκησα, ὡς καὶ σὺ κάλλιον ἐπιγινώσκεις.

11 Εἰ μὲν οὖν ἀδικῶ, καὶ ἄξιόν τι θανάτου πέπραχα, οὐ παραιτοῦμαι τὸ ἀποθανεῖν· εἰ δὲ οὐδέν ἐστιν ὧν οὗτοι κατηγοροῦσί μου, οὐδείς με δύναται αὐτοῖς χαρίσασθαι. Καίσαρα ἐπικαλοῦμαι.

12 Τότε ὁ Φῆστος συλλαλήσας μετὰ τοῦ συμβουλίου, ἀπεκρίθη, Καίσαρα ἐπικέκλησαι; ἐπὶ Καίσαρα πορεύσῃ.

13 Ἡμερῶν δὲ διαγενομένων τινῶν, Ἀγρίππας ὁ βασιλεὺς καὶ Βερνίκη κατήντησαν εἰς Καισάρειαν, ἀσπασόμενοι τὸν Φῆστον.

14 Ὡς δὲ πλείους ἡμέρας διέτριβον ἐκεῖ, ὁ Φῆστος τῷ βασιλεῖ ἀνέθετο τὰ κατὰ τὸν Παῦλον,

nes causas obiicientes, quas non poterāt probare:

Paulo rationem reddente, Quoniam neque in Legem Iudæorum, neque in templum, neque in Cæsarem quicquam peccaui.

Festus autem volens gratiā præstare Iudæis, respōdens Paulo, dixit Vis Ierosolymam ascendere, & ibi de his iudicari apud me?

Dixit autem Paulus, Ad tribunal Cæsaris sto, vbi me oportet iudicari: Iudæis non nocui, sicut tu melius nosti.

Si enim nocui, aut dignum morte aliquid feci, non recuso mori: si verò nihil est eorum quæ hi accusant me, nemo potest me illis donare. Cæsarem appello.

Tunc Festus cum consilio locutus, respondit, Cæsarem appellasti? ad Cæsarem ibis.

Et quum dies aliquot transacti essent, Agrippa rex & Bernice descenderunt Cæsaream ad salutandum Festum.

Et quum dies plures ibi demorarentur, Festus regi indicauit de Paulo,

dicens, Vir quidã est derelictus à Felice vinctus,

De quo quum essem Ierosolymis, adierunt me principes Sacerdotum & seniores Iudæorum, postulantes aduersus illũ damnationem.

Ad quos respondi, Quia non est Romanis consuetudo donare aliquem hominem, prius quam is qui accusatur præsentes habeat accusatores, locúmque defendendi accipiat ad abluenda crimina.

Quum ergo huc conuenissent sine vlla dilatione sequenti die sedens pro tribunali, iussi adduci virum.

De quo quum stetissent accusatores, nullam causam deferebant de quibus ego suspicabar malum:

Quæstiones verò quasdam de sua superstitione habebãt aduersus eum, & de quodam Iesu defuncto, quem affirmabat Paulus viuere.

Hæstans autem ego de huiusmodi quæstione, dicebam si vellet ire Ierosolymam, & ibi iudicari de istis.

Paulo autem appellante vt seruaretur ad Augusti cognitionem, iussi seruari eum,

λέγων, Ανήρ τις ἐστὶ καταλελειμμένος ὑπὸ Φήλικος δέσμιος,

15 Περὶ οὗ, γενομένου μου εἰς Ιεροσόλυμα, ἐνεφάνισαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῶν Ιουδαίων, αἰτούμενοι κατ' αὐτοῦ δίκην.

16 Πρὸς οὓς ἀπεκρίθην ὅτι οὐκ ἔστιν ἔθος Ρωμαίοις χαρίζεσθαί τινα ἄνθρωπον εἰς ἀπώλειαν πρὶν ἢ ὁ κατηγορούμενος κατὰ πρόσωπον ἔχοι τοὺς κατηγόρους, τόπον τε ἀπολογίας λάβοι περὶ τοῦ ἐγκλήματος.

17 Συνελθόντων οὖν αὐτῶν ἐνθάδε, ἀναβολὴν μηδεμίαν ποιησάμενος, τῇ ἑξῆς καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευσα ἀχθῆναι τὸν ἄνδρα.

18 Περὶ οὗ σταθέντες οἱ κατήγοροι οὐδεμίαν αἰτίαν ἐπέφερον ὧν ὑπενόουν ἐγώ·

19 Ζητήματα δέ τινα περὶ τῆς ἰδίας δεισιδαιμονίας εἶχον πρὸς αὐτὸν, καὶ περί τινος Ιησοῦ τεθνηκότος, ὃν ἔφασκεν ὁ Παῦλος ζῆν.

20 Απορούμενος δὲ ἐγὼ εἰς τίνα περὶ τούτου ζήτησιν, ἔλεγον εἰ βούλοιτο πορεύεσθαι εἰς Ιερουσαλὴμ, κἀκεῖ κρίνεσθαι περὶ τούτων.

21 Τοῦ δὲ Παύλου ἐπικαλεσαμένου τὴν τηρηθῆναι αὐτὸν εἰς τὴν τοῦ Σεβαστοῦ διάγνωσιν, ἐκέλευσα τηρεῖσθαι αὐτὸν,

spectabant, dicẽs, Vir quidam est relictus à Felice vinctus,

De quo, quũ peruenissem Hierosolymam, indicarunt mihi principes Sacerdotum & seniores Iudæorum, petentes damnationẽ aduersus eum.

Quibus respondi, non esse Romanis morem, quempiam [d] perdendum dare, priusquam is qui accusatur, in conspectu habeat accusatores, & locum defensionis accipiat super crimi natione.

Quum ergo huc conueniissent, absque vlla dilatione, consequenti die quum sedissem protribunali, iussi adduci hominẽ.

Cuius accusatores quum adstarent, nullum crimen obiiciebant eorum quæ ego suspicatus eram:

[5] Sed quæstiones quasdam de sua superstitione habebãt aduersus eum, & de quodam Iesu defuncto, quem affirmabat Paulus viuere.

Dubitans autem ego in eiusmodi quæstione, dixi num vellet proficisci in Ierusalem, & illic iudicari super istis.

Quũ vero Paulus appellasset vt seruaretur Augusti cognitioni, iussi eũ seruari

d *Non esse Romanis hunc morem vt quẽpiam ad pœnã condant priusquam, &c.*

5 *Profani ex intestinis ritxis damnãdæ veræ doctrinæ occasionẽ arripiunt. sed salua interim manet veritas.*

e *Prophanus homo Iudaicã religionem superstitionem vocat, atque ea Agrippa regi: sed vnum id esse non dicet, quando saltis fuerint penitus cognitæ per quas deus in Romano imperio maiestatem sese regiã antetonere.*

quousque mitterẽ eũ ad Cæsarem.

6 Impletur in Paulo quod de eo prædixerat Ananiæ Dominus, suprà, 9.

6 Agrippa verò dixit Festo, Velim & ipse hominem audire. At ille, Cras, inquit, eum audies.

Postero igitur die quũ venisset Agrippa & Bernice cũ multa [f] ostẽtatione, & introisset in [g] auditorium cum Tribunis & eminentibus eius vrbis ciuibus, iubente Festo adductus est Paulus.

f Cum magna pompa, id est, apparatu Regio.

g Iurisconsultorum verbum pro eo loco vbi ius dicitur.

Tum Festus, Agrippa rex, inquit, & omnes qui simul adestis nobiscum, conspicitis istum de quo omnis multitudo Iudęorum cõpellauit me & Hierosolymis & hîc, vociferantes nõ oportere eum viuere amplius.

Ego verò quum cõperissem nihil dignum morte eum fecisse, & is ipse appellasset Augustum, decreui eum mittere.

De quo quid certi scribam [h] domino, non habeo. Quapropter produxi eum ad vos, & maximè ad te, Rex Agrippa, vt inquisitione habita, habeam quod scribam.

h Id est Cæsari quam appellationem ab adulatoribus ortam tyranni primum affectarunt: deinde etiam boni principes non recusarunt, vt ex Plinii ad Traianum epistolis apparet.

Nam præter rationem mihi videtur, mittere vinctum, & crimina in eum collata non significare.

ἕως οὗ πέμψω αὐτὸν πρὸς Καίσαρα.

22 Ἀγρίππας δὲ πρὸς τὸν Φῆστον ἔφη, Ἐβουλόμην καὶ αὐτὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀκοῦσαι. Ὁ δὲ, Αὔριον, φησὶν, ἀκούσῃ αὐτοῦ.

23 Τῇ οὖν ἐπαύριον ἐλθόντος τοῦ Ἀγρίππα καὶ τῆς Βερνίκης μετὰ πολλῆς φαντασίας, καὶ εἰσελθόντων εἰς τὸ ἀκροατήριον σύν τε τοῖς χιλιάρχοις καὶ ἀνδράσι τοῖς κατ' ἐξοχὴν οὖσι τῆς πόλεως, καὶ κελεύσαντος τοῦ Φήστου ἤχθη ὁ Παῦλος.

24 Καί φησιν ὁ Φῆστος, Ἀγρίππα βασιλεῦ, καὶ πάντες οἱ συμπαρόντες ἡμῖν ἄνδρες θεωρεῖτε τοῦτον περὶ οὗ πᾶν τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων ἐνέτυχόν μοι ἔν τε Ἱεροσολύμοις καὶ ἐνθάδε, ἐπιβοῶντες μὴ δεῖν ζῆν αὐτὸν μηκέτι.

25 Ἐγὼ δὲ καταλαβόμενος μηδὲν ἄξιον θανάτου αὐτὸν πεπραχέναι, καὶ αὐτοῦ δὲ τούτου ἐπικαλεσαμένου τὸν Σεβαστὸν, ἔκρινα πέμπειν αὐτόν

26 Περὶ οὗ ἀσφαλές τι γράψαι τῷ κυρίῳ οὐκ ἔχω. διὸ προήγαγον αὐτὸν ἐφ' ὑμῶν, καὶ μάλιστα ἐπὶ σου, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ὅπως τῆς ἀνακρίσεως γενομένης σχῶ τι γράψαι.

27 Ἄλογον γάρ μοι δοκεῖ, πέμποντα δέσμιον, μὴ καὶ τὰς κατ' αὐτοῦ αἰτίας σημᾶναι.

donec mitterem eum ad Cæsarem.

Agrippa autem dixit ad Festum, Volebam & ipse hominẽ audire Cras inquit, audies eum.

Altera autem die quum venisset Agrippa & Bernice cum multa ambitione, & introissent in auditorium cum Tribunis, & viris principalibus ciuitatis, iubente Festo adductus est Paulus.

Et dicit Festus, Agrippa rex, & omnes qui simul adestis nobiscum viri, videtis hunc, de quo omnis multitudo Iudæorum interpellauit me Ierosolymis & hîc, petentes, & acclamantes non oportere eũ viuere amplius.

Ego verò comperi nihil dignum morte eum admisisse: ipso autem hoc appellante ad Augustum, iudicaui mittere:

De quo quid certum scribam domino, non habeo. Propter quod produxi eum ad vos, & maximè ad te, rex Agrippa, vt interrogatione facta, habeam quid scribam.

Sine ratione enim mihi videtur, mittere vinctum, & causas eius non significare.

Agrip

CAP. XXVI.

2. *Paulus coram Agrippa* 4. *Vitam actam à iuuentute.* 16. *vocationémque suam* 22. *tanta autoritate exponit,* 28. *vt etiam regis animum nonnihil flectat.* 30. *sed re infecta discedunt proceres.*

V.

AGrippa verò ad Paulū ait, *Permittitur tibi loqui pro temetipso. Tunc Paulus extenta manu cœpit rationem reddere,*

De omnibus quibus accusor à Iudæis, rex Agrippa, æstimo me beatum, apud te quum sim defensurus me hodie.

Maximè te sciente omnes quæ apud Iudæos sunt, consuetudines & quæstiones. Propter quod obsecro, patiēter me audias.

Et quidem vitam meam à iuuentute, quæ ab initio fuit in gente mea in Ierosolymis, nouerunt omnes Iudæi,

Præscientes me ab initio (si velint testimonium perhibere) quoniam secundùm certissimam sectam nostræ religionis, vixi Pharisæus.

Et nunc in spe quæ ad patres nostros repromissionis facta est à Deo, sto iudicio subiectus,

In quā duodecim tribus nostræ, nocte & die deseruien-

Ἀγρίππας δὲ πρὸς τὸν Παῦλον ἔφη, Ἐπιτρέπεταί σοι ὑπὲρ σεαυτοῦ λέγειν. Τότε ὁ Παῦλος ἀπελογεῖτο, ἐκτείνας τὴν χεῖρα,

2 Περὶ πάντων ὧν ἐγκαλοῦμαι ὑπὸ Ἰουδαίων, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ἡγημαι ἐμαυτὸν μακάριον μέλλων ἀπολογεῖσθαι σοῦ σήμερον.

3 Μάλιστα γνώστην ὄντα σε ἐθῶν πάντων τῶν κατ' Ἰουδαίους ἐθῶν τε καὶ ζητημάτων. διὸ δέομαί σου μακροθύμως ἀκοῦσαί μου.

4 Τὴν μὲν οὖν βίωσίν μου τὴν ἐκ νεότητος, τὴν ἀπ' ἀρχῆς γενομένην ἐν τῷ ἔθνει μου ἐν Ἱεροσολύμοις, ἴστασι πάντες οἱ Ἰουδαῖοι.

5 Προγινώσκοντές με ἄνωθεν (ἐὰν θέλωσι μαρτυρεῖν) ὅτι κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην αἵρεσιν τῆς ἡμετέρας θρησκείας ἔζησα φαρισαῖος.

6 Καὶ νῦν ἐπ' ἐλπίδι τῆς πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας γενομένης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἕστηκα κρινόμενος·

7 Εἰς ὃ τὸ δωδεκάφυλον ἡμῶν ἐν ἐκτενείᾳ νύκτα καὶ ἡμέραν λα-

N.

AGrippa verò Paulo dixit, Permittitur tibi pro tei pso dicere. Tūc Paulus extenta manu, hac defensione vsus est,

[1] Super omnibus de quibus postulor à Iudæis, rex Agrippa, beatū me duco quòd sim hodie causam apud te dicturus.

Maximè quòd tę gnarum esse sciam omnium quæ apud Iudæos sunt & rituū & quæstionum. Ideo rogo te vt patienter me audias:

[2] Itaque vitam quidem meam actam à iuuentute, quæque à principio fuit in gente mea Hierosolymis, sciunt omnes Iudæi:

[3] Vt qui [a] antea nouerint me iam inde à [b] maioribus (si velint testari) secundū [c] exquisitissimam illā sectam nostræ religionis vixisse Pharisæum:

[3] Nunc verò ob spē promissionis factæ patribus nostris à Deo, sto in iudiciū vocatus:

Ad quam duodecim tribus nostræ, Deo nocte & die per

1 Peritum iudicem nanciscī, magnū & rarum Dei beneficium.

2 Paulus vitæ suæ narrationē in duo tempora distribuēs, prioris testes citat ipsos aduersarios, posterioris verò, patres & Prophetas.

a *Qui antea fuerim, vbi & quomodo vixerim.*

b *A Pharisæis oriundum.*

c *Exquisitissima erat inter Iudæorum sectas Pharisaismus, quia caeteris præstabat.*

3 Tres sunt testes maximè idonei veræ doctrinæ, Deus, veri Patres, Ecclesiæ consensus.

petuò seruientes, sperant se peruenturas: de qua spe postulor, rex Agrippa, à Iudæis.

4 Mortuos resurgere probat, primùm ex Dei potentia, deinde ex Christi resurrectione, cuius ipse sit testis idoneus.

4 Quid? incredibile iudicatur apud vos quòd Deus mortuos excitet?

Equidem statuerã mihi aduersus nomẽ Iesu Nazareni multa contraria facienda:

Quod etiam feci Hierosolymis: & multos sanctorũ ego carceribus inclusi, à principibus Sacerdotum potestate acceptа: quum *ab eis* interimerentur, d tuli suffragium.

d *Comprobauit. nẽ enim fuit è iudicum numero.*

Ac per omnes synagogas sæpe ipsos puniens, e coegi ad blasphemandum: & supramodum furens aduersus eos, persequutus sum in exteras vsque ciuitates.

e *Atrocitatem supplicioꝝ.*

Quo tempore etiam proficiscens Damascum cum potestate & procuratione principum Sacerdotum,

Die medio, rex, in via vidi cælitus lucem quæ splendorẽ solis superabat, circũfulsisse me & eos qui mecum iter faciebant.

Quum autem omnes nos decidissemus in terram, audiui vocem alloquentem me, ac dicentem Hebraica lin-

πεφευδον ἐλπίζει καταντῆσαι· περὶ ἧς ἐλπίδος ἐγκαλοῦμαι, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων.

tes sperãt deuenire: de qua spe accusor à Iudæis, rex.

8 Τί; ἄπιστον κρίνεται παρ' ὑμῖν εἰ ὁ Θεὸς νεκροὺς ἐγείρει;

Quid? incredibile iudicatur apud vos, si Deus mortuos suscitat?

9 Ἐγὼ μὲν οὖν ἔδοξα ἐμαυτῷ πρὸς τὸ ὄνομα Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου δεῖν πολλὰ ἐναντία πρᾶξαι·

Et ego quidẽ existimaueram me aduersus nomen Iesu Nazareni debere multa contraria agere:

10 Ὃ καὶ ἐποίησα ἐν Ἰερουσαλὴμ· καὶ πολλοὺς τῶν ἁγίων ἐγὼ ἐν φυλακαῖς κατέκλεισα, τὴν παρὰ τῶν ἀρχιερέων ἐξουσίαν λαβών· ἀναιρουμένων τε αὐτῶν κατήνεγκα ψῆφον.

Quod & feci Hierosolymis: & multos sanctorum ego in carceribus inclusi, à principibus sacerdotũ potestate acceptа: & quum occiderentur detuli sententiam. Supra, 8. 9

11 Καὶ κατὰ πάσας τὰς συναγωγὰς πολλάκις τιμωρῶν αὐτοὺς, ἠνάγκαζον βλασφημεῖν· περισσῶς τε ἐμμαινόμενος αὐτοῖς, ἐδίωκον ἕως καὶ εἰς τὰς ἔξω πόλεις.

Et per omnes synagogas frequenter puniens, eos compellebam blasphemare: & amplius insaniens in eos, persequebar vsque in exteras ciuitates.

12 Ἐν οἷς καὶ πορευόμενος εἰς τὴν Δαμασκὸν μετ' ἐξουσίας καὶ ἐπιτροπῆς τῆς παρὰ τῶν ἀρχιερέων,

In quibus dum irem Damascum, cũ potestate & permissu principum Sacerdotum,

13 Ἡμέρας μέσης, κατὰ τὴν ὁδὸν εἶδον, βασιλεῦ, οὐρανόθεν ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου περιλάμψαν με φῶς καὶ τοὺς σὺν ἐμοὶ πορευομένους.

Die media in via vidi, rex, de cælo supra splendorem solis circunfulsisse me lumen, & eos qui mecum simul erant.

14 Πάντων δὲ καταπεσόντων ἡμῶν εἰς τὴν γῆν, ἤκουσα φωνὴν λαλοῦσαν πρός με, καὶ λέ-

Omnésque nos cùm decidissemus in terram, audiui vocem loquentem mihi Hebraica lin-

gua, Saule, Saule, quid me persequeris? durum est tibi contra stimulũ calcitrare.

Ego autem dixi, Quis es Domine? Dominus autem dixit, Ego sum Iesus quẽ tu persequeris.

Sed exurge & sta super pedes tuos: ad hoc enim apparui tibi vt constituã te ministrum & testem eorum quæ vidisti, & eorum quibus apparebo tibi:

Eripiens te de populo & gentibus, in quas nunc ego mitto te,

Aperire oculos eorum vt conuertantur à tenebris & de luce, & de potestate satanæ ad Deum, vt accipiant remissionem peccatorum, & sortem inter sanctos per fidẽ quæ est in me.

Vnde, rex Agrippa, nõ fui incredulus cælesti visioni:

Sed his qui sunt Damasci primùm, & Ierosolymis, & in omnem regionem Iudææ, & Gentibus annuntiabã vt pœnitentiam agerent, & conuerterentur ad Deũ, digna pœnitentiæ opera facientes.

Hac ex causa me Iudæi, cũ essẽ in templo, cõprehensũ tẽ

γουσαν τῇ Ἑβραΐδι διαλέκτῳ, Σαοὺλ, Σαοὺλ, τί με διώκεις; σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν.

15 Ἐγὼ δὲ εἶπον, Τίς εἶ Κύριε; Ὁ δὲ εἶπεν, Ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς ὃν σὺ διώκεις.

16 Ἀλλὰ ἀνάστηθι, καὶ στῆθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου· εἰς τοῦτο γὰρ ὤφθην σοι, προχειρίσασθαί σε ὑπηρέτην καὶ μάρτυρα ὧν τε εἶδές, ὧν τε ὀφθήσομαί σοι·

17 Ἐξαιρούμενός σε ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἐθνῶν, εἰς οὓς νῦν σε ἀποστέλλω,

18 Ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ ἐπιστρέψαι ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ σατανᾶ ἐπὶ τὸν Θεόν· τοῦ λαβεῖν αὐτοὺς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ κλῆρον ἐν τοῖς ἡγιασμένοις, πίστει τῇ εἰς ἐμέ.

19 Ὅθεν, βασιλεῦ Ἀγρίππα, οὐκ ἐγενόμην ἀπειθὴς τῇ οὐρανίῳ ὀπτασίᾳ·

20 Ἀλλὰ τοῖς ἐν Δαμασκῷ πρῶτον καὶ Ἱεροσολύμοις, εἰς πᾶσάν τε τὴν χώραν τῆς Ἰουδαίας, καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἀπήγγελλον μετανοεῖν, καὶ ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὸν Θεὸν, ἄξια τῆς μετανοίας ἔργα πράσσοντας.

21 Ἕνεκα τούτων με οἱ Ἰουδαῖοι συλλαβόμενοι ἐν τῷ ἱερῷ, ἐπειρῶν-

braica lingua, Saul, Saul, quid me persequeris? durum est tibi contra stimulos calcitrare.

Ego autem dixi, Quis es Domine? At ille dixit, Ego sũ Iesus quẽ tu persequeris.

Sed exurge, & sta in pedes tuos, idcirco enim apparui tibi, vt designarem te ministrum ac testem tum eorum quæ vidisti, tum eorum in quibus apparebo tibi:

Eruens te ex hoc populo, & Gentibus, ad quos nunc te mitto,

5 Vt aperias oculos eorum, vt se conuertãt à tenebris ad lucem, & à potestate satanæ ad Deum, vt remissionem peccatorum & sortem inter sanctificatos accipiant per fidem quæ est in me.

6 Vnde, rex Agrippa, non fui rebellis cælesti visioni:

Sed iis qui sunt Damasci primùm, & Hierosolymis, & per omnem regionem Iudææ, deinde & Gentibus, annuntiaui vt resipiscerent & conuerterent se ad Deũ, opera facientes digna iis qui resipuissent.

Horum causa Iudæi me in templo comprehensum ten

5 Euangelii finis est, ad Christi cognitionem adductos, & in eo per fidem apprehenso iustificatos & sanctificatos seruare.

6 Paulus citat Apostolici sui muneris autorem Deum, restẽ autem, ipsius gratiam.

tarunt interficere.

7 Sed auxilium à Deo nactus perstiti in hunc vsque diem, testificans *ista* [f] tum paruis tum magnis, nec quicquam dicēs extra ea quæ Prophetæ ac Moses futura prædixerunt:

Nempe Christum [g] esse passurum, ac [h] primum ex resurrectione mortuorum, [i] lucem annuntiaturum huic populo & Gentibus.

[8] Hæc autem ipso pro se excipiente, Festus magna voce ait, Insanis Paule: multæ literæ te ad insaniam adigunt.

Tunc ille, Non insanio, inquit, præstantissime Feste, sed vera ac sobria verba eloquor.

Scit enim ista rex, apud quem etiam libere loquor: nam latêre eum quicquam horum non arbitror. neque enim id in [k] angulo gestum est,

[9] Credis Rex Agrippa Prophetis? scio te credere.

Agrippa autem dixit Paulo, Propemodū persuades mihi vt fiam Christianus.

Tum Paulus dixit, [l] Optarim à Deo

7 Christus, scopus Legis ac Prophetarum.

f *Quibusuis, & nullo, quoad eius fieri potuit, præterimisso.*

g *Christum non futurū talem regem qualem sibi Iudæi somniabāt, sed ferendis nostris calamitatibus ac peccatorum pœnis destinatum.*

h *Primum ex iis qui à mortuis sunt excitati.*

i *Vitam, & eam quidem cū perenni felicitate cōiunctā. Opponitur enim tenebris, quæ partim mortem, partim etiam calamitatem significant in omnibus ferè linguis.*

8 Sapientia Dei est stultis insania, sed nihilominus cōstanter asserenda est veritas.

k *Occultè & clam.*

9 Paulus veluti oblitus se captiuum causam dicere. Apostolici muneris non potuit obliuisci.

l *Deum precor vt & parū absit & valde fiat, vt non tu modò, sed omnes qui me hodie audiunt efficiamini similes mei exceptis vinculis.*

το διαχειρίσασθαι.

22 Επικουρίας οὖν τυχὼν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης ἕστηκα, μαρτυρούμενος μικρῷ τε καὶ μεγάλῳ, οὐδὲν ἐκτὸς λέγων ὧν τε οἱ προφῆται ἐλάλησαν μελλόντων γίνεσθαι, καὶ Μωσῆς·

23 Εἰ παθητὸς ὁ Χριστὸς, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν φῶς μέλλει καταγγέλλειν τῷ λαῷ καὶ τοῖς ἔθνεσι.

24 Ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἀπολογουμένου, ὁ Φῆστος μεγάλῃ τῇ φωνῇ ἔφη, Μαίνῃ Παῦλε· τὰ πολλά σε γράμματα εἰς μανίαν περιτρέπει.

25 Ο δὲ, Οὐ μαίνομαι, φησὶ, κράτιστε Φῆστε, ἀλλ' ἀληθείας καὶ σωφροσύνης ῥήματα ἀποφθέγγομαι.

26 Επίσταται γὰρ περὶ τούτων ὁ βασιλεὺς, πρὸς ὃν καὶ παῤῥησιαζόμενος λαλῶ. λανθάνειν γὰρ αὐτόν τι τούτων οὐ πείθομαι οὐδέν· οὐ γὰρ ἔστιν ἐν γωνίᾳ πεπραγμένον τοῦτο.

27 Πιστεύεις βασιλεῦ Αγρίππα τοῖς προφήταις; οἶδα ὅτι πιστεύεις.

28 Ο δὲ Αγρίππας πρὸς τὸν Παῦλον ἔφη, Εν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν γενέσθαι.

29 Ο δὲ Παῦλος εἶπεν, Εὐξαίμην ἂν τῷ

tabant interficere.

Auxilio autem adiutus Dei, vsque in hodiernum diem sto, testificans minori atque maiori, nihil extra dicēs quā ea quæ Prophetæ loquuti sunt futura esse, & Moyses:

Si passibilis Christus, si primus ex resurrectione mortuorum, lumen annuntiaturus est populo & Gentibus.

Hæc loquente eo, & rationem reddente, Festus magna voce dixit, Insanis Paule: multæ te literæ ad insaniā conuertunt.

Et Paulus, Non insanio (inquit) optime Feste, sed veritatis & sobrietatis verba loquor.

Scit enim de his rex, ad quem & cōstanter loquor: latere enim eum nihil horum arbitror: neque enim in angulo quicquam horum gestum est.

Credis rex Agrippa prophetis? scio quia credis.

Agrippa autem ad Paulum, In modico suades me Christianum fieri.

Et Paulus, Opto apud Deum & in

modico & in magno, non tantùm te, sed etiã omnes qui audiunt hodie, fieri tales, qualis & ego sum, exceptis vinculis his.

Θεῷ, καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ οὐ μόνον σε, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀκούοντάς μου σήμερον, γενέσθαι τοιούτους οἷός καί ἐγώ εἰμι, παρεκτὸς τῶν δεσμῶν τούτων.

& vt propemodũ & admodũ non tu modò, sed omnes etiam qui me audiunt hodie, facti essetis tales qualis ego sum, exceptis istis vinculis.

Et exurrexit rex, & Præses, & Bernice, & qui assidebant eis.

30 Καὶ τοῦτο εἰπόντος αὐτοῦ, ἀνέστη ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ ἡγεμὼν, καὶ ἡ Βερνίκη, καὶ οἱ συγκαθήμενοι αὐτοῖς.

1o Quum autem hęc dixisset, surrexit rex ac Præses, & Bernice, & qui consederant cum eis.

1o Paulus solenniter absoluitur, nec tamen dimittitur.

Et quum secessissent, loquebantur ad inuicem dicentes, Quia nihil morte aut vinculis dignũ quid fecit homo iste.

31 Καὶ ἀναχωρήσαντες ἐλάλουν πρὸς ἀλλήλους, λέγοντες, Ὅτι οὐδὲν θανάτου ἄξιον ἢ δεσμῶν πράσσει ὁ ἄνθρωπος οὗτος.

Et quum secessissent, loquebantur alij ad alios, dicentes, Nihil morte aut vinculis dignum facit homo iste.

Agrippa autem Festo dixit, Dimitti poterat homo hic, si non appellasset Cæsarem.

32 Ἀγρίππας δὲ τῷ Φήστῳ ἔφη, Ἀπολελύσθαι ἐδύνατο ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἰ μὴ ἐπεκέκλητο Καίσαρα.

Agrippa verò Festo dixit, Dimitti poterat homo iste nisi appellasset Cæsarẽ.

CAP. XXVII.

1. *Paulo* 7. 9. *periculosam nauigationem præmonenti* 11 *non creditur.* 14. *diuentis vndique iactati* 21. 41. *naufragium faciunt,* 34. *omnes tamen salui* 44. *in terram euadunt.*

V.

VT autem iudicatum est nauigare eũ in Italiam, & tradi Paulum cum reliquis custodiis Centurioni, nomine Iulio, cohortis Augustæ.

Ὡς δὲ ἐκρίθη τοῦ ἀποπλεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν Ἰταλίαν, παρεδίδουν, τόν τε Παῦλον καὶ τινας ἑτέρους δεσμώτας ἑκατοντάρχῃ, ὀνόματι Ἰουλίῳ, σπείρης Σεβαστῆς.

N.

VT autem decretum est nos nauigaturos in Italiã, tradiderunt tũ Paulum, tum quosdã alios vinctos Centurioni nomine Iulio, cohortis Augustæ.

1 Paulus inter vinctos quidẽ & per medias mortes, sed multis tamẽ splẽdidis testimoniis ornatus. Romam tandem velut ipsius Dei manu deducitur.

Ascendentes nauem Adrumettinam, incipientem Deut. 11. 23 *nauigare circa Asiæ loca sustulimus, perseuerante nobiscũ*

2 Ἐπιβάντες δὲ πλοίῳ Ἀδραμυττηνῷ, μέλλοντες πλεῖν τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν τόπους, ἀνήχθημεν, ὄντος σὺν ἡμῖν

Conscenso igitur nauigio Adramyttẽo, nauigaturi secundùm Asiæ regiones, prouecti sumus, & nobiscum erat Ari-

ſtarchus Macedo Theſſalonicenſis.

Altera autem die deuecti ſumus Sidonẽ & Iulius humaniter tractato Paulo permiſit vt ad amicos profectus, ab illis curaretur.

Illinc verò proue cti ſublegimus Cyprum, quòd venti eſſent aduerſi.

a Quod Ciliciam alluit.

Et pelagus quod eſt [a] ſecundùm Ciliciam & Pamphyliã emenſi, deuenimus Myra vrbem Lyciæ:

Et illic nactus Cẽturio nauem Alexandrinam nauigantem in Italiam, impoſuit nos in eam.

Quúmque multis diebus tardè nauigaremus, vixque peruenìſſemus ſecundũ Cnidum, non permittente nobis vento, ſublegimus Cretam ſecundùm [b] Salmonen:

b Cretæ promontorium.

Et illam vix præterlegentes peruenimus in locũ quendam quem vocant Pulchros portus, cui propinqua erat ciuitas Laſæa.

c De ieiunio Iudaico intelligit, quod ſiebat in feſto expiationis, de quo, Leuit. 23. 27. incidebat autem in ſeptimum menſem ad occaſum Virgilianum, quod minus idoneum eſt nauigantibus.

[c] Multo autem tempore peracto, & quum iam eſſet periculoſa nauigatio, quòd iam etiam ieiunium præteriiſſet, admonebat eos Paulus,

Dicens eis, Viri,

Ἀριστάρχου Μακεδόνος Θεσσαλονικέως.

3 Τῇ τε ἑτέρᾳ κατήχθημεν εἰς Σιδῶνα. φιλανθρώπως τε ὁ Ἰούλιος τῷ Παύλῳ χρησάμενος, ἐπέτρεψε πρὸς τοὺς φίλους πορευθέντα ἐπιμελείας τυχεῖν.

4 Κἀκεῖθεν ἀναχθέντες ὑπεπλεύσαμεν τὴν Κύπρον, διὰ τὸ τοὺς ἀνέμους εἶναι ἐναντίους.

5 Τό τε πέλαγος τὸ κατὰ τὴν Κιλικίαν καὶ Παμφυλίαν διαπλεύσαντες, κατήλθομεν εἰς Μύρα τῆς Λυκίας.

6 Κἀκεῖ εὑρὼν ὁ ἑκατόνταρχος πλοῖον Ἀλεξανδρῖνον πλέον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐνεβίβασεν ἡμᾶς εἰς αὐτό.

7 Ἐν ἱκαναῖς δὲ ἡμέραις βραδυπλοοῦντες, καὶ μόλις γενόμενοι κατὰ τὴν Κνίδον, μὴ προσεῶντος ἡμᾶς τοῦ ἀνέμου, ὑπεπλεύσαμεν τὴν Κρήτην κατὰ Σαλμώνην·

8 Μόλις τε παραλεγόμενοι αὐτὴν, ἤλθομεν εἰς τόπον τινὰ καλούμενον Καλοὺς λιμένας· ᾧ ἐγγὺς ἦν πόλις Λασαία.

9 Ἱκανοῦ δὲ χρόνου διαγενομένου, καὶ ὄντος ἤδη ἐπισφαλοῦς τοῦ πλοός, διὰ τὸ καὶ τὴν νηστείαν ἤδη παρεληλυθέναι, παρῄνει ὁ Παῦλος,

10 Λέγων αὐτοῖς

Ariſtarcho Macedone Theſſalonicenſi.

Sequenti autem die deuenimus Sidonem. Humanè autem tractans Iulius Paulũ, permiſit ad amicos ire & curã ſui agere.

Et inde quum ſuſtulìſſemus, ſubnauigauimus Cyprum propterea quod eſſent venti contrarij.

Et pelagus Ciliciæ & Pamphyliæ nauigantes, venimus Lyſtram, quæ eſt Lyciæ:

Et ibi inueniens Cẽturio nauem Alexandrinam nauigantem in Italiam tranſpoſuit nos in eam.

Et quum multis diebus tardè nauigaremus, & vix deuenìſſemus cõtra Gnidum prohibente nos vento, adnauigauimus Cretæ iuxta Salmonem:

Et vix iuxta nauigantes, venimus in locum quẽdam qui vocatur Boniportus, cui iuxta erat ciuitas Thalaſſa.

Multo autem tẽpore peracto & cũ iam non eſſet tuta nauigatio, eo quòd & ieiunium iam præteriiſſet, conſolabatur Paulus,

Dicens eis, Viri, vide-

videó, quoniam cum iniuria & multo damno non solùm oneris & nauis, sed etiã animarum nostrarum incipit esse nauigatio.

Centurio gubernatori & nauclero magis credebat, quã his quæ à Paulo dicebantur.

Et quũ aptus portus nõ esset ad hyemandum, plurimi statuerunt consilium nauigare inde, si quomodo possent deuenientes Phœnicem, hyemare: portum Cretæ respicientem ad Africum & ad Chorum.

Aspirante autem Austro æstimantes propositum se tenere, quum sustulissent de Asson, legebant Cretam.

Non post multùm autem misit se contra ipsam ventus Typhonicus qui vocatur Euroaquilo.

Quúmque arrepta esset nauis, & non posset conari in ventum, data naue flatibus, ferebamur.

In insulam autem quandam decurrentes, quæ vocatur Clauda, potuimus vix obtinere scapham.

Qua sublata, adiutoriis vtebantur, accingentes nauem: & timẽtes ne in Syrtim inciderent, subvideo cum iniuria multóque dãno non solùm oneris & nauis, sed etiam [d] capitum nostrorum, futuram nauigationẽ.

[3] Centurio autem gubernatori & nauclero potius assentiebatur quã iis quæ à Paulo dicebantur.

Et quum appositus portus non esset ad hybernandũ, plerique cœperunt consilium soluendi etiã illinc, *experturi* si quo modo possent Phœnica peruenire, & illic hybernare: qui portus est Cretæ, spectans ad [e] Africum & Chorum.

Quum autem aspirasset [f] Notus, visi sibi propositi compotes, quum soluissent, propius præterlegebant Cretam.

Verùm haud multò post impegit in eam ventus turbulentus qui vocatur [h] Euroclydon.

Quúmque abreptum esset nauigiũ, nec posset obniti [i] vẽto, dato *nauigio flatibus*, ferebamur.

Et quũ infra paruam quandam insulam quę Clauda vocatur, cursu delati essemus, vix potuimus scaphæ cõpotes fieri.

Qua subducta, adiumentis vtebantur, succincta nauitimẽtésque ne in Syrtin inciderent, sum-

d *Ad vtil. animarum nostrarum.*

3 Homines suæ potius prudẽtiæ quã Dei per os seruorũ suorum loquẽtis obtemperantes, vltrò sese mutuò in infinita pericula conficiunt.

e *Africus flat ab occasu brumali, Chorus ab occasu solstitiali.*

f *Qui & Auster meridionalis.*

g *Sub. Cretam, à cuius littoribus propterea abrepta fuit nauis.*

h *Qui flat ab ortu brumali.*

i *Obuersa prora luctari.*

missis velis, ita ferebantur.

4 Exitus tãdem ostẽdit, nullos sibi peius consulere, quàm qui soli suæ prudẽtiæ sese regendos tradunt.

4 Quum autem vehementi tempestate iactaremur, sequenti die iacturam fecerunt:

Ac tertio die ipsi nostris manibus armamenta nauis abiecimus.

Quum autem neque sol neque sidera apparuissent ad complures dies, & tempestas nõ parua incumberet, iam ablata erat spes omnis salutis nostræ.

5 Deus parcit etiam impiis ad tẽpus, propter electos suos.

5 Et quum multa iã fuissent inedia, tũc stans Paulus in medio eorum, dixit, Oportebat quidem, ô viri, mihi obediendo nõ prouehi à Creta, & vitare iniuriam hanc & damnum.

Sed nunc admoneo vt bono animo sitis: iactura enim nulla erit cuiusquam ex vobis, sed tantùm nauis.

Adstitit enim mihi hac nocte angelus Dei, cuius sum ego, quem etiam colo:

Dicens, Ne metue Paule, oportet te Cæsari sisti: & ecce, condonauit tibi Deus omnes qui tecum nauigant.

6 Promissio super fidem efficax.

6 Propterea bono animo estote viri: credo enim Deo, ita fore quemadmodũ loquutus est mihi.

τὲς τὸ σκεῦος, οὕτως ἐφέροντο.

18 Σφοδρῶς δὲ χειμαζομένων ἡμῶν, τῇ ἑξῆς ἐκβολὴν ἐποιοῦντο·

19 Καὶ τῇ τρίτῃ αὐτοχειρες τὴν σκευὴν τοῦ πλοίου ἐρρίψαμεν.

20 Μήτε δὲ ἡλίου μήτε ἄστρων ὀπφαινόντων ἐπὶ πλείονας ἡμέρας, χειμῶνός τε οὐκ ὀλίγου ἐπικειμένου, λοιπὸν περιῃρεῖτο πᾶσα ἐλπὶς τοῦ σῴζεσθαι ἡμᾶς.

21 Πολλῆς δὲ ἀσιτίας ὑπαρχούσης, τότε σταθεὶς ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ αὐτῶν, εἶπεν, Ἔδει μέν, ὦ ἄνδρες, πειθαρχήσαντάς μοι, μὴ ἀνάγεσθαι ἀπὸ τῆς Κρήτης, κερδῆσαί τε τὴν ὕβριν ταύτην καὶ τὴν ζημίαν.

22 Καὶ τανῦν παραινῶ ὑμᾶς εὐθυμεῖν. ἀποβολὴ γὰρ ψυχῆς οὐδεμία ἔσται ἐξ ὑμῶν, πλὴν τοῦ πλοίου.

23 Παρέστη γάρ μοι τῇ νυκτὶ ταύτῃ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ οὗ εἰμι, ᾧ καὶ λατρεύω·

24 Λέγων, Μὴ φοβοῦ Παῦλε· Καίσαρί σε δεῖ παραστῆναι· καὶ ἰδοὺ, κεχάρισταί σοι ὁ Θεὸς πάντας τοὺς πλέοντας μετὰ σοῦ.

25 Διὸ εὐθυμεῖτε ἄνδρες· πιστεύω γὰρ τῷ Θεῷ ὅτι οὕτως ἔσται κατὰ ὃν τρόπον λελάληταί μοι.

missso vase, sic ferebantur.

Validè autem nobis tempestate iactatis, sequenti die iactum fecerunt.

Tertia die suis manibus armamẽta nauis proiecerunt.

Neque autem sole, neque sideribus apparentibus per plures dies, & tẽpestate non exigua imminente, iam ablata erat spes omnis salutis nostræ.

Et quum multa ieiunatio fuisset, tũc stans Paulus in medio eorum, dixit, Oportebat quidem, ô viri, audito me, nõ tollere à Creta, lucrique facere iniuriam hãc & iacturam.

Et nunc suadeo vobis bono animo esse: amissio enim nullius animæ erit ex vobis, præter quàm nauis.

Astitit enim mihi hac nocte angelus Dei, cuius sum ego, & cui deseruio:

Dicens, Ne timeas Paule, Cæsarí te oportet assistere & ecce, donauit tibi Deus omnes qui nauigant tecum.

Propter quod bono animo estote viri: credo enim Deo quia sic erit quemadmodum dictum est mihi.

In

In insulam autẽ quandã oportet nos deuenire.

Sed posteaquam quartadecima nox superuenit nauigantibus nobis in Adria circa mediam noctem suspicabantur nautæ apparere sibi aliquam regionem.

Qui & summittentes bolidem inuenerunt passus viginti: & pusillum inde separati, inuenerunt passus quindecim.

Timentes autem ne in aspera loca in cideremus, de puppi mittentes anchoras quatuor, optabant diem fieri.

Nautis verò quæ ventibus fugere de nauí, quum mississent scapham in mare, sub obtentu quasi inciperent à prora anchoras extendere:

Dixit Paulus Cẽturioni & militibus, Nisi hi in nauí manserint, vos salui fieri non potestis.

Tunc abscinderunt milites funes scaphæ, & pasi sunt eam excidere.

Et quum lux inciperet fieri, rogabat Paulus omnes sumere cibum, dicens, Quartadecimæ die hodie

26 Εἰς νῆσον δέ τινα δεῖ ἡμᾶς ἐκπεσεῖν.

27 Ὡς δὲ τεσσερεσκαιδεκάτη νὺξ ἐγένετο, διαφερομένων ἡμῶν ἐν τῷ Ἀδρίᾳ, κατὰ μέσον τῆς νυκτὸς ὑπενόουν οἱ ναῦται προσάγειν τινὰ αὐτοῖς χώραν.

28 Καὶ βολίσαντες, ὀργυιὰς εἴκοσι εὗρον· βραχὺ δὲ διαστήσαντες, καὶ πάλιν βολίσαντες, εὗρον ὀργυιὰς δεκαπέντε.

29 Φοβούμενοί τε μήπως εἰς τραχεῖς τόπους ἐκπέσωσιν, ἐκ πρύμνης ῥίψαντες ἀγκύρας τέσσαρας, ηὔχοντο ἡμέραν γενέσθαι.

30 Τῶν δὲ ναυτῶν ζητούντων φυγεῖν ἐκ τοῦ πλοίου, καὶ χαλασάντων τὸ σκάφος εἰς τὴν θάλασσαν, προφάσει ὡς ἐκ πρώρας μελλόντων ἀγκύρας ἐκτείνειν·

31 Εἶπεν ὁ Παῦλος τῷ ἑκατοντάρχῃ καὶ τοῖς στρατιώταις, Ἐὰν μὴ οὗτοι μείνωσιν ἐν τῷ πλοίῳ, ὑμεῖς σωθῆναι οὐ δύνασθε.

32 Τότε οἱ στρατιῶται ἀπέκοψαν τὰ σχοινία τοῦ σκάφους, καὶ εἴασαν αὐτὸ ἐκπεσεῖν.

33 Ἄχρι δὲ οὗ ἔμελλεν ἡμέρα γίνεσθαι, παρεκάλει ὁ Παῦλος ἅπαντας μεταλαβεῖν τροφῆς, λέγων, Τεσσαρεσκαιδεκάτην σή-

In insulam autem quandam incidere nos oportet.

7 Cæterùm quum quartadecima nox aduenisset, & ferremur in [k] Adria, nautæ circa medium noctis suspicati sunt [l] ap propinquare sibi aliquam regionem.

Et dimissa [m] bolide inuenerunt passus viginti: & paululum inde progressi, rursum demissa bolide inuenerunt passus quindecim.

Timentésque ne quo modo in aspera loca inciderent, iactis è puppi anchoris quatuor, optabant diem oriri.

[8] Nautis verò studentibus fugere è naui, demissa scapha in mare, sub obtentu velut è prora anchoras extensuri:

[9] Dixit Paulus Cẽturioni & militibus, Nisi isti in naui manserint, vos seruari non potestis.

Tunc abscinderunt milites funes scaphæ & fiuerunt eam excidere.

[10] Interim autem dum oriretur dies, hortabatur Paulus omnes vt caperent cibum, dicens, Dies hic est decimus quartus ex quo

7 Ad promissam & certam salutem per medias tamen tẽpestates, atque adeò per ipsas mortes peruenitur.

k i. inmari Adriatico. Ptolemæus enim Orientale Siciliæ litus, mari Adriatico alluí scribit.

l Se accedere ad aliquam regionem.

m Bolis, est perpendiculum quo altitudinẽ maris explorãt nautæ.

8 Nullũ est tam turpe factũ ad quod diffidentia & mala conscientia homines nõ impellãt.

9 Etsi promissionũ Dei exitus à causis mediis simpliciter non pendet, tamen Dei beneficentia indignos se reddunt qui oblata media vel temere vel diffidentia nõ amplectuntur.

10 Trepidante mũdo, soli fideles non modo quieti manẽt, sed alios etiã suo exẽplo confirmãt.

n *Ieiunium etsi improprie vocat insolita cibi abstinentia. ergo dicit Paul⁹ eos in ieiunio permansisse, quia tuste communis nunquam vesci soliti erant per totum illud tempus. vtpote more agentes, fere ad cibi nauseam.*

o *Hoc adicit proverbialiqua significatur prorsus salues & integros ipsos fore.*

expectantes n ieiuni permanetis, nullo cibo sumpto:

Ideo vos hortor vt sumatis cibum: hoc enim ad salutē vestrā spectat. o nullius enim vestrūm capillus ex capite cadet.

Et quum hæc dixisset, accepto pane, gratias egit Deo in conspectu omnium: & quum fregisset, cœpit edere.

Omnes verò quū iam bono animo facti essent, sumpserūt & ipsi cibum.

Eramus autem vniuersa capita in nauigio, ducēta & septuaginta sex.

Cæterùm satiati cibo, alleuabant nauim, proiicientes frumentum in mare.

μαρον ἡμέραν προσδοκῶντες, ἄσιτοι διατελεῖτε, μηδὲν προσλαβόμενοι.

34 Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς προσλαβεῖν τροφῆς· τοῦτο γὰρ πρὸς τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ὑπάρχει. οὐδενὸς γὰρ ὑμῶν θρὶξ ἐκ τῆς κεφαλῆς πεσεῖται.

35 Εἰπὼν δὲ ταῦτα, καὶ λαβὼν ἄρτον, εὐχαρίστησε τῷ Θεῷ ἐνώπιον πάντων, καὶ κλάσας ἤρξατο ἐσθίειν.

36 Εὔθυμοι δὲ γενόμενοι πάντες, καὶ αὐτοὶ προσελάβοντο τροφῆς.

37 Ἦμεν δὲ ἐν τῷ πλοίῳ αἱ πᾶσαι ψυχαὶ, διακόσιαι ἑβδομήκοντα ἕξ.

38 Κορεσθέντες δὲ τροφῆς, ἐκούφιζον τὸ πλοῖον, ἐκβαλλόμενοι τὸν σῖτον εἰς τὴν θάλασσαν.

expectantes ieiuni permanetis, nihil accipientes:

Propter quod rogo vos accipere cibum pro salute vestra: quia nullius vestrū capillus de capite peribit.

Et quum hæc dixisset, sumēs panem gratias egit Deo in conspectu omnium: & quum fregisset, cœpit manducare,

Animæquiores autem facti omnes & ipsi sumpserunt cibum.

Eramus verò vniuersæ animæ in naui ducētæ septuaginta sex.

Et satiati cibo alleuiabant nauem, iactantes triticum in mare.

q *Sic vocatur Isthmus, quod vtrinque mari alluitur.*

r *Tū maximè expectandæ sunt tempestates, quum proximus est portus.*

p *Sinus est contra terras mare, vt Adriaticus, Persicus.*

r Quum autem dies ortus esset terram nō agnoscebāt, p sinum verò quendam animaduerterunt habentem litꝰ, in quem consilium ceperant, si possent, expellere nauim.

Igitur anchoris sublatis permiserunt *eam* mari, simul laxatis vinculis gubernaculorum, & sublato artemone ad auræ flatum, tendebant ad litus.

Sed quum incidissent in locum q bimarē, illiserūt nauē:

39 Ὅτε δὲ ἡμέρα ἐγίνετο, τὴν γῆν οὐκ ἐπεγίνωσκον· κόλπον δέ τινα κατενόουν ἔχοντα αἰγιαλόν, εἰς ὃν ἐβουλεύσαντο, εἰ δύναιντο, ἐξῶσαι τὸ πλοῖον.

40 Καὶ τὰς ἀγκύρας περιελόντες εἴων εἰς τὴν θάλασσαν, ἅμα ἀνέντες τὰς ζευκτηρίας τῶν πηδαλίων· καὶ ἐπάραντες τὸν ἀρτέμονα τῇ πνεούσῃ, κατεῖχον εἰς τὸν αἰγιαλόν.

41 Περιπεσόντες δὲ εἰς τόπον διθάλασσον, ἐπώκειλαν τὴν ναῦν·

Quum autem dies factus esset, terram non agnoscebant: sinum verò quendam conspiderabant habentem litus in quē cogitabāt, si possent, eicere nauem.

Et quum anchoras sustulissent, committebant se mari, simul laxantes iuncturas gubernaculorum: & leuato artemone secundum auræ flatum, tendebant ad litus.

Et quum incidissemus in locum dithalassum, impegerunt nauem:

& prora quidem fixa manebat immobilis: puppis verò solue batur à vi maris.

ἡ μὲν πρῷρα ἐρείσασα ἔμεινεν ἀσάλευτος· ἡ δὲ πρύμνα ἐλύετο ὑπὸ τῆς βίας τοῦ κύματος.

ac prora quidem infixa manebat immobilis: puppis verò soluebatur præ vndarum violentia.

Militum autem consilium fuit vt custodias occiderent: nequis quum enatasset, effugeret.

42 Τῶν δὲ στρατιωτῶν βουλὴ ἐγένετο ἵνα τοὺς δεσμώτας ἀποκτείνωσι, μή τις ἐκκολυμβήσας διαφύγῃ.

[12] Militum autem cõsilium erat vt vinctos trucidarent, nequis quum enatasset, effugeret.

[12] Incredulis nihil est perfidiosius, nec magis ingratum.

Centurio autem volens seruare Paulum prohibuit fieri: iussitque eos qui possent natare, emittere se primos, & euadere, & ad terram exire:

43 Ὁ δὲ ἑκατόνταρχος, βουλόμενος διασῶσαι τὸν Παῦλον, ἐκώλυσεν αὐτοὺς τῷ βουλήματος, ἐκέλευσέ τε τοὺς δυναμένους κολυμβᾶν, ἀποῤῥίψαντας πρώτους ὁπὶ τὴν γῆν ἐξιέναι·

[13] At Centurio volens seruare Paulum prohibuit eos ab hoc consilio: iussitque vt qui possent natare, abiicerent se primos & in terram euaderent:

[13] Deus interfuos etiã hostes inuenit quorum opera suos cõseruet.

Et cæteros alios in tabulis ferebant: quosdam super ea quæ de naui erãt. & sic factum est vt omnes animæ euaderẽt ad terram.

44 Καὶ τοὺς λοιποὺς, οὓς μὲν ὁπὶ σανίσιν, οὓς δὲ ὁπί τινων τῶν ἀπὸ τοῦ πλοίου. καὶ οὕτως ἐγένετο πάντας διασωθῆναι ὁπὶ τὴν γῆν.

[14] Reliqui verò partim in tabulis, partim quibusdã nauis *fragmentis*. & ita factum est vt omnes salui euaderent in terram.

[14] Hominum malitiã vincit Dei bonitas.

CAP. XXVIII.

1. Barbarorum humanitas erga naufragos. 3. Paulus viperam manu tollit, 5. illæsus. 8. 9. Poblium, & alios sanat. 11. Melita soluentes, 16. Romam perueniũt. 17. Paulus Iudæis 20. causam suam exponit. 23. Euang. docet 30. biennio.

V.

ET quum euasissemus tunc cognouimus quia Melita insula vocabatur.

Barbari verò præstabant non modicã humanitatẽ nobis. Accensa enim pyra reficiebãt nos omnes, propter imbrem qui imminebat, & frigus.

ΚΑΙ διασωθέντες, τότε ἐπέγνωσαν ὅτι Μελίτη ἡ νῆσος καλεῖται.

2 Οἱ δὲ βάρβαροι, παρεῖχον οὐ τὴν τυχοῦσαν φιλανθρωπίαν ἡμῖν· ἁψάμενοι γὰρ πυρᾶς προσελάβοντο πάντας ἡμᾶς, διὰ τὸν ὑετὸν τὸν ἐφεστῶτα, καὶ διὰ τὸ ψῦχος.

N.

ET quum salui euasissent, tunc agnouerunt insulam vocari [a] Melitam.

Barbari verò præstabant nobis non vulgarem humanitatem. accẽsa enim pyra acceperunt nos omnes, propter imbrem qui vrgebat, & proprer frigus.

[a] Est quæ hodie Malta dicitur.

1 Pios quidem pericula ex periculis manent, sed glorioso semper exitu.

1 Quum igitur cõuoluisset Paulus virgultorum fasces, & imposuisset in pyrã, vipera è calore prorepens inuasit eius manum:

2 Etsi aduersæ sunt peccatorum pœnæ, tamen quum Deus affligendis hominibus non semper respiciat peccata, temerè iudicant qui vel non expectãt exitũ, vel ex rebus prosperis aut aduersis vnumquemque æstimãt.

2 Vt verò Barbari viderunt pendentẽ bestiam ex ipsius manu, alij ad alios dicebãt, Omnino homicida est homo iste, quem seruatum è mari bvltio non sinit viuere.

b Ius & fas.

At ille excussa bestia in ignem, nihil mali passus est:

c Verbum Græcum incendi aut intumescere significat, porrò Dioscorides libr. 6. cap. 38. viperæ massam corporis tumorem gignere scribit. sic etiNicander in Alexandipharmacis.

Illi verò expectabãt dum c intumesceret aut concideret repẽtè mortuus. 3 Sed quum multum tempus expectassent, & viderent nihil incõmodi illi contingere mutati dicebant eũ esse Deum.

3 Hominibus veræ religionis ignaris nihil in vitãque partem instabilius.

4 Cæterùm circa locum illum erant prædia cuidam primario insulæ, nomine Publio, qui nos excepit os, triduò peramicè in hospitio habuit.

4 Seruum Dei quauis miserum & egentem excepisse, nullũ vnquam pœnituit.

Factum est autem vt pater Publii febribus ac dysenteria detentus, decumberet: ad quem Paulus ingressus, quum precatus esset, impositis ei manibus, sanauit eũ.

3 Συσρέψαντος δὲ τοῦ Παύλου φρυγάνων πλῆθος, καὶ ἐπιθέντος ἐπὶ τὸ πυρὰν, ἔχιδνα ἐκ τῆς θέρμης ἐξελθοῦσα καθῆψε τῆς χειρὸς αὐτοῦ.

4 Ὡς δὲ εἶδον οἱ βάρβαροι κρεμάμενον τὸ θηρίον ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους, Πάντως φονεύς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὃν διασωθέντα ἐκ τῆς θαλάσσης ἡ δίκη ζῆν οὐκ εἴασεν.

5 Ὁ μὲν οὖν ἀποτινάξας τὸ θηρίον εἰς τὸ πῦρ, ἔπαθεν οὐδὲν κακόν.

6 Οἱ δὲ προσεδόκων αὐτὸν μέλλειν πίμπρασθαι, ἢ καταπίπτειν ἄφνω νεκρόν. Ἐπὶ πολὺ δὲ αὐτῶν προσδοκώντων, καὶ θεωρούντων μηδὲν ἄτοπον εἰς αὐτὸν γινόμενον, μεταβαλλόμενοι ἔλεγον Θεὸν αὐτὸν εἶναι.

7 Ἐν δὲ τοῖς περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον ὑπῆρχε χωρία τῷ πρώτῳ τῆς νήσου, ὀνόματι Ποπλίῳ, ὃς ἀναδεξάμενος ἡμᾶς, τρεῖς ἡμέρας φιλοφρόνως ἐξένισεν.

8 Ἔτυχε δὲ τὸν πατέρα τοῦ Ποπλίου πυρετοῖς καὶ δυσεντερίᾳ συνεχόμενον κατακεῖσθαι· πρὸς ὃν ὁ Παῦλος εἰσελθὼν, καὶ προσευξάμενος, ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας αὐτῷ, ἰάσατο αὐτόν.

Quum congregasset autem Paulus sarmentorum aliquantam multitudinem, & imposuisset super ignem, vipera à calore quum processisset, invasit manum eius:

Vt verò viderunt Barbari pendentem bestiam de manu eius, adinuicem dicebant, Vtique homicida est homo hic, qui quum euaserit de mari, vltio nõ sinit eum viuere.

Et illi quidem excutiẽs bestiam in ignem, nihil mali passus est.

At illi existimabant eum in tumorem conuertendum, aut subitò casurum & mori. Diu autem illis spectãtibus & videntibus nihil mali in eo fieri, conuertentes se dicebant eũ esse Deum.

In locis autem illis erant prædia principis insulæ, nomine Publij, qui nos suscipiens, triduò benignè exhibuit.

Contigit autem patrem Publij febribus & dysenteria vexatum iacere: ad quem Paulus intrauit, & quum orasset & imposuisset ei manus, sanauit eum.

Quo facto, & omnes qui in insula habebant infirmitates accedebant, & curabantur.

9 Τούτου οὖν γενομένου, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ ἔχοντες ἀσθενείας ἐν τῇ νήσῳ, προσήρχοντο καὶ ἐθεραπεύοντο.

5 Hoc igitur facto, reliqui etiã qui morbis tenebantur in insula, accedebant & sanabantur.

5 Captiuo Paulo non fuit tamen captiua Deâ virtus.

Qui etiam multis honoribus nos honorauerunt, & nauigantibus imposuerunt quæ necessariaerant.

10 Οἳ καὶ πολλαῖς τιμαῖς ἐτίμησαν ἡμᾶς, καὶ ἀναγομένοις ἐπέθεντο τὰ πρὸς τὴν χρείαν.

6 Qui etiam multis honoribus nos honorarunt, & quũ proueheremur imposuerunt quæ vsui *nobis* erant.

6 Deus in suorum gratiam exteris etiam benefacit.

Post menses autẽ tres nauigauimus in naui Alexandrina, quæ in insula hyemauerat, cui erat insigne Castorũ.

11 Μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας ἀνήχθημεν ἐν πλοίῳ παρακεχειμακότι ἐν τῇ νήσῳ Ἀλεξανδρίνῳ, παρασήμῳ Διοσκούροις.

7 Tribus itaque pòst mensibus deuecti sumus in naui Alexãdrina, quæ in insula hyemauerat, cui [d]erat insigne Castor & Pollux.

7 Idola sanctos nullo modo consentientes non polluunt.

d *Sic solebant ornare nauiũ proras, vnde naues quoque denominabantur.*

Et quum venissemus Syracusam, mãsimus ibi triduò.

12 Καὶ καταχθέντες εἰς Συρακούσας, ἐπεμείναμεν ἡμέρας τρεῖς.

Et deuecti Syracusas, *illic* mansimus triduum.

Inde circumlegẽtes deuenimus Rhegium: & post vnum diem flante Austro secunda die venimus Puteolos.

13 Ὅθεν περιελθόντες κατηντήσαμεν εἰς Ῥήγιον· καὶ μετὰ μίαν ἡμέραν ἐπιγενομένου νότου, δευτεραῖοι ἤλθομεν εἰς Ποτιόλους.

Vnde circumlegentes deuenimus Rhegium: & altero pòst die quum superuenisset Auster, secũdo die venimus Puteolos.

Vbi inuentis fratribus rogati sumus manere apud eos dies septem: & sic venimus Romam.

14 Οὗ εὑρόντες ἀδελφοὺς, παρεκλήθημεν ἐπ' αὐτοῖς ἐπιμεῖναι ἡμέρας ἑπτά· καὶ οὕτως εἰς τὴν Ῥώμην ἤλθομεν.

8 Vbi repertis fratribus, rogati sumus manere apud eos dies septem: & ita cõtendimus Romam.

8 Profanorum etiã corda Dominus prout libet in suorum gratiam inflectit

Et inde quum audissent fratres, occurrerunt nobis vsque ad Appij forum, ac Tres-tabernas: quos quum vidisset Paulus, gratias agens Deo, accepit fiduciam.

15 Κἀκεῖθεν οἱ ἀδελφοὶ ἀκούσαντες τὰ περὶ ἡμῶν, ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν ἡμῖν ἄχρις Ἀππίου φόρου καὶ Τριῶν ταβερνῶν· οὓς ἰδὼν ὁ Παῦλος, εὐχαριστήσας τῷ Θεῷ, ἔλαβε θάρσος.

9 Vnde quum audissent fratres de rebus nostris, prodierũt nobis in occursũ vsque ad [e]Appij forum & Tres tabernas: quos quum vidisset Paulus, gratiis actis Deo, sumpsit fiduciam.

9 Deus nunquã patitur suos supra vires affligi.

e *Via Appia strata opera militari, ab Appio cæco onga atque lata excurrente mare versus, in qua tres erant tabernæ.*

Quum autem venissemus Romã, permissum est Paulo manere sibimet cum custodiente se

16 Ὅτε δὲ ἤλθομεν εἰς Ῥώμην, ὁ ἑκατόνταρχος παρέδωκε τοὺς δεσμίους τῷ στρατοπεδάρχῃ· τῷ δὲ Παύλῳ ἐπετράπη μένειν καθ' ἑαυτὸν, σὺν τῷ φυλάσσοντι

Quum autem venissemus Romã, Cẽturio tradidit vinctos [f]Præfecto exercituum: sed permissum est Paulo vt habitaret [g]seorsim, cum mi-

f *Præfecto prætorio.*

g *Non in publica custodia sed in priuato hospitio quod sibi conduxerat*

lite qui ipsum custodiret.

10 Paulus vbique se Apostolum esse meminit.

10 Factum est autem vt tertio post die conuocaret Paulus Iudæorum primos, qui vbi conuenissent dixit eis, Ego viri fratres, quum nihil fecerim aduersus populũ aut ritus patrios, vinctus traditus sum Hierosolymis in manus Romanorum:

τὸν στρατιώτην.

17 Ἐγένετο δὲ μετ' ἡμέρας τρεῖς συγκαλέσασθαι τοὺς ὄντας τῶν Ἰουδαίων πρώτους· συνελθόντων δὲ αὐτῶν, ἔλεγε πρὸς αὐτούς, Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ οὐδὲν ἐναντίον ποιήσας τῷ λαῷ ἢ τοῖς ἔθεσι τοῖς πατρῴοις, δέσμιος ἐξ Ἱεροσολύμων παρεδόθην εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων·

militi.

Post tertium autem diem conuocauit primos Iudæorum: quumque conuenissent, dicebat eis, Ego viri fratres nihil aduersus plebem faciẽs, aut morem paternam, vinctus ab Ierosolymis traditus sum in manus Romanorum:

Qui quæstione de me habita, volebant me dimittere, quòd nullum sit in me crimen capitale:

18 Οἵτινες ἀνακρίναντές με ἐβούλοντο ἀπολῦσαι, διὰ τὸ μηδεμίαν αἰτίαν θανάτου ὑπάρχειν ἐν ἐμοί·

Qui quum interrogationem de me habuissent, voluerũt me dimittere, eo quod nulla esset causa mortis in me:

11 Vtendũ quidem mediis à Deo oblatis, sed ita vt gloriã Dei non autẽ nostrã quæramus.

11 Sed contradicẽtibus Iudæis coactus sum appellare Cæsarem: non tamẽ quasi habeam de quo gẽtem meam accusem.

19 Ἀντιλεγόντων δὲ τῶν Ἰουδαίων, ἠναγκάσθην ἐπικαλέσασθαι Καίσαρα· οὐχ ὡς τοῦ ἔθνους μου ἔχων τι κατηγορῆσαι.

Contradicentibus autem Iudæis, coactus sum appellare Cæsarem: non quasi gentem meam habens aliquid accusare.

Ob hanc igitur causam vos aduocaui, quos viderem & alloquerer: nam propter spem Israelis circundatus sum hac catena.

20 Διὰ τοῦτο οὖν τοῦτο αἰτίαν παρεκάλεσα ὑμᾶς ἰδεῖν καὶ προσλαλῆσαι· ἕνεκεν γὰρ τῆς ἐλπίδος τοῦ Ἰσραὴλ τὴν ἅλυσιν ταύτην περίκειμαι.

Propter hanc igitur causam, rogaui vos videre & alloqui: propter spem enim Israel catena hac circundatus sũm.

Illi verò dixerũt ei, Nos neque literas accepimus de te ex Iudæa: neque aduenies quisquam fratrum annũtiauit aut loquutus est aliquid de te mali.

21 Οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν εἶπον, Ἡμεῖς οὔτε γράμματα περὶ σοῦ ἐδεξάμεθα ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, οὔτε παραγενόμενός τις τῶν ἀδελφῶν ἀπήγγειλεν ἢ ἐλάλησέ τι περὶ σοῦ πονηρόν.

At illi dixerũt ad eum, Nos neque literas accepimus de te à Iudæa: neque aduenies aliquis fratrum nuntiauit, aut loquutus est quid de te malum.

Velimus autẽ ex te audire quæ sẽtias: nam de secta ista notum est nobis vbique

22 Ἀξιοῦμεν δὲ παρὰ σοῦ ἀκοῦσαι ἃ φρονεῖς· περὶ μὲν γὰρ τῆς αἱρέσεως ταύτης γνωστόν σοι ἐστιν ἡμῖν ὅτι πανταχοῦ

Rogamus autẽ à te audire quæ sentis: nam de secta hac notum est nobis quia vbique

ei contradicitur.

Quum constituissent autem illi diē: venerunt ad eum in hospitium plures, quibus exponebat, testificans regnum Dei, suadénsque eis de Iesu ex Lege Moysi & Prophetis à mane vsque ad vesperam.

Et quidam credebant his quæ dicebantur, quidā verò non credebant.

Quúmque inuicem non essent consentientes, discedebant, dicente Paulo vnum verbū, Quia bene Spiritus sanctus loquutus est per Esaiam prophetam ad patres nostros,

Dicens, Vade ad populum istud, & dic ad eos, Aure audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non perspicietis.

Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos suos compresserunt: ne forte videant oculis, & auribus audiant, & & corde intelligāt, & cōuertantur, & sanem eos.

Notum ergo sit vobis quoniam Gētibus missum est hoc salutare Dei, & ipsi audient.

ἀντιλέγοντας.

23 Ταξάμενοι δὲ αὐτῷ ἡμέραν, ἦκον πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν ξενίαν πλείονες· οἷς ἐξετίθετο διαμαρτυρόμενος τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, πείθων τε αὐτοὺς τὰ περὶ τοῦ Ιησοῦ, ἔκ τε τοῦ νόμου Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν, ἀπὸ πρωΐ ἕως ἑσπέρας.

24 Καὶ οἱ μὲν ἐπείθοντο τοῖς λεγομένοις, οἱ δὲ ἠπίστουν.

25 Ασύμφωνοι δὲ ὄντες πρὸς ἀλλήλους, ἀπελύοντο, εἰπόντος τοῦ Παύλου ῥῆμα ἕν, ὅτι καλῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε διὰ Ησαΐου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν,

26 Λέγων, Πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ εἰπέ, Ακοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε.

27 Επαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου· καὶ τοῖς ὠσὶ βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν· μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς.

28 Γνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν ὅτι τοῖς ἔθνεσιν ἀπεστάλη τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, αὐτοὶ καὶ ἀκούσονται.

ei contradici.

12 Quum igitur cō stituissent ei diē, venerunt ad eum in hospitium complures: quibus [h]cum testificatione exponebat regnum Dei studens eis persuadere quæ de Iesu Christo sunt, ex Lege Mosis & Prophetis, à manè vsque ad vesperam.

12 Mutuus est Legis & Euangelii consensus.

h *Argumentis idoneis probans regnum Dei a Prophetis prædictum aduenisse.*

13 Et alij quidem assentiebātur iis quæ dicebantur, quidam verò non credebāt.

Quum autem inter se discordes essēt, discesserūt, quū Paulus hoc verbum dixisset, Recte sanè Spiritus sanctus loquutus est per Esaiā Prophetam patribus nostris,

14 Dicens, Vade ad populum istum, & dic, Auditu audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non cernetis.

13 Euangelium credē tibus odor vitæ, contumacibus odor mortis.

Pinguefactum enim est cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculis suis [i]conniuerunt: ne cernant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & sanem eos.

15 Notum ergo sit vobis missā esse Gentibus hanc Dei salutem & ipsos audituros.

14 Incredulitas reprobrum non potest irritam facere Dei fidem.

i *Videre se simularunt, quod vel inuiti cernebant, atque adeò nolluerunt hoc videre.*

16 Nō Euangelium, sed Euangelii cō emptus, dissidiorū causa.

17 Verbum Dei non potest vinciri.

16 Quum ergo hæc dixisset, exierunt Iudæi multam habentes inter se disceptationem.

17 Mansit autem Paulus biennium totum in proprio conducto: & excipiebat omnes qui ad ipsum ingrediebantur:

Prædicans regnum Dei, ac docens quæ sunt de Domino Iesu Christo, cum omni libertate, nemine prohibente.

29 Καὶ ταῦτα αὐτοῦ εἰπόντος, ἀπῆλθον οἱ Ἰουδαῖοι, πολλὴν �ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς συζήτησιν.

30 Ἔμεινε δὲ ὁ Παῦλος διετίαν ὅλην ἐν ἰδίῳ μισθώματι· καὶ ἀπεδέχετο πάντας τοὺς εἰσπορευομένους πρὸς αὐτόν·

31 Κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκων τὰ περὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάσης παῤῥησίας, ἀκωλύτως.

Et quum hæc dixisset, exierunt ab eo Iudæi, multā habentes inter se quæstionem.

Māsit autē biennio toto in suo conducto: & susciebat omnes qui ingrediebantur ad eum:

Prædicans regnum Dei, & docens quæ sunt de Domino Iesu Christo, cum omni fiducia, sine prohibitione.

ΠΑΥ-

NOVI TESTAmenti altera pars,

Complectens Apostolicas epistolas, & Apocalypsin.

Cum eadem Theodori Bezæ interpretatione.

Cui adiunxit breuem methodi Apostolicarum epistolarum explicationem.

ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Η ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD ROMANOS.

Κεφάλαιον. α. CAP I.

Ab Apostolatus sui approbatione exorsus 15. Euangelij commendationem subnectit. 16. Per quod Deus virtutem suam exerit 17. seruandis Fide hominibus, 21. impiæ ingratitudinis reos. 26. In quos ira Dei merito effusa colligitur, 27. quòd laxatis habenis in omne scelus passim ferantur.

VETVS.

ΠΑΥΛΟΣ δοῦλος Ιησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ,

(Quod antè promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis)

De filio suo, (qui factus est ex semine Dauid secundùm carnem:

NOVA.

PAVLVS [a] seruus Iesu Christi, [b] vocatus Apostolus, [c] segregatus ad euangelium Dei,

(Quod antè promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis)

[d] De filio suo, (qui [e] factus est ex semine Dauid secundùm carnem:

1 Prima pars epistolæ, vtilissimam præfationē continens vsque ad vers. 16.

a *Minister. Neque enim hoc loco seruus opponitur libero, sed munus & officiū declarat.*

2 Attentos reddit Romanos, significans sese, non suo nomine, sed vt Dei ad Gētes legatū, cum eis agere de re omniū maxima, iā olim plurimis idoneis testibus à Deo promissa, nunc demum autem reipsa præstita.

b *Quum in genere se seruum dixisset, speciali nomine se Apostolum dicit: idque non sibi propria authoritate sumpsisse, sed ex Dei vocatione, i. deque nil ab officio suo alienum agere, qui ad Romanos scriberet.*

c *Ad prædicandi Euangelij munus à Deo constitutus.*

3 Reddit Romanos dociles explicata Euangelicæ doctrinæ summa. Docet igitur, Christum (Euangelii materiam & argumentum) vnicum esse non geminum Dei Patris Filium qui, quod ad naturam humanam attinet, ex Dauidis genere sit conditus: quod addiuinam autem & spiritualem, qua seipsum sanctificauit, sit ex æterno Deo Patre genitus, sicut ex potenti ipsius resurrectione liquet.

d *Personam vnam Christi manifestè asserit, eiusdem duas naturas, earumque proprietates.*

e *Qui carnem assumpsit è virgine Dauidis filia.*

f *Quatenus homo est: caro enim per Synecdochen pro homine sumitur.*

g Declarato filio Dei [h] potenter secũdùm Spiritum sanctificationis, per resurrectionem à mortuis) *nempe* Iesu Christo Domino nostro:

* (Per quem accepimus [i] gratiam & apostolatum ad [k] obedientiam fidei, inter omnes Gentes, * pro ipsius nomine:

Inter quas estis etiam vos [l] vocati à Iesu Christo:)

Omnibus qui Romæ estis, dilectis Dei, vocatis sanctis: [m] Gratia *sit* vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.

[4] In primis quidẽ gratias ago Deo meo per Iesum Christum, super omnibus vobis, [n] quòd fides vestra annuntiatur [o] in toto mundo.

Testis enim mihi est Deus, cui seruio [p] spiritu meo in [q] Euangelio Filii ipsi [v], quod indesinenter meminerim vestri:

Semper in precibus meis rogans, vt si quomodo tandem aliquando prosperũ iter mihi detur ex voluntate Dei, veniam ad vos.

Expeto enim videre vos, vt aliquod impertiar vobis donum spirituale, vt vos stabiliamini:

4 Τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν) Ιησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν·

5 (Δι' οὗ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολὴν εἰς ὑπακοὴν πίστεως, ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ·

6 Εν οἷς ἐστὲ καὶ ὑμεῖς κλητοὶ Ιησοῦ Χριστοῦ)

7 Πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν Ρώμῃ, ἀγαπητοῖς Θεοῦ, κλητοῖς ἁγίοις· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ, πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ιησοῦ Χριστοῦ.

8 Πρῶτον μὲν εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου διὰ Ιησοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ πάντων ὑμῶν ὅτι ἡ πιστις ὑμῶν καταγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ.

9 Μάρτυς γάρ μοι ἐστὶν ὁ Θεὸς, ᾧ λατρεύω ἐν τῷ πνεύματί μου ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὡς ἀδιαλείπτως μνείαν ὑμῶν ποιοῦμαι·

10 Πάντοτε ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου δεόμενος, εἴπως ἤδη ποτὲ εὐοδωθήσομαι ἐν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς.

11 Επιποθῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι μεταδῶ χάρισμα ὑμῖν πνευματικόν, εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς·

Qui prædestinatus est filius Dei in virtute, secundùm Spiritũ sanctificationis, ex resurrectione mortuorum) Iesu Christi Domini nostri:

(Per quem accepimus gratiam, & Apostolatum ad obediẽdum fidei in omnibus Gentibus, pro nomine eius,

In quibus estis & vos vocati Iesu Christi:)

Omnibus qui sunt Romæ, dilectis Dei, vocatis sanctis: Gratia vobis & pax à Deo patre nostro Domino Iesu Christo.

Primùm quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum pro omnibus vobis quia fides vestra annuntiatur in vniuerso mundo.

Testis enim mihi est Deus, cui seruio in spiritu meo in Euangelio Filij eius quòd sine intermissione memoriam vestri facio:

Semper in orationibus meis obsecrãs si quomodo tandẽ aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei, veniendi ad vos.

Desidero enim videre vos vt aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis ad cõfirmandos vos:

g *Demonstrato & manifesto.*

h *Infirmitati carnis opponitur virtus Diuina, quæ mortem superat.*

* .i. *A quo*

i *Hoc beneficium eximiæ liberalitatis, quod mihi omnium sanctorum minimo datum est, euãgelizare. &c. Ephes. 3. 8.*

* *Nominis eius causa.*

l 2 *Vt homines fide obediant Deo.*

l *Hoc per declarationẽ accipitur, ac si intercederet dictio nẽpe. Significat .n. Christi esse participes per vocationem. Nam & in Christo eligũtur filii Dei, & à patre electi in eius tanquam pastoris custodiam ac fide cõmittuntur. Iob. 10. 27. & 17. 6.*

m *Gratuita Dei beneuolẽtia. Pax autẽ Hebræis, est felix rerum omnium successus.*

4 Reddit eosdem beneuolos veris eorũ laudibus commemoratis, & sua in eos verè Apostolica beneuolentia, adhibito Dei ipsius testimonio confirmata.

n *Quod ea sit vestra fides vt passim in Ecclesiis cõmẽdetur. Neque hic permittẽdum est quod Apostolus volens Romanos prædicare quòd Christi religionem susceperant, eam appellat fidem vt intelligamus inde pendere nostram pietatem.*

o *Per omnes Ecclesias, hyperbole è medio petita.* p *Planè volens & ex animo illi addictus.* q *In promulgando Filio ipsius.*

Id

Id est, simul cõsolari in vobis per eam quæ in vicem est fidem, vestram atque meam.

Nolo autem vos ignorare fratres quia sæpe proposui venire ad vos, (& prohibitus sum vsque adhuc) vt aliquem fructum habeam in vobis sicut & in cæteris Gentibus.

Græcis ac barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum:

Itaque, quod in me, promptum est, & vobis qui Romæ estis, euangelizare.

Non enim erubesco Euangelium: virtus enim Dei est, in salutem omni credenti, Iudæo primũ, & Græco.

Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem: sicut scriptum est, Iustus autem ex fide viuet.

Reuelatur enim ira Dei de cælo, super omnem impietatem & iniustitiam homi-
Abac. 2.4 *num eorum qui veritatem in iniustitia detinent:*

12 Τοῦτο δέ ἐστι, συμπαρακληθῆναι ἐν ὑμῖν διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ.

13 Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὅτι πολλάκις προεθέμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, (καὶ ἐκωλύθην ἄχρι τοῦ δεῦρο) ἵνα καρπόν τινα σχω καὶ ἐν ὑμῖν καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν.

14 Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις ὀφειλέτης εἰμί.

15 Οὕτω τὸ κατ' ἐμὲ πρόθυμον καὶ ὑμῖν τοῖς ἐν Ῥώμῃ, εὐαγγελίσασθαι.

16 Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ· δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι.

17 Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν· καθὼς γέγραπται, Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται.

18 Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὀργὴ Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν, καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων·

Hoc est, ad [r] communem exhortationem percipiendam apud vos, per mutuam fidem, vestram simul & meã.

Nolim autem vos ignorare fratres, me sæpe proposuisse venire ad vos, (sed prohibitum fuisse vsque adhuc) vt fructum aliquem haberem inter vos quoque, sicut & inter reliquas Gentes.

Et Græcis & Barbaris, tum sapientibus tum insipientibus debitor sum.

Itaque prõpta est mea facultas vobis quoq; [t] qui Romæ estis, euangelizare.

[u] Non enim me pudet Euangelii Christi: [x] potentia siquidem est Dei ad salutem cuiuis credenti Iudæo in primis, tũ etiã [y] Græco.

[6] Iustitia enim Dei per illud retegitur [z] ex fide in fidem: [7] sicut scriptũ est, Iustus autẽ ex fide viuet.

[8] Palàm enim est ira Dei è cælo [a] aduersus omnem impietatem & iniustitiam hominum, vt qui [b] veritatem iniuste detineant:

[9] Quoniã id quod

r Quantũuis excellẽs Paulus, Beclamen tamen de cendẽs, ab illa posuit erudiri.

s Hac exege si ostẽdit quid per Græcos & Barbaros intelligat, hoc est eruditos & rudes.

t Eos intelligit omnes qui Romam incolebant, etiã si aliqui Romani non essent: Vide finem epistolæ.

u Inest Hiesanctã quadã Ironia, qua lubibrium impiorũ se non morari prædicit.

x Potentia dei dicitur, quia per eam homines ad salutem perducuntur.

y Græcus, quum opponitur Iudæo, Gentilem significat.

6 Confirmatio. In Euangelio docetur, nos coram Deo iustificari per fidem quotidie augescente: ergo & seruari.

z Ex fide quæ quotidie incrementum accipiat.

7 Probatio tum antecedentis, tum consequẽtis ex Abacuc, qui tum iustitiã coram Deo, tũ vitam tribuat fidei.

8 Altera principalis illius quæstionis confirmatio, Omnes homines in se se siue extra Christum consideranti, sunt rei tum impietatis, tum iniustitiæ, ac proinde damnationi obnoxii: ergo alibi quærant iustitiam oportet.

a Aduersus omnes impietatis species. b Veritatis nomine intelligit Paulus quicquid lucis in homine reliquum est: non quod ea duce possint eum Deo in gratiam redire, sed vt suo ipsorum iudicio conuincantur sceleris cum in Deum, tum in homines.

9 Impietatẽ probat ex eo quod, quũ oẽs homines habeant illustre & perspicuũ speculũ naturæ Dei æternæ ac omnipotẽtis in rebus creatis, tamẽ ab illis principiis ad absurdissima sua cõmẽta, incõstituẽdo Dei cultu, defecerũt

de Deo cognosci potest, manifestum est [c] in ipsis: Deus enim eis manifestū fecit.

Ipsius enim inuisibilia, [d] dum ex rebꝰ cōditis intelligūtur, ex [e] creatione mundi perspiciuntur, æterna videlicet eius tū potētia tū diuinitas: ad hoc vt sint ipsi inexcusabiles:

Propterea quod quum Deum cognouerint, tamen [f] vt Deum non glorificauerunt, neque gratias ei egerunt: sed [g] vani facti sunt in ratiocinationibus suis, & obrenebratū est desipiēs cor eorū

Quum se profiterentur esse sapientes, stulti facti sunt.

[h] Mutarunt enim gloriā incorruptibilis Dei in efformatā imaginem mortalis hominis, & volucrium & quadrupedum, & reptilium.

[10] i Quamobrem etiam [k] tradidit eos Deus cupiditatibus cordium ipsorum, ad impuritatem, vt fœdarent corpora sua inter se:

Vt q veritatē Dei mutarint in mēdaciū, & coluerint ac seruierint rebꝰ creatis, præterito Creatore, qui est benedictꝰ in secula. Amē.

Propterea, inquā, tradidit eos Deus fœdis affectibus: nā & fœminæ illorum mutarunt naturalem vsum in eum

c *In Ipsis animis.*

d *Deum nō vides, tamen vt Deum agnoscis, ex operibus eius, Cicero.*

e *Ex mundi fabrica.*

f *Non ex eo cultu coluerūt qui ipsius æternæ potētiæ ac diuinitati conuenebat.*

g *Quasi dicat, a scipsis fuisse in eam amentiam coniectos.*

h *Pro vero Deo aliud sunt amplexi.*

10 *Iniustitiam hominū primùm ostēdit in eo quòd præter ipsius naturæ leges mutuis libidinibus se se contaminent, iusto Dei iudicio.*

i *Religionis cōtemptus omniū scelerum fons.*

k *Vt iustus iudex.*

Θεοῦ, φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς· ὁ γὰρ Θεὸς αὐτοῖς ἐφανέρωσε.

20 Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους·

21 Διότι γνόντες τὸν Θεόν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἢ ηὐχαρίστησαν· ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία.

22 Φάσκοντες εἶναι σοφοὶ, ἐμωράνθησαν·

23 Καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν.

24 Διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς·

25 Οἵτινες μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει, καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, ὃς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

26 Διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς πάθη ἀτιμίας· αἵ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν

est Dei, manifestum est in illis: Deus enim illis manifestauit.

Inuisibilia enim ipsius, à creatura mūdi per ea quæ facta sunt intellecta, conspiciuntur, sempiterna quoq; eius virtus & diuinitas: vt sint inexcusabiles:

Quia quum cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerūt, aut gratias egerunt sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum.

Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt:

Et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium.

Propter quod tradidit illos Deus in desiderio cordis eorū in immunditiem, vt contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis:

Qui commutauerunt veritatem Dei in mendaciū, & coluerunt, & seruierūt creaturæ potius quā creatori, qui est benedictus in secula. Amen.

Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ: nā fœminæ eorum immutauerunt naturalem vsum in eum

vsum qui est contra naturam.

Similiter autem & masculi relicto naturali vsu fœminæ, exarserunt in desideriis suis inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedem quam oportuit erroris sui, in semetipsis recipientes.

Et sicut non probauerunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobũ sensum, vt faciant ea quæ non conueniunt:

Repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitia: plenos ĩuidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate:

Susurrones, detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuentores malorum, parentibus non obedientes,

Insipiẽtes, incompositos, sine affectione, absque fœdere, sine misericordia:

Qui quũ iustitiã Dei cognouissent, nõ intellexerunt quoniã qui talia agunt, digni sunt morte: non solùm qui ea faciunt sed etiam qui consentiunt facientibus.

εἰς τὴν παρὰ φύσιν.

27 Ομοίως τε καὶ ἄρσενες ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρσενες ἐν ἄρσεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι· καὶ τὴν ἀντιμισθίαν ἣν ἔδει τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες.

28 Καὶ καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα·

29 Πεπληρωμένους πάσῃ ἀδικίᾳ, πορνείᾳ, πονηρίᾳ, πλεονεξίᾳ, κακίᾳ· μεστοὺς φθόνου φόνου, ἔριδος, δόλου, κακοηθείας·

30 Ψιθυριστὰς, καταλάλους, θεοστυγεῖς, ὑβριστὰς, ὑπερηφάνους, ἀλαζόνας, ἐφευρετὰς κακῶν, γονεῦσιν ἀπειθεῖς·

31 Ασυνέτους, ἀσυνθέτους, ἀστόργους, ἀσπόνδους, ἀνελεήμονας·

32 Οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ ἐπιγνόντες (ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσὶν) οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι.

qui est præter naturam.

Similitérque etiam masculi relicto naturali vsu fœminę exarserunt sua libidine, alius in alium, masculi in masculos fœda perpetrantes, & [l] compensationem quam oportuit erroris sui, in sese recipientes.

[11] Et sicut non visum est eis Deum in notitia retinere, *ita* tradidit eos Deus in mentem [m] omnis iudicij expertem, vt facerent quæ minimè conueniebat:

Opleti omni iniustitia, scortatione, improbitate, auaritia, malitia: pleni inuidia, cæde, contentione, dolo, malignitate:

Susurrones, obloquutores, Dei osoros, cõtumeliosi, superbi, gloriosi, inuẽtores malorum, parẽtibus immorigeri,

Desipientes, [n] fœdifragi, charitatis expertes, implacabiles, immisericordes:

Qui post Dei [o] iura cognita, (*nempe* eos qui talia faciũt, dignos esse morte) non solũ ea faciunt, sed etiam facientibus [p] patrocinantur.

l *Mercedẽ quæ meritis responderet.*

11 Idem probat longa multorũ scelerum enumeratione, à quibus si non omnibus, saltem plerisque, nemo est prorsus immunis.

m *Insanam atque peruersam: vnde fit vt extincta primum conscientia, deinde etiam maxima ex parte sublata syntere si, homines tandem in omne sceleris genus præcipites ferantur.*

n *Pactorum, ac conuentorum immemores.*

o *Per ius Dei intelligit ius quod philosophi ius naturæ, iurisconsulti ius Gentium dixerunt.*

p *Socij sunt in malefaciendo, & peccantes laudant.*

CAP. II.

Omnes ad tribunal Dei sistit. 12. *Gentibus excusationem* 14. *ab ignorantia præcidit* 17. *Vrget Iudæos à Lege scripta,* 23. *in qua gloriabantur:* 27. *æquátque eos inter se.*

QVapropter[1] inexcusabilis es ô homo quisquis *alios* damnas: nã hoc ipso quod damnas alterum, teipsum cõdemnas: eadẽ enim facis *tu* qui *alios* damnas.

[a] Scimus verò iudicium Dei esse [b] secundùm veritatem aduersus eos qui talia agunt.

Putas autem hoc, [c] ô homo, qui damnas eos qui talia faciunt, & facis ea, fore vt tu effugias iudicium Dei?

[2] An copiam benignitatis eius & tolerantiæ ac lenitatis contemnis, ignorans benignitate Dei ad resipiscẽtiã deduci?

Sed pro duritia tua & corde quod resipiscere nescit, [d] thesaurizas tibi ipsi irã [e] in diem iræ & patefactionis iusti iudicij Dei:

[3] Qui reddet vnicuique secundùm opera ipsius:

Iis quidem qui perstant. [f] boni operis gloriam & honorem & immortalitatẽ, *id est* iis qui quęrunt vitã æternam:

Iis verò qui sunt contentiosi [i], & qui [g] veritati quidem non obtemperant, sed obtemperãt iniustitię, *reddetur* [h] excandescentia & ira:

ΔΙΟ ἀναπολόγητος εἶ ὦ ἄνθρωπε πᾶς ὁ κρίνων· ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον, σεαυτὸν κατακρίνεις· τὰ γὰρ αὐτὰ πράσσεις ὁ κρίνων.

2 Οἴδαμεν δὲ ὅτι τὸ κρῖμα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ κατὰ ἀλήθειαν ἐπὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας.

3 Λογίζῃ δὲ τοῦτο, ὦ ἄνθρωπε ὁ κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας, καὶ ποιῶν αὐτὰ, ὅτι σὺ ἐκφεύξῃ τὸ κρῖμα τοῦ Θεοῦ;

4 Ἢ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιαν σὲ ἄγει;

5 Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ·

6 Ὃς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· κατ᾽ Τοῖς μὲν καθ᾽ ὑπομονὴν, ἔργου ἀγαθοῦ δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν ζητοῦσι, ζωὴν αἰώνιον.

8 Τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας, καὶ ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς καὶ ὀργή·

PRopter quod inexcusabilis es ô homo omnis qui iudicas: in quo enim iudicas alterũ, teipsum condemnas: eadem enim agis qui iudicas.

Scimus enim quoniam iudicium Dei est secundùm veritatem in eos qui talia agunt.

Existimas autem hoc ô homo qui iudicas eos qui talia agũt, & fecis ea, quia tu effugies iudicium Dei?

An diuitias bonitatis eius & patientiæ, & longanimitatis contemnis, ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit?

Secundùm autem duritiem tuam & impœnitens cor thesaurizas tibi iram in diem iræ & reuelationis iusti iudicii Dei:

Qui reddet vnicuique secundùm opera eius:

Iis quidem qui secundùm patientiã boni operis, gloriam & honorem & incorruptionem quærunt, vitam æternam:

Iis autem qui sunt ex contẽtione, & qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio:

1 Conuincit eos qui ex cæterorũ numero videntur eximendi, quoniam aliorũ vitia redarguant. Istos igitur dicit minimè omnium esse excusabiles, quoniam si proprius & intus cõsiderẽtur (quod omnino facit Deus) reperientur & ipsi iis esse obnoxii, quę in reliquis animaduertunt: vt planè in seipsos sententiam ferant, quum alios damnant.

a *Nullas adhibet Paulus sentẽtias Scripturæ, disserit enim aduersus omnes homines in genere: affert autẽ prolepses, quas omnium mentibus insitas, Satã ipse nõ potuit prorsus euellere.*

b *Ex vera existimatione, nõ autẽ ex specie exteriore.*

c *Non caret emphasi quod expreßit hominis nomen, vt hominem Deo cõparet.*

2 Grauis exclamatio in eos q sibi placẽt quòd sint aliis perspicaciores, quũ nihilo sint meliores.

d *Dum indulges tuis voluptatib⁹, & speras te aliquid bonis tuis adiecturũ, inuenies Dei indignationẽ.*

3 Firmamentum superioris disputationis, op⁹ esse omninò iustitia, tũ Iudæis tũ Gręcis.

e *Intelligit vltionem quam Dominus in vltimo Iudicio de sceleratis sum et plenam.*

f *Gloriã, quæ bona opera consequitur, quod non ideo proponit, quasi aliquis esse poßit qui viribus suis salutem poßit consequi: sed vt hac proposita salutis conditione, quam præstare nemo queat, adducat homines ad Christum, qui solus fide donatos iustificat, vt ipse cõcludit, Infrà, 3.21.22.*

g *Veritatis nomine naturalem intellexit notitiam.*

h *Ira subitò inflammata, Dei nimirum in generatorem.*

Tribulatio & angustia in omnem animam hominis operantis malum, Iudæi primùm & Græci:

9 Θλίψις καὶ στενοχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακὸν, Ιουδαίου τε πρῶτον καὶ Ελληνος·

Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum, Iudæo primùm & Græco.

10 Δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθὸν, Ιουδαίῳ τε πρῶτον καὶ τῷ Ελληνι.

Non est enim acceceptio personarum apud Deum.

11 Οὐ γάρ ἐστι προσωπολημψία παρὰ τῷ Θεῷ.

Quicunque enim sine Lege peccauerunt, sine Lege & peribunt: & quicunque in Lege peccauerunt, per Legem indicabuntur.

12 Οσοι γαρ ἀνόμως ἥμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται· καὶ ὅσοι ἐν νόμῳ ἥμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται,

(Non enim auditores Legis iusti sunt apud Deum: sed factores Legis iustificabuntur.

13 (Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ θῷ θεῷ· ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιωθήσονται.

Quum enim Gentes quæ Legem non habent, naturaliter ea quæ Legis sunt faciũt eiusmodi Legem non habentes, ipsi sibi sunt Lex:

14 Οταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος·

Qui ostendunt opus Legis scriptum in cordibus suis, testimoniũ reddente illis consciẽtia ipsorum & inter se in vicem cogitationibus accusantibus aut etiam defendentibus).

15 Οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως, καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων.)

In die quum iudicabit Deus occulta hominum, secundùm Euangelium meum per Iesum

16 Εν ἡμέρᾳ ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, διὰ Ιησοῦ

Oppressio & angustia aduersus omnẽ animam hominis perpetrantis malum, tum Iudæi in primis, tum etiam Græci:

Gloria verò & honor & pax cuiuis operanti bonum, tum Iudæo in primis, tum & Græco.

[i] Nõ enim est personarum acceptio apud Deum.

[4] Quicunq̃ enim sine Lege peccauerunt, sine Lege quoque peribunt: & quicunque in Lege peccauerunt, per Legẽ damnabuntur.

([5] Non enim qui audiunt Legem, iusti sunt apud Deum sed qui Legem præstãt,[k] iustificabũtur.

[6] Nam quum Gentes,[l] quæ Legem nõ habẽt [m] natura quæ Legis sunt faciant, isti Legem non habentes, sibiipsis sunt lex:

Vt qui ostendãt opus Legis[n] scriptum in cordibus suis, vnà testimonium reddẽte ipsorum conscientia, & cogitationib⁹ sese mutuò accusantibus, aut etiam excusantibus).

[7] In die quo iudicabit Dominus de occultis hominum, [o] ex Euangelio meo, per Iesum

i *Homines non metitur Deus ex genere vel ex patria vt eosam plectatur vel repudiet.*

4 Vniuersalem illam humani generis accusationem sigillatim applicat, tum gẽtibus, tum Iudæis.

5 Occupatio aduersus Iudæos quos non excuset Lex illa sed condemnet: quoniam nõ Legem audire, sed Legẽ custodire iustificat.

k *Iusti pronunciabuntur apud Dei tribunal, quod scilicet accideret, si qui essẽt qui Legem præstarent: At quum non ex Lege, sed ex fide iustificatus fuerit Abraham, sequi turneminẽ ex operibus iustificari.*

6 Occupatio aduersus Gentes, quæ etiam si Legem Mosis non habuerint: non habent tamen quid suis sceleribus prætexant, quũ habeant aliquid pro Lege cordibus inscriptum, vt qui quædam vt mala prohibeãt & puniant, quædã vt bona præcipiãt & laude prosequãtur.

l *Non quidem simpliciter, sed cum Iudæis comparata.* m *Honesta iubeant, turpia prohibeant.*

n *Hæc cognitio naturalis est notitia.*

7 Deus iudicia multa differt quæ tamẽ suo tẽpore exequetur per Iesum Christum, seuerissimo cum examine nõ tantũ dictorũ, & factorum, sed etiam cogitationum maximè arcanarum.

o *Sicut testatur doctrina hæc, cuius ego sum præco constitutus.*

Christum.

8 Ecce, tu cognominaris Iudæus, & acquiescis in Lege, & gloriaris in Deo,

Et nosti *eius* volũtatem, & exploras quæ p discrepant, institutus ex Lege.

Confidisque te ducem esse cæcorum, lucem eorum qui sunt in tenebris,

Eruditorem insipientium, magistrũ infantium, quòd habeas q informationem cognitionis ac veritatis in Lege.

Qui igitur doces alium, teipsum non doces? qui prædicas non furandum, furaris?

Qui dicis non mœchãdum, mœcharis? qui abominaris idola, sacrilegium admittis?

Qui de Lege gloriaris, per Legis trãsgressionem Deum dedecoras?

Nam Dei nomen propter vos blasphematur inter Gentes, sicut scriptum est.

9 Nam circuncisio quidem prodest si Legẽ seruaris: quòd si transgressor Legis fueris, circũcisio tua facta est præputiũ.

Itaque si r præputium iura Legis seruauerit, nónne s præputium illius pro

Χριστοῦ.

17 Ἴδε, σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ, καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ, καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ,

18 Καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, κατηχούμενος ἐκ τοῦ νόμου.

19 Πέποιθάς τε σεαυτὸν ὁδηγὸν εἶναι τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν σκότει,

20 Παιδευτὴν ἀφρόνων, διδάσκαλον νηπίων· ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ.

21 Ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις; ὁ κηρύσσων μὴ κλέπτειν, κλέπτεις;

22 Ὁ λέγων μὴ μοιχεύειν, μοιχεύεις; ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἴδωλα, ἱεροσυλεῖς;

23 Ὃς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι, διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμάζεις;

24 Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καθὼς γέγραπται.

25 Περιτομὴ μὲν γὰρ ὠφελεῖ, ἐὰν νόμον πράσσῃς· ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου ᾖς, ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονεν.

26 Ἐὰν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάσσῃ, οὐχὶ ἡ ἀκροβυστία αὐτοῦ εἰς

Christum.

Si autem tu Iudæus cognominaris & requiescis in Lege, & gloriaris in Deo,

Et nosti voluntatem, & probas vtiliora, instructus per Legem.

Confidis teipsum esse ducem cæcorũ, lumen eorum qui in tenebris sunt,

Eruditorem insipientium magistrũ infantium habentẽ formam scientiæ & veritatis in Lege.

Qui ergo alium doces, teipsum non doces? qui prædicas non furandum, furaris?

Qui dicis non mœchandum, mœcharis? qui abominaris idola, sacrilegium facis?

Qui in Lege gloriaris per præuaricationem Legis, Deũ inhonoras?

Nomen enim Dei per vos blasphematur inter Gẽtes, sicut scriptum est. Esa. 52. 9 ezech. 36. 23

Circuncisio quidẽ prodest, si Legem obserues: si autem præuaricator Legis sis, circuncisio tua præputiũ facta est.

Si igitur præputiũ iustitias Legis custodiat, nónne præputium illius in

8 Probatio ex Dauidis & aliorum Prophetarum testimonio Iudæos summis quidem beneficiis à Deo fuisse affectos tradita eis Lege, sed esse omnium hominum maximè ingratos.

p *Possis discernere quæ à Dei voluntate discrepant.*

q *Rationẽ instituendi ac formandi alios in cognitione veritatis q. d. externi cultus prætextu Iudæos sibi solis omnia vindicasse, quum reuera nihil minus quàm Legem præstarẽt.*

9 Occupatio peculiaris aduersus eos qui in circuncisione & externo legali cultu sanctimoniam cõstituebãt. Docet igitur, circuncisionem externam, si ab interiore separetur, nõ modò non iustificare, sed etiã damnare circuncisos, à quibus nimirum flagitet quod ipsa significat, cordis videlicet ac totius vitæ puritatẽ ex Legis præscripto: adeò quidem vt si quis corpore incircuncisus detur, qui corde sit circuncisus, longè sit quibusuis solo corpore circuncisis Iudæis anteponendus.

r *Metonymia, Præputiatus.* s *Præputiati status ac conditio.*

circunciſionem repu tabitur?

Et iudicabit id quod ex natura eſt præputium, Legem conſummans, te qui per literam & circunciſionem prævaricator Legis es?

Non enim qui in manifeſto, Iudæus eſt: neque quæ in manifeſto in carne, eſt circunciſio:

Sed qui in abſcondito, Iudæus eſt: & circunciſio cordis, in ſpiritu, non litera: cuius laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt.

ἀκροβυστία τὸν νόμον τελοῦσα, σὲ τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς παραβάτην νόμου;

27 Καὶ κρινεῖ ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία τὸν νόμον τελοῦσα, σὲ τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς παραβάτην νόμου;

27 Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ, Ἰουδαῖός ἐστιν· οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ, περιτομή·

29 Ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ, Ἰουδαῖος, καὶ περιτομὴ καρδίας, ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι· οὗ ὁ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ.

circunciſionem reputabitur?

Et quod eſt [t] ex natura præputium, ſi Legem ſeruet, dānabit te, qui per [u] literam & circunciſionem tranſgreſſores Legis?

Non enim qui eſt [x] in propatulo Iudæus, ludæus eſt: nec ea quę eſt in propatulo circunciſio, id eſt, in carne, circūciſio eſt:

Sed qui in occulto Iudæus eſt, & circunciſio cordis, id eſt [y] in ſpiritu, non litera: [z] cuius Iudæi laus non eſt ex hominibus, ſed ex Deo.

t Qui eſt natura & genere incircunciſus.

u Litera ſe militari Pauli phraſi, ſpiritui opponitur: per vtrobique loco literalis circūciſio eſt præputium adpoſitio, Spiritus autem circūciſio eſt cordis, id eſt ſpiritualis ſinis ceremoniæ, vera virtutes & inſtitia, quibus a gentilibus gentibus populus Dei ſecernitur.

x Qui ſimile eſt ſed occultum circunciſionē quæ fit manibus.

y i. Cuius vis eſt in animo, & in corde circunciſis affectus.

z Oſtendit Apoſtolus verbi Iſraelita notam, vnde intelligitur cordis circunciſionem Deo potius eſſe concipiendam quàm hominibus.

CAP. III.

1. *Concedit Iudæis aliquam* 2 *ex ſadere prærogatiuam,* 4 *ſed quæ penitus in Dei miſericordia ſita ſit.* 9. *Iudæos ac Gentes æquè eſſe peccatores,* 11. *autoritate Scripturæ confirmat.* 19. *vſumque Legis monſtrans,* 28. *Fide nos iuſtificari colligit.*

V.

QVid ergo amplius Iudęo eſt? aut quæ vtilitas circunciſionis?

Multum per omnem modum. Primùm quidem quia credita ſunt illis eloquia Dei.

Quid enim ſi quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas illorum, fidem Dei euacuabit?

Abſit. eſt autem Deus verax, omnis autē homo mēdax:

Τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου, ἢ τίς ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς;

2 Πολὺ κατὰ πάντα τρόπον. Πρῶτον μὲν γὰρ ὅτι ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ.

3 Τί γὰρ εἰ ἠπίστησάν τινες; μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργήσει;

4 Μὴ γένοιτο· γινέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθὴς, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης·

N.

QVæ [1] est igitur præstantia Iudæi? aut quæ vtilitas circunciſionis?

Multa per omnē modum. [a] Primariū enim *illud eſt* quòd creditа ſunt [b] eloquia Dei.

Quid tum enim ſi quidam fuerunt incredituli: num incredulitas eorum, fidem Dei nanē reddet?

Abſit: imò eſto Deus verax, omnis autē homo mendax:

1 Occupatio prior. adnerſus Iudæorum obiectionem. An igitur Iudæi nihil habēt amplius quàm Gentes? Habent inquit Apoſtolus. Dei reſpectu qui ſui fœderis tabulas eis commiſit, adeò vt nō poſſit quorundā perfidia efficere vt tota illa gens ſine exceptione à Deo veraci abiiciatur, vt qui eorum etiam ind ignī tate ad commendandam ſuam bonitatem vtatur.

a Primaria fuit Iudæorū ſors atque conditio. Notādum autem hic eſſe, Paulum omnem præſtantiā ſyllam Iudæis concedit, in donis Dei ponere, & nihil prorſus in ipſorum meritis. b Oracula, e. i fœderis ei.

d Vt do iustitia tua constet vel vt tua singularis bonitas ac fides in promissionis tuis præstandis appareat.

e Quasi do erudisti pulcherrimum tuæ iustitiæ, constantiæ & fidei specimen, seruato eo qui fuerat fædifragus.

1.2 Altera occupatio ex priore responso promanans si commendaxi Dei iustitiã nostra iustitia vt propterea Deus non obliuiscatur se esse mũdi iudicem, ac proinde seuerũ iniustitiæ vltorem.

f Perfidia ei sunt fructibus. Huic opponitur iustitia Dei. i. fides ac veritas in promissis præstandis.

g Ad verbam, metonymicè pro effectrice.

h Hæc non in mea persona loquor, quasi ita sentiam sed hunc sermonem humanæ illi sapientiæ tribuo, quæ Dei voluntati non subiiciatur.

3 Tertia obiectio, aliquid addens superiori, Si peccata cedant in Dei gloriam, non modò non esse punienda, sed etiam iis esse incumbẽdum: quã blasphemiam Paulus conuictus execrare, iustam

d Vt do iustificaris in sermonibus tuis, & vincas e quando tu iudicas.

2 Quod si f iniustitia nostra Dei iustitiam cõmẽdat, quid dicemus? num iniustus Deus, qui inferat g pœnam? (h humano more loquor.)

Absit: alioquin quo modo iudex erit Deus mundi?

3 Etenim si i veritas Dei per meum mendacium redundauit in gloriã ipsius cur amplius ego vt peccator condenor?

Ac non potius dicitur, sicut de nobisma lè loquuntur, & sicut quidam aiunt nos dicere faciamus mala vt veniant bona? quorum damnatio iusta est.

4 Quid igitur? præcellimus? Nullo modo: nam k antè crimi nati fumus Iudæos & Græcos omnes esse l sub peccato.

Sicut scriptum est, Non est iustus, ne vnus quidem:

Non est qui intelligat, non est qui exquirat Deum.

Omnes deflexerũt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat quod bonũ est, non est vsque ad vnum.

Sepulchrum apertum, guttur eorum: linguis suis ad dolum vsi sunt:

καθὼς γέγραπται, Ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσεις ἐν τῷ κρίνεσθαί σε.

5 Εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν Θεοῦ δικαιοσύνην συνίστησι, τί ἐροῦμεν; μὴ ἄδικος ὁ Θεὸς ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργήν; (κατ' ἄνθρωπον λέγω)

6 Μὴ γένοιτο· ἐπεὶ πῶς κρινεῖ ὁ Θεὸς τὸν κόσμον;

7 Εἰ δὲ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἐμῷ ψεύσματι ἐπερίσσευσεν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ, τί ἔτι κἀγὼ ὡς ἁμαρτωλὸς κρίνομαι;

8 Καὶ μὴ, καθὼς βλασφημούμεθα, καὶ καθὼς φασί τινες ἡμᾶς λέγειν, ὅτι ποιήσωμεν τὰ κακὰ ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθά; ὧν τὸ κρίμα ἔνδικόν ἐστι.

9 Τί οὖν; προεχόμεθα; οὐ πάντως. προῃτιασάμεθα γὰρ Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας πάντας ὑφ' ἁμαρτίαν εἶναι·

10 Καθὼς γέγραπται, Ὅτι οὐκ ἔστι δίκαιος οὐδὲ εἷς·

11 Οὐκ ἔστιν ὁ συνιῶν, οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεόν.

12 Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν· οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἑνός.

13 Τάφος ἀνεῳγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν· ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδολιοῦσαν·

sicut scriptum est, vt iustificeris sermonibus tuis: & vincas cum iudicaris.

Si autem iniquitas nostra Iustitiam Dei commendat, quid dicemus? Numquid iniquus est Deus qui infert iram? (secundum hominem dico.)

Absit: alioquin quo modo iudicabit Deus mundum?

Si enim veritas Dei in meo mendacio abundauit in gloria ipsius: quid adhuc & ego tanquam peccator iudicor?

Et non, sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidam nos dicere faciamus mala, vt veniant bona? quorum damnatio iusta est.

Quid ergo? præcellimus eos? Nequaquã præcausati enim sumus Iudæos & Græcos, omnes sub peccato esse:

Sicut scriptum est, Quia non est iustus quisquam,

Non est intelligens, non est requirẽs Deũ.

Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.

Sepulchrũ patẽs est guttur eorum, linguis suis dolosè agebant:

pœnam blasphemiæ denuntiat. 4 Altera ad priam illam obiectionem respõsio, Iudæos, si in sese considerentur, iam pridem pronuntiatum esse ore Prophetarũ, nihilo esse aliis meliores

12 Aegri multa peracti ã enim accusationẽ declarat.

1 Reos peccati.

venenum aspidum sub labiis eorum:

Psal. 10.7 *Quorum os maledictione & amaritudine plenum est:*

Esa. 9.7 *Veloces pedes eorum ad effundendũ sanguinem.*

Contritio & infelicitas in viis eorum.

Et viam pacis nõ cognouerunt.

Psal. 36.2 *Non est timor Dei ante oculos eorum.*

Scimus autẽ quoniam quæcunque Lex loquitur, iis qui in Lege sunt loquitur: vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo.

Quia ex operibus Legis non iustificabitur omnis caro coram illo. Per Legem enim cognitio peccati.

Nunc autem sine Lege iustitia Dei manifestata est: testificata à Lege & Prophetis.

Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi, in omnes & super omnes qui credunt in eum: non enim est distinctio:

Omnes enim peccauerunt & egent

ἰὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χείλη αὐτῶν·

14 Ὧν τὸ στόμα ἀρᾶς καὶ πικρίας γέμει.

15 Ὀξεῖς οἱ πόδες αὐτῶν ἐκχέαι αἷμα.

16 Σύντριμμα καὶ ταλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν.

17 Καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν.

18 Οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.

19 Οἴδαμεν δὲ ὅτι ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ· ἵνα πᾶν στόμα φραγῇ, καὶ ὑπόδικος γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ.

20 Διότι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ· διὰ γὰρ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας.

21 Νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται, μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν.

22 Δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς πάντας καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας· οὐ γάρ ἐστι διαστολή.

23 Πάντες γὰρ ἥμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῆς

venenum aspidum sub labiis eorum:

Quorum os diris & amarulentia plenum est:

Veloces pedes eorum ad effundendũ sanguinem.

[m]Contritio & calamitas in viis eorum.

Et[n] viam pacis non cognouerunt.

Non est timor Dei coram oculis eorum.

5 Scimus autem, quæcunque[o] Lex dicit iis qui in Lege sunt dicere:[6] vt omne os obturetur, & [p]obnoxius fiat totus mundus condemnationi Dei.

Propterea [q]ex operibus Legis [r]nulla caro[s] iustificabitur [t]in conspectu eius per Legem enim agnitio peccati.

[7]Nũc verò absque Lege iustitia Dei patefacta est, comprobata testimonio Legis ac Prophetarum.

[8]Iustitia, inquam, Dei per fidem [u]Iesu Christi in omnes & super omnes qui credunt: non enim est distinctio.

Omnes enim peccauerunt, ac deficiũtur

m *Id est, Quacũque incedunt, solitudinem & vastitatẽ faciũt, omnia perdendendo.*

n *i. Vitæ innocens & pacifica.*

5 Probat illam Dauidis & Esaiæ grauissimam accusationem, Iudæos propriè respicere.

o *Tũ Mosis, tum aliorum prophetarum scripta, totum denique vetus Testamentum Lex vocatur per excellentiam.*

6 Conclusio totius superioris disputationis, à vers. 18. primi capitis. Ergo, inquit Apostolus, nõ est quòd quisquam ex vlla lege, seu illa vniuersali, seu Mosis particulari, speret se iustificandũ, ac proinde seruandum: quum (sicut probauimus) ex Legis & vitæ collatione probetur, omnes esse peccatores, ac proinde condemnatione dignos in Dei conspectu.

p *Reus esse comperiatur.*

q *Ex eo quòd præstetur Lex.*

r *Caro, vt alias sæpe, pro integro homine metonymicè: est tamen hoc loco emphasis: Sic enim explicatur antithesis hominis (qui nihil est aliud quàm caro per peccatum inquinata) & Dei illius in sese purissimi & perfectissimi.*

s *Absoluetur coram tribunali Dei.*

t *Tacita antithesis iustitiæ coram hominibus, quãtumuis iustis, & iustitiæ quæ coram Deo possit subsistere, porrò sola est Christi iustitia, quæ verè coram Deo possit consistere.*

7 Itaque, inquit Apostolus, ne perirent homines, Deus quod olim promisit, nunc exhibet, rationem videlicet qua coram ipso absque Lege iustificati seruemur.

8 Huius iustitiæ veluti materia est Iesus Christus, fide apprehensus, & in hunc finem quibusuis populis oblatus, sicut extra eum omnes populi à regno Dei excluduntur.

u *Quæ habetur Christo, vel nititur Christo.*

x Gloriæ Dei nomine intelligimus ea illa, ad quæ comendamur, id est vitam æternam, quæ in Gloriæ Dei participatione consistit.

y Hæc igitur iustitia, quod ad nos attinet, prorsus est gratuita, vt quæ nitatur iis quæ non ipsi fecimus, sed Christus noster à peccatis redimendi causa pertulit.

y Ex gratuitis donis ac mera liberalitate.

10 Deus ergo autor est gratuitæ iustius iustificationis, quia sic ei visum est: Christus verò iis in quo pœnas pro nostris peccatis persoluit, remissione peccatorũ donamur: instrumentũ autem quo Christum apprehendimus, est fides: finis denique, ipsa diuinæ benignitatis declaratio, vt sic constet eũ esse verè clementem & in suis promissis constantem, vt qui credentes gratis iustificet.

x gloria Dei.

9 Iustificantur autem y gratis, id est ex eius gratia, per redẽptionem factam in Iesu Christo:

10 Quem proposuit Deus vt esset placamentum per fidẽ, in z sanguine ipsius, ad declarandam iustitiam suam, per remissionem a præcedentium peccatorũ:

b Ex Dei tolerantia, ad declarandam iustitiam suam c præsenti tempore: d vt sit ipse iustus, & e iustificans eum f qui est ex fide Iesu.

11 Vbi igitur gloriatio? excluſa est: g Per quam legem? operum? Non: imò per legem fidei.

Colligimus igitur, fide iustificari hominem absque operibus Legis.

12 An h Iudæorum Deus solùm? annon & Gentium? certè & Gentium.

Siquidẽ vnus Deus

δόξης τῦ Θεῦ.

24 Δικαιόμενοι δωρεὰν τῇ αὐτῦ χάριτι, διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ·

25 Ον προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον διὰ τῆς πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι, εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων·

26 Ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεῦ, πρὸς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἐν τῷ νῦν καιρῷ· εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον, καὶ δικαιοῦντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ.

27 Ποῦ οὖν ἡ καύχησις; ἐξεκλείσθη. Διὰ ποίου νόμου; τῶν ἔργων; οὐχί· ἀλλὰ διὰ νόμου πίστεως.

28 Λογιζόμεθα οὖν, πίστει δικαιοῦσθαι ἄνθρωπον, χωρὶς ἔργων νόμου.

29 Ἢ Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνον; οὐχὶ καὶ ἐθνῶν; ναὶ καὶ ἐθνῶν.

30 Ἐπείπερ εἷς ὁ Θεὸς,

gloria Dei.

Iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Iesu:

Quem proposuit Deus propitiationẽ per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem iustitiæ suæ, propter remissionẽ præcedentium delictorum:

In sustentatione Dei ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore: vt sit ipse iustus, & iustificans eum qui est ex fide Iesu Christi.

Vbi est ergo gloriatio? excluſa est: Per quam legem? factorum. Non: sed per legem fidei.

Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus Legis.

An Iudæorum Deus tantùm? nonne & Gentium? Imò & Gentium.

Quoniam quidẽ vnus est Deus, qui

z Sanguinis nomen ad veterum sacrificiorum figuram nos revocat, quorum veritas est in Christo.

a Eorum peccatorum quæ dam inimici eramus, ad missimus.

b Pro sua patientia ac facilitate.

c Hoc tempore, nimirum quo scripsit Paulus.

d Vt sum me verax ac fidelis comperiatur.

e Christi imputata iustitia iustum ac irreprehensibilem constituens.

f Ex eorum numero qui Christum fide sunt amplexi, quibus opponuntur qui ex circumcisione, id est ex Lege salutem expectant.

11 Argumentum probandæ conclusioni, Nos fide absque operibus iustificari, à fine sumptum. Finis iustificationis est vnius Dei gloria: Iustificamur ergo fide absque operibus, quoniam siue per sola nostra opera, siue partim fide, partim operibus iustificaremur, gloria huius iustitiæ nõ tribueretur Deo in solidum.

g Per quam doctrinam? porrò doctrina operum conditionem habet annexam, Si feceris: doctrina verò fidei, si credideris.

12 Aliud argumentum ab absurdo: Si à Lege Mosis penderet iustificatio, Deus solis Iudæis esset seruator. Itẽ, si alia ratione Iudæos, alia Gẽtes seruaret: non esset vnus & sui similis. Vtroque igitur vna & eadẽ ratione iustificabit, nẽpe fide. Est autem consequendum hoc argumentum cũ proximè consequenti, vt planè sit firma eius cõclusio. h Deus eorum Deus esse dicitur, Scripturæ more, quos benevolentia sua complectitur.

iusti-

iustificabit circuncisionem ex fide, & præputium per fidem.

Legem ergo destruimus per fidem? Absit: sed Legem statuimus.

ὃς δικαιώσει περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως.

31 Νόμον οὖν καταργοῦμεν διὰ τῆς πίστεως; μὴ γένοιτο· ἀλλὰ νόμον ἱστῶμεν.

est qui iustificabit [i] circuncisionem ex fide, & præputium per fidem.

[13] Legem igitur [k] inanem reddimus per fidem? Absit: imò Legē [l] stabilimus.

i *Circūcisos.* 13 Occupatio: Non tamē propterea tollitur Lex, sed potius stabilitur, sicut suo loco declarabitur.

k *Ociosam, vacuam, & omnibus viribus destitutam.* l *Firmam & efficacem reddimus.*

Cap. IIII.

1. *Quod antè dixit de exemplo Abrahæ,* 3. *dixit de fide.* 6. *ac Scripturæ testimonio probat: & decies imputationis vocem inculcat hoc capite.*

V.

Quid ergo dicemus inuenisse Abrahā patrem nostrum secundùm carnem?

Si enim Abraham ex operibus iustificatus est: habet gloriam sed nō apud Deum.

Quid enim dicit Scriptura? Credidit Abraham Deo: & reputatum est illi ad iustitiam.

Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundū gratiam, sed secundùm debitum.

Ei verò qui non operatur, credenti autem in eum qui iustificat impiū, reputatur fides eius ad iustitiam.

Sicut & Dauid dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert iustitiā sine operibus:

Τί οὖν ἐροῦμεν Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ἡμῶν εὑρηκέναι κατὰ σάρκα;

2 Εἰ γὰρ Ἀβραὰμ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν.

3 Τί γὰρ ἡ γραφὴ λέγει; ἐπίστευσε δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

4 Τῷ δὲ ἐργαζομένῳ ὁ μισθὸς οὐ λογίζεται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ὀφείλημα.

5 Τῷ δὲ μὴ ἐργαζομένῳ, πιστεύοντι δὲ ἐπὶ τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ, λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην.

6 Καθάπερ καὶ Δαβὶδ λέγει τὸν μακαρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ᾧ ὁ Θεὸς λογίζεται δικαιοσύνην χωρὶς ἔργων·

N.

Quid [1] igitur dicemus Abrahā patrem nostrum adeptum esse [a] secundùm carnem?

[2] Nam si Abraham ex operibus iustificatus fuit, habet quod glorietur, at non apud Deum.

[3] Quid enim Scriptura dicit? Credidit autem Abraham Deo, & [b] imputatum est ei pro iustitia.

[4] Atqui [c] ei qui operatur, merces [d] nō imputatur ex gratia, sed ex debito:

Ei verò qui non operatur, sed credit in eum [e] qui iustificat impium, imputatur fides sua pro iustitia.

[5] Sicut etiam Dauid pronuntiat beatum eum hominem, cui Deus imputat iustitiam absque operibus: *dicens,*

1 Nouum argumentum maximi momenti, ab exemplo Abrahami patris credētiū desumptum. Est autē eiusmodi propositio, Abrahamū, si ex sese sine operib' cōsideretur, nihil promeritū esse de quo gloriari possit apud Deum.

a *Ex operibus, vt ipse versu sequenti explicat, puta si Abrahamū consideremus in sese & circuncisum, non autem quatenus iustificatus est per fidem.*

2 Occupatio, meritò quidem Abrahamū se posse extollere inter homines, at non apud Deum.

3 Cōfirmatio propositionis: Fidei imputatione

iustificatus est Abrahamus: ergo gratis sine vllo operum ipsius respectu.

b *Imputar hoc loco & similibus, significat acceptū ferre pro quo dicunt Allouer, &, receuoir en cōte.*

4 Probatio prima confirmationis, à cōtrariis sumpta: Ei qui suo labore quippiā promeritus est persoluitur quod debetur: ei verò qui nihil egit, sed gratis promittēti credit, fides imputatur:

c *Ei qui ex opere sit aliquid promeritus.*

d *Non numeratur neque tribuitur.*

e *Qui eum qui in sese est impius, facit iustum in Christo.* 5 Altera eiusdem cōfirmationis probatio: Dauid collocat beatitatē in gratuita condemnatione peccatorū: ergo & iustificationem.

Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum obtecta sunt peccata.

Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum.

[6]Ista igitur[f] beatitatis prædicatio, in circumcisionem *solùm* an & in præputium *cadit*? Dicimus enim imputatã fuisse Abrahæ fidem pro iustitia.

[7]Quomodo ergo imputata est? quum esset in circumcisione, an *quum* esset in præputio? non in circuncisione, sed in præputio.

[8]Et [g]signum accepit circuncisionis, quòd[h] obsignaret iustitiam fidei quæ fuerat in præputio: [9]vt esset pater omnium credentium in præputio, vt imputetur etiam ipsis iustitia:

[10]Et pater circuncisionis, iis *videlicet* qui non solùm sunt ex circuncisione, sed qui etiam incedunt vestigiis fidei patris nostri Abrahami, quę fuit in præputio.

[11]Non enim [i] per Legem promissio cessit Abrahæ, aut semini eius, [k] vt

6 Noua propositio, istam iustificationis viã tum ad incircuncisos, tum ad circuncisos credentes spectare, sicut in Abrahami persona demonstratur.

f *Istud igitur Dauidis dictum quo beatos illos esse pronũtiat.*

7 Ad incircuncisos id spectare (nã de circũcisis non dubitabatur) sic colligit Abrahã in præputio iustificatus est, ergo ad præputiatos etiam spectat hæc iustificatio. Imò ne ad circuncisos quidem pertinet ratione circuncisionis, tantum abest vt propter præputium excludantur in circuncisi.

8 Occupatio: Cur igitur Abrahã fuit circuncisus si iam erat iustificatus? Vt (inquit) confirmaretur in eo donum iustitiæ.

g *Circuncisionem, quæ signum est, vt sacramentum Baptismi dicimus pro Baptismo, qui est sacramentum.*

7 Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι.

8 Μακάριος ἀνὴρ ᾧ οὐ μὴ λογίσηται Κύριος ἁμαρτίαν.

9 Ὁ μακαρισμὸς οὖν οὗτος, ἐπὶ τὴν περιτομὴν, ἢ καὶ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν, Λέγομεν γὰρ ὅτι ἐλογίσθη τῷ Ἀβραὰμ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην.

10 Πῶς οὖν ἐλογίσθη; ἐν περιτομῇ ὄντι, ἢ ἐν ἀκροβυστίᾳ, οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλ' ἐν ἀκροβυστίᾳ.

11 Καὶ σημεῖον ἔλαβε περιτομῆς, σφραγῖδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ· εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πατέρα πάντων τῶν πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας, εἰς τὸ λογισθῆναι καὶ αὐτοῖς τὴν δικαιοσύνην·

12 Καὶ πατέρα περιτομῆς, τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστεως τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ.

13 Οὐ γὰρ διὰ νόμου ἡ ἐπαγγελία τῷ Ἀβραὰμ, ἢ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, τὸ κληρονόμον αὐτὸν

Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Psal. 31. 2

Beatus vir cui non imputabit Dominus peccatum.

Beatitudo ergo hæc, in circuncisione tantum, an etiã in præputio? Dicimus enim quia reputata est Abrahæ fides ad iustitiam.

Quomodo ergo reputata est? in circuncisione an in præputio? Non in circuncisione, sed in præputio.

Et signum accepit circuncisionis, signaculum iustitiæ fidei quæ est in præputio: vt sit pater omnium credentium per præputium, vt reputetur & illis ad iustitiam:

Et sit pater circuncisionis non iis tantum qui sunt ex circuncisione, sed & iis qui sectantur vestigia fidei quæ est in præputio patris nostri Abrahæ.

Non enim per Legem promissio Abrahæ, aut semini eius vt

h *Circuncisio dicta fuit prius signum quod ad externam ceremoniam pertinet: nunc vis & substantia illius signi explicatur, id est, quorsum adhibeatur: nempe iustitiæ fidei, quæ in ipsius Christi possessionẽ mittimur, non simpliciter significandæ, sed etiam obsignandæ: Spiritus enim sanctus id reipsa intus præstat, quod Sacramenta Verbo coniuncta repræsentant.*

9 Applicatio exẽpli Abrahæ ad incircũcisos credẽtes, quorũ etiã patrẽ cõstituit Abrahamũ.

10 Applicatio eiusdem exẽpli ad circuncisos credentes, quorum sit quidem pater Abraham, sed ex fide. 11 Ratio cur æstimandum sit Abrahæ semen ex fide, quia videlicet Abraham ipse credendo sit factus eius promissionis particeps, qua factus est omnium gentium pater.

i *Per præstita opera aut addita implenda Legis conditione.* k *Vt pro filiis haberet omnes nationes orbis, Vel per mundum intelligi potest regio Chanaã.*

hæres

hæres esset mundi, sed per iustitiam fidei.

Si enim qui ex Lege, hæredes sunt, exinanita est fides, & abolita est promissio:

Lex enim iram operatur: vbi enim non est Lex, nec præuaricatio.

Ideo ex fide, vt secundùm gratiam, vt firma sit promissio omni semini: nõ ei qui ex Lege est solum, sed & ei qui ex fide est Abrahæ, qui pater est omniũ nostrûm,

(Sicut scriptũ est, Quia patrem multarum gentium posui te) ante Deum, cui credidit, qui viuificat mortuos: & vocat ea quæ non sunt tanquã ea quæ sunt.

Qui contra spem in spem credidit: vt fieret pater multarum gentium: secundum quod dictum est, Sic erit semen tuum.

Et non infirmatus est fide: nec considerauit corpus suũ iam emortuum, quũ ferè centum esset annorum, & emortuam vuluam Saræ.

εἰ τοῦ κόσμου, ἀλλὰ διὰ δικαιοσύνης πίστεως.

14 Εἰ γὰρ οἱ ἐκ νόμου, κληρονόμοι, κεκένωται ἡ πίστις, καὶ κατήργηται ἡ ἐπαγγελία·

15 Ο γὰρ νόμος ὀργὴν κατεργάζεται· οὗ γὰρ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις.

16 Διὰ τοῦτο ἐκ πίστεως, ἵνα κατὰ χάριν· εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν παντὶ τῷ σπέρματι· οὐ τῷ ἐκ τοῦ νόμου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐκ πίστεως Αβραάμ, ὅς ἐστι πατὴρ πάντων ἡμῶν,

17 (Καθὼς γέγραπται, Οτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε) κατέναντι οὗ ἐπίστευσε, Θεοῦ τοῦ ζωοποιοῦντος τοὺς νεκροὺς, καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα.

18 Ος παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσεν, εἰς τὸ γένεσθαι αὐτὸν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν· κατὰ τὸ εἰρημένον, Οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου.

19 Καὶ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, οὐ κατενόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἤδη νενεκρωμένον, ἑκατονταέτης που ὑπάρχων, καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς μήτρας Σάῤῥας.

hæres esset mundi, sed per iustitiã fidei.

12 Etenim si ij qui lex Lege *sunt*, hæredes sunt, inanis facta est fides, & vana reddita est promissio:

13 Nam Lex iram efficit: siquidem vbi non est lex, ibi nec transgressio *est*.

14 Propterea ex fide *est hæreditas*, vt *sit* per gratiam, vt firma sit promissio [m]toti semini: 15 *id est* non solùm ei quod *est* ex Lege, verumetiam ei quod *est* ex fide Abrahã, qui est pater omniũ nostrũ,

(Sicut scriptum est, 16 Patrem multarum gentium constitui te) [n]coram eo cui credidit, Deo *videlicet*, [o]viuificante mortuos: & [p]vocãte quæ non sunt, tanquã sint.

17 Qui *Abraham* contra spem sub spe credidit, vt fieret pater multarum gentium: secundum id quod *ei* dictũ fuerat, Ita erit semẽ tuum.

Ac[q]minimè imbecillis fide non considerauit suum ipsius corpus iam [r]emortuum, quum centum circiter natus esset annos, nec emortuã vuluam Saræ.

12 Duplex confirmatio illius rationis: vna, quod promissio non possit apprehendi ex Lege, ac proinde esset irrita: altera, quòd cõditio fidei frustra adiũgeretur promissioni ex operibus apprehendendæ.

l *Si ii demum sunt hæredes qui Legem impleuerunt.*

13 Ratio prioris confirmationis, cur promissio non possit ex Lege apprehẽdi: quia videlicet Lex quum à nullo obseruetur, non conciliat nobis Deum, sed iram eius denuntiat.

14 Cõclusio huius argumenti: Ex fide apprehẽdente promissionẽ Abrahamo factã, & quam primus ipse Abraham fide apprehendit totius posteritatis Abrahami (id est Ecclesiæ ex omnibus populis collectæ) iustificationem ac salutem proficisci.

m *Omnibus credentibus.*

15 Id est, nõ tantùm eorum qui credunt & simul ex Lege circunsi sunt, sed etiam eorum qui absque circuncisione, & solius fidei respectu censentur in Abrahami filiis. 16 Spiritualis est ista paternitas, ex vnica Dei promittentis virtute pendens.

n *Coram eo (videlicet) Deo, id est cognitione spirituali quæ coram Deo locum habet, & Deo nos gratos reddit.* o *Eo qui vitæ restituit.*

p *Apud quem iam sint, quæ alioqui reipsa non sunt, vt qui vel vno verbo quiduis possit ex nihilo efficere.*

17 Descriptio veræ fidei in Dei potentia simul ac beneuolentia penitus acquiescentis, proposito Abrahami exemplo.

q *Fortissimus, ac constantissimus Hebrai enim contrarium eius quod negant fortissimè asseuerant.*

r *Iam effectum viribus, & ad gignendum sobolem ineptum.*

Aduersus promissionem autem Dei non disceptauit infidelitate: sed robustus factus est fide, [s]tributa gloria Deo:

Ac[t]plenè persuasum habens, *eum* quod promiserat, posse etiam facere.

Quapropter etiã *hoc* imputatum est ei pro iustitia.

[18] Non scriptum est autem propter eũ solũm, quòd *hoc* imputatum fuerit ei:

Sed etiam propter nos, quibus futurum est vt imputetur, iis *nimirum* qui credũt in eum qui excitauit Iesum Dominum nostrum à mortuis,

Traditum *in mortem* [u]propter offensas nostras, & excitatum propter iustificationem nostri.

s *Deo agnito & laudato, vt qui summè bonus ac verax esset.*

t *Veræ fidei descriptio.*

18 Vna est perpetua tũ in Abrahamo tum in omnibus fidelibus, iustificationis regula, fides videlicet in Deũ qui in Christo mediatore nostro expiatis nostris peccatis, eũdem à mortuis excitauit, vt & nos iustificati in eo seruemur.

u *Vt offensas nostras lueret.*

20 Εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δοὺς δόξαν τῷ Θεῷ·

21 Καὶ πληροφορηθεὶς ὅτι ὃ ἐπήγγελται, δυνατός ἐστι καὶ ποιῆσαι.

22 Διὸ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

23 Οὐκ ἐγράφη δὲ δι' αὐτὸν μόνον, ὅτι ἐλογίσθη αὐτῷ·

24 Ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς, οἷς μέλλει λογίζεσθαι, τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγείραντα Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν,

25 Ὃς παρεδόθη διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν, καὶ ἠγέρθη διὰ τὴν δικαίωσιν ἡμῶν.

In repromissionẽ etiam Dei non hæsitauit diffidentia: sed confortatus est fide, dans gloriam Deo:

Plenissimè sciẽs quia quæcũque promisit, potens est & facere.

Ideo & reputatum est illi ad iustitiam.

Non est autẽ scriptum tantũ propter ipsum, quia reputatum est illi:

Sed & propter nos, quibus reputabitur credẽtibus in eũ qui suscitauit Iesum Dominum nostrum à mortuis,

Qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.

CAP. V.

1. *Amplificationibus illustrat* 2. *iustitiam Christi quæ fide apprehenditur.* 5. *quia datus est pro infirmis,* 8. *& peccatoribus.* 14. *Inde comparationem facit Christi cum Adam:* 17. *mortis cum vita:* 20. *Legis cum gratia.*

N.

IVstificati [1] igitur ex fide, pacem habemus erga Deum per Dominum nostrum Iesum Christum:

[2] Per quem etiam fide [a]habuimus hunc aditum in gratiam hanc per [b]quam [c]stamus, [3] &

1 Aliud argumentũ ab effectis: Eo iustificamur quod cõscientiam verè coram Deo pacat. Pacat autem consciẽtiam nõ Lex, sed fides per Christum, vt antea probauit. Fide ergo non Lege iustificamur.

Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ·

2 Δι' οὗ καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν τῇ πίστει εἰς τὴν χάριν ταύτην ἐν ᾗ ἑστήκαμεν, καὶ

V.

IVstificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Iesum Christum:

Per quem habemus accessum fide in gratiam istam in qua stamus, & Ephes. 2. 18

2 Quòd fidei tribuitur conscientiæ tranquillitas, ad Christum referendum est, ipsius fidei datorẽ, & in quo ipsa fides est efficax. a *Sciamus tamen hoc fidei effectũ adhuc vigere.* b *Gratiam d est, gratuitam beneuolentiam, vel eam conditionem in quam gratuitò sumus adsciti.* c *Firmi inermanemus.* 3. Occupatio aduersus eos qui miserias & calamitates Ecclesiæ penè assiduas conspicientes, putant Christianos somniare, quum suam felicitatem iactant: quibus respondet Apostolus, eorum felicitatem alibi esse sub spe repositam, quæ quidem spes adeò sit certa, vt de felicitate illa non minus exultent, quàm si ea fruerentur.

gle-

gloriamur in spe gloriæ filiorũ Dei.

Non solùm autem, sed & gloriamur in tribulationibus, scientes quòd tribulatio patientiã operatur:

Patientia autem probationẽ, probatio verò spem:

Spes autem nõ cõfundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.

Vt quid enim Christus, quum adhuc infirmi essemus, secundùm tẽpus pro impiis mortuus est?

Vix enim pro iusto quis moritur: nã pro bono forsitan quis audeat mori?

Commendat autẽ charitatẽ suã Deus in nobis: quoniam quum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est.

Multo igitur magis nunc iustificati in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum.

Si enim quum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii eius multo magis reconciliati salui erimus in vita ipsius.

καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ.

3 Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν τῶν θλίψεσιν· εἰδότες ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται·

4 Ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα·

5 Ἡ δὲ ἐλπὶς οὐ καταισχύνει, ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, διὰ πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν.

6 Ἔτι γὰρ Χριστὸς, ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν, κατὰ καιρὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε.

7 Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τὶς ἀποθανεῖται· ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τὶς καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν.

8 Συνίστησι δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην εἰς ἡμᾶς ὁ Θεὸς, ὅτι ἔτι ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε.

9 Πολλῷ οὖν μᾶλλον, δικαιωθέντες νῦν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, σωθησόμεθα δι' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀργῆς.

10 Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῷ μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ.

[d]gloriamur sub spe gloriæ Dei.

[4]Neque *id* solùm, sed etiam gloriamur in oppressionibus, [5]scientes quòd oppressio patientiam efficiat:

Patientia verò experientiam, experientia autem spem:

Porrò spes non pudefacit, [6]quòd[e] charitas Dei effusa sit in cordibus nostris per Spiritum sanctũ qui datus est nobis.

[7] Christus enim, quum adhuc nullis viribus essemus, [f]suo tempore pro impiis mortuus est.

[8]Enimuerò vix pro [g]iusto quisquam moriatur: nam pro eo qui sit *ipsi* vtilis forsitan aliquis etiam mori sustineat.

[h] Commendat autem suam charitatẽ erga nos Deus, quòd quum adhuc essemus [i] peccatores, Christus pro nobis mortuus sit.

Iustificati igitur eius sanguine, seruabimur nunc multò magis per eum [k]ab ira.

Nam si quum inimici essemus, reconciliati fuimus Deo per mortem Filij eius, multò magis reconciliati seruabimur per vitã ipsius

d *Non modo æquo animo & moderato sumus, sed etiam magna lætitia perfusi, nobis placemus de hæreditate cœlesti, quæ nos manet.*

4 Ipsæ oppressiones multis modis suppeditãt exultationis materiẽ, nedum vt nos reddant miseros.

5 Quia afflictiones patiẽtiæ nos assuefaciũt, patiẽtia vero bonitatem Dei nobis reddit exploratam: ista denique experientia spem nostrã alit, quæ quidem nunquã nos frustratur.

6 Fulcimẽ spei est certũ conscientiæ testimoniũ, ex Spiritus sancti dono, nos à Deo diligi: hoc autẽ nihil aliud est quã quod fidem vocamus: vnde sequitur, fide pacari conscientias.

e *Qua nos Deus prosequitur.*

7 Certa in aduersis cõsolatio, ne pacẽ nostrã interturbent, quia qui prorsus infirmos atque adeò impios adeò dilexit, vt pro eis etiã mortẽ subiret, qui posset iã in imodo igitur quos Christus moriẽs iustificat, & reconciliat, non seruaret ab exitio, iam viuus?

pso viuentes & sãctificatos negligere? f *Tempore opportuno & idoneo, quod Pater præscripserat.*

8 Amplificatio charitatis Dei erga nos, vt de ea non possimus ambigere, qui pro iniustis & à quibus nihil boni possit captare, atque adeò pro suis hostib' Christũ dederit in mortẽ. Quo-

g *Iusti alicuius hominis vice.* h *Confirmat, in nobis videlicet: vt in mediis afflictionibus sciamus eum nobis adfuturum.* i *Quum in nobis regnaret peccatum.* k *i. Afflictionibus & exitio.*

9 Transitio ad alterũ caput iustificationis, quod positum est in gratuita obedientiæ Christi imputatione: vt ad remissionem peccatorum accedat etiã donum iustitiæ Christi per fidẽ imputatæ, quæ iniustitiam ab Adamo in nos propagatam, omnésque eius fructus absorbeat: vt in Christo non modò desinamus esse iniusti sed etiã iusti, esse incipiamus.

10 Ab Adamo in quo omnes peccarunt, reatus & mors (quæ est reorum pœna) in omnes peruasit.

l *Peccati nomine, morbum illum intelligit hæreditarium, quem originalem vulgo vocant: sic enim in numero singulari vocare solet illud peccatum, quum fructus in numero multitudinis soleat vocare peccata.*

9 Neque id solùm, verumetiam gloriamur in Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem assequuti sumus.

10 Propterea sicut per vnum hominem [l] peccatum in mundum introiit, ac per peccatum mors: & ita in omnes homines mors transiit, in quo omnes peccarunt.

11 Nam [m] vsque ad Legem peccatũ erat in mundo: peccatũ verò non [n] imputatur quum nulla est lex.

12 Regnauit autẽ mors ab Adã vsque ad Mosen, [o] in eos quoque qui non peccauerant ad [p] similitudinem transgressionis Adam, [13] qui est typus illius qui erat futurus.

13 At non vt offensa, ita etiam *est* quod Deus gratificatur. nam si Adami illius vnius offensa multi mortui sunt, multo magis gratia Dei & donũ ꝑ gratiã quæ *est* vni⁹ hominis

11 Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι ἐν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ νῦν τὴν καταλλαγὴν ἐλάβομεν.

12 Διὰ τοῦτο ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κοσμὸν εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος· καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διῆλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον.

13 Ἄχρι γὰρ νόμου ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ· ἁμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογεῖται μὴ ὄντος νόμου.

14 Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδὰμ, ὅς ἐστι τύπος τοῦ μέλλοντος.

15 Ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτω καὶ τὸ χάρισμα. εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῷ μᾶλλον ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι τῇ τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου Ιη-

Non solùm autẽ, sed & gloriamur in Deo per Dominũ nostrũ Iesum Christũ, per quem nunc recõciliationem accepimus.

Propterea sicut per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors: & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccauerunt.

Vsque ad Legem enim peccatum erat in mundo: peccatum autem non imputatur quum Lex non est.

Sed regnauit mors ab Adam vsque ad Moysen, etiam in eos qui non peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ, qui est forma futuri.

Sed non sicut delictum, ita & donum. si enim vnius delicto multi mortui sunt: multo magis gratia Dei & donum in gratia vnius hominis Ie-

11 Hoc ita esse, & reatum ac mortẽ non cœpisse post Legem Mosis datam, & violatam, illud manifestè docet, quòd mortui sunt homines ante Legem illam positam. Nam quum mortui sint, peccatum quod est mortis causa, iam tum extabat: & ita quidem vt imputaretur: vnde etiã efficitur aliquam iam tum fuisse Legem, cuius transgressio esset mortis causa.

m *Tempore quod ab Adamo ad Mosen intercessit.*

n *Vbi lex nulla est posita, nemo vt reus ac nocens punitur.*

12 Istam autem Legem, non esse illam vniuersalem, nec ab actuali aliquo singulorum peccato mortem illam fuisse profectam, illud declarat, quòd ipsi infantes qui legem illam naturalẽ neque cognoscere vnquam potuerunt nec trãsgredi, instar Adami tamen mortui sunt.

o *Infantes.* p *Secundùm eam formam qua peccant adulti, dum cupiditatibus obsequuntur., alioquì tota posteritas in Adamo (quum ipse sciens ac prudẽs peccaret) corrupta fuit.*

13 Respondet autem Adamus ille prior alteri posteriori, nempe Christo, sicut mox explicatur. 14 In eo quidem Adam & Christus inter se comparantur, quòd vterque quod suum est in suos propaget. in eo verò primùm differunt, quòd ille quidem natura suam offensam in multorum exitium propagarit, istius verò obedientia in multos ex gratia redundarit.

su

su Christi in plures abundauit.

Et non sicut per vnum peccantem, ita & donum. nam iudicium quidem ex vno, in condemnationem: gratia autẽ ex multis delictis, in iustificationem.

Si enim vnius delicto mors regnauit per vnum: multo magis abundantiã gratiæ & donationis & iustitiæ accipientes, in vita regnabunt per vnum Iesum Christum.

Igitur sicut per vnius delictum, in omnes homines in cõdemnationem: sic et per vnius iustitiam, in omnes homines, in iustificationem vitæ.

Sicut enim per inobedientiam vnius hominis, peccatores constituti sunt multi: ita & per vnius obeditionem, iusti cõstituentur multi.

Lex autem subintrauit vt abundaret delictum: vbi autẽ abundauit delictũ, superabundauit gratia:

τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν πολλὰς ἐπερίσσευσεν.

16 Καὶ οὐχ ὡς δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος, τὸ δώρημα. τὸ μὲν γὰρ κρίμα ἐξ ἑνὸς εἰς κατάκριμα· τὸ δὲ χάρισμα, ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα.

17 Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι ὁ θάνατος ἐβασίλευσε διὰ τοῦ ἑνός, πολλῷ μᾶλλον οἱ τὴν περισσείαν τῆς χάριτος καὶ τῆς δωρεᾶς τῆς δικαιοσύνης λαμβάνοντες, ἐν ζωῇ βασιλεύσουσι διὰ τοῦ ἑνὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ.

18 Ἄρα οὖν ὡς δι' ἑνὸς παραπτώματος, εἰς πάντας ἀνθρώπους, εἰς κατάκριμα· οὕτω καὶ δι' ἑνὸς δικαιώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους, εἰς δικαίωσιν ζωῆς.

19 Ὡς γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοί, οὕτω καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἑνὸς δίκαιοι κατασταθήσονται οἱ πολλοί.

20 Νόμος δὲ παρεισῆλθεν ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα· οὗ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις·

Iesu Christi, in multos redundauit.

15 Neque vt *illud quod introiit* per vnum qui peccauit, *ita est* beneficium. nã reatus quidem ex vna *offensa introiit* ad condẽnationẽ: quod autem gratificatur *Deus, datur* ex multis offensis ad q iustificationem.

16 Etenim si per vnã offensam mors regnauit per vnum, multo magis *ii* qui redundantem illam gratiam & donum iustitiæ accipiunt, r in vita regnabunt per vnũ Iesũ Christũ.

17 Nempe igitur sicut per vnam offensam *reatus venit* in omnes homines ad condemnationẽ, ita per vnam iustificationem *beneficium redundauit* in omnes homines ad s iustificationem vitæ.

18 Sicut enim per t inobedientiam vnius hominis, peccatores constituti sunt u multi: ita per vnius obedientiam, iusti constituentur multi.

19 Lex verò præterea x introiit vt augeretur offensa: sed vbi auctum est peccatum, *ibi* y superabundauit gratia;

15 Altera disparitas in eo posita est, quòd illius quidem vna offensa homines reos effecit: Christi autem iustitia, gratis imputata, non ab illo tantùm reatu, sed etiam ab aliis omnibus absoluat.

q *Ad sententiam absolutoriam.*

16 Tertium discrimẽ est, quòd potentior etiã sit iustitia Christi gratis imputata ad vitam afferendam, quàm Adami offensa ad suos posteros morti addicendos.

r *Veniet per omnia vita participes facti.*

17 Itaque in summa, sicut ex Adami offensa contractus reatus omnes addicit mortiita ex aduerso iustitia Christi, quæ Dei beneficio imputatur omnibus credentibus, eos iustificat, vt vitæ æternæ fiant participes.

s *Non tantùm quia remissa sunt peccata, sed etiã quia iustitia Christi nobis imputatur.*

18 Totius istius comparationis hoc est fundamentum, quòd duo isti homines sint constituti veluti duæ stirpes, vt ex illo quidem peccatum per naturam, ex isto autem iustitia per gratiam, in alios promanet.

t *Non igitur solum ad nos imitatione transiit peccatum, sed etiam hereditaria fuit corruptio.*

u *Multos opponit paucis.*

19 Occupatio: Currigitur Lex Mosis superuenit? Vt tanto magis rei constituerentur homines, & tanto illustrius esset Dei beneficium in Christo Iesu.

x *Accessit ad morbum illum, quo laborabant omnes homines vnius peccato contaminati.*

y *Gratia è cælo tanta copia fuit effusa, vt peccatum non aquarit modò, sed etiam infinitis partibus superauit.*

Vt quemadmodũ regnauerat peccatũ in mortem, ita etiam gratia regnaret per iustitiam in vitã æternam, per Iesum Christum Dominũ nostrum.

21 Ινα ὥςπερ ἐβασίλευσεν ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θανάτῳ, οὕτω καὶ ἡ χάρις βασιλεύσῃ διὰ δικαιοσύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον, διὰ Ιησοῦ Χριςοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

Vt sicut regnauit peccatum in mortẽ, ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam, per Iesum Christum Dominum nostrum.

CAP. VI.

1 *Descendit ad sanctificationem, sine qua neminem induere Christi iustitiam docet,* 4. *argumento à Baptismo sumpto.* 12. *Inde exhortationes ad vitæ puritatem deducit,* 16. *breuémque mentionem interserit Legis abrogatæ.*

N.

Q[1] Vid igitur dicemus? [a] permanebimus in peccato, vt gratia auctior fiat?

2 Absit: qui [b] mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in eo?

3 An ignoratis, nos quotquot baptizati sumus [c] in Christum Iesum, in mortem eius esse baptizatos?

Sepulti igitur sumus vnà cum eo per baptismum in mortem: vt sicut excitatus est Christus ex mortuis [d] in gloriam Patris, [e] ita & nos noua vita ambulemus.

ΤΙ οὖν ἐροῦμεν; ἐπιμενοῦμεν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσῃ;

2 Μὴ γένοιτο· οἵτινες ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ, πῶς ἔτι ζήσομεν ἐν αὐτῇ;

3 Ἢ ἀγνοεῖτε ὅτι ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριςὸν Ιησοῦν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν;

4 Συνετάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον· ἵνα ὥςπερ ἠγέρθη Χριςὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν.

V.

Q*Vid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, vt gratia abundet?*

Absit: qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo?

An ignoratis quia quicunque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Gal. 3. 27

Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortẽ: vt quomodo Christus surrexit à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Colloss. 2. 12

1 Transitio ad aliud Christi beneficium, quod sanctificatio dicitur, siue regeneratio.

a *Permanebimus in illa corruptione? Etiamsi enim non imputetur nobis reatus peccati, manet tamen in nobis corruptio, quam sanctificatio iustificationẽ subsequens, paulatim interimit.*

2 Beneficium iustificationis & sanctificationis perpetuo vinculo cohærent, & vtrumque manat à Christo ex Dei gratia. Est autem sanctificatio, abolitio peccati, id est corruptionis nostræ natiuæ, in cuius locũ succedat naturæ iustauratæ puritas.

b *Mortui peccato Paulo dicuntur, qui virtutis Christi participes ita sunt facti, vt natiua illa corruptio sit in eis emortua, id est vigore suo extincto, fructus amarissimos non edat. Contrà verò, viuere dicuntur peccato, qui sunt in carne, i. quos Spiritus Dei à naturæ corruptionis seruitute non asseruit. Peccato autem, tertio casu hoc loco construitur: alioqui Mori peccato, sexto casu, dicitur is qui peccatis quasi immortuus tenetur: qui & mortuus absolutè dicitur, infrà, versu. 13.*

3 Huius sanctificationis tres sunt partes, nẽpe veteris hominis siue peccati mors, & sepultura, & noui hominis resurrectio, à Christi mortis, sepulturæ, & resurrectionis virtute in nos promanans, cuius beneficii pignus & sigillum est Baptismus noster.

c *Vt cum Christo coalescentes, vim ipsius perciperemus extinguendo peccato, & creando nouo homini.*

d *Vt ipse Christus, deposita infirmitate, gloriosus cum Deo viueret in æternum.*

e *Nos autem qui illius membra sumus, ideo resurreximus, vt & ipsi participes illius virtutis facti, incipiamus viuere vitam nouam, quasi nimirum iam in cælis versemur.*

1.Cor.6.14 ephes.4.23 coloss.3.8 2.tim.2.11 heb.12.1 1.pet.2.1

Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus:

5 Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα·

[4]Nã si eum eo plãtati coaluimus [f] cõformatione mortis eius, nimirum etiam resurrectionis *conformatione* [g] coalescemus:

Hoc scientes, quia vetus homo noster simul crucifixus est, vt destruatur corpus peccati, vt vltrà non seruiamus peccato.

6 Τοῦτο γινώσκοντες, ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ.

Illud scientes, [h] veterem illũ nostrum hominem cum [i] eo crucifixum esse, vt eneruetur [k] corpus peccati, [l] ne posthac nos seruiamus peccato.

Qui enim mortuus est, iustificatus est à peccato.

7 Ὁ γὰρ ἀποθανὼν δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας.

[5] Etenim qui mortuus est, liber est à peccato.

Si autem mortui sumus cum Christo: credimus quia simul etiam viuemus cum illo:

8 Εἰ δὲ ἀπέθανομεν σὺν Χριστῷ, πιστεύομεν ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ·

Quòd si mortui sumus cũ Christo, credimus fore vt etiam viuamus cum eo:

Sciẽtes quòd Christus resurgens ex mortuis, iam nõ moritur: mors illi vltrà non dominatur.

9 Εἰδότες ὅτι Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, οὐκέτι ἀποθνήσκει· θάνατος αὐτοῦ οὐκ ἔτι κυριεύει.

Vt qui sciamus Christum excitatum ex mortuis, non amplius mori: mortem *inquam*, ei non amplius dominari.

Quòd enim mortuus est, peccato mortuus est semel: quòd autem nũc viuit, viuit Deo.

10 Ὁ γὰρ ἀπέθανε, τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανεν ἐφάπαξ· ὃ δὲ ζῇ, ζῇ τῷ Θεῷ.

[6]Nam quòd mortuus est, peccato mortuus est [m] semel: quòd autem viuit, viuit [n] Deo.

Itaque & vos existimate, vos mortuos quidem esse peccato, viuentes autem in Christo Iesu Domino nostro.

11 Οὕτω καὶ ὑμεῖς λογίζεσθε ἑαυτοὺς νεκροὺς μὲν εἶναι τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῶντας δὲ τῷ Θεῷ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

Itaque etiam vos colligite, vosipsos tũ mortuos esse peccato, tum verò viuere Deo per Christum Iesum Dominum nostrum.

Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis

12 Μὴ οὖν βασιλευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι, εἰς τὸ ὑπακούειν ταὐτῇ ἐν

Ne [o] regnet igitur peccatum in mortali vestro corpore, vt obediatis peccato in

4 Mors peccati & vita iustitiæ, siue coalitio cum Christo, & in morte, & in vita, nunquã possunt diuelli: ex quo consequitur, neminem esse sanctificatum qui adhuc viuat peccato: ac proinde neminẽ qui non resipuerit, factum esse per fidem, Christi participem: & quod antè dixerat, Legem non euerti, sed stabiliri per fidem.

f *Quatenus virtute ab ipso in nos deriuata, perinde morimur peccato, vt ipse mortuus est.*

g *Perficitur enim in dies, imò nunquam, quandiu viuemus, erit omnino perfecta sanctificatio.*

h *Vniuersã nostram naturam, sicut cum iniquitate concepti sumus & in lucem editi. Vetus autem dicitur partim collatione veteris illius Adam cum Christo partim etiã natura nostræ deformationis respectu, quã altera recentiore permutam*[9].

i *Natura nostra corrupta Christo tribuitur non reipsa sed per imputationem.*

l2 *Vitiositas quæ nobis inhæret.*

l *Finis sanctificationis, ad quem contendimus, ac tandem perueniemus, nempe quando Deus erit omnia in omnibus.*

5 Idẽ probat à mortis effectis adhibita Christi capitis cum suis membris collatione.

6 Adhortatio ad certandum cum corruptione & omnibus eius effectis.

m *Vna vice pro omnibus.* n *Apud Deum.*

o *Regnare, apud Paulum significat summum imperium obtinere, cui nemo sese opponat: vel, siquis hoc faciat, frustra illud faciat.*

cupiditatibus corporis.

Neque p sistite q mẽbra vestra r arma iniustitiæ peccato: sed sistite vos Deo vt ex mortuis viuos, & membra vestra arma iustitiæ Deo.

7 Peccatum enim vobis non dominatur. non enim estis sub Lege, sed sub gratia.

8 Quid igitur? peccabimus, quod non simus sub Lege, sed sub gratia? absit.

An nescitis quòd cui sistitis vosipsos seruos ab obediendũ eius serui estis cui obeditis, vel peccati ad mortem, vel obediendæ ad iustitiam?

9 Gratia autem *sit* Deo quòd fuistis *quidem* serui peccati, sed ex corde obedistis ei formæ doctrinæ s in quã estis traditi:

Et liberati à peccato, mancipati estis iustitiæ.

t Hominum more loquor, propter infirmitatem carnis vestræ. Itaque sicut sistitis membra vestra serua impuritati & iniquitati, ad *patrandam* iniquitatẽ: ita nunc sistite membra

ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ.

13 Μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτίᾳ· ἀλλὰ παραστήσατε ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντας, καὶ τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα δικαιοσύνης τῷ Θεῷ.

14 Ἁμαρτία γὰρ ὑμῶν οὐ κυριεύσει. οὐ γάρ ἐστε ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν.

15 Τί οὖν; ἁμαρτήσομεν, ὅτι οὐκ ἐσμὲν ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν; μὴ γένοιτο.

16 Οὐκ οἴδατε ὅτι ᾧ περιστάνετε ἑαυτοὺς δούλους εἰς ὑπακοήν, δοῦλοί ἐστε ᾧ ὑπακούετε, ἤτοι ἁμαρτίας εἰς θάνατον, ἢ ὑπακοῆς εἰς δικαιοσύνην;

17 Χάρις δὲ τῷ Θεῷ ὅτι ἦτε δοῦλοι τῆς ἁμαρτίας, ὑπηκούσατε δὲ ἐκ καρδίας εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδαχῆς.

18 Ἐλευθερωθέντες δὲ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ.

19 Ἀνθρώπινον λέγω, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς ὑμῶν. ὥσπερ γὰρ παρεστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ ἀκαθαρσίᾳ, καὶ τῇ ἀνομίᾳ εἰς τὴν ἀνομίαν· οὕτω νῦν παραστήσατε τὰ μέλη

concupiscentiis eius.

Sed neque exhibeatis membra vestra, arma iniquitatis peccato: sed exhibete vos Deo tanquam ex mortuis viuentes, & membra vestra arma iustitiæ Deo.

Peccatum enim vobis non dominabitur. non enim sub Lege estis, sed sub gratia.

Quid ergo? peccabimus, quoniã nõ sumus sub Lege, sed sub gratia? Absit.

Nescitis quoniã cui exhibetis vos seruos ad obediendum serui estis eius cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obeditionis ad iustitiam? Iob. 18.34 2. pet. 2.19

Gratia autem Deo quod fuistis serui peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ in quam traditi estis.

Liberati autem à peccato, serui facti estis iustitiæ.

Humanum dico, propter infirmitatẽ carnis vestræ. sicut enim exhibuistis mẽbra vestra seruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra

p *Peccato tanquam domino alicui vel tyranno.*

q *Mentem atque illius facultates omnes.*

r *Pro instrumentis quibus ad patranda scelera vtatur.*

7 Fatetur sic adhuc non esse mortuũ in nobis peccatum, vt penitus sit extinctum: sed victoriam fortiter certantibus promittit, quia gratia Dei donati sumus, quæ efficit vt Lex iam non fiat peccati virtus & instrumentum in nobis

8 Sub Lege & sub peccato esse, idem declarant, eo cum respectu qui non sunt sanctificati: sicut è contrario sub gratia & sub iustitia esse, regeneratis conueniũt Sunt autem ista contraria vt vnum cum altero consistere non possit. Expellat igitur peccatum iustitia.

9 Natura serui peccati & liberi iustitiæ gratia Dei fimus iustitiæ serui ac proinde à peccato liberi.

s *Hoc dicendi genus emphasin habet, significat etiam Euangelicam doctrinã, quasi instar typi cuiusdam esse, cui veluti immittamur, vt eius figuræ conformemur.*

t *Cùm de rebus cœlestibus loquar, libenter tamen me captui eorũ ad quos scribo accommodo: ideo similitudines istas seruitutis & libertatis ex hominum commerciis sumo.*

vestra seruare iustitiæ in sanctificationem

Quum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ.

Quem ergo fructum habuistis tunc in quibus nunc erubescitis? nam finis illorum, mors est.

Nunc verò liberati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem: finem verò vitam æternam.

Stipendia enim peccati, mors: gratia autem Dei, vita æterna in Christo Iesu Domino nostro.

ὑμῶν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ εἰς ἁγιασμόν.

20 Ὅτε γὰρ δοῦλοι ἦτε τῆς ἁμαρτίας, ἐλεύθεροι ἦτε τῇ δικαιοσύνῃ.

21 Τίνα οὖν καρπὸν εἴχετε τότε ἐφ' οἷς νῦν ἐπαισχύνεσθε; τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων, θάνατος.

22 Νυνὶ δὲ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ, ἔχετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἁγιασμόν· τὸ δὲ τέλος ζωὴν αἰώνιον.

23 Τὰ γὰρ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας, θάνατος· τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ζωὴ αἰώνιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

vestra serua iustitiæ ad sanctimoniam.

Quum enim serui essetis peccati,[u] liberi eratis iustitiæ.

[10] Quem igitur fructum habebatis tunc ex *iis* de quibus nūc erubescitis? nam [x] finis illorum mors *est*:

Nunc verò liberati à peccato, mancipati autem Deo, habetis fructum vestrū in sanctimoniam: finem autem, vitam æternam,

[11] Nā stipendia peccati, mors: donum autem Dei *est* vita æterna, in Christo Iesu Domino nostro.

u *Nullū erat iustitiæ in vos imperium.*

10 Adhortatio ad iustitiæ studium & peccati odium, proposito vtriusque cōtrario exitu.

x *Vel merces aut vectigal.*

11 Mors est pœna peccato debita: sanctificamur autē gratis ad vitam æternam.

CAP. VII.

1. *Explicat quid sit Non esse amplius sub lege,* 2. *sumpto ex cōiugii lege exemplo.* 7. 12. *Idque in Legis contumeliam ne vertat.* 14. *nostra culpa factum esse docet,* 15. *vt in mortis materiam cederet,* 17. *quæ in vitam data erat.* 21 *Exin transit ad describendam spiritus & carnis luctam.*

V.

AN ignoratis fratres (scientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur quanto tempore viuit?

1. Cor. 7. 33 *Nam quæ sub viro est mulier, viuente viro alligata est legi: si autem mortuus fuerit vir, liberata est à lege viri.*

Igitur viuente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro: si autem mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege viri: vt non

Ἢ Ἀγνοεῖτε ἀδελφοὶ (γινώσκουσι γὰρ νόμον λαλῶ) ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ;

2 Ἡ γὰρ ὕπανδρος γυνὴ τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, κατήργηται ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρός.

3 Ἄρα οὖν ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς μοιχαλὶς χρηματίζει, ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρα ἐστὶν ἀπὸ τοῦ νόμου· τοῦ μὴ

N.

AN[1] ignoratis fratres (peritos enim Legis alloquor) legem *tantisper* dominari homini quoad *ipse* vixerit?

Nam viro subiecta mulier viuenti viro deuincta est per legē: quòd si mortuus fuerit vir, liberata est à lege viri.

Proinde viuente viro mœcha [a] vocabitur si fiat alterius viri: sin autem mortuus fuerit vir, libera est à lege illa: vt non

1 Proposita coniugii similitudine, statum hominis ante & post regenerationem inter se comparat. Lex (inquit) matrimonii hæc est, vt superstite marito constet matrimonium, & illo mortuo liceat mulieri alteras nuptias contrahere.

a *Id est, erit omnium voce & consensu.*

sit mœcha si fiat alterius viri.

[2]Itaque, fratres mei, vos quoque mortificati estis Legi[b] in corpore Christi: vt essetis alterius, eius *videlicet* qui ex mortuis excitatus est, vt [c]fructum feramus [d]Deo.

[3]Quum enim[e] essemus in carne, [f]affectiones peccatorum [g]per Legem *existentes*[h] vigebãt in membris nostris, ad fructũ ferendum morti:

Nunc autem liberi sumus à Lege, [i]mortuo *eo* [k] in quo [l]detinebamur: vt seruiamus in[m] nouitate spiritus, ac non *in* vetustate[n] literæ.

[4]Quid ergo dicemus? Lex peccatum *est*? Absit. Imò peccatum non cognoui nisi per Legem. nam etiam[o] cupiditatem non nossem, nisi Lex dixisset, Non concupisces.

2 Accommodatio similitudinis: Ita, inquit nobis contingit Nunc enim sumus Spiritui, quasi secundo marito copulati, ex quo nouã sobolẽ procreemus: mortui quidẽ respectu prioris mariti, posterioris autem respectu, veluti à mortuis excitati.

b *Ad verb. per corpus, id est, in corpore, vt intelligatur arctissima illa Christi cum mẽbris communicatio.*

c *Fructus vocat liberos quos vxor tollit ex marito. Heb. est.*

d *Qui sint Deo grati:*

3 Explicatio prioris dicti, Nam, inquit, concupiscẽtiæ quas in nobis Lex ciebat, erant in nobis instar mariti cuiusdã, ex quo pariebamus verè mortiferam sobolẽ. Nunc autem mortuo illo marito, ac proinde illa vi Legis occidentis soiuti transiuimus sub Spiritus imperium, vt iam non illos putres & mortuos, sed vitales fœtus edamus.

e *Cùm essemus in prioris coniugii conditione, quam proximo versiculo vocat vetustatem literæ.*

f *Motus ad peccatum sollicitantes, qui in ipsa etiã mente vim suam exerunt.*

g *Non dixit à Lege existentes, sed per Legem, natos nimirum ex peccato intus habitante, & occasionem istorum motuum arripiente ex Legis prohibitione, nullo quidem Legis, sed nostro vitio.*

h *Vim suam exerebant.*

i *Quasi diceret, vinculum quo detinebamur emortuum est, ac effluxit, ita vt quod detinebat (peccatũ videlicet) iam non habeat quo nos contineat.*

k *Est enim hic maritus intra nos.*

l *Malæ quidem est fidei possessor Satanas, qui fraude nos addixit peccato & sibi: quandiu tamen sumus peccatores, sponte peccamus.*

m *Vt eos decet qui vetere mortuo marito Spiritui sunt adiuncti: quos videlicet Spiritus Dei renouauit.*

n *Per literam, Legem intelligit illius veteris conditionis respectu: antequam enim volũtas nostra per Spiritum sanctum formata sit, Lex surdis canit, ac proinde nobis est muta ac mortua, quantum ad eius præstationem attinet.*

4 Obiectio, An igitur Lex & peccatum idem sunt ac mutuò consentiunt? Imo, inquit, peccatum à Lege coarguitur, ac damnatur. Peccatum autem quia redargui non sustinet, & quasi non sentiebatur, donec irritaretur à Lege, occasionem inde arripit magis ferociendi, nullo tamen Legis vitio.

o *Cupiditatis nomine non prauas cupiditates hoc loco intelligit, sed earum fontem. illas ipsi etiam Philosophi damnarunt licet obscurè, hãc ne suspicari potuerunt: est nihilominus sedes nauiæ illius labis.*

εἰ ἀντὴν μοιχαλίδα, γενομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ.

4 Ὥστε ἀδελφοί μου, καὶ ὑμεῖς ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ· εἰς τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἑτέρῳ, τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι, ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ.

5 Ὅτε γὰρ ἦμεν ἐν τῇ σαρκὶ, τὰ παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν τὰ διὰ τοῦ νόμου ἐνηργεῖτο ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, εἰς τὸ καρποφορῆσαι τῷ θανάτῳ·

6 Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθανόντος ἐν ᾧ κατειχόμεθα· ὥστε δουλεύειν ἡμᾶς ἐν καινότητι πνεύματος, καὶ οὐ παλαιότητι γράμματος.

7 Τί οὖν ἐροῦμεν; ὁ νόμος ἁμαρτία; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων εἰ μὴ διὰ νόμου. τήν τε γὰρ ἐπιθυμίαν οὐκ ἤδειν εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν, Οὐκ ἐπιθυμήσεις.

sit adultera, si fuerit cum alio viro.

Itaque, fratres mei & vos mortificati estis Legi per corpus Christi: vt sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, vt fructificemus Deo.

Quum enim essemus in carne, passiones peccatorum quæ per Legem erant, operabantur in membris nostris, vt fructificarent morti:

Nunc autem soluti sumus à Lege mortis in qua detinebamur: ita seruiamus in nouitate Spiritus & non in vetustate literæ.

Quid ergo dicemus, Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognoui: nisi per Legem. nam concupiscentiam nesciebam nisi Lex diceret, Non concupisces.

Occa-

Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiã. Sine Lege enim peccatum mortuum erat.

Ego autem vinebam sine Lege aliquando: sed quum venisset mandatũ, peccatum reuixit.

Ego autem mortuus sum: & inuẽtũ est, mihi mandatum quod erat ad vitã, hoc esse ad mortem.

Nam peccatum occasione accepta, per mandatum induxit me, & per illud occidit.

Itaque Lex quidẽ sancta, & mãdatũ sanctum & iustum & bonum.

Quod ergo bonũ est, mihi factum est mors? Absit: sed peccatum, vt appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem: vt fiat supra modum peccans peccatum per mandatum.

Scimus enim quòd Lex spiritualis est: ego autẽ carnalis sum: venundatus sub peccato.

Quod enim operor,

8 Αφορμὴν δὲ λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν. χωρὶς γὰρ νόμου ἁμαρτία νεκρά.

9 Ἐγὼ δὲ ἔζων χωρὶς νόμου ποτέ· ἐλθούσης δὲ τῆς ἐντολῆς, ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν.

10 Ἐγὼ δὲ ἀπέθανον· καὶ εὑρέθη μοι ἡ ἐντολὴ ἡ εἰς ζωὴν, αὕτη εἰς θάνατον.

11 Ἡ γὰρ ἁμαρτία ἀφορμὴν λαβοῦσα διὰ τῆς ἐντολῆς ἐξηπάτησέ με, καὶ δι' αὐτῆς ἀπέκτεινεν.

12 Ὥστε ὁ μὲν νόμος, ἅγιος· καὶ ἡ ἐντολὴ, ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή.

13 Τὸ οὖν ἀγαθὸν, ἐμοὶ γέγονε θάνατος; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία· ἵνα φανῇ ἁμαρτία, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μοι κατεργαζομένη θάνατον· ἵνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς.

14 Οἴδαμεν γὰρ ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν· ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι, πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν.

15 Ο γὰρ κατεργάζο-

Sed peccatum occasione sumpta, genuit in me omnem cupiditatem per illud mandatum. Nam absque Lege, peccatum est [p] mortuum.

[5] Ego enim viuus eram sine Lege [q] quõdam: mandati autem illius [r] aduentu peccatum reuixit.

At ego [s] mortuus sum; & repertum est illud mandatũ quod *institutum* erat ad vitam, mihi *cedere* ad mortem.

Nam peccatũ occasione accepta seduxit me per illud mãdatũ, & per illud occidit.

[6] Itaque Lex ipsa quidem sancta, & [t] mãdatum illud sanctum, ac iustum & bonum.

[7] Ergo quod bonum *est*, mihi factum est [u] mortiferum? Absit: imò peccatum *mihi factum est mortiferum*: quum, vt [x] prodereturesse peccatum, mihi per id quod bonũ est, gigneret mortem, *id est* vt ipsum fieret [y] summè peccãs per illud mandatum.

[8] Scimus enim Legem esse spiritualẽ: at ego carnalis sum, venditus vt subiicerer peccato.

[9] Quod enim per-

p *Etiamsi in nobis sit, non agnoscitur tamen pro peccato, neque ita fuit, vt post Legis cognitionem fuerit solet.*

5 Proponit sese pro exẽplo, in quo omnes homines intucãtur primò quidẽ quales sint natura, antequã de Lege Dei seriò cogitent stupidi videlicet, & sine sensu peccati, ad malum procliues: deinde cuiusmodi euadant quũ cõscientia rederguit Legis testimonio, pernicaces nimirum, & peccandi libidine multo magis ardentes quàm vnquã antea.

q *i. Ante aduentũ mãdati.*

r *Cum mãdatum capi in intelligere.*

s *Hic distinguere mortem in peccato super peccatum (de qua hic agit & & Ephe. 2. 1.) à mortificatione peccati, quæ pars est nostræ iustificationis.*

6 Conclusio. Legẽ quidem per iam esse, totam anteà culpam in nobis esse, qui Lege aburamur.

t *De non concupiscendo.*

7 Propositio. Legem non esse mortis materiã, sed corruptam naturam ab ea non tantùm derectam, verũ etiam irritatam, inde occasionem rebellionis arripere, vt quæ eo ardentius res vetitas appetat, vnde mortis reatus. u *Mortis meæ culpam sustinet?* x *Vt peccatũ ostenderet se esse peccatum, nempe vt prodiret se id esse quod est reuera. Nam antea quasi mortuum delitescebat.* y *Quam maximè, explicatis omnibus suis viribus.*

8 Causa huius rei hæc est, quòd Lex cælestem puritatem flagiret, homines autem quales nascũtur, sint corruptionis mancipia, cui sponte ser-

uiunt. 9 Proponit seipsum, vt regeneratũ, pro exẽplo, in quo dissidium illud spiritus & carnis, ac proinde Legis Dei & prauitatis nostræ, perspicuè appareat. Nam quia Lex in homine non regenerato tantùm mortem parit, facilius in eo insimulari potest: in homine autem regenerato quũ salutares etiam fructus edat, melius apparet vitiosas actiones non à Lege, sed à peccato, (id est corrupta natura) oriri. Ac proinde, simul docet Apostolus quis sit Legis vsus, redarguendo peccato in regeneratis, ad finem vsque capitis, ficut paulò antè, nempè à vers. 7. vsque ad hũc 15. eiusdẽ vsum docuit in nõ regeneratis.

15 Non respondent (inquit) meæ vitæ actiones, imò repugnãt voluntati meæ. Itaque ex voluntatis meæ cõsensu cum Lege, & repugnãtia cum vitæ actionibus, ita vis apparet aliud inadere Legem & rectam voluntatem, aliud verò virisicare homini insidẽtẽ etiã, regenerato.

Nõ approbo.

17 Obseruãdum est eundem & vnum hominem diuersa velle & nolle, diuersis respectibus: velle videlicet, quatenus est gratia regenerans: nolle, quatenus nõ est regenerans, siue quatenus talis est qualis est natus. Sed quoniam pars regenerata tandem victrix euadit, ideo Paulus regeneratorũ partem sustinẽs, perinde loquitur ac si victoriosissima, quæ & ipsa volens peccat, esset aliquid extrà ipsum: quanuis tamen postea fateatur hoc malum esse in carne sua, siue membris suis.

a *Corruptio illa nativa, quæ etiam in regenitis hæret, non dum plane debellata.*

18 Vitium istud, siue peccatum, siue Lex peccati, homines non regeneratos prorsus occupat, regeneratos autem remoratur.

b *Hæc illi verè conueniunt, quæ gratia Dei iuncta nondum est, vbi nõ est Spiritus, quæ potest esse luctæ causa.*

19 Conclusio, Sicut lex Dei ad bonum hortatur, ita legem peccati (id est corruptionem, in qua toti nati sumus) nos ad mala impellere: spiritum autem, id est animum nostrum quatenus est regeneratus, cum Lege Dei consentire: carnẽ verò, id est totum hominẽ, legi peccati esse mancipatũ. In summa igitur, malũ & mors non sunt à Lege, sed à peccato, quod quidem regnat in non regeneratis, vt qui nec velint, nec faciant bonum, velint autem & faciant malum: in regeneratis autem certat aduersus spiritum siue legem mentis, adeò vt nec tam bene viuere nec tam à malo alieni esse possint quàm volunt.

c *Interior homo, is est qui & nouus, cui opponitur exterior, id est, vetus: interioris autem hominis nomine, non mentẽ & rationem: exterioris autem hominis nomine, non mentẽ & rationem: exterioris, inferiores facultates intelligit, quod facit humana Philosophia; sed exterioris nomine intelligit, quicquid est in homine vel intus vel foris à capite ad calcem, quatenus quidem homo non est gratia Dei regeneratus.*

petro, [15] & non agnosco. [17] non enim quod volo hoc ago, sed quod odi, hoc facio.

Si verò quod nolo, hoc facio, consentio Legi quòd bona sit.

Nunc itaque non amplius ego id perpetro, sed [a] peccatum quod in me habitat, *id perpetrat.*

[18] Noui enim non habitare in me (id est in carne mea) bonũ. nam velle adest mihi, sed vt quod bonũ est, perficiam, [b] nõ assequor.

Non enim facio bonum quod volo: sed malum quod nolo, hoc ago.

Quod si id facio quod ego nolo, non amplius ego id perpetro, sed peccatum quod in me habitat, *id perpetrat.*

[19] Comperio igitur volenti mihi facere bonum hanc legem *impositam esse*, quòd mihi malum adiaceat.

Delector enim Lege Dei quod ad [c] interiorem hominem:

μαι, οὐ γινώσκω. οὐ γὰρ ὃ θέλω, τοῦτο πράσσω, ἀλλ' ὃ μισῶ, τοῦτο ποιῶ.

16 Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω, τοῦτο ποιῶ, σύμφημι τῷ νόμῳ ὅτι καλός.

17 Νυνὶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία.

18 Οἶδα γὰρ ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοὶ (τουτέστιν ἐν τῇ σαρκί μου) ἀγαθόν. τὸ γὰρ θέλειν παράκειταί μοι, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλὸν, οὐχ εὑρίσκω.

19 Οὐ γὰρ ὃ θέλω ποιῶ ἀγαθόν· ἀλλ' ὃ οὐ θέλω κακόν, τοῦτο πράσσω.

20 Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω ἐγὼ τοῦτο ποιῶ, οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία.

21 Εὑρίσκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλὸν, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται.

22 Συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον·

non intelligo, non enim quod volo bonum, hoc ago: sed quod odi malum, illud facio.

Si autem quod nolo, illud facio: consentio Legi quoniã bona est.

Nunc autem iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.

Scio enim quia nõ habitat in me, hoc est in carne mea, bonum, nã velle adiacet mihi, perficere autem bonum, nõ inuenio.

Non enim quod volo, bonum, hoc facio: sed quod nolo, malum, hoc ago.

Si autem quod no lo illud facio: iam non ego operor illud sed quod habitat in me peccatum.

Inuenio igitur Legem, volenti mihi facere bonum, quoniã mihi malum adiacet.

Condelector enim Legi Dei secundùm interiorem hominem:

Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mẽtis meæ & captiuantem me in lege peccati quæ est in mẽbris meis.

23 Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου.

Sed video aliam legem in membris meis rebellantem[d] legi meæ, & captiuum reddentem me legi peccati, quæ est in membris meis.

Infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?

24 Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος· τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;

14 [e]Miser ego homo: quis me eripiet ex isto corpore mortis?

Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum. Igitur ego ipse mente seruio Legi Dei: carne autem, legi peccati.

25 Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. ἄρα οὖν αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νοὶ δουλεύω νόμῳ Θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας.

[f]Gratias ago Deo per Iesum Christum Dominum nostrum. [g]Nempe igitur ipse ego mente quidem seruio Legi Dei, carne verò legi peccati.

d *Lex mentis, hoc loco, nõ de mente, quæ lis illa est, à natura inseparanda est, sed de mente Spiritu Dei renouata.*

14 Miserũ quidem est, adhuc ex parte obnoxium esse peccato, quod sua natura nos reddit reos mortis sed clamãdum est ad Dominum, qui nos per ipsam mortẽ aliquando victores reddet vt qui iam simus in Christo victores.

e *Eruamur & propitiatus*

pugnis fatigatus. f *Non interrogant hic Paulus, sed fatetur: potius deinde se colligit, & se acquiescere significat in ea spe, quam habebat in Christo Iesu fundatam.* g *Hæc vera est regeneratorum perfectio, si se imperfectos esse agnoscant Augustinus.*

CAP. VIII.

1. *Conc'udit nihil damnationis esse iis qui sunt Christo insiti per eius Spiritum* 3. *Nam cunque onerati sint adhuc peccatis.* 9. *Illo enim Spiritu viuunt,* 14. *eius testimonium* 15. *dubitationem omnem arcet,* 18. *& miserias omnes sublenat.*

V.

NIhil ergo nunc condamnationis est iis qui sunt in Christo Iesu qui non secundũ carnem ambulant.

Lex enim Spiritus vitæ in Christo Iesu, liberauit me à lege peccati & mortis.

Οὐδὲν ἄρα νῦν κατάκριμα τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα.

2 Ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου.

NVlla igitur nũc est condẽnatio iis qui sunt in Christo Iesu, *id est*, qui non secundùm carnem incedũt, sed secundùm Spiritum.

[3]Nam[b] Lex Spiritus [c] vitæ [d] *qui est* in Christo Iesu, [e]liberauit me à lege peccati & mortis.

1 Conclusio totius superioris disputationis à vers. 16. primi capitis, ad hunc vsque locum. Quũ in Christo iidem iustificati consequamur peccatorum remissionem & iustitiæ imputationem, atque adeò etiam sanctificationis inchoatæ in nobis sanctificationem: nunc autem de perfecta humanæ naturæ Christi imputatione disseritur, quæ pars ad planè pacandam conscientiam requirebatur. Delentur enim nostra peccata Christi sanguine, & tegitur nostræ corruptionis reatus obedientiæ Christi imputatione: ipsa autem corruptio (quam Apostolus peccatum peccans appellat) sanctificationis quidem dono paulatim sanatur in nobis, sed alio præterea remedio eget, nempe ipsius Christi carnis perfectissima sanctificatione, quæ & ipsa nobis credentibus imputatur. b *Ius & authoritas Spiritus, qui opponitur tyrannis peccati.* c *Qui vetustum hominem mortificat, nouum viuificet.* d *Subaudi solutè & perfectè.*

remur: ex iis efficitur, esse extra condemnationis metum, qui per fidem sunt Christo insiti.

2 Fructus Spiritus, siue sanctificationis in nobis inchoatæ effecta, nos quidem non-inserunt Christo, sed nos ei insitos esse declarant.

a *Ducem carnem sequuti, non enim dicitur viuere secundum carnem, qui Spiritum ducem sequitur, etiãsi aliquando extra viam vestigium ponat.*

3 Occupatio. Quum adeò imbecilla sit vis Spiritus in nobis, quomodo inde possimus colligere nullam esse cõdemnationẽ in his qui hac vi sunt præditi? Quoniam, inquit, vis ista Spiritus vi unificantis quæ tam imbecilla est in nobis, perfectissima & potentissima est in Christo & nobis credentibus imputata, facit vt perinde censeamur, ac si nullæ prorsus relliquiæ corruptionis & mortis in nobis hærerent. Antea igitur disputauit Paulus de remissione peccatorum, & præstationis Legis imputatione, atque adeò de inchoata in nobis sanctificatione: nunc autem de perfecta humanæ naturæ Christi imputatione disserit, quæ pars ad planè pacandam conscientiam requirebatur. Delentur enim nostra peccata Christi sanguine, & tegitur nostræ corruptionis reatus obedientiæ Christi imputatione: ipsa autem corruptio (quam Apostolus peccatum peccans appellat) sanctificationis quidem dono paulatim sanatur in nobis, sed alio præterea remedio eget, nempe ipsius Christi carnis perfectissima sanctificatione, quæ & ipsa nobis credentibus imputatur. b *Ius & authoritas Spiritus, qui opponitur tyrannis peccati.* c *Qui vetustum hominem mortificat, nouum viuificet.* d *Subaudi solutè & perfectè.*

e *Imputat a si quidem Christi sanctificatio, sanctificationem nostram inchoatam perficit.*

4 Non argumentatur, sed sanctificationis imputatæ mysteriū explicat. Quoniam enim, inquit, Legis non ea erat virtus (idque propter naturæ nostræ corruptionem) vt homine posset purum & integrū præstare, vt quæ morbum peccati potius ac cenderet quā extingueret, Deus Filium suum induit carne huic nostræ peccatrici simili, in qua penitus aboleuit nostram vitiositatem, vt in eo per fidē apprehenso, penitus integri & inculpati habiti, plenè comperta mur illā fummam perfectionem habere quā Lex flagitat, ac proide nulla sit in nobis condēnatio.

f *Quæ Legi propriæ non est, sed vitio nostro accidit.*

g *In homine non regenerato, cuius morbum quidē indicare potuit, at non sanare.*

4 Quum enim Legis[f] impotentia nihil posset [g] in carne, Deus suo ipsius Filio misso cōformato[h] carni peccati obnoxiæ, [i]idque pro peccato, [k]condemnauit peccatum in carne:

Vt illud[l] ius Legis cōpleatur[5] in nobis, qui non secundùm carnem incedimus, sed secundùm Spiritum.

6 Nam qui[m] secundùm carnē sunt, quæ carnis sunt sapiunt: qui verò *sunt* secundùm Spiritum, quæ Spiritus sunt.

7 Nam intelligentia carnis mors est: intelligentia verò Spiritus, vita & pax:

8 Propterea quòd intelligentia carnis, inimicitia *est* aduersus Deū. 9 Legi enim Dei non subiicitur: nā ne potest quidem.

10 Ergo qui in carne sunt, Deo placere non possunt.

11 Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. quòd siquis Spiritū Christi nō habet

3 Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκός, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί·

4 Ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν, τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα.

5 Οἱ γὰρ κατὰ σάρκα ὄντες, τὰ τῆς σαρκὸς φρονοῦσιν· οἱ δὲ κατὰ πνεῦμα, τὰ τοῦ πνεύματος.

6 Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς, θάνατος· τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πνεύματος, ζωὴ καὶ εἰρήνη·

7 Διότι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς Θεόν· τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται· οὐδὲ γὰρ δύναται.

8 Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται.

9 Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι· εἴπερ πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει,

Nam quod impossibile erat Legi, in quo infirmabatur per carnē: Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato, damnauit peccatum in carne:

Vt iustificatio Legis impleretur in nobis, qui non secundùm carnem ambulamus, sed secundū Spiritum.

Qui enim secundùm carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt: qui verò secūdùm spiritum sunt, quæ sūt Spiritus sentiunt.

Nam prudentia carnis, mors est: prudentia autem Spiritus, vita & pax:

Quoniam sapiētia carnis inimicitia est in Deum. Legi enim Dei nō subiicitur, nec enim potest.

Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt.

Vos autem in carne non estis sed in Spiritu. si tamē Spiritus Dei habitat in vobis: siquis aūt Spiritū Christi nō habet

h *Hominis natura quæ corrupta erat per peccatū, donec illam sanctificaret.* i *Vt peccatū aboleret in carne nostra.* k *Nullum in nos ius habere declarauit.* l *Ipsa Legis Dei substantia compleatur, vel illud ipsum quod requirit Lex vt possimus iusti coram Deo iuxta primam iustificationi adiumentum, sanctificatio nobis imputata, iusti sumus ex perfecta illa Legis formula.* 5 Redit ad id quod dixerat, sanctificationem in nobis inchoatam, esse nostræ in Christum iustitionis certū testimoniū: qui quidem est vberrimus sanctæ & honestæ vitæ fructus. 6 Probatio cur incedere secundùm carnem non conueniat in Christum insitis, ambulare autem secundum Spiritum eis conueniat: Quia, inquit, carnales carnalia, spirituales spiritualia cogitant. m *Ad carnis præscriptum viuunt*

7 Probat consequutionem, eo quòd quicquid sapit caro, mortiferum est: quicquid Spiritus, vitam ac fœlicitatem spectat.

8 Probatio cur intelligentia carnis sit mors, quia, inquit, Dei est hostis. 9 Ratio cur caro sit Dei hostis. Quoniam illi nec vult nec potest se subiicere. Carnem autem vocat hominem non regeneratum. 10 Conclusio, Ergo ambulantes secundùm carnem, Deo non possunt placere: ex quo efficitur non esse Christo insitos.

11 Ad alteros accedit, eos videlicet qui secundùm spiritum ambulant, de quibus contraria omnino superioribus intelligenda sunt: ac primùm definit quid sit in spiritu siue sanctificatū esse, nempe habere Spiritum Dei incolam: deinde affirmat sanctificationem inseparabili nexu cū nostra in Christum insitione cohærere.

hic non est eius.

Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuũ est propter peccatũ: Spiritus verò, vita, propter iustitiam.

Quòd si Spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis: qui suscitauit Iesũ Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum eius in vobis.

Ergo fratres debitores sumus, non carni, vt secundùm carnem viuamus.

Si enim secundùm carnem vixeritis, moriemini: si autem Spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis.

Quicunque enim Spiritu Dei aguntur, ij sunt filij Dei.

Non enim accepistis Spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis Spiritũ adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, Pater.

Ipse Spiritus testimonium reddit spiritui nostro quòd sumus filij Dei.

ἐστὶν οὐκ ἔστιν αὐτοῦ.

10 Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν, δι' ἁμαρτίαν· τὸ δὲ πνεῦμα, ζωὴ, διὰ δικαιοσύνην.

11 Εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν, ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν, διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ πνεύματος ἐν ὑμῖν.

12 Ἄρα οὖν, ἀδελφοὶ, ὀφειλέται ἐσμὲν οὐ τῇ σαρκὶ, τοῦ κατὰ σάρκα ζῆν.

13 Εἰ γὰρ κατὰ σάρκα ζῆτε, μέλλετε ἀποθνήσκειν· εἰ δὲ πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσεσθε.

14 Ὅσοι γὰρ πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ.

15 Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν, Ἀββᾶ ὁ πατήρ.

16 Αὐτὸ τὸ πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ.

is non est eius

12 Porrò si Christus in vobis est[n] corpus quidem mortuũ *est* propter peccatũ: spiritus autem, vita *est* propter iustitiam

13 Sed si Spiritus eius qui excitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, is qui excitauit Christũ ex mortuis, viuificabit etiam mortalia corpora vestra per[o] inhabitantẽ eius Spiritum in vobis.

14 Nempe igitur fratres, debitores sumus non carni, vt secundùm carnem viuamus, *sed Spiritui.*

15 Nam si secundũ carnem vixeritis, futurũ est vt moriamini: sed si Spiritu actiones corporis mortificetis, viuetis.

16 Quoquot enim Spiritu Dei ducuntur, ij sunt filij Dei.

17 Non enim accepistis[p] Spiritum seruitutis rursus ad metũ, sed accepistis Spiritũ[q] adoptionis per quem clamamus, Abba, *id est*, Pater.

Qui ipse Spiritus[r] testatur vnà cũ spiritu nostro, nos esse filios Dei.

12 Confirmat fideles aduersus carnis & peccati reliquias cõcedẽs adhuc quidẽ illos, (sicut ex ea quæ superest in eis vitiositate intelligitur) altera suiparte (quã corpus vocat .i. massam) à terrenis sordibus nondũ purificata, in morte esse: sed simul iubens de felici certaminis exitu securos esse, quoniã vel exigua Spiritus (id est gratiæ regenerationis) scintilla, quã iis inesse ex iustitiæ fructibus cõstet, sit vitæ semen.

n *Caro, siue illud omne qd adhuc in mortis & peccati salebris hæret.*

13 Confirmatio superioris sententiæ: Eodem Spiritu præditi estis, quo & Christus. Idem ergo in vobis atque in Christo tãdem efficiet, quãdo videlicet & vos deposita prorsus omni infirmitate, & superata morte gloria cælesti induet.

o *Virtute Spiritus, quæ sese primùm in capite nostro exeruit, sed quæ in suis membris quotidie etiam exeritur.*

14 Adhortatio ad carnem vi Spiritus regenerationis in dies magis ac magis opprimendã: Quia, inquit, debitores estis Deo, tot acceptis ab eo beneficiis.

15 Alia ratio ab vtili, Quia fortiter pugnantes æterna vita manet.

16 Cõfirmatio huius rationis, Quia filii sunt Dei qui ipsius Spiritu reguntur: ergo vita æterna eos manet.

17 Obiter explicat duobus istis versiculis quo iure filiorum Dei appellatio credentibus tribuatur: quoniam, inquit, Euangelii gratiam accipiunt, in qua Deus sese nõ rursus formidabilẽ, sicut in Legis promulgatione, sed benignũ Patrem in Christo præbet, adeò vt eum magna cum fiducia Patrem inuocemus, Spiritu sancto videlicet hanc adoptionem in animis nostris per fidem obsignante.

p *Spiritus nomine sanctus ille intelligitur, quẽ accipere dicimur, quũ in animis nostris est efficax.*

q *Quem ciebat in animis nostris prædicatione Legis.*

r *Qui obsignat in animis nostris adoptionem nostram, ideóque aperuit os nostrum.*

18 Quòd si filij, etiam [s] hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi: 19 si modò simul *cum eo* patimur, vt simul *cum eo* glorificemur.

20 [t] Nã statuo minimè *esse* paria quæ præsenti tẽpore perpetimur, futuræ gloriæ in nobis retegẽdæ.

21 Etenim mundus cõditus [u] *quasi* exerto capite obseruans, expectat [x] reuelationem filiorum Dei.

Nam [y] vanitati mundus cõditus subiectus est, [z] non sua sponte, sed [a] propter eum qui subiecit eũ *isti vanitati*:

[b] Sub spe quòd & [t] ipse vindicabitur ex [c] seruitute interitus in libertatem gloriæ filiorum Dei.

Scimus enim conditum mundum vnà suspirare, & vnà [d] parturire ad hoc vsque *tempus*:

17 Εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι· κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ· εἴπερ συμπάσχομεν ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν.

18 Λογίζομαι γὰρ ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς·

19 Ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται.

20 Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα·

21 Ἐπ' ἐλπίδι ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ.

22 Οἴδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν·

Si autem filij, & hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi: si tamen compatimur vt & cõglorificemur.

Existimo enim quòd non sunt condignæ passiones huius temporis ad futurã gloriam quæ reuelabitur in nobis.

Nam expectatio creaturæ, reuelationem filiorũ Dei expectat.

Vanitati enim creatura subiecta est, non volens, sed propter eũ qui subiecit eam in spe:

Quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei.

Scimus enĩ quòd omnis creatura ingemiscit, & parturit vsque adhuc:

18 Probatio cõsequutionis cõfirmatiõis, quia qui filius Dei est, cum Christo fruitur Deo.

s *Bonorũ Patris participes, idque gratis, quia filii adoptiui.*

19 Iam docet Paul⁹ qua via filii Dei ad illam felicitatem perueniant: per crucẽ videlicet, sicut & ipse Christus. Simul autem aperit consolationis fontes, ac primũ quidẽ, quòd Christum ipsum habeamus afflictionũ socium: secũdò quòd illi quoque simus in æterna illa gloria socii futuri.

20 Tertiò, quòd hæc gloria quam expectamus, infinitis partibus superet afflictionum miseriam.

t *Omnibus bene expensis colligo.*

21 Quartò, nos certò esse liberandos docet ex ea confusione & horrenda totius mundi deformatione, quæ perpetua esse non possit, sicut ab initio non extitit. Cæterùm sicut ea initium habet ex hominis peccato propter quem erat conditus, Deo sic ordinante: ita cum electis tãdem instaurabitur.

u *Vocabulum Græcum significat gestus illius qui cupidissimè aliquid expectat, nimirũ qui exerit caput & oculos intendit, quasi eminus venturum prospiciẽs. Nomine verò rerum creatarum intellige Mundum, i. istam rerum vniuersitatem quæ initio quidem fuit condita in pulcherrimo statu, idque vt hominis ad Dei gloriam creati, præclaris & sanctis vsibus inseruiret: nunc verò eo redacta est propter hominis peccatum, vt si inferiorẽ i. elementarem regionem spectes omnia sint infinitis & fœdissimis mutationibus ac tandem etiam interitui obnoxia. Sin verò cælestia corpora consideres, non possunt expertia dici istius vanitatis quum impiis etiam Dei hostibus inseruiant, & tandem quóque sint vltimo illo die dissoluendæ: sicut Dauid & Petrus disertis verbis declarant.*

x *Id est dum gloria illa filiis Dei præparata, rei ipsa patefiat.*

y *Fluxæ & euanidæ cõditioni, cui opponitur constans & integra natura & recto tramite ad suum finem pertingens.*

z *Non propensione naturali.*

a *Vt conditoris imperio obsequantur, cui visum est ipsarum vanitate ostendere, quantopere esset homini offensus.*

b *Noluit mundum perpetuæ maledictioni propter hominis peccatum subicere, sed spem illi fecit restitutionis.*

c *A corruptione, cui nunc sunt mancipatæ, asserentur in fœlicem illum statum incorruptionis, qui patefiet quum filii Dei in gloriam euehentur.*

d *Significatur non tantùm summus dolor, sed etiam fructus qui eum consequitur.*

Non

Non solùm autem illa, sed & nosipsi primitias Spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum expectantes redemptionem corporis nostri.

Spe enim salui facti sumus. Spes autem quæ videtur non est spes. nam quod videt quis, quid sperat?

Si autem quod non videmus, speramus per patientiam expectamus.

Similiter autem & Spiritus adiuuat infirmitatem nostram. nam quid oremus sicut oportet nescimus: sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.

Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret Spiritus: quia secundùm Deum postulat pro sanctis.

Scimus autẽ quoniam diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum, iis qui secundùm propositum vocati sunt sancti.

Nã quos præscijit: & prædestinauit cõformes fieri imaginis filij sui: vt sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autẽ prædestinauit

23 Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ πνεύματος ἔχοντες, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς στενάζομεν, υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι, τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν.

24 Τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν· ἐλπὶς δὲ βλεπομένη οὐκ ἔστιν ἐλπίς· ὃ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει;

25 Εἰ δὲ ὃ οὐ βλέπομεν ἐλπίζομεν, δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα.

26 Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ πνεῦμα συναντιλαμβάνεται τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν· τὸ γὰρ τί προσευξώμεθα καθὸ δεῖ, οὐκ οἴδαμεν· ἀλλ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις.

27 Ὁ δὲ ἐραυνῶν τὰς καρδίας, οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος· ὅτι κατὰ Θεὸν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων.

28 Οἴδαμεν δὲ ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν, πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθὸν, τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσιν.

29 Ὅτι οὓς προέγνω, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς.

30 Οὓς δὲ προώρισε, τούτους καὶ ἐκάλεσε· καὶ οὓς ἐκάλεσε, τούτους καὶ ἐδικαίωσε· οὓς δὲ ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασε.

22 Neque verò *illa* solùm, sed & ipsi qui primitias Spiritus habemus, nosipsi, inquã, apud nosipsos suspiramus, adoptionem expectantes, *id est* redemptionem corporis nostri.

23 Nam spe seruati sumus. [f]Spes autem si cernatur, non est spes. quod enim quis cernit, cur speret?

Si verò quod non videmus speramus, *nempe* per patientiam expectamus.

24 Itidem autem & Spiritus vnà [g]subleuat infirmitates nostras. quid enim precemur vt oportet, non nouimus: sed ipse Spiritus [h]interpellat pro nobis suspiriis inenarrabilibus.

Qui verò scrutatur corda, nouit [i]quis sit sensus Spiritus: quia [k]secundum Deum interpellat pro sanctis.

25 Nouimus autẽ, iis qui diligunt Deũ, [l]omnia simul conferre ad bonũ, iis *videlicet* qui ex [m]proposito *ipsius* vocati sũt.

Nam quos præscijt, *eosdem* & prædestinauit, *vt* conformes *fiant* imagini Filij sui: vt is sit primogenitus inter multos fratres.

Quos verò [n]prædesti

22 Quin o, si expectat re l quies mundus instaurationem, velut ti suspirans, idque no frustrà, quos quoque non pigeat ingemiscere, & longè etiam cer tiores fimus redẽptionis nostræ futuræ, quam habeamus Spiritus primitias.

e *Exiit mã illam in substantiã nostræ quæ futura est nostræ adoptionis consummatio.*

23 Sextò, Cũ fide spes necessariò cohæret, quia credamus quæ nondum obtinuimus, & spes in rẽ præsentẽ nõ feratur. Sperandum est igitur, & patienter expectandũ quod futurum credimus.

f *Metonymia pro eo quod speratur.*

24 Septimò, Nõ est quod fatiscamus sub afflictionũ pondere, quum firmissimum præsidium suppediterit preces: quæ irritæ esse nõ possunt, quum à Spiritu Dei in nobis habitãte proficiscantur.

g *Tanquam onus sustinet, ne nos sub eo fatiscamus.*

h *Nos ad precem instigat.*

i *Nondũ satis intelligat.*

k *Propositum Dei ab æterno pro bona sua voluntate apud se cõstituit.*

l *Præteritum pro præsenti, quo res futura explicatur, Hebr. vt eius firmitas conspiciatur.*

m *Propositum Dei ab æterno pro bona sua voluntate apud se cõstituit.*

n *Præteritum pro præsenti, quo res futura explicatur, Hebr. vt eius firmitas conspicitur.*

atque adeo veluti verba & suspiria nobis intus dictat. i *Quæ suspiria à sui Spiritus afflatu proficiscantur.* k *Quia sanctos docet precari ex ipsius Dei voluntate.* 25 Octauò, Nec temerè, nec nostro malo affligimur, sed ex Dei prouidẽtia, summo nostro bono: qui sicut nos ab æterno elegit, ita etiam prædestinauit Filij sui conformationi; ac proinde suo tempore vocatos ac iustificatos, per crucem ad gloriam adducet.

nauit, eos etiam vocauit: & quos vocauit, eos etiã iustificauit: quos autẽ iustificauit eos etiam glorificauit.

26 Nonò, Nõ est quod metuamus ne quicquid nobis vtile est non largiatur Domin⁹, quũ ne Filio quidẽ suo pepercerit, vt nos seruaret.

o *Gratis donabit.*

27 Magnificẽtissima cõclusio totius secundæ partis huius epistolæ. i. tractationis de iustificatione, Nobis nullos corã Deo metuendos accusatores, quũ Deus ipse nos vt iustos absoluat: dãnationem verò nobis multo minus esse formidandã, quũ Christi morte & resurrectione, omnipotentia denique ac patrocinio nitamur. Quid igitur in hac vita tãti erit momẽti vt nos perterrefaciat, quasi à charitate qua De⁹ nos in Filio diligit excideremus? Nihil profectò, quum illa sit firmissima, tum in sese, tum in nobis certa fide cõfirmatis.

p *Qui non modo insontes, sed etiã prorsus iustos in Filio pronuntiat.*

q *Qua Christus nos prosequitur.*

r *Nõ modo tantis malis non frangimur, sed etiã plusquã victores sumus omnium illorum.*

26 Quid igitur dicemus ad hæc? si Deus pro nobis, quis contra nos?

Is quidẽ qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eũ, qui non etiam cum eo omnia nobis ᵒgratificabitur?

27 Quis intentabit crimina aduersus electos Dei? ᵖDeus, *is est* qui iustificat.

Quis est qui condemnet? Christus, *is est* qui mortuus est, imò verò qui etiam excitatus est: qui etiã est ad dextram Dei, qui etiam postulat pro nobis.

Quis nos separabit à ᵠcharitate Christi? *num* oppressio, num angustia, num persequutio, num fames, num nuditas, non periculum, nũ gladius?

(Sicut scriptum est, Causa tua occidimur totũ diẽ: habiti sumus velut oues destinatæ mactationi.)

ʳImò in his omnibus plusquam victores sumus per eum qui dilexit nos.

Nam mihi persuasum est, neque mortem, neque vitam, neque angelos, neque principatus, neque potestates, neque instantia, neque futura,

τούτοις καὶ ἐκάλεσε· καὶ οὓς ἐκάλεσε, τούτοις καὶ ἐδικαίωσεν· οὓς δὲ ἐδικαίωσε, τούτοις καὶ ἐδόξασε.

31 Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα; εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν;

32 Ὃς γε τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτὸν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται;

33 Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ; Θεὸς ὁ δικαιῶν.

34 Τίς ὁ κατακρίνων; Χριστὸς ὁ ἀποθανὼν, μᾶλλον δὲ καὶ ἐγερθείς· ὃς καὶ ἔστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, ὃς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν.

35 Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; θλῖψις, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμὸς, ἢ λιμὸς, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα;

36 (Καθὼς γέγραπται, Ὅτι ἕνεκά σου θάνατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν· ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς.)

37 Ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς.

38 Πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἀρχαὶ, οὔτε δυνάμεις, οὔτε ἐνεστῶτα, οὔτε μέλλοντα,

nauit, hos & vocauit: & quos vocauit, hos & iustificauit: quos autem iustificauit, illos & glorificauit.

Quid ergo dicemus ad hæc? si De⁹ pro nobis, quis contra nos?

Qui etiam proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo non etiam cũ illo omnia nobis donauit?

Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat.

Quis est qui condemnet? Christus Iesus qui mortuus est, imò qui & resurrexit, qui & est ad dexteram Dei, qui etiã interpellat pro nobis.

Quis nos separabit à charitate Christi? tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an persequutio, an gladius?

(Sicut scriptum est, Quia propter te mortificamur tota die: æstimati sumus sicut omnes occisionis.) Psa. 43. 24

Sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos.

Certus sum enim quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura,

Neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.

39 Οὔτε ὕψωμα, οὔτε βάθος, οὔτέ τις κτίσις ἑτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ιησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

Neque sublimitatem, neque profunditatem, neque vllam rem aliam creatam posse nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.

Cap. IX.

1. *Iudæis occurrit,* 7. *ac duplex filiorum Abrahæ genus esse dicit,* 15. *cunctáque in hoc negotio peragi ex Dei voluntate,* 20. *instar figuli.* 24.30. *Tum vocationem Gentium,* 31. *tum Iudæorum reprobationem* 25.27. *Prophetarũ testimoniis prædictam ostendit.*

V.

Veritatem dico in Christo, non mentior, testimoniũ mihi perhibente cõscientia mea in Spiritu Sancto,

Quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo.

Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundùm carnem.

Qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum, & gloria, & testamenta, & legislatio, & obsequium, & promissa:

Quorum patres, & ex quibus est Christus secundùm carnem, qui est super omnia, Deus benedictus in secula. Amen.

Ἀλήθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι, (συμμαρτυρούσης μοι τῆς συνειδήσεώς μου ἐν πνεύματι ἁγίῳ)

2 Ὅτι λύπη μοι ἐστὶ μεγάλη, καὶ ἀδιάλειπτος ὀδύνη τῇ καρδίᾳ μου.

3 Ηὐχόμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα·

4 Οἵτινές εἰσιν Ισραηλῖται· ὧν ἡ υἱοθεσία, καὶ ἡ δόξα, καὶ αἱ διαθῆκαι, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ λατρεία, καὶ αἱ ἐπαγγελίαι·

5 Ὧν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

N.

Veritatem[1] dico per Christum, non mentior, (attestante mihi simul conscientia mea per Spiritum sanctum,)

Magnam mihi tristitiam esse, & perpetuum cruciatum cordi meo.

Optarim enim ego ipse [a] anathema esse *separatũ* à Christo, pro fratribus meis, cognatis *inquã* meis[b] secundùm carnem:

Qui sunt Israelitæ: quorum *est* adoptio, & [c] gloria, & [d] fœdera, [e] & Legis constitutio, & [f] cultus, & [g] promissiones:

Quorum *sunt* Patres, & ii ex quibus Christ[9] quod ad carnem attinet,[2] qui est supra omnes, Deus laudandus in secula. Amen.

1 Tertia pars huius epistolæ vsque ad duodecimũ caput: in qua Paulus ad fidei causas superiores ascẽdit: ac primùm quidẽ, quoniam de Iudæorũ reiectione multa dicturus erat, insinuatione vtitur, incredibilem suam in eos beneuolẽtiã duplici aut etiam triplici iureiurãdo & insigni desiderii sui testificatione declarans, & omnes eorũ prærogatiuas illis concedens.

a *Tãta fuit Apostoli erga fratres suos charitas, vt si fieri potuisset, paratus fuisset abdicationẽ Israeliticæ gẽtis redimere, sui sempiterno exitio. anathematis enim nomen illud hoc loco significat.*

b *Carnem hoc loco appellat sanguinis coniunctionẽ, vt Gen. 20.14. non autem humanam naturam in genere, vt sup. cap. 1.3.*

c *Arca fœderis, quæ erat præsentiæ Dei symbolum.*

d *Tabulæ fœderis, metonymia.*

e *Lex iudicialis.*

f *Lex ceremonialis.*

g *Quæ factæ fuerunt Abrahamo & posteris.*

2 Testimonium Deitatis Christi manifestissimum.

3 Ingreditur tractationem prædestinationis per occupationis speciē, Qui fieri possit vt reiect⁹ sit Israel, quin simul constituendū sit, irritum esse pactum Dei cum Abrahamo & eius semine sanctū: Respondet ergo, veritatē constare Dei verbo, etiāsi reiectus sit Israel: quoniam sic generalis est ac cōmunis Israelitici populi electio, vt tamen Deus arcano suo consilio deligat quos visum est. Propositio igitur & status huius tractationis hic est, Gratiam salutis sic vniuersaliter offerri, vt tamen ad solos electos pertineat eius efficacia

h *Israel priore loco pro Iacobo, altero pro Israelitis sumitur.*

3 Fierì tamen non potest vt exciderit sermo Dei. Nō enim omnes qui *sunt* ex *patre* h Israēle, *sunt* Israēl:

Neque quia *sunt* semen Abrahæ, *ideo* omnes *sunt* filij: [4] sed i in Isaac vocabitur tibi semen.

5 Hoc est, nō qui k filij carnis, ij filij Dei: sed qui *sunt* l filij promissionis, censentur in semine.

6 Promissionis enim sermo hic est, Hoc ipso tēpore veniā, & erit Saræ filio⁹.

7 Neque *hic* solū, sed Rebecca, quum ex vno concepisset, *nempe* ex Isaac patre nostro, *hæc experta est.*

Nondū enim natis *pueris*, quum nihil fecissent m boni vel mali vt propositum Dei quod *est* secundū *ipsius* electionē, *id est* non ex operibus, sed ex vocante, *firmum* [8] maneret,

9 Dictū est ei, Maior seruiet minori.

6 Οὐχ ὅτι δὲ ὅτι ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ισραὴλ, οὗτοι Ισραήλ·

7 Οὐδ' ὅτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τέκνα· ἀλλ' ἐν Ισαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα.

8 Τοῦτ' ἔστιν, οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς, ταῦτα τέκνα τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζεται εἰς σπέρμα.

9 Ἐπαγγελίας γὰρ ὁ λόγος οὗτος, Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρᾳ υἱός.

10 Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ Ῥεβέκκα, ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα, Ισαὰκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν·

11 Μήπω γὰρ γενν ηθέντων, μηδὲ πραξάντων τι ἀγαθὸν ἢ φαῦλον, ἵνα ἡ κατ' ἐκλογὴν τοῦ Θεοῦ πρόθεσις μένῃ, οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ὁ καλοῦντος,

12 Ἐρρέθη αὐτῇ, Ὅτι ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι.

ü *Non autem quòd exciderit verbum Dei. Nō enim omnes qui ex Israel, sunt* ü *sunt Israelitæ.*

Neque quia semē sunt Abrahæ, omnes filij: sed in Isaac vocabitur tibi semē:

Id est, non qui filij carnis, hi filij Dei: sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine.

Promissionis enim verbum hoc est, Secundum hoc tempus veniam: & erit Saræ filius.

Non solùm autē: sed Rebecca ex vno concubitu habens Isaac patre nostro.

Quum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent aut mali vt secundùm electionē propositum Dei maneret, non ex operibus sed ex vocante,

Dictū est ei, Quia maior seruiet minori.

4 Probatio prima, ab exemplo familiæ ipsius Abrahami, in qua solus Isaac est filius habitus, idque ex Dei ordinatione: quanuis & ipse Ismael esset ex Abrahamo ortus & circūcisus ante ipsum Isaacū.

i *Isaac tibi erit verus ac germanus filius, ac proinde tua benedictionis hæres.*

5 Generalis applicatio probationis siue exempli superioris.

lz *Qui nati sunt ex Abrahamo consueto naturæ ordine.* l *Qui virtute promissionis sunt nati.*

6 Ratio applicationis. Quoniam vi promissionis natus est Isaac, ac proinde non fuit electus, imò ne extitit quidem nisi ex gratuita Dei voluntate. Ex hoc autem consequitur prædestinationis fontem esse promissionem, non carnem: ex qua promissione manat electio particularis siue electos nasci, non autem iam natos eligi, Dei quidem prædestinantis respectu.

7 Altera probatio vehementissima ab Esau & Iacobi exemplo, vtroque nato ex eodem Isaaco filio promissionis: eadem matre, eodémque partu, non diuersis, sicut Ismael & Isaac quum tamen Esau reiecto solus Iacob sit electus: idque ante, ipsorum ortum, vt neque vlla Esau improbitas, ipsius reiiciendi causa haberi possit.

m *Dei decretū quod proficiscitur ex ipsius mera voluntate, qua illi visum est vno præscito, altero eligere.*

8 Non dicit Paulus, Fieret, sed Factum permaneret. Falluntur ergo qui præscitam fidem, electionis, præscitam infidelitatem, reprobationis causam faciunt.

9 Reiectionem Esau probat, ex eo quòd addictus sit fratri in seruitutem, electionem autem Iacobi, ex eo quòd factus sit fratris. & quidem primogeniti, dominus. Et nequis ad res externas hoc Dei dictum traheret, declarat Apostolus ex Malachia, optimo Mosis interprete, seruiturem Esau, cum Dei odio, dominationem Iacobi, cum Dei amore fuisse coniunctam.

Sicut

Sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui.

Quid ergo dicemus? nunquid iniquitas apud Deum? Absit.

Moysi enim dicit, Miserebor cui miserear: & misericordiam præstabo cui miserebor.

Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.

Dicit enim Scriptura Pharaoni, Quia in hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te virtutem meam, & vt annuntietur nomen meum in vniuersa terra.

Ergo cui vult

13 Καθὼς γέγραπται, Τὸν Ιακὼβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ησαῦ ἐμίσησα.

14 Τί οὖν ἐροῦμεν; μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; Μὴ γένοιτο.

15 Τῷ γὰρ Μωσῆ λέγει, Ελεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτιρήσω ὃν ἂν οἰκτίρω.

16 Ἄρα οὖν οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεῶντος Θεοῦ.

17 Λέγει γὰρ ἡ γραφὴ τῷ Φαραώ, Ὅτι εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ ὅπως διαγγελῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ.

18 Ἄρα οὖν ὃν θέλει

Sicut scriptū est, Iacob dilexi, Esau verò odio habui.

10 Quid igitur dicemus? [n] Num iniustitia *est* apud Deū? Absit.

11 Nā Mosi dicit, [o] Miserebor cuius misertus fuero: & [p] cōmiserabor quem cōmiseratus fuero.

12 Nempe igitur *electio* non est eius qui [q] velit, neque eius qui currat, sed miserentis Dei.

13 Dicit enim [r] Scriptura Pharaoni, Ad hoc ipsum [s] excitaui te [14] vt ostendam in te potestatē meā, & vt annūtietur nomē meum in tota terra.

15 Itaq; [t] cuius vult

10 Prima obiectio, Si Deus nulla dignitatis vel indignitatis habita ratione diligit vel odit, ergo iniustus est, vt qui indignos possit amare, & dignos odisse. Auertatur Apostolus hanc blasphemiā, & postea figillatim respondet. n *Humanæ mēs nullas aliæ amoris vel odii causas, quas quæ in personis sunt nouit, vnde emanat hæc obiectio.*

11 Respondet priore loco de delectis ad salutem: in quib⁹ eligendis negat Deū iniustum videri posse, etiāsi

nondum natos nullius dignitatis respectu elegerit, siue saluti prædestinarit: quoniam videlicet electos non adducit ad finem destinatum nisi interposita misericordia, quæ causa est prædestinationi subordinata. Præsupponit autem misericordia miseriā: & hæc rursus peccatum siue voluntariā corruptionem humani generis: corruptio autem creationem cum puritate & integritate. Deinde misericordia suis gradibus præstatur, nimirū vocatione, fide, iustificatione, & sanctificatione, vt tādem ad glorificationē perueniatur, sicut docebit Apostolus. Ita autem omnia proposito Dei subordinata omnino efficiūt, vt nullo modo videri possit in diligendis & seruandis suis electis iniustus.

o *Gratia & fauor prosequatur, quem fauore prosequar.* p *Materna veluti misericordia amplectatur, quem amplectar.*

12 Conclusio responsionis, Ergo Deus non est iniustus, gratuita bonitate eligens & seruās quos ei videtur, sicut etiam respondit Mosi pro toto populo deprecanti.

q *Voluntatem vocat cogitationem & conatum ani mi quoties sum vero bona operæ quorum neutri laudem tribuit, sed soli misericordiæ Dei.*

13 Iam respondet de reprobis, siue quos Deus odio habet nondum natos, & nullo indignitatis respectu exitio destinauit. Ac primò verum hoc esse docet prolato testimonio ipsius Dei, de Pharaone, quem in hunc finem excitarit, vt eo indurato & iustè puniro, glorificaretur.

r *Deus in scriptura sic alloquitur Pharaonem, vel spiritus inspirans Deum alloquentem Pharaonem.*

s *Feci vt existeres.*

14 Secundò profert finem consilii diuini, vt doceat nullam in eo inesse iniustitiam. Est autē summus hic finis, non propriè & simpliciter ipsorum reproborum exitium, sed Dei gloria in eorum iusto supplicio elucens.

15 Conclusio responsionis integræ ad primam obiectionem. Ergo quū Deus gratis electos quos videlicet voluit, non tamen seruet nisi gratia iustificeatos & sanctificatos, non potest consilium de ipsis seruandis iniustum videri. Nec rursus vlla est iniustitia in cō silio Dei æterno de iis quos libuit perdendis, quoniam prius indurat quàm perdat. Tertia igitur responsio ad asserendā Dei iustitiam in æterno reprobandi decreto, posita est in verbo Indurandi: quod tamen subtrahitur in præcedente versiculo, quòd satis nota sit Pharaonis historia. Est autem maximum eius pondus, si quidem induratio quæ misericordiæ opponitur, eadem atque illa præsupponit, nempe voluntariam corruptionem in qua indurantur reprobi, & rursus corruptio integrum creationis statum. Est autem ista quoque induratio spontanea, quia sic indurat Dominus corruptione offensus, vt ipsa eorum voluntate quos indurat, ad id iudicium exercendum vtatur. Sequuntur deinde indurationis fructus, nempe incredulitas & peccata, quæ veræ sunt & germanæ reproborum damnationis causæ. Cur igitur exitio destinati? quia vult cur indurat? quia corrupti. cur damnati? quia peccatores, Vbi ergo iniustitia? Imò si omnes hoc modo perderet, cui faceret iniuriam?

t *Quem ei libuit amori suo destinare.*

misereatur, quem autem vult indurat.

16 Altera obiectio, sed pro reprobis tantùm, ex priore responsione nascens. Si Deus quos vult destinat exitio, & quod semel decreuit impediri nó potest, quo iure damnat qui voluntate ipsius pereũt?

16 Dices ergo mihi, Quid adhuc succẽsetur? nam voluntati illius quis restitit?

17 Non respondet Apostolus nõ esse hanc Dei võluntatem, siue Deum pro suo arbitrio nõ eligere nec reprobare, quod importuni nonnũlli vocant blasphemiam: imò concedit aduersario antecedens vtrũque, hanc nimirum esse Dei voluntatem, & quidẽ cuius euẽtus sit necessarius, sed Deum propterea negat iniustum esse malorum vltorem. Quum enim Deum ita velle & facere constet ex manifestis testimoniis, quæ hæc audacia est, hominem (id est cinerem) Deo responsare, atque adeo in ius vocare? Quòd si quis neget ita expeditum esse nodum, respondeo nullam esse vllis in rebus firmiorem demonstrationem, vt quæ nitatur certissimo isto principio, Dei voluntatem esse iustitiæ regulam.

17 Imò verò, ô homo, tu qui es qui exaduerso respõsas Deo? [18] num dicet [u] figmẽtum fictori, Cur me talem fecisti?

18 Amplificatio superioris responsionis à comparatis sumpta, ex qua etiam apparet decretum Dei statui à Paulo omnibus causis superius, ita vt non pendeat à secundarũ causarum respectu, sed illas potius ordinet.

u *Hæc similitudo mirè quadrat prima illi humanæ generis creationi.*

19 Annõ habet potestatem figulus in lutum, vt ex eadẽ massa faciat [20] aliud quidem vas [x] ad decus, aliud verò [21] ad dedecus?

19 Alludens ad Adami creationem, humanum genus nondum conditum nisi in opificis mente, comparat massæ luti, ex qua Deus postea, prout ab æterno decreuerat, condiderit & quotidie condat tum eligendos tum reprobandos: quod etiam declarat verbum Faciendi.

20 Quum in obiectione facta tantùm sit mentio vasorum ad dedecus, tamen aliorum iam in hac responsione meminit, quoniam

x *Ad vsus honestos.*

21 Quum igitur dedecoris nomine, æternæ mortis ignominia notetur, cum Paulo loquuntur qui quosdam dicunt ad iustum exitium à Deo esse conditos, & qui hac formula offenduntur, insciitam suam produnt.

22 Secunda responsio est, Deum, præterquam quod iustè decernit, quod pro suo iure decernit, in exequendis suis decretis ea vti moderatione quæ summam ipsius lenitatem in ipsis etiam reprobis declaret, quum eos diutissimè toleret & multis insignibus beneficiis frui sinat, donec tandem iustis pœnis addicat: idque optimo fine, nempè vt se iniquitatis hostem & vltorem declaret, vt quæ sit ipsius potentia, seueris istis iudiciis patefaciat, vt denique ex contrariorum comparatione, quanta sit misericordiæ suæ in electos amplitudo, reipsa demonstret.

y *Vasorum nomine intelligunt Hebræi omne instrumenti genus.*

23 Iterum ergo liceat cum Paulo dicere, quosdam homines à Deo opifice conditos esse ad interitum.

ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει.

19 Ερεῖς μοι, Τί ἔτι μέμφεται; τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκε;

20 Μενοῦνγε, ὦ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι, Τί με ἐποίησας οὕτως;

21 Ἢ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν;

22 Εἰ δὲ θέλων ὁ Θεὸς ἐνδείξασθαι τὴν ὀργὴν, καὶ γνωρίσαι τὸ δυνατὸν αὐτοῦ, ἤνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ σκεύη ὀργῆς κατηρτισμένα εἰς ἀπώλειαν·

misereatur, & quem vult indurat.

Dices itaque mihi, Quid adhuc quæritur? voluntati enim eius quis resistit?

O homo, tu quis es qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, Quid me sic fecisti sic? Esa. 45. 9

An non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere aliud quidẽ vas in honorem, aliud vero in contumeliam?

Quòd si Deus volens ostẽdere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia, vasa iræ aptata in interitum: Sap. 15. 7 ieie. 18. 6.

Vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ quæ præparauit in gloriam?

Quos & vocauit nō solū ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus.

Osee.2.23 1.pet.2.3 *Sicut in Osee dicit, Vocabo non plebem meam, plebem meam: & non dilectam, dilectā: & nō misericordiā consequutam, misericordiam consequutam.*

Osee.1.10 *Et erit, in loco vbi dictū est eis, Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij Dei viui.*

Esa.10.22 *Esaias autem clamat pro Israel, Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris reliquiæ saluæ fiēt.*

Verbum enim cō summans & abbreuians in æquitate: quia verbum breuiatum faciet Dominus super terram.

Esa.1.9 *Et sicut prædixit Esaias, Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuissemus.*

Quid ergo dicemus? Quod Gentes quæ non sectabantur iustitiā, apprehederunt iustitiam: iustitiā autem quæ

23 Καὶ ἵνα γνωρίσῃ τὸ πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ ἐπὶ σκεύη ἐλέους, ἃ προητοίμασεν εἰς δόξαν,

24 οὓς καὶ ἐκάλεσεν ἡμᾶς, οὐ μόνον ἐξ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐθνῶν.

25 Ὡς καὶ ἐν τῷ Ὡσηὲ λέγει, Καλέσω τὸν οὐ λαόν μου, λαόν μου· καὶ τὴν οὐκ ἠγαπημένην, ἠγαπημένην.

26 Καὶ ἔσται ἐν τῷ τόπῳ οὗ ἐρρέθη αὐτοῖς, Οὐ λαός μου ὑμεῖς, ἐκεῖ κληθήσονται υἱοὶ Θεοῦ ζῶντος.

27 Ἡσαΐας δὲ κράζει ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ, Ἐὰν ᾖ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται.

28 Λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ, ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει Κύριος ὅλην τὴν γῆν.

29 Καὶ καθὼς προείρηκεν Ἡσαΐας, Εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν τὸ σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὡμοιώθημεν.

30 Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι ἔθνη τὰ μὴ διώκοντα δικαιοσύνην κατέλαβε δικαιοσύνην, δικαιοσύνην δὲ τὴν

Et vt notas faceret [2] diuitias gloriæ suæ erga vasa misericordiæ, quæ præparauit ad gloriam?

24 Quos etiam vocauit, *nimirum* nos nō solùm [2] ex Iudeis verumetiam ex Gentibus.

25 Vt etiam in Osea dicit, Vocabo populum qui meus non *erat*, populum meū: & eam quæ dilecta non erat, dilectam.

Et erit, in loco vbi dictū fuerat eis, Non populus meus vos, illic vocabuntur filij viuentis Dei.

26 Esaias autem clamat super Israel, *Etiam* si fuerit numerus filiorū Israel vt arena maris, reliquiæ seruabuntur.

[b] Rem enim conficiet & concidet cū iustitia: quoniam rē cōcisam peraget Dominus in terra.

Et sicut prius dixit Esaias, Nisi Dominus [c] Sabaoth reliquisset nobis [d] semē, facti fuissemus vt Soduma, & Gomorrhæ similes facti fuissem[e]

27 Quid igitur dicemus? Gentes quæ non sectabantur iustitiam, apprehendisse iustitiam, iustitiā autē eā quæ est

2 *Magnitudinem nomen-sam.*

24 Stabilita in vtranque partem doctrina de æterna Dei prædestinatione, iam ad vsum eius descendit, docens eius testimonium non esse petēdum ex arca no Dei, sed ex vocatione quæ patefit in Ecclesia, proposito Iudæorum & Gentium exēplo, vt clarior sit doctrina.

a *Non dicit omnes & singulos Iudæos vocatos, sed ex Iudæis & ex Gentibus.*

25 Vocatio est gratuita sicut & prædestinatio ac proinde non est quod in dignitas nostra vel maiorum nostrorū impediat quominus statuamus nos esse electos si ab eo vocemur, ac proinde oblatam salutem fide amplectamur.

b *Dominus constituit ad extremam paucitatem populum ingratum redigere.*

26 E contrario verò, ne neque externa vlla generalis vocatio, neque maiorum dignitas idoneum est

electionis testimonium, nisi Deo vocanti fide respondeamus, quod in Iudæis accidit, sicut prædixerat Dominus.

c *Exercituum, quo epitheto summa virtus ac Dei potentia.* d *Reliquiæ vel tantillæ. semen autem dicit, quoniam videlicet in eiusque veluti semine res aliquæ mortuæ & extinctæ reuiuiscunt.* 29. Electiuus declaratio, est vocatio fide apprehensa, sicut in Gentibus factum est.

e *Nulla ergo erant in gentibus opera præparatoria? quod autem Gentes eò peruenerint quod non sectabantur imputandum est Diuinæ misericordiæ: quod non peruenerint Iudæi eò quod sectabantur imputandum est illis, qui malè quærebant.*

27 Vocationis contemptus, causa est hominum superbia, vt dãnationis culpa non aliunde quàm in ipsis hominibus quærenda sit.

f Sub iustitiã apprehensuri, sectati sunt legem iustitiæ.

ex fide,

27 Israelem verò qui sectabatur Legem iustitiæ, ad Legem iustitiæ nõ peruenisse.

Quare? Quia non ex fide, sed velut ex f operibus Legis. offenderunt enim ad lapidem offendiculi.

Quemadmodum scriptum est, Ecce pono in Sion lapidem offendiculi & petrã offensionis: & quisquis credit in eum, non pudefiet.

ἐκ πίστεως·

31 Ισραὴλ δὲ διώκων νόμον δικαιοσύνης εἰς νόμον δικαιοσύνης οὐκ ἔφθασε.

32 Διὰ τί; τι οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων νόμου. προσέκοψαν γὰρ τῷ λίθῳ τῶν προσκόμματος.

33 Καθὼς γέγραπται, Ιδοὺ, τίθημι ἐν Σιὼν λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ καταισχυνθήσεται.

ex fide est:

Israel verò, sectando Legem iustitiæ in Legem iustitiæ non peruenit.

Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus. offenderũt enim in lapidem offensionis.

Sicut scriptum est Ecce, pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali: & omnis qui credit in eum, non confundetur.

Cap. X.

1. Pertractat effecta electionis, 3. quod alii respuant, alii amplectantur. 4. Christũ finem Legis. 15. Gentium vocationem à Mose, 20. Iudæorum verò indurationem ab Esaia prædictam recenset.

N.

1 Propositurus in Iudæis miræ peruicaciæ exemplum, insinuatione vtitur.

2 Primus ad vocationem ingressus, est suæ iustitiæ renuntiare: alter iustitiam à Deo in Euangelio gratis oblatam fide amplecti.

a *Ignorantia iuris non excusat coram Deo, præsertim domesticos*

b *Ignorantiæ coniuncta arrogantia.*

3 Probatio, quia Lex ipsa in Christum respicit, vt in eũ credentes seruetur. Itaque vocatio ad salutẽ ex Legis operibus, est fictitia & vana: Christus autem ad salutẽ cuiuis credenti offertur.

FRatres, 1 propensa quidem voluntas cordis mei & deprecatio ad Deum super Israel, est ad salutem.

Testor enim de ipsis, eos zelum Dei habere, sed non ex notitia.

2 Nam a ignorantes Dei iustitiam, & propriam iustitiam b studentes constituere, iustitiæ Dei non fuerunt subiecti.

3 Nam c finis Legis est Christus ad iustitiam d cuiuis credenti.

4 Moyses enim de-

Ἀδελφοὶ, ἡ μὲν εὐδοκία τῆς ἐμῆς καρδίας, καὶ ἡ δέησις ἡ πρὸς τὸν Θεὸν, ὑπὲρ τῶν Ισραὴλ ἐστι εἰς σωτηρίαν.

2 Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς ὅτι ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν

3 Αγνοοῦντες γὰρ τὴν τῶν Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στῆσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν.

4 Τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς, εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι.

5 Μωσῆς γὰρ γρά-

V.

FRatres, voluntas quidem cordis mei, & obsecratio ad Deũ fit pro illis in salutem.

Testimonium enim perhibeo illis quòd æmulationem quidem Dei habẽt, sed non secundùm scientiam.

Ignorantes, enim iustitiam Dei, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti.

Finis enim Legis Christus, ad iustitiã omni credenti.

Moyses enim scri-

c *Finis Legis, est illos iustificare qui illam obseruant: quum autem carnis nostræ vitio Legem non obseruemus, hunc finem non consequimur. At huic morbo medetur Christus qui pro nobis Legem impleuit.*

d *Non tantùm Iudæis, sed & Gentibus.*

4 Legem in Christũ respicere, illud manifestè probat, quòd conditionẽ proponit quæ à solo Christo præstita est, vt ea per fidem nobis imputata, pacificetur conscientia, nec iã quærat quis poterit in cælũ ascẽdere, vel nos ex inferis eruere, quũ vtrũque à Christo præstitũ doceat Euãgeliũ, idque in eorum gratiam qui vera fide eũ vocantem amplectentur.

psit,

psit, Quoniam iustitiam quæ ex Lege est qui fecerit homo, viuet in ea.

Quæ autem ex fide est iustitia, sic dicit, Ne dixeris in corde tuo, Quis ascẽdet in cælum? id est Christum deducere.

Aut quis descendet in abyssum? hoc est Christum à mortuis reuocare.

Sed quid dicit Scriptura? Prope est verbum in ore tuo. hoc est verbum fidei quod prædicamus.

Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris quod Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris.

Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.

Dicit enim Scriptura, Omnis qui credit in illum, non confundetur.

Non enim est distinctio Iudæi & Græci: nam idẽ Dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum.

Omnis enim qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

φει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου, Οτι ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς.

6 Η δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη οὕτω λέγει, Μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τοῦτ' ἔστι Χριστὸν καταγαγεῖν.

7 Η, Τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; τοῦτ' ἔστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν.

8 Αλλὰ τί λέγει; Εγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τοῦτ' ἔστι τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως ὃ κηρύσσομεν.

9 Οτι ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου Κύριον Ιησοῦν καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ.

10 Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην· στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν.

11 Λέγει γὰρ ἡ γραφή, Πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ καταισχυνθήσεται.

12 Οὐ γάρ ἐστι διαστολὴ Ιουδαίου τε καὶ Ελληνος· ὁ γὰρ αὐτὸς Κύριος πάντων, πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν.

13 Πᾶς γὰρ ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται.

scribit iustitiam quæ est ex Lege, *his verbis*. Quòd qui præstiterit ea, viuet per illa.

At quæ ex fide est iustitia, ita dicit, [e] Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cęlum? hoc est Christum ex alto deducere.

Aut, Quis descendet in abyssum? hoc est Christum ex mortuis reducere.

[5] Sed quid dicis? Prope te [f] verbum est in ore tuo & in corde tuo. Hoc est verbum illud fidei quod prædicamus.

[6] *Nempe* quòd si [g] confessus fueris ore tuo Dominum Iesum, & credideris in corde tuo quòd [h] Deus eum excitauit à mortuis, seruaberis.

Corde enim [i] creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.

[7] Dicit enim Scriptura, Quisquis [k] credit in eum, non pudefiet.

Nõ enim est distinctio vel Iudæi vel Græci. nam idem *est* Dominus omnium, diues in quosuis àquibus inuocatur.

[8] Quisquis enim inuocauerit nomẽ Domini, seruabitur.

e *Ne apud te cogitaris, vt faciunt qui perplexo sunt animo.*

5 Vocatio fit per Verbum prædicatum.

f *Per verbum intellexit Moses Legem, quam Dominus voce sua promulgauit: Paulus autem ad prædicationem Euangelij quæ fuit Legis perfectio, accõmodat.*

6 Ea demũ est vera fides quæ non tantum in cerebro, sed etiã in corde residet, quam externa etiam vita testamur, quæque in Christum fertur vt vnicum seruatorem, qualem se in Verbo patefecit.

g *Si planè sincerè atque apertè professus fueris, te vnum Iesum ducere tuum Dominum, & seruatorem.*

h *Pater, qui dicitur excitasse Filium à mortuis. non vt excludatur Filij diuinitas, sed vt Patris consilium de nobis redimendis in Filij resurrectione spectetur.*

i *Fidei tribuitur iustitia atque adeò quũ oris confessio sit fidei effectũ cofessio autem via sit qua ad salutem peruenitur, consequitur fidei salutem quoque tribui.*

7 Alteram partem nunc probat quam proposuerat versu 4. Christum videlicet quoscunque libuit nullo discrimine vocaret quod duplici testimonio confirmat.

12 *Credere in Deum, est assentiri Dei promissioni de Salute per Christum, idque non tantùm in genere, sed quum ad nos illas promissiones pertinere scimus, vnde nascitur confidentia.*

8 Vera inuocatio, est veræ fidei testimoniũ: vera autem fides, veræ vocationis: vera autem vocatio, veræ electionis.

Quomodo igitur inuocabunt eum in quē nō crediderint? [9]quomodo autē credent *ei* de quo nō audierint? quomodo ergo audient absque prædicante?

Quomodo autem prædicabunt nisi missi fuerint? sicut scriptum est, Quàm speciosi pedes euangelizantium pacē, euāgelizantium bona!

[10]Sed non[l] omnes auscultarunt Euangelio. Esaias enim dicit, Domine, quis credidit sermoni nostro?

[11]Ergo fides ex auditu est: auditus autē [m]per verbum Dei.

[12]Sed (inquam *ego*) annon audierūt? Imò verò in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terrarū, verba eorū.

[13]Sed (inquā *ego*) nunquid Israel non cognouit *Deum*? Primus Moses dicit, Ego ad æmulationem prouocabo vos [n] per gentem quæ non est gens: per gentem intelligentiæ expertē, ad iram vos prouocabo.

Esaias autem [o]vtitur audacia, dicitque, Inuentus sū ab iis qui me non quærebant: conspicuus

14 Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν; πῶς δὲ πιστεύσουσιν οὗ οὐκ ἤκουσαν; πῶς δὲ ἀκούσουσι χωρὶς κηρύσσοντος;

15 Πῶς δὲ κηρύξουσιν, ἐὰν μὴ ἀποσταλῶσι; καθὼς γέγραπται, Ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά.

16 Ἀλλ' οὐ πάντες ὑπήκουσαν τῷ εὐαγγελίῳ. Ἡσαΐας γὰρ λέγει, Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν;

17 Ἄρα ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς· ἡ δὲ ἀκοὴ, διὰ ῥήματος Θεοῦ.

18 Ἀλλὰ λέγω, μὴ οὐκ ἤκουσαν; μενοῦνγε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν.

19 Ἀλλὰ λέγω, Μὴ οὐκ ἔγνω Ἰσραήλ; πρῶτος Μωσῆς λέγει, Ἐγὼ παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ' οὐκ ἔθνει· ἐπὶ ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργιῶ ὑμᾶς.

20 Ἡσαΐας δὲ ἀποτολμᾷ, καὶ λέγει, Εὑρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν,

Quomodo ergo inuocabunt in quem non crediderūt? aut quomodo credent ei quem nō audierūt? quomodo autem audient sine prædicante?

Quomodo verò prædicabunt nisi mittantur? sicut scriptum est, Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, eurngelizantium bona: Esa. 52. 7. nahm 1. 15.

Sed non omnes obedierunt Euangelio. Esaias enim dicit, Domine, quis credidit auditui nostro? Esa. 53. 1. ioh. 12. 38.

Ergo fides ex auditu: auditus autē per verbum Christi.

Sed dico, Nunquid nō audierunt? Et quidem in omnē terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Psal. 19. 5.

Sed dico Nunquid Israel non cognouit? Primus Moyses dicit, Ego ad æmulationē vos adducā in non gentē: ingentē insipientem, in iram vos mittam. Deu. 32. 21

Esaias autem audet & dicit, Inuentus sum à non quærentibus me: palàm Esa. 65. 1.

9 Fides ea vera est, quæ Deū quærit in Verbo, & quidem prædicato, prout in Ecclesia cōstituit Dominus.

10 Vbi fides est, ibi est & Verbū: at non contrà, vbi Verbum, ibi & fides: quòd multi repudient sermonem.

l *Hoc dicit propter Iudæos*

11 Conclusio superioris gradationis, ex fide oportere ad vocationem ascendere, sicut ex vocatione ad electionis testimoniū peruenitur

m *Ex Dei mandato.*

12 Obiectio, Si vocatio electionis testimonium est, annon vocati sunt Iudæi? Quid ni (inquit Apostolus) hoc fatear, cùm nulla sit gens vocationis expers? nedum vt Iudæos vocatos fuisse negem.

13 Pergit quærere Iudæorum defēsor. Annon etiam Deum vocantem cognouerunt Iudæi? Esaias (inquit Apostolus) hoc negat: & simul quod neglexerūt Iudæi, ad Gentes translatum fuisse testatur. Sic autem docet Apostolus, externam illam vocationem vniuersalem, cuius præco est ipsum mūdi opificium, non sufficere ad Dei notitiam: particularē autem ex Dei verbo per se inefficacem esse, sed fide quidem apprehendi, ex Dei dono, incredulitate autem inutilem reddi, idque sola hominum culpa, qui non possint ignorantiam prætexere.

n *Vocat Gentem non gentem, omnes profanos populos, sicut viuere non dicūtur sed mori, qui æterno supplicio sunt addicti.*

o *Impauidè loquitur.*

apparui iis qui me non interrogabant.

Ad Israel autē dicit, Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem.

ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι.

21 Πρὸς δὲ τὸν Ισραὴλ λέγει, Ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα.

factus sum iis qui de me nō interrogabāt.

Aduersus Israelē autē dicit, Toto die expandi manus meas ad populum rebellē & contradicentem.

CAP. XI.

1. Ne Iudæorum reiectio ad oculi aspectum limitetur, 4. deceptum olim Eliam fuisse ait.
16. & quum radicem sanctam habeant, 25. plures quoque ex eis esse electos.
18. 24. Gentes verò admonet humiliatis. 33. & exclamat profunda esse Dei iudicia.

V.

DIco ergo, Nunquid Deus repulit populum suū? Absit. nam & ego Israelita sum ex semine Abraham, de tribu Beniamin.

Non repulit Deus plebem suam quam præsciuit. An nescitis in Elia quod dicit Scriptura? quemadmodum interpellat Deum aduersus Israel,

Domine, Prophetas tuos occiderunt, & altaria tua suffoderūt: et ego relictus sum solus, & quærunt animam meā.

3. Reg. 19. 10.

Sed quid dicit

Λέγω οὖν, μὴ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ; Μὴ γένοιτο. καὶ γὰρ ἐγὼ Ισραηλίτης εἰμὶ, ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ, φυλῆς Βενιαμίν.

2 Οὐκ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ ὃν προέγνω. Ἢ οὐκ οἴδατε ἐν Ἠλίᾳ τί λέγει ἡ γραφή; ὡς ἐντυγχάνει τῷ Θεῷ κατὰ τοῦ Ισραὴλ, λέγων,

3 Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν· κἀγὼ ὑπελείφθην μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχήν μου.

4 Ἀλλὰ τί λέγει

N.

NVm igitur (inquam ego) abiecit Deus populū suū; Absit. [2]nā & ego Israelita sum, ex semine Abrahæ, tribus Beniamin.

[3]Non abiecit Deus[5] populum suum quē [a]præcognouit. [4]An nescitis de Elia quid dicat Scriptura? quomodo colloquatur cum Deo, dicens, aduersus Israelem,

Domine, Prophetas tuos occiderunt: & altaria tua suffoderunt, & ego relictus sū solus, & quærunt animā meam.

Sed quid dicit

1 Iam ostē dit Apostolus quomodo sit aliis applicanda hæc doctrina, per manēs in proposita hypothesi. Itaque docet Iudæorum singulos non esse reiectos, ac proinde non temerè de singulis personis pronuntiandum esse sint nē ne ex electorū numero.

2 Prima probatio. Sū Iudæus, tamē electus. De nostra ipsorū igitur electione statuere certò possumus, ac debemus, vt priùs dictum est: de aliena verò, non ita certò, sed nostra efficere debet vt de aliis bene speremus.

3 Secunda probatio, Quia Deus sibi constat in suo fœdere etiamsi sint homines perfidi, Sic ergo quum dixerit Dominus se fore Deum suorū in mille generationes, cauendum ne ob aliquorū perfidiam, totam sobolem reiectam putemus, sed potius ob Dei fœdus de singulis Ecclesiæ membris bene speremus.

a *Quem ab æterno electum amplexus est.*

4 Tertia probatio à responso quod datum est Eliæ, tunc quoque quum nullus electus palàm in mundo appareret, Deum tamen suos electos, & quidem non paucos, nosse. Hinc autem etiam illud efficitur, non temere de quoquam vt reprobo pronuntiandum, quum cò etiam interdum rediguntur Ecclesia, vt velut extincta oculatissimis etiam pastoribus videatur.

ei diuinũ responsum? Feci[b] vt remanserint mihi septem millia virorum, qui non flexerunt genu *imagini* [c]Baal.

Ita igitur & hoc tempore reseruatio [d]secundùm electionẽ gratuitam facta est.

[5]Quòd si per gratiam, [e]non iam ex operibus: alioquin gratia iã non est gratia. Sin ex operibus, iam non est gratia: alioquin opus, iam nõ est opus.

Quid igitur? Quod requirit Israel, hoc nõ est assequutus: sed electi assequuti sunt, reliqui verò[f] occalluerunt,

([6]Sicut scriptum est, Dedit eis Deus spiritum[g] soporis: [h]oculos vt nõ videant, & aures vt non audiãt) vsque ad hodiernum diem.

Et Dauid dicit, [i] Fiat ipsis mẽsa eorũ pro laqueo, & tendicula, & offendiculo, & talione.

Obtenebrentur oculi eorum, vt non cernant: & tergum ipsorũ semper incurua.

ἀυτῷ ὁ χρηματισμός; Κατέλιπον ἐμαυτῷ ἑπτὰ κισχιλίους ἄνδρας οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ.

5 Οὕτως οὖν καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν.

6 Εἰ δὲ χάριτι, οὐκ ἔτι ἐξ ἔργων· ἐπεὶ ἡ χάρις οὐκ ἔτι γίνεται χάρις. εἰ δὲ ἐξ ἔργων, οὐκ ἔτι ἐστὶ χάρις· ἐπεὶ τὸ ἔργον, οὐκ ἔτι ἐστὶν ἔργον.

7 Τί οὖν; ὃ ἐπιζητεῖ Ἰσραὴλ, τούτου οὐκ ἐπέτυχεν· ἡ δὲ ἐκλογὴ ἐπέτυχεν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρώθησαν,

8 (Καθὼς γέγραπται, Ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς πνεῦμα κατανύξεως, ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ ὦτα τοῦ μὴ ἀκούειν) ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας.

9 Καὶ Δαβὶδ λέγει, Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς θήραν, καὶ εἰς σκάνδαλον, καὶ εἰς ἀνταπόδομα αὐτοῖς.

10 Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὴν νῶτον αὐτῶν διαπαντὸς σύγκαμψον.

illi diuinum responsum? Reliqui mihi septem millia virorum qui nõ curuauerunt genua ante Baal.

Sic ergo & in hoc tempore reliquiæ secundùm electionem gratiæ factæ sunt.

Si autem gratia, iam nõ ex operibus, alioquin gratia iam non est gratia.

Quid ergo? Quod quærebat Israel, hoc non est consequutus: electio autẽ consequuta est, cæteri verò excæcati sunt,

(Sicut scriptum est, Dedit illis Deus spiritum cõpunctionis, oculos vt non videant, & aures vt non audiant) vsque in hodiernum diẽ.

Et Dauid dicit, mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in captionem, & in scandalũ, & in retributionem illis.

Obscurentur oculi eorum, ne videant: & dorsum eorum semper incurua.

b *Loquitur de reliquiis ab æterno electis, non autem in futuro eligendis. non enim electi sũt, quia idololatræ non fuissent, sed ideo idololatræ non fuerunt, quia electi erant.*

c *Baal, patronum significat, vel eum in cuius aliquis est potestate, quo nomine afficiunt idololatræ hodie sua idola, quæ vocant patronos suos & nostras dominas.*

d *Ad verb. secundum electionem gratiæ, non qua homines gratiam elegerunt, sed qua Deus ex gratia elegit.*

5 Etiamsi non omnes electi sint, tamen qui electi sunt, gratis se electos esse meminerint: qui verò gratiam pertinaciter repudiant, sibi ipsis hoc imputent.

e *Hoc versiculo corruit Iustitiariorum omnis de omni genere operum doctrina, qua docent opera causam esse iustitiæ, aut causæ partem.*

f *Vide, Marc. 315.* 6 Non tamen accidit, hæc induratio, nisi interueniente iusto Dei decreto ac iudicio, sed absque culpa, quum ingratos sic puniat, omni sensu eis adempto, & duplicatis eorum tenebris, vt oblata Dei beneficia cedant iusto eorum exitio.

g *Altissimum veternum, quod omnem sensum adimat.*

h *Oculos ad nos videndum, id est, ad videndum ineptos.*

i *Sicut infælices aues eo ipso illiciuntur ad mortem, vnde vitam petunt, sic Iudæis in mortem cederet illud vnum ex quo vitam captabãt, nimirum lex Dei cuius præpostero zelo Euangelium repudiabant.*

Dico ergo, Nunquid sic offenderũt vt caderent? Absit. sed illorũ delictio, salus est Gentibus, vt illos æmulentur.

Quòd si delictum illorum, diuitiæ sũt mundi, et diminutio eorum diuitiæ Gentium: quanto magis plenitudo eorum?

Vobis enim dico Gentibus quandiu quidem ego sũ Gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo:

Siquo modo ad æmulandum prouocem carnẽ meã & saluos faciã aliquos ex illis.

Si enim amissio eorum, reconciliatio est mundi quæ assũptio, nisi vita ex mortuis?

Quòd si delibatio sancta est, & massa & si radix sancta, & rami.

Quòd si aliqui ex ramis fracti sũt tu autem quum oleaster esses, insertus es in illis, &

11 Λέγω οὖν, μὴ ἔπταισαν ἵνα πέσωσι; Μὴ γένοιτο. ἀλλὰ τῷ αὐτῶν παραπτώματι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν, εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτούς.

12 Εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν, πλοῦτος κόσμου, καὶ τὸ ἥττημα αὐτῶν, πλοῦτος ἐθνῶν, πόσῳ μᾶλλον τὸν πλήρωμα αὐτῶν;

13 Ὑμῖν δὲ λέγω τοῖς ἔθνεσιν, ἐφ' ὅσον μέν εἰμι ἐγὼ ἐθνῶν ἀπόστολος, τὴν διακονίαν μου δοξάζω·

14 Εἴπως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα, καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν.

15 Εἰ δὲ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν, καταλλαγὴ κόσμου, τίς ἡ πρόσληψις, εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν;

16 Εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ ἁγία, καὶ τὸ φύραμα· καὶ εἰ ἡ ῥίζα ἁγία, καὶ οἱ κλάδοι.

17 Εἰ δέ τινες τῶν κλάδων ἐξεκλάσθησαν, σὺ δὲ ἀγριέλαιος ὢν ἐνεκεντρίσθης ἐν αὐτοῖς, καὶ

[7]*Num* igitur, inquã *ego*, ideo impegerunt vt conciderent? Absit. sed per eorum ruinam salus *obtigit* Gentibus, vt eos ad æmulationẽ prouocaret.

Quòd si eorum ruina est[k] opulentia mũdi, & diminutio eorũ opulentia Gentium: quanto magis[l] plenitudo ipsorum?

[8]Nam (quod vobis dico Gentibus quatenus ego quidem sum Apostolus Gentiũ) ministerium meum [m]illustro:

Vt experiar siquo modo ad æmulationem prouocem consanguineos meos, & seruem aliquos ex ipsis.

Nam si abiectio eorum, est reconciliatio mundi, quæ *erit* assumptio, [n]nisi vita ex mortuis?

[9]Quòd si[o] primitiæ sanctæ, *sancta* etiam massa: &, si[p] radix sancta *est*, etiam rami.

[10]Quod si nõnulli rami defracti sunt, tu verò quum esses oleaster, insitus es [q] pro

7 Istam gentis Iudæorũ reiectionem Domin⁹ subordinauit, vt occasionem vocationis Gẽtium præberet: & hãc rursus vocationem Gentiũ conuerteret in occasionẽ restitutionis Iudæorum, vt videlicet accensi Gentiũ æmulatione tandem & ipsi Euangeliũ amplectantur. Hinc autem discendum est non minus subseruire Dei gloriæ seueritatẽ, ipsius quã misericordiã atque adeò per ipsam seueritatem Deum sibi ad misericordiã aditum inuenire. vt temerè non debeamus de quoquam desperare, nec aliis insultare, sed eos potius ad sanctã æmulationẽ prouocare, vt Deus in illis quoque glorificetur.

12 *Opulentiæ nomine intelligit Euangelii cognitionem in vitam æternam. Mundi autem, Gentes vniuersas per totum orbem dispersas.* l *Iudæorum, nempe quum tota gens in communi ad Christum accedet.*

8 Testatur se suo exemplo cæteris hac inre præire.

m *Insigne & illustre reddo.*

n *Futurũ erit, vt cùm Iudæi ad Euãgelium accessere vint, mundus quasi reuiuiscat*

9 Iudæorum gens in genere ipso & eius radice, id est Abrahamo, considerata, sancta est, etiãsi plerique eius rami sunt excisi. Itaque in iudicandis fratribus, non hæredum in eorum indignitate, vt semel eos omnes abdicatos esse censeamus: sed consideranda fœderis radix, & retro potius ad eorum maiores, fideles progrediendum, vt in illorum posteris aliquibus (quod & ipsi in nobis experimur) benedictionem fœderis sciamus residere.

o *Alludit ad illorum panum primitias, quorum oblatione tota frugum massa sanctificabatur, quibus in reliquum annum poterant bona cum cõscientia vti.*

p *Abraham.* 10 Nulla causa est cur Gentes misericordiam consequutæ Iudæis gratiæ contemptoribus insultent, quum ipsis Iudæorum maioribus sint insitæ. Videant potius ne quod in Iudæis meritò condemnauit Dominus, in ipsis quoque inueniatur. Est autem hinc quoque generalis doctrina elicienda, nobis esse studendũ Dei gloriæ, etiam proximorum respectu, nedum vt de eo quòd aliis singulari quadam gratia prælatissimus, gloriemur.

q *In ramorum defractorũ loco.*

ipsis:& [t]particeps radicis ac pinguedinis oleæ factus es:

[s]Ne gloriare aduersus ramos:quòd si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.

Dices igitur, Defracti sunt rami vt ego insererer.

Rectè:per infidelitatem defracti sũt, tu verò per fidem stas.ne effertor animo,[t] sed time.

Nam si Deus[u] naturalibus ramis non pepercit,*vide* ne tibi quoque non parcat.

[11]Vide igitur[x] benignitatem ac seueritatem Dei:in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem:in te verò benignitatẽ, si permanseris [y] in benignitate: alioquin & tu excideris.

[12] Sed & illi,si non permanserint in infidelitate, inserentur. potest enim Deus rursum eos inserere.

Etenim si tu ex [z] naturali exectus es oleastro, & præter

συγκοινωνὸς τῆς ῥίζης καὶ τῆς πιότητος τῆς ἐλαίας ἐγένου·

18 Μὴ κατακαυχῶ τῶν κλάδων· εἰ δὲ κατακαυχᾶσαι, οὐ σὺ τὴν ῥίζαν βαστάζεις, ἀλλ' ἡ ῥίζα σέ.

19 Ερεῖς οὖν, Εξεκλάσθησαν οἱ κλάδοι, ἵνα ἐγὼ ἐγκεντρισθῶ.

20 Καλῶς· τῇ ἀπιστίᾳ ἐξεκλάσθησαν, σὺ δὲ τῇ πίστει ἕστηκας. μὴ ὑψηλοφρόνει, ἀλλὰ φοβοῦ.

21 Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς τῶν κατὰ φύσιν κλάδων οὐκ ἐφείσατο, μήπως οὐδὲ σοῦ φείσηται.

22 Ιδὲ οὖν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ· ἐπὶ μὲν τοὺς πεσόντας ἀποτομίαν· ἐπὶ δέ σε, χρηστότητα, ἐὰν ἐπιμείνῃς τῇ χρηστότητι· ἐπεὶ καὶ σὺ ἐκκοπήσῃ.

23 Καὶ ἐκεῖνοι δὲ, ἐὰν μὴ ἐπιμείνωσι τῇ ἀπιστίᾳ, ἐγκεντρισθήσονται. δυνατὸς γάρ ἐστιν ὁ Θεὸς πάλιν ἐγκεντρίσαι αὐτούς.

24 Εἰ γὰρ σὺ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἐξεκόπης ἀγριελαίου, καὶ παρὰ φύ-

socius radicis & pinguedinis oliuæ factus es:

Noli gloriari aduersus ramos: quòd si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.

Dicis ergo, Fracti sunt rami vt ego inserar.

Bene: propter incredulitatem fracti sunt, tu autem fide stas. noli altum sapere, sed time.

Si enim Deus naturalibus ramis nõ pepercit, ne fortè nec tibi parcat.

Vide ergo bonitatem & seueritatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem: in te autẽ bonitatẽ Dei, si permanseris in bonitate: alioquin & tu excideris.

Sed & illi, si non permanserint in incredulitate, inserentur: potens est enim Deus iterum insererere illos.

Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra

t Contra cõmunem agriculturæ rationẽ accidit, vt stolonis sterilis succus mutetur arboris generosæ succo.

s Gloriari quidem licet in Domino, sed nõ ita vt despiciam⁹ Iudæos, quos poti⁹ decet ad præclaram illam æmulationẽ prouocare.

t Modestè ac solicitè Deum reuerere.

u Naturales vocat, non quibus à natura inesset vlla sanctitas, sed qui ex iis erãt nati, quos Dominus gratuito fœdere à reliquis Gẽtibus sibi segregarat.

11 Quũ res ipsa ostendat hæreditariã non esse electionẽ (quãuis quomin⁹ perpetua sit Dei benedictio, culpa sit in hominib⁹ non in Deo) videndum etiam atque etiã ne quod in aliis culpamus, in nobis inueniatur. Nam firma quidem est electio, sed verè electi & insiti, non superbiunt in sese, vel cum aliorum contemptu: sed cum Dei reuerentia & amore proximi, ad metam sibi propositam currunt.

x *Facilem ac lenem animum.*

y *In ea conditione, ad quam benignitas Dei te euexit. Notandum autem hic non agi de electione singulorum, quæ firma semper est, sed gentis vniuersæ.*

12 Multi ad tempus tunc excisi, id est extra radicem, qui suo tempore inseruntur: multi quoque aliquatenus & in speciem insiti, qui tamen sua culpa postea exciduntur, & penitus abiiciuntur: quod præsertim in nationibus ac populis considerandum est, vt in Gentibus & Iudæis.

z *Naturam intellige, non qualis creata fuit, sed vt est in Adamo corrupta, & ab eo in posteros deriuata.*

naturam

naturam insertus es in bonam oliuam, quanto magis ij qui secundùm naturam, inserentur suæ oliuæ?

Nolo enim vos ignorare fratres, mysterium hoc (vt non sitis vobisipsis sapientes) quia cæcitas ex parte contigit in Israel donec plenitudo Gentium intraret:

Esa.59.20 *Et sic omnis Israel saluus fieret: sicut scriptum est, Veniet ex Sion qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob.*

Esa.27.9 *Et hoc illis à me testamẽtum, Quum abstulero peccata eorum.*

Secundùm Euangelium quidem, inimici propter vos: secundùm electionem autem, charissimi propter Patres.

Sine pœnitentia enim sunt dona & vocatio Dei.

Sicut enim aliquando & vos non credidistis Deo, nũc autem misericordiã consequuti estis propter incredulitatem illorum:

Ita & isti

σιν ἐνεκεντρίσθης εἰς καλλιέλαιον, πόσῳ μᾶλλον οὗτοι οἱ κατὰ φύσιν ἐγκεντρισθήσονται τῇ ἰδίᾳ ἐλαίᾳ;

25 Οὐ γὰρ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοὶ, τὸ μυστήριον τοῦτο (ἵνα μὴ ἦτε παρ' ἑαυτοῖς φρόνιμοι) ὅτι πώρωσις ἀπὸ μέρους τῷ Ισραὴλ γέγονεν, ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ.

26 Καὶ οὕτω πᾶς Ισραὴλ σωθήσεται· καθὼς γέγραπται, Ἥξει ἐκ Σιὼν ὁ ῥυόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ιακώβ.

26 Καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, ὅταν ἀφέλωμαι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.

28 Κατὰ μὲν τὸ εὐαγγέλιον, ἐχθροὶ δι' ὑμᾶς· κατὰ δὲ τὴν ἐκλογὴν, ἀγαπητοὶ διὰ τοὺς πατέρας.

29 Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλῆσις τοῦ Θεοῦ.

30 Ὥσπερ γὰρ καὶ ὑμεῖς ποτὲ ἠπειθήσατε τῷ Θεῷ, νῦν δὲ ἠλεήθητε τῇ τούτων ἀπειθείᾳ·

31 Οὕτω καὶ οὗτοι

naturã insitus es in [a] veram oleam: quãto magis ij qui naturales sunt, inserentur propriæ oleæ?

13 Velim enim vos non ignorare, fratres, mysterium hoc, (vt ne sitis [b] apud vosmetipsos arrogantes) obdurationem *istam quæ* est ex parte, Israeli euenisse [c] tantisper dum plenitudo Gentium [d] introierit.

Et ita totus Israel seruabitur: sicut scriptum est, Veniet ex Sion ille Liberator, & auertet impietates à Iacob.

Et hoc illis à me fœdus, Quum abstulero peccata ipsorũ.

14 Itaque [e] quod ad Euangelium *attinet*, *sunt* inimici propter vos: [f] quod ad electionem autẽ, diliguntur propter Patres.

15 Nam dona & vocatio Dei eiusmodi sũt vt eorũ ipsum pœnitere non possit.

16 Sicut enim & vos quondam non paruistis Deo, nunc autem estis misericordiã cõsequuti per istorum contumaciam:

Sic & isti

a *In Iudæorum gentem quam mera gratia Deus sanctificarat. loquitur autem de tota gente nõ de singulis.*

13 Iudæorũ excæcatio nec ita est vniuersalis, vt nullos in ea gente electos habeat Dominus: nec perpetua est futura, si quidẽ tempus erit quo & ipsi (sicut prædixerunt Prophetæ) efficaciter amplectantur, quod nunc adeò pertinaciter, magna ex parte, repudiant.

b *Ne intus insolescatis.*

c *Donec refertur enim ad tempus.*

d *In Ecclesiam.*

14 Iterum, vt Iudæos & Gentes in vnum veluti corpus in Christo coniũgat, ac præsertim doceat quod sit Gentium in Iudæos officiũ, inculcat non penitus & sine certa spe abiectam esse Iudæorum gentem.

e *Quatenus Euangelium non admittũt.*

f *Quatenus Deus respicit non quid mereantur, sed quid Deus Abrahamo promiserit.*

15 Probatio, quia fœdus de vita æterna cum illa gente sancitum, non potest esse irritum.

16 Altera probatio, Quia quanuis indurati meritò puniantur, tamen non propriè eius gẽtis odio accidit ista Iudæorum peruicacia, sed vt veluti locus introducendis in Ecclesiam Gentibus pateret, & Iudæi postea misericordiæ Gentibus factæ æmulatione accensi, fierent & ipsi eiusdem beneficii participes, ac ita constaret & gẽtes & Iudæos sola Dei gratia seruari: quod nõ ita esset manifestum, si vel omnes simul in Ecclesiam introduxisset Deus vel Iudæorum gentem absque ista velut interruptione seruasset.

nunc nõ paruerunt, vt per vestrã misericordiam & ipsi misericordiam consequantur.

Conclusit enim Deus omnes in cõtumacia, vt omnium misereretur,

16 O profundas diuitias tum sapientiæ tũ cognitionis Dei! quàm inscrutabilia sunt [h] eius iudicia, & eius [i] viæ imperuestigabiles!

17 Quis enim cognouit mentem Domini? aut quis ei fuit à consilio?

Aut quis [k] prior dedit ei, & reddetur ei?

Nam ex eo, & per eum, & [l] in ipsum *sunt* omnia. Ipsi *sit* gloria in sæcula. Amen.

νῦν ἠπείθησαν, τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐλεηθῶσι.

32 Συνέκλεισε γὰρ ὁ Θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπείθειαν, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ.

33 Ὦ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ· ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ.

34 Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο;

35 Ἢ τίς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ;

36 Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

nunc nõ crediderũt in vestram misericordiam, vt & ipsi misericordiam consequantur.

Conclusit enim Deus omnia in incredulitatem vt omnium misereatur.

O altitudo diuitiarum sapiẽtiæ & scientiæ Dei! quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius!

Quis enim cognouit sensum Domini? aut quis cõsiliarius eius fuit? Esa. 40.13 iob. 41.2 1. cor. 2.16

Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?

Quoniã ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Ipsi gloria in secula. Amen.

g *Tum Iudæos, tum Gentes.*

16 Exclamat Apostolus, ista verè admirabili Dei sapientia ꝑculsus, quã etiam docet esse religiosè adorandam, non autẽ curiosè & profanè scrutandam vltra reuelationis metas.

h *Ratio quã tenet in rebus vniuersis & singulis administrandis.*

i *Consiliorũ & factorum ipsius rationes.*

17 Sacrilegam hominũ audaciam triplici fræno coercet: primùm quòd Deus sit sapientissimus, ac proinde absurdissimũ sit ac planè impium, ex nostra stultitia eum metiri. Deinde quòd nulli sit debitor, ac proinde nemo de iniuria sibi facta queri possit. Tertiò, quòd eius gloriæ causa omnia sint condita, ideóque omnia sint ad gloriam eius à nobis referenda, nedum vt cum eo fas sit nobis contendere.

k *Euertitur hoc dicto præuisionis operum doctrina & omnis meriti.* l *Sub. Deum, cuius ad gloriam omnia referuntur, nec tantùm res creatæ, sed in primis noua ipsius opera quæ in electis suis edit.*

Cap. XII.

1. *Parænetica tractat,* 1. *ad cultum Deo gratum:* 9. *ad Dilectionem non simulatam,* 14. 20. *etiam inimicorum.*

N.

PRecor [1 a] igitur vos, fratres, per miserationes Dei, [b] vt sistatis [c] corpora vestra [d] hostiã viuã sanctam, acceptã Deo,

Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ, παραστῆσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ,

V.

OBsecro itaque vos, fratres, per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiã viuentem, sanctã, Deo placentẽ,

1 Quarta pars epistolæ, quæ absolutis Christianæ doctrinæ capitibus versatur in vitæ Christianæ præceptis explicãdis. Primo autem loco generalia & fundamentalia præcepta tradit, quorum hoc est præcipuum, vt vnusquisque sese totum spirituali Dei cultui consecret, ac veluti sacrificet, gratia Dei fretus.

a *Hac præfatione indicat finem vltimũ humanarum actionum esse Dei gloriam.*

b *Olim hostia sistebatur ad altare, hodie altare est vbique.*

c *Vos ipsos, Synecdoche, olim aliena, nunc nostra offerenda.*

d *Olim mortuam, nunc hostias Spiritu vitæ præditas.*

ratio-

rationabile obsequium vestrum:

Et nolite conformari huic seculo, sed reformamini in novitate sensus vestri, vt probetis quæ sit voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta.

Dico enim per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos, nõplus sapere quàm oportet sapere: sed sapere ad sobrietatem, vnicuique sicut Deus diuisit mensuram fidei.

Sicut enim in vno corpore multa mẽbra habemus: omnia autem membra non eundem actũ habent:

Ita multi vnum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra.

Habentes autem donationes secundum gratiã quæ data est nobis, differẽtes: siue prophetiam, secũdum rationem fidei:

Siue ministerium, in ministrando: siue

τῷ λογικῷ λατρείαν ὑμῶν.

2 Καὶ μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς ὑμῶν, εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον.

3 Λέγω γὰρ διὰ τῆς χάριτος τῆς δοθείσης μοι, παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν· ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν, ἑκάστῳ ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε μέτρον πίστεως.

4 Καθάπερ γὰρ ἐν ἑνὶ σώματι μέλη πολλὰ ἔχομεν, τὰ δὲ μέλη πάντα οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πρᾶξιν.

5 Οὕτως οἱ πολλοὶ ἓν σῶμά ἐσμεν ἐν Χριστῷ, οἱ δὲ καθ' εἷς, ἀλλήλων μέλη.

6 Ἔχοντες δὲ χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διάφορα· εἴτε προφητείαν, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως·

7 Εἴτε διακονίαν, ἐν τῇ διακονίᾳ· εἴτε

c rationalem illum cultum vestrum:

2 Et ne configuremini seculo isti, sed transformemini per renouationem d mentis vestræ, ad hoc vt probeti s quæ sit voluntas Dei, bona illa, accepta, ac perfecta.

3 Enimuerò per gratiã quæ mihi data est, g edico cuiuis versanti inter vos h ne sapiat supra quàm oportet sapere: sed sapiat i ad sobrietatẽ, prout cuique Deus partitus est mensuram k fidei.

4 Quemadmodũ enim in vno corpore multa mẽbra habemus: mẽbra verò omnia eandẽnõ habent actionem:

Ita multi vnum corp⁹ sum⁹ in Christo, singulati autẽ, alij aliorum mẽbra.

5 Habentes autẽ diuersa dona pro gratia quæ nobis data est: siue prophetiã *prophetem*⁹ pro l proportione fidei:

Siue ministerium, *versemur* in ministrando: tum

c *Id est Spiritualem, ne explicatur 2. Pet 2. Est in tacita antithesis cultus in quo sepsis homo spirituali ter deo consecrat & veteris cultus in quo bruta caterà que non modo rationis sed etiam sensus expertia carnalibus adhibitis ceremoniis Deo offerebantur.*

2 Secundũ præceptũ est ne pro vitæ regula, reliquorum hominum opiniones aut mores sumam m⁹, sed huic seculo penitus renuntiãtes. Dei nostri voluntatem, sicut est nobis in verbo ipsius patefacta, nobis pro scopo proponamus.

f *Nullus itaque locus huic rationi, quam Reginã tanquã i arce locat Philosophia, nec libero hominis arbitrio, quale fingunt Sophistæ, si mens ipsa renouanda est. Vide Ephes 4 18, & 4. 17, & Col. 1. 21.*

3 Tertio loco, monet etiam atque etiam, vt quisque & intra suæ vocationis limites permaneat, & pro gratiæ suæ modulo sapiat.

g *Præcipio. h Nesibi immodicè placeat vt ipsi solem qui sibi videntur plus sapere, quàm reuera sapiãt. i Sobrietas erit, si nõ nobis arrogamus quod nõ habemus, & si nõ de eo quod accepimus, gloiemur. k Fidẽ appellat cognitionẽ Dei in Christo, cum donis quæ manant in fideles, per Spiritum sanctum.*

4 Ratio huius præceptionis est duplex, vna, quoniam Deus non commisit quæuis quibuslibet agenda, ac proinde præposterè agit, & non modo inutiliter, sed etiam cum aliorum incommodo se & alios fatigat, qui vocationis fines præterit: altera, quòd ista vocationũ & donorum diuersitas & imparitas in nostram commodum cedit, quùm ideirco instituta sit vt alii aliis obstringãtur: vnde cõsequitur, neminẽ hoc ægrè ferre debere quũ priuatorum cuiusque donorũ cõmunis sit vsus. 5 Quod in genere dixerat, peculiariter sacris muneribus applicat, in quib⁹ periculosius peccatur. Ea verò distribuit in duo genera, Prophetarũ videlicet & Diaconorũ: & rursus Prophetas, in doctores & in pastores diuidit. Diaconos autẽ triplices facit nempè ærarii Ecclesiastici, veluti quæstores, quos propriè vocãt Diaconos: disciplinæ moderatores, qui seniores siue Presbyteri vocãtur: & propius curãdis ipsis pauperibus seruiẽtes, cuiusmodi erat viduarum collegium.

l *Vt quisque teneat regulationis suæ modum.*

m Qui Scriptura interpretationi tãtum vacet.

n Qui alibi Pastor dicitur.

o Sub. elemosynis distribuat bona fide, & sine personarum respectu.

p Ecclesiæ Senior.

q Qui curã dis pauperibus vacanti, hilares sint, ne mœrorem mœrori addant.

6 Im ad secunda Tabulæ officia accedens, ex charitate velut omnium eorum fonte illa deriuat. Charitatem autẽ Christianam definit sincerita te, malarum rerum odio, bonarum amantem studio, eoque propẽso, & colendi proximi auido, cuius denique vltimus finis sit Dei gloria.

r Recte hæc clausula addita, quæ distinguit officia Christiana ab officiis Philosophicis.

7 Commemorat alias virtutes varias cũ suis effectis conjunctas, nempe spẽ, æquanimitatem patientiam, iugem inuocationem, liberalitatẽ in sanctos, hospitalitatem, moderationem animi in iuuandis etiam inimicis, sympathiam tum in prosperis tum in aduersis rebus, modestiam, honestatis & concordiæ quo ad eius fieri potest cum quibusuis colenda, ardentissimum studiũ, quod nullis etiam cuiusquam iniuriis extingui possit.

m is qui docet, in docendo:

Tum n qui exhortatur, in exhortatione: o qui distribuit, cum simplicitate: p qui præest, cũ diligẽtia: q qui misereatur, cum hilaritate:

6 Dilectio ẽsto minimè simulata. Effugite abhorrẽtes à malo, agglutinati bono.

Fraterna charitate alij ad alios amãdos propẽsi. Honore alij alios præuẽtes.

Studio minimè pigri. Spiritu feruẽtes. r Domino seruientes.

7 Spe gaudentes. In afflictione tolerãtes. In oratione perdurantes.

s Vsibus sanctorũ cõmunicãtes. Hospitalitatẽ sectantes.

u Benedicite iis qui vos insectantur: benedicite, inquam, & ne imprecamini.

Gaudete cũ gaudentibus, & flete cũ flentibus.

Eodẽ animo inter vos mutuò affecti. Non elatè de vobis ipsis sentientes, sed x humilibus obsecũdantes. Ne y estote prudentes apud vosmetipsos.

ὁ διδάσκων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ·

8 Εἴτε ὁ παρακαλῶν, ἐν τῇ παρακλήσει· ὁ μεταδιδούς, ἐν ἁπλότητι· ὁ προϊστάμενος, ἐν σπουδῇ· ὁ ἐλεῶν, ἐν ἱλαρότητι.

9 Ἡ ἀγάπη, ἀνυπόκριτος. Ἀποστυγοῦντες τὸ πονηρόν, κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ.

10 Τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι. Τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι.

11 Τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί. Τῷ πνεύματι ζέοντες. Τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες.

12 Τῇ ἐλπίδι χαίροντες. Τῇ θλίψει ὑπομένοντες. Τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες.

13 Ταῖς χρείαις τῶν ἁγίων κοινωνοῦντες. Τὴν φιλοξενίαν διώκοντες.

14 Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς· εὐλογεῖτε, καὶ μὴ καταρᾶσθε.

15 Χαίρειν μετὰ χαιρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων.

16 Τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες. Μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονοῦντες, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι. Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς.

qui docet, in doctrina:

Qui exhortatur, in exhortando: qui tribuit, in simplicitate: qui præest, in solicitudine: qui misereatur, in hilaritate:

Dilectio, sine simulatione. Odientes malum, adhærentes bono.

Charitatem fraternitatis inuicem diligentes. Honore inuicẽ præuenientes.

Solicitudine nõ pigri. Spiritu feruentes. Domino seruientes.

Spe gaudentes. In tribulatione patientes. Orationi instantes.

Necessitatibus sanctorum communicantes. Hospitalitatem sectantes.

Benedicite persequẽtibus vos: benedicite, & nolite maledicere.

Gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus.

Idipsum inuicem sentientes. Non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos.

s Nõ aurẽ delicijs & superuacaneis officijs, sed vsibus. t Vera charitatis norma, quam aliorum in commodis, non minus quàm nostris afficimur, & ita affecti proximum pro viribus iuuamus. u Bene precamini x Nihil æquè scindit concordiam atque ambitio, quam quispiam humilis festidit, sublimia ambitione sectatur. y Ne prudentiæ opinione turgeatis.

Nulli malum pro malo reddentes. Prouidentes bona non tãtũ coram Deo, sed etiã corã omnibus hominibus.

Si fieri potest, quod ex nobis est, cũ omnibus hominibus, pacẽ habentes.

Non vosmetipsos defẽdentes charissimi, sed date locum iræ: scriptum est enim, Mihi vindicta: ego retribuam, dicit Dominus.

Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit potum da illi: hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius.

Noli vinci à malo: sed vince bono malum.

17 Μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόντες. Προνοοῦμενοι καλὰ ἐνώπιον παντῶν ἀνθρώπων.

18 Εἰ δυνατὸν, τὸ ἐξ ὑμῶν, μετὰ παντῶν ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες.

19 Μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες ἀγαπητοί· ἀλλὰ δότε τόπον τῇ ὀργῇ. γέγραπται γάρ, Ἐμοὶ ἐκδίκησις· ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος.

20 Ἐὰν οὖν πεινᾷ ὁ ἐχθρός σου, ψώμιζε αὐτόν· ἐὰν διψᾷ, πότιζε αὐτόν· τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.

21 Μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ· ἀλλὰ νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν.

Nemini malũ pro malo vicissim reddẽtes. Procurãtes honesta corã omnibus hominibus.

Si fieri potest, quãtum in vobis est, cũ omnibus hominib⁹ in pace viuentes.

Non vosmetipsos vlciscẽtes dilectissi, sed date locu iræ, scriptũ est enim, Mihi est vltio: ego rependã, dicit Dominus.

Ergo si esurit inimicus tuus, ciba eũ: si sitit, da ei potum: hoc enim si feceris, [2]carbones ignis coacernabis in caput eius.

Ne vincitor ab eo quod malum est: sed vince bonitate malitiam.

[2] Sic Salomon aenigmaticè iram Dei alicui imminẽtem depingit.

CAP. XIII.

[1] Fuit vt subdamur magistratibus [8] proximos diligamus: [11] viuamus iustè, [14] & Christum induamus.

N.

OMnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: non est enim potestas nisi à Deo: quæ autem sunt, à Deo ordinatæ sunt.

Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt.

Πασα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω, οὐ γὰρ ἔστιν ἐξουσία εἰ μὴ ὑπὸ Θεοῦ· αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν.

2 Ὥστε ὁ ἀντιτασσόμενος τῇ ἐξουσίᾳ, τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν· οἱ δὲ ἀνθεστηκότες, ἑαυτοῖς κρῖμα λήψονται.

V.

OMnis [1] [a] anima [2] potestatibus supereminentibus subiecta esto. [3] non enim est potestas nisi à Deo: & quæ sunt potestates, sunt à Deo [b] ordinatæ.

Itaque quisquis se opponit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ipsi sibi condemnationẽ auferẽt.

[1] Iam seorsim ostendit quid subiecti debeant suis magistratibus, obedientiã videlicet: quæ declarat neminem esse liberum, & ita quidẽ vt non tantum ipsi summo magistratui, sed etiam infimis quibusuis magistratibus potestate fungentibus debeatur.

[a] Etiamsi Apostolus, et iamsi Euangelista, et iamsi Propheta, Chrysostomus. Papa itaque tyrannis in omnia regna, euersi sunt.

2 Argumentum ab ipsa rei natura. Quorsũ enim in superiore gradu sũt collocati, nisi vt inferiores eis subiiantur? 3 Aliud maximi ponderis argumentum. Quoniam huius iudicij author est Deus, vt qui sunt rebelles sciant sese cum Deo ipso bellum gerere: vnde fieri non potest quin maximas calamitates sibi accersant.

[b] Distribuuntur alia enim sũt maiores, alia minores.

4 Tertium argumentũ ab vtilissimo fine, Quod hac ratione Deus bonos cõseruet, malos coerceat: qua sententia, ipsi quoque magistratus admonentur quid subiectis debeãt

5 Optima ratio ferendi iugi istius nõ modò sine molestia, sed etiam maximo cum fructu.

6 Deus gladio etiã vltore magistratũ armauit.

c *Per quem Deus vlciscitur malos.*

7 Conclusio, Parendũ esse magistratui, non modò pœnæ metu, sed multo magis quia, etiamsi magistratus in cõscientiam ius non habet, tamen quum Dei sit minister, bona conscientia ei resisti non potest.

d *Vsque ad aras: nam iniqua præcipiẽtẽ respondendũ est illud Petri, Præstat Deo obedire quàm hominibus.*

8 Enumerat præcipua in quibus posita est subiectorum obedientia.

e *Obediẽtiã, eamque ex animo proficiscentem.*

4 Nam magistratus non sunt terrori bonis operibus, sed malis. 5 Vis autem non metuere potestatem? quod bonũ est facito, & laudem ab ipsa obtinebis.

Dei enim minister est tuo bono. 6 Quòd si feceris quod malum est, metue: non enim temerè gladium gestat. nam Dei minister est, c vltor ad irã ei qui ꝙ malũ est fecerit

7 Quapropter necesse est subijci, non solùm propter iram, d sed etiam propter conscientiam.

8 Propter hoc enim etiã tributa soluitis siquidẽ ministri Dei sunt in hoc ipsum incumbentes.

Reddite igitur omnibus quod debetis: cui tributũ *debetur* tributũ: cui vestigal vectigal: cui e timorem, timorẽ: cui f honorem, honorem.

9 Nemini quicquam debete, nisi *hoc* vt alij alios diligatis. 10 nam qui diligit alterum, g Legẽ impleuit.

Siquidem illud, Non mœchaberis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces, & si quod aliud *est* mandatum

3 Οἱ γὰρ ἄρχοντες οὐκ εἰσὶ φόβος τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἀλλὰ τῶν κακῶν. Θέλεις δὲ μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν; τὸ ἀγαθὸν ποίει, καὶ ἕξεις ἔπαινον ἐξ αὐτῆς.

4 Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστί σοι εἰς τὸ ἀγαθόν. ἐὰν δὲ τὸ κακὸν ποιῇς, φοβοῦ· οὐ γὰρ εἰκῇ τὴν μάχαιραν φορεῖ. Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν, ἔκδικος εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι.

5 Διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν.

6 Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φόρους τελεῖτε· λειτουργοὶ γὰρ Θεοῦ εἰσὶν εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες.

7 Ἀπόδοτε οὖν πᾶσι τὰς ὀφειλάς· τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον· τῷ τὸ τέλος, τὸ τέλος· τῷ τὸν φόβον, τὸν φόβον· τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμήν.

8 Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκε.

9 Τὸ γὰρ, Οὐ μοιχεύσεις, Οὐ φονεύσεις, Οὐ κλέψεις, Οὐ ψευδομαρτυρήσεις, Οὐκ ἐπιθυμήσεις, καὶ εἴτις ἑτέρα ἐν-

Nam principes nõ sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? bonum fac: & habebis laudem ex illa.

Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malum feceris, time: non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister, est: vindex in irã ei qui malum agit.

Ideo necessitate subditi estote: non solũ propter iram, sed etiã propter conscientiam.

Ideo enim & tributa præstatis: ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum seruientes.

Reddite ergo omnibus debita, cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.

Nemini quicquã debeatis, nisi vt inuicem diligatis. qui enim diligit proximum, Legẽ impleuit.

Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces, & siquod est aliud mandatum,

f *Reuerentiam, quam magistratui habere par est.*

9 Ostendit quomodo futurum sit vt quàm paucissima iudicia exerceantur, nempe si vitã ita instituam⁹, vt nemo quicquã meritò possit à nobis flagitare, præter id vnũ quod ex charitatis lege alii aliis perpetua quadã obligatione debemus. 10 Commendat charitatem vt Legis epitomen.

g *Non vnicum aliquod præceptum obiit: sed in genere præstitit quod Lex iubet.*

in

in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuũ sicut teipsum.

Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo Legis, est dilectio:

Et hoc, scientes tempus, quia hora est iã nos de somno surgere: nunc enim propior est nostra salus, quàm quum credidimus.

Nox præcessit, dies autem appropinquauit. abiiciamus ergo opera tenebrarum, & induamus arma lucis.

Sicut in die, honestè ambulemus: non in comessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitiis, non in contentione & æmulatione:

Sed induite Dominum Iesum Christũ, & carnis curam ne feceritis in desideriis.

τολὴ, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν.

10 Ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται, πλήρωμα οὖν νόμου, ἡ ἀγάπη·

11 Καὶ τοῦτο, εἰδότες τὸν καιρὸν, ὅτι ὥρα ἡμᾶς ἤδη ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι. νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν.

12 Ἡ νὺξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν· ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκότους, καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὅπλα τοῦ φωτός.

13 Ὡς ἐν ἡμέρᾳ, εὐσχημόνως περιπατήσωμεν· μὴ κώμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις, μὴ ἔριδι καὶ ζήλῳ·

14 Ἀλλ' ἐνδύσασθε τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς ἐπιθυμίας.

in hoc sermone [h] sũmatim comprehenditur, nẽpe, Diliges proximum tuũ sicut teipsum.

Charitas proximum non afficit malo. Itaque expletio Legis, est charitas.

[11] Idque, perspecta opportunitate, quòd *videlicet* tempestiuũ iam *sit* nos à somno expergisci. Nunc enim propius nos est salus quàm quũ credidimus:

Nox processit, [i] dies autem appropinquauit. Abiiciamus igitur [k] opera tenebrarum, & induamur habitu qui luci conueniat.

Vt interdiu, compositè ambulemus: non *in* comessationibus & ebrietatibus, nõ cubilibus ac proteruiis, non lite & inuidia:

Sed [l] induimini Domino Iesu Christo, & carnis curam ne habete, ad *explendas* cupiditates.

h *Tota si quidẽ Lex nihil aliud quàm amorẽ dei & proximi præcipit. Sed quum Paulꝰ hoc loco de mutuis hominum officiis disserat Legis vocabulũ restrĩgendũ est ad secũdã tabulã.*

11 Amplificatio à circõstantia tẽporis, quod & ipsum nos per se officii admoneat, quum tenebris ignorãtiæ & prauarũ cupiditatum diuinæ veritatis cognitione depulsis, supersit vt vitã ad certã illam omnis iustitiæ & honestatis normam, virtute Spiritꝰ Christi freti, exigamus,

i *Alibi dicimur in luce versari, sed ita vt nondum apparuerit: quod sumus: adhuc enim videmus vt in crepusculo.*

k *Eã vitã quã agũt, qui lucẽ fugiunt*

l *Indui Christo est in possessionem Christi mitti, ita vt ille sit in nobis, & nos in illo.*

Cap. XIIII.

a. *Cõmendat eos qui fide sunt infirma,* [15] *ne vitio nostro scãdalizentur.* [10] *Et illis è diuerso imperat vt non temere firmiores iudicẽt,* [19] *vt intrà ædificationis,* [20] *& charitatis terminos,* [22] *Christiana libertas consistat.*

V.

INfirmum autem in fide assumite, nõ indisceptationibꝰ

ΤΟΝ δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει, προσλαμβάνεσθε, μὴ εἰς διακρί-

N.

EVm [1] verò qui fide est infirmus [a] assumite, nõ *tamẽ*

1 Iam tractat quomodo in rebus mediis nos gerere de

ceat cum fratribus, non malitia, nec damnanda superstitione, sed beneficii Christi ignorãtia, in earũ rerũ vsu peccantibus. Docet autẽ eos leniter & patiẽter erudiẽdos, & ita quidẽ vt eorũ ignorãtiæ in eiusmodi quidẽ rebꝰ ac cõmodare nos oporteat, ex charitatis lege

a *Ne mediæ & indifferentis rei causa defugiatis eius consortium, sed eum adiungite vobis.*

b Vt *disiudicet multo incertior quàm veneris, aut perturbata consideratio reflitet.*

ad b certamina disputationum.

2 Proponit pro exemplo discrimen ciborum quod nonnulli vt in Lege præscriptũ (quã abrogatam esse nesciebãt) penitus obseruandã putabãt, quidã contrario qui in Euangelii cognitione profecerant, abolitam esse istam Legis pædagogiam rectè censerent.

c *Nititex fide.*

3 in huiusmodi facto, in quit Apostolus, neque qui libertate suam nouerunt, fratrẽ ignorantem arrogãter despiciant, neque indocti morosè condemnent quod non intelligunt

2 Alius quidem c credit vescẽdum esse quibuslibet: alius autem *fide* infirmus, edit olera.

3 Qui edit, nõ edentem ne pro nihilo habeto: & qui non edit, edentem ne cõdemnato. 4 Deus enim eũ assumpsit.

5 Tu quis es qui condemnas alienũ famulum? proprio domino stat aut cadit: stabilietur autẽ: potest enim Deus eum stabilire.

6 Alius quidẽ æstimat diẽ præ die, ali⁹ autẽ *præque* æstimat quẽuis diẽ. 7 d Vnusquisq; in animo suo plenè certus esto.

8 Qui e curat diẽ, f Domino curat: & q nõ curat diẽ, Domino nõ curat. 8 Qui edit, Dñoedit: 9 gra-

σῆς διαλογισμῶν.

2 Ος μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα, ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει.

3 Ο ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουδενείτω· καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινέτω. ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο.

4 Συ τίς εἶ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην; τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει ἢ πίπτει· σταθήσεται δέ· δυνατὸς γὰρ ἐστιν ὁ Θεὸς στῆσαι αὐτόν.

5 Ος μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν, ὃς δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν. ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοὶ πληροφορείσθω.

6 Ο φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονεῖ· καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ οὐ φρονεῖ· ὁ ἐσθίων, Κυρίῳ ἐσθίει· οὐ

cogitationum.

Alius enim credit se manducare omnia: qui autem infirmus est, olus manducat.

Is qui manducat, non mãducantem nõ spernat: & qui non manducat mãducãtem non iudicet. Deus enim illũ assumpsit.

Tu quis es qui iudicas alienum seruũ? domino suo stat aut cadit: stabit autem: potens est enim Deus stabilire illum.

Nã alius iudicat diẽ inter diem: alius autem iudicat omnẽ diem. Vnusquisque in suo sensu abundet.

Qui sapit diẽ Domino sapit. Et qui manducat, Domino manducat: gra-

vt seruatorem agnoscebant, quomodo potuissent bona conscientia negligere, quod à Deo præceptum sciebant? Contrà verò, qui Christi beneficium hac etiam in parte norant bona conscientia nec dies nec cibos curabant. Itaque (dicet Apostolus versic. 10.) Firmi infirmos obrectãtias ne damnate, quum infirmi fratres nihilominus sint fratres. Iam verò siquis hanc doctrinam ad nostra hæc tempora trahere velit, sciat de rebus medijs agi, & qui de eiusmodi, vt qui eas nõ arbitrabãtur medias, fundamenti habẽrẽt in Lege, & simplici ignorãtia, nõ autẽ malitiosa (illis enim ne ad tẽpus quidẽ cessit Apostolus) nec superstitione, sed religioso Dei metu hallucinarẽtur.

c *Peculiari quadã ratione obseruat.* f *Domini est iudiciũ restène faciat an secus: itaque cur nõ potius laboratis deo, vt quisquis se Deo approbet, quã aliena cureturis? Qui nõ curat ciborũ discrimẽ.*

9 Ita signi ficat Apostolus sese de fidelibus tũ infirmitum firmis agere. Quid si verò cũ infidelibus nobis sit negotiũ? nẽpe hìc nobis canẽdã fũt duo, sicut in epist. ad Cor. explicatum: vnum, ne superstitiones eorum inter res medias numerem⁹, vt q in idoleo accubẽbãt: alterũ nẽtũquod quis res est media (vt idolothytũ in macello emere, & domi aut in priuato conuiuio edere) fratrum infirmorum cõscientiam vulneremus.

tias.n.agit Deo: & qui non manducat, Domino non mãducat,& gratias agit Deo.

Nemo enim nostrũ sibi viuit,& nemo sibi moritur.

Siue enim viuimus, Domino viuimus: siue morimur,Domino morimur: siue ergo viuimus siue morimur, Domini sumus.

In hoc enim Christus & mortuus est, & resurrexit, vt & mortuorum & viuorum dominetur.

Tu autem quid iudicas fratrem tuum? aut tu quare spernis fratrem tuu m? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi.

Scriptum est enim, Viuo ego,dicit Dominus,quoniam mihi flectet omne genus & omnis lingua cõfitebitur Deo.

Itaque vnusquisque nostrũm pro sẽ ratione reddet Deo.

Non ergo amplius inuicem iudicemus: sed hoc iudicate magis,ne ponatis offendiculum fratri, vel scandalum.

χαριστεῖ γὰρ τῷ Θεῷ· καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, Κυρίῳ οὐκ ἐσθίει, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ.

7 Οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν ἑαυτῷ ζῇ, καὶ οὐδεὶς ἑαυτῷ ἀποθνήσκει.

8 Ἐάν τε γὰρ ζῶμεν, τῷ Κυρίῳ ζῶμεν· ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τῷ Κυρίῳ ἀποθνήσκομεν· ἐάν τε οὖν ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν.

9 Εἰς τοῦτο γὰρ Χριστὸς καὶ ἀπέθανε καὶ ἀνέστη καὶ ἀνέζησεν, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ.

10 Σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; ἢ καὶ σὺ τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου; πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ.

11 Γέγραπται γάρ, Ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος· ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ Θεῷ.

12 Ἄρα οὖν ἕκαστος ἡμῶν περὶ ἑαυτοῦ λόγον δώσει τῷ Θεῷ.

13 Μηκέτι οὖν ἀλλήλους κρίνωμεν· ἀλλὰ τοῦτο κρίνατε μᾶλλον, τὸ μὴ τιθέναι πρόσκομμα τῷ ἀδελφῷ ἢ σκάνδαλον.

tias enim agit Deo: &[b] qui nõ edit, Domino non edit, & gratias agit Deo.

[10] Nullus enim nostrũm [1] sibipsi viuit,& nullus sibipsi moritur.

Nã siue viuimus, Domino viuimus: siue morimur, Domino morimur: siue igitur viuamus, siue moriamur, Domini sumus.

Ad hoc enim Christus & mortu[a] est & resurrexit, & reuixit: vt & mortuis ac viuẽtib[a] dominetur.

[11] Tu verò cur cõdẽnas fratrem tuũ? aut etiã tu cur pro nihilo habes fratrẽ tuum? Omnes enim sisteműr apud tribunal Christi.

Scriptũ est enim, [k] Viuo ego , dicit Domin[a], quoniã mihi ſeſe flectet omne genu,& omnis ligua [l] confitebitur Deo.

Nẽpe ergo vnuſq; ſ̃q nostrũ de ſeipſo rationẽ reddet Deo.

[12] Ne amplius igitur alius de alio iudicemus: [m] ſed hîc potius adhibete iudicium, vt ne offendiculum ponatis fratri, aut ſcandalum.

[b] Cibos immundos.

[10] Non hæredum, inquit, in ipſo cibo, ſed in vſu cibi, vt demum verè poſſit reprehendi qui ſic viuit, vt in Deum nõ reſpiciat. Illi enim & vita & mors noſtra conſecrata eſt, & idcirco mortuus eſt proprièChriſtus nõ autẽ ſimpliciter, vt veſcamur aut non veſcamur hoc vel illo cibo.

[i] Seruũ reſpicit, quod Hebræi dicunt, Benefacis animæ ſuæ.

[11] Cõcluſio relinquendũ eſſe ius ſuũ Domino, ac proinde in rebus quæ prout conſcientia affecta eſt, vel bonæ vel malæ ſunt, nõ eſſe infirmos fratres à firmis deſpicicẽdos, nedum damnandos. Non valeret autẽ æquè hæc cõſequutio in altero mem-

bro, nempe ne infirmi firmos iudicent: quoniã infirmis non eſt perſpectum, eos qui diem non curant, & edunt, Domino non curare, & Domino edere, ſicut firmis notum eſſe poteſt infirmos eos qui diem curant & non veſcuntur, Domino diem curare , & Domino non veſci.

[12] Vbi quid non faciendum ſit concluſit, quid faciendum ſit oſtendit, nempe cauẽdum ne fratrem nondum firmum, præpoſtero vſu libertatis noſtræ prorſus euertamus.

[k] Iuriſiurandi formula, Deo peculiaris, qui vnus verè ſua vi ac poteſtate exiſtat.

[l] Hoc agnoſcet pro Deo.

[m] Obliquè malignoriſtos cenſores perſtringit qui hoc conferunt totum ſuum acumen, vt aliquid carpendum inueniãt in fratrum vita, quum potius omne rationis iudicium huc conferre oporteret, ne ſuo neglectu fratres ſuos vel præcipitent, vel in id quod offendiculum impellant.

13 Occupatio, verum quidem esse, abrogatā esse illam pædagogiam legis beneficio Christi; sis qui hoc norunt, sed nihilominus oportere in huius libertatis vsu considerare quid expediat, vt fratri infirmo consulatur, quum idcirco non amittatur libertas.

n *Spiritu Domini Iesu, vel per Dominum Iesum, quem noui aduentu suo materiam diruisso.*

o *Ad verbū, commune. Vide Matth. 15. 11.*

p *Natura.*

14 A comparatis, Crudelis est animi pluris facere escam, quàm fratris salutē. quod si faciūt, qui cum cuiusquam fratris offendiculo sustinent vesci, & ita ei præbent resiliendi ab Euangelio occasionem.

15 Aliud argumentum, Christi exemplum sequi nos oportet: illo vtrō nedum vt propter escā infirmos perderet, pro iis vitam ipsam profudit.

16 Aliud argumētum

13 Noui, & persuasum habeo per n Dominum Iesum, nihil esse o impurum p per se: sed ei qui existimat aliquid esse impurum, *id* ei impurum *esse*.

Verùm si propter escā frater tuus tristitia afficitur, non iam secundum charitatē ambulas. 14 Ne esca tua illum perdito pro 15 quo Christus mortuus est.

16 Ne vestrum igitur bonū q blasphemator.

17 Nō enim est regnum Dei esca & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium per Spiritum sanctum.

Nam qui r per hæc seruit Christo, gratus est Deo, & probatus hominibus.

18 Nempe igitur quæ ad pacem faciunt, sectemur, & quæ ad mutuam ædificationem.

Ne cibi causa destrue opus Dei. Omnia quidē pura: sed malū est homini qui dit cū offendiculo.

Bonum *est* non vesci carnibus, neque bibere vinum, neque quicquam in quo frater tuus impingit aut offenditur, aut infirmus est.

14 Οἶδα καὶ πέπεισμαι ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, ὅτι οὐδὲν κοινὸν δι' ἑαυτοῦ· εἰ μὴ τῷ λογιζομένῳ τι κοινὸν εἶναι, ἐκείνῳ κοινόν.

15 Εἰ γὰρ διὰ βρῶμα ὁ ἀδελφός σου λυπεῖται, οὐκέτι κατὰ ἀγάπην περιπατεῖς. μὴ τῷ βρώματί σου ἐκεῖνον ἀπόλυε ὑπὲρ οὗ Χριστὸς ἀπέθανε.

16 Μὴ βλασφημείσθω οὖν ὑμῶν τὸ ἀγαθόν.

17 Οὐ γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις, ἀλλὰ δικαιοσύνη, καὶ εἰρήνη, καὶ χαρὰ ἐν πνεύματι ἁγίῳ.

18 Ὁ γὰρ ἐν τούτοις δουλεύων τῷ Χριστῷ, εὐάρεστος τῷ Θεῷ, καὶ δόκιμος τοῖς ἀνθρώποις.

19 Ἄρα οὖν τὰ τῆς εἰρήνης διώκωμεν, καὶ τὰ τῆς οἰκοδομῆς τῆς εἰς ἀλλήλους.

20 Μὴ ἕνεκεν βρώματος κατάλυε τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ. πάντα μὲν καθαρά· ἀλλὰ κακὸν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ διὰ προσκόμματος ἐσθίοντι.

21 Καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα, μηδὲ πιεῖν οἶνον μηδὲ ἐν ᾧ ὁ ἀδελφός σου προσκόπτει, ἢ σκανδαλίζεται, ἢ ἀσθενεῖ.

Scio & confido in Domino Iesu quia nihil commune per ipsum: nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est.

Si enim propter cibum frater tuus contristatur, iam non secundum charitatem ambulas. noli cibi tui illum perdere pro quo Christus mortuus est.

Non ergo blasphemetur bonum nostrū.

Non est enim regnū Dei esca & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium in Spiritu sancto.

Qui enim in hoc seruit Christo, placet Deo, & probatus est hominibus.

Itaque quæ pacis sunt sectemur, & quæ ædificationis sūt inuicem.

Noli propter escā destruere opus Dei. omnia quidem sunt munda: sed malū est homini qui per offendiculum manducat.

Bonum est non manducare carnem, & nō bibere vinum neque in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur.

Quia sic detrahitur de Euangelica libertate, quasi ad quiduis audendum aditum, aperiat.

q *Male audiat.* 17 Ratio generalis, & cæterorum argumentorum fundamentum, Regnum Dei non esse in his rebus externis positum, sed in iustitiæ & pacis studio, & Spiritus consolatione.

r *Qui pacem & iustitiam tam quàm colit per Spiritum sanctum.* 18 Conclusio vniuersalis, vsum istius libertatis, atque adeò totam vitam nostram, ad mutuam ædificationem referri oportere, adeò quidem vt quod per se purum est & licitum, tamen propter offendiculum fratris illicitum censeatur.

Tu fidem habes: penes temetipsum habe corã Deo. Beatus qui non iudicat semetipsũ in eo quod probat.

Qui autem Discernit, si manducauerit, dãnatus est: quia non ex fide, omne autem quod non est ex fide, peccatum est.

22 Σὺ πίστιν ἔχεις· κατὰ σεαυτὸν ἔχε ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. μακάριος ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει.

23 Ὁ δὲ διακρινόμενος ἐὰν φάγῃ, κατακέκριται, ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως· πᾶν δὲ ὃ οὐκ ἐκ πίστεως, ἁμαρτία ἐστίν.

19 [f]Tu fidem habes: apud temetipsũ habe coram Deo. Beatus qui non condemnat seipsum in eo[t] quod approbat.

Qui verò [u] ambigit si ederit, condẽnatus est, quoniam nõ *edit* ex fide: quicquid verò ex fide non est, peccatũ est.

19 Duplicem in his rebus cautionem addit: nam ad firmos spectantem, vt qui certam [v] notitiam huius libertatis adeptus est, thesaurum illum conseruet, quo videlicet prudenter & vtiliter ita

vti dictum est vtraque alteram, quæ infirmos respicit, ne temere solo aliorum exemplo incitati, titubante conscientia quicquam agãt quoniam sine peccato fieri non potest, quod ex Dei verbo nõ persuasi fimus ipsi probari.

[f] *Quid nomine fidei intelligat exposuit supra, versu decimo quarto. nempe, certum esse ac securum in rebus* [t] *differẽtibus. Quod ampletitur.* [u] *Secũ disceptat.*

CAP. XV.

[1] *Fortiores robur suum conferant ad confirmandos infirmos,* [3] *Christi exemplo,* [7] *qui se cõmunicauit,* [8] *non modo Iudæis* [10] *sed etiam Gentibus.* [15] *Scriptionis huius Epistolæ ratio redditur.*

V.

DEbemus autem nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere, & nõ nobis placere.

Vnusquisque vestrũm proximo suo placeat in bonum, ad ædificationem.

Etenim Christus nõ sibi placuit, sed sicut scriptum est, Improperia improperantium tibi, ceciderunt super me.

Quæcunque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt: vt per patientiã & consolationem scripturarum, spẽ habeamus.

Ὀφείλομεν δὲ ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ τὰ ἀδυνήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν, καὶ μὴ ἑαυτοῖς ἀρέσκειν.

2 Ἕκαστος γὰρ ἡμῶν τῷ πλησίον ἀρεσκέτω εἰς τὸ ἀγαθὸν, πρὸς οἰκοδομήν.

3 Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτῷ ἤρεσεν, ἀλλὰ, καθὼς γέγραπται, οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδιζόντων σε, ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ.

4 Ὅσα γὰρ προεγράφη, εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν προεγράφη· ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν γραφῶν, τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν.

N.

DEbemus [1] autem nos qui firmi *sumus*, imbecillitates infirmorum portare, ac [a] non indulgere nobisipsis.

Itaque vnusquisque nostrũm proximo indulgeat, [b] in bonum, *id est* ad *eius* ædificationem.

[2] Etenim Christus non indulsit sibiipsi, sed sicut scriptum est, Conuitia eorum qui conuitiantur tibi, inciderunt in me.

[3] Nam quæ [c] antè scripta sunt, ad nostram doctrinã scripta sunt: vt per patiẽtiam & consolationem [d] Scripturarum, spem habeamus.

1 Iam differit generaliter Apostolus de imbecillis omni modo tolerandis, quatenus tamen eorum bono id fieri poterit.

a *Aliis spretis.*

b *Ipsius boni ac commodi.*

2 Confirmatio ab exemplo Christi, qui nihil nõ pertulit, vt non infirmos modò sed etiam crudelissimos hostes patiẽtia victos ad Patrem adduceret.

3 Occupatio, quæ citãtur ex veterum exẽplis, nobis ad imitandum proponi, vt Patrum exemplo patiẽtia

& ipse mutuò nos toleremus.

c *A Mose & aliis Prophetis.*

d *Doctrina & consolatio tribuuntur Scripturis, quia illis ad docẽdum & cõsolandum, vtitur Deus.*

4 Petendũ à Deo patiẽtiæ exemplũ vt mutuo cõsensu tũ firmi tum infirmi Deo seruientes alii alios ad Dei gloriam adsciscamus, sicut & Christus nos omnes quãtumuis indignos assumpsit.

e *Nos minimè dedignatus vltro asciuit, quos gloriæ Dei faceret participes.*

5 Christi exempli applicatio ad Iudæos, quos quantumuis indignos, tamen propter promissiones cũ patribus eorum sanctas, honore dignatus est, vt etiam ministri officio sit apud eos incredibilicũ patiẽtia deſũctus. Multo minus igitur æquum esse, vt à Gẽtibus propter varia vitia spernãtur, quos tanti fecit Dei Filius.

f *Circumcisum Iudæum: quoniam enim vixit, intro eorum fines sese continuit.*

5 Vt Deum esse veracem confiteatur.

h *Patribus facta.*

4 Deus autem patientiæ & consolationis *autor*, det vobis vt eodem animo inter vos mutuò affecti ficis secundum Christũ Iesum:

Vt cõcorditer vno ore glorificetis Deũ ac Patrẽ Domini nostri Iesu Christi.

Propterea assumite alij alios, sicut & Christus e assumpsit nos in gloriam Dei.

5 *Illud* autem dico, Iesum Christum ministrum fuisse f circuncisionis, g pro Dei veritate, vt confirmaret promissiones h Patrum:

6 Et vt Gentes pro misericordia glorificent Deũ: sicut scriptum est, Propterea confitebor tibi inter Gentes, & nomini tuo psallam.

Et rursum dicit, Gaudete Gentes cũ populo eius.

Et rursum, Laudate Dominum omnes Gentes, & collaudate eum omnes populi.

Et rursum Esaias dicit, Erit radix Iesse, & qui exurgat ad imperandum Gentibus in ipso Gentes sperabunt.

7 Vtinã verò Deus k spei impleat vos l omni gaudio & pace in credendo, vt abundetis in spe & virtute Spiritus sancti.

8 Certus autem sum & ego fratres mei, quòd & ipsi pleni estis bonitate, repleti omni scientia, possitis & alios inuicem commonere.

9 Audacius autem scripsi vobis quibusdam quasi commonens, propter gratiam quæ data est mihi à Deo,

10 Vt sim minister Christi Iesu in Gentibus, sanctificans euangelium Dei, vt fiat oblatio Gentium acceptabilis & sanctificata in Spiritu sancto.

11 Habeo igitur gloriationem in Christo Iesu ad Deum.

12 Non enim audebo aliquid loqui eorum quæ per me non operatus est Christus in obedientiam Gentium verbo & factis,

13 In virtute signorum & prodigiorum, in virtute Spiritus sancti: ita vt ab Hierusalem & per circuitum vsque ad Illyricum repleuerim euangelium Christi.

5 Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως δῴη ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις, κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν·

6 Ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἑνὶ στόματι δοξάζητε τὸν Θεὸν καὶ πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

7 Διὸ προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς προσελάβετο ὑμᾶς εἰς δόξαν Θεοῦ.

8 Λέγω δὲ Ἰησοῦν Χριστὸν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ, εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων·

9 Τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέους δοξάσαι τὸν Θεόν· καθὼς γέγραπται, Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσι, καὶ τῷ ὀνόματί σου ψαλῶ.

10 Καὶ πάλιν λέγει, Εὐφράνθητε ἔθνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.

11 Καὶ πάλιν, Αἰνεῖτε τὸν Κύριον πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐπαινέσατε αὐτὸν πάντες οἱ λαοί.

12 Καὶ πάλιν Ἡσαΐας λέγει, Ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαί, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσιν.

13 Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ἐλπίδος πληρώσαι ὑμᾶς πάσης χαρᾶς καὶ εἰρήνης ἐν τῷ πιστεύειν, εἰς τὸ περισσεύειν ὑμᾶς ἐν τῇ ἐλπίδι, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου.

Deus autem patientiæ & solatij det vobis id ipsum sapere in alterutrũ, secundũ Iesum Christum:

Vt vnanimes vno ore honorificetis Deum & Patrem Domini nostri Iesu Christi.

Propter quod suscipite inuicem: sicut & Christus suscepit nos in honorem Dei.

Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circuncisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones Patrum:

Gentes autem super misericordia honorare Deum: sicut scriptum est, Propterea confitebor tibi in Gentibus Domine, & nomini tuo cantabo.

Et iterũ dicit, Lætamini Gentes cum plebe eius.

Et iterum, Laudate omnes Gentes Dominum: & magnificate eum omnes populi.

Et rursus Esaias ait, Erit radix Iesse & qui exurget regere Gentes, in eo Gentes sperabunt.

Deus autem spei repleat vos omni

quicquid eis præceperat.

12 *In quem speramus.*

l *Perfecte & cumulate.*

ni gaudio & pace in credendo, vt abundetis in spe, in virtute Spiritus sancti.

μας πάσης χαρᾶς καὶ εἰρήνης ἐν τῷ πιστεύειν, εἰς τὸ περισσεύειν ὑμᾶς ἐν τῇ ἐλπίδι, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου.

mni gaudio & pace credendo, vt spe abundetis per virtutē Spiritus sancti.

Certus sum autem fratres mei, & ego ipse de vobis, quoniam & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita vt possitis alterutrum monere.

14 Πέπεισμαι, δὲ ἀδελφοί μου, καὶ αὐτὸς ἐγὼ περὶ ὑμῶν, ὅτι καὶ αὐτοὶ μεστοί ἐστε ἀγαθωσύνης, πεπληρωμένοι πάσης γνώσεως, δυνάμενοι καὶ ἀλλήλους νουθετεῖν.

[8] Persuasum autem habeo & ipse ego de vobis, fratres mei, quòd [m] ipsi per vos pleni sitis bonitate, impleti omni cognitione, & qui possitis etiā vos mutuò monere.

Audacius autē scripsi vobis, fratres, ex parte, tanquam in memoriā vos reducens, propter gratiam quæ data est mihi à Deo,

15 Τολμηρότερον δὲ ἔγραψα ὑμῖν, ἀδελφοὶ, ἀπὸ μέρους, ὡς ἐπαναμιμνήσκων ὑμᾶς διὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν μοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ,

Audacius verò scripsi vobis, fratres, aliqua ex parte veluti commonefaciens vos, propter gratiā quæ data est mihi à Deo,

Vt sim minister Christi Iesu in Gentibus, sanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio Gentium accepta, sanctificata in Spiritu sancto.

16 Εἰς τὸ εἶναί με λειτουργὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ ἔθνη, ἱερουργοῦντα τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, ἵνα γένηται ἡ προσφορὰ τῶν ἐθνῶν εὐπρόσδεκτος ἡγιασμένη ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.

Ad hoc vt sim minister Iesu Christi apud Gentes, operans Euangelio Dei, vt [n] oblatio Gentiū fiat accepta, sanctificata per Spiritum sanctum.

Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad Deum.

17 Ἔχω οὖν καύχησιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τὰ πρὸς Θεόν.

[9] Habeo igitur quod glorier per Christum Iesum, in iis quæ ad Deū *pertinent.*

Non enim audeo aliquid loqui eorū quæ per me non effecit Christus in obedientiam Gentiū verbo & factis.

18 Οὐ γὰρ τολμήσω λαλεῖν τι ὧν οὐ κατειργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ, εἰς ὑπακοὴν ἐθνῶν, λόγῳ καὶ ἔργῳ.

Nō enim sustinuerim quicquam loqui [o] quod non effecerit Christus per me, *adducendis* ad obedientiam Gentibus verbis & factis.

In virtute signorum & prodigiorū, in virtute Spiritus sancti: ita vt ab Ierusalem per circuitum vsque ad Illyricū repleuerim Euangelium Christi.

19 Ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει Πνεύματος Θεοῦ· ὥστε με ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπληρωκέναι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ.

[p] Virtute signorum ac prodigiorū, virtute Spiritus Dei: adeò vt ab Hierusalem & circumiacentibus *regionibus*, vsque ad Illyricum, impleuerim prædicandi Euangelij Christi munus.

8 Peroratio Epistolæ in qua primū se excusat quòd plurib⁹ ad eos scripserit, vt eos commonefaceret potius quàm doceret: idque ex muneris sui necessitate, quòd eum peculiariter Gētibus obliget

m *Vltro & sponte vestra.*

n *Passiuè oblationem Gentium, vocat Gētes ipsas quibus se tanquā sacrificium dicit Dei quasi victimis litare*

9 Magnificè quidem Apostolatum suū ab effectis, asserit, sed ita vt præterquam quòd verè omnia loquitur, totam gloriā Deo vt vnico autori tribuat: nec se se propriè spectet, sed huc potius respiciat, vt eo minus de doctrinæ à se propositæ veritate dubitetur.

o *Ita mihi in omnibus rebus omnibusque modis adfuit Christus, vt etiamsi maximè velim, tamen dicere nō possim, quid per me non effecerit vt Gentes Euangelio obedirent.*

p *Priore loco, virtus declarat vim & efficaciam prodigiorum in animis hominū percellendis: posteriore verò loco, significat Diuinam potestatem illius effectricem.*

Ita porrò ambiens prædicare Euangelium, non vbi nominatus esset Christus, vt ne super alienum fundamentum ædificarem:

Sed sicut scriptum est, Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt: & qui non audierunt, intelligēt.

10 Quapropter etiā impeditus sum sæpe ne venirem ad vos.

Nunc verò quum non amplius habeā locum in his regionibus, desiderium autem habeam veniendi ad vos à multis annis:

Quandocunq; proficiscar in Hispaniam, veniam ad vos. Spero enim fore vt *istac* præteriens, videam vos, & à vobis deducar illuc: si tamen vestra cōsuetudine pri⁹ ex parte expletus fuero.

Nūc autem proficiscor Hierosolymā, q ministrans sanctis.

Placuit autem Macedoniæ & Achaiæ conferre aliquid in pauperes sanctos qui sunt Hierosolymis.

11 Placuit enim, *inquam*, & debitores illorum sunt: nam si spiritualia ipsorum *bona* Gentes participarunt, debēt etiam *ipsæ* in carnalibus eis r ministrare.

Hoc igitur vbi perfecero, & eis

10 Suam in eos egregiā voluntatem, & suarum etiam rerum statum familiariter Romanis perscribit, ita tamen vt ab Apostolicæ doctrinæ scopo ne tantilium quidē aberret. Nihil enim narrat nisi sanctum, & ad suum munus pertinens: & veluti quadam digressiuncula Macedonicam Ecclesiam commēdans, eos ad sanctā æmulationē honestè prouocat

q *Sanctis hoc officii impendens, perferēda ad eos pecunia in ipsorum vsus collecta.*

11 Voluntariè quidē sunt eleemosynæ, sed quas tamen ex charitatis lege debeamus.

r *Vsibus eorum inseruire.*

20 Οὕτω δέ φιλοτιμούμενον εὐαγγελίζεσθαι, οὐχ ὅπου ὠνόμασθη Χριστὸς, ἵνα ἐπ' ἀλλότριον θεμέλιον οἰκοδομῶ·

21 Ἀλλὰ, καθὼς γέγραπται, Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὄψονται· καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασι, συνήσουσι.

22 Διὸ καὶ ἐνεκοπτόμην τὰ πολλὰ τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς.

23 Νυνὶ δὲ μηκέτι τόπον ἔχων ἐν τοῖς κλίμασι τούτοις, ἐπιποθίαν δὲ ἔχων τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν·

24 Ὡς ἐὰν πορεύωμαι εἰς τὴν Σπανίαν, ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς· ἐλπίζω γὰρ διαπορευόμενος θεάσασθαι ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι ἐκεῖ· ἐὰν ὑμῶν πρῶτον ἀπὸ μέρους ἐμπλησθῶ.

25 Νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλὴμ διακονῶν τοῖς ἁγίοις.

26 Εὐδόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινωνίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ.

27 Εὐδόκησαν γὰρ, καὶ ὀφειλέται αὐτῶν εἰσίν. εἰ γὰρ τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἐκοινώνησαν τὰ ἔθνη, ὀφείλουσι καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς.

28 Τοῦτο οὖν ἐπιτελέσας, καὶ σφραγι-

Sic autem prædicaui Euangelium hoc, non vbi nominatus est Christus ne super alienum fundamentum ædificarem:

Sed, sicut scriptum est, Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt: & qui non audierunt, intelligent. Esa. 52. 15

Propter quod & impediebar plurimū venire ad vos. Sup. 2. 1

Nunc verò vlterius locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis iam præcedentibus annis: Sup. 1. 11 1. the. 2. 19

Quum in Hispaniam proficisci cœpero, spero quòd præteriens videam vos, & à vobis deducar illuc: si vobis primū ex parte fruitus fuero.

Nunc igitur proficiscor in Ierusalē ministrare sanctis.

Probauerunt autem Macedonia & Achaia collationem aliquā facere in pauperes sanctos qui sunt in Ierusalem.

Placuit enim eis, & debitores sunt eorum. nam si spiritualium eorum participes facti sunt Gentiles, debent & in carnalibus ministrare illis 1. Co. 9. 11

Hoc igitur quum consummauero, & assi-

σφράγισμος ἀποστολῆς τοῦτον τὸν καρπὸν τοῦτον, ἀπελεύσομαι δι' ὑμῶν εἰς τὴν Σπανίαν.

ασſignauero eis fructum hunc, per vos proficiſcar in Hiſpaniam.

29 Οἶδα δὲ ὅτι ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, ἐν πληρώματι εὐλογίας τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ ἐλεύσομαι.

Scio autem quoniam veniẽs ad vos in abũdantia benedictionis Chriſti veniã.

30 Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος, συναγωνίσασθαί μοι ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Θεόν.

Obſecro ergo vos fratres, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, & per charitatem Spiritus, vt adiuuetis me in orationibus pro me ad Deum:

31 Ἵνα ῥυσθῶ ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ ἵνα ἡ διακονία μου ἡ εἰς Ἰερουσαλὴμ εὐπρόσδεκτος γένηται τοῖς ἁγίοις·

Vt liberer ab infidelibus qui ſunt in Iudæa, & obſequii mei oblatio accepta fiat in Ieruſalem ſanctis:

32 Ἵνα ἐν χαρᾷ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ συναναπαύσωμαι ὑμῖν.

Vt veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei, vt refrigerer vobiſcum.

33 Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Deus autem pacis ſit cum omnibus vobis. Amen.

ſconſignauero[t] hũc fructum, abibo iſtac in Hiſpaniam.

12 Scio verò me, quum veniã ad vos, cum plena benedictione Euangelii Chriſti venturum.

Precor autẽ vos, fratres, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, & [u] per charitatẽ Spiritus, vt mecum certetis veſtris pro me apud Deum precibus.

Vt liberer ab iis qui rebelles ſunt in Iudæa: vtque miniſterium hoc meum erga Hieruſalem, acceptum ſit ſanctis:

Vt cum gaudio veniam ad vos per voluntatem Dei, vnáque vobiſcum refociller.

Deus autem pacis princeps ſit cum omnibus vobis. Amen.

s Apudeo fideliter & quaſi annulo obſignatũ depoſuero.

t Hãc pecuniã in vſus pauperũ collectam: elegãter autem eleemoſyna dicitur, fructus.

12 Pollicetur ſeſe ad eos non venturũ vacuũ, benedictione Dei fretus: ſed precũ officium ab eis poſtulans, oſtendit quare in quibuſdam difficultatibus niti nos maximè oporteat.

u Per mutuam illã cum inuocatione, quæ ſpiritus ſanctus animos noſtros deuincit.

CAP. XVI.

1. Commendat Phœben. 3. ſalutat officioſè complures, 17. admonétque vt ab iis caueant qui diſſidiorum autores ſunt.

V.

Συνίστημι δὲ ὑμῖν Φοίβην τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν, οὖσαν διάκονον τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχρεαῖς·

2 Ἵνα αὐτὴν προσδέξησθε ἐν Κυρίῳ ἀξίως

N.

COmmẽdo[1] autẽ vobis Phœben ſororem noſtram, quæ eſt miniſtra Eccleſia Cenchreenſis:

Vt eam excipiatis [a] in Domino ſicut

1 Abſoluta tota diſputatione, iam ad familiares cõmendationes & ſalutationes deſcẽdit: idque in præcipuum ſcopũ reſpiciens, nẽpe vt norint Romani qui

ſint inter ipſos honore & pretio digni, atque adeò quos ſibi imitãdos debeant proponere: quãobrem etiam ſingulos egregiis aliquibus teſtimoniis exornat. *a Chriſti nomine. illud autem proprium eſt Chriſtianis, cùm aliquid virtutis illarum ſimulachra apud profanos inueniant.*

dignum est sanctis, & adsitis ei quacunque in re *ipsi* vsus fuerit vobis: nã hæc tum multis hospitium præbuit, tum mihi etiam ipsi.

Salutate Priscillam & Aquilam, adiutores meos in Christo Iesu:

(Qui pro anima mea, suam ipsorum ceruicem supposuerunt: quibus non ego solus gratias ago, sed etiam omnes Ecclesiæ Gẽtium:)

Item [b] Ecclesiam quæ in domo eorum est. Salutate Epænetum mihi dilectum, [c] primitias Achaiæ in Christo.

Salutate Mariam, quæ multum laborauit erga nos.

Salutate Andronicum & Iuniam, cognatos meos, & concaptiuos meos, & qui sunt insignes inter Apostolos, qui etiam ante me fuerunt [d] in Christo.

Salutate Ampliã dilectũ mihi in Domino.

Salutate Vrbanũ adiutorem nostrum in Christo, & Stachyn mihi dilectũ.

Salutate Apellẽ, probatum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli *familiaribus*.

Salutate Herodio-

b *Fidelium cœtum. in tam ampla enim ciuitate, distincti fuerũt cœtus.*

c *Qui primus Achaorũ sese Christo cõsecrauit: est autem allusio ad legales ceremonias.*

d *Per fidẽ insiti.*

τῶν ἁγίων, καὶ παραστῆτε αὐτῇ ἐν ᾧ ἂν ὑμῶν χρήζῃ πράγματι· καὶ γὰρ αὕτη προστάτις πολλῶν ἐγενήθη, καὶ αὐτῶν ἐμοῦ.

3 Ασπάσασθε Πρίσκιλλαν καὶ Ακύλαν, τοὺς συνεργούς μου ἐν Χριστῷ Ιησοῦ·

4 (Οἵτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθηκαν· οἷς οὐκ ἐγὼ μόνος εὐχαριστῶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν)

5 Καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίαν· Ασπάσασθε Επαίνετον τὸν ἀγαπητόν μου, ὅς ἐστιν ἀπαρχὴ τῆς Αχαΐας εἰς Χριστόν.

6 Ασπάσασθε Μαριάμ, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν εἰς ἡμᾶς.

7 Ασπάσασθε Ανδρόνικον καὶ Ιουνίαν, τοὺς συγγενεῖς μου καὶ συναιχμαλώτους μου· οἵτινες εἰσὶν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, οἳ καὶ πρὸ ἐμοῦ γεγόνασιν ἐν Χριστῷ.

8 Ασπάσασθε Αμπλίαν τὸν ἀγαπητόν μου ἐν Κυρίῳ.

9 Ασπάσασθε Οὐρβανὸν τὸν συνεργὸν ἡμῶν ἐν Χριστῷ, καὶ Στάχυν τὸν ἀγαπητόν μου.

10 Ασπάσασθε Απελλῆν, τὸν δόκιμον ἐν Χριστῷ. Ασπάσασθε τοὺς ἐκ τῶν Αριστοβούλου.

11 Ασπάσασθε Ηροδίω-

sanctis, & assistatis ei in quocunque negotio vestri indiguerit: etenim ipsa quoque astitit multis & mihi ipsi.

Salutate Priscam & Aquilam adiutores meos in Christo Iesu:

(Qui pro anima mea suas ceruices supposuerunt: quibus nõ solus ego gratias ago, sed & cũctæ Ecclesiæ Gentium:)

Et domesticã Ecclesiam eorum. Salutate Epænetum dilectum mihi, qui est primitiuus Achaiæ in Christo.

Salutate Mariã, quæ multum laborauit in nobis.

Salutate Andronicum & Iuniam cognatos & concaptiuos meos, qui sunt nobiles in Apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo.

Salutate Ampliatum dilectissimum mihi in Domino.

Salutate Vrbanũ adiutorem nostrum in Christo Iesu & Stachyn dilectum meum.

Salutate Apellẽ probum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli.

Salutate Herodio-

nem cognatum meũ. Salutate eos qui sũt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino.

Salutate Tryphænã & Tryphosam, quæ laborant in Domino. Salutate Persidem charissimam, quæ multum laborauit in Domino.

Salutate Rufum electum in Domino, & matrem eius & meam.

Salutate Asyncritum, Phlegõtem, Herman, Patrobã, Hermẽ & qui cum eis sunt, fratres.

Salutate Philologum & Iuliam, Nereum & sororem eius & Olympiadem, & omnes qui cum eis sunt sanctos.

Salutate inuicem in osculo sancto. Salutãt vos omnes Ecclesiæ Christi.

Rogo autem vos fratres, vt obseruetis eos qui dissensiones & offendicucula præter doctrinam, quam vos didicistis, faciunt: & declinate ab illis.

Huiuscemodi enim Christo Domino nostro non seruiũt, sed suo ventri: & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium.

να τὸν συγγενῆ μου. Ασπάσασθε τοὺς ἐκ τῶν Ναρκίσσου, τοὺς ὄντας ἐν Κυρίῳ.

12 Ασπάσασθε Τρύφαιναν καὶ Τρυφῶσαν, τὰς κοπιώσας ἐν Κυρίῳ. Ασπάσασθε Περσίδα τὴν ἀγαπητὴν, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν ἐν Κυρίῳ.

13 Ασπάσασθε Ροῦφον τὸν ἐκλεκτὸν ἐν Κυρίῳ, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ ἐμοῦ.

41 Ασπάσασθε Ασύγκριτον, Φλέγοντα, Ερμᾶν, Πατρόβαν, Ερμῆν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς ἀδελφούς.

15 Ασπάσασθε Φιλόλογον καὶ Ιουλίαν, Νηρέα καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, καὶ Ολυμπᾶν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς πάντας ἁγίους.

16 Ασπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ. Ασπάζονται ὑμᾶς αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Χριστοῦ.

17 Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, σκοπεῖν τοὺς τὰς διχοστασίας καὶ τὰ σκάνδαλα παρὰ τὴν διδαχὴν ἣν ὑμεῖς ἐμάθετε ποιοῦντας· καὶ ἐκκλίνατε ἀπ' αὐτῶν.

18 Οἱ γὰρ τοιοῦτοι τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ιησοῦ Χριστῷ οὐ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ· καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων.

nem cognatum meũ. Salutate eos qui *sunt* ex Narcissi *familiaribus*, eos *inquam* qui *sunt* in Domino.

Salutate Tryphęnã & Tryphosam, quæ laborant in Domino. Salutate Persida dilectam, quæ multum laborauit in Domino.

Salutate Rufum selectum in Domino, & matrem eius ac meam.

Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobã, Mercurium, & qui cum eis sunt fratres.

Salutate Philologum & Iuliam, Nereum & sororem eius, & Olympam, & qui cum eis sunt, omnes sanctos.

[1]Salutate alij alios [e]osculo sancto. Salutant vos Ecclesiæ Christi.

[2]Precor autẽ vos, fratres, [f] vt speculemini dissidiorum & scandalorũ autores, præter doctrinam quam vos didicistis: & declinetis ab eis.

Nam qui eiusmodi *sunt*, Domino nostro Iesu Christo nõ seruiunt, sed suo ventri: & per [g] blandiloquentiam & assentationem corda *hominum* minimè malorum seducunt.

e *Sanctum vocat osculum, quod ab animo proficiscitur sanctæ illius charitatis pleno: hoc autem referendũ est ad illius tẽporis morem.*

2 Sicuti nominatim eos describens qui commendatione digni erant, satis expressit quos audire ac sequi deberent: ita nũc falsos fratres eis depingit à quibus sibi caueant, non tamen nominatim, quoniã necessarium id non erat.

f *Attẽtè & diligẽter, quæ si hostes è specula obseruetis.*

g *Vtitur nomine* Chrestologias, *quæ pollicitationẽ quæ reipsa nihil præstet significat, quam cũ audis, dicas pollicentẽm agis de tuis rebus quàm de propriis solicitum.*

3 Simplicitas condiēda est prudētia.

h *Cognitione veritatis & prudentia instructos, vt bona amplecti, mala vitare, fraudes & laqueos pseudoprophetarū effugere, illis tuto aperte obsistere possitis. hic autē locus aperte refellit fidē implicitā Sophistarum.*

4 Pugnandū est certa ſpe victoriæ.

5 Adscribit salutationes, partim ad mutuā foueā dam coniunctionē, partim vt totidē veluti ſub ſcriptoribus confirmata hæc epiſtola, pl⁹ apud Romanos pōderis habeat.

Iz *Qui dictante Paulo excepi.*

6 Iam tertiò eis valedicens, id eis precatur à quo pēdet totius ſuperioris doctrinæ efficacia.

7 Magnifica gratiarum actione, prædicat Dei potentiā & ſapientiā, quæ potiſſimūm in Euangelio eluceant, facta etiā mentione vocationis Gētiū, vt Romanos in ſpe huius ſalutis confirmet.

l *Arcani, id eſt, reuelationis Gentium.*

m *Aliis omnibus ætatib⁹.*

n *Oblati & quammuis gētili cognitioni exhibitum.*

3 Veſtra enim obedientia ad omnes peruenit. Gaudeo igitur quòd ad vos attinet: ſed volo vos b ſapientes quidem eſſe in rebus bonis, i innocentes verò in malis.

4 Porrò Deus pacis princeps conteret ſatanam ſub pedes veſtros citò. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti ſit vobiſcū. Amen.

5 Salutant vos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iaſon, & Soſipater, cognati mei.

Saluto vos in Domino, ego Tertius, k qui deſcripſi epiſtolam.

Salutat vos Gaius hoſpes meus & eccleſiæ totius. Salutat vos Eraſtus procurator vrbis, & Quartus frater.

6 Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti, ſit cum omnibus vobis. Amen.

7 Ei verò qui poteſt vos ſtabilire, ſecundùm Euangeliū meum & præconiū Ieſu Chriſti, ex reuelatione l myſterii quod m à temporibus æternis tacitū fuit:

Nunc verò factū eſt manifeſtum, & per Scripturas propheticas, eximperio æterni Dei ab obedientiam fidei, omnibus Gentibus n declaratum:

19 Ἡ γὰρ ὑμῶν ὑπακοὴ εἰς πάντας ἀφίκετο. Χαίρω οὖν τὸ ἐφ' ὑμῖν· θέλω δὲ ὑμᾶς σοφοὺς μὲν εἶ εἰς τἀγαθόν, ἀκεραίους δὲ εἰς τὸ κακόν.

20 Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης συντρίψει τὸν σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ὑμῶν ἐν τάχει. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ ὑμῶν. Ἀμήν.

21 Ἀσπάζονται ὑμᾶς Τιμόθεος ὁ συνεργός μου καὶ Λούκιος καὶ Ἰάσων καὶ Σωσίπατρος, οἱ συγγενεῖς μου.

22 Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἐγὼ Τέρτιος ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν, ἐν Κυρίῳ.

23 Ἀσπάζεται ὑμᾶς Γάϊος ὁ ξένος μου καὶ τῆς ἐκκλησίας ὅλης. Ἀσπάζεται ὑμᾶς Ἔραστος ὁ οἰκονόμος τῆς πόλεως, καὶ Κούαρτος ὁ ἀδελφός.

24 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

25 Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου·

26 Φανερωθέντος δὲ νῦν διά τε γραφῶν προφητικῶν, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, εἰς ὑπακοὴν πίστεως, εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντος·

Veſtra enim obedientia in omnem locum diuulgata eſt. Gaudeo igitur in vobis: ſed volo vos ſapientes eſſe in bonis & ſimplices in malo.

Deus autem pacis conteret ſatanam ſub pedibus veſtris velociter. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum.

Salutat vos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iaſon, & Soſipater, cognati mei. Act. 16. 1 Philip. 2. 19

Saluto vos ego Tertius, qui ſcripſi epiſtolam, in Domino.

Salutat vos Gaius hoſpes meus & vniuerſæ Eccleſiæ. Salutat vos Eraſtus arcarius ciuitatis, & Quartus frater.

Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.

Ei autem qui potens eſt vos confirmare iuxta Euangelium meum & prædicationem Ieſu Chriſti, ſecundùm reuelationē myſterii temporibus æternis taciti: Ephe. 3. 20 Ephes. 3. 9 coloſſ. 1. 26 1. tim. 1. 7 tit. 1. 2

Quod nunc patefactum eſt per Scripturas Prophetarum ſecundùm præceptum æterni Dei, ab obeditionem fidei, in cunctis Gentibus cogniti:

Soli

Soli sapiẽti Deo, per Iesum Christũ: cui gloria in secula seculorum. Amen.

27 Μόνῳ σοφῷ Θεῷ, διὰ Ιησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· Αμήν.

Soli, *inquam*, sapienti Deo, gloria per Iesum Christum in secula. Amen.

Scripta fuit à Corintho, per Phœben ministrã Cẽchreensis Ecclesiæ.

Πρὸς Ρωμαίους ἐγράφη ἀπὸ Κορίνθου, διὰ Φοίβης τῆς διακόνου τῆς ἐν Κεγχρεαῖς ἐκκλησίας.

Ad Romanos scripta fuit Corintho, per Phœbẽ ministram Cenchreensis Ecclesiæ.

ΠΑΥ'ΛΟΥ ΤΟΥ̃ Α'ΠΟΣΤΟ'ΛΟΥ Η' ΠΡΟ'Σ ΚΟΡΙΝΘΙ'ΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ' ΠΡΩ'ΤΗ.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS PRIOR.

CAP. I.

1. *Post gratulationem, quæ vim habet exhortandi,* 12. *taxat dissidia Corinthiorum, eósque à fastu ad humilitatem reuocat.* 20. *Nam euertens omnem mundi sapientiam,* 25.26. *solam crucis prædicationem erigit.*

V.

PAVLVS *vocatus Apostol⁹ Iesu Christi, per volũtatẽ Dei: & Sosthenes frater,*

ΠΑΥΛΟΣ κλητὸς ἀπόστολος Ιησοῦ Χριστοῦ, διὰ θελήματος Θεοῦ· καὶ Σωσθένης ὁ ἀδελφὸς,

Act.15.9 1.thes.4.7 Rom.1.7 ephes.1.1 coloss.1.22 2.tim.1.9 tit.2.11

Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi sanctificatis in Christo Iesu, vocatis sanctis,

2 Τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ, ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ιησοῦ, κλητοῖς ἁγίοις,

N.

[1]PAVLVS vocatione[2] Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei: [3] & Sosthenes frater,

[4]Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi,[5] sanctificatis[a] in Christo Iesu, [b] vocatis sanctis,

1 Inscriptio epistolæ, in qua præcipuè captat Corinthiorum gratiam, ita tamẽ vt se Dei seruum esse, non hominũ vbique meminerit.

2 Si Apostolus, ergo audiendus, etiãsi acrius interdum eos obiurgarit, quum suam causam nõ agat, sed Christi mandata perferat. 3 Sosthenem adiungit, vt duobus testibus sanciatur hæc doctrina. 4 Ecclesia Dei est etiam quæ magnis vitiis laborat, modo admonentibus pareat. 5 Vera definitio Ecclesiæ Catholicæ, quæ vna est.

a *Nos sanctificat Pater. i. à reliqua colluuie nos separat, donando nos Filio suo, vt ipse sit in nobis & nos in illo.*

b *Quos Deus pro gratuita sua beneuolentia sibi segregauit, vel quos Deus ad sanctitatẽ vocauit: illa expositio fontem sanctificationis, hæc finem ostendit.*

cum omnibus qui [c]inuocant nomẽ Domini nostri IesuChristi, in quouis loco, Domini, *inquam*, tũ ipsorum tum nostri.

[6]Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

[7]Gratias ago Deo meo semper de vobis, ob gratiam Dei quæ data est vobis in Christo Iesu:

Quòd [d] omnibus in ipso ditati sitis, [8][e]omni loquendi facultate, omníque notitia:

[9]Prout testimoniũ Christi [f]cõfirmatum fuit in vobis.

Adeò vt nullo dono deficiamini, [10][g]expectãtes [h]dum reueletur Dominus noster Iesus Christus:

[11]Qui Deus etiam confirmabit vos vsque ad finẽ[i]inculpatos, in diem Domini nostri Iesu Christi:

[k]Fidelis Deus, per quem vocati estis in communionem Filij ipsius Iesu Christi Domini nostri.

c Propriè inuocare is dicitur, qui cum clamore, Dei subsidium petit in periculo constitutus, per Synecdochen autem pro toto Dei cultu sumitur. Itaque inuocare nomẽ Christi, est Christum pro vero Deo agnoscere.

6 Fundamentum & vita ipsius Ecclesiæ Christus à Patre datus.

7 Damnaturus multa vitia, incipit à vera virtutum prædicatione, ne odio aut maleuolentia impulsus postea videatur ad obiurgatiões descendere: ita tamen vt omnia ad Deum authorem referat, ídque in Christo, quo magis pudeat Corinthios sacra Dei dona profanare.

d *In omni re seu negotio.*

8 Attingit illud nominatim quo præcipuè abutebantur.

e *Quum quãdiu hic versamur, ex parte cognoscamus, & ex parte prophetemus. hæc vniuersalis nota restringenda est ad præsentem fidelium conditionem: cæterùm* lógon *vocat non inanem loquentiam, sed sanctæ facundiæ donum, quo abutebantur Corinthii.*

9 Verum istorum donorum vsum in eo positum ostendit, vt ita illustretur Christi in ipsis potentia, vt postea magis liqueat, quàm turpiter ad gloriam & ambitionem illis abutantur.

f *Donis illis egregiis Spiritus.* 10 Obiter inquit causam non esse cur sibi tantopere de receptis donis placeant, quum hæc nihil sint præ iis quæ sunt expectanda. g *Dum expectatis.*

συὺ πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ, ἐν παντὶ τόπῳ, αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν.

3 Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ιησοῦ Χριστοῦ.

4 Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ιησοῦ·

5 Οτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ, ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει·

9 Καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν.

7 Ὥστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ·

8 Ὃς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ·

9 Πιστὸς ὁ Θεὸς, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ιησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

cũ omnibus qui inuocant nomen Domini nostri IesuChristi, in omni loco, ipsorum & nostri.

Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei quæ data est vobis in Christo Iesu:

Quòd in omnibus diuites facti estis in illo, in omni verbo & in omni scientia:

(Sicut testimoniũ Christi confirmatum est in vobis,)

Ita vt nihil vobis desit in vlla gratia expectantibus reuelationem Domini nostri Iesu Christi:

Qui & confirmabit vos vsque in finem sine crimine, in die aduentus Domini nostri Iesu Christi:

Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem filij eius Iesu Christi Domini nostri.

h *Loquitur de altero Christi aduentu* 11 Testatur se bene etiam in posterum de ipsis sperare, vt eo patientius ferant se postea reprehendi: simul tamen ostendit, Dei vnius opus esse, tum initium, tum etiam cõplementũ nostræ salutis.

i *Vt sitis inculpati. Inculpatos autem vocat non quos nunquam quisquam culparit, sed quos nemo possit meritò culpare, id est, eos qui sunt in Christo Iesu, in quibus nulla est condemnatio. Vide Luc. 16.*

k *Verax & constans, nos nõ tantùm vocans, sed etiam nos ornans dono perseuerantia.*

Obse-

Obsecro autẽ vos, fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi, vt idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata, sitis autẽ perfecti eadem mẽte, & eadem sententia.

Significatum est enim mihi de vobis, fratres mei, ab ijs qui sunt Chloes, quia contentiones sunt inter vos.

Hoc autem dico, quòd vnusquisque vestrùm dicit, Ego quidem sum Pauli: ego autem Apollo: ego verò Cephæ: ego autem Christi.

Diuisus est Christus? numquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis?

Gratias ago Deo quòd neminẽ vestrũ baptizaui, nisi Crispum & Gaium:

Nequis dicat quòd in nomine meo baptizati estis.

Baptizaui autem & Stephanæ domũ: cæterùm nescio si quem alium baptizauerim.

10 Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ᾖ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἦτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοὶ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ.

11 Ἐδηλώθη γάρ μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν Χλόης, ὅτι ἔριδες ἐν ὑμῖν εἰσι.

12 Λέγω δὲ τοῦτο ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει, Ἐγὼ μέν εἰμι Παύλου· ἐγὼ δὲ, Ἀπολλῶ· ἐγὼ δὲ, Κηφᾶ· ἐγὼ δὲ, Χριστοῦ.

13 Μεμέρισται ὁ Χριστός; μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν; ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε;

14 Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ ὅτι οὐδένα ὑμῶν ἐβάπτισα, εἰ μὴ Κρίσπον καὶ Γάϊον.

15 Ἵνα μή τις εἴπῃ ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα.

16 Ἐβάπτισα δὲ καὶ τὸν Στεφανᾶ οἶκον· λοιπὸν οὐκ οἶδα εἴ τινα ἄλλον ἐβάπτισα.

12 Precor autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi, 13 vt idẽ loquamini omnes, & non sint inter vos dissidia, sed sitis coagmentati eadẽ mẽte & sententia.

14 Declaratum est enim mihi de vobis, fratres mei, à domesticis Chloes, quòd lites sint inter vos.

m Hoc autem dico, singulos vestrùm dicere, Ego quidem sum Pauli: ego verò Apollo: ego verò Cephæ: ego verò Christi.

15 Num dispertitus est Christus? 16 num Paulus crucifixus est pro vobis? 17 aut in nomen Pauli baptizati fuistis?

18 Gratias ago Deo meo quòd neminem vestrùm baptizauerim, nisi Crispum & Gaium:

Vt nequis dicat me in meum nomen baptizasse.

Baptizaui autem etiam Stephanæ familiã: cæterùm haud scio num quẽ alium baptizauerim.

12 Absoluta præfatione ad rẽ ipsam accedit, ab obtestatione grauissima incipiens, quasi Christũ ipsũ non Paulum loquentem sint audituri.

13 Prima pars huius epistolæ cuius scopus est, ad mutuam concordiã Corinthios, sublatis omnibus discordiarũ causis, reuocare. Prima igitur hæc pars est de tollendis, schismatibus. Est autẽ schisma quum qui in doctrina alio quin consentiunt, tamen sese ab aliis seiungunt.

1 *Compacti, vt totum quippiã, quod suis omnibus partibus apte inter se cohærentibus componatur.*

14 Incipit obiurgationẽ ab occupatione, quoniam ex testib⁹ idoneis intellexerit inter eos esse multas factiones. Simul autem aperit dissidiorum causam, quòd alii ab aliis do

ctoribus penderent, nonnulli verò etiam sibi ita essent addicti, vt omnes doctores negligerent, solius Christi sese discipulos, exclusis doctoribus, vocantes. m *Quòd vobis dictum volo, illud est.*

15 Prima ratio cur vitanda sint schismata, quoniã sic videtur diuidi ac planè lacerari Christus, vt qui quum vnus sit, non possit esse duorum separatorum ac dissidentiũ corporũ caput.

16 Altera ratio est, quòd nõ sine sacrilegii scelere recipiẽdæ ab hominib⁹, vt à Christo, quod quidem faciũt qui quicquid aliquis dixerit, propter personam probant: sicut isti qui idem Euangelium ex vnius ore acceptum probabãt: ex alterius autem ore fastidiebant: adeo quidẽ vt factiones istæ ex doctorũ nominibus appellarentur. Substituit autẽ suum ipsius nomen Paulus, non tantùm ne quenquã grauet, sed etiã vt ostendat se causam suam non agere. 17 Tertia ratio à bapti smi formula & fine desumpta, qua nomen damus Christo inuocato cum Patre & Spiritu sancto. Itaque etiã siquis à doctrina Christi non deficiat, tamen à certis doctoribus pendeat cum aliorum contemptu, sit Christi desertor: quoniã si Christum vnum magistrum haberet, cum per quosuis docentem audiret. 18 Profitetur se eo liberius de his rebus agere, quòd Dei prouidẽtia factũ sit, vt sit extra omnẽ suspitionẽ, quasi discipulos alijs ereptos velit sibi vindicare. Ex quo intelligere licet, non tantùm discipulos, sed etiam multo magis doctores ipsos hic reprehẽdi, qui suos greges sibi separatim rogebant.

19 Occupatio, se non fuisse apud illos baptizandis multis intentū: minimè id tamen baptismi contemptu, sed quoniam in doctrina tradenda præciuè occupatus, auditores assentientes committebat aliis quorū illi copia erat, baptizandos. Ita verò satis ostendebat quàm esset ab omni ambitione alienus, quum è contrario si quos reprehendit, quasi sibi nō Christo discipulos congregarent, de quàm plurimis à se baptizandis, ambitiosè laborarent.

20 Iam se conuertit ad doctores ipsos sibi in

19 Non enim misit me Christus vt baptizarem, sed vt euangelizarē:[20] non *tamen* cum[n] dicendi peritia,[21] ne inanis reddatur crux Christi.

• Nam sermo ille de cruce, iis quidem qui pereunt, stultitia est: nobis autem qui seruamur, [p] potentia Dei est.

22 Scriptum est enim, Abolebo sapientiam sapientum, & intelligentiam intelligentium tollam è medio.

Vbi sapiens? vbi [q]Scriba? vbi [r] conquisitor seculi istius? nónne infatuauit Deus sapientiam mūdi huius?

23 Nam postquā [s] in Dei sapientia [t] mun

17 Οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι· οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ.

18 Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστί, τοῖς δὲ σῳζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστι.

19 Γέγραπται γάρ, Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω.

20 Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεύς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου;

21 Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω

Non enim me Christus baptizare, sed euangelizare: non in sapientia verbi, vt Infr. 2. 5 *non euacuetur crux Christi.*

Verbum enim crucis, pereuntibus quidem stultitia est: iis autem qui salui fiūt, idest nobis, Dei virtus est.

Scriptum est enim, Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentiū reprobabo.

Vbi sapiens? vbi scriba? vbi conquisitor huius seculi? Nónne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi?

Nam quia in Dei sapientia non cogno-

splendida & ambitiosa facundia placentes, quò plures discipulos allicerent. Illis igitur non dissimulat se fuisse dissimilem, suum exemplum Apostolica grauitate opponens peruersis illorum iudiciis. Est ergo alter hic locus huius Epistolæ, de pia simplicitate in doeendo Euangelio, tum in sententiis tum in verbis obseruanda.

n *Oratoria facultate hanc autem à se non modò vt non necessariam remouet, sed etiam vt Apostolica facultati omnino prorsus contrariam: suam tamen habuit Paulus dicendi facultatem, sed eam diuinam, non humanam, & à fucatis illis coloribus puram.*

21 Ratio cur illa verborum pompa, & orationis pigmentis non sit vsus, nempe quòd Deus ea demum ratione voluerit mundum sibi subiicere, ex qua intelligerent homines quantumuis stupidi, opus hoc peragi à Deo ipso absque humano artificio. Itaque sicut proponitur in Euangelio salus per crucem Christi, qua nihil est neque contemptibilius, neque à vita remotius, ita etiam ipsam crucis prædicandæ rationem voluit Deus prorsus quàm diuersissimam esse ab iis quibus solent homines ab hominibus ad aliquid audiendum & credendum allici: ideóque quadā sapientissimæ stultitiæ specie voluit de mundana illa stultissima sapientia triumphare, sicut se facturum per Esaiam prædixerat. Hinc autem colligendum est, tum doctores illos ambitiosa eloquentia turgidos, tum etiam illorum admiratores, quàm longissimè à scopo suæ vocationis aberrasse.

o *Sermo de crucifixo, vel genus orationis quo vtimur.*

p *Illud ita quo mirificam vim in suis seruandis electis declarat, qua quidem ita non emineret, si ab aliquo humano præsidio penderet. Si bi enim homo tribueret, quod vnius crucis proprium est.*

22 Non modò probat Apostolus nouū hoc non debere videri: quum fuerit tantò ante tempore prædictum, sed etiam declarat Deum sic solere arrogantiam mundi punire, qui sibi placeat in sua sapientia: ac proinde inane esse atque adeò euanidum, & à Deo tanquam inutile reiici, quod vnum isti tantopere curabant.

q *Vbi es, ô literate, & terendis libris exercitate?*

r *Otu qui in huius mundi arcanis perscrutandis & acutissimis quibusque quæstionibus explicandis omnē ætatem consumis, insultat autem hominibus huius seculi, quorum ne vnus est qui hoc arcanum sufficiat potuerit.*

23 Ostendit dignam fuisse hominum arrogantiam, quam Dominus ita traduceret, vt qui in sapientiæ mundi clarissimo speculo (i. mundi opificio) noluerint Deum contemplari sicut par erat.

s *In hac mundi fabrica, in qua singularis illa sapientia Dei insculpta est, & omnium oculis exposita.*

t *Omnes homines nō regenerati, sed cuiusmodi sunt quum in hanc lucem prodeunt.*

uit mun-

uit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credẽtes.

Quoniam & Iudæi signa petunt, & Græci sapiẽtiã quærunt:

Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalũ, Gentibus autem stultitiam:

Ipsis autem vocatis, Iudæis atque Græcis, Christum Dei virtutem & Dei sapientiam.

Quia quod stultũ est Dei, sapientius est hominibus: & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.

Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundùm carnem, nõ multi potentes, non multi nobiles.

Sed quæ stulta sunt mundi, eligit Deus vt confundat sapientes & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia:

Et ignobilia mun

ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεὸν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας.

22 Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι, καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν·

23 Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρίαν·

24 Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν καὶ Θεοῦ σοφίαν.

25 Ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστί· καὶ τὸ ἀθενὲς τοῦ Θεοῦ, ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστί·

26 Βλέπετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν ἀδελφοὶ, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοὶ, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς.

27 Ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς ἵνα τοὺς σοφοὺς καταισχύνῃ, καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς ἵνα καταισχύνῃ τὰ ἰσχυρά·

28 Καὶ τὰ ἀγενὴ τοῦ

dus non cognouit Deum ex *eius* sapiẽtia, [24] placuit Deo per [u] stultam prædicationẽ seruare credentes.

[25] Quandoquidem & Iudæi signum petunt, & Græci sapiẽtiam quærunt:

Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem offendiculum, Græcis verò stultitiam.

Ipsis autem vocatis, tum Iudæis tum Græcis Christũ Dei potentiam ac Dei sapientiam.

Nam stultitia Dei sapientior est quàm homines: & infirmitas Dei validior est quàm homines.

[26] Videtis enim [x] vocationẽ vestram, fratres, vos *videlicet* non esse multos sapientes [y] secundùm carnem, non multos potentes, non multos nobiles.

Verùm quæ stulta *sunt* in mundo elegit Deus vt pudefaciat sapientes: & quæ *sunt* infirma in mundo elegit Deus vt pudefaciat robusta:

Et quæ ignobilia

24 Mira Dei bonitas, sic mundi arrogantiam puniẽtis, vt eius saluti nihilominus consulat, docẽs videlicet homines stultescere, vt Deo sapiant.

u *Sic vocat crucis prædicationem ex aduersariorũ hypothesi, interim aduersarios grauissimè reprehendens, qui malint Deo talia affingere, quàm suam & agnoscere & deprecari stultitiã.*

25 Explicatio eiusquod dixerat prædicationẽ Euangelii stultã esse. Stulta est, inquit, hominib⁹ quos De⁹ noua luce non donauit. i. omnib⁹ in sese consideratis. Iudæi enim requirunt miracula, & Græci argumenta quæ ratione sua possint comprehendere: ideóque Euãgelio nõ modò nõ credunt, sed etiã illud irridẽt. Nihilomin⁹ tamẽ in ista stulta prædicatione inest summa Dei virtus ac samul autem Apostolus hoc modo fastum eorum deiicit. Neque enim eos Deus prætulerat nobilibus & sapientibus illis vt superbirent, sed vt in Domino gloriari vel inuiti cogerentur, ex cuius misericordia, & sapientiam istam & omnia ad salutem necessaria, ipsi omnium etiam abiectissimi essent in Christo adepti.

pientia, sed quam soli vocati percipiant: Deo manifestè demonstrante, sese tum quoque quum illum planè stultum esse insani homines iudicant, ipsis esse longè sapientiorem: & quum infirmissima quædam adhibet, omne eorum robur superare, sicut in Euangelicæ prædicationis fructu apparuit.

26 Confirmatio ex iis ipsis petita quæ Cerinthi euenerant, vbi Ecclesia ex ignobilibus & plebeiis magna ex parte constabat: vt Græciæ philosophos ad pudorem adigi necesse esset, quum viderent se sua sapientia & eloquentia nihil prorsus agere præ Apostolis, quos tamen idiotas & indoctos vocabant, Si-

x *Quam rationem sit sequutus Dominus in vobis vocandis.*

y *Eo sapientiæ genere quod vnum hominibus probatur: qui quum carnales sint, spiritualem sapientiam non nouunt.*

sunt in mũdo, & pro nihilo habita, elegit Deus, & [z] ea quæ nõ sunt, vt ea quæ sunt [a] aboleat:

Vt ne glorietur vlla [b] caro corã eo.

[c] Sed ex ipso vos estis in Christo Iesu, [27] qui factus est nobis sapientia à Deo, iustitiáque & sanctificatio, & redemptio:

Vt, sicut scriptum est, [d] Qui gloriatur, in Domino glorietur.

κόσμου καὶ τὰ ἐξουθενημένα ἐξελέξατο ὁ Θεὸς, καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ·

29 Ὅπως μὴ καυχήσηται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ.

30 Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις·

31 Ἵνα, καθὼς γέγραπται, Ὁ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχάσθω.

dii & contemptibilia elegit Deus, & ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt destrueret:

Vt nõ glorietur omnis caro in conspectu eius.

Ex ipso autẽ vos estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapiẽtia à Deo, & iustitia & sanctificatio & redemptio:

Vt quemadmodũ scriptum est, Qui gloriatur, in Domino glorietur. Iere. 9. 23.

z *Quæ penè nulla sunt hominum iudicio.*

a *Vana et inutilia atque adeò nihili esse ostendat. Vide Ro. 3. 31.*

b *Caro vt aliàs, sæpe pro homine significanter autem vtitur carnis nomine, vt infirmam & miserabilem hominis cõditionem Dei maiestati opponat.*

c *Quos dicere at, eos supra omnes mortales euehit, ita tamen vt eorum omnem dignitatẽ ostẽdat extra ipsos, id est, in Christo residere, idque ex Deo.*

27 Euangelium minimè omnium esse contemnendum docet, quum res omnium maximas cõtineat, veram nimirum sapientiam, veram iustitiæ consequendæ rationem, veram sanctæ & honestæ vitæ viam, veram denique ab omnibus miseriis & calamitatibus liberationem.

d *Deo omnia tribuat cum gratiarum actione. hoc autem loco refellitur liberum arbitrium, quale somniant Sophistæ.*

CAP. II.

1. *Prædicationem suam in exemplum adducit,* 4. *humanitus quidem abiectã,* 7. 13. *spirituali tamen virtute insignem.* 14. *Tandem concludit carnis iudicio non posse æstimari.*

N.

E [1] Go igitur quũ venirem ad vos, fratres, non veni cũ eminentia facundiæ aut sapientiæ, annuntians vobis [a] testimonium Dei.

Non enim [b] decreueram quicquam scire inter vos, nisi Iesum Christũ, eúmque crucifixum.

Et fui ego cũ [c] infirmitate & timore ac tremore multo apud vos.

Neq; oratio mea & prædicatio mea ver-

Κἀγὼ ἐλθὼν πρὸς ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, ἦλθον οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου ἢ σοφίας, καταγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ.

2 Οὐ γὰρ ἔκρινα τοῦ εἰδέναι τι ἐν ὑμῖν εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον.

3 Καὶ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς.

4 Καὶ ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ

V.

Et ego quum venissem ad vos, fratres, veni non per sublimitatem sermonis aut sapiẽtiæ, annuntians vobis testimoniũ Christi. Sup. 1. 17

Non enim iudicaui me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum.

Et ego in infirmitate & timore & tremore multo fui apud vos. Act. 18. 1

Et sermo meus & prædicatio mea Sup. 1. 17 2. pet. 1. 16

1 Redit ad vers. 17. superioris capitis, i. ad sui ipsius exemplũ, cõcedens se neque grandiloquentia, neque humane sapientiæ argumentis apud eos vsũ esse, imò verò maxima cũ simplicitate sermonis, abiectũ, & humilem secundũ carnem, vnum Christũ, crucifixum apud eos nosse & prædicasse.

a *Euangeliũ.*

b *Non decreueram profiteri inter vos aliã cognitionem quàm Christi & quidem crucifixi.*

c *Infirmitatem opponit eminentiæ sermonis, ideo coniungit timorem ac tremorẽ vera modestiæ comites, non illos quibus perterrefiat conscientia, sed qui varietati & arrogantiæ opponuntur.*

non in persuasibilibus humanæ sapiẽtiæ verbis, sed in ostensione Spiritus & virtutis.

Vt fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei.

Sapientiam autẽ loquimur inter perfectos: sapientiam verò non huius seculi, neque principum huius seculi qui destruuntur:

Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscõdita est, quam prædestinauit Deus antẽ secula in gloriam nostram.

Quam nemo principum huius seculi cognouit. si enim cognouissent, nunquã Dominũ gloriæ crucifixissent.

Esa.64.4

Sed sicut Scriptũ est, Quod oculus nõ vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit quæ præparauit Deus iis qui diligunt illum.

ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως.

5 Ἵνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ.

6 Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις· σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουμένων·

7 Ἀλλὰ λαλοῦμεν σοφίαν Θεοῦ ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν προώρισεν ὁ Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν·

8 Ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν· εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν.

9 Ἀλλὰ καθὼς γέγραπται, Ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.

sata est in persuasoriis humanæ sapientiæ verbis, [2] sed in [d] demonstratione spiritualis potentiæ.

[3] Ne fides vestra cõsistat in sapientia hominum, sed in potentia Dei.

[4] Sapientiam verò loquimur inter [e] perfectos: sapientiam autem non seculi huius neque [f] principum seculi huius qui abolentur:

[5] Sed loquimur sapientiam Dei, *latentem* [g] in mysterio, *id est* occultam illam, [6] quam præfinierat Deus ante secula, in gloriam nostram:

[7] Quã nemo principum seculi huius cognouit: nam si cognouissent, nequaquam [h] Dominum gloriæ crucifixissent.

[8] Sed *prædicamus*, sicut scriptum est, quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, [i] nec in mentem hominis venerunt, quæ parauit Deus iis qui ipsum diligunt.

2 Quod adversarios cõfecerat, iam in sui ministerij cõmendationem retorquet, cuius virtus optimè ipsis perspecta, tãto videlicet illustrior erat quanto magis constabat nullum mundi admiraculum interuenisse.

d Apodeixeos *nomine vtitur, quo significatur probatio, qua fit certis & necessariis rationibus.*

3 Admonet Corinthios id ita factum esse magno ipsorum bono, vt qui hoc modo cœleste esse Euangelium manifestè perspicere potuerint. Itaque tacitè eos obiurgat quòd ostentationem quærentes, maximo fidei aminiculo se se vltrò priuarent.

4 Aliud argumentũ sumptum à natura rei, i. Euãgelii, quod sit vera salutem depromeret. 7 Alia occupatio, Quomodo igitur hæc sapientia à primariæ authoritatis hominibus ita repudiata est, vt etiam Christum crucifixerint? Respondet Paulus, Quia Christum qualis erat non cognouerunt.

sapientia, sed solis perfectionis studiosis cognita: iis verò nihil sapiat, qui in mundo alioqui excellunt, sed vna & caduca excellentia.

e *Perfectos vocat non eos qui iã sint perfectionẽ adepti, sed qui ad illam conitẽdũt vt Philip. 3 15. vt perfectum infirmo opponat.*

f *Eorum qui inter homines, vel Sapientia vel opibus ac potentia cæteris præstant.*

5 Causam reddit cur hæc sapientia ab excellentibus illis mundanis ingeniis non perspiciatur, quoniam videlicet re vera tam sublimis est vt eo vsque penetrare non possint.

g *Quam homines ne suspicari quidem potuissent.*

6 Occurrit obiectioni, Sitam abstrusa, quando & quomodo tandem cognita? Deus, inquit, eam apud se ab æterno definiit, quam hoc tempore ex suis arcanis ad hominum sa-

h *Potentem illum Deum vera gloriæ ac maiestatis plenum: continet autem hic locus apertissimum testimonium diuinitatis Christi, & vnionis naturarum, quæ talis est, vt quod proprium est humanitati diuinitati, tribuatur in concreto, quem tropum communicationem proprietatum vocarunt.*

8 Rursus obiicitur, Sed qui fieri potuit, vt acuti illi homines illam sapientiam non perspicerent? Respondet Paulus, Quia prædicamus quæ omnem humanum captum superãt.

i *Necogitare quidem ea potest homo, tantum abest vt ea possit sensibus complecti.*

9 Quæstio, Si, captum hominum superat, quomodo à quoquã homine intelligi, ne dũ à vobis declarari potest? Ex peculiari inquit, per Spiritũ Dei, illuminatione à quo quisquis afflatus est, penetrat vsque ad illa Dei arcana.

l2 *Nihil in Deo tam profũdè abditum, quo non penetret Spiritus.*

10 Similitudine illustrat quod de afflatu Spiritus dixerat. Sicut vis humani ingenii res humanas peruestigat, sic mẽs nostra vi illa Spiritꝰ diuini freta res diuinas intelligit.

l *Mens ipsius hominis, intelligendi & iudicandi facultate prædita.*

m *Non sumus afflati spiritu, qui res huius mundi doceat. sed eo qui nos ad Deum subuehat hic locus docet aduersus Sophistas quid sit fides, vnde promanet, quæ sit illius vis.*

9 Nobis autẽ Deus *ea* reuelauit per Spiritum suum. Spiritus enim omnia [k] scrutatur, etiam profunditates Dei.

10 Quis enim hominũ nouit ea quæ sunt hominis, nisi [l] spiritus hominis qui est in eo? ita etiã ea quæ sunt Dei nemo nouit, nisi Spiritus Dei.

Nos verò non [m] spiritum mundi accepimus sed Spiritũ qui *est* ex Deo: 11 vt [n] sciamus quæ Deus est nobis gratificatus:

12 Quę etiam loquimur, non sermonibus quos docet humana sapientia, sed quos docet Spiritus sanctus, spiritualia cum iis quæ spiritualia sunt [o] cõiungẽtes.

13 Animalis autem homo [p] non est capax eorum quæ sunt Spiritus Dei: sunt enim ei stultia, nec potest *ea* cognoscere, quia [q] spiritualiter diiudicantur.

14 At spiritualis [r] diiudicat quidẽ omnia, ipse verò 15 à [s] nemine

10 Ημῖν δὲ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ· τὸ γὰρ πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ.

11 Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἐν αὐτῷ; οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.

12 Ημεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἵνα οἴδαμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν.

13 Α καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς πνεύματος ἁγίου· πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες.

14 Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστιν, καὶ οὐ δύναται γνῶναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται.

15 Ο δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς

Nobis autem reuelauit Deus per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei.

Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? ita & quæ Dei sunt nemo cognouit, nisi Spiritus Dei.

Nos autem non spiritum mundi accepimus sed Spiritum qui ex Deo est: vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis:

Quæ & loquimur, non in doctis humanæ sapientiæ verbis: sed in doctrina Spiritus: spiritualibus spiritualia comparantes:

Animalis autẽ homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei: stultitia enim est illi, & non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur.

Spiritualis autem iudicat omnia, & ipse à nemine

11 Quod in genere dixerat, iã ad ea restringit quæ nobis Deus de salute nostra in Christo patefecit, nequis Spiritum Dei à prædicatione Verbi & Christi se iũgat: vel fanaticos illos putet Spiritu Dei regi, qui extra verbũ vagãtes, suas speculationes pro Dei arcanis obtrudũt.

n *Scire hic propriè sumitur: ea enim vera est scientia, qua à Spiritu Dei sumus persuasi.* 12 Iam ad institutum redit, & concludit argumentum quod cœperat vers. 6. est autẽ eiusmodi, Verba sunt rebus accommodanda, & res verbis cõuenientibus explicandæ: est autẽ ista sapiẽtia spiritualis, non humana: spirituali igitur quodam docendi genere tradẽda est, non humanæ illius eloquentiæ sermonibus, vt simplex quidem illa, sed incredibilis Spiritus maiestas ibi eluceat. o *Verba Dei accommodantes, nempe sicut spiritualia sunt quæ docemus, sic spirituale sit docendi genus.* 13 Rursus occurrit offendiculo, qui fiat vt ista tam pauci approbent. Hoc verò mirum videri non debere respõdet Apostolus, quum homines in suis (vt vocãt) naturalibus, non sint præditi ea facultate, qua res spirituales dignoscuntur (quæ facultas est aduentitia) ideóque sapientiam spiritualem habeant pro stultitia. Hoc autem perinde est acsi diceret, mirum non esse cæcos non iudicare de coloribus, quum oculorum luce careant, ac proinde lux sit illis pro tenebris. p *Non nouit enim nisi ea quæ sunt hominum.* q *Vi spiritus sancti.*

14 Amplificatio à contrariis. r *Intelligit ac discernit.* 15 Carnis sapiẽtia, inquit Paulus, nihil certi, ne in suis quidem rebus constituit, ne dum vt aliena, id est spiritualia, discernat: Spiritus autem Dei quo præditi sunt spirituales, falli nullo modo potest, ac proinde à nullo redargui. s *Homine quũ autem à Prophetis Prophetæ iudicantur, iudiciũ est Spiritus non hominis.*

iudicatur.

Quis enim cognouit sensum Domini qui instruet eũ? Nos autem sensum Christi habemus.

ἀνακρίνεται.

16 Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ὃς συμβιβάσει αὐτόν; ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν.

diiudicatur.

16 Quis enim nouit mẽtem Domini, qui t instructurus sit eũ? nos autem u mentem Christi habemꝰ.

16 Ratio superioris dicti Quia spiritualis dicitur, qui ex vi Spiritus didicit quod Christꝰ nos docuit. Iam verò si quod ex illo magistro didicimus, posset ab alio redargui, eum oporteret esse ipso Deo sapientiorem. Ex hoc autem consequitur, non tantùm inceptos esse sed etiam impigratis reos, qui putant se vel perfectius quippiam posse comminisci, vel meliore aliqua ratione docere posse sapientiam Dei, quàm ii sciuerint aut docuerint, quos certum est illo Spiritu Dei fuisse præditos.

t *Collatis consiliis edoctus quid ei sit agendum.*

u *Christi spiritu sumus præditi, qui nobis illa arcana aliunquin insuetabilia omnèmque adeo veritatẽ patefecit.*

CAP. III.

1 Ratione reddita doctrinæ suæ humilis, 4 docet quo loco habendi sint ministri, 6 quod munus, 10 quæ vera ædificandi ratio 16 monet Corinth. ne patiantur animas suas profanari, 18 superba carnis sapientia.

V.

Et ego, fratres, non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus: tanquã paruulis in Christo.

Lac vobis potum dedi, non escam: nõdum enim poteratis sed nec nunc quidẽ potestis:

Adhuc enim carnales estis. quum enim sit inter vos zelus & contentio, nónne carnales estis, & secundùm hominem ambulatis?

Quum enim quis dicat, Ego quidem sum Pauli: alius autem, Ego Apollo: nónne carnales estis?

Quid igitur est Apollos? quid verò Paulus? Ministri eius cui credidistis, & vnicuique sicut Dominus dedit.

Καὶ ἐγὼ ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθην λαλῆσαι ὑμῖν ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ.

2 Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, καὶ οὐ βρῶμα· οὔπω γὰρ ἠδύνασθε· ἀλλ' οὐδὲ ἔτι νῦν δύνασθε.

3 Ἔτι γὰρ σαρκικοί ἐστε. ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἔρις καὶ διχοστασίαι, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε;

4 Ὅταν γὰρ λέγῃ τις, Ἐγὼ μέν εἰμι Παύλου· ἕτερος δὲ, Ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε;

5 Τίς οὖν ἐστι Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλῶς, ἀλλ' ἢ διάκονοι δι' ὧν ἐπιστεύσατε, καὶ ἑκάστῳ

N.

Etʳ Go porrò, fratres, non potui loqui vobis vt spiritualibus, sed loquutus sum vt a carnali bus, *id est* vt infantibus in Christo.

Lactis potu vos alui, & nõ bescam: nõdũ enĩ cpoteratis *id fere re*: imò ne nunc quidem adhuc potestis.

Nam adhuc carnales estis. quum enim in vobis *sint* liuor & contentio, & dissidia nónne carnales estis & d secundùm homi nem inceditis?

Etenim quum dicit quidam, Ego quidem sum Pauli, alter verò, Ego *sum* Apollo, nónne carnales estis?

2 Quis igitur est Paulus, qui autẽ Apollos, nisi ministri per quos, credidistis, & vt cuique

1 Explicata sapientiæ diuinæ (id est Euangelicæ) dignitate, & damnata vniuersaliter humanæ mẽtis cæcitate rãdẽ hoc Corinthiis speciali ter applicat, carnales eos appellãs, i. in quibus adhuc caro spiritui præualeret. Adfert autẽ duplex ei rei testimoniũ: vnum, quòd tales eos esse expertꝰ, adeò vt cum eis non aliter, quàm cum rudibus & penè in puerilis doctrinæ infantibus egisse: alterum quod reipsa ostenderunt ex istis factionibus, ignorãtia virtutis Spiritus & diuinæ sapientiæ excitatis, esse parũ admodũ profectos.

a *Carnales, vocat, qui sunt adhuc rudes: addit enim exegetice, infantes.* b *Solido cibo.* c *Vt qui solido cibo pascerentur igitur adolescebant Corinthii, ita ex aluit Apostolus, nihil lactis, pòst autem solido cibo, quæ non res, sed tradendi modo differebant.* d *Iuxta humani iudicij normam.*

e 2 Vbi satis multis rationibus tum ambitiosos doctores, tum stultos eorum admiratores reprehendit, iam quo loco habendi sint veri ministri Verbi ostendit, vt nèque plus neque minus eis tribuatur, quàm par sit. Docet igitur eos quidem esse per quos ad fidem & salutem adducamur, sed vt Dei ministros, & ita quidem vt per se nihil efficiant, sed Deo in pijs, prout visum est eos donis instruere, sic etiã operante. Non est igitur quis minister loquatur, sed quid dicatur attendendum: & ab eo petere nos oportet, qui per suos seruos loquitur

3 Duplici similitudine illam sententiã illustrat: primùm cõparans coetũ fidelium aruo, quod Deꝰ seruorum operum fatum & rigatũ fœcondet. deinde ædificio, quod extruat quidem Dominus, sed suorum operariorum manibus: quorũ aliis in iacien do fundamẽto, aliis in cõponendo ædificio vtatur. Vtraque autẽ similitudo huc spectat, vt doceat vnius Dei autoritate & vi in solidum omnia perfici, vt sit in eũ vnum propriè respiciẽdum. Deinde, quanuis Deus quibuldã in præstantiore aliqua operis parte vtatur, non tamen propterea alios esse præ aliis negligẽdos, ac multo minus esse disiungendos (sicut à factionis istis fiebat) quum omnes vni Domino operã dent, & ita quidem vt vni & eidem operi perficiendo, quanuis dispari operandi ratione inseruiãt, adeò vt alter alterius ope & subsidio egeat. ¢ *Subseruientes: Administri autẽ nec vi sibi à natura ipsis insita agunt, sed ex gratia donata, quibus fiunt idonei. Infra 15,10, & 2. Cor. 3,6 augmentum autem omne, ita manare à Deo, vt nihil inde laudis ad administrum vedire possit.*

4 Tam ipsos doctores alloquitur, suos in Ecclesia Corinthiaca successores, & in eorum persona omnes quicunque posteà fuerunt, sunt, vel erunt Ecclesiarum pastores, quum in laborem plantatorum & architectorum Apostolorum successerint. Monet igitur primùm, ne putent sibi licere suo aliquo modo ædificare, id est, aliquid vel reipsa, vel docendi genere diuersum ab architectis Apostolis in Ecclesia proponere.

Dominus dedit?

3 Ego plantaui, Apollos rigauit: sed Deus dedit incremẽtum.

Itaque neque is qui plantat, est aliquid, neque qui rigat: sed Deus qui dat incrementum.

Is verò qui plangat & is qui rigat, vnum sunt: vnusquisque verò suam mercedem accipiet secũdùm suum laborem.

Etenim Dei sumus[c] administri: Dei aruũ, Dei ædificium estis.

Secundùm gratiam Dei quæ data est mihi, vt peritus architectus fundamentũ posui: alius autem superædificat. 4 porrò quisque videat quomodo superædificet.

5 Nam fundamẽtum aliud nemo potest ponere præter id quod positũ est, quod est Iesus Christus.

6 Quòd siquis superædificet super fũdamentum hoc, aurum, argentum,

ὡς ὁ Κύριος ἔδωκεν;

6 Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλὼς ἐπότισεν· ἀλλ' ὁ Θεὸς ηὔξανεν.

7 Ὥστε οὔτε ὁ φυτεύων ἐστί τι, οὔτε ὁ ποτίζων, ἀλλ' ὁ αὐξάνων Θεός.

8 Ὁ φυτεύων δὲ καὶ ὁ ποτίζων ἓν εἰσιν. ἕκαστος δὲ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται, κατὰ τὸν ἴδιον κόπον.

9 Θεοῦ γάρ ἐσμεν συνεργοί· Θεοῦ γεώργιον, Θεοῦ οἰκοδομή ἐστε.

10 Κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι, ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθηκα, ἄλλος δὲ ἐποικοδομεῖ· ἕκαστος δὲ βλεπέτω πῶς ἐποικοδομεῖ.

11 Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς ὁ Χριστός.

12 Εἰ δέ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσόν, ἄργυρον,

nicuique sicut Dominus dedit.

Ego plantaui, Apollo rigauit: sed Deus incrementum dedit.

Itaque neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat sed qui incrementũ dat Deus.

Qui autem plãtat, & qui rigat, vnum sunt: vnusquisque autem propriã mercedem accipiet secundùm suum laborem.

Dei enim sumus adiutores: Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis.

Secundum gratiam Dei quæ data est mihi vt sapiẽs architectus fundamentũ posui: alius autem superædificat. Vnusquisque autem videat quomodo superædificet.

Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Chr. Iesus.

Siquis autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum,

5 Deinde quod sit hoc fundamentum ostendit, nempe Iesum Christũ, à quo illis non liceat vel tantillum deflectere in ædificii structura.

6 Tertiò, Curandum ait vt fundamento respondeat superficies ædificii. i. vt admonitiones, exhortationes, & quicquid ad ædificationẽ gregis facit, solidæ Christi doctrinæ respondeat, tum in materia, tum in forma: cuiusmodi doctrina auro, argento, & gemmis comparatur: ex qua etiam materia Esaias, & Iohannes in Apocalypsi, cœlestem ciuitatem fabricant. Huic autem opponuntur ligna, fœnum, stipulæ. i. curiosæ & futiles quæstiones vel ordinationes, iremque tota illa docendi ratio ad ostentationem comparata. Nam falsæ doctrinæ, de quibus hic non agit, non dicuntur propriè superstrui huic fundamento, nisi fortassis specie tenus.

lapides pretiosos, ligna fœnum, stipulam:

Vniuscuiusque opus manifestum erit: dies enim declarabit, quia in igne reuelabitur: & vniuscuiusq; opus quale sit, ignis probabit.

Si cuius opus mãserit quod superædificauit, mercedẽ accipiet.

Sicuius opus aserit, detrimentũ partietur: ipse autt saluus erit, sic tamen quasi per ignem.

Nescitis quia tẽplum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis?

Siquis autem tẽplum Dei violauerit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctũ est, quod estis vos.

Nomo se seducat: siquis videtur inter vos sapiens esse in hoc seculo stultus fiat vt sit sapiens.

Sapientia enim huius mundi, stultitia est apud Deum. scriptum est enim, Comprehendam

λίθοις τιμίοις, ξύλα, χόρτον, καλάμην·

13 Ἑκάστου τὸ ἔργον φανερὸν γενήσεται· ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει· ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται· καὶ ἑκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει.

14 Εἴτινος τὸ ἔργον μένει ὃ ἐπῳκοδόμησε, μισθὸν λήψεται·

15 Εἴτινος τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται· αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτως δὲ ὡς διὰ πυρός.

16 Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν;

17 Εἴτις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός· ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἵτινες ἐστὲ ὑμεῖς.

18 Μηδεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω· εἴτις δοκεῖ σοφὸς εἶναι ἐν ὑμῖν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός.

19 Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου, μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστι. γέγραπται γὰρ, Ὁ δρασσόμενος

rum, argentum, lapides, pretiosos, ligna, fœnum, stipulam:

[7] Cuiusque opus manifestum fiet: dies enim declarabit: nã per ignem retegetur: & cuiusque opus quale sit, ignis probabit.

Si cuius opus manebit quod superædificauerit mercedem accipiet.

Si cuius opus exustum fuerit, damnũ faciet: [8] ipse verò seruabitur, ita tamen vt per ignem.

[9] An nescitis vos esse templum Dei, & Spiritum Dei habitare in vobis?

Siquis templum Dei[f] violat, hunc perdet Deus: nam templum Dei sanctum est, quod estis vos.

[10] Nullus seipsum seducat: siquis *sibi* videtur esse sapiens inter vos in hoc seculo, stultus fiat, vt fiat sapiẽs.

Sapientia enim mundi huius, stultitia est apud Deũ. scriptũ est enim, [g] Carpit

7 Testatur, quod etiã res ipsa declararabat, non omnes esse probos ædificatores, ne eos quidem qui vero & vni illi fundamento insistunt: sed hoc opus malorum ædificatorum (inquit) vt ad tempus perstet, tamẽ nõ semper fallet, quoniam lux veritatis tandẽ vt dies apparens, discussis tenebris, quale illud sit aperiet. Sicut autem materiæ illæ igni explorãtur, probæ sint nécne, ita etiam Dominus suo tempore, Spiritus & Verbi sui examine, ædificia omnia explorabit, ac proinde fiet vt quæ pura & solida inuenta fuerint, ita etiam perdurent cum opificis laude: quæ verò secùs, consumpta euanescãt, ac proinde spe sui laboris frustretur opifex, qui sibi in re nihili placebat.

8 Non adimit spem saluti imperitis & ineptis ædificatoribus qui fundamentũ retineant, cuiusmodi erant isti rhetores potiùs quàm pastores Corinthii: sed addit exceptionem, oportere nihil ominus ipsos pati istud operis sui examen, atque adeò ferrè inanium laborum suorum iacturam.

9 Perstans in ædificii metaphora, docet non modò inanem esse istam ambitionem, sed etiam cum sacrilegio coniunctam. Dicit enim Ecclesiam esse instar templi Dei, quod ipse videlicet sibi suo spiritu consecrarit. Deinde ad istos ambitiosos sese conuertens, profanari docet ab eis Dei templum, quum inania illa artificia, in quibus sibi tantopere placebant, docet esse totidem sacræ Dei doctrinæ & puritatis Ecclesiæ pollutiones: quod facinus non sit futurum inultum.

f *Vt rem sacram polluit ac contaminat polluit autem Dei templum Paulo teste, qui carnali facundia puritatem Euangelii inquinabat.*

10 A contrariis colligit eos demum puram sapientiam in templo Dei profiteri, qui humana illa omnia repudiant: quòd si à mundo rideantur, satis illis esse debere, quòd ex Dei sententia sapiant

g *Vtcunque sint vafri, eos tamen Dominus capiet, quum illorum artes reteget.*

sapientes cũ versutia ipsorum.

Et rursum, Dominus nouit cogitationes sapientũ esse vanas.

[11]Itaque nullus[h] glorietur in hominibus: omnia namque [i] vestra sunt:

Siue Paulus siue Apollos, siue Cephas: [12]siue mũdus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura: omnia, *inquã*, vestra sunt:

Vos autem, Christi: Christus verò, Dei.

ἐστὶ σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν.

20 Καὶ πάλιν, Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν ὅτι εἰσὶ μάταιοι.

21 Ὥστε μηδεὶς καυχάσθω ἐν ἀνθρώποις· πάντα ἄρ ὑμῶν ἐστιν·

22 Εἴτε Παῦλος, εἴτε Απολλὼς, εἴτε Κηφᾶς· εἴτε κόσμος, εἴτε ζωὴ, εἴτε θάνατος, εἴτε ἐνεστῶτα, εἴτε μέλλοντα· πάντα ὑμῶν ἐστιν.

23 Ὑμεῖς δὲ, Χριστοῦ· Χριστὸς δὲ, Θεοῦ.

sapientes in astutiâ eorum.

Et iterum, Dominus nouit cogitationes sapiẽtium quoniam vanæ sunt.

Nemo itaque glorietur in hominibus: omnia enim vestra sunt:

Siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas: siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura: omnia enim vestra sunt:

Vos autem Christi: Christus autem Dei.

11 Redit ad propositionẽ ver. 2. priore loco auditores monens, ne deinceps eos quos Deus constituit salutis ipsorum non dominos sed ministros, pro dominis habeãt, quod ii faciunt qui ab hominibus pendent, nõ à Domino per eos loquente.

h *Sibi placeat*

i *Adminicula vobis destinata*

12 A personis ad res ipsas transit, vt maius sit pondus argumenti. Imò etiam à Christo ad Patrem ascendit, vt doceat in ipso etiam Christo, quatenus homo est, nos idcirco acquiescere, quia nos ad Patrem vsque subuehit, sicut ipsemet Christus vbique testatur se missum à Patre, vt hoc vinculo cum ipso Deo, vnà omnes deuinciamur.

CAP. IIII.

1. *Descriptione veri Apostoli adducta,* 7. *humilitatis speciem honori sibi magis esse debere quàm probro, docet.* 9. *Signa profert vnde re ipsa appareat* 10. *nec gloriæ* 11. *nec ventri ipsum studuisse.* 17. *Ad finem, Timotheum commendat.*

V.

S[1]Ic de nobis reputet[a] homo, vt de ministris Christi, & dispensatoribus mysteriorum Dei.

[2]Quod superest autem, *illud* requiritur in dispẽsatoribus vt fidus quisque inueniatur.

[3] Mihi verò pro minimo est quòd à vobis diiudicer, [4]aut ab hu-

Οὕτως ἡμᾶς λογιζέσθω ἄνθρωπος ὡς ὑπηρέτας Χριστοῦ, καὶ οἰκονόμους μυστηρίων Θεοῦ.

2 Ὁ δὲ λοιπὸν, ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις ἵνα πιστός τις εὑρεθῇ·

3 Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν ἵνα ὑφ' ὑμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρω-

N.

SIc nos æstimet homo vt ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei.

Hic iam quæritur inter dispensatores, vt fidelis quis inueniatur.

Mihi autem pro minimo est vt à vobis iudicer aut ab

1 Conclusio officii auditorum erga ministros, vt pro dominis eos non habeant: intereà verò vt à Christo missos audiant, missos, inquam, vt ex eorum veluti manu thesaurum illũ salutis ex arcanis Dei depromptũ accipiant.

a *Quisquis* 2 Posteriore loco ministros monet, vt vicissim ipsi sese non vt dominos, sed vt seruos, & quidem fideles, gerant, quũ sit eis coram Domino reddenda dispẽsationis ratio.

3 Quoniam sese proposuerat pro exemplo, cæteros reprehendens, vtitur occupatione: & grauitate Apostolica fretus, testatur se nihil morari contraria de se illorum iudicia, à quibus vt homo abiectus habebatur, quòd nihil externi illius splendoris haberet. Affert tamen rationes optimas, cur nihil moueatur illorum de se iudiciis.

4 Primùm, quia quod homines in his rebus iudicant ex suo sensu, non maioris est momenti quàm quum indocti de sapientia iudicant.

humano die: sed neque meipsum iudico.

Nihil enim mihi conscius sum: sed non in hoc iustificatus sum: qui autem iudicat me, Dominus est.

Mat.7.1. Rom.2.6. *Itaque nolite ante tempus iudicare, quoadusque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium: & tunc laus erit vnicuique à Deo.*

Hæc autem, fratres, trãsfigurauiin me & Apollo, propter vos: vt in nobis discatis, ne supra quod scriptum est, vnus aduersus alterũ infletur pro alio.

Quis enim te discernit? quid autem habes quod non accepisti, Si autem accepisti quid gloriaris quasi non acceperis?

Iam saturati estis, iam diuites facti estis, sine nobis regnatis: & vtinam regnetis, vt & nos vobiscum regnemus.

Puto enim quod Deus nos Apostolos

πίνης ἡμέρας· ἀλλ' οὐδὲ ἐμαυτὸν ἀνακρίνω.

4 Οὐδὲν γὰρ ἐμαυτῷ σύνοιδα· ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι. ὁ δὲ ἀνακρίνων με, Κύριός ἐστιν.

5 Ὥστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν· καὶ τότε ὁ ἔπαινος γενήσεται ἑκάστῳ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.

6 Ταῦτα δὲ, ἀδελφοὶ, μετεσχημάτισα εἰς ἐμαυτὸν καὶ Ἀπολλὼ δι' ὑμᾶς· ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν, ἵνα μὴ εἷς ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς φυσιοῦσθε κατὰ τοῦ ἑτέρου.

7 Τίς γάρ σε διακρίνει; τί δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβών;

8 Ἤδη κεκορεσμένοι ἐστὲ, ἤδη ἐπλουτήσατε, χωρὶς ἡμῶν ἐβασιλεύσατε· καὶ ὄφελόν γε ἐβασιλεύσατε, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν.

9 Δοκῶ γὰρ ὅτι ὁ Θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους

no[b] iudicio:[5] imò nec meipsum diiudico.

Nullius enim rei mihi conscius sũ: sed non per hoc iustificatus sum:[c] sed Dominus is est qui me diiudicat.

[6] Proinde ne ante tempus quicquã iudicate, vsquedum venerit Dominus qui & illustraturus est occulta tenebrarum, & manifesta faciet consilia cordiũ: ac tunc[d] laus erit vnicuique à Deo.

[7] Hæc autem, fratres, figura quadam transtuli ad meipsum & Apollo, propter vos: vt in [e] nobis discatis, supra id quod scriptum est non sapere vt ne alius pro alio inflemini aduersus alium.

[8] Quis enim te discernit? quid autem habes quod non acceperis? quòd si etiã accepisti, quid gloriaris[f] vt qui non acceperis?

[9] Iam saturati estis, iã ditati estis absque nobis regnũ adepti estis: atque vtinã sanè regnetis, vt & nos simul vobiscũ regnemus.

Deus enim, puto, nos vltimos Apo

b *Ad verb. die, pro iudicio, ex Cilicum idiotismo.*

5 Secundò, inquit, quomodo vos quãti sim vel non sim iudicare potestis, quum ne ego quidem qui mihi probabiliter melius sũ notus quã vobis, atque adeò qui bona consciẽtia in meo munere me versatum esse ausim profiteri, tamen nõ ausim propterea mihi quicquam tribuere? Scio enim me nihilominus non esse irreprehensibilẽ, nedum vt mihi instar vestri placeam.

c *Sed me Domini iudicio permitto.*

6 Tertia ratio, vt conclusio ex præcedentibus rationibus nascens: Dei est æstimare vnũquenque suo pretio, vt qui norit cordis latebras quæ sæpissimè homines fallũt, Vestrum itaque hoc iudicium nõ est.

d *Laudari præ cæteris vnus non poterat, quin cæteri culparẽtur: laudis autem potius quàm vituperii mentionem facit, quia istius mali hæc erat origo, quòd certis hominibus plus tribuerent quãpar esset.*

7 Reiecto illorum iudicio, rursus se proponit pro singulari modestiæ exemplo, vt qui in hac ipsa epistola reticens illorum factiosorũ doctorum nomina, non dubitarit suum & Apollo nomen substituere ipsorum loco, & eorum dedecus hoc modo velut in se recipere, nedum vt se cuiquam anteponeret.

e *Nostro exemplo, qui aliorum etiam vitia in nostras personas trãsferre maluimus, quàm nominatim quonquam carpere.*

8 Optimum remedium coercendæ arrogantiæ ostendit: primùm si cogites quo iure te eximas ex aliorum numero, quum & ipse homo sis: deinde si consideres, etiam siquid præter alios habeas, tamen hoc te non habere, nisi ex Dei liberalitate. Quis autem sanus de alieno glorietur, & quidem aduersus Dominum?

f *In natura igitur nihil verè laudabile, sed omnia sunt à gratia cõtra Pelagianos, & Semipelagianos.*

9 Descendit ad grauissimam ironiam, vtam bitiosos illos ad ruborem vel inuitos cogat.

stolos spectã dos proposuit, tanquam morti addictos. g Nã spectaculũ facti sumus mũdo & Angelis & hominibus.

g Qui volet antiquissimi habere Pauli & Episcopi Romani, qui se eius successorem mẽstrus, comparet delicias Romanæ curiæ cũ hac Pauli constitutione.

Nos stulti propter Christũ, vos autem prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem validi: vos glorioſi, nos ignominioſi.

Ad hoc vsque tẽpus & esurimus & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & incertis sedibus erramus:

Et laboramus, operãtes propriis manibus: conuitiis affecti, bene precamur: persequutionem patientes, sustinemus:

h Infamati precamur: i purgamẽta mũdi facti sumus, vtque omniũ sordes vsque adhuc.

h Probris affecti.

i Sordes vndique euerrendo collecta.

10 Non vt vos pudore suffundam hæc scribo, sed vt filios meos dilectos admoneo.

10 Ironiæ acrimoniam temperans, monet vt memineritis à quo sint in Christo geniti, & eum pro exemplo sequi non dubitent, quantũuis in speciẽ præaliis abiectum, at Spiritus Dei efficacia potentem, vt ipsi erant in sese experti.

Nam etsi decẽ milia pædagogorum habueritis in Christo, at non multos patres habetis: in Christo enim Iesu per Euangelium ego vos genui.

Precor vos igitur, imitatores mei estote.

Propterea misi vobis Timotheum, qui est filius meus dilectus & fidelis in Domino, qui vobis in memoriam reducet k quæ sint vitæ

11 Quam viã & regulam sequar in docendis passim Ecclesiis.

ἐσχάτους ἀπέδειξεν ὡς ἐπιθανατίους, ὅτι θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις.

10 Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστόν, ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν Χριστῷ· ἡμεῖς δὲ ἀσθενεῖς, ὑμεῖς δὲ ἰσχυροί· ὑμεῖς ἔνδοξοι, ἡμεῖς δὲ ἄτιμοι.

11 Ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινῶμεν καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνιτεύομεν, καὶ κολαφιζόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν·

12 Καὶ κοπιῶμεν, ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσί· λοιδορούμενοι, εὐλογοῦμεν· διωκόμενοι, ἀνεχόμεθα·

13 Βλασφημούμενοι, παρακαλοῦμεν· ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν, πάντων περίψημα ἕως ἄρτι.

14 Οὐκ ἐντρέπων ὑμᾶς γράφω ταῦτα, ἀλλ' ὡς τέκνα μου ἀγαπητὰ νουθετῶ.

15 Ἐὰν γὰρ μυρίους παιδαγωγοὺς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας· ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα.

16 Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, μιμηταί μου γίνεσθε.

17 Διὰ τοῦτο ἔπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον, ὅς ἐστί μου τέκνον ἀγαπητὸν καὶ πιστὸν ἐν Κυρίῳ, ὃς ὑμᾶς ἀναμνήσει τὰς ὁδούς

nouissimos ostendit, tanquam morti destinatos: quia spectaculum facti sumus mundo & angelis & hominibus.

Nos stulti propter Christum: vos autẽ prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem fortes: vos nobiles, nos autem ignobiles.

Vsque in hanc horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles sumus:

Et laboramus, operantes manibus nostris: maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & sustinemus:

Blasphemamur, & obsecramus, tanquam purgamenta huius mundi facti sumus, omnium perepsema vsque adhuc.

Non vt confundã vos, hæc scribo, sed vt filios meos, charissimos moneo.

Nam si decem millia pædagogorũ habeatis in Christo sed non multos patres: nam in Christo Iesu, per Euangeliũ ego vos genui.

Rogo ergo ego vos imitatores mei estote

Ideò misi ad vos Timotheum, qui est filius meus charissimus & fidelis in Domino, qui vos commonefaciet via

meas quæ sunt in Christo Iesu, sicut vbique in omni Ecclesia doceo.

Tanquã non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam.

Veniam autem ad vos citò, si Dominus voluerit, & cognoscam non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem.

Act.19.22 & 20.4.5

Non enim in sermone est regnũ Dei, sed in virtute.

Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate, & spiritu mansuetudinis?

μου τας ἐν Χριστῷ, καθὼς πανταχοῦ ἐν πάσῃ ἐκκλησίᾳ διδάσκω.

18 Ὡς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσιώθησαν τινές.

19 Ἐλεύσομαι δὲ ταχέως πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ, καὶ γνώσομαι οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν.

20 Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει.

21 Τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς ἢ ἐν ἀγάπῃ, πνεύματί τε πραΰτητος;

meę in Christo, sicut vbique in omnibus Ecclesiis doceo.

11 Cæterùm perinde quasi ego non sim venturus ad vos, inflati sunt quidam.

Sed veniam breui ad vos, si Dominus voluerit, & cognoscam non [1] verba istorũ qui inflati sunt, sed *spiritualem* virtutem.

Non enim in verbis *situm est* regnum Dei, sed in *Spiritus* virtute.

[12] Quid vultis? cũ virga veniã ad vos, an cum charitate & [m] spiritu lenitatis?

11 Postremò, ad Apostolicas etiã minas descendit, sed vt pater filios obiurgãs, ne ad castigationẽ vsque venire cogatur eorũ intemperie.

1 *Verba vocat istorũ phaleras & inanẽ verborũ splendorẽ, quibus opponit virtutem Spiritus.*

12 Trãsitio ad alterã partem huius Epistolæ, in qua grauissimũ scelus seuerissimè reprehendit, ostẽdens Ecclesiasticæ correctionis vsum.

m *Leniter in rei affectu.*

CAP. V.

[1] *Quòd incestuosum priuignũ cum nouerca coniugiũ taciti ferrent,* [2. 6.] *satis causæ esse admonet cur pudore deiiciantur potius quàm superbiant.* [10.] *Eiusmodi scelera excommunicatione vindicanda esse.* [12.] *ne contagio latius serpat.*

V.

OMnino auditur inter vos formicatio, & talis formicatio qualis nec inter Gentes, ita vt vxorem patris aliquis habeat.

Et vos inflati estis, & non magis luctum habuistis, vt tollatur de medio vestrùm qui hoc opus fecit?

Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, iam iudicaui vt præsens, eum qui sic hoc operatus est,

Ὅλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, καὶ τοιαύτη πορνεία ἥτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται, ὥστε γυναῖκά τινα τοῦ πατρὸς ἔχειν.

2 Καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστὲ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπενθήσατε, ἵνα ἐξαρθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν ὁ τοῦτο τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας;

3 Ἐγὼ μὲν γὰρ ὡς ἀπὼν τῷ σώματι, παρὼν δὲ τῷ πνεύματι, ἤδη κέκρικα ὡς παρὼν τὸν οὕτω τοῦτο κατεργασάμενον,

N.

OMnino [1] auditur *esse* inter vos scortatio, & eiusmodi scortatio, quæ ne inter Gẽtes quidẽ nominatur, adeò vt quis vxorem patris habeat.

[2] Et vos inflati estis, ac non potius luxistis, vt tolleretur è medio vestri qui facinus hoc patrauit?

[3] Enimuerò ego vt absens corpore, præsens autem [a] spiritu, iam vt præsens iudicaui, vt is qui hoc ita perpetrauit,

1 Grauiter reprehendendi qui tolerãdis sceleribus Ecclesiã Dei exponũt ipsorũ impudentiam ludibriis.

2 Nulli magis superbiũt, quàm qui sese minus norunt.

3 Excommunicatio non est vnius potestati cõmittenda, sed ex cœtus authoritate, præeunte legitima cognitione, administranda.

a *Animo, cogitatione, voluntate.*

Vobis & meo Spiritu [b] in nomine Domini nostri Iesu Christi congregatis, [4] cũ potestate Domini nostri Iesu Christi,

4 Εν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος, σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ,

In nomine Domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute Domini nostri Iesu,

[5] Eiusmodi *inquam homo* [c] tradatur satanæ [6] ad interitum carnis, vt spiritus saluus sit die illo Domini Iesu.

5 Παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ιησοῦ.

Tradere huiusmodi satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die Domini Iesu.

[7] Non est bona [d] gloriatio vestra. An nescitis paululo fermenti totam massam fermentari?

6 Οὐ καλὸν τὸ καύχημα ὑμῶν. οὐκ οἴδατε ὅτι μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ;

Non est bona gloriatio vestra. Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Gal. 5. 9

[8] Expurgate igitur vetus fermẽtũ, vt sitis noua [e] massa, sicut estis fermenti expertes. Etenim [f] Pascha nostrum pro nobis sacrificatum est, *nempe* Christus.

7 Εκκαθάρατε οὖν τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα, καθὼς ἐστε ἄζυμοι. καὶ γὰρ τὸ πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐθύθη, Χριστός.

Expurgate igitur vetus fermentũ, vt sitis noua cõspersio, sicut estis azymi. Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus.

Itaque [g] festum agitemus, non fermẽto veteri, nec fermẽto malitiæ & nequitiæ: sed non fermentatis *panibus* sinceritatis & veritatis.

8 Ὥστε ἑορτάζωμεν μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας.

Itaque epulemur, non in fermento veteri, neque in fermẽto malitiæ & nequitiæ, sed in azymis syncerita tis & veritatis.

[9] Scripsi vobis in epistola, ne commisceamini cum scortatoribus.

9 Εγραψα ὑμῖν ἐν τῇ ἐπιστολῇ, μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις.

Scripsi vobis in epistola, ne commisceamini fornicariis.

b *Inuocato Domini Christi nomine.*

4 Non dubiũ est quin ratum sit in cælis eiusmodi iudiciũ in quo videlicet Christus ipse iudex sedeat.

5 Excõmunicatus traditur Satanæ potestati, quũ ex domo Dei eiiciatur.

c *Quid sit tradi Satanæ, exponit Dominus, quũ dicit, Fiat tibi sicut Ethnicus & Publicanus, Matth. 18. 17. i. ius ciuitatis Christianæ amittere: extra Ecclesiam autem regnat Satan.*

6 Finis tamen excommunicationi propositus non est excõmunicati exitiũ sed salus, vt videlicet hoc remedio dometur ipsius caro, vt discat Spiritui viuere.

7 Alius finis excõmunicationis, ne contagio ad reliquos peruadat, quo fit vt necessariò sit in Ecclesia retinenda, ne alii aliorum contagione inficiantur.

d *Immeritò & non bona ratione gloriamini, quasi excellatis, quũ inter vos tantum scelus inueniatur.*

8 Allusione ad Paschæ ceremoniam facta, hortatur vt impurũ illum è suo cœtu eiiciant. Olim, inquit, Pascha celebraturis non licebat fermentatis panibus vesci, adeò vt impurus haberetur & indignus qui Pascha vesceretur qui fermentum vel degustasset. Porrò totam nostrã vitam esse oportet instar festi illius Azymorũ, in quo participes facti mactati illius Agni immaculati, omnem impuritatem tum ex nobis ipsis tum ex domibus cœtibúsque nostris procul abesse iubeamus.

e *Massæ nomine, vniuersum Ecclesiæ corpus intelligit, singulos azymos. i. spiritu innouatos, detracta vetere corruptione.*

f *Agnus Paschæ, metonymicè.*

g *Totam vitam tanquam perpetuum festum agamus, iustè & integrè.*

9 Generalius iam loquitur, & quod de illo incestuoso dixerat, ad illos etiam palàm flagitiosos, & suis offendiculis Ecclesiam turbantes, ostendit pertinere, qui & ipsi ex Ecclesiæ communione sint ordine legitimo eiiciendi. Mẽtionẽ autem capiendi cibi faciens, vel Agapas respicit, in quibus Cœna Domini celebrabatur, vel cõmunẽ vitæ vsum & consuetudinẽ notat: quod & ipsum dextrè accipiendum est, nequis putet excommunicatione vel matrimonio dirimi, vel officia quæ alii aliis, vt parentibus filii, magistratibus subiecti, dominis serui, proximi denique proximis lucrifaciendis debent, impediri.

At

Non vtique fornicariis huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruiẽtibus: alioquin debueratis de hoc mundo exisse.

10 Καὶ οὐ πάντως τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου, ἢ τοῖς πλεονέκταις, ἢ ἅρπαξιν, ἢ εἰδωλολάτραις· ἐπεὶ ὀφείλετε ἄρα ἐκ τοῦ κόσμου ἐξελθεῖν.

[h]At non omnino cum scortatoribus mundi huius, aut cum auaris, aut cum rapacibus, aut idololatris: alioquin debetis scilicet è mundo exire.

h Si prorsus vobis esset abstinendum ab eiusmodi hominum consortio, vobis ex ipso mundo emigrandum esset: de iis igitur loquor, qui in sinu Ecclesiæ versantur, quos debetis, disciplina Ecclesiastica ad frugem reuocare, nõ autem de exteris, quos debetis modis omnibus Christo lucrifacere.

Nunc autem scripsi vobis non commisceri, si is qui frater nominatur inter vos, est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax: cum eiusmodi nec cibum sumere.

11 Νυνὶ δὲ ἔγραψα ὑμῖν μὴ συναναμίγνυσθαι, ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος, ἢ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλολάτρης, ἢ λοίδορος, ἢ μέθυσος, ἢ ἅρπαξ· τῷ τοιούτῳ μηδὲ συνεσθίειν.

Nunc autem scripsi vobis ne commisceamini, *id est* si quis quum frater nominetur, sit scortator, aut auarus, aut idololatra, aut conuitiator, aut ebriosus, aut rapax: cum eiusmodi, *inquam*, ne edatis quidem.

Quid enim mihi de iis qui foris sunt iudicare? Nónne de iis qui intus sunt vos iudicatis?

12 Τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν; οὐχὶ τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε;

[16]Quid enim mea *interest* etiam de extraneis iudicare? nónne de iis qui intus sunt, vos iudicatis?

10 Eiiciendi falsifratres ex cœtu: extranei iudicio Dei relinquendi.

Nam eos qui foris sunt, Deus iudicabit. Auferte malum ex vobisipsis.

13 Τοὺς δὲ ἔξω ὁ Θεὸς κρίνει· καὶ ἐξαρεῖτε τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν.

De extraneis verò Deus iudicat. tollite igitur istũ sceleratũ ex vobisipsis.

CAP. VI.

Inuehitur in forenses contentiones, 6. quibus se mutuò vexabant sub infidelibus, cũ magno Euangelii dedecore. 9. deinde scortandi licentiam graui comminatione exagitat.

V.

AVdet aliquis vestrûm, habens negotium aduersus alterum iudicari apud iniquos, & non apud sanctos?

Τολμᾷ τις ὑμῶν, πρᾶγμα ἔχων πρὸς τὸν ἕτερον, κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων;

An nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt? et si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis?

2 Οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἅγιοι τὸν κόσμον κρινοῦσι; καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνάξιοί ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων;

N.

SVstinet [1] [a]aliquis vestrûm negotiũ habens cum altero, iudicio experiri [b]sub iniustis, [2] ac non sub sanctis?

[3]An ignoratis sanctos mundum iudicaturos? quòd si per vos iudicabitur mũdus, indigni estis[c] minimis iudiciis?

1 Tertia quæstio de forensibus iudiciis, An liceat fideli fidelem ad infidelium tribunalia trahere. Respondet non licere, propter offendiculum videlicet. Neque enim per se malum est.

a Quasi diceret, Eóne vos audacia processistis, vt vos non pudeat Euangeliũ exponere profanorũ ludibriis?

b Coram iniustis: 2 Addit se non prohibere quominus si ita opus est, iure agere liceat cum proximo, sed sanctis disceptatoribus.

3 A comparatis colligit, non sine sanctorum iniuria iudices infideles à fidelib⁹ quæri, quũ sanctos De⁹ ipse, iudicãdo mũdo & diabolis, sit Christo Filio velut assessores daturus, nedũ vt leues istas cõtrouersias, quæ æquitate ac bona cõsciẽtia definiuntur, non possint diiudicare.

c Infimis subselliis.

An ignoratis fore vt angelos iudicemus? nedum *vt* quæ ad huius vitæ vsum pertinēt *nō iudicem*[9]?

[4]Itaque si [d]iudicia habeatis de iis quæ ad huius vitæ vsum pertinent [c]eos qui minimi fiunt in Ecclesia, eos *inquam* in subselliis collocare.

[5]Vt vos pudeat, vobis *hoc* dico. Itáne non est inter vos sapiēs, ne vnus quidē, qui possit diiudicare inter fratres suos?

Sed frater cū fratre iudicio experitur, idque sub[e] infidelibus?

[6]Iam igitur omnino[f] impotentia in vobis est, quòd[g] iudicia habetis inter vosmet ipsos. [7]quare non potius iniuriam patimini? cur non potius damnum accipitis?

At vos iniuriam facitis, & damno afficitis, idque fratres.

An ignoratis iniustos non esse Dei hæreditatem possessuros? [8]Ne errate: neque scortatores,

3 Οὐκ οἴδατε ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν, μή τιγε βιωτικά;

4 Βιωτικὰ μὲν οὖν κριτήρια ἐὰν ἔχητε, τοὺς ἐξουθενημένους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τούτους καθίζετε.

5 Πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω. οὕτως οὐκ ἔστιν ἐν ὑμῖν σοφὸς οὐδὲ εἷς, ὃς δυνήσεται διακρῖναι ἀναμέσον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ;

6 Ἀλλὰ ἀδελφὸς μετὰ ἀδελφοῦ κρίνεται, καὶ τοῦτο ἐπὶ ἀπίστων;

7 Ἤδη μὲν οὖν ὅλως ἥττημα ἐν ὑμῖν ἐστιν, ὅτι κρίματα ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν; διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀδικεῖσθε διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀποστερεῖσθε;

8 Ἀλλὰ ὑμεῖς ἀδικεῖτε καὶ ἀποστερεῖτε, καὶ ταῦτα ἀδελφούς.

9 Ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι ἄδικοι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι; μὴ πλανᾶσθε· οὔτε πόρνοι,

Nescitis quoniam angelos iudicabimus? quanto magis secularia?

Secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum.

Ad verecundiā vestram dico. Sic nō est inter vos sapiens quisquam, qui possit iudicare inter fratrem suum?

Sed frater cum fratre iudicio contendit: & hoc apud infideles.

Iam quidem omnino delictum est in vobis, quòd iudicia habetis inter vos. quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? Matth. 5. 39 luc. 6. 29 rom. 12, 19

Sed vos iniuriam facitis & fraudatis, & hoc fratrib[9]. 1. Thes. 4, 6

An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare: neque fornicarijs,

4 Cōclusio qua remediū huic malo præscribit, nēpe si depriuatis negotiis corā delectis ex Ecclesia arbitris inter se transigant: Cui muneri, inquit, vel infim[9] quisque vestrûm satis fecerit. Non dānat igitur iudicū subsellia, sed quid propter circunstātiā tēporis expediat ostendit, idque sine vlla iuris magistratus imminutione. Nec enim agit de iudiciis quæ inter infideles & fideles exercētur, neque de publicis iudiciis, sed de controuersiis, quas nihil prohibet domesticis etiam arbitris componi.

d *Fora ac curias.*

e *Vilissimos quosque.*

5 Thesin accōmodat ad hypothesin, huc semper eos reuocans, vt falsam suā de sua ipsorū præstantia opinionē eis adimat, vnde oīa hæc mala oriebātur.

6 Nunc etiam longius progreditur, & quāuis arbitros ex fideliū cœtu eis concedens, simpliciter non damnet, sed stabiliat potius priuata iudicia, modò sine offendiculo exerceantur: tamen testatur, si tales essent quales esse optādū erat, futurum fuisse vt ne hoc quidē remedio egerēt.

f *Impotentia animi iis tribuitur, qui à cupiditatibus se superari sinunt. vitium à temperantia & moderatione plurimùm dissidens: perstringit igitur eos qui ferendæ iniuriæ sunt impares:* g *Controuersias in foro disceptandas.* 7 Hoc maxima ex parte spectat ad alteram reprehensionis partem, nempe quòd etiam apud infidelium iudicum subsellia litigarent: quod offendiculum debuerant potius quauis iactura redimere. Sed & illud in genere verum est, cedendum esse nobis de iure nostro, potius quàm temerè, aut aliquo vindicandæ iniuriæ studio, extremum iuris rigorem experiamur. Corinthiis autem neutrum erat curæ, quos ait oportere resipiscere, nisi malint Dei hæreditate priuari.

8 Transitum sibi parat ad quartum huius epistolæ tractatum de rebus mediis, differens in primis quomodo viri mulieribus rirè vti vel nō vti possint: cuius quæstionis tres sunt loci, Scortatio, Matrimoniū & Cœlibatus. Ac Scortationē quidem penitus damnat: Matrimoniū verò quibusdam præcipit, vt remedium bonum ac necessarium, quibusdam liberum relinquit, quibusdā non vt illicitum, sed vt incommodum, non tamen sine exceptione, dissuadet. Cælibatū autem) sub quo etiam virginitatem comprehēdo) nemini præcipit: suadet tamē, at nec propter se, sed propter aliud, nec omnibus, nec sine exceptione. Dicturus autem in se scortationē, incipit à generali reprehensione eorum vitiorum quibus opulenta & luxui debita ciuitas præcipuè scatebat: seriò monens, resipiscentiam eum peccatorum remissione, siue sanctificationem cum iustificatione indiuiduo nexu cohærere.

neque

neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores,

Neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt.

Et hæc quidam fuistis: sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in Spiritu Dei nostri.

Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt: omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestatem.

Esca ventri, & venter escis, Deus autem & hunc & has destruet: corpus autem non fornicationi sed Domino, & Dominꝰ corpori.

Deus verò & Dominum suscitauit, & nos suscitabit per virtutem suam.

Nescitis quoniam corpora vestra, membra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciã membra meretricis? Absit.

ἔτε εἰδωλολάτραι, οὔτε μοιχοὶ, ἔτε μαλακοὶ, ἔτε ἀρσενοκοῖται,

10 Οὔτε κλέπται, ἔτε πλεονέκται, ἔτε μέθυσοι, οὐ λοίδοροι, ἁρπαγες βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι.

11 Καὶ ταῦτα τινες ἦτε· ἀλλὰ ἀπελούσασθε, ἀλλὰ ἡγιάσθητε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τ Κυρίου Ἰησοῦ, καὶ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.

12 Πάντα μοι ἔξεστι, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθήσομαι ὑπό τινος.

13 Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν· ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει. τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ, καὶ ὁ Κύριος τῷ σώματι.

14 Ὁ δὲ Θεὸς καὶ τὸν Κύριον ἤγειρε, καὶ ἡμᾶς ἐξεγερεῖ διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ.

15 Οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν, μέλη Χριστοῦ ἐστιν; ἄρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, ποιήσω πόρνης μέλη; μὴ γένοιτο.

neque idololatræ, neque mœchi, neque molles, neque qui cõcubunt cũ masculis,

Neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque conuitiatores, neque rapaces, regni Dei hæreditatẽ possidebunt.

Et hæc eratis nõnulli, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in hnomine Domini Iesu, & per Spiritum Dei nostri.

iOmnia mihi licent, at non omnia cõducunt: omnia mihi licent, at ego knõ redigar sub vllius rei potestatem.

lEscæ ventri destinatæ sunt, & venter escis: Deus autẽ & hunc & eas abolebit, corpus verò non scortationi, sed Dominoꝰ, & Dominus corpori.

Deus autẽ & Dominum suscitauit, & nos suscitabit potentia sua.

mAn ignoratis corpora vestra esse mẽbra Christi? Num igitur tollens membra Christi, faciã vt sint scorti mẽbra? Absit.

h *In Iesu.* 9 Secundo loco Corinthios præfatur in rebus mediis simpliciter peccare: primùm quòd eis abuterentur, tum in eo quòd rei mediæ sine discrimine vsurpabant, quum earũ vsus ad charitatis regulam sit exigendus: nec etiam iis rectè vtuntur qui intẽperãter eis abutens, seseillis tanquam dominis subiicit.

i *Quuis restringenda est autem vnã uersalis nota adres medias.*

lz *Is certè subiicitur rebus mediis, quicunque se illis nõ posse carere putat, vt planè seruitus sub specie libertatis adblandiens, manũ in eiusmodi homines iniiciat.*

10 secundò, quòd multa in rebus mediis recenserent quæ per se essent illicita, veluti scortationẽ, quam perinde ac eãm & pollutiones naturales ac licitas apperitiones numerato sit consecrarum, sicut & Christus nouis etiam corporibus, ea ipsa virtute qua resurrexit, viuificabit, datus nobis est à Patre.

11 Expositio superioris argumenti à contrariis, & eius applicatio.

rabãr. Subiicit autem Apostolus hæc planè esse dissimilia. Nam, inquit, ad necessarium huius vitæ vsum conditi sunt cibi, quæ non erit perpetua. Nam & cibi & tota ista alimenti ratio breui spatio abolentur. At non idem sentiendum est de scortationis impuritate, cui cõtrarium non esse corpus, sed è contrario puritati esse destinatum, vel illud ostendit quod Christo sit consecratum, sicut & Christus nouis etiam corporibus, ea ipsa virtute qua resurrexit, viuificabit, datus nobis est à Patre.

12 Probatio eiusdem argumenti. Contrarii sunt ex diametro scortum & Christus, caro & spiritus: ergo qui vnum est cum scorto (quod quidē fit naturali illa corporum commixtione) vnum esse non potest cum Christo, quæ vnio est pura & spiritualis.

12 An ignoratis eum qui agglutinatur scorto, vnum esse corpus *cum scorto*? Fient enim, inquit, qui duo *erant*, caro vna.

Qui verò agglutinatur Domino, vnus spiritus est.

13 Fugite scortationem. omne peccatum quod fecerit homo, extra corpus est: sed qui scortatur, in propriū corpus peccat.

14 An ignoratis corpus vestrum esse templū Spiritus sancti, *qui est* in vobis, quē habetis à Deo, 15 neque esse vestri iuris?

Nam empti estis pretio: glorificate igitur Deum in corpore vestro, & in spiritu vestro, quæ sunt Dei.

16 Ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ, ἓν σῶμά ἐστιν; ἔσονται γάρ, φησίν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.

17 Ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ, ἓν πνεῦμά ἐστι.

18 Φεύγετε τὴν πορνείαν. πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν· ὁ δὲ πορνεύων, εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει.

19 Ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι τὸ σῶμα ὑμῶν, ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου πνεύματός ἐστιν, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν;

20 Ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς· δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν, καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, ἅτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ.

An nescitis quoniam qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur? Erunt enim (inquit) duo in carne vna

Qui autem adhæret Domino, vnus spiritus est.

Fugite fornicationem. omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.

An nescitis quoniam membra vestra, templū est Spiritus sancti: qui in vobis est, quē habetis à Deo, & non estis vestri?

Empti enim estis pretio magno: glorificate, & portate Deum in corpore vestro.

m *Apud Mosem particula (duo) non legitur, sed recte expressit tum hæc loco, tum Mat. 19. 5. quia sit tantùm unum virum et uxoris vnius, unde refellitur polygamia: qui enim cum multis consuescit, in multas velut partes dispingitur.*

13 Aliud argumentum cur fugienda sit scortatio, quoniam peculiari quadam turpitudine corpus commaculat. 14 Tertium argumentum, Quòd scortator sit sacrilegus, quum corpora nostra sint Deo consecrata. 15 Quartum argumentum, Quòd non simus nostri iuris, vt alteri cuipiā alienedū Satanæ & carni, nos possimus addicere: quum nos Deus ipse, & quidem maximo pretio, acquisierit, vt & corpore & animo suæ gloriæ inseruiremus.

CAP. VII.

2. *Differens hic de coniugio, indissolubile.* 18. 20. *iubet vnumquemque sorte sua contentū viuere.* 25. *Quò virginitatis finis esse debeat, ostendit.* 35. *& qui coniugium suscipere debeant.*

1 De coniugio docet, quanuis cælibatus sua etiā habeat commoda, quæ postea explicabit, tamen virandæ fornicationis causa necessarium esse matrimonium: sed ita vt neque vnus maritus plures vxores, nec vna vxor plures habeat maritos.

a *Quæ scripsistis ad me de quibus ad me scripsistis.*

Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι, καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἅπτεσθαι.

2 Διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω, καὶ ἑκάστη

Æterùm [a] de quibus scripsistis ad me, [b] bonum *fuerit* viro mulierē non attingere.

Sed propter fornicationes, suā quisque vxorē habeat, & pro-

b *Commodum & (vt dicitur) expedit, quia coniugium malicæ secum affert molestias, idque ex diuina institutione corrigela.*

De quibus autē scripsistis mihi, Bonum est homini mulierē non tāgere:

Propter fornicationem autem vnusquisque suam vxorem habeat, & v-

naquæque suum virum habeat.

Vxori vir debitũ reddat: similiter autem & vxor viro.

Mulier sui corporis potestatem non habet: sed vir: similiter autem & vir, sui corporis potestatem non habet, sed mulier:

Nolite fraudare inuicem, nisi forte ex consensu ad tẽpus, vt vacetis ieiunio & orationi: & iterum reuertimini in idiipsum, ne tentet vos satanas propter incõtinentiam vestrã.

Hoc autem dico secundum indulgentiam non secundum imperium.

Volo autem omnes homines esse sicut meipsum: sed vnusquisque propriũ donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius verò sic.

Dico autem non nuptis & viduis, bonum est illis si permanserint sicut & ego:

Quòd si non se cõtinent, nubant: melius est enim nubere, quàm vri.

Iis autẽ qui matri

ςη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἐχέτω.

3 Τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλομένην εὔνοιαν ἀποδιδότω· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρί.

4 Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνήρ· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή·

5 Μὴ ἀποςερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μή τι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν, ἵνα σχολάζητε τῇ νηςείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ· καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχησθε, ἵνα μὴ πειράζῃ ὑμᾶς ὁ σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν.

6 Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ κατ' ἐπιταγήν.

7 Θέλω γὰρ πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς καὶ ἐμαυτόν· ἀλλ' ἕκαςος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ, ὃς μὲν οὕτως, ὃς δὲ οὕτως.

8 Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις, καλὸν αὐτοῖς ἐςιν ἐὰν μείνωσιν ὡς κἀγώ.

9 Εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαν. κρεῖσσον γάρ ἐςι γαμῆσαι ἢ πυροῦσθαι.

10 Τοῖς δὲ γεγαμη-

prium quæque virũ habeat.

2 Vxori vir[c] debitam beneuolentiam reddat: similiter autem & vxor viro.

3 Vxor proprium corpus non habet in potestate, sed vir: similiter autem & vir proprium corpus nõ habet in potestate, sed vxor:

Ne fraudate alius alium, 4 nisi siquid ex consensu ad tempus, vt [d] vacetis ieiunio & precibus & rursum simul conuenite, ne tentet vos satanas propter incontinentiã vestrã.

5 Hoc autem dico ex concessione, non ex imperio.

Nam [e] velim omnes homines esse vt & ipse *sum*: sed vnusquisque propriũ donum habet ex Deo, alius quidem ita, alius autem ita.

6 Dico autem[f] cælibus & viduis, bonũ eis est, si mãserint vt maneo ego.

Quòd si se non cõtinent, matrimoniũ cõtrahant: nam melius est matrimoniũ contrahere quàm [g] viri.

7 Iis autẽ qui matri

2 Secundò, declarat summa partium beneuolentia colendum esse coniugiũ.

c *Debiti nomine genus omne beneuolentiæ complectitur, quanuis tamen postea vnam speciẽ copiosius persequitur.*

3 Tertiò, monet alterum in alterius esse potestate, quod ad corpus attinet, vt mutuò se fraudare non possint.

4 Quartò, addit[a] exceptionem, nisi alter ab altero abstineat ex consensu mutuo, vt liberius vacẽt precibus. quæ in re tamen monet vt qd expediat cõsiderent, ne diuturniore ista veluti cõiugii interruptione ad incontinẽtiã solicitentur.

d *Toti id vnum agatis.*

5 Quintò, matrimoniũ docet nõ esse simpliciter omnibus necessariũ, sed iis demum qui donũ cõtinentiæ non habent. Est enim hoc donum ex peculiari Dei gratia.

e *Optarim.*

6 Sextò, de repetendo matrimonio idẽ monet, nẽpe cælibatũ quidẽ probãdũ esse, sed iis demũ quibus datũ est vt se possint cõtinere: sin minus repetẽdas esse nuptias, vt conscientiæ paci cõsulatur. f *Totus hic locus facit aduersus eos qui dãnãt cundas nuptias prioribus morte dissolutis: aliud autẽ est digamorum genus, qui vel constante priore matrimonio, vel reiecta priore vxore alteram superinducũt: Si veteribus canonibus arcentur à matrimonio*

g *Libidine ita æstuare, vt aut voluntas succumbat tentationi, aut certè Deum pacata conscientia nõ possit inuocare. Nam alioquin segnis est qui carnis stimulis non pungatur.*

7 Septimò, prohibet dissidia & repudiorum nuntiationes, (de adulterii enim crimine non agit, quod tunc erat Romanis etiam legibus capitale) quibus dissolui coniugii vinculum negat Christo ipso authore.

8 Octauo, Matrimonia inter infidelem alteram partem, alteram verò fidelem, iam contracta, rata esse confirmat, vt fidelis infidelē deserere nopoſsit

9 Respondet obiectioni, At fidelis polluitur societate infidelis. Hoc verò negat Apostolus, & fidelem posse bona conscientia vti infidelis coniugis vase ex eo probat quòd liberi inde nati, sancti (id est in promissione) censeantur. Singulis enim fidelibus dicitur, Ero Deus tuus, & semini tui.

h *Pietas vxoris plus valet ad hoc vt coniunctio ista pro sancta habeatur, quàm mariti infidelitas ad hoc vt coniugium illud profanetur.*

i *Non in se est ille infidelis sanctificatus sed respectu vxoris.*

12 *Sub. fide li.*

1 *Hic locus facit aduersus catabaptistas eos qui præsumpsam salutis causam ponūt in baptismo. fidelia enim liberi vi sanctis sunt vel ante baptismū, accedit autē baptismus tanquam sanctitatis sigillum.*

monio iuncti sunt, denuntio non ego, sed Dominus, Vxor à viro ne discedito.

Quòd si etiam discesserit, maneat innupta, aut viro reconciliator: & vir vxorem ne dimittito.

8 Reliquis autem ego dico, non Dominus, Si quis frater vxorem habet infidelem, quæ consentiat ad habitandum cum eo, ne eā dimittito:

Et vxor quæ habet virum infidelē, qui consentiat ad habitandum cum ea, ne eum dimittito.

9 Maritus enim infidelis [h] sanctificatus est [i] in vxore, & vxor infidelis sanctificata est [k] in viro: alioqui certè liberi vestri improbi essēt: [l] nunc autem sancti sunt.

10 At si incredulus discedit, discedat. nō est seruituti subiectus frater aut soror in [m] huiusmodi rebus: [n] 11 sed ad pacem vocauit nos Deus.

Ecquid enim nosti vxor an virum sis seruatura? aut ecquid nosti vir, an vxorem sis seruatur?

12 Sed vt vnicuiq; donū partit[o] est Deus

10 Respōdet quæstioni, Quid si infidelis fidelē deseratiti verò, inquit, liber est fidelis, quon am ab infideli est desertus. m *Quæ eiusmodi quippiā inciderit.* 11 Nequis prætexat istius libertatis infideli præbeat discedendi occasionem, significat pacifice colendum esse matrimonium etiam cum infideli, vt si fieri possit lucrifiat. 12 Occasione ex eo arrepta quod de seruitu te & libertate coniugii dixerat, digreditur ad generalē doctrinā de vitæ statu & conditione externa, vt circuncisione & præputio, seruitute & libertate generaliter monens vt quisque sua sorte contentus viuat in Domino, quoniam externa illa vt circūcisum esse vel incircuncisum, seruum vel liberos, nō sunt ex regni Dei (vt loquuntur) essentia,

μόνη παρεγγέλλω, οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος, γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆναι.

11 Ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ, μενέτω ἄγαμος, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγήτω· καὶ ἄνδρα γυναῖκα μὴ ἀφιέναι.

12 Τοῖς δὲ λοιποῖς ἐγὼ λέγω, οὐχ ὁ Κύριος, Εἴτις ἀδελφὸς γυναῖκα ἔχει ἄπιστον, καὶ αὕτη συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφιέτω αὐτήν.

13 Καὶ γυνὴ ἥτις ἔχει ἄνδρα ἄπιστον, καὶ οὗτος συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτῆς, μὴ ἀφιέτω ἄνδρα αὐτοῦ.

14 Ἡγίασται γὰρ ὁ ἀνὴρ ὁ ἄπιστος ἐν τῇ γυναικὶ, καὶ ἡγίασται ἡ γυνὴ ἡ ἄπιστος ἐν τῷ ἀνδρί. ἐπεὶ ἄρα τὰ τέκνα ὑμῶν ἀκάθαρτά ἐστι, νῦν δὲ ἅγιά ἐστιν.

15 Εἰ δὲ ὁ ἄπιστος χωρίζεται, χωριζέσθω. οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφὸς ἢ ἡ ἀδελφὴ ἐν τοῖς τοιούτοις· ἐν δὲ εἰρήνῃ κέκληκεν ἡμᾶς ὁ Θεός.

16 Τί γὰρ οἶδας γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; ἢ τί οἶδας ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις;

17 Εἰ μὴ ἑκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεός, ἕκα-

monio iuncti sunt, præcipio non ego, sed Dominus, vxorem à viro non discedere:

Quòd si discesserit, manere innuptā aut viro suo reconciliari: & vir vxorē ne dimittat.

Mat. 5. 32. & 19. 9 mar. 10. 11 luc. 16. 18

Nam cæteris ego dico, non Dominus, Siquis frater vxorē habet infidelem, & hæc consentiat habitare cum illo, non dimittat illam.

Et siqua mulier habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum.

Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem: & sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem: alioquin filij vestri immundi essent: nūc autem sancti sunt.

Quòd si infidelis discedit, discedat. non enim seruituti subiectus est frater aut soror in huiusmodi: in pace autem vocauit nos Deus.

Vnde enim scis mulier, si virum saluum facies? aut vnde scis vir, si mulierem saluam facies?

Nisi vnicuique sicut diuisit Domi-

nus, vnumquenque sicut vocauit Deus, ita ambulet, & sic ut in omnibus Ecclesiis doceo.

Circumcisus aliquis vocatus est? non adducat præputium. in præputio aliquis vocatus est? non circuncidatur.

Circuncisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorum Dei.

Ephes. 4. 1

Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat.

Seruus vocatus es? non sit tibi curæ: sed & si potes fieri liber, magis vtere.

Qui enim in Domino vocatus est seruus, libertus est Domini: similiter qui liber vocatus est, seruus est Christi.

Pretio empti estis, nolite fieri serui hominum.

Vnusquisque in quo vocatus est, fratres, in hoc maneat apud Deum.

Sup. 6. 20
1. pet. 1. 10

De virginibus autem præceptum Domini nõ habeo: cõsilium autem do, tãquam misericordiã cõsequutus à Domino vt sim fidelis.

ἕκαστος ἐν τῇ κλήσει ᾗ ἐκλήθη, ἐν τούτῃ μενέτω.

21 Δοῦλος ἐκλήθης; μή σοι μελέτω· ἀλλ' εἰ καὶ δύνασαι ἐλεύθερος γενέσθαι, μᾶλλον χρῆσαι.

22 Ὁ γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δοῦλος, ἀπελεύθερος Κυρίου ἐστὶν ὁμοίως ὁ ἐλεύθερος κληθεὶς, δοῦλός ἐστι Χριστοῦ.

23 Τιμῆς ἠγοράσθητε· μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων.

24 Ἕκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη, ἀδελφοί, ἐν τούτῳ μενέτω παρὰ τῷ Θεῷ.

25 Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω· γνώμην δὲ δίδωμι ὡς ἠλεημένος ὑπὸ Κυρίου πιστὸς εἶναι.

vt vnũquenque [n] vocauit Domin, [o] ita in eodem: & ita in Ecclesiis omnib[p] cõstituo.

[13] Circuncisus aliquis *quum esset*, vocatus fuit? ne [q] attrahat *præputiũ*: in præputio aliquis *quũ esset* vocatus fuit? ne circuncidatur.

Circuncisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorũ Dei.

Vnusquisque in qua *erat* vocatione *quum* vocatus fuit, in ea maneat.

Seruus *quum esses* vocatus fuisti? ne sit tibi [p] curæ: sed si potes etiam liber fieri, potius *eo* vtere.

Etenim qui in Dominо vocatus est seruus, libertus Domini est: similiter & qui liber *quũ esset*, vocatus fuit, seru[s] est Christi.

[14] Pretio empti estis, ne fiatis serui hominum.

[15] Vnusquisque in *eo in* quo *erat quum* vocatus fuit, fratres, in hoc maneat [r] apud Deum.

[16] De virginibus autem præceptum Domini non habeo. [s] sed do *vobis* quod sentio, vt [t] cui Dominus per misericordiã dederit fidum esse.

n *Certo genere vitæ additum.*

13 Significat tamen in his exemplis nõ omnia esse paria, quoniam circuncisio per se non sit appetenda, libertatem verò seruos appetere nihil prohibeat. In eo igitur duntaxat paritas est, quòd in istis nõ sit positũ regnum Dei: ac proin de ista nõ imdiant quomodo Deo placeamus.

o *Attrahere, sub. præputium dicitur, qui chirurgi opera præputia extendunt, quod quidẽ fit cute ferro adducta, vtgliã dẽ rursus optimã. Cels. lib. 7. cap. 25.*

p *Quasi hæc vocatio sit Christo indigna.*

q *Vni quũ seruus sit cõditione, vocatus est ad Christi participationem.*

14 Ratione dissimilitudinis ostendit, quoniam qui circuncisionem affectat set, sese iam non Deo, sed humanæ traditioni subiiciebat. Est autem hoc multo magis desipere: quum præsertim ad intelligendũ quas nonnulli inter res mediastultè numerant.

15 Repetitio generalis doctrinæ.

r *Ita sincerè & ex animo vt Deo approbetur.*

16 Virginitatem nulli præcipit, suadet tamen & laudat propter aliud, nempe tũ propter præsentis temporis necessitatem, quum fidelibus vix liceret vno loco consistere, & præsentis vitæ, cõmodis frui, ac proinde expeditiores essent qui familia non grauabantur: tum etiam propter huius vitæ curas, quas secum necessariò matrimonium trahit, vt illis animum distrahi sit necesse: quod in mulieribus præterrit hoc habet.

s *Pro ratione circunstantiarum hoc vobis consulo*

t *Quod dicturus sum dico ego qui haud quidem sum, sed dignus cui fides adhibeatur, quia vt talis sum, a Domino sum consequutus.*

u Virginē meam.

x Propter necessitatem quæ sanctos salua sua fide urget, quorum uidelicet perpetua est tentatio, vt eo uum conditio minimè uideatur ad coniugium accommodata, nisi ex altera parte carnis infirmitas adillud adigat.

y Carnis nomine comprehēdit quæcunque ad præsentem uitam spectāt, & coniugium enim multa secū habet incommoda trahit. inclinat ergo ad cœlibatū non quòd in eo collocet Dei cultum magis quā in matrimonio, sed propter ea incōmoda, quibus si liceret posset euitare omnes eximi, vt uni Deo uacarent.

z Cupio infirmitatis uestræ consulere.

a In fines siquidem seculorum peruenimus.

b Flentes appellationes aduersas, gaudia prosperas intelligunt Hebræi.

c Iis rebus quæ hic Dominus nobis concedit.

d Habitus, figura, uel forma, indicat autem hic nihil esse solidum.

e Diuisa sunt cogitationes eorum qui sunt coniugio deuincti. Idcirco si cui datum est continere, commodius est cœlibatu uti, cæteris possunt etiam coniuges cuncta quæ sunt Domini. Clem. Strom. 3

f Animo.

Existimo igitur u hoc bonū esse propter x instantem necessitatem, bonum hoc inquam esse homini ita esse.

Alligatus es vxori? ne quære dissolutionē. Solutus es abvxore? ne quære vxorē.

Quòd si etiam duxeris vxorem, non peccasti: & si nupserit virgo, non peccauit: sed y afflictionē in carne habituri sunt qui sunt huiusmodi. ego verò vobis z parco.

Hoc autem aio, fratres, quoniam tēpus a contractum est in posterum: vt & qui habent vxores, sint vt non habentes:

Et qui b flent, vt non flentes: & qui gaudent, vt non gaudentes: & qui emūt, vt non obtinentes:

Et qui vtūtur c mūdo hoc, vt non abutentes. præterit enim d species huius mundi.

Velim autem vos absque solicitudine esse. Qui cælebs est, curat ea quæ sunt Domini, quomodo placiturus sit Domino:

At qui duxit vxorem, e curat ea quæ sunt mundi, quomodo placitur f sit vxori

Discretæ sunt ea quæ est vxor & ea quę est virgo. quæ est innupta, curat ea quæ sunt Domini, vt sit sancta cum corpore, tum f spiritu:

26 Νομίζω οὖν τοῦτο καλὸν ὑπάρχειν διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην, ὅτι καλὸν ἀνθρώπῳ τὸ οὕτως εἶναι.

27 Δέδεσαι γυναικί; μὴ ζήτει λύσιν. λέλυσαι ἀπὸ γυναικός; μὴ ζήτει γυναῖκα.

28 Ἐὰν δὲ καὶ γήμῃς, οὐχ ἥμαρτες. καὶ ἐὰν γήμῃ ἡ παρθένος, οὐχ ἥμαρτε. θλῖψιν δὲ τῇ σαρκὶ ἕξουσιν οἱ τοιοῦτοι. ἐγὼ δὲ ὑμῶν φείδομαι.

29 Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοί, ὁ καιρὸς συνεσταλμένος τὸ λοιπόν ἐστιν· ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας, ὡς μὴ ἔχοντες ὦσι·

30 καὶ οἱ κλαίοντες, ὡς μὴ κλαίοντες· καὶ οἱ χαίροντες ὡς μὴ χαίροντες· καὶ οἱ ἀγοράζοντες, ὡς μὴ κατέχοντες·

31 καὶ οἱ χρώμενοι τὸν κόσμον τοῦτον, ὡς μὴ καταχρώμενοι. παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου.

32 Θέλω δὲ ὑμᾶς ἀμερίμνους εἶναι. ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσῃ τῷ Κυρίῳ·

33 ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσῃ τῇ γυναικί.

34 Μεμέρισται καὶ ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ᾖ ἁγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι·

Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse.

Alligatus es vxori? noli quærere solutionem. Solutus es ab vxore? noli quærere vxorem.

Si autem acceperis vxorem, non peccasti: & si nupserit virgo, non peccauit tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi. ego autem vobis parco.

Hoc itaque dico, fratres, tempus breue est: reliquum est vt & qui habent vxores, tanquam non habentes sint:

Et qui flent, tanquam non flentes: & qui gaudent, tanquam non gaudentes: & qui emunt tanquam non possidentes:

Et qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtantur. præterit enim figura huius mundi.

Volo autem vos sine solicitudine esse. Qui sine vxore est, solicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo:

Qui autem cum vxore est, solicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est

Et mulier innupta & virgo, cogitat quæ Domini sunt, vt sit sancta & corpore & spiritu;

quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mũdi, quomodo placeat viro.

Porrò hoc ad vtilitatem vestrã dico: non vt laqueum vobis iniiciam, sed ad id quod honestum est, & quod facultatem præbeat sine impedimento Dominum obsecrandi.

Siquis autem turpem se videri existimat super virgine sua, quod sit super adulta, & ita oportet fieri: quod vult faciat: non peccat, si nubat.

Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis, & hoc iudicauit in corde suo seruare virginẽ suam, bene facit.

Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam, benefacit: & qui nõ iungit melius facit,

Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius viuit: quòd si dormierit vir eius liberata est, cui vult nubat: tantum in Domino.

Beatior autem erit si sic permãserit, secundum meum cõsilium: puto autem quod & ego Spiritum Dei habeam.

ἡ δὲ γαμήσασα μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρί.

35 Τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὑμῶν αὐτῶν συμφέρον λέγω οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω, ἀλλὰ πρὸς τὸ εὔσχημον καὶ εὐπρόσεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως.

36 Εἰ δέ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει, ἐὰν ᾖ ὑπέρακμος, καὶ οὕτως ὀφείλει γίνεσθαι· ὃ θέλει ποιείτω, οὐχ ἁμαρτάνει· γαμείτωσαν.

37 Ὃς δὲ ἕστηκεν ἑδραῖος ἐν τῇ καρδίᾳ, μὴ ἔχων ἀνάγκην, ἐξουσίαν δὲ ἔχει περὶ τοῦ ἰδίου θελήματος, καὶ τοῦτο κέκρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τοῦ τηρεῖν τὴν ἑαυτοῦ παρθένον, καλῶς ποιεῖ.

38 Ὥστε καὶ ὁ ἐκγαμίζων, καλῶς ποιεῖ· ὁ δὲ μὴ ἐκγαμίζων, κρεῖσσον ποιεῖ·

39 Γυνὴ δέδεται νόμῳ ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς. ἐὰν δὲ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι· μόνον ἐν Κυρίῳ.

40 Μακαριωτέρα δὲ ἐστιν ἐὰν οὕτω μείνῃ, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην· δοκῶ δὲ κἀγὼ πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν.

quæ verò nupta est, curat ea quæ sunt mundi, quomodo placitura sit viro.

Hoc autem dico [g] vestro commodo: non vt laqueum vobis iniiciam, sed vt decenter & aptè adhærescatis Domino absque vlla distinctione.

[17] Cæterùm siquis aliquid non decens à se in virginem suã committi putat, si florem ætatis excedat, & ita debet fieri: quod vult faciat, [h] non peccat: iungãtur matrimonio.

Qui verò stat firmus [i] in corde, nec adigitur [k] necessitate, sed in potestate habet propriam voluntatem, & hoc decreuit in corde suo, vt seruet suam virginẽ, bene facit.

Itaque qui dat nuptum, bene facit: qui verò non dat nuptũ, [l] melius facit.

[18] Vxor alligata est [m] lege quandiu viuit vir ipsius: quòd si [n] obdormierit vir ipsius, libera est ad cui velit nubendum: tantùm [o] in Domino.

Sed beatior est si ita maneat, secũdùm meam sententiam: puto autem me quoque Spiritũ Dei habere

g *Significat se nemini imponere necessitatem vel ducẽdæ vxoris, vel non ducendæ, sed simpliciter proponere virũ vitæ genus sit commodius.*

17 Iam ad parentes se conuertit, in quorum potestate sint liberi, monens vt superiorẽ doctrinam sequuti, dispiciant quid suis liberis cõueniat-ne vel necessario aduersus incontinentiam remedio ipsos priuet, vel ad matrimoni adigant, vbi neque voluntas eò inclinat, nec vlla vrget necessitas: & rursus virginitatem laudat: sed simpliciter neque in omnibus.

h *Benefacit, vt explicat inf. vers. 38.*

i *i. Apud se, Hebr.*

k *Cui non obstat filiæ infirmitas, aut alia aliqua ratio quominus eam liberè possit seruare virginem.*

l *Commodius liberis cõsulit, idque non simpliciter sed conditionibus anteà expressis.*

18 Quod de cælibe marito, de vxore quoque, vidua pronuntiat, licere ipsi videlicet alias nuptias contrahere,

modò id religiosissimè faciat: nec tamen dissimulat eam fore à multis curis liberam quæ cælebs permanserit,

m *Per legem matrimonii.* n *Mortuus fuerit*

o *Religiosè & cum Dei timore.*

Cap. VIII.

1. *Ab hoc loco vsque ad finem decimi cap. dehortatur vt ab impuris Gentiliũ epulis abstineant.* 8. *abusum Christianæ libertatis coercet,* 1. *& scientiam charitate frænandam docet.*

N.

CÆterùm[1] de iis quæ idolis immolantur, scimus nos [a]omnes scientia esse præditos. Scientia[b] inflat, charitas verò [c]ædificat.

Quòd siquis *sibi* videtur aliquid scire, nondum quicquã nouit sicut oportet nosse.

Sed siquis diligit Deum, hic edoctus fuit ab eo.

[2]De esu igitur eorum quæ [d] idolis immolantur, scimus idolum[e] nihil *esse* in mũdo, & nullum *esse* Deum alium nisi vnum.

Nam etiamsi sint qui dicantur dij & in cælo & in terra: (sicut sunt dij multi, & domini multi.)

Nobis tamen vnus *est* Deus Pater ille, [f]à quo omnia, & nos: in ipso, [h] vnus Dominus Iesus Christus, [i]perquẽ omnia, & nos per ipsum.

Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων, οἴδαμεν ὅτι πάντες γνῶσιν ἔχομεν. ἡ γνῶσις φυσιοῖ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ.

2 Εἰ δέ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκε καθὼς δεῖ γνῶναι.

3 Εἰ δέ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν, οὗτος ἔγνωσται ὑπ' αὐτοῦ.

4 Περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων, οἴδαμεν ὅτι οὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος εἰ μὴ εἷς.

5 Καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς· (ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ, καὶ κύριοι πολλοί.)

6 Ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεὸς ὁ πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν· καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ.

V.

DE iis autẽ quæ idolis sacrificantur, scimus quia omnes scientiam habemus. Scientia inflat, charitas verò ædificat.

Siquis autem se existimat scire aliquid, nondum cognouit quemadmodum oportet eum scire.

Siquis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo.

De escis autem quæ idolis immolãtur, scimus quia nihil est idolũ in mundo, & quod nullus est Deus nisi vnus.

Nam etsi sunt qui dicantur dij, siue in cælo, siue in terra (siquidem sunt dij multi, & domini multi.)

Nobis tamẽ vnus Deus, Pater, ex quo omnia, & nos in illum: & vnus Dominus Iesus Christus per quẽ omnia & nos per ipsum.

1 Aggreditur aliam rerum mediarũ speciem, nempe idolothytorum, siue carnium immolatitiarũ vsum. Remouet autem in primis quæ Corinthii promiscuè idolothytis vtentes prætexebant. Primùm igitur afferebant, istud ciborũ discrimen imperitorũ hominum esse, sibi verò perspectum esse Christi beneficium, qui faceret vt oĩa ista essẽt mũda mundis Esto, inquit. Paulus, simus omnes abundè instructi Christi notitia: dico tamẽ esse in ista noiia simpliciter aquiescendũ. Ratio est, quia nisi charitate notitia temperetur non modò nõ iuuat, sed etiam plurimùm nocet, quum sit fastus magistra: imò ne nomen quidem diuinæ notitiæ meretur, à Dei dilectione ac proinde charitate proximi seiuncta.

a *Restringenda est nota vniuersalis vt apparet ex ver. 7. tum notandum est subesse ironiam, vt apparet ex versu proximo.*

b *Vanitati & arrogantiæ veluti materiam subministrat, quatenus charitate destituitur.*

c *Instruit proximum.*

2 Applicatio eius responsi ad idolothyta. Cõcedo (inquit) idolum esse re vera inanem quandam imaginationem, & vnum esse Deum ac Dominum, ac proinde cibos non posse ab idolo vel sanctos vel impuros reddi: at non inde conficitur promiscuè illis vti vt quibusuis cibis licere.

d *Idolum hoc loco sumitur pro simulacro ad numen repræsentandum affecto, cui cultus exhibeatur, vnde dicta idololatria.* e *Inane & vanum somnium.*

f *Quum pater à Filio distinguitur, illi principium tribuitur.* g *Subsistimus.*

h *Sed quemadmodum Pater Dominus etiam dicitur, sic Filius Deus: vnius ergo nomen non personas, sed naturam respicit.*

i *(Per) non causam instrumentalem, sed efficientem significat. operatur enim vnà Filius cum Patre, quod non ita est accipiendum vt duas causas constituamus, quum vna sit natura & simplex vtraque, etiamsi Personæ sint distincti.*

Sed non in omnibus est scientia. quidam autem cũ conscientia vsque nunc idoli, quasi idolothytum manducant: & conscientia ipsorum quum sit infirma, polluitur.

Esca autem nos non cõmendat Deo: neque enim si manducauerimus abundabimus: neque si non manducauerimus deficiemus.

Videte autem ne fortè hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis.

Si quis enim viderit eum qui habet scientiam, in idolio recumbentem, nónne conscientia eius quum sit infirma, ædificabitur ad mãducandum idolothyta?

Et peribit infirmus in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est?

Sic autẽ peccantes in fratres, & percutiẽtes conscientiã eorum infirmam, in Christum peccatis.

7 Αλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνῶσις. τινὲς δὲ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδώλου ἕως ἄρτι, ὡς εἰδωλόθυτον ἐσθίουσι· καὶ ἡ συνείδησις αὐτῶν ἀσθενὴς οὖσα μολύνεται.

8 Βρῶμα δὲ ἡμᾶς οὐ παρίστησι τῷ Θεῷ· οὔτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν· οὔτε ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμεθα.

9 Βλέπετε δὲ μήπως ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὕτη πρόσκομμα γένηται τοῖς ἀσθενοῦσιν.

10 Εὰν γάρ τις ἴδῃ σε τὸν ἔχοντα γνῶσιν, ἐν εἰδωλείῳ κατακείμενον, οὐχὶ ἡ συνείδησις αὐτοῦ ἀσθενοῦς ὄντος οἰκοδομηθήσεται εἰς τὸ τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν;

11 Καὶ ἀπολεῖται ὁ ἀσθενῶν ἀδελφὸς ἐπὶ τῇ σῇ γνώσει, δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανεν;

12 Οὕτω δὲ ἁμαρτάνοντες εἰς τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ τύπτοντες αὐτῶν τὴν συνείδησιν ἀσθενοῦσαν, εἰς Χριστὸν ἁμαρτάνετε.

[3]Sed non in omnibus *est* ea scientia. [4]nonnulli enim *cum* [k]cõscientia idoli vsque ad hoc tempus, vt idolis immolatũ edunt: & conscientia eorum, infirma quũ sit, polluitur.

[5]Cæterùm esca nos non commendat Deo: neque enim si vescamur, abundantiores sumus: neque si non vescamur, pauperiores reddimur.

Sed videte ne quo modo potestas illa vestra offendiculo sit iis qui infirmi sunt.

[6]Etenim siquis viderit te qui scientia prædit[9]es, in idoleio accumbere, nónne conscientia ipsius qui infirmus est, instruetur ad edendum ea quæ sunt idolis mactata?

[7]Et tua ista scientia frater qui infirmus est, propter quẽ Christus est mortuus, peribit?

[8]Ita autem peccãtes in fratres, & vulnerantes ipsorum cõscientiam infirmam, in Christũ peccatis.

3 Ratio cur id non consequatur, hæc est, quia quod vos scitis, nõ desunt qui ignorent: externarũ autẽ actionum iudicia nõ tantùm à vestra, sed etiam à spectatorũ cõscientia dependent, ac proinde vestræ actiones non tantùm ad vestrã sciẽtiam, sed etiam ad fratrum ignorãtiam accomdari debent.

4 Applicatio rationis, Multi sũt qui non possunt nisi titubãte consciẽtia vesci idolothytis, qđ ea impura esse existimẽt: itaque si tuo exemplo aggrediantur quod intus arbitrantur Deo displicere, polluitur eorum conscientia hoc esu: cui malo occasionem præbuisti.

12 *Conscientiam idoli vocat tacitum eorum iudicium qui immunda putabant esse quæ idolis offerebantur, ideóque illis bona*

conscientia vti non poterant: hæc enim est vis conscientiæ, vt opus natura sua medium, si bona fuerit, bonum reddat, sin mala, malum. 5 Occupatio. An verò propterea æquũ fuerit nos iure nostro fraudari. Imo (inquit Apostolus) nihil quod ad Christianismum attinet, vobis decedet si abstinueritis in fratrum gratiam, sicut etiam sumptus cibus nihilo vos reddet sanctiores. Neque enim nostri commendatio coram Deo posita est in cibis: sed cum fratris offendiculo vti libertate, id verò est libertate abuti, cuius è contrario legitimus vsus est siquis ea sic vtatur, vt fratris infirmi rationem habeat.

6 Altera clarior eiusdem rationis applicatio, proposito exemplo accubitus in idolorum templo: quod factum Corinthii malè inter res medias numerabant, quum simpliciter sit prohibitum ob loci circunstantiam, etiam cessante offendiculo, vt suo loco dicetur.

7 Amplificatio argumenti à comparatis simul & contrariis sumpta. Tu (inquit) homuncio de tua scientia tibi placens, quæ planè nulla est (neque enim si vera sciẽtia præditus esses, in idolorum templo accumberes) fratrémne pessundabis tuo exemplo infirmam eius conscientiam admalè agendum confirmans pro quo seruando Christus ipse etiã mortem subiit? 8 Alia amplificatio, eiusmodi infirmi fratris offensionem in Christum ipsum redundare, ne putent isti sibi cum infirmis tantùm fratribus esse negotium.

9 Conclusio quã Paulus in sua ipsius persona concipit, ne videatur ab aliis exigere cui sese prior ipse non subiiciat. Malim quidem ego, inquit, in perpetuum vsque omni carnis genere abstinere, quàm peccandi occasionem vlli fratri meo præbere: nedum vt certo loco veltempore recusem in fratris gratiã immolatitiis carnibus non vesci.

9 Quapropter si esca facit vt offendat frater meus, non vescar carnibus in æternum, nec faciam vt frater meus offendat.

13 Διόπερ εἰ βρῶμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ τὸν ἀδελφόν μου σκανδαλίσω.

Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem. Rom. 14. 21.

Cap. IX.

1. *Ostendit qualiter libertate à Domino sibi permissa* 15. *vltro abstinuerit,* 18. 22. *ne quem in rebus mediis offenderet.* 24. *Vitámque nostram stadij instar esse dicit.*

Antequam longius progrediatur in proposita hypothesi idolothytorũ, voluit omnium istorum malorum causã ostendere simul & tollere, nẽpe quòd de suo iure non putarent Corinthii se teneri decedere in cuiusquam gratiã. Proponit igitur sese pro exemplo, & quidem in repenè prorsus necessaria. Agit tamen de vtroque seorsim, ac primùm de dersona. Si (inquit) causamini vos esse liberos, ac proinde velle vestra libertate vti. an non sum & ego liber, quum sim etiam Apostolus?

N.

NOnne[1] sum Apostolus? nónne sũ liber? [2] Nónne Iesum Christum Dominum nostrum vidi? nónne opus meum vos estis [a] in Domino?

Si aliis non sum Apostolus, at certè vobis sum. nam[b] sigillum apostolatus mei vos estis in Domino.

[3] Mea responsio apud eos[c] qui in me inquirunt, hæc est,

[4] An non habemus potestatem[d] vescendi ac bibendi?

ΟΥκ εἰμὶ ἀπόστολος; οὐκ εἰμὶ ἐλεύθερος; οὐχὶ Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύριον ἡμῶν ἑώρακα; οὐ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ;

2 Εἰ ἄλλοις οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος, ἀλλά γε ὑμῖν εἰμι. ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ.

3 Ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν, αὕτη ἐστί.

4 Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν;

V.

NOn sum liber? non sum Apostolus? nónne Christum Iesum Dominum nostrum vidi? nonne opus meum vos estis in Domino?

Si aliis non sum Apostolus, sed tamem vobis sum: nã signaculum apostolatus mei vos estis in Domino.

Mea defensio apud eos qui me ininterrogant hæc est,

Nunquid non habemus potestatẽ maducãdi & bibendi?

2 Apostolatum suum probat ab effectis, quòd ab ipso Iesu Christo fuerit designatus, & apud eos ipsos sui muneris autoritas fuerit ipsorum conuersione magnificè obsignata. Proponit autem illis hæc omnia ob oculos, vt pudeat illos sese non aliquousque in infirmorum fratrũ gratiam dimittere, quum ipse Apostolus nihil non fecisset vt eos penitus profanos Deo lucrifaceret

a *Per Dominum.* b *Sigilli instar quo confirmaretur meum Apostolatum verè esse à Domino.*

3 Obiter hoc addit, acsi diceret, Tantum abest vt possitis de meo Apostolatu dubitare, vt etiam eos qui hoc reuocant in controuersiam, soleam oppositis iis quæ apud vos per me egit Dominus refellere.

c *Qui de me, quasi iudices de reo quæstionem habent.*

4 Iam de re dicit, Cùm & liber sim & verè Apostolus, cur mihi non liceat, non dico vesci idolothytis, sed meis laboribus sustẽtari, atque adeò vxorem etiam alerere, quod & reliqui Apostoli ac nominatim Iohannes & Iacobus cognati Domini, & ipse Petrus iure faciunt?

d *Ecclesiæ videlicet sumptu.*

Nunquid non habemus potestatem mulierem sororem circunducendi, sicut & cæteri Apostoli & fratres Domini, & Cephas?

5 Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι, καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου, καὶ Κηφᾶς;

Annon habemus potestatem[e] sororem vxorem circunducẽdi, vt & reliqui Apostoli, & fratres Domini, & Cephas?

Aut ego solus & Barnabas, non habemus potestatẽ hoc operandi?

6 Ἢ μόνος ἐγὼ καὶ Βαρνάβας οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι;

An solus ego & Barnabas non habemus potestatem[f] nõ operandi?

Quis militat suis stipendiis vnquam? Quis plantat vineã, & de fructu eius non edit? quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat?

7 Τίς στρατεύεται ἰδίοις ὀψωνίοις ποτέ; τίς φυτεύει ἀμπελῶνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει; ἢ τίς ποιμαίνει ποίμνην, καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος τῆς ποίμνης οὐκ ἐσθίει?

[5]Quis[g] militat propriis stipendiis vnquã? quis plantat vineam, & de fructu eius nõ edit? aut quis pascit gregem, & de lacte gregis non edit?

Nunquid secundùm hominem hæc dico, an & Lex hæc non dicit?

8 Μὴ κατὰ ἄνθρωπον ταῦτα λαλῶ? ἢ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει?

[6]Num [h] secundùm hominem hæc dico? nónne etiam Lex hæc dicit?

Scriptum est enim in Lege Moysi, Non alligabis os boui trituranti. Nunquid de bobus cura est Deo?

9 Ἐν γὰρ τῷ Μωσέως νόμῳ γέγραπται, Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα. Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ?

Nam in Mosis Lege scriptum est, Non obligabis os boui trituranti.[i] Num boues curæ sũt Deo?

An propter nos vtique hoc dicit, nã propter nos scripta sunt quoniam debet in spe qui arat, arare: & qui triturat, in spe fructus percipiendi.

10 Ἢ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει? δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγράφη ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ὀφείλει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾶν· καὶ ὁ ἀλοῶν, τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχειν, ἐπ' ἐλπίδι.

An hoc propter nos omnino dicit? propter nos enim *hoc* scriptũ est, quòd sub spe debeat is qui arat, arare: & qui triturat sub spe, spei suæ particeps esse.

Si nos vobis spiritualia seminauerimus, magnum est est si nos carnalia vestra metamus?

11 Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπείραμεν, μέγα εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν?

[7]Si nos vobis spiritualia seminauimus magnũ *fuerit* si nos vestra carnalia messuerimus?

Si alij potestatis vestræ participes sũt quare nõ potius nos?

12 Εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας ὑμῶν μετέχουσιν, οὐ μᾶλλον ἡμεῖς?

[8]Si alij *sui* in vos [k]iuris participes sũt, *cur* non potius nos?

e *Fidelem.*

f *Non viuendi ex manuum labore.*

5 Ne videretur Apostolos grauare, æquum esse quod facerẽt ostendit à cõparatis, quũ & milites stipendiis acceptis, & agricolæ suorum laborum fructibus, & pastores sui gregis prouentu viuant.

g *Militare solet.*

6 Secundo loco profert etiam ordinationis diuinæ authoritatẽ, à comparatis

h *Num tis tantùm nitor quæ ex hominum consuetudine valent?*

i *Num ad boues propriè respexit Dominus quum hanc legem conderet? nam alioqui minima etiam ad Dei curam pertinẽt.*

7 Assumptio argumẽtorum cum amplificatione, quoniam ne sic quidem petitur ab illis merces, quæ meritis respondeat.

8 Aliud argumentũ maximi momẽti: Alii apud vosmetipsos aluntur, ergo & mihi licuit idque etiam potius quàm cuiquam alii: & tamẽ recusaui, & quiduis adhuc potius malo perpeti nequid sit quod retardet Euãgeliũ Christi.

k *Ius appellat facultatem viuendi alieno sumptu.*

atqui non vsi fuimus iure isto: sed omnia sustinemus, nequid remoremur Euãgelium Christi.

ἀλλ' οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ· ἀλλὰ πάντα στέγομεν, ἵνα μὴ ἐγκοπήν τινα δῶμεν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ.

sed non vsi sumus hac potestate: sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Euangelio Christi.

9 An nescitis eos qui sacris operãtur, *ea quæ* ex [l] sacrario *sunt* edere? & qui altari assident, cum altari [m] participare?

13 Οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν; οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται;

Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt edunt? qui altari deseruiunt, cum altari participant?

Ita Dominus constituit iis qui Euangelium annuntiant, [n] vt ex Euãgelio viuant.

14 Οὕτω καὶ ὁ Κύριος διέταξε τοῖς τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν, ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν.

Ita & Dominus ordinauit iis qui Euãgelium annuntiant, de Euangelio viuere.

Ego tamen nullo istorũ sũ vsus. [10] Neque verò hæc scripsi vt ita fiat in me. nã bonum est mihi mori potius quã vt gloriationem meam aliquis inanem reddat.

15 Ἐγὼ δὲ οὐδενὶ ἐχρησάμην τούτων. Οὐκ ἔγραψα δὲ ταῦτα ἵνα οὕτω γένηται ἐν ἐμοί. καλὸν γάρ μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ.

Ego autem nullo horum vsus sum. Non autem scripsi hæc vt ita fiant in me. bonum est enim mihi magis mori, quàm vt gloriam meam quis euacuet.

Etenim si euãgelizem, non est quod glorier: necessitas enim mihi incumbit. Væ autem mihi est nisi euangelizem.

16 Ἐὰν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοι καύχημα. ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται. οὐαὶ δέ μοι ἐστὶν, ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι.

Nam & si euãgelizauero, non est mihi gloria. necessitas enim mihi incũbit. Væ enim mihi est si non euangelizauero.

Nam si volẽs hoc faciam, mercedẽ habeo: sin inuitus, dispensatio credita est mihi.

17 Εἰ γὰρ ἑκὼν τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ ἄκων, οἰκονομίαν πεπίστευμαι.

Si enim volens hoc ago, mercedem habeo: si autem inuitus, dispẽsatio mihi credita est.

Quæ igitur mihi est merces? vt quum euangelizem, [o] gratuitum constituam Euangelium Christi, vt ne abutar iure meo in Euangelio.

18 Τίς οὖν μοι ἐστὶν ὁ μισθός; ἵνα εὐαγγελιζόμενος ἀδάπανον θήσω τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ μὴ καταχρήσασθαι τῇ ἐξουσίᾳ μου ἐν τῷ εὐαγγελίῳ.

Quæ est ergo merces mea? vt euangelium prædicans, sine sumptu ponam Euangelium, vt non abutar potestate mea in Euangelio.

9 Vltimo tandem loco expressam de Leuitarum alimentis Legem profert, quo tamẽ iure vti noluerit.

l *De templo (metonymia) id est de iis quæ in templo offeruntur.*

m *Altaris sũt socii ĩ diuidẽda victima.*

n *Ex eo quòd Euangeliũ prædicãt sequitur ex hoc loco, Paulũ ex missarum prouentibus, & eius generis superstitionum, victum nec sibi quæsiisse, nec voluisse inde aliis quæri.*

10 Obiter auertit suspicionẽ, quòd hæc scripsisset quasi mercedẽ nõ persolutã repetens. Imò, inquit, mori malim, quã in hoc instituto gratis euangelizandi non perseuerare. Nam teneo quidẽ omnino euãgelizare, quũ hoc munus sit mihi à Domino cõmissum: sed nisi vltro & ipsius Dei amore hoc fecero, nihil sanè fecerim quod probetur. Quod si mallem Euangeliũ malè audire quàm mercedẽ non accipere, tũ sanè constaret me non Euãgelii, sed mercedis causa labores istos subire. Hoc autem ego appello iure suo non vti sed abuti. Itaque non hac in re, sed in cæteris etiam (quantum fieri potuit) omnibus omnia sum factus, vt eos lucrifacerem Christo, & vnà cum ipsis Christo lucrifierem.

o *Pro quo nullus fiat sumptus, ab iis quibus illud annuntio.*

Nam

Nam quum liber esſem ex omnibus, omnium me ſeruum feci, vt plures lucrifacerem.

Et factus ſum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrarer: iis qui ſub lege ſunt: quaſi ſub lege eſſem quum ipſe non eſſem ſub Lege, vt eos qui ſub Lege erant, lucrifacerem:

Iis qui ſine lege erant, tanquam ſine lege eſſem (quum ſine lege Dei non eſſem, ſed in lege eſſem Chriſti) vt lucrifacerem eos qui ſine lege erant.

Factus ſum infirmis infirmus, vt infirmos lucrifacerem. omnibus omnia factus ſum vt omnes facerem ſaluos.

Omnia autē facio propter Euāgeliū, vt particeps eius efficiar.

Neſcitis quòd ij qui in ſtadio currūt, omnes quidem currūt, ſed vnus accipit præmium? ſic currite vt comprehendatis.

Omnis autem qui in agone cōtendit ab omnibus ſe abſtinet, & illi quidē vt coruptibilem coronam accipiāt: nos autem incoruptam.

Ego igitur ſic curro, nō quaſi in incertū: ſic pugno, nō quaſi aerem verberans.

19 Ἐλεύθερος γὰρ ὢν ἐκ πάντων, πᾶσιν ἐμαυτὸν ἐδούλωσα, ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω.

20 Καὶ ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ἵνα Ἰουδαίους κερδήσω· τοῖς ὑπὸ νόμον, ὡς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσω·

21 Τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος (μὴ ὢν ἄνομος Θεοῦ, ἀλλ' ἔννομος Χριστοῦ) ἵνα κερδήσω ἀνόμους.

22 Ἐγενόμην τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσω· τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω.

23 Τοῦτο δὲ ποιῶ διὰ τὸ εὐαγγέλιον, ἵνα συγκοινωνὸς αὐτοῦ γένωμαι.

24 Οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἷς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον; οὕτω τρέχετε ἵνα καταλάβητε.

25 Πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγκρατεύεται. ἐκεῖνοι μὲν οὖν ἵνα φθαρτὸν στέφανον λάβωσιν· ἡμεῖς δὲ ἄφθαρτον.

26 Ἐγὼ τοίνυν οὕτω τρέχω, ὡς οὐκ ἀδήλως· οὕτω πυκτεύω ὡς οὐκ ἀέρα δέρων.

Nam quum liber ſim ab omnibus, omnibus me ipſum ſeruum feci, vt plures lucrifaciam.

Et factus ſum Iudæis vt Iudæus, vt Iudæos lucrifaciam: iis qui ſub [p] Lege ſunt, vt ſi eſſem ſub Lege, vt eos qui ſub Lege ſunt, lucrifaciā:

Exlegibus vt exlex, (*ita tamen* vt nō ſim exlex Deo, ſed ſublex Chriſto) vt lucrifaciam exleges.

Factus ſum infirmis vt infirmus, vt infirmos lucrifaciā: omnibus factus ſum omnia, vt omnino aliquos ſeruem.

Hoc autem facio propter Euangelium, vt [r] vnà particeps eius fiam.

An ignoratis, eos qui in ſtadio currūt, omnes quidem currere, ſed vnum accipere præmium? ſic curite vt comprehendatis.

Porrò quiſquis certat, in omnibus eſt [s] continens. Illi quidē igitur vt perituram coronam accipiant, *ſunt continētes*: nos autem, vt incorruptam.

Ego igitur ita curro vt non in incertum: ſic pugilē ago, vt non aerē cædens.

affirmans, nullū eos præmium manere, niſi aliā vitæ rationem inſiſterent.

[s] *Exquiſitiſſima vtitur dicta.*

[p] *Legē vocabulum, hoc loco, ad illam partem, quæ erat cæremoniarum, eſt veſtimentum.*

[q] *In rebus mediis & indifferentibus, quaſi dicerēt, me in omnes formas mutauiſſe, vt omni ratione aliquos ſeruarem.*

[r] *Vt & ego cum iis quibus illud annūtio, fructū ex Euangelio percipiam.*

[ii] Aliam huius mali cauſam affert, nempe quòd gulæ eſſent dediti. Erant enim ſolēnes ſacrificiorum epulæ: & plus ſatis celebratus ſemper fuit ſacerdotum luxus. Itaque durum iſtis erat luxui aſſuetis, quum præſertim libertatem Euangelicam prætexerent, ab his conuiuiis arceri. Eos verò ex aduerſo Apoſtolus, tum iucunda ſimilitudine, tum etiā ſuo exemplo ad ſobrietatem, imò etiam ad carnis mortificationē vocat, negans aptos eſſe ad curſum vel pugilationē (cuiuſmodi certamina Iſthmica erāt) qui corpori indulgerent ac proinde

t *Veterem hominem spiritui reluctantē.*
u *Reprobum non opponit electo, sed probato, eum nimirum quem experientia ostēderit non talē esse qualem esse oportebat.*

Sed cōtundo [t] corpus meum, & in seruitutem redigo: ne quo modo, quum aliis prædicarim, ipse [u] reprobus fiam.

27 Αλλ' ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ· μήπως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι.

Sed castigo corpus meū & in seruitutem redigo: ne fortè cum alijs prædicauerim, ipse reprobus efficiar.

Cap. X.

1. *Si Deus Iudæis non pepercit, neque ijs parcet quibus sors est æqualis* 3. 4. *in tesseris externis suæ gratiæ.* 14. *Itaque absurdum esse participes fieri mensæ dæmoniorum eos qui Cœnæ domini communicant,* 24. *& qui in rebus medijs rationem proximi non habent.*

N.

1 Illustrat quod dixerat, proposito horrendi iudicii Dei exemplo, in eos qui & ipsi easdē reipsa, id est eiusdē adoptionis & salutis tesseras atque nos habebant, & nihilominus quū idolorū epulis sese dedidissēt, horrendis & multiplicib⁹ pœnis affecti, in deserto perierunt. Hæc autem præterquam quòd appositissimè dicūtur in eos qui idololatrarū conuiuiis intererāt, rideo etiā videntur referri quòd nonnulli, dūmodo cœtus Ecclesiasticos frequentarent, & baptizati sacro conuiuio interessent, Christum confitentes, externa illa putabant tanti non esse, vt Deus propterea ipsis succenseret.

NOlim autē vos ignorare fratres, [a] Patres nostros omnes sub illa nube fuisse, & omnes per mare transiuisse:

[2] Et omnes in [b] Mosen [c] baptizatos esse nube & mari:

Et omnes [d] eandē [e] escam spiritualem edisse.

Et omnes eūdem potum spiritualē bibisse. Bibebant enim [f] ex sequente spirituali Petra: Petra verò [g] erat Christus.

Sed plerosque illorum non approbauit Deus: prostrati sunt enim in deserto.

Ου θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοὶ, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διῆλθον·

2 Καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ·

3 Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον.

4 Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον. ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός.

5 Αλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν εὐδόκησεν ὁ Θεός. κατεστρώθησαν γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ.

V.

NOlo enim vos ignorare, fratres, quoniam Patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare trāsierunt: Exo.13.21 num.9.8 Exo.14.22 Exo.16.15

Et omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in mari:

Et omnes eandem escā spiritualē manducauerunt.

Et omnes eundē potum spiritualem biberunt. Bibebant autē de spirituali, consequente eos Petra: Petra autem erat Christus. Exo.17.6 num. 20 10. & 21. 16

Sed non in pluribus eorum, beneplacitum est Deo: nam prostrati sunt in deserto. Num. 26. 65

a *Sic Paulus loquitur fœdus respiciens, non personas, nisi in genere.*

2 Reparia fuerunt veterum Sacramenta cum nostris, vt quæ ipsa in vnum Christum respicerent, qui variis typis sese illis ingerebat.

b *Mose illis præeunte.*

c *Omnes quidem externo symbolo baptizati fuerunt, sed non reipsa, quod illis, non Deo imputandum.*

d *Eandem videlicet atque nos.*

e *Mannam, quæ spiritualis fuit cibus credentibus, qui fide Christum verum cibum amplectebantur.*

f *Ex riuo & rupe profluente, qui populum sit comitatus.*

g *Sacramentaliter significabat. i. ita vt esset verè adiuncta rei veritas: Deus enim non nudum signum, sed rem etiā ipsam significatā offert fide spiritualiter percipiendam.*

Hæc

Hæc autem in figura facta sunt nostri, vt non simus concupiscentes malorum, sicut & illi concupierunt.

Neque idolorum cultores efficiamini, sicut quidã ex ipsis, quẽadmodum scriptum est, Sedit populus mãducare & bibere: & surrexerunt ludere.

Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, & ceciderunt vna die vigintitria millia.

Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentauerunt, & à serpẽtibus perierunt.

Neque murmuraueritis, sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab Exterminatore.

Hæc autem omnia, in figura contingebant illis: scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines seculorum deuenerunt.

Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat.

Tentatio vos nõ apprehendit, nisi humana: fidelis autẽ Deus est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet

6 Ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν, εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν καθὼς κἀκεῖνοι ἐπεθύμησαν.

7 Μηδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθε, καθώς τινες αὐτῶν· ὡς γέγραπται, Ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν· καὶ ἀνέστησαν παίζειν.

6 Μηδὲ πορνεύωμεν, καθώς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν, καὶ ἔπεσον ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εἰκοσιτρεῖς χιλιάδες.

9 Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστὸν, καθὼς καί τινες αὐτῶν ἐπείρασαν, καὶ ὑπὸ τῶν ὄφεων ἀπώλοντο.

10 Μηδὲ γογγύζετε, καθὼς καί τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ.

11 Ταῦτα δὲ πάντα τύποι συνέβαινον ἐκείνοις· ἐγράφη δὲ πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησεν.

12 Ὥστε ὁ δοκῶν ἑστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ.

13 Πειρασμὸς ὑμᾶς οὐκ εἴληφεν εἰ μὴ ἀνθρώπινος· πιστὸς δὲ ὁ Θεὸς, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ ποιήσει

[3]Hæc autem [h]typi nostri fuerunt, vt ne concupiscamus res malas, sicut illi concupierunt.

Ne igitur idololatræ estote, sicut quidam eorum, vt scriptum est, Sedit populus adedendum ac bibendum: & surrexerunt ad ludendum.

Neque scortemur, sicut quidam eorum scortati sunt, & ceciderunt vno die viginti tria millia.

Neque tentemus [i]Christum sicut quidam eorum tentarunt, & à serpentibus perierunt.

Neque murmurate, sicut quidam eorum murmurarunt & perierunt ab Exterminatore.

Hæc autem omnia typicè eueniebãt eis: scripta verò sunt ad nostri admonitionem, in quos [k] fines seculorum occurrerunt.

[4] Itaque qui *sibi* videtur stare, videat ne cadat.

Tentatio vos non cepit, nisi [l]humana: fidelis autem *est* Deus, qui non sinet vos tentari supra *id* quod potestis, sed [m]præstabit

3 Applicatio exempli, aduersus eos qui cupiditatibus suis abripiuntur extra metas à Deo propositas. Hæc enim est malorum origo, cuiusmodi sunt idololatria (cuius comes est gula) scortatio insurrectio aduersus Christũ, murmur, & similia quæ grauissimis pœnis in populo veteri Dominus vindicauit: vt nos qui illis successimus, & multo pleniorem habemus diuinæ voluntatis declarationem, ita fiamus cautiores.

h *Qui Sacramenta nostra significarent. fuit enim Circuncisio Israelitis quidem sigillum iustitiæ, nobis autem typus fuit baptismi. sic de aliis.*

i *Tentare Christum est eum velut ad certamen prouocare, quod ij faciunt, qui eius cognitione abutentes eam suis cupiditatibus prætexunt.*

lz *Seculum hoc nostrũ finis vocatur, est enim seculorum complementum.*

4 Tandem ad Corinthios ipsos delabitur, monens, ne sibi placeãt, sed vt potiꝰ Satanæ astutiis occurrãt. Vtitur tamen insinuatione, & eos etiã erigit, ne videri possit eos perditis illis idololatris & Christi cõtemptoribus qui in deserto perierũt, penitus similes facere. l *Quæ ab infirmitate proficiscitur.* m *Ille qui vos vestri boni gratia tentari voluit aditum faciet ad euadendum.*

vnà cum tentatione etiam euasionem, vt possitis sufferre.

Quapropter dilecti mei, fugite ab idololatria.

[5]Vt peritis loquor: iudicate vos quod aio.

Poculum [n] benedictionis cui benedicimus, nónne [o]communio sãguinis Christi est? panis quem frangimus, nónne communio corporis Christi est?

Quoniã vnus est panis, vnum corpus *nos illi* multi sum⁹: omnes vni⁹ panis simus participes.

Videte Israelem *qui est* [p] secundùm carnem: nónne qui edunt victimas, [q]participes sunt altaris?

Quid ergo dico? idolum aliquid esse, aut quod idolis immolatum est, aliquid esse?

Imò *illud dico*, quæ immolant Gentes, dæmoniis immolare, & non Deo: nolim autem vos [r]participes dæmoniorum esse.

Non potestis poculum Domini bibere, & [s]poculũ dæmoniorum: non potestis mẽsæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum.

Num prouocamus ad æmulationẽ Dominum? num validiores eo sumus?

σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν, τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν.

14 Διόπερ ἀγαπητοί μου φεύγετε ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρείας.

15 Ὡς φρονίμοις λέγω· κρίνατε ὑμεῖς ὅ φημι.

16 Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας ὃ εὐλογοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστι; τὸν ἄρτον ὃν κλῶμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστιν;

17 Ὅτι εἷς ἄρτος, ἓν σῶμα οἱ πολλοί ἐσμεν· οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν.

18 Βλέπετε τὸν Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα· οὐχὶ οἱ ἐσθίοντες τὰς θυσίας, κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσί.

19 Τί οὖν φημι; ὅτι εἴδωλον, τί ἐστιν, ἢ ὅτι εἰδωλόθυτον, τί ἐστιν;

20 Ἀλλ' ὅτι ἃ θύει τὰ ἔθνη, δαιμονίοις θύει, καὶ οὐ Θεῷ· οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμονίων γίνεσθαι.

21 Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν καὶ ποτήριον δαιμονίων· οὐ δύνασθε τραπέζης Κυρίου μετέχειν καὶ τραπέζης δαιμονίων.

22 Ἢ παραζηλοῦμεν τὸν Κύριον, μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν;

etiam cum tentatione prouẽtum, vt possitis sustinere.

Propter quod, charissi mihi, fugite ab idolorum cultura.

Vt prudentibus loquor: vos ipsi iudicate quod dico.

Calix benedictionis cui benedicim⁹, nónne communicatio sanguinis Christi est? & panis quẽ frangimus, nónne participatio corporis Domini est?

Quoniam vnus panis, vnum corpus multi sumus: nam omnes de vno pane participamus.

Vide Israel secundùm carnẽ: nónne qui edũt hostias, participes sunt altaris?

Quid ergò? dico quòd idolis immolatum, sit aliquid, aut quòd idolum sit aliquid?

Sed quæ immolant Gentes: dæmoniis immolant, & non Deo: nolo autẽ vos socios fieri dæmoniorum.

Non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum: non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum.

An æmulamur Dominum? Nũquid fortiores illo sumus?

5 Iã rediẽs ad illas idolorum epulas, ne quid tergiuersari possint, præfatur sese nõ aliis rationibus vsurũ quàm quas ipsimet optimè norint, Est autẽ inductio à simili: Sacra cõuiuia Christianorum sunt pignora communionis ipsorũ cũ Christo in primis, deinde etiam inter se: Israelitæ quoque suis sacrificiis mutuã in vna eadémque religione copulationẽ sanciũt: ita igitur etiã idololatræ cum suis idolis aut poti⁹ dæmoniis (idola enim nihil sunt) solennibus illis epulis cõpulãtur. Ex quo efficitur mẽsam illã esse dæmoniorũ mensam: fugienda est igitur vobis. Neque enim fieri potest vt cũ Domino simul & cum dæmoniis quicquã habeatis cõmune, nedum vt huiusmodi epulas in rebus mediis rectè numereretis. An igitur vultis cũ Deo confligere: & si id feceritis an vos putatis fore superiores?

n *Gratiarũ actionis, vnde Eucharistia dicitur sacrum illud epulum.*

o *Efficax tessera nostræ cũ Christo coniunctionis, aque adeò incorporationis.* p *Qui adhuc ceremoniis vacãt.* q *Eiusdẽ cultus ac sacrificii sunt cõscii.*

r *Cum dæmoniis quicquã habere commune, aut in eam societatem coire, quæ dæmoniorum auspiciis coiti.*

s *Solebant profanæ Gentes festa sua cõuiuia, eiusdei laudib⁹ cui sacrificatũ erat, & libatiõe claudere.*

Omniæ

Cupr. 6. 13 Eccl. 37. 31

Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt: omnia mihi licent, sed non omnia ædificant.

23 Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ.

[6t]Omnia mihi licent, at non omnia conferunt: omnia mihi licent, sed nõ omnia ædificant.

Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius.

24 Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητείτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἑτέρου ἕκαστος.

Nemo quod suum est quærat, sed quisque quod alteri[9] *est.*

Omne quod in macello vænit, mãducate, nihil interrogantes, propter cõscientiam.

25 Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμενον ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν.

[7]Quicquid in [u]macello venditur, edite, nihil interrogantes propter conscientiã.

Domini enim est terra & plenitudo eius.

Psal. 24. 1

26 Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς.

Domini enim est terra & [x]plenitudo eius.

Siquis vocat vos infidelium, & vultis ire, omne quod vobis apponitur mãducate, nihil interrogantes propter cõscientiam.

26 Εἰ δέ τις καλεῖ ὑμᾶς τῶν ἀπίστων, καὶ θέλετε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν.

Quòd si quis infidelium vos vocat, & vultis ire, quicquid apponitur vobis, edite, nihil interrogantes propter conscientiam.

Siquis autem dixerit, Hoc immolatitium est idolis: nolite manducare propter illum qui indicauit, & propter conscientiam.

28 Ἐὰν δέ τις ὑμῖν εἴπῃ, Τοῦτο εἰδωλόθυτόν ἐστι, μὴ ἐσθίετε, δι' ἐκεῖνον τὸν μηνύσαντα, καὶ τὴν συνείδησιν. τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς.

At si quis vobis dixerit, Hoc idolis mactatum est, ne edite, propter illũ qui indicauit, & propter conscientiam. Domini enim est terra & plenitudo eius.

Conscientiam autem dico non tuam, sed alterius. vt quid enim libertas mea iudicatur ab alia conscientia?

29 Συνείδησιν δὲ λέγω, οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἑτέρου. ἵνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως;

Conscientiam autem dico non tuam, sed illius alterius. [8]cur enim libertas mea damnatur ab alia conscientia?

Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quòd gratias ago?

30 Εἰ δὲ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ;

Et si ego per[y]gratiã *cibum* participo, cur *ob id* impius iudicor pro quo ego gratias ago?

6 Accedẽs ad aliã idolothytorum speciẽ, repetit generalem illam regulam. In rerũ mediarũ vsu, nõ nostri separatim, sed etiã proximorum habẽdam esse rationem, ac proinde multa per se licita esse, quæ propter proximi offensionem facere sit nefas.

t *Vide supra* 6. 13.

7 Applicatio regulæ ad propositam hypothesin, Quicquid in macello vænit, tanquam ex Domini manu promiscuè emere, & domi cum fidelibus, siue etiam domũ ab infidelibus vocati, in priuato videlicet conuictu, edere potestis. sed addita exceptione, nisi quis infirmus adsit, cuius conscientia offendatur oppositis immolatitiis carnibus. Tũ enim vobis omnino habenda est illius infirmitatis ratio.

u *Solebant prostare venales carnes sacrificatæ, quarum pretium ad sacerdotes redibat.*

x *Infinita illa rerum copia, quibus plena est.*

8 Ratio, quia nobis non est committendum vt libertas nostra male audiat, & beneficium Dei, quo vti debemus cum gratiarum actione, in crimen impietatis vertatur, idque nostra culpa, si infirmorum conscientiam malimus offendere, quàm de nostro iure in re nihili decedere, atque ita occasionem infirmis præbere ita de nobis & libertate Christiana iudicandi. Trãsfert autem Apostolus ista in suam personam, vt tanto minus habeant Corinthii quod illi opponant.

y *Si ex Dei beneficio hoc vel illo cibo vti mihi licet, cur committam vt mea culpa hoc Dei beneficium mihi vitio vertatur?*

9 Conclusio, ita esse nobis instituendam vitam, vt nos ipsos nō quæramus, sed Dei gloriam, ac proinde quàm plurimorum salutem: qua in re non dubitat seipsum Apostolus Corinthiis (suo videlicet gregi) se pro exemplo proponere, sed ita vt eos ad ipsum archetypum (i. Christum) reuocet, quò & ipse respiciat.

9 Siue igitur editis, siue quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.

Estote sine offendiculo & Iudæis & Græcis & Ecclesiæ Dei:

Sicut & ego per omnia omnibus placeo, nō quærens meā ipsius vtilitatem, sed multorum, vt seruentur.

31 Εἴτε οὖν ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε.

32 Ἀπρόσκοποι γίνεσθε καὶ Ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησι καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ·

33 καθὼς κἀγὼ πάντα πᾶσιν ἀρέσκω, μὴ ζητῶν τὸ ἐμαυτοῦ σύμφορον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι.

Sive ergo manducatis, sive bibitis, sive quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.

Sine offensione estote Iudæis & Gētib⁹, & Ecclesiæ Dei:

Sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi vtile est, sed quod multis, vt salui fiant.

CAP. XI.

1. Notat Corinthios, quòd in sacris cœtibus 4. viri orarent vel atis capitibus: 6. mulieres verò retectis. 17. In summa, quòd in peius conuenirent 21. & profana sympoſia permiſcerent epulo ſacro Cœnæ Domini: 23. quam ad primam Chriſti inſtitutionem exigit.

N.

1 Quintus huius Epistolæ tractatus, De publicorū cœtuū recta dispositione, tria capita complectens, nempe de virorum & fœminarū decenti habitu, de Cœnæ Domini ritu, & de recto donorum spiritualiū vsu. Reprehensurus autē nōnulla, incipit eamen ab eorum laude vniuersali, traditiones appellans, particulares de decore & honestate leges, ad Ecclesiasticam politiam spectāres, quas postea Canonas vocarunt. 2 Deū in Christo mediatore proponit, nō modò pro doctrinæ, sed etiā pro Ecclesiastici decori fine ac scopo. Deinde ad quæstionem propositā, de virorū & fœminarum habitu in publicis cœtibus decenti, illud accommodans, declarat fœminam vno gradu inferiorē esse viro, ex Dei ordinatione: virū autē sic subiectū esse Christo, vt in eo oporteat gloriā Dei propter præeminentiam sexus elucere. a *Quatenus Christus est Mediator.* 3 Hinc colligit, viros ā operto capite (quod tum habebatur subiectionis signum) publicis cœtibus ad audiendum Verbum & preces concipiēdas coactis interfint, sua veluti dignitate seipsos priuare, contra Dei ordinationem. b *Politicæ banc esse legem Pauli ipsorū sui circumstantiis accommodandam hinc deceturq; quòd hodie cōtraria prorsus ratione capite aperto loqui in cœtu signum est subiectionis.*

4 Vicissim etiam colligit, fœminas quæ subiectionis signo, id est velo, subtlato, in Ecclesiasticis cœtibus apparent, seipsas dedecorare.

M Ιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ.

2 Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις κατέχετε.

3 Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός ἐστι· κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνήρ· κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ Θεός.

4 Πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος ἢ προφητεύων, κατὰ κεφαλῆς ἔχων, καταισχύνει τὸ κεφαλὴ αὐτοῦ.

5 Πᾶσα δὲ γυνὴ

V.

Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. 2.Thes.3.9

Laudo autem vos fratres, quòd per omnia mei memores estis: & sicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis.

Volo autem vos scire, quòd omnis viri caput Christus est: caput autem mulieris vir: caput verò Christi, Deus. Ephe.5.23.

Omnis vir orans aut prophetans velato capite, deturpat caput suum.

Omnis autē mulier

orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum: vnum enim est ac si decaluetur.

Nam si non velatur mulier, & tondeatur: si verò turpe est mulieri tonderi aut decaluari, velet caput suum.

Gen. 1. 26. 27. & 5. 1. & 9. 6. colloss. 3. 10

Vir quidem non debet velare caput, quoniam imago & gloria Dei est: mulier autem gloria viri est.

Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro.

Gen. 2. 23

Etenim non est creatus vir propter mulierē: sed mulier propter virum.

Ideo debet mulier potestatem habere supra caput suum, propter angelos.

Veruntamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino.

Nam sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem: omnia autem ex Deo.

Vosipsi iudicate: decet mulierem non velatam orare Deū?

Nec ipsa natura docet vos, quòd vir quidē si comam nutriat, ignominia est illi?

προσευχομένη ἢ προφητεύουσα ἀκατακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς· ἓν γὰρ ἐστι καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρημένῃ.

6 Εἰ γὰρ οὐ κατακαλύπτεται γυνὴ, καὶ κειράσθω· εἰ δὲ αἰσχρὸν γυναικὶ τὸ κείρασθαι ἢ ξυρᾶσθαι, κατακαλυπτέσθω.

7 Ανὴρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων· γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστιν.

8 Οὐ γὰρ ἐστιν ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρός.

9 Καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα.

10 Διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διὰ τοὺς ἀγγέλους.

11 Πλὴν οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς, οὔτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς, ἐν Κυρίῳ.

12 Ὥσπερ γὰρ ἡ γυνὴ ἐκ τοῦ ἀνδρὸς, οὕτω καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικός· τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ.

13 Εν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνατε· πρέπον ἐστὶ γυναῖκα ἀκατακάλυπτον τῷ Θεῷ προσεύχεσθαι;

14 Η οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει ὑμᾶς ὅτι ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομᾷ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστι;

lier orās aut prophetans non operto capite, dedecorat caput suum: [5] nam *id* vnum ac idem est acsi rasa esset.

Nam si non velatur mulier, etiam tōdeatur: quòd si turpe mulieri tonderi aut radi, veletur.

[6] Vir enim nō debet velare caput, quum *is* imago sit & gloria Dei: at mulier, gloria viri est.

[7] Non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro.

[8] Neque enim cōditus est vir propter mulierē, sed mulier propter virum.

[9] Propter hoc debet mulier [c] potestatem habere in capite, [10] propter angelos.

[11] Attamen neque vir *est* absque muliere, neque mulier absque viro, [d] in Domino.

Sicut enim mulier ex viro *est*, ita & vir per mulierem: omnia verò ex Deo.

[12] Apud vosipsos iudicate: *num* decorum est mulierē non velatam Deum orare?

An ne natura quidem ipsa hoc vos docet, quòd viro quidem comatum esse dedecori sit?

5 Argumētum primū à sensu communi, quasi dictante fœminis natura, turpe illis esse non velato capite prodire in publicum, quæ tam densis & prolixis comis eas donarit, quas etiā adeò studiosè alant, vt nullo modo radi sustineant.

6 Occupatio, Nonne etiam comæ viris datæ sunt: Concedo, inquit Apostolus, sed aliud obstat. Nam conditus est vir vt in eius dominio eluceat Dei gloria: fœmina verò, vt suæ subiectionis professione virū reddat augustiorem.

7 Inæqualitatem mulieris probat ex eo quòd vir sit materiale fœminæ principiu

8 Secundò ex eo quòd fœmina sit viri causa cōdita, nō autē vir in fœminæ gratiam.

9 Cōclusio, oportere velatas esse fœminas, vt subiectionē externo signo testentur.

c *Velamē, quod sit subiectiōis symbolū.*

10 Quid hoc sit, nondū mihi liquet.

11 Digressio, quā adhibet Apostolus, ne quod de virorū eminētia, & fœminarū gradu inferiore dictum erat politiæ ecclesiasticæ respectu, perinde accipiatur ac si nullus sit istius imparitatis modus. Viros ergo docet sic eminere, vt interea solos viros non condiderit Dominus, sed etiā fœminas: & ita esse cōditā fœminā ex viro, vt vir vicissim interuētu fœminæ gignātur: quæ res admoneāt ita vtrinque seruādū esse illū sexus gradū, vt mutua cōiunctio foueatur. d *Per Dominū.*

12 Inculcat argumentum à communi naturæ sensu sumptum.

e *Vt esset illi velamen, & quidē eiusmodi quod & aliud accesseret*

Contrà, mulieri comatā esse, gloriæ sit? Nam coma e pro velamine data est ei.

13 Quod siquis vi detur contentiosus esse, nos eiusmodi cō suetudinem non habemus, neque Ecclesiæ Dei.

14 Hoc verò *ita* denuntio vt vos non laudem, quòd *videlicet* non cum emolumento, sed cum detrimento cōuenitis.

15 Primùm enim quum conuenitis in Ecclesia, audio dissidia inter vos esse: & aliquā partē credo.

16 Oportet enim etiam hæreses inter vos *esse*, vt quiſ probati sunt, manifesti fiant inter vos.

Itaque quum cōuenitis in vnum, *hoc* non est Dominicā Cœnam edere:

Nam vnuſquiſque propriā cœnā h præoccupat in veſcēdo: & hic quidē eſurit, ille verò ebrius est.

17 Enimuerò nūdomos non habetis ad edendum & bibē dum? aut Ecclesiam Dei contemnitis, & pudefacitis eos qui non habent? Quid vobis dicā? laudabo vos? in hoc nō laudo.

18 Ego enim accepi

15 Γυνὴ δὲ ἐὰν κομᾷ, δόξα αὐτῇ ἐστιν; ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται αὐτῇ.

16 Εἰ δέ τις δοκεῖ φιλόνεικος εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, οὐδὲ αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ.

17 Τοῦτο δὲ παραγγέλλων οὐκ ἐπαινῶ ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ' εἰς τὸ ἧττον συνέρχεσθε.

18 Πρῶτον μὲν γὰρ συνερχομένων ὑμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν· καὶ μέρος τι πιστεύω.

19 Δεῖ γὰρ καὶ αἱρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν.

20 Συνερχομένων οὖν ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτό, οὐκ ἔστι Κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν·

21 Ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει ἐν τῷ φαγεῖν· καὶ ὃς μὲν πεινᾷ, ὃς δὲ μεθύει.

22 Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν; ἢ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε, καὶ καταισχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας; Τί ὑμῖν εἴπω; ἐπαινέσω ὑμᾶς; ἐν τούτῳ οὐκ ἐπαινῶ.

23 Ἐγὼ γὰρ παρέλαβον

Mulier verò si cō mam nutriat, gloriæ est illi, quoniam capilli pro velamine ei dati sunt.

Siquis autē videtur cōtentiosus esse, nos talem consuetudinē non habemus, neque Ecclesiæ Dei.

Hoc autē præcipio, non laudans, quòd non in melius, sed in deterius conuenitis.

Primùm quidem conueniētibus vobis in Ecclesiam, audio fissuras esse ĭter vos, & ex parte credo.

Nam oportet & hæreses esse, vt & qui probati sunt, manifesti fiāt in vobis.

Cōueniētibus ergo vobis in vnum, iam non est Dominicam Cœnam manducare:

Vnuſquiſque enim suam cœnam præsumit ad manducandum: & alius quidem esurit, alius autem ebrius est.

Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibēdum aut Ecclesiam Dei contemnitis, & confunditis eos, qui non habent. Quid dicam vobis? laudo vos? in hoc non laudo.

Ego enim accepi à

f *Quos experientia docuerit esse fidei & pietatis sinceræ.*

g *Vsitata hyperbole Apostolus præcisè negat fieri, quod à plerisque vitè non fiebat.*

h *Alius non expectatis sumit.*

17 Agapas quanuis diu & quidem laudabiliter, autoribus ipsis Apostolis, in Ecclesiis vsurpatas, tamen propter abusum tollendas censet Apostolus.

18 Vera celebrandæ Cœnæ Domini forma ex ipsius institutione perenda est, cuius hæc partes sunt quod ad pastores attinet, Annūtiare mortē Domini prædicando ipsius verbum: benedicere panem & vinum, inuocato Dei nomine, & eius institutione cum precibus explicata: ac demum fractum panem, comedendum, & acceptum poculū, bibendum tradere, vnà cum gratiarum actione. Ex parte verò gregis, Probare seipsum, i. explorare tum notitiam, tum fidem, tum resipiscentiam suam: annuntiare mortem Domini, i. vera fide ipsius verbo & institutioni assentiri: ac demùm acceptum ex ministri manu panem edere, & vinum bibere, & gratias Domino agere. Hæc fuit Pauli & Apostolorum liturgia.

Domino quod & tradidi vobis, quoniam Dominus Iesus, in qua nocte ira debatur, accepit panem:

Matth. 26. 26 marc. 14. 22 luc. 22. 19

Et gratias agens fregit: & dixit, Accipite & manducate: hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur: hoc facite in meam commemorationem.

Similiter & calicem, postquam cœnauit, dicens, Hic calix, Nouum testamentum est in meo sanguine: hoc facite quotiescunqne bibe ritis in meam commemorationem.

1 Cor. 2. 6. 55

Quotiescunque enim manducabitis panem hũc, & calicem bibetis, mortem Domini annũtiabitis, donec veniat.

Itaque quicunque manducauerit panem hunc, vel biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini.

Probet autè seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat.

1. Cor. 13. 5

Qui enim manducat & bibit indignè, iudiciũ sibi mãducat & bibit, non diiudicans corpus Domini.

Ideo inter vos

τοῦ Κυρίου ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν, ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ ᾗ παρεδίδοτο, ἔλαβεν ἄρτον·

24 Καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ εἶπε, Λάβετε, φάγετε· τοῦτό μέ ἐστι τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον. τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.

25 Ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον, μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων, Τοῦτο τὸ ποτήριον, ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι· τοῦτο ποιεῖτε ὁσάκις ἂν πίνητε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.

26 Ὁσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε, ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ.

27 Ὥστε ὃς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτον, ἢ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἔνοχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου.

28 Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω.

29 Ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως, κρίμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει, μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου.

30 Διὰ τοῦτο ἐν

à Domino quod & tradidi vobis, Dominum Iesum videlicet ea nocte qua proditus est, accepisse panem.

Et gratiis actis fregisse, ac dixisse, Accipite, edite: hoc meũ est corpus quod pro vobis [i]frangitur: hoc facite ad mei recordationem.

Itidem & poculũ, postquam cœnasset, dicendo, Hoc poculum, est Nouum illud testamentũ per meum sanguinẽ: hoc facite quotiescunque biberitis, ad mei recordationem.

Quotiescunque enim ederitis panem hunc, & poculũ hoc biberitis mortem Domini annuntiatis vsquequò venerit.

19 Itaque quisquis ederit panem hunc, aut biberit hoc poculum Domini [k] indignè, reus tenebitur corporis & sanguinis Domini.

20 Probet autem [l] quisque seipsum, & ita de pane illo edat, & de poculo illo bibat.

Nam qui edit & bibit indignè, damnationem sibi ipsi edit & bibit, nõ [m] discernens corpus Domini.

21 Propterea inter

i *Fractio nis nomine designatur mortis genus, quoniam Domini corpus grauissimis cruciatibus laceratũ, contusum, atque etiam fractum fuit, etiasi non perinde fuerint fracta eius crura vt latronum.*

19 *Qui sacra symbola contẽnit (i. minus rectè iis vtitur) nõ panis & vini, sed rei ipsius (id est Christi) contemptor habetur & eius scelcris graues pœnas luet.*

k *Aliter quàm dignum est tanta mysteria tractari.*

20 *Probatio sui ipsius necessariò in Cœna requiritur, ac proinde admitti ad illã non debent qui seipsos probare non possunt, veluti infantes, furiosi ac mẽ te capti, itẽque homines Christianæ religionis vel nulla vel nõ satis plena cognitione imbuti, & si qui alii sunt eiusmodi.*

l *Hinc aperiè refellitur fides implicita Sophistarum.*

m *In Discernere corpus Domini dicitur qui dignitatis ipsius, habet rationẽ, ac proinde ad hunc ei*

b *cum magna reuerentia Accedat.*

21 Profanatio corporis & sanguinis Domini in ipsius mysteriis seuerè ab ipso vindicatur, ac proinde tanto malo tempestiuè occurrendum, sese condemnando & corrigendo.

vos multi *sunt* debiles & inualidi, & dormiunt multi.

Etenim si nosipsos [n] diiudicaremus, nõ puniremur.

Sed quum punimur, à Domino erudimur, ne cum mundo condemnemur.

[22] Itaque, fratres mei, quum conuenitis ad vescendum, alius aliũ expectate.

[23] Quòd siquis esurit, domi edat: ne ad condemnationẽ cõueniatis. [24] Reliqua verò, quum venero, constituam.

ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄῤῥωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί.

31 Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα.

32 Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν.

33 Ὥστε ἀδελφοί μου, συνερχόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε.

34 Εἰ δέ τις πεινᾷ, ἐν οἴκῳ ἐσθιέτω· ἵνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχησθε. Τὰ δὲ λοιπὰ ὡς ἂν ἔλθω διατάξομαι.

ti infirmi & imbecilles, & dormiũt multi.

Quòd si nosmetipsos diiudicaremus, non vtique iudicaremur.

Dum iudicamur autem, à Domino corripimur, vt non cũ hoc mũdo damnemur.

Itaque fratres mei, quũ conuenitis ad manducandum, inuicem expectate.

Siquis esurit, domi manducet: vt non in iudiciũ conueniatis. Cætera autem, quum venero, disponam.

n *Probaremus & exploraremus, fide & resipiscẽtia nosipsos à profanis secerneremus.*

22 Cœna Domini est communis actio Ecclesiæ, ac proinde priuatis cœnis nullus locus relinquitur.

23 Non ad pascendum ventrem, sed ad animum communione Christi reficiendum instituta est cœna Domini, ac proinde à cõmunibus epulis separari debet.

24 Quæ ad ordinem spectant, vt locus, tempus, precum formulæ, & cætera eiusmodi, pro ratione temporum, locorum & personarum, disposuit Apostolus in Ecclesiis.

CAP. XII.

1. Vt à contentione & superbia Corinthios auocet, dicit spiritualia dona ideo varia conferri, 7. vt per illa mutuò collata, 12. coalescamus ea symmetria in vnum Christi corpus, 20. quemadmodum membra corporis in vnum humani coalescunt.

N.

Porrò [1] de spiritualibus *donis*, fratres, nolim vos in [a] ignorãtia versari:

[2] Scitis vos [b] Gentes fuisse qui ad idola illa muta, prout rapi contigisset, abripiebamini.

[3] Quapropter notum vobis facio, nullum per Spiritum Dei loquentem, dicere Iesum [c] anathema: & neminem posse dicere Iesum Do-

Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν, ἀδελφοὶ, οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν.

2 Οἴδατε ὅτι ἔθνη ἦτε, πρὸς τὰ εἴδωλα τὰ ἄφωνα, ὡς ἂν ἤγεσθε, ἀπαγόμενοι.

3 Διὸ γνωρίζω ὑμῖν ὅτι οὐδεὶς ἐν πνεύματι Θεοῦ λαλῶν, λέγει ἀνάθεμα Ιησοῦν· καὶ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ιη-

V.

De spiritualibus autem, nolo vos ignorare, fratres.

Scitis quoniam quum Gentes essetis, ad simulacra muta, prout ducebamini, euntes.

Ideo notum vobis facio quòd nemo in Spiritu Dei loquẽs, dicit anathema Iesum; & nemo potest dicere, Dominus Ie

1 Iam aggrediens tertium locum huius tractatus, id est, de recto spiritualium donorum vsu, non obscurè significat Corinthios illis fuisse abusos. Nam qui excellebat, ambitiosè illa iactantes, Deũ horum donorum autorẽ sua laude fraudabant: & nulla fratrum habita ratione, illis ad inanem ostentationem abutebantur ac proinde Ecclesiam illorum donorum vsu priuabant. Abiectiores autem vicissim excellentioribus inuidentes, secessionem meditabantur, vt totum illud corpus veluti disiectũ ac dissipatum esset. Istis ergo abusibus remedium allaturus, primùm eos iubet diligenter considerare, se omnia hæc dona aliunde habere, nempe ex Dei gratia ac mera liberalitate, ad cuius gloriam sint referenda. a *Nescire in quem vsum hæc dona vobis sint concessa.* 2 Hoc probat ex prioris eorum status collatione, cũ eo in quo tum erant excellentibus illis donis ornati. b *A veri Dei cultu ac fœdere prorsus alienos.* 3 Conclusio, Scitote igitur vos de Christo ne hiscere quidem in ipsius gloriam posse, nisi ex Spiritus sancti gratia. c *Execrari, vel quocunque modo de ipsius gloria detrahere.*

sus, nisi in Spiritu sancto.

Diuisiones verò gratiarum sunt, idē autem Spiritus:

Et diuisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus:

Et diuisiones operationum sunt, idē verò Deus, qui operatur omnia in omnibus.

Vnicuique autem datur manifestatio Spiritus ad vtilitatem.

Alij quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ, alij autem sermo scientiæ secundùm eundem Spiritum:

Alteri fides in eodem Spiritu: alij gratiæ sanitatum, in vno Spiritu:

Alij operatio virtutum, alij prophetia, alij discretio spirituum, alij genera linguarum, alij interpretatio sermonum.

Hæc autem omnia operatur vnus atque idē Spiritus, diuidens singulis prout vult.

Sicut enim corpus vnum est, & membra habet multa, omnia autem membra corporis, quum sint multa, vnum tamen corpus sunt:

σοῦν εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἁγίῳ·

4 Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ πνεῦμα·

5 Καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσὶ, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος·

9 Καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς ἐστι Θεὸς, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν·

7 Ἑκάστῳ δὲ δίδοται ἡ φανέρωσις τοῦ πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον.

8 Ὧμεν γὰρ διὰ τοῦ πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας, ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα·

9 Ἑτέρῳ δὲ πίστις, ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι· ἄλλῳ δὲ χαρίσματα ἰαμάτων, ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι·

10 Ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων, ἄλλῳ δὲ προφητεία, ἄλλῳ δὲ διακρίσεις πνευμάτων, ἑτέρῳ δὲ γένη γλωσσῶν, ἄλλῳ δὲ ἑρμηνεία γλωσσῶν.

11 Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται.

12 Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα, ἕν ἐστι, καὶ μέλη ἔχει πολλὰ, πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ ἑνὸς, πολλὰ ὄντα, ἕν ἐστι σῶμα·

minum, nisi per Spiritum sanctum.

4 Discrimina autem donorum sunt, sed [d] idem Spiritus:

Et discrimina ministeriorum sunt, sed idem Dominus:

Et discrimina [e] facultatum sunt, sed idem est Deus: efficiens eas omnes in quibusuis.

Vnicuique verò [f] datur declaratio Spiritus ad [g] vtilitatē

5 Nam huic quidē per Spiritum datur sermo [h] sapientiæ, alii verò sermo cognitionis, per eundē Spiritum:

Alij verò fides, per eundem Spiritum: alij verò dona sanationum, per eundē Spiritum:

Alij verò [i] facultates *edendarum* virtutū, alij verò [k] prophetia, alij verò [l] discretiones spirituum, alij verò genera linguarum: alij verò interpretatio linguarum.

Sed omnia hæc efficit vnus ille & idē Spiritus, distribuens priuatim *illa* singulis [6] sicut vult.

7 Sicut enim corpus vnum est, & mēbra habet multa, omnia verò membra corporis vnius, multa quum sint, vnum sunt corpus:

4 Secundo loco, iacit aliud fundamentum, nēpe diuersa quidem esse hæc dona, sicut diuersæ sunt functiones, & diuersa earundem munera, sed vnum eundēque Spiritū, Dominum, ac Deum, esse omnium istorum datorem, & quidem in eundem finem, nempe ad cōmunem vtilitatem.

d *Disertè distinguit Spiritum, à donis*

e *Sic Paulus vocat vim illam intrinsecam à Spiritu sancto manantem, quæ quidem illos ad mirifica aptos reddebat.*

f *Spiritus sese gratis patefacit, quum videlicet hæc dona largitur.*

g *Vsum Ecclesiæ.*

5 Explicat illam multiplicem diuersitatem commemoratis præcipuis donis, inculcās quod antea dixerat, ab vno & eodem spiritu omnia hæc proficisci.

h *Sapientiæ clarissimum est donum, quo præditos esse oportet, qui non tantum docent, sed exhortantur & consolantur, quod pastorū*

proprium: sermo cognitionis doctoribus conuenit.

i *Per facultates summa illa intelligit diuinæ potentiæ effecta, quæ inter miracula excellunt, vt Mosis in educendo populo, Eliæ, & quædam Petri, vt in facto Ananiæ & Sapphiræ.* lz *Futurorum prædictio.* l *Quibus falsi prophetæ à veris dignoscantur, quo dono præ Philippo excelluit Petrus in Simone Mago dignoscendo, Act. 8.* 6 Adiicit etiā aliquid amplius, nempe dona ista quamuis imparia, sapientissimè tamen distribui, quoniam Spiritus Dei voluntas sit huius distributionis regula. 7 Illustratio superioris dicti adhibita corporis similitudine. Hoc, inquit, apertè conspicitur in corpore, cuius diuersa quidem membra sunt, sed ita coniuncta, vt vnum corpus constituant.

8 Applicatio similitudinis: Ita etiã inquit, de Christo mystico constituendum est. Nos enim omnes qui credidimus siue Iudæi, siue Græci, sumus eodem baptismo simul delicti cũ nostro Capite, vt ita vnum corpus ex pluribus membris compactum cõstituatur. & eodem poculo eundem Spiritum hausimus, communem videlicet sensum ac motum spiritualem.

m *Christum intellige tum sua Ecclesia cõiunctum.*

n *Cum Christo vnã corpus sieremus.*

o *Vno diuino sanguinis Domini potu, participes sumus vnius Spiritus sipsius.*

9 Amplificat quod ex illa similitudine consequebatur: acsi dicat, adeò non impediri corporis vnitatem hac diuersitate membrorũ, vt non possit etiã esse corpus, nisi pluribus & quidem diuersis mẽbris constet. 10 Iam superstruit doctrinã, iactis illis fundamentis, primùm quidem manens in proposita similitudine, deinde etiam nudè & simpliciter. Compellat autem priore loco eos, qui non ita excellentibus donis præditi, idcirco sese ab aliis segregabant, quibus nimirum inuidebãt. Hoc autem, inquit, perinde est acsi negaret pes se esse ex corpore, quoniã non est manus: vel auris, quia nõ est oculus. Oportet ergo potius omnia simul mutuis vsibus colligata, vnitatẽ corporis tueri.

11 Rursum eosdem compellans, docet fore vt si obtinerent quod petunt, nempe vt omnes inter se essent æquales, corporis totius ac proinde ipsorum mmer destructio consequeretur: quoniã corpus non esset nisi ex pluribus & quidem diuersis inter se cohærentibus membris compositum. Ac nequis minus recte distributam esse istam imparitatem causetur, addit, Deum ipsum omnia illa simul cõpegisse. Oportet igitur omnia simul manere connexa, vt saluum corpus perduret.

12 Iam ex aduersio compellat excellentioribus donis ornatos, monens ne inferiores, tanquã inutiles aut nullius sint vsus, aspernãtur: Deus enim, inquit, sic istam inæqualitatẽ temperauit, vt excellentiora & speciosiora mẽbra aliis abiectioribus & pudendis carere nullo modo possint, ac de illis tegendis & curandis magis etiam laborẽt: vt hoc modo mutua necessitas totum corpus velut in pace & concordia contineat: vt quanuis impar sit singulorum seorsim consideratorum gradus ac conditio, tamen quia simul sunt copulata, communia habeant tũ commoda tũ incommoda,

8 ita & Christus.

Etenim per vnum Spiritum nos omnes o in vnum corpus baptizati sumus: siue Iudæi, siue Græci siue serui siue liberi: & omnes o vna potione potati sumus in vnũ Spiritum.

9 Etenim corpus non est vnum membrum, sed multa.

10 Si dicat pes, Quia non sum manus, non sum ex corpore: num ob id non est ex corpore?

Et si dicat auris, Quia non sum oculus, non sum ex corpore: num ob id non est ex corpore?

11 Si totum corpus oculus, vbi auditus? si totum auditus, vbi odoratus?

Nunc autem Deus collocauit membra, singula sigillatim in corpore, sicut voluit.

Quòd si essent omnia vnum membrũ, vbi corpus?

Nunc verò multa quidem membra sunt, vnum verò corpus.

12 Non potest autẽ

ita & Christus.

Etenim in vno Spiritu omnes nos in vnũ corpus baptizati sumus, siue Iudæi siue Gentiles, siue serui, siue liberi: & omnes vnum Spiritum potauimus.

Nam & corpus non est vnum membrum, sed multa.

Si dixerit pes, Quoniam non sum manus, non sum de corpore: non ideo nõ est de corpore?

Et si dixerit auris, Quoniam non sum oculus, non sum de corpore: non ideo non est de corpore?

Si totum corpus oculus, vbi auditus? si totum auditus, vbi odoratus?

Nunc autem posuit Deus membra, vnumquodque eorũ in corpore, sicut voluit.

Quòd si essent omnia vnum membrũ, vbi corpus?

Nunc autem multa quidem membra, vnum autem corpus.

Non potest autẽ

13 Καὶ γὰρ ἐν ἑνὶ πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν· εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνες, εἴτε δοῦλοι, εἴτε ἐλεύθεροι· καὶ πάντες εἰς ἓν πνεῦμα ἐποτίσθημεν.

14 Καὶ γὰρ τὸ σῶμα οὐκ ἔστιν ἓν μέλος, ἀλλὰ πολλά.

15 Ἐὰν εἴπῃ ὁ πούς, Ὅτι οὐκ εἰμὶ χεὶρ, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος· οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος;

16 Καὶ ἐὰν εἴπῃ τὸ οὖς, Ὅτι οὐκ εἰμὶ ὀφθαλμός, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος· οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος;

17 Εἰ ὅλον τὸ σῶμα ὀφθαλμός, ποῦ ἡ ἀκοή; εἰ ὅλον ἀκοή, ποῦ ἡ ὄσφρησις;

18 Νυνὶ δὲ ὁ Θεὸς ἔθετο τὰ μέλη, ἓν ἕκαστον αὐτῶν ἐν τῷ σώματι, καθὼς ἠθέλησεν.

19 Εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ἓν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα;

20 Νυνὶ δὲ πολλὰ μὲν μέλη, ἓν δὲ σῶμα.

21 Οὐ δύναται δὲ ὁ

oculus dicere manui, Opera tua non indigeo: aut iterum caput pedibus, Non estis mihi necessarij.

ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρί, Χρείαν σου οὐκ ἔχω· ἢ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσί, Χρείαν ὑμῶν οὐκ ἔχω.

Sed multo magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt:

22 Ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον, τὰ δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχειν, ἀναγκαῖά ἐστι·

Et quæ putamus ignobiliora membra esse corporis, his honorem abundantiorem circundamus: & quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent.

23 καὶ ἃ δοκοῦμεν ἀτιμοτέρα εἶναι τοῦ σώματος, τούτοις τιμὴν περισσοτέραν περιτίθεμεν· καὶ τὰ ἀσχήμονα ἡμῶν εὐσχημοσύνην περισσοτέραν ἔχει.

Honesta autem nostra, nullius egent: sed Deus temperauit corpus, ei cui deerat abundantiorem tribuendo honorem:

24 Τὰ δὲ εὐσχήμονα ἡμῶν, οὐ χρείαν ἔχει· ἀλλ' ὁ Θεὸς συνεκέρασε τὸ σῶμα, τῷ ὑστερουμένῳ περισσοτέραν δοὺς τιμήν·

Vt non sit schisma in corpore, sed idipsum pro inuicem solicita sint membra.

25 Ἵνα μὴ ᾖ σχίσμα ἐν τῷ σώματι, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μέλη.

Et siquid patitur vnum membrum, cõpatiũtur omnia mẽbra: siue gloriatur vnum membrum, cõgaudent omnia mẽbra.

26 Καὶ εἴτε πάσχει ἓν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη· εἴτε δοξάζεται ἓν μέλος, συγχαίρει πάντα τὰ μέλη.

Vos autem estis corpus Christi, & membra de membro.

27 Ὑμεῖς δέ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους.

Et quosdã quidem posuit Deus in Ecclesia primùm Apostolos, secundò Prophetas, tertiò doctores, deinde virtutes,

28 Καὶ οὓς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους· ἔπειτα δυνάμεις, εἶτα χαρίσματα ἰαμάτων,

oculus dicere manui, Nõ est mihi opus te: aut rursum caput pedibus, Non est mihi vobis opus.

Imò multo potius, quæ videntur membra corporis [p] infirmissima esse, necessaria sunt:

[p] abiectissima

Et quæ putamus mẽbra corporis maximè esse inhonesta, iis [q] honorem amplio rem circunponimus: & quæ sunt in nobis indecora, copiosiorẽ decorem habent.

[q] Maiore studio tegimus.

Nam quæ sunt in nobis decora, *iis decore* non est opus: sed Deus simul temperauit corpus, ei cui deerat, copiosiore tributo honore:

[r] *Ad totius corporis commodum & conseruationem suas functiones conferant.*

Vt ne sit dissidium in corpore, sed membra idem [r] curent alia pro aliis.

[13] Itaque siue patitur vnum membru, simul dolent omnia membra: siue honore afficitur vnũ mẽbrum, simul gaudẽt omnia membra.

Vos autem estis corpus Christi, & mẽ bra [s] ex parte.

Et alios quidẽ cõstituit Deus in Ecclesia, primùm Apostolos, deinde Prophetas, tertiò doctores, deinde *constituit* [t] potestates, deinde dona sanationum,

[13] Eandem doctrinam iam absque allegoria Corinthiis applicat, monens, quum reipsa perspiciant diuersas esse functiones, & diuersa dona superesse, vt neque inuidia, neque ambitione peccent alii in alios, sed potius mutua charitate coniuncti, singuli quod acceperunt, pro ministerii sui ratione, in communẽ vsum conferant.

[s] *Aliquatenus. Nam omnes Ecclesiæ partes non sunt dispersæ, diuersa sunt vnius corporis membra.*

[t] *Qui sanandi potestatem edendarum illarum virtutum.*

u Diuersæ functiones.
x Seniorum ordinem declarat, qui disciplinæ Ecclesiasticæ custodes erant.
14 Ambitiosos & inuidos sanctam quandam ambitionem & inuidentiam docet, purâ si præstantissimis .i. Ecclesiæ vtilissimis quibusque donis studeant, ac proinde charitate, quæ cæteris longè præstat, alii alios contendant superare.

uopitulationes, xgubernationes, genera linguarum.

Num omnes, Apostoli? num omnes, Prophetæ? num omnes, doctores? num omnes sunt potestates?

Num omnes donum habent sanationum? num omnes linguis loquuntur? num omnes interpretantur?

14 Sed ambite dona potiora. Et porrò iter ad excellentiam vobis indicabo.

ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν.

29 Μὴ πάντες, ἀπόστολοι; μὴ πάντες, προφῆται; μὴ πάντες, διδάσκαλοι; μὴ πάντες, δυνάμεις;

30 Μὴ πάντες, χαρίσματα ἔχουσιν ἰαμάτων; μὴ πάντες γλώσσαις λαλοῦσι; μὴ πάντες διερμηνεύουσι;

31 Ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ μείζονα. καὶ ἔτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι.

opitulationes, gubernationes, genera linguarum.

Nunquid omnes Apostoli? nunquid omnes, Prophetæ? nunquid omnes, doctores? nunquid omnes, virtutes?

Nunquid omnes gratiam habent curationum? nunquid omnes linguis loquuntur? nunquid oēs interpretantur?

Æmulamini autem charismata meliora. Et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro.

CAP. XIII.

y. Monet nulla tam eximia esse dona, quæ non vitientur coram Deo si absit Charitas. 4. ideóque in eius laudes digreditur.

N.

1 De charitate primo loco differit, cuius præstantiã primùm ex eo demonstrat, quòd nisi ipsa interuenerit, reliqua omnia dona sint pro nihilo coram Deo: quod partim inductione probat: partim etiam argumento à causa finali. Quorsum enim illa dona nisi ad Dei gloriã & Ecclesiæ vtilitatem, vt antè probauit? Dona autem ita, nisi adsit charitas nullũ rectũ vsum habẽt.

SI linguis hominũ loquar & a angelorum, charitatẽ autem non habeam, factus sum æs resonãs, aut cymbalum b tinniens.

Et si habeam prophetiam, & nouerim mysteria omnia omnémque scientiam: & si habeam c totam fidem, adeò vt montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum.

Et si insumam alendis egenis omnes facultates meas, & si tradã corpus meũ vt

ΕΑΝ ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον.

2 Καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν, καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν· καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδέν εἰμι.

3 Καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα

V.

SI linguis hominum loquar & angelorum, charitatẽ autem nõ habeã, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens.

Et si habuero prophetiam, & nouerim mysteria omnia & omnem scientiã: & si habuero omnẽ fidem, ita vt montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum.

Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & si tradidero corpus meum vt

a Hyperbole emphatica, quasi diceret, si linguæ essent aliquæ Angelorum, & ego eas tenerem, neque illis vterer ad commodum proximi, hoc verò nihil aliud esset quam inanis & obstrepera loquacitas.

b Inconditum & confusum sonum edens. c Videnomine donum edendorum miraculorũ intelligit, non fidem iustificantem, quæ charitatis expers esse non potest illa potius.

ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest.

Charitas patiẽs est, benigna est: charitas nõ æmulatur, non agit perperam, non inflatur,

Non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, nõ cogitat malum,

Non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati:

Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.

Charitas nunquam excidit: siue prophetiæ, euacuabũtur: siue linguæ, cessabunt: siue scientia, destruetur.

Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus:

Quum autem venerit quod perfectũ est, euacuabitur quod ex parte est.

Quũ essem paruulus, loquebar vt paruulus, sapiebam vt paruulus, cogitabã vt paruulus: quando autẽ factus sum vir, euacuaui quæ erant paruuli.

καυθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι.

4 Η ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται· ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ. ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται,

5 Οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακὸν,

6 Οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ·

7 Πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει.

8 Η ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει· εἴτε δὲ προφητεῖαι, καταργηθήσονται· εἴτε γλῶσσαι, παύσονται· εἴτε γνῶσις, καταργηθήσεται.

9 Εκ μέρους γὰρ γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν·

10 Οταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται.

11 Οτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην· ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου.

comburar, charitatem autem non habeam, *hoc* nihil *mihi* prodest.

[2]Charitas[d] patiẽs est, comis est: charitas non inuidet, charitas non agit perperam, non inflatur,

[e]Non agit indecorè, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum,

Non gaudet iniustitia[f] gratulatur autẽ verirati:

Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.

[3]Charitas nunquã excidit: & prophetiæ verò abolebũtur: & linguæ cessabunt: & [g]cognitio abolebitur.

[4]Ex[h] parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus:

Postquám autem aduenerit quod perfectum est, tũc quod ex parte est, abolebitur.

[5]Quum essem infans, vt infans loquebar, vt infans cogitabam, vt infans sentiebam: postquam autẽ factus sum vir, aboleui quæ infantis erãt.

2 Charitatis vim & naturam, partim ex cõtrariorum comparatione, partim ex suis effectis pulcherrimè describit: ex quibus etiam intelligant Corinthii tũ quàm sit in Ecclesia non tantùm vtilis sed etiam necessaria: tum etiam quantopere ab ea sint alieni, ac proinde quã de nihilo superbiant.

d *Ad verb. iram differt.*

e *Non est cõtumeliosa.*

f *Iustis iustitiam gratulatur: Hebræi enim veritatis nomine iustitiã intelligunt.*

3 Secundò, charitatis præstantiam cõmẽdat, ex eo quòd nũquã in sanctis abolebitur, reliquis autem illis donis, ad ædificationẽ Ecclesiæ tantisper dũ hic viuimus necessariis, nullus erit in altero illo seculo locus.

g *Ratio ædipiscendæ scientiæ ex prophetia.*

4 Ratio, quia nunc eo statu sumus vt quotidie discere nos oporteat, ac proinde illis adminiculis, putà linguarum & rerum perceptione, ac proinde earũ doctoribus egeamus. Tunc verò quum omnem Dei cognitionem adepti fuerimus, quorsum illa quæ nonnulli imperfectis ac proinde gradatim ad perfectionẽ contendentibus, adhibentur?

h *Imperfecto modo & ratione discimus.*

5 Illustrat quod dixerat, egregia similitudine, comparans hanc vitam infantiæ, in qua balbutimus potius quam loquimur, & nihil nisi puerile cogitamus ac sentimus, ideóque iis indigemus quæ & linguam & mentem forment: vbi autem adoleuimus, quorsum illam balbutiem, pueriles nænias, illa denique, quibus sensim formata est nostra infantia, requireremus?

6 Accommodatio similitudinis: infantiæ quidem, ad præsentem vitã, in qua obscurè res diuinas pro collatæ nobis lucis modulo, perceptis linguis & auditis Ecclesiasticis doctoribus, inuemur: virilis autem & constantis ætatis, ad illam cælestem & æternã viram, in qua Deum ipsum præsentem cernentes, & plena eius luce irradiati, quorsum hominũ vocem, & mũdana illa imperfectissima requiremus? Tunc tamen longè feruentissimo amore sancti omnes cum Deo & inter se deuincientur, ac proinde non abolebitur charitas, sed perficietur, quanuis non iis officiis coletur quæ ad huius vitæ infirmitatem peculiariter spectant.

6 Cernimus enim [i] nunc per speculum & per ænigmã: tunc autem [k] coram *cernemus*: nũc cognosco ex parte, tunc verò cognoscam prout edoctus fuero.

7 Nunc verò manet fides, spes, charitas, tria hæc: maxima autem harũ, charitas.

12 Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι· τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην.

13 Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.

Videmus nunc per speculũ in ænigmate: tunc autẽ facie ad faciem: nunc cognosco ex parte, tũc autem cognoscam sicut et cognitus sum.

Nunc autem manet fides, spes, charitas, tria hæc: maior autem his est charitas.

i *Hæc omnia per comparationem sunt intelligenda.* k *Ad verbi facie ad faciem.* 7 Conclusio, ac si dicat Apostolus Ea igitur tum erit nostra cõditio: nunc autem tria nobis adsunt, & firma permanent, si modò Christi sumus, vtpote sine quibus vera religio constare non potest, nempe fides spes & charitas. Inter ista verò maxima est charitas, vtpote quæ in futura vita non abolebitur vt aliæ, sed perficiatur. Quum enim fides & spes in res promissas & futuras feratur, illas præsentes adepti, quorsum fidem & spẽ habebimus? At nos illic demũ & Deum & nos mutuò verè & perfectè amabimus.

CAP. XIIII.

3 Commendat donum prophetiæ, 7 & comparatione à musicis instrumentis sumpta, 12 verum interpretandi Scripturas vsum docet. 34 ac vetat ne mulieres publicè doceant.

N.

1 Illatio ex præcedentibus: Quum igitur sit præstantissima charitas, illã vobis in primis ducẽ proponite: ac proinde ea ducite excelentissima quæ quã plurimis prosunt, (vt est prophetia, id est docendæ & applicandæ doctrinæ donum: quod quum sit excellentissimum & plurimo in Ecclesia vsui, tamen contemnebatur præ aliis) non autem, quæ in speciẽ magis possunt videri mirifica: vt est linguarum donum, quum videlicet quispiam repentè multarum linguarum cognitione donabatur: quod homines in primis obstupefaciebat, nec tamen per se vllius erat vsus, nisi adesset interpres.

a *Quid sit prophetia indicat versus.*

2 Taxat perperam de dono linguarum iudicium. Cur enim conferebatur? nempe vt eo pluribus populis patefierent Dei arcana. Itaque con

S[1]Ectamini charitatem, ambite autem spiritualia: magis tamẽ vt [a] prophetetis.

2 [2]Nam qui loquitur [b] lingua, non hominibus loquitur, sed Deo. nullus enim audit: spiritu autem loquitur mysteria.

Διώκετε τὴν ἀγάπην, ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά, μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε.

2 Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσσῃ, οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ· οὐδεὶς γὰρ ἀκούει, πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια.

V.

S*Ectamini charitatẽ, æmulamini spiritualia: magis autem vt prophetetis.*

Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo. nemo e-

fiat prophetiam, cui seruire oportuit linguarũ donum, esse isto præstantiorem: ac proinde non rectè iudicare Corinthios, qui linguas pluris quã prophetiam faciebant, quoniam videlicet in linguarum dono plus inerat ostentationis. Hinc autem alter abusus illius doni linguarum cõsequebatur, quum Corinthii in publico cœtu linguis verentur absque interprete: quod etsi fieri poterat cum aliquo fructu eius qui loquebatur, tamen verum vsum illius doni corrumpebat, quũ nulla inde vtilitas ad auditores rediret, & publici cœtus non ad priuatam alicuius, sed ad communem omnium vtilitatem sint instituti.

b *Lingua hoc loco pro idiomate peregrino sumitur, quod nemo iste lligat sine interprete.*

nim audit, spiritus autem loquitur mysteria.

Nã qui prophetat, hominibus loquitur ædificationẽ, & exhortationem, & consolationem.

Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat: qui autem prophetat, Ecclesiã Dei ædificat.

Volo autem omnes vos loqui linguis, magis autem prophetare. nã maior est qui prophetat quàm qui loquitur linguis, nisi interpretetur, vt Ecclesia ædificationæ accipiat.

Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens quid vobis prodero nisi vobis loquar aut in reuelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina?

Tamen quæ sine anima sunt, vocem dantia, siue tibia siue cithara, nisi distinctionem sonituũ dederint, quomodo scietur id quod canitur, aut quod citharizatur?

Etenim si incertã vocem det tuba, quis parabit se ad bellũ?

Ita & vos per linguam nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? eritis enim in aera loquentes.

Tam multa, vt puto, genera linguarum sunt in hoc

δεὶς γὰρ ἀκούει, τῷ πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια.

3 Ὁ δὲ προφητεύων, ἀνθρώποις λαλεῖ οἰκοδομὴν καὶ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν.

4 Ὁ λαλῶν γλώσσῃ, ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ· ὁ δὲ προφητεύων, ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ.

5 Θέλω δὲ πάντας ὑμᾶς λαλεῖν γλώσσαις, μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε. μείζων γὰρ ὁ προφητεύων ἢ ὁ λαλῶν γλώσσαις, ἐκτὸς εἰ μὴ διερμηνεύει, ἵνα ἡ ἐκκλησία οἰκοδομὴν λάβῃ.

6 Νυνὶ δὲ, ἀδελφοὶ, ἐὰν ἔλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν, τί ὑμᾶς ὠφελήσω; ἐὰν μὴ ὑμῖν λαλήσω ἢ ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν γνώσει, ἢ ἐν προφητείᾳ, ἢ ἐν διδαχῇ;

7 Ὅμως τὰ ἄψυχα φωνὴν διδόντα, εἴτε αὐλὸς, εἴτε κιθάρα, ἐὰν διαστολὴν τοῖς φθόγγοις μὴ δῷ, πῶς γνωσθήσεται τὸ αὐλούμενον ἢ τὸ κιθαριζόμενον;

8 Καὶ γὰρ ἐὰν ἄδηλον φωνὴν σάλπιγξ δῷ, τίς παρασκευάσεται εἰς πόλεμον;

9 Οὕτω καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς γλώσσης ἐὰν μὴ εὔσημον λόγον δῶτε, πῶς γνωσθήσεται τὸ λαλούμενον; ἔσεσθε γὰρ εἰς ἀέρα λαλοῦντες.

10 Τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν ἐστιν ἐν

lus enim audit,[c] spiritu verò loquitur mysteria.

Qui autem prophetat, hominibus loquitur [d] ædificationem, & exhortationem, & consolationem.

Qui loquitur lingua, seipsum ędificat: qui verò prophetat, [e]Ecclesiam ædificat.

Velim autem omnes vos loqui linguis, magis tamen vt prophetetis. maior enim *est* qui prophetat quàm qui loquitur linguis, nisi si interpretetur, vt Ecclesia ædificationem accipiat.

Nunc verò, fratres, si veniã ad vos linguis loquens, quid vos iuuabo, nisi vobis loquar aut per reuelationem, aut per cognitionẽ, aut per prophetiam, aut per doctrinam?

[3] Atqui inanima quę sonum edũt, siue tibia *sit*, siue cithara, nisi distinctionem tonis dederint, quomodo cognoscetur quod tibia canitur aut cithara?

Etenim si incertũ sonum tuba dederit, quis apparabitur ad bellum?

Ita & vos nisi per linguã [f] bene significantem sermonem edideritis, quomodo intelligetur quod dicitur? eritis enim in aerem loquentes.

[4]Tot, prout inciderit, genera vocũ sũt ĩ

c *Afflatu quem à Spiritu accepit. quo tamen abutitur, quũ loquatur mysteria, quæ non intelligantur à quoquam in cœtu.*

d *Quæ homines promoueãt in pietatis studio.*

e *Cœtum.*

3 Illustrat quod dixerat, sumpta à musicis instrumẽtis similitudine, quæ & ipsa quanuis articulatè nõ loquantur, tamen sonis suis distinguũtur, vt aliquis sit illorũ vsus

f *Commodè rem ipsam explicantem.*

4 Necessitatẽ interpretationis cum linguarum dono cõiungendæ ostendit ex idiomatum multiplici varietate, adeò vt sine interprete alius alii loquens, perinde faciat ac si non loquatur.

mũdo, & nihil est mutum.

Nisi igitur sciero vim vocis, ero ei qui loquitur barbarus: & qui [g] loquitur, apud me barbarus *fuerit*.

[5] Ita & vos, quandoquidẽ spiritus ambitis, ad ædificationẽ Ecclesiæ quærite vt excellatis.

Quapropter qui loquitur lingua, [h] precetur vt interpretetur.

[6] Nam [i] si precer lingua, spiritus [k] meus precatur, sed intelligentia mea [l] est infructuosa.

Quid est igitur? precabor spiritu, sed precabor etiam [m] intelligentia: psallam spiritu, sed psallam etiam intelligentia.

[7] Quandoquidem si benedixeris [n] spiritu, is qui [o] implet locum idiotæ, quomodo dicturus est [p] Amen ad tuam gratiarum actionem? nã quid dicas nescit.

Nam tu quidem bene gratias agis, sed alius non ædificatur.

[8] Gratias ago Deo meo, quòd magis quàm vos

κόσμῳ, καὶ οὐδὲν αὐτῶν ἄφωνον.

11 Ἐὰν οὖν μὴ εἰδῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἔσομαι τῷ λαλοῦντι βάρβαρος· καὶ ὁ λαλῶν, ἐμοὶ βάρβαρος.

12 Οὕτως καὶ ὑμεῖς, ἐπεὶ ζηλωταί ἐστε πνευμάτων, πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τῆς ἐκκλησίας ζητεῖτε ἵνα περισσεύητε.

13 Διόπερ ὁ λαλῶν γλώσσῃ, προσευχέσθω ἵνα διερμηνεύῃ.

14 Ἐὰν γὰρ προσεύχωμαι γλώσσῃ, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι.

15 Τί οὖν ἐστι; προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοΐ· ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ δὲ καὶ τῷ νοΐ.

16 Ἐπεὶ ἐὰν εὐλογήσῃς τῷ πνεύματι, ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου πῶς ἐρεῖ τὸ ἀμὴν ἐπὶ τῇ σῇ εὐχαριστίᾳ; ἐπειδὴ τί λέγεις οὐκ οἶδε.

17 Σὺ μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστεῖς, ἀλλ' ὁ ἕτερος οὐκ οἰκοδομεῖται.

18 Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, πάντων ὑμῶν

mundo, & nihil sine voce est.

Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquor barbarus: & qui loquitur, mihi barbarus.

Sic & vos, quoniam æmulatores estis spirituum, ad ædificationem Ecclesiæ quærite vt abundetis.

Et ideo qui loquitur lingua, oret vt interpretetur.

Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem meâ sine fructu est.

Quid ergo est? orabo spiritu, orabo & mente: psallã spiritu, psallam & mente.

Cæterùm si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet Amen super tuam benedictionẽ? quoniam quid dicas nescit.

Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non ædificatur.

Gratias ago Deo meo quòd omniũ ve-

g Quales sunt Papistæ in omnibus suis cõcionibus, & qui aliquot verba Hebræa aut Græca ambitiosè è pulpito apud imperitũ vulgus effundunt, vt inde sibi ventosæ eruditionis famã concilient.

5 Conclusio, Si volunt spiritualibus illis donis ita vt par est excellere, quærendam ipsis esse Ecclesiæ vtilitatem, ac proinde donum linguarum non aliter vsurpandum quàm si accesserit peregrinæ linguæ interpretatio, siue ex eodẽ loquentis ore, siue ab alio interprete.

h *Petat interpretationis donum.*

6 Ratio, quia non satis est nos sic loqui in Ecclesia, vt ipsi Deũ colamus spiritu, id est pro ratione doni quod accepimus, sed etiam oportet nos à cœtu intelligi, ne quod dicimus sit reliquis infructuosum.

i *Sic incognito idiomate in Ecclesiastico cœtu preces cõcipiam.*

k *Donũ quidem & afflatus Spiritus suas partes pagit, sed mihi soli.* l *Nullus ex meis precibus fructus ad Ecclesiam redit.* m *Ita vt ab aliis etiam intelligar, & alios instituam.* 7 Alia ratio, Quum oporteat Ecclesiam loquenti assentiri, atque adeò hunc assensum testari, quomodo assentietur qui non intellexerunt quid dictum sit? n *Solo, nulla habita audientiũ ratione.* o *Qui sedet inter priuatos.* p *Vnus ergo præibat, cœtus respondebat Amen.*

8 Seipsum proponit pro exemplo, tum vt pudeat illos stultæ ambitionis, tum vt omnem inuidiæ suspicionem effugiat.

strûm

strûm linguis loquor.

Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, vt & alios instruam, quàm decem millia verborum in lingua.

Mat. 18. 3 *Fratres nolite pueri effici sensibus: sed malitia paruuli estote, sensibus autem perfecti estote.*

Esa. 28. 11 *In Lege scriptum est, Quoniam in aliis linguis & labiis aliis loquar populo huic: & nec sic exaudient me, dicit Dominus.*

Itaque linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus: prophetia autem non infidelibus, sed fidelibus.

Si ergo conueniat vniuersa Ecclesia in vnum, & omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ aut infideles, nónne dicent quòd insanitis?

Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis vel idiota, cõuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus:

Occulta cordis eius manifesta fiunt: & ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quòd verè Deus

μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν.

19 Ἀλλ' ἐν ἐκκλησίᾳ θέλω πέντε λόγοις διὰ τοῦ νοός μου λαλῆσαι, ἵνα καὶ ἄλλοις κατηχήσω, ἢ μυρίοις λόγοις ἐν γλώσσῃ.

20 Ἀδελφοὶ, μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσίν· ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζετε, ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειοι γίνεσθε.

21 Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, Ὅτι ἐν ἑτερογλώσσοις, καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ· καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσονταί μου, λέγει Κύριος.

22 Ὥστε αἱ γλῶσσαι εἰς σημεῖόν εἰσιν οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις· ἡ δὲ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν.

23 Ἐὰν οὖν συνέλθῃ ἡ ἐκκλησία ὅλη ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ πάντες γλώσσαις λαλῶσιν, εἰσέλθωσι δὲ ἰδιῶται, ἢ ἄπιστοι, οὐκ ἐροῦσιν ὅτι μαίνεσθε;

24 Ἐὰν δὲ πάντες προφητεύωσιν, εἰσέλθῃ δέ τις ἄπιστος, ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων·

25 Καὶ οὕτω τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερὰ γίνεται· καὶ οὕτω πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, προσκυνήσει τῷ Θεῷ, ἀπαγγέλλων ὅτι ὁ Θεὸς

omnes linguis loquar.

Sed in ecclesia malim[q] quinque verba ex intelligentia mea loqui, vt & alios instituam, quàm decem millia verborum lingua.

[9] Fratres, ne estote pueri intelligentia: sed malitia pueri, intelligentia verò adulti estote.

In [r] Lege scriptum est, Propterea per diuersæ linguæ *homines* & alia labra loquar populo huic: & ita quoque me non audient, dicit Dominus.

[10] Linguæ igitur sunt signum, non iis qui credunt, sed infidelibus: prophetia verò non infidelibus sed credentibus.

[11] Itaque si eôdem conuenerit tota Ecclesia & omnes linguis loquantur, ingrediantur autem [s] idiotæ vel infideles, nónne dicent vos furere?

Sed si omnes prophetent, ingrediatur autem infidelis quispiam, aut idiota, arguitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus:

Et ita occulta cordis eius manifesta fiunt: atque ita procidens in faciem, adorabit Deum, renuntians Deum

q *Paucissima.*

9 Liberè iã arguit eos puer iis inscitiæ, qui donũ Linguarũ ad ædificationẽ Ecclesiarum collatum nõ videãt in maledictionis instrumentum hac sua ambitione conuerti, quũ inter pœnas quib⁹ populi sui duritiẽ vltus est Dominus, hæc etiã exprimatur, quòd eos inter peregrinos dispersérit quorũ linguã nõ intelligebant.

r *Legis nomine totã sacram scripturã intelligit.*

10 Cõclusio, Linguarũ igitur donũ puniendæ incredulitati seruit, nisi ad prophetiam id est interpretationem Scripturæ referatur, ac proinde ab audientibus percipiatur quod dicitur.

11 Aliud argumentum, nõ modò inutile esse fidelibus linguarum donum absque prophetia, sed etiam tũ iis, tum infidelibus, quos oportuit in cœtu fideliũ lucri fieri, plurimùm nocere. Ita enim fieri vt videãtur aliis furere fideles nedũ vt infideles ita erudiantur.

s *Vide Act. 4. 13.*

verè in vobis esse.

12 Cõclusio, ædificationem Ecclesiæ esse regulamac normam rectè spiritualium donorum vsus.

12 Quid igitur est fratres? quoties conuenitis quisque vestrũm canticum habet, doctrinam habet, linguam habet, reuelationem habet, interpretationẽ habet: omnia ad ædificationem fiant:

13 Forma vsus doni linguarum, Vni & alteri aut ad summum tribus vicissim in conuentu, si modò adsit interpres aliquis, linguarũ dono vti fas esto: sin adfuerit interpres qui eo dono prædituss est, sibi soli loquitor.

13 Siue lingua quis loquitur, *fiat* per binos, aut ad plurimũ ternos, & vicissim: vnus autem interpretetur.

14 Forma Prophetiæ, Duo aut tres proponũto, reliqui diiudicanto quod propositum fuerit, nisi sit videlicet verbo Dei cõsentaneũ. Si in isto examine aliquid suppeditarit Dominus cuipiã, loquendi partes ei concedũtor. Quinuis, sed suo ordine & sigillatim, ad propheticã dum quoad Ecclesiæ ædificatio feret, admittitor. Alii aliorum iudicijs se regi sinunto.

Quòd si *quid* alii patefactum fuerit assidenti, prior taceat.

Potestis enim sigillatim omnes prophetare, vt omnes discant, & omnes consolationem accipiãt.

t *Doctrina quam adferũt Prophetæ afflati Spiritu Dei.*

Et [t]spiritus Prophetarum Prophetis subiiciuntur.

Non enim est seditionis *author* Deus, sed pacis, vt in omnibus Ecclesiis sanctorum.

15 Mulieribus silentium in publico cœtu imperatur, præcipitur verò vt domi ex vijs suis pendentur.

15 Mulieres vestræ in conuentibus sileant: nec enim permissum est eis vt loquãtur, sed *imperatur* vt subditæ sint, sicut & Lex dicit.

ὄντως ἐν ὑμῖν ὄζει.

26 Τί οὖν ἐστιν, ἀδελφοί; ὅταν συνέρχησθε, ἕκαστος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει, διδαχὴν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει, ἀποκάλυψιν ἔχει, ἑρμηνείαν ἔχει· πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω.

27 Εἴτε γλώσσῃ τις λαλεῖ, κατὰ δύο, ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς, καὶ ἀνὰ μέρος· καὶ εἷς διερμηνευέτω.

28 Ἐὰν δὲ μὴ ᾖ διερμηνευτής, σιγάτω ἐν ἐκκλησίᾳ· ἑαυτῷ δὲ λαλείτω καὶ τῷ Θεῷ.

29 Προφῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλείτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν.

30 Ἐὰν δὲ ἄλλῳ ἀποκαλυφθῇ καθημένῳ, ὁ πρῶτος σιγάτω.

31 Δύνασθε γὰρ καθ' ἕνα πάντες προφητεύειν, ἵνα πάντες μανθάνωσι, καὶ πάντες παρακαλῶνται.

32 Καὶ πνεύματα προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται.

33 Οὐ γάρ ἐστιν ἀκαταστασίας ὁ Θεὸς, ἀλλ' εἰρήνης, ὡς ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων.

34 Αἱ γυναῖκες ὑμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν· οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν, ἀλλ' ὑποτάσσεσθαι, καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει.

in vobis sit.

Quid ergo est, fratres? quum conuenitis, vnusquisque vestrũm psalmũ habet, doctrinã habet, apocalypsin habet, linguam habet, interpretationem habet: omnia ad ædificationem fiant:

Siue lingua quis loquitur, secundum duos, aut vt multũ tres, & per partes: & vnus interpretetur.

Si autem nõ fuerit interpres, taceat in Ecclesia: sibi autem loquatur & Deo.

Prophetæ autem duo aut tres dicant, & cæteri diiudicent.

Quòd si alii reuelatum fuerit sedenti, prior taceat.

Potestis enim omnes per singulos prophetare, vt omnes discant, & omnes exhortentur.

Et spiritus prophetarũ prophetis subiecti sunt.

Non enim est dissensionis Deus, sed pacis sicut & in omnibus Ecclesiis sanctorum.

Mulieres in Eccle 1.Ti.2.12
siis taceant: nõ enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut & Lex dicit.

Siquid

Siquid autẽ volunt discere, domi viros suos interrogẽt. turpe est enim mulieri loqui in Ecclesia.

35 Εἰ δέ τι μαθεῖν θέλουσιν, ἐν οἴκῳ τοὺς ἰδίους ἄνδρας ἐπερωτάτωσαν. αἰσχρὸν γάρ ἐστι γυναικὶ ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν.

Quòd siquid discere volunt, domi suos viros interrogent. nã turpe est mulieribus in conuentu loqui.

An à vobis verbum Dei processit? aut in vos solos pervenit?

36 Ἢ ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν; ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήντησεν;

[15]An à vobis sermo Dei profectus est? an ad vos solos deuenit?

Siquis videtur Propheta esse, aut spiritualis, cognoscat quæ scribo vobis, quia Domini sunt mandata.

37 Εἴ τις δοκεῖ προφήτης εἶναι ἢ πνευματικός, ἐπιγινωσκέτω ἃ γράφω ὑμῖν, ὅτι τοῦ Κυρίου εἰσὶν ἐντολαί.

Siquis videtur Propheta esse, aut [u]spiritualis, agnoscat, quæ scribo vobis, esse Domini mandata.

Siquis autem ignorat, ignorabitur.

38 Εἰ δέ τις ἀγνοεῖ, ἀγνοείτω.

[17]Qui verò ignarus est, ignarus esto.

Itaque, fratres, æmulamini prophetare: & loqui linguis nolite prohibere.

39 Ὥστε, ἀδελφοί, ζηλοῦτε τὸ προφητεύειν, καὶ τὸ λαλεῖν γλώσσαις μὴ κωλύετε.

[18] Itaque fratres[x] hoc ambite, vt prophetetis, & loqui linguis ne prohibete.

Omnia autem honestè & secundùm ordinem fiant in vobis.

40 Πάντα δὲ εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω.

Omnia verò decẽter & ordine fiant.

16 Vniuersalis cõclusio tractatus de donorum spiritualium in cœtibus legitimo vsu: cũ aspera obiurgatione, ne soli sapere Corinthii sibi videantur.

u *In spiritualibus cognoscendis ac diiudicandis erudimus.*

17 Pertinaciter ignaros, nec se docere sustinentes, nihil debet curare Ecclesia, & nihilominus pergere in iis quæ recta sunt.

x 18 Prophetia in Ecclesiis omnino retinẽda, linguarum donum nõ prohibendum, sed ordine facienda sunt omnia.

CAP. XV.

1 Cùm essent apud Cor. qui corporum resurrectionem in dubium vocarent, 13. postquam eius certitudinem validis argumentis comprobauit, 25. rationem etiam 35. & modum subiungit.

V.

Notum autem vobis facio, fratres, Euangelium quod prædicaui vobis, quod & accepistis, in quo & statis:

Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ εὐαγγέλιον ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, ὃ καὶ παρελάβετε, ἐν ᾧ καὶ ἑστήκατε,

N.

Ecce[1] porrò vobis declaro, fratres, Euangelium quod Euangelizaui vobis, & quod accepistis, in quo etiam [a]statis,

Per quod & saluamini, qua ratione prædicauerim vobis, si tenetis: nisi frustrà credidistis.

2 Δι' οὗ καὶ σώζεσθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν εἰ κατέχετε, ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῇ ἐπιστεύσατε.

Per quod etiam, si retinetis quo sermone vobis euangelizauerim, seruamini: [b]nisi si fruſtrà credidistis.

1 Sextus huius epistolæ tractatus de resurrectione. Vtitur autẽ transitione, primùm ostendens se nihil noui afferre, vt Corinthii intelligerent se à recto cursu cœpisse deflectere: deinde non agi de re leui cula, sed de altero Euangelii capite, quo amisso fidem eorũ oporteat euanescere. Et ita demum ab ipsius Christi resurrectione hanc tractationem inchoat, nostræ videlicet fundamento, eámque primùm Scripturarum, deinde Apostolorum, & amplius quàm quingentorum fratrum, suo denique testimonio, confirmat.

a *Quod adhuc etiam profitemini.*

b *Quod absurdum est & fieri nequit, quin pereant fidei fructum qui credederint.*

Tradidi enim vobis in primis quod & acceperam, Christũ videlicet mortuum esse pro peccatis nostris, secundùm Scripturas:

Et sepultum fuisse, & excitatum tertio die secũdùm Scripturas:

Et visum fuisse Cephæ, deinde[c] duodecim illis.

[c] Selectis illis Apostolis, qui vulgò dicebantur duodecim, etiã expunctis Iuda.

Postea visus est amplius quàm quingentis fratribus[d] semel, ex quibus plerique manent vsque adhuc, quidam autẽ obdormierunt.

[d] Non diuisim, sed vna eodémque tempore.

Postea visus est Iacobo, deinde Apostolis omnibus.

[2] Vltimo verò omnium, velut abortiuo visus est etiam mihi.

[2] Obiter authoritatẽ sui Apostolatus asserit, quã maximè intererat sũmam esse apud Corinthios, vt hæc epistola suũ apud eos põ[d] obtineret. Interim autem diuino quodam artificio seseum quibusuis ita cõparat, vt à se infra omnes deiiciat.

Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostol[a], propterea quòd persequutus sum Ecclesiã Dei.

Sed gratia Dei sum id quod sum: & gratia eius erga me nõ fuit inanis, sed amplius quàm illi omnes laborau: non ego tamen, sed gratia Dei quæ mecum est.

Et ego igitur & illi ita prædicamus, & ita credidistis.

[3] Primum argumentũ, esse resurrectionem à mortuis. Christus resurrexit, ergo resurgunt mortui.

[3] Quòd si Christus prædicatur ex mortuis excitatus esse, quomodo dicũt quidam inter vos non esse resurrectionem mortuorum?

3 Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις ὃ καὶ παρέλαβον, ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, κατὰ τὰς γραφάς·

4 Καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, κατὰ τὰς γραφάς·

5 Καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾷ, εἶτα τοῖς δώδεκα.

6 Ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ, ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν.

7 Ἔπειτα ὤφθη Ἰακώβῳ, εἶτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν.

8 Ἔσχατον δὲ πάντων, ὡσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι, ὤφθη κἀμοί.

9 Ἐγὼ γάρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, ὃς οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, διότι ἐδίωξα τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ.

10 Χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμὶ ὅ εἰμι· καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ, οὐ κενὴ ἐγένηθη, ἀλλὰ περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα· οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλὰ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί.

11 Εἴτε οὖν ἐγὼ, εἴτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν, καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε.

12 Εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσί τινες ἐν ὑμῖν ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν;

Tradidi enim vobis in primis quod & accepi: quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundùm Scripturas:

Et quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die, secũdùm Scripturas: Es.53.8

Et quia visus est Cephæ, & post hoc vndecim. Ioan.2.2 1.pet.2.24 Ioã.20.19

Deinde visus est plus quàm quingentis fratrib⁹ simul, ex quibus multi manẽt vsque adhuc, quidã autem dormierunt.

Deinde visus est Iacobo, deinde Apostolis omnibus.

Nouissimè autem omnium tanquam abortiuo, visus est & mihi. Act.9.4 sup.9.1 Ephes.3.8

Ego enim sum minimus Apostolorũ: qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei.

Gratia autẽ Dei sum id quod sum: & gratia eius in me vacua non fuit, sed abundantius illis omnibus laborau: nõ ego autem, sed gratia Dei mecum.

Sine enim ego, siue illi, sic prædicamus, & sic credidistis.

Si autem Christ⁹ prædicatur quòd resurrexit à mortuis quomodo quidam dicunt in vobis quoniã resurrectio mortuorum non est?

Si autem

Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit.

Si autem Christus non resurrexit, inanis est ergo prædicatio nostra, inanis est & fides vestra.

Inuenimur autem & falsi testes Dei: quoniam testimonium falsum diximus aduersus Deum quòd suscitauerit Christum, quẽ non suscitauit si mortui non resurgunt.

Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit.

Quòd si Christus non resurrexit, vana est fides vestra: adhuc enim estis in peccatis vestris.

Ergo & qui dormierunt in Christo, perierunt.

Si in hac vita tãtum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.

Nunc autem Christus resurrexit à mortuis: primitiæ dormientium.

Coloss. 1. 18 apoc. 1. 5

Quoniam enim per hominem mors, & per hominẽ resurrectio mortuorum.

13 Εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται.

14 Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ ἡ πίστις ὑμῶν.

15 Εὑρισκόμεθα δὲ καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ· ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστόν· ὃν οὐκ ἤγειρεν, εἴπερ ἄρα νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται.

16 Εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται·

17 Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν· ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν.

18 Ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ, ἀπώλοντο.

19 Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἠλπικότες ἐσμὲν ἐν Χριστῷ μόνον, ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν.

20 Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν· ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο.

21 Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις

4 Nam si resurrectio mortuorum nõ est, Christus quoque non est ex citatus.

5 Quòd si Christus non est excitatus, inanis videlicet *est* prædicatio nostra, inanis autem *est* etiã fides vestra:

Reperimur autẽ etiam falsi testes Dei quoniam de Deo testificati sumus, eum excitasse Christum: quem non excitauit, si videlicet mortui non excitantur.

6 Nam si mortui non excitãtur, Christus quoque non est excitatus.

Quòd si Christus nõ est excitatus, inanis *est* fides vestra: 7 adhuc estis in peccatis vestris.

8 Nempe & qui obdormierũt in Christo perierunt.

9 Si in hac solùm vita speram[a] in Christum, miserrimi omniũ hominũ sumus.

10 Nunc autem Christus excitatus est ex mortuis: [11] & [f] primitiæ eorũ qui obdormierunt factus est.

12 Quia enim per hominem mors, per hominẽ quoque re-

4 Secundum ab absurdo. Si non est resurrectio mortuorum. Christus non resurrexit.

5 Probatio illius absurdi ab aliis absurdis, Si Christus non resurrexit, inanis est prædicatio Euangelii, & vana est fides quã ei habuistis, & nos mendaces sumus.

6 Repetit idem argumentum ab absurdo, explicaturus quomodo inanis sit fides sublata Christi resurrectione.

7 Primò, quum mors sit peccatorũ pœna, frustrà crederemus remissa esse nobis peccata quæ maneant: manent autem peccata, si Christi mortem nõ excepit eiusdem resurrectio.

e *Adhuc sunt in peccatis, qui non sunt sanctificati, nec consequuti remissionẽ peccatorũ.*

8 Secundò Quia nisi Christi resurrectio statuatur, perierint omnes in Christo mortui, Quis ergo fuerit fidei fructus?

9 Tertium argumentum, quod & ipsum ab absurdo petitum est, Quia nisi altera vita statuatur, in qua beati sint qui in Christũ sperant, nihil esset illis miserius, vt qui in hac vita sint calamitosissimi. 10 Conclusio superiorũ argumẽtorũ, Christus ergo resurrexit. 11 Eandem conclusionẽ statuit pro enthymematis sequentis antecedẽte: Christus resurrexit, ergo & nos fideles (de his enim agit) resurgemus. Additur prima huius consequutionis ratio, Quia Christus nobis non vt priuatus aliquis figillatim & per se consideran-

dus proponitur, sed vt primitiæ. Assumit autem quod omnibus notum erat, videlicet cumulum in primitiis sanctificari.

f *Alludit ad primitias frugum, quarum oblatio reliquos fructus sanctificabat.*

12 Altera eiusdem consequutionis probatio. Quia Christus considerandus est velut Adamo oppositus, vt sicut ex vno homine Adamo propagata mors est, sic etiam ex vno homine Christo propagetur vitæ id est, vt omnes fideles sicut, quia natura ex Adamo orti sunt, moriuntur sic, quia in Christo filii Dei facti sunt ex gratia, ab eo vitã accipiant.

surrectio mortuorũ.

Sicut enim in Adã omnes moriũtur, ita & in Christo omnes g viuificabuntur.

νεκρῶν.

22 Ὡσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται.

g *Aliena vi, naturam Christi, resipiscat.*

13 Deo simul agit. Declarat enim sic communẽ esse Christo cum suis omnibus resurrectionẽ, vt tamẽ ipse & tempore (prim⁹ enim cum resurrexit) & dignitate emineat, quoniam ab eo & in eo est nostrum omnium vita ac gloria. Deinde hac occasione ad proximũ argumentum transit.

14 Quartũ argumẽtum, quo etiã confirmantur reliqua, nititur validissimo fundamento: quod videlicet oporteat Deum regnare. hæc autẽ sit huius regnarij, vt velit Pater in Filio suo homine facto, Rex demõstrari, cui omnia præter ipsũ promittentem

23 Ἕκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι· ἀπαρχὴ Χριστός, ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ, ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ.

24 Εἶτα τὸ τέλος, ὅταν παραδῷ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ πατρί· ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν.

25 Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρις οὗ ἂν θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ.

26 Ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος.

27 Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ὅταν δὲ εἴπῃ ὅτι πάντα ὑποτέτακται, δῆλον ὅτι ἐκτὸς τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα.

28 Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ᾖ ὁ Θεὸς πάντα ἐν πᾶσιν.

surrectio mortuorũ.

Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur.

Vnusquisque autem in suo ordine: primitiæ Christus, deinde ij qui sunt Christi, in aduentu eius. 1. Thess. 4. 15

Deinde finis, quũ tradiderit regnum Deo & Patri: quũ euacuauerit omnem principatum & potestatem & virtutẽ.

Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius.

Nouissima autem inimica destruetur mors. Psal. 110. Act. 2. 24. hebr. 2. 13. et 10. 13

Omnia enim subiecit sub pedib⁹ eius. Psal. 8. 7. hebr. 2. 8

Quum autem dicat, omnia subiecta sunt ei: sine dubio præter eum qui subiecit ei omnia.

Quum autem subiecta fuerint illi omnia, tũc & ipse Filius

13 Vnusquisque autem suo ordine: primitiæ Christus, postea qui sunt Christi, in aduentu ipsius.

14 Deinde *erit* finis, quum tradiderit regnum Deo ac Patri: quum aboleuerit omne imperium, & omnem potentiam & virtutem.

Nam oportet eũ regnare vsquequo omnes inimicos k subiecerit pedibus eius.

1 Vltimus autẽ hostis abolebitur mors.

Nã omnia subiecit sub pedes eius. Quum autem dicit omnia esse *ei* subiecta, palàm est *hoc dici* excepto eo qui subiecit ei omnia.

Postquã verò subiecta fuerint ei omnia, m tũc & ipse Filius subiiciantur, vt ipse Pater postea in Filio victore triumpher. Huius autem dominationis Filii in qua posita est Patris gloria, duas partes facit, nempe hostium debellationem (quorum alios oporteat omni potestate priuari, vt Satanam & impios omnes, quantumuis potentes & superbos: alios verò prorsus aboleri, vt mortem) & piorum plenam ac integram ab omnibus hostibus assertionem: vt hoc modo Deus plenè in Ecclesiæ corpore vnà cũ Christo capite suo cohærente, regnum ac gloriam suam, veluti Rex in subditis suis, patefaciat. Huius porrò regni primum gradum in Filii capitis resurrectione ponit: complementum verò in integra membrorũ cum capite coniunctione, vltimo illo die futura. Omnia porrò ista huc pertinẽt vt doceat, nisi resurgant mortui, nec Patrẽ summũ regẽ nec Christũ omniũ Dominũ haberi posse. Nec enim dominatæ esset Satanæ & mortis potestas, nec plena Dei in Filio suo & Filii ipsius in suis mẽbris gloria.

k *Complementum siue perfectio.*

i *Omnes suos hostes, qui potenti a sua spoliabitur.*

l 1 *Hic consideratur Christus vt in forma serui manifestatus, quo respectu dominatu quidem Ecclesiæ vt capui, sed quia hæc potestas ei data est a Patre.*

l *Conclusio argumenti a toto ad partem, nam si omnes hostes subiicientur necesse est mortem subiici.*

m *Non quòd non ante à Patri subiectus fuerit Filius, sed quia nondum plenè Ecclesia (quæ eius est corpus) perfecta est. hæc enim hic linguæ, nec tota illa gloria participet, sanctorum etiam mortuorum corpora, quæ in sepulchris latent ad resurrectionis vsque diem, gloriæ erunt expertia. Caterum Christus vt Deus cum Patre nos subiectos habet vt Sacerdos, nobis cum Patri subiectus est. Augus. de Trinit. lib. 1. cap 8.*

subiectus erit ei qui subiecit sibi omnia, vt sit Deus omnia in omnibus.

Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? vt quid & baptizantur pro illis?

Vt quid & nos periclitamur omni hora.

Ephes.4.1

Quotidie morior per vestram gloriã fratres, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro.

Si (secundùm hominem) ad bestias pugnaui Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? manducemus & bibamus: cras enim moriemur.

Nolite seduci: Corrumpunt mores bonos colloquia mala.

Euigilate iustè, & nolite peccare: ignorantiam enim Dei quidam habent. ad verecundiam vobis loquor.

Esa.22.13 Sapien.2.6

Sed dicet aliquis, Quomodo resurgũt mortui? quali autẽ corpore venient?

σεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ᾖ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν.

29 Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; τί καὶ βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν;

30 Τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν;

31 Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, νὴ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, ἣν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

32 Εἰ κατὰ ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ, τί μοι τὸ ὄφελος, εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν.

33 Μὴ πλανᾶσθε· Φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί.

34 Ἐκνήψατε δικαίως, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε· ἀγνωσίαν γὰρ Θεοῦ τινες ἔχουσι. πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω.

35 Ἀλλ' ἐρεῖ τις, Πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται;

cietur ei qui subiecit ipsi omnia, n vt Deus sit omnia inomnibus

15 Alioqui quid facient qui baptizantur o pro mortuis, si omnino mortui non excitantur & cur baptizãtur pro mortuis?

16 Et cur nos periclitamur omni momento?

In dies morior, p per gloriationem vestram, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro.

17 Si q secundùm hominem aduersus bestias pugnaui Ephesi, quæ mihi vtilitas, si mortui non excitantur? 18 r Edamus & bibamus: cras enim morimur.

19 Ne errate: Mores bonos commercia corrumpunt mala.

Euigilate s iustè, & ne peccate: quidã enim Deum non norunt. ad pudorem vobis incundum loquor.

20 At dicet aliquis, quomodo suscitantur mortui? quali autem corpore prodeunt?

n *Significatur magnificentissimis istis verbis incomprehensibilis quædam gloria, quæ à Deo pro meritis nostris totis capitis nostro adiunctos implebit, vt ita me dixerim capitis sui seruetur eminentia.*

15 Quintum argumentum à fine baptismi, quòd nimirum qui baptizantur, pro mortuis baptizentur. id est vt aduersus mortem remedium habeant, quum baptismus sit regenerationis symbolũ.

o *Qui baptizãtur vt mors ipsa extinguatur, siue in resurrectionem ex mortuis, cuius symbolum est Baptismus.*

16 Sextum argumẽtum, Nisi sit resurrectio mortuorũ, quorsum Apostoli tot mortibus sese quotidie obiicerent?

p *Quasi diceret, quotidie morior, eiusque rei testes appello omnes eos quos me gloriari possum apud vos sustinuisse.*

17 Occupatio, At tu Paule, ambitiosè fecisti, vt homines solent, quum Ephesi cum bestiis certares, Scilicet (inquit Paulus) quod enim commodum inde ad me redire potuit, præter gloriam vitæ æternæ quam spero?

q *Non diuino aliquo impulsu, neque in Deum respiciens, sed vel gloria, vel temeritate abitus.*

18 Septimum argumentum à proximo dependens, Si nulla mortuorum resurrectio, cur alii cuipiam rei quàm ventri & luxui fuerit studendum? r *Epicureorum voces.*

19 Conclusio, cum graui exhortatione, vt sibi à praua quorundam consuetudine caueant, vnde hoc malum ortum fuisse non dissimulat, monens vt sobriè sapiant iustitiæ.

s *Vt iusti itiæ vacetis.*

20 Probata resurrectione, iam patefacit eorum stuporem, qui non sine subsannatione quæ rebant quomodo fieri posset vt mortui resurgerent: &, si forte resurgebant, quæ rebant riderentes, qualia essent ista corpora futura. Istos igitur qui sibi acutissimi videbantur, Paulus ad rudes agricolas amandat, à quibus eruditiuntur.

21 Potuisti, inquit Apostolus ex quotidiano vsu discere vtrunque, siquidem semina scruntur & putrescunt, & tamen tantum abest vt propter ea pereant, vt contrà longè ornatiora prodeant, atque adeò quum nuda & arida seruntur, incipiũt demum à morte viuere. Dei videlicet virtute: & sibi incredibile videbitur corpora nostra ex putredine resurgere, & quidem multo excellentiore qualitate prædita?

22 Diuersitatem cernimus tum in vna & eadem re, quæ modò hac modò illa forma donatur, sua tamen retenta specie: vt in grano apparet, quod nudum seritur, & longè aliud exurgit: tum in diuersis eiusdem generis speciebus, vt inter animalia: tum inter res alterius generis, vt corpora cœlestia & corpora terrestria: quæ singula rursus magno discrimine inter se variantur. Non est igitur quod & rem impossibilem & inusitatam repudiemus corporum non tantùm resurrectionem, sed etiam mutationem in melius.

21 Demens, quod tu seminas, non viuiscit, nisi mortuum fuerit.

Et quod seminas, non corpus oriturũ seminas, sed nudum granum, prout inciderit, tritici aut alicuius ex reliquis granis.

22 Sed Deus ei dat corpus vt voluit, & singulis seminibus suum corpus.

Non omnis caro, eadem caro: sed alia quidem caro hominum, alia verò caro pecorum, alia verò piscium, alia verò volucrium.

Et *sunt* corpora cœlestia, & sunt corpora terrestria: sed alia quidem cœlestium gloria, alia verò terrestrium.

Alia gloria solis, & alia gloriæ lunæ, & alia gloria stellarũ. stella enim à stella differt in gloria,

23 Ita & resurrectio mortuorum: t seminatur *corpus* corruptioni obnoxium, excitatur incorruptibile:

Seminatur u ignominiosum, excitatur glorioſum: seminatur infirmum, excitatur x potens.

36 Αφρον, συ ὃ σπείρεις οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ.

37 Καὶ, ὃ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι, σίτου, ἢ τινος τῶν λοιπῶν.

38 Ὁ δὲ Θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα καθὼς ἠθέλησε, καὶ ἑκάστῳ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα.

39 Οὐ πᾶσα σὰρξ, ἡ αὐτὴ σὰρξ· ἀλλὰ ἄλλη μὲν σὰρξ ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ σὰρξ κτηνῶν, ἄλλη δὲ ἰχθύων, ἄλλη δὲ πτηνῶν.

40 Καὶ σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια· ἀλλ' ἑτέρα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἑτέρα δὲ ἡ τῶν ἐπιγείων.

41 Ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ.

42 Οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν· σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ·

43 Σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ· σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει.

Insipiens, tu quod seminas non viuificatur, nisi priùs moriatur.

Et quod seminas, non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum vt puta, tritici, aut alicuius cæterorum.

Deus autem dat illi corpus sicut voluit & vnicuique seminum proprium corpus.

Non omnis caro, eadem caro: sed alia quidem hominum, alia verò pecorum, alia volucrũ alia piscium.

Et corpora cœlestia, & corpora terrestria: sed alia quidem cœlestium gloria, alia autem terrestrium.

Alia claritas solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum. stella enim à stella differt in claritate.

Sic & resurrectio mortuorum: seminatur in corruptione, surgit in incorruptione:

Seminatur in ignobilitate, surgit in gloria: seminatur in infirmitate, surgit in virtute.

23 Corporum excitatorum ex mortuis, triplicē qualitatem ponit: incorruptionē, quia nimirum erunt firmissima & prorsus incorrupta natura: gloriam, quoniam splendore & decore inenarrabili exornabuntur: potentiam, quoniam videlicet absque cibo, potu, & aliis adminiculis, quibus ad duca hæc vita nec conseruare quidem sese ab interitu potest, perēnia permanebunt.

t *Seipsitur & instar seminis homo conditur.*

u *Splendoris & decoris expers.*

x *A priori imbecillitate liberũ, quod videlicet vitæ studini tam varie sit obnoxium, nec sese tueri nisi cibo potu, & cæteris eiusmodi præsidiis possit.*

Seminatur corpus animale, surgit corpus spirituale si est corpus animale, est & corpꝰ spirituale.

Sicut scriptum est, Gen. 2. 7 *Factus est primus homo Adam in animam viuentem: nouissimus Adam, in Spititum viuificantem.*

Sed non prius quod spirituale est, sed quod animale: deinde quod spirituale.

Primus homo de terra, terrenus: secundus homo de cælo, cælestis.

Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cælestis, tales & cælestes.

Igitur sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cælestis.

Hoc autem dico, fratres, quia caro et sanguis regnū Dei possidere nō possunt neque corruptio, incorruptelam possidebit.

44 Σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν· ἔστι σῶμα ψυχικόν, καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν.

45 Οὕτω καὶ γέγραπται, Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν· ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν.

46 Ἀλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικὸν ἀλλὰ τὸ ψυχικόν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν.

47 Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ἐκ γῆς, χοϊκός· ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ.

48 Οἷος ὁ χοϊκός, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί· καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι.

49 Καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου.

50 Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοί, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομῆσαι οὐ δύνανται, οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ.

24 Seminatur corpus animale, excitatur corpus spirituale.: est corpus animale, & est corpus spirituale.

25 Ita etiam scriptū est. Factus est y prior homo Adam animal viuens: posterior autem Adam *factus est* z spiritus viuificus.

26 At spirituale nō est prius: sed animale, deinde spirituale.

Primus homo è terra,[a] puluereus: secūdus homo, ipse Dominus[b] è cælo.

27 Quasi puluereus, tales & qui puluerei & qualis ille cælestis tales & cœlestes.

Et sicut gestauimus[c] imaginem terreni, gestabimus etiā imaginem cœlestis.

28 Hoc autem dico, fratres, [d] carnem & sanguinem non posse regni Dei hæreditatem consequi, neque corruptionem consequi incorruptæ naturæ hæreditatem.

24 Vno verbo absoluit istam qualitatis corporis mutationem ex resurrectione, quum dicit fore vt ex animali fiat spirituale: quas duas qualitates planè diuersas, mox diligenter explicat.

25 Animale corpus dicitur, quod solā animā vegetatur, cuiusmodi fuit Adā, ex quo & nos oriumur animales: spirituale verò vocatur, quod vnā cū animā longè excellentiore virtute viuificatū est, Dei videlicet Spiritu, quæ ex altero Adamo, nempe Christo, in nos deriuatur.

y *Adam prior dicitur, quòd ab eo tam quam à radice orti sumus, Christus autē posterior, quia in eo tanquam in principio spirituales omnes comprehendantur.*

z *Christus dicitur Spiritꝰ*

ab excellentissima illa natura, id est, Deo in ipso habitante corporaliter. vt Adamus animalis ab anima præstantior rerum parte. 26 Iubet secundo loco considerari ordinem istius duplicis status siue qualitatis quod animale præcesserit condito Adamo, idque ex terræ limo: spirituale verò superuenerit, quum Dominus videlicet è cælo missus, carnem nostram sibi adaptatā, plenitudine deitatis informaret.

a *In cœno manens, & terrestri naturæ addictus.*

b* *Descendisse de cælo dicitur Dominus, ratione cōmunicationis idiomatum.*

27 Applicat autem Adami (vt ita loquar) terrenam animalitatem corporibus nostris, quandiu in terris animaliter versantur, in hac vita videlicet, & in sepulchro: tum Christi spiritualitatem iisdem nostris corporibus, postquam & ipsa resurrexerint: & illam quidem ait præcedere, hanc verò sequuturam.

c *Imaginem, intellige non vanam & inanem, sed quam res ipsa consequatur.*

28 Conclusio, non posse nos gloriæ Dei fieri participes, quin totam illam corporū crassam, fæculentiam & corruptioni obnoxiam naturam deponamus, vt idem corpus gloria incorruptibili ornetur.

d *Hoc loco caro & sanguis sumuntur pro corpore animali, quod non nisi deposita corruptione in incorruptionem consequatur.*

29 Pergit vlterius, declarans fore vt qui superstites vltimo illo die deprehendentur in hac vita, non descendant in illam sepulchri putrefactionem sed subitanea immutatione renouentur, quæ immutatio sit prorsus necessaria: & in vltimum illud tempus differatur certa beneficii & victoriæ Christi fruitio.

e *Rem arcanam & adhuc occultam, ideóque dignissimam quam attentè audiatis.*

f *Indicatur breuissimum fore illud tempus.*

29 Ecce, e mysteriũ vobis dico, Non omnes quidẽ obdormiemus, sed omnes mutabimur.

f Momento & iactu oculi, ad vltimã tubam (canet enim tuba) & mortui suscitabũtur incorrupti, & nos mutabimur.

Oportet enim hoc corruptioni obnoxiũ induere incorruptã naturam, & mortale hoc induere immortalitatem.

Quum autem hoc corruptioni obnoxiũ induerit incorruptã naturam, & mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet illud quod scriptũ est, Absorpta est mors ad victoriam.

Vbi tua, ô mors, victoria? vbi tuus, ô sepulchrum, stimulus?

Stimulus verò mortis *est* peccatum: vis autem peccati, Lex.

30 Exhortatio ab vtili sumpta, vt quum intelligant alterius vitæ gloriam repositam esse ñdis operariis, perstẽt in doctrinæ de mortuorũ resurrectione veritate.

g *Dei ope ac bonitate id efficiente.*

Sed Deo *sit* gratia, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum.

30 Itaque, fratres mei dilecti, firmi estote, immoti, abundantes in opere Domini semper, quum sciatis laborem vestrum nõ esse inanem g in Domino.

51 Ιδοὺ, μυςήριον ὑμῖν λέγω, Πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα.

52 Εν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι (σαλπίσει γὰρ) καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα.

53 Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν.

54 Οταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος, Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος.

55 Ποῦ σοῦ, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σοῦ ᾅδη, τὸ νῖκος;

56 Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου, ἡ ἁμαρτία· ἡ δὲ δύναμις τῆς ἁμαρτίας, ὁ νόμος.

57 Τῷ δὲ Θεῷ χάρις, τῷ διδόντι ἡμῖν τὸ νῖκος διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ.

58 Ὥστε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ, ἑδραῖοι γίνεσθε, ἀμετακίνητοι, περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου πάντοτε· εἰδότες ὅτι ὁ κόπος ὑμῶν οὐκ ἔστι κενὸς ἐν Κυρίῳ.

Ecce, mysterium vobis dico, Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur.

In momẽto, in ictu oculi, in nouissima tuba (canet enim tuba) & mortui resurgẽt incorrupti, & nos immutabimur.

Oportet onim corruptibile hoc, induere incorruptionẽ, & mortale hoc, induere immortalitatem.

Quum autem corruptum hoc induerit incorruptionẽ, & mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est, Absorpta est mors in victoria.

Vbi est, mors, victoria tua? vbi est, mors, stimulus tuus?

Stimulus autem mortis, peccatũ est: virtus verò peccati, Lex.

Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum.

Itaque fratres mei dilecti, stabiles estote & immobiles, abundantes in opere Domini semper, scientes quòd labor vester non est inanis in Domino.

CAP. XVI.

1. Hortatur vt fratrum Hierosolymitanorum inopiæ succurrant. 10. Deinde Timotheum commendat: 13. & amica exhortatione, 19. deinde salutationibus Epistolam claudit.

V.

DE collectis autem quæ fiunt in sanctos, sicut ordinaui Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite.

Per vnam sabbathi vnusquisque vestrûm apud sesepsum reponat, recondens quod ei bene placuerit: vt non quum venero, tunc collectæ fiant.

Quum autẽ præsens fuero, quos probaueritis per epistolas, hos mittã perferre gratiã vestrã in Ierusalem.

Quòd si dignum fuerit vt & ego eã, mecum ibunt.

Veniam autẽ ad vos, quum Macedoniam pertransiero: (nam Macedoniam pertransibo)

Apud vos autem forsitan manebo, vel etiã hyemabo: vt vos me deducatis quocunque iero.

Nolo enim vos modo in transitu videre: spero enim me aliquãtulum temporis manere apud vos si Dominus permiserit.

Permanebo autem Ephesi vsque ad Pentecosten.

Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, ὡσαὐτως διέταξα ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιήσατε.

2 Κατὰ μίαν σαββάτων ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω, θησαυρίζων, ὅτι ἂν εὐοδῶται· ἵνα μὴ ὅταν ἔλθω, τότε λογίαι γίνωνται.

3 Ὅταν δὲ παραγένωμαι, οὓς ἐὰν δοκιμάσητε διʼ ἐπιστολῶν, τούτους πέμψω ἀπενεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν εἰς Ἱερουσαλήμ.

4 Ἐὰν δὲ ᾖ ἄξιον τοῦ κἀμὲ πορεύεσθαι, σὺν ἐμοὶ πορεύσονται.

5 Ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς ὅταν Μακεδονίαν διέλθω. (Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι)

6 Πρὸς ὑμᾶς δὲ τυχὸν παραμενῶ, ἢ καὶ παραχειμάσω, ἵνα ὑμεῖς με προπέμψητε οὗ ἐὰν πορεύωμαι.

7 Οὐ θέλω γὰρ ὑμᾶς ἄρτι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν· ἐλπίζω δὲ χρόνον τινὰ ἐπιμεῖναι πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ Κύριος ἐπιτρέπῃ.

8 Ἐπιμενῶ δὲ ἐν Ἐφέσῳ ἕως τῆς πεντηκοστῆς.

N.

PIorro de collecta in sanctos, quem admodum constitui Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite.

[a] Primo quoque *die* hebdomadis vnusquisque vestrûm apud se reponat, recõdens [b] quod pro Dei benignitate licuerit: ne quum venero, tũc collectæ fiant.

Postquam autem accessero, quoscunque probaueritis [c] per epistolas, hos mittam, vt perferant beneficentiam vestrã in Hierusalẽ.

Quòd si res digna fuerit vt & ipse proficiscar, mecum proficiscentur.

Veniam autem ad vos quum Macedoniam transiero. (Macedoniam enim pertransibo)

Apud vos autem fortasse permanebo, aut etiam hybernabo: vt vos me prosequamini quocũque proficiscar.

Nolo enim vos nunc in transcursu videre: sed spero tempus aliquantũ mãsurũ *me* apud vos, si Dominus permiserit

Permanebo autem Epheſi vsque ad Pentecosten.

1 Collectæ olim ex Apostoli instituto fiebant, primo quoque die hebdomadis, quo nimirum iam tũ mos erat conuenire.

a *Qui olim dies Solis, nunc Dominicus dicitur.*

b *Vt quisque cõferat pro ratione prosperitatis, quam à Domino obtinuerit.*

c *Quas illic dabitis perferendas.*

2 Reliqua pars Epistolæ scribendis rebus familiaribus consumitur. ita tamen vt omnia fẽper ad scopum propositum (id est Dei gloriam & Corinthiorum ædificationem) referantur.

Nam ostium mihi apertum est magnum, & [d] efficax, & aduersarij multi.

d Ad magnas res conficiendas opportunũ.

9 Θύρα γάρ μοι ἀνέῳγε μεγάλη καὶ ἐνεργὴς, καὶ ἀντικείμενοι πολλοί.

Ostium enim mihi apertum est magnum & euidens, & aduersarij multi.

Quòd si venerit Timotheus, videte vt [e] tutò sit apud vos. opus enim Domini operatur vt & ego.

e Sine iusti metus occasione

10 Ἐὰν δὲ ἔλθῃ Τιμόθεος, βλέπετε ἵνα ἀφόβως γένηται πρὸς ὑμᾶς. τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται ὡς καὶ ἐγώ.

Si autem venerit Timotheus, videte vt sine timore sit apud vos. opus enim Domini operatur, sicut & ego.

Nequis igitur illum pro nihilo habeat: sed prosequimini eum cum [f] pace, vt veniat ad me: expecto enim eum cum fratribus.

f Saluũ & incolumem, atque adeò cum bona gratia.

11 Μήτις οὖν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ· προπέμψατε δὲ αὐτὸν ἐν εἰρήνῃ, ἵνα ἔλθῃ πρός με· ἐκδέχομαι γὰρ αὐτὸν μετὰ τῶν ἀδελφῶν.

Nequis ergo illum spernat: deducite autem illum in pace, vt veniat ad me: expecto enim illum cum fratribus.

Porrò de Apollo fratre multum precatus sum eum vt iret ad vos cũ fratribus: sed omnino non fuit *ei* voluntas nunc eundi: venturus est autem quum tempus opportunum habuerit.

12 Περὶ δὲ Ἀπολλὼ τοῦ ἀδελφοῦ, πολλὰ παρεκάλεσα αὐτὸν ἵνα ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς μετὰ τῶν ἀδελφῶν· καὶ πάντως οὐκ ἦν θέλημα ἵνα νῦν ἔλθῃ· ἐλεύσεται δὲ ὅταν εὐκαιρήσῃ.

De Apollo autẽ fratre, multum rogaui eum vt veniret ad vos cum fratribus: & vtique non fuit voluntas eius, vt nunc veniret: veniet autem quum ei vacuum fuerit.

Vigilate, state in fide, viriliter agite, estote fortes.

13 Γρηγορεῖτε, στήκετε ἐν τῇ πίστει, ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε.

Vigilate, state in fide, viriliter agite, & confortamini.

Omnia vestra cũ charitate fiant.

14 Πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω.

Omnia vestra in charitate fiant.

Precor autem vos, fratres, nostis familiam [g] Stephanæ esse primitias Achaiæ, & sese in ministerium sanctis [h] addixisse;

g Stephanæ nomen viri est, non autem mulieris.

h Sese totos ministerio deuouisse.

51 Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανᾶ, ὅτι ἐστὶν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας, καὶ εἰς διακονίαν τοῖς ἁγίοις ἔταξαν ἑαυτούς·

Obsecro autem vos, fratres, nostis domum Stephanæ & Fortunati, quoniam sunt primitiæ Achaiæ, & in ministerium Sanctorum ordinauerunt seipsos:

Vt & vos [i] subiicia mini talibus, & omnibus operam suam cõferentibus & laborãtibus.

i Honore & reuerẽtia prosequamini, illis cedatis, & ab iis sinatis vos regi vt par est, quum sese, & facultates vobis iuuandis consecrarint.

16 Ἵνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσησθε τοῖς τοιούτοις, καὶ παντὶ τῷ συνεργοῦντι καὶ κοπιῶντι.

Vt & vos subditi sitis eiusmodi, & omni cooperanti & laboranti.

Gaudeo verò de aduentu Stephanæ Fortunati & Achaici, quoniam absentiã vestram hi suppleuerunt.

17 Χαίρω δὲ ἐπὶ τῇ παροισίᾳ Στεφανᾶ καὶ Φουρτουνάτου καὶ Ἀχαϊκοῦ, ὅτι τὸ ὑμῶν ὑστέρημα οὗτοι ἀνεπλήρωσαν.

Gaudeo autem in præsentia Stephanæ & Fortunati & Achaici, quoniã id quod vobis deerat, ipsi suppleuerunt:

Refecerunt enim & meum spiritum & vestrum. cognoscite ergo qui eiusmodi sunt.

18 Ανέπαυσαν γὰρ τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ τὸ ὑμῶν. ἐπιγινώσκετε οὖν τοὺς τοιούτους.

Refecerunt enim [k]spiritum meum ac vestrum. [l]Agnoscite itaque qui sunt huiusmodi.

Salutant vos Ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino multum Aquila & Priscilla cum domestica sua Ecclesia.

19 Ασπάζονται ὑμᾶς αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ασίας. Ασπάζονται ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ πολλὰ Ακύλας καὶ Πρίσκιλλα, σὺν τῇ κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίᾳ.

Salutant vos Ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino multum Aquila & Priscilla, cum Ecclesia quæ est domi ipsorum.

Salutant vos omnes fratres. Salutate inuicem in osculo sancto.

20 Ασπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀδελφοὶ πάντες. Ασπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ.

Salutant vos fratres omnes. Salutate alij alios osculo sancto.

Salutatio, mea manu Pauli.

21 Ο ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου.

Salutatio manu mea Pauli.

Siquis non amat Dominum nostrum Iesum Christum sit anathema, marã atha.

22 Εἴτις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον Ιησοῦν Χριστὸν, ἤτω ἀνάθεμα, μαρὰν ἀθά.

Siquis non amat Dominũ Iesũ Christum, sit anathema [m]maran-atha.

Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum.

23 Η χάρις τοῦ Κυρίου Ιησοῦ Χριστοῦ μὲν ὑμῶν.

Gratia Domini Iesu Christi *sit* vobiscum.

Charitas mea cũ omnibus vobis in Christo Iesu. Amẽ.

24 Η ἀγάπη μου μετὰ πάντων ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ιησοῦ. Αμήν.

Charitas mea cũ omnibus vobis in Christo Iesu. Amen.

Ad Corinthios prior, missa è Philippis per Stephanam & Fortunatum & Achaicum & Timotheum.

Πρὸς Κορινθίους πρώτη ἐγράφη ἀπὸ Φιλίππων διὰ Στεφανᾶ καὶ Φουρτουνάτου καὶ Αχαϊκοῦ καὶ Τιμοθέου.

Ad Corinthios prior, missa fuit Philippis per Stephanã & Fortunatum & Achaicum & Timotheum

k *Animum.*
l *Tales ducite, quales sunt reuera.*

m *Sic designatur species extremi anathematis.*

ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Η ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS POSTERIOR.

CAP. I.

4. A laude afflictionum auspicatur, 8. exponens quid in Asia pertulerit. 10. & quàm dexter affulserit Deus. 17. Addit nulla lenitate id factum esse quòd non venerit, vti fuerat pollicitus.

N.

1 Vide huiusmodi salutationum explicationem in superioribus epistolis.

2 Incipit suo more à gratiarum actione, quam tamen præter morem sibi applicat, epistolâ inchoans à sui Apostolatus dignitate asserêda, coactus (vt apparet) eorum importunitate, qui ipsius despiciendi argumentum ex eius miseriis captabãt. Ipse verò respondet, ita se affligi, vt superent tamen consolationes, quarum etiam fontes, ostendit, nempe Dei Patris misericordiam in Christo.

PAVLVS [1] Apostolus Iesu Christi per Dei voluntatem, & Timotheus frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, vnà cum sanctis omnibus qui sunt in tota Achaia.

Gratia sit vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.

[2] [a] Benedict[b] Deus ac Pater Domini nostri Iesu Christi, Pater *inquã* misericordiarũ: & Deus omnis consolationis *author*:

ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ, σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ.

2 Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

3 Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν· καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως·

V.

PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatẽ Dei, & Timothe⁹ frater Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, cum omnibus sanctis qui sunt in vniuersa Achaia.

Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, Pater misericordiarum: & Deus totius consolationis. Ephe. 1. 3. 1. Pet. 1. 3.

a *Laus & gloria tribuatur.*
b *Sumpsit misericors.*

Quã

Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, vt possimus & ipsi cõsolari eos qui in omni pressura sunt, per exhortationem qua exhortamur & ipsi à Deo.

4 Ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

Consolans nos in omni oppressione nostra,[3] vt possimus *positos* in quauis oppressione consolari, ea ipsa consolatione qua nos ipsos Deus consolatur.

Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita & per Christum abundat consolatio nostra.

5 Ὅτι καθὼς περισσεύει τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς, οὕτω διὰ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν.

Nam sicut abundant[c] perpessiones Christi in nobis, ita per Christum abundat etiam, consolatio nostra.

Siue autem tribulamur, pro vestra exhortatione & salute: siue exhortamur, pro vestra exhortatione & salute quæ operatur in tolerantiam earundem passionum quas & nos patimur: & spes nostra firma est pro vobis:

6 Εἴτε δὲ θλιβόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας, τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων ὧν καὶ ἡμεῖς πάσχομεν· εἴτε παρακαλούμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας· καὶ ἡ ἐλπὶς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν·

[4] Siue autem premimur, *id fit* pro vestra consolatione ac salute, quæ[d] efficitur in tolerantia earundem perpessionũ quibus & nos aflicimur: siue cõsolationẽ accipimus, *id fit* pro vestra consolatione ac salute: & spes nostra firma *est* de vobis:

Sciẽtes quòd sicut socij passionum estis, sic eritis & consolationis.

7 Εἰδότες ὅτι ὥσπερ κοινωνοί ἐστε τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως.

Quòd sciamus vos sicut socij estis perpessionum, ita etiã *socios fore* cõsolationis.

Non enim volumus ignorare vos, fratres, de tribulatione nostra quæ facta est in Asia, quoniam supra modum grauati sumus supra virtutem, ita vt tæderet nos etiam viuere.

8 Οὐ γὰρ θέλομεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοὶ, ὑπὲρ τῆς θλίψεως ἡμῶν τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐβαρήθημεν ὑπὲρ δύναμιν, ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν.

[5] Non enim volumus vos ignorare fratres, de oppressione nostra quæ nobis euenit in Asia, nos summè grauatos fuisse suprà vires, adeò vt prorsus[e] animi penderemus, etiam quod ad vitam.

Sed ipsi in nobisipsis responsum mortis habuimus, vt non si-

9 Ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν, ἵνα μὴ

Sed ipsi[f] apud nos decretum mortuis habuimus, ne con-

3 Ideo nos cõsolatur Dominus, vt tantò certius possimus alios solari.

c *AErũnæ, quas ob Christum perpetimur, siue quas in nobis perpetitur Christus.*

4 Negat despici meritò posse tum ærumnas quibus premi solebat, tum cõsolationes quas à Domino percipiebat, quũ maximum ex vtrisque confirmationis argumentum capere possint ac debeãt Corinthii.

d *Etiã si gratuitò nobis datur salus, quia tamen certo itinere ad eam peruenitur, nõ mirum innocẽtis, & integræ vitæ curriculo peracto, ideo dicimur salutẽ nostrã operari. Philip. 2.12. Iã verò quia Deus vnus est, qui pro gratuita sua beneuolentia in nobis omnia efficit, ideo dicitur salus ab eo effici in nobis per ea ipsa videlicet, per quæ nos ad æternam vitã oportet, superatis omnibus difficultatibus, contendere.*

5 Testatur adeò nõ se pudere illarum afflictionum, vt etiam cupiat earũ magnitudinem ab omnibus intelligi, ac suã vicissim, quanuis nondum plenam, liberationem.

e *Prorsus inopes cõsilii essemus, quomodo periculũ vitæ euaderemus quod ad humana videlicet præsidia.*

f *Intus & in animo, cõstitutũ nobis erat mori.*

g Ex summis illos periculis.

6 Ne se ipsũ videatur efferre, omnia tribuit Deo, & simul piorum precib⁹ se plurimum tributre pro firetur.

7 Gloria Dei, finis afflictionũ sanctorum, quas proinde pretiosas haberi oporteat.

8 Secundo loco aliã calumniam diluit, videlicet quòd homo leuis esset, & cui temerè non esset credendum, quũ promisisset se ad eos venturũ, nec tamẽ venisset. Præfatur autem de animi sui simplicitate & sinceritate, quam & ex ipsius præsentis voce cognouerint, & in absentis literis debeant recognoscere: & se porrò aliũ nunquam futurum testatur.

h Candore, & animi quasi perspicuitate sancta & vera, vt testis est Deus ipse.

i Fretus ea ipsa sapientia, quam Deus mihi cœlitus est gratificatus.

12 Candidè & absque fuco scribere se dicit: qui enim fucata oratione scribit, meritò sanè dicitur alia scribere quàm quæ legantur. Illud autem à Corinthiis agnosci & approbari dicit Apostolus.

l Perfectè.

m Gloriatio Pauli in Domino erat, quòd Corinthios leui fecisset, Corinthiorum verò quòd à tali Apostolo tam parcè ac sincerè fuerant instituti.

n Quo iudex sedebit.

sideremus in nobis ipsis, sed in Deo qui mortuos excitat:

Quique ex g tanta morte liberauit, & liberat: in quo speramus nos adhuc etiam liberatum iri:

6 Vobis etiam vna pro nobis operã conferentibus ad deprecandum,7 vt donum ex multis personis in nos collatum, per multos celebretur gratiarũ actione pro nobis.

8 Nam gloriatio nostra hæc est, testimoniũ videlicet conscientiæ nostræ, quòd cum simplicitate & h sinceritate Dei, nõ cum sapientia carnali, sed i cum gratia Dei versati sumus in mundo, potissimùm autem apud vos.

k Non enim alia scribimus vobis quàm quę legitis aut etiam agnoscitis. spero autem vos etiam l ad extremum agnituros:

Sicut & aliquatenus agnouistis nos m gloriationem vestram esse, quemadmodum & vos nostra estis, in n diem Domini Iesu.

Itaque hac fiducia prius volui ad

πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς·

10 Ος ἐκ τηλικούτου θανάτου ἐρρύσατο ἡμᾶς, καὶ ῥύεται· εἰς ὃν ἠλπίκαμεν ὅτι καὶ ἔτι ῥύσεται·

11 Συνυπουργούντων καὶ ὑμῶν ὑπὲρ ἡμῶν τῇ δεήσει· ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν.

12 Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστί, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὅτι ἐν ἁπλότητι καὶ εἰλικρινείᾳ Θεοῦ, οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ, περισσοτέρως δὲ πρὸς ὑμᾶς.

13 Οὐ γὰρ ἄλλα γράφομεν ὑμῖν ἀλλ' ἢ ἃ ἀναγινώσκετε, ἢ καὶ ἐπιγινώσκετε ἐλπίζω δὲ ὅτι καὶ ἕως τέλους ἐπιγνώσεσθε·

14 Καθὼς καὶ ἐπέγνωτε ἡμᾶς ἀπὸ μέρους, ὅτι καύχημα ὑμῶν ἐσμέν, καθάπερ καὶ ὑμεῖς ἡμῶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.

15 Καὶ ταύτῃ τῇ πεποιθήσει ἐβουλόμην πρὸς

mus fidentes in nobis, sed in Deo qui suscitat mortuos:

Qui de tantis periculis nos eripuit & eruit: in quem speramus quoniam & adhuc eripiet: Rom. 15.

Adiuuantibus & vobis in oratione pro nobis, vt ex multarum personis facierum eius quæ in nobis est donationis per multos gratiæ agantur pro nobis.

Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ quòd in simplicitate & syncerita te Dei & non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conuersati sumus in mũdo, abundantius autem ad vos.

Non enim alia scribimus vobis, quã quæ legitis & cognoscitis. spero autem quòd vsque in finem cognoscetis:

Sicut & cognouistis nos ex parte, quòd gloria vestra sumus sicut & vos nostra, in die Domini nostri Iesu Christi.

Et hac confidentia volui prius veni-

re ad vos, vt secundam gratiam haberetis:

Et per vos transire in Macedoniã, & iterum à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudæam.

Quum ergo hoc voluissem, nunquid leuitate vsus sum? aut quæ cogito, secundùm carnem cogito, vt sit apud me Est & Non?

Fidelis autẽ Deus, quia sermo noster qui fit apud vos, nõ est in illo Est & Non.

Dei enim filius Iesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est, per me & Syluanũ & Timotheum, nõ fuit Est & Non, sed Est in illo fuit:

Quotquot enim promissiones Dei, sunt in illo Est, ideo & per ipsum Amẽ, Deo ad gloriam nostram.

Qui autem confirmat nos vobiscum in Christum, & qui vnxit nos, Deus.

Qui & signauit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus nostris.

ὑμᾶς ἐλθεῖν πρότερον, ἵνα δευτέραν χάριν ἔχητε·

16 Καὶ δι' ὑμῶν διελθεῖν εἰς Μακεδονίαν, καὶ πάλιν ἀπὸ Μακεδονίας ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν.

17 Τοῦτο οὖν βουλευόμενος, μήτι ἄρα τῇ ἐλαφρίᾳ ἐχρησάμην; ἢ ἃ βουλεύομαι, κατὰ σάρκα βουλεύομαι, ἵνα ᾖ παρ' ἐμοὶ τὸ ναὶ, ναὶ, καὶ τὸ οὔ, οὔ;

18 Πιστὸς δὲ ὁ Θεὸς, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ.

19 Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ υἱὸς Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ ἐν ὑμῖν δι' ἡμῶν κηρυχθεὶς, δι' ἐμοῦ καὶ Σιλουανοῦ καὶ Τιμοθέου, οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ, ἀλλὰ ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονεν·

20 Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμὴν, τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν.

21 Ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν, καὶ χρίσας ἡμᾶς Θεός·

22 Ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς, καὶ δοὺς τὸν ἀῤῥαβῶνα τοῦ πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν.

vos venire, vt [o] secundam gratiam haberetis:

Et per vos transire in Macedoniam, & rursum à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudæam.

[9] Hoc igitur quum deliberarem, nunquid leuitate sum vsus? aut num quæ delibero, [p] secundùm carnem delibero, [q] vt sit apud me Etiam & Non?

[10] Imò [r] fidelis Deus *nouit* sermonem nostrum apud vos non fuisse Etiam & Nõ.

[11] Nam Dei Filius Iesus Christus, qui inter vos per nos prædicatus est, *id est*, per me & Syluanum ac Timotheum, [s] non fuit Etiam & Non, sed fuit Etiam in [t] ipso:

[12] Quotquot enim *sunt* promissiones Dei, [u] in ipso *sunt* Etiam, & in ipso *sunt* Amen, ad Dei gloriam [x] per nos.

[13] Porrò qui nos confirmat vobiscum in Christum, & qui vnxit nos, Deus *est*.

Qui etiã obsignauit nos, dedítque [y] arrhabonem Spiritus in cordibus nostris.

o *Alterum beneficium.*

9 Inficiatione repellit calũniã, & illud quidem in primis quod nõ nulli studebant Corinthiis persuadere, Paulũ sibi in docẽdo Euãgelio non cõstare. De hoc enim laborabat.

p *Hominum more, qui temere solent polliceri quiduis, & leuiter. consilium mutare.*

q *Vt aliquid modo affirmem, modo negem*

10 Deũ ipsum citat testem ac iudicem suæ in docendo vno & eodem Euangelio constantiæ.

r *Verax, & de cuius fidelitate nefas sit dubitare.*

11 Adiungit suos collegas testes, quibuscum summo consensu semper idem, id est vnũ Christũ, docuit.

s *Non fuit varius & inconstans.*

t *Sub. Deo.*

12 Denique summã suæ doctrinæ explicat, oẽs videlicet salutis promissiones in Christo esse firmas ac ratas.

u *Omnes in vno Christo proponuntur exhibendæ ac præstandæ, constanti & inuariata ratione.*

x *Nostro ministerio.*

13 Huius constantiæ laudem vnigratiæ Dei per Spiritũ sanctum tribuit, simulque concludit non posse de sua & collegarum fide dubitari, quin ipsi Dei Spiritui fiat iniuria, quum sint ipsi sibi optime conscii.

y *Arrhabo, id est omne quo dato confirmatur promissio.*

14 Iam ad rem accedés, iurat tantùm abesse vt leuiter consiliũ de sua ad eos profectione mutarit, vt contrà idcircò non venerit, ne præsens cogeretur duriùs quàm vellet cum ipsis agere.

14 Ego verò testem Deum inuoco [z]in animam meam, me *idcirco* nondum venisse Corinthum vt vobis parcam.

15 Non quòd dominemur vestræ fidei sed *quòd* administri simus[a] gaudij vestri. nam fide statis.

23 Εγὼ δὲ μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχὴν, ὅτι φειδόμενος ὑμῶν, οὐκέτι ἦλθον εἰς Κόρινθον·

24 Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως, ἀλλὰ συνεργοί ἐσμεν τῆς χαρᾶς ὑμῶν. τῇ γὰρ πίστει ἑστήκατε.

Ego autem testem Deum inuoco in animam meam, quòd parcens vobis, non veni vltra Corinthum:

Non quia dominamur fidei vestræ, sed adiutores sumus gaudii vestri. nam fide statis.

z *In caput meum, siue vitæ meæ periculo.* 15 Remouet omnem arrogantiæ suspicionem, testans sese non vt dominum, sed vt seruum loqui, ipsis in Domino consolandis destinatum. a *Gaudium & pacem conscientiæ, cuius facit authorem Deum, opponit tyrannico terrori, simul finem Euangelii designat.*

CAP. II.

1. *Excusans se quòd non venerit,* 2. *clàm illos taxat.* 4. *& communem sympathiam ostendit,* 5. *vt nequeat nisi ipsis hilaribus gaudere.* 6. *Mœcho, quẽ satanæ tradi præceperat.* 7. *resipiscenti veniam dari obsecrat.* 31. *& profectionis suæ in Macedoniam meminit.*

N.

HOc autem mihi faciendũ iudicaui, ne rursus ad vos cum [a]tristitia veniã.

Nam si ego tristitia vos afficiam, quis est qui exhilaret me, nisi ipse qui tristitia afficitur ex me?

Et hoc ipsum vobis scripsi, ne, quum venero, tristitiam capiam ex iis de quibus oportebat me gaudere: [b] confisus de vobis omnibus, meum gaudium, omnium vestrûm *gaudium* esse.

Nam ex multa oppressione & anxietate cordis, scripsi vobis per multas lacrymas: non vt tristitia afficiamini, sed vt cognoscatis charitatem quam habeo abundantissimam erga vos.

a *Tristitiæ causam vobis adferens, quod futurum erat, si prius ad eos venisset quàm resipuissent.*

b *Quia omnino speraui fore vt quod mihi displicere intelligeretis, statim tolleretis: quia mea gaudia existimatis vobis esse communia.*

Εκρινα δὲ ἐμαυτῷ τοῦτο, τὸ μὴ πάλιν ἐλθεῖν ἐν λύπῃ πρὸς ὑμᾶς.

2 Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστιν ὁ εὐφραίνων με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ;

3 Καὶ ἔγραψα ὑμῖν τοῦτο αὐτὸ, ἵνα μὴ ἐλθὼν λύπην ἔχω ἀφ' ὧν ἔδει με χαίρειν· πεποιθὼς ἐπὶ πάντας ὑμᾶς ὅτι ἡ ἐμὴ χαρὰ, πάντων ὑμῶν ἐστιν.

4 Εκ γὰρ πολλῆς θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα ὑμῖν διὰ πολλῶν δακρύων· οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλὰ τὴν ἀγάπην ἵνα γνῶτε ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς·

V.

STatui autẽ hoc ipsum apud me, ne iterum in tristitia venirem ad vos.

Si enim ego contristo vos, & quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me?

Et hoc ipsum scripsi vobis: vt non cũ venero, tristitiam super tristitiam habeam, de quibus oportuerat me gaudere: confidens in omnibus vobis, quia meum gaudium, omnium vestrûm est.

Nam ex multa tribulatiõe & angustia cordis scripsi vobis ꝑ multas lachrymas: non vt contristemini, sed vt sciatis quam charitatem habeam abundantius in vobis.

Siquis autem cõtristauit, non me contristauit, sed ex parte (vt non onerẽ) omnes vos.

Sufficit illi qui eiusmodi est, obiurgatio hæc quæ fit à pluribus:

Ita vt è contrario magis donetis & consolemini, ne fortè abundantiori tristitia absorbeatur qui eiusmodi est.

Propter quod obsecro vos vt confirmetis in illum charitatem.

Ideo enim & scripsi vobis, vt cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis.

Cui autẽ aliquid donatis, & ego quod donaui, siquid donaui, propter vos, in persona Christi, vt non circunueniamur à satana.

Non enim ignoramus cogitationes eius.

Quum venissem autem Troadẽ propter Euangeliũ Christi, & ostium mihi apertum esset in Domino, non habui requiem spiritui meo eo quòd non inuenerim Titum fratrem meum:

Sed valefaciens eis, profectus sum in Macedoniam.

Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in

5 Εἰ δέ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλὰ ἀπὸ μέρους (ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ) πάντας ὑμᾶς.

6 Ἱκανὸν τῷ τοιούτῳ ἡ ἐπιτιμία αὕτη ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων·

7 Ὥστε τοὐναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρίσασθαι, καὶ παρακαλέσαι, μήπως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος.

8 Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην.

9 Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα, ἵνα γνῶ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοί ἐστε.

10 Ὧ δέ τι χαρίζεσθε, καὶ ἐγὼ· καὶ γὰρ ἐγὼ εἴτι κεχάρισμαι, ᾧ κεχάρισμαι, δι' ὑμᾶς ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, ἵνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ σατανᾶ.

11 Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν.

12 Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρῳάδα εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ θύρας μοι ἀνεῳγμένης ἐν Κυρίῳ, 13 οὐκ ἔσχηκα ἄνεσιν τῷ πνεύματί μου, τῷ μὴ εὑρεῖν με Τίτον τὸν ἀδελφόν μου·

13 Ἀλλὰ ἀποταξάμενος αὐτοῖς, ἐξῆλθον εἰς Μακεδονίαν.

14 Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ

[1] Quòd si quis tristitiam attulit, [c] non mihi tristitiam attulit, [d] sed quadantenus (ne *illum* aggrauem) vobis omnibus.

Sufficit istiusmodi *homini* ista obiurgatio à pluribus *profecta*:

[f] Vt è contrario potius vos *ei* condonetis, *eumque* consolemini, ne quo modo redundante tristitia absorbeatur *vir* huiusmodi.

Quapropter precor vos vt [g] ratã facia tis in illũ charitatẽ.

Nam in hunc finẽ etiã scripsi, vt cognoscerem probationẽ vestri, *id est*, an ad omnia obediẽtes sitis.

Cui verò condonatis, & ego *condono*. nam & ego siquid cõdonaui, cui condonaui, propter vos *id feci*, in [h] cõspectu Christi, vt ne occupemur à satana.

Non enim illius [i] machinatiões ignoramus.

[2] Porrò quũ venissem Troadem ad *prædicandum* Euangelium Christi, etiamsi ostium mihi apertũ erat per Dominum, non habui relaxationem [k] in spiritu meo, eo quòd non inuenissem Titũ fratrẽ meũ:

Sed quum illis vale dixissem, abii in Macedoniam.

Deo autem gratia, qui facit vt semper triumphemus in

1 Trãsit ad alterũ locum huius Ep. ũo lx. qui tamẽ vetus interitur superioribus, ad quæ postea reuertitur. Agit autem de incestuoſi illius absolutione, quoniã suã resipiscentiã satis testatus videbatur: verum excõmunicationis vsum declarãs, nẽpe, vt non ab odio sed à charitate incipiat, & in eãdẽ desinat, ne dum modũ nullũ tenemus, Satanæ seruiamus.

c *Quasi* diceat perinde esse abstersam illam omnẽ molestiã, ac si nunquã illam sensisset.

d *Mecũ*, inquit Paulus, *nullum est illi amplius negotiũ.*

e *Nec id per se grauato animo adiiciã quod potius deiecta illum cupio.*

f *Vt pro eo quòd autea illum seuerè increpastis, nunc illi condonetis.*

g *Me deprecatore, publica Ecclesiæ consensu declaratis vos illũ denuo pro fratre complecti.*

h *Verè & ex animo.*

i *Refutanda consilia & scelestam voluntatem.*

2 Redit ad Apostolatus sui confirmationem, prolatis tũ suorum laborũ tũ etiam Dei benedictionis testimoniis,

Christo:& [k] odorem notitiæ suæ manifestum facit per nos omni in loco.

Χριστῷ ἐν τῷ τόπῳ τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντὶ τόπῳ.

Christo Iesu: & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco.

k Alludit ad sacerdotum vsitatum et sacrificiorum suffitus.

3 Quoniã consitabat eũ non pari successu vbique recipi, imò verò longè plurimos eũ despicere, atque adeò execrari, negat propterea de suiApostolatus authoritate quicquã detrahendũ, quum Christum doceat non tantùm vt credentiũ seruatorem, sed etiam vt contemptorum iudicẽ.

4 Rursus remouet arrogantiæ crimen, omnia à se gesta tribuens Dei virtuti, cui sincerè & absque vllapi cupiditate inseruiat: cuius rei ipsosmet facit testes, vsque ad versum sextum proximi capitis. 1 Callidè & quasi per minus dicendo sincerè tractamus: metaphora à cauponibus dicta, qui nihil non adulterant.

3 Nam Christi bona fragrantia sumus Deo in iis qui seruãtur, & in iis qui pereunt:

Ὅτι Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν τῷ Θεῷ ἐν τοῖς σῳζομένοις, καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις·

Quia Christi bonus odor sumus Deo in iis qui salui fiunt, et in iis qui pereunt:

His quidem, odor mortis ad mortem: illis verò, odor vitæ ad vitam. & ad hæc quis idoneus?

16 οἷς μὲν, ὀσμὴ θανάτου εἰς θάνατον· οἷς δὲ, ὀσμὴ ζωῆς εἰς ζωήν. καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός;

Aliis quidẽ odor mortis in mortẽ, aliis autẽ odor vitæ in vitam. & ad hæc quis tam idoneus?

Non enim, vt plerique, [l] cauponamur sermonem Dei, sed vt ex sinceritate, sed vt ex, [m] Deo in conspectu Dei, de Christo loquimur.

17 Οὐ γάρ ἐσμεν, ὡς οἱ πολλοί, καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐξ εἰλικρινείας, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ, κατέναντι τοῦ Θεοῦ, ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν.

Non enim sumus sicut plurimi, adulterantes verbũ Dei, sed ex synceritate, sed sicut ex Deo, coram Deo, in Christo loquimur.

Infr. 4. 2.

CAP. III.

2. Dicit se satis habiturum commendationis, 3. quandiu in fide permanserint: 6. se ministrum non Literæ, sed Spiritus. 8. Discrimen Legis & Euangelij exponit, 13. quòd illius claritas magis perstringat oculos quã illuminet, 18. huius verò lux conspicuam Dei faciem exhibeat.

N.

INcipimus rursus nosipsos commendare? num egemus, vt nonnulli, commendatitiis epistolis apud vos, aut à vobis commendatitiis?

Epistola nostra vos estis, inscripta in cordibus nostris, quę intelligitur & legitur ab omnibus hominibus:

[a] Dũ palàm sit vos esse epistolã Christi

Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν; ἢ μὴ χρῄζομεν, ὡς τινες, συστατικῶν ἐπιστολῶν πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐξ ὑμῶν συστατικῶν;

2 Ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε, ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, γινωσκομένη καὶ ἀναγινωσκομένη ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων·

3 Φανερούμενοι ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ δια-

V.

INcipimus iterum nosmetipsos commendare? aut nunquid egemus, sicut quidam, commendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis?

Epistola nostra vos estis, scripta in cordibus nostris quæ scitur & legitur ab omnibus homini-

Manifestati quòd epistola estis Christi, mini-

a Prudenter sic concipit orationem Apostolus, vt sensim à personæ commendatione, ad rẽ ipsam accedat.

ministrata à nobis, & scripta non atramento, sed Spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.

κονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίναις.

b subministratam à nobis, inscriptã non atramento, sed Spiritu Dei c viui, 1 nõ in tabulis lapideis, sed in carneis tabulis cordis.

Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum:

4 Πεποίθησιν δὲ τοιαύτην ἔχομεν διὰ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Θεόν·

d Fiduciam autẽ huiusmodi habemus per Christum apud Deum:

Nõ quòd sufficiẽtes simus cogitare aliquid à nobis quasi ex nobis, sed sufficiẽtia nostra ex Deo est,

5 Οὐχ ὅτι ἱκανοί ἐσμεν ἀφ' ἑαυτῶν λογίσασθαί τι, ὡς ἐξ ἑαυτῶν, ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ·

Non quòd idonei simus ex nobisipsis ad cogitãdum quicquam, velut ex nobisipsis, e sed quòd idonei sumus, *id* ex Deo est:

Qui & idoneos nos fecit ministros Noui testamenti, nõ Literæ, sed Spiritꝰ. Litera enim occidit, Spiritus autem viuificat.

6 Ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους καινῆς διαθήκης, οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος. τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ.

2 Qui etiam fecit vt idonei essemus ministri noui Testamenti, non f literæ, sed Spiritus. nam litera occidit, Spiritus autem viuificat.

Quòd si ministratio mortis in literis, deformata in lapidibus fuit in gloria, ita vt non possent intendere filij Israel in faciẽ Moysi, propter gloriam vultus eius, quæ euacuatur,

7 Εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν, ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις, ἐγενήθη ἐν δόξῃ, ὥστε μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ισραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωσέως, διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ, τὴν καταργουμένην,

Quòd si mortis ministerium literis g informatum in saxis, fuit h gloriosum, adeò vt non possent intueri filij Israel in faciẽ Mosis, propter gloriam vultus eius, quæ abolenda erat,

Quomodo non magis ministratio Spiritus erit in gloria?

8 Πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ;

Quî non potius i ministerium Spiritus erit gloriosum?

Nam si ministratio damnationis, gloria est, multo magis

9 Εἰ γὰρ ἡ διακονία τῆς κατακρίσεως, δόξα, πολλῷ μᾶλλον περισσεύει

Nam si ministeriũ cõdẽnationis *fuit* gloriosum, multo magis

b *Cui veluti scribendæ operam nostrã impendimus.*

c *Tacitè virtutem Dei opponit atramẽto quo scribitur Epistola, vt ostendat vim illam esse à Deo.*

1 Obiter alludit ad externi Leuitici ministerii cum Euangelico siue Apostolico collationem, quã postea copiosè persequetur.

d *Hanc cõfidẽtiam exerimus, & ita magnificè nobis gloriari licet de nostri ministerii dignitate & fractu.*

e *Quod apti & accommodati simus ad tantã gratiam aliis impertiendam.*

2 Amplificat suum & suorum collegarum ministerium, i. Euangelicũ, eiꝰ collatione cum ministerio Legali, quod considerat in Mosis persona, per quem videlicet lex traditaest: cui opponitur Christus Euangelii author. Est autem collatio eiusmodi ab ipsa substantia ministerii sumpta. Lex est veluti scriptum quoddam per se mortuũ & inefficax: Euangeliũ autem siue nouũ fœdus, est velut ipsa Dei virtus innouandis, iustificandis, & seruandis hominibꝰ. Lex proponit mortẽ, omnes iniustitiæ reos peragens: Euangelium offert & vitam. Legis œconomia fuit ad tempus subseruiens promissioni: Euangelium manet ad finem seculorum. Itaque quis est illius splendor præ istius gloria?

f *Non Legis, sed Euangelii.*

g *Impressum & insculptum: ex hoc autem loco facilè colligitur Apostolum non agere de ceremoniis, sed de ipso Decalogo.*

h *Gloria, splendorem & maiestatem declarat, quæ quidem in Mose corporalis fuit, in Christo fuit spiritualis..*

i *Per quod Deus offert atque adeo tradit Spiritum non modo non mortuum, sed etiam viuificantem,*

ministerium [k] iustitiæ abundat gloria.

Etenim quod glorificatum fuit, ne glorificatum quidē fuit hac in patre, *id est* quod ad superantem gloriam attinet.

Nam si quod [l] aboletur, *fuit* gloriosum, multo magis est gloriosum id quod manet.

3 Itaque quū eiusmodi spem habeamus, multa in loquēdo euidētia vtimur:

4 Nec *sumus* sicut Moses *qui* imponebat velamen faciei suæ, ne intuerentur filij Israel [m] in finē eius quod aboletur:

Itaque occaluerūt mentes illorum. nam vsque ad *diē* hodiernum, in lectione Veteris Testamenti manet nō retectum velamen illud, quod per Christum tollitur:

Sed ad hūc vsque diem quum legitur Moses, velamen cordi eorum impositū est:

Postquam autem [n] conuersum fuerit ad Dominum, tolletur velamen.

o Dominus verò, Spiritus ille est: vbi autem Spiritus ille Domini, illic libertas.

ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης ἐν δόξῃ.

10 Καὶ γὰρ οὐδὲ δεδόξασται τὸ δεδοξασμένον, ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ἕνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης.

11 Εἰ γὰρ τὸ καταργούμενον, διὰ δόξης· πολλῷ μᾶλλον τὸ μένον, ἐν δόξῃ.

12 Ἔχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα, πολλῇ παῤῥησίᾳ χρώμεθα·

13 Καὶ οὐ καθάπερ Μωσῆς ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ, πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ισραὴλ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου·

14 Ἀλλ' ἐπωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν. ἄχρι γὰρ τῆς σήμερον τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς διαθήκης μένει, μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται·

15 Ἀλλ' ἕως σήμερον, ἡνίκα ἀναγινώσκεται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται·

16 Ἡνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα.

17 Ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν· οὗ δὲ τὸ πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία.

abundat ministerium iustitiæ in gloria.

Nam nec glorificatum est quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam.

Si enim quod euacuatur, per gloriā est, multo magis quod manet, in gloria est.

Habentes igitur talem spem, multa fiducia vtimur.

Et non sicut Moyses ponebat velamē super faciem suam, vt non intenderent filij Israel in faciem eius quod euacuatur:

Sed obtusi sunt sensus eorum. vsque in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione Veteris testamenti manet non reuelatum quoniam in Christo euacuatur:

Sed vsque in hodiernum diem, quū legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum:

Quum autem cōuersi fuerint ad Dominum, auferetur velamen.

Dominus autem Spiritus est: vbi autē Spiritus Domini, ibi libertas:

k Sub. Christi, cuius imputatione nō modo non condēnamur, sed etiam vt iusti coronamur.

l Aboletur Lex atque adeo ipse Decalogus, cum ipso Mose coniunctus, si ministerium Mosis per se respiciatur.

m 3 Ostendit qua in re sit posita hæc Euāgelicæ prædicationis gloria, nempe in eo quòd perspicuè patefaciat id quod Lex obscurè ostēdebat, vt quæ ad Christum venturum sanandos auditores amandaret, quos ipsa vulnerauerat.

4 Obiter exponit allegoriā velaminis Mosis quod fuit symbolum obscuritatis & imbecillitatis hominum, qui Legis fulgore hebetarentur potius quàm illustrarētur: quod velamen aduentu Christi, corda illustrantis & ad Dominum conuertentis, sublatum sit, vt ab ista cæcitatis seruitute in lucis libertatem per Christi Spiritus virtutem asseramur.

m In imas vsque partes ministerii Mosis.

n Cor eorum.

o Christus est ille Spiritus qui tollit velamen, in cordibus nostris agens, sicut etiā lex externa eò nos vocabat, sed frustrà cùm mortuis loquatur, donec isto spiritu simus viuificati.

Nos verò omnes reuelata facie gloriam Domini speculantes in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem tanquam à Domini Spiritu.

18 Ημεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου πνεύματος.

[5]Nos autem omnes retecta facie gloriam Domini vt in speculo intuentes, *in* eandem imaginem transformamur ex gloria in gloriam, sicut à Domini spiritu.

[5] Pergens in allegoria velaminis, comparat Euangelium speculo quod etsi sit limpidissimum, tamen intuentium aciem non modò non perstringat vt Lex, sed suis etiam radiis transformet, vt & ipsi sint eius gloriæ ac splendoris participes. aliis videlicet illustrandis, sicut dicebat Christus suis, Vos estis lux mundi, quum ipse solus esset vera Lux. Quinetiam alibi iubemur vt mundi faces cæteris prælucere, vt qui simus Spiritus Domini facti participes. Sed prior hic agit Paulus de Euangelii ministris, vt ex præcedentibus & sequentibus liquet, idque propositio sui suorumque collegarum exemplo.

CAP. IIII.

[1]. Recenset se adeo laborasse in prædicando Euangelio, vt à satana excæcati sint, qui illius splendorem non cernant, [7]. prolatum in testaceis vasculis [10]. tot ærumnis obnoxiis. [16]. itaque suo exemplo ad fortitudinem eos hortatur, [17]. ex contemptu præsentis vitæ.

V.

IDeo habẽtes hãc ministrationem, iuxta quod misericordiam consequuti sumus, non deficimus:

Sed abdicamus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia neque adulterãtes verbum Dei, sed in manifestatione veritatis, commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum, coram Deo.

Quòd si etiam opertum est Euangelium nostrum, in iis qui pereunt est opertum:

ΔΙΑ τοῦτο ἔχοντες τὴν διακονίαν ταύτην, καθὼς ἠλεήθημεν, οὐκ ἐνκακοῦμεν·

2 Ἀλλ' ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ, μηδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας συνιστῶντες ἑαυτοὺς πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

3 Εἰ δὲ καὶ ἔστι κεκαλυμμένον τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶ κεκαλυμμένον·

N.

PRoptereà [1] quũ ministeriũ hoc habeamus prout misericordiam consequuti sumus, [a] non segnescimus:

Sed abdicauimus [b] turpitudinis tegumenta, non incedentes cum calliditate, neque [c] falsantes sermonem Dei, sed declaratione veritatis commendantes nosipsos apud omnem conscientiam hominum, in conspectu Dei.

[2] Quòd si tectum est Euangelium nostrum, iis qui pereũt, tectum est:

[1] Iam manifestè testatur sese cum collegis (sed per Dei misericordiã) integrè & sincerè vocatione sua, neglectis omnibus periculis defungi.

a *Malis & calamitatibus fracti non cedimus.*

b *Versutias & fraudũ omne genus, quæ tanquam latebras homines captãt, quibus sua probra operiant.*

c *Quod superiore cap. dicebat cauponem.*

2 Obiectio, multos audire Euangelium, quo nihilo magis quàm prædicatione Legis illustrentur. Respondet, culpam esse in ipsis hominibus, quibus satan in mundo dominans oculos eruit. Interea nihilominus clarissima Euangelii luce mà se & suis collegis spectandã proponit, quum Christus, quem vnum prædicat, is sit in quo vno Deus cognosci ac reperiri possit.

In quibus Deus huius seculi excæcauit mentes, *id est* infidelibus, ne irradiet eos [d] lumen Euangelii gloriæ Christi, [e] qui est imago Dei.

4 Εν οἷς ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ.

In quibus Deus huius seculi excæcauit mentes infidelium, vt non fulgeat eis illuminatio Euangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei.

[3] Non enim nos ipsos prædicamus, sed Christum Iesum Dominum: nos autē, seruos vestros [f] propter Iesum.

5 Οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ἀλλὰ Χριστὸν Ιησοῦν Κύριον· ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Ιησοῦν.

Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Iesum Christum Dominum: nos autem seruos vestros per Iesum.

Quoniam Deus [g] qui dixit vt è tenebris lux splendesceret, *id est* qui splenduit in cordibus nostris, [h] ad *præbendum* lumen cognitionis in facie Iesu Christi.

6 Οτι ὁ Θεὸς ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ὃς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Ιησοῦ Χριστοῦ.

Quoniam Deus qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationem sciētiæ claritatis Dei in facie Christi Iesu.

[4] Habemus autem thesaurum hunc in testaceis vasculis, [5] vt eius virtutis præstantia sit Dei, & non ex nobis:

7 Εχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν, ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ᾖ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν·

Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus: vt sublimitas sit virtutis Dei & non ex nobis:

Dum in omnibus premimur, at non coarctamur: hæsitamus, at non prorsus hæremus.

8 Εν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι·

In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur: aporiamur, sed non destituimur:

Persequutionem patimur: sed in ea non deserimur: deiicimur, at non perimus:

9 Διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι·

Persequutionem patimur, sed nō derelinquimur: deiicimur, sed non perimus:

[6] Quolibet [i] mortificationem Domini Iesu in corpore circunferentes, vt etiam vita illa Iesu in corpore nostro manifesta fiat.

10 Πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Κυρίου Ιησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ιησοῦ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν φανεροθῇ.

Semper mortificationem Iesu Christi in corpore nostro circunferentes, vt & vita Iesu manifestetur in corporibus nostris.

d *Lumē per spicuæ ac illustris prædicationis quæ annuntiantur gloria Christi.*

e *In quo seipsum conspiciendum præbet pater.*

3 Remouet suo more omnem ambitionis suspicionem, se quidē fideliter docere confirmans, sed vt seruum & totam hanc lucem quam aliis conferat cum suis collegis, à Domino testans promanare,

f *Vt hunc ipsum Iesum vobis prædicemus*

g *Qui solo verbo fecit.*

h *Vt à Deo illustrati, vicissim aliis eā lucē præbeamus.*

4 Occurrit offendiculo, quod apud plerosque offundebat tenebras Euangelici ministerii splendori quoniam videlicet Apostoli erāt omnium calamitosissimi. Respondet Paulus, se quidē & collegas suos esse veluti testacea vasa, sed in quibus situs sit pretiosissimus thesaurus.

5 Causas mirificas affert, cur Dominus excellentissimos seruos suos ita velit affligi, vt, inquit, omnibus cōstet eos nō humana sed diuina, eáque præstantissima virtute fretos cōsistere, quum millies moriantur, & nunquam pereant.

6 Amplificatio superioris sentētiæ, qua suas afflictiones morti quotidianæ, virtutem autem Spiritus Dei in Christo, comparat vitæ quæ mortem ipsam opprimat.

i *Sic vocat Paulus miseram illam fidelium conditionem, at præcipuè ministrorum.*

Semper enim nos qui viuimus, in mortem tradimur propter Iesum: vt & vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali.

Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis.

Habẽtes autem eũdem Spiritum fidei, sicut scriptum est, Credidi, propter quòd loquutus sum: & nos credimus, propter quod & loquimur:

Scientes quoniam qui suscitauit Iesum & nos cum Iesu suscitabit, & constituet vobiscum.

Omnia enim propter vos, vt gratia abundans, per multos in gratiarum actione, abundet in gloriam Dei.

Propter quod nõ deficimus: sed licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est renouatur de die in diem.

Id enim quod in præsenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.

Nõ contẽplantib⁹

11 Αεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες, εἰς θάνατον παραδιδόμεθα διὰ Ἰησοῦ· ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν.

12 Ὥστε ὁ μὲν θάνατος ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, ἡ δὲ ζωὴ ἐν ὑμῖν.

13 Ἔχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως κατὰ τὸ γεγραμμένον, Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα· καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν·

14 Εἰδότες ὅτι ὁ ἐγείρας τὸν Κύριον Ἰησοῦν, καὶ ἡμᾶς διὰ Ἰησοῦ ἐγερεῖ, καὶ παραστήσει σὺν ὑμῖν.

15 Τὰ γὰρ πάντα δι' ὑμᾶς, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσασα, διὰ τῶν πλειόνων τὴν εὐχαριστίαν περισσεύσῃ εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ.

16 Διὸ οὐκ ἐνκακοῦμεν· ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται, ἀλλ' ὁ ἔσω ἡμῶν ἀνακαινοῦται ἡμέρα καὶ ἡμέρᾳ.

17 Τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν, καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται ἡμῖν·

18 Μὴ σκοπούντων

Sẽper enim [k] nos qui viuimus, morti tradimur propter Iesum: vt etiam vita Iesu manifesta fiat in mortali carne nostra.

[7] Itaque mors quidem in nobis agit, vita verò in vobis.

[8] Et quia habemus eundem [m] Spiritum fidei secundum illud quod scriptum est, Credidi, & ideo loquutus sum: nos quoque credimus, quãobrem etiam loquimur.

Scientes fore vt qui excitauit Dominum Iesum, nos quoque per Iesum excitet, & sistat vobiscũ.

[9] Nam hæc omnia propter vos, [n] vt gratia illa copiosissima, pluribus gratias agentibus, redundet in gloriam Dei.

Propterea non segnescimus: [10] sed etiamsi externus homo noster corrumpitur, internus tamẽ [p] renouatur quotidie

Momẽtanea enim [p] leuitas oppressionis nostræ excellenter æternum pondus [q] gloriæ conficit nobis:

Dum non spectat-

k *Qui vita illa viuimus, nempe Spiritu Christi imbuti & tantas ærumnas.*

l *Afficta illi conditioni ab noxiæ.*

7 Conclusio admodum artificiosa: ac si diceret, in summa igitur nos morimur, vt morte nostra viuatis, quæ videlicet Ecclesiarum ædificandarum causa omnia illa pericula subirent, & suæ sapientiæ exemplis nõ desinerent omnes fideles confirmare.

8 Declarat præcedẽtem sententiam, ostendens sese cum suis collegis mori quidem quodammodo vt alii vitam cõparãt, sed se nihilominus esse eiusdem vitæ cum illis participes: quoniã quod aliis credendum proponant, ipsi quoque in primis credant, fore videlicet vt & ipsi cum eis in Christo tandem seruẽtur.

m *Eandem fidem ex eiusdem Spiritus affatu.*

9 Quomodo hæc constantia in ipsis foueatur esse ostendit, quoniam videli-

cet in Dei gloriam respiciunt, & Ecclesiarũ sibi commissarum salutem.

n *Quum fuero liberatus & vobis restituetus, ingens illud beneficium quod in me effusum erit, meissim in Dei gloriam redundet multis gratias agentibus.*

10 Adiicit veluti triumphale epinicium, sese quidem affligi extrinsecus, sed interius proficere quotidie, & nihil esse omnibus modis quæcunque sunt in hac vita sustinendæ ærumnæ, præconstantissima illa & æterna gloria.

o *Nouas vires acquirit ne nouis malis inpruentibus frangatur externus, qui interni viribus sustinetur.*

p *Non dicuntur ærumnæ leues, quasi sint ipse exiguæ: sed eas illico peritauisse ostendit, quum ne ista quidem vita nostra sit diuturna.*

q *Quæ constantissimæ manet immota.*

mus ea quæ cernuntur, sed ea quæ non cernuntur. nam quæ cernuntur tēporaria sūt: at quæ non cernuntur, æterna.

ἡμῖν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. τὰ γὰρ βλεπόμενα, πρόσκαιρα· τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα, αἰώνια.

nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. quæ enim videntur, temporalia sūt: quæ autem non videntur, æterna sunt.

CAP. V.

1. Perstat in eodem argumento, 6. de certa spe salutis 8. per fidem: 12. Non vt se iactet, 14. cùm Deum & ipsius Ecclesiam præ oculis habeat: 17. & nihil æstimet omnia, præter vitæ nouitatem in Christo.

N. V.

1 Arrepta occasione ex comparatione proximè præcedente, corpus istud, ita, vt eū in hac vita calamitosum, cōparat caduco & fragili tabernaculo: cui opponit cœleste domicilium, sic vocans firmam & perennem eiusdem corporis in cœlo glorificati cōditionem: adeò quidem, inquit, vt nos nō modò nō simus iti tabernaculo ad dicti, sed potius domicilium illud cū suspiriis & gemitibus expectamus. Est autem etiam hic locus de futura gloria isti tractationi de ministerii dignitate inserrus, vt & ille alter de quo diximus initio capitis secundi.

SCimus[1] enim nos, si terrestris huius domus nostræ tabernaculum dissolutum fuerit, ædificium ex Deo habituros, domicilium videlicet non manufactum, æternū in cælis.

In hoc enim suspiramus, expetentes domicilio nostro, quod[a] è cælo est, [b]superindui.

[2]Siquidem etiam induti, non nudi reperiemur.

Etenim qui sumus in hoc tabernaculo, suspiramus onerati: in quo non cupimus exui, sed superindui, vt absorbeatur mortalitas à vita.

Porrò Deus *is est* qui nos ad hoc ipsū [c]condidit, qui etiam dedit nobis[d] arrhabonem Spiritus.

ΟΙδαμεν γὰρ ὅτι, ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ, οἰκοδομὴν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον, αἰώνιον, ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

2 Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπενδύσασθαι ἐπιποθοῦντες.

3 Εἴγε καὶ ἐνδυσάμενοι οὐ γυμνοὶ εὑρεθησόμεθα.

4 Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει στενάζομεν βαρούμενοι· ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς.

5 Ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, Θεός, ὁ δοὺς ἡμῖν τὸν ἀρραβῶνα τοῦ πνεύματος.

SCimus enim quo niā si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quòd ædificationem ex Deo habemus, domū non manufactam, æternam in cælis.

Nam & in hoc ingemiscimus, habitationem nostram quæ de cælo est, superindui cupientes.

Si tamen vestiti, non nudi inueniamur.

Nam & qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus grauati, eo quòd nolumus expoliari, sed superuestiri, vt absorbeatur quod mortale est à vita.

Qui autem efficit nos in hoc ipsum, Deus, qui dedit nobis pignus Spiritus.

a *Cœleste gloria nimirum non autem substantia* b *Vestem vocat immortalitatis gloriam, qua vel t re te induimur.*

2 Declaratio superioris dicti, non temerè, inquit, desideramus illo domicilio cœlesti. i. (id la gloria & æterna immortalitate) quasi veste operiri. Neque enim hinc migrantes manebimus nudi semel amisso corporis tegumento sed alia veluti veste insuper induetur receptum corpus, ac proinde non huius vitæ tædio, sed præstantioris desiderio suspiramus Neque hoc desiderium irritum est, quum ad hanc vitā conditi simus: cuius rei pignus Spiritum adoptionis habemus.

Audentes igitur semper, & scientes quoniam dum sumus in corpore, peregrinamur à Domino:

(Per fidem enim ambulamus, & non per speciem)

Audemus autem, & bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore, & præsentes esse ad Dominum.

Et ideo contendimus, sive absentes, sive præsentes placere illi.

Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi: vt referat vnusquisque propria corporis, prout gessit sive bonum, sive malum.

Scientes ergo timorem domini, hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus: spero autem & in conscientiis vestris manifestos nos esse.

Non iterum cõmendamus nos vobis, sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis: vt habeatis ad

6 Θαῤῥοῦντες οὖν πάντοτε, καὶ εἰδότες ὅτι ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι, ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου·

7 (Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἴδους)

8 Θαῤῥοῦμεν δέ, καὶ εὐδοκοῦμεν μᾶλλον ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν Κύριον.

9 Διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι.

10 Τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε κακόν.

11 Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, ἀνθρώπους πείθομεν, Θεῷ δὲ πεφανερώμεθα· ἐλπίζω δὲ καὶ ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ὑμῶν πεφανερῶσθαι.

12 Οὐ γὰρ πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνομεν ὑμῖν, ἀλλὰ ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἔχητε πρὸς

3e Confidentes igitur semper, & scientes nos aduenas esse in corpore, peregre absumus à Domino:

(Per fidem enim incedimus, non per aspectum)

g Confidimus autē, & probamus potius migrare è corpore, & ad Dominū ire habitatum.

h Quapropter etiam ambimus, & incolentes & migrantes, ei esse accepti.

4 Omnes enim nos i comparere oportet corā tribunali Christi, vt vnusquisque reportet quæ in corpore fecerit, congruēter ad id quod fecerit vel bonū vel malum.

5 Scientes igitur k terrorem illū Domini, homines ad fidē adducimus, Deo autem manifesti sumus: & spero nos etiam conscientiis vestris manifestos esse.

6 Enimuerò non iterum nosipsos commendamus vobis, sed vobis occasionē præbemus gloriandi de nobis: vt habeatis l quod dicatis aduersus

3 Illatio ex proximè præcedente sententia nascens, Itaque quum ex spiritu iciamus nos aduenas esse quandiu hic versamur cōtanter hāc moram ferimus: (sic enim cum Domino nunc sumus, vt illum non conspiciamus nisi fide, ac proinde ab ipso nunc quidem absimus) ita tamē vt semper ad illum aspiremus: quam obrem etiam ita nos gerimus vt & hic viuentes & quum ad eum hinc discedemus, placeamus ei esse acceptos.

e *Confidentes vocat eos qui sunt animo præsenti, id est, quieto & ad sustinenda pericula parato, quòd de felici exitu nihil dubitent.*

f *Earum rerum quas speramus, non autem in ipso præsenti conspectu Dei.*

g *Sic tamen confidimus, sicuti & tranquillo animo peregrinationē illam confitemur, vt tamen multis malimus ad Dominum discedere.*

h *Quod cùm ita sit ita animis nostris viuere, vt & nostra peregrinatio illi placeat, & tandem ab eo domum recipiamur.*

4 Nequis vniuersale esse putet quod de illo domicilio cælesti dixerat, addit vnicuique prius reddendam rationem suæ peregrinationis, postquam hinc migrarit.

i *Sibi præsentes, & illic inquit, vt palàm fiat, qui fugimus.*

5 Iam per transitionem, occasione ex proximè præcedente sententia arrepta, redit ad vers. 16. superioris capitis, suā & suorum collegarum sinceritatem confirmans.

k *Formidabile illud iudicium.*

6 Noua ratione remouet omnem superbiæ suspicionem, quòd non sua sed illorum interfit sincerum haberi ipsius Apostolatum, contra vanam quorundam ostentationem.

eos qui[l] ex facie gloriam captant, at non ex corde.

[7] Nam siue insanimus, Deo *insanimus*: siue sana mente sumus, vobis *sana mẽte sumus*.

[8] Charitas enim illa Christi[m] constringit nos:

Vt qui hoc statuerimus, si [n] vnus pro omnibus mortuus fuit, nempe omnes fuisse mortuos, & *illũ* pro omnibus mortuum esse, vt qui viuunt, posthac non sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit.

[9] Itaque nos posthac neminẽ nouimus secundũ carnẽ: quòd si etiã nouimus Christum secundùm carnem, nunc tamen nõ amplius nouimus

[10] Siquis igitur *est* in Christo, [p] noua creatura *est*: vetera præterierunt, ecce noua facta sunt oia.

[11] Hæc autem omnia sunt ex Deo qui recõciliauit nos sibi per Iesum Christũ, deditque ministeriũ reconciliationis:

τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καὶ οὐ καρδίᾳ.

13 Εἴτε γὰρ ἐξέστημεν, Θεῷ· εἴτε σωφρονοῦμεν, ὑμῖν.

14 Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς·

15 Κρίναντας τοῦτο, ὅτι εἰ εἷς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον· καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι.

16 Ὥστε ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδένα οἴδαμεν κατὰ σάρκα· εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστόν, ἀλλὰ νῦν οὐκ ἔτι γινώσκομεν.

17 Ὥστε εἴτις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα.

18 Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς·

eos quì in facie gloriantur, & non in corde.

Siue enim mente excedimus, Deo: siue sobrii sumus, vobis.

Charitas enim Christi vrget nos,

Æstimantes hoc, quoniam si vnus pro omnibus mortuus est ergo omnes mortui sunt: et pro omnibus mortuus est Christus, vt & qui viuunt iam non sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit.

Itaque nos ex hoc neminem nouimus secundùm carnem: & si cognouimus secundùm carnem Christum, sed nunc iam non nouimus.

Siqua ergo in Christo noua creatura, vetera transierunt: ecce facta sunt omnia noua.

Omnia autẽ ex Deo, qui nos recõciliauit sibi per Christũ & dedit nobis ministerium reconciliationis.

1 *Externis laudis & fucata illa pompa sapientiæ & eloquentiæ: humanarium autem vera pietas & quæ in corde sit dijudicabit.*

7 Sensus est Etiam quum (vt nonnulli censent) insanio, dum videor meipsũ stultorũ more venditare, vestro commodo id facio, non minus quàm quum simpliciter vobis euangelizo.

8 Pergit in depellẽda omnis ambitionis & ostẽtationis suspitione. Nos enim, inquit, huc adigit amor Christi, vt quum ipse pro nobis omnibus qui mortui eramus quũ nobis vineremus (id est, quum terrenis adhuc affectionibus dediti essemus) mortuus sit, nos vicissim vitã quam ab eo accepimus (donari videlicet Spiritu sancto, vt nihil nisi cœleste meditemur) totam ipsi cõsecremus.

m *Totos nos possidet.*

9 Declarat quid sit non sibi sed Christo viuere, nempe neminem secundùm carnem nosse. i. sic inter homines versari, vt humana illa & carnalia non curet, vt qui genus, patriam, formam, gloriam, opes, cætera denique eiusmodi spectãt, in quibus sese homines fatigant.

10 Amplificatio. Hoc, inquit, adeò verum est, vt ne de Christo quidem ipso carnaliter nunc cogitemus, vt qui iam mundum reliquerit, ac proinde sit nobis spiritualiter considerandus.

11 Exhortatio, vt vnusquisque iam Christi Spiritus innouatus, cœlestia nõ terrestria meditetur.

p *Veluti res quædam recens à Deo condita, nam sic non de nouo condito homo quem regenerationis*

n *Hoc loco de sanctificatione agit, qua fit vt Christus in nobis viuat.* o *Vide 6. & 7. cap. ad Rom.*

Spiritu donat. Deus, sed solæ qualitates immutantur: sic tamen vt sui loqui Spiritus sanctus, vt doceat omnia sit solidum tribuenda gloriæ Dei, non quòd vtrunque sint stipites similes, sed quia creat in nobis Deus vt bene velimus, & possimus. 12 Commendat ministerii Euangelici præstantiam, tum ab ipsius Dei autoritate, vt qui sit minister si ipsius autoritatem ab ipsa doctrinæ præstantia, vt quæ annuntiet reconciliationem cum Deo, gratuitam in Christo nostrorum peccatorum remissione & iustificatione oblata, idque tam benignè & liberaliter, vt Deus ipse quodammodo ministrorum ore homines obsecret vt suis ipsorum habeant rationem, nec tã tum beneficium aspernentur. Hæc autem dicens, non obscurè carpit illos qui pastorum nomen mentiebantur.

Quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non reputãs illis delicta ipsorum: & posuit in nobis verbum reconciliationis.

19 Ὡς ὅτι Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν· καὶ θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς.

Nẽpe quia Deus erat in Christo mundum reconciliãs sibi non imputando eis peccata ipsorum: [q]posuitque in nobis sermonem hunc reconciliationis.

q *Vsus est ostra opera, He.*

Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortãte per nos: obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.

20 Ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν· δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ.

Itaque nomine Christi legatione fungimur, velut Deo vos precãte per nos: oramus Christi noĩe, reconciliamini Deo.

r *Qui esset à peccato alienus.*
s *Peccator non in sese, sed ex omnium nostrorum peccatorũ reatu ipsi imputato.*

Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso.

21 Τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γινώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ.

Fecit enim *vt* qui [r]non nouit peccatum pro nobis [s]peccatum *esset*, vt nos efficeremur [t]iustitia Dei in eo.

t *Iusti apud Deum, & quidem iustitia nõ nobis inhærente, sed quæ cùm in Christo sit, nobis per fidem à Deo imputatur.*

CAP. VI.

1. *Vt vitam Christo dignam viuant, hortatur,* 5. *ne afflictionibus deiiciantur,* 9. *nec gloria insolescant:* 14. *pollutiones fugiant,* 16. *quum sint viua viuentis Dei templa.*

V.

Adiuuantes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.

Συνεργοῦντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς.

N.

SEd[1] &, *vt* operam nostram ei accõmodantes, hortamur ne frustrà gratiã Dei vos receperitis.

1 Ministerio Euangelii non tantùm indigent homines ante gratiam acceptam, vt fiant eius participes, sed etiam accepta gratia, vt in ea perseuerent.

Ait enim, Tempore accepto exaudiuite, & in die salutis ad iuuite, ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.

2 Λέγει γὰρ, Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησά σοι· ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας.

[2]Dicit enim *Deus*, Tempore[a] accepto exaudiui te, & in die salutis succurri tibi: ecce nũc tempus acceptum, ecce nunc dies salutis.

2 Quòd offertur gratia, ex gratia Dei est, qui sua cõstituit rebus omnibus momenta, vt oblatam occasionem arripiamus.

Nemini dantes vllam offensionem, vt non vituperetur ministerium nostrũ:

3 Μηδεμίαν ἐν μηδενὶ διδόντες προσκοπὴν, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία·

[3]Nullam vllã in re præbentes offensionem, ne vituperetur ministerium:

Sed in omnibus

4 Ἀλλ' ἐν παντὶ

Sed & in omnibus

a *Gratuita beneuolentia: quo videlicet tempore Deus suum illum in*) sibi & sui si-

mensum amorem effudit.

3 Præbet Corinthiis veri pastoris exemplar in suo & Timothei ac Syluani exemplo, nempe vt (sicut ab initio proposuerat) milibus authoritatem conciliet.

nos[b] approbantes, vt Dei ministri,[4] tolerãtia multa in opressionibus, in necessitatibus, in angustiis,

In plagis, in carceribus, in[c] tumultuationibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis:

[5] Puritate, scientia, lenitate, bonitate, Spiritu sancto, charitate non simulata,

[d] Sermone veritatis, [e] virtute Dei, [f] armis iustitiæ dextris ac sinistris.

[g] Per gloriam & ignominiam per conuitia & laudes: vt seductores, & *tamen* veraces:

Vt ignoti, & *tamen* noti: vt morientes, & ecce viuimus: vt qui castigamur, nec *tamen* occidimur:

Vt dolentes, semper tamen gaudentes: vt pauperes, sed multos ditantes: vt nihil habentes, sed omnia obtinentes.

[6] Os nostrum[h] apertum est erga vos, Corinthii, cor nostrum dilatatum est.

[i] Non habitatis angustè in nobis: sed angusti estis [k] in

συνιστῶντες ἑαυτοὺς ὡς Θεοῦ διάκονοι, ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις,

5 Εν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηστείαις·

6 Εν ἁγνότητι, ἐν γνώσει, ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηστότητι, ἐν πνεύματι ἁγίῳ, ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ,

7 Εν λόγῳ ἀληθείας, ἐν δυνάμει Θεοῦ, διὰ τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν.

8 Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας, διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας· ὡς πλάνοι, καὶ ἀληθεῖς·

9 Ως ἀγνοούμενοι, καὶ ἐπιγινωσκόμενοι· ὡς ἀποθνήσκοντες, καὶ ἰδοὺ ζῶμεν· ὡς παιδευόμενοι, καὶ μὴ θανατούμενοι·

10 Ως λυπούμενοι, ἀεὶ δὲ χαίροντες· ὡς πτωχοὶ, πολλοὺς δὲ πλουτίζοντες· ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες.

11 Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέῳγε πρὸς ὑμᾶς, Κορίνθιοι, ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται.

12 Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν· στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν

exhibeamus nosmet ipsos sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis,

In plagis, in carceribus in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis:

In castitate, in scientia, in longanimitate, in suauitate, in Spiritu sancto, in charitate non ficta,

In verbo veritatis, in virtute Dei, per arma iustitiæ à dextris & sinistris,

Per gloriam & ignobilitatẽ, per infamiam & bonam famam: vt seductores & veraces:

Sicut qui ignoti, & cogniti: quasi morientes, & ecce viuimus: vt castigati, & non mortificati:

Quasi tristes, semper autem gaudentes: sicut egẽtes, multos autem locupletãtes: tanquam nihil habentes, & omnia possidentes.

Os nostrum patet ad vos ô Corinthij, cor nostrum dilatatum est.

Non angustiamini in nobis: angustiamini autem in

b *Declarantes & reipsa præstantes.*

4 Recenset priore loco quæ nec perpetuò nec sine exceptione ministris adsunt, nisi quod ad animi affectum attinet: patiẽtia tamen excepta, quæ & ipsa vna est ex perpetuis boni ministri virtutibus.

c *Siue agitationibus crebris, quam nullam quietam sedem inuenirẽt.*

5 Secundò loco perpetuas & necessarias virtutes recenset, & quibus armis omnia impedimẽta superentur.

d *Prædicatione Euangelii.*

e *Potestate edendi miracula & malos domandi.*

f *Integritate.*

g *Particula (per) non causam significat, sed quemadmodum dicimus per campos, per vrbem incedere, describit enim iter difficillimum.*

6 Obiurgaturus eos, præfatur se ingenuè & animo aperto cũ ipsis agere, & simul cõqueritur illos in redamando patre paria non facere.

h *Oris & cordis dilatatio vehementissimum declarat affectum eius qui loquitur, vt fieri solet in summa aliqua lætitia.*

i *Vos in animo meo tanquam in domicilio estis, eoque minimè angusto: totum enim cor meum vobis patefeci, at vos intus estis mihi angusti.*

k *Viscera vocat Hebræorum more teneriores illos affectus, intimo cordi insidentes.*

viſceribus veſtris.

Eandem autem habentes remunerationem tanquam filijs dico dilatamini & vos.

Nolite iugũ ducere cum infidelibus. quæ enim participatio iuſtitiæ cum iniquitate? aut quæ ſocietas luci ad tenebras?

Quæ autem conuentio Chriſto ad Belial? aut quæ pars fideli cum infidel?

Qui autem conſenſus templo Dei cũ idolis? vos enim eſtis templum Dei viui, ſicut dicit

Leuit. 26. 12 *Deus, Quoniam inhabitabo in illis, & & inambulabo: & ero illorum Deus & ipſi erunt mihi populus.*

Eſa. 52.11 *Propter quod exite de medio eorum, & ſeparamini, dicit Dominus: & immundum ne tetigeritis: & ego recipiã vos:*

Ierem. 31.2 *Et ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens.*

τοῖς πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς.

13 Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν ὡς τέκνοις λέγω· πλατυνθῆτε καὶ ὑμεῖς.

14 Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις. τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνῃ καὶ ἀνομίᾳ; τίς δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος;

15 Τίς δὲ συμφώνησις Χριστοῦ πρὸς Βελιάλ; ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου;

16 Τίς δὲ συγκατάθεσις ναῷ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων; ὑμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἐστε ζῶντος· καθὼς εἶπεν ὁ Θεὸς, Ὅτι ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω· καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεὸς, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι λαός.

17 Διὸ ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ ἀφορίσθητε, λέγει Κύριος· καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε· κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς.

18 Καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ.

viſceribus veſtris.

Loquor autem vt filiis de pari compẽſatione: dilatamini & vos.

7 Ne impari iugo copulemini cum infidelibus. quod enim conſortium iuſtitiæ cũ iniuſtitia? & quæ communio luci cum tenebris?

Et quæ concordia Chriſto cum Belial? aut [l] quæ pars fideli cum infideli?

Et quæ conſenſio templo Dei cum ſimulachris? nam vos templum eſtis Dei [m] viuentis, ſicut dixit Deus, [n] Habitabo in eis & inambulabo: & ero illorum Deus, & ipſi erunt mihi populus.

Quapropter exite è medio eorum, & ſeparamini, dicit Dominus: & impurum ne attingite: tum ego excipiam vos:

Et ero vobis Pater, & vos eritis mihi filij ac filiæ, dicit Dominus omnipotens.

7 Iam liberé eos obiurgat, quòd ſe infidelibus adiungerent ſocios in externa idololatria, quaſi re media & indifferente, qui quartus eſt huius epiſtolæ locus, cuius concluſio eſt oportere quos Dominus filiorũ nomine dignatus eſt, puros ſeſe non tantùm animo, ſed etiã corpore præſtare, vt toti ſint Deo ſacri.

l *Quid commune habet.*

m *Deum viuentem oppoſit idolis.*

n *Habitat nobiſcũ Deus, quia Chriſtus factus eſt Immanuel.*

CAP. VII.

1. *Ne nimium teneros animos virgendo proſternat* 2. *probabile reddit quòd omnia dixerit* 4. *ex ingenti erga illos dilectione.* 8. *itaque ſibi non diſplicere quod mœrore eos affecerit,* 10. *& adduxerit ad pœnitentiã non pœnitendã.*

V.

HAs ergo habẽtes promiſſiones

ΤΑύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας,

N.

HAs igitur promiſſiones quum habeamus,

dilecti, purgemus nosipsos ab omni inquinamento[a] carnis ac spiritus, perficientes sanctificationem cum timore Dei.

[a] *Corporis & animi, vt sit hoc modo perfecta sanctificatio vtraque sui parte constans.*

[1b] Accipite nos: nemini iniuriam fecimus, neminem corrupimus, neminem expilauimus.

[b] *Simile vt locũ apud vos inueniam, vobis videlicet decendi.*

[c] Ad condemnationem vestri nõ loquor: nam antè dixi vos in cordibus nostris esse, ad simul moriendum & simul viuendum.

[c] *Vt vos ingrati animi vel perfidiæ cõdemnem.*

Multa mihi loquendi libertas apud vos, multa mihi gloriatio de vobis: impletus sum consolatione, vehementer exũdo gaudio in omni afflictione nostra.

Etenim quum venissemus in Macedoniam, nullam habuit relaxationem caro nostra, sed in omnibus fuimus oppressi: foris pugnæ, intus terrores:

Sed qui consolatur[d] abiectos, consolatus est nos Deus, [e] aduentu Titi.

[d] *Deiectos & prostratos.*

[e] *Iis quæ Titus aduentu renuntiauit de vobis, quo fructu videlicet literas meas perlegerit vis, præterquã quòd ipsa Titi præsentia sum recreatus.*

Non solùm autem aduentu illius, sed etiã consolatione quã ille accepit ex vobis, quũ renuntiaret nobis vestrũ vehemens desiderium, vestrum eiulatum, vestrum pro me zelum: adeò vt magis gauisus fuerim.

ἀγαπητοὶ, καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἁγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ.

2 Χωρήσατε ἡμᾶς· οὐδένα ἠδικήσαμεν, οὐδένα ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν.

3 Οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγω· προείρηκα γὰρ ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἐστε εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν.

4 Πολλή μοι παῤῥησία πρὸς ὑμᾶς, πολλή μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν· πεπλήρωμαι τῇ παρακλήσει, ὑπερπερισσεύομαι τῇ χαρᾷ ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν.

5 Καὶ γὰρ ἐλθόντων ἡμῶν εἰς Μακεδονίαν, οὐδεμίαν ἔσχηκεν ἄνεσιν ἡ σὰρξ ἡμῶν, ἀλλ' ἐν παντὶ θλιβόμενοι· ἔξωθεν μάχαι, ἔσωθεν φόβοι·

6 Ἀλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς, παρεκάλεσεν ἡμᾶς, ὁ Θεὸς, ἐν τῇ παρουσίᾳ Τίτου.

7 Οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ παρακλήσει ᾗ παρεκλήθη ἐφ' ὑμῖν, ἀναγγέλλων ἡμῖν τὸν ὑμῶν ὀπποθησιν, τὸν ὑμῶν ὀδυρμὸν, τὸν ὑμῶν ζῆλον ὑπὲρ ἐμοῦ· ὥστε με μᾶλλον χαρῆναι.

charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei.

Capite nos: neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem circumuenimus.

Non ad condemnationẽ dico: prædixi enim quòd in cordibus nostris estis ad commoriendum & ad conuiuendum.

Multa mihi fiducia est apud vos, multa mihi gloriatiõ pro vobis: repletus sum consolatione, superabũdo gaudio in omni tribulatione nostra.

Nam & quum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationem passi sumus: foris pugnæ, intus timores:

Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos, Deus, in aduentu Titi.

Nõ solum autem in aduentu eius, sed etiam in consolatione qua cõsolatus est in vobis, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem pro me: ita vt magis gauderem.

Quoniam

Quoniã etsi cõtristaui vos in epistola, non me pœnitet, etsi pœniteret: videns quòd epistola illa, etsi ad horã, vos cõtristauit:

Nunc gaudeo, nõ quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam: contristati enim estis secundũ Deum, vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis.

Quæ enim secũdũ Deum tristitia est, pœnitentia in salutẽ stabilẽ operatur: seculi autem tristitia, mortem operatur.

Ecce enim hoc ipsum, secundum Deũ contristari vos quãtã in vobis operatur solicitudinẽ, sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationẽ, sed vindictam. in omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio.

Igitur etsi scripsi vobis, non propter eum qui fecit iniuriam nec propter eũ qui passus est, sed ad manifestandam solicitudinem nostrã quam habemus pro vobis ad vos, coram Deo.

Ideo consolati sumus: in consolatione autem nostra, abundantius magis gauisi sumus super gaudio Titi, quia

8 Οτι εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ, οὐ μεταμέλομαι, εἰ καὶ μετεμελόμην· βλέπω γὰρ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη, εἰ καὶ πρὸς ὥραν, ἐλύπησεν ὑμᾶς.

9 Νῦν χαίρω, οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετανοίαν· ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ Θεόν, ἵνα ἐν μηδενὶ ζημιωθῆτε ἐξ ἡμῶν.

10 Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετανοίαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται· ἡ δὲ τοῦ κόσμου λύπη, θάνατον κατεργάζεται.

11 Ἰδοὺ γὰρ αὐτὸ τοῦτο τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσην κατειργάσατο ὑμῖν σπουδήν; ἀλλὰ ἀπολογίαν, ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλ' ἐκδίκησιν. ἐν παντὶ συνεστήσατε ἑαυτοὺς ἁγνοὺς εἶναι τῷ πράγματι.

12 Ἄρα εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, οὐχ εἵνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ εἵνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος, ἀλλ' εἵνεκεν τοῦ φανερωθῆναι τὴν σπουδὴν ὑμῶν τὴν ὑπὲρ ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

13 Διὰ τοῦτο παρακεκλήμεθα· ἐπὶ τῇ παρακλήσει ὑμῶν περισσοτέρως δὲ μᾶλλον ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου, ὅτι ἀνα-

[2]Nam etiãsi tristitia vos affeci per epistolã, non me pœnitet, etiamsi pœnituerit: video enim epistolã illã, tametsi ad tẽpus, tristitia vos affecisse:

Nunc gaudeo, nõ quòd tristitia affecti fueritis, sed quòd tristitia affecti fueritis ad resipiscẽtiã: nã tristitia affecti fuistis secũdùm Deum, vt nulla in re detrimento sitis affecti per nos.

Nam qui g secundùm Deum est dolor, is resipiscentiam efficit ad salutem: cuius nunquam pœniteat: at mundi dolor mortem efficit.

Ecce enim istuc ipsum, quòd secundum Deum tristitia affecti fuistis, quantum in vobis effecit studium? imò defensionem, imò indignationem, imò timorẽ, imò vehemẽs desiderũ, imò zelũ, imò vindicationem. per omnia testatum fecistis vos esse puros in hoc negotio.

Nempe etiãsi scripsi vobis, non *scripsi vobis* eius causa qui iniuriam fecerat, nec eius causa qui iniuria affectus fuerat, sed vt apud vos manifestũ fieret studium illud nostrũ pro vobis h in conspectu Dei.

Propterea consolationẽ accepimus ex consolatione vestri: sed lõgè plurimùm gauisi fuimus ob gaudiũ Titi, quòd refo-

2 Obiectio. At tu nos asperrimè tractasti. Respõdet Apostolus se non sine dolore vsum hac asperitate. Addit deinde, se iam etiã gaudere quòd illos ad eã tristitiã, quanuis minimè volens, impulerit, quæ tã illis fuerit fructuosa. Quandam enim esse nõ solùm laudabilem, sed etiam necessariam tristitiam, ex qua videlicet viis gradibus oriatur resipiscẽtia, de qua magnificè ipsos laudat. Estque huius epistolæ quintus iste locus.

f Ita vt ea tristitia vobis ad emendãda vestra vitia profuerit.

g Secundùm Deum dolens non formidine pœnæ tenetur, sed quòd sentiat se Deum clementissimũ Patrẽ offendisse, huic opponitur dolor, qui pœnam duntaxat timet, aut qui aliquibus terrenis bonis perditis angetur. illius fructus est resipiscẽtia huius desperatio, nisi Dominus succurrat.

h Minimè fucatum, sed eiusmodi vt Deo præsim illud approbaret.

cillatus sit spiritus eius ab omnibus vobis:

Et siquid apud eũ de vobis gloriatus sum, non fui pudefactus: sed vt omnia verè loquuti sumus vobis, ita & gloriatio nostra, *qua vsus erã* apud Titum, vera comperta sit.

Et [i] viscera eius amplius erga vos *affecta* sint, dum reminiscitur obedientiæ omnium vestrûm, vtque cum timore ac tremore ipsum exceperitis.

Gaudeo igitur quòd penitus confidam de vobis.

i *Intimus illius amor.*

πέπαυται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀπὸ πάντων ὑμῶν.

14 Ὅτι εἴτι αὐτῷ ὑπὲρ ὑμῶν κεκαύχημαι, οὐ κατῃσχύνθην· ἀλλ' ὡς πάντα ἐν ἀληθείᾳ ἐλαλήσαμεν ὑμῖν, οὕτω καὶ ἡ καύχησις ἡμῶν ἡ ἐπὶ Τίτου, ἀλήθεια ἐγενήθη.

15 Καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς ἐστιν, ἀναμιμνησκομένου τὴν πάντων ὑμῶν ὑπακοὴν, ὡς μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδέξασθε αὐτόν.

16 Χαίρω οὖν ὅτι ἐν παντὶ θαῤῥῶ ἐν ὑμῖν.

refectus est spiritus eius ab omnibus vobis:

Et siquid apud illum de vobis gloriatus sum, non sum confusus: sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus, ita & gloriatio nostra quæ fuit ad Titũ, veritas facta est:

Et viscera eius abundantius in vobis sunt, reminiscẽtis omnium vestrûm obedientiã, quomodo cum timore & tremore excepistis illum.

Gaudeo quòd in omnibus confido in vobis.

Cap. VIII.

1. *Macedonum* 9. *atque adeò ipsius Christi exemplo,* 14. *vt liberales sint in Sanctos, hortatur.* 16. *Titum,* 18. *& alium fratrem hac de causa ad ipsos profectos dicit.*

N.

Porrò [1] notam facimus vobis, fratres, [a] gratiam Dei præstitam Ecclesiis Macedonum.

Nã [b] in multa probatione abundans gaudium ipsorum, & profunda eorũ paupertas redundauit in copiosam benignitatem ipsorum.

Nam pro viribus (testor) & supra vires [c] voluntarij *fuerunt.*

Multis cum precibus nos rogãtes vt [d] gratiã & societatẽ

1 Sextus locus huius epistolæ, continens varias exhortatiões Corinthiis ad beneficentiã inflãmandis, quia Hierosolymitanæ Ecclesiæ inopia necessario tẽpore subleuaretur. Proponit autẽ eis priore loco Macedonicarũ Ecclesiarum, alioqui multis ærumnis ad extremam penuriam redactarum, exẽplum quod æmulentur.

a *Beneficiũ Diuinum.*

Γνωρίζομεν δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ, τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας·

2 Ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσεία τῆς χαρᾶς αὐτῶν, καὶ ἡ κατὰ βάθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἁπλότητος αὐτῶν.

3 Ὅτι κατὰ δύναμιν (μαρτυρῶ) καὶ ὑπὲρ δύναμιν αὐθαίρετοι·

4 Μετὰ πολλῆς παρακλήσεως δεόμενοι ἡμῶν, τὴν χάριν καὶ τὴν

V.

Notam autem facimus vobis, fratres, gratiã Dei quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ:

Quòd in multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit, & altissima paupertas eorum abundauit in diuitias simplicitatis eorum.

Quia secundum virtutem (testimonium illis reddo) & supra virtutem voluntarii fuerunt.

Cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiam &

b *Quod multæ illæ ærũnæ quibus Dominus ipsos explorauit, eorũ alacritatem non modo non extinxerint, sed etiam clariorẽ effecerint.* c *Sponte liberales.* d *Gratiã vocat quod alii onus vocassent: hic autẽ vers. ex 6. est explicandus.*

communicationem ministerij quod fit in Sanctos.

Et non sicut speravimus, sed semetipsos dederunt, primùm Domino, deinde nobis per voluntatem Dei:

Ita vt rogaremus Titum, vt quemadmodum cœpit, ita & perficiat in vos etiam gratiã istam.

Sed sicut in omnibus abundatis fide, & sermone, & scientia, & omni solicitudine, & charitate vestra in nos, vt & in hac gratia abundetis.

Non quasi imperans dico, sed per aliorũ solicitudinẽ, et iam vestræ charitatis ingenuum bonum comprobans.

Scitis enim gratiam Domini nostri Iesu Christi, quoniã propter vos egenus factus est, quum esset dives: vt illius inopia, vos diuites essetis.

Et consilium in hoc do: hoc enim vobis vtile est, qui non solùm facere, sed & velle cœpistis ab anno priore:

Nũc verò & facto perficite: vt quẽadmodum prõptus est animus voluntatis, ita sit & perficiendi ex eo quod habetis.

κοινωνίαν τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους δίξασθαι ἡμᾶς.

5 Καὶ οὐ καθὼς ἠλπίσαμεν, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἔδωκαν πρῶτον τῷ Κυρίῳ καὶ ἡμῖν διὰ θελήματος Θεοῦ·

6 Εἰς τὸ παρακαλέσαι ἡμᾶς Τίτον, ἵνα καθὼς προενήρξατο, οὕτω καὶ ἐπιτελέσῃ εἰς ὑμᾶς καὶ τὴν χάριν ταύτην.

7 Ἀλλ' ὥσπερ ἐν παντὶ περισσεύετε πίστει, καὶ λόγῳ, καὶ γνώσει, καὶ πάσῃ σπουδῇ, καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἐν ἡμῖν ἀγάπῃ, ἵνα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι περισσεύητε.

8 Οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω, ἀλλὰ διὰ τῆς ἑτέρων σπουδῆς, καὶ τὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον δοκιμάζων.

9 Γινώσκετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι δι' ὑμᾶς ἐπτώχευσε, πλούσιος ὢν, ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε.

10 Καὶ γνώμην ἐν τούτῳ δίδωμι· τοῦτο γὰρ ὑμῖν συμφέρει, οἵτινες οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν προενήρξασθε ἀπὸ πέρυσι.

11 Νυνὶ δὲ καὶ τὸ ποιῆσαι ἐπιτελέσατε· ὅπως καθάπερ ἡ προθυμία τοῦ θέλειν, οὕτω καὶ τὸ ἐπιτελέσαι ἐκ τοῦ ἔχειν.

submiſtrationis quæ in ſanctos *impẽditur*, ſuſciperemus,

[2]Ac non ſicut ſperabamus *ita fecerunt* ſed ſemetipſos dediderunt primùm Domino, *deinde* & nobis, per Dei voluntatem:

Vt adhortaremur Titum, vt ſicut antè cœpit, ita etiam abſoluat apud vos hanc quoque gratiam.

Itaque ſicut in omnibus abundatis fide, & ſermone, & cognitione, & omni ſtudio, & veſtra in nos charitate, *videte* vt in hac quoque gratia abundetis.

[3]Non ex imperio loquor, ſed [e]aliorum ſtudio, veſtræquoque dilectionis [f]ſinceritatem reddens explo ratam.

[4]Noſtis enim beneficentiam Domini noſtri Ieſu Chriſti, eum *videlicet* propter vos pauperem factum eſſe, quum eſſet dives: vt vos illius paupertate diteſceretis.

[5]Et ſententiam in ea re *meam* edo: nã hoc vobis conducit, qui non ſolùm facere [g]ſed etiam velle antè cœpiſtis anno ſuperiore.

At nunc etiam illud ipſum facere abſoluite: vt ſicut *adfuit* promptum illud velle, ito etiam *adſit* ipſum perficere ex eo quod habetis.

2 Amplificat Macedonum alacritatem in eo quòd Paulũ etiam rogarint vt Corinthios. Tito ad eos remiſſo, ad abſoluendam eleemoſynarum, collationem incitaret.

3 Tertiò, monet vt cõcitatam de ſe expectationẽ non faliant.

e *Macedonum intelligatur.*

f *Tum appareat germanæ eſſe charitas, quum vicißim ſibique, prõpte ac liberaliter fraterius ſuccurrimus propter Chriſtum.*

4 Quartũ argumẽtum, ab exemplo Chriſti.

5 Diligẽter cauet ne vi extorquere velle videatur, quod niſi ſit voluntarium, Deo gratum eſſe non poſſit.

g *Non ſolũ facere, ſed etiã velle facere. Deſignat enim voluntatis ſponteneã abſque aliorum impulſu, nedum ab ambitione profectam.*

6 In eos qui tenuitatem solent excusare, quasi solis diuitibus proprium sit inopes iuuare.

6 Etenim si prius adsit promptus animus, aliquis accept' est pro eo quod habet, nō pro eo quod non habet.

7 Christiana beneficentia est mutua, vt ius analogum seruetur.

7 Non enim vt aliis relaxatio sit, vobis autem oppressio: [h]sed pari conditione hoc tempore vestra abundātia *supplet* illorum defectum.

h *Vt sicut nunc aliis inopibus vos abundantes largimini è vestro, sic alii vicissim de suo vobis largiantur.*

Vt & illorum abundantia vestrum defectum suppleat, vt fiat æquabilitas.

Sicut scriptum est, Qui multum *collegit*, non habuit amplius: & qui paulum, non habuit minus.

8 Commēdat Titum & duos eius collegas multis nominibus, tum vt minimè sit suspecta eorū fides, quasi eos summiserit ad expilādas Ecclesias: tū vt eò sint ad collationem prōptiores.

8 Gratia autem *sit* Deo, qui cordi Titi induit idem studium pro vobis:

Quòd tum exhortationem illam gratam habuit, tum verò maiore studio vltrò ad vos abiit.

Misimus autem vnà cum eo fratrem illū cuius laus est[i] in Euangelio per omnes Ecclesias.

i *In prædicatione Euangelii.*

(Nec *id* solùm, sed etiam suffragiis delectus est ab Ecclesiis socius peregrinationis nostræ, cum hac [k]beneficētia quæ administratur à nobis ad ipsi[9] Domini gloriā, & *comprobandum* promptum animum vestrum)

Iz *Muneribus collatis in subsidium Ecclesiæ Hierosolymitanæ.*

Vitātes hoc, nequis nos vituperet in hac

12 Εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, καθὸ ἐὰν ἔχῃ τις, εὐπρόσδεκτος, οὐ καθὸ οὐκ ἔχει.

13 Οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν δὲ θλίψις· ἀλλ' ἐξ ἰσότητος ἐν τῷ νῦν καιρῷ τὸ ὑμῶν περίσσευμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα.

14 Ινα καὶ τὸ ἐκείνων περίσσευμα γένηται εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, ὅπως γένηται ἰσότης.

15 Καθὼς γέγραπται, Ο τὸ πολὺ, οὐκ ἐπλεόνασε· καὶ ὁ τὸ ὀλίγον, οὐκ ἠλαπτόνησε.

16 Χάρις δὲ τῷ Θεῷ τῷ διδόντι τὴν αὐτὴν σπουδὴν ὑπὲρ ὑμῶν ἐν τῇ καρδίᾳ Τίτου·

17 Οτι τὴν μὲν παράκλησιν ἐδέξατο, σπουδαιότερος δὲ ὑπάρχων, αὐθαίρετος ἐξῆλθε πρὸς ὑμᾶς.

18 Συνεπέμψαμεν δὲ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν, οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν.

19 (Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν συνέκδημος ἡμῶν, σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν πρὸς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ὑμῶν)

20 Στελλόμενοι τοῦτο, μήτις ἡμᾶς μωμή-

Si enim voluntas prompta est secundum id quod habet, accepta est, non secundum id quod non habet.

Non enim vt aliis sit remissio, vobis autem tribulatio: sed ex æqualitate, in præsenti tempore, vestra abundantia illorum inopiā suppleat.

Vt et illorū abūdātia, vestræ inopiæ sit supplementum: vt fiat æqualitas.

Sicut scriptum est, Qui multum habuit, non abundauit: et qui modicum, non minorauit.

Gratias autem Deo qui dedit eandem solicitudinem pro vobis in corde Titi:

Quoniam exhortationem quidē suscepit: sed quum solicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos.

Misimus etiam cum illo, fratrem, cuius laus est in Euangelio per omnes Ecclesias.

(Non solùm autē, sed & ordinatus est ab Ecclesiis comes peregrinationis nostræ, in hanc gratiam quæ ministratur à nobis ad Domini gloriam, & destinatā volūtatem nostrā)

Deuitantes hoc, nequis nos vituperet

ret in hac plenitudine quæ ministratur à nobis:

σηται ἐν τῇ ἀνδρότητι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν·

l exuberãtia quæ administratur à nobis:

l *In hac copiosa Ecclesiarum munificẽtia, quæ nostræ fidei commissa est.*

Prouidem⁹ enim bona non solùm coram Deo, sed etiam coram hominibus.

21 Προνοούμενοι καλὰ οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων.

Vt qui procurem⁹ honesta non solùm coram Domino, sed etiam coram hominibus.

Misimus autem cum illis et fratrem nostrum, quem probauimus in multis sæpe solicitum esse, nunc autem multo solicitiorem, confidẽtia multa in vos:

22 Συνεπέμψαμεν δὲ αὐτοῖς τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, ὃν ἐδοκιμάσαμεν ἐν πολλοῖς πολλάκις σπουδαῖον ὄντα, νυνὶ δὲ πολὺ σπουδαιότερον, πεποιθήσει πολλῇ τῇ εἰς ὑμᾶς·

Misimus autem cũ eis fratrem nostrum, quem sæpe in multis probauimus studiosum, nunc autẽ multo studiosiorem, ob multam fiduciã quã *habeo* in vobis.

Siue pro Tito qui est socius meus & in vobis adiutor: siue fratres nostri Apostoli Ecclesiarũ, gloria Christi.

23 Εἴτε ὑπὲρ Τίτου, κοινωνὸς ἐμὸς καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός· εἴτε ἀδελφοὶ ἡμῶν, ἀπόστολοι ἐκκλησιῶν, δόξα Χριστοῦ.

Siue de Tito *quæritur*, socius meus *est*, & apud vos adiutor: siue m de fratribus nostris, legati *sunt* Ecclesiarũ, & n gloria Christi.

m *Duobus Titi collegis.*

n *Per quos gloria Christi illustratur.*

Ostensionem ergo quæ est charitatis vestræ, & nostræ gloriæ pro vobis, in illos ostendite in facie Ecclesiarum.

24 Τὴν οὖν ἔνδειξιν τῆς ἀγάπης ὑμῶν, καὶ ἡμῶν καυχήσεως ὑπὲρ ὑμῶν, εἰς αὐτοὺς ἐνδείξασθε, καὶ εἰς πρόσωπον τῶν ἐκκλησιῶν.

Itaque demonstrationem charitatis vestræ, & nostræ de vobis gloriationis edite in eos, o in conspectu Ecclesiarum.

o *Testes huius vestræ pietatis habituri omnes Ecclesias, in quarum velut cõspectu versamini, quum legatos cernatis ad vos missos, suffragiis delectos.*

CAP. IX.

1. *Cur de eorum voluntate bene sentiens,* 3. *illis tamen adhortandis sedulò incumbat,* 4. *rationem adducit,* 6. *& sementi eleemosynas comparat,* 10 *quas Deus rependit magno fœnere.*

V.

NAm de ministerio quod fit in sanctos, ex abundanti est mihi scribere vobis.

Περὶ μὲν γὰρ τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους περισσόν μοι ἐστὶ τὸ γράφειν ὑμῖν.

Scio enim promptum animum vestrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones, Quoniã & Achaia parata est ab anno præterito: & vestra æmulatio prouocauit plurimos.

2 Οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν, ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι Μακεδόσιν, ὅτι Ἀχαΐα παρεσκεύασται ἀπὸ πέρυσι· καὶ ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος ἠρέθισε τοὺς πλείονας.

N.

NAm de subministratione quidẽ quæ fit in sãctos, superuacaneum est mihi scribere vobis.

Noui enim prõptum animum vestrum, quem de vobis iacto apud Macedones, Achaiam videlicet paratam esse ab anno superiore: & ex vobis *ortus* zelus prouocauit complures.

1 Prudenter occurrit suspicioni q̃ concipere poterant Corinthii, quasi Apostol⁹ adeò anxiè illos vrgens, de eorum voluntate dubitaret. Testatur ergo se non ideò id facere vt eos doceat subueniendũ esse sanctis, quum sese etiam pro iis sponsorẽ apud Macedonas interposuerit, sed tãtùm vt spõte currentes incitet, quò sint omnia tum paratiora, tum etiam copiosiora.

Misi autem hos fratres, ne gloriatio nostra de vobis inanis fiat hac in parte: vt (sicut dicebam) parati sitis:

Ne quo modo, si mecum venerint Macedones, & offenderint vos imparatos, pudefiamus (vt ne vos dicam) [a] in præfidente ista gloriatione.

[a] *Vt iure nomine* hypostaseos *quod significat aliquid quandam* imperterritam *subsistentiam.*

Itaque necessariũ putaui adhortari fratres vt prius eant ad vos, & prius absoluãt anteà indictam beneficentiam vestrã, vt ea sit parata ita vt beneficentia, & non vt [b] extortum aliquid.

[b] *Quasi ab auaris.*

2 Illud autem *dico*, Qui serit parcè, parcè etiam metet: & qui serit benignè, benignè etiam metet.

Quisq; sicut [c] præoptat corde, *ita* agat: non [d] ex tristitia aut [e] necessitate. nam hilarem datorem diligit Deus.

Potens est autem Deus efficere vt [f] omnis gratia in vos redundet: vt in omnibus semper omnino quantum sufficiat penes vos habentes, abundetis [g] ad omne opus bonum:

(Sicut scriptũ est, Dispersit, dedit pauperibus: beneficẽtia

[c] *Vbiuis* feligit *ac constituit apud se.*

[d] *Liberali animo.*

[e] *Inuitus, vt qui nelit malè audire.*

[f] *Omnis Dei munificentia.*

[g] *Vt alies omnibus modis inuare positis benefaciendo.*

3 Επεμψα δὲ τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα μὴ τὸ καύχημα ἡμῶν τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κενωθῇ ἐν τῷ μέρει τούτῳ, ἵνα (καθὼς ἔλεγον) παρεσκευασμένοι ἦτε·

4 Μήπως ἐὰν ἔλθωσι σὺν ἐμοὶ Μακεδόνες, καὶ εὕρωσιν ὑμᾶς ἀπαρασκευάστους, καταισχυνθῶμεν ἡμεῖς (ἵνα μὴ λέγωμεν ὑμεῖς) ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τῆς καυχήσεως.

5 Ἀναγκαῖον οὖν ἡγησάμην παρακαλέσαι τοὺς ἀδελφοὺς ἵνα προέλθωσιν εἰς ὑμᾶς, καὶ προκαταρτίσωσι τὴν προκατηγγελμένην εὐλογίαν ὑμῶν, ταύτην ἑτοίμην εἶναι οὕτως ὡς εὐλογίαν, καὶ μὴ ὡς πλεονεξίαν.

6 Τοῦτο δέ, ὁ σπείρων φειδομένως, φειδομένως καὶ θερίσει· καὶ ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσει.

7 Ἕκαστος καθὼς προῄρηται τῇ καρδίᾳ· μὴ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης. ἱλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ Θεός.

8 Δυνατὸς δὲ ὁ Θεὸς πᾶσαν χάριν περισσεῦσαι εἰς ὑμᾶς· ἵνα ἐν παντὶ παντότε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν·

9 (Καθὼς γέγραπται, Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη

Misi autem fratres, vt ne quod gloriamur de vobis, euacuetur in hac parte: vt (quemadmodũ dixi) parati sitis:

Ne quum venerint Macedones mecum, & inuenerint vos imparatos, erubescamus nos (vt nõ dicamus ves) in hac substantia.

Necessarium ergo existimaui rogare fratres vt præuenĩat ad vos & præparẽt repromissam benedictionem hanc paratam esse sic, quasi benedictionem, nõ tãquam auaritiam.

Hoc autem dico, Qui parcè seminat, parcè & metet: & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet.

Vnusquisque pront destinauit in corde suo: non ex tristitia, aut ex necessitate. hilarem enim datorem diligit Deus.

Potens est autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis: vt in omnibus semper omnem sufficientiam habẽtes abundetis in omne opus bonum:

(Sicut scriptum est, Dispersit, dedit pauperibus: iustitia

eius manet in æternum.

Qui autem administrat semen seminanti: & panem ad manducandum præstabit, & multiplicabit semen vestrum, & augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ:

Vt in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo.

Quoniã ministerium huius officii, non solùm supplet ea quæ desunt Sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino:

Per probationem ministerij huius glorificantes Deum in obedientia confessionis vestræ in Euangelium Christi, & simplicitate communicationis in illos, & in omnes,

Et in ipsorum obsecratione pro vobis, desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis.

Gratias Deo super inenarrabili dono eius.

αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα.

10 Ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπείροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρῶσιν χορηγήσαι, καὶ πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ αὐξήσαι τὰ γενήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν)

11 Ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι εἰς πᾶσαν ἁπλότητα, ἥτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ.

12 Ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης οὐ μόνον ἐστὶ προσαναπληροῦσα τὰ ὑστερήματα τῶν ἁγίων, ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα διὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν τῷ Θεῷ·

13 (Διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας ταύτης δοξάζοντες τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἁπλότητι τῆς κοινωνίας εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς πάντας)

14 Καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν, ἐπιποθούντων ὑμᾶς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὑμῖν.

15 Χάρις δὲ τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ ἀνεκδιηγήτῳ αὐτοῦ δωρεᾷ.

eius manet [h] in seculum.

Porrò qui suppeditat semen serentis, & quoque panem *vobis* ad escam suppeditet, & multiplicet sementem vestram, & augeat [i] fructus beneficentiæ vestrę)

Vt inquam abundetis, in omnibus ditati ad omnem benignitatem, quæ per nos efficit vt gratiæ agantur Deo.

[3] Nam subministratio oblationis istius non solùm supplet sanctorum inopiam, sed etiam redũdat in multas gratiarũ actiones apud Deum:

(Dum [k] per hanc istius subministrationis experientiam Deum glorificãt de [l] consentiente vestra subiectione in Euangelium Christi, déque benigna in se & omnes communicatione)

Et in illorum preces pro vobis expetẽtium vos propter gratiam Dei in vobis exuberantem.

[m] Gratia autem *sit* Deo super inenarrabili suo munere.

h *Est perennis loquitur autem Dauid de viro Dei timẽte, & proximũ amante, cui & eis nunquam defuturũ quod alijs largiatur.*

i *Pijs hominibus beneficentia est pro omnibus latissime dicta.*

3 *Alius duplex fructus beneficentiæ in sanctos vel præstantissimus hic est, quòd occasionem præbeat Dei laudandi, & ita etiã patefiat nostra fides,*

k *Ex hoc vestra charitatis specimine, in hac subministratione.*

l *Quòd vno consensu declaraueritis vos Euangelium agnoscere cui voluptas libenter subiecerit, ex quo doceatis vos cũ Ecclesia Hierosolymitana cõsentire.*

m *Ne gloriosa ista prædicatione efferretur Corinthij, laudibus hac ἐπιφωνηματε hæc exhortationẽ.*

CAP. X.

1. Qua fiducia, 4. quibus armis, 6. qua vindicta sit instructus aduersus improborum calumnias, ostendit. 7. séque præsentem non minus virtutis habere in operibus, 11. quàm absentem grauitatis in verbis.

N.

CÆterùm [1] precor vos per clementiam & [a] æquitatem Christi, ego ipse Paulus, qui coràm quidem humilis sum inter vos, absens verò sum erga vos confidens.

Hoc autem rogo, ne, quum præsens adero, sim confidens ea fiducia qua cogito audax esse in quosdam, qui nos æstimant vt si [b] secundũ carnẽ incederemus.

[2] Nã in carne incedentes, secũdùm carnẽ nõ gerimus bellũ.

(Arma enim militiæ nostræ [c] non carnalia sunt, sed [d] diuinitus valida, & ad subuersionem munitionum)

Dum ratiocinationes euertimus, omnémque sublimitatem quæ extollitur aduersus cognitionẽ Dei: [3] & captiuam ducimus omnem cogitationem ad obediendum Christo:

Et paratum habemus quod vindicemus omnem contumaciam, postquam impleta fuerit vestra obedientia.

Αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς πραότητος καὶ ἐπιεικείας τοῦ Χριστοῦ, ὃς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαῤῥῶ εἰς ὑμᾶς.

2 Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαῤῥῆσαι τῇ πεποιθήσει ᾗ λογίζομαι τολμῆσαι ἐπί τινας τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας.

3 Εν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα

4 (Τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικὰ, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων)

5 Λογισμοὺς καθαιροῦντες καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ.

6 Καὶ ἐν ἑτοίμῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοὴν, ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοή.

V.

IPse autẽ ego Paulus obsecro vos per mansuetudinẽ & modestiam Christi, qui in facie quidem humilis sum inter vos: absens autem confido in vobis.

Rogo autem ne præsens audeã per eam confidentiam qua existimor audere in quosdã, qui arbitrantur nos tanquam secundùm carnem ambulemus.

In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus.

(Nam arma militiæ nostræ nõ carnalia sunt, sed potentia Deo, ad destructionem munitionum)

Consilia destruentes, & omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiã Dei, & incaptiuitatem redigentes, omnem intellectum in obsequium Christi:

Et in promptu habentes vlcisci omnem inobedientiam quum impleta fuerit vestra obediẽtia.

1 Redit ad illam Apostolatus sui defensionem sed ita vt simul authoritate sua reipsa vtatur. Seriò enim & grauiter monet, additis etiam planè terribilibus minis, vt se dociles præbeant. Refellit autem superbos quosdam qui quoniam in Paulo nihil hominum more splendidum viderant, & eum lenissimum experti fuerant, qui tamẽ absens seuerissimè ad eos scripsisset, de eo nõ aliter quàm de Thrasone quopiam iudicabant, qui soleret aduersus absentes ferocire. Primùm igitur sese clementem & moderatum fuisse profitetur, sed Christi exemplo, cuius leuitatẽ si pergant aspernari, testatur se reipsa declaraturũ quantopere illi hallucinentur qui de Apostolico munere vt de humanis functionibus iudicant, nimirum ex apparentia, quam externum vocãt.

a *Naturam illam ad misericordiam potius, quàm ad summum ius persequendum propensam.*

b *Non alio præsidio freti essemus, quàm quod præ me fero: opponitur itaque caro. i. imbecilla Pauli conditio, spiritualis & apostolica dignitati.* 2 Secundo, testatur se quantumuis alioqui cæterorum hominum similem, tamen iis viribus instructum prodire, quibus nullæ hominum munitiones siue fraude & astu, siue robore & potentia restiterint, pares esse possunt, quoniã diuinis armis certet. c *Ea quibus homines authoritatem sibi apud alios parant, & res illas magnas gerunt.* d *Infinita illa Dei potentia nitũtur.* 3 Amplificatio spiritualis istius virtutis, quæ hostes quãtũuis callidos & potẽtes sic domet, vt alios quidẽ resipiscẽtes ad Christũ adducat, alios præfractè rebelles ab iis qui regi se patiuntur separatos, pro meritis vlciscatur.

Quæ secundùm faciem sunt videte? siquis confidit sibi, Christi se esse, hoc cogitet iterum apud se, quia sicut ipse Christi est, ita & nos

Nam & si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam dedit nobis Dominus in ædificationē, & nō in destructionem vestram, non erubescam:

Vt autē non existimer tanquam terrere vos per epistolas.

Quoniam quidem epistolæ, inquiunt, graues sunt, & fortes: præsentia autē corporis, infirma, et sermo contemptibilis,

Hoc cogitet qui eiusmodi est, quia quales sumus verbo per epistolas absentes, tales & præsentes in facto.

Non enim audemus inserere aut comparare nos quibusdam, qui seipsos commendant: sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes, & comparantes nosmetipsos nobis.

Nos autē non in immensum gloriabimur: sed secundum mensuram regulæ, qua mensus est no-

7 Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε; εἴ τις πέποιθεν ἑαυτῷ Χριστοῦ εἶναι, τοῦτο λογιζέσθω πάλιν ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι καθὼς αὐτὸς Χριστοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς Χριστοῦ.

8 Ἐάν τε γὰρ καὶ περισσότερόν τι καυχήσωμαι περὶ τῆς ἐξουσίας ἡμῶν, ἧς ἔδωκεν ὁ Κύριος ἡμῖν εἰς οἰκοδομὴν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν ὑμῶν, οὐκ αἰσχυνθήσομαι·

9 Ἵνα μὴ δόξω ὡς ἂν ἐκφοβεῖν ὑμᾶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν.

10 Ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαὶ (φησὶ) βαρεῖαι καὶ ἰσχυραί· ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος, ἀσθενὴς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος.

11 Τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος, ὅτι οἷοί ἐσμεν τῷ λόγῳ δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες, τῷ ἔργῳ.

12 Οὐ γὰρ τολμῶμεν ἐγκρῖναι ἢ συγκρῖναι ἑαυτοὺς τισὶ τῶν ἑαυτοὺς συνιστανόντων· ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς μετροῦντες, καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοὺς ἑαυτοῖς οὐ συνιοῦσιν.

13 Ἡμεῖς δὲ οὐχὶ εἰς τὰ ἄμετρα καυχησόμεθα· ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τοῦ κανόνος οὗ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ Θεὸς μέτρου, ἐφι-

4 e Quæ ob oculos sunt aspicitis? siquis apud se confidit se Christi esse, hoc vicissim cogitet f ex sese, quemadmodum ipse Christi *est*, ita & nos Christi *esse*.

Nam si amplius etiam quippiam glorier de potestate nostra quam dedit Dominus nobis ad ædificationem, ac non ad subuersionem vestri, non pudefiam:

Ne videar ceu per terrefacere vos per epistolas.

Nam epistolæ quidem g (inquit) graues sunt & validæ; sed præsentia corporis infirma *est*, & sermo nihili.

Hoc cogitet *qui* istiusmodi *est*, quales sumus verbo per epistolas quum absumus, tales etiam *fore* reipsa quum aderimus.

5 Non enim h audemus nos i inserere aut conferre cum quibusdam qui seipsos commendant: sed k non intelligunt quòd l ipsi sese seipsis metiuntur, & sese sibi ipsis m cōparāt.

At nos non gloriabimur de iis n quæ mensuræ *nostræ* non sint, sed secundùm dimensionem regularem eius mensuræ quam Deus nobis dis-

4 Inculcat eadē sed maximo cū sententiarū & verborum pondere.

e *Itane verò in æstimandis hominibus externam illā laruam inuenimini?*

f *Etiam à me non admonitus.*

g *Indicatur certus aliquis huius sermonis author.*

5 Coactus refellere stultas quorundā ambitiosorum iactationes, testatur eos nihil proferre posse, nisi quod ipsi de seipsis falsò persuaserint se vero etiāsi de maximis rebus glorietur, nō tamen vltra metas eius mensuræ progressurum quam sit ei admensus Dominus vt qui ad eos vsque peruenerit euangelizando: ac longius etiam se perrecturū confidat, vbi & ipsi ita profecerint, vt in iis erudiendis non sit necesse ipsum amplius occupari. Additur autem amplificatio ex eo quòd in alienos labores nusquam successerit.

h *Ironia.*

i *Numerare.*

12 *Non sentiunt vel animaduertunt.*

l *Sola de seipsis persuasione freti, nihil non sibi arrogant.*

m *Alios omnes contemnentes, pro mensura nihil aliud adhibebant quàm seipsos.*

n *De iis quæ Deus non est nobis admensus.*

pertitus est *gloriabimur* nos peruenisse ad vos etiamvsque.

Non enim vt si non perueniremus vsque ad vos, extendimus nosipsos supra modum[a]. nam vsque ad vos etiam peruenimus[b] in Euangelio Christi.

Non de iis quæ [p]mensuræ *nostræ* nõ sunt, gloriãtes, *id est* de alienis laboribus, sed sperantes *nos*, augescente fide vestra, per vos admodũ amplificatum iri in assignata nostra mẽsura:

Vt in iis *regionibus* quæ vltra vos *sunt* euangelizem: non vt [p]in alteri assignata mensura, de præparatis gloriemur.

[6]Cæterùm qui gloriatur, in Domino glorietur.

Non enim qui seipsum commendat, is probatus est, sed is quem Dominus cõmendat.

[b] *Dum Christum prædico.*

[p] *Quasi Deus terrarum orbem inter Apostolos diuiserit excolendum.*

[q] *In regionibus ab aliis præparatis, & quasi excultis Euangelii prædicatione.*

[6] Emollit quod de se dixerat, simulque Corinthios ad alia audienda præparat, testatus se nihil aliud quærere, quã vt Deo sese approbet, cuius vnius gloriæ studeat.

κέσθαι ἄχρι καὶ ὑμῶν.

14 Οὐ γὰρ ὡς μὴ ἐφικνούμενοι εἰς ὑμᾶς, ὑπερεκτείνομεν ἑαυτούς. ἄχρι γὰρ καὶ ὑμῶν ἐφθάσαμεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ.

15 Οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχώμενοι ἐν ἀλλοτρίοις κόποις· ἐλπίδα δὲ ἔχοντες, αὐξανομένης τῆς πίστεως ὑμῶν, ἐν ὑμῖν μεγαλυνθῆναι κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν εἰς περισσείαν·

16 Εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν εὐαγγελίσασθαι· οὐκ ἐν ἀλλοτρίῳ κανόνι εἰς τὰ ἕτοιμα καυχήσασθαι.

17 Ὁ δὲ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχάσθω.

18 Οὐ γὰρ ὁ ἑαυτὸν συνιστῶν, ἐκεῖνός ἐστι δόκιμος, ἀλλ' ὃν ὁ Κύριος συνίστησιν.

bis Deus mẽsuram pertingẽdi vsque ad vos.

Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextẽdimus nos. vsq; vd vos enim peruenimus in Euangelio Christi.

Non in immensum gloriantes in alienis laboribus: spem autem habentes crescentis fidei vestræ, in vobis magnificari secundùm regulam nostram in abundantiam:

Etiam in illa quæ vltra vos sunt euãgelizare: non in aliena regula, in iis quæ præparata sunt gloriari.

Qui autem gloriatur, in Domino glorietur.

Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est sed quem Dominus cõmendat.

Cap. XI.

2. *Ingenti se erga Corinth. amore cogi testatur,* 5. *vt laudes suas deprædicet.* 9. *Gratuitam illis suam operam impendisse,* 13. *ne qua in re superiores essent pseudoapostoli,* 22. *quos longè antecellere recenset in iis quæ veræ sunt laudis.*

N.

VTinam[1] tolerare tis paulisper insipientiam *meam*: imò etiam tolerate me.

Ambio enim vos Dei[a] zelotypia. Præparaui enim vos *quos* vni viro (*vt* virginẽ puram)[b] sistam *nempe* Christo:

Ὄφελον ἠνείχεσθέ μου μικρόν τι τῆς ἀφροσύνης· ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου.

2 Ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζήλῳ. ἡρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἑνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἁγνὴν παραστῆσαι, τῷ Χριστῷ·

V.

VTtinam sustineretis modicum quid insipiẽtiæ meæ: sed & supportate me.

AEmulor enim vos Dei æmulatione: despondi enim vos vni viro, virginem castam exhibere Christo:

[1] Agnoscit se quodãmodo stultos imitari in rerum istarum prædicatione, sed addit se inuitũ hoc facere ipsorum bono, quòd eos à vanis quibusdam & astutis hominibus non sine Satanæ fraude deceptos videat. a *Loquitur vt pro eius, sed qui tamen non sibi, at Domino illos ambiat.* b *Vt vos coniungam.*

Timeo autem ne sicut serpens Heuã seduxit astutia sua: ita corrumpantur sẽsus vestri, & excidant à simplicitate quæ est in Christo.

Nam si is qui venit, alium Christum prædicat quem non prædicauimus, aut alium spiritum accipitis quem non accepistis, aut aliud Euangeliũ quod nõ recepistis rectè, pateremini.

Existimo enim nihil me minus fecisse à magnis Apostolis.

Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia: in omnibus autem manifestati sumus vobis.

Aut nunquid peccatum feci, meipsũ humiliãs vt vos exaltemini? quoniam gratis Euangelium Dei euangelizaui vobis?

Alias Ecclesias expoliaui, accipiens stipendium ad ministerium vestrum.

Et quum essem apud vos, & egerẽ, nulli onerosus fui. Nam quod mihi deerat suppleuerunt fratres qui venerunt à Macedonia: & in omnibus sine onere me vobis

3 Φοβοῦμαι δὲ μήπως ὡς ὁ ὄφις Εὔαν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθαρῇ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἁπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν.

4 Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον Ιησοῦν κηρύσσει ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν, ἢ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε ὃ οὐκ ἐλάβετε, ἢ εὐαγγέλιον ἕτερον ὃ οὐκ ἐδέξασθε, καλῶς ἠνείχεσθε.

5 Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑστερηκέναι τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων.

6 Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει· ἀλλ' ἐν παντὶ φανερωθέντες ἐν πᾶσιν εἰς ὑμᾶς.

7 Ἡ ἁμαρτίαν ἐποίησα, ἐμαυτὸν ταπεινῶν ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε· ὅτι δωρεὰν τὸ τοῦ Θεοῦ εὐαγγέλιον εὐηγγελισάμην ὑμῖν;

8 Ἄλλας ἐκκλησίας ἐσύλησα, λαβὼν ὀψώνιον πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν· καὶ παρὼν πρὸς ὑμᾶς καὶ ὑστερηθεὶς, οὐ κατεναρκήσα οὐδενός.

9 Τὸ γὰρ ὑστέρημά μου προσανεπλήρωσαν οἱ ἀδελφοὶ ἐλθόντες ἀπὸ Μακεδονίας· καὶ ἐν παντὶ ἀβαρῆ ὑμῖν ἐμαυ-

Sed metuo ne quomodo sicut serpens ille Euã seduxit calliditate sua, [c]ita corruptæ mentes vestræ *degenerent* à simplicitate[d] quæ est in Christo.

[2]Enimuerò si veniat qui[e] alium Iesũ prædicet quem non prædicauimus, aut *si* Spiritum alium accipiatis quem nõ accepistis, aut Euangelium aliud quod nõ accepistis, rectè, *eum* toleraueritis.

Puto enim me nihilo inferiorẽ fuisse[f] summis Apostolis.

[3]Quòd si[g] rudis *sum* sermone, non tamen *sum rudis* cognitione: sed omnino manifesti sumus in omnibus apud vos.

[4]Num peccaui quũ meipsum demitterẽ vt vos attolleremini? quód*que* gratuitò Euangelium Dei euãgelizauerim vobis?

Alias Ecclesias spoliaui, accepto ab eis stipendio, vt vobis inseruirem: & quum apud vos essem & egerem, non obtorpui cum cuiusquam incommodo.

Inopiã enim meã suppleuerunt fratres qui venerant è Macedonia: & in omnibus me prestiti vobis

c *Hic locus notandus contra eos quibus natiua illa & incorrupta sacrarum scripturarum simplicitas præ humanæ facundiæ fucis ac pigmẽtis sordet.*

d *Quæ iis conueniat qui in Christo sunt.*

2 Testatur eos falli si vel excellentius aliquod Euangeliũ vel præstantiora Spiritus dona se à quoquam accepturos somnient.

e *Perfectiorem doctrinam de Iesu.*

f *Ad verbũ iis qui supra quã valde sũt Apostoli.*

3 Refutat illõrũ Thrasonum calũnias. Sum, inquit, fateor, non ita facundus orator, illi certè mihi Euangelii notitiam non possunt adimere, sicut vos ipsi estis modis omnibus experti.

g *Mascula illa & Euangelio digna eloquentia non caruit Paulus: carere autem voluit fucata ista dicendi ratione, quàm nimium multi hodie sequuntur.*

4 Alia calumnia quòd videlicet homo esset vulgaris & manuum suarum labore victitans. Hic verò, inquit Apostolus, quid mihi possitis obiicere, nisi quòd quiduis subire vestri causa sustinui, & quum egerem, partim manibus meis victum quærere, partim etiam quum vrsit inopia, aliunde viaticum petere malui, quàm vobis vllo esse oneri, etiamsi vobis euangelizabam?

minimè onerosũ, [5]& præstabo.

[h]Est veritas Christi in me, quòd hæc gloriatio[i] nõ obstruetur contra me in regionibus Achaiæ.

Quapropter? an quòd non diligã vos? Deus nouit.

Sed quod facio, etiam faciam, vt amputem occasionem, iis qui optant occasionẽ vt in *eo de* quo [k]gloriãtur reperiantur quales & nos.

[6]Nam istiusmodi pseudoapostoli, operarii dolosi sunt, trãsformati in Apostolos Christi.

Neque id mirum: ipse enim satanas transformatur in angelum[l] lucis.

Non magnum est igitur si tranformentur vt ministri iustitiæ etiam eius ministri: quorũ finis erit secundùm opera eorum.

[7]Rursum dico, ne quis me putet insipientẽ esse: alioquin etiam vt insipientẽ accipite me, vt paululum quiddã & ego glorier.

Quod dico, non dico secundùm Dominum, sed vt insipienter, in præfidente ista gloriatione.

τὸν ἐτήρησα, καὶ τηρήσω.

10 Εστιν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοὶ, ὅτι ἡ καύχησις αὕτη οὐ φραγήσεται εἰς ἐμὲ ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Αχαΐας.

11 Διὰ τί; ὅτι οὐκ ἀγαπῶ ὑμᾶς; ὁ Θεὸς οἶδεν.

12 Ὁ δὲ ποιῶ, καὶ ποιήσω, ἵνα ἐκκόψω τὴν ἀφορμὴν τῶν θελόντων ἀφορμὴν, ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται, εὑρεθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς.

13 Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλιοι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ.

14 Καὶ οὐ θαυμαστόν· αὐτὸς γὰρ ὁ σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός.

15 Οὐ μέγα οὖν εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης· ὧν τὸ τέλος ἔσται κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν.

16 Πάλιν λέγω, μή τις μὲ δόξῃ ἄφρονα εἶναι· εἰ δὲ μήγε, κἂν ὡς ἄφρονα δέξασθέ με, ἵνα μικρόν τι κἀγὼ καυχήσωμαι.

17 Ὁ λαλῶ, οὐ λαλῶ κατὰ Κύριον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ, ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως.

seruaui, & seruabo.

Et veritas Christi in me, quoniam hæc gloriatio non infringetur in me in regionibus Achaiæ.

Quare? quia non diligo vos? Deus scit.

Quod autem facio, & faciã, vt amputem occasionem eorum qui volunt occasionem, vt in quo gloriantur, inueniãtur sicut & nos.

Nam eiusmodi pseudapostoli, sunt operarij subdoli, transfigurantes se in Apostolos Christi.

Et non mirum: ipse enim satanas transfigurat se in angelum lucis.

Non est ergo magnum si ministri eius transfigurentur velut ministri iustitiæ: quorum finis erit secundùm opera ipsorum.

Iterum dico, nequis me putet insipientem esse: alioquin velut insipientem accipite me, vt & ego modicũ quid glorier.

Quod loquor, nõ loquor secundũ Dominũ, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloriæ.

5 Amplificatio, adeò se istius facti nõ pudere: vt etiã deinceps non aliter agere apud ipsos decreuerit, quò verè semper possit affirmare se gratis in Achaia docuisse, minimè id quidẽ quòd Corinthios dedignetur, sed vt Thrasones isti occasionẽ iampridẽ captatam nusquam inueniant: ipse verò interea illis proponat quod æmulẽtur, vt verè tandem possint dicere se esse Pauli similes.

h *Forma iurisiurandi, quasi diceret, Ne censeatur in me veritas.*

i *Mihi semper patebit.*

k *Captarũt aduersarii omnes occasiones, vt pares essent Paulo. Quum igitur nunquã gratis essent docturi, quum potius Corinthios exederẽt, captabant aliã occasionem, nẽpe vt Paulus aliquid acciperet: quod si fecisset tum demum se pares fore sperabant. Nã ita zelum & scientiam simulabant, & ea vana specie eloquentiæ exornabant, vt aliqui etiam Paulum despicerent, ostendit autem hæc omnia fucum esse.*

6 Apertè tandem istos suis coloribus depingit, prædicens fore vt quantuncunque zelum gloriæ Dei simulent, tandem seipsos prodant.

l *Lucis nomine, gloria cælestis intelligitur, cuius sunt participes Angeli.*

7 Pergit aperta cũ fiducia, & grauissima quadam ironia vtens, petit sibi veniam tribui si velut ad tempus apud sapiẽtes Corinthios desipiẽs cum summis illis hominibus de externis etiam illis rebus contendat, puta de genere, de maioribus, déque rebus fortiter gestis.

Quoniam multi gloriantur secundũ carnem: & ego gloriabor.

Libenter enim sufferti insipientes, quum sis ipsi sapientes.

Sustinetis enim siquis vos in seruitutem redigit, siquis deuorat, si quis accipit, siquis extollitur, siquis in faciem vos cædit.

Secundùm ignobilitatem dico, quasi nos infirmi fuerimus in hac parte: in quo quis audet (in insipientia dico) audeo & ego.

Hebræi sunt? & ego: Israelitæ sunt? & ego: semen Abrahæ sunt? & ego:

Ministri Christi sunt? (vt minus sapiens dico) plus ego: in laboribus pluribus, in carceribus abundãtius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter.

A Iudæis quinquies quadragenas, vna minus, accepi.

Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci: nocte & die in profundo maris fui:

In itineribus sæpe, periculis fluminũ, periculis latronũ, periculis ex genere, periculis ex Gentibus, periculis in ciuitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus:

18 Ἐπεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ τὴν σάρκα, κἀγὼ καυχήσομαι.

19 Ἡδέως γὰρ ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων, φρόνιμοι ὄντες.

20 Ἀνέχεσθε γὰρ εἴ τις ὑμᾶς καταδουλοῖ, εἴ τις κατεσθίει, εἴ τις λαμβάνει, εἴ τις ἐπαίρεται, εἴ τις ὑμᾶς εἰς πρόσωπον δέρει.

21 Κατὰ ἀτιμίαν λέγω, ὡς ὅτι ἡμεῖς ἠσθενήκαμεν· ἐν ᾧ δ' ἄν τις τολμᾷ, (ἐν ἀφροσύνῃ λέγω) τολμῶ κἀγώ.

22 Ἑβραῖοί εἰσι; κἀγώ· Ἰσραηλῖταί εἰσι; κἀγώ· σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι; κἀγώ·

23 Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι; (παραφρονῶν λαλῶ) ὑπὲρ ἐγώ· ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις πολλάκις.

24 Ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσεράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον.

25 Τρὶς ἐρραβδίσθην, ἅπαξ ἐλιθάσθην, τρὶς ἐναυάγησα, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα·

26 Ὁδοιπορίαις πολλάκις, κινδύνοις ποταμῶν, κινδύνοις λῃστῶν, κινδύνοις ἐκ γένους, κινδύνοις ἐξ ἐθνῶν, κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, κινδύνοις ἐν θαλάσσῃ, κινδύνοις ἐν ψευδαδέλφοις·

Quandoquidem multi gloriantur secundùm carnem: & ego gloriabor.

Libenter enim toleratis insipientes, quum sitis sapientes.

[8]Toleratis enim siquis vos in seruitutẽ adigat, siquis exedit, siquis accipit, siquis attollit sese, siquis vos in faciẽ cædit.

[m]Quantum ad cõtumeliam dico, nempe quia nos [n] infirmi fuimus: imò in quocunque audacia vti velit aliquis (insipiẽter loquor) audacia velim vti & ego.

Hebræi sunt? sũ & ego: Israelitæ sunt? sũ & ego: semẽ Abrahæ sunt? *sum* & ego:

Ministri Christi sunt? (desipiens loquor) [o]supero ego: in fatigationibus, amplius, in vulneribus supra illos, in carceribus, amplius, in mortibus, sæpe.

A Iudæis [q] quinquies accepi quadragenas *plagas* vna minus.

[r]Ter virgis cæsus fui, semel fui lapidatus, ter naufragium feci, noctem ac diem in profundo egi:

In itineribus sæpe *fui*, *in* periculis fluminum, periculis latronum, periculis à *meis* gentilibus, periculis in Gentibus, periculis in ciuitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis inter falsos fratres:

8 Antequã ad rem accedat, perstringit Corinthios, qui cõ sibi sapientissimi videretur, interea non animaduertebãt pseudoapostolos ad quæstum aburi ipsorũ simplicitate.

m *Quasi dicat, talibus esse contumeliæ ratione qua vos afficiunt (id uti co) quæ sanè minor nos est, quàm si vos ea deferat.*

n *Infirmus habetur Paulus, qui vilis, abiectus, ignobilis artifex, idiota calamitatibus obnoxius Corinthiis videretur, quàm in eo eminere vis illa Diuina.*

o *Paulus veram gloriã nactus, aperte mẽ ministerium suum asserit non sua causa, sed quod dostinam suã videret periclitari.*

p *Præsentibus mortis periculis.*

q *Respicit illud quod scriptum est Deut. 25. 3. Hic locus præterea ostendit multa quæ pertulit Paulus fuisse prætermissa à Luca.*

r *A præfectis Romanis.*

In fatigatione & ſ ærumna, in vigiliis ſæpe, in fame & ſiti, in ieiuniis ſæpe, in frigore & nuditate:

ſ AErumna est aegritudo laboriosa, veluti quum delassatus aliquis pro quiete cogitat nonnos labores capessere.

9 Absque iis quæ extrinsecus *eueniunt*, vrget agmen illud in me quotidie consurgens, *id est* solicitudo de omnibus Ecclesiis.

9 Hoc tandē addit velut appēdicē, vt Corinthios pudeat eum aspernari à cuius solicitudine omnes penè Ecclesias pēdere res ipsa testabatur.

Quis affligitur, quin ego affligar? quis offenditur, quin ego vrar?

10 Si gloriari oporteat, de iis quæ infirmitatis meæ *sunt* gloriabor.

10 Retorquet in aduersarios quod ab eis obiiciebatur: vt, si dicat, Proferūt illi meas ærūnas vt mihi authoritatē detrahant, at ego si gloriari velim, non aliunde sumpserim argumentum: nec quicquā hic à me confingi Deus ipse est testis.

Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, laudandus in secula nouit me non mentiri.

In vrbe Damasci, gentis præfectus nomine Aretæ regis, præsidio tenebat Damascenorum vrbem, cupiens me prehendere:

Sed per feneſtram in ſporta demiſſus fui per mœnia, & eius manus effugi.

27 Ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις, ἐν λιμῷ καὶ δίψει, ἐν νηστείαις πολλάκις, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι·

In labore & ærumna, in vigiliis multis, in fame & siti, in ieiuniis multis, in frigore & nuditate:

28 Χωρὶς τῶν παρεκτὸς ἡ ἐπισύστασίς μου ἡ καθ' ἡμέραν, ἡ μέριμνα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν.

Præter illa quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, solicitudo omnium Ecclesiarū.

29 Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;

Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non vror?

30 Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχήσομαι.

Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor.

31 Ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οἶδεν, ὁ ὢν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ὅτι οὐ ψεύδομαι.

Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui est benedictus in secula scit quòd non mentior.

32 Ἐν Δαμασκῷ ὁ ἐθνάρχης Ἀρέτα τοῦ βασιλέως ἐφρούρει τὴν Δαμασκηνῶν πόλιν, πιάσαι με θέλων·

Damasci, præpositus gentis Aretæ regis, custodiebat ciuitatem Damascenorum, vt me comprehenderet:

33 Καὶ διὰ θυρίδος ἐν σαργάνῃ ἐχαλάσθην διὰ τοῦ τείχους, καὶ ἐξέφυγον τὰς χεῖρας αὐτοῦ.

Et per feneſtram in ſporta demiſſus ſum per murum, & ſic effugi manus eius.

CAP. XII.

Inuitus recenſet 3. reuelationes diuinitus 4. ſibi factas, 6. ob quas quum verè gloriari poſſit, nolit: 10. infirmitatum ſuarum conſcius. 11. ſed hanc ſibi neceſſitatem ineptiendi eos inicere, 20. dum ſe addicunt ambitioſis hominibus, per quos à Chriſto alienantur.

N.

1 Pergit in proposito, & quoniam gloriosuli illi reuelationes iactabant, commemorat quæ ipsum supra communem hominum captū attollant: at non absque præfatione, & accurata etiam excusatione.

1 GLoriari ſanè non expedit mihi. veniam enim ad viſiones & reuelationes Domini.

Καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει μοι. ἐλεύσομαι γὰρ εἰς ὀπτασίας καὶ ἀποκαλύψεις Κυρίου.

V.

SI gloriari oportet non expedit quidem. veniam autē ad viſiones & reuelationes Domini.

Scio

Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim (siue in corpore, nescio: siue extra corpus, nescio: Deus scit) raptũ huiusmodi vsque ad tertium cælum:

2 Οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων (εἴτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα· εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα· ὁ Θεὸς οἶδεν) ἁρπαγέντα τὸν τοιοῦτον ἕως τρίτου οὐρανοῦ·

Noui hominẽ [a] in Christo ante annos quatuordecim, (an in corpore nescio: an extra corpus nescio: Deus nouit) raptum [b] in tertium vsque cælum:

Et scio huiusmodi hominem (siue in corpore, siue extra corpus, nescio: Deus scit)

3 Καὶ οἶδα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον (εἴτε ἐν σώματι, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα· ὁ Θεὸς οἶδεν)

Et noui huiusmodi hominem (an in corpore, an extra corpus, nescio: Deus nouit)

Quoniam raptus est in Paradisum, & audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui.

4 Ὅτι ἡρπάγη εἰς τὸν παράδεισον, καὶ ἤκουσεν ἄῤῥητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι.

Raptum fuisse in [c] Paradisum, & audisse [d] ineffabilia verba, quæ [e] non liceat homini loqui.

Pro huiusmodi gloriabor: pro me autem nihil gloriabor, nisi in infirmitatibus meis.

5 Ὑπὲρ τοῦ τοιούτου καυχήσομαι· ὑπὲρ δὲ ἐμαυτοῦ οὐ καυχήσομαι, εἰ μὴ ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου.

[2] De eiusmodi *re* gloriabor: de meipso verò non gloriabor, nisi ex infirmitatibus meis.

Nam & si voluero gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicã. parco autem nequis in me existimet supra id quod videt me, aut aliquid audit ex me.

6 Ἐὰν γὰρ θελήσω καυχήσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἄφρων· ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ. φείδομαι δὲ μή τις εἰς ἐμὲ λογίσηται ὑπὲρ ὃ βλέπει με, ἢ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ.

Nam si voluero de iis gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam. sed parcè loquor, nequis de me cogitet supra *id* quod videt *esse* me, aut *quod* audit ex me.

Et ne magnitudo reuelationũ extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ angelus satanæ, vt me colaphizet.

7 Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί, ἄγγελος σατᾶν, ἵνα με κολαφίζῃ, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι.

[3] Et ne excellentia reuelationum supra modum efferrer, datus est mihi [f] surculus infixus carni, & angelus [g] satan, vt me colaphis cædat, ne supra modum efferar.

Propter quod ter Dominum rogaui,

8 Ὑπὲρ τούτου τρὶς τὸν Κύριον παρεκάλεσα,

Super hoc [h] ter Dominum rogaui,

inde se velle potius in suis miseriis gloriari.

3 Excellens doctrina, cur Dominus præstãtissimos etiam seruos suos à Satana vexari, & omni tentationum genere affligi velit: nempe ne nimium efferantur, atque adeò vt iugi illa exercitatione perficiantur.

a *Quod in Christo dico, i. quod sine ambitione dictum velim, quum nihil aliud quàm vnum Christũ respiciam.*

b *In sublimissimũ vsque cælum. nec enim in nomine tertii est philosophãdum. Sed tamẽ hic locus aduersus eos obseruãdus, qui cælum ponunt vbique.*

c *Sic vocant Græci quæ Latini viuaria, barbarè parcus, vocant, in quibus plantæ excoluntur & feræ pascuntur. Per excellentiam Græci interpretes sic vocarunt hortum illum Eden: Hinc factum vt beata illa gloriæ Dei sedes eo nomine vocaretur.*

d *Quæ fande explicari à quoquam homine non possunt.*

e *Quæ nulla vi ne sanctorũ quidem possit explicari, nẽpe quia diuinum est numen. Sic explicat Clemens Alex. Strom. 5.*

2 Vt omnẽ ambitionis suspicionem remoueat, testatur se illa vt extrinseca non vt sua iactare, quãuis nihil hic affingat, ne hac occasione plus ei tribuatur ab aliis quàm per se sit: ac pro-

f *Concupiscentiam intelligit, quæ teli instar nobis inhæret, vt cogat etiam regeneratum Paulum exclamare, Non facio bonum quod volo, &c. Surculũ autẽ vocat translatione ducta à surculis, qui vestigiis pedum infesti sunt, si per cæduas syluas est ambulandũ.*

g *Qui cupiditates illas incendit.* h *Sæpe.*

vt abscederet à me.

Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea: nam potentia mea per infirmitatē perficitur. [4] Libentissimè igitur gloriabor potius de infirmitatibus meis, [i] vt inhabitet in me potentia Christi.

Propterea [k] oblector in infirmitatibus, in contumeliis, in necessitatibus, in persequutionibus, in angustiis pro Christo: quum enim impotens sum, tunc potens sum.

Fui insipiens in gloriando: vos me coegistis: [5] nam ego debuerā à vobis cōmendari: nulla enim in re inferior fui [l] sūmis Apostolis, tametsi nihil sum.

[m] Indicia quidem Apostoli edita sunt apud vos per omnē tolerantiam, & signa & prodigia & [n] virtutes.

Nam quid est in quo fueritis inferiores cæteris Ecclesiis, nisi quòd ego ipse [o] non obtorpui cum vestro incommodo? condonate mihi hanc iniuriam.

Ecce, tertiò paratus sum venire ad vos, ne cum vestro incommodo obtorpescam. non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos. Non enim debent filij parētibus thesauros congerere, sed parentes filiis.

4 Concludit se pseudapostolorū iactationibus solas suas ærumnas velle opponere: simulque se excusat quòd ipsorum importunitate de his rebus tam multa dicere sit coactus, nempe quòd euerso ipsius Apostolatu necesse erat ipsius doctrinā ruere.

i *Vt magis ac magis sentiam virtutem Christi: Nam quo sunt nostra tabernacula infirmiora, eo magis elucet in illis virtus Christi.*

12 *Illas non tantùm æquo vel forti animo fero, sed etiam voluptatē maximam ex illis percipio.*

5 Testes rursum Corinthios facit eorū quibus suū apud eos Apostolatum obsignarat Dominus, & denuo quàm sit tum ab omni auaritia alienus, tum in eos propēsus, certis argumentis declarat.

l *Vide supr. cap. 11. vers. 5.*

m *Argumenta, ex quibus liquet me verè esse Apostolū Domini.*

n *Potentia facta.*

o *Non fui remissus in victu meis manibus mihi quærendo, ne vobis essem oneri.*

ἵνα ἀποστῇ ἀπ' ἐμοῦ.

9 Καὶ εἴρηκέ μοι, Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Ἥδιστα οὖν μᾶλλον καυχήσομαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου, ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ.

10 Διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις, ἐν ὕβρεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν διωγμοῖς, ἐν στενοχωρίαις ὑπὲρ Χριστοῦ· ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι.

11 Γέγονα ἄφρων καυχώμενος· ὑμεῖς με ἠναγκάσατε· ἐγὼ γὰρ ὤφειλον ὑφ' ὑμῶν συνίστασθαι. οὐδὲν γὰρ ὑστέρησα τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων, εἰ καὶ οὐδέν εἰμι.

12 Τὰ μὲν σημεῖα τοῦ ἀποστόλου κατειργάσθη ἐν ὑμῖν ἐν πάσῃ ὑπομονῇ, ἐν σημείοις καὶ τέρασι καὶ δυνάμεσι.

13 Τί γάρ ἐστιν ὃ ἡττήθητε ὑπὲρ τὰς λοιπὰς ἐκκλησίας, εἰ μὴ ὅτι αὐτὸς ἐγὼ οὐ κατεναρκήσα ὑμῶν; χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην.

14 Ἰδοὺ, τρίτον ἑτοίμως ἔχω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ οὐ καταναρκήσω ὑμῶν. οὐ γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ' ὑμᾶς. οὐ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις.

vt discederet à me.

Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea: nam virtus, in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi.

Propter quod placeo mihi in infirmitatibus, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustijs pro Christo: quum enim infirmor, tunc potens sum.

Factus sum insipiens: vos me coegistis: ego enim à vobis debui commendari: nihil enim minus fui ab ijs qui sunt supra modū Apostoli, tametsi nihil sū.

Signa tamen Apostoli facta sunt per vos in omni patientia, in signis & prodigijs & virtutibus.

Quid est enim quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis, nisi quòd ego ipse nō grauaui vos? donate mihi hanc iniuriam.

Ecce, tertiò hoc paratus sum venire ad vos, & non ero grauis vobis. Non enim quæro quæ vestra sunt: sed vos. nec enim debent filij parentibus thesaurizare, sed parentes filijs.

Ego

Ego autem libentissimè impendam & superimpendar ipse pro animabus vestris: licet plus vos diligens, minus diligar.

Sed esto, ego vos non grauaui: sed quũ essem astutus, dolo vos cepi.

Nunquid per aliquem eorum quos misi ad vos, circunueni vos?

Rogaui Titum, & misi cum illo fratrẽ: nunquid Titus vos circunuenit? nónne eodem Spiritu ambulauimus? nónne iisdẽ vestigiis?

Olim putatis quòd excusemus nos apud vos? coram Deo, in Christo loquimur: omnia autem charissimi propter ædificationem vestram.

Timeo enim ne fortè quum venero, non quales volo, inuenia vos, & ego inueniar à vobis qualem non vultis: ne fortè contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, susurrationes, inflationes, seditiones sint inter vos:

Ne iterum quum venero, humiliet me Deus apud vos, & lugeam multos ex iis qui antè peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam super immunditia & fornicatione & impudicitia quam gesserunt.

15 Ἐγὼ δὲ ἥδιστα δαπανήσω καὶ ἐκδαπανηθήσομαι ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν· εἰ καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶν, ἧττον ἀγαπῶμαι.

16 Ἔστω δέ, ἐγὼ οὐ κατεβάρησα ὑμᾶς· ἀλλὰ ὑπάρχων πανοῦργος, δόλῳ ὑμᾶς ἔλαβον.

17 Μή τινα ὧν ἀπέσταλκα πρὸς ὑμᾶς, δι' αὐτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς;

18 Παρεκάλεσα Τίτον, καὶ συναπέστειλα τὸν ἀδελφόν· μή τι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος; οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιεπατήσαμεν; οὐ τοῖς αὐτοῖς ἴχνεσι;

19 Πάλαι δοκεῖτε ὅτι ὑμῖν ἀπολογούμεθα; κατέναντι τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν· τὰ δὲ πάντα, ἀγαπητοί, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν οἰκοδομῆς.

20 Φοβοῦμαι γὰρ μήπως ἐλθὼν οὐχ οἵους θέλω εὕρω ὑμᾶς, κἀγὼ εὑρεθῶ ὑμῖν οἷον οὐ θέλετε· μήπως ἔρεις, ζῆλοι, θυμοί, ἐριθεῖαι, καταλαλιαί, ψιθυρισμοί, φυσιώσεις, ἀκαταστασίαι·

21 Μὴ πάλιν ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεός μου πρὸς ὑμᾶς, καὶ πενθήσω πολλοὺς τῶν προημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ πορνείᾳ καὶ ἀσελγείᾳ ἣ ἔπραξαν.

Ego verò libentissimè impendam & expendar pro animabus vestris: etiãsi, abundè vos diligens, minus diligar.

6 Sed esto, ego vos non grauaui: sed quũ sim callid⁹, dolo vos cepi.

Num per quẽquã eorum quos misi ad vos, expilaui vos?

Precatus sum Titum, & cum eo misi fratrem: nũquid vos expilauit Titus? nónne eodẽ spiritu incessimus? nónne iisdem vestigiis?

7 Rursum putatis quòd nos vobis excusemus? in conspectu Dei, P in Christo loquimur: omnia tamen hæc, charissimi, pro vestri ædificatione.

8 Nam metuo ne quo modo, quum venero, non quales velim reperiam vos, & ego reperiar vobis qualem nolitis: ne quo modo sint lites, æmulationes, iræ, cõtentiones, obtrectationes, susurri, tumores, tumultuationes:

Ne iterum, vbi venero, me deprimat De⁹ meus apud vos, & lugeam multos eorum qui antè peccarunt, nec resipuerunt super impuritate & scortatione & proteruia quam patrarunt.

6 Aliam calumniã lõgè grauissimam à se depellit, nimirum quòd astu & per alios quæstũ faceret.

7 Concludit se hæc ad eos non scribere quasi defensione egeat, quum nullius sibi fit conscius: sed quòd eorum maximè intersit de eius fide minimè dubitare à quo instituti fuerant.

P *Vt rectè loqui verè ac sincerè conueniat, qui se in Christo esse profitentur.*

8 Cõfirmata sua apud eos autoritate, acriter eos obiurgat, ac minas etiam addit planè Apostolicas, forè videlicet vt nisi resipuerint, ipsis deinceps non parcat, quum tertiò iã eos admonuerit.

CAP. XIII.

1. *Vt tertiò aduenturus,* 2. *seueriorem vindictam illis denuntiat,* 5. *qui re ipsa experti sint virtutem Christi in suo Apostolatu.* 10. *Optat tandem vt resipiscant.* 11. *& fausta illis precatur.*

V.

TErtia hac vice venio ad vos. Ex ore duorum testium aut trium, firmũ erit omne verbum.

Prædixi & secundò prædico vt præsens, & absens nunc scribo iis qui antè peccarũt, & reliquis omnibus, fore vt, si denuò venero, non parcam:

1 Quandoquidem experimẽtum quæritis in me loquentis Christi, qui erga vos nõ est infirmus, sed [a] potens est in vobis.

Nam etsi crucifixus fuit [b] ex infirmitate, viuit tamen ex potentia Dei. [c] nam & nos infirmi sumus cum eo, sed viuemus cum eo, ex virtute Dei apud vos.

2 Vosipsos tentate annõ sitis in fide, vosipsos probate. annon agnoscitis vosmetipsos, *videlicet* Iesum Christum in vobis esse? nisi reprobi estis.

3 At spero fore vt cognoscatis nos non esse reprobos.

N.

TErtio hoc venio ad vos. In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum.

Prædixi & prædico vt præsens & nunc absens iis qui antè peccauerunt & cæteris omnib⁹, quoniam si venero iterum, non parcam:

An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus, qui in vos non infirmatur, sed potens est in vobis?

Nam etsi cucifixus est ex infirmitate, sed viuit ex virtute Dei. nam & nos infirmi sumus in illo, sed viuemus cũ eo ex virtute Dei in vobis.

Vosmetipsos tentate si estis in fide: ipsi vos probate. annon cognoscitis vosmetipsos quia Christus Iesus in vobis est? nisi fortè reprobi estis.

Spero autẽ quòd cognoscetis quia nõ sumus reprobi.

1 Grauissima in crepatio, quòd dũ Apostolicas admonitiones despiciũt, Christi ipsius patientiã tẽtent, atque adeò dum ipsum vt calamitosum aspernantur, nihil obiiciãt quod non sit ipsi cũ Christo cõmune.

a *Quum opus fuerit, ad vos vlciscẽdos erit potẽtissimus.*

b *Quod attinet ad infirmam illam formam serui quam accepit, semetipsum exinaniens.*

c *Particula (nam) non est causalis, sed illatiua.*

2 Confirmat quod de virtute Dei dixerat in suo ministerio elucente, colligitque ex mutua inter fidem populi & ministri prædicationẽ relatione oportere vt vel Apostolatum eius reuereãtur, in cuius doctrina fundata sit ipsorum fides, vel seipsos damnent infidelitatis, & se non esse ex Christi corpore fateantur.

3 Mitigat illam asperitatem, sperans fore vt se dociles fideli Apostolo præbeant: illud etiam addens, se famam & existimationem suam nihil morari, dummodo seruiat eorum saluti, qui sit vnicus eius scopus.

Ora-

Oramus autem Deum vt nihil mali faciatis: non vt nos probati appareamꝰ, sed vt vos quod bonum est faciatis, nos autem vt reprobi simus.

7 Εὐχόμεθα δὲ πρὸς τὸν Θεὸν μὴ ποιῆσαι ὑμᾶς κακὸν μηδέν· οὐχ ἵνα ἡμεῖς δόκιμοι φανῶμεν, ἀλλὰ ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὦμεν.

Opto verò à Deo nequid mali faciatis: non vt nos probati comperiamur, sed vt quod honestũ est faciatis, nos verò d velut reprobi simus.

d Hominũ iudicio.

Non enim possumus aliquid aduersus veritatem, sed pro veritate.

8 Οὐ γὰρ δυνάμεθά τι κατὰ τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας.

Non enim possumus quicquam aduersus veritatem, sed pro veritate.

Gaudemus enim quoniam nos infirmi sumus, vos autẽ potentes estis. hoc & oramus, vestram consummationem.

9 Χαίρομεν γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν, ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ἦτε. τοῦτο δὲ καὶ εὐχόμεθα, τὴν ὑμῶν κατάρτισιν.

Gaudemus enim quum nos infirmi fuerimus, vos autem validi fueritis. hoc autem etiam optamus, vestram *videlicet* e instaurationẽ.

e Vt omnibus bene cõpositis, & ecclesia membra quæ luxata erant in locum suum restituantur.

Ideò hæc absens scribo, vt non præsens durius agã secundum potestatem quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem.

10 Διὰ τοῦτο ταῦτα ἀπὼν γράφω, ἵνα παρὼν μὴ ἀποτόμως χρήσωμαι, κατὰ τὴν ἐξουσίαν ἣν ὁ Κύριος ἔδωκέ μοι εἰς οἰκοδομὴν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν.

Propterea hæc absens scribo, ne præsens seueritate vtar, ex potestate quam dedit mihi Dominus ad ædificationem, ac non ad destructionẽ.

De cætero fratres, gaudete, perfecti estote, exhortamini, idem sapite pacẽ habete, & Deus pacis & dilectionis erit vobiscum.

11 Λοιπὸν, ἀδελφοὶ χαίρετε, καταρτίζεσθε, παρακαλεῖσθε, τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, εἰρηνεύετε· καὶ ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης καὶ εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν.

4 Quod superest, fratres, valete, instauramini, consolationem habete, idem sentite, in pace agite, & Deus charitatis ac pacis *author* erit vobiscum.

4 Breuis exhortatio, sed quæ omnes Christianæ vitæ partes complectatur.

Salutate inuicem in osculo sancto. Salutãt vos omnes Sancti.

12 Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν ἁγίῳ φιλήματι. ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἅγιοι πάντες.

5 Salutate alij alios sancto osculo. Salutant vos sancti omnes.

5 Familiariter eos salutat, ac tandem eis bene precatur.

Gratia Domini nostri Iesu Christi, & charitas Dei, & cõmunicatio sancti Spiritus sit cum omnibꝰ vobis. Amen.

13 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Gratia Domini Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio Spiritus sancti *sit* cum omnibus vobis. Amen.

Ad Corinthios secũda, missa fuit à Philippis Macedoniæ, per Titum & Lucam.

Πρὸς Κορινθίους δευτέρα ἐγράφη ἀπὸ Φιλίππων τῆς Μακεδονίας, διὰ Τίτου καὶ Λουκᾶ.

Ad Corinthios secũda fuit scripta Philippis vrbe Macedoniæ, per Titum & Lucam.

ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ Α'ΠΟΣΤΟ-ΛΟΥ Η ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD GALATAS.

CAP. I.

1. *Post inscriptionem,* 6. *subiungit obiurgationem, Galatas accusans defectionis* 9. *à suo Euangelio,* 15. *quod à Deo accepit,* 17. *antequam cum vllo Apostolorum contulisset.*

NOVA.

1 Salutatio Paucis complectens Apostolicæ doctrinæ summã, ac præterea etiam statim ab initio præferés Apostolicæ autoritatis grauitatem, aduersus pseudapostolos mox asserendæ.

a *Designat autorem ministerii in genere hoc enim est commune omnibus ministris*

b *Instrumẽtalem attingit causam: hæc enim est peculiaris Apostolorũ prærogatiua, quòd à Christo vocati fuerint immediatè.*

c *Christus quidem homo est, sed etiam Deus & Ecclesiæ Caput, eo nomine ex hominum numero eximẽdus.*

2 Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, vt eximeret nos ex præsenti d seculo malo, secundùm voluntatem Dei & Patris nostri:

Cui *sit* gloria in e secula seculorum. Amen.

2 Veri Euangelii summa est, Christum sua vnius oblatione nos ex mundo selectos seruare, ex Dei Patris gratuita ordinatione.

d *Ex depranatissima illa conditione extra Christũ.*

e *In infinitum spatium, Hebr.*

VETVS.

PAVLVS *Apostolus (non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum, & Deum Patrem qui suscitauit eum à mortuis)* Tit. 1. 3

Et qui mecum sunt omnes fratres, Ecclesiis Galatiæ:

Gratia vobis & pax à Deo Patre, & Domino nostro Iesu Christo:

Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, vt eriperet nos de præsenti seculo Luc. 1. 74 *nequam, secundum voluntatem Dei & Patris nostri:*

Cui est gloria in secula seculorum. Amen.

Miror

Miror quod sic tam citò transferimini ab eo qui vos vocauit in gratiã Christi, in aliud Euangelium:

Quod non est aliud, nisi sunt aliqui qui vos conturbant, & volũt conuertere Euangelium Christi.

Sed licet nos, aut angelus de cælo euangelizet vobis, præterquam quod euangelizauimus vobis, anathema sit.

Sicut prædiximus, & nunc iterum dico, Si quis vobis euangelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit.

Modo enim hominibus suadeo, an Deo? an quæro hominibus placere? si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem.

1.Cor.13. *Notũ enim vobis facio, fratres, Euangelium quod euangelizatũ est à me, quia non est secundum hominem.*

Neque enim ego ab homine acce-

6 Θαυμάζω ὅτι οὕτω ταχέως μετατίθεσθε ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς ἐν χάριτι Χριστοῦ, εἰς ἕτερον εὐαγγέλιον·

7 Ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλο· εἰ μή τινες εἰσὶν οἱ ταράσσοντες ὑμᾶς, καὶ θέλοντες μεταστρέψαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ.

8 Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἡμεῖς ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα ἔστω.

9 Ὡς προειρήκαμεν, καὶ ἄρτι πάλιν λέγω, εἴτις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω.

10 Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω, ἢ τὸν Θεόν; ἢ ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; εἰ γὰρ ἔτι ἀνθρώποις ἤρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἤμην.

11 Γνωρίζω γὰρ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ εὐαγγέλιον τὸ εὐαγγελισθὲν ὑπ' ἐμοῦ ὅτι οὐκ ἔστι κατὰ ἄνθρωπον.

12 Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου παρέλα-

3 Miror vos ita citò, deserto eo qui vocarat vos in gratiã Christi, f trãsferri in aliud Euangelium:

3 Prima pars epistolæ, qua se Apostolũ esse tenatur nihilo seleãtis illis Christi discipulis inferiorem, & prorsus cũ eis consentientem, quorũ nominibus pseudapostoli abuteban tur. Inchoat autem ab obiurgatione, arguens eos leuitatis, quòd tam cito aures iis præbuerint qui ipsos ad nouum Euangelium traducebant.

4 Quod non est aliud, sed nonnulli vos turbant, & volunt g inuertere Euangelium Christi.

Sed etiam si nos aut angelus è cælo euangelizet vobis præter *id* quod vobis euangelizauimus, h anathema esto.

Vtantè diximus, etiã nunc iterũ dico, Si quis vobis euangelizauerit præter *id* quod accepistis, anathema esto.

5 Nunc enim vtrũ i homines an Deum suadeo? aut quæro hominibus placere? Enimuero si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem.

9 Notũ autem vobis facio, fratres, Euangelium prædicatum à me non esse secundum hominẽ.

Neque enim ego ab homine id ac-

f *Videtur verba pabina, vt sæpe in pseudapostolos reiiciat, & tempore præsenti, vt indicet ab illis rem nondũ confectã, sed eos in actu esse.*

4 Tempestiuè monet vt meminerint non esse multiplex Euangelium, ac proinde quicquid prætexãt isti pseudapostoli, qui Legẽ, Mosen, patres in ore habebãt, totidem hæc esse veri Euãgelii corruptelas, & ipsum, atque adeò Angelos etiam ipsos. (nedum istos pseudapostolos) execrabiles esse oportere, si vel tantillum velint in Euãgelio quod ipsis antea tradiderat, innouare.

g *Nihil enim magis est contrarium fidei sue gratuite iustificationi quam ex Lege seu ex meritis iustificatio.* h *Vide Rom. 9. 3.*

5 Constructio tum à natu a ipsius doctrinæ sumpta, tum ab ea ratione quam erat in docẽdo sequutus. Nec enim, inquit, vel ea docui quæ hominibus arridere ut, vt isti qui in rebus externis & operibus Legis salutis partem constituunt: neque cuiusquam gratiam captaui: ac proinde cælestem esse doctrinam quã vobis tradidi, res ipsa clamat.

i *Pseudapostolos perstringit, qui homines semper in ore habebant, ille etsi, nihil derogare uellet Apostolis, se tamen Deum suadere non homines.*

9 Secundum argumentum, prorsus diuinũ esse suã doctrinam, vtpote quam è cælis, ex ipso Iesu Christo, absque hominũ adminiculo, hauserit: qua in re vel illis ipsis sit quodammodo superior, quos Christus hominum more in terris erudit.

cepi, neque edoctus sum, sed[k] patefaciente *mihi* Iesu Christo.

βον αὐτὸ, οὔτε ἐδιδάχθην, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ιησοῦ Χριστοῦ.

cepi illud, neque didici, sed per reuelationem Iesu Christi.

k *Hic locus de patefactione extraordinaria intelligẽdus est. Nam alioqui solus Filius Euangelium suum patefecit per Spiritum suum, sed hominum ministerio, quod excludit Paulus.*

7 Audistis enim quomodo versatus sum olim in Iudaismo, me *videlicet* sum mè persequutum esse Ecclesiam Dei, & eam vastasse.

13 Ηκούσατε γὰρ τὴν ἐμὴν ἀναστροφήν ποτε ἐν τῷ Ιουδαϊσμῷ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδίωκον τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπόρθουν αὐτήν.

Audistis enim cõuersationem meam aliquando in Iudaismo, quoniam supra modum persequebar Ecclesiam Dei, & expugnabam illã. Act. 1. 3.

Et profecisse in Iudaismo super multos æquales meos in genere meo, quum vehementiore studio tenerer traditionum [l] quas à patribus meis acceperam.

14 Καὶ προέκοπτον ἐν τῷ Ιουδαϊσμῷ ὑπὲρ πολλοὺς συνηλικιώτας ἐν τῷ γένει μου, περισσοτέρως ζηλωτὴς ὑπάρχων τῶν πατρικῶν μου παραδόσεων.

Et proficiebam in Iudaismo supra multos coætaneos meos in genere meo abundantius æmulator existens paternarũ mearum traditionum.

7 Probat se à Christo ipso extra ordinem fuisse edoctum, ex anteactæ suæ vitæ historia, latis vel ipsis Galatis perspecta. Nam, inquit, in qua schola fuerim à puero institutus notum est, nempe apud capitales Euangelii hostes. Et, nequis calumnietur me nomine non re discipulũ Pharisæorũ fuisse, nemo nescit me in Pharisaismo etiam excelluisse, & repentè Apostolum Gentium ex Pharisæo factum adeò vt nullum spacium intercesserit, quo potuerim ab hominibus institui.

Sed quando placuit Deo, qui[m] separauit me ab vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suã,

15 Οτε δὲ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου, καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ,

Quum autẽ placui ei qui me segregauit ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suã,

Retegere Filium suum[n] in me, vt euãgelizarem ipsum inter Gentes, [8] non statim [o] contuli [p] cum carne & sanguine:

16 Αποκαλύψαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοὶ, ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, εὐθέως οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι·

Vt reuelaret Filium suum in me, vt euangelizarem illũ in Gentibus, continuó non acquieui carni & sanguini: Ephes. 3.

Neque redii Hierosolymam ad eos qui ante me *fuerãt* Apostoli: sed abij in Arabiam, ac denuò reuersus sum Damascum.

17 Οὐδὲ ἀνῆλθον εἰς Ιεροσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους· ἀλλ' ἀπῆλθον εἰς Αραβίαν, καὶ πάλιν ὑπέστρεψα εἰς Δαμασκόν.

Neque veni Ierosolymam ad antecessores meos Apostolos: sed abii in Arabiam, & iterum reuersus sum Damascum.

Deinde tribus pòst

18 Επειτα μετὰ ἔτη τρία

Deinde post annos

l *Paternas vocat traditiones, quia non solùm ipse Pharisæus erat, sed etiam Pharisæo Patre natus.*

m *Loquitur de æterna Dei prædestinatione ad Apostolatum: cuius tres constituit gradus, consiliũ Dei æternum, designationem ab vtero, & vocationem: nullam autem præuisorum operum facit mentionem.*

n *Mihi hæc tamen phrasis Hebræis familiaris indicat gratiam cœlitus illapsam.*

8 Quoniam obiici poterat, fuisse quidem ipsam in via vocatum à Christo, sed postea ab Apostolis & aliis eruditum, quorum (vt antè dixi) ominibus ad destruendum ipsius Apostolatum, pseudapostoli abutebantur, quasi aliud traderet quàm veri Apostoli, nec esset ipse ex eorum numero quibus sine exceptione credendum esset: idcirco respondet Paulus se statim à vocatione cœpisse Damasci & in Arabia Euangelizare, nec ab eo tempore Hierosolymis nisi quindecim diebus fuisse, vbi duntaxat Petrum & Iacobum viderit inde verò cœpisse in Syria & Cilicia docere, approbãtibus Iudæis Ecclesiis quibus ex fama tantùm notus esset nedũ vt ibi fuerit ab hominibus institutus.

o *Communicaui.*

p *Cum quoquam mortalium.*

tres veni Ierosolymam videre Petrũ: & mansi apud eũ diebus quindecim.

Alium autẽ Apostolorũ ibi vidi nemine, nisi Iacobũ fratrem Domini.

Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo quia non mentior.

Deinde veni in partes Syriæ & Ciliciæ.

Eram autẽ ignotus facie Ecclesiis Iudææ, quæ erant in Christo:

Tantùm autem auditum habebãt, Quoniam qui persequebatur nos aliquando, nunc euangelizat fidem, quam aliquando expugnabat.

Et in me clarificabant Deum.

δυὸ ἡμέρας πρὸς αὐτὸν ἐπέμεινα· ἕτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου.

Ἃ δὲ γράφω ὑμῖν, ἰδοὺ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὅτι οὐ ψεύδομαι.

Ἔπειτα ἦλθον εἰς τὰ κλίματα τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας.

Ἤμην δὲ ἀγνοούμενος τῷ προσώπῳ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἰουδαίας τῶν ἐν Χριστῷ·

Μόνον δὲ ἀκούοντες ἦσαν, Ὅτι ὁ διώκων ἡμᾶς ποτὲ, νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πίστιν ἣν ποτὲ ἐπόρθει·

Καὶ ἐδόξαζον ἐν ἐμοὶ τὸν Θεόν.

annis redii Hierosolymam, vt viserem Petrum: & mansi apud eum dies quindecim.

Alium autem ex Apostolis non vidi quenquam, nisi Iacobum fratrem Domini.

In iis porrò quæ scribo vobis, ecce q coram Deo, non mentior.

Deinde veni in regiones Syriæ & Ciliciæ.

Eram autem ignotus facie Ecclesiis Iudææ quæ erant in Christo:

Sed solùm audierãt qui dicerent, Qui persequebatur nos aliquando, nunc annuntiat r fidem quam olim vastabat.

Et glorificabant Deum de me.

q Imò sanctè & in fide ac bona conscientia. r Doctrinam fidei.

CAP. II.

1. *Nihil à suo Euangelio diuersum sensisse Apostolos,* 3. *incircunciso Titi exemplo ostendit,* 11. *& quod asseruerit illud aduersus Petri simulationem.* 17. *Inde transitum facit ad causæ tractationem, Gratuitò nos iustificari per Christum.*

V.

Deinde post annos quatuordecim, iterum ascendi Ierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito:

Ascendi autem secundum reuelationem, & contuli cum illis Euangelium quod prædico in Gẽtibus: seorsum autẽ iis qui videbãtur

Ἔπειτα διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν πάλιν ἀνέβην εἰς Ἰεροσόλυμα μετὰ Βαρνάβα, συμπαραλαβὼν καὶ Τίτον.

Ἀνέβην δὲ κατὰ ἀποκάλυψιν, καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον ὃ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσι· κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς

N.

Deinde s interiectis annis quatuordecim rursum ascendi Hierosolymam vnà cum Barnaba, assumpto simul & Tito.

Ascendi autem ex reuelatione, & exposui eis Euangelium quod prædico inter Gentes: sed priuatim cum eis qui sunt

s Iam ostendit cum Apostolis cõueniat, quibus cæteris se fatetur de Euãgelio quod inter Gentes docuerat, decimoquarto demùm à sua cõuersione anno cõtulisse, quod quidem ita fit vt illis probatum vt necessarium esse iudicarint.

que coegerint Titum suum comitem circuncidi, frustrà rigentibus qui ipsum insidiosè obsernabant: neque vel tantillum ad eam doctrinam

quam prædicarat adiecerint, imò etiam datis dextris ipsum & Barnabam vt Apostolos à Domino Gentibus destinatos agnouerint.

in pretio, ne quomodo [a] frustrà currerē aut cucurrissem.

Sed neque Titus qui mecum erat, quum esset Græcus, coact[a] fuit circūcidi

Nempe propter [b] emissarios falsos fratres qui irrepserant ad explorandā libertatem nostram quā habem[b] in Christo Iesu, vt nos in seruitutē adigerent:

Quibus ne ad momentum quidem cessimus per [c] subiectionem, vt [d] veritas Euangelii permaneret [e] apud vos.

Ab iis autem qui putantur esse aliquid, qualescunque fuerint, nihil mihi discrepat. personam hominis Deus non accipit: nam qui sunt in pretio, [f] nihil mecū præterea contulerunt.

Imò è contrario, quum vidissent mihi concreditum fuisse Euangeliū [g] præputii, sicut Petro circuncisionis:

(Nam qui efficax fuit per Petrum ad Apostolatum circūcisionis, efficax fuit etiam per me erga Gentes)

Quúmque cognouissent gratiā mihi datam, Iacobus & Cephas & Iohannes, [h] qui putantur esse columnæ, [i] dextras dederunt mihi ac Barnabæ societatis: vt nos inter

a Nullo cum fructu: nam quātā ad doctrinam de ea nil dubitauit Paulus, sed quia sparga batur illum à reliquis Apostolis dissentire, quod cursu Euangelij impedire posset, huic incommodo mederi studuit.

b Qui per fraudem & pietatis simulationē in fidelium alium irrepserant.

c Vni os illis, prodita libertate, subiecti eramus.

d Vera ac sincera Euangelij doctrina, nullis istorum falsis doctrinis corrupta.

e Galatarum nomine omnes gentes intelligit.

f Nihil noui mihi adiecerūt.

g Inter Gentes, vt Petro inter Iudæos.

h Quos solos ibi pro columnis habent Ecclesiæ, quorum nomine ad nos decipiendos abutiuntur.

i Porrexerunt manum quod symbolum esset nostræ in Euangelii doctrina summa consensionis.

δικοῦσι, μή πως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον.

3 Ἀλλ' οὐδὲ Τίτος ὁ σὺν ἐμοὶ, Ἕλλην ὤν, ἠναγκάσθη περιτμηθῆναι.

4 Διὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους, οἵτινες παρεισῆλθον κατασκοπῆσαι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν ἣν ἔχομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἵνα ἡμᾶς καταδουλώσωνται·

5 οἷς οὐδὲ πρὸς ὥραν εἴξαμεν τῇ ὑποταγῇ, ἵνα ἡ ἀλήθεια τοῦ εὐαγγελίου διαμείνῃ πρὸς ὑμᾶς.

6 Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναί τι, ὁποῖοί ποτε ἦσαν, οὐδέν μοι διαφέρει. πρόσωπον Θεὸς ἀνθρώπου οὐ λαμβάνει· ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες οὐδὲν προσανέθεντο·

7 Ἀλλὰ τοὐναντίον, ἰδόντες ὅτι πεπίστευμαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας, καθὼς Πέτρος τῆς περιτομῆς·

8 (ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε καὶ ἐμοὶ εἰς τὰ ἔθνη)

9 καὶ γνόντες τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι Ἰάκωβος καὶ Κηφᾶς καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στύλοι εἶναι, δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβᾳ κοινωνίας· ἵνα ἡμεῖς εἰς

aliquid esse, ne fortè in vacuum currerem aut cucurrissem.

Sed neque Titus qui mecum erat, quū esset Gentilis, compulsus est circuncidi.

Sed propter subintroductos falsos fratres qui subintroierunt explorare libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem redigerent:

Quibus neque ad horam cessimus subiectioni, vt veritas Euangelii permaneat apud vos.

Ab iis autem qui videbantur esse aliquid, quales aliquando fuerint, nihil mea interest. Deus personam hominis non accipit) mihi enim qui videbātur esse aliquid nihil contulerunt.

Sed è contra quum vidissent quòd creditū est mihi Euangeliū præputii, sicut & Petro Circuncisionis:

(Qui enim operatus est Petro in Apostolatum Circuncisionis, operatus est & mihi inter Gentes)

Et quum cognouissent gratiam quæ data est mihi, Iacobus & Cephas & Iohānes, qui videbantur columnæ esse, dextras dederūt mihi & Barnabæ societatis: vtnos

in Gentes, ipsi autem in Circuncisionem.

Tantum vt pauperum memores essemus: quod etiam solicitus fui hoc ipsum facere.

Quum autem venisset Petrus Antiochiam, in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat.

Prius enim quàm venirent quidam à Iacobo, cum Gentibus edebat: quum autem venissent, subtrahebat & segregabat se timens eos qui ex Circuncisione erant.

Et simulationi eius consenserunt cæteri Iudæi, ita vt & Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem.

Sed quum vidissem quòd non rectè ambularent ad veritatem Euangelii, dixi Cephæ coram omnibus, Si tu quũ Iudæus sis Gentiliter viuis, & non Iudaicè, quomodo Gẽtes cogis iudaizare?

Nos natura Iudæi, & non ex Gentibus peccatores:

Scientes autẽ quod non iustificatur homo ex operibus Legis, nisi per fidem Iesu Christi: & nos in Christo Iesu credidimus, vt iustificemur ex fide Christi, & non ex operibus Legis:

τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομήν.

10 Μόνον τῶν πτωχῶν ἵνα μνημονεύωμεν· ὃ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι.

11 Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν.

12 Πρὸ τοῦ γὰρ ἐλθεῖν τινας ἀπὸ Ἰακώβου, μετὰ τῶν ἐθνῶν συνήσθιεν· ὅτε δὲ ἦλθον, ὑπέστελλε καὶ ἀφώριζεν ἑαυτόν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς.

13 Καὶ συνυπεκρίθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι· ὥστε καὶ Βαρνάβας συναπήχθη αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει.

14 Ἀλλ' ὅτε εἶδον ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ εὐαγγελίου, εἶπον τῷ Πέτρῳ ἔμπροσθεν πάντων, Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἐθνικῶς ζῇς, καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς, τί τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαΐζειν;

15 Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοί·

16 Εἰδότες ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστεύσαμεν, ἵνα δικαιωθῶμεν ἐκ πίστεως Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου·

Gẽtes, ipsi verò inter circuncisos, Apostolatu fungeremur.

Solum monuerunt vt pauperum memini essemus: quod & ipsum studui facere.

Quum autem venisset Petrus Antiochiam, [k] in os ei restiti, eo quòd condemnandus esset.

[2] Nam antequam venissent quidam à Iacobo, vnà cũ Gentibus edebat: quum autẽ venissent, subduxit sese ac separauit ab eis, metuẽs eos qui erant ex circuncisione.

Ac simulabant vnà cum eo reliqui etiam Iudæi: itaque etiam Barnabas simul [l] abreptus fuit in illorũ simulationẽ.

Sed quum vidissem eos [m] non recto pede incedere, [n] vt veritati Euangelii congruebat, dixi Petro coram omnibus, Si tu, quum sis Iudæus, Gentiliter viuis, ac non Iudaicè, cur Gentes [o] cogis iudaizare?

[3] Nos natura [p] Iudæi, & non ex Gentibus [q] peccatores:

Scientes non iustificari hominem ex operibus Legis, sed per fidem [r] Iesu Christi: etiam nos *inquam* in Christum Iesum credidimus, vt iustificaremur ex fide Christi, & non ex operibus Legis:

p Etsamꝫ Iudæi sim⁹, tamen ex fide iustificatio nem docemus, quia nimirum satis intelligimus, ex Lege neminem posse iustificari. q Ethnicorum more. r Iesu Christi.

1 Coram cõtẽdi.

2 Alia vehementissima fuit Apostolatus, atque adeò eius quã tradiderat doctrinæ de gratuita per vnã fidẽ iustificatione probatio, quod ob hoc ipsũ palam Antiochiæ Petrũ reprehenderit in eo peccandi quod in Iudæorũ quorundam Hierosolymitanorum gratiam Iudaizans, Gentes quæ crediderant, offendisset.

l *Exemplo potius quam iudicio.*

m Recta pedẽ ab Euangelij proposito non declinare.

n Veritatẽ Euangelicam vocat, tũ ipsam doctrinam, tũ doctrinæ vsurpationẽ, qui vulgo practica dicitur.

o Cogi. eos dicit, qui exemplo Petri iudaizabant.

3 Secũda pars huius epistolæ, cuius status est, Nos fide in Iesum Christum absque operibus Legis iustificari quod quidẽ sic proponit vt primum occurrat obiectionẽ (suæ, in quit, & ego Iudæus, nequis possit obijcere me esse Legis hostẽ) deinde verò id confirmet ex presso Dauidis testimonio:

p Iudæi esse à Deo electi, & ideo non debere Gentes, quod aliena sunt à fœdere.

q In Iesum Christum.

propterea quòd non iustificabitur ex operib⁹ Legis [f] vlla caro:

4 Quòd si, dū quærimus iustificari per Christū, reperimur & ipsi peccatores, num Christus peccati minister est? Absit.

Nam si quæ detruxi, ea rursum ædifico, transgressorem meipsum constituo.

Ego enim per legē [u] Legi mortuus sum, vt Deo viuerem.

Vnà cum Christo crucifixus sum. Viuo autem, non amplius ego, sed viuit in me Christus: & vitam quam nunc viuo in carne, viuo per fidē Filii Dei, qui dilexit me, & tradidit semet ipsum pro me.

[s] Non abrogo gratiam Dei. nam si per Legem est iustitia, igitur Christus [z] sine causa mortuus est.

[f] *Vllus homo, nomine autem carnis magnè est emphasis, quo significatur hominis natura grauiter corrupta.*

4 *Antequā longius progrediatur, occurriteorum obiectioni qui ab hac gratuitæ per fidem iustificationis doctrinæ co nomine abhorrent quòd sic dicant homines à bonorū operum studio abduci. Obiecto autem est huiusmodi, Si peccatores iusti fieri debent fidei per Christum absque lege, Christus peccantes approbat, atque ad eo suo ministerio velut ad peccandum hortaretur. Respōdet Paulus, hanc consequutionē falsissimā esse, quoniam Christus incredētibus peccatum defruit, Ita enī, inquit, Legis terroribus homines ad Christū eō fugiūt, per quē à Legis maledictione soluti & iustificati seruātur, vt simul Christus vim illam suam peccati præmptricem instituet vt vetere homine per crucifixi Christi efficaciam aboleto, Christus in ipsis viuat, & ipsi sese Deo consecrent. Itaque si quis accepto Euangelio sese peccatis dedat, accusēt non Christum, non Euangeliū, sed seipsum, vt qui opus Dei in sese destruat.*

[t] *A iustificatione descendit ad sanctificationē, alterum beneficium Christi, quod ex operibus Legis non iustificabitur omnis caro.*

Quòd si quærentes iustificari in Christo, inuenti sumus & ipsi peccatores: numquid Christus peccati minister est? Absit. Rom. 3. 8

Si enim quæ destruxi, iterum hæc ædifico, prævaricatorem me constituo.

Ego enim per Legem Legi mortuus sum, vt Deo viuam.

Christo cōfixus sū cruci. Viuo autē, iā non ego: viuit verò in me Christus: quòd autem nunc viuo in carne, in fide viuo filij Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.

Non abiicio gratiam Dei. si enim per Legem iustitia, ergo gratis Christus mortuus est.

17 Εἰ δὲ ζητοῦντες δικαιωθῆναι ἐν Χριστῷ, εὑρέθημεν καὶ αὐτοὶ ἁμαρτωλοί, ἆρα Χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος; Μὴ γένοιτο.

18 Εἰ γὰρ ἃ κατέλυσα, ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ, παραβάτην ἐμαυτὸν συνίστημι.

19 Ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον, ἵνα Θεῷ ζήσω.

20 Χριστῷ συνεσταύρωμαι· ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός· ὃ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀγαπήσαντός με, καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ.

21 Οὐκ ἀθετῶ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ· εἰ γὰρ διὰ νόμου δικαιοσύνη, ἄρα Χριστὸς δωρεὰν ἀπέθανεν.

[u] *Lex terrens conscientiam ad Christum adducit, qui vnus efficit vt per mortificationem Legi quoniam nos iustificato tollit consentientia terrore, & nos sanctificando facit, vt eo nequiscentia in nobis mortificata, non ita possit accipere occasionem peccandi ex Legis prohibitione, vt antea faciebat. Rom. 7. 10. & 11.* [x] *Qui olim fui.* [y] *In hoc mortali corpore.* [5] Secundum argumentum à b ab surdo. Si Lege iustificari possunt homines, ergo Christum necesse non fuit mori.

[z] *Quum nulla causa esset cur id faceret.*

CAP. III.

1. *Exprobrat quòd se abduci passi sint ab expressa illis ad viuū in Christo iustificationis gratia.* 6. *Abrahæ exemplum adducit,* 10. *officium,* 21. *& causas latæ Legis exponens.*

N.

[1] Tertiū argumentum ab iis Spiritus sancti donis sumptum quibus audito & credito per Pauli ministerium Euangelio ecclesiæ fuerant donati, quæ quum essent omnium oculis ita exposita vt veluti viuæ essent imagines quibus Euangelicæ doctrinæ veritatē non aliter intueri possent quàm si oculis suis Christum ipsum crucifixum spectarent, in cuius vnius morte eo fiderent, miratur fieri potuisse vt à pseudapostolis ita dementarentur.

Ο Ἀνόητοι Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐβάσκανεν

O V.

Insensati Galatæ, qs vos fa

scinauit non obedire veritati: ante quorum oculos Iesus Christus, proscriptus est, inter vos crucifixus?

Hoc solùm à vobis volo discere, Ex operibus Legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei?

Sic stulti estis, vt quum Spiritu cœperitis, nunc carne cõsummamini?

Tanta passi estis sine causa? si tamen sine causa.

Qui ergo tribuit vobis Spiritum, & operatur virtutes in vobis, ex operibus Legis, an ex auditu fidei?

Rom.5.16 rom.4.3 Iac.2.23 *Sicut Abraham credidit Deo & reputatum est illi ad iustitiam.*

Cognoscitis ergo quia qui ex fide sunt hi sunt filij Abrahæ.

Prouidens autem Scriptura quia ex fide iustificat Gentes Deus, prænuntiauit Abrahæ, Quia benedicentur in te omnes Gentes.

Gen. 12.3 eccli. 44. 22 act.3.16

Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham.

νεῦμα ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι; οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη, ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος;

2 Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν, ἐξ ἔργων νόμου τὸ πνεῦμα ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως;

3 Οὕτως ἀνόητοί ἐστε; ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε;

4 Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῇ; εἴγε καὶ εἰκῇ.

5 Ὁ οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν τὸ πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν, ἐξ ἔργων νόμου, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως;

6 Καθὼς Ἀβραὰμ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

7 Γινώσκετε ἄρα ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ.

8 Προϊδοῦσα δὲ ἡ γραφὴ ὅτι ἐκ πίστεως δικαιοῖ τὰ ἔθνη ὁ Θεὸς, προευηγγελίσατο τῷ Ἀβραάμ, ὅτι Ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη.

9 Ὥστε οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται σὺν τῷ πιστῷ Ἀβραάμ.

scinauit ne obsequeremini veritati: quibus [a]ob oculos Iesus Christus prius fuerat depictus, inter vos crucifixus?

Hoc solùm cupio discere ex vobis, Ex operibus Legis [b]Spiritum accepistis, an ex [c] fide per auditũ percepta?

[2] Adeò amentes estis? quũ spiritu inceperitis, nunc [d]carne perficimini?

[3] Tam multa passi estis frustra? si modò etiam frustra.

[4] Qui igitur subministrat vobis Spiritum, & efficit virtutes in vobis, ex operibus Legis an ex fide per auditum percepta *subministrat*?

[5] Sicut [e] Abraham credidit Deo, & imputatum est ei ad iustitiam.

[6] *Ita* nostis nempe eos qui *ex* fide sunt, esse filios Abrahæ.

[7] Prouidens autem Scriptura Deum ex fide iustificaturum Gentes, ante Euangelizauit Abrahæ, [8] Benedicentur, *inquiens*, in te omnes Gentes.

[9] Itaque qui ex fide *sunt*, benedicuntur [g] cum fideli illo Abraham.

a *Quibus ita egregiè ac præ spiritus sui præstitus Christi, vt quasi re vera ipsius imago, actis apud vos ipsos esset crucifixus.*

b *Spirituales illas gratias, quibus obsignata erat in Galatas Euangelij prædicatio.*

c *Destrictè fidei.*

2 Quartum argumẽtum superiori insertum, & id quidem duplex si fidei adiicienda est Lex, hoc non erit progredi sed regredi, quũ excellentiora sint dona illa spiritualia in vos collocata, quàm quæcunque possunt à vobis proficisci. Deinde cõsequeretur, Legem præstantiorem esse Christo, quia perficeret quod Christus duntaxat inchoaret.

d *Carnis nomine cæremoniasis intelligit, quibus opponit spiritum, id est spiritualem Euangelij doctrinam.*

3 Adhortatio per modũ exprobrationis, netot certaminis frustra subiicientis

4 Tertium illud argumentum ab effectis sumptum repetit, quoniam quædam alia inferuerat. 5 Quintum argumentum maximi ponderis, cuius triplex est antecedens. Primũ, Abrahamum iustificatum esse fide, iustitia videlicet secundùm promissionem fide apprehensam gratis eis imputata: quod expresse testatur Moses. e *Vide Rom.4.* 6 Alterum, Ex fide æstimandos esse Filios Abrahæ.

7 Tertium antecedens, omnes sine exceptione populos credentes comprehendi in benedictionis promissione.

8 Probatio secundi & tertii antecedentis, ex verbis Mosis.

f *Benedictio hoc loco significat gratuitam ex fide peromissionem.*

9 Conclusio quinti argumenti. Ergo sicut Abraham fide est benedictus, ita & eius filii (i. omnes etiam ex Gentibus credentes) benedicuntur, i. gratis iustificantur.

10 Sextum argumẽtum cuius etiam conclusio est in precedente verſiculo à repugnantibus, Maledicuntur qui ſunt ex operibus Legis .i. qui ex præſtatione Legis æſtimant iuſtitiã: Ergo enedictio eorum eſt qui ſunt ex fide .i. qui ex fide iuſtitiã habent.

11 Probatio antecedentis cuius ſyllogiſmi propoſitio eſt, Maledictus eſt quiſquis nõ implet totã Legem.

12 Aſſumptio cum concluſione, Nemo autem Legẽ implet: Nemo igitur Lege iuſtificatur, ſiue Omnes maledicuntur qui ex operibus Legis iuſtitiam quarũt. Additur autem ſimul propter ſius aſſumptionis probatio eiuſmodi, Iuſtitia & vita tribuitur fidei. Nemo igitur Legem implet.

h *Particula (ex) hoc loco non materiam, ſed inſtrumentum ſignificat.*

13* Ratio ſuperioris conſequutionis oſtenditur: quia Lex vitam promittit omnib⁹ qui ipſam præſtant, ac proinde ſi præſtaretur, iuſtificaret, & viuificaret. Scriptura autem fidei iuſtitiam ac vitam tribuens, Legi adimit, quum illa quidẽ ex imputatione iuſtificet, ſed vero ex operis præſtatione.

14 Occupatio, Quomodo igitur poſſunt benedici, quos Lex pronuntiat execrãdos? Quoniam Chriſtus ſuſtinuit maledictionem a Lege inflictã, vt nos eã effugeremus. 15 Probatio reſponſionis in, ex Moſis teſtimonio.

i *Sic Lat. ini. abire in malam crucem iubent, quibus ex ira imprecantur ſummo cum dedecore: coniunctum: factus eſt autem pro nobis execratio, qui nobis debitam maledictionem ſuſtinuit, vt nos ſuæ iuſtitiæ redderet participes.*

16 Concluſio omnium ſuperiorũ, de quibus in quinti & ſexti argumenti tractatione diſſeruit, nempe & Gentes fieri in Chriſto gratuitæ benedictionis Abrahami participes, & Iudæos etiam ipſos quibus ſe accenſet Apoſtolus, nonniſi per fidem conſequi promiſſam illam Euangelii gratiam, quam Spiritũ vocat. Diſtinctè verò Apoſtolus & his & Illis concluſionem applicat, aditum ſibi parans ad ſequens argumentum, in quo explicat non aliter quàm fide in Chriſtum poſſe coaleſcere ſemen illud vnicum Abrahæ ex omnibus populis conflatum,

17 Sequenti argumento quod ſeptimum eſt ordine, duo axiomata præponit: vnum, Ritè pacta & conuenta inter homines, reſcindere non licere, nec quicquam eis adiicere: alterũ, ſic pactum eſſe Deum cum Abrahamo, vt eius ſobolem quæ ex Iudæis & ex Gentibus compoſita eſt (ſicut ex præcedentibus apparet) in vnum corpus colligeret, vt qui non dicat ſe Deum fore Abrahæ & ſeminibus eius (quod tamen dicendum eſſet, ſi plura haberet diuerſa ſemina, nempe Gentes ſeorſim, & ſeorſim Iudæos) ſed ſe Deum fore Abrahæ & ipſius ſemini, quaſi vni.

l *Vtar exemplo quod ſumam ex medio & promiſcuo hominum vſu: vt nos pudeat minus tribuere Dei quàm hominum pactis.*

10 Nã quotquot ex operibus Legis ſunt ſub execratione ſũt. 11 Scriptũ eſt enim, Execrabilis quiſquis non mãſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro Legis, vt faciat ea.

12 Nullum autem per Legem iuſtificari apud Deum, manifeſtum eſt: ſiquidem iuſtus ex fide viuet.

13 Lex autem non eſt ex fide: ſed qui fecerit ea homo, viuet in ipſis.

14 At Chriſtus nos redemit ab execratione Legis, dũ pro nobis factus eſt execratio. 15 Scriptum eſt enim, [l] Execrabilis quiſquis pẽdet in ligno.

16 Vt in Gentibus benedictio Abrahæ extet in Chriſto Ieſu, & vt promiſſum illum Spiritum accipiamus per fidem.

17 Fratres, [k] humana

10 Οσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμου εἰσὶν, ὑπὸ κατάραν εἰσί. γέγραπται γάρ, Επικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά.

11 Οτι δὲ ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιοῦται παρὰ τῷ Θεῷ, δῆλον· ὅτι ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται.

12 Ο δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ἐκ πίστεως· ἀλλ' Ο ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς.

13 Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. γέγραπται γάρ, Επικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου.

14 Ινα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ Αβραὰμ γένηται ἐν Χριστῷ Ιησοῦ, ἵνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πνεύματος λάβωμεν διὰ τῆς πίστεως.

15 Αδελφοὶ, κατὰ ἄν-

Quicunque enim ex operibus legis ſũt, ſub maledicto ſunt. Scriptum eſt enim, Maledictus omnis qui nõ permanſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro Legis, vt faciat ea. Deut. 27. 26.

Quoniã autem in Lege nemo iuſtificatur apud Deũ, manifeſtũ eſt: quia iuſtus ex fide viuit. Abac. 2. 4. rom. 1. 17. heb. 10. 38

Lex autem non eſt ex fide, ſed Qui fecerit ea homo, viuet in illis.

Chriſtus nos redemit de maledicto Legis, factus pro nobis maledictum. Quia ſcriptum eſt, Maledictus omnis qui pẽdet in ligno. Deut. 21. 23.

Vt in Gentibus benedictio Abrahæ fieret in Chriſto Ieſu, vt pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem

Fratres ſecundum

hominem dico, tamẽ hominis confirmatũ testamentum nemo spernit, aut superordinat.

Heb. 9. 17.

θρωπον λέγω, ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ, ἢ ἐπιδιατάσσεται.

no more loquor, Hominis licet pactionẽ [l] authoritate confirmatã nemo abrogat aut *aliquid ei* superaddit.

l *Quod vulgò dicunt authenticam.*

Abrahæ dictæ sũt promissiones, & semini eius. Non dicit, Et seminibus, quasi in multis, sed quasi in vno, Et semini tuo: qui est Christus.

16 Τῷ δὲ Ἀβραὰμ ἐρρέθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. οὐ λέγει, Καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνός, Καὶ τῷ σπέρματί σου· ὅς ἐστι Χριστός.

Abrahę verò dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit, Et seminibus, vt de multis, sed vt de vno, Et semini tuo: [18] qui est [m] Christus.

18 Proponit septimi argumẽti sũmam, nempe in vno Christo tum, Gentes tum Iudæos in vnũ seminis Abrahæ corpus coalescere, vt oẽs sint vnus Christus: sicu tinfrà explicatur vers. 28.

m *Non agit Paulus de Christi persona, sed de duobus populis qui in vnum, nimirum Christum, coalescebant.*

Hoc autem dico, testamentum confirmatum à Deo, quæ post quadringentos & triginta annos facta est Lex, non irritum facit ad euacuãdam promissionem.

17 Τοῦτο δὲ λέγω· διαθήκην προκεκυρωμένην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς Χριστὸν, ὁ μετὰ ἔτη τετρακόσια καὶ τριάκοντα γεγονὼς νόμος οὐκ ἀκυροῖ, εἰς τὸ καταργῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν.

19 Hoc autẽ dico, pactionem ante confirmatã à Deo [n] respectu Christi, Lex [20] quæ post annos quadringẽtos & triginta cœpit, non facit irritam, vt aboleat promissionem.

19 Argumẽtum octauũ à comparatis, si authenticum hominis pactum firmum manet, multò magis Dei pactũ. Ergo Lex non fuit lata vt abrogaret promissionem cum Abrahamo sancitã quæ

Nam si ex Lege hæreditas, iam non ex promissione: Abrahæ autem per reproomissionẽ donauit Deus.

18 Εἰ γὰρ ἐκ νόμου ἡ κληρονομία, οὐκέτι ἐξ ἐπαγγελίας· τῷ δὲ Ἀβραὰμ δι' ἐπαγγελίας κεχάρισται ὁ Θεός.

21 Nam si ex Lege est [o] hæreditas, non iam ex promissione: Abrahæ verò per promissionem gratificatus est Deus *hæreditatem.*

Quid igitur Lex? Propter transgressiones

22 Τί οὖν ὁ νόμος; τῶν παραβάσεων

20 Obiectio ex superiore responso nascens si nõ est ex Lege hæreditas, saltem aliqua ex parte: quorsum igitur data iam pridem promissione, lata est Lex? Ideirco, inquit Apostolus, vt homines coargueret peccati, ac proinde[p] doceret in Christum respicere, in quo tandem promissio illa omnium populorum simul seruandorum impleretur: nedum vt sit lata Lex hominibus iustificandis.

21 Obiectio, Fatemur promissionem nõ abrogari Legis pacto, ideò que Legem cum promissione coniungimus, Imò, inquit Apostolus, stare hæc duo simul non possunt, nempe vt hæreditas ex Lege simul & promissione detur, quum promissio sit gratuita. Ex quo consequitur, Legem non esse datam iustificandi causa, quoniam ita infringeretur promissio.

in Christũ respiciebat. i. cuius exitus à Christo pendebat.

n *Quæ ferebat in Christum.*

o *Hæreditatis nomine significatur ius seminis e Deus sit Deus noster, id est, ex pacti formula cum Abrahamo fideli, vt & ipse fidelis benedicamur.*

10 Amplificatio argumenti, Promissionem illã præterquam quòd per se firmissima est. longissimi etiam temporis præscriptione, nempe 430. annorum, fuisse confirmatam, vt infringi nullo pacto potuerit.

21 Obiectio, Fatemur promissionem nõ abrogari Legis pacto, ideò que Legem cum promissione coniungimus, Imò, inquit Apostolus, stare hæc duo simul non possunt, nempe vt hæreditas ex Lege simul & promissione detur, quum promissio sit gratuita. Ex quo consequitur, Legem non esse datam iustificandi causa, quoniam ita infringeretur promissio.

22 Obiectio ex superiore responso nascens si nõ est ex Lege hæreditas, saltem aliqua ex parte: quorsum igitur data iam pridem promissione, lata est Lex? Ideirco, inquit Apostolus, vt homines coargueret peccati, ac proinde[p] doceret in Christum respicere, in quo tandem promissio illa omnium populorum simul seruandorum impleretur: nedum vt sit lata Lex hominibus iustificandis.

p *Vt homines intelligerent pactis factis transgressionibus, se sola Dei gratia quam Abrahamo pactus fecerat seruari, idque in Christo.*

gratia addita est q vsquequò veniſſet ſemen illud cui facta eſt promiſſio:[23] *Lex, inquam,* r ordinata per ſ Angelos per manum internuntij.

χάριν προστεθῇ, ἄχρις οὗ ἔλθῃ τὸ σπέρμα ᾧ ἐπήγγελται· διαταγεὶς δι' ἀγγέλων, ἐν χειρὶ μεσίτου.

nem posita est, donec veniret semen cui promiserat: ordinata per angelos in manu mediatoris.

q *Dum redimuntur maestitiæ, surgeret plenus semper illud tegumentum ex vtroque populo, Iudaïs & Gentibus. Seminis enim nomine, nõ Christus per se, sed eum suo corpore coniunctus intelligendus est.*

Internuntius autem, vnius non est: [24] Deus verò vnus est.

20 Ὁ δὲ μεσίτης, ἑνὸς οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ Θεὸς, εἷς ἐστιν.

Mediator autem, vnius non est: Deus autem vnus est.

[25] *Num* igitur Lex *addita est* aduersus promissiones Dei? Absit. nam si data fuisset Lex quæ posset viuificare, verè ex Lege esset iustitia.

21 Ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ; μὴ γένοιτο· εἰ γὰρ ἐδόθη νόμος ὁ δυνάμενος ζωοποιῆσαι, ὄντως ἂν ἐκ νόμου ἦν ἡ δικαιοσύνη.

Lex ergo aduersus promissa Dei? Absit. si enim data esset Lex quæ posset viuificare, verè ex Lege esset iustitia.

[23] Confirmatio superioris responsionis, ex ipsa ferèdæ Legis ratione ac forma desumpta. Lata enim est, magnum omnibus terrorẽ incutiẽtibus Angelis, & ut eruenie te Mose internuntio. porrò opus non est vni sed duobus, minimum, iisque diffidẽtibus. *Lex* ipsa igitur & internuntius, testimonia fuerũt iræ Dei, nedum vt hoc modo vellet Deus homines sibi recõciliare, abolita promissione, aut *Lege* ad promissionem adiecta.

22 Ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ γραφὴ τὰ πάντα ὑπὸ ἁμαρτίαν, ἵνα ἡ ἐπαγγελία ἐκ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ δοθῇ τοῖς πιστεύουσι.

Sed concluſit Scriptura omnia ſub peccato: vt promiſſio ex fide Ieſu Chriſti daretur credentibus. Rom. 3.

[26] Antequam autem veniſſet fides, ſub *Legis* præſidio tenebamur, concluſi y in eam fidem quæ erat reuelanda.

23 Πρὸ τοῦ δὲ ἐλθεῖν τὴν πίστιν, ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα, συγκλειόμενοι εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι.

Prius autem quã veniret fides, ſub lege conſtodiebamur, concluſi in eam fidem quæ reuelanda erat.

Itaque *Lex* pædagogus noſter fuit in Chriſtũ *reſpiciẽs*, vt ex

24 Ὥστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστὸν, ἵνα ἐκ πί-

Itaque Lex pædagogus noſter fuit in Chriſto, vt ex

r *Imperata ſiue edicta.* ſ *Opera & miniſterio.*

24 Occupatio, nequis obiiciat, interdum ex contrahentium voluntate aliquid addici pactis, aut priora etiam pacta reſcindi. Hoc, inquit, Apoſtolus in Deum non cadit qui ſemper vnus eſt, id eſt idem ac ſuiſimilis

25 Concluſio per inter rogationem enũciata, eadem quidem atque illa quæ expreſſa eſt ſuprà verſ. 17. ſed ex alio antecedente naſcens, vt nouũ ſit argumentum eiuſmodi, Deus eſt ſui ſemper ſimilis: Lex igitur non eſt lata vt promiſſiones aboleat. Aboleret autem ſi viuificaret, quia ſic iuſtificaret, ac proinde aboleret iuſtificationem illam Abrahæ & ſemini eius promiſſam ex fide. Im opotius lata eſt, vt omnium reatum patefaceret, quo confugientes ad Chriſtum promiſſum, omnes ere

dentes gratis in eo iuſtificarentur.

t *Legem Scriptura nomine intelligit*

u *Omnes homines, & quicquid ab homine proficiſcitur.* x *Singulis verbi, latet enthymema operum merita excellentia: nam promiſſio, fides, Chriſtus, daretur, credentibus, meritis aduerſantur.*

26 Iam ſubſequitur ſecunda partis huius epiſtolæ altera tractatio, cuius ſtatus eſt: Etiamſi non iuſtificet *Lex*, id eſt tota illa Legalis œconomia) an propterea ſit abolẽda, quũ Abrahã ipſe circunciſus fuerit, & eius poſteri *Legis* Moſaicæ uſum retinuerint. Affirmat autem Paulus abolendam fuiſſe, quoniam ideirco fuit inſtituta, vt velut cuſtos ac pædagogus eſſet populi Dei, tantiſper dum reipſa appareret promiſſio, id eſt Chriſtus & Euangelium manifeſtè ac ſumma cum Spiritus, efficacia promulgatum.

y *Cauſam finalem notat.*

fide iustificemur.

At vbi venit fides, iam non sumus sub pædagogo.

Omnes enim filii Dei estis per fidē in Christo Iesu.

Quicunque enim in Christo baptizati estis, Christū induistis.

Non est Iudæus neque Græcus, non est seruus neque liber, non est masculus neque, fœmina: omnes enim vos vnus estis in Christo Iesu.

Si autem vos Christi ergo semē Abrahæ estis, secundum promissionē hæredes.

σεως δικαιωθῶμεν.

25 Ελθούσης δὲ τῆς πίστεως, οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγὸν ἐσμέν.

26 Πάντες γὰρ, υἱοὶ θεοῦ ἐστε διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ιησοῦ.

27 Οσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε.

28 Οὐκ ἔνι Ιουδαῖος, οὐδὲ Ἕλλην· οὐκ ἔνι δοῦλος, οὐδὲ ἐλεύθερος· οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ιησοῦ.

29 Εἰ δὲ ὑμεῖς Χριστοῦ, ἄρα τοῦ Αβραὰμ σπέρμα ἐστὲ, καὶ κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι.

fide iustificaremur.

At postquam venit fides, nonampliꝰ sub pædagogo sumus.

27 Omnes enim filij Dei estis, per fidem in Christo Iesu.

28 Nam quicũque in Christo [z] baptizati estis, [a] Christū induistis.

Non est Iudæus neque Græcus, non est seruus neque liber, non est masculus ac fœmina. omnes enim vos [b] vnꝰ estis in Christo Iesu.

Quòd si vos *estis* Christi, nempe Abrahæ semen estis, & secundum promissionem hæredes.

27 Quoniã ætas conditionem seruorũ nõ mutat, additnos conditione esse liberos, ac proinde ex pueritia egressis iam non opꝰ esse custodia vel pædagogo.

28 Partim ex lauiuersali vsu, ne videretur saltem Iudæi obstringi Legis vinculo, pronuntiat Baptismum esse omnibꝰ credentibus commnnem quòd sit nostræ in Christo liberationis pignus, tum Iudæis tum Græcis vt verè hoc modo omnes sint vnus in Christo, id est semen illud Abrahæ promissum, ac vitæ æternæ hæres.

2 *Tacitè circuncisioni quam iactabant pseudapostoli, opponit Baptismum.*

a *Ecclesiam oportet Christo tanquam veste operiri, & sub eo delitescere vt sancta sit prorsus, & irreprehensibilis.*

b *Vnius instar sit summa coniunctio significatur.*

CAP. IIII.

1. *A tutela legis emancipatos* 4 *Christi aduentu, qui eius est finis,* 9. *absurdum est ad egenas superstitiones relabi.* 13. *Reuocat ergo eos ad puritatem doctrinæ Euangelii,* 21. *& pulchra allegoria suum disputationem exornat.*

V.

Dico autem quãdiu tempore hæres paruulus est, nihil differt à seruo, quũ sit dominus omnium,

Sed sub tutoribus & actoribus & vsque ad præfinitum tempus à patre.

Ita & nos, quum paruuli essemus sub

Λεγω δὲ εφ' ὅσον χρονον ὁ κληρονόμος νήπιός ἐστιν, οὐδὲν διαφέρει δούλου, κύριος πάντων ὤν.

2 Αλλὰ ὑπὸ ἐπιτρόπους ἐστὶ καὶ οἰκονόμους, ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρός.

3 Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅτε ἦμεν νήπιοι, ὑπὸ τὰ

N.

Hoc [1] autẽ dico, Quandiu hæres est infans, nihil differt à seruo, quãuis sit dominus omnium?

Sed sub tutoribus & curatoribus est, [a] vsque ad tempus quod pater præfinierit.

Ita & nos, quum essemus infantes, sub

1 Declarat alia duplici similitudine quod de custode ac pædagogo paulo antè dixerat. Legẽ (i. totam illam Legalẽ œconomiam) dicit fuisse instar tutoris siue curatoris ad certũ tempus dati tantisper dũ finita illatẽ

porarĩa tutela, iuris nostri fieremus, ac tandẽ vt filii, nõ vt serui vsuerem. Sed & obiter Legale illud regimẽ velut alphabeticũ rudimẽto

rũ istar fuisse docet, præ illa Euangelij doctrina

a *Hoc additur quoniam qui est sub perpetua tutela non omnino, quia possit liber censeri.*

b elementis mundi eramus in seruitutē redacti:

2 At postquam venit c plenum tēpus, emisit Deus Filium suū factum ex d muliere, factū Legi obnoxium:

Vt eos qui Legis erant obnoxii, redimeret, vt e adoptionē acciperemus.

3 Quoniam autem estis filij, f emisit Deus g Spiritum Filij sui in corda vestra, clamantem, Abba, id est Pater.

h Itáque non amplius es: seruus, sed filius: quòd si filius, etiam i hæres Dei per Christum.

4 Imò tum quidē ignorantes Deum, seruiebatis ijs qui natura non sunt dij.

At nunc quum cognoscatis Deum, imò potius edocti sitis à Deo, quomodo conuertimini retrorsum ad impotentia & k egena elementa, quibus l retrorsus ab initio

στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἦμεν δεδουλωμένοι·

4 Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμου·

5 Ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἱοθεσίαν ἀπολάβωμεν.

9 Ὅτι δέ ἐστε υἱοὶ, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, κράζον, Ἀββᾶ, ὁ πατήρ.

7 Ὥστε οὐκ ἔτι εἶ δοῦλος, ἀλλ' υἱός· εἰ δὲ υἱὸς, καὶ κληρονόμος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ.

8 Ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ εἰδότες Θεὸν, ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φύσει οὖσι θεοῖς.

9 Νῦν δὲ, γνόντες Θεὸν μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ, πῶς ἐπιστρέφετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, εἰς πάλιν ἄνωθεν

elementis mundi eramus seruientes:

At vbi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suū factum ex muliere, factum sub Lege:

Vt eos qui sub Lege erant redimeret, vt adoptionē filiorū reciperemus. Rom. 8. 15.

Quoniā autē estis filij, misit Deus Spiritum filii sui in corda vestra clamantē, Abba, pater.

Itaque iam nō est seruus, sed filius: quòd si filius, & hæres per Deum.

Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis qui natura non sunt Dii, seruiebatis.

Nunc autem quū cognoueritis Deum, imò cogniti sitis à Deo, quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa quibus denuò

b *Lex vocatur elementa, quia illa velut rudimentis, Deus Ecclesiā suam erudiuit: postea pleno cornu effudit Spiritum sanctum tempore euangelii.*

2 Multa simul tradit, nēpe suo tēpore finitā fuisse tutelā vt desinant curiosi homines quærere cur tam diuturna fuerit illa pædagogia: itē nos non esse natura filios sed ex adoptione, id que in illo Dei Filio, qui carnem nostram idcirco induerit, vt fratres ipsius fieremus.

c *Plenum dicitur tempus, uius omnia spatia sūt peracta: itaque nec serius nec tradius venire debuit Christus.*

d *Mulierē, sexus ratione vocat Mariā, non vt opponitur virgini, fuit enim incorrupta.*

e *Adoptio filiorum est aterna, sed suo tempore exhibetur.*

3 Ostendit sic nos esse liberos & nostri iuris factos, vt interea nos Spiritu Christi gubernari oporteat, qui in cordibus nostris regnās verum Patris cultum nos doceat. Sed hoc nō est seruire, sed vera potius libertate frui, vt filios & hæredes decet.

f *Ex consequente antecedēs colligit.* g *Spiritū sanctum, qui Patris est & Filij Spiritus: peculiari autem ratione dicitur Spiritus Filij, quia per eum obsignatur nostra in illum adoptio.* h *Seruus non dicitur hoc loco qui peccato seruiat, quod est infidelium, sed qui sub ceremoniis adhuc degit, quod est Iudæorum.* i *Particeps bonorum.*

4 Applicat superiorem doctrinam Galatis, peculiari cum reprehensione. Poterant enim Iudæi præ illis aliquam excusationem prætexere, vt qui in illo Legali cultu fuerant nati & educati: Galatæ verò quum ex idololatria ad Christianam libertatem asciti fuissent quo prætextu poterant ad illa rudimenta regredi?

12 *Egena & impotentia vocantur elementa in sese, & seorsum à Christo: deinde quòd ea ratione ipsi sese egenos esse in Christo testarentur, quum tamē à Christo ad ceremonias relabi nihil aliud sit quàm relictis opibus, inania sectari.* l *Retroflexis vestigijs.*

seruire

seruire vultis?

Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos.

Timeo vos, ne forte sine causa laborauerim in vobis.

Estote sicut ego, quia & ego sicut vos: fratres obsecro vos. nihil me læsistis.

Scitis autem quia per infirmitatē carnis euangelizaui vobis iam pridem:

Et tentationem meam in carne mea non sprenistis, neque respuistis, sed sicut angelum Dei excepistis me, sicut Christum Iesum.

Vbi est ergo beatitudo vestra? testimonium enim prohibeo vobis quia si fieri posset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi.

Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis?

Æmulantur vos non bene, sed excludere vos volunt, vt illos æmulemini.

Bonum autem æmulamini in bono semper, & non tantùm quum præsens sum apud vos.

Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.

Vellem autē esse apud vos modò, & mutare vocē meā:

δουλεύειν θέλετε;

10 Ἡμέρας παρατηρεῖσθε, καὶ μῆνας, καὶ καιροὺς, καὶ ἐνιαυτούς.

11 Φοβοῦμαι ὑμᾶς, μήπως εἰκῇ κεκοπίακα εἰς ὑμᾶς.

12 Γίνεσθε ὡς ἐγώ, ὅτι κἀγὼ ὡς ὑμεῖς· ἀδελφοί, δέομαι ὑμῶν. οὐδέν με ἠδικήσατε.

13 Οἴδατε δὲ ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον·

14 Καὶ τὸν πειρασμόν μου τὸν ἐν τῇ σαρκί μου οὐκ ἐξουθενήσατε, οὐδὲ ἐξεπτύσατε· ἀλλ' ὡς ἄγγελον Θεοῦ ἐδέξασθέ με, ὡς Χριστὸν Ἰησοῦν.

15 Τίς οὖν ἦν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν; μαρτυρῶ γὰρ ὑμῖν ὅτι, εἰ δυνατὸν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορύξαντες ἂν ἐδώκατέ μοι.

16 Ὥστε ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεύων ὑμῖν;

17 Ζηλοῦσιν ὑμᾶς οὐ καλῶς, ἀλλὰ ἐκκλεῖσαι ἡμᾶς θέλουσιν, ἵνα αὐτοὺς ζηλῶτε.

18 Καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ πάντοτε, καὶ μὴ μόνον ἐν τῷ παρεῖναί με πρὸς ὑμᾶς.

19 Τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν.

20 Ἤθελον δὲ παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου,

seruire vultis?

Dies obseruatis & menses, & tempora, & annos.

Metuo de vobis ne frustrà fatigatus sim apud vos.

5 Estote quasi ego: nam ego sum quasi vos: fratres, rogo vos. nihil mihi feceristis iniuriæ.

Nostis autem mè per infirmitatē carnis vobis prius euangelizasse:

Et [n] experimentū mei quod fiebat in carne mea, non pro nihilo habuistis, neque respuistis: sed me vt Angelū Dei, vt [o] Christum Iesum excepistis.

[p] Quæ igitur erat beatitatis vestræ prędicatio? testimonium enim reddo vobis, vos, si fieri potuisset, oculos vestros effossos daturos mihi fuisse.

Itaque *num* inimicus factus sum vobis, dū vobis vera loquor

Depereunt vos [q] nō bene, imò excludere vos volunt, [r] vt se de pereatis.

Sed præclarum est [r] vehementer amare in re bona semper, & non solùm dum præsens sum apud vos.

Filioli mei, quos iterum parturio, vsquequò formetur Christus in vobis.

Velim autem nunc adesse apud vos, & [t] mutare vocē meā:

5 Tēperate quæcunque poterat videri acerbius dixisse, imo atque adeò plānē diuino artificio, sic declarans suam in illos benevolētiam, vt necesse fuerit Galatas hæc legētes, vel prorsus esse desperatos, vel cum lachrymis leuitatē suam agnoscere ac deprecari.

m *Per varias afflictiones.*

n *Has ipsas vexationes quotidianas, quibus Dominus me explorauit inter vos.*

o *Mei miserti causa.*

p *Quantus vbique rumor erat, hominibus vos eatenus præditum?*

q *Ex commodi suæ priuati causa depereunt*

r *Vt omnem amorem à me in ipsos transferatis*

s *Bonā suæ zelotypiam, perueniæ pseudapostolorum opponit.*

t *Aliis verbis apud vos vtar.*

5 Quoniã pseudapostoli perpetuo vrgebant, nisi Gentes circũciderentur, Christum eis nihil profuturum, & istud distidiũ eorũ qui ex circuncisione crediderant aduersus incircuncisos credẽtes, plenum erat offendiculi, Apostolus post variaargumẽta, quibus illorum errorem refutauit, profert allegoriam In qua dicit Spiritum sanctum adumbrasse omnia hæc mysteria:fore videlicet, vt duo filiorum genera Abrahamum cõmunem patrem haberent,sed planè diuerso exitu Sicut enim Abraham ex Agar ancilla extranea genuit Ismaelem vi naturæ ordinariæ:ex Sara verò ingenua sustulit Isaacum. vi promissionis, & ex sola gratia : quorum ille non modò non fuit hæres,sed etiam hæredem est persequutus :ita duas esse pactiones, & velut duplices ex duabus illis pactionibus tanquam matribus nasci Abrahamo filios, Vnam igitur latã fuisse in Sina exteram verò promissam,secundùm quã pactionẽ geniti sint Abrahæ filij secúdùm carnem, Iudæi videlicet,ex illa pactione (id.ex Lege) quærẽtes iustitiam:at non hæredes.imò tandem ex domo eiciendi,vt qui veros hæredes persequantur.At eram verò in illa sublimi Hierusalem , siue in Sione ipsius videlicet Christi sacrificio) sanctitã, quæ filios promissionis gignat:virtute nimirum Spiritus sancti credentes,& in promissione gratuita instar Abrahæ acquiescentes, qui soli, expulsis illis seruis,sint filiorum iure, patriæ hæreditatis futuri participes. u *Qui vero appetitui.*

quoniam hæsito in vobis.

5 Dicite mihi qui sub Lege vultis esse, Legem non auditis?

Scriptũ est enim, Abrahamum duos filios habuisse:vnum ex ancilla , & vnum ex libera.

Sed is qui ex ancilla *natus est*, x secũdùm carnem natus est: qui verò ex libera , yper promissionem.

Per quæ aliud figuratur. Nam hæ zsunt aduæ illæ pactiones,vna quidem quæ est Agar, ex mõte b Sina, generans *prolem* ad seruitutẽ.

Sina enim mons est in Arabia, c pari autem serie respondet ei Hierusalẽ quę nunc *est*, d seruitque cum filiis suis.

Illa verò e sublimis Hierusalem, libera est, quæ est mater oni um nostrum.

6 Scriptum est enim , Lætare sterilis quæ non paris: erumpe & clama quæ nõ parturis . quoniam

ὅτι ἀποδοκιμάζω ἐν ὑμῖν.

21 Λέγετέ μοι οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε;

22 Γέγραπται γὰρ ὅτι Ἀβραὰμ δύο υἱοὺς ἔσχεν· ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἐλευθέρας.

23 Ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης, κατὰ σάρκα γεγέννηται· ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρας, διὰ τῆς ἐπαγγελίας.

24 Ἅτινά ἐστιν ἀλληγορούμενα. αὗται γάρ εἰσιν αἱ δύο διαθῆκαι· μία μὲν ἀπὸ ὄρους Σινᾶ, εἰς δουλείαν γεννῶσα, ἥτις ἐστὶν Ἁγάρ.

25 Τὸ γὰρ Ἁγὰρ, Σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ· συστοιχεῖ δὲ τῇ νῦν Ἰερουσαλήμ, δουλεύει δὲ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς.

26 Ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλὴμ, ἐλευθέρα ἐστὶν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν.

27 Γέγραπται γάρ, Εὐφράνθητι στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα, ῥῆξον καὶ βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα· ὅτι

quoniam confundor in vobis.

Dicite mihi qui sub Lege vultis esse, Legem non legistis?

Scriptũ est enim quoniam Abraham duos filios habuit: vnum de ancilla, & vnum de libera.

Sed qui de ancilla, secundum carnẽ natus est: qui autem de libera per repromissionem.

Quæ sunt per allegoriam dicta. Hæc enim sunt duo testamenta : vnum quidem à monte Sinaïn seruitutem generans, quæ est Agar:

Sina enim mõs est in Arabia , qui cõiunctus est ei quæ nunc est Ierusalem , & seruit cum filiis suis.

Illa autem quæ sursum est Ierusalẽ libera est , quæ est mater nostra.

Scriptum est enim , Lætare sterilis , quæ non paris: erumpe & clama, quæ nõ parturis:quoniam

x *Consuetæ hominum more, & naturæ vi ordinariæ.*

y *Vi promissionis, quã Abrahamus fidi & vero suo fœmini apprehendit. Nam absque ea fœcundi erant Abraham & Sara.* z *Figurant & adumbrant.* a *Duæ dicuntur pactiones, vna veteris altera nouæ Testamẽti: quæ tamen reipsa duæ non fuerant, sed temporũ & œconomiæ ratione.* b *Sinæ facit mentionem, quod in eo monte sancita fuit illa pactio , quam adumbrabat Agar.* c *Quam rationẽ habet Agar ad filios suos, eandem Hierusalem habet ad suos.* d *Sub Sina.* e *In sublimi, id est, excellenti loco posita.*

6 Ostendit se in hac allegoria sequutũ Esaiæ Prophetæ vestigia, qui prænũtiarit Ecclesiã constitutẽdã ex filiis Saræ sterilis, id est ex iis qui mẽtè spiritualiter per fidẽ fierẽt Abrahæ filii, potius quàm ex Agare fœcunda : iam tum prædicens Iudæorum reiectionẽ & Gentiũ vocationẽ

multi filij desertæ, magis quàm eius quæ habet virum.

πολλὰ τὰ τέκνα τ ἐρήμου μᾶλλον ἢ τ ἐχούσης τὸν ἄνδρα.

plures sunt liberi [f] desertæ, quàm eius quæ habet virum.

[f] *Destitutæ & excisa.*

Nos autem, fratres, secundùm Isaac, promissionis filij sumus.

28 Ημεῖς δ, ἀδελφοὶ, κτ Ισαὰκ, ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμέν.

Nos igitur, fratres, [g] secundùm Isaac, [h] promissionis filii sumus.

[g] *Exemplo Isaac, qui cœlestis Hierusalem est primogenitus, veluti Israel serua Synagoge.*

[h] *Semen illud ad quod pertinet promissio.*

Sed quo modo tùc is qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum qui secundum Spiritum: ita & nunc.

29 Αλλ' ὥσπερ τότε ὁ κτ σάρκα γεννηθεὶς ἐδίωκε τὸν κατὰ πνεῦμα οὕτω καὶ νῦν.

Sed quemadmodum tunc is qui [i] secundùm carnem genitus fuerat, prosequebatur eum qui natus erat [k] secundùm Spiritum: ita & nunc.

[i] *Naturæ & ordinaria.*

[k] *Diuinitus & spirituali ratione.*

Sed quid dicit Scriptura? Eiice ancillã & filium eius: non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.

30 Αλλὰ τί λέγει ἡ γραφή; Ἔκβαλε τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς· οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσῃ ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ τ ἐλευθέρας.

Sed quid dicit Scriptura? Eiice ancillã & filium eius: non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.

[7] Cõclusio superioris allegoriæ. Nullo modo accersendã esse Legalem seruitutem, quũ ancillæ filii non sint hæredes.

Itaque fratres, nõ sumus ancillæ filij, sed liberæ.

31 Ὅθεν, ἀδελφοὶ, οὐκ ἐσμὲν παιδίσκης τέκνα, ἀλλὰ τ ἐλευθέρας.

[7] Nempe, fratres, non sumus ancillæ filij, sed liberæ.

CAP. V.

[1]. *Quia ex libera ortos esse dixit, admonet quantum sit pretium tantæ libertatis.* [13]. *qualiter ea sit vtendum,* [16]. *vt spiritui obediant,* [19]. *& resistant carni.*

V.

Qua libertate Christus nos liberauit, state, & nolite iterum iugo seruitutis contineri.

Τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν ᾗ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, στήκετε, καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε.

V.

[1] Altera obtestatio qua diserè testatur iustitiã operũ & iustitiã ex fide nõ posse simul stare, quoniam nemo ex Lege iustificari potest, nisi qui plenè ac perfectè illam præstat. Arripit autem circuncisionis exẽplũ, quoniam ea erat totius Legalis cultus basis, & præcipuè vrgebatur à pseudapostolis.

Ecce, ego Paulus dico vobis quoniã si circũcidamini, Christus vobis nihil proderit.

2 Ἴδε, ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσῃ.

Ecce, ego Paulus dico vobis, [a] si circuncidamini, Christũ nihil vobis profuturum.

Testificor autem rursus omni homini circuncidenti se, quoniam debitor est vniuersæ Legis faciendæ.

3 Μαρτύρομαι δὲ πάλιν παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεμνομένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ὅλον τὸν νόμον ποιῆσαι.

Testor enim rursum omni homini qui circunciditur, eum esse debitorem totius Legis seruandæ.

Euacuati estis à Christo, qui

4 Κατηργήθητε ἀπὸ τ Χριστοῦ οἵτινες

Facti estis [b] inanes Christi quicunque

[a] *Circũcisio, aliàs sigillum iustitiæ dicitur, sed hic obseruanda est circunstantia temporis, quo Baptismo circuncisioni succedebat. Præterea disputat Apostolus ex aduersariorum hypothesi, qui Circuncisioni salutis partem adscribebant.*

[b] *Vacuũ id est, vt postea explicat, à gratia excidistis.*

c per Legem iustificamini, & à gratia excidistis.

2 Nos enim d Spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus.

3 Nam in Christo Iesu neque circuncisio quicquã valet, 4 neque præputium, 5 sed e fides per charitatem agens.

6 Currebatis pulchrè, quis vos interpellauit, vt non obsequereminiveritati?

7 Hæc persuasio non est f ex eo qui vocat vos.

8 Paulùm fermenti totam massam fermentat.

9 Ego confido de vobis in Domino, vos nihil aliud esse sensuros: sed qui turbat vos, auferet cõdemnationem, quisquis fuerit.

10 Ego autem, fratres, si circuncisionẽ etiam prædico, quid adhuc persequutionem patior? nempè abolitum est offendiculum crucis.

11 Vtinam etiam abscindatur qui vos g inquietant.

Vos enim ad libertatem vocati estis, fratres: tantùm ne libertatem in occasionem detis carni, sed per charitatem spiritus seruite inuicem.

14 Omnis enim lex in vno sermone impletur, in hoc, Diliges proximum tuum sicut teipsum.

15 Quòd si inuicem mordetis & comeditis, videte ne à inuicem consumamini.

16 Dico autem, spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis.

17 Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem: hæc enim inuicem aduersantur, vt non quæcunque vultis illa faciatis.

18 Quòd si spiritu ducimini, non estis sub lege.

19 Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria,

20 Idolorum seruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ,

21 Inuidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes, & his similia: quæ prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.

22 Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas,

23 Mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas: aduersus hæc non est lex.

24 Qui autem Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis.

25 Si spiritu viuimus, spiritu & ambulemus.

26 Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.

6 Fratres, & si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum ne & tu tentéris.

2 Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi.

3 Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit.

4 Opus autem suum probet vnusquisque, & sic in semetipso tantùm gloriam habebit, & non in alio.

5 Vnusquisque enim onus suum portabit.

6 Communicet autem is qui catechizatur verbo, omnibus bonis catechizanti se.

7 Nolite errare, Deus non irridetur.

8 Nam quæ seminauerit homo, hæc & metet.

9 Quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem: qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.

10 Bonum autem facientes non deficiamus: tempore enim suo metemus non deficientes.

11 Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domesticos fidei.

12 Videte quales literas scripserim vobis meâ manu.

13 Quicunque volunt placere in carne, hi cogunt vos circuncidi, tantùm vt crucem Christi non patiantur.

14 Nam & ipsi qui circuncidunt, non custodiunt legem: sed volunt vos circuncidi, vt in carne vestra glorientur.

15 Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.

16 In Christo enim Iesu neque circuncisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura.

17 Et quicunque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos & misericordia, & super Israel Dei.

18 De cætero nemo mihi molestus sit: ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto.

19 Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro, fratres. Amen.

a *Id est, Quæritis per Legem iustificari, euenta enim nemo per Legem iustificatur.*

b *Sic vera fides ab adulterina distinguitur, non autem charitas fidei tanquam iustificationis synaxion adiungitur.*

c *Iterum obiurgat Galatas, sed cum admiratione & superioris etiam cursus laude, quo plus verecundiæ ipsis incutiat.*

d *Agit ex Apostolica autoritate, negans posse ex Deo esse illam doctrinam suæ repugnantem.*

e *Ex Deo.*

f *Hoc addit, ne de re parui momenti videatur*

in Lege iustificamini à gratia excidistis.

Nos enim Spiritu ex fide, spem iustitiæ expectamus.

Nam in Christo Iesu neque Circuncisio aliquid valet, neque Præputium, sed fides quæ per charitatẽ operatur.

Currebatis bene, quis vos impedit veritati nõ obedire?

Persuasio non est ex eo qui vocat vos. 1. Cor. 5. 6

Modicum fermẽtum totam massam corrumpit.

Ego confido in vobis in Domino, quòd nihil aliud sapietis: qui autem conturbat vos, portabit iudicium, quicunque est ille.

Ego autem fratres, si circuncisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionẽ patior? ergo euacuatum est scandalum crucis.

Vtinam & abscindantur qui vos conturbant.

Vos enim in libertatem vocati estis, fratres: tantùm ne libertatem in occasionem detis carni, sed per charitatem spiritus seruite inuicem.

Omnis enim lex in vno sermone impletur, in hoc, Diliges proximum tuum sicut teipsum.

Quòd si inuicem mordetis & comeditis, videte ne à inuicem consumamini.

Dico autem, spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis.

Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem: hæc enim inuicem aduersantur, vt non quæcunque vultis illa faciatis.

Quòd si spiritu ducimini, non estis sub lege.

Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria,

Idolorum seruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ,

Inuidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes, & his similia: quæ prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.

Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas,

Mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas: aduersus hæc non est lex.

Qui autem Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis.

Si spiritu viuimus, spiritu & ambulemus.

Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.

Fratres, & si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum ne & tu tentéris.

Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi.

Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit.

Opus autem suum probet vnusquisque, & sic in semetipso tantùm gloriam habebit, & non in alio.

Vnusquisque enim onus suum portabit.

Communicet autem is qui catechizatur verbo, omnibus bonis catechizanti se.

Nolite errare, Deus non irridetur.

Nam quæ seminauerit homo, hæc & metet.

Quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem: qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.

Bonum autem facientes non deficiamus: tempore enim suo metemus non deficientes.

Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domesticos fidei.

Videte quales literas scripserim vobis meâ manu.

Quicunque volunt placere in carne, hi cogunt vos circuncidi, tantùm vt crucem Christi non patiantur.

Nam & ipsi qui circuncidunt, non custodiunt legem: sed volunt vos circuncidi, vt in carne vestra glorientur.

Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.

In Christo enim Iesu neque circuncisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura.

Et quicunque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos & misericordia, & super Israel Dei.

De cætero nemo mihi molestus sit: ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro, fratres. Amen.

contendere, solicitè monens (similitudine à fermento sumpta, qua Christus etiã ipse vsus est) ne vel minimo vitio patiamur puritatem Apostolicæ doctrinæ infici.

9 Mitigat superiorem increpationem deriuãs culpam in pseudapostolos, quibus horrendum iudicium Dei denuntiat.

10 Iubet eos considerare quàm hac in re sibi commodum non quærat, quum ipsi liceat hominum odia vitare, si velit Iudaismum cum Christianismo coniungere.

11 Exemplum veri pastoris, zelo gloriæ Dei & gregis sui charitate inflammati.

g *Qui vtrum Legem prædicant, cognunt conscientiæ propriæ trepidare.*

bertatem vocati estis, fratres: tantùm ne libertatem in occasionem detis carnis, sed per charitatem seruite inuicem.

Omnis enim Lex in vno sermone impletur, Diliges proximum tuum sicut teipsum.

Quòd si inuicem mordetis & comeditis, videte ne ab inuicè cõsummamini.

Dico autem, Spiritu ambulate, et desideria carnis non perficietis.

Caro enim concupiscit aduersus Spiritum, Spiritus autẽ aduersus carnẽ: hæc enim sibi inuicẽ aduersantur, vt non quæcunque vultis, illa faciatis.

Quòd si Spiritu ducimini, non estis sub Lege.

Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt, fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria,

Idolorum seruitus, veneficia, immicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ,

Inuidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes, & his similia: quæ prædico vobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei nõ consequentur.

ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε, ἀδελφοί· μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῇ σαρκὶ, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις.

14 Ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐν ἑνὶ λόγῳ πληροῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.

15 Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε καὶ κατεσθίετε, βλέπετε μὴ ὑπὸ ἀλλήλων ἀναλωθῆτε.

16 Λέγω δὲ, πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε.

17 Ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός· ταῦτα δὲ ἀντίκειται ἀλλήλοις, ἵνα μὴ ἃ ἂν θέλητε, ταῦτα ποιῆτε.

18 Εἰ δὲ πνεύματι ἄγεσθε, οὐκ ἐστὲ ὑπὸ νόμον.

19 Φανερὰ δέ ἐστι τὰ ἔργα τῆς σαρκός· ἅτινά ἐστι, μοιχεία, πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια,

20 Εἰδωλολατρεία, φαρμακεία, ἔχθραι, ἔριδες, ζῆλοι, θυμοὶ, ἐριθεῖαι, διχοστασίαι, αἱρέσεις,

21 Φθόνοι, φόνοι, μέθαι, κῶμοι, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις· ἃ προλέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ προεῖπαν, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν.

bertatem vocati estis, fratres: [12] tantùm ne libertatem *arripite vt datam* carni occasionem, sed ex charitate seruite alij aliis.

[13] Nam [h] tota Lex vno verbo completur, ipsto *videlicet*, Diliges proximum tuũ vt teipsum.

[14] Quòd si alij aliis mordetis & deuoratis, videte ne vicissim alij ab aliis consumamini.

[15] *Hoc* autem dico, spiritu incedite, & quod concupiscit caro, ne perficite.

Nam [i] caro concupiscit aduersus spiritu, spiritus autem aduersus carnem. hæc autem inter se opposita sunt, vt non quæcunque volueritis, eadem faciatis.

Quòd si spiritu ducimini, non estis sub Lege.

[18] Porrò manifesta sunt opera carnis: quæ sunt, adulterium, scortatio, impuritas, proteruia,

Idolatria, veneficium, inimicitiæ, lis, æmulationes, iræ, cõtentiones, dissidia, hæreses,

Inuidiæ, cædes, ebrietates, comessationes, & his similia: quæ prædico vobis, sicut prædixi, eos *videlicet* qui talia agũt, Regni Dei non fore hæredes.

12 Tertia pars epistolæ docens recti Christianæ libertatis vsum in eo positũ esse, vt à peccati seu carnis seruitute manumissi, & Spiritui parentes, alij aliorũ saluti seruiamus, ex charitate.

13 Charitatem proximi proponit tãquã scopum ad quẽ Christiani omnes actiones suas referant, citato Legis testimonio.

h *Ad scandẽ tabulã restituendi debet.*

14 Exhortatio ad charitatis officia, ab vtilitate quoniã nulli sibi pestis cõsulant, quàm qui mutuò se oderunt.

15 Agnoscit maximã piorum imbecillitatẽ, quòd ex parte sint regenerati: sed monet vt meminerint se donatos esse Dei Spiritu, qui eos à seruitute peccati, ac proinde à Lege, asseruerit, quatenus est peccati virtus, ne cupiditatibus sese dedant.

i *In vno enim eodemque homine regenerato cum duabus pugnat, regnat autem spiritus, non tam in suæ luis, quàm ipsius explicatur, Rom. 7.*

16 Quod in genere dixerat, particu-

latim explicat, præcipua aliquot carnis effecta recensens, eaque Spiritus fructibus opponens, vt nemo possit ignorantiam prætexere.

12 *Nō sunt igitur fructus liberi arbitrii nisi quatenus a gratia liberatum est.*

17 Nequis obiceret Paulum agere sophistam, vt qui Spiritum vrgēdo, nihil aliud quàm quod Lex præcipit, vrgeret ostēdit se nō literalem illam & externam, sed spiritualem obedientiam requirere, quæ non ex Lege promaner, sed ex Christi Spiritu nos regenerante, quē oporteat esse nostræ vitæ moderatorē.

k At fructus Spiritus, est charitas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, temperantia:

17 Aduersus eos qui sunt eiusmodi, non est lex.

Qui enim *sunt* Christi, carnem crucifixerunt cum affectibus & concupiscentiis.

l Si viuimus spiritu, spiritu etiam incedamus.

18 Ne simus inanis gloriæ cupidi, alij alios prouocātes, alij aliis inuidentes.

22 Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ πνεύματος, ἐστὶν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια·

23 Κατὰ τῶν τοιούτων οὐκ ἔστι νόμος.

24 Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις.

25 Εἰ ζῶμεν πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχῶμεν.

26 Μὴ γινώμεθα κενόδοξοι, ἀλλήλους προκαλούμενοι, ἀλλήλοις φθονοῦντες.

Fructus autē Spiritus est, charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, fides, modestia, continentia, castitas:

Aduersus huiusmodi non est lex.

Qui autem sunt Christi, carnem suā crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis.

Si viuimus Spiritu, Spiritu & ambulemus.

Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocātes, inuicem inuidentes.

1 *Si verè donati sumus illo Spiritu viuifico, qui facit vt peccato mortui, Deo viuamus, hoc ipsa, id est sancta vita testemur.*

18 Adiicit peculiares exhortationes, prout nouerat Galatas certis vitiis esse obnoxios, ac primùm quidem ambitionem cauendam esse docet, quæ duas habet comites, obtrectationem & inuidiam, vnde infinitas contentiones & iniurias necesse sit exoriri.

CAP. VI.

1. *Agit iam in specie de Charitate erga delinquentes & lapsos,* 6. *erga Ministros verbi,* 10. *erga domesticos fidei,* 12. *non quemadmodum falsi Legis zelatores* 13. *qui in carne mutilata gloriantur,* 14. *non autem in cruce Christi.*

N.

1 Importunum rigorē damnat quòd fratrum reprehensiones Spiritu mansuetudinis oporteat esse temperatas.

a *A carne & Satana.*

b *Qui virtute Spiritus sustinemini*

c *Nitamini in eo suppleve quod deest.*

d *Sic loquitur Heb. vt omnes veras virtutes intelligamus à Deo proficisci.*

FRatres, [1] etiā si [a] præoccupatus fuerit homo in aliqua offensa, [b] vos spirituales [c] instaurate huiusmodi hominem cum [d] spiritu mansuetudinis: [2] considerans temetipsum, ne & tu tenteris.

3 Alij alioru onera portate, & ita com

V.

FRatres & si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis: considerans teipsum, ne & tu tenteris.

Alter alterius onera portate, & sic

2 Attingit vlcus, quoniam ii ferè sunt rigidissimi censores qui suæ infirmitatis sunt immemores.

3 Finem hunc esse reprehensionum ostendit vt fratrem collapsum erigamus, non autem superbè opprimamus. Vnumquemque igitur oportere nō ex aliorū reprehensione sed ex sui ipsius approbatione laudabilem vitam sectari.

Ἀδελφοί, ἐὰν καὶ προλημφθῇ ἄνθρωπος ἔν τινι παραπτώματι, ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον ἐν πνεύματι πραότητος· σκοπῶν σεαυτόν, μὴ καὶ σὺ πειρασθῇς.

2 Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε, καὶ οὕτως

adimplebitis Legem Christi.

Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit.

Opus autem suum probet unusquisque & sic in semetipso tantum gloriam habebit, & non in altero.

Unusquisque enim onus suum portabit. B. Cor. 3. 8

Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat, in omnibus bonis. B. Cor. 9. 7

Nolite errare: Deus non irridetur. quæ enim seminauerit homo, hæc & metet.

Quoniam qui seminat in carne sua: de carne & metet corruptionem: qui autem seminat in Spiritu, de Spiritu metet vitã æternã.

Bonum autem facientes, non deficiemus: tempore enim suo metemus non deficientes. 2 Thess. 3. 13

Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domesticos fidei.

Videte qualibus literis scripsi vobis mea manu.

ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ.

3 Εἰ γὰρ δοκεῖ τις εἶναί τι, μηδὲν ὢν, ἑαυτὸν φρενατᾶ.

4 Τὸ δὲ ἔργον ἑαυτοῦ δοκιμαζέτω ἕκαστος· καὶ τότε εἰς ἑαυτὸν μόνον τὸ καύχημα ἕξει, καὶ οὐκ εἰς τὸ ἕτερον.

5 Ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσει.

6 Κοινωνείτω δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον τῷ κατηχοῦντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς.

7 Μὴ πλανᾶσθε· Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται· ὃ γὰρ ἐὰν σπείρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει.

8 Ὅτι ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα ἑαυτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν· ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον.

9 Τὸ δὲ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκακῶμεν· καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν, μὴ ἐκλυόμενοι.

10 Ἄρα οὖν ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως.

11 Ἴδετε πηλίκοις ὑμῖν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρί.

plete e Legem Christi.

Nam si quis sibi videtur aliquid, quum nihil sit, hunc suus ipsius animus fallit.

Opus autem suum probet vnusquisque: & tunc in semetipso gloriationem habebit, & non in alio.

4 Nam vnusquisque onus suum portabit.

5 Communicet autem qui instituitur in sermone, ei qui se instituit, f omnia bona.

6 Ne fallimini: Deus non irridetur. quicquid enim seminauerit homo, hoc & metet.

Nam qui seminat g carni suæ, ex carne metet interitū: qui verò seminat spiritui ex spiritu metet vitam æternam.

7 Porrò ne beneficiẽdo segnescamus: tempore enim suo metemus, si nõ elanguerimus.

8 Nempe igitur dũ tempus habemus, simus benefici erga omnes, maximè verò erga domesticos fidei.

9 Videtis quàm lõgis literis vobis scripserim mea manu.

e *Christus charitatis præceptum differtè & peculiariter vocat suum mãdatum.*

4 Ratio, cur homines oporteat in se ipsis potissimũ esse intentos: quoniam videlicet vnusquisque non ex comparatione cum altero, sed ex suis ipsius vitæ coram Deo censebitur.

5 Æquum est magistros pro facultatũ ratione à discipulis ali.

f *Quæ pro facultatum ratione.*

6 Beneficẽtiam in egenos commendat, primùm omnium eos obiurgans, quos non pudet hoc vel illud prætexere quominus proximos iuuent, quasi Deũ possint fallere deinde eleemosynam comparans sationi spirituali quã consequuntur si spiritualis messis, vt nihil sit ea lucrosius: auaram autem parsimoniã sationi carnali, vnde nihil nisi caducum & mox periturum colligatur.

g *Huius præ*

sentis vitæ commoditã.

7 In eos qui initio quidem sunt benefici, sed non perseuerant, quòd diutius videatur messis differri, perinde acsi vnum & idem esset sationis ac messis momentum.

8 Domestici fidei (i. eadem religionis professione nobiscum coniuncti) cæteris quibuscunque sunt anteferendi, ita tamen vt in quosuis nihilominus beneficentia nostra redundet.

9 Quarta & vltima pars epistolæ, in qua redit ad præcipuum scopum, nempe ne Galatæ sese à pseudoapostolis amplius sinãt extra viã abripi. Depingit autem illos pseudapostolos suis coloribus, arguens illos ambitionis, vt qui ne Legis quidem studio faciant quod faciunt sed idcirco duntaxat vt ex Galatarum circumcisione bonam gratiam suæ gentis aucupentur.

Quicunque volũt [h] speciosi apparere [i] in carne, ij cogunt vos circuncidi, tantùm ne ob [k] crucem Christi persequutionem patiantur.

Nam ne ipsi quidem qui circuncidũtur, Legem seruant: sed volunt vos circũcidi, vt [l] de vestra carne glorientur.

[10] A me verò absit [m] gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi: per quem mundus mihi crucifixus est, & ego mundo.

Nam in Christo Iesu, neque circuncisio quicquam valet, neque præputium, sed noua creatio.

Et quicunque secundùm hanc regulam incedent, pax erit super eos & misericordia, & super [n] Israelem Dei.

[11] De cætero, nequis mihi molestias exhibeto: ego enim [o] stigmata [p] Domini Iesu in corpore meo porto.

[12] Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* cũ [q] spiritu vestro, fratres. Amen.

Ad Galatas scripta fuit Roma.

12 Ὅσοι θέλουσιν εὐπροσωπῆσαι ἐν σαρκὶ, οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, μόνον ἵνα μὴ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ διώκωνται.

13 Οὐδὲ γὰρ οἱ περιτεμνόμενοι, αὐτοὶ νόμον φυλάσσουσιν· ἀλλὰ θέλουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, ἵνα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ καυχήσωνται.

14 Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ.

15 Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομή τι ἰσχύει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ καινὴ κτίσις.

16 Καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν, εἰρήνη ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἔλεος καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ.

17 Τοῦ λοιποῦ, κόπου μοι μηδεὶς παρεχέτω. ἐγὼ γὰρ τὰ στίγματα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματί μου βαστάζω.

18 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος ἡμῶν, ἀδελφοί. Ἀμήν.

Πρὸς Γαλάτας ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης.

Quicunque volũt placere in carne, hi cogunt vos circuncidi, tantùm vt crucis Christi persequutionem non patiantur.

Neque enim qui circunciduntur Legem custodiunt: sed volunt vos circuncidi, vt in carne vestra glorientur.

Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi: per quẽ mihi mundus crucifixus est, & ego mũdo.

In Christo enim Iesu neque circuncisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura.

Et quicunque hãc regulam sequuti fuerint, pax super illos, & misericordia & super Israel Dei.

De cætero nemo mihi molestus sit. ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro, fratres, Amen.

Ad Galatas missa fuit è Roma.

h *Speciem opponit veritati.*

i *In ceremoniarum obseruatione.*

k *Crucifixi prædicationem*

l *Quòd vos Iudaismo implicuerint: alludit tamen ad formam circuncisionis.*

10 Comparationem sui cum illis non dubitat instituere, testificans se ex aduerso iis ærumnis gaudere, quas Christi causa sustineat, & sicut à mundo despiciatur, sevicissim mũdũ pro nihilo habere: quæ sit vera veri Israelis circuncisio.

m *Hoc verbũ apud Paulum in laude positum, significat aliqua in re acquiescere.*

n *Verum Israelem, cuius laus est ex Deo non ex hominibus, Rom. 2 19.*

11 Perseuerans in eadẽ translatione, ærumnas suas atque adeò plagarum sibi pro Christi nomine impositarum vibices opponit externæ circuncisionis cicatrici, tanquam verum Apostolatus sui sigillũ

o *Inustas notas, quales inuri seruis fugitiuis solebant.*

p *Multum enim interest cuius stigmata feramus siquidem causa facit martyrem non pœna.*

12 Valedicẽs precatur eis gratiam & Spiritum: aduersus pseudapostolorum fraudes, externa illa inculcantes.

q *Cum animis vestris.*

ΠΑΥ'ΛΟΥ ΤΟΥ̂ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Η ΠΡΟ'Σ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ'.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD EPHESIOS.

Κεφάλαιον. α'. CAP I.

Post salutationem, [4] *de gratuita Dei electione:* [5] *& adoptione disserit* [7.13] *à qua salus hominum, tanquam ex vero & natiuo fonte, manat. Et quia tam sublime arcanum capi non potest,* [16] *precatur, vt ad plenam.* [20] *Christi cognitionem Ephesios Deus adducat.*

N.

1 Inscriptio & instauratio de quibus in aliis epistolis dictum est.

a *Sanctorum beneficio.*

2 Prior pars epistolæ, in qua omnes salutis nostræ causas, proposito Ephesiorum exẽplo & variis exhortationibus adhibitis, pertractat, inchoans suo more à gratiarum actione,

3 Causa efficiens nostræ salutis est Deus non vniuersaliter & confusè cõsideratus, sed vt Pater Domini nostri Iesu Christi.

PAulus Apostolus Iesu Christi, per voluntatẽ Dei, sanctis qui agunt Ephesi, & [a] fidelibus in Christo Iesu:

Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

[2] Benedictus Deu [3] & Pater Domini nostri Iesu Christi, [4] qui benedixit nobis omni [b] benedictione spirituali [c] in cælis [5] in Christo.

[6] Sicut elegit

ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος Ιησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Εφέσῳ, καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ιησοῦ·

2 Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ιησοῦ Χριστοῦ.

3 Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ, ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ.

4 Καθὼς ἐξελέξατο

V.

PAulus Apostolus Christi Iesu per voluntatem Dei, omnibus Sanctis qui sunt Ephesi, & fidelibus in Christo Iesu: 1.Cor.1.1

Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali, in cælestibus, in Christo. 1.Cor.1.3 2.pet.1.2

Sicut elegit

4 Causa finalis proxima, & nostri respectu, est sal⁹ nostra, collatis omnibus ad salutem necessariis, quod benedictionis genus est cæleste & electorum propriũ.

b *Omni beneficẽtiæ genere, quæ verè cælestis est ac diuina.*

c *Qua nos è sublimi suæ solio donat Pater, vel quia iis donis donãtur sancti, quæ propria sunt ciuium cælestium.*

5 Materia nostræ salutis Christus: in quo vno, spirituali ac saluifica benedictione donamur.

6 Explicat causam efficientem, siue quomodo Deus Pater nos in Filio seruet: Quia, inquit, ab æterno elegit nos in Filio.

nos [d] in ipso antequã iacerẽtur fundamẽta mundi, [7] [e] vt simus [f] sancti & inculpati [g] coram eo per charitatem.

[8] Qui prædestinauit nos quos adoptaret in filios per Iesum Christum [h] in sese, pro beneuolo affectu voluntatis suæ:

[9] Ad [i] laudẽ gloriosæ suæ gratiæ, [10] qua nos gratis effecit sibi gratos in illo dilecto:

[11] In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem, *inquam*, peccatorum ex diuite ipsius gratia:

[12] [k] Qua redundauit in nos [l] omni sapiẽtia & intelligẽtia:

Patefacto nobis [m] mysterio voluntatis suæ, [13] secundùm gratuitam suam beneuolentiam, quam proposuerat in sese.

[14] *Nempe* vt in pleni temporis dispensatione [n] recolligeret omnia in Christo tũ quæ in cælis sunt, tum quæ in terra:

ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κοσμοῦ, εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατενώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ.

5 Προορίσας ἡμᾶς εἰς υἱοθεσίαν διὰ Ιησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτὸν, κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ·

6 Εἰς ἔπαινον δόξης τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἐν ᾗ ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἠγαπημένῳ·

7 Εν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων, κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ·

8 Ης ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει·

9 Γνωρίσας ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ, κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ, ἣν προέθετο ἐν αὐτῷ.

10 Εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν, ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τά τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς·

nos in ipso ante mũdi constitutionem, vt essemus sancti & immaculati in conspectu eius in charitate.

Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum, per Iesum Christum, in ipsum: secũdùm propositum voluntatis suæ:

In laudem gloriæ gratiæ suæ, in qua gratificauit nos in dilecto:

In quo habemus redemptionem per sanguinem eius remissionem peccatorum secundùm diuitias gratiæ eius:

Quæ superabundauit in nobis in omni sapientia & prudentia.

Vt notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ, secundùm beneplacitũ eius, quod proposuit in eo.

In dispensatione plenitudinis temporum, instaurare omnia in Christo quæ in cælis, & quæ in terra sũt, in ipso:

d *Adoptãdos.*

7 Explicat causam illam finalem proximam, quã duplicem facit, sanctificationem videlicet & iustificationem, de qua mox disseret. Ex his autem duo sunt etiã notanda, nempè non posse vitæ sanctitatẽ à gratia electionis separari: deinde, quicquid in nobis est puritatis, esse beneficium Dei gratuitò nos eligentis.

e *Non ergo quia eramus aut esse debebamus sancti, ideo nos elegit Deus sed vt sancti essemus.*

f *Christi iustitia induti.*

g *Verè ac sincerè.*

8 Alia etiã dilucidior explicatio causæ efficientis, ipsiúsque adeò æternæ electiõis, qua nos dicitur Deus in Christo elegisse, quoniam videlicet ei visum est apud se nos nondũ notos destinare quos per Iesum Christum adoptaret in filios: vt nulla hic sit ratio electionis nisi in gratuita Dei beneuolentia quærenda, nec fides præuisa sit prædestinationis causa, sed effectum. h *Nihil neque præsens, neque futurũ respexit Deus, sed seipsũ.*

9 Causa finalis vltima ac præcipua, gloria Dei Patris, vt qui nos gratis seruat in Filio.

i *Vt beneficentia ipsius, sicut summam laudem meretur, ita etiam prædicetur.*

10 Altera finalis causa proxima, nostra iustificatio, dũ nos in Filio suo gratis habet pro iustis.

11 Explicatio causæ materialis, quomodo in Christo simus facti Deo grati, quoniam is vnus est cuius sacrificium ex Dei misericordia nobis imputatur ad peccatorum nostrorũ remissionẽ.

12 Nunc demum ad causam formalem, id est, ad vocationem, siue prædicationem Euangelii, accedit, qua Deus consilium illud æternum gratuitæ nostræ in Christo reconciliationis ac salutis exequitur. Euangelii autem loco substituens omnem sapientiam & intelligentiam, quanta sit eius præstantia declarat. lz *Per quam gratiam seu beneficentiam.* l *Perfecta & integra.*

m *Nisi enim Dominus nobis illud mysterium declarasset, quis vnquam per se vel suspicari potuisset?*

13 Non tantùm electio, sed etiam vocatio est à mera gratia.

14 Pater tũ exhibuit mundo Christũ omnium electorum caput, quum opportunum fuit, prout ab æterno omnia tempora sapientissimè disposuit: Christus autem is est in quo omnes à condito mundo electi, palantes alioqui & à Deo separati simul collecti sunt: quorum alii iam erant in cælis quum ipse in terras veniret (qui videlicet fide in eum venturum iam collecti fuerant) alii verò in terra reperti, ab eo collecti fuerunt, & quotidie colligũtur. n *Recolligi dicuntur fideles in Christo, quia fide cũ eo coniuncti sunt, veluti vnius hominis instar.*

In quo etiam nos sorte vocati sumus: prædestinati secundùm propositum eius qui operatur omnia secundum cõsiliũ voluntatis suæ.

Vt simus in laudẽ gloriæ eius nos, qui antè sperauimus in Christo:

In quo & vos, quũ audissetis verbum veritatis, Euangelium salutis vestræ: in quo & credentes signati estis Spiritu promissionis sancto:

Qui est pignus hæreditatis nostræ, in redemptionem acquisitionis, in laudẽ gloriæ ipsius.

Propterea & ego audiens fidem vestrã quæ est in Domino Iesu, & dilectionẽ in omnes sanctos,

Non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis:

Vt Deus Domini nostri Iesu Christi Pater gloriæ. det vobis, Spiritum sapientiæ & reuelationis, in agnitione eius:

11 Εν αὐτῷ, ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώθημεν, προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν τοῦ τὰ πάντα ἐνεργοῦντος κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ.

12 Εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ, τοὺς προηλπικότας ἐν τῷ Χριστῷ·

13 Εν ᾧ καὶ ὑμεῖς, ἀκούσαντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας ὑμῶν· ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε τῷ πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ·

14 Ος ἐστιν ἀῤῥαβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν, εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως, εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ.

15 Διὰ τοῦτο κἀγὼ, ἀκούσας τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν ἐν τῷ Κυρίῳ Ιησοῦ, καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς πάντας τοὺς ἁγίους,

16 Οὐ παύομαι εὐχαριστῶν ὑπὲρ ὑμῶν, μνείαν ὑμῶν ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου·

17 Ινα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῆς δόξης, δῴη ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως, ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ·

15 In ipso, *inquam*, in quo etiam lecti sumus, quum essemus prædestinati secundùm propositũ eius qui [o] omnia efficit ex consilio voluntatis suæ.

Vt nos simus laudi gloriæ ipsius, qui priores [p] sperauimus in Christo:

16 In quo *sperastis* & vos audito [q] sermone veritatis, *id est* Euangelio salutis vestræ: in quo etiã posteaquam credidistis, [r] obsignati estis [s] Spiritu illo promissionis sancto:

Qui est arrhabo hæreditatis nostræ, dum in [t] libertatem vindicemur, ad laudem gloriæ ipsius.

17 Propterea etiam ego, quum audiuissem eã quæ in vobis est fidem in Domino Iesu, & charitatem in omnes sanctos,

Nom desino gratias agere pro vobis, mentionem vestri faciens in precibus meis:

18 Vt Deus Domini nostri Iesu Christi, Pater ille [u] gloriæ, det vobis Spiritum sapientiæ & reuelationis, per [x] agnitionem ipsius:

15 Vocationis beneficiũ seorsim applicat Iudæis credentibus ad fontem vsque recurrẽs vt & ipsi neque sibi, nec generi suo, neque vlli alii rei quàm vni Dei gratiæ ac misericordiæ salutẽ suam acceptã ferant, tum quia vocati, tũ quia priores vocati.

o *Omnia sine exceptione tribuit gratiæ Dei, nec tamen idcirco sumus stipites: ea enim nobis vt velimus & possimus concedit. Phil. 2. 13.*

p *De Iudæis loquitur.*

16 Iam etiã exequar Ephesios (aut potius Gentes omnes) Iudæis, quia etiamsi posteriores accesserunt, tamen eodem Euangelio vocati, fide suntillud amplexi, & eodem Spiritu, quod est electionis pignus, tãti sperdum ipsa cernatur hæreditas, fuerũt obsignati, vt & in ipsis emineat Dei gloria.

q *Sermone illo qui propriè verax est, vt qui à Deo proficiscitur.*

r *Translatio sumpta à sigillis, quorum impressione authentica ab incertis distinguuntur*

s *Spiritu illo qui non affert Legem, sed promissionem gratuitæ adoptionis.* t *Plenam & perfectam.*

17 Redit ad superiorem gratulationem, duo simul concludens ex præcedentibus: primum, omnia bona à Deo Patre in Christo & per Christum in nos proficisci, vt eorum nomine à nobis laudetur: secundum, illa omnia quæ ad duo veluti capita reuocat, fidẽ videlicet & charitatem, certis gradibus in nos augeri, vt ab eiusdem gratia petendum sit incrementum à quo est initium, & à quo finis speratur.

Illuminatis oculis mentis vestræ: vt sciatis ỽ quæ sit spes illa vocationis ipsius & quæ opes gloriæ hæreditatis ipsius in sanctis:

ỽ *Quæ bona ille vos ad Christum vocans sperare iubet.*

19 Et quæ sit excellens illa magnitudo potẽtiæ ipsius in nobis qui credimus, pro efficacitate fortis roboris ipsius,

19 *Fidei excellentia declaratur ab effectis quoniã in illa ipse exerit potentissima Dei virtus.*

20 Quam exernit in Christo quum excitauit eũ ex mortuis, & [z] collocauit ad dextram suam in cælis,

20 *Potentiam & gloriam illam Dei lõgè sublimissimam, cuius credentes omnes sunt participes, adhuc tamen in nobis (propter crucis ignominiam & carnis infirmitates) perobscurã, iubet nos Apostolus in Christo gloriosissimo, fidei oculis cõtemplari.*

z *Collocari ad dextram Dei, est consortem esse illius imperii summi.*

Longè supra omne imperium ac potestatem, & potentiam & dominium, & [a] omne nomẽ quod nominatur non solum in hoc seculo, verumetiam in futuro:

a *Quicquid existit, vel supra res etiam omnes eminentissimas.*

21 Et omnia subiecit ei[9] pedibus, eúmque constituit [b] caput super omnia ipsi Ecclesiæ:

21 *Ne summam illam Christi gloriã putemus aliquid à nobis alienum esse, testatur illum esse, à Deo Patre constitutum caput totius Ecclesiæ, oportere igitur corpus huic capiti coniungi, quod alioqui absque membris mutilum quiddam esset; quod tamen necessitate non fit (quum Ecclesia potius vnius Christi virtute viuificetur & sustentetur, nedũ vt eius supplemento indigeat) sed immensa Dei voluntate, qui nos Filio dignatur adiungere.*

Quæ est corpus ipsius, & complementum eius qui omnia implet in omnibus.

Illuminatos oculos cordis vestri: vt sciatis quæ sit spes vocationis eius, & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in sanctis:

Et quæ sit supereminẽs magnitudo virtutis eius in nos qui credimus secundùm operationem potentiæ virtutis eius, Coloss. 2. 19 infra 3. 7.

Quam operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis, & constituens ad dextram suam in cælestibus,

Supra omnẽ principatum & potestatem & virtutẽ & dominationem, & omne nomen quod nominatur nõ solum in hoc seculo, sed etiã in futuro:

Et omnia subiecit sub pedibus eius: & ipsum dedit caput super omnia ipsi Ecclesiæ:

Quæ est corpus ipsius, plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimpletur.

b *Vt esset caput summum, adeò vt ei nihil non subsit.*

c *Tantus siquidem ergà Ecclesiam est Christi amor, vt etiamsi omnia omnibus ad plenum præstet, tamen sese velut manicum & mutilum caput existimet, nisi Ecclesiam sibi habeat velut corpus adiunctũ.*

EPHESIOS

CATA II.

Vt gratiæ magnitudinem ex comparatione amplificet, 1. reducit illis in memoriam, 5. quòd exitio prorsus addicti, 8. gratia sint seruati. 13. & propinqui facti 16. reconciliatione per Christum facta, 17. Et per Euangelium publicata.

V.

Colo. 2. 13. ET vos cõmunificauit quum essetis mortui delictis & peccatis vestris:

In quibus aliquando ambulastis secundum seculum mundi huius, secundum principem potestatis aerishuius, spiritus qui nunc operatur in filios diffidentiæ.

In quibus & & nos omnes aliquando conuersati sumus in desideriis carnis nostræ, facientes voluntates carnis & cogitationũ: & eramus natura filij iræ sicut & cæteri.

Deus autẽ qui dines est in misericordia, propter nimiam charitatem suam qua dilexit nos,

Et quum essemus mortui peccatis

N.

ET[1] vos vnà viuificauit, quum esse tis[2] mortui[2] in offensis & peccatis:

3 In quibus olim versati estis, [4] vt est vita mundi huius, [b] secundùm principem cui potestas est aeris & spiritus[5] nunc agẽtis[c] in hominibus cõtumacibus.

[6] Inter quos & nos omnes conuersati sumus olim in cupiditatibus [d] carnis nostræ, faciẽtes quę carni ac cogitationibus libebãt: [7] eramúsque natura[e] filij iræ, vt etiam[f] reliqui.

[8] Sed Deus qui dines est misericordia, propter multam charitatem suam qua dilexit nos,

Etiam quum per offensas mortui esse-

1 Rursus magnitudinẽ diuinæ beneuolentiæ declarat collatiõe miserrimi illius statꝰ in quo nati sumus, cum ea dignitate in quam à Deo Patre euehimur in Christo. Sic igitur eam conditionem describit, vt dicat nos, quoad spirituales motus attinet, non semimortuos, sed planè ac prorsus mortuos nasci.

a *Vide Rom. 6. 2. Mortuos itaque eos vocat qui non sunt renati: nã sicut immortalitas damnatorum non est vitasse hæc anima & corporis coniunctio pro vita non est, sed mors in his qui Spiritu Dei non aguntur.*

2 Causam mortis iudi-

cit, nempe peccata.

3 Omnes fuisse spiritualiter mortuos probat ab effectis.

4 Vniuersale esse hoc malum testatur, adeò vt omnes sint Satanæ mancipia.

b *Ex arbitrio principis.*

5 Ideo homines mancipati sunt Satanæ, quòd Deo sint sponte rebelles.

c *Filii contumaciæ dicuntur qui contumaciæ sunt dediti, Heb.*

6 Genribus seorsum damnatis, Iudæos ipsos quibus seipsum aggregabat, fatetur nihilo esse per se meliores.

d *Carnis nomine primo loco totum hominem intelligit, quum in suas partes diuidit: cæterum, eam nempe partem quam ἀλογον vocant philosophi & cogitationem, quod τὸ longicòn vocant, itaque nihil relinquit homini seminortuum, sed concludit hominem natura filium iræ.*

7 Concluso, omnes homines nasci iræ & maledictioni Dei obnoxios.

e *Homines filii iræ diuinitus pœnitè. Id est iudicio Dei iuxta vt æternæ mortis.* f *Populi prophani.*

8 Iam sequitur alterum collationis membrũ, nostram excellentiam declarans, quòd videlicet Christi virtute firmus à morte illa liberati, & æternæ vitæ participes facti, vt tandem & ipsi cũ eo regnemus. Inculcat autem multis modis, huius beneficii causam efficientem esse gratuitam Dei misericordiam: materiam verò, Christum ipsum: instrumentum, fidem, quæ & ipsa sit gratuitum Dei donum finem denique, Dei gloriam,

g *Nempe (vt postea subiicit) in Christo. Neque enim adhuc id in nobis præstitum est, sed in capite duntaxat: cuius Spiritu cœpimus percipere motus, & vires (Deo donante) opus illud plenè perficiatur. Spes tamen certa est, vt non magis certum sit quod percipimus, quàm quod expectamus.*

h *Cohærent ergo gratis, id est Donum, & fides, quibus opponuntur Seruatis ex nobis vel ex operibus. Quid ergo illis in mentem venit qui tam dissentanea velint cõiungere?*

i *Hic de gratia non de natura agit: vtrope ratque quam tenuis sit bonagratia in solida debeatur.*

10 Superiorem doctrinã Gentibus applicans ostendit eas non tãtum naturavt & ipsos fuerat, sed peculiari etiam ratione fuisse à Deo alienissimas: quo magis oporteat ipsas tanti Dei beneficii memoriã conseruare.

12 *Qui nullo alio nomine quàm Gentes vocabãmini, vt vestra impuritas omnibus esset testata.*

l *A Iudeis qui Circumcisionem præ se ferebãt, à vobis differebantur.*

m *Alienis à Christo excipiebamini, vt vestra impuritas omnibus esset testata.*

mus, vnà viuificauit nos per Christum, cuius gratia estis seruati:

g Vnáque excitauit, vnáque collocauit in cælis in Christo Iesu:

Vt ostenderet seculis succedentibus summas opes suæ gratiæ, *sua* erga nos benignitate in Christo Iesu.

h Gratia enim estis seruati per fidem: idque non ex vobis: Dei donum *est*:

9 Non ex operibus, nequis glorietur.

i Nam ipsius sumus opus, conditi in Christo Iesu ad opera bona, quæ præparauit Deus vt in eis versa remur.

10 Propterea mementote vos quondem Gentes in carne, k qui dicebamini Præputiũ ab ea quæ vocatur Circuncisio in carne, & quę manibus fit:

Vos *inquam*, illo tempore fuisse m abs que Christo, n alienos à republica Israelis, & extraneos à pactis promissionis, spẽ nõ habentes, & Deo expertes in mundo:

11 At nunc in Christo Iesu, vos qui olim

μασι, συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ· χάριτι ἐστε σεσωσμένοι·

6 Καὶ συνήγειρε, καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

7 Ἵνα ἐνδείξηται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις τὸ ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἐν χρηστότητι ἐφ' ἡμᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

8 Τῇ γὰρ χάριτί ἐστε σεσωσμένοι διὰ τῆς πίστεως· καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν· Θεοῦ τὸ δῶρον·

9 Οὐκ ἐξ ἔργων, ἵνα μή τις καυχήσηται.

10 Αὐτοῦ γάρ ἐσμεν ποίημα, κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, οἷς προητοίμασεν ὁ Θεὸς, ἵνα ἐν αὐτοῖς περιπατήσωμεν.

11 Διὸ μνημονεύετε ὅτι ὑμεῖς ποτὲ τὰ ἔθνη ἐν σαρκὶ, οἱ λεγόμενοι ἀκροβυστία ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκὶ χειροποιήτου·

12 Ὅτι ἦτε ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ χωρὶς Χριστοῦ, ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ·

13 Νυνὶ δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὑμεῖς οἱ ποτε conuiuificauit nos Christo, cuius gratia estis saluati:

Et conresuscitauit, & consedere fecit in cælestibus in Christo Iesu:

Vt ostẽderet in seculis superuenientibus abundantes diuitias gratiæ suæ, in bonitate super nos in Christo Iesu.

Gratia enim estis saluati per fidẽ: & hoc non ex vobis: Dei enim donũ est:

Non ex operibus, vt nequis glorietur.

Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Iesu in operibus bonis, quæ præparauit Deus vt in illis ambulemus.

Propter quòd memores estote quòd aliquando vos eratis Gentes in carne, qui dicebamini Præputium, ab ea quæ dicitur Circuncisio in carne, manu facta:

Quòd eratis illo in tempore sine Christo alienati à conuersatione Israel, & hospites testamentorum promissionis, spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo:

Nunc autem in Christo Iesu, vos quę

n *Qui nullum ius Israelitica dignitatis haberetis.*

11 Christus vnicum est Iudæorum & Gentiũ vinculum, quo cum Deo conciliantur.

aliquãdo eratis lõgè, facti estis propè in sanguine Christi.

Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnũ, & medium parietem maceriasoluens

Inimicitiã in carne sua legẽ mandatorum decretis euacuans: vt duos condat in semetipso in vno nouo homine, faciens pacem,

Et reconciliet ambos in vno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitiã in semetipso.

Et veniens euãgelizauit pacem vobis qui lõgè fuistis, & pacem ijs qui propé.

Quoniam per ipsum habemus accessum ambo in vno spiritu, ad Patrem.

Ergo iam non estis hospites & aduenæ: sed estis cives sanctorum & domestici Dei:

Superædificati super fundamentum Apostolorũ & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Iesu Christo:

In quo omnis

τὲ ὄντες μακρὰν, ἐγγὺς ἐγενήθητε ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ.

14 Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἕν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας·

15 Τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας· ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην,

16 Καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ σταυροῦ, ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ.

17 Καὶ ἐλθὼν εὐηγγελίσατο εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν, καὶ τοῖς ἐγγύς.

18 Ὅτι δι' αὐτοῦ ἔχομεν τὴν προσαγωγὴν οἱ ἀμφότεροι ἐν ἑνὶ πνεύματι πρὸς τὸν πατέρα.

19 Ἄρα οὖν οὐκέτι ἐστὲ ξένοι καὶ πάροικοι, ἀλλὰ συμπολῖται τῶν ἁγίων καὶ οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ·

20 Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

21 Ἐν ᾧ πᾶσα ἡ οἰ-

lim eratis procul, propinqui facti estis, per sanguinem, *in quam*, Christi.

11 Ipse enim est pax nostra, qui vtraque fecit vnum, & intergerini parietis septum soluit:

Inimicitiis, *id est*, lege mandatorũ *quæ* in ritibus *posita est*, per carnem suam abolitis: vt ex duobus illis conderet in semetipso vnum nouum hominem, faciens pacem,

Et vtrosque in [o] vno corpore reconciliaret Deo per crucem, [p] peremptis inimicitiis per eam.

13 Et veniens euãgelizauit pacem vobis qui procul *eratis*, & iis qui propè *erãt*.

Quoniam vtrique [q] per ipsum habemus aditum per vnũ Spiritum ad Patrem.

14 Nempe igitur non amplius estis hospites & inquilini, sed concives sanctorũ, ac domestici Dei:

15 Superstructi super fundamentũ Apostolorum ac Prophetarum, cuius [r] imus angularis *lapis* est ipse Iesus Christus:

In quo totum ædi-

12 Sicut cæremoniis & legali cultu diremebatur Iudæi à Gentibus, ita nũc Christus, diruto illo septo, vtrosque in seipso & inter se & cũ Deo copulat. Ex quo consequitur, eos qui ceremonias illas fugiebant velint, Christi gratiam irritam facere.

o *Alludit ad Legis sacrificia, quæ veram & vnicam ista hostiam repræsentabant.*

p *Morte enim mortẽ destruxit, crucique velut affixit.*

13 Huius gratiæ efficax est instrumẽtum Euangelii prædicatio, tum Iudæis tum Gẽtibus cõmunis.

q *Christus est veluti ianua, per quam ad Patrem accedimus, Spiritu autem sancto tanquã duce accedimus.*

14 Conclusio, Gentes in consortium salutis esse ascitas. Describit autem Ecclesiæ præstãtiam, eam vocans ciuitatẽ & domũ Dei.

15 Doctrinam salutis disposuit Dominus initio

penes Prophetas: deinde penes Apostolos: cuius scopus atque adeò veluti materia & substantia est Christus. Itaque ea demum est Ecclesia vera Catholica quæ à Prophetis & Apostolis est Christo superstructa, tanquam templum spirituale Deo consecratum

r *Præcipuus, id est ædificii caput, nam ædificiorum fundamenta sunt veluti capita,*

dificium congruenter [f] coagmentatum, crescit vt sit templū sanctum Domino:

In quo & vos vnà ædificamini, vt sitis habitaculū Dei per Spiritum.

[f] *Non tantùm igitur fundamentum, sed totum ipsum ædificium Deo debetur.*

κοδομὴ συναρμολογουμένη αὔξει εἰς ναὸν ἅγιον ἐν Κυρίῳ·

22 Ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν πνεύματι.

ædificatio constructa, crescit in templum sanctū in Domino:

In quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu sancto.

Cap. III.

1. *Ideo se dicit à Iudæis multa passum,* 3. *quòd mysterium de Gentibus seruandis,* 8. *Dei iussu prædicauerit.* 13. *Deinde rogat Ephesios, ne ob afflictiones quas patitur deficiant.* 14. *Ac propterea orat Dominum,* 18. *vt percipiant quanta sit Christi dilectio.*

N.

1 Hvius [5] rei gratia ego Paulus *sum*, [a] captiuus ille Christi Iesu pro vobis Gentibus:

2 Si quidē audistis dispensationem gratiæ Dei quæ data est mihi apud vos:

3 *Deū videlicet* per reuelationem notū mihi feciſſe mysterium illud, (sicut antè scripsi paucis:

4 Ex quo perlecto potestis intelligere quæ sit mea intelligentia in mysterio Christi)

5 Quod aliis ætatibus non innotuit filiis hominū, vt nunc retectum est sanctis Apostolis & Prophetis per Spiritum:

6 Gētes *videlicet* esse cohæredes & concorpores, consortésque promissionis eius in Christo per Euangelium:

[a] *Asserit Apostolatū suū aduersus offendiculū cruis, ex quo etiam sumit argumentum ad eum confirmandum, affirmans se nō modo designatum Apostolū per Dei misericordiam, sed etiam peculiariter Gentibus vndiquaque ad sa lutem vocan dis destinatū: quoniam ab initiō Deus ita decreuerat, quanuis diu distulerit eius consilii patefactionē.*

[b] *Capiuus Christi passiuè dicitur, id est qui pro Christi assertæ gloria capiuus teneatur.*

[c] *Non quòd nemo Gentium vocationē antea nosset, sed quòd paucis manifestata fuit: quibus autem fuit manifestata, veluti Prophetis, figura tamen & obscurius significata fuit.*

Τούτου χάριν ἐγὼ Παῦλος ὁ δέσμιος τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν·

2 Εἴγε ἠκούσατε τὴν οἰκονομίαν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ τῆς δοθείσης μοι εἰς ὑμᾶς·

3 Ὅτι κατὰ ἀποκάλυψιν ἐγνωρίσθη μοι τὸ μυστήριον, (καθὼς προέγραψα ἐν ὀλίγῳ·

4 Πρὸς ὃ δύνασθε ἀναγινώσκοντες νοῆσαι τὴν σύνεσίν μου ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ)

5 Ὃ ἐν ἑτέραις γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις αὐτοῦ καὶ προφήταις ἐν πνεύματι·

6 Εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα καὶ σύσσωμα καὶ συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἐν τῷ Χριστῷ, διὰ τοῦ εὐαγγελίου·

V.

Hvius rei gratia ego Paulus vinctus Christi Iesu pro vobis Gentibus:

Si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei quæ data est mihi in vobis:

Quoniam secūdùm reuelationem notum mihi factum est sacramentū (sicut suprà scripsi in breui:

Prout potestis legētes intelligere prudentiā meā in mysterio Christi)

Quod aliis generationibus nō est agnitum filiis hominum, sicuti nunc reuelatum est sanctis Apostolis eius & Prophetis in Spiritu:

Gentes esse cohæredes, & corporales & comparticipes promissionis eius in Christo Iesu per Euangelium:

Cuius

Cuius factus sum minister secundum donum gratiæ Dei, quæ data est mihi secundum operationem virtutis eius.

7 Οὗ ἐγενόμην διάκονος κατὰ τὴν δωρεὰν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ.

Cuius factus sum minister ex dono gratiæ Dei, quod datum est mihi secundùm efficacitatē potentiæ ipsius.

Mihi omniū sanctorum minimo, data est gratia hæc in Gentibus euangelizare inuestigabiles diuitias Christi,

8 Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων τῶν ἁγίων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη, ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελίσασθαι τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον τοῦ Χριστοῦ,

Mihi *inquam*, longè minimo omnium sanctorum, data est hæc gratia, euangelizandi inter Gentes imperuestigabiles opes Christi,

Et illuminare omnes quæ sit dispensatio sacramenti absconditi à seculis in Deo, qui omnia creauit:

9 Καὶ φωτίσαι πάντας τίς ἡ κοινωνία τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ, τῷ τὰ πάντα κτίσαντι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ·

Et in lucem proferendi omnibus quæ sit communio mysterii quod erat absconditum à seculis in Deo, qui omnia condidit per Iesum Christum:

Vt innotescat nunc principatibus & potestatibus, in cælestibus, per Ecclesias, multiformis sapientia Dei.

10 Ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, διὰ τῆς ἐκκλησίας, ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ·

[2]Vt nota nūc fiat per ecclesiam imperiis ac potestatibus *quæ* in cælis *sunt* [c]multiformis illa sapientia Dei:

Secundum præfinitionem seculorum, quam fecit in Christo Iesu Domino nostro:

11 Κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων, ἣν ἐποίησεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν·

Secundum propositum[d] æternū, quod constituit in Christo Iesu Domino nostro:

In quo habemus fiduciam & accessum in confidentia, per fidem eius.

12 Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν παῤῥησίαν καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐν πεποιθήσει, διὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ.

In quo habemus libertatem & aditum cum fiducia, per [e]fidem ipsius.

Propter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra.

13 Διὸ αἰτοῦμαι μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσί μου ὑπὲρ ὑμῶν, ἥτις ἐστὶ δόξα ὑμῶν.

Quapropter peto ne segnescatis ob afflictiones meas pro vobis, quæ est gloria vestra.

Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi,

14 Τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,

[3]Huius rei gratia, flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi,

Ex quo omnis paternitas in cælis & in terra nominatur.

15 Ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται.

Ex quo tota[f] familia in cælis & in terra nominatur.

2 Vocatio Gentiū inopinata, ipsis etiam Angelis cœlestibus est speculi instar: in quo magnificam Dei sapientiam intueantur.

c *Vnica semper fuit Deoratio homines saluandi sed varia fuit forma.*

d *Quod omni principio sit antiquius.*

e *Fidem in ipsum.*

3 Docet suo exemplo efficaciā doctrinæ à Dei gratia pendere, ac proinde preces cum prædicatione & auditione verbi esse cōiungendas, quibus indigeant nō modò qui sunt nouitii, sed ipsi quoque veterani, vt magis ac magis per fidem cum Christo coalescētes, omnibus spiritualibus dōnis confirmati in cognitione eius immensæ charitatis qua nos Deus Pater in Filio complexus est, fundentur ac radices agāt, quū tota familia, cuius pars iam in cœlū recepta est, pars adhuc in terris hæret, ab illa adoptione Patris cœlestis in vnico Filio suo, pendeat.

f *Tota gens quæ vnū Patrē familias habet ea autē est Ecclesia, in Christo adoptata.*

Vt det vobis, [g] pro diuite sua gloria, vt fortiter corroboremini per spiritum suum in [h] interiore homine:

16 Ινὰ δώῃ ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον.

Vt det vobis secundũ diuitias gloriæ suæ, virtute corroborari per Spiritũ eius in interiorem hominem.

Vt inhabitet Christus per fidem in cordibus vestris.

17 Κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν δια τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίας ὑμῶν.

Christum habitare per fidem in cordibus vestris, in charitate radicati & fundati:

Vt in [i] charitate radicati & fundati, valeatis assequi cũ omnibus sanctis [k] quæ *sit* illa latitudo & longitudo, & profunditas & sublimitas:

18 Εν ἀγάπῃ ἐῤῥιζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι· ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος, καὶ βάθος καὶ ὕψος·

Vt possitis comprehendere cum omnibus Sãctis, quæ sit latitudo, & longitudo, & sublimitas, & profundum:

Et cognoscere [l] charitatem illam Christi [m] *omni* cognitione superiorem: vt impleamini ad [n] omnem vsque plenitudinem illam Dei.

19 Γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ· ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ.

Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi, vt impleamini in omnem plenitudinẽ Dei.

[4] Ei verò qui infinita cum redundantia potest omnia facere supra ea quæ petimus, aut mente cõcipimus, pro vi illa agente in nobis,

20 Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι ὑπερεκπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν, κατὰ τὴν δύναμιν τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἡμῖν,

Ei autem qui potens est omnia facere superabundanter quàm petimus aut intelligimus, secundùm virtutem quæ operatur in nobis:

Sit gloria in Ecclesia per Christum Iesum in omnes ætates seculi seculorum. Amen.

21 Αὐτῷ ἡ δόξα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν Χριστῷ Ιησοῦ, εἰς πάσας τὰς γενεὰς τοῦ αἰῶνος τῶν αἰώνων. Αμήν.

Ipsi gloria in Ecclesia, & in Christo Iesu in omnes generationes seculi seculorum. Amen.

g *Pro magnitudine misericordiæ ipsius.*

h *Vide Rõ. 7.22.*

i *Quæ diligimur à Deo: ea enim est radix nostræ electionis.*

k *Quàm sit illud opus Christi omnibus partibus absolutum.*

l *Quã exhibuit nobis Deus in Christo.*

m *Quæ superat omnẽ ingenii nostri captũ, vt quidem plenè animo cõcipi possit: nam alioqui quisque Dei Spiritu fretus pro modulo suo tãtũ percipit, quãtum ad salutẽ satis est.*

n *Ita vt in nobis abundẽt quæcunque ad nostram illam cum Deo perfectionem requiruntur.*

4 Erumpit in gratiarum actionẽ, qua confirmẽtur etiam Ephesii, vt quiduis ex Deo sperent.

CAP. IIII.

Tria vlt. cap. præceptiones de moribus continent. 1. *hortatur ad mutuam coniunctionem.* 7. *propterea varia dona à Deo conferri,* 16. *vt ædificetur Ecclesia.* 17. *Reuocat ergo eos ab infidelium vanitate.* 25. *à mendacio.* 29. *& spurcitie sermonis.*

N.

PRecor [1] itaq. vos, ego captiuus in Domino, vt ambuletis ita vt dignum est

ΠΑρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν Κυρίῳ, ἀξίως περιπατῆσαι τῆς

V.

OBsecro itaque vos ego vinctus in Domino, vt dignè ambuletis

1 Altera pars epistolæ, præcepta vitæ Christianæ complectens: quorũ summa est, vt vnusquisque se gerat sicut tanta Dei gratia dignum est.

vocatione qua vocati estis,

Cum omni humilitate & mansuetudine, cum patientia, supportantes inuicem in charitate,

Soliciti seruare vnitatem Spiritus in vinculo pacis.

Vnum corpus, & vnus Spiritus, sicut & vocati estis in vna spe vocationis vestræ.

Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma.

Vnus Deus & Pater omnium, qui super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis.

Vnicuique autem nostrum data est gratia secundũ mensuram donationis Christi.

Propter quod dicit, Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus.

Quòd autem ascendit, quid est, nisi quia & descendit primum in inferiores partes terræ?

Qui descendit ipse est & qui ascẽdit supra omnes cælos, vt impleret omnia.

Et ipse dedit quosdã quidẽ Apostolos: quosdam autẽ

κλήσεως ἧς ἐκλήθητε.

2 Μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πραότητος, μετὰ μακροθυμίας, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ·

3 Σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης.

4 Ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα, καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν·

5 Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα·

6 Εἷς Θεὸς καὶ πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν ἡμῖν.

7 Ἑνὶ δὲ ἑκάστῳ ἡμῶν ἐδόθη ἡ χάρις κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ.

8 Διὸ λέγει, Ἀναβὰς εἰς ὕψος ἠχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν καὶ ἔδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις.

9 Τὸ δὲ ἀνέβη, τί ἐστὶν εἰ μὴ ὅτι καὶ κατέβη πρῶτον εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς;

10 Ὁ καταβὰς αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα.

11 Καὶ αὐτὸς ἔδωκε τοὺς μὲν, ἀποστόλους,

[a] vocatione qua vocati estis,

[c] Cum omni modestia ac mansuetudine, cum [b] animi lenitate, tolerantes alii alios per charitatẽ:

[3] Studentes seruare vnitatem Spiritus per vinculum pacis.

[4] Vnum est corpus & vnus Spiritus, sicut & vocati estis in vnam spẽ vocationis vestræ:

Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma.

Vnus Deus & Pater omnium, qui est [e] super omnia & [d] per omnia & [e] in omnibus vobis.

[5] Sed vnicuique nostrũm data est gratia pro mensura [f] doni Christi.

Quapropter dicit, quum ascendisset in sublime, captiuam duxit [g] captiuitatem, & dedit dona hominibus.

Cæterùm illud ascendit, quid est, nisi quòd etiam descenderat prius [h] in infimas partes terræ?

Qui descendit, ipse est qui etiam ascẽdit longè supra omnes cœlos, [i] vt impleret [k] omnia.

[6] Dedit igitur ipse alios quidem [l] Apostolos: alios verò

[a] *Vocationem vniuersalem fideliũ intelligit, nẽ, vt sancti sint filiũ Dei sanctus est.*

[2] Secũdò, animi mansuetudinem commendat, quæ in seipsa mutuò tolerandis demõstretur.

[b] *Vide Matth. 25.*

[3] Tertiò, summam cõiunctionẽ requirit, sed quæ Spiritus sancti vinculo deuinciatur.

[4] Argumentum maximi momenti ad mutuam charitatem maximo studio colẽdã, quòd ab vno Deo & Patre, eodem Spiritu in vnum veluti corpus cõflati, vnũ Dominum vna fide colẽtes, & vno baptismate ipsi cõsecrati, vnam eandémque gloriam, ad quã vocati sumus, speremus. Omnisigitur ista discerpit qui charitatẽ violat.

[c] *Qui vnus sumus habet in Ecclesia imperium.*

[d] *Vnus pro sua dignitate per omnia Eccl. membra diffunditur.*

[e] *Vnus in Christo nobiscum coniungitur.*

5 Admoner, omnes quidem vnũ esse corpus, & ab vno Christo, qui potenter domitis omnibus hostibus, in cœlis regnat (vnde Ecclesiam donis omnib⁹ cumulet) omnia bona proficisci: sed interea varie ac diuersè dona ista pro ei⁹ arbitrio distribui, ac proinde vnúquẽque debere, suomodo cuiq; cõtẽtum, id quod accepit, ad cõmunẽ totius corporis vtilitatẽ referre. f *Quod Christus cõtulit.* g *Captiuorum multitudinem.* h *In terrã, qua est pars infima mundi.* i *Donis suis cumularet.* k *Ecclesiam.* 6 Priore loco functiones Ecclesiasticas, partim extraordinarias & tẽporarias, vt Apostolos, Prophetas Euangelistas: partim ordinarias & perpetuas, vt Pastores & doctores, cõmemorat. l *Apostoli fuerunt illi duodecim, quibus accessit Paulus: horum fuit officium per vniuersum orbem Ecclesias constituere.*

m Prophetas: alios autem, n Euangelistas: alios autē, o Pastores & doctores.

7 Ad coagmentationem sanctorū, ad opus ministerij, ad ædificationē, *inquā*, p corporis Christi.

8 Donec euadamus omnes q in vnitatem fidei, & agnitionis Filij Dei, in virum perfectum, ad mensuram staturæ r adulti Christi:

9 Vt ne sim⁹ ampli⁹ pueri, 10 qui fluctuemus & circunferamur quouis vento doctrinæ, in hominū s alea, t veteratoria ad insidiosè fallendū versutia:

11 Sed veritatem sectantes cum charitate, prorsus adolescamus in eum per omnia, qui est caput *nempe* Christus:

Ex quo totū corpus congruenter coagmentatum & compactum per omnes suppeditatas commissuras, ex u vi int⁹ agente pro mensura vniuscuiusque membri, incrementū capit x corpori conueniens, ad sui ipsius extructionem per

τοὺς δὲ, προφήτας· τοὺς δὲ, εὐαγγελιστὰς· τοὺς δὲ, ποιμένας καὶ διδασκάλους.

12 Πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ

13 Μέχρι καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως, καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ·

14 Ἵνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι, κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας, ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης·

15 Ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ, ὁ Χριστός·

16 Ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέρους, τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται, εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν

Prophetas: alios verò Euangelistas: alios autem Pastores & doctores.

Ad consummationem Sanctorum in opus ministerij, in ædificationē corporis Christi:

Donec occurramus omnes in vnitatem fidei, & agnitionis filij Dei, in virum perfectum, in mensurā ætatis plenitudinis Christi:

Vt iam non sim⁹ paruuli fluctuantes, & circunferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominū, in astutia ad circūuentionem erroris:

Veritatem autem facientes in charitate, crescamus in illo per omnia qui est caput, Christus:

Ex quo totū corpus compactum & connexum per omnē iuncturam subministrationis, secundum operationem in mēsuram vniuscuiusque membri, augmentū corporis facit in ædificationem sui in

m *Prophetarum munus fuit vnum ex præcipuis: ii autem erant qui insigni aliqua sapientia pollerent, quorum aliqui etiā futura prædicebant.*

n *His vtebantur Apostoli vt comitibus in suo fungendo munere, quū omnibus non possēt sufficere*

o *Pastores ii sunt qui Ecclesiam regūt, Doctores qui scholam.*

7 Finē Ecclesiasticarū functionum ostendit, nempe vt hominum ministerio omnes sancti sic coalescant, vt vnum Christi corp⁹ mystitū cōstituant.

p *Ecclesiæ*

8 Huiusmi nisterii vsus perpetuus est dum in mundo versamur. i. vsque ad tēpus illud quo carne exuti penitus inter nos consentientes, capiti nostro Christo adhærebimus. Hoc autē fit crescēte in nobis cognitione Filii Dei, ipsóque adeò paulatim in nobis adolescente, donec viri perfecti euadamus, quod quidem in altero fiet seculo, quū Deus erit omnia in omnibus. q *Ad eam summā coniunctionem cuius vinculum est fides* r *Christus dicitur adolescere non in sese, sed in nobis.* 9 Inter pueritiam (id est statum admodū imbecillū, quū videlicet adhuc penitus vacillamus) & perfectam ætatem, quæ nobis in altero demum seculo obtinget, aliquid est mediū, nēpe adolescentia, & firmus ad perfectionē progressus. 10 Eos qui in verbū Dei non recūbunt, cōparat nauiculis quæ doctrinis hominū tanquā ventis cōtrariis huc & illuc agitatæ fluctuent, & simul præmonet id accidere nō tantùm humani ingenii leuitate, sed etiā quorūdam versutiis qui hanc velut artē faciant.

s *Incertis illis casibus, quibus iactātur homines.*

t *Eorum qui ad alios fallēdos mirè sunt exercitati.*

11 Veritatis & charitatis studio in Christo crescimus. Is enim sui verbi ministerio efficax, instar vitalis spiritus sic totum corpus vegetantis vt singulos artus pro eorum modulo nutriat, Ecclesiam suam diuersis functionibus quasi mēbris constantem, seruata vniuscuiusque proportione viuificat & fouet. Indeverò consequitur, neque extra Christum posse hoc corpus viuere, neque quenquam posse spiritualiter crescere, qui sese à cæteris membris seiungat.

u *Vi Christi, qui animæ instar singula membra vegetat.* x *Ita crescit vt par est corpus crescere.*

charitate.

Hoc igitur dico & testificor in Domino, vt iam non ambuletis sicut & Gentes ambulant in vanitate sensus sui:

Tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati à vita Dei per ignorantiam quæ est in illis, propter cæcitatem cordis ipsorum.

Qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in auaritiam.

Vos autem non ita didicistis Christum:

Si tamen illũ audistis & in ipso edocti estis, sicut est veritas in Iesu:

Deponere vos secundum pristinam conuersationem veterem hominem qui corrumpitur secundum desideria erroris:

Renouamini autẽ spiritu mentis vestræ,

Et induite nouũ hominem qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate veritatis.

ἀγάπῃ.

17 Τοῦτο οὖν λέγω, καὶ μαρτύρομαι ἐν Κυρίῳ, μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη περιπατεῖ ἐν ματαιότητι τοῦ νοὸς αὐτῶν·

18 Ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ, ὄντες ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν ἄγνοιαν τὴν οὖσαν ἐν αὐτοῖς, διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν·

19 Οἵτινες ἀπηλγηκότες ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας πάσης ἐν πλεονεξίᾳ.

20 Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστόν·

21 Εἴγε αὐτὸν ἠκούσατε, καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε, καθώς ἐστιν ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ·

22 Ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν, τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης·

23 Ἀνανεοῦσθαι δὲ τῷ πνεύματι τοῦ νοὸς ὑμῶν,

24 Καὶ ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας.

y charitatem.

12 Hoc itaque dico, & obtestor per Dominum, ne amplius versemini sicut reliquæ Gentes versantur z in vanitate mentis suæ:

Cogitationem habentes obscuratam, & abalienatam à a vita Dei propter ignorantiam quæ est in ipsis, ex obduratione cordis eorum.

Qui posteaquam b dedoluerunt, semetipsos dediderunt proteruiæ, ad c certatim patrandã impuritatem omnem.

13 Vos autem non ita didicistis Christũ:

Si modò eum audistis, & per eum edocti fuistis, d sicut est veritas in Iesu:

Nempe deponere quod ad pristinam conuersationem attinet, e veterem illũ hominem qui deceptricibus cupiditatibus corrumpitur:

Renouari verò f spiritu mentis vestræ,

Et induere nouum illum hominem qui g secundum Deum conditus est h ad iustitiam & i sanctimoniam veram.

y *Charitas est ipsa animi cum Deo coniunctura.*

12 *Delecdens ad doctrinæ Christianæ fructus, primùm differit de morum & actionum principiis, grauissimam compositionem instituens filiorum Dei, cæ iis qui non sunt regenerati. In his enim omnes animi facultates esse corruptas, mente vanitati dedita, sensibus densissima caligine obscuratis, affectibus autem ad malã paulatim sic assuefactis, vt eos tandem omni amisso iudicio oportear ad turpissima quæuis præcipites ferri.*

z *Si partes omnes animæ essent nobilissimæ, corruptæ sunt, quid est homo aliud quã corruptus?*

a *Qua Deus viuit in ipsis.*

b *Omnes in dicii experes facti sunt.*

c *Quasi certatim de lucrosiori vel alius diuĩ supe rare cõtẽdat.*

13 *Sequitur antithesis hominum veræ ac viuæ Christi cognitione regenerarorum, qui longè alia habeant actionũ principia, desideria vi-*

delicet sancta & honesta & mentem prorsus diuini Spiritus virtute immutatam, vnde similes quoque effectus nascũtur, vita videlicet iusta & verè sancta.

a Vt edocti sunt qui verè ac serio Iesum agnoscũt.

e Vt ipsos.

f Vbi oportuit vim rationis præcipuam esse, ibi pessimum omnia vastans malum corruptio.

g Ad Dei imaginem.

h Effectus & finis nouæ creationis.

i Minimè peccatam, sed geminam.

14 Particulares aliquot Christianas virtutes sigillatim commendat, ac primùm quidem veritatem (.i. sinceros mores) exigit, dãnata omni fraude & simulatione, quoniam alii aliorum causa nati sumus.

14 Quapropter deposito mendacio, loquimini veritatem quisq; proximo suo: nam sumus alij aliorum membra.

15 k Irascimini, & ne peccate: sol ne occidat l super iracundiam vestram:

Neque date locũ diabolo.

15 Irã sic cohibendam docet vt quã tumuis feruens, tamen foras non erumpat, & mox, atque adeò ante somnũ, extinguatur: ne Satan mali suggerendi consilii occasionem ex pessimo illo cõsultore arripiens, nos pessundet.

16 Qui furabatur, nõ amplius furetur: sed potius laboret, operando manibus m quod bonum sit, vt possit impertiri cui opus fuerit.

17 Nullus sermo n corruptus ex ore vestro egreditor, sed siquis est cõmodus ad ædificationis vsum, vt o gratiam auditoribus adferat.

18 Et ne tristitia afficite Spiritum illũ sanctum Dei perquẽ obsignati estis in diẽ redemptionis.

Iz *Si irasci contigerit, ac ne peccate, id est, iram cohibete, vt quod malè cogitastis malè nõ exequamini.*

Omnis amaritudo, & excandescentia, & ira, & clamor & maledicentia, tollatur ex vobis, cum omni malitia.

l *Ne iracũdos vos nox deprehendat i. omnia citò cõponantur.*

Sed estote alij in alios benigni misericordes, condonantes

16 A corde descendit ad manus, furta condemnans: & quoniam huic sceleri dediti solent inopiam prætexere, docet laborem optimum esse aduersus paupertatem remedium, cui sic benedicat Dominus, vt iis qui laborant, aliquid etiam supersit vnde alios iuuent, nedum vt aliena cogantur surripere.

m *Laborando in rebus sanctis & proximo vtilibus.*

17 Iniicit etiam frænum linguæ, sic docens tẽperandum sermonem, vt non modò nõ destruãtur auditorum animi, sed etiam instruantur.

25 Διὸ ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος, λαλεῖτε ἀλήθειαν ἕκαστος κατὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ· ὅτι ἐσμὲν ἀλλήλων μέλη.

Propter quod deponentes mendaciũ, loquimini veritatem vnusquisque cũ proximo suo: quoniam sumus inuicem mẽbra.

26 Ὀργίζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε· ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν·

Irascimini, & nolite peccare: sol non occidat super iracũdiam vestram.

27 Μήτε δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ.

Nolite locum dare diabolo.

28 Ὁ κλέπτων μηκέτι κλεπτέτω, μᾶλλον δὲ κοπιάτω, ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθὸν ταῖς χερσὶν, ἵνα ἔχῃ μεταδιδόναι τῷ χρείαν ἔχοντι.

Qui furabatur, iã non furetur: magis autem laboret operando manibus suis quod bonum est, vt habeat vnde tribuat necessitatem patiẽti.

29 Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω· ἀλλ' εἴτις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας, ἵνα δῷ χάριν τοῖς ἀκούουσι.

Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat: sed siquis bonus ad ædificationem fidei, vt det gratiam audientib⁹.

30 Καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως.

Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei: in quo signati estis in die redemptionis.

31 Πᾶσα πικρία, καὶ θυμὸς, καὶ ὀργὴ, καὶ κραυγὴ, καὶ βλασφημία, ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν, σὺν πάσῃ κακίᾳ.

Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blaspemia tollatur à vobis cum omni malitia.

32 Γίνεσθε δὲ εἰς ἀλλήλους χρηστοὶ, εὔσπλαγχνοι, χαριζόμενοι

Estote autem inuicem benigni, misericordes, donantes

n *Ad verb. putris.*

o *Vocat gratiam quòd ad progressum in pietate & charitate pertineat.*

18 Generalis præceptio aduersus omnes exuperantias affectuum positorum in facultate, quã irascibilem vocant, quibus contrarias mediocritates opponit. Adhibet autem præfationem longè vehementissimam, cauendum esse ne Spiritũ sanctum in nobis ea lege habitantem vt nostris omnibus affectibus moderetur, nostra intemperie velut tristitia afficiamus.

inimicē sicut & Deus in Christo donauit vobis.

ἑαυτοῖς, καθὼς καὶ ὁ Θεὸς ἐν Χριστῷ ἐχαρίσατο ὑμῖν.

vobis mutuò *offensas,* [19] sicut & Deus in Christo condonauit vobis.

19 Argumētum ab exemplo Christi sūptū, quo nullum esse potest grauius, etiāsi hominibus inimicissimis condonandæ sint iniuriæ, nedum si vel habenda sit miserorum ratio, vel deseruanda erga quosuis moderatione & morum suauitate agatur.

Cap. V.

3. Ne in vitiis quæ reprehendit, oscitanter suas admonitiones excipiant. 5. seuera denuntiatione eos deterret. 8. stimulos etiam adhibet. 15. & à generali morū paræneſi, 22 ad specialem circa officium vxorum, 25. & maritorum descendit.

V.

Eph. 13. 24 & 15. 12. 1. Ioh. 3. 23

Estote ergo imitatores Dei, sicut filij charissimi:

Et ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiā Deo in odorem suauitatis.

Sup. 4. 19 Coloss. 3. 5 1. Thess. 4. 3

Fornicatio autem & omnis immunditia, aut auaritia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos:

Aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinent: sed magis gratiarum actio.

Hoc enim scitote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus aut auarus, qui est idolorū seruus, nō habet hæreditatem in regno Christi & Dei.

Mat. 24. 4 Mar. 13. 5 Luc. 11. 8 2. Thess. 2. 3

Nemo vos seducat inanibus verbis. propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ.

Γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητά·

2 Καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ὑμῶν προσφορὰν καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ, εἰς ὀσμὴν εὐωδίας.

3 Πορνεία δὲ καὶ πᾶσα ἀκαθαρσία ἢ πλεονεξία μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἁγίοις·

4 Καὶ αἰσχρότης καὶ μωρολογία ἢ εὐτραπελία, τὰ οὐκ ἀνήκοντα· ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία·

5 Τοῦτο γὰρ ἔστε γινώσκοντες, ὅτι πᾶς πόρνος, ἢ ἀκάθαρτος, ἢ πλεονέκτης, ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ.

6 Μηδεὶς ὑμᾶς ἀπατάτω κενοῖς λόγοις. διὰ ταῦτα γὰρ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας.

N.

Estote igitur imitatores Dei, vt filij dilecti:

Et versamini cum charitate, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsū pro nobis oblationem ac victimam Deo, in odorem bonæ fragrantiæ.

[1] Scortatio verò & omnis impuritas aut auaritia, ne nominator quidem inter vos, sicut decet sanctos:

Et obscœnitas, & stultiloquium, &[a] dicacitas, quæ non cōueniunt: sed potius gratiarum actio.

[2] Nam hoc nostis, nullum scortatorem aut impurum, aut auarum quiest [b] idoolatra, habere hælreditatem in regno Christi & Dei.

Ne quisquam vos seducat inanibus sermonibus. propter hæc enim venit ira Dei in homines contumaces.

1 Iam accedit ad alterā affectuū speciem, positā in facultate quam concupiscibilem appellant: nominatim scortationem, auariciam & dicacitatē, & quidem grauissimè, reprehendens.

a *Sales quos homines iaculantur, vt vel inane quidam spectetur, vel exemplo vel maledicentiæ peccetur.*

2 Quoniā hæc scelera sunt ex eorū numerō quæ plerique ne inter vitia quidem numerāt, expergefacit pios, vt tanto magis sibi ab iis vt nocentissimis pestibus caueant.

b *Idolorum seruituti addictus. auarus enim in suis opibus vitam suam posita esse putat.*

3 Quia nihil proclivius est quã mala exempla sequi, id circo monet sanctos Apostolus vt assiduè meminerint cæteros esse veluti tenebras, sese verò instar lucis. Illos igitur turpissima quæque (vt in tenebris fieri solet) patrare; ipsos verò oportere nõ modò non sequi illorũ exempla, sed etiam (quod proprium lucis munus est) eorum tenebras coarguere & præeunte Christo, vera illa lu e, sic incedere vt prudentes decet.

c Fideles dicuntur lux tum quia vera luce illustrantur, tum quòd aliis præluceant, vt sceleratorum etiam vitã coarguant.

d Cuiusvi facti sumus lux in Domino.

e Palàm facite, sanctã nimirum vitã.

f Scriptura vel Deus in scriptura.

g Loquitur de morte peccati.

4 Quo corruptiores sũt huius seculi mores, eo magis in omnes occasione intentos esse nos oportet, nec aliud nobisipsis quàm Domini voluntatem proponere.

h Metaphora à mercatoribus ducta, qui lucrum etiam tantillum delitiis omnibus anteponunt.

i Difficultatum & asperitatis plena tempora.

5 Dissolutis infidelium cõuiuiis sobrios & sãctos fidelium cœtus opponit in quibus personẽt vnius Domini laudes, siue aduersis siue prosperis rebus.

3 Ne igitur estote consortes eorum.

Eratis enim olim tenebræ, nunc autẽ c lux in Domino: vt filii lucis incedite:

(Nam fructus d Spiritus *situs est* in omni bonitate & iustitia & veritate)

Probantes quid sit acceptum Domino.

Et non commercium habete cum operibus illis infrugiferis tenebrarum: sed potius etiã e arguite

Nam quæ occultè fiunt ab istis, turpe est vel dicere.

Sed omnia, dum arguuntur, à luce manifesta fiũt: lux enim illud est quod omnia facit manifesta.

Quapropter f dicit, Excitare qui dormis, & surge g à mortuis, & illucescet tibi Christus.

4 Videte igitur quomodo accuratè incedatis, non vt insipientes, sed vt sapientes:

h Redimentes occasionem, quoniam i dies mali sunt.

Propterea ne estote imprudentes, sed intelligẽtes quæ sit voluntas Domini.

5 Et ne inebria-

7 Μὴ οὖν γίνεσθε συμμέτοχοι αὐτῶν.

8 Ἦτε γάρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ· ὡς τέκνα φωτὸς περιπατεῖτε·

9 (Ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ πνεύματος ἐν πάσῃ ἀγαθωσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ)

10 Δοκιμάζοντες τί ἐστιν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ.

11 Καὶ μὴ συγκοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις τοῖς ἀκάρποις τοῦ σκότους· μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε.

12 Τὰ γὰρ κρυφῆ γινόμενα ὑπ' αὐτῶν, αἰσχρόν ἐστι καὶ λέγειν.

13 Τὰ δὲ πάντα, ἐλεγχόμενα ὑπὸ τοῦ φωτὸς φανεροῦται. πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον, φῶς ἐστι.

14 Διὸ λέγει, Ἔγειραι ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός.

15 Βλέπετε οὖν πῶς ἀκριβῶς περιπατεῖτε· μὴ ὡς ἄσοφοι, ἀλλ' ὡς σοφοί.

16 Ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραί εἰσι.

17 Διὰ τοῦτο μὴ γίνεσθε ἄφρονες, ἀλλὰ συνιέντες τί τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου.

18 Καὶ μὴ μεθύ-

Nolite ergo effici participes eorum.

Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: vt filij lucis ambulate:

(Fructus enim lucis est in omni bonitate, & iustitia, & veritate)

Probantes quid sit beneplacitũ Deo.

Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarũ magis autem & redarguite.

Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est & dicere.

Omnia autẽ quæ arguuntur, à lumine manifestantur: omne enim quod manifestat, lumẽ est.

Propter quod dicit, Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus.

Videte itaque fratres quomodo cautè ambuletis non quasi insipientes, sed vt sapientes.

Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.

Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligẽtes quæ sit voluntas Dei.

Et nolite inebria-

ri vino in quo est luxuria: sed implemini Spiritu:

σκεσθε οἴνῳ, ἐν ᾧ ἐστιν ἀσωτία, ἀλλὰ πληροῦσθε ἐν πνεύματι·

mini vino, in quo [k] luxus est, sed implemini Spiritu:

Loquentes vobismetipsis in psalmis, & hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino:

19 Λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ·

Loquentes inter vos mutuò per psalmos & hymnos & cãtiones spirituales: canẽtes & psallẽtes [l] in corde vestro, Domino:

Gratias agentes super omnibus, in nomine Domini nostri Iesu Christi Deo et Patri.

20 Εὐχαριστοῦντες πάντοτε ὑπὲρ πάντων, ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῷ Θεῷ καὶ πατρί·

Gratias agẽtes semper de omnibus in nomine Domini nostri Iesu Christi, Deo & Patri.

Subiecti inuicem, in timore Christi.

21 Ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Θεοῦ.

[6] Subiecti alii aliis, cum timore Dei

Coloss. 3. 18 tit. 2. 5 1. pet. 3. 1

Mulieres viris suis subditæ sint, sicut Domino:

22 Αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε, ὡς τῷ Κυρίῳ·

[7] Vxores propriis viris subiectæ estote [8] vt Domino:

Quoniam vir caput est mulieris sicut Christus, caput est Ecclesiæ, & ipse est saluator corporis.

23 Ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐστὶ κεφαλὴ τῆς γυναικὸς, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας, καὶ αὐτός ἐστι σωτὴρ τοῦ σώματος.

[9] Quoniam vir est caput vxoris, vt & Christus est caput Ecclesiæ: [10] & is est qui salutem dat corpori.

Sed sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita & mulieres viris suis in omnibus

24 Ἀλλ' ὥσπερ ἡ ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν παντί.

[11] Itaque sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita & vxores suis viris *subiectæ sunto* in omnibus.

Coloss. 3. 19

Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea:

25 Οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς·

[12] Viri, diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & semetipsum exposuit pro ea:

Vt illam sanctificaret, mundãs eã

26 Ἵνα αὐτὴν ἁγιάσῃ, καθαρίσας τῷ

[13] Vt eam [m] sanctificaret, postquam eã

12 *Omnis profusio eaque summa cum turpitudine coniũcta.*

l *Serio cordis affectu, nõ lingua duntaxat.*

6 Breuis repetitio scopi ad quem omnia referẽda sint, vt propter Deũ alii aliis seruiant.

7 Iam ad œconomiam descendit, singulas œconomices partes ordine distribuens. Vxorũ autem officium in eo positum esse dicit, vt viris subiiciantur.

8 Primum argumentum Quoniã maritis rebelles esse non possint, quin Deo ipsi huius subiectionis autori resistant.

9 Declaratio superioris dicti, Quia Deus in matrimonio præfecerit virum vxori, sicut Christus est Ecclesiæ suæ caput.

10 Aliud argumentum Quia vxoris salus à viro dependet, vt non tantùm iusta, sed etiã vxori vtilissima sit ista subiectio: sicut etiam

Ecclesiæ salus est à Christo, quanuis longè dissimili ratione. 11 Conclusio officii vxorũ erga maritos. 12 Maritorum officiũ est vxores vt seipsos diligere: cuius dilectionis viuũ est exemplar Christi erga Ecclesiã charitas. 13 Quoniã multi solẽt vxorum infirmitates suæ duritiæ & inhumanitati prætexere, iubet nos contẽplari Apostolus, qualẽ Ecclesiam nactus sit Christus, quum eam sibi adiungeret, & quomodo omnes eius sordes adeò non sit dedignatus, vt sua etiam puritate omnes illas eluere non desinat, tantisper dum illã penitus purificet.

m *Sanctam efficeret.*

purgasset lauacro aquæ[n] per verbum:

Vt sisteret eam sibi gloriosam, *id est* Ecclesiam [o] non habentem maculam, aut rugam, aut quicquam eiusmodi, sed vt esset sancta & inculpata.

[14]Ita debent viri diligere suas vxores vt sua ipsorum corpora. qui diligit suã vxorem, seipsum diligit.

Nullus enim vnquam [p] suam ipsius carnem odio habuit, imò enutrit ac fouet eam, sicut & Dominus Ecclesiam:

Quoniam membra sumus corporis eius, [q]ex carne eius, & ex ossibus eius.

Propterea derelinquet homo patrẽ ac matrem, & [r]agglutinabitur vxori suæ: & qui duo *erant*, fiẽt vna caro.

[15]Mysterium hoc magnum est: loquor autem de Christo & de Ecclesia.

[16]Itaque & vos singuli *ita facite*, suam quisque vxorem ita diligat vt seipsum:

λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι·

27 Ινα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ ἔνδοξον, τὴν ἐκκλησίαν μὴ ἔχουσαν σπίλον, ἢ ῥυτίδα, ἤτι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία καὶ ἄμωμος.

28 Οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, ἑαυτὸν ἀγαπᾷ.

29 Οὐδεὶς γὰρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλ' ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτὴν, καθὼς καὶ ὁ Κύριος τὴν ἐκκλησίαν·

30 Οτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ.

31 Αντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.

32 Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν· ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν, καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

33 Πλὴν καὶ ὑμεῖς οἱ καθ' ἕνα, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα οὕτως ἀγαπάτω ὡς ἑαυτόν· ἡ

lauacro aquæ in verbo:

Vt exhiberet ipsam sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculã aut rugam aut aliquid huiusmodi, sed vt sit sancta & immaculata.

Ita & viri debent diligere vxores suas vt sua corpora. qui suam vxorem diligit, seipsum diligit.

Nemo enim vnquam carnem suam odio habuit, sed nutrit & fouet eam, sicut & Christus Ecclesiam:

Quia membra sumus corporis eius, de carne eim & de ossibus eius.

Propter hoc relinquet homo patrem & matrem suam, & adhærebit vxori suæ: & erunt duo in carne vna.

Sacramentũ hoc magnũ est: ego autem dico in Christo & in Ecclesia.

Veruntamen & vos singuli, vnusquisque vxorem suam sicut seipsũ diligat:

n *Promissionem gratuitæ in Christo iustificationis & sanctificationis fide receptam.*

o *Ecclesia in sese considerata, non prius erit sine ruga, quam cum ad metam peruenerit. in hac enim vita in stadio currit: at si in Christo consideretur, munda est & sine ruga.*

14 Aliud argumentum, Vnusquisque naturæ sponte seipsum amat: resistit ergo naturæ qui vxorem non amat. Consequutionem probat primùm ex mutua Christi & Ecclesiæ coniũctione mystica: deinde ex Dei ordinatione, qui virum & vxorem pronuntiet esse instar singularis indiuidui.

p *Suum corpus.*

q *Alludit ad creationem mulieris, quæ nostram cum Christo coniunctionem significat, quæ fit fide, at sacramento Cænæ obsignatur.*

r *Vide Mat. 19.5.*

15 Nequis naturalem Christi & Ecclesiæ coniunctionem somniet, qualis est viri & vxoris, ar canam eam esse ostendit, spiritualem videlicet & quæ à communi hominum captu sit quàm remotissima: vtpote quæ spiritus non carnis virtute, fide, non naturali aliquo connexu constet,

16 Conclusio officii tum viri in vxorem, tum vxoris in virum.

vxor autem vt timeat virum suum.

δὲ γυνὴ ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα.

vxor autem *videat* vt reuereatur virũ.

CAP. VI.

1. *Subiicit præcepta de liberorum,* 5. *seruorum,* 9. *& dominorum officiis.* 10. *Deinde propinit quàm acris pugna fidelibus sit proposita:* 13. *quibus armis in ea vtendum.* 11. *Postremò Tychicum commendat.*

V.

Colos.3.20

Filij, obedite parentibus vestris in Domino: hoc enim iustum est.

Exo.20.12 deut.5.16. eccl.3.10. mat.15.4. mah.7.10.

Honora patrẽ tuum & matrem tuam: (quod est mãdatum primum in promissione:)

Vt bene sit tibi, et sis lõgæuus super terram.

Colos.3.22 tit.2.9. 1.pet.2.18.

Et vos patres, nolite ad iracundiam prouocare filios vestros, sed educate illos in disciplina & correptione Domini.

Serui obedite dominis carnalibus, cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo:

Non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed vt serui Christi, facientes voluntatẽ Dei ex animo:

Τὰ τέκνα ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν ἐν Κυρίῳ· τοῦτο γὰρ ἐστιν δίκαιον.

2 Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα (ἥτις ἐστὶν ἐν τολὴ πρώτη ἐν ἐπαγγελίᾳ)

3 Ἵνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς.

4 Καὶ οἱ πατέρες μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἀλλ' ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου.

5 Οἱ δοῦλοι ὑπακούετε τοῖς κυρίοις κατὰ σάρκα, μετὰ φόβου καὶ τρόμου, ἐν ἁπλότητι τῆς καρδίας ὑμῶν, ὡς τῷ Χριστῷ.

6 Μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν, ὡς ἀνθρωπάρεσκοι· ἀλλ' ὡς δοῦλοι τοῦ Χριστοῦ, ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐκ ψυχῆς·

N.

L[1]Iberi, auscultate [2]in [a]Domino parentibus vestris: [3] id enim est iustum.

[4]Honora patrem tuum & matrẽ tuã: [5](quod est præceptũ primum cum [b] promissione)

Vt bene tibi sit, & sis longæuus super terram.

[6]Et *vos* patres, ne prouocate ad iram liberos vestros, sed enutrite eos in doctrina & [c]monitis Domini.

[7]Serui, auscultate iis qui *vestri* domini sunt [8] secundùm carnem[d] cum timore ac tremore, cum simplicitate cordis vestri, vt Christo.

Non ad oculũ seruientes, vt qui hominibus placere studẽt, sed vt serui Christi, [9] facientes ex animo quæ vult Deus:

1 Accedi ad aliam œconomices partẽ: & liberorum erga parentes officiũ in eo positũ esse docet, vt parentibus obtemperẽt.

2 Primum argumentũ, Quia sic Deus sanciuit. Ex quo etiam consequitur, hactenus teneri liberos hac obedientia, vt tamen à Dei cultu non discedant.

a *Dominus enim author est, & secundùm illum præstanda est obedientia.*

3 Secundũ argumentum Quòd iustissima sit hæc obedientia.

4 Probatio primi argumenti.

5 Tertium argumentum ab vtili, Quod Dominus hoc præceptum inter cætera sit peculiari benedictione dignatus.

b *Peculiari.*

nam alioqui secundum præceptum habet misericordiæ promissionem in mille generationes, sed vniuersalem.

6 Patrum officium est, moderatè & ad Dei gloriã iure patriæ potestatis vti.

c *Monitis ex verbo Dei petitis, siue sanctis & Deo acceptis.*

7 Iam ad tertiam œconomices partem descẽdit, nempe ad mutua seruorum & dominorum officia Seruorum autem officium in eo positũ esse docet, vt ex animo dominos suos ament & reuereantur.

8 Mitigat seruitutis asperitatem, quòd nihilominus eis maneat intacta spiritualis libertas, quæ corporalem seruitutem non aboleat, adeò quidem est Christi esse non possint, nisi dominis suis fideliter & sponte inseruiant, quatenus quidem salua conscientia id fieri potest.

d *Cum solicitate reuerentia, nam ne seruilis quidem metus probatur in seruis Christianis.*

9 Vt quibusuis, prætextibus occasionem præcidat, docet non sine Dei voluntate seruos nasci aut fieri ac proinde in Dei voluntatẽ esse ipsis respiciendum, quantumlibet dura sit seruitus.

Cum beneuolentia seruientes [e] Domino, & non hominibus:

[10] Vt qui illud sciatis, singulos, quicquid fecerint boni, hoc reportaturos à Domino, siue seruus fuerit, siue liber.

[11] Et vos domini, eadem facite erga illos, remissis minis: scientes vestrum etiam ipsorum Dominum esse in cælis, nec [f] personæ respectum esse apud eum.

[12] Quod superest, fratres mei, corrobo remini per Dominũ, & forte ipsius robur:

Induite vniuersam illam armaturã Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli.

[13] Quoniam non est nobis lucta aduersus [g] sanguinem & carnem, sed aduersus [h] imperia, aduersus potestates, aduersus mundi dominos, *rectores* tenebrarum seculi huius, aduersus spirituales malitias *quæsunt* in sublimi.

[14] Propterea assumite vniuersam illam armaturam Dei, vt possitis re-

7 Μετ' εὐνοίας δουλεύοντες τῷ Κυρίῳ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις·

8 Εἰδότες ὅτι ὃ ἐάν τι ἕκαστος ποιήσῃ ἀγαθὸν, τοῦτο κομιεῖται παρὰ τοῦ Κυρίου, εἴτε δοῦλος, εἴτε ἐλεύθερος.

9 Καὶ οἱ κύριοι τὰ αὐτὰ ποιεῖτε πρὸς αὐτοὺς, ἀνιέντες τὴν ἀπειλήν· εἰδότες ὅτι καὶ ὑμῶν αὐτῶν ὁ Κύριος ἐστὶν ἐν οὐρανοῖς, καὶ προσωπολημψία οὐκ ἐστι παρ' αὐτῷ.

10 Τολοιπὸν, ἀδελφοί μου, ἐνδυναμοῦσθε ἐν Κυρίῳ, καὶ ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ·

11 Ενδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς στῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου.

12 Ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις.

13 Διὰ τοῦτο ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνη-

Cum bona voluntate seruientes sicut Domino, & non hominibus:

Scientes quoniã vnusquisque quodcunque fecerit bonum, hoc recipiet à Domino, siue seruus, siue liber.

Et vos Domini eadem facite illis, remittentes minas, scientes quia & illorum & vester Dominus est in cælis, & personarum acceptio non est apud eum.

De cætero fratres, confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius.

Induite vos armaturam Dei: vt possitis stare aduersus insidias diaboli.

Quoniam nõ est nobis colluctatio aduersus carnẽ & sanguinẽ, sed aduersus Principes & Potestates, aduersus mũdi rectores tenebrarum harum, contra spirituales nequitias, in cælestibus.

Propterea accipite armaturam Dei, vt possitis re-

Deu. 10. 17. 2. paral. 19. 7. iob 34. 19. sapien. 6. 8 eccle. 35. 16 act. 10. 34. rom. 2. 11. galat. 2. 6 colos. 3. 25. 1. petr. 1. 17

e *Dei reuerentia commoti, & quasi ipsi Deo.*

10 Etiamsi ingratis aut crudelibus dominis seruiatur, tamẽ seruorum nõ minus quàm liberorũ obedientia Deo est accepta.

11 Dominorum officium est, moderatè & sanctè vti suo in seruos imperio, quum & ipsi alio respectu communem habeant Dominum qui in cœlis est, & tum seruos tum liberos iudicabit.

f *Libertatis aut seruitutis.*

12 Concludit alteram huius epistolæ partem, graui exhortatione, vt omnes sint in procinctu, & spiritualibus armis freti, constãter pugnent, donec hostes penitus profligentur. Monet autem primo loco, vt arma ex Deo sumamus, quibus solis confici possit hostis.

13 Secũdò, præcipuos hostes inuisibiles ac potentissimos esse declarat, ne putemus nobis cum hominibus præcipuè certandum.

g *Homines, quorum fragilis & caduca est natura, cui opponuntur versutiæ spirituales, infinitis partibus potentiores.*

h *Ista nomina tribuit angelis malis, propter effectus, non quòd eos sua vi possint præstare, sed quia illis Deus laxat habenas.*

14 Sola Dei armatura profligari istos hostes declarat, nempe conscientiæ integritate, pia & sancta vita, Euangelii cognitione, fide, denique Dei verbo adhibitis precibus assiduis & feruentibus pro Ecclesiæ salute, ac presertim pro verè piorum ac fortium Verbi ministrorum constantia.

sistere in die malo, & in omnibus perfectis stare.

στῆναι ἀντισῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ, καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στῆναι.

sistere [i] tempore aduerso, & omnibus cõfectis stare.

[i] Vide sup. 5.16.

State ergo succincti lumbos vestros in veritate, & induti loricã iustitiæ,

14 Στῆτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης·

State igitur lumbis circuncinctis veritate, & induti thorace iustitiæ.

Et calceati pedes in præparationem Euangelij pacis.

15 Καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης.

Calceatis pedibus [k] præparatione Euangelii pacis.

[k] Vt præparatio Euangelii sit calceamentum instar aptæ mihi aptis conuenis epitheto, cùm nos ad Deum per infensissimos hostium cuneos pergãmus: id nos ad fortiter pergendum hortetur, quòd ex Euangelij doctrina sciamus nos ad Deum nobis reconciliatum contendere.

In omnibus sumentes scutum fidei in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere:

16 Ἐπὶ πᾶσιν ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ δυνήσεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι·

Insuper assumpto scuto fidei, quo possitis omnia iacula mali illius ignita extinguere:

Et galeam salutis assumite, & gladium Spiritus, quod est verbum Dei:

17 Καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου δέξασθε, καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα Θεοῦ·

Galeam etiam salutarem accipite, & gladiũ spiritualem, hoc est verbum Dei:

Per omnem orationem & obsecrationem orantes omni tempore in Spiritu, & in ipso vigilãtes in omni instantia, & obsecratione pro omnibus Sanctis:

18 Διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως, προσευχόμενοι ἐν παντὶ καιρῷ ἐν πνεύματι, καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο ἀγρυπνοῦντες ἐν πάσῃ προσκαρτερήσει καὶ δεήσει περὶ πάντων τῶν ἁγίων·

Omni prece & supplicatione, precãtes omni tẽpore per [l] Spiritum, & illi ipsi rei inuigilantes cum omni perseuerantia & supplicatione pro omnibus sanctis:

[l] Vt sanctæ preces à sancto Spiritu profectæ sentiat.

Et pro me, vt detur mihi sermo in apertione oris mei cum fiducia notum facere mysterium Euangelij:

19 Καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ, ἵνα μοι δοθείη λόγος ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου ἐν παῤῥησίᾳ, γνωρίσαι τὸ μυστήριον τοῦ εὐαγγελίου·

Et pro me, vt mihi detur [m] sermo ad apertionem oris mei cum libertate, vt notum faciam mysterium Euangelij:

[m] Loquendi facultas.

Pro quo legatione fungor in catena, ita vt in ipso audeã prout oportet me loqui.

20 Ὑπὲρ οὗ πρεσβεύω ἐν ἁλύσει· ἵνα ἐν αὐτῷ παῤῥησιάσωμαι, ὡς δεῖ με λαλῆσαι.

Cuius causa legatione fungor in catena vt, *inquam*, de eo liberè loquar sicut oportet me loqui.

15 Familiaris & beneuolentiæ plena fuit status declaratio, vnà cum precatione solẽni, qua cõsuerit Paulus epistolas suas claudere.

15 Vt autem sciatis & vos res meas, & quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus, charus frater & fidus minister in Domino:

Quem misi ad vos ob id ipsum vt cognoscatis res nostras, & consoletur corda vestra.

Pax *sit* vobis fratribus & charitas cũ fide à Deo Patre & Domino Iesu Christo.

Gratia *sit* cum omnibus diligentibus Dominum nostrum Iesum Christum ad n immortalitatem. Amen.

n Vitam æternam.

Missa fuit Roma ad Ephesios per Tychicum.

21 Ινα δὲ εἰδῆτε καὶ ὑμεῖς τὰ κατ' ἐμέ, τί πράσσω, πάντα ὑμῖν γνωρίσει Τυχικὸς ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς καὶ πιστὸς διάκονος ἐν Κυρίῳ·

22 Ον ἔπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν.

23 Εἰρήνη τοῖς ἀδελφοῖς καὶ ἀγάπη μετὰ πίστεως ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς καὶ Κυρίου Ιησοῦ Χριστοῦ.

24 Η χάρις μετὰ πάντων τῶν ἀγαπώντων τὸν Κύριον ἡμῶν Ιησοῦν Χριστὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ. Αμήν.

Πρὸς Εφεσίους ἐγράφη ἀπὸ Ρώμης διὰ Τυχικοῦ.

Vt autẽ & vos sciatis quæ circa me sunt, quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus charissimus frater & & fidelis minister in Domino:

Quem misi ad vos in hoc ipsum, vt cognoscatis quæ circa nos sunt, & consoletur corda vestra.

Pax fratribus & charitas cum fide à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Iesum Christum in incorruptione. Amen.

Scripta fuit ex vrbe Roma ad Ephesios per Tychicum.

ΠΑΥ-

ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Η ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD PHILIPPENSES.

CAP. I.

3. De pio animi sui erga Philip. affectu testatus, 12. de se & de suis vinculis tractat. 22. & eos suo exemplo incitat, 27. hortatúrque ad vnitatem, 28. & patientiam.

V. N.

ΠΑΥΛΟΣ καὶ Τιμόθεος δοῦλοι Ιησοῦ Χριστοῦ, πᾶσι τοῖς ἁγίοις ἐν Χριστῷ Ιησοῦ τοῖς οὖσιν ἐν Φιλίπποις, σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνοις·

2 Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ιησοῦ Χριστοῦ.

3 Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου ἐπὶ πάσῃ τῇ μνείᾳ ὑμῶν,

4 (πάντοτε ἐν πάσῃ δεήσει μου ὑπὲρ πάντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς τὴν δέησιν ποιούμενος)

5 Ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ

PAVLVS & Timotheus serui Iesu Christi, omnibus sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis cum episcopis & diaconis:

Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri,

(Semper in cunctis orationib⁹ meis pro omnibus vobis, cum gaudio deprecationem faciens)

Super communi-

PAvLvs & Timotheus serui Iesu Christi, omnibus sanctis in Christo Iesu, qui sũt Philippis, vnà cum [a] episcopis ac diaconis.

Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

[1] Gratias ago Deo meo cum sũma memoria vestri,

(Semper in omni precatione mea pro omnibus vobis cum gaudio preces faciens)

[b] Super vestri in

[a] *Episcoporũ nomine eos quæ verbo & gubernationi præerant, Diaconorum, eos quæ Ecclesiæ curæ essent œconomi intelligit.*

[1] *Scopus Epistolæ est, Philippenses modis omnibus confirmare, vt nõ modò non deficiant, sed etiã proficiant: Ac primo quidẽ præterita laudat, vt ad perpendum hortetur: quod se etiam omnino sperare dicit, idque ex viuæ charitatis ipsorum testimonio, sed interea ad v-*

nius Dei gratiam omnia refert.

[b] *Quòd & vos facti estis participes Euangelii.*

Euangelio participatione, [c] à primo die vsque ad hoc tẽpus:

ὑμῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον, ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἄχρι τοῦ νῦν·

catione vestra in Euangelio Christi à prima die vsque nunc:

Persuasum habens hoc ipsum, fore vt qui cœpit in vobis opus bonũ, perficiat [d] vsque ad diem Iesu Christi:

6 Πεποιθὼς αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθὸν, ἐπιτελέσει ἄχρις ἡμέρας Ιησοῦ Χριστοῦ·

Confidens hoc ipsum, quia qui cœpit in vobis opus bonum perficiet vsque in diem Christi Iesu:

Sicut iustum est vt ego id sentiam de omnibus vobis, propterea quòd animo teneam vos, & [e] in vinculis meis & in defensione & confirmatione Euangelij, vos *inquam*, omnes vnà mecum fuisse [f] gratiæ meæ participes:

7 Καθώς ἐστι δίκαιον ἐμοὶ τοῦτο φρονεῖν ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, διὰ τὸ ἔχειν με ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμᾶς, ἔν τε τοῖς δεσμοῖς μου, καὶ τῇ ἀπολογίᾳ, καὶ βεβαιώσει τοῦ εὐαγγελίου, συγκοινωνούς μου τῆς χάριτος πάντας ὑμᾶς ὄντας·

Sicut est mihi iustum hoc sentire pro omnibus vobis: eo quòd habeam vos in corde, & in vinculis meis & in defensione, & confirmatione Euangelii, socios gaudii mei omnes vos esse:

[2] Testis enim mihi est Deus quàm propensè amem vos omnes in visceribus Iesu Christi.

8 Μάρτυς γάρ μου ἐστὶν ὁ Θεὸς ὡς ἐπιποθῶ πάντας ὑμᾶς ἐν σπλάγχνοις Ιησοῦ Χριστοῦ.

Testis enim mihi est Deus quomodo cupiam omnes vos in visceribus Iesu Christi.

[3] Et hoc precor, vt charitas vestra adhuc magis ac magis redundet in cognitione & omni sensu:

9 Καὶ τοῦτο προσεύχομαι, ἵνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν ἔτι μᾶλλον καὶ μᾶλλον περισσεύῃ ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει·

Et hoc oro, vt charitas vestra magis ac magis abundet in omni sciẽtia & in omni sensu:

Vt dignoscatis quę discrepant, vt sitis synceri, & inoffenso cursu pergatis ad diem vsque Christi:

10 Εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τὰ διαφέροντα· ἵνα ἦτε εἰλικρινεῖς καὶ ἀπρόσκοποι εἰς ἡμέραν Χριστοῦ·

Vt probetis potiora: vt sitis synceri & sine offensa in diem Christi:

Pleni [g] fructibus iustitiæ, qui *insunt vobis* per Iesũ Christum, ad gloriam & laudem Dei.

11 Πεπληρωμένοι καρπῶν δικαιοσύνης τῶν διὰ Ιησοῦ Χριστοῦ, εἰς δόξαν καὶ ἔπαινον Θεοῦ.

Repleti fructu iustitiæ per Iesum Christum, in gloriã & laudem Dei.

Scire

c *Ex quo vos cognoui.*

d *Ad extremum vsque finem non deseret vos Dei Spiritus, donec mortalia vestra corpora sistantur Christi iudicio glorificanda.*

e *Veræ cum Christo coniũctionis verum argumentum.*

f *Gratiam vocat quasi singulare aliquod beneficiũ, vincula sua.*

2 Addit suæ in eos beneuolentiæ declarationem, ostendens simul quare maximè possint cõfirmari, nẽpe precibus assiduis.

3 Quid præcipuè nobis sit petendum ostendit, primùm videlicet vt in vera Dei notitia, (adeò vt discrepantia possimus dignoscere) deinde in charitate crescamus, vt ad extremũ vsque ad gloriã Dei per Iesũ Christũ, verè bonis operibus incũbamus.

g *Si iustitia arbor, Opera bona sunt fructus, falli necesse est Sophistas, quum dicant opera causas esse iustitiæ.*

Scire autem vos volo, fratres, quia quæ circa me sunt, magis ad profectum venerunt Euangelij:

Ita vt vincula mea manifesta fierent in Christo in omni Prætorio & in cæteris omnibus:

Vt plures è fratribus in Domino, confidentes in vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui.

Quidam quidē & propter inuidiam & contentionem: quidam autem & propter bonam voluntatem Christū prædicant.

Quidam ex charitate: scientes quoniam in defensionē Euangelii positus sum.

Quidam autē ex contentione Christum annuntiant nō syncerè: existimātes pressuram se suscitare vinculis meis.

Quid enim? dum omni modo, siue per occasionem, siue per veritatem Christus annuntiatur: & in hoc gaudeo, sed & gaudebo.

Scio enim quia hoc mihi proueniet ad salutem, per vestram orationem & subministrationem Spiritus Iesu Christi,

Secundum expectationem & spem

12 Γινώσκειν δὲ ὑμᾶς βούλομαι, ἀδελφοί, ὅτι τὰ κατ' ἐμὲ μᾶλλον εἰς προκοπὴν τοῦ εὐαγγελίου ἐλήλυθεν·

13 ὥστε τοὺς δεσμούς μου φανεροὺς ἐν Χριστῷ γενέσθαι ἐν ὅλῳ τῷ πραιτωρίῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι·

14 καὶ τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν ἐν κυρίῳ πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μου, περισσοτέρως τολμᾶν ἀφόβως τὸν λόγον λαλεῖν.

15 Τινὲς μὲν καὶ διὰ φθόνον καὶ ἔριν· τινὲς δὲ καὶ δι' εὐδοκίαν τὸν Χριστὸν κηρύσσουσιν.

16 Οἱ μὲν ἐξ ἐριθείας τὸν Χριστὸν καταγγέλλουσιν οὐχ ἁγνῶς, οἰόμενοι θλῖψιν ἐγείρειν τοῖς δεσμοῖς μου.

17 Οἱ δὲ ἐξ ἀγάπης, εἰδότες ὅτι εἰς ἀπολογίαν τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι.

18 Τί γάρ; πλὴν παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται· καὶ ἐν τούτῳ χαίρω, ἀλλὰ καὶ χαρήσομαι.

19 Οἶδα γὰρ ὅτι τοῦτό μοι ἀποβήσεται εἰς σωτηρίαν διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως, καὶ ἐπιχορηγίας τοῦ πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ,

20 Κατὰ τὴν ἀποκαραδοκίαν καὶ ἐλπίδα

[4]Velim autem vos scire, fratres, quæ mihi *acciderunt*, magis ad profectum Euangelii euenisse:

Adeo vt vincula mea [h]in Christo celebria sint in toto [i]prætorio, ac reliquis omnibus *locis*:

Et plerique ex fratribus in Domino, freti vinculis meis, magis audeant impauidè [k]Sermonem loqui.

Ac nonnulli quidem per inuidiam & contentionē, nonnulli verò etiā propensa volūtate Christum prædicant.

Alii quidem, *inquam*, per contētionem Christum annuntiant [l] non purè, existimantes sese afflictionē addere vinculis meis:

Alii rursus ex charitate, scientes me ad defensionem Euangelii constitutum esse.

[5]Quid igitur? attamen quouis modo, siue in [m]speciē, siue sincerè, Christus annuntiatur: de hoc quoque gaudeo, atque etiam gaudebo.

Noui enim fore vt hoc mihi cedat saluti per vestras preces, & subministrationem Spiritus Iesu Christi,

[6]Secundū intētam expectationē & spē

4 Occurrit crucis ostendiculo, vade nonnulli occasionem arripiebant deprimendi ipsius Apostolatus. Quibus respondet, Deum sic benedixisse suæ captiuitati, vt inde sit etiam factus illustrior, dignitate Euangelii, quāuis non simili omnium studio, tamen reipsa per istam occasionē magnopere amplificata.

h *Christi nomine.*

i *In Cæsaris regia.*

k *Euangelium per excellentiam sermo dicitur.*

l *Non pure animo, aliquā puram doctrinam.*

5 Suo proposito exemplo docet verum gaudiū esse nostrarū afflictionum exitū, idque virtute Spiritus Christi, quem petentibus largiatur.

m *Speciosam scilicet causam, i. Christū ipsum prætexebant sua ambitione & inuidia.*

6 Perseuerantia opus est ad extremum vsque, summa cum fiducia, proposita nobis vna Christi gloria, siue viuendum sit siue moriendum.

meam, quòd nulla in re pudefiam, sed cũ omni libertate, vt semper, *ita* nũc quoque magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam siue per mortem.

μου, ὅτι ἐν οὐδενὶ αἰσχυνθήσομαι, ἀλλ' ἐν πάσῃ παῤῥησίᾳ, ὡς πάντοτε, καὶ νῦν μεγαλυνθήσεται Χριστὸς ἐν τῷ σώματί μου, εἴτε διὰ ζωῆς, εἴτε διὰ θανάτου.

meam, quia in nullo confundar, sed in omni fiducia, sicut semper, & nunc magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortem.

Mihi enim *est* Christus, & *in* vita & *in* morte lucrum.

21 Ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν, Χριστός, καὶ τὸ ἀποθανεῖν, κέρδος.

Mihi enim viuere Christus est, & mori lucrum.

7 Exemplũ veri pastoris, suam quamuis fœlicitatẽ postponentis ouium suarũ vtilitati.

7 Vtrum verò [n] viuere in carne mihi operæpretium *sit*, & quid eligam, ignoro.

22 Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ, τοῦτό μοι καρπὸς ἔργου, καὶ τί αἱρήσομαι, οὐ γνωρίζω.

Quòd si viuere in carne hic mihi fructus operis est, & quid eligam, ignoro.

n *In hoc mortali corpore degere.*

Coarctor enim vtrinque, desiderans migrare, & esse cum Christo: nam *id* longè optimum est:

23 Συνέχομαι δὲ ἐκ τῶν δύο, τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι· πολλῷ γὰρ μᾶλλον κρεῖσσον.

Coarctor autem è duobus: desiderium habens dissolui, & esse cũ Christo, multò magis melius:

Sed permanere in carne, magis necessariũ *est* propter vos,

24 Τὸ δὲ ἐπιμένειν ἐν τῇ σαρκὶ, ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς·

Permanere autẽ in carne, magis necessarium propter vos.

8 Illis instar prooemii præpositis, iam ad exhortationes descendit, primùm omnium monens vt consensum & in doctrina & in voluntatib⁹ seu animis conseruent, deinde vt cõmunibus illis vinculis coniuncti, perstent fidei robore freti omnia aduersa sic sustinere, vt nihil Euangelica professione indignũ admittant.

Et hoc confisus noui me mansurum esse, & vnà permansurum cum vobis omnibus, ad vestrum profectum & gaudiũ fidei.

25 Καὶ τοῦτο πεποιθὼς οἶδα, ὅτι μενῶ καὶ συμπαραμενῶ πᾶσιν ὑμῖν, εἰς τὴν ὑμῶν προκοπὴν, καὶ χαρὰν τῆς πίστεως.

Et hoc confidens scio, quia manebo & permanebo omnibus vobis ad profectum vestrum & gaudium fidei.

Vt abũdet gloriatio vestra in Christo Iesu de me, mea rursus apud vos præsentia.

26 Ἵνα τὸ καύχημα ὑμῶν περισσεύῃ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐν ἐμοὶ, διὰ τῆς ἐμῆς παρουσίας πάλιν πρὸς ὑμᾶς·

Vt gratulatio vestra abundet in Christo Iesu in me, per meum aduentũ iterum ad vos.

8 Tantùm vt dignũ est Euangelio Christi, vos gerite, vt siue venero & videro vos, siue absens fuero, audiam de rebus vestris, vos [o] perstare in vno Spiritu, vno pariter animo decertantes per fidem Euangelii.

27 Μόνον ἀξίως τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ πολιτεύεσθε, ἵνα εἴτε ἐλθὼν καὶ ἰδὼν ὑμᾶς, εἴτε ἀπὼν, ἀκούσω τὰ περὶ ὑμῶν, ὅτι στήκετε ἐν ἑνὶ πνεύματι, μιᾷ ψυχῇ, συναθλοῦντες τῇ πίστει τοῦ εὐαγγελίου.

Tantùm dignè Euangelio Christi cõuersamini vt siue quum venero, & videro vos, siue absens, audiam de vobis quia statis in vno spiritu, vnanimes, collaborantes fidei Euangelii.

o *Stãdi verbũ athletis cõuenit, qui immoto velut gressu cõsistũt.*

Et in nullo terreamini ab aduersariis, quæ illis est causa perditionis, vobis aut em salutis, & hoc à Deo:

28 Καὶ μὴ πτυρόμενοι ἐν μηδενὶ ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων· ἥτις ἀυτοῖς μέν ἐστιν ἔνδειξις ἀπωλείας, ὑμῶν δὲ σωτηρίας· καὶ τοῦτο ἀπὸ Θεοῦ.

9 Nec vlla in re territos ab iis qui se opponunt: quod illis quidem est exitij indicium, vobis autem salutis: idque à Deo:

9 Persequutiones ab Euangelii hostibus intentatæ nos non deiicere, sed erigere potius debent, quum certæ sint à Deo impiorum testimonia rum nostræ salutis tum impiorũ exitii.

Quia vobis donatum est pro Christo, non solùm vt in eum credatis, sed vt etiã pro illo patiamini.

29 Ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν.

10 Quia vobis datum est in Christi negotio, non solùm in eum credere, sed etiam pro eo affligi:

10 Confirmatio eius quod dixerat, crucem esse nostræ salutis indiciũ, quoniã pati pro Christo donum est Dei, quo suos, sicut & fide, dignatur.

Idem certamen habentes quale & vidistis in me, & nunc auditis de me.

30 Τὸν αὐτὸν ἀγῶνα ἔχοντες οἷον εἴδετε ἐν ἐμοὶ, καὶ νῦν ἀκούετε ἐν ἐμοί.

11 Idem certamen sustinendo quale vidistis in me, & nunc auditis de me.

11 Iam ostendit quo consilio suarum afflictionum meminerit

CAP. II.

2. *Obtestatur eos vt nihil prius habeant* 3. *humilitate:* 6. *idque exẽplo Christi.* 19. *Timotheum se illis breui missurum promittit.* 25. *& moram Epaphroditi excusat.*

V.

SIqua ergo consolatio in Christo, siquod solatium charitatis, si qua societas Spiritus, siqua viscera ac miserationes,

Implete gaudium meum, vt idem sapiatis, eandem charitatem habentes, vnanimes, idipsum sentientes.

Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam, sed in humilitate, superiores sibi inuicem arbitrantes:

Non quæ sua sunt singuli considerantes, sed ea quæ aliorum.

Εἴτις οὖν παράκλησις ἐν Χριστῷ, εἴτι παραμύθιον ἀγάπης, εἴτις κοινωνία πνεύματος, εἴτινα σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοί,

2 Πληρώσατέ μου τὴν χαρὰν, ἵνα τὸ αὐτὸ φρονῆτε, τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες· σύμψυχοι, τὸ ἓν φρονοῦντες.

3 Μηδὲν κατὰ ἐριθείαν, μηδὲ κενοδοξίαν, ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν·

4 Μὴ τὰ ἑαυτῶν ἕκαστος σκοπεῖτε, ἀλλὰ καὶ τὰ ἑτέρων ἕκαστος.

N.

SIqua igitur consolatio est in Christo, siquod solatium charitatis, siqua communio spiritus, si quæ viscera ac miserationes,

Explete meũ gaudium, vt itidem sitis affecti, eandem charitatem habentes, vnanimes, & sententiis vni.

Nihil *gerite* per contentionem, aut per inanem gloriam, sed ex modestia aliũ quisque se præstantiorem existimet.

Ne sua quisque spectetis, sed vnusquisque etiam quæ sunt aliorum.

1 Vehementissima obtestatio, vt ea omnia repellant quibus illa summa cõsentio violari soler, nẽpe contentionem & superbiam, quibus fit vt alii ab aliis seiungãtur.

a *Christiana.*

b *Si quis intima charitatis sensa.*

c *Patent.*

2 Itaque is sit affectus in vobis qui fuit & in Christo Iesu:

Qui quum esset [d] in forma Dei, [e] non duxit rapinam, [f] parem esse cum Deo.

Sed ipse se [g] exinaniuit, [h] forma serui accepta, similis hominibus factus:

Et habitu compertus vt homo, ipse se summisit, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis.

3 Quapropter etiam Deus ipsum in summã extulit sublimitatem, ac donauit ei [i] nomen quod est supra omne nomen:

Vt ad nomen Iesu [k] omne genu se flectat, cælestium ac terrestriũ & subterraneorum:

1 Omnisque lingua confiteatur Dominum esse Iesum Christum, ad gloriã Dei Patris.

4 Proinde, dilecti mei, sicut semper obedistis, non vt in præsentia mea solùm, sed nunc multò magis in absentia mea, cum timore ac tremore [m] vestrã ipsorum salutẽ conficite.

5 Τοῦτο ἀὸ φρονείσθω ἐν ὑμῖν ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ιησοῦ·

6 Ος ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ·

7 Αλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος·

8 Καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ.

9 Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα·

10 Ινα ἐν τῷ ὀνόματι Ιησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων·

11 Καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσηται ὅτι Κύριος Ιησοῦς Χριστὸς, εἰς δόξαν Θεοῦ πατρός.

12 Ως τε ἀγαπητοί μου, καθὼς πάντοτε ὑπηκούσατε, μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ νῦν πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθε.

Hoc enim sentite in vobis quod & in Christo Iesu:

Qui quum in forma Dei esset, nõ rapinam arbitratus est esse se æqualẽ Deo:

Sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo.

Humiliauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis.

Propter quod & Deus exaltauit illũ, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen:

Vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestiũ & terrestrium & infernorum:

Et omnis lingua confiteatur quia Dominus, Iesus Christus, in gloria est Dei Patris.

Itaque charissimi mei, sicut semper obedistis, non vt in præsentia mea tantùm, sed multò magis nunc in absentia mea, cum metu & tremore vestram salutem operamini.

2 Proponit perfectissimum omnis modestiæ & morũ suauitatis exemplum, Iesum Christũ, quẽ nos oporteat pro viribus imitari. is autem, quanuis nihil sit eo sublimius, tamen nostri causa eò vsque se abiecit, vt serui formã (nostram videlicet carnem) vltrò induerit, & quidẽ omnibus infirmitatibus ad mortem vsque crucis obnoxiam.

d *Talis qualis est ipse Deus ideòque Deus, quum vnus Deus sit sui ipsius prorsus similis.*

e *Christus ille Deus æterna gloria præditus sciebat quidẽ ius fásque esse nõ in humili carne apparere, sed cũ magnificentia Deo digna, verũ maluit sese dimittere.*

f *Quum par Filius sit Patri, æqualitatem esse necesse est, contra Arrium: quum Filius Patri comparetur, necesse est personarum esse distinctionem, contra Sabellium.*

g *Quasi ex omni seipsum ad nihil redegit.*

h *Assumpta humana natura.*

3 Summissionis Christi gloriosissimum exitum ostendit, vt modestiam doceat verum iter esse ad solidam laudem & gloriam.

i *Dignitatem & celebritatem nominis, sed cum re ipsa coniunctam.*

12 *Omnis creatura tandem subiicietur Christo.*

1 *Omnis gens.*

4 Conclusio, oportere nos summissos & humiles per nostræ vocationis viam ad salutẽ progredi.

m *Conficere salutem dicitur, qui in iustitiæ stadio currit.*

Deus

Deus est enim qui operatur in vobis & velle & perficere, pro bona voluntate.

Omnia autem facite sine murmurationib⁹ & hæsitationibus:

Mat.5.14 1.pet.4.9 *Vt sitis sine querela, & simplices filij Dei, sine reprehẽsione in medio nationis prauæ & peruersæ: inter quos lucetis sicut luminaria in mundo,*

Verbum vitæ continentes ad gloriam meã in diem Christi quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboraui.

Sed & si immolor supra sacrificium & obsequium fidei vestræ: gaudeo & congratulor omnib⁹ vobis.

Idipsum autẽ & vos gaudete, & cõgratulamini mihi.

Spero autem in Domino Iesu, Timotheũ me citò mittere ad vos, vt & ego bono animo sim, cognitis quæ circa vos sunt.

Act.16.1 *Neminem enim habeo tam vnanimẽ, qui syncera affectione pro vobis solicitus sit.*

Omnes enim quæ

13 Ο Θεὸς ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν ἐν ὑμῖν καὶ τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν, ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας.

14 Πάντα ποιεῖτε χωρὶς γογγυσμῶν καὶ διαλογισμῶν·

15 Ἵνα γένησθε ἄμεμπτοι καὶ ἀκέραιοι, τέκνα Θεοῦ ἀμώμητα ἐν μέσῳ γενεᾶς σκολιᾶς καὶ διεστραμμένης· ἐν οἷς φαίνεσθε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ,

16 Λόγον ζωῆς ἐπέχοντες· εἰς καύχημα ἐμοὶ εἰς ἡμέραν Χριστοῦ, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον, οὐδὲ εἰς κενὸν ἐκοπίασα.

17 Ἀλλ' εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, χαίρω καὶ συγχαίρω πᾶσιν ὑμῖν.

18 Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ὑμεῖς χαίρετε, καὶ συγχαίρετέ μοι.

19 Ἐλπίζω δὲ ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, Τιμόθεον ταχέως πέμψαι ὑμῖν· ἵνα κἀγὼ εὐψυχῶ, γνοὺς τὰ περὶ ὑμῶν.

20 Οὐδένα ἐὰρ ἔχω ἰσόψυχον, ὅστις γνησίως τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει.

21 Οἱ πάντες ἐὰρ τὰ

5 Deus enim is est qui efficit in vobis & [n] vt velitis & vt efficiatis, pro gratuita sua beneuolentia.

6 Omnia facite absq; murmurationib⁹ ac disceptationibus:

7 Vt sitis irreprehensi & sinceri, filij, *inquam*, Dei, inculpati, in medio nationis prauæ ac peruersæ: inter quos *homines* splendetis vt luminaria in mundo,

o Sermonem vitæ prætendentia: [8] vt gloriari possim in die Christi me non frustrà cucurrisse, nec in vanum laborasse.

Quin etiam si pro libamento offerar super [p] hostia sacrificióque fidei vestræ, gaudeo & gratulor omnibus vobis.

Itidem autem & vos gaudete, & gratulamini mihi.

9 Spero autem in Domino Iesu, me Timotheum breui missurum vobis, vt & ego [q] bono sim animo, cognito statu vestro.

Neminem enim habeo pari animo præditum, qui germanè res vestras curaturus sit.

Nam [r] omnes quæ

5 Solidissimum aduersus arrogantiam argumẽtũ, nihil nos habere laudabile nisi ex dono Dei gratuito, & quidẽ aduẽtitio, quoniam ne ad bene volendum quidem (nedum ad bene agẽdum) facultatem vllam aliũde quàm ex gratuita Dei misericordia habemus.

n *Non sumus igitur stipites, sed bene volumus, nõ quidẽ natura, at quia Deus ex mala volũtate bonam fecit.*

6 Modestiã à contrariis superbiæ effectis describit, alienam, esse docens tum ab omni maligna & occulta simultate, tum ab apertis cõtentionibus & rixis.

7 In summa, requirit vitam inculpatam & integrã, vt verbo Dei illustrati inter huius seculi tenebras splẽdeant.

o *Euangelium vocatur Sermo vitæ, ab effectu.*

8 Rursus addit eis stimulos, proposita sua de ipsis verè Apostolica solicitudine: consolans etiã eos ne magnitudine afflictionum ipsius contristentur, ne si ipsum quidem mori oporteat, vt suo sanguine, veluti libamento, oblationem eorũ perficiat.

p *Quasi diceret, Ego vos ad Christum adduxi, cui postulo vt vos hostiam viuam sistatis, nec dubitem in hoc vestro spirituali sacrificio, tanquam libaminis additamentum interuenire.*

9 Confirmat etiam eorum mentes tum remisso Epaphrodito, cuius fidem erga eos & summum in se iuuando studium collaudat: tum etiã promittens fore vt breui Timotheum, ex cuius præsentia magnum fructum sint percepturi, ad eos mittat: atque adeò fore sperans vt (volente Deo) ipse citò ad eos veniat.

q *In alacritate animi confirmer.*

r *Plerique.*

sua ipsorũ sunt quærunt, non quæ Christi Iesu.

ἑαυτῶν ζητοῦσιν, οὐ τὰ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ.

sua sunt quærunt: nõ quæ sunt Iesu Christi.

Porrò probationẽ eius nostis, quòd veluti cum patre filiꝰ, mecum seruierit in Euangelio.

22 Τὴν δὲ δοκιμὴν αὐτοῦ γινώσκετε, ὅτι ὡς πατρὶ τέκνον, σὺν ἐμοὶ ἐδούλευσεν εἰς τὸ εὐαγγέλιον.

Experimentũ autem eius cognoscite, quia sicut patri filius, mecum seruiuit in Euangelio.

Hunc igitur spero me missurum simulatque videro rerum mearum statũ.

23 Τοῦτον μὲν οὖν ἐλπίζω πέμψαι, ὡς ἂν ἀπίδω τὰ περὶ ἐμὲ ἐξαυτῆς.

Hunc igitur spero me mittere ad vos, mox vt videro quæ circa me sunt.

Confido autem in Domino, mequoque citò venturum ad vos.

24 Πέποιθα δὲ ἐν Κυρίῳ ὅτι καὶ αὐτὸς ταχέως ἐλεύσομαι.

Confido autem in Domino, quoniã & ipse veniam ad vos citó.

Sed necessarium duxi, Epaphroditum fratrem & collegam ac commilitonem meum, vestrum autẽ legatum, quíque mihi subministrauit quibus mihi opus erat, ad vos mittere.

25 Ἀναγκαῖον δὲ ἡγησάμην Ἐπαφρόδιτον τὸν ἀδελφὸν καὶ συνεργὸν καὶ συστρατιώτην μου, ὑμῶν δὲ ἀπόστολον, καὶ λειτουργὸν τῆς χρείας μου, πέμψαι πρὸς ὑμᾶς.

Necessarium autem existimaui, Epaphroditum fratrem & cooperatorem & commilitonem meũ, vestrum autem Apostolum, & ministrum necessitatis meæ, mittere ad vos.

Quoniam expetebat omnes vos, & grauissimè angebatur, propterea quòd audissetis eum ægrotasse.

26 Ἐπειδὴ ἐπιποθῶν ἦν πάντας ὑμᾶς, καὶ ἀδημονῶν, διότι ἠκούσατε ὅτι ἠσθένησε.

Quoniam quidẽ omnes vos desiderabat, et mœstus erat, propterea quòd audieratis illum infirmatum.

Et certè ægrotauit proximè mortẽ: sed Deus misertus est eius, nec eius solùm, sed & mei, ne dolorem haberẽ super dolorem:

27 Καὶ γὰρ ἠσθένησε παραπλήσιον θανάτῳ· ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτὸν ἠλέησεν· οὐκ αὐτὸν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐμὲ, ἵνα μὴ λύπην ἐπὶ λύπῃ σχῶ·

Nam & infirmatus est vsque ad mortem: sed Deus misertus est eius, non solùm autem eius, verumetiam et mei: ne tristitiam super tristitiam haberem.

Eo studiosius itaque eum misi, vt quũ videretis eum rursus, gaudeatis, & ego magis vacem dolore.

28 Σπουδαιοτέρως οὖν ἔπεμψα αὐτὸν, ἵνα ἰδόντες αὐτὸν πάλιν, χαρῆτε, κἀγὼ ἀλυπότερος ὦ.

Festinantius ergo misi illum, vt viso eo, iterum gaudeatis, & ego sine tristitia sim.

Excipite igitur eũ in Domino cum omni gaudio: & tales in pretio habete:

29 Προσδέχεσθε οὖν αὐτὸν ἐν Κυρίῳ μετὰ πάσης χαρᾶς· καὶ τοὺς τοιούτους ἐντίμους ἔχετε·

Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino: & eiusmodi cum honore habetote:

Nã propter opus Christi accessit ad

30 Ὅτι διὰ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ μέχρι θα-

Quoniam propter opꝰ Christi, vsque ad

f Opus Christi vocat, Christum in persona Pauli vinctum & egentem inuisere.

mortem accessit, tradẽs animam suam, vt impleret id quod ex vobis deerat erga meũ obsequium.

νάτου ἤγγισε, παραβουλευσάμενος τῇ ψυχῇ, ἵνα ἀναπληρώσῃ τὸ ὑμῶν ὑστέρημα τῆς πρός με λειτουργίας.

mortem vsque, non habita vitæ ratione, vt suppleret defectũ vestri erga me officij.

CAP. III.

2. Refellit inanes pseudapostolorum iactantias, 7. & illis vnam Christũ opponit, 20. Vim & naturam fidei describit, 15. vt posthabitis omnibus, aspirent ad communicationem crucis Christi, 18. cuius inimicos notat.

V.

De cætero fratres mei, gaudete in Domino. Eadem vobis scribere, mihi quidem non pigrum, vobis autẽ necessarium.

Videte canes, videte malos operarios, videte cõcisionẽ

Nos enim sumus circuncisio, qui spiritu seruimus Deo: et gloriamur in Christo Iesu, & non in carne fiduciã habẽtes:

Quãquam ego habeam confidentiã in carne. Siquis alius videtur confidere in carne, ego magis:

Circuncisus octauo die, ex genere Israel, de tribu Bẽ-
Zac. 11.22 *iamin, Hebræus ex Hebræis, secundum Legem Pharisæus:*

Secundùm æmulationem, persequẽs Ecclesiam Dei: secun-
Act. 23.6 *dùm iustitiam quæ in Lege est, conuersatus sine querela.*

Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum

Τολοιπὸν, ἀδελφοί μου χαίρετε ἐν Κυρίῳ. τὰ αὐτὰ γράφειν ὑμῖν, ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές.

2 Βλέπετε τοὺς κύνας, βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας, βλέπετε τὴν κατατομήν.

3 Ἡμεῖς γὰρ ἐσμεν ἡ περιτομὴ, οἱ πνεύματι Θεῷ λατρεύοντες, καὶ καυχώμενοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ οὐκ ἐν σαρκὶ πεποιθότες

4 Καίπερ ἐγὼ ἔχων πεποίθησιν καὶ ἐν σαρκί· εἴ τις δοκεῖ ἄλλος πεποιθέναι ἐν σαρκὶ, ἐγὼ μᾶλλον·

5 Περιτομὴ ὀκταήμερος, ἐκ γένους Ἰσραὴλ, φυλῆς Βενιαμὶν, Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων, κατὰ νόμον Φαρισαῖος·

6 Κατὰ ζῆλον, διώκων τὴν ἐκκλησίαν· κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ, γενόμενος ἄμεμπτος.

7 Ἀλλ' ἅτινα ἦν μοι κέρδη, ταῦτα ἥγημαι

N.

Quod [1] superest, fratres mei, gaudete in Domino [2] [2] Eadem scribere vobis, me quidem haud piget, vobis autem tutum est.

Cauete canes, cauete malos operarios, cauete [b] concisionẽ.

[3] Nos enim sumus circuncisio, qui spiritu seruimus Deo, & gloriamur in Christo Iesu, nec confidimus [c] in carne:

[4] Quãquam ego habeo de quo cõfidam etiã in carne. Si quisquã alius videtur fiduciã habere in carne, ego maximè *habeo*:

Circuncisus octauo die, ex gẽte Israelis, tribu Beniamin, Hebręus ex Hebręis, religione Pharisęus:

Quod ad zelũ *attinet*, persequẽs Ecclesiam: quod ad iustitiam quę est in Lege irreprehensus.

Sed quæ erant mihi [d] lucra, ea duxi

1 Conclusio superiorum, vt pergant hilares in Domino.

2 Præfatio ad sequẽtem admonitionẽ vt à pseudapostolis sibi sedulò caueãt & circũcisionẽ cũ Christo (id est operũ iustitiam cũ gratuita per fidem iustificatione) coniungentes, & ceremonialia abolita pro veris pietatis ac charitatis exercitiis inculcãtes. Vocat autẽ eos canes, vt profanos latratores malos operarios: quòd vera opera negligerent, & verum eorũ vsum nõ traderent. Denique vocat cõcisionẽ, quòd circuncisionẽ vrgentes, & sese & alios ab Ecclesia rescinderent.

a *Quæ ex me sæpe audistis.*

b *Alludit ad circuncisionem, cuius dum nomine gloriarentur, Ecclesiam concidebant.*

3 Veram circuncisionem vsurpandam ostendit eam nimirũ quæ sit animi, vt resectis per Christi virtutem omnibus prauis affectibus, puritate vitæ Deo seruiamus.

c *In rebus externis, neque ad animũ ipsũ pertinẽtibus.*

4 Peruersis Legis zelotis nõ dubitat seipsum etiam secundum carnem anteponere, vt omnes norint se quòd illa omnia externa nihil moretur, certo animi iudicio facere: quòd videlicet qui Christum habeat, nullo supplemento indigeat, imò non possit operum nostrorum fiducia cum gratuita per fidem in Christo iustificatione consistere.

d *Quæ pro lucro habebam.*

propter Christum damnum esse.

Quin etiam certè duco[e] omnia damnum esse propter eminentiam cognitionis Christi Iesu Domini mei: propter quem omnibus istis meipsum multaui, eáque duco pro stercoribus, vt Christum [f] lucrifaciam:

Et cõperiar in eo, [h] non habẽs meã iustitiã, nempe quæ est ex Lege: sed eã quæ per fidem est Christi, id est iustitiã quæ est ex Deo per fidẽ:

[i] Vt cognoscam eum, & vim resurrectionis ipsius, [6] & cõmunionem perpessionum ipsius, dũcõformis fio ipsi [6] morti

Experiens ecquo modo peruenia[k] ad resurrectionem mortuorum.

Nedum vt iam *metam* apprehenderim, aut iam perfectus sim: sed persequor *experiens* an quoque apprehendam, cuius etiam rei causa [l] apprehensus sum à Christo Iesu.

Fratres, ego meipsum nondum arbitror *metam* apprehendisse.

Vnum autem *ago*, ea quidẽ quæ à tergo sunt obliuiscens, ad ea verò quæ à frõte sunt contendens, scopum versus feror ad palmam supernæ vocationis Dei, in Christo Iesu.

διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν.

8 Ἀλλὰ μενοῦνγε καὶ ἡγοῦμαι πάντα ζημίαν εἶναι διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου μου· δι' ὃν τὰ πάντα ἐζημιώθην, καὶ ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι, ἵνα Χριστὸν κερδήσω·

9 καὶ εὑρεθῶ ἐν αὐτῷ, μὴ ἔχων ἐμὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ νόμου, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Χριστοῦ, τὴν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνην ἐπὶ τῇ πίστει·

10 τοῦ γνῶναι αὐτὸν, καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν παθημάτων αὐτοῦ, συμμορφούμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ·

11 εἴπως καταντήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν.

12 Οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον, ἢ ἤδη τετελείωμαι· διώκω δὲ εἰ καὶ καταλάβω, ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθην ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ.

13 Ἀδελφοί, ἐγὼ ἐμαυτὸν οὐ λογίζομαι κατειληφέναι.

14 Ἓν δέ, τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

propter Christum damna.

Veruntamen exæstimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiã Iesu Christi Domini mei: propter quẽ omnia detrimẽtũ feci, & arbitror vt stercora, vt Christum lucrifaciam:

Vt & inueniar in illo non habens meam iustitiã quæ ex Lege est, sed illam quæ ex fide est Christi, quæ ex Deo est iustitia in fide:

Ad cognoscendũ illum, & virtutem resurrectionis eius, & societatem passionũ illius, configuratus morti eius:

Si quomodo occurram ad resurrectionem quæ est ex mortuis.

Non quod iam acceperim, aut iam perfectus sim: *sequor* autem si quomodo cõprehẽdam in quo & cõprehensus sum à Christo Iesu.

Fratres, ego me non arbitror comprehendisse.

Vnum autem, quæ quidem retro sunt obliuiscẽs, ad ea verò quæ sunt priora extendens meipsum, ad destinatum persequor, ad bravium supernæ vocationis, Dei in Christo Iesu.

Qui-

[e] Excludit omnia opera tã præcedentia, quàm subsequẽtia fidem.

[f] Vt illorum loco Christum nactus, planè sum ex paupere locuples: nempe vt quicquã amiserim.

[g] Christe: qui enim extra Christum inuenitur, ij sunt illi obnoxii condemnationi.

[h] Illud est in Christo esse, Inueniri nõ in sua iustitia, sed Christi in iustitia imputata indui.

[i] Finis iustitiæ ex fide hic est, quod ad nos attinet, vt virtute, resurrectionis ipsius ex morte eua damus.

[k] Sentiam ipsa & experiar.

[6] Iter ad æternam illam salutem est, Christi vestigiis insistere per crucis asperitates, donec ad Christum ipsum, vt metam nobis propositã euadẽres, palmam ad quã nos Deus in ipso vocat accipiamus. Hæc autẽ vera pietatis exercitia opponit Apostolus quamdis illis legalibus ritibus, in quibus pseudapostoli summã pietatis collocabant.

[l] Vitam æternam, quæ per resurrectionẽ sæcli vii consequetur

[l] Nõ enim apprehendo, nisi quatenus à Christo apprehensi sumus.

Quicunque ergo perfecti sumus, hoc sentiam[9]: & siquid aliter sapitis, & hoc vobis Deus reuelauit.

Veruntamen ad quod peruenimus, vt idem sapiamus, in eadem permaneamus regula.

Imitatores mei estote fratres & obseruate eos qui ita ambulant sicut habetis formam nos.

Ro. 16. 17 *Multi enim ambulant, quos sæpe dicebam vobis, nunc autem & flens dico, inimicos crucis Christi:*

Quorum finis, interitus, quorũ Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt.

1 Cor. 1. 7 tit. 2. 12 *Nostra autem conuersatio in cælis est: vnde etiam Saluatorẽ expectamus, Dominũ Iesum Christum,*

Qui reformabit corpus humilitatis nostræ, cõfiguratum corpori claritatis suæ, secundum operationem virtutis suæ, qua etiam possit subiicere sibi omnia.

15 Ὅσοι οὖν τέλειοι τοῦτο φρονῶμεν· καὶ εἴ τι ἑτέρως φρονεῖτε, καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει.

16 Πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν, τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν.

17 Συμμιμηταί μου γίνεσθε, ἀδελφοὶ, καὶ σκοπεῖτε τοὺς οὕτω περιπατοῦντας καθὼς ἔχετε τύπον ἡμᾶς.

18 Πολλοὶ γὰρ περιπατοῦσιν, οὓς πολλάκις ἔλεγον ὑμῖν, νῦν δὲ καὶ κλαίων λέγω, τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ·

19 Ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια, ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία, καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν· οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες.

20 Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν·

21 Ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα.

7 Quotquot itaque [m] perfecti sumus, hoc sentiamus: quòd siquid aliter sentitis, hoc quoque vobis Deus reteget.

Attamen *in eo* ad quod peruenimus, eadem incedamus regula & itidem simus affecti.

Estote simul imitatores mei, fratres, & eos considerate qui ita incedunt, sicut habetis nos pro exẽplari.

8 Nam complures incedunt, quos sæpe dixi vobis, nunc autem & flens dico, hostes *esse* crucis Christi:

Quorum [n] finis *est* exitium, quorũ Deus *est* venter & [o] gloria cum confusione ipsorum, qui terrestria curant.

9 Nos enim vt municipes cælorum nos gerimus: vnde etiam Seruatorem expectamus Dominum Iesum Christum:

Qui transformabit corpus nostrum humile, vt conforme fiat corpori suo glorioso, pro efficacitate qua potest etiam subiicere sibi omnia.

7 Conclusio huius exhortationis tribus membris constans. Vnum, vt in huius doctrinæ veritate perstent quicunque in ea profecerunt. Alterum, vt siqui sunt adhuc rudes, adeò vt ista nõdum intelligant, & de Legis abolitione dubitent, turbas nõ moueant, & benignè tolerentur, dũ & ipsi erudiantur à Deo. Tertiũ, vt pseudapostolos ex fructibus æstiment: qua in re non dubitat sese pro exẽplari proponere.

m *Antea dixerat se perfectum non esse. Perfectos itaque hoc loco eos vocat qui aliquousque sũt progressi, quos videlicet rudibus opponit, vt ipse sequente vers. explicat.*

8 Pseudapostolos, nõ maleuo lentia nec ambitione impulsus, sed dolens & nõ sine lacrymis, suis coloribus depingit: quòd videlicet Euangelii Christi hostes (vtpote quod cũ cruce sit coniunctum) nihil aliud spectẽt quàm huius vitæ commoda, id est vt pace, ocio, & rebus omnibus abundantes, cum magna apud homines existimatione viuant: quorum miserrimum exitum fore prædicit.

n *Mortes.*

o *Quam capiant ab hominibus.*

9 His opponit veros pastores qui neglectis terrestribus, in cælum toti aspirent, vbi sciunt fore vt etiam in corpore suo æterna illa gloria per Dei virtutem induantur,

Cap. IIII.

1. A particularibus monitis 4. ad generalia descendit. 10. eorum liberalitate ita quidem se fuisse exhilaratum dicit. 12. vt patienter defectum laturus fuerit.

N.

ITaque, [1] fratres mei chari & exoptati, gaudium & [a] corona mea, ita state [b] in Domino, dilecti.

[2] Euodiam precor & Syntychen precor vt sint itidem affecti in Domino:

Et rogo te quoque socie germane, opitulare ipsis, vt quæ in Euangelio vnà mecum certarũt, vnà cum Clemente quoque & reliquis adiutoribus meis, quorum nomina sũt [c] in libro vitæ.

[3] Gaudet e [d] in Domino semper: rursum inquam, gaudete.

[4] [e] Moderatio vestra nota sit omnibus hominibus. [5] Dominus propè est.

[6] De nulla re soliciti estote: sed omni in re precibus & supplicatione cum [f] gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum.

V.

ΩΣΤΕ, ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ καὶ ἐπιπόθητοι, χαρὰ καὶ στέφανός μου, οὕτω στήκετε ἐν Κυρίῳ ἀγαπητοί.

2 Εὐοδίαν παρακαλῶ καὶ Συντύχην παρακαλῶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν Κυρίῳ.

3 Καὶ ἐρωτῶ καί σε σύζυγε γνήσιε, συλλαμβάνου αὐταῖς, αἵτινες ἐν τῷ εὐαγγελίῳ συνήθλησάν μοι, μετὰ καὶ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζωῆς.

4 Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε· πάλιν ἐρῶ χαίρετε.

5 Τὸ ἐπιεικὲς ὑμῶν γνωσθήτω πᾶσιν ἀνθρώποις· ὁ Κύριος ἐγγύς.

6 Μηδὲν μεριμνᾶτε· ἀλλ' ἐν παντὶ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει μετὰ εὐχαριστίας τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωριζέσθω πρὸς τὸν Θεόν.

ITaque fratres mei charissimi & desideratissimi gaudiũ & corona mea, sic state in Domino charissimi.

Euodiam rogo & Syntychen deprecor, idipsum sapere in Domino:

Etiam rogo & te germane compar, adiuua illas quæ mecum laborauerunt in Euangelio cum Clemente, & cæteris adiutoribus meis, quorum nomina sunt in Libro vitæ. Apo. 2. 5, 20. 12. & 21. 27.

Gaudete in Domino semper: iterũ dico, gaudete.

Modestia vestra nota sit omnibus hominibus: Dominus prope est.

Nihil soliciti sitis, sed in omni, oratione & obsecratione cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum.

1 Conclusionis repetitio, vt ad victoriæ, vsque adeptionem fortiter, Domini robore freti, perseuerent.

a *Meum decus.*

b *Ea concordia cuius Dominus sit vinculum.*

2 Quosdam etiam nominatim appellat, partim quòd peculiari exhortatione egerent, partim vt reliquos eò alacrius incitent.

c *Dicitur per Anthropopathiam Deus librum habere, in quo electorum suorum nomina descripserit, quibus vitam æternam sit daturus. Eũ Ezechiel vocat Scripturam domus Israel, & arcanum Domini. cap. 13. 9.*

3 Adiicit particulares exhortationes, quarum prima est vt Philippensium gaudium nullæ ab impiis illatæ afflictiones impediant.

d *Sic à gaudio mundi distinguitur nostrum gaudium.*

4 Altera, vt omnia æqui boniq. cõsulentes, moderatè se gerant cum omnibus.

e *Tranquillus animus.*

5 Occupatio, non oportere vt impatientia tumultuemur, quum Deus sit nobis proximus, vt omnibus nostris malis suo tempore medeatur.

6 Tertia, ne anxiè simus vlla de re soliciti, sed certa cum fiducia Deo gratias agentes, ab eo petamus quibuscunque nobis est opus, vt pacata conscientia nos ei totos ex animo summittamus.

f *Sic Dauid sæpissimè à lachrymis orsus in gratiarum actionem definit.*

Et pax Dei quæ exuperat omnem sẽsum, custodiat corda vestra, & intelligentias vestras in Christo Iesu.

De cætero fratres, quæcũque sunt vera, quæcunque pudica, quæcunque iusta, quæcunque sancta, quæcunque amabilia, quæcunque bonæ famæ, siqua virtus, siqua laus, hæc cogitate.

Quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me, hæc agite, & Deus pacis erit vobiscum.

Gauisus sum autem in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando refloruistis, pro me sentire, sicut & sentiebatis: occupati autem eratis.

Non quasi propter penuriam dico: ego enim didici, in quibus sum, sufficiẽs esse.

Scio & humiliari, scio & abundare: vbique & in omnibus institutus sũ, & satiari & esurire, & abundare & penuriam pati.

Omnia possum in eo qui me confortat.

Veruntamen bene feciſtis communicantes tribulationi meæ.

Scitis autem & vos Philippenses quod in principio euangelij, quando profectus sum a Macedonia, nulla mihi ecclesia communicauit in ratione dati & accepti, nisi vos soli.

Quoniam & Thessalonicam semel & bis in vsum mihi misistis.

Non quod requiram datum, sed requiro fructum abundantem in rationem vestram.

Habeo autem omnia & abundo. Repletus sum accepta ab Epaphrodito quæ a vobis missa sunt, odorem suauitatis, hostiam acceptabilem, placentem Deo.

Deus autem meus impleat omnem indigentiam vestram secundum diuitias suas in gloria in Christo Iesu.

Deo autem & patri nostro gloria in secula seculorum. Amen.

Salutate omnem sanctum in Christo Iesu. Salutant vos qui mecum sunt fratres. Omnes sancti salutant vos, maxime autem qui de domo Cæsaris sunt.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

7 Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, φρουρήσει τὰς καρδίας ὑμῶν καὶ τὰ νοήματα ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

8 Τὸ λοιπόν, ἀδελφοί, ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα σεμνά, ὅσα δίκαια, ὅσα ἁγνά, ὅσα προσφιλῆ, ὅσα εὔφημα, εἴτις ἀρετὴ, καὶ εἴτις ἔπαινος, ταῦτα λογίζεσθε.

9 Ἃ καὶ ἐμάθετε, καὶ παρελάβετε, καὶ ἠκούσατε, καὶ εἴδετε ἐν ἐμοὶ, ταῦτα πράσσετε· καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν.

10 Ἐχάρην δὲ ἐν Κυρίῳ μεγάλως ὅτι ἤδη ποτὲ ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν· ἐφ' ᾧ καὶ ἐφρονεῖτε, ἠκαιρεῖσθε δέ.

11 Οὐχ ὅτι καθ' ὑστέρησιν λέγω· ἐγὼ γὰρ ἔμαθον, ἐν οἷς εἰμι, αὐτάρκης εἶναι.

12 Οἶδα δὲ ταπεινοῦσθαι, οἶδα καὶ περισσεύειν· ἐν παντὶ καὶ ἐν πᾶσι μεμύημαι, καὶ χορτάζεσθαι καὶ πεινᾶν, καὶ περισσεύειν καὶ ὑστερεῖσθαι.

13 Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ.

14 Πλὴν καλῶς ἐποιήσατε συγκοινωνήσαντές μου τῇ θλίψει.

15 Οἴδατε δὲ καὶ ὑμεῖς Φιλιππήσιοι, ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου, ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ Μακεδονίας, οὐδεμία μοι ἐκκλησία ἐκοινώνησεν εἰς λόγον δόσεως καὶ λήμψεως, εἰ μὴ ὑμεῖς μόνοι·

16 Ὅτι καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἅπαξ καὶ δὶς εἰς τὴν χρείαν μοι ἐπέμψατε.

17 Οὐχ ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα, ἀλλὰ ἐπιζητῶ τὸν καρπὸν τὸν πλεονάζοντα εἰς λόγον ὑμῶν.

18 Ἀπέχω δὲ πάντα καὶ περισσεύω· πεπλήρωμαι δεξάμενος παρὰ Ἐπαφροδίτου τὰ παρ' ὑμῶν, ὀσμὴν εὐωδίας, θυσίαν δεκτὴν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ.

19 Ὁ δὲ Θεός μου πληρώσει πᾶσαν χρείαν ὑμῶν κατὰ τὸ πλοῦτος αὐτοῦ ἐν δόξῃ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

20 Τῷ δὲ Θεῷ καὶ πατρὶ ἡμῶν ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

21 Ἀσπάσασθε πάντα ἅγιον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοὶ ἀδελφοί. Ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἅγιοι, μάλιστα δὲ οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας.

22 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν. Ἀμήν.

Et pax Dei quæ superat omnem intellectum, præsidio erit[h] cordibus vestris, & mentibus vestris in Christo Iesu.

7 Quod reliquum est, fratres, quæcunque sunt vera, quæcunque[i] veneranda, quæcũque iusta, quæcunque pura, quæcunq; amabilia, quęcunq; boni nominis, siqua virtus, & siqua laus eſt, hęc cogitate:

Quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me, hæc, [k] inquam, facite, & Deus pacis autor erit vobiscum.

8 Gauisus sum autem in Domino magnoperè quòd tã tandem reuiruistis in vestra pro me cura: qua de re tamẽ soliciti eratis, sed destituebamini opportunitate.

Non quòd[k] penuriæ meæ respectu loquar: nam ego didici, in quibus sum, iis ipsis contentus esse.

[l] Noui autem deprimi, noui etiam abundare: vbique & in omnibus [m] initiatus sum, & ad saturitatem & ad esuritionem, *id est* tum ad abundantiam, tum ad inopiam.

Omnia valeo per Christũ qui me corroborat.

Attamen rectè feciſtis, quòd simul cõmunicastis meæ oppressioni.

9 Nostis autem & vos Philippenses quod in principio euangelij, quando profectus sum a Macedonia, nulla mihi ecclesia communicauit in ratione dati & accepti, nisi vos soli.

Quoniam & Thessalonicam semel & bis in vsum mihi misistis.

Non quod requiram datum, sed requiro fructum abundantem in rationem vestram.

Habeo autem omnia & abundo. Repletus sum accepta ab Epaphrodito quæ a vobis missa sunt, odorem suauitatis, hostiam acceptabilem, placentem Deo.

Deus autem meus impleat omnem indigentiam vestram secundum diuitias suas in gloria in Christo Iesu.

Deo autem & patri nostro gloria in secula seculorum. Amen.

Salutate omnem sanctum in Christo Iesu. Salutant vos qui mecum sunt fratres. Omnes sancti salutant vos, maxime autem qui de domo Cæsaris sunt.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

g *Summa illa tranquillitas animi, quã vnus Deus in Christo largitur.*

h *Animum diuidit in cor, id est voluntatis & affectuum sedem, & superiorem partem quæ intelligimus & ratiocinamur.*

7 Conclusiõ vniuersalis vt sicut tum verbis tum exemplis fuerunt edocti, vitam suam ad omnis tam crimoniæ & iustitiæ regulam exigant.

i *Eiusmodi vt vel sancta quadam grauitate exornent.*

8 Gratam sibi esse testatur eorũ beneficentiam, qua in summa rerũ inopia fuerat ab eis subleuatus: sita tamen oratione temperans vt ab omni sordium suspicione se purũ esse, atque adeò se animũ habere rũ secundarũ, tum etiam aduersarum rerum capacem, se denique in sola Dei voluntate acquiescere, refletur

k *Penuriæ meæ habens rationem.*

l *Vtitur generali nomine, sed vna quãdã specie loquens, nempe de paupertate: sæpe enim paupertas facit omnis generis malorum modarum.*

m *Metaphora*

dicta à rebus sacris: vita hæc enim nostra instar est sacrificij.

n Testatur se superiorum quoque officiorum memoriam conseruare, & rursus siniſtram immodicæ cupiditatis suspicionem repellit, quòd à nullis aliis quicquam acceperit.

vos, Philippenses, cum n initio Euangelij proficiscererè Macedonia, nullam mihi Ecclesiam communicasse in ratione dati & accepti, nisi vos solos:

n Initio prædicati Euangelii apud vos.

Nam etiam Thessalonicam semel & iterum quod opus erat mihi misistis.

12 Rursus testatur, quòd eorum officium approbet, non tam id sua quàm illorum causa facere, vt qui non tam ipsi quã Deo hoc veluti sacrificium obtulerint, cuius non sit Dominus ipse futurus immemor.

12 Non quòd requiram donum: sed requiro fructum exuberantem quio in rationem vestram imputetur.

o In vestrationes refertur.

Accepi autem omnia, & abundo: expletus sum inquam, acceptis ab Epaphrodito quæ à vobis missa fuerant, p odore bonæ fragrantiæ, hostia Deo accepta ac grata:

p Alludit ad Legis thymiamata.

Deus autem meus supplebit quicquid opus fuerit vobis, secundum diuitias suas gloriosè, in Christo Iesu.

Deo autem & Patri nostro sit gloria in secula seculorum Amen.

Salutate omnes sanctos in Christo Iesu. Salutant vos qui mecum sunt fratres.

Salutant vos omnes sancti, maximè verò qui sunt q ex Cæsaris domo.

q Ex Neronis aulicis.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

Ad Philippenses scripta est Roma per Epaphroditum.

ὑμεῖς, Φιλιππήσιοι, ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου, ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ Μακεδονίας, οὐδεμία μοι ἐκκλησία ἐκοινώνησεν εἰς λόγον δόσεως καὶ λήψεως, εἰ μὴ ὑμεῖς μόνοι·

16 Ὅτι καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἅπαξ καὶ δὶς εἰς τὴν χρείαν μοι ἐπέμψατε.

17 Οὐχ ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα, ἀλλ' ἐπιζητῶ τὸν καρπὸν τὸν πλεονάζοντα εἰς λόγον ὑμῶν.

18 Ἀπέχω δὲ πάντα, καὶ περισσεύω· πεπλήρωμαι, δεξάμενος παρὰ Ἐπαφροδίτου τὰ παρ' ὑμῶν, ὀσμὴν εὐωδίας, θυσίαν δεκτὴν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ·

19 Ὁ δὲ Θεός μου πληρώσει πᾶσαν χρείαν ὑμῶν κατὰ τὸ πλοῦτος αὐτοῦ, ἐν δόξῃ, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

20 Τῷ δὲ Θεῷ καὶ πατρὶ ἡμῶν ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

21 Ἀσπάσασθε πάντα ἅγιον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοὶ ἀδελφοί.

22 Ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἅγιοι, μάλιστα δὲ οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας.

23 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Πρὸς Φιλιππησίους ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης διὰ Ἐπαφροδίτου.

vos, Philippenses, quòd in principio Euangelij, quando profectus sum à Macedonia, nulla mihi Ecclesia communicauit in ratione dati & accepti, nisi vos soli:

Quia & Thessalonicam, semel & bis in vsum mihi misistis.

Non quia quæro datum: sed requiro fructum abundantem in rationem vestram.

Habeo autem omnia, & abundo: repletus sum acceptis ab Epaphrodito quæ misistis, in odorem suauitatis, hostiam acceptam, placentem Deo:

Deus autẽ meus impleat omne desiderium vestrum secundùm diuitias suas, in gloria, in Christo Iesu.

Deo autem & Patri nostro gloria in secula seculorum. Amen.

Salutate omnem sanctum in Christo Iesu. Salutant vos qui mecum sunt, fratres.

Salutant vos omnes Sancti: maximè autem qui de Cæsaris domo sunt.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

Scripta est ab vrbe Roma per Epaphroditum.

ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Η ΠΡΟΣ ΚΟΛΟΣΣΑΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD COLOSSENSES.

CAP I.

1. *Post inscriptionem* 4. *illos laudat, vt attentos faciat ad se audiendum.* 7. *testimonium doctrinæ quam ab Epaphra audierant, reddit.* 13. *Diuinam erga eos gratiam suis elogiis prædicat,* 20. *& omnes nostræ salutis partes in solo Christo omnino sitas esse, exponit.*

V.

PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater,

Iis qui sunt Colossis sanctis & fidelibus fratribus in Christo Iesu, Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Gratias agimus Deo & Patri Domini nostri Iesu Christi semper pro vobis orantes:

Audientes fidem vestram in Christo Iesu, & dilectionẽ quam habetis in sãctos omnes:

Propter spem

ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός,

2 Τοῖς ἐν Κολοσσαῖς ἁγίοις καὶ πιστοῖς ἀδελφοῖς ἐν Χριστῷ, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

3 Εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, πάντοτε περὶ ὑμῶν προσευχόμενοι·

4 Ἀκούσαντες τὴν πίστιν ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς πάντας τοὺς ἁγίους·

5 Διὰ τὴν ἐλπίδα

N.

PAVLVS Apostolus Iesu Christi per[a] voluntatem Dei, & Timotheus frater,

Iis qui sunt[b] Colossis, sanctis ac fidelibus fratribus in Christo, Gratia sit vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Gratias agimus [c]Deo & Patri Domini nostri Iesu Christi semper pro vobis precantes:

Audita fide vestra in Christo Iesu, & charitate in omnes sanctos:

Propter[d] spem

a *Gratuita Dei liberalitate.*

b *Colossæ, sitæ sunt in Phrygia, non procul Hierapoli & Laodicea, quæ parte immunes Lycio & Pamphiliæ.*

c *Commendat doctrinã ab Epaphra ipsis traditã, & eorum in ipsa excipiendã alacritatẽ*

c *Non potest aliter à nobis considerari Deus in salutem, nisi quatenus est Pater Christi in quo omnes adoptati.*

d *Spem atam gloriam.*

sepositam vobis in cælis: quàm prius audistis per sermonem veritatis, *id est* Euangelii,

Quod peruenit ad vos, sicut & in totum mundum, & fructum profert, sicut apud vos quoque, ex quo die verè audiuistis & cognouistis Dei gratiam:

Sicut & didicistis ex Epaphra dilecto conseruo nostro, qui est fidus pro vobis minister Christi:

[2] Qui & declarauit nobis vestrā per [e] Spiritum charitatē.

Propterea & nos ex quo die *id* audiuimus, non desinimus pro vobis orare, & petere vt impleamini omni agnitione voluntatis [f] eius, cum omni sapientia & intelligentia spirituali:

Vt incedatis sicut Domino dignū est, vt per omnia placeatis, omni opere bono fructum proferentes, & crescentes in agnitionem Dei.

[3] Omni robore corroborati, secundū gloriosam vim ipsius ad omnem tolerantiam & animi lenitatem [g] cum gaudio:

[4] Gratias agentes [5] Patri, qui ido-

τὴν ἀποκειμένην ὑμῖν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἣν προηκούσατε ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας τοῦ εὐαγγελίου,

6 Τοῦ παροντος εἰς ὑμᾶς, καθὼς καὶ ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ· καὶ ἔστι καρποφορούμενον, καθὼς καὶ ἐν ὑμῖν, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἠκούσατε καὶ ἐπέγνωτε τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ·

7 Καθὼς καὶ ἐμάθετε ἀπὸ Επαφρᾶ τοῦ ἀγαπητοῦ συνδούλου ἡμῶν, ὅς ἐστι πιστὸς ὑπὲρ ὑμῶν διάκονος τοῦ Χριστοῦ·

8 Ο καὶ δηλώσας ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἀγάπην ἐν πνεύματι.

9 Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἠκούσαμεν, οὐ παυόμεθα ὑπὲρ ὑμῶν προσευχόμενοι, καὶ αἰτούμενοι ἵνα πληροφθῆτε τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ θελήματος αὐτοῦ ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ συνέσει πνευματικῇ·

10 Περιπατῆσαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ Κυρίου, εἰς πᾶσαν ἀρέσκειαν, ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ καρποφορουντες, καὶ αὐξανόμενοι εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ·

11 Εν πάσῃ δυνάμει δυναμούμενοι κατὰ τὸ κράτος τῆς δόξης αὐτοῦ, εἰς πᾶσαν ὑπομονὴν καὶ μακροθυμίαν μετὰ χαρᾶς·

12 Εὐχαριστοῦντες, τῷ πατρὶ τῷ ἱκανῷ

quæ reposita est vobis in cælis, quam audistis in verbo veritatis Euangelij,

Quod peruenit ad vos, sicut & in vniuerso mundo est, & fructificat, & crescit, sicut & in vobis ex ea die qua audistis & cognouistis gratiam Dei in veritate:

Sicut etiam didicistis ab Epaphra charissimo conseruo nostro, qui est fidelis pro vobis minister sthristi Iesu:

Qui etiam manifestauit nobis dilectionem vestram in Spiritu.

Ideo & nos ex qua die audiuimus non cessamus pro vobis orantes & postulantes vt impleamini agnitione voluntatis eius, in omni sapientia & intellectu spirituali:

Vt ambuletis dignè Deo, per omnia placentes, in omni opere bono fructificantes, & crescentes in scientia Dei:

In omni virtute confortati secundū potentiam claritatis eius, in omni patientia & longanimitate cum gaudio:

Gratias agentes Patri qui dignos

2 Suam in eos beneuolētiam declarat, admonēs minimè oportere ipsos in eodem gradu consistere sed vlterius etiam progreditum in ipsa cognitione Euangelii, tū in vero ipsius vsu.

e *Spiritualem, siue à Spiritu manātem.*

f *Dei.*

3 Perseueuerantiæ donum à nobis non est, sed à Dei virtute gratis nobis communicata.

g *Quæ minimè extorqueatur ab inuitis sed quæ ab animo læto & alacri proficiscatur.*

4 Absoluto prooemio rem ipsam aggreditur, id est toti⁹ Christianissimi breuem quidem sed excellentissimā descriptionē, quæ in tres tractatus cō modè distribuitur. Primùm enim veram doctrinam, secundū ordinem causarum explicat, ab hoc versiculo ad 21. Inde verò incipit variis exhortationibus illam applicare Colossensibus, vsque ad capitis 2. vers. 6 Et tertio demum loco vsque ad caput tertiū corruptelas veræ doctrinæ indicatas refutat.

5 Causa efficiens nostræ salutis est vna Dei Patris misericordia, qui nos aptos reddit ad participandam vitam æternam, à tenebris in quibus nati sumus in lucem cognitionis gloriæ Filii sui assertos.

nos fecit in partem sortis sanctorum, in lumine:

Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum Filii dilectionis suæ.

In quo habemus redemptionem, remissionem peccatorum.

Heb.1.7 *Qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis creaturæ:*

Iohan.1.3 *Quoniam in ipso condita sunt vniuersa in cælis & in terra, visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum, & in ipso creata sunt:*

Et ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant.

Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis: vt sit in omnibus ipse primatum tenens:

1.Cor.15.20. apoc.1.5

Iohan.1.14 *Quia in ipso complacuit, omnem plenitudinem inhabitare:*

σαντι ἡμᾶς εἰς τὸν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων ἐν τῷ φωτί·

13 Ὃς ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους, καὶ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ.

14 Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν.

15 Ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως·

16 Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα· εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται·

17 Καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε.

18 Καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς ἐκκλησίας, ὅς ἐστιν ἀρχή, πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων·

19 Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι·

neos nos fecit ad participandam sortem sanctorum [h] in luce:

Qui, *inquam*, liberauit nos à potestate tenebrarũ, ac transtulit in regnum Filij sibi dilecti.

[6] In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, *id est*, remissionem peccatorum.

[7] Qui est imago Dei conspicui,[1] primogenitus omnis rei creatæ:

Nam per eum cõdita sunt omnia quæ in cælis sunt & quæ in terra, visibilia & inuisibilia,[k] siue throni, siue dominia, siue imperia, siue potestates: omnia, *inquam*, per eum & eius respectu condita sunt:

Estque ipse ante omnia, & omnia per eum consistunt.

[8] Estque caput corporis Ecclesiæ, principium & [l] primogenitus ex mortuis, vt in omnibus primas teneat:

Quoniam in eo placuit *Patri* vt [m] omnis plenitudo inhabitaret:

h *In illo regno cælesti & glorioso.*

6 Materia ipsa nostræ salutis est Filius Dei Christus, qui sui oblatione nobis peccatorum remissionem obtinuit.

7 Christi personæ graphica descriptio, ex qua intelligimus eũ ipsum esse in quo vno conspiciuum præbet: qui antequã quicquam conderetur (id est ab æterno) genitus est à Patre: per quẽ etiam omnia quæ facta sunt, facta sunt, sine vlla prorsus exceptione, per quem etiam consistunt, & cuius gloriæ subseruiunt.

i *Antegenitus quã quicquam conderetur, ideóque æternus Patris æternos Filius.*

k *Angelos exornat præstãtissimis nominibus, vt ex præstantissimorum intellectuũ comparatione, intelligamus quam infinita sit Christi præstantia, in quo solo præter illis etiam Angelis nobis est acquiescendum.*

8 Magnificentissimè declarata Christi personæ suprema dignitate, eius munus & officium describit, nempe vt sit ipsi Ecclesiæ quod caput est corpori, id est princeps eius & gubernator, ipsumque adeò vitæ vitæ principium, vt qui primus resurgens vitæ æternæ sit autor, vt inter omnes emineat, in quo vno nimirum plenissima fita sit omnium bonorum abundantia quæ in Ecclesia exunder.

l *Qui sic resurrexit vt non amplius fu moriturus & qui alios ad vitam vi sua excitat.*

m *Plenissima rerum omnium Diuinarum copia.*

9 Et pace per sanguinem crucis eius facta, per eum reconciliare [n] omnia sibi, per eum, *inquam*, tũ quæ in terra, tũ quæ in cælis.

10 Itaque vos quõdam abalienatos & hostes, mente operibus malis *intenta*, nunc sanè [o] reconciliauit,

In corpore illo [p] carnis suæ, per mortem, vt sisteret vos sanctos & irreprehensos & inculpatos coram se:

11 Siquidem permanetis in fide fundati & firmi, nec dimouemini à spe Euangelij quod audistis, *Euãgelij, inquam*, prædicati [q] omni creaturæ quæ sub cælo est: 12 cuius factum sum ego Paulus minister:

Qui nunc gaudeo de iis quæ patior [r] pro vobis, & [s] reliquias afflictionum Christi vicissim expleo in carne mea, pro corpore ipsius, id est Ecclesia:

20 Καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτὸν, εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, δι' αὐτοῦ, εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

21 Καὶ ὑμᾶς ποτὲ ὄντας ἀπηλλοτριωμένους καὶ ἐχθροὺς τῇ διανοίᾳ ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς, νυνὶ δὲ ἀποκατήλλαξεν,

22 Εν τῷ σώματι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, διὰ τοῦ θανάτου· παραστῆσαι ὑμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους καὶ ἀνεγκλήτους κατενώπιον αὐτοῦ·

23 Εἴγε ἐπιμένετε τῇ πίστει τεθεμελιωμένοι καὶ ἑδραῖοι, καὶ μὴ μετακινούμενοι ἀπὸ τῆς ἐλπίδος τοῦ εὐαγγελίου οὗ ἠκούσατε, τοῦ κηρυχθέντος ἐν πάσῃ τῇ κτίσει τῇ ὑπὸ τὸν οὐρανόν· οὗ ἐγενόμην ἐγὼ Παῦλος διάκονος·

24 Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὅ ἐστιν ἡ ἐκκλησία·

Et per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis eius, siue quæ in terris siue quæ in cælis sunt.

Et vos quum essetis aliquando alienati & inimici sensu, in operibus malis: nunc autem reconciliauit,

In corpore carnis eius per mortem, exhibere vos sanctos & immaculatos, & irreprehensibiles coram ipso:

Si tamen permanetis in fide fundati & stabiles, & immobiles à spe Euangelii quod audistis, quod prædicatum est in vniuersa creatura quæ sub cælo est: cuius factus sum ego Paulus minister:

Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, & adimpleo ea quæ desunt passionũ Christi, in carne mea pro corpore eius quod est Ecclesia:

9 Iam docet quomodo sit Christus illo munere sibi à Patre imposito defunct[9], mortem crucis videlicet (id est cum maledictione Dei coniuncta) ex ipsius decreto subiens, vt hoc sacrificio omnes tum qui in venturum ipsum credẽtes, iam sub hac spe in cælis erant collecti, tum qui in eum deinceps in terris crederent, Patri reconciliaret. Sic autem describitur ab Apostolo iustificatio, vna eáque præcipua beneficii Christi pars.

n *Vniuersam Ecclesiam.*

10 Alterum opus Dei in nobis per Christum, est sanctificatio, quum nos videlicet qui Deum pessimè oderamus, & toti vltrò in vitia ferebamur, sic in bonam Patris gratiã restituit, vt simul sancto suo Spiritu nos purificet, aciustitiæ consecret.

o *Sub. Filius.*

p *Id est, carneo, vt intelligamus nõ fuisse imaginarium corpus, sed verum.*

11 Secunda huius partis epistolæ tractatio, qua exhortatur Colossenses vt ab hac doctrina nullo modo se dimoueri patiantur, declarans nullum aliud vsquam esse verum Euangelium.

q *Vniuersis hominibus: sic autem docet euangelium non fuisse conclusum vnius Iudææ angulis.*

12 Authoritatem huic doctrinæ conciliat etiam ex suo Apostolatu: cuius certam approbationem ex suis afflictionibus sumit, quas pro Christi nomine sustineat, vt Ecclesias istis quoque patientiæ exemplis erudiat.

r *Vestro commodo atque fructu.*

s *Quod superest afflictionum Christi, afflictiones autem Ecclesiæ, Christi dicuntur, propter illam capitis cum corpore communionem, non quia amplius Ecclesiã redimere sit necesse, sed vt virtutem suam Christus in quotidiana suorum infirmitate exerit, denique pro totius corporis consolatione.*

Cuius

Cuius factus sum ego minister secundum dispensationẽ Dei quæ data est mihi in vos, vt impleã verbum Dei:

25 Ης ἐγενόμην ἐγὼ διάκονος κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν δοθεῖσάν μοι εἰς ὑμᾶς, πληρῶσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ·

13 Cuius *Ecclesiæ* factus sum minister ex dispẽsatione Dei, quæ data est mihi erga vos, ad implendum Deiſermonem:

13 Aliâ sui Apostolatus approbationem profert, nempe quòd Dei habeat ejusauthorẽ, à quo etiam peculiariter sit designatus Gentium Apostolus, vt hoc ipso ipsum impleatur quod Prophetæ de Gentium vocatione prædixerunt.

Mysterium quod absconditum fuit à seculis & generationibus, nunc autem manifestum est sanctis eius,

26 Τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν, νυνὶ δὲ ἐφανερώθη τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ,

Nempe mysterium absconditum à seculis & ætatibus, nunc autem *illud* patefactum est sanctis eius,

Quibus voluit Deus notas facere diuitias gloriæ sacramenti huius in Gentibus, quod est Christus in vobis, spes gloriæ:

27 Οἷς ἠθέλησεν ὁ Θεὸς γνωρίσαι τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τοῦ μυστηρίου τούτου ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὅ ἐστι Χριστὸς ἐν ὑμῖν, ἡ ἐλπὶς τῆς δόξης·

Quibus [u] voluit Deus notum facere quæ sint diuitiæ gloriosi huius mysterii inter Gentes, id est Christi inter vos, *qui* est spes illa gloriæ:

u *Sic iniuit Paulus frenũ curiositati hominum.*

Quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominem & docẽtes omnem hominẽ in omni sapientia, vt exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Iesu:

28 Ον ἡμεῖς καταγγέλλομεν, νουθετοῦντες πάντα ἄνθρωπον, καὶ διδάσκοντες πάντα ἄνθρωπον ἐν πάσῃ σοφίᾳ, ἵνα παραστήσωμεν πάντα ἄνθρωπον τέλειον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ·

[14] Quémque nos annuntiamus, admonentes quemuis, & quemuis erudientes omni sapientia: vt quẽuis sistamus perfectum in Christo Iesu:

14 Testatur se fideliter suo Apostolico munere passim defungi, vt qui ad vnum Christum homines adducat, Domino ipsi laboribus copiosissimè benedicente.

In quo & laboro, certando secundum operationem eius, quam operatur in virtute.

29 Εἰς ὃ καὶ κοπιῶ, ἀγωνιζόμενος κατὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἐμοὶ ἐν δυνάμει.

Ad quod etiam enitor, decertans secundum efficacitatem ipsius agentem in me potenter.

x *Integra & absoluta, quæ nihilominus in se ipsa sit absoluta, & tandem suos sectatores perficiat.*

CAP. II.

4. Vanitatis damnat quicquid est extra Christum. 11. Nominatim de circumcisione, 16. ciborum abstinentia, 18. Angelorum cultu loquitur. 20. Vnde constituit à decretis per Christum liberatos esse.

V.

VOlo enim vos scire qualem solicitudinem habeam pro vobis, & pro iis qui sunt Laodiceæ, & quicunque

Θέλω γὰρ ὑμᾶς εἰδέναι ἡλίκον ἀγῶνα ἔχω περὶ ὑμῶν, καὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ ὅσοι οὐχ

N.

VElim enim vos scire quantum certamen sustineam pro vobis & iis qui *sunt* Laodiceæ, & quotquot non

1 Occupatio, quòd nec Colossenses nec Laodicenses ipse inuiserit, non factũ vlla negligentia, & se tanto magis de illis esse solicitum.

viderunt [a] faciem meam in carne:

[2] Vt consolationem accipiant [b] eorũ corda ipsis charitate cõpactis, & omni opulentia [c] certò persuasæ intelligentiæ, ad cognitionem mysterij Dei & Patris & Christi:

In quo sunt omnes thesauri [d] sapientiæ ac cognitionis absconditi.

[3] Hoc autem dico, nequis vobis imponat probabilitate sermonis.

Etsi enim corpore absum, spiritu tamen sum vobiscum, gaudens ac cernens vestrum [f] ordinem, & [g] soliditatem vestræ in Christum fidei.

Sicut igitur [h] accepistis Christum Iesum Dominum, *ita* [i] in eo incedite:

Radicati & superstructi in eo, ac confirmati fide, sicut edocti estis, abundantes ea cum gratiarũ actione.

[4] Videte nequis sit qui vos [i] deprædatur per philosophiam & inanem deceptionem, [5] secundum traditionem hominum, [6] secundum [k] elemẽta

ἑωράκασι τὸ πρόσωπόν μου ἐν σαρκί·

2 Ἵνα παρακληθῶσιν αἱ καρδίαι αὐτῶν, συμβιβασθέντων ἐν ἀγάπῃ, καὶ εἰς πάντα πλοῦτον τῆς πληροφορίας τῆς συνέσεως εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ τοῦ Χριστοῦ·

3 Ἐν ᾧ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι.

4 Τοῦτο δὲ λέγω ἵνα μή τις ὑμᾶς παραλογίζηται ἐν πιθανολογίᾳ·

5 Εἰ γὰρ καὶ τῇ σαρκὶ ἄπειμι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι σὺν ὑμῖν εἰμι, χαίρων καὶ βλέπων ὑμῶν τὴν τάξιν καὶ τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ὑμῶν.

6 Ὡς οὖν παρελάβετε τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν Κύριον, ἐν αὐτῷ περιπατεῖτε·

7 Ἐῤῥιζωμένοι καὶ ἐποικοδομούμενοι ἐν αὐτῷ, καὶ βεβαιούμενοι ἐν τῇ πίστει, καθὼς ἐδιδάχθητε, περισσεύοντες ἐν αὐτῇ εὐχαριστίᾳ.

8 Βλέπετε μή τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὰ στοιχεῖα

non viderunt faciem meam in carne:

Vt consolẽtur corda ipsorum, instructi in charitate, & in omnes diuitias plenitudinis intellectus, in agnitionẽ mysterii Dei & Patris & Christi Iesu:

In quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi.

Hoc autem dico, vt nemo vos decipiat in sublimitate sermonum:

Nam etsi corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum gaudens, & videns ordinem vestrum, & firmamentum eius quæ in Christo est, fidei vestræ.

Sicut ergo accepistis Iesum Christum Dominum, in ipso ambulate:

Radicati & superædificati in ipso, & confirmati fide, sicut & didicistis, abundantes in ea in gratiarum actione.

Videte nequis vos decipiat per philosophiam & inanem fallaciam: secundum traditionem hominum, secundum elementa

a *Me corpore præsentem.*

2 Breui cõcludit summam superioris doctrinæ, quòd videlicet certæ sapientiæ & cognitionis Dei vel recoditissimæ sũma omnis sit in vno Christo, cuius hic sit vsus, quod ad homines attinet, vt mutua charitate compacti, in tanti boni cognitione fœlices cõquiescant, tãtisper dum eo plenè perfruantur.

b *Sub. quos non viderat.*

c *Eius intelligẽtiæ, quæ certam & indubitatã persuasionem in nostris animis gignit.*

d *Extra Christum nulla est vera sapientia.*

3 Transitio ad sequẽtem tractatũ aduersus Christianismi corruptelas.

e *Oratione ad persuadendum cõparata.*

f *Disciplinæ Ecclesiasticæ rationem.*

g *Doctrinam.*

h *Non ergo ab hominum traditionibus pendet Christus.*

4 Corruptelas omnes ad tres species reuocat. Prima est quæ ex speculationibus curiosis, & tamen subtilis cuiusdam sapientiæ speciem referentibus, exoritur.

i *Verbum militare, quod significat prædam abigere.*

5 Secunda, quæ est manifestè superstitiosa & inanis, & sola consuetudine, fictisque enthusiasmis nititur.

6 Tertia species, eorum erat, qui mundi rudimenta (id est Legalem cultum) cum Euangelio coniungebant.

k *Rudimenta, quibus Dominus Ecclesiam suam quasi sub pædagogo erudiit.*

mundi

mundi, & non secundum Christium.

Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter:

τοῦ κόσμου, καὶ οὐ κατὰ Χριστόν.

9 Ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς·

mundi, & non secundum Christum.

8 Nam in eo inhabitat omnis plenitudo deitatis corporaliter:

Et estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis:

10 Καί ἐστε ἐν αὐτῷ πεπληρωμένοι, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας·

Et estis in eo cõpleti, qui est caput omnis imperij ac potestatis:

Rom. 2. 29 *In quo & circuncisi estis circuncisione non manufacta in expoliatione corporis carnis, in circuncisione Christi:*

11 Ἐν ᾧ καὶ περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ, ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκός, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ·

9 In quo etiam circuncisi estis circuncisione quæ fit sine manibus p corpore peccatis carnis exuto in circuncisione Christi:

Rom. 6. 4 ephes. 2. 19 *Consepulti ei in baptismo, in quo & resurrexistis per fidē operationis Dei, qui suscitauit illum à mortuis.*

12 Συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι, ἐν ᾧ καὶ συνηγέρθητε διὰ τῆς πίστεως τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

10 q Consepulti cũ eo per Baptismum, 11 per quem etiam cũ eo resurrexistis, per fidem r Dei efficaciter agentis, qui excitauit eum ex mortuis.

Et vos cùm mortui essetis, in delictis & præputio carnis vestræ conuiuificauit cum illo, donans vobis omnia delicta,

Ephes. 2. 1 13 Καὶ ὑμᾶς νεκροὺς ὄντας ἐν τοῖς παραπτώμασι καὶ τῇ ἀκροβυστίᾳ τῆς σαρκὸς ὑμῶν, συνεζωοποίησε σὺν αὐτῷ, χαρισάμενος ὑμῖν πάντα τὰ παραπτώματα,

10 Vósque mortuos in peccatis 13 & præputio carnis vestræ, cum eo viuificauit, condonatis vobis omnibus peccatis,

Eph. 2. 15 *Delens quod aduersus nos erat,* 14 Ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν

Ac deleto quod aduersum nos erat t ri-

7 Vniuersalis confutatio omnium corruptelarum hæc est, quòd falsam religionē esse ne cessariò oporteat, quæ Christo quicquā adiicit.

8 Ratio, *Quia* vnus Christus Deus & homo perfectissimus est, & supra omnia excellentissimus, vt qui illum habet, nihil amplius possit requirere

l *Significatur distinctio naturarum.*

m *Naturalis vnio.*

n *Asseritur perfectissima deitas.*

o *Sancita est coniunctio Dei & hominis substantialis & hypostatica vnione.*

9 Iam peculiariter ad verſus tertiā ſpeciem agit. i. aduersus eos qui Iudaismum vrgebant: ac primùm, quia qui in Christo remissionem omnium peccatorum est adeptus, quorsum illa Legis amicula requireret? Secundò, quoniam si quis illos ritus propius consideret, comperiet rotidē fuisse nostri reatus testimonia, quibus velut chirographis nos damnationem mereri palàm testabamur. Itaque Christus aduersu suo chirographum illud deleuit, eóque cruci affixo, de omnibus nostris hostibus, quantumuis liber potentibus, triumphauit. Quorsum igitur illos ritus nunc vsurparemus, quasi adhuc peccatorū reis, & hostium tyrannidi obnoxii.

r *Abolitis ritibus.*

mùm quidē circũcisione carnis nobis opus esse negat, quum absque ea simus Christi virtute intuscircuncisi. p *Periphrasis veteris hominis quam solet etiam corpus peccati vocare.*

10 Occupatio. Ne signo quidem externo nobis opus esse vt Patribus, quum iam Baptismũ habeamus interioris illius renouationis testeram ac sigillum efficacissimum.

q *Vide Rom 6. 4.*

r *Vt tota vis non ex opere operato, sed ex virtute Christi ad nos emanet, adiungitur siquidem resurrectio Christi & fides.*

11 Finis Baptismi vnus est, mors ac sepultura veteris hominis, idque ex potentia vnius Dei, cuius virtutem in Christo mortuo & suscitato, per fidem apprehendimus.

s *Qua à Deo manat.*

12 Alter finis Baptismi est, vt qui in peccatis eramus mortui, in Christo pro nobis mortuo, & fide apprehenso, remissionem peccatorum gratuitam & vitam æternam adipiscamur.

13 Nouum argumentum eiusmodi, latens in his paucis verbis, Nõ impedit præputiũ quominus in Christo iustificati vitā cõsequeremini. ergo circũcisione præputii nõ est vobis opus ad salutem. 14. Generalius iam loquitur aduersus totum Legale cultum, quē aboliti esse docet duplici ratione, primùm, quia qui in Christo remissionem omnium peccatorum est adeptus, quorsum illa Legis amicula requireret? Secundò, quoniam si quis illos ritus propius consideret, comperiet rotidē fuisse nostri reatus testimonia, quibus velut chirographis nos damnationem mereri palàm testabamur. Itaque Christus aduersu suo chirographum illud deleuit, eóque cruci affixo, de omnibus nostris hostibus, quantumuis liber potentibus, triumphauit. Quorsum igitur illos ritus nunc vsurparemus, quasi adhuc peccatorũ reis, & hostium tyrannidi obnoxii.

t *Abolitis ritibus.*

tuum chirographo, quod, *inquam*, erat nobis contrariũ, *ipse* verò cruci afflixum è medio sustulit:

χειρόγραφον τοῖς δόγμασιν, ὃ ἦν ὑπεναντίον ἡμῖν, καὶ αὐτὸ ἦρκεν ἐκ τοῦ μέσου, προσηλώσας αὐτὸ τῷ σταυρῷ·

chirographum decreti quod erat contrarium nobis, & ipsum tulit de medio, affigens illud cruci:

Et expoliata [u] imperia ac potestates [x] traduxit palàm triũphatis illis [y] per eam.

15 Απεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἐδειγμάτισεν ἐν παῤῥησίᾳ, θριαμβεύσας αὐτοὺς ἐν αὐτῷ.

Et expolians principatus & potestates, traduxit confidenter palàm, triũphãs illos in semetipso.

15 Nequis igitur vos damnet ob cibum, vel potum, aut respectu diei festi, aut nouilunij, aut sabbathorum:

16 Μὴ οὖν τις ὑμᾶς κρινέτω ἐν βρώσει, ἢ ἐν πόσει, ἢ ἐν μέρει ἑορτῆς, ἢ νουμηνίας, ἢ σαββάτων·

Nemo ergo vos indicet in cibo aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbathorum:

Quæ sunt vmbra rerum futurarum, at [z] corpus, *est* Christi.

17 Α ἐστι σκιὰ τῶν μελλόντων· το δὲ σῶμα, τοῦ Χριστοῦ.

Quæ sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi.

16 Nullus voluntarius moderator de vobis statuat ex [a] subiectione & cultu angelorum, 17 *sese* ingerens in ea quæ nõ vidit, 18 & [b] temerè turgens carnis suæ sensu:

18 Μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων, ἃ μὴ ἑώρακεν ἐμβατεύων, εἰκῇ φυσιούμενος ὑπὸ τοῦ νεὸς τῆς σαρκὸς αὐτοῦ·

Nemo vos seducat, volens in humilitate & religione angelorum, quæ non vidit ambulãs, frustra inflatus sensu carnis suæ:

19 Neque obtinẽs caput, ex [c] quo totũ corpus per commissuras & cõpages suppeditatum & compactum, augescit [d] Dei augmento.

19 Καὶ οὐ κρατῶν τὴν κεφαλὴν, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα διὰ τῶν ἁφῶν καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγούμενον καὶ συμβιβαζόμενον, αὔξει τὴν αὔξησιν τοῦ Θεοῦ.

Et non tenens caput, ex quo totũ corpus per nexus & coniunctiones subministratum & constructum, crescit in augmentum Dei.

u *Satanã & eius angelos.*

x *Tanquã victor, captiuos ignominiæ causa transuexit.*

y *In ea videlicet cruce, quæ fuit instar triũphatis currus.*

15 Conclusio, nominatis etiam certis specieb⁹, putà ciborũ & dierum discrimine, quib⁹ nos nõ obstringi nouo argumento probat, quoniam videlicet, res illæ Christũ venturũ adũbrabant, nos verò iam eũ ipsum nobis exhibitũ possidemus.

z *Corpus, vt rem firmam et solidam opponit vmbris.*

16 Aduersus primam speciem corruptelæ disputat, cuius exemplum proponit Angelorũ cultũ: quod falsæ religionis genus primùm hac ratione refutat, quòd qui huiusmodi cultum inuehunt, sibi tribuũt quod vnius Dei est, nempe ius conscientiarum religione obligandarum, quantumuis ista videantur homines ad humiliter de se sentiendum adducere.

a *Stolida demissione animi, cùm alioqui demissio etiam inter virtutes locetur: arrogantiæ enim isti Angelorum cultores insimulabant eos qui rectà ad Deum contenderent.*

17 Secundò, quòd nec visa nec audita, sed à se excogitata, pro oraculis temerè obtrudant.

18 Tertiò, quòd ista non alio fundamẽto quàm opinione hominum sibi immodicè in suis commentis placentium innitantur.

b *Sine ratione.*

19 Quartum argumentum maximi momenti, quoniam Christum sua dignitate spoliant, vt qui vnus toti suo corpori, tum fouendo, tum etiam augendo sufficiat.

c *Christo.*

d *Augmento quod à Deo proficiscitur.*

Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis mundi, quid adhuc tanquã viuentes in mundo decernitis?

Ne tegeris, neque gustaueris, neque cõtrectaueris.

Quæ sunt omnia in interitum ipso vsu, secundum præcepta & doctrinas hominum:

Quæ sunt rationẽ quidem habentia sapientiã in superstitione & humilitate, & non ad parcendum corpori, non in honore aliquo, ad saturitatem carnis.

20 Εἰ οὖν ἀπεθάνετε σὺν τῷ Χριστῷ ἀπὸ τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου, τί ὡς ζῶντες ἐν κόσμῳ δογματίζεσθε;

21 Μὴ ἅψῃ, μηδὲ γεύσῃ, μηδὲ θίγῃς.

22 Ἃ ἐστι πάντα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει, κατὰ τὰ ἐντάλματα καὶ διδασκαλίας τῶν ἀνθρώπων·

23 Ἅτινά ἐστι λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας ἐν ἐθελοθρησκείᾳ, καὶ ταπεινοφροσύνῃ, καὶ ἀφειδίᾳ σώματος, οὐκ ἐν τιμῇ τινι, πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός.

20 Itaque si mortui cum Christo, *liberi* estis ab elemẽtis mundi, quid *e* vt viuentes in mundo, ritibus oneramini?

21 Ne attigeris, neque gustaris, neque contrectaris.

22 Quæ omnia ipso vsu pereunt, [23] *præscripta* ex mandatis & doctrinis hominum:

24 Quæ rationem quidem habent *f* sapientiæ in *g* cultu voluntario & summissione animi, & *h* in eo quòd corpori nõ parcant, non *tamen* vllius sunt pretij, quũ ad ea *spectent*, *i* quib⁹ farcitur caro.

20 Iam vltimo loco pugnat aduersus secundæ speciei corruptelas, quæ videlicet merè sunt superstitiosæ, & ab hominibus partim vafritie sua simplicitate quorũdam fallentibus, partim etiam planè ridiculis, excogitatæ: veluti quũ incerto ciborũ genere, & cæteris similib⁹ rebus, pietas, remissio peccatorum, vita denique aliqua collocatur, quam ne ipsi quidem eiusmodi ritũ authores intelligunt, quũ nusquã sit. Vtitur autẽ argumẽto à cõparatis sumpto: Si morte Christi nouum fœdus suo sanguine iancientis, ab iis ritibus externis estis liberati quibus visum fuerat Domino mundum veluti rudimentis quibusdã ad plenam illam veræ religionis cognitionem præparare, quæ tandem ratione nescio quibus decretis onerare nimini, quasi sitis huius mundi ciues, i. quasi ab hac vita & rebus terrenis pendeatis? Causa verò hæc est cur suprà ver. 8. aliũ ordinem sequutus sit quàm in refutatione, quòd illic ostendat quibus gradibus falsæ religiones mundum inuaserint, initio videlicet facto à curiosis sapientum speculationibus, quas tandem crassa illa superstitio sequuta est, quibus malis deinde Dominus Legalem illum cultum opposuit, quo nonnulli rursus abusi sunt: in refutatione verò incepit à Legalis cultus abolitione, vt à compararis doceret multò magis illos falsos cultus esse tollendos.

22 Aliud argumentum, non posse spirituale & internum regnum Dei consistere in rebus istis externis, & quæ vsu consumuntur.

23 Tertium argumentum, Quia Deus non est istarum traditionum autor, ac proinde conscientias non ligant.

24 Occupatio, Speciosa quidem hæc esse, quòd ita videantur homines optimo animo Deum colere, sese submittere, & corpus cui curando tam multi incumbunt, negligere: sed nihilominus res esse nullius dignitatis, quum minimè spectẽt ad spiritualia & æterna, sed ad carnis alimentum.

e Quasi vestra felicitas sit in rebus istis terrenis posita, & non potius spirituale sit Dei regnum.

21 Mimesis, in persona istorum superstitiosorum.

f Quæ videntur quidem exquisita quædam res esse, ministrum cuiusdam sapientiæ è cœlo allatæ.

g Hinc nata sunt opera supererogationis, quasi homines plus præstarent quam illi fuerit præscriptum, origo scilicet tot dimendorum meritorum Monachalium.

h Graphica Monachatus descriptio.

i Quum in cibo & potu posita sint, in quibus non est positum regnum Dei.

CAP. III.

1. *Terrenis excercitiis quæ pseudapostoli vrgebant,* 2. *cælestia opponit.* 5. *& à mortificatione carnis orditur: vnde deducit particulares exhortationes,* 18. *& particularia officia quæ ex singulorum vocatione pendent.*

N.

ITaque [2] si [a] resurrexistis cum Christo, [3] superna quærite vbi Christus est ad dexteram Dei sedens:

Superna curate, non [b] terrestria:

[4] Nam mortui estis, [5] & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.

Quando Christus vita *illa* nostra, patefactus fuerit, tum & vos cum eo patefietis glorioſi.

[6] Mortificate igitur [c] membra vestra terrestria, scortationem, impuritatem, mollitiem cupiditatem malam, & auaritiam, quæ est idololatria.

Ob quæ [d] venit ira Dei in filios contumaces.

Quibus in *vitijs* & vos versabamini quodam, quum in iis viueretis.

At nunc deponite etiam vos hæc omnia, iram, excandescentiam, malitiam, maledicentiam, verborum turpitudinem ab ore vestro.

Ne mentimini alius aduersus alium,

EI οὖν συνηγέρθητε τῷ Χριστῷ, τὰ ἄνω ζητεῖτε, οὗ ὁ Χριστός ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθήμενος.

2 Τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς·

3 Ἀπεθάνετε γάρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ.

4 Ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ, ἡ ζωὴ ὑμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ.

5 Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακήν, καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία.

6 Διὰ ἃ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας.

7 Ἐν οἷς καὶ ὑμεῖς περιεπατήσατέ ποτε, ὅτε ἐζῆτε ἐν αὐτοῖς.

8 Νυνὶ δὲ ἀπόθεσθε καὶ ὑμεῖς τὰ πάντα, ὀργήν, θυμόν, κακίαν, βλασφημίαν, αἰσχρολογίαν, ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν.

9 Μὴ ψεύδεσθε εἰς ἀλλήλους, ἀπεκδυσά-

V.

IGitur *si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est in dextra Dei sedens:*

Quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram:

Mortui enim estis, & vita vestra est abscondita cum Christo in Deo.

Quum Christus apparuerit, vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria.

Mortificate ergo membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiã, libidinẽ, concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est simulachrorum seruitus.

Propter quæ venit ira Dei super filios incredulitatis.

In quibus & vos ambulastis aliquãdo, quum viueretis in illis.

Nunc autem deponite & vos omnia, iram, indignationem, malitiam, blasphemiã, turpem sermonem de ore vestro.

Nolite mentiri inuicem: expoliantes

[a] *Christi enim participes, in alterã velut vitam transferimur, vbi nec cibo, nec potu egebimus, similes enim erimus Angelis.*

[3] Finis & scopus omni ũ Christianæ vitæ officiorum est, cœlorũ iter ingredi, & iis quæ nos eò deducũt, incumbere, i. solidæ pietati, non autẽ externis illis & corporalibus.

[b] *Sic vocat speciem illam religionis, de qua superiore capite egit.*

[4] Argumẽtum à connexis simúlque à causis efficientibus. Mortui estis quod ad carnem attinet, id est, ad veterem naturam caduca omnia quærentem: & è contrario cœpistis Spiritu viuere: ergo spiritualia & cœlestia, nõ autẽ carnalia & terrena curate.

[5] Occupatio. Nos adhuc quidem in hoc mundo versari plurimis huius vitæ ærumnis obnoxios, adeò vt quodammodo lateat vita quæ in nobis est: sed nihilominus vitæ & gloriæ initia nos habere, cuius nunc penes Christum ipsiúsque Dei manum depositæ complementum certò patefiet in glorioso illo Domini aduentu.

[6] Mortua natura ne sit amplius in vobis efficax, sed viua sit efficax. Vigor autem naturæ ex motibus intelligitur. Moriantur in vobis ergo carnis affectus, & viuant spirituales motus illis contrarii. Recensẽr autem longum vitiorum & contrariarum virtutum catalogum.

[c] *Eleganter motus & cupiditates membra vocat, quibus ratio & voluntas hominis deprauata perinde vtitur ac corpus membris.*

[d] *Venit scilicet.*

vos veterem hominem cum actibus:

Et induentes nouum eum qui renouatur in agnitionem secundum imaginẽ eius qui creauit illum:

Vbi non est Gentilis & Iudæus, Circuncisio & Præputiũ, barbarus, & Scytha, seruus & liber: sed omnia & in omnibus Christus.

Induite vos ergo sicut electi Dei, sancti & dilecti, viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam:

Supportantes inuicem, & donantes vobismetipsis siquis aduersus aliquẽ habet querelam: sicut & Dominus vobis, ita & vos.

Super omnia autẽ hæc charitatẽ, quod est vinculum perfectionis.

Et pax Christi exultet in cordibus vestris, in quã & vocati estis in vno corpore, & grati estote.

Verbum Christi habitet in vobis abundanter, in omni sapientia: docentes &

μενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ·

10 Καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν·

11 Ὅπου οὐκ ἔνι Ἕλλην καὶ Ἰουδαῖος, περιτομὴ καὶ ἀκροβυστία, βάρβαρος, Σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθερος· ἀλλὰ τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός.

12 Ἐνδύσασθε οὖν, ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ, ἅγιοι καὶ ἠγαπημένοι, σπλάγχνα οἰκτιρμῶν, χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, πραότητα, μακροθυμίαν·

13 Ἀνεχόμενοι ἀλλήλων, καὶ χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, ἐάν τις πρός τινα ἔχῃ μομφήν· καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἐχαρίσατο ὑμῖν, οὕτω καὶ ὑμεῖς.

14 Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τὴν ἀγάπην, ἥτις ἐστὶ σύνδεσμος τῆς τελειότητος.

15 Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ βραβευέτω ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, εἰς ἣν καὶ ἐκλήθητε ἐν ἑνὶ σώματι καὶ εὐχάριστοι γίνεσθε.

16 Ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ ἐνοικείτω ἐν ὑμῖν πλουσίως, ἐν πάσῃ σοφίᾳ· διδάσκοντες καὶ νου-

[7] quum exueritis veterem illum hominẽ cum factis ipsius:

Et indueritis nouum illum, qui renouatur [8] in [e] agnitionem congruentem imagini eius qui ipsum condidit.

[9] Vbi non est Græcus & Iudæus, Circũcisio & Præputium, barbarus, Scytha, seruus, liber: sed omnia & in omnibus Christus.

[f] Induimini igitur, vt electi Dei, sancti & dilecti, [g] visceribus miserationum, benignitate, modestia, mãsuetudine, lenitate:

Tolerantes alij alios, & condonantes vobis mutuò, siquis aduersus aliquem habuerit querelam: sicut & Christus condonauit vobis, ita & vos.

Ad hæc autem omnia *induimini* charitate, quæ est [h] vinculum perfectionis.

Et pax Dei [i] imperet in cordibus vestris, ad quam etiam vocati estis in [k] vnũ corpus: & gratiosi estote.

Sermo Christi inhabitet in vobis copiosè cum omni sapiẽtia: docẽdo & cõ-

7 Definitio regenerationis à partibus sumpta, quæ sunt, veteris hominis (.i. prauitatis nobis ingenitæ) depositio, & noui hominis (i. puritatis nobis per gratiam collatæ) instauratio. Vtraque verò in nobis nunc inchoata, suis gradibus absoluitur, illo quidem sensim moriẽte: isto verò sensim ad perfectionem alterius vitæ perueniente.

8 Nouitas vitæ in agnitione, hominẽ ad Dei cõditoris imaginem (id est ad totius animæ rectitudinem transformante) posita est

e *Loquitur de agnitione efficaci,*

9 Iterum inculcat Euãgelium illa externa non spectare, sed veram iustificationem & sanctificationem in vno Christo, quarum fructus multiplices recenset. Duo verò commẽdat in primis sanctam videlicet concordiam, & verbi diuini studium assiduũ

f *Ornati estote, ita vt nunquam exuatis.*

g *Tenerrimis illis affectibus summæ misericordiæ.*

h *Quo omnia hominum inter se officia continentur ac cohærent.*

i *Omnia regat ac moderetur.*

k *In vnum corpus Dei beneficio coniuncti, vt alii aliis membrorum instar adessetis*

cõmonefaciẽdo vos mutuò [l] psalmis, hymnis, & cantionibus spiritualibus cũ gratia canentes in corde vestro, Domino.

Et quicquid egeritis sermone aut facto, [m] in nomine Domini Iesu *facite*, gratias agentes Deo & Patri per eum.

[10] Vxores, subiectę estote propriis viris, [n] vt conuenit in Domino.

[11] Viri, diligite vxores, & ne sitis aduersus eas amarulenti.

[12] Liberi, auscultate parentibus [o] in omnibus: hoc enim gratum est Domino.

[13] Patres, ne irritate liberos vestros, ne despondeant animũ.

[14] Serui auscultate per omnia iis qui domini sunt secundum carnem, non obsequiis ad oculũ exhibitis, vt qui hominibus placere student, sed cum simplicitate cordis, timentes Deum.

Et quicquid feceritis, ex animo facite, tanquam Domino & non hominibus.

Scientes vos à Domino recepturos

θετοῦντες ἑαυτοὺς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, ἐν χάριτι ᾄδοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ.

17 Καὶ πᾶν ὅ, τι ἂν ποιῆτε ἐν λόγῳ ἢ ἐν ἔργῳ, πάντα ὀνόματι Κυρίου Ἰησοῦ, εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ δι' αὐτοῦ.

18 Αἱ γυναῖκες ὑπὸ τάσσεσθε τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, ὡς ἀνῆκεν ἐν Κυρίῳ.

19 Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας, καὶ μὴ πικραίνεσθε πρὸς αὐτάς.

20 Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσι κατὰ πάντα· τοῦτο γάρ ἐστιν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ.

21 Οἱ πατέρες, μὴ ἐρεθίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν ἵνα μὴ ἀθυμῶσιν.

22 Οἱ δοῦλοι, ὑπακούετε κατὰ πάντα τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις, μὴ ἐν ὀφθαλμοδουλείαις ὡς ἀνθρωπάρεσκοι, ἀλλ' ἐν ἁπλότητι καρδίας, φοβούμενοι τὸν Θεόν.

23 Καὶ πᾶν ὅ, τι ἐὰν ποιῆτε, ἐκ ψυχῆς ἐργάζεσθε, ὡς τῷ Κυρίῳ καὶ οὐκ ἀνθρώποις·

24 Εἰδότες ὅτι ἀπὸ Κυρίου ἀπολήψεσθε

commonentes vosmetipsos, psalmis te hymnis, & canticis spiritualibus, in gratia cantantes in cordibus vestris Domino.

Omne quodcunque facitis in verbo aut in opere omnia in nomine Domini Iesu Christi gratias agẽtes Deo & Patri per ipsum. 1.Cor.10.3

Mulieres subditæ estote viris, sicut oportet in Domino. Ephes.5.22

Viri, diligite vxores, & nolite amari esse ad illas. 1.Pet.3.2

Filij, obedite parẽtibus per omnia: hoc enim placitum est Domino. Ephes.6.2

Patres, nolite ad indignationem prouocare filios vestros vt non pusillo animo fiant.

Serui, obedite per omnia dominis carnalibus non ad oculum seruiẽtes quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis, timentes Deum. Ephes.6.5 tit.2.9 1.pet.2.18

Quodcunque facitis, ex animo operamini sicut Domino, & non hominibus:

Scientes quod à Domino accipietis retri-

l *Psalmos vocat quascunque sacras cãtiones variis argumẽtis scriptas: Hymnos, qui laudes contineant Cantica, peculiares quasdã & artificiosas magis cantiones, quæ & ipsæ laudes contineant, sed augustiore quadã forma compositas.*

m *Inuocato Christi nomine, vel ad Christi laudem ac gloriam.*

10 Ad œconomica præcepta ab ethicis descendẽs, ab vxoribus exigit subiectionem secũdum Deum.

n *Aberrant enim coniuges quicunque Deũ sibi in Christo non proponunt in amando, quod omnino ignorauit Philosophia.*

11 A viris, vt vxores diligãt & leniter eas habeant.

12 A liberis, vt sint ex Dei mandato parentibus obsequentes.

o *In Domino, vt explicatur Ephes.5.19.*

13 A patribus vt benigni sint in liberos

14 A seruis, vt Deũ ipsũ reueriti, cui grata est eorum obedientia, reuerẽter fideliter, & ex animo dominis obtemperent.

retributionẽ hæreditatis: Domino Christo seruite.

Qui enim iniuriam facit, recipiet id quod iniquè gessit: & non est personarum acceptio.

τὴν ἀνταπόδοσιν τῆς κληρονομίας· τῷ γὰρ Κυρίῳ Χριστῷ δουλεύετε.

24 Ὁ δὲ ἀδικῶν κομιεῖται ὃ ἠδίκησε· καὶ οὐκ ἔστι προσωπολημψία.

P mercedem hæreditatis: Domino Christo seruitis.

25 Qui verò iniuriam intulerit, referet iniuriam quam intulerit: neque est personarum respectus.

p *Pro eo quod dominio vestrè patri veritis, tempus erit, quum ex seruis filios vos factos re ipsa agnoscetis cum cœlestis hæreditatis eritis participes.*

25 *A dominis, vt memores se quoque reddituros ra-*

tionem coram Domino illo cœlesti, qui iniustè facta, nullo habito seruorum & dominorum discrimine vindicabit, iustos & æquos sese seruis suis præbeant.

CAP. IIII.

1. *Ad generales exhortationes redit,* 3. *& precandi studium* 6. *ac sermonis suauitatem præcipit.* 7. *postremò commendationes & salutationes subiungit.*

V. N.

DOmini, quod iustum est & æquum, seruis præstate, scientes quod & vos Dominum habetis in cælo.

Οἱ κύριοι τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχεσθε, εἰδότες ὅτι καὶ ὑμεῖς ἔχετε Κύριον ἐν οὐρανοῖς.

VOs domini, æquitatem & æquabilitatem seruis exhibete, scientes vos quoque habere Dominum in cælis.

Luc.18.1 1.the.5.17

Orationi instate: vigilantes in ea in gratiarum actione:

2 Τῇ προσευχῇ προσκαρτερεῖτε, γρηγοροῦντες ἐν αὐτῇ ἐν εὐχαριστίᾳ·

1 In precibus[2] perdurate, inuigilantes iis cum gratiarũ actione:

Ephe.6.18 1.thess.3.1

Orantes simul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis ostiũ sermonis ad loquendum mysteriũ Christi, propter quod etiam vinctus sum:

3 προσευχόμενοι ἅμα καὶ περὶ ἡμῶν, ἵνα ὁ Θεὸς ἀνοίξῃ ἡμῖν θύραν τοῦ λόγου, λαλῆσαι τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, δι' ὃ καὶ δέδεμαι.

3 Precantes simul etiam pro nobis, vt Deus aperiat nobis, [a] ostium sermonis, vt loquamur mysteriũ Christi, propter quod etiam sum vinctus:

Vt manifestem illud ita vt oportet me loqui.

4 Ἵνα φανερώσω αὐτὸ ὡς δεῖ με λαλῆσαι.

4 b Vt, *inquam*, illud patefaciam sicut oportet me loqui.

Ephes.5.15

In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt: tempus redimentes.

5 Ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε πρὸς τοὺς ἔξω, τὸν καιρὸν ἐξαγοραζόμενοι.

4 b Sapienter vos gerite erga extraneos, [c] opportunitatẽ redimentes.

Sermo vester semper in gratia, sale sit conditus, vt sciatis quomodo oporteat vos vnicuique respõdere.

6 Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι, ἅλατι ἠρτυμένος, εἰδέναι πῶς δεῖ ὑμᾶς ἑνὶ ἑκάστῳ ἀποκρίνεσθαι.

5 Sermo vester semper [d] cum gratia *sit* [e] sale conditus, vt sciatis quomodo oporteat vos vnicuiq; respondere.

1 *Generales aliquot exhortationes adiicit, & tandem additis familiaribus multis salutationibus, epistolam claudit.*

2 *Preces assiduas & ardentes esse oportet.*

3 *Precibus Ecclesiarum spetiatim cõmendãdi qui Verbum ministrant.*

a *Os apertum & liberum, ad prædicandum Euangelium.*

4 *Habenda est magna etiam externorum ratio in tota vitæ nostræ ratione.*

b *Consideratè ac circunspectè*

c *Oppositum illos lucrifaciẽ dicit etiam cum vestrarum rerũ iacturã quærẽtes.*

5 *Sermonem ad audientũ vtilitatem ac commodum esse oportet*

d *Ad commodum proximi comparatus.* e *Huic opponitur sermo putris, de quo Ephes. 4. 29.*

Res meas omnes vobis notas faciet Tychicus dilectus frater, & fidus minister, ac conseruus in Domino:

7 Τὰ κατ' ἐμὲ πάντα γνωρίσει ὑμῖν Τυχικὸς, ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς, καὶ πιστὸς διάκονος, καὶ σύνδουλος ἐν Κυρίῳ·

Quem misi ad vos ob hoc ipsum vt cognoscat res vestras, & corda vestra consoletur:

8 Ὃν ἔπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο ἵνα γνῷ τὰ περὶ ὑμῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν·

Cum Onesimo fido & dilecto fratre, qui est ex vobis. Omnia igitur vobis exponent quæ hic aguntur:

9 Σὺν Ὀνησίμῳ τῷ πιστῷ καὶ ἀγαπητῷ ἀδελφῷ, ὅς ἐστιν ἐξ ὑμῶν· πάντα ὑμῖν γνωριοῦσι τὰ ὧδε.

Salutat vos Aristarchus meus in captiuitate socius, & Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata: si venerit ad vos, excipite eum.

10 Ἀσπάζεται ὑμᾶς Ἀρίσταρχος ὁ συναιχμάλωτός μου, καὶ Μᾶρκος ὁ ἀνεψιὸς Βαρνάβα, περὶ οὗ ἐλάβετε ἐντολάς· ἐὰν ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς, δέξασθε αὐτόν.

Et Iesus qui vocatur Iustus, qui sunt ex circũsione: hi soli adiutores in regno Dei fuere mihi solatio.

f Romæ id tempore non fuit Petrus.

11 Καὶ Ἰησοῦς, ὁ λεγόμενος Ἰοῦστος, οἱ ὄντες ἐκ περιτομῆς· οὗτοι μόνοι συνεργοὶ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, οἵτινες ἐγενήθησάν μοι παρηγορία.

g In Euangelio.

Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est, seruus Christi, semper decertans pro vobis in precibus, vt stetis perfecti & completi in omni voluntate Dei.

12 Ἀσπάζεται ὑμᾶς Ἐπαφρᾶς, ὁ ἐξ ὑμῶν, δοῦλος Χριστοῦ, πάντοτε ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ ὑμῶν ἐν ταῖς προσευχαῖς, ἵνα στῆτε τέλειοι καὶ πεπληροφορημένοι ἐν παντὶ θελήματι τοῦ Θεοῦ.

Hoc enim de eo testor, eum multo vestri studio ardere, & eorum qui sunt Laodiceæ, & eorum qui Hierapoli.

13 Μαρτυρῶ γὰρ αὐτῷ ὅτι ἔχει ζῆλον πολὺν ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ τῶν ἐν Ἱεραπόλει.

Salutat vos Lucas medicus ille

14 Ἀσπάζεται ὑμᾶς Λουκᾶς ὁ ἰατρὸς ὁ

Quæ circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus charissimus frater, & fidelis minister & conseruus in Domino:

Quem misi ad vos ad hoc ipsum vt cognoscat quæ circa vos sunt, & consoletur corda vestra

Cum Onesimo charissimo & fideli fratre qui ex vobis est. Omnia quæ hic aguntur, nota facient vobis.

Salutat vos Aristarchus concaptiuus meus, & Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata: si venerit ad vos, excipite illum.

Et Iesus qui dicitur Iustus, qui sunt ex Circuncisione: hi soli sunt adiutores mei in regno Dei, qui mihi fuerunt solatio.

Salutat vos Ephras qui ex vobis est, seruus Christi Iesu, semper solicitus pro nobis in precationibus, vt stetis perfecti & pleni in omni voluntate Dei.

Testimonium enim illi perhibeo quòd habet multum laborem pro vobis, & pro his qui sunt Laodiceæ, & qui Hierapoli.

Salutat vos Lucas medicus charissi-

mus & Demas.

Salutate fratres qui sunt Laodiceæ, & Nympham, & quæ in domo eius est Ecclesiam.

Et quum lecta fuerit apud vos epistola, facite vt & in Laodicensium Ecclesia legatur: & eam quæ Laodicensium est, vos quoque legatis.

Et dicite Archippo, Vide ministerium quod accepisti in Domino, vt illud impleas.

Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia Domini nostri vobiscum. Amen.

Scripta ab vrbe Roma per Tychicum & Onesimum.

ἀγαπητὸς, καὶ Δημᾶς.

15 Ἀσπάσασθε τοὺς ἐν Λαοδικείᾳ ἀδελφοὺς, καὶ Νυμφᾶν, καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῆς ἐκκλησίαν.

16 Καὶ ὅταν ἀναγνωσθῇ παρ' ὑμῖν ἡ ἐπιστολὴ, ποιήσατε ἵνα καὶ ἐν τῇ Λαοδικέων ἐκκλησίᾳ ἀναγνωσθῇ· καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀναγνῶτε.

17 Καὶ εἴπατε Ἀρχίππῳ, Βλέπε τὴν διακονίαν ἣν παρέλαβες ἐν Κυρίῳ ἵνα αὐτὴν πληροῖς.

18 Ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου. Μνημονεύετέ μου τῶν δεσμῶν. ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν. Ἀμήν.

Πρὸς Κολοσσαεῖς ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης διὰ Τυχικοῦ καὶ Ὀνησίμου.

dilectus, & Demas.

Salutate fratres qui sunt Laodiceæ, & Nymphon, & Ecclesiam quæ in domo illius est.

Et quum perlecta fuerit apud vos epistola, facite vt etiam in Laodicensium Ecclesia recitetur: & eã quæ scripta est ex Laodicea, vt vos quoque legatis.

Et dicite Archippo, Vide vt ministerium quod accepisti, in Domino impleas.

Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia sit vobiscum. Amen.

Scripta est ad Colossenses Roma, per Tychicum & Onesimum.

ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Η ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΩΤΗ.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD THESSALONICENSES PRIOR.

CAP. I.

Gratiarum actionem ideo præponit, vt Dei beneficium esse agnoscant, quicquid prædicat in ipsis laude dignum, & quòd reliquis exemplum facti sunt.

N.

PAVLVS & Syluanus & Timotheus Ecclesiæ Thessalonicensium, quæ est in Deo Patre, & Domino Iesu Christo, Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Gratias agimus Deo semper de omnibus vobis, mentionem vestri facientes in precibus nostris:

[2] Indesinenter memoria repetentes efficacē vestram fidē, & laboriosam charitatem, & tolerantem illam spem in Domino nostro Iesu

1 Gratulationis. verè Christianæ exemplum, vnde etiam discimus duplici iniecto freno cohiberi qui magnarum virtutū sibi sunt conscii, nempe à cogitent se si Deo omnia accepisse, & ab eo petendam perseuerantiam, ad quam etiam tota epistola Thessalonicēses hortatur.

2 A tribus præcipuis donis eos commendat, fide efficaci, charitate indefatigabili, & spe patientissima

nempe vt eos pudeat tot excellentibus donis ornatos non perseuerare in Dei electione,

V.

PAVLVS & Syluanus & Timotheus Ecclesiæ Thessalonicensiū in Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo, Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis memoriam vestri facientes in orationibus nostris sine intermissione:

Memores operis fidei nostræ, & laboris, & charitatis, & sustinētiæ spei Domini nostri Iesu

Christi, ante Deum: & Patrem nostrũ:

Χριστοῦ ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν·

coram Deo Patre nostro:

Scientes fratres dilecti à Deo electionem vestram:

4 Εἰδότες, ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι, ὑπὸ Θεοῦ τὴν ἐκλογὴν ὑμῶν·

Vt qui sciamus fratres dilecti,[a] vos esse à Deo electos:

Quia Euangeliũ nostrum non fuit ad vos in sermone tantum, sed & in virtute, & in Spiritu sancto, & in plenitudine multa: sicut scitis quales fuerimus in vobis propter vos.

5 Ὅτι τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν οὐκ ἐγενήθη εἰς ὑμᾶς ἐν λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν δυνάμει, καὶ ἐν πνεύματι ἁγίῳ, καὶ ἐν πληροφορίᾳ πολλῇ· καθὼς οἴδατε οἷοι ἐγενήθημεν ἐν ὑμῖν δι' ὑμᾶς.

Quoniam Euangelium nostrum constitit apud vos non loquutione duntaxat, sed etiam virtute, cũ in Spiritu sancto,[b] tũ in certa persuasione multa: sicut nostis quales fuerimus inter vos vestra causa.

Et vos imitatores nostri facti estis, & Domini, excipiẽtes verbum in tribulatione multa, cũ gaudio Spiritus sancti.

6 Καὶ ὑμεῖς μιμηταὶ ἡμῶν ἐγενήθητε καὶ τοῦ Κυρίου, δεξάμενοι τὸν λόγον ἐν θλίψει πολλῇ, μετὰ χαρᾶς πνεύματος ἁγίου.

[4]Et vos imitatores nostri facti fuistis & Domini, recepto sermone cum oppressione multa, cũ [c] gaudio Spiritus sancti.

Ita vt facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia & in Achaia

7 Ὥστε γενέσθαι ὑμᾶς τύπους πᾶσι τοῖς πιστεύοισιν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ Ἀχαΐᾳ.

Adeò vt fueritis exemplaria omnibus credentibus in Macedonia & in Achaia.

A vobis enim diffamatus est sermo Domini, non solùm in Macedonia & in Achaia, sed & in omni loco, fides vestra quæ est ad Deum, profecta est, ita vt non sit nobis necesse quicquã loqui.

8 Ἀφ' ὑμῶν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Κυρίου οὐ μόνον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ Ἀχαΐᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ τόπῳ ἡ πίστις ὑμῶν· ἡ πρὸς τὸν Θεὸν, ἐξελήλυθεν, ὥστε μὴ χρείαν ἡμᾶς ἔχειν λαλεῖν τι.

A vobis enim nõ solùm personuit sermo Domini in Macedonia & in Achaia verumetiã in omni loco, fides vestra quę est in Deum, dimanauit, vt necesse nõ habeamus quicquã loqui.

Ipsi enim de nobis annuntiant qualem introitum habuerimus ad vos, & quomodo conuersi estis, ad Deum à simulachris, seruire Deo viuo & vero:

9 Αὐτοὶ γὰρ περὶ ἡμῶν ἀπαγγέλλοισιν ὁποίαν εἴσοδον ἔχομεν πρὸς ὑμᾶς, καὶ πῶς ἐπεστρέψατε πρὸς τὸν Θεὸν ἀπὸ τῶν εἰδώλων, δουλεύειν Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ·

Siquidẽ[d] ipsi de nobis annuntiant qualẽ ingressum habuerimus ad vos,[5] & quomodo conuersi fueritis ad Deum, relictis idolis, vt seruiretis Deo viuo & vero:

Et expectare Filium eius de cæ-

10 Καὶ ἀναμένειν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐκ τῶν οὐρα-

Et expectaretis Filium eius è cæ-

a *Ad verb. electionem vestram esse à Deo.*

3 Alia ratio cur omnino sit eis perseuerandum, quoniam dubitare nõ possint de ipsius doctrina tot modis cœlitus comprobata, sicut ipsi optimè norant.

b *Fructum maximum ex Pauli prædicatione consequutum, duabus rebus demonstrat, donis illis Spiritus sancti, & certa persuasione, quam in illorũ animis insedisse res ipsa ostẽdit, quum alacribus animis crucem pertulerint.*

4 Alia ratio, quoniam ad eum vsque diem summa alacritate fuerant Euangelium amplexi, adeò vt reliquis vicinis essent exemplo: quò turpius illis fuerit in medio cursu deficere

c *Cum gaudio, quod à Spiritu promanat.*

d *Credentes omnes.*

5 Vera cõuersio non est idola deserere, nisi quis simul Deum verum & viuum in Christo vnico redemptore colat.

e Articulus additus non est otiosus: ira autem accipit pro vltione seu vindicatione, qua Dominus terribiliter vsus, mundū eadem vlciscetur.

lis, quem excitauit à mortuis, *nempe* Iesū qui liberat nos ab ira illa ventura.

νων, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, Ἰησοῦν, τὸν ῥυόμενον ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῆς ἐρχομένης.

lis quem suscitauit ex mortuis Iesum, qui eripuit nos ab ira ventura.

CAP. II.

1. Declarat quanta fide ipsis Euang. prædicarit, 5. neque lucrum, 6. aut gloriam quæsierit. 10. idque eorum testimonio probat: 14. & quòd ipsi infracto animo persecutiones à suis tulerint. 17. Addit se magno illos videndi desiderio tenere:

N.

1 Quòd de suo Apostolatu paucis attigerat, copiosè explicat, in eum quem dixi finem.

2 Veri pastoris virtutes, ingenuè & intrepidè medijs in periculis euangelizare.

a *Dei spe ac gratia freti.*

3 Purā doctrinam, puro animi affectu, fideliter docere.

b *Vllo scelere aut maleficio.*

4 Alienum ab omni assentatione & auaritia, Deo suā conscientiam approbare.

c *Cum inter Dei & hominum iudicia hoc interest, quòd homines in eligendo spectant earum rerum qualitates quæ proponuntur: Deus verò in seipso ianuentis sui cōsilii rationem, sit vt quum ne ad cogitandū quidem simus idonei, eos qui ipse primùm ad sanctitatem illam vocationis eligit, non inuenias, sed faciat idoneos. Itaque hæc approbatio à Dei misericordia pendet.*

d *Qui gratia & acceptā habet.*

NAm ipsi nostis, fratres, ingressum nostrum ad vos non fuisse vanum:

2 Imò etiā quum antè afflicti fuissemus & contumelijs affecti Philippis, sicut nostis, libertate vsi sumus a in Deo nostro ad annuntiandum apud vos Euāgelium Dei cum multo certamine.

3 Exhortatio enim nostra non fuit ex impostura, neque ex b impuritate, neque cum dolo:

4 Sed sicut c placuimus Deo *quibus* crederetur Euangelium ita loquimur, non vt hominibus placentes, sed Deo qui d approbat corda nostra.

Neque enim vnquam sermone assentatorio vsi sumus, sicut nostis, nec auaritiæ causa quicquam prætexūimus: Deus testis est.

Αὐτοὶ γὰρ οἴδατε, ἀδελφοὶ, τὴν εἴσοδον ἡμῶν τὴν πρὸς ὑμᾶς, ὅτι οὐ κενὴ γέγονεν·

2 Ἀλλὰ καὶ προπαθόντες καὶ ὑβρισθέντες, καθὼς οἴδατε, ἐν Φιλίπποις, ἐπαρρησιασάμεθα ἐν τῷ Θεῷ ἡμῶν, λαλῆσαι πρὸς ὑμᾶς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ ἐν πολλῷ ἀγῶνι.

3 Ἡ γὰρ παράκλησις ἡμῶν οὐκ ἐκ πλάνης, οὐδὲ ἐξ ἀκαθαρσίας, οὐδὲ ἐν δόλῳ·

4 Ἀλλὰ καθὼς δεδοκιμάσμεθα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πιστευθῆναι τὸ εὐαγγέλιον, οὕτω λαλοῦμεν, οὐχ ὡς ἀνθρώποις ἀρέσκοντες, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τῷ δοκιμάζοντι τὰς καρδίας ἡμῶν.

5 Οὔτε γάρ ποτε ἐν λόγῳ κολακείας ἐγενήθημεν, καθὼς οἴδατε, οὔτε ἐν προφάσει πλεονεξίας· Θεὸς μάρτυς.

V.

NAm & ipsi scitis fratres, introitū nostrū ad vos quia nō inanis fuit:

Sed antè passi & contumelijs affecti, sicut scitis, in Philippis, fiduciam habuimus in Deo nostro, loqui ad vos Euangelium Dei in multa solicitudine.

Exhortatio enim nostra non de errore, neque de immunditia, neque in dolo:

Sed sicut probati sumus à Deo vt crederetur nobis Euangelium, ita loquimur: non quasi hominibus placentes, sed Deo qui probat corda nostra.

Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis: neque in occasione auaritiæ, Deus testis est.

Nec

Nec quærentes ab hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab aliis: quum possemus vobis oneri esse, vt Christi Apostoli.

Sed facti sumus paruuli in medio vestri, tanquam si nutrix foueat filios suos.

Ita desiderantes vos, cupidè volebamus tradere vobis, non solùm Euangelium Dei, sed etiam animas nostras, quoniam charissimi nobis facti estis.

Act. 20. 34 1. cor. 4. 12 2. thess. 3. 8 *Memores enī estis fratres, laboris nostri & fatigationis: nocte & die operantes, ne quem vestrū grauaremus, prædicauimus in vobis Euangelium Dei.*

Vos testes estis & Deus, quàm sanctè & iustè & sine querela, vobis qui credidistis, fuimus.

Sicut scitis qualiter vnumquenque vestrûm sicut pater filios suos, deprecātes vos & consolantes:

Ephes. 4. 1 phili. 1. 27 coloss. 1. 10 *Testificati sumus vt ambularetis dignè Deo, qui vocauit vos in suum regnum & gloriam.*

Ideo & nos gratias agimus Deo sine intermissione, quoniā

6 Οὔτε ζητοῦντες ἐξ ἀνθρώπων δόξαν, οὔτε ἀφ' ὑμῶν, οὔτε ἀπ' ἄλλων· δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι, ὡς Χριστοῦ ἀπόστολοι.

7 Ἀλλ' ἐγενήθημεν νήπιοι ἐν μέσῳ ὑμῶν, ὡς ἂν τροφὸς θάλπῃ τὰ ἑαυτῆς τέκνα.

8 Οὕτως, ἱμειρόμενοι ὑμῶν, εὐδοκοῦμεν μεταδοῦναι ὑμῖν οὐ μόνον τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς ἑαυτῶν ψυχάς, διότι ἀγαπητοὶ ἡμῖν γεγένησθε.

9 Μνημονεύετε γὰρ, ἀδελφοὶ, τὸν κόπον ἡμῶν καὶ τὸν μόχθον. νυκτὸς γὰρ καὶ ἡμέρας ἐργαζόμενοι, πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαί τινα ὑμῶν, ἐκηρύξαμεν εἰς ὑμᾶς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ.

10 Ὑμεῖς μάρτυρες καὶ ὁ Θεὸς, ὡς ὁσίως καὶ δικαίως καὶ ἀμέμπτως ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν ἐγενήθημεν.

11 Καθάπερ οἴδατε ὡς ἕνα ἕκαστον ὑμῶν, ὡς πατὴρ τέκνα ἑαυτοῦ, παρακαλοῦντες ὑμᾶς καὶ παραμυθούμενοι·

12 Καὶ μαρτυρόμενοι εἰς τὸ περιπατῆσαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ Θεοῦ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς εἰς τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν καὶ δόξαν.

13 Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ ἀδιαλείπτως, ὅτι παρα-

5 Neque ex hominibus quærentes gloriam, nec à vobis nec ab aliis: quum possemus oneri esse vt Apostoli Christi.

Sed fuimus [e] placidi in medio vestri vt si nutrix foueat suos fœtus.

6 Ita cupidi vestri, auebamus impertiri vobis non solùm Euangelium Dei, sed etiam nostras ipsorū animas, quòd chari nobis essetis.

7 Meministis enim fratres, laboris nostri ac ærumnæ: nocte enim ac die operando, ne quem vestrûm grauaremus prædicauimus apud vos Euangelium Dei.

8 Vos testes *estis* & Deus, quomodo sanctè & iustè & inculpatè vobis qui creditis vixerimus.

9 Sicut nostis quomodo vnūquenque vestrûm, tanquā pater liberos suos, hortabamur & consolabamur:

10 Et obtestabamur vt ambularetis sicut dignum est Deo vocante vos ad suū regnum ac gloriam.

11 Propterea etiam nos gratias agimus Deo indesinenter, quòd acce-

5 Omni vitata elatione, seipsum infimis quibusuis, eos lucrifaciēdi causa, summittere.

e *Quū meo iure potuissem Ecclesiæ sumptibus viuere.*

f *Moribus minimè asperis, sed faciles & benigni, sicut nutrix quæ neque ambitione neque auaritiæ ducitur, sed quæ materno affectu omnes molestias patiēter sustinet.*

6 Gregem sibi commissum propria vita chariorē habere.

7 Suo potius iure cedere quàm oues grauare.

8 Sanctæ & inculpatæ vitæ exēplo cæteris præire.

9 Paternū affectum ad exhortationes & consolationes afferre.

10 Omnes ad vitā sicut Deo dignum est instituendum, sedulò & ardenter vrgere.

11 Approbato suo ministerio rursum, in eum quem dixi finem, Thessalonicensium alacritatem suæ in docendo diligentiæ respondentē & eorundem infractam patiētiam commendat.

ptum de Deo sermonem quem audistis ex nobis, excepe-
ritis non vt sermonē hominum, sed (sicut est verè) vt Dei sermonem, qui etiam agit in vobis qui creditis.

12 Confirmat eosin doctrinis afflictionib⁹, quoniam à suis vexabantur.

12 Vos enim, fratres, imitatores facti estis Ecclesiarum Dei quæ sunt in Iudæa, g in Christo Iesu, vt qui eadē passi sitis & vos à propriis h contribulibus, sicut & ipsi à Iudæis:

g Christi auditicii collecte.

h Ab iis ipsis quibuscum gentem & ciuitatem cōmunem habetis.

13 Qui etiam Dominum Iesum occiderunt, & proprios Prophetas, & nos exegerunt, 14 neque Deo placent, & i omnibus hominibus aduersantur:

13 Occurrit offendiculo, quòd Iudæi præ cæteris Euangelium persequerētur. Id verò, inquit nouū nō est, qui ipsum Christum & suos Prophetas occiderint, méque adeò expulerint.

14 Extremum exitiū Iudæorū prænuntiat nequis eorum rebellione moueatur.

i Iudæi enim nec in regnum Dei introire volebāt, nec alios finebant introire.

Prohibentes nos Gē tibus loqui vt seruē tur, vt semper k com pleant peccata sua. occupauit enim eos l ira ad extremum vs que.

15 Nos verò, fratres, m orbati vobis ad temporis momētum, conspectu, non animo, eo vehementius studuimus videre faciem vestram, cū multo desiderio.

Ideo voluimus venire ad vos (ego quidem Paulus) semel atque iterum,

k Hæreditaria improbitas eousque excrescat, donec expleto iniquitatis cumulo, ad iram prorūpat Deꝰ. Hebr.

l Irati Dei iudicium, quod sanè paulo post apparuit in excisione vrbis Hierosolymitanæ, in quam plurimi etiam proinciales conuenerant quum obsideretur.

15 Occurrit obiectioni, cur ad eos in tantis miseriis versantes non statim accurrerit. Cupiui, inquit, sæpe, nec per me stetit, sed Satan meos conatus impediit, ideóque Timotheum fidum meum collegam, ad vos misi quoniam nihil est mihi vobis charius.

m Disiuncti à vobis et quasi orphani.

quum accepissetis à nobis verbum auditus Dei, accepistis non vt verbum hominū, sed (sicut est verè) verbum Dei, quæ operatur in vobis qui credidistis.

13 Καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ ἀδιαλείπτως, ὅτι παραλαβόντες λόγον ἀκοῆς παρ' ἡμῶν τοῦ Θεοῦ ἐδέξασθε οὐ λόγον ἀνθρώπων, ἀλλὰ (καθώς ἐστιν ἀληθῶς) λόγον Θεοῦ, ὃς καὶ ἐνεργεῖται ἐν ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν.

14 Ὑμεῖς γὰρ μιμηταὶ ἐγενήθητε, ἀδελφοί, τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν οὐσῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὅτι τὰ αὐτὰ ἐπάθετε καὶ ὑμεῖς ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων.

15 Τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀποκτεινάντων Ἰησοῦν καὶ τοὺς ἰδίους προφήτας, καὶ ἡμᾶς ἐκδιωξάντων, καὶ Θεῷ μὴ ἀρεσκόντων, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐναντίων·

Qui & Dominū o ciderunt Iesum, & Prophetas & nos perſequuti sunt, & Deo non placēt & omnibus hominibus aduersantur:

16 Κωλυόντων ἡμᾶς τοῖς ἔθνεσι λαλῆσαι ἵνα σωθῶσιν, εἰς τὸ ἀναπληρῶσαι αὐτῶν τὰς ἁμαρτίας πάντοτε· ἔφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος.

Prohibentes nos Gentibus loqui vt saluæ fiant: vt impleant peccata sua semper: peruenit autem ira Dei superillos vsque in finem.

17 Ἡμεῖς δέ, ἀδελφοί, ἀπορφανισθέντες ἀφ' ὑμῶν πρὸς καιρὸν ὥρας, προσώπῳ οὐ καρδίᾳ, περισσοτέρως ἐσπουδάσαμεν τὸ πρόσωπον ὑμῶν ἰδεῖν ἐν πολλῇ ἐπιθυμίᾳ.

Nos autem, fratres desolati à vobis ad tempus horæ, aspectu, non corde: abundantius festinauimus faciē vestrā videre cū multo desiderio.

18 Διὸ ἠθελήσαμεν ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς (ἐγὼ μὲν Παῦλος) καὶ ἅπαξ

Quapiam voluimus venire ad vos (ego quidem Paulus) & semel & i-

terum sed impediuit nos satanas.

Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? nónne vos ante Dominum nostrũ Iesum Christum estis, in aduentu eius?

Vos enim estis gloria nostra & gaudium.

καὶ δὶς, καὶ ἐνέκοψεν ἡμᾶς ὁ σατανᾶς.

19 Τίς γὰρ ἡμῶν ἐλπὶς, ἢ χαρὰ, ἢ στέφανος καυχήσεως; ἢ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς ἔμπροσθεν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ, ἐν τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ;

20 Ὑμεῖς γὰρ ἐστε ἡ δόξα ἡμῶν καὶ ἡ χαρά.

sed impediuit nos satanas.

Nam quæ est nostra spes aut gaudiũ, aut corona de qua glorier? annon & vos in conspectu Domini nostri Iesu Christi in eius aduentu?

Itaque vos estis gloria nostra & gaudium.

CAP. III.

1. Desiderii erga illos sui fidem facit, quòd Timotheum ad eos miserit. 6. quòd prosperi eorum status nuntio ita sit affectus, 9. vt gratias agere satis non possit: 12. itaque in precationem erumpit.

V.

PRopter quod non sustinentes amplius, placuit nobis remanere Athenis, soli:

Act. 16. 1 *Et misimus Timotheum fratrem nostrum, & ministrũ Dei in Euangelio Christi, ad confirmandos vos & exhortandos pro fide vestra:*

Vt nemo moueatur in tribulationibus istis: ipsi enim scitis quòd in hoc positi sumus.

Nam & quum apud vos essemus, prædicebamus vobis passuros nos tribulationes: sicut & factum est, & scitis.

Propterea & ego amplius non sustinens, misi ad cognoscendã fidem vestrã: ne forte tentauerit

ΔΙΟ μηκέτι στέγοντες, εὐδοκήσαμεν καταλειφθῆναι ἐν Αθήναις μόνοι.

2 Καὶ ἐπέμψαμεν Τιμόθεον τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, καὶ διάκονον τοῦ Θεοῦ, καὶ συνεργὸν ἡμῶν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ στηρίξαι ὑμᾶς καὶ παρακαλέσαι ὑμᾶς περὶ τῆς πίστεως ὑμῶν·

3 Τῷ μηδένα σαίνεσθαι ἐν ταῖς θλίψεσι ταύταις· αὐτοὶ γὰρ οἴδατε ὅτι εἰς τοῦτο κείμεθα.

4 Καὶ γὰρ ὅτε πρὸς ὑμᾶς ἦμεν, προελέγομεν ὅτι μέλλομεν θλίβεσθαι· καθὼς καὶ ἐγένετο, καὶ οἴδατε.

5 Διὰ τοῦτο κἀγὼ μηκέτι στέγων, ἔπεμψα εἰς τὸ γνῶναι τὴν πίστιν ὑμῶν· μήπως ἐπείρα-

N.

QVamobrem *hoc desiderium* nõ amplius ferentes, optimum duximus soli Athenis relinqui.

Misimúsque Timotheum fratrem nostrum, ac ministrum Dei, & adiutorem nostrum in Euangelio Christi, ad vos stabiliendos & exhortandos super fide vestra:

Vt nemo commoueatur in oppressionibus istis: [1] ipsi enim nostis nos ad id esse constitutos.

Etenim quum apud vos essemus, prędicebamus vobis fore vt affligeremur: quod & euenit, & nostis.

Quamobrem etiam ego nõ amplius ferẽs *vestri desiderium*, misi *eum* vt cognoscerem fidẽ vestram, nequo modo tẽtasset

1 Volũtas Dei hac lege suos vocantis, vt eos per crucẽ ad gloriã adducat, certũ est aduersus afflictiones remedium.

vos tentator ille, & inanis redditus esset labor noster.

2 Nuper autem quum venisset Timotheus ad nos à vobis, & annuntiasset nobis fidem ac charitatem vestrã, vósque bonam nostri memoriam retinere, semper cupiẽtes nos videre, sicut nos quoque vos:

Propterea consolationẽ accepimus, fratres, ex vobis, in omni afflictiõe & necessitate nostra, per vestram fidem:

Nunc enim[a] viuimus, si vos perstatis in Domino:

Quam enim gratiarum actionem possimus Deo rependere de vobis, super omni gaudio quo gaudemus propter vos corã Deo nostro,

Nocte ac die quàm vehementissimè precantes vt videamus vestram faciem, & quæ desunt fidei vestræ[b] compleamus?

Ipse verò Deus & Pater noster, & Dominus noster Iesus Christus dirigat viã nostram ad vos.

3 Faxit autem Dominus vt abundetis & exuberetis mutua inter vos charitate & in omnes, quemadmodum & nos in vos:

2 Rursus ex eo quod tam feliciter adhuc perrexerint, ad reliquũ iter perficiendũ eos hortatur, in eo etiam gratissimum ipsi, eorũ Apostolo, facturos.

a *Nã nunc non aliter nobis videmur salui, quàm si pergitis in fide.*

b *Aduersariorũ importunitate coactus fuerat, vix inchoatũ ædificium relinquere: quã ob causam Silam & Timotheum in Macedonia reliquerat, atque quum Timotheus ad ipsum Athenas venisset, statim illum remisit. Itaque desiderat videre Thessalonicenses, vt omnibus numeris fidem eorũ imperfectam absolaut.*

3 Altera pars epistolæ, in qua de Christianæ vitæ officiis disserit. Docet autẽ duabus in rebus positam esse Christianæ vitæ perfectionem, nẽpe in charitate erga omnes, & interiore cordis puritate, quarũ tamen cõplementũ in alterũ aduẽtũ Christi differtur, tũc demũ quagratia hoc opus in nobis cœpit, eadẽ illud perfecturi.

σεν ὑμᾶς ὁ πειράζων, καὶ εἰς κενὸν γένηται ὁ κόπος ἡμῶν.

6 Ἄρτι δὲ ἐλθόντος Τιμοθέου πρὸς ἡμᾶς ἀφ' ὑμῶν, καὶ εὐαγγελισαμένου ἡμῖν τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην ὑμῶν, καὶ ὅτι ἔχετε μνείαν ἡμῶν ἀγαθὴν πάντοτε, ἐπιποθοῦντες ἡμᾶς ἰδεῖν, καθάπερ καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς·

7 Διὰ τοῦτο παρεκλήθημεν, ἀδελφοὶ, ἐφ' ὑμῖν, ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει καὶ ἀνάγκῃ ἡμῶν, διὰ τῆς ὑμῶν πίστεως·

8 Ὅτι νῦν ζῶμεν, ἐὰν ὑμεῖς στήκητε ἐν Κυρίῳ·

9 Τίνα γὰρ εὐχαριστίαν δυνάμεθα τῷ Θεῷ ἀντὰ ποδοῦναι περὶ ὑμῶν, ἐπὶ πάσῃ τῇ χαρᾷ ᾗ χαίρομεν δι' ὑμᾶς ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν,

10 Νυκτὸς καὶ ἡμέρας ὑπερεκπερισσοῦ δεόμενοι εἰς τὸ ἰδεῖν ὑμῶν τὸ πρόσωπον, καὶ καταρτίσαι τὰ ὑστερήματα τῆς πίστεως ὑμῶν;

11 Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ ἡμῶν, καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κατευθύναι τὴν ὁδὸν ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς.

12 Ὑμᾶς δὲ ὁ Κύριος πλεονάσαι καὶ περισσεύσαι τῇ ἀγάπῃ εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας, καθάπερ καὶ ἡμεῖς εἰς ὑμᾶς·

vos is qui tentat, & inanis fiat labor noster.

Nunc autem veniente Timotheo ad nos à vobis, & annuntiante nobis fidem & charitatẽ vestram, & quia memoriam nostri habetis bonam semper, desiderantes nos videre, sicut & nos quoque vos:

Ideo consolati sumus, fratres, in vobis, in omni necessitate & tribulatione nostra per fidem vestram:

Quoniam nunc vidimus, si vos statis in Domino:

Quam enim gratiarum actionẽ possumus Deo retribuere pro vobis, in omni gaudio quo gaudemus propter vos ante Deum nostrum,

Nocte ac die abundantius orantes vt videamus faciẽ vestram, & compleamus ea quæ desunt fidei vestræ? Rom. 1. 10. & 15. 23

Ipse autẽ Deus & Pater noster & Dominus noster Iesus Christus dirigat viam nostram ad vos.

Vos autem Dominus multiplicet, & abundare faciat charitatem in inuicem, & in omnes, quemadmodum & nos in vobis:

2. Cor. 1. 8. Infr. 3. 23

Ad confirmanda corda vestra sine querela, in sanctitate, ante Deum & Patrem nostrum in aduentu Domini nostri Iesu Christi cum omnibus sanctis eius. Amen.

13 Εἰς τὸ στηρίξαι ὑμῶν τὰς καρδίας ἀμέμπτους ἐν ἁγιωσύνῃ, ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν, ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων τῶν ἁγίων αὐτοῦ.

Vt corda vestra inculpata stabiliat in sanctimonio coram Deo & Patre nostro, in aduentum Domini nostri Iesu Christi cum omnibus sanctis eius.

Cap. IIII.

1. *Hortatur* 3. *ad vitæ sanctitatem,* 9. *& charitatem mutuam.* 13. *More infidelium eos tristari vetat,* 15. *& seriem resurrectionis nostræ graphicè depingit.*

V.

De cætero ergo fratres, rogamus vos & obsecramus in Domino Iesu, vt quemadmodum accepistis à nobis quomodo oporteat vos ambulare & placere Deo, sicut & ambulatis, vt abundetis magis.

Scitis enim quæ præcepta dederimus vobis per Dominum Iesum.

Hæc est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra, vt abstineatis vos à fornicatione:

Rom. 12. 2 Ephes. 3. 17

Vt sciat vnusquisque vestrûm vas suum possidere in sanctificatione & honore:

Non in passione desiderij, sicut & Gẽtes quæ ignorant Deum.

1. Cor. 6. 8

Et nequis supergrediatur neque circunueniat in negotio fratrem suum: quoniam vindex

Το λοιπὸν οὖν, ἀδελφοὶ, ἐρωτῶμεν ὑμᾶς καὶ παρακαλοῦμεν ἐν Κυρίῳ Ιησοῦ, καθὼς παρελάβετε παρ' ἡμῶν τὸ πῶς δεῖ ὑμᾶς περιπατεῖν καὶ ἀρέσκειν Θεῷ, ἵνα περισσεύητε μᾶλλον.

2 Οἴδατε γὰρ τίνας παραγγελίας ἐδώκαμεν ὑμῖν διὰ τοῦ Κυρίου Ιησοῦ.

3 Τοῦτο γάρ ἐστι θέλημα τοῦ Θεῷ, ὁ ἁγιασμὸς ὑμῶν, ἀπέχεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ τῆς πορνείας·

4 Εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ὑγιασμῷ καὶ τιμῇ·

5 Μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας, καθάπερ καὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ εἰδότα τὸν Θεόν.

6 Τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· διότι ἔκδικος

N.

Quod [1] superest igitur, fratres, rogamus vos & precamur per Dominum Iesum, vt sicut accepistis à nobis quomodo oporteat vos incedere, & placere Deo, [a] magis excellatis.

Nostis enim quæ mandata dederimus vobis per Dominum Iesum.

[2] Nam hæc est voluntas Dei, *nempe* [b] sanctificatio vestra, *id est* vt abstineatis à scortatione:

[3] *Et* sciat vestrûm vnusquisque suum vas possidere cum sanctificatione & honore:

[4] Non cum morbo cupiditatis, sicut Gentes quæ nõ nouerunt Deum.

[5] Neque opprimat aut circunueniat in negotio fratrem suum: nam vltor

1 Variæ exhortationes, quarum fundamẽtum est, vt eorum quæ ex Apostolo audierunt sint memores.

a *Ita conemini magis ac magis excellere, ac vosipsos quotidie superare.*

2 Summa eorum quæ ipsis tradiderat, hæc est, vt se totos Deo consecrent. Dãnat autem disertè omnem libidinosam fœditatẽ, vt pote quæ Dei voluntati prorsus repugnet.

b *Vide Iohan.* 17. 17

3 Altera ratio, Quòd corpus ipsum polluat.

4 Tertia, quod honestate & puritate discernãtur sancti ab iis qui Deũ non norunt.

5 Secundò, omnem violentam oppressionem & immodicam cupiditatem reprehendit, quorum scelerum vindicem fore Deũ seuerissimè demonstrat, vt Dei Propheta.

est Dominus omniũ istorum, sicut & antè diximꝰ vobis, ac testificati sumus.

Nõ enim vocauit nos Deus ad impuritatem, sed ad sanctificationem.

Proinde [c] qui *hæc* reiicit, non reiicit hominem, sed Deum, qui etiã dedit nobis Spiritum suum sanctum.

[6] Cæterùm, de fraterna charitate non necesse habetis vt scribam vobis: ipsi namque diuinitus docti estis vt diligatis alij alios.

Nã & facitis hoc erga cunctos fratres qui sunt in tota Macedonia: obsecramus autem vos, fratres, vt magis excellatis:

[7] Et contendatis quieti esse, & res vestras agere, [8] ac operari propriis manibus vestris, sicut vobis denuntiauimꝰ:

Vt vos geratis honestè erga extraneos, & nulla re vobis sit opus.

[9] Nolim autẽ vos in ignorantia versari, fratres, [10] quod ad eos attinet [11] qui obdormierunt, vt ne doleatis, sicut & cæteri qui spem non habent.

[12] Nam si credimꝰ Iesum mortuum esse, & resurrexisse, ita etiã & Deus eos qui obdormierint in

ὁ Κύριος περὶ πάντων τούτων, καθὼς καὶ προείπαμεν ὑμῖν, καὶ διεμαρτυράμεθα.

7 Οὐ γὰρ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐπὶ ἀκαθαρσίᾳ, ἀλλ' ἐν ἁγιασμῷ.

8 Τοιγαροῦν ὁ ἀθετῶν, οὐκ ἄνθρωπον ἀθετεῖ, ἀλλὰ τὸν Θεὸν τὸν καὶ δόντα τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον εἰς ἡμᾶς.

9 Περὶ δὲ τῆς φιλαδελφίας οὐ χρείαν ἔχετε γράφειν ὑμῖν· αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακτοι ἐστὲ εἰς τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους.

10 Καὶ γὰρ ποιεῖτε αὐτὸ εἰς πάντας τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ἐν ὅλῃ τῇ Μακεδονίᾳ παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, περισσεύειν μᾶλλον·

11 Καὶ φιλοτιμεῖσθαι ἡσυχάζειν, καὶ πράσσειν τὰ ἴδια, καὶ ἐργάζεσθαι ταῖς ἰδίαις χερσὶν ὑμῶν, καθὼς ὑμῖν παρηγγείλαμεν·

12 Ἵνα περιπατῆτε εὐσχημόνως πρὸς τοὺς ἔξω, καὶ μηδενὸς χρείαν ἔχητε.

13 Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοὶ, περὶ τῶν κεκοιμημένων, ἵνα μὴ λυπῆσθε· καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα.

14 Εἰ γὰρ πιστεύομεν ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τοὺς κοιμηθέντας διὰ

est Dominus de his omnibus, sicut & prædiximus vobis, & testificati sumus.

Non enim vocauit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem.

Itaque qui spernit, non hominẽ spernit; sed Deum qui etiam dedit Spiritum suum sanctum in nobis.

De charitate autem fraternitatis, nõ necesse habemus scribere vobis: ipsi enim vos à Deo didicistis vt diligatis inuicẽ. Ioh. 13.34. & 15.12. 1. ioh. 2.8. & 4.21.

Etenim illud facitis in omnes fratres in vniuersa Macedonia: rogamus autẽ vos fratres vt abundetis magis:

Et operam detis vt quieti sitis, & vt vestrum negotium agatis, & operemini manibus vestris, sicut præcepimus vobis:

Et vt honestè ambuletis ad eos qui foris sunt: & nullius aliquid desideretis.

Nolumus autem vos ignorare fratres, de dormientibus vt non contristemini, sicut & cæteri qui spem non habent.

Si enim credimus quòd Iesus mortuus est & resurrexit: ita & Deus eos qui dormierunt per Iesum

c *Hæc mandata quæ dedi vobis.*

6 Tertiò, animum ad omne beneficentiæ genus prõptũ requirit: in qua etiã virtute hortatur vt magis ac magis proficiant.

7 Ingenia inquieta, & rerum ad se nihil pertinentium curiosa dãnat.

8 Otium, & inertiam arguit: quo vitio qui laborant, ad turpia tandem coguntur magno cum Ecclesiæ offendiculo.

9 Tertia pars epistolæ, superioribus exhortationibus ad quas etiam postea reuertitur, inserta, in qua de luctu mortuorum & modo resurrectionis, & futuro illo supremo die disserit.

10 Cauendum ne mortuos vltra modum lugeamus, i. vt solẽt qui eos arbitrantur periisse.

11 Confirmatio, quia mors est tantùm corporis somnus (de fidelibus enim agit) tãtisper quam adueniat Dominus.

12 Ratio confirmationis, quia quũ resurrexerit caput, resurgent & membra, idque Dei virtute.

Iesum, adducet cum eo.

Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui viuimus, qui residui sumus in aduentum Domini, non præueniemus eos qui dormierunt.

1. Cor. 25. 5 *Quoniam ipse Dominus in iussu & in voce Archangeli & in tuba Dei descendet de cælo: & mortui qui in Christo sunt, resurgēt primi.*

Deinde nos qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Domino in aera, & sic semper cum Domino erimus.

Itaque consolamini inuicem in verbis istis.

τοῦ Ἰησοῦ, ἄξει σὺν αὐτῷ.

15 Τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ Κυρίου, ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου, οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας.

16 Ὅτι αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ, καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ· καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ, ἀναστήσονται πρῶτον·

17 Ἔπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι, ἅμα σὺν αὐτοῖς ἁρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις, εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου, εἰς ἀέρα. καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα.

18 Ὥστε παρακαλεῖτε ἀλλήλους ἐν τοῖς λόγοις τούτοις.

[d] Iesu, [e] adducet cum eo.

13 Hoc enim vobis dicimus [f] verbis Domini, fore vt [g] nos viui qui reliqui erimus in aduentu Domini, non præueniamus eos qui obdormierint.

Nam ipse Dominus cum [h] hortationis clamore, & voce Archangeli ac Dei tuba, descendet è cælo: & qui mortui fuerint in Christo, resurgent primùm:

Deinde nos viui, qui reliqui erimus, [i] rapiemur simul cū eis in nubes, in occursum Domini, in aëra, & ita semper cū Domino erimus.

Itaque consolamini alij alios istis sermonibus.

d *Moriuntur in Christo qui ad extremum vsque vitæ spiritū perseuerant in fide qua sunt Christo insiti.*

e *E sepulchris euocatos, quātum ad corpora, quibus animi rursus erūt adiuncti.*

13 Resurrectionis futuræ hic modus erit, Mortuorum corpora velut è somno expergefient ad Dei tubæ clāgorē. Descendet ipse Christus de cœlis. Sancti (de his enim propriè agit) qui tunc viui deprehēdētur, vnàcum mortuis qui resurrexerint rapientur in nubes in occursum Domini, perpetuáque gloria cum eo fruentur.

f *In nomine Domini, & quasi eo ipso loquente.*

g *De his rebus loquitur quasi vnus sit futurus ex eorum numero quos Dominus aduenient sit viuos deprehensurus, quia nimirum incertum est illud tempus: singulos autem nostrum ita comparatos esse oportet, ac si singulis momentis Dominus venturus esset.*

h Celeuma *propriè est hortamen quod apud nautas est solenne, quo vno veluti concentu remos adducant.*

i *Repentè & oculi momento.*

CAP. V.

1. *Curiosam temporum aduentus Christi inquisitionem damnans,* 6. *admonet vt assiduè ad eum excipiendum sint parati.* 11. *Hinc descēdit ad varias admonitiones*

V.

De temporibus autem & momentis fratres, non indigetis vt scribamus vobis.

Ipsi enim diligēter scitis quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet.

Quū enim dixerīt, Pax & securitas, tunc repentin⁹ eis superueniet interit⁹, si-

Περὶ δὲ τῶν χρόνων καὶ τῶν καιρῶν, ἀδελφοὶ, οὐ χρείαν ἔχετε ὑμῖν γράφεσθαι.

2 Αὐτοὶ γὰρ ἀκριβῶς οἴδατε ὅτι ἡ ἡμέρα Κυρίου ὡς κλέπτης ἐν νυκτὶ, οὕτως ἔρχεται.

3 Ὅταν γὰρ λέγωσιν Εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια, τότε αἰφνίδιος αὐτοῖς ἐφίσταται ὄλεθρος, ὥσπερ

N.

Porrò [1] de temporibus & [a] opportunitatibus, fratres, non est opus vt vobis scribam.

Ipsi enim penitus scitis diem illum Domini vt furē in nocte, ita venturum esse.

Quum enim dicēt, Pax & tuta omnia, tunc repentinum eis imminet exitiū, sicuti

1 Dies quē huic iudicio Deus destinauit, nobis est incōpertus. Certū est autem hominibus nihil minus expectātibus superuenturum.

a *Vide Act.* 1. 7.

dolor partus mulieri vterum ferenti: nec effugient.

2 Rediens ad exhortationes, monet nostrum officium esse qui Dei cognitione illustrati sumus, non deliciari securè, vt voluptatibus sopiti deprehendamur ex improuiso. sed è contrario esse in Dominum intentos, nec pati vt ab huius mundi curis degrauemur. Illud enim conuenit noctis tenebris, istud verò luci.

2 At vos, fratres, nō estis in tenebris, vt dies ille vos tanquam fur deprehendat.

Omnes vos filij lucis estis, ac filij diei: nō sumus noctis, neque tenebrarum.

Nempe igitur ne dormiamus vt reliqui, sed vigilemus & sobrij simus.

Nam qui dormiūt, noctu dormiunt: & qui inebriantur, noctu sunt ebrij.

3 Eide & spe pugnandum est ne dum vt securè sit stertendum.

4 Addit nobis stimulos, certa victoriæ fiducia proposita.

5 Mors Christi nostræ victoriæ pigno. Ideo enim mortuus est vt ipsius vitæ seu virtutis fiamus participes, etiam quandiu hic viuitur.

6 Non tātum vigilandum nobis est, sed etiam alii alios tenemur expergefacere & confirmare.

7 Habenda magna ratio eorum qui Verbi ministerio & Ecclesiæ gubernationi præsecti sunt a Deo, & officio suo funguntur.

3 At nos qui sumus diei, sobrij simus, induti thorace fidei & pro galea, spe salutis.

4 Nam non constituit nos Deus ad iram, sed ad salutem obtinendam per Dominum nostrum Iesum Christum,

5 Qui mortuus est pro nobis: vt siue vigilem⁹, siue dormiamus simul cum eo viuamus.

6 Quapropter adhortamini alij alios, & ædificate singuli singulos, sicut & facitis.

7 Rogam⁹ autē vos, fratres, vt b agnoscatis eos qui laborāt inter vos, & præsunt vobis

ἡ ὠδὶν τῇ ἐν γαστρὶ ἐχούσῃ· καὶ οὐ μὴ ἐκφύγωσιν.

4 Ὑμεῖς δὲ, ἀδελφοὶ, οὐκ ἐστὲ ἐν σκότει, ἵνα ἡ ἡμέρα ὑμᾶς ὡς κλέπτης καταλάβῃ.

5 Πάντες ὑμεῖς υἱοὶ φωτός ἐστε καὶ υἱοὶ ἡμέρας· οὐκ ἐσμὲν νυκτὸς, οὐδὲ σκότους.

6 Ἄρα οὖν μὴ καθεύδωμεν ὡς καὶ οἱ λοιποὶ, ἀλλὰ γρηγορῶμεν καὶ νήφωμεν.

7 Οἱ γὰρ καθεύδοντες, νυκτὸς καθεύδουσι· καὶ οἱ μεθυσκόμενοι, νυκτὸς μεθύουσιν.

8 Ἡμεῖς δὲ ἡμέρας ὄντες, νήφωμεν, ἐνδυσάμενοι θώρακα πίστεως καὶ ἀγάπης, καὶ περικεφαλαίαν ἐλπίδα σωτηρίας.

9 Ὅτι οὐκ ἔθετο ἡμᾶς ὁ Θεὸς εἰς ὀργὴν, ἀλλ' εἰς περιποίησιν σωτηρίας διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,

10 Τοῦ ἀποθανόντος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα εἴτε γρηγορῶμεν, εἴτε καθεύδωμεν, ἅμα σὺν αὐτῷ ζήσωμεν.

11 Διὸ παρακαλεῖτε ἀλλήλους, καὶ οἰκοδομεῖτε εἷς τὸν ἕνα, καθὼς καὶ ποιεῖτε.

12 Ἐρωτῶμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, εἰδέναι τοὺς κοπιῶντας ἐν ὑμῖν, καὶ προϊσταμένους ὑμῶν

cut dolor in vtero habenti: & non effugient.

Vos autem fratres, non estis in tenebris, vt vos dies illa tanquam fur comprehendat.

Omnes enim vos, filij lucis estis, & filij dei: non sumus noctis neque tenebrarum.

Igitur non dormiamus sicut & cæteri, sed vigilemus & sobrij simus.

Qui enim dormiunt, nocte dormiunt: & qui ebrij sunt, nocte ebrij sunt.

Esa. 59 17 ephes. 6. 14

Nos autem diei sumus, sobrij simus, induti loricam fidei & charitatis, & galeam, spem salutis.

Quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominū nostrum Iesum Christum,

Qui mortuus est pro nobis: vt siue vigilemus, siue dormiamus, simul cum illo viuamus.

Propter quod consolamini inuicem, & ædificate alter utrū, sicut & facitis.

Rogamus autem vos, fratres, vt noueritis eos qui laborant inter vos, & præsunt vobis

a Deo.

b *Agnoscatis tales esse quales sunt, dignos videlicet quos in maxime pretio habeatis.*

in Do-

in Domino, & monent vos:

Vt habeatis illos abundantius in charitate, propter opus illorum: pacem habete cum eis.

Rogamus autem vos fratres, corripite inquietos, consolamini pusillanimos, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes.

Videte nequis malum pro malo alicui reddat: sed semper quod bonum est sectemini inuicem & in omnes.

Prou. 17. 13 & 20, 22, matt. 5. 44 rom. 12. 17 1. pet. 3. 9

Semper gaudete.

Sine intermissione orate.

In omnibus gratias agite: hæc est enim voluntas Dei in Christo Iesu in omnibus vobis.

Eccl. 18. 22 luc. 18. 1

Spiritũ nolite extinguere

Prophetias nolite spernere.

Omnia autem probate: quod bonum est tenete.

Ab omni specie mala abstinete vos.

Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia: vt integer spiritus vester & anima, & corp⁹

ἐν Κυρίῳ, καὶ νουθετοῦντας ὑμᾶς·

13 Καὶ ἡγεῖσθαι αὐτοὺς ὑπερεκπερισσοῦ ἐν ἀγάπῃ, διὰ τὸ ἔργον αὐτῶν. εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς.

14 Παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτοις, παραμυθεῖσθε τοὺς ὀλιγοψύχοις, ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν, μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας.

15 Ὁρᾶτε μή τις κακὸν ἀντὶ κακοῦ τινι ἀποδῷ· ἀλλὰ πάντοτε τὸ ἀγαθὸν διώκετε καὶ εἰς ἀλλήλοις καὶ εἰς πάντας.

16 Πάντοτε χαίρετε.

17 Ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε.

18 Ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε· τοῦτο γὰρ θέλημα Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ εἰς ὑμᾶς.

19 Τὸ πνεῦμα μὴ σβέννυτε·

20 Προφητείας μὴ ἐξουθενεῖτε.

21 Πάντα δοκιμάζετε· τὸ καλὸν κατέχετε·

22 Ἀπὸ παντὸς εἴδους πονηροῦ ἀπέχεσθε.

23 Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἁγιάσαι ὑμᾶς ὁλοτελεῖς· καὶ ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ σῶμα

[c] in Domino, & admonẽt vos:

Et quàm maximè charos ducatis, [d] propter opus ipsorum, [8] pacem colite inter vos mutuò.

[9] Precamur autem vos, fratres, monete [e] inordinatos, consolamini qui pusillo animo sunt, subleuate infirmos, patientes estote erga omnes.

[10] Videte nequis malũ pro malo cuipiam reddat: sed beneficentiam semper sectamini, tum inter vos mutuò, tum erga omnes.

[11] Semper gaudete.

Indesinenter orate.

In omnibus gratias agite: hæc enim est [f] voluntas Dei per Christum Iesum erga vos.

Spiritum ne extinguite:

[g] Prophetias ne pro nihilo habete:

Omnia explorate: quod bonum fuerit retinete:

[13] Ab omni [h] specie mali abstinete.

Ipse autem Deus pacis *author* [i] sanctificet vos totos: & integer vester spiritus, & anima & corpus

c *In iis quæ ad cultum Dei spectant: Sic Ecclesiasticum munus à ciuili administratione, & veros Pastores à lupis distinguit.*

d *Vbi ergo cessat hæc causa cesset honor.*

8 Mutua cõcordia in primis colenda.

9 Habenda vn iuscuiusque ratio, & secundũ morbi speciem remedium adhibeatur.

e *Qui stationem non seruãt*

10 Charitas nullis iniuriis vinci debet.

11 Animus sedatus ac trãquillus, assiduis precibus fouetur cùm in voluntatẽ Dei respicimus.

f *Res Deo accepta, & quæ in primis delectatur.*

12 Spiritus Dei scintillæ in nobis accẽsæ, iugi auditione Verbi Dei fouentur sed vera doctrina à falsa accuratè est distinguenda.

g *Verbi Dei interpretationẽ*

13 Generalis conclusio, vt in Christi aduentum intẽti, & Dei Spiritu freti, mẽte, & voluntate, & corpore, puritati studeamus.

h *Quicquid vel vllam speciem mali præse fert.*

i *A mundo separatos sibi consecret suo spiritu, in Christo, in quo vno veram illam pacem consequemini.*

14 Certa ad uersus omnes difficultates confirmatio, est Dei tũ benuolentia tum potentia quarum testimonium firmum in nostri vocatione extat.

k *Semper idẽ & sibi constãs quique verè præstet quod promisit: est autem vocatio efficax, nihil aliud quàm vera & voluntatis Dei declaratio itaque firma est electorum salus.*

l *Qui vos perficiet.*

15 Reliqua pars epistolæ, qua sese & hanc epistolam grauissima cum obtestatione illis commẽdat.

inculpatè in aduentum Domini nostri Iesu Christi seruentur.

14 k Fidelis est qui vocauit vos, l qui etiam *id* efficiet.

15 Fratres orate pro nobis.

Salutate fratres omnes cum osculo sancto.

Adiuro vos per Dominum, vt recitetur hæc epistola omnibus sanctis fratribus.

Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* vobiscum. Amen.

Ad Thessalonicenses prior scripta fuit Athenis.

ἀμέμπτους ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τηρηθείη.

24 Πιστὸς ὁ καλῶν ὑμᾶς, ὃς καὶ ποιήσει.

25 Ἀδελφοί, προσεύχεσθε περὶ ἡμῶν.

26 Ἀσπάσασθε τοὺς ἀδελφοὺς πάντας ἐν φιλήματι ἁγίῳ.

27 Ὁρκίζω ὑμᾶς τὸν Κύριον, ἀναγνωσθῆναι τὴν ἐπιστολὴν πᾶσι τοῖς ἁγίοις ἀδελφοῖς.

28 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν. Ἀμήν.

Πρὸς Θεσσαλονικεῖς πρώτη ἐγράφη ἀπὸ Ἀθηνῶν.

sine querela in aduentu Domini nostri Iesu Christi seruetur.

Fidelis est qui vocauit vos, qui etiam faciet.

Fratres orate pro nobis.

Saluate fratres omnes in osculo sancto.

Adiuro vos per Dominum vt legatur epistola omnibus sanctis fratribus.

Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Amen.

Ad Thessalonicenses prima scripta fuit ex Athenis.

ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Η ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD THESSALONICENSES POSTERIOR.

CAP I.

3. Laudat incrementa fidei, charitatis, 4. & tolerantiæ Thess. 6. Et Dei vltionem aduersus piorum oppressores describens, 10. fideles docet recumbere in expectationem extremi iudicii.

V.

PAVLVS & S. Iuanus & Timotheus Ecclesiæ Thessalonicensiũ in Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo:

Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Gratias agere debemus semper Deo pro vobis, fratres, ita vt dignum est, quoniã supercrescit fides vestra, & abundat charitas vniuscuiusque omnium vestrũm in inuicem:

Ita vt & nosipsi in vobis gloriemur in Ecclesiis Dei, pro patientia

ΠΑΥΛΟΣ καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος τῇ ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων, ἐν Θεῷ πατρὶ ἡμῶν καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ·

2 Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

3 Εὐχαριστεῖν ὀφείλομεν τῷ Θεῷ πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἀδελφοὶ, καθὼς ἄξιόν ἐστιν, ὅτι ὑπεραυξάνει ἡ πίστις ὑμῶν, καὶ πλεονάζει ἡ ἀγάπη ἑνὸς ἑκάστου πάντων ὑμῶν εἰς ἀλλήλους·

4 Ὥστε ἡμᾶς αὐτοὺς ἐν ὑμῖν καυχᾶσθαι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, ὑπὲρ τῆς ὑπομονῆς

N.

PAVLVS & Siluanus & Timotheus Ecclesiæ Thessalonicensium *quæ est* in Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo:

Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

[1]Gratias agere debemus Deo semper, de vobis, fratres, vt dignum est, quòd [a]vehementer augescat fides vestra, & abundet mutua vniuscuiusque omnium vestrũm charitas:

Adeò vt nosipsi de vobis gloriemur apud Ecclesias Dei, *id est* de tolerantia

1 Prima pars epistolæ gratulatoria quòd Dei gratia freti, fortiter omnes hostium insultus sustinu erint. in quo præterea ipsos confirmat, ostendens quibus præcipuè donis sit pugnandum, fide videlicet & charitate quotidie augescẽtibus.

a *Quod quia antea exercitus, quotidie etiam ad illud incrementum aliquid accedat.*

vestra & fide in omnibus persequutionibus vestris & oppressionibus quas toleratis.

2 Fontem omnis veræ consolationis apperit, nempe quòd in afflictionibus quæ propter iustitiam nobis ab impiis inferuntur, quasi in speculo intueri nobis liceat iusti illius futuri iudicii testimonium, ipsúmque adeò nobis iucundissimum hostibus autẽ acerbissimũ eius exitum.

3 Probatio. Deus iustus est: ergo iniustos meritis pœnis afficiet & suorum miserias abolebit.

4 Obiter eos cõfirmat, hac etiam ratione quòd communem eum eis conditionem & præsentis & futuri status habeat.

5 Magnificentissima & secundi aduentus Christi descriptio, omnibus & piorũ miseriis & impiorum triumphis opponenda.

6 Nulla est salutifica Dei notitia extra Christi Euangelium.

7 Ex fide in prædicatum ab Apostolis Euangelium censebuntur Filii Dei.

8 Proposita meta superest vt eò perueniatur. Perueniturautem certis causarum gradibus. Primùm gratuita Dei beneuolentia, cuius vi cæteræ causæ inferiores agunt. Inde manat gratuita vocatio ad Christum, & ex vocatione fides, quam tandem consequitur & Christi in nobis, & nostra in Christo glorificatio.

2 Quæres manifesto est indicio iusti iudicij Dei: vt digni cẽ seamini regno Dei, pro quo etiam ista patimini:

3 Si quidem iustũ est apud Deum, vicissim reddere iis qui affligunt vos, afflictionem:

Vobis verò qui affligimini, relaxationem [4] nobiscum, [5] quũ patefiet Dominus Iesus de cælo cum angelis potentię suæ.

Cum flammeo incendio, infligens vltionem iis [6] q ui Deũ nõ nouerunt, neque auscultant Euangelio Domini nostri Iesu Christi:

Qui pœnam pendent æterni exitij, *damnati* à præsente Domino, & potente ipsius gloria:

Quum venerit vt glorificetur in sanctis suis & admirandus fiat in fidelibus omnib [7], (quòd fides habita fit testimonio nostro apud vos) in die illo.

8 Cuius etiam rei gratia precamur sẽper pro vobis, vt vos dignetur ista

ὑμῶν ἐν πίστει ἐν πᾶσι τοῖς διωγμοῖς ὑμῶν, καὶ ταῖς θλίψεσιν αἷς ἀνέχεσθε.

5 Ἔνδειγμα τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ καταξιωθῆναι ὑμᾶς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ὑπὲρ ἧς καὶ πάσχετε·

6 Εἴπερ δίκαιον παρὰ Θεῷ ἀνταποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς θλῖψιν·

7 Καὶ ὑμῖν τοῖς θλιβομένοις ἄνεσιν μεθ' ἡμῶν, ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἀπ' οὐρανοῦ μετ' ἀγγέλων δυνάμεως αὐτοῦ.

8 Ἐν πυρὶ φλογὸς, διδόντος ἐκδίκησιν τοῖς μὴ εἰδόσι Θεὸν, καὶ τοῖς ὑπακούουσι τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ·

9 Οἵτινες δίκην τίσουσιν, ὄλεθρον αἰώνιον, ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ·

10 Ὅταν ἔλθῃ ἐνδοξασθῆναι ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, καὶ θαυμασθῆναι ἐν πᾶσι τοῖς πιστεύσασιν (ὅτι ἐπιστεύθη τὸ μαρτύριον ἡμῶν ἐφ' ὑμᾶς) ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.

11 Εἰς ὃ καὶ προσευχόμεθα πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἵνα ὑμᾶς ἀξιώσῃ

vestra & fide in omnibus persecutionibus vestris & tribulationibus quas sustinetis.

In exemplum iusti iudicij Dei, vt digni habeamini regno Dei pro quo & patimini:

Si tamen iustum est apud Deum retribuere tribulationem iis qui vos tribulant: 2.ad.6.

Et vobis qui tribulamini, requiem nobiscũ in reuelatione Domini Iesu de cælo cum angelis virtutis eius. 1.Thes.4.6.

In flamma ignis, dantis vindictam iis qui nouerunt Deum, & qui non obediunt Euangelio Domini nostri Iesu Christi:

Qui pœnas dabunt in interitu æternas à facie Domini & à gloria virtutis eius,

Quũ venerit glorificari in sanctis suis & admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt (quia creditum est testimonium nostrum super vos) in die illo.

In quo etiam oramus semper pro vobis, vt dignetur vos vocatione sua

Deus noster, & impleat omnem voluntatẽ bonitatis, & opus fidei in virtute:

τῆς κλήσεως ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ πληρώσῃ πᾶσαν εὐδοκίαν ἀγαθωσύνης, καὶ ἔργον πίστεως ἐν δυνάμει·

Vt glorificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in illo secundum gratiam Dei nostri, & Domini Iesu Christi.

12 Ὅπως ἐνδοξασθῇ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ ἐν ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ἐν αὐτῷ, κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ιησοῦ Χριστοῦ.

[b]vocatione Deus noster, & compleat [c] omnem *suæ* bonitatis gratuitam beneuolẽtiam, & [d] opus fidei potenter:

Vt glorificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in eo, ex gratia Dei nostri, & Domini Iesu Christi.

b *Vocationẽ vocat non ipsã vocandi actionem, sed illud ipsum ad quod vocati erant, nẽpe cælestis illius regni gloriam.*

c *Quod iam olim ipse ex gratuita & in vos propensa bonitate decreuit.*

d *Est ergo fides insigne Dei opus in nobis, neque hic quicquam Apostolus concurrenti libero arbitrio reliquit, vel imaginantur Sophistæ.*

CAP. II.

1. *Negat venturum Christi diem, donec in apostasiam prolapsus fuerit mundus,* 3. *Et reuelatus fuerit Antichristus:* 8. *cuius interitum describit.* 15. *Infertque inde exhortationem ad constantiam.*

V.

Rogamus autem vos, fratres, per aduentum Domini nostri Iesu Christi, & nostræ congregationis in ipsum:

Ερωτῶμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, ὑπὲρ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμῶν ἐπισυναγωγῆς ἐπ' αὐτόν·

Vt non citò moueamini à vestro sensu, neque terreamini neque per spritũ neque per sermone, neque per epistolam tanquam per nos, quasi instet dies Domini.

2 Εἰς τὸ μὴ ταχέως σαλευθῆναι ὑμᾶς ἀπὸ τοῦ νοὸς, μήτε θροεῖσθαι, μήτε διὰ πνεύματος, μήτε διὰ λόγου, μήσε δι' ἐπιστολῆς, ὡς δι' ἡμῶν, ὡς ὅτι ἐνέστηκεν ἡ ἡμέρα τοῦ Χριστοῦ.

Nequis vos seducat vllo modo: quo-

N.

Rogamus[1] autem vos fratres, per aduentum Domini nostri Iesu Christi, & nostri in eum[a] aggregationem:

[2]Ne citò à mente dimoueamini, neque turbemini neque [b]per spiritum, neque [c]per sermonem, neque [d] per epistolam tanquam per nos *scriptam*, quasi instet dies ille Christi.

Nequis vos seducat vllo modo:[3] *non*

1 Secunda pars epistolæ excellentem prophetiam continens futuri Ecclesiæ status ab ipsis Apostoli temporibus ad vltimum diẽ iudicii.

a *Cogitatio illius immensæ gloriæ, cuius cum Christo erimus participes optimum nobis remedium aduersus leuitatem & impatientiam, nempe ne vel mundi splẽdor nos alliciat, vel crucis horridus aspectus terreat.*

2 Cauen[a].

dum à pseudoprophetis in hoc præsertim argumento, quorum triplex ferè est dolus. Autenim fictas reuelationes propheticas iactant: aut suas quasdam coniecturas & rationes afferunt: aut suppositiis scriptis vtuntur.

b *Per somnia & commenta, quibus prætexitur Spiritualis reuelationis nomen,*

c *Viua voce, vel conscriptis libris.*

d *Scriptis vel ementitis, vel falsò expositis.*

3 Ante aduentum Domini prædicit Apostolus erigendum thronum aliquem, gloriæ Christi ex diametro oppositum, in quo perditus ille sedens, omnia quæ Dei sunt ad se transferet, plerisque à Deo ad ipsum deficientibus.

enim *aduenit dies Christi* quin venerit defectio prius, & retectus fuerit [c] homo ille sceleratus, filius *inquam* ille perditionis,

Sese opponens & efferens aduersus quicquid dicitur Deus, aut numē; [4] adeò vt in templo Dei tanquam Deus sedeat, præ se ferens se esse Deum.

[5] Annon memini tis me, quum adhuc essem apud vos, hoc dixisse vobis?

Nunc verò quid obstet nostis, vt is suo tempore retegatur.

[6] Iam enim peragitur mysterium iniquitatis: [7] tantùm qui [l] nunc obstat, *obstabit* vsquedum è medio sublatus fuerit;

[8] Et tunc retegetur [m] impius ille quē Dominus [k] conficiet [l] Spiritu oris sui, & illustri aduentu suo abolebit.

[9] *Illum, inquam* cuius aduentus est ex efficacia Satanæ, cū omni potentia & signis, ac prodigiis mendacibus,

Et cum omni fraude iniustitiæ in iis

πον· ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας,

4 Ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ ὡς θεὸν καθίσαι, ἀποδεικνύντα ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶ θεός.

5 Οὐ μνημονεύετε ὅτι ἔτι ὢν πρὸς ὑμᾶς, ταῦτα ἔλεγον ὑμῖν;

6 Καὶ νῦν τὸ κατέχον οἴδατε, εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν ἐν τῷ ἑαυτοῦ καιρῷ.

7 Τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας, μόνον ὁ κατέχων ἄρτι ἕως ἐκ μέσου γένηται·

8 Καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος ὃν ὁ Κύριος ἀνελεῖ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ·

9 Οὗ ἐστὶν ἡ παρουσία κατ' ἐνέργειαν τοῦ σατανᾶ ἐν πάσῃ δυνάμει, καὶ σημείοις, καὶ τέρασι ψεύδους,

10 Καὶ ἐν πάσῃ ἀπάτῃ τῆς ἀδικίας ἐν τοῖς

niam nisi veneris discessio primùm, & reuelatus fueris homo peccati, filius perditionis,

Qui aduersatur & extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur: itavt in templo Dei sedeat ostendens se tanquam sit Deus.

Num retinetis quòd quum adhuc essem apud vos, hæc dicebam vobis?

Et nunc quid detineat scitis, vt reueletur in suo tempore.

Nam mysterium iam operatur iniquitatis, tantum vt qui tenet nunc teneat donec de medio fiat:

Et tunc reuelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui eum.

Cuius est aduentus secundum operationem satanæ, in omni virtute & signis, & prodigiis mendacibus,

Et in omni seductione iniquitatis iis

c De vno loqueus, corpus Ecclesiasticum vniuersitatis notat.

i Omnes dicunt quis sit ille qui se diuis possessoris auxilio calum reserare & aperire; qui in Dodonæis sumpsit imperium, ad cuius pedes prouoluuntur Mortalium Basilicum Antichristum velut Deum adorantes.

4 Antichristum (i. quis quis sedem illam apostaticam occupabit) prædicit non regnaturum extra Ecclesiam, sed in ipsius Ecclesiæ sinu.

5 Hæc prophetia assiduè fuit Ecclesiæ veteri inculcata, sed à posteris neglecta.

6 *Quid eum retineret ac teneret.*

6 Iam ipsis Apostolis tem poribus prima apostaticæ sedis fundamenta iacebantur, sed ita vt homines fallerent

7 Romano imperio subla to apostaticam sedem succeſſuram prædicit, illius videlicet arcem occupaturam, vt ipsi veteres Tertullianus Chrysostomus & Hieronymus interpretatur.

h *Qui nunc obtinet, sine regnum potitur, Romana scilicet Monarchia.*

8 Verbo Domini tandem illa impietas detegetur, & aduentu Christi penitus abolebitur.

i *Ad ver. ex lex, vel est qui legem Dei prorsus conculcabit.* lz *Ad nihilum rediget.*

l *Verbo suo, veritatis Verbi ministri sunt instar oris, per quod efflat Dominus potens illud & tenuis*

Verbum, quo tanquam ferrea virga hostes conteret.

9 Prædicit Satanam omnes suas vires, etiam addito omni falsorum miraculorum genere, in illa sede stabiliendo, explicaturum, idque maximo eū successu, sic merente mundi perfidia, ita ramen vt soli increduli sint illius fraude periturii.

m Partim falsi, partim a mendacii stabiliendi causa editis.

qui pereũt: eo quòd charitatem veritatis, non receperunt vt salui fierent.

ἀπολλυμένοις· ἀνθ' ὧν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς.

qui pereunt: pro eo quòd amorem veritatis non receperunt vt salui fierent.

Ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio:

11 Καὶ διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης, εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει·

Propterea igitur mittet illis Deus[n] efficaciam deceptionis, vt credant mendacio:

Vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.

12 Ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκήσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ.

Vt damnentur omnes qui non crediderũt veritati, sed[o] acquieuerunt in iniustitia.

Nos autẽ debemus gratias agere Deo semper pro vobis, fratres dilecti à Deo quòd elegerit vos Deus primitias in salutem, in sanctificatione Spiritus, & in fide veritatis:

13 Ἡμεῖς δὲ ὀφείλομεν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι ὑπὸ Κυρίου, ὅτι εἵλετο ὑμᾶς ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς εἰς σωτηρίαν ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος, καὶ πίστει ἀληθείας·

[10]Nos autem debemus gratias agere Deo semper de vobis, fratres dilecti à Domino, quòd elegerit vos Deus ab initio ad salutem[p] per sanctificationem Spiritus, &[q] fidem habitam veritati:

Ad quod & vocauit vos per Euangelium nostrum, in acquisitionem gloriæ Domini nostri Iesu Christi.

14 Εἰς ὃ ἐκάλεσεν ὑμᾶς διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἡμῶν, εἰς περιποίησιν δόξης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Quò vocauit vos[r] per Euangeliũ nostrum, ad obtinendã gloriam Domini nostri Iesu Christi.

Itaque fratres state, & tenete traditiones quas didicistis siue per sermonem, siue per epistolam nostram.

13 Ἄρα οὖν ἀδελφοὶ, στήκετε, καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις ἃς ἐδιδάχθητε εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν.

[11] Nempe igitur, fratres, perstate, & tenete traditam doctrinam quam edocti estis siue per sermonem, siue per epistolam nostram.

Ipse autem Dominus noster Iesus Christus, & Deus & Pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam & spem bonam in gratia,

16 Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ ἡμῶν, ὁ ἀγαπήσας ἡμᾶς, καὶ δοὺς παράκλησιν αἰωνίαν καὶ ἐλπίδα ἀγαθὴν ἐν χάριτι,

Ipse verò Dominus noster Iesus Christus, & Deus ac Pater noster, qui delixit nos, & dedit cõsolationem æternam & spẽ bonã per gratiã,

Exhortetur corda vestra, & confirmet in omni opere & sermone bono.

17 Παρακαλέσαι ὑμῶν τὰς καρδίας, καὶ στηρίξαι ὑμᾶς ἐν παντὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ ἀγαθῷ.

Consoletur vestra corda, & stabiliat vos in omni sermone & opere bono.

n *Vim quãdam in illos decipiendis efficacissimam.*

o *Ita mandacium approbauerunt, vt etiã in eo sibi placuerint, qui summus est vesaniæ gradus.*

10 Electi à malis istis omnibus tuti perstabũt. Electio autem ex istis testimoni sinte ligitur: ex sãctificatione colligitur fides: fides ex eo quod assentimur veritati: veritas ex vocatione per Euãgelii prædicationem, vnde demùm ad certam spẽ glorificationis ascẽditur.

p *Vt vos sanctificaret.*

q *Fide quæ non mendaciũ sed veritatem Dei (id est Euangelium) amplectatur.*

r *Nostra prædicatione.*

11 Conclusio, Superest igitur vt in doctrina, & scripris Apostolorum tradita, gratuita Dei beneficẽtia nos per spem inuictã cõsolante, & vita nostra omni sanctè instituta, perseueremus.

CAP. III.

1. *Monet vt piis precibus Euangelij prædicationem promoueant,* 6. *& se subducant ab iis qui otio,* 11. *& curiositate turbant ordinem publicum,* 14. *quos etiam à communi fidelium cœtu excludit.*

N.

Quod[1] superest, Precamini, fratres pro nobis, vt sermo Domini currat, & glorificetur sicut & apud vos:

Et vt eripiamur à [a]proteruis ac scelera tis hominibus. [2] non enim omnium est fides.

Sed fidelis est Dominus, qui stabiliet vos & tuebitur[b] à malo.

[3] Confidimus autem per Dominum de vobis, vos, quæ denuntiamus vobis, & facere & facturos esse.

[4] Porrò Dominus dirigat vestra corda ad Dei charitatē, & Christi expectationem.

[5] Denuntiamus autem vobis fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi, vt subducatis vos ab omni fratre qui inordinatè se gerit, & nō ex tradita doctrina quam accepit à nobis.

[6] Nam ipsi scitis

Τολοιπὸν προσεύχεσθε, ἀδελφοὶ, περὶ ἡμῶν, ἵνα ὁ λόγος τοῦ Κυρίου τρέχῃ, καὶ δοξάζηται καθὼς καὶ πρὸς ὑμᾶς·

2 Καὶ ἵνα ῥυσθῶμεν ἀπὸ τῶν ἀτόπων καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων. οὐ γὰρ πάντων ἡ πίστις.

3 Πιστὸς δέ ἐστιν ὁ Κυρίος, ὃς στηρίξει ὑμᾶς καὶ φυλάξει ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.

4 Πεποίθαμεν δὲ ἐν Κυρίῳ ἐφ' ὑμᾶς ὅτι ἃ παραγγέλλομεν ὑμῖν, καὶ ποιεῖτε καὶ ποιήσετε.

5 Ὁ δὲ Κύριος κατευθύναι ὑμῶν τὰς καρδίας εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ.

6 Παραγγέλλομεν δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ, ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ, στέλλεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ἀδελφοῦ ἀτάκτως περιπατοῦντος, καὶ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν ἣν παρέλαβε παρ' ἡμῶν.

7 Αὐτοὶ γὰρ οἴδατε

V.

De cætero, fratres, orate pro nobis, vt sermo Dei currat & clarificetur, sicut & apud vos: Ephes. 6. 19 colos. 4. 3.

Et vt liberemur ab importunis & malis hominibus, nō enim omnium est fides.

Fidelis autem Dominus est, qui cōfirmabit vos & custodiet à malo.

Confidimus autem de vobis in Domino, quoniam quæ præcipimus, & facitis & facietis.

Dominus autem dirigat corda vestra in charitate Dei, & patientia Christi.

Denuntiamus autem vobis, fratres, in nomine Domini nostri Iesu Christi, vt subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinatè, & non secundū traditionem quam acceperunt à nobis:

Ipsi enim scitis 1. Cor. 11. 1

1 Iam pro suo more varias admonitiones subiicit: quarum prima est vt pro Euangelii propagatione & fidodorum eius ministrorum salute, preces ab Ecclesiis concipiantur

a *Qui sui officii nullam curam habent.*

2 Mirum nō est tam multis exosum esse Euangeliū, quū fides sit rarum Dei donum: Ecclesia tamen multitudine malorum nunquā pessundabitur, quoniam nititur Dei fidelitate.

b *A Satanæ insidiis. potest etiam malum neutro genere sumi.*

3 Secunda admonitio, vt Apostolicā doctrinā pro vitæ regula perpetuò sequantur.

4 Tertio loco duo inculcat, quæ ex sola Dei gratia nobis donantur, charitatē videlicet, & animū in aduentum Christi intentum.

5 Quarto loco, otiosos & ignauos negat in Ecclesia esse nutriendos, imò ne ferendos quidem.

6 Ne durius cum eis agere videatur, seipsum pro exemplo proponit, qui præterquam quòd euangelizabat, suis etiam manibus operabatur, cui tamen labori se simpliciter obstrictum fuisse negat,

quem admodum oporteat imitari nos: 2. Thess. 4. 11. quoniam non inquieti fuimus inter vos:

Neque gratis panem mãducauimus ab aliquo: sed in labore & in fatigatione nocte & die operantes, ne quem vestrum grauaremus.

Non quasi non habuerimus potestatem, sed vt nosipsos formã daremus vobis ad imitandum nos.

Nam & quum essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis quoniã si quis non vult operari, nec manducet.

Audimus enim inter vos quosdam ambulantes inquietè, nihil operantes, sed curiosè agentes.

Iis autem qui eiusmodi sunt denuntiamus & obsecramus in Domino Iesu Christo, vt cum silentio operantes suum panẽ mãducent.

Vos autẽ fratres nolite deficere benefacientes.

Quòd si quis non obedit verbo nostro, per epistolam hunc notate: & ne

πῶς δεῖ μιμεῖσθαι ἡμᾶς· ὅτι οὐκ ἠτακτήσαμεν ἐν ὑμῖν·

8 Οὐδὲ δωρεὰν ἄρτον ἐφάγομεν παρά τινος· ἀλλ' ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, νύκτα καὶ ἡμέραν ἐργαζόμενοι, πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαί τινα ὑμῶν.

9 Οὐχ ὅτι οὐκ ἐχομεν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἵνα ἑαυτοὺς τύπον δῶμεν ὑμῖν, εἰς τὸ μιμεῖσθαι ἡμᾶς.

14 Καὶ γὰρ ὅτε ἦμεν πρὸς ὑμᾶς, τοῦτο παρηγγέλλομεν ὑμῖν, ὅτι εἴτις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω.

11 Ἀκούομεν γάρ τινας περιπατοῦντας ἐν ὑμῖν ἀτάκτως, μηδὲν ἐργαζομένους, ἀλλὰ περιεργαζομένους.

12 Τοῖς δὲ τοιούτοις παραγγέλλομεν, καὶ παρακαλοῦμεν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα μετὰ ἡσυχίας ἐργαζόμενοι, τὸν ἑαυτῶν ἄρτον ἐσθίωσιν.

13 Ὑμεῖς δὲ, ἀδελφοὶ, μὴ ἐγκακήσητε καλοποιοῦντες.

14 Εἰ δέ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ἡμῶν διὰ τῆς ἐπιστολῆς, τοῦτον σημειοῦσθε· καὶ μὴ

quomodo oporteat nos imitari: quoniam non inordinatè nos gessimus inter vos:

Neque gratis panem edimus *acceptum* à quoquam: sed cum labore & ærumna nocte diéque operantes, ne quem vestrûm grauaremus.

Non quòd nobis *id* non liceat, sed vt nosmetipsos pro exemplari exhibeamus vobis ad nos imitandos.

Etenim quum essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, quòd si quis nolit operari, [c] etiam non edito.

Audimus enim quosdam versari inter vos [7] inordinatè nihil operis facientes, [8] sed curiosè agẽtes.

[9] Iis autem qui sunt istiusmodi, denuntiamus & eos obsecramus per Dominum nostrum Iesum Christum, vt cum quiete operantes, suo pane vescantur.

[10] Vos autem, fratres, ne segnescite in benefaciendo.

[11] Quòd si quis non auscultat nostro per epistolam sermoni, hunc notate: [12] & ne

c *Vbi igitur Monachorum & sacrificiorũ otiosi ventres? Monachus (inquit Socrates Tripartitæ historiæ lib. 8.) qui manibus nõ laborat, similis est prædoni.*

7 Quantũ sit vitium otii declarat ex eo quòd nemo sit quem Dominus frustrà condiderit, atque adeò quem incerta velut statione non collocarit: ex quo consequitur ab otiosis perturbari ordinem à Deo positũ: quod quidem est maximũ scelus.

8 Taxat vitium cum superiore coniunctũ, vnde infinita malæ consequuntur: nempe quòd nulli curiosius inuestigant aliena quàm qui sua nihil curant.

9 Præcipit Dominus & precantur Apostoli per Christi nomen, primũ, vt nemo sit otiosus, deinde vt quisque tranquillè curet munus sibi à Domino impositum.

10 Cauendum ne quo-

rundam indignitas nos reddat ad beneficentiã frigidiores.

11 Excommunicatio, pernicaciæ pœna.

12 Familiaritas cum excommunicatis vitanda.

commercium habete cum eo, [13] vt eum pudeat.

[14] Neque vt inimicum ducite, sed admonete vt fratrē.

[15] Ipse autē Dominus pacis *autor* semper det vobis pacem omni modo, Dominus sit cum omnibus vobis.

[16] Salutatio, mea manu Pauli, quod est signum in omni epistola: ita scribo.

Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* cum omnibus vobis. Amen.

Ad Thessalonicenses posterior missa fuit Athenis.

13 Finis excommunicationis est, nō exitium, sed salus peccatoris, vt pudore saltem vitæ[a] resipiscat.

14 Sic vitanda fratrū excommunicatorum familiaritas, vt eorum in vitā reuocandorū occasiones omnes sedulò quærantur.

15 Preces sunt omniū exhortationum sigilla.

16 Subscripsit satis literis sua manu Apostolus, ne falsæ pro veris supponerentur.

σωναμίγνυσθε αὐτῷ, ἵνα ἐντραπῇ.

15 Καὶ μὴ ὡς ἐχθρὸν ἡγεῖσθε, ἀλλὰ νουθετεῖτε ὡς ἀδελφόν.

16 Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος τῆς εἰρήνης δῴη ὑμῖν τὴν εἰρήνην διὰ παντὸς ἐν παντὶ τρόπῳ. ὁ Κύριος μετὰ πάντων ὑμῶν.

37 Ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου, ὅ ἐστι σημεῖον ἐν πάσῃ ἐπιστολῇ· οὕτω γράφω.

18 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Πρὸς Θεσσαλονικεῖς δευτέρα ἐγράφη ἀπὸ Ἀθηνῶν.

commisceamini cum illo, vt confundatur.

Et nolite quasi inimicum existimare, sed corripite vt fratrem.

Ipse autem Dominus pacis det vobis pacem sempiternam in omni loco. Dominus sit cum omnibus vobis.

Salutatio mea manu Pauli, quod est signum in omni epistola: ita scribo.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

Ad Thessalonicenses secūda missa fuit ex Athenis.

ΠΑΥ-

ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Η ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΩΤΗ.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM PRIOR.

CAP. I.

Absolutum veri pastoris exemplar proponens, quum præcipua eius functio sit in docendo. 4. monet vt reiectis vanis quæstionibus, ea tradat 5. quæ charitatem & fidem spirent. 12. Ac ne contemptui sit sua autoritas, 14. qualis factus sit per Dei gratiam, honorificè prædicat.

V.

ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ κατ' ἐπιταγὴν Θεοῦ σωτῆρος ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν,

2 Τιμοθέῳ γνησίῳ τέκνῳ ἐν πίστει, χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

3 Καθὼς παρεκάλεσά σε προσμεῖναι ἐν Ἐφέσῳ, πορευόμενος εἰς Μακεδονίαν, ἵνα παραγ-

N.

PAVLVS[1] Apostolus Iesu Christi ex ordinatione Dei seruatoris nostri & Domini Iesu Christi spei nostræ,

Timotheo germano filio in fide, gratia *sit tibi*, [2] misericordia & pax à Deo Patre nostro, & Christo Iesu Domino nostro:

2 Quemadmodũ te sum precatus vt permaneres Ephesi quum proficiscerer in Macedoniam, *permaneto*, vt denun-

1 Initio rũ suam tum Timothei gratiam vocationem asserit, vt hæc ex illa confirmetur. simúlque doctrinæ Apostolicæ sũmã explicat. misericordiã Dei videlicet in Christo Iesu per fidem apprehensa, cuius exitus adhuc speratur.

a *Misericordia à gratia distinguitur, vt effectus à causa: Gratia enim illa est*

gauit a benevolentia qua nos in Christo elegit: misericordia, id est gratuita iustificatio, *sequitur*.

2 Tota hæc epistola in admonitionibus constat, quibus omnia fidi pastoris officia graphicè prorsus describuntur. Prima autem admonitio est, ne quid vel in Apostolica ipsa doctrina, vel in eius docendi ratione, noueatur.

ties quibusdam ne diuersam doctrinam doceant:

3 Nec attendant fabulis & [b]genealogiis infinitis, quæ potius quæstiones præbent quam ædificationem Dei quæ est per fidem.

4 Porrò finis [c]mandati est [d]charitas ex puro corde, & conscientia bona, & fide non simulata.

5 A quibus quum quidam vt à scopo aberrarint, deflexerūt ad vaniloquētiā:

6 Quum velint esse Legis doctores, nec intelligant quæ loquuntur, neque de quibus asseuerant.

7 Scimus autē bonā esse Legē, siquis ea legitimè vtatur.

8 Nempe sciens Legem [e]iusto positam non esse, sed [f]Legis contemptoribus, & iis qui subiici nesciunt, impiis & peccatoribus, nefariis & profanis, patricidis & matricidis, homicidis,

9 Scortatoribus, masculorum cōcubitoribus, plagiariis, & mendacibus, periuris, & siquid aliud est quod sanæ doctrinæ sit oppositum:

10 Πόρνοις, ἀρσενοκοίταις, ἀνδραποδισταῖς, ψεύσταις, ἐπιόρκοις· καὶ εἴ τι ἕτερον τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ ἀντίκειται·

tiares quibusdam ne aliter docerent:

Neque intenderent fabulis & genealogiis interminatis, quæ quæstiones præstant magis quam ædificationē Dei, quæ est in fide. Infrà, 4.7 & 6.4 tit. 2.4

Finis autem præcepti est charitas de corde puro, & conscientia bona & fide non ficta.

A quibus quidā aberrantes, conuersi sunt in vaniloquium:

Volentes esse Legis doctores, nō intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant.

Scimus autē quia bona est Lex, siquis ea legitimè vtatur.

Sciens hoc, quia lex iusto non est posita, sed iniustis & non subditis, impiis & peccatoribus, sceleratis & contaminatis, patricidis, & matricidis, homicidis,

Fornicariis, masculorum concubitoribus, plagiariis, mēdacibus, periuris, & siquid aliud sanæ doctrinæ aduersatur:

5 Corrumpitur doctrina non tantùm falsis dogmatibus, sed etiam inanibus & curiosis speculationibus: quarum vi delicet explicatio fidem nostram nihil iuuet.

b *Speciem vanæ quæstionis assingit.*

4 Secunda admonitio, cum ipsa doctrina coniūgendum esse legitimū ipsius vsum. Is autem est in charitate pura & cōscientia bona, & germana fide positus.

c *Legis.*

d *Nec extra conscientiam bonam charitas, nec extra fidem & scientia bona, nec fides extra Dei verbum.*

5 Quod in genere de vanis & curiosis controuersiis dixerat, applicat iis qui Legis zelum prætexētes, in externis immorabantur, nullū de nugis qui busdam posteà garriendi finem facientes.

6 Nulli indoctiores & impudentiores in sanctitatis nomine vsurpando quàm sophistæ matæologi.

7 Occupatio, se non damnare Legem sed legitimum eius vsum requirere.

8 Is demum effugit Legis maledictionem, ac proinde illam non horret, qui fugiens quæ Lex damnat, eius obseruationi ex animo studet: non autem qui de externis & curiosis quibusdā garrit.

e *Is demum talis est quem Dominus vera doctrina & spiritu sancto imbuit.*

f *Ad verb. ex legibus.*

g *Veluti aliquam peccandi autem exercitium.*

Quæ

Quæ est secundum Euangelium gloriæ beati Dei, quod creditum est mihi.

Gratias ago ei qui me cõfortauit Christo Iesu Domino nostro, quia fidelem me existimauit, ponens in ministerio:

Qui prius blasphemus fui & persequutor & contumeliosus: sed misericordiam Dei consequutus sum, quia ignorans feci in incredulitate.

Superabundauit autem gratia Domini nostri cum fide & dilectione, quæ est in Christo Iesu.

Fidelis sermo, & omni acceptione dignus, quòd Christus Iesus venit in mundũ peccatores saluos facere quorum primus ego sum.

Matt. 9. 3 mar. 2. 17

Sed ideò misericordiam consequutus sum, vt in me primo ostenderet Christus Iesus omnẽ patientiam, ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitam æternã.

Regi autem seculorũ immortali, inuisibili, soli Deo honor & gloria in secula seculorum. Amen.

11 Κατὰ τὸ εὐαγγέλιον τῆς δόξης τοῦ μακαρίου Θεοῦ, ὃ ἐπιστεύθην ἐγώ.

12 Καὶ χάριν ἔχω τῷ ἐνδυναμώσαντί με Χριστῷ Ιησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ὅτι πιστόν με ἡγήσατο, θέμενος εἰς διακονίαν·

13 Τὸν πρότερον ὄντα βλάσφημον καὶ διώκτην καὶ ὑβριστήν· ἀλλ' ἠλεήθην, ὅτι ἀγνοῶν ἐποίησα ἐν ἀπιστίᾳ·

14 Ὑπερεπλεόνασε δὲ ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν μετὰ πίστεως καὶ ἀγάπης τῆς ἐν Χριστῷ Ιησοῦ.

15 Πιστὸς ὁ λόγος, καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος, ὅτι Χριστὸς Ιησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ.

16 Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἠλεήθην ἵνα ἐν ἐμοὶ πρώτῳ ἐνδείξηται Ιησοῦς Χριστὸς τὴν πᾶσαν μακροθυμίαν πρὸς ὑποτύπωσιν τῶν μελλόντων πιστεύειν ἐπ' αὐτῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον.

17 Τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων ἀφθάρτῳ, ἀοράτῳ, μόνῳ σοφῷ Θεῷ, τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Αμήν.

[9] *Quæ est* secundũ gloriosum Euangeliũ beati Dei, [10] quod concreditũ est mihi.

[11] Gratiam igitur ei habeo qui me [h] robustum effecit, *id est* Christo Iesu Domino nostro, quòd me fidelem duxerit, vt qui *me* in ministerio constituerit:

Qui prius eram [i] blasphemus & persequutor & iniuriosus: sed mei misertus est, nam ignorans id faciebam fidei expers.

Superabundauit autem gratia Domini nostri [12] cum fide & dilectione in Christo Iesu.

[13k] Fidus *est hic* sermo, & modis omnibus dignus quem amplectamur, Christũ Iesum venisse in mũdum vt peccatores seruaret, quorũ primus sum ego.

Verùm ideo misertus est mei, vt in me primo ostenderet Iesus Christus omnẽ clementiam, vt essem exemplo credituris ipsi in vitam ęternam.

[14] Regi autem æterno, immortali, inuisibili, [l] soli sapienti Deo, honor *sit* & gloria in secula seculorum. Amen.

9 Matæologiæ opponit non tantùm Legem, sed etiam Euangelium, vtpote quòd minimè dãnet, imò maximè commendet sanam doctrinam præceptis Dei comprehensam. ac proinde gloriosum & beati Dei Euangeliũ vocat, cuius virtutẽ isti garruli ignorabant.

10 Ratio cur nec aliter nec aliud docendũ sit in Ecclesia quã ipse docuerit, quoniam nullum sit aliud Euangeliũ, quàm quod Deus ipsi cõmisit.

11 Asserit necessariò suum Apostolatum aduersus quosdam superiorẽ ipsius vitam calumniantes, seipsum ad inferos vsque deiiciens, vt Christi misericordiam attollat, qua omnia illa superiora aboleuerit.

h *Qui viret mihi indidit, non solum quũ ne voluntas quidẽ adesset, sed etiam quũ in contrariam partem totus ferebar.*

i *Hæc sunt opera præparatoria, quib⁹ se se effert Paulus.*

12 Hãc mutationem probat ab effectis, quòd qui profanis erat factus sit fidelis, & qui Christum furiosissimè persequebatur iam ipsius amore ardeat.

13 Retorquet calũniam aduersariorum in ipsorum caput, docens hoc singulare bonitatis Dei exemplum, cedere totius Ecclesiæ commodo.

k *Dignus cui fides adhibeatur.*

14 Erumpit in exclamationem præ animi ardore, quòd non possit in amplificanda Dei gratia sibi ipsi satisfacere.

l *Vide Iohan. 17. 3.*

15 Conclusio vtriusque paternæ superioris admonitionis, nẽpe vt fortiter aduersus omnia impedimenta decertans Timotheus, præeuntibus multorum prophetiis ad ministerium vocatus, & doctrinam acceptã & bonã conscientiã tueretur.

m *Illis fretus.*

n *Sanam doctrinam.*

16 Rectã cõscientiam qui non seruant, paulatim amittunt etiam intelligentiæ donum: quod duplici eóque tristissimo exemplo probat. 17 Non ferendi apostatæ in Ecclesia, imò etiam excommunicandi.

o *Ex Ecclesia eiectos Satanæ mancipauit.*

p *Vt suo malo discant, quid sit blasphemare.*

15 Hoc mandatũ commendo tibi, fili Thimothee, *nempe* vt secundum prægressas de te prophetias, milites [m] per eas bonam illam militiam,

Retinens [n] fidem & bonam conscientiam, [16] qua repulsa, nonnulli fidei naufragium fecerunt.

Ex quibus Hymenæus & Alexander: [17] quos [o] tradidi Satanæ, vt [p] discerent non blasphemare.

18 Ταύτην τὴν παραγγελίαν παρατίθεμαί σοι, τέκνον Τιμόθεε, κατὰ τὰς προαγούσας ἐπί σε προφητείας, ἵνα στρατεύῃ ἐν αὐταῖς τὴν καλὴν στρατείαν,

19 Ἔχων πίστιν, καὶ ἀγαθὴν συνείδησιν, ἣν τινες ἀπωσάμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν.

20 Ὧν ἐστιν Ὑμέναιος καὶ Ἀλέξανδρος· οὓς παρέδωκα τῷ σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν.

Hoc præceptum cõmendo tibi, fili Timothee, secundũ præcedentes in te Prophetias vt milites in illis bonam militiã,

Habens fidem & bonam conscientiã, quam quidam repellentes circa fidem naufragauerunt.

Ex quibus est Hymenæus & Alexander, quos tradidi satanæ, vt discant non blasphemare. 1.Cor.5.5.

CAP. II.

1. *In precibus publicis vult omnes commendari Deo,* 4. 5. *idque duplici ratione:* 8. *inde omnes cuiuscunque loci sint, ad orationem inuitat.* 9. *& quo vestitu,* 11. *quáque modestia mulieres in sacro cœtu se gerere debeant, disserit.*

1 Vbi absoluit quæ ad doctrinã spectant, iam secundo loco de altera ministeri i Verbi parte (id est de publicis precibus) disserit. Ac primò quidẽ quæstionẽ explicãs pro quibus precandum sit, docet pro quibusuis precãdum, ac præsertim pro quibusuis magistratibus, quòd alioqui extra controuersiam non erat, quum reges, imò etiam plerique magistratus eo tempore hostes essent Ecclesiæ. 2 Argumentum à fine sumptum, Quoniam nimirùm ideò constituti sint magistratus, vt & pietas & honestas cum pace inter homines vigeant, ac proinde illos in primis oporteat Deo commendare, vt possint tam necessario munere fideliter defungi.

N.

A [1] D hortor igitur ante omnia vt fiant deprecationes, preces, postulationes, gratiarũ actiones pro quibusuis hominibus:

Pro regibus & quibusuis in eminentia constitutis: [2] vt trãquillam ac quietam vitam degamus cum omni pietate & [a] honestate.

[3] Nam hoc bonum est & acceptum corã seruatore nostro Deo:

Παρακαλῶ οὖν πρῶτον πάντων ποιεῖσθαι δεήσεις, προσευχὰς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας, ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων·

2 Ὑπὲρ βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων· ἵνα ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι.

3 Τοῦτο γὰρ καλὸν καὶ ἀπόδεκτον ἐνώπιον τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ·

V.

OBsecro igitur primùm omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarũ actiones pro omnibus hominibus:

Pro regibus & omnibus qui in sublimitate sunt: vt quietam & tranquillã vitam agamus in omni pietate & castitate.

Hoc enim bonum est & acceptum coram saluatore nostro Deo:

a *Complectitur hoc nomen omne officii genus, quod vigere in hominum commerciis debet.*

3 Aliud argumentum, Cur pro quibusuis, sublato gentis, sexus, ætatis, ordinis discrimine, sit in Ecclesia precandum, quoniam videlicet Dominus quosuis, interdum etiam ab Euangelio alienissimos vocando, sic Ecclesiã suam velit colligi, ac proinde preces pro quibusuis haberi.

Qui omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.

Vnus enim Deꝰ, vnus & mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus:

Qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus, testimonium temporibus suis confirmatũ est:

2.Tim.1.11 *In quo positus sum ego prædicator & Apostolus (veritatẽ dico, non mentior) doctor Gentium in fide & veritate.*

Volo ergo viros orare in omni loco, leuantes puras manꝰ, sine ira & disceptatione.

2.Pet.3.11 *Similiter & mulieres in habitu ornato, cum verecundia & sobrietate ornantes se, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa:*

Sed (quod decet mulieres promittentes pietatem) per opera bona.

Mulier in silentio discat cum omni subiectione.

4 Ος πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν.

5 Εἷς γὰρ Θεὸς, εἷς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστὸς Ιησοῦς·

6 Ο δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων, τὸ μαρτύριον καιροῖς ἰδίοις.

7 Εἰς ὃ ἐτέθην ἐγὼ κήρυξ καὶ ἀπόστολος, (ἀλήθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι) διδάσκαλος ἐθνῶν ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ.

8 Βούλομαι οὖν προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας ἐν παντὶ τόπῳ, ἐπαίροντας ὁσίους χεῖρας, χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ.

9 Ὡσαύτως καὶ τὰς γυναῖκας ἐν καταστολῇ κοσμίῳ, μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτὰς, μὴ ἐν πλέγμασιν, ἢ χρυσῷ, ἢ μαργαρίταις, ἢ ἱματισμῷ πολυτελεῖ·

10 Αλλ' (ὃ πρέπει γυναιξὶν ἐπαγγελλομέναις θεοσέβειαν) δι' ἔργων ἀγαθῶν.

11 Γυνὴ ἐν ἡσυχίᾳ μανθανέτω ἐν πάσῃ ὑποταγῇ.

Qui quosuis homines vult seruari, & ad agnitionem veritatis venire.

4 Vnus enim Deꝰ, vnus etiam mediator Dei & hominũ, [b] homo Christus Iesus:

Qui semetipsum dedit redemptionis pretiũ pro quibusuis, [5] *Christꝰ inquã*, testimoniũ illud suis tẽporibꝰ *destinatum*.

Cuius constitutus sum ego præco & Apostolus (veritatem dico per Christum, [c] non mentior) doctor, *inquam*, Gentiũ [d] cum fide ac veritate.

6 Velim igitur viros precari in quouis loco, puras [e] manꝰ attollẽtes absque [f] ira & [g] disceptatione.

7 Itidem & mulieres amictu honesto, cum verecundia & modestia ornare sese, non cincinnis, vel auro, vel margaritis, vel pretioso vestitu:

Sed (quod decet mulieres pietatem spondẽtes) operibus bonis.

Mulier cum silentio discito cum omni subiectione.

4 Non videretur vnus quorumuis hominũ Deꝰ nisi in quibusuis seruãdis bonitate suam ostenderet: nec vnus videretur Dei & quorumuis hominũ mediator Christus, humana cum quibusuis hominibus communi natura assumpta, nisi pro quibusuis satisfecisset, & pro quibusuis intercederet.

b *Homo, scilicet factus.*

5 Confirmatio, Quoniam ipsis etiam gentibꝰ nunc patefactum est salutis arcanum, ipso Apostolo ad hoc munus propriè designato, quo quidem fideliter & sincerè fungatur.

c *Hebraicus pleonasmꝰ magis confirmans.*

d *Fidelis & sincerus: fidei autem nomine sanã doctrinam, veritatis, sinceram functionem intelligit.*

6 De personis disseruit, pro q-bus concipiẽdæ sint preces: nunc verò etiam locorum discrimen sublatũ docet. Olim enim vna gens vno tantùm certo loco ad publicum cultum conueniebat nunc verò vbiuis (ritè tamen & ordine) Ecclesiæ coguntur, & ad Deum publicè communibus precibus colendum conuenitur, nec de gente, aut corporis purificatione, aut loco, sed de animo ab omni offensione puro, & certa fiducia pleno, laborandum est.

e *Manuum sublationem pro inuocatione posuit, id est, signum pro reipsa.*

f *Illis offensionibus animi, quæ prohibent quominus bona conscientia Deum possimus inuocare.*

g *Dubitatione quæ fidei repugnat, Iacob.1.6.*

7 Tertio loco statuit vt mulieres honesto & ab omni luxu alieno habitu, modestè & in silentio in publicis cœtibus discant.

Mulieri enim docere non permitto, 8 neque authoritatē vsurpare in virum, sed esse in silentio.

9 Adā enim prior formatus est deinde Eua.

10 Et Adam h non fuit seductus: sed mulier seducta causa transgressionis fuit.

11 Seruabitur tamē liberos gignendo, si manserit in fide ac charitate, & sanctificatione cum modestia.

12 Γυναικὶ δὲ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω, οὐδὲ αὐθεντεῖν ἀνδρὸς, ἀλλ' εἶναι ἐν ἡσυχίᾳ.

13 Ἀδὰμ γὰρ πρῶτος ἐπλάσθη, εἶτα Εὔα.

14 Καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη· ἡ δὲ γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονε.

15 Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἁγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης.

Docere autē mulieri non permitto, neque dominari in virum, sed esse in silentio. 1. Cor. 14. 34

Adam enim primus formatus est, deinde Heua. Gen. 1. 27 Gen. 3. 6

Et Adam nō est seductus: mulier autem seducta in præuaricatione fuit.

Saluabitur autē per filiorum generationem, si permanserit in fide & dilectione & sanctificatione cum sobrietate.

8 Primum argumētum, cur mulieribus in Ecclesia non liceat docere, quoniam hoc modo supra viros collocarentur, quorum videlicet essent magistræ, quod repugnat Dei ordinationi.

9 Hāc Dei ordinationē qua viro subest mulier, primùm probat ex eo quòd Deus mulierem posteriorē creauit viri causa.

10 Deinde, quia post peccatum hæc pœna inflicta est mulieri, per quam vir deceptus est.

h *Adā fuit seductus, sed vxoris opera, ideoque meritò hac quoque ratione debet esse viro subiecta.*

11 Obiter inserit consolationem, non impedire hanc subiectionem, quominus & ipsæ mulieres perinde vt viri seruentur, si sese in coniugalibus illis oneribus, cū fide & charitate sanctas & modestas præbuerint.

CAP. III.

1. Episcopos, 8. & diaconos Christianos depingit, cum eorum vxoribus, 12. liberis & familia. 15. Et Ecclesiam domum Dei nominat,

N.

F[1] Id⁹ *est hic sermo,* [2] Siquis Episcopatum [a] appetit, præclarū opus desiderat.

Oportet igitur Episcopum irreprehensum esse, [b] vnius vxoris virum, vigilātem, sobriū, compositum, hospitalem, aptum ad docendū:

Non [c] vinosum, non percussorem, non turpiter lucri cupidum: sed moderatum, alienum à pugnis, alienum ab auaritia:

Qui suæ domui bene præsit, qui liberos

Πιστὸς ὁ λόγος, Εἴτις ἐπισκοπῆς ὀρέγεται, καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ.

2 Δεῖ οὖν τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπίληπτον εἶναι, μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα, νηφάλιον, σώφρονα, κόσμιον, φιλόξενον, διδακτικόν·

3 Μὴ πάροινον, μὴ πλήκτην, μὴ αἰσχροκερδῆ· ἀλλ' ἐπιεικῆ, ἄμαχον, ἀφιλάργυρον·

4 Τοῦ ἰδίου οἴκου καλῶς προϊστάμενον, τέ-

V.

F*Idelis sermo, Siquis episcopatū desiderat, bonum op⁹ desiderat.*

Oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse, vnius vxoris virū, sobriū, prudentem, ornatū, hospitalem, doctorē: Tit. 1. 6

Non vinolentum, non percussorem: sed modestum, non litigiosum, non cupidū: Vide ver. 8.

Sed suæ domui bene præpositū, filios

1 Absoluta tractatione tum de doctrina & docendi ratione, tum de publicis precibus, tertio nunc loco ad personas ipsas accedit, agens primùm de pastoribus, deinde de Diaconis: vtitúrque præfatione, vt certos esse hos Canonas norit Ecclesia.

2 Episcopatus, siue ministerium Verbi, non est otiosa dignitas, sed opus, & quidem præclarum: ac proinde multis virtutibus & domi & foris Episcopum ornatum esse oportet. Itaque & doctrinæ, & facultatum siue donorum, & vitæ examen, præeat futuræ electioni necesse est.

a *De ambitu non loquitur, quo vix quicquam magis hortendum est in Ecclesia, sed in genere de animo & studio ad Dei Ecclesiam iuuandam comparato, quando, & vbicunque Domino visum fuerit*

b *Ergo qui coniugatos, quia cōiugati sunt, ab Episcopatu excludit, Antichristus est.*

c *Vino quasi assidentem.*

habentem

habentem subditos cum omni castitate.

(Siquis autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit?)

Non neophytum, ne in superbiam elatus in iudicium incidat diaboli,

Oportet autem illum & testimonium habere bonum ab iis qui foris sunt: vt non in opprobrium incidat & in laqueum diaboli.

Diaconos similiter pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, nõ turpe lucrum sectãtes:

Habentes mysterium fidei in conscientia pura.

Et hi autem probentur primùm, & sic ministrent, nullum crimen habentes.

Mulieres similiter pudicas, non detrahentes, sobrias, fideles in omnibus.

Diaconi sint vnius vxoris viri, qui filiis suis bene præsint, & suis domibus.

Qui enim bene ministrauerint, gradũ bonum sibi acquirent, & multam fiduciam in fide quæ est in Christo Iesu.

κνα ἔχοντα ἐν ὑποταγῇ μετὰ πάσης σεμνότητος.

5 (Εἰ δέ τις τοῦ ἰδίου οἴκου προστῆναι οὐκ οἶδε, πῶς ἐκκλησίας Θεοῦ ἐπιμελήσεται;)

6 Μὴ νεόφυτον, ἵνα μὴ τυφωθεὶς, εἰς κρίμα ἐμπέσῃ τοῦ διαβόλου.

7 Δεῖ δὲ αὐτὸν καὶ μαρτυρίαν καλὴν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν· ἵνα μὴ εἰς ὀνειδισμὸν ἐμπέσῃ καὶ παγίδα τοῦ διαβόλου.

8 Διακόνους ὡσαύτως σεμνούς, μὴ διλόγους, μὴ οἴνῳ πολλῷ προσέχοντας, μὴ αἰσχροκερδεῖς·

9 Ἔχοντας τὸ μυστήριον τῆς πίστεως ἐν καθαρᾷ συνειδήσει.

10 Καὶ οὗτοι δὲ δοκιμαζέσθωσαν πρῶτον, εἶτα διακονείτωσαν, ἀνέγκλητοι ὄντες.

11 Γυναῖκας ὡσαύτως σεμνάς, μὴ διαβόλους, νηφαλίους, πιστὰς ἐν πᾶσι.

12 Διάκονοι ἔστωσαν μιᾶς γυναικὸς ἄνδρες, τέκνων καλῶς προϊστάμενοι καὶ τῶν ἰδίων οἴκων.

13 Οἱ γὰρ καλῶς διακονήσαντες, βαθμὸν ἑαυτοῖς καλὸν περιποιοῦνται καὶ πολλὴν παῤῥησίαν ἐν πίστει τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

contineat in subiectione cum omni honestate.

(Nam siquis propriæ domui præesse nescit, quomodo Ecclesiã Dei curabit?)

Non nouitium, ne inflatus, [d] in crimina tionem incidat diaboli.

Oportet autem eũ etiam bonum habere testimonium ab extraneis: ne in probrum incidat & laqueum Diaboli.

[3] [e] Diaconos itidẽ honestos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpiter lucri cupidos:

Tenentes [f] mysterium fidei eum pura conscientia.

At que hi etiã probentur prius, deinde ministrent, si sint inculpati.

[4] Vxores itidem honestas, non calumnioſas, sobrias, fidas in omnibus.

[5] Diaconi sint vnius vxoris mariti, qui liberis rectè præsint, & propriis domibus.

Nam qui bene ministrauerint, [g] gradum sibi bonum acquirunt, & [h] multam libertatem per fidẽ quæ *est* in Christo Iesu.

[d] *Ne ex eo ipso quod incrementum adsumserit, superbiat, quæ ipsum exertat, atque ita in eandem condemnationẽ ruat atque ipse Diabolus.*

[3] Diaconos quoque prius probari oportet, vt de eorũ honestate, veritate, sobrietate, animo ab omni auaritia alieno, eruditione in fidei doctrina bona denique conscientia & integritate cõstet.

[e] *Hi sunt qui pauperum curã habebant.*

[f] *Euangelicam doctrinam quæ verè est mysterium: caro enim & sanguis eam non reuelauit.*

[4] Inquirẽdum etiam in Pastorum & Diaconorum vxores.

[5] Polygamicid est plures simul vxores habentes) ficut ad episcoparum item ac ad diaconiam quidem vocandi.

[g] *Deinde ad dignitatem.*

[h] *Fiduciã intrepidam.*

6 Peculiaria multa subiecturus ad quotidianum Pastoris munus spectantia, præfatur de suo ad eum aduentu, vt eo magis solicitus sit Timotheus, ne quid aduenerit, ne gligentiæ coargui possit.

7 Pastori assiduò cogitandum est se in domo Dei viui versari, in qua conseruatur veritatis thesaurus.

a *Hominum nemo rem tam excelsam inuitatur etenim Ecclesia angulari illi lapidi Christo sed ea est veritatis conseruatrix, non mater.*

6 Hæc tibi scribo, sperans fore vt celerius ad te veniam:

7 Quòd si tardius venero, vt noris quo modo oporteat [7] in domo Dei versari, quæ est Ecclesiæ Dei viui, [i] colũna & stabi|i mẽtum veritatis.

8 Et sine controuersia magnum est pietatis mysterium: Deus conspicuus factus est in carne, [ii] iustificatus est in Spiritu, conspectus est ab angelis, prædicatus est Gentibus, fide receptus est in mundo, sursum receptus est in gloriam.

14 Ταῦτα σοι γράφω, ἐλπίζων ἐλθεῖν πρός σε τάχιον·

15 Ἐὰν δὲ βραδύνω, ἵνα εἰδῇς πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέφεσθαι, ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, στῦλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας.

16 Καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον· Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, ὤφθη ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ.

Hæc tibi scribo sperans me ad te venire citò:

Si autem tardauero, vt scias quomodo oporteat te in domo Dei conuersari, quæ est Ecclesia Dei viui, columna & firmamentum veritatis.

Et manifestè magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est Gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria.

8 Hac veritate cuius custos & conseruatrix est inter homines Ecclesia, ministerio Verbi propterea ibi cõstituto, nihil angustius esse potest. Docet enim res omnium maximas, nempe Deum in Christi persona, assumpta nostra natura, factum esse visibilem, cuius tamen in tanta infirmitate maiestas infinitis modis eluxit adeò vt ipsos Angelos reiectæ cõspectus perculerit: qui denique Gentibus prædicatus, ab eis receptus est, & nunc sursum in summum gloriæ gradum euectus.

12 *In illa infirma carne Christi, ita vis Diuinitatis se exeruit, vt Christum quantumuis hominem infirmum, palam fuerit esse Deum.*

Cap. IIII.

1. Falsas doctrinas de coniugii & ciborum prohibitione: 7. & profanas damnat. 8. commendat autem pietatis studium, 13. & assiduam scripturæ lectionem.

N.

1 Opponit veræ illi doctrinæ falsa dogmata quæ omnino futurũ prædicit vt aquibusdam apostatis suggestione diaboli introducãtur, & itaquidem vt minimè desistatquè illis assentiãtur.

a *A vera Dei doctrina.*

2 Hæretici quantumcunque simulent sanctimoniã, nullaconscientia prædicti sunt.

b *Sunt enim veluti histrionicam quandam artẽ affectaturi, neque existimet fore vt in aliqua conspectione deliteſcant, aut pudoris ſpetiem retineant.*

c *Quorum ita obduruit conſcientia, vt callum obduxerit, deinde cancrum illam inualuiſſe, poſtremò iam eſſe cauterio amputandam.*

V.

1 Spiritus autem di|sertè dicit fore vt posterioribus temporibus desciscant quidam à [a] fide, spiritibus deceptoribus attendentes ac doctrinis dæmoniorum,

2 Per [b] hypocrisin falsiloquorum, quorum [c] conscientia cauterio resecta est,

1 Ὁ δὲ πνεῦμα ῥητῶς λέγει ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις, καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων,

2 Ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν,

1 Spiritus autem manifestè dicit quia in nouissimis temporibus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus erroris & doctrinis dæmoniorũ,

2 In hypocrisi loquentium mendacium & cauteriatã habentium suam cõscientiam,

Pro-

Prohibentium nubere, abstinere à cibis quos Deus creauit ad suscipiẽdum cũ gratiarũ actione fidelibus & iis qui cognouerunt veritatem.

3 Κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων ἃ ὁ Θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν μετὰ εὐχαριστίας τοῖς πιστοῖς καὶ ἐπεγνωκόσι τὴν ἀλήθειαν.

3 Prohibentium cõtrahere matrimoniũ *iubẽtiũ* abstinere à cibis [4] quos Deus creauit [5] ad participandum [6] cum gratiarum actione, fidelibus & iis qui cognouerunt veritatem.

Quia omnis creatura Dei bona est, & nihil reiiciendũ quod cum gratiarũ actione percipitur.

4 Ὅτι πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλὸν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον, μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον.

7 Nã quicquid creauit Deus, bonũ *est*, nec quicquam reiiciendum est, si cum gratiarũ actione sumatur.

Sanctificatur enim per verbũ Dei & orationem.

5 Ἁγιάζεται γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως.

8 d Sanctificatur enim e per verbum Dei, & preces.

Hæc proponens fratribus, bonus erit minister Christi Iesu, enutritus verbis fidei & bonæ doctrinæ quam assecutus es.

6 Ταῦτα ὑποτιθέμενος τοῖς ἀδελφοῖς, καλὸς ἔσῃ διάκονος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐντρεφόμενος τοῖς λόγοις τῆς πίστεως, καὶ τῆς καλῆς διδασκαλίας, ᾗ παρηκολούθηκας.

9 Hæc si subieceris fratribus, bonus eris minister Iesu Christi, innutritus in sermonibus fidei bonæque doctrinæ, quam f assectatus es.

Ineptas autem & aniles fabulas deuita: exerce autem teipsum ad pietatem.

7 Τοὺς δὲ βεβήλους καὶ γραώδεις μύθους παραιτοῦ· γύμναζε δὲ σεαυτὸν πρὸς εὐσέβειαν.

10 Cæterùm profanas & aniles fabulas reiice: sed exerce teipsum ad g pietatem.

Nam corporalis exercitatio ad modicum vtilis est: pietas autem, ad omnia vtilis est, promissionem habens vitæ quæ nunc est, & futuræ.

8 Ἡ γὰρ σωματικὴ γυμνασία πρὸς ὀλίγον ἐστὶν ὠφέλιμος· ἡ δὲ εὐσέβεια πρὸς πάντα ὠφέλιμός ἐστιν, ἐπαγγελίαν ἔχουσα ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης.

12 Nam corporalis exercitatio paululũ habet vtilitatis: at pietas ad omnia vtilis est, vt quæ promissionem habeat vitæ præsentis ac futuræ.

3 Duas falsæ istius doctrinæ species exprimit, nempe cœlibatus legem & delectum ciborum.

4 Eiusmodi doctrinas probat se meritò vocasse dæmoniacas, primũ quòd earum doctores de rebus alienis decernant. An enim ipsi cibos crearũt?

5 Secundò, quòd finem cuius causa creati sunt à Deo omnes cibi, nempe vt eis fruerem ur, suis placitis euertãt.

6 Tertiò quòd Deum hoc modo suo honore spolient, qui in illorũ vsu velit celebrari. Simul autem declarat Apostolus sobriè & cum bona cõscientia vtendum illa Dei liberalitate.

7 Canonem Apostolicum de tollendo ciborum delectu falsæ illi doctrinæ opponit.

8 Is demũ bonis Dei donis legitimè vtitur, qui illorum largitorem ex ipsius verbo agnoscit & inuocat.

d *Purum & sanctum fit nostri respectu, vt eo vti possimus bona conscientia, tanquam de manu Domini.*

e *Agnoscimus Deum creatorem esse earum creaturarum quibus vtimur, & largitorem. Secundò, nos ex iis esse qui Christi beneficio ius illud in reliqua animãtia deperditum Adami culpa, recuperauimus. Tertiò, precibus petimus vt nobis cõcedat Dominus dapibus ab ipsius manu acceptis bona conscientia frui. Quartò, gratiarum actione & repetitis precib. conuiuia claudimus. Ita nobis sanctificantur cibi.*

9 Conclusio cum exhortatione, vt Timotheus ista sedulò, velut ab Apostolo penè cum lacte hausta, Ecclesiis proponat.

f *A cuius latere nunquam discessisti.*

10 Iterum sanam doctrinam opponit non modò falsæ illi & apostaticæ doctrinæ, sed etiam vanis omnibus & curiosis argutiis.

11 Non tantùm sana doctrina, sed etiã pia & religiosa vita ministro Verbi opus est.

g *Verum cultum*

12 Pietas in spirituali cultu posita est, nõ in externæ vitæ austeritate, quæ etsi rectè vsurpata aliquem vsum habet, tamen nullo modo cum pietate est conferenda. Prodest enim illa per accidens: ista verò promissionem habet præsentis & futuræ vitæ.

13 Digressio, in qua ostendit eos qui pietati student etiamsi ærumnis & probris vexẽtur, idcirco tamen non esse miseros vt cæteros homines, quum ob eandẽ causam minimè affligatur propter quã cæteri, & longè dispar sit ipsorum exitus. Quomodo enim suos Dominus defereret, qui suos etiã hostes sua beneficentia dignatur? quam doctrinã monet sedulò esse inculcandam.

14 Iam ad exhortationẽ illam redit, ostẽdens quæ sint veræ Pastoris virtutes, quibus etiamsi desit ærus, reuerentiam sibi conciliet, nempe & oratio & vita, charitatis, zeli, fidei, & puritatis testes: dirui verò, insularum annuli, pallii, & puerilium huiusmodi ineptiarũ nulla vsquã mẽtio.

15 Pastoris primarium exercitium est, assidua Scripturæ lectio, ex qua hauriat exhortationis & doctrinæ materiã, & sibi & aliis salutificæ.

13 Fidus est hic sermo, & dignus qui omnibus modis recipiatur.

Nam idcirco etiã fatigamur, & probris afficimur, quòd speremus in Deo viuo, qui est conseruator omnium hominum, maximè verò fidelium.

Hæc denuntia & doce.

14 Nemo tuam iuuentutem despiciat, sed esto exemplar fidelium in sermone, in conuersatione, in charitate, in spiritu, in fide, in puritate.

15 Interim dum venio, attende lectioni exhortationi, doctrinæ.

Ne negligito donum quod in te est: quod datum est tibi ad prophetandum, cum impositione manuum[h] presbyterij.

Hæc exerce, in his esto: vt tuus profectus manifestus sit inter omnes.

Attende tibi ipsi & doctrinæ: persiste in istis id enim si feceris, & teipsum[i] seruabis & eos qui te audierint.

9 Πιστὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος.

10 Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ κοπιῶμεν καὶ ὀνειδιζόμεθα, ὅτι ἠλπίκαμεν ἐπὶ θεῷ ζῶντι, ὅς ἐστι σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα πιστῶν.

11 Παράγγελλε ταῦτα καὶ δίδασκε.

12 Μηδείς σου τῆς νεότητος καταφρονείτω, ἀλλὰ τύπος γίνου τῶν πιστῶν, ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ, ἐν πνεύματι, ἐν πίστει, ἐν ἁγνείᾳ.

13 Ἕως ἔρχομαι πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει, τῇ παρακλήσει, τῇ διδασκαλίᾳ.

14 Μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος, ὃ ἐδόθη σοὶ διὰ προφητείας, μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου.

15 Ταῦτα μελέτα, ἐν τούτοις ἴσθι· ἵνα σου ἡ προκοπὴ φανερὰ ᾖ ἐν πᾶσιν.

16 Ἔπεχε σεαυτῷ, καὶ τῇ διδασκαλίᾳ· ἐπίμενε αὐτοῖς. τοῦτο γὰρ ποιῶν, καὶ σεαυτὸν σώσεις καὶ τοὺς ἀκούοντάς σου.

Fidelis sermo, & omni acceptione dignus.

In hoc enim laboramꝰ & maledicimur quòd speramus in Deum viuũ qui est Saluator omnium hominum, maximè fidelium.

Præcipe hæc, & doce.

Nemo adolescentiam tuam contemnat, sed exemplum esto fidelium in verbo, in conuersatione, in charitate, in fide, in castitate.

Dum venio, attende lectioni, exhortationi, doctrinæ.

Noli negligere gratiam quæ in te est: quæ data est tibi per Prophetiam, cum impositione manuum presbyterij.

Hæc meditare, in his esto: vt profectus tuus manifestus sit omnibus.

Attende tibi & doctrinæ: insta in illis. hoc enim faciẽs, & teipsum saluum facies, & eos qui te audiunt.

h *Ordinis Presbyterum.* i *Fidis est ex auditu, auditus ex prædicatione: itaque sic dicuntur sese & alios seruare Ministri Verbi, in quibus Dominus posuit sermonem reconciliationis.*

CAP. V.

1. *Postquam modum monendi singulos præscripsit,* 5. *de Viduis agit quæ tunc in Ecclesiæ ministerium cooptabantur.* 17. *Inde ad presbyteros transit:* 23. *quæ illorum habenda ratio, tradit.*

N.

SEniorē ne increpaueris, sed obsecra vt patrem: iuuenes, vt fratres:

Anus, vt matres: iuuenculas, vt sorores, in omni castitate.

Viduas honora quæ verè viduæ sunt.

Siqua autem vidua filios aut nepotes habet, discant primùm domum suã regere, & mutuam vicem reddere parentibus: hoc enim acceptum est coram Deo.

Quæ autem verè vidua est & desolata, sperat in Deo & instat obsecrationibus & orationibus nocte & die.

Nam quæ in deliciis est, viuens mortua est.

Et hoc præcipe vt irreprehẽsibiles sint

Siquis autẽ suorũ, & maximè domesticorum curam nõ habet, fidem negauit, & est infideli deterior.

Vidua eligatur

Πρεσβυτέρῳ μὴ ἐπιπλήξῃς, ἀλλὰ παρακάλει ὡς πατέρα, νεωτέρους, ὡς ἀδελφούς·

2 Πρεσβυτέρας, ὡς μητέρας. νεωτέρας, ὡς ἀδελφὰς, ἐν πάσῃ ἁγνείᾳ.

2 Χήρας τίμα τὰς ὄντως χήρας.

4 Εἰ δέ τις χήρα τέκνα ἢ ἔκγονα ἔχει, μανθανέτωσαν πρῶτον τὸν ἴδιον οἶκον εὐσεβεῖν, καὶ ἀμοιβὰς ἀποδιδόναι τοῖς προγόνοις· τοῦτο γὰρ ἔστι καλὸν καὶ ἀπόδεκτὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

5 Ἡ δὲ ὄντως χήρα καὶ μεμονωμένη ἤλπικεν ἐπὶ τὸν Θεὸν, καὶ προσμένει ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς νυκτὸς καὶ ἡμέρας.

6 Ἡ δὲ σπαταλῶσα, ζῶσα τέθνηκε.

7 Καὶ ταῦτα παράγγελλε, ἵνα ἀνεπίλημπτοι ὦσιν.

8 Εἰ δέ τις τῶν ἰδίων καὶ μάλιστα τῶν οἰκείων οὐ προνοεῖ, τὴν πίστιν ἤρνηται, καὶ ἔστιν ἀπίστου χείρων.

9 Χήρα καταλεγέσθω

V.

SEniorem ne increpato, sed hortare vt patrem, iuniores, vt fratres:

Mulieres natu grãdiores, vt matres: iuniores, vt sorores, cũ omni puritate.

[2]Viduas [a] honora quæ verè viduæ sũt.

[3]Quòd siqua vidua liberos aut nepotes habet, discant in primis [4] *in* propriam domum pietatẽ exercere, [5] & vicem rependere parentibus: [6] hoc enim est honestum & acceptum coram Deo.

[7]Porrò quæ verè vidua ac sola est, sperat in Deo, & permanet in supplicationibus & precibus nocte ac die.

[8]At quæ in luxu viuit, *ea* viuens mortua est.

Hæc igitur denũtiato, vt sint irreprehensæ.

Quòd si qua suis & maximè domesticis non prouidet, fidem abnegauit, & est infideli deterior.

[9]Vidua allegatur

1 De mediocritate in priuatis reprehensionibus tecundũ ætatis & sexus gradus seruanda.

2 De vidua rum cura cõstituit hos Canonas Apostolus.

a *Viduarum curam habet quæ præsidio indigent.*

3 Liberi & nepotes viduarum parẽtum pro viribus curam gerunto.

4 Prima ratio, Quoniam sibi ipsis quod suis impendunt.

5 Altera, Quoniam natura ipsa docet maioribus vicem rependere.

6 Tertia, Quoniã Deo gratũ est hoc officium.

7 Secundus Canon, verè viduarum (id est quæ inopes & suorum præsidio destitutæ sunt, & piè ac religiosè viuunt) curam Ecclesia suscipito.

8 Tertius Canõ. Viduæ in luxu degentes, & suæ familiæ curã negligentes, inter apostatas & ipsis in fidelibus deteriores censentor.

9 Quartus Canon, In viduarum Ecclesiæ ministrantium album nulla sexaginta annis minor admittitor, ab omni impudicitiæ probro immunis, de cuius diligentia, charitate, & integritate, idoneis testibus constet.

non minor annis sexaginta, quæ fuerit [b] vnius viri vxor:

In operibus bonis idoneo testimonio ornata, si liberos educauit, si fuit hospitalis, si [c] sanctorum pedes lauit, si afflictis subuenit, si omne bonum opus est assiduè sectata.

[10] Porrò iuniores viduas [d] recusa: postquam enim lasciuire cœperint aduersus Christum, nubere volunt:

Ex eo damnandæ quòd primam fidem reiecerint.

[11] Simul autem etiam otiosæ discunt circumire domos: imò non solùm otiosæ, sed etiam nugaces & curiosæ, garrientes quæ nõ oportet.

[12] Velim igitur, iuniores nubere: liberos gignere, domum administrare, nullã occasionẽ dare aduersario ad maledicẽdũ.

Iam enim nonnullæ deflexerunt, sequutæ satanam.

[13] Quòd siquis fidelis aut siqua fidelis habet viduas, eis subuenito, & nõ onerator Ecclesia, vt iis quæ verè viduæ sũt subueniat:

[14] Qui bene præsunt presbyteri, [e] duplici honore digni habentor: [f] maximè qui laborant in ser-

μὴ ἔλαττον ἐτῶν ἑξήκοντα, γεγονυῖα ἑνὸς ἀνδρὸς γυνή·

10 Εν ἔργοις καλοῖς μαρτυρουμένη· εἰ ἐτεκνοτρόφησεν, εἰ ἐξενοδόχησεν, εἰ ἁγίων πόδας ἔνιψεν, εἰ θλιβομένοις ἐπήρκεσεν, εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπηκολούθησε.

11 Νεωτέρας δὲ χήρας παραιτοῦ· ὅταν γὰρ καταστρηνιάσωσι τοῦ Χριστοῦ, γαμεῖν θέλουσιν·

12 Εχουσαι κρῖμα, ὅτι τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν.

13 Αμα δὲ καὶ ἀργαὶ μανθάνουσι περιερχόμεναι τὰς οἰκίας· οὐ μόνον δὲ ἀργαὶ, ἀλλὰ καὶ φλύαροι καὶ περίεργοι, λαλοῦσαι τὰ μὴ δέοντα.

14 Βούλομαι οὖν νεωτέρας γαμεῖν, τεκνογονεῖν, οἰκοδεσποτεῖν, μηδεμίαν ἀφορμὴν διδόναι τῷ ἀντικειμένῳ λοιδορίας χάριν.

15 Ηδη γὰρ τινες ἐξετράπησαν ὀπίσω τοῦ σατανᾶ.

16 Εἴτις πιστὸς ἢ πιστὴ ἔχει χήρας, ἐπαρκείτω αὐταῖς, καὶ μὴ βαρείσθω ἡ ἐκκλησία, ἵνα ταῖς ὄντως χήραις ἐπαρκέσῃ.

17 Οἱ καλῶς προεστῶτες πρεσβύτεροι διπλῆς τιμῆς ἀξιούσθωσαν· μάλιστα οἱ κοπιῶν-

non minus sexaginta annorũ, quæ fuerit vnius viri vxor:

In operibus bonis testimonium habẽs, si filios educauit, si hospitio recepit, si sanctorum pedes lauit, si tribulationẽ patiẽtibus subministrauit, si omne opus bonum subsecuta est.

Adolescentiores autem viduas deuita: quum enim luxuriatæ fuerint in Christo, nubere volunt:

Habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt.

Simul autem & otiosæ discũt circuire domos: non solùm otiosæ, sed & verbosæ & curiosæ, loquentes quæ non oportet.

Volo ergo iuniores nubere, filios procreare, matres familiâs esse, nullam occasionem dare aduersario maledicti gratia.

Iam enim quædam conuersæ sunt retro post satanã.

Siquis fidelis habet viduas, subministret illis, & nõ grauetur Ecclesia, vt iis quæ verè viduæ sũt sufficiat.

Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur: maximè qui laborant in ver-

b *Quæ à viro meritò repudiata alteri non nupserit.*

c *Respicit ad consuetudinem earum regionũ.*

10 Ratio prima cur iuniores viduæ ad ministerium non admittãtur, Quoniam videlicet propter ætatis leuitatem, excusso tandem onere sibi à Christo imposito, de repetendo potius matrimonio cogitant: quo fit vt ministerium deserant cui se obstrinxerant.

d *Ne in collegium viduarum admitte.*

11 Altera ratio, Quòd pleræque sint garrulæ & curiosæ, & neglecta muneris sui cura discursatrices.

12 Cuintus Canõ, Viduæ iuniores nubunto, & sanctè familias suas regunto

13 Sextus Canon, Fideles priuatim, quantum fieri potest, suas viduas iuuanto, nec istis sũptibus Ecclesia grauator.

14 Iam quomodo cum presbyteris .i. pastoribus, denique disciplinæ Ecclesiæ, præfectis se gerere debeat qui eorum collegio præest, his præscriptis can disserit. I. Canon: de Presbyteris officio suo bene fungentibus, honestè sustentandis, Ecclesia, sicut Deus ipse præcepit, in primis laborato.

e *De quibus magis etiam quàm de reliquis simus solicitii.*

f *Duplex fuit ordo presbyterorum: alii enim gubernationi, alii sermoni & orationi vacabant.*

bo & doctrina:

Deut.25.4 1.cor.9.9 *Dicit enim, Scriptura, Non infrænabis os boui trituranti. Et, Dignus est operarius mercede sua.*

Mat.10.10 Luc.10.7.

Aduersus presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus.

Peccantes, coram omnibus argue, vt & cæteri timorem habeant.

Infrà, 6.13 *Testor coram Deo & Christo Iesu, & electis angelis vt hæc custodias sine præiudicio, nihil faciens in aliam partem declinando.*

Manus citò nemini imposueris, neque communicaueris peccatis alienis: teipsum castum custodi.

Noli adhuc aquam bibere: sed modico vino vtere propter stomachum tuũ & frequentes tuas infirmitates.

Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad iudicium quosdam autem & subsequuntur:

Similiter & facta

τες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ·

18 Λέγει γὰρ ἡ γραφὴ, Βοῦν ἀλοῶντα οὐ φιμώσεις. Καὶ, Ἄξιος ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ.

19 Κατὰ πρεσβυτέρου κατηγορίαν μὴ παραδέχου, ἐκτὸς εἰ μὴ ἐπὶ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων.

20 Τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἐνώπιον πάντων ἔλεγχε, ἵνα καὶ οἱ λοιποὶ φόβον ἔχωσι.

21 Διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, ἵνα ταῦτα φυλάξῃς χωρὶς προκρίματος, μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλισιν.

22 Χεῖρας ταχέως μηδενὶ ἐπιτίθει, μηδὲ κοινώνει ἁμαρτίαις ἀλλοτρίαις· σεαυτὸν ἁγνὸν τήρει.

23 Μηκέτι ὑδροπότει· ἀλλ' οἴνῳ ὀλίγῳ χρῶ, διὰ τὸν στόμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας.

24 Τινῶν ἀνθρώπων αἱ ἁμαρτίαι πρόδηλοί εἰσι, προάγουσαι εἰς κρίσιν· τισὶ δὲ καὶ ἐπακολουθοῦσιν·

25 Ὡσαύτως καὶ τὰ

mone & doctrina:

Dicit enim Scriptura, Boui trituranti non obligabis os. Et, Dignus est operarius mercede sua.

15 Aduersus presbyterum accusationem ne admittito, nisi sub duobus aut tribus testibus.

16 Eos qui peccant, coram omnibus argue, vt & reliqui timeant.

17 Obtestor in conspectu Dei, & Domini Iesu Christi, & electorum angelorũ, vt hæc serues absque eo vt vnũ alteri præferas, nihil faciens in alteram partem declinando.

18 Manus g citò ne cui imponito, neque communicato peccatis alienis: temetipsũ purum serua.

19 Ne amplius esto abstemius: sed vino pauculo vtere, propter stomachum tuũ & crebras tuas infirmitates.

20 Quorundam hominum peccata antè manifesta sunt, præeuntia damnationi: quosdam verò subsequuntur:

21 Itidem & bona

15 Secundus Canon, Accusatio aduersus presbyterum, nisi prius audiris duobus aut tribus testibus ne admittitor.

16 Tertius Canon Presbyteri sic cõuicti, palàm coarguuntur, vt sint aliis exemplo.

17 Quartus Canon, In Ecclesiasticis (præsertim aduersus ipsos presbyteros) cognitionibus, quibus Deus ipse & Dominus Iesus Christus Angelorum multitudine stipatus interest, summa sine vllo præiudicio & personarum respectu, sinceritas obseruator.

18 Quintus Canon, Neminem antistes leuiter ordinato: nullius hac in re stultitiæ aut minus recto affectui fauens, alienam culpam in se deriuato, siquid à collegis perperam fiat. Is suam consciẽtiam puram seruato.

g *Ne temerè quosuis ad Ecclesiasticam vllam functionem admitte, quantum videlicet in te est.*

19 Sextus Canon, Presbyteri in victus ratione, suæ valetudinis moderatam rationem habento.

20 Quoniam vt summa diligentia adhibeatur irrepunt tamen ad ministerium hypocritæ, monet Pastores Apostolus, ne hac re perturbentur, vel quicquam propterea de sua in inquirendo diligentia remittant, quia Dominus peccatis eiusmodi hominum detegendis suum temus constituit: nostrum autem est culpã tantùm præstare.

21 Alia consolatio ad eos spectans qui calumniis interdum opprimuntur.

opera ante manifesta sunt: & ea quæ secus habent, occultari non possunt.

καλὰ ἔργα πρόδηλά ἐστι· καὶ τὰ ἄλλως ἔχοντα, κρυβῆναι οὐ δύναται.

bona manifesta sunt: & quæ aliter se habent abscondi non possunt.

CAP. VI.

1. *Docet quid servos deceat.* 10. *Quàm exitiosa pestis sit auaritia.* 13. *Et postquam obiter de diuitibus aliquid attigit, iterum prohibet ne Timotheus se nanibus doctrinis impediat.*

N.

QVicunque 1 sub iugo sunt serui, suos dominos omni honore dignos ducunto, 2 ne nomen Dei & doctrina blasphemetur.

1 Subiicit etiam Canonas de seruorum officio in dominos: qua de re nõ dubium est quin tũc multæ fuerint agitatæ quæstiones ab iis qui ex Euangelio arripiũt publici perturbandi status occasiones. Primus autem Canõ est, Serui fideles, dominos infideles nacti, nihilominus summa fide eis seruiunto.

2 Ratio, ne Deus videri possit Euangelii doctrina homines ad rebellionem & res omnes malas incitare.

3 Qui verò fideles habent dominos, ne eos despiciant quòd fratres sint: sed potius inseruiant, quòd fideles sint ac dilecti, a vt qui sint beneficij Dei participes. 4 Hæc doce, & exhortare.

3 Secundus Canon, Fideles serui dominos fideles nacti, ne fraterno nomine abutũtor, sed tanto libẽtius eis obsequuntor.

5 Siquis diuersam docet doctrinam, neque accedit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & ei quæ secundum pietatem est doctrinæ,

Is turget, nihil sciens, sed insaniens circa quæstiones ac b verborum pugnas: ex quibus nascitur

a *Et hæc sufficiat, quòd in iis quæ ad vitam æternam pertinent, sint eiusdem Dei beneuolentiæ signi.* 4 Conclusio vniuersalis, hæc omnia non tantùm esse simpliciter docenda, sed etiam cum exhortationibus sedulò inculcanda.

5 Eos qui in sermonibus Christi (i. doctrina pietatis) non acquiescentes, in vanis quæstionibus (vana enim sunt alia omnia) & se & alios fatigant, grauissimè damnatos extra Ecclesiam eiicit, vt superbos, qui in Christi doctrina non

ὅσοι εἰσὶν ὑπὸ ζυγὸν δοῦλοι, τοὺς ἰδίους δεσπότας πάσης τιμῆς ἀξίους ἡγείσθωσαν· ἵνα μὴ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ διδασκαλία βλασφημῆται.

2 Οἱ δὲ πιστοὺς ἔχοντες δεσπότας μὴ καταφρονείτωσαν, ὅτι ἀδελφοί εἰσιν· ἀλλὰ μᾶλλον δουλευέτωσαν, ὅτι πιστοί εἰσι καὶ ἀγαπητοὶ, οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι. Ταῦτα δίδασκε, καὶ παρακάλει.

3 Εἴτις ἑτεροδιδασκαλεῖ, καὶ μὴ προσέρχεται ὑγιαίνουσιν λόγοις τοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῇ κατ' εὐσέβειαν διδασκαλίᾳ,

4 τετύφωται, μηδὲν ἐπιστάμενος, ἀλλὰ νοσῶν περὶ ζητήσεις καὶ λογομαχίας· ἐξ ὧν γίνεται

V.

QVicunque sunt sub iugo serui, dominos suos omni honore dignos arbitrentur ne nomen Domini & doctrina blasphemetur.

Qui autem fideles habent dominos, non contemnãt quia fratres sunt: sed magis seruiant quia fideles sunt & dilecti, qui beneficii participes sunt. Hæc doce, & exhortare.

Siquis aliter docet, & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & ei quæ secundùm pietatem est doctrina, Vid. cap. 2. vers. 3.

Superbus est nihil sciens, sed languens circa quæstiones & pugnas verborum: ex quibus oriuntur

acquiescant: vt mendaces impostores, qui meram vanitatẽ crepent: vt insanos, qui de rebus nihili tantopere laborent: vt pestimas pestes, qui sint maximarum contentionum autores, & mentes ac iudicium hominum corrumpant: denique vt profanos & impios, qui pretioso illo pietatis ac religionis nomine ad turpe lucrum abutantur. b *Concentationes de verbis non de rebus: verba autem etiam nominat quæcunque nihil habent solidi, nec ex quibus nulla redit vtilitas.*

inuidiæ, contentiones, blasphemiæ, suspiciones malæ,

Conflictationes hominum mente corruptorum, & qui veritate priuati sunt existimatium quæstum esse pietatem.

Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia.

Nihil enim intulimus in mundum, haud dubium quòd nec auferre quid possumus.

Habentes autem alimenta & quibus tegamur, his contenti simus.

Nam qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationẽ & in laqueũ & desideria multa inutilia, & nocua quæ mergunt homines in interitum & perditionem.

Radix enim omnium malorum est cupiditas: quã quidam appetentes errauerunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis.

Tu autem ô homo Dei, hæc fuge: sectare verò iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem.

Certa bonum certamen fidei: apprehende vitã æternã, in quam vocatus es,

φθόνος, ἔρεις, βλασφημίαι, ὑπόνοιαι πονηραί,

5 παραδιατριβαὶ διεφθαρμένων ἀνθρώπων τὸν νοῦν, καὶ ἀπεστερημένων τῆς ἀληθείας· νομιζόντων πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν. ἀφίστασο ἀπὸ τῶν τοιούτων.

6 Ἔστι δὲ πορισμὸς μέγας ἡ εὐσέβεια μετὰ αὐταρκείας.

7 Οὐδὲν γὰρ εἰσηνέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον, δῆλον ὅτι οὐδὲ ἐξενεγκεῖν τι δυνάμεθα.

8 Ἔχοντες δὲ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησόμεθα.

9 Οἱ δὲ βουλόμενοι πλουτεῖν, ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμὸν καὶ παγίδα, καὶ ἐπιθυμίας πολλὰς ἀνοήτους καὶ βλαβερὰς, αἵτινες βυθίζουσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὄλεθρον καὶ ἀπώλειαν.

10 Ῥίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστιν ἡ φιλαργυρία· ἧς τινες ὀρεγόμενοι ἀπεπλανήθησαν ἀπὸ τῆς πίστεως, καὶ ἑαυτοὺς περιέπειραν ὀδύναις πολλαῖς.

11 Σὺ δέ, ὦ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, ταῦτα φεῦγε· δίωκε δὲ δικαιοσύνην, εὐσέβειαν, πίστιν, ἀγάπην, ὑπομονὴν, πραότητα.

12 Ἀγωνίζου τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως· ἐπιλαβοῦ τῆς αἰωνίου ζωῆς, εἰς ἣν καὶ ἐκλήθης

inuidia, lis, maledicentiæ, suspiciones malæ,

Peruersæ [c] exercitationes hominũ mẽte corruptorum, & qui priuati sunt veritate, & quæstui habent pietatem. Secede ab iis qui eiusmodi sunt.

[6] Est autem quæstus magnus pietas cum animo sua sorte contento.

[7] Nihil enim intulimus in mundum, videlicet nec efferre quicquam possumus.

Sed habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti erimus.

[8] Qui autem volunt diuescere, incidunt in tentationem & laqueum, & cupiditates multas amẽtes & damnosas, quæ demergunt homines in exitium & interitum.

Siquidem radix omnium malorum est amor pecuniæ: quam quidam dum appetunt, aberrarunt à fide, & seipsos [d] transfixerunt doloribus multis.

[9] Tu verò, ô homo Dei, ista fuge: sectare autem iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, tolerantiam, lenitatem.

Decerta præclarum certamen fidei: apprehende vitam æternam, cuius causa & vocatus es,

c *Quales vi dentur in ludo illo impudítiæ catechizæ & Pastiticæ.*

6 Venusiè declarquet non mea quæstus, contrès pietatẽ esse maximũ lucrũ, sed diuersa prorsus ratione, quoniam videlicet veram sufficẽtiam affert.

7 Stultitiã eorũ irridet qui rebus eductis adeò cupidè inhiant, vt expleri nullo modo possint, quũ ramẽ eo quod supra modũ est frui non possint.

8 Alia ratione Timotheum ab auaritia deterret, nempe quòd infinitas eásque nocẽtissimas cupiditates secum trahat, quibus seipsos auari ex carnificant, eoúsque vt fidem etiam & salutẽ suã abiiciant.

d *Dolor & cure videntur animũ quodãmodo perfodere. auaritiæ nẽ mirum missile.*

9 Peculiaris exhortatio ad varias virtutes, quibus pastores in primis ornatos esse oporteat.

e *Quem Spiritus Dei regit.*

& professus præclarum professionem coram multis testibus.

10 Denuntio tibi coram Deo qui viuificat omnia, & Iesu Christo, qui testatam fecit coram Pontio Pilato bonam illam professionem:

Vt serues hæc mãdata, maculæ & culpæ omnis expers, vsque ad illustrem illum aduentum Domini nostri Iesu Christi:

Quem temporibus suis ostendet ille beatus, & solus Princeps, Rex regum, & Dominus dominorũ:

Qui solus habet immortalitatem, lucem habitans inaccessam, quem vidit nemo hominum, neque videre potest cui honor & robur æternum. Amen.

11 Iis qui diuites sunt in hoc seculo, denuntia ne efferantur animo, neque spẽ ponant in diuitiis incertis, sed in Deo viuo, qui præbet nobis omnia copiosè ad fruendum:

Vt alijs beneficiant, vt diuites sint operibus bonis, faciles ad impertiẽdum, facilis conuictus:

12 Recondentes sibi ipsis fundamenti bonum in posterũ, vt

10 Denuntio tibi coram Deo qui viuificat omnia, & Iesu Christo, qui testatam fecit coram Pontio Pilato bonam illam professionem:

Vt serues hæc mãdata, maculæ & culpæ omnis expers, vsque ad illustrem illum aduentum Domini nostri Iesu Christi:

Quem temporibus suis ostendet ille beatus, & solus Princeps, Rex regum, & Dominus dominorũ:

Qui solus habet immortalitatem, lucem habitans inaccessam, quem vidit nemo hominum, neque videre potest cui honor & robur æternum. Amen.

11 Iis qui diuites sunt in hoc seculo, denuntia ne efferantur animo, neque spẽ ponant in diuitiis incertis, sed in Deo viuo, qui præbet nobis omnia copiosè ad fruendum:

Vt alijs beneficiant, vt diuites sint operibus bonis, faciles ad impertiẽdum, facilis conuictus:

12 Recondentes sibi ipsis fundamenti bonum in posterũ, vt

θεοῦ, καὶ ὁμολογήσαντος τὴν καλὴν ὁμολογίαν ἐνώπιον πολλῶν μαρτύρων.

13 Παραγγέλλω σοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τοῦ ζωοποιοῦντος τὰ πάντα, καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ μαρτυρήσαντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τὴν καλὴν ὁμολογίαν·

14 Τηρῆσαί σε τὴν ἐντολὴν ἄσπιλον, ἀνεπίλημπτον, μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ·

15 Ἣν καιροῖς ἰδίοις δείξει ὁ μακάριος καὶ μόνος δυνάστης, ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, καὶ κύριος τῶν κυριευόντων·

16 Ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον, ὃν εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώπων, οὐδὲ ἰδεῖν δύναται· ᾧ τιμὴ καὶ κράτος αἰώνιον. ἀμήν.

17 Τοῖς πλουσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι παράγγελλε μὴ ὑψηλοφρονεῖν, μηδὲ ἠλπικέναι ἐπὶ πλούτου ἀδηλότητι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ζῶντι, τῷ παρέχοντι ἡμῖν πλουσίως πάντα εἰς ἀπόλαυσιν·

18 Ἀγαθοεργεῖν, πλουτεῖν ἐν ἔργοις καλοῖς, εὐμεταδότους εἶναι, κοινωνικούς·

19 Ἀποθησαυρίζοντας ἑαυτοῖς θεμέλιον καλὸν εἰς τὸ μέλλον, ἵνα

& confessus bonam confessionem coram multis testibus.

Præcipio tibi coram Deo qui viuificat omnia, & Christo Iesu qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonã confessionem:

Supra, 5.3

Mat. 27.11 Ioh. 18.37

Vt serues mandatum sine macula, irreprehensibile vsque in aduentũ Domini nostri Iesu Christi:

Quem suis temporibus ostẽdet beatus, & solus Potẽs, Rex regum, & Dominus dominantiũ:

Supra 1.12 apoc. 17.14 & 19.16.

Quẽ solus habet immortalitatem, & lucem inhabitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest; cui honor & imperium sempiternum. Amen.

Ioh. 1.18

Diuitibus huius seculi præcipe non sublime sapere, neque sperare in incerto diuitiarum, sed in Deo viuo quẽ præstat nobis omnia abundè ad fruendũ:

Marc. 4.19 & Luc. 12.15

Bene agere, diuites fieri in bonis operibus, facilè tribuere, communicare:

Thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, vt appre-

Mat. 4.7 & 6.20.

10 Grauissima obtestatio, vt summa fide superiora omnia seruentur, vtentis in Iesu Christi aduẽtum oculis, cuius gloria vanæ huius mundi splendori, & potentijs omnibus impiorũ terriculamentis sit opponẽda.

f *Synonyma multa cõgerit, quibus potẽtiã Dei asserat, qua freti in statione nostra perstemus.*

11 Addit veluti auctariũ, seueram admonitionẽ ad diuites spectantẽ, vt in primis à duabus pestibus sibi caueant, superbia nimirum & spe fallaci, quibus res excellẽtes virtutes opponit, spẽ in Deũ illum viuũ, beneficentiã in proximũ, & morũ facilitatẽ.

g *Rerum ad vitã pertinentiũ, quibus sua cõparãtur qui sunt bonorũ operum diuites.*

h *Vere existenti & æternã Deo opponit caducam opum naturã.*

12 Laus beneficentiæ ab effectis, quod sit firmũ Spiritus Dei in nobis habitãtis, ac proinde salutis nobis donandæ, testimoniũ.

apprehendant verã vitam.

O Timothee, depositum custodi, deuitãs prophanas vocum nouitates, & oppositiones falsi nominis scientiæ:

Quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt. Gratia tecum. Amen.

Scripta fuit ex Laodicea, quæ est metropolis Phrygiæ Pacatianæ.

ὀπλάζωνται τῆς αἰωνίου ζωῆς.

20 Ω Τιμόθεε, τὴν παραθήκην φύλαξον, ἐκτρεπόμενος τὰς βεβήλους κενοφωνίας, καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως·

21 Ἣν τινὲς ἐπαγγελλόμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἠστόχησαν. Ἡ χάρις μετὰ σοῦ. Ἀμήν.

Πρὸς Τιμόθεον πρώτη ἐγράφη ἀπὸ Λαοδικείας, ἥτις ἐστὶ μητρόπολις Φρυγίας τ' Πακατιανῆς.

apprehendant æternam vitam.

20 Timothee, depositum serua, & auersare prophanos de rebus inanibus clamores, & oppositiones falsò nominatę scientiæ:

21 Quam nonnulli ipræ se ferentes, circa fipem aberrarunt à scopo. Gratia sit tecum. Amen.

Ad Timotheũ prior missa fuit Laodicea, quæ est metropolis Phrygiæ Pacatianæ.

11 Præcipuã omnium superiorũ admonitionum repetit, animo omnium ministrorum Verbi altius infigendã, nẽ pẽ vt inanẽ sophistices garrulitatem fugiant, in sincerę doctrinæ simplicitate permanentes.

13 Nonnullorum vece, sed etiam vultu, gestu: ita sanctã ita se gerunt, vt etiam tacentes nihil nisi arduum & sublime de se promittant.

ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Η΄ ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM POSTERIOR.

CAP I.

1. Laudata fide Timothei, 6. vt in munere sibi commisso fideliter pergat, eum hortatur. 8. Et ne propter sua vincula, 15. aut aliorum defectiones, labascat, 11. de suo Apostolatu gloriatur. 14. & depositi custodiam illi commendat. 16. Laudat etiam Onesiphorum.

V. N.

ΠΑΥΛΟΣ Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος

PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatẽ

PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem

Dei, [a]secũdum promissionẽ vitæ, quæ est in Christo Iesu.

Timotheo dilecto filio, gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & Christo Iesu Domino nostro.

[1]Gratiam habeo Deo, cui seruio à [b]maioribus cũ pura conscientia, vt assiduam tui memoriam teneo in precibus meis nocte ac die:

Desiderans te videre, memor tuarũ lacrymarum, vt gaudio replear:

Reuocans in memoriã meam, quæ in te est non simulatam fidem, quæ habitauit prius in auia tua Loide, & matre tua Eunica: persuasus sum autem quòd in te quoque.

[2]Quam ob causam suggero tibi vt [c]exuscites donum Dei quod est in te per impositionem manuum mearum.

Non enim dedit nobis Deus spiritum [d]timiditatis, sed roboris, & charitatis, & sanitatis animi.

[3]Ne igitur te pudeat testimonii Domini nostri, neque te pudeat mei, qui sum captiuus [e]ipsius: sed esto particeps afflictionum [f]Euangelij [g]ex potentia Dei:

Θεοῦ, κατ' ἐπαγγελίαν ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ Ιησοῦ.

2 Τιμοθέῳ ἀγαπητῷ τέκνῳ, χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς, καὶ Χριστοῦ Ιησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

3 Χάριν ἔχω τῷ Θεῷ, ᾧ λατρεύω ἀπὸ προγόνων ἐν καθαρᾷ συνειδήσει, ὡς ἀδιάλειπτον ἔχω τὴν περὶ σοῦ μνείαν ἐν ταῖς δεήσεσί μου νυκτὸς καὶ ἡμέρας·

4 Επιποθῶν σε ἰδεῖν, μεμνημένος σου τῶν δακρύων, ἵνα χαρᾶς πληρωθῶ·

5 Ὑπόμνησιν λαμβάνων τῆς ἐν σοὶ ἀνυποκρίτου πίστεως, ἥτις ἐνῴκησε πρῶτον ἐν τῇ μάμμῃ σου Λωΐδι καὶ τῇ μητρί σου Εὐνίκῃ· πέπεισμαι δὲ ὅτι καὶ ἐν σοί.

6 Δι' ἣν αἰτίαν ἀναμιμνήσκω σὲ ἀναζωπυρεῖν τὸ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ὅ ἐστιν ἐν σοὶ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν μου.

6 Οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δειλίας, ἀλλὰ δυνάμεως καὶ ἀγάπης καὶ σωφρονισμοῦ.

8 Μὴ οὖν ἐπαισχυνθῇς τὸ μαρτύριον τοῦ Κυρίου ἡμῶν, μηδὲ ἐμὲ τὸ δέσμιον αὐτοῦ· ἀλλὰ συγκακοπάθησον τῷ εὐαγγελίῳ κατὰ δύναμιν Θεοῦ·

Dei, secundum promissionem vitæ quæ est in Christo Iesu.

Timotheo charissimo filio, gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & Christo Iesu Domino nostro.

Gratias ago Deo, cui seruio à progenitoribus in conscientia pura, quòd sine intermissione habeã tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die: Act. 12. 3

Desiderans te videre, memor lachrymarum tuarum, vt gaudio implear:

Recordationem accipiens eius fidei quæ est in te non ficta, quæ & habitauit primùm in auia tua Loide, & matre tua Eunice: certus sum autem quòd & in te.

Propter quã causam admoneo te vt resuscites gratiam Dei, quæ est in te per impositionẽ manuum mearum.

Non enim dedit nobis spiritum timoris, sed virtutis, & dilectionis, & sobrietatis.

Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri, neque me vinctũ eius: sed collabora Euangelio secundum virtutem Dei: Vide vers. 5. cap. seq.

a *A Deo legatus, vt annuntiem vitã quam promisit in Christo Iesu.*

1 Scopus epistolæ præcipuus est, Timotheũ confirmare, vt fortiter ad extremũ vsque perseueret, proposita primùm sua in eũ beneuolentia, deinde commemoratis excellẽtibus donis, quæ velut hæreditaria extare voluerat Dominus in Timotheo & ipsius maioribus, quæ quidem ipsum tanto magis Deo obstringant.

b *Abrahamo, Isaaco, & Iacobo: non enim agit de Pharisaismo, sed Christianismo.*

2 Difficultatibus ingruentibus monet inuictam Spiritus virtutem opponendam, quasumus à Deo donati.

c *Donũ Dei est velut quædam viua flãma in cordibus nostris accẽsa, quam nitũtur caro & Satan suffocare: nos contrã magis ac magis fouere ac sopitam suscitare debemus.*

d *Quo percellamur & perterrefiamus, vt quos vult Dominus perdere.*

3 Crucis ignominiam non modo probrosam esse negat, sed etiã honorificẽtissimam esse probat: primùm, quòd Euangelium, cuius causa pii affligunt ur, sit testimonium Christi: secundo, quòd in illis demùm eluceat summa Dei virtus.

e *Ipsius causa.*

f *Euangelium quodammodo dicitur affligi in iis à quibus annuntiatur.*

g *Fretus potentia Dei.*

Qui

Qui nos liberauit & vocauit vocatione sancta: non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum & gratiam, quæ data est nobis in Christo Iesu ante tempora secularia:

Rom. 6. 25 ephes. 1. 4 col. 1. 26 tit. 1. 2.

Manifestata est autem nunc per illuminationem Saluatoris nostri Iesu Christi, qui destruxit quidem mortē, illuminauit autem vitam & incorruptionem per Euangelium:

In quo positus sum ego prædicator & Apostolus, & magister Gentium.

Ob quam causam etiam hæc patior, sed non confundor. scio enim cui credidi, & certus sum quia potens est depositum meum seruare in illum diem.

Formā habe sanorum verborum, quæ à me audisti in fide & in dilectione in Christo Iesu.

Bonum depositum custodi per Spiritum sanctum qui habitat in nobis.

Scis hoc, q̄ auersi

9 Τοῦ σώσαντος ἡμᾶς, καὶ καλέσαντος κλήσει ἁγίᾳ· οὐ κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν, ἀλλὰ κατ' ἰδίαν πρόθεσιν καὶ χάριν, τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πρὸ χρόνων αἰωνίων·

10 Φανερωθεῖσαν δὲ νῦν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καταργήσαντος μὲν τὸν θάνατον, φωτίσαντος δὲ ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν διὰ τοῦ εὐαγγελίου·

11 Εἰς ὃ ἐτέθην ἐγὼ κήρυξ καὶ ἀπόστολος καὶ διδάσκαλος ἐθνῶν.

12 Δι' ἣν αἰτίαν καὶ ταῦτα πάσχω· ἀλλ' οὐκ ἐπαισχύνομαι. οἶδα γὰρ ᾧ πεπίστευκα, καὶ πέπεισμαι ὅτι δυνατός ἐστι τὴν παρακαταθήκην μου φυλάξαι εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν.

13 Ὑποτύπωσιν ἔχε ὑγιαινόντων λόγων, ὧν παρ' ἐμοῦ ἤκουσας, ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

14 Τὴν καλὴν παρακαταθήκην φύλαξον διὰ πνεύματος ἁγίου τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν.

15 Οἶδας τοῦτο, ὅτι

[4]Qui seruauit nos, & vocauit vocatione sancta: non ex operibus nostris, sed ex suo proposito & gratia, quæ [h]data quidē est nobis in Christo Iesu ante [i] tempora secularia:

Sed patefacta nūc est per illustrem illū aduentum seruatoris nostri Iesu Christi, qui & mortem aboleuit, & vitam in[k] lucem produxit ac immortalitatē per Euangelium:

[5]Cuius constitutus sum ego præco & Apostolus, ac doctor Gentium.

[6]Quam ob causam & hæc patior: [7] neque erubesco. noui enim cui crediderim, & mihi persuasum est eum posse depositum meum in illū diem seruare.

[8]Exemplar teneto sanorum sermonum, quos à me audisti cū fide & charitate quę est in Christo Iesu.

[9]Præclarum depositum serua[10] per Spiritum sanctum qui inhabitat in nobis.

[11]Nosti hoc, auersatos

4 Ostēdit quantis beneficiis Deus fortiter asserendæ suæ gloriæ cum salute nostra coniunctæ nos obstrinxerit, commemoratis salutis nostræ causis, nempè gratuito illo & æterno Dei proposito de nobis in Christo venturo seruandis, vnde factum sit vt à Deo tandē gratis per Euāgelii prædicationem, ad Christum mortis destructorem & immortalitatis autorem vocaremur,

h *Datam esse dicit ab æterno gratiā, ad quam ab æterno sumus prædestinati. Repugnat itaque doctrina de præuisa fide vel operibus, gratiæ Dei ex diametro,*

i *Ante annorum seriem qui ab initio fluxerunt.*

k *Fecit vt illucesceret vita.*

5 Euangelium illud est quod prædicauit Apostolus.

6 Apostolatum suum inexpectato argumento

confirmat, nempè quòd mundus illud ferre nō posset, ac proinde ipsum eius præconem persequeretur. 7 Proposito suo exemplo, ostendit quomodo futurum sit vt nos crucis Christi non pudeat, nempè si certissimus Deum & posse & velle salutem, quam veluti penes se depositam habet, nobis in illum diem seruare.

8 Exprimit quia potissimùm in re oporteat ipsum esse quàm cōstantissimum, nempè & in ipsa doctrina, cuius epitomæ sunt fides & charitas, deinde in ipsa eius tradendæ ratione, cuius velut expressam effigiem in Apostolo Timotheus cognouerat. 9 Amplificatio à dignitate tantæ rei penes ministros depositæ.

10 Occupatio, arduum quidem id esse præstare, sed potētissimum esse Dei Spiritū qui sua virtute nos intus donarit. 11 Occurrit offendiculo propter Apostatas quosdam exorto, eorum etiam nomina exprimendo, vt ab omnibus dignoscerentur. Sed iis opponit vnius hominis singularem fidem, vt vel vnicum bonum exemplum malis omnibus præponderet.

me fuisse omnes qui sunt in Asia: ex quibus est Phygellus & Hermogenes.

Præstet misericordiam Dominus Onesiphori familiæ: quoniã sæpe me recreauit, & catenam meam non erubuit.

Imò quum esset Romæ, studiosissimè quæsiuit me, & inuenit.

Det ei Dominus vt inueniat misericordiam apud Dominum in die illo: quàm multa etiam Ephesi subministrarit, tu optimè nosti.

ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ· ὧν ἐστι Φύγελλος καὶ Ἑρμογένης.

16 Δῴη ἔλεος ὁ Κύριος τῷ Ὀνησιφόρου οἴκῳ· ὅτι πολλάκις με ἀνέψυξε, καὶ τὴν ἅλυσίν μου οὐκ ἐπῃσχύνθη.

17 Ἀλλὰ γενόμενος ἐν Ῥώμῃ, σπουδαιοτέρως ἐζήτησέ με, καὶ εὗρε.

18 Δῴη αὐτῷ ὁ Κύριος εὑρεῖν ἔλεος παρὰ Κυρίου ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ· καὶ ὅσα ἐν Ἐφέσῳ διηκόνησε, βέλτιον σὺ γινώσκεις.

sunt à me omnes quæ in Asia sunt: ex quibus est Phygellus et Hermogenes.

Det misericordiã Dominus Onesiphori domui: quia sæpe me refrigeranit, & catenam meam non erubuit.

Sed quum Romã venisset, solicitè me quæsiuit, & inuenit:

Det illi Dominus inuenire misericordiam à Domino in illa die: & quanta Ephesi ministrauit, tu melius nosti.

CAP. II.

Perseuerantiam in militia Christiana cõmendat, 3. sumpta similitudine, 4. à militibus, 6. & ab agricolis. 10. Vincula sua sanctis vsu esse declarat. 15. Inde monet Timoth. vt sermonem veritatis rectè dispertiat, 17. & reprobarum exempla fugiens, 22. modestè omnia agat.

N.

1 Conclusio superioris exhortationis, addita tamen declaratione: non seruari depositum ab iis qui illud intus cõtineãt, sed ab iis potius qui quãliberalissimè cum aliis id cõmunicẽt, vt hoc modo quamplurimi fiant eius participes, sine vllo cuiusquã detrimento.

a *Præsentibus multis, qui de his rebus possint testari.*

2 Alia admonitio, Ministerii verbi esse spiritualem militiam, qua nemo sic fungi possit vt imperatori suo placeat, nisi omnibus aucpeamentis semel valediat.

TV igitur, fili mei, corroborare per gratiam quæ est in Christo Iesu:

Et quæ audisti à me [a] inter multos testes, hæc cõmitte fidelibus hominibus, qui sint idonei ad alios quoque docendos.

[2] Tu igitur feras laborem vt bonus miles Iesu Christi.

Nemo qui militat implicatur[b] vitæ negotiis, vt ei placeat à quo delectus est miles.

Σὺ οὖν, τέκνον μου, ἐνδυναμοῦ ἐν τῇ χάριτι τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

2 Καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων, ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις, οἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται καὶ ἑτέρους διδάξαι.

3 Σὺ οὖν κακοπάθησον ὡς καλὸς στρατιώτης Ἰησοῦ Χριστοῦ.

4 Οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ.

V.

TV ergo fili mi, cõfortare in gratia quæ est in Christo Iesu:

Et quæ audisti à me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominib[a], qui idonei erunt & alios docere.

Labora sicut bonus miles Christi Iesu.

Nemo militans implicat se negotiis secularibus, vt ei placeat cui se probauit.

b *Negotiis ad rem familiarem, aut occupationes illas conjunctas pertinentibus.*

Nam

Nam & qui certat in agone, non coronabitur nisi legitimè certauerit.

Laborantem agricolam oportet primùm de fructibus accipere.

Intellige quæ dico: dabit enim tibi Dominus in omnib⁹ intellectum.

Memor esto, Iesum Christum resurrexisse à mortuis ex semine Dauid, secundum Euangelium meum:

In quo laboro vsque ad vincula, quasi malè operans: sed verbum Dei non est alligatum.

Ideo omnia sustineo propter electos, vt & ipsi salutē consequantur, quæ est in Christo Iesu, cum gloria cælesti.

Rom.6.5 *Fidelis sermo. nam si commortui sumus & conuiuemus:*

Si sustinebimus, & conregnabimus: si

Mat.10.33 mar.8.38 *negauerimus, & ille negabit nos:*

Rom.3.3, & 9.6 *Si non credimus, ille fidelis permanet: negare seipsum non potest.*

Hæc commone, testificās corā Domino

5 Εὰν δὲ καὶ ἀθλῇ τις, οὐ στεφανοῦται ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ.

6 Τὸν κοπιῶντα γεωργὸν δεῖ πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν.

7 Νόει ἃ λέγω· δώῃ γὰρ σοι ὁ Κύριος σύνεσιν ἐν πᾶσι.

8 Μνημόνευε Ιησοῦν Χριστὸν ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου·

9 Εν ᾧ κακοπαθῶ μέχρι δεσμῶν, ὡς κακοῦργος· ἀλλ' ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ οὐ δέδεται.

10 Διὰ τοῦτο πάντα ὑπομένω διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς, ἵνα καὶ αὐτοὶ σωτηρίας τύχωσι τῆς ἐν Χριστῷ Ιησοῦ, μετὰ δόξης αἰωνίου.

11 Πιστὸς ὁ λόγος. εἰ γὰρ συναπεθανόμεν, καὶ συζήσομεν·

12 Εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν· εἰ ἀρνούμεθα, κἀκεῖνος ἀρνήσεται ἡμᾶς·

13 Εἰ ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει· ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν οὐ δύναται.

14 Ταῦτα ὑπομίμνησκε διαμαρτυρόμενος ἐνώπιον τοῦ Κυρίου

3 Quòd si certet etiam aliquis, non coronatur nisi legitimè certauerit.

4 Agricolam oportet prius laborando fructus percipere.

5 Considera quæ dico: det igitur tibi Dominus intelligētiam in omnibus.

6 Memento Iesum Christum resurrexisse ex mortuis, *factum* ex semine Dauid, secundum Euangeliū meum:

7 In quo, velut facinorosus, affligor vsque ad vincula: sed sermo Dei non est vinctus.

Ideo omnia sustineo propter electos, vt & ipsi salutē consequantur quæ est in Christo Iesu, cū gloria æterna.

8 Fidus *est hic* sermo. nam si cum *eo* c mortui sumus, cum *eo* etiam viuemus:

Si toleramus, etiā cum *eo* regnabimus: si abnegamus, & ille abnegabit nos:

Si infidi sumus, ille *tamen* sid⁹ manet: negare seipsum non potest.

Hæc suggere, d obtestās corā Domino

3 Tertia admonitio, Ministeriū esse instar gymnici certaminis, in quo nemo coronetur nisi ex præscriptis legibus certauerit, quātumuis duræ & difficiles fuerint.

4 Alia similitudo eodē spectans, Nō sperandam messem nisi præeunte arationis & sationis labore.

5 Omnia ista ne intelligi quidem, nedum præstari possunt, nisi petita & data à Deo intelligētia.

6 Duo capita nostræ fidei, ab hæreticis perpetuò oppugnata, disertè cōfirmat: quorum vnum, nempe Christum esse verum illum Messiam, hominem ex Dauidis semine factū, est nostræ salutis basis: alterum est eiusdem vertex, nempè eum resurrexisse ex mortuis.

7 Occupatio, Se quidē instar sceleratorum in vinculis te-

neri, sed causam non esse cur propterea nonnulli fidem detraherent eius Euangelio: quum Deus nihilominus ipsius ministerio benediceret, imò etiam huius captiuitatis & patiētiæ suæ exemplū Ecclesiam multis modis confirmaret in vitæ melioris expectatione.

8 Quarta admonitio, Non de verbis & quæstionibus non modò inutilibus, sed etiam plerūque damnosis, esse decertandum, sed de eo potius vt nos ad omne patientiæ genus, atque adeò ad mortem ipsam cum Christo (id est, pro Christi nomine subeundam) comparemus: quoniam sit certus ad vitam, & eam quidem gloriosissimam, aditus: sicut è contrario hominum perfidia nihil de veritate Dei decedit, certum autem exitium sibi accersunt homines.

c *Si vnà cum Christo & Christi ipsius causa affligimur.* d *Domino etiam teste aut potius iudice aduocato, sicut fecerunt Moses, Iosue, Samuel, & ipse Paulus, Act. 20.*

ne verborum pugnas sequantur: quod nullam adfert vtilitatem, imò auditores subuertit.

9 Quinta admonitio, Ministrum esse oportere non otiosum disputatorē, sed fidelem in veritatis sermone rectè distribuēdo, dispensatorem, adeò quidem vt etiam aliorū garrulam curiositatē cohibeat.

9 Studę teipsum probatū sistere Deo, operarium qui non erubescat, & e qui rectè sermonem veritatis secet.

Profanos autem de rebus inanibus clamores f cohibe: 10 ad maiorem enim procedēt impietatē,

Et sermo eorum depascet vt gangręna: ex quibus est Hymenæus & Philetus:

Qui circa veritatem aberrārūt à scopo, dicentes resurrectionem iam esse factam: & subuertunt quorundam fidem.

11 Solidum tamen fundamentum Dei stat, habens sigillum hoc, Nouit Dominus qui sint sui. &, Discedat ab iniustitia omnis qui g nominat nomen Christi.

12 Cæterùm in magna domo non tantùm sunt vasa aurea & argentea, sed etiā lignea ac testacea: & alia quidem ad decus, alia verò ad dedecus.

Siquis igitur seipsū ab his h expurgarit,

μὴ λογομαχεῖν. εἰς οὐδὲν χρήσιμον, ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκουόντων.

15 Σπούδασον σεαυτὸν δόκιμον παραστῆσαι τῷ Θεῷ, ἐργάτην ἀνεπαίσχυντον, ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας.

16 Τὰς δὲ βεβήλους κενοφωνίας περίϊστασο· ἐπὶ πλεῖον γὰρ προκόψουσιν ἀσεβείας.

17 Καὶ ὁ λόγος αὐτῶν ὡς γάγγραινα νομὴν ἕξει· ὧν ἐστὶν Ὑμέναιος καὶ Φιλητός·

18 Οἵτινες περὶ τὴν ἀλήθειαν ἠστόχησαν, λέγοντες τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι· καὶ ἀνατρέπουσι τινῶν τὴν πίστιν.

19 Ὁ μέντοι στερεὸς θεμέλιος τοῦ Θεοῦ ἕστηκεν, ἔχων τὴν σφραγῖδα ταύτην, Ἔγνω Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ· καί, Ἀποστήτω ἀπὸ ἀδικίας πᾶς ὁ ὀνομάζων τὸ ὄνομα Χριστοῦ.

20 Ἐν μεγάλῃ δὲ οἰκίᾳ οὐκ ἔστι μόνον σκεύη χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, ἀλλὰ καὶ ξύλινα καὶ ὀστράκινα· καὶ ἃ μὲν εἰς τιμήν, ἃ δὲ εἰς ἀτιμίαν.

21 Ἐὰν οὖν τις ἐκκαθάρῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τούτων,

Noli contendere verbis: ad nihil enim vtile est, nisi ad subuersionem audientium.

Solicitè cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium incōfusibilē, rectè tractātem verbum veritatis.

Prophana autem & inaniloquia deuita: multum enim proficient ad impietatem.

Et sermo eorum vt cācer serpet: ex quibus est Hymenæus & Philetus:

Qui à veritate exciderunt, dicentes resurrectionem esse iam factam: & subuerterunt quorundam fidem.

Sed firmum fundamētum Dei stat, habens signaculum hoc, Cognouit Dominus qui sunt eius. & Discedat ab iniquitate omnis, qui nominat nomen Domini.

In magna autem domo non solùm sunt vasa aurea & argentea, sed et lignea & fictilia: & quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam. Rom. 9. 22

Siquis ergo emundauerit se ab istis,

a *Ad verb. increpitans, id est, obserua & obtestare, videlicet prohibendo ne latius serpant.*

10 Astutiā Satanæ patefacit, qui ab his initiis exorsus, senſim nos perducit ad impietatem, serpēte illo pro fanæ garrulitatis malo: quod tristi eorum exemplo probat qui resurrectionem iam factam docebant.

11 Digressio, qua offendiculis ex illorum defectione exortis medetur: primo ostendens electos esse extra huiusmodi defectionis periculum: secūdò Deo notos illos esse, nō nobis: ac proinde mirum non esse si sæpe hypocritas pro veris fratribus habeamus: nobis autem dandam esse operam ne illorum similes simus, sed vt potius rejecta simus quod dicimur.

g *Qui colit, & tanquā fidelis ab illo cognominatus.*

12 Occupatio. Non cedere in patris familiæ de decus quòd in magna domo non habeat omnia eiusdem generis & vsus vasa, sed curandum nobis esse vt vasa ad decus comparata comparemur.

h *Nō causam proponit, sed executionem declarat. cæterum quòd nos expurgamus, non libertati nostræ arbitrii illud tribuendum est, sed ei, id est Deo, qui gratis & in solidum efficit in nobis bonam & efficacem voluntatem.*

erit vas in honorẽ, sanctificatum, & vtile Domino, ad omne opus bonum paratum.

Iuuenilia autem desideria fuge, sectare verò iustitiam, fidem, charitatem, & pacem cum iis qui inuocant Dominum de corde puro.

1. Cor. 1. 2

Stultas autem & sine disciplina quæstiones deuita, sciẽs quia generant lites.

1. Tim. 1. 4 & 4. 7. tit. 3. 9

Seruum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientẽ.

Cum modestia corripientem eos qui resistunt nequando Deus det illis pœnitentiã ad cognoscendam veritatem:

Et resipiscant à diaboli laqueis, à quo capti tenentur ad ipsius voluntatem.

των, ἔσται σκεῦος εἰς τιμὴν, ἡγιασμένον, καὶ εὔχρηστον τῷ δεσπότῃ, εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἡτοιμασμένον.

22 Τὰς δὲ νεωτερικὰς ἐπιθυμίας φεῦγε· δίωκε δὲ δικαιοσύνην, πίστιν, ἀγάπην, εἰρήνην, μετὰ τῶν ἐπικαλουμένων τὸν Κύριον ἐκ καθαρᾶς καρδίας.

23 Τὰς δὲ μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι γεννῶσι μάχας.

24 Δοῦλον δὲ Κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι, ἀλλ' ἤπιον εἶναι πρὸς πάντας, διδακτικὸν, ἀνεξίκακον.

25 Ἐν πραότητι παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους· μήποτε δῷ αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας·

26 Καὶ ἀνανήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, ἐζωγρημένοι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἐκείνου θέλημα.

erit vas ad decus, sãctificatum, & accommodum vsibus Domini, & ad omne opus bonum comparatum.

13 Iuueniles autem cupiditates fuge: sed sectare iustitiam, fidem, charitatẽ, 14 pacem cum iis qui inuocant Dominum ex puro corde.

Stultas autem & ineruditas quæstiones reiice, sciens eas gignere pugnas.

Seruum autem Domini non oportet pugnare, sed placidum esse erga omnes, aptum ad docendum tolerantem malos.

Cum lenitate erudientem eos qui i cõtrario animo sunt affecti, ecquando det eis Deus vt resipiscẽtes agnoscant veritatem:

Et *elapsi* ex diaboli laqueo, à quo captiui tenentur, mentis sanitatem recipiant ad *præstandã* illius voluntatem,

13 Rediens vnde fuerat à ver. 16. digressus, mònet vt in rebus seriis & ad pietatem ipsam spectantibus sese exerceat 14 Sexta admonitio, Vitãdam in primis omnem animi acerbitatem tum in docendis omnibus tum etiam in reuocandis qui extra viam aberrarunt.

i *Loquitur de iis quibus nondum perspecta est veritas.*

Cap. III.

1. Prædicit quàm infesta piis tempora immineant: 9. sed fiducia victoriæ 10. animat eum ad certamen: 14. exercitationem sanæ doctrinæ in primis commendans

V.

Hoc autẽ scito, quod in nouissimis diebus instabunt tempora

1. Tim 4. 1 2. pet. 3. 3 ind. 18

Τοῦτο δὲ γίνωσκε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ

N.

Illud [1] autem scito, fore vt extremis diebus instẽt tẽpora

1 Septima admonitio, Non esse sperandam Ecclesiam aliquam incorruptã in hoc sculo, sed fore potius magnum perditissimorum hominum prouentum in ipso etiam Ecclesiæ sinu, qui tamen summam pietatẽ & charitatem præ se ferant.

molesta.

Erunt enim homines sui amantes, auari, gloriosi, superbi, maledici, parentibus immorigeri, ingrati,[a] impuri,

Charitatis expertes, nescij fœderis, calumniatores, intemperantes, immites, minimè amantes bonorum,

Proditores, præcipites, inflati, voluptatum amantes potius quàm amantes Dei:

Habentes formã pietatis, sed qui vim eius abnegarint.[2] Etiam istos auersare.

Ex his enim sunt isti qui irrepunt in familias, & captiuas ducunt mulierculas, onustas peccatis, actas cupiditatibus variis:

Semper discentes, sed quæ nunquam ad cognitionem veritatis venire possint.

Quemadmodum autem Iannes & Iambres restiterũt Mosi, ita & hi resistunt veritati, homines mẽte corrupti, reprobi circa fidem.

[3] Sed non procedent amplius: nam amentia istorum euidens erit omnibus, vt & illorum fuit.

[4] Tu verò [b] asse-

χαλεποί.

2 Εσονται γὰρ οἱ ἄνθρωποι φίλαυτοι, φιλάργυροι, ἀλαζόνες, ὑπερήφανοι, βλάσφημοι, γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀχάριστοι, ἀνόσιοι,

3 Ἄστοργοι, ἄσπονδοι διάβολοι, ἀκρατεῖς, ἀνήμεροι, ἀφιλάγαθοι,

4 Προδόται, προπετεῖς, τετυφωμένοι, φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι·

5 Ἔχοντες μόρφωσιν εὐσεβείας, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἠρνημένοι. καὶ τούτους ἀποτρέπου.

6 Ἐκ τούτων γάρ εἰσιν οἱ ἐνδύνοντες εἰς τὰς οἰκίας, καὶ αἰχμαλωτεύοντες τὰ γυναικάρια σεσωρευμένα ἁμαρτίαις, ἀγόμενα ἐπιθυμίαις ποικίλαις·

7 Πάντοτε μανθάνοντα, καὶ μηδέποτε εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν δυνάμενα.

8 Ὃν τρόπον δὲ Ἰαννῆς καὶ Ἰαμβρῆς ἀντέστησαν Μωυσεῖ, οὕτως καὶ οὗτοι ἀνθίστανται τῇ ἀληθείᾳ, ἄνθρωποι κατεφθαρμένοι τὸν νοῦν, ἀδόκιμοι περὶ τὴν πίστιν.

9 Ἀλλ' οὐ προκόψουσιν ἐπὶ πλεῖον· ἡ γὰρ ἄνοια αὐτῶν ἔκδηλος ἔσται πᾶσιν, ὡς καὶ ἡ ἐκείνων ἐγένετο.

10 Σὺ δὲ παρηκο-

periculosa.

Et erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti,

Sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate,

Proditores, proterui, tumidi, voluptatũ amatores, magis quàm Dei:

Habentes speciẽ quidem pietatis, virtutem autem eius abnegantes. Et hos deuita.

Ex his enim sunt qui penetrant domos, & captiuas ducunt mulierculas, oneratas peccatis, quæ ducuntur variis desideriis:

Semper discentes & nunquam ad scientiam veritatis peruenientes.

Quẽadmodũ autẽ Iãnes & Mambres restiterũt Moysi, ita & hi resistũt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem. Exod. 7. 11

Sed vltrà non proficient: insipientia enim eorum manifesta erit omnibus sicut & illorum fuit.

Tu autem assecu-

[a] *Quibus nullum est ius nec fas.*

[2] Cu eiusmodi hominibus nõ simplici errore, sed peruersitate animi resistentibus veritati (quod ex eorum fructibus apparet, quos hic graphicè prorsus describit) non est quòd ludatur opera, quũ sint potius auersandi.

[3] Consolationem addit Dominum tãdem istis omnem laruã detracturum.

[4] Quominus ab eiusmodi hypocritis decipiamur, proponendæ sunt nobis sãctorum seruorum Dei virtutes, nec fugiẽda crux quam illi vltrò subierint, & quæ perpetua est veræ pietatis comes. Apostolica verò doctrina in primis est retinẽda, cuius summa est, nos fide in Christum Iesum seruari.

[b] *Tu non modò quid docuerim, quid egerim, sed etiã quæ mea mens ac volũtas fuerit, prorsus nosti.*

tus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, lõ ganimitatem, dilectionem, patientiã:

λούθησάς μου τῇ διδασκαλίᾳ, τῇ ἀγωγῇ, τῇ προθέσει, τῇ πίστει, τῇ μακροθυμίᾳ, τῇ ἀγάπῃ, τῇ ὑπομονῇ·

Persequutiones, af flictiones quæ mihi acciderunt c Antiochiæ, Iconij, Lystris: quas persequutiones fustinuerim: sed ex omnibus eripuit me Dominus.

c De Antiochia Pisidiæ intelligit.

Persecutiones, passiones, qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconij, Lystris: quales persequutiones sustinui, & ex omnibus eripuit me Dominus.

11 Τοῖς διωγμοῖς, τοῖς παθήμασιν, οἷά μοι ἐγένετο ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐν Ἰκονίῳ, ἐν Λύστροις· οἵους διωγμοὺς ὑπήνεγκα, καὶ ἐκ πάντων με ἐρρύσατο ὁ Κύριος.

Sed & omnes qui volunt piè viuere in Christo Iesu, persequutionem patientur.

Et omnes qui piè volũt viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur.

12 Καὶ πάντες δὲ οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, διωχθήσονται.

Improbi autem homines & impostores d procedent in peius, tum seducentes alios, tum seducti ipsi

d Illorum improbitas quotidie augebitur

Improbi autem homines & impostores proficient in peius, errantes, & in errorem mittentes.

13 Πονηροὶ δὲ ἄνθρωποι καὶ γόητες προκόψουσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον, πλανῶντες καὶ πλανώμενοι.

At tu permane in iis quæ didicisti & quæ tibi concredita sunt, sciens à quo didiceris:

Tu verò permane in iis quæ didicisti, & credita sunt tibi, sciens à quo didiceris:

14 Σὺ δὲ μένε ἐν οἷς ἔμαθες καὶ ἐπιστώθης, εἰδὼς παρὰ τίνος ἔμαθες·

Téque à puero sacras literas nouisse, quæ te possunt sapientem reddere in salute, per fidem quę est in Christo Iesu.

5 Octaua admonitio lõgè pretiosissima, Pastorũ ex vno scripto Dei verbo sapere oportere, in quo perfectè tradentur quæcunque tum ad veram dogmata cognoscenda & stabilienda, tũ ad refellenda: tum ad malos quidẽ mores corrigẽdos, bonos autem instituendos spectant.

Et quia ab infantia sacras literas nosti quæ te possunt instruere ad salutẽ, per fidem quæ est in Christo Iesu.

15 Καὶ ὅτι ἀπὸ βρέφους τὰ ἱερὰ γράμματα οἶδας, τὰ δυνάμενά σε σοφίσαι εἰς σωτηρίαν, διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

5 Tota scriptura diuinitus est inspirata, & vtilis ad doctrinã, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem quę est in iustitia:

2 Pet. 1. 20

Omnis Scriptura diuinitus inspirata, vtilis est ad docendum, ad arguendũ, ad corrigẽdum, ad erudiendum in iustitia,

16 Πᾶσα γραφὴ, θεόπνευστος, καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ·

f Vt perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum perfectè instructus.

e Homo Dei propriè & peculiariter dicitur Propheta, & voluntatis Dei interpres

Vt perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus.

17 Ἵνα ἄρτιος ᾖ ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρτισμένος.

CAP. IIII.

1. Obtestatur eum vt maximè Euang. prædicet, 3. in tam deplorato tempore. 6. Sibi in propinquo esse mortem. 8. sed ita vt quasi victor ad gloriosum triumphum properet. 10. Tandem accersendi Timoth. necessitatem, 11. ex præsenti suo statu ostendit.

N.

OBtestor[1] igiturego coram Deo & Domino IesuChristo, qui iudicaturus est viuos & mortuos in illustri illo suo aduentu & regno suo:

Prædica semonē insta tempestiuè, intempestiuè: argue, obiurga, exhortare cū omni lenitate & doctrina.

[2] Nam erit tempus quum sanam doctrinam non tolerabunt, sed auribus prurientes, ipsi sibi pro suis cupiditatibus coaceruabunt doctores.

Et à veritate quidem aures auertent, ad[a] fabulas verò conuertentur.

[3] At tu vigila in omnibus, perfer, opus perage euangelistæ, [b] ministerij tui plenam fidem facito.

[4] Nam ego iam [c] libor, & tēpus meæ resolutionis instat.

V.

Διαμαρτύρομαι οὖν ἐγὼ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ Κυρίου Ιησοῦ Χριστοῦ, τοῦ μέλλοντος κρίνειν ζῶντας καὶ νεκροὺς κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ.

2 Κήρυξον τὸν λόγον· ἐπίστηθι εὐκαίρως, ἀκαίρως· ἔλεγξον, ἐπιτίμησον, παρακάλεσον ἐν πάσῃ μακροθυμίᾳ καὶ διδαχῇ.

3 Εσται γὰρ καιρὸς ὅτε τῆς ὑγιαινούσης διδασκαλίας οὐκ ἀνέξονται· ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τὰς ἰδίας ἑαυτοῖς ἐπισωρεύσουσι διδασκάλους, κνηθόμενοι τὴν ἀκοήν·

4 Καὶ ἀπὸ μὲν τῆς ἀληθείας τὴν ἀκοὴν ἀποστρέψουσιν, ἐπὶ δὲ τοὺς μύθους ἐκτραπήσονται.

5 Συ δὲ νῆφε ἐν πᾶσι, κακοπάθησον· ἔργον ποίησον εὐαγγελιστοῦ, τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον.

6 Εγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκε.

TEstificor coram Deo & Iesu Christo, qui iudicaturus est viuos & mortuos. per aduentum ipsius, & regnum eius:

Prædica verbum, insta opportunè, importunè: argue obsecra, increpa in omni patiētia & doctrina.

Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabūt sibi magistros, prurientes auribus:

Et à veritate quidem auditum auertent, ad tabulas autem conuertentur.

Tu verò vigila, in omnibus labora, opus fac Euangelistæ ministerium tuum imple.

Ego enim iā delibor, & tempus resolutionis meæ instat.

1 Summa & præcipua omniū admonitionum, ac proinde grauissima obtestatione sancita, hæc est, vt sancta etiam quadam cum importunitate proponatur Dei verbum, prout fert necessitas: ita tamen vt solidū doctrinæ fundamentum substernatur, & acrimonia omni sancta lenitates temperetur.

2 Captandæ iam olim fuerunt fidis pastoribus omnes occasiones, hominibus mox ad suas fabulas vltro reuersuris.

a *Falsas ac inutiles doctrinas quibus ita nūc fascinatus est mundus, vt veritatis apertam lucem malit modis omnibus extinctam, quàm è tenebris emergere.*

3 Mundi perfidia debet fidos ministros eò magis solicitos reddere.

b *Veris argumentis comproba te germanum esse Dei ministrum.*

4 Prædicit maximū suū obitum, pulcherrimo inuictæ constantiæ & certæ spei exemplo.

c *Pro libamento offeror; alludit autem ad sanguinis, aut etiam vini perfusionem quæ in sacrificiis vsurpabantur.*

Bonum certamẽ certaui, cursum consummaui, fidem seruaui.

7 Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα.

Certamen illud præclarum decertaui, cursum consummaui, fidem seruaui.

In reliquo, reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die, iustus iudex: non solùm autem mihi, sed & iis qui diligunt aduentum eius.

8 Λοιπὸν, ἀπόκειταί μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτής· οὐ μόνον δὲ ἐμοὶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἠγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ.

Quod superest, reposita est mihi iustitiæ corona, quã reddet mihi Dominus in illo die, iustus ille iudex: non solùm autem mihi, sed & omnibus qui expetiuerint illustrem illum ipsius aduentum.

Festina ad me venire citó.

9 Σπούδασον ἐλθεῖν πρός με ταχέως.

[5]Stude venire ad me citó.

Vltima pars epistolæ grauissimas aduersus quosdã querelas & singularis vbique pietatis, ac indefessi animi exẽpla præbens.

Demas enim me reliquit, diligens hoc seculum, & abiit Thessalonicam: Crescens in Galatiã, Titus in Dalmatiam.

Colos. 4.9

10 Δημᾶς γὰρ με ἐγκατέλιπεν, ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα, καὶ ἐπορεύθη εἰς Θεσσαλονίκην· Κρήσκης εἰς Γαλατίαν, Τίτος εἰς Δαλματίαν.

Nam Demas me dereliquit, amplexus præsens seculum, & profectus est Thessalonicam: Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam.

d *Acquieuit in hoc seculo.*

Lucas est mecum solus. Marcum assume, & adduc tecũ: est enim mihi vtilis in ministerium:

11 Λουκᾶς ἐστι μόνος μετ' ἐμοῦ. Μάρκον ἀναλαβὼν, ἄγε μετὰ σεαυτοῦ· ἔστι γὰρ μοι εὔχρηστος εἰς διακονίαν.

Lucas mecum est solus. Marcum assumptum adduc tecum: est enim mihi perutilis ad ministerium:

Tychicum autem misi Ephesum.

12 Τυχικὸν δὲ ἀπέστειλα εἰς Ἔφεσον.

Porrò Tychicum misi Ephesum.

Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, & libros, maximè autem membranas.

13 Τὸν φελόνην ὃν ἀπέλιπον ἐν Τρωάδι παρὰ Κάρπῳ, ἐρχόμενος φέρε, καὶ τὰ βιβλία, μάλιστα τὰς μεμβράνας.

Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, adfer quũ venies, & libros, maximè membranas.

Alexander ærarius multa mala mihi ostendit: reddat illi Dominus secundum opera eius.

14 Ἀλέξανδρος ὁ χαλκεὺς πολλά μοι κακὰ ἐνεδείξατο· ἀποδώη αὐτῷ ὁ Κύριος κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Alexander faber ærarius multa mala mihi exhibuit: reddat ei Dominus secũdum facta ipsius.

Quem & tu deuita: valde enim restitit verbis nostris.

15 Ὃν καὶ σὺ φυλάσσου· λίαν γὰρ ἀνθέστηκε τοῖς ἡμετέροις λόγοις.

Quem & tu caue: vehementer enim restitit sermonibus nostris.

In prima mea defensione nemo mihi

16 Ἐν τῇ πρώτῃ μου ἀπολογίᾳ οὐδείς μοι

In prima mea defensione nemo mihi

adfuit, sed omnes me deseruerunt: (ne illis imputetur)

συμπαραγένετο, ἀλλὰ πάντες με ἐγκατέλιπον· (μὴ αὐτοῖς λογισθείη)

adfuit, sed omnes me dereliquerunt: (nõ illis imputetur)

Sed Dominus mihi adfuit, & corroborauit me: vt per me fieret fides præconii quod audirent omnes Gentes: & ereptus fui ex ore [e] leonis.

17 Ὁ δὲ Κύριός μοι παρέστη, καὶ ἐνεδυνάμωσέ με· ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ, καὶ ἀκούσῃ πάντα τὰ ἔθνη· καὶ ἐῤῥύσθην ἐκ στόματος λέοντος.

Dominus autem mihi astitit, & confortauit me: vt per me prædicatio impleatur, & audiãt omnes Gentes: & liberatus sum de ore leonis.

e *Neronis*

Et eripiet me Dominus ab omni opere malo, seruabitque [g] regno suo cælesti: cui gloria in secula seculorum. Amen.

18 Καὶ ῥύσεταί με ὁ Κύριος ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ, καὶ σώσει εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπουράνιον· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Αμήν.

Liberabit autem me Dominus ab omni opere malo: & saluum faciet in regnum suum cæleste: cui gloria in secula seculorum. Amen.

f *Purum me seruabit, nequid committam indignum Apostolo.*

g *Vt regni sui participem faciat.*

Saluta Priscam & Aquilam, & Onesiphori familiam.

19 Ἀσπάσαι Πρίσκαν καὶ Ἀκύλαν, καὶ τὸν Ὀνησιφόρου οἶκον.

Saluta Priscam & Aquilam, & Onesiphori domum. Supr. 1. 16.

Erastus mansit Corinthi: Trophimum autem reliqui Mileti ægrotantem.

20 Ἔραστος ἔμεινεν ἐν Κορίνθῳ· Τρόφιμον δὲ ἀπέλιπον ἐν Μιλήτῳ ἀσθενοῦντα.

Erastus remansit Corinthi: Trophimum autem reliqui infirmum Mileti.

Stude venire ante hyemem. Salutat te Eubulus & Pudens & Linus & Claudia, & fratres omnes.

21 Σπούδασον πρὸ χειμῶνος ἐλθεῖν. Ἀσπάζεταί σε Εὔβουλος, καὶ Πούδης, καὶ Λῖνος, καὶ Κλαυδία, καὶ οἱ ἀδελφοὶ πάντες.

Festina ante hyemem venire. Salutat te Eubulus & Pudẽs & Linus & Claudia, & fratres omnes.

Dominus Iesus Christus *sit* cũ spiritu tuo. Gratia *eius sit* vobiscum. Amen.

22 Ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τοῦ πνεύματός σου. ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν. Αμήν.

Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum. Amen.

Scripta est Roma posterior ad Timotheum, qui primus Ephesi ordinatus fuit Episcopus, quũ Paulus iterum sisteretur Cæsari Neroni.

Πρὸς Τιμόθεον δευτέρα, τῆς Ἐφεσίων ἐκκλησίας πρῶτον ἐπίσκοπον χειροτονηθέντα, ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης, ὅτε ἐκ δευτέρου παρέστη Παῦλος τῷ Καίσαρι Νέρωνι.

Scripta è Roma, ad Timotheum secunda, quum Paulus iterum sisteretur Cæsari Neroni.

ΠΑΥ'ΛΟΥ ΤΟΥ̃ Α'ΠΟΣΤΟ'ΛΟΥ Η'ΠΡΟ'Σ ΤΙ'ΤΟΝ Ε'ΠΙΣΤΟΛΗ'.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD TITVM.

CAP. I.

5. *Docet quales oporteat Ministros eligere,* 10. *simul ostendit quomodo vaniloquis os obthurare oporteat.* 12. *Hac occasione perstringit Cretensium mores* 14. *Ac Iudæos, qui in rebus externis sanctitatem locabant.*

N.

PAVLVS seruus Dei, Apostolus autem Iesu Christi secundum fidem electorum Dei & agnitionem veritatis quæ secundũ pietatem est:

Rom. 16. 25. ephes. 3. 9. colos. 1. 26. 2. tim. 1. 9. 1. pet. 1. 20.

In spem vitæ æternæ, quam promisit qui non mentitur Deus ante tempora secularia:

Manifestauit autem temporibus suis verbũ suum in prædicatione quæ credita est mihi secundum præceptũ Saluatoris nostri Dei: Tito dilecto filio secundũ cõmunẽ fidẽ,

Galat. 1. 1.

ΠΑΥΛΟΣ δοῦλος Θεοῦ, ἀπόστολος δὲ Ιησοῦ Χριστοῦ, κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν Θεοῦ, καὶ ἐπίγνωσιν ἀληθείας τῆς κατ' εὐσέβειαν·

2 Ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου, ἣν ἐπηγγείλατο ὁ ἀψευδὴς Θεὸς πρὸ χρόνων αἰωνίων, ἐφανέρωσε δὲ καιροῖς ἰδίοις·

3 Τὸν λόγον αὐτοῦ ἐν κηρύγματι ὃ ἐπιστεύθην ἐγὼ κατ' ἐπιταγὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ· Τίτῳ γνησίῳ τέκνῳ κατὰ κοινὴν πίστιν,

V.

P[1]AVLVS [a] seruus Dei, Apostolus autẽ Iesu Christi secundũ fidem [b] electorum Dei, [2] & agnitionem veritatis quæ est secundùm pietatem:

Ad [c] spem vitæ æternæ, quam [d] promisit Deus ille mentiri nescius, ante [e] tẽpora secularia, patefecit autẽ tẽporibus suis:

[3] *Videlicet* sermonem illum suum, per prædicationem quæ concredita est mihi ex mandato [f] seruatoris nostri Dei: [4] Tito germano filio in cõmuni fide,

1 Asserit suũ Apostolatũ, non Titi, sed Cretẽtiũ causa, tum ex vocationis externæ testimonio tum ex suo cũ omnib⁹ ab initio mundi electis consensu.

a *Minister, qua ratione ipse Christus, quatenus fuit minister, & quidem Prophetarum caput, seruus dicitur, Esa. 43. 10.*

b *Eorũ quos Deus elegit.*

2 Fides in qua omnes electi consentiunt, est vera ac sincera Dei cognitio,

huc spectãs, vt Deum ritè colentes, vitã æternã tandem secundũ veracis Dei promissionẽ, ex æterno ipsius proposito suis temporibus in Christo exhibitam, consequamur. c *Spes finis est fidei.* d *Quã vltro & gratuitæ liberalitate promisit.* e *Vide 2. Tim. 1. 9.* 3 Hæc veritas non est alibi quàm in Apostolica prædicatione quærenda.

f Soter *non tantùm conseruatorem vitæ, sed & dator em significat.* 4 Titi communem secum consensionẽ in fide prædicans Apostolus, Cretenses ad illum audiendũ excitat, simúlque monet quapotissimũ ex re veros ministros à falsis distinguere oporteat

5 Communis est & eadem salutis ratio pastoribus & gregi.

5 Gratia *sit tibi*, misericordia, & pax à Deo Patre, & Domino Iesu Christo seruatore nostro.

4 Χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς, καὶ Κυρίου Ιησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν.

Gratia & pax à Deo Patre, & Christo Iesu Saluatore nostro.

6 Prima admonitio, vt presbyteri oppidatim constituantur.

6 Huius rei gratia reliqui te in Creta, vt quæ reliqua sunt pergas corrigere, & cōstituas oppidatim presbyteros, sicut ego tibi mandaui:

5 Τούτου χάριν κατέλιπόν σε ἐν Κρήτῃ ἵνα τὰ λείποντα ἐπιδιορθώσῃ, καὶ καταστήσῃς κατὰ πόλιν πρεσβυτέρους, ὡς ἐγώ σοι διεταξάμην·

Huius rei gratia reliqui te Cretæ, vt ea quæ desunt corrigas, & constituas per ciuitates presbyteros, sicut & ego disposui tibi:

g *Sic propriè dicuntur equi vel boues, qui iugum subire nolunt.*

7 Secunda admonitio, à quib⁹ præsertim vitiis alienos, & quibus præcipuè virtutibus ornatos esse oporteat Pastores, quos etiā Presbyteros vocauit.

Siquis est inculpatus, vnius vxoris vir, liberos habens fideles, non obnoxios crimini luxus, vel qui non sint g refractarij.

6 Εἴτις ἐστὶν ἀνέγκλητος, μιᾶς γυναικὸς ἀνὴρ, τέκνα ἔχων πιστὰ, μὴ ἐν κατηγορίᾳ ἀσωτίας, ἢ ἀνυπότακτα.

Siquis sine crimine est, vnius vxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos. 1.Tim.3.2.

h *Quē Deus suorum donorū dispensatorem constituit.*

7 Oportet enim Episcopum inculpatum esse, tanquā Dei h dispensatorem: i nō sibi pertinaciter placentem, non iracundum, non vinosum, non percussorem, nō turpiter lucri cupidum:

7 Δεῖ γὰρ τὸν ἐπίσκοπον ἀνέγκλητον εἶναι, ὡς Θεοῦ οἰκονόμον· μὴ αὐθάδη, μὴ ὀργίλον, μὴ πάροινον, μὴ πλήκτην, μὴ αἰσχροκερδῆ·

Oportet enim episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem: non superbum, non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum:

i *Non asperis moribus, & difficili natura*

12 *Circunspectum & sani iudicii, & singulare moderationis exēplar.*

8 Tertia admonitio, Pastorem eius doctrinæ tenacissimū esse oportere, quæ ab Apostolis tradita, ad salutem facit, curiosis & inanibus omnibus relictis.

Sed hospitalem, bonorum amantem, k temperantē, iustū, pium, continentem.

8 Ἀλλὰ φιλόξενον, φιλάγαθον, σώφρονα, δίκαιον, ὅσιον, ἐγκρατῆ·

Sed hospitalem, benignum, sobrium, iustum, sanctum, cōtinentem:

9 Quarta admonitio, Verè doctrinæ scientiam ad vsum esse applicandam, qui quidem duabus in rebus consistit, nempe in regendis qui se dociles præbent, & refractariis refutandis.

8 Tenacem fidelis illius sermonis qui ad doctrinam facit 9 vt possit etiā exhortari per doctrinā sanam, & contradicentes conuincere.

9 Ἀντεχόμενον τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν πιστοῦ λόγου, ἵνα δυνατὸς ᾖ καὶ παρακαλεῖν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῇ ὑγιαινούσῃ, καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν.

Amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, vt potens sit & exhortari in doctrina sana, & eos qui comtradicunt arguere.

10 Applicatio thesis ad hypothesin, Cretenses inter cæteros acribus reprehensionibus egere: tum propter animos eorum ad mendacia & pigritiam naturali quodam impetu propensos: tum propter auaros quosdam Iudæos, qui pietatis prætextu, partim traditiones quasdam manes partim veteres ceremonias cum Euangelio coniungebant.

10 Εἰσὶ γὰρ πολλοὶ καὶ ἀνυπότακτοι, ματαιολόγοι καὶ φρεναπάται, μάλιστα οἱ ἐκ περιτομῆς.

Sunt enim multi etiā inobedientes, vaniloqui & seductores, maximè qui de Circūcisione sunt.

l *Ex Iudæis, vel potius ex illis Iudæis qui Christum Legi coniungere studebant.*

Quos oportet redargui: qui vniuersas domos subuertũt docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia.

Dixit quidam ex illis, proprius ipsorũ propheta, Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri.

Testimoniũ hoc verum est: quam ob causam increpa illos dure, vt sani sint in fide:

Non intendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auersantium se à veritate.

Omnia munda mundis: coinquinatis autem & infidelibus nihil est mũdum, sed inquinatæ sunt eorum & mens & conscientia.

Confitentur se nosse Deum, factis autem negãt, quum sint abominati & incredibiles, & ad omne opus bonum reprobi.

11 Οὓς δεῖ ἐπιστομίζειν· οἵτινες ὅλους οἴκους ἀνατρέπουσι, διδάσκοντες ἃ μὴ δεῖ, αἰσχροῦ κέρδους χάριν.

12 Εἶπέ τις ἐξ αὐτῶν, ἴδιος αὐτῶν προφήτης, Κρῆτες, ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί.

13 Ἡ μαρτυρία αὕτη ἐστὶν ἀληθής· δι' ἣν αἰτίαν ἔλεγχε αὐτοὺς ἀποτόμως, ἵνα ὑγιαίνωσιν ἐν τῇ πίστει·

14 Μὴ προσέχοντες Ἰουδαϊκοῖς μύθοις, καὶ ἐντολαῖς ἀνθρώπων ἀποστρεφομένων τὴν ἀλήθειαν.

15 Πάντα μὲν καθαρὰ τοῖς καθαροῖς· τοῖς δὲ μεμιασμένοις καὶ ἀπίστοις οὐδὲν καθαρόν, ἀλλὰ μεμίανται αὐτῶν καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ συνείδησις.

16 Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται, βδελυκτοὶ ὄντες καὶ ἀπειθεῖς, καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀδόκιμοι.

Quibus oportet os obturare: qui totas domos subuertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia.

Dixit [m]*quidam ex ipsis, proprius ipsorũ propheta, Cretenses semper mẽdaces, malæ feræ, vẽtres pigri.*

Testimonium hoc est verum: quam ob causam eos redarguito [n] *præcisè, vt sani sint in fide:*

Non attendendo Iudaicis fabulis, & mandatis hominum aduersantium veritatem.

[11] *Omnia quidem pura puris: pollutis autem & infidelibus nihil est purum, sed polluta est eorum & omens & conscientia.*

Deum profitentur se scire, sed factis negant, quum sint abominandi, & rebelles, & ad omne opus bonum reprobi.

m *Epimenides, qui inter fatidicos habitus est. vide Laertium & Ciceronem 1. de Diuinatione.*

n *Durè ac sine vllis ambagibus.*

[11] *Paucis ostendit puritatem non in Legali & externo cultu (veluti delectu ciborũ, & ablutionib⁹, & cæteris eiusmodi iam abolitis) sed in mente & conscientia positam esse, & qui secus doceant, quæ sit reipsa vera religio prorsus nescire, atque adeò nihil minus esse quàm quòd videri volũt.*

o *Si mens & conscientiæ impuræ sunt, quid puri restat ante regenerationem?*

CAP. II.

2. *Personarum & ætatũ præscribens officia,* 6. *iubet vt de moribus doceat Ecclesiam.* 11. *& à fine redemptionis argumentatur,* 12. *quem dicit esse, studium & vsum bene viuendi.*

V. N.

TV autẽ loquere quæ decẽt sanã

Σὺ δὲ λάλει ἃ πρέπει τῇ ὑγιαινούσῃ

AT [1] tu loquere quæ decent sanã

1 *Quinta admonitio. Non tantùm in genere pu*

ram esse doctrinam oportere, sed etiam singulis ætatibus & ordinibus, pro circunstantiarum varietate applicari.

doctrinam.

2 Quæ sint præcipuæ senum & iuuenum, tum virorum, tum mulierũ virtutes, ad quas illos assiduè incitari oporteat.

[2] Vt senes sobrii sint, venerandi, temperantes, sani fide, charitate, tolerantia.

Anus itidem, vt *sint* habitu qui sanctimoniam deceat, non calumniatrices, non vino multo seruientes, honestatis magistræ,

Vt ad sapientiã instruant adolescentulas, vt maritos suos diligant, vt liberos ament:

Vt tẽperãtes sint, puræ, [a] domi manentes, bonæ, subiectæ suis viris: ne sermo Dei blasphemetur.

a Quæ huc & illuc non oberrent.

Adolescentes itidẽ adhortare, vt sint temperantes.

3 Sexta admonitio, integram esse oportere Pastoris tum vitam tum doctrinam.

[3] Per omnia teipsum præbens exemplar bonorum operum, in doctrina, integritatem, [b] grauitatem,

b Non quæ homines arceat ab aditu ministri, sed quæ ad omnem reuerentiã honestam componat adeuntes.

Sermonem sanum, qui dãnari nõ possit: vt qui *se* ex aduerso *opponit*, erubescat, nihil habens quod de vobis dicat mali.

4 Septima admonitio, de seruorum erga dominos officio.

[4] Seruos *hortare* vt suis dominis subiiciãt sese, vt [c] in omnibus sint *eis* accepti, non responsatores:

c Quæ sine Dei offensione præstari possũt.

Nihil interuertentes, sed omnem bonã [d] fidem ostendentes, vt doctrinam Seruatoris nostri Dei ornent in omnibus.

d Fides hoc loco pro fidelitate sumitur.

διδασκαλίᾳ.

2 Πρεσβύτας νηφαλίους εἶναι, σεμνοὺς, σώφρονας, ὑγιαίνοντας τῇ πίστει, τῇ ἀγάπῃ, τῇ ὑπομονῇ.

3 Πρεσβύτιδας ὡσαύτως ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς, μὴ διαβόλους, μὴ οἴνῳ πολλῷ δεδουλωμένας, καλοδιδασκάλους,

4 Ἵνα σωφρονίζωσι τὰς νέας, φιλάνδρους εἶναι, φιλοτέκνους·

5 Σώφρονας, ἁγνὰς, οἰκουροὺς, ἀγαθὰς, ὑποτασσομένας τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν· ἵνα μὴ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ βλασφημῆται.

6 Τοὺς νεωτέρους ὡσαύτως παρακάλει σωφρονεῖν.

7 Περὶ πάντα σεαυτὸν παρεχόμενος τύπον καλῶν ἔργων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἀδιαφθορίαν, σεμνότητα,

8 Λόγον ὑγιῆ, ἀκατάγνωστον· ἵνα ὁ ἐξ ἐναντίας ἐντραπῇ, μηδὲν ἔχων περὶ ὑμῶν λέγειν φαῦλον.

9 Δούλους ἰδίοις δεσπόταις ὑποτάσσεσθαι, ἐν πᾶσιν εὐαρέστους εἶναι, μὴ ἀντιλέγοντας·

10 Μὴ νοσφιζομένους, ἀλλὰ πίστιν πᾶσαν ἐνδεικνυμένους ἀγαθήν. ἵνα τὴν διδασκαλίαν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ κοσμῶσιν ἐν πᾶσιν.

doctrinam.

Senes, vt sobrii sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia.

Anus similiter, in habitu sancto, nõ criminatrices, non multo vino seruientes, bene docentes,

Vt prudentiam doceant adolescentulas, vt viros suos ament, filios suos diligant:

Prudentes, castas, domus curam habentes, benignas, subditas viris suis: vt nõ blasphemetur verbum Dei. Ephes. 5. 28

Iuuenes similiter hortare vt sobrii sint.

In omnibus teipsum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina, integritatem, grauitatem,

Verbum sanum, irreprehensibile: vt is qui ex aduerso est vereatur, nihil habens malum dicere de vobis.

Seruos dominis suis subditos esse, in omnibus placentes, non contradicentes: Ephes. 6. 3 coloss. 3. 22 1. petr. 2. 18

Non fraudantes, sed in omnibus fidem bonã ostendentes: vt doctrinam Saluatoris nostri Dei ornent in omnibus.

Apparuit

Apparuit enim gratia Dei salutaris omnibus hominibus:

Erudiens nos vt abnegantes impietatem & seculária desideria, sobriè & iustè, & piè viuamus in hoc seculo:

Expectantes beatam spem & aduentum gloriæ magni Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi:

Qui dedit semetipsum pro nobis vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populũ acceptabilem, sectatorem bonorũ operum.

Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio: nemo te contemnat.

c. Cor. 1. 2 Ephes. 1. 33

11 Επεφανη γὰρ ἡ χαρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτηριος πασιν ἀνθρωποις·

12 Παιδευουσα ἡμας, ἱνα ἀρνησαμενοι τὰς ἀσεβειας καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμιας, σωφρονως καὶ δικαιως καὶ εὐσεβως ζησωμεν ἐν τῷ νυν αἰωνι·

13 Προσδεχομενοι τὴν μακαριαν ἐλπιδα, καὶ ἐπιφανειαν τῆς δοξης τοῦ μεγαλου Θεοῦ καὶ σωτηρος ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ·

14 Ος ἐδωκεν ἑαυτὸν ὑπερ ἡμῶν, ἱνα λυτρωσηται ἡμας ἀπὸ πασης ἀνομιας, καὶ καθαριση ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον, ζηλωτὴν καλῶν ἔργων.

15 Ταῦτα λαλει, καὶ παρακαλει, καὶ ἐλεγχε μετὰ πασης ἐπιταγης· μηδεὶς σου περιφρονειτω.

[1]Illuxit enim gratia illa Dei salutifera omnibus hominibus.

Erudiẽs nos vt abnegata impietate & [e]mundanis cupiditatibus, temperanter & iustè & piè viuamus in præsenti seculo:

[f]Expectantes beatam illam spem & illustrem illum aduentum gloriæ magni illius Dei ac Seruatoris nostri, *nempe* Iesu Christi:

Qui dedit semetipsum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & purificauit sibi ipsi populum [g]peculiarem studiosum bonorum operum.

Hæc loquere & exhortare, & argue cum omni [h]imperio, nemo te despiciat.

1 Octaua ad monitio ad omnes pios spectans, vt quũ Deus ad Euangelium omnes vocet, & Christus ita nos iustificarit vt etiã sanctificarit, omnes veræ pietati & iustitiæ incũbam⁹, certa spe immensæ illius gloriæ proposita, quodquidem ita strinculcãdum, vt etiã contradicentes cum summi Dei authoritate sint coarguendi.

e *Cupiditatibus carnis quæ ad præsentes vitæ ac mũdi istius rationes referuntur.*

f Aperitissimè Christus dicitur magnus Deus, & metonymice spes nostra, eius ad uentus epiphaneia.

g *Quasi instar peculii res conditum.*

h *Cũ authoritate summa.*

CAP. III.

1. Generaliter nunc vult omnes moneri, vt placidè colant ordinem politicum, 3. & memores sint vitæ pristinæ. 7. vt iustificationẽ communem ex gratia esse existiment. 9. Quòd si quis contentiosus his reclamet, 10. illum iubet omitti.

V.

ADmone illos Principibus & potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonũ paratos esse:

Υπομιμνησκε αὐτους ἀρχαις καὶ ἐξουσιαις ὑποτασσεσθαι, πειθαρχειν, πρὸς παν ἐργον ἀγαθὸν ἑτοιμους εἶναι·

N.

SVggere [i]ipsis vt sese subiiciãt principatibus ac potestatibus, vt obtemperent, vt ad omne opus bonum sint parati:

i Quod in genere dixerat, iam per partes explicat, præcipua quædam declarans quæ hominibus [k]imminent, ac præsertim

k Subiectis suis magistratibus debeant.

Ne cuius famam lædant, vt sint à pugnis alieni, moderati, omnem exhibentes lenitatē erga quosuis homines.

2 Iterū proposito nostræ regenerationis beneficio gratuito (cuius pignus est Baptism⁹ noster) superiorē exhortationem confirmat.

[2]Nam eramus quōdam & nos amentes, rebelles, errantes, seruientes cupiditatibus ac voluptatibus variis, in malitia & inuidia degentes, odiosi, alii alios odio prosequentes:

Sed postquam bonitas & erga homines amor apparuit seruatoris nostri Dei,

a *Ad verb. Ex operibus quæ fiunt in iustitia: porrò hic locus abundè refutat meritorū doctrinā.*

b *Quā præstat & efficit vis Spiritus sancti.*

Non ex operibus [a] iustis quæ fecerimus nos, sed ex sua misericordia seruauit nos per lauacrū regenerationis, & renouationem [b]Spiritus sancti:

Quem effudit in nos copiosè per Iesum Christum seruatorem nostrum:

Vt iustificati ipsius gratia, hæredes efficeremur secundum spem vitæ æternæ.

3 Iterum quoque magna cum asseueratione inculcat solidæ pietati esse incumbendū vitatis omnibus vanis, & ad solas excitandas rixas vtilibus quæstionibus.

c *Bonis operibus sedulo vacate.*

[3]Fidus *est* hic sermo, & hæc volo te affirmare, vt studeāt [c] bona opera tueri qui crediderūt Deo, id est quæ *sunt* honesta & hominibus vtilia.

Stultas autē quæstiones & genealogias & contentiones ac pugnas legales

2 Μηδένα βλασφημεῖν, ἀμάχους εἶναι, ἐπιεικεῖς, πᾶσαν ἐνδεικνυμένους πραότητα πρὸς πάντας ἀνθρώπους.

3 Ἡμεῖς γάρ ποτε καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, ἀπειθεῖς, πλανώμενοι, δουλεύοντες ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις, ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντες, στυγητοὶ, μισοῦντες ἀλλήλους·

4 Ὅτε δὲ ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐπεφάνη τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ,

5 Οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτοῦ ἔλεον ἔσωσεν ἡμᾶς, διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως πνεύματος ἁγίου·

6 Οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν·

7 Ἵνα δικαιωθέντες τῇ ἐκείνου χάριτι, κληρονόμοι γενώμεθα κατ' ἐλπίδα ζωῆς αἰωνίου.

8 Πιστὸς ὁ λόγος· καὶ περὶ τούτων βούλομαί σε διαβεβαιοῦσθαι, ἵνα φροντίζωσι καλῶν ἔργων προΐστασθαι οἱ πεπιστευκότες τῷ Θεῷ· ταῦτά ἐστι τὰ καλὰ καὶ ὠφέλιμα τοῖς ἀνθρώποις.

9 Μωρὰς δὲ ζητήσεις, καὶ γενεαλογίας, καὶ ἔρεις καὶ μάχας νομικὰς

Neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos, omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines.

Eramus enim aliquando & nos insipiētes, increduli errantes, seruientes desideriis & voluptatibus variis, in malitia & inuidia agentes, odibiles, odientes inuicem: 1.Cor.6.11

Quum autem benignitas & humanitas apparuit Saluatoris nostri Dei,

Non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiā saluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus sancti: 2.Tim.1.9

Quem effudit in nos abundè per Iesum Christum Saluatorem nostrum:

Vt iustificati gratia ipsius, hæredes simus secundum spē vitæ æternæ.

Fidelis sermo est, & de his volo te cōfirmare, vt curent bonis operibus præesse qui credūt Deo: hæc sunt bona & vtilia hominibus.

Stultas autem quæstiones, & genealogias & contētiones, & pugnas 1.Tim.1.4. 2.tim.2.23

legis deuita: sunt enim inutiles & vanæ.

Hæreticum hominem post vnam & secundam correptionem deuita:

Sciens quia subuersus est qui eiusmodi est, & delinquit, quum sit proprio iudicio condemnatus.

Quum misero ad te Arteman aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim: ibi enim statui hyemare.

Zenam legisperitum & Apollo solicitè præmitte, vt nihil eis desit.

Discant autē & nostri bonis operibus præesse ad vsus necessarios, vt non sint infructuosi.

Salutant te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.

Scripta ex Nicopoli Macedoniæ.

περιΐστασο· εἰσὶ γὰρ ἀνωφελεῖς καὶ μάταιοι.

10 Αἱρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ·

11 Εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἁμαρτάνει, ὢν αὐτοκατάκριτος.

12 Οταν πέμψω Αρτεμᾶν πρός σε ἢ Τυχικὸν, σπούδασον ἐλθεῖν πρός με εἰς Νικόπολιν· ἐκεῖ γὰρ κέκρικα παραχειμάσαι.

13 Ζηνᾶν τὸν νομικὸν καὶ Απολλὼ σπουδαίως πρόπεμψον, ἵνα μηδὲν αὐτοῖς λείπῃ.

14 Μανθανέτωσαν δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι καλῶν ἔργων προΐστασθαι εἰς τὰς ἀναγκαίας χρείας, ἵνα μὴ ὦσιν ἄκαρποι.

15 Ασπάζονταί σε οἱ μετ' ἐμοῦ πάντες. ἄσπασαι τοὺς φιλοῦντας ἡμᾶς ἐν πίστει. ἡ χάρις μετὰ πάντων ὑμῶν. Αμήν.

Πρὸς Τίτον, τῆς Κρητῶν ἐκκλησίας πρῶτον ἐπίσκοπον χειροτονηθέντα, ἐγράφη ἀπὸ Νικοπόλεως τῆς Μακεδονίας.

cohibe: sunt enim inutiles & vanæ.

[4]Hæreticum hominem post vnam & alteram admonitionem reiice:

Vt qui noris euersum esse eum qui sit eiusmodi, & peccare, & qui suo præiudicio sit condemnatus.

[5]Quum misero Arteman ad te aut Tychicum, stude venire ad me Nicopolin: nā illic decreui hybernare.

Zenam legisperitum & Apollo sedulò deducito, nequid illis desit.

Discant autem & nostri bona opera tueri ad necessarios vsus, vt non sint infrugiferi.

Salutāt te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui diligūt nos in fide. Gratia *Dei sit* cum omnibus vobis. Amen.

Ad Titum, qui primus Cretensium Ecclesiæ ordinatus fuit Episcopus, scripta ex Nicopoli Macedoniæ.

4 Hæretici (id est qui Ecclesiasticis admonitionibus insanabiles, præfractè & factiosè perturbāt Ecclesiæ pacē) semel sunt Verbi ministris omittendi.

5 Vltimo loco, quædā de rebus priuatis scribit, quosdam etiam commendans.

ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΡΟΣ ΦΙΛΗΜΟΝΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD PHILEMONEM.

2. Paulus argumentum humile hic tractans, suo tamen more sublimis ad Deum erigitur. 8. Fugitivum servum & furem Philemoni remittens, pro illo deprecatur veniam: & graviter de æquitate Christiana concionatur.

N.

PAVLVS captiuus Christi Iesu, & Timotheus frater, Philemoni dilecto & adiutori nostro,

Et Apphiæ dilectæ, & Archippo cõmilitoni nostro, & quæ domi tuæ est Ecclesiæ:

Gratia sit vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Gratias ago Deo meo, semper mentionem tui faciens in precibus meis,

Quòd audiam tuã charitatem, ac fidem quã habes erga Dominum Iesum & erga omnes sanctos:

* Communicationem fidei vocat officia benignitatis in sanctos, pro mandata ex fide esse.

Vt[a] communicatio fidei tuæ efficax

ΠΑΥΛΟΣ δέσμιος Χριστοῦ Ἰησοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός, Φιλήμονι τῷ ἀγαπητῷ καὶ συνεργῷ ἡμῶν,

2 Καὶ Ἀπφίᾳ τῇ ἀγαπητῇ, καὶ Ἀρχίππῳ τῷ συστρατιώτῃ ἡμῶν, καὶ τῇ κατ' οἶκόν σου ἐκκλησίᾳ·

3 Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

4 Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, πάντοτε μνείαν σου ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου,

5 Ἀκούων σου τὴν ἀγάπην, καὶ τὴν πίστιν ἣν ἔχεις πρὸς τὸν Κύριον Ἰησοῦν καὶ εἰς πάντας τοὺς ἁγίους·

6 Ὅπως ἡ κοινωνία τῆς πίστεώς σου ἐνεργὴς

V.

PAulus vinctus Christi Iesu, & Timotheus frater, Philemoni dilecto & adiutori nostro,

Et Apphiæ sororĩ charissimæ, & Archippo commilitonĩ nostro, & Ecclesiæ quæ in domo tua est:

Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Gratias ago Deo meo, semper memoriam tui faciens in orationibus meis.

Audiens charitatem tuam et fidẽ quam habes in Domino Iesu & in omnes sanctos:

Vt communicatio fidei tuæ evidẽs fiat

fiat in agnitione omnis boni in vobis in Christo Iesu.

Gaudium enim magnum habui & cõsolationem in charitate tua, quia viscera Sanctorum requieuerunt per te, frater.

Propter quod multam fiduciam habens in Christo Iesu imperandi tibi quod ad rem pertinet,

Propter charitatem magis obsecro, quum sis talis vt Coloss. 4.9 *Paulus senex, nunc autem & vinctus Iesu Christi.*

Obsecro te pro meo filio quem genui in vinculis, Onesimo:

Qui tibi aliquãdo inutilis fuit, nunc autem & mihi & tibi vtilis.

Quem remisi: tu autem illum, id est mea viscera, suscipe.

Quem ego volueram mecum detinere, vt pro te mihi ministraret in vinculis Euangelij:

Sine consilio autẽ tuo nihil volui facere vti ne velut ex necessitate bonũ tuũ esset, sed voluntariũ.

Forsitan enim ideo discessit ad horã à te, vt æternum illum recipieres:

Iam non vt seruum, sed pro seruo,

χήν τιν ἐν ὑμῖν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦ.

7 Χαρὰν γὰρ ἔσχομεν πολλὴν καὶ παράκλησιν ὅτι τῇ ἀγάπῃ σου, ὅτι τὰ σπλάγχνα τῶν ἁγίων ἀναπέπαυται διὰ σοῦ, ἀδελφέ.

8 Διὸ πολλὴν ἐν Χριστῷ παῤῥησίαν ἔχων ἐπιτάσσειν σοι τὸ ἀνῆκον,

9 Διὰ τὴν ἀγάπην μᾶλλον παρακαλῶ, τοιοῦτος ὢν ὡς Παῦλος πρεσβύτης, νυνὶ δὲ καὶ δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ.

10 Παρακαλῶ σε περὶ τοῦ ἐμοῦ τέκνου, ὃν ἐγέννησα ἐν τοῖς δεσμοῖς μου, Ὀνήσιμον·

11 Τὸν ποτέ σοι ἄχρηστον, νυνὶ δὲ σοὶ καὶ ἐμοὶ εὔχρηστον· ὃν ἀνέπεμψα·

12 Σὺ δὲ αὐτόν, τουτέστι τὰ ἐμὰ σπλάγχνα, προσλαβοῦ.

13 Ὃν ἐγὼ ἐβουλόμην πρὸς ἐμαυτὸν κατέχειν, ἵνα ὑπὲρ σοῦ διακονῇ μοι ἐν τοῖς δεσμοῖς τοῦ εὐαγγελίου·

14 Χωρὶς δὲ τῆς σῆς γνώμης οὐδὲν ἠθέλησα ποιῆσαι· ἵνα μὴ ὡς κατὰ ἀνάγκην τὸ ἀγαθόν σου ᾖ, ἀλλὰ κατὰ ἑκούσιον.

15 Τάχα γὰρ διὰ τοῦτο ἐχωρίσθη πρὸς ὥραν, ἵνα αἰώνιον αὐτὸν ἀπέχῃς·

16 Οὐκέτι ὡς δοῦλον, ἀλλ' ὑπὲρ δοῦλον,

fiat, b vt agnoscatur quicquid boni est in vobis per Christum Iesum.

Gaudium enim habemus multum, & consolationem super dilectione tua, c quòd viscera sanctorum refocillata sunt per te, frater.

Quapropter quanuis multam in Christo libertatem habeam mandandi tibi quod officij tui est,

1 Tamen propter charitatem potius precor, quum talis sim, nempè Paulus senex, nunc autem etiam captiuus Iesu Christi.

Precor autem pro filio meo quem genui in vinculis meis, Onesimo:

Quondam tibi inutili, nunc verò tibi & mihi perutili, quem remisi:

Tu autem eum, id est d viscera mea, excipe.

Quem ego cupiebam apud me retinere, vt pro te ministraret mihi in vinculis Euangelij:

Sed absque tua sententia nihil volui facere: e ne velut ex necessitate sit beneficium tuum, sed spontaneum.

Nam mirum ni f secessit g ad tempus, vt perpetuum eum reciperes:

Non iam vt seruũ, sed amplius quàm

b *Vt hac ratione omnes experiamur, quam diuites suis in Christo, nempè fide, charitate, & omni beneficentia.*

c *Quod ita officiose & prompte refocillatis sanctis, vt incredibili quadam voluptate sint intus perfusi: de seruum enim nomine, non de sua intima necessitate, sed & consolationem ad ipsa vsque penetralia descendentem declarat, quasi cor ipsum sit refectum & recreatum.*

1 *Christianæ pro alia excusationis & commendationis exemplum.*

d *Vt filium meum quem genui.*

e *Vt nihil coactus, sed spontè hanc rem tuã operam mihi commendaris.*

f *Euellit sua gaudia.*

g *Ad tempus, non in æternũ.*

seruum, fratrem dilectum, maximè mihi, quanto autem magis tibi & [h] in carne & in Domino?

h Quia mãcipium tuum est, cæterorum seruorum more, & quia Domini seru⁹ est, vt illum & tuo & Domini nomine tibi charum esse oporteat.

Itaque si putas nostra esse communia, excipe eum tanquã me.

Quòd siquid læsit te, aut debet, hoc mihi imputato.

Ego Paulus scripsi mea manu, ego dependã: vt ne dicã tibi te etiã teipsum mihi insuper debere.

i Certè frater, sine vt hoc beneficium à te consequar.

i Et iam, frater, hunc ego fructũ abs te consequar in Domino: refocilla mea viscera in Domino.

Scripsi tibi, confisus fore vt auscultes, vt qui norim te etiã amplius quàm dico facturum esse.

Simul autem etiã para mihi hospitiũ: spero enim me per preces vestras donãdum vobis.

Salutant te, Epaphras, (meus in captiuitate propter Iesum Christum soci⁹)

Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei.

Gratia Domini nostri Iesu Christi sit cum spiritu vestro. Amen.

Ad Philemonẽ missa fuit Roma per Onesimum seruũ.

ἀδελφὸν ἀγαπητὸν, μάλιστα ἐμοὶ, πόσῳ δὲ μᾶλλόν σοι, καὶ ἐν σαρκὶ καὶ ἐν Κυρίῳ;

17 Εἰ οὖν ἐμὲ ἔχεις κοινωνὸν, προσλαβοῦ αὐτὸν ὡς ἐμέ.

18 Εἰ δέ τι ἠδίκησέ σε, ἢ ὀφείλει, τοῦτο ἐμοὶ ἐλλόγει.

19 Ἐγὼ Παῦλος ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ, ἐγὼ ἀποτίσω· ἵνα μὴ λέγω σοι ὅτι καὶ σεαυτόν μοι προσοφείλεις.

20 Ναὶ ἀδελφὲ, ἐγώ σου ὀναίμην ἐν Κυρίῳ· ἀνάπαυσόν μου τὰ σπλάγχνα ἐν Κυρίῳ.

21 Πεποιθὼς τῇ ὑπακοῇ σου ἔγραψά σοι, εἰδὼς ὅτι καὶ ὑπὲρ ὃ λέγω ποιήσεις.

22 Ἅμα δὲ καὶ ἑτοίμαζέ μοι ξενίαν· ἐλπίζω γὰρ ὅτι διὰ τῶν προσευχῶν ὑμῶν χαρισθήσομαι ὑμῖν.

23 Ἀσπάζονταί σε, Ἐπαφρᾶς, (ὁ συναιχμάλωτός μου ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ)

24 Μάρκος, Ἀρίσταρχος, Δημᾶς, Λουκᾶς, οἱ συνεργοί μου.

25 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν. Ἀμήν.

Πρὸς Φιλήμονα ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης διὰ Ὀνησίμου οἰκέτου.

charissimum fratrem, maximè mihi, quantò autem magis tibi & in carne & in Domino?

Si ergo habes me socium, suscipe illum sicut me.

Si autem aliquid nocuit tibi aut debet, hoc mihi imputa.

Ego Paulus scripsi mea manu, ego reddam: vt non dicã tibi quòd et teipsum mihi debes.

Ita frater, ego te fruar in Domino: refice viscera mea in Domino.

Confidens in obedientia tua scripsi tibi, sciens quoniam & super id quod dico facies.

Simul autem & para mihi hospitium: nam spero per orationes vestras donari vobis.

Salutat te Epaphras (concaptiuus meus in Christo Iesu)

Marcus, Aristarchus, Demas & Lucas adiutores mei.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cũ spiritu vestro. Amẽ.

Η' ΠΡΟ'Σ Ε'ΒΡΑΙ'ΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ'.

AD HEBRÆOS EPISTOLA.

Scopus & summa huius epistolæ est, Iesum Christum Filium Dei, Deum simul & hominem, esse verum illum æternum & vnicum Prophetam, Regē ac Pontificem, figuris Legis adumbratum, & nunc reipsa exhibitum: à quo doceri, regi, ac sanctificari totam Ecclesiam oporteat.

CAP. I.

1. Vt ostendat doctrinam à Christo allatam primas tenere, quia sit omnium Prophetarum clausula: 4. nominatim illum supra Angelos effert: 10. & variis Scripturæ testimoniis, longè omnibus præcellere probat.

V.

Multifariā multisque modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis, nouissimè diebus istis loquutus est nobis in Filio,

Quem cōstituit hæredem vniuersorū, per quem fecit & secula.

Sapien. 7. 26 coloss. 1. 15.

Qui quum sit splēdor gloriæ, & figura substantiæ eius, portánsque omnia verbo virtutis suæ

ΠΟΛΥΜΕΡΩΣ καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ,

2 Ον ἔθηκε κληρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν.

3 Ος ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, δι' ἑαυτοῦ

N.

DEvs multis vicibus multísque modis olim loquutus Patribus per Prophetas,[a] vltimis diebus hisce loquutus est nobis per [b] Filium,

[2] Quem constituit [c] hæredem omnium: per quem etiā [d] mundum condidit.

Qui quum sit [e] splēdor gloriæ, & character personæ [f] illius, [g] sustineátq; omnia verbo illo suo potēte

1 Generalis propositionis huius epistolæ pars prima, Filiū Dei eum demum esse Prophetam, siue Doctorem qui quod Deus per Prophetas aliquatenus & propositis vmbris significaratre ipsa præstitit & Patris voluntatem mūdo plenè patefecit.

a *Ergo nec plena fuit superior illa per Prophetas declaratio, nec ad hanc postremā quicquam adiiciendum.* b *Qui Deus & homo est vnus Filius.*

2 Altera pars eiusdem propositionis, Eundē Filium esse nostrum Regem ac Dominum à Patre designatum, per quem etiam omnia cōdidit, & in quo vno gloriam suam atque adeò seipsū contemplandum proponat, quique omnia suo nutu sustineat.

c *Possessorem & ex æquo consortem omnium cum Patre.* d *Ad verb. secula i. quicquid vnquam extitit, extat, aut extabit.* e *Is in quo resplendet gloria illa ac maiestas Patris, alioquin infiniti & inconspicui.* f *Patris.* g *Sustentet, tueatur & alat*

3 purgatione peccatorum nostrorũ per seipsum facta, [h] sedit ad dextram maiestatis illius excelcissimæ:

καθαρισμὸν ποιησάμενος τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς·

purgationem peccatorum faciens, sedet ad dextram maiestatis in excelsis:

4 Tanto præstãtior factus Angelis, quãto excellentius præ illis sortitus est [i] nomen.

4 Τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων ὅσῳ διαφορώτερον παρ' αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα.

Tanto melior angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditauit.

5 Nam cui dixit vnquam angelorũ, Filius meus es tu, ego [k] hodie genui te? 6 Ac rursum, Ego ero ei pater, & ipse erit mihi filius?

5 Τίνι γὰρ εἶπέ ποτε τῶν ἀγγέλων; Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Καὶ πάλιν, Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν;

Cui enim dixit aliquando angelorum, Filius meus es tu, ego hodie genui te? Et rursum, Ego ero illi in patrem, et ipse mihi erit in filium? Psal. 2. 7 infrà 5. 9. 2. Sã. 7. 14 1 par. 22. 10

7 [l] Rursum autẽ quum inducit primogenitum in orbem terrarum, dicit, Et adorent eum omnes Angeli Dei.

6 Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει, Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ.

Et quum iterum introducit Primogenitum in orbem terræ, dicit, Et adorent eum omnes angeli Dei. Psal. 104. 5

8 Et de Angelis quidem dicit, Qui Angelos suos facit [m] spiritus, & ministros suos, [n] ignis flammam.

7 Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους λέγει, Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ, πυρὸς φλόγα·

Et ad angelos quidem dicit, Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos, flammam ignis. Psal. 45. 7

Ad Filium autem, [o] Thron[9] tuus, Deus, [p] in seculum seculi: [q] virga recta, virga regni tui.

8 Πρὸς δὲ τὸν υἱὸν Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεὸς, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος, ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου.

Ad Filium autem, Thronus tuus Deus in seculum seculi, virga æquitatis, virga regni tui.

Dilexisti iustitiam & [r] odisti iniquitatẽ: propterea [f] vnxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis, vltra [t] consortes tuos.

9 Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς σοῦ, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου.

Dilexisti iustitiam & odisti iniquitatẽ: propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis.

9 Et, Tu in initio, Domine, [u] terram

10 Καὶ, Σὺ κατ' ἀρχὰς, Κύριε, τὴν γῆν

Et, Tu in principio Domine terram Psal. 102. 26

3 Tertia pars eiusdẽ propositionis, Eundem Filium sacerdotis partibus seipso oblato defunctum, esse vnicum & potentissimũ nostrum in cælis mediatorem.

h *Hoc indicat non modò gratissimum Patri, sed etiam perennem esse illius sacrificii odorem, tum verò quanto præstet is Pontifex aliis pontificibus.*

4 Antequam ad officii explicationem accedat, personæ dignitatẽ exponit, ac primùm quidem sic hominem esse docet, vt simul sit etiã Deus.

i *Dignitatem ac præstantiam.*

l 2 *Filius à Patre ab æterno genitus est, sed æterna illa generatio, suo tempore mundo repræsentata fuit, ideò addidit (hodie)*

l *Rursus autem Dominus non contentus semel dixisse, idem alibi repetit.*

m *Cherub. psal. 18. 11*

n *Seraph. Esa 6. 2*

o *Thronus propriè Principi tribui solet, non seruo.*

p *In æternum, hæc enim repetitio in immensum auget.*

q *Administratio regni tui recta.*

r *Repetitio Hebraica per antithesin, in qua maximum inest pondus.* f *Quatenus verbum caro factum est, effuso in eum Spiritu sine mensura.*

t *Ille etenim Caput, nos membra huius sumus.*

u *Terram firmam ac stabilem creasti.*

fundasti: & opera manuũ tuarũ sunt cæli:

Ipsi peribunt, tu autem permanebis: & omnes vt vestimentum veterascet:

Et velut amictum involues eos, & mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.

Ad quem autem angelorum dixit aliquãdo, Sede à dextris meis, Quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?

Nónne omnes sunt administratorii spiritus, in ministeriũ missi propter eos qui hæreditatem capiẽt salutis?

ἐθεμελίωσας· καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί·

11 Αὐτοὶ διαπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις· καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται·

12 καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτούς, καὶ ἀλλαγήσονται· σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι.

13 Πρὸς τίνα δὲ τῶν ἀγγέλων εἴρηκέ ποτε, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου;

14 Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν;

fundasti: & opera manuum tuarum sunt cæli:

Ipsi peribunt, tu autem permanes; & omnes vt vestimentum veterascent:

Ac velut amictum circunuolues eos, & mutabuntur: tu autem idem es, & anni tui non deficient.

Ad quem autem angelorum dixit vnquam, Se de ad dextram meam, vsquedum posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum?

Nónne omnes sũt x ministratores spiritus, qui ministerii causa mittuntur propter eos qui hæredes erunt salutis?

Psal 110.1 1 Cor. 15.25 supra 10.13

5.6.7.8.9 10 His sex expressis testimoniis argumentum diuinitatis Christi in carne manifestatæ cõfirmatum, ex quibus liquet eum supra omnes Angelos eminere, & ita quidem vt Filius & Deus appelletur.

x *Ministratores vocat quos vulgò solemus Principum apparitores vocare*

CAP. II.

1. *Inde infert, Christi doctrinæ solidam audientiam deberi, 9. & eum nobis frauũ loco in carne nostra proponit, vt libentius nos totos illi tradamus.*

V.

PRopterea abundantius oportet obseruare nos ea quæ audiuimus: ne forte perfluamus.

Si enim qui per angelos dictus est sermo factus est firmus: & omnis præuaricatio & inobedientia accepit iustam mercedis retributionem:

Quomodo nos effugiemus, si tantam

ΔΙΑ τοῦτο δεῖ περισσοτέρως προσέχειν ἡμᾶς τοῖς ἀκουσθεῖσι, μήποτε παραῤῥυῶμεν.

2 Εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος ἐγένετο βέβαιος, καὶ πᾶσα παράβασις καὶ παρακοὴ ἔλαβεν ἔνδικον μισθαποδοσίαν·

3 πῶς ἡμεῖς ἐκφευξόμεθα, τηλικαύτης

N.

PRopterea oportet nos eo magis attendere iis quę a audiuimus, nequãdo b perfluamus.

Etenim si per Angelos dictus c sermo fuit firmus, omnisque transgressio & contumacia iustam mercedis retributionem retulit:

Quomodo nos effugiemus, si tantam

1 Iam velut respirans, & quorsum tendant hæc omnia ostendens huc videlicet vt ex proportione Christi supra omnes creaturas intelligatur perfectissima esse eius doctrinæ maiestas ac sacerdotiũ, exhortationem adhibet à cõparatis summam.

a *Scipsum audiorem constituit.*

b *Perfluere dicitur qui sermonem auditum non continet.*

c *Lex quæ transgressoribus pœnas præscripsit: eam autem datam fuisse per Angelos dicit Paulus, Galat. 3.19. & Stephanus, Act. 7.53*

neglexerimus salutem? [2]quæ quum primùm enarrari cœperit per ipsum Dominum, ab[d]iis qui ipsũ audierant fuit nobis confirmata:

Testimoniũ *illis* præbente Deo &[e]signis & prodigiis, variisque virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus, pro sua voluntate.

[3]Non enim Angelis subiecit [f] mundum illum futurum, de quo loquimur.

[4]Testatus est autem quidem alicubi dicens,[g]Quid est homo, vt memor sis eius: aut[h]filius hominis, vt eum respicias?

[i]Fecisti eum paulisper inferiorẽ Angelis:[k]gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum.

Omnia subiecisti sub pedibus eius. Enimuerò per hoc quòd ei subiecit omnia, nihil omisit quod non sit ei subiectum: [5] at nunc nondum videmus ei omnia esse subiecta.

[6]Sed Iesum illum [l]cernimus gloria &

ἀμελήσαντες σωτηρίας, ἥτις ἀρχὴν λαβοῦσα λαλεῖσθαι διὰ τοῦ Κυρίου, ὑπὸ τῶν ἀκουσάντων, εἰς ἡμᾶς ἐβεβαιώθη·

4 Συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ Θεοῦ σημείοις τε καὶ τέρασι, καὶ ποικίλαις δυνάμεσι, καὶ πνεύματος ἁγίου μερισμοῖς, κατὰ τὴν αὐτοῦ θέλησιν.

5 Οὐ γὰρ ἀγγέλοις ὑπέταξε τὴν οἰκουμένην τὴν μέλλουσαν, περὶ ἧς λαλοῦμεν.

6 Διεμαρτύρατο δέ που τὶς, λέγων, Τί ἐστιν ἄνθρωπος, ὅτι μιμνήσκῃ αὐτοῦ; ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπτῃ αὐτόν;

7 Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύτι παρ' ἀγγέλους· δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτὸν, καὶ κατέστησας αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου.

8 Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Ἐν τῷ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα, οὐδὲν ἀφῆκεν αὐτῷ ἀνυπότακτον· νῦν δὲ οὔπω ὁρῶμεν αὐτῷ τὰ πάντα ὑποτεταγμένα.

9 Τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττω-

neglexerimus salutem? quæ quum initium accepisset enarrari per Dominum, ab eis qui audierũt, in nos confirmata est:

Contestante Deo signis & portentis, & variis virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus secundum suam voluntatem.

Non enim angelis subiecit orbem terræ futurum, de quo loquimur.

Testatus est autẽ in quodam loco quis dicens, Quid est homo quòd memor es eius, aut filius hominis, quoniam visitas eum? Psal. 5. 8.

Minuisti eum paulominus ab angelis: gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum.

Omnia subiecisti sub pedibus eius. In eo enim quòd omnia ei subiecit: nihil dimisit non subiectum ei: nunc autem necdum videmus omnia subiecta ei. 1 Cor. 15. 27

Eum autem qui modico quàm ange- Psal. 2. 8.

2 Si Angelorum sermonem non licuit impunè transgredi, multo minus fas erit Euangelium à Domino Angelorum annuntiatum, Apostolorum voce confirmatum, torque cœlestibus prodigiis, in primis autẽ tanta sancti Spiritus efficacia cõprobatum, negligere.

d *Apostolis.*

e *Miraculorum verus finis. Signa autem ea dicuntur, quia aliud repræsentant quàm quod cernitur: Prodigia quòd nouum & insolitum aliquid exhibeãt: Virtutes, quòd Diuinæ virtutis specimen edant.*

3 Si Angelos qui serui sũt, nefas fuit aspernari, multo magis potentissimũ illum Regem mundi instaurati.

f *Futurũ seculum, cuius Pater est Christus, Esa. 9. 6. vel Ecclesiam quæ velut nouus mundus erat Euangelio colligenda.*

4 Vsum istius regiæ dignitatis declarat in eo positum esse, vt homines non modò amissam suam dignitatem recipiant in Christo, sed etiam in eo supra omnia euehantur. quam hominum præstantiam Dauid excellentissimè describit.

g *Quid tandem est in homine cur tantam ipsius curam habeas & tanto honore sit eum dignatus?*

h *Hominem & filium hominis vocat omnes cælestis illius regni ciues quales sunt in sese, antequam Dominus eos iure illius ciuitatis donet in Christo.*

i *Hæc prima est futuri mundi ciuium dignitas, quòd proximè ad Angelos accedunt.*

k *In summo enim honoris gradu eminebunt, quum regni erunt participes. Loquitur autem de re futura in præsenti, quia certa est.*

5 Obiectio, Atqui vbi est tanta ista damnatio?

6 Responsio, Iam hoc impletum est in nostro illo capite Iesu, qui ad tempus nostri causa infra Angelos subsidit, homo factus: nunc autem in summam gloriam est euectus.

l *Nimirum ex ipsius virtute in Ecclesiã manifestissimè apparente.*

li minoratus est videmus Iesum propter passionem mortis, gloria & honore coronatum. vt gratia Dei pro omnibus gustaret mortem:

Decebat enim eũ per quem omnia & propter quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, authorem salutis eorum per passiones consummare.

Qui enim sanctificat & qui sanctificantur, ex vno omnes: propter quam causam non confunditur fratres eos vocare,

Psal. 22.23 Dicens, Nũtiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te.

Et iterum, Ego ero fidens in eum. Et iterum, Ecce ego & pueri mei quos dedit mihi Deus.

Quia ergo pueri cõmunicauerũt carni & sanguini, & Esa. 8.18. ipse similiter participauit eisdem: vt per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, hoc est diabolum,

Et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant seruituti.

Nusquam enim Angelos apprehendit: sed semen Abrahæ apprehendit.

Vnde debuit per omnia fratribus assimilari, vt misericors fieret & fidelis pontifex ad ea quæ sunt ad Deum, vt propitiationem faceret delictorum populi.

In eo enim in quo passus est ipse & tentatus, potens est & eis qui tentantur auxiliari.

μᾶλλον βλέπομεν Ἰησοῦν, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον· ὅπως χάριτι θεοῦ ὑπὲρ παντὸς γεύσηται θανάτου.

10 Ἔπρεπε γὰρ αὐτῷ δι' ὃν τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα, τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας αὐτῶν διὰ παθημάτων τελειῶσαι.

11 Ὅ, τε γὰρ ἁγιάζων, καὶ οἱ ἁγιαζόμενοι, ἐξ ἑνὸς πάντες· δι' ἣν αἰτίαν, οὐκ ἐπαισχύνεται ἀδελφοὺς αὐτοὺς καλεῖν,

12 Λέγων, Ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ὑμνήσω σε.

13 Καὶ πάλιν, Ἐγὼ ἔσομαι πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ. Καὶ πάλιν, Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία ἃ μοὶ ἔδωκεν ὁ Θεός.

14 Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκε σαρκὸς καὶ αἵματος, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχεν τῶν αὐτῶν· ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τοῦτ' ἔστι τὸν διάβολον,

15 Καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους, ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας.

16 Οὐ γὰρ δήπου ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται· ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται.

17 Ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι, ἵνα ἐλεήμων γένηται καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς τὰ πρὸς τὸν θεόν, εἰς τὸ ἱλάσκεσθαι τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ.

18 Ἐν ᾧ γὰρ πέπονθεν αὐτὸς πειρασθείς, δύναται τοῖς πειραζομένοις βοηθῆσαι.

honore coronatum, qui [m] paulisper fuit inferior Angelis factus,[7] propter [n] mortis perpessionẽ vt beneficio Dei [8] pro omnibus [o] mortẽ gustaret:

9 Decebat enim [10] vt p ipse propter quem *sunt* hæc omnia & per quem *sunt* hæc omnia, multos filios in gloriam adducendo, [11] q principem salutis ipsorum per afflictiones consecraret.

[12] Nam & qui [r] sanctificat & qui sanctificantur, [s] ex vno *sunt* omnes: quam ob causam nõ erubescit fratres ipsos vocare,

[13] Dicens, Annuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ tibi hymnos canam.

[14] Et rursum, Ego [t] fretus ero ipso. Et iterum, [u] Ecce ego & pueri quos mihi dedit Deus.

Quoniam igitur pueri [x] participes sũt carnis & sanguinis, ipse quoque consimiliter particeps fuit eorundem: vt per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, hoc est diabolum,

Et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant seruitutis.

Nusquam enim Angelos apprehendit: sed semen Abrahæ apprehendit.

Vnde debuit per omnia fratribus assimilari, vt misericors fieret & fidelis pontifex ad ea quæ sunt ad Deum, vt propitiationem faceret delictorum populi.

In eo enim in quo passus est ipse & tentatus, potens est & eis qui tentantur auxiliari.

m *Qui ad tempus se exinanit is, forma serui accepta.*

7 Cautam huius subsidiẽtiæ declarat, nempè vt nostra causa mortem gustaret, ac proinde expiatoris partes obiens, nostrorum non tantùm Prophetæ & Rex, sed etiã Sacerdos esset n *Vt mali posset.*

8 Hic posita est vis argumenti. Neque enim cum ipso tandẽ glorificaremur, nisi pro nobis (& quidẽ omnibus credentibus) exinanitus fuisset. Atque hac occasione Apostolus ad alterã partem explicationis personæ Christi accedit, in qua sic Deum esse probat vt sit etiam homo

o *Mortem sentiret.*

9 Cur Filium Dei, verum illum Deũ (vt paulò ante probauit) nihilominus decuerit hominẽ fieri omnibus miseriis (excepto peccato) obnoxiũ, aliis præterea argumẽtis probat.

10 Primum, Quia Pater, ad cuius gloriam tendunt hæc omnia, multos filios decreuit ad gloriã adducere. Quomodo autem homines haberet filios nisi vnicus eius Filius factus esset hominum frater? p *Deus.*

11 Secundo, Pater constituit illos filios ad gloriam adducere, nempe ex ignominia in qua antea iacebant. Filius ergo non videretur planè homo factus nisi aliis similis esset factus vt eo ipso itinere peruenire at gloriam quo alios adduceret. Imò illum principem salutis reliquorũ, præcæteris decuit illis afflictionibus consecrari Propheram, Regem, ac Sacerdotem, ad reliquorum salutem, quæ sunt illius principatus partes.

q *Autegen anum, & qui sicut est primus dignitate, ita est primogenitus ex mortuis inter multos fratres.*

12 Firmamentum vtriusque superioris argumenti. Neque enim essemus filii, in eo, neque afflictionibus consecrari permisset, nisi homo nostri similis factus esset. Sed quoniam hæc filiatio à sola natura non pendet, quia non censetur Dei filius nisi qui præterquam quòd homo est, etiam frater est Christi, (quod fit sanctificatione, id est, coalitione per fidem cum Christo nos sanctificante) ideo facit Apostolus mentionem sanctificantis (nempè Christi) & sanctificatorum (nempe omnium fidelium) quos propterea Christus dignatur fratrum nomine.

r *Præsenti tempore vtitur, vt ostendat nos adhuc in huius sanctificationis progressu versari. Sanctificationis autem nomine intelligit separationem, purificationem & consecrationem.* s *Eiusdem naturæ, scilicet humanæ.* 13 Quod de incarnatione sanctificatoris docuit, applicat Prophetico muneri. 14 Idem applicat regiæ Christi potentiæ asserendis suis ab impetio diaboli & mortis t *Recipiã me in eius fidem & præsidium.* u *Hæc de se & discipuli suis dicit Esaias, sed omnes ministros adumbrans, vt illius discipuli vicissim Ecclesiam totam designãt. Quamobrem Prophetarum ac Ministrorum Caput sit Christus, melius etiam iure hæc illi tribuuntur, quàm ipsi Esaiæ.*

x *Constant carne & sanguine, fragili videlicet & caduca natura.*

factus est eorundē, vt per mortē aboleret eum [y] qui mortis imperium habet, hoc est, [z] diabolum:

Et liberos redderet quotquot metu [a] mortis, per omnem vitam obnoxii erant seruituti.

15 Non enim vtique [b] angelos assumpsit, [c] sed semen Abrahæ assumpsit.

16 Vnde debuit [d] per omnia fratribus similis fieri, vt [e] misericors esset & [f] fidelis pontifex in iis quæ apud Deum *agenda forent*, ad expiandum peccata populi.

Nam ex eo quod perpessus fuit quum [g] tentatus est, potest & iis qui tentātur succurrere.

τέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τουτέστι, τὸν διάβολον·

15 Καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας.

16 Οὐ γὰρ δή που ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται· ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται.

17 Ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι, ἵνα ἐλεήμων γένηται καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς τὰ πρὸς τὸν Θεὸν, εἰς τὸ ἱλάσκεσθαι τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ.

18 Ἐν ᾧ γὰρ πέπονθεν αὐτὸς πειρασθεὶς, δύναται τοῖς πειραζομένοις βοηθῆσαι.

ticipauit eisdem, vt per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperiū, id est, diabolum: Osee, 13. 14. 1. cor. 15. 55

Et liberaret eos qui timore mortis per totam vitā obnoxij erant seruituti.

Nusquam enim angelos apprehendit: sed semen Abrahæ apprehēdit.

Vnde debuit per omnia fratribus similari, vt misericors fieret & fidelis Pōtifex ad Deum, vt repropitiaret delicta populi.

In eo enim in quo passus est ipse & tentatus, potens est & eis qui tentātur auxiliari.

y *Diabolus dicitur mortis imperium habere, quia author est peccati: à peccato autem mors, atque adeò nos quotidie ad peccandum solicitat.*

z *De vno loquitur, tanquā de vno principe, cui tacitè adiunguntur reliqui ipsius Angeli.*

a *Mortem intellige cum ira Dei coniunctā qualem extra Christū necesse est esse: ea autē nihil potest fingi miserius.*

15 Explicat vocabula illa carnis & sanguinis, verè hominem esse Christum ostendens, idque non diuinæ suæ naturæ conuersione, sed humanæ assūptione, Nominat autem Abrahamum, respiciens ad promissiones de hac re Abrahamo factas.

b *Angelicam naturam.* c *Sed veram hominis naturam.* 16 Idem etiam applicat sacerdotio, ad quod non fuisset idoneus, nisi homo factus esset, & quidem per omnia nobis (excepto tamen peccato) similis.

d *Non solùm quod ad naturam, sed etiam quod ad qualitates attinet.* e *Qui nostrarum ærumnarum vero sensu tangeretur.* f *Sincerè munus suum peragens.* g *Quum exploraretur, & ad malum à Diabolo solicitaretur.*

Cap. III.

7. *Nunc ostendit quanto inferior sit Moses Christo:* 5. 6. *nempe quantum distat seruus à domino.* 7. *Inde exhortationes minásque admiscet ex Dauidis testimonio,* 8. *siquis vel contumaciter repugnet.* 12. *vel ad obsequendum sit tardior.*

N.

VNde, [1] fratres sācti, vocationis cælestis participes, considerate [a] Apostolum & Pontifi-

Ὅθεν, ἀδελφοὶ ἅγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιε-

V.

VNde fratres sancti, vocationis cælestis participes, considerate Apostolum & Pontifi

1 Substrato fundamento, id est explicata & probata vtraque vnius eiusdémque Christi natura, triplex ei munus tribuit, nempe Propheticæ, Regium, & Sacerdotale: instituta eius collatione cum Mose & Iosue, quod ad Doctoris & rectoris munus attinet, vsque ad capitis proximi versicu. 14. Cum Aarone verò in Pōtificatu. Proponit autem de quo dicturus est grauissima cum exhortatione, vt in Christum tanquam vnicum illum æternum Doctorem, Rectorē ac Pontificē omnis nostra fides referatur. a *Legatum & nuntiū, sicut Rom. cap. 15. dicitur minister Circumsionis.*

cem confessionis nostræ Iesum:

Qui fidelis est ei qui præfecit illũ: sicut & Moyses in omni domo eius.

Amplioris enim gloriæ iste præ Moyse dignus est habitus, quantò ampliorem honorem habet domo, qui fabricauit illam.

Omnis namque domus fabricatur ab aliquo: qui autẽ omnia creauit Deus est.

Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo eius. tanquam famulus, in testimonium eorũ quæ dicenda erant:

Christus verò tãquam filius in domo sua: quæ domus, sumus nos, si fiduciã & gloriam spei vsque ad finem firmam retineamus.

Psal. 95. 7 infra 4. 7. *Quapropter sicut dicit Spiritus sãctus, Hodie si vocem eius audieritis,*

Nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione, secundum diem tentationis in deserto:

Vbi tentauerunt me patres vestri: pro

ρέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Χριστὸν Ιησοῦν·

2 Πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν· ὡς καὶ Μωσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ.

3 Πλείονος γὰρ δόξης ἐστὶ παρὰ Μωσῆν ἠξίωται, καθ' ὅσον πλείονα τιμὴν ἔχει τοῦ οἴκου ὁ κατασκευάσας αὐτόν.

4 Πᾶς γὰρ οἶκος κατασκευάζεται ὑπό τινος· ὁ δὲ τὰ πάντα κατασκευάσας, Θεός.

5 Καὶ Μωσῆς μὲν πιστὸς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ὡς θεράπων, εἰς μαρτύριον τῶν λαληθησομένων·

6 Χριστὸς δὲ, ὡς υἱὸς ἐπὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ· οὗ οἶκος ἐσμὲν ἡμεῖς, ἐὰν περ τὴν παῤῥησίαν καὶ τὸ καύχημα τῆς ἐλπίδος μέχρι τέλους βέβαια κατάσχωμεν.

7 Διὸ καθὼς λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε,

8 Μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ·

9 Οὗ ἐπείρασάν μι οἱ πατέρες ὑμῶν, ἐδο-

cem[b] professionis nostræ Christum Iesũ:

[2]Fidelem ei qui ipsũ[c] constituit:[3] vt & Moses *fidelis fuit* in tota domo ipsius.

[4] *Tanto* nanque ampliore gloria præ Mose hic dignus est habitus, quanto maiorem habet honorẽ is qui construxit domum, quàm domus ipsa.

Omnis enim domus constituitur ab aliquo: porrò qui cõdidit omnia hæc, Deus *est*.

[5]Et Moses quidẽ fidelis fuit in tota domo ipsius, vt famulus, ad testificãda quę pòst dicenda erant:

At Christus, vt filius, domui suæ præest:[6d] cuius domus sumus nos, si[e] fiduciam & spem illam de qua gloriamur, ad finem vsque firmam tenuerimus.

Quapropter sicut dicit Spiritus ille sãctus, Hodie si vocem eius[f] audieritis,

Ne obdurate corda vestra, sicut [g] in exacerbatione in die tentationis illius in deserto:

Vbi tentauerunt me patres vestri: pro

b *Eius doctrinæ quã profitemur, nimirũ Euangelicæ.*

2 Duplici ratione hanc adhortationẽ stabilit: primò quod Christus Iesus sit a Deo talis designatus: secundò, quòd idẽ impositis sibi à Patre muneribus penitus sit defunctus.

c *Sub Apostolum & Pontificem*

3 Iam accedit ad collationem cum Mose: quos inter se similes facit, quod vterque præfectus fuerit domui Dei, & fideliter opus suum peregerit: sed mox in illa similitudine maximam esse imparitatẽ ostendit.

4 Prima collatio, Architectus præstrãior est domo ipsa, ergo & Christus Mose. Ratio consequutionis est, quia huius domus architectus Deus est, quod Mosi tribui non potest: ac proinde Moses non propriè fuit architectus, sed ipsius domus pars: Christus verò vt Dominus ac Deus totam hanc domum est

architectatus.

5 Altera collatio. Moses fuit fidelis seruus in hac domo, (i. in Ecclesia) subseruiens venturo Domino: Christus autem regnat & præest vt Dominus domui suæ.

6 Applicat suo fini superiorem doctrinam, verbis Dauidis omnes exhortans, vt iam Filium ipsum loquentem audientes, eius verbis plena fiducia aquiescãt, quum aliter non possint in æternam illam requiem admitti.

d *Cuius sub Christi.*

e *Fiduciam vocat effectum illud fidei præstantissimum, quo fit vt clamemus Abba, Pater: fiducia autẽ spem coniungit.*

f *Iterum ergo post Mosem Deus erat loquutus.*

g *In die exacerbationis, vel contentionis.*

bauerunt me, & viderunt opera mea quadraginta annis.

Quapropter infensus fui nationi isti: & dixi, Semper [h] errant corde: neque cognouerunt vias meas.

Itaque iuraui in ira mea, Si introibunt in requiem meam.

7 Videte, fratres, nequando sit in vllo vestrûm cor malum & infidele, deficiendo à Deo viuo:

Sed exhortamini alii alios quotidie, [i] quoad appellatur dies hodiernus: ne quis ex vobis induretur fraude peccati.

8 Christi enim participes facti sumus, si modò [k] principium illud quo sustẽtamur, firmum tenuerimus ad finem vsque:

Interim [l] dum dicitur, Hodie si vocem eius audieritis, ne obdurate corda vestra, vt in exacerbatione.

Nam quidã quũ audissent, exacerbarunt *Dominum*, non omnes tamen ij qui exierant ex AEgypto per Mosen.

Quibus autẽ infẽsus fuit quadraginta annis? nónne iis qui peccauerãt, quorum corpora conci-

h Vecordes sunt & insani.

7 Iam expendens verba Dauidis, primùm ostendit ex particula Hodie, negligendam non esse occasionem tantisper dum adhuc viget. Neque enim ad seculum Dauidis restringendam esse vocem illam, sed totũ illud tempus cõplecti quo Deus nos cõpellat.

i Quoad durat dies hodiernus, id est, quãdiu offertur nobis Euãgeliũ.

8 Iam ponderat verba illa, Si audieritis vocem &c. explicans ista de auditu fidei dici, cui opponitur obduratio per incredulitatẽ

k Principium fiduciæ: principium autem vocat Hebræorum more, quod præcipuum est.

l Quandiu hæc vox personat.

m Cadauera

κίμασάν με, καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου τεσσαράκοντα ἔτη.

10 Διὸ προσώχθισα τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ, καὶ εἶπον, Ἀεὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ· αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδούς μου.

11 Ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, Εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου.

12 Βλέπετε, ἀδελφοὶ, μήποτε ἔσται ἔν τινι ὑμῶν καρδία πονηρὰ ἀπιστίας, ἐν τῷ ἀποστῆναι ἀπὸ Θεοῦ ζῶντος·

13 Ἀλλὰ παρακαλεῖτε ἑαυτοὺς καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ἄχρις οὗ τὸ σήμερον καλεῖται· ἵνα μὴ σκληρυνθῇ τις ἐξ ὑμῶν ἀπάτῃ τῆς ἁμαρτίας.

14 Μέτοχοι γὰρ γεγόναμεν τοῦ Χριστοῦ, ἐὰν περ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποστάσεως μέχρι τέλους βεβαίαν κατάσχωμεν·

15 Ἐν τῷ λέγεσθαι, Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ.

16 Τινὲς γὰρ ἀκούσαντες παρεπίκραναν, ἀλλ' οὐ πάντες οἱ ἐξελθόντες ἐξ Αἰγύπτου διὰ Μωσέως.

17 Τίσι δὲ προσώχθισε τεσσαράκοντα ἔτη; οὐχὶ τοῖς ἁμαρτήσασιν, ὧν τὰ κῶλα ἔπεσεν ἐν

bauerunt & viderũt opera mea quadraginta annis.

Propter quod infensus fui generationi huic, & dixi, Semper errant corde: ipsi autem non cognouerunt vias meas.

Quibus iuraui in ira mea, Si introibunt in requiem meam.

Videte, fratres, ne fortè sit in aliquo vestrûm cor malũ, incredulitatis discedendi à Deo viuo:

Sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies donec Hodie cognominatur: vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati.

Participes enim Christi effecti sumus, si tamen initium substantiæ eius vsque ad finem firmum retineamus;

Dum dicitur, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra quemadmodum in illa exacerbatione.

Quidam enim audiẽtes, exacerbauerunt, sed non vniuersi qui profecti sunt ex AEgypto per Mosen.

Quibus autẽ infensus est quadraginta annis? nónne illis qui peccauerũt, quorum cadauera prostrata

prostrata sunt in deserto?

Quibus autem iurauit non introire in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerunt?

Et videmus quia non potuerunt introire propter incredulitatem.

τῇ ἐρήμῳ;

18 Τίσι δὲ ὤμοσε μὴ εἰσελεύσεσθαι εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, εἰ μὴ τοῖς ἀπειθήσασι;

19 Καὶ βλέπομεν ὅτι οὐκ ἠδυνήθησαν εἰσελθεῖν δι' ἀπιστίαν.

derunt in deserto?

Quibus autem iurauit non ingressuros in requiem suam, nisi iis qui nō obedierāt?

Et videmus non potuisse ingredi propter incredulitatem.

Cap. IIII.

1. *Adhortationem comminationi admiscet, ne quemadmodum patres, requie sibi oblata priuentur:* 11. *sed in eam ingredi studeant.* 14. *Inde initium facit tractandi de sacerdotio Christi.*

V.

Timeamus ergo ne fortè relicta pollicitatione introeundi in requiem eius, existimetur aliquis ex vobis deesse.

Et enim & nobis nuntiatum est, quemadmodum & illis: sed non profuit illis sermo auditus, non admistus fidei ex iis quæ audierunt.

Ingrediemur enim in requiem qui credidimus, quemadmodū dixit, Sicut iuraui in ira mea si introibunt in requiem meā: & quidem operibus ab institutione mundi factis.

Psal. 11.11

Dixit enim quo-

Φοβηθῶμεν οὖν μή ποτε καταλειπομένης ἐπαγγελίας εἰσελθεῖν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, δοκῇ τις ἐξ ὑμῶν ὑστερηκέναι.

2 Καὶ γάρ ἐσμεν εὐηγγελισμένοι, καθάπερ κἀκεῖνοι· ἀλλ' οὐκ ὠφέλησεν ὁ λόγος τῆς ἀκοῆς ἐκείνους, μὴ συγκεκραμένος τῇ πίστει τοῖς ἀκούσασιν.

3 Εἰσερχόμεθα γὰρ εἰς τὴν κατάπαυσιν οἱ πιστεύσαντες, καθὼς εἴρηκεν, Ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου· καί τοι τῶν ἔργων ἀπὸ καταβολῆς κόσμου γενηθέντων.

4 Εἴρηκε γάρ που

N.

Metuamus igitur nequando derelicta promissione introeundi in requiem eius, videatur aliquis ex vobis fuisse frustratus.

1 Etenim nobis euāgelizatum est sicut & illis: at non profuit illis auditus sermo, vt [a] qui fidei mixtus non fuerit ipsis qui audierant.

2 Introimus enim in requiem nos qui credimus, sicut dixit, Itaque iuraui in ira mea si ingressuri sint in requiem meam: licet operibus à iactis fundamentis mundi perfectis.

Ita enim dixit quo-

1 His verbis, vocem eius, declarat significari à Dauide prædicationem Christi, qui tunc quoque annuntiabatur, quū Moses & Prophetæ non aliò respicerent.

a *Euangelii prædicationem potui cōparat, quæ hausta, id est, audita nihil prosit nisi tēperetur fide.*

2 Nequis obiiceret illa intelligi de terra Chanaā & Mosis doctrina, ac proinde ad Christum & vitā æternam nō rectè trahi, ostendit Apostolus duplicem requiē in Scripturis cōmemorari, vnam diei septimi, quapus quàm tempus Mosis, & aliam requiē quàm terram Chanaā, ab eo significari. Ea verò est æterna illa in qua cessante huius vitæ cursu, incipimus Deo viuere sicut Deus die septimo ab illis suis operibus (id est ab hoc condendo mūdo) destitit. Significat autem simul Apostolus, in vno demum Euangelio aperiri huius requietis iter, quam Moses, & terra Chanaan, & tota illa Legalis œconomia adumbrauit.

Gen 2.2.2 deut. 7.14

Deus dicitur ab omnibus operibus suis quieuisse, alteram verò commemorari in quam Iosua populum introduxit: sed quæ requies non sit vltima ad quam vocamur, quod probat duabus rationibus. Quum enim tanto pòst tempore Dauid populum alloquēs in terra Chanaan collocatum, vtatur aduerbio Hodie, & minetur non ingressuros in requiem Dei qui vocem Dei tūc sonatē repudiarint, necesse est dicamus aliud tē-

dam in loco de septimo die, Et requieuit Deus die septimo ab omnibus operibus suis.

Et hîc rursum, Si introibunt in requiē meam.

Quia igitur reliquum est vt aliqui introeant in eam, & quibus prius annuntiatum fuit, non introierūt propter incredulitatem:

Rursum quendam prefinit diem, Hodie, apud Dauidem dicens, tanto post tempore (prout dictum est) Hodie si vocem eius audieritis, ne obdurate corda vestra.

Nam si eos [b] Iesus in requie collocasset, nequaquam de alio posthac die loquutus fuisset:

Itaque reliquus est aliquis sabbatismus populo Dei.

[c] Nam qui ingressus est in requiem ipsius, requieuit & ipse ab operibus suis, quemadmodū à suis Deus.

[3] Studeamus igitur ingredi in illam requiem, [d] ne quis in idem incidat contumaciæ exemplum.

[4] [e] Viuus est enim [f] sermo Dei & efficax, & penetrantior

[b] De Iesu loquitur filio Nun: velut autem terra Chanaan typus fuit veræ nostræ quietis, sic Iosue, Iesu typus fuit.

[c] Velut Deus septimo die quieuit, sic nos die ab operibus nostris, id est quæ à natura nostra corrupta proficiscuntur, est quiescendū.

[3] Redit ad exhortationē ū. Nequis fiat similis infidelitatis exēplum.

[4] Amplificatio à natura verbi Dei, cuius ea vis est vt in ima vsque animi penetralia penetret, contumacibus lethale vulnus infligens, ere dentes verò plane viuificans.

[e] Viuum vocat sermonem ab eius effectis in iis quibus annuntiatur.

[f] Doctrina Dei annūtiata tum in Lege tū in Euangelio.

περὶ τῆς ἑβδόμης οὕτως, Καὶ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ.

5 Καὶ ἐν τούτῳ πάλιν, Εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου.

6 Ἐπεὶ οὖν ἀπολείπεται τινας εἰσελθεῖν εἰς αὐτὴν, καὶ οἱ πρότερον εὐαγγελισθέντες οὐκ εἰσῆλθον δι' ἀπείθειαν.

7 Πάλιν τινὰ ὁρίζει ἡμέραν, σήμερον ἐν Δαβὶδ λέγων, μετὰ τοσοῦτον χρόνον, (καθὼς εἴρηται) Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν.

8 Εἰ γὰρ αὐτοὺς Ἰησοῦς κατέπαυσεν, οὐκ ἂν περὶ ἄλλης ἐλάλει μετὰ ταῦτα ἡμέρας.

9 Ἄρα ἀπολείπεται σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ.

10 Ὁ γὰρ εἰσελθὼν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὥσπερ ἀπὸ τῶν ἰδίων ὁ Θεός.

11 Σπουδάσωμεν οὖν εἰσελθεῖν εἰς ἐκείνην τὴν κατάπαυσιν· ἵνα μὴ ἐν τῷ αὐτῷ τις ὑποδείγματι πέσῃ τῆς ἀπειθείας.

12 Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργὴς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν

dam loco de die septima sic, Et requieuit Deus die septima ab omnibus operibus suis.

Et in isto rursum, Si introibunt in requiem meam.

Quoniam ergo superest introire quosdam in illam, & ij quibus prioribus annuntiatū est, non introierunt propter incredulitatem:

Iterum terminat diem quendam, hodie, in Dauid dicendo, post tantum temporis, (sicut suprà dictum est) Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra.

Nam si eis Iesus requiem præstitisset, nunquam de alia loqueretur posthac die:

Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei.

Qui enim ingressus est in requiem eius, etiam ipse requieuit ab operibus suis, sicut à suis Deus.

Festinemus ergo ingredi in illam requiem: vt ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum.

Viuus est enim sermo Dei & efficax, & penetrabilior omni

omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum & intentionũ cordis.

Et non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius: omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius, ad quem nobis sermo.

Habentes ergo Pontificem magnum qui penetrauit cælos, Iesum Filium Dei, teneamus confessionem.

Non enim habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato.

Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ, vt misericordiam consequamur, & gratiã inueniamus in auxilio opportuno.

μάχαιραν δίστομον, καὶ διϊκνούμενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς τε καὶ πνεύματος, ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν· καὶ κριτικὸς ἐν θυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας.

13 Καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ· πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος.

14 Ἔχοντες οὖν ἀρχιερέα μέγαν, διεληλυθότα τοὺς οὐρανοὺς, Ιησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, κρατῶμεν τῆς ὁμολογίας.

15 Οὐ γὰρ ἔχομεν ἀρχιερέα μὴ δυνάμενον συμπαθῆσαι ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, πεπειρασμένον δὲ κατὰ πάντα καθ' ὁμοιότητα, χωρὶς ἁμαρτίας.

16 Προσερχώμεθα οὖν μετὰ παῤῥησίας τῷ θρόνῳ τῆς χάριτος, ἵνα λάβωμεν ἔλεον, καὶ χάριν εὕρωμεν εἰς εὔκαιρον βοήθειαν.

quouis gladio ancipiti, ac pertingit vsque ad diuisionem [g]animæ simul [h]ac spiritus, compagûmque & medullarũ, & diiudicat cogitationes & conceptiones cordis.

Nec est vlla res creata quæ non conspicua sit [i]coram ipso imò omnia *sunt* nuda & patentia oculis eius quicum nobis est negotium.

[5]Habentes igitur Pontificem magnũ, qui penetrauit cælos, Iesum Filiũ Dei, [k]teneamus *hanc* professionem,

[6]Non enim habemus Pontificem qui non possit affici sensu infirmitatum nostrarum, sed tentatũ in omnibus similiter, absque peccato.

Accedamus igitur cum fiducia ad thronum gratiæ, vt consequamur misericordiam, & gratiam inueniamus ad opportunum auxilium.

g *Animam vocat in qua resident affectus.*

h *Spiritum, id est, partem illam nobilissimam quæ mens dicitur.*

i *Dei.*

5 Iam aggreditur Põtificatus Christi collationem cũ Aaronis sacerdotio, & in ipso statim initio summam huius Pontificis excellentiam declarar, eũ vocãs Filium Dei, & in ipsis cœlis ad tribunal Dei collocans, non obscura antithesi cũ Aaronicis sacerdotibus & tabernaculo caduco: quas comparationes posteà luculenter declarat.

12 *Retineamus, nec sinamus è manibus nostris elabi.*

6 Ne videretur tanta huius nostri Põtificis gloria nos ab ipsius aditu prohibere, subiicit eum nihilominus verè nostrum fratrem esse (quod etiam anteà probauit) & nostras omnes miserias, suas ducere, vt intrepidè nos ad se vocet.

CAP. V.

2. *Primò docet quodnam sit summi pontificis officium:* 6. *Secundò, Christum à Deo nostrum Pontificem constitutum esse.* 7. *& verè præstitisse quæ summi Pontificis erant.*

V.

Omnis námque Pontifex ex hominibus assumptus, pro hominib⁹ cõstituitur in iis quæ sũt ad

ΠΑΣ γὰρ ἀρχιερεὺς ἐξ ἀνθρώπων λαμβανόμενος, ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίσταται τὰ πρὸς τὸν

N.

NAm [1]omnis Pontifex ex hominibus assumitur, & pro hominib⁹ cõstituitur ĩ iis quæ apud

1 Primæ collationis Christi Pontificatus cum Aaronico, pars prior: Alii pontifices sumuntur ex hominibus, & vocantur humano quodam more.

Deum *agenda sunt:* [2]vt offerat [a]donaria & [b]victimas pro peccatis.

Qui quantum [c]satis est, possit miserari [d] vicem ignorantiũ & aberrantiũ: quòd & ipse [e]circundatus sit infirmitate:

Et propter hanc debeat, sicut pro populo, ita & pro seipso offerre *victimam* pro peccatis.

[3] Neque sibiipsi quisquam sumit hũc honorem, sed qui vocatur à Deo, sicut & Aaron.

Ita & Christus nõ sibi hunc honorem tribuit vt fieret Põtifex, sed is qui dixerat ei, Filius meus es tu, ego hodie genui te.

Sicut & alibi dicit, Tu es Sacerdos in æternum, secundùm [f]ordinẽ Melchisedec.

[4]Qui in [g] diebus carnis suæ, quum deprecationes & supplicationes apud eũ qui poterat [h] ipsum seruare à morte, cum clamore valido & lacrymis obtulisset, & exauditus esset ex metu,

Quanuis Filius esset, tamen ex iis quę passus est[i] didicit obedientiam:

Θεὸν, ἵνα προσφέρῃ δῶρά τε καὶ θυσίας ὑπὲρ ἁμαρτιῶν·

2 Μετριοπαθεῖν δυνάμενος τοῖς ἀγνοοῦσι καὶ πλανωμένοις· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς περίκειται ἀσθένειαν·

3 Καὶ διὰ ταύτην ὀφείλει, καθὼς περὶ τοῦ λαοῦ, οὕτω καὶ περὶ ἑαυτοῦ προσφέρειν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν.

4 Καὶ οὐχ ἑαυτῷ τις λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλὰ ὁ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καθάπερ καὶ ὁ Ἀαρών·

5 Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασε γενηθῆναι ἀρχιερέα· ἀλλ' ὁ λαλήσας πρὸς αὐτὸν, Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.

6 Καθὼς καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει, Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα, κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.

7 Ὃς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, δεήσεις τε καὶ ἱκετηρίας πρὸς τὸν δυνάμενον σώζειν αὐτὸν ἐκ θανάτου, μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς καὶ δακρύων προσενέγκας, καὶ εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας,

8 Καίπερ ὢν υἱὸς, ἔμαθεν ἀφ' ὧν ἔπαθε τὴν ὑπακοήν·

Deum: vt offerat dona & sacrificia pro peccatis:

Qui condolere possit iis qui ignorant & errant: quoniam & ipse circundatus est infirmitate:

Et propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam pro semetipso & offerre pro peccatis.

Nec quisquã sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo, tanquam & Aaron:

Sic & Christus non semetipsum clarificauit vt Pontifex fieret, sed qui locutus est ad eum, Filius meus es tu, ego hodie genui te. 1. Parat. 3.13. Psal. 2.7 suprà, 1.5

Quemadmodum & in alio loco dicit; Tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec. Psa. 110.c infrà, 7.17

Qui in diebus carnis suæ, preces supplicationésque ad eum qui possit illũ saluum facere à morte, cum clamore valido & lachrymis offerens, & exauditus est pro sua reuerentia,

Et quidem quum esset filius, didicit ex eis quæ passus est, obedientiam:

2 Alterius collationis pars prior: Alii vt infirmi constituũtur potifices, vt eius mali sensu affecti quod est illis cum toto populo commune, dona & victimas quæ sint communis fidei ac resipiscentiæ testes, suo ac populi nomine offerant.

a *Oblationes rerum vitæ expertium.*

b *Pecudes quæ iugulabantur, potissimùm verò in sacrificiis pro delicto & peccato.*

c *Qui sit aptus & idoneus.*

d *Eorũ qui in peccatis sũt constituti: nam apud Hebræos ignorantiarum & errorũ nomine quoduis peccatum intelligitur, etiã voluntarium.*

e *Quòd & ipse naturam iisdem incommodis & vitiis obnoxiam circunferat.*

3 Tertia collatio integra, Vocantur alii à Deo, sic & Christus, sed alio ordine quàm Aaron. Dicitur enim Christus Filius ex Deo genitus, & Sacerdos æternus secũdum ordinẽ Melchisedec.

f *Secundùm similitudinem, vt infrà explicatur.* 7.15.

4 Secundæ collationis pars altera, Christus verò insigniter afflictus & insigniter misericors, non pro suis peccatis quæ nulla erant, sed pro suo metu rogauit quod impetrauit, & seipsum pro omnibus suis obtulit.

g *Quũ adhuc nobiscũ infirma & imbecilla nostra natura præditus degeret.*

h *Ipsum eximere morte.*

i *Reipsa expertus est quid sit Patrem habere, cui parendũ sit.*

Et

Et consummatus factus est omnibus obtemperantibus sibi, causa salutis æternæ:

9 Καὶ τελειωθεὶς ἐγένετο τοῖς ὑπακούουσιν αὐτῷ πᾶσιν αἴτιος σωτηρίας αἰωνίου·

[5]Et [k]consecratus, factus est autor salutis æternæ omnibus qui ipsi auscultant:

5 Prima collationis pars altera, Christus autem consecratus est à Deo Patre, vt nostræ salutis author & æternus Pontifex, ac proinde iam homo vt sit longè supra omnes homines.

Appellatus à Deo Pontifex iuxta ordinem Melchisedec.

10 Προσαγορευθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.

Cognominatus à Deo Pontifex secundum ordinem Melchisedec.

k *Vide. supra.* 2. 10.

De quo nobis grandis sermo & interpretabilis ad dicendum: quoniã imbecilles factiestis ad audiendum.

11 Περὶ οὗ πολὺς ἡμῖν ὁ λόγος καὶ δυσερμήνευτος λέγειν· ἐπεὶ νωθροὶ γεγόνατε ταῖς ἀκοαῖς.

[6]De quo nobis multa sunt dicenda, eáque difficilia explicatu: quandoquidem segnes facti estis auribus.

6 Digressio vsque ad septimi capitis initium, qua Hebræos partim retinet Apostol⁹ in attenta cõsideratione eorum quæ dixerat, partim ad ea intelligẽda præparat, de quibus dicturus est.

Etenim quum deberetis magistri esse propter tempus, rursum indigetis vt vos doceamini quæ sint elementa exordii sermonum Dei: & facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo.

12 Καὶ γὰρ ὀφείλοντες εἶναι διδάσκαλοι διὰ τὸν χρόνον, πάλιν χρείαν ἔχετε τοῦ διδάσκειν ὑμᾶς τινα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ· καὶ γεγόνατε χρείαν ἔχοντες γάλακτος, καὶ οὐ στερεᾶς τροφῆς.

[7]Vos enim quos oportuit pro temporis ratione doctores esse, rursum opus est doceri quæ sint elementa initii eloquiorum Dei: factíque estis ij quibus lacte sit opus, & non solido cibo.

7 Exemplum Apostolicæ obiurgationis.

Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis iustitiæ (parvulus enim est.)

13 Πᾶς γὰρ ὁ μετέχων γάλακτος, ἄπειρος λόγου δικαιοσύνης· (νήπιος γάρ ἐστι)

Enimuerò cui cũ lacte res est, is rudis est[l] sermonis iustitiæ: (infans enim est.)

l *Sermonis quo docetur iustitia.*

Perfectorum autem est solidus cibus, eorum qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali.

14 Τελείων δέ ἐστιν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ.

Sed adultorum est solidus cibus, eorum videlicet qui propter habitum, [m]sensus habent exercitatos ad discretionem boni ac mali.

m *Omnes intelligendi & iudicandi facultates.*

CAP. VI.

1. *Hebræorum puerilem ignauiam perstringens.* 4. *seuera denuntiatione eos terret,* 7. *& maturè proficiendi studium excitat,* 9. *meliora de ipsis sperans.* 13. *Abrahæ exemplum citat,* 17. *Fidémque verbo Dei innixam,* 19. *anchoræ comparat.*

V.

QVapropter intermittẽtes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur:

ΔΙΟ ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον, ἐπὶ τὴν τελειότητα φερώμεθα·

N.

QVapropter omissa[a] qui in Christo rudes incho at, sermone, ad perfectionem feramur:

a *Primæ Christianismi principia, quæ Catechismum vocant.*

1 Capita catechismiquæ summa quidem totius Euangelicæ doctrinæ cōplectuntur, sed paucis & summariè (vt loquuntur) rudibus tradebantur, professio videlicet resipiscentiæ & fidei in Deū: cuius doctrinæ articuli (quos vocāt) ab extraneis quidem exigebantur statis Baptismi diebus: à fidelium autē liberis in infantia baptizatis, quū eis imponebantur manus. Inter eos autem articulos, disertè numerantur duo, nempe carnis resurrectio, & iudicium æternum.

2 Pondus addit suæ exhortationi, grauissima comminatio certi apostatarum exitii.

b *De apostasia vniuersali loquitur, non autem de peccatis humana infirmitate contra primam aut secūdam tabulam admissis.*

c *Notanda emphasis huiꝰ verbi, aliud enim est credere, vt Lydia cuius Deus cor aperuit, Act. 16. 13. aliud gustum aliquē habere.*

d *Vt qui odio ferantur in Christum, & quasi eum rursus crucifixum omnium ludibrio exponant, idque suo ipsorum exitio, quod fecit Iulianus Apostata.*

1 non iacientes rursum fundamentum resipiscentiæ ab operibus mortuis, & fidei in Deum,

Baptismatum doctrinæ, ac manuum impositionis & resurrectionis mortuorū, & iudicij æterni.

Atque id faciemꝰ, siquidem permiserit Deus.

2 Nam b fieri non potest vt qui semel fuerint illustrati, c gustauerintque donum cæleste, & participes facti fuerint Spiritus sancti,

Gustauerintque bonum Dei verbum, ac virtutes futuri seculi,

Si prolabantur, vt denuò renouentur per resipiscentiam, vt qui rursum d crucifigant sibimetipsis Filium Dei, & ad ignominiam exponant.

3 Nam terra quæ imbrem sæpius in se venientem combiberit & progenuerit herbam accommodam eis per quos excolitur, recipit benedictionem à Deo:

At quæ profert spinas & tribulos, reproba *est*, & maledictioni affinis: cuius exitus *tendit* ad exustionem.

4 Sed persuasimꝰ nobis de vobis, dile-

μὴ πάλιν θεμέλιον καταβαλλόμενοι μετανοίας ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, καὶ πίστεως ἐπὶ Θεὸν,

2 Βαπτισμῶν διδαχῆς, ἐπιθέσεώς τε χειρῶν, ἀναστάσεως τε νεκρῶν, καὶ κρίματος αἰωνίου.

3 Καὶ τοῦτο ποιήσομεν, ἐὰν περ ἐπιτρέπῃ ὁ Θεός.

4 Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας, γευσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου, καὶ μετόχους γενηθέντας πνεύματος ἁγίου,

Καὶ καλὸν γευσαμένους Θεοῦ ῥῆμα, δυνάμεις τε μέλλοντος αἰῶνος,

6 Καὶ παραπεσόντας, πάλιν ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν, ἀνασταυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ παραδειγματίζοντας.

7 Γῆ γὰρ ἡ ποιοῦσα τὸν ἐπ' αὐτῆς πολλάκις ἐρχόμενον ὑετὸν, καὶ τίκτουσα βοτάνην εὔθετον ἐκείνοις δι' οὓς καὶ γεωργεῖται, μεταλαμβάνει εὐλογίας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.

8 Ἐκφέρουσα δὲ ἀκάνθας καὶ τριβόλους, ἀδόκιμος καὶ κατάρας ἐγγύς· ἧς τὸ τέλος εἰς καῦσιν.

9 Πεπείσμεθα δὲ περὶ ὑμῶν, ἀγαπητοὶ,

non rursum facientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei ad Deum,

Baptismatum doctrinæ, impositionis quoque manuum ac resurrectionis mortuorum, & iudicij æterni.

Et hoc faciemus, si quidem permiserit Deus.

Impossibile enim est eos qui semel sunt illuminati, gustauerunt etiam donum cæleste, & participes facti sunt Spiritus sancti, Inf. 10. 16 mat. 12. 45 2. pet. 2. 20

Gustauerunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutésque seculi venturi,

Et prolapsi sunt, rursus renouari ad pœnitentiam, rursum crucifigētes sibimetipsis Filium Dei, & ostentui habentes.

Terra enim sæpe venientem super se bibens imbrem, & generās herbam opportunā illis à quibꝰ colitur, accipit benedictionem à Deo:

Proferens autem spinas ac tribulos, reproba est, & maledicto proxima: cuius consummatio in combustionem.

Confidimus autem de vobis dile-

3 Exornat superiorem comminationem: proposita similitudine.

4 Lenit omnem illam asperitatem, meliora de iis sperans quibus hæc scribit.

ctisti-

ctissimi, meliora & viciniora saluti, tametsi it a loquimur.

Non enim iniustꝰ Deus, vt obliuiscatur operis vestri & dilectionis quam ostendistis in nomine ipsius qui ministrastis Sanctis & ministratis.

¶ *Cupimus autem vnunquenque vestrûm eandem ostẽtare solicitudinem ad expletionem spei vsque in finem:*

ꝰ *Vt non segnes efficiamini, verùm imitatores eorum qui fide & patientia hæreditabunt promissiones.*

Abrahæ namque promittẽs Deus, quoniam neminem habuit per quẽ iuraret maiorem, iurauit per semetipsum,

Dicens, *Nisi benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te.*

Genes. 22. & 17. 4. & 22. 17

Et sic longanimiter ferens, adeptus est repromissionem.

Homines enim per maiorem se iurant, & omnis controuersiæ eorum finis, ad confirmationem, est iuramentũ,

In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilij sui, interposuit iusiurandum:

τὰ κρείττονα καὶ ἐχόμενα σωτηρίας, εἰ καὶ οὕτω λαλοῦμεν.

10 Οὐ γὰρ ἄδικος ὁ Θεὸς, ἐπιλαθέσθαι τοῦ ἔργου ὑμῶν, καὶ τῆς κόπου τῆς ἀγάπης ἧς ἐνεδείξασθε εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, διακονήσαντες τοῖς ἁγίοις καὶ διακονοῦντες.

11 Ἐπιθυμοῦμεν δὲ ἕκαστον ὑμῶν τὴν αὐτὴν ἐνδείκνυσθαι σπουδὴν πρὸς τὴν πληροφορίαν τῆς ἐλπίδος ἄχρι τέλους·

12 Ἵνα μὴ νωθροὶ γένησθε, μιμηταὶ δὲ τῶν διὰ πίστεως καὶ μακροθυμίας κληρονομούντων τὰς ἐπαγγελίας.

13 Τῷ γὰρ Ἀβραὰμ ἐπαγγειλάμενος ὁ Θεὸς, ἐπεὶ κατ' οὐδενὸς εἶχε μείζονος ὀμόσαι, ὤμοσε καθ' ἑαυτοῦ,

14 Λέγων, Ἦ μὴν εὐλογῶν εὐλογήσω σε, καὶ πληθύνων πληθυνῶ σε.

15 Καὶ οὕτω μακροθυμήσας ἐπέτυχε τῆς ἐπαγγελίας.

16 Ἄνθρωποι μὲν γὰρ κατὰ τοῦ μείζονος ὀμνύουσι, καὶ πάσης αὐτοῖς ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν, ὁ ὅρκος.

17 Ἐν ᾧ περισσότερον βουλόμενος ὁ Θεὸς ἐπιδεῖξαι τοῖς κληρονόμοις τῆς ἐπαγγελίας τὸ ἀμετάθετον τῆς βουλῆς αὐτοῦ, ἐμεσίτευσεν ὅρκῳ·

ti, istis meliora, & cum salute coniuncta, etiamsi ita loquamur.

5 *Nõ enim iniustꝰ est Deꝰ, vt obliuiscatur operis vestri, & laboriosæ charitatis quã exhibuistis ipsius nomini, vt qui ministrastis sanctis & ministratis.*

5 Laudat eos à charitate, vt ad perseuerantiam hortetur.

Cupimus autem, vt vnusquisque vestrûm idem ostendat studium ad plenam spei persuasionem ad finem vsque:

6 *Vt ne scitis segnes, sed imitatores eorum qui per fidẽ ac patientiam obtinent promissam hæreditatem.*

6 Ostendit quibus præcipuè virtutibꝰ ad constanter pergendum atque adeò ad proficiẽdum sit opus, charitate nimirũ & patientia: & ne quis istã factũ impossibilia esse obiiciat, iubet vt maiorum exemplis sibi proponant imitanda.

7 *Deus enim pollicitus Abrahæ, quũ non posset per quẽquam maiorem iurare, iurauit per seipsum,*

Dicens, *Certè e be nedicens benedicam tibi, & multiplicans multiplicabo te.*

7 Alius stimulus, quòd certa sit spes hæreditatis si ad extremũ perseuerem: quoniam nõ tãtùm id promisit Deus, sed etiam cũ iureiurando promisit.

e *Cumulatissimè te beneficiis cumulabo.*

Atque ita quum patienter expectasset, assequut⁹ est promissum.

Nã homines quidem per eum iurant qui sit maior, atque iisdem omnis controuersiæ finis, est iusiurandum ad confirmationẽ adhibitum.

f *Amplius etiam quàm necesse essit, si hoc flagitasset hominum improbitas, qui ne iurato quidem Deo credant.*

Qua in re Deus volens f ex abundanti hæredibus promissionis ostendere immutabilitatẽ consilij sui, fide iusit iureiurando:

Vt per duas res immutabiles, in quibus fieri non potest vt mentitus sit Deus, validam consolationem habeamus nos, qui cursum eo corripuimus vt spem propositã obtineamus:

[8] Quam velut animæ anchoram habemus tutam ac firmã, & ingredientem vsque in ea quæ sunt intra velum.

9 Quò præcursor pro nobis ingressus est Iesus, secundum ordinem Melchisedec, Pontifex factus in æternum.

18 Ινα διὰ δύο πραγμάτων ἀμεταθέτων, ἐν οἷς ἀδύνατον ψεύσασθαι Θεὸν, ἰσχυρὰν παράκλησιν ἔχωμεν οἱ καταφυγόντες κρατῆσαι τῆς προκειμένης ἐλπίδος·

19 Ἣν ὡς ἄγκυραν ἔχομεν τῆς ψυχῆς ἀσφαλῆ τε καὶ βεβαίαν, καὶ εἰσερχομένην εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος·

20 Ὅπου πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθεν Ἰησοῦς, κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ, ἀρχιερεὺς γενόμενος εἰς τὸν αἰῶνα.

Vt per duas res immobiles, (quibus impossibile est mentiri Deum,) fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem:

Quam sicut anchoram habemus animæ tutam ac firmã, & incedẽtem vsque ad interiora velaminis.

Vbi præcursor pro nobis introit Iesus, secũdũ ordinẽ Melchisedec Pontifex factus in æternum.

[8] Spem eõ parat anchoræ: quoniam sicut anchora in profundum maris projecta totã nauim firmat, ita etiã spes in ipsa vsque cœlorũ adyta penetrer. Mentionem autẽ facit Sanctuarii, alludens ad Tabernaculum vetus, & hac ratione regreditur ad illas collationes Pontificatus Christi cum Leuitico.

9 Repetit Dauidis verba quib⁹ omnes illæ collationes quas anteà commemorauit significantur. sicut toto sequenti capite declarat.

CAP. VII.

Hactenus ipsos stimulauit vt attentè expenderent quæ ipsis in Melchisedec cõsideranda sunt. [15] *in quibus ipsi similis sit Christus.* [20] *in summa, cur cedere Lex Euangelio debeat.*

N.

NAm[1] hic Melchisedec rex erat Salem, Pontifex Dei altissimi, qui occurrit Abrahæ reuertenti à cæde regum, & [a] benedixit ei:

Cui & decimas ex omnibus imparti tus est Abraham: qui primum quidem ex interpretatione dicitur rex iustitiæ, deinde verò etiam rex Salem: quod est rex pacis.

Οὗτος γὰρ ὁ Μελχισεδὲκ, βασιλεὺς Σαλὴμ, ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ὃς συναντήσας Ἀβραὰμ ὑποστρέφοντι ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν βασιλέων, καὶ εὐλογήσας αὐτὸν·

2 ὯΙ καὶ δεκάτην ἀπὸ πάντων ἐμέρισεν Ἀβραάμ· πρῶτον μὲν ἑρμηνευόμενος βασιλεὺς δικαιοσύνης, ἔπειτα δὲ καὶ βασιλεὺς Σαλήμ, ὅ ἐστι βασιλεὺς εἰρήνης·

V.

HIc enim Melchisedec, rex Salẽ, sacerdos Dei summi, qui obiauit Abrahæ regresso à cæde regum, & benedixit ei: Ge.14.18

Cui & decimas omniũ diuisit Abraham, primum quidẽ qui interpretatur rex iustitiæ: deinde autem & rex Salem, quod est rex pacis.

[1] Explicãs verba illa, Secundum ordinẽ Melchisedec, quibus nititur illiã comparatio Christi Pontificatus cum Leuitico, primùm considerãtur ipse Melchisedec vt Christi typus, cuius cõparationis hæc sunt capita: Melchisedec fuit rex & sacerdos: talis reuera est Christus. Fuit rex pacis ac iustitiæ: talis est Christus reuera.

[a] Nempè solenni ac Sacerdotali benedictione. Erãt enim Sacerdotes, sicut ad sacrificandum ita etiam ad benedicendum à Deo constituti. num. 9. 26.

Sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finē vitæ habēs assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuū.

Nū. 18.28

Intuemini autem quantus sit hic, cui & decimas dedit de præcipuis Abraham patriarcha.

Et quidem de filiis Leui sacerdotiū accipiētes, mandatum habēt decimas sumere à populo secundum Legem, id est à fratribus suis, quanquam & ipsi exierint de lumbis Abrahæ.

Cuius autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraham, & hunc qui habebat repromissiones benedixit.

Sine vlla autem cōtradictione, quod minus est à meliore benedicitur.

Et hic quidem decimas morientes homines accipiunt: ibi autem contestatur quia viuit.

Et (vt ita dictum sit) per Abrahā & Leui qui decimas accipit decimatus est.

Adhuc enī in lū-

3 Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος· μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος ἔχων· ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ υἱῷ τοῦ Θεοῦ, μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές.

4 Θεωρεῖτε δὲ πηλίκος οὗτος, ᾧ καὶ δεκάτην Ἀβραὰμ ἔδωκεν ἐκ τῶν ἀκροθινίων ὁ πατριάρχης.

5 Καὶ οἱ μὲν ἐκ τῶν υἱῶν Λευὶ τὴν ἱερατείαν λαμβάνοντες, ἐντολὴν ἔχουσιν ἀποδεκατοῦν τὸν λαὸν κατὰ τὸν νόμον, τουτέστι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν, καίπερ ἐξεληλυθότας ἐκ τῆς ὀσφύος Ἀβραάμ.

6 Ὁ δὲ μὴ γενεαλογούμενος ἐξ αὐτῶν, δεδεκάτωκε τὸν Ἀβραάμ, καὶ τὸν ἔχοντα τὰς ἐπαγγελίας εὐλόγηκε.

7 Χωρὶς δὲ πάσης ἀντιλογίας, τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται.

8 Καὶ ὧδε μὲν δεκάτας ἀποθνήσκοντες ἄνθρωποι λαμβάνουσιν· ἐκεῖ δέ, μαρτυρούμενος ὅτι ζῇ.

9 Καὶ (ὡς ἔπος εἰπεῖν) διὰ Ἀβραὰμ καὶ Λευὶ ὁ δεκάτας λαμβάνων δεδεκάτωται.

10 Ἔτι γὰρ ἐν τῇ ὀ-

2 Sine patre, sine matre, sine genere: nec initium dierum, neque vitæ finē habens: sed assimilatus Filio Dei, manet Sacerdos in perpetuū.

3 Spectate verò quantus hic *fuerit*, cui etiam decimas spoliorū dederit Abraham patriarcha.

Et ij quidem qui sunt ex filiis Leui, sacerdotio fungentes, præceptum habent decimarum accipiendarū à populo secūdum Legem, hoc est à fratribus suis, licet [b] egressis ex lumbis Abrahæ.

Is verò cuius genus ad illos non refertur, decimas accepit ab Abraham, & habenti promissiones benedixit.

[c] Porrò sine vlla cōtrouersia, id quod minus est, ab eo quod maius est, benedicitur.

4 Atque hîc quidē homines qui moriuntur, decimas accipiunt; illic autem is de quo testatum est quòd viuat.

Et (vt ita loquar) in Abrahā decimatus est etiam ipse Leui, qui decimas solet accipere.

Nam is adhuc in

2 Alius typus, Melchisedec proponitur spectandus vt principio & fine carens, quū nec pater, nec mater, nec maiores nec mortis eius deiscribātur: talis est vera Filius Dei, sacerdos nimirum æternus: quatenus Deus, *a-mator*, ineffabiliter genitus: quatenus homo, *apatōr*, ineffabiliter cōceptus.

3 Alius typus, Melchisedec de ratione sacerdotii fuit ipso Abrahamo superior, vtpote quem decimarit, & cui vt sacerdos benedixerit: talis verā est Christus, à quo pēdet ipsius Abrahami & omnium credentium salutificatio, atque adeò quē vt omnium autorem colere ac venerari omnes debent.

b *Progenitis ex Abrahamo Heb.*

c *De publica atque sacerdotali benedictione loquitur*

4 Amplificatio duplex vna, Melchisedec decimas accipit, vt immortalis (quatenus videlicet typus est Christi, quū nusquam cōmemoretur mors ipsius, & Dauid eum proponat vt sacerdotem æternum) Leuitici verò sacerdotes, vt mortales, quū alii aliis succedant: altera, Leui ipse fuit decimagus in Abrahamo à Melchisedeco. Ergo Melchisedeci sacerdotium, (id est Christi qui secundum ordinem illius prominciatur sacerdos æternus) præstantius est Leuitico.

lumbis patris erat quum occurreret Abrahæ Melchisedec.

5 Porrò si [d] consũmatio per Leuiticũ Sacerdotium erat, (nam sub hoc sancita Lex est populo) quid amplius erat opus alium exoriri Sacerdotem secundum ordinem Melchisedec nec secundum ordinem Aaronis dici?

6 Mutato igitur Sacerdotio, necesse quoque est vt fiat mutatio legis.

Nam *is* de quo hæc dicuntur, ad aliã tribum pertinet, de qua nullus [f] attendit altari.

Palam est enim è tribu Iuda exortum esse Dominum nostrũ: cuius tribus respectu nihil de Sacerdotio loquutus est Moses.

7 *Itaque* etiam magis patet *ex eo* quòd adinstar Melchisedec exoritur Sacerdos alius,

8 Qui non [g] ex lege, cuius mandatum sit carnale, factus est *sacerdos*, sed ex vi indissolubilis vitæ.

Testificatur enim ad hunc modum, Tu es Sacerdos in æter-

σφύϊ τοῦ πατρὸς ἦν ὅτε συνήντησεν αὐτῷ ὁ Μελχισεδέκ.

11 Εἰ μὲν οὖν τελείωσις διὰ τῆς Λευϊτικῆς ἱεροσύνης ἦν, (ὁ λαὸς γὰρ ἐπ' αὐτῇ νενομοθέτητο) τίς ἔτι χρεία, κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ ἕτερον ἀνίστασθαι ἱερέα, καὶ οὐ κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρὼν λέγεσθαι;

12 Μετατιθεμένης γὰρ τῆς ἱεροσύνης, ἐξ ἀνάγκης καὶ νόμου μετάθεσις γίνεται.

13 Ἐφ' ὃν ἀὸ λέγεται ταῦτα, φυλῆς ἑτέρας μετέσχηκεν ἀφ' ἧς οὐδεὶς προσέσχηκε τῷ θυσιαστηρίῳ.

14 Πρόδηλον γὰρ ὅτι ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν· εἰς ἣν φυλὴν οὐδὲν περὶ ἱεροσύνης Μωσῆς ἐλάλησε.

15 Καὶ περισσότερον ἔτι κατάδηλόν ἐστιν, εἰ κατὰ τὴν ὁμοιότητα Μελχισεδὲκ ἀνίσταται ἱερεὺς ἕτερος,

16 Ὃς οὐ κατὰ νόμον ἐντολῆς σαρκικῆς γέγονεν ἀλλὰ κατὰ δύναμιν ζωῆς ἀκαταλύτου.

17 Μαρτυρεῖ γὰρ, Ὅτι σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶ-

bis patris erat, quãdo obuiauit ei Melchisedec.

Si ergo consummatio per sacerdotium Leuiticum erat (populus enim, sub ipso Legem accepit) quid adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedec, alium surgere sacerdotem, & non secundum ordinem Aaron dici?

Translato enim sacerdotio, necesse est vt & legis translatio fiat.

In quo enim hæc dicuntur, de alia tribu est, de qua nullus altario præsto fuit.

Manifestum est enim quod ex Iuda ortus sit Dominus noster: in qua tribu nihil de sacerdotio Moyses loquut⁹ est.

Et amplius adhuc manifestum est, si secundum similitudinẽ Melchisedec exurgat alius sacerdos

Qui non secundũ Legem mandati carnalis factus est, sed secundum virtutem vitæ insolubilis. Exod. 7. 1

Contestatur enim, Quoniam tu es sacerdos in æternum Psa. 110. 4 Supra, 5. 6

5 Tertius tractatus huius epistolæ, in quo postquã Christũ Prophetam, Regem & Pontificem esse cõprobauit, nũc de omniũ illorũ munerum ratione ac præstantia distinctè disserit, hæc omnia in aliis vmbratilia fuisse ostẽdẽs in Christo autem vera & perfecta. Incipit autem à sacerdotio, in quo etiam superior tractatio desierat, vt sic omnia mẽbra disputationis meli⁹ cohæreant: & primò imperfectum fuisse probat Leuiticum sacerdotium, ex eo quòd alios sacerdos secundum ordinẽ alium (id est diuersæ regulæ ac formæ) tanto pòst tẽpore promittatur.

d *Si Sacerdotium Leuiticum aliquẽ perficere potuisset.*

6 Hac noui sacerdotii institutione non tantùm declarari Leuitici sacerdotii imperfectionem ostẽdit, sed etiam ipsum Leuiticum sacerdotium cũ hoc nouo cõmutari quoniam hæc duo simul constare non possint, quum prior illa Leuitica ordinatio tribum Iudã excluderet, atque adeò ipsi Leui subiiceret: posterior autem ista sacerdotiũ in tribu Iuda collocet. e *Ordinationis Aaronicæ.* f *Curauit altari.*

7 Nequis obiiciat translatum quidem fuisse sacerdotium à Leui ad Iudam, sed nihilominus idem manere, expendit simul & explicat illa Dauidis verba, In æternum, secundum ordinẽ Melchisedec, ex quibus intelligitur diuersa etiam sacerdotii ordinatio. g *Nõ ex ordinatione, quæ infirma & caduca omnia præcipiat, sicuti in Aaronis consecratione, totóque illo munere factum est.* 8 Diuersitatem & præstantiam ordinationis Melchisedici probat ex eo quòd Legale sacerdotium externa & corporali vnctione & ritu constabat: Melchisedeci verò æternum sacrificium ac merè spirituale describitur.

secundum ordinem Melchisedec.

Reprobatio quidē fit præcedentis mandati propter infirmitatem eius & inutilitatem.

Nihil enim ad perficiendum adduxit Lex: introductio verò melioris spei, per quam proximamus ad Deum.

Et quantum est non sine iureiurando alij quidem, sine iureiurando sacerdotes facti sunt:

(Hic autem cum iureiurando per eum qui dixit ad illum, Iurauit Dominus, & non pœnitebit eū, Tu es sacerdos in æternum.)

Psa. 110. 4

In tantum melioris testamenti sponsor factus est Iesus.

Et alii quidem plures facti sunt sacerdotes idcirco quod morte prohiberentur permanere:

Hic autē eo quòd maneat in æternū, sempiternum habet sacerdotium.

Vnde & saluare in perpetuum potest accedentes, per semetipsum ad Deū semper viuens ad interpellandum pro eis.

Talis enim decebat vt nobis esset Pōtifex sanctus, innocens, impollutus,

να κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.

18 Ἀθέτησις μὲν γὰρ γίνεται προαγούσης ἐντολῆς, διὰ τὸ αὐτῆς ἀσθενὲς καὶ ἀνωφελές·

19 Οὐδὲν γὰρ ἐτελείωσεν ὁ νόμος, ἐπεισαγωγὴ δὲ κρείττονος ἐλπίδος, δι' ἧς ἐγγίζομεν τῷ Θεῷ.

20 Καὶ καθ' ὅσον οὐ χωρὶς ὁρκωμοσίας.

21 (Οἱ μὲν γὰρ, χωρὶς ὁρκωμοσίας εἰσὶν ἱερεὶς γεγονότες· ὁ δὲ, μετὰ ὁρκωμοσίας, διὰ τοῦ λέγοντος πρὸς αὐτὸν, Ὤμοσε Κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται, Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ)

22 Κατὰ τοσοῦτον κρείττονος διαθήκης γέγονεν ἔγγυος Ἰησοῦς.

23 Καὶ οἱ μὲν, πλείονες εἰσὶ γεγονότες ἱερεῖς, διὰ τὸ θανάτῳ κωλύεσθαι παραμένειν·

24 Ὁ δὲ, διὰ τὸ μένειν αὐτὸν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀπαράβατον ἔχει τὴν ἱερωσύνην.

25 Ὅθεν καὶ σώζειν εἰς τὸ παντελὲς δυνάται τοὺς προσερχομένους δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ, πάντοτε ζῶν εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ αὐτῶν.

26 Τοιοῦτος γὰρ ἡμῖν ἔπρεπεν ἀρχιερεὺς, ὅσιος, ἄκακος, ἀμίαν-

num, secundum ordinem Melchisedec.

9 Nam [h] mandatū præcedens abrogatur, quòd nullis viribus sit præditum, & inutile.

Nihil enim sanctificauit Lex, sed adscita spes melior, per quam appropinquamus Deo.

10 Et iam quatenus non absque iure iurando.

Nam illi quidem, citra iusiurandū Sacerdotes facti sunt: (hic verò cū iureiurando, per eum qui dixit ei, Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, Tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec.)

Tanto potioris fœderis sponsor factus est Iesus.

11 Et illi quidem, plures facti sunt sacerdotes, quòd mors prohiberet eos permanere;

At iste propterea quòd in æternū manet, [i] perpetuum habet Sacerdotium.

Vnde & seruare prorsus [k] potest eos qui per ipsum accedunt ad Deum, semper viuens vt interpellet pro eis.

12 Talis enim nos decebat Pontifex, pius, innocēs, impol-

9 Nequis etiam obiiciat adiectum fuisse sacerdotiū posterius, vt simul coniuncta perfectum quidam constituerēt, probat posteriore abrogatū fuisse prius vt inutile, ex ipsa eorum natura: quomodo enim illa corporalia & caduca nos sanctificarent vel sola vel cū alio?

h *Lex ceremonialis.*

10 Aliud argumentū præstantiæ sacerdocii Christi supra Leuiticum, quod illud sancitum sit iureiurando, hoc verò non item.

11 Aliud argumentū eōdē pertinens, Leuitici sacerdotes, vtpote mortales, æterni esse nō potuerunt: Christus verò vt æternus est, ita etiam æterno sacerdotio fungitur, pro iis efficacissimè intercedens qui per ipsum ad Deum accedunt.

i *Quod præterire non potest.*

k *Idoneus est.*

12 Aliud argumentum, Innocentia & puritas summa in Pontifice requiritur, quæ ipsū à peccatoribus segreget, pro quibus oblationem facit.

Atqui Leuitici Pontifices tales non inueniēntur, vt qui pro suis ipsorum peccatis primùm offerent: sed vnus Christus talis est, ideóque verus & vnicus Pontifex.

lutus segregatus à peccatoribus, & sublimior cælis factus:

Cui non sit quotidie necesse, quemadmodum illis pontificibus, prius pro pectis propriis victimas offerre, deinde *pro peccatis* populi:[13] [l] id enim fecit [m] semel quũ semetipsum obtulit.

Lex enim homines constituit Pontifices infirmos: at [n] sermo iurisiurãdi [14] post Legem [o] *concepti*, Filium *constituit* qui in æternum est sanctificatus.

13 Aliud argumentum, quod tamen posteà pertractabit, Leuitici victimas repetitis vicibus, primùm pro se, deinde pro populo offerebant. Christus autẽ non pro se, sed pro aliis, non victimas sed seipsum, non sæpe sed semel, obtulit, Neque id mirum (inquit) videri debet, quum illi sint infirmi, iste verò sit cum iureiurando Pontifex æternus consecratus.

l *Quod obtulit sacrificiũ*

τος, κεχωρισμένος ἀπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν, καὶ ὑψηλότερος τῶν οὐρανῶν γενόμενος·

27 Ὃς οὐκ ἔχει καθ' ἡμέραν ἀνάγκην, ὥσπερ οἱ ἀρχιερεῖς, πρότερον ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν θυσίας ἀναφέρειν, ἔπειτα τῶν τοῦ λαοῦ· τοῦτο γὰρ ἐποίησεν ἐφάπαξ, ἑαυτὸν ἀνέγκας.

28 Ὁ νόμος γὰρ ἀνθρώπους καθίστησιν ἀρχιερεῖς, ἔχοντας ἀσθένειαν· ὁ λόγος δὲ τῆς ὁρκωμοσίας τῆς μετὰ τὸν νόμον, υἱὸν εἰς τὸν αἰῶνα τετελειωμένον.

segregatus à peccatoribus & excelsior cælis factus:

Qui non habet necessitatẽ quotidie quemadmodum sacerdotes, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi: hoc enim fecit semel, se offerendo. Leu. 16. 14.

Lex enim homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes: sermo autem iurisiurãdi qui post Legem est, Filiũ in æternum perfectum.

m *Ita factum fuit vt iterum repetere minimè sit necesse.* n *Mandatum Domini cui additum est iusiurandum.* 14 Aliud argumentum à tempore, Posterioribus tolluntur priora. o *Exhibiti.*

CAP. VIII.

1. *Quò certius probet abrogatas esse Legis ceremonias,* 5. *ideo institutas esse cõmemorat, vt cælesti prototypo seruirent.* 8. *Ieremiæ locum adducit.* 15 *vt veteris testamenti correctionem probet.*

N.

CÆterùm eorũ quę dicimus *hæc* summa *est*, Talẽ *nos* habere Pontificẽ, qui consedit ad dexteram throni maiestatis illius in cælis,

2 [a] Sanctuarij minister, [3] [b] ac veri illius tabernaculi quod fixit Dominus, & non homo.

1 Paucis repetit illud ad quod omnia ista referenda sunt, nempe, & habere nos Pontificem longè alium quàm Leuitici illi sint, vt qui sit ad dexteram excellentissimi Dei in cælos vsque euectus.

2 Leuitici fuerunt pontifices in terreno sacrario: Christus verò est in cælesti. a *Cælorum.*

3 Leuitici in tabernaculo caduco sacerdotium suum exercuerunt: Christus autem tabernaculum circunfert longè aliud, nempè suũ corpus, quod Deus ipse æternum futurum compegit, vt explicabitur infrà 9. 11. b *Sui corporis*

V.

ΚΕφάλαιον δὲ ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, τοιοῦτον ἔχομεν ἀρχιερέα, ὃς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης ἐν τοῖς οὐρανοῖς,

2. Τῶν ἁγίων λειτουργὸς, καὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς, ἣν ἔπηξεν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἄνθρωπος.

CApitulum autem super ea quæ dicuntur, Talẽ habemus Pontificẽ, qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cælis,

Sanctorum minister, & Tabernaculi veri quod fixit Dominus, & non homo.

Omnis enim Pontifex, ad offerendũ munera & hostias constituitur, vnde necesse est & hunc habere aliquid quod offerat.

Si ergo esset super terram, nec esset Sacerdos, quum essent qui offerrent secundum Legem munera.

Qui exemplari & vmbræ deseruiunt cælestium, sicut responsum est Moysi, quum cõsummaret Tabernaculum, Vide, inquit, omnia facito secundum exẽplar quod tibi ostensum est in monte.

Exo.25.40 act.7.40.

Nunc autem melius sortitus est ministerium, quantò & melioris Testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitũ est.

Nam si illud prius culpa vacasset, non vtique secundi locus inquireretur.

Vituperans enim eos, dicit, Ecce dies venient, dicit Dominus, & consummabo super domum Israel & super domũ Iuda Testamentum nouum:

Iere.51.31. 32,33.34. rom.11.27. infr.10.16.

Non secundum Testamentum quod feci Patribus eorum in die qua apprehendi manum

3 Πᾶς γὰρ ἀρχιερεὺς εἰς τὸ προσφέρειν δῶρά τε καὶ θυσίας καθίσταται· ὅθεν ἀναγκαῖον ἔχειν τι καὶ τοῦτον ὃ προσενέγκῃ.

4 Εἰ μὲν γὰρ ἦν ἐπὶ γῆς, οὐδ' ἂν ἦν ἱερεὺς, ὄντων τῶν ἱερέων τῶν προσφερόντων κατὰ τὸν νόμον τὰ δῶρα.

5 Οἵτινες ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ λατρεύουσι τῶν ἐπουρανίων, καθὼς κεχρημάτισται Μωσῆς, μέλλων ἐπιτελεῖν τὴν σκηνήν. Ὅρα γὰρ, φησί, ποιήσῃς πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει.

6 Νυνὶ δὲ διαφορωτέρας τέτευχε λειτουργίας, ὅσῳ καὶ κρείττονός ἐστι διαθήκης μεσίτης, ἥτις ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγελίαις νενομοθέτηται.

7 Εἰ γὰρ ἡ πρώτη ἐκείνη ἦν ἄμεμπτος, οὐκ ἂν δευτέρας ἐζητεῖτο τόπος.

8 Μεμφόμενος γὰρ αὐτοῖς, λέγει, Ἰδοὺ, ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα διαθήκην καινήν·

9 Οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν ἐποίησα τοῖς πατράσιν αὐτῶν, ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου

4 Omnis enim Põtifex ad offerẽda dona & victimas constituitur: vnde necesse fuit hunc quòque habere quod offerret

5 Nam si esset in terra, ne Sacerdos quidem esset, manentibus illis sacerdotibus qui secundum Legẽ offerunt dona.

Vt qui exemplari & vmbræ deseruiunt rerum cælestium, sicut diuinitus dictum est Mosi quum esset absoluturus tabernaculum. Vide enim, inquit, *vt* facias omnia ad exemplar quod ostensum est tibi in monte.

6 At nunc *noster ille Pontifex eo* excellentius ministerium sortitus est, quo præstantioris est fœderis intercessor, quod præstantioribus promissis sancitum est.

7 Nam si prius illud tale fuisset vt nihil in eo posset requiri, haud quaquam fuisset secundo quæsitus locus.

Nam incusans eos, inquit, Ecce, dies venient, dicit Dominus, quum[c] pangam cum[d] domo Israel & cum domo Iuda fœdus nouum:

Non secundum fœdus quod feci cũ patribus ipsorum, quo die prehendi manũ

4 Rationẽ adfert cur corpore (quod vocat tabernaculũ, quod Dominus fixit non homo) oportuerit præditum esse Christũ nẽpè vt haberet qđ offerret alioqui enim Pontifex non esset. Idem autem corpus, est & tabernaculum & victima.

5 Rationem adfert cur dixerit Pontificem nostrum versari in cælesti sacrario, non autem in terreno: quoniã (inquit) ne si nunc quidem esset in terris, terreno sacrario ministraret, stantibus Leuiticis sacerdotibus, quum ii propter illũ sint constituti, id est, vt sint illius perfecti exemplaris antitypi Quorsum autem antitypi præsente ipso vero ac primario exẽplari?

6 Aggreditur collationem Veteris ac temporarii fœderis, cuius sponsores fuerunt Leuitici pontifices, cum Nouo, cuius æternus spõsor est Christus, vt non modò istud esse illo omnibus modis præstantius, sed etiam illud per hoc abrogatum fuisse declaret 7 Esse aliquod secundum fœdus, ac proinde prius illud non fuisse perfectum probat ex Ieremiæ testimonio

c Percutiam.

d Domum vocat, quasi vnam totius regni familiam: Nam quum regnum Dauidi scissum esset in duas factiones eas significat Propheta noui fœderis auspiciis rursus coniunctum iri.

ipsorũ vt educerem eos ex Ægypto: nam ipsi non perstiterunt in illo meo fœdere, & ego despexi eos, dicit Dominus.

Quamobrem hoc est fœdus quod paciscar domui Israel post dies illos, dicit Dominus. Indam Leges meas menti eorum, & cordi eorum inscribam: & ero ipsis Deus, & ipsi erunt mihi populus.

Neque docebunt singuli proximum suum, & singuli fratrem suum, dicentes, Cognosce Dominũ: nam omnes cognoscent me, ab eo qui pusillus fuerit inter eos.

Ero enim propitius iniquitatibus eorum, & peccatorum ipsorum & iniquitatum ipsorum non recordabor amplius.

[8] Dum nouum dicit, antiquauit prius: porrò quod antiquatur ac senescit, propè est vt euanescat.

τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου· ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, κἀγὼ ἠμέλησα αὐτῶν, λέγει Κύριος.

10 Οτι αὕτη ἡ διαθήκη ἣν διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ισραὴλ, μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας (λέγει Κύριος) διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτοῖς· καὶ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεὸν, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι εἰς λαόν.

11 Καὶ οὐ μὴ διδάξωσιν ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, λέγων, Γνῶθι τὸν Κύριον· ὅτι πάντες εἰδήσουσί με, ἀπὸ μικροῦ αὐτῶν ἕως μεγάλου αὐτῶν.

12 Οτι ἵλεως ἔσεμαι ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν καὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν οὐ μὴ μνησθῶ ἔτι.

13 Εν τῷ λέγειν καινὴν, πεπαλαίωκε τὴν πρώτην· τὸ δὲ παλαιούμενον καὶ γηράσκον, ἐγγὺς ἀφανισμοῦ.

eorum vt educerem illos de terra Ægypti: quoniam ipsi nõ permanserunt in Testamento meo, & egò neglexi eos, dicit Dominus.

Quia hoc est Testamentũ quod disponã domui Israel, post dies illos dicit Dominus, dabo Leges meas in mẽtem eorum, & in corde eorum superscribã eas: & ero eis in Deum, & ipsi erũt mihi in populum.

Et non docebit vnusquisque proximum suũ, & vnusquisque fratrẽ suũ, dicens, Cognosce Dominum: quoniam omnes sciẽt me, à minore vsque ad maiorem eorum.

Quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum iam non memorabor.

Dicendo autem nouum, veterauit prius: quod autẽ antiquatur & senescit, prope interitũ est.

8 Conclusio, Ergo posteriore nouo tollitur prius antiquum: neque enim nouum diceretur quod à vetere non dissideret. Tollitur autem id demùm quod est corruptioni obnoxiũ, ac proinde imperfectũ.

Cap. IX.

1. *Tabernaculi dispositionẽ,* 10. *Et ritus Legales.* 11 *ad veritatem in Christo exhibitam conferens.* 15. *concludit nõ iam amplius alio Sacerdote opus esse.* 24. *quia ipse Christus sub nouo testamento has partes impleat.*

V.

Habuit quidem & prius iustificationes culturæ, & sanctũ seculare.

Tabernaculum enim factum est primum, in quo erant candelabra, & mẽsa, & propositio panum, quæ dicitur Sancta.

Post velamentũ autem secundum tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum:

Aureum habens thuribulũ, & arcam Testamenti circuntectam ex omni parte auro, in qua vrna aurea habens manna, & virga Aarõ quæ fronduerat, & Tabulæ Testamenti.

Supérque eam erant Cherubim gloriæ obũbrantia propitiatorium: de quibus non est modo dicendum per singula.

Num. 17. 10. 1. Reg. 8. 9.

His verò ita cõpositis, in priori quidẽ tabernaculo semper introibant Sacerdotes sacrificiorum officia consummantes.

Exo. 15. 12

In secundo autem, semel in anno solus Pontifex, non sine sanguine quem offerret pro sua & populi ignorantia.

Εἶχε μὲν οὖν καὶ ἡ πρώτη σκηνὴ δικαιώματα λατρείας, τό, τε ἅγιον κοσμικόν.

2 Σκηνὴ γὰρ κατεσκευάσθη ἡ πρώτη ἐν ᾗ ἥτε λυχνία καὶ ἡ τράπεζα, καὶ ἡ πρόθεσις τῶν ἄρτων, ἥτις λέγεται ἅγια.

3 Μετὰ δὲ τὸ δεύτερον καταπέτασμα σκηνὴ ἡ λεγομένη ἅγια ἁγίων·

4 Χρυσοῦν ἔχουσα θυμιατήριον, καὶ τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης περικεκαλυμμένην πάντοθεν χρυσίῳ, ἐν ᾗ στάμνος χρυσῆ ἔχουσα τὸ μάννα, καὶ ἡ ῥάβδος Ααρὰν ἡ βλαστήσασα, καὶ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης.

5 Ὑπεράνω δὲ αὐτῆς Χερουβὶμ δόξης, κατασκιάζοντα τὸ ἱλαστήριον· περὶ ὧν οὐκ ἔστι νῦν λέγειν μετὰ μέρος.

6 Τούτων δὲ οὕτω κατεσκευασμένων, εἰς μὲν τὴν πρώτην σκηνὴν διαπαντὸς εἰσίασιν οἱ ἱερεῖς τὰς λατρείας ἐπιτελοῦντες.

7 Εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μόνος ὁ ἀρχιερεύς· οὐ χωρὶς αἵματος, ὃ προσφέρει ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων.

N.

Igitur [1] habebat quidem etiã prius *fœdus* constitutos religionis ritus & sanctuarium [a] mundanũ.

Tabernaculum enim constructũ fuit: prius *quidem* in quo *erat* candelabrum, & mensa, & propositi panes, quod Sancta vocant.

Post [b] mediũ autem velum *erat* Tabernaculũ quod vocant [c] Sancta sanctorum:

Aureum habens thuribulum, & arcam Fœderis vndique circuntectã auro, in qua vrna aurea habens manna, & virga Aarõ quæ germinauit, & Tabulæ Fœderis.

Supra hanc autem Cherubim gloriosi, obumbrantes [d] propitiatorium: de quibus non est nunc dicendum singulatim.

[2] His autẽ ita ordinatis, in prius quidem Tabernaculum quouis *tempore* ingrediuntur Sacerdotes qui ritus obeunt:

In secundum autem semel quotannis solus Pontifex, non sine sanguine quem offert pro seipso & *pro* populi [e] erratis.

1 Distributio prioris tabernaculi, quod mundanum (id est caducum) & terrenum vocat, in duas partes, nempe in Sancta & sancta Sanctorũ.

a *Terrestre & caducum.*

b *Ad ver. secundum. secundum autem vocat velum, quod distinguebat Sancta sanctorum ab atrio sacerdotum: altero enim velo atrium sacerdotum distinguebatur ab atrio populi.*

c *Sacrariũ, sacratissimum.*

d *Hebræi Arcæ Fœderis operculi nomen à propitiatione deriuant: sic illud Græci* hilasterion, *nos propitiatorium vocamus.*

2 Iam accedit ad sacrificia, quæ diuidit in illa quotidiana, & illud annuũ ac solenne, in quo solus Põtifex in Sancta Sanctorũ semel tãtùm quotannis penetrans cum sanguine, pro se & populo offerebat.

e *Pro peccatis. Vide sup. 5. 2.*

3 Ex illo ritu annuo, colligit eiusmodi sacrificiis non fuisse patefactam viam in cœlũ quod per Sancta sanctorum adũbrabatur. Cur enim Pontifex solus eo ingrediebatur, cæteris exclusis idque vt ibi tum pro suis tum pro aliis offerret, & posteà rursus Sãcta sanctorũ occludebat?

4 Obiectio, Si non aperiebatur iter in cœlum illis sacrificiis (.i. si cultores per illa non expiabantur) cur ergo ritus illi vsurpabantur? Nempe vt homines ad illud exemplar spirituale, nempe ad Christũ reuocarentur, suo aduẽtu omnia illa correcturũ

f *Pro eo tempore quo vigere illud exemplar oportuit.*

g *Sumpsit tempus præsens, de re loquẽs, nulla habita tẽporis ratione.*

5 Alia ratio, Cur illa non potuerint cultoris conscientiam mundare quoniã videlicet externa erant & carnalia, siue corporea.

h *Fuerunt enim oneris instar, quod nobis Christus exemit.*

6 Iam aggreditur figurarum explicationem, ac primò quidem Leuiticum pontificem comparans cum Christo (id est figurã cum re) huic tribuit futurorum bonorum administrationem (id est æternorum) in quæ illa carnalia respiciebãt.

7 Alia collatio tabernaculi prioris corruptibilis cum posteriore (id est cum humana Christi natura) quæ est verum Dei templum incorruptibile, in quod est ingressus Filius Dei, sicut Leuitici pontifices in alterum illud caducum.

i *Præstantius & excellentius.*

8 Alia collatio sanguinis victimarum cum Christo: Leuitici per illa sua Sancta, in suum sacrariũ penetrantes, [l]sanguinem corruptibilem offerebant in vnum annum duntaxat: Christus verò sanctum illud suum corpus ingressus, per illud in ipsum cœlum penetrauit, quum suum ipsius sanguinem purissimum in æternam redẽptionem obtulit Idem enim Christus & pontifici, & tabernaculo, & sacrificiis, & victimis ipsis correspondet, vt figuris veritas, vt idem sit & Pontifex & tabernaculum, & victima, eáque omnia verè & in æternum. lz *Adhibebatur enim in hoc reconciliationis anniuersario sacrificio, duplex victima, iuuencus & hircus.*

l *Meritò adeptus, idque nobis,* 9 Si externa sanguinis & cineris animalium aspersio verum & efficax fuit purgationis symbolũ, res ipsa ac præsens veritas, illis æternis sacramentis olim adumbrata, quanto magis hoc ipsum præstabit: id est sanguis eius qui sic est sanguis hominis vt sit etiam Filii: Dei sanguis, ac proinde æterna viuificandi virtute præditus.

3 Hoc declarante Spiritu sancto, nondum patefactam fuisse viam ad Sacrariũ, priore Tabernaculo adhuc consistente.

4 Quod *erat* exemplar[f] pro tempore illo præsenti, quo dona sacrificiáque[g] offeruntur, quæ non possunt conscientiã sanctificare cultorem,

5 In cibis duntaxat & potionibus, & diuersis ablutionibus ac ritibus carnalibus, vsque ad tempus correctionis[h] imposita:

6 Adueniens autem Christus Pontifex futurorum bonorum, 7 per[i] maius & perfectius Tabernaculum non manufactum, id est non huius structuræ,

8 Neque per sanguinem[k] hircorũ & vitulorum, sed per proprium sanguinẽ ingressus est semel in Sacrarium, æternam redemptionem nactus.

9 Nam si sanguis

8 Τοῦτο δηλοῦντος τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, μήπω πεφανερῶσθαι τὴν τῶν ἁγίων ὁδὸν, ἔτι τῆς πρώτης σκηνῆς ἐχούσης στάσιν.

9 Ητις παραβολὴ εἰς τὸν καιρὸν τὸν ἐνεστηκότα, καθ' ὃν δῶρά τε καὶ θυσίαι προσφέρονται, μὴ δυνάμεναι κατὰ συνείδησιν τελειῶσαι τὸν λατρεύοντα,

10 Μόνον ἐπὶ βρώμασι καὶ πόμασι, καὶ διαφόροις βαπτισμοῖς, καὶ δικαιώμασι σαρκὸς, μέχρι καιροῦ διορθώσεως ἐπικείμενα·

11 Χριστὸς δὲ παραγενόμενος ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, διὰ τῆς μείζονος καὶ τελειοτέρας σκηνῆς, οὐ χειροποιήτου, τουτέστιν, οὐ ταύτης τῆς κτίσεως,

12 Οὐδὲ δι' αἵματος τράγων καὶ μόσχων, διὰ δὲ τοῦ ἰδίου αἵματος εἰσῆλθεν ἐφάπαξ εἰς τὰ ἅγια, αἰωνίαν λύτρωσιν εὑράμενος.

13 Εἰ γὰρ τὸ αἷμα

Hoc significante Spiritu sancto, nondum propalatã esse Sanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente statum.

Quæ parabola est temporis instantis: iuxta quam munera & hostiæ offeruntur, quæ non possunt iuxta conscientiam perfectũ facere seruientem,

Solummodo in cibis & in potib⁹, & in variis baptismatibus, & iustitiis carnis, vsque ad tempus correctionis impositis:

Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorum per amplius & perfectius Tabernaculum non manufactum, id est, non huius creationis,

Neque per sanguinem hircorum & vitulorum, sed per proprium sanguinem introit semel in Sancta æterna redemptione inuenta.

Si enim sanguis Leu. 16. 14 num. 19. 4.

hircorum & taurorum, & cinis vitulæ aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationem carnis,

E.Pet.2.14 *Quanto magis sanguis Christi qui per Spiritum sanctũ semetipsum obtulit immaculatum Deo,*

1.Ioh.1.70 apoc.1.5 *emundabit cõscientiam nostram ab operibus mortuis, ad*

Luc.1.75 *seruiendum Deo viuenti?*

Et ideo noui Testamenti mediator

Luc.17.4 *est, vt morte intercedente, in redemptionem earum præuaricationum quæ erant sub priori Testamento, repromissionem accipiãt qui vocati sunt æternæ hæreditatis.*

Vbi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris.

Rom.5.6 1.pet.3.18 *Testamentum enim in mortuis confirmatum est, alioquin nondum valet dum viuit qui testatus est.*

Vnde nec primũ quidem sine sanguine dedicatum est.

Lecto enĩ omni mãdato à Legis Moyse

ταύρων καὶ τράγων, καὶ σποδὸς δαμάλεως ῥαντίζουσα ἐστὶ κεκοινωμένους, ἁγιάζει πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα,

14 Πόσῳ μᾶλλον τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ὃς διὰ πνεύματος αἰωνίου ἑαυτὸν προσήνεγκεν ἄμωμον τῷ Θεῷ, καθαριεῖ τὴν συνείδησιν ἡμῶν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, εἰς τὸ λατρεύειν Θεῷ ζῶντι;

15 Καὶ διὰ τοῦτο διαθήκης καινῆς μεσίτης ἐστὶν, ὅπως θανάτου γενομένου, εἰς ἀπολύτρωσιν τῶν ἐπὶ τῇ πρώτῃ διαθήκῃ παραβάσεων, τὴν ἐπαγγελίαν λάβωσιν οἱ κεκλημένοι τῆς αἰωνίου κληρονομίας.

16 Ὅπου γὰρ διαθήκη, θάνατον ἀνάγκη φέρεσθαι τοῦ διαθεμένου.

17 Διαθήκη γὰρ ἐπὶ νεκροῖς βεβαία, ἐπεὶ μή ποτε ἰσχύει ὅτε ζῇ ὁ διαθέμενος.

18 Ὅθεν οὐδ' ἡ πρώτη χωρὶς αἵματος ἐγκεκαίνισται.

19 Λαληθείσης γὰρ πάσης ἐντολῆς κατὰ νόμον ὑπὸ Μουσέως

taurorum & hircorum, & cinis iuuencæ aspergens inquinatos sãctificat ad[m] carnis puritatem,

Quãto magis sanguis Christi, qui per Spiritum æternũ seipsum obtulit inculpatum Deo, purgabit conscientiam vestram à[n] mortuis operibus, ad seruiendum Deo viuo?

[10] Itaque ob id noui Fœderis mediator est, vt morte intercedente, ad redemptionem earum prę uaricationũ quæ fuerant sub priore Testamẽto, vocati promissionem accipiant æternæ hæreditatis.

[11] Nam vbi testamentum est, mors intercedat necesse est testatoris.

Testamentum enim in mortuis ratũ est, quandoquidem nondum valet quum viuit testator.

[12] Vnde ne prius quidem illud absque sanguine dedicatum fuit.

Quum enim Moses omnia mãdata[6] secũdũ Legẽ recitasset

m *Symbola à re separata seorsi cõsiderat*

n *A peccatis quæ à morte proficiscuntur, & nihil aliud quàm mortem generant.*

10 Conclusio superioris argumenti: Itaque quum pecuinus sanguis non expiaret peccata, nouũ Fœd[9] olim promissum in quod illa externa respiciebant, nunc est reipsa sancitum, cuius virtute omnes præuaricationes tollantur, & cælum nobis verè aperiatur. Hinc autem sequitur, Christum etiam pro Patribus fudisse sanguinem, vt qui per veteres illos ritus fuerit adumbratus, alioqui nisi illi repræsentando seruiuissent, prorsus inutiles. Itaque hoc fœdus vocatur posterius, non quod ad efficaciam, id est remissionem peccatorum, attinet, sed eius temporis respectu quo res ipsa peracta est, id est, quo Christus reuera mũdo exhibitus, omnia impleuit ad salutem nostram necessaria.

11 Ratio cur sponsoris morte oportuerit hoc fœdus sanciri, Quoniam habet hoc fœdus rationem Testamenti seu donationis mortis causa, ideóque vt effectum sortiretur, oportuit testatoris mortem interuenire.

12 Analogiam esse oportet inter ea quæ purificant & quæ purificantur. Sub Lege typi omnes illi terreni erant, Tabernaculum, liber, vasa, victimæ, quanuis rerũ cælestiũ typi. Oportuit igitur illa omnia lustrari eiusdem naturæ materia ac ritu, nẽpe pecudũ sanguine, aqua, lana, hyssopo. Sub Christo verò cælestia sunt omnia, cæleste tabernaculũ, cælestis victima, cælũ denique ipsum, pro æterna sede proponitur. Itaque hæc omnia simili ratione, nimirũ viuifici illius sanguinis Christi æterna oblatione, sanctificantur

6 *Sicut Dominus præceperat.*

toti populo, sumpto sanguine vitulorum & hircorum, cum aqua & lana coccina & hyssopo, simul & ipsum librum & totum populum [p] aspersit:

[p] Aspergere consuevit.

Dicens, Hic est sanguis testamenti quod mandauit vobis Deus.

Insuper autem & Tabernaculum, & omnia vasa sacrorum, sanguine similiter aspersit.

Et omnia ferè secundum Legem sanguine purificatur, & absque sanguinis effusione non fit remissio.

Itaque necesse fuit exemplaria quidem eorum quæ sunt in cælis, hisce rebus purificari, ipsa verò cælestia potioribus quàm hæc sint victimis.

Nõ enim in manufactum sacrarium ingressus est Christus, quod sit exemplar, vero *sacrario* respondens: sed in ipsum cælum, vt appareat nunc in conspectu Dei pro nobis.

Neque vt sæpe offerat semetipsum, sicut Pontifex ingreditur in sacrarium quotannis cum sanguine alieno.

[q] Rerũ cælestiũ typi facere terrenitia quos rebus terrestribus lustrari oportuit, quã sanguine pecudum, lana, hyssopo. At sub Christo omnia cælestia fuerunt, quæ ea vitiosi illius sanguinis oblatione sanctificari oportuit.

13 Alia collatio duplex, Pontifex Leuiticus in Sacrariũ illud ingrediebatur, Dei quidẽ iussu, sed tamen homiñ manu fabrefactum, vt esset alterius excellẽtioris, nempe cælestis regiæ, exẽplar. Christus verò in cælos vsque ipsos penetrauit.

14 Alia collatio duplex, Leuiticus Põtifex a lieno, Christus suũ sanguinẽ obtulit. illi quotannis repetebat oblationẽ, Christus semel. Ille sese offerens, peccatum in genere a populo Leuit. rũp ræteritorum in futũ venturorum in seculorum fi.

πάντι τῷ λαῷ, λαβὼν τὸ αἷμα τῶν μόσχων καὶ τράγων, μετ' ὕδατος καὶ ἐρίου κοκκίνου καὶ ὑσσώπου, αὐτό τε τὸ βιβλίον καὶ πάντα τὸν λαὸν ἐράντισε·

20 Λέγων, Τοῦτο τὸ αἷμα τῆς διαθήκης ἧς ἐνετείλατο πρὸς ὑμᾶς ὁ Θεός.

21 Καὶ τὴν σκηνὴν δὲ καὶ πάντα τὰ σκεύη τῆς λειτουργίας τῷ αἵματι ὁμοίως ἐρράντισε.

22 Καὶ σχεδὸν ἐν αἵματι πάντα καθαρίζεται κατὰ τὸν νόμον, καὶ χωρὶς αἱματεκχυσίας οὐ γίνεται ἄφεσις.

23 Ἀνάγκη οὖν τὰ μὲν ὑποδείγματα τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τούτοις καθαρίζεσθαι· αὐτὰ δὲ τὰ ἐπουράνια κρείττοσι θυσίαις παρὰ ταύτας.

24 Οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ Χριστὸς, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, νῦν ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν·

25 Οὐδ' ἵνα πολλάκις προσφέρῃ ἑαυτὸν, ὡσπερ ὁ ἀρχιερεὺς εἰσέρχεται εἰς τὰ ἅγια κατ' ἐνιαυτὸν ἐν αἵματι ἀλλοτρίῳ·

universo populo, accipiens sanguinem vitulorum & hircorum cum aqua & lana coccinea & hyssopo, ipsum quoque librum & omnem populum aspersit:

Dicens, Hic sanguis Testamenti, quod mandauit ad vos Deus. Exod. 24.8

Etiam Tabernaculum & omnia vasa ministerii, sanguine similiter aspersit.

Et omnia penè in sanguine secundùm Legem mundantur, & sine sanguinis effusione non fit remissio.

Necesse est ergo exemplaria quidem cælestium, his mundari: ipsa autem cælestia, melioribus hostiis quàm istis.

Non enim in manufacta Sancta Iesus introiuit, exemplaria verorum, sed in ipsum cælum, vt appareat nunc vultui Dei pro nobis.

Neque vt sæpe offerat semetipsum, quemadmodum Pontifex intrat in Sancta per singulos annos in sanguine alieno:

Alioquin

(Alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi:) nunc autem semel in consummationem seculorum, ad destructionem peccati, per hostiam suam apparuit.

Et quemadmodũ statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium:

Sic & Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata, secundò sine peccato apparebit expectantibus se in salutem.

26 (Ἐπεὶ ἔδει αὐτὸν πολλάκις παθεῖν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου) νῦν δὲ ἅπαξ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων, εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας, διὰ τῆς θυσίας αὐτοῦ πεφανέρωται.

27 Καὶ καθ' ὅσον ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν, μετὰ δὲ τοῦτο κρίσις·

28 Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἅπαξ προσενεχθεὶς εἰς τὸ πολλῶν ἐνεγκεῖν ἁμαρτίας, ἐκ δευτέρου χωρὶς ἁμαρτίας ὀφθήσεται τοῖς αὐτὸν ἀπεκδεχομένοις εἰς σωτηρίαν.

([15] Alioquin oportuisset eum sæpe passum fuisse à condito mundo) sed nunc semel[r] in consummatione seculorum, ad abolendum [s]peccatum per immolationem sui ipsius patefactus est.

Et sicut illud statutum est hominibus vt [t] semel moriantur, posteà verò iucidium.

Ita & Christus semel oblatus vt [u]multorum peccata tolleret, [16] altera vice absque peccato conspicietur iis qui ipsum expectant ad salutem.

15 Argumẽtum non repetẽdæ Christi oblatiõis. Quum à condito mundo fuerint expianda peccata, & probatum sit solo Christi sanguine peccata posse expiari, oporteret ipsum à condito mũdo sæpe mortuum esse. At qui homo semel tantùm mori potest. Ergo Christi oblatio nouissimis temporibus peracta, repeti nec potuit nec potest. Quod quum ita sit, certè vis ipsius & ad præterita & ad consequentia ipsius aduentũ peccata porrigitur. r *Diebus nouissimis.* s *Totam illã peccati radicem.* t *De naturali hominum conditione loquitur. Nã quòd Lazarus & alii bis mortui sunt, extraordinarium fuit: in iis verò qui repentè immutabũtur, immutatio illa species mortis erit, 1. Cor. 15. 51.*

u *Sic vnius salis promissio ad solos electos restringitur: quærendũ est autem electionis testimoniũ non in arcano Dei consilio, sed ex fidei effectis, vt ab imo gradu ad summũ progrediamur, ibi demum certã & immobilem consolationem inuenturi.* 16 Obiter proponit Christũ iudicẽ, partim ad eos terrendos qui in vna vnius Christi oblatiõe semel facta non acquiescunt, & partim vt fideles in officio contineat, ne resiliant.

CAP. X.

1. *Legis sacrificia inde colligit infirma fuisse,* 2. *quia quotãnis repetebantur,* 5. *Christi verò hostiam vnicam esse, & perpetuam,* 6. *Dauidis testimonio probat.* 19. *Hinc exhortationem subiiciens,* 29. *seuerè iis minatur, qui Christi gratiam abiecerint.* 36. *Postremò tolerantiam,* 38. *quæ ex fide nascitur, commendat.*

V.

VMbram enim habens Lex, futurorum bonorum, nõ ipsam imaginem rerum, per singulos annos eisdem ipsis hostiis quas offerunt indesinenter

Σκιὰν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, κατ' ἐνιαυτὸν ταῖς αὐταῖς θυσίαις ἃς προσφέ-

N.

LEx[1] enim vmbrã obtinens [a] futurorum bonorum, non expressam formã rerũ, iis hostiis quas singulis annis easdẽ cõtinẽter offe-

1 Occurrit tacitæ obiectioni. Cur igitur illæ hostiæ offerebãtur? Respondet primũm Apostolus de anniuersario illo sacrificio quod erat omniũ maximè solenne, in quo (inquit) fiebat quotannis omnium superiorum peccatorum mentio repetita. Ergo illud non habuit vim sanctificandi. Quorsum enim repeterentur iam expiata peccata, & vnde noua peccata prodirent quotannis repetenda, si illa sacrificia peccatum aboleret?

a *Aeternorum, quæ Patribus promissa, in Christo exhibita fuerunt.*

runt, nunquam poteſt accedentes ſanctificare.

Alioqui deſiiſſent offerri, propterea quòd qui ſacrificaſſent, ac ſemel purgati eſſent, nullorum peccatorum amplius eſſent ſibi conſcij:

Atqui in iſtis repetita *fit* mentio peccatorum quotannis.

Non enim poteſt ſanguis taurorum & hircorũ auferre peccata.

[2] Quapropter [b] ingrediens mundum, dicit, Sacrificium & oblationem noluiſti, [c] corpus autem aptaſti mihi.

Holocautomata & hoſtiam pro peccato non approbaſti.

Tunc dixi, Ecce adſum (in capite libri ſcriptum eſt de me) vt faciam, Deus, voluntatem tuam:

Quum ſuperius dixiſſet, Sacrificium & oblationem & holocautomata & hoſtiã pro peccato noluiſti, neque approbaſti (quæ iuxta Legẽ offeruntur)

Tunc dixit, Ecce adſum vt faciam, Deus, voluntatem tuam. [d] Tollit prius, vt poſterius ſtatuat.

Qua voluntate ſanctificati ſumus, per oblationem cor-

ἐστιν εἰς τὸ διηνεκὲς, οὐδέποτε δύναται τοὺς προσερχομένους τελειῶσαι.

2 Ἐπεὶ οὐκ ἐπαύσαντο προσφερόμενα, διὰ τὸ μηδεμίαν ἔχειν ἔτι συνείδησιν ἁμαρτιῶν τοὺς λατρεύοντας, ἅπαξ κεκαθαρμένους·

3 Ἀλλ' ἐν αὐταῖς ἀνάμνησις ἁμαρτιῶν κατ' ἐνιαυτόν.

4 Ἀδύνατον γὰρ αἷμα ταύρων καὶ τράγων ἀφαιρεῖν ἁμαρτίας.

5 Διὸ εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον, λέγει, Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι.

6 Ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ εὐδόκησας.

7 Τότε εἶπον, Ἰδοὺ ἥκω (ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπταί περὶ ἐμοῦ) τοῦ ποιῆσαι, ὁ Θεός, τὸ θέλημά σου.

8 Ἀνωτέρω λέγων, Ὅτι θυσίαν καὶ προσφορὰν καὶ ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἠθέλησας, οὐδὲ εὐδόκησας (αἵτινες κατὰ τὸν νόμον προσφέρονται)

9 Τότε εἴρηκεν, Ἰδοὺ ἥκω τοῦ ποιῆσαι, ὁ Θεός, τὸ θέλημά σου. Ἀναιρεῖ τὸ πρῶτον, ἵνα τὸ δεύτερον στήσῃ.

10 Ἐν ᾧ θελήματι ἡγιασμένοι ἐσμὲν διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ σώ-

nunquam poteſt accedentes perfectos facere.

Alioquin ceſſaſſent offerri, ideo quòd nullam haberent vltrà conſcientiam peccati, cultores ſemel mundati.

Sed in ipſis commemoratio peccatorum per ſingulos annos fit.

Impoßibile enim eſt, ſanguine taurorum & hircorum auferri peccata.

Ideo ingrediens mundum, dicit, Hoſtiam & oblationẽ noluiſti, corpus autẽ aptaſti mihi. Pſal. 40.7

Holocautomata & pro peccato non tibi placuerunt.

Tunc dixi, Ecce venio (in capite libri ſcriptum eſt de me) vt faciam: Deus, voluntatem tuam.

Superius dicens, Quia hoſtias, & oblationes, & holocautomata, & pro peccato noluiſti, nec placita ſunt tibi (quæ ſecundum Legem offeruntur)

Tunc dixi, Ecce venio vt faciã, Deus, voluntatem tuam. Aufert primum vt ſequens ſtatuat.

In qua voluntate ſanctificati ſumus, per oblationem

[2] Matio ex præcedentibus, reliqua etiam ſacrificia comprehendẽs. Quũ Legalia ſacrificia hoc non poſſent efficere, ideo Chriſtus de ſe loquens vt declarato in carne noſtro Pontifice, diſertè teſtatur Deum non acquieſcere in ſacrificiis ſed in Filii ſui noſtri videlicet Pontificis obedientia, qua ſeipſum Patri pro nobis ſemel obtulit.

[b] *Ingreſſus mundum dicitur Filius Dei, quoniam homo factus eſt.*

[c] *Ad verbum, vt in Hebræo habetur, Aures perforaſti mihi: id eſt, docilem me & obſequentem ad audiendum reddidiſti.*

[d] *Tollit prius, id eſt ſacrificia, vt ſtatuat poſterius, id eſt voluntatem Dei.*

corporis Iesu Christi semel.

Et omnis quidem sacerdos præstò est quotidie, ministrãs, & easdem sæpe offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccata:

Hic autem vnam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei:

Supra, 1.13

De cætero expectans donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius.

Psal.110.2. 1.cor.15.25 Supra, 1.13

Vna enim oblatione consummauit in sempiternum sanctificatos:

Contestatur nos & spiritus sanctus: postquam enim dixit,

Hoc autem Testamentum quod testabor ad illos post dies illos, dicit Dominus, Dando Leges meas, in cordibus eorũ & in mentibus eorum superscribam eas:

Ierem. 31.33 vom. 11.27 Supra, 8.8

Et peccatorum, & iniquitatum eorum iam non recordabor amplius.

Vbi autem horum remissio, iam non est oblatio

ματος τῦ Ιησοῦ Χριστοῦ ἐφάπαξ.

11 Καὶ πᾶς μὲν ἱερεὺς ἕστηκε καθ' ἡμέραν λειτουργῶν, καὶ τὰς αὐτὰς πολλάκις προσφέρων θυσίας, αἵτινες οὐδέποτε δύνανται περιελεῖν ἁμαρτίας·

12 Αὐτὸς δὲ μίαν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν προσενεγκὰς θυσίαν, εἰς τὸ διηνεκὲς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῦ Θεοῦ·

13 Τὸ λοιπὸν ἐκδεχόμενος ἕως τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ αὐτῦ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτῦ.

14 Μιᾷ γὰρ προσφορᾷ τετελείωκεν εἰς τὸ διηνεκὲς τοὺς ἁγιαζομένους.

15 Μαρτυρεῖ δὲ ἡμῖν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· μετὰ γὰρ τὸ προειρηκέναι,

16 Αὕτη ἡ διαθήκη ἣν διαθήσομαι πρὸς αὐτοὺς μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας (λέγει Κύριος) δώσω νόμους μου ἐπὶ καρδίας αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τῶν διανοιῶν αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς·

17 Καὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν οὐ μὴ μνησθῶ ἔτι.

18 Οπου δὲ ἄφεσις τούτων, οὐκέτι προσφορὰ

poris Iesu Christi semel *factam*.

3 Omnis igitur Sacerdos a adstat quotidie operans, & easdem sæpius offerens hostias, quæ nunquã possint auferre peccata:

Hic verò vna pro peccatis oblata victima, in perpetuum sedet ad dextram Dei:

4 Id quod supereſt expectans donec inimici ipsius scabellũ pedum eius fiant.

Vnica enim oblatione consecrauit in perpetuum eos qui sanctificantur.

5 Testificatur autem nobis & ipse Spiritus sanctus: nam postea quam prædixit,

Hoc est fœdus quod paciscar cum iis post dies illos, dicit Dominus, Indam leges meas cordibus eorum, & eorum mẽtibus eas inscribam:

Et peccatorum atque iniquitatum ipsorum b non recordabor amplius.

Porrò vbi est horum remissio, non est amplius oblatio

3 Epilogus cum altera parte collationis, Leuiticus Pontifex quotidie in suo tabernaculo cadẽ sacrificia repetit: ex quo cõsequitur, neque illis sacrificiis, neque illis victimis, non denique illis pœnitentibus tolli potuisse peccata. At Christus vna victima (scipto vt dicitur) pro peccatis omnem semel oblata, suis in æternum sanctificatis, sedet ad dexteram Patris, omnem potestatem adeptus.

a *Subaudi aram.*

4 Occurrit tacitæ obiectioni. Nos videlicet nihilominus adhuc esse obnoxios peccato & morti. Ad quod respondet Apostolus, plenã efficaciã virtutis Christi nondum sese exeruisse, sed tandem apparituram quum omnes semel hostes suos, quibuscum adhuc luctamur, profligabit.

5 Quamuis adhuc sint persint peccati reliquiæ in nobis, ab eodem tamẽ nunquam repetendo sacrificio pẽdere nostræ perficiendæ sanctificationis opus, sic probat Apostolus, rursum prolato eiusdem Ieremiæ testimonio: Nouo fœdere sublatum est peccatum, quum dicat Dominus fore vt ex eius formula peccatorum nostrorum amplius nõ recordetur. Ergo nullo iam expiatorio sacrificio egemus quo tollatur quod iam est sublatum, sed danda potius opera vt nunc illius sacrificii fiamus per fidem participes.

b *Vbi igitur purgatorius ignis, & distinctio illa pœnæ & culpæ?*

pro peccato.

g *Bene addidit pro peccato. restat enim alia oblatio, nempe actionis gratiarum.*

6 Quũ igitur, fratres, habeam[a] libertatem ingrediendi Sacrarium per sanguinem Iesu,

Ea via quam dedicauit nobis recentem & viuam, per velum,[h] hoc est per carnem suam:

6 *Súma superioris tractationis. Nunc non excludimur à sacrario vt Patres, sed in verum Sacrariũ, id est in cœlũ, patet nobis aditus, nõ per cuiuis, sed Iesu sãguine purificatis. Neque vt olim, oppositio velo nos excludit Pontifex, sed per velũ, id est carnem suam, in cœlum ipsum nobis præiẽs, nos introduxit, vt verè iam habeam[a] magnum sacerdotem domui Dei præpositum.*

h *Sic cate Christũ diuinitatem nobis quasi sub velo ostendit, cuius aliquã fulgorem non possemus sustinere.*

Nũc ergo accedamus cũ vero corde, & certa persuasione fidei, k puris cordibus à conscientia mala:

Et abluto corpore l aqua pura, teneamus confessionem spei non vacillantẽ: (fidelis enim *est* qui promisit.)

Et obseruemus alij alios, vt nos acuamus ad charitatem & bona opera:

Non deserentes aggregationem nostri mutuam, sicuti mos *est* quibusdam, sed adhortantes *alij alios*.[g] idque eo magis quòd videtis diẽ illũ appropinquare.

7 Exhortatio grauissima, in qua docet quo modo nobis sacrificiũ illud Christi applicetur: mirum fide: quam etiam describit à consequẽtibus, nimirum sanctificatione Spiritus, quæ facit vt certò in Deum speremus, & pro mutua charitate alii aliorum salutem modis omnibus procuremus.

Nam si[m] vltrò peccauerimus post acceptã cognitionẽ veritatis, non adhuc

ὧδει ἁμαρτίας.

19 Ἔχοντες οὖν, ἀδελφοὶ, παῤῥησίαν εἰς τὴν εἴσοδον τῶν ἁγίων ἐν τῷ αἵματι Ἰησοῦ,

20 Ἣν ἐνεκαίνισεν ἡμῖν ὁδὸν πρόσφατον καὶ ζῶσαν, διὰ τοῦ καταπετάσματος, τοῦτ' ἔστι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ·

21 Καὶ ἱερέα μέγαν ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ·

22 Προσερχώμεθα μετ' ἀληθινῆς καρδίας ἐν πληροφορίᾳ πίστεως, ἐῤῥαντισμένοι τὰς καρδίας ἀπὸ συνειδήσεως πονηρᾶς·

23 Καὶ λελουμένοι τὸ σῶμα ὕδατι καθαρῷ, κατέχωμεν τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος ἀκλινῆ (πιστὸς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος)

24 Καὶ κατανοῶμεν ἀλλήλους εἰς παροξυσμὸν ἀγάπης καὶ καλῶν ἔργων·

25 Μὴ ἐγκαταλείποντες τὴν ἐπισυναγωγὴν ἑαυτῶν, καθώς ἔθος τισὶν, ἀλλὰ παρακαλοῦντες· καὶ τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ βλέπετε ἐγγίζουσαν τὴν ἡμέραν.

26 Ἑκουσίως γὰρ ἁμαρτανόντων ἡμῶν μετὸ λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας, οὐκ ἔτι

pro peccato.

Habentes itaque fratres fiduciam in introitu Sanctorum in sanguine Christi,

Quam initiauit nobis viam nouam & viuentem, per velamen, id est carnẽ suam:

Et Sacerdotem magnum super domum Dei:

Accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corda à conscientia mala:

Et abluti corpus aqua munda, teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem (fidelis enim est qui repromisit)

Et consideremus inuicem in prouocationem charitatis & bonorum operũ:

Non deserentes collectionem nostrã, sicut consuetudinis est quibusdam, sed consolantes: & tanto magis quanto videritis appropinquãtem diem.

Voluntariè enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, iam Supra, 6. 4

ego Sanctus sum. l Spiritus sancti gratia.

m Facta vltimi aduentus Christi mentione, sanctos acuit ad sanctæ vitæ meditationem & perfidos apostatas ad horrendum iudicis tribunal citat, quòd eũ in quo solo posita est salus, perfidiosè reiecerint.

i *Minimè fabulo vel fucato, sed quod verè sit additum Deo.*

k *Hoc est quod dixit Dominus, Sanctificatos esse, quia*

n *Sine aliqua causa, aut causæ specie.*

non

non relinquitur pro peccatis hostia:

Terribilis autem quædam expectatio iudicij, & ignis æmulatio, quæ cõsumptura est aduersarios.

Deut. 19. 15 mat. 18. 16 ioh. 18. 17 2. cor. 13. 1

Irritam quis faciens Legem Moysi, sine vlla miseratione, duobus vel tribus testibus moritur:

Quãto magis (putatis) deteriora mereri supplicia qui Filium Dei conculcauerit, & sanguinem Testamenti pollutũ duxerit, in quo sanctificatus est, & Spiritui gratiæ contumeliam fecerit?

Deut. 32. 35 rom. 12. 19

Scimus enim qui dixit, Mihi vindicta, ego retribuam. Et iterum, Iudicabit Dominus populum suum.

Horrendum est incidere in manus Dei viuentis.

Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati, magnum certamen sustinuistis passionum:

Et in altero quidem opprobriis & tribulationibus spectaculum facti: in altero autem socij taliter conuersantium effecti:

Nam & vinctis compassi estis, & rapinam bonorum vestrorũ cũ gaudio suscepistis, cognoscẽtes vos habere meliorẽ

περὶ ἁμαρτιῶν ἀπολείπεται θυσία·

27 Φοβερὰ δέ τις ἐκδοχὴ κρίσεως, καὶ πυρὸς ζῆλος ἐσθίειν μέλλοντος τοὺς ὑπεναντίους.

28 Ἀθετήσας τὶς νόμον Μωσέως, χωρὶς οἰκτιρμῶν ἐπὶ δυσὶν ἢ τρισὶ μάρτυσιν ἀποθνήσκει·

29 Πόσῳ (δοκεῖτε) χείρονος ἀξιωθήσεται τιμωρίας ὁ τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ καταπατήσας, καὶ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης κοινὸν ἡγησάμενος, ἐν ᾧ ἡγιάσθη, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσας;

30 Οἴδαμεν γὰρ τὸν εἰπόντα, Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος. Καὶ πάλιν, Κύριος κρινεῖ τὸν λαὸν αὐτοῦ.

31 Φοβερὸν τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος.

32 Ἀναμιμνήσκεσθε δὲ τὰς πρότερον ἡμέρας, ἐν αἷς φωτισθέντες, πολλὴν ἄθλησιν ὑπεμείνατε παθημάτων·

33 Τοῦτο μὲν, ὀνειδισμοῖς τε καὶ θλίψεσι θεατριζόμενοι· τοῦτο δὲ, κοινωνοὶ τῶν οὕτως ἀναστρεφομένων γενηθέντες·

34 Καὶ γὰρ τοῖς δεσμοῖς μου συνεπαθήσατε, καὶ τὴν ἁρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε, γινώσκοντες ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς κρείττονα ὕπαρξιν

pro peccatis reliqua est hostia:

Sed horrẽda quædam expectatio iudicij, & ignis feruor, qui deuoraturus est [n] aduersarios.

9 Qui violarit Mosis Legem, absque misericordia, ex duorum aut trium testimonio moritur:

Quanto (putatis) acerbiore supplicio dign⁹ censebitur qui Filium Dei conculcarit, & sanguinem fœderis per quem fuerat sanctificatus, profanum duxerit, & Spiritum gratiæ cõtumelia affecerit?

10 Nouimus enim eum qui dixit, Meũ est vlcisci, ego repẽdã, dicit Domin⁹. Et rursũ Domin⁹, [o] iudicabit populũ suum.

Horrẽdũ est incidere in man⁹ Dei viui

11 Reuocate verò in memoriam superiores dies, quibus postquam illustrati fuistis, ingens certamen afflictionum sustinuistis:

Partim quidem, dum & cum probris & cum oppressionibus [p] in theatrum estis producti: partim verò, dũ [q] socij facti estis eorũ qui ĩ eo statu versantur:

Nam & de vinculis meis mecum doluistis, & direptionẽ facultatum vestrarũ cum gaudio accepistis, vt qui sciretis vos habere apud vos potiorẽ [r] substãtiam

n *Aliud enim est humanitus peccare, aliud Deo tãquam hosti bellũ indicere.*

9 Si capitale fuit Legẽ Mosis violare, quanto magis exitiosum est à Christo deficere?

10 Ratio omnium istorũ est, Quia Deus est contemptorum vltor: alioquĩ Ecclesiã suã ritè non gubernaret. Nihil est autem ira Dei viui horribilius.

o *Gubernabit.*

11 Sicut apostatas perterrefecit, ita constantes & firmos nunc consolatur, proposito superiorũ certaminum successu, ad certam spẽ plenæ & quidẽ proximæ victoriæ ipsos stimulans.

p *Ignominiæ causa estis producti.*

q *Eorum ærumnas vobiscum cõmunes esse duxistis.*

r *Bonæ ac facultates.*

in cælis, & quæ permaneat.

Ne igitur abiicite fiduciam vestram, quæ magnam habet præmij retributionē.

Nam patientia vobis est opus: vt vbi voluntatē Dei præstiteritis, reportetis promissionem.

Adhuc enim ſ tantillum, tantillum *inquam*, & qui venturus est veniet, neque tardabit.

12 Iustus autem ex fide viuet: at si *quis* se subduxerit, non probat eum animus meus.

At nos non ij sumus qui nos subducamus ad exitium, sed qui credamus ad animæ salutem.

ἐν οὐρανοῖς ϗ μβρίουσαν.

35 Μὴ ἀποβάλητε οὖν τὴν παῤῥησίαν ὑμῶν, ἥτις ἔχει μεγάλην μισθαποδοσίαν.

36 Ὑπομονῆς γὰρ ἔχετε χρείαν· ἵνα τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιήσαντες, κομίσησθε τὴν ἐπαγγελίαν.

37 Ἔτι γὰρ μικρὸν ὅσον, ὅσον ὁ ἐρχόμενος ἥξει, ϗ οὐ χρονιεῖ.

38 Ὁ δὲ δίκαιός μου ἐκ πίστεως ζήσεται· ϗ ἐὰν ὑποστείληται, οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχή μου ἐν αὐτῷ.

39 Ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐσμὲν ὑποστολῆς εἰς ἀπώλειαν, ἀλλὰ πίστεως εἰς περιποίησιν ψυχῆς.

& manentem substantiam.

Nolite itaque amittere confidentiā vestram, quæ magnam habet remunerationem.

Patientia enim vobis necessaria est: vt voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem.

Adhuc enim modicum, aliquātulúmque, qui venturus est veniet, & non tardabit.

Iustus autē meus, ex fide viuet: quòd si subtraxerit se, nō placebit animæ meæ.

Nos autem non sumus subtractionis filij in perditionem: sed fidei in acquisitionem animæ.

ſ *Paululū admodum tēporis adhuc superest, dum veniat.*

12 Firmæ fidei præstantiam ab effectu commendat, quòd vnicum sit ad vitam iter: quam sentētiam illustrat oppositō cōtrario. *Abac. 2.4. rom.1.17 galat.3.11.*

CAP. XI.

1 *Tractat vsque ad finem capitis, non aliunde salutem adeptos esse patres, quicūque ab initio mundi Deo probati fuerunt, quam ex fide: vt sciant Iudæi hac sola se cōligari patribus in sanctam vnitatem.*

N.

2 Excellēs fidei descriptio ab effectis, quòd res adhuc in spe positas repræsentet, & inuisibilia velut oculis subiiciat.

a *Ad verb. Substantia eorum quæ sperantur.*

2 Docet, Patresex hac demùm virtute esse æstimandos.

b *Ad verb. seniores. i. illi Patres à quibus orti sum⁹, & quorum authoritate & exemplo nos plurimùm cōmoueri par est.*

3 Propriū fidei ostendit, propositis selectissimis exemplis corum quiā condito mūdo in Ecclesiā excelluerunt,

c *Ita vt mundus ille quem cernimus non fuerit ex aliqua apparente ac subsistente materia, sed ex nihilo conditus.*

Ἔστι δὲ πίστις, ἐλπιζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων.

2 Ἐν ταύτῃ γὰρ ἐμαρτυρήθησαν οἱ πρεσβύτεροι.

3 Πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι.

V.

Est autem fides, sperandarū substantia rerum, argumentum non apparentium.

In hac enim testimonium consecuti sunt senes.

Fide intelligimus aptata esse secula verbo Dei, vt ex inuisibilibus visibilia fierent.

Gen.1.2 ieb.1.20

Fide plurimã hostiã Abel quã Cain, obtulit Deo: per quã

Gen.4.4 exod.23.35

testimonium consecutus est esse iustus, testimonium perhibẽte muneribus eius Deo: & per illam defunctus adhuc loquitur.

Gen.5.24 ecclı.44 27.1 & 49 36

Fide Enoch translatus est, ne videret mortem: & non inueniebatur, quia trã stulit eum Deus: ante translationẽ enim testimonium habuit placuisse Deo.

Sine fide autem impossibile est placere Deo. credere enim oportet accedentem ad Deum quia est, & inquirentibus se remunerator sit.

Gen.6.13 ecclı.44. 17

Fide, Noe responso accepto de iis quæ adhuc non videbantur: metuens, aptauit arcam in salutem domus suæ: per quam dãnauit mũdũ, & iustitiæ quæ per fidem est, hæres est institutus.

Gen. 12.4

Fide, qui vocatur Abraham obediuit in locum exire quẽ accepturus erat in hæreditatem, & exiit, nesciens quò iret:

Fide, demoratus est in terra repromissionis tanquam in aliena, in casulis habitando cum Isaac & Iacob

4 Πίστει πλείονα θυσίαν Ἄβελ παρὰ Κάϊν προσήνεγκε τῷ Θεῷ· δι' ἧς ἐμαρτυρήθη εἶναι δίκαιος, μαρτυροῦντος ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· καὶ δι' αὐτῆς ἀποθανὼν ἔτι λαλεῖται.

5 Πίστει Ἐνὼχ μετετέθη, τοῦ μὴ ἰδεῖν θάνατον· καὶ οὐχ ηὑρίσκετο, διότι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός· πρὸ γὰρ τῆς μεταθέσεως αὐτοῦ μεμαρτύρηται εὐηρεστηκέναι τῷ Θεῷ.

6 Χωρὶς δὲ πίστεως ἀδύνατον εὐαρεστῆσαι. πιστεῦσαι γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον τῷ Θεῷ, ὅτι ἔστι, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται.

7 Πίστει χρηματισθεὶς Νῶε περὶ τῶν μηδέπω βλεπομένων, εὐλαβηθεὶς κατεσκεύασε κιβωτὸν εἰς σωτηρίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ· δι' ἧς κατέκρινε τὸν κόσμον, καὶ τῆς κατὰ πίστιν δικαιοσύνης ἐγένετο κληρονόμος.

8 Πίστει καλούμενος Ἀβραὰμ ὑπήκουσεν ἐξελθεῖν εἰς τόπον ὃν ἤμελλε λαμβάνειν εἰς κληρονομίαν· καὶ ἐξῆλθε, μὴ ἐπιστάμενος ποῦ ἔρχεται.

9 Πίστει παρῴκησεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ὡς ἀλλοτρίαν, ἐν σκηναῖς κατοικήσας μετὰ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ τῶν

4 Abel per fidem maioris pretii sacrificium obtulit Deo quàm Cain: per quã testimonium obtinuit quòd esset iustus testimonium perhibente Deo de donis eius: & per hãc mortuus adhuc loquitur.

4 Abel.

5 Per fidem Enoch fuit translatus, ne videret mortem: nec fuit inuentus, propterea quòd transtulerat eum Deus: priusquam enim transferretur, testimonium obtinuerat quòd placuisset Deo.

5 Enoch. d Ne mortem videret.

Atqui fieri non potest vt sine fide quisquam ei placeat. nam qui accedit ad Deum, hunc credere oportet esse Deum & e præmia largiri iis qui ipsum requirunt.

e Præmium vt fertur non ad nostrum meritum, sed ad veritatem promissionem, quod in Abrahame fidelium patre docet Paulus, Rom.4.4

6 Per fidem diuinitus admonitus Noe de iis quæ nondum videbantur, veritus, apparauit arcam ad seruandam domum suam per quam arcam condẽnauit mũdum, & eius quæ ex fide est iustitiæ factus est hæredes.

6 Noe.

7 Per fidẽ, vocatus Abrahã auscultauit Deo, vt abiret in locum quẽ accepturus erat in hæreditatem: & exiuit, nesciẽs quò esset venturus:

7 Abraham & Sara.

Per fidẽ cõmoratus est in terra promissa vt aliena, cõmoratus est in tabernaculis cum Isaac & Iacob

cohæredibus eiusdē promissionis.

Expectabat enim f vrbem habentem fundamenta, cuius artifex & conditor est Deus.

f Opponūtur fundamenta firmæ tabernaculis.

Per fidem & ipsa Sara vim ad concipiendum semen accepit, aç præter ætatis rationem peperit, quòd fidelē iudicarit eum qui promiserat.

Quapropter & ex vno, eóque iam g emortuo, nati sunt posteri, quāta est astrorum cæli multitudo, & quasi arena illa innumerabilis quæ est ad oram maris.

g Non magis ad generādum habili, quàm si prorsus mortuū fuisset.

Secundum h fidem mortui sunt isti omnes, non adepti i promissa, sed eminus ea conspicati, postquā credidissent, k & amplexi essent, ac professi fuissent se hospites & aduenas esse in terra.

h Fide, quā viui habuerūt eos vsque ad sepulchrum comitante.

i Metonymicè, res promissas.

k Patriarchæ enim acceptis promissionibus, fidem suā soliti sunt profiteri, extructis aris, & inuocato Dei nomine.

Nam qui hæc dicunt, palàm ostendūt se patriam quærere.

Quòd si illius memores fuissēt ex qua exierant, habuissent tempus ad reuertendum:

Nunc autem meliorem expetūt, hoc est, cælestem: quapropter non erubescit ipse Deus, vocari Deus eorum. parauerat enim eis vrbem.

συγκληρονόμων τῆς ἐπαγγελίας τῆς αὐτῆς.

10 Ἐξεδέχετο γὰρ τὴν τοὺς θεμελίους ἔχουσαν πόλιν, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός.

11 Πίστει καὶ αὐτὴ Σάῤῥα δύναμιν εἰς καταβολὴν σπέρματος ἔλαβε, καὶ παρὰ καιρὸν ἡλικίας ἔτεκεν, ἐπεὶ πιστὸν ἡγήσατο τὸν ἐπαγγειλάμενον.

12 Διὸ καὶ ἀφ' ἑνὸς ἐγεννήθησαν, καὶ ταῦτα νενεκρωμένου, καθὼς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ τῷ πλήθει, καὶ ὡσεὶ ἄμμος ἡ παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης ἡ ἀναρίθμητος.

13 Κατὰ πίστιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες, μὴ λαβόντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ πόῤῥωθεν αὐτὰς ἰδόντες καὶ πεισθέντες, καὶ ἀσπασάμενοι, καὶ ὁμολογήσαντες ὅτι ξένοι καὶ παρεπίδημοι εἰσὶν ἐπὶ τῆς γῆς.

14 Οἱ γὰρ τοιαῦτα λέγοντες ἐμφανίζουσιν ὅτι πατρίδα ἐπιζητοῦσι.

15 Καὶ εἰ μὲν ἐκείνης ἐμνημόνευον ἀφ' ἧς ἐξῆλθον, εἶχον ἂν καιρὸν ἀνακάμψαι.

16 Νυνὶ δὲ κρείττονος ὀρέγονται, τουτέστιν ἐπουρανίου· διὸ οὐκ ἐπαισχύνεται αὐτοὺς ὁ Θεὸς Θεὸς ἐπικαλεῖσθαι αὐτῶν· ἡτοίμασε γὰρ αὐτοῖς πόλιν.

cohæredibus repromissionis eiusdem:

Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & conditor Deus.

Fide, & ipsa Sara sterilis virtutem in conceptione seminis accepit, etiam præter tempus ætatis, quoniam fidelem credidit esse eū qui repromiserat. Gē. 17.15 & 24.5

Propter quod & ab vno orti sunt & hoc emortuo, tanquam sydera cæli in multitudine. & sicut arena quæ est ad oram maris, innumerabilis.

Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed alongè eas aspicientes & salutantes, & confitentes quia peregrini & hospites sunt super terrā.

Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere.

Et si quidem ipsius meminissent de qua exierunt, habebant vtique tempus reuertendi:

Nunc autem meliorem appetunt, id est, cælestem: ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum. parauit enim illis ciuitatem.

Gen.22.10 ιωαν.4.9 Fide, obtulit Abraham Isaac cum tentaretur, & vnigenitum offerebat, in quo susceperat reprom ſſiones

(Ad quem dictũ est, Quia in Isaac vocabitur tibi semen)

Arbitrans quia & à mortuis suscitare potẽs est Deus, vnde eum & in parabolam accepit:

Gen.27. 27 & 36 Fide, & de futuris benedixit Isaac Iacob & Esau.

Gen.42.13 Fide, Iacob moriens singulos filiorum Ioseph benedixit: & adorauit fastigium virgæ eius.

Ge.50.24. Fide, Ioseph moriens de profectione filiorum Israel memoratus est & de ossibus suis mandauit.

Exo.2. 2 act.7.21 Fide, Moyses natus, occultatus est mensibus tribus à parentibus suis, eo quòd vidissent elegantem infantem, et

Exo. 2. 31 non timuerunt regis edictum.

Exo.2.11 Fide, Moyses grãdis factus negauit se esse filium filiæ Phaaronis,

Magis diligens affligi cũ populo Dei quàm tẽporalis peccati habere incunditatem:

Maiores diuitias

17 Πίστ. προσενηνόχεν Αβραὰμ τὸν Ισαὰκ πειραζόμενος, καὶ τὸν μονογενῆ προσέφερεν ὁ τὰς ἐπαγγελίας ἀναδεξάμενος.

18 Πρὸς ὃν ἐλαλήθη, Οτι ἐν Ισαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα·

19 Λογισάμενος ὅτι καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγεῖραι δυνατὸς ὁ Θεός· ὅθεν αὐτὸν καὶ ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο·

20 Πίστ. περὶ μελλόντων εὐλόγησεν Ισαὰκ τὸν Ιακὼβ καὶ τὸν Ησαύ.

21 Πίστ. Ιακὼβ ἀποθνήσκων ἑκάστου τῶν υἱῶν Ιωσὴφ εὐλόγησε· καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ.

22 Πίστ. Ιωσὴφ τελευτῶν περὶ τῆς ἐξόδου τῶν υἱῶν Ισραὴλ ἐμνημόνευσε, καὶ περὶ τῶν ὀστέων αὐτοῦ ἐνετείλατο.

23 Πίστ. Μωσῆς γεννηθεὶς ἐκρύβη τρίμηνον ὑπὸ τῶν πατέρων αὐτοῦ, διότι εἶδον ἀστεῖον τὸ παιδίον· καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν τὸ διάταγμα τοῦ βασιλέως.

24 Πίστ. Μωσῆς μέγας γενόμενος ἠρνήσατο λέγεσθαι υἱὸς θυγατρὸς Φαραώ.

25 Μᾶλλον ἑλόμενος συγκακουχεῖσθαι τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ ἢ πρόσκαιρον ἔχειν ἁμαρτίας ἀπόλαυσιν·

26 Μείζονα πλοῦτον

Abraham quum 1 tentaretur, obtulit Isaac per fidem, vnigenitum, inquam, illum obtulit is qui m promissiones excep erat.

Ad quem dictum fuerat, In Isaac vocabitur tibi semen:

Quum illud secum perpendisset, Deum vel à mortuis excitare posse: n vnde etiã illium ° similitudine quadam recepit:

8 Per fidem de futuris benedixit Isaac filio Iacob & Esau.

9 Per fidem, Iacob moriens singulis filiis Ioseph benedixit: & adorauit baculo innixus.

10 Per fidem, Ioseph moriens de egressione filiorum Israel meminit, déque ossibus suis mandauit.

11 Per fidem, Moses quum natus esset, occultatus est mẽses tres à parentibus suis, quòd viderent venustum esse puerulum: & non p timuerunt edictum regis.

Per fidem, Moses iã grandis renuit vocari filius filiæ Phaaronis.

Pot ius eligens simul malis afflici cum populo Dei quàm tẽporariis commodis q peccati frui:

Maiores arbitratus

1 Exploraretur à Domino.

m Etiamsi promissiones ita in illo vnigenito Isaaco factæ essent, ut ille tamẽ mortui destinarentur. Sic ea sperãdo ita sperãdo eã dixit.

n Ex qua mente.

o Non enim vera fuit Isaaci mors, sed in illar mortis, vt vidi atus quasi resurrexisse.

8 Isaac.

9 Iacob.

10 Ioseph.

11 Moses.

p Sub. ita vt verecundari deberet.

q Commoda quibus frui nõ poterat, quia iram Dei in se prouocarent.

diuitias probrũ Christi, quàm Ægyptiorũ thesauros. Intuebatur enim in præmij largitionem.

ἡγησάμενος τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ μείζονα πλοῦτον τῶν ἐν Αἰγύπτῳ θησαυρῶν· ἀπέβλεπε γὰρ εἰς τὴν μισθαποδοσίαν.

æstimans thesauro Ægyptiorum, improperium Christi aspiciebat enim in remunerationem.

Per fidem reliquit Ægyptum, nihil timens iram regis: nam vt qui videret eum qui est inuisibilis, *ita* forti animo fuit.

27 Πίστει κατέλιπεν Αἴγυπτον, μὴ φοβηθεὶς τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως· τὸν γὰρ ἀόρατον ὡς ὁρῶν ἐκαρτέρησε.

Fide, reliquit Ægyptum, non veritus animositatem regis: inuisibilem enim tanquã videns sustinuit.

Per fidem peregit Pascha & effusionem illam sanguinis: ne, qui perimebat primogenita, ipsos tãgeret.

28 Πίστει πεποίηκε τὸ πάσχα καὶ τὴν πρόσχυσιν τοῦ αἵματος· ἵνα μὴ ὁ ὀλοθρεύων τὰ πρωτότοκα, θίγῃ αὐτῶν.

Fide, celebrauit Pascha & sanguinis effusionem: ne, qui vastabat primitiua, tangeret eos. Exo.12.22

12 Rubrum mare.

12 Per fidem transierunt rubrum mare, veluti per siccam terrã: cuius facto periculo Ægyptij ablorpti sunt.

29 Πίστει διέβησαν τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν ὡς διὰ ξηρᾶς· ἧς πεῖραν λαβόντες οἱ Αἰγύπτιοι, κατεπόθησαν.

Fide, transferunt mare Rubrum tanquam per aridã terram: quod experti Ægyptij, deuorati sunt. Exo.14.22

13 Iericho.

13 Per fidem mœnia Iericho ciderunt, quum ea circuiuissent ad dies septẽ.

30 Πίστει τὰ τείχη Ἰεριχὼ ἔπεσον, κυκλωθέντα ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας.

Fide, muri Iericho corruerunt, circuitu dierum septẽ. Iosue.6.20

14 Rahab. t Insigne beneficium Dei in hac exemplũ.

14 Per fidem, Rahab meretrix illa nõ periit vna cũ iis qui non obedierant, quũ spacificè excepisset hospitio exploratores.

31 Πίστει Ῥαὰβ ἡ πόρνη οὐ συναπώλετο τοῖς ἀπειθήσασι, δεξαμένη τοὺς κατασκόπους μετ' εἰρήνης.

Fide, Rahab meretrix non periit cũ incredulis, excipiẽs exploratores cũ pace. Iosue 6.23 Iosue 2.1.

15 Gedeon Barac, & alii, iudices ac Prophetæ.

15 Et quid præterea loquor? deficiet enim me tempus commorantẽ de Gedeone, de Baraç, & Samsone, & Iephthe, & Dauide, & Samuele, ac Prophetis:

32 Καὶ τί ἔτι λέγω; ἐπιλείψει γάρ με διηγούμενον ὁ χρόνος περὶ Γεδεών, Βαράκ τε, καὶ Σαμψών, καὶ Ἰεφθάε, Δαβίδ τε καὶ Σαμουὴλ, καὶ τῶν προφητῶν·

Et quid adhuc dicam? deficiet enim me tempus enarrantem de Gedeon, Barac, Samson, Iephte, Dauid, Samuel, & Prophetis: Iudic. 6.11 Iudic. 4.6. Iudi. 13.24 Iudit. 11.19 & 12.7.

Qui per fidem debellarunt regna, exercuerunt iustitiam, assequuti sunt t promissiones, occluserũt ora leonum:

33 Οἳ διὰ πίστεως κατηγωνίσαντο βασιλείας, εἰργάσαντο δικαιοσύνην, ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, ἔφραξαν στόματα λεόντων·

Qui per fidem deuicerunt regna, operati sunt iustitiã adepti sunt repromissiones, obthuraruerunt ora leonũ: 1.Reg.1. 18. & 13. 14.

t Promissionum fructum.

Extinxerunt vim ignis, effugerũt acies

34 Ἔσβεσαν δύναμιν πυρός, ἔφυγον στόμα-

Extinxerunt impetũ ignis, effugerũt

aciem gladij, conualuerunt & infirmitate, fortes facti sũt in bello, castra verterunt exterorum:

τα μαχαίρας, ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀδενείας, ἐγενήθησαν ἰσχυροὶ ἐν πολέμῳ, παρεμβολὰς ἔκλιναν ἀλλοτρίων.

gladij, validi facti sunt ex imbecillis, effecti sunt robusti in bello, exercitus exterorum in fugam verterunt:

Acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos: alij autem distenti sunt, non suscipientes redemptionem, vt meliorem inuenirent resurrectionẽ.

35 Ελαβον γυναῖκες ἐξ ἀναστάσεως τοὺς νεκροὺς αὐτῶν· ἄλλοι δὲ ἐτυμπανίσθησαν, οὐ προσδεξάμενοι τὴν ἀπολύτρωσιν, ἵνα κρείττονος ἀναστάσεως τύχωσιν.

u Mulieres acceperunt ex resurrectione mortuos suos: alij verò x distẽti sunt, neglecta liberatione vt potiorem resurrectionem nanciscerentur.

u *Innuere videtur historia Sareptanæ alterius, cuius filiũ Elias fecit anastasin, & Sunamitidis, cuius filiũ matri restituit Elizæus.*

x *Respicit eam perfectionem, quam exercuit Antiochus.*

Alij verò ludibria & verbera experti, insuper & vincula & carceres:

36 Ετεροι δὲ ἐμπαιγμῶν καὶ μαστίγων πεῖραν ἔλαβον, ἔτι δὲ δεσμῶν καὶ φυλακῆς·

Alii rursus ludibria & flagella sunt experti, insuper & vincula & carcerẽ:

y *Vilibus & asperis animi & ictibus facti ad exercendam inopiam vera & Eliæ ferarum instar cauernis in asperrimis locis viuentis.*

Lapidati sunt, secti sunt, tentati sũt, in occisione gladij mortui sunt, circuierunt in melotis, in pellibus caprinis: egentes, angustiati, afflicti:

37 Ελιθάσθησαν, ἐπρίσθησαν, ἐπειράσθησαν, ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον· περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν· ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι·

Lapidati sunt, dissecti sunt, tẽtati sunt, gladio cæsi occubuerunt: oberrauerunt cum y ouillis & caprinis pellibus: destituti, oppressi, malè habiti:

16 Amplificatio à circuitantia tẽporis, tanto admirabiliorem esse illorum fidem, quanto fuerunt obscuriores de rebus futuris promissiones quæ nobis de mũm sunt reipsa exhibitæ, vt vna sit & illorum & nostra fides ac cõsecratio

z *Sed eminus viderunt Christum.*

(Quibus dignus non erat mundus) in solitudinibus errãtes, in montibus & speluncis & in cauernis terræ.

38 (Ων οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος) ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς.

(Quibus indignus erat mundus) in desertis errantes, & montibus ac speluncis, & cauernis terræ.

Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem:

39 Καὶ οὗτοι πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν.

16 Atque hi omnes testimonium adepti per fidem, z non obtinuerunt promissum:

a *Præstantius.*

Deo pro nobis melius aliquid prouidente, vt nõ sine nobis consummarentur.

40 Τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρεῖττόν τι προβλεψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι.

Quòd Deus de nobis a melius quid dam prouiderat, b ne absque nobis consecrarentur.

b *Pendebat siquidem eorũ salus ab eo, nempè Christo, qui fuit nostris temporibus exhibitus.*

CAP. XII.

1. *Non modò ab eorum patrum quos recitauit exemplis hortatur ad patiẽtiam & constantiam,* 3. *sed etiam ab exemplo Christi,* 11. *Non rectè æstimatum iri castigationes Dei, ex præsenti carnis nostræ sensu.*

N.

1 Applicatio superiorum exemplorum quibus nos incitari oporteat ad totum stadium, abiectis omnibus remoris & impedimentis, decurrendum.

a *Nos enim vndique peccatum obsidet, ita vt excurrere non possimus.*

2 Metam huius curriculi proponit. Iesum ipsum ducem etiam nostrũ, vt qui eiusdem viæ omnes asperitates volẽs superarit.

b *Tanquam in fidei metam*

c *Qui quum omne genus beatitatis in manu ac potestate haberet, tamen vltro ignominiã crucis subiit.*

3 Amplificatio à circunstantia personæ & rerum ipsarum quas inter se comparat. Quantus enim est Iesus præ nobis, & quanto duriora pertulit, quàm nos?

4 Argumẽtatur ab vtilitate quæ ex Dei castigationibus ad nos redit, nisi per nos steterit. primùm quòd ita dometur peccatum, siue carnis nostræ peruicax illa vitiositas.

PIRoinde nos quoque, quum tanta nos circunstet testiũ nubes, abiecto omni pondere & peccato ad nos[a] circuncingẽdos procliui, constanter propositum nobis stadium decurramus:

2[b] Intuentes in fidei ducem ac perfectorem Iesũ, qui[c] vice sibi propositi gaudij pertulit crucem, ignominia contempta, & ad dexteram throni Dei consedit.

3 Reputate igitur quis ille sit qui talẽ sustinuit à peccatoribus aduersus sese contradictionem, ne animis deficientes, fathiscatis.

4 Nondum ad sãguinem vsque restitistis, aduersus peccatũ decertantes:

5 Et obliti estis exhortationis, quæ vobis tãquã filiis loquitur, Fili mi, ne negligito castigationẽ Domini, neque de-

ΤΟιαροῦν καὶ ἡμεῖς τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων, ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα, καὶ τὴν εὐπερίστατον ἁμαρτίαν, δι' ὑπομονῆς τρέχωμεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα·

2 Ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν, ὃς ἀντὶ τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς, ὑπέμεινε σταυρὸν, αἰσχύνης καταφρονήσας, ἐν δεξιᾷ τε τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ ἐκάθισεν.

3 Ἀναλογίσασθε γὰρ τὸν τοι αὐτὴν ὑπομεμενηκότα ὑπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν εἰς αὐτὸν ἀντιλογίαν, ἵνα μὴ κάμητε ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν ἐκλυόμενοι.

4 Οὔπω μέχρις αἵματος ἀντικατέστητε, πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἀνταγωνιζόμενοι·

5 Καὶ ἐκλέλησθε τῆς παρακλήσεως, ἥτις ὑμῖν ὡς υἱοῖς διαλέγεται, Υἱέ μου, μὴ ὀλιγώρει παιδείας Κυρίου, μηδὲ

V.

IDeóque & nos tantam habentes impositam nubem testium, deponentes omne pondus & circunstans nos peccatum, per patientiam curramus propositũ nobis certamen: Rom. 6.4. col. 3.8. ephe. 4.29. 1. pet. 2.1.

Aspicientes in authorem fidei, & consummatorem Iesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta, atque in dextra sedis Dei sedit.

Recogitate enim eum qui talem sustinuit à peccatoribus aduersum semetipsum contradictionem, vt ne fatigemini, animis vestris deficientes.

Nondum vsque ad sanguinem restitistis, aduersus peccatum repugnantes:

Et obliti estis consolationis, quæ vobis tanquam filiis loquitur, dicens, Fili mi, noli negligere disciplinam Domini, neque fatigeris

5 Secundò, Quod sint paternæ in nos beneuolentiæ testimonia, adeò quidem vt sese spurios esse declarent qui se à Deo castigari non ferunt.

dum ab eo argueris.

Quem enim diligit Dominus, castigat: flagellat autem omnem filium quẽ recipit.

In disciplina perseuerate, tanquam filiis vobis offert se Deus: (quis enim filius quem nõ corripit pater?)

Quòd si extra disciplinã estis, cuius participes facti sunt omnes, ergo adulteri, & non filij estis.

Deinde patres quidem carnis nostræ, eruditores habuimus, & reuerebamur eos: num multo magis obtemperabimus Patri spirituũ: & viuemus?

Et illi quidem in tempore paucorum dierum, secundũ voluntatem suam eruditebant nos: hic autem ad id quod vtile est in recipiendo sanctificationẽ eius.

Omnis autem disciplina in præsenti quidem videtur non esse gaudij, sed mœroris: postea autem fructũ pacatissimum exercitatis per eam reddit iustitiæ.

Propter quod remissas manus & soluta genua erigite:

Et gressus rectos facite pedibus vestris: vtnẽ claudicãs

ἐλέγου ὑπ' αὐτοῦ ἐλεγχόμενος.

6 Ον γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει· μαστιγοῖ δὲ παίδα ὃν παραδέχεται.

7 Εἰ παιδείαν ὑπομένετε, ὡς υἱοῖς ὑμῖν προσφέρεται ὁ Θεός· τίς γὰρ ὅν οὐ παιδεύει πατήρ;

8 Εἰ δὲ χωρὶς ἐστὲ παιδείας, ἧς μέτοχοι γεγόναμεν πάντες, ἄρα νόθοι ἐστὲ καὶ οὐχ υἱοί.

9 Εἶτα τοὺς μὲν τῆς σαρκὸς ἡμῶν πατέρας εἴχομεν παιδευτὰς, καὶ ἐνετρεπόμεθα· οὐ πολλῷ μᾶλλον ὑποταγησόμεθα τῷ πατρὶ τῶν πνευμάτων· καὶ ζήσομεν;

10 Οἱ μὲν γὰρ πρὸς ὀλίγας ἡμέρας κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἐπαίδευον· ὁ δὲ ἐπὶ τὸ συμφέρον, εἰς τὸ μεταλαβεῖν τῆς ἁγιότητος αὐτοῦ.

11 Πᾶσα δὲ παιδεία πρὸς μὲν τὸ παρὸν οὐ δοκεῖ χαρᾶς εἶναι, ἀλλὰ λύπης· ὕστερον δὲ καρπὸν εἰρηνικὸν τοῖς δι' αὐτῆς γεγυμνασμένοις ἀποδίδωσι δικαιοσύνης.

12 Διὸ τὰς παρειμένας χεῖρας καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἀνορθώσατε·

13 Καὶ τροχιὰς ὀρθὰς ποιήσατε τοῖς ποσὶν ὑμῶν· ἵνα μὴ τὸ χωλὸν

ficias animo quũ ab eo argueris.

Quem enim diligit Dominus castigati & flagellat quemcunque filium recipit.

Si castigationem sustinetis, Deus sese vobis offert vt filiis: (quis enim est filius quem non castiget pater?)

Quòd si estis absque castigatione, cuius participes sunt omnes, nempè spurij estis, & non filij.

6 Deinde corporũ nostrorum patres habuimus castigatores, & eos reueriti sumus: annon multo magis subiiciemur Patri spirituum: & viuemus?

7 Nam illi ad paucos dies, prout ipsis videbatur, nos castigabant: hic autem ad cõmodũ nostrum, vt participes simus sanctimoniæ ipsius.

Omnis autem castigatio in præsens quidem non videtur esse gaudij, sed tristitiæ: at postea fructũ tranquillum iustitiæ reddit iis qui per eã fuerint exercitati.

8 Quapropter[d] manus remissas & genua soluta surrigite:

Et rectas[e] orbitas facite pedib⁹ vestris: ne quod claudũ est

6 Tertiũ, Si Patribus, quibus secundùm Deum hanc vitãdebemus, hoc ius omnes cõcedunt vt meritò possint filios suos castigare, annon multo magis subiiciemur patri illi nostro, & spirituali & æternæ vitæ autori?

7 Amplificatio eiusdẽ argumenti. Patres illi pro suo arbitrio, caduci alicuius boni causa nos castigarũt, Deus autem summi nostri cõmodi gratia nos erudit vt suæ sanctimoniæ nos consortes efficiat quodetsi præsens sensus non percipiat, rei tamẽ exitus probat.

8 Conclusio, Alacriter pergendum, & quidem recto semper & (quo ad fierẽ potest) inoffenso cursu seruato.

d Descriptio hominis inertis & animi dessidentis.

e Rectum cursum tenete, & ita vt honestæ vitæ vestigia appareant: quæ nimirum aliã ingrediantur,

abducatur à via, sed vt sanetur potiús.

9 Pax & sãctimonia cũ omnibus colenda.

9 Pacem sectamini cum omnibus & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Dominum:

10 Studendam mutuæ ædificationi, tũ in doctrina tũ in vitæ exemplis.

10 Prospicientes nequis deficiat à gratia Dei, nequa [f] radix amara suppullulans obturbet, & per hanc inquinentur multi.

f *Ne aliqua hæresis, aut apostasia sit offendiculo.*

11 Vitanda scortatio, & prophanus animꝰ. i. Deo suũ honorẽ non tribuẽs: cuiusmodi scelera quàm grauiter tandem Deus vlciscatur, horrendum Esau exẽplũ docet

11 Nequis sit scortator, aut profanus, velut Esau, qui vnico edulio vendidit suum ius primogeniti.

g *Nullus locus relictus est ipsius pœnitentiæ: quænã autẽ fuerit eius pœnitentia ex effectis docetur, ex patris enim cõspectu decedẽs mortẽ minitatur fratri.*

Scitis enim eum etiam posteà quum vellet hæreditario iure benedictionem assequi, reprobatũ fuisse: [g] non enim reperit pœnitẽtiæ locum, quanuis cum lacrymis *benedictionem* illam exquisisset.

12 Iam ad propheticũ & regiũ munus Christi cum Mose cõparati, eandẽ exhortationẽ applicat hoc modo: Si tanta fuit Legis maiestas, quã tam putaris esse Christi & Euangelii gloriam? Hãc autem comparationem particulatim etiã explicat.

12 Non enim accessistis ad [h] contrectabilem montem, & incensum ignem, ac turbinem, & caliginem, & procellam:

Tubæque sonitum & vocem verborum: quam qui audierant, deprecati sunt ne amplius sibi fieret sermo.

(Non enim ferebant quod imperabatur, Si vel bestia tetigerit mõtem, lapidabitur, aut iaculo configetur.

h *Qui manibus palpari possit, crassæ videlicet materiæ ac terrenæ.*

Et Moses, adeò

ἐκτραπῇ, ἰαθῇ δὲ μᾶλλον.

14 Εἰρήνην διώκετε μετὰ πάντων, καὶ τὸν ἁγιασμὸν, οὗ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὸν Κύριον·

15 Επισκοποῦντες μή τις ὑστερῶν ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ· μή τις ῥίζα πικρίας ἄνω φύουσα ἐνοχλῇ, καὶ διὰ ταύτης μιανθῶσι πολλοί.

16 Μή τις πόρνος, ἢ βέβηλος, ὡς Ησαῦ, ὃς ἀντὶ βρώσεως μιᾶς ἀπέδοτο τὰ πρωτοτόκια αὐτοῦ.

17 Ισε γὰρ ὅτι καὶ μετέπειτα θέλων κληρονομῆσαι τὴν εὐλογίαν, ἀπεδοκιμάσθη· μετανοίας γὰρ τόπον οὐχ εὗρε, καίπερ μετὰ δακρύων ἐκζητήσας αὐτήν.

18 Οὐ γὰρ προσεληλύθατε ψηλαφωμένῳ ὄρει, καὶ κεκαυμένῳ πυρὶ, καὶ γνόφῳ, καὶ σκότῳ, καὶ θυέλλῃ·

19 Καὶ σάλπιγγος ἤχω, καὶ φωνῇ ῥημάτων· ἧς οἱ ἀκούσαντες παρῃτήσαντο μὴ προστεθῆναι αὐτοῖς λόγον.

20 (Οὐκ ἔφερον γὰρ τὸ διαστελλόμενον, Κἂν θηρίον θίγῃ τοῦ ὄρους, λιθοβοληθήσεται, ἢ βολίδι κατατοξευθήσεται.

21 Καὶ, οὕτω φοβε-

quis erret, magis autem sanetur.

Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum: Rom.12.18

Contemplantes nequis desit gratiæ Dei: ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, & per illã inquinentur multi.

Ne quis fornicator aut prophanus, vt Esau, qui propter vnam escam vendidit primitiua sua. Gen.25.33

Scitote enim quoniam & postea cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus est: non enim inuenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lachrymis inquisisset eam. Gen.27.38

Non enim accessistis ad tractabilem montem & accensibilem ignem, & turbinem, & caliginem, & procellã: Exo.19.15

Et tubæ sonum, & vocem verborũ: quam qui audierãt, excusauerunt se ne eis fieret verbum. Exo.20.19

(Non enim portabant quod dicebatur, Et si bestia tetigerit mõtem, lapidabitur. Exo.19.12

Et, ita terribile erat

rat quod videbatur, Moyses dixit, Exterritus sum ac tremebundus)

Sed accessitis ad Sion mõtem, & ciuitatem Dei viuentis, Ierusalem cælestem, & multorum millium angelorum frequentiam,

Et Ecclesiam primitiuorum qui conscripti sunt in cælis, & iudicem omnium Deum, & spiritus iustorum perfectorum,

Et Testamenti noui mediatorem Iesum, & sanguinis aspersionem melius loquentẽ quàm Abel.

Videte ne recusetis loquentem si enim illi non effugerunt, recusantes eum qui super terram loquebatur, multo magis nos, qui de cælis loquentem nobis, auertimus:

Cuius vox mouit terram tunc: nunc autem repromittit,
Ag.2.7 *dicens, Adhuc semel, & ego mouebo non solùm terram, sed & cælum.*

Quod autẽ Adhuc semel dicit, declarat mobilium translationem, tanquam factorum, vt maneant ea quæ sunt immobilia.

Itaque regnum immobile suscipiẽtes habemus gratiã, per quã seruiamus placentes Deo, cũ metu

ρὸν ἦν τὸ φανταζόμενον, Μωσῆς εἶπεν, Ἐκφοβός εἰμι καὶ ἔντρομος)

22 Ἀλλὰ προσεληλύθατε Σιὼν ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων,

23 Πανηγύρει καὶ ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἐν οὐρανοῖς ἀπογεγραμμένων, καὶ κριτῇ Θεῷ πάντων, καὶ πνεύμασι δικαίων τετελειωμένων,

24 Καὶ διαθήκης νέας μεσίτῃ Ἰησοῦ, καὶ αἵματι ῥαντισμοῦ, κρείττονα λαλοῦντι παρὰ τὸν Ἄβελ.

25 Βλέπετε μὴ παραιτήσησθε τὸν λαλοῦντα· εἰ γὰρ ἐκεῖνοι οὐκ ἔφυγον, τὸν ἐπὶ τῆς γῆς παραιτησάμενοι χρηματίζοντα, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς οἱ τὸν ἀπ' οὐρανῶν ἀποστρεφόμενοι·

26 Οὗ ἡ φωνὴ τὴν γῆν ἐσάλευσε τότε· νῦν δὲ ἐπήγγελται, λέγων, Ἔτι ἅπαξ ἐγὼ σείω οὐ μόνον τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανόν.

27 Τὸ δὲ, ἔτι ἅπαξ, δηλοῖ τῶν σαλευομένων τὴν μετάθεσιν, ὡς πεποιημένων, ἵνα μείνῃ τὰ μὴ σαλευόμενα.

28 Διὸ βασιλείαν ἀσάλευτον παραλαμβάνοντες, ἔχωμεν χάριν, δι' ἧς λατρεύωμεν εὐαρέστως τῷ Θεῷ, μετὰ αἰδοῦς

terribile erat [i] visum quod apparebat, dixit, Expauefact[9] sum ac tremebundus)

Sed accessistis ad montem Sion, & ciuitatẽ Dei viui, Hierusalem cælestem, & myriadas angelorũ,

Conuentum & cõcionem primogenitorum qui conscripti sunt in cælis, & iudicẽ vniuersorũ Deũ, & spiritus iustorum [k] consecratorum,

Et ad noui testamenti mediatorem Iesum, & sanguinem aspersionis, præstantiora loquentẽ quàm *loqueretur sanguis* Abel.

[13] Videte ne aspernemini eum qui loquitur: nam si illi nõ effugerunt qui auersabantur eum qui loquebatur Dei nomine in terra, multo magis nos, si eum qui de cælis est, auersemur:

[14] Cuius vox tunc concussit terram: nũc autem denuntiauit, dicens, [l] Adhuc semel ego concutiam non solùm terram, sed etiam cælum.

Porrò illud Adhuc semel, declarat instabilium rerum, vt putà factitiarum, amotionem, vt maneant quæ sunt stabilia.

[15] Quapropter regnũ assumentes quod concuti non potest, teneamus gratiam, per quam ita seruiamus Deo vt ei placeam[9], cũ [m] reuerẽtia

i *Oblata species & imago minimè quidẽ fictitia, sed vera.*

12 *Vel perfectorũ: sic enim vocat in cælũ receptos, etiũsi altera sui parte dormiant in puluere.*

13 Applicatio superioris collationis, Si non licuit sermonẽ in terra loquuti aspernari, quãto minus eius vocẽ qui est ex cælis ipsis?

14 Euangelii stabilem maiestatem, qua totus orbis est concussus, ipsáque adeò cælorũ machina velut obstupuit, cũ exili & euanescẽte Legali œconomiæ sonitu comparat.

l *Hæc ad regnum Christi referenda esse satis indicat quod Prophetæ de Gentiũ vocatione subiicit*

15 Generalis exhortatio vt sub tanti Regis fœlicissima subiectione reuerẽter & religiosè viuamus, qui sicut suos potentissimè beat, ita etiã rebelles quã seuerissimè vlciscitur. Hæc autẽ est Christianæ vitæ summa, priorẽ Tabulà respiciens.

m *Significatur pudor ille honestus qui homines in officio retinet.*

n *Religioso metu.*

& n religione.
Etenim Deus noſter, conſumens ignis eſt.

καὶ εὐλαβείας.
29 Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον.

& reuerentia.
Etenim Deus noſter, ignis conſumens eſt.

CAP. XIII.

t. *Præceptiones addit non tantùm quæ ad mores,* 7. *ſed etiam quæ ad doctrinã pertinent.*

N.

1 *Ad ſecundum Tabulã accedit, cuius ſumma eſt, charitas, præſertim in peregrinos & afflictos.*

FRaterna[1] charitas maneat.
Hoſpitalitatis neſitis immemores: per hanc enim quidam inſcii exceperũt Angelos hoſpitio.

Memores eſtote vinctorum, tanquam vnà cum illis vincti: eorũ qui malis premuntur, [a] acſi ipſi quoque corpore *afflicti* eſſetis.

2 Honorabile eſt inter quoſuis coniugium, & cubile impollutum: ſcortatores autem & adulteros damnabit Deus.

3 Sint mores alieni ab auaritia: *ſitis* contẽti præſentibus. dixit enim [b] ipſe, Nõ te deſeram, neque te derelinquam:

Adeò vt confidenti animo dicamus, Dominus mihi auxiliator, nec timebo quid faciat mihi homo.

4 Memores eſtote ducum veſtrorum, qui loquuti ſunt vobis ſermonem Dei: quorũ imitamini fidem, conſiderantes qui fuerit exitus cõuerſationis ipſorum.

Η Φιλαδελφία μενέτω.
2 Τῆς φιλοξενίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε· διὰ ταύτης γὰρ ἔλαθόν τινες, ξενίσαντες ἀγγέλους.
3 Μιμνήσκεσθε τῶν δεσμίων, ὡς συνδεδεμένοι· τῶν κακουχουμένων, ὡς καὶ αὐτοὶ ὄντες ἐν σώματι.
4 Τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι, καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος· πόρνους δὲ καὶ μοιχοὺς κρινεῖ ὁ Θεός.
5 Ἀφιλάργυρος ὁ τρόπος· ἀρκούμενοι τοῖς παροῦσιν· αὐτὸς γὰρ εἴρηκεν, Οὐ μή σε ἀνῶ, οὐδὲ οὐ μή σε ἐγκαταλίπω·
6 Ὥστε θαῤῥοῦντας ἡμᾶς λέγειν, Κύριος ἐμοὶ βοηθὸς, καὶ οὐ φοβηθήσομαί τί ποιήσῃ μοι ἄνθρωπος.
7 Μνημονεύετε τῶν ἡγουμένων ὑμῶν, οἵτινες ἐλάλησαν ὑμῖν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ὧν ἀναθεωροῦντες τὴν ἔκβασιν τῆς ἀναστροφῆς, μιμεῖσθε τὴν πίστιν.

V.

CHaritas fraternitatis maneat. *Rom.12. 10. 1 petr.4.9.*
Et hoſpitalitatem nolite obliuiſci: per hanc enim latuerũt quidam, angelis hoſpitio receptis. *Gen.18.& 19.*
Mementote vinctorum, tanquam ſimul vincti: & laborantium, tãquam & ipſi in corpore morantes.
Honorabile connubium in omnibus, & torus immaculatus: fornicatores enim & adulteros iudicabit Deus.
Sint mores ſine auaritia: contenti præſentibus: ipſe enim dixit, Non te deſeram, neque derelinquam: *Ieſus.15.*

Ita vt confidenter dicamus Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo. *Pſa.117.6*

Mementote præpoſitorum veſtrorũ, qui vobis loquuti ſunt verbum Dei: quorum intuentes exitum conuerſationis, imitemini fidem.

Ieſus

a *Perinde afficiamini ac ſi vos ipſos illa calamitas attingeret.*
2 *Caſtũ cõiugium in omni hominũ ordine commendat: coercatoribus & adulteris extremũ à Deo exitium minatur.*
3 *Damnatur auaritia, cui opponitur animus ſua ſorte contentus.*
b *Ipſe ſtillicat Dominus.*
c *Opponitur homo Deo.*
4 *Fortium ducum exẽpla ſedulò ad imitationem proponenda.*

Iesu Christus heri & hodie, ipse & in secula.

Doctrinis variis & peregrinis nolite abduci. optimum est enim gratia stabiliri cor non escis quæ non profuerunt ambulantibus in eis.

Habemus altare, de quo edere nō habent potestatem qui tabernaculo deseruiunt.

Leu. 4.11, & 6.30, & 16.27

Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in Sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra castra.

Propter quod & Iesus, vt sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.

Exeamus igitur ad eum extra castra, improperium eius portantes.

Non enim habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus.

Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est, fructum labiorum confitentiū nomini eius.

8 Ιησους Χριστος χθες καὶ σήμερον ὁ αὐτος, καὶ εἰς τους αἰωνας.

9 Διδαχαῖς ποικίλαις καὶ ξέναις μὴ παραφέρεσθε. καλὸν γὰρ χάριτι βεβαιοῦσθαι τὴν καρδίαν, οὐ βρώμασιν, ἐν οἷς οὐκ ὠφελήθησαν οἱ περιπατήσαντες.

10 Ἐχομεν θυσιαστήριον, ἐξ οὗ φαγεῖν οὐκ ἐχουσιν ἐξουσίαν οἱ τῇ σκηνῇ λατρεύοντες.

11 Ων γὰρ εἰσφέρεται ζώων τὸ αἷμα περὶ ἁμαρτίας εἰς τὰ ἅγια διὰ τοῦ ἀρχιερέως, τούτων τὰ σώματα κατακαίεται ἔξω τῆς παρεμβολῆς.

12 Διὸ καὶ Ιησους, ἵνα ἁγιάσῃ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὸν λαὸν, ἔξω τῆς πύλης ἔπαθε.

13 Τοίνυν ἐξερχώμεθα πρὸς αὐτὸν ἔξω τῆς παρεμβολῆς, τὸν ὀνειδισμὸν αὐτοῦ φέροντες.

14 Οὐ γὰρ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν.

15 Δι' αὐτοῦ οὖν ἀναφέρωμεν θυσίαν αἰνέσεως διαπαντὸς τῷ Θεῷ, τουτέστι καρπὸν χειλέων ὁμολογούντων τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.

5 Iesus Christus heri & hodie idem est, & in secula.

Doctrinis variis & peregrinis ne circū ferimini. [c]bonum enim est gratia constabiliri cor, [d]non cibis, *quibus* nō sunt adiuti [e] qui in ipsis versati sunt.

7 Habemus [f]altare ex quo non habent ius edendi *qui* taber naculo deseruiunt.

Quorum enim animalium sanguis infertur pro peccato in sacrarium per Pōtificem, horum corpora exuruntur extra castra.

Quapropter & Iesus, vt sanctificaret populum per proprium sanguinem, passus est extra portam.

[g]Exeamus igitur ad eum extra castra, opprobrium eius portantes.

Non enim habemus hic stam ciuitatem, sed futuram inquirimus.

9 Per ipsum igitur assiduè offeramus Deo sacrificium laudis, id est fructum labiorum confitentium nomini eius.

5 Summā doctrinæ repetit vnicum videlicet omnis de moribus præceptorum fundamentū. Est autem eiusmodi. In vno Christo nobis esse acquiescendū, nec vnquam extra eius notitiam seuarum fuisse quenquam, aut hodie seuari, aut deinceps seruandum esse.

6 Perstringit eos qui externū cultum ac præsertim discrimen ciborū cum Euangelio permiscebant, quā doctrinā planè damnat, vt ex diametro repugnantem Christi beneficio.

d *Exoma specie, nempe mundor & immundorū ciborum discrimine intelligens nem cerimonialē cultum.* e *Qui, scil. discrimen superstitiose retinuerunt.*

7 Perpulchra anagoge refutat eorundem errorum. Qui olim seruiebāt tabernaculo, non vescebātur victimis quarum sanguis pro peccato inferebatur per pōtificem in sacrarium: istis

porrò victimæ Christū nostrā oblationē repræsentabāt. Itaque nō possunt eius fieri participes qui tabernaculo deseruiunt, id est, qui in Legali cultu perstant. Nos verò non pudeat illum extra Hierusalē electū & passum sequi, nā & hoc quoque Christus veritas illi figurę respōdet, quòd extra portam est passus. f *Altare nomine oblationem intelligit.* g *Cultui non possunt esse participes, qui legis vinus obstinatè retinent.* 8 Lōgius progreditur in hac anagoge, & ita quoque nobis significatū dicit oportere pios Christi sectatores velut è mundo migrare, ipsius crucē portātes.

9 Sublatis illis corporalibus sacrificiis, do cet vera confessionis sacrificia superesse, quæ partim in gratiarū actione, partim in beneficētia cōsistūt, qui ibi deinū victimis nūc delectatur Deus.

Beneficentiæ verò & communicationis ne obliuiscimini: talibus enim victimis delectatur Deus.

10 Parēdū Pastorum & presbyterorum monitis, eorum vt delicet qui pro animarum ipsis cōmissarum salute vigilant.

[10]Obedite ducibus vestris, & obsecundate. vigilant enim ipsi pro animabus vestris, tanquam rationem reddituri: vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes. id enim est vobis inutile.

11 Vltima pars epistolæ, in qua suum ministerium Hebræis commendat, perseuerantiam & gratiarum incrementū ipsis à Domino precatur: excusat se quod paucis sit eos consolatus, consumpta videlicet in disputando epistola: & quosdā familiariter & amicè salutat.

[11]Orate pro nobis: cōfidimus enim nos bonam conscientiam habere, vt qui in omnibus cupiamus honestè conuersari:

Amplius autem obsecro vos vt id faciatis, vt celerius restituar vobis.

Deus verò pacis *author*, qui magnum illum ouium per sanguinem fœderis æterni pastorem, Dominum nostrum Iesum, à mortuis reduxit,

h *Aptos vel idoneos vos reddat.*

[h]Perficiat vos in omni opere bono, ad præstādam ipsius voluntatem: [i] efficiens in vobis quod acceptum sit in conspectu suo, per Iesum Christum: cui sit gloria in secula seculorum. Amen.

i *Hinc illa Patrum sententia, Deum in nobis coronare opera sua.*

Precor autē vos, fratres, sufferte sermonem consolationis: etenim breuibus scripsi vobis.

16 Τῆς δὲ εὐποιΐας καὶ κοινωνίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε. τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστεῖται ὁ Θεός.

17 Πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν καὶ ὑπείκετε. αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσοντες· ἵνα μετὰ χαρᾶς τοῦτο ποιῶσι, καὶ μὴ στενάζοντες. ἀλυσιτελὲς γὰρ ὑμῖν τοῦτο.

18 Προσεύχεσθε περὶ ἡμῶν· πεποίθαμεν γὰρ ὅτι καλὴν συνείδησιν ἔχομεν, ἐν πᾶσι καλῶς θέλοντες ἀναστρέφεσθαι.

19 Περισσοτέρως δὲ παρεκάλεσα τοῦτο ποιῆσαι, ἵνα τάχιον ἀποκατασταθῶ ὑμῖν.

20 Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης, ὁ ἀναγαγὼν ἐκ νεκρῶν τὸν ποιμένα τῶν προβάτων τὸν μέγαν ἐν αἵματι διαθήκης αἰωνίου, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν,

21 Καταρτίσαι ὑμᾶς ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ, εἰς τὸ ποιῆσαι τὸ θέλημα αὐτοῦ· ποιῶν ἐν ὑμῖν τὸ εὐάρεστον ἐνώπιον αὐτοῦ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

22 Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ἀνέχεσθε τοῦ λόγου τῆς παρακλήσεως· καὶ γὰρ διὰ βραχέων ἐπέστειλα ὑμῖν.

Beneficentiæ autem & communionis nolite obliuiscimini: talibus enim hostijs promeretur Deus.

Obedite præpositis vestris & subiacete eis: ipsi enim pernigilant quasi rationem pro animabus vestris reddituri: vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes. hoc enim non expedit vobis.

Orate pro nobis: cōfidimus enim quia bonam conscientiam habemus, in omnibus bene volentes conuersari:

Amplius autem deprecor vos hoc facere, quò celerius restituar vobis.

Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis pastorem magnum omnium in sanguine Testamenti æterni, Dominum nostrum Iesum Christum,

Aptet vos in omni bono vt faciatis eius voluntatem: faciēs in vobis quod placeat coram se per Iesum Christum: cui est gloria in secula seculorum. Amen.

Rogo autem vos fratres vt sufferatis verbum solatij: etenim perpaucis scripsi vobis.

Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum, cũ quo (si celerius venerit) videbo vos.

23 Γινώσκετε τὸν ἀδελφὸν Τιμόθεον ἀπολελυμένον, μεθ' οὗ (ἐὰν τάχιον ἔρχηται) ὄψομαι ὑμᾶς.

Scitote fratrẽ nostrum Timotheum solutum esse, cum quo (si celerius venerit) visam vos.

Salutate omnes præpositos vestros, & omnes sanctos. Salutant vos de Italia fratres.

24 Ἀσπάσασθε πάντας τοὺς ἡγουμένους ὑμῶν καὶ πάντας τοὺς ἁγίους. Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας.

Salutate omnes duces vestros, & omnes sanctos. Salutant vos Itali.

Gratia cum omnibus vobis. Amen.

25 Ἡ χάρις μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Gratia sit cum omnibus vobis.

Scripta ab Italia per Timotheum.

Πρὸς Ἑβραίους ἐγράφη ἀπὸ τῆς Ἰταλίας διὰ Τιμοθέου.

Ad Hebræos scripta est ex Italia per Timotheum.

ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΘΟΛΙΚΗ.

EPISTOLA [a] CATHOLICA IACOBI APOSTOLI.

CAP. I.

4. *Differt de patientia.* 6. *de fide.* 10. *de animi modestia, ad diuites:* 13. *Deinde ostendit tentationes ad malum non ex Deo esse,* 17. *quũ omnis boni autor sit.* 22. *Qualiter recipiendus sit sermo vitæ.*

V.

Iacobus Dei & Domini nostri Iesu Christi seruus, duodecim tribubus

ΙΑΚΩΒΟΣ Θεοῦ καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ταῖς δώδεκα φυλαῖς

N.

IACOBVS Dei ac Domini Iesu Christus seruus, duodecim tribubus

a *Vniuersalis, quòd vni vel alicui homini, vel ciuitati, vel regioni non inscripta.*

b dispersis, salutem.

1 Pro c summo gaudio ducite, fratres mei, quoties 2 in tentationes varias incideritis:

Illud scientes, 3 d probationem fidei vestræ parere patiẽtiam:

4 Cæterùm patiẽtia opus perfectum habeat, vt sitis perfecti & integri, ita vt nihil desit.

5 Quòd sicui vestrûm deest e sapientia, postulet à Deo qui dat *eam* omnib⁹ benignè, nec exprobrat, & dabitur ei.

Sed postulet cum fide f nihil disceptãs: 6 nam qui disceptat, similis est fluctui maris qui ventis agitatur & iactatur.

Ne igitur existimet homo ille se quicquam accepturum à Domino.

Vir animo duplici, inconstans *est* g in omnibus viis suis.

7 Porrò frater qui est h abiectus, glorietur in sublimitate sua:

8 Contrà, qui i dives *est*, in abiectione

ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ, χαίρειν.

2 Πᾶσαν χαρὰν ἡγήσασθε, ἀδελφοί μου, ὅταν πειρασμοῖς περιπέσητε ποικίλοις·

3 Γινώσκοντες ὅτι τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως κατεργάζεται ὑπομονήν·

4 Ἡ δὲ ὑπομονὴ ἔργον τέλειον ἐχέτω, ἵνα ἦτε τέλειοι καὶ ὁλόκληροι, ἐν μηδενὶ λειπόμενοι.

5 Εἰ δέ τις ὑμῶν λείπεται σοφίας, αἰτείτω παρὰ τοῦ διδόντος Θεοῦ πᾶσιν ἁπλῶς, καὶ μὴ ὀνειδίζοντος, καὶ δοθήσεται αὐτῷ.

6 Αἰτείτω δὲ ἐν πίστει, μηδὲν διακρινόμενος· ὁ γὰρ διακρινόμενος ἔοικε κλύδωνι θαλάσσης ἀνεμιζομένῳ καὶ ῥιπιζομένῳ.

7 Μὴ γὰρ οἰέσθω ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὅτι λήψεταί τι παρὰ τοῦ Κυρίου.

8 Ἀνὴρ δίψυχος, ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ.

9 Καυχάσθω δὲ ὁ ἀδελφὸς ὁ ταπεινὸς ἐν τῷ ὕψει αὐτοῦ·

10 Ὁ δὲ πλούσιος, ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ,

quæ sunt in dispersione, salutem.

Omne gaudium existimate fratres mei, cum in tentationes varias incideritis:

Scientes quòd probatio fidei vestræ, patientiam operatur:

Patientia autem opus perfectum habeat, vt sitis perfecti & integri, in nullo deficientes. Rom. 5. 3.

Siquis autem vestrûm indiget sapiẽtia, postulet à Deo qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei.

Postulet autem in fide, nihil hæsitans: qui enim hæsitat, similis est fluctui maris, qui à vento mouetur & circunfertur. Mat. 7. 7 mar. 11. 24 luc. 21. 9 ish. 14. 13. & 16. 23

Non ergo æstimet homo ille quòd accipiat aliquid à Domino.

Vir duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis.

Glorietur autem frater humilis in exaltatione sua: Eccli. 14. 28. esa. 41. 6. 1. pet. 1. 14

Diues autem, in humilitate sua, quo-

b *Fidelibus omnibus Iudæis cuiuscunque trib⁹ sint, per terrarum orbem dispersis.*

1 Primus locus, de consolatione in aduersis, in quibus nos non modò non frangi animo, sed etiã exultare oporteat.

c *Misera quum esset eorum conditio in illa dispersione, rectè hinc auspicatur.*

2 Primum argumentũ, Quia afflictionibus explorabitur fides nostra: quam maximè nostra interest esse quàm purissimam.

3 Secundũ, Quia sic in nobis gignitur patientia, virtus lõgè præstantissima,

d *Illud quo exploratur fides vestra, nẽpe multiplex illa tentatio.*

4 Tertiũ argumentũ, forma quadã exhortationis propositum, vt vera & perpetua patientia à ficta & temporaria discernatur. Crux est velut instrumẽtũ quo Deus nos expolit. Opus igitur & effectũ afflictionum est nostri in Christo consummatio.

5 Responsio ad tacitam obiectionem, Facile quidem id esse dictu, factu verò non item. Respõdet, opus quidem hic nobis esse longè alia sapiẽtia quàm humana, vt quæ carni sunt adeò repugnantia, nobis tamen optima esse statuamus: sed eius sapientiæ dono facillimè nos potituros, si modò illud à Deo, quo nihil est munificentius, ritè, id est certa cum fiducia, petierimus.

e *Sapientiam vocat doctrinæ illius cuius mentio facta est cognitionem: nempe quorsum affligamur à Deo, & quis fructus ex afflictione sit capiendus.*

f *Quid ergo opus est aliis mediatoribus?*

6 Digressio aduersus preces cum animi hæsitatione conceptas, vbi certam Dei promissionẽ habemus, qui secundus est huius epistolæ locus.

g *Cogitatis, & factis suis omnibus.* 7 Redit ad institutum, repetita propositione: exultandum esse in cruce, vtpote quæ nos nõ deprimat, sed attollat. h *Qui affligit, vt paupertate, contẽptu, vllo denique calamitatis genere.* 8 Antequam concludat, tradit doctrinam superiori oppositã, quomodo videlicet prosperis rebus (vt quum omnium rerum copia suppetit) sit vtendum: ita nimirum vt nemo idcircò sibi placeat, sed eo magis sit ab omni fastu alienus.

i *Cui omnia bene succedunt.*

niam sicut flos fœni transibit.

Exert[9] est enim sol cum ardore, & arescit fœnum, & flos eius decidit, & decor vultus eius deperiit: ita & dives in itineribus suis marcescet.

Beat[9] vir qui suffert tentationẽ: quoniam quũ probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se.

Nemo quũ tentatur dicat quoniã à Deo tẽtatur: Deus enim intẽtator malorũ est. Ipse autẽ neminem tentat.

Vnusquisque verò tẽtatur à cõcupiscẽtia sua abstractus & illectus.

Deinde cõcupiscẽtia cum conceperit, parit peccatum: peccatum verò cum cõsummatum fuerit, generat mortem.

Nolite itaque errare fratres mei dilectissimi.

Omne datum optimum, & omne donum perfectum, desursum est, descendens à Patre

ὅτι ὡς ἄνθος χόρτου παρελεύσεται.

11 Ἀνέτειλε γὰρ ὁ ἥλιος σὺν τῷ καύσωνι, καὶ ἐξήρανε τὸν χόρτον, καὶ τὸ ἄνθος αὐτοῦ ἐξέπεσε, καὶ ἡ εὐπρέπεια τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἀπώλετο· οὕτω καὶ ὁ πλούσιος ἐν ταῖς πορείαις αὐτοῦ μαρανθήσεται.

12 Μακάριος ἀνὴρ ὃς ὑπομένει πειρασμόν· ὅτι δόκιμος γενόμενος λήψεται τὸν στέφανον τῆς ζωῆς, ὃν ἐπηγγείλατο ὁ Κύριος τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.

13 Μηδεὶς πειραζόμενος λεγέτω, Ὅτι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ πειράζομαι· ὁ γὰρ Θεὸς ἀπείραστός ἐστι κακῶν, πειράζει δὲ αὐτὸς οὐδένα.

14 Ἕκαστος δὲ πειράζεται, ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας ἐξελκόμενος καὶ δελεαζόμενος.

15 Εἶτα ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τίκτει ἁμαρτίαν· ἡ δὲ ἁμαρτία ἀποτελεσθεῖσα ἀποκύει θάνατον.

16 Μὴ πλανᾶσθε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί.

17 Πᾶσα δόσις ἀγαθὴ, καὶ πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθέν ἐστι, καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν

sui, [9] quoniam veluti flos herbæ præteribit.

Nam velut exorto sole cum æstu, exaruit herba, & flos illius decidit, & spectabilis decor ipsius perit: ita & dives [k] in viis suis marcescet.

[10] Beatus vir qui tolerat [l] tentationẽ: quoniam quum probatus erit, accipiet coronam vitæ, quam promisit Dominus iis à quibus diligitur.

[11] Nemo quum [m] tentatur, dicat se à Deo tentari: [12] nã Deus tentari malis non potest, nec quẽquam tentat.

Sed vnusquisque tentatur, dum à propria cupiditate abstrahitur & inescatur.

Deinde cupiditas, posteaquam concepit, parit [n] peccatum: peccatũ verò peractũ gignit mortem.

[13] Ne errate, fratres mei dilecti.

Omne munus bonum & omne donũ est perfectũ, supernè descendens à [o] Patre

9 Argumentum ab ipsa rerũ natura sumptũ, quibus nihil sit vanius & incertius.

k Et quæcunque aliquis vel animo ingreditur vel facit.

10 Cõclusio, Crucem patiẽter esse ferendã; addito quarto argumento, quod superiorum summam cõplectitur, quia nimirũ hoc itinere ad coronam vitæ peruenitur, ex gratia tamen, secundum promissionem.

l Afflictionẽ per quam explorantur à Domino.

11 Tertius locus huius epistolæ, in quo à tentationibus externis (id est ab afflictionibus quibus à Deo explorãmur) ad tentationes internas descẽditur, id est ad eas cupiditates quibꝫ ad malè agendũ incitamur. Summa est, Non Deũ sed vnumquemque sibi ipsi istarum tẽtationum esse authorẽ: Nos enim in sinu illam vitiosã tatem gestare, quæ arreptavndecunque occasione, vitiosos motus in nobis excitet, ex quibus demùm vitiosæ actiones, ac mors tandem earum merces consequatur.

m Ad malè agendum solicitamur.

12 Additur ratio cur Deus nõ possit nobis esse malè agendi author quoniã malum non appetit,

n Peccati nomine hoc loco actuale peccatũ intelligit.

13 Alia ratio à repugnantibus sumpta, Deus est omnium bonorum author, & ita quidem vt semper sit sui similis: quomodo igitur malorum author censeri posset?

o Ab eo qui fons est & author omnium bonorum.

luminum, apud quē non est transmutatio, aut [p] conuersionis obumbratio.

14 *Is* [q] quia voluit, progenuit nos sermone veritatis, vt essemus [r] primitiæ quædam suarū creaturarum.

Itaque, fratres mei dilecti, sit omnis homo velox ad audiēdum, tardus ad loquendum, tardus ad iram.

Nā ira viri, [s] iustitiam Dei non exequitur.

Quapropter abiectis omnibus sordib⁹ & excremento malitiæ, cum [t] lenitate recipite insitum sermonem, qui possit seruare animas vestras.

15 Reipsa verò præstate sermonem: nec sitis auditores solum, [16] fallētes vosmetipsos.

17 Nam siquis audit sermonem, & eū non præstat, is similis est viro consideranti faciem suam [u] natiuam in speculo.

Considerauit enim seipsum, & abiit, & statim oblit⁹ est qualis esset.

At q introspexerit

φώτων, παρ' ᾧ οὐκ ἔνι παραλλαγὴ, ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα.

18 Βουληθεὶς ἀπεκύησεν ἡμᾶς λόγῳ ἀληθείας, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀπαρχήν τινα τῶν αὐτοῦ κτισμάτων.

19 Ὥστε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ, ἔστω πᾶς ἄνθρωπος ταχὺς εἰς τὸ ἀκοῦσαι, βραδὺς εἰς τὸ λαλῆσαι, βραδὺς εἰς ὀργήν.

20 Ὀργὴ γὰρ ἀνδρὸς, δικαιοσύνην Θεοῦ οὐ κατεργάζεται.

21 Διὸ ἀποθέμενοι πᾶσαν ῥυπαρίαν καὶ περισσείαν κακίας, ἐν πραΰτητι δέξασθε τὸν ἔμφυτον λόγον, τὸν δυνάμενον σῶσαι τὰς ψυχὰς ὑμῶν.

22 Γίνεσθε δὲ ποιηταὶ λόγου, καὶ μὴ μόνον ἀκροαταὶ, παραλογιζόμενοι ἑαυτούς.

23 Ὅτι εἴτις ἀκροατὴς λόγου ἐστὶ, καὶ οὐ ποιητὴς, οὗτος ἔοικεν ἀνδρὶ κατανοοῦντι τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν ἐσόπτρῳ.

24 Κατενόησε γὰρ ἑαυτὸν, καὶ ἀπελήλυθε, καὶ εὐθέως ἐπελάθετο ὁποῖος ἦν.

25 Ὁ δὲ παρακύψας

luminum, apud quē non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio.

Voluntariè genuit nos verbo veritatis, vt simus initiū aliquod creaturæ eius.

Scitis, fratres mei dilectissimi, Sit autē omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, & tardus ad iram: Prou. 17. 27

Ira enim viri, iustitiam Dei non operatur.

Propter quod abiicientes omnem immunditiam & abundantiam malitiæ, in mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest saluare animas vestras.

Estote autem factores verbi, & non auditores tantū, fallentes vosmetipsos: Mat. 7. 22. rom. 2. 13

Quia siquis auditor est verbi, & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum natiuitatis suæ in speculo.

Cōsiderauit enim se, & abiit, & statim oblitus est qualis fuerit.

Qui autē perspe-

p *Pergit in metaphora. sol enim pro varia & multiplici conuersione, horas, dies, menses, annū, lucem & noctem efficit.*

14 Quartus locus de sermonis Dei præstantia & fructu. Sūma est, studiosissimè nobis audiendum esse verbum Dei, quum hoc sit semen quo nos De⁹ pro gratuita sua beneuolētia ex numero creaturarum selectos sibi genuit. Damnat autem Apostol⁹ duo vitia, quæ nos hac in re valdè interturbant: nempè quòd ita nobis placeam⁹ vt loqui ipsi malimus quā Deum loquētem audire, imò etiam ad correptiones indignemur: quibus vitiis placidum & sedatum animum & puritatis amantē opponit.

q *Id est, quod Paulus gratuitam beneuolētiam vocat, hic autem fons est nostræ salutis.*

r *Sacra cuiusdam oblationis instar, ex reliquo hominum aceruo collectæ.*

s *Quod Deus præscribit.*

t *Lenitatem vocat modestiam & quicquid ferociæ altisque illis spiritibus opponitur.*

15 Altera admonitio, Id circò audiri Dei verbum, vt ex eius præscripto vita instituatur.

16 Rationes addit, & eas quidem grauissimas: primùm, quia qui secus fecerint, pessimè sibi ipsis consulant.

17 Secunda, Quoniam præcipuum vsum verbi Dei amittant qui agnita ex eò vitia non emēdāt.

u *Alludit ad natiuam illam maculam, cui opponitur puritas ad quam renascimur, cuius viuam imaginē in Lege spectamus.*

xerit in Legem perfectã libertatis, & permanserit in ea, non auditor obliuiosus factus, sed factor operis, hic beatus in facto suo erit.

Siquis autem putat se religiosũ esse, non refrænans linguam suam, sed seducens cor suum, huius vana est religio.

Religio munda & immaculata apud Deum & Patrem, hæc est, visitare pupillos & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodire ab hoc seculo.

εἰς νόμον τέλειον τὸν τῆς ἐλευθερίας, καὶ παραμείνας, οὗτος οὐκ ἀκροατὴς ἐπιλησμονῆς γενόμενος, ἀλλὰ ποιητὴς ἔργου, οὗτος μακάριος ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ ἔσται.

26 Εἴ τις δοκεῖ θρῆσκος εἶναι ἐν ὑμῖν, μὴ χαλιναγωγῶν γλῶσσαν αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπατῶν καρδίαν αὐτοῦ, τούτου μάταιος ἡ θρησκεία.

27 Θρησκεία καθαρὰ καὶ ἀμίαντος παρὰ τῷ Θεῷ καὶ πατρί, αὕτη ἐστὶν, ἐπισκέπτεσθαι ὀρφανοὺς καὶ χήρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν, ἄσπιλον ἑαυτὸν τηρεῖν ἀπὸ τοῦ κόσμου.

in perfectam illam Legem libertatis, & *in ea* permanserit, quia non fuerit auditor obliuiosus, sed effector operis, beatus erit in [x] opere suo.

[18] Siquis videtur religiosus esse inter vos, non frænans linguam suam, sed [y] suũ ipsius cor seducens, huius vana est religio.

[19] Religio pura & immaculata [z] apud Deum & Patrem, hæc est, [a] inuisere orphanos & viduas in afflictione ipsorum, & immaculatum seipsum seruare à mundo.

x *Ita se gerens: opera etenim arguunt fidem.*

18 Tertia admonitio, verbo Dei non tantùm bene agendi, sed etiam bene loquendi regulam præscribi.

y *Garrulitatis maledictiæ, petulantiæ fons est seipsum non esse.*

19 Quarta, Charitate in proximos (præsertim alieno subsidio nitentes, vt orphanos & viduas) & vitæ puritate verũ Dei cultum constare.

z *Apud Deũ qui Pater est.*

a *Curare & pro virili sublevare.*

CAP. II.

1. Personarum acceptiones discrepare dicit à Christi fide. 14. quam non satis est verbis profiteri. 15. nisi & operibus misericordiæ & charitatis præstemus eandem, 21. Abrahæ exemplo.

V.

Leu. 19. 15 deut. 1. 17 & 16. 29 prou. 24. 23 eccli. 42. 2

FRatres mei, nolite in personarum acceptione habere fidem Domini nostri Iesu Christi gloriæ.

Etenim si introierit in conuentum vestrum vir aureum annulum habens, in veste candida, introierit autem & pauper in sordido habitu,

Et intendatis in eum qui indutus est veste præclara, & dixeritis ei, Tu se-

Ἀδελφοί μου, μὴ ἐν προσωπολημψίαις ἔχετε τὴν πίστιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δόξης.

2 Ἐὰν γὰρ εἰσελθῇ εἰς τὴν συναγωγὴν ὑμῶν ἀνὴρ χρυσοδακτύλιος ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ, εἰσέλθῃ δὲ καὶ πτωχὸς ἐν ῥυπαρᾷ ἐσθῆτι,

3 Καὶ ἐπιβλέψητε ἐπὶ τὸν φοροῦντα τὴν ἐσθῆτα τὴν λαμπρὰν, καὶ εἴπητε αὐτῷ, Σὺ κά-

N.

F[1] Ratres mei, ne cũ respectu personarum habete fidẽ Domini nostri Iesu Christi [a] gloriosi.

Nam siquis in cœtum vestrum ingrediatur aureum gestans annulum, veste splendida, ingrediatur autem & pauper cum sordida veste,

Et respexeritis ad eum qui vestem gestat splendidam, & dixeritis ei, Tu se-

1 Quinta, Charitatem, quæ à vera fide prosiciscitur, cum personarum acceptione consistere non posse: quod illustrat, proposito eorum exemplo, qui cũ pauperum cõtumelia diuites colant.

a *Si enim quæ est Christi gloria cognosceretur, & vt debet æstimaretur, non tantus esset personarũ respectus.*

de hîc [b] pulchré: & pauperi dicatis, Tu sta illic, aut sede hîc subter scabellũ meũ:

[c] Nónne discrimẽ fecistis apud vos, & facti estis iudices [d] peruersè deliberantes?

[2] Audite, fratres mei dilecti, nónne Deus elegit [e] pauperes mundi huius *vt fierent* diuites fidei, & hæredes regni quod promisit iis à quibus diligitur?

At vos contumelia affecistis pauperem. [3] Nónne diuites per tyrannidem opprimunt vos, & trahunt vos ad tribunalia?

Nónne blasphemant præclarum illud nomen [f] à quo estis cognominati?

[4] Si quidem [g] Legem regiam præstatis secundum Scripturam, Diliges proximum tuum vt teipsum, bene facitis.

Sin verò personam respicitis, peccatum committitis, & redarguimini à Lege veluti trãsgressores.

[5] Quisquis enim totam legem seruauerit, offenderit autem in vno, [h] omnibus tenetur.

θου ὧδε καλῶς· καὶ τῷ πτωχῷ εἴπητε, Σὺ στῆθι ἐκεῖ, ἢ κάθου ὧδε ὑπὸ τὸ ὑποπόδιόν μου·

4 Καὶ οὐ διεκρίθητε ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐγένεσθε κριταὶ διαλογισμῶν πονηρῶν;

5 Ἀκούσατε ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ, οὐχ ὁ Θεὸς ἐξελέξατο τοὺς πτωχοὺς τοῦ κόσμου τούτου, πλουσίους ἐν πίστει, καὶ κληρονόμους τῆς βασιλείας ἧς ἐπηγγείλατο τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν;

6 Ὑμεῖς δὲ ἠτιμάσατε τὸν πτωχόν. οὐχ οἱ πλούσιοι, καταδυναστεύουσιν ὑμῶν, καὶ αὐτοὶ ἕλκουσιν ὑμᾶς εἰς κριτήρια;

7 Οὐκ αὐτοὶ βλασφημοῦσι τὸ καλὸν ὄνομα τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ὑμᾶς;

8 Εἰ μέντοι νόμον τελεῖτε βασιλικὸν κατὰ τὴν γραφὴν, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, καλῶς ποιεῖτε·

9 Εἰ δὲ προσωποληπτεῖτε, ἁμαρτίαν ἐργάζεσθε, ἐλεγχόμενοι ὑπὸ τοῦ νόμου ὡς παραβάται.

10 Ὅστις γὰρ ὅλον τὸν νόμον τηρήσει, πταίσει δὲ ἐν ἑνὶ, γέγονε πάντων ἔνοχος.

de hîc bene: pauperi autem dicatis, Tu etiam sta illic, aut sede sub scabello pedum meorum:

Nonne iudicatis apud vosmetipsos, & facti estis iudices cogitationum iniquarum?

Audite fratres mei dilectissimi, nónne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & hæredes regni quod repromisit Deus diligentibus se?

Vos autem exhonorastis pauperẽ. Nõne diuites per potentiam opprimũt vos, & ipsi trahunt vos ad iudicia?

Nónne ipsi blasphemant bonum nomen quo inuocatum est super vos?

Si tamen legem perficitis regalem secundum Scripturã, Diliges proximum tuum sicut teipsum, benefacitis.

Si autem personas accipitis, peccatum operamini, redarguti à Lege quasi trãsgressores.

Quicunque autẽ totam Legem seruauerit, offendat autẽ in vno, factus est omnium reus.

b *Honesto & honorifico loco.*

c *Nónne (quòd minimè oportuit) hoc modo apud vos vnum alteri præferendum iudicastis?*

d *Ad verb. peruersarum cogitationum.*

2 Peruersos esse iudices qui diuitem pauperi anteponant, declarat ex eo quòd Deus è cõtrario pauperes quos veris diuitiis locupletaret, diuitibus anteposuerit.

e *Tenues, inopes & (si mundi iudicium spectes) omnium hominum abiectissimos.*

3 Secundò Insanos etiã eosdem esse probat, ex eo quòd diuites sint potiꝰ execrabiles, vt qui Ecclesiã persequantur & Christum blasphement. Loquitur enim de impiis & profanis diuitibus, cuiusmodi semper fuerunt pseriqueque, quibus pios pauperes & abiectos opponit.

f *Ad verb. quod inuocatũ est super vos.*

4 Conclusio Charitati quã præscribit Deus cum illa personarum acceptione conuenire non posse, quum vita regia sit incedendum.

g *Lex regia instar viæ regiæ dicitur, quæ est plana & sine diuerticulis: ea omnes & singulos proximi nomine comprehendit, quos officio iuuare possimus.*

5 Nonum argumentum ad eiusdem conclusionis probationem, Non diligi proximos ab iis qui aliis neglectis certos quosdam ambitiosè colant: quoniam nõ obedit Deo qui ex Dei mandatis rescindit quod minus fuerit ipsi commodum: imò reus meritò censetur violatæ Legis in genere, etiamsi cætera obseruarit.

h *Non quòd peccatorum sit æqualitas, sed quia qui vnicum Legis apicem violarit, is maiestatem Legislatoris violauit.*

Qui enim dixit, Non mœchaberis, dixit & , Non occides. Quòd si nõ mœchaberis, occides autem, factus es trãsgressor Legis.

Sic loquimini, & sic facite, sicut per Legem libertatis incipientes iudicari.

Iudicium enim sine misericordia illi qui non fecerit misericordiã: superexultat autem misericordia iudicium.

Quid proderit, fratres mei, si fidẽ quis dicat se habere, opera autem non habeat? nunquid poterit fides saluare eũ

Si autem frater aut soror nudi sint, & indigeant victu quotidiano:

Dicat autem aliquis ex vobis, illis, Ite in pace, calefaciemini & saturamini: non dederitis autem eis quæ necessaria sunt corpori: quid proderit?

Sic & fides, si nõ habeat opera, mortua est in semetipsa.

Sed dicet quis, Tu fidem habes, & ego opera habeo: ostẽde mihi fidem tuam ex operibus, & ego ostendam tibi ex operibus fidem meã

11 Ο γαρ εἰπὼν, Μὴ μοιχεύσῃς, εἶπε καὶ, Μὴ φονεύσῃς. εἰ δὲ οὐ μοιχεύσῃς, φονεύσῃς δὲ, γέγονας παραβάτης νόμου.

12 Οὕτω λαλεῖτε καὶ οὕτω ποιεῖτε ὡς διὰ νόμου ἐλευθερίας μέλλοντες κρίνεσθαι.

13 Ἡ γὰρ κρίσις ἀνίλεως τῷ μὴ ποιήσαντι ἔλεος, κατακαυχᾶται ἔλεος κρίσεως.

14 Τί τὸ ὄφελος, ἀδελφοί μου, ἐὰν πίστιν λέγῃ τις ἔχειν, ἔργα δὲ μὴ ἔχῃ; μὴ δύναται ἡ πίστις σῶσαι αὐτόν;

15 Ἐὰν δὲ ἀδελφὸς ἢ ἀδελφὴ γυμνοὶ ὑπάρχωσι, καὶ λειπόμενοι ὦσι τῆς ἐφημέρου τροφῆς·

16 Εἴπῃ δέ τις αὐτοῖς ἐξ ὑμῶν, Ὑπάγετε ἐν εἰρήνῃ, θερμαίνεσθε καὶ χορτάζεσθε· μὴ δῶτε δὲ αὐτοῖς τὰ ἐπιτήδεια τοῦ σώματος, τί τὸ ὄφελος;

17 Οὕτω καὶ ἡ πίστις, ἐὰν μὴ ἔργα ἔχῃ, νεκρά ἐστι καθ' ἑαυτήν.

18 Ἀλλ' ἐρεῖ τις, Σὺ πίστιν ἔχεις, κἀγὼ ἔργα ἔχω· δεῖξόν μοι τὴν πίστιν σου ἐκ τῶν ἔργων σου, κἀγώ σοι δείξω ἐκ τῶν ἔργων μου τὴν πίστιν μου.

6 Nam qui dixit, Ne mœcheris, dixit etiam, Ne occidas. Quod si non fueris mœchatus, occideris autem, factus es trãsgressor Legis.

7 Ita loquimini & ita facite vt per Legem libertatis iudicandi.

Nã damnatio absque misericordia erit ei qui non præstiterit misericordiam & gloriatur misericordia aduersus damnationem.

8 Quę vtilitas fratres mei, si fidem dicat aliquis habere se opera verò non habeat? num potest fides illa eum seruare?

9 Quod si frater aut soror nudi fuerint, & egentes quotidiano victu:

Dicat autem eis aliquis vestrûm, Abite cum pace, calescite & saturaminì: non tamen dederitis eis quæ sunt apta corpori, quæ erit vtilitas?

Ita quoque fides, si opera non habeat, mortua est per se.

k Quinimo dicet aliquis, Tu fidem habes, & ego opera habeo: ostende mihi fidem tuam ex operibus tuis, & ego ostendam tibi ex operibus meis fidem meam.

6 Probatio, Quia vnus & idem est Legislator, & corpus Legis indiuiduum.

7 Conclusio totius tractationis, ea cõditione nos esse liberatos à Legis maledictione per Dei clementiam, vt vicissim teneamur mutuam beneficentiam fouere: & qui secus fecerit, gratiam Dei non sensurũ.

i *Qui durus & asper ad uersus proximũ fuerit, aut etiã qui non cum iuuerit, is durum ac præfractum iudicem Deum experietur.*

8 Quintus locus cum superioretracta tu optimè cohærens. De vera seu viua fide, cuius loci propositio est Fidem quæ opera nõ edat, non esse fidẽ illam qua iustificamur sed fidei simulacrum siue per fidem non esse iustificatos qui fidei effecta non demonstrant.

9 Prima ratio à simili. Si quis famelico dixerit Satura esto, nec interea quicquam subministret, non erit hæc vera charitas: ita si quis dixerit se credere, & nulla edat fidei opera, nõ erit vera hæc fides, sed mortuum quod

dam fidei nomine ornatum, de quo non est cur quisquam glorietur, nisi velit manifestè redargui, quum ex effectis intelligatur cassa.

k *Imò etiam sic quispiam disputet tuam assequutam retundere.*

10 Altera ratio ab absurdo. Si eiusmodi fides esset vera illa fides qua iustificamur, diaboli essent iustificati, vt qui illam habeant. Atqui nihilominus cohærescũt: non sunt igitur iustificati nec fides illa vera est fides.

11 Tertia ratio est ab exẽplo Abrahami, quem nõ dubium est vera fide fuisse præditum. Is verò filium suum offerẽs, ea fide se præditum demõstrauit quæ minimè esset operum inanis, ac proinpe verum sibi fuisse præbitum testimoniũ, quum diceretur fides ei ad iustitiã fuisse imputata.

l *Nónne ex operibus competitus est fuisse iustificatus? hic enim non de causis iustificationis disserit, sed ex quibus effectis cognosci possit.*

m *Efficacem & fœcundam bonorum operũ*

n *Fidem declaratam fuisse, nempè verã fuisse, idque ex operibus*

o *Tum impleta fuit Scriptura, quũ planè perspectum est, quam verè illud fuerit de Abrahamo scriptum.*

[10]Tu credis Deũ vnum esse, rectè facis: & dæmonia credunt, & horrescunt.

[11]Vis verò nosse, homo vane, fidem illam *quæ est* absque operibus, mortuam esse?

Abraham pater ille noster, nónne ex operibus[l] iustificatus est, quum obtulisset Isaac filium suum super altare?

Vides fidem[m] administram fuisse operum ipsius, & ex operibus[n] fidem perfectã fuisse?

Itaque[o] impleta est Scriptura quæ dicit, Credidit autẽ Abraham Deo, & imputatum est ei ad iustitiam, & amicus Dei vocatus est.

[12]Videtis igitur ex operibus[p] iustificari hominem, & non[q] ex fide tantúm?

[13]Similiter autem etiam Rahab illa meretrix, annon ex operibus iustificata est, quum excepisset nũtios, & alia via emisisset?

[14]Nam sicut corpus absque spiritu mortuum est, ita & fides illa *quæ est* absque operibus, mortua est:

19 Σὺ πιστεύεις ὅτι ὁ Θεὸς εἷς ἐστι· καλῶς ποιεῖς· καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύουσι, καὶ φρίσσουσι.

20 Θέλεις δὲ γνῶναι, ὦ ἄνθρωπε κενὲ, ὅτι ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστιν;

21 Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ἡμῶν οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἀνενέγκας Ἰσαὰκ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον;

22 Βλέπεις ὅτι ἡ πίστις συνήργει τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ἔργων ἡ πίστις ἐτελειώθη;

23 Καὶ ἐπληρώθη ἡ γραφὴ ἡ λέγουσα, Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, καὶ φίλος Θεοῦ ἐκλήθη.

24 Ὁρᾶτε τοίνυν ὅτι ἐξ ἔργων δικαιοῦται ἄνθρωπος, καὶ οὐκ ἐκ πίστεως μόνον;

25 Ὁμοίως δὲ καὶ Ῥαὰβ ἡ πόρνη οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ὑποδεξαμένη τοὺς ἀγγέλους, καὶ ἑτέρᾳ ὁδῷ ἐκβαλοῦσα;

26 Ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα χωρὶς πνεύματος νεκρόν ἐστιν, οὕτω καὶ ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστι·

Tu credis quoniam vnus est Deus, Bene facis: & dæmones credunt, & contremiscunt.

Vis autem scire, ô homo inanis, quoniam fides sine operibus mortua est?

Abraham pater noster, nónne ex operibus iustificatus est, offerens Isaac filium suum super altare?

Vides quoniã fides cooperabatur operibus illius: & ex operibus fides consummata est?

Et suppleta est Scriptura, dicens, Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam, & amicus Dei appellatus est.

Videtis quoniam ex operibus iustificatur homo, & non ex fide tantúm?

Similiter autem & Rahab meretrix, nónne ex operibus iustificata est, suscipiens nuntios, & alia via eijciens? Gen. 15.7. rom.4.3. gal.3.6.

Sicut enim corpus sine spiritu mortuũ est, ita & fides sine operibus mortua est:

12 Conclusio, Iustificari non qui fide qualicunque sit præditus sed ea fide quam opera consequantur.

p *Iustum comprobari.*

q *Ex illa videlicet mortua & euanida quam vos iactatis.*

13 Quarta ratio à simili exemplo Rahab meretricis, quæ & ipsa vera fide se iustificatam esse ex operibus probauit.

14 Conclusio repetita, Non fidem sed cadauer quoddam esse fidem quæ opera non edat.

CAP. III.

3. *Vt doceat linguam homini Christiano esse coercendam fidei & charitatis sanctæ repagulis,* 9. *commoda & incommoda quæ ab ea proueniunt,, ostendit,* 15. *& quid humana sapientia* 17. *à cælesti distet.*

V.

NOlite plures magistri fieri, fratres mei, scientes quoniam maius iudicium sumitis.

In multis enim offendimus omnes. Siquis in verbo non offendit, hic perfectus est vir, potens etiam fræno circunducere totum corpus.

Ecc. 14. 1. & 19. 16, & 25. 11.

Si autem equis fræna in ora mittimus ad consentiendum nobis, & omne corpus illorum circunferimus:

Et ecce, naues quũ magnæ sint, & à ventis validis minentur, circunferuntur à modico gubernaculo vbi impetus dirigentis voluerit:

Ita & lingua modicum quidem mẽbrum est, & magna exaltat. ecce, quantus ignis quàm magnam syluam incendit!

Et lingua, ignis est vniuersitas iniquitatis: lingua constituitur in membris nostris, quæ maculat totum corpus, & inflammat rotam natiuitatis nostræ inflammata à gehenna.

ΜΗ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε, ἀδελφοί μου, εἰδότες ὅτι μεῖζον κρῖμα ληψόμεθα.

2 Πολλὰ γὰρ πταίομεν ἅπαντες. εἴτις ἐν λόγῳ οὐ πταίει, οὗτος τέλειος ἀνὴρ, δυνατὸς χαλιναγωγῆσαι καὶ ὅλον τὸ σῶμα.

3 Ἰδοὺ, τῶν ἵππων τοὺς χαλινοὺς εἰς τὰ στόματα βάλλομεν, πρὸς τὸ πείθεσθαι αὐτοὺς ἡμῖν, καὶ ὅλον τὸ σῶμα αὐτῶν μετάγομεν·

4 Ἰδοὺ, καὶ τὰ πλοῖα τηλικαῦτα ὄντα, καὶ ὑπὸ σκληρῶν ἀνέμων ἐλαυνόμενα, μετάγεται ὑπὸ ἐλαχίστου πηδαλίου, ὅπου ἂν ἡ ὁρμὴ τοῦ εὐθύνοντος βούληται·

5 Οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα μικρὸν μέλος ἐστὶ, καὶ μεγαλαυχεῖ. ἰδοὺ, ὀλίγον πῦρ ἡλίκην ὕλην ἀνάπτει.

6 Καὶ ἡ γλῶσσα, πῦρ, ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας· οὕτως ἡ γλῶσσα καθίσταται ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, ἡ σπιλοῦσα ὅλον τὸ σῶμα, καὶ φλογίζουσα τὸν τροχὸν τῆς γενέσεως, καὶ φλογιζομένη ὑπὸ τῆς γεέννης.

N.

NE [1] sitis multi magistri, fratres mei, [2] scientes [a] fore vt grauius iudicium auferamus.

In multis enim labimur omnes. [3] Siquis in sermone non labitur, hic perfectus est vir, vt qui possit fræno moderari totum etiam corpus.

[4] Ecce, equis fræna in ora immittimus vt obediant nobis, & totum corpus eorum circumagimus:

Ecce, naues quoque, quũ tantæ sint, & à ventis sæuis agantur, circumaguntur à minimo gubernaculo quocunque libido gubernatoris voluerit:

Ita & lingua pusillum membrum est, & magna iactat. [5] Ecce, exiguus ignis quãtam materiam incẽdit!

Lingua etiã flamma est, & [b] mundus iniquitatis: ita *inquam* lingua constituta est inter membra nostra, maculans totum corpus, [c] inflammans orbem conditum, & inflammata à gehenna.

1 Sextus locus, Nequis (quod plerique ambitiosè faciunt) ius rigidæ censuræ in alios sibi vsurpet

2 Ratio, Quia Dei seueritatem in sese prouocant, qui tam solicitè & rigidè alios dãnant, quum & ipsi rei inueniantur.

a *Sub. nisi ab ista censoria & arrogantiæ plena reprehensione aliorũ destiterimus*

3 Septimus locus de frænanda lingua cum superiore coniunctus, vt constet neminẽ esse qui meritò culpari nõ possit, quum vel linguã frænare rarissima sit virtus.

4 Duabus similitudinibus, vna à frænis e quorum altera à nauium gubernaculis sumpta, quantæ res recta linguæ moderatione effici possint ostendit.

5 Ex aduerso, quanta in toto orbe terrarum incõmoda ex linguæ intemperantia proueniant declarat, vt eo diligentius omnes illius moderationi incumbant.

b *Congeries & cumulus quidam omniũ scelerum.*

c *Quæ possit vel totum orbem conditum accendere.*

Omnis enim natura & ferarum & volucrum, serpentiúmque & marinorum, domatur & domita est à natura humana:

Linguam autem nullus hominum domare potest, malum est quod coercere nō possit: plena est vene no mortifero.

[6] Per ipsam bene dicimus Deo & Patri, & per ipsam maledicimus hominibus qui [7] ad similitudinem Dei conditi sunt.

[8] Ex eodem ore procedit benedictio & maledictio. Non oporter, fratres mei, hæc ita fieri.

Nunquid fons ex eodem foramine manat dulcem & amaram *aquam*?

Nunquid potest, fratres mei, ficus oleas edere, aut vitis ficus? ita nullus fons salsam & dulcem aquam *potest* edere.

[9] Quis sapiens & scientia præditus *est* inter vos? demonstret ex bona conuersatione opera sua, cū mansuetudine sapientiæ.

Quòd si inuidiam amaram habetis, & irritationem in corde vestro, ne gloriamini, & ne mendaces estote aduersus veritatem.

Non est *enim* ista sapientia supernè descendens, sed terrena, animalis,

6 Inter cætera linguæ vitia, Apostolus potissimùm coarguit maledicentiam in proximum, præsertim in his qui nihilominus pii & religiosi videri volunt.

7 Duplici ratione negat Deo posse laudem tribui ab homine maledico: primùm quia homo sit Dei imago, quam qui non reuerentur, ne Deū quidē ipsum reuerentur.

[8] Secundò, Quia non patitur ordo rerum naturā à Deo positus, vt res adeo inter se repugnantes simul constituantur.

9 Odiosus locus cum superiore cohærens, de animi lenitate retinenda, cui opponitur inuidia & animus irritabilis. Obtrusit autem initio præcipuum istorum malorum fontē, nempe falsam sapientiæ persuasionē, quæ tamen nulla sit vera sapientia nisi quæ cæleritis est, & ad omne veræ moderationis ac simplicitatis genus animos nostros formet.

7 Πᾶσα γὰρ φύσις θηρίων τε καὶ πετεινῶν, ἑρπετῶν τε καὶ ἐναλίων, δαμάζεται καὶ δεδάμασται τῇ φύσει τῇ ἀνθρωπίνῃ·

8 Τὴν δὲ γλῶσσαν οὐδεὶς δύναται ἀνθρώπων δαμάσαι, ἀκατάσχετον κακόν· μεστὴ ἰοῦ θανατηφόρου.

9 Ἐν αὐτῇ εὐλογοῦμεν τὸν Θεὸν, καὶ πατέρα, καὶ ἐν αὐτῇ καταρώμεθα τοὺς ἀνθρώπους τοὺς καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γεγονότας.

10 Ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος ἐξέρχεται εὐλογία καὶ κατάρα. Οὐ χρή, ἀδελφοί μου, ταῦτα οὕτω γίνεσθαι.

11 Μήτι ἡ πηγὴ ἐκ τῆς αὐτῆς ὀπῆς βρύει τὸ γλυκὺ καὶ τὸ πικρόν;

12 Μὴ δύναται, ἀδελφοί μου, συκῆ ἐλαίας ποιῆσαι, ἢ ἄμπελος σῦκα; οὔτως οὐδεμία πηγὴ ἁλυκὸν καὶ γλυκὺ ποιῆσαι ὕδωρ.

13 Τίς σοφὸς καὶ ἐπιστήμων ἐν ὑμῖν; δειξάτω ἐκ τῆς καλῆς ἀναστροφῆς τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πραΰτητι σοφίας.

14 Εἰ δὲ ζῆλον πικρὸν ἔχετε καὶ ἐριθείαν ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν, μὴ κατακαυχᾶσθε καὶ ψεύδεσθε κατὰ τῆς ἀληθείας.

15 Οὐκ ἔστιν αὕτη ἡ σοφία ἄνωθεν κατερχομένη, ἀλλὰ ἐπίγειος, ψυ-

Omnis enim natura bestiarum & volucrum & serpētium & cæterorum domatur, & domita est à natura humana:

Linguam autem nullus hominum domare potest, inquietum malum: plena veneno mortifero.

In ipsa benedicimus Deum & Patrem, & in ipsa maledictimus homines qui ad similitudinē Dei facti sunt.

Ex ipso ore procedit benedictio & maledictio Non oportet, fratres mei, hæc ita fieri.

Nunquid fons de eodem foramine emanat dulcem & amaram aquam?

Nunquid potest, fratres mei, ficus vuas facere, aut vitis ficus? sic neque salsam, dulcem potest facere aquam.

Quis sapiens & disciplinatus inter vos? ostendat ex bona conuersatione operationem suam in mansuetidine sapiētiæ.

Quòd si zelum amarum habetis, & contentiones in cordibus vestris, nolite gloriari & mendaces esse aduersus veritatem.

Non est enim ista sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis,

& diabolica.

Vbi enim zelus & contentio, ibi inconstantia, & omne opus prauum.

Quæ autem desursum est sapientia primùm quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis plena misericordia, & fructibus bonis, non iudicans, sine simulatione.

Fructus autem iustitiæ, in pace seminatur facientibus pacem.

ζηλος, δαιμονιώδης.

16 Οπου γαρ ζῆλος καὶ ἐριθεία, ἐκεῖ ἀκαταστασία καὶ πᾶν φαῦλον πρᾶγμα.

17 Ἡ δὲ ἄνωθεν σοφία πρῶτον μὲν ἁγνή ἐστιν, ἔπειτα εἰρηνική, ἐπιεικὴς, εὐπειθὴς, μεστὴ ἐλέους καὶ καρπῶν ἀγαθῶν, ἀδιάκριτος καὶ ἀνυπόκριτος.

18 Καρπὸς δὲ τῆς δικαιοσύνης ἐν εἰρήνῃ σπείρεται τοῖς ποιοῦσιν εἰρήνην.

rersa, animalis, dæmoniaca.

Vbi enim inuidia est & irritatio, ibi tumultuatio & omne opus prauum.

Quæ autem supernè *est* sapientia, primùm quidem pura est, deinde pacifica, moderata, tractabilis, plena[d] misericordiæ & fructuum bonorum, absque diiudicatione, sine simulatione.

[10]Fructus autem iustitiæ cum pace seritur iis qui dãt operam paci.

d *Misericordiam opponit inhumano & feroci ingenio, fructus autem bonos tribuit cælesti sapientiæ, quòd quæ ea sit imbuta, omnia referat ad Dei gloriã & proximi cõmodum.*

10 Quoniã sibi persuasit mundus miseros esse qui pacificam & simplicem vitam colant, pronũtiat ex aduerso Apostolus, tãdem eos collecturos pacificæ iustitiæ messem.

CAP. IIII.

1. *Enumerat incommoda quæ ex carnis operibus proueniunt.* 7. *Animi subiectionem* 8 *subiungit, & repurgationem,* 9. *à superbia,* 10. *detractione* 14. *& ab oblimone propriæ infirmitatis.*

V.

VNde bella & lites in vobis? nõne hinc *sunt ex concupiscentiis vestris quæ militãt in mẽbris vestris*

Concupiscitis, & non habetis: occiditis & zelatis, & non potestis adipisci: litigatis & belligeratis, & nõ habetis, propterea quod non postulatis.

Petitis, & non accipitis, eo quòd malè petatis, vt in concupiscentiis vestris insumatis.

Adulteri, & adulteræ, nescitis quia amicitia huius mundi inimica

Πόθεν πόλεμοι καὶ μάχαι ἐν ὑμῖν; οὐκ ἐντεῦθεν, ἐκ τῶν ἡδονῶν ὑμῶν τῶν στρατευομένων ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν;

2 Ἐπιθυμεῖτε, καὶ οὐκ ἔχετε· φονεύετε καὶ ζηλοῦτε, καὶ οὐ δύνασθε ἐπιτυχεῖν· μάχεσθε καὶ πολεμεῖτε, οὐκ ἔχετε διὰ τὸ μὴ αἰτεῖσθαι ὑμᾶς.

3 Αἰτεῖτε, καὶ οὐ λαμβάνετε, διότι κακῶς αἰτεῖσθε, ἵνα ἐν ταῖς ἡδοναῖς ὑμῶν δαπανήσητε.

4 Μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες, οὐκ οἴδατε ὅτι ἡ φιλία τοῦ κόσμου ἔχθρα

N.

VNde bella & lites inter vos? nònne hinc, *nimirũ* ex voluptatibus vestris, quæ militant in membris vestris?

Cõcupiscitis, & nõ habetis: inuidetis & studiosè affectatis nec potestis assequi: pugnatis & bellatis, non tamen obtinetis,[2] propterea quòd non petitis.

Petitis, & non accipitis, eo quòd malè petatis, vt in voluptates vestras insumatis.

[3]Adulteri & adulteræ, nescitis amicitiam mundi, inimici-

1 Progrediens in eodẽ argumẽto alias bonorũ & litium causas ab effectis damnat, nempè immõdicas cupiditates, quas Dominus meritò frustratur, vt nihil aliud quàm insanabiles cruciatus adferant iis quibus insunt.

2 Eos nominatim reprehendit, quos non pudet Deum velle facere suarũ libidinum ad ministrum, dum, vel per se illicita vel licita quidẽ verũ in peruersos vsus, perunt.

3 Alia ratio cur eiusmodi effrænes cupiditates omninò sint damnandæ, quoniam videlicet qui mundo sese addicit, cum Deo diuortium facit, abrupto sacri illius spiritualis coniugii vinculo.

tiam esse cum Deo? Quicunque ergo voluerit amicus esse mundi, inimicus Dei constituitur.

4 An putatis Scripturam inaniter dicere, Ad inuidiã fertur spiritus qui habitat in nobis?

Sed maiorem offert gratiam, quia dicit, Deus superbis resistit, modestis autem dat gratiam.

5 Subiicite igitur vos Deo, resistite diabolo, & fugiet à vobis.

Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis: emundate manus, *vos* peccatores: & purificate corda, *vos* duplices animo.

6 Affligimini & lugete, & flete: risus vester in luctum conuertatur, & gaudium in[a] mœrorem.

Summittite vos in conspectu Domini, & extollet vos.

7 Ne alij aduersus alios loquimini fratres: qui loquitur cõtra fratrem, quique damnat fratrem suũ, loquitur contra Legem, & dãnat Legẽ: quòd si damnas Legem, non es obseruator Legis, sed iudex.

τοῦ Θεοῦ ἐστιν; ὃς ἂν οὖν βουληθῇ φίλος εἶναι τοῦ κόσμου, ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ καθίσταται.

5 Ἢ δοκεῖτε ὅτι κενῶς ἡ γραφὴ λέγει, Πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα ὃ κατῴκησεν ἐν ἡμῖν;

6 Μείζονα δὲ δίδωσι χάριν, διὸ λέγει, Ὁ Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν.

7 Ὑποτάγητε οὖν τῷ Θεῷ, ἀντίστητε τῷ διαβόλῳ, καὶ φεύξεται ἀφ' ὑμῶν.

8 Ἐγγίσατε τῷ Θεῷ, καὶ ἐγγιεῖ ὑμῖν· καθαρίσατε χεῖρας ἁμαρτωλοὶ· καὶ ἁγνίσατε καρδίας, δίψυχοι.

9 Ταλαιπωρήσατε καὶ πενθήσατε καὶ κλαύσατε. ὁ γέλως ὑμῶν εἰς πένθος μεταστραφήτω, καὶ ἡ χαρὰ εἰς κατήφειαν.

10 Ταπεινώθητε ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, καὶ ὑψώσει ὑμᾶς.

11 Μὴ καταλαλεῖτε ἀλλήλων, ἀδελφοί· ὁ καταλαλῶν ἀδελφοῦ, καὶ κρίνων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καταλαλεῖ νόμου, καὶ κρίνει νόμον· εἰ δὲ νόμον κρίνεις, οὐκ εἶ ποιητὴς νόμου, ἀλλὰ κριτής.

est Dei? Quicunque ergo voluerit amicus esse seculi huius, inimicus Dei constituitur.

An putatis quia inaniter Scriptura dicat, Ad inuidiã concupiscit spiritus qui habitat in nobis?

Maiorem autem dat gratiam. Propter quod dicit, Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Prouerb. 3. 34. 1. pet. 7. 5. Ephes. 4. 27.

Subditi ergo estote Deo, resistite autem diabolo, & fugiet à vobis.

Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis: emundate manus, peccatores: & purificate corda, duplices animo.

Miseri estote, & lugete, & plorate: risus vester in luctũ conuertatur, & gaudium in mœrorem.

Humiliamini in cõspectu Domini, & exaltabit vos. 1. Pet. 5. 6.

Nolite detrahere alterutrum fratres: qui detrahit fratri, aut qui iudicat fratrem suum, detrahit Legi, & iudicat Legem: si autẽ iudicas legem, non es factor Legis, sed iudex.

4 Occupatio, Animos quidem nostros spontè in hæc vitia ruere, sed tanto diligentius esse cauenda: quod studium inane non erit, cùm Deus contumaces quidem oppugnet, modestos autem ea gratia donet quæ sit omnibus illis vitiis superior.

5 Conclusio, Cõtrarias virtutes illis vitiis esse opponendas, ac proinde pro eo quòd diaboli suggestionibus obsequebamur, Deo subiiciẽdas esse mentes nostras, & diabolo certa cum spe victoriæ resistẽdum: denique studendum vt puritate & sinceritate vitæ ad Deũ quàm proximè accedamus.

6 Pergens in eadem oppositorũ collatione, profanis illis gaudiis seriam animi contritionem, & arrogantiæ sanctam modestiã opponit.

a *Hoc vocabulo Græci tristitiam cum pudore quodã coniunctam declarãt, quæ in vultu demisso, & humi quasi affixo apparet.*

7 Aliud duplex superbiæ malum grauissimè reprehendit: vnum, quum superbi volunt cæteros viuere ex ipsorum arbitrio. ideóque superciliosè damnãt quicquid ipsis non arridet: quod fieri sine graui in vnicum nostrum Legislatorem iniuria non potest. Ita enim eius leges vt non satis diligenter scriptæ culpantur, & sibi arrogant homines quod vnius est Dei quum legem conscientiis imponunt.

Vnus est Legislator, & iudex qui potest perdere & liberare: tu autem quis es qui iudicas proximum?

Rom.14.4

Ecce nunc qui dicitis, Hodie aut crastino ibimus in illã ciuitatem, & faciemus ibi quidem annum, & mercabimur, & lucrum faciemus:

Qui ignoratis quid erit in crastiuo. quæ est enim vita vestra? vapor est enim ad modicũ parens, & deinceps exterminabitur.

Pro eo vt dicatis, Si Dominus voluerit, & si vixerimus, faciemus hoc aut illud.

1.Cor.4.19

Nũc autem exultatis in superbijs vestris: omnis exultatio talis, maligna est.

Scienti igitur bonum facere, & non facienti, peccatum est illi.

12 Εἷς ἐστὶν ὁ νομοθέτης ὁ δυνάμενος σῶσαι καὶ ἀπολέσαι· σὺ δὲ τίς εἶ ὃς κρίνεις τὸν ἕτερον;

13 Ἄγε νῦν οἱ λέγοντες, Σήμερον ἢ αὔριον πορευσόμεθα εἰς τήνδε τὴν πόλιν, καὶ ποιήσομεν ἐκεῖ ἐνιαυτὸν ἕνα, καὶ ἐμπορευσόμεθα, καὶ κερδήσομεν·

14 Οἵτινες οὐκ ἐπίστασθε τὸ τῆς αὔριον ποία γὰρ ἡ ζωὴ ὑμῶν; ἀτμὶς γάρ ἐστιν ἡ πρὸς ὀλίγον φαινομένη, ἔπειτα δὲ ἀφανιζομένη.

15 Ἀντὶ τοῦ λέγειν ὑμᾶς, Ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ, καὶ ζήσομεν, καὶ ποιήσομεν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο.

16 Νῦν δὲ καυχᾶσθε ἐν ταῖς ἀλαζονείαις ὑμῶν· πᾶσα καύχησις τοιαύτη πονηρά ἐστιν.

17 Εἰδότι οὖν καλὸν ποιεῖν καὶ μὴ ποιοῦντι, ἁμαρτία αὐτῷ ἐστιν.

Vnus est Legislator qui potest seruare & perdere: tu quis es qui iudicas alium?

8 Agè nunc qui dicitis, Hodie vel cras ibimus in illam vrbem, & agemus ibi annũ vnum, & mercabimur, & lucrabimur:

8 Alterum vitium, Quũ de his vel illis rebus ac negotiis perinde hominesconfidenter statuunt, acsi aliunde nõ penderẽt singula ipsorum vitæ mœnia.

Qui ignoratis quid *futurum* sit postero die. quæ est enim vita vestra? vapor enim est qui ad exiguum *tempus* apparet, & deinde euanescit.

Pro eo quod dicere debuistis, Si Dominus voluerit, & viuamus, faciemus hoc aut illud.

Nunc autem gloriamini de arrogantia vestra: omnis eiusmodi gloriatio, mala est.

9 Igitur qui nouerit rectè facere, nec facit, hic peccato tenetur.

9 Cõclusio totius tractationis superioris. Non modò nihil prodesse voluntatis Dei cognitionẽ, nisi vita ei respondeat, sed etiam peccata efficere multo grauiora.

CAP. V.

1. Diuini iudicii seueritatem diuitibus denuntiat, correpta eorum superbia, 7. vt pauperes audientes diuitum infelicem exitum, 2. æquo animo afflictiones, 11. vt Iob, 14. etiam quum infirmantur, ferant.

V.

AGite nunc diuites, plorate, vlulãtes in miserijs vestris quæ aduenient vobis.

Ἄγε νῦν οἱ πλούσιοι, κλαύσατε, ὀλολύζοντες ἐπὶ ταῖς ταλαιπωρίαις ὑμῶν ταῖς ἐπερχομέναις.

N.

AGitè[1] nunc diuites, flete, vlulantes super miseriis vestris superuenturis.

1 Diuitibus iniquis, profanis, & in suo luxu immeritis, vlerimum exitiũ denuntiat, stultam eorũ

fiduciam irridens, quum nihil sit eiusmodi rebus inanius.

Diuitiæ veſtræ putrefactæ ſunt, veſtimenta veſtra obnoxia tineis facta ſunt.

Aurum & argentum veſtrum ærugine vitiatum eſt: & ærugo eorum teſtabitur aduerſum vos, & exedet carnes veſtras velut ignis: theſaurum congeſſiſtis in vltimos dies.

Ecce merces operariorũ qui meſſuerunt regiones veſtras, à vobis intercepta, clamat: & clamores eorũ qui meſſuerunt, [a] in aures Domini Sabaoth introierunt.

In deliciis vixiſtis ſuper terram, & laſciuiſtis: [b] enutriſtis corda veſtra vt in [c] die mactationis.

Condemnaſtis, occidiſtis iuſtum: non reſiſtit vobis.

[2] Patientes igitur eſtote, fratres, vſque ad Domini aduentum. [3] Ecce, agricola expectat pretioſum fructum terræ, patienter eum expectans, dum accipiat pluuiam matutinam & ſerotinam.

Patientes eſtote & vos, & ſtabilite corda veſtra, quoniã aduẽtus Domini appropinquat.

2 Ὁ πλοῦτος ὑμῶν σέσηπε, καὶ τὰ ἱμάτια ὑμῶν σητόβρωτα γέγονε.

3 Ὁ χρυσὸς ὑμῶν καὶ ὁ ἄργυρος κατίωται· καὶ ὁ ἰὸς αὐτῶν εἰς μαρτύριον ὑμῖν ἔσται, καὶ φάγεται τὰς σάρκας ὑμῶν ὡς πῦρ. ἐθησαυρίσατε ἐν ἐσχάταις ἡμέραις.

4 Ἰδοὺ, ὁ μισθὸς τῶν ἐργατῶν τῶν ἀμησάντων τὰς χώρας ὑμῶν, ὁ ἀπεστερημένος ὑφ' ὑμῶν, κράζει· καὶ αἱ βοαὶ τῶν θερισάντων εἰς τὰ ὦτα Κυρίου σαβαὼθ εἰσεληλύθασιν.

5 Ἐτρυφήσατε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐσπαταλήσατε· ἐθρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς.

6 Κατεδικάσατε, ἐφονεύσατε τὸν δίκαιον· οὐκ ἀντιτάσσεται ὑμῖν.

7 Μακροθυμήσατε οὖν, ἀδελφοὶ, ἕως τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου. ἰδοὺ, ὁ γεωργὸς ἐκδέχεται τὸν τίμιον καρπὸν τῆς γῆς, μακροθυμῶν ἐπ' αὐτῷ, ἕως ἂν λάβῃ ὑετὸν πρώϊμον καὶ ὄψιμον.

8 Μακροθυμήσατε καὶ ὑμεῖς, στηρίξατε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὅτι ἡ παρουσία τοῦ Κυρίου ἤγγικεν.

Diuitiæ veſtræ putrefactæ ſunt, & veſtimenta veſtra à tineis comeſta ſunt.

Aurum & argentum veſtrum ærugine nauit: & ærugo eorum in teſtimonium vobis erit, & mãducabit carnes veſtras ſicut ignis: theſaurizaſtis in nouiſſimis diebus.

Ecce merces operariorum qui meſſuerũt regiones veſtras, quæ fraudata eſt à vobis, clamat: & clamor eorum in aures Domini Sabaoth introiuit:

Epulati eſtis ſuper terram, & luxuriis enutriſtis corda veſtra in die occiſionis.

Addixiſtis & occidiſtis iuſtum: & non reſiſtit vobis.

Patientes igitur eſtote fratres vſque ad aduentum Domini. Ecce, agricola expectat pretioſum fructum terræ, patienter ferens, donec accipiat temporaneum & ſerotinum.

Patientes eſtote & vos, & confirmate corda veſtra, quoniam aduentus Domini appropinquauit.

Nolite

a *Exauditi ſunt à Domino multo potẽtiore quam ipſi ſunt.*

b *Indulſiſtis vobis.*

c *Diem ſacrificii vel conuiuii vocant Hebræi diem ſolemnẽ epulo deſtinatum*

e *Pauperibus applicat quod in diuites dixerat, monẽs vt patienter expectẽt, dum adueniat Dominus, qui iniurias à diuitibus illatas vlciſcatur.*

3 *Occupatio, Quamuis tardus videatur eius aduẽtus, tamen imitandos ſaltem eſſe nobis agricolas, qui tempora fructibus terræ deſtinata patienter expectant. Deũ porrò ne tantillum quidẽ dilaturũ tempus illud quod conſtituit.*

Nolite ingemiscere fratres in alterutrum, vt non iudcemini: ecce, iudex ante ianuam assistit.

9 Μὴ στενάζετε κατ' ἀλλήλων, ἀδελφοὶ, ἵνα μὴ κατακριθῆτε· ἰδοὺ, ὁ κριτὴς πρὸ τῶν θυρῶν ἕστηκεν.

4 Ne[d] ingemiscite alius aduersus alium, fratres: vt ne condēnemini: 5 ecce, iudex ante ianuam adstat.

Exemplum accipite fratres laboris & patientiæ, Prophetas, qui locuti sunt in nomine Domini.

10 Ὑπόδειγμα λάβετε τῆς κακοπαθείας, ἀδελφοί μου, καὶ τῆς μακροθυμίας, τοὺς προφήτας οἳ ἐλάλησαν τῷ ὀνόματι Κυρίου.

6 Sumite, fratres mei, pro exemplari afflictionis ac patientiæ, Prophetas qui loquuti sunt *in* nomine Domini.

Ecce, beatificamus eos qui sustinuerunt. Sufferentiam Iob audistis, & finem Domini vidistis: quoniam misericors Dominus est & miserator.

11 Ἰδοὺ, μακαρίζομεν τοὺς ὑπομένοντας. τὴν ὑπομονὴν Ἰὼβ ἠκούσατε, καὶ τὸ τέλος Κυρίου εἴδετε· ὅτι πολύσπλαγχνός ἐστιν ὁ Κύριος καὶ οἰκτίρμων.

Ecce, beatos pronuntiamus eos qui *afflictionem* sustinēt. tolerantiam Iob audistis, & [e]finem Domini vidistis: nam valdè misericors est Dominus ac commiserans.

Ante omnia autem fratres mei, nolite iurare, neque per cælum, neque per terram, neque aliud quodcunque iuramentum: sit autē sermo vester, est, est, non, non: vt non sub iudicio decidatis.

12 Πρὸ πάντων δὲ, ἀδελφοί μου, μὴ ὀμνύετε μήτε τὸν οὐρανὸν, μήτε τὴν γῆν, μήτε ἄλλον τινὰ ὅρκον· ἤτω δὲ ὑμῶν τὸ ναὶ, ναὶ, καὶ τὸ οὔ, οὔ· ἵνα μὴ ὑπὸ κρίσιν πέσητε.

7 Ante omnia autem, fratres mei, ne iurate neque per cœlum, neque per terram, neque aliud vllum iusiurandum: [f]sit autem vestrum est, est, & non, non: ne in condemnationem incidatis.

Tristatur aliquis vestrûm? oret. æquo animo? & psallat.

13 Κακοπαθεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσευχέσθω. εὐθυμεῖ τις; ψαλλέτω.

8 Affligitur aliquis inter vos? oret. æquo animo est aliquis? psallat.

Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros Ecclesiæ, & orent super eum, vngentes eum oleo in nomine Domini.

14 Ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας· καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν, ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου.

9 Infirmatur quis inter vos? accersat presbyteros Ecclesiæ, & orent pro eo, vngentes eum [g]oleo, in nomine Domini.

Mar. 6. 13

4 Patientiā Christianam exeo commēdat, quòdquū reliqui soleāt mutuò sese accusare, præ impatientia, fideles econtrariò ne acceptis quidē iniuriis sint queruli.

d *Gemitum vocat intestinam quādam querimoniam, quæ impatientiam declarat.*

5 Conclusio, Pro foribus adesse Dominum, suorum defensorem, & hostium vltorem, ac proinde non esse cur nosipsos fatigemus.

6 Quoniam plerique solent obiicere, præstare iniurias quomodocunque repellere, opponit Patrū exēpla, quorum patientiæ fœlicissimus fuit exitus, quoniam Deus vt clementissimus Pater suos nū quā deserit.

e *Quem exitum dederit Dominus.*

7 Quoniā ab optimis etiam quibus

que interdum inpatientia extorquet vt in iuramenta quandoque leuiora, quandoque grauiora erumpant monet Apostolus vt tantū scelus execrantes, simplicitati & veritati sermonis linguam assuefaciamus.

f *Quod affirmandum fuerit, simpliciter & sine iureiurando affirmate: quod negandum, simpliciter negate.*

8 Optimum aduersus omnes afflictiones remedium ostendit, preces nimirum, quibus & in tristitia & in gaudio suus est locus.

9 Peculiariter ostendit ad quos potissimum medicos sit in morbis confugiendum, nimirum ad presbyterorum preces, qui & corpus (prout tunc vigebat sanationis donum) curent, & præcipuam morborum causam tollant, peccatorum videlicet remissione, suis precibus & monitis, ægrotantibus impetrata. g *Fuit hoc symbolū doni sanationis: nunc verò quū non extet donū, nō est necessariū amplius symbolū.* h *Inuocate nomine Domini*

Et oratio fidei seruabit laborantem, erigétque eum Dominus: quòd si [i]peccata commiserit, remittentur ei.

[10]Confitemini alij aliis offensas, & orate alij pro aliis, vt sanemini. [11] multum *enim* valet deprecatio iusti efficax.

Elias homo erat iisdem quibus nos obnoxius, & [k]precibus precatus est ne plueret: & non pluit super terram annos tres & sex menses:

Et rursum precatus est, & cœlum dedit pluuiam, & terram protulit fructũ suum.

[12]Fratres, siquis inter vos aberrarit à veritate, & [l]conuerterit eum quispiam,

Sciat eum qui auerterit peccatorem ab errore viæ suæ, seruaturum animam à morte, & obtecturum multitudinem peccatorum.

15 Καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ Κύριος· κἂν ἁμαρτίας ᾖ πεποιηκὼς, ἀφεθήσον ται αὐτῷ.

16 Ἐξομολογεῖσθε ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα, καὶ εὔχεσθε ὑπὲρ ἀλλήλων, ὅπως ἰαθῆτε. πολὺ ἰσχύει δέησις δικαίου ἐνεργουμένη.

17 Ἠλίας ἄνθρωπος ἦν ὁμοιοπαθὴς ἡμῖν, καὶ προσευχῇ προσηύξατο τοῦ μὴ βρέξαι. καὶ οὐκ ἔβρεξεν ἐπὶ τῆς γῆς ἐνιαυτοὺς τρεῖς καὶ μῆνας ἕξ.

18 Καὶ πάλιν προσηύξατο, καὶ ὁ οὐρανὸς ὑετὸν ἔδωκε, καὶ ἡ γῆ ἐβλάστησε τὸν καρπὸν αὐτῆς.

19 Ἀδελφοὶ, ἐάν τις ἐν ὑμῖν πλανηθῇ ἀπὸ τῆς ἀληθείας, καὶ ἐπιστρέψῃ τὶς αὐτὸν,

20 Γινωσκέτω ὅτι ὁ ἐπιστρέψας ἁμαρτωλὸν ἐν πλάνης ὁδοῦ αὐτοῦ, σώσει ψυχὴν ἐκ θανάτου, καὶ καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν.

Et oratio fidei saluabit infirmum, & alleuabit eũ Dominus: & si in peccatis sit, remittentur ei.

Confitemini ergo alterutrum peccata vestra, & orate pro inuicem, vt saluemini. multum enim valet deprecatio iusti assidua.

Elias homo erat similis nobis passibilis, & oratione orauit vt non plueret super terram, & non pluit annos tres & menses sex: 3. Reg. 17. 1. & 18. 45. Luc. 4. 15

Et rursum orauit, & cælum dedit pluuiam, & terra dedit fructum suum.

Fratres mei, siquis ex vobis errauerit à veritate, & conuerterit quis eũ,

Scire debet quoniam qui conuertiſecerit peccatorẽ ab errore viæ suæ, saluabit animam eius à morte, & operiet multitudinem peccatorum.

i *Rectè peccatorum meminit, propterquæ ut irum plerumque immittuntur morbi.*

10 Quoniã confitentibus, non autẽ sese iustificãtibus remittuntur à Deo peccata, ideò adiicit Apostolus oportere nos ingenuè inter nos de intestinis illis morbis nostris conferre, vt mutuis precibus alii aliis succurramus.

11 Preces commendat ab effectis, vt omnes intelligant nihil esse illis efficacius, modò ex puro animo proficiscantur.

k *Repetitio Hebraica, quasi diceret, religiosè precatus est.*

12 Occupatio, Non dãnari quasuis reprehensiones, quum è contrario nihil Deo gratius quàm oberrantẽ fratrem in viam reuocare.

l *A via reuocarit.*

ΠΕΤΡΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟ-ΛΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΘΟ-ΛΙΚΗ ΠΡΩΤΗ.

EPISTOLA CATHOLICA PETRI APOSTOLI PRIOR.

ETHICA CHRISTIANA.

CAP. I.

Magnificè extollit Dei gratiam in Christo, 7. quæ fide recipitur, & spe possidetur, 10. de qua vaticinati sunt prophetæ. Inde deducit exhortationem, 15. vt renuntiantes mundo, 23. & priori vitæ, se Deo conformet.

V.

PETRVS Apostolus Iesu Christi, electis aduenis dispersionis Pŏti Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ, & Bithymæ:

Secundum præscientiam Dei Patris, in sanctificationem Spiritus, in obedientiam & aspersionem sanguinis Iesu Christi: gratia vobis & pax multiplicetur.

Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui secundum misericordiam suam magnam regenerauit nos in spem viuam, per resurrectio-

ΠΕΤΡΟΣ Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκλεκτοῖς παρεπιδήμοις διασπορᾶς Πόντου, Γαλατίας, Καππαδοκίας, Ἀσίας, καὶ Βιθυνίας·

2 Κατὰ πρόγνωσιν Θεοῦ πατρὸς ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος, εἰς ὑπακοὴν καὶ ῥαντισμὸν αἵματος Ἰησοῦ Χριστοῦ· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθείη.

3 Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος ἀναγεννήσας ἡμᾶς εἰς ἐλπίδα ζῶσαν δι' ἀναστά-

N.

PETRVS Apostolus Iesu Christi, aduenis dispersis per Pontum, Galatiam, Cappadociam, Asiam & Bithyniã:

2 Dilectis ex [a] prænotione Dei Patris ad [b] sanctificationem Spiritus per obedientiam & aspersionem sanguinis Iesu Christi: gratia vobis & pax multiplicetur.

Benedictus Deus & Pater & Domini nostri Iesu Christi, qui ex multa sua misericordia regenuit nos in spem [c] viuam per resurrectio-

a *Vel, ex proposito Dei.*

b *Vt spiritu segregati, Deo consecraremur, Ephes. 1. 5.*

1 Dicturus Petrus de Christianæ vitæ officiis, primo loco de principiis omniũ Christianarum actionum disserit, longè supra naturã assurgens, & longius etiã nos deducẽs. Ostẽdit enim nos alioqui peccatores, per Dei Patris gratuitã misericordiã primùm qui dem fuisse ab æterno electos: deinde

ex æterno illo decreto secũda quadam creatione factos eius filios in Christo vnigenito, cuius nũ Spiritu intus muremur, tum etiam sanguine ipsius recõciliemur, sdque vt tandẽ, sicut à mortuis resurrexit Christus ipse, nos quoq. in eãdẽ gloriã cælestẽ & æternã recipiamur. c *Vertitẽ,*

nem Iesu Christi ex mortuis,

In hæreditatē quæ nec perire potest, nec cōtaminari, nec marcescere, nobis in cælis seruatam:

2 Qui virtute Dei custodimur per fidē, ad salutem quæ parata est patefieri[d] tēpore vltimo.

Qua in re exultatis, tristitia paululū nunc (si opus est) in variis tentationibus affecti:

Vt exploratio fideiuestræ multo pretiosior *exploratione* auri, quod perit, & tamen per ignē exploratur, comperiatur *vobis esse* laudi & gloriæ & honori, e quū patefiet Iesus Christus.

Quem quum non videritis, diligitis: quem quum nunc non cernatis, *ei* tamē credentes, exultatis gaudio ineffabili & glorioso:

Reportantes mercedem fidei vestræ salutem [f] animarū.

3 De qua salute inquisierunt, & *quā* scrutati sunt Prophetæ, qui *venturam* in vos gratiam prædixerunt:

Scrutantes in quē aut cuiusmodi temporis articulū prænuntius ille qui in ipsis *erat* Spiritus Christi, declararet *cuē turas* Christo pas-

nem Iesu Christi ex mortuis,

In hæreditatem incorruptibilem, & incontaminatam & immarcessibilē, conseruatam in cælis in vobis:

Qui in virtute Dei custodimini per fidem in salutem, paratam reuelari in tempore nouissimo.

In quo exultatis modicum nunc (si oportet) contristati in variis tentationib[e]:

Vt probatio vestræ fidei multo pretiosior auro (quod per ignem probatur) inueniatur in laudē & gloriam & honorem in reuelatione Iesu Christi:

Quem quum non videritis, diligitis: in quē nūc quoq; nō videntes creditis, credentes autem exultatis lætitia inenarrabili et glorificata:

Reportantes finē fidei vestræ, salutem animarum.

De qua salute exquisierunt atque scrutati sunt Prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetauerunt:

Scrutātes in quod vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi, prænuntians ea quæ in Christo sunt pas-

2 Iā quo itinere ad eā gloriam perueniatur, ostendit, nēpe per medias omnis generis afflictiones, in quib[o] tamen fides nos ita securos præstat, vt nō modò non frangamur doloribus, sed etiā Deumipsum alioqui inuisibilem, fidei oculis cōspicientes, inenarrabili quadam lætitia perfundamur: quoniā eiusmodi omnia præter quàm quòd temporaria sunt, nobis non perdendis, sed velut igne quodā excoquendis ac perficiendis adhibentur, vt tandē salutem consequamur.

[d] *Illud est tempus quod Danieli tempus finis vocat, quo videlicet futura est summa illa instauratio, quam rerū vniuersitas exspectat. Rom. 8.19.*

[e] *De fide de aduentu loquitur.*

[f] *Sub. vestrarum.*

3 Fidē veram ab adulterina distinguit, eam videlicet quæ in Prophetiam & Apostolicam doctrinam respicit: deinde vnius eiusdémque fidei duos facit gradus pro diuersæ reuelationis modo, quum reipsa sit vnica & singularis. Tertiò, Apostolicam prædicationem dicit esse Propheticæ complementum, quanuis adhuc vltimus eius exitus ab ipsis etiam Angelis expectetur.

σεως Ιησοῦ Χριστοῦ ἐκ νεκρῶν,

4 Εἰς κληρονομίαν ἄφθαρτον καὶ ἀμίαντον καὶ ἀμάραντον, τετηρημένην ἐν οὐρανοῖς εἰς ἡμᾶς·

5 Τοὺς ἐν δυνάμει Θεοῦ φρουρουμένους διὰ πίστεως, εἰς σωτηρίαν ἑτοίμην ἀποκαλυφθῆναι ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ.

6 Ἐν ᾧ ἀγαλλιᾶσθε, ὀλίγον ἄρτι (εἰ δέον ἐστὶ) λυπηθέντες ἐν ποικίλοις πειρασμοῖς·

7 Ἵνα τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως πολὺ πολυτιμότερον χρυσίου, τοῦ ἀπολλυμένου, διὰ πυρὸς δὲ δοκιμαζομένου, εὑρεθῇ εἰς ἔπαινον καὶ τιμὴν καὶ δόξαν, ἐν ἀποκαλύψει Ιησοῦ Χριστοῦ·

8 Ὃν οὐκ εἰδότες ἀγαπᾶτε· εἰς ὃν ἄρτι μὴ ὁρῶντες, πιστεύοντες δέ, ἀγαλλιᾶσθε χαρᾷ ἀνεκλαλήτῳ καὶ δεδοξασμένῃ·

9 Κομιζόμενοι τὸ τέλος τῆς πίστεως ὑμῶν, σωτηρίαν ψυχῶν.

10 Περὶ ἧς σωτηρίας ἐξεζήτησαν καὶ ἐξηρεύνησαν προφῆται οἱ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος προφητεύσαντες·

11 Ἐρευνῶντες εἰς τίνα ἢ ποῖον καιρὸν ἐδήλου τὸ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα Χριστοῦ, προμαρτυρόμενον τὰ εἰς Χριστὸν πα-

siones, & posteriores glorias.

Quibus reuelatũ est, quia nõ sibiipsis, vobis autem ministrabant ea quæ nũc nũtiata sunt vobis per eos qui euangelizauerunt vobis, Spiritu sancto misso de cælo, in quæ desiderant angeli prospicere.

Propter quod succincti lumbos mentis vestræ, sobrij, perfectè sperate in eam quæ offertur vobis gratiam, in revelatione Iesu Christi.

Quasi filij obedientiæ, non configurati prioribus ignorantiæ vestræ desideriis:

Luc. 3. 75 *Sed secundum eũ qui vocauit vos, sanctum, & ipsi in omni conuersatione sancti sitis.*

Exod. 11. 44. & 19. 2. & 20. 7 *Quoniam scriptum est, Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum.*

Deu. 10. 17 rom. 2. 12 gal. 2. 6 *Et si Patrem invocatis eum qui sine acceptione personarum iudicat secundum vniuscuiusque opus, in timore incolatus vestri tempore conuersamini:*

σήματα, καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δόξας.

12 Οἷς ἀπεκαλύφθη ὅτι οὐχ ἑαυτοῖς, ἡμῖν δὲ διηκόνουν αὐτά, ἃ νῦν ἀνηγγέλη ὑμῖν διὰ τῶν εὐαγγελισαμένων ὑμᾶς ἐν πνεύματι ἁγίῳ ἀποσταλέντι ἀπ' οὐρανοῦ, εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι.

13 Διὸ ἀναζωσάμενοι τὰς ὀσφύας τῆς διανοίας ὑμῶν, νήφοντες, τελείως ἐλπίσατε ἐπὶ φερομένην ὑμῖν χάριν ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ.

14 Ὡς τέκνα ὑπακοῆς, μὴ συσχηματιζόμενοι ταῖς πρότερον ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν ἐπιθυμίαις·

15 Ἀλλὰ κατὰ τὸν καλέσαντα ὑμᾶς ἅγιον, καὶ αὐτοὶ ἅγιοι ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ γένησθε.

16 Διότι γέγραπται, Ἅγιοι γένεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι.

17 Καὶ εἰ πατέρα ἐπικαλεῖσθε τὸν ἀπροσωπολήπτως κρίνοντα κατὰ τὸ ἑκάστου ἔργον, ἐν φόβῳ τὸν τῆς παροικίας ὑμῶν χρόνον ἀναστράφητε·

pessiones, & gloriam illas consequuturã.

Quibus patefactũ est eos non sibi sed nobis ea administrare quæ nunc annũtiata sunt vobis per eos qui vobis prædicarunt Euangelium per g emissum è cœlo Spiritum sanctũ, in quæ desiderant angeli introspicere.

4 Quapropter h succincti lumbis mẽtis vestræ, sobrij, [5] integrè sperate in eam [6] quæ advos defertur gratiã [7] in patefactione Iesu Christi.

8 Vt filij obedientes, qui vos non conformetis pristinis quæ in ignorantia vestra *viguerunt* cupiditatibus:

Sed sicut is qui vos vocauit sanctus est, ipsi quoque sancti in omni conuersatione reddamini.

9 Propterea scriptũ est, Sancti estote: nã ego sanctꝰ sũ.

10 Itaque si patrẽ k cognominatis eum qui citra personarũ respectũ iudicat ex cuiusque opere, cũ timore versamini cõmorationis vestræ tempore:

g *Alludit ad Prophetiã Ioelis in Apostolis tanquam in primatijs Spiritus sancti exhibitam die Pentecostes, quam idem noster Petrus explicat, Act. 2. 6.*

4 A fide ad spem trãsit, indiuiduã nimirum fidei comitem vtiturque argumento à comparatis, non debere nos in tantæ rei expectatione defatigari; quãsnam desiderio ipsi etiam angeli spectent.

h *Translatio sumpta ex vetustis moribus, quũ enim prælongis vestibus vterentur, non poterant nisi succincti iter facere. Hinc illud Christi dictum, Sint lumbi vestri præcincti.*

5 Qualem oporteat spẽ nostram esse, mira breuitate explicat, perpetuã nimirum, tantisper dũ re sperata portiamur deinde quid nobis sit sperandum, gratia nimirum, (i. gratuita salꝰ) nobis in Euangelio patefacta, non autem quod temere sibi pollicentur homines. i *Solidè ac sincerè.*

6 Argumentum ad animos nostros erigẽdos, quum Deus minimè expectet vt se quæramus, sed tãtũ beneficiũ ad nos vsque deferẽdũ curet.

7 Scopum fidei proponit, ne quis vel citius vel serius sibi plenam illam salutem promittat, alterum videlicet Christi aduentum: simúlque monet ne ex præsenti statu dignitatem Euangelii metiamur, quum id quod nunc sumus, nondũ sit patefactum.

8 A fide & spe transit ad vtriusque fructus, qui obedientiæ nomine intelliguntur. Posita autem ea est duabus in rebus, nempe vt renuntietur, & sanctè vita instituatur. Et habent quidem illæ initium ab ea excitare in qua omnes homines nascuntur: sanctimonia verò à gratia Dei nos adoptantis, ac proinde regenerantis, vt eadem sit patris & filiorũ indoles. 9 Ostẽdit sanctificationem necessariò cõsequi adoptionẽ.

10 Vt antèa fidem & spem, sic nunc quoque obedientiam verã à ficta discernit, externæ larvæ opponens perspicacissimos Dei oculos, & vanæ securitati seriam reuerentiam.

k *Si eius Patris filij vultis cognominari.*

11 Exhortatio, proposita beneficii Dei Patris, in nobis proprii Filii morte sanctificandis, dignitate ac magnitudine. Opponit autē partim Legales purificationes ipsi rei, (i. Christi sanguini) partim etiam humanas traditiones, quas vt prorsus vanas & superstitiosas damnat, quantumuis sint inueteratæ.

12 Occupatio, Quid igitur mundo factum est ante exhibitum Christum? an nulla prius fuit sanctimonia, nulla denique Ecclesia? Respōdet Apostol⁹, fuisse præordinatū Christum liberādis hominibus antequā ipsimet homines extiterint, nedum vt vlla fuerit extra eū Ecclesia ante ipsius aduentum in carne: sed nos tamē esse fœlicissimos præ aliis, quibus re ipsa exhibitus fuit Christus, qui morte pro nobis obita ac superata, quàm efficacissimè nūc in nobis agat Spiritus sui virtute, ad fidem, spē, ac charitatem in nobis creandas. l Ab æterno.

13 Obedientiæ practicen (id est charitatem) cōmendat, sedulò rursum inculcans sese non de charitate aliqua vulgari, & à corrupta illa nostra natura promanante disserere, sed de illa demum cuius principium est Dei Spiritus, animas nostras Verbo Dei fide apprehēso purificās, atque adeò spiritualem & perennem vitam nobis ingenerans, sicut Deus ipse purissimus est & verè viuus.

14 Ratio cur cœlesti ista genitura necessariò sit opus, Quoniam videlicet homines, quantuscūque videatur illorum splendor, natura sunt omnis veri ac solidi boni inanes.

m Carnis nomen imbecillitatem nostræ naturæ declarat, quæ quidē præcipuè in carne consideranda est.

11 Vt qui sciatis vos non caducis *rebus*, argento vel auro, fuisse redemptos ex vana vestra conuersatione, ex patrū traditionibus accepta:

Sed pretioso sanguine, vtpote agni immaculati & incontaminati, *nempe* Christi:

12 Præordinati q̄dem ante l iacta mūdi fundamenta, patefacti verò vltimis temporibus propter vos,

Qui per eum creditis Deo, qui excitauit eum à mortuis, & gloriam ei dedit, vt fides ac spes vestra in Deo esset.

13 Animabus vestris purificatis, auscultando veritati ꝑ Spiritum, cum charitate fraterna simulationis experte, ex puro corde alij alios diligite impensè:

Renati nō ex semine corruptibili, sed ex incorruptibili, ꝑ sermonem Dei viui, & manentis in æternum.

14 Nā omnis m caro *est* vt gramen, & omnis gloria hominis vt flos graminis. exaruit gramen, & flos eius decidit.

18 Εἰδότες ὅτι οὐ φθαρτοῖς, ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ, ἐλυτρώθητε ἐκ τῆς ματαίας ὑμῶν ἀναστροφῆς πατροπαραδότου·

19 Ἀλλὰ τιμίῳ αἵματι ὡς ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου Χριστοῦ·

20 Προεγνωσμένου μὲν πρὸ καταβολῆς κόσμου, φανερωθέντος δὲ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων δι' ὑμᾶς,

21 Τοὺς δι' αὐτοῦ πιστεύοντας εἰς Θεὸν τὸν ἐγείραντα αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ δόξαν αὐτῷ δόντα, ὥστε τὴν πίστιν ὑμῶν καὶ ἐλπίδα εἶναι εἰς Θεόν.

22 Τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἡγνικότες ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας διὰ πνεύματος, εἰς φιλαδελφίαν ἀνυπόκριτον, ἐκ καθαρᾶς καρδίας ἀλλήλους ἀγαπήσατε ἐκτενῶς·

23 Ἀναγεγεννημένοι οὐκ ἐκ σπορᾶς φθαρτῆς, ἀλλὰ ἀφθάρτου, διὰ λόγου Θεοῦ ζῶντος καὶ μένοντος εἰς τὸν αἰῶνα.

24 Διότι πᾶσα σὰρξ ὡς χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου. ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος αὐτοῦ ἐξέπεσε.

Scientes quòd non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis:

Sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi, & incontaminati:

Præcogniti quidē ante mundi constitutionem, manifestati autem nouissimis tēporibus propter vos,

Qui per ipsum fideles estis in Deo qui suscitauit eum à mortuis & dedit ei gloriā, vt fides vestra & spes esset in Deū.

Animas vestras castificantes in obedientia charitatis, in fraternitatis amore simplici, ex corde inuicem diligite attentius:

Renati nō ex semine corruptibili, sed incorruptibili, per verbum Dei viui et permanentis in æternum.

Quia omnis caro vt fœnum, & omnis gloria eius tanquā flos fœni. exaruit fœnum, & flos ei⁹ decidit.

1. Cor. 6. 20, & 7. 23
heb 9.14
ioh. 1.7
apoc. 1.5
Rom. 16. 25
eph. 3.19
col. 1.26
2. tim. 1.10
tit. 1.2
Infr. 2.17
rom. 12.10
eph. 4.3

Esa. 40.6
eccli. 14. 18
iac. 1.19

Verbum autem Domini manet in æternum: hoc est autem Verbum quod euangelizatum est in vos.

25 Τὸ δὲ ῥῆμα Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦτο δέ ἐστι τὸ ῥῆμα τὸ εὐαγγελισθὲν εἰς ὑμᾶς.

[15] Sed verbum Domini manet in æternum: hoc autem est verbum illud quod euangelizatum est vobis.

15 Rursum nequis spiritualem illum vigorem in fictitiis imaginationibus quærat, euocat nos Apostolus ad verbum Domini & ita quidē vt doceat non esse verbum aliud Domini expectandum, sed in eo vno consistendum quod euangelizatum est.

CAP. II.

1. Fideles verbo Dei renatos hortatur ad ducendam vitam quæ genituræ respondeat: 6. Ac ne titubet eorum fides, allega quid de Christo prædictum fuit. 1. Hortatur deinde vt obedientiam præstent magistratibus, 21. & patienter aduersa ferant Christi exemplo.

V.

Rom. 6. 4 ephe. 4. 22 coloss. 3. 8 heb. 12. 1

Deponentes igitur omnem malitiam, & omnem dolum, & simulationes, & inuidias, & omnes detractationes,

Sicut modo geniti infantes rationabile, sine dolo lac cōcupiscite: vt in eo crescatis:

Si tamen gustastis quoniam dulcis est Dominus.

Ad quem accedētes, lapidem viuum, ab hominibus quidē reprobatum, à Deo autem electum & honorificatum:

Et ipsi tanquam lapides viui super ædificamini, domus spiritualis, sacerdotium sanctū, offerre

Ἀποθέμενοι οὖν πᾶσαν κακίαν καὶ πάντα δόλον καὶ ὑποκρίσεις καὶ φθόνους καὶ πάσας καταλαλιάς,

2 Ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη, τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα ἐπιποθήσατε, ἵνα ἐν αὐτῷ αὐξηθῆτε·

3 Εἴπερ ἐγεύσασθε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος.

4 Πρὸς ὃν προσερχόμενοι, λίθον ζῶντα, ὑπὸ ἀνθρώπων μὲν ἀποδεδοκιμασμένον, παρὰ δὲ Θεῷ ἐκλεκτὸν, ἔντιμον·

5 Καὶ αὐτοὶ ὡς λίθοι ζῶντες οἰκοδομεῖσθε, οἶκος πνευματικὸς, ἱεράτευμα ἅγιον, ἀνενέγκαι

N.

Proinde [1] deposita omni malitia & omni dolo & simulationibus & inuidentiis, & omnibus obtrectationibus,

[2] Vt [a] modò nati infantes, lac illud sermonis sincerum expetite, vt per illud adolescatis:

[3] Si quidem gustatis quòd benignus sit Dominus.

[4] Ad quem accedentes, qui est lapis viuus, ab hominibus quidem reprobatus, apud Deum verò electus *ac* pretiosus.

Ipse quoque veluti viui lapides, ædificemini domus spiritualis [5] sacerdotium sanctū, ad offerendū

1 Substrato illo fundamēto Spiritus Dei per verbū efficaciter agentis, cui tres virtutes superstruxit, omnium Christianarū actionum bases, nempe fidem, spē, & charitatem: nunc ad generalem exhortationē progreditur, cuius prius mēbrum est vt omnem tum occultæ tum manifestæ malitiæ speciem fugiamus.

2 Alterum, vt ex nouo illo Verbi incorrupti semine recèns geniti, idem Verbum auidè tanquam lac sugentes, magis ac magis in illa spirituali vita velut adolescamus. Sincerum autē illud vocat, nō modò quia res est purissima, verùm etiam vt nobis ab iis caueamus qui illud adulterant.

a *Vt noui homines facti.*

3 Commendat spirituale illud alimentum, à suauitate & vtilitate.

4 In eadem exortatione pergit, sed diuersa translatione vtens, allusione ad templum facta. Itaque fidelium cœtum veluti quoddā sacrum spirituale ædificium esse dicit, ex viuis lapidibus extructum: cuius fundamentum sit Christus, velut viuus lapis, omnes sibi adiunctos sua vitali virtute fulciens, & secum compingens, quanuis ab hominibus tātum hoc bonum negligatur.

5 Pergens in eadem similitudine, nos iā cōparat sacerdotibus, incircò in illo spirituali templo collocatis, vt spirituali cultu (id est sanctitate ac iustitia) ipsum colamus, sed vt templum ita etiam sacerdotium Christo superstruit, in quo vno gratæ sint nostræ omnes spirituales oblationes.

spirituales hostias, acceptas Deo per Iesum Christum.

6 Quapropter etiam continetur in Scriptura, Ecce pono in Sion lapidē in imo angulo, electū, pretiosum: cui qui credit, non pudefiet.

7 Vobis igitur est honori qui creditis: immorigeris verò, lapis quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est caput anguli, & lapis offendiculi, & petra offensionis:

Nempe iis qui offendunt ad sermonem, immorigeri, ad quod etiā conditi fuerunt.

8 Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus quē *sibi Deus* vt propriū vendicat: vt virtutes prædicetis illius qui vos vocauit è tenebris in admirabilem suam lucem.

Qui quondam eratis non populus, nūc *estis* populus Dei: qui non consequuti misericordiam, nūc estis misericordiam consequuti.

9 Dilecti, 10 precor vt tanquam aduenæ

πνευματικὰς θυσίας, εὐπροσδέκτους τῷ Θεῷ διὰ Ιησοῦ Χριστοῦ.

6 Διὸ καὶ περιέχει ἐν τῇ γραφῇ, Ιδοὺ τίθημι ἐν Σιὼν λίθον ἀκρογωνιαῖον, ἐκλεκτὸν, ἔντιμον· καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ μὴ καταισχυνθῇ.

7 Ὑμῖν οὖν ἡ τιμὴ τοῖς πιστεύουσιν· ἀπειθοῦσι δὲ, λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, καὶ λίθος προσκόμματος, καὶ πέτρα σκανδάλου·

8 Οἳ προσκόπτουσι τῷ λόγῳ, ἀπειθοῦντες, εἰς ὃ καὶ ἐτέθησαν.

9 Ὑμεῖς δὲ, γένος ἐκλεκτὸν, βασίλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν· ὅπως τὰς ἀρετὰς ἐξαγγείλητε τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλέσαντος εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς.

10 Οἱ ποτὲ οὐ λαὸς, νῦν δὲ λαὸς Θεοῦ· οἱ οὐκ ἠλεημένοι, νῦν δὲ ἐλεηθέντες.

11 Ἀγαπητοὶ, παρακαλῶ ὡς παροίκους καὶ

spirituales hostias acceptabiles Deo per Iesum Christū.

Propter quod cōtinet Scriptura, Ecce pono in Sion lapidem summum angularem, electum pretiosum: & qui crediderit in eum, non confundetur. Esa. 28. 16 rom. 9. 33

Vobis igitur honor credentibns: nō credentibus autem, lapis quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli: Ps. 118. 22 mat. 21. 42 act. 4. 12

Et lapis offensionis, & petra scandali, his qui offendunt verbo, nec credunt, in quod & positi sunt. Esa. 8. 14 rom. 9. 33

Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis: vt virtutes annuntietis eius qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen suum. Exo. 19. 6

Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei: qui non consequuti misericordiam, nunc autem misericordiā consequuti. Osee. 2. 23 rom. 2. 25

Charissimi obsecro vos tanquā adue

6 Probatio ex Esaiæ Prophetæ testimonio.

7 Opposita inter se conditione credentium beatissima, rebelliū autem longè miserrima, stimulos addit credentibus: aliis autē insultat: deinde etiam offendiculo occurrit, inde exorto quòd Euangelicæ huic doctrinæ nulli magis resistant quàm qui primas tenēt in Dei populo quales tūc erāt quū Petrus hæc scriberet Sacerdotes & Seniores & Scribæ. Respondet igitur primùm omnium, non esse cur ad hāc illorum contumaciam: quasi rem aliquam nouā, quisquam obstupescat, quum tot ante seculis præmoniti simus ita id futurū: deinde sic visum esse Domino nō nullos ad hoc ipsum condere vt in eorum iusta condemnatione Filius Dei glorificetur Tertiò, Christi gloriam sic quoque plurimùm illustrari, quum nihilominus maneat Christus firmum Ecclesiæ suæ caput, & qui in eum impingunt, non Christum sed seipsos euertant. Quartò, etiamsi ad hoc isti conditi sint. Deo tamen non esse illorum exitium tribuendū, sed præfractæ ipsorum contumaciæ, quæ inter Dei decretum & eius executionem siue ipsorum dānationem intercedit, éstque vera & genuina eorum exitii causa.

8 Oppositum membrum, Electorum videlicet summam excellentiam describit, simúlque nequis ambigat sit electus necne, reuocat nos Apostolus ad vocationem efficacem, i. ad Euangelii vocem & in auribus & in animis nostris externa etiam prædicatione & Sacramentis sonātem, ex qua æternum illud alioqui occultissimū electionis nostræ decretum certò intelligamus, id que ex vna Dei gratuitò eligentis & vocantis misericordia itaque illud iam superesse dicit, vt tantam Dei potentissimi bonitatem modis omnibus prædicemus.

9 Reddit ad generalem illam exhortationē.

10 Ratio cur sanctè nobis sit viuendum, quia nimirum cælestes ciues sumus, ac proinde non ex huius mundi corruptissimi, sed ex cælestis ciuitatis legibus viuendum nobis est, etiamsi aduenæ simus in mundo.

nas

nas & peregrinos, abstinere vos à carnalibus desideriis, quæ militant aduersus animam:

Rom.13.14 Gal.5.16

Conuersationẽ vestram inter Gentes habentes bonam: vt in eo quod detrectant de vobis tanquã de malefactoribus, ex bonis operibus vos considerantes, glorificent Deũ in Die visitationis.

Infra.3.16

Subiecti igitur estote omni humanæ creaturæ propter Deũ, siue regi, quasi præcellenti:

Matt.5.16

Siue ducibus, tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem verò bonorum:

Quia sic est voluntas Dei, vt benefacientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam:

Quasi liberi, & non quasi velamen habentes malitiæ, libertatem, sed sicut serui Dei.

Supr.v.22 Rom.12.10

Omnes honorate: fraternitatem di-

παρεπιδήμους, ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, αἵτινες στρατεύονται κατὰ τῆς ψυχῆς·

12 Τὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἔχοντες καλήν· ἵνα ἐν ᾧ καταλαλοῦσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν, ἐκ τῶν καλῶν ἔργων ἐποπτεύσαντες, δοξάσωσι τὸν Θεὸν ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς.

13 Ὑποτάγητε οὖν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει διὰ τὸν Κύριον· εἴτε βασιλεῖ, ὡς ὑπερέχοντι·

14 Εἴτε ἡγεμόσιν, ὡς δι' αὐτοῦ πεμπομένοις εἰς ἐκδίκησιν μὲν κακοποιῶν, ἔπαινον δὲ ἀγαθοποιῶν·

15 Ὅτι οὕτως ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀγαθοποιοῦντας φιμοῦν τὴν τῶν ἀφρόνων ἀνθρώπων ἀγνωσίαν·

16 Ὡς ἐλεύθεροι, καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' ὡς δοῦλοι Θεοῦ.

17 Πάντας τιμήσατε· τὴν ἀδελφότητα ἀγα-

ac peregrini,[11] abstineatis à carnis cupiditatibus [12] quæ militãt aduersus animã

[13] Et conuersationem vestram habeatis honestam inter Gentes, vt pro eo quod loquuntur aduersus vos velut maleficos, [14] ex bonis operibus quæ spectarint, glorificent Deũ die visitationis.

[15] Proinde subiecti estote cuiuis [c] humanæ ordinationi [16] propter Dominũ: [17] siue regi, vt qui supereminat:

Siue præsidibus, vt qui per eum mittantur [18] tum ad vltionem maleficorum, tum ad laudem rectè agentium:

[19] Quoniam ita est voluntas Dei, vt bene agendo, capistro frænetis amentium hominũ ignorantiã:

Vt liberi, ac non veluti malitiæ velamen habentes sed libertatem, sed vt serui Dei.

[20] Omnes [d] honorate: [e] fraternitatẽ di-

11 Aliud argumentum, Carne (id est corrupta illa natura) non viuunt Filii Dei, sed spiritu. Ergo carnales motus in nobis vigere non debent.

12 Tertium argumentum Quia quantumuis cupiditates illæ nobis blandiantur, tamen salutẽ nostram non desinant oppugnare.

13 Quartũ argumẽtum ab vtili Quoniam sic quoque nostræ existimationi consulimus, dum eos qui de nobis detrahunt cogimus tandem sententiã mutare.

14 Sextum argumẽtum, quod etiam est maximi momẽti, quia sic maximè amplificatur Dei gloria, dum honestæ nostræ vitæ exemplo vel profanissimi homines adducũt, sese Deo subiicere

b *Quando illorum quoque Deo miserebitur*

15 Quod in genere dixerat, iam explicat per partes, figillatim particularia hominum officia describens. Ac primo quidem loco agit de obedientia, quæ tum legibus tum magistratibus & summis & inferioribus debetur.

c *Ordinationis nomine ciuilis gubernationis dispositionem intelligit: eam autem humanam vocat, non quòd humanitus fuerit excogitata, sed quòd hominum ea sit propria.* 16 Primũ argumẽtũ. Quia Dominus est istius humanæ (id est inter homines constitutæ) politiæ author & vindex, ac proinde veros huius Domini seruos oportet præ cæteris esse huius ordinis obseruandi studiosos. 17 Occurrit quorundã cauillo, qui regibus quidẽ & summis magistratibus parere se velle dicunt, eorũ tamẽ ministros aspernantur: quasi verò ministri non sint armati eius à quo mittuntur authoritate.

18 Secundum argumentum à fine huius ordinis non tantum vtilissimi, sed etiam planè necessarii, quum hæc demum ratione præmia virtutis, vitiis pœnæ constituantur: quibus rebus continetur huius vitæ tranquillitas ac felicitas.

19 Primum argumentum explicat copiosius ostendens libertatem Christianam minimè omnium (sicut iam tum nonnulli regni Dei planè imperiti dictitabant) in eo positam esse vt frænum legum excutiamus, sed in eo potius vt ex Dei voluntate vitam sanctè instituentes, omnibus planum faciamus, Euangelium non esse scelerum velamen, quum sic liberi simus, vt simus tamen Dei serui non peccati. 20 Ciuilem vitã, occasione ex iis quæ dixerat arreptã, in duas partes vniuersales diuidit nempè in officia quæ priuati præstant, ac præsertim fideles fidelibus debent, & in eam subiectionem qua inferiores sunt superioribus obstricti: ita tamen vt reges Deo minimè exæquentur, quum Deo timor, regibus honor debeatur. d *Charitate & affinitate perseguimini.* e *Fratrum cœtum, & coniunctionem nostram Zacha.11.14. vel fraternam cuiuscunque.*

ligite. Deum timete: Regem honorate.

[21] Famuli, subditi estote cum omni timore dominis, non solum bonis & æquis sed etiam prauis.

[22] Hoc enim gratum est, siquis propter [f] conscientiam Dei suffert molestias iniustè afflictus.

Quæ enim est laus si quũ peccantes colaphis cædimini, toleratis? sed si quũ benefacitis, tamen afflicti toleratis, hoc est gratum apud Deũ.

[23] Nam ad hoc vocati estis, quoniam & Christus passus est pro vobis, relinquens vobis [g] exemplar, vt insequeremini vestigia ipsius:

Qui peccatũ non fecerat, nec inuentus est dolus in ore ipsius.

Qui conuitiis affectus, nõ vicissim cõuitiabatur: quum malis afficeretur, non minabatur: [24] sed cõmittebat *vindictam* ei [25] qui iustè iudicat:

[26] Qui peccata nostra pertulit in corpore suo super lignũ vt peccatis mortui, iustitiæ viueremus:

πᾶτε· τὸν Θεὸν φοβεῖσθε, τὸν βασιλέα τιμᾶτε.

18 Οἱ οἰκέται, ὑποτασσόμενοι ἐν παντὶ φόβῳ τοῖς δεσπόταις, οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐπιεικέσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς σκολιοῖς.

19 Τοῦτο γὰρ χάρις, εἰ διὰ συνείδησιν Θεοῦ ὑποφέρει τὶς λύπας, πάσχων ἀδίκως.

20 Ποῖον γὰρ κλέος, εἰ ἁμαρτάνοντες καὶ κολαφιζόμενοι ὑπομενεῖτε; ἀλλ' εἰ ἀγαθοποιοῦντες καὶ πάσχοντες ὑπομενεῖτε, τοῦτο χάρις παρὰ Θεῷ.

21 Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἐκλήθητε, ὅτι καὶ Χριστὸς ἔπαθεν ὑπὲρ ὑμῶν, ὑμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμὸν, ἵνα ἐπακολουθήσητε τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ·

22 Ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.

23 Ὃς λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει, πάσχων οὐκ ἠπείλει· παρεδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως·

24 Ὃς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ξύλον· ἵνα ταῖς ἁμαρτίαις ἀπογενόμενοι, τῇ δικαιοσύνῃ ζήσωμεν·

ligite: Deum timete: Regem honorificate.

Serui, subditi estote in omni timore dominis, non tantùm bonis & modestis, sed etiam discolis. Eph. 5. 6. col. 3. 22.

Hæc est enim gratia, si propter Dei conscientiam sustinet quis tristitias, patiens iniustè. 1. Cor. 7. 10.

Quæ enim est gloria, si peccantes, & colaphizati, suffertis? Sed si benefaciẽtes patienter sustinetis, hæc est gratia apud Deum.

In hoc enim vocati estis, quia & Christus passus est pro vobis, vobis relinquens exemplum vt sequamini vestigia eius: Esa. 53. 9. 1. ioh. 3. 6.

Qui peccatum nõ fecit, nec inuẽtus est dolus in ore eius:

Qui quum malediceretur, non maledicebat: quum pateretur, non comminabatur tradebat autem iudicanti se iniustè:

Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignũ, vt peccatis mortui, iustitiæ viuamus: Esa. 53. 5. mat. 8. 17.

21 Transit ad seruorum erga dominos officia quæ his finibus describit, vt vltro non coactè, nõ tãtùm æquis & moderatis, sed etiam iniquis & asperis dominis serui sese subiiciant.

22 Occupatio, Duram quidem esse seruilem conditionẽ, præsertim si iniusti domini obtigerint: sed tanto fore Deo gratiam hanc subiectionẽ, si voluntas ipsius plus apud seruos valeat quàm dominorum iniuriæ.

f *Quòd ei sit religio Deum offendere, cuius voluntate intelligit hoc onus sibi impositum.*

23 Seruitutis asperitatẽ lenit, quũ disertè pro seruis etiam passum esse Christum ostẽdit, vt tanto æquius ferant ãstam inter eiusdẽ naturæ homines inæqualitatẽ: deinde proponens illis Christum illum Dominũ dominorum pro exemplo significat non posse non videri nimium molles, qui in tolerandis iniuriis difficiliores se præbeant, quàm ipse Christus iustissimus simul & durissimè omnium afflictus, & tamen patientissimus.

g *Translatio sumpta à pictoribus vel à pædagogis.*

24 Remedium aduersus iniuriã illis ostendit, nempe vt Deo causam suam conmendent, Christi exemplo. 25 Videtur conuertere orationẽ ad dominos qui & ipsi Dominum ac iudicem in cælis habeant, iniurias seruis illatas iustè (id est absque personarũ acceptione) vlturum. 26 Reuocat eos Apostolus à consideratione iniuriarũ quas perferre coguntur, ad cogitandam magnitudinem, simul & finem beneficii à Christo accepti.

cuius liuore sanati estis.

Eratis enim sicut oues errantes: sed conuersi estis nunc ad Pastorem & episcopum animarũ vestrarum.

οὗ τῷ μώλωτι αὐτοῦ ἰάθητε.

25 Ἦτε γὰρ ὡς πρόβατα πλανώμενα· ἀλλ' ἐπεστράφητε νῦν ἐπὶ τὸν ποιμένα καὶ ἐπίσκοπον τῶν ψυχῶν ὑμῶν.

cuius vibicibus sanati estis.

Nam eratis velut oues errantes: sed cõuersi nunc estis ad pastorem & curatorem animarum vestrarũ.

CAP. III.

1. *Ne mulieres Christianæ viros suos, licet alienos ab Euangelio, contemnant,* 5. *piarum mulierum exemplum proponit.* 8. *Addit generales præceptiones.* 14. *vt æquis animis sustineant persequutiones,* 16 *& intrepide respondeant de sua fide.* 18. *idque auspiciis Christi.*

V.

Colos. 3. 18. eph. 5. 22.

Similiter & mulieres subditæ sint viris suis: & siqui non credunt verbo, per mulierũ conuersationẽ, sine verbo lucrifiant:

Considerantes in timore castam conuersationem vestrã.

1. Tim. 2. 9

Quarum nõ sit extrinsecus capillatura, aut circundatio auri, aut indumẽti vestimentorũ cultus:

Sed qui absconditus est cordis homo, in incorruptibilitate quieti & modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples.

Sic enim aliquando & sanctæ mulieres, sperantes in Deo, ornabant se,

Ὁμοίως αἱ γυναῖκες, ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν· ἵνα καὶ εἴτινες ἀπειθοῦσι τῷ λόγῳ, διὰ τῆς τῶν γυναικῶν ἀναστροφῆς ἄνευ λόγου κερδηθήσωνται·

2 Ἐποπτεύσαντες τὴν ἐν φόβῳ ἁγνὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν.

3 Ὧν ἔστω οὐχ ὁ ἔξωθεν ἐμπλοκῆς τριχῶν, καὶ περιθέσεως χρυσίων ἢ ἐνδύσεως ἱματίων κόσμος·

4 Ἀλλ' ὁ κρυπτὸς τῆς καρδίας ἄνθρωπος, ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ πραέος καὶ ἡσυχίου πνεύματος, ὅ ἐστιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πολυτελές.

5 Οὕτω γάρ ποτε καὶ αἱ ἅγιαι γυναῖκες αἱ ἐλπίζουσαι ἐπὶ τὸν Θεὸν, ἐκόσμουν ἑαυτὰς,

N.

Similiter[1] vxores subiectæ *sint* suis viris:[2] vt etiam, siqui non obediunt Sermoni, per vxorũ conuersationem absque sermone lucrifiant:

Vbi spectarint cũ reuerentia *coniunctã* castam conuersationem vestram.

[3] Quarum ornatus non sit externus ille in nodis capillorum, & circumposito auro, vel palliorum amictu:

Sed[a] occultus ille cordis homo *situs* in incorruptione lenis ac quieti spiritus, qui est[b] coram Deo pretiosus.

[4] Ita enim olim & sanctæ illæ mulieres sperantes in Deo, ornabant sese,

1 Tertio loco vxorũ in maritos officia perscribit, subiectionem etiam illis, præcipiẽs.

2 Nominatim de iis agit qui, maritos habebant non Christianos, quas tanto magis viris suis subiectas esse oporteat vt eos honestate ac pudicitia Domino lucrifaciant.

3 Mulierũ luxum damnat, & verum ac coram Deo pretiosum earum ornatũ indicat, interiorem videlicet & incorruptibilẽ, in placido & quieto animo positum.

a *Qui in mẽte sedem fixam habeat, opponitur ergo occultus homo externo corporis ornatui.*

b *Verè pretiosus, & ipsius Dei iudicio.*

4 Argumentum à sanctarum mulierũ ac præsertim Saræ credentium matris exemplo.

5 Quoniã mulieres natura sunt meticuloſæ signi ficat ſe ſubiectionem ab eis requirere, quam nec vis nec metus ex torqueat.

6 Maritos viciſſim ſui officium docet, nempe vt quanto excellunt intelligẽtia ac prudentia, tanto ſe præſtent prudentiores & magis circunſpectos.

c *Omnia ma trimonii officia obſtat.*

d *Quo malo ve eſt ſimplicitas prudentia, eo magis circunſpectè ſe gerat in perferendis incommodis, quibus infirmiores mulierbres obſibi, & maxime ſæpenumero moleſta eſt.*

7 Argumẽtum ſecundũ Quoniam vxor etſi natura ſit viro infirmior, rame n ſit inſigne viri organon ad vſus longe præſtantiſſimos conditum: vnde conſequitur, non idcirco eſſe negligendã quoniã ſit imbecillis, ſed è contrario tãto magis ſolicitè habendam.

e *Mulier vocatur vas Hebræorum more, quia ea vitur maritus tanquam comite & adiutrice, ad fidei. Inter coram Deo vitam ineundam.*

f *Honeſtam curam & ſolicitudinem.*

8 Tertium argumentum, In eo quod longè maximum eſt (id eſt, in vitæ æternæ beneficio) pares eſſe, quæ in domeſtico contubernio ſint impares, ac proinde minimè eſſe aſpernandas, quantumuis ſint infirmæ.

g *Gratuiti illius beneficii, quo donatur vita nimirum æterna.*

9 Quartum argumentum, Vitanda omnia iurgia, quòd preces impediant, ac totum Dei cultũ ad quem communiter ſunt vocati maritus & vxor.

10 Rediẽns ad communes exhortationes, concordiam commendat, & quæcunque ad pacem & mutuam coniunctionem fouendam ſpectant.

11 Non modò referendæ non ſunt iniurię, ſed etiam beneficiis penſandæ.

12 Argumentum à comparatis, quum ipſi à Deo quem toties offendimus, vocati ſimus ad rãtum bonum, nedum vt iniurias ſibi à nobis factas vlciſcatur an noſipſos tãta beneficentia redemus indignos potius quàm vt mutuas offenſas condonemus? Eſt autem digreſſio ad fortiter ſuſtinendas afflictiones, ab hoc vertu vſque ad finẽ huius capitis.

13 Tacita obiectio, Atqui noſtra hæc patientia nihil aliud quàm malorum improbitatẽ fouebit, vt impunè quidem illi in nos graſſentur, nos verò pereamus. Imò verò (reſpondet Apoſtolus Dauidis ipſius verbis) S ne noxa viuere, & ſi gientem etiam pacẽ perſequi, iter eſt ad fœlicem & tranquillam pacem. Quòd ſiquis iuſtè agendo affligitur, Dominus omnia obſeruat, ſuo tẽpore pios clamantes liberaturus, & improbos perditurus.

h *Beatam ac fœlicem vitam tranſigere.*

ſubiectæ ſuis viris.

Sicut Sara obediuit Abrahæ, dominũ eum vocans: cuius facẽ eſtis filiæ dũ bene facitis, & etiam quũ non terremini vllo pauore.

6 Viri ſimiliter, vnà c verſẽtur vt d ſciẽtes decet, 7 e vaſi muliebri vt infirmiori tribuentes f honorem 8 vtpote quum vnà etiam hæredes ſitis gratiæ vitæ, g ne interrumpantur preces veſtræ.

10 Denique omnes eſtote concordes, mutuo moleſtiarum ſenſu affecti, fraterna prædíti charitate, miſericordes, comes:

11 Non reddentes malũ pro malo, aut conuitium pro conuitio, ſed contrà, benedicentes: 12 vt qui ſciatis vos ad hoc vocatos eſſe vt benedictionis hæreditatem poſſideatis.

13 Itaque qui vult vitam diligere, & h videre dies bonos, coer-

ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν.

6 Ὡς Σάρρα ὑπήκουσε τῷ Ἀβραὰμ, κύριον αὐτὸν καλοῦσα· ἧς ἐγενήθητε τέκνα, ἀγαθοποιοῦσαι, καὶ μὴ φοβούμεναι μηδεμίαν πτόησιν.

7 Οἱ ἄνδρες ὁμοίως, συνοικοῦντες κατὰ γνῶσιν, ὡς ἀσθενεστέρῳ σκεύει τῷ γυναικείῳ ἀπονέμοντες τιμὴν, ὡς καὶ συγκληρονόμοι χάριτος ζωῆς, εἰς τὸ μὴ ἐγκόπτεσθαι τὰς προσευχὰς ὑμῶν.

8 Τὸ δὲ τέλος, πάντες ὁμόφρονες, συμπαθεῖς, φιλάδελφοι, εὔσπλαγχνοι, φιλόφρονες·

9 Μὴ ἀποδιδόντες κακὸν ἀντὶ κακοῦ, ἢ λοιδορίαν ἀντὶ λοιδορίας· τοὐναντίον δὲ εὐλογοῦντες· εἰδότες ὅτι εἰς τοῦτο ἐκλήθητε ἵνα εὐλογίαν κληρονομήσητε.

10 Ὁ γὰρ θέλων ζωὴν ἀγαπᾶν, καὶ ἰδεῖν ἡμέρας ἀγαθὰς, παυσάτω

subiectæ propriis viris.

Sicut Sara obediebat Abrahæ, dominum eum vocans: cuius eſtis filiæ, benefacientes, & non pertimentes vllam perturbationem.

Viri ſimiliter, cohabitantes ſecundũ ſcientiam, quaſi infirmiori vaſculo muliebri impartientes honorem, tanquam & cohæredibus gratiæ vitæ, vt non impediantur orationes veſtræ.

In fine autem, omnes vnanimes, cõpatientes, fraternitatis amatores, miſericordes, modeſti, humiles:

Non reddentes malum pro malo, nec maledictũ pro maledicto, ſed contrario, benedicentes quia in hoc vocati eſtis vt benedictionem hæreditate poſſideatis.

Qui enim vult vitã diligere, & dies videre bonos, coer-

Pro. 17. 13. & 20. 22. mat. 5. 39. rom. 12. 17 1. theſſ. 5. 15

Pſa. 34. 13

ceat linguam suam à malo, & labia eius ne loquantur dolum.

Declinet à malo, & faciat bonum: in quirat pacem, & sequatur eam.

1.16.

Quia oculi Domini super iustos, & aures eius in preces eorum: vultus autē Domini super facientes mala.

Et quis est, qui vobis noceat, si boni æmulatores fueritis?

Sed & siquid patimini propter iustitiam, beati. Timorem autem eorum ne timueritis, & non conturbamini:

4.5.16

1. 8.12.

Dominum autē Christum sanctificate in cordibus vestris. parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea quæ in vobis est spe:

Cum modestia & timore, conscientiam habentes bonam: vt in eo quod detrahūt vobis, confundantur qui calumniantur vestram bonam in Christo conuersationem.

Melius est enim vt benefacientes, si

τιὼ γλώσσην αὐτῆς ἀπὸ κακοῦ, καὶ χείλη αὐτοῦ τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον.

11 Ἐκκλινάτω ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιησάτω ἀγαθόν· ζητησάτω εἰρήνην, καὶ διωξάτω αὐτήν.

12 Ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὦτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν· πρόσωπον δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακά.

13 Καὶ τίς ὁ κακώσων ὑμᾶς, ἐὰν τοῦ ἀγαθοῦ μιμηταὶ γένησθε;

14 Ἀλλ' εἰ καὶ πάσχοιτε διὰ δικαιοσύνην, μακάριοι. τὸν δὲ φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε, μηδὲ ταραχθῆτε·

15 Κύριον δὲ τὸν Θεὸν ἁγιάσατε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν· ἕτοιμοι δὲ ἀεὶ πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος, μετὰ πραΰτητος καὶ φόβου·

16 Συνείδησιν ἔχοντες ἀγαθήν· ἵνα ἐν ᾧ καταλαλοῦσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν, καταισχυνθῶσιν οἱ ἐπηρεάζοντες ὑμῶν τὴν ἀγαθὴν ἐν Χριστῷ ἀναστροφήν.

17 Κρεῖττον γὰρ ἀγαθοποιοῦντας, εἰ θέλει

ceat linguam suam à malo, & labia sua, ne loquantur dolū.

Declineт à malo, & faciat bonum: quæ rat pacem, & persequatur eam.

Non oculi Domini *sunt intenti* in iustos, & aures eius in deprecationem eorū: [1]vultus verò Domini aduersum eos qui faciunt mala.

[14]Et quis est qui affligat vos, si bonitatis æmulatores fueritis?

Sed & si *quid* perpetiamini propter iustitiam, beati *tamē estis*. [15]Cæterū timorē eorū ne timete, neque turbamini:

Sed Dominū Deū sanctificate in cordibus vestris. [16] *Estote* autem semper parati ad respondendū cuilibet petenti rationē eius spei quæ in vobis est, cum lenitate & reuerentia:

Conscientiam bonā habentes: vt pro eo quod loquuntur aduersum vos tanquam maleficos, pudefiant qui incessunt vestram bonam in Christo conuersationem.

[17]Melius enim *est* vt bene agentes, si i-

i *Ad verb. facies, sumtur autem Hebraïcā more pro ira*

14 Secundum argumentum, Impii lacessiti, magis ac magis proteruiunt: itaque beneficiis potius sunt vincendi. quòd si ne sibi quidem possint lucrifieri, nihilominus tamen beati erimus si propter iustitiam affligamur.

15 Consiliū certissimum in afflictioni bus quantumuis terribilibus, sibi animo constare. At quomodo hoc cōsequemur? Si Deū sanctificaue rimus in animis nostris, id est, si in eum vt omnipotē tem, vt homi num amatorem, vt verè bonum ac veracem, recumbamus.

1z *Ne ipsorum more & exemplo conflernemini.*

1 *Omnē ei laudem & gloriam tribuite, & ab ipso solo pendete.*

16 Vult nos propter iusti tiam afflictos solicitos esse non de vita nostra vel ab negatione ve

ritatis, vel pari violentia, aut aliis eiusmodi artibus redimenda, sed potius de ratione fidei nostræ intrepidè quidem, sed tamen cum placido & Dei reuerentiæ pleno spiritu reddenda, vt non habeāt hostes quod meritò possint obiicere, sed potius sui ipsorum eos pudeat.

17 Ratio duplici paradoxo Christiano constans: vno, quoniam si semel omninò Iubeundæ sunt afflictiones, præstat iniuste quàm meritò affligi: alter, quoniam non temerè, sed Dei nostri voluntate sic affligimur.

ta velit Dei voluntas, malis afficiamini, quã malè agentes:

18 Nam & Christus semel pro peccatis passus fuit, [19] iustus pro iniustis: [20] vt nos ad Deum adduceret, [21] mortificatus quidem [m] carne, vnificatus autem Spiritu:

22 Per quem etiã spiritibus qui *sunt* in carcere profectus prædicauit.

Olim immorigeris, quum [n] semel expectabat Dei patientia in diebus Noe quũ appararetur arca: in qua paucæ (id est octo) [o] animæ seruatæ sunt in aqua.

23 Cui rei correspondens exemplar Baptismi, nos quoque seruat (non quo carnis sordes abiiciũtur, sed quo fit vt bona conscientia [p] Deũ interroget) [24] per resurrectionem Iesu Christi,

Qui est ad dexteram Dei, profectus in cælum, subiectis ipsi angelis & potestatibus ac virtutib⁹.

τὸ θέλημα τῦ Θεοῦ, πάσχειν, ἢ κακοποιοῦντας.

18 Ὅτι καὶ Χριστὸς ἅπαξ περὶ ἁμαρτιῶν ἔπαθε, δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων, ἵνα ἡμᾶς προσαγάγῃ τῷ Θεῷ, θανατωθεὶς μὲν σαρκὶ, ζωοποιηθεὶς δὲ τῷ πνεύματι·

19 Ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξεν.

20 Ἀπειθήσασί ποτε, ὅτε ἅπαξ ἐξεδέχετο ἡ τῦ Θεοῦ μακροθυμία ἐν ἡμέραις Νῶε, κατασκευαζομένης κιβωτῦ, εἰς ἣν ὀλίγαι (τοῦτέστιν ὀκτὼ) ψυχαὶ διεσώθησαν δι' ὕδατος.

21 Ὃ καὶ ἡμᾶς ἀντίτυπον νῦν σώζει βάπτισμα (οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπου, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεὸν) δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ,

22 Ὃς ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τῦ Θεοῦ, πορευθεὶς εἰς οὐρανὸν, ὑποταγέντων αὐτῷ ἀγγέλων καὶ ἐξουσιῶν καὶ δυνάμεων.

volantas Dei velit, pati, quàm malè facientes:

Quia & Christus semel pro peccatis mortuus est, iustus pro iniustis: vt nos offerret Deo, mortificatos quidem carne, vnificatos autem Spiritu: Rom.5.6 Hebr.9.15

In quo & his qui in carcere erant spiritibus, veniens prædicauit.

Quũ increduli fuerant aliquãdo, quãdo expectabant Dei patientiam in diebus Noe, quum fabricaretur arca, in qua pauci (id est octo) animæ saluæ factæ sunt per aquam. Gen.6.14 mat.24.38 luc.17.26

Quod & nos nũc similis formæ saluos facit baptisma (non carnis depositio sordium, sed cõscientiæ bonæ interrogatio in Deũ) per resurrectionem Iesu Christi,

Qui est in dextera Dei, deglutiens mortem vt vitæ æternæ hæredes efficeremur, profectus in cælũ subiectis sibi angelis & potestatibus & virtutibus.

[18] Probatio vtriusque paradoxi, prolato Christi ipsius (nostri archetypi) exemplo, vt qui non propter sua peccata (quæ nulla erant) sed pro nostris fuerit afflictus, & quidé ex Patris decreto.

19 Argumẽtum à comparatis, Passus est Christus iust⁹ pro nobis iniustis, & nos iniustos pœnitebit pati pro iusti nomine?

20 Aliud argumẽtum, partim à cõnexis sumptũ, Quoniã videlicet qua via Christus incessit, eadẽ & nos ad Patrem suũ adducit: partim à causa efficiente, Quoniã nimirũm Christus non modò proponitur pro exẽplo quod imitemur, sed etiam sua virtute nos in omnibus istis viæ asperitatib⁹ sustinet, donec ad Patrem no adducat. 21 Aliud argumentum ab istarum afflictionum exitu fœliciſſimo, in quo etiam Christus nobis & exẽplo & virtute præit, vt qui grauissima quidem fit ad mortem vsque perpessus, sed altera tantũ sui parte nẽpè carne, siue humana natura: sed tamẽ victor diuinitatis suæ vi euaserit. m *Secundum humanam naturã, corpore etenim mortuus est, anima verò doluerunt sensit mortis.* 22 Tacita obiectio, Christus quidẽ hoc potuit nos autẽ quid? Imò (respõdet Apostolus) hanc ipsam virtutem omnibus seculis Christus & seruandis piis, quanuis paucissimis & calamitosissimis, & suorum hostium rebellioni vindicãdæ exernit, vt ex diluuii historia liquet. Christus enim is est qui temporibus illis quũ Deus patientissimus terminum ad resipiscendũ mũdo definisset, ãdfuit, nõ quidẽ corporali præsentia, sed diuina illa sua virtute, prædicans resipiscentiã, per os videlicet ipsius Noe, arcam apparãtis, spiritibus illis immorigeris qui nunc in carcere seruãtur, plenam suæ rebellionis mercedem expectantes, & paucos illos (i. octo omnino capita) in aquis seruauit.

n *Hoc aduersio declaratur tempus vltimum præfixum fuisse, quo elapso nullum posteà superesset.*

o *Homines.* 23 Applicatio anagogica superioris exempli ad tempora aduentum Christi consequuta. Fuit enim illa Noe conseruatio in aquis nostri Baptismi figura: minimè id quidem quasi materialis illa Baptismi aqua nos seruet, vt aquæ illæ arcam sustinentes, Noe seruarunt: sed quia Christus vi sua interiore quã Baptism⁹ exterior adũbrat, nos ablutos conseruat, vt posſimus Deum bona conscientia inuocare. 24 Eadem illa virtus qua Christus resurrexit, & nunc in cælum euectus, omnem potestatem accepit, nos hodie tuetur ac conseruat.

CAP. IIII.

1. Longius profert Christi exemplũ, 6. nempe ad carnis mortificationem. 8. Charitatem in primis commendans. 12. Redit inde ad patientiæ doctrinam. 17. necesse enim esse vt initium correctionis ab Ecclesia fiat.

V.

CHristo igitur passo in carne, & vos eadem cogitatione armamini: quia qui passus est in carne, desiit à peccatis,

Vt iam non desideriis hominum sed voluntati Dei, quod reliquum est in carne viuat temporis.

Eph.4.23 Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem Gentiũ consummandam his qui ambulauerunt in luxuriis, desideriis, vinolentiis, comessationibus, potationibus, obrietatibus, & illicitis idolorum cultibus.

In quo peregrinantur non concurrentibus vobis in eandem luxuriæ cõfusionem, blasphemantes:

Qui reddent rationem ei, qui paratus est iudicare viuos & mortuos.

Propter hoc enim

Χριστοῦ οὖν παθόντος σαρκὶ ἡμῶν καὶ ὑμεῖς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ὁπλίσασθε· ὅτι ὁ παθὼν σαρκὶ, πέπαυται ἁμαρτίας,

2 Εἰς τὸ μηκέτι ἀνθρώπων ἐπιθυμίαις, ἀλλὰ θελήματι Θεοῦ τὸν ἐπίλοιπον ἐν σαρκὶ βιῶσαι χρόνον.

3 Ἀρκετὸς γὰρ ἡμῖν ὁ παρεληλυθὼς χρόνος τὸ βούλημα τῶν ἐθνῶν κατεργάσασθαι, πεπορευμένους ἐν ἀσελγείαις, ἐπιθυμίαις, οἰνοφλυγίαις, κώμοις, πότοις καὶ ἀθεμίτοις εἰδωλολατρείαις.

4 Ἐν ᾧ ξενίζονται, μὴ συντρεχόντων ὑμῶν εἰς τὴν αὐτὴν τῆς ἀσωτίας ἀνάχυσιν, βλασφημοῦντες·

5 Οἳ ἀποδώσουσι λόγον τῷ ἑτοίμως ἔχοντι κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς.

6 Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ

N.

QVũ igitur Christus passus sit pro nobis carne, vos quoque eadem cogitatione armamini: nempè quòd qui passus est in carne, desittit à peccato,

Vt non amplius cupiditatibus hominum, sed voluntati Dei, [a]quod reliquum est temporis in carne viuat.

[2]Satis enim est nobis quòd anteacto vitæ tempore [b]libidinem Gẽtium patrauerimus, quum incederemus in proteruiis, cupiditatibus, vinolẽtiis, comessationibus, compotationibus, & nefariis simulacrorum cultibus.

[3]Quamobrem illi, non concurrentibus vobis ad eandem luxus profusionẽ, [c]peregrinari sibi videntur, blasphemantes:

Quid reddituri sunt rationem ei qui parãtus est ad iudicãdũ viuos & mortuos.

[4] Nam idcircò

1 Absolutã digressionẽ, iã ad intermissam exhortationem redit, arrepta occasione ex eo quòd de Christi morte & resurrectione dixerat, sanctificationẽ nostram sic definiens, vt sanctificari idem sit atq; pari in carne, id est desistere à nostra illa vitiositate, & resurgere Deo, id est virtute Spiritus sancti renouari, vt quod reliquum est vitæ, ex Dei voluntate transigamus.

a *Quod præsenti vitæ in hoc corpore transigenda sit reliquum.*

2 Memoria turpitudinis anteactæ vitæ in peccatorum sordibus, ad sertã resipiscentiã nos inuitat.

b *Profanæ & libidinosæ Gẽtium instar vixerimus.*

3 Ne peruersis hostiũ

de nobis iudicijs & calũnijs moueamur, opponendum est extremum illud Dei iudicium quod eos manet, quum nemo prorsus siue tũ viuus deprehendatur, siue anteà mortuus fuerit, sit illud effugiturus.

c *Rem nouam & insolitam existimant esse.*

4 Diuersis, quoniam extremi illius iudicij vniuersalis mentionem fecerat. Occurrit autem obiectioni, Quum Christus nõ ita pridem aduenerit, videri excusationem habituros qui anteà mortui sunt. Hoc verò pernegat Apostolus, quoniam, (inquit) idem hoc Euangelium fuit illis etiam annuntiatũ. (Indæos enim alloquitur) idque in eundem finẽ atque nunc vobis illud annuntio, nempè vt carne (id est vitiositate illa quæ in hominibus regnat) abolita, virtute Spiritus Dei, se gubernari paterentur.

mortuis quoque prędicatum est Euangelium, vt damnarentur quidem secundùm homines, *id est* carne, viuerent autem secũdum Deum, *id est* Spiritu.

5 Omnium autem finis imminet. Estote igitur sobrij & vigilantes ad orandum.

6 Ante omnia verò charitatem alii in in alios propensam habentes: nam charitas operiet multitudinem peccatorũ.

7 Hospitales estote alii erga alios, sine murmurationibus.

8 Vt quisque accepit donum, *ita* alius in alium illud subministrantes, 9 vt boni dispẽsatores variæ Dei gratiæ.

10 Siquis loquitur, *loquatur* vt eloquia Dei: siquis ministrat, *ministret* tanquam ex viribus quas suppeditat Deus: vt in omnibus glorificetur Deus per Iesũ Christum, cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

11 Charissimi ne tanquam d hospites, 12 exploratione illa per ignem quæ fit in vobis ad vestri experimẽtũ, percellimini, vt si peregrinum aliquid vobis accideret.

νεκροῖς εὐηγγελίσθη, ἵνα κριθῶσι μὲν κατὰ ἀνθρώπους σαρκὶ, ζῶσι δὲ κατὰ Θεὸν πνεύματι.

7 Πάντων δὲ τὸ τέλος ἤγγικε. σωφρονήσατε οὖν καὶ νήψατε εἰς τὰς προσευχάς.

8 Πρὸ πάντων δὲ τὴν εἰς ἑαυτοὺς ἀγάπην ἐκτενῆ ἔχοντες· ὅτι ἡ ἀγάπη καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν.

9 Φιλόξενοι εἰς ἀλλήλους, ἄνευ γογγυσμῶν.

10 Ἕκαστος καθὼς ἔλαβε χάρισμα, εἰς ἑαυτοὺς αὐτὸ διακονοῦντες, ὡς καλοὶ οἰκονόμοι ποικίλης χάριτος Θεοῦ.

11 Εἴτις λαλεῖ, ὡς λόγια Θεοῦ· εἴτις διακονεῖ, ὡς ἐξ ἰσχύος ἧς χορηγεῖ ὁ Θεός· ἵνα ἐν πᾶσι δοξάζηται ὁ Θεὸς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἐστιν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

12 Ἀγαπητοὶ, μὴ ξενίζεσθε τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει πρὸς πειρασμὸν ὑμῖν γινομένῃ, ὡς ξένου ὑμῖν συμβαίνοντος.

& mortuis euangelizatum est, vt iudicentur quidem secundum homines in carne, viuant autem secundum Deum in Spiritu.

Omnium autem finis appropinquauit. Estote itaque prudentes, & vigilate in orationibus.

Ante omnia autem, mutuã in vosmetipsos charitatem cõtinuam habentes: quia charitas operit multitudinem peccatorum. Pro. 10.12

Hospitales inuicem, sine murmuratione.

Vnusquisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratiæ Dei. Rom.12.6 Phili.2.14

Siquis loquitur, quasi sermones Dei: siquis ministrat, tanquam ex virtute quam administrat Deus: vt in omnibus honorificetur Deus per Iesum Christum: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Charissimi nolite peregrinari in feruore qui ad tentationẽ vobis fit, quasi noui aliquid vobis contingat.

5 Redit ad propositum, addito argumento à circunstantia tẽporis, Quòd vltimus ille finis immineat, ac proinde tanto diligẽtius sit vigilandum & precandũ vera cum animi sobrietate.

6 Charitatẽ mutuam commendat, ex eo quòd innumerabilia peccata veluti sepeliat, ac proinde pacis cõcordiæ sit fautrix & conseruatrix. Qui enim inter se amant, mutuas offensas facilè condonant.

7 Ex multis charitatis officiis, vnũ cuius tũ præsertim maximus erat vsus, nominatim commẽdat, nempe hospitalitatẽ, quam vult esse voluntariã ac planè benignam.

8 Charitatis vsum ostendit, nempè vt quod quisque donum proprium habet, ad proximi vtilitatẽ referat.

9 Ratio, Quia quicquid habemus donorũ, hac lege accepimus à Deo vt simus ipsius œconomi.

10 Species duas istorum donorum vt præcipuas commemorat, nempè docendi munus in Ecclesia, & reliquas Ecclesiasticas functiones, in quibus duo sint in primis obseruanda: nempè vt purum Dei verbum doceatur, & quicquid geritur, ad Dei Patris in Christo gloriam, veluti scopum, referatur.

11 Quoniam cum sincera religionis professione crux est coniuncta, commodè repetit Apostolus quod prius attigerat, nos commonefaciens ne afflictionibus vt re quapiam noua & insolente perturbemur.

d *Acsi in rem nouam, & de qua anteà non cogitauerit is, incidatis.*

12 Ratio prima, Quoniã Dominus hoc velut igni minimè vult nos cõsumere, sed excoquere ac perficere.

Sed

Sed communicantes Christi passionibus gaudete, vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes.

13 Αλλὰ καθὼς κοινωνεῖτε τοῖς τοῦ Χριστοῦ παθήμασι, χαίρετε, ἵνα καὶ ἐν τῇ ἀποκαλύψει τῆς δόξης αὐτοῦ χαρῆτε ἀγαλλιώμενοι.

Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis, quoniã gloria, & Spiritus Dei in vobis requiescit.

14 Εἰ ὀνειδίζεσθε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, μακάριοι· ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται· κατὰ μὲν αὐτοὺς βλασφημεῖται, κατὰ δὲ ὑμᾶς δοξάζεται.

Nemo autem vestrûm patiatur vt homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor:

15 Μὴ γάρ τις ὑμῶν πασχέτω ὡς φονεὺς, ἢ κλέπτης, ἢ κακοποιὸς, ἢ ὡς ἀλλοτριοεπίσκοπος·

Si autem vt Christianus, non erubescat, glorificet autem Deum in isto nomine.

16 Εἰ δὲ ὡς Χριστιανὸς, μὴ αἰσχυνέσθω, δοξαζέτω δὲ τὸν Θεὸν ἐν τῷ μέρει τούτῳ.

Quoniam tempus est vt incipiat iudicium à domo Dei. Si autem primùm à nobis: quis finis eorum qui non credunt Dei Euangelio?

17 Οτι ὁ καιρὸς τοῦ ἄρξασθαι τὸ κρῖμα ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ. εἰ δὲ πρῶτον ἀφ' ἡμῶν, τί τὸ τέλος τῶν ἀπειθούντων τῷ τοῦ Θεοῦ εὐαγγελίῳ;

Et si iustus vix saluabitur impi⁹ & peccator vbi parebunt?

18 Καὶ, εἰ ὁ δίκαιος μόλις σώζεται, ὁ ἀσεβὴς καὶ ἁμαρτωλὸς ποῦ φανεῖται;

Itaque & hi qui patiuntur secũdùm voluntatem Dei, fideli creatori commendent animas suas in benefactis.

19 Ὥστε καὶ οἱ πάσχοντες κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὡς πιστῷ κτίστῃ παρατιθέσθωσαν τὰς ψυχὰς ἑαυτῶν ἐν ἀγαθοποιΐᾳ.

[13]Imò in eo quòd consortes estis afflictionum Christi, gaudete, vt & quum patefiet eius gloria gaudeatis exultantes.

[14] Si probris afficimini in nomine Christi, beati *estis*: quoniam & gloriæ & Dei [e] Spiritus super vos requiescit: *qui* quod ad illos quidem attinet, blasphematur, quod ad vos autem, glorificatur.

[15]Nequis igitur vestrûm affligatur vt homicida, aut fur, aut maleficus, aut alienarum rerum inspector:

Sed si vt Christianus, ne pudefiat, imò glorificet Deũ hac in parte.

[16]Nam tempus *est* quo incipiat iudiciũ à domo Dei: [17]quòd si primùm *incipit* à nobis, quis erit finis eorum qui non parent Dei Euangelio?

Et, si iustus vix seruatur, impius & peccator vbi comparebit?

[18]Itaque qui affliguntur ex voluntate Dei, tanquam fideli conditori commendẽt animas suas benefaciendo.

13 Altera ratio, Quoniam diuersissimæ sunt piorum & impiorum afflictiones tribus in rebus: Primùm, quia soli pii in afflictionibus cũ Christo communicant, ac proinde gloriæ quoque ipsius suo tandem tempore participes fient.

14 Secũdò, Quia quamuis infideles longè aliter statuant, vt qui pios affligendo sint in Deũ blasphemi, tamen pii eo ipso quòd tot probris afficiuntur, vera gloria spirituali à Deo afficiũtur, & ipsorũ adoptio à Dei Spiritu in ipsis obsignatur.

e *Spiritus nomine intelligit ipsa spiritus dona.*

15 Tertium discrimen, Quia non ob scelera affliguntur pii, sed ob iustitiã, vt Christiani: vnde fit vt crux quum sit illis fidei ac iustitiæ testimonium nõ tristitiæ, sed inenarrabilis cuiusdam lætitiæ argumẽtum ipsis subministret. Proponit autem hoc tertium discrimen Apostolus sub exhortationis forma. 16 Tertia ratio, Quia totius mundi Dominus de suis domesticis potissimùm solicitus, idcircò illos in primis castigat, ita tamẽ vt in sua etiam maxima seueritate modum teneat: hoc autem quũ semper alias consueuerit, nunc potissimùm facit, quum seipsum Ecclesiæ suæ præsentem exhibuit. 17 Ne pii vmbratili illa impiorũ fœlicitate offendantur, quasi Deus nõ sit mundi gubernator, quũ impiis bene sit, piis autem malè, docet nos Apostolus à cõparatis colligere, Deum qui ne suis quidem pareat quominus eos sub cruce erudiat, suo tandem tempore longè aliter tractaturum rebelles & impios, quos semel perdere constituit. 18 Conclusio, Quum non temerè sed ex Dei voluntate pii affligantur, illis minimè esse desperandum, sed nihilominus in sanctitatis & beneficentiæ via pergendum, sese Deo suo fideli conditori (id est Patri) commendando.

Cap. V.

1. Seniores admouet ne imperium vsurpent in Ecclesiam. 5. Iunioribus docilitatem & modestiam commendat. 8. Sobrietatem quoque, & excubias aduersus hostem truculentum.

N.

PResbyteros[1] qui inter vos sunt, [2] precor ego vnà presbyter, ac testis afflictionum Christi, atque idem gloriæ patefaciendæ consors,

[3a] Pascite Dei[a] gregem [5] qui penes vos est, [6] curam illius agẽtes non coactè: sed libenter: nõ turpiter affectantes lucrum, sed prompto animo:

Neque vt dominantes[b] cleris, sed vt qui sitis exemplaria gregis.

[7] Et quum apparuerit illé Pastorum princeps, reportabitis immarcessibilem illam glorię coronã.

[8] Similiter iuniores subiecti estote seniorib⁹: & omnes vicissim subiicimini. Modesti estote intus ornati: [9] nã Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

V.

SEniores ergo qui in vobis sunt obsecro, conseníor & testis Christi passionum, & eius quæ in futuro reuelanda est, gloriæ communicator,

Pascite qui in vobis est gregem Dei, prouidentes nõ coactè, sed spontanee secundum Deum: neque turpis lucri gratia sed voluntariè:

Neque vt dominantes in cleris, sed formæ facti gregis ex animo.

Et quum apparuerit Princeps pastorum, percipietis immarcessibilẽ gloriæ coronam.

Similiter adolescentes subditi estote senioribus: omnes autem inuicem humilitatem insinuate: quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

1 Peculiariter describit presbyterorum (id est eorũ qui Ecclesiæ curam gerunt) officium.

2 Præfatur à suæ personæ circunstãtia, se videlicet, vt ipsorũ collegam, nõ de rebus incõpertis, sed quas optimè omnium esset expertus, cum eis agere, & eam ipsam conditionem eis proponere quam ipse prior subierit, quum & labores eosdẽ sustineat, & spem etiã communem cum eis habeat.

3 Primus Canon, Qui pastor est, gregem pascito.

a *Nõ dicit, offerre pro viuis & mortuis vt & peregrina lingua loquentes male confutatos cã illate, sed Pascite.*

4 Secundus, Pastor gregem non suum, sed Dei esse cogitato. 5 Tertius, Pastores non alienos greges inuadunto, sed sibi à Deo commissum pascunto.

6 Quartus, Pastores non coactè, sed libenter: non auarè, sed animo in gregem propenso: non vt domini sortis & hæreditatis Dei, sed vt eius ministri, Ecclesiam Verbo, & sanctæ ac inculpatæ vitæ exemplo gubernanto.

b *Clerus, sortem & hæreditatem Domini significat, id est, populum Christianum.*

7 Ne hominum perfidia vel etiam crudelitate frangantur pastorum animi, monet eos, vt in summum illum Pastorem & coronam in cœlis repositam, perpetuò intueantur.

8 Peculiares multas virtutes Christianas commendat, ac modestiam quidem in primis, quæ admonitione omnes quidem egemus, sed iuniores præsertim, propter ætatis illius proteruiam & superbiam.

9 Quoniam superbia plerisque videtur iter esse ad huius vitæ splendorem, frettatur Apostolus ex aduerso, ignominiam quidem esse superbiæ mercedem, modestiæ verò gloriam.

Ro.12.18 inc.4.6 *Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, vt vos exaltet in tempore visitationis:*

Luc.4.30 *Omnem solicitudinem vestram proiicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis.*

Psal.55.23 sap.12.15 mat.6.25 *Sobrii estote, & vigilate: quia aduersarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret.*

Cui resistite forter in fide: scientes eandem passionē ei quæ in mundo est, vestræ fraternitati fieri.

Deus autem omnis gratiæ, qui vocauit nos in æternam suam gloriam in Christo Iesu, modicum passos ipse perficiet, confirmabit, solidabitque.

Ipsi gloria, & imperium in secula seculorum. Amen.

Per Syluanum fidelem fratrem vobis, vt arbitror, breuiter scripsi: obsecrās & contestans hanc esse veram gratiam Dei, in qua statis.

Salutat vos Ecclesia, quæ est in Babylone, coelecta, & Marcus filius meus.

6 Ταπεινώθητε οὖν ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα τοῦ Θεοῦ, ἵνα ὑμᾶς ὑψώσῃ ἐν καιρῷ·

7 Πᾶσαν τὴν μέριμναν ὑμῶν ἐπιῤῥίψαντες ἐπ' αὐτὸν, ὅτι αὐτῷ μέλει περὶ ὑμῶν.

8 Νήψατε, γρηγορήσατε· ὅτι ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος, ὡς λέων ὠρυόμενος, περιπατεῖ, ζητῶν τίνα καταπίῃ.

9 Ὡ ἀντίστητε στερεοὶ τῇ πίστει· εἰδότες τὰ αὐτὰ τῶν παθημάτων τῇ ἐν κόσμῳ ὑμῶν ἀδελφότητι ἐπιτελεῖσθαι.

10 Ὁ δὲ Θεὸς πάσης χάριτος, ὁ καλέσας ἡμᾶς εἰς τὴν αἰώνιον αὐτοῦ δόξαν ἐν Χριστῷ Ιησοῦ, ὀλίγον παθόντας, αὐτὸς καταρτίσαι ὑμᾶς, στηρίξαι, σθενώσαι, θεμελιώσαι.

11 Αὐτῷ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Αμήν.

12 Διὰ Σιλουανοῦ ὑμῖν τοῦ πιστοῦ ἀδελφοῦ (ὡς λογίζομαι) δι' ὀλίγων ἔγραψα, παρακαλῶν καὶ ἐπιμαρτυρῶν ταύτην εἶναι ἀληθῆ χάριν τοῦ Θεοῦ εἰς ἣν ἑστήκατε.

13 Ἀσπάζεται ὑμᾶς ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτὴ, καὶ Μάρκος ὁ υἱός μου.

Submittite igitur vosipsos [10] potenti manui Dei, vt vos in tempore extollat:

Omni cura vestra in eum coniecta: nā illi cura est de vobis.

[11] Sobrij estote: vigilate. nam aduersarius vester diabolus, tanquam leo rugiēs, obambulat quærens quem deuoret.

Cui resistite firmi per fidem: [12] scientes easdem afflictiones à vestra quæ in mundo est [c] fraternitate impleri.

[13] Cæterùm Deus omnis gratiæ *autor*, qui vocauit nos ad æternam suam gloriam in Christo Iesu, paulisper afflictos, is *inquam*, absolutos vos reddat, stabiliat, roboret, fundet.

Ipsi gloria & robur in secula seculorum. Amen.

[14] Per Syluanū vobis (vt opinor) fidelem fratrem paucis scripsi, adhortans vos, & testificans hāc esse veram gratiam Dei in qua statis.

[15] Salutat vos ea quæ est [d] Babylone vobiscum electa *Ecclesia*, & Marcus filius meus.

10 Quoniam modestis minantur superbi illi spiritus, monet Apostolus, vt potentiam Dei superborum hominum vanitati opponamus, & ab eius prouidentia toti pendeamus.

11 Vigilantia & fide expugnatur Satanæ crudelitas, in omnes ad nos vorandos occasiones intenti.

12 Neque nouæ sunt, atque vnius alicuius propriæ, sed iam olim toti Ecclesiæ cōmunes persequutiones à Satana excitatæ: ac proinde patienter ferendum est, in quo tales tótque socios certaminis habemus,

c *Fratrum cœtu per orbē terrarum dispersa.*

13 Superiorem doctrinam solenni precatione veluti sigillo obsignat, rursus inculcans vt ab eodem petant virium incremētum, à quo & initium habuerunt & complementum sperant: nempe à Deo Patre in Christo Iesu, in quo certa est nobis æternæ vitæ gloria.

14 Perseuerantia in doctrina Apostolica, vnicum est Christianæ fortitudinis fundamentum. doctrinæ autem Apostolicæ summa est, gratuita à Deo salus.

15 Salutationes familiares.

d *In illa celebri Assyriæ ciuitate, in qua tū erat Petrus Apostolus circuncisionis.*

Salutate alij alios charitatis osculo. Pax vobis omnibus qui estis in Christo Iesu. Amen.

14 Ασπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπης. Εἰρήνη ὑμῖν πᾶσι τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀμήν.

Salutate invicem in osculo sancto Gratia vobis omnibus qui estis in Christo Iesu. Amen.

Ro.16.16 1 cor.16. 20. 2.cor.13.12.

ΠΕΤΡΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

EPISTOLA CATHOLICA PETRI APOSTOLI POSTERIOR.

CAP. I.

38 *Postquam Dei bonitatem, vitæ illis commendat.* 12. *morti vicinum indicat.* 16. *Christi asserit.* *& fidei bona commemoravit,* 6. *sanctitatem* *Et quò plus ponderis habeat monitio,* 14. *se iam* *Insuper etiam oculatum testem se esse veritatis*

N.

V.

1 Salutatio, in qua significat se vt Christi legatum cum eis agere quibuscum alio qui vnam & eandem fidē communem habeat, in Iesu Christi Dei ac seruatoris nostri iustitia fundatam.

a *Ex eo quod Deus vt fieret promissis, fidelem esse ac proinde iustum nobis exhibuit.*

SIMEON 1 Petrus seruus & Apostolus Iesu Christi, iis qui æquè pretiosam fidem nobiscum sortiti sunt per a iustitiam Dei nostri & seruatoris Iesu Christi:

ΣΥΜΕΩΝ Πέτρος, δοῦλος καὶ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῖς ἰσότιμον ἡμῖν λαχοῦσι πίστιν ἐν δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ·

Simeon Petrus, seruus & Apostolus Iesu Christi, iis qui æqualem nobiscum sortiti sunt fidem in iustitia Dei nostri & saluatoris Iesu Christi:

Gratia vobis & pax multiplicetur 2 per cognitionem Dei, & Iesu Domini nostri:

2 Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθείη ἐν ἐπιγνώσει τοῦ Θεοῦ, καὶ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν·

Gratia vobis & pax adimpleatur in cognitione Dei, & Iesu Domini nostri:

3 Vtpote quum

3 Ὡς πάντα ἡμῖν τῆ

Quomodo omnia

2 Fides est agnitio Dei & Christi, ex qua omnis fœlicitas in nos promanat.

3 Christus fecit nobis in Euangelio patefacies, Idque sua vnius vi, donat nobis quæcunque tum ad vitam æternam requiruntur, in qua videlicet nos glorificare constituit, tum etiam ad pietatem, dum vera virtute nos instruit.

nobis

nobis diuinæ virtutis suæ quæ ad vitam, & pietatem donata sunt, per cognitionẽ eius qui vocauit nos propria gloria & virtute:

Per quæ maxima & pretiosa nobis promissa donauit, vt per hæc efficiamini diuinæ consortes naturæ, fugiẽtes eius quæ in mũdo est, concupiscentiæ corruptionem.

Vos autem curã omnem sub inferentes, ministrate in fide vestra virtutem, in virtute autẽ sciẽtiam:

In scientia autem abstinentiam, in abstinentia autem patientiam, in patientia autem pietatem,

In pietate autem amorem fraternitatis, in amore autem fraternitatis charitatem.

Hæc enim vobis quum adsint, & superent: non vacuos, nec sine fructu vos constituent in Domini nostri Iesu Christi cognitione.

Cui enim non præstò sunt hæc,

θείας δυνάμεως αὐτοῦ τὰ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν δεδωρημένης, διὰ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς·

4 Δι' ὧν τὰ μέγιστα ἡμῖν καὶ τίμια ἐπαγγέλματα δεδώρηται, ἵνα διὰ τούτων γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως, ἀποφυγόντες τῆς ἐν κόσμῳ ἐν ἐπιθυμίᾳ φθορᾶς.

5 Καὶ αὐτὸ τοῦτο δὲ σπουδὴν πᾶσαν παρεισενέγκαντες, ἐπιχορηγήσατε ἐν τῇ πίστει ὑμῶν τὴν ἀρετὴν, ἐν δὲ τῇ ἀρετῇ τὴν γνῶσιν.

6 Ἐν δὲ τῇ γνώσει τὴν ἐγκράτειαν, ἐν δὲ τῇ ἐγκρατείᾳ τὴν ὑπομονὴν, ἐν δὲ τῇ ὑπομονῇ τὴν εὐσέβειαν,

7 Ἐν δὲ τῇ εὐσεβείᾳ τὴν φιλαδελφίαν, ἐν δὲ τῇ φιλαδελφίᾳ τὴν ἀγάπην.

8 Ταῦτα γὰρ ὑμῖν ὑπάρχοντα, καὶ πλεονάζοντα, οὐκ ἀργοὺς οὐδὲ ἀκάρπους καθίστησιν εἰς τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπίγνωσιν.

9 Ὦ γὰρ μὴ πάρεστι ταῦτα, τυφλός ἐστι,

[b] diuina vis ipsius omnia nobis donarit quæ [c] ad vitam & pietatem *pertinent*, per [d] agnitionem illius qui vocauit nos ad gloriam ac virtutem:

4 Ex eo quòd maxima nobis ac pretiosa promissa donata sint vt per hæc efficeremini [e] diuinæ consortes naturæ, elapsi ex corruptione quæ est in [f] mundo per [g] cupiditatem.

5 Ad hoc ipsum verò *vos* omni prætereà collato studio, [h] adiicite fidei vestræ virtutem, virtuti verò scientiam,

6 Scientiæ verò temperantiam, temperantiæ verò tolerantiam, tolerantiæ verò pietatem,

Pietati verò animum in fratres propensum, animo verò in fratres propenso, charitatem.

7 Hæc enim si vobis adsunt & exuberant, non inertes nec infructuosos vos efficiunt ad Domini nostri Iesu Christi cognitionem.

Nam cui hæc non adsunt, is cæcus est

b *De Christo loquitur, quem Deum facit, & quidem seruatorẽ vnicum.*

c *Ad salutem.*

d *Hæc est summa veræ religionis, vt à Christo, quasi manu ducamur ad Patrẽ.*

4 Explicatio superioris sententiæ, expositis tantorum beneficiorũ causis, à Deo omnia hæc bona promanare, ex gratuita ipsius promissione, bona, inquam longè pretiosissima, vt liberati à mundi corruptione (id est vitiosis quas circunferimus cupiditatibus) quodammodo efficiamur ipsius Dei similes.

e *Diuinæ naturæ nomine, non essentiã, sed participationem qualitatum intelligit, qua imago Dei in nobis restituitur.*

f *In hominibus.*

g *Est enim cupiditas sedes corruptionis, illa autem in nostris visceribus est collocata.*

5 Substrato fundamento (id est explicatis, nostræ salutis, ac præsertim sanctificationis) causis iam nos exhortari incipit vt toto animo in istius gratiæ verum vsum incumbamus. Auspicatur autem à fide, sine qua nihil Deo placere potest, quam monet vt virtute (id est bonis sanctisque moribus) cumulemus, sed coniuncta cum eis diuinæ voluntatis cognitione, sine qua nec fides, nec vlla vera virtus extat.

h *Præterea sufficite & suggerite.*

6 Alias quasdam virtutes præcipuas enumerat, quarum aliæ ad priorem, aliæ ad posteriorẽ Legis tabulam pertinent,

7 Sicut ex vera cognitione Christi nascuntur illi veluti fructus, ita vicissim sic fructificando fouetur & crescit ipsa cognitio, adeò quidem vt qui est infructuosus, is vel nunquam veram lucem cognouerit, vel accepti sanctificationis doni sit oblitus.

i nihil procul cernẽs, oblitus sese à veteribus peccatis suis fuisse purgatum.

8 Quapropter, fratres, potius studete vocationem & electionem vestram firmam efficere: hæc enim si feceritis, nũquam impingetis.

Ita enim copiosè subministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri & Seruatoris Iesu Christi.

9 Quapropter nõ negligã vos de istis semper cõmonefacere, tametsi periti & confirmati sitis in præsenti veritate.

Iustum enim arbitror, quandiu sum in hoc [k] tabernaculo, excitare vos per cõmonefactionem:

Quum sciam breui futurum vt deponam hoc tabernaculum meum, sicut Dominus noster Iesus Christus declarauit mihi.

Sed & studebo vt vos subinde post exitum meum possitis horum mentionem facere.

10 Non enim arte compositas fabulas sequuti, notam vobis fecimus Domini nostri Iesu Christi potentiam & aduentũ: sed vt qui oculis nostris aspexim⁹ illi⁹

μνωπάζων, λήθην λαβὼν τοῦ καθαρισμοῦ τῶν πάλαι αὐτοῦ ἁμαρτιῶν.

10 Διὸ μᾶλλον, ἀδελφοὶ, σπουδάσατε βεβαίαν ὑμῶν τὴν κλῆσιν καὶ ἐκλογὴν ποιεῖσθαι· ταῦτα γὰρ ποιοῦντες οὐ μὴ πταίσητέ ποτε.

11 Οὕτω γὰρ πλουσίως ἐπιχορηγηθήσεται ὑμῖν ἡ εἴσοδος εἰς τὴν αἰώνιον βασιλείαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ιησοῦ Χριστοῦ.

12 Διὸ οὐκ ἀμελήσω ὑμᾶς ἀεὶ ὑπομιμνήσκειν περὶ τούτων, καὶ περ εἰδότας καὶ ἐστηριγμένοις ἐν τῇ παρούσῃ ἀληθείᾳ.

13 Δίκαιον δὲ ἡγοῦμαι, ἐφ' ὅσον εἰμὶ ἐν τούτῳ τῷ σκηνώματι, διεγείρειν ὑμᾶς ἐν ὑπομνήσει·

14 Εἰδὼς ὅτι ταχινή ἐστιν ἡ ἀπόθεσις τοῦ σκηνώματός μου, καθὼς καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ιησοῦς Χριστὸς ἐδήλωσέ μοι.

15 Σπουδάσω δὲ καὶ ἑκάστοτε ἔχειν ὑμᾶς μετὰ τὴν ἐμὴν ἔξοδον τὴν τούτων μνήμην ποιεῖσθαι.

16 Οὐ γὰρ σεσοφισμένοις μύθοις ἐξακολουθήσαντες ἐγνωρίσαμεν ὑμῖν τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ δύναμιν καὶ παρουσίαν, ἀλλ' ἐπόπται γενηθέντες τῆς ἐκείνου μεγα-

cæcus est, & manu tentãs, obliuionẽ accipiens purgationis veterum suorum delictorum.

Quapropter fratres, magis satagite vt per bona opera certam vestram vocationem et electionem faciatis: hæc enim facientes, non peccabitis aliquando.

Sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri & Saluatoris Iesu Christi.

Propter quod incipiam vos semper commonere de his & quidem scientes & confirmatos vos in præsenti veritate.

Iustum autem arbitror quandiu sum in hoc tabernaculo, suscitare vos in cõmonitione: Ioh. 21. 19

Certus quòd velox est depositio tabernaculi mei secũdum quòd & Dominus noster Iesus Christus significauit mihi. 1. Cor. 1. 17. 2. cor. 1. 13

Dabo autem operam, & frequenter habere vos post obitum meum, vt horum memoriam faciatis.

Non enim doctas fabulas sequuti notã fecimus vobis Domini nostri Iesu Christi virtutem & præsentiam, sed speculatores facti illius magni-

i *Is in quo cognitio Dei non est efficax, cæcus est quantum ad Dei regnum attinet, qui nõ cernat lõgius remota, id est celestia.*

8 Conclusio, Quum igitur ex fructibus illis nostra vocatio ac electio approbetur, & in nobis confirmetur, atque adeò quũ hoc vnum sit in æternum Christi regnum iter, superest vt totis animis huc feramur.

9 Amplificatio conclusionis, addita modesta excusatione, in qua suum in eos studium declarat, vicinum suũ obitum prædicens.

12 *Corpore.*

10 Alia amplificatio ab huius doctrinæ summa certitudine tum dignitate, vtpote cuius sit autor Dominus ille noster Iesus Christ⁹ Filius Dei, cuius gloriæ & spectator & auditor fuit ipse Apostolus.

magnitudinis:

Accipiens enim à Deo Patre & honorem & gloriam, voce delapsa ad eũ huiuscemodi à magnifica gloria, Hic est Filius meus dilectus in quo mihi cõplacui, ipsum audite

Mat. 17. 5

Et hanc vocem nos audiuimus de cælo allatam, quum essemus cum ipso in monte sancto.

Et habemus firmiorem propheticũ sermonem, cui bene facitis attendentes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies illucescat & lucifer oriatur in cordibus vestris;

2. Tim. 3. 16

Hoc primum intelligentes quòd omnis prophetia Scripturæ propria interpretationi non fit.

Non enim voluntati humanæ allata est aliquãdo prophetia, sed Spiritu sancto inspirati loquuti sunt sancti Dei homines.

λειότητος.

17 Λαβὼν γὰρ παρὰ Θεοῦ πατρὸς τιμὴν καὶ δόξαν, φωνῆς ἐνεχθείσης αὐτῷ τοιᾶς δὲ ὑπὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς δόξης, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, εἰς ὃν ἐγὼ εὐδόκησα.

21 Καὶ ταύτην τὴν φωνὴν ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐξ οὐρανοῦ ἐνεχθεῖσαν, σὺν αὐτῷ ὄντες ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ.

19 Καὶ ἔχομεν βεβαιότερον τὸν προφητικὸν λόγον· ᾧ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες, ὡς λύχνῳ φαίνοντι ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ, ἕως οὗ ἡμέρα διαυγάσῃ, καὶ φωσφόρος ἀνατείλῃ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν.

20 Τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, ὅτι πᾶσα προφητεία γραφῆς, ἰδίας ἐπιλύσεως οὐ γίνεται.

21 Οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτὲ προφητεία, ἀλλ' ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν οἱ ἅγιοι, Θεοῦ ἄνθρωποι.

maiestatem.

Acceperat enim à Deo Patre honorem & gloriam, voce ad eum delata huiusmodi à magnifica gloria, Hic est ille Filius meus dilectus, in quo acquiesco.

Et hãc vocem nos audiuimus è cælo delatam, quũ essemus vnà cum eo in monte sancto.

11 Et habemus firmissimum sermonem propheticum: 12 cui rectè facitis quòd attendatis, velut lucernæ splendenti in obscuro loco, vsquedum [l] dies illucescat, & [m] lucifer exoriatur in cordibus vestris:

13 Si illud primùm noueritis, nullã prophetiam [n] Scripturæ esse [o] proprię explicationis.

Non enim libidine hominis allata est olim Prophetia, sed [p] acti à Spiritu sancto loquuti sunt sancti [q] Dei homines.

11 Euangelii veritas ex eo etiam elucet quòd cũ Prophetarũ prædictionibus prorsus consentiat.

12 Apostolica doctrina Propheticã minimè excludit quum sese mutuis testimoniis stabiliãt. Fuerunt autem Prophetæ velut lucernæ cæcis prælucentes tantisper dum Euangelii fulgor splendesceret.

l *Plenior & apertior cognitio, quàm sub legis vmbris.*

m *Clarior illa Euangelii doctrina.*

13 Legendi quidẽ Prophetæ, sed ita vt à Deo petatur interpretationis donum, vt idem sit Propheticorum scriptorũ author & interpres.

n *Scripturã coniungit Prophetiæ, vt verã à falsa distinguat.*

o *A Deo siquidem proficiscitur vera Scripturæ interpretatio.*

p *A Deo afflati: compositos tamen intellige hos motus, non quales fuere profanorum Vatum.*

q *Diuini interpretes ac nuncii.*

CAP. II.

1. *Exponit cur hæc monuerit superius, nimirum propter falsos doctores,* 3. *quorum nefandas artes ac interitum describit.* 12. *Brutis animalibus,* 17. *& fontibus sine aqua eos comparat,* 20. *quòd homines Deo consecratos, ad pristinam immunditiem retrahant.*

N.

1 Vt olim fuerunt duo Propheratū genera: vnum verum, alterum falsum. ita prædicit Petrus quosdam veros, quosdam falsos fore doctores in Ecclesia, adeò vt ipse Christus à quibusdam abnegetur, qui tamen illum redẽptorem vocabũt

a *Populum intelligit Israelitarum reipub. & postea regno florente subiecit.*

2 Non tãtum erũt hæreses, sed etiã multi earum sectatores.

3 Auaritiã plerũque hæreseos comes institutaq; ipsarum etiam animarũ mors caetera.

b *Obliteranquã precordibus ad nundinationem abutẽtur.*

4 Consolatio piorum Deum qui angelos apostatas in tartara tenebrosa præcipites dedit, tandem iudicandos: qui priscum mundum, seruato octauo Noe, diluuio perdidit: qui Sodoma, seruato Loto, in cinerem redegit: suos electos ab istis erroribus liberaturum, & iniustos illos semel destructurum.

c *Sic vocarunt Graeci infimæ terræ locum, quo pœnidis nocentium animæ essent destinatæ.*

d *Caligine quasi catenis constrictos caligine autem vocat miserimam & horroris plenam vitæ multitudinem & sumit translationem à damnatis facinorosis, qui in carcere fœdore retinctur constricti, dum ad vltimum iudicium perurahantur.*

e *Qui fuit ante diluuium, non quod nouum Deus condiderit, sed quia nouus orbis factus apparuit.*

F Verunt 1 autem & pseudoprophetæ in a populo, vt etiam inter vos erunt falsi doctores, qui subintroducent hæreses exitiales, etiã Dominum qui illos mercatus est abnegantes, accersentes sibi ipsis velox exitium

2 Et multi sequentur eorum exitia, per quos via veritatis blasphemabitur,

3 Et per auaritiam fictis sermonib. b vos negotiabuntur: 4 quibus damnatio iam olim non otiatur, & quorum exitium nõ dormitat.

Nam si Deus Angelis qui peccarant non pepercit, sed in c tartarum detrusos, d catenis caliginis tradidit damnationi seruatos:

5 Et e prisco mundo non pepercit, sed octauum Noe iustitiæ præconem seruauit, diluuio in mũdum impiorum inducto:

Et ciuitates Sodomorũ ac Gomorrhæ in cinerem redactas subuersione damnauit, fecitque vt essẽt exemplar impiè viciuris.

Et iustum Lot libidinosa nefariorum

V.

F Verunt verò & pseudoprophetæ in populo, sicut & in vobis erunt magistri mendaces, qui introducent sectas perditionis, & eum quæmit eos, Dominum negant, superducentes sibi celerem perditionem.

Et multi sequentur eorum luxurias, per quos via veritatis blasphemabitur.

Et in auaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur: quibus iudicium iã olim non cessat, & perditio eorum non dormitat.

Si enim Deus angelis peccãtibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in tartarum, tradidit cruciãdos, in iudicium reseruari:

Et originali mundo non pepercit, sed octauum Noe iustitiæ præconem custodiuit, diluuium mũdo impiorum inducens:

Et ciuitates Sodomorum & Gomorrhæorum in cinerẽ redigens, euersione damnauit, exemplũ eorum qui impiè acturi sunt ponens:

Et iustum Lot op

Ecclus. 4. 1 Ind. 6

Gen. 7. 2

Ge. 19. 24

Γέγοντο δὲ καὶ ψευδοπροφῆται ἐν τῷ λαῷ ὡς καὶ ἐν ὑμῖν ἔσονται ψευδοδιδάσκαλοι, οἵτινες παρεισάξουσιν αἱρέσεις ἀπωλείας, καὶ τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς δεσπότην ἀρνούμενοι, ἐπάγοντες ἑαυτοῖς ταχινὴν ἀπώλειαν.

2 Καὶ πολλοὶ ἐξακολουθήσουσιν αὐτῶν ταῖς ἀπωλείαις, δι' οὓς ἡ ὁδὸς τῆς ἀληθείας βλασφημηθήσεται.

3 Καὶ ἐν πλεονεξίᾳ πλαστοῖς λόγοις ὑμᾶς ἐμπορεύσονται· οἷς τὸ κρῖμα ἔκπαλαι οὐκ ἀργεῖ, καὶ ἡ ἀπώλεια αὐτῶν οὐ νυστάζει.

4 Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἀγγέλων ἁμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ σειραῖς ζόφου ταρταρώσας, παρέδωκεν εἰς κρίσιν τηρουμένους·

5 Καὶ ἀρχαίου κόσμου οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὄγδοον, Νῶε δικαιοσύνης κήρυκα ἐφύλαξε, κατακλυσμὸν κόσμῳ ἀσεβῶν ἐπάξας·

6 Καὶ πόλεις Σοδόμων καὶ Γομόρρας τεφρώσας κατεστροφῇ κατέκρινεν, ὑπόδειγμα μελλόντων ἀσεβεῖν τεθεικώς,

7 Καὶ δίκαιον Λὼτ καταπονούμενον ὑπὸ τῆ

rum luxuriosa conuersatione eripuit.

(Aspectu enim & auditu iustus erat, habitans apud eos qui de die in diem animam iustam iniquis operibus cruciabant)

Nouit Dominus pios de tentatione eripere, iniquos verò in diem iudicij reseruare cruciandos:

Magis autem eos qui post carnem in concupiscentia immunditiæ ambulãt dominationémque contemnunt, audaces, sibi placentes, sectas non metuunt blasphemantes:

Vbi angeli, fortitudine & virtute quum sint maiores, non portant aduersum se à Domino execrabile iudicium.

Hic verò velut irrationabilia pecora naturaliter in captionem & in perniciem, in his quæ ignorant blasphemãtes, in corruptione sua peribunt,

Percipientes mercedem iniustitiæ, voluptatem existimantes diei deliciasm, coinquinationes & maculæ, deliciis affluentes, in conuiuiis suis

ἀθέσμων ἐν ἀσελγείᾳ ἀναστροφῆς ἐρρύσατο.

8 (Βλέμματι γὰρ καὶ ἀκοῇ ὁ δίκαιος ἐγκατοικῶν ἐν αὐτοῖς, ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ψυχὴν δικαίαν ἀνόμοις ἔργοις ἐβασάνιζεν)

9 Οἶδε Κύριος εὐσεβεῖς ἐκ πειρασμοῦ ῥύεσθαι, ἀδίκους δὲ εἰς ἡμέραν κρίσεως κολαζομένους τηρεῖν·

10 Μάλιστα δὲ τοὺς ὀπίσω σαρκὸς ἐν ἐπιθυμίᾳ μιασμοῦ πορευομένους, καὶ κυριότητος καταφρονοῦντας, τολμηταί, αὐθάδεις, δόξας οὐ τρέμουσι βλασφημοῦντες·

11 Ὅπου ἄγγελοι ἰσχύϊ καὶ δυνάμει μείζονες ὄντες, οὐ φέρουσι κατ' αὐτῶν παρὰ Κυρίῳ βλάσφημον κρίσιν·

12 Οὗτοι δέ, ὡς ἄλογα ζῶα φυσικὰ γεγεννημένα εἰς ἅλωσιν καὶ φθοράν, ἐν οἷς ἀγνοοῦσι βλασφημοῦντες, ἐν τῇ φθορᾷ αὐτῶν καὶ φθαρήσονται·

13 Κομιούμενοι μισθὸν ἀδικίας, ἡδονὴν ἡγούμενοι τὴν ἐν ἡμέρᾳ τρυφήν, σπίλοι καὶ μῶμοι, ἐντρυφῶντες ἐν ταῖς ἀπάταις αὐτῶν,

conuersatione fatigatum eripuit.

(Iustus enim ille quum habitaret inter eos in dies animam iustam iniquis illorum factis, & videndo & audiendo h excruciabat)

i Nouit Dominus pios è tentatione eripere, iniustos autẽ in diem iudicij seruare *ipsos* puniẽdos:

k Maxime verò eos qui carnem sequentes, in impura cupiditate incedunt, & dominarum despiciunt: *qui, inquam, vt sunt* audaces & sibi placentes, non horrent l dignitates cõuitiis incessere:

Quum ipsi Angeli qui sunt robore ac potestate maiores, non ferant aduersus eas apud Dominum iudicium maledicũ.

m At isti, veluti animantia rationis expertia quæ l naturali impetu feruntur, m facta ad eum finẽ vt capta intereant, ea vituperantes quæ ignorant, n sua ipsorum corruptela interibunt:

Reportaturi mercedem iniustitiæ, vt qui pro voluptate ducant quotidianas delicias, labes ac maculæ, qui o fraudibus suis se oblectãt,

f *Centum annum & viginti annis non delitias & facta commendare, quanta ibi ira Dei immineret.*

g *Quicunque oculos vel aures applicuisset. Nec mirum: laborans quæ in equo esset impossibilitas.*

h *Auxiliabatur doloribus cõtra animam iustam.*

Hebr. 3.

i *Longe vsq; exercitatus est in liberandis & eripiendis iustis.*

k *Ad aliud corruptæ hominum in Ecclesiæ tamen sinu vertentium, genus descendit, eorum vi delicet qui nequitiæ iunt deditæ, & sedi tiosè magistratuum authoritatem (quã ne ipsi quidem Angeli coram Deo ministrantes vituperant) conuitiis incessunt. Vera & expressa Romani cleri (quem vocant) descriptio.*

l *Principes, & quantumuis augustæ maiestate præditos.*

m *Idcirco condita vt cedant aliis in prædam: Sic ipsi ipsos in Satanæ iaqueos conijciunt.*

n *Eo exitio peribunt, quod ipsi corruptis illis moribus accesserint.*

o *Isti in sacris Ecclesiæ conuiuiis versantes, quum hoc patio videri velint vere esse Ecclesiæ membra, labes sunt & macula Ecclesiæ,*

dum ventri studentes, se in laqueos indant periturus. Nihil enim esse istis ignorantius, quamuis quæ ignorãt, audacissimè vituperẽt: & fore vt bestiarij exemplo, iis ipsis voluptatibus quibus delectantur, & Ecclesiæ cœtũ contaminant exitium sibi ipsis accersant. l *Naturæ nomine (vt opinor de brutis loquens) quod sensualitatem vocant, intelligit.*

vobiscum epulando.

συνευωχούμενοι ὑμῖν.

luxuriantes vobiscum.

7 Eosdem damnat, vt ipso etiam gestu & vultu, inexhaustæ libidinis, vt leniculorũ hominum animas negotiãtes, vt in auaritiæ artibus omnibus exercitatos, denique ad maledicendum filiis Dei venales, exemplo Balaami, quem mutũ etiam pecus redarguit.

p *Ad verb. maledictionis filii.*

8 Alia eorundem nota, ex qua possint quales sunt optimè deprehendi, quòd intus nihil habeant nisi vel prorsus vanũ vel magnopere noxium, quãuis magni cuiusdam boni speciẽ præ se ferant: quod quidem eis impunè non cedet, vt qui falsæ libertatis obtẽtu, homines in miserrimã peccati seruitutem pertrahant.

q *Qui scientiam quidam iactant, sed intus nihil minus habent.*

r *Densissimæ tenebræ.*

s *Vanis & prætumidis verborum ampullis decipiunt.*

t *Quasi pisces haino captant*

u *Reipsa, non simulatè, nempè quia idolatria desciuerunt.*

[7]Oculos habentes plenos adulterij, & qui à peccando cessare nesciant: inescãtes animas instabiles, cor habentes ad auaritiam exercitatum, [p]execrandi homines:

14 Οφθαλμοὺς ἔχοντες μεστοὺς μοιχαλίδος, καὶ ἀκαταπαύστους ἁμαρτίας· δελεάζοντες ψυχὰς ἀστηρίκτους, καρδίαν γεγυμνασμένην πλεονεξίαις ἔχοντες, κατάρας τέκνα·

Oculos habentes plenos adulterij, & incessabilis delicti: pellicientes animas instabiles, cor exercitatum auaritia habentes, maledictionis filij:

Qui relicta recta via, aberrarunt, sequuti viam Balaam *filij* Bosor, qui mercedem iniquitatis amauit:

15 Καταλιπόντες τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν, ἐπλανήθησαν, ἐξακολουθήσαντες τῇ ὁδῷ τοῦ Βαλαὰμ, τοῦ Βοσὸρ, ὃς μισθὸν ἀδικίας ἠγάπησεν·

Derelinquentes rectam viam, errauerunt, sequuti viã Balaã ex Bosor, qui mercedem iniquitatis amauit:

Sed redargutionem suæ transgressionis sustinuit: nam sub iugis asina muta, humana voce loquuta prohibuit prophetæ dementiam.

16 Ελεγξιν δὲ ἔσχεν ἰδίας παρανομίας· ὑποζύγιον ἄφωνον, ἐν ἀνθρώπου φωνῇ φθεγξάμενον, ἐκώλυσε τὴν τοῦ προφήτου παραφρονίαν.

Correptionem verò habuit suæ vesaniæ: subiugale, mutum, hominis voce loquens, prohibuit Prophetæ insipientiam.

[8]Isti sunt[q] fontes aqua carentes nebulæ à turbine agitatæ: quibus[r] caligo tenebrarum in æternum seruata est.

17 Οὗτοί εἰσι πηγαὶ ἄνυδροι, νεφέλαι ὑπὸ λαίλαπος ἐλαυνόμεναι, οἷς ὁ ζόφος τῶν σκότους εἰς αἰῶνα τετήρηται.

Hi sunt fontes sine aqua, & nebulæ turbinibus exagitatæ, quibus caligo tenebrarum reseruatur. Iud. 22.

Nam[s] prætumidã vanitatem loquendo per carnis cupiditates lasciuas, eos[t] inescant qui [u] verè effugerant eos qui in errore versantur:

18 Ὑπέρογκα γὰρ ματαιότητος φθεγγόμενοι δελεάζουσιν ἐν ἐπιθυμίαις σαρκὸς, ἐν ἀσελγείαις, τοὺς ὄντως ἀποφυγόντας τοὺς ἐν πλάνῃ ἀναστρεφομένους·

Superba enim vanitatis loquentes, pelliciunt in desideriis carnis luxuriæ, eos qui paululum effugiunt, qui in errore conuersantur:

Libertatem eis pollicendo, quum ipsi serui sint corruptionis: siquidem à quo quis superatus est, huic etiam in seruitutem est addictus.

19 Ελευθερίαν αὐτοῖς ἐπαγγελλόμενοι, αὐτοὶ δοῦλοι ὑπάρχοντες τῆς φθορᾶς· ᾧ γάρ τις ἥττηται, τούτῳ καὶ δεδούλωται.

Libertatem illis promittentes, quum ipsi serui sint corruptionis: à quo enim quis superatus est, huius & seruus est. Ioh. 8. 34. rom. 6. 20.

Mat.12.4. Si enim refugientes coinquinationes mundi in cognitione Domini nostri & Saluatoris Iesu Christi, his rursus implicati superantur, facta sunt eis posteriora deteriora prioribus.

20 Εἰ γὰρ ἀποφυγόντες τὰ μιάσματα τοῦ κόσμου ἐν ἐπιγνώσει τοῦ Κυρίου καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, τούτοις δὲ πάλιν ἐμπλακέντες ἡττῶνται, γέγονεν αὐτοῖς τὰ ἔσχατα χείρονα τῶν πρώτων.

9 Præstaret nunquam cognouisse iustitiæ viã, quàm ab ea ad veteres pollutiones reuerti: quod hominum genus cæ nibus & porcis comparatur.

9 Itaque si postquam inquinamenta mundi, per agnitionem Domini & Seruatoris Iesu Christi effugerint, his rursũ implicati superentur facta est vltima eorũ conditio deterior priore.

Melius enim erat illis non cognoscere viam iustitiæ, quàm post agnitionem, retrorsum conuerti ab eo quod illis traditum est sancto mandato.

21 Κρεῖττον γὰρ ἦν αὐτοῖς μὴ ἐπεγνωκέναι τὴν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης, ἢ ἐπιγνοῦσιν ὑποστρέψαι ἐκ τῆς παραδοθείσης αὐτοῖς ἁγίας ἐντολῆς.

Satius enim fuisset eis non cognouisse viã iustitiæ, quàm cognita illa, regredi à sancta doctrina ipsis tradita.

Contigit enim eis illud veri prouerbij, Canis reuersus ad suum vomitum: & Sus lota, in volutabro luti.

Pro.26.12

22 Συμβέβηκε δὲ αὐτοῖς τὸ τῆς ἀληθοῦς παροιμίας, Κύων ἐπιστρέψας ὅπι τὸ ἴδιον ἐξέραμα· καὶ Τς λουσαμένη, εἰς κύλισμα βορβόρου.

Sed accidit eis quod vero prouerbio dici solet, Canis reuersus est ad suum ipsius vomitum: & Sus lota, ad volutabrum cœni.

CAP III.

1 Ostendit non frustra hæc repeti, 2. quia sæpius excitandi sint, 4. ob periculum quod ab illusoribus illis impendet, 8. Itaque pios monet ne ex carnis sensu. 12. diem Domini metiantur. 14. sed quasi præsentem sibi statuant. 15. In qua doctrina Paulum facit sibi socium & suffragatorem.

V.

HAnc ecce, vobis chariß mi, secundam scribo epistolam, in quibus vestram excito in commonitione, synceram mentem:

Ταύτην ἤδη, ἀγαπητοί, δευτέραν ὑμῖν γράφω ἐπιστολήν, ἐν αἷς διεγείρω ὑμῶν ἐν ὑπομνήσει τὴν εἰλικρινῆ διάνοιαν·

Vt memores sitis eorum quæ prædixi, verborum à sanctis Prophetis, & Apostolorũ vestrorum, præceptorum Domini & Saluatoris:

2 Μνησθῆναι τῶν προειρημένων ῥημάτων ὑπὸ τῶν ἁγίων προφητῶν, καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ὑμῶν ἐντολῆς, τοῦ Κυρίου καὶ σωτῆρος·

Hoc primũ scien

3 Τοῦτο πρῶτον γι-

HAsce 1 iam alteras vobis literas scribo, dilecti, quibus sinceram mentẽ vestram per commonefactionem excito:

1 Remediũ aduersus peruersos illos veræ doctrinæ & sanctimoniæ hostes ex iugi meditatione Propheticorũ & Apostolicorũ scriptorum petendũ est.

Vt memores sitis verborũ quæ prædicta sunt à sanctis Prophetis, & doctrinæ nostræ qui sumus Apostoli Domini & Seruatoris:

2 Nominatim aduersus Epicureos aliosque alterius Christi aduẽtum.

2 Illud primùm scie

tes, venturos extremis diebus[a] irrisores, vt qui in suis ipsorū cupiditatibus incedant:

[3]Et dicant, Vbi est pollicitatio aduētus eius? nam ex quo die Patres obdormierunt, omnia ita permanēt ab initio creationis.

[4]Illud enim sponte ipsos latet, cœlos iā olim extitisse per Dei sermonem, & terram ex aqua & in aqua consistentē:

[5]Quamobrem is qui tum erat mundus [c]aqua inundatus periit:

[6]Qui verò nunc sunt cœli ac terra, eodem sermone reposita, seruantur igni in diem damnationis & exitij impiorum hominum.

[7]Vnum autē hoc ne vos lateat, dilecti Vnum diē apud Dominum *perinde esse* vt mille annos, & mille annos vt diem vnum.

[8]Non tardat Dominus qui promisit, (vt nonnulli tarditatem *hanc esse* ducunt [9]sed patiens est erga nos, nolens vllos perire sed omnes ad pœnitentiam reuerti.

γάσποντες, ὅτι ἐλεύσονται ἐπ' ἐσχάτου τοῦ ἡμέρου ἐμπαῖκται, κατὰ τὰς ἰδίας αὐτῶν ἐπιθυμίας πορευόμενοι·

4 Καὶ λέγοντες, Πέ ὅδιν ἡ ἐπαγγελία τῆς παρουσίας αὐτοῦ; ἀφ' ἧς γὰρ οἱ πατέρες ἐκοιμήθησαν, πάντα οὕτω διαμένει ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως.

5 Λανθάνει γὰρ αὐτοὺς τοῦτο θέλοντας, ὅτι οὐρανοὶ ἦσαν ἔκπαλαι, καὶ γῆ ἐξ ὕδατος καὶ δι' ὕδατος συνεστῶσα, τῷ τοῦ Θεοῦ λόγῳ·

6 Δι' ὧν ὁ τότε κόσμος ὕδατι κατακλυσθεὶς ἀπώλετο·

7 Οἱ δὲ νῦν οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ τῷ αὐτοῦ λόγῳ τεθησαυρισμένοι εἰσὶ πυρὶ τηρούμενοι εἰς ἡμέραν κρίσεως καὶ ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν ἀνθρώπων·

8 Ἓν δὲ τοῦτο μὴ λανθανέτω ὑμᾶς, ἀγαπητοί, ὅτι μία ἡμέρα παρὰ Κυρίῳ ὡς χίλια ἔτη, καὶ χίλια ἔτη ὡς ἡμέρα μία.

9 Οὐ βραδύνει ὁ Κύριος τῆς ἐπαγγελίας, (ὡς τινες βραδύτητα ἡγοῦνται) ἀλλὰ μακροθυμεῖ εἰς ἡμᾶς, μὴ βουλόμενός τινας ἀπολέσθαι, ἀλλὰ πάντας εἰς μετάνοιαν χωρῆσαι.

tes, quòd venient in nouissimis diebus in deceptione illusores iuxta proprias concupiscentias ambulantes:

Dicentes, vbi est promissio aut aduētus eius? ex quo enim Patres dormierunt omnia sic perseuerat ab initio creatura.

Latet enim eos hoc volentes, quòd cœli erant prius & terra, de aqua & per aquam, consistēs Dei verbo:

Per quæ ille tunc mundus, aqua inundatus periit:

Cœli autem qui nunc sunt, & terra eodem verbo reposita sunt igni reseruatī in diem iudicij & perditionis impiorū hominum.

Vnum verò hoc non lateat vos charissimi, quia vnus dies apud Dominū sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus. Psal. 90.4

Non tardat Dominus promissionē suam (sicut quidam existimant) sed agit propter vos, nolēs aliquos perire sed omnes

Exc. 18. 32. & 33. 11. Ezech. 18. 23.

a *Hominum nostra aquilo ei comes ipsa & sacrilega audacia vsiuam inge nioso apparere.*

b *Quæ aquæ in vnum locum collectæ, capit emergere.*

c *Aquis scilicet in simili passione rebus, mundus, iste aspectabilis terræ decor, & animantia quæcunque in terra degebant*

7 Occupatio. Quod diu videtur hoc iudicium differri, nostro quidem respectu verū esse, at non coram Deo, cui nullum est vel longum vel breue tempus.

8 Venturus omninò est Dominus, quia promisit: idque nec tardius, nec citius quàm promisit.

9 Ratio cur non protinus adueniat vltimus ille dies, quia Deus patienter expectat, dum electi ad resipiscentiam adducantur, vt nullus ipsorum pereat.

mnes ad pœnitentiã reuerti.

ἀλλὰ πάντας εἰς μετάνοιαν χωρῆται.

mnes ad resipiscentiam tendere.

Mat. 24. 44. 1. thes. 5. 2. apoc. 3. 3. & 16. 15.

Adueniet autẽ dies Domini vt fur, in quo cæli magno impetu transient: elementa verò calore soluentur, terra autem & quæ in ipsa sunt opera, exurentur.

10 Ἥξει δὲ ἡ ἡμέρα Κυρίου ὡς κλέπτης ἐν νυκτὶ, ἐν ᾗ οἱ οὐρανοὶ ῥοιζηδὸν παρελεύσονται, στοιχεῖα δὲ καυσούμενα λυθήσονται, καὶ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαήσεται.

10 Veniet autem, sicut fur in nocte dies ille Domini, quo cœli cum [d] stridore præteribunt, elementa verò æstuãtia soluentur, terráque & quæ in ea sunt opera exurentur.

10 Descriptio supremi interitus mũdi, breuis quidem illa, sed qua nihil grauius dici possit.

d *Impetu veluti sibilantis procellæ.*

Quum igitur hæc omnia dissoluenda sint, quales oportet vos esse in sanctis cõuersationibus & pietatibus:

11 Τούτων οὖν πάντων λυομένων, ποταποὺς δεῖ ὑπάρχειν ὑμᾶς ἐν ἁγίαις ἀναστροφαῖς καὶ εὐσεβείαις·

11 Quum igitur hæc omnia soluantur, quales oportet esse vos in sanctis conuersationibus & pietatis officiis:

11 Exhortatio ad vitæ puritatẽ, proposito horrẽdo illo Dei iudicio, quo frænari nostram isciuiã & simul iamẽ nos recreari oporteat, modo vigilentes & ad iudicis occursum parati ab ipso inueniamur.

Expectantes & properantes in aduentũ diei Dei, per quem cæli ardentes soluentur, & elemẽta ignis ardore tabescent?

12 Προσδοκῶντας καὶ σπεύδοντας τὴν παρουσίαν τῆς τοῦ Θεοῦ ἡμέρας, δι' ἣν οὐρανοὶ πυρούμενοι λυθήσονται, καὶ στοιχεῖα καυσούμενα τακήσεται;

e Expectantes & properantes *ad* aduentum diei Dei, in quo cęli conflagrãtes soluentur, & elementa æstuantia liquescẽt?

e *Petis à nobis patientiam minimè tamẽ torpescentem.*

Esa. 65. 17 & 6. 22. apoc. 21. 1.

Nouos verrò cælos & nouam terrã secundum promissa ipsius expectamus, in quibus iustitia habitat.

13 Καινοὺς δὲ οὐρανοὺς καὶ γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ.

Sed cælos nouos ac terram nouam secundum promissum expectamus, in [f] quibus iustitia inhabitat.

f *Cælis.*

Propter quod charissimi, hæc expectãtes, satagite, immaculati & inuiolati ei inueniri in pace.

14 Διὸ, ἀγαπητοὶ, ταῦτα προσδοκῶντες, σπουδάσατε ἄσπιλοι καὶ ἀμώμητοι αὐτῷ εὑρεθῆναι ἐν εἰρήνῃ.

Quapropter dilecti, hæc expectantes, studete vt immaculati & incontaminati ab eo reperiamini [g] cum pace.

Rom. 2. 4.

Et Domini nostri longanimitatem, salutem arbitremini sicut & charissimus frater noster Paulus secundũ datam sibi sapientiam scripsit vobis:

15 Καὶ τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν μακροθυμίαν, σωτηρίαν ἡγεῖσθε· καθὼς καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφὸς Παῦλος κατὰ τὴν αὐτῷ δοθεῖσαν σοφίαν ἔγραψεν ὑμῖν·

Dominíque nostri patientiam, salutẽ arbitramini: [12] sicut & charus frater noster Paulus pro sibi data sapientia scripsit vobis:

g *Vestro bono, clementem illum ac pacificum experturi.*

12 Pauli epistolæ expresso Petri testimonio approbatæ.

Sicut & in omnibus epistolis, loquens in eis de his,

16 Ὡς καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστολαῖς λαλῶν

Vt qui in omnibus ferè epistolis loquatur de istis:

13 Quædam sunt in his rebus obscura: vnde indocti arripiunt occasionē quosdam minus firmos euertendi, detortis Scripturæ testimoniis in suū ipsorū exitium. Remediū autem hoc est aduersus istiusmodi fraudem, laboraret in dies magis ac magis crescamus in Christi cognitiōe.

13 inter quæ sūt nōnulla difficilia intellectu, quæ indocti parúmque stabiles detorquent, vt & reliquas Scripturas, suo ipsorum exitio.

ἐν αὐταῖς περὶ τούτων· ἐν οἷς ἔστι δυσνόητά τινα, ἃ οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀστήρικτοι στρεβλοῦσιν, ὡς καὶ τὰς λοιπὰς γραφὰς, πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀπώλειαν.

in quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles deprauant, sicut & cæteras Scripturas, ad suam ipsorum perditionem.

Vos igitur, dilecti, qui *hæc* præscitis, cauete ne illorū nefariorum errore abducti, excidatis à propria stabilitate:

17 Ὑμεῖς οὖν, ἀγαπητοὶ, προγινώσκοντες, φυλάσσεσθε ἵνα μὴ τῇ τῶν ἀθέσμων πλάνῃ συναπαχθέντες, ἐκπέσητε τοῦ ἰδίου στηριγμοῦ.

Vos igitur, fratres præscientes, custodite ne insipientium errore traducti excidatis à propria firmitate.

Sed crescite in gratia & agnitione Domini nostri & Seruatoris Iesu Christi: cui gloria & nunc & ad tempus sempiternum. Amen.

18 Αὐξάνετε δὲ ἐν χάριτι καὶ γνώσει τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ. αὐτῷ ἡ δόξα καὶ νῦν καὶ εἰς ἡμέραν αἰῶνος. Ἀμήν.

Crescite verò in gratia & in cognitione Domini nostri & Saluatoris Iesu Christi. Ipsi gloria & nunc & in diem æternitatis. Amen.

ΙΩΑ'ΝΝΟΥ ΤΟΥ̃ Α'ΠΟΣΤΟΛΟΥ Ε'ΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΘΟΛΙΚΗ' ΠΡ'ΩΤΗ.

EPISTOLA CATHOLICA IOANNIS APOSTOLI PRIMA.

Cap. I.

Sermonem illum æternum in quo est Vita, 5. & Lux, 7. annuntiare se testatur, 9. & propitium fidelibus Deum fore, si gementes sub vitiorum onere, confugere discant ad ipsius misericordiam.

N.

1 Incipit à personæ Christi descriptione, quem vnicum facit, nō geminum, & eum qui idem cum Deum æternum (vt qui erat ab initio apud Patrem, qui que est æterna illa vita) tum verum hominem factum, quē & Iohannes ipse cum suis collegis & audiuerit, & spectarit, & palparit.

QVOD[1] erat à Principio[a] quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod spectauimus,

ΟΗΝ ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα,

V.

QVOD fuit ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus

a *Audiui loquentem, vidi ipse oculis meis, contrectaui meis manibus verum Deum, verum hominē factum nec ego solus, sed alii præterea qui mecum fuerunt.*

& manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ.

(Et vita manifesta est, & vidimus & testamur, & annuntiamus vobis vitam æternam quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis)

Quod vidimus & audiuimus, annuntiamus vobis, vt & vos societatem habeatis nobiscum: & societas nostra sit cum Patre & cũ Filio eius Iesu Christo.

Et hæc scribimus vobis, vt gaudium vestrum sit plenum.

1.Ioh.1.2 Et hæc est annuntiatio quam audiuimus ab eo, & annuntiamus vobis, Quoniam Deus lux est, & tenebræ in eo non sunt vllæ.

Si dixerimus quoniam societatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur, & veritatem non facimus.

Heb.9.28 1.pet.1.19 apoc.2.5 Si autem in luce ambulamus sicut & ipse est in luce, societatem habemus adinuicẽ, & sanguis Iesu Christi Filij eius emundat nos ab omni peccato.

καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς.

2 (Καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη, καὶ ἑωράκαμεν, καὶ μαρτυροῦμεν, καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ἥτις ἦν πρὸς τὸν πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν)

3 Ὃ ἑωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν, ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν, ἵνα καὶ ὑμεῖς κοινωνίαν ἔχητε μεθ' ἡμῶν· καὶ ἡ κοινωνία δὲ ἡμετέρα μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

4 Καὶ ταῦτα γράφομεν ὑμῖν ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾖ πεπληρωμένη.

5 Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία ἣν ἀκηκόαμεν ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἀναγγέλλομεν ὑμῖν, ὅτι ὁ Θεὸς φῶς ἐστι, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδεμία.

6 Ἐὰν εἴπωμεν ὅτι κοινωνίαν ἔχομεν μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ σκότει περιπατῶμεν, ψευδόμεθα, καὶ οὐ ποιοῦμεν τὴν ἀλήθειαν.

7 Ἐὰν δὲ ἐν τῷ φωτὶ περιπατῶμεν, ὡς αὐτός ἐστιν ἐν τῷ φωτί, κοινωνίαν ἔχομεν μετ' ἀλλήλων, καὶ τὸ αἷμα Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας.

& manus nostræ contrectarunt [b] de Sermone vitæ.

(Nam vita patefacta est, & vidimus & testamur, & [c] annuntiamus vobis, vitam illam æternam quæ erat apud Patrẽ & patefacta est nobis)

Quod, inquam, vidimus & audiuimus id annũtiamus vobis [2] vt & vos communionem habeatis nobiscum: & communio nostra sit cum Patre & cum Filio eius Iesu Christo.

Et hæc scribimus vobis vt gaudiũ vestrum sit plenum.

[3] Hoc est igitur nuntium quod audiuimus ex ipso, & renuntiamus vobis, Deum lucem esse, nec tenebras in eo esse vllas.

Si dixerimus nos societatem habere cũ eo, & in tenebris incedimus, mentimur, nec sincerè agimus.

Quòd si in [d] luce incedimus, sicut ipse est in luce, communionem habemus cũ eo mutuam, [4] & sanguis Iesu Christi Filii eius purgat nos ab omni peccato.

b *Ipsum illum sermonem aeternum, per quem omnia facta sunt, & in quo vita est vita.*

c *Ab eo missi. recte autem eadem nuntiata annuntiata dicuntur: nemo enim de eo nisi fide credi possit, nisi fuerit annuntiatus.*

2 *Vsus huius doctrinæ hic est, vt omnes vna coniuncti cum Christo per fidem, filii Dei habeamur: qua vna in re plena felicitas est posita.*

3 *Iam aggreditur quæstionem vnde intelligamus nos cũ Christo esse cõiunctos, nempe si regamur ipsius luce, quæ ex vitæ nostræ ratione intelligitur. Sic autem argumentatur Deus est lux purissima in se: itaque optimè ei conuenit cum iis qui lucidi sunt: cum tenebrosis autem nihil est ei cõmune.*

d *Deus dicitur lux esse ex sua natura, atque in luce esse, i. in aeterna illa & infinita beatitate, nos vero in luce incedere, quatenus illius radii in Verbo prælucent.*

4 *Digressio ad peccatorũ remissionẽ. Nam sanctificatio ista eorum qui in luce ambulant, est quidem testimonium nostræ cum Christo coniunctionis: sed quoniam nostra ista lux est valdè caligi nosa, aliud simul beneficium in Christo necesse est consequamur, nempè vt nobis sanguine ipsius aspersis remittantur peccata: & hoc demùm est nostræ salutis fulcrum.*

5 Hoc beneficio nemo est qui non prorsus egeat, quum nemo nō sic peccator.

e *Hinc perfectio illa, quam quidam somniant, & super rogatio facilè refellūtur.*

f *Nō igitur vt aliqui excipiunt, ita modestiæ gratia loquitur Ioh. sed quia ita res est.*

6 Initium igitur salutis est malum suum agnoscere, & apud eum deprecari qui gratis condonat omnia peccata: quia sic facturum se promisit, & est ipse fidelis ac iustus.

5 Si dixerimus nos peccatum non habere, [e] nosipsos fallimus, & [f] veritas in nobis non est.

6 Si confiteamur peccata nostra, [g] fidelis est & iustus, vt [h] remittat nobis peccata nostra, & purget nos ab omni iniquitate.

7 Si dixerimus nos non peccasse, [i] mendacem facimus eum, [k] & sermo eius non est in nobis.

8 Ἐὰν εἴπωμεν ὅτι ἁμαρτίαν οὐκ ἔχομεν, ἑαυτοὺς πλανῶμεν, καὶ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν.

9 Ἐὰν ὁμολογῶμεν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, πιστός ἐστι καὶ δίκαιος, ἵνα ἀφῇ ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας, καὶ καθαρίσῃ ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀδικίας.

10 Ἐὰν εἴπωμεν ὅτι οὐχ ἡμαρτήκαμεν, ψεύστην ποιοῦμεν αὐτὸν, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν.

Si dixerimus quoniam peccatum non habemus: ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.

Si confiteamur peccata nostra: fidelis est & iustus, vt remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate.

Si dixerimus quoniam non peccauimus, mendacem facimus eum, & verbum eius non est in nobis.

g *Pendet ergo salus nostra à gratuita Dei promissione, qui quia fidelis est & iust⁹ præstabit quod promisit.* h *Vbi ergo merita nostra? hæc siquidē vera est nostra felicitas.* 7 Repetitio superioris sententiæ, qua omnes sine exceptione dānauit peccati adeò vt siquis secus sibi persuadeat, Dei ipsius vanum reddat sermonem, uantum in se est. Quorsum enim vel sacrificiis olim, vel nunc Christo & Euangelio fuisset opus, si non sumus peccatores?

i *Non modo ipsos fallunt, sed etiam in Deum sunt blasphemi.* k *Doctrina eius locum non habebit in nobis, id est in cordis penetralibus.*

CAP. II.

1. *Proposito Christo mediatore & aduocato,* 3. *docet vitæ sanctimonia probari Dei cognitionem.* 12. *quam cuiusuis ætatis & conditionis hominibus communem facit,* 14. *modò vni Christo adhæreant.* 15. *Tandem vbi ad contemptum mundi hortatus est,* 18. *suadet Antichristos fugiendos esse,* 24. *inhærendum autem agnitæ veritati.*

N.

1 Hinc non consequitur, peruersæ naturæ nostræ laxādum esse frænum, aut peccandum eo liberius quòd peccata sā guine Christi expientur: sed potius tā tò diligentius resistendum peccatis: nec tamen ob nostrā imbecillitatem desperandum, qui aduocatum & expiatorem habemus Iesum Christum iustum, ac proinde Patris acceptum.

Filioli [1] mei, hæc scribo vobis, ne peccetis. Quòd siquis peccarit, [a] aduocatum apud Patrē habemus, Iesum Christum iustum.

Et ipse est [b] propitiatio pro peccatis nostris: nec pro nostris solùm, sed etiam pro totius [c] mundi *peccatis.*

Τεκνία μου, ταῦτα γράφω ὑμῖν, ἵνα μὴ ἁμάρτητε· καὶ ἐάν τις ἁμάρτῃ, παράκλητον ἔχομεν πρὸς τὸν πατέρα, Ιησοῦν Χριστὸν δίκαιον.

3 Καὶ αὐτὸς, ἱλασμός ἐστι περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν· οὐ περὶ τῶν ἡμετερῶν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ ὅλου τοῦ κόσμου.

V.

Filioli mei, hæc scribo vobis, vt non peccetis. Sed & siquis peccauerit, aduocatū habemus apud Patrem, Iesum Christū iustum.

Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris autem tantùm, sed etiā totius mūdi.

a *Christum quam nominat, alios omnes excludit.*

b *Propitiatio cum munere aduocati coniungitur, vt intelligamus eundem esse aduocatum & Pontificē.*

c *Pro hominibus omnium ordinum, ætatum, locorū, vt non ad Iudæos tantùm, de quibus agit, vt ostenditur vers. 7. infr. sed etiam ad alias nationes pertineat hoc beneficium.*

Et in hoc scimus quoniam cognouimus eum, si mandata eius obseruemus.

Qui dicit se nosse eum, & mãdata eius non custodit, mendax est, & in hoc veritas non est:

Qui autem seruat verbum eius, verè in hoc charitas Dei perfecta est: in hoc scimus quoniam in ipso sumus.

Quo dicit se in ipso manere, debet, sicut ille ambulauit, & ipse ambulare.

Charissimi, non mandatum nouum scribo vobis, sed mãdatum vetus quod habuistis ab initio. mandatum vetus, est verbum quod audistis.

Iterum mandatũ nouum scribo vobis, quod verum est in ipso, & in vobis: quia tenebræ transierunt, & verum lumen iam lucet.

Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit, in tenebris est vsque adhuc.

3 Καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐγνώκαμεν αὐτὸν, ἐὰν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν.

4 Ὁ λέγων, Ἔγνωκα αὐτὸν, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ μὴ τηρῶν, ψεύστης ἐστὶ, καὶ ἐν τούτῳ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν·

5 Ὃς δ' ἂν τηρῇ αὐτοῦ τὸν λόγον, ἀληθῶς ἐν τούτῳ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ τετελείωται· ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐν αὐτῷ ἐσμεν.

6 Ὁ λέγων ἐν αὐτῷ μένειν, ὀφείλει, καθὼς ἐκεῖνος περιεπάτησε, καὶ αὐτὸς οὕτως περιπατεῖν.

7 Ἀδελφοὶ, οὐκ ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, ἀλλ' ἐντολὴν παλαιὰν, ἣν εἴχετε ἀπ' ἀρχῆς· ἡ ἐντολὴ ἡ παλαιὰ ἔστιν ὁ λόγος ὃν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς.

8 Πάλιν ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, ὅ ἐστιν ἀληθὲς ἐν αὐτῷ, καὶ ἐν ὑμῖν· ὅτι ἡ σκοτία παράγεται, καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ἤδη φαίνει.

9 Ὁ λέγων ἐν τῷ φωτὶ εἶναι, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῶν, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶν ἕως ἄρτι.

[2]Et per hoc scimus nos eum[d] nosse, [e] si mandata ipsius obseruamus.

[3]Qui dicit, Noui eum, & mandata eius non seruat, mendax est, & in eo veritas non est:

[4]Qui autem seruat sermonem eius, verè in hoc [f]charitas Dei expleta est: per hoc scimus nos [g] in ipso esse.

[5]Qui dicit se in eo habitare, debet, sicut ille ambulauit, ita & ipse ambulare.

[6]Fratres, nouam doctrinam non scribo vobis sed doctrinam veterem, quam *videlicet* habuistis *iam inde* à principio: vetus hæc doctrina, sermo ille est quem audistis *iam inde* à principio.

[7] Econtrario doctrinam nouam scribo vobis, [h]quod verũ est in ipso, & in vobis: quia tenebræ prætereunt, & vera illa lux iam lucet.

[8]Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit, in tenebris est vsque adhuc.

2 Redit ad testimonium nostræ cum Deo coniunctionis, nẽpe sanctificationem, explicans quid sit in luce incedere, nempè mandata Dei obseruare. Ex quo efficitur sanctimoniam nõ esse positam in iis quæ homines sunt commenti, nec in vana Euangelii professione.

d *Hæc non de qualicũque notitia, sed de fidei cognitione sunt intelligenda.*

e *Ex fructibus enim agnoscitur arbor.*

3 Sanctimonia (i. vita ex præscripto mandatorum Dei, quantũuis imbecillissimus, instituta) necessariò cum fide (i. vera Patris in Filio cognitione) cohæret.

4 Qui mãdata Dei obseruat, is verè Deum amat: qui Deũ amat, in Deo est, siue cum Deo cohæret. Ergo is demùm qui mandata eius obseruat, est in Deo.

f *Qua Deus diligitur.* g *Significat nostram cum Christo coniunctionem.* 5 Qui vnum est cum Christo, eius vita viuat necessa est. i. eius vestigiis incedat. 6 Explicaturus præceptũ mutuæ charitatis, præfatur, se quum sanctimoniam vrget, nouam quampiam vitæ rationem nõ adferre (vt solent qui traditiones subinde excogitant) sed eam ipsam Legem inculcare quæ est à Deo initio tradita, per Mosen, videlicet, quum Deus cœpit Leges populo suo condere.

7 Addit, Veterẽ quidẽ esse illam doctrinam, sed quæ nunc sit quodammodo noua, tũ Christi tũ etiam nostri respectu: in quibus nimirũ ille per Euãgelium efficacitet Legẽ suam nõ tabulis lapideis sed animis nostris insculpat. h *Quæ res nempè nouã esse doctrinã quam scribo vobis, vera est in illo & in vobis.* 8 Iam ad secundã tabulã, (i. mutuã charitatẽ) accedens, negat vera luce præditũ, siue verè regeneratum, ac Dei filium esse, qui fratrem odit: & eiusmodi hominem miserè in tenebris errare, quantãcunque Dei cognitionẽ iactet, vt qui sciens prudens in barathrũ ruat.

Qui diligit fratrē suum, in luce manet, & offendiculum in eo non est.

Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat: & nescit quò eat, quia tenebræ oculos ipsius obcæcarunt.

[9] [i] Scribo vobis filioli, quoniam remissa sunt vobis peccata, [k] propter nomen eius.

[10] Scribo vobis, patres, quoniam nostis eum qui à principio est. [11] Scribo vobis adolescentes, quoniam Malum illum vicistis. [12] Scribo vobis, pueruli, quoniam nostis Patrem.

[13] Scripsi vobis, patres, quoniam nostis eum qui *est* à principio. Scripsi vobis, adolescentes, quia fortes estis, & verbum Dei habitat in vobis, & illum Malum vicistis.

[14] Ne diligite [l] mūdum, neque ea quæ in mundo sunt. si quis diligit mūdum, non est [m] charitas Patris in eo.

Quoniam quicquid est in mundo, cupiditas carnis &

10 Ο ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐν τῷ φωτὶ μένει, καὶ σκάνδαλον ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν.

11 Ο δὲ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶ, καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ περιπατεῖ· καὶ οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει, ὅτι ἡ σκοτία ἐτύφλωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ.

12 Γράφω ὑμῖν, τεκνία, ὅτι ἀφέωνται ὑμῖν αἱ ἁμαρτίαι διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

13 Γράφω ὑμῖν, πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. γράφω ὑμῖν νεανίσκοι, ὅτι νενικήκατε τὸν πονηρόν· γράφω ὑμῖν, παιδία, ὅτι ἐγνώκατε τὸν πατέρα.

14 Ἔγραψα ὑμῖν, πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. ἔγραψα ὑμῖν νεανίσκοι, ὅτι ἰσχυροί ἐστε, καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐν ὑμῖν μένει, καὶ νενικήκατε τὸν πονηρόν.

15 Μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον, μηδὲ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ. ἐάν τις ἀγαπᾷ τὸν κόσμον, οὐκ ἔστιν ἡ ἀγάπη τοῦ πατρὸς ἐν αὐτῷ.

16 Οτι πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκός, καὶ ἡ ἐπιθυμία

Qui diligit fratrē suum, in lumine manet, & scandalum in eo non est.

Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit quò eat, quia tenebræ obcæcauerunt oculos eius.

Scribo vobis, filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen eius.

Scribo vobis, patres, quoniam cognouistis eum qui ab initio est. Scribo vobis adolescentes, quoniam vicistis Malignū. Scripsi vobis, infantes, quoniam cognouistis Patrem.

Scripsis vobis, patres, quoniam cognouistis eum qui est ab initio. Scripsi vobis, adolescentes, quoniā fortes estis, & verbū Dei manet in vobis, & vicistis Malignum.

Nolite diligere mundum neque ea quæ in mundo sunt. siquis diligit mundū. non est charitas Patris in eo.

Quoniam omne quod est in mundo concupiscentia carnis est, & concu-

9 Iterum à sanctificatione ad peccatorum remissionem reuertitur, quòd gratuita in Christo recōciliatio sit nostræ salutis fundamentum cui posteà veluti basi, sanctificatio est superstruenda.

i *Ideo ad vos scribo, quia ex eorum estis numero, quos Deus sibi reconciliauit.*

k *Propter eum. Christum autē nominās cæteros excludit, siue illi sint in cœlis, siue in terra.*

10 Hāc doctrinam singulis ætatib⁹ conueniredocet, ac primùm quidē senes alloquens, ostendit Christū & eius doctrinam res esse lōgè vetustissimas, ac proinde si veteribus delectātur, nihil eis æquè gratum esse oportere

11 Adolescētes monet, si vires suas cupiant ostētare gloriosissimū certamē hic eis proponi, Satanam videlicet pessimum hostem superandum: iubens eos esse de victoria tam securos quàm qui iam sint ea potiti.

12 Pueris denique ostendit, verum Patrem à quo bona omnia sint expectanda, in Euangelio ipsis commonstrari. 13 Totidem exhortationes pari serie subiicit, ac si diceret, Memineritis patres quod modò scripsi, patefactum esse vobis æternum Dei Filium. Memineritis adolescētes, vires illas quibus dixi Satanam à vobis esse profligatum, à verbo Dei quod intra vos habitat, in vos esse collatas. 14 Mundus cupiditatibus prauis, libidinibus & fastu plenus, Patri cœlesti penitus est inuisus Itaque Pater & mūdus simul diligi non possunt: quæ admonitio in primis est florenti iuuentæ necessaria.

l *Mundum considerat quatenus cum Dei voluntate non consentit: alioqui dicitur Deus ipse mundum infinito quodam amore dilexisse. Iohan. 3. 16. id est, eos quos ex mundo elegit.* m *Qua Pater amatur.*

piscentia oculorum, & superbia vitæ quæ non est ex Patre, sed ex mundo est.

Et mundus transit, & concupiscentia eius. Qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum.

Filioli, nouissima hora est: & sicut audistis quia antichristus venit: nunc antichristi multi facti sunt. vnde scimus quia nouissima hora est.

Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis: nam si fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscum, sed vt manifesti sint, quoniam non sunt omnes ex nobis.

Sed vos vnctionem habetis à Sancto, & nostis omnia.

Non scripsi vobis quasi ignorantibus veritatem, sed quasi scientibus eam: & quoniam omne mendacium ex veritate non est.

Quis est mẽdax, nisi is qui negat quoniam Iesus nõ est Christus? Hic est Antichristus qui negat Patrem & Filium.

τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἡ ἀλαζονεία τοῦ βίου, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἐκ τοῦ κόσμου ἔστι.

17 Καὶ ὁ κόσμος παράγεται, καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ. ὁ δὲ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, μένει εἰς τὸν αἰῶνα.

18 Παιδία, ἐσχάτη ὥρα ἐστίν· καὶ καθὼς ἠκούσατε ὅτι ὁ ἀντίχριστος ἔρχεται, καὶ νῦν ἀντίχριστοι πολλοὶ γεγόνασιν· ὅθεν γινώσκομεν ὅτι ἐσχάτη ὥρα ἐστίν.

19 Ἐξ ἡμῶν ἐξῆλθαν ἀλλ' οὐκ ἦσαν ἐξ ἡμῶν· εἰ γὰρ ἦσαν ἐξ ἡμῶν, μεμενήκεισαν ἂν μεθ' ἡμῶν· ἀλλ' ἵνα φανερωθῶσιν ὅτι οὐκ εἰσὶ πάντες ἐξ ἡμῶν.

20 Καὶ ὑμεῖς χρῖσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου, καὶ οἴδατε πάντα.

21 Οὐκ ἔγραψα ὑμῖν ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ὅτι οἴδατε αὐτήν, ὅτι πᾶν ψεῦδος ἐκ τῆς ἀληθείας οὐκ ἔστι.

22 Τίς ἐστιν ὁ ψεύστης, εἰ μὴ ὁ ἀρνούμενος ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἔστιν ὁ Χριστός; οὗτός ἐστιν ὁ ἀντίχριστος ὁ ἀρνούμενος τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν.

libido oculorum, & fastus vitæ, non est ex Patre, sed ex mundo est.

15 Porrò mundus præterit, & cupiditas ipsius. Qui verò præstat voluntatem Dei, manet in æternum.

16 Pueruli, 17 vltimum tempus adest: 18 & sicut audistis antichristum venturum, etiam nunc antichristi multi cœperunt esse vnde scimus vltimum tempus adesse.

19 E nobis egressi sunt, sed non erant ex nobis: [o] nam si fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscum: 20 sed *hoc factum est* vt paterent quòd non omnes esse ex nobis.

21 At vos Pvnctionem habetis à Sancto illo *profectam*, & nostis omnia.

22 Non scripsi vobis *idcirco* quòd veritatẽ ignoretis: sed quia eam nostis, & nullum mendacium ex veritate esse.

23 Quis est mendax nisi qui negat Iesum esse [r] Christum? hic est antichristus, negans Patrem & Filium.

15 Quanto præstet Patris voluntati quàm mũdi cupiditatibus obtemperare, ex ipsa vtriusque natura & dispari exitu demõstratur.

16 Iam ad pueros ipsos, in religionis tamen summa probè institutos, se cõuertens, concordiam illi ætati familiarẽ iubet eos excutere variis argumentis.

n *Diminutiuo vtitur, nõ quòd infantulos alloquatur, sed blandioris appellationis causa.*

17 Primùm, quia vltimum tempus adsit, vt nullam dilationem res patiatur.

18 Secundò, quòd antichristi (id est, apostatæ) quos venturos audierãt iam præsentes adfuisse. Huius autem periculi oportuit incautã illam ætatẽ in primis admoneri.

19 Digressio aduersus offendicula quibus illa præsertim rudis ætas perculi posset. Itaque ne tã

turpi quorundam defectione terreatur, primùm testatur apostatas, etsi in Ecclesia veritati sint, tamen ex Ecclesia nunquam fuisse, quoniam Ecclesia est electorum cœtus, qui perire ac proinde à Christo deficere non possunt.

o *Electi igitur à grauis nunquam prosus exidũt.*

20 Secundò. In Ecclesiæ cõmodum hæc fieri ostendit, vt patefiant hypocritæ. 21 Tertiò, solatur eos vt firmi persteut, quòd à Spiritu sancto vncti sint vera totius saluris notitia.

p *Gratiam spiritus sancti, translatione sumpta ab vnctionibus in Lege receptis.* q *A Christo, qui Sanctus peculiariter dicitur.* 22 Occuparit, Se ista nõ scripsisse vt religionis ignaris, imò verò veritatis gnaris, adeò quidem vt possint veritatem à mendacio distinguere. 23 Faciam antichristorum doctrinam aperte iam demõstrat, nempè quòd vel Christi personam vel eius officium vel vtrunque simul oppugnent: quod qui faciunt, Deum frustra iactant, quum negato Filio, negetur etiam Pater.

r *Verum esse Messiam.*

[Quisquis negat Filiũ, is ne Patrẽ quidem habet.

23 Πᾶς ὁ ἀρνούμενος τὸν υἱὸν, οὐδὲ τὸν πατέρα ἔχει.

Omnis qui negat Filium, nec Patrem habet: qui confitetur Filium, & Patrem habet.

24 Quod igitur audistis à principio, in vobis maneat. si in vobis manserit quod audistis à principio, vos quoque in Filio & Patre manebitis.

24 Ὑμεῖς οὖν ὃ ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἐν ὑμῖν μενέτω. ἐὰν ἐν ὑμῖν μείνῃ ὃ ἀπ' ἀρχῆς ἠκούσατε, καὶ ὑμεῖς ἐν τῷ υἱῷ καὶ ἐν τῷ πατρὶ μενεῖτε.

Vos quod audistis ab initio, in vobis permaneat. si in vobis permanserit quod audistis ab initio, & vos in Filio & Patre manebitis.

Hæc autem illa est promissio quam ipse pollicitus est nobis, *nempe* vita illa æterna.

25 Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία ἣν αὐτὸς ἐπηγγείλατο ἡμῖν, τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον.

Et hæc est repromissio quam ipse pollicitus est nobis, vitam æternam.

25 Hæc scripsi vobis de iis qui seducunt vos.

26 Ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν περὶ τῶν πλανώντων ὑμᾶς.

Hæc scripsi vobis de his qui seducunt vos.

Sed [t] vnctio quã vos accepistis ab eo, manet in vobis, [u] nec necesse habetis vt quisquã doceat vos: verùm sicut eadem [x] vnctio docet vos de omnibus, *quæ* & verax est, & non mendax: & sicut docuit vos, manebitis in eo.

27 Καὶ ὑμεῖς τὸ χρίσμα ὃ ἐλάβετε ἀπ' αὐτοῦ, ἐν ὑμῖν μένει, καὶ οὐ χρείαν ἔχετε ἵνα τὶς διδάσκῃ ὑμᾶς· ἀλλ' ὡς τὸ αὐτὸ χρίσμα διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων καὶ ἀληθές ἐστι, καὶ οὐκ ἔστι ψεῦδος· καὶ καθὼς ἐδίδαξεν ὑμᾶς, μενεῖτε ἐν αὐτῷ.

Et vos vnctionem quam accepistis ab eo, maneat in vobis, & non necesse habetis vt aliquis doceat vos: sed sicut vnctio eius docet vos de omnibus, & verum est, & non est mendacium: & sicut docui vos, manete in eo.

26 Nunc igitur, filioli, manete in eo: vt quum patefactus fuerit, habeamus fiduciam, neque pudefiamus coram eo in ipsius aduentu.

28 Καὶ νῦν, τεκνία, μένετε ἐν αὐτῷ· ἵνα ὅταν φανερωθῇ, ἔχωμεν παῤῥησίαν, καὶ μὴ αἰσχυνθῶμεν ἀπ' αὐτοῦ, ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ.

Et nunc, filioli, manete in eo: vt cum apparuerit, habeamus fiduciam, & non confundamur ab eo in aduentu eius.

27 Si scitis eum iustum esse, nostis, quicunque exercet iustitiam, ex ipso natũ esse.

29 Ἐὰν εἰδῆτε ὅτι δίκαιός ἐστι, γινώσκετε ὅτι πᾶς ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην, ἐξ αὐτοῦ γεγέννηται.

Si scitis quoniam iustus est scitote quoniam & omnis qui facit iustitiam ex ipso natus est.

[*Fallũtur ergo & alios fallunt, qui Turcas & infideles alios eundem Deũ adorare tradunt, quem nos adoramus.*

24 Illi doctrinæ tota Prophetica & Apostolica prædicatio repugnat. Est igitur illa prorsus repudianda, ista verò omninò retinenda, huc nos deducens vt in gratuita promissione (id est, in vno Christo per Patrem nobis dato) vitam æternam quæramus.

25 Idẽ Spiritus qui veritatis cognitione electos imbuit & sanctificat, perseuerantiæ donũ eis tribuit.

Et Spiritus quem à Christo accepistis, quique vos in omnem veritatem induxit.

v *Earum verum minimè rudes estis, quas non tanquam ignotas propono, sed vt notas inculco.*

x *Ita cœlestem commendat doctrinam qua imbuti erant vt simul magnificè fidẽ prædicet, & diligentiam eorum qui inter eos docebant, ita tamen vt nihil de dignitate Spiritus decedat.*

26 Conclusio totius tum exhortationis tum etiam tractationis superioris.

27 Transitio ad sequentem tractationẽ, eodem quidem spectantem, sed tamen luculentiorem, & diuerso quodam ordine idem argumentum explicantem. Illic enim ab effectis ad causam docuit nos ascendere: hic verò à causis ad effecta descendit. Est autem huius argumenti summa, Deum esse omnis iustitiæ fontem, ac proinde eos demùm qui iustitiæ studeant, ex ipso natos esse deprehendi, vt qui Deum Patrem referant.

CAP. III.

1. Inæstimabilem diuinæ adoptionis honorem commendans, 7. testandam esse bonis operibus vitæ nouitatem docet. 14. cuius certum symbolum est charitas. 19. Deinde fiduciam, 22. & Dei inuocationem subnectit.

V.

Videte qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur & simus propter hoc, mundus non nouit nos, quia non nouit eum.

Charissimi, nunc filij Dei sumus, & nondum apparuit id quod erimus. scimus quoniam quum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est.

Et omnis qui habet hanc spem in eo, sanctificat se, sicut & ille sanctus est.

Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit: & peccatum est iniquitas.

Esa. 56. 6. 9. 7. *Et scitis quia ille apparuit vt peccata nostra tolleret: & peccatum in eo non est.*

Omnis qui in eo manet, non peccat: & omnis qui peccat, non vidit eum, nec cognouit eum.

Ἴδετε ποταπὴν ἀγάπην δέδωκεν ἡμῖν ὁ πατὴρ, ἵνα τέκνα Θεοῦ κληθῶμεν. διὰ τοῦτο ὁ κόσμος οὐ γινώσκει ἡμᾶς ὅτι ἐκ ἔγνω αὐτόν.

2 Ἀγαπητοὶ, νῦν τέκνα Θεοῦ ἐσμὲν, καὶ οὔπω ἐφανερώθη τὶ ἐσόμεθα. οἴδαμεν δὲ ὅτι ἐὰν φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα ὅτι ὀψόμεθα αὐτὸν καθώς ἐστι.

3 Καὶ πᾶς ὁ ἔχων τὴν ἐλπίδα ταύτην ἐπ' αὐτῷ, ἁγνίζει ἑαυτὸν, καθὼς ἐκεῖνος ἁγνός ἐστι.

4 Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τὴν ἀνομίαν ποιεῖ· καὶ ἡ ἁμαρτία ἐστὶν ἡ ἀνομία.

5 Καὶ οἴδατε ὅτι ἐκεῖνος ἐφανερώθη ἵνα τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἄρῃ· καὶ ἁμαρτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι.

6 Πᾶς ὁ ἐν αὐτῷ μένων, οὐχ ἁμαρτάνει. πᾶς ὁ ἁμαρτάνων, οὐχ ἑώρακεν αὐτὸν, οὐδὲ ἔγνωκεν αὐτόν.

N.

Videte [1] [a] qualē charitatem dedit nobis Pater, *nempe* vt filij Dei [b] vocemur. [2] propterea mundus non nouit nos, quia nō nouit eū.

[3] Charissimi, nunc filij Dei sumus, sed nondum patefactum est quod erimus. scimus autem fore vt quum *ipse* patefactus fuerit, [c] similes ei simus: quoniam videbimus eum [d] sicuti est:

[4] Et quisquis habet hanc spem in eo *sitam*, purificat se, [e] sicut & ille pur' est.

[5] Quisquis [f] committit peccatum, etiam Legem transgreditur: nam [g] peccatū est Legis trāsgressio.

[6] Et scitis illū patefactū esse vt peccata nostra tolleret, & peccatū ī eo nō esse.

Quisquis in eo manet, nō peccat: quisquis [h] peccat, non vidit eum, neque nouit eum.

1 Auspicatur huius cōuenientiæ patris & filiorū explicationē à summa causa, nempe à gratuita illa Dei in nos charitate, qua nos ita complectitur vt etiam in filios adopret.

a *Cuius charitatis munus.*

b *Vt simus, & ita quidem vt tales nos esse constet.*

2 Antequā hāc adoptionem declaret, duo præfatur. vnum, non esse tantam istam dignitatem ex carnis iudicio æstimandam, quoniā mūdo sit incognita, vt qui ne Deum quidē ipsum patrē nouit.

3 Alterum ne nobis quidē ipsis (nēdū extraneis) adhuc plenē patefactam esse istam dignitatem cuius complementum certum quidem nos manet, & quidē tale vt simus ipsi Filio Dei similes futuri, eiusque reipsa sicuti est, conspectu fruituri, sed tamen in alterum eius aduentum differtur.

c *Non dixit pares, sed similes.*

d *Nunc enim videmus per ænigma, 1. Cor. 13. 12.*

4 Iam istam adoptionem, cuius gloria in spe adhuc posita est, ab effectu describit, quòd videlicet quisquis est factu Dei filius, Patrem studeat puritate referre.

e *Similitudinem significat non paritatem.*

5 Puritatis huius regula non aliunde quàm ex Lege Dei petenda est, cuius transgressio illud est quod peccatū vocatur.

f *Puritati non studet.*

g *Peccati breuis definitio.*

6 Argumentum à materiali nostræ salutis causa: Christus est purissimus in sese, & venit vt peccata nostra tolleret, nobis videlicet Spiritu suo sanctificatis. Ergo qui verè Christi particeps est, sese non dedit peccato. & è contrario, qui peccato se dedit, Christum ignorat.

h *Peccare dicitur, qui puritati non studet, in eo autem peccatum regnat: in fidelibus autem dicitur habitare peccatum, non regnare.*

7 Aliud argumẽtum à coniugatis. Qui iuste viuit, iustus est, & Christum iustũ refert, vnde etiam Dei filius esse intelligitur.

8 Argumẽtum à repugnantibus, Diabolus est peccati author, ac proinde ex diabolo est, siue affatu diaboli regitur, qui seruit peccato: quòd si diaboli filij[g], non igitur Dei. Nam ita inter se repugnant diabolus & Deus, vt etiam Filius Dei sit missus destruẽdis diaboli operib[9]. Itaque ex opposito, quicunque peccato resistit, Dei est filius, Spiritu ipsius vidélicet veluti nouo semine regeneratus, adeò quidem vt iam necessariò ex subiectione peccati sit liberatus.

g *Diabolum refert, vt filius patrem, & ei spiritu regitur.*

h *Ab ipso mundi exordio.*

i *Non dicit peccauit, sed peccat vim affectum enim continuo peccandi versatur.*

7 Filioli, nemo vos seducat. qui exercet iustitiam, iustus est, sicut ille iust[a] est.

8 Qui committit peccatum, ex [i] diabolo est: quoniam à [k] principio diabol[9] peccat. Ad hoc patefactus est Filius Dei vt dissoluat opera diaboli.

Quisquis natus est ex Deo, peccatũ nõ committit, quoniam [m] semen ipsius in eo manet: nec potest peccare, eo quòd ex Deo natus est.

9 Per hoc manifesti sunt filij Dei & filij diaboli. quisquis non exercet iustitiã, non est ex Deo [n] & qui non diligit fratrem suum.

[11] Quoniam hoc est nuntium quod audistis à principio, vt diligamus alij alios.

[12] Nõ sicut [n] Cain, *qui* ex illo Malo erat, & occidit fratrem suum. [13] Cuius autem rei gratia occidit eum? quia opera eius mala erant, fratris autem eius iusta.

Ne miremini, fratres mei, si odit vos mundus.

k *Ab ipso mundi exordio.*

l *Non dicit peccauit, sed peccat vim affectum enim continuo peccandi versatur.*

m *Sic vocat ius Spiritus sanctus ab effectu, quòd eius virtute tanquam ex semine quodam noui homines efficiamur.* 9 Conclusio, Ex vita impura dignosci qui diabolico spiritu regantur: ex pura verò, qui sint Dei filij.

10 Charitatem in fratres, vt alteram filiorum Dei notam, incipit commendare. 11 Ratio prima à præcipientis Dei authoritate. 12 Amplificatio à contrario exemplo Caini fratricidæ.

7 Τεκνία, μηδεὶς πλανάτω ὑμᾶς. ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην, δίκαιός ἐστι, καθὼς ἐκεῖνος δίκαιός ἐστιν.

Filioli, nemo vos seducat. qui facit iustitiã, iustus est, sicut & ille iustus est.

8 Ο ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν· ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ὁ διάβολος ἁμαρτάνει. εἰς τοῦτο ἐφανερώθη ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου.

Qui facit peccatũ, ex diabolo est. quoniam ab initio diabolus peccat. In hoc apparuit Filius Dei, vt dissoluat opera diaboli. ph. 8. 44

9 Πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ μένει· καὶ οὐ δύναται ἁμαρτάνειν, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται.

Omnis qui natus est ex Deo, peccatũ non facit, quoniã semen ipsius in eo manet, & non potest peccare, quoniam ex Deo natus est.

10 Ἐν τούτῳ φανερά ἐστι τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ τέκνα τοῦ διαβόλου. πᾶς ὁ μὴ ποιῶν δικαιοσύνην, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ.

In hoc manifesti sunt filij Dei & filij diaboli. omnis qui nõ facit iustitiam non est ex Deo & qui non diligit fratrem suum.

11 Οτι αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγγελία ἣν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους.

Quoniam hæc est annuntiatio, quã audistis ab initio, vt diligamus alterutrum. Ioh. 13. 34 & 15. 12.

12 Οὐ καθὼς Κάϊν ἐκ τοῦ πονηροῦ ἦν, καὶ ἔσφαξε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. καὶ χάριν τίνος ἔσφαξεν αὐτόν; ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρὰ ἦν, τὰ δὲ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ δίκαια.

Non sicut Cain qui ex Maligno erat, & occidit fratrem suum. & propter quid occidit eũ? quoniam opera eius maligna erant: fratris autem eius, iusta. Gen. 4. 8

13 Μὴ θαυμάζετε, ἀδελφοί μου, εἰ μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος.

Nolite mirari fratres, si odit vos mundus.

n *Exemplum profert & aptissimum, in quo contemplemur, & filiorum Dei, & filiorum diaboli naturam: qua nos in hoc mundo maneat conditio, & quis demum vtrorumque sit futurus exitus.*

13 Breuis digressio, Ne miremur nos, dum officium facimus, esse mundo exosos, quum hæc iam olim fuerit iusti Abelis conditio, cui quis tandem non malit esse similis quàm Caino?

Nos scimus quoniam transtulimus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres: qui non diligit, manet in morte.

Omnis qui odit fratrem suum, homicida est: & scitis quoniam omnis homicida non habet vitam æternam in semetipso manentem.

In hoc cognouimus charitatẽ Dei, quoniam ille animam suam pro nobis posuit: & nos debemus pro fratribus animas ponere.

Luc. 3. 11 *Qui habuerit substantiam mundi, et viderit fratrẽ suum necesse habere, & clauserit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo?*

Filioli mei, non diligamus verbo, neque lingua, sed opere & veritate.

In hoc cognoscimus quoniam ex veritate sumus, & in conspectu eius suadebimus corda nostra.

Quoniam si reprehenderit nos cor nostrũ, maior est Deus corde nostro, & nouit

14 Ημεῖς οἴδαμεν ὅτι μεταβεβήκαμεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, ὅτι ἀγαπῶμεν τοὺς ἀδελφούς· ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν, μένει ἐν τῷ θανάτῳ.

15 Πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἀνθρωποκτόνος ἐστί· καὶ οἴδατε ὅτι πᾶς ἀνθρωποκτόνος οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον ἐν αὐτῷ μένουσαν.

16 Ἐν τούτῳ ἐγνώκαμεν τὴν ἀγάπην, ὅτι ἐκεῖνος ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκε· καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τὰς ψυχὰς θεῖναι.

17 Ος δ' ἂν ἔχῃ τὸν βίον τοῦ κόσμου, καὶ θεωρῇ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ χρείαν ἔχοντα, καὶ κλείσῃ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ, πῶς ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μένει ἐν αὐτῷ;

18 Τεκνία μου, μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ μηδὲ γλώσσῃ, ἀλλ' ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ.

19 Καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐκ τῆς ἀληθείας ἐσμέν, καὶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ πείσομεν τὰς καρδίας ἡμῶν.

20 Ὅτι ἐὰν καταγινώσκῃ ἡμῶν ἡ καρδία, ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ Θεὸς τῆς καρδίας ἡμῶν, καὶ γι-

14 Nos o scimus nos trãslatos esse ex morte ad vitam, quia diligimus fratres: qui non diligit fratrem, manet in morte.

15 Quisquis odit fratrem suum, homicida est: & nostis nullũ homicidam habere vitam æternam in se manentem.

16 Per hoc cognouimus charitatem, quòd ille animam suam pro nobis posuit: nos igitur debemus pro fratribus animas ponere.

17 Qui verò habuerit p mundanas facultates, & viderit fratrem suum egentem, & q clauserit viscera sua coram eo, quomodo charitas Dei manet in eo?

18 Filioli mei, ne diligamus verbo neque lingua *solùm*, sed opere & veritate.

19 Et per hoc cognoscimus nos exveritate esse, 20 & corã ipso secura reddemus corda nostra.

r Nam si nos condemnet cor nostrum potentior est Deus corde nostro, &

14 Ratio secũda, quia charitas est testimonium nos à morte ad vitam esse trãslatos. ac proinde odii in fratres est mortis argumentum, cui quisquis indulgeat, velut mortem in si ipsum fouet.

o *Charitas iudicii est nos trasslatos à morte ad vitam, nẽpe quia ex effectis agnoscitur causa.*

15 Confirmatio, Quisquis homicida est, versatur in morte æterna: qui fratrem odit est homicida: ergo est in morte. inde sequitur, oppositum, eum qui fratrem diligit, ad vitã trãsiisse. Nã reuera mortui nascimur.

16 Iam quo usque charitas Christiana porrigatur ostendit, eoque videlicet vt Christi exemplo, sui etiam quisque obliuiscatur, vt fratribus consulat.

17 Argumẽtatur à cõparatis. Nam si vel ipsam vitam tenemur proximis impendere, quãto magis fratris inopiam facultatibus nostris subleuare?

p *Vnde hæc vita sustentatur.* q *Non aperuerit illi suum pectus, nec prompto illi animo succurrerit.*

18 Charitas Christiana non in verbis, sed in reipsa posita est & ab affectu sincero proficisci tur. 19 Charitatem commendat à triplici effectu. Primùm enim ex ea intelligimus nos verè esse Dei filios vt anteà declarauit. 20 Inde fit vt pacatam conscientiam habeamus, sicut ec contra

r *Si mala conscientia nos coarguat, multo magis ad nos condemnandos valere debet Dei iudicium, qui melius etiam corda nostra norit, quàm nosipsi.*

nouit omnia.

21 Tertius effectus ex hoc quoque nascitur, quòd in his miseriis certi sumus nos exaudiri, vt qui filii Dei simus: sicut ex gratia sanctificationis, quæ electis propria est, intelligimus.

21 Charissimi, si cor nostrum nos non cõdemnet, fiduciã habemus apud Deum:

Et quicquid petierimus, accipimus ab eo, quoniam præcepta eius custodimus, & ea quæ ipsi placent facimus.

22 Conclusio, Fidem in Christum & charitatẽ mutuam, res esse simul connexas, ac proinde sanctificationis externa testimonia interiori illo Spiritus nobis dati testimonio vicissim respõdere,

22 Hæc est igitur eius doctrina vt credamus nomini Filij eius Iesu Christi, & diligamus alij alios, sicut mandauit nobis.

Nam qui seruat eius mandata, in eo habitat, & ipse in eo, & per hoc nouimus eum habitare in nobis, *nempe* ex [f] Spiritu quem nobis dedit.

[f] *Spiritum sanctificationis intelligit, id est, ex quo regeneratí viuimus Deo.*

νώσκει πάντα.

21 Αγαπητοὶ, ἐὰν ἡ καρδία ἡμῶν μὴ καταγινώσκῃ ἡμῶν, παῤῥησίαν ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν·

22 Καὶ ὃ ἐὰν αἰτῶμεν, λαμβάνομεν παρ' αὐτοῦ, ὅτι τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηροῦμεν, καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιον αὐτοῦ ποιοῦμεν.

13 Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, ἵνα πιστεύσωμεν τῷ ὀνόματι τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ιησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀγαπῶμεν ἀλλήλους καθὼς ἔδωκεν ἐντολὴν ὑμῖν.

24 Καὶ ὁ τηρῶν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν αὐτῷ καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι μένει ἐν ἡμῖν, ἐκ τοῦ πνεύματος οὗ ἡμῖν ἔδωκεν.

uit omnia.

Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum. Ma. 21. 22. ioh. 15. 7. & 16. 23

Et quicquid petierimus, accipiemus ab eo, quoniam mãdata eius custodimus & ea quæ sunt placita coram eo facimus. Ioh. 6. 29. & 17. 3.

Et hoc est mandatum eius, vt credamus in nomine Filij eius Iesu Christi, & diligamus alterutrum, sicut dedit mandatum nobis.

Et qui seruat mandata eius, in illo manet, & ipse in eo: & in hoc scimus quoniam manet in nobis, de Spiritu quem dedit nobis. Ioh. 13. 34. & 15. 10

CAP. IIII.

1. *Vbi quædam inseruit de probandis spiritibus, quia alij ex mundo,* 5. *alij ex Deo loquuntur,* 7. *ad charitatem redit.* 17. 9. *& Dei exemplo ad fraternum amorem hortatur.*

N.

1 Occasione ex Spiritus nomine arrepta ne charitas à Dei cultu, qui præcipuè à vera eiusdem notitia pendet, separetur: redit ad id quod capite secundo de cauendis Antichristis dixerat. Vult autem duplicem cautionẽ à nobis hic adhiberi: vnam vt quum multi pseudoprophetæ, temerè quibusuis non credamus: alteram, ne, quia multi falsa docent, ideircò nullis credamus. Tenendam igitur esse mediam viam, vt Dei spiritus qui omnino sequendi sunt, nouerimus, ab impuris spiritus fugiendis distinguere.

DIlecti, ne cuiuis [a] spiritui credite, sed probate spiritus an ex Deo sint: nam multi pseudoprophetæ venerunt in mundum.

Αγαπητοὶ, μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύετε, ἀλλὰ δοκιμάζετε τὰ πνεύματα εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν ὅτι πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐξεληλύθασιν εἰς τὸν κόσμον.

V.

CHarissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint: quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum.

a *Metonymicè, id est, ei qui se Spiritus dono præditum dicit ad obeundum Prophetæ munus.*

In

In hoc cognoscitur Spiritus Dei: omnis spiritus qui cõfitetur Iesum Christum in carne venisse, ex Deo est:

Et omnis spiritus qui soluit Iesum, ex Deo non est: & hic est Antichristus de quo audistis quo mam venit, & nũc iam in mundo est.

Vos ex Deo estis filioli, & vicistis eos: quoniam maior est qui in vobis est, quàm qui in mundo.

Ipsi de mundo sunt, ideo de mundo loquuntur, & mundus eos audit.

Nos ex Deo sumus: qui nouit Deũ, audit nos: qui non est ex Deo, non audit nos: in hoc cognoscimus spiritum veritatis & spiritum erroris.

Charissimi, diligamus nos inuicem: quia charitas ex Deo est: & omnis qui diligit, ex Deo natus est, & cognoscit Deum.

Qui non diligit, non nouit Deum: quoniam Deus charitas est.

2 Εν τούτῳ γινώσκετε τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· πᾶν πνεῦμα ὃ ὁμολογεῖ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστι·

3 Καὶ πᾶν πνεῦμα ὃ μὴ ὁμολογεῖ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι. καὶ τοῦτό ἐστι τὸ τοῦ ἀντιχρίστου, ὃ ἀκηκόατε ὅτι ἔρχεται, καὶ νῦν ἐν τῷ κόσμῳ ἐστὶν ἤδη.

4 Ὑμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστε, τεκνία, καὶ νενικήκατε αὐτούς· ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ ἐν ὑμῖν ἢ ὁ ἐν τῷ κόσμῳ.

5 Αὐτοὶ ἐκ τοῦ κόσμου εἰσὶ διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ κόσμου λαλοῦσι, καὶ ὁ κόσμος αὐτῶν ἀκούει.

6 Ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐσμέν· ὁ γινώσκων τὸν Θεὸν, ἀκούει ἡμῶν· ὃς οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἀκούει ἡμῶν. ἐκ τούτου γινώσκομεν τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας καὶ τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης.

7 Ἀγαπητοὶ, ἀγαπῶμεν ἀλλήλους· ὅτι ἡ ἀγάπη ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστι· καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν, ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται, καὶ γινώσκει τὸν Θεόν.

8 Ὁ μὴ ἀγαπῶν, οὐκ ἔγνω τὸν Θεόν· ὅτι ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν.

Ex hoc cognoscite Dei Spiritum: [b] Quicunque spiritus confitetur Iesum [c] Christum in [d] carnem venisse, ex Deo est:

At quicunque Spiritus non confitetur Iesum Christum in carnem venisse, ex Deo non est: sed hic est ille *spiritus* Antichristi, de quo audistis eum venturum fuisse, & iam nunc in mundo esse.

3 Vos ex Deo estis, filioli, & vicisti eos, quoniam potentior est qui *est* in vobis, quàm qui in mundo est.

4 Ipsi è mundo sunt, ideò mundana loquuntur, & mundus eos audit.

5 Nos ex Deo sumus: qui nouit Deũ, audit nos: qui non est ex Deo, non audit nos. ex hoc cognoscimus [e] spiritum veritatis & spiritum erroris.

6 Dilecti, diligamus alii alios: [7] nam charitas ex Deo est: quisquis diligit, ex Deo natus est, & nouit Deum.

Qui non diligit, nõ nouit Deũ: [8] nam Deus est [f] charitas.

2 Certam & perpetuam Ant. christianæ doctrinæ dignoscendæ regulam tradit, nempe si Christi diuina aut humana natura, aut vera earundẽ vnitio negetur, vel de ipsius, vnici vindicis nostri Regis, Prophetæ, ac Pontificis æterni, officio vel tãtillum detrahatur.

b *De doctrina simpliciter loquitur, non de persona.*

c *Veram Messiam.*

d *Veram hominem.*

3 Solatur electos certa spe victoriæ, ita tamen vt eos doceat non sua, sed Dei virtute pugnare.

4 Causam adfert cur ipsis mundus potius quàm veris doctori b applaudeat: quoniam videlicet nihil nisi mundana spirant: quæ etiam est altera Antichristianæ doctrinæ dignoscendæ ratio.

5 Suam & collegarum suorum doctrinam tetra tur certum esse Dei sermonem, quẽ vniuersis totius mũdi sapientibus opponere sit necesse, & in-

de veritatem à mendacio distinguere.

e *Veridicos Prophetas, quibus opponuntur spiritus erroris, id est errantes & alios in errorem adducentes.*

6 Redit ad charitatis mutuæ commendationẽ.

7 Ratio prima, Quoniam res est plane diuina, ac proinde filiis Dei prorsus conueniens, adeò vt qui illius est expers dici non possit Deum vere nosse. 8 Confirmatio, Quia Deus natura sit homines diligere: cuius rei illustrissimum præexcellentis documentum est, quòd non quouis, sed filiũ illum suum, & eum quidem vnigenitũ, sola illa gratuita & infinita nos hostes suos benevolentia impulsus, tradiderit in mortẽ, cuius sanguine expiati, fieremus æternæ ipsius gloriæ participes.

f *Deum, dum vocat charitatem, multo plus dicit, quàm si eum infinitè nos amare pronunciasset.*

Per hoc patefacta est charitas Dei in nobis, quòd Filiũ illum suum vnigenitum misit Deus in mundum vt viuamus per eum.

In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam Filiũ suum vnigenitũ misit Deus in mundũ, vt viuamus per eũ.

In hoc est charitas non quòd nos dilexerimus Deũ, sed quòd ipse dilexerit nos, & miserit Filium suum vt esset propitiatio pro peccatis nostris.

In hoc est charitas, non quasi nos dilexerimus Deũ, sed quoniam ipse dilexit nos, & misit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris.

[9] Dilecti, si Deus nos ita dilexit, debemus & nos alij alios diligere.

Charissimi, si sic Deus dilexit nos: & nos debemus alterutrum diligere.

[10] Deum nemo spectauit vnquam: si diligamus alij alios, Deus in nobis habitat, & charitas eius expleta est in nobis.

Deum nemo vidit vnquam: si diligamus inuicẽ, Deus in nobis manet, & charitas eius in nobis perfecta est.

Per hoc cognoscimus nos in eo habitare & ipsũ in nobis, quòd de Spiritu suo dedit nobis.

In hoc cognoscimus quoniam in eo manemus, & ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis.

[11] Nos verò spectauimus & testamur Patrem misisse Filium qui esset seruator mũdi.

Et nos vidimus, & testificamur quoniam Pater misit filium saluatorẽ mũdi.

Quisquis [h] confessus fuerit Iesum esse Filium Dei, Deus in eo habitat, & ipse in Deo.

Quisquis confessus fuerit quoniam Iesus est Filius Dei, Deus in eo manet, & ipse in Deo.

Et nos cognouimus & credidimus charitatem quam habet Deus in nobis.

Et nos cognouimus, & credidimus charitati quã habet Deus in nobis. Deus charitas est: & qui manet in

[9] Ratio altera à comparatis. Si Deus nos ita dilexit, an nos ipsius filij, inter nos non amabimus?

[10] Tertia ratio, Quia Deo oculis inuisibilis, ex hoc sui Spiritus effectu (nempe charitate) intelligitur, & quidem non extra nos, sed nobiscum cõiunctus, in quibus ita sit efficax.

[g] *Vere accepta comproba.*

[11] Huic Charitati fundamentũ aliud substernit, nempe fidem in Iesum, quæ nos cũ eo cõiungit, sicut charitas nos cum eo coniunctos esse testificatur. Reddit autem Christo testimonium, vt peculatus tegis.

[h] *Confessionem intelligit certa fide mantem, & quam charitas consequitur, vt omnia cohærent.*

[12] Quarta ratio, Deus est fons & origo charitatis: ipsáque adeò charitas: ergo qui in eo manet, Deum secum habet.

charitate, in Deo manet, & Deus in eo.

In hoc perfecta est charitas nobiscũ vt fiduciam habeamus in die iudicij: quia sicut ille est, & nos sumus in hoc mundo.

Timor non est in in charitate: sed perfecta charitas foras mittit timorem quoniam timor pœnam habet: qui autem timet, non est perfectus in charitate.

Nos ergo diligamus Deum: quoniã Deus prior dilexit nos.

Siquis dixerit, quoniam diligo Deũ & fratrem suum oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suũ quẽ vidit, Deum quem non vidit, quomodo potest diligere?

Et hoc mandatum habemus ab eo, vt qui diligit Deũ, diligat & fratrem suum.

τῇ ἀγάπῃ, ἐν τῷ Θεῷ μένει, καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ.

17 Εν τούτῳ τετελείωται ἡ ἀγάπη μεθ' ἡμῶν, ἵνα παῤῥησίαν ἔχωμεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. ὅτι καθὼς ἐκεῖνός ἐστι, καὶ ἡμεῖς ἐσμεν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

18 Φόβος οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀγάπῃ· ἀλλ' ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον. ὅτι ὁ φόβος κόλασιν ἔχει· ὁ δὲ φοβούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ.

19 Ημεῖς ἀγαπῶμεν αὐτὸν, ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἠγάπησεν ἡμᾶς.

20 Εὰν τις εἴπῃ, Οτι ἀγαπῶ τὸν Θεὸν, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῇ, ψεύστης ἐστίν. ὁ γὰρ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ὃν ἑώρακε, τὸν Θεὸν οὐχ ἑώρακε, πῶς δύναται ἀγαπᾶν;

21 Καὶ ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔχομεν ἀπ' αὐτοῦ, ἵνα ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεὸν, ἀγαπᾷ καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ.

ritate, in Deo manet, & Deus in eo.

13 Per hoc expleta est charitas in nobis, vt fiduciam habeamus in die iudicij: quòd [i] qualis ille est, *tales* & nos sumus in hoc mundo.

[k] Metus non est in charitate: expleta charitas foras eiicit metum: quoniam metus cruciatum habet: qui autẽ metuit, non est perfectus in charitate.

14 Nos diligimus eum, quoniam ipse prior dilexit nos.

15 Siquis dixerit, Diligo Deum, & fratrẽ suum oderit, mendax est. 16 Qui enim non diligit fratrem suum quem vidit, Deum quem non vidit quomodo potest diligere?

17 Et hoc mandatum habemus ab eo, vt qui diligit Deum, diligat & fratrẽ suũ.

13 Rursus vt paulò antè charitatem ex eo cõmendat, quòd cũ ex nostri cũ Deo in hac reconuenientia certum nobis nostræ adoptionis testimonium suppeditetur, ita fiat vt intrepidè supremũ illum diẽ iudicii expectemus adeò vt trepidatio & cruciatus ille conscientiæ à charitate expellatur.

i *Similitudinem significat, no paritatẽ.*

12 *Si ex charitate intelligimus nos esse in Deo, & Deũ in nobis, nos filios esse, nos Deum esse, vitã æternam esse in nobis: rectè colligit pacem ac tranquillitatem inde colligit.*

14 Nequis illã consciẽtiæ pacem existimet à charitate nostra vt causa proficisci recurrit ad fontem, nẽpè ad gratuitã dilectionem quanos Deus licet iram ipsius promeritos prosequitur. Hinc autem duplex alia charitas oritur, vtraque primæ illius index ac testis, ea videlicet qua Deum qui prior nos dilexit redamamus: ac demùm propter illum, proximos quoque diligimus. 15 Sicut charitatem proximi à charitate Dei in nos inseparabilem esse ostendit, quoniã hæc illum gignit, ita iam aliam charitatis speciẽ qua nos Deum diligimus, à charitate proximi disiungi posse negat, vnde consequitur, impudenter mentiri, qui se Dei cultores vocant, quum proximos negligant.

16 Prima ratio à comparatis, cur non possit proximus odio haberi & Deus diligi, nẽpe quia qui fratrem nõ potest amare quem videt, quomodo Deum inuisibilem amauerit?

17 Secunda ratio, Cur nõ possit Deus odio haberi & proximus diligi, quia vnus & idem Legislator & se & proximum diligi præcepit.

CAP. V.

1. *Ostendit fraternum amorem & fidem esse res coniunctas.* 10. *Nullam autẽ haberi posse fidem Deo nisi credendo in Christum.* 14. *Hinc est inuocatio,* 16. *vt pro fratribus etiam valeant preces nostræ.*

N.

1 Pergens in eodem argumento, quomodo vtraque illa charitas in nobis ex Dei in nos charitate deriuetur, ostendit: nempe per Iesum mediatorem hâc apprehênsum, in quo facti Dei filii, & Patrem ex quo sic geniti sumus, & fratres similiter nobiscũ genitos diligimus.

a *Verũ esse Christiam.*

b *Singulari numero vtes omnes fideles intelligit.*

2 Charitas proximi à Charitate qua Deum diligimus sic dependet, vt hâc illi præire oporteat: inde consequitur charitatem non esse aptãdam quum ad malè agendum coeunt homines, quoties denique proximũ amantes, in Dei mãdata nõ respicim⁹.

3 Ratio, Quia Deum diligere est mandatis eius obsequi: quod quum ita sit, & vtraque charitas ab eodem Legislatore sit mandata (vt antea docuimus) efficitur illud quoque. Diligi non posse proximum vbi mandata Dei violantur.

4 *Quoniam docet experientia nullam inesse carni facultatem, imò ne voluntatem quidem ad præstanda Dei mandata, idcirco ne videatur Apostolus toties inculcare mandatorum in Dei obseruationem impossibilia flagitare, pronuntiat grauia non esse Dei mandata, hactenus quidem vt eorum onere opprimamur.*

d *Regenerati, qui Dei Spiritu agantur, & qui liberati sunt per gratiã à Legis maledictione.*

5 Ratio, Quoniam ex regeneratione nacti sumus vires quibus superatur mundus i. quicquid mandaris Dei reluctatur.

6 Explicat quænam sint illæ vires, nempe fides.

e *Videtur præsentis tempore, vt iudicetur etiamsi adhuc versemur in hac luctatertissimam tamen esse victoriam.*

f *Qua est instrumentalis causa apprehendens eum qui illud vincula præstat.*

7 Duo præterea declarat, vnum quæ sit vera fides, ea nimirum quæ in vnum Iesum Filiũ Dei respicit: ex quo consequitur alterum, nempe has vires proprie non esse fidei, sed fide tanquam instrumento ex Iesu Christo Filio Dei hauriri.

8 Præstantiam Christi in quo vno omnia nobis donantur, sex testibus comprobat, tribus cœlestibus, & totidem terrenis, penitus inter se consentientibus. Cœlestes sunt, Pater à quo missus est Filius, Sermo ipse eõro factus, & Spiritus Sanctus. Terreni testes, aqua, (i. sanctificatio nostra) sanguis (i. iustificatio nostra) Spiritus. i. agnitio Dei Patris in Christo per fidem ex Spiritus sancti testimonio: sicut in annotationibus copiosius exposuimus.

9 Monet ne aquam à sanguine (id est, sanctificationem à iustificatione, siue iustitiam inchoatam à iustitia imputata) separemus: quoniam illa nõ nitimur nisi quatenꝰ est huius testimonij. hæc verò etsi ab illa nunquam separetur, tamen sola est nostræ salutis materia.

1 Quisquis credit su esse[a] Christum, ex Deo natus est: & quisquis diligit genitorem, diligit etiam[b] eum qui ex eo genitus est.

2 Per hoc cognoscimus nos diligere filios Dei, quum nos Deum diligimus, & mandata eius seruamus.

3 Hæc est enim charitas Dei, vt mandata eius seruemus:[4] & mandata eius grauia[c] non sunt.

5 Quoniam quicquid natum est ex Deo, vincit mundũ: [6] & hæc est victoria quæ[e] vicit mundum, nempe[f] fides nostra.

7 Quis est qui vincit mundum, nisi qui credit Iesum esse Filium Dei?

8 Hic ille est qui venit per aquam & sanguinẽ, nempe Iesus Christus: [9] non per aquam

Πας ὁ πιστεύων ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Χριστός, ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται· καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν τὸν γεννήσαντα, ἀγαπᾷ καὶ τὸν γεγεννημένον ἐξ αὐτοῦ.

2 Ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἀγαπῶμεν τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, ὅταν τὸν Θεὸν ἀγαπῶμεν, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν.

3 Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἵνα τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν· καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ βαρεῖαι οὐκ εἰσίν.

4 Ὅτι πᾶν τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Θεοῦ νικᾷ τὸν κόσμον· καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ νίκη ἡ νικήσασα τὸν κόσμον, ἡ πίστις ἡμῶν.

5 Τίς ἐστιν ὁ νικῶν τὸν κόσμον εἰ μὴ ὁ πιστεύων ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ;

6 Οὗτος ἐστιν ὁ ἐλθὼν δι' ὕδατος καὶ αἵματος, Ἰησοῦς ὁ Χριστός· οὐκ

V.

Omnis qui credit quoniã Iesus est Christus, ex Deo natus est: & omnis qui diligit eũ qui genuit, diligit & eum qui natus est ex eo.

In hoc cognoscimus quoniam diligimus natos Dei, quum Deum diligamus, & mandata eius faciamus.

Hæc est enim charitas Dei, vt mandata eius custodiamus: & mandata eius grauia non sũt. Mat.11.30

Quoniam omne quod natum est ex Deo, vincit mundũ: & hæc est victoria quæ vincit mundũ, fides nostra.

Quis est qui vincit mundum, nisi qui credit quoniam Iesus est Filius Dei? 1.Cor.15.57.

Hic est qui venit per aquam & sanguinem, Iesus Christus: non in aqua

solùm, sed in aqua & sanguine: & spiritus est qui testificatur, quoniam Christus est veritas.

Quoniam tres sũt qui testimoniũ dãt in cælo, Pater, Verbum, & Spiritus sãctus: & hi tres vnũ sunt.

Et tres sunt qui testimoniũ dant in terra, Spiritus, aqua, & sanguis: & hi tres vnum sunt.

Ioh. 3, 16.

Si testimonium hominũ accipimus, testimonium Dei maius est: quoniam hoc est testimonium Dei quod maius est, quoniam testificatus est de Filio suo.

Qui credit in filium Dei, habet testimonium Dei in se: qui non credit Filio, mendacem facit eum, quia non credit in testimonium quod testificatus est Deus de Filio suo.

Et hoc est testimonium, quoniam vitam æternam dedit nobis Deus. Et hæc vita in Filio eius est.

Qui habet Filiũ, habet vitã: qui non habet Filiũ Dei vitam non habet.

Hæc scripsi vo-

ἐν τῷ ὕδατι μόνον, ἀλλ' ἐν τῷ ὕδατι καὶ τῷ αἵματι· καὶ τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ μαρτυροῦν ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια.

7 Ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Λόγος, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἕν εἰσι.

8 Καὶ τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῇ, τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα· καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσιν.

9 Εἰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀνθρώπων λαμβάνομεν, ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ μείζων ἐστίν· ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ ἣν μεμαρτύρηκε περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.

10 Ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἔχει τὴν μαρτυρίαν ἐν ἑαυτῷ· ὁ μὴ πιστεύων τῷ Θεῷ, ψεύστην πεποίηκεν αὐτὸν, ὅτι οὐ πεπίστευκεν εἰς τὴν μαρτυρίαν ἣν μεμαρτύρηκεν ὁ Θεὸς περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.

11 Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία, ὅτι ζωὴν αἰώνιον ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς· καὶ αὕτη ἡ ζωὴ ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ ἐστιν.

12 Ὁ ἔχων τὸν υἱὸν, ἔχει τὴν ζωήν· ὁ μὴ ἔχων τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὴν ζωὴν οὐκ ἔχει.

13 Ταῦτα ἔγραψα

solùm, sed per aquam & sanguinem: & g spiritus is est qui testificatur spiritum veritatem esse.

7 Nam tres sũt qui testificantur in cœlo, Pater h Sermo, & Spiritus sanctus: & hi tres i vnum sunt.

8 Et tres sunt qui testificantur in terra, Spiritus & aqua, & sanguis: & hi tres in vnum consentiũt.

9 Si testimonium hominum accipimus testimoniũ Dei maius est: k nam hoc est testimoniũ Dei quod testificatus est de Filio suo.

10 Qui credit in Filium Dei, habet testimonium in seipso: qui non credit Deo, mendacem eum fecit, quia non credidit testimonio quod testificatus est Deus de Filio suo.

11 Est autẽ hoc testimoniũ, *nempe* quòd vitam æternam dedit nobis Deus: & hæc vita in Filio eius est.

12 Qui habet Filiũ, habet vitam: qui nõ habet Filium Dei, vitam non habet.

13 Hæc scripsi vo-

g *Spiritus noster tertius testis, testatur Spiritum sanctum esse veritatem id esse verum quod nobis ille dictat, nempè nos esse filios Dei.*

h *Vide Ioh. 8 13.*

i *In vnum cõsentiunt.*

10 Argumẽto à comparatis, ostendit quantum sit pondus cælestis testimonii quod Pater edidit de Filio, cui consentit & ipse Filius, & Spiritus sanctus.

12 *Meritò ita colligo, nam illud testimoniũ quod dixi in cælo perhiberi, à Deo manat, Filium suum ornante.*

11 Firmitatẽ etiã terrestriũ testium probat ex cõsciẽtia vniuscuiusque testimonium illud in sese habentis quã falli non dicit, vtpote quæ cælesti Patris de Filio testimonio assentiatur: alioqui enim Patrem oporteret esse mendacem si cõscientia, Patri assentiens mentiretur.

12 Iam iandẽ quod sit hoc testimonium cofirmatum declarat tot testibus nem

nempè vitam siue fœlicitatẽ æternam esse merum Dei donum, quæ in Filio resideat, & ab eo in nos, qui per fidẽ cum eo coniuncti sumus promanat, adeò vt extra eum nusquam inueniatur vita.

13 Epilogus epistolæ, in quo primùm ostendit hac doctrina etiam ipsos egere qui iam credunt, vt magis ac magis in fide crescant: id est, vt quotidie de sua in Christo per fidem salute fiant certiores.

bis qui creditis in nomen Filii Dei: vt sciatis vos vitam æternam habere, & vt credatis in nomen Filii Dei.

14 Quoniã quod sperauimus nondum recipia obtinemus inuocationem cum fide connectit Apostolus, quam vult ex fide proficisci, deinde ita concipi, vt nihil diuinæ voluntati non cõsentaneum petatur: cuiusmodi preces vanæ esse non possunt.

14 Et hæc est fiducia quam habemus ipsum, siquid petierimus secundùm voluntatem eius, nos audire.

15 Preces non tantùm pro nobis ipsis, sed etiam pro fratribus peccantibus fiunt concipiẽdæ, ne sint eis mortifera ipsorum peccata: additur tamen exceptio, peccata illius quod nunquam remittitur, siue peccati in Spiritum sanctũ, i. vniuersalis, & ex animo proficiscentis apostasiæ à cognita Euangelii veritate, sicut in annotationibus pluribus exposuimus.

Quòd si scimus eũ audire nos, quicquid petierimus, scimus nos habere petitiões quas ab eo petiimus.

15 Siquis viderit fratrem suum peccare peccato *quod* non *est* ad mortem, [1] petet, & dabit ei vitam peccantibus *dico*, nõ ad mortem. Est peccatum ad mortem: non pro illo dico vt roget.

16 Occupatio, Omnem quidem iniquitatem nomine peccati comprehẽdi, sed non idcirco desperãdum, quoniam non omne peccatum est lethale, & extra spem remedii.

16 Omnis iniquitas peccatum est: sed est peccatũ *quod* non *est* ad mortem.

17 Scimus quòd quisquis natus est ex Deo, non peccat: sed qui genitus est ex Deo, conseruat seipsum, & Malus ille non tangit eum.

17 Ratio cur nõ omne, imò etiam cur nullũ peccatum sit quibusdam lethale: quia nimirùm ex Deo sunt nati, i. facti filii Dei in Christo: cuius Spiritu donati non seruiunt peccato, neque Satanæ lethaliter vulnerantur.

18 Scimus nos ex Deo esse, & mundum totum in malo iacere.

18 Vnumquenque oportet vniuersales promissiones sibi peculiariter applicare, vt certò nobis persuadeamus, nos (quum totus mundus sit natura perditus) gratis factos esse Dei filios, misso ad nos Filio ipsius Iesu Christo, à quo illustrati sumus veri Dei & vitæ æternæ notitia.

ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. ἵνα εἰδῆτε ὅτι ζωὴν ἔχετε αἰώνιον, καὶ ἵνα πιστεύητε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

14 Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ παῤῥησία ἣν ἔχομεν πρὸς αὐτόν, ὅτι ἐάν τι αἰτώμεθα κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀκούει ἡμῶν.

15 Καὶ ἐὰν οἴδαμεν ὅτι ἀκούει ἡμῶν, ὃ ἂν αἰτώμεθα, οἴδαμεν ὅτι ἔχομεν τὰ αἰτήματα ἃ ᾐτήκαμεν παρ' αὐτοῦ.

16 Ἐάν τις ἴδῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἁμαρτάνοντα ἁμαρτίαν μὴ πρὸς θάνατον, αἰτήσει, καὶ δώσει αὐτῷ ζωήν, τοῖς ἁμαρτάνουσι μὴ πρὸς θάνατον. ἔστιν ἁμαρτία πρὸς θάνατον· οὐ περὶ ἐκείνης λέγω ἵνα ἐρωτήσῃ.

17 Πᾶσα ἀδικία ἁμαρτία ἐστί· καὶ ἔστιν ἁμαρτία οὐ πρὸς θάνατον.

18 Οἴδαμεν ὅτι πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐχ ἁμαρτάνει· ἀλλ' ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Θεοῦ τηρεῖ ἑαυτὸν, καὶ ὁ πονηρὸς οὐχ ἅπτεται αὐτοῦ.

19 Οἴδαμεν ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐσμεν, καὶ ὁ κόσμος ὅλος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται.

bis, vt sciatis quoniam vitam habetis æternam qui creditis in nomine filii Dei.

Et hæc est fiducia quam habemus ad eum, quia quodcunque petierimus secundum voluntatem eius, audit nos. Supr. 3. 22

Et scimus quia audit nos quicquid petierimus: scimus quoniam habemus petitiones quas postulauimus ab eo.

Qui scit fratrem suum peccare peccatum nõ ad mortem, petet, & dabit ei vitam, peccantibus non ad mortem. Est peccatum ad mortem: non pro illo dico vt roget quis. Mat. 12. 32. Mar. 3. 29

Omnis iniquitas, peccatum est: & est peccatũ nõ ad mortem.

Scimus quia omnis qui natus est ex Deo non peccat: sed generatio Dei conseruat eum, & malignus non tangit eum.

Scimus quoniã ex Deo sumus, & mundus totus in maligno positus est.

Et scimus quoniã Filius Dei venit, & dedit nobis sensum, vt cognoscamus verum Deũ, & simus in vero Filio eius. Hic est verus Deus, & vita æterna.

Luc. 24. 45

Filioli, custodite vos à simulachris. Amen.

20 Οἴδαμεν δὲ ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἥκει, καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινὸν Θεόν. καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς, καὶ ζωὴ αἰώνιος.

21 Τεκνία, φυλάξατε ἑαυτὰ ἀπὸ τῶν εἰδώλων. Ἀμήν.

Sed scimus Filium Dei venisse, & dedisse nobis mentem vt cognoscamus illum qui verax est. & sumus in verace illo, in Filio eius Christo. m hic est verus Deus & vita æterna.

19 Filioli, cauete vobis ab idolis. Amẽ.

m *Apertissimè asserituꝛ Christi diuinitas.*

19 *Diserte exprimit præceptum de cauendis idolis: quæ vni vero Deo opponit, vt hoc veluti sigillo totam superiorẽ doctrinam obsignet.*

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

EPISTOLA CATHOLICA IOHANNIS APOSTOLI SECVNDA.

CAP. I.

1. *Inscribitur hæc Epistola eximiæ ac præstanti dignitate fœminæ,* 4. *quæ filios in Dei timore rectè educatos habebat.* 6. *Hanc orat vt in charitate Christiana perseueret,* 7. *ne in Antichristos incidat.* 10. *quin potius eos omnino vitet.*

V. N.

SENIOR *Electæ dominæ & natis eius: quos ego*

Ο ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ ἐκλεκτῇ κυρίᾳ, καὶ τοῖς τέκνοις

PRESBYTER a electæ b dominæ, & liberis eius

a *Electa appellatiuũ est nomen nõ proprium.* b *Eximiæ atque præstantis dignitatis fœminæ.*

quos ego verè diligo, nec ego solus, sed & omnes qui norũt veritatem:

1 Christianæ coniunctionis vinculum est vera & cõstans veritatis professio.

Propter veritatẽ quæ permanet in nobis, & nobiscũ erit in æternum.

Sit vobiscum gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & à Domino Iesu Christo Filio Patris [c] cum veritate & charitate.

c Cum vera cognitione, quæ charitatem comitetur.

2 Gauisus sum valdè quòd inuenerim ex filiis tuis qui integrè incedant, [d] sicut mandatum accepimus à Patre.

2 Vera hæc professio posita est tum in mutua charitate quam mandauit Dominus: tum verò maximè in sana doctrina, quæ & ipsa nobis tradita est. Est enim mandatum Dei, solidum & regulæ morum & dogmatũ fundamentũ, & ista sunt inter se inseparabilia.

d Prout veritas præscribit.

Et nunc rogo te, domina, non vt mãdatum nouum scribens tibi, sed quod habuimus à principio, vt diligamus alij alios.

Hæc autẽ est charitas, vt incedamus secundum doctrinã eius. Hæc est doctrina, vt sicut audistis à principio, *ita* in eo ambuletis.

3 Nam multi impostores ingressi sũt in mundum qui non confitentur Iesum Christum venisse in carne. Qui est eiusmodi, impostor est & antichristus.

3 Antichristi personam & officiũ Christi oppugnantes, iam in Ecclesiam temporibus Apostolorum irrepserant.

4 Omnia amiserit qui facit doctrinæ iacturam.

e Circumspicite & diligenter considerate.

4 e Attendite vobisipsis, ne perdam[a] quæ operati sumus, sed vt mercedẽ plenam recipiamus.

ἀυτῆς οὓς ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ, καὶ οὐκ ἐγὼ μόνος, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἐγνακότες τὴν ἀλήθειαν·

diligo in veritate & nõ ego solus, sed & omnes qui cognouerunt veritatem,

2 Διὰ τὴν ἀλήθειαν τὴν μένουσαν ἐν ἡμῖν, καὶ μεθ' ἡμῶν ἔσται εἰς τὸν αἰῶνα.

Propter veritatẽ quæ permanet in nobis, & nobiscũ erit in æternum.

3 Ἔσται μεθ' ὑμῶν χάρις, ἔλεος, εἰρήνη, παρὰ Θεοῦ πατρὸς, καὶ παρὰ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ πατρὸς, ἐν ἀληθείᾳ καὶ ἀγάπῃ.

Sit vobiscum gratia, misericordia, pax à Deo patre, & à Christo Iesu filio Patris in veritate & charitate.

4 Ἐχάρην λίαν ὅτι εὕρηκα ἐκ τῶν τέκνων σου περιπατοῦντας ἐν ἀληθείᾳ, καθὼς ἐντολὴν ἐλάβομεν παρὰ τοῦ πατρός.

Gauisus sum valde quoniam inueni de filiis tuis ambulantes in veritate, sicut mandatum accepimus à Patre.

5 Καὶ νῦν ἐρωτῶ σε, κυρία, οὐχ ὡς ἐντολὴν γράφων σοι καινὴν, ἀλλὰ ἣν εἴχομεν ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους.

Et nunc rogo te domina, non tanquam mandatum nouum scribens tibi, sed quod habuimus ab initio, vt diligamus alterutrum. Lib. 15. 17

6 Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγάπη, ἵνα περιπατῶμεν κατὰ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ, καθὼς ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἐν αὐτῇ περιπατῆτε.

Et hæc est charitas, vt ambulemus secundum mandata eius. hoc est enim mãdatum, vt quemadmodum audistis ab initio, in eo ambuletis.

7 Ὅτι πολλοὶ πλάνοι εἰσῆλθον εἰς τὸν κόσμον οἱ μὴ ὁμολογοῦντες Ἰησοῦν Χριστὸν ἐρχόμενον ἐν σαρκί· οὗτός ἐστιν ὁ πλάνος καὶ ὁ ἀντίχριστος.

Quoniam multi seductores exierunt in mundum, qui non confitentur Iesum Christum venisse in carnem. hic est seductor & Antichristus.

8 Βλέπετε ἑαυτοὺς, ἵνα μὴ ἀπολέσητε ἃ εἰργάσασθε, ἀλλὰ μισθὸν πλήρη ἀπολάβητε.

Videte vosmetipsos, ne perdatis quæ operati estis, sed vt mercedem plenam accipiatis.

Omnis

Omnis qui recedit, & non permanet in doctrina Christi, Deum non habet: qui permanet in doctrina, hic & Patrẽ & Filium habet.

9 Πας ὁ παραβαίνων καὶ μὴ μένων ἐν τῇ διδαχῇ τοῦ Χριστοῦ, Θεὸν οὐκ ἔχει· ὁ μένων ἐν τῇ διδαχῇ τοῦ Χριστοῦ, οὗτος καὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ἔχει.

Quisquis transgreditur, nec manet in doctrina Christi; Deum non habet: qui manet in doctrina Christi, hic & Patrem & Filium habet.

Siquis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec aue ei dixeritis.

10 Εἴ τις ἔρχεται πρὸς ὑμᾶς, καὶ ταύτην τὴν διδαχὴν οὐ φέρει, μὴ λαμβάνετε αὐτὸν εἰς οἰκίαν, καὶ χαίρειν αὐτῷ μὴ λέγετε.

[5] Siquis venit ad vos, & hanc doctrinam non adfert, ne recipite eum domũ, nec aue ei dicite.

[5] Cũ peruersæ doctrinæ defensoribus cõmercium nobis esse non debet.

Qui enim dicit illi aue, communicat operibus eius malignis.

11 Ὁ γὰρ λέγων αὐτῷ χαίρειν, κοινωνεῖ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ τοῖς πονηροῖς.

Qui enim dicit illi Aue, communicat operibus eius malis.

Plura habens vobis scribere, nolui per chartam & atramentum: spero enim me futurum ad vos, & os ad os loqui, vt gaudium vestrum plenum sit.

12 Πολλὰ ἔχων ὑμῖν γράφειν, οὐκ ἠβουλήθην διὰ χάρτου καὶ μέλανος· ἀλλὰ ἐλπίζω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ στόμα πρὸς στόμα λαλῆσαι, ἵνα ἡ χαρὰ ἡμῶν ᾖ πεπληρωμένη.

Quum multa haberem vobis scribẽda, nolui charta & atramento: sed spero me venturum ad vos, & [f] præsentem præsentibus loquuturum, vt gaudium nostrum sit completum.

[f] Ad verbũ; os ad os.

Salutant te filii sororis tuæ Electæ.

13 Ἀσπάζεταί σε τὰ τέκνα τῆς ἀδελφῆς σου τῆς Ἐκλεκτῆς. Ἀμήν.

Salutant te filii sororis tuæ electæ. Amen.

¶ CC.j.

ΙΩΆΝΝΟΥ ΤΟΥ̃ ΑΠΟ-ΣΤΌΛΟΥ ΈΠΙΣΤΟ-ΛῊ ΤΡΊΤΗ.

EPISTOLA IOHAN-NIS TERTIA.

1. *Hospitalitatem Gaij laudat,* 9. *& Diotrephis ambitionem accusans,* 10. *Gaium monet, vt bene faciendo perseueret.* 12. *postremò Demetrium commendat.*

N.

1 Exemplũ Christianæ gratulatiõis.

SENIOR[1] Gaio dilecto, quẽ ego verè diligo.

Dilecte, in primis opto vt prosperè agas & valeas, sicut prosperè agit anima tua.

Gauisus sum enim valdè quum venissent fratres, & testimonio suo commendassent integritatem tuam, prout tu integrè incedis.

a Sub. gaudiis.

Maius [a]istis gaudiũ non habeo, quum *vi delicet* audio filios meos integrè incedere.

b Agis vt fidelem decet.

Dilecte, [b]fideliter agis quicquid facis

V.

ΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ Γαΐῳ τῷ ἀγαπητῷ, ὃν ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ.

2 Αγαπητὲ, περὶ πάντων εὔχομαί σε εὐοδοῦσθαι καὶ ὑγιαίνειν, καθὼς εὐοδοῦταί σου ἡ ψυχή.

3 Εχάρην γὰρ λίαν ἐρχομένων ἀδελφῶν, καὶ μαρτυρούντων σου τῇ ἀληθείᾳ, καθὼς σὺ ἐν ἀληθείᾳ περιπατεῖς.

4 Μειζοτέραν τούτων οὐκ ἔχω χαρὰν, ἵνα ἀκούω τὰ ἐμὰ τέκνα ἐν ἀληθείᾳ περιπατοῦντα.

5 Αγαπητὲ, πιστὸν ποιεῖς ὁ ἐὰν ἐργάσῃ

SENIOR Gaio charissimo, quem ego diligo in veritate.

Charissime, de omnibus orationem facio prosperè te ingredi & valere sicut prosperè agit anima tua.

Gauisus sum valde venientibus fratribus, & testimonium perhibentibus veritati suæ, sicut tu in veritate ambulas.

Maius his non habeo gaudium, quam vt audiam filios meos in veritate ambulare.

Charissime, fideliter facis quicquid ope-

varis in fratres & hoc in peregrinos,

Qui testimonium reddiderunt charitati tuæ in cõspectu Ecclesiæ: quos benefacis, deducens dignè Deo.

Pro nomine enim eius profecti sunt, nihil accipiẽtes à Gentibus.

Nos ergo debem[b] suscipere huiusmodi, vt cooperatores simus veritatis.

Scripsissem forsitan Ecclesiæ: sed is qui amat primatũ gerere in eis Diotrephes, nõ recipit nos.

Propter hoc si venero, commonebo eius opera quæ facit, verbis malignis garriens in nos: & quasi non eiiſta ſufficiant, neque ipſe ſuſcipit fratres, & eos qui ſuſcipiunt, prohibet, & de Eccleſia eiicit.

Charißime, noli ẽmitari malum, ſed quod bonum eſt: qui benefacit, ex Deo eſt: qui autẽ malefacit, non vidit Deum.

Demetrio teſtimonium reddetur ab omnibus, & ab ipſa veritate: ſed & nos teſtimoniũ perhibemus, & noſtiquoniam teſtimoniũ noſtrum verum eſt.

Multa habui tibi ſcribere, ſed nolui

εἰς τοὺς ἀδελφοὺς καὶ εἰς τοὺς ξένους,

6 Οἳ ἐμαρτύρησάν σου τῇ ἀγάπῃ ἐνώπιον ἐκκλησίας· οὓς καλῶς ποιήσεις προπέμψας ἀξίως τοῦ Θεοῦ.

7 Ὑπὲρ γὰρ τοῦ ὀνόματος ἐξῆλθον, μηδὲν λαμβάνοντες ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν.

8 Ἡμεῖς οὖν ὀφείλομεν ὑπολαμβάνειν τοὺς τοιούτους, ἵνα συνεργοὶ γινώμεθα τῇ ἀληθείᾳ.

9 Ἔγραψα τῇ ἐκκλησίᾳ· ἀλλ' ὁ φιλοπρωτεύων αὐτῶν Διοτρεφὴς οὐκ ἐπιδέχεται ἡμᾶς.

10 Διὰ τοῦτο, ἐὰν ἔλθω, ὑπομνήσω αὐτοῦ τὰ ἔργα ἃ ποιεῖ, λόγοις πονηροῖς φλυαρῶν ἡμᾶς· καὶ μὴ ἀρκούμενος ἐπὶ τούτοις, οὔτε αὐτὸς ἐπιδέχεται τοὺς ἀδελφούς, καὶ τοὺς βουλομένους κωλύει, καὶ ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐκβάλλει.

11 Ἀγαπητέ, μὴ μιμοῦ τὸ κακόν, ἀλλὰ τὸ ἀγαθόν. ὁ ἀγαθοποιῶν, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν· ὁ δὲ κακοποιῶν, οὐχ ἑώρακε τὸν Θεόν.

12 Δημητρίῳ μεμαρτύρηται ὑπὸ πάντων, καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας· καὶ ἡμεῖς δὲ μαρτυροῦμεν, καὶ οἴδατε ὅτι ἡ μαρτυρία ἡμῶν ἀληθής ἐστι.

13 Πολλὰ εἶχον γράφειν, ἀλλ' οὐ θέλω διὰ

erga fratres & erga peregrinos,

Qui teſtimonio ſuo commendarunt charitatem tuam in conſpectu Eccleſiæ: quos rectè facies [c] ſi proſequutus fueris vt Deo dignum eſt.

Nam pro nomine eius profecti ſunt, ni hil accipientes à Gẽtibus.

Nos ergo debem[b] recipere huiuſmodi [d] vt adminiſtri ſimus veritati.

[2] Scripſi Eccleſiæ: ſed qui primatum inter eos ambit Diotrephes, non recipit nos.

Propterea, ſi venero, ſuggeram ipſi[a] facinora quæ facit, verbis improbis garriens in nos: quíque etiam his non contentus, neque ipſe recipit fratres. & qui volunt *recipere* prohibet, & ex Eccleſia eiicit.

Dilecte, ne imitare quod malum eſt, ſed quod bonum eſt, qui bene facit, ex Deo eſt, qui autem malè facit, non [e] vidit Deum.

Demẽtrio teſtimonium redditum eſt ab omnibus, & ab ipſa veritate: ſed & nos teſtimonium perhibemus, & noſtis teſtimonium noſtrũ verum eſſe.

Multa poſſem ſcribere, ſed nolo

[c] *Commitat Gaio vel eos ipſos quos iam antea exceperat, ad eũ redeuntes ad procuranda Ecclesiæ negotia, vel alios quorum eadẽ esset conditio.*

[d] *Vt & ipſe aliquid conferamus ad veritatis praedicationem.*

[2] Ambitio & auaritia duæ peſsimæ peſtes (præſertim in iis qui Eccleſiaſticum aliquod munus ſuſtinent) in Diotrephis perſona damnantur.

[e] *Nõ nouit*

atramento & calamo tibi scribere:

Spero autem fore vt statim te videam, & vt coram loquamur.

Pax tibi. Salutant te amici. Saluta amicos nominatim.

μέλανος καὶ καλάμου σοι γράψαι·

14 Ελπίζω δὲ εὐθέως ἰδεῖν σε, καὶ στόμα πρὸς στόμα λαλήσομεν.

15 Εἰρήνη σοι. ἀσπάζονταί σε οἱ φίλοι. ἀσπάζου τοὺς φίλους κατ' ὄνομα.

per atramentum & calamum scribere tibi:

Spero autem protinus te videre, & os ad os loquemur.

Pax tibi. Salutãt te amici. Saluta amicos nominatim.

ΙΟΥ'ΔΑ ΤΟΥ̃ Α'ΠΟΣΤΟ'ΛΟΥ Ε'ΠΙΣΤΟ'ΛΗ ΚΑΘΟΛΙΚΗ'.

EPISTOLA CATHOLICA IVDÆ APOSTOLI.

1. *Admonet pios vt sibi caueant ab eo hominum genere,* 4. *qui ex Christi gratia lasciuiendi prætextum capiant.* 5. *quos non impunè laturos eius gratiæ cõtemptum,* 6. 7. *tribus exemplis demonstrat,* 14. *& vaticinium Enoch profert.* 20 *Modum denique piis ostendit, quo omnes eorum machinas disiicere queant.*

N.

IVDAS Iesu Christi seruus, [a] frater autem Iacobi, vocatis, [b] à Deo patre sanctificatis, & Iesu Christo [c] seruatis:

Misericordia vobis & pax & charitas multiplicetur.

1 Dilecti, quũ omne studiũ adhibeã, vt scribã ad vos [d] de cõmuni salute, ne-

ΙΟΥΔΑΣ, Ιησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ἀδελφὸς δὲ Ιακώβου, τοῖς ἐν Θεῷ πατρὶ ἡγιασμένοις καὶ Ιησοῦ Χριστῷ τετηρημένοις, κλητοῖς·

2 Ελεος ὑμῖν καὶ εἰρήνη καὶ ἀγάπη πληθυνθείη.

3 Αγαπητοὶ, πᾶσαν σπουδὴν ποιούμενος γράφειν ὑμῖν περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας, ἀνάγ-

V.

IVdas Iesu Christi seruus, frater autẽ Iacobi, his qui sunt in Deo Patre dilectis, & Christo Iesu conseruatis & vocatis:

Misericordia vobis, & charitas adimpleatur.

Charissimi, omnẽ solicitudinem faciẽs scribendi vobis de cõmuni vestra salute,

a *Vt distinguatur ab Iscariote.*

b *Per Deũ Patrem.*

c *Sepositis æterno Dei cõsilio, qui Christo traderentur custodiẽdi.*

1 Scopus huius epistolæ, in qua pios aduersus profanos quosdam, & in sana doctrina & in rectis moribus confirmat.

d *De iis quæ ad nostram omnium salutem spectant.*

necesse habui scribere vobis, deprecãs supercertari semel traditæ Sanctis fidei.

Subintroierunt enim quidam homines, qui olim præscripti sunt in hoc iudicium impij, Dei nostri gratiam trãsferentes in luxuriã, & solum Dominatorem, & Dominũ nostrum Iesum Christum negantes.

Commonere autem vos volo, scientes semel omnia, quomã Iesus populum de terra Ægypti saluans, secundò eos qui non crediderũt perdidit.

Angelos verò qui non seruauerũt suũ principatum, sed dereliquerũt suum domicilium, in iudiciũ magni diei vinculis æternis sub caligine reseruauit.

Sicut Sodoma & Gomorrha, & finitimæ ciuitates simili modo exfornicatæ, & abeuntes post carnem alteram, factæ sunt exemplum ignis æterni pœnã sustinentes.

Similiter & hi carnẽ quidẽ maculãt, do-

κλω ἔχον γεφ'ῦραν ὑμῖν, παρακαλῶν ἐπαγωνίζεσθαι τῇ ἅπαξ παραδοθείσῃ τοῖς ἁγίοις πίστει.

4 Παρεισέδυσαν γάρ τινες ἄνθρωποι, οἱ πάλαι προγεγραμμένοι εἰς τοῦτο τὸ κρῖμα, ἀσεβεῖς, τὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν χάριν μετατιθέντες εἰς ἀσέλγειαν, καὶ τὸν μόνον δεσπότην Θεὸν καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀρνούμενοι.

5 Ὑπομνῆσαι δὲ ὑμᾶς βούλομαι, εἰδότας ὑμᾶς ἅπαξ τοῦτο, ὅτι ὁ Κύριος λαὸν ἐκ γῆς Αἰγύπτου σώσας, τὸ δεύτερον τοὺς μὴ πιστεύσαντας ἀπώλεσεν.

6 Ἀγγέλους τε τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν, ἀλλὰ ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον, εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας, δεσμοῖς ἀϊδίοις ὑπὸ ζόφον τετήρηκεν.

7 Ὡς Σόδομα καὶ Γόμορρα, καὶ αἱ περὶ αὐτὰς πόλεις τὸν ὅμοιον τούτοις τρόπον ἐκπορνεύσασαι, καὶ ἀπελθοῦσαι ὀπίσω σαρκὸς ἑτέρας, πρόκεινται δεῖγμα πυρὸς αἰωνίου δίκην ὑπέχουσαι.

8 Ὁμοίως μέντοι καὶ οὗτοι ἐνυπνιαζόμενοι, σάρκα μὲν μιαίνουσι, κυ-

ceſſe habui vobis ſcribere, ad vos hortandos vt [e] decertetis pro fide quæ [f] ſemel tradita eſt ſanctis.

[2] Nam ſubrepſerũt quidã homines, pri[g] iam olim deſcripti ad hanc damnationẽ [3] impii, qui Dei noſtri gratiam transferunt ad laſciuiam, & ſolum illum verum Deum ac Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum negant.

[4] Volo autem vos *iſtorum* commonefacere, vt qui ſemel hoc ſciatis, Dominũ, quum populum ex Ægypto liberaſſet, rurſus eos qui nõ credebant perdidiſſe.

[5] Et Angelos qui non ſeruata ſua origine reliquerunt ſuũ domicilium, iudicio magni illius diei vinculis æternis ſub caligine reſeruaſſe.

Sicut Sodoma & Gomorrha, & his finitimæ ciuitates, ſimili modo atque [g] illæ ſcortatæ, & [h] carnem alienam ſectatæ, propoſitæ ſunt exemplo, ignis æterni pœnam ſuſtinentes.

Similiter tamen & iſti [i] ſopiti, carnem quidem polluunt, [6] [k] domi-

e *Pro viribus tuearmini fidẽ, ſana ſcil. doctrina & vita exemplis.*

f *Quæ ita ſemel tradita eſt, vt poſtea nunquam ſit immutanda.*

2 Non temerè, ſed ex Dei prouidẽtia fit vt nonnulli perditi in Eccleſiam irrepant.

3 Hoc primùm in iſtis damnat quòd ex Dei gratia captarent laſciuiendi prætextũ: quod fieri non poteſt quin Chriſto ſummum imperiũ abrogetur, quũ ſe iuſmodi homines Satanæ ſe addicant, vt hodie facit Anabaptiſtarum ſecta, quos Libertinos vocant.

4 Proponit horrenda ſupplicia eorum qui gratia Dei ſunt abuſi, vt ſuis cupiditatibus obſequerentur.

5 Angelorũ lapſus ſeueriſſimè punitus quanto magis homines perfidos vlciſcetur Dominus.

g *Sodoma & Gomorrha veſtigia ſequuntur.*

h *Sic adumbrat prodigioſas libidines.*

i *Perinde ſtolidi & vaſtonis expertes ach alitſſi no*

ueterno ſenſus omnis haberent ſopitos.

6 Alterum iſtorum dogma perniciosiſſimum, quòd magiſtratuum autoritatem etiam cum

conuitiis tollebant, vt hodie Anabaptiſtæ.

k *Magis eſt dominium aſperneris, quàm Dominũ, i. veniſſam quandam perſonam.*

natum verò reiiciunt, & dignitates conuiciis incessunt.

7 At Michael archangelus, quum aduersus diabolum certans, disceptaret de corpore Mosis, non ausus est illi impingere notam maledicti, sed dixit, Increpet te Dominus.

8 At isti, quæ nō nouerūt, ea cōuitiis incessunt: quæ verò naturaliter, vt animantia rationis expertia sciunt, in iis corrumpuntur.

9 Væ ipsis: nam viam Cain ingressi sunt, & deceptione mercedis, qua deceptus fuit Balaam, effusi sunt, & contradictione Core perierunt.

10 Hi sunt macularum instar in[l] agapis vestris, dum vobiscū conuiuātur, [m]absque vllius metu se ipsos pascentes: nubes aqua carentes, ventis circumactæ, arbores emarcidæ, infrugiferæ, bis emortuæ, eradicatæ:

Vndę maris efferatæ, despumantes sua ipsorum dedecora: stellæ erraticæ, quibus[n] caligo tenebrarum in æternum seruatata est.

Prophetauit autē etiam de istis septi-

ριότητα δὲ ἀθετοῦσι, δόξας δὲ βλασφημοῦσιν.

9 Ὁ δὲ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος ὅτε τῷ διαβόλῳ διακρινόμενος διελέγετο περὶ τοῦ Μωσέως σώματος, οὐκ ἐτόλμησε κρίσιν ἐπενεγκεῖν βλασφημίας, ἀλλ' εἶπεν, Ἐπιτιμήσαι σοι Κύριος.

10 Οὗτοι δὲ ὅσα μὲν οὐκ οἴδασι βλασφημοῦσιν· ὅσα δὲ φυσικῶς, ὡς τὰ ἄλογα ζῶα, ἐπίστανται, ἐν τούτοις φθείρονται.

11 Οὐαὶ αὐτοῖς· ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ Κάϊν ἐπορεύθησαν, καὶ τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλαὰμ μισθοῦ ἐξεχύθησαν, καὶ τῇ ἀντιλογίᾳ τοῦ Κορὲ ἀπώλοντο.

12 Οὗτοί εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες, συνευωχούμενοι ὑμῖν, ἀφόβως ἑαυτοὺς ποιμένοντες· νεφέλαι ἄνυδροι, ὑπὸ ἀνέμων περιφερόμεναι· δένδρα φθινοπωρινὰ, ἄκαρπα, δὶς ἀποθανόντα, ἐκριζωθέντα·

13 Κύματα ἄγρια θαλάσσης, ἐπαφρίζοντα τὰς ἑαυτῶν αἰσχύνας· ἀστέρες πλανῆται, οἷς ὁ ζόφος τοῦ σκότους εἰς τὸν αἰῶνα τετήρηται.

14 Προεφήτευσε δὲ καὶ τούτοις ἕβδομος ἀπὸ

minationem autem spernunt, maiestatē autem blasphemāt.

Quum Michael archāgelus cū diabolo disputans altercaretur de Moysi corpore, non est ausus iudicium inferre blasphemiæ, sed dixit, Imperet tibi Dominus.

Hi autem quæcunque quidem ignorant, blasphemant: quæcunque autem naturaliter, tanquam muta animalia, norunt: in his corrumpuntur.

Væ illis: quia in via Cain abierunt, & errore Balaam mercede effusi sunt, & in contradictione Core perierunt.

Hi sunt in epulis suis, maculæ, conuiuētes sine timore, semetipsos pascētes, nubes sine aqua, quæ à ventis circumferūtur, arbores autumnales, infructuosæ, bis mortuæ, eradicatæ:

Fluctus feri maris despumantes suas confusiones, sydera errantia, quibus procella tenebrarum seruata est in æternum.

Prophetauit autem de his septi-

7 Argumētum à cōparatis, Michael ex præcipuis Angelis vnus Satanā, quanuis execrabilem, cōtentus fuit iudicio Dei coercendū tradere: & istos homunculos peruersos nō pudet potestates à Deo ordinatas conuitiis incessere.

8 Conclusio, istos duplici scelere teneri, nempe audacissimæ inscitiæ in quibusdam dānandis, & impudentis contemptus eius cognitionis quā quū essent adeppti, non aliter tamen quàm bruta rationis expertia viuebant, ventri nimirū seruientes.

9 Prædicit eorum exitiū quoniam Cainum impudēti malitia, Balaamum turpi auaritia, Core denique factioso & ambitioso ingenio referant.

10 Aliis multis epithetis tū sordes & petulātiam eorundem, tū verò maximè inanem eorū grādiloquentiā & vanissimū fastum grauissimè insectatur grauissima comminatione adiuncta, ex Enochi antiquissima prophetia de futuro iudicio.

l *Agapæ erant fraterna Ecclesiastici cœtus conuiuia, quæ describuntur à Tertulliano in Apologet. cap. 39.*

m *Impudēter & absque vlla vel Dei vel Ecclesiæ reueremia.*

n *Densissima tenebræ.*

xus ab Adam, Enoch, dicens, Ecce venit Dominus, in sanctis millibus suis,

Facere iudicium contra omnes, & arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum quibus impiè egerunt, & de omnibus duris quæ loquuti sunt contra eum peccatores impij.

Hi sunt murmuratores, queruloſi, ſecundum deſideria ſua ambulantes, & os eorum loquitur ſuperba, mirantes perſonas, quæſtus cauſa.

Vos autem charissimi, memores eſtote verborum quæ prædicta ſunt ab Apoſtolis Domini noſtri Ieſu Chriſti:

Qui dicebant vobis, quoniam in nouiſſimo tempore venient illuſores, ſecundum deſideria ſua ambulantes in impietatibus,

Hi ſunt qui ſegregant ſemetipſos, animales, Spiritum non habentes.

Vos autem charissimi, ſuperædificantes voſmetipſos ſanctiſſimæ veſtræ fidei, in Spiritu ſancto orantes,

Voſipſos in dilectione Dei ſeruate, expectantes miſericordiam Domini noſtri Ieſu Chriſti in vitam æternam.

Ἀδὰμ Ἐνὼχ, λέγων, Ἰδὲ, ἦλθε Κύριος ἐν μυριάσιν ἁγίαις αὐτοῦ,

15 Ποιῆσαι κρίσιν κατὰ πάντων, καὶ ἐξελέγξαι πάντας τοὺς ἀσεβεῖς αὐτῶν περὶ πάντων τῶν ἔργων ἀσεβείας αὐτῶν ὧν ἠσέβησαν, καὶ περὶ πάντων τῶν σκληρῶν ὧν ἐλάλησαν κατ' αὐτοῦ ἁμαρτωλοὶ ἀσεβεῖς.

16 Οὗτοί εἰσι γογγυσταί, μεμψίμοιροι, κατὰ τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν πορευόμενοι· καὶ τὸ στόμα αὐτῶν λαλεῖ ὑπέρογκα, θαυμάζοντες πρόσωπα, ὠφελείας χάριν.

17 Ὑμεῖς δὲ ἀγαπητοὶ μνήσθητε τῶν ῥημάτων τῶν προειρημένων ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ·

18 Ὅτι ἔλεγον ὑμῖν ὅτι ἐπ' ἐσχάτου χρόνου ἔσονται ἐμπαῖκται, κατὰ τὰς ἐπιθυμίας ἑαυτῶν πορευόμενοι τῶν ἀσεβειῶν.

19 Οὗτοί εἰσιν οἱ ἀποδιορίζοντες ἑαυτοὺς ψυχικοί, πνεῦμα μὴ ἔχοντες.

20 Ὑμεῖς δὲ ἀγαπητοὶ, τῇ ἁγιωτάτῃ ὑμῶν πίστει ἐποικοδομοῦντες ἑαυτοὺς, ἐν πνεύματι ἁγίῳ προσευχόμενοι,

21 Ἑαυτοὺς ἐν ἀγάπῃ Θεοῦ τηρήσατε, προσδεχόμενοι τὸ ἔλεος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ζωὴν αἰώνιον.

mus ab Adã Enoch, dicens, Ecce, ° venit Dominus cum ſanctis millibus ſuis,

Vt ferat iudicium aduerſus omnes, & redarguat quicunque ex ipſis ſint impij, de factis omnibus quæ impiè patrarint, dóque omnibus duris quæ loquuti fuerint aduerſus ipſum peccatores impij.

Hi ſunt murmuratores, queruli, in cupiditatibus ſuis incedentes: & quorum os loquitur prætumida, admirantes perſonas vtilitatis gratia.

° Præteritum futuri loco Hebraice.

11 Vos autẽ dilecti memores eſtote verborũ quæ prædicta fuerunt ab Apoſtolis Domini noſtri Ieſu Chriſti:

11 Prædictus eſt iſtiuſmodi mõſtrorum exitus, ne rei nouitate percellamur.

Quòd *videlicet* dixerunt vobis, in extremo tempore futuros irriſores qui in impiis ſuis cupiditatibus incedant.

12 Hi ſunt qui ſeipſos ſegregant, animales, Spiritum non habentes.

12 Antichriſtorum eſt ſeſe à piis ſegregare, vt qui Spiritu Dei non regãtur: contrà verò, Chriſtianorũ eſt mutuò tum in fide tum in charitate ſeſe ſãctis precibus ædificare, tanquam ſuper dũ Chriſti miſericordia appareat ad plenã ſuorum ſalutẽ.

Vos autem, dilecti, ſanctiſſimæ veſtræ fidei ſuperſtruẽtes voſipſos, per Spiritum ſanctum orantes,

Alij alios in charitate Dei conſeruate, expectantes miſericordiam Domini noſtri Ieſu Chriſti in vitam æternam.

13 Et alios quidem habito delectu commiseramini:

Alios verò p terrore seruate, ex flamma rapientes: odio habentes q vel eam tunicam quæ à carnis cõtactu sit maculata.

14 Cęterùm, ei qui potest vos seruare à peccato immunes, & statuere in cõspectu gloriæ suæ inculpatos cum exultatione,

Id est soli sapienti Deo Seruatori nostro, gloria & magnificentia & robur & potestas, & nunc & in omnia secula. Amen.

22 Καὶ οὓς μὲν ἐλεεῖτε διακρινόμενοι·

23 Οὓς δὲ ἐν φόβῳ σώζετε, ἐκ τοῦ πυρὸς ἁρπάζοντες· μισοῦντες καὶ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐσπιλωμένον χιτῶνα.

24 Τῷ δὲ δυναμένῳ φυλάξαι ὑμᾶς ἀπταίστους, καὶ στῆσαι κατενώπιον τῆς δόξης αὐτοῦ ἀμώμους ἐν ἀγαλλιάσει,

25 Μόνῳ σοφῷ Θεῷ σωτῆρι ἡμῶν δόξα καὶ μεγαλωσύνη, κράτος, καὶ ἐξουσία, καὶ νῦν καὶ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας. Αμήν.

Et hos quidem arguite iudicatos:

Illos verò saluate, de igne rapientes, aliis autem miseremini in timore: odientes & eam quæ carnalis est, maculatam tunicam.

Ei autem qui potens est vos conseruare sine peccato, & constituere ante conspectum gloriæ suæ immaculatos in exultatione,

Soli Deo Saluatori nostro per Iesum Christum Dominum nostrum gloria & magnificentia, imperium & potestas ante omne seculum, & nũc & in omnia secula seculorũ. Amen.

13 Inter eos qui aberrant, hic delectus piis seruandus est, vt alios lenius tractẽt, alios iam in ipsa flãma versantes seuera præsentis periculi denuntiatione seruare studeãt: ita tamen vt sic abhorreãt à malis & turpibus, vt vel leuissimam eorum contagionẽ fugiãt.

p *Absterrẽtes illos, & sancta seueritate reuocantes.*

q *Hyperbole ab interdictis pollutionũ Legaliũ sumpta.*

24 Cõmendat eos Dei gratiæ, satis declarãs Dei solius esse eã ipsam quam à nobis requirit constantiam nobis præstare.

IN APOCALYPSIN NIHIL DVM TALE visum est edere quale in superiores libros: interea tamen visū est subiicere quæ ante aliquot annos de huius libri authoritate scripsimus. Sunt autem eiusmodi.

QVIA de huius libri authoritate iam pridem nonnulli dubitarunt, paucis diluam argumenta quæ in hanc partem adferri solent: deinde quid mihi videatur exponam. Argumenta verò citabo vti sunt ab Erasmo studiosè ac diligenter collecta: cuius quidem adeò varium mihi videtur in hoc argumēto (vt in multis aliis) iudicium fuisse, vt quid statuerit, non facilè iudicare possis: nisi quòd eò tandem videtur inclinare, vt existimet aliquam esse quidem huius libri authoritatem, sed non eam tamen quæ sit reliquorum, qui sine controuersia sunt recepti. Audiamus ergo quid dicat. Testatur, inquit, diuus Hieronymus Apocalypsin ætate sua non fuisse receptam à Græcis. Dorotheus Tyri episcopus ac martyr, in compendio vitarum tradit Iohannem in Patmo insula Euangeliū suum scripsisse, huius autem libri non meminit. Athanasius Græcus in suo catalogo non affirmat hoc opus esse Iohannis. Dionysius Alexandrinus, cuius verba citat Eusebius libro. 7. Ecclesiasticæ historiæ, librum existimat ab alio quopiam Iohanne viro sancto scriptum. Eusebius ipse ita citat hunc librum aliquot locis, vt Iohanni non sine exceptione tribuat. Idem Caium quendam orthodoxum citat lib. 4. qui à Cerintho hæretico scriptum dicat. Hoc sit primum argumentum: ad quod ita respondeo. Si spectetur quibus rationibus permoti sunt nōnulli ad hunc librū repudiādum, tū demum facilè apparèturum quàm immeritò hoc fecerint. Deinde sicut à quibusdam fuit repudiatus, ita fuisse à plerisque receptum, adeò quidem vt Epiphanius illos à quibus reiiciebatur, aperte inter hæreticos recensuerit: vt interim omittam antiquissimos scriptores, Iustinum philosophum & Irenæum Lugdunēsem episcopum, martyrem vtrunque, non modò illum comprobasse, sed etiam commentariis illustrasse. De Dorotheo quod affertur nihil habet momenti, qui suo tantùm silentio videatur hunc librū reiecisse. De Athanasio, suspectum esse titulum Erasmus ipse annotauit. De Dionysio mox vīderimus, quum ipsius rationem expendemus. Caium (quicunque tandē is fuerit) vel ipsius Dionysii verbis refuto, quæ scripta sunt libro Ecclesiasticæ historiæ tertio. Eusebium autem sanè nihil moror, in quo docti omnes iudicium requirunt. Nunc ad alterum argumentum veniamus. Scribit, inquit, Hieronymus quosdam eruditissimos viros totum hoc argumentum multis conuitiis fuisse insectatos, quasi nihil haberet Apostolicæ grauitatis, sed vulgatam tantum rerum historiam

figurarum inuolucris adumbratam. Deinde nec in sententiis esse quicquam Apostolica grauitate dignum. Ad hoc ita respondeo: Quicunque tandem isti eruditissimi viri fuerint, magnam eos reprehensionem mereri in eo quod conuitiis ausi sint eum librum exagitare, qui sane sit breuissimus, si ea demas quæ ad verbum ex prophetis exscripsit. Longè aliter Basilius, Gregorius, Cyrillus, Epiphanius, Irenæus, Hippolytus, vt Arethas testatur, qui hunc librũ non modò (vt Dionysius Alexãdrinus) putarunt à sancto viro scriptum esse, sed apertè etiam Iohanni Apostolo vendicarũt: nunquam id certè facturi si Apostolicæ grauitatis nulla in eo vestigia animaduertissent. Vtros verò pro eruditioribus habebimus? an istos quorũ & singularis pietas & sũma eruditio testata est plurimis ipsorũ monimentis, an illos potius quorum ne nomina quidem apparent: argumenta verò satis indicant quàm meritò eruditissimè appellentur? Negant in hoc scriptore vllã apparere grauitatem, quum tamen penè omnia ex Prophetis ad verbum descripserit. Dicunt enim complecti vulgatam rerum historiam. Id verò qui potest in eo verum esse qui (si admodum pauca excipias) res præteritas non narret, sed futuras præuntiet? Ista igitur non modò vera non sunt, sed ne verisimilia quidem. Ad tertium argumentum accedamus. Hic, inquit, solicitè suum nomen inculcat, perinde quasi syngraphã scriberet, non librũ, idque non solum præter morem Apostolorum, verum multo magis præter suum morem, qui in Euangelio multo modestiora narrans, non exprimit tamen vsquam suum vocabulum, sed notulis indicat, Discipulus ille quem diligebat Iesus, & Paulus coactus referre de visionibus suis, rem exponit sub alterius persona. At hic tam arcana cum Angelis colloquia describens quot locis inculcat, Ego Iohannes? Hæc est ratio quæ Dionysium Alexandrinum impulit, vt ab alio aliquo Iohanne scriptum hunc librum arbitraretur. At, Deus bone, quàm hæc sunt infirma & imbecilla? Non animaduerterunt boni viri aliud esse historiã aliud prophetiam scribere. Nam historiæ veritas aliunde potius quàm à scriptore pendet: in prophetia verò quia res futuræ prædicuntur, nulla nisi reuelantis & annuntiantis authoritate innixæ, quis non videt hoc requiri in primis, vt vnde tandẽ illarũ prædictio emanet, quis patefecerit, quis scripserit intelligamus? Ideo videmus non modò in Prophetiarum initijs, sed etiam in singulis penè visis, nihil æquè solicitè adscribi atque Dei dictantis, & Prophetæ scribentis nomen. Exemplo sit vel vnus Ieremias, qui minimum centies vicies nomen suum inculcat. Ita enim omninò faciendum erat, ne latebras quærere videretur, vt pseudoprophetæ solebant. Quid verò? Apud Danielem à capite septimo non penè singulis versiculis repetitur, Ego Daniel? Esaias autem quoties Esaiam filium, Amos inculcat? Atqui Iohannes hoc non consueuit in Euãgelio. Fateor. Nã historiã scribebat, in qua illi accidit quod nulli ex alijs discipulis vt ipse de se multa dicere cogeretur. At Paulus etiã ipse hoc non fecit. Certè nõ fecit eo in loco in quo suas visiones ex professo non tractabat: sed quoties sui muneris præstantiã asserit, quàm altè, quàm magnificè sese Paulũ illũ dicit nõ ab hominibus, neque per homines sed à Iesu Christo designatum Apostolum? Quid? quum sua illa certamina prædicat, an personam alienam assumit? Sed aliquid

etiam amplius consideremus: Iohannis nomen in toto hoc opere, nisi me calculus fefellit, quinquies tantùm repetitur: & illud, Ego Iohānes, tribus tātùm locis, nempe capite 1. vers. 9. addita tamē explicatione, quæ una ad omnem amoliendam arrogantiæ suspitionem satis superque sufficit. Item cap. 21. vers. 2, & cap. 22. vers. 8. quibus locis simpliciter tantùm commemorat quid viderit, vt de visionis fide dubitari non possit. Ergo (vt paucis hoc argumentum absoluam) ratio illa Dionysii non modò futilis est sed etiā imperitiā arguit, atque adeò plena est calumniæ: imò verò (quod ingenuè & sine vlla malevolentia à me dici Deus testis est) nimiùm inconsiderata est vox ista, hunc scriptorem perinde suum istud, Ego Iohānes, inculcare ac si syngrapham non librum scriberet. Accedo ad quartum argumentum. In Græcis, inquit, quos viderim exēplaribus, non erat titulus Iohannis Euangelistæ, sed Iohannis Theologi. Atqui vel hic titulus eam Iohanni Euangelistæ vendicat quem nemo ignorat exochen fuisse Theologum à veteribus appellatum: quòd de Christi diuinitate nemo vnquam hominum apertius aut diuinius scripserit. Alter autē ille Iohannes, quē egosanè suppositititiū esse suspicor, nō Theologus (quo cognomento nihil dici potest augustius) sed presbyter dicebatur. Venio tandem ad styli dissimilitudinem, quam Dionysius ille Alexandrinus tribus argumentis confirmat, vt refert Nicephorus Ecclesiast. historiæ lib. 6. cap. 23. Primùm ex tota orationis indole ac ductu: deinde quòd quum Euangelio & epistolæ Iohannis catholicæ multa sint communia, hic liber ne syllabam quidem vllā habeat cum eis communem. Postremò quòd sermonis etiam dono excelluerit Iohannes, alicubi hic noster rusticis barbarismis & solœcismis vtatur. At ego primùm omnium respondeo, istā styli dissimilitudinem minimè esse admirandam in tam dissimili argumento. Nam in Euangelij historia, & in epistolis quanuis impulsu Spiritus sancti, tamen ex suo sensu loquitur: hic audita & dictata excipit. Illic partim narrat rem gestam, partim docet: hīc de rebus futuris agit, & quidem præscriptis verbis: & miramur eum non iisdem vti sententiis? imò quis vnquā hanc legem cuiquā scriptori præscripsit? Quid quod plerāque ipsis superiorum Prophetarum (putà Ezechielis, Danielis, Zachariæ, Esaiæ, & aliorum) verbis illi dictātur ab eodem illo Spiritu nimirum qui quondam per illos hæc eadem erat loquutus? Itaque mirum nemini videri debet quòd non ita culto sermone vtatur, vt qui à Prophetarū qui Hebraicè scripserūt ne verbis quidem, nedum charactere discedere voluerit: quo minus sanè suspicari par est quicquam hic cōmentitium Ecclesiæ obtrudi. Superest vltimum argumentū, quòd videatur Chiliastarū hæresi fauere: quo nomine nonnulli adducti sunt vt hoc opus à Cerintho editū sub Apostoli nomine putarint. Ego verò vt concedā Chiliastas nōnullis ex hoc libro testimoniis esse abusos, idcircò tamen hæretico tam impuro hunc librum esse tribuendum absit vt concedā, nisi locos illos aliter accipi commodè non posse quispiā osētderit: alioquin quem tandē librum admittemus? Aliter autē accipiendos esse doctissimi viri iampridem indicarunt: vt huic libro idem planè acciderit atque epistolæ ad Hebræos, quam nonnulli pertinacissimè repudiāt

quod facere pro Nouatianis videretur: quum ipsi potius suam ignorantiam debuerint accusare. Deinde, obsecro, quum alia præterea fuerint Cerinthi deliria vt qui Deum esse mundi conditorem negarit: Christum ex Maria ac Ioseph cæterorum hominum more genitum docuerit: Christum & Iesum vt distinctas personas separarit: cur non etiam hæc sua dogmata huic libro aspergeret? Atqui tantum abest vt hoc faciat, vt cõtrà aduersus illos errores certa ex hoc libro testimonia peti possint: vt à Cerintho ista proficisci non potuisse vel ex vna ista ratione satis appareat. Quid verò quod vbi de mille annis loquitur nihil eorum narrat, de quibus Cerinthus tã impiè garriebat? Vbi enim luxus ille? vbi cibus & potus? vbi nuptiæ & ioci? vbi sacrificia & dies festi Hierosolymis celebrandi? Ergo vanum etiam ac futile est hoc argumentum. Quæ quiõ ita se habeant, quanuis non censuerim quidem ego pertinaciùs de scriptoris nomine litigandum, tamen Iohanni Apostolo potius quàm cuiquam alij hunc librum tribuerim. Nam præterquam quòd vetustissimum esse constat, vt ex veteribus doctissimi & religiosissimi quique, Iohannis Apostoli esse non dubitarunt, his etiam coniecturis ducor, quòd illis temporibus non videam cui tandem alii tantæ maiestatis plenæ prophetiæ támque augustum Theologi nomen tribui potuerint: deinde quòd plenè Apostolicæ sit dignitatis, non vni alicui Ecclesiæ, sed Asiaticis Ecclesiis scribere: postremò, quod quæ de insula Patmo commemorat, cum iis prorsus conueniant quæ de Iohannis exilio veteres summo consensu tradunt. Quòd si tamen liceret ex stylo coniecturam facere, nemini certè potius quàm Marco tribuerim, qui & ipse Iohannes dictus est: adeò non in verbis tantùm, sed etiam in formulis dicendi, plerisque similis, ac penè idẽ est Euangelii Marci & huius libri character. Ad ipsũ autem librum quod attinet, quanuis eum esse me agnoscam cui hæc mysteria valde adhuc obscura videãtur, tamen quum vbiq; videã Spiritus prophetici numẽ eminere, & veterũ Prophetarũ nõ tantũ vestigia sed sententias, ipsaq; adeò verba in hoc libro agnoscã: quũ manifesta & magnificentissima vbiq; tũ diuinitatis Christi, tũ nostræ redẽptionis testimonia in eo extare videã: quũ denique ex iis quæ prædicta sũt nõnulla manifestè iã apparuerint, veluti quæ de Asiaticarũ Ecclesiarũ excidiis, & scorti illius septẽ mõtibus insidẽtis regno prædixit: venio in eã sententiã vt existimẽ Spiritũ sanctũ in hũc pretiosissimum librum congerere voluisse quæ ex superiorum Prophetarũ prædictionibus implenda post Christi aduentum supererant: ac nonnulla etiam addidisse, quatenus nostra interesse cognouit. Obscuritas in his (fateor) magna est sed ea minimè noua in Prophetarum (ac præsertim Ezechielis scriptis) Dein de nostrum hoc vitium est, qui singula diligentius non annotamus, & quotidiana illa Dei prouidentiæ iudicia in Ecclesiæ suæ administratione, rebus nostris priuatis intenti, non consideramus. Postremò nouit Dominus quid quatenus nosse expediat ideóque prophetiarum lucem pro sua infinita sapiẽtia non aliter iam olim tẽperauit quã Ecclesiæ vtile fore præscuit. Superest igitur vt hæc mysteria sancti Dei homines cum timore ac religione, quatenus fas & vtile est, scrutentur: omnes verò, siue quænouerint, siue quæ nõ nouerint, in hoc libro cõprehensa Dei mysteria venerentur, potius quàm nonnullorum more vel derideant, vel fanaticis suis commentis polluant.

ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ.

APOCALYPSIS IOHANNIS THEOLOGI.

CAP. I.

1. Indicat doctrinæ genus quod hîc tractatur: 8. nempe illius qui est principium & finis: 12. Deinde septem candelabrorum & stellarum 30 mysterium explicat.

V.

APocalypsis Iesu Christi, quã dedit illi Deus palã facere seruis suis quæ oportet fieri citò: & significauit mittẽs per angelum suũ seruo suo Iohanni:

Qui testimonium perhibuit verbo Dei, & testimonium Iesu Christi, quæcunque vidit.

Beatus qui legit & audit verba Prophetiæ huius & seruat ea quæ in ea scripta sunt: tẽpus enim prope est.

Iohannes septẽ Ecclesiis quæ sunt in

ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ Ιησοῦ Χριστοῦ, ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Θεὸς, δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει· καὶ ἐσήμανεν ἀποστείλας διὰ τοῦ ἀγγέλου αὐτοῦ τῷ δούλῳ αὐτοῦ Ἰωάννῃ·

2 Ὃς ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅσα τε εἶδε.

3 Μακάριος ὁ ἀναγινώσκων, καὶ οἱ ἀκούοντες τοὺς λόγους τῆς προφητείας, καὶ τηροῦντες τὰ ἐν αὐτῇ γεγραμμένα· ὁ γὰρ καιρὸς ἐγγύς.

4 Ἰωάννης ταῖς ἑπτὰ ἐκκλησίαις ταῖς ἐν τῇ

N

APocalypsis [a] Iesu Christi quã dedit ipsi Deus, [b] vt indicaret seruis suis quæ oporteat fieri citò: *is* verò missam per Angelũ suum, seruo suo Iohanni significauit:

[a] Rerum occultarum patefactio. [b] Quam Filius è sinu Patris nobis per Angelos reuelauit.

Qui testificatus est sermonem Dei, & testimonium Iesu Christi, & quæcunque vidit.

Beatus qui legit & *beati* qui audiunt verba prophetiæ huius: & seruant eaquæ in ea scripta sunt, tempus enim prope est.

Iohannes septem Ecclesiis que sũt in

Asia: Gratia *sit* vobis & pax à [c] Qui est, & Qui erat, & Qui vẽturus est: & à [d] septẽ Spiritibus qui in cõspectu throni eius sunt:

Et à Iesu Christo, *qui est* fidus ille testis, primogenitus ille ex mortuis, ac princeps regũ terrę: qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris per sanguinem suum.

Et fecit nos reges & sacerdotes Deo & Patri suo: ei, *inquam*, gloria & robur in secula seculorum Amen.

Ecce, venit cum nubibus, & videbit eũ omnis oculus, etiam qui eum transfixerunt: & plangent coram eo [e] omnes tribus terræ, Etiam. Amen.

Ego sum [f] α & ω, *id est* principium & finis: dicit Dominus Qui est, & Qui erat & Qui venturus est, ille, *inquam*, omnipotens.

Ego Iohannes, *qui* & frater vester *sum* & socius in afflictione & regno & tolerãtia Christi Iesu, erã in insula quæ vocatur [g] Patmos, propter sermonem Dei & testimonium Iesu Christi.

Fui *autem* [h] Spiritu

Ασίᾳ· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη, ἀπὸ τοῦ ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος· καὶ ἀπὸ τῶν ἑπτὰ πνευμάτων ἃ ἐστιν ἐνώπιον τοῦ θρόνου αὐτοῦ·

5 Καὶ ἀπὸ Ιησοῦ Χριστοῦ, ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς, ὁ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ὁ ἄρχων τῶν βασιλέων τῆς γῆς· τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς, καὶ λούσαντι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ·

6 Καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ αὐτοῦ· αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Αμήν.

7 Ιδοὺ, ἔρχεται μετὰ τῶν νεφελῶν, καὶ ὄψεται αὐτὸν πᾶς ὀφθαλμὸς, καὶ οἵτινες αὐτὸν ἐξεκέντησαν. καὶ κόψονται ἐπ' αὐτὸν πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. ναι, ἀμήν.

8 Εγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἀρχὴ καὶ τέλος· λέγει ὁ Κύριος, ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, ὁ παντοκράτωρ.

9 Εγὼ Ιωάννης, ὁ καὶ ἀδελφὸς ὑμῶν, καὶ συγκοινωνὸς ἐν τῇ θλίψει καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ καὶ ὑπομονῇ Ιησοῦ Χριστοῦ, ἐγενόμην ἐν τῇ νήσῳ τῇ καλουμένῃ Πάτμῳ, διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τὴν μαρτυρίαν Ιησοῦ Χριστοῦ.

10 Εγενόμην ἐν

Asia: Gratia vobis & pax ab eo qui est, & qui erat & qui venturus est, & à septem spiritibus qui in conspectu throni eius sunt: Exod. 3. 14.

Et à Iesu Christo qui est testis fidelis primogenitus mortuorum, & princeps regum terræ, qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Psal. 89. 38. 1. Cor. 15. 21. Col. 1. 12. Heb. 9. 14. 1. pet. 1. 15. 1. Iob. 1. 9.

Et fecit nos regnum & sacerdotes Deo & Patri suo: ipsi gloria & imperium in secula seculorum. Amen. 2. Pet. 2. 5.

Ecce venit cũ nubibus & videbit eum omnis oculus, & qui eũ pupugerunt & plangent se super eum omnes tribus terræ. Etiam, Amen. Esa. 3. 14. Mat. 24. 10. Iud. 1. 4.

Ego sum α & ω, principium & finis, dicet Dominus, Deus Qui est & Qui erat, & Qui venturus est, omnipotens. Infra. 21. 9. 13.

Ego Iohannes frater vester & particeps in tribulatione & regno & patientia in Christo Iesu, fui in insula quæ appellatur Patmos, propter verbum Dei & testimonium Iesu Christi.

Fui in Spiritu

c *Iehouæ nomen quod proprium est, præteriti, præsentis & futuri temporis notatione significatur.*

d *Hi sunt Spiritus qui infra, 5. 6, Agni cornua & oculi dicũtur: eos autem adiungit Deo tanquam stipatores.*

e *Omnes homines.*

f *Ego is sum ante quem nihil est, imò per quem factum est quicquid factum est, quique vt Omnia intereant, superstes illis omnibus maneam*

g *Patmos vna est Sporadum in qua exulasse Iohannes perhibetur.*

h *Hic explicatur sanctus ille* enthousiasmos, *quo Prophetæ correpti extra mundum peregrinabantur cum domino: sic Ezechiel sæpe dicit se translatum fuisse à Domini Spiritu, & Spiritum Domini in se incidisse.*

in dominica die, & audiui post me vocē magnam tanquam tubæ,

πνεύματι ἐν τῇ κυριακῇ ἡμέρᾳ· καὶ ἤκουσα ὀπίσω μου φωνὴν μεγάλην ὡς σάλπιγγος,

correptus die [i] Dominico, & audiui à tergo vocem magnam tanquā tubæ,

i Dominicā vocat diem quem Paulus primum hebdomados vocat; 1. Cor. 16. 2.

Dicentis, Quod vides, scribe in libro: & mitte septem Ecclesiis quæ sunt in Asia, Epheso, & Smyrnæ, & Pergamo, & Thyatiræ, & Sardis & Philadelphiæ, & Laodiceæ.

11 λεγούσης, Ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος. καὶ, Ὃ βλέπεις γράψον εἰς βιβλίον, καὶ πέμψον ταῖς ἑπτὰ ἐκκλησίαις ταῖς ἐν Ἀσίᾳ εἰς Ἔφεσον, καὶ εἰς Σμύρναν, καὶ εἰς Πέργαμον, καὶ εἰς Θυάτειρα, καὶ εἰς Σάρδεις, καὶ εἰς Φιλαδέλφειαν, καὶ εἰς Λαοδίκειαν.

dicentis, Ego sū, α & ω, primus ille & vltimus: &, Quod vides scribe in libro, & mitte septem Ecclesiis quę sunt in Asia, Epheſi & Smyrnæ, & Pergami, & Thyatiræ, & Sardibus, & Philadelphię & Laodicæ.

Et conuersus sum, vt viderem vocem quæ loquebatur mecum. Et conuersus vidi septem candelabra aurea:

12 Καὶ ἐπέστρεψα βλέπειν τὴν φωνὴν ἥτις ἐλάλησε μετ' ἐμοῦ. καὶ ὀπισράψας εἶδον ἑπτὰ λυχνίας χρυσᾶς·

Conuersus sum igitur vt [k] viderem vocem quæ loquuta erat mecum. Cōuersus autē vidi septem candelabra aurea:

k Vt eam viderē cuius vocem audiram.

Et in medio septē candelabrorum similem Filio hominis vestitum podere, & præcinctū ad mammillas zona aurea.

13 Καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἑπτὰ λυχνιῶν ὅμοιον υἱῷ ἀνθρώπου, ἐνδεδυμένον ποδήρη, καὶ περιεζωσμένον πρὸς τοῖς μαστοῖς ζώνην χρυσᾶν.

Et in medio septem candelabrorum *quēdam* similem filio hominis indutū talari veste, & præcinctū ad mammillas zona aurea.

Caput autem eius & capilli erant candidi, tanquam lana alba, & tanquā nix & oculi eius tanquā flamma ignis:

14 Ἡ δὲ κεφαλὴ αὐτοῦ καὶ αἱ τρίχες, λευκαὶ ὡσεὶ ἔριον λευκὸν, ὡς χιών· καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς φλὸξ πυρός.

Caput autem eius & capilli *erant* candidi vt lana alba, tanquam nix: & oculi eius vt flāma ignis:

Et pedes eius similes aurichalco, sicut in camino ardentē, & vox illius tanquam vox aquarū multarum.

15 Καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ, ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένοι· καὶ ἡ φωνὴ αὐτοῦ ὡς φωνὴ ὑδάτων πολλῶν.

Pedes autem eius similes chalcolibano, veluti in fornace ardentes: & vox illius tanquam vox aquarum multarum.

Et habebat in dextera sua stellas septem: & de ore eius gladius vtraque parte acutus exibat: & facies eius

16 Καὶ ἔχων ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ χειρὶ ἀστέρας ἑπτά· καὶ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ῥομφαία δίστομος ὀξεῖα ἐκπορευομένη· καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ ὡς

Habebat autē in dextra sua stellas septem: & ex ore eius anceps gladius prodibat, & facies eius

qualis sol in suo vigore lucet.

Quum autem vidissem eum, cecidi ad pedes eius veluti mortuus: tum imposuit mihi dextram suam, dicens mihi, Ne metue: ego sum primus & vltimus:

Et qui vino, sed fui mortuus: & ecce, viuo, in secula seculorū. Amen. Et habeo claues inferorum & mortis.

Scribe quę vidisti, & quæ sunt, & quæ posthac sunt futura:

Mysterium septē stellarum quas vidisti in dextra mea, & septem candelabra aurea. Septē stellæ, | Angeli sūt septem Ecclesiarum: & candelabra septem quę vidisti, septem Ecclesiæ sunt.

1 Angelorum nomine Ecclesiarum ministros intelligit.

ὁ ἥλιος φαίνει ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ.

17 Καὶ ὅτε εἶδον αὐτόν, ἔπεσα πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ ὡς νεκρός· καὶ ἐπέθηκε τὴν δεξιὰν αὐτοῦ χεῖρα ἐπ' ἐμέ, λέγων μοι, Μὴ φοβοῦ· ἐγώ εἰμι ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος·

18 Καὶ ὁ ζῶν, καὶ ἐγενόμην νεκρός· καὶ ἰδοὺ ζῶν εἰμὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. καὶ ἔχω τὰς κλεῖς τοῦ ᾅδου καὶ τοῦ θανάτου.

19 Γράψον ἃ εἶδες, καὶ ἃ εἰσι, καὶ ἃ μέλλει γίνεσθαι μετὰ ταῦτα·

20 Τὸ μυστήριον τῶν ἑπτὰ ἀστέρων ὧν εἶδες ἐπὶ τῆς δεξιᾶς μου, καὶ τὰς ἑπτὰ λυχνίας τὰς χρυσᾶς· οἱ ἑπτὰ ἀστέρες, ἄγγελοι τῶν ἑπτὰ ἐκκλησιῶν εἰσί· καὶ αἱ ἑπτὰ λυχνίαι ἃς εἶδες, ἑπτὰ ἐκκλησίαι εἰσί.

sicut sol lucet in virtute sua.

Et quum vidissem eum, cecidi ad pedes eius tanquam mortuus: & posuit dexteram suam super me, dicens, Noli timere: ego sum primus & nouissimus: Psa. 41 40 & 46 6.

Et viuus, & fui mortuus: & ecce, sum viuens in secula seculorum: & habeo claues mortis & inferni.

Scribe ergo quę vidisti, & quę sunt, & quæ oportet fieri posthęc:

Sacramentum septem stellarum, quas vidisti in dextera mea, & septem candelabra aurea. Septē stellę, angeli sunt septem Ecclesiarum: & candelabra septē, septem Ecclesię sunt.

CAP. II.

1. Iubetur Iohānes scribere quæ dominus necessaria nouerat Ecclesiis, 12. Pergamenorum, 18. Thyatirensium, 25. nensium, acceperunt, teneant. 2. Ephesiorū, 8. Smyrnæ vt quę ab Apostolis

N.

ANgelo Ephesinæ Ecclesię scribe, Hæc dicit, qui tenet septem stellas in dextra sua, qui ambulat inter septem candelabra aurea:

Noui opera tua, & laborem & tolerantiam tuam: &

Τῷ ἀγγέλῳ τῆς Ἐφεσίνης ἐκκλησίας γράψον, Τάδε λέγει ὁ κρατῶν τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ, ὁ περιπατῶν ἐν μέσῳ τῶν ἑπτὰ λυχνιῶν τῶν χρυσῶν·

2 Οἶδά σου τὰ ἔργα καὶ τὸν κόπον σου, καὶ τὴν ὑπομονήν σου· καὶ

V.

ANgelo Ephesi Ecclesię scribe, Hęc dicit, qui tenet septem stellas in dextera sua qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum:

Scio opera tua & laborem & patientiam: & quia non

potes sustinere malos: & tentasti eos qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt: & inuenisti eos mendaces:

ὅτι οὐ δύνῃ βαστάσαι κακοὺς· καὶ ἐπειράσω τοὺς φάσκοντας εἶναι ἀποστόλους, καὶ οὐκ εἰσί· καὶ εὗρες αὐτοὺς ψευδεῖς·

Et patientiam habes: & sustinuisti propter nomen meum & non defecisti.

3 Καὶ ἐβάστασας, καὶ ὑπομονὴν ἔχεις καὶ διὰ τὸ ὄνομά μου κεκοπίακας, καὶ οὐ κέκμηκας.

Sed habeo aduersum te, quòd charitatem tuam primam reliquisti.

4 Ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ, ὅτι τὴν ἀγάπην σου τὴν πρώτην ἀφῆκας.

Memor esto itaque vnde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac: sin tē venio tibi citò, & mouebo candelabrum tuum do loco suo, nisi pœnitentiam egeris.

5 Μνημόνευε οὖν πόθεν ἐκπέπτωκας, καὶ μετανόησον, καὶ τὰ πρῶτα ἔργα ποίησον· εἰ δὲ μὴ, ἔρχομαί σοι ταχὺ, καὶ κινήσω τὴν λυχνίαν σου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς, ἐὰν μὴ μετανοήσῃς.

Sed hoc habes, quia odisti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi.

6 Ἀλλὰ τοῦτο ἔχεις, ὅτι μισεῖς τὰ ἔργα τῶν Νικολαϊτῶν, ἃ κἀγὼ μισῶ.

Qui habet aurem audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis, vincēti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei.

7 Ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις, Τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, ὃ ἐστιν ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου τοῦ Θεοῦ.

Et angelo Smyrnæ Ecclesiæ scribe, Hęc dicit primus et nouissimus, qui fuit mortuus, et viuit:

8 Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐκκλησίας Σμυρναίων γράψον, Τάδε λέγει ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, ὃς ἐγένετο νεκρὸς καὶ ἔζησεν·

Scio tribulationē tuam et paupertatē tuam (sed diues es:) & blasphemaris ab his qui se dicunt Iudęos, esse & non

9 Οἶδά σου τὰ ἔργα καὶ τὴν θλῖψιν καὶ τὴν πτωχείαν, (πλούσιος δὲ εἶ) καὶ τὴν βλασφημίαν τῶν λεγόντων Ἰουδαίους εἶναι ἑαυτοὺς, καὶ οὐκ

quòd non possis ferre malos: & exploraris eos qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt: & comperisti eos *esse* mendaces:

Et onere pressus fuisti, & sustines: & propter nomen meū laborasti, & non es defatigatus.

Sed habeo *aliquid* [a] aduersum te, quòd charitatem tuā primam omiseris.

Memor esto itaque vnde excideris, & resipisce, & priora opera facito: sin minus, veniam aduersum te citò, & mouebo candelabrū tuum è loco suo, nisi resipueris.

Sed hoc habes, quòd odisti facta Nicolaitarum quæ & ego odi.

Qui habet aurē audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis, Victori dabo edere ex arbore vitæ quæ est in medio [b] paradisi Dei.

Angelo verò [c] Smyrnæorum Ecclesiæ scribe, Hæc dicit primus ille & vltimus, qui fuit mortuus & viuit:

Noui opera tua & afflictionem & paupertatem, (sed diues es) & blasphemiam eorum qui se dicunt Iudæos esse, & non

a *Quod te cum expostulem.*

b *Sic Christus loquitur nempe vt mediator.*

c *Smyrna vna fuit Ionicarum ciuitatum in Asia.*

sunt, sed synagoga Satanæ.

Nil metue eorũ quæ passurus es. ecce, futurum est vt mittat diabolus aliquos ex vobis in carcerẽ, vt exploremini: & habebitis afflictionẽ dierum decẽ: esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.

Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis, Victor non lædetur à morte secunda.

d Pergamũ celeberrimæ eius urbis in Asia nomen, Attalorum regum sedes.

Angelo verò dPergamensis Ecclesiæ scribe, Hęc dicit qui habet romphæam illam vtrinque acutam,

Noui operatua, & vbi habites, nẽpe vbi thronus est Satanæ: & *quod* teneas nomẽ meum, neque negasti fidem meam,

e Amplificatur Pergamen sũ fides, quod in ipsa persecutionis æstu constantes fuerint.

etiã iis diebus quibus Antipas martyr ille meus fidelis trucidatus est apud vos, vbi Satanas habitat.

Sed habeo aduersum te pauca, quòd habeas istic qui teneãt doctrinam Balaam, qui docuit Balac obiicere offendiculum coram filiis Israel, vt ederẽt ex iis quæ simulachris immolantur, & scortarentur.

f Quod hic de idolothytis agit, referetur ad ea specimen de qua agit Paulus, 1. Cor. 10. & 14.

Ita habes etiam qui teneant doctrinam Nicolaitarum: quod odi.

ἐστὶν, ἀλλὰ συναγωγὴ τοῦ σατανᾶ.

10 Μηδὲν φοβοῦ ἃ μέλλεις πάσχειν. ἰδοὺ, μέλλει βαλλεῖν ὁ διάβολος εἰς φυλακὴν ὑμᾶς ἵνα πειρασθῆτε· καὶ ἕξετε θλῖψιν ἡμερῶν δέκα. γίνου πιστὸς ἄχρι θανάτου, καὶ δώσω σοι τὸν στέφανον τῆς ζωῆς.

11 Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις, Ὁ νικῶν οὐ μὴ ἀδικηθῇ ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ δευτέρου.

12 Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Περγάμῳ ἐκκλησίας γράψον, Τάδε λέγει ὁ ἔχων τὴν ῥομφαίαν τὴν δίστομον τὴν ὀξεῖαν,

13 Οἶδα τὰ ἔργα σου, καὶ ποῦ κατοικεῖς ὅπου ὁ θρόνος τοῦ σατανᾶ· καὶ κρατεῖς τὸ ὄνομά μου, καὶ οὐκ ἠρνήσω τὴν πίστιν μου, καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐν αἷς Ἀντίπας ὁ μάρτυς μου ὁ πιστός, ὃς ἀπεκτάνθη παρ' ὑμῖν, ὅπου κατοικεῖ ὁ σατανᾶς.

14 Ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ ὀλίγα, ὅτι ἔχεις ἐκεῖ κρατοῦντας τὴν διδαχὴν Βαλαάμ, ὃς ἐδίδασκε τὸν Βαλὰκ βάλλειν σκάνδαλον ἐνώπιον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, φαγεῖν εἰδωλόθυτα, καὶ πορνεῦσαι.

15 Οὕτως ἔχεις καὶ σὺ κρατοῦντας τὴν διδαχὴν Νικολαϊτῶν ὁμοίως.

sunt, sed sunt synagoga satanę.

Nihil horum timeas quę passurus es. ecce, missurus est diabolus aliquos ex vobis in carcerem vt tentemini: & habebitis tribulationem diebus decẽ: esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitę.

Qui habet aurẽ, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis, Qui vicerit, non lędetur à morte secunda.

Et angelo Pergamẽ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit qui habet romphæam vtraque parte acutam,

Scio vbi habitas, vbi sedes est satanæ, & tenes nomẽ meũ, & non negasti fidẽ meam, & in diebus illis, Antipas testis meus fidelis, qui occisus est apud vos, vbi satanas habitat.

Sed habeo aduersus te pauca, quia habes illic tenentes doctrinã Balaam, qui docebat Balac mittere scandalum coram filiis Israel, edere & fornicari.

Ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum.

Similiter pœnitentiam age, si quo minus veniam tibi citò, & pugnabo cum illis in gladio oris mei.

16 Μετανόησον· εἰ δὲ μὴ, ἔρχομαί σοι ταχὺ, καὶ πολεμήσω μετ' αὐτῶν ἐν τῇ ῥομφαίᾳ τοῦ στόματός μου.

Resipisce: sin minus, veniam aduersum te citò, & pugnabo cum illis gladio oris mei.

Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis, Vincenti dabo manna abscõditũ, & dabo illi calculum candidum: & in calculo nomen nouum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit.

17 Ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις, Τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ φαγεῖν ἀπὸ τοῦ μάννα τοῦ κεκρυμμένου· καὶ δώσω αὐτῷ ψῆφον λευκήν· καὶ ἐπὶ τὴν ψῆφον ὄνομα καινὸν γεγραμμένον, ὃ οὐδεὶς ἔγνω εἰ μὴ ὁ λαμβάνων.

Qui habet aurẽ, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis, Victori dabo edere ex [g] Mãna illo abscondito: & dabo illi [h] calculum album, & in calculo nomẽ nouũ scriptũ, quod nemo nouit nisi qui accipit.

g Alludit ad concionem illam quæ habetur, 6. Iohã. & ad locum Psal. 105. 40.

h Hiusmodi calculum refert Arethas solitum dari Athletis in certaminibus, vel quod calculis olim essent albi indicante absolutionem.

Et angelo Thyatiræ Ecclesiæ, scribe, Hæc dicit Filius Dei, qui habet oculos tanquã flammam ignis, & pedes eius similes auricalco:

18 Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Θυατείροις ἐκκλησίας γράψον, Τάδε λέγει ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἔχων τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὡς φλόγα πυρὸς, καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ·

Angelo verò Thyatirensis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Filius Dei qui habet oculos tanquã flammam ignis, & cuius pedes *sunt* similes chalcolibano:

Noui opera tua, & [i] charitatẽ & ministerium & fidem, & patientiam tuam, & opera tua nouissima plura prioribus.

19 Οἶδά σου τὰ ἔργα καὶ τὴν ἀγάπην, καὶ τὴν διακονίαν, καὶ τὴν πίστιν, καὶ τὴν ὑπομονήν σου, καὶ τὰ ἔργα σου· καὶ τὰ ἔσχατα πλείονα τῶν πρώτων.

Noui opera tua & charitatem & [i] subministrationem, & fidem, & tolerantiam tuam, & opera tua, & vltima plura prioribus.

i Hic vocat officia sanctè præstita.

Sed habeo aduersus te pauca, quia permittis mulierem Iezabel quæ se dicit prophetã, docere, & seducere seruos meos, fornicari & manducare de idolothytis.

20 Ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ ὀλίγα, ὅτι ἐᾷς τὴν γυναῖκα Ἰεζαβὴλ, τὴν λέγουσαν ἑαυτὴν προφῆτιν, διδάσκειν καὶ πλανᾷν τοὺς ἐμοὺς δούλους, πορνεῦσαι καὶ εἰδωλόθυτα φαγεῖν.

Sed habeo aduersus te pauca, quòd permittis mulierem Iezabel, quæ se dicit prophetissam, docere & seducere seruos meos, vt [k] scortentur, & edant ex iis quæ simulachris immolantur.

k Passim in scriptura nomine scortationis intelligitur idololatria.

Et dedi illi tempus vt pœnitentiam ageret, & non vult pœnitere à fornicatione sua.

21 Καὶ ἔδωκα αὐτῇ χρόνον ἵνα μετανοήσῃ ἐκ τῆς πορνείας αὐτῆς· καὶ οὐ μετενόησεν.

Et dedi illi tempus vt resipisceret à scortatione sua: & non resipuit.

Ecce, mittam eam in lectum: &

22 Ἰδοὺ, ἐγὼ βάλλω αὐτὴν εἰς κλίνην· καὶ

Ecce, ego abiiciã eam in lectum: &

eos qui adulterium, committũt eum ea in afflictionem maximam, nisi respuerint ab operibus suis:

Et filios eius [l] interficiã morte: sciẽntque omnes Ecclesiæ me esse scrutatorem renũ & cordium: & dabo vnicuique vestrũm secũdum opera sua.

[l] Pleonasmus Hebraicus cuius tamen maxima est emphasis, vt Latine dicimus interimere delere.

Vobis autem dico reliquis Thyatirensibus, Quicunque non habent doctrinam hanc, neque cognouerũt [m] profunditates Satanæ, vt aiunt: [n] non imponam vobis aliud onus.

[m] Notat ostentationem aliquorum qui tentarent profundam, id est copiosam atque vulgarem scientiam suã, quæ tamẽ esset Satanica.

Tamen id quod habetis, tenete quousque veniam.

Nam siquis vicerit, & custodierit ad finem vsque opera mea, dabo ei potestatem in Gentes:

[n] Aduersũ vos nihil grauius denunciabo, contentus vobis significare quid in vobis requiram.

Et reget eas virga ferrea: & tãquam vasa fictilia conterentur: sicut & ego accepi à Patre meo.

Et dabo ei stellã matutinam.

Qui habet aurẽ, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

τοὺ μοιχεύοντας μετ' αὐτῆς, εἰς θλῖψιν μεγάλην, ἐὰν μὴ μετανοήσωσιν ἐκ τῶν ἔργων αὐτῆς.

23 Καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς ἀποκτενῶ ἐν θανάτῳ· καὶ γνώσονται πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ ἐρευνῶν νεφροὺς καὶ καρδίας· καὶ δώσω ὑμῖν ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα ὑμῶν.

24 Ὑμῖν δὲ λέγω τοῖς λοιποῖς τοῖς ἐν Θυατείροις, ὅσοι οὐκ ἔχουσι τὴν διδαχὴν ταύτην, καὶ οἵτινες οὐκ ἔγνωσαν τὰ βάθη τοῦ σατανᾶ, ὡς λέγουσιν· οὐ βάλλω ἐφ' ὑμᾶς ἄλλο βάρος.

25 Πλὴν ὃ ἔχετε, κρατήσατε ἄχρις οὗ ἂν ἥξω.

26 Καὶ ὁ νικῶν, καὶ ὁ τηρῶν ἄχρι τέλους τὰ ἔργα μου, δώσω αὐτῷ ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ἐθνῶν·

27 Καὶ ποιμανεῖ αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ· ὡς τὰ σκεύη τὰ κεραμικὰ συντρίβεται, ὡς κἀγὼ εἴληφα παρὰ τοῦ Πατρός μου.

28 Καὶ δώσω αὐτῷ τὸν ἀστέρα τὸν πρωϊνόν.

29 Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις.

qui mœchantur cũ ea, in tribulatione maxima erunt, nisi pœnitentiam ab operibus suis egerint:

Et filios eius interficiam in morte: & scient omnes Ecclesiæ quia ego sum scrutãs renes & corda, & dabo vnicuique vestrũm secũdũ opera sua. 1. Sam. 16. 7. psal. 7. 10. & 17. 10.

Vobis autem dico cæteris qui Thyatiræ estis, Quicunque non habẽt doctrinam hanc, qui non cognouerunt altitudines Satanæ, quemadmodum dicunt: non mittam super vos aliud pondus.

Tamen id quod habetis, tenete donec veniam.

Et qui vicerit, & qui custodierit vsque in finem opera mea, dabo illi potestatem super Gentes:

Et reget eas in virga ferrea: tanquã vas figuli confringentur: sicut & ego accepi à Patre meo: Psal. 2. 9.

Et dabo illi stellam matutinam.

Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

CAP III.

1. Sequitur Epistola quinta ad pastores Eccles. Sardinensium, 7. Philadelphensium, 14. & Laodicensium, 16. ne tepidi sint, 20. sed gloriæ Dei promouendæ operam dent.

V.

ET angelo Ecclesiæ Sardis scribe, Hæc dicit qui habet septem Spiritus Dei, & septem stellas. Scio opera tua, quia nomẽ habes quod viuas, & mortuus es.

Esto vigilans, & confirma cætera quæ moritura erant: non enim inueni opera tua plena coram Deo meo.

In mente ergo habe qualiter acceperis & audieris: & serua, & pœnitentiam age, Si ergo non vigilaueris, veniam ad te tanquam fur, & ne scies qua hora veniã ad te.

Sed habes pauca nomina in Sardis, qui non inquinauerunt vestimenta sua, & ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt.

Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis, & non delebo nomen eius de libro vitæ, & confitebor nomen eius coram Patre meo, & corã angelis eius.

Qui habet aurem, audiat quid Spiri-

Infrà, 16. 15. 1. thess. 5. n 2. 2. pet. 3. 20.

Infrà, 20. 12, & 21. 27, phil. 4. 4.

ΚΑΙ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Σάρδεσιν ἐκκλησίας γράψον, Τάδε λέγει ὁ ἔχων τὰ ἑπτὰ πνεύματα τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας. Οἶδά σου τὰ ἔργα, ὅτι τὸ ὄνομα ἔχεις ὅτι ζῇς, καὶ νεκρὸς εἶ.

2 Γίνου γρηγορῶν, καὶ στήριξον τὰ λοιπὰ ἃ μέλλει ἀποθανεῖν· οὐ γὰρ εὕρηκά σου τὰ ἔργα πεπληρωμένα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

3 Μνημόνευε οὖν πῶς εἴληφας καὶ ἤκουσας· καὶ τήρει, καὶ μετανόησον. Ἐὰν οὖν μὴ γρηγορήσῃς, ἥξω ἐπί σε ὡς κλέπτης, καὶ οὐ μὴ γνῷς ποίαν ὥραν ἥξω ἐπί σε.

4 Ἔχεις ἐλίγα ὀνόματα καὶ ἐν Σάρδεσιν ἃ οὐκ ἐμόλυναν τὰ ἱμάτια αὐτῶν, καὶ περιπατήσουσι μετ' ἐμοῦ ἐν λευκοῖς· ὅτι ἄξιοί εἰσιν.

5 Ὁ νικῶν, οὗτος περιβαλεῖται ἐν ἱματίοις λευκοῖς· καὶ οὐ μὴ ἐξαλείψω τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκ τῆς βίβλου τῆς ζωῆς, καὶ ἐξομολογήσομαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ πατρός μου, καὶ ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ.

6 Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει

N.

ANgelo autem Ecclesię quę est [a] Sardibus scribe, Hæc dicit qui habet septem Spiritus Dei & septem stellas, Noui opera tua, *nempe* [b] quòd dicaris viuere, sed mortuus sis.

Esto vigilans, & confirma [c] reliqua moribunda: non enim inueni opera tua plena coram Deo.

Memento igitur quæ acceperis & audieris: serua igitur & resipisce. Quòd si non vigilaueris veniam ad te tanquam fur, neque intelliges qua hora veniã ad te.

Habes *tamen* aliquot capita etiã Sardibus quæ non inquinarunt vestimẽta sua, ideóque incedent mecum albati: [d] digni enim sunt.

Qui vicerit, amicietur vestimentis albis: neque delebo nomen eius ex libro vitæ, sed profitebor nomen eius coram patre meo & coram Angelis eius.

Qui habet aurem audiat quid Spiri-

a Sardis florentissimæ & celeberrimæ vrbis nomen, Lydorũ regis sedes.

b Nomine viuis, sed reuera es mortuus.

c Cætera, quorum ea est conditio, vt iã laborent, mox nisi confirmentur, interitura.

d Idonei scilicet, quia in Christo iustificati fuerunt, quod reipsa comprobarunt iustus enim est qui iustitiam facit, sed ita vt arbor fructum gignat. Vide Rom. 8. 18.

tus dicat Ecclesiis.

τῆς ἐκκλησίαις.

tus dicat Ecclesiis:

Angelo verò Philadelphiensis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Sanctus & verax ille, qui habet [e] clauem Dauidis: qui aperit, & nemo claudit: & claudit, & nemo aperit:

7 Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Φιλαδελφείᾳ ἐκκλησίας γράψον, Τάδε λέγει ὁ ἅγιος, ὁ ἀληθινός, ὁ ἔχων τὴν κλεῖδα τοῦ Δαβίδ· ὁ ἀνοίγων, καὶ οὐδεὶς κλείει· καὶ κλείει, καὶ οὐδεὶς ἀνοίγει.

Et angelo Philadelphiæ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Sanctus & Verus, qui habet clauem Dauid: qui aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit.

[e] Potestatem omnem gubernationis iubendo & vetando & expediendo ac coercendo. Est autem domus Dauid Ecclesia, regni autem Dauidici promissio perpetuata ad Christum pertineret.

Noui opera tua: ecce, proposuit tibi ostium apertũ, nec quisquã potest claudere illud: quia nonnullam habes virtutem, & seruasti sermonem meũ, neque abnegasti nomen meum:

8 Οἶδά σου τὰ ἔργα· ἰδοὺ, δέδωκα ἐνώπιόν σου θύραν ἀνεῳγμένην, καὶ οὐδεὶς δύναται κλεῖσαι αὐτήν· ὅτι μικρὰν ἔχεις δύναμιν, καὶ ἐτήρησάς μου τὸν λόγον, καὶ οὐκ ἠρνήσω τὸ ὄνομά μου.

Scio opera tua: ecce, dedi coram te ostium apertum quod nemo potest claudere: quia modicam habes virtutem, & seruasti verbum meum, & non negasti nomẽ meum:

Ecce, [f] præbebo eos qui sunt ex synagoga Satanæ, *id est* eorum qui dicũt se Iudæos esse, nec sunt, sed mẽtiuntur ecce, *inquã*, faciã vt veniãt & adorent ante pedes tuos & sciant quòd ego dilexi te:

[f] In eum statum redigam.

9 Ἰδοὺ, δίδωμι ἐκ τῆς συναγωγῆς τοῦ Σατανᾶ, τῶν λεγόντων ἑαυτοὺς Ἰουδαίους εἶναι, καὶ οὐκ εἰσὶν, ἀλλὰ ψεύδονται· ἰδοὺ, ποιήσω αὐτοὺς ἵνα ἥξουσι καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιον τῶν ποδῶν σου, καὶ γνῶσιν ὅτι ἐγὼ ἠγάπησά σε.

Ecce dabo de synagoga Satanæ, qui dicunt se Iudæos esse, & non sunt, sed mentiuntur: ecce faciam illos vt veniãt & adorent ante pedes tuos: & scient quia ego dilexi te.

Quoniam seruasti sermonem toleratiæ meæ, ego quoque te liberabo ex tempore tẽtationis, quod venturum est in orbẽ vniuersum, ad explorandos incolas terræ.

10 Ὅτι ἐτήρησας τὸν λόγον τῆς ὑπομονῆς μου, κἀγώ σε τηρήσω ἐκ τῆς ὥρας τοῦ πειρασμοῦ, τῆς μελλούσης ἔρχεσθαι ὅλης τῆς οἰκουμένης, πειράσαι τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς.

Quoniam seruasti verbum patientiæ meæ: & ego seruabo te ab hora tentationis, quæ ventura est in orbem vniuersum tẽtare habitantes in terra.

[g] Quia patientiam illã & constantiã præstitisti, quã à me requiro.

Ecce, venio citò: tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.

11 Ἰδοὺ, ἔρχομαι ταχύ· κράτει ὃ ἔχεις, ἵνα μηδεὶς λάβῃ τὸν στέφανόν σου.

Ecce venio citò: tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.

Siquis vicerit, faciam vt sit columna in tẽplo [h] Dei mei,

12 Ὁ νικῶν, ποιήσω αὐτὸν στῦλον ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ μου, καὶ ἔξω οὐ

Qui vicerit, faciam illum columnã in tẽplo Dei mei, &

[h] Vide sup. 27.

foras nõ egredietur amplius: & scribam super eum nomen Dei mei, & nomẽ ciuitatis Dei mei nouæ Ierusalẽ, quæ descendit de cælo à Deo meo, & nomẽ meum nouum.

μὴ ἐξέλθῃ ἔτι· καὶ γράψω ἐπ' αὐτὸν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μου, καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως τοῦ Θεοῦ μου τῆς καινῆς Ιερουσαλὴμ, ἣ καταβαίνει ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μου, καὶ τὸ ὄνομά μου τὸ καινόν.

nec foras egredietur amplius: & inscribam ei nomen ciuitatis Dei mei, *id est* nouæ Hierusalem, quæ descendit è cælo à Deo meo, & nomen meum nouum.

Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

13 Ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις.

Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

Et angelo Laodiceæ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Amen, testis fidelis & verus, qui est principium creaturæ Dei:

14 Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐκκλησίας Λαοδικέων γράψον, Τάδε λέγει ὁ Ἀμὴν, ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινὸς, ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ Θεοῦ·

Angelo verò Laodicensium Ecclesiæ scribe, Hæc dicit [i]Amen, testis ille fidelis & verax, [k]principium opificij Dei:

i *Amen Hebraïs verè seu veritatem ipsam significat.*

k *A quo principium ducunt omnes res conditæ.*

Scio opera tua, quia neque frigidus es, neque calidus: vtinam frigidus esses, aut calidus.

15 Οἶδά σου τὰ ἔργα, ὅτι οὔτε ψυχρὸς εἶ, οὔτε ζεστός· ὄφελον ψυχρὸς εἴης ἢ ζεστός.

Noui opera tua, *nempe* te neque frigidum esse, neque feruidum: vtinam frigidus esses aut feruidus.

Sed quia tepidus es, & nec frigidus, nec calidus, incipiam te euomere ex ore meo:

16 Οὕτως, ὅτι χλιαρὸς εἶ, καὶ οὔτε ψυχρὸς οὔτε ζεστὸς, μέλλω σε ἐμέσαι ἐκ τοῦ στόματός μου·

Itaque quoniã tepidus es, nec frigidus nec feruidus, futurum est vt te euomam ex ore meo.

Quia dicis, Quòd diues sum & locupletatus, & nullius egeo: & nescis quia tu es miser, & miserabilis, & pauper & cæcus, & nudus.

17 Ὅτι λέγεις, Ὅτι πλούσιός εἰμι, καὶ πεπλούτηκα, καὶ οὐδενὸς χρείαν ἔχω. Καὶ οὐκ οἶδας ὅτι σὺ εἶ ὁ ταλαίπωρος, καὶ ὁ ἐλεεινὸς, καὶ πτωχὸς, καὶ τυφλὸς, καὶ γυμνός.

Nam dicis, Diues sum, & ditatus sum, & nullius egeo. Neque nosti te esse ærumnosum, & miserabilem, & pauperem, & cæcum, & nudum.

Suadeo tibi emere à me aurum ignitum probatum, vt locuples fias: & vestimentis albis induaris, vt non appareat cõfusio nuditatis tuæ & collyrio inunge

18 Συμβουλεύω σοι ἀγοράσαι παρ' ἐμοῦ χρυσίον πεπυρωμένον ἐκ πυρὸς, ἵνα πλουτήσῃς· καὶ ἱμάτια λευκὰ, ἵνα περιβάλῃ, καὶ μὴ φανεροθῇ ἡ αἰσχύνη τῆς γυμνότητός σου· καὶ κολλούριον ἔγχρισον τοὺς ὀφ-

Consulo tibi vt emas à me aurũ igni exploratum, vt diues fias: & vestimenta alba, vt induaris, nec appareat dedecus nuditatis tuæ: & collyrio inũgas ocu

los tuos, vt videas.

Ego quoscunque amo, arguo & castigo: l æmulare igitur ac resipisce.

l Zelus opponitur iis qui nec calidi nec frigidi.

Ecce, sto ad ostiũ, & pulso: siquis audierit vocem meã, & aperuerit ostium, ingrediar ad eum, & cœnabo cum eo, & ipse quoque mecũ.

Si quis vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, vt & ego vici, & sedeo cum Patre meo in throno eius.

Qui habet aurẽ, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

θαλμοὺς σου, ἵνα βλέπῃς.

19 Ἐγὼ ὅσους ἐὰν φιλῷ, ἐλέγχω καὶ παιδεύω· ζήλωσον οὖν καὶ μετανόησον.

20 Ἰδοὺ, ἕστηκα ἐπὶ τὴν θύραν, καὶ κρούω· ἐάν τις ἀκούσῃ τῆς φωνῆς μου, καὶ ἀνοίξῃ τὴν θύραν, εἰσελεύσομαι πρὸς αὐτὸν, καὶ δειπνήσω μετ' αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς μετ' ἐμοῦ.

21 Ὁ νικῶν, δώσω αὐτῷ καθίσαι μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ θρόνῳ μου, ὡς κἀγὼ ἐνίκησα, καὶ ἐκάθισα μετὰ τοῦ πατρός μου ἐν τῷ θρόνῳ αὐτοῦ.

22 Ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις.

oculos tuos vt videas.

Ego quos amo, arguo & castigo: æmulare ergo, & pœnitentiam age.

Ecce, sto ad ostiũ & pulso: siquis audierit vocem meam, & aperuerit ianuã, intrabo ad illum, & cœnabo cum illo, & ipse mecum.

Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo sicut & ego vici, & sedi cum Patre meo in throno eius.

Qui habet aurẽ, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

Prou. 3. 12. heb. 12. 5.

CAP. IIII.

1. *Alia narratur visio* 3. *diuinæ maiestatis gloriam continens.* 8. *quæ à quatuor animalibus,* 10. *& vigintiquatuor senioribus celebratur.*

N.

POst hæc vidi, & ecce, ostiũ apertum in cœlo: & vox prima quam audiui tanquam tubæ loquentis mecum, dicebat, Ascende huc, & ostẽdam tibi quæ oporteat fieri postea.

Statim igitur fui a correptus à spiritu: & ecce, thronus positus erat in cælo & *quidam* throno insidebat.

Vid. sup. 11. 10.

Porrò qui sedebat, aspectu similis erat lapidi

Μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἰδοὺ, θύρα ἠνεῳγμένη ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ ἡ φωνὴ ἡ πρώτη ἣν ἤκουσα, ὡς σάλπιγγος λαλούσης μετ' ἐμοῦ, λέγουσα, Ἀνάβα ὧδε, καὶ δείξω σοι ἃ δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα.

2 Καὶ εὐθέως ἐγενόμην ἐν πνεύματι· καὶ ἰδοὺ, θρόνος ἔκειτο ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενος.

3 Καὶ ὁ καθήμενος ὅμοιος ὁράσει λίθῳ

V.

POst hæc vidi: & ecce, ostium apertum in cælo: & vox prima quam audiui tanquam tubæ loquentis mecum, dicens, Ascende huc, & ostẽdam tibi quæ oportet fieri posthæc.

Et statim fui in spiritu: & ecce, sedes posita erat in cælo, & supra sedem sedens.

Et qui sedebat, similis erat aspectui lapidis

iaspidis, & sardini: & iris erat in circuitu sedis, similis visioni smaragdinæ.

Et in circuitu sedis, sedilia viginti quatuor: & super thronos viginti quatuor Seniores sedentes: circumamicti vestimentis albis: & in capitibus eorum coronæ aureæ.

Et de throno procedebant fulgura, & voces, & tonitrua: & septem lampades ardentes ante thronum, quæ sunt septem spiritus Dei.

Et in conspectu sedis tanquam mare vitreum simile crystallo: & in medio sedis, & in circuitu sedis, quatuor animalia plena oculis antè & retro.

Et animal primum simile leoni: & secundum animal simile vitulo: & tertium animal, habẽs faciem quasi hominis: & quartum animal simile aquilæ volanti.

Et quatuor animalia, singula eorum, habebant alas senas in circuitu: & intus plena sunt oculis: & requiem non habebant die ac nocte, dicentia, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus omnipotẽs, Qui erat & Qui est, & Qui venturus est.

ἰάσπιδι καὶ σαρδίῳ· καὶ ἶρις κυκλόθεν τοῦ θρόνου ὁμοία ὁράσει σμαραγδίνῳ.

4 Καὶ κυκλόθεν τοῦ θρόνου θρόνοι εἴκοσι καὶ τέσσαρες· καὶ ἐπὶ τοὺς θρόνους εἶδον τοὺς εἴκοσι καὶ τέσσαρας πρεσβυτέρους καθημένους, περιβεβλημένους ἐν ἱματίοις λευκοῖς· καὶ ἔχον ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν στεφάνους χρυσοῦς.

5 Καὶ ἐκ τοῦ θρόνου ἐκπορεύονται ἀστραπαὶ καὶ βρονταὶ καὶ φωναί. καὶ ἑπτὰ λαμπάδες πυρὸς καιόμεναι ἐνώπιον τοῦ θρόνου, αἵ εἰσι τὰ ἑπτὰ πνεύματα τοῦ Θεοῦ.

6 Καὶ ἐνώπιον τοῦ θρόνου θάλασσα ὑαλίνη, ὁμοία κρυστάλλῳ. καὶ ἐν μέσῳ τοῦ θρόνου, καὶ κυκλόθεν τοῦ θρόνου, τέσσαρα ζῶα γέμοντα ὀφθαλμῶν ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν.

7 Καὶ τὸ ζῶον τὸ πρῶτον ὅμοιον λέοντι, καὶ τὸ δεύτερον ζῶον ὅμοιον μόσχῳ, καὶ τὸ τρίτον ζῶον ἔχον τὸ πρόσωπον ὡς ἄνθρωπος· καὶ τὸ τέταρτον ζῶον ὅμοιον ἀετῷ πετωμένῳ.

8 Καὶ τέσσαρα ζῶα, ἓν καθ' ἓν αὐτῶν ἔχον ἀνὰ πτέρυγας ἓξ κυκλόθεν, καὶ ἔσωθεν γέμουσι ὀφθαλμῶν· καὶ ἀνάπαυσιν οὐκ ἔχουσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, λέγοντα, Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἦν καὶ ὁ ὢν καὶ ὁ ἐρχόμενος.

iaspidi & sardio: & in circuitu throni erat iris aspectu similis smaragdo.

Et in circuitu sedis, sedilia viginti quatuor: & super sedilia vidi viginti quatuor senes sedentes, amictos vestibus albis: & habentes super capita sua coronas aureas.

Prodibant autem è throno fulgura & tonitrua & voces: & septem lampades igneæ ardentes ante thronum, quæ sunt septem spiritus Dei.

Erat etiam ante thronum mare vitreum simile crystallo: & in medio throni, & in circuitu throni quatuor animalia plena oculis antè & retrò.

Animal autem primum erat simile leoni, & secundum animal simile vitulo, & tertium animal habens faciem velut homo: & quartum animal simile aquilæ volanti.

Et [b] quatuor animalia singula per se habebant alas senas in circuitu, & intus plena erãt oculis: die ac nocte sine intermissione dicentia, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus omnipotens, Erat, & Est, & Venturus est.

[b] *Vnumquodque animalium habebat alas senas.*

c Dicitur dari Deo gloria, honor, regnum & cætera huiusmodi, quum celebratur pia prædicatione id quod ipsius est proprium.

Et quum [c] tribuebant illa animalia gloriam & honorem & gratiarum actionem ei qui throno insidebat, illi, *inquam* viuenti in secula seculorum.

9 Καὶ ὅταν δώσουσι τὰ ζῶα δόξαν καὶ τιμὴν καὶ εὐχαριστίαν τῷ καθημένῳ ἐπὶ τοῦ θρόνου, τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Et quum darent illa animalia gloriã & honorem & benedictionem sedenti super thronum, viuenti in secula seculorum.

Procidebant vigintiquatuor Senes ante illum insidentẽ throno, & adorabant illum viuentem in secula seculorum, & abiiciebant coronas suas ante thronum, dicentes,

10 Πεσοῦνται οἱ εἴκοσι καὶ τέσσαρες πρεσβύτεροι ἐνώπιον τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ προσκυνήσουσι τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. καὶ βαλοῦσι τοὺς στεφάνους αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ θρόνου, λέγοντες,

Procidebãt vigintiquatuor seniores ante sedentẽ in throno, & adorabant viuentem in secula seculorum, & mittebant coronas suas ante thronum, dicentes,

Dignus es Domine, qui accipias gloriam & honorem & virtutem: quia tu creasti omnia, & propter volũtatẽ tuã sunt, & creata sunt.

11 Ἄξιος εἶ Κύριε λαβεῖν τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὴν δύναμιν· ὅτι σὺ ἔκτισας τὰ πάντα, καὶ διὰ τὸ θέλημά σου εἰσὶ, καὶ ἐκτίσθησαν.

Dignus es Domine Deus noster accipere gloriam & honorem & virtutem, quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erãt & creata sunt. Iufrà 5.12.

CAP. V.

1. *Librum septem sigillis obsignatum,* 3. *quem nemo aperire poterat,* 6. *Agnus ille Dei,* 9. *dignus qui ipsum aperiat,* 12. *omnium cœlestium voce decantatur.*

N.

DEinde vidi ad dexterã eius qui insidebat throno, librum scriptum intus & à tergo, obsignatũ sigillis septem.

ΚΑΙ εἶδον ἐπὶ τὴν δεξιὰν τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου βιβλίον γεγραμμένον ἔσωθεν καὶ ὄπισθεν, κατεσφραγισμένον σφραγῖσιν ἑπτά.

V.

ET vidi in dextera sedentis supra thronum, Librũ scriptum intus & foris, signatum sigillis septem.

Et vidi Angelum fortem prædicãtem voce magna, Quis est dignus qui aperiat librum, & soluat eius sigilla?

2 Καὶ εἶδον ἄγγελον ἰσχυρὸν κηρύσσοντα φωνῇ μεγάλῃ, Τίς ἐστιν ἄξιος ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, καὶ λῦσαι τὰς σφραγῖδας αὐτοῦ;

Et vidi angelum fortem prædicantem voce magna, Quis est dignus aperire Librum, & soluere signacula eius?

Nemo autem poterat neque in cœlo, neque in terra, neq; subter terram, aperire librum, neque eũ inspicere.

3 Καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο ἐν τῷ οὐρανῷ, οὐδὲ ἐπὶ τῆς γῆς, οὐδὲ ὑποκάτω τῆς γῆς, ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, οὐδὲ βλέπειν αὐτό.

Et nemo poterat neque in cælo, neque in terra, neque subtus terram aperire Librum, neque respicere illum.

Flebam igitur ego

4 Καὶ ἐγὼ ἔκλαιον πολ

Et ego flebã multum

tum, quoniam nemo dignus inuentus est aperire Librum, nec videre eum:

λα, ὅτι οὐδεὶς ἄξιος εὑρέθη ἀνοῖξαι καὶ ἀναγνῶναι τὸ βιβλίον, οὔτε βλέπειν αὐτό.

multum, quòd nemo dignus inuentus esset qui aperiret & legeret librum, nec qui eum inspiceret.

Et vnus de senioribus dicit mihi, Ne fleueris: ecce vicit Leo de tribu Iuda, radix Dauid, aperire Librum & soluere septem signacula eius.

5 Καὶ εἷς ἐκ τῶν πρεσβυτέρων λέγει μοι, Μὴ κλαῖε· ἰδοὺ ἐνίκησεν ὁ λέων ὁ ὢν ἐκ τῆς φυλῆς Ἰούδα, ἡ ῥίζα Δαβίδ, ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, καὶ λῦσαι τὰς ἑπτὰ σφραγῖδας αὐτοῦ.

Tum vnus ex senibus dicit mihi, Ne fleto: ecce, [a] vicit Leo ille ex tribu Iuda, stirps Dauidis, vt aperiat librum, & soluat septem eius sigilla.

a *Obtinuit.*

Et vidi, & ecce in medio throni & quatuor animalium, & in medio seniorum, Agnum stantem tanquam occisum, habentem cornua septem & oculos septem, qui sunt septem Spiritus Dei, missi in omnem terram.

6 Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἐν μέσῳ τοῦ θρόνου καὶ τῶν τεσσάρων ζώων, καὶ ἐν μέσῳ τῶν πρεσβυτέρων, ἀρνίον ἑστηκὸς ὡς ἐσφαγμένον, ἔχον κέρατα ἑπτὰ, καὶ ὀφθαλμοὺς ἑπτὰ· οἵ εἰσι τὰ ἑπτὰ πνεύματα τοῦ Θεοῦ ἀπεσταλμένα εἰς πᾶσαν τὴν γῆν.

Aspexi igitur, & ecce inter thronum & quatuor animalia, & inter senes, Agnus stans tanquam mactatus, habens cornua septem, & oculos septem, qui sunt septem Spiritus Dei missi in omnem terram.

Et venit, & accepit de dextera sedentis in throno Librum.

7 Καὶ ἦλθε καὶ εἴληφε βιβλίον ἐκ τῆς δεξιᾶς τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου.

Is venit & accepit librum ex dextra eius qui throno insidet.

Et quum aperuisset librum, quatuor animalia & viginti quatuor Seniores ceciderũt coram Agno, habentes singuli citharas, & phialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes Sanctorum:

8 Καὶ ὅτε ἔλαβε τὸ βιβλίον, τὰ τέσσαρα ζῶα καὶ οἱ εἰκοσιτέσσαρες πρεσβύτεροι ἔπεσον ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου, ἔχοντες ἕκαστος κιθάραν καὶ φιάλας χρυσᾶς, γεμούσας θυμιαμάτων, αἵ εἰσιν αἱ προσευχαὶ τῶν ἁγίων.

Quúmque accepisset librum, quatuor illa animalia, & viginti quatuor illi senes ceciderunt corã Agno, habentes singuli citharas & phialas aureas, plenas suffituum, quæ sunt [b] preces sanctorum. b *Vide infrà 8. 3.*

Et cecinerunt canticum nouum, dicentes, Dignus es accipere Librum, & aperire signacula eius, quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo, ex omni tribu & lingua & populo &

9 Καὶ ᾄδουσιν ᾠδὴν καινὴν, λέγοντες, Ἄξιος εἶ λαβεῖν τὸ βιβλίον, καὶ ἀνοῖξαι τὰς σφραγῖδας αὐτοῦ· ὅτι ἐσφάγης, καὶ ἠγόρασας τῷ Θεῷ ἡμᾶς ἐν τῷ αἵματί σου, ἐκ πάσης φυλῆς καὶ γλώσσης καὶ

Et cecinerunt canticum [c] nouum, dicentes, Dignus es qui accipias librum, & aperias eius sigilla: quoniam mactatus es, & redemisti nos Deo per sanguinem tuum ex omni tribu, & lingua, & populo, c *Non vulgare.*

& natione:

Et fecisti nos Deo nostro reges & sacerdotes: & regnabimus super terram.

Tum aspexi, & audiui in circuitu throni & animalium & senum, vocem Angelorum multorum, numero [d] millies centies mille, & decies centies mille:

[d] Indicatur numerus ingens.

Dicentes voce magna, Dignus est Agnus ille mactatus [e] qui accipiat virtutē, & diuitias, & sapientiam, & fortitudinē, & honorem, & glorią, & benedictionē:

[e] Cui defecatur laus omnis, tanquā potentissimo, sapientissimo, &c.

Sed & omnē creaturam quæ in cœlo est, & quæ super terram & sub terra & in mari, & quæ in eis sunt omnia, audiui dicentia, Sessori throni & Agno benedictio, & honor, & gloria, & robur, in secula seculorum.

Quatuor autem animalia dicebant, Amen. & vigintiquatuor senes ceciderūt in facies suas, & adorarunt eum qui viuit in secula seculorum.

λαοῦ καὶ ἔθνους·

10 Καὶ ἐποίησας ἡμᾶς τῷ Θεῷ ἡμῶν βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς· καὶ βασιλεύσουσιν ἐπὶ τῆς γῆς.

11 Καὶ εἶδον, καὶ ἤκουσα φωνὴν ἀγγέλων πολλῶν κυκλόθεν τοῦ θρόνου, καὶ τῶν ζώων καὶ τῶν πρεσβυτέρων· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν μυριάδες μυριάδων, καὶ χιλιάδες χιλιάδων·

12 Λέγοντες φωνῇ μεγάλῃ, Ἄξιόν ἐστι τὸ ἀρνίον τὸ ἐσφαγμένον λαβεῖν τὴν δύναμιν καὶ πλοῦτον καὶ σοφίαν καὶ ἰσχὺν καὶ τιμὴν καὶ δόξαν καὶ εὐλογίαν.

13 Καὶ πᾶν κτίσμα ὃ ἐστιν ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὑποκάτω τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἃ ἐστι, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς πάντα, ἤκουσα λέγοντας, Τῷ καθημένῳ ἐπὶ τῷ θρόνου καὶ τῷ ἀρνίῳ ἡ εὐλογία καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

14 Καὶ τὰ τέσσαρα ζῶα ἔλεγον, Ἀμήν. καὶ οἱ εἰκοσιτέσσαρες πρεσβύτεροι ἔπεσον, καὶ προσεκύνησαν τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

natione:

Et fecisti nos Deo nostro regnum, & sacerdotes, & regnabimus super terram. *Supra, 1. 6. 1. Pet. 2. 9.*

Et vidi, & audiui vocem angelorū multorum in circuitu throni, & animalium, & Seniorum: & erat numerus eorum millia millium, *Dan. 7. 10.*

Dicentiū voce magna, Dignus est Agnus qui occisus est, accipere virtutem, & diuinitatem & sapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem.

Et omnem creaturam quæ in cælo est, & super terram, & sub terra, & quæ sunt in mari, & quæ in eo, omnes audiui dicentes, Sedenti in throno, & Agno benedictio & honor, & gloria, & potestas in secula seculorum.

Et quatuor animalia dicebant, Amen. Et vigintiquatuor Seniores ceciderūt in facies suas, & adorauerunt viuentem in secula seculorum.

CAP. VI.

1. *Aperit Agnus primum libri sigillum.* 3. *secundum,* 5. *tertium,* 7. *quartum,* 9. *quintum,* 12. *& sextum. Quibus apertis, cædes, fames, pestis, sanctorum querelæ, terræ motus, & varia cœli prodigia oriuntur.*

Et vidi

V.

ET vidi quòd aperuisset Agnus vnum de septem sigillis, & audiui vnum de quatuor animalibus, dicens, tanquam vocẽ tonitrui, Veni, & vide.

Et vidi, & ecce equus albus, & qui sedebat super illum, habebat arcum, & data est ei corona, & exiuit vincens vt vinceret.

Et quum aperuisset sigillum secundũ, audiui secundum animal, dicens, Veni, & vide.

Et exiuit alius equus rufus, & qui sedebat super illum, datum est ei vt sumeret pacem de terra, & vt inuicem se interficiãt: & datus est ei gladius magnus.

Et quum aperuisset sigillum tertium, audiui tertium animal dicens, veni, & vide. Et ecce equus niger, & qui sedebat super illum, habebat stateram in manu sua.

Et audiui tanquam vocem in medio quatuor animalium dicentem, Bilibris tritici denario, & tres bilibres hordei denario, & vinum & oleum ne læseris.

Et quum aperuisset sigillum quartũ, audiui vocem quarti animalis, dicẽtis,

ΚΑΙ εἶδον ὅτε ἠνοιξε τὸ ἀρνίον μίαν ἐκ τῶν σφραγίδων, καὶ ἤκουσα ἑνὸς ἐκ τῶν τεσσάρων ζώων λέγοντος, ὡς φωνὴ βροντῆς, Ἔρχου καὶ βλέπε.

2 Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἵππος λευκός· καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτῷ, ἔχων τόξον· καὶ ἐδόθη αὐτῷ στέφανος, καὶ ἐξῆλθε νικῶν, καὶ ἵνα νικήσῃ.

3 Καὶ ὅτε ἠνοιξε τὴν δευτέραν σφραγῖδα, ἤκουσα τοῦ δευτέρου ζώου λέγοντος, Ἔρχου καὶ βλέπε.

4 Καὶ ἐξῆλθεν ἄλλος ἵππος πυρρός· καὶ τῷ καθημένῳ ἐπ' αὐτῷ ἐδόθη αὐτῷ λαβεῖν τὴν εἰρήνην ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἵνα ἀλλήλους σφάξωσι· καὶ ἐδόθη αὐτῷ μάχαιρα μεγάλη.

5 Καὶ ὅτε ἠνοιξε τὴν τρίτην σφραγῖδα, ἤκουσα τοῦ τρίτου ζώου λέγοντος, Ἔρχου καὶ βλέπε. Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἵππος μέλας, καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτῷ, ἔχων ζυγὸν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ.

6 Καὶ ἤκουσα φωνὴν ἐν μέσῳ τῶν τεσσάρων ζώων λέγουσαν, Χοῖνιξ σίτου δηναρίου, καὶ τρεῖς χοίνικες κριθῆς, δηναρίου· καὶ τὸ ἔλαιον καὶ τὸν οἶνον μὴ ἀδικήσῃς.

7 Καὶ ὅτε ἠνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν τετάρτην, ἤκουσα φωνὴν τοῦ τετάρτου ζώου λέγουσαν, Ἔρ-

N.

POsteà aspexi, quũ aperuisset Agnus primum ex sigillis, & audiui vnum ex quatuor animalibus dicens, tanquam vocem tonitrui, Veni, & vide.

Aspexi igitur, & ecce, aderat equus albus: & qui insidebat ei habebat arcum, & data est ei corona, & prodiit vincens, & vt vinceret.

Quúmque aperuisset sigillum secundum, audiui secundum animal dicens, Veni, & vide.

Et prodiit alius equus rufus: & ei qui insidebat super eum, datum est vt tollat pacem è terra, vt alij alios mactent: datúsque est ei gladius magnus.

Et quum aperuisset sigillum tertium, audiui tertium animal dicens, Veni, & vide. Aspexi igitur, & ecce, equus niger *aderat*: & qui insidebat ei, habebat stateram in manu sua.

Et audiui vocem in medio quatuor animalium dicentem, [a] Chœnix tritici denario, & tres chœnices hordæi denario: & vinum & oleum ne læseris.

Quúmque aperuisset sigillum quartũ, audiui vocem quarti animalis dicentẽ,

a *Magna inopia annona. est enim chœnix mensura aridorum, oſtana parisma dii, olim apud Græcos diurni cibi ſemiſa.*

Veni & vide.

Tum aſpexi, & ecce *aderat* equus pallidus, & eius quæ inſidebat ei, nomen erat Mors: & infernus ſequebatur eam, datáque eſt eis in quadrantem terræ poteſtas trucidandi gladio, & fame, & morte, pérque terreſtres feras.

Quũ verò aperuiſſet ſigillum quintũ, vidi ſub altari animas eorum qui mactati fuerant propter verbum Dei, & propter teſtimonium quod tuebantur.

Clamabant autem voce magna, dicentes, Vſquequo Domine, qui ſanctus es & verax, non iudicas ac vindicas ſanguinem noſtrum de iis qui habitant in terra?

Tũ datæ ſunt ſingulis ſtolæ albæ, & dictum eſt eis vt requieſcerent adhuc paululum temporis, vſquequò[b] cõpleantur etiam conſerui eorum & fratres eorum, qui trucidandi ſunt ſicut & ipſi.

[b] Vſquedum cõpleatur numerus eorum.

Deinde aſpexi quũ aperuiſſet ſigillũ ſextum, & ecce terræmotus magnus factus eſt: & ſol factus eſt niger vt[c] ſaccus cilicinus, & luna tota facta eſt vt ſanguis:

[c] Ita vocabant olim operta pilis exta.

Et ſtellæ è cœlo ceciderunt in terram,

χου καὶ βλέπε.

8 Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἵππος χλωρός· καὶ ὁ καθήμενος ἐπάνω αὐτοῦ, ὄνομα αὐτῷ ὁ Θάνατος· καὶ ὁ Ἅδης ἀκολουθεῖ μετ' αὐτοῦ· καὶ ἐδόθη αὐτοῖς ἐξουσία ἀποκτεῖναι ἐπὶ τὸ τέταρτον τῆς γῆς, ἐν ῥομφαίᾳ καὶ ἐν λιμῷ καὶ ἐν θανάτῳ, καὶ ὑπὸ τῶν θηρίων τῆς γῆς.

9 Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν πέμπτην σφραγῖδα, εἶδον ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου τὰς ψυχὰς τῶν ἐσφαγμένων διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τὴν μαρτυρίαν ἣν εἶχον.

10 Καὶ ἔκραζον φωνῇ μεγάλῃ, λέγοντες, Ἕως πότε ὁ δεσπότης ὁ ἅγιος, καὶ ὁ ἀληθινὸς οὐ κρίνεις καὶ ἐκδικεῖς τὸ αἷμα ἡμῶν ἀπὸ τῶν κατοικούντων ἐπὶ τῆς γῆς;

11 Καὶ ἐδόθησαν ἑκάστοις στολαὶ λευκαί, καὶ ἐρρέθη αὐτοῖς ἵνα ἀναπαύσωνται ἔτι χρόνον μικρόν, ἕως οὗ πληρωθῶσι καὶ οἱ σύνδουλοι αὐτῶν, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῶν οἱ μέλλοντες ἀποκτέννεσθαι ὡς καὶ αὐτοί.

12 Καὶ εἶδον ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν ἕκτην, καὶ ἰδοὺ σεισμὸς μέγας ἐγένετο· καὶ ὁ ἥλιος ἐγένετο μέλας ὡς σάκκος τρίχινος, καὶ ἡ σελήνη ὅλη ἐγένετο ὡς αἷμα.

13 Καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ ἔπεσον εἰς τὴν

Veni, & vide.

Et ecce equus pallidus & qui ſedebat ſuper eum, nomen illi Mors: & infernus ſequebatur eum: & data eſt illi poteſtas ſuper quatuor partes terræ interficere gladio, fame & morte, & beſtiis terræ.

Et quum aperuiſſet ſigillum quintum vidi ſubtus altare animas interfectorũ propter verbũ Dei, & propter teſtimonium quod habebant.

Et clamabant voce magna, dicentes, Vſquequò Domine, ſanctus & verus, nõ iudicas & vindicas ſanguinem noſtrum de iis qui habitant in terra?

Et datæ ſunt illis ſingulæ ſtolæ albæ, et dictum eſt illis vt requieſcerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conſerui eorum, & fratres eorum qui interficiendi ſunt ſicut & illi.

Et vidi, quum aperuiſſet ſigillum ſextum, & ecce terræmotus magnus factus eſt, & ſol factus eſt niger tanquam ſaccus cilicinus, & luna tota facta eſt ſicut ſanguis:

Et ſtellæ cæli ceciderunt ſuper ter-

ram

vam: sicut ficus emittit grossos suos quũ à vento magno mouetur.

γλῶ, ὡς συκῆ βάλλει τοὺς ὀλισθους αὐτῆς, ὑπὸ μεγάλου ἀνέμου σειομένη.

sicut ficus abiicit grossos suos quum vento magno concutitur.

Et cœlum recessit sicut liber inuolutus: & omnis mons & insulæ de locis suis motæ sunt,

14 Καὶ ὁ οὐρανὸς ἀπεχωρίσθη ὡς βιβλίον εἱλισσόμενον, καὶ πᾶν ὄρος καὶ νῆσος ἐκ τῶν τόπων αὐτῶν ἐκινήθησαν.

Et cœlum abscessit sicut liber qui conuoluitur: & omnes montes & insulæ è suis locis motę sunt:

Et reges terræ, & principes, & tribuni, & diuites, & fortes, & omnis seruus, & liber absconderunt se in speluncis & in petris montium:

15 Καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ μεγιστᾶνες, καὶ οἱ πλούσιοι, καὶ οἱ χιλίαρχοι, καὶ οἱ δυνατοὶ, καὶ πᾶς δοῦλος καὶ πᾶς ἐλεύθερος ἔκρυψαν ἑαυτοὺς εἰς τὰ σπήλαια καὶ εἰς τὰς πέτρας τῶν ὀρέων·

Et reges terræ, proceres, & diuites, & tribuni, & potentes, omnésque tum seruitum ingenui absconderunt se in speluncis & in petris montium:

Et dicunt montibus & petris, Cadite super nos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum, & ab ira Agni:

Esa. 2. 19. osee 10 8. Luc 23. 30.

16 Καὶ λέγουσι τοῖς ὄρεσι καὶ τοῖς πέτραις, Πέσετε ἐφ' ἡμᾶς, καὶ κρύψατε ἡμᾶς ἀπὸ προσώπου τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ ἀπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ ἀρνίου·

Et dixerunt montibus & petris, Cadite super nos, abscondite nos à conspectu eius qui insidet throno, & ab ira Agni:

Quoniam venit dies magnus iræ ipsorum: & quis poterit stare?

17 Ὅτι ἦλθεν ἡ ἡμέρα ἡ μεγάλη τῆς ὀργῆς αὐτοῦ, καὶ τίς δύναται σταθῆναι;

Nam venit dies ille magnus iræ illius: & quis poterit stare?

CAP. VII.

1. *Grassantes in orbe Angeli,* 3. *inhibentur donec Electi Domini* 5. *ex omnibus tribubus signentur. Deinde eorum qui Christi causa persequutionem sustinuerunt,* 16. *fœlicitas,* 17. *& gaudium describitur.*

N.

Post hæc vidi quatuor Angelos stantes super quatuor angulos terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flaret ventus super terram, neque super mare, neque in vllam arborem.

ΚΑΙ μετὰ ταῦτα εἶδον τέσσαρας ἀγγέλους ἑστῶτας ἐπὶ τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς γῆς, κρατοῦντας τοὺς τέσσαρας ἀνέμους τῆς γῆς, ἵνα μὴ πνέῃ ἄνεμος ἐπὶ τῆς γῆς, μήτε ἐπὶ τῆς θαλάσσης, μήτε ἐπὶ πᾶν δένδρον.

V.

POsteà vidi quatuor Angelos insistentes quatuor[a] angulis terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flaret ventus super terram, neque super mare, neque in vllam arborem.

a *In quatuor terræ plagis seu cardinibus.*

Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem sigillum Dei vivi: qui clamavit voce magna quatuor Angelis quibus datum est nocere terræ & mari,

2 Καὶ εἶδον ἄλλον ἄγγελον ἀναβαίνοντα ἀπὸ ἀνατολῆς ἡλίου, ἔχοντα σφραγῖδα Θεοῦ ζῶντος· καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ τοῖς τέσσαρσιν ἀγγέλοις οἷς ἐδόθη αὐτοῖς ἀδικῆσαι τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν,

Et vidi alterum angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum Dei vivi: & clamavit voce magna quatuor angelis, quibus datum est nocere terræ & mari,

Dicens, Ne nocete terræ, neque mari, neque arboribus, quoadusque obsignemus servos Dei nostri in frontibus suis.

3 Λέγων, Μὴ ἀδικήσητε τὴν γῆν, μήτε τὴν θάλασσαν, μήτε τὰ δένδρα, ἄχρις οὗ σφραγίσωμεν τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν.

Dicens, Nolite nocere terræ, neque mari, neque arboribus, quoadusque signemus servos Dei nostri in frontibus eorum.

Et audiui numerum obsignatorum: centum quadragintaquatuor millia erant obsignata ex omnibus tribubus filiorum Israel.

4 Καὶ ἤκουσα τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐσφραγισμένων· ἑκατὸν τεσσαρακοντατέσσαρες χιλιάδες ἐσφραγισμένοι ἐκ πάσης φυλῆς υἱῶν Ισραήλ.

Et audiui numerum signatorum, centum quadragintaquatuor millia signati ex omni tribu filiorum Israel.

Ex tribu Iuda, duodecies mille obsignata: ex tribu Ruben, duodecies mille obsignata: ex tribu Gad, duodecies mille obsignata:

5 Ἐκ φυλῆς Ἰούδα, ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Ρουβὶμ, ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Γάδ, ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι·

Ex tribu Iuda, duodecim millia signati. Ex tribu Ruben, duodecim millia signati. Ex tribu Gad, duodecim millia signati.

Ex tribu Aser, duodecies mille obsignata: ex tribu Nephtali, duodecies mille obsignata: ex tribu Manasse, duodecies mille obsignata:

6 Ἐκ φυλῆς Ασὴρ, ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Νεφθαλείμ, ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Μανασσῆ, ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι·

Ex tribu Aser, duodecim millia signati. Ex tribu Nephthali, duodecim millia signati. Ex tribu Manasse, duodecim millia signati.

Ex tribu Simeon, duodecies mille obsignata: ex tribu Leui, duodecies mille obsignata: ex tribu Issachar, duodecies mille obsignata.

b Omisit Dñs. & recensens Leui.

7 Ἐκ φυλῆς Συμεὼν, ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Λεβὶ, ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Ισσαχὰρ, ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι·

Ex tribu Simeon, duodecim millia signati. Ex tribu Leui, duodecim millia signati. Ex tribu Issachar, duodecim millia signati.

Ex tribu Zabulon, duodecies mille ob-

8 Ἐκ φυλῆς Ζαβουλὼν, ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι·

Ex tribu Zabulon, duodecim millia

signati. Ex tribu Ioseph, duodecim millia signati. Ex tribu Beniamin, duodecim millia signati.

γισμένοι· ἐκ φυλῆς Ιωσὴφ ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Βενιαμὶν ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι.

signata: ex tribu Ioseph, duodecies mille obsignata: ex tribu Beniamin, duodecies mille obsignata.

c *Ephraim alterius filij Ioseph, & qui primogenitura donatus est, vnde Ioseph dicitur.*

Post hæc vidi turbam magnam quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis stantes ante thronum, & in conspectu Agni, amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum.

9 Μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἰδοὺ ὄχλος πολύς, ὃν ἀριθμῆσαι αὐτὸν οὐδεὶς ἠδυνάτο, ἐκ παντὸς ἔθνους καὶ φυλῶν καὶ λαῶν καὶ γλωσσῶν, ἑστῶτες ἐνώπιον τοῦ θρόνου καὶ ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου, περιβεβλημένους στολὰς λευκὰς καὶ φοίνικες ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν.

Posteà aspexi, & ecce, *aderat* turba multa, quam numerare nemo posit, ex omnibus gentibus & tribubus & populis & linguis: stabántq. ante thronum & in conspectu Agni, amicti stolis albis: & palmæ in manibus eorum.

Et clamabant voce magna, dicentes, Salus Deo nostro qui sedet super thronum, & Agno.

10 Καὶ κράζουσιν φωνῇ μεγάλῃ, λέγουσιν, Ἡ σωτηρία τῷ Θεῷ ἡμῶν τῷ καθημένῳ ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ τῷ ἀρνίῳ.

Et clamabant voce magna dicentes, Salus à Deo nostro *est*, sedéte super thronum & *ab* Agno.

Et omnes angeli stabant in circuitu throni & Seniorum & quatuor animalium: & ceciderunt in conspectu throni in facies suas, & adorauerunt Deum,

11 Καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι ἑστήκεισαν κύκλῳ τοῦ θρόνου καὶ τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν τεσσάρων ζώων· καὶ ἔπεσον ἐνώπιον τοῦ θρόνου ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν τῷ Θεῷ,

Omnes autem Angeli stabant in circuitu throni & senũ & quatuor animalium: & procubuerunt in conspectu throni in facies suas, & adorarunt Deum,

Dicentes, Amen: benedictio, & claritas, & sapientia, & gratiarum actio, honor & virtus, & fortitudo Deo nostro in secula seculorum. Amen.

12 Λέγοντες, Ἀμήν· ἡ εὐλογία καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ σοφία καὶ ἡ εὐχαριστία καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἰσχὺς τῷ Θεῷ ἡμῶν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

Dicentes, Amen: benedictio, & gloria, & sapientia, & gratiarum actio, & honor, & virtus, & robur Deo nostro, in secula seculorum. Amen.

Et respondit vnus de Senioribus, & dixit mihi, Hi qui amicti sunt stolis albis, qui sunt? & vnde venerunt?

13 Καὶ ἀπεκρίθη εἷς ἐκ τῶν πρεσβυτέρων, λέγων μοι, Οὗτοι οἱ περιβεβλημένοι τὰς στολὰς τὰς λευκάς, τίνες εἰσὶ, καὶ πόθεν ἦλθον;

Tum me compellauit vnus ex senibus, dicens mihi, Isti qui amicti sunt stolis albis, quínam sunt, & vnde venerunt?

Et dixi illi, Domine mi, tu scis. Et

14 Καὶ εἴρηκα αὐτῷ, Κύριε σὺ οἶδας. Καὶ εἶπέ

Et dixi ei, Domine, tu nosti. Et dixit

mihi, Hi sunt qui venerunt ex afflictione magna, & lauerunt stolas suas, ac dealbarunt in sanguine Agni.

μοι, Οὗτοί εἰσιν οἱ ἐρχόμενοι ἐκ τῆς θλίψεως τῆς μεγάλης· καὶ ἔπλυναν τὰς στολὰς αὐτῶν καὶ ἐλεύκαναν αὐτὰς ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἀρνίου.

dixit mihi, Hi sunt qui venerunt de tribulatione magna, & lauerunt stolas suas, & dealbauerunt eas in sanguine Agni.

Ideo sunt ante thronum Dei, & seruiunt ei [d] die ac nocte in templo eius: & qui insidet throno, [e] habitabit cum eis.

15 Διὰ τοῦτο εἰσὶν ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ, καὶ λατρεύουσιν αὐτῷ ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ· καὶ ὁ καθήμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου, σκηνώσει ἐπ' αὐτούς.

Ideo sunt ante thronum Dei, & seruiunt ei die ac nocte in templo eius: & qui sedet in throno, habitabit super illos.

d *Alludit ad diurna & nocturna Leuitarum ministeria, alioqui nulla nox est in cœlo.*

e *Vel super eos, vt significetur diuina defensio atque protectio quasi erga illos, qui vt sub diuinis tabernaculis sunt in tuto.*

Non esurient amplius neque sitient amplius: nec in eos incidet sol neque vllus æstus.

16 Οὐ πεινάσουσιν ἔτι, οὐδὲ διψήσουσιν ἔτι· οὐδὲ μὴ πέσῃ ἐπ' αὐτοὺς ὁ ἥλιος, οὐδὲ πᾶν καῦμα.

Non esurient neque sitient amplius, nec cadet super illos sol, neque vllus æstus: Esa. 49. 10.

Quoniam Agnus qui in medio throni est, pascet eos, & deducet ad viuos fontes aquarum, & absterget omnem lachrymam ab oculis eorum.

17 Ὅτι τὸ ἀρνίον τὸ ἀνὰ μέσον τοῦ θρόνου, ποιμανεῖ αὐτοὺς καὶ ὁδηγήσει αὐτοὺς ἐπὶ ζωῆς πηγὰς ὑδάτων· καὶ ἐξαλείψει ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.

Quoniam Agnus qui in medio throni est, reget illos, & deducet eos ad vitæ fontes aquarum, & absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum. Esa. 25. 8. infrà 21. 4.

CAP. VIII.

1. *Septimo sigillo aperto,* 3. *offeruntur sanctorum preces per suffitus.* 6. *procedunt septem Angeli cum tubis.* 7. *& quatuor primis clangentibus ignis decidit,* 9. *mare turbatur,* 10. 11. *aquæ amarescunt,* 12. *& stellæ obtenebrantur.*

N.

POrrò quum aperuisset sigillum septimum, factum est silentium in cœlo, media fermè hora.

Et vidi septem illos Angelos qui [a] adstant coram Deo, quibus datæ sunt septem tubæ.

a *Qui coram eo apparent vt ministri.*

Tum alius Angelus venit, & stetit ante arâ, habens thuribulum aureum: & dati sunt ei suffitus

V.

ΚΑΙ ὅτε ἠνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν ἑβδόμην, ἐγένετο σιγὴ ἐν τῷ οὐρανῷ ὡς ἡμιώριον.

2 Καὶ εἶδον τοὺς ἑπτὰ ἀγγέλους, οἳ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἑστήκασι· καὶ ἐδόθησαν αὐτοῖς ἑπτὰ σάλπιγγες.

ET quum aperuisset sigillum septimum, factum est silentium in cælo, quasi media hora.

Et vidi septem angelos stantes in conspectu Dei: & datæ sunt illis septem tubæ.

3 Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἦλθε, καὶ ἐστάθη ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου, ἔχων λιβανωτὸν χρυσοῦν· καὶ ἐδόθη αὐτῷ θυμιάματα πολλά,

Et alius angelus venit, & stetit ante altare, habens thuribulum aureum: & data sunt illi incen-

sa

sa multa, vt daret orationibus Sanctorum omnium super altare aureum, quod est ante thronum.

ἵνα δώσῃ ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων πάντων, ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ χρυσοῦν τὸ ἐνώπιον τοῦ θρόνου.

multi, vt offerret cũ precibus Sanctorum omnium, super altare aureum quod est ante thronum.

Et ascendit fumus incensorum de orationibus Sanctorum de manu angeli coram Deo.

4 Καὶ ἀνέβη ὁ καπνὸς τῶν θυμιαμάτων ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων, ἐκ χειρὸς τοῦ ἀγγέλου, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

[b]Ascendit autẽ fumus suffituum *cum* precibus Sanctorum, è manu Angeli ad conspectum Dei.

b *Nullius sunt pretij nostræ preces, nisi adsit in primis vnicæ illius oblationis verè gratus odor, id est, nisi prius in Filio per fidem iustificati placeamus.*

Et accepit angelus thuribulum, & impleuit illud de igne altaris, & misit in terram, & facta sunt tonitrua & voces, & fulgura, & terræmotus magnus.

5 Καὶ εἴληφεν ὁ ἄγγελος τὸν λιβανωτὸν, καὶ ἐγέμισεν αὐτὸν ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν γῆν· καὶ ἐγένοντο φωναὶ καὶ βρονταὶ καὶ ἀστραπαὶ καὶ σεισμός.

Deinde accepit Angelus thuribulum, & impleuit illud igne altaris, abiecítque in terram: & facta sunt tonitrua & voces, & fulgura & terræmotus.

Et septem angeli qui habebant septem tubas, præparauerũt se vt tuba canerent.

6 Καὶ οἱ ἑπτὰ ἄγγελοι οἱ ἔχοντες τὰς ἑπτὰ σάλπιγγας, ἡτοίμασαν ἑαυτοὺς ἵνα σαλπίσωσι.

Et septem Angeli qui habebãt septem tubas, præparauerũt se vt clangerent.

Et primus angelus tuba cecinit, & facta est grando & ignis, mista in sanguine, & missum est in terram: & tertia pars terræ combusta est, & tertia pars arborũ concremata est, & omne fœnum viride combustũ est.

7 Καὶ ὁ πρῶτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἐγένετο χάλαζα καὶ πῦρ μεμιγμένα αἵματι, καὶ ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν· καὶ τὸ τρίτον τῶν δένδρων κατεκάη, καὶ πᾶς χόρτος χλωρὸς κατεκάη.

Primus igitur Angelus clanxit, & facta est grando & ignis, mista sanguine, proiectáque sunt in terram: & tertia pars arborum exusta est, & omne fœnum viride exustum.

Et secundus angelus tuba cecinit: & tanquam mons magnus igne ardens, missus est in mare: & facta est tertia pars maris, sanguis.

8 Καὶ ὁ δεύτερος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ὡς ὄρος μέγα πυρὶ καιόμενον ἐβλήθη εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ ἐγένετο τὸ τρίτον τῆς θαλάσσης, αἷμα.

Deinde secundus Angelus clanxit, & quasi mons magnus igne ardens proiectus est in mare: factáque est tertia pars maris, sanguis.

Et mortua est tertia pars creaturæ eorum quæ habebant animas in mari, & tertia pars nauium interiit.

9 Καὶ ἀπέθανε τὸ τρίτον τῶν κτισμάτων τῶν ἐν τῇ θαλάσσῃ, τὰ ἔχοντα ψυχάς· καὶ τὸ τρίτον τῶν πλοίων διεφθάρη.

Et mortua est tertia pars creaturarum quæ erant in mari, animantia *dico*: & tertia pars nauium perierunt.

Et tertius angelus tuba cecinit, & cecidit de cælo stella

10 Καὶ ὁ τρίτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀστὴρ

Tum Angelus tertius clanxit, & cecidit è cœlo stella ma-

gna, ardés velut fax, cecidítq; in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum.

Nomẽ autem stellæ dicitur Absinthium: versa est igitur tertia pars aquarum in absinthium: & multi homines mortui sunt ex aquis, quòd amaræ factæ essent

Deinde quartus Angelus clãxit, & percussa est tertia pars solis, & tertia pars lunæ, & tertia pars stellarum: ita vt obscuraretur tertia pars eorum, & diei nõ lucceret pars tertia, & noctis similiter.

Et vidi, & audiui vnum Angelum volantem per medium cœli, dicentem voce magna, Væ, væ, væ incolis terræ, à reliquis sonis tubæ triũ illorum Angelorum qui clangent.

μέγας καιόμενος ὡς λαμπὰς, καὶ ἔπεσεν ἐπὶ τὸ τρίτον τῶν ποταμῶν, καὶ ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων.

11 Καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀστέρος λέγεται Ἄψινθος· καὶ ἐγένετο τὸ τρίτον τῶν ὑδάτων εἰς ἄψινθον· καὶ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἀπέθανον ἐκ τῶν ὑδάτων, ὅτι ἐπικράνθησαν.

12 Καὶ ὁ τέταρτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἐπλήγη τὸ τρίτον τοῦ ἡλίου, καὶ τὸ τρίτον τῆς σελήνης, καὶ τὸ τρίτον τῶν ἀστέρων· ἵνα σκοτισθῇ τὸ τρίτον αὐτῶν, καὶ ἡ ἡμέρα μὴ φάνῃ τὸ τρίτον αὐτῆς, καὶ ἡ νὺξ ὁμοίως.

13 Καὶ εἶδον, καὶ ἤκουσα ἑνὸς ἀγγέλου πετωμένου ἐν μεσουρανήματι, λέγοντος φωνῇ μεγάλῃ, Οὐαὶ οὐαὶ οὐαὶ τοῖς κατοικοῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐκ τῶν λοιπῶν φωνῶν τῆς σάλπιγγος τῶν τριῶν ἀγγέλων τῶν μελλόντων σαλπίζειν.

magna ardens tanquam facula, & cecidit in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum:

Et nomen stellæ dicitur absinthium: & facta est tertia pars aquarũ in absinthium: & multi hominum mortui sunt de aquis, quia amaræ factæ sunt.

Et quartus angelus tuba cecinit: & percussa est tertia pars solis, & tertia pars lunæ, & tertia pars stellarum, ita vt obscuraretur tertia pars eorum, & diei non lucceret pars tertia, & nox similiter.

Et vidi, & audiui vocem vnius aquilæ volantis per medium cæli, dicentis voce magna, Væ, væ, væ habitantibus in terra: de cæteris vocibus tubæ trium Angelorũ qui erãt tuba canturi.

Cap. IX.

1. *Quinto Angelo clangente, 3. locustæ vastatrices prodeunt. 13. Sextus autẽ clangens, 16 equites educit, 20 humanum genus deuastãtes.*

V.

TVm quintus Angelus clanxit, & vidi stellam è cœlo cecidisse in terram, cui data est clauis putei [a] abyssi.

a *Abyssum vocat profundissimũ tartarũ tenebrarũ.*

Aperuit igitur puteum abyssi: & ascendit fumus putei vt fumus fornacis ma-

ΚΑΙ ὁ πέμπτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ εἶδον ἀστέρα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεπτωκότα εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἡ κλεὶς τοῦ φρέατος τῆς ἀβύσσου.

2 Καὶ ἤνοιξε τὸ φρέαρ τῆς ἀβύσσου· καὶ ἀνέβη καπνὸς ἐκ τοῦ φρέατος ὡς καπνὸς καμίνου με-

N.

ET quintus Angelus tuba cecinit, & vidi stellam de cælo cecidisse in terram, & data est ei clauis putei abyssi.

Et aperuit puteũ abyssi: & ascendit fumus putei, sicut fumus fornacis ma-

gnæ: & obſcuratus eſt ſol & aer de fumo putei.

γάλης· καὶ ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος καὶ ὁ ἀὴρ ἐκ τοῦ καπνοῦ τοῦ φρέατος.

gnæ: & obſcuratus eſt ſol & aer à fumo putei.

Et de fumo putei exierunt locuſtæ in terram: & data eſt illis poteſtas, ſicut habent poteſtatem ſcorpiones terræ:

3 Καὶ ἐκ τοῦ καπνοῦ ἐξῆλθον ἀκρίδες εἰς τὴν γῆν· καὶ ἐδόθη αὐταῖς ἐξουσία ὡς ἔχουσιν ἐξουσίαν οἱ σκορπίοι τῆς γῆς.

Ex fumo autem exierunt locuſtæ in terram, datáque eſt illis poteſtas qualem habent poteſtatem terreſtres ſcorpij.

Et præceptum eſt illis ne læderent fœnum terræ, neque omne viride, neque omnem arborem: niſi tantùm homines qui non habent ſignum Dei in frontibus ſuis.

4 Καὶ ἐρρέθη αὐταῖς ἵνα μὴ ἀδικήσωσι τὸν χόρτον τῆς γῆς, οὐδὲ πᾶν χλωρὸν, οὐδὲ πᾶν δένδρον· εἰ μὴ τοὺς ἀνθρώπους μόνους, οἵτινες οὐκ ἔχουσι τὴν σφραγῖδα τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν.

Et ipſis eſt dictum ne læderent gramen terræ neque viride quicquam, neque vllam arborem: ſed tãtùm homines qui non habent ſignum Dei in frontibus ſuis.

Et datum eſt illis ne occiderent eos, ſed vt cruciarentur menſibus quinque: & cruciatus eorum vt cruciatus ſcorpij, quum percutit hominem.

5 Καὶ ἐδόθη αὐταῖς ἵνα μὴ ἀποκτείνωσιν αὐτοὺς, ἀλλ' ἵνα βασανίσωσι μῆνας πέντε· καὶ ὁ βασανισμὸς αὐτῶν ὡς βασανισμὸς σκορπίου, ὅταν παίσῃ ἄνθρωπον.

Datum autem eſt eis non vt occidant eos, ſed vt crucientur *illi* menſes quinque, ſitque cruciatus eorum vt cruciatus ſcorpij quum percuſſerit hominem.

Et in diebus illis quærēt homines mortem, & non inuenient eam: & deſiderabunt mori, & fugiet mors ab eis.

Sup. 6. 16. eſa. 2. 19. oſe. 10. 8.

6 Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ζητήσουσιν οἱ ἄνθρωποι τὸν θάνατον, καὶ οὐχ εὑρήσουσιν αὐτὸν· καὶ ἐπιθυμήσουσιν ἀποθανεῖν, καὶ φεύξεται ὁ θάνατος ἀπ' αὐτῶν.

Itaque per eos dies homines quærent mortem, ſed non inuenient eam: & deſiderabunt mori, ſed fugiet mors ab eis.

Et ſimilitudines locuſtarum, ſimiles equis paratis in prælium: & ſuper capita earum tanquam coronæ ſimiles auro, & facies earum tanquam facies hominum.

Sap. 16. 9.

7 Καὶ τὰ ὁμοιώματα τῶν ἀκρίδων ὅμοια ἵπποις ἡτοιμασμένοις εἰς πόλεμον· καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ὡς στέφανοι ὅμοιοι χρυσῷ, καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν ὡς πρόσωπα ἀνθρώπων.

Figuræ autem locuſtarum ſimiles *erant* equis paratis ad prælium: *erántque* ſuper capita earum tanquam coronæ ſimiles auro, & facies earum vt facies hominum.

Et habebant capillos ſicut capillos mulierum: & dentes earum, ſicut leonum erant.

8 Καὶ εἶχον τρίχας ὡς τρίχας γυναικῶν· καὶ οἱ ὀδόντες αὐτῶν ὡς λεόντων ἦσαν.

Et habebant capillos vt capillos mulierum: & dẽtes earum vt leonum erant.

Habebant etiam loricas vt loricas ferreas: & sonitus alarum ipsarum vt sonitus curruũ, equis multis currentibus ad bellum.

9 Καὶ εἶχον θώρακας ὡς θώρακας σιδηροῦς· καὶ ἡ φωνὴ τῶν πτερύγων αὐτῶν ὡς φωνὴ ἁρμάτων, ἵππων πολλῶν τρεχόντων εἰς πόλεμον.

Et habebant loricas sicut loricas ferreas, & vox alarum earum sicut vox curruum equorum multorum currẽtium in bellum.

Sed & habebãt caudas similes scorpionum, erántque aculei in caudis earum: & earũ potestas *erat* nocere hominibus menses quinque.

10 Καὶ ἔχουσιν οὐρὰς ὁμοίας σκορπίοις, καὶ κέντρα ἐν ταῖς οὐραῖς αὐτῶν· καὶ ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἀδικῆσαι τοὺς ἀνθρώπους μῆνας πέντε.

Et habebant caudas similes scorpionum: & aculei erãt in caudis earum, & potestas earum nocere hominibus mensibus quinque.

Habent autem sibi impositum regem, Angelum abyssi, cui nomen Hebraicè Abaddon, Græcè autem Apollyon, *id est perdens.*

11 Καὶ ἔχουσιν ἐφ' αὐτῶν βασιλέα τὸν ἄγγελον τῆς ἀβύσσου· ὄνομα αὐτῷ Ἑβραϊστὶ Ἀβαδδών, καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ὄνομα ἔχει Ἀπολλύων.

Et habebant super se regem angelũ abyssi cui nomen Hebraicè Abaddon, Græcè autem Apollyon, Latinè habens nomen Exterminãs.

Væ vnum abiit, & ecce veniunt adhuc duo væ postea.

12 Ἡ οὐαὶ ἡ μία ἀπῆλθεν, ἰδοὺ ἔρχονται ἔτι δύο οὐαὶ μετὰ ταῦτα.

Væ vnum abiit, & ecce veniunt adhuc duo væ post hæc.

Tum sextus Angelus clanxit, & audiui vocem quandã ex [b] quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos Dei,

13 Καὶ ὁ ἕκτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἤκουσα φωνὴν μίαν ἐκ τῶν τεσσάρων κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ χρυσοῦ τοῦ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ,

Et sextus Angelus tuba cecinit, & audiui vocem vnam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos Dei,

[b] *Alludit ad ară suffitus, collocatam in atrio sacerdotum è regione Arcæ fœderis, interposito tamen velo.*

Dicentem sexto Angelo qui habebat tubam, Solue quatuor illos Angelos vinctos ad magnum Euphratis flumen.

14 Λέγουσαν τῷ ἕκτῳ ἀγγέλῳ ὃς εἶχε τὴν σάλπιγγα, Λῦσον τοὺς τέσσαρας ἀγγέλους τοὺς δεδεμένους ἐπὶ τῷ ποταμῷ τῷ μεγάλῳ Εὐφράτῃ.

Dicentem sexto angelo qui habebat tubam, Solue quatuor angelos, qui alligati sunt in flumine magno Euphrate.

Soluti sunt igitur quatuor illi Angeli, parati ad horam & diem & mensem & annum, vt occidant tertiam partem hominum.

15 Καὶ ἐλύθησαν οἱ τέσσαρες ἄγγελοι οἱ ἡτοιμασμένοι εἰς τὴν ὥραν καὶ ἡμέραν καὶ μῆνα καὶ ἐνιαυτόν, ἵνα ἀποκτείνωσι τὸ τρίτον τῶν ἀνθρώπων.

Et soluti sunt quatuor angeli, qui parati erant in horam & diem & mensem & annum, vt occiderent tertiam partem hominum.

Erátque numerus equestris exercitus bis millies centena millia: nam audiui

16 Καὶ ὁ ἀριθμὸς στρατευμάτων τοῦ ἱππικοῦ, δύο μυριάδες μυριάδων· καὶ ἤκουσα τὸν ἀρι-

Et numerus equestris exercitus vicies millies dena millia: & audiui numerũ

eorum

eorum.

Et ita vidi equos in visione, & qui sedebant super eos, habebant loricas igneas, & hyacinthinas & sulphureas: & capita equorum erant tanquam capita leonũ: & de ore eorum procedit ignis, & fumus, & sulphur.

θμὸν αὐτῶν.

17 Καὶ οὕτως εἶδον τοὺς ἵππους ἐν τῇ ὁράσει, καὶ τοὺς καθημένους ἐπ' αὐτῶν, ἔχοντας θώρακας πυρίνους καὶ ὑακινθίνους καὶ θειώδεις· καὶ αἱ κεφαλαὶ τῶν ἵππων ὡς κεφαλαὶ λεόντων, καὶ ἐκ τῶν στομάτων αὐτῶν ἐκπορεύεται πῦρ καὶ καπνὸς καὶ θεῖον.

numetum eorum.

Itémq; vidi equos per visionem: & ipsorum sessores habentes thoraces igneos & hyacinthinos & sulphureos: erant autem capita equorum vt capita leonum: & ex ore ipsorum prodibat ignis & fumus & sulphur.

Et ab his tribus plagis occisa est tertia pars hominum, de igne & de fumo & sulphure, quæ procedebant ex ore ipsorum.

18 Ἀπὸ τῶν τριῶν τούτων ἀπεκτάνθησαν τὸ τρίτον τῶν ἀνθρώπων, ἐκ τοῦ πυρὸς καὶ ἐκ τοῦ καπνοῦ καὶ ἐκ τοῦ θείου τοῦ ἐκπορευομένου ἐκ τῶν στομάτων αὐτῶν.

Ab his tribus occisa est tertia pars hominum, *nempe* ab igne, & fumo, & sulphure, quæ prodibãt ex ore ipsorum.

Potestas enim equorum in ore eorũ est, & in caudis eorum. nam caudæ eorum similes serpentibus, habentes capita: & in his nocent.

19 Ἡ γὰρ ἐξουσία τῶν ἵππων ἐν τῷ στόματι αὐτῶν ἐστι, καὶ ἐν ταῖς οὐραῖς αὐτῶν. αἱ γὰρ οὐραὶ αὐτῶν ὅμοιαι ὄφεσιν, ἔχουσαι κεφαλάς· καὶ ἐν αὐταῖς ἀδικοῦσι.

Potestas enim equorũ est in ore eorum & in caudis eorum. nam caudæ eorum similes sunt serpentibus, habentes capita per quæ nocent.

Et cæteri homines qui non sunt occisi in his plagis, neque pœnitentiam egerunt de operibus manuum suarum, vt non adorarent dæmonia & simulachra aurea & argentea & ærea & lapidea & lignea, quæ neque videre possunt neque audire, neque ambulare.

Psc. 115, 4. & 133, 15.

20 Καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων οἳ οὐκ ἀπεκτάνθησαν ἐν ταῖς πληγαῖς ταύταις, οὔτε μετενόησαν ἐκ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν, ἵνα μὴ προσκυνήσωσι τὰ δαιμόνια καὶ τὰ εἴδωλα τὰ χρυσᾶ καὶ τὰ ἀργυρᾶ καὶ τὰ χαλκᾶ καὶ τὰ λίθινα καὶ τὰ ξύλινα, ἃ οὔτε βλέπειν δύναται, οὔτε ἀκούειν, οὔτε περιπατεῖν·

Porrò reliqui homines qui non sunt occisi his plagis, non resipuerunt ab operibus manuum suarum, vt ne adorarent dæmonia & simulacra aurea & argentea & ærea & lapidea & lignea, quæ neque videre possũt, neque audire, neque ambulare.

Et non egerunt pœnitentiam ab homicidiis suis, neq; à veneficiis suis, neq; à fornicatione sua, neque à furtis suis.

21 Καὶ οὐ μετενόησαν ἐκ τῶν φόνων αὐτῶν, οὔτε ἐκ τῶν φαρμακειῶν αὐτῶν, οὔτε ἐκ τῆς πορνείας αὐτῶν, οὔτε ἐκ τῶν κλεμμάτων αὐτῶν.

Neque resipuerunt ab homicidiis suis, neq; à veneficiis suis, neque à scortatione sua, neque à furtis suis.

CAP. X.

1. *Alius apparet Angelus amictus nube, 2. libellum apertum tenens: 3. Inclamat, 9. & Ioanni, 8. oraculi iussu, deuorandum tradit.*

N.

TVm vidi alium Angelum fortem descendentē de cœlo, amictum nube: in cuius capite erat iris: facies autem eius *erat* vt sol, & pedes eius vt columnæ ignea.

Καὶ εἶδον ἄλλον ἄγγελον ἰσχυρὸν καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, περιβεβλημένον νεφέλην· καὶ ἡ ἶρις ἐπὶ τῆς κεφαλῆς· καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὡς στῦλοι πυρός.

V.

ET vidi alium angelum fortem de scendentem de cælo, amictum nube, & iris in capite eius, & facies eius erat vt sol, & pedes eius tanquam columnæ ignis.

Habebátque in manu sua libellum apertum: & posuit pedem suum dextrum super mare, siniſtrū autem super terram.

2 Καὶ εἶχεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ βιβλαρίδιον ἀνεῳγμένον· καὶ ἔθηκε τὸν πόδα αὐτοῦ τὸν δεξιὸν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, τὸν δὲ εὐώνυμον ἐπὶ τῆς γῆς.

Et habebat in manu sua libellum apertum: & posuit pedem suum dextrum super mare, siniſtrum autem super terram,

Clamaúitque voce magna sicut leo rugit: & quum clamaſſet, loquuta sunt ſeptem tonitrua voces ſuas.

3 Καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ ὥσπερ λέων μυκᾶται· καὶ ὅτε ἔκραξεν, ἐλάλησαν αἱ ἑπτὰ βρονταὶ τὰς ἑαυτῶν φωνάς.

Et clamauit voce magna, quemadmodum quum leo rugit: & quum clamaſſet, locuta ſunt ſeptem tonitrua voces ſuas.

Et quum loquuta fuiſſent ſeptem tonitrua voces ſuas, ego ſcripturus eram: ſed audiui vocem de cœlo dicentem mihi,

a *Tenens occulta.*

[a]Obſigna quæ loquuta sunt ſeptem tonitrua, & ne ea ſcribas.

4 Καὶ ὅτε ἐλάλησαν αἱ ἑπτὰ βρονταὶ τὰς φωνὰς ἑαυτῶν, ἤμελλον γράφειν· καὶ ἤκουσα φωνῆς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λεγούσης μοι, Σφράγισον ἃ ἐλάλησαν αἱ ἑπτὰ βρονταί, καὶ μὴ ταῦτα γράψῃς.

Et quum locuta fuiſſent ſeptem tonitrua voces ſuas, ego ſcripturus eram: & audiui vocem de cælo dicentem mihi, Signa quæ locuta ſunt ſeptem tonitrua, & noli ea ſcribere.

Et angelus quem vidi ſtantem ſuper mare & ſuper terrā,

b *Hic erat geſtus iurantis, vt etiamnum hodie.*

[b]ſuſtulit manum ſuam ad cœlum:

5 Καὶ ὁ ἄγγελος οὗ εἶδον ἑστῶτα ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, ἦρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανόν.

Et angelus quem vidi ſtantem ſuper mare & ſuper terram, leuauit manū ſuam ad cælum:

Et iurauit per eū qui viuit in ſecula ſeculorum, qui creauit cœlū & ea quæ ſunt in eo, & terram & ea quæ in ea ſunt, & mare & ea quæ in eo ſunt,

c *Nihil temporis erit amplius.*

[c]tempus non fore amplius.

6 Καὶ ὤμοσεν ἐν τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ὃς ἔκτισε τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, καὶ τὴν θάλασσαν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, ὅτι χρόνος οὐκ ἔσται ἔτι.

Et iurauit per vēuentem in ſecula ſeculorum, qui creauit cælum, & ea quæ in eo ſunt, & terram, & ea quæ in ea ſunt, & mare & ea quæ in eo ſunt.

Sed in diebus vo-

7 Ἀλλ' ἐν ταῖς ἡμέραις

Quia tempus non erit

erit amplius, sed in diebus vocis septimi angeli, quum cœperit tuba canere, consummabitur mysterium Dei, sicut euangelizauit per seruos suos Prophetas.

Et audiui vocem de cælo iterum loquentem mecum, & dicentem, Vade, & accipe librum apertum de manu angeli stantis super mare & super terram.

Et abij ad angelum, dicens ei vt daret mihi librum. Et dixit mihi, Accipe, & deuora illum: & faciet amaricari ventrem tuum, sed in ore tuo erit dulce tanquam mel.

Et accepi librum de manu angeli, & deuorani illum & erat in ore meo tanquam mel dulce: & quum deuorassem eum, amaricatus est venter meus:

Et dixit mihi, Oportet te iterum prophetare gentibus, et populis, & linguis, & regibus multis.

τᾶς φωνᾶς τῦ ἑβδόμου ἀγγέλου, ὅταν μέλλῃ σαλπίζειν, καὶ τελεσθῇ τὸ μυστήριον τῦ Θεοῦ, ὡς ἐυηγέλισε τοῖς ἑαυτῦ δούλοις τὰς προφήτας.

8 Καὶ ἡ φωνὴ ἣν ἤκουσα ἐκ τῦ οὐρανοῦ, πάλιν λαλοῦσα μετ' ἐμοῦ, καὶ λέγουσα, Ὕπαγε λάβε τὸ βιβλαρίδιον τὸ ἠνεῳγμένον ἐν τῇ χειρὶ ἀγγέλου τῦ ἑστῶτος ἐπὶ τῆ θαλάσσης καὶ ἐπὶ τῆς γῆς.

9 Καὶ ἀπῆλθον πρὸς τὸν ἄγγελον, λέγων αὐτῷ, Δός μοι τὸ βιβλαρίδιον. Καὶ λέγει μοι, Λάβε καὶ κατάφαγε αὐτό· καὶ πικρανεῖ σου τὴν κοιλίαν· ἀλλ' ἐν τῷ στόματί σου ἔσται γλυκὺ ὡς μέλι.

10 Καὶ ἔλαβον τὸ βιβλαρίδιον ἐκ τῆς χειρὸς τῦ ἀγγέλου, καὶ κατέφαγον αὐτό· καὶ ἦν ἐν τῷ στόματί μου ὡς μέλι γλυκύ· καὶ ὅτε ἔφαγον αὐτὸ ἐπικράνθη ἡ κοιλία μου.

11 Καὶ λέγει μοι, Δεῖ σε πάλιν προφητεῦσαι ἐπὶ λαοῖς καὶ ἔθνεσι καὶ γλώσσαις καὶ βασιλεῦσι πολλοῖς.

cis septimi Angeli, quum cœperit clangere, consummandũ esse mysterium Dei, sicut annuntiauit seruis suis Prophetis.

Et vox quam audieram è cœlo, rursum loquuta est mecum, & dixit, Abi, & accipe libellum illũ apertũ qui est in manu Angeli stantis super mare & super terram.

Abij igitur ad Angelum, dicens ei vt daret mihi libellum. Et dixit mihi, Accipe, & deuora eum: & amaritudinem adfetet ventri tuo, sed in ore tuo erit dulcis tanquam mel.

Accepi igitur libellum è manu Angeli, & deuoraui eum: erátque in ore meo dulcis tãquam mel: sed quum deuorassem eum, amaruit venter meus.

Tum dixit mihi, Oportet te iterũ prophetare coram populis, gentibus, linguis, & regibus multis.

CAP. XI.

1. *Templum metiri iubetur.* 3. *Dominus testes duos excitat,* 7. *quos à bestia laniatos,* 9. *nemo terræ mandat.* 11. *Deus autem in vitam revocatos,* 12. *ad cœlum euocat.* 13. *Terrentur impij.* 14. *Et septimi Angeli tuba, resurrectionis* 18. *& iudicij nuntia, describitur.*

V.

ΚΑΙ ἐδόθη μοι κάλαμος ὅμοιος ῥάβδῳ· καὶ ὁ ἄγγελος εἱστήκει, λέγων Ἔγειραι, καὶ μέτρησον τὸν ναὸν τῦ Θεοῦ, καὶ τὸ θυ-

N.

DAtus est autem mihi calamus similis virgæ: adstitítque Angelus dicens, Surge, & metire tem-

plum Dei & altare, & eos qui adorāt in eo.

Sed [a] atrium quod extra templum est [b] exclude, & ne metiaris illud: nam datum est Gentibus: & Vrbem sanctam calcabunt mēsibus quadraginta duobus.

Sed dabo *illam* duobus testib⁹ meis, qui prophetabūt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis.

Hi sunt duæ illæ oleæ: & duo candelabra in conspectu Domini terræ posita.

Quòd siquis velit eis nocere, ignis prodit ex ore ipsorum, qui deuoret inimicos eorum: nam siquis velit eis nocere, ita oportet eum occidi.

Hi habēt potestatē claudendi cœlum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: & potestatem habent super aquas, conuertendi eas in sanguinem, & percutiendi terram omni plaga quotiescunque voluerint.

Porrò quum [c] finierint suum testimonium, bestia ascendens ex abysso, geret aduersus eos bellū, & vincet eos, & occidet eos.

Et cadauera eo-

a Loquitur de atrio exteriore, quod atrium populi dicebatur, quoniā omnibus patebat.

b Ad verb. eiice foras: eiici autē censetur quod in metiendo tanquam profanum negligitur.

c Quum legitionē suam obierint.

σιαστήριον, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας ἐν αὐτῷ.

2 Καὶ τὴν αὐλὴν τὴν ἔξωθεν τοῦ ναοῦ ἔκβαλε ἔξω, καὶ μὴ αὐτὴν μετρήσῃς, ὅτι ἐδόθη τοῖς ἔθνεσι· καὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν πατήσουσι μῆνας τεσσαρακονταδύο.

3 Καὶ δώσω τοῖς δυσὶ μάρτυσί μου· καὶ προφητεύσουσιν ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἑξήκοντα, περιβεβλημένοι σάκκους.

4 Οὗτοί εἰσιν αἱ δύο ἐλαῖαι, καὶ δύο λυχνίαι αἱ ἐνώπιον τοῦ Κυρίου τῆς γῆς ἑστῶσαι.

5 Καὶ εἴτις αὐτοὺς θέλῃ ἀδικῆσαι, πῦρ ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν· καὶ κατεσθίει τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν· καὶ εἴτις αὐτοὺς θέλῃ ἀδικῆσαι, οὕτω δεῖ αὐτὸν ἀποκτανθῆναι.

6 Οὗτοι ἔχουσιν ἐξουσίαν κλεῖσαι τὸν οὐρανὸν, ἵνα μὴ βρέχῃ ὑετὸς ἐν ἡμέραις αὐτῶν τῆς προφητείας· καὶ ἐξουσίαν ἔχουσιν ἐπὶ τῶν ὑδάτων, στρέφειν αὐτὰ εἰς αἷμα, καὶ πατάξαι τὴν γῆν πάσῃ πληγῇ, ὁσάκις ἐὰν θελήσωσι.

7 Καὶ ὅταν τελέσωσι τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν, τὸ θηρίον τὸ ἀναβαῖνον ἐκ τῆς ἀβύσσου ποιήσει πόλεμον μετ' αὐτῶν, καὶ νικήσει αὐτοὺς, καὶ ἀποκτενεῖ αὐτούς.

8 Καὶ τὰ πτώματα

& altare, & adorantes in eo.

Atrium autem quod est foris templum, eiice foras, & ne metiaris illud: quoniam datum est Gentibus: & Ciuitatem sanctam calcabunt mēsibus quadragintaduobus.

Et dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis.

Hi sunt duæ oliuæ & duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes.

Et siquis voluerit eis nocere, ignis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum: & siquis voluerit eos lædere, sic oportet eum occidi.

Hi habent potestatem claudendi cælum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: & potestatem habent super aquas conuertendi eas in sanguinem & percutere terram omni plaga quotiescunque voluerint.

Et quum finierint testimonium suum, bestia quæ ascendit de abysso, faciet aduersum eos bellum, & vincet illos, & occidet eos:

Et corpora eorum iacebunt

iacebunt in plateis Ciuitatis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma & AEgyptus, vbi & Dominus eorum crucifixus est.

αὐτῶν ἐπὶ τῆς πλατείας πόλεως τῆς μεγάλης, ἥτις καλεῖται πνευματικῶς Σόδομα καὶ Αἴγυπτος· ὅπου καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν ἐσταυρώθη.

rum iacebunt in plateis vrbis magnæ, quæ vocatur [d] spiritualiter Sodoma & Ægyptus, vbi & Dominus noster crucifixus est.

d Occultiore quadam singularis intelligentiæ consideratione.

Et videbunt de tribubus, & populis, & linguis, & gentibus corpora eorum per tres dies & dimidium: & corpora eorum non sinent poni in monumẽtis.

9 Καὶ βλέψουσιν ἐκ τῶν λαῶν καὶ φυλῶν καὶ γλωσσῶν καὶ ἐθνῶν τὰ πτώματα αὐτῶν ἡμέρας τρεῖς καὶ ἥμισυ, καὶ τὰ πτώματα αὐτῶν οὐκ ἀφήσουσι τεθῆναι εἰς μνήματα.

Et videbunt *homines* ex tribubus & populis & linguis & Gentibus cadauera eorum per tres dies & dimidium, & cadauera eorum non sinent poni in monumentis.

Et inhabitantes terram gaudebũt super illos, & iocundabuntur: & munera mittent inuicẽ, quoniam hi duo Prophetæ cruciauerunt eos qui habitabant super terram.

10 Καὶ οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς χαροῦσιν ἐπ' αὐτοῖς, καὶ εὐφραν θήσονται, καὶ δῶρα πέμψουσιν ἀλλήλοις· ὅτι οὗτοι οἱ δύο προφῆται ἐβασάνισαν τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς.

Et incolæ terræ gaudebunt super illis, & lætabuntur: & munera mittent alij aliis, quòd hi duo Prophetæ cruciarint terræ incolas.

Et post dies tres & dimidium, Spiritus vitę à Deo intrauit in eos, & steterunt super pedes suos, & timor magnus cecidit super eos qui viderunt eos.

11 Καὶ μετὰ τὰς τρεῖς ἡμέρας καὶ ἥμισυ, πνεῦμα ζωῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ εἰσῆλθεν ἐπ' αὐτούς. καὶ ἔστησαν ἐπὶ τοὺς πόδας αὐτῶν, καὶ φόβος μέγας ἔπεσεν ἐπὶ τοὺς θεωροῦντας αὐτούς.

Sed post dies tres & dimidium spiritus vitæ à Deo *prodiens* ingredietur in illos, stabúntque *erecti* in pedes suos, & timor magnus cadet super eos qui ipsos spectarunt.

Et audierunt vocem magnam de cælo, dicentem eis, Ascẽdite huc. Et ascenderunt in cælum in nube: & viderunt illos inimici eorum.

12 Καὶ ἤκουσαν φωνὴν μεγάλην ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λέγουσαν αὐτοῖς, Ἀνάβητε ὧδε. Καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐν τῇ νεφέλῃ· καὶ ἐθεώρησαν αὐτοὺς οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν.

Deinde audierunt vocem magnam de cœlo, dicentem ipsis, Ascendite huc. Ascẽderúntque in cœlum per nubem: & viderunt illos inimici eorum.

Et in illa hora factus est terræmotus magnus: & decima pars Ciuitatis cecidit: & occisa sunt in terræmotu nomina hominum septem millia, & reliqui in timorem sunt missi, & dederunt

13 Καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ ἐγένετο σεισμὸς μέγας, καὶ τὸ δέκατον τῆς πόλεως ἔπεσε, καὶ ἀπεκτάνθησαν ἐν τῷ σεισμῷ ὀνόματα ἀνθρώπων χιλιάδες ἑπτά· καὶ οἱ λοιποὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο, καὶ ἔδωκαν,

Factúsque est in illa hora terræmotus magnus, & decima pars vrbis cecidit, & occisa sunt in terræmotu capita hominum septies mille: & reliqui territi sunt, & [e] dederunt

e Confessione sua celebrarunt gloriam Dei.

gloriam Deo cœli.

Væ secundum abiit, & ecce væ tertiũ veniet citò.

Septimus igitur Angelus clãxit, & factæ sunt voces magnæ in cœlo, dicentes, Facta sunt regna mundi, *regna* Domini nostri, & Christi eius, qui regnabit in secula seculorum.

Tum viginti quatuor illi Senes qui in conspectu Dei sedẽt in sedilibus suis, ceciderunt in facies suas, & adorarunt Deum,

Dicentes, Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, Qui es, & Qui eras, & Qui vẽturus es: quia adeptus es potestatẽ tuam magnam, & regnum iniuisti.

Et iratæ sunt Gentes, & aduenit ira tua: & tempus mortuorum, vt iudicentur, & des præmium seruis tuis Prophetis, & sanctis, & timentibus nomẽ tuũ, paruis & magnis: & perdas eos qui perdunt terram.

Tunc apertum est templum Dei in cœlo, & visa est Arca fœderis eius in templo eius: & facta sunt fulgura & voces, & tonitrua & terræmotus & grãdo magna.

δόξαν τῷ Θεῷ τ̃ οὐρανοῦ.

14 Ἡ οὐαὶ ἡ δευτέρα ἀπ̃ῆλθεν, ἰδοὺ ἡ οὐαὶ ἡ τρίτη ἔρχεται ταχύ.

15 Καὶ ὁ ἕβδομος ἄγγελος ἐσάλπισε· καὶ ἐγένοντο φωναὶ μεγάλαι ἐν τῷ οὐρανῷ, λέγουσαι, Ἐγένοντο αἱ βασιλεῖαι τοῦ κόσμου, τοῦ Κυρίου ἡμῶν, καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτ̃· καὶ βασιλεύσει εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

16 Καὶ οἱ εἴκοσι καὶ τέσσαρες πρεσβύτεροι οἱ ἐνώπιον τ̃ Θεοῦ καθήμενοι ἐπὶ τοὺς θρόνους αὐτῶν, ἔπεσον ἐπὶ τὰ πρόσωπα αὐτ̃, καὶ προσεκύνησαν τῷ Θεῷ,

17 Λέγοντες, Εὐχαριστοῦμέν σοι Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος· ὅτι εἴληφας τὴν δύναμίν σου τὴν μεγάλην, καὶ ἐβασίλευσας·

18 Καὶ τὰ ἔθνη ὠργίσθησαν, καὶ ἦλθεν ἡ ὀργή σου· καὶ ὁ καιρὸς τῶν νεκρῶν, κριθῆναι, καὶ δοῦναι τὸν μισθὸν τοῖς δούλοις σου τοῖς προφήταις, καὶ τοῖς ἁγίοις καὶ τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά σου, τοῖς μικροῖς καὶ τοῖς μεγάλοις· καὶ διαφθεῖραι τοὺς διαφθείροντας τὴν γῆν.

19 Καὶ ἠνοίγη ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὤφθη ἡ κιβωτὸς τ̃ς διαθήκης αὐτ̃ ἐν τῷ ναῷ αὐτ̃· καὶ ἐγένοντο ἀστραπαὶ καὶ φωναὶ καὶ βρονταὶ, καὶ σεισμὸς καὶ χάλαζα μεγάλη

gloriam Deo cæli.

Væ secundum abiit, & ecce væ tertium veniet citò.

Et septimus angelus tuba cecinit: & factæ sunt voces magnæ in cælo, dicentes, Factum est regnum huius mundi Domini nostri & Christi eius, & regnabit in secula seculorum.

Et viginti quatuor seniores qui in cõspectu Dei sedent in sedibus suis, ceciderũt in facies suas, & adorauerunt Deum,

Dicentes, Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, Qui es, & Qui eras, & Qui venturus es: quia accepisti virtutem tuam magnã & regnasti.

Et iratæ sunt Gentes, & aduenit ira tua & tempus mortuorum, iudicari, & reddere mercedem seruis tuis Prophetis, & Sanctis, & timentibus nomen tuum pusillis & magnis, & exterminandi eos qui corrumperunt terram.

Et apertum est templum Dei in cælo: & visa est Arca testamenti eius in tẽplo eius, & factæ sunt fulgura, & voces, & terræmotus, & grando magna.

CAP.

CAP. XII.

1. Mulieris 2. parturientis signum apparet, 4. cuius partui insidiatur Draco, 7. qui à Michaele deiictus, 9. deiicitur. 13 Et quo magis vincendus excluditur, eo acrius piis imminet.

V.

ET *signum magnũ apparuit in cælo: Mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius, & in capite eius corona stellarum duodecim:*

Et in vtero habens, clamat parturiens, & cruciatur vt pariat.

Et visum est aliud signum in cælo, & ecce draco magnus rufus, habens capita septem, & cornua decem: & in capitibus suis diademata septem,

Et cauda eius trahebat tertiam partem stellarum cæli, & misit eas in terram: & draco stetit ante mulierẽ quæ erat paritura, vt quũ peperisset filium eius, deuoraret.

Et peperit filium masculum, qui recturus erat omnes Gentes in virga ferrea: & raptus est filius eius ad Deum & ad thronũ eius.

Et mulier fugit in solitudinem, vbi habet locum paratum à Deo, vt ibi pascant eam diebus mille ducentis sexaginta.

Et factum est prælium in cælo: Mi-

ΚΑΙ σημεῖον μέγα ὤφθη ἐν τῷ οὐρανῷ· γυνὴ περιβεβλημένη τὸν ἥλιον, καὶ ἡ σελήνη ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτῆς· καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς στέφανος ἀστέρων δώδεκα·

2 Καὶ ἐν γαστρὶ ἔχουσα, κράζει ὠδίνουσα, καὶ βασανιζομένη τεκεῖν.

3 Καὶ ὤφθη ἄλλο σημεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἰδοὺ δράκων μέγας πυρρὸς, ἔχων κεφαλὰς ἑπτὰ καὶ κέρατα δέκα καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτοῦ διαδήματα ἑπτά.

4 Καὶ ἡ οὐρὰ αὐτοῦ σύρει τὸ τρίτον τῆς ἀστέρων τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν· καὶ ὁ δράκων ἕστηκεν ἐνώπιον τῆς γυναικὸς τῆς μελλούσης τεκεῖν, ἵνα ὅταν τέκῃ, τὸ τέκνον αὐτῆς καταφάγῃ.

5 Καὶ ἔτεκεν υἱὸν ἄρρενα, ὃς μέλλει ποιμαίνειν πάντα τὰ ἔθνη ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ· καὶ ἡρπάσθη τὸ τέκνον αὐτῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ.

6 Καὶ ἡ γυνὴ ἔφυγεν εἰς τὴν ἔρημον, ὅπου ἔχει τόπον ἡτοιμασμένον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἐκεῖ τρέφωσιν αὐτὴν ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἑξήκοντα.

7 Καὶ ἐγένετο πόλεμος ἐν τῷ οὐρανῷ· ὁ Μι-

N.

VIsum est autem signum magnum in cœlo: Mulier amicta sole, sub cuius pedibus erat luna: & in capite corona stellarum duodecim:

Vterum ferens, clamabat parturiens, & cruciabatur vt pareret.

Visum est autem aliud signum in cœlo, & ecce *adfuit* draco magnus rufus, habens capita septẽ & cornua decem: & in capitibus suis diademata septem.

Cuius cauda trahebat tertiam partẽ stellarum cœli, quas abiecit in terram: stetit autem is draco ante mulierem parituram, vt quum peperisset, filium eius deuoraret.

Peperit autem filium masculum, recturum omnes gentes virga ferrea: & raptus est filius eius ad Deum & *ad* thronum eius.

Mulier verò fugit in solitudinem, vbi habet locum paratum à Deo, vt illic pascant eam diebus mille ducentis sexaginta.

Et factum est prælium in cœlo: Mi-

chael & Angeli eius præliabantur cũ dracone, & draco pugnabat & angeli eius:

Sed non obtinuerunt, [a] neque locus eorum amplius inuentus est in cœlo.

Et proiectus est draco ille magnus, serpens ille antiquus qui vocatur Diabolus & Satanas, qui seducit totum terrarum orbem: proiectus, *inquã*, est in terram, & angeli eius cũ eo proiecti sunt.

Et audiui vocem magnam dicentẽ in cœlo, Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius: quia deiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat eos antẽ conspectum Dei nostri die ac nocte.

Sed ipsi vicerunt eum propter sanguinem Agni, & propter sermonem testimonij sui: & [b] animæ suæ prodigi fuerunt vsque ad mortem.

Propterea lætamini cœli & qui habitatis in eis. Væ incolis terræ & maris: nã descendit diabolus ad vos, iræ magnæ plenus, vt qui sciat se paululum temporis habere.

Quum igitur vidisset draco se proiectum esse in terram, persequutus est mu-

[a] *Eiecti sunt, ita vt nusquam posteà apparuerint in cœlo.*

[b] *Ad verb. & non dilexerunt animam suam. is autem Hebræis dicitur diligere animam suam. i. vitam, qui nihil habet hac vita charius: & è contrariò non diligere animam suam, qui nõ dubitat illam periculis exponere, quoties ita facto opus est.*

χαὴλ καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ ἐπολέμησαν κατὰ τοῦ δράκοντος, καὶ ὁ δράκων ἐπολέμησε, καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ·

8 Καὶ οὐκ ἴσχυσαν, οὔτε τόπος εὑρέθη αὐτῶν ἔτι ἐν τῷ οὐρανῷ.

9 Καὶ ἐβλήθη ὁ δράκων ὁ μέγας, ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος, ὁ καλούμενος διάβολος, καὶ ὁ σατανᾶς, ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμένην ὅλην, ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν· καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ ἐβλήθησαν.

10 Καὶ ἤκουσα φωνὴν μεγάλην λέγουσαν ἐν τῷ οὐρανῷ, Ἄρτι ἐγένετο ἡ σωτηρία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. ὅτι κατεβλήθη ὁ κατήγορος τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, ὁ κατηγορῶν αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἡμέρας καὶ νυκτός.

11 Καὶ αὐτοὶ ἐνίκησαν αὐτὸν διὰ τὸ αἷμα τοῦ ἀρνίου, καὶ διὰ τὸν λόγον τῆς μαρτυρίας αὐτῶν· καὶ οὐκ ἠγάπησαν τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἄχρι θανάτου.

12 Διὰ τοῦτο εὐφραίνεσθε οἱ οὐρανοὶ καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς σκηνοῦντες. Οὐαὶ τοῖς κατοικοῦσι τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, ὅτι κατέβη ὁ διάβολος πρὸς ὑμᾶς ἔχων θυμὸν μέγαν, εἰδὼς ὅτι ὀλίγον καιρὸν ἔχει.

13 Καὶ ὅτε εἶδεν ὁ δράκων ὅτι ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν, ἐδίωξε τὴν γυναῖκα

chael & angeli eius præliabantur cum dracone, & draco pugnabat & angeli eius:

Et non valuerunt, neque locus inuentus est eorum amplius in cælo.

Et proiectus est draco ille magnus, serpens antiquus qui vocatur diabolus & satanas, qui seducit vniuersum orbem: & proiectus est in terrã, & angeli eius cum illo missi sunt.

Et audiui vocem magnam in cælo dicentem, Nunc facta est salus & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius: quia proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte.

Et ipsi vicerunt eum propter sanguinem Agni, & propter verbum testimonij sui, & non dilexerunt animas suas vsque ad mortem.

Propterea lætamini cæli, & qui habitatis in eis. Væ terræ & mari: quia descendit diabolus ad vos, habens iram magnam, sciẽs quòd modicum tempus habet.

Et postquam vidit draco quòd proiectus esset in terrã, persequutus est mulierem

lierem quæ peperit masculum.

Et datæ sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volaret in desertum in locum suum vbi alitur per tempus & tempora & dimidium temporis à facie serpentis.

Et misit serpens ex ore suo post mulierem, aquam tanquã flumen: vt eam faceret trahi à flumine:

Et adiuuit terra mulierem, & aperuit terra os suum, & absorbuit flumen quod misit draco de ore suo.

Et iratus est draco in mulierem: & abiit facere prælium cum reliquis de semine eius, qui custodiunt mandata Dei, & habent testimonium Iesu Christi.

Et stetit super arenam maris.

ἥτις ἔτεκε τὸν ἄῤῥενα.

14 Καὶ ἐδόθησαν τῇ γυναικὶ δύο πτέρυγες τοῦ ἀετοῦ τοῦ μεγάλου, ἵνα πέτηται εἰς τὴν ἔρημον εἰς τὸν τόπον αὐτῆς· ὅπως τρέφηται ἐκεῖ καιρὸν καὶ καιροὺς, καὶ ἥμισυ καιροῦ, ἀπὸ προσώπου τοῦ ὄφεως.

15 Καὶ ἔβαλεν ὁ ὄφις ὀπίσω τῆς γυναικὸς ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ὕδωρ ὡς ποταμόν· ἵνα αὐτὴν ποταμοφόρητον ποιήσῃ.

16 Καὶ ἐβοήθησεν ἡ γῆ τῇ γυναικὶ, καὶ ἤνοιξεν ἡ γῆ τὸ στόμα αὐτῆς, καὶ κατέπιε τὸν ποταμὸν ὃν ἔβαλεν ὁ δράκων ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ.

17 Καὶ ὠργίσθη ὁ δράκων ἐπὶ τῇ γυναικὶ, καὶ ἀπῆλθε ποιῆσαι πόλεμον μετὰ τῶν λοιπῶν τοῦ σπέρματος αὐτῆς, τῶν τηροῦντων τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐχόντων τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ιησοῦ Χριστοῦ.

18 Καὶ ἐστάθην ἐπὶ τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης.

lierem quę pepererat masculum.

Sed datę sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volet à conspectu serpentis, in desertum, [c] in locum suum, vt alatur ibi per tẽpus & tempora, & dimidium temporis.

c *In eũ locum qui est à Deo ipsi destinatus.*

Eiecit autem serpens ex ore suo post mulierem, aquam tanquam flumen, vt eam faceret rapi à flumine:

Sed succurrit terra mulieri, aperuítq; terra os suum, & absorbuit flumẽ quod eiecerat draco ex ore suo.

Iratus est igitur draco aduersus mulierem: & abiit vt gereret bellum cum reliquis ex semine eius, custodientibus mandata Dei, & habentibus testimoniũ Iesu Christi.

Stetítque super arenam maris.

CAP. XIII.

1. *Describitur bestia illa multiceps,* 8. *quæ maximã mundi partem in idololatriã seducit,* 12. *quæ ab alia bestia ascẽdente* 15. *cõfirmatur.*

V.

Et vidi de mari bestiam ascendentem, habẽtem capita septem, & cornua decem, & super cornua eius, decem diademata, & super capita eius, nomina blasphemiæ.

Et bestia quã vidi, similis erat par-

ΚΑΙ εἶδον ἐκ τῆς θαλάσσης θηρίον ἀναβαῖνον, ἔχον κεφαλὰς ἑπτὰ καὶ κέρατα δέκα· καὶ ἐπὶ τῶν κεράτων αὐτοῦ δέκα διαδήματα, καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτοῦ ὄνομα βλασφημίας.

2 Καὶ τὸ θηρίον ὃ εἶδον ἦν ὅμοιον παρδά-

N.

TVm vidi bestiam è mari ascendentem, quę habebat capita septem & cornua decem: & super cornua eius *erant* decem diademata, & super capita eius nomen blasphemiæ.

Erátque hæc bestia quam vidi, simi-

lis pardo, & pedes eius vt pedes vrsi, & os eius vt os leonis. dedit autem ei draco virtutem suam, & thronum suum, & potestatem magnã.

λει, καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὡς ἄρκου, καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ ὡς στόμα λέοντος. καὶ ἔδωκεν αὐτῷ ὁ δράκων τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ, καὶ ἐξουσίαν μεγάλην.

do, & pedes eius sicut vrsi, & os eius sicut os leonis. Et dedit illi draco virtutem suam, & potestatem magnam.

Et vidi vnum ex capitibus eius quasi lethaliter cæsum: sed ipsius plaga lethalis curata est: & admirans vniuersa terra sequuta est bestiam:

3 Καὶ ἓν ἐκ τῶν κεφαλῶν αὐτοῦ ὡς ἐσφαγμένην εἰς θάνατον· καὶ ἡ πληγὴ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐθεραπεύθη, καὶ ἐθαύμασεν ὅλη ἡ γῆ ὀπίσω τοῦ θηρίου.

Et vidi vnum de capitibus suis quasi occisum in mortem, & plaga mortis eius curata est: & admirata est vniuersa terra post bestiam.

Et adoratunt draconem qui dedit potestatem bestiæ: & adoraunt bestiam, dicentes, Quis similis bestiæ? quis poterit pugnare cum ea?

4 Καὶ προσεκύνησαν τὸν δράκοντα ὃς ἔδωκεν ἐξουσίαν τῷ θηρίῳ· καὶ προσεκύνησαν τὸ θηρίον, λέγοντες, Τίς ὅμοιος τῷ θηρίῳ; τίς δύναται πολεμῆσαι μετ' αὐτοῦ;

Et adorauerunt draconem qui dedit potestatem bestiæ, & adorauerunt bestiam, dicentes. Quis similis bestiæ? & quis poterit pugnare cum ea?

Datúmque est ei os loquens magna & blasphemias: & data est ei potestas agendi menses quadraginta duos.

5 Καὶ ἐδόθη αὐτῷ στόμα λαλοῦν μεγάλα καὶ βλασφημίας· καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία ποιῆσαι μῆνας τεσσαρακονταδύο.

Et datum est ei os loquens magna & blasphemias & data est ei potestas facere menses quadraginta duos.

Aperuit igitur os suum ad blasphemiam aduersus Deũ, vt conuitiis afficeret nomen eius, & tabernaculum eius, & eos qui in cœlo habitant.

6 Καὶ ἤνοιξε τὸ στόμα αὐτοῦ εἰς βλασφημίαν πρὸς τὸν Θεόν, βλασφημῆσαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, καὶ τοὺς ἐν τῷ οὐρανῷ σκηνοῦντας.

Et aperuit os suũ in blasphemias ad Deum, blasphemare nomen eius, & tabernaculum eius, & eos qui in cœlo habitant.

Sed & datum est ei bellum gerere cum Sanctis, & eos vincere: & data est ei potestas in omnem tribum, & linguam, & gentem.

7 Καὶ ἐδόθη αὐτῷ πόλεμον ποιῆσαι μετὰ τῶν ἁγίων, καὶ νικῆσαι αὐτούς· καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία ἐπὶ πᾶσαν φυλὴν καὶ λαὸν καὶ ἔθνος.

Et est datum illi bellum facere cum Sanctis. & vincere eos: & data est illi potestas in omnem tribũ, & populũ, & linguam, & gentem.

Itaque adorabunt eam omnes incolæ terræ, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni

8 Καὶ προσκυνήσουσιν αὐτὸν πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, οὗ οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐν

Et adorauerunt eam omnes qui inhabitant terrã, quorum non sunt scripta nomina in Libro

vitæ Agni, qui occisus est ab origine mundi.

τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς τοῦ ἀρνίου τοῦ ἐσφαγμένου ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.

illius mactati, *iam inde* à iactis mundi fundamentis.

Siquis habet aurem audiat.

9 Εἴ τις ἔχει οὖς, ἀκουσάτω.

Siquis habet aurem, audiat.

Qui in captiuitatem duxerit, in captiuitatem vadit: qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. hîc est patientia & fides Sanctorum.

Gen. 9 6, mat. 26. 52.

10 Εἴ τις αἰχμαλωσίαν συνάγει, εἰς αἰχμαλωσίαν ὑπάγει· εἴ τις ἐν μαχαίρᾳ ἀποκτενεῖ, δεῖ αὐτὸν ἐν μαχαίρᾳ ἀποκτανθῆναι. ὧδε ἐστὶν ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ πίστις τῶν ἁγίων.

Siquis in captiuitatem ducit, in captiuitatem abibit: siquis gladio occiderit, oportet eum gladio occidi: hîc est patientia & fides sanctorum.

Et vidi aliam bestiam ascendentem de terra, & habebat cornua duo, similia Agni, & loquebatur sicut draco.

11 Καὶ εἶδον ἄλλο θηρίον ἀναβαῖνον ἐκ τῆς γῆς, καὶ εἶχε κέρατα δύο ὅμοια ἀρνίῳ καὶ ἐλάλει ὡς δράκων.

Deinde vidi aliam bestiam ascendentẽ è terra, habentem cornua duo similia Agni: sed loquebatur vt draco.

Et potestatẽ prioris bestiæ omnem faciebat in conspectu eius, & fecit terram & habitantes in ea, adorare bestiam primam, cuius curata est plaga mortis.

12 Καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ πρώτου θηρίου πᾶσαν ποιεῖ ἐνώπιον αὐτοῦ· καὶ ποιεῖ τὴν γῆν καὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ ἵνα προσκυνήσωσι τὸ θηρίον τὸ πρῶτον, οὗ ἐθεραπεύθη ἡ πληγὴ τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

Ea verò potestatẽ prioris bestiæ omnẽ exercet in conspectu eius: & facit vt terra & ipsius incolæ adorent bestiam illam primam, cuius curata fuerat plaga iethalis.

Et fecit signa magna, vt etiam ignem faceret de cœlo descẽdere in terram in conspectu hominum.

13 Καὶ ποιεῖ σημεῖα μεγάλα, ἵνα καὶ πῦρ ποιῇ καταβαίνειν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων.

Edítque signa magna, adeò vt etiam ignem faciat è cœlo descendere in terrã in conspectu hominum.

Et seducit habitantes in terra, propter signa quæ data sunt illi facere in conspectu bestiæ, dicens habitantibus in terra vt faciant imaginem bestiæ quæ habet plagam gladij, & vixit.

14 Καὶ πλανᾷ τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς, διὰ τὰ σημεῖα ἃ ἐδόθη αὐτῷ ποιῆσαι ἐνώπιον τοῦ θηρίου· λέγων τοῖς κατοικοῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ποιῆσαι εἰκόνα τῷ θηρίῳ ὃ ἔχει τὴν πληγὴν τῆς μαχαίρας, καὶ ἔζησε.

Et seducit incolas terræ, propter signa quæ datum est ei vt faciat in conspectu bestiæ: dicens incolis terræ vt faciant imaginẽ bestiæ quæ gladio vulnerata fuit, sed reuixit.

Et datum est illi vt daret spiritum imagini bestiæ, & vt loquatur imago

15 Καὶ ἐδόθη αὐτῷ δοῦναι πνεῦμα τῇ εἰκόνι τοῦ θηρίου, ἵνα καὶ λαλήσῃ ἡ εἰκὼν τοῦ θηρίου,

Datúmque est ei vt [a] animaret imaginem bestiæ, vt etiam loquatur imago be-

[a] *Vitam daret*, nempe sicut homini & Mambres dæmonis prædigia imitatus fuit.

stiæ, & faciat vt quicunque non adorarint imaginē bestiæ, occidantur.

καὶ ποιήσῃ, ὅσοι ἂν μὴ προσκυνήσωσι τὴν εἰκόνα τῶν θηρίου, ἵνα ἀποκτανθῶσι·

bestiæ, & faciet vt quicunque non adorauerint imaginem bestiæ, occidantur.

Sed & facit vt omnes, parui & magni, diuites & pauperes, liberi & serui, accipiant[b] characterem in manu sua dextra, aut in frōtibus suis:

16 Καὶ ποιεῖ πάντας, τοὺς μικροὺς καὶ τοὺς μεγάλους, καὶ τοὺς πλουσίους καὶ τοὺς πτωχοὺς, καὶ τοὺς ἐλευθέρους καὶ τοὺς δούλους, ἵνα δώσῃ αὐτοῖς χάραγμα ἐπὶ τῆς χειρὸς αὐτῶν τῆς δεξιᾶς, ἢ ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν·

Et faciet omnes pusillos & magnos, & diuites & pauperes, & liberos & seruos, habere characterem in dextera manu sua, aut in frōtibus suis:

b *Notā nominis bestiæ.*

Et nequis possit emere aut vendere, nisi qui habeat characterem aut nomen bestię, aut numerum nominis eius.

17 Καὶ ἵνα μήτις δύνηται ἀγοράσαι ἢ πωλῆσαι, εἰ μὴ ὁ ἔχων τὸ χάραγμα, ἢ τὸ ὄνομα τῶν θηρίου, ἢ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀνόματος αὐτοῦ.

Et nequis possit emere aut vendere, nisi qui habet characterem, aut nomen bestiæ, aut numerū nominis eius.

Hîc sapientia est. Qui intelligētia præditus est, cōputet numerum bestiæ. numerus enim hominis est: & numerus eius, sexcēta sexaginta sex.

18 Ὧδε ἡ σοφία ἐστίν. ὁ ἔχων τὸν νοῦν, ψηφισάτω τὸν ἀριθμὸν τοῦ θηρίου. ἀριθμὸς γὰρ ἀνθρώπου ἐστί· καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτοῦ χξϛ'.

Hîc sapientia est. Qui habet intellectum, computet numerum bestiæ: numerus enim hominis est, & numerus eius sexcenti sexaginta sex.

Cap. XIIII.

2. *Agno stante super montem Sion,* 4. *vnà cum castis suis cultoribus,* 6. *Angelus vnus Euangelium nuntiat.* 8. *Alius Babylonis casum prædicit.* 9. *Tertius bestiam vitari monet.* 13. *Vox è cœlo beatos illos pronuntiat qui Domini causa moriuntur.* 16. *Mittitur postea falx Domini in messem,* 18. *& in vindemiam.*

N.

TVm aspexi, & ecce, *aderat* Agnus stans super montem Sion, & cum eo centū quadraginta quatuor millia, habentia nomen Patris eius scriptum in frontibus suis.

ΚΑΙ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἀρνίον ἑστηκὸς ἐπὶ τὸ ὄρος Σιὼν, καὶ μετ' αὐτοῦ ἑκατὸν τεσσαρακοντατέσσαρες χιλιάδες, ἔχουσαι τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ γεγραμμένον ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν.

V.

ET vidi, & ecce Agnus stabat supra montem Sion, & cum eo centum quadragintaquatuor millia habentes nomen eius, & nomen Patris eius scriptum in frontibus suis.

Et audiui vocem è cœlo tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam sonum tonitrui magni: & vocem audiui citharœdorum

2 Καὶ ἤκουσα φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ὡς φωνὴν ὑδάτων πολλῶν, καὶ ὡς φωνὴν βροντῆς μεγάλης· καὶ φωνὴν ἤκουσα ὡς κιθαρῳδῶν κιθα-

Et audiui vocem de cælo, tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni: & vocem quam audiui sicut citharœdorum

dorum citharizantiũ in citharis suis.

Et cantabant quasi canticum nouum ante sedem, & ante quatuor animalia, et Seniores: & nemo poterat discere canticum, nisi illa centũ quadraginta quatuor millia, qui empti sunt de terra:

Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati: virgines enim sunt. hi sequuntur Agnũ quocunque ierit: hi empti sunt ex hominibus primitiæ Deo & Agno.

Et in ore eorum non est inuentũ mendacium: sine macula enim sunt ante thronum Dei.

Et vidi alterum angelum volantem per medium cæli, habentem Euangelium æternum, vt euangelizaret sedentibus super terram, & super omnem gentem, & tribum, & linguam, & populum:

Psal. 145. 6. Dicens magna voce, Timete Deum, & date illi honorem, quia venit hora iudicij eius: & adorate eum qui fecit cælum & terram, & mare & fontes aquarum.

Apoc. 14. 15.

Et alius angelus secutus est dicens,

ἐχόντων ἐν ταῖς κιθάραις αὐτῶν.

3 Καὶ ᾄδουσιν ὡς ᾠδὴν καινὴν ἐνώπιον τοῦ θρόνου, καὶ ἐνώπιον τῶν τεσσάρων ζώων, καὶ τῶν πρεσβυτέρων· καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο μαθεῖν τὴν ᾠδὴν εἰ μὴ αἱ ἑκατὸν τεσσαρακοντατέσσαρες χιλιάδες, οἱ ἠγορασμένοι ἀπὸ τῆς γῆς.

4 Οὗτοί εἰσιν οἱ μετὰ γυναικῶν οὐκ ἐμολύνθησαν· παρθένοι γάρ εἰσιν. οὗτοί εἰσιν οἱ ἀκολουθοῦντες τῷ ἀρνίῳ ὅπου ἂν ὑπάγῃ. οὗτοι ἠγοράσθησαν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀπαρχὴ τῷ Θεῷ καὶ τῷ ἀρνίῳ.

5 Καὶ ἐν τῷ στόματι αὐτῶν οὐχ εὑρέθη δόλος· ἄμωμοί γάρ εἰσιν ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ.

6 Καὶ εἶδον ἄλλον ἄγγελον πετόμενον ἐν μεσουρανήματι, ἔχοντα εὐαγγέλιον αἰώνιον, εὐαγγελίσαι τοὺς καθημένους ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ πᾶν ἔθνος καὶ φυλὴν καὶ γλῶσσαν καὶ λαόν·

7 λέγοντα ἐν φωνῇ μεγάλῃ, Φοβήθητε τὸν Θεὸν, καὶ δότε αὐτῷ δόξαν, ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς κρίσεως αὐτοῦ· καὶ προσκυνήσατε τῷ ποιήσαντι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ πηγὰς ὑδάτων.

8 Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἠκολούθησε, λέγων,

pulsantium citharas suas.

Et canentiũ quasi canticum nouum ante thronum, & ante quatuor animalia, & Senes: neque quisquã poterat discere canticum illud nisi illa centũ quadraginta quatuor millia, ij videlicet qui empti sunt è terra:

Hi sunt qui cum mulieribus non sunt inquinati: virgines enim sunt. hi sequuntur Agnum quocunque ierit: hi empti sunt ex hominibus, primitiæ Deo & Agno sacræ:

Et in quorum ore non est inuentus dolus: sunt enim inculpati ante thronum Dei.

Deinde vidi alium Angelum volantem per medium cœli, habentem Euangelium æternum, vt euangelizaret incolis terræ, & omni genti, & tribui, & linguæ, & populo:

Dicentem magna voce, Timete Deum, & ei tribuite gloriã: nam venit hora iudicij eius: & adorate eum qui fecit cœlũ & terram & mare & fontes aquarum.

Et alius Angelus secutus est, dicens,

Cecidit cecidit Babylon, vrbs illa magna, quia vinum[a] iræ scortationis suæ potandum præbuit omnibus gentibus:

[a] *Scortationis suæ, quia Deus est ad iram inflammatus.*

Et tertius Angelus sequutus est illos, dicens voce magna, Siquis adorauerit bestiam & imaginem eius, & acceperit characterem in fronte sua aut in manu sua,

Bibet hic quoque ex vino iræ Dei, ex mero *inquam*, infuso in poculũ iræ ipsius: & cruciabitur igne & sulphure in conspectu Angelorum sanctorum, & ante conspectum Agni.

Et fumus cruciatus eorum ascendet in secula seculorum: nec habebunt requiẽ die nec nocte qui adorant bestiam & imaginem eius, & siquis acceperit characterẽ nominis eius.

Hîc tolerantia sanctorum est: hîc qui obseruant mandata Dei, & fidem Iesu.

Tunc audiui vocem è cœlo dicẽtem mihi, Scribe, Beati posthac mortui, ij *inquam* qui [b] Domini causa moriuntur. Etiam, dicit Spiritus: quoniam requiescũt à laboribus suis, &

[b] *Ad verb. in Domino. i. propter Dominum.*

Επεσεν ἔπεσε Βαβυλων, ἡ μεγάλη, ὅτι ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς πορνείας αὐτῆς πεπότικε πάντα τὰ ἔθνη.

Cecidit cecidit Babylon illa magna, quæ à vino iræ fornicationis suæ potauit omnes gentes. Esa. 21.9. ierc. 51.8. infrà 18.2.

9 Καὶ τρίτος ἄγγελος ἠκολούθησεν αὐτοῖς, λέγων ἐν φωνῇ μεγάλῃ, Εἴτις τὸ θηρίον προσκυνεῖ καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ λαμβάνει χάραγμα ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ, ἢ ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ,

Et tertius angelus secutus est illos, dicens voce magna, Siquis adorauerit bestiam & imaginem eius, & acceperit characterem in fronte sua, aut in manu sua.

10 Καὶ αὐτὸς πίεται ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ κεκερασμένου ἀκράτου ἐν τῷ ποτηρίῳ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ· καὶ βασανισθήσεται ἐν πυρὶ καὶ θείῳ ἐνώπιον τῶν ἁγίων ἀγγέλων καὶ ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου·

Et hic bibet de vino iræ Dei, quod miſtum est mero in calice iræ ipsius, & cruciabitur igne & sulphure in conspectu angelorum sanctorum, & ante conspectum Agni.

11 Καὶ ὁ καπνὸς τοῦ βασανισμοῦ αὐτῶν εἰς αἰῶνας αἰώνων ἀναβαίνει· καὶ οὐκ ἔχουσιν ἀνάπαυσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς οἱ προσκυνοῦντες τὸ θηρίον καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ εἴτις λαμβάνει τὸ χάραγμα τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ.

Et fumus tormentorum eorum ascendet in secula seculorum: nec habent requiem die ac nocte, qui adorauerunt bestiam & imaginem eius, & siquis acceperit characterem nominis eius.

12 Ὧδε ὑπομονὴ τῶν ἁγίων ἐστίν· ὧδε οἱ τηροῦντες τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν πίστιν τοῦ Ιησοῦ.

Hîc patientia Sanctorum est, qui custodiunt mandata Dei, & fidem Iesu.

13 Καὶ ἤκουσα φωνῆς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λεγούσης μοι, γράψον, Μακάριοι οἱ ἐν κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀπάρτι. Ναί, λέγει τὸ πνεῦμα, ἵνα ἀναπαύσωνται ἐκ τῶν κόπων αὐτῶν· τὰ δὲ ἔργα

Et audiui vocem de cælo, dicentem mihi, Scribe, Beati mortui qui in Domino moriuntur amodo. Iam dicit Spiritus, vt requiescant à laboribus suis: opera enim

ra enim illorum sequuntur illos.

Et vidi, & ecce nubem cãdidam, & super nubem sedentem similem Filio hominis, habentem in capite suo coronã auream, & in manu sua falcem acutam.

Et alius angelus exiuit de templo, clamãs voce magna ad sedentem super nubem, Mitte falcem tuam & mete: quia venit hora vt metatur, quoniam aruit messis terræ.

Ioel 3.3.

Mat. 3.9.

Et misit qui sedebat super nubem, falcem suam in terram: & demessa est terra.

Et alius angelus exiuit de templo quod est in cælo, habens & ipse falcem acutam.

Et alius angelus exiuit de altari, qui habebat potestatem supra ignem: & clamauit voce magna ad eum qui habebat falcem acutam, dicens, Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ: quoniam maturæ sunt vuæ eius.

Et misit angelus falcem suam acutã in terram, & vindemiauit vineã terræ, & misit in lacum iræ Dei magnum.

Et calcatus est la

αὐτῶν ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν.

14 Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ νεφέλη λευκὴ, καὶ ἐπὶ τὴν νεφέλην καθήμενος ὅμοιος υἱῷ ἀνθρώπου, ἔχων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ στέφανον χρυσοῦν, καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ δρέπανον ὀξύ.

15 Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ, κράζων ἐν μεγάλῃ φωνῇ τῷ καθημένῳ ἐπὶ τῆς νεφέλης, Πέμψον τὸ δρέπανόν σου, καὶ θέρισον· ὅτι ἦλθέ σοι ἡ ὥρα τοῦ θερίσαι· ὅτι ἐξηράνθη ὁ θερισμὸς τῆς γῆς.

16 Καὶ ἔβαλεν ὁ καθήμενος ἐπὶ τὴν νεφέλην τὸ δρέπανον αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν· καὶ ἐθερίσθη ἡ γῆ.

17 Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ, ἔχων καὶ αὐτὸς δρέπανον ὀξύ.

18 Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου, ἔχων ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ πυρός· καὶ ἐφώνησε κραυγῇ μεγάλῃ τῷ ἔχοντι τὸ δρέπανον τὸ ὀξὺ, λέγων, Πέμψον σου τὸ δρέπανον τὸ ὀξὺ, καὶ τρύγησον τοὺς βότρυας τῆς ἀμπέλου τῆς γῆς, ὅτι ἤκμασαν αἱ σταφυλαὶ αὐτῆς.

19 Καὶ ἔβαλεν ὁ ἄγγελος τὸ δρέπανον αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐτρύγησε τὴν ἄμπελον τῆς γῆς, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν ληνὸν τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ τὴν μεγάλην.

20 Καὶ ἐπατήθη ἡ λη-

c opera eorum sequuntur eos.

Aspexi autem, & ecce *aderat* nubes cãdida: & super nubem sedebat *quidam* similis homini, habẽs in capite suo coronam auream, & in manu sua falcem acutam.

At alius Angelus prodiit è templo, clamãs voce magna ad eum qui insidebat nubi, Mitte falcem tuam, & mete: quia venit tibi hora vt metas: nam aruit messis terræ.

Misit igitur ís qui insidebat nubi falcẽ suam in terram, & demessa est terra.

Tum alius Angelus prodiit è templo quod est in cœlo, habens & ipse falcem acutam.

Et alius Angelus prodiit ab altari, habens potestatem in ignem: & clamauit voce magna ad eum qui habebat falcem acutam, dicens, Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ: nã maturæ sunt eius vuæ.

Misit igitur Angelus falcem suam acutam in terram, & vindemiauit vineam terræ, & misit in magnum illum lacum iræ Dei.

Et calcatus est la-

c *Operum nomine, præmiũ intelligit quod bona opera consequitur.*

gus extra ciuitatem: exiuitque sanguis de lacu vsque ad frenos equorum, per stadia mille sexcenta.

νὸς ἔξω τῆς πόλεως, καὶ ἐξῆλθεν αἷμα ἐκ τοῦ λινοῦ ἄχρι τῶν χαλινῶν τῶν ἵππων, ἀπὸ σταδίων χιλίων ἑξακοσίων.

cus extra ciuitatem, & exiuit sanguis de lacu vsque ad frænos equorum per stadia mille sexcenta.

CAP. XV.

1. *Apparent septem Angeli, habentes plagas septem vltimas.* 3 *Victores bestiæ Deum laudant.* 6 *Angelis septem, dantur septem diuini furoris phialæ.*

N.

DEinde vidi aliud signum in cœlo magnum & admirabile, Angelos septem habentes plagas septem vltimas, quoniam per illas expleta est ira Dei.

Καὶ εἶδον ἄλλο σημεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ μέγα καὶ θαυμαστόν, ἀγγέλους ἑπτὰ ἔχοντας πληγὰς ἑπτὰ τὰς ἐσχάτας, ὅτι ἐν αὐταῖς ἐτελέσθη ὁ θυμὸς τοῦ Θεοῦ.

V.

ET vidi aliud signum in cælo magnum & mirabile: angelos septem, habentes plagas septem vltimas, quoniam in illis consummata est ira Dei

Et vidi tanquam mare vitreum mixtum igni: & eos qui victoriam reportant ex bestia & imagine eius & charactere eius, ex numero nominis eius, stantes apud mare vitreum, & habentes citharas Dei:

2 Καὶ εἶδον ὡς θάλασσαν ὑαλίνην μεμιγμένην πυρί· καὶ τοὺς νικῶντας ἐκ τοῦ θηρίου καὶ ἐκ τῆς εἰκόνος αὐτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ χαράγματος αὐτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἑστῶτας ἐπὶ τὴν θάλασσαν τὴν ὑαλίνην, ἔχοντας κιθάρας τοῦ Θεοῦ·

Et vidi tanquam mare vitreum mistum igne. & eos qui vicerunt bestiam & imaginẽ eius & numerum nominis eius stantes super mare vitreum, habentes citharas Dei:

Qui etiam cantabant canticum Mosis, [a] serui Dei, & canticum Agni, dicentes, Magna & mirabilia sunt opera tua, Domine Deus omnipotens: iustæ & veræ sunt [b] viæ tuę, rex sanctorum.

3 Καὶ ᾄδουσι τὴν ᾠδὴν Μωσέως, δούλου τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ᾠδὴν τοῦ ἀρνίου, λέγοντες, Μεγάλα καὶ θαυμαστὰ τὰ ἔργα σου, Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ· δίκαιαι καὶ ἀληθιναὶ αἱ ὁδοί σου, ὁ βασιλεὺς τῶν ἁγίων.

Et cantantes canticum Moysi serui Dei, & canticum Agni, dicentes, Magna & mirabilia sunt opera tua Domine Deus omnipotens: iustæ & veræ Psal. 146. 6. *sunt viæ tuæ rex seculorum.*

a Sic vocatur Moses per excellentiam, sicut describitur, Deut. 34. 10.

b Gręca tua.

Quis non timebit te, Domine, & glorificabit nomen tuũ? nã solus sanctus es. Nam omnes gentes venient & adorabũt coram te: nã iudicia tua patefacta sunt.

4 Τίς οὐ μὴ φοβηθῇ σε, Κύριε, καὶ δοξάσῃ τὸ ὄνομά σου; ὅτι μόνος ὅσιος· ὅτι πάντα τὰ ἔθνη ἥξουσι καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου· ὅτι τὰ δικαιώματά σου ἐφανερώθησαν.

Quis non timebit te Domine, & magnificabit nomen tuum? quia solus pius es: quoniam omnes gentes venient, & adorabunt in conspectu tuo, quoniã iudicia tua manifesta sunt.

Et post hæc aspe-

Et post hæc vidi, & ecce

& ecce apertum est templum tabernaculi testimonij in cælo:

Et exierunt septẽ angeli, habentes septem plagas, de templo, vestiti lino mundo & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis.

Et vnum de quatuor animalibus, dedit septem angelis septem phialas aureas plenas iracundiæ Dei viuentis in secula seculorum.

Et impletum est templum fumo à maiestate Dei, & de virtute eius: & nemo poterat introire in templum, donec consummarentur septem plagæ septem angelorum.

καὶ ἠνοίγη ὁ ναὸς τ σκηνῆς τ μαρτυρίου ἐν τῷ οὐρανῷ.

6 Καὶ ἐξῆλθον οἱ ἑπτὰ ἄγγελοι οἱ ἔχοντες τὰς ἑπτὰ πληγὰς, ἐκ τοῦ ναοῦ, ἐνδεδυμένοι λίνον καθαρὸν καὶ λαμπρὸν, καὶ περιεζωσμένοι περὶ τὰ στήθη ζώνας χρυσᾶς.

7 Καὶ ἓν ἐκ τ τεσσάρων ζώων ἔδωκε τοῖς ἑπτὰ ἀγγέλοις ἑπτὰ φιάλας χρυσᾶς, γεμούσας τοῦ θυμοῦ τ θεοῦ τ ζῶντος εἰς τοὺς αἰῶνας τ αἰώνων.

8 Καὶ ἐγεμίσθη ὁ ναὸς καπνοῦ ἐκ τ δόξης τοῦ θεοῦ, καὶ ἐκ τ δυνάμεως αὐτοῦ· καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο εἰσελθεῖν εἰς τὸν ναὸν, ἄχρι τελεσθῶσιν αἱ ἑπτὰ πληγαὶ τ ἑπτὰ ἀγγέλων.

xi, & ecce, apertũ est templum Tabernaculi testimonij in cœlo.

Et prodierunt è templo septem Angeli, habentes septẽ plagas, indúti lino puro & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis.

Et vnum ex quatuor animalibus dedit septem Angelis phialas aureas, plenas iræ Dei viuentis in secula seculorum.

Et impletum est templum fumo *prodeunte* à Dei gloria & eius potentia: nec quisquam poterat ingredi in templum donec explerentur septem plagæ septem Angelorum.

CAP. XVI.

2. & 17. Effundunt Angeli septem commissas sibi furoris diuini phialas: quibus effusis variæ plagæ in orbe terrarum exoriuntur. 18. ad terrendos improbos, 19. & magnę vrbis incolas.

V.

ET audiui vocem magnam de templo, dicentem septem angelis, Ite, & effundite septem phialas iræ Dei in terram.

Et abiit primus, & effudit phialam suam in terram, & factum est vulnus sæuum & pessimum in homines qui habebant characterem bestiæ: & in eos qui adorauerunt imaginem eius.

ΚΑΙ ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ ναοῦ, λεγούσης τοῖς ἑπτὰ ἀγγέλοις, Ὑπάγετε καὶ ἐκχέατε τὰς φιάλας τ θυμοῦ τοῦ θεοῦ εἰς τὴν γῆν.

2 Καὶ ἀπῆλθεν ὁ πρῶτος, καὶ ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν· καὶ ἐγένετο ἕλκος κακὸν καὶ πονηρὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἐχοντας τὸ χάραγμα τοῦ θηρίου, καὶ τοὺς τῇ εἰκόνι αὐτοῦ προσκυνοῦντας.

N.

TVnc audiui vocẽ magnam è templo, dicẽtem septem Angelis, Ite, effundite septem phialas irę Dei in terram.

Abiit igitur primus *Angelus*, & effudit phialam suam in terram: factúmque est vulnus malum ac noxium aduersus homines qui habebant characterem bestiæ, & eos qui adorabãt imaginem eius.

Deinde secundus Angelus effudit phialam suam in mare, a factúmque est quasi sanguis cadaueris, & b quodcunque animal viuens erat in mari, mortuum est.

a Versum est in sanguinem & eum quidem putrem & fœtidum, qualis solet esse cadauerum.

b Ad verbum, omnis anima, pro omni animante.

Tum tertius Angelus effudit phialam suam in flumina & in fontes aquarum: & factæ sunt sanguis.

Et audiui Angelũ aquarum dicentem, Iustus es, Domine, Qui es, & Qui eras, & Sanctus, quod hæc iudicastes:

Quia, inquam, sanguinem sanctorum & Prophetarum effuderunt, & sanguinẽ eis dedisti ad bibẽdũ: digni enim sunt.

Et audiui alium è sanctuario dicẽtem, Etiam Domine Deus omnipotens, vera & iusta iudicia tua.

Posteà quartus angelus effudit phialam suam in solem, & datum est ei æstu affligere homines per ignem.

Et æstuauerunt homines æstu magno, & blasphemarũt nomen Dei habẽtis potestatem in has plagas: neq; resipuerunt vt darent ei gloriam.

Tum quintus Angelus effudit phialã suam super thronũ bestiæ: & factum est regnum eius tenebrosum: & mandebant linguas suas præ dolore.

3 Καὶ ὁ δεύτερος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐγένετο αἷμα ὡς νεκροῦ· καὶ πᾶσα ψυχὴ ζωῆς ἀπέθανεν ἐν τῇ θαλάσσῃ.

4 Καὶ ὁ τρίτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τοὺς ποταμοὺς καὶ εἰς τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων· καὶ ἐγένετο αἷμα.

5 Καὶ ἤκουσα τοῦ ἀγγέλου τῶν ὑδάτων λέγοντος, Δίκαιος, Κύριε, εἶ, ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὅσιος, ὅτι ταῦτα ἔκρινας·

6 Ὅτι αἷμα ἁγίων καὶ προφητῶν ἐξέχεαν, καὶ αἷμα αὐτοῖς ἔδωκας πεῖν· ἄξιοί γάρ εἰσι.

7 Καὶ ἤκουσα ἄλλου ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου λέγοντος, Ναὶ Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ἀληθιναὶ καὶ δίκαιαι αἱ κρίσεις σου.

8 Καὶ ὁ τέταρτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ἥλιον· καὶ ἐδόθη αὐτῷ καυματίσαι τοὺς ἀνθρώπους ἐν πυρί.

9 Καὶ ἐκαυματίσθησαν οἱ ἄνθρωποι καῦμα μέγα, καὶ ἐβλασφήμησαν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἔχοντος ἐξουσίαν ἐπὶ τὰς πληγὰς ταύτας· καὶ οὐ μετενόησαν δοῦναι αὐτῷ δόξαν.

10 Καὶ ὁ πέμπτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ θηρίου· καὶ ἐγένετο ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἐσκοτωμένη· καὶ ἐμασῶντο τὰς γλώσσας αὐτῶν ἐκ τοῦ πόνου·

Et secũdus angelus effudit phialam suã in mare, & factus est sanguis tanquam mortui: & omnis anima viuens mortua est in mari.

Et tertius effudit phialam suam super flumina & super fontes aquarum: & factus est sanguis.

Et audiui angelum aquarum dicentem, Iustus es Domine, Qui es, & Qui eras, Sanctus, quia hæc iudicasti:

Quia sanguinem Sanctorum & Prophetarum effuderũt, & sanguinem eis dedisti bibere: digni enim sunt.

Et audiui alterũ dicentem, Etiam Domine Deus omnipotens, vera & iusta iudicia tua.

Et quartus angelus effudit phialam suam in solem, & datum est illi æstu affligere homines & igni:

Et æstuauerunt homines æstu magno, & blasphemauerũt nomen Dei habẽtis potestatem super has plagas, neque egerũt pœnitentiam, vt darent illi gloriam.

Et quintus angelus effudit phialam suam super sedem bestiæ: & factum est regnum eius tenebrosum, & commanducauerunt linguas suas præ dolore.

Et bla-

Et blasphemauerunt Deum cæli præ doloribus & vulneribus suis, & non egerunt pœnitentiã ex operibus suis.

11 Καὶ ἐβλασφήμησαν τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ ἐκ τῶν πόνων αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν ἑλκῶν αὐτῶν· καὶ οὐ μετενόησαν ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν.

Et blasphemarunt Deum cœli præ doloribus suis & vlceribus suis: nec resipuerũt ab operibus suis.

Et sextus angelus effudit phialam suã in flumen illud magnum Euphratem: & siccauit aquã eius, vt præpararetur via regibus ab ortu solis.

12 Καὶ ὁ ἕκτος ἀγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν τὸν μέγαν τὸν Εὐφράτην· καὶ ἐξηράνθη τὸ ὕδωρ αὐτοῦ, ἵνα ἑτοιμασθῇ ἡ ὁδὸς τῶν βασιλέων τῶν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου.

Tum sextus Angelus effudit phialam suam in flumen illud magnum, *nempe* Euphraten: & siccata est aqua eius, vt pararetur via regum ab ortu solis *aduentantium*.

Et vidi de ore draconis, & de ore bestiæ, & de ore pseudoprophetæ spiritus tres immundos in modum ranarum.

13 Καὶ εἶδον ἐκ τοῦ στόματος τοῦ δράκοντος καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ θηρίου καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ψευδοπροφήτου πνεύματα τρία ἀκάθαρτα ὅμοια βατράχοις.

Et vidi ex ore draconis, & ex ore bestiæ, & ex ore pseudoprophetæ illius, tres impuros spiritus similes ranis *prodeuntes:*

Sunt enim spiritus dæmoniorum facientes signa, & procedunt ad reges totius terræ congregare illos in prælium ad diem magnum omnipotentis Dei.

14 Εἰσὶ γὰρ πνεύματα δαιμόνων ποιοῦντα σημεῖα, ἃ ἐκπορεύεται ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς οἰκουμένης ὅλης, συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς τὸν πόλεμον τῆς ἡμέρας ἐκείνης τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ τοῦ παντοκράτορος.

Sunt enim spiritus dæmoniorum edentes signa, quique abeunt ad reges terræ & totius mundi, vt congregent eos ad prælium magni illius diei Dei omnipotentis.

Supra 3. 3. mat. 24. 43. luc 12. 39.

Ecce venio sicut fur. Beatus qui vigilat, & custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet, & videant turpitudinem eius.

15 Ἰδοὺ, ἔρχομαι ὡς κλέπτης. Μακάριος ὁ γρηγορῶν, καὶ τηρῶν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἵνα μὴ γυμνὸς περιπατῇ, καὶ βλέπωσι τὴν ἀσχημοσύνην αὐτοῦ.

Ecce, venio vt fur. Beatus qui vigilat & custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet, & videantur verenda ipsius.

Et congregabit illos in locum qui vocatur Hebraicè Armageddon.

16 Καὶ συνήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὸν τόπον τὸν καλούμενον Ἑβραϊστὶ Ἁρμαγεδών.

Congregarunt igitur eos in locum qui vocatur Hebraicè Armageddon.

Et septimus angelus effudit phialam suam in aërem & exiuit vox ma-

17 Καὶ ὁ ἕβδομος ἀγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τὸν ἀέρα· καὶ ἐξῆλθε φωνὴ μεγά-

Tum septimus Angelus effudit phialam suam in aërem: & prodiit vox magna

è tẽplo cœli, à throno, dicens, Factum est.

Factíque sunt fonitus, & fulgura, & tonitru: & terræmotus factus est magnus, qualis nunquã fuit ex quo homines fuerunt super terrã, terræmotus inquam adeò magnus.

Et dirupta est vrbs illa magna in tres partes, & ciuitates Gentium ceciderũt, & Babylon magna venit in memoriam ante Deum, vt præberet ei poculum indignationis iræ suæ.

Et omnis insula fugit, & montes non sunt [c] inuenti.

Et grando magna, quasi [d] talentaria, descendit è cœlo in homines: & blasphemarunt Deum homines propter plagã grandinis: quoniam magna fuit plaga eius vehementer.

λη ἀπὸ τῦ ναοῦ τ̃ οὐρανοῦ, ἀπὸ τῦ θρόνου, λέγουσα, Γέγονε.

18 Καὶ ἐγένοντο φωναὶ καὶ βρονταὶ καὶ ἀστραπαί· καὶ σεισμὸς ἐγένετο μέγας, οἷος οὐκ ἐγένετο ἀφ' οὗ ἄνθρωποι ἐγένοντο ἐπὶ τῆς γῆς, τηλικοῦτος σεισμὸς οὕτω μέγας.

19 Καὶ ἐγένετο ἡ πόλις ἡ μεγάλη εἰς τρία μέρη, καὶ αἱ πόλεις τῶν ἐθνῶν ἔπεσον· καὶ Βαβυλὼν ἡ μεγάλη ἐμνήσθη ἐνώπιον τῦ Θεοῦ, δοῦναι αὐτῇ τὸ ποτήριον τ̃ οἴνου τ̃ θυμοῦ τ̃ ὀργ̃ς αὐτ̃.

20 Καὶ πᾶσα νῆσος ἔφυγε, καὶ ὄρη οὐχ εὑρέθησαν.

21 Καὶ χάλαζα μεγάλη ὡς ταλαντιαία καταβαίνει ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους· καὶ ἐβλασφήμησαν οἱ ἄνθρωποι τὸν Θεὸν ἐκ τ̃ς πληγ̃ς τ̃ς χαλάζης· ὅτι μεγάλη ἐστὶν ἡ πληγὴ αὐτ̃ς σφόδρα.

gna de tẽplo à throno, dicens, Factum est.

Et facta sunt fulgura, & voces, & tonitrua, & terræmotus factus est magnus, qualis nunquã fuit ex quo homines fuerũt super terram, talis terræmotus, sic magnus.

Et facta est ciuitas magna in tres partes, & ciuitates Gentium ceciderũt: & Babylon magna venit in memoriam ante Deum, dare illi calicem vini indignationis iræ eius. Ier. 25. 15

Et omnis insula fugit, & montes nõ sunt inuenti.

Et grando magna sicut talentum descendit de cælo in homines: & blasphemauerunt Deum homines propter plagam grandinis: quoniam magna facta est vehementer.

[c] *Disparuerunt, quod Hebraï dicũt, & non ipſi, Gen. 3. 24.*

[d] *Quasi talẽti pondo, erat autem talentum sexaginta minarum, id est sexcentarum drachmarum, vt significetur ingens & inauditum pondus.*

CAP. XVII.

1. Describitur meretrix illa magna, 2. cum qua reges terræ scortantur, 6 ebria piorum sanguine, 7. & bestia quæ portat illam. mysterium vtriusque 11. & exitium. 14. Postremò agni victoria.

N.

TVm venit vnus ex septem Angelis qui habebant septem phialas, & loquutus est mecum, dicens mihi, Heus tu, ostendam tibi [a] damnationem meretricis magnæ, sedentis super aquas multas:

Καὶ ἦλθεν εἷς ἐκ τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων τῶν ἐχόντων τὰς ἑπτὰ φιάλας, καὶ ἐλάλησε μετ' ἐμοῦ, λέγων μοι, Δεῦρο, δείξω σοι τὸ κρίμα τ̃ς πόρνης τ̃ς μεγάλης, τ̃ς καθημένης ἐπὶ ὑδάτων πολλ̃ν.

V.

ET venit vnus de septem angelis qui habebant septem phialas, & locutus est mecum, dicens, Veni, ostendam tibi damnationem meretricis magnæ, quæ sedet super aquas multas.

[a] *Latam sententiam de isto scorto.*

Cum

Cum quas fornicati sunt reges terræ, & inebriati sunt qui inhabitant terram de vino prostitutionis eius.

2 Μεθ' ἧς ἐπόρνευσαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ ἐμεθύσθησαν ἐκ τοῦ οἴνου τῆς πορνείας αὐτῆς οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν.

Cum qua scortati sunt reges terræ, & cuius scortationis vino inebriati sunt incolæ terræ.

Et abstulit me in spiritu in desertum: & vidi mulierem sedentem super bestiã coccineam, plenam nominibus blasphemiæ, habentem capita septem, & cornua decem.

3 Καὶ ἀπήνεγκέ με εἰς ἔρημον ἐν πνεύματι, καὶ εἶδον γυναῖκα καθημένην ἐπὶ θηρίον κόκκινον, γέμον ὀνομάτων βλασφημίας, ἔχον κεφαλὰς ἑπτὰ καὶ κέρατα δέκα.

Quúmque me per spiritum in desertũ transtulisset, vidi mulierem insidentẽ bestiæ[b] coccinæ, plenæ nominibus blasphemiæ, habenti capita septem, & cornua decem.

Et mulier erat circundata purpura & coccino, & inaurata auro, & lapide pretioso, & margaritis, habens poculum aureum in manu sua, plenum abominationum & immunditia fornicationis eius.

4 Καὶ ἡ γυνὴ ἦν περιβεβλημένη πορφύρᾳ καὶ κοκκίνῳ, καὶ κεχρυσωμένη χρυσῷ καὶ λίθῳ τιμίῳ καὶ μαργαρίταις, ἔχουσα χρυσοῦν ποτήριον ἐν τῇ χειρὶ αὐτῆς, γέμον βδελυγμάτων καὶ ἀκαθάρτητος πορνείας αὐτῆς.

Erat autẽ mulier illa amicta purpura & cocco, & inaurata auro & lapidibus pretiosis & margaritis, habens poculum aureum in manu sua plenum abominationibus & immũditia scortationis suæ.

Et in fronte eius nomen scriptum, Mysterium, Babylon magna, mater fornicationum & abominationum terræ.

5 Καὶ ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῆς ὄνομα γεγραμμένον, Μυστήριον, Βαβυλὼν ἡ μεγάλη, ἡ μήτηρ τῶν πορνῶν καὶ τῶν βδελυγμάτων τῆς γῆς.

Et in frõte suo nomen scriptum, Mysterium, Babylon mãgna, mater scortationum & abominationum terræ.

Et vidi mulierem ebriam de sanguine Sanctorum, & de sanguine martyrum Iesu: & miratus sum quum vidissem illã, admiratione magna.

6 Καὶ εἶδον τὴν γυναῖκα μεθύουσαν ἐκ τοῦ αἵματος τῶν ἁγίων, καὶ ἐκ τοῦ αἵματος τῶν μαρτύρων Ιησοῦ· καὶ ἐθαύμασα, ἰδὼν αὐτὴν, θαῦμα μέγα.

Et vidi mulierem illam ebriam sanguine sanctorum & sanguine martyrum Iesu: & miratus sum quum viderem illã, admiratione magna.

Et dixit mihi angelus, Quare miraris? Ego dicam tibi sacramentum mulieris, & bestiæ quæ portat eam, quæ habet capita septem, & cornua decem.

7 Καὶ εἶπέ μοι ὁ ἄγγελος, Διὰ τί ἐθαύμασας; ἐγὼ σοι ἐρῶ τὸ μυστήριον τῆς γυναικὸς καὶ τοῦ θηρίου τοῦ βαστάζοντος αὐτὴν, τοῦ ἔχοντος τὰς ἑπτὰ κεφαλὰς καὶ τὰ δέκα κέρατα.

Tunc dixit mihi Angelus, Quare miraris? ego dicã tibi mysterium mulieris, & bestiæ quæ portat eam, quæ habet capita septem & cornua decem.

Bestia quã vidisti

8 Θηρίον ὃ εἶδες,

Bestia quã vidisti

b Coccineo colore, id est, veste rubra & purpurea: nec sanè temerè factum est vt hic color Romanæ curiæ placueit.

fuit, & non est: & ascensura est ex abysso, & in exitium abitura: & mirabuntur incolæ terræ (quorum nomina scripta non sunt in libro vitæ à iactis mũdi fundamentis) videntes bestiam quæ erat, & non est, & tamen est.

Hîc est mens quæ habet sapientiã. [c] Septem capita, septem montes sunt super quos mulier sedet.

Et reges septem sunt: quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit: & quum venerit, oportet illum breue tempus manere.

Bestia autem quæ erat, & non est, is octauus est, & è septẽ est, & in exitiũ abit.

Decem autem cornua quæ vidisti, decem reges sunt qui regnum nondum acceperunt, sed potestatem tanquam reges vna hora accipient cum bestia.

Hi vnum consiliũ habent, & vires ac potestatem suam bestiæ tradent.

Hi cum Agno pugnabunt, & agnus vincet eos: quoniam Dominus dominorũ est & Rex regum: & qui cum eo sunt, vocati, & electi & fideles.

[c] Pueri etiã nouũ quæ illa sit sapientiæ ciuitas cõsoperiè decernata, de qua Virgilius sæpissimè vna sibi muro circundedit arces: de illa vi delicet quæ cùm hæc scriberet Iohannes, habebat regnum super reges terræ: & nõ est, & tamẽ adhuc est. sed ad exitiũ tendit.

λῶν καὶ οὐκ ἔστι· καὶ μέλλει ἀναβαίνειν ἐκ τῆ ἀβύσσου, καὶ εἰς ἀπώλειαν ὑπάγειν· καὶ θαυμάσονται οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, (ὧν οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐπὶ τὸ βιβλίον τῆ ζωῆς ἀπὸ καταβολῆς κόσμου) βλεπόντων τὸ θηρίον ὅτι ἦν καὶ οὐκ ἔστιν καὶ παρέσται.

9 Ὧδε ὁ νοῦς ὁ ἔχων σοφίαν. Αἱ ἑπτὰ κεφαλαὶ ὄρη εἰσὶν ἑπτὰ, ὅπου ἡ γυνὴ κάθηται ἐπ' αὐτῶν.

10 Καὶ βασιλεῖς ἑπτά εἰσιν· οἱ πέντε ἔπεσον, ὁ εἷς ἔστιν, ὁ ἄλλος οὔπω ἦλθε· καὶ ὅταν ἔλθῃ, ὀλίγον αὐτὸν δεῖ μεῖναι.

11 Καὶ τὸ θηρίον ὃ ἦν, καὶ οὐκ ἔστι, καὶ αὐτὸς ὄγδοός ἐστι, καὶ ἐκ τῶν ἑπτά ἐστι, καὶ εἰς ἀπώλειαν ὑπάγει.

12 Καὶ τὰ δέκα κέρατα ἃ εἶδες, δέκα βασιλεῖς εἰσιν, οἵτινες βασιλείαν οὔπω ἔλαβον, ἀλλ' ἐξουσίαν ὡς βασιλεῖς μίαν ὥραν λαμβάνουσι μετὰ τοῦ θηρίου.

13 Οὗτοι μίαν γνώμην ἔχουσι, καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐξουσίαν ἑαυτῶν τῷ θηρίῳ διδόασιν.

14 Οὗτοι μετὰ τοῦ ἀρνίου πολεμήσουσι, καὶ τὸ ἀρνίον νικήσει αὐτούς, ὅτι Κύριος κυρίων ἐστὶ καὶ βασιλεὺς βασιλέων· καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, κλητοὶ καὶ ἐκλεκτοὶ καὶ πιστοί.

suit, & non est, & ascensura est de abysso, & in interitum ibit: & mirabuntur inhabitantes terram (quorum non sunt scripta nomina in Libro vitæ à constitutione mundi) videntes bestiã quæ erat & non est.

Et hîc est sensus, qui habet sapientiã. Septem capita, septem montes sunt, super quos mulier sedet, & reges septem sunt.

Quinque ceciderunt, vnus est, alius nondum venit: & quum venerit, oportet illum breue tempus manere.

Et bestia quæ erat & non est, & ipsa octaua est, & de septem est, & in interitum vadit.

Et décem cornua quæ vidisti, decem reges sunt, qui regnũ nondum acceperunt, sed potestatem tanquam reges vna hora accipiunt post bestiam.

Hi vnum consilium habent, & virtutem & potestatem suam bestiæ tradent.

Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet illos, quoniam Dominus dominorum est, & Rex regum: & qui cum illo sunt, vocati, & electi, & fideles.

Infrà 9.16. & 2.Tim.6.15.

Et dixit

Et dixit mihi, Aquæ quas vidisti, vbi meretrix sedet, populi sunt, & gentes, & linguæ.

15 Καὶ λέγει μοι, Τὰ ὕδατα ἃ εἶδες, οὗ ἡ πόρνη κάθηται, λαοὶ καὶ ὄχλοι εἰσὶ, καὶ ἔθνη, καὶ γλῶσσαι.

Deinde dixit mihi, Aquæ quas vidisti, vbi meretrix sedet, populi sunt, & turbæ, & gentes, & linguæ.

Et decem cornua quæ vidisti in bestia, hi odient fornicariam, & desolatam facient illam & nudam, & carnes eius manducabunt, & ipsam igni concremabunt.

16 Καὶ τὰ δέκα κέρατα ἃ εἶδες ἐπὶ τὸ θηρίον, οὗτοι μισήσουσι τὴν πόρνην, καὶ ἠρημωμένην ποιήσουσιν αὐτὴν καὶ γυμνὴν, καὶ τὰς σάρκας αὐτῆς φάγονται, καὶ αὐτὴν κατακαύσουσιν ἐν πυρί.

Et decem cornua quæ vidisti in bestia, hi odio persequentur meretricem, & solam reddent illam & nudam, & carnes eius comedent, & ipsam igne exurent.

Deus enim dedit in corda eorum vt faciant quod placitum est illi, vt dent regnum suum bestiæ, donec consummentur verba Dei.

17 Ὁ γὰρ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν ποιῆσαι τὴν γνώμην αὐτοῦ, καὶ ποιῆσαι μίαν γνώμην, καὶ δοῦναι τὴν βασιλείαν αὐτῶν τῷ θηρίῳ ἄχρι τελεσθῇ τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ.

Deus enim dedit in corda eorum vt faciant quod placitum est ei, & vt consentiant, déntque regnum suum bestiæ donec compleantur verba Dei.

Et mulier quam vidisti, est Ciuitas magna, quæ habet regnum super reges terræ.

18 Καὶ ἡ γυνὴ ἣν εἶδες, ἔστιν ἡ πόλις ἡ μεγάλη ἡ ἔχουσα βασιλείαν ἐπὶ τῶν βασιλέων τῆς γῆς.

Et mulier quam vidisti, est vrbs illa magna quæ habet regnum super reges terræ.

CAP. XVIII.

2. *Horrendum Babylonis excidium proponitur.* 11.16.18. *lugent negotiatores terræ, qui ex pompa & luxu ipsius ditati sunt.* 20. *Exultant verò omnes electi ex tam iusta Dei vltione.*

V.

Et post hęc vidi alium angelum descendentem de cælo, habentem potestatem magnam, & terra illuminata est à gloria eius.

ΚΑΙ μετὰ ταῦτα εἶδον ἄλλον ἄγγελον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἔχοντα ἐξουσίαν μεγάλην· καὶ ἡ γῆ ἐφωτίσθη ἐκ τῆς δόξης αὐτοῦ.

N.

ET post hæc vidi alium Angelum descendentem è cœlo, habentem potestatem magnam: adeò vt terra resplenduerit gloria eius.

Et exclamauit in fortitudine dicens, Cecidit cecidit Babylon magna: & facta est habitatio dæmoniorum, & custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis volucris immundæ & odibilis,

Sup. 14.8. esa. 21.9. ierem. 51.8.

2 Καὶ ἔκραξεν ἐν ἰσχύϊ, φωνῇ μεγάλῃ, λέγων, Ἔπεσεν ἔπεσε Βαβυλὼν ἡ μεγάλη, καὶ ἐγένετο κατοικητήριον δαιμόνων, καὶ φυλακὴ παντὸς πνεύματος ἀκαθάρτου, καὶ φυλακὴ παντὸς ὀρνέου ἀκαθάρτου καὶ μεμισημένου.

Exclamauit autem vehemēter voce magna, dicens, Cecidit, cecidit Babylon illa magna, & facta est domicilium dæmoniorum, & custodia omnis spiritus impuri, & custodia omnis volucris immundæ & inuisæ:

Quia ex vino iræ scortationis eius biberunt omnes gentes: & reges terræ cũ ea scortati sunt, & mercatores terræ opibus deliciarum eius diuites facti sunt.

3 Οτι ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς πορνείας αὐτῆς πέπωκε πάντα τὰ ἔθνη· καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς μετ' αὐτῆς ἐπόρνευσαν, καὶ οἱ ἔμποροι τῆς γῆς ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ στρήνους αὐτῆς ἐπλούτησαν.

Quia de vino Iræ fornicationis eius biberũt omnes gentes, & reges terræ cum illa fornicati sunt: & mercatores terræ de virtute deliciarũ eius diuites facti sunt.

Et audiui aliam vocem è cœlo dicentem, Exite ex ea popule mi, ne participes sitis peccatorum eius, & ex plagis eius accipiatis.

4 Καὶ ἤκουσα ἄλλην φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσαν, Ἐξέλθετε ἐξ αὐτῆς ὁ λαός μου, ἵνα μὴ συγκοινωνήσητε ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῆς, καὶ ἵνα μὴ λάβητε ἐκ τῶν πληγῶν αὐτῆς.

Et audiui aliam vocem de cælo dicentem, Exite de illa populus meus: vt ne participes sitis delictorum eius, & de plagis eius non accipiatis.

Nam [a] accumulata peccata eius pertigerunt vsque in cœlum: & recordatus est Deus scelerum eius.

5 Οτι ἠκολούθησαν αὐτῆς αἱ ἁμαρτίαι ἄχρι τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐμνημόνευσεν ὁ Θεὸς τὰ ἀδικήματα αὐτῆς.

Quoniam peruenerunt peccata eius vsque ad cælum, & recordatus est Deus iniquitatum eius.

Reddite ei sicut & ipsa reddidit vobis: & duplicate ei duplum secũdum opera eius: in poculo quod propinauit, propinate ei duplum.

6 Ἀπόδοτε αὐτῇ ὡς καὶ αὐτὴ ἀπέδωκεν ὑμῖν καὶ διπλώσατε αὐτῇ διπλᾶ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῆς. ἐν τῷ ποτηρίῳ ᾧ ἐκέρασε, κεράσατε αὐτῇ διπλοῦν.

Reddite illis sicut & ipsa reddidit vobis, & duplicate duplicia secundum opera eius: in poculo quo miscuit, miscete illi duplum.

Quantum extulit sese & luxuriata est, tantum date ei cruciatum & luctũ: quia in [b] corde suo dicit, Sedeo regina, [c] nec sũ vidua, nec luctum [d] videbo.

7 Ὅσα ἐδόξασεν ἑαυτὴν καὶ ἐστρηνίασε, τοσοῦτον δότε αὐτῇ βασανισμὸν καὶ πένθος· ὅτι ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς λέγει, Κάθημαι βασίλισσα, καὶ χήρα οὐκ εἰμί· καὶ πένθος οὐ μὴ ἴδω.

Quantum glorificauit se, & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum & luctum: quia in corde suo dicit, Sedeo regina, & vidua nõ sum, & luctum non videbo.

Ideo [e] vna die veniẽt plagæ eius, mors & luctus, & fames: & igne exuretur, quia validus est Dominus Deus, qui damnauit eam.

8 Διὰ τοῦτο ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἥξουσιν αἱ πληγαὶ αὐτῆς, θάνατος καὶ πένθος καὶ λιμός· καὶ ἐν πυρὶ κατακαυθήσεται, ὅτι ἰσχυρὸς Κύριος ὁ Θεὸς ὁ κρίνων αὐτήν.

Ideo in vna die venient plagæ eius, mors, & luctus, & fames, & igne comburetur: quia fortis est Dominus Deus qui iudicabit illam.

Tum flebunt eã, & plangẽt super ea re-

9 Καὶ κλαύσονται αὐτὴν καὶ κόψονται ἐπ' αὐ-

Et flebũt & plangent se super illam reges

a *Vsus est verbo quo significatur peccata mutuò sese cõsequentia & alia nascentia ex aliis, in eum tandem cumulum excreuisse, vt ad cœlum vsque pertigerint.*

b *Secum, siue apud se.*
c *Sum populosa ac potẽs.*
d *Sẽtiam & experiar.*

e *Breui, & vno eodemque tempore.*

reges terræ, qui cum illa fornicati sunt, & in deliciis vixerunt, quum viderint fumum incendij eius.

τῇ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, οἱ μετ' αὐτῆς πορνεύσαντες καὶ στρηνιάσαντες, ὅταν βλέπωσι τὸν καπνὸν τῆς πυρώσεως αὐτῆς·

ges terræ, qui cum illa scortati & luxuriati sunt, quum viderint fumum incendij eius.

Longè stantes propter timorē tormentorum eius, dicentes, Væ, væ ciuitas illa magna, Babylon, ciuitas illa fortis: quoniam vna hora venit iudiciū tuum.

10 Απομακρόθεν ἑστηκότες, διὰ τὸν φόβον τοῦ βασανισμοῦ αὐτῆς· λέγοντες, Οὐαὶ οὐαὶ, ἡ πόλις ἡ μεγάλη, Βαβυλὼν, ἡ πόλις ἡ ἰσχυρὰ, ὅτι ἐν μιᾷ ὥρᾳ ἦλθεν ἡ κρίσις σου.

Procul stātes propter timorem cruciatus eius, & dicentes, Vah, vah, magna illa vrbs, Babylon, vrbs illa valida, cuius vna hora venit iudicium.

Et negotiatores terræ flebunt, & lugebunt super illam: quoniam merces eorum nemo emet amplius.

11 Καὶ οἱ ἔμποροι τῆς γῆς κλαίουσι καὶ πενθοῦσιν ἐπ' αὐτῇ, ὅτι τὸν γόμον αὐτῶν οὐδεὶς ἀγοράζει οὐκέτι·

Sed & mercatores terræ flebunt & lugebunt super ea: quoniam merces eorum nemo emit amplius.

Merces auri & argenti, & lapidis pretiosi, & margaritæ, & byssi, & purpuræ, & serici, & cocci, & omne lignū thyinum, & omnia vasa eboris, & omnia vasa de lapide pretioso & æramento, & ferro, & marmore.

12 Γόμον χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ λίθου τιμίου, καὶ μαργαρίτου, καὶ βύσσου, καὶ πορφύρας, καὶ σηρικοῦ, καὶ κοκκίνου· καὶ πᾶν ξύλον θύϊνον, καὶ πᾶν σκεῦος ἐλεφάντινον, καὶ πᾶν σκεῦος ἐκ ξύλου τιμιωτάτου, καὶ χαλκοῦ, καὶ σιδήρου, καὶ μαρμάρου,

Merces auri, & argenti, & lapides pretiosi, margaritarum, byssi, purpuræ, serici & cocci, & omne lignum thyinum, & omne vas eburneū, & omne vas ex ligno pretiosissimo, & ære, & ferro, & marmore.

Et cinamomum, & odoramentorum, & vnguenti, & thuris, & vini, & olei, & similæ, & tritici, & iumentorum, & ouium, & equorum & rhedarum, & mancipiorum, & animarum hominum

13 Καὶ κινάμωμον, καὶ θυμιάματα καὶ μύρον, καὶ λίβανον, καὶ οἶνον, καὶ ἔλαιον καὶ σεμίδαλιν, καὶ σῖτον, καὶ κτήνη, καὶ πρόβατα, καὶ ἵππων, καὶ ῥεδῶν, καὶ σωμάτων, καὶ ψυχὰς ἀνθρώπων.

Et cinnamomum, & suffitus, & vnguentum, & thus, & vinū, & oleum, & similam, & triticum, & iumenta, & oues, & equorū *merces*, & [f] rhedarum, & mancipiorum, & animas hominum.

Et poma desiderij animæ tuæ discesserunt à te, & omnia pinguia & præclara perierunt à te, & amplius illa iam nō inuenient.

14 Καὶ ἡ ὀπώρα τῆς ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς σου ἀπῆλθεν ἀπὸ σοῦ, καὶ πάντα τὰ λιπαρὰ καὶ τὰ λαμπρὰ ἀπῆλθεν ἀπὸ σοῦ· καὶ οὐκέτι οὐ μὴ εὑρήσῃς αὐτά.

Et [g] fructus desiderij animæ tuæ abierunt à te: & omnia pinguia & præclara abierunt à te, nec amplius ea inuenies.

Mercatores horū, qui diuites facti

15 Οἱ ἔμποροι τούτων οἱ πλουτήσαντες ἀπ'

Harum *inquam* rerum mercatores

f *Lecticarū. fuit autē rheda Gallicum vehiculi nomen, quod posteà à Romanis vsurpatum, ad Græcos transiit.*

g *Græcè* Opora: *significat autē tempus proximè antecedēs Autumnum, quo tempore fructus maturescunt, quorum etiam & nomen est* Opora, *i. fructus animo expetiti.*

diuites facti, procul ab ea ſtabunt propter timorem cruciatus eius, flentes ac lugentes.

Et dicentes, Vah, vah, ciuitas illa magna, quæ amicta erat byſſo & purpura & cocco, & deaurata erat auro & lapidibus pretioſis & margaritis: quinam vna hora deſtitutę ſunt tantæ diuitiæ?

Sed & omnes gubernatores, & omnis in nauibus verſantiũ turba, & nautæ, & quotquot ex mari quæſtum faciũt, longè ſtabunt.

Et clamabunt videntes fumum incendij eius, & dicent, Quæ ſimilis erat vrbi iſti magnæ?

Et iniecto capitibus puluere, clamabunt flentes ac lugentes, & dicentes, Vah, vah, vrbs illa magna, in qua diuites facti ſunt omnes qui habebant naues in mari pretiis eius, quæ vna hora deſolata eſt.

Exulta ſuper eam cœlum, & ſancti Apoſtoli, & Prophetæ, quoniam h ſumpſit pœnas Deꝰ veſtræ vltionis cauſa de illa:

h Ad verb. iudicauit veſtram iudicium.

Tum ſuſtulit quidam Angelus fortis lapidem inſtar molæ magnę, & proiecit in mare, dicens, Ita cum impetu proiicietur Babylon

αὐτῆς, ἀπὸ μακρόθεν ἑστῶσαι διὰ τὸν φόβον τοῦ βασανισμοῦ αὐτῆς, κλαίουσαι καὶ πενθοῦσαι·

16 καὶ λέγουσαι, Οὐαὶ οὐαί, ἡ πόλις ἡ μεγάλη, ἡ περιβεβλημένη βύσσινον καὶ πορφυροῦν καὶ κόκκινον, καὶ κεχρυσωμένη χρυσῷ καὶ λίθῳ τιμίῳ καὶ μαργαρίταις· ὅτι μιᾷ ὥρᾳ ἠρημώθη ὁ τοσοῦτος πλοῦτος.

17 καὶ πᾶς κυβερνήτης, καὶ πᾶς ὁ τόπον πλοίων ὁ ὄμιλος καὶ ναῦται, καὶ ὅσοι τὴν θάλασσαν ἐργάζονται, ἀπὸ μακρόθεν ἔστησαν,

18 καὶ ἔκραζον, ὁρῶντες τὸν καπνὸν τῆς πυρώσεως αὐτῆς λέγοντες, Τίς ὁμοία τῇ πόλει τῇ μεγάλῃ;

19 καὶ ἔβαλον χοῦν ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, καὶ ἔκραζον κλαίοντες καὶ πενθοῦντες λέγοντες, Οὐαὶ, οὐαί, ἡ πόλις ἡ μεγάλη ἐν ᾗ ἐπλούτησαν πάντες οἱ ἔχοντες πλοῖα ἐν τῇ θαλάσσῃ ἐκ τῆς τιμιότητος αὐτῆς, ὅτι μιᾷ ὥρᾳ ἠρημώθη.

20 Εὐφραίνου ἐπ' αὐτῇ οὐρανέ, καὶ οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι καὶ οἱ προφῆται, ὅτι ἔκρινεν ὁ Θεὸς τὸ κρῖμα ὑμῶν ἐξ αὐτῆς.

21 Καὶ ἦρεν εἷς ἄγγελος ἰσχυρὸς λίθον ὡς μύλον μέγαν, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν θάλασσαν, λέγων, Οὕτως ὁρμήματι βλη-

sunt ab ea, longè ſtabunt propter timorem tormentorum eius, flentes, ac lugentes,

Et dicentes, Væ, væ Ciuitas illa magna, quæ amicta erat byſſo & purpura, & cocco, & deaurata erat auro & lapide pretioſo, & margaritis:

Quoniam vna hora deſtitutę ſunt tantæ diuitiæ: & omnis gubernator, & omnes qui in lacum nauigant & nautæ, & qui in mari operantur, longè ſteterunt,

Et clamauerunt videntes locum incendij eius, dicentes, Quæ ſimilis Ciuitati huic magnæ?

Et miſerunt puluerem ſuper capita ſua: & clamauerũt flentes, & lugentes, dicentes, Væ, væ Ciuitas illa magna in qua diuites facti ſunt omnes qui habebant naues in mari de pretiis eius: quoniam vna hora deſolata eſt.

Exulta ſuper eam cælum & ſancti Apoſtoli, & Prophetæ, quoniam iudicabit Deus iudicium veſtrum de illa.

Et ſuſtulit vnus angelus fortis lapidem quaſi molarem magnum, & miſit in mare, dicens, Hoc impetu mittetur Babylon

bylon Ciuitas illa magna: & vltrà iam non inuenietur.

Et vox citharœdorum & muſicorũ & tibia canentium & tuba, non audietur in te amplius: & omnis artifex omnis artis non inuenietur in te amplius: & vox molæ nõ audietur in te amplius:

Et lux lucernæ non lucebit in te amplius, & vox ſponſi & ſponſæ non audietur adhuc in te: quia mercatores tui erant principes terræ, quia in veneficiis ſuis errauerunt omnes gentes.

Et in ea ſanguis Prophetarũ & Sanctorum inuentus eſt, & omniũ qui interfecti ſunt in terra.

Θήσεται Βαβυλὼν ἡ μεγάλη πόλις, καὶ οὐ μὴ εὑρεθῇ ἔτι.

22 Καὶ φωνὴ κιθαρῳδῶν καὶ μουσικῶν καὶ αὐλητῶν, καὶ σαλπιστῶν, οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι, καὶ πᾶς τεχνίτης πάσης τέχνης οὐ μὴ εὑρεθῇ ἐν σοὶ ἔτι· καὶ φωνὴ μύλου οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι·

23 Καὶ φῶς λύχνου οὐ μὴ φανῇ ἐν σοὶ ἔτι· καὶ φωνὴ νυμφίου καὶ νύμφης οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι· ὅτι οἱ ἔμποροί σου ἦσαν οἱ μεγιστᾶνες τῆς γῆς, ὅτι ἐν τῇ φαρμακείᾳ σου ἐπλανήθησαν πάντα τὰ ἔθνη.

24 Καὶ ἐν αὐτῇ αἷμα προφητῶν καὶ ἁγίων εὑρέθη, καὶ πάντων τῶν ἐσφαγμένων ἐπὶ τῆς γῆς.

tur Babylon vrbs illa magna, nec [i] amplius inuenietur. i *Diſparebit.*

Et vox citharœdorum & muſicorũ, & tibia ac tuba canentium non audietur in te amplius: nec vllus artifex cuiuſcunque artis inuenietur in te amplius: & ſonitus molæ non audietur in te amplius.

Et lux lucernæ nõ lucebit in te amplius: & vox ſponſi & ſponſæ non audietur amplius in te: cuius mercatores erant proceres terræ: & cuius veneficiis ſeductæ ſunt omnes gentes.

Sed in ea ſanguis Prophetarum & ſanctorum inuentus eſt, & omnium qui mactati ſunt in terra.

CAP. XIX.

1. *Laudant cœlestes Deum quòd vindicarit ſanguinem ſuorum è manu meretricis.* 9. *Beati ſcribuntur qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati ſunt.* 10. *Angelus adorari ſe prohibet.* 11. *E cœlo ſummus ille Rex regum apparet.* 19. *Bellum oritur,* 20. *in quo apprehenditur Beſtia,* 21. *& in ſtagnum ardens deiicitur.*

V.

POſt hæc audiui quaſi vocem turbarum multarum in cælo dicentium, Alleluia. Laus & gloria, & virtus Deo noſtro eſt:

Quia vera & iuſta iudicia ſunt eius, qui iudicauit de meretrice magna, quæ corrupit terram in proſtitutione ſua, & vindicauit ſanguinem ſeruorum ſuorũ de manibus eius.

ΚΑΙ μετὰ ταῦτα ἤκουσα ὡς φωνὴν ὄχλου πολλοῦ μεγάλην ἐν τῷ οὐρανῷ λεγόντων, Ἀλληλουϊά· ἡ σωτηρία, καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δυναμις Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν·

2 Ὅτι ἀληθιναὶ καὶ δίκαιαι αἱ κρίσεις αὐτοῦ· ὅτι ἔκρινε τὴν πόρνην τὴν μεγάλην, ἥτις ἔφθειρε τὴν γῆν ἐν τῇ πορνείᾳ αὐτῆς, καὶ ἐξεδίκησε τὸ αἷμα τῶν δούλων αὐτοῦ ἐκ τῆς χειρὸς αὐτῆς.

N.

POſt hæc audiui vocé magnã turbæ multæ in cœlo dicentis, [a] Halleluia: ſalus, & honor, & gloria, & virtus Domino Deo noſtro eſt: a *Laudate Dominum.*

Quia vera & iuſta iudicia eius: & meretricem illam magnã quæ corrupit terrã ſcortatione ſua, dãnauit, & vindicauit ſanguinem ſeruorũ ſuorum ex manu eius.

Deinde secundò dixerunt, Halleluia: & fumus eius ascendit in secula seculorum.

Et prociderunt viginti quatuor Senes & quatuor animalia, & adorauerunt Deũ insidentem throno, dicentes, Amen, Halleluia.

Tum vox è throno prodiit, dicens, Laudate Deum nostrum omnes serui eius, & qui timetis eum parui & magni.

Et audiui tãquam sonitũ turbę multæ, & tanquam sonitum aquarum multarum & tanquam sonitum tonitruorũ magnorum, dicentium, Halleluia: quoniam regnauit Dominꝰ Deus ille noster omnipotens.

Gaudeamus & exultemus, & demus gloriam ei: quia venerunt nuptiæ Agni, & vxor eius parauit se.

Et datum est ei vt amiciatur bysso puro & splendidõ. byssus enim[b] iustificationes sunt Sanctorum.

b *Bona opera quæ sunt viua fidei testimonia.*

Tum dixit mihi. Scribe, Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt. Et dixit mihi, Hæc verba Dei vera sunt.

Et cecidi ante pedes eius vt adorarem eum: sed dixit mihi,

3 Καὶ δεύτερον εἴρηκαν, Ἀλληλούϊα. Καὶ ὁ καπνὸς αὐτῆς ἀναβαίνει εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

4 Καὶ ἔπεσαν οἱ πρεσβύτεροι οἱ εἴκοσι καὶ τέσσαρες, καὶ τὰ τέσσαρα ζῶα, καὶ προσεκύνησαν τῷ Θεῷ τῷ καθημένῳ ἐπὶ τῷ θρόνου, λέγοντες, Ἀμὴν. Ἀλληλούϊα.

5 Καὶ φωνὴ ἐκ τοῦ θρόνου ἐξῆλθε, λέγουσα, Αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἡμῶν πάντες οἱ δοῦλοι αὐτοῦ, καὶ οἱ φοβούμενοι αὐτὸν, καὶ οἱ μικροὶ καὶ οἱ μεγάλοι.

6 Καὶ ἤκουσα ὡς φωνὴν ὄχλου πολλοῦ, καὶ ὡς φωνὴν ὑδάτων πολλῶν, καὶ ὡς φωνὴν βροντῶν ἰσχυρῶν, λεγόντων, Ἀλληλούϊα· ὅτι ἐβασίλευσε Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ.

7 Χαίρωμεν καὶ ἀγαλλιώμεθα, καὶ δώσωμεν τὴν δόξαν αὐτῷ· ὅτι ἦλθεν ὁ γάμος τοῦ ἀρνίου, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἡτοίμασεν ἑαυτήν.

8 Καὶ ἐδόθη αὐτῇ ἵνα περιβάληται βύσσινον καθαρὸν καὶ λαμπρόν. τὸ γὰρ βύσσινον, τὰ δικαιώματα ἐστὶ τῶν ἁγίων.

9 Καὶ λέγει μοι, Γράψον, Μακάριοι οἱ εἰς τὸ δεῖπνον τοῦ γάμου τοῦ ἀρνίου κεκλημένοι. Καὶ λέγει μοι, Οὗτοι οἱ λόγοι ἀληθινοί εἰσι τοῦ Θεοῦ.

10 Καὶ ἔπεσον ἔμπροσθεν τῶν ποδῶν αὐτοῦ προσκυνῆσαι αὐτῷ· καὶ

Et iterum dixerunt, Alleluia. Et fumus eius ascendit in secula seculorum.

Et ceciderunt seniores viginti quatuor & quatuor animalia, & adorauerunt Deum sedẽtem super thronum, dicentes, Amen, Alleluia.

Et vox de throno exiuit, dicens, Laudem dicite Deo nostro omnes Serui eius: & qui timetis eum pusilli & magni.

Et audiui quasi vocem turbę magnę, & sicut vocem aquarum multarum, & sicut vocẽ tonitruorũ magnorum, dicentium, Alleluia: quoniam regnauit Dominus Deus noster omnipotens.

Gaudeamus & exultemus & demus gloriam ei: quia venerunt nuptiæ agni, & vxor eius præparauit se.

Et datum est illi vt cooperiat se byssino splendenti & candido. Byssinum enim iustificationes sunt Sanctorum.

Et dixit mihi, Scribe, Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt. Et dicit mihi, Hæc verba Dei vera sunt. Mat. 22. 2.

Et cecidi ante pedes eius, vt adorarẽ eum. Et dicit mihi,

Vide

Vide ne feceris: conseruus tuus sum, & fratrum tuorum habentium testimoniū Iesu, Deum adora. Testimonium enim Iesu, est Spiritus prophetiæ.

λέγῃ μοι, Ὅρα μή· σύνδουλός σου εἰμὶ καὶ τῶν ἀδελφῶν σου τῶν ἐχόντων τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰησοῦ. τῷ Θεῷ προσκύνησον. ἡ γὰρ μαρτυρία τοῦ Ἰησοῦ ἐστὶ τὸ πνεῦμα τῆς προφητείας.

Vide ne feceris: conseruus tuus sum, vnus ex fratribus tuis qui habent [c] testimonium Iesu. Deum adora: testimonium enim [d] Iesu est spiritus prophetiæ.

[c] *Quibus mādatum est vt de Iesu testificentur.*

[d] *Ad eum enim tanquā ad certissimū scopum feruntur omnes Prophetiæ.*

Et vidi cælum apertum, & ecce equus albus: & qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis & Verax, & in iustitia iudicat & pugnat.

11 Καὶ εἶδον τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγμένον, καὶ ἰδοὺ ἵππος λευκός, καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτὸν καλούμενος πιστὸς καὶ ἀληθινός, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ κρίνει καὶ πολεμεῖ.

Deinde vidi cœlū apertum, & ecce *assistit* equus albus: & qui sedebat super eū, vocatur Fidelis & Verax, & *qui* [e] iustè iudicat & pugnat.

[e] *Exegeticè additum.*

Oculi autem eius sicut flamma ignis: & in capite eius diademata multa, habens nomen scriptū, quod nemo nouit nisi ipse.

12 Οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς φλὸξ πυρός, καὶ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ διαδήματα πολλά· ἔχων ὄνομα γεγραμμένον ὃ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ αὐτός·

Oculi autem eius *erant* tanquam flamma ignis, & in capite eius diademata multa, habebátque nomen scriptum quod nemo nouit nisi ipse:

Et vestitus erat veste aspersa sanguine: & vocatur nomen eius Verbum Dei.

13 καὶ περιβεβλημένος ἱμάτιον βεβαμμένον αἵματι· καὶ κέκληται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ.

Et amictus erat veste tincta sanguine: vocatúrque nomen eius Sermo Dei.

Et exercitus qui sunt in cælo, sequebantur eum in equis albis, vestiti byssino albo & mundo.

14 Καὶ τὰ στρατεύματα τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ ἠκολούθει αὐτῷ ἐπὶ ἵπποις λευκοῖς, ἐνδεδυμένοι βύσσινον λευκὸν καθαρόν.

Exercitus autem qui sunt in cœlo, sequebátur eum equis albis, vestiti byssino albo & puro.

Et de ore eius procedit gladius acutus vt in ipso percutiat Gentes. Et ipse reget eas in virga ferrea: & ipse calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis.

Psal. 2. 25.

15 Καὶ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἐκπορεύεται ῥομφαία ὀξεῖα, ἵνα ἐν αὐτῇ πατάξῃ τὰ ἔθνη· καὶ αὐτὸς ποιμανεῖ αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ· καὶ αὐτὸς πατεῖ τὴν ληνὸν τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ τοῦ παντοκράτορος.

Et ex ore eius prodibat gladius acutus vt eo percutiat gentes. ipse enim reget eas virga ferrea. ipse enim est qui calcat lacum vini furoris & iræ Dei omnipotentis.

Et habebat in vestimento & in femore suo scriptum, Rex regum & Dominus dominantium.

Sap. 17. 14. 1. Tim. 6. 15.

16 Καὶ ἔχει ἐπὶ τὸ ἱμάτιον καὶ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ τὸ ὄνομα γεγραμμένον, Βασιλεὺς βασιλέων καὶ Κύριος κυρίων.

Habebátque in vestimento & in femore suo nomen scriptum, Rex regum, & Dominus dominantium.

Tunc vidi quendam Angelum ſtantem in ſole, qui clamauit voce magna, dicens omnibus auibus quæ volabant per medium cœli, Adeſte, & congregamini ad cœnam magni Dei,

17 Καὶ εἶδον ἕνα ἄγγελον ἑστῶτα ἐν τῷ ἡλίῳ· καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ, λέγων πᾶσι τοῖς ὀρνέοις τοῖς πετωμένοις ἐν μεσουρανήματι, Δεῦτε καὶ συνάχθητε εἰς τὸ δεῖπνον τοῦ μεγάλου Θεοῦ,

Et vidi vnum angelum ſtantem in ſole, & clamauit voce magna, dicens omnibus auibus quæ volabant per mediũ cæli, Venite, & congregamini ad cœnam magnam Dei,

Vt edatis carnes regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & eorum qui ipſis inſident, & carnes omnium liberorum ac ſeruorũ, paruorum ac magnorum.

18 Ἵνα φάγητε σάρκας βασιλέων, καὶ σάρκας χιλιάρχων, καὶ σάρκας ἰσχυρῶν, καὶ σάρκας ἵππων καὶ τῶν καθημένων ἐπ' αὐτοῖς, καὶ σάρκας πάντων ἐλευθέρων καὶ δούλων, καὶ μικρῶν καὶ μεγάλων.

Vt manducetis carnes regũ, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & ſedentium in ipſis, & carnes omnium, liberorum & ſeruorum, & puſillorum, & magnorum.

Deinde vidi beſtiã illam, & reges terræ, & exercitus eorũ congregatos ad gerendũ bellum cum eo qui inſidebat equo, & cum exercitu eius.

19 Καὶ εἶδον τὸ θηρίον, καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ τὰ στρατεύματα αὐτῶν συνηγμένα ποιῆσαι πόλεμον μετὰ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ ἵππου καὶ μετὰ τοῦ στρατεύματος αὐτοῦ.

Et vidi beſtiam & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad faciendum prælium cum illo qui ſedebat in equo, & cum exercitu eius.

Sed apprehenſa eſt Beſtia & cum ea pſeudopropheta illic qui ediderat ſigna coram ea, quibus ſeduxit eos qui acceperunt characterem beſtiæ, & qui adorarunt imaginem eius: viui coniecti ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardens ſulphure:

20 Καὶ ἐπιάσθη τὸ θηρίον, καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ ψευδοπροφήτης ὁ ποιήσας τὰ σημεῖα ἐνώπιον αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐπλάνησε τοὺς λαβόντας τὸ χάραγμα τοῦ θηρίου καὶ τοὺς προσκυνοῦντας τῇ εἰκόνι αὐτοῦ. ζῶντες ἐβλήθησαν οἱ δύο εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς τὴν καιομένην ἐν θείῳ.

Et apprehenſa eſt beſtia, & cum ea pſeudopropheta, qui fecit ſigna coram ipſo, quibus ſeduxit eos qui acceperunt characterem beſtiæ, & qui adorauerunt imaginem eius: viui miſſi ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardẽs ſulphure:

Et reliqui occiſi ſunt gladio eius qui inſidet equo, prodeunte ex ore ipſius: & omnes aues ſaturatæ ſunt carnibus eorum.

21 Καὶ οἱ λοιποὶ ἀπεκτάνθησαν ἐν τῇ ῥομφαίᾳ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ ἵππου, τῇ ἐκπορευομένῃ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ· καὶ πάντα τὰ ὄρνεα ἐχορτάσθησαν ἐκ τῶν σαρκῶν αὐτῶν.

Et cæteri occiſi ſunt in gladio ſedentis ſuper equum, qui procedit de ore ipſius: & omnes aues ſaturatæ ſunt carnibus eorum.

CAP. XX.

1. *Angelus* 2. *Satanam vinculis constringit ad mille annos,* 8 *quibus solutus, Gog & Magog.i occultos & apertos hostes, in Sanctos concitat.* 10. *Sed Domini vindicta coercet illorum insolentiam.* 12. *Aperiuntur libri, ex quibus iudicantur mortui.*

V.

ET vidi angelum descendentem de cælo, habentem clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua.

Et apprehendit draconem, serpentem antiquum, qui est diabolus & satanas, & ligauit eum per annos mille.

Et misit eum in abyssum, & clausit, & signauit super illum, vt non seducat amplius gentes, donec consummentur mille anni: & post hæc oportet illum solui modico tempore.

Et vidi sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est illis: & animas decollatorum propter testimonium Iesu, & propter verbũ Dei, & qui non adorauerunt bestiam neque imaginem eius, nec acceperunt characterem in frontibus aut in manibus suis, & vixerunt & regnauerunt cum Christo mille annis.

Cæteri mortuorũ non vixerunt, donec consummentur mille anni. Hæc est resurrectio prima.

ΚΑΙ εἶδον ἄγγελον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἔχοντα τὴν κλεῖδα τῆς ἀβύσσου, καὶ ἅλυσιν μεγάλην ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ.

2 Καὶ ἐκράτησε τὸν δράκοντα, τὸν ὄφιν τὸν ἀρχαῖον, ὅς ἐστι διάβολος, καὶ σατανᾶς· καὶ ἔδησεν αὐτὸν χίλια ἔτη.

3 Καὶ ἔβαλεν αὐτὸν εἰς τὴν ἄβυσσον, καὶ ἔκλεισεν αὐτὸν καὶ ἐσφράγισεν ἐπάνω αὐτοῦ, ἵνα μὴ πλανήσῃ τὰ ἔθνη ἔτι, ἄχρι τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη· καὶ μετὰ ταῦτα δεῖ αὐτὸν λυθῆναι μικρὸν χρόνον.

4 Καὶ εἶδον θρόνους, καὶ ἐκάθισαν ἐπ' αὐτοὺς, καὶ κρίμα ἐδόθη αὐτοῖς· καὶ τὰς ψυχὰς τῶν πεπελεκισμένων διὰ τὴν μαρτυρίαν Ιησοῦ, καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ οἵτινες οὐ προσεκύνησαν τῷ θηρίῳ, οὔτε τῇ εἰκόνι αὐτοῦ· καὶ οὐκ ἔλαβον τὸ χάραγμα ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτῶν· καὶ ἔζησαν, καὶ ἐβασίλευσαν μετὰ τοῦ Χριστοῦ τὰ χίλια ἔτη.

5 Οἱ δὲ λοιποὶ τῶν νεκρῶν οὐκ ἀνέζησαν ἕως τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη. Αὕτη ἡ ἀνάστασις ἡ πρώτη.

N.

DEinde vidi Angelum descendentem è cœlo, qui habebat clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua.

Et apprehẽdit draconem: serpẽtem *inquam* illum antiquũ, qui est diabolus & Satanas: & vinxit eum *ad* annos mille.

Coniecítque eum in abyssum, & clausit eum, & obsignauit super eum, vt non seducat amplius gentes, donec compleantur anni mille: nam posteà oportet eum solui *ad* exiguum tempus.

Deinde vidi[a] sedes & sederũt super eás, & iudicium datum est eis: & animas eorum qui securi percussi sunt propter testimonium Iesu, & propter sermonem Dei, quíque non adorarunt bestiam, neque imaginé eius, nec acceperunt characteré eius in frontibus suis, aut in manibus: viuéntque & regnabũt cum Christo mille annis.

Reliqui verò ex mortuis non reuiuiscent donec expleti fuerint mille anni. Hæc est resurrectio prima.

a *Datum est siquidem illis iudiciũ, quatenus videlicet membra capiti sunt cõiuncta: non autem quia Christi officiũ ad eos transfertur.*

Beatus & sanctus qui habet partem in resurrectione prima: in hos *enim* secunda mors non habet potestatem: sed erunt sacerdotes Dei & Christi, & regnabunt cum eo mille annis.

6 Μακάριος καὶ ἅγιος ὁ ἔχων μέρος ἐν τῇ ἀναστάσει τῇ πρώτῃ· ἐπὶ τούτων ὁ θάνατος ὁ δεύτερος οὐκ ἔχει ἐξουσίαν, ἀλλ' ἔσονται ἱερεῖς τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ βασιλεύσουσι μετ' αὐτοῦ χίλια ἔτη.

Beatus & sanctus qui habet partem in resurrectione prima: in his secunda mors non habet potestatem, sed erũt sacerdotes Dei & Christi, & regnabunt cum illo mille annis.

Quum verò expleti fuerint mille anni, soluetur Satanas è carcere suo.

7 Καὶ ὅταν τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη, λυθήσεται ὁ σατανᾶς ἐκ τῆς φυλακῆς αὐτοῦ.

Et quum consummati fuerint mille anni, soluetur satanas de carcere suo, & exibit.

Et exibit vt seducat gentes quæ sunt in quatuor [b] angulis terræ, Gog & Magog, vt congreget eos in prælium: quorum numerus est sicut arena maris.

8 Καὶ ἐξελεύσεται πλανῆσαι τὰ ἔθνη τὰ ἐν ταῖς τέσσαρσι γωνίαις τῆς γῆς, τὸν Γὼγ καὶ τὸν Μαγώγ, συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς πόλεμον, ὧν ὁ ἀριθμὸς ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης.

Et seducet Gentes quæ sunt super quatuor angulos terræ, Gog & Magog, & congregabit eos in prælium, quorum numerus est sicut arena maris. Ezec. 39. 2.

[b] Plagis & cardinibus.

Ascenderunt igitur [c] super latitudinẽ terræ, & circumierũt castra sanctorum, & vrbem dilectam: sed descedit ignis à Deo è cœlo, qui deuorauit eos.

9 Καὶ ἀνέβησαν ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς γῆς, καὶ ἐκύκλευσαν τὴν παρεμβολὴν τῶν ἁγίων, καὶ τὴν πόλιν τὴν ἠγαπημένην· καὶ κατέβη πῦρ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέφαγεν αὐτούς·

Et ascenderunt super latitudinem terræ, & circuierunt castra Sanctorum, & ciuitatem dilectam: & descendit ignis à Deo de cælo, & deuorauit eos.

[c] Quasi dicerẽt, ita vt terræ superficies quantacũque est, completa fuerit.

Et diabolus qui seducebat eos, coniectus est in stagnũ ignis & sulphuris, vbi & bestia & pseudopropheta: & cruciabuntur die ac nocte in secula seculorum.

10 Καὶ ὁ διάβολος ὁ πλανῶν αὐτοὺς ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς καὶ θείου, ὅπου τὸ θηρίον καὶ ὁ ψευδοπροφήτης· καὶ βασανισθήσονται ἡμέρας καὶ νυκτὸς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Et diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris, vbi & bestia & pseudopropheta cruciabuntur die ac nocte in secula seculorum.

Tum vidi thronum magnum candidum, & quendam ei insidentem, à cuius conspectu fugit terra & cœlum, quorum locus non est inuentus.

11 Καὶ εἶδον θρόνον λευκὸν μέγαν, καὶ τὸν καθήμενον ἐπ' αὐτῷ, οὗ ἀπὸ προσώπου ἔφυγεν ἡ γῆ καὶ ὁ οὐρανός· καὶ τόπος οὐχ εὑρέθη αὐτοῖς.

Et vidi thronum magnum, candidũ, & sedentem super eum, à cuius conspectu fugit terra, & cælum, & locus non est inuentus eis.

Et vidi mortuos

12 Καὶ εἶδον τοὺς νε-

Et vidi mortuos

magnos & pusillos stantes in conspectu throni, & Libri aperti sunt, & alius Liber apertus est, qui est vitæ: & iudicati sunt mortui ex his quæ scripta erant in Libris secundum opera ipsorum.

Supra 3.5. inf. 21.27. Phil. 4.3.

Et dedit mare mortuos qui in eo erant, & mors & infernus dederunt mortuos suos qui in ipsis erant: & iudicatum est de singulis secundum opera ipsorum.

Et infernus & mors missi sunt in stagnum ignis. hæc est mors secunda.

Et qui non inuentus est in Libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis.

μεγάλους καὶ μικροὺς καὶ μεγάλους, ἑστῶτας ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ βιβλία ἠνεῴχθησαν· καὶ βιβλίον ἄλλο ἠνεῴχθη, ὅ ἐστι τῆς ζωῆς· καὶ ἐκρίθησαν οἱ νεκροὶ ἐκ τῶν γεγραμμένων ἐν τοῖς βιβλίοις κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν.

magnos & pusillos stantes in conspectu Dei, & libri aperti sunt, & alius liber apertus est, qui est liber vitæ: iudicatique sunt mortui ex iis quæ scripta erant in libris, secundum opera ipsorum.

13 Καὶ ἔδωκεν ἡ θάλασσα τοὺς ἐν αὐτῇ νεκροὺς, καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ ᾅδης ἔδωκαν τοὺς ἐν αὐτοῖς νεκροὺς· καὶ ἐκρίθησαν ἕκαστος κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν.

Et reddidit mare mortuos quos habebat: Mors quoque & Infernus reddiderũt mortuos quos habebãt: & iudicatum est de singulis secundũ opera ipsorum.

14 Καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ ᾅδης ἐβλήθησαν εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός· οὗτός ἐστιν ὁ θάνατος ὁ δεύτερος.

Infernus autem ac Mors cõiecti sunt in stagnum ignis: quæ est mors secunda.

15 Καὶ εἴ τις οὐχ εὑρέθη ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς γεγραμμένος, ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός.

Et qui non inuentus est in libro vitæ scriptus, coniectus est in stagnum ignis.

CAP. XXI.

2. *Nouam Ierusalem descendentem è cælo,* 9. *sponsam vxorem Agni,* 12. *ac illius structuram describit,* 19. *pretiosis lapidibus ornatam. cuius Templum est Agnus.*

V.

Esa. 65.17. & 66.22. 2. Pet. 3 13.

Et vidi cælum nouum, & terram nouam: primum enim cælum, & prima terra abiit, & mare iam non est.

ΚΑΙ εἶδον οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καινήν· ὁ γὰρ πρῶτος οὐρανὸς καὶ ἡ πρώτη γῆ ἀπῆλθε· καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι.

N.

DEinde vidi cœlum nouum & terram nouam: primum enim cœlum & prima terra abierat: & mare non amplius extabat,

Et ego Iohannes vidi sanctam Ciuitatem Ierusalem nouam, descendentem de cælo, à Deo paratam, sicut sponsam ornatam viro suo.

2 Καὶ ἐγὼ Ἰωάννης εἶδον τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν, Ἰερουσαλὴμ καινὴν καταβαίνουσαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἡτοιμασμένην ὡς νύμφην κεκοσμημένην τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς.

Et ego Iohannes vidi sanctam vrbem Hierusalem nouam, descendentem à Deo è cœlo, paratam vt sponsam ornatam viro suo.

Et audiui vocem magnam de throno dicentem, Ecce,

3 Καὶ ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λεγούσης, Ἰδοὺ ἡ σκηνὴ

Et audiui vocẽ magnã è cœlo, dicentẽ, Ecce, tabernaculum

Dei est cum hominibus, & habitabit cũ eis: & ipsi, populi eius erunt, & ipse Deus cum eis erit, Deus ipsorum.

τῶ Θεοῦ μετ' τῶν ἀνθρώπων, καὶ σκηνώσει μετ' αὐτῶν, καὶ αὐτοὶ λαοὶ αὐτοῦ ἔσονται, καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἔσται μετ' αὐτῶν, Θεὸς αὐτῶν.

tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis: & ipsi populus eius erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus.

Et absterſurus est Deus omnem lacrymam ab oculis eorum: & mors amplius non extabit, neque luctus, neque clamor, neque dolor extabit amplius, quia prima abierunt.

4 Καὶ ἐξαλείψει ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν, καὶ ὁ θάνατος οὐκ ἔσται ἔτι· οὔτε πένθος, οὔτε κραυγή, οὔτε πόνος οὐκ ἔσται ἔτι, ὅτι τὰ πρῶτα ἀπῆλθον.

Et absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum: & mors vltrà non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit vltra, quia prima abierunt.

sup. 7. 17. esa. 25. 8.

Et dixit is qui insidebat throno, Ecce, noua facio omnia. Et dixit mihi, Scribe: nam hæc verba fidelia sunt & vera.

5 Καὶ εἶπεν ὁ καθήμενος ἐπὶ τῷ θρόνῳ, Ἰδοὺ καινὰ πάντα ποιῶ. Καὶ λέγει μοι, Γράψον· ὅτι οὗτοι οἱ λόγοι ἀληθινοὶ καὶ πιστοί εἰσι.

Et dixit qui sedebat in throno, Ecce noua facio omnia. Et dixit mihi, Scribe, quia hæc verba fidelissima sunt & vera.

Esa. 43. 19. 2. cor. 5. 17.

Et dixit mihi, Actum est: Ego sum α & ω, initium & finis. Ego sitienti dabo ex fonte aquæ viuæ, gratis.

6 Καὶ εἶπέ μοι, Γέγονε. ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος. ἐγὼ τῷ διψῶντι δώσω ἐκ τῆς πηγῆς τοῦ ὕδατος τῆς ζωῆς δωρεάν.

Et dixit mihi, Factum est. Ego sum α & ω, initium & finis. Ego sitienti dabo de fonte aquæ vitæ, gratis.

sup. 1. 8. inf. 22. 13.

Qui vicerit, possidebit omnia: & ero ei Deus, & ipse erit mihi filius.

7 Ὁ νικῶν κληρονομήσει πάντα, καὶ ἔσομαι αὐτῷ Θεὸς, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι υἱός.

Qui vicerit, possidebit hæc & ero illi Deus & ille erit mihi filius.

Timidis autem, & incredulis, & execrabilibus, & homicidis & scortatoribꝰ, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, ª pars assignata est in stagno ardenti igne & sulphure, quod est mors secunda.

8 Δειλοῖς δὲ καὶ ἀπίστοις καὶ ἐβδελυγμένοις καὶ φονεῦσι καὶ πόρνοις καὶ φαρμακεῦσι καὶ εἰδωλολάτραις, καὶ πᾶσι τοῖς ψευδέσι, τὸ μέρος αὐτῶν ἐν τῇ λίμνῃ τῇ καιομένῃ πυρὶ καὶ θείῳ, ὅ ἐστι θάνατος δεύτερος.

Timidis autem & incredulis, & execratis, & homicidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, pars illorum erit in stagno ardenti igne & sulphure, q̃ est mors secunda.

ª Sors data quam hæreditas, Hebr.

Et venit vnus de septem angelis habentibus phialas plenas septem plagis nouissimis, & locutus est mecum, dicens,

9 Καὶ ἦλθε πρός με εἷς τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων τῶν ἐχόντων τὰς ἑπτὰ φιάλας τὰς γεμούσας τῶν ἑπτὰ πληγῶν τῶν ἐσχάτων· καὶ ἐλάλησε μετ' ἐμοῦ,

cens, Veni, & ostendam tibi sponsam vxorem Agni.

Et sustulit me in spiritu in montem magnum & altum: & ostendit mihi Ciuitatem sanctam Ierusalem, descendentem de cælo à Deo,

Habentem claritatem Dei: & lumē eius simile lapidi pretioso tanquam lapidi iaspidis sicut crystallum.

Et habebat murum magnum & altum, habentem portas duodecim: & in portis, angelos duodecim, & nomina inscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel.

Ab Oriente, portæ tres: & ab Aquilone, portæ tres: & ab Austro, portæ tres: & ab Occasu, portæ tres.

Et murus ciuitatis habens fundamenta duodecim: & in ipsis duodecim, nomina duodecim Apostolorū Agni.

Et qui loquebatur mecū, habebat mensuram arundinē auream, vt metiretur Ciuitatem & portas eius, & murum.

Et ciuitas in quadro posita est, & longitudo eius tanta est quanta & latitudo & mensus est Ciui-

λέγων, Δεῦρο δείξω σοι τὴν νύμφην τοῦ ἀρνίου τὴν γυναῖκα.

10 Καὶ ἀπήνεγκέ με ἐν πνεύματι ἐπ' ὄρος μέγα καὶ ὑψηλὸν, καὶ ἔδειξέ μοι τὴν πόλιν τὴν μεγάλην, τὴν ἁγίαν Ιερουσαλὴμ, καταβαίνουσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ·

11 Εχουσαν τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ· καὶ ὁ φωστὴρ αὐτῆς ὅμοιος λίθῳ τιμιωτάτῳ, ὡς λίθῳ ἰάσπιδι κρυσταλλίζοντι·

12 Εχουσάν τε τεῖχος μέγα καὶ ὑψηλὸν, ἔχουσαν πυλῶνας δώδεκα· καὶ ἐπὶ τοῖς πυλῶσιν ἀγγέλους δώδεκα, καὶ ὀνόματα ἐπιγεγραμμένα, ἅ ἐστι τῶν δώδεκα φυλῶν τῶν υἱῶν Ισραήλ.

13 Απ' ἀνατολῆς, πυλῶνες τρεῖς· ἀπὸ βορρᾶ, πυλῶνες τρεῖς· ἀπὸ νότου, πυλῶνες τρεῖς· ἀπὸ δυσμῶν, πυλῶνες τρεῖς.

14 Καὶ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως ἔχον θεμελίους δώδεκα, καὶ ἐν αὐτοῖς ὀνόματα τῶν δώδεκα ἀποστόλων τοῦ ἀρνίου.

15 Καὶ ὁ λαλῶν μετ' ἐμοῦ, εἶχε κάλαμον χρυσοῦν, ἵνα μετρήσῃ τὴν πόλιν, καὶ τοὺς πυλῶνας αὐτῆς, καὶ τὸ τεῖχος αὐτῆς.

16 Καὶ ἡ πόλις τετράγωνος κεῖται· καὶ τὸ μῆκος αὐτῆς τοσοῦτόν ἐστιν ὅσον καὶ τὸ πλάτος· καὶ ἐμέτρησε τὴν πόλιν τῷ

dicens, Veni, ostendam tibi sponsam vxorem Agni.

Et sustulit me per Spiritum in mōtem magnū & sublimem, & ostendit mihi vrbem magnam, sanctam, *inquam* illam Hierusalem, descendentem è cœlo à Deo:

Habentem gloriā Dei, & cuius lumen *erat* simile lapidi pretiosissimo, tanquam lapidi iaspidi instar crystalli splendenti.

Habebat autē murum magnū & sublimem, habētem portas duodecim: & in portis Angelos duodecim, & nomina inscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorū Israel.

Ab oriente *erant* portæ tres: ab aquilone, portæ tres: ab austro, portæ tres: ab occasu, portæ tres.

Et murus vrbis habebat fundamenta duodecim, in quibus *erant* duodecim nomina Apostolorum Agni.

Porrò is qui loquebatur mecum, habebat calamum aureum, vt metiretur vrbem & portas eius & murum eius.

Vrbs ipsa verò [b]quadrangularis est: cuius longitudo tanta est quanta & latitudo. Mensúsque

b *Quadrat. figura est æqualium laterum & angulorū rectorum. vocant autem Græci tetragonon, firmum, constans & omnibus numeris absolutum.*

est vrbem calamo, ad stadiorum duodecim millia: sunt; longitudo & latitudo & altitudo eius æquales.

Et mensus est murum eius, [c] centum quadraginta quatuor cubitorũ, mensura hominis quæ est [d] Angeli.

Erat autem structura muri eius ex iaspide: ipsa verò vrbs aurum purũ & similis vitro puro.

Et fundamenta muri vrbis omni lapide pretioso ornata. fundamẽtum primum *erat* iaspis: secundum, sapphirus: tertium, chalcedonius: quartum, smaragdus:

Quintum, sardonyx: sextum, sardius: septimum, chrysolithus: octauum, beryllus: nonum, topazius: decimum, chrysoprasus: vndecimũ, hyacinthus: duodecimum, amethystus.

Duodecim autem portæ, duodecim margaritæ *sunt*, & singulæ portæ ex singulis margaritis sunt: [e] forum vrbis, aurum purum, tanquam vitrum perlucidum.

Nec templum vidi in ea: Dominus enim Deus omnipotens, templum illius est, id est Agnus.

Neque vrbs ista eget sole vel luna, vt luceant in ea. nam

[c] *Multiplicatio numeri duodecim in seipsum.*

[d] *Hoc addidit, quia Angelus hominis speciem referebat.*

Sic vocat vrbis locum magis patentem.

καλάμῳ ἐπὶ σταδίους δώδεκα χιλιάδων· τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος καὶ τὸ ὕψος αὐτῆς ἴσα ἐστί.

17 Καὶ ἐμέτρησε τὸ τεῖχος αὐτῆς ἑκατὸν τεσσαρακοντατεσσάρων πηχῶν, μέτρον ἀνθρώπου, ὅ ἐστιν ἀγγέλου.

18 Καὶ ἡ ἐνδόμησις τοῦ τείχους αὐτῆς, ἴασπις· καὶ ἡ πόλις χρυσίον καθαρὸν, ὁμοία ὑάλῳ καθαρῷ.

19 Καὶ οἱ θεμέλιοι τοῦ τείχους τῆς πόλεως παντὶ λίθῳ τιμίῳ κεκοσμημένοι. ὁ θεμέλιος ὁ πρῶτος, ἴασπις· ὁ δεύτερος, σάπφειρος· ὁ τρίτος, χαλκηδών· ὁ τέταρτος, σμάραγδος·

20 Ὁ πέμπτος, σαρδόνυξ· ὁ ἕκτος, σάρδιος· ὁ ἕβδομος, χρυσόλιθος· ὁ ὄγδοος, βήρυλλος· ὁ ἔνατος, τοπάζιον· ὁ δέκατος, χρυσόπρασος· ὁ ἑνδέκατος, ὑάκινθος· ὁ δωδέκατος, ἀμέθυστος.

21 Καὶ οἱ δώδεκα πυλῶνες, δώδεκα μαργαρῖται, ἀνὰ εἷς ἕκαστος τῶν πυλώνων ἦν ἐξ ἑνὸς μαργαρίτου· καὶ ἡ πλατεῖα τῆς πόλεως, χρυσίον καθαρὸν, ὡς ὕαλος διαφανής.

22 Καὶ ναὸν οὐκ εἶδον ἐν αὐτῇ· ὁ γὰρ Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ναὸς αὐτῆς ἐστι, καὶ τὸ ἀρνίον.

23 Καὶ ἡ πόλις οὐ χρείαν ἔχει τοῦ ἡλίου οὐδὲ τῆς σελήνης, ἵνα φαίνωσιν ἐν αὐ-

tatem de arundine per stadia duodecim millia: & longitudo & altitudo & latitudo eius æqualia sunt

Et mensus est murum eius centũ quadraginta quatuor cubitorum mensura hominis, quæ est angeli.

Et erat structura muri eius ex lapide iaspide: ipsa verò Ciuitas aurum mundum, simile vitro mundo.

Et fundamẽta muri ciuitatis, omni lapide pretioso ornata. Fundamentum primum, iaspis: secundum, sapphirus: tertium, calcedonius: quartũ, smaragdus:

Quintum, sardonyx: sextũ, sardius: septimum, chrysolithus: octauum, beryllus: nonum, topazius: decimum, chrysoprasus: vndecimum, hyacinthus: duodecimum, amethystus.

Et duodecim portæ, duodecim margaritæ sunt, per singulas: & singulæ portæ erant ex singulis margaritis: & platea Ciuitatis aurum mundum, tanquam vitrum perlucidum.

Et templum non vidi in ea: Dominus enim Deus omnipotens templum illius est & Agnus.

Et Ciuitas non eget sole neque luna, vt luceãt in ea. nam Esa. 60. 19

claritas

claritas Dei illuminabit eam, & lucerna eius est Agnus.

τῇ. ἡ γὰρ δόξα τοῦ Θεοῦ ἐφώτισεν αὐτὴν, καὶ ὁ λύχνος αὐτῆς τὸ ἀρνίον.

gloriâ Dei illustrauit eam, & lucerna eius est Agnus.

Esa. 60.3. *Et ambulabunt Gentes in lumine eius: & reges terræ afferent gloriam suã & honorem in illã.*

24 Καὶ τὰ ἔθνη τῶν σωζομένων ἐν τῷ φωτὶ αὐτῆς περιπατήσουσι· καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς φέρουσι τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν αὐτῶν εἰς αὐτήν·

Et gentes quæ seruatæ fuerunt, ambulabunt ad lucẽ eius: & reges terræ gloriã suam & honorem ad eam adferent.

Psa. 60.11. *Et portæ eius non claudẽtur per diem: nox enim non erit illic.*

25 Καὶ οἱ πυλῶνες αὐτῆς οὐ μὴ κλεισθῶσιν ἡμέρας· νὺξ γὰρ οὐκ ἔσται ἐκεῖ.

Nec portæ eius claudentur interdiu: nox enim non erit illic.

Et afferent gloriã & honorem Gentium in illam.

26 Καὶ οἴσουσι τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν τῶν ἐθνῶν εἰς αὐτήν.

Et adferetur gloria & honor Gentiũ ad eam.

Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens & mendacium, nisi qui scripti sunt in libro vitæ Agni.

Sup. 1.5. & 20.11. psal. 4.3.

27 Καὶ οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὴν πᾶν κοινοῦν καὶ ποιοῦν βδέλυγμα, καὶ ψεῦδος· εἰ μὴ οἱ γεγραμμένοι ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς ζωῆς τοῦ ἀρνίου.

Non intrabit in eam quicquã quod inquinat, aut abominandum quippiam patrat, vel mendaciũ *loquitur:* sed qui scripti sunt in libro vitæ Agni.

CAP. XXII.

1. Ostenditur aquæ viuæ fluuius, 2. & arbor vitæ. 6. 8. Sequitur prophetiæ huius conclusio, 8. in qua Ioan. ostendit verissima esse quæ hic continentur, 13 & iam tertiò repetit dictata hæc omnia ab eo esse, qui est A & Ω.

V.

ET ostendit mihi fluuium aquæ viuæ, splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede Dei & Agni.

ΚΑΙ ἔδειξέ μοι καθαρὸν ποταμὸν ὕδατος ζωῆς, λαμπρὸν ὡς κρύσταλλον, ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ ἀρνίου.

N.

DEinde ostendit mihi purum fluuium aquæ viuæ, splendidum tanquã crystallum, procedentem ex throno Dei & Agni.

In medio plateæ eius, & ex vtraque parte fluminis Lignum vitæ, afferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum, & folia Ligni ad sanitatem Gentium.

2 Ἐν μέσῳ τῆς πλατείας αὐτῆς, καὶ τοῦ ποταμοῦ, ἐντεῦθεν καὶ ἐντεῦθεν, ξύλον ζωῆς, ποιοῦν καρποὺς δώδεκα· κατὰ μῆνα ἕνα ἕκαστον ἀποδιδοῦν τὸν καρπὸν αὐτοῦ· καὶ τὰ φύλλα τοῦ ξύλου εἰς θεραπείαν τῶν ἐθνῶν.

In medio *autem* foro eius, & ex vtraque parte fluminis, *erat* arbor vitæ adferens fructus duodecim, per menses singulos edens fructum suum & folia sua ad sanitatem Gentium.

Et omne maledictum non erit am-

3 Καὶ πᾶν κατανάθεμα οὐκ ἔσται ἔτι· καὶ ὁ θρό-

Nec vllum maledictum erit amplius:

sed sedes Dei & Agni in ea erit: & serui eius seruient ei.

νος τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀρνίου ἐν αὐτῇ ἔσται· καὶ οἱ δοῦλοι αὐτοῦ λατρεύσουσιν αὐτῷ.

plius: & sedes Dei & Agni in illa erunt, & serui eius seruient illi.

Et videbunt faciē eius: & nomen eius in frontibus ipsorum *erit.*

4 Καὶ ὄψονται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν.

Et videbunt faciē eius, & nomen eius in frontibus eorum.

Et nox illic non erit, neque opus est eis lumine lucernæ, neque lumine solis: quoniam Dominus Deus illustrat eos: & regnabunt in secula seculorum.

5 Καὶ νὺξ οὐκ ἔσται ἐκεῖ· καὶ χρείαν οὐκ ἔχουσι λύχνου καὶ φωτὸς ἡλίου, ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς φωτίζει αὐτούς· καὶ βασιλεύσουσιν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν εἰώνων.

Et nox vltrà non erit. & non egebunt lumine lucernæ, neque lumine solis, quoniā Dominus Deus illuminat illos: & regnabunt in secula seculorum. Esa. 6. 19.

Tum dixit mihi, Hæc verba fida *sunt* & vera, & Dominus Deus sanctorum Prophetarum misit Angelum suum vt indicet seruis suis quæ oporteat fieri citò.

6 Καὶ εἶπέ μοι, Οὗτοι οἱ λόγοι, πιστοὶ καὶ ἀληθινοί. καὶ Κύριος ὁ Θεὸς τῶν ἁγίων προφητῶν ἀπέστειλε τὸν ἄγγελον αὐτοῦ δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει.

Et dixit mihi, Hæc verba fidelissima sunt & vera. Et Dominus Deus spirituum Prophetarum misit angelū suum ostendere seruis suis quæ oportet fieri citò.

Ecce, venio citò: beatus qui obseruat verba Prophetiæ libri huius.

7 Ἰδοὺ ἔρχομαι ταχύ· μακάριος ὁ τηρῶν τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου.

Et ecce venio velociter. Beatus qui custodit verba prophetiæ libri huius.

Ego verò Iohannes, *is sum* qui hęc audiui & vidi. Et quum audissem & vidissem, cecidi vt adorarem ante pedes Angeli qui mihi hæc ostendebat:

8 Καὶ ἐγὼ Ἰωάννης ὁ βλέπων ταῦτα καὶ ἀκούων· καὶ ὅτε ἤκουσα καὶ ἔβλεψα, ἔπεσον προσκυνῆσαι ἔμπροσθεν τῶν ποδῶν τοῦ ἀγγέλου τοῦ δεικνύοντός μοι ταῦτα.

Et ego Iohannes qui audiui, & vidi hæc. Et postquam audissem & vidissem, cecidi vt adorarem ante pedes angelli, qui mihi hæc ostendebat: Sup. 19. 10.

Is verò dixit mihi, Vide ne *feceris:* conseruus enim tuus sum, & *vnus* fratrum tuorum Prophetarum, & eorum qui seruant verba libri huius. Deum adora.

9 Καὶ λέγει μοι, Ὅρα μή· σύνδουλός σου γάρ εἰμι, καὶ τῶν ἀδελφῶν σου τῶν προφητῶν, καὶ τῶν τηρούντων τοὺς λόγους τοῦ βιβλίου τούτου. τῷ Θεῷ προσκύνησον.

Et dixit mihi, Vide ne feceris: conseruus enim tuus sum & fratrum tuorum Prophetarum, & eorum qui seruant verba libri huius: Deum adora.

Deinde dixit mihi, Ne obsignes verba prophetiæ libri huius: tempus enim propè est.

10 Καὶ λέγει μοι, Μὴ σφραγίσῃς τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου· ὅτι ὁ καιρὸς ἐγγύς ἐστιν.

Et dicit mihi, Ne signaueris verba prophetiæ libri huius, tempus enim propè est.

Qui nocet, noceat adhuc: & qui in sordibus est, sordescat adhuc: & qui iustus est, iustificetur adhuc: & qui sanctus est, sanctificetur adhuc.

Ecce venio citò: & merces mea mecum est, reddere vnicuique secundum opera sua.

Reue. 2, 22.

Ego sum α & ω, primus & nouissimus, principium & finis.

Supra 1. 8. & 21. 6, esa. 41. 6. & 44. 6.

Beati qui lauant stolas suas in sanguine Agni: vt sit potestas eorum in Ligno vitæ, & per portas intrent in Ciuitatẽ:

Foris canes & venefici, & impudici, & homicidæ, & idolis seruientes, & omnis qui amat & facit mendacium.

Ego Iesus misi angelum meum, testificari vobis hæc in Ecclesiis. Ego sum radix & genus David, stella splendida & matutina

Et Spiritus & Sponsa dicunt, Veni. Et qui audit, dicat, Veni. Et qui sitit, veniat: & qui vult, accipiat aquã vitæ, gratis.

Esa. 55. 1.

Contestor enim omni audienti verba prophetiæ libri huius, Si quis apposuerit ad hæc: apponet Deus super illũ plagas scriptas in libro isto.

11 Ο ἀδικῶν, ἀδικησάτω ἔτι· καὶ ὁ ῥυπῶν, ῥυπαρευθήτω ἔτι· καὶ ὁ δίκαιος, δικαιοσύνην ποιησάτω ἔτι· καὶ ὁ ἅγιος, ἁγιασθήτω ἔτι.

12 Καὶ ἰδοὺ, ἔρχομαι ταχύ· καὶ ὁ μισθός μου, μετ' ἐμοῦ, ἀποδοῦναι ἑκάστῳ ὡς τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐστιν.

13 Ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἀρχὴ καὶ τέλος, ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος.

14 Μακάριοι οἱ ποιοῦντες τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἵνα ἔσται ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἐπὶ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, καὶ τοῖς πυλῶσιν εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν.

15 Ἔξω δὲ οἱ κύνες καὶ οἱ φαρμακοὶ καὶ οἱ πόρνοι καὶ οἱ φονεῖς καὶ οἱ εἰδωλολάτραι, καὶ πᾶς ὁ φιλῶν καὶ ποιῶν ψεῦδος.

16 Ἐγὼ Ἰησοῦς ἔπεμψα τὸν ἄγγελόν μου μαρτυρῆσαι ὑμῖν ταῦτα ἐπὶ ταῖς ἐκκλησίαις. ἐγώ εἰμι ἡ ῥίζα καὶ τὸ γένος Δαβὶδ, ὁ ἀστὴρ ὁ λαμπρὸς καὶ ὀρθρινός.

17 Καὶ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ νύμφη λέγουσιν, Ἐλθέ. καὶ ὁ ἀκούων εἰπάτω, Ἐλθέ. καὶ ὁ διψῶν ἐλθέτω, καὶ ὁ θέλων λαμβανέτω τὸ ὕδωρ ζωῆς δωρεάν.

18 Συμμαρτυροῦμαι γὰρ παντὶ ἀκούοντι τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου, ἐάν τις ἐπιθῇ ἐπὶ ταῦτα, ἐπιθήσει ὁ Θεὸς ἐπ' αὐτὸν τὰς πληγὰς τὰς γεγραμμένας ἐν βιβλίῳ τούτῳ.

Qui nocet, noceat adhuc: & qui sordidus est, sordescat adhuc: & qui iustus est, iustificetur adhuc: & sanctus, sanctificetur adhuc.

Ecce, venio citò: & merces mea mecũ est, vt reddam vnicuique prout opus ipsius erit.

Ego sum α & ω, principium & finis, primus & vltimus.

Beati qui seruant eius mandata: vt sit eis ius in arborem vitæ, & per portas ingrediantur in vrbẽ.

Foris autem erunt canes & venefici, & scortatores, & homicidæ, & idololatræ, & quisquis amat ac cõmittit mendaciũ.

Ego Iesus, misi Angelum meum, vt hæc vobis testificaretur in Ecclesiis. Ego sum stirps & progenies illa Dauidis, stella splendida & matutina.

Et Spiritus & sponsa dicunt, Veni. Et qui audit, dicat, Veni. & qui sitit, veniat: & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis.

Enimuerò contestor cunctis audienti verba Prophetiæ libri huius: siquis adiecerit ad hæc, imponet ei Deus plagas scriptas in libro isto:

Et siquis abstulerit *aliquid* ex verbis libri Prophetiæ huius, auferet Deus partem eius è libro vitæ, & ex vrbe sancta, & ex iis quæ scripta sunt in libro isto.

19 Καὶ ἐάν τις ἀφαιρῇ ἀπὸ τῶν λόγων βίβλου τῆς προφητείας ταύτης, ἀφαιρήσει ὁ Θεὸς τὸ μέρος αὐτοῦ ἀπὸ βίβλου τῆς ζωῆς, καὶ ἐκ τῆς πόλεως τῆς ἁγίας, καὶ τῶν γεγραμμένων ἐν βίβλῳ τούτῳ.

Et siquis diminuerit de verbis libri prophetiæ huius, auferet Deus partem eius de Libro vitæ, & de ciuitate sancta, & de his quæ scripta sunt in libro isto.

Dicit qui testatur ista: Etiam venio citò, Amen. Etiam veni Domine Iesu.

20 Λέγει ὁ μαρτυρῶν ταῦτα· Ναί ἔρχομαι ταχύ. Ἀμήν. Ναὶ ἔρχου Κύριε Ἰησοῦ.

Dicit qui testimonium perhibet istorum: Etiam venio citò. Amen. Veni Domine Iesu.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

21 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Gratia Domini nostri Iesu Christi, cum omnibus vobis. Amen.

ΤΕΛΟΣ.

14 — 31
15 — 27
16 — 33
— 20
40
— 41
20 — 31
21 — 25

Bibl. de Genève

B f 2332.

Bb
2332